

SŁOWNIK GEOGRAFICZNY.

SŁOWNIK GEOGRAFICZNY KRÓLESTWA POLSKIEGO

I INNYCH KRAJÓW SŁOWIAŃSKICH

WYDANY

Pod Redakcyą

Bronisława Chlebowskiego, Magistra nauk filologiczno-historycznych b. Szkoły Głównej Warszawskiej.

Władysława Walewskiego, obywatela ziemskiego, Kandydata nauk dyplomatycznych Uniwersytetu Dorpackiego.

WEDŁUG PLANU

Filipa Sulimierskiego

i z pomocą zgromadzonych przez niego materyałów.

TOM XI.

WARSZAWA.
NAKŁADEM WŁADYSŁAWA WALEWSKIEGO.
Druk „WIEKU“ Nowy-Świat Nr. 61.

—
1890.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 24 Февраля 1890 г.

S.

(Dalszy ciąg).

Sochaczew (ob. t. X). *Sochaczewski powiat* gub. warszawskiej utworzono w 1867 r. z 10 gmin dawnego pow. łowickiego i 1 (Gniewniewice) pow. warszawskiego. Graniczy od południa z łowickim i błońskim, od wschodu z błońskim i warszawskim, od północy stanowi granicę Wisła, oddzielająca ten powiat od pow. płońskiego (gub. płockiej), od zachodu graniczy z gostyńskim i łowickim. Obszar powiatu obejmuje 19·26 mil kwadr. Zajmuje on dorzecze dolnego biegu Bzury i część doliny nadwiślańskiej. Jest to równina o średnim wzniesieniu 280 st. n.p.m., pochylająca się nie ku Wiśle ale ku Bzurze, przedzielającej powiat w kierunku od pld.-zach. ku północy na dwie części. Wschodnia, większa, przedstawia w swej północnej połowie rozległy obszar leśny, dawną puszcze Kampinoską, zalegającą niegdyś całe międzyrzecze Bzury i Wisły aż pod Warszawę. Brzeg Wisły wznies. 210 st. n.p.m., przy ujściu Bzury 215 st., wzgórze pod Biniewem 234 st. Granicę południową tego obszaru stanowi rzeczka Mrowa (Rnowa, Utrata). Pozostała część lasów, stanowiąca leśnictwo rządowe Kampinoskie, ma 25,889 mr., wsi i kolonie utworzone wśród puszczy obejmują 22,298 mr. Nie posiadając spadku, ta leśnista równina pokryła się bagniskami, których wody, sącząc się leniwo, zasilają rzeczkę Mrowę. Zachodnia i południowa część powiatu, posiadające lepszą glebę i wydatniejsze spadki, zostały wcześniej i lepiej zaludnione. Podczas gdy na obszarze puszczy Kampinoskiej spotykamy same wsi i kolonie włościańskie, to w innych częściach powiatu rozwinęło się zdawna gospodarstwo folwarczne. Obszar prywatnych lasów jest niewielki. W 1882 r. było 11,993 mr. lasów prywatnych nieurządzonych, 905 mr. urządzonych, 630 mr. zasianych po wycięciu, 1970 mr. wyciętych a niezadrzewionych, 889 mr. oddanych włościanom za serwituty, 218 mr. dawnych wło-

ściańskich, 260 mr. sadów dworskich, 498 mr. sadów włościańskich. Przemysł fabryczny, dla braku dróg bitych, przeprowadzonych (około 60 w.) w południowej tylko połowie powiatu, dość znacznej odległości od dróg żelaznych i sąsiedztwa Warszawy, nie ma warunków rozwoju, stanowi on tylko gałęź gospodarstwa rolnego w częściach powiatu obdarzonych lepszą glebą. Najważniejszym fabrycznym ogniskiem jest Młodzieszyn w pobliżu Wisły i Bzury, z cukrownią (do 400,000 rs. prod.), dystylarnią, smolarnią, następnie cukrownie: Oryszew i Hermanów (w dobrach Szymanów, z wzorowym gospodarstwem), Rybno (gorzelnia, browar, dystylarnia wódek). Prócz tego znajduje się około 100 młynów wodnych i wiatraków, kilka cegielni, olejarni. Ludność powiatu w 1867 r. wynosiła 45,971 dusz, w 1888 r. doszła do 69,657. Kolonizacja niemiecka posuwająca się z biegiem Wisły, sięga tu zapewne XIII w. Książęta mazowieccy i klasztor czerwiniński popierają ten ruch. Dolina Wisły i okolice Iłowa posiadają dziś jeszcze cały szereg kolonii niemieckich, które powstawały w rozmaitych czasach. Pod względem kościelnym powiat stanowi dek. t. n. archidiecezyi warszawskiej, składający się z 18 parafii: Brochów, Brzozów, Giżyce, Głusk, Iłów, Kamion, Kampinos, Kozłów Biskupi, Kozłów Szlachecki, Kurdwanów, Mikołajew, Mistrzewice, Młodzieszyn, Pawłowice, Rybno, Sochaczew, Szymanów z filią Miedniewice, Trojanów i Zawady. Zakładów naukowych średnich nie ma w powiecie, znajdują się tylko 2 szkoły jedno-klas. (męż. i żeń.) w Sochaczewie i szkoły początkowe ogólne we wsiach: Arciechowo, Brochów, Dąbrowa Stara, Famułki Królewskie, Gniewniewice, Góra, Gradów, Iłowo, Januszewo, Kamionka, Kompina, Kromnów, Lasocin, Mistrzewice, Matyldów, Niedzieliska, Nowawieś, Oryszew, Piaski Du-

chowne, Przesławice, Rybno, Seroki, Secymyński, S. Niemiecki, Śladów, Szwarocin, Szymanów, Wiersze, Wilków Polski, Zawady. Pod względem sądowym powiat składa się z 1 okręgu sądu pokoju dla Sochaczewa i 3 okręgów sądów gminnych: Giżyce, Kampinos, Sochaczew. Należą do zjazdu sędziów w Warszawie. Pod względem administracyjnym powiat dzieli się na jedno miasto i 11 gmin: Chodaków, Głusk, Hów, Kampinos, Kozłów Biskupi, Łazy, Młodzieszyn, Rybno, Seroki, Szymanów, Tułowice. *Br. Ch.*

Sochanie al. *Suchanie, Sochany*, grupa domów i leśniczówka w Bruśnie Starym, pow. ciechanowskim.

Sochanino, ws. w dawnym pow. wejherowskim, w spis. urzęd. nie wymieniona. W 1347 r. nadaje w. m. Ludolf Koenig v. Weitzau braciom Maciejowi i Nasudzie 15 włók w S. na prawie chełm. Za to mają płacić 2 grz. bez 1 wiardunka, a od każdego pluga i radła 2 miary pszenicy, oprócz tego 1 funt wosku i 1 denar koloński (ob. Gesch. d. Kr. Neustadt von Prutz, str. 17). Cały przywilej podają odpisy Dregera (w Peplinie, str. 91).

Sochanów, młyn w Romanowie koło Hryniowa, pow. bóbrecki.

Sochlana, bagnista rzeczka na Szlasku pruskim, uchodzi z lew. brzegu do Olawy (dopł. Odry).

Sochny, ob. *Sachny*.

Sochocin 1.) właściwie *Sachocin*, 1402 r. *Sanchoczino*, os. miejska, dawne wójtowstwo i ws. nad rzeką Wkrą, pow. płoński, gm. i par. Sochocin, odl. 8 w. na płn.-wschód od Płońska, posiada kościół par. drewniany, synagogę, szkołę początkową, urząd gm., gorzelnia, 106 dm., 1498 mk., 1566 mr. ziemi do mieszczan i wójtowstwa należącej (100 mr. nieuż.). Gleba piaszczysta przeważnie. S., ws., ma 18 dm., 156 mk., 410 mr. W 1827 r. miasteczko miało 49 dm., 476 mk.; ws. 4 dm., 34 mk.; 1858 r. było 74 dm. (1 murow.), 889 mk. (329 żydów i 41 Niemców). S. wraz z poblizkimi wsiami: Kondrajec i Zielona, zostawał w drugiej połowie XV w. w posiadaniu Dobiesława, kęsz. kruszwickiego, którego syn Krzesław był podkomorzym a następnie wojew. kujawskim. W 1385 r. ks. Janusz, w uznaniu zasług obu dostojników, wydał im przywilej miejski dla S. Widocznie jednak nie skorzystali z nadania a prawdopodobnie nie znaleźli chętnych osadników i lokacya miasta odwołała się. Kiedy fakt ten nastąpił, niewiadomo. Tymczasem Krzesław, woj. kujawski, sprzedał „Sanchoczino, Cunradzecz Rzij (Kondrajec) i Zielona“, w powiecie ciechanowskim, niejakiemu Skarpowi za 800 seksagen groszy pragskich. Gdy tenże Skarp zmarł,

w prawa jego wstąpiły dzieci (czterech synów i dwie córki), którym akt nabycia potwierdził Janusz, ks. mazowiecki, w 1402 r. (Kod. Maz., 144). W dwa lata sukcesorowie Skarpa sprzedają tę posiadłość Seiborowi z Pilichowa, marszałkowi dworu książęcego, za 700 seksagen (Kod. Maz., 152). W 1616 r. dobra te i miasteczko włączono w skład dóbr stołowych królewskich, ststwa wyszogrodzkiego, z którego wydzielono starostwo nowomiejskie, z należącym do niego S. w 1660 r. Jan III potwierdził w 1677 r. dawne nadania i udzielił nowych. W 1771 r. dzierżawa Sochocin płaci kwarty 648 zł. 10 gr., należy do Kazimierza Krasieńskiego, oboźnego kor., ststy przasnyskiego. Kościół par. istniał zapewne już w XIV w.; pożar w 1770 r. zniszczył archiwum parafialne. Obecny drewniany, wzniesiony ze składek 1859 r., konsekrowany 1865 r. (por. Przegląd Katol. 1887 r., Nr. 41). S. par., dek. płoński, 2950 dusz. S. gmina należy do sądu gm. okr. III, ma 11,252 mr. obszaru, 433 dm., 5108 mk. W gm. znajdują się dwa kościoły, synagoga, 1 dom modlitwy ewang., 2 szkoły, urząd gm., 2 młyny wodne, gorzelnia, cegielnia, tartak, 4 wiatraki, 6 karcz. W skład gm. wchodzi: Antonowo-Korzeń, Baraki Wolińskie, Buddy-Ciemniewskie, Biele-Brzeźnica, Cwiklin, Ciemniewo, Ciecioriki, Gromadzyn, Gutarzewo, Jesionka, Kępa, Koziminy (lit. A B i C), Kondrajec, Milewo, Smardzewo, Sochocin, Wierzbówice, Zielona, Żelechy. 2.) S. al. *Sochocino*, właściwie *Sachocino*, cztery wsi, pow. plocki, gm. Żubki, par. Blichowo, odl. 20 w. od Płocka. a) S. *Badurki*, ws. i fol. nad rz. Mołtawą al. Mutawą (dopł. Wisły), ma 7 dm., 78 mk., 367 mr. dwor. i 5 mr. włośc.; b) S. *Praga*, ws. drob. szlachty i fol., 33 dm., 251 mk., 1035 mr. (w tem 369 mr. w jednym folwarku i 19 mr. włośc.); c) S. *Suchardy*, fol. i ws., 4 dm., 45 mk., 67 mr. (6 mr. włośc.); d) S. *Czyżewo*, ws. nad rz. Mołtawą, ma 8 dm., 82 mk., 354 mr. W 1870 r. był to obszar folwarczny. W 1827 r. S. Badurki miało 5 dm., 37 mk.; S. Czyżewo 15 dm., 120 mk.; S. Praga 18 dm., 112 mk., i S. Suchardy 2 dm., 32 mk. *Br. Ch.*

Sochonie, przedmieście mka Wasilkowa, pow. sokólski, w 3 okr. pol., o 32 w. od Sokółki.

Sochora, os. nad rz. Osetnicą, pow. gostyński, par. Gostynin, ma 5 dm., 37 mk., folusz. Właścicielami są sukiennicy z Gostynina i Błociszewski. Należała do dóbr rząd. Gostynin. *W. W.*

Sochów, osada, pow. kielecki, wchodzi w skład dóbr rząd. Korczyn.

Sochow, ob. *Żochowo*.

Sochówka, grupa domów w Lutezy, pow.

reszowski, na prawym brzegu potoku Leśniowskiego.

Br. G.

Sochy, wś okolona lasem, pow. zamojski, gm. i par. prawosł. Tereszpól, rz.-kat. Gorecko, odl. na pld. od Zamościa 36 $\frac{1}{2}$ w., ma 627 mr. piaszczystej ziemi, 27 osad, 45 mk. prawosł. i 170 rz.-kat.

T. Żuk.

Sochy, wólka do Charzewic, pow. tarnobrzski, położona na lewym brzegu Sanu, na pln.-wschód od Pilchowa, 24 dm. i 125 mk.

Sochy 1.) wś, pow. niborski, st. p. Howo; 95 ha, 23 dm., 128 mk. 2.) S., folw. do dóbr iłowskich należący; 2 dm., 3 mk.

Soćki, wś włośc., pow. łukowski, gm. Prąda, par. Stoczek, ma 13 dm., 111 mk., 301 mr.; tartak parowy (1876 r.).

Socy, wś, pow. bielski, w 2 okr. pol., gm. Pawły, o 27 w. od Bielska.

Soczawa, ob. *Suczawa*.

Soczewka 1.) może *Sochaczewka*, os. fabr. nad rz. Osetnicą (Skrwą), niedaleko jej ujścia do Wisły, pow. gostyński, gm. Duninów, par. Radziwie, odl. 17 w. od Gostynina a 9 w. od Płocka. Leży nad jeziorem, w dolinie nadwiślańskiej, naprzeciw Brwilna (w pow. płockim), posiada urząd gm., st. poczt., wielką papiernię i 170 mr. obszaru. Ziemia jest własnością rządową (część dóbr rząd. Górki, wydzielonych z dóbr Brwilno), wypuszczoną w długoletnią dzierżawę właścicielom fabryki (Epsteinom). Papiernię założył w 1842 r. Jan Epstein, bankier warszawski. W 1853 r. została rozszerzona. Pierwotnie posługiwano się siłą wody, następnie zaprowadzono maszyny parowe (około 1860 r.). W 1855 r. wyrobiono 1,068,597 funt. papieru, wartości 174,744 rs.; 1864 r. wyrobiono 385,000 rol, wartości 243,000 rs. W 1880 r. pracowało tu 466 robotników (z zarobkiem rocznym 70,000 rs.). Wartość produkcji sięgała 421,000 rs. Na zakup gałganów wydano 137,000, na inne materiały 68,500 rs. Filia zakładu stanowi fabryka grubego papieru w pobliskiej osadzie Socha. 2.) S. al. *Sochaczewka-Płomiany*, folw., pow. lipnowski, gm. Chalin, par. Dobrzyń, odl. o 29 w. od Lipna, młyn wodny, 4 dm., 37 mk., 45 mr. Znalezione tu pokłady węgla kamiennego (lignitu?). W 1827 r. było 5 dm., 40 mk. Ob. *Płomiany*. Wś S. al. *Sochaczewka* wchodziła w skład dóbr Dobrzyń (ob. tom II, 88).

Br. Ch.

Soczewki al. *Michałowo*, białor. *Saczeuki*, mylnie *Sajczówki*, folw., pow. nowogródzki, o 2 w. na pln. od mka Kraszyna, w 3 okr. pol. Nowa Mysz, gm. Stołowicze; własność Jezierskich, około 15 włók; grunta równe, urodzajne, miejscowość bezleśna.

A. Jel.

Soczewlany, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Rohotna, o 32 w. od Słonima.

Soczien, ob. *Żócie*.

Soczkowicze, wś i fol. nad rz. Strumień, pow. piński, o 1 milę na pld. od Pińska, w 2 okr. pol. lubieszewskim, gm. Chojno, par. kat. Pińsk, ma 40 osad; lud flisaczy i rybaczy, łąk wielka obfitość.

A. Jel.

Socznowo, okolica szlach. nad rzeką Mierzęcą, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 34 w. od Dżisny, 4 dm., 37 mk. (1 praw., 30 kat., 6 żydów).

Soczówki al. *Soczówka*, w XVI w. *Soczewky*, wś i folw., pow. opoczyński, gm. Sworzyce, par. Bedlno, odl. od Opoczna 12 w., posiada urząd gminny, 27 dm., 188 mk. W 1880 r. fol. S. rozl. mr. 601: gr. or. i ogr. mr. 283, łąk mr. 71, past. mr. 130, lasu mr. 102, nieuż. mr. 15; bud. mur. 5, drewn. 12. Wś S. os. 31, mr. 155; wś Szymanów os. 2, mr. 19. Na początku XVI w. wś należała do par. Bedlno, lecz dziesięcinę z całej wsi, wartości od 9 fert. do 2 grzyw., pobierali wikaryusze w Końskich a także i po 2 gr. z łąnu za dzies. lnianą (Łaski, L. B., I, 703). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508, wsi Shoczewky i Sworczyn, własność Mikołaja Sworskiego płaciły poboru 1 grzyw. 17 gr. 9 den. W r. 1577 Jan Forski miał w S. $\frac{1}{2}$ łąn., Albert Gawroński $\frac{1}{2}$ łąn. (Pawin., Małop., 287, 481). Br. Ch.

Soczywka, potok, wypływa na granicy Kluczowa Wielkiego i Małego, w pow. kołomyjskim, i wpada do Kluczówki z lew. brzegu. Długi 2 $\frac{1}{2}$ klm.

Br. G.

Sodale 1.) wś, pow. rossieński, gm. i par. Kroże, o 41 w. od Rossień. 2.) S., dobra, tamże, o 35 w. od Rossień. 3.) S., folw., tamże, o 30 w. od Rossień. 4.) S., wś, tamże, gm. i par. Kottyniany, o 52 w. od Rossień. 5.) S., wś, tamże, gm. Taurogi, par. Pojurze, o 74 w. od Rossień. 6.) S., wś, tamże, gm. Skawdwile, par. Girdyski, o 46 w. od Rossień. 7.) S., wś, tamże, gm. Konstantynowo, par. Chwejdany, o 82 w. od Rossień. 8.) S., folw. dóbr Judrany, tamże. 9.) S., wś, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 47 w. od Telsz.

Sodaliszki 1.) folw., pow. poniebieski, w 2 okr. pol., o 27 w. od Poniewieża. 2.) S., wś i dobra, tamże, o 59 w. od Poniewieża. 3.) S., wś, tamże, w 4 okr. pol., o 73 w. od Poniewieża. 4.) S., wś, tamże, o 25 w. od Poniewieża; posiada kaplicę kat. 5.) S., dobra, pow. wilkomierski, gm. Rogowo, o 30 w. od Wilkomierza. 6.) S., cztery pobliskie wsi, tamże, o 28 w. od Wilkomierza.

J. Krz.

Sodargen, wś i dom., pow. stołupiański, 14 klm. na pln.-zach. od Stołupian, (st. p.), w pobliżu ujścia Rauszwy do Skirwitu, w urodzajnej nizinie; 664 ha, 41 dm., 257 mk. ewang., trudniących się rolnictwem, chowem bydła i koni. Poczta w miejscu.

Ad. N.

Sodarren, folw., pow. darkiejmski, st. p. Szabienen, 3 dm., 69 mk.

Sodehnen 1.) wś, pow. iławkowski, st. p. Rositten; 188 ha, 8 dm., 50 mk. 2.) **S.**, wś, pow. tylżycki, st. p. Willkischken; 305 ha, 34 dm., 158 mk. 3.) **S.**, wś, pow. gabiński, st. p. Walterkehmen; 307 ha, 33 dm., 174 mk. 4.) **S.**, wś, pow. darkiejmski, 15 klm. na płn.-zach. od Darkiejm (st. p.), nad traktem do Wystruci; 416 ha, 69 dm., 311 mk. ew.; st. dr. żel. z Goldapu do Wystruci. 5.) **S. Gross**, wś, pow. stolupiański, st. p. Pillupoenen; 246 ha, 26 dm., 134 mk. 6.) **S.**, wś, tamże; 82 ha, 5 dm., 38 mk. *Ad. N.*

Sodeiken, wś, pow. gabiński, st. p. Gabin; 432 ha, 139 dm., 604 mk.

Sodejki 1.) dobra, pow. rossieński, gm. i par. Szydłowo, o 16 w. od Rossień, w 1861 r. własność Życkich. 2.) **S.**, dwór, tamże, o 15 w. od Rossień. 3.) **S.**, wś, pow. wilkomierski, gm. Androniszki, o 47 w. od Wilkomierza.

Sodele, wś przyw. w pow. szawelskim, nad rz. Kurtówka, o 20 w. od Szawel.

Sodinehlen, wś, pow. gabiński, st. p. Gabin; 375 ha, 74 dm., 315 mk.

Sodlino, niem. *Zedlin*, wś i dobra ryc. w Pomeranii, pow. słupski, st. p. Główezyce. W 1885 r. wś ma 107 mk. ewang., dobra, 108 mk. ewang.

Sodokłonie, zaśc. szlach., pow. trocki, w 1 okr. pol., 34 w. od Trok, 1 dm., 8 mk. kat.

Sodół, potok, ob. *Sudoł*.

Sodów 1) *Dolny* i *S. Górny*, wś i dobra, pow. lubliniecki, par. kat. Sodów, ew. Lubliniec. Gmina ma obszar w S. Dolnym 253 mr., w S. Górnym 650 mr. Ludność gminy w S. Dolnym 347, Górnym 101 mk., na obszarze dóbr 256 mk. Kościół i par. założona w 1331 r. Par. **S.**, dek. lublinieckiego, miała 1869 r. 4329 kat., 148 ew., 42 izrael. 2.) **S. Dolny**, *S. Nieder*, dobra ryc. i wś w pow. raciborskim. W miejscu jest par. kat. kościół, zbudowany z kamienia w r. 1333.

Sodowo 1.) wś, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Romanówka, o 22 w. od Sokółki. 2.) **S.**, uroczysko, tamże, o 23 w. od Sokółki.

Sodowoliszki, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 56 w. od Nowoaleksandrowska.

Sodrest, dobra, pow. lecki; 256 ha, 17 dm., 103 mk. U Kętrzyńskiego niepodane.

Sodwiniki, wś, pow. rossieński, parafia chwejdańska.

Sodzie, wś nad rzką Nopaitis (dopł. Nawy), pow. władysławowski, gm. Leśnictwo, par. Władysławów, odl. od Władysławowa 9 w., ma 18 dm., 210 mk. W 1827 r. 20 dm., 203 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo. *Br. Ch.*

Sodzie, wś, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 28 w. od Poniewieża.

Sodziniszki, wś, pow. szawelski, gm. Kruki, o 59 w. od Szawel.

Soedrich, 1410 *Soderich*, wś, pow. jeleniogórski, par. ew. i kat. Fischbach. Obszar gminy ma 176 ha, 181 mk. (5 kat.).

Soellen 1.) *Gross*, wś, pow. frydlański, st. poczt. Szepopol; 189 ha, 23 dm., 127 mk. 2.) **S.**, wś, tamże, 136 ha, 18 dm., 76 mk.

Soergsdorf, wś paraf., z *Dolnym Forstem* (Niederforst), z *Górnym Forstem* i z *Zastawką* (Stillstand), pow. frywałdzki, na pld.-wschód od Jawornika (o 3½ klm.), przy gościńcu z Jawornika do Frydeberku, liczy 205 dm., 1207 mk.; 1201 kat., 6 prot.; 1180 Niemców, 27 Czecho-szlaz. Kościół rz.-kat. p. w. św. Katarzyny, szkoła ludowa. Obsz. łąk i pól 77·59, lasu 63·30, razem 140·89 ha. Leśnictwo, cegielnia, kopalnia węgla. St. p. Jawornik.

Soëla-Sund, cieśnina Bałtyku, rozdzielająca wyspy Oesel i Mon od wyspy Dagö (na północ leżącej).

Sofeczyna, ob. *Sufeczyna*.

Soffen, pow. łecki, ob. *Krokotschen*.

Sofianpol, wś, pow. czauski, gm. Horodek, ma 25 dm., 125 mk.

Sofienberg, pow. koniński, ob. *Łaszczowa Wola* i *Żreki*.

Sofienthal, kol. nad strum. Czarna Struga, pow. słupecki, gm. Emilienheim, par. Zagórów, odl. od Słupcy 18 w., ma 35 dm., 348 mk. W 1827 r. 31 dm., 245 mk.

Sofijewka 1.) al. *Czernomorskie*, mko nad rzką Czyczykleją, pow. ananiewski gub. chersońskiej, przy linii dr. żel. z Bałty do Elizawetgradu, ma 34 dm., 238 mk., cerkiew, jarmark. 2.) **S.** al. *Iejkowka*, mko nad rzeczką Bokową, pow. aleksandryjski gub. chersońskiej, o 85 w. na pld. od mta powiat., ma 114 dm., 623 mk., cerkiew, 4 jarmarki, targi, gorzelnię. Prawo miejskie otrzymała w 1840 r. 3.) **S.**, siolo nad rzką Kamionką, pow. wierch-niednieprowski gub. ekaterynosławskiej, o 80 w. na pld.-zachód od mta powiat., ma 510 dm., 4011 mk., cerkiew, szkołę, 4 jarmarki. 4.) **S.**, wś, pow. putywlski gub. kurskiej, o 22 w. od Putywła, przy trakcie poczt. do Ryłska, ma 38 dm., 359 mk., cukrownię, założoną w 1856 r. *J. Krz.*

Sofijewka, ob. *Zofijówka*.

Sofipol, wś, pow. taraszczański, w 2 okr. pol., gm. Strzyżawka, par. prawosł. Hałajki (o 3 w.), odl. o 65 w. od Taraszczy, ma 880 mk. Podług Pochilewicz w 1863 r. było tu 441 mk. i 1430 dzies. Własność Abramowiczów. Nazwę otrzymała w 1810 r. od imienia żony poprzedniego właściciela Rulikowskiego, Zofii.

Sofki, pow. dzisieński, ob. *Sówki*.

Sofonowo al. *Ewtichopol*, *Tymkowszczyzna*, *Troickie*, siolo, pow. i gub. chersońska, o 130

w. na płu. od Chersonu, ma 140 dm., 1705 mk., cerkiew, gorzelnię.

Sofy, małe jezioro w pow. łeckim, ma 16 ha.

Sofy al. *Krokocze*, wś, pow. łeckie, st. p. Elk; 807 ha, 85 dm., 407 mk.

Soginten, wś, pow. stołupiański, st. poczt. Tollmingkehmen; 282 ha, 26 dm., 166 mk.

Sohowaszunia, rzeka, dopł. Szczary z prawej strony, uchodzi poniżej Berezyny a powyżej Kopanicy.

Sohr-Neundorf, wieś, pow. zgorzelicki. W 1885 r. było 788 ha, 134 dm., 600 mk. (17 kat.). Dobra S. miała 349 ha, 10 dm., 76 mk. (8 kat.). Ob. *Neundorf* 12.).

Sohra Mittel, *Nieder* i *Ober*, wś nad pot. Kesselbach, pow. zgorzelicki. S. Mittel ma kościół par. ewang., 202 ha, 87 dm., 384 mk. (4 kat.). Dobra mają 327 ha, 9 dm., 68 mk. (2 kat.). Kościół par. założony w XIII w., od 1346 r. parafialny, od 1540 r. w ręku protestantów. S. *Nieder*, wś, ma 131 ha, 36 dm., 117 mk. (2 kat.). Dobra 131 ha, 38 bud., 117 mk. (2 kat.). S. *Ober*, wś, ma 279 ha, 49 bud., 223 mk. (5 kat.). Dobra mają 248 ha, 1 dm., 20 mk. (3 ew.).

Sohrau, ob. *Żóraw*.

Soików, 1347 r. *Swoyków*, *Schwoike*, wś, pow. olawski, par. kat. Wierzbno, ew. Piskorzów. W 1842 r. 20 dm., wolne soltystwo, 227 mk. (21 kat.).

Soino Wielkie, sióło, pow. mścisławski, gm. Soino, ma 17 dm., 134 mk. Stanowiło za czasów Rzpltej stłstwo niegrodowe soińskie al. Woronowe Słobody, obejmujące wś kośc. S. z fol. Mielkówka, z których, wedle spisów podskarbińskich z 1766 r., opłacano kwarty 83 złp. 37 gr. a hyberty 350 złp. W niektórych spisach podskarbińskich stłstwo to mylnie zwane jest samskiem.

Sojawetkis, zaśc., pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 21 w. od Kowna.

Sojczyn Borowy i *S. Grądowy*, dwie wsi przyległe, pow. szczuczyński, gm. Ruda, par. Białaszewo. Leżą śród lasów i błot, na prawo od linii dr. żel. brzesko-grajewskiej. S. Borowy ma 32 dm.; S. Grądowy 12 dm. Obszar wynosi 1702 mr. W 1827 r. S. Borowy miał 22 dm., 130 mk.; S. Grądowy 10 dm., 62 mk.

Br. Ch.

Sojczynek, wś, pow. szczuczyński, gm. i par. Białaszewo. W 1827 r. 2 dm., 13 mk.

Sójczyno, wś przyw. nad rz. Jaźnicą, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 15 w. od Dżisny, przy b. dr. poczt. z Wilejki do Dżisny, 3 dm., 28 mk.

Sojdzianka, rzeka w pow. wileńskim, dopływ Wilii z prawej strony, uchodzi nieco poniżej Wilna.

Sojdzie 1.) al. *Sojdy*, zaśc., pow. trocki, w 1

okr. pol., gm. Troki, okr. wiejski i dobra skarbowe Kowieńska Waka, o 16 w. od gminy a 13 w. od Trok, ma 1 dm., 7 mk. kat. 2.) **S.**, zaśc. szlach. na praw. brzegu rz. Wilii, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 16 w. od Wilna, 5 dm., 23 mk. kat.

Soje, wś, pow. makowski, gm. Perzanowo, par. Ozerwonka. Wchodziła w skład dóbr Dąbrówka. W 1827 r. 4 dm., 20 mk.

Sójka, os. nad rz. Górznicą, pow. włodawski, gm. Dębowa Kłoda.

Sójka, rzeczka w pow. borysowskim, zaczyna się w obrębie gm. jurewskiej, w lesistych moczarach, pomiędzy zaśc. Zabrodzie i wsią Ostrów; płynie w kierunku półn. ku wsi Ostrów, kędy ma młyn i po za tą wsią przyjąwszy w siebie z prawej strony bezimienny dopływ ma ujście do Kamionki z prawej strony. Długość biegu około 6 w.

Sójka, osada młyn., pow. ostrzeszowski, o 9 klm. na zach.-płd. od Ostrzeszowa, pod Myślniowem, nad Żórawincem, dopł. do Polskiej Wody (dopł. Baryczy); par. i poczta w Kobylej Gorze, 4 dm., 31 mk.

Sójka, w dok. *Estrig*, młyn, pow. olsztyński. Należy do wsi Rusi, st. p. i st. dr. żel. Olsztyn; 2 dm., 17 mk. Kapituła warmińska sprzedaje r. 1596 młyn Estrig z 2 włókami Tomaszowi Ciborzykowi.

Sójki 1.) w XVI w. *Ssoykj*, wś, fol., os. fabr., pow. kutnowski, gm. Sójki, par. Kutno, odl. 6 w. od Kutna, przy szosie do Płocka, posiada cukrownię, pałacyk dworski, 25 dm., 578 mk. W 1827 r. 27 dm., 237 mk. Cukrownia, stanowiąca odrębną osadę fabryczną (własność Naftala Majznera), założoną została w 1848 r. Jestto zakład małych rozmiarów, który w 1880 r. zajmował 120 robot. i wyprodukował za 94,506 rs.; w poprzednich latach produkcya dochodziła do 60,000 rs. Dobra S. składały się w 1887 r. z fol.: Sójki i Wierzbie, rozl. mr. 2049; fol. S. gr. or. i ogr. mr. 992, łąk mr. 11, lasu mr. 308, nieuż. mr. 52; bud. mur. 26, drewn. 15; płodozm. 7 i 16 pol.; fol. Wierzbie gr. or. i ogr. mr. 595, past. mr. 27, nieuż. mr. 22; bud. mur. 4, drewnian. 9; płodozm. 5 i 11-pol., las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły wsi: S. os. 14, mr. 18; Żórawieniec os. 9, mr. 175; Bociany os. 8, mr. 107; Wierzbie os. 18, mr. 22; Komadzyn os. 18, mr. 20. Na początku XVI w. dziesięcinę z całego obszaru pobiera pleban w Kutnie (Łaski, L. B., II, 480). S. gmina należy do sadu gm. okr. III w Kutnie, urząd gm. we wsi Strzelce. Gmina obejmuje 17,400 mr. i ma 5200 mk. W gm. znajdują się: 4 szkoły, 2 cukrownie (Strzelce i Sójki), 2 gorzelnie (Strzelce i Długoleka), 2 cegielnie i kilka drobnych olejarni włóściańskich. 2.) **S.**, pust., pow. sieradzki, gm.

i par. Klonowa. Należało do dóbr Klonowa.
3.) **S.**, pow. płoński, ob. *Kwasieborzyno - S.*
4.) **S.**, ws i fol., pow. mławski, gm. i par. Unierzysz, odl. 30 w. od Mławy. Ws ma 2 dm., 11 mk., 158 mr.; fol. 147 mr. *Br. Ch.*

Sojkowa, ws, pow. nisiecki (Nisko), par. rz.-kat. w Jeżowie. Leży w piaszczystej równinie, wzn. 202 mt. n.p.m., przy drodze z Jeżowego przez Jattę do Stanów. Ws zbudowaną wzdłuż drogi otacza od póln., zach. i południa szpilkowy bór. Graniczy na póln. z Zalesiem, na zach. z Cisowlasem, na pld. z Gwoźdźcem a na wsch. z Jattą. Ma 103 dm. i 577 mk.; 553 rz.-kat. i 24 izrael. Pos. więk. obejmuje 3 mr. roli; pos. mniej. 626 roli, 86 łąk i 79 past. *Mac.*

Sojkówek, ws włośc., pow. węgrowski, gm. Płatkownica, par. Brok, ma 23 dm., 203 mk., 430 mr. Wchodziła w skład dóbr Kłodziaz.

Sojkowo, osada, pow. miński. gm. Kojdanów, w okolicy wzgórzystej. *A. Jel.*

Sójkowo, *Sonikow* r. 1442, *Sowykowo* r. 1493, *Sowikowo* r. 1583, *Suykow* r. 1771, *Sujkovo* i *Soykovo* i *Soykovo*, majątność, pow. inowrocławski, o 6 klm. na zach.-póln. od Inowrocławia; graniczy z Cieślinem, Rycerzewem, Pławinem, Radłówkiem, Sławęcinem i Sławęcinkiem; par. Kościelec, poczta i st. dr. żel. w Inowrocławiu; 4 dm., 109 mk. kat. i 237 ha (224 roli, 3 łąk); czysty doch. z ha roli 31'33, z ha łąk 29'37 mrk; należy do Brzeskich. S. było niegdyś królewsczyzną; w r. 1442 zastawił je za 100 grzywien król Władysław Janowi z Kościelca, a w r. 1493 potwierdził Jan Olbracht ugodę, która co do tego zastawu stała między Andrzejem i Mikołajem Kościeleckimi (Kod. Dypl. Rzysz., II, 880 i 959). W r. 1583 trzymał tę dzierżawę Andrzej Modlibóg; było wówczas 6 łanów osiadł.; w r. 1771 opłacał Józef Wałecki 50 złp. kwarty z S. Po zaborze pruskim przeszła majątność w ręce prywatne. Zachodzące w dok. z r. 1257 *Sucov* nie jest S., jak objaśnienia B. Ulanowski (Dokum. kuj. i mazow.). Kazimierz, ks. łęczycki i kujawski, nadał klasztorowi byszewskiemu (Koronowo) Trzęsacz i *Sucov* in districtu castellature Wischegrod sitas iuxta fluvium qui Wisla vocatur... Wisła płynie o 4 mile od Sójkowa. Nazwa *Sucov* jest poprawna; tak ją bowiem czytamy w innych dokumentach, np. Transchacz (Trzęsacz) cum *Sucov* w r. 1288, Transicz et *Sucovo*, juxta Wislam sitis w r. 1315 (Kod. Dypl. Pol. Rzysz., II, 628 i 199). *E. Cal.*

Sojlewo, ws przyw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 49 w. od Dżisny, 3 dm., 32 mk.

Sojno, ws przyw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 48 w. od Dżisny, 4 dm., 39 mk. kat. Por. *Solno*,

Sojó (węgier.), ob. *Słona*.

Sojo-Gömör, ob. *Gömör*.

Sojowy bór, las w pow. kolbuszowskim, ob. *Lipnica* 6.) (t. V, 271).

Sokaiten, ws, pow. ragnecki, st. p. Wischwill; 597 ha, 46 dm., 234 mk.

Sokajcie, okolica, pow. kowieński, w 2 okr. pol., par. Betygoła, o 68 w. od Kowna.

Sokal al. *Wymyślin*, ws, pow. płoński, gm. Załuski, par. Wrona, odl. o 13 w. od Płońska, ma 11 dm., 92 mk., 287 mr.

Sokal, miasto powiatowe w Galicyi, 90 klm. na póln.-póln.-wschód od Lwowa, 12 klm. na pld. od gran. pow. włodzimierskiego gub. wołyńskiej, między 50° 28' a 50° 31' póln. szer. i 41° 53' a 42° 1' wsch. dług. od F. Na póln. leżą Konotopy i Ilkowice, na wschód Świtarczów i Horbków, na pld. Poturzyca i Zawisznia, na zach. Sawczyn i Opólsko. S. leży nad Bugiem (dorzecze Wisły), który wchodzi tu od pld., płynie środkiem obszaru na póln., dzieląc się na ramiona. Zabudowania miejskie i przedmieścia: Lwowska ulica, Nowa, Szlachecka i Zgniła leżą na praw. brzegu; na pld. od miasta leży przys. Babiniec; na lew. brzegu mieści się klasztor bernardynów a na póln. od niego przedmieście Zabuze. Cały obszar przedstawia równinę wznies. najwyższej na pld.-wschód (wzgórze Sokal, 258 mt.). Na wschód od S. wznosi się wzgórze Stochów do 237 mt. Własność więk. (gminy miasta) ma roli or. 419, łąk i ogr. 37, pastw. 210, lasu 135 mr.; wł. mn. roli or. 4025, łąk i ogr. 486, past. 50 mr. W r. 1880 było 1045 dm., 6725 mk. (2035 obrz. rz.-kat., 2142 gr.-kat., 2408 wyzn. izr., 140 innych wyzn.; 4797 Polaków, 1773 Rusinów, 72 Niemców.). Par. rz.-kat. w miejscu, dek. bełzki. Istniała już w r. 1517; pierwotny akt erekcyi zaginął. Odnowił fundacyą Jan Kazimierz w r. 1662. Kościół spłonął r. 1772. Wskutek tego kościół poklasztorny brygitek, w XVI w. wystawiony przez Krystynę z Lubomirza Potocką, woj. krakowską a starościnią sokalską, a w r. 1793 p. w. św. Michała Arch. konsekrowany, przeznaczono na parafialny. W miejscu pierwotnego kościoła postawiono w r. 1879 mury i kaplicę. Na cmentarzu jest także kaplica. Do par. rz.-kat. należą prócz Sokala: Baranie Peretoki, Beńducha, Bojanice, Chorobów, Cieleż, Czortowiec, Horodłowice, Jastrzębice, Ilkowice, Józefówka, Konotopy, Łoszyniec, Manastyrek, Opólsko, Poturzyca, Podzimierz, Radwanice, Sawczyn, Skomorochy, Steniatyn z Rojatyńcem, Szmitków, Tyrzyce, Ulwówek, Walawka, Wolica Radwaniecka, Wołowin, Wólka Poturzycka i Zbysze. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. sokalski. Do par. należy Poturzyca. Cerkwie dwie: parafialna p. w. św. Mikołaja, druga p. w. św.

Michała. W pierwszej jest obraz św. Mikołaja, malowany na drzewie w XVII w., okryty blachą srebrną, ornamentowaną. Aureola wystająca w srebrze wypukło rzeźbiona (Szaraniec, Katalog wystawy archeol. z r. 1888, str. 61). Jest tu także krzyż trójramienny, oprawny w srebro, z datą 1673 r. W cerkwi św. Michała mieści się ikonostas pięknej snycerskiej roboty, odnowiony kosztem parafian i krajowego funduszu w r. 1874 (Sprawozd. z czynności konserwator. od 1870 do 1874, Lwów, 1874, str. 28). Do gr. kat. dekanatu sokalskiego należą parafie: Bobiatyn, Jastrzębice, Łuczyce, Radwańce, Rożdżałów, Skomorochy, Sokal, Spasów, Steniatyn, Tartaków, Torki i Zubków. Z zakładów przemysłowych istnieją obecnie: młyn parowy, dwa młyny wodne, cegielnia, mydlarnia, utrzymuje się też drobny przemysł garncarski....

Sokalski powiat (w atlasie Kummersberga karty: 4, 5, 12 i 13; szt. gen. Z. 3, C. 30, 31 i Z. 5, C. 31) leży między 50° 15' a 50° 39' płn. szer. i między 41° 33' a 42° 18' wsch. dłg. od F. Obejmuje część Galicji najdalej na płn. wybiegającą. Na pld.-wschód leży pow. kamionecki, na pld. żółkiewski, na pld.-zach. rawski. Na płn.-wschód graniczy z pow. włodzimierskim (gub. wołyńska), na płn.-zach. i płn. z pow. tomaszowskim. Miasto S. leży w płn.-wsch. stronie powiatu. Najdalej od S. oddalone wsie są: na pld.-wsch. Torki (26 klm.), na pld.-płd. wsch. Tyszyca (29 klm.), na pld.-zach. Kuliczów (28 klm.) i Machnówek (30 klm.). Obszar powiatu wynosi 1,344,74 klm. Gmin katastralnych obejmuje 92, administracyjnych 99, obszarów dwor. 86. Obszar powiatu pod względem użytkowania gleby rozpada się na: 69,240 ha 37 ar. roli, 21,295 ha 72 ar. łąk, 2,489 ha 49 ar. ogr., 6,078 ha 75 ar. pastw., 30,344 ha 77 ar., lasów, 274 ha 89 ar. moczarów i stawów, 3,752 ha 17 ar. innych gruntów; razem 133,475 ha 18 ar. Lasy wysokopienne liściaste zajmują 10,392 ha, szpilkowe 12,022 ha, niskopienne i mieszane 7,930 ha, pastwiska z zaroślami 396,79 ha, nieużytki zdolne pod uprawę leśną 887,62 ha. Gospodarstwo lasowe systematycznie urządzone obejmuje 15,924,22 ha, nieurządzone 13,656,61 ha. Obszar powiatu jest częścią niziny płn.-wschodniej, rozwiniętej na dorzeczu górnym i średnim Bugu aż po krawędź płaskowzgórza podolskiego i roztocze lwowsko-tomaszowskie. Samym prawie środkiem powiatu przewija się Bug, który wszedłszy pod Tyszyca, pomiędzy Izbicą, Sielcem, Jastrzębicą a Wołowinem rozdziela się na liczne ramiona, zlewające się dopiero poniżej Parchacza. Ztąd też, a właściwie od Bendiuchy pod Krystynopolem Bug poczyna

być spławnym. Od Izbicy aż po Krystynopol ma kierunek płn.-zach., ztąd aż po Ulwówek (na długości 15 klm.) północny, a od Ulwówka aż po Litoworz płynąc granicą Galicji trzyma się kierunku płn.-zach. Tylko od lew. brzegu przyjmuje większe dopływy; od prawego zlewają się do niego drobne strumienie. Od lewego brzegu wpadają do Bugu w obrębie powiatu: Rata (z Błotnicą od lew. a Żelcem od praw. brz.), Solokija (z Rzeczycą i Chroną od lew. brz.), pot. Młyński, pot. Bród i Wareżanka. Od praw. brzegu: Chołojówka, pot. Kijowski (al. Kyswa), pot. Persijka (zwany w górnym biegu Grabowcem), pot. Wołowinka, pot. Białystok al. Komarowski (z Młynówką al. Rudka), Karbów (ze Spasówką i Rojatyńcem). Regulacją Bugu rząd zajmował się przed 30 laty, ale poprzestano na zniesieniu młynów (pływaków). Pod względem rzeźby naziomu rozdziela się obszar powiatu na dwie nierówne części: większą północną, wyżynną, i mniejszą południową, niziną. Po lew. brzegu Bugu Solokija, po prawym pot. Komarowski rozgraniczają oba obszary. Północny jest częścią wału dyluwialnego, przewijającego się od roztocza lwowsko-tomaszowskiego na Sokal, Radziechów, Łopatyn i Leszniów. Wał ten, szeroki na 10 do 15 klm. a przeciętnie na 30 do 40 mt. po nad dnem niżu wzniesiony, w płaszczyźnie tej krainy wybitną odgrywa rolę. Ku zachodnim granicom powiatu wał ten wznosił się najwyżej, bo do 270 mt. przeszło (Zagumienki pod Liskami 279 m.), po prawym zaś brzegu Bugu we wschodniej połaci powiatu tylko do 250 mt. przeciętnie (Za Hanówką 261 mt.). Assymetria zboczy dolin, mających kierunek północny lub płn.-zach., jest tak wyraźna, jak na płaskowyżu podolskiem. Szczególnie wyraziście występuje w dolinie Bugu, której prawe zbocze jest spadziste a niekiedy załamane w strome ścianki i po tej też stronie cały szereg warstw dyluwialnych i kreda senońska się odsłania, gdy tymczasem zbocze od lew. brzegu podnosi się zwolna ku zach. i dopiero w znaczniejszej odległości do tej samej, co przeciwległe zbocze sięga wysokości. Assymetria ta (jednostronne wykształcenie zboczy), jest także bardzo wyraźną w okolicy Winnik, Żabcza, Łubowa, Wareża, Chłopiatyna i t. d. Na połudn. krawędzi tej wyniosłej wierzchowiny pomiędzy Boratynem a Przewodowem znachodzą się na najwyższych punktach usypane mogiły od kilku do kilkunastu metrów wysokie (mogiła Siebieczowska 264 mt., Cebiowska 274 mt., Przemysiońska, Oserdowska 270 mt.). Dyluwialny wał ten tworzy żyzną wierzchowinę sokalską, tak głębą jak roślinnością i fauną do stepowej wierzchowiny podolskiej wielce zbli-

zoną. Naziom tej wierzchowiny, lekko sfalowany, załamuje się w doliny, zwykle łagodnie zakłęsłe, rzadziej w głębokie parowy lub w płytkie zagłębienia, z charakterystycznymi jeziorami stepowymi. Podglebie całej tej wierzchowiny jest gliniaste. Po praw. brzegu Bugu, w okolicy Boratyna, Opulski, Bojańca i Chorobrowa przeważa tłusty czarnoziem podolski, z cechującymi go dąbrowami. Obszar południowy jest znowu częścią zapadłej kotliny niżowej, rozwiniętej na górnym dorzeczu bugowym a sięgającej aż do krawędzi płaskowzgórza podolskiego. Jestto równina jednostajna, wzniesiona przeciętnie na 200 do 210 mt. n.p.m., bądź przykryta morenowymi piaskami, bądź, bliżej wierzchowiny sokalskiej, odsłonięta na czarnoziemne rumosze, z pod których bezpośrednio odkrywa się kreda senońska, stanowiąca podłoże całego obszaru niżowego. Ku południowym granicom powiatu głównie tylko piaski mają przewagę, nie rzadko przechodzące w otwarte wydmy, z których największą jest Parchacka, rozwinięta pomiędzy zlewiskiem Raty a Bugu, powyżej Krystynopola. Tam, gdzie wyłącznie piaski się rozścielają, charakter niżu sokalskiego zupełnie się różni od północnej wierzchowiny. Zamiast dębu sosna jest tu panującym drzewem. Tworzy ona rozległe bory o dnie moczarowatym, torfiastym, którem wody przewijają się leniwie ku Bugowi. Charakterystycznymi są dla tej okolicy zwały (odsepiska) piasków, wzniesione do 10 mt. przeszło po nad poziom piaszczystej równiny niżowej. Zwały te ciągną się przeważnie w kierunku półn.-zach., półd.-wsch. a są niekiedy na kilka do kilkunastu kilometrów długie. Są to jedyne wzniesienia zapadłego niżu, zwane tu garbami lub górami (np. Kluczowa góra 216 mt., Wysoka góra 218 mt. i t. d.). W budowie geologicznej obszaru tego biorą udział dwie formacje: kreda senońska i utworzy dyluwialne. Pokrywy trzeciorzędnej brakuje tu zupełnie. Kreda senońska, zwana pospolicie „opoką“, jest tu najstarszą formacją, tworzącą podłoże całego powiatu. Charakter jej petrograficzny i paleontologiczny jest taki sam, jak dalej ku południowi i wschodowi na krawędzi podolsko-wołyńskiej. Skamielin zawiera bardzo mało. Najwyraźniejszymi są tylko belemity (*Belemitella mucronata*) i okruczki inoceramów (*Inoceramus* sp.), często wypłukane i leżące luźno na jej powierzchni lub w nadległych żwirach dyluwialnych. Na wierzchowinie sokalskiej odsłania się kreda tylko w większych parowach i dolinach, gdzie też tworzy lity rdzeń dyluwialnego wału sokalsko-łopatynskiego. Wzdłuż brzegów bugowych zachodzą się odkrywki kredowe tylko po prawem zboczu (Wólka Poturzycka,

Sokał, Skomorochy). Natomiast wielkimi płacami odsłania się kreda tak na północnym jak południowym rąbku wierzchowiny sokalskiej, tworząc „rumosze“ przykryte cienką warstwą stepowego czarnoziem. Szeroki pas tych rumoszków ciągnie się od zachodnich granic powiatu z okolicy Bełża ku Krystynopolowi, a przerwany piaskami parchackimi, rozpościera się po drugiej stronie Bugu od Wołswina i Poźdźmierza ku Korczynowi i Radwancom. Mniejszy płat rumoszków występuje w północnej części powiatu, opodal praw. brzegu Bugu, powyżej Skomoroch i Baranich Peretoków. Dyluwium potężnie rozwinięte tak w półn. jako też w połudn. części powiatu i nadające całemu niżowi właściwe piętno, składa się z następujących ogniw: a) gliny lodnikowej, żwirów i głazów narzutowych; b) gliny piaskowatej, uwarstwowanej i piasków; c) gliny niewarstwowanej (stepowej). W samym spągu utworów dyluwialnych a bezpośrednio na kredzie, której górna warstwa zwykle jest zwirowatą (biała glina), ułożyły się żwirowiska, złożone z okruczków skał przeważnie północno-europejskiego pochodzenia. Rzadko w tem żwirowisku morenowym zachodzą się bryły większej niż 1 demt. średnicy. Całkiem odkryte żwirowiska występują tam, gdzie górnych ogniw dyluwialnych brak zupełny, jak na rumoszach niżowych, które wówczas są polami narzutowych głazów, niekiedy tak licznie rozsianych, że utrudniają uprawę roli. Największe głazy, mające do 1 mt. średnicy, znaleziono tylko w niektórych punktach (na rumoszu za Skomorochami, w Steniatynie, Horbówce). Głazy te są dwojakiego pochodzenia: miejscowego i zamiejskowego. Do pierwszych należą: wapienie trzeciorzędne litotamniowe, słodkowodne, wapienie kredowe; do drugich zaś: granity (granit z Aelandu, Rappakiwi i t. d.), gnejsy, amfibolity, kwarcyty pochodzenia przeważnie fińskiego, tudzież rogowiec i krzemienie z północnej Polski (nadbaltyckie). Głazy lodnikowe, ciemno-żółte, zbita, zwykle zrzadka rozrzucone ziarna piasku zawierająca, utrzymała się tylko w kilku punktach na pierwotnym swym złożysku. Powyżej żwirowej warstwy, lub w braku jej bezpośrednio na kredzie, ułożyły się sine gliny, iły i piaski lub gliny piaskowate, wyraźnie uwarstwowane, często jeszcze ze smugami i soczewkami przepłókanymi żwirami dolnymi. Odznaczają się one właściwą temu poziomowi fauną dyluwialną, złożoną z kilkunastu gatunków bagienno-ładowych ślimaków, a świadczących tak o jakości wód, które je w tych warstwach ułożyły, tudzież o klimatycznych stosunkach, panujących wówczas tuż po ustąpieniu pokrywy lodowej. Zamiast

gliny uwarstwowanej rozwinęły się w południowej części powiatu głównie tylko piaski. Tylko bliżej rumoszków, w głębszych odkrywkach, widać ich uwarstwowanie. Do tych piasków należą takie zwałowate odsepiska niżowe i wydmy. Są to piaski południkowe. Uwarstwowana glina wraz z piaskami przechodzi na wierzchowinie sokalskiej w nieuwarstwowaną glinę stepową (Loess), odznaczającą się swą prostopadłą łupnością. Tworzy ona grubą (miejscami do kilkunastu metrów) powalę całej wierzchowiny sokalskiej, a ku swej górze przechodzi w żyzny czarnoziem (por. dra V. Uhliga: „Die geologische Beschaffenheit der nord-ostgalizischen Tiefebene, Geolog. Jahrbuch, Wien 1884“, a także prace dra Hoelbera, Wolfa i Stura. Prostuujemy tu pomyłkę zaszłą przy opisie Jastrzębicy, wsi pow. sokalskiego. Umieszczono tam w skutek mylnego uporządkowania kartek rękopisu następ o skale „Wieprz“, odnoszący się do Jastrzębi, wsi pow. grybowskiego). W r. 1880 było w powiecie 12,584 dm. i 80,394 mk. a mianowicie: 3,952 dm., 25,052 mk. w okręgu sądow. bełzkim, a 8,632 dm., 55,342 mk. w okręgu sądowym sokalskim. Według pici było 39,606 męż., 40,778 kob. Na jeden klm. kwadr. wypada 60 mk., na jedną gminę 740, na jeden obszar dworski 83. Wedle wyznania było: 54,065 gr.-kat., 14,288 rz.-kat., 11,758 izrael., 283 innych wyznań. Na 1000 mieszkańców było 672·50 gr.kat., 177·72 rz.-kat., 146·26 izrael., 3·25 innych. Języka rusińskiego używało 54,260 mk., polskiego 24,481, niemieckiego 1,378. Umiejących czytać i pisać było 10,441 (6,718 męż., 3,723 kob.); umiejących tylko czytać 4,133 (2,015 męż., 2,118 kob.); nieumiejących ani czytać ani pisać 65,820 (30,873 męż., 34,947 kob.). Na 1000 męż. umie czytać i pisać 164·6, tylko czytać 50·9; na 1000 kob. umie czytać i pisać 91·3, tylko czytać 52. Według sposobu zarobkowania na 100 mk. zajmuje się 72·59% rolnictwem, 0·04% górnictwem, 10·32% przemysłem, 2·64% handlem, 1·77% przypada na urzędników, duchownych, nauczycieli, zakłady publiczne, ich rodzinę, domowników i służbę; 0·29% na adwokatów, notaryuszków, architektów, inżynierów i lekarzy; 0·53% na właścicieli domów, kapitalistów i ich rodziny; 10·82% na robotników ze zmiennem zajęciem, na służbę dochodzącą i ludność nieoznaczonego zatrudnienia. Śmiertelność od r. 1878 do 1885 na 1000 mk.: w 1878 r. 30·5; w 1879 r. 27·7; w 1880 r. 29·1; w 1881 r. 35; w 1882 r. 38·9; średnio: 32·2. W r. 1880 było w powiecie koni 21,360, bydła rogatego 32,229, owiec 37,322, kóz 9, świń 23,721; uli pszczoł 4,708. Na stu mieszkańców wypada koni 26·56, bydła rogatego

40·09, owiec 46·42, kóz 0·01, świń 29·38, uli pszczoł 5·85. Na jeden klm. wypada koni 16, bydła rogatego 24·15, owiec 27·96, świń 17·76, uli pszczoł 3·52. Od 1 lipca 1888 r. tworzy powiat osobny okrąg szkolny, którego Rada szkolna i inspektor mają siedzibę w S. Oprócz szkół w S. istnieją: etat. 4 klas. męska i etat. 3 klas. żeńska w Bełzie; etat. mieszana 3-klas. w Krystynopolu; etatowe mieszane 2-klas. w Tartakowie, Ostrowie i Uhrynowie; 1 klas. etat. we wsiach: Bora-tyń, Budynin, Byszów, Chorobrow, Cieląż, Dobraczyn, Głuchów, Hoholów, Horodłowie, Horodyszcze Wareńskie, Hulecze, Ilkowie, Jastrzębica, Kościaszyn, Konotopy, Liski, Łuczyce, Mianowice, Nuśmice, Opólsko, Parachacz, Perespa, Przewodów, Poździejew, Poturzyca, Prusinów, Rozdziałów, Siebieczów, Sielec Bełzki, Skomorochy, Spasów, Szmittów, Steniatyn, Świtanów, Torki, Tudorkowice, Ulwówek, Wareż miasto, Wareż wieś, Wojsławice, Wolica Komarowa, Wołswin, Worochna, Zawisznia, Zboiska, Żużel, Zniatyn; — filialne: Baremie Peretoki, Bobiatyn, Bojanice, Cebłów, Chłopiatyn, Dłużniów, Hatowice, Horbków, Kłusów, Komarów, Kopytów, Korczyn, Leszczków, Łubów, Machnowek, Myców, Oserdów, Perewiatyczce, Przemyśłów, Radwańce, Sawczyn, Starogród, Sulimów, Szarpańce, Tyszyca, Waniów, Wierzbisz, Zabuzze Murowane i Zubków; — nieorganizowane: Berejów, Leszczatów, Madziarki, Rusin, Winniki, Wyżłów. Oprócz tego jest szkoła jednokl. żeńska w Tartakowie, utrzymywana z funduszków prywatnych. Ogółem było w powiecie w r. 1888 szkół etat. 55, filialnych 28, nieorganizowanych 10. Ze względu na język wykładowy było 71 z jęz. wykł. ruskim, 18 z jęz. wykł. polskim, 1 z niemieckim, 3 utrakwistyczne (z językiem polskoruskim). Ze względu na pięć dzieci były 4 szkoły męskie, 3 żeńskie, 86 mieszanych. Ze względu na podział nauki 90 z nauką całodzienną, 32 półdzienną. Ze względu na ilość klas i plan naukowy: 83 jednoklasowych, 6 dwuklas., 1 trzyklasowa, 2 czteroklas. i 1 pięcioklas. Szkoła prywatna była jedna jednoklasowa z jęz. wykł. polskim. Dzieci obowiązanych do uczęszczania na naukę codzienną (od 6 do 12 lat wieku) było w 1888/9 r. 10,434 (5,200 chłopców, 5,234 dziewcząt), uczęszczających 8,039 (4,186 chłopców, 3,853 dziewcząt); obowiązanych do uczęszczania na naukę dopełniającą (od 12 do 15 lat wieku) było 2,883 (1,474 chłopców, 1,409 dziewcząt); uczęszczających 2,372 (1,237 chłopców, 1,135 dziewcząt). Z pomiędzy uczących się 2,408 uczęszczało do szkół z jęz. polskim, 5,391 do szkół z jęz. wykł. rus., 38 do szkół z jęz. niem., 202 do szkół mieszanych. Z zakładów

przemysłowych istnieją w powiecie: młyny parowe w Opulsku i Sokalu; młyn wodny amerykański w Świtarzowie i kilkanaście młynów wodnych zwyczajnych i wiatraków. Browar fabryczny istnieje w Krystynopolu; browary pospolite posiadają: Korczyn, Ostrów, Tudurkowie, Waręż wieś i Zboiska. Gorzelnie mają: Boratyn, Dmytrów, Konotopy, Krystynopol, Liski, Łuczyce, Opulsko, Ostrów, Perespa, Prusinów, Radwańce, Siebieczów, Świtarzów, Spasów, Torki, Uhrynów, Uśmierz, Waniów, Witków i Wojsławice. Tartak parowy w Radwańcach; cegielnie są w Krystynopolu i Sokalu; mydlarnie w Bełzie, Sokalu i Tartakowie; garncarstwem zajmują się w Sokalu. Z Sokala prowadzi gościniec na pld. przez Krystynopol i Sielec do Mostów Wielkich (w pow. żółkiewskim), a dalej przez Żółkiew do Lwowa. Kolej żelazna jarosławsko-sokańska przebiega zach. część powiatu. Wchodzi ona tu od zachodu z pow. rawskiego i biegnie doliną Sołokii na wschód przez Bełz (stacya), Żużel, Ostrów i Krystynopol (stacya), a ztąd na północ lewoboczną doliną Bugu do Sokala, gdzie się też kończy. Kasy pożyczkowe gminne mają następujące miejscowości: Bełz, Berejów, Bojaniec, Boratyn, Chorobród, Cebłów, Dłużniów, Dobraczyn, Hatowice, Horbków, Horodyszcze Warężkie, Ilkowiec, Jastrzębica, Kopytów, Liwce, Łubów, Łuczyce, Mianowice, Monków, Myców, Ostrów, Perespa, Powiatycze, Przewodów, Sawczyn, Sokal, Siebieczów, Sielec, Skomorochy, Spasów, Świtanów, Sulimów, Torki, Tartaków miasto, Tartaków wieś, Tartakowiec, Tudurkowie, Uhrynów, Waręż wieś, Wierzbiał, Witków, Worochta, Wojsławice, Wyżłów, Żabcze, Zboiska, Zawisznia, Zubków i Żużel. Doktorów medycyny jest 4, chirurgów 6, weterynarzy 2, akuszerki 13, aptek 4. Fundusze ubogich istnieją w Sokalu, Bełzie, Warężu, Krystynopolu, Tartakowie i Dobraczynie. Wyczerpującą monografią powiatu sokalskiego przygotowuje Włodzimierz hr. Dzieduszycki, twórca przyrodniczego muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie, posiadający rozległe dobra w pow. sokalskim. Pojedyncze działy tej monografii będą opracowane przez specjalistów.

Starostwo sokalskie należało do dóbr koronnych, woj. i pow. bełzkiego. Według wykazu kwarty na r. 1770 było w posiadaniu Franciszka Salezego Potockiego, woj. kijowskiego, i Anny z Potockich, z prow. 42,733 złp. 14 gr. Należały do starostwa: S. z wójtostwem, Zawisznia, Cieląż, Ilkowiec, Skomorochy, Poturzyca z Wólką Poturzycką i Bendziuchą, Poździej, Radwańce i wójtostwo w Stojanowie. Przy zajęciu (1788 r.) było w posiadaniu Sta-

niława hr. Potockiego. Wieś Cieląż nabył Antoni hr. Poniuński za 21,026 złr. 10 kr. wedle kontraktu z d. 6 lipca 1793 r. Reszta starostwa oddano spadkobiercom Tadeusza hr. Dzieduszyckiego, jako częściowy ekwiwalent za dobra kossowskie, zajęte dla salin. *Ludwik Dzieduszycki.*

Sokale (por. Krzna), mylnie, ob. *Sokule*.

Sokale, wólka w obr. Mostków, pow. Nisko, wśród borów, nad pot. Palczawką al. Gielówką, dopł. Bukowy: Por. *Nalepy*. Br. G.

Soki, ws, pow. bielski, w 2 okr. pol., gm. Pawły, o 36 w. od Bielska.

Sokie, ws, pow. rossieński, par. lalska.

Sokiele, 1.) ws, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 22 w. od Poniewieża. 2.) **S.**, zaśc., tamże.

Sokilska Kiczera, ob. *Kiczera Sokilska* (t. IV, str. 13, nr. 22).

Sokirany, ob. *Siekierzany*.

Sokirna (w dokum.), pow. czerkaski, ob. *Siekirna*. Należy do klucza moszniańskiego dóbr ks. Woroncowych.

Sokniedze, okolica, pow. szawelski, gm. Kirjanowo, o 50 w. od Szawel.

Sokocienięta (*Sokocieniata*), ws i dobra, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Holszany, okr. wiejski Bałwaniszki, o 7 w. od gminy a 12 w. od Oszmiany; folw. ma 1 dm., 7 mk. katol., ws zaś 18 dm., 189 mk. tegoż wyz. (podług spisu z 1864 r. tylko 11 dusz rewiz.; własność Wańkowskich). *J. Krz.*

Sokol, węg. *Szokoly*, ws, hr. szaryskie, nad rz. Hernadem; 530 mk.

Sokół, pow. łucki, ob. *Sokul*.

Sokola, w 1569 r. *Sokolne*, ws włośc., pow. garwoliński, gm. Kłoczew, pow. Okrzeja, ma 13 dm., 146 mk., 25 os., 226 mórg. W 1827 r. było 6 dm., 48 mk. Wchodziła w skład dóbr Jagodne. Według reg. pob. pow. stężyckiego z r. 1569 płacił tu Samborzecki od 10 łan. (Pawliński, Małop., 333). *Br. Ch.*

Sokola al. *Sokole*, ws, pow. mościcki, 8 km. na pln. od Mościsk (sąd pow., urz. poczt., st. kol. i tel.). Na wschód leży Arłomska Wola, na pld. Podgać i Rudniki, na pld.-zach. Hodyn, na zach. Czerniawa, na pln.-zach. Małnów i Małnowska Wola, na pln. Sarny i Lubienie (obie w pow. jaworowskim). Wzdłuż granicy zach. płynie pot. Wisznia, prawy dopł. Sanu. Do Wiszni spływają tu drobne strugi. Po obszarze porozrzucane grupy domów: Czechmany, Czerniuchy, Fariony, Maksymce, Trałyty i Sarakudy, Szymaciski, Peleszczaki, Bąki, Lewordaki, Łuhy i Osiadacze. Najwyższy punkt obszaru na wschód wzn. 229 mt., najniższy na pld. 205 mt. Włas. więk. ma roli or. 45, łąk i ogr. 132, pastw. 19, lasu 1744; wł. mn. roli orn. 1850, łąk i ogr. 708, past. 442, lasu 125 morg. W r. 1880 było 290 dm., 1551 mk, w gm., 1 dom, 4 mk. na obsz. dwor,

(1509 gr.-kat., 6 rz.-kat., 35 izrael., 5 innych wyzn.; 1549 Rusinów, 6 Polaków). Par rzym.-kat. w Mościskach, gr.-kat. w miejscu, dek. mościskski; do par. należy Podgać. We wsi cerkiew p. w. św. Michała Arch. i szkoła etat. 1 klas. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koron. ststwa mościskiego. *Lu. Dz.*

Sokola Dąbrowa, niem. *Falkenwalde*, ztąd *Fafold*, *Fafald* i *Fafaldy*, wś kośc., pow. międzychodzki (Skwirzyna), dek. zbąszyński (dawniej pszczewski), o 5 klm. na zach.-płd. od Bledzewa, na lew. brzegu Ponikwy, na zach. kresach w. ks. poznańskiego; par. i szkoła w miejscu, poczta w Bledzewie (Blesen), st. dr. żel. w Landsbergu nad Wartą; o 27 klm.; ma 45 dm., 396 mk. (375 kat., 20 prot., 1 żyd) i 1482 ha (861 roli, 10 łąk, 533 lasu). W r. 1259 Bodzanta i Nasyl, synowie Jana, kasztelana międzyrzeckiego, nadali cystersom w Dobrym Ługu na Dolnych Łużycach, sprowadzonym do Zemsk (pod Bledzewem), całą dąbrowę, która należała do Maszkowa, później Nową Wsią (Nova villa, Neudorf) przezwanego; książę Bolesław, syn Odonicza, potwierdzając tę darowiznę, tudzież nadanie ojca, który tym mnichom przekazał 500 łąnów ziemi „circa rivulum Poniqua et Socola dambroa“, pozwolił i w tej dąbrowie osadzać wsie na prawie niemieckim. W r. 1269 biskup poznań. Andrzej dał im meszne z Zemsk i dziesięcinę z owych 500 łąnów „quos locant vel locabunt in nemore quod Sokola dambrova nuncupatur“; r. 1287 Przemysław II potwierdził nadanie 500 łąnów ziemi koło Ponikwy i Dąbrowy Sokolej. W r. 1312 pojawia się nazwa niemiecka Valkenwalde. Cystersi zemscy postarali się o powtórne potwierdzenie swych posiadłości, a wdzierający się w granice Polski margraf brandenburski Woldemar spisać im kazał odnośny przywilej (Kod. Włkp). Odtąd Valkenwalde stało się nazwą urzędową; nazwa zaś pierwotna poszła w zapomnienie, ustępując miejsca dziwotworom jak Fafold i t. p.; sami cystersi w końcu już nie wiedzieli, gdzie szukać ową nadaną Dąbrowę Sokolą, a ks. Widawski, monograf klasztoru bledzewskiego (Archiw. teolog. ks. Jabczyńskiego, I 476) objaśnił Dąbrowę Dębowcem, Sokolę Falkenwaldem czyli Fafaldem. W r. 1580 było w S. D. 10¹/₄ łąn. osiadł., 12 zagrodn., 6 komorn., 2 rzemieślników, 1 pasterz i 75 owiec (Pawliński, Wielkop. I, 11 pod nazwą: *Falk-fald*). W r. 1807 Napoleon I nadał S. D. generałowi Grouchy, który ją posiadał aż do r. 1813; później zabrana przez rząd pruski, wcielona została do domeny nowowiejskiej (Maszkowo). Kościół p. w. Wniebowzięcia N. M. Panny istniał już przed r. 1510; Al. Ben. Gurowski, opat bledzewski, wystawił r. 1724 nowy kościół, w miejsce którego stanął w r.

1847 inny, z cegły palonej, który dotąd istnieje. Księgi kościelne sięgają do r. 1661. Par. liczy 1631 dusz; w skład jej wchodzi: Nowa Wieś, Maszkowo i Osiecko, z których każda ma swój kościół i szkołę. Szkoła w S. D. istniała już w r. 1640. Par. *Fafaldy. E. Cal.*

Sokola Góra 1.) kol. i os., pow. łączycki, gm. Piaskowice, par. kat. Parzęczew, ew. Aleksandrów; kol. ma 15 dm., 186 mk., os. 2 dm., 10 mk. W 1827 r. było 16 dm., 162 mk. Na początku XVI w. były tu same łąny kmiecie, dające za dziesięcinę pleb. w Parzęczewie po 6 gr. z łąnu i po groszu kołedy. (Łaski, L. B., II, 358). W 1576 r. Barbara Weżykowa i Agnieszka Nagórska płaciły od 2 łąn., 1 zagr., karczmy, 4 osad. (Pawliński, Wielkop., t. II, 61). 2.) **S. G.**, w XVI w. *Schokolja gora*, wś i fol., pow. noworadomski, gm. Masłowice, par. Wielgomłynny, odl. 28 w. od Radomska; wś ma 21 dm., 318 mk., fol. 6 dm., 92 mk. Na fol. gorzelnia parowa, z dziennym zacierem 50 korcy kartofli. W 1827 r. było 24 dm., 175 mk. W 1886 r. fol. S. Góra rozl. mr. 1005: gr. or. i ogr. mr. 536, łąk mr. 62, pastw. mr. 7, lasu mr. 377, nieuż. mr. 23; bud. mur. 7, z drzewa 9; płodozmian 10-pol., las nieurzadzony. Wś S. Góra os. 30, mr. 225. Na początku XVI w. łąny km. i fol. dawały dziesięcinę i kołedę pleb. w Wielgomłynach, zaś część pól od strony Prawkowic pleb. w Chełmie (Łaski, L. B., II, 208). W 1553 r. wś Sokola Góra, w par. Wielki Młyn, własność Gmościńskiej, miała 22 osad i 8 łąn. wraz z Prawkowicami (Pawliński, Wielkop., t. II, 276). *Br. Ch.*

Sokola-Góra, białoruskie *Sokolaja-Hara*, wyniosłość w pow. ihumeńskim, w gm. Dudzicze, przy gośc. z mka Dudzicz do Cierobieli al. Terabeli, na obszarze tej wsi. Według podania miejscowego rosły tu niegdyś olbrzymie sosny, a na nich gnieździły się sokoly. *Al. Jel.*

Sokola Góra, pow. doliński, ob. *Polanica*. **Sokolagóra**, niem. *Sokoligora*, wś, pow. wąbrzeski, st. p. i par. kat. Golub (³/₄ mili odl.). W skład gm. wchodzi, prócz S., wyb. Nad Olszowem Błotem i kol. Nad Owieczkowem Jeziore, Owieczkowe Jezioro, Pasieka, Poddylewo, Pod Sokolagorą, Zaręczyzna, Za Sokolagorą, razem 612 ha (29 łąk, 561 roli or.). W 1886 r. było w tych 9 osadach 32 dm., 39 dym., 196 mk., 121 kat., 55 ewang., 20 dyssyd. *Ks. Fr.*

Sokola Łąka, pow. łomżyński, ob. *Gosie 2*), *Milewo 5*) i *Puchaty 2*).

Sokolanka, rzeczka w pow. orszańskim, prawy dopływ Odrowa (pr. dopł. Dniepru).

Sokolanka, wś, pow. sieński, gm. Obczuha, dziedzictwo Ludwika Gordziałkowskiego, w okolicy lesistej, 551 dzies. ziemi używanej, 119 dzies. nieużytków. *A. Ch.*

Sokolany, sióło, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Nowowola, o 7 w. od Sokółki, ma 70 dm., około 400 mk. Posiada piękny kościół paraf. katol. na wzgórzu, p. w. Przemienienia Pańskiego, z drzewa założony w 1618 r. przez Zygmunta III a 1833 r. z muru wzniesiony przez ks. prob. Wysockiego. Parafia katol., dekanatu sokólskiego, ma 3112 wiernych.

J. Krz.

Sokolatycze 1.) zaśc. nad bezim. dopł. Cepry, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Hrycewicze; mają tu własność Okieńczy-cowie $1\frac{3}{4}$ włóki i Lipniccy $4\frac{1}{2}$ włóki. Miejscowość bezleśna, grunta urodzajne, łąki dobre. 2.) **S.**, karczma, pow. słucki, w okolicy Klecka, przy drodze z Cycowicz do Suchlicz.

A. Jel.

Sokolce, węg. *Szokolcs*, wś, z os. *Koryty-nem*, w hr. liptowskim, pow. św.-mikołuski, nad pot. Dubrawą, dopł. Wagu. W r. 1880 było 70 dm., 461 mk. Słowak. Obszar 715 kwadr. sążni kat. Sąd pow. i urz. podat. w św.-Mikołusku, st. pocz. Lupeza Niemiecka, par. łac. w św. Maryi. W 1878 r. było 36 rz.-kat., 398 ewan., 9 żyd.

Br. G.

Sokolecza, w dokum. *Sokolice*, mko nad rz. Unawą, pow. skwirski, w 3 okr. pol., gm. Popielnia, o 35 w. od Skwiry, na pñ.-zachód od Pawołoczy, ma 1090 mk. Podług Pochilewicza było tu w 1863 r. 1360 mk. prawosł., 162 katol. i 48 żydów. Część mka leżąca na lewym brzegu Unawy nazywa się Markowa Wolica. Cerkiew p. w. Wniebowzięcia N. M. P., wzniesiona w 1785 r. na miejsce dawniejszej z 1728 r., która, podług wizyt. z 1741 i 1746 r., była drewnianą, o trzech kopułach, gontami krytą. Do cerkwi przybudowaną była dzwonnica, mająca 5 dzwonów i dwa klepadła żelazne. Parafian było 26 sadyb w S. i 30 w Wierzbowie. W cerkwi już wówczas znajdował się obraz Bogarodzicy, uważany za cudowny, o którym wizyt. z 1741 r. mówi: „W tej cerkwi, obraz namiestny na blacie drewnianym Matki Najświętszej znajduje się. O niem fert fama vulgi, że jest gratiosa imago od lat circiter dwunastu. Ale na to komisyi nie było“. Do par. praw. należy wś Kotłarka (o 4 w. na pñ.). W 1863 r. S. wraz ze wsią Wójtowce i 5800 dzies. ziemi należała do hr. Elżbiety Lambert. Co do przeszłości osady por. *Chodorków* i *Pawołocza*.

J. Krz.

Sokolda al. *Sokółka*, rzeka w pow. sokólskim, prawy dopływ Supraśli. Wypływa z wielkiego stawu pod wsią Kuryły (o $1\frac{1}{2}$ w. od Sokółki), mija Sokółkę, płynie na przestrzeni około 30 w. z północy ku południowi i poniżej wsi Borki uchodzi do Supraśli. Od prawego brzegu przybiera Jałówkę, Kantorową i Liczewką.

J. Krz.

Sokole, wś włośc., pow. nowomiński, gm.

Ładzyń, paraf. Stanisławów, ma 137 mk., 170 mr.

Sokole (w dokum.), pow. berdyczowski, ob. *Sokolec*.

Sokole 1.) potok, powstaje we wsi Kurniki, pow. jaworowskim, płynie na zach. przez las „Jamiska“ (274 mt.) i pod Hudykami, przys. Wierzbian, wpada do Gniły al. Hnyły, dopł. stawu zawadowskiego. Następnie pod nazwą Zawadówki łączy się pod Lubaczowem z Sołotwą al. Smolinką i tworzy potok Lubaczówkę. Długi $4\frac{1}{2}$ klm. 2.) **S.**, potok, powstaje na granicy gm. Podhorodec i Jamielnicy, pow. stryjski, ze źródeł leśnych; na pñ.-wsch. krańcu Podhorodeca wpada do Urycza, dopł. Stryja. Długi 4 klm. *Br. G.*

Sokole 1.) wś, pow. liski, wśród gór, na praw. brzegu Sanu, w zwartej dolinie potoku, ścieśnionej od północy stokami Stożka (688 mt.), od wschodu i południa wzgórzami (559 i 578 mt.). Przy wsi dwa folwarki i karczma. Par. rz.-kat. w Polanie a gr.-kat. w Telesznicy Sanny. Wś ma 34 dm. (3 na obszarze wiek. pos. Józ. Niesiołowskiej) i 224 mk. (208 gr.-kat., 8 rz.-kat. i 8 izrael.). Pos. wiek. ma 141 mr. roli, 18 mr. łąk, 49 mr. past. i 115 mr. lasu; pos. mn. 490 mr. roli, 22 mr. łąk i 186 mr. past. Gleba górską, jałowa, lasy szpilkowe. Graniczy na pld. z Chrewtiem, na wschód z Paniszczowem, na zach. z Horodkiem a na pld. z Telesznicą Sanną. Położona wśród dóbr Kmitów z Sobienia, nie istniała jeszcze w wieku XV, bo milczą o niej działy rodzinne (A. G. Z., XI). 2.) **S.**, przys. gm. Kisielicy (Kisselitze), pow. wyżnicki, na pñ. pochyłości wzgórza 858 mt. wzn. 3.) **S.**, przys. gm. Torak, pow. wyżnicki. 4.) **S.** al. *Sokola*, wś, pow. kamionecki, 14 klm. na pld.-wschód od Kamionki Strumiłowej, 14 klm. od sądu pow. i urz. pocz. w Busku. Na pñ. leżą Budki Nieznanowskie i Nieznanów, na wschód Grabowa, na pld.-wschód Wolica Derewlańska, na pld. i pld.-zach. Spas, na zach. Jasienica Ruska i Polska. Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Bugu, opływającego granicę pld. i pld.-zach., i za pośrednictwem Jasienicy, praw. dopł. Bugu. Na pñ.-zach. od zabudowań wiejskich przys. Turki; pñ. część obszaru zajmuje przys. Berbeki; na wschód od nich grupa domów „Pajaki“; w środku obszaru „Gogołowa Maziarnia“. Włas. wiek. (Stanisława hr. Badeniego) ma roli or. 323, łąk i ogr. 225, past. 43, lasu 4336 mr.; wł. mn. roli or. 445, łąk i ogr. 707, past. 46, lasu 10 mr. W r. 1880 było 168 dm., 1243 mk. w gm., 9 dm., 70 mk. na obsz. dwor. (811 gr.-kat., 456 rz.-kat., 43 izrael., 3 innych wyzn.; 797 Rusinów, 513 Polaków, 3 Niemców). Par. rz.-kat. w Kamionce Strumiłowej, gr.-kat. w miejscu, dek. buski, Do par. nale-

ży Wolica. We wsi cerkiew p. w. Zesłania Ducha św., szkoła etat. jednokl., kasa pożycz. gm. z kapit. 411 złr. i gorzelnia. 5.) **S.**, pow. mościski, ob. *Sokola*. *Mac.—Lu. Dz.*

Sokole, urząd. *Sokollo*, mylnie *Sokoło*, posiadłość, w pow. bydgoskim, o 11 klm. na płn. od Koronowa, na lew. brzegu Brdy, par. i poczta w Mąkowarsku, okr. wiejski Brahróde.

Sokolec, miejscowość wymieniona w dok. z 1329 r. (Kod. Mał., I, 215), leżąca w okolicy Szklar (pow. olkuski). Por. też Lib. Ben. Długosza (II, 322).

Sokolec al. *Sokulec* 1.) w dokum. *Sokole*, ws nad lewobocz. dopł. Rastawicy, pow. berdyczowski, w 3 okr. pol., gm. Mecherzyńce Dębowe (o 5 w.), par. kat. Białółówka, o 29 w. od Berdyczowa, ma 77 osad, 546 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 406 mk. praw. i 164 katol.; 1335 dzies. ziemi. W 1741 r. było w S. 70 osad. Cerkiew p. w. św. Michała, drewniana, wzniesiona w 1784 r. na miejsce dawniejszej z 1735 r., uposażona jest 41 dzies. ziemi. Do par. należy ws Tytusówka. Połud.-wsch. część wsi nazywa się Korolówka. Należała do Abramowiczów, którzy w 1855 r. część wsi odprzedali w kilku działkach. 2.) **S.**, ws nad Bohem, pow. bracki, w 3 okr. pol., gm. Peczara, par. kat. i poczta Niemirów, ma 118 osad, 660 mk., 916 dzies. ziemi włośc., 43 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1876 r., ma 922 parafian. We wsi znajduje się gorzelnia, która w 1886/7 r. wyprodukowała 1334130 stopni spirytusu. Należy do klucza peczarskiego hr. Konstant. Potockiego (ob. *Peczara*). 3.) **S.**, ws nad Bohem, pow. hajsyński, okr. pol. i gm. Kuna, par. kat. Bracław (o 16 w.), sąd w Ładyżynie, o 21 w. od Hajsyna, ma 62 osad, 472 mk., 442 dzies. ziemi włośc., 2477 dworskiej (wraz z Kosenówką i Kuźmińcami). Dawna osada, należąca w XV w. do kn. Korotkich. 4.) **S.**, pow. radomyski, ob. *Sokoły Nowe*. 5.) **S.**, mko na wyniosłym urwistym brzegu Uszycy, przy ujściu do niej Pobujaniki, w malowniczym położeniu, pow. uszycki, okr. pol. Żwańczyk, gm. Łysiec, par. praw. i katol. w miejscu, sąd w Kitajgrodzie, odległe o 20 w. od Uszycy, 36 w. na wschód od Kamieńca a 75 w. od st. dr. żel. odessko-wołoczyskiej Derażnia. Zbudowane w obszernej, górzystej miejscowości, niegdyś murem otoczone, ma 577 dm., 2012 mk. (303 żydów), 727 dzies. ziemi włośc., 36 cerkiew., dworskiej należącej do Izycznych 216 dzies., Popowskiej 42 dzies., Lewandowskich 5 dzies., Deutschmanów 300 dzies., do skarbu 122 dz. Do S. należy część lasu Melatyn (ob.). Posiada cerkiew p. w. Niepokalanego Poczęcia N. M. P., wzniesioną w 1857 r., z 1576 parafian-

nami, kościół par. katol., synagogę, dom modlitwy żydowski, 5 młynów, 16 sklepów, 52 targów i szkołę wiejską (61 uczniów). Mieszkańcy szyją kozuchy i robią buty. Mko ma trzy przedmieścia: Karwasary al. Zarzecze, Majdan i Zastawicę al. Zastawę. Według Marczyńskiego jest tu kamień wapienny i źródło wody mineralnej. Kościół katol. paraf. (dawniej ks. dominikanów), w 1723 r. kosztował Stefana z Rycht Humieckiego, wwdy podolskiego, p. w. św. Rocha wymurowany. Par. katol., dek. uszyckiego, 1085 wiernych; miała kaplice w Kosikowcach i Chreptyjowie. Oprócz S. z przedmieściami należą do niej wsi: Borsukowce, Buczaje, Chreptyjów, Czabanówka, Czuhor, Hubarów, Iwankowce, Jar Kosikowiecki, Kosikowce, Kryniczki, Krzywy Wóz, Kuryłowce Zielone, Piesiec, Pilipy, Popówka, Runkuszów, Sandomina (Saktlen), Sorokany folw., Szebutynce, Wachniowce, Zagórzany i Żurówka. Jest to jedna z najdawniejszych osad w tej okolicy, starożytny gród ks. halickich, posiadała zamek obronny, zburzony przez Tatarów w 1240 r. i odbudowany po ich wypędzeniu. W czasie zamieszek za Teodora Koryatowicza, Witold osadził zamek w S. swoim wojskiem w 1395 r. W 1565 r. S. należał do Zakrzewskich (Jabłonowski, Lustracye). Na początku XVII w. cała ta miejscowość należała do Stanisława Potockiego, zwanego Rewerą. W stronie południowo-zachodniej, na wyniosłej górze, była osada, podług podania zwana Sokolem gniazdem. Mieszkańcy dla ochrony własnej oraz swych dóbr w razie najścia tatarskiego, wykuli w okolicznych skałach groty, mylnie przez niektórych badaczy uważane za groty pustelnicze. Kiedy następnie majątność ta przeszła we władanie Humieckich z Rycht osadę tę przeniesiono w dół nad rz. Uszycę i nazwano Sokółcem. Stefan Humiecki mko obwarował i murem opasał. Następnie S. był własnością Małachowskiego, później przeszedł w administrację Trzecieskich, poczem był własnością Mateusza Izycznego, marszałka powiatowego. *Dr. M.-J. Krz.*

Sokolec 1.) niem. *Sokoletz*, przys. gm. Koniatyna, pow. wyżnicki. 2.) **S.**, przys. gm. Dolhopola, pow. wyżnicki. *Br. G.*

Sokolec al. *Jaktorowskie Holendry*, urząd. *Sokolitz*, ztąd *Sokolice*, ws, pow. chodzieski, o 7 klm. na wschód-płn. od Szamocina; par. kat. Jaktorowo protest. Lipia Góra, poczta w miejscu, st. dr. żel. w Osieku (Netzthal); 33 dm., 237 mk. (21 kat., 216 prot.) i 526 ha (243 roli, 114 łąk, 31 lasu).

Sokolecka slobódka, nad rz. Smotryczem, pow. kamieniecki, okr. pol. i par. katol. Żwaniec, par. praw. Sokół, gm. Hawryłowce,

ma 12 osad. Grunt równy, źródło wody słonej. Należała do Wojciecha Gajewskiego.

Sokolenie, ws i os. karcz., pow. sieradzki, gm. i par. Godynice, odl. od Sieradza 25 w., ma 19 dm., 127 mk. W 1827 r. 12 dm., 110 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Klonowa.

Sokoleńszczyzna, fol. i dwór nad rz. Degutką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Bieniakonie, okr. wiejski Sokoleńszczyzna, o 48 w. od Lidy a 39 w. od Ejszyszek, ma 38 mk. katol., 2 protest. i 5 żydów; w 1865 r. własność Wagnerów. W skład okręgu wiejskiego wchodziły wsi: Bałużyski, Czyżewski, Kontrymowszczyzna, Kuliszki, Łuszczyski, Mikontany, Nowosiółki, Puszcza, Swiły, Taurale i Zarójście, w ogóle 284 dusz rewiz. włosc. uwłaszcz.

Sokole Pole, ws włosc., pow. włoszczowski, gm. i par. Lelów, ma 31 os., 426 mr. Wchodziła w skład dóbr Lgota.

Sokolica 1.) szczyt w paśmie babiogórskim, na granicy pow. myślenickiego i hr. orawskiego (Galicyi i Węgier), na pñ.-wsch. od szczytu Babiej Góry. Szczyt trawiasty i lekko spadający ku stronie węgierskiej; ku stronie polskiej stromy. Widok na Tatry, dolinę nowotarską i orawską i na pñ. zbocze Babiej Góry z Dejakowymi i Markowymi Szczawinami. Wzn. około 1450 mt. npm. 2.) **S.**, turnia w Pieninach, nader stromo opadająca ku Dunajcowi, od strony pñ. lasem pokryta. Wzn. 764 mt. npm. *Br. G.*

Sokolice, fol. w gub. witebskiej, ob. rzka Niszcza.

Sokolicha al. *Dzierzbia*, rzeczka, bierze początek pod wsią Lisy, w pow. kolneńskim, na pñ. wschód od Stawisk, płynie ku pñ. przez Sokoły, potem na zach. pod Rogalami, Mnichami do Stawisk, ztąd krętym biegiem przez Dzierzbę i Poryte i pod młynem Zaskrodkim uchodzi z lew. brzegu do Skrody. *Por. Dzierzbia.* *J. Bl.*

Sokolicha, młyn, pow. kolneński, gm. Stawiski, par. Poryte.

Sokolicha, góra w pow. husiatyńskim, ob. *Liczakowce.*

Sokolicka, góra w pow. skałackim, na obszarze wsi Rasztowce.

Sokoli Gród, uroczysko, pow. białostocki, w 3 okr. pol., gm. Przytulanka, o 46 w. od Białegostoku.

Sokoliki z Łuszczanami, ws, pow. turezański, 18 klm. na pñ.-zach. od Turki, 8 klm. na pñ.-wschód od urz. pocz. w Tarnawie Niżnej. Na pñ.-wschód leżą Jabłonka Niżna i Wyżna, na wschód Tureczka Niżna, na pñ.-wschód Tureczka Wyżna, na pñ. Beniowa, na pñ.-zach. Bukowiec, na pñ.-zach. Tarnawa Wyżna. Wieś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Sanu, który wchodzi tu z Bu-

kowca, potem wygina się łukiem na pñ.-zach. i wchodzi do Tarnawy Wyżnej. W obrębie wsi przyjmuje małe dopływy, z których ważniejszy Bukowiec (z Wołowcem). Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Sanu. Na pñ.-zach. las Wołowiec ze szczytem Kiczora Sokilska (837 mt.). Na pñ. wznosi się góra Szaińskie Jabłońskie (876 mt.), na pñ.-wsch. Obyczki (775 mt.). Własność wiek. ma roli or. 237, łąk i ogr. 182, past. 42, lasu 701; wł. mn. roli or. 998, łąk i ogr. 97, past. 516, lasu 43 mr. W 1880 r. było 93 dm., 581 mk. w gm., 510 gr.-kat., 5 rz.-kat., 66 izr.; 510 Rusinów, 5 Polaków, 66 Niemców). Par. rz.-kat. w Turce, gr.-kat. w Tarnawie Wyżnej. *Lu. Dz.*

Sokolima, ob. *Sokolinie.*

Sokolin, rzeka, wpada do jez. pskowskiego, między Piwsą a Wojem.

Sokolin, dawniej *Sokolnia*, ws, pow. orszański, gm. Stary Toloczyn, w pobliżu błota Buk. Gniazdo starożytnego rodu ks. Drucich-Sokolińskich. Z nich Janusz i Konstanty ofiarowali w 1595 r. na kościół par. kat. cztery wioski. W 1612 r. było własnością Janusza, który zapisuje żonie swej Aleksandrze z Łukomskich. Następnie własność Michała, marszałka orszańskiego, który założył tu zbór helwecki oraz kaplicę murowaną na groby dla rodziny i uposażył je wsią Nuprejki. Zbór ten podczas wojen za Jana Kazimierza upadł i nie podniósł się więcej (ob. Łukaszewicz, *Dzieje kośc. wyznania helweckiego w Litwie*, t. II, 79). *J. Krz.*

Sokolin, potok, powstaje w obr. Mizunia, pow. doliniański, ze źródeł leśnych, na pñ. pochyłości Chomu (1347 mt.); płynie parowem na pñ. i uchodzi koło Sołotwiny, wółki mizuńskiej, do Mizuńki z praw. brzegu. Od pñ.-wsch. rozpóściiera się górski dział Szczawna (1176 mt.), a od pñ.-zach. dział lesisty Petrywiec (988 mt. i 1010 mt.). Długość biegu 5 klm. *Br. G.*

Sokolina, ws i fol., pow. pińczowski, gm. Czarkowy, par. Sokolina. Leży przy drodze z Działoszyc do Korczyn, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową. Ws ma 36 os., 212 mr.; fol. ma 509 mr., młyn wodny, cegielnię; należy do dóbr Mrzonów. S. poplebańska, osada na dawnych gruntach probostwa. W 1827 r. było 30 dm., 183 mk. Piotr, arcyb. gnieźn., uposażając klasztor w Sulejowie, nadał mu w 1176 r. dziesięciny z kilku wsi a między niemi i z S. (Kod. Wielk., Nr. 593). Kto i kiedy założył tu parafię i kościół niewiadomo. W połowie XV w. stoi tu kościół par. drewniany, p. w. św. Michała. Z trzech pól („tria jeruga alias stajany a agrorum“) pól Sokoliński h. Jastrzębiec dziesięcinę scholastryi wiślickiej. Andrzej Zagórski Biberstein i Zygm. Drucikowski płać

z 4 łan. km. i 1 zagr. z rolą dziesięcinę, wartości 4 grzyw., miejscowemu plebanowi. Do plebana należał folwark, karczma z rolą i sadzawką (Długosz, L. B., I, 416 i II, 412, 413). W 1508 r. Kat. Niezwojewska płaci pob. 30 gr. W r. 1579 Jan Chiczki płaci od 10 osad., 5 łan., 2 zagr. z rolą, 9 biednych, 1 rzem. (Pawiński, Małop., 215, 486). W 1650—60 wystawił nowy kościół z muru prob. Tomasz Matyaszkiewicz, S. par., dek. pińczowski (dawniej opatowski), 2384 dusz. *Br. Ch.*

Sokolnice, ws nad Bohem, pow. braclawski, okr. pol. i sąd Woronowica, gm. Łuka, par. katol. Tywrów, o 18 w. od Niemirowa; ma 45 osad, 312 mk. (26 jednodworców), 332 dzies. ziemi włosc., 49 cerkiewnej, 202 dworskiej należącej do Zaboklickich, 95 Boguckich, 112 Przewłockich, 93 Jordanowej (obecnie dwie ostatnie części własność Gawrońskich). Cerkiew p. w. św. Paraski, wzniesiona w 1779 r., ma 776 parafian. *Dr. M.*

Sokolnice al. *Lipowany*, ws, pow. suczawski, nad pot. Dragomirną, dopł. Rustorby. Graniczy od wsch. z Mitoką, od zach. z Petrowcami, od płd. z Ickanami Nowemi. Obszar 858 hekt. 93 ar. 39 mt. kw. W r. 1869 było dm. 97, mk. 461. W r. 1880 mk. 460, kat 13, gr.-orm. 4, żyd. 8, starowierów 435; Rusin. 419, Niemców 43, Rumun. 4, innej nar. 4. Par. rz.-kat. i gr.-kat. w Suczawie, gr.-orm. w Mitocze. Własność funduszu rel. gr.-oryent. St. pocz. i dr. żel. Ickany Nowe. Ob. *Lipowany*. *Br. G.*

Sokolinie, u Buszyńskiego *Sokolima*, ws, pow. rossieński, gm. Taurogi; par. Gawrany, o 69 w. od Rossień.

Sokolinka, zaśc. nad rzeką Ślepią, dopł. Swisłoczy, pow. miński, o 3 w. na wschód od Mińska. *A. Jel.*

Sokoli Róg, uroczysko w Kijowie, na dzisiejszych Lipkach albo na Pieczersku, około ruczaju Kłowskiego aż do rzki Żybedi; własność niegdyś monasteru brackiego w Kijowie.

Sokolisko, uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostrów, o 40 w. od Sokółki.

Sokoliszcz 1.) dawniej *Sokół*, u Pacholowieckiego *Socolum arx*, ws i dwór przy ujściu rz. Niszczy do Dryssy, pow. połocki, o 30 od Połocka a 25 w. od Dryssy, w 3 okr. pok. do spraw włosc., gm. Sokoliszcz, w 1868 r. 318 dusz rewiz. Gmina S. obejmowała w t. r. 618 dusz rewiz. W S. jest kapł. katol., par. Połock, fundacyi Szczyttów. Dobra mają 1997 dzies. ziemi dworskiej. W widłach utworzonych przez zbieg rz. Niszczy i Dryssy znajdował się niegdyś zamek, zbudowany w grudniu 1566 r. po zajęciu ziemi połockiej przez Iwana Groźnego, w półkole wałem otoczony, z drewnianą

ścianą i jedenastu basztami, oblany dwiema rzekami a w tej stronie, gdzie się rozchodziły koryta rzek, opasany głębokim przekopem. Wizerunek tej twierdzy podał na oddzielnej karcie Pacholowiecki. Podczas wyprawy Stefana Batorego w 1579 r., gdy załoga zamku przez częste wycieczki utrudniała dowóz żywności do obozu polskiego pod Połockiem, hetman Mielecki, sprowadziwszy działą ciężkie z Dźwiny na Dryssę pod Sokół, zaczął oblegać zamek i pomimo złej pory roku i niedostatku żywności, dzięki waleczności Jana ks. Zbaraskiego, wwdy braclawskiego, i rotmistrza Mikołaja Urowieckiego, wznieciwszy pożar d. 11 września, przy okropnej rzezi mężnie broniącej się załogi, zamek szturmem zdobył. Podług Strykowski, który obszernie opisał oblężenie, miało poledz do 3000 załogi. Spalony do szczytu, zamek więcej się już nie podniósł. Do dziś rolnicy na polach S. często znajdują szczątki broni i rypszunków wojennych a przy samem ujściu Niszczy do Dryssy, na znacznem podniesieniu na łące znajduje się pagórek, zarosły gajem brzoźowym. Część wzgórza przed kilkunastu laty zapadła się, przyczem znaleziono wiele kości i szkieletów ludzkich. O 20 w. od Sokoliszcz w górę rz. Dryssy przechodzi gościńiec, na którym usypana grobla w lesie zwie się Królewska. Podług podania groblę tę sypano gdy Stefan Batory, po zdobyciu Połocka, szedł pod Wielkie Łuki. Po wyjściu z tych lasów miał przez jakiś czas obozować z wojskiem we wsi nad jez. Czemieskiem, do dziś istniejącej i nazwanej odąd Królewską Wsią (Koroli). Dobra S. w 1663 r. należały do Władysława Rahozy, od którego w t. r. kupił Stefan Korsak. W 1690 r. nastąpił dział pomiędzy córkami Stefana Korsaka: Krystyną Szczyttową i Maryanną Bykowską, na mocy którego S. dostało się Szczyttowej; w 1716 r. własność Antoniego Szczytta, 1740 r. Jana Szczytta, dziś Justyniana Szczytta. 2.) **S. Zalesie**, ws i dobra, tamże, gm. Hołowczyce, w 1863 r. 136 dusz rewiz. Dobra mają 903 dzies. ziemi dworskiej; własność Jana Ostoi Wasilewskiego. 3.) **S.**, tamże, 147 dzies. ziemi dworskiej; własność Konstantego Sarosieka. 4.) **S.**, tamże, 1402 dzies. ziemi dworskiej; własność dawniej Joanny Ogińskiej, dziś Zofii Glińskiej. *J. Krz.—A. K. Ł.*

Sokoliszcz, w dokum. *Sokoliszcz*, ws nad jez. Synowe, pow. kowelski, na płn.-zachód od mka Milce, niegdyś własność monasteru mileckiego.

Sokoliszcz, potok, wypływa z pod góry Demkowca (824 mt.), na granicy gm. Sławska i Różanki Niżniej, w pow. stryjskim, płynie na płn. i uchodzi do Różanki z lew. brzegu. Długość 2 klm. *Br. G.*

Sokoliszki 1.) fol., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Konciarzyn, w 1864 r. własność Narwojszów. 2.) **S.**, zaśc., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 10 w. od Święcian, ma 1 dm., 11 mk. starowier. 3.) **S.**, zaśc., tamże, o 12 w. od Święcian, 2 dm. i 16 mk. starow. 4.) **S.**, ws., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagola, okr. wiejski Izabelin, o 8 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; w 1864 r. należała do dóbr Plikiszki, Walentynowiczów.

J. Krz.

Sokoli Węgiel (*Sokoli Ugoł*), ws. nad rz. Wiazynka, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Chotenczyce, okr. wiejski Zalesie, o 10 w. od gminy a 36 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Ilii do Radoszkowicz, ma 3 dm., 35 mk. (w 1864 r. 14 dusz rewiz.); należała do dóbr Borówka, Chrzczonowiczów).

Sokolna al. *Sokolno*, niem. *Sakollnow*, 1613 *die Zokolle*, ws., pow. złotowski, st. p. i kol. Krajenka, par. kat. Głubczyn, 1637 ha (576 lasu, 48 łąk, 833 roli). W 1868 r. 146 bud., 44 dm., 333 mk., 1 kat., 330 ew.; 1885 r. 495 mk., 488 ew., 7 kat. We wsi kościół drewniany ewang., filia Tarnówki, zbudowany po r. 1783. Szkoła 1-klas. ewang. Stał tu kościół katol. filialny, drewniany, p. w. św. Jakuba, przyłączony do Głubczyna. Do kościoła należało nieco roli w 2 polach; istniała też szkoła. W czasie reformacji luteranie zajęli kościółek, który im w 1643 r. odebrano. Opuszczony, podupadł i został rozebrany w końcu zeszłego wieku. W 1653 r. było 16 włościan, dających mesznego po 2 kor. żyta, karczmarz dawał 1 kor. żyta, 6 chałupników też po korcu żyta. Kołędę dawali wszyscy, a na Wielkanoc po 20 jaj (ob. Wizyt. Trebnica, str. 176 i Utracane kośc. p. ks. Fankidejskiego, str. 298). Wówczas **S.** należała do Grudzińskich, później do Grabowskich (ob. Gesch. d. Kr. Flatow von Schmitt, str. 271). R. 1785 sprzedał Augustyn Gorzeński **S.**, Głubczyn, Paruszkę, Dolniki, Rogownicę za 53,333 tal. Andrzejowi Grabowskiemu.

Ks. Fr.

Sokolne, ws., pow. augustowski, gm. i par. Szezebro-Olszanka, odl. od Augustowa 14 w., ma 4 dm., 24 mk. W 1827 r. 3 dm., 19 mk.

Sokolnia, pow. orszański, ob. *Sokolin*.

Sokolnia (u Wieliczki), *Sokolnica* (u Echar-da), opustoszałe mko nad Dnieprem, w dzisiejszym pow. czerkaskim, między Mosznami a Czerkasami.

Sokolnica, pow. czerkaski, ob. *Sokolnia*.

Sokolnik, pow. ciechanowski, ob. *Kluszewo-S.*

Sokolnik, niem. *Sokollnik*, 1532 *Sokholniky*, ws., pow. niemodliński, par. ew. Niemodlin, kat. Dąbrowa. Ma 24 ha, 8 dm., 26 mk. (3 ewang.).

Sokolniki 1.) al. *Sokolnik*, ws. i fol., pow.

nowomiński, gm. i par. Kuflew, ma 179 mk., 457 mr. dwor., 615 mr. włośc. W 1827 r. było 9 dm., 89 mk. Ws. wchodziła w skład dóbr Kuflew. 2.) **S.** i *Sokolniczki*, ws., fol. i dobra, pow. łęczycki, gm. Leśmierz, par. Modlno, odl. 13 w. od Łęczycy, 3 w. od Ozorkowa (st. pocz.). Ws. ma 9 dm., 162 mk., 98 mr.; fol. 7 dm., 95 mk., 1500 mr., pokłady torfu. W 1827 r. było 10 dm., 97 mk. Na początku XVI w. łany fol. dawały dziesięcinę pleb. w Modlny, kmieccie zaś kanonii łęczyckiej (Ła-ski, L., II, 413). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 Mikołaj Szkolnicki pła-cił tu od 2 łąn., 3 zagr., karczmy, $\frac{1}{2}$ łąnu pust., 1 rzeźnika, 2 osad. Anna Dybowska i Albert Bełdowski od 1 łąnu, 3 zagr., karczmy, 1 rzem., 3 osad. Marcin Biesiekiński od 1 łąnu, 4 zagr., 4 kom. (Pawiński, Wielkp., II, 62). Dobra **S.**, złożone z fol. Sokolniki Małe al. Sokolniczki, części Dybówka lit. A. i B., Maszkowice i Helenów, miały 2750 mr. obszaru. Około 1880 r. nabył je od H. Skarżyńskiego Herbst, który podniósł wysoko gospodarstwo rolne. 3.) **S.**, kol. i fol., i *S. Poduchowne*, os., pow. wieluński, gm. i par. Sokolniki, odl. od Wielunia 19 w., posiadają kościół par. drewniany, szkołę początkową; kol. ma 129 dm., 1096 mk.; os. prob. 2 dm., 5 mk.; fol. 10 dm., 22 mk.; 2 osady 2 dm., 5 mk. W 1827 r. 165 dm., 989 mk. Dobra **S.** lit. B., wydzielone w r. 1842 z dóbr **S.** lit. A. na majorat dla generała Kołzakowa, obejmowały w 1854 r. fol. **S.** mr. 612, Zdzierszczyzna mr. 284, wybraniectwo **S.** mr. 83; pustkowia: Tyble mr. 200, Kudły mr. 29, Borki mr. 100; odpadki leśne mr. 104, lasy mr. 966. Ws. **S.** os. 113, mr. 1524; ws. Borki os. 23, mr. 239; ws. Tyble os. 51, mr. 732. Obecnie majorat ten obejmuje 2367 mr., w tem 966 mr. lasu. W skład dóbr rząd. **S.** lit. A. wchodziły w 1854 r. fol. Kopaniny al. Kopanina mr. 354, fol. Pichlice mr. 190, fol. Łęki Królewskie mr. 454, fol. Osiek i Dębica mr. 546, fol. Kuzaj mr. 161, fol. Głowienkowskie mr. 176, fol. Czastary mr. 354, fol. Kniatów mr. 262, fol. Stępno mr. 137, fol. Przywary mr. 250, fol. Biała mr. 621, fol. Wieruszów mr. 231, fol. Rybka al. Karzul mr. 190, wójtowstwo Pichlice mr. 214, wybraniectwo w Czastarach mr. 73, osada leśna Ryś mr. 135, lasy i odpadki mr. 7537; pustkowia: Pikuty mr. 51, Żubki mr. 124, Ostrzycharze mr. 150, Trzepacz mr. 39, Szustry mr. 157, Wyglądacze mr. 149, Nalepa mr. 94, Jaśki mr. 64, Szklarek mr. 29, Wydmuch mr. 32, Tułacz mr. 24, Mieszaly mr. 114, Butel mr. 27, Perdele mr. 67, Kuzaj mr. 200, Jeziorny mr. 71, Urbański mr. 11, Pędziwiatry mr. 136, Kowalski mr. 30, Kamiński mr. 14, Skop mr. 30, Kubiak mr. 3, Rybka mr. 50 i Kostrzewa mr. 74. Ws. Ra-

dostów mr. 2170, ws Krajanka mr. 637, ws Pichlice mr. 933, ws Łęki Królewskie mr. 454, ws Osiek mr. 2040, ws Czastary mr. 1475, ws Przywary mr. 273, ws Biała mr. 833, ws Rybka mr. 256, ws Zamoście mr. 74, ws Głowlenskowskie rozległość nieznana. Ogólny obszar dóbr S. lit. A. wynosił mr. 22493. S. należały pierwotnie, o ile się zdaje, do par. Czastary. W XV w. powstała tu oddzielna parafia i kościół drewniany p. w. św. Mikołaja, wielokrotnie przebudowywany. Na początku XVI w. nie było tu plebana a zarządzał parafią pleb. par. Czastary, który starał się o złączenie obu parafii w jedną. Do par. S. należy wieś Ochędzyn (dawna własność klasztoru w Ołoboku), w której już na początku XVI w. stał kościółek (oraculum) drewniany. Obecny kościół w S. wystawiony z drzewa, w kształcie krzyża, z dwoma kaplicami i wieżą, w 1731 r. przez ks. Aleks. Sułkowskiego, łowczego litewskiego. Na początku XVI w. w S. i Ochędzynie były już mszały drukowane. Ze wsi S. pleban pobierał tylko meszne (po mierze owsa i żyta z łąnu) a od zagrod. i młynarza po groszu, prócz tego miał 2 łąny roli z łąką. Plebanii nie było (Łaski, L. B., I, 151). Według lustracji starostwa wieluńskiego z 1564 r. ws S. miała 30 kmieci, 39 1/2 łąn., 2 karczmy, 6 ogrod., sołtysi łąn. Dochód wynosił 115 flor. 2 gr. 10 1/2 den., z fol. 287 flor. 9 den., z inwent. 53 fl. 18 den. (Lustr. V, 180v). Sokolnickie starostwo niegrodowe, w woj. sieradzkim, pow. ostrzeszowskim, podług lustracji z r. 1662 powstało z dawniejszego statwa wieluńskiego, przez oddzielenie zeń wsi: Sokolniki, Wierzbie, Patnów, Krzywierzka, Mokrsko, Wróblów, Osiek, Czastary, Pichlin, Łęka, Przywory, Kieńczygłów, Kaszyna, Obrów i Głina. W r. 1777 posiadał je Antoni ks. Sułkowski, opłacając zeń kwarty złp. 2581 gr. 1 a hyberty złp. 108 gr. 11. Na sejmie w r. 1773—75 stany Rzpltej nadały te dobra w posiadanie emfiteutyczne Łukaszwowi Bnińskiemu. S. par., dek. wieluński, 2330 dusz. S. gm. należy do s. gm. okr. VII w os. Lututów, st. p. Naramnice. Gmina ma 10,478 mr. obszaru, 482 dm. (w tem 19 mur.) i 3530 mk. (1643 męż., 1887 kob.), dwie szkoły początkowe. 4.) S. Mokre, ws i fol. i S. Suche, ws i fol. nad rz. Radomką, pow. radomski, gm. Wieniawa, par. Skrzywno, odl. od Radomia 28 w. S. Mokre mają 28 dm., 265 mk. W 1827 r. 18 dm., 130 mk. W 1873 r. fol. S. Mokre rozl. mr. 579: gr. or. i ogr. mr. 343, łąk mr. 102, past. mr. 109, lasu mr. 5, nieuż. mr. 20; bud. mur. 7, drewn. 14; młyn, pokłady torfu. Ws S. Mokre os. 33, mr. 201. S. Suche mają 35 dm., 276 mk. W 1827 r. 16 dm., 162 mk. W 1881 r. fol. S. Suche

rozl. mr. 626: gr. or. i ogr. mr. 379, łąk mr. 79, past. mr. 1, nieuż. mr. 146; bud. mur. 3, drewn. 3. Ws S. Suche os. 46, mr. 380. Dzieściny z S. nadał arcyb. gnieźn. Fulko klasztorowi w Sulejowie. Nadanie potwierdził Grzegorz IX w 1234 r. (Kod. Małop., II, 56). S. wraz z dobrami Skrzywno było własnością Duninów. Wymienione w akcie działu z 1354 r. (Kod. Małop., III, 92). W 1374 r. przeniesione przez królową Elżbietę na prawo niemieckie (ib., III, 282). Na początku XVI w. we wsiach „Sokolnyky utraque“ dają plebanowi w Skrzywnie z obszarów dwors. dziesięcinę wartości do 1 1/2 grzyw. (Łaski, L. B., I, 690). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 Mikołaj do Shuhe Sokolniki płacił poboru 1 grzyw. 28 gr. 9 den. W r. 1569 Stanisław Mędzina płacił od 5 1/2 łąn., 1/2 pus., 4 zagr. We wsi S. Mokre Piotr Mysopad płacił od 3 łąn., 4 zagr., 1 komornika (Pawiński, Małop., str. 316, 475). 5.) S., ws włośc., pow. włoszczowski, gmina i parafia Lelów. Posiada szkołę początkową. W 1827 r. 62 dm., 346 mk. W 1581 r. należała do parafia Staromieście (Lelów). Starosta lelowski płacił tu od 9 1/4 łąn. km., 1 chałupnika, 4 kom. bez bydła (Pawiński, Małop., 68). 6.) S., w XV w. *Szokolniki*, ws nieistniejąca obecnie, w pow. pińczowskim, par. Skalmierz, była własnością bisk. krakowskich. W połowie XV w. było tu 9 1/2 łąn. km., zagr. z rolą. Biskup pobierał dziesięcinę tylko z dwu pól kmiecych, wartości do 6 grzyw., z pozostałych łąnów pobierała kanonia wawrzyniecka przy katedrze krakow., wartości (z konopną) do 12 grzyw. (Długosz, L. B., I, 55). Według reg. pobor. z 1579 r. dzierżawca wsi Albert Romiszowski płacił od 11 osad, 5 1/2 łąn., 1 zagr. z rolą, 4 komor., 4 biednych (Pawiński, Małop., 221). Kazimierz W. w 1342 r. odebrawszy tę wieś Janowi Grotowi, bisk. krak., założył tu miasteczko Sokołów, mające rywalizować ze Skalmierzem, lecz energiczny opór i protestacje biskupa spowodowały cofnięcie decyzji królewskich (Długosz, L. B., I, 516). W 1827 r. S., ws poduchowna, miały 13 dm., 187 mk. W 1856 r. zostały rozkolonizowane i połączone w jedną całość z przyległą wsią Sielec (ob.). 7.) S., ws pod Sandomierzem, wymieniona w akcie z 1191 r. w liczbie wsi stanowiących uposażenie kanoników kolegiaty. Zapewne ta dawna ws książęca, ze zmianą właściciela i zmianą służebności, od której otrzymała nazwę, przybrała inne nazwisko. Część tejże wsi, o ile się zdaje, nadana została przez Leszka Czarnego miastu Sandomierzowi przy wprowadzeniu prawa niemieckiego. I ta część zatraciła swą nazwę, gdy miejsce sokolników książęcych zajęli rolnicy, ogrodnicy (Kod. Małop., I, 5, 126, 140). Możliwy

z pewnem prawdopodobieństwem odnieść te szczegóły do wsi S., w par. Trześnia (pow. tarnobrzski). 8.) S., ws i fol., pow. plocki, gm. Góra, par. Rogotworsk, odl. 29 w. od Płocka, ma wiatrak, 8 dm., 150 mk. W 1827 r. 6 dm., 60 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 406: gr. or. i ogr. mr. 317, łąk mr. 40, past. mr. 4, lasu mr. 34, nieuź. mr. 11; bud. mur. 1, drewn. 10. Wś S. os. 14, mr. 9. 9.) S., ws i fol., pow. płoński, gm. Sarbiewo, par. Baboszewo, odl. o 8 w. od Płońska, ma wiatrak, 11 dm., 146 mk. W 1827 r. 11 dm., 77 mk. W 1884 r. fol. S. lit. A B C z attyn. Marszewo rozl. mr. 918: gr. or. i ogr. mr. 570, łąk mr. 21, past. mr. 88, lasu mr. 193, nieuź. mr. 46; bud. mur. 2, drewn. 17; las nieurzadzony. Wś S. os. 16, mr. 82; wś Szymaki os. 15, mr. 18. Wieś tę wymienia dokum. ks. Konrada z 1203 r. w liczbie posiadłości biskupów płockich (Kod. Mazow., 337). Zdaje się, że te same S. wymienia dok. z 1254 r. w liczbie wsi dających dziesięcinę klasztorowi w Czerwińsku.

Br. Ch.

Sokolniki 1.) wś włośc., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Połoczany, okr. wiejski Szypulicze, o 10 w. od gminy, 32 dusz rewiz.; należy do dóbr skarb. Borzdyn. 2.) S., zaśc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Konciarzyn, o 15 w. od gminy, 13 dusz rewiz. 3.) S., wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski Opigosze, o 7 w. od gminy, 9 dusz rewiz.; w 1864 r. należała do dóbr Wilejkiszki, Rusieckich. 4.) S., zaśc., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiejski Szkożiszki, o 2 w. od gminy, 11 dusz rewiz.; należy do dóbr skarb. Jarmoliszki. 5.) S., wś i dobra, pow. wołkowyski, w 2 okr. pol., gm. Hornostajewicze, o 28 w. od Wołkowyska. Własność Daszkiewiczów. 6.) S., wś, pow. wilkomierski, gm. Wiżuny, o 54 w. od Wilkomierza. 7.) S. al. *Sokolnikowo*, wś, pow. newelski, na pograniczu gub. pskowskiej, w 3 okr. pok. do spraw włośc., z zarząd. gminy, obejmującej w 1863 r. 2028 dusz rewiz. Był tu dawniej kościół i klasztor franciszkanów, od 1832 r. parafialny, obecnie zamieniony na cerkiew. 8.) S., wś, pow. suraski, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. Wymiany, w 1863 r. 50 dusz rewiz.

J. Krz.

Sokolniki z Przybyłowem, wś w międzyrzeczu Sanu i Wisły, pow. tarnobrzski, par. Trześń, st. poczt. Dzików (odl. 15 klm.). Leży w pobliżu praw. brzegu Wisły, niedaleko Sandomierza, w nadwiślańskiej równinie, 151 m. n.p.m., nad potokiem t. n. wchodzącym do Łęgu z lewego brzegu. Nad Łęgiem, na wschód od wsi, znajduje się osada Orliśka a na pld.-wschód od Orliśka leśni-

czówka Pogoń. Pos. większa ma prócz dworu fol. Podlipie. W ogóle jest 299 dm. i 1481 mk. (1432 rz.-kat. i 49 izrael.). Obszar wiek. pos. (Fel. Dolańskiego) ma 405 mr. roli, 133 mr. łąk, 378 mr. past. i 1571 m. lasu; pos. mn. 1272 mr. roli, 768 mr. łąk i 290 mr. pastw. Role położone nad wodą jakkolwiek piaszczyste są urodzajne; łąki i pastwiska podmokłe zajmują międzyrzecze Łęgu i jego dopływu (Zapawa-Strug-Sokolniki), lasy ciągną się na południe od wsi i łączą się z borami będącymi resztką dawnej puszczy sandomierskiej. S. graniczą na pñ. z Gorzycami, na zach. z Trześnią (kościół paraf.) i z Wielowsią, na pld. z Furmanami a na wschód z Motyczem i Zaleszanami. Wymieniona w akcie konsekracji kolegiaty sandomierskiej z 1191 r. i w potwierdzeniu jej dochodów w 1284 r. (Kod. Małop., I, 5 i 126). W połowie XV w. część wsi jest królewską, druga zaś należy do Jana Feliksa Tarnowskiego h. Leliwa. Były łąny kmieccy, karczmy, zagrodnicy, folwark. Dziesięcinę pobierał pleban w Trześni (Długosz, L. B., II, 356). W 1578 r. było 28 osad., 7 łąn., 4 ogrod., 4 komor., 3 ubogich, 1 łąn soltysi, 1 łąn służby myśliwskiej królewskiej (venatores). Części prywatnej nie podano (Pawliński, Małop., 197).

Sokolniki 1.) wś, pow. lwowski, 8 klm. na pld.-zach. od Lwowa (sąd pow. i urząd pocz.). Na pñ. leżą Skniłówek i Kulparków, na wschód Zubrza, na pld. Sołonka Wielka, Nagorzany i Maliczkowice, na pld.-zach. Hodowice, na zach. Basiówka (przyst. dr. żel.), na pñ.-zach. Skniłów. Wieś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem pot. Zimnawoda, tu powstającego i płynącego na zachód do Skniłowa, i pot. Sokolnickiego, dopł. potoku Szerzka. W dolinie potoku Sokolnickiego leżą zabudowania wiejskie. We wsi jest folwark Hołda. Grupa domów zwie się „Na Stryjskiem“. Karczmy dwie: Bednarówka i Dębina. Na wschód wzgórze Sokolniki (353 mt.). Własność wiek. (Zygmunta Augustynowicza) ma roli or. 522, łąk i ogr. 151, past. 44, lasu 378 mr.; wł. mn. roli or. 2070, łąk i ogr. 237, past. 143 mr. W r. 1880 było 346 dm., 2118 mk. w gminie, 11 dm., 89 mk. na obsz. dwor. (2121 rz.-kat., 33 gr.-kat., 39 izr., 14 in. wyzn.; 2194 Polaków, 13 Rusinów). Par. rz.-kat. w miejscu, dek. lwowski zamiejski. Rok erekcji niepewny. Jan z Tarnowa, woj. sandomierski, ststa ruski, dokumentem w Czajkowicach w r. 1397 wystawionym, wyznaczył łąn jeden na kościół, którą darowiznę Władysław Jagiełło potwierdził. Uposażenie powiększyli: Władysław Warneńczyk w r. 1442 i Zygmunt III w r. 1590. Obecny kościół stanął kosztem proboszcza Andrzeja Bąkalskiego i dziedziczki Pelagii Potockiej w r.

1765, konsekrowany w r. 1774 p. w. św. Mikołaja bisk. Par. gr.-kat. w Solonce. We wsi jest szkoła etat. 3-klas., kasa pożyczk. gm. z kapit. 280 złr. i młyn „Na grobli“. Jest tu źródło z wodą słabo żelazistą (por. Torosiewicz: „O wodzie mineralnej w S.“, w Pamięt. farmaceut. krakow. z r. 1835, t. II, 155; Mne-mosyne, galiz. Abendblatt, 1835, Nr. 45, str. 179; Torosiewicz: Źródła mineralne w Gali-cyi i na Bukowinie, Lwów 1849, str. 154; Torosiewicz: Woda źródłowa we Lwowie che-micznie rozebrana, Warszawa 1859, str. 1 i inn.). Za czasów polskich należała wieś do dóbr koronnych. W rkp. Bibl. Ossol., Nr. 2413, str. 32, czytamy: „W tabuli magistra-tu lwowskiego: *Judicii civilis armenicalis fas-ciculus 1 et 2 ab a. 1494 ad 1658. Privi-legium Joannis de Tarnów, palatini sando-miriensis, capit. gener. Russiae, quo facultas conceditur in villa Sokolniki strenuo Nicolao Nikiel scultetiam de nova radice proprio sumpto extruere a. 1392; salva tamen expe-ditione bellica et necessitate quatenus scul-tetur sagittarium unum equatum expediat et mittat, iudicia tam civilia, quam criminalia iudicet, molendina extruat etc. Idem approba-vit Vladislaus rex a. 1393*“. Dokumentem wy-danym w Czajkowicach d. 24 maja 1397 r. nadaje Jan Tarnowski sołtystwo w Sokolni-kach Nikłowi Meyssnar i jego spadkobiercom (Arch. Bernard. we Lwowie, C., t. 334, str. 545) a Władysław Jagiełło potwierdza doku-ment w Krakowie 31 maja 1397 r. (l. c., str. 543). W r. 1417 poświadcza Iwan z Obycho-wa, kaszt. szremski, ststa ruski, rozgranicze-nie Zubrzy od Sokolnik (Liske, A. G. Z., t. IV, str. 93). W r. 1485 był wójtem w S. Jan Kunat (ibid., VII, 149). W r. 1545 deleguje Zygmunt I komisarza do otaksowania sołty-stwa w S. (Arch. Bern., C., t. 334, str. 544). W r. 1570 odwiedzają lustratorowie ws S. (l. c., C., t. 397, 1819). Według lustracyi z r. 1571 (rkp. Ossol., Nr. 2248, str. 44) było tu 60 kmieci na łanach 41. W r. 1643 pozwala Władysław IV Stanisławowi Mniszechowi, stście lwowskiemu, przenieść prawo swe doży-wocia na czwartej części łanów w S., na Sta-nisława Poradowskiego i Katarzynę z Czar-nowa, małżonków (Arch. Bern. we Lwowie, C., t. 134, 587). W Czorsztynie d. 7 paździer. 1655 r. nadaje Jan Kazimierz Janowi Kaskie-mu sołtystwo w S. (l. c., C. t. 405, 47). D. 10 lipca 1659 r. w Warszawie, rozszerza król prawo dożywocia do 4½ łan. pola w S. słu-żące Zacharyaszowi Piotrowiczowi, na żonę jego Jadwigę (l. c., C., t. 408, 1270) i utrzy-muje tegoż Piotrowicza w prawie wolnego wrębu w lasach sokolnickich (l. c., str. 1273). Szereg nadań wójtostwa w S. kończy akt, którym takowe w r. 1757 nadaje August III

Józefowi i Annie Stetkiewiczom (l. c., t. 576, str. 1160). 2.) S., ws nad rz. Strypa, pow. podhajecki, o 21½ klm. na pñ. od Podhaje (urz. tel.), o 2 klm. na pñ. od Złotnik (st. p. i par. rz.-kat.). Obszar dwor. 772 mr., włośc. 1019 mr. W 1870 r. 519 mk.; w 1880 r. w gminie 624, na obszarze dworskim 27 mk., rz.-kat. 240; gr.-kat. par. Sokołów. Nale-ży do dóbr Złotniki, hr. Siemieńskiego-Le-wickiego. *Lu. Dz.—B. H.*

Sokolniki 1.) ws kośc. i dwór niegdyś, pow. gnieźnieński, dekan. śś. Piotra i Pawła (w Gnieźnie), o 5 klm. na wschód od Kłęcka, nad strugą, dopł. jez. Borzawskiego; par. i szkoła w miejscu, poczta i st. dr. żel. w Mie-leszynie o 3½ klm. Z S. pisali się Stosz w r. 1284, Dobiesław r. 1360 i następnie różni So-kolnicy. W r. 1579 posiadał tu Krzysztof Sokolnicki 1 łan i 4 zagr., Wojciech Popow-ski 1½ łan. i 1 zagr. a Raczyńscy ½ łanu, 2 zagr. i 1 komor.; r. 1618 siedzieli na S. Sta-nisław Sokolnicki i Stanisław Załusowski; pierwszy miał 2½ łan., 4 zagr., 1 rzem. i wiatrak doroczny, a drugi 1 łan i 2 zagr.; w końcu zeszłego wieku dziedziczyli tę ma-jetność: Gliszczyńscy, Michał Sokołowski, a w nowszych czasach Sawiecy. Kościół p. w. św. Stanisława istniał przed r. 1414; obecny, drewniany, z wieżą, posiada krucyfiks sły-nący cudami. Bractwo Przemienienia Pańskie-go zaprowadzono w r. 1797. Parafia, licząca 1350 dusz, składają: Bojanice, Borzaw, Flo-rentynowo, Karniszew, Kobylica, Mączniki, Mieleşzyn, Przysieka, S. i Świątniki Małe. Szkoły parafialne znajdują się w Mieleşynie, S. i Świątnikach. Wieś z wiatrakami ma 5 dm., 43 mk. kat. i 98 ha obszaru. Dwór miał 8 dm., 98 mk. kat. i 342 ha (298 roli, 5 łak); właścicielem był F. Kruszyński, który ma-jetność tę sprzedał kolonizacyi niemieckiej. 2.) S., ws, pow. inowrocławski (Strzelno), o 5 klm. na pñ.-zach. od Kruszwicy, u źródła Śmierni, dopł. Noteci; par. Polanowice, poczta w Kruszwicy, st. dr. żel. w Inowrocławiu o 18 klm.; z Janikowem (12 dm., 96 mk.) tworzy okrag wiejski, mający 36 dm., 325 mk. (2 prot.) i 267 ha (257 roli). W r. 1215 przysą-dzono klasztorowi norbertanek w Strzelnie dziesięciny z S., do których rościł sobie pra-wa biskup kujawski (Kod. Wielkop., nr. 84 i Dok. kuj. Ulan., str. 117); r. 1220 Konrad mazowiecki zamienił S. (*Falconarii*) na inne dobra klasztorne (Dok. kuj. Ulan., str. 120 i 121). Reg. pobor. z r. 1557—66 (Pawiński, II, 37) wymieniają przy S. Jana Sierakow-skiego, kaszt. łędzkiego, z 6 łan. osiadłemi. 3.) S. *Gwiazdowskie*, ws, pow. średzki, o 4 klm. na zach.-pñ. od Kostrzyna i 6½ klm. na wsch. od Swarzędza; graniczą z Gwiazdo-wem, Paczkowem, Łowęcinem i Sarbinowem;

par., poczta i st. dr. żel. w Kostrzynie; 12 dm., 98 mk. (44 kat., 54 prot.) i 272 ha (262 roli). Z tych S. pisali się różni Sokolnicy w końcu XIV w. (Akta grodz. pozn.); w 1580 r. posiadała Jadwiga Gwiazdowska 7 łanów osiadł., a w r. 1618 Wacław Gwiazdowski $3\frac{1}{2}$ łan.; około r. 1793 dziedziczył S. Fran. Szczaniecki, później Rogaliński. 4.) **S. Klonowski**, dawniej *S. Szurowo*, ws., pow. średzki, o $4\frac{1}{2}$ klm. na pld.-wschód od Kostrzyna, graniczy z Klonami i S. Drążgowskimi; par. Gułtowy, poczta i st. dr. żel. w Kostrzynie, 13 dm., 115 mk. (100 kat., 15 prot.) i 176 ha (162 roli, 8 łąk). 5.) **S. Drążgowskie**, dawniej *S. Pieczyńska*, folw. do Drążgowa, tamże; ma 4 dm., 77 mk.; właścicielem jest Zygmunt hr. Grudziński. 6.) **S. Wielkie**, majetność, pow. szamotulski, o 10 klm. na pld.-zach. od Szamotuł, 6 klm. na zach.-płn. od Kazimierza i 2 klm. od jez. Bytyńskiego; par. Kazimierz, szkoła w miejscu, poczta w Lipnicy, st. dr. żel. w Szamotułach; z Czyścem (4 dm., 55 mk.) tworzy okr. dworski, mający 15 dm., 229 mk. (1 prot.) i 706 ha (424 roli, 52 łąk, 179 lasu); wiatrak, chów owiec i nabiał; właścicielką jest Konstancja z Mierzyńskich Łącka. Według wydawcy Kod. Wielkop. (n. 504, 743 i 852) nadał te S. dominikankom poznańskim Mikołaj, sędzia ziemski poznański, a Przemysław II potwierdził tę darowiznę w r. 1282 i 1296; w r. 1302 zachodziły różne zatargi o dziesięciny z S. między dominikanami a kapitułą poznańską. W końcu XIV w. posiadał tę majetność Sokolnicy (Ak. grodz. pozn.); w r. 1580 miał tu Melchior Jaskolecki 5 łan. os., 4 zagr., 1 pasterza i 25 owiec, a Piotr Kębłowski 3 łany i 3 zagr. Około 1793 r. należały S. z Czyścem do Zofii Rozbickiej; w r. 1815 nabył je za 32,000 tal. Wojciech Otto Trąpczyński i sprzedał następnie za 88,000 tal. Antoninie Skarzyńskiej. W tych S. znajduje się założony przez Rozbickich cmentarzyk kalwiński. W wykopanych popielnicach znaleziono tu przedmioty brązowe. 7.) **S. Małe** al. *Sokolniczki*, majetność, tamże, graniczy z S. Wielkimi; ma 8 dm., 137 mk. (131 kat., 6 prot.) i 445 ha (410 roli, 19 łąk); chów bydła holenderskiego; właścicielem jest Joachim Jarochoński. Tu przyszedł na świat zasłużony historyk i obywatel Kazimierz Jarochoński d. 12 wrześ. 1829 r. Sokolniczki istniały już przed r. 1393; prawowali się o nie Nosala z Słapanowa, Tomasz Oporowski i Sędziwój z Ruszczy (Akta grodz. pozn., n. 1622). W r. 1580 dziedziczył je Stanisław Bronikowski; było wówczas $3\frac{1}{2}$ łan. os., 1 ćwierć karczmi., 4 zagr. i 1 osadnik; późniejszymi dziedzicami byli Mieczkowski, a od r. 1756 Jarochowscy. Spory między braćmi Józefem i Maksymilianem oparły się

o sejm z r. 1773—75 (Konstyt., II, 192). Wykopano różne popielnice i toporek kamienny. 8.) **S.**, ws. kośc. i dwór niegdyś, pow. wrzesiński, dek. miłosławski, o 12 klm. na pld.-wschód od Wrześni, 11 klm. na płn. od Pyzdr, nad Wrześnią, dopł. Warty; par., szkoła i pocz. w miejscu, st. dr. żel. w Strzałkowie o 8 klm. W r. 1286 występuje sołtys sokolnicki, któremu arcyb. gnieźnieński Jakub pozwala osadzać na prawie niemieckim wieś biskupią Polanowo pod Powidzem; r. 1350 arcyb. Jarosław przekazał dziesięciny z S. i innych włości na utrzymanie altaryi N. M. Panny i św. Stanisława; r. 1385 zastawiła królowa Jadwiga, Dobrogostowi, bisk. poznańskiemu, i innym zamek i miasto Międzyrzecz, tudzież Nową Wieś i S. w pow. pyzdrowskim (Kod. Wielkop.); w r. 1454 król Kazimierz, zamieniając starostwo pyzdrowskie na dybowskie (Nieszawa), ówczesną tenutę królowej matki, Zofii, wymienia S. między wsiami, które miał wykupić w przeciagu roku (Kod. Dypl. Pol., Rzysz., II, 900). Według lustracji z 1564 r. było tu 18 kmieci na $17\frac{1}{2}$ łąkach, pustych $4\frac{1}{2}$ łąk., 2 karczmarzy po $\frac{1}{2}$ łąkadu, 3 ogrodn. Wójtostwa $8\frac{1}{2}$ łądów (dzierży Lasota Kretkowski, kaszt. kruszw.), 4 kmieci, 2 ogr. Dochód zł. 97 gr. 25 den. 4; dochód z folw. złp. 62 gr. 7 (Lustr. V, 82). S. jako królewsczyzna, wchodziły w skład sstwa pyzdrowskiego; zabrane przez rząd pruski i wcielone do domeny Gozdowo, przeszły po r. 1845 w ręce prywatne. Nie zdaje się, iżby te S. były gniazdem rodzinnem Sokolnickich h. Nowina. Około r. 1564 było tu $19\frac{1}{4}$ łan. osiadł., z których bisk. poznańskim płacono po ćwiertni pszenicy, 3 ćwiertnie owsa i 3 grosze małądratów, tudzież 2 złp. dziesięciny snopowej; w r. 1578 istniało tu wójtostwo z 3 łądów os., pół łąkadu pustego, 1 zagrod. i 5 komor.; zarządzał nim wówczas Jan Rosznowski; wieś składała się z $10\frac{1}{2}$ łąd. os., 2 pustych, 5 zagr. i 5 komor.; rządcą był Stanisław Bobolecki. Reg. pobor. z r. 1618—20 (A. J. Parczewski, Anal. Wielk., I, 171) wymieniają przy S. żupnika bydgoskiego, który płacił z $6\frac{1}{2}$ łąd. os. po złotemu, od 2 zagrod. po 4 gr., z wójtowskich 2 łąd. os. po złotemu, z łąkadu pustego 10 gr. od 2 kół walnych po 24 gr., razem 10 złp. 21 gr. podatków. Na polu proboszczowskim, przy drodze do Gorazdowa, wyorano popielnicę, w której znajdowała się fibuła z żelaza. Kościół p. w. św. Jakuba, stawiany z drzewa, istniał już przed r. 1413. Par., liczącą 2052 dusz, składają: Borkowo, Dąbrowa, Gałęzowo, Gałęzowskie Huby, Gorazdowo (kośc. filialny), S., Szamorzewo, Wójtostwo, Żydowo i Żydowskie Holendry. Szkoły paraf. znajdują się na Hubach Gałęzowskich, w Gorazdowie, Sokolni-

kach i Szamarzewie. Szpital kościelny stoi w S.; wspomina o nim wizyta kościelna z r. 1692. Wś ma 36 dm., 399 mk. (390 kat., 9 prot.) i 737 ha (645 roli, 49 łąk). Dwór miał w 1884 r. 754 ha (584 roli, 54·33 łąk, 7·47 past., 86·66 lasu, 18·30 nieuż. i 3·35 wody); cegielnia, młyn parowy, gorzelnia parowa i olejarnia; właścicielem był Julian Lewandowski, który majątność tę sprzedał kolonizacyi niemieckiej. Najnowszy spis gmin i okręgów z r. 1888 wykazuje okrąg dworski S. z osadami: Augusthof i Wójtowstwo; cały okrąg ma 16 dm., 276 mk. (270 kat., 6 prot.) i 574 ha (399 roli, 44 łąk, 101 lasu). 9.) **S.**, os. niegdys, o 5 klm. na pld. od Poznania, na praw. brzegu Warty, w pobliżu Minikowa i Starej Łęki, była własnością katarzynek czyli dominikanek poznańskich i leżała już pustkami w r. 1562. Rzepeckiego Plan miasta Poznania z r. 1764 oznacza ją jeszcze. 10.) **S.**, nadane przez Władysława Łokietka w r. 1296 woj. pomorskiemu Mikołajowi, leżały prawdopodobnie na Pałukach, w okolicy Rogoźna i Wągrówca (Kod. Wielk., n. 751). *E. Cal.*

Sokolniki, folw. dóbr Dąbrowa, w pow. niemodlińskim.

Sokolnikowo, pow. newelski, ob. *Sokolniki*.

Sokolniszki, wś włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 45 w. od Wilna, 7 dm., 55 mk. kat.

Sokolnowskie Pole, niem. *Sakollnower Feld*, dwa wyb. do Krajenki należące, pow. złotowski. Pierwsze liczyło 1855 r. 16 dm. i 126 mk., drugie 11 dm. i 114 mk. *Ks. Fr.*

Sokólski dział al. *Sokulski, Sokolec*, pasmo górskie w Karpatach wschod., ciągnie się od doliny rz. Rybnicy do Czeremoszu z pld.-zach. na pld.-wschód i od gm. Sokołówki do Rożenia W., w pow. kossowskim, granicą gm. Babina i Jaworowa, następnie Rożenia Małego i Wielkiego aż na połudn. obszar Tudiowa. Długość 10 klm. Pld.-zach. czubek zwie się Sokólski wierch (882 mt.). Z pld.-zach. pochyłości spływają liczne strugi, między niemi Czerwony z Lisicą do Rybnicy w stronę pld.-zach., a w stronę pld.-wsch. do Czeremoszu pot. Rozeń Wielki al. Dubiński z licznymi dopływami. Z pld.-wsch. zbocza spływają wody ku pld. za pośrednictwem Babina do Rybnicy, a ku pld.-wsch. za pośrednictwem Rożenia Małego do Czeremoszu. Pokład tego pasma stanowi piaskowiec karpaci, zielonawy; po wsch. stronie znajdują się ily solonośne, oraz piaskowiec bitumiczny, ze źródłami nafty. Nazwa tryszczącego tu potoku (Żupnik, dopł. Rybnicy), na granicy Babina i Horoda, jakoteż połoniny Żupa al. Huta w lesie tersańskim, wskazują, że istniały tu kiedyś warzelnie soli. W obrębie Babina mamy w tym dziale połoniny: Ka-

mienista, Huta, Seredne i lasy Sokólski, Tersa, Elemski. *Br. G.*

Sokólski powiat, ob. *Sokółka*.

Sokolszczyzna 1.) wś i fol. nad rz. Usą, pow. ihumeński, w 1 okr. pol., gm. i par. kat. Uzda (o 9 w.), odl. o 14 w. od st. dr. żel. mosk.-brzeskiej Niehorele. Wś ma 6 osad, folw. około 8 włók; grunta lekkie w kulturze, łąki wyborne nadrzeczne, dwukośne. Na początku XVIII w. S. należała do Słobodzkich; w 1768 r. Józef i Franciszek bracia Słobodzcy odprzedali S. braciom Janowi, Kazimierzowi, Bartłomiejowi i Jerzemu Kopciom i w posiadaniu tej rodziny zostawała do połowy b. stulecia, poczem przeszła do Stefani, córki Bogusława i Julii ze Strękowskich Kopciów, zamężnej Felkerzambowej. 2.) **S.**, zaśc., pow. miński, w 3 okr. pol. i par. kat. Kojdanów, niegdys w hrabstwie kojdanowskim Radziwiłłów, teraz Czapskich, należy do domin. Stańków, ma 11 osad zamieszkałych przez szlachtę zagrodową: Filonowiczów, Sudników, Szabuniewiczów, Kononowiczów. *A. Jel.*

Sokoluj, szczyt lesisty w Karpatach bukowińskich, na pld. od wsi Pertestie Dolne, pow. radowiecki, 629 mt. nrm. *Br. Ch.*

Sokół, wzgórze na obszarze wsi Witowa, pow. sieradzki, par. Burzenin.

Sokół 1.) os. rząd. i włośc., pow. kozienicki, gm. i par. Jedlnia, odl. od Kozienic 15 w., ma 4 dm., 26 mk., 15 mr. należących do majoratu rząd. Jedlnia i 15 mr. włośc. 2.) **S.**, wś i fol., pow. garwoliński, gm. Sobolew, par. Gończyce, ma 41 dm., 441 mk. W 1827 r. 29 dm., 240 mk., par. Korytnica. W 1887 r. fol. S. rozl. mr. 930: gr. og. i ogr. mr. 478, łąk mr. 66, past. mr. 256, lasu mr. 104, nieuż. mr. 26; bud. mur. 2, drewn. 25; płodozm. 4 i 10-pol., las nieurzadzony, wiatrak. Wś S. os. 26, mr. 387. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1568 wś Sokół, Ganczyce i Chotyńnia, własność Jakuba z Ganczyce, płaciły poboru 24 gr. W r. 1569 we wsi S., w pow. steżyckim, par. Korytnica, Ludwik Ostrowski płacił od 1/2 łąnu, Wiktor i Sebastian Brzescy od 1/2 łąnu, Krzysztof Ostrowski od 1/2 łąnu (Pawiński, Małop., 336, 476). *Br. Ch.*

Sokół 1.) wś w pobliżu lew. brzegu Moży (lew. dopł. Bobra), pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Uchwały, ma 19 os. pełnonadziałowych; grunta lekkie. 2.) **S.**, zaśc. na lew. brzegu rz. Schy, pow. borysowski, w 1 okr. pol. i par. kat. chołopienickiej, gm. Kiszczyna-Słoboda, ma 9 os.; grunta lekkie. 3.) **S.**, pow. połocki, ob. *Sokoliszczce*.

Sokół 1.) al. *Sokoły*, wś, pow. jampolski, gm. Czerniejowce, ma 154 os., 594 mk. (37 jednodworców), 961 dz. ziemi włośc., 875 dz. dworskiej; własność Jełowickich. 2.) **S.**, wś, nad Dniestrem, pow. kamieniecki, okr. pol. i

par. kat. Żwaniec (o 10 w.), gm. Hawryłowce, sąd Kamieniec, ma 235 os., około 1100 mk. (43 jednodworców), 911 dz. ziemi włośc., 53 cerkiewnej, 812 dwor. należącej do Heleny z Rożałowskich de Hild i 905 do sukcesorów Romualda Rożałowskiego (z Meżyrowem i Kawęczynem). Cerkiew p. w. św. Michała, ma 1800 parafian. Podług Marczyńskiego znajduje się tu źródło wody słonej. Stara osada, w 1530 r. miała już 6 łanów uprawnych. 3.) **S.**, dawna nazwa wsi *Kurczyce* (ob.), pow. nowogradwołyński. *Dr. M.*

Sokół, szczyt w Tatrach liptowskich, po zach. stronie doliny jałowieckiej, w odnodze odrywającej się od Siwego wierchu (1806 mt.), wzn. 1320 mt. npm.

Sokół 1.) potok, powstaje w obr. Płoskiego, pow. staromiejski, nad granicą z gm. Wiciowem; płynie przez obszar Wiciowa, gdzie uchodzi do Mszańca, dopł. Dniestru. Długi 3½ klm. 2.) **S.**, potok w obr. gm. Perehińska, pow. doliński, ze źródeł leśnych w dolinie między pasmem Todorem a pasmem Syhły. Ubiegłszy 3 klm. uchodzi do Łomnicy. 3.) **S.**, potok, wypływa z pod góry Kąta (561 mt.), na granicy Strutyna Niżniego a Łopianki, pow. doliński; płynie granicą tych gmin i wpada do Krzywej, powyżej jej ujścia do Cieczwy. Długi 2 klm. *Br. G.*

Sokół 1.) wś, pow. gorlicki, o 2½ klm. na wschód od Gorlic, przy ujściu pot. Sękowy do Ropy i gościńcu z Gorlic do Żmigrodu. Wzn. 284 mt. npm., na granicach w lesistych wzgórzach sięgają na pñ. do 346, na wschód do 349 a na pñd. do 312 mt. npm. Składa się z 84 dm. (5 wiek. pos. Ap. Szczepanowskiej), 558 mk., 535 rz.-kat. a 23 izr. Obszar wiek. pos. wynosi 122 roli, 22 łak, 18 past. i 124 mr. lasu; pos. mn. ma 244 roli, 28 łak, 65 past. i 17 mr. lasu. Graniczy na pñ. z Kobylanką, na wschód z Dominikawicami a na pñd. z Siarami. 2.) **S.**, przys. do Kryłosa, pow. stanisławowski, ma 24 mr. pastw. i 132 mr. lasu dwor., 121 mr. włośc.; 1880 r. 103 mk. Na obszarze S., na wysokiej skale, stromo ku Dniestrowi spadającej, wznosi się starożytny klasztor franciszkanów, z kościołem p. w. św. Stanisława. Zapewne jestto dawny klasztor św. Krzyża, założony w Haliczu w 1238 r. przez Bolesława Wstydliwego, odbudowany w 1367 r. a na nowo erygowany w 1422 r. przez Mikołaja Blunickiego. Ponieważ wś Kryłós, której przysiółkiem jest S., wedle poszukiwań prof. Łuszczkiewicza, Wojciecha hr. Dzieduszyckiego i kanonika Petruszewicza, zajmuje obszar na którym leżał pierwotny Halicz, który po zniszczeniu przez Tatarów przeniesiony został na obecne miejsce, i ponieważ szczątki dawnego Halicza na Kryłosie sięgają aż do kościoła św. Stanisława

w Sokole, przeto prawdopodobnie kościół ten stoi na miejscu, na którym dawniej istniała jedna z cerkwi halickich. Kryłós i Sokół należą do dóbr stołowych gr.-kat. biskupstwa w Stanisławowie. *Lu. Dz.—B. R.*

Sokół, pustkowie, pow. odolanowski, o 10 klm. na pñ.-zach. od Ostrzeszowa, nad Strzygową, dopł. Baryczy.

Sokół, os. do Wardęgowa, pow. lubawski.

Sokolda, wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostrów, o 28 w. od Sokółki.

Sokołeczy, lesista góra, na lew. brzegu pot. Litiatyńskiego, w obr. gm. Bażnikowski, pow. brzeżański; wzn. 411 mt. npm. *Br. G.*

Sokółek, kol., pow. słupecki, gm. i par. Szymanowice, odl. 28 w. od Słupcy, ma 4 dm., 48 mk. W 1827 r. 4 dm., 24 mk.

Sokółka 1.) al. *Sokółki*, wś i fol., pow. węgrowski, gm. i par. Sadowne, ma 40 dm., 243 mk., 567 mr. (237 mr. włośc.). Należała do dóbr Kołodziaż. W 1827 r. 12 dm., 74 mk. 2.) **S.**, wś włośc., pow. rypiński, gm. i par. Skrwilno, odl. 16 w. od Rypina, ma 3 dm., 39 mk., 29 mr. 3.) **S.**, fol., pow. sejneński, gm. i par. Śto-Jeziory, odl. od Sejna 31 w., 13 dm., 57 mk. *Br. Ch.*

Sokółka, rzeka, ob. *Sokolda*.

Sokółka 1.) pow. borysowski, ob. *Sokoły*. 2.) **S.**, osada, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Dereczyn, o 36 w. od Słonima. 3.) **S.** al. *Mieduchowo*, uroczysko, tamże, gm. Czemery, o 25 w. od Słonima.

Sokółka, mto powiat, gub. grodzieńskiej, nad rz. Sokoldą al. Sokółką, przy linii dr. żel. warszaw.-petersburskiej, pod 53° 26' pñ. sz. a 41° 13' wsch. dłg., odl. o 37 w. na pñd.-zach. od Grodna (przy trakcie białostockim) a 201 w. od Warszawy, wzniesione jest 765 st. npm. W 1878 r. było tu 17 dm. mur. i 450 drewn., 3431 mk. (1648 męż., 1783 kob.), w tej liczbie 411 praw., 1433 kat., 18 ew., 1543 żyd. i 26 machom. W 1867 r. było 458 dm. (14 mur.) i 3814 mk. Posiada cerkiew mur., kaplicę praw. drewn., kościół kat. mur., synagogę drewn. i 4 domy modlitwy żydowskie (2 mur.), 8 magazynów drewn., 61 sklepów (3 mur.), urząd powiat., st. poczt., kolejową i telegr., szkołę, 153 rzemieślników. Do msta należy tylko 20 dz. gr. or. i łak, mieszczanie zaś posiadają 2436 dz. Dochód miejski w 1869 r. wynosił 3646 rs. Handel nieznaczny, drobiazgowy. Odprawiają się tu targi co niedziela oraz trzy jarmarki doroczne (23 kwietnia, 25 lipca i 29 września) z bardzo nieznacznym obrotem. Mieszkańcy chrześcijanie zajmują się przeważnie rolnictwem, żydzi zaś drobiazgowym handlem i przemysłem. Przemysł fabryczny nieznaczny, ograniczał się w 1877 r. do 6 drobnych zakładów, zatrudniających 9 robotników i produkujących za

1175 rs. (1 browar, fabr. świec, 3 garbarnie i garncarnia). Mto składa się właściwie z dwóch ulic głównych (Grodzieńskiej i Białostockiej), przy połączeniu których znajduje się obszerny plac, w środku którego wzniesiona została cerkiew, otoczona sztachetami żelaznymi. Nadto znajduje się 6 niewielkich uliczek pobocznych. Była to pierwotnie wś koronna, należąca do ekonomii grodzieńskiej, mieszkańcy której obowiązani byli do hodowania sokołów, podobnie jak mieszkańcy sąsiedniej włości Sobaczynice od utrzymywania psiarni królewskiej. W ostatniej ćwierci XVIII w. Ant. Tyzenhauz, podskarbi litewski, osadził tu rzemieślników, zabudował pięknie rynek i wyniósł osadę do godności miasteczka. Po trzecim rozbiórze Rzpltej S. wraz z całą zachodnią częścią dzisiejszej gub. grodzieńskiej dostała się Prusom i pozostawała pod ich władzą do pokoju Tylżyckiego. Po przyłączeniu do Rosyi obwodu białostockiego w 1807 r. S. przeznaczona została na miasto powiatowe. Kościół paraf. kat. p. w. św. Antoniego wzniesiony został pierwotnie z drzewa w 1565 r. przez Zygmunta Augusta. W 1779 r. kościół ten zgorzał i nabożeństwo przez długi czas odbywało się w zbudowanej naprędce szopie, dopiero w 1848 r. proboszcz miejscowy ks. Kryszczun wymurował dość okazały z zewnątrz i przestronny kościół. Par. kat., dekan. sokólskiego, ma 7852 dusz. Par. prawosł., dekanatu (błagocynia) sokólskiego, ma 1268 wiernych. St. dr. żel. warszawsko-petersb., na przestrzeni Białostok-Wilno, między st. Czarna Wieś (o 19 w.) a Kuźnica (o 15 w.), odl. jest o 201 w. od Warszawy a 844 w. od Petersburga.

Sokólski powiat, leży w pñ.-zachod. części gubernii, graniczy na pñ. z gub. suwalską, na wschód z pow. grodzieńskim, na pñd. i zachód z pow. białostockim i podług obliczenia pułk. Strielbickiego zajmuje 47·26 mil al. 2286·8 w. kw. (podług Schweitzera 41·38 mil kw.; podług zaś pomiarów wojenno-topogr. 2262 w. kw. al. 235622 dz.). Powierzchnia w ogóle wzgórzysta. Pagórki tutejsze, grupujące się przeważnie w środkowej części powiatu, stanowią dział wodny pomiędzy dopływami Niemna i Wisły. Są one niezbyt wyniosłe. Najwyższy punkt pod wsią Kustyńce dochodzi do 777 st., w Sokółce zaś do 765 st. npm. Gleba przeważnie piaszczysta lub piaszczysto-gliniasta, z głębokiem podłożem gliniastem; miejscami znajdują się ily, w dolinach zaś czarnoziem błotnisto-torfiasty. Zachodnia, przeważna część powiatu należy do dorzecza Wisły, mniejsza zaś wschodnia do dorzecza Niemna. Przedstawicielką systematu rz. Niemna jest rz. Łosośna (dopł. Niemna) z Tatarką i drobne lewe dopływy Świsłoczy.

Daleko ważniejszymi są rzeki należące do systematu Wisły, mianowicie Bóbr i Supraśl, dopływy Narwi. Dorzecze Bobru zrasza północną, Supraśli zaś południową część powiatu. Z dopływów Bobru ważniejsze: Brzozówka z Kumiałką, z dopływów zaś Supraśli — Sokolda. Rzeki te w ogóle są niespławne i nieżeglowne. Jezior niewiele i w ogóle drobne; największe w pobliżu Sokółki, dające początek rz. Sokoldzie. Błota znajdują się na całej przestrzeni powiatu, przeważnie jednak w dolinie Sokoldy. Lasów niewiele; w 1877 r. znajdowało się pod nimi 47,361 dz. (41987 dz. skarbowych, na 46430 dz. ziemi do skarb. należącej), t. j. 20·1 % ogólnej przestrzeni. W 1869 r. było jeszcze do 56000 dz. lasów, t. j. 26 % ogólnej przestrzeni. Grupują się one przeważnie w południowej części powiatu, w wschodniej natomiast bardzo ich mało. Drzewostan stanowi głównie dąb i jodła, przytem grab, sosna i osina. Podług danych z 1878 r. było w powiecie wraz z Sokółką i miasteczkami 85672 mk., wypada więc 37·9 na 1 w. kw., bez miast zaś 70842 mk. (35120 męż., 35722 kob.), w tej liczbie 253 szlachty dziedz., 12 szlachty osob., 10 stanu duch. prawosł., 4 katol., 2 machom., 4 kupców, 2475 cechowych, 57532 włościan skarbowych, 446 kolonistów, 6884 włościan uwłaszczonych, 113 wojskowych, 3213 żołnierzy urlopowanych, dymisyonowanych i in., 52 cudzoziemców i 54 innych stanów. Pod względem wyznania było w powiecie w t. r. (bez S. i miasteczek) 18515 prawosławnych, 50351 katol., 8 ewang., 1603 żydów i 365 machomet. W 1879 r. było w powiecie 13 cerkwi (6 murow.), 3 kapł. praw. drew., 12 kośc. katol. (7 murow.), 3 kap. kat. drew., 10 synagog (2 murow.), 18 domów modl. żydow. (5 murow.) i 1 meczet drewniany. Podług Lebedkina (Zap. Imp. R. Geogr. Obszcz., 1861 r., cz. III, 154) główną masę ludności stanowią Polacy (48000), dalej Litwini (do 7000) i Wielkorossyianie (do 4000). W powiecie jest 611 miejsc zaludnionych, w tej liczbie 9 miasteczek (Dąbrowa, Janów, Korycin, Kuźnica, Nowydwór, Odelsk, Sidra, Suchowola i Wasilków), 350 siół i wsi i 252 drobniejszych osad. Z pomiędzy tych miejscowości 292 ma mniej niż 25 mk., 114 od 25 do 50, 118 od 51 do 100, 83 od 101 do 500 i tylko cztery przeszło po 500 mk. Mieszkańcy zajmują się przeważnie rolnictwem i uprawą lnu. Sieją głównie żyto, owies i jęczmień. W 1870 r. zasiano 55000 czet. żyta (zebrano 222000), 1800 pszenicy ozimej (7000), 25000 owsa (98000), 13000 jęczmienia (52000), 2000 tatarski (8000), 1000 innych zbóż jarych (4000); zasadzono 15500 czet. kartofli (zebrano 93000 czet.). Hodowla bydła dość rozwinięta; w 1877

r. było w powiecie (bez miasta i miasteczek): 14686 sztuk koni, 25329 bydła rogatego, 40264 owiec zwyczajnych, 570 rasy poprawnej, 19256 świń, 35 kóz. Przemysł fabryczny, oprócz sukiennictwa, słabo rozwinięty. W 1878 r. było w powiecie 41 fabryk, zatrudniających 265 ludzi produkujących za 645219 rs., mianowicie: 7 fabryk sukna (122 robot., 404632 rs. produk.), 3 przedziałnie (56 robot., 139360 rs.), 2 gorzelnie (11 robot., 65000 rs.), 10 browarów (26 robot., 25712 rs.), tartak (6 robot., 5100 rs.), 10 garbarni (25 robot., 2975 rs.), 5 cegielni (11 robot., 640 rs.) i 3 fabryki kafli (3 robot., 1800 rs.). Pod względem administracyjnym powiat podzielony jest na 3 okr. pol. i 13 gmin, mianowicie: do 1 okr. pol. z biurem w Kuźnicy należą gminy: Kruglany, Makowlany, Grzebienie i Kamienna; do 2 okr. pol. z biurem w Suchowoli należą gminy: Bagny, Trofimówka, Ostra Góra, Nowowola i Romanówka i wreszcie do 3 okr. pol. z biurem w Wasilkowie, należą gminy: Czarna Wieś, Ostrów, Kamionka i Zubrzyca. Pod względem kościelnym sokólski powiat tworzy dekanat (błagocynnie) prawosławny sokólski, obejmujący 9 parafii: Sokółka, Ostrów, Jurowlany, Siderka, Wasilków, Samogruda, Krasnystok, Nowydwór i Kuźnica, 14354 wiernych. Oprócz 9 cerkwi paraf. znajdują się w dekanacie 1 cerkiew filialna, 4 cmentarne i 2 kaplice. Również i wszystkie parafie katol. w powiecie należą do dekanatu katol. sokólskiego diecezji wileńskiej. Składa on się z 12 parafii: Sokółka, Kuźnica, Kundzin, Janów, Suchowola, Sokolany, Dąbrowa, Nowydwór, Odelsk, Korycin, Sidra, Zalesie (dawniej jeszcze Rożanystok, Szudziałów i Wasilków) i ma 61478 wiernych. Pod względem komunikacyjnym powiat przeryna od pld.-zach. ku pñn.-wsch. linia dr. żel. warszawsko-petersburskiej, ze stacyami: Czarna Wieś, Sokółka i Kuźnica, oraz w tym samym kierunku idący trakt z Grodna do Białegostoku. St. poczt. i teleg. połączone są ze stacyami dr. żel., nadto znajduje się st. poczt. w Sidrze. Marszałkami szlachty pow. sokólskiego byli: Zawistowski, Downarowicz, Terpiłowski, Bachra, Ber.

J. Krz.

Sokołka, mko nad Worską, pow. kobielecki gub. połtawskiej, o 18 w. na pld. od Kobielak, ma 151 dm., 3380 mk., 4 cerkwie drewniane, szkołę i 3 jarmarki, z których najważniejszy na św. Jana Bogosława (przywóz wynosi do 400,000 rs.). W XVIII w. należało do pułku połtawskiego.

Sokolki, po łotew. *Cybulniki*, ws, pow. rzeżycki, w 3 okr. pok. do spraw włosc., gm. i par. katol. Ciskady, własność T. Szostakowskiej. W 1863 r. 329 dusz rewiz.

Sokółki al. *Sekółki*, wólka w obr. gm. Gór-

ki, w pow. brzeskim, na praw. brzegu Wisły, 43 dm., 216 mk.

Br. G.

Sokółki, ws, pow. margrabowski, st. p. Cichy; 641 ha, 91 dm., 549 mk. Wawrzyniec v. Halle, ststa oleckowski, sprzedaje r. 1564 Maciejowi Sokołowi z pow. łeckiego, 4 włóki sołeckie, włókę za 60 grzywien, celem założenia wsi dannickiej na 40 włók. boru między Wężewem, Staczami, Żydami i Cichami, przy 10 latach wolności. Synami Macieja byli Jakub, Wojtek i Wawrzyniec; brat Macieja zatrudniał ojcowiznę w pow. łeckim. Ludność w S. składają w r. 1600 sami Polacy. *Ad. N.*

Sokoło, pow. bydgoski, ob. *Łachowo*.

Sokołodzin al. *Buda*, os. u źródeł rz. Lubiny, dopł. Bukłówki, pow. mozyrski, o 1 w. od gośc. ze wsi Machnowicz do Ostrożanki, w gm. Bujnowicze.

A. Jel.

Sokołojcie, fol. i ws, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski i dobra Rennów (poprzednio Koszyczów) Sokołojcie, o 63 w. od Wilna; fol. ma 1 dm., 22 mk. kat., ws 31 dm., 195 mk. (w 1864 r. 106 dusz rewiz.). Posiada kapł. katol. par. gierwiackiej. W skład okręgu wiejskiego wchodzi wsi: S., Antoniszki, Jacyny, Nowosiółki, Pugowicze, Szaterniki i Zawielce, w ogóle 280 dusz rewiz. włosc. uwłaszczonych.

Sokołów 1.) ws włosc., pow. błoński, gm. Helenów, par. Pęcice, odl. 14 w. od Warszawy, ma 336 mk., 45 os., 862 mr. W 1827 r. było 35 dm., 266 mk. Wchodziła w skład dóbr Komorów. 2.) **S.**, ws i os. młyn., pow. łowicki, gm. Nieborów, par. Bolimów, odl. 15 w. od Łowicza, 3 w. od Bolimowa. Posiada młyn wodny, karcznię, kuźnię; os młyn. ma 3 dm., 17 mk., 42 mr. wieczystej dzierżawy; ws ma 17 dm., 152 mk., 357 mr. W 1827 r. było 20 dm., 108 mk. Wieś ta należąca do dóbr Bielawa r. 1444 w skutek działów przeszła na Mikołaja Bielawskiego. W ostatnich czasach należała do dóbr Nieborów. Na początku XVI w. wieś dawała dziesięcinę i kołędę pleb. w Bolimowie (Łaski, L. B., II, 273). W 1762 r. płacono dziesięciny 10 złp. 3.) **S.**, ws i fol., pow. gostyński, gm. Rataje, par. Sokołów, odl. 8 w. od Gostynina, posiada kościół par. drewniany, pokłady torfu, 286 mk. W 1827 r. było 21 dm., 141 mk. W 1889 r. fol. S. rozł. mr. 927: gr. or. i ogr. mr. 541, łąk mr. 60, past. mr. 94, lasu mr. 191, nieuż. mr. 40; bud. mur. 14, z drzewa 9; płodozm. 9 i 11 pol.; las nieurządzony. Torf na obszarze 100 mr., grubości do 2 łokci. W skład dóbr poprzednio wchodziły: ws S. os. 12, mr. 90; ws Dąbrowo os. 4, mr. 124; ws Niecki os. 20, mr. 47; Nieradze os. 11, mr. 19. Kościół i parafią erygował tu 1400 r. Stanisław Grot, dziedzic S. Obecny drewniany, niewiadomo z jakiego czasu, 1843 r. odnowiony. Wspomina S. jako

wieś kościelną w dyecezyi płockiej, Lib. Ben. Łaskiego (II, 485). S.par., dek. gostyński, 1653 dusz. 4.) **S.**, fol., kol. i os., pow. gostyński, gm. i par. Kiernożia; kol. ma 61 mk., 157 mr.; fol. i wś 98 mk., 395 mr. dwor. i 8 mr. włośc. W 1827 r. było 16 dm., 105 mk. S. wchodził w skład dóbr Kiernożia. 5.) **S.**, wś i fol. nad źródłanem ramieniem Bzury, pow. łódzki, gm. Nakielnica, par. Zgierz, odl. 8 w. od Łodzi; wś ma 11 dm., 182 mk.; fol. 4 dm., 18 mk. W 1827 r. było 16 dm., 220 mk. W 1876 r. fol. S., z os. młyn. Piła i Wolnik, rozl. mr. 493; gr. or. i ogr. mr. 358, łąk mr. 61, past. mr. 3, wody mr. 5, lasu mr. 22, w os. mr. 36, nieuż. mr. 8; bud. mur. 3, z drzewa 11; płodozm. 13-pol.; las nieurządzony. Do fol. należały poprzednio: wś S. os. 19, mr. 130; wś Huta Aniołów os. 10, mr. 113; wś Okraglik Górny os. 7, mr. 67; wś Okraglik Dolny os. 6, mr. 40. W XVI w. dziesięcinę z łąnów dwor. i kmiecyh tudzież koledę (po gr. z łąnu) pobiera pleban w Zgierzu (Łaski, L. B., II, 387). W 1576 r. Sokołowski płacił tu od 15 łąn., karczmy, młyna o 1 kole, 12 rzemieśl. po gr. 2, 1 osad. (Pawin., Wielkp., II, 63). 6.) **S.** al. *Graniczki*, fol. i os. włośc., pow. koniński, gm. Dąbroszyn, par. Rychwał, odl. od Konina 16 w., od Rychwała 2½ w., ma 4 os., 84 mk., 15 mr. włośc. Fol. S. należał do dóbr Rychwał, ma 362 mr. (212 mr. roli). W XVI w. kmiecie dawali mieszne po 1 kor. żyta i 1 kor. owsa pleb. w Rychwale (Łaski, L. B., I, 277). W 1579 r. Złotkowski płacił tu pobór od 3 łąn., Rozrażewski od 1 łąna (Pawin., Wielk., I, 236). 7.) **S.**, wś i fol., pow. turecki, gm. i par. Goszczanów, odl. od Turka w. 25; wś ma 14 dm., 135 mk.; folw. 2 dm., 23 mk. W 1827r. 11 dm., 96 mk. Według reg. pob. pow. sieradzkiego wś S., w par. Goszczonów, miała w r. 1553, 2 łąny, a w r. 1576, 3 łąny. Przepółowski płacił od ¾ łąn. (Pawin., Wielk., II, 224). 8.) **S.**, wś i fol., pow. sieradzki, gm. Bogumiłów, par. Chojne, odl. od Sieradza w. 8; wś ma 15 dm. i wraz z kol. Okraglica i Dębina 226 mk.; fol. 4 dm., 35 mk. W 1827 r. 16 dm., 128 mk., par. Sieradz. Dobra S. (własność J. Weżyka) składały się z fol. Sokołów, Okraglica i Dębiny z attynen. Rudniki, rozl. mr. 1557: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 378, łąk mr. 48, past. mr. 4, lasu mr. 527, nieuż. mr. 12; bud. mur. 3, z drzewa 12; płodozm. 14-pol.; las urządzony w kolei 80-letniej; fol. Okraglica gr. or. i ogr. mr. 344, past. mr. 2, lasu mr. 7, nieuż. mr. 5; płodozmian 13-pol.; bud. z drzewa 3; fol. Dębina gr. or. i ogr. mr. 225, nieuż. mr. 4; bud. mur. 1, z drzewa 2; płodozm. 13-pol. Do fol. należały poprzednio: wś S. os. 21, mr. 110; wś Okraglica os. 7, mr. 42; wś Dębina os. 3, mr.

47. Na początku XVI w. S. należy do par. Sieradz, dziesięcinę z łąn. fol. pobiera dziekan wieluński, z łąnów km. arcybisk. gnieźn. Sakramenta administrował tu pleban z Dąbrowy Szlacheckiej a koledę po groszu z łąnu pobierał prob. w Sieradzu (Łaski, L. B., I, 420, 430, II, 98). W 1553 r. było 7 łąn., a w 1576 r. 8 łąn. i łąn. soltysi (Pawin., Wielk., II, 214). 9.) **S. Dunina**, wś i fol., pow. konecki, gm. Końsk, par. Końskie, odl. od Końskich 9 w., ma 68 dm., 385 mk., 997 mr. ziemi dwor., 595 mr. włośc. W 1827 r. było 37 dm., 229 mk. W 1881 r. fol. S. Dunin rozl. mr. 1868: gr. or. i ogr. mr. 495, łąk mr. 80, past. mr. 94, lasu mr. 1175, nieuż. mr. 24; bud. z drzewa 11; płodozm. 10-pol.; las nieurządzony; pokłady torfu. Wś S. Dunin os. 59, mr. 596; kol. Strzembiszów os. 17, mr. 217. W połowie XV w. S. (par. Końskie), własność Andrzeja Dzibałtowskiego, miał 6 i pół łąn. km., z których płacono dziesięcinę snopową i konopną wartości 3 grzyw. Karczma z rolą, 2 zagr. z rolą, płaciły dziesięcinę snopową kantoryi sandomierskiej. Fol. dawał dziesięcinę par. Mokrsko (Długosz, L. B., I, 327). Na początku XVI w. S. stanowił jedną całość dóbr z Dzibałtowem (dwie wsi a jeden folw.). Fol. dawał dziesięcinę jednego roku pleb. w Końskich, drugiego kościołowi w Jędrzejowie. Pleban w Końskich mógł jednak sam ją odbierać, dając co drugi rok do Jędrzejowa po 1½ grzyw. (Łaski, L. B., I, 702). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508 wś Sokołów, Brod i Dzybałtów, własność Jakuba Dzybałtowskiego, płaciły poboru 2 grzyw. 9 den. W 1579 r. Dzybałtowscy płacą od 4 zagr. (Pawin., Małop., 286). 10.) **S. Modliński**, wś i fol., pow. opoczyński, gm. Topolice, par. Żarnów, odl. 13 w. od Opoczna, ma 17 dm., 95 mk. W 1874 r. fol. S. Modliński rozl. mr. 427: gr. or. i ogr. mr. 233, łąk mr. 23, past. mr. 43, lasu mr. 109, nieuż. mr. 19; bud. mur. 2, z drzewa 8; płodozm. 10-pol.; las nieurządzony. Wś S. os. 16, mr. 105. W połowie XV w. S., w par. Żarnów, własność Stan. Sokołowskiego h. Doliwa, miał łąny km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 3 grzyw., dawano scholastyi sandomierskiej. Fol. rycerski płacił dziesięcinę pleb. w Lipie (Długosz, L. B., I, 338). Na początku XVI w. fol. i jeden zagr. dają dziesięcinę (do 3 ferton.) pleb. w Lipie (Łaski, L. B., I, 599, 622). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508 S. i parva Stawowicze, własność Michałowskich, płaciły poboru 19 gr. 9 den. (Pawin., Małop., 482). 11.) **S. Dolny i S. Górny**, dwie wsi i fol. nad Nidą, z lew. brzegu, powyżej Sobków, pow. jędrzejowski, gm. i par. Sobków. W 1827 r. S. Dolny miał 30 dm., 188 mk., S. Górny 9 dm., 71 mk. W 1508 r.

S. uterque, w pow. ehęcińskim, własność Jakuba Mokrskiego, daje poboru 1 grzyw. (Pawiński, Małop., 485).

Br. Ch.

Sokołów, miasto powiatowe gub. siedleckiej, leży wśród płaskowzgórza (500 do 600 st. n.p.m.), w pobliżu źródeł rzki Cetyni (lew. dopł. Bugu), pod 52° 24' 7" szer. płn. i 40° 0' 8" dług. wschod. od F., odl. 29 w. (na płn.) od Siedlec i 16 w. (na zach.) od Węgrowa. Pod miastem przechodzi dr. żel. drugorzędna, łącząca S. linią dr. żel. warsz.-terespolskiej (od st. Siedlec) z linią warsz.-petersburską (w Małkini). Drogi bite łączą S. z Węgrowem i Siedlcami. Miasto posiada kościół par. murowany, drewniany kościółek św. Rocha, cerkiew, synagogę i dwa żydowskie domy modlitwy, szkołę miejską 2-klas. i szkołę 1-klas. dla dziewcząt, sąd pokoju okr. III, urząd powiatowy, magistrat, straż ogniową ochotniczą, st. poczt. i tel., st. dr. żel. (o 2 w. od miasta), 346 dm. (przeważnie drewn.), 7172 mk. stałych (941 prawosł., 1249 katol., 2 ewang., 4980 żydów) i 667 mk. niestałych, przeważnie wojskowych. Do mieszczan należy 517 osad rolnych, mających 4189 mr. W 1827 r. było 350 dm., 3005 mk.; 1858 r. 311 dm. (12 murow.) i 3964 mk. (2522 żydów); dochód kasy miejskiej wynosił 911 rs. 84 kop. Ludność, prócz rolnictwa, trudni się szewctwem (około 500 szewców) i wyrobem kozuchów (do 200 kuśnierzy). Z zakładów fabrycznych istnieją: fabryka octu (z roczną prod. na 360 rs.), świec (324 rs.), dwie olejarnie (1600 rs.), 6 wiatraków, 5 garbarni (2580 rs.), cegielnia (600 rs.). O 2 w. od miasta znajduje się cukrownia Elżbietów (ob.), zatrudniająca do 600 ludzi, przy produkcji sięgającej do 800,000 rs. Handel w mieście wyłącznie w ręku żydów (jeden sklep kolonialny przez katolika trzymany). Hotelu ni cukierni miasto nie posiada. Straż ogniowa ma 60 członków honorowych i 150 czynnych. Początek miasta nieznany. W akcie nadania ziemi drohickiej przez Władysława Jagiełłę Ziemowitowi mazowieckiemu w 1391 r. wymienione są miasta: Drohiczyn, Mielnik, Suwał, Bielsk, i w ogóle wspomniane zamki. Jednym z nich może być S., jako leżący na pograniczu Podlasia z Mazowszem (ziemia liwska). Założenie miasta możnaby odnieść do epoki rządów Witolda, którego dworzanin (sekretarz?), niejaki Mikołaj Depeński (?), według akt kościelnych był fundatorem kościoła par. p. w. św. Michała Arch. w 1415 r. Za Zygmunta Augusta S. z przyległymi dobrami należał do rodu Kiszaków. W 1578 r. wymieniony w liczbie miast. W 1581 r. Jan Dymitr Solikowski, sekretarz król., odbiera tu przysięgę od delegowanych miasta Rygi, na warunki udzielone im w Drohiczynie przez króla. Kościół par. zabrany został przez dziedzic

ców (Kiszaków) na zbór i zwrócony katolikom dopiero w 1590 r. W połowie XVIII w. S. należy do Ogińskich. W 1764 r. sejm ustanawia tu jedną z 3 kadencji sądów ziemskich dla ziemi drohickiej. W 1775 r. taryfa pobor. wykazuje w S. 230 dymów płacących. Michał Kleofas Ogiński, podskarbi lit., starał się zaprowadzić tu przemysł tkacki. Sprowadził więc robotników z Montbeillard, którzy wyrabiali na domowych warsztatach pasy, chustki jedwabne, kobierce, płótno, byli też między niemi stolarze meblowi. Rozwój przemysłu szewckiego i kuśnierskiego i związany z tem handel materyałami i wyrobami, tudzież umieszczenie władz powiatowych (1867), podniosły znowu ubogie i w niedogodnych warunkach (brak wody) położone miasteczko. Obecny kościół paraf. murowany, kryty blachą, wznosił Kobyliński, dziedzic S., 1826 r. Drugi kościółek (kaplica) św. Rocha, drewniany, oparkaniony. W 1861 r. parafia (dek. janowski) obejmowała 3568 dusz rit. lat., 1300 rit. gr., 291 akat., 2420 izr.; obecnie parafia (dek. sokołowski) liczy do 9000 dusz. Dobra S. składały się w 1885 r. z fol.: Żanecin i Karłusin, rozl. mr. 1156: fol. Żanecin gr. or. i ogr. mr. 466, łąk mr. 15, past. mr. 59, w placach miejskich mr. 7, nieuż. mr. 27; bud. mur. 8, z drzewa 10; płodozm. 6 i 7-pol.; fol. Karłusin gr. or. i ogr. mr. 374, łąk mr. 10, past. mr. 30, lasu mr. 146, nieuż. mr. 22; bud. mur. 1, z drzewa 7; płodozm. 10-pol., las nieurządzony; browar. W skład dóbr poprzednio wchodziły: miasto S. os. 517, mr. 4189; ws. Przeździatka os. 54, mr. 311; ws. Emilianów os. 14, mr. 23; ws. Nowawieś os. 46, mr. 62; ws. Ługuścin al. Wesoła os. 3, mr. 7.

Sokołowski powiat gub. siedleckiej, utworzony został w 1867 z połowy północnej dawnego pow. siedleckiego. Granicę północną stanowi Bug, oddzielający obszar ten od pow. ostrowskiego, od wschodu tenże Bug oddziela od pow. bielskiego (gub. grodzieńskiej), od południa graniczy z pow. konstantynowskim i siedleckim, od zachodu z węgrowskim. Obszar powiatu obejmuje 23.45 mil kwadr. Stanowi on część dorzecza Bugu. Środkowa część obszaru wznosi się średnio 500 do 520 st. n.p.m., sięgając pod Telakami (na pld. od Kosowa) do 590 st. Ta środkowa wyżyna obniża się (w płn. połowie powiatu) dość stromą krawędzią w dolinę Bugu, rozszerzająca się stopniowo od 1 wiorsty pod wsią Gródek, do 6 w. między Sterdynią a Ceranowem. W pld. części przejście to odbywa się stopniowo i nieznacznie. Wody środkowej wyżyny obszaru spływają wachlarzowato rozłożone mi dopływami do Bugu i Liwca. Okolice Sokołowa (na pld. od miasta) stanowi węzeł wodny, rozsyłający drobne strumienie na pld. i

zachód do Liwca i na wschód i północ do Bugu. Do Liwca uchodzi Grochowski strumień (pod Węgrowem), do Bugu naprzeciw Sledzionowa strumień Turna z pod wsi Niemirki (o 12 w. na wschód od Sokołowa), dalej z biegiem Bugu: Cetynia (pod Białobrzegami), Sterdynka al. Chądzyńska (Chudżina) pod Kiełpienicami, strumień od Ceranowa, Kossówka, Treblinka. Rolnictwo stanowi główne, prawie wyłączne zajęcie ludności tego obszaru. W 1878 r. wysiano: pszenicy 5240 czetw., żyta 17,171 czet., jęczm. 3647 czet., owsa 12,838 czet., gryki 1631 czet., kartofli 31,612 czet. Siana (w dolinie Bugu głównie) zebrano 1,231,845 pudów. Przemysł fabryczny wiąże się ściśle z gospodarstwem rolnem. Główne fabryki spotykamy w wielkich gospodarstwach, jak: Przeździatka (cukrownia Elżbietów, z prod. na 400,000 rs., gorzelnia, browar) i w dobrach Ceranów-Sterdyn (Ludw. Górskiego), największych w powiecie (6912 mr.). W 1878 r. było w powiecie 25 zakładów przemysłowych, zatrudniających 482 robotn. i produkujących na 246,207 rs. Przeważną część tej sumy przypadała na produkcję cukrowni. Inne zakłady (5 gorzelnia, 6 browarów, 3 olejarnie, 4 garbarnie, 4 cegielnie, 1 fabr. świec) należały przeważnie do kategorii drobnych fabryk. Obok drogi wodnej, jaką stanowi Bug opływający obszar powiatu od wschodu i północy, przerzyna ten obszar w kierunku od południa ku północy droga żelazna (strategiczna), łącząca Siedlcę (dr. żel. terespolskiej) z Małkinią (st. dr. żel. warsz.-petersb.) po za Bugiem (w pow. ostrowskim). Droga ta przerzyna środek powiatu, ma stację w Sokołowie. Drogi bite łączą Sokołów z Węgrowem, Siedlcami i Ceranowem. Ludność powiatu, wynosząca w 1867 r. 45,955 dusz, wzrosła w 1878 do 59,408 (28,533 męż., 30,875 kob.) a w 1885 r. wynosiła 61,941 mk. (na 1 wior. kwadr. 54.6 mk.). Podług wyznań było w 1878 r. 46,197 katol., 5860 prawosł., 6545 żydów, 805 protest. W 1883 r., prócz szkół w mieście Sokołowie, istniały szkoły początkowe w osadach i wsiach: Drohiczyn, Korzew, Grodzisk, Sterdyn, Seroczyn, Kossów, Kudelczyn, Elżbietów, Bujały, Jabłonna, Dzierżbie, Krzemień, Kanibród, Gródek, Rogów, Rzepki, Skrzyszów, Wyrozęby, Kożuchów, Skibniew, Grochów. Pod względem kościelnym powiat stanowi sokołowski dekanat, dyec. lubelskiej, składa się z 13 parafii: Ceranów, Czerwonka, Jabłonna, Knychówek, Kossów, Kożuchówek, Rozbity-Kamień, Skibniew, Skrzyszew z filią Wierów, Sokołów, Sterdyn, Wyrozęby i Zembrów. Dekanat (błagoczyńnie) prawosławny składa się z parafii: Czołomyje, Gródek, Grodzisk, Hołubla, Rogów, Seroczyn, Sokołów, Szkopy.

Pod względem sądowym powiat składa się z 1 okr. sądu pokoju dla Sokołowa i 3 okręgów sądów gminnych: Sterdyn, Rzepki, Przeździatka, należących do zjazdu sędziów w Siedlcach. Pod względem administracyjnym dzieli się powiat na jedno miasto i 12 gmin: Dębe Nowe, Grochów, Jabłonna, Korczew, Kossów, Kowiesy, Kudelczyn, Olszew, Rzepki, Sabnie, Sterdyn, Wyrozęby. *Br. Ch.*

Sokołów al. *Sokolowo* 1.) wś i przysiółek, pow. słonimski, w 1 okr. pol., gm. Pieski, o 77 i 75 w. od Słonima, na wschód od Berezy Kartuskiej. Za czasów Rzpltej stanowiło stwo niegrodowe, które według spisów podskarbińskich z r. 1766 było połączone z stwem zdi-towskiem oraz z wsiami: Wójtowe Siolo i Ni-wa. W tym czasie posiadał je Adam Brzostowski, kasztelan połocki, opłacając łącznie kwarty 2661 złp. 18 gr. Na sejmie z 1773—75 r. Stany Rzpltej, z powodu długoletnich sporów o granice tego stwa, wyznaczyły komisyą do ostatecznego ich oznaczenia. 2.) **S.**, wś, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Czemiery, o 9 w. od Słonima a 118 w. od Grodna. Posiada zarząd gminy czemierskiej. 3.) **S.**, osada, tamże, o 8½ w. od Słonima.

Sokołów 1.) mko nad rz. Tużą, prawym dopł. Słuczy, pow. nowogradwołyński, gm. Kurne, o 36 w. na pld.-wschód od Zwiahła, przy dawnym trakcie poczt. z Żytomierza do Zwiahła, ma 18 dm., 112 mk., 65 osad żydowskich, 312 dzies. ziemi włośc.; cerkiew, gorzelnia, browar piwny. Pamiętne porażką wojska polskiego przez Tatarów za Zygmunta I. Prawo miejskie otrzymało w 1765 r. od Stanisława Augusta. Dobra sokołowskie, mające 10438 dzies. ziemi dworskiej, do których należały wsi: Kurne, Henrykówka, Nepomucenówka, Teterka, Januszówka, Ług Wielki, Diacowo i osady: Jabłonna, Łogulsk i in., należały do hr. Ilińskich, obecnie rozdrobnione, po większej części osiedlone przez kolonistów Niemców. 2.) **S.** al. *Ustimówka*, wś, pow. wasylkowski, w 2 okr. pol., gm. Kowalówka, o 38 w. od Wasylkowa, ma 1723 mk. 3.) **S.**, pow. żytomierski, ob. *Sokolowa Góra*.

Sokołów, szczyt w Karpatach wschodnich, w dziale skolsko-delatyńskim, w dziale wodnym Świcy i Cieczwy, na pld. od szczytu Niagryna, a na pln. od Rozkoliska, nad doliną pot. Pohareckiego. Wzn. 927 mt. n.p.m., na obszarze gm. Lolina, pow. dolińskim. *Br. G.*

Sokołów, potok, powstaje w obr. gm. Solca, pow. drohobyckim, płynie na wschód i na granicy Solca i Kołpea wpada od lew. brzegu do Dubicy, dopł. Słonicy. Długi 2½ klm.

Sokołów 1.) miasto w pow. kolbuszowskim, pomiędzy Kolbuszową a Leżajskiem, o 3 mile na pln.-zachód od Łańcuta, posiada sąd pow., urząd poczt., kościół par. rz.-kat.,

4281 mk. Okrąg sądowy sokołowski obejmuje 15 gmin wiejskich i 11 obszarów dworskich, z ludnością 23,637 głów. Położony w dawnej ziemi przemyskiej, wśród rozległych puszczy pokrywających międzyrzecze Wisły, Sanu i Wisłoki, należał do dóbr królewskich. Władysław Jagiełło odbywa w 1410 r. w przyległej wsi Turzy (o 3 klm.) łowy na tury, dla przygotowania zapasów mięsa solonego na wyprawę przeciw Krzyżakom. Jagiellonowie rozdawali te obszary szlachcie a w części zarządzali nimi przez starostów. Kochanowski („Dryas zamechska“), powtarzając usłyszaną w Zamchu tradycję, podaje iż Iwan Kustra z Krzeszowa był pierwszym kolonizatorem tych stron. On założył Leżajsko, Łukowę, Pszę. Po wygaśnięciu rodu dobra przeszły na własność królewską. W XV w. wielki obszar tych puszczy, z istniejącymi w nich osadami, otrzymali Pileccy. Kochanowski powiada, iż jeden z nich, dziedzic na Zamchu, używał niedźwiedzi do zaprzęgu. W 1569 r. Jan Pilecki, starosta horodelski, otrzymuje przywilej królewski, nadający grawo magdeburskie dla miasta S., założonego na obszarze dóbr t. n. W tym czasie zapewne powstała tu parafia. Obecnie dobra S. należą do hr. Zamoyskich. 2.) **S.**, po rus. *Sokoliv*, wś, pow. kamionecki, 17 klm. od sądu pów. i urzędu poczt. tel. w Kamionce Strumiłowej. Na pñ. leżą: Nahorce Małe, na wschód Żelechów Mały, na pñd. Banunin, na zachód Wyrów. Wieś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem potoku, płynącego z Żelechowa i wpadającego w Wyrowie do Ostrówki al. Horpinki (lew. dopł. Bugu). Zabudowania wiejskie leżą na praw. brzegu potoku. Na pñd. wzgórze „Marilyce“ (262 mt.). Włas. więk. ma roli or. 107, łąk i ogr. 8, past. 3; wł. mn. roli or. 480, łąk i ogr. 119, past. 43 mr. W r. 1880 było 71 dm., 474 mk. w gminie, 1 dm., 9 mk. na obsz. dwor. (463 gr.-kat., 5 rz.-kat., 15 izr.; 460 Rusinów, 23 Polaków). Par. rz.-kat. w Żelechowie, gr.-kat. w Wyrowie. We wsi cerkiew, szkoła fil. i kasa pożycz. gm. z kapitałem 1427 złr. Na początku obecnego stulecia istniała tu kuźnica. 3.) **S. koło Stryja**, miasteczko, pow. stryjski, pod 41° 43' wsch. dłg. od F. a pod 49° 10' pñ. szer., 19 klm. na pñd.-wsch. od sądu powiat. w Stryju, z urzędem poczt. w miejscu. Na pñd. leżą Dzieduszyce Małe, na pñd.-zach.-zach. Dzieduszyce Wielkie, na pñn. Łany, na wschód Balicze Podrózne i Podgórze (pow. żydaczowski), na pñd.-wschód Turza Wielka (pow. doliński). Pñd. część obszaru przepływa Świca, lewy dopływ Dniestru, a część pñn. Sukiel, dopływ Świcy. Między temi rzekami leży przeważna część miasteczka. Włas. więk. tu i w Łanach ma roli or. 437, łąk i ogr. 307, past.

365, lasu 299; wł. mn. roli or. 364, łąk i ogr. 398, past. 116 mr. W r. 1880 było 96 dm., 619 mk. w gminie; 15 dm., 74 mk. na obsz. dwor. (305 rz.-kat., 49 gr.-kat., 329 izr., 10 innych wyznań; 455 Polaków, 30 Rusinów, 204 Niemców). Par. rz.-kat. w miejscu, dek. stryjski. Parafią fundował w 1520 r. Jan Dzieduszycki. Do par. należą: Balicze Podgórze i Podrózne, Belejów, Bołochów, Dzieduszyce Małe i Wielkie, Łany, Siechów, Sulatycze, Turza Wielka, Uhelne, Wola i Zaderewecz. Kościół drewniany, konsekrowany w r. 1868 p. w. św. Mikołaja. Par. gr.-kat. w Baliczach Podróżnych. W mieście cerkiew p. w. św. Mikołaja i szkoła etat. 1-klas. Jan Dzieduszycki otrzymał 15 kwietnia 1511 r. od Zygmunta I przywilej na założenie przy Dzieduszycach miasta na prawie magdeb. na mocy tego przywileju daje w r. 1517 nowo osiedlonym tam mieszczanom przywilej lokacyjny. Miasto to nazywano pierwotnie Dzieduszycami i Sokołowem. Tę drugą nazwę otrzymał od przysiółka Sokołowice, na którego obszarze zostało założone. Dzieduszycki zakładając parafią w 1520 r. wyznaczył plebanowi dziesięcinę od wszystkich rodzajów zboża w Dzieduszycach, Baliczach i innych przyległych swych dobrach, nadał mu grunta i dom z ogrodem (Maurycy hr. Dzieduszycki: „Kronika Dzieduszyckich“, str. 50 i 51). W r. 1533 wyjednał u Zygmunta I przywilej na trzy doroczne jarmarki (25 stycznia, 2 maja i 6 sierpnia). W r. 1550 otrzymał Wacław Dzieduszycki od Zygmunta Augusta przywilej na tygodniowe targi. W r. 1580 król Stefan, powodowany sporem sokołowskich mieszczan z celnikiem Rusi, potwierdza przywileje tychże mieszczan, uwalniające ich od opłaty ceł (Arch. Bernar. we Lwowie, C., t. 338, str. 43). W czasie wojen Chmielnickiego S. został spalony i spustoszony. W r. 1656 kazał Mikołaj Dzieduszycki dawać kościołowi w S. dziesięcinę z klucza sokołowskiego, nawet od pustek. W 1658 r. zapisał Franciszek Dzieduszycki, kaszt. kijowski, kościołowi 3000 złp. W r. 1699 udzieli August II miasteczku przywilej na dwa jarmarki i targi tygodniowe (Arch. Bernar. we Lwowie, C., t. 475, str. 1541). Jerzy Dzieduszycki wydał d. 15 marca 1704 uniwersał dla dziedzicznego gniazda S., w celu zabezpieczenia swobody i bezpieczeństwa osób i majątków. D. 14 czerwca 1704 r. ustanawia August II cztery jarmarki w S. (A. G. i Z., t. I, str. 115). 4.) **S.**, wś, pow. buczacki, o 3 klm. od Potoku Złotego (par. rz.-kat., sąd pow., poczta i tel.). Obszar dworski 2120 mr., włośc. 2365 mr. W 1870 r. 1341 mk.; w 1880 r. w gm. 1324, na obsz. dwor. 54; rz.-kat. 240, gr.-kat. 1200, par. w miejscu, dek. buczacki. Cerkiew Uśpie-

nia N. P. M., murowana, wystawiona 1843 r. Metryki ma od 1784 r. Szkoła systemizowana. Właśc. pos. dwor. Mikołaj hr. Wolański. 5.) **S.**, ws, pow. podhajecki, o 2 klm. od Złotnik (par. rz.-kat. i urz. poczt.). Obszar dwor. 1053 mr., włość. 2538 mr. W 1870 r. 1021 mk.; w 1880 r. w gm. 1191, na obsz. dwor. 24; rz.-kat. 800; gr.-kat. par. w miejscu, dek. trembowelski. W Sokołowie i Chatkach razem 1075 gr.-kat. Szkoła etat. o 1 nauczyciela. Kasa pożycz. gm. z kapit. 628 złr. Właściciel pos. dwor. Wilhelm hr. Siemieński-Lewicki. *Lu. Dz.—Br. G.*

Sokołów Bród, ws, pow. skwirski, w 2 okr. pol., gm. Pawołocz, o 18 w. od Skwiry, ma 253 mk.

Sokołowa 1.) ws, pow. lityński, gm., sąd par. kat. Chmielnik (o 3 w.), par. praw. Porubińce, o 34 w. od Lityna, ma 110 osad, 515 mk., 779 dz. ziemi włość., 731 dwor. Posiada cerkiew p. w. Wniebowzięcia, wzniesioną w 1737 r. Poprzednio wchodziła w skład ststwa chmielnickiego, w ostatnich zaś czasach Rzeczypospolitej wraz z przyległymi wsiami Lelotką i Porubińcami stanowiła oddzielne starostwo sokołowskie, ostatnim posiadaczem którego był Tomasz Lechno-Wasiutyński. Podług spisu podatkowego podymnego na ratę marcową 1789 r. ws S. płaci 178 złp. 15 gr., Lelotka 94 złp. 15 gr., Porubińce 119 złp., razem całe ststwo sokołowskie 392 złp. Po 1794 r. darowane przez cesarzową Katarzynę wraz ze ststwem chmielnickim ks. Bezborodko, następnie własność hr. Kuśzelewa, dziś Kanschyna. 2.) **S.**, pow. humański, ob. Kobrynowa Hrebła. *M. Wasiut.*

Sokołowa Góra, w dok. *Sokołowo Horodyszcze*, *Sokołów*, ws nad rzką Kamionką, pow. żytomierski, na pñ.-zachód od Żytomierza, niegdyś sióło zamkowe żytomierskie.

Sokołowa Wola, ws, pow. liski, par. rz.-kat. w Polanie a gr.-kat. w Daszówce, leży wzn. 527 mt. na pñd. stoku pasma Żukowa, tworzącego dział wodny Sanu i Strwiąża. Wieś jest otoczona wyższymi górami lesistemi, liczy 46 dm. i 268 mk. (232 gr.-kat., 9 rz.-kat., 27 izrael.). Obszar większej posiadłości (Liskowackiej) wynosi 254 mr. roli, 46 mr. łąk, 18 mr. pastw. i 202 mr. lasu; pos. mn. ma 466 mr. roli, 90 mr. łąk, 62 mr. past. i 16 mr. lasu. Graniczy na pñd. z Czarną i Paniszczowem, na zachód z Sokolem, na wschód z Rabem, a na pñn. z Daszówką. *Mac.*

Sokołoweczka, ws, pow. humański, ob. Kobrynowa Hrebła i *Sokołówka*.

Sokołówek 1.) ws, pow. radzyński, gm. Małopole, par. Radzymin, ma 96 mk., 215 mr. włość. i 2-mr. dwor. W 1827 r. 21 dm., 115 mk. 2.) **S.**, fol., pow. kutnowski, gm. i par.

Żychlin, ma 2 dm., 68 mk., 296 mr. dwor. Na początku XVI w. ws Sokołów, w par. Żychlin, stoi pustką. Dziesięciny z niej pobierał pleban w Żychlinie (Łaski, L. B., II, 497). Według reg. pob. pow. orłowskiego z r. 1576 ws Sokołówko w par. Oporów, własność Piotra Busskowskiego, miała 1 łąn os., 2 łąny puste (Pawiński, Wielkp., II, 106). 3.) **S.**, dawniej *Sokolowe*, kol. i oś. młyn., pow. kolski, gm. i par. Izbica, odl. od Koła 28 w.; kol. ma 20 dm., 166 mk., młyn 2 dm., 23 mk. Ogólny obszar 530 mr. W 1827 r. 11 dm., 124 mk. W 1557 r. kaszt. bydgoski płaci tu od 8 łąn. (Pawiński, Wielkp., II, 21). *Br. Ch.*

Sokołowice, ws i fol. w pobliżu lewego brzegu Wisły, pow. pińczowski, gm. Filipowice, par. Koszyce. Fol. S., oddzielony w r. 1888 od dóbr Małkowice, ma 270 mr.; ws ma 19 os., 118 mr. W 1827 r. 21 dm., 138 mk. W połowie XV w. S., ws w par. Witów, własność Piekarskich h. Nieszoba, miała łąny km., zagr., karczme, folw., z których płacono dziesięcinę, wartości 10 grzywien, kościołowi w Witowie (Długosz, L. B., II, 172). Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 S. w par. Przemaków, miały 2 łąny. W r. 1581 ws S., w par. Koszyce, dzierżawiona przez Rogozińskiego, miała 4 półłanki km., 2 zagr. z rolą, 4 czynsz., 3 kom. z bydł., 6 kom., bez bydła, 1 chałup., 1 rybitwę, 2 koła zak., 1 koło step. (Pawiński, Małop., str. 443, 9).

Sokołowice, ws, pow. nowogrodzki, gm. Stołowice, 27 osad. *A. Jel.*

Sokołowice, pow. radomyski, ob. *Sokoły*. **Sokołowicz**, góra lesista, na pñn.-zach. od Pasieczny, pow. nadworniański, nad ujściem pot. Buchtowca do Bystrzycy nadworniańskiej, w dziale Czorcina (1178 mt.), wzn. 800 mt. npm. (szt. gen.). Na pñd.-zach. szczyt Liskawica (1031 mt.). *Br. G.*

Sokołowicz, potok, wypływa w obr. gm. Lolina, pow. doliński, z pod góry Sokołowa i na obszarze gm. Wełdzirza wpada do Świcy. Długi 3 klm. Nad źródłami wznosi się Sokołów (937 mt.), na lew. brzegu Jasionów (870 mt.), a na prawym góra (827 mt.). *Br. G.*

Sokołówka, rzeczka, ma początek pod Radogoszczą, na pñn. od Łodzi, płynie na zach.-północ przez Sokołów i na zachód od Zgierza uchodzi do Bzury z lew. brzegu. Długa 7 w.

Sokołówka 1.) fol. nad rz. Czarną, pow. konecki, gm. Grodzisko, par. Radoszyce, odl. od Końskich 17 w., 1 dm., 4 mk., 224 mr. W 1827 r. 4 dm., 18 mk. 2.) **S.**, ws i fol., pow. zamojski, gm. i par. Frampol, leży w obrębie pasu pogranicznego, o 9 w. od Frampola, o 44 w. od Zamościa, ma 27 dm., 226 mk. kat., 8 prawosł.; 24 osad włość., z obszarem 245 mr. W 1827 r. 26 dm., 150 mk. Folw., własność Lewentala, ma 390 mr. roli,

1200 mr. lasu. Browar wyrabiający piwo zwyczajne (1200 rs. rocznej produkcji) i młyn wodny o 2 kamieniach, przerabiający rocznie 1160 czetw. ziarna. *T. Żuk.*

Sokołówka 1.) wś nad rzeką t. n., dopływem kanału Ogińskiego, pow. piński, w 4 okr. pol. łohiszynskim, gm. Telechany, ma 19 osad. Niegdyś królewszczyna w ststwie ozaryckim, obecnie własność Skirmuntów. 2.) **S.**, fol., pow. wilkomierski, gm. Siesiki, o 17 w. od Wilkomierza. *A. Jel.*

Sokołówka, rzeczka, prawy dopł. Bernadynki, ma źródła powyżej wsi Sokołówki w pow. olhopolskim, płynie z zach. na wschód, mija wieś Sokołówkę, Lewków i pomiędzy miasteczkiem Obodówką i wsią Stratyjówką uchodzi do Bernadynki. Ujściem swoim odgranicza pow. olhopolski od braclawskiego.

Sokołówka 1.) wś, dawniej mko na praw. brzegu rz. Koneli, dopł. Tykicza Uhorskiego, pow. humański, w 1 okr. pol., gm. Mańkówka, par. kat. Humań (o 30 w.), o 6 w. na zachód od wsi Kiszczynice, ma 340 mk. (podług spisu urzędowego z 1885 r., zaś podług Pochilewicz 2349 mk. prawosł. i 502 żyd.). Cerkiew Bogosłowska, murowana, wzniesiona w 1784 r. przez ówczesnego dziedzica Stanisława Potockiego, uposażona jest 33 dzies. ziemi. Rz. Konela rozlewa się pod wsią w rozległy staw. S. należała do klucza humańskiego dóbr Szczęsnego Potockiego; do 1830 r. była miasteczkiem należącym do Aleksandra Potockiego; od 1830 r. rządowa. W kilka lat po przejściu na rzecz skarbu, żydom kazano wynieść się z miasteczka urządzono wieś, którą wcielono do okręgu humańskiego kolonii wojskowych; dziś należy do dóbr państwa. Za czasów mka odbywały się tu targi co drugą niedzielę, oraz była apteka. Pod S. połączył się Gonta z Żeleźniakiem (ob. t. III, 213). 2.) **S.**, u Pochilewicz *Sokołoweczka*, wś, pow. humański, w 3 okr. pol., gm. Talne, par. praw. Kobrynowa Hrebła (o 3 w.), o 51 w. od Humania, przy dr. poczt. z Zwinogródku do Humania, ma 611 mk. Podług Pochilewicz było tu w 1863 r. 306 mk. i 890 dzies. ziemi. Por. *Kobrynowa Hrebła*. 3.) **S.**, sióło nad rzeką Hredelką, pow. krzemieniecki, na zachód od mka Bazalii. 4.) **S.**, przedmieście Zińkowa, pow. latyczowski, nad rz. Uszyca, ma 254 dm. 5.) **S.**, wś nad rzeką t. n., dopł. Bernadynki, pow. olhopolski, na pograniczu pow. braclawskiego, okr. pol. Berszada, gm. Ternówka, sąd w Piszczanoe, par. kat. Obodówka, o 52 w. od Olhopola, 40 w. od Tulczyna, 18 w. od st. dr. żel. kijowsko-odesskiej Krzyżopol (poczt. i telegraf), ma 201 osad, 2162 mk., 2083 dzies. ziemi włośc., 1799 dwors., 64 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., z 2240 parafianami. Dawniej była tu kaplica katol.

dekanatu bałckiego. Posiada fabrykę cukru, założoną w 1873 roku, z 12 dyfuzorami na 1374 wiader, która w 1886/7 r. przerobiła 135652 berkowców buraków i wyprodukowała 139500 pudów piasku; młyn parowy, wyrabiający do 12000 pud. mąki. Przy cukrowni założoną została stacya badań meteorologicznych. Własność Brzozowskich. 5.) **S. Nowa**, wś nad rz. Uszycą, pow. proskurowski, okr. pol., gm. i poczta Jarmolińce, par. praw. Sokołówka Stara, kat. Skazińce. Oddzielona od S. Starej rz. Uszycą, ma 80 osad, 420 mk., 427 dz. ziemi włośc., 652 dworskiej w dwóch folw., w tej liczbie 90 dz. lasu, w części zniszczonego. Dobrze zabudowana, posiada wspinały ogród, piękny park, młyn kruęczatny i dwa mniejsze na tak zw. Ługu obok wsi. Dawniej był tu kościółek murowany, dziś w ruinach. Gleba urodzajna, kamień wapienny i do murowania. Dziedzictwo niegdyś Telefusów, następnie zgórą 100 lat Przyłuskich, w 1887 r. nabyta przez Zmączyłę po rs. 155 za dzies. 7.) **S. Stara**, wś nad rz. Uszycą, pow. proskurowski, okr. pol., gm., par. kat. i sąd Jarmolińce (o 3 w.), ma 70 osad, 427 mk. (27 jednodworców), do 500 dz. ziemi włośc., 523 dwors. (108 dz. lasu), 33 cerkiewnej. Posiada cerkiew p. w. Narodzenia N. Maryi P., z 1209 parafianami; duży młyn kruęczatny i gorzelnię, założoną w 1877 r., zatrudn. 12 ludzi i przerabiającą do 20000 pudów. Kamień wapienny i do murowania. W 1530 r. już istniała i miała 1½ łąnu uprawnego (Jabłonowski, Lustr.). W 1565 r. należała do Karabczowskich i miała 5 łąnów uprawnych, od nich zdaje się przeszła do Telefusów, następnie ks. Czetwertyńskich, dziś Orłowskich. 8.) **S.**, wś, pow. skwirski, w 1 okr. pol., gm. Topory, o 30 w. od Skwiry, ma 59 mk. 9.) **S.**, wś, pow. starokonstantynowski, na mocy transakcyi kolbuszowskiej darowana w 1753 r. przez ks. Ostrońskiego ks. Sapieże. 10.) **S.**, wś nad Rotką (Rotoką), pow. wasylkowski, w 1 okr. pol., gm. Hrebionki, par. praw. Hrapacz, o 33 w. od Wasylkowa, ma 541 mk. Pomiedzy S. a wsią Hłuszki znajduje się dawne horodyszcze, otoczone z trzech stron rz. Rotką i błotami, z czwartej zaś wałem ziemnym z rowem, mającym do 340 saż. długości. Horodyszcze to zajmuje przeszło 136 dz. i znajduje się, podług podania, na miejscu dawnego grodu Sokołów. Należy do klucza białocerkiewskiego hr. Branickich. Podług Pochilewicz S. stanowi tylko część (ką) wsi Chrapacze. 11.) **S. al. Krasny Bród i Żulinka**, wś nad rz. Wysią, pow. zwinogrodzki, na pograniczu gub. chersońskiej, w 2 okr. pol., gm. Petrykówka, par. praw. Kalihorka Sucha (o 8 w.), o 86 w. od Zwinogródku, ma 52 mk. Należy do dóbr Tołmacz, poprzednio Łopuchi-

nych, następnie Benardakich. Na początku XVIII w. należała do dóbr Lisianka, w 1720 r. sprzedanych przez Daniela Wyhowskiego, kasztelana mińskiego, Stanisławowi Lubomirskiemu. *J. Krz.—Dr. M.*

Sokołówka, szczyt lesisty w Beskidzie zachodnim, w dziale Magórki, na granicy gm. Straconki i Międzybrodzia Lipnickiego, w pow. bielskim, na pñ. od Magórki (913 mt.), nad doliną Ponikwy. Wzn. 858 mt. npm. Ob. *Magórka.*

Sokołówka, nazwa średniego biegu rzki Boberki (ob.), w pow. bobreckim. *Br. G.*

Sokołówka 1.) rus. *Sokolivka*, ws, pow. bóbrecki, 8 klm. na pñd. od sądu powiat., urz. poczt., telegr. i st. kol. w Bóbrce. Na pñ. leżą Łany, na wschód Pietniczany, Repechów i Bertyszów, na pñd. Dziewiętniki, na zach. Kołohury i Choderkowce. Ws leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Boberki, zwanej też Sokołówką. Zabudowania wiejskie leżą na pñ., na pñd. od nich grupa domów „Grabina“, a pñd. część obszaru zajmuje przysiółek Sieniawka al. Sieniawa, rus. Seniwka. Pñd. kraniec wsi lesisty. Najwyższy punkt na pñ. dochodzi 280 mt., na pñd. 274 mt. Włas. więk. ma roli or. 247, łąk i ogr. 120, pastw. 42, lasu 347 mr.; wł. mn. roli or. 479, łąk i ogr. 152, past. 14, lasu 9 mr. W r. 1880 było 101 dm., 601 mk. w gm., 2 dm., 9 mk. na obsz. dwors. (366 gr.-kat., 218 rz.-kat., 26 izrael.; 540 Rusinów, 42 Polaków, 26 Niemców). Par. rz.-kat. w miejscu. Założyły ją w r. 1594 Anna Stadnicka, kaszt. sądecka, i Zofia Oleśnicka, dziedziczki S. (dek. Świrz). Do par. należą: Bakowce, Berteszów, Bryńce, Cerkiewne i Zagórne, Chlebowice, Choderkowce, Dziewiętniki, Jatwigi, Juśkowce, Kołohury, Muehlbach, Pietniczany, Repechów, Trybuchowce, Wybranówka i Żabokruki. We wsi jest kościół murów., konsekrowany w r. 1774 p. w. św. Trójcy. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. bobrecki. Do par. należą: Kołohury, Pietniczany, Muehlbach i Choderkowce. We wsi cerkiew p. w. św. Mikołaja i szkoła etat. 1-klas. W r. 1823 lub 1824 założył tu Franciszek Mrozowski małą fabrykę cukru, która przestała istnieć około r. 1840 (Rutowski, Rocznik stat. przemysłu i handlu kraj., Lwów 1885, str. 7 i 8). 2.) **S.**, mko, pow. złoczowski, 30 klm. na pñ.-pñ.-zach. od Złoczowa, 12 klm. od sądu pow. w Olesku, 8 klm. od st. kol. i tel. w Ożydowie, urz. poczt. w miejscu. Na pñ. leżą Jurze, na wschód Łabacz, na pñd. Brachówka, na pñd.-zach. Bajmaki al. Kobyle (część Przewłocznej), na zach. Przewłoczna. Leży w dorzeczu Dniepru, nad lewym ramieniem Styru, płynącym przeważnie wzdłuż granicy, tworzącym podługowaty staw na przestrzeni od przedmieścia Podsokół, aż do grupy

domów Sokół. Zabudowania leżą we wschod. stronie obszaru (236 mt.); na pñd.-zach. część zwana Grabina, na pñd. od niej Ryzany; na zach. od S. fol. i grupa domów Bereźniki. Pñd.-wschod. część obszaru, tak zw. Wielki Ostrów, jest moczarzysta. Własność więk. ma roli or. 282, łąk i ogr. 28, past. 186, lasu 619 mr.; wł. mn. roli or. 1069, łąk i ogr. 556, past. 479, lasu 17 mr. W r. 1880 było 391 dm., 2167 mk. w gm., 10 dm., 62 mk. na obszarze dwors. (1410 gr.-kat., 125 rz.-kat., 694 izrael.; 1353 Rusinów, 838 Polaków, 38 Niemców). Par. rz.-kat. w Toporowie, gr.-kat. w miejscu, dek. oleski. Do par. należą: Bajmaki al. Kobyle. W miasteczku cerkiew p. w. Wnieb. Chr. Pana i szkoła etat. 1-klas. (od r. 1858) z językiem wykładowym ruskim i polskim. Mieszkańcy zajmują się głównie rolnictwem, w części tkactwem i bednarstwem; uprawa chmielu rozwija się bardzo pomyślnie. Co drugą środę odbywają się w S. ożywione targi na zboże, bydło, konie i nierogaciznę. S. pamiętną jest zgonem Stefana Czarnieckiego, który raniony ciężko pod koniec 1664 r. w utarczce z Kozakami u bram Stawiszcz, jak przypuszcza Szajnocha, próbował naprzód leczyć się w swoim własnym majątku ukraińskim w Ilińcach (dziś Lince opodal Niemirowa) a potem kazał się wieźć na leki do Lwowa. W drodze spotkał się około 4 lub 6 lutego 1665 r. z nadbiegającym z Warszawy gońcem, który wioził Czarniekiemu list króla i przywilej na buławę polną koronną po Lubomirskim. W kilka dni po odebraniu buławy stanął hetman w Brodach. Ztąd ruszono ku Lwowu i zdążono do Sokołówki w niedzielę d. 15 lutego. Lubo choroba groziła coraz widoczniejszem niebezpieczeństwem, kazał hetman złożyć się na nosze i puszczono się w dalszą drogę. Wielki śnieg zasypał drogę i utrudniał tak pochód, iż trzeba było wracać do Sokołówki. Uboga chata mieszczańska udzieliła ostatniego przytułku bohaterowi. Tylko kilka osób z orszaku mogło zmieścić się w niej przy hetmanie. Na życzenie Czarnieckiego wprowadzono do chaty jego ulubionego rumaka i ustawiono w sieni przy żłobie. Czując się blizkim zgonu zawezwał księdza Agapita Dąbrowskiego, swekapelana, i wyspowiadał się. Nazajutrz w poniedziałek d. 16 lutego odprawił ks. Agapit mszę ranną i dał wiatyk choremu, który wkrótce po tem skonał (Szajnocha, Szkice histor., t. III, Lwów, 1861. „Śmierć Czarnieckiego“, str. 414 i inne). *Lu. Dz.*

Sokołówka, ws, pow. kossowski, o 8 klm. od Kossowa (par. rz.-kat. i wszystkie urzędy). Obszar dwor. 854 mr., włośc. 1185 mr. W 1870 r. 1387 mk.; w 1880 r. w gm. 1391, rz.-kat. 5; gr.-kat. par. w miejscu (dek. kos-

sowski); cerkiew p. w. św. Ducha, drewniana, wystawiona 1866 r.; metryki ma od 1742 r. W samej S. 1570 gr.-kat., w przyłączonym Babinie 756 gr.-kat. Szkoła etat. Należy do dóbr rządowych.

B. R.

Sokołówko, ws i fol., pow. ciechanowski, gm. Nużewo, par. Ciechanów (odl. o 4 w.), ma 6 dm., 66 mk. W 1827 r. 6 dm., 63 mk. Mieszka tu drobna szlachta. W 1868 r. fol. S. rozl. mr. 200: gr. or. i ogr. mr. 168, łąk mr. 6, past. mr. 6, nieuż. mr. 20. Ws S. os. 12, mr. 27.

Sokołówko, fol., pow. gnieźnieński (Witkowo), o 4 klm. na pñn. od Wrześni, pod Sokołowem, 1 dm. i 24 mk.

Sokołowo 1.) ws i fol. nad rz. Zgłowiączką, pow. włocławski, gm. Piaski, par. Kruszyn, odl. 19 w. od Włocławka, ma młyn wodny, cegielnię, 393 mk. W 1827 r. 24 dm., 339 mk. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 1407: gr. or. i ogr. mr. 959, łąk mr. 53, past. mr. 3, lasu mr. 330, nieuż. mr. 62; bud. mur. 19, drewn. 11; płodozm. 14-pol., las urządzony. Ws S. os. 37, mr. 284. W 1266 r. Kazimierz, ks. łączycy i kujawski, zamienia wsi: Drwałewo, Korabniki i młyn w Wieńcu na wsi bisk. kujawskiego: Sokołów, Guzlin, Markowo. Mieszkańcy tych ostatnich zwolnieni zostali od dziesięcin a obowiązani dawać biskupowi i kapitule po 2 miary pszenicy, 6 żyta, 4 owsa rocznie z małego łąnu flandryjskiego (Kod. Mucz. Rz., II, 71). Władysław Łokietek w 1275 r. sprzedaje sołtystwo we wsi „Sokolow“ za 10 grzyw. Mikołajowi szlachcicowi, dla osadzenia wsi na prawie niemieckim. Mikołaj otrzymuje dziedziczne sołtystwo. Ma prawo wystawić kościół, dla którego książę daje 2 łąny, założyć młyn i karcznię, wykopać sadzawkę. Jezioro i wyspę na nim zastrzega książę sobie i matce dla wystawienia tam dworu. Wieś ma dostarczać 104 miary owsa na potrzeby dworu (Kod. Mucz. Rz., I, 46). W 1564 r. było kmieci 12, na 12 włók., pustych włók 26; sołtystwa włók 12, w posiadaniu Walentego Lupsińskiego, podkomorz. inowłock.; proboszcz szpitala brzeskiego miał włók 4; szlach. Jadwiga Sieroszewska, wdowa po Bartoszu, włók 6 królew. w starej sumie. Młyn król. na rz. Zgowiątce. Dochód wynosił 119 fl. 19 gr. 12 den. (Lustr. V, 271 v). Podług rejestrów ekonomicznych z r. 1596 znajdujących się w aktach skarbu koronnego, w dobrach tych wysiano na S. korcy 144, na Goździach kor. 58, razem kor. 202, Zebrano kóp 160, omłócono kor. 387. W r. zaś 1616 wysiano żyta kor. 210, zebrano kóp 360. Podług lustracyi z r. 1767 było 66 wł. w większej części zarosłych lasami. W tymże roku oddane zostały patentem królewskim w dożywotnie posiadanie Piotrowi Sumińskie-

mu, kaszt. brzeskiemu, który trzymał je do inkamerracyi pruskiej. Majątek ten nabyty w stanie opuszczenia przez generała Słubickiego, przyprowadzony został do porządku. Wzniesiono nowe budowle murowane, wykarczowano zarośla i oczyszczono z zarośli łąki. 2.) **S.**, w XV w. *Szokolowo duplex*, ws i fol., pow. kolski, gm. Lubotyń, par. Wrząca Wielka, odl. od Koła 10 w. Ws ma 6 dm., 49 mk.; fol. 7 dm., 69 mk. W 1827 r. 14 dm., 143 mk. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 705: gr. or. i ogr. mr. 669, łąk mr. 14, nieuż. mr. 22; bud. mur. 17, drewn. 4; płodozm. 6 i 13-pol. Ws S. os. 9, mr. 17. Na początku XVI w. dwie wsi dawały z łąnów folw. dziesięcinę snopową pleb. we Wrzący, kmiecie zaś płacili za dziesięcinę po 6 gr. z łąnu (Łaski, L. B., I, 217, 218). Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1579, we wsi Sokołowo, w par. Wrząca, Albert Gebart płaci od 1½ łąnu, a ze wsi Sokołówka od 2½ łąn., 2 pust., 2 zagr. bez roli (Pawliński, Wielkp., I, 240). 3.) **S.**, ws i fol., nad rz. Łydynią, pow. ciechanowski, gm. i par. Grudusk, odl. o 20 w. od Ciechanowa, ma 11 dm., 111 mk. W 1827 r. 7 dm., 57 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 419: gr. or. i ogr. mr. 321, łąk mr. 89, nieuż. mr. 9; bud. drewn. 15. Ws S. os. 18, mr. 24. 4.) **S.**, ws i fol. nad rz. Naraw, pow. pułtuski, gm. Obrytte, par. Zambski, odl. 16 w. od Pułtusk. Posiada gorzelnię (1878 r.), młyn wodny, wiatrak. W 1827 r. było 26 dm., 295 mk. Fol. S., z nomenkl. Burakowizna i Doleńszczyzna, rozl. mr. 1826: gr. or. i ogr. mr. 636, łąk mr. 243, past. mr. 331, lasu mr. 455, nieuż. mr. 151; bud. mur. 9, drewn. 22; płodozm. 12-pol., las urządzony. Ws S. os. -55, mr. 388; ws Ulaski os. 10, mr. 61. 5.) **S.**, ws włośc. nad rz. Orzyc, pow. ostrołęcki, gm. Piski, par. Czerwin, odl. 21 w. na pñd.-wschód od Ostrołęki, 7 w. od Sniadowa. W 1827 r. było 13 dm., 64 mk. Jedyna to wieś włośc. w gminie złożonej z samych wsi drobnej szlachty. 6.) **S.**, ws i fol., pow. rypiński, gm. Sokołowo, par. Dulsk, odl. 20 w. od Rypina, posiada wiatrak, 21 dm., 175 mk. W 1827 r. było 19 dm., 199 mk. W 1873 r. fol. S. rozl. mr. 1560: gr. or. i ogr. mr. 690, łąk mr. 100, past. mr. 45, wody mr. 3, lasu mr. 600, zarośli mr. 60, nieuż. mr. 62; bud. mur. 8, drewn. 3; płodozm. 10-pol., las nieurządzony. Ws S. os. 49, mr. 237. W 1357 r. zamienił bisk. płocki Klemens z Ubisławem i Klemensem „de Crosczycze“ wieś „Levicze“ za pół Sokołowa (Kod. Maz., 71). Do której z wymienionych powyżej wsi odnosi się ten akt, trudno rozstrzygnąć. Według reg. pob. pow. rypińskiego z r. 1564 we wsi S. (par. Dulsk) był sołtys, 12 kmieci, 9 zagr., 2 hultajów, 'opanczarz, bednarz, poddani Feliksa Sokołowskiego; 6 kmieci, 3 zagr., szewc, pod-

dani Jakuba Gorczymskiego, młyn o 3 kołach. Płacono 13 fl. 28 gr. i 2 soldy (Pawiński, Wielkp., I, 294). R. 1789 gen. Działyński wysiewa tu 73 kor. żyta. S. gmina, obejmuje 19,145 mr. (809 mr. nieuż.), należy do sądu gm. okr. I, liczy 494 dm., 4705 mk. W gm. znajdują się: 2 kościoły paraf., 1 klasztor, 3 wiatraki, 5 młynów wodnych, browar, 2 cegielnie, st. poczt. W skład gm. wchodzi: Adamki, Białkowo, Biedewo, Ciepień osada włośc., Dąbrówka, Dulsk, Frankowo-Zbojnowskie, Fr.-Dulskie, Głębocek, Imbirkowo, Kawno, Kamionka, Kazimierzewo, Kielbżak, Klonowo, Kuroncy fol., Laskowiec, Łukaszewo, Moszczonno, Obory, Pęczerek, Piekiełko, Podolina, Poddulsk, Pulka, Rochal, Rudusk, Ruże, Sadykierz, Sikorz, Słonawy, Sokołowo, Stalmierz, Wojnowo, Wielgie, Wilczewko, Zaremby, Zbójno, Zbójenko, Zosin. 7.) **S.**, fol., pow. lipnowski, gm. Czarne, par. Wielgie, odl. 10 w. od Lipna, 8 w. od Dobrzynia, przy wsi Tupadły, ma 233 mr. (193 mr. roli, 10 mr. łąk). 8.) **S.**, ws., pow. suwalski, gm. Kuków, par. Głęboki Rów, odl. od Suwałk 8 w., ma 30 dm., 131 mk. *Br. Ch.*

Sokołowo 1.) ws. nad Dzisieńką, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra dawniej Kamińskich następnie (w 1865 r.) Wasienków, Stefanpol, o 3 w. od gminy a 15 w. od Dzisny, ma 7 dm., 71 mk. prawosł. 2.) **S.**, fol. pryw., pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 63 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. połockiej, 1 dm., 6 mk. kat. 3.) **S.**, fol. rząd., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 46 w. od Wilna, 1 dm., 10 mk. (6 praw., 4 kat.). 4.) **S.**, ws. i dobra, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Siechnowice, o 25 w. od Kobrynia. 5.) **S.**, fol., pow. słucki, dość dawna własność Wojniłowiczów, ma 5½ włók. 6.) **S.**, ws., pow. drysieński, gm. Sarya, ma 50 dzies. obszaru.

Sokołowo, sioło nad rz. Mżą, pow. żmiejewski gab. charkowskiej, o 12 w. na póln.-zachód od Żmijewa, ma 369 dm., 2965 mk., 2 cerkwie, 3 jarmarki. Założone zostało w pierwszej połowie XVII w.; było mkiem setnicz. Pod koniec XVII i na początku XVIII w. niejednokrotnie ulegało napaściom Tatarów krymskich i Zaporozców.

Sokołowo 1.) niem. *Jankendorf*, ws., pow. chodzieski, o 6½ klm. na pld.-zach. od Budzyna (par. kat., poczta i st. dr. żel.), par. prot. w miejscu; ma 64 dm., 617 mk. (133 kat., 484 prot.) i 2531 ha (1997 roli, 100 łąk, 181 lasu); czysty dochód z ha roli 8-22, z ha łąk 5-87, z ha lasu 0-39 mrk; z większych posiadłości ma jedna 247 a druga 203 ha obszaru; obie w ręku Niemców. Kościół prot. istniał już przed r. 1830. S. wchodziło w skład stwta budzyńskiego. Rząd pruski wcielił S. do domeny Podstolice. W r. 1729 płacono

z S., Ostrówca (Ostrówki) i Budzyna 200 złp. łanowego. 2.) **S.**, ws. nad Smolnicą (dopł. Warty), pow. czarnkowski, o 11 klm. na pfn. od Obrzycka, na pół drogi do Czarnkowa, par. kat. i poczta w Łubasz, par. prot. Stajkowo, st. dr. żel. w Wronkach o 15 klm.; 60 dm., 455 mk. (189 kat., 266 prot.) i 459 ha (342 roli, 6 łąk, 17 lasu). 3.) **S.**, ws., pow. gnieźnieński (Witkowo), o 7 klm. na pfn.-wschód od Witkowa, par. Ostrowite Prymasowskie, poczta w Skorzęcinie, st. dr. żel. w Trzemesznie o 10 klm.; 19 dm., 167 mk. kat. i 389 ha (299 roli, 25 łąk). Fol. (168-85 ha) jest własnością Michała Moszczeńskiego. S. należało do klasztoru łędzkiego (Łąd) już przed r. 1523 (Łaski, L. B., I, 101); rząd pruski wcielił je do domeny Skorzęcin. Między r. 1580 i 1618 były w S. 3 łany osiadłe i 1 zagr. 4.) **S.**, urząd. *Suckel*, ws. i dwór nad Żeleźnicą (dopł. jeziora Trzebieże i Obry), pow. kościański (Szmigiel), o 7½ klm. na zach.-południe od Szmigla, parafia Dłużyc, szkoła w miejscu, poczta w Szmiglu, st. drogi żel. w Starem Bojanowie o 11 klm. S. leży w dolinie, wśród pagórków; zabudowania, otoczone sadkami drzew owocowych, stoją nad Żeleźnicą, zasilaną w swym biegu źródłami żelazistymi. W środku osady, na zarosłym drzewami kopcu, stoi stara figura św. Jana Nepomucena. Podanie głosi, że pod kopcem spoczywają zwłoki zmarłych od powietrza morowego. Gleba posiada znaczną domieszkę czarnoziem i gliny; na spodzie zaś margiel i glinę; łąki obfitują w torfowiska. Na obszarze S. wykopywano popielnice. Istnienie tej osady w r. 1397 nie da się stwierdzić na podstawie ówczesnych akt grodzkich pozn. W r. 1580 było w S. 7 półłanków, 6 zagr., 3 komor., 50 owiec, młyn i wiatrak. Dziedzicami byli kolejno: Zbąscy, Mielnińscy, Borzęccy (1793) i Zabłoccy, od których Ant. Onufry Skarżyński nabył tę majątność w r. 1806. Wieś składa się obecnie z 2 dm., 19 mk. i wchodzi w skład okr. wiejs. Skarzyn. Dwór ma 17 dm., 202 mk. kat. i 640 ha (321 roli, 47 łąk, 165 lasu); właścicielem jest Antoni Skarżyński. 5.) **S.**, ws. i fol., pow. wrzesiński, o 2 klm. na pfn. od Wrześni, przy trakcie gnieźnieńskim; par., poczta i st. dr. żel. w Wrześni. S. istniało już przed r. 1523 (Łaski, L. B.); w r. 1579 było tu 7½ łan. osiadł.; około 1793 r. dziędziczył wieś Marcei Poniński, wojski gnieźn. W d. 2 maja 1848 r. zaszła tu potyczka między Polakami pod dowództwem L. Mierosławskiego a Prusakami pod Hirschfeldem, która zakończyła się odwrotem Prusaków; poległych liczono około 700. Na polach wsi wznosi się pomnik, wystawiony dla poległych. O cmentarzysku z popielnicami wspominają archeologowie. Obecnie wieś ma 8 dm., 61

mk. kat. i 106 ha (100 ha roli). Fol. ma 11 dm., 214 mk. (1 prot.) i 659 ha (561 roli, 23 łąk, 20 lasu); właścicielem jest Edward hr. Poniński. 6.) **S.**, niem. *Falkennest*, os., par. Chojnica, nie tworzy odrębnej całości. 7.) **S.**, por. *Sokola Dąbrowa*. *E. Cal.*

Sokołowo Horodyszcze, pow. żytomierski, ob. *Sokołowa Góra*.

Sokołowska Słoboda, pow. radomski, ob. *Sokoły Nowe*.

Sokołowszczyzna, trzy folw., pow. maryampolski, gm. Aleksota, par. Godlewo, odl. od Maryampola 46 w. S. ma 5 dm., 42 mk., S. Narbuta 3 dm., 44 mk., S. Zuszczewskiego 1 dm., 8 mk. W 1827 r. 6 dm., 50 mk.

Sokołowszczyzna 1.), ws., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okr. wiejski i dobra Łopacińskich (w 1865 r.) Rafałowo, o 4 w. od gminy, ma 10 dm., 113 mk. (55 dusz rewiz. w 1865 r.). 2.) **S.**, ws., pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Korsaków (w 1865 r.) Jazno, o 21 w. od Dżisny, ma 34 dm., 65 mk. prawosł. (w 1865 r. 21 dusz rewiz.). 3.) **S.**, ws. nad rzeką Peresłówką, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 26½ w. od Dżisny, ma 7 dm., 71 mk. prawosł. 4.) **S.**, ws. włośc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. i dobra skarb. Radoszkowicze, o 11 w. od gm. a 62 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Wilna do Mińska, ma 4 dm., 31 mk. 5.) **S.**, folw., pow. miński, w 3 okr. pol. i par. katol. Kojdanów, należy do domin. Stańków, hr. Czapskich; grunta dobre, szczerkowe. 6.) **S.**, ws., pow. rossieński, par. chwejdańska. 7.) **S.**, ws., pow. rossieński, par. szydlowska. 8.) **S.**, ws., pow. dżysieński, należała do dóbr Justynianowo, Szczytów. *J. Krz.*

Sokołowy-Kąt, ws. włośc., pow. sierpecki, gm. Gradzanowo, par. Sierpe (odl. o 25 w.), posiada dom modlitwy ewang., szkołę, 2 wiatraki, 27 dm., 436 mk., 477 mr. W 1827 r. było 16 dm., 139 mk.

Sokołupiany, folw. nad rz. Szyrwintą, poniżej Stamaję, pow. wykowyński, gm. Kibarty, par. Władysławów, odl. od Wykowszek 26 w., ma 5 dm., 94 mk. W 1827 r. było 3 dm., 98 mk. Folw. ten stanowi majorat rząd., nadany w 1840 r. pułkow. Dokudowskiemu. S., dobra królewskie w ks. żmudzkiem, pow. wielońskim, płaciły w XVIII w. kwarty zł. 868.

Sokoły 1.) os., pow. nowomiński, gm. i par. Kołbiel, ma 2 mk. 2.) **S.**, ws., pow. niezawski, gm. Ruszkowo, par. Połajewo, ma 63 mk. 3.) **S.**, os. leś., pow. kozienicki, gm. i par. Jedlnia, odl. od Kozienic 15 w., ma 4 dm., 26 mk., 15 mr. dwor., 15 mr. włośc. 4.) **S. Gutkowo**, ws., pow. szczuczyński, gm. Szczuczyn, par. Wasosz; mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. było 7 dm., 310 mk. 5.) **S.**, pow.

szczuczyński, przyl. dóbr. Grajewo. 6.) **S.**, pow. mazowiecki, ob. *Kruszewo*. 7.) **S. Nowosiółki**, pow. mazowiecki, ob. *Kruszewo*. 8.) **S.**, os. miejska, dawniej miasteczko, pow. mazowiecki, gm. i par. Sokoły, leży wśród płasko-wzgórza, o kilka wiorst od rzki Sliny, odl. 13½ w. na pld.-wschód od Wysokiego Mazowieckiego, 42 w. od Łomży, około 8 w. od Łap (st. dr. żel. warsz.-petersb.). Posiada kościół par. drewniany, synagogę, szkołę początkową, dom przytułku dla ubogich, urząd gm., 4 wiatraki, 94 dm., 1909 mk., 496 mr. ziemi należącej do osady. Spis z 1827 r. pominął to miasteczko. W 1858 r. było tu 83 dm. (3 mur.) 1518 mk. (1380 żydów). Powstańcie swe zawdzięcza ta miejscina niewątpliwie swemu położeniu w punkcie przecięcia się dróg idących od południa do Tykocina i od zachodu z Łomży i Ostrołęki na Podlasie. Kościół i parafię założyli tę podobno w 1546 r. Sokołowski, Kruszewski i Bruszewscy, dziedzice sąsiednich wsi. Obecny kościół drewniany, z 1672 r., restaurowany w 1836 r. Dokoła osady ciągną się wsi drobnej szlachty, która tu ma swe targowisko. Dawniejsze geografie, słowniki geogr. i Encyklopedye milczą o tej osadzie. Nie pomieszcza jej też „Staroż. Polska“. S. par., dek. mazowiecki (dawniej tykociński). S. gm. ma 10,294 mr. obszaru, 777 dm. i 6795 mk. (3393 męż., 3402 kob.). Sąd gm. okr. II i st. poczt. w os. Wysockie o 13½ w. W skład gm. wchodzi 37 wsi i osad szlach.: Bujny, Dragi, Faszcz, Idzki-Młynowiec, I.-Średnie, I.-Wykno, Jamiołki-Godzieb, J.-Kowale, J.-Kłoski, J.-Piotrowięta, J.-Rawki, J.-Świetliki, Noski, Perki-Bujenki, P.-Franki, P.-Karpie, P.-Lachy, P.-Mazowsze, P.-Wypychy, Penzy, Płonka-Kozły, P.-Matyski, Roszki-Bieńki, R.-Chrzczony, R.-Leśne, R.-Sameczyki, R.-Władki, R.-Wochy, Rzońce, Sokoły-Jaźwiny, S.-Ruś Stara, Truskolasy-Lachy, T.-Niewisko, T.-Odsale, T.-Olszyna, T.-Stare i T.-Wola; 7 wiosek z ludnością mieszaną: Bruszewo, Gąsówka-Moczydołki, G.-Osse, G.-Samochy, G.-Skwarki, Kruszewo-Brodowo i K.-Wypychy i na koniec 1 ws. włośc. Mazury. 9.) **S. Ruś Stara i S.-Jaźwiny**, ws. szlach., pow. mazowiecki, gm. i par. Sokoły. W 1827 r. było 9 dm., 58 mk. W dok. sąd. z 1471 r. wymienione są: S. Ruś Stara, S. Ruś Nowa i S. Jaźwiny (Gloger, Ziemia bielska). 10.) **S.-Dzierzbie**, ws., pow. kolneński, gm. Stawiski, par. Romany; mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. było 34 dm., 45 mk. 11.) **S.**, pow. wladyslawowski (ob. *Kidule*), mylnie za: *Sakaly* (ob.). *Br. Ch.*

Sokoły 1.) okolica szlach., pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Żyrmuny, okr. wiejski Horodenka, o 5 w. od gminy a 19 w. od Lidy w

stronę Wilna, ma 8 dm., 95 mk. (w 1864 r. 11 dusz rewiz.). 2.) **S.**, ws nad rzeką Kojdanową, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Mańkowicze, okr. wiejski i dobra hr. Przeździeckiej Smycz, o 11 w. od gminy a 75 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. płockiej, ma 4 dm. 12 mk. prawosł. i 37 katol. (w 1864 r. 18 dusz rewiz.). 3.) **S.**, ws nad Mereczanką, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Soleczniki, okr. wiejski i dobra Balińskich Jaszuny, o 12 w. od gminy a 31 w. od Wilna, ma 6 dm., 25 mk. prawosł. i 56 katol. (w 1864 r. 23 dusz rewiz.). 4.) **S.**, dwa pobliskie zaśc., pow. borysowski, w par. katol. Chotajewicze, gm. Pleszczenice, mają po 7 osad. Bardziej ku północy położony zwie się czasem Sokółka. 5.) **S.**, ws, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Gródek, o 23 w. od Białegostoku. 6.) **S.**, ws, pow. szawelski, gm. Ligumy, o 23 w. od Szawel. 7.) **S.** 1, 2 i 3, trzy wsi, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 7 i 8 w. od Telsz.

Sokoły (u Pochilewicz *Sokołowicze*) 1.) *Nowe*, al. *Sokołowska Słoboda*, *Sokolec*, ws na lew. brzegu Weresni, pow. radomyski, w 5 okr. pol., gm. Przyborsk, par. praw. Karpiłówka (o 10 w.), o 113 w. od Radomyśla, na pld.-zachód od mka Czarnobyła, ma 330 mk. Podług Pochilewicza jest tu 490 mk., mających 617 dzies., z których płacą 182 rs. 70 kop. rocznie. 2.) **S. Stare**, ws, tamże, o 4 w. od Karpiłówki a 105 w. od Radomyśla, ma 261 mk. Podług Pochilewicza 200 mk., nadzielonych przy uwłaszczeniu 610 dzies., z których płacą 188 rs. 20 kop. rocznie. Obie wsie należą do Bronisława Wierzbickiego, posiadającego 1010 dz. ziemi uprawnej, 1304 dz. lasów i 215 dz. nieużytków

Sokoły, ws na lew. brzegu Bohu, 10 mil poniżej Olwiopola. Na jej obszarze zamierzał gubernator Zubow założyć miasto Wozniesieńsk, które miało być stolicą gubernii t. n. W 1796 r. gubernia ta weszła w skład gubernii noworossyjskiej.

Sokoły 1.) ws, pow. giedawski, st. poczt. Muldzie; 225 ha, 14 dm., 76 mk.; założona przez kolonistów polskich. 2.) **S.** al. *Sokółki*, ws, pow. łecki, st. p. Prostki; 271 ha, 29 dm., 140 mk. Rudolf v. Diepolskirchen, komtur ryński, nadaje r. 1509 Mikołajowi, Stańkowi, Janowi, Andrzejowi, Pawłowi i Stańkowi Kitce na prawie magdeb. 15 wł. między Gramackimi a Wityńskimi (Witenczken), nad strum. Rożanica. 3.) **S.**, ws, pow. gołdapski, st. p. Boćwinka; 174 ha, 9 dm., 59 mk. 4.) **S.** al. *Sokoły pod Górą*, dok. *Sokoloffzen*, ws, pow. jańsborski, st. p. Biała; 319 ha, 29 dm., 164 mk. Jost von Strupperg, komtur baldzki i wójt natański, nadaje Maciejowi Łysysunemu na prawie chełm. 30 wł. boru nad Wincetą, z obowiązkiem służby na 3 dobrych

ogierach i w pancerzu, oraz wyższe i niższe sądownictwo, 12 lat wolności. Dan w Iławie w dzień św. Dyonizego r. 1428. Król Olbracht odnawia powyższy przywilej Janowi, Walentemu, Mikołajowi, Rafałowi Sokołowski, braciom, oraz Jakubowi, Stanisławowi i Pawłowi Sokołowski, również braciom, nadając im prawo magdeb. 5.) **S. nad Jeziołem**, ws, pow. jańsborski, nad jez. Borowo, st. p. W. Rożyńsk; 427 ha, 39 dm., 196 mk. Erazm v. Reizenstein, komtur baldzki, nadaje Maciejowi Sokołowskiemu na prawie magdeb. 3 wł. w dąbrowie między Kumielskiem, Idźkami, Sokołami i Cwalinami. Dan w Baldze w niedziele Głuchą r. 1481. *Ad. N.*

Sokorów, ws i dobra, pow. lepelski, w 1 okr. pok. do spraw włosc., gm. Marcinowo, 427 dz. ziemi dwors.; w 1863 r. 124 dusz rewiz. Własność niegdyś Hlebickich Józefowiczów, z których Aleksander, ststa orszański, w 1737 r. sprzedał razem z Bikulewiczami za 6000 tal. bitych Stanisławowi Siellawie, skarbnikowi smoleń., z ewikcyą na Nizhołowie. W 1743 r. syna jego Karola Sielawy, który w 1757 r. sprzedał szwagrowi swemu Ignacemu Korsakowi, dalej własność Hrebnickich, Szaumanów, od których nabyła Marya Galofowa, dziś należy do Węclawowiczów.

Sokowicze, właściwie *Sakowicze*, okolica szlach., pow. trocki, w 3 okr. pol., o 54 w. od Trok, 12 dm., 115 mk. kat. Por. *Sakowicze* 5.).

Sokowiszcz, dwa pobliskie zaśc., pow. borysowski, w 3 okr. pol. berezyńskim, par. kat. Dokszyce, mają razem 6 osad; miejscowość lesista, grunta lekkie. *A. Jel.*

Sokul, *Sokol*, mko nad Styrem, pow. łucki, o 35 w. od Łucka, st. p. Kołki (o 29 w.), ma 98 dm., 777 mk., dwie cerkwie, kościół par. kat., dom modlitwy żydowski, 2 sklepy, 17 rzemieślników, 2 nieznaczące jarmarki (1 października i 15 sierpnia). Kościół kat. p. w. Wniebowzięcia N. M. P., z drzewa wzniesiony w 1784 r. przez ks. Wierzbickiego. Par. kat. (od 1623 r.), dek łuckiego, ma 460 wiernych; kaplica w Nawozie. Podług przywileju przechowanego w miasteczku, S. otrzymał prawo miejskie od Zygmunta Augusta w r. 1564. Własność niegdyś ks. Zbaraskich, dalej Sokulskich; w 1612 r. należy do Marka kn. Sokulskiego, potem przechodzi do Stefana kn. Sokulskiego, wreszcie drogą wiana za Aleksandrą Sokulską przechodzi do Krzysztofa Bożeniec Jełowickiego, podstolego wołkowskiego. W 1714 r. jest własnością Dymitra Jełowickiego, wojskiego nowogródzkiego, dalej Konstantego Jełowickiego, stolnika pińskiego, w 1803 r. Ignacego Jełowickiego, sukcesyjnie przeszło do Stępkowskich. Do S. należał Nawóz, który w 1871 r. był własno-

ścią Michała, Krzysztofa, Dymitra i Jana braci Jełowickich.

Sokule 1.) wś i fol., pow. błoński, gm. Żyrardów, par. Wiskitki, odl. 20 w. od Grodziska, leżą na pld.-zach. od Żyrardowa, mają 378 mk. W 1827 r. 25 dm., 307 mk. Dobra S., w r. 1873 oddzielone od dóbr Guzów, składały się w 1885 r. z fol. S., Ulaski i Rotów, rozl. mr. 3100; fol. S. gr. or. i ogr. mr. 627, łąk mr. 73, past. mr. 8, lasu mr. 1120, nieuż. mr. 79; bud. mur. 10, drewn. 34; fol. Ulaski gr. or. i ogr. mr. 206, łąk mr. 112, past. mr. 182, lasu mr. 475, nieuż. mr. 8; bud. mur. 2, drewn. 2; fol. Rotów gr. or. i ogr. mr. 181, łąk mr. 13, zarosły mr. 4, nieuż. mr. 12; bud. mur. 3; lasy nieurządzone, cegielnia. 2.) **S.**, wś, pow. nowomiński, gm. Ładzyń, par. Stanisławów, ma 12 os., 186 mr., obszar większej własności wchodzi w skład dóbr Libertów. W 1827 r. wś rząd., 13 dm., 108 mk. 3.) **S.**, fol., pow. sochaczewski, gm. Chodaków, par. Sochaczew, ma 6 mk., 90 mr. dwors. 4.) **S.**, wś nad rz. Krzną, pow. radzyński, gm. Kąkolwnica, par. Biała, ma 18 dm., 112 mk., 528 mr. 5.) **S.**, wś, pow. radzyński, gm. Żerocin, par. Biała; wś ma 35 dm., 246 mk., 330 mr.; uroczysko 1 dm., 2 mk., 4 mr. W 1827 r. 33 dm., 175 mk. *Br. Ch.*

Sokulec, ob. *Sokolec*.

Sokulec, wś, pow. buczański, o 5,5 klm. od Potoku Złotego (par. rz.-kat., urz. pocz. i tel.). Obszar dwor. 302 mr., włość. 122 mr. W 1870 r. 205 mk.; w 1880 r. w gm. 198, na obszarze dwor. 27; rz.-kat. 60, gr.-kat. par. Hubin. Właśc. pos. dwor. klasztor bazylianów w Buczacz.

B. R.

Sokur al. *Pokrowskoje*, sioło nad rzką Sokurką, pow. i gub. saratowska, o 50 w. od Saratowa, ma 605 dm., 3320 mk. (do 90% Małorusinów), szpital, fabryka potażu, jarmark 1 paźdz. Wś należała do ks. Golicyna.

Sól, strumień, płynący zapewne od wsi t. n. i uchodzący w okolicy Biłgoraja do rz. Łady, dopł. Tanwi.

Sól 1.) wś i fol., pow. biłgorajski, gm. i par. r. g. Sól, r. l. Puszcza Solska, odl. 5 w. od Biłgoraja. Posiada cerkiew par., sąd gm. I okr., urząd gm., gorzelnię z prod. do 20,000 rs. i browar z prod. do 3360 rs. W 1827 r. 229 dm., 1814 mk. Cerkwie par. (dek. szczebrzeszyński), erekcyi niewiadomej, istniała już 1782 r. Od 1838 r. filia par. Majdan Księżopolski. S. gmina, należy do sądu gm. okr. V w miejscu, st. p. w Biłgoraju, ma 35,695 mr. obszaru i 6819 mk. (1870 r.). W skład gm. wchodzi: Banachy, Biedaczew Stary i Nowy, Brodziaki, Ciosny, Dereźnia (Dzieraźnia) Solska, D. Majdan, D. Zagrody, Jachosze, Korczew, Łazory, Majdan Nowy, Majdan Stary, Margole, Okrągłe, Pszczelno, Ruda Solska,

Ruda Zagrody, Rogale, Rogoźno, Smulsko, Sól. 2.) **S.**, pow. ostrołęcki, gm. Nasiadka, par. Kadzidło. *Br. Ch.*

Sól, rzeczka w gub. smoleńskiej, dopływ rz. Dniepru z prawej strony.

Sól, osada nieistniejąca obecnie, leżała w pobliżu Drohobyczy. Odnoszą się do niej następujące przywileje (według wykazu zawartego w rkp. Ossol., Nr. 2836): „A. 1518. Revisio exactionis civilis civitatis Sol. A. 1532. Contubernium sutorum oppidi Sol. A. 1543. Privilegium oppidi Sol circa zuppas drohobycensis siti jure theutonico magdeburgense locati cum additione fori annalis et septimanalium. A. 1550. Privilegium oppidi Sol donationis duarum Patelniarum minorum. A. 1551. Litterae oppidi Sol super dandis podwodis. A. 1558. Additio fori annalis oppido Sol. Confirmatio litterarum super extirpationem certorum agrorum prope oppidum Sol. A. 1564. Privilegium oppidanis Solensibus serviens super certos partes agri. A. 1566. Privilegium oppido Sol serviens super depositarium salis ruthenicae. A. 1578. Confirmatio litterarum oppidi Sol super forum annale et libertatem vendendi. A. 1588. Privil. oppido Sol serviens super aedificationem tabernae in fundo ejusdem civitatis. A. 1599. Privil. oppido Sol super institutionem nundinarum. A. 1618. Concessio trium jatek sutoribus Solensibus. A. 1621. Consensus Stephano Dobrzański ad cedendum de laneo agri in oppido Sol⁴. Oprócz wioski Sol, leżącej w powiecie żywieckim, nie ma dziś innej miejscowości tejże nazwy w Galicyi. Jest natomiast w pow. drohobyczkim wieś Solec (ob.). Zważywszy, że w jednym z powyższych przywilejów powiedziano „oppidi Sol circa zuppas drohobycenses siti“, wnosić należy, że ta wioska zwała się niegdyś Sol i była miastem. *Lu. Dz.*

Sól, niem. *Soll*, wś, pow. żywiecki, w Beskidzie zachodnim, nad pot. Słonica, źródłanem ramieniem Soły. Graniczy od wschodu z Rycerką Dolną, od pld. z Rycerką Górną, od pld. z Nieleddwą i Szarem, od zach. z hr. trenczyńskim. Przez środek obszaru S. płynie pot. Słonica. W pld. połaci wznosi się w środku góra Rachowiec (951 mt.). W pld. zaś nad granicą węgierską szczyty: Skalanka (867 mt.), Wrzeszkowski Beskid (863 mt.) i Kikuła (1076 mt.), nad granicą Rycerki szczyt Magóra (1067 mt.); w środku tej połaci góra Osna (952 mt.); następnie nad granicą Rycerki, dalej ku pld.-wsch. Sulawów groń i Słowiaków kopiec. Obszar więk. pos. ma roli or. 3, łąk i ogr. 2, past. 9, lasu 2859; mniej. pos. roli or. 1661, łąk i ogr. 378, past. 1434, lasu 7 mr. austr. W r. 1869 było 320 dm., 1815 mk.; w 1880 r. 376 dm., 2020 mk. Zabudowania tworzą następne rotty, wólki i

osady: Czerna, Graniczne, Gumółka, Kanioki, Kaniówka, Madłówka, Pasiorzówka, Pydyhy, Rakowiec, Radwanka, Skalane, Słanice al. Słonica, Stańcówka, Waliczkowa, Wieczorek, Za-gajka, Zwardoń. Na samą wieś, rozłożoną w dolinie Słonicy, przypada 238 dm., 1315 mk. Par. łac. i st. p. w Rajczy. Szkoła ludowa w miejscu. Własność arcyks. Albrechta. Nazwa wsi ma pochodzić od słonych źródeł, z których tu niedgdyś sól warzono. Jan Kazimierz przywilejem, danym w Żywcu, 4 czerwca 1669 r., pozwolił poddanym państwa żywieckiego, że wsi Rajcza, Rycerka, Radeczka, Sól i Ujsoły, aby w Rajczy na miejscu, gdzie tymczasem krzyż postawiono, zbudowali kaplicę albo kościółek (Dr. Janota, *Żywiecczyzna*, 67).

Br. G.

Sola, rzeka, prawy dopływ Dniepru górnego, płynie niedaleko od os. Chełm, i wpada powyżej Kriukowa.

Solagan, szczyt lesisty w Karpatach wschodnich, w dziale dukielsko-skolskim, na granicy gm. Kozioły, w pow. stryjskim, pod 41°5'12" wsch. dłg. g. F., a 48°56'42" półn. szer. g., wzn. 949 mt. n.p.m. Na półn. od niego szczyt Omneha (1068 mt.), na półd. Jarowiszcz (909 mt.), a na półd.-wsch. Jahistów (886 mt.). Wody z półn.-wsch. stoku spływają do Kobyłca, z półn.-zach. do Orawy, a z półd.-zach. do Smorzanki. Okolica dzika.

Solainen, dobra, pow. pr. hołudzki, st. p. Quittainen; 224 ha, 14 dm., 78 mk.

Solajny, niem. *Solainen*, fol. do Ośna, pow. kwidziński, st. p. Prabuty; 2 dm., 27 mk.

Solanka, rzeczka, prawy dopływ Moży, uchodzi do niej pod Słobodą-Nową, w pow. borysowskim.

Solanka, potok w pow. stryjskim, ob. *Kłodnica*.

Solanki, niem. *Soolbad* i *Saline*, zakład leczniczy, tuż pod Inowrocławiem, 5 dm., 26 mk. i kopalnia soli 5 dm., 129 mk. Według sprawozdania dyrekcyi kopalni soli w Inowrocławiu rok 1888 był najpomyślniejszym. Sprzedaż soli i gipsu podniosła się w tym roku o 582,833 centn., czyli 16.63%. Znaczna część soli idzie za granicę. Dochód wynosił brutto 69,845 mrk. (1887 r. 55,666). Do królestwa polskiego wysłała kopalnia w styczniu 1889 r. 152, w lutym 536 a w marcu 686 wagonów soli. W trzech miesiącach tegoż roku wysłano ogółem 3113 wagonów. E. Cal.

Solany 1.) część Międzybrodzia Lipnickiego, w pow. bialskim, nad Sołą. 2.) **S.**, grupa domów w Wilamowicach, pow. bialski. Br. G.

Solarnia, niem. *Salzbergwerk*, tuż pod Inowrocławiem, 4 dm., 66 mk.

Solarnia 1.) wś, pow. raciborski, par. ew. Kotlarnia (Jakobsvalde), kat. Dzierzgowice. Wś ma 144 ha, 85 bud., 669 mk, kat. Dobra

1257 ha, 2 bud., 29 mk. (1 ew.). 2.) **S.**, wś, pow. lubliniecki, par. kat. i ew. Lubliniec, ma 227 ha, 47 dm., 401 mk. kat.; dobra 1827 ha, 2 dm., 13 mk. (2 ew.). Ob. *Dziwczagóra* i *Zony*.

Solarzonka, część Grochowiec, w pow. przemyskim.

Solarzowa, grupa zabudowań w Rycerce Górnej, pow. żywiecki.

Solarzyska, struga, lewy dopływ potoku Adyszowo, w obrębie gm. Manasterzec, pow. liskim. Wypływa z gór zwanych Słoniemi.

Solben (niem.), w pow. międzyrzeckim, ob. *Zołwin*.

Sole Białe, niem. *Zuelz*, pow. prądnicki, ob. *Białe*.

Solca 1.) *Wielka*, wś i fol., pow. łęczycki, gm. Tkaczew, par. Solca Wielka, odl. 7 w. od Łęczycy, 5 w. od Ozorkowa, posiada kościół par. drewniany; fol. ma 2 dm., 18 mk.; os. prob. 2 dm., 6 mk.; os. karcz. 1 dm., 7 mk.; wś (kol.) 29 dm., 191 mk. W 1827 r. wś rząd., 25 dm., 220 mk. 2.) **S. Mała**, kol. i fol., pow. łęczycki, gm. Tkaczew, par. Solca Wielka, odl. od Łęczycy 5 w.; kol. ma 26 dm., wraz z os. Solca Wielka Dębowiec liczy 242 mk.; fol. 28 mk. W 1827 r. 25 dm., 205 mk. W potwierdzeniu posiadłości arcyb. gnieźn. przez Kazimierza W. w 1357 r. wymieniono między innemi wsi: Gębice, Mrozowice, „Sollec cum adjacenti villa dicta Pracze“ i oddzielnie w innej grupie wieś „Solca minor“ (Kod. Wielkp., 1354). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1570, z wsi duchownej S. major, dziekan łęczycki płacił od 11 łan., 2 łan. sołtys., 3 karczmem, z których jedna arcybiskupia, propinator cremati 1, 9 osad, 2 wójt. S. minor, należąca w części do prepozytury łęczyckiej, miała 6 łan., 1 zagr. „laneos vero 3 ministeriales docuit esse desertatos“, 1 rzeźnik, 3 łany puste, 14 osad (Pawliński, Wielkp., II, 51). Kościół par. p. w. św. Wawrzyńca założony został przez arcyb. gnieźn. w XIV w. W 1640 r. wystawił nowy arcyb. Jan Lipski, a obecny drewniany na podmurowaniu, wznosił 1781 r. arcyb. Ostrowski. W 1874 r. odnowiony, cmentarz w 1877 r. opasany murem. Uposażenie proboszcza na początku XVI w. stanowiły trzy łany roli z łakami. Łany kmieccie dawały dziesięcinę arcyb. gnieźn., sołtys z 3 łan. pleb. miejscowemu za dziesięcinę dawał małdraty po 15 kor. żyta i tyleż owsa. Kmieccie dawali mu tylko kołędę, podobnie i karczmarze (Łaski, L. B., II, 353, 354 i przyp.). Jacek Jezierski, kaszt. łukowski, w 1780 r. nabył część S., która należała do kolegiaty łęczyckiej. Ponieważ znajduje się tu źródło słone, wystawił więc porządne budynki, sprowadził solarzy i rozpoczął warzenie soli. Warzelnia ta była

czynną, od 1780 do 1795 r. (Korzon, Wewn. dzieje, II, 258). S. po przejściu na własność rządu należała do klucza Krzepocin i nadana została wraz z Tkaczewem jako majorat gen. Pęcherzewskiemu. S.-Wielka par., dek. łęczycki, 1872 dusz. 3.) **S.**, ws i fol., pow. olkuski, gm. i par. Kidów. Leży przy trakcie ze Szczekocin do Pilicy, odl. 42 w. od Olkusza, posiada pokłady kamienia wapiennego i piec wapienny. W 1827 r. miała 25 dm., 240 mk. Dobra S. składały się w 1886 r. z fol. S. i Jasieńca, rozl. mr. 1180: gr. or. i ogr. mr. 509, past. mr. 11, lasu mr. 647, nieuż. mr. 43; bud. mur. 7, drewn. 8; płodozm. 4, 8 i 9-pol., las urządzony. Wś S. os. 25, mr. 376. Według reg. pob. pow. lelowskiego z r. 1581 wś S., w par. Kidów, własność Czarnockiego, miała 2 półtąki km., 4 zagr. bez roli, 1 komor. bez bydła (Pawłowski, Małop., 80). 4.) **S.**, ob. *Solca*. *Br. Ch.*

Solca al. *Sólca*, rus. *Silcia*, wś, pow. przemyski, 15 klm. na pld.-zach. od Przemysła, 6 klm. na pld.-zach. od Niżankowic (sąd pow., urz. p., st. kol. i tel.). Na pld. leżą Berendowice i Aksmanice, na wschód i pld. Sierakosce, na zach. Huwniki (pow. dobromilski). W lesistej zachod. stronie obszaru powstaje strumyk płynący do Sierakosiec, gdzie wpada do Wiaru. Włas. więk. (hr. Aleksandra Krukowieckiego) ma roli or. 3, łąk i ogr. 9, lasu 105 mr.; wł. mn. roli or. 140, łąk i ogr. 41, past. 16, lasu 5 mr. W r. 1880 było 36 dm., 239 mk. w gm., 230 gr.-kat., 6 rz.-kat., 3 izr., wszyscy narodowości rusińskiej. Parafia rz.-kat. w Niżankowicach, gr.-kat. w Kłokowicach. We wsi jest cerkiew p. w. św. Piotra i Pawła. Do 1774 r. czynną tu była żupa solna (ob. Jahrb. der k. k. geolog. Reichsans., t. 26, str. 178). Dokumentem wydanym 1451 r. w Samborze potwierdza Kazimierz Jagiellończyk fundacją kościoła św. Trójcy w mieście Krasnopolu (tak nazywały się wówczas N.) i dodaje 20 beczek drobnej soli z żup królewskich, „de zuppa nostra „Soll“ dicta, in terra Russie et districtu Premisliensi sita“ (Liske, A. G. Z., t. VI, str. 35). *Lu. Dz.*

Solca, ob. *Solka*.

Solca Izdebnicka, karczma w Izdebniku, pow. wadowicki, w pobliżu grupy domów zwanej Solca. *Br. G.*

Solce Brodzkie, grupa zabudowań w obr. gm. Brody, pow. wadowicki, nad granicą izdebnicką. *Br. G.*

Solce, fol. dóbr Kopciowice, w powiecie pszczyńskim.

Solceniki, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Krasna, odl. od Kalwaryi 23 w., ma 39 dm., 292 mk.

Solcy, os. nad rz. Szełonią, pow. porchowski gub. pskowskiej, o 70 w. na pld.-wschód

od Porchowa a 173 w. od Pskowa, ma 5822 mk. (w 1882 r.). W 1870 r. było tu 780 dm. (47 mur.), 4697 mk. (w tej liczbie 1199 jednowierców, 1070 rozkolników, 10 kat., 5 prot. i 23 żyd.), 2 cerkwie praw., 1 jednowierców, 63 magazyny, 105 sklepów, 77 rzemieślników, 28 fabryk, w tej liczbie 25 fabryk płóciennych, produkujących rocznie przeszło za 1 milion rs.; ożywiony handel lnem, płótnem, zbożem i bydłem. W osadzie znajdują się: szkoła par., st. p. i przystań. Targi odbywają się co środy, piątki i niedziele, jarmark zaś od 20 do 28 lipca. Własność osady stanowi 4798 dz.; dochody w 1869 r. wynosiły 6251 rs. Jestto jedna z najdawniejszych osad w ziemi pskowskiej, wspominana w latopisach od 1391 r.

Solca, rzeczka, bierze początek pod wsią Górka Kościejowską, w pow. miechowski, płynie ku wschodowi przez Głupczów, Solkę, Niezwojowice, wchodzi na obszar pow. pińczowskiego, płynie pod Szarbią i pod Skalmierzem uchodzi z praw. brzegu do Nidzicy. Długa 10 w. *J. Bl.*

Solca al. *Solca*, wś, pow. miechowski, gm. i par. Pałeczna. W 1827 r. 13 dm., 103 mk. W połowie XV w. wś S., w par. Pałeczna, własność Jakuba i Jana „de domo medii Salomonis“, miała łąny km., zagr., karczmy (Długosz, L. B., II, 79, 79).

Solca, rzeka w gub. wileńskiej, lewy dopływ Mereczanki. Bierze początek w pow. wileńskim z błot koło mka Soleczniki Wielkie, płynie ze wschodu na zachód, na pewnej przestrzeni stanowi granicę pomiędzy pow. lidzkim i trockim i wreszcie w tym ostatnim wpada w pobliżu mka Olkieniki do Mereczanki, pomiędzy ujściem rzeczek Pireupis i Wersoka. Długa do 50 w., szeroka do 3 sażeni, głęboka do 1 arsz., dno ma piaszczyste, brzegi płaskie i równe, pokryte naprzemian łąkami i piaskiem. Ryby poławiane w S. odznaczają się wybornym smakiem. Podczas przyboru wiosennego zdatna do spławu. Oprócz kilku pomniejszych przybiera od praw. bzeżu rzekę Wisincę (u Korejwy Wasinkę), nadpływającą od Solennik Małych, którą na wiosnę spławiają pojedyncze sztuki drzewa. *J. Krz.*

Soleczyszka, rzeczka w pow. lidzkim, lewy dopływ Soleczy, przepływa pod wsią i folw. Kuże, oraz fol. i domin. Mackiszki.

Soldan, lesista góra w Karpatach buko-wińskich, na granicy Krasnej Prywatnej (al. Krasna-Ilski) i Banilli Wołoskiej, w pow. storozynieckim, na lew. brzegu Sereczelu. Wzn. 748 mt. nrm. (szt. gen.). *Br. G.*

Soldany 1.) al. *Soldany*, wś, pow. węgoborski, st. p. Kruglanki; 834 ha, 73 dm., 368 mk. Jan Pusz, ststa węgoborski, podaje 1545 r. do wiadomości, że Cherubin Lipnik z pow.

leckiego nabył od sołtysa sołdańskiego 4 włóki. 2.) **S.**, ws, pow. jańsborski, st. poczt. Kumilsko; 191 ha, 25 dm., 133 mk. **S.** istniały już r. 1471. Zygfryd Flach v. Schwarzburg, komtur baldzki, nadaje Janowi (Jaenn) Sołdanowi na prawie magdeburskiem 13 włók w Sołdanach, między Lisakami, Kosakami i rz. Wincentą. Dan w Baldze r. 1478, w dzień św. Wita i Modesta. 3.) **S. Nowe**, fol., pow. węgoborski, przy wsi t. n. *Ad. N.*

Soldau, ob. *Działdowo*.

Soldafluss, ob. *Działdówka*.

Soldekow 1.) 1267 *Solchowe*, 1295 *Sulechowe*, ws pod Sławnem na pld. od Nemitz, w Pomeranii, pow. sławiński. W 1267 r. nadaje ją bisk. kamieński Hermann kościołowi w Nemitz (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 183). R. 1295 nadaje rycerz Virchowitz klasztorowi bukowskiemu 50 włók przy pustej wsi „Sulechowe“ (ob. tamże, str. 484). 2. **S. Klein**, dobra ryc. w Pomeranii, pow. sławiński, st. poczt. Nemitz. *Ks. Fr.*

Soldowken, ob. *Działdówka*.

Soldyńskie, jezioro w dorzeczu Odry, z którego wypływa rzka Mietzel, prawy dopływ Odry pod Kostrzynem.

Sole-Błoto, duże bagnisko lesiste, w pow. iłumeńskim, pomiędzy zaśc. Borki, Mościszczce i Stefanowo, w obrębie gm. Brodziec. Bierze z niego początek rz. Pientryca, lewy dopływ Berezyny. *A. Jel.*

Solec 1.) ludowa forma *Szulec*, w dokum. *Solec* i *Szolec*, ulica i przedmieście Warszawy, dawniej odrębne miasteczko (jurydyka), pierwotnie targowisko nadrzeczne, zajmuje wschodnio-połudn. część Warszawy, w nizinie nadwiślańskiej i na stokach płaskowzgórza warszawskiego. Prawdopodobnie pierwotna osada t. n. leżała nieco dalej ku pld.-wschodowi, naprzeciw Ujazdowa i w przedłużeniu Łazienek. U stóp wyniosłości, na której rozłożył się gród książęcy (Jazdów), podobnie jak w Solcu sandomierskim, wytworzyła się przy składzie soli książęcej i przewozie na Wiśle, osada zaludniona przez rozwożących sól, przewoźników, rybaków, handlarzy i rzemieślników. Rozległe łąki i pastwiska nadwiślańskie (Siokierki i Czerniaków), sprzyjały hodowli koni i bydła, liczne jeziora i łąchy wiślane dostarczały ryb. Na przeciwległym brzegu leży wieś Kamień (Kamion, Kamionka), stanowiąca pierwotny zawiazek przyszlęj Pragi. Wytworzenie się targowiska a następnie miasta, przy nowym grodzie książęcym w Warszawie, wywołało naturalne przesiedlenie się ludności i przeniesienie ruchu handlowego do nowej osady. W dziejach polskich miast zwykle spotykamy takie przenoszenie osad z błotnistych nizin na suche wyniosłości. Skład solny pozostał na Solcu, lecz drugi

urządzono pod Warszawą. „Stara Żupa“ mieściła się na Krakowskim Przedmieściu, niedaleko zamku książęcego. Wraz z nowym kierunkiem traktu handlowego przeniósł się i przewóz wiślany pod Warszawę. Zamek ujazdowski jeszcze w XIV w. służy często za rezydencją książętom. W 1303 r. Bolesław ks. mazowiecki nadaje w Jazdowie bisk. płockim brzeg Wisły przy wsiach Żerzeń i Drwały. Rzecz naturalna iż **S.** wcześniej od Warszawy posiadał kościół paraf., stojący zapewne w pobliżu zamku ujazdowskiego. Anna Jagiellonka przeniosła zrujnowany zapewne kościółek i parafią do Ujazdowa w 1594 r. Lustracja Warszawy z 1660 r. powiada: „Jus patronatus ibidem in Solec ad ecclesiam quae quondam eo in loco fuerat, ad Sacram Regiam Majestatem spectat“ (Wejnert, Star. Warsz., V, 168). Gdy z rozwojem Warszawy **S.** opustoszał i parafia podupadła, wcielono ją jako filię do par. św. Jana w Warszawie. Ztąd wynikał opozycja kapituły, gdy Anna Jagiellonka na nowo wskrzeszała parafią solecką w Ujazdowie. Rzecz naturalna, iż książę mazowiecki zakładając miasto w Starej Warszawie nadał mu na własność **S.**, w którym zapewne większa część gruntów należała już do kupców lub rzemieślników, którzy przenosili się teraz na nową siedzibę. Opustoszała osada przestała przynosić dochody, ztąd miasto uzyskuje w 1410 r. przywilej ks. Janusza, pozwalający przenieść wieś Solec na inne miejsce, dla łatwiejszego osiedlenia i nadający osadnikom zwykłe swobody. Być może że ten akt jest w związku z nadaniem jakie uczynili mieszczanie warszawscy Piotr Brun i Mikołaj Panczatka, którzy podarowali miastu swe dziedzictwo **S.**, w tych granicach, jakie zdawna miało zakreślone. Ks. Janusz potwierdził tę darowiznę w przywileju urzędowym 26 maja 1382 r. Była to zapewne część **S.** Przywilej Bolesława ks. mazowieckiego wydany 5 maja 1474 r. podaje, iż Wisła, zniszczywszy tamę powyżej wsi Solca i zalawszy łąki miejskie, utworzyła łąkę, którą książę wraz z rybołówstwem nadaje miastu. Oderwana część łąk utworzyła kępę zwaną „Bełg“ (Bełk), jak świadczy potwierdzenie powyższego nadania przez Jana Kazimierza w 1651 r. Idąc za przykładem panów, zakładających na folwarkach i obszarach nabytych pod Warszawą oddzielne miasteczka (jurydyki) i miasto samo zakłada na **S.** swą jurydykę, której akta sądowe przechowywały się od 1675 do 1794 r. (Archiwum akt dawnych). Miasteczko to obejmowało dzisiejsze ulice: Smolna, Solec, Czerniakowska, Górna, Rozbrat i drobne uliczki: Karpia, Przypust, Naprawa, Okrag, Szara, w ogóle 111 posesyj (od Nr. 2910 do 3040 z wyłączeniami). Ratusz mieścił się w domu

Nr. 2977. Wójt w 1785 r. był Kowalski, radny miasta Warszawy. W tymże roku znajdowało się na S. 42 składów (żywności?) należących do panów i dygnitarzy, 61 szynków piwa i wódek, 8 browarów, 10 fabryk krochmalu, 2 mydła i świec, 13 handlarzy drzewem, 8 garkuchni. Pozbawiony od kilku wieków własnej świątyni (należy do par. Ujazdów), Solec otrzymuje kościół i klasztor trynitarzy. Fundatorem był Otto Felkerzamb, wojew. czernichowski, w 1693 r. Na miejscu pierwotnej drewnianej kapliczki stanął obecny kościół murowany w 1726 r. Klasztor murowany wzniesiony został dopiero 1776 r. Brak funduszków zniewolił zakonników do wynajęcia (1816 r.) a następnie wieczystego odstąpienia części klasztoru na zakład fabryczny. Dziś weszły one w skład zabudowań fabryki wyrobów chemicznych. Klasztor istniał do 1864 r. Kościół stał się obecnie parafialnym. Już więc w XVIII w. S. na nowo odzyskuje pierwotny charakter osady handlowej i przemysłowej. W obecnym stuleciu stanowi on główny centr fabryczny Warszawy. Tu mieszczą się wielkie zakłady żelazne pod firmą Lilpop i Rau, fabryka gazu, wielka fabryka przetworów chemicznych (Hirszman i Kijewski), wielki młyn parowy, tudzież liczne składy, magazyny zboża, drzewa i t. p. 2.) S., folw. i dobra, pow. gostyński, gm. Rataje, par. Solec, ma kościół par. drewniany, browar, 210 mk., 2445 mr. folw. (1290 mr. roli). Gleba w połowie pszenna. W 1827 r. było 17 dm., 149 mk. Do S. należy Solecka smolarnia (13 mk., 30 mr. włość.) i os. młyn. Jordanów. Kościół i parafia erekcyi niewiadomej. W 1858 r. odnowiony. S. par. dek. gostyński, 1164 dusz. 3.) S., 1278 r. *Solech*, w XV w. *Solyecz*, os. miejska, dawniej miasteczko nad Wisłą, z lew. brzegu, przy ujściu Krępianki, pod 51° 7' 8" sz. płn. a 36° 11' 7" dłg. wsch. od F., pow. iłżecki, gm. i par. Solec, odl. 35 w. od Iłży, 56 w. od Opatowa. Na przeciwległym brzegu Wisły leży wieś Piotrawin. Położony na stokach wyniosłej krawędzi doliny lewego brzegu Wisły, na wzgórkach piaszczystych, posiada kościół paraf. murowany, kościółek drewniany i nad samą Wisłą kościół mur. św. Stanisława (kościół poklasztorny spłonął w 1866 r.), seminarium nauczycieli elementarnych, wzorową szkołę początkową, sąd gm. okr. IV, urząd gm., st. poczt., 316 dm. (4 mur.), 3305 mk. i 4959 mr. ziemi należącej do mieszczan. W 1827 r. było tu 308 dm., 1692 mk.; 1858 r. 319 dm., 2213 mk. (285 żyd.). Wedle legendy w S. miał zająć w 1078 r. cud wskrzeszenia Piotra, dziedzica Piotrawina, przez biskupa krakow. Stanisława ze Szczepanowa, wobec sądu królewskiego. S. zapewne wieś książęca, prze-

chodzi na własność klasztoru miechowskiego. W XIII w. istnieje tu już kościół parafialny. Na akcie nadania w 1278 r. wsi Szczepanowice klasztorowi miech. przez Zbroslawa (Sbroslaus), kanon. krakow. i wrocław. podpisał się między innymi „magister Petrus rector ecclesiae de Solech“ (Kod. Małop., II, 142). W 1327 r. Władysław Łokietek zamienia z klasztorem wieś Krzesławice (pow. krakowski) za Solec (ib., 257). Nazwa osady wskazuje, iż był tu zdawna skład soli spławianej Wisłą, istniał także gród książęcy na wyniosłej krawędzi doliny Wisły. Prawdopodobnie odbiór wsi od klasztoru jest w związku z założeniem miasta. Kazimierz W. podobno wznosił nowy kościół i odbudował zamek. Jagiełło w 1412 r. bawiąc w S., wydaje miastu przywilej na dwa jarmarki (Boże Ciało i Wniebowzięcie N. M. P.) i pozwala mieszkańcom rozwodzić sól z żup królewskich po innych miastach bez opłaty cła i targowego. W 1417 r. zabrania król w promieniu trzymilowym od miasta sprzedawać kupcom po wsiach. W połowie XV w. kościół tutejszy p. w. Wniebowzięcia N. M. P. pobierał dziesięcinę z łąnów miejskich, przynoszącą do 15 grzyw. Do plebana należało 9 łąnów, w dziewięciu różnych miejscach, 5 ogrodów, dziesięcina rybna z jezior królewskich, utworzonych przez wylewy Wisły i Krępy, tudzież pasieki w lesie zwanym Plebani Łążek (Długosz, L. B., II, 573). Zygmunt I odnawia w 1530 r. zatracone w czasie pożaru przywileje. W 1554 r. zaprowadzono targi w niedziele, jarmarki zaś przeniesiono na inne dni. Według reg. pobor. pow. radomskiego z 1569 r. S. dał szos dwójki w ilości fl. 19 gr. 16, „ode dwu rybitwu“ gr. 24, od 8 komor. fl. 1 gr. 18, od młyna (2 koła) gr. 24, względem dziesięciny z miasteczka fl. 9 gr. 18, od garnców gorzałczanych fl. 2 gr. 12, czopowego na cały rok od warów fl. 50 gr. 2 (Pawłowski, Małop., 326). Batory pozwała w 1578 r. mieszczanom prowadzić handel w całym kraju bez opłaty cła i targowego. Władysław IV w potwierdzeniu przywilejów zastrzega, iżby żydom nadal, jak dotąd, nie było wolno mieszkac i nabywać domy i placo. Według lustracyi z 1654 r. „ma miasto bor własny o puł mile pod Wólką Solecką; ma iezioro Olszynki pod Dziurkowem y ieziora: Bobrowe, Karaskowskie y Trzcinnie, także używanie Wisły. Jezioro na kępie mieyskiej Nieczecz nazwane, zamkowi należące. Bywało miasto nasiadleyse, teraz domow najduie się 246. Browary mieszczenie w domach swoich mają, kto chce piwo robic moze, nie nie dając; piwa swego wolny szynk mają, tak że y beczkami wolno im przedawać. Gorzałkę kto chce pali, daia od garca na rok po zł. 1 gr. 18. Piekarzów

21, każdy płaci gr. 4; rzeźników 5, daia toporowego po gr. 8 y po kam. łoiu przetapianego. Ci którzy nie są w cechu y co w iarmarce sprzedawać mięso będą, powinni dawać cechowi po gr. 3. Zdun daie gr. 4, prasów 4 po gr. 4; inni rzemieślnicy nie płacą nic. Bartników 10, przychodzi od nich miodu na rok ćwierci 8. Żydów nie masz. Targ we czwartek, jarmarków 5. Płacą mieszczanie pien. podwodne in quadruplo fl. 28 gr. 24. Wóz wojenny wyprawować powinni parą koni dobrych z woznicą, wszelaką żywnością opatrzoną, hayduka w barwie z muszkietem, z szablą, prochu y kul z potrzebę mu dawszy; mają też dać parę siekier, parę rydlów, motyk, łańcuch y insze necessaria. Stawy 4 pod miastem na rzece Krepiance. Przewóz na Wiśle należy zamkowi, daie arendarz fl. 200. Jest komora celna w Kamieniu, gdzie cło wodne wybieraia, od wszelkich towarów na dół y na górę płynących; arendarz daie fl. 500. W samym prawie mieście, iest wysoko na gorze zamek; od rynku row go głębokoki dzieli, na nim most na 2 filarach z cegły, poręcz z obu stron, robotą cudną zrobioną; w posrodku iest wzwód, drugi wchodząc w bramę. W tej turmie na wieżnię, nad bramą wieża z zegarem. Łaznia w zamku: przy piecu fontana z smokiem z konch albo skorup morskich; w fontanie wanna miedziana, gradusów 5 z kratką do koła, ławy przy jednej scienie, szafka z kratą gdzie są czopy spizowe z piwnice przez mur dla liquorum przewidzione. Podwórze szerokie w którym bywał ogród włoski, w iednym rogu belluarda z ziemię usypana. Za miastem o czwiece mile iest folwark Ray zwany, na gorze. Od południa winniczka gdzie się y wino rodzi y drzewek brzoskwiniowych albo morelowych rodzajnych iest pod pułkopy. Pod górą iest ogród włoski wielki, figarnia porządna, w niej drzew figowych 39, wszystkie dobrze obrodziły; drzewa brzoskwiniowego, morelowego y innego koło 300 sztuk; tamże 2 ogrody warzywne. Zwierzyniec długi i szeroki, w nim gaik olszowy. Bywało tu zwierza nie mały, teraz tylko 4 łanie a piąte małe, bywały y bawoły. Salaria: Podstarościemu z żoną y czeladzią oprócz żywności fl. 300, pisarzowi prowentów. 100, wrotnemu 50, ogrodnikowi 150, leszniczemu 60, dwornikowi z dworniczką 20, dziewczkom dwiema 8, gumienemu 8, pastuchowi z botami 4. We dwa lata potem nastala wojna szwedzka, zamieniła miasto w gruzy, o czem świadczy lustr. 1660 r. „Po spaleniu nieprzyjaciela, nie zostało było ieno sześć chałup na ustroniu, teraz iest domków 40. Zamek spalony y znacznie zruinowany, nieprzykryty, ieno kilka pokoiów. Folwark Ray spalony, pałac pozostał; ogród włoski

spustoszał, figarnia desolowana, drzewa powycinane, zwierzyniec zniszczony“. Verдум, podróżując przy końcu XVII w., widział tu zamek na gorze wysokiej, połączony z miastem długim mostem po nad głęboką doliną. W mieście był kościół parafialny murowany, szpital drewniany; klasztor franciszkanów. Na południe od miasta niagnęła się łąwata równina ku Wiśle, pokryta dębami (Liske, Cudzoż. w Polsce, 108). Wspomniany tu klasztor franciszkanów, był właściwie klasztorem reformatów, który założył w 1625 r. po powrocie z poselstwa do Konstantynopola Krzysztof Zbaraski, koniuszy kor. i ststa solecki. Jako votum ofiarował dar od sułtana kielich kryształowy w złoto oprawny. Kościółek św. Stanisława nad samą Wisłą zbudowała pobożna mieszcanka solecka. Istniał jeszcze kościółek św. Barbary. Podczas drugiej wojny szwedzkiej, sprzymierzeniec Augusta II, car Piotr Aleksiejewicz zjechał tu z synem Aleksym 14 września 1709 r.; obejrzawszy obozem stojące swe wojsko pod dowództwem barona Goltz i skonfederowane pułki polskie, pośpieszył do Torunia. Lustr. 1765 r. wyraża. „Sstwa niegr. possessorem jest X. Jakób Alex. Lubomirski, gener. infant. wojsk saskich, Domów z przedmieściem 179; szewcy mają cech, piekarzy 7, prasów 3, żyd rzeźnik za miastem. Targów ani jarmarków nie bywa. Zamek zniszczony, sklepienia pozawalane, podłogi i belki pogniłe, posadzki marmurowe rozwalinami poprzywalane; z galerii zrobiono szpichlerz; dziedziniec murem obwiedziony, nadrujnowany. Raj: pałacu znaku nie masz i ludzie go nie pamiętają; w ogrodzie jest nieco drzew owocowych; zwierzyniec połową wycięty, gdzie sięgą zboże, druga połowa zarosła krzakami“. Udając się Stan. August do Kaniowa, przeprowiał się tu przez Wisłę 2 marca 1787 r. „Stanęliśmy, pisze Nuruszewicz, w zamku niedbalstwem przeszłych wieków zrujnowanym, a staraniem terażniejszego Ssty Przebendowskiego Marsz. Rady Niest. z ruin swoich dźwigany, pomnożonym i już po większej części mieszkalnym. Przed wjechaniem do miasta, witały N. Pana cechy biciem z dział i kahał żydowski“. Dokładniejszy opis zamku podają lustr. 1789 r. „mury i szanice około zamku zniszczone. Wchodząc po prawej ręce apartament, w którym pokojów 3 z garderobą i przedpokojem. Apartament drugi po lewej stronie, nowo erygowany, na dole zaś magazyn, sień i stancya; reszta pokojów górnych i dolnych spustoszone. Suma intraty Sstwa zł. 37046 gr. 4, z której 2 kwarty provenit do skarbu“. *Soleckie* starostwo, w wojew. sandomierskim, pow. radomskim, powstało zapewne z części radomskiego. Podług lustracji z r. 1765 skła-

dało się z miasta S. z zamkiem i ze wsi: Sadowice, Zemborzyn, Jarontowice, Dziurków, Wola Solecka, Baranów, Świesielice, Kawęczyn i Kamień. W r. 1771 posiadała je Karolina ks. Lubomirska, opłacając zeń kwarty złp. 5724 gr. 16 a hyberty złp. 5170 gr. 6. Na sejmie jednak z r. 1773—75 Stany Rzpltej nadały te dobra narodowe w posiadanie emfiteutyczne Chomentowskiemu, wojskiemu stężyckiemu. Wreszcie, ponieważ tenże Chomentowski ułożył się z Franciszkiem Ignacym Przebendowskim, woj. pomorskim, który utracił cztery starostwa przez zabór kraju, zatem Stany zatwierdziły posiadanie tego sstwa Przebendowskiemu na sejmie z r. 1776 i jednocześnie sumę złp. 300,000 dla niego na tymże sstwie zabezpieczyły. 3.) **S.** *Poduchowny*, os., pow. iłżański, gm. i par. Solec, odl. od Iłży 35 w., 4 dm., 22 mk., 68 mr. włosc. 4.) **S.**, pow. opoczyński, par. Gowarczów, ob. *Sielec* 4.). 5.) **S.**, pow. opoczyński, gm. Topolice, par. Żarnów, odl. od Opoczna 10 w., ma 17 dm., 137 mk. W 1827 r. było 13 dm., 83 mk. W 1884 r. folw. S. rozl. 390 mr.; gr. or. i ogr. 280 mr., łąk 31 mr., pastw. 46 mr., nieuż. 32 mr.; bud. mur. 1, z drzewa 10; płodzm. 8-pol. Wś S. os. 17, mr. 183; wś Sylwerynów os. 21, mr. 235. W połowie XV w. wś miała łąny km., z których płaciła dziesięcinę snopową i konopną, wartości 6 grzyw., scholastykowi sandom. Dziesięcinę tę zabierał gwałtem, według wyrażenia Długosza, arcyb. gnieźn. (Długosz, L. B., t. I, 336). Lib. Ben. Łaskiego (I, 622) wymienia tę wieś ale o niej mileczy. W 1508 r. z S. płaci Małgorzata Solecka gr. 28. Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1577 we wsi Solecz Ramultis, w par. Żarnów, Leonard Strasz „ex sortibus Górski et Ramult“ płacił od 1 i 3/4 łąna (Pawłński, Małop., 289, 481). 6.) **S.**, wś, pow. stopnicki, gm. Zborów, par. Solec, leży na lewo do drogi bitej ze Stopnicy do Korczyna, w pobliżu Zborowa, posiada kościół par. murywany, szkołę początk., szpital św. Edwarda (w letnich miesiącach) na 20 łózek, zakład kąpieli siarczanych. W 1827 r. było 35 dm., 271 mk. Kościół i parafia istniały tu już zapewne od początku XV w. W 1367 r. „Wenczeslaus“, pleban „de Szolecz“, i Piotr, dziedzic wsi, zamieniają dziesięcinę ze wsi Pawezów (w pow. tarnowskim, par. Lisiągóra) na pieniężną „in fertones“ (Kod. Małop., III, 212). W połowie XV w. dziedzicem wsi jest Jan Feliks Tarnowski h. Leliwa. We wsi jest kościół par. murywany, do którego należą 2 łąny folw., 3 łąki, karczma z rolą i 1 zagr. z rolą. Wieś, mająca 7 łąn. km., karcznię z rolą, zagrod. z rolą, folwark, dawała pleban. dziesięcinę snopową i konopną, wartości do 8 grzyw. (Długosz, L. B., II, 427). W 1508 r.

S. ze Zborowem i innemi dobrami należał do Andrzeja Zborowskiego. W 1579 r. Andrzej Zborowski płaci tu od 2 łąn., 8 osadn. i 1 biedn. (Pawłński; Małop., 212, 487). Obecny kościół wzniosła z muru w 1832 r. Maryanna Wielogłowska, dziedziczka wsi. S. par., dek. stopnicki, 2600 dusz. Przy osadzie istnieje zakład leczniczy kąpieli siarczano-słonnych, oparty na odkrytem tu źródle. Już w połowie XVIII w. użytkowano z tutejszych źródeł i wywarzano sól; opuszczona studnia zapadła się i zasła ziemią. W 1815 r. radca górniczy Becker rozpoczął poszukiwania soli kuchennej i po zapuszczeniu świdra na 350 stóp napotkał zamiast soli, słoną wodę, która zapełniła otwór. Gdy poznano własności lecznicze źródeł Buska, wtedy, około 1824 r., zaczęto używać wody soleckiej do kąpieli. Oddalenie od kolei żelaznych, większa skuteczność kąpieli pobliskiego Buska, mała wydajność źródła, nie pozwalają zakładowi temu rozwinąć się pomysłniej. Woda solecka ma temperaturę 12 R., jest przezroczysta, słono-gorzka, z zapachem jaj zepsutych. W składzie swoim zawiera: chlorek sodu, jodek i bromek sodu, chlorek magnezu, siarczan magnezyi i wapna, siarek magnezu, z gazów zaś siarkowodor i kwas węglany. Przy zakładzie istnieje z ofiar prywatnych szpital na 20 ubogich. Oprócz łazienek istnieje apteka, stały lekarz, restauracja, czytelnia, sala balowa i teatralna, liczne domki mieszkalne. O źródle tutejszem pisał dr. Liebchen w dziełku: „Woda solecka, jej działanie i sposób użycia“, Warszawa 1851 r., tudzież Roman Wawnikiewicz: „Woda mineralna słono-siarczano-alkaliczna solecka“, Warszawa 1869 r. Opisy S. podał „Tyg. Illustr.“ z 1868 r. (t. III, Nr. 104) i „Kłosy“ (Nr. 872). 7.) **S.**, wś, pow. stopnicki, gm. i par. Szydłów, posiada szkołę początkową, młyn wodny, olejarnię. W 1827 r. było 46 dm., 281 mk. W połowie XV w. S., wieś w par. Szydłów, dawała dziesięcinę z łąn. folw. pleb. w Lisowie, zaś z łąn. kmiecych zapewne do Szydłowa (Długosz, L. B., II, 391, 392). W 1579 r. S. regalis płaci od 7 osad., 3 1/2 łąn., 1 zagr. z rolą, 1 kom., 3 ubog., 1 łąn. sołtysi (Pawłński, Wielkop., 224). *Br. Ch.*

Solec, w XVI w. *Sól*, wś, dawniej podobno miasto, pow. drohobycki, 5 klm. na pld. od Drohobycza (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na pld. leży Drohobycz, na wschód Kołpiec, na pld.-wschód Stebnik, na pld. Truskawiec, na zach. Modrycz. W pld.-zach. stronie obszaru powstaje pot. Dubica, lewy dopł. Słonicy (dopł. Tyśmienicy) i płynie na pld.-wschód do Kołpeca. Pld. część obszaru przepływa pot. Struha, uchodzący w Kołpcu do Dubicy. W pld.-zach. stronie pot. Sokołów, lewy dopł. Dubicy. Przez wś idzie droga z

Drohobycza do Truskawca. Płn. część obszaru lesista. Wznies. wynosi na granicy zach. 361 mt., na płd. 359 mt., w dolinie Struhy 317 mt. Włas. więk. (rząd.) ma łąk i ogr. 3 mr., pastw. 3 mr., lasu 186 mr.; wł. mn. roli or. 634 mr., łąk i ogr. 454 mr., pastw. 343 mr. W r. 1880 było 201 dm., 1015 mk. w gm.; 7 dm., 22 mk. na obsz. dwor. (887 gr.-kat., 99 rz.-kat., 47 izr., 4 innych wyzn.; 993 Rusinów, 2 Polaków, 41 Niemców). Par. rz.-kat. w Drohobyczu, gr.-kat. w Modryczu. We wsi cerkiew p. w. św. Pantalemona, szkoła etat. jednoklas. i kasa pożyczk. gmin. z kapit. 1403 złr. W XVII w. była tu żupa solna (ob. Jahrb. der geol. Reichsanst., t. 26, str. 176). Por. *Sól*. Lu. Dz.

Solec al. *Solce*, niem. *Solza*, osada w gm. Karwin, pow. i obw. sąd. frysztański. W r. 1880 było 63 dm., 527 mk.; katol. 482, prot. 35, i ew. 10; Polaków 370, Czechów 112, Niemców 45. Przez osadę płynie pot. Solec z pod góry Łazów (297 mt.), dopł. Stonawki z lew. brzegu. Okolica malownicza. Na wzgórzu (wzn. 282 mt.) wznosi się zamek, zbudowany przez hr. Larisch'a r. 1873. Stąd widok na rozległą dolinę Olszy. Z licznych źródeł słynnych tutejszych i w Orłowie, już benedyktyni orłowscy wydobywali sól. Ks. Wacław (Wenzel) i jego syn myśleli o zużytkowaniu solanek. Utrzymywanie warzelni nie opłaciło się z powodu małej zawartości soli. R. 1678 cesarz Leopold wskrzesił warzelnię, lecz wkrótce je zamknięto. W pobliżu zamku bije dziś jeszcze obfite źródło słone. Br. G.

Solec 1.) urząd. *Silz*, wś, pow. babimski, o 4 1/2 klm. na płd.-wschód od Kębłowa (par. katol.), przy trakcie ze Wachowy do Wolsztyna (par. prot., st. dr. żel. o 10 klm.), śród łągów i kanałów Obry, poczta w Mochach (Mauche) z karczmą Solecką (3 dm., 23 mk.) tworzy okrąg wiejski, mający 70 dm., 485 mk. (348 katol., 137 prot.) i 452 ha (247 roli, 94 łąk, 11 lasu); czysty dochód z ha roli 2·74 mrk, z ha łąk 7·44, z ha lasu 3·92 mrk. W r. 1580 należał S. do Jana Chlebowicza, kaszt. mińskiego, i do Stanisława Łackiego; pierwszy miał 6 zagr., 6 rybaków, 2 kom. i 1 rzemieślnika, a drugi 6 zagr., rybitwę i 1 rzemieśln. Między r. 1601—7 posiadali tu części Łąccy, Poklateccy i Zbijewscy; r. 1793 wchodził S. w skład dóbr Wolsztyn i był własnością Gajewskich. 2.) *S. Kujawski*, urząd. *Schulitz*, ztąd *Szulec* i *Sulec*, miasto, pow. bydgoski, o 17 klm. na wschód-płd. od Bydgoszczy, 31 klm. na płn. od Inowrocławia, na lew. brzegu Wisły, 8 klm. od ujścia Brdy, stacya dr. żel. bydgosko-toruńskiej. Wzn. 44 mtr. n.p.m., w okolicy lesistej i piaszczystej. Miasto ma 2 kościoły (katol. i prot.), szkołę, st. tel., urząd poczt., urz. stanu cywiln. i 4

jarmarki, 139 dm., 380 rodzin, 1857 mk. (468 katol., 1304 prot., 85 żyd.; 881 męż., 976 kob.) i 1421 ha (129 roli, 90 łąk, 980 lasu); czysty dochód z ha roli 8·62, z ha łąk 19·97, z ha lasu 2·35 mrk. Na pieczęci miasta jest herb ziemi kujawskiej z głoską S w środku; u spodu wstęga z datą 1325 r. Ludność zajmuje się uprawą roli, handlem drzewa, żegluga i flisactwem. W r. 1871 było 1035 mk. (290 kat., 697 prot., 48 żyd.); 1858 r. 653 mk.; 1837 r. 509 mk. i 60 dm.; 1831 r. 54 dm., 434 mk. (204 kat., 190 prot., 40 żyd.); 1811 r. 56 dm., 351 mk.; 1788 r. 35 dm., 316 mk. Około 1580 r. było 6 piekarok, 4 szewców, 3 krawców, po 2 cieśli, powoźników i garncarzy, 1 kowal, bednarz i kołodziej, 14 komorników, 8 łąnów osiadłych i 1 ewierś; soszu i podatku opłacało 31 złp. 24 gr. Kościół katol., z drzewa, p. w. św. Stanisława, stanął w miejscu starego około r. 1750, staraniem Moszczeńskiego, kaszt. brzesko-kujawskiego. Mikołaj, pleban Sotecensis (*Solecensis*?), zachodzący w dyplomatach kujawskich z r. 1382 (Ulanowski, str. 337), wyraża może plebana soleckiego. Nazwa Sotec nie da sprowadzić się do żadnej, znanej w okolicy Bydgoszczy osady. Par., liczącą 500 dusz, składają: Chrośna (Krosno), Fletnowo (!), Jezierz, Kabat, Makowska (Steindorf), Otorowo, Otorowski Młyn, Przyłubie Polskie i Niemieckie, Rudy, Siedmiogóry, Solec, Soleckie Wypaleniska, Holendry Miejskie i Zamkowe, Trzcianka, Żółwin i Żuzela (Susen). Par. prot. liczyła około 1860 r. w 12 osad. 1937 prot. obok 360 katol. S. był miastem królewskim. Miał tam niegdyś istnieć warzelnię żłunu (ob. Cellarius, Regn. Pol., 249). Przywilej z r. 1244 (Kod. Wielk., n. 242), na który powołują się niektórzy dla poparcia starożytności osady, odnosi się do S. Biskupiego. Nie wątpliwem natomiast świadectwem istnienia S. Kujawskiego jest przywilej ks. Przemysława z r. 1325 (Kod. Dyp. Pol. Rzyszcz., II, 654 i Wuttke, Staedt. d. L. Posen, 19, z niektórymi odmianami); książę ten, przekazując Tomaszowi z Jaksic na własność dziedziczną wójtostwo miejscowe, nadał istniejącemu już wówczas miastu prawo niemieckie. Równoczesne wzmaganie się dwu innych Solców, t. j. biskupiego nad Wartą i sandomierskiego nad Wisłą, sprowadza częste mieszanie tych osad z Solcem Kujawskim, który przedstawiał dogodny punkt dla rokowań z Krzyżakami. W 1389 r. wyznaczono w tym celu wyspę na Wiśle, między S. a Czarnowem, a w r. 1413 proponowali Krzyżacy zjazd w samym S. W r. 1402 uzyskali mieszkańcy S. pozwolenie wolnego handlu w dzierżawach krzyżackich. Pobyt króla Władysława w S. w r. 1421, 1423 i 1430 zdaje się wątpliwym, za-

pewne odnieść to trzeba do S. sandomierskiego. Proponowany zjazd w S. przyszedł do skutku w r. 1422, lecz spełził na niczem (Kod. Litew. Rac., 289 i Cod. Epist. V t., 561). W r. 1424 król Władysław darował bisk. włocławskiemu Janowi kawał ziemi nad Wisłą, między S. i Fordoniem, pozwalając wystawić tam dwór, domy i szpichlerze; stąd powstało może mylne mniemanie, jakoby S. był miastem biskupiem. W r. 1441 i 1443 zastawił król Władysław Mikołajowi z Ściborza (z Szarleja), kaszt. inowrocławskiemu, S. i inne dzierżawy, a w r. 1457 król Kazimierz Janowicz Kościelca, podkomorzemu dobrzyńskiemu (Kod. Dyp. Pol. Rzyszcz., II). W r. 1458 dostawiło miasto jednego żołnierza pieszego na wyprawę malborską. Przywilej lokacyjny z r. 1325 potwierdzili: Zygmunt I w r. 1538, Stefan, Zygmunt III, Władysław IV, Jan Kazimierz, Michał, Jan III i August II w r. 1702. Z dzierżawy soleckiej (miasto, folw. i holendry) opłacał w r. 1771 Tadeusz Jaraczewski 1000 złp. kwarty i 469 złp. 21 gr. hybern. Następnego roku (1772) dostał się S. pod panowanie pruskie. W r. 1848 znajdował się przez pewien czas w ręku Polaków. Ob. *Soleckie Holendry*. 3.) **S. Biskupi**, ws. kośc. i okrąg miejski, pow. i dekan. średzki, o 6 klm. na zach.-płn. od Nowego Miasta i 15 klm. na płd. od Środy, na praw. brzegu Warty (stare koryto), par. i szkoła w miejscu, poczta w Nowem Mieście (Neustadt a. d. W.), st. dr. żel. na Chociczy (Falkstaedt) o 4½ klm.; 50 dm. i 338 mk. S. znany już był w r. 1244 (Kod. Wielk., n. 242) i stanowił własność biskupów poznańskich. Tu zmarł w r. 1253 Boguchwał II i stąd wysyłał Boguchwał III w r. 1257 (Kod. Mazow., str. 22) bisk. mazowieckiemu pozwolenie na poświęcenie kościoła w Sochaczewie i 2 ołtarzy w Błoniu. W r. 1301 stanęła tu między duchownymi ugoda, odnosząca się do Głogowy z pod Raszkowa; r. 1303 bisk. poznański Andrzej przekazuje grunta biskupie kościołowi w S., bierze w zamian za nie Szeli, nabyte przez proboszcza miejscowego, i wciela takowe do Witowa. R. 1355 zmarł w S. bisk. Wojciech Pałuka. Przywilej króla Kazimierza z d. 1 marca 1357, potwierdzający posiadłości arcyb. gnieźnieńskich (Kod. Wielk., n. 1354), wymienia nie ten Solec lecz osadę pod Opatówkiem, w Kaliskiem. W r. 1360 biskup Jan nakazuje składać daniny z Winnej Góry do S., który przeto już wówczas był centrem klucza i niezawodnie miał dwór, gdzie zmarli wspomniani powyżej biskupi; r. 1432 bisk. Stanisław wystawić tu kazał młyn wodny; r. 1642 bisk. Szoldrski pozwala Hieronimowi z Pigłowie Manieckiemu, podsędkowi poznańskiemu, porobić w okolicy S., na Warcie, upusty do młyna, z zastrzeżeniem mie-

nia tamże słodu do browaru soleckiego. Według inwentarza dochodów biskupich, spisane go w r. 1564 (ks. Jabczyński, Rys hist. m. Dolska, 104—9), było w S. łąnów 6½, kmieci osiadłych na pół-łąnkach 10, każdy z nich składał baraniego po 5 gr., żółędnego po 2 wiertele owsa, 2 kapłony i 15 jaj. Łanów pustych było 1½; karczma miejscowa opłacała 28 gr. a ogród karczmarzski 6 gr. „Więciornego, gdy stawiają więcierz na wylewkach rzecznych, od każdego stawienia dają groszy pięć.“ Z łąk, zwanych Staciwy i Pod Osinami, zbierano około 7 kup siana. Ogrodów było trzy „na potrzeby dworskie“. Na Warcie stał młyn, z którego młynarz składał trzeiznę, wynoszącą około 6 małdrów i tyczył dwa wieprze dla dworu. Pod S. były wówczas gęste lasy, gaje i zarośla. Dochody biskupie z całego klucza soleckiego wynosiły 87½ grzywien 6 gr. 6 den., czyli 140 flor. 6 gr. 6 den. w gotówce, 8 małdrów 1½, ćwiertni owsa czynszowego, 24½ kóp i 25 jaj, 2 małdry 10 ćwiertni owsa żółędnego i 116 kur małgorzatek. Klucz ten składał się z osad: Brzezcie, Chrustowo, Krzykosy, Mądre, Nadziejewo, Ołaczewo, Pętkowo, Pięczkowo, Rogusko, Solec, Winnagóra, Witów i Zajezierze. Rząd pruski zabrał tę majątność; po wkroczeniu atoli Francuzów do Polski nadał ją Napoleon I, oprócz Nadziejewa, Pętkowa i Mądrego, generałowi Henrykowi Dąbrowskiemu, którego spadkobiercy sprzedali S. Aleksandrowi ks. Czartoryskiemu. W r. 1578 zarządzał S. Franciszek Solnik, urzędnik pana „bydgoskiego“; było wówczas 16 zagrodn., 6 komorn. i karczma z rolą; w r. 1618 płacono od 16 zagrodn. z rolą po 6 gr. z kwarty karczmarzkiej 7½ gr., od 2 komorn. bez bydła po 2 gr. i od koła korzecznego 24 gr., czyli razem 4 złp. 11 gr. 9 den. podatku. Pod S. odkopano grobowisko skrzynkowe, w którym znaleziono popielnicę ze szczątkami przedmiotów żelaznych i bronzowych. Kościół pod wez. św. Katarzyny, istniał już przed r. 1302; spustoszony podczas wojny szwedzkiej, dźwignął się około 1659 r.; bisk. poznański Wojciech Tholibowski poświęcił w nim trzy nowe ołtarze. Stawiany z drzewa, kilkakrotnym ulegał przebudowom. W r. 1639 istniało przy nim bractwo miłosierdzia. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1746. Par. licząc 2787 dusz składają: Baba, Bogusławka, Borowo, Borowskie Holendry, Bronisław, Ciołki, Kokczynowo, Krzykosy, Kurzydół (Koepernik), Lubrza, Małaszok, Młodzikowo, Młodzikowskie Holendry, Rogusko, Solec, Sulęcín, Sulęcińskie Holendry i Przymiarki, Wiktorowo i Witów. Szkoły parafialne znajdują się: w Krzykosach, Solcu, Wiktorowie i na Holendrach Sulęcińskich. Szkoła istniała w S. w r.

1639 i 1727, a szpital w r. 1661 i 1737, w r. atoli 1784 nie było już ani szkoły ani szpitala. W skład okr. wiejskiego wchodzi: Kurzydół, Małoszek i Sulęcińskie Przemiarki; cały okrag ma 62 dm., 447 mk. (431 kat., 16 prot.) i 624 ha (383 roli, 34 łąk, 77 lasu); czysty doch. z ha roli 5.48, z ha łąk 12.92, z ha lasu 0.78 mrk. 4.) **S.**, pow. gnieźnieński, ob. *Sulin*.

Solecka Karczma, niem. *Baerkrug* i *Silzkrug*, os., pow. babimoski, pod Solcem, na północnej kończyźnie jez. Mochy, przy zetknięciu się Kopanicy z kanałem Obry; par. Kębłów, okr. wiejski Solec, 3 dm., 23 mk. *E. Cal.*

Solecka Bąkowa, wś i dobra, pow. iłżecki, ob. *Bąkowa*.

Solecka Woda, strumień w pow. prądnickim, płynie przez wieś Raclawice Polskie.

Solecka Wola, wś i fol., pow. iłżecki, gm. Dziurków, par. Solec, odl. od Iłży 35 w., leży tuż pod Solcem, ma 152 dm., 1415 mk., 529 mr. dwor., 2299 mr. włośc. W 1827 r. 75 dm., 528 mk. W połowie XV w. S. Wola, wś królewska, w par. Solec, miała łąny kmiecie, karcznię, 2 zagr. z rolą, 2 łąny soltysie, z których dziesięcinę płać bisk. krakowskiemu (Długosz, L. B., II, 573). W 1569 r. wś Wola Solecka, należąca do ststwa soleckiego, ma 11 półłanków, 1 kom., 1 łąn wójtowski (Pawński, Małop., 323). *Br. Ch.*

Soleckie, jezioro na obszarze wsi Solec, w pow. gostyńskim, ma 90 mr. obszaru.

Soleckie 1.) *Holendry*, urząd. *Silz-Hauland*, pow. babimoski, o 7 klm. na wschód-płd. od Kębłowa, wśród łągów Obry, graniczą z Solcem; par. prot. Wolsztyn; 50 dm., 306 mk. (17 kat., 289 prot.) i 478 ha (227 roli, 148 łąk, 9 lasu). Część Holendrów (leśniczówka) wchodzi w skład okr. dworskiego Wroniawy. 2.) **S. Holendry Miejskie**, urząd. *Schulitz-Stadthauland*, pow. bydgoski, tuż pod Solcem, mają 81 dm., 729 mk. (105 kat., 620 prot., 4 żyd.) i 449 ha (173 roli, 41 łąk, 8 lasu). 3.) **S. Holendry Zamkowe**, urząd. *Schulitz-Schlosshauland*, tamże, od Solca na płd.-zachód; mają 74 dm., 744 mk. (39 kat., 704 prot., 1 żyd.) i 600 ha (292 roli, 50 łąk, 138 lasu). Zabrane przez rząd pruski, wcielone do domeny bydgoskiej. 4.) **S. Nadleśnictwo**, urząd. *Schulitz*, pow. bydgoski, pod Solcem, składa się z leśniczówek: Chrośna (Krossen), Jezierze (Gruensee), Kałat i Trzcianka. Mieszkańcy protestanci. 5.) **S. Wypaleniska** al. *Ogniska*, niem. *Feyerland*, dawniej *Schulitzer Feuerlaender*, wś, pow. bydgoski, o 6 klm. na zach.-południe od Solca (par., poczta i st. dr. żel.) wśród lasów, na obszarach miejskich; ma 30 dm., 208 mk. (2 kat., 206 prot.) i 50 ha. Ob. *Feyerland*. *E. Cal.*

Soleczniki 1.) *Wielkie*, w kronikach krzyżackich *Salseniken* al. *Saletzniken*, mko i dobra nad rzeką Solczą (dopł. Mereczanki), pow. wileński, w 5 okr. pol. a 7 rewirze sądowym,

gm. Soleczniki, przy trakcie z Wilna do Lidy, odl. o 42 1/4 w. od Wilna a 46 1/4 w. od Lidy, ma 520 mk. W 1866 r. było tu 31 dm., 459 mk. (9 praw., 316 kat. i 134 żyd.). Fol. w t. r. miał 35 mk. (30 kat. i 5 ew.); huta szklana, młyn na Solczy i gorzelnia. Posiada kościół par. kat. drewn., dom modlitwy żydowski, kaplicę protestancką na cmentarzu grzebalnym, st. poczt. Ludność mka, wyjąwszy włościan wsi S. W., proboszcza ze służbą kościelną, dozorcę i utrzymującego pocztę, strażnika policyjnego (uradnika), stanowi kilkanaście familii żydowskich, trudniących się szynkarstwem, nędznymi rzemiosłami i drobnym handlem i zamieszkujących karcznię i do dziesięciu domków zbudowanych na gruncie dziedzica. Kościół kat. p. w. św. Piotra apost., założony w XIV w., uposażony przez Jana Hlebowicza w XVI w. (podług rubryceli założony 1523 r. przez Jana Chodkiewicza), powiększony przez Alfonsa Lackiego, podkomorzego wileńskiego, w 1622 r., dziś dobrze utrzymywany staraniem miejscowego proboszcza ze składek parafian. Parafia kat., dek. raduńskiego, ma 4104 wiernych. Filia w Solecznikach Małych, kaplica w Montwiłowszczyźnie. Dobra mają 291 dzies. ziemi uprawnej i 2730 dzies. lasu. Własność niegdyś Hlebowiczów, w XVI w. przeszły do Chodkiewiczów, w posiadaniu których pozostawały do 1824 r., dziś są własn. Wagnerów. 2.) **S. Małe**, mko nad Wisińczą (dopł. Solczy), tamże, również przy trakcie poczt. z Wilna do Lidy, odl. o 35 w. od Wilna, ma 131 mk. W 1866 r. było tu 12 dm., 82 mk. (72 kat., i 10 żyd.). Ludność mka, z wyjątkiem włościan kilku chat wsi S. M., stanowi kapelan ze służbą kościelną, pisarz gminny i pięć familii żydowskich, zamieszkujących karcznię i dwa domki należące do dziedzica S. M. Posiada zarząd gminy, szkołę wiejską, kościół kat. drewniany p. w. św. Jerzego, filialny do S. W., podług podania współczesny z nim, prawdopodobnie jednak fundowany w XVII w. przez Alfonsa Lackiego, przebudowany w 1834 r. kosztem Mikołaja Mianowskiego, od 1866 do 1878 r. zamknięty, dziś staraniem włościan ma stałego kapelana, utrzymwanego kosztem okolicznych mieszkańców. Fol. w 1866 r. miał 13 mieszkańców katolików; młyn na Wisińcy. Dobra mają 148 dz. ziemi uprawnej i 586 dz. lasu. Własność do 1824 r. Chodkiewiczów, przeszły następnie do Mianowskich, w posiadaniu których do dziś pozostają. Gmina Soleczniki graniczy od północy z gm. rudomińską, od wschodu z ilińską (do 1864 r. zwaną kierdejowską) i wraz z nią stanowi wazki południowy pas pow. wileńskiego, otoczony pow. trockim, lidzkim i

oszmiańskim i należy do 2 okr. pokojowego do spraw włośc. oraz 2 rewiru konskrypcyjnego. Większość wsi tej gminy należy do par. Soleczniki, kilka tylko do par. Turgiele oraz Rudniki. Gmina dzieli się na 5 okręgów wiejskich: 1) S. Wielkie, obejmujący wsi: S. W., Bohusze, Czuzekompie, Gudelki, Kiderańce, Nowokiernie, Nowosiółki, Paszkowszczyzna, Sałki Małe i Załamanka (z karczmą przy gośc. poczt.) oraz zaśc. Milwidy. 2) S. Małe z wsiami: S. Małe, Czauzskli, Jackany, Jaglimońce (z karczmą przy gościńcu), Jundziliszki, Nowosiady, Powisińce, Skubiaty, Stasiły, Zawiszańce, Zielonowo i Zioukszy, oraz zaśc. Bohumiliszki, Krugłowo, Rohoczyski (z karczmą) i Tartak. 3) Karolin z wsiami: Dawciuny, Dejniszki, Dejnowo, Podwerańce, Sałki Wielkie, Sosenkowszczyzna i Trybańce oraz zaśc. Poberż. 4) Kamionka z wsiami: Biekiany, Dejnówka, Deksznie, Kamionka, Misztolanty, Nowosiady, Obały 1 i 2, Pieckiele, Piepie, Słobódka, Smogóry, Szyrwie i Tarakańce. 5) Jaszuny obejmuje wsi: Bujki, Czetyrki, Dejnowo, Jaszuny, Morozy, Nowosiółki, Pasieki, Piełokańce, Skierdzimy, Sliżuny, Sokoły i Wojcieszuny, oraz zaśc. Dziaguszki i Benkarty. Ogólna ludność włościańska, wynosi 4692 dusz. Trudni się rolnictwem, sieje żyto, owiec, grykę i sadi kartofle; hodowla koni i bydła mało znaczące. W skutek corocznej wyprzedaży lasów prywatnych, a tem samem łatwości zarobku przy dostawie drzewa opałowego i desek do Wilna, oraz uprawy trzebieży, z łatwością wydzierżawianych, dobrobyt włościan znacznie się zwiększył. Podług spisu z 1865 r. było w gminie 54 dusz rewizyjnych włościan skarbowych, 1413 włościan uwłaszczonych, 35 jednodworców i 14 ludzi wolnych. Oprócz wymienionych powyżej wsi i zaśc. włośc. w obrębie gminy mieści się 7 okolic (wsi) szlacheckich: Dawidowszczyzna (2 właścicieli, 57 dzies. ziemi upr.), Jundziliszki (3 właśc., 164 dz. z. upr., 89 dz. lasu), Montwiłowszczyzna (4 właśc., 82 dz. z. upr., 8 dz. lasu; kaplica kat., drewn. słomą kryta), Obały (2 właśc., 60 dz. z. upr.), Posolecz (13 właśc., 535 dz. z. upr., 34 lasu), Puciatowszczyzna (2 właśc., 44 dz. z. upr.), Sengielowszczyzna (11 właśc., 620 dz. z. upr., 101 dz. lasu) oraz 14 zaścianków: Alteracya (51 dz. z. upr., 20 dz. lasu), Bohdziuny (2 dz. z. upr.), Czuzekompie (20 dz.), Dziejaki (35 dz.), Janopole (dwa, razem 74 dz.), Jencieliszki (46 dz. z. upr., 35 dz. lasu), Leondoly (dwa, razem 37 dz. z. upr., 4 dz. lasu), Milwidy (20 dz.), Miskinie (14 dz.), Piełokańce (24 dz.), Praneliszki (53 dz.), Soleczniki (37 dz. z. upr., 40 lasu; st. p.), Szynabuda (14 dz. z. upr., 20 lasu), Zacharzynski (54 dz. z. upr., 21 lasu). Nadto gmina obejmuje

następujące dobra szlacheckie: S. Wielkie (Wagnerów), S. Małe (Mianowskich), Gaściewice (Mierzejewskich, 215 dz. z. upr., 404 lasu), Brusznice (Ranardów, 95 dz. z. upr., 150 lasu), Anuliszki i Błużnie (Trzaskowskich, 197 dz. z. upr., 828 lasu), Bohumiliszki i Swiniec (Sielanków, razem 565 dz. z. upr., 811 lasu), Trybańce, Janopol i Karolin (Borowskich, razem 239 dz. z. upr., 531 lasu), Jaworów (Wędziagolskich, 153 dz. z. upr., 75 lasu), Poberże (Szulców, 101 dz. z. upr., 281 lasu; wszystkie dotychczas wymienione do 1824 r. były własnością Chodkiewiczów, lecz w skutek eksdywizji przeszły w posiadanie różnych właścicieli; Jaszuny (Balińskich, w zeszłym wieku Radziwiłłów, 1300 dz. z. upr., 3290 lasu, młyn, tartak i hamernia na Mereczance a także huta szklana), Smagóry (od zeszłego wieku Balińskich, 92 dz. z. upr., 53 lasu), Stoki (Narzymyskich, w zeszłym wieku Romerów, 419 dz. z. upr., 100 lasu, gorzelnia i huta szklana), Kamionka (od przeszło wieku Wierzbowiczów, 364 dz. z. upr., 629 lasu), Skubiaty (b. lenny, od Lackich przeszły do Mielnikowa, 244 dz. z. upr.), Kiejdzie (Moszkowa, w zeszłym wieku Radziwiłłów, potem Naborowskich, 551 dz. z. upr.), Zacharzynski (Cierpińskich, dawniej Radziwiłłów, 253 dz. z. upr., 310 lasu), Gudelki (Wagnerów, w zeszłym wieku Tyszkiewiczów, 68 dz. z. upr., 1195 lasu); Gumby (Iwanowa, w zeszłym wieku Tyszkiewiczów, potem Tyszekich, 256 dz. z. upr.), Rudowszczyzna (Janowskiego, Koczana i Bołtucia, dawniej Korzeniowskich, 119 dz. z. upr., 109 lasu), Trudy i Wincipole (Krzyckich, w zesz. w. Wierzbowiczów, 307 dz. z. upr.). *J. Wierzbowicz.*

Solele, folw., pow. wilkomierski, gm. Wiżuny, o 68 w. od Wilkomierza.

Solencin, niem. *Saulwitz*, ws. włośc., pow. olawski, par. kat. Sobacisko, ew. Sillmenau. W 1842 roku 18 dm., sołtystwo, 128 mk. (63 ew.). Wś była dawniej własnością klasztoru na Piasku we Wrocławiu.

Solenica al. *Solonica*, ws. włośc. nad rzeką Waką, pow. trocki; w 1 okr. pol., gm. Troki, okr. wiejski i dobra skarbowe Kowieńska Waka, o 16 w. od Trok, ma 4 dm., 42 mk. katol. (w 1864 r. 9 dusz rewiz.).

Soleniki 1.) ws. włośc., pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Merecz, okr. wiejski Soleniki, o 12 w. od gminy, 99 dusz, rewiz. W skład okr. wiejskiego wchodzi wsi: S., Bugańce, Klepacze, Miżańce, Taruciany, oraz zaśc. Kreksztany i Naszkuny, w ogóle 261 dusz rewiz. włośc. skarb. 2.) **S.**, ws. i dobra nad stawem, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiejski Tatarka, o 6 w. od gminy a 8 — 10 w. od Wilna; folw. ma 1 dm., 30 mk. katol., wś zaś 13 dm., 4

mk. prawosł. i 50 katol. (w 1864 r. 48 dusz rewiz.; własność Wróblewskich). 3.) **S.**, ws, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Czerny, o 12 w. od Słonima. *J. Krz.*

Solenny al. *Solenny*, potok, wypływa w płd.-zach. stronie gm. Laszek Murowanych, pow. staromiejski; w płn.-wsch. stronie uchodzi do Strwiąża z praw. brzegu, długi 3 klm.

Soleczyno, ob. *Suleczyno*.

Solica, mała rzeczka w pow. borysowskim, prawy dopływ Moży, ma ujście po za wsią Słoboda Nowa.

Soliczny, potok, dopł. pot. Obidzy, w pow. nowosądeckim.

Solidow, jedno z terytoriów pruskiej Nantangii.

Solihalicz al. *Sol-Halicz*, u ludu *Halickie Soli*, mto pow. gub. kostromskiej, w równinie, na pr. brz. rz. Kostromy, pod 59°5' płn. szer., a 59°57' wsch. długi, o 217 w. na płn.-wsch. od Kostromy odległe, ma 3295 mk. (w 1883 r.). W 1774 r. było tu 6 cerkwi mur. i 2 drewn., 119 dm. i do 1000 mk.; w 1792 r. 7 cerkwi, 560 dm. (1 murów.) i 2747 mk.; w 1867 r. 9 cerkwi murow., z soborem p. w. Narodz. J. Chr. z 1664 r., 549 dm. (6 murow.), 3185 mk. (39 katol., 10 rozkoln., 4 ewang. i 14 żydów), 34 sklepów, szkoła powiat. i paraf., szkoła duchowna, szpital, więzienie, 246 rzemieślników, w tej liczbie 68 kowali, wyrabiających przeważnie topory. Własność mta stanowi 351 dzies. ziemi; dochody miejskie w 1870 r. wynosiły 2667 rs. W samym mieście znajduje się źródło słone, znane już od połowy XIV w., z którego początkowo wywarzano sól, później zaś zarzucano, a natomiast w 1841 r. otworzono zakład kapielowy, znacznie rozszerzony w 1858 r. i dość licznie nawiedzany. Według latopisów kn. halicki Fieodor Siemionowicz w 1335 r. pośród wielkiego lasu założył monaster z cerkwią Zmartwychwstania, w okół którego powstała wkrótce osada. Gdy niedługo potem odkryto tu źródło słone i poczęto wywarzać sól, osada otrzymała nazwę Sole Halickie. Około 1340 r. S. wraz z Haliczem nabyty został przez kn. moskiewskiego Iwana Kalitę; w 1450 r. włączony ostatecznie do ks. moskiewskiego; po 1609 r. S. tworzył oddzielne województwo, w 1719 r. włączony do gub. archangielskiej, od 1778 r. mto pow. gub. kostromskiej. Mto niejednokrotnie ulegało pożarom, zwłaszcza zaś w 1649, 1752 i w 1803 r., oraz klęskom wojennym.

Solihaliczki powiat, zajmujący płn.-zach. część gubernii, podług obliczenia Schweitzera ma 71·21 mil al. 3446 w. kw. Powierzchnia powiatu, leżącego w górnym biegu rz. Kostromy, stanowi najbardziej wyniosłą część gubernii i ma pochylenie od płn.-wschodu na

płd.-zachód. Najwyżej wzniesione punkta znajdują się pod wsią Bogojawlenie (Ramenie, 860 str. nrm.) i Wysokoje (804 st. nrm.). Pod względem geognostycznym powiat należy do formacji permskiej. Oprócz źródeł słonych w S., znajduje się wapien w dolinach rz. Swieticy i Selmy, oraz na całym prawie obszarze torf. Gleba przeważnie gliniasto-piaszczysta, trudna do obrobienia. Prawie cała powierzchnia zroszona jest rz. Kostromą z jej dopływami; wyjątek stanowi nieznaczna część północna, z której biorą początek dopływy Tamaksy (dopł. Suchony). Z dopływów Kostromy najważniejsze: Serochta, Szugoma, Świetica, Selma, Tutka, Kojwa W. i Wexsa. Jezior nie ma wcale, natomiast bardzo wiele błot. Lasy, pomimo nieracjonalnego wyniszczania, zajmowały w 1870 r. do 70% ogólnej przestrzeni. Według danych w 1867 r. było w powiecie (bez mta powiat.) 48902 mk., zamieszkałych w 912 przeważnie drobnych osadach, w liczbie których tylko dwie mają przeszło po 50 dusz. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo, jakkolwiek, z powodu nieurodzajności gleby i surowego klimatu, nieaspakaja potrzeb miejscowych. Sieją przeważnie żyto i owies, w małej ilości pszenicę jara i i jęczmień, pszenicy zaś ozimej wcale nie uprawiają. Również i kartofle sadzą w nieznacznej ilości. Ważne znaczenie dla mieszkańców ma przemysł leśny, mianowicie ścinanie i spław drzew, oraz wyrób dziegieciu i smoły. Hodowla bydła, z powodu obfitości łąk, dość rozwinięta. Przemysł fabryczny ograniczał się w 1870 r. na dwu gorzelniach, zatrudniających 26 ludzi i produkujących za 163656 rs. W 1869 r. w powiecie znajdowało się 49 cerkwi (42 murowanych). *J. Krz.*

Solikamsk, mto pow. gub. permskiej, nad rzeką Usołką (dopł. Kamy), pod 59°39' płn. szer., a 74°25' wsch. długi, o 207 w. na płn.-wsch. od Permu, ma 16848 mk. (w 1883 r.). W 1867 r. było tu 493 dm. (21 murow.), 3950 mk. (w tej liczbie 177 katol., 7 rozkolników i 3 machometan.), 7 cerkwi, monaster męzki, 53 sklepów, szpital miejski, szkoła powiat. i parafialna, bank miejski, założony w 1860 r., z kapitałem 15000 rs., 230 rzemieślników (do 80 kowali), 2 warzelnie soli, zatrudniające 387 robotników i produkujące średnio rocznie 750000 pudów soli, oraz 10 niewielkich fabryk, produkujących rocznie za 3710 rs. Własność mta stanowi 1939 dzies. ziemi i 40 sklepów. Dawniej liczba warzelni soli była znacznie większą; w 1579 r. było ich 16, w 1623 r. 37, w 1793 r. znowu tylko 16. Niewiadomo napewno kiedy S. został założony, wszystkie bowiem dokumenty uległy zniszczeniu w licznych pożarach miasta. Po-

dług niektórych badaczy osada założoną została w 1430 r. przez Kalinnikowych, zajmujących się przemysłem solnym w tych okolicach, podług innych zaś początek miasta odnieść należy do drugiej połowy XVI w., kiedy Strogonowie otrzymali ziemie nad Kama, leżące od Czerdyni do Czusowej. To tylko pewne, że od czasu Strogonowych S. oprócz przemysłowego, otrzymał ważne znaczenie handlowe, przez miasto bowiem przechodził nowy trakt do Syberyi i założoną tu została komora celna, zniesiona w połowie XVII wieku. W skutek przeprowadzenia nowego traktu syberyjskiego przez Ekaterynburg S. utracił poprzednie znaczenie handlowe. W 1708 r. S. został włączony do gub. syberyjskiej; od 1719 r. mto prowincjonalne; w 1727 r. przyłączony do gub. kazańskiej, został w 1781 r. mtem powiatowem namiestnictwa a w 1796 r. gub. permskiej. Miasto niejednokrotnie ulegało pożarom, i tak w 1581 r. w skutek napadu Tatarów syberyjskich, dalej w 1635, 1672, 1688, 1695, 1711, 1717, 1745, 1753 i 1759 r.

Solikamski powiat zajmuje zachodnią, europejską część gubernii i podług obliczeń pułk. Strelbickiego ma 533·10 mil, al. 25774·8 w. kw. Powierzchnia powiatu przerznięta jest od północy na południe przez rz. Kamę na dwie równe prawie części, pochylające się ku rzece. Część wschodnia opiera się o góry Uralskie, stanowiące granicę odpow. wierchoturskiego i dochodzące na tej przestrzeni do znacznej wysokości w szczytach: Konżakowski kamień (5135 st.), Suchogowski kamień (3920 st.) i Padwiński kamień (3078 st.). Od gór Uralskich oddzielają się na zachód łańcuchy gór, towarzyszące brzegom rzek i tworzące działły wodne pomiędzy nimi. Zachodnia część powiatu przedstawia równinę, przerzniętą wielkimi wzgórzami. Gleba przeważnie kamienista i błotnista (tundry). Z ciał kopalnych najważniejsze rudy żelazne w części wschodniej powiatu i sól kuchenna, wywarzana w Nowousolu, Solikamsku i in. Nadto znajduje się tu gips, glina, kamienie granitowe i in. minerały. Cała powierzchnia powiatu należy do dorzecza rz. Kamy, przerzynającej powiat na przestrzeni 120 w. Z dopływów Kamy ważniejsze: Kondas, Inwa i Obwa z prawej i Jajwa i Koswa z lewej strony. Kama ma ważne znaczenie ekonomiczne, na niej bowiem spławiane są produkty miejscowe aż do Niżnego Nowogrodu. Znaczniejszych jezior nie ma, mniejsze zaś znajdują się w dolinach rzek, zwłaszcza zaś Kamy. Błota rozrzucone są na całej przestrzeni powiatu. Lasy, pomimo wielkiego wyniszczenia, zajmowały w 1870 r. przeszło 1,400,000 dzies., t j. do 55% ogólnej przestrzeni, w tej liczbie by-

ło 1,059,100 dzies. lasów skarbowych (na 1,180,200 dzies. ziemi do skarbu należącej). W 1867 r. było w powiecie (bez mta S.) 172049 mk. (2569 jedynowierców, 170 rozkolników, 7 katol., 15 protest.). Mieszkańcy zajmują się rolnictwem, które, z powodu nieurodzajności gleby i surowego klimatu, za wyjątkiem tylko pld.-zchd. części powiatu, niewystarcza na miejscowe potrzeby. Ważniejsze źródło dochodu dla mieszkańców stanowi praca w fabrykach, warzelniach i kopalniach, wypalanie węgla, wycinanie drzewa, pędzenie smoły i terpentyny, oraz myślistwo. Pod względem przemysłowym w 1870 r. było w powiecie 45 fabryk, zatrudniających 4858 robotników i produkujących za 7,208,893 rs. Najważniejsze z nich: 7 warzelnia soli (4,604,792 rs. prod.) i 9 hut i fabryk żelaznych (2,546,310 rs. prod.).

Solimos (węgier.) ob. *Gaujacowce*.

Solinie, jezioro, w pow. sejneńskim, w pobliżu jez. Dumbel, ma 12 morg. obszaru.

Solinka, rzeka, powstaje w obr. gm. t. n., w pow. lisieckim, z połączenia dwu strug, jednej z pod Strybu (1014 mt.), szczytu granicznego pasma Karpat, a drugiej od płu. z pod Rozsochy (1093 mt.), schodzących się u zach. podnóża wierchu Kiczurki (909 mt.). Płynie przez wś Solinkę, przeszedłszy pod Matragórą (991 mt.) na obszar Żubraczego, zwraca się na płu.-wschód. Przepływa wś Cisną, poniżej której wygina się na płu.-wschód, zraszając osady Dołżyce, Buk, Polanki i Terkę; odtąd płynie na płu. przez Bukowiec, Dołkowyje, Zawóz, a na ubszarze Soliny, naprzeciwko wsi, wpada do Sanu z lew. brzegu, Dolina rzeki górską. Na górnym biegu, na praw. brzegu, rozpościera się dział Hyrlaty, ze szczytami Hyrlatą (1103 mt.), Berdą (1043 mt.) i Rozsochą (1093 mt.); po lewym zaś dział Wołosania, ze szczytami: Wołosaniem (1070 mt.), Sazówką (969 mt.), Berestem (942 mt.), Osiną (962 mt.) i Honym groniem (820 mt.). Na obszarze Dołżycy dolina zwarta od płu.-zach. działem Łopiennika (1069 mt.), a od pld.-wsch. działem Krzemiennej (937 mt.) i Falowej (965 mt.). W dalszym ciągu od Terki począwszy od zach. wznoszą się Korbania (894 mt.) i Jaworysz (588 mt.), a od wschodu dział Tołsty (748 mt.), rozpościerający się między Sanem a Solinką. Spad wód 750 mt. (połączenie się źródł. strug); 724 mt. (pod kościołem w Solince); 578 mt. (ujście Rostoki); 564 mt. (pod kościołem w Cisny); 508 mt. (ujście Dołżyczki); 460 mt. (pod Terką); 370 mt. (ujście). Przyjmuje z praw. brzegu: Rostokę, Dołżyczkę, Bowański pot., Wetlinę i Grabnik; z lew. brz.: Wołosan, Ciśniankę, Zwór, Uniacki pot., Bukowiec, Kamienny, Wołkowyjkę i Łukowski pot. Długość biegu 45 klm. W rzece żyją ryby: bzdyrka

al. czerewuska, dunka al. płotka, jelec, kielb, łososiopstrąg, łosoś, maryna, marynka, miętus, pstrąg, śliz i węgorz. *Br. G.*

Solinko, ob. *Sawulinko*.

Solino, ob. *Sawulino*.

Soliny, wś, pow. suwalski, gm. Kadaryszki, par. Wiżajny. Odł. od Suwałk 26 w., ma 14 dm., 106 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Kadaryszki.

Solipsy, wś włośc., pow. warszawski, gm. Pruszków, par. Służewo, leży na wschód od wsi Włochy, ma 214 mk., 160 mr. W 1827 r. było 17 dm., 262 mk.

Solisko 1.) wzgórze, w płn. stronie gm. Morawczyny, pow. nowotarski, nad granicą z Pyrówką. Od płn.-wsch. płynie pot. Syraczka, dopł. Lepietnicy. Wzn. 734 mt. npm. (szt. gen.). 2.) **S.**, szczyt lesisty w dziale wodnym między Kamienicą a Kamionką, jej dopływem, na granicy Rybienia (pow. nowosądecki) a Kamionki Wielkiej (pow. grybowski). Wzn. 684 mt. npm. Na pld.-wsch. Margoń Niżni (777 mt.), a na płn.-zach. Kania (697 mt.) i Skolnik (672 mt.). Wody z płn. stoku spływają do Kamionki, a z pld. do Kamienicy. 3.) **S.** Od szczytu Furkoty (2437 mt.), w dziale Krywania, w Tatrach lipińskich, w płn.-zach. narożniku doliny Młynicy, odrywa się ku pld.-wsch. odnoga górską, Soliskiem zwaną, oddzielającą dolinę Młynicy od doliny Furkockiej, opadając zwolna ku wyżynie, na której leży staw Szczyrbski. Długość odnogi dochodzi 5 klm. Szczyty: płn. 2417 mt., średni 2314 mt., pld. 2111 mt. npm. (szt. gen.). 4.) **S.**, szczyt lesisty w Magórze Spiskiej, w hr. spiskim, w obr. Frankowy Małej, tuż nad granicą z gm. Osturnią. Wzn. 1122 mt. npm. *Br. G.*

Solisko, grupa zabudowań w obr. gm. Ujsoła, pow. żywiecki.

Solisko, weg. *Szoliszko*, os. w gm. Jurgów, hr. spiskim (Węgry), w pow. magórzeńskim, na pld.-zach. pochyłości góry Bryi (1011 mt.), nad pot. Klorówką, dopł. Białki. W r. 1878 było 63 mk.

Solistowa Góra, pow. szczuczyński, gm. Pruska, par. Bargłowo.

Solistówka, rzeczka, poczyną się na pld. od wsi Rutki, w pow. augustowskim, na granicy od Prus, płynie kręto ku połud. przez Pomiany, Żrobki i za Solistówką, pod wsią Barszcze (pow. szczuczyński), wpada do jeziora Drestwo, którego wody odprowadza rzeczka Jegrznia. Długa 13 w. *J. Bl.*

Solistówka, wś i fol. nad rz. t. n., pow. augustowski, gm. Bargłów, par. Rajgród, odl. od Augustowa 18 w.; wś 30 dm., 272 mk.; fol. 2 dm., 28 mk. W 1827 r. było 25 dm., 158 mk. W 1866 r. folw. rozł. 1050 mr.: gr. orn. i ogr. 366 mr., łąk 195 mr., lasu 458 mr.,

nieuż. 31 mr., las nieurządzony. Wś S. 38 os., 434 mr.

Soliszki, wś nad rzką Horodeńką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski i dobra hr. Potockich Horodenka, o 10 w. od gminy, 24 w. od Lidy a 9 w. od Ejszyszek, ma 20 dm., 199 mk. katol.

Soliwka, szczyt górski w Tatrach spiskich, na obszarze gm. Mniszek, nad Popradem, wzn. 829 mt.

Solka, potok, powstaje w pld.-zach. części gm. Solki, pow. radowiecki, z pod góry Pietra Moierilor (943 mt.); płynie parowem „Pustą doliną“ na pld.-wsch. Od pld. wznosi się wierch Zofla al. Zofleu (1065 mt.). Przy pierwszych chatach soleckich przyjmuje od lew. brz. pot. Izwor i płynie przez miasteczko Solkę na pld.-wschód, tworząc granicę gm. Solki od gm. Arbory; przerzyna wś Arbore i wreszcie podąża granicą gm. Jazłowca i Arbory, a następnie granicą Mieszowice Górnych i Arbory, na obszar Jakobestie al. Fogodestie, gdzie wpada do Suczawy od praw. brzegu. Z lew. brz. przyjmuje Glitt z dopł. Saką i Adeukatą i pot. Jazłowiec. Długość biegu 25 klm. *Br. Gr.*

Solka al. *Solca*, miasteczko, pow. radowiecki, z rotami *Arbora*, *Dudanem*, *Komanem* i *Saką*, na pld.-zach. od Radowiec (odł. 17 klm.), nad pot. Solką. Graniczy od wsch. z Arboreą i Pojenami, od pld. z Sołonceń Nowym, od pld.-zach. z Kloster-Humora, od płn.-zach. z Mardziną, a od płn. z Glittem. Wzdłuż płn. granicy płynie pot. Saka, dopł. Glittu. Okolice pagórkowata. Na pld.-zach. granicy szczyt Zofla al. Zofleu (1065 mt.), ponad źródłami Solki; na granicy zaś płn.-zach. szczyty Pietra Moierilor (943 mt.), Hultur (986 mt.). Wieś legła po obu stronach pot. Solki, na wznies. 522 mt., w dolinie zamkniętej pagórkami. Obszar obejmuje 4679 ha 80 ar. W r. 1869 było 336 dm., 1783 mk.; w 1880 r. 415 dm., 2015 mk.; 851 kat., 1073 gr.-orm., 71 żyd., 20 in. wyzn.; co do narod. 1082 rum., 680 niem., 55 rusin., 198 miesz. W miejscu par. rz.-kat. i gr.-wschd. W r. 1856 zbudowano kaplicę p. w. św. Michała arch.; 1875 r. wyniesiono ją do godności kościoła paraf. Do par. łac., oprócz S., należą jeszcze Arbora, Glitt, Jazłowiec, Keszwana, Lichtenberg i Pojeni. W całej par. w 1884 r. było 2031 rz.-kat., 368 ew., 10,198 nieunit., 7 ormian, 358 żyd. Cerkiew gr.-orient. p. w. św. Piotra i Pawła, murowana, zbudowana 1615 r. jako kościół klasztorny przez władcę mołdawskiego Stefana Tomzę, ukończona około r. 1623. Przez 160 lat przeszło był klasztor ten siedliskiem zakonników i rozszerzał swe posiadłości przez zapisy, kupno i darowiznę. R. 1785 zniesiono klasztor; Budynek klasztorny przechował się dotychczas. Do parafii gr.-orm.

należy os. Glitt. Według szem. gr.-orm. dyec. buk. z r. 1885 było w S. 208 rodzin, 1128 gr.-orm. Są tu dwie szkoły ludowe (2 klas. męska i 1 klas. żeńska). W 1784 r. urządzono w S. próbne warzelnie soli, które przesłały w krótkie funkcyonować. Miejscowość ta dziś jest miejscem letniego pobytu mieszkańców Czerniowiec. Znajduje się tu sąd obwod., obejmujący włości: Arbore, Botuszane, Glitt, Jazłowiec, Kaczykę, Keszwanę, Lichtenberg, Perstestie Górne i Dolne, Pojeni, Solkę i Sołonie Nowy. Urząd podatk. i st. poczt. w miejscu. Leśnictwo, zarząd leśniczy, browar i młyny. Własność funduszu relig. gr.-orient. *Br. G.*

Solki, ob. *Solki*.

Solkieniki, folw. nad jez. Wiesa, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 10 w. od Trok, 1 dm., 17 mk. katol. Był tu meczet tatarski. Dobra S. w 1850 r. składały się z 3 folw. i 9 zaśc., miały 5061 dzies. rozległ. i były własnością Chmielewskiego.

Sollau 1.) *Adelig*, wś, pow. iławkowski, st. poczt. Creuzburg O/Pr.; 85 ha, 6 dm., 42 mk. 2.) *S. Kglch*, wś, tamże, 411 ha, 29 dm., 192 mk. 3.) *S. Alt*, folw. do dóbr Kilgis należący, tamże, 3 dm., 27 mk. 4.) *S. Neu*, folw., tamże, 2 dm., 54 mk. Por. *Natangia*. *Ad. N.*

Sollecken, wś, pow. świętosiekiński, st. poczt. Kobbelbude; 314 ha, 21 dm., 109 mk.

Solnicken 1.) wś, pow. iławkowski, st. poczt. Kobbelbude, 198 ha, 22 dm., 104 mk. 2.) *S.*, folw. do dóbr Tyckrigehneu należący; 1 dm., 11 mk. *Ad. N.*

Sollschwitz, wś, pow. wojrowicki, par. Wojrowice, kat. Wittichenau, ma 596 ha, 39 bud., 240 mk. (25 ew.).

Solnica al. *Slonica*, *Sloniec*, potok, bierze początek w obr. gm. Landestreu, w pow. kałuskim, płynie na wschód przez obszar tejże gminy, następnie przez Nowice i Uhrynów Stary, gdzie wpada do Bereźnicy z lew. brzegu. Długi 5 1/2 klm. *Br. G.*

Solnice, wzgórze w obr. gm. Łastówek, w pow. drohobyckim, na lew. brzegu Stryja; dochodzi 727 mt. nrm. Na wschód od niego czubek Szczerbin (824 mt.). *Br. G.*

Solnice, niem. *Sollnitz*, w par. rozłazińskiej, pow. lęborski, pół mili od Rozłazina. W 1780 r. 9 mk. ew. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 98).

Solniezki, wś, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Zabłudowo, o 8 w. od Białegostoku.

Solniki 1.) wś, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Zabłudowo, o 18 w. od Białegostoku. 2.) *S.*, folw., tamże, o 7 w. od Białegostoku. 3.) *S.*, wś, pow. bielski, w 2 okr. pol., gm. Aleksin, o 23 w. od Bielska.

Solniki, mylnie, ob. *Sulnik*.

Solniska, szczyt lesisty, w Beskidzie Zachodnim, w dziale Babiogórskim, na granicy gm. Strykszany i Lachowic, w pow. żywiec-

kim, między Stryszawką (od wsch.) a jej dopł. Lachówką (od zach.). Lud zowie ten szczyt „Jaworzyną“. Wznosi się 848 metrów nrm. *Br. G.*

Solnówko, ob. *Sulnówko*

Solnowo, niem. *Szolnowo*, jezioro pod Sycehuta, w pow. kościerskim, na pld. od jez. Sudomi, z którym się łączy. Struga wije się z niego przez Grzybowo, Ludwigsthal i Warzyniec do Czarnej wody (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch., Ver., XV, str. 110. *Ks. Fr.*

Solnowo, ob. *Sulnowo*.

Solobczyk al. *Rostoki Solobczyki*, część gm. Orawczyka.

Solona, rzeczka, lewy dopływ Gnilego Jelańca (lew. dopł. Bohu).

Solonetz, ob. *Soloniec*.

Soloniszki, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Czulski, o 19 w. od gminy, 2 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Inturki.

Solonka, rzeczka we wschodniej stronie pow. borysowskiego, w obrębie gm. Uchwały, drobny lewy dopływ Moży. *A. Jel.*

Solopinki, zaśc. nad rz. Drujka, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 55 w. od Dżisny, 3 dm., 34 mk. (1 praw., 33 kat.).

Solownia, kol. na obszarze gm. Dżiszowice, w pow. wielkostrzeleckim.

Solowy Wierch, szczyt w Beskidzie zachodnim, na granicy Galicyi (pow. żywiecki) i Szlązka, przy zejściu się granic: Galicyi, Szlązka i Węgier. Wzn. 848 mt. nrm. Ze stoków tej wyniosłości wypływa pot. Czarna, dopł. Słonicy. *Br. G.*

Solska Puszcza, ob. *Puszcza* 12.)

Solnick, folw. dóbr Silginnen, pow. gierdowski, st. poczt. Skandau, 3 dm., 120 mk.

Solnitz, dobra ryc. w Pomeranii, pow. szczecinkowski, st. poczt. Szczecinek.

Soluczka, potok, bierze początek na wsch. stronie góry Kobylę al. Kobylej (753 mt.), w pld.-zach. części gm. Tarszowa, pow. staromiejskim; płynie na pld.-wsch. doliną leśną przez obszar tejże gminy i ubiegłszy 3 klm. wpada do Leniny z lew. brzegu. *Br. G.*

Solwyczegodzk, u ludu *Sol*, mto pow. gub. wołogodzkiej, na pr. brz. rz. Wyczegdy, pod 61° 10' pld. szer. a 64° 31' wschd. dłu., o 543 w. na pld.-wschód od Wołogdy odległe, ma 200 dm. (5 murow.), 1317 mk. (12 katolików, 1 protest., 4 mahomet.), 13 cerkwi prawosł., z wspaniałym soborem Podwyższenia Krzyża św., wzniesionym w XVII w. przez Stroganowych, monaster męzki, 30 sklepów, szkoła powiat. i parafialna, szkoła duchowna, 29 rzemieślników. Własność mta stanowi 2220 dzies. ziemi; dochód w 1869 r. wynosił 1832 rs. S., pomimo że leży na rzece żeglownej, nie ma ani handlowego ani przemysłowego zna-

czenia. Osada, zwana pierwotnie Sol Wyczegodzka, następnie zaś Usolsk, powstała w XV w. W 1517 r. przodek rodu Strogonowych założył tu warzelnię soli i wpłynął na porządek zabudowanie miasta, które wiele uciepowało od pożaru w 1579 r. i napadu Lisowczyków w 1613 r. Od 1796 r. mto pow. gub. wołogodzkiej. Przemysł solny chylił się do upadku od połowy zeszłego wieku, obecnie zupełnie upadł.

Solwyczegodzki powiat znajduje się w płn.-zach. części gub. i podług pułk. Strelbickiego zajmuje 770·10 mil al. 37,262 w. kw. Powierzchnia powiatu, rozłożona na brzegach Dźwiny północnej i Wyczegdy, przedstawia zupełną równinę. Gleba przeważnie błotnistogliniasta, zimna, na brzegach rzek piaszczysta. Z ciał kopalnych znajdują się źródła słone w Solwyczegodzkę oraz w niektórych miejscach ruda żelazna. Powiat należy do dorzecza Dźwiny północnej, przerzynającej pld.-zach. jego część na przestrzeni 200 w. Z dopływów Dźwiny ważniejsze: Wyczegda, Uftiuga, Erga i Tojma. W płn.-wsch. części powiatu bierze początek rz. Pinega. Jeziora, w ogóle nie zbyt rozległe, skupiają się w dolinach rz. Dźwiny i Wyczegdy. Błota znajdują się na całej przestrzeni, największe z nich w kącie pomiędzy ujściem Wyczegdy do Dźwiny. Lasy pokrywają prawie całą powierzchnię powiatu (90% ogólnej przestrzeni). Drzewostan w nich stanowi sosna i jodła, z przymieszką brzozy i osiny. W 1867 r. było w powiecie (bez S.) 85,013 mk. (3210 rolników, 40 katol. i 3 protest.), zamieszkałych w 1682 osadach: 2 mta (S. i Krasnoborsk), 20 siół, 35 pogostów, 1626 wsi, 1 chutor. W 1869 r. było w powiecie 59 cerkwi (45 murowanych). Mieszkańcy zajmują się głównie przemysłem, wyjąwszy niewielkiej części południowej, gdzie przeważa rolnictwo. Sieją głównie żyto i jęczmień, mniej owsa; w ostatnich czasach rozszerza się uprawa kartofli. Hodowla bydła dość rozwinięta. Z pomiędzy gałęzi przemysłu najbardziej rozwiniętym jest przemysł leśny, mianowicie wyrab i obróbka drzewa, pędzenie smoły i dziegiu, wyrób naczyń drewnianych, budowanie statków oraz spław drzewa. W północnej części powiatu ważną gałąź przemysłu stanowi myślistwo. Przemysł fabryczny nie istnieje; handel koncentruje się w miastach i na dwóch jarmarkach.

J. Krz.

Sola, os., pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Igłówka, odl. od Maryampola 21 w., ma 3 dm., 36 mk. W 1827 r. 1 dm., 14 mk.

Sola 1.) zaśc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagola, okr. wiejski i dobra Wołkowiczów Izabelin, o 7 w. od gminy, 4 dusze

rewiz. 2.) S., dwór, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 18 w. od Kowna.

Sola, rzeczka, prawy dopł. Dniepru w górnym biegu, płynie niedaleko osady Chełm i uchodzi powyżej osady Kriukowa, między ujściem rzeczek Niemoszczony i Wopiecia.

Sola, rzeka, powstaje poniżej wsi Rajczy, w pow. żywieckim, z połączenia pot. Słonecy, uważanej za główne źródlane ramię Soły. Płyynie na płn. wąską doliną aż po Milówkę; od wschodu przypiera dział Suchej Góry (1042 mt.) a od zach. Zabawa (864 mt.). Od Milówki aż po Cięcinę dolina się rozszerza; od wsch. łagodnie opada dział Prusowa (1009 mt.) i Ostrego wierchu (686 mt.); daleko stromiej przypierają działy górskie zachodnie ze szczytami Małą Baranią (658 mt.) i Glinnem (1021 mt.). Od Cięciny aż po Żywiec góry rozstępują się od zach., a natomiast przysuwają się do S. od wsch., kończąc się stromym Grojcem (612 mt.) nad ujściem Koszarawy do S. Od Rajczy po Żywiec płynie S. wprost na płn. przez obszary Rajczy, Milówki, Ciśca, Cięciny, Wieprza i Żywca. Odtąd podąża w niezmiennym kierunku ku płn. przez obszary: Żywca Starego, Zarzecza, Zadziela, Tresny, Czernichowa, Międzybrodzia, Porąbki, Kobiernie, Kęt, Hecznarowie, Nowejwsi, Bielany, Łęk, Skidzina, Rajska, Łaz i Oświęcimia. Pod Oświęcimiem, na obszarze Babie, zwraca się na zachód i w Broszkowicach wpada do Wisły od praw. brzegu. Od Żywca po Tresnę dolina S. rozpostarła się w szeroką równinę, która od Tresny począwszy nagle się zwyża, będąc zamkniętą obustronnie pasmami wzgórz. Od wschodu przypiera dział Kocierza ze szczytami Jaworzyną (864 mt.), Wielkim Czysovníkiem (853 mt.), Kiczera (831 mt.), wreszcie Palenica (781 mt.); od zach. Magórka (913 mt.) i Hrobaca Łąka (830 mt.), jakoteż Zasolnica (567 mt.) nad Porąbką. Do Porąbki dolina S. jest dziką, kamieniem zasuta. Poniżej Porąbki wypływa na równię i rozlewa się szeroko, wyrządzając wylewami znaczne szkody. Aż do ujścia odsypuje S. wielkie zasypy kamienia i mułu. Z obu brzegów zabiera mnóstwo krótkich górskich potoków, które staczają wielkie rumowiska skał w jej dolinę. Znaczniejsze są od praw. brzegu: Nikulina al. Niekulina, Milówka, Tynionka, Żabnica, Cięcinka, Juszczyńska z Bystrą, Koszarawa, Mszczanica, Łękawka, Isepnica, Mała i Wielka Puszcza, Domaczka i Roczynka; od lew. brzegu: Sucha Nieleddwia, Kamesznica, Glinna, Przyboda al. Przybiedza, Radziechówka, Rybny, Leśna, Żarnówka, Kalna z Kalonką, Żylca, Rostoka, Poniwka, Żarnawka, Węgierka, Leśniówka i Pisarzówka. Wody gościnne bywają na S. o św. Janie pierwsze, o św. Jakubie drugie. Spławy chodzą na średniej wodzie. Czas

korzystny do żeglugi trwa bardzo krótko, na mniejszej wodzie osiadają spławy na rapach, a na większej jest pęd wód za nagły i kierowanie statkiem niepodobne. Głębokość 45—20 cmt. jest najdogodniejszą do spławu; na takiej to wodzie płynie się zwykle od Żywca do Wisły 15—16 godzin. Tratwy składają się z 6, 8, 10 pni okrągłych, z sobą spojonych; na nie ładują drzewo tarte, jako to: deski, łaty, szwale, gaty niekiedy. Na górnym biegu przeskadzają spławom częste groble rybackie i młyńskie, tamy porwane i nieraz w środku łoża rzeki osadzone, wreszcie rumowiska skał z łomami drzew, które S. w czasie powodzi unosi, zatykają często jej koryto. Wody S. bujają szeroko; ztąd częste mielizny i zasy; największą przykrością jest dla flisaków na tej rzece, że spław przez 16 godz. nieprzerwanie trwać musi, gdyż pomyślny stan szybko przemija. Po obudwu brzegach S. leży 23 wsi, 3 miast. Na górnym biegu aż po Kęty mieszkają ubodzy górale, zajmujący się głównie spławem. Spławy S. zaopatrują drzewem miasto Białe i Andrychów (od Kęt na osi idzie). Drzewo w okrągłych pniach lub tarte, na budowlę i opał, idzie aż do Krakowa, a ztamtąd dalej na większych tratwach. Dług. biegu S. wynosi 70 klm. Dawniej odgraniczała księstwo cieszyńskie od oświęcimskiego, a dziś Szląsk austriacki od Galicji. Cyfry spadów wód są: 499 mt. (połączenie się źródłanych strug), 405 mt. (ujście Żabnicy); 384 mt. (ujście Przybodzi); 330 mt. (ujście Żyłcy); 290 mt. (pod mostem w Kobiernicach); 241 mt. (pod Rajskim); 228 mt. (ujście). S. jest rybna i zawiera tarliska łososia, pstrąga, świnki, cyrty. Żyją tu ryby: boleń, brzanka, cyrta, dubiel, głowacz, jazgarz, jaź, jelec, karaś, karp, kiełb, kolka, kózk, leszcz, lipień, lin, łosoś, miętus, minożek, okoń, parma czyli brzana, piskorz, płoć, podleszczyk, pstrąg, siekierka, słonecznica al. błyskotka, strzebla al. strzewęga, sum, szczupak, śliz, świnka, ukleja, węgorz. W górach do Kobiernic używają rybacy włoka i saka, od Kobiernic do ujścia sieci, grabacza, podrywki, ości trójzębnej, samotrzasku przy młynach. Łodzie rybackie są zbite z 4 desek, z których dwie stanowią dno, a dwie boki. Dla S. istnieje w Oświęcimiu oddział krajowego towarzystwa rybackiego. Dyrekcyja dóbr arcyksiążęcych w Żywcu stara się o chów pstrągów w Kamesznicy i Żabnicy. W S. i Koszarawie pod Żywcem wpuszczono (1880 r.) narybek łososia kalifornijskiego w ilości 100 sztuk, tamże i w Kamesznicy łososia bałtyckiego 45000 sztuk. Nad dolnym biegiem S. i jej dopływów liczne gospodarstwa stawowe, jak nad Białką, Łękawką, pod Wilamowicami.

Br. G.

Soła, niem. *Saale*, al. *Solawa*, *Sala*, rzeka,

lewy dopływ Łaby, bierze początek w Smreżanych Górach (Fichtel-Gebirge), na ziemi bawarskiej, w pñ.-wsch. zakątku kraju, płynie ku pñ. koło miasta Hof, przechodzi w ziemię Reuss; mija miasta Saalburg, Ziegenrueck, Saalfeld w kierunku pñ.-zach. a od Rudolstadt podąża ku pñ.-wsch. koło Orlamuende, Jeny, Kamburg, Naumburg, Weissenfels, Merseburg, Halle, Wettin, Alsleben, a poniżej Calbe, w ziemi magdeburskiej, wpada do Łaby od lew. brzegu. Długość biegu 330 klm. (44 mil). Przyjmuje od praw. brzegu nieznaczne strugi, od lewego zaś między innemi Unstrut, Wipper i Bode.

Br. G.

Sołacki młyn, al. *Solacz*, *Solaczski* w r. 1395, dawniej *Niestachowski*, nad rz. Bogdanką, dopł. Warty, tuż pod Sołaczem, w pow. poznańskim, niewykazany w Spisie gmin i okręgów. Młyn niestachowski istniał już w r. 1343, dziedzic miejscowy Mikołaj nadał go młynarzowi Piotrowi (Kod. Wielk., n. 1229); w r. 1395 prawowali się o ten młyn mieszczanie poznańscy Jan Kazirola i Janusz Lindo (Akta gr. pozn.); r. 1554 posiadali go Górkowie i sprzedali Janowi Suszce za 100 grzyw. z warunkiem, aby co tydzień 2 ćwierćnie maki żytniej oddawano do szpitala w Szamotułach. Miasto Poznań nabyło później ten młyn i wypuszczało go w dzierżawę (J. Łukaszewicz, Op. m. Pozn., I, 244).

E. Cal.

Sołacz, pierwotnie *Niestachowo*, 1253 r. *Nyestathkow*, 1292 r. *Nyestachowo* 1.) majątność, pow. poznański, o 3 klm. na zach.-pñ. od Poznania, między Urbanowem, Jeźycami, Goleńcinem i Winiarzami, par. św. Wojciech, poczta i st. dr. żel. w Poznaniu; z Urbanowem, Urbanówkiem, cegielniami i fortem VI wysuniętym tworzy okrag dworski mający 17 dm., 313 mk. (174 kat., 138 prot., 1 żyd.) i 377 ha (284 roli, 49 łąk, 23 lasu); czysty doch. z ha roli 9-79, z ha łąk 13-32, z ha lasu 0-78 mrk; gorzelnia parowa, szkółki owocowe. Przemysław I, zakładając w r. 1253 nowe miasto Poznań na lewym brzegu Warty, nadał mu między innemi Niestachowo, które wyszło z rąk miasta, nie wiadomo jakim sposobem; w r. 1343 posiadał je Mikołaj z N. a między r. 1389 i 1399 pisali się już z Sołacza następcy jego Jan i Bodzanta, synowie Bogusławy; Jan utrzymał się przy 2 częściach S. w r. 1395 (Akta gr. pozn.). W r. 1554 posiadali tę osadę Górkowie: Łukasz, Andrzej i Stanisław; w r. 1580 miał tu Łukasz Górka, woj. poznański, 15 zagr. z rolą, 8 bez roli i 1 komor. Folw. należał do miasta w r. 1599; sprzętu było 135 kóp żyta, 35 kóp pszenicy, 8 wozów grochu, pół kopy prosa i tyleż lnu; inwentarz składał się z 27 sztuk bydła rogatego, 116 owiec i 31 świń; czystego dochodu przyniósł 474 zł. i 19 gr. W pierwszych la-

tach XVII w. było w S. 7 kmieci, którzy, prócz małej robocizny, płacili miastu po 24 gr. W r. 1717 dzierżawił S. od miasta Paweł Patun, rajca poznański, który wystąpiwszy po wojnie szwedzkiej z pretensjami do miasta, stał się prawdopodobnie właścicielem S. Około r. 1730 posiadała tę osadę Radziejewska, podkomorzyna poznańska (J. Łukasiewicz, Op. m. Pozn., I, 229—230), a w r. 1793 Andrzej Kurcewski. Przed kilkoma laty rozkopano tu pagórek piaszczysty, w którym odkryto grobowisko z 30 popielnicami (Dr. F. L. W. Schwartz, II Nachtr. z. d. Mater. z. praeh. Kartogr. d. Pr. Posen, 26). Niektórzy mieszają S. z Solcem, posiadłością biskupów pozn. 2.) **S.**, ob. *Sołacki Młyn*. *E. Cal.*

Sołakiszi, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 70 w. od Nowoaleksandrowska.

Sołasze, ob. *Lityn*.

Soława, ob. *Sola*.

Soławka, rzka w pow. trockim, ob. *Kotłowszczyzna*.

Soldaciszki, zaśc., pow. wilkomierski, gm. Androniszki, o 51 w. od Wilkomierza.

Soldacka 1.) Słoboda, os. nad rz. Mroga, pow. brzeziński, gm. Dmosin, 2 dm., 7 mk., 29 mr. 2.) **S. Sł.**, wsł, pow. rawski, gm. Gortatowice, ma 7 dm., 41 mk., 160 mr. 3.) **S. Sł.**, os., pow. kolneński, gm. Czerwone, 91 mr. (84 mr. roli). 4.) **S. Sł.**, os. pow. augustowski, gm. Dowspuda, par. Janówka, odl. od Augustowa 14 w., ma 2 dm., 43 mk. Osady te utworzone zostały po 1864 r., na gruntach pokościelnych zwykle, nadawanych wysłużonym żołnierzom.

Soldackoje 1.) Wielkie, sioło nad rz. Sudzą, pow. sudański gub. kurskiej, o 25 w. od Sudży, przy trakcie poczt. kurskim, ma 200 dm., 1540 mk., st. p. 2.) **S.**, sioło nad rz. Ołymczyk, pow. jelecki gub. orłowskiej, o 60 w. od Jelca, ma 259 dm., 2453 mk. 3.) **S.**, sioło nad rz. Kotłą, pow. niżniediewicki gub. woroneskiej, o 50 w. od mta pow., ma 202 dm., 1937 mk., cerkiew p. w. Narodzenia J. Chr. z 1760.

Soldagiry, folw., pow. wilkomierski, gm. Androniszki, o 53 w. od Wilkomierza.

Soldany 1.) folw., pow. sokołowski, gm. i par. Kossów, 1 dm., 12 mk., 300 mr. 2.) **S.**, *Szczepkowo*, wsł, pow. mławski, gm. Szczepkowo, par. Janowiec.

Soldeni 1.) dwa pobliskie zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 13 $\frac{1}{2}$ i 14 w. od Wilna, mają po 1 dm. i po 7 mk. kat. 2.) **S.**, karczma, tamże, o 13 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. żydów.

Solectwo 1.) Iwanowice, pustka, pow. częstochowski, gm. Opatów, 148 mr. ziemi rząd. 2.) **S. Truskolasy**, folw., pow. częstochowski,

gm. Panki, par. Truskolasy, 1 dm., 11 mk., 124 mr. 3.) **S.**, *Staropole*, ob. *Staropole*. 4.) **S.**, *Zarebice*, ob. *Zarebice*.

Sołeczczyna, młyn nad strumien. b. n., pow. piotrkowski, gm. Bujny, 1 dm., 9 mk., 58 mr. dwor.

Sołeczna, urząd. *Soleczno*, wsł i dwór, pow. wrzesiński, o 6 klm. na wsch.-płd. od Wrzesi (poczta i st. dr. żel.), par. Gozdowo. W aktach ziem. pyzdrowskich (fol. 133) znajduje się pod 1396 r. akt zastawu łanów kmiec. w S. W r. 1581 rozgraniczono S. z Węgierkami, Bierzgliem i Gonieczkami. Między r. 1578 i 1618 należała S. do Młodziejowskich, z których Blizbor miał 3 zagr. i 1 kom. a Chryzostom 3 ślady os. i 3 zagr. Około r. 1793 dziedziczył tu Romowski, pisarz ziemski gnieźn.; później Żychlińscy. Wieś obecnie ma 11 dm., 110 mk. (109 kat., 1 prot.) i 84 ha (77 roli). Dwór z fol. Karczewem tworzy okr. dworski, mający 9 dm., 175 mk. kat. i 560 ha (473 roli, 8 łąk, 45 lasu); właścicielem jest Wojciech Grudzielski. *E. Cal.*

Sołek 1.) osada leżąca na granicy Sleszy na Wielkiego i Małego (Sleszynka), w pow. kutnowskim. Na jej obszarze stał kościół parafialny do 1835 r. Gdy uległ ruinie, wzniesiono nowy w Sleszynie i zmieniono pierwotną nazwę parafii. W 1827 r. wioska miała 3 dm., 18 mk. 2.) **S.**, wsł włośc. nad rz. Drzewiezką, pow. opoczyński, gm. Krzczonów, par. Sołek, odl. od Opoczna 5 w., posiada kościół par. drewn., 8 dm., 33 mk., 88 mr. W 1827 r. 3 dm., 18 mk. Wieś ta, podobnie jak poprzedni Sołek, jest właściwie częścią tylko wsi Wygnanów, zwanej pierwotnie Damujowice al. Damniewice. Kościół paraf. istniał tu już w XV w. Fundatorem miał być w 1445 r. Mszczuj ze Skrzynna, ststa opoczyński, a jednocześnie Wincenty Kot, arcyb. gnieźn., nadał dziesięciny z Gielniowa i Damniewskiej (Krzczonowskiej) Woli. Do parafii należała wieś szlachecka Wygnanów, zamek z osadą (dziś fol. Zameczek), wsł Gielniów, zapewne i Krzczonów. Na początku XVI w. w skutek utworzenia parafii w zamienionem na miasto Gielniowie, do parafii należy tylko Wygnanów i zamek Damujowski. Kościół parafialny drewniany, pod wez. św. Barbary, miał proboszcza i wikarego. Dziesięcina z folwarku zamkowego wynosiła około 2 grzywien i tyleż dawały łąny Gielniowa. Zdaje się, że w połowie XVI w. parafia przestała istnieć (może dla braku funduszy). Regestra poborowe nie wymieniają jej wcale. W 1662 r. Damujowska Wola należy do par. Drzewica. Wzrost ludności i powstanie nowych osad wywołało zapewne w XVIII w. przywrócenie parafii, która przybrała nazwę Sołek od części nieistniejących już Damujewic (Dłu-

gosz, L. B., I, 335, 358; Łaski, L. B., I, 692 i przypisy; tudzież Pawiński, Małop., 57 a). S. par., dek. opoczyński, 1012 dusz. *Br. Ch.*

Sołhutów, ws nad Bohem, pow. olhopolski, na pograniczu pow. hajszyńskiego, okr. pol. Berszada, gm. Ujście, par. kat. Czeczelnik, sąd Bałabanówka, o 45 w. od Olhopola, ma 147 osad, 712 mk., 948 dz. ziemi włośc., 972 dwors. (z futorem Ujściańskim) i 34 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., wzniesiona w 1868 r., ma 1037 parafian. Należała do Moszyńskich, Szembeków, dziś Buharyna. *Dr. M.*

Sołki 1.) ws włośc., pow. radzyński, gm. Rudzienko, par. Dobro, ma 161 mk., 343 mr. 2.) **S.** al. *Solki-Wale*, fol. i os. karcz. nad rzeką Krzemienicą, pow. rawski, gm. Czerniewice, par. Krzemienica, odl. 7 w. od Rawy; fol. ma 5 dm., 30 mk.; os. młyn. 1 dm., 36 mr.; ws Wale 13 dm., 140 mk., 90 mr. W 1827 r. Wale, ws przyw., ma 23 dm., 130 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 850: gr. or. i ogr. mr. 569, łąk mr. 80, past. mr. 4, lasu mr. 166, nieuż. mr. 31; bud. drewn. 16; las nieurządzony, pokłady torfu. Ws Wale os. 16, mr. 91. 3.) **S.**, pow. szczeciński, gm. Belda, par. Rajgród. *Br. Ch.*

Sołki, ws, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedroje, okr. wiejski i dobra Kiersnowskich (w 1864 r.) Łabejkiszki, o 19 w. od gminy, 51 dusz rewiz.

Sołkiłpury, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 72 w. od Nowoaleksandrowska.

Sołkówka, pow. radzyński, gm. i par. Jadów. W 1827 r. 1 dm., 3 mk., par. Sulejów.

Sołkówka, mylnie *Sułkówka*, *Sułkowce*, ws skarbowa nad Śniwodą, dopł. Bohu, pow. lityński, okr. pol. Stara Sieniawa, gm. Kaczanówka, par. kat. Kumanowce, sąd Chmielnik, o 48 w. od Lityna, ma 83 os., 624 mk., 1135 dz. ziemi włośc. Czarnoziem z gliną pomieszany. Należała do ststwa czudynowskiego wraz z Maryanówką, Łozową, Skarzyńcami, Torczynem i Uhlami, nadana w 1806 r. prawem emfiteutycznym na 50 lat bez opłaty kwarty hr. Augustowi Ilińskiemu. Dochód roczny wynosił 5058 rs. *Dr. M.*

Sołno, ws, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Plissa, okr. wiejski i dobra dawniej Potrykowskich, następnie Kamińskich, Mniuta, o 10 w. od gminy, 5 dusz rewiz. *Por. Sojno.*

Sołny, jezioro w pow. święciańskim, na płn.-zach. od Ignalina, w pobliżu jezior: Łusza, Uchaje, Dryngie, Gawis, Ławka i Liminie.

Soło al. *Soty*, błoto w płn.-zach. części pow. nowoaleksandrowskiego, na pograniczu Kurlandyi, na płn. od mka Oknista, zajmuje do 20 w. kw.; nieprzebyte. Od wschodu opływa je rzeka Skirsa, dopływ rz. Sussej.

Sołobkowce, pow. uszycki, ob. *Sołodkowce*.

Sołochy, ws, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Hoża, o 10 w. od Grodna.

Sołocin al. *Słoboda*, ws nad rz. Ołą, pow. bobrujski, w 1 okr. pol., gm. Stepy, ma 22 osad; grunta lekkie, łąki obfite. *A. Jel.*

Sołodkowce, mylnie *Sołobkowce*, *Sołotkowce*, wieś zwana mkiem, u zbiegu Studni ze Studenicą (źródła Uszycy), pow. uszycki, na pograniczu pow. latyczowskiego, kamienieckiego i proskurowskiego, okr. pol. i sąd Dunajowce (o 25 w.), gm. i par. S., przy drodze z Jarmoliniec do Uszycy, odl. o 12 w. od Jarmoliniec (st. p. i tel.) a 40 w. od Uszycy. Położone na małym wzgórku, między wadłami od pld. i pñ. otaczającymi je, ma 488 dm., 2445 mk., w tej liczbie 930 żydów, 195 jednodworców, 1310 dz. ziemi włośc. Mko ubogie, z drzewa przeważnie zbudowane, posiada dwie cerkwie, p. w. Wniebowzięcia, z muru wzniesioną w 1888 r. i uposażoną 145 dz. ziemi, z 1667 parafianami, oraz filialną drewn., w środku mka, uposażoną 50 dz. ziemi, kościół kat. mur. podominikański, synagogę drewn., dom modlitwy żydowski, 12 sklepów, 64 rzemieślników, szkołę gm. 1-klas. z 71 uczniami, zarząd gminy, 26 targów. Kościół katolicki parafialny pod wez. św. Józefa, około 1650 r. kosztem Jacka Szomberg, wymurowany. Ignacy Humiecki w 1750 r. szpital dochodem opatrzył. Parafia kat., dekanatu uszyckiego, ma 2892 wiernych. Oprócz S. należą do parafii wsi: Andryjówka, Czerkasówka fut., Głuszkowce, Hajdamaki, Kadłuby folw., Kornaczówka, Łózkowce, Malinówka (Głuszkowiecka Słobódka), Pokutyńce, Proskirówka, Prymusówka (Pokutyniecka Słobódka), Pohoń Francuzki i Żydowski, Strychowce folw., Tarasówka i Teodorówka. Gmina obejmuje 11 okręgów wiejskich (starostw), 1522 osad, 8479 włościan, posiadających 6040 dz. ziemi (5167 ornej). Oprócz tego w obrębie gminy zamieszkuje 971 osób innych stanów, ziemi prywatnej i skarbowej 12080 dz. (7459 dz. ornej), cały więc obszar gminy obejmuje 18120 dz. (12626 dz. ornej) i 9450 mk. W skład gminy wchodzi: S., Andryjówka (Andrejówka, Udryjowce), Czerkasówka fut., Hajdamaki, Kadłuby folw., Kornaczówka, Malejowce ze Słobódka, Morozów z Majdanem, Pohoń Francuzki i Żydowski, Pokutyńce, Proskirówka, Prymusówka (Pokutyniecka Słobódka), Strychowce, Tarasówka, Tarnawka i Tomaszówka. Niewiadomo kiedy i przez kogo S. zostały założone. W wykazie majątności z 1530 roku są już wzmiankowane i miały wtedy 5 łąnów upraw. a w 1565 r. już 10 łąnów upraw., należących do Korapezowskiego i 1 łąn popowski (Jabłonowski, Źródła dziejowe). Następnie należa-

ły do Humieckich, posiadających w tej okolicy znaczne majątki. Na początku XVIII w. używały praw miejskich, Stefan Humiecki, pozostałe po sobie dobra podolskie testamentem z 1734 r. podzielił na dwie części: S., Tynna, Tarnawa, Tomaszówka i część w Proskirówce dostały się starszemu synowi Ignacemu, stolnikowi koron., Sokólec zaś, Buczaje, Nagórzany, Borsukowce, Kuryłowce Zielone, Wachniowce, Szeleściany, Hubarów, Rychta, zkład pisali się, i Słobódka poszły na część Józefa. Obok leżący folwark Pohon należy do Hasdorfowej, dom i folwark w mieście do Bełcikowskiej. Drugą połowę otrzymała Teofila z Chełmińskich Orzechowska, dziś jej syna Tadeusza (930 dz.), grunta od strony wsi Sadziniec i fol. zwany także Pohonią. Drobne części mają dziś: sukcesorowie Sokołowskich, ksiądz praw. Horpaczewski i Łoziński (część Kobielskiego). W okolicach S., zwłaszcza od granic Sawiniec, mnóstwo jest mogił, niewiadomo z jakich czasów pochodzących. *Dr. M.*

Sołoducha, uroczysko, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. białowiesko-aleksandrowska, o 52 w. od Prużany.

Sołodyry, w dok. także *Saladyry*, wś nad dopł. Irszy, pow. żytomierski, na pld.-zach. od mka Horoszki.

Sołodzieniewice, wś i cztery folw. nad rz. Słizanka, lew. dopł. Ilii, pow. borysowski, w 2 okr. łohojskim, gm. Hajna, par. kat. Łohojsk (poprzednio Hajna). Wś ma 23 osad pełnonadziałowych. W 1811 r. w S. było 193 dusz; miały 125 włók i 15 mr. W pierwszej połowie b. stulecia właścicielami byli: Giżyccy (38 poddanych pł. męz.), Charewiczowie (z 36 poddanyimi), Makowieccy (z 19 poddanyimi) i Żebrowscy (z 15 poddanyimi). Obecnie posiadają w S.: Olga Giżycka 60 dz., Emilia Kraśnicka 158 dz., Tomasz Fiedorowicz 165 dz. i mieszczanin Mieczysław Anti 204 dz. ziemi dworskiej. Niegdyś S. były własnością Timofieja Szereja, później syna jego Alfonsa i córek: Tomiły Lewkowiczowej i Nadziei Hołubowej; do 1595 r. własność Ihnata Chodkiewicza, który zapisuje Hrehoremu Wańkowiczowi a wnuk jego Stanisław sprzedaje za 10000 złp. Klarze z Laskowskich Romanowej Unichowskiej, podstolinie witebskiej; ta w 1605 r. ustępuje córce swej Konstancyi, która sprzedaje za 10000 złp. Mikołajowi i Annie z Sydowiczów Oziębłowski, podst. grodzieńskim, od tych zaś nabywa Andrzej Hrehory i Anna z Grużewskich Okoszkowie, stśowie horbowscy. Od Okoszków w 1705 r. kupują S. Teodor Antoni i Teresa z Wierzbickich Winklerowie, horodn. inflancy. W 1727 r. nabywa S. od Teresy Winklerowej Mikołaj Bułharyn, podwoj. nowogródzki, wreszcie w 1733 r. sprzedaje za

19500 złp. Michałowi Wołodkowiczowi, stście hajeńskiemn. S. graniczyły z Januszkiewiczami (Jeśmanów), Ejnarowiczami (Konarskiego), Rodziewiczami (Prószyńskich), Hubieniczami (Janowskich) i Romanowiczami (Siwickiego). *A. Jel.—A. K. Ł.*

Sołodziszki zaśc. szlach. nad jez. Ilmedą, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 52 w. od Święcian, 1 dm., 7 mk. kat.

Sołohoszcza, olbrzymie błoto w pow. słuckim, w obrębie gm. Wyzna, rozciągające się od ptn. na pld. od wsi Wioski ku rz. Morocz i od zach. na wschód od wsi Mały-Rożan aż po za wieś Powarycze, ma około 70 w. kw. Pośród błota znajduje się pełno wysp leśnych, zwanych ostrowami. *A. Jel.*

Sołohubiszki, dobra, pow. nowoaleksandrowski, par. Jużynty, stanowiące część klucza Osokna (Osokino), dawniej Rozalii Platerowej, dziś Benedykta hr. Tyszkiewicza.

Sołohubów al. *Sołohubowo*, fol., pow. mozyrski, w 3 okr. pol. turowskim, gm. Tonież, około 13 włók, od 1871 r. Harcewicza; grunta piaszczyste, łąk błotnych dużo. *A. Jel.*

Sołohubowce, wś włośc., pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Szczuczyn, okr. wiejski Krasne, o 7 w. od Szczuczyna, ma 9 dm., 95 mk. (w 1864 r. 37 dusz rewiz.); należy do dóbr skarb. Wasiliszki.

Sołohubówka, pow. lipowiecki, ob. *Sałowówka*. Znajduje się tu kaplica kat. par. Oratów (dek. berdyczowskiego).

Sołojewszczyzna, wś, pow. augustowski, gm. Kuryanki, par. Teolin, odl. od Augustowa 39 w., ma 7 dm., 28 mk. W 1827 r. było 3 dm., 31 mk., par. Lipsk.

Sołoki, żmujdzkie *Salakas*, mko nad jez. Łodzie, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 21 w. od Nowoaleksandrowska, ma 81 dm., 1083 mk., kościół katol. paraf., 3 domy modlitwy żydowskie, zarząd okr. policyjnego, urząd gminny, szkołę ludową. Kościół paraf. katol. p. w. św. Piotra i Pawła, pierwotnie w 1716 r. z drzewa wzniesiony, a w 1865 r. przez parafian odnowiony. W 1857 r. ze składek parafian wymurowano przy kościele dzwonnice, oraz 14 kapliczek ze stacyami drogi krzyżowej i opasano kościół murem. Na cmentarzu grzebalnym kaplica Ukrzyż. J. Chr., w 1785 r. erygowana przez hr. Manuzi. Parafia katol., dek. nowoaleksandrowskiego, 12737 dusz. Filia w Duksztach i Wojaszyskach, kaplice w Ligumach, Narunach i Wardziukienach. Gmina, należąca do 2 okr. pok. do spraw włośc., składa się z 4 okr. wiejskich (starostw) i obejmuje 89 miejsc zamieszkałych, mających 1952 mk. włościan. Okręg policyjny obejmuje 10 miasteczek, 301 wsi, 508 zaś. i ma 17046 mk. W okolicach mka są liczo

kurhany, które lud uważa za szwedzkie okopy.

J. Krz.

Sołokija al. *Zołokija*, rzeka, bierze początek pod Szarą Wolą, na pñ.-zach. od Tomaszowa, w pow. tomaszowskim; płynie na pñ.-wschód; na pñ.-wschód od Tomaszowa przyjmuje z praw. brzegu strugę od Rogóżna; opływa miasto od wschodu i podąża przez obszar Łaszczówki i Przeorska, zasilając w obu wsiach znaczne stawy. Pod osadą Leliszka wchodzi w pow. rawski (Rawa Ruska), granicą gm. Lubyczy i Żurawiec podąża na pñ.-wschód, przyjmując pod wólką lubycą Nętrebą od pr. brzegu pot. Krynicę, następnie zrasza obszar Tyniatysk, gdzie również od praw. brzegu zabiera pot. Łukawicę (od Lubyczy). Poniżej Mostów Małych przyjmuje z praw. brzegu pot. Prudnik (Prusnik); tu nagłe zwraca się S. na wschód aż po ws. Kornie, a odtąd na pñ.-wschód. W tym kierunku płynąc zrasza obszar Wierzbicy, Poddubiec i Uhnowa. W pñ. stronie Uhnowa zwróciwszy się na wsch., podąża przez Karów, następnie granicą gm. Korczowa i Stajów (od pñ.), a Domaszowa i Ostobuża (od pñ.); minawszy obszary Domaszowa, Woronowa, Tehłowa, wchodzi na pñ. obszar Bełza, w pow. sokalskim, ztąd w kierunku wschodnim przechodzi na obszar wsi Góry, gdzie od lew. brz. przyjmuje pot. Rzeczycę, poczem granicą gm. Zuźła (od pñ.), a Góry i Waniowa (od pñ.) podąża do Głuchowa i Ostrowa, a ztąd do Krystynopola, poniżej którego w pñ.-wsch. stronie wpada do Bugu od lew. brzegu. Na obszar Krystynopola wpływa S. kilku ramionami, które się łączą w odległości półtora klm. od ujścia. Dolina S. jest przeważnie bagienna i moczarowata. Błota poczynają się pod mstką Uhnówem i ciągną się w dół aż po Krystynopol, zajmując przestrzeń 10000 morg. żyznej gleby wzdłuż gmin: Uhnowa, Nowodworu, Domaszowa, Korczowa, Stajów, Ostobuża, Woronowa, Tehłowa, Prusinowa, Witkowa, msta Bełza, Góry, Zuźli, Żabcza Murwanego, Waniowa, Głuchowa i Ostrowa, i tworząc bagnisko zarosłe trzciną, zielskiem, chwastami, rzeczną, tak że wśród tej gąszczy trudno koryta samej rzeki doszukać. Rozpoczęte już r. 1830 roboty około osuszenia tych bagien, kilkakrotnie przerywane, ukończono dopiero r. 1859 z uregulowaniem kanału rzeki i zniesieniem jazów młynowych. Kanał ciągnie się od gm. Stajów po Bełz na przestrzeni 9 klm. Długość biegu wynosi 84 klm., z czego na powiat tomaszowski przypada 15 klm. Prąd wody leniwy. Spad wskazują liczby: 253 mt. (przy wejściu w pow. rawski); 243 mt. (powyżej ujścia Łukawicy); 236 mt. (ujście Prudnika); 232 mt. (pod Korniami); 223 mt. (pod Wierzbicą); 212 mt. (pod Uhnówem);

204 mt. (pod Ostobużem); 200 mt. (pod Bełzem); 198 mt. (ujście). W wodach S. koło Bełza żyją ryby: karaś, kleń, kobel, lin, miętus, okoń, piskorz, węgorz. Dawniej pojawiał się sum; zagiął jednak od lat 24. Rzeką tą wraz z przyległymi jej bagniskami i jeziorami posiadała niegdyś europejską sławę z obfitości pijawek. Dom kupiecki z Hamburga Van der Mosten et Co posiadał nad rzeką na gruntach wsi Domaszowa magazyny pijawek, składające się z dwu wielkich basenów, wyłożonych szczelnie na dnie i po bokach dębowymi dylami. Kanałiki do przepływu wody opatrzone były gestem drewnianymi siatkami. Baseny owe zapełnione były pijawkami, łowionymi bezpośrednio przez nadzorcę pijawczarni i kupowanymi za bezcen od okolicznych mieszkańców, następnie wielkimi partiami spławione były do Krystynopola i do Bugu, a ztamtąd do Gdańska. Dziś po usunięciu prawie z medycyny pijawek, handel niemi ustał zupełnie, a z pijawczarni domaszowskiej pozostały tylko 2 doły błotniste po basenach.

Sołokije, ws., pow. tomaszowski, gm. Jaraczów, par. Chodywanie, leży nad granicą galicyjską, ma 5 dm., 47 mk., 68 mr. gruntu piaszczystego. Ludność trudni się rolnictwem i przemysłnictwem.

X. S. S.

Sołokucza, rzeczeką w pow. mozyrskim i rzeczyskim, prawy dopływ Prypeci. Zaczyna się w pow. mozyrskim za wsią Micki, w gm. Michałki, płynąc w kierunku południowym dociera do granicy pow. rzeczyskiego, za folw. Trościenica (Obuchowiczów) ma młyn, pod wsią Prawciuki (pow. rzeczyski) porusza młyn na rozlewie, dalej zatacza półkole na wschód pod wieś Wierchni-Młynok i za wsią Niżni-Młynok ma ujście, zwróciwszy się całkiem na południe; długość biegu około 2 mil.

Sołomcza al. *Sołoncza*, jezioro w pow. kamienieckim, o 2 w. od rz. Zbrucza, między Szydłowcami a Wiktorówką, ma wodę tylko na wiosnę, latem zaś wysycha.

X. M. O.

Sołomejówka, pow. olhopolski, ob. *Salamiejówka*.

Sołomereckie, jezioro, pow. miński, uformowane z zatamowania rzki Sołomereczy.

Sołomerecza, rzeczeką w pow. mińskim, bierze początek około wsi Maćki; płynie z początku w kierunku zachodnim, następnie południowym około wsi i folw. Bucewicze (młyn), Uhlany (młyn), zaśc. Hałowiny; pod młkiem Sołomerecze rozlewa się w jezioro na 1 1/2 w. długie i 1 1/2 w. szerokie, w końcu jeziora obraca młyn i folusz; od wsi Wieszkowa przybiera nazwę Siemkówki (ob.).

Sołomerecze, mko i dobra nad jeziornym rozlewem rz. Sołomereczy (pr. dopł. Wiaczy), pow. miński, w 1 okr. pol. mińskim, gm. siemkowsko-gródecka. Posiada cerkiew p. w. O-

pieki N. M. P., fundacyi Wołodkowiczów, z obrazem słynącym za cudowny, bogato uposażoną około 28 dzies. ziemi i znaczną przestrzenią lasu. Parafia ma około 1500 wiernych. Kaplice: w Bucewiczach, uposażona 4 włókami lasu, w Sknarewiczach, Koszewiczach p. w. św. Eljasza, fundacyi obywatela Czarneckiego, i wreszcie w Wojnarowiczach p. w. Wniebowstąpienia. Poprzednio był tu monaster, fundowany w 1558 r. przez kn. Iwana Sołomereckiego i siostrę jego Annę Hlebowiczową, na który w 1576 r. zapisali wsi Borowlany i Bondaczy. W cerkwi przy monasterze tym były groby rodzinne kn. Sołomereckich (ob. Archimandryty Mikołaja, Opis hist. eparchii mińskiej, str. 100—1). Dobra S. miały 128 dm., 434 dusz pł. męz. i 2402 dzies. ziemi dworskiej. Do dóbr należały wsi i folw.: Zadworzany (10 dm., 30 dusz, 140 dzies.), Kołonica (20 dm., 66 dusz, 200 dzies.), Słoboda (20 dm., 97 dusz, 180 dzies.), Zarzecze Większe (43 dusz, 120 dzies.), Zarzecze Mniejsze (11 dusz, 80 dzies.), Wyszków (15 dm., 61 dusz, 310 dzies.), Bułasze (4 dm., 11 dusz, 50 dzies.), Hołownia (12 dusz), Słoboda (14 dusz), folw. i wś Wojnarowicze (17 dm., 48 dusz, 180 dzies.), Bieńkowiec (17 dm., 65 dm., 205 dzies.), folw. i wś Sołodzieniewicze (31 dm., 116 dusz, 300 dzies.), Hubienicze (3 dm., 10 dusz, 20 dzies.), i Kozaryn (8 dm., 2 dusze, 20 dzies.). Lasy prawie wyłącznie jodłowe. Dwa młyny na rzece, karczmy i gorzelnie znaczny przynoszą dochód. Gleba szczerkowo-gliniasta, urodzajna, produkuje żyto, owies, jęczmień, len i t. p. W okolicy pełno kurhanów i okopisk (ob. Archeograficz. Sbornik, t. 1, 44). Dawna bardzo siedziba, niegdyś gniazdo kniazów Sołomereckich, wywodzących ród swój podług jednych od Rurykowiczów, podług innych zaś (np. Kuropatnicki, t. I, 37 i Wielądek, t. I, 198) od Kiejstuta. Ród ten po mieczu wygasł pod koniec XVII, a dobra Sołomereckie po kądzieli dostały się innemu rodom (ob. t. II, 827 — 9, gdzie też podane zostały szczegóły o rodzie kn. Sołomereckich). Kolejno cały obszar dóbr sołomereckich posiadali: Stetkiewiczowie, Suchodolscy, Połubińscy, Sapiehowie. W 1745 r. w posiadanie Gródka Siemkowskiego wchodzi Antoni Chmara, skarbnik miński, Sołomerecze zaś w 1751 r. nabywa za 110000 złp. Michał Golejewski, cześnik smoleński, ten zaś w 1763 r. odstępuje S. Michałowi i Katarzynie z Galimskich Wołodkowiczom, sstom hajeńskim, w rodzie których do dziś pozostaje. Do 1883 r. S. było własnością Józefa Wołodkowicza, poczem przeszło sukcesyjnie do syna jego Wincentego, sędziego honorowego pow. lepelskiego. W 1674 r. S. były w zastawie u Krzysztofa Michała i Eufrozyny z Ju-

rewiczów Szpilewskich; w 1745—48 r. w zastawie trzymał je Rafał Szpilewski, horodniczy mścisławski; w 1748 — 51 r. Michał Golejewski.

A. Jel.—A. K. Z.

Sołomianka, wś, pow. sejneński, gm. i par. Berzniki, odl. od Sejna 7 w., 1 dm., 3 mk.

Sołomianka 1.) wś, pow. święciański, ob. *Słomianka* 3.). Leży nad rzeką Konciarzyn, o 28 1/2 w. od Święcian, ma 8 dm., 111 mk. katol. 2) **S.**, karczma, tamże, mą 1 dm., 4 mk. żydów. 3) **S.**, karczma, pow. borysowski, na gośc. wiodącym do Hniezdziłowa, w pobliżu rzki Ponii, w gm. Witunice. 4) **S.**, karczma nad bezim. dopł. Isłoczki, pow. miński, w gm. Raków (o 2 w.), przy gośc. handlowym mińsko-rakowskim. 5) **S.**, karczma, pow. miński, przy drodze ze wsi Buzuny do wsi Giniewicz. 6) **S.**, karczma, pow. nowogródzki, gm. Nowa-Mysz, przy gośc. z Darewa do Baranowicz, st. dr. żel. mosk.-brzeskiej. 7) **S.**, karczma nad Niennem, pow. nowogródzki, gm. Jeremicze. 8) **S.**, karczma, pow. piński, na gośc. wołyńskim, o 4 w. na zachód od Pińska. 9) **S.**, wś, pow. rzeczycki, w gm. Karpowicze, ma 4 osady; należała do dom. Eutuszkievicze Horwatów. 10) **S.**, uroczysko, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Zabłudowo, o 13 w. od Białegostoku. 11) **S.**, wś, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. Obrubniki, o 35 w. od Białegostoku. 12) **S.**, folw., pow. grodzieński, w 3 okr. pol., gm. bogorodzicka, o 42 w. od Grodna. 13) **S.**, uroczysko, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Żyrovice, o 17 w. od Słonima. 14) **S.**, uroczysko, tamże, w 4 okr. pol., gm. Kozłowszczyzna, o 26 w. od Słonima. 15) **S.** 1 i 2, dwie wsi, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Makowlany, o 17 w. od Sokółki. 16) **S.**, ob. *Słomianka*.

Sołomianka 1.) uroczysko na gruntach wsi Hrebienie, pow. kijowski, posiada karcznię i 3 osady. Od 1686 r. do 1795 r. była tu komora pograniczna. 2) **S.**, ob. *Sołomienka*.

Sołomieniszki, wś, pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 43 w. od Kowna.

Sołomienka 1.) przedmieście Kijowa, przy dworcu drogi żelaznej, zamieszkałe przeważnie przez robotników warsztatów kolejowych. 2) **S.**, ob. *Sołomianka*.

Sołomiennyj Zawod, st. poczt. w pow. aleksińskim gub. tulskiej, ob. *Dmitriewskoje Siolo*.

Sołomieś, żmujdzkie *Salamiestis*, mko i dwór nad rzeką Raszną, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 42 w. od Poniewieża, ma 5 dm., 64 mk., kościół katol. p. w. N. M. P., w 1818 r. z drzewa wzniesiony przez hr. Morykon, filialny par. Wobolniki, kaplicę ewangelicko-reform., dom przytułku dla ubogich, gorzelnia i browar. Parafia ewang.-reform. ma 55 dusz. Własność niegdyś ks. Radziwiłłów linii bir-

zańskiej, następnie hr. Morykonich, nabyta w 1819 r. przez Michała hr. Tyszkiewicza.

Sołomija, *Salamija* (urząd.), pow. olhopolski, ob. *Salamejówka*.

Sołomin al. *Sołomyn*, wzgórze, na lew. brz. Czeremoszu, na obszarze Załucza, pow. śniatyński, w paśmie rozwijającym się między Czeremoszem a Rybnicą, dopł. Prutu. Wzn. 259 mt. n.p.m. Na zach. leży Wysoki Obicz (300 mt.), dalej na zach. Podhirz (308 mt.), wreszcie Korabin nad Rudnikami (350 mt.).

Sołomina Dolina, w obr. gm. Jaweza, pow. rohatyński, ciągnie się od płn.-zach. ku pld.-wschod. aż na obszar gm. Koniuszek. Wzn. płn.-zach. krańca 275, pld.-wsch. 258 mt.; moczarowata.

Br. G.

Sołomiuka, zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 35 w. od Dżisny, 1 dm., 3 mk.

Sołomir, folw., pow. piński, w 3 okr. pol. stołińskim, gm. Raczyk, pomiędzy wsiami Wiczówka i Wieszni.

A. Jel.

Sołomirka, ws. skarbowa nad Bohem, pow. lityński, na pograniczu pow. winnickiego, okr. pol. St. Sieniawa, gm., par. kat. i sąd Chmielnik (o 12 w.), o 23 w. od Lityna, ma 112 osad, 660 mk. (116 jednodworców), 1144 dzies. ziemi włosc., 39 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Jana, wzniesiona w 1784 r., ma 1334 parafian. Należała do dóbr starościeńskich, w 1817 r. nadana radcy st. Hołochwastowowi, z opłatą kwarty 553 rs. Hołochwastow wkrótce ustąpił prawa swoje Janowskiej.

Dr. M.

Sołomirz, wzgórze, na płn. od wsi Soroki, w pow. skałackim, 350 mt. n.p.m.

Br. G.

Sołomka, futor, pow. latyczowski, par. Latyczów.

Sołonna, ws., pow. proskurowski, okr. pol., sąd i st. poczt. Satanów, gm. Juryńce, par. katol. Tarnoruda (o 8 w.), o 25 w. od Felsztyna, ma 288 osad, 1128 mk. (4 jednodworców), 1373 dzies. ziemi włosc., 1364 dworskiej z Rypną al. Rybną i Serbinowem; cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., wzniesiona w 1765 r., ma 1140 parafian. Piękny ogród. Należała do klucza satanowskiego Odrowążów, Kostków, Sieniawskich i Czartoryskich, w ostatnich czasach Iwanowskich, obecnie drogą wiana za Jadwigą Iwanowską, Zaleskich.

Dr. M.

Sołomochówka, część wsi Mironówki, w pow. kaniowskim.

Sołon, rzeczka w pow. bobrujskim, drobny, bagnisty lewy dopływ Oressy. Zaczyna się w okolicy wsi t. naz., płynie lasistymi moczarami w kierunku południowym, przecina dawną szosę brzesko-bobrujską i ubiegłszy przeszło 2 mile uchodzi naprzeciwko zaśc. Zaproże.

A. Jel.

Sołon, ws. nad rzeką t. n., pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. Horki, przy daw-

nej szosie brzesko-bobrujskiej, ma 27 osad; gruntu piaszczyste.

A. Jel.

Sołona 1.) ws., pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. i dobra Wołożyn, okr. wiejski Poniżie, o 60 w. od Oszmiany, ma 16 dm., 135 mk., w tej liczbie 100 prawosł., 26 katol. i 9 żydów (w 1864 r. 63 dusz rewiz.). 2.) **S.**, ws. nad Dobośną, pow. rohaczewski. Poniżej S. Dobośna uchodzi do Dniepru.

Sołona, rzeka w pow. i gub. ekaterynosławskiej, bierze początek na pograniczu pow. wierniednieprowskiego, płynie równolegle z Bazawłukiem (lew. dopł. Dniepru), do którego uchodzi od lew. brzegu na pograniczu gub. chersońskiej.

Sołonce al. *Tyn*, błoto, w pow. nieżyńskim gub. czernihowskiej, przerznięte rz. Uda, ma 25 w. długości i do 30 szerokości. Niedostępne, zarosłe jest krzakami.

Sołonceza, rzeczka w pow. lepelskim, ob. *Kozinka*.

Sołonceza, jezioro, pow. kamieniecki, ob. *Sołonceza*.

Sołoncezanka, rzeczka w pow. lepelskim, ob. *Kozinka*.

Sołone Wikno (słone okno), źródło słone na obszarze Kołtowa, w pow. złoczowskim.

Sołonecki Potok, powstaje z dwu potoków, z których jeden płynie od Sołonki Wielkiej, drugi z Sołonki Małej, w pow. lwowskim, oddziela je wzgórze „Horb“. Połączywszy się wchodzą na obszar gm. Maliczko-wie, gdzie od lew. brzegu wpadają do Szczerku. Długi 6 klm.

Br. G.

Sołonecin, wzgórze polne w gm. Ipotestie, w pow. suczawskim, 402 mt. n.p.m. Na pld. od niego wzgórze Rediul (432 mt.). Z pod S. płynie ku pld. pot. Niemiric.

Br. G.

Sołonica, pcw. trocki, ob. *Solenica*.

Sołonica 1.) rzeka w gub. kostromskiej i jarosławskiej, prawy dopływ Wołgi. Bierze początek w lasach pow. nerechteńskiego, zrasza pow. nerechteński i jarosławski, płynie kręto w kierunku płn.-zachodnim, i ubiegłszy do 80 w. uchodzi do Wołgi w pobliżu monasteru św. Mikołaja na Bajbakach. Szeroka od 8—15 saż., głęboka od 2—4 arszynów, dno ma w górnym biegu ilaste, w dolnym gliniaste i piaszczyste. 2.) **S.** al. *Matyaszówka*, rzeka w pow. łubieńskim gub. poławskiej, lewy dopływ rz. Suły. Bierze początek w pobliżu granic pow. mirgorodzkiego i chorolskiego i ginie w błotach Suły poniżej mta Żubny.

J. Krz.

Sołonica, chutor, pow. krzemieneczki gub. poławskiej, na prawo od drogi transp. z Krzemieneczuga do Poławy, ma 357 dm., 1978 mk.

Sołonec, jezioro w pow. lepelskim, prze-

plywa przez nie rzeka Kozinka, zwana także Sołończą al. Sołoneczanką.

Sołonec, wś, pow. lepelski, w 1 okr. pol. do spraw włośc., gm. Miniczany (Minicze), w 1863 r. 23 dusz rewiz.

Sołonec 1.) potok, powstaje w Kamionce Wielkiej, pow. horodeńskim; płynie kręto na wschód i uchodzi do Gruszki od praw. brzegu na obszarze Jakubówki. Długość 3 klm. 2.) **S.** al. *Solonec*, rzeka, powstaje w gm. Pertestie Górne, pow. radowieckim, u źródeł leśnych, u płu. podnóża Frazyna (Frassin, 934 mt.); płynie na wschód przez Majdan i Nowy Sołonec, następnie przez Pertestie Górne i Dolne. Tu przyjąwszy od praw. brzegu strugę Werwatę, zwraca się ku płu.-wschod. przez wś Łudymore, Sołonec, Teodorestie i Farhowce (Parhoutz), poniżej których wpada do Suczawy od praw. brzegu. Długość biegu wynosi 33 klm. Znaczniejsze dopływy od prawego brzegu są: Blondec i Werwata al. Warwata, a od lew. Rakowa i Keszwana. Spad wód 900 mt. (źródło); 490 mt. (w Nowym Sołonce); 338 mt. (poniżej ujścia Keszwany), 316 mt. (ujście). 3.) **S.** al. *Solonec*, potok, bierze początek ze źródeł leśnych, na zach. zboczu Kiczery (787 mt.), w obr. Wyżnicy, pow. wyżnickim, płynie zrazu na płu., wchodzi na obszar Berhometu Sereckiego, płynie pod lasem Sołonce i wzgórzem Sławcem (501 mt.), a na Jeremim polu wpada do Mihodry. Długi 7 klm. i pół. 4.) **S.**, potok, powstaje z połączenia S. Wielkiego i S. Małego. Oba potoki mają źródła w obr. Banili, pow. storożynieckim, na wschod. stoku góry Stajki (876 mt.); S. Wielki płynie ku wsch., a potem na zachód, S. zaś Mały płynie ku wsch., a potem ku płu. Obie wają oba połogie wzgórza Slatynę (745 mt.), u której podnóża łączą się w jeden. Odtąd S. płynie dolinką szerszą i uchodzi wkrótce do Seretu Małego w obr. Banili. Długi 10 klm. 5.) **S.**, potok, powstaje w obr. gm. Krasny Iłskiego, w pow. storożynieckim, u płu. podnóża góry Kruzylora (Crusilor), 871 mt. wys. Płynie leśnym parowem na wschód, i uchodzi do Serecela z praw. brzegu. Długi 11 klm. 6.) **S.**, także *Negryczyna*, *Negostyna*, potok, powstaje w obr. Negostyny, pow. sereckim, tworzy granicę kraju na niewielkiej przestrzeni, poczem płynąc ku płu. zrasza obszar Negostyny, następnie Seretu, wpada do Seretu z praw. brzegu. Długi 4 klm. *Br. G.*

Sołonec, wś, pow. rohatyński, o 2 klm. od Rohatyna (par. rz.-kat.), gr.-kat. par. Wierbełowce. Obszar dwor. i włośc. należy do gm. Załuże. Własność Ludwika hr. Krasińskiego. W 1870 r. 316 mk.; w 1880 w gm. 278. W Żółkwi 28 listopada 1688 r. Jan III potwierdza cessę wsi „Solonice“, wójtostwa Kupisze Balinieckie w Halickiem, uczynioną

przez Anielę Olewińska, wdowę po Andrzeju Kamińskim, podsejdu lwowskim, na rzecz Jana Gładkowskiego, pułk. król. (Akta gr. i ziem., t. X, str. 359, ust. 6017). *B. R.*

Sołonec 1.) niem. *Solonetz*, *Solonec*, wś, pow. i obw. sąd. suczawski, nad pot. Sołonce, który przybywa z Komanestie i płynie ku płu.-wsch. do Todorestia (Theodorestie), a ztąd do rz. Suczawy. Obszar S. graniczy od płu.-wsch. z Todorestiem i po części z Kostyną, od płu. Baluczana, od płu.-zach. z Komanestiem, a od zach. Keszwana. Obejmuje 1360 ha 35 ar. Z obszaru Keszwany spływają potoki: Rososz i Keszwana do Sołonce. W płu.-zach. zakątku wznosi się lesiste wzgórze Miestecin (433 mt.). Płu.-wsch. połacie obszaru S. zajmuje las Dąbrowa, z górami Budegan (443 mt.) i Goratur (486 mt.). Wznies. wsi nad rz. Sołonce 336 mt. W r. 1869 było 136 dm., 679 mk. W r. 1880 było 147 dm., 731 mk.; 708 gr.-orm., 5 katol., 18 żyd.; 708 Rumun., 19 Niemc., 3 Rusin., 1 innej narodow. Własność barona Mikołaja Kapri. Par. rz.-katol. i gr.-katol. w Kaczyce, gr.-orm. i st. poczt. w Todorestiu. Jest tu cerkiew filialna gr.-orm. p. w. św. Mikołaja, zbudowana z drzewa 1764 roku, przez Diamastata Grebencea. 2.) **S.**, niem. *Solonetz*, wólka, w gm. Banili Mołdawskiej, pow. suczawski, nad pot. t. n. W r. 1880 było 58 dm., 289 mk. 3.) **S.**, wólka, w obr. gm. Todorestia, pow. i obw. sąd. suczawski. W r. 1880 było 7 dm., 4 mk. 4.) **S.** al. *Bożydar*, niem. *Solonetz*, kopalnia węgla brunatnego w obr. Karapczowa nad Czeremoszem, w pow. wyżnickim. 5.) **S.** *Nowy*, niem. *Neu-Solonetz*, z przys. *Majdanem*, wioska, w pow. sereckim, w obw. sąd. soleckim, tworzy z Pertestiami Górnymi jedną gminę, nad potokiem Sołonce, w okolicy górskiej i lesistej, liczy 126 dm., 752 mk. (744 rz.-kat., 2 gr. orm., 6 żydów), z tego na Majdan przypada 15 dm., 75 mk. W r. 1869 było 82 dm., 640 mk. Jest tu szkoła jednokl. ludowa. Własność funduszu rel. gr.-orm. Par. rz.-kat. i st.-poczt. w Kaczyce. *Br. G.*

Sołonievice, dobra, pow. lepelski, w 4 okr. pok. do spraw włośc., gm. Sieliszce, własność niegdyś Sielickich, następnie Sielawów, dziś drogą wiana Szyrynów. Należą do dóbr Hermanowicze Nowe. S. i Sieliszce, miały 3005 dzies. rozległości i były własnością Piotra Kmitynicza Sielawy, † 1861 r. (ob. Złota księga, VII, 202).

Sołoniewo, w dokum. *Slonwa*, *Słohwa*, sióło nad Styrem, pow. dubieński, na płu. od Boiremla.

Sołonka *Mala i Wielka*, wś, pow. lwowski, 10 klm. na płu. od Lwowa. Na płu. leżą Sokolniki, na wschód Żubrza i Żyrawka, na płu. Porszna, na zach. Nagórzany. Wś leży w

dorzeczu Dniestru. Wodę z płu. części obszaru uprowadzają potoki Sołonecki Mały i Wielki na zach. ku Szezerkowi, a z pld. strony Kower, dopł. Szezerka. Najwyższe wznies. dochodzi 348 mt. na pld.-wschd. Na płu.-zach. „Horb“ 334 mt. Przez wschodnią część wsi idzie gościniec lwowsko stryjski. Własność wiek. ma łąk i ogr. 9; wł. mn. roli or. 1610, łąk i ogr. 281, past. 253 morg. W r. 1880 było 184 dm., 879 mk. w gminie (82 dm., 393 mk. w S. Małej, 102 dm., 486 mk. w S. Wielkiej), 817 gr.-kat., 49 rz.-kat., 9 izrael., 4 innych wyznań; 828 Rusinów, 51 Polaków. Par. rz.-kat. w Zubrzy; gr.-kat. w Sołonce Wielkiej, dek. szecerzecki. We wsi jest cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., szkoła etat. jednokl. i kasa pożyczk. gm. z kapit. 350 złr. Dokumentem wystawionym w Zubrzy d. 4 maja 1433 r. poświadczają Wincenty z Szamotuł, kaszt. międzyrzecki i ssta ruski, i Dobko ze Sprowy, podkomorzy ruski, że na rozkaz króla odgraniczyli wsie Zubrę i Sołonkę (Liske, A. G. Z., t. V, str. 71). W Piotrkowie d. 8 lutego 1501 r. określa Jan Olbracht, z powodu zniszczenia dokumentów wsi Sołonki i Żyrawki, prawa i obowiązki mieszkańców tychże wsi, zaś w dwa dni później wydaje także starostom lwowskim zakaz zabierania spuścizny po zmarłych mieszkańcach wsi Sołonki i Żyrawki, przeznaczającą krewnym (l. c., t. IX, str. 188, 191). W Grodnie d. 22 marca 1522 r. zakazuje Zygmunt I Adamowi Korzobokowi, poborcy żydów, obciążać podwodami poddanych z S. i Żyrawki. D. 4 czerwca 1553 r. poleca Zygmunt August Janowi z Mielca, woj. podolskiemu, sście grodeckiemu i chmielnickiemu, aby bronił przywilejów S. i Żyrawki, dotyczących dostarczania podwód. D. 11 września 1561 nakazuje Zygmunt August poddanym wsi S., aby zjawili się przed komisarzami królewskimi w sprawie ich z popem Eliaszem o dziesięcinę. D. 28 kwietnia 1563 r. król, na skargę mieszkańców S. o nieprawne wybieranie dziesięciny, nakazuje Piotrowi Barzy z Błażewa, kaszt. przemyskiemu i sście lwowskiemu, by spór ten zbadał i załatwił. D. 30 października 1564 rozstrzyga Piotr Barzy spór między Eliaszem, parochem, a kmieciami. Dnia 9 stycz. 1569 przyrzekają cywun i poddani S. nienastawać na życie Eliasza i zawierają z nim ugodę o dzierżawę. D. 12 wrześ. 1569 Zyg. Aug. dowiedziawszy się, że Piotr Borecki przywłaszczył sobie niektóre części S. i Porszny, rozkazuje Andrzejowi Barzemu, zastępcy star. lwow., wejść w tę sprawę. D. 26 lipca 1570 poleca Zyg. Aug. Wojciechowi Starzechowskiemu, podkomorzemu lwow., ustanowić granicę między wsią Miłonowice, do Kunatów należąca, a królewskimi wsiami Porszną i S.

D. 30 marca 1577 potwierdza Stefan Batory dokument Zyg. Aug. wydany w Wilnie 28 stycz. 1561 dla wsi S. i Żyrawki. D. 25 sierp. 1578 potwierdza król wybór popa dokonany przez gromadę wsi S. i aprobowany przez ststę lwowskiego Herburta z Fulsztyna. D. 5 czerw. 1593 uwalnia Zygmunt III mieszkańców wsi S. od podatków (Arch. Bern., C., t. 348, str. 1190). D. 2 maja 1596 pozwala Zygmunt III Steczkowi Chwiedkowiczowi odstąpić synowi swemu Mikołajowi ciwunstwo we wsi S. (l. c., T., t. 38, str. 350). Dnia 4 grud. 1641 zatwierdza Władysław IV wyrok komisarzy swoich w sprawie sporu S. ze Stanisł. Mniszchem, ststą lwowskim. D. 12 maja 1661 r. potwierdza Jan Kazimierz wyrok swoich komisarzy, rozstrzygający spór poddanych z S. ze ststą lwowskim. D. 25 paździer. 1671 pozwala król Michał poddanym wsi S. sprzedawać od św. Małgorzaty do św. Agnieszki w każdą sobotę mięso we Lwowie. D. 20 października 1679 uwalnia Jan III poddanych S. od ciężarów wojskowych. (Szereg przytoczonych tu aktów i wiele innych mniej ważnych, dotyczących S., mieści Archiwum Bernard. we Lwowie). W Volum. legum (Petersburg, t. VII, str. 161) spotykamy następną uchwałę sejmu z d. 3 grudnia 1764 r.: „Zważając szczerze bardzo starostwa naszego grodowego lwowskiego prowenta, a jeszcze i tych umniejszenie skasowaniem na teraźniejszym Sejmie foraliorum, tudzież mając sprawiedliwe względy, że ststa teraźniejszy na reparacyą zamku dla trybunału małopolskiego i utrzymywanie starościńskich ludzi, expensę mieć będzie znaczną, zaczęm wsie nasze S. i Żyrawkę w woj. ruskiem, ziemi lwow. leżące i zdawna ku star. lwowskiemu należące, do tego starostwa i prowentu jego, wraz z propinacyą przywracamy i przyłączamy. A uchyliwszy na stronie dawne tych to wsianów obojęt wsi na wypełnienie pewnych nam posług, dane od przodków naszych przywileje i uwolniwszy onych od tychże posług, aby odtąd na ich miejsce starości lwowskiemu podobne powinności czynsze i daniny, jak i inne wsie nasze w okolicznych pełnią starostwach, oni także wypełniali, stanowimy, salva pendenza quarta proventuum z tychże wsi, jakie się pokażą, ad aerarium Reipublicae“. *Lu. Dz.*

Sołonowaty, strumień, uchodzący do rzeczu Horochowatyj, dopływu Ingufu.

Sołopele, wś, pow. rossieński, par. lalska.

Sołopiaciszki, wś włośc. i fol. prywatny, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 37 w. od Lidy, a 19 w. od Ejszyszek, 43 mk. kat. *A. T.*

Sołosz, jezioro w pow. lucyńskim.

Sołosz, po łotew. *Solosza*, wś, pow. lucyński, w 3 okr. pol. do spraw włośc., gm. Lau-

der, par. Brygi, od 1680 r. własność Kubli-
ckich; w 1863 r. 148 dusz rewiz.

Sołota, jezioro w pow. wileńskim, pod zaśc.
Dworzyszcze.

Sołoteza, siółe nad rzką t. n., pow. i gub.
riazańska, a 18 w. od Riazania, przy drodze
do Włodzimierza, ma 116 dm., 1235 mk., cer-
kiew, monaster męzki, założony w 1390 r.
przez w. ks. Olega Iwanowicza, szkoła.

Sołotino Suche, sióło nad rzką Suchą Sołot-
tinką, pow. obojański, gub. kurskiej, ma 173
dm., 1546 mk.

Sołotkowce, mylnie, ob. *Sołodkowce*.

Sołotwa al. *Hedwiśnia*, potok, ob. *Smolinka*.

Sołotwianska-Bystrzyca, ob. *Bystrzyca*
1.).

Sołotwin 1.) w dok. także *Sołowin*, wś,
pow. kowelski, na pograniczu pow. włodzi-
mierskiego i łuckiego, na pld.-wschód od Ko-
wla a na wschód od siółu Kaspieczowa (pow.
włodzimierskiego), niegdyś własność bisku-
pów włodziwskich. 2.) **S.**, sióło nad rzką
Kodenką, dopł. Hujwy, pow. żytomierski, o 6
w. na pld. od mka Kodni (par. kat.), okr. pol.
Kotelnia, gm. Sołotwin, o 19 w. od Berdyczow-
wa. Własność hr. Ledóchowskiego. Urządzo-
no tu filią muzeum pszczelniczego. Gospodar-
stwo pasieczne prowadzi się w 800 ulach.

Sołotwina 1.) góra lesista, na granicy
Hutara i Tucholki, w pow. stryjskim, na
dziale wodnym między Rostoką (odnogą Bry-
nówki) a Wądrówką, w paśmie lesistem zwa-
nem Romaniowcami. Wznies. 830 mt. n.p.m.
2.) **S.**, wzgórze polne, na pld. od Rożnowa,
pow. śniatyński, na lew. brzegu pot. Chom-
czyna, dopł. Rybnicy. 3.) **S.**, szczyt lesisty
w Karpatach wschodnich, dziale skolsko-de-
latyńskim, w obr. Lolina, pow. doliński, w pa-
śmie „Czornyj Horb“, tuż na zach. od działu
górskiego Mszany (1724 mt.); nad źródłami
Mszanki i Sołotwiny. Od niej na pld.-zach.
szczyt Hyczowa (1277 mt.) i Kruhła Młaka
(1261 mt.) nad źródłami Świcy. Na pld. bie-
ży grzbiet ze szczytem Szywaną (1650 mt.),
łączący się z pasmem Jajców (1683 mt.).
Wzn. 1355 mt. n.p.m. (szt. gen.): Ob. *Hyczowa*.
Jajce, *Mszana*. 4.) **S.**, wzgórze polne, na
wschód od Bortkowa, pow. złoczowski, na
praw. brzegu Gołogórki i jej dopł. Sołotwiny.
Wzn. 242 mt. n.p.m. *Br. G.*

Sołotwina 1.) potok, w dolnym i średnim
biegu *Papiernią* zwany, powstaje w obr. Dzie-
więcierza, pow. rawski, z pod grupy chat,
Sołotwiną zwanej; płynie na zach. u pld., pod-
nóża góry Buczyny (362 mt.), opływa pld.-
zach. brzeg lasu Puhary (284 mt.), mija wieś
Horyniec, gdzie od praw. brzegu zabiera pot.
Glinianiec, zwraca się wyżej ku zach., od uj-
ścia pot. Radrużki, przerzyna obszar Wólki

Horynieckiej a w obr. Baszni, poniżej przys.
Słotwiny, wpada do Smolinki al. Sołotwy.
Długi 15 klm. 2.) **S.**, w dolnym biegu *Panną*
zwany, potok, wypływa w obr. gm. Zyndra-
nowej, w pow. krośnieńskim, z pod Jałowej
Kiczery; płynie na pld. przez Zyndranowę i
pld.-wschodni obszar Tylawy górską doliną;
w Tylawie przyjmuje od lew. brz. Mszanę al.
Mszankę i zwraca się na pld.-wschód, ucho-
dząc na granicy Tylawy i Zawadki do Jasioł-
ki z lew. brz. Długi 12 klm. Z dopływów
ważniejsze są: Miśko, Doszczanka i Matesin.
3.) **S.**, potok, powstaje na granicy gm. Pola-
ny i Seredniego Małego, w pow. liskim, z pld.
pochyłości Odrytu, z pod Hulskiego Wierchu
(846 mt.); płynie na pld., uchodząc w Polanie
do Czarnej (praw. dopł. Sanu). Długi do 4
klm. 4.) **S.**, potok górski, także *Czornyj Horb*,
wypływa w Lolinie, pow. doliński, z pod góry
Sołotwiny (1355 mt.); płynie skalistym wą-
wozem na pld.-zach. przez las Czornyja Hor-
ba, uchodząc pod lasem Sołotwiną, naprzeciw
góry Megli Małej (1240 mt.), do górnego ra-
mienia rz. Świcy. Długi 4 1/2 klm. Ujście
leży 934 mt. n.p.m. 5.) **S.**, struga, powstaje
w obr. Lackiego Wielkiego, w pow. złoczow-
skim, na pld. od wsi, na łąkach moczarowa-
nych; płynie na pld.-zach. rowem dla osusze-
nia łąk wykopanym, po pod fol. Kazimierów-
kę, przerzyna obszar Olszanicy i Bortkowa,
gdzie u pld. krańca wsi wpada do Gołogórki
z praw. brzegu. Długa 14 klm.; spad wód
powolny. 6.) **S.** al. *Słotwina*, potok, powstaje
w obr. Humnisk, pow. kamionecki, z gajów
„Za potokiem“; opłynawszy wieś zwraca się
na wschód, dąży do Czuczman Humniskich,
przepływa przez środek miasta Buska, oddzie-
lając Długą i Krótką stronę od wnętrza mia-
sta i poniżej Wolan i Ostapkowiec, przed-
mieść buskich, wpada do Bugu z praw. brze-
gu. Długi 12 klm. 7.) **S.**, potok górski, po-
wstaje w obr. Libohory, pow. tureczański, z pod
działu górskiego Kindrata (1158 mt.), w Ro-
stocze Lachowej, i ubiegłszy 4 1/2 klm. wpada
do Syhły, dopł. Oporu. 8.) **S.**, potok, po-
wstaje u północ. podnóża góry Leksora (1016
mt.), w obr. gm. Kalny, pow. doliński; tworzy
granice gm. Kalny i Rostoczek i na obszarze
Rostoczek wpada od praw. brz. do Rostoczki.
Długi 5 klm. Na lew. brzegu potoku Kocko-
wa góra (703 mt.). 9.) **S.**, nazwa dolnego
biegu pot. Putny. 10.) **S.**, potok, dopł. Buch-
ty, ob. *Słotwina*. *Br. G.*

Sołotwina, dawniej też *Krasnopol*, mko nad
rz. Bystrzycą, pow. bohorodeczański, odl. 15
klm. na pld. od Bohorodeczan. Obszar dwor.
1677 mr. (1526 nr. lasu), gminny 2980 mr.
W 1870 r. było 2751 mk.; w 1880 r. w gm.
3117, na obsz. dwor. 49. Sąd pow., poczta,

teleg., par. rz.-kat. i gr.-kat. w miejscu. Kościół par. rz.-kat. istniał przed 1666 r., zaś 1740 r. Paweł Benoe, instygator królewski i ststa sołotwiński, pomnożył dotacją i wznosił kościół drewn. p. w. Niepok. Poczęcia N. P. M. Parafian w samej S. 130, wcielonych 21 miejscowości: Babeze, Bitków, Bogrówka, Chmielówka, Dzwiniacz, Głęboka, Hlebówka, Jabłonka, Kosmacz, Kryczka, Krzywiec, Manasterczany, Maniawa, Markowa, Mołotków, Porohy, Rakowiec, Rosólna z Bania, Starunia, Zarzycze, Żuraki, w nich rz.-kat. 592, izrael. 2000. Cerkiew par. (dek. bohorodeżański, dyecezya stanisławowska) istniała już w XVI w. Miasteczko to otrzymało (w XVII w.?) nazwę „Krasnopol“, o czym świadczy dawna pieczęć gromadzka z napisem: „Sigillum Civitatis Crasnopoliensis S. R. M.“ Nazwa ta jednak nie utrzymała się. Cerkiew p. w. Narodzenia N. P. Maryi drewniana, z 1775 r. Do r. 1799 było w S. trzy cerkwie z odrębnymi parafiami: św. Mikołaja z metrykami od 1711 r.; Uśpienia N. P. Maryi z metr. od 1707 r. i Narodzenia N. P. Maryi z metr. od 1698 r. W 1799 r. nastąpiła koncentracja 3 parochi w jedną a cerkiew Narodz. N. P. M. stała się macierzystą i metryki zaczęto od 1801 r. prowadzić dla tej cerkwi i dla cerkwi Uśpienia N. P. M. jedne, a dla przyłączonej „Zarzyczki“ zaprowadzono osobne. Obecny patron: Jan i Teodor baron. Liebig. Cerkiew Uśpienia nie istnieje obecnie. W głównej parafii gr.-kat. 1386, w przyłączonej „Zarzyczce“ cerkwi nie ma, lecz w 1801 r. przeznaczono dla tej parafii cerkiew św. Mikołaja (z 1700 r.) w mku S., sami zaś gr.-kat. należeli do parochii Rakowiec, od której odłączeni zostali około 1830 r. Ogólna liczba gr.-kat. w obu parafiach 2220. W S. znajduje się szkoła etat. 2-klas.; na cmentarzu kaplica św. Trójcy. Według lustracyi z 1663 r. „Krasnopolie alias Sołotfina“ dzierżawa: mieszczanie zamyślają podać prośbę do Króla JMei o nadanie prawa magdeb. Jest tu bania solna“. Lustr. z 1765 r. podaje: „Sołotwina, dzierżawa w posesyi Rafała Skarbka, chorąż. kołomyjskiego, gospodarzów w mieście i na przedmieściu: katol. 146, żyd. 82 z komornikami, domów rynkowych 44, zatylnych 160, fara, cerkwi 3; Rogowszczyzna, gostyna od owiec, dziesięcina pszczelna, oczkowe od pni, czynią zł. 5478 gr. 21; sadowina, kiedy zrodzi, 10-te drzewo na dwór zawiązuje się. Dochód z dzierżawy zł. 23387 gr. 25 den. 6, dochód zaś z bań żupnych zł. 5117 gr. 17 den. 10, potrąciwszy wydatek pozostaje czystej intraty zł. 25.013 gr. 5 den. 10. Warzelnia soli zamkniętą została około 1788 r. Sołotwińskie albo krasnopolskie starostwo niegrodowe, w woj. ruskiem, ziemi halickiej, podług lustracyi

z r. 1764 obejmowało mko Sołotwinę i wsie: Manasterczany, Rakowiec, Krzywiec, Jabłonkę, Bogrówkę, Porohy i Kryczkę. W r. 1771 posiadał je Rafał Skarbek, chorąży kołomyjski, wraz z żoną Teresą z Bohuszów, którzy zeń opłacali kwarty złp. 6253 gr. 8, a hyberty złp. 1011 gr. 14. Zajęte przez rząd austriacki d. 18 maja r. 1779, sprzedane przezeń zostało po części Franciszkowi Kwiatkowskiemu w r. 1812 a w pozostałej reszcie spółce r. 1868. *B. R.*

Sołotwina 1.) al. *Słotwina*, grupa domów w Baszni Górnej, pow. cieszanowski. 2.) **S.**, kol. w Mizuniu, pow. doliński. 3.) **S.**, domy w Wełdzirzu, pow. doliński. 4.) **S.**, zagroda włośc. w Olszanach, pow. przemyski. 5.) **S.**, część Dziewięcierza, w pow. Rawa Ruska. 6.) **S.**, grupa domów w Potyliczu, pow. Rawa Ruska. 7.) **S.**, ob. *Potażarnia*. *Lu. Dz.*

Sołotwina 1.) *Wielka*, węg. *Nagy Szlatina*, wś, w hr. ungwariskiem (Węg.), kościół filial. gr.-kat.; obszerne lasy. Do S. należą kapiele Derene; 498 mk. 2.) **S. Mała**, węg. *Kis al. Pusztá-Szlatina*, wś, w hr. ungwariskiem; winnice, lasy, 227 mk.

Sołotwinki, mylnie, ob. *Saliwonki*.

Sołoty, jezioro i wś, pow. grodzieński, ob. *Sałaty*. Leżą przy linii dr. żel. warsz.-petersburskiej.

Sołowa, wś, pow. przemysłański, odl. 3 klm. od Kurowic (urz. poczt.), o 16.5 klm. od Przemysła. Obszar dwor. 602, włośc. 627 mr. W 1870 r. 453 mk.; w 1880 r. w gm. 460, na obszarze dwors. 65; rz.-kat. 105, par. Wyżniany, gr.-kat. 293, cerkiew św. Michała, par. Kurowice; szkoła filial. Właśc. pos. dwors. spadkobiercy Alfreda hr. Potockiego (klucz Kurowice). *B. R.*

Sołowarce, wś włośc. nad Mereczanką, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Orany, okr. wiejski Mergazery, o 6 1/2 w. od gminy a 62 w. od Trok, na 9 dm., 62 mk. kat. i 7 żyd. (w 1864 r. tylko 19 dusz rewiz.); młyn wodny.

Sołowicha i Kamionka, zaśc. pryw., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Łuczaj, o 76 w. od Wilejki, 2 dm., 25 mk. kat.

Sołowicze, wś nad rz. Turą, pow. kowelski, na pograniczu włodzimierskiego, na pld.-zachód od mka Turyjska, niegdyś sioło zamkowe włodzimierskie.

Sołowiec, folw., pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Ratajczyce, o 31 w. od Brześcia.

Sołowiec, *Solowiec* 1773 i *Sulowice* 1789 r., pustkowie do Jastrzębia, w pow. świeckim. W 1777 r. 2 gburów, 1 kom.; dziś nie istnieje.

Sołowiecki, monaster męzki staupogigialny, w gub. archangielskiej, na wyspie Sołowieckiej, na morzu Białem. Założony w pier-

wszej połowie XV w. przez błog. Hermana i św. Zosima, w 1594 r. opasany murem z wieżami i strzelnicami, posiada obecnie 6 cerkwi z soborem Przemienienia Pańskiego (z 1558 r.), kilkanaście kaplic, zbrojownię, bibliotekę zawierającą wiele dawnych nadań, ksiąg i rękopisów. Uposażenie jego składa 6 wysp Sołowieckich (do 640 w. kw.). Zaprowadzenie ksiąg religijnych, poprawnych przez patriarchę Nikona, doprowadziło w 1667 r. w monasterze Sołowieckim do zbrojnego powstania, które uśmierzone zostało dopiero w 1676 r. siłą zbrojną przez wojewodę kn. Meszczerskiego.

Sołowieckie al. *Solowki*, grupa wysp na morzu Białym, o 43 mile od Archangielska, na zachód zatoki Uńskiej, przy wejściu do zatoki Onegskiej. Z kilkunastu tych wysp ważniejsze są: Sołowiecka (4·33 mil al. 233·5 klm. powierzchni), Anzerska, Muksały (Wielka i Mała) i Zajęcza (Wielka i Mała). Gleba po większej części nieurodzajna; klimat surowy i mglisty. Mieszkańcy trudnią się głównie połowem ryb i zwierząt morskich.

Sołowieje, wsł. włośc., pow. augustowski, gm. i par. (r. g.) Łabno, par. r. l. Adamowicze, odl. od Augustowa 58 w., ma 17 dm., 135 mk., 721 mr. W 1827 r. było 12 dm., 69 mk. Wchodziła w skład majoratu rząd. Łabno.

Sołowiejówka 1.) wsł. nad rz. Czaplą, dopł. Bohu, pow. winnicki, okr. pol. Strzyżawka, gm. Hawryszówka, par. praw. Parpurowce, par. kat. i sąd Winnica (o 15 w.), w pobliżu linii dr. żel. kijowsko-odesskiej, ma 22 osad, 100 mk., 150 dz. ziemi włośc., 261 dwors. Własność niegdyś dominikanów winnickich, następnie Wyleżyńskich, obecnie Timoszenki. 2.) **S.**, ob. *Sołowiejówka*. Dr. M.

Sołowiewo, st. poczt. w pow. i gub. smoleńskiej, na trakcie moskiewskim, o 44½ w. od Smoleńska, pomiędzy st. Kudrymowo (o 24½ w.) a Michajłówką (w pow. dorohobuskim, o 19½ w.).

Sołowijówka 1.) wsł. pow. olhopolski, należy do Olszanki Berszadzkiej (ob.). 2.) **S.**, wsł. nad bezim. lewobocznym dopł. Irpenia, pow. radomyski, na pograniczu pow. skwirskiego, w 1 okr. pol., gm. Wodotyj, o 40 w. od Radomyśla a o 8 w. od mezek Brusilowa i Kornina, ma 2554 mk. Podług Pochilewicza jest tu 3594 mk. praw. i 54 żyd. Włościanie zostali uwłaszczeni na 2622 dzies., ocenionych na 53671 rs., ze spłatą roczną po 3184 rs. 49 kop. We wsi znajduje się cerkiew drewniana p. w. św. Mikołaja, wzniesiona w 1789 r. na miejsce dawniejszej, opisanej w wizyt. dziekana chwastowskiego z 1746 r. i uposażona 55 dz. ziemi. Do par. praw. należy wsł. Morozówka, o 2 w. odległa. W pobliżu wsi przechodzi dział wodny pomiędzy Zdwizem a Ir-

peniem, najwyższy punkt którego na płn.-wschód od wsi wznosi się na 666 st. nrm. Wsł. ogołocona z lasów, posiada glebę średniej urodzajności i dla tego większość mieszkańców zajmuje się przemysłem i wychodzeniem na zarobek. Własność od 1811 r. Michałowski, przed niedawnym czasem przeszła do skarbu, który sprzedał ją niebawem za 34000 rs. ks. Szyryńskiemu Szychmatowowi, po jego śmierci (w 1884 r.) rozprzedana przez spadkobierców. Obecnie największe części posiadają Petrowowie (999 dz. ziemi użytkowej, 372 lasów i 36 nieużytków), oraz włościanin Iwanczenko (301 dz.). 3.) **S.**, ob. *Sołowiejówka* i *Sołtanówka* 1.). J. Krz.

Sołowiówka 1.) al. *Sołowiewka*, kol., pow. kolski, gm. Czołowo, par. Borysławice, odl. od Koła 12 w., 5 dm., 57 mk., 52 mr. Wchodziła w skład majoratu rządow. Kościelec. 2.) **S.**, kol., pow. opoczyński, gm. Skrzynno, odl. od Opoczna 25 w., 1 dm., 9 mk. 121 mr.

Sołowin (w dokum.), pow. kowelski, ob. *Solotwin*.

Sołowińce, mylnie *Salowińce*, wsł. pow. bractawski, okr. pol., gm. i par. kat. Niemirów (o 4 w.), ma 38 os., 638 mk., 816 dz. ziemi włośc., 37 cerkiewnej. Posiada cerkiew p. w. Wniebowzięcia, wzniesioną w 1767 r., z 851 parafianami. Należy do klucza niemirowski, dawniej hr. Bolesława Potockiego, potem Strogonowych, dziś ks. Szezerbatowych. Dr. M.

Sołowinki, pow. wasylkowski, właściwie *Saliwonki* (ob.).

Sołowje 1.) folw., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. i par. Miory (o 10 w.), o 18 w. od mka Drui a 40 w. od Dżisny, ma 6 dm. 35 mk. (15 męż., 20 kob.), 53 sztuk bydła i koni, 351 mr.: 126·75 gruntu or., 58·50 lasu, 108·25 łąk, 29·25 pastw., 19·50 pod fermą, 9·75 nieuż. Gleba szara. 2.) **S.**, zaśc. nad rzeką Straczą, pow. święciański, w 4 okr. pol., o 41 w. od Święcian, ma 1 dm., 5 mk. kat. 3.) **S.**, białorus. *Salawi*, własność ziemską nad bezim. rzeczulką, pow. miński, w 2 okr. pol., gm. i par. kat. Raków, dawne dziedzictwo Żelwowieczów, ma około 7 włók.; miejscowość wzgórzysta, grunta szczyrkowe. 4.) **S.**, ob. *Salawi*, *Sołowji* i *Słowiki*.

Sołowje, wsł. na prawym brz. Horynia, pow. ostrogiński, o 5 w. na wschód od Ostroga, od północo-wschodu zasłonięta lasami, zwane Wielbowieńskimi. Pola orne znajdują się za lasem, we wsi zaś włościanie mają przy sadybach ogrody, rozległe od 4 do 6 mr., w których uprawiają nie tylko rozmaite warzywa i wloszczynę, ale nadto sięją jęczmień i konopie. Gleba popielatka, niskiej klasy, mało urodzajna, natomiast znajdują się obfite wypasy i dobre łąki nad Horyniem, w skutek

czego włościanie trzymają dosyć koni, jak również wiele bydła rogatego, z powodu łatwości zbytu nabiału w pobliskim Ostrogu. Nadto chodują owce, trzodę chlewną i ptactwo domowe; niektórzy mają pasieki. W ogóle włościanie są zamożni. Wś ta należała pierwotnie do ks. Ostrogskich, potem przeszła do ks. Jabłonowskich, w 1856 r. do hr. Zubowej, od której w 1864 roku nabył Izaak Herman.

Z. Roż.

Sołowjew-Przewóz, wś nad Dnieprem, pow. dorohobuski gub. smoleńskiej, przy drodze ze Smoleńska do Moskwy, miejscowość słynna dwu bitwami stoczonymi w 1812 r. przy przeprawie najprzód wojsk ruskich, następnie francuzkich. Począwszy od S.-P. Dniepr zaczyna być spławnym.

Sołowjewa al. *Sołowijówka*, wś nad rz. Turą, pow. kowelski, na pld.-wschd od mka Milce, niegdyś własność monasteru mileckiego.

Sołowji 1.) uroczysko, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Hoża, o 10 w. od Grodna. 2.) **S.**, wś, pow. wołkowyski, w 2 okr. pol., gm. Tołoczmany, o 18 w. od Wołkowyska.

Sołowskie, jezioro w pow. rzezyckim, przepływa przez nie rzeka Mała.

Sołpa, w dokum. *Salpa Mała i Wielka*, dwie wsi, pow. rówieński, na pograniczu pow. nowogradwołyńskiego, na pld. od mka Meżyrycza; ob. *Niewirków* (t. VII, 136).

Sołtaniszki, wś włośc., pow. sejneński, gm. i par. Lejpuny, odl. od Sejn 33 w., ma 7 dm., 65 mk., 522 mr. Wchodziła w skład dóbr Lejpuny.

Sołtaniszki, wś i dobra nad rz. Kotrą, która do S. nosi nazwę Naczy, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Zabłoc (o 13 w.), o 36 w. od Lidy a 22 w. od Ejszyszek; folw. ma 40 mk. katol., 20 żydów, gorzelnię i młyn wodny, wś zaś 24 dm., 221 mk. katol. (w 1864 r. 100 dusz rewiz.); własność hr. Potockich.

Sołtanka, folw., pow. słucki, należy do ordynacyi nieświeskiej ks. Radziwiłłów, ma 2 włóki.

A. Jel.

Sołtanów al. *Sołtanowo*, wś i dobra nad rz. Wiedrec, dopł. Dniepru, pow. rzezycki, o 1 1/2 mili na zachód od Rzezycy, o 2 w. od toru dr. żel. pińsko-rzezyckiej, w 4 okr. pol. i par. kat. Rzezyca, gm. Rówieńska-Słoboda, par. praw. Demichowska-Słoboda. Wś ma 32 osad; cerkiewka p. w. św. Eliasza z 1855 r., wzniesiona przez obywatela Mikołaja Wołka. Dobra, około 200 włók, dziedzictwo niegdyś Pereświat-Sołtanów, posiadających dotąd przyległe dobra Pereświtowo, od 1853 r. są własnością Mikołaja Wołka-Zaniewskiego, b. marszałka pow. rzezyckiego. Młyn parowy i gorzelnia, zabudowania folwarczne i gospodarstwo wzorowe; grunta lekkie w kulturze, łąk

obfitość. Miejscowość nizinna, w ostatnich czasach skanalizowana w stronę Dniepru.

Sołtanowa al. *Sołtanówka*, przysiółek, pow. dubieński, należy do wsi Moszczanica. W 1753 r. na mocy tranzakcyi kolbuszowskiej darowana Lubomirskiemu, od 1775 r. hr. Duninów Karwickich.

Sołtanówka, st. dr. żel. landwarowo-romeńskiej, w obrębie gm. St. Rudnia, na przeźrzeni Homel-Mińsk, między st. Budą Koszelewska (o 18 w.) a Chałacz (o 10 w.), o 395 w. od st. Wilejska, 222 w. od Mińska, 244 w. od Bachmacza a 317 w. od Romien.

Sołtanówka 1.) *Wielka*, wś nad rz. Stuhną, pow. wasylkowski, w 2 okr. pol., gm. Ksawerówka, o 13 w. od Wasylkowa, ma 870 mk. 2.) **S. Mała**, dawniej *Sołowijówka*, wś, tamże, położona o 2 w. od S. Wielkiej a 16 w. od Wasylkowa, ma 812 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 665 mk. Posiada cerkiew drewnianą, wzniesioną w początku zeszłego wieku; uposażenie stanowi 43 dzies. ziemi. Znajduje się tu na wysokiej górze, nad jarem, dawne zamkowiszcze, otoczone wałem. Wś przyparta do rz. Stuhny, leżała na samej krawędzi pól i lesistego obszaru, nazwanego „puszczą Sołowijowską“.

E. Kul.

Sołtanowszczyzna, wś poradziwiłłowska i fol. ordynacyi nieświeskiej, nad rz. Wynią, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Hołwiezna. Wś ma 19 osad, folwark 14 1/2 włók; grunta pszenne, łąki dobre. Niegdyś S. należała podobno do Pereświat-Sołtanów.

A. Jel.

Sołtany 1.) wś, pow. oszmiański, w 5 okr. pol., gm. Krewa, okr. wiejski Rakowce, o 6 w. od gminy a 38 w. od Oszmiany, ma 2 dm., 17 mk. prawosł. (w 1864 r. 7 dusz rewiz., należała do dóbr Krzywsk Soroków). 2.) **S.**, wś i dobra, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Połoczany, o 7 w. od gminy. **S.**, folw. i wś, tamże, o 58 1/2 w. od Oszmiany; folw. ma 1 dm., 4 mk. katol., wś zaś 24 dm., 110 mk. prawosł. i 18 katol.

Sołtmany 1.) wś, pow. węgoborski, st. poczt. Kruglanki; 1308 ha, 100 dm., 585 mk. S. założyli r. 1546 bracia Jan i Paweł Sołtmanowie. 2.) **S.**, wś, pow. łecki, st. poczt. Prostki; 344 ha, 36 dm., 158 mk. S. istniały już r. 1553. W r. 1564 dostaje Wojtek Karwowski, który ks. Olbrachtowi odstąpił sołectwo swe w pow. węgoborskim. 2 włóki w S. pod Prostkami.

Ad. N.

Sołtrogi, dwór, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 70 w. od Kowna.

Sołtupki, potok, lewy dopł. pot. Półhoranki, w hr. orawskim.

Sołtuszków (por. *Brygidówka*), mylnie za *Jołtuszków*.

Sołtyk, pow. jędrzejowski, gm. Mierzwin, par. Wrocieryż.

Sołtyków 1.) ws. włośc., pow. radomski, gm. Gębarzew, par. Radom, odl. od Radomia 5 w., ma 23 dm., 272 mk., 363 mr. 2.) **S.**, ws., pow. konecki, gm. Blizin, par. Odrowąż, odl. od Końskich 20 w., ma 2 dm., 21 mk., 27 mr. włośc. Wchodziła w skład dóbr Chlewiska. *Br. Ch.*

Sołtys, góra na obszarze Nowejwsi, w pow. nowosądeckim, nad pot. Rostoka, nad granicą gm. Kamienny (pow. grybowski), wzn. 757 mt. npm. *Br. G.*

Sołtysa Góra, wzgórze polne, w Jodłowie, pow. jasielski, nad granicą Rzepiennika Biskupiego, wzn. 401 mt. npm. *Br. G.*

Sołtysa Woda, potok, powstaje w Lipniku Wielkim, hr. spiskim, pow. magórzeńskim, z pod góry Reniawy (1005 mt.). Płyynie na pñ. dolinką, nad którą od wschodu wznosi się: Widorny wierzch (1110 mt.), Kwaśna góra (1020 mt.), Domkowa (834 mt.) i Czerteż (790 mt.), a od zachodu Fećkowa góra (979 mt.), Kobyla Głowa (957 mt.) i Bukowinka (851 mt.). Wpada w Lipniku Wielkim do pot. Lipnickiego. Długość 7 klm. *Br. G.*

Sołtysia, wólka, w obrębie Grywałdu, pow. nowotarski. W r. 1880 było 14 dm., 94 mk.

Sołtysiaki, pow. wieluński, ob. *Kowale*.

Sołtysie, dwie grupy domów w Kamionce Wołoskiej, pow. Rawa Ruska.

Sołtysie 1.) młyn w Kwiatoniu, pow. gorlicki. 2.) **S.**, młyn i piła w Uściu Ruskim, pow. gorlicki. *Br. G.*

Sołtysi Młyn, młyn w Szaflarach, na Dunajcu Białym, pow. nowotarski. *Br. G.*

Sołtyski, ws., pow. lecki (Kętrzyński), w spisach urzędowych nie umieszczona.

Sołtyski Łan al. *Sołtysów*, część Niedźwiedzy, w pow. drohobyckim, nad pot. Niedźwiedzińską Wodą al. Brońcą. *Br. G.*

Sołtyski Młyn, w Wierchomli Wielkiej, pow. nowosądeckim, nad pot. Wierchomlą. Wzn. 530 mt. npm. (szt. gen.) *Br. G.*

Sołtyski Potok, lewy dopływ Półhoranki, w hr. orawskim, u pñd.-zach. podnóża Babiej Góry (1725 mt.). Długość 3 klm. *Br. G.*

Sołtyski Wierch, czubek w paśmie Magóry Spiskiej, na obsz. gm. Osturni, w hr. spiskim, pow. magórzeński, między pot. Bystrym a Kremenakiem, dopływami Kacwińskiej rzeki. Wzn. 1088 mt. npm. *Br. G.*

Sołtysowce, część wsi Repisko, w pow. magórzeńskim.

Sołtystwo 1.) fol. i *S. Porąbka*, os. nad Białą Przemszą, pow. będziński, gm. Olkuso-Siewierska, fol. ma 2 dm., 8 mk., 45 mr.; os. 1 dm., 9 mk., 18 mr. 2.) **S.**, pow. pińczowski, gm. Zagość, par. Wiślica.

Sołtystwo 1.) folw. i karczma w Trześniowie, pow. brzozowski. 2.) **S.**, folw. w Odporszowie, pow. dąbrowski. 3.) **S.**, grupa do-

mów w Mszalnicy, pow. grybowski. 4.) **S.**, osada w Zamieściu, pow. limanowski. 5.) **S.**, role w Czarnej Wodzie, pow. nowotarskim. 6.) **S.**, folw. na obszarze Krościenka, pow. nowotarski. 7.) **S.**, grupa zabudowań w Kiczeniu, pow. nowosądecki, nad pot. Zakieżeńskim. 8.) **S.**, grupa zabudowań w obr. Czerchawy, pow. samborski. 9.) **S.**, grupa zabudowań w gm. Czeremcha, pow. sanocki. 10.) **S.**, grupa zabudowań w Woli Wyżniej, pow. sanocki. 11.) **S.**, rota czyli grupa zabudowań w Zukotyńce, pow. turczański, 9 dm., 40 mk. 12.) **S. Dolne**, folw. w Zagórzycach, należący do Góry Ropczyckiej, pow. ropczycki. 13.) **S. Niżnie**, role w obrębie Hańczowy, pow. gorlicki. 14.) **S. Niżnie i Wyżnie**, w Ropkach, pow. gorlicki. 15.) **S. Polańczańskie**, część Polanek, pow. liński. 16.) **S. Wyżnie**, role w obr. gm. Hańczowy, w pow. gorlickim. *Br. G.*

Sołtysy 1.) ws., pow. opoczyński, gm. Stuzno, par. Petrykozy, odl. od Opoczna 14 w., ma 19 dm., 139 mk., 546 mr. dwor., 294 mr. włośc. W 1827 r. było 8 dm., 50 mk. 2.) **S.**, pow. chełmski, ob. *Grędków*. 3.) **S. Pońków**, pow. tomaszowski, ob. *Pońków*.

Sołtysy 1.) część Truskowca, pow. drohobycki. 2.) **S.**, grupa domów w Lityni, pow. drohobycki. 3.) **S. al. Tynów Mały**, grupa domów w Tynowie, pow. drohobycki. 4.) **S.**, część Stronnej, pow. drohobycki. 5.) **S.**, część Starzysk, pow. drohobycki. 6.) **S.**, grupa domów w Smolinie, pow. Rawa Ruska. 7.) **S.**, część Hrebennego, pow. Rawa Ruska. 8.) **S.**, część Lubyży Kameralnej, pow. Rawa Ruska. 9.) **S.**, grupa domów w Nihowicach, pow. rudecki. 10.) **S.**, część Boryni, pow. turczański. 11.) **S.**, część Butelki Wyżnej, pow. turczański. 12.) **S.**, część Butli, pow. turczański. 13.) **S.**, część Jabłonowa, pow. turczański. 14.) **S.**, część Zawadki, pow. turczański. 15.) **S. Diaki**, część Chotyłubia, pow. cieszanowski.

Sołtyszki, ws. nad rzeką Konopelką, pow. łucki, między Didowiczami i Swozem.

Sołuki, przys. Karaczynowa, w pow. gródeckim.

Sołuków al. *Suluków*, rus. *Solukiw*, ws., pow. doliński, 10 klm. na pñ.-zach. od Doliny (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na pñ. leży Jakubów, na wsch. Słoboda Bolechowska i Dolińska, na pñd. Dolina i Jaworów, na zach. Podbereż. Przez wieś płynie pot. Łuczawa, prawy dopł. Świcy i przyjmuje kilka strug od praw. brzegu. W dolinie Łuczawy leżą zabudowania wiejskie. Na pñ.-wschód on nich wzgórze Sołuków (417 mt.). Wsch. i zach. część obszaru lesista. Włas. mn. ma roli orn. 300 mr., łąk i ogr. 879 mr., pastw. 327 mr. W r. 1880 było 109 dm., 488 mk. w gm.; 418 gr.-kat., 42 rz.-kat., 18 izr., 10 innych wyzn.; 453 Rusinów, 10 Polaków, 25 Niemców;

Par. rz.-kat. w Dolinie, gr.-kat. w miejscu, dek. bolechowski. Do par. należą: Jakubów i Jaworów. We wsi cerkiew pod wez. św. Mikołaja i szkoła jednoklasowa niezorganizowana. *Lu. Dz.*

Sołupie, dwór i zaśc. nad Wilią, pow. kowieński, w 4 okr. pol., par. Kormiałów, st. dr. żel. Janów (o 10 w.), o 20 w. od Kowna; gleba uboga, piaszczysta.

Sołysko, szczyt górski na obszarze gm. Królowa, w pow. grybowski.

Soły 1.) jezioro w północno-wschodniej części pow. wilkomierskiego, otoczone wielu wioskami, około 6 w. dł. a $1\frac{1}{2}$ w. szer. Z zachodniej strony wypływa rzeka Hga, dopływ Szatekszni. 2.) **S.**, ob. *Solo*.

Soły 1.), mko i folw. na lewym brzegu Oszmianki i przy linii dr. żel. lipawo-romeńskiej, pow. oszmiański, gm., okr. wiejski i par. katol. Soły, o 16 w. od Oszmiany a 67 od Wilna, ma 55 dm., 285 mk. (7 prawosł., 144 katol., 134 żydów), kościół katol. paraf., kaplica katol., dom modlitwy żydowski, st. dr. żel., poczt. i telegr., zarząd gminy, szkoła ludowa. W 1882 r. było 421 mk. Folw. ma 67 mk. (5 praw., 54 katol., 8 żydów), gorzelnia i młyn wodny. Kościół paraf. p. w. N. M. P. Różańcowej, z drzewa wzniesiony w 1849 r. przez ks. Piotra Żylińskiego przy pomocy parafian, na miejsce zgorzałego w 1812 r. Parafia katol., dekanatu oszmiańskiego, 8009 wiernych. Filia w Daukszyszczach, kaplice w S., Słobódce, Raczunach, Proniunach i Hudogajach. St. dr. żel. lipawo-romeńskiej, na przestrzemi Wilejka-Mińsk, pomiędzy st. Słobódka (o 14 w.) a Smorgonie (o 19 w.), odległa jest o 48 w. od st. Wilejka, 126 w. od Mińska, a 664 od Romien. Dobra mają około 1000 dzies. Okręg wiejski obejmuje mko S. i wsi: Dziegiesie, Iwaszkowce, Kropiwno, Łapacie, Narbutowszczyzna, Osipany, Podbłocie, Wasiuki, w ogóle w 1865 r. 292 dusz rew. włościan uwłaszczonych, 54 b. włośc. skarbowych i 19 jednodworców. Gmina, należąca do 1 okr. pok. do spraw włośc., do 2 rewiru konskrypcyjnego, obejmuje 95 osad, mających 552 dm. i 6099 mk. włościan. Składa się z 9 okr. wiejskich: Kuszelewszczyzna, Kowale, Daukszyszki, Zajeziorce, Kuszłany, Soły, Ganciewiczze, Zabłocie i Żuprany. Podług spisu z 1865 r. było w gminie 1894 dusz. rewiz. włośc. uwłaszczonych i 542 b. włościan skarbowych. 2.) **S.**, zaścianek, powiat oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Sylwestrowo, o 13 w. od gminy, 4 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Daukszyszki. 3.) **S.** 1 i 2, dwie wsi włośc. nad jez. Sołna i Alksnas, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Żyngmiany, okr. wiejski Antolkiema, o 7 w.

od gminy a 28 w. od Święcian. Pierwszy z nich ma 2 dm., 17 mk. katol., drugi zaś 1 dm. i 9 mk. t. wyzn. (w 1865 oba razem 11 dusz rewiz.). 4.) **S.**, zaśc., podług spisu z 1866 r. wś, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Hanuszyzki, okr. wiejski i dobra Zajdlerów (w 1864 r.) Żyliny, o 12 w. od gminy a 36 w. od Trok, ma 2 dm., 14 mk. katol. 5.) **S.**, wś, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Górnica, o 3 w. od Grodna. 6.) **S.**, dwór, pow. szawelski, gm. Szawlany, o 29 w. od Szawel. 7.) **S.**, dobra, nad jez. t. n., pow. wilkomierski, gm. Androniszki, par. Świadoście, o 79 w. od Wilkomierza. Wspaniała rezydencja z pałacem, parkiem i zwierzyńcem, pomiędzy dwoma jeziorami położona. Kościół filialny drewniany p. w. J. Chr., fund. w 1782 r. przez Morykonich, a 1867 r. odnowiony. Własność niegdyś ks. Radziwiłłów, potem hr. Morykonich, z których Lucyan sprzedał hr. Rajnoldowi Tyzenhauzowi, dziś siostry jego hr. Przeździeckiej. *J. Krz.*

Solyhy, grupa domów w Szkle, w pow. jaworowskim.

Somia, pow. szczuczyński, gm. Ruda, par. Białaszewo.

Somianka, wś, fol. i dobra nad rz. Bug, pow. pułtuski, gm. Somianka, par. Barceice, odl. 21 w. od Pułtusa, posiada gorzelnia (1875 r.), browar, cegielnia, pokłady żwiru i kamienia wapiennego. W 1875 r. dobra S. al. Somianka składały się z fol.: S., Płudy i Wólka Somiańska, nomenkl.: Struga i Kępa, rozl. mr. 4372; fol. S. gr. or. i ogr. mr. 725, łąk mr. 186, past. mr. 67, lasu mr. 1070, zarośli mr. 390, wody mr. 55, nieuż. mr. 50; bud. mur. 12, z drzewa 22; płodozm. 7 i 10 pol.; fol. Płudy gr. or. i ogr. mr. 413, łąk mr. 30, pastw. mr. 150, lasu mr. 100, wody mr. 1, zarośli mr. 63, nieuż. mr. 23; bud. mur. 3, z drzewa 6; płodozm. 9 pol.; fol. Wólka Somiańska gr. or. i ogr. mr. 695, łąk mr. 25, pastw. mr. 38, lasu mr. 20, zarośli mr. 10, wody mr. 1, nieuż. mr. 58; bud. mur. 2, z drzewa 12; płodozm. 7 i 13-polowy; os. Struga mr. 23; os. Kępa mr. 170; las urządzony. W skład dóbr przed 1864 r. wchodziły: wś S. os. 72, z gr. mr. 624; wś Wólka Somiankowska os. 28, z gr. mr. 251; wś Płudy os. 35, z gr. mr. 278; wś Barceice os. 13, z gr. mr. 379; wś Kępa os. 2, z gr. mr. 1; wś Zacisze os. 6, z gr. mr. 74; wś Ulasek os. 25, z gr. mr. 290; wś Jasielec os. 11, z gr. mr. 145; wś Somianka os. 50, z gr. mr. 120; wś Skorki os. 3, z gr. mr. 15; wś Wólka Somiankowska os. 5, gr. or. 27. Klucz S., składający się z folw. t. n. i 4 wsi zarobnych: Somianki, wólki Somiańskiej, Płudów i Barceic, wchodził w skład Biskupczyzny, następnie, po zabraniu dóbr biskupich na rzecz skarbu, został włączony do

dóbr narodowych Brańszczyk al. Leszczydół. Podług pomiaru z 1798 r. folw. posiadał 3041 morg., wś 1497 morg., pustych gruntów 225 morg. W 1819 r. we wsi 4 gospodarz. czterodniowych, wysiewających po 4 korc. jarzyny i tyleż oziminy, odrabiających po 104 dni sprzęż i tyleż pieszych i oddających po 8 złp. hybernny, 1 gęś., 30 jaj, 2 kapł. i 3 łokc. przędzy; 27 gospodarzy trzydniowych, wysiewających po 3 kor. jarz. i tyleż oziminy, odrabiających po 78 dni sprzężaj. i tyleż pieszych i oddających po 6 złp. hybernny, gęś., 20 jaj, 2 kapł. i 5 łokci przędzy, kowal płaci 4 złp. hybernny; arendarz; razem we wsi 158 mk. (33 męż., 32 kob., 32 syn., 19 córek młodszych i 11 syn., 5 cór. starszych nad 10 lat, 20 parob., 6 dziew.), w tej liczbie 7 żyd.; 16 koni, 56 woł., 46 krów, 27 jałow., 94 świń, 75 owiec. Na folw. 20 mk. (5 parob., 5 dziewczek, 3 pasterz., 3 chłopak., 2 włodarz., 2 owczarzy); 12 koni, 10 wołów, 56 krów, 28 jałow., 41 świń, 990 owiec.; wysiew wynosił 3 korc. pszenicy, 180 żyta, 150 owsa, 20 jęczm., 4 grochu, 30 gryki, 3 prosa; przy fol. było pół morgi chmieln., wś płaciła wytyczną dziesięcinę proboszcz. z Barcie; z pustych zaś gruntów 340 złp. 27 gr. W 1827 r. było 36 dm., 278 mk. Somianka gmina, należy do sądu gm. okr. IV w os. Wyszaków (st. poczt., o 11 $\frac{1}{2}$ w.), ma 15996 morg. obszaru i 5609 mk. (1867 r.).

Lu. Krz.

Somin, folw., pow. ihumeński, niegdyś Ratyńskich, następnie Bykowski, ma 720 dziesięcin.

A. Jel.

Somin, sioło, pow. włodzimierski, na pograniczu pow. kowelskiego, na wschód od mka Lubomli.

Sominko, jezioro pod Sycęhuta, pow. kościerski.

Somino, jezioro, pow. piński, w obrębie gm. Telechany, na 1 w. długie, $\frac{3}{4}$ w. szerokie; położone wśród lesistych dzikich moczarów. Na brzegu zachodnim nędzna wieś t. naz.

A. Jel.

Somino 1.), wś nad jeziorem t. n., pow. piński, w 4 okr. pol., łohiszyńskim, gm. i par. Telechany, ma 15 osad. Własność Puławskich. 2.) **S.-Dubjo** uroczysko leśne, pow. piński, niegdyś w puszczy królewskiej pomiędzy Smorodzkim i Witeckiem-Siołem, wspomniane w dokum. z 1558 r. (ob. Rewizya Puszczy, str. 10). 3.) **S.**, uroczysko, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Szydłowice, o 3 w. od Słonima.

A. Jel.

Somino, sioło nad rz. t. n., pow. uściużski gub. nowogrodzkiej, o 25 w. od Ustiuha, ma 67 dm., 345 mk.; st. poczt. i przystań, z której wypływa do 4000 statków, z ładunkiem do 10 milionów rs., przybywa zaś około 5100 statków, z ładunkiem do 11 $\frac{1}{2}$ mil. rs.

Somińskie, błoto, w gub. nowogrodzkiej, na pograniczu pow. tychwińskiego i uściużskiego, pomiędzy rz. Somina, Czagodoszczą, Ładą i jeziorami: Szygola, Tutik, Tutoka, Kajguma i Bobrowiec. Zajmuje do 410 w. kw. przestrzeni, w tej liczbie 118 w. pod lasem.

Sominy, ob. *Suminy*.

Somitoje al. *Sominoje*, małe jezioro, pow. mozyrski, o 1 milę na południe od wsi Radziłowice, w gm. Tonież, ma około 20 mr.

Sommerau, kol. niemiecka w Letni, wsi pow. drohobyckiego (ob. Bredetzki, Historischer Beitrag zum deutschen Colonialwesen in Europa, Berlin, 1812).

Sommerau, ob. *Ząbrowo*.

Sommerau, dobra, pow. ragnecki, st. p. Szillen; 655 ha, 31 dm., 176 mk.

Sommerberg, leśnictwo, pow. kościerski, st. p. Kościerzyna; ob. *Filipy*.

Sommerfeld, pol. *Kaczkówko*, posiadłość, w pow. węgrowskim (Żnin), o 7 klm. od Żernik, 8 klm. na pld. od Żnina (poczt.), nad jez. Kaczkowskim; par. Cerekwica, st. dr. żel. w Janówcu i Damasławku (Elsenau) o 11 klm.; 4 dm., 105 mk. (98 kat. 7 prot.) i 248 ha. Kaczkówko zawsze tworzyło całość odrębną od Kaczkowa, wsi włośc., wchodzącej dawniej w skład dóbr Świątkowo. Już akta grodz. keyńskie rozróżniają w r. 1452 Kaczkowo większe od mniejszego (Kaczkówka); toż samo spotykamy w registrach z 1577—1618 r. i w spisach miejscowości aż do roku 1871. Por. *Kaczkowo*.

E. Cal.

Sommerfeld 1.) wś, pow. frydlądski, st. p. Domnau; 375 ha, 19 dm., 149 mk. 2.) **S.**, dobra, tamże 185 ha, 10 dm., 52 mk. 3.) **S.**, wś, pow. liebarski, st. p. Arnsdorf; 933 ha, 75 dm., 431 mk. 4.) **S.**, wś, pow. pr. holańskiej, st. p. Goestehendorf; 1316 ha, 137 dm., 684 mk.

Ad. N.

Sommerhof, wyb. do Bolszewa, pow. wejherowski, st. p. Wejherowo; 4 dm., 39 mk

Sommerkau, ob. *Ząbrecz*.

Sommerkauerfliess, ob. *Reknica*.

Sommerort, wś na Żuławach, pow. malborski, 2 $\frac{1}{2}$ mili od Malborka, st. p. Starepole, paraf. kat. Koenigsdorf, gm. Kaczynos. W skład wsi wchodzi: os. Weisse i Neue Wachtbude i Vier-Werderhufen, razem 11 włók i 23 morg. W 1869 r. 67 mk., 14 kat., 53 ew., 9 dm.; w 1885 r. 4 dm., 32 mk.

Sommersin, ob. *Zamrza*.

Sommersteinhof, pierwotna nazwa Zamarstynowa (ob.), wsi pow. lwowskiego, wzięta od nazwiska założyciela, mieszczanina lwowskiego, Sommersteina.

Sommin (niem.), ob. *Suminy*.

Somonin, 1710 r. *Somonino*, niem. *Semlin*, dok. 1241 r. *Semanino*, *Semagnino*, wś na Kaszubach, pow. kartuski, nad Radunią, wzn. 495

stóp npm., st. p. Hopy 3,5 km. odl., par. kat. Goręczyn; 531 ha (400 roli orn.). W 1885 r. 53 dm., 79 dym., 423 mk. (178 kat. 245 ew.), z których na wyb. Kl. Semlin przypada 24 dm. 167 mk., na Somoniński Młyn 1 dm., 70 mk., na Ober-Semlin 19 dm., 96 mk. i na wyb. Wilhelmshof 2 dm., 11 mk. Lud okoliczny nazywa te wybud. Somonińskimi Pustkami. Większa część S., bo 287·74 ha, stanowi większą posiadłość; oprócz tego mają gburzy 33 posiadłości, a chałupnicy 9. Szkoła ewang. liczyła 1887 r. 94 dzieci. R. 1241 ustępuje Sambor, ks. pomorski, bis. kujawskiemu Michałowi za dziesięciny snopowe z całego księstwa swego całą kasztelanią goręczyńską, obejmującą też i Somonin (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 63, i Majatki bisk. p. ks. Kujota, str. 10). Od r. 1311 należy S. do wojtostwa tczewskiego. R. 1380 nadaje w. m. Winrich v. Kniprode cały S. (60 wł.) braciom Nitschin i Barczelow, z obowiązkiem służby rycerskiej, udziela im także sądy „als das ande ritter und knechte yn dem lande czu Pomeran haben“; uwalnia ich także od wszelkich ciężarów, do których inne dobra na pol. osadzone prawie były zobowiązane. R. 1462 ustępuje szlachetny Maciej, dziedzic S. i Goręczyna, połowę obudwu wsi kartuzyanom w Kartuzach (ob. *Goręczyn*, II, str. 705). Roku 1662 posiadał tu kartuzianie folw., tartak i młyn, owczarnię w Borezu; rolę uprawiali tu uprzeżą i ludźmi z Somonina i kolonistami z Boreza. Klasztor uzyskał w sporze z spadkobiercami Bartł. Geschkow mocą dekrety królewsk. z 1751 r. 19 włók. W 1662 było w S. 27 koni i źrebców, 30 wołów, 17 krów, 16 jałowic, 13 cielaków, 14 kóz; r. 1621 został folw. nowowypudowany, gdyż dawniejszy spalił się był przed dwoma laty. Młyn dawał wówczas 2 łaszt, tamże było 5 ogrodników, 2 ratajów i 1 owczarz. Wyjawszy młyn i rybołówstwo w Raduni była reszta wydzierżawiona Stanisławowi Pawłowskiemu na 3 lata za 333 zł. 20 gr. rocznie (ob. *Zeitsch. des Westpr. Gesch. Ver.*, XV, 179). R. 1710 pobierał prob. w Goręczynie z folw. tutejszego tylko kolendę, z młyna korzec pszennej maki (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 18). Po kasacie zakonów puścił rząd r. 1780 S. w wieczystą dzierżawę jako folw., na którym później powstało kilka wybudowań. Tegoż roku liczył S. 76 kat. i 6 ew. (ob. *Wizyt. Rybińskiego*, str. 227). *Ks. Fr.*

Somos i S.-Ufalu, ob. *Drinow* i *Drinowska Nowa Wes*.

Somoszyn, las w pow. grudziąskim, ob. *Orle* 1).

Somów, wś, w gub. podolskiej; znaleziono tu dłuta i siekiery krzemienne.

Somowica al. *Samowica*, sioło nad rzeką

Samowica al. Bobrykiem, pow. żółtonoski gub. połtawskiej, na pld.-wschd. od Żółtonoszy. Za czasów hetmańszczyzny należała do pułku perejasławskiego.

Somowicze, zaśc., pow. borysowski, ob. *Mościszczce*.

Sompława, ob. *Samplawa*.

Sompolinek, właściwie *Sapolinek*, wś i fol., pow. nieszawski, gm. Wierzbie, par. Sompolino, ma 144 mk. W 1827 r. było 17 dm., 142 mk. W 1866 r. fol. S. rozl. mr. 211; gr. or. i ogr. mr. 87, łąk mr. 4, lasu mr. 112. Do folw. należały poprzednio: wś Olszewo os. 7, mr. 82; wś Szczerkowo os. 10, mr. 225; wś Wymysłowo os. 6, mr. 219; os. Sompolinek mr. 87; os. Mniszki mr. 82; os. Janowo mr. 73.

Sompolna, ob. *Sepolna*.

Sompolno, właściwie *Sapolno*, w XVI w. *Szapolno* i *Sqpolno*, os. miejska i folw., w pobliżu rzeki Noteci, przy drodze z Izbicy do Slesina, pow. kolski, gm. i par. Sapolno, odl. 24 w. od Koła, 168 w. od Warszawy. Posiada kościół par. murowany, kościółek p. w. św. Hieronima, kościół par. ewang., szkołę początkową ogólną, szkołę ewang., szpital ewang., szpital (przysług dla ubogich), urząd gm., stacją poczt., fabrykę kotłów i innych wyrobów metalowych, z obrotem rocznym na 60,000 rs., browar, dystylarnię wódek słodkich, trzy olejarnie, 162 dm., 1598 mk. W 1827 r. było 131 dm., 1254 mk.; 1858 r. było 52 dm. murow., 99 drewn. i 1714 mk., w tej liczbie 315 Niemców i 455 żydów. Dochód miasta wynosił wtedy 1404 rs. Obecnie obok osady jest folw. poduchowny (1 dm., 9 mk.), i kolonie (24 dm.), które w 1827 r. miały 21 dm., 124 mk. *Br. Ch.*

Somry, wś u źródeł rzki Swirydówki, pow. borysowski, gm. Jeśmany, ma 21 os.; grunta piaszczyste, lekkie, w okolicy wielkie puszce rządowe. *A. Jel.*

Somschitz (niem.), ob. *Zamczysko*.

Somsiory, wś nad jeziorem, pow. rypiński, gm. i par. Żałe, odl. o 12 w. od Rypina, posiada szkołę ewan., karczmę, 41 dm., 221 mk., 260 mr.

Somus al. *Somusz*, folw. w gm. Lukaczeście, pow. suczawski. *Br. G.*

Somusz, rzka, lewy dopływ Mołdawy na Bukowinie.

Soń, góra w gm. Nowosielcach Kozickich al. Sońkowy, pow. dobromilski, między pot. Wiarem a Sienkowcem. Wzn. 537 mt. npm.

Sona al. *Sonia*, rzeczka, bierze początek pod Wolą Wierzbowską, w pow. ciechanowskim, przepływa koło Wilkowa, przez Osycki, Długolekę, Mirosy, Kołaczkowo, Łęki, Nieradowo, Obidzino, Ciemniewko, Sońsk, Gości-min, Łopacin, Nowe Miasto i pod Popielżynem w pow. płoński wpada do Wkry, przepły-

nawszy około 40 w. Pod Ciemniewkiem przyjmuje kilka dopływów, z których najgłówniejszy przychodzi od Nieradowa; dopływ ten dalej przechodzi w strugę łukową, słabo sączącą się latem, a sięga aż do szosy przasnysko-ciechanowskiej, zachowując ciągle nazwę Sony. Inne dopływy również przechodzą w smugi łukowe, jeden dochodzi do Przedwojewa, na wspomnianej szosie; smugi te także się zowią Soną, tak iż w pld. części pow. ciechanowskiego S. prawie wszędzie się znajduje, gdzie tylko łakami woda przepływa i stąd pochodzi trudność wskazania jej źródeł. Począwszy od Sońska ku ujściu, t. j. na długość 25 w., ma wiele młynów. J. Z.

Sonczyca, wś nad bezim. dopł. Izówki, pow. nowogrodzki, gm. Horodeczna, ma 5 os.; miejscowość falista, grunta urodzajne. A. Jel.

Sondaki, wś nad jeziorem t. n., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Jezno, okr. wiejski Saborowa, o 10 w. od gminy a 53 w. od Trok, 24 dm., 277 mk. kat.; podług spisu z 1864 r. wraz z zaśc. Kiermaszyna i Rajna 84 dusz rewiz.; należała do dóbr Jechno, Bryndzów. Dobra w 1850 r. miały 609 dz. Por. *Sądaki*.

Sondakowszczyzna, okolica szlach., pow. lidzki, w 4 okr. pol., o 35 w. od Lidy a $\frac{1}{2}$ w. od Wasiliszek, ma 10 dm., 47 mk. wyznania mahometańskiego. A. T.

Sondarowo, dwór, pow. drysieński, par. Rosica, własność Zajkowskich.

Sondary, pow. dyneburski, ob. *Sądary*.

Songajliszki 1.) wś nad ruczajem Berupie, pow. kowieński, w 4 okr. pol., par. Skorule, gm. Zejmy (o 8 w.), o 41 w. od Kowna; gleba urodzajna, ludność litewska. 2.) S., pow. rossieński, ob. *Sagajliszki*. 3.) S., wś, pow. wilkomierski, gm. Szaty, o 38 w. od Wilkomierza. 4.) S., folw., tamże, gm. Wiżuny, par. Leluny, własność Makowskich; nabyty z dóbr Wiżuny, Czapskich. 5.) S., folw., tamże, gm. Androniszki, o 38 w. od Wilkomierza.

Songajłowszczyzna, dobra, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Luszczewo, o 36 w. od Słoniwa.

Songajły 1.) al. *Sagajły*, mylnie *Sigajły*, zaśc., pow. mozyrski, w 2 okr. pol., gm. i par. kat. Petryków, przy drożyni z Holickiej Rudni do Sielatycz, ma 4 osady. 2.) S., okolica, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 30 w. od Telsz. 3.) S., wś, tamże, o 63 w. od Telsz, w pobliżu mka Gorzdy. 4.) S., wś, pow. wilkomierski, gm. Wiżuny, o 57 w. od Wilkomierza.

Songiałowszczyzna (w spisie urzędow.), właściwie *Sengielowszczyzna*, okolica szlach. nad bezim. rzka, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Sołeczники, okr. wiejski Kamionka, o 4 w. od gminy a 30 w. od Wilna, ma 8 dm., 128 mk., w tej liczbie 118 kat. i 10 żyd.; 620 dz.

ziemi uprawnej, 101 dz. lasu. Należy do dóbr skarbowych Tarakańce.

Songiejle, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 33 w. od Poniewieża.

Songiniszki, okolica szlach., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 43 w. od Lidy a 37 w. od Ejszyszek, 7 dm., 59 mk. kat. A. T.

Soniecz al. *Sopycz*, siolo nad rzka Klewanią, pow. głuchowski gub. czernihowskiej, o 40 w. od Orłowa, ma 180 dm., 1642 mk.

Sonicze, wś, pow. augustowski, gm. Wołowiczowce, par. Teolin, odl. od Augustowa 52 w., ma 23 dm., 188 mk. W 1827 r. było 13 dm., 74 mki.

Sonik Mały, rzka, ob. *Rosochowata*.

Sonina, wś, pow. łańcucki, na wschód od Łańcuta, nad pot. Głuchówką (praw. dopł. Wisłoka), w okolicy lekko sfalowanej, urodzajnej (231 mt. nrm.). Graniczy na pld. z Wysoką, na wschód przez pot. Przyrwę z Kosiną a na pld. z Głuchowem. Gleba jest gliniaką urodzajną. Par. w Łańcutie (o 3 klm.). S. składa się z 239 dm. (15 na obszarze wiek. posiadł. Rom. hr. Potockiego), liczy 1267 mk., 1261 rz.-kat. i 6 izrael. Pos. wiek. wynosi tylko 33 roli, 5 łak i ogr. i 3 mr. past.; pos. mn. 1163 roli, 118 łak i 75 mr. past.

Sonkałaby, zaśc., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr. wiejski Bałejki, o $6\frac{1}{2}$ w. od gminy, 11 dusz rewiz.; należał w 1864 r. do dóbr Taboryszki, Ważyńskich.

Sonkawa, błędnie *Sonkwy*; por. *Siedliski potok*. Br. G.

Sonkiele, dwór, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 24 w. od Poniewieża.

Sonkladyszki, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Małaty, okr. wiejski Czulsk, o 10 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Inturki.

Sonkułówka, rzeka w gub. samarskiej, dopływ Wołgi, do której uchodzi pod kolonią niem. Priwalnaja (Wagenburg).

Sonkury al. *Sankury*, *Sankuny*, wś, pow. sejneński, gm. Krasnowo, par. Łoździeje, odl. 14 w. od Sejn, ma 8 dm., 82 mk. W 1827 r. wś rząd. Sankuny, w par. Urdomin, miała 6 dm., 64 mk.

Sonnaxt 1.) *Gross*, łotew. *Szunnakste*, dobra koronne z kośc. ewang., okr. zelburski, pow. frydrychsztacki, par. zelburska (Kurlandya). Do dóbr należy folw. Peterbusch. 2.) S. *Adelich* al. *Klein*, łotew. *Wilka-Muiža*, dobra prywatne, tamże.

Sonnenberg *Gross* i *Klein*, ob. *Gorowychy* i *Spikora*. W Gorowychach mieszkali 1303 r. Prusacy Algande, Stańko i Sarchz, oraz ich bratanek Bundotes czyli Bundo (ob. Kętrz., O narod. pols., str. 193).

Sonnenberg 1.) wybud. przy Pasymiu, pow. szczycieński, 2 dm., 45 mk. 2.) S., do-

bra ryc., na niem. Warmii, pow. brunsberski, st. poczt. Frombork; 278 ha, 17 dm., 84 mk. 3.) **S.**, dobra, pow. darkiejmski, st. p. Karpowo; 356 ha, 20 dm., 113 mk. *Ad. N.*

Sonnenberg, 1370 r. *Sunnynberg*, wś, pow. niemodliński, par. ew. Niemodlin, kat. Gruben. Wś ma 206 ha, 69 bud., 564 mk. (22 ew.). Dobra 732 ha, 9 bud., 63 mk. (13 ew.).

Sonnenborn 1.) wś, pow. morąski, st. p. Morąg; 1283 ha, 166 dm., 867 mk. 2.) **S.**, dobra, tamże; 5 dm., 87 mk.

Sonnenburg 1.) folw. do dóbr Silginnen należący, pow. gierdawski, st. p. Skandau; 4 dm., 72 mk. 2.) **S.**, młyn, pow. frydlański, st. p. Korsze; 29 ha, 1 dm., 13 mk. 3.) **S. Gross**, dobra, tamże; 462 ha, 23 dm., 139 mk.

Sonnenfeld, wś, pow. brunsberski, st. p. Melzak; 520 ha, 28 dm., 178 mk.

Sonnenhof, folw. dóbr prywat. Stebben, okr. zelburski, pow. frydrychsztacki, par. zelburska (Kurlandya).

Sonnenstul, dobra ryc., pow. świętosiekiński, st. p. Brunsberga; 513 ha, 22 dm., 121 mk.

Sonnenwalde 1.) dobra, pow. suski, st. p. i par. kat. Prabuty, 5 klm. odl., 231 ha (44 lasu, 43 łąk, 139 roli or.). W 1885 r. 3 dm., 9 dym., 37 mk., 12 kat., 25 ew. Folw. ten założony 1862 r. na obszarze dóbr spikorskich. 2.) **S.**, ob. *Róg*. *Ks. Fr.*

Sonnenwalde, niem. nazwa łużyckiego, zniemczonego miasta Groziszcz, w pow. łukawskim.

Sonnigkeim, dobra, pow. królewiecki wiejski, st. p. Neuhausen; obejmuje razem z Siebeneichen 265 ha; 16 dm., 79 mk.

Sonntagehmen, ob. *Kiddeln*.

Sonnwalde, wś, pow. brunsberski, st. p. Lichtenau; 1399 ha, 114 dm., 624 mk.

Sońsbork, niem. *Sensburg*, ob. *Ządzbork*.

Sońsk, wś i fol. nad rz. Sonią, pow. ciechanowski, gm. i par. Sońsk, odl. o 10 w. od Ciechanowa, posiada kościół par. mur., urząd gm., sąd gm. IV okr., szkołę począt., kasę wkładowo-zaliczkową, 14 dm., 291 mk. W r. 1827 było 16 dm., 116 mk. W 1885 r. folw. S. rozl. mr. 486: gr. or. i ogr. mr. 383, łąk mr. 34, past. mr. 11, lasu mr. 36, nieuź. mr. 22; bud. mur. 1, drewn. 11; las nieurządzony. Wś S. os. 15, mr. 17. Wś leży przy linii dr. żel. nadwiślańskiej, o 5½ w. od Gąsocina. Na obszarze wsi starożytny kopiec, mający 312 kroków obwodu i około 20 stóp wysokości. Kościół i parafia założone zostały w 1519 r. przez Jana z Chroście, kan. płockiego, pierwszego proboszczą w S. Kościół ten, w części tylko murowany, p. w. św. Wita i Modesta, posiada 4 ołtarze i kaplicę św. Pawła. W 1871 r. odnowiony gruntownie i otoczony murem z kamieni. S. par., dek. ciechanowski, 3177

dusz. S. gm., należy do sądu gm. okr. IV, ma 18114 mr. obszaru (344 nieuź.), 564 dm., 5746 mk. W gm. znajdują się 3 kościoły, dom modlitwy, st. dr. żel., 2 szkoły, 6 karczem. W skład gm. wchodzi: Bieńki-Karkuty, B.-Bucice, B.-Smietanki, B.-Skrzekoty, Batkowo Burkaty, Chroście-Lyczki, Ch.-Wielkie, Ciemnowo, Ciemnowko, Damięta-Nawroty, D.-Przasty, D.-Prosty, Dązewo, Gąsocin, Gołotczyzna, Janówko, Komory-Dąbrówne, K.-Błotne, Koźniewo-Łysaki, Kosmy-Wielkie, K.-Pruski, Łebki-Wielkie, Łebki-Kryszpy, Ł.-Janusy, Łopacin, Marusy, Mieszki-Wielkie, Nasiorowo-Dolne i Górne, Niesłuchy, Olszewko, Orły, Pękawka, Pogasty-Lyczki, Sarnowa-Góra, Sońsk, Skrobocin, Spędoszyn, Strusin, Strusinek, Soboklęszcz, Szwejk, Wyszczel. *Br. Ch.*

Sonska, 1245 r. dok. *Sosneca*, *Sosnika*, *Sosuka*, *Szosnik*, wieś zaginiona pod Gniewem, pow. kwidziński. W 1233 r. własność cystersów w Oliwie. Razem z ziemią wąską przeszła w ręce Krzyżaków (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 645). *Ks. Fr.*

Sontag, ob. *Zyndaki*.

Sontaki, pow. władysławowski, ob. *Santoka*.

Sontaki 1.) *Male*, wś nad rz. Gawią, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Iwe, okr. wiejski Sontaki, o 10 w. od gminy, 65 w. od Oszmiany a 36 w. od Dziewieniszek, mają 14 dm., 17 mk. praw. i 112 kat. (w 1864 r. 46 dusz rewiz.; należała do dóbr Bohnapol Antoniego Brochockiego). 3.) **S. Wielkie**, wś, tamże, o 10 w. od gminy, ma 25 dm., 89 mk. praw. i 230 kat. (w 1864 r. 98 dusz rewiz.; należała do dóbr Gawie Władysł. Brochockiego). W skład okr. wiejs. wchodzi wsi: S. Małe i Wielkie i Działonty, w ogóle 235 dusz rewiz. włóscian uwłaszcz. 3.) **S.**, wś nad rz. Gawią, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Lipniski, okr. wiejski Rusaki, o 10 w. od gminy, 59 w. od Oszmiany a 31 w. od Dziewieniszek, 23 dm., 172 mk. kat. (w 1864 r. 73 dusz rewiz.; należała do dóbr Lipniski Wolskich). 4.) **S.**, ob. *Sontoka* i *Sontoki*.

Sontekle, dwór prywat., pow. szawelski, w 2 okr. pol., o 59 w. od Szawel; w najnowszym spisie niepomieszczony. Pomiędzy S. i Wiekziami Wyrwita uchodzi do Wenty.

Sontkowa, pow. jasielski, ob. *Sadkowa*.

Sontoczno, ob. *Sątoczno*.

Sontoka 1.) wś włosc. nad Wilią, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 33 w. od Wilna, 3 dm., 13 mk. (10 kat., 3 żyd.). 2.) **S.**, zaśc. nad potokiem, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski i dobra sukcesorów ks. Wittgensteina, Baranowo, o 17 w. od gminy a 38½ w. od Wilna, ma 2 dm., 6 mk. kat. 3.) **S.**, zaśc. nad pot. Łokaje, pow. wileński,

w 3 okr. pol., o 78 w. od Wilna, ma 1 dm., 11 mk. kat. 4.) **S.**, ob. *Sontaki* i *Sontoki*.

Sontoki 1.) zaśc. rząd. nad rz. Szyrwinczą, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 57 w. od Wilna, 2 dm., 11 mk. kat. 2.) **S.**, ws rząd., pow. wileński, w 5 okr. pol., o 20 w. od Wilna, 4 dm., 34 mk. (9 praw., 25 kat.). 3.) **S.**, zaśc., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Mickuny, okr. wiejski Ławaryszki, o 16 w. od gminy, 5 dusz rewiz.; w 1865 r. należał do dóbr Jazowo, Jaszczołdów. 4.) **S.**, ws, pow. telszewski, w 3 okr. pol., o 39 w. od Telsz. 5.) **S.**, ws, pow. rossieński, par. Erzwilek. 6.) **S.**, ferma, pow. rossieński, ob. *Santoki*. 7.) **S.**, zaśc. przy ujściu rz. Świętej do Wilii, pow. wilkomierski, okr. pol. pogieloski, gm. i par. Wieprze, o 28 w. od Wilkomierza, 2 dm., 10 mk. (1859). Przeprawa przez rzekę po drodze z Janowa do Giegużyna. Własność Dwnarowiczów. 8.) **S.**, ob. *Sontaki* i *Sontoka*.

Sonżyła, rzeczka w gub. kowieńskiej, prawy dopływ Niewiaży, uchodzi między Sestrowtą a Sidortirą.

Sonżyły, folw., pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 8 w. od Poniewieża.

Sooben, folw. dóbr Falkenstein, st. p. Lorki, pow. ostródzki; 2 dm., 53 mk.

Sopanów, w dok. *Sapanów*, sioło nad rz. Ikwą, pow. krzemieniecki, na płn. od Krzemieńca.

Sopechy, dawna nazwa wsi Jednorózek, w pow. przasnyskim (ob. t. IX, 123).

Sopel 1.) folw. i os. fabr. nad rz. Mrogą (dopł. Bzury), pow. łowicki, gm. Lubianków, par. Waliszew, odl. 23 w. od Łowicza, posiada fabrykę wyrobów wełnianych, urząd gm., 53 mk. na folw. i 73 mk. w os. fabr. W 1827 r. 5 dm., 29 mk. Fol. S. rozl. w 1877 r. mr. 416: gr. or. i ogr. mr. 163, łąk mr. 42, past. mr. 193, nieuż. mr. 18; bud. mur. 2, drewn. 4; płodozmian 4-pol. Do folw. należały poprzednio wsi: Gawronki os. 7, mr. 143; Wola Mąkolska os. 80, mr. 1263; Feliksów os. 10, mr. 267; Mąkolice os. 124, mr. 2160; Wola Zbrozskowa os. 32, mr. 1060. Do fabr. należy 33 mr. S. powstał zapewne w XV w. na obszarze Ziewanie Małych (Ziewaniczek), które rozpadły się na Z. Gawronki (dziś Gawronki) i Z. Soplów (Sopel). W 1576 r. płaci tu Jan Zbrożek Szopel od młyna o 2 kołach (Pawiń, Wielkp., II, 104). Wspomina tę osadę i L. B. Łaskiego (II, 436). Po wydzieleniu osady młynarskiej, powstał później i folw. t. n., stanowiący obecnie oddzielną całość. Przy osadzie młyn. założył Wilhelm Treumer (w obecnym stuleciu) papiernię. Po zamknięciu takowej założono tu przedziałnię wełny i bawełny o 20 warsztatach i 1320 wrzecionach. Motorem jest siła wody. Około 1880 r. pracowało tu do 40 ludzi. Wartość

materiału surowego przerabianego tu wynosiła od 35000 do 45000 rs., produkcja roczna około 60000 rs. (dochodziła do 90000 rs.). Właścicielem był Długoszewski. (Z pomocą danych zebranych przez R. Ocz.). 2.) **S.**, os. włość. nad Prosną, pow. wieluński, gm. Galewice, par. Cieszęcin, odl. 31 w. od Wielunia, ma 5 os., 38 mk., 137 mr. W 1827 r. 5 dm., 37 mk. *Br. Ch.*

Sopenki, ws nad Dniestrem, w gub. podolskiej, w pobliżu znajduje się cmentarzysko przedchrześcijańskie.

Sophiadamm, pol. *Brzostowska osada*, pow. wyrzyński, na praw. brzegu Noteci, o 2 klm. na pld. Miasteczka (Friedheim), 8 dm., 59 mk.; wchodzi w skład okr. dwor. Brzostowo (urzęd. Brzostowo).

Sophienau, ob. *Chwaliszew*.

Sophienau, ws, pow. walbrzychowski, par. ew. Charlottenbrun; 34 bud., 450 mk. (75 kat).

Sophienberg, pow. czarnkowski, ob. *Zofijowo*.

Sophienberg 1.) dobra ryc., pow. gierdawski, st. p. Friedenberg; 491 ha, 17 dm., 103 mk. 2.) **S.**, dobra, pow. iławkowski, st. p. Schrombennen; 237 ha, 19 dm., 103 mk. 3.) **S.**, leśn., tamże; 1 dm., 29 mk.

Sophienberg, kol. na obszarze Gorzowa, w pow. oleskim.

Sophienfelde, os., pow. szubiński (Żnin), o 5 klm. od Żnina (poczta), w pobliżu Januszkowa; 2 dm., 49 mk.; wchodzi w skład okr. wiejskiego Wilczkowo.

Sophienhoehe, pol. *Janów*, folw., pow. krotoszyński, o 8 klm. na zach.-płd. od Raszkowa, w pobliżu Orpiszewa, poczta w Roszkach; ma 1 dm., 55 mk.; wchodzi w skład księstwa krotoszyńskiego.

Sophienhoehe, ws, pow. niziny, st. p. Neu Argeningken; 70 ha, 14 dm., 67 mk.

Sophienhof 1.) fol. dóbr przyw. Strasden, w okr. tukumskim, pow. talsieński, par. kandańska. 2.) **S.**, folw. dóbr przyw. Gross-Kruten, w okr. hazenpockim, pow. grobiński, par. durbska (Kurlandya).

Sophienhof 1.) fol., pow. chodzieski, o 10 klm. na wschód-płn. od Szamocina, tuż pod Antoniną, par. i okr. dwor. Jaktorowo, poczta w Lipie; 1 dm. i 33 mk. 2.) **S.**, folw., pow. inowrocławski, tuż pod Strzelnem; 2 dm., 16 mk. 3.) **S.**, folw., pow. międzyrzecki, pod Pszczewem; 1 dm., 27 mk. 4.) **S.**, folw. do Zbarzewa, pow. wschowski; 1 dm., 21 mk. 5.) **S.**, por. *Zofijowo*.

Sophienhof 1.) folw. dóbr Klein Steegen, st. p. Wildenhoff; 2 dm., 43 mk. 2.) **S.**, os., pow. olsztyński, st. p. i dr. żel. Olsztyn; 3 dm., 48 mk.

Sophienruh, pow. niborski, ob. *Lasek*.

Sophienthal, pow. bydgoski, ob. *Zofin*.

Sophienthal, pow. lubawski (ob. *Białogóra*), st. p. i kol. Nowy Folwark (Weissenburg), 2 klm. odl., par. kat. Samplawa; 634 ha (252 lasu, 10 łąk, 325 roli orn.). W 1885 r. 10 dm., 31 dym., 162 mk., 115 kat., 47 ew., gorzelnia, cegielnia, młyn do szrotowania zboża, hodowla bydła holend. i fryskiej rasy. Dziedzic Henryk Kilbach na Rakówcu.

Sophienthal 1.) folw. dóbr Lawo, pow. frydlański, st. poczt. Frydląd; 4 dm., 78 mk. 2.) **S.**, ob. *Rychnowska Wola*. 3.) **S.**, folw. dóbr skopskich, pow. lecki; 3 dm., 44 mk. 4.) **S.**, folw. dóbr Kozłowskich, st. p. Rybno; 1 dm., 32 mk. *Ad. N.*

Sophienthal 1.) wś, pow. namysłowski, par. ew. Wierzbie Polskie, kat. Wallendorf, ma 161 ha, 30 bud., 184 mk. (51 kat.). 2.) **S.**, wś, pow. górski (Guhrau), par. ew. Gimmel, kat. Koeben, ma 53 ha, 18 bud., 87 mk. (6 kat.). Dobra 599 ha, 8 bud., 68 mk. (1 kat.). 3.) **S.**, wś, pow. rybnicki, par. ew. Loeslau, kat. Górny Jastrząb; 27 ha, 11 bud., 86 mk. (10 ew.). 4.) **S.**, wś, pow. kluczborski, par. ew. i kat. Konstadt; 37 ha, 10 bud., 70 mk. (16 kat.).

Sophienwalde 1.) folw. do Piotrkowa, pow. suski, st. p. Ząbrowo. 2.) **S.**, wyb. do Dziemian, powiat kościerski.

Sophienwalde, dobra, pow. gierdawski, st. p. Nordenburg, 4 dm., 67 mk.

Sopie, wś, pow. władysławowski, gm. Zypie, par. Łuksze, odl. od Władysławowa 32 w., ma 4 dm., 47 mk. W 1827 r. 4 dm., 36 mk.

Sopielki, sióło nad rz. Wołga, pow. i gub. jarosławska, o 22 w. od Jarosławia, ma 56 dm., 379 mk.; zarząd okr. polie. W końcu XVIII w. wzięła tu początek sekta religijna, t. zw. biegunów al. stranników, założycielem której był zbiegły żołnierz Eufemiusz.

Sopieszyn 1.) 1686 *Sopieszyno*, niem. *Sopieschin*, wś na Kaszubach, pow. wejherowski, o milę na pld. od Wejherowa (st. p. i kol.), par. kat. Luzino, 81 ha (2 lasu, 6 łąk, 60 roli). W 1885 r. 10 dm., 15 dym., 74 mk., 57 kat., 17 ew. Szkoła kat. 2.) **S.**, dobra ryc., tamże, wchodzą w skład klucza wejherowskiego. W 1885 r. 7 dm., 95 mk. R. 1710 dawał mesznego 2 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 30). R. 1780 **S.** posiadał dobra Przebendowski (Wiz. Rybińskiego, str. 187). Było wówczas 52 mk. (36 kat. i 16 akatol.). *Kś. Fr.*

Sopileze (w dok.), ob. *Tarnopol*.

Sopin, wś u źródeł błotnistej rzki Olszaniki (lew. dopł. Desny), pow. berdyczowski, w 2 okr. pol., gm. Swityńce, o 73 w. od Berdyczowa a 7 w. na zach. od wsi Ordyńce, na wschód od mka Przyłuki, przy drodze poczt. z Berdyczowa do Lipowca, ma 721 mk. Połudług Pochilewicz w 1863 r. było tu 889 mk.

praw., 44 kat., 2262 dz. ziemi. Cerkiew Uspieńska, drewniana, wzniesiona w zeszłym wieku, uposażona jest 46 dz. ziemi. Należy do dóbr Ordyńce Jaroszyńskich.

Sopino, zaśc. pryw. nad rz. Zujką, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Parafianowo, o 70 w. od Wilejki, 1 dm., 4 mk. praw.

Sopiuka, mylnie *Sopinka*, ob. *Sopówka*.

Sople, część wsi Bihale i leśniczówka tamże, pow. cieszanowski.

Soplewo, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Zaleś, okr. wiejski i dobra Korsaków Urzecz, o 4 w. od gminy, 12 dusz rewiz.

Soplicowo, okolica szlach. u źródeł rzki Piotuchówki, lew. dopł. Serweczka, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszezańskim, par. kat. Worończa, ma 9 os.; grunta wyborne, brak lasu. Upamiętniona w „Panu Tadeuszu”.

Soplik Mały, uroczysko na gruntach wsi Osietczyna, pow. orłowski gub. czernihowskiej.

Sopocki Majdan, pow. tomaszowski, ob. *Majdan* 99.).

Sopociszki, wś, pow. kalwaryjski, gm. Balkuny, par. Mirosław, odl. 42 w. od Kalwaryi, ma 13 dm., 100 mk. W 1827 r. było 5 dm., 51 mk.

Sopoćkinie, os. miejska i dobra, pow. augustowski, gm. Wołowiczowce, par. Teolin, odl. 60 w. od Augustowa, leży o 4 w. od kanału augustowskiego, w kotlinie błotnistej, między dwoma wyniosłościami, przy szosie z Sejn do Grodna (o 21 w.), posiada kościół par. kat. (w os. Teolin), cerkiew mur., sąd gm. okr. III, urz. gm., st. poczt., olejarnię, 173 dm. (drewn.), 2457 mk. W 1827 r. było 98 dm., 733 mk.; 1858 r. 160 dm. (3 mur.), 1568 mk. (1239 żyd.); dochód kasy miejskiej wynosił 268 rs. 28 kop. Ludność trudni się wyrobem kaszy. Na obszarze dóbr przy osadzie jest huta szklana, tartak, fryszerka i młyn wodny. Dobra **S.** składały się w 1889 r. z fol. Borowszczyzna, nomenkl. Tartak, Sopoćkinie i wsi Kadysz, rozl. mr. 802: gr. or. i ogr. mr. 311, łąk mr. 4, past. mr. 68, lasu mr. 246, w odpadkach mr. 158, nieuż. mr. 15; bud. mur. 7, drewn. 7; płodozm. 4-pol., las urządzony; kanał Augustowski przepływa. Os. **S.** os. 168, mr. 1211; wś Kadysz os. 11, mr. 383.

Sopolej, potok, ob. *Sapolej*.

Soponin, niem. *Supponin*, 1349 *Supanino*, 1415 *Grossupony*, 1565 *Supanin*, 1649 *Soponino*, 1710 *Soponino*, dobra ryc., pow. świecki, nad strugą b. n. (dopływ Wisły), przy drodze do Topólna, nad granicą w. ks. poznańskiego, st. poczt., tel. i kol. Kotomierz (Klarheim), par. kat. Niewieścin, 348 ha (330 roli, 3 łąk). W 1885 r. 10 dm., 21 dym., 128 mk., 97 kat., 31 ewang.; hodowla bydła i owiec tucznych. Przez **S.** szła stara droga z Świecia do Bydgoszczy i Torunia. Po raz pierw-

szy zachodzi S. w traktacie kaliskim r. 1349 jako ws graniczna. Krzyżacka księga czynszowic z XV w. opiewa, że S. obejmuje 22 włók, sołtys ma 2 wolne, od reszty płacą po 16 skojców i 2 kury na św. Marcin, osiadłych jest 3. Krzyżacka księga czynszowa z r. 1415 donosi, że karczma płaciła 5 wiardunków (ob. Ein pomersches Herzogthum von Wegner, II, 435). R. 1565 należał S. do sstwa świeckiego, został jednak później jako tenuta razem z Soponinkiem oddzielony. R. 1669 i 1676 dzierżył oba dobra woj. malborski Jan Konarski. R. 1720 zezwala August II, iżby wdowa Ludwika Czapska dzierżawę S., pomimo dożywocia, do którego miała prawo, odstąpiła Ignacemu i Teofilu Czapskim. R. 1755 dzierży S. Aleksander Ostaszewski, r. zaś 1773 Dorpowski „ad diem vitae”. Po śmierci wdowy Dorpowskiej przypadły dobra królówi, które je r. 1792, z wyjątkiem wolnych włók soleckich, nadał kapitanowi Antoniemu Krzysztowowi v. Wussow z prawem dziedzicznem i szlach., także z sądownictwem. Nabywca zobowiązany był płacić 33 tal. 3 gr. kontrybucyi, 22 tal. 4 gr. 9 fen. czynszu, 12 tal. 46 gr. 12 fen. kwarty, 20 tal. 60 gr. innych podatków. R. 1793 obejmował S. 40 magd. włók i 18 mor., roczny dochód szacowano na 410 tal. 16 gr. R. 1819 nabył S. Reudiger za 13,500 tal.; odtąd pozostają w rękach Niemców. R. 1565 obejmował S. 22 włók średniej roli; 3 posiadał sołtys, za co był zobowiązany do czynszu i tłoki, reszta była wydana 10 gburom, którzy płacili po 2 grzywny i 2 kury od włóki, czyniąc nadto tłokę na folw. zamkowym w Grodku. Dwie karczmy z ogrodami i 1 morgą roli, z każdej płacono 2½ grz. czynszu; 8 gburskich ogrod., wolnych od czynszu i tłoki. Roczny czynsz z S. do zamku świeckiego wynosił więc 45 grz., 40 kur, nadto tłokę. Msznego dawało r. 1649 9 gburów po korcu żyta i 2 kor. owsa, sołtys zaś jeszcze raz tyle. R. 1648 płacili tu poddani summam 20 fl. 16 gr. (ob. „Roczn. Tow. P.N.” w Pozn., 1871, str. 180).

Soponinek, niem. *Supponinek*, 1415 *Cleyne supponyn*, 1676 *Suponinek*, wolne sołectwo nad lew. brzeg. Wisły, pow. świecki, st. p. Kotomierz o 9 km., par. kat. Niewieścin, 247 ha (20 roli orn., 9 łąk, 34 lasu); 1886 r. 3 dm., 4 dymy, 16 mk. kat. Niedaleko Wisły znaleziono tu wiele urn. Za czasów krzyżackich należał S. do komturstwa świeckiego. Według krzyżackiej księgi czynszowej z r. 1415 obejmował S. 24 ogrodów, z których jeden sołtys posiadał wolny; od reszty płacono po 1 grz. i 2 kury od każdego; ale tylko 2 były osadzone.

Ks. Fr.

Soponińska Kepa, niem. *Supponiner Kaempe*, posiadłość na praw. brzegu Wisły, pow.

chełmiński (dawniej świecki). W 1885 r. 2 dm., 37 mk., gm. Kokocko. Ks. Fr.

Soposzyn, ws, pow. żółkiewski, 3 klm. na pld.-wschód od Żółkwi, (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na pld. leży Macoszyn, na zach. Skwarzowa stara i Żółkiew, na pln. Żółkiew, na wschód Błyszczewody i Smereków. Pld.-zach. część wsi przepływa pot. Świnia, praw. dopływ Raty (wpadającej do Bugu). W dolinie potoku leżą zabudowania. Przez wieś idzie gościniec lwowsko-żółkiewski. Włas. więk. ma roli or. 354, łąk i ogr. 38, pastw. 229, lasu 151 mr., własn. mn. roli or. 1018, łąk i ogr. 268, past. 30 morg. W r. 1880 było 148 dm., 748 mk. w gm.; 9 dm., 46 mk. na obsz. dwor. (587 gr.-kat., 188 rz.-kat., 19 izrael.; 593 Rusinów, 185 Polaków, 12 Niemców). Par. rzym.-kat. w Żółkwi, gr.-kat. w Macoszynie. We wsi jest cerkiew i szkoła filialna. W pamiętniku krechowskiego monasteru jest wzmianka o klasztorze bazylikańskim, istniejącym niegdyś w S. (Szematyzm prowincyi św. Spasytela, czyna św. Wasylija we Lwowie, 1867, str. 189). W Żółkwi d. 21 listop. 1690 r. zapisuje Jan III Błażejowi Bamburze, swemu kucharzowi, dwie części dworzyska Spodynkowskiego w S. (Arch. Bernard. we Lwowie, C., t. 545, str. 1732).

Sopot, rzeczka, bierze początek pod wsią Husiny, na wschód od Józefowa, w pow. biłgorajskim, na granicy tomaszowskiego, płynie na połud.-zach. przez Ciotuszę, Majdan Sopocki, hamernią i młyn Sopot i pod Osuchami uchodzi do Tanwi z praw. brzegu. Długość 18 w. J. Bl.

Sopot, w XVI w. *Sopoth*, folw. i kol., pow. radomski, gm. i par. Błotnica, odl. od Radomia 20 w.; kol. ma 9 dm., 65 mk., 368 mr.; folw., S. Adamszczyzna 2 dm., 21 mk., 125 mr. (113 mr. roli). W 1827 r. było 6 dm., 48 mk. Na początku XVI w. dziesięcinę ze wszystkich łąnów, wartości do 5 grzyw., pobierał pleb. w Błotnicy (Łaski, L. B., I, 678). Braneccy płacili od 6¼ łąn. (Pawński, Małop., 310).

Br. Ch.

Sopot, potok, zwany też *Majdański potok*, wypływa w obr. Sopotu, w pow. skolskim, z pod Szerokiego Wierchu (1181 mt.), w lesie Jedlinie; płynie jarem leśnym na pln., przez Majdan Sopocki i ws Sopot, w której wpada do Stryja z praw. brzegu. Ujście 436 mt. nrm. (szt. gen.). Długi 6 klm. Nad ujściem od wsch. Leszkin wierch. (712 mt.). Br. G.

Sopot, folw. na obszarze Niska, pow. niski, po drodze do Malca. Br. G.

Sopot 1.) ws, pow. stryjski, 40 klm. na pld.-zach. od Stryja, 20 klm. na pln.-zchd. od Skolego (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na pln.-wschód leżą Podhorodce, na pld. Kruzelnica, na zach. kol. niem. Mallmannsthal,

na pñ.-zach. Dołhe (dwie ostatnie w pow. drohobyckim). Wzdłuż granicy pñ. płynie Stryj od zach. na wschód, tworząc łuk na pñ. wygięty. Środkiem obszaru płynie pot. Sopot, praw. dopływ Stryja, powstający na pñ.-wschod. stoku Szerokiego Wierchu (1181 mt., znak triang.). W dolnej części doliny Sopotu leżą zabudowania wiejskie (475 mt.), a na pñd. od nich, grupa domów „Majdan”. Pñd. część obszaru lesista (las „Jedlina”). Własń. więk. ma roli or. 99, łąk i ogr. 54, pastw. 48, lasu 1696 mr.; wł. mn. roli or. 435, łąk i ogr. 641, past. 115 morg. W r. 1880 było 79 dm., 499 mk. w gm.; 4 dm., 24 mk. na obsz. dwor. (501 gr.-kat., 10 rz.-kat., 11 wyzn. izr.; 503 Rusinów, 9 Polaków, 11 Niemców). Par. rzym.-kat. w Stryju; gr.-kat. w miejscu, dek. skolski. We wsi jest cerkiew p. w. św. Michała. Ludność należy do górskiego rodu Bojków. Z początkiem XIX w. była tu kuźnica żelazna (Kołaczkowski, Wiadomości dotyczące się przemysłu itd., Kraków, 1888, str. 273). 2.) **S. Mały** i **S. Wielki**, część Radruża, pow. Rawa Ruska. *Lw. Dz.*

Sopot, mylnie *Copot*, *Copoty*, *Sobówka*, *Soboty*, niem. *Zoppot*, dok. 1283 *Sopot* i *Sopoth*, wś na Kaszubach, nad zatoką gdańską, słynna z kąpeli morskich, 12 klm. na pñ.-zach. od Gdańska, 3,6 klm. na pñ. od Oliwy (kościół par.), przy szosie i kolei gdańsko-szczecińskiej, w pow. wejherowskim. Z pñd. strony okala ją rzeczka przymorska Godding, z pñd. zaś struga graniczna (Grenzfluss). Za wsią ciągnie się pas górzysty, tak że między nim a morzem zostaje tylko miejsce na domki, lassek i na wąskie piaszczyste wybrzeże. S. posiada st. kol., urząd poczt. III klasy, kaplicę ewang. i kaplicę katol., w której latem co dzień odprawia się msza św. Szkoła 7 klasowa symultanna liczyła 1887 r. 7 naucz. i 650 dzieci, oprócz tego jest wyższa szkoła prywatna dla chłopców i dla dziewcząt i kilka ogródków dziecięcych, apteka, teatr, gazownia, browar, cegielnia, tartak i kilka młynów wodnych. Razem z przyległościami obejmuje gmina 889 ha (255 lasu, 34 łąk i 408 roli orn.). W 1885 r. było 432 dm., 929 dym., 4081 mk., 2481 kat., 1549 ewang., 31 dyssyd., 20 żyd. Z tego przypada na wś Karlikowo 10 dm., 117 mk., na dobra Karlikowo 5 dm., 71 mk., Siemirów 43 dm., 719 mk., Steinflies 19 dm., 236 mk., Thalmuehle 2 dm., 7 mk. W S. samym tylko mała część klasy ludowej jest polską (Kaszuby). Urzędowo S. jest wsią tylko, ale właściwie jest to osada kąpielowa. Domki czyste, niekiedy nawet ozdobne, zawsze otoczone ogródkiem, mają przynajmniej jedną przystawkę od ulicy otwartą, w której mieszkańcy domu większą część dnia przebywają. Sklepy i sklepi-

ki zaopatrzone są we wszystko, co do życia i kąpeli niezbędne. Nowy, gustowny gmach kąpielowy (Kurhaus), o dwóch wieżach, frontem zwrócony ku morzu, posiada na piętrze salę balową, jadalnię i czytelnię, a na dole sztuczną grootę i bufet. Między morzem a tym centrem życia kąpielowego ciągnie się plac dość obszerny, przyozdobiony klombami i fontannami i estradą dla muzyki. Wygodne, schludne łazienki i daleko w morze sięgający pomost (Seesteg), który wieczorem gromadzi tłumy kąpielowych. Ponieważ zatoka gdańska od Bałtyku przedzielona jest długim półwyspem Helą, dla tego morze tu zwykle spokojne, gładkie. Wyjątkowo tylko przy północnych i wschodnich wiatrach tworzą się nie zbyt wielkie fale. Woda morska zawiera mało soli, jest jednak dosyć chłodną, dochodzi bowiem rzadko 15 st. R., a często schodzi niżej 14. Kąpiele tutejsze zdawna ściągają licznych gości polskich, zwłaszcza dzieci. Wedle przechowywanej się tradycji, zbierano w sąsiedztwie lub pokrewieństwie gromadkę całą słabowitych dzieci, i wyprawiano je do S. pod opieką zaufanego sługi lub rezydenta, wraz z licznym zastępem piastunek i ochmistrzyń. Nie małą zaletą S. jest bliskość Gdańska, pozwalająca gościom urozmaicać pobyt zwiedzaniem ciekawych zabytków grodu. Okolicę Sopotu wyróżnia przyroda jak najejhojniej. Wybrzeże zatacza tu półkole, którego ostatni punkt północny w morze się wsuwający tworzy wzgórze zwane Adlers Horst, wznies. 204 stóp npm. Urządzony tu zakład jest celem przechadzek lub wodnych przejażdżek. Z lesistego grzbieta wzgórza roztacza się szeroki widok na morze, na lewo mamy półwysep Helę, zatokę pucką, wrzynającą się w głąb lądu, na prawo zaś widnieją wdali wieże Gdańska, Nowy port (Neufahrwasser), z latarnią morską. Dalej na południe leży wś Kobleki z ładnym do morza sięgającym lasem i wąwozem, z pięknym kościołkiem wśród owocowego sadu, z okazałym dworem i folw. nad stawem. Przy wsi góra Kapellenberg 305 st. wzn. Bliżej, a raczej już w S. samym, stoi willa Stolzenfels, z cieniastym i cichym ogrodem, przerzniętym przez strumyki. Z drugiej strony graniczy z S. wś Karlikowo z starym dworem, jednopiętrowym. Dokumenta, przechowywane przez dzierżawcę wsi, wykazują, że dwór ten stanowił rezydencję Jana Kazimierza podczas zawierania traktatu oliwskiego. Bliżej Gdańska wznoszą się stare i wspaniałe letnie mieszkania bogatych Gdańszczyzan, prawdziwe pałace z XVII i XVIII w., wśród strzyżonych ogrodów, oparte z tyłu o lasy. Szczególnie romantyczny widok przedstawia się z pagórka Thalmuehle w pobliżu S., gdzie są

jeszcze szczątki tartaka. Tu pokazują wielki kamień, na którym poeta niemiecki Justus Kerner utworzył jedną ze swych pieśni. Na wzmiankę zasługują także wzgórza Koenigshoehe, Kaiserstuhl z bardzo ładnym widokiem i gęstym, cienistym laskiem, dalej Geisberg, Schlossberg, gdzie podobno jakiś zamek się zapadł, Augustusberg Josephshoehe i inne. W okolicy S. znajduje się wiele głazów eratycznych. W 1886 roku odkryto tu na gruncie Goldela grób skrzynkowy z 5 urnami, między temi 2 twarzowe, które właściciel oddał do muzeum gdańskiego. Na przedhistorycznej mapie Prus Zach. dr. Lissauera zaznaczony jest w pobliżu S. okop starożytny. Dzieje osady podane już pod nazwą, Copoty (ob.). Co się tyczy nazwy, rozmaicie objaśnianej i używanej, to przyjęta w niniejszym opisie forma *Sopot* utrzymuje się dotąd w ustach ludu i występuje w najstarszym przywileju z roku 1289. Nazwa ta oznacza osadę na miejscu zdroistem, sapowatem, jakim jest obszar niższej części Sopotu. Źródła: Słownik Koszubski ks. Poblockiego, s. v. Sobótka. Okrężne, 1885 r., str. 22. Land und Leute des Landkr. Danzig von Brandstaeter, str. 176—177. Der Seebadeort Zoppot in histor. topogr., etc. Hinsicht von Brandstaeter. Danzig 1859. Szkice z ziemi i historii Prus Królewskich, Lubińskiego, str. 89 — 92. Z „Prus Królewskich“ hr. St. Tarnowskiego, str. 12—17. Ks. Fr.

Sopotnia, rzeka, powstaje w gm. Jeleśni, pow. żywieckim, z połączenia *Sopotni Wielkiej* i *Sopotni Małej*. a) *S. Wielka* wypływa w gm. Sopotni Wielkiej, pow. żywiecki, na hali Marszałkowej, na póln.-wsch. pochyłości Lipowskiej Góry (1324 mt.). Płynie na póln.-wsch. górską doliną, nad którą od zach. rozpościera się dział Romanki (1366 mt.) i Juraszkowej (1156 mt.), a od wschodu lasy Gudzychowa i Uszczawny, pokrywające póln.-zach. zbocza Pilska (1577 mt.) i Szczawiny (1356 mt.), pod Krzyżówką (725 mt.) tworzy granicę S. Wielkiej od Krzyżowej i wchodzi na obszar Jeleśni. Długa 13 klm. b) *S. Mała* powstaje w gminie t. n. pow. żywieckim, w lesie Juraszkowym, na póln.-zach. pochyłości Romaniki (1366 mt.); płynie na póln.-wsch., wszedłszy na obszar Jeleśni łączy się z S. Wielką, tworząc potok Sopotnię. Długi 10 klm. Między obu ramionami rozpostarł się piękny dział górzysty Romanki (1366 mt.) i Juraszkowej (1156 mt.). Po złączeniu obu ramion S. płynie przez obszar Jeleśni i uchodzi tam do Koszarawy z lew. brzegu, tuż niedaleko mostu na gościńcu z Jeleśni do Żywca. Długi od połączenia się ramion 3 klm. Z dopływów S. Małej ważniejsze: Juraszkowa, a S. Wielkiej Uszczawny, Kotarny, Cebula i Marszał-

kowa. Ujście S. wzn. 419 mt. n.p.m. Na dolnym biegu obszerne kamieńce. Br. G.

Sopotnia 1.) *Mała*, wś, pow. żywiecki, nad pot. t. n. Graniczy od wschodu z S. Wielką, od póln. z Jeleśnią, Świnną i Przyłękowem, od zach. z Janczyną i Bystrą, a od póln.-zach. z Żabnicą. Na granicy S. Małej, Wielkiej i Żabnicy szczyt Romanka (1366 mt.), z którego rozległy widok na płataninę działów babiogórskich. Połudn. obszar zajmuje las Juraszkowy (926 mt.). Górny koniec wsi wzn. 563 mt., dolny 494 mt. n.p.m. W r. 1869 było 150 dm., 858 mk.; w 1880 r. 181 dm., 940 mk. 2.) *S. Wielka*, wś, w tymże pow., nad pot. Sopotnią. Wielką, graniczy od zach. z Żabnicą i S. Małą, od póln. z S. Małą, od wsch. z Krzyżową i Korbielową. Od póln. granica galicyjsko-węgierska, wzdłuż niej dział górski Szczawiny (1356 mt.). Domostwa leży w dolinie potoku. W póln. stronie hala Marszałkowa, las Cudzychowa, we wschod. las Uszczawny, w zach. las Łyszniewska i Latynka. Obszar większej posiadłości w obu S. ma roli orn. 14, łąk i ogr. 8, pastw. 2, lasu 5650 mr. austr.; mn. pos. roli orn. 2063, łąk i ogr. 427, pastw. 1364, lasu 36 mr. austr. W r. 1869 było w S. Wielkiej 155 dm., 1049 mk.; w 1880 r. 170 dm., 1080 mk.; 1038 Polak., 42 Niemc.; 1069 rz.-kat., 11 żyd. Obie S. należą do par. łac. i st. poczt. w Jeleśni. W S. Wielk. kaplica drewniana. Należy do dóbr arcyks. Albrechta. Br. G.

Sopotnica, potok, wypływa w obr. Szczawnicy Wyżniej, pow. nowotarskim, z pod Przechyby Małej (1175 mt.); płynie leśnym parowem i w Szczawnicy Wyżniej wpada do Ruskiej Wody od praw. brzegu. Długi 9 klm. Doliną S. wiedzie drożyna, a w końcu ścieżka popod Dzwonkówkę (984 mt.) na przełęcz Obidzką, stąd do wsi Obidzy i Jazowska. Tędy mają przeprowadzić drogę bliższą z Jazowska do Szczawnicy. Br. G.

Sopotnik, potok, powstaje we wsi t. n., w pow. dobromilskim, tworzy aż do swego ujścia granicę między gm. Sopotnikiem, Pacławem i Huwnikami od wschodu a Leszczynami i Makową od zach. Na granicy Makowej z Huwnikami wpada do Wiaru z lew. brz. Długi 4½ klm. Br. G.

Sopotnik, rus. *Sopotnyk*, wś, pow. dobromilski, 10 klm. na póln.-zach. od Dobromila (sąd pow., st. dr. żel. i telegr.), 7 klm. od urz. poczt. w Rybotyczach. Na póln.-wschód leży Pacław, na póln.-wschód Paportno, na zach. Borysławka, na póln.-zach. Borysławka i Leszczyny. Wschod. część obszaru przepływa pot. Sopotnik, lewy dopł. Wiaru. W dolinie potoku leżą zabudowania. Najwyższe wzn. w lesie „Widły“ wynosi 607 mt. Na póln. wznosi się „Kiczora Wysoka“ do 580 mt.,

na płu. opada poziom do 370 mt. Włas. więk. (rządowa) ma lasu 244 mr.; wł. mn. roli or. 462 mr., łąk i ogr. 61 mr., pastw. 73 mr., lasu 84 mr. W r. 1880 było 40 dm., 285 mk. w gm. (271 gr.-kat., 8 rz.-kat., 6 izrael.; 279 Rusinów, 6 Niemców). Par. rz.-katol. w Kalwarii Pacławskiej, gr.-kat. w Paportnie. *Lu. Dz.*

Sopoty, nad rz. Omulew, pow. ostrołęcki, ob. *Białobrzeg.*

Sopów, wś, pow. kołomyjski, o 5·6 klm. od Kołomyi (urzędy i par. rz.-katol.). Obszar dwor. 998 mr., włośc. 2077 mr. W 1870 r. 1206 mk.; w 1880 r. w gm. 1243 mk., na obsz. dwor. 129 mk.; 18 rz.-kat., gr.-kat. par. w miejscu, dek. pistyński. Cerkiew p. w. N. P. M., drewniana, z 1852 r.; metryki ma od 1744 r. Gr.-katol. w S. 1315; w przyłączonych Kujdańcach cerkiew św. Kozmy i Damiana, drewniana, z 1852 r. (888 gr.-katol.), razem 2203 gr.-katol.; szkoła etat. systemizowana w 1878 r., dzieci w wieku szkol. 186, kasa pożyczk. gm. z kapit. 1849 złr. Właśc. pos. dwor. Adolf Mueller. Istniała tu warzelnia soli do 1787 r.

Sopówka al. *Supowka*, wś, pow. mohylowski, okr. pol. Łuczyniec, gm. i par. katol. Śnitków, na płu. od Mohylowa, ma 120 osad, 674 dzies. ziemi włośc., 271 dworskiej, należącej do Klonowskich i 401 do Kruszyńskich, dawniej Dzierzków, 43 cerkiewnej. Posiada cerkiew p. w. św. Jana, wzniesioną w 1875 r., z 732 parafianami.

Sopówka al. *Sopiuka*, mylnie *Sopinka* al. *Łuczka*, rzeka górską, powstaje z połączenia pot. Ropiennego, Berezówki i Petryczowa, w obr. gm. Rungur, pow. kołomyjskim; płynie na płu. przez Rungury i Peczeniżyn, tu zwraca się na wschód, zraszając okszar Sopotu, a w Werbiażu Niżnim wpada do Łuczki z lew. brz. Przyjmuje liczne dopływy, między nimi z lew. brz. Puncewę (Punczewę), a z praw. brz. Kluczówkę. Długa 18 klm. Wody rwące; w dolnym i średnim biegu obszerne kamieńce. *Br. G.*

Soppau, wś, pow. głupeczycki, par. rz.-kat. Soppau, ew. Mocker; ma 831 ha, 148 bud., 740 mk. (4 ew.).

Sopry, wś, pow. rzezycki, gm. Ciskady, w części przez cyganów zaludniona.

Sopuch, potok, wypływa z pod Czyraka, szczytu w paśmie Sekula (1283 mt.) i płynie na pld.-zach. granicą Różanki Wyżniej i Niżniej w pow. stryjskim. Wpada do Sekula, dopł. Różanki. Długi 2½ klm. *Br. G.*

Sopycz, ob. *Sonicz.*

Sora, rzka, w pow. święciańskim, ob. *Niemeczyniany.*

Sorat' al. *Sorot'*, rzeka w gub. pskowskiej, prawy dopływ rz. Wielkiej (Muldowy), dopływu jez. Czudzkiego. Bierze początek z połączenia się kilku rzeczek, mianowicie: Udy,

Milii i Lsty, z których Uda może być uważaną za właściwy początek S. i ma do 60 w. dług. Od połączenia się tych ramion S. ma około 60 w. dług., od 30 — 60 saż. szerokości a od 3—6 arsz. głębokości; dno piaszczysto-ilaste, brzegi równe, bieg spokojny. Rozlewa na wielkie przestrzenie, miejscami od 6—7 w.

Sorau (niem.), miasto na Szlaku pruskim, zwykle zwane Żoraw, właściwie Żdżar.

Sorbaum (Zerbuń?), wś, na niem. Warmii, pow. reszelski, w dok. bisk. Fabiana z r. 1515. Biskup daje braciom swym Hansowi i Olbrachtowi Luzianom S. i Nerwickem za inne dobra pod Reszlem. Por. *Luzyany* i *Moldyty.*

Sorbehn, wś, pow. morąski, st. poczt. Żelwałd; 303 ha, 25 dm., 230 mk.

Sorbia, rzka w pow. borysowskim, mały prawy dopływ rz. Brodni, w obr. gm. Byteża. Zaczyna się za zaśc. Horodnia, płynie w kierunku północnym na przestrzeni około 5 w.

Sorchow (niem.), ob. *Zarchowo.*

Sorcza, wś, pow. lepelski, w 4 okr. pok. do spraw włośc., gm. Kublicze.

Sorczyn, grupa zabudowań na obszarze Mordarki, w pow. limanowskim, na wsch. pochyłości Łysej (785 mt.) a pld. Sałaszu (900 mt.). *Br. G.*

Sordachy, kol., pow. łecki, st. poczt. i tel. Elk; 367 ha, 26 dm., 147 mk. Jerzy Ramung v. Ramek, komtur ryński, nadaje Janowi Sordachowi, na prawie magd., 20 włók wolnych od tłoki i pańszczyzny nad jez. Selmejno, w kierunku ku Ryglowi, Rygielnicy i Budziłowu, oraz 12 mr. łąk pod Dąbrowskimi. Dan w Elku r. 1484. *Ad. N.*

Sordaki, w spisie z 1827 r. *Sorakiszi*, wś, pow. wykłowycki, gm. i par. Wykłowycki (odl. 3 w.), ma 31 dm., 392 mk. W 1827 r. wś rząd., miała 6 dm., 50 mk.

Sorehnen, folw. dóbr Reichertswalde, pow. pr. holądzki, st. poczt. Libszat; 4 dm., 32 mk.

Sordelówka, grupa zabudowań w obr. Rzyk, pow. wadowickim, na płu. pochyłości Potrójnego Beskidu (888 mt.). W pobliżu grupy chat: Moskówka, Praczak i Hatale. *Br. G.*

Sorenbohm, wś nad Bałtykiem, na Pomorzu, pow. koszaliński, kąpiele morskie. W 1885 r. 520 mk. (517 ew., 3 żyd.). *Ks. Fr.*

Sorenczany, wś, pow. święciański. Własność dawna Rudominów, później Morykonich, dziś Kątkowskiego.

Sorgau 1.) przy *Herzogsvalde*, dobra, pow. grotkowski, par. ew. Grotków, kat. *Herzogsvalde*, 120 ha, 10 bud., 39 mk. (14 ew.). 2.) **S.**, wś, pow. walbrzychowski, par. ew. i kat. *Nieder Salebrunn*, 80 ha, 81 bud., 1049 mk. (242 kat.). Przy wsi stacya dr. żel. z Wrocławia do Halbstadt, o 66 klm. od Wrocławia a o 4 klm. od Altwasser.

Sorge 1.) folw., pow. międzyrzecki, o 3

klm. na płu. od Międzyrzecza (par., poczta i st. dr. żel., 4 dm., 95 mk., ob. *Kwiecie*. 2.) **S.**, 1793 r. *Zorga*, folw. do Przytoczni, pow. międzychodzki (Skwirzyna), należał niegdyś do Gliszczyńskich. 3.) **S.**, ob. *Stare i Nowe Kwiecie*, pow. czarnkowski (Wieleń), *Kłopot i Klein Sorge*, w pow. inowrocławskim, *Nowy Kamień*, dawniej *Neusorge*, *Nowa Sorga* (mapa Chrzanowskiego), pow. międzychodzki.

Sorge 1.) folw. do Szczytna, pow. człuchowski, st. poczt. Człuchowo, par. kat. Przechlewo. W 1885 r. 5 dm., 64 mk.; 1868 r. 9 bud., 3 dm., 37 mk. (17 kat., 20 ew.). 2.) **S Neu**, wyb., pow. gdański, st. poczt. Szydlice.

Sorge 1.) folw. dóbr Neu Dollstaedt, st. poczt. Alt. Dollstaedt. 2.) **S. Neu**, wybud. przy Rastemborku, 3 dm., 31 mk.

Sorge, rzka w pow. morąskim, ob. *Dzierzgon*.

Sorge 1.) folw., pow. wrocławski, ob. *Rothsyrben*. 2.) **S.**, ws., pow. niemodliński, par. ew. i kat. Schurgast; 32 ha, 9 bud., 49 mk. (15 ew.). Dobra 117 ha, 1 dm., 4 mk. ew.

Sorgen 1.) *Neu*, dobra koronne, w okr. mitawskim, pow. bowski, par. ekawska (Kurlandya). Do dóbr należy folw. Missholm. 2.) **S. Klein**, folw. dóbr przyw. Gross-Ekau, tamże.

Sorgenau, ws., pow. rybacki, st. p. Germau; 121 ha, 97 dm., 455 mk.

Sorgenfrei 1.) folw. dóbr przyw. Lauzen-see, w okr. zelburskim, pow. iłuszeński, par. dyneburska (Kurlandya). 2.) **S.**, folw. dóbr przyw. Paulsgnade (dawniej Ekhof), w okr. i par. mitawskiej, pow. dobieński (Kurlandya).

Sorgenfrei, fol. dóbr Abscherningken, pow. darkiemski, st. p. Trempen; 2 dm., 49 mk.

Sorgenfrei, folw. dóbr Kirchberg, w pow. niemodlińskim.

Sorgenort al. *Sorgenhorst*, ws. na Żulawach, pow. malborski, nad rz. Dzierzgonią, tuż nad granicą pow. holądzkiego, 4 1/2 mili na wschód od Malborka; st. p. Alt-Dollstaedt, par. kat. Thiergarth; razem z wsią Kuehborn (1885 r. 6 dm., 43 mk.) obejmuje 105 ha żyznej roli. W 1885 r. liczyły obie osady 240 mk., 236 ew., 4 kat.; uwłaszczenie nastąpiło tu r. 1783. Mieszkali tu menonici (ob. t. V, 957). *Ks. Fr.*

Sorgen-See (niem.), ob. *Dzierzgon*.

Sorgenstein, dobra ryc., pow. rastemborski, st. p. Barciany; 231 ha, 14 dm., 72 mk.

Sorgiany, ws., pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 5 w. od Kowna.

Sorgowce, ws. włośc., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Niestaniszki, o 8 w. od gminy, 27 dusz rewiz.

Sorgowicze, ws., pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Poczepowo, ma 10 osad; miejscowość mocno wzgórzysta, grunta urodzajne. W pobliżu przechodzi go-

ściniec z mka Poczepowa do mka Mołeczadzi w pow. słonimskim. *A. Jel.*

Soritsch, 1514 *Soritz*, ws., pow. kładzki, par. ew. i kat. Kładzko; 80 ha, 13 bud., 83 mk. kat.

Soritten, ws., pow. licbarski, st. p. Siegfriedswalde; 382 ha, 45 dm., 276 mk. W r. 1346 nadaje bisk. warmiński Hermann „fidei Johanni dicto Pewtune“ 20 włók. Przy wsi istniało jezioro Mutilus (ob.).

Sorkholm, wyspa u wejścia do zatoki Parnawskiej Baltyku, na wschód od wyspy Kuehn (est. Kihno), o 27 w. na pld.-zach. od Parnawy, ma około 1 w. dług. a 50 do 100 saż. szerokości. Na południe od wyspy znajduje się niebezpieczna skała podwodna.

Sorkow, ob. *Zarkowo*.

Sorkwity, dobra ryc., pow. żadzoborski, st. p. i tel. w miejscu, 13 klm. na zach. od Żadzoborka, między jez. Lampackiem i Galent, wzn. 135 mt. nrm., w okolicy lesistej; 2565 ha obszaru, 71 dm., 431 mk., trudniących się rolnictwem i chowem bydła. Ludność ewang., przeważnie polska. Wielu trudni się rybołówstwem, mianowicie łowem raków, w które obfitują pobliskie jeziora. Łąki i pokłady torfu. Gorzelnia parowa. Piękny zamek wśród parku. Własność Mirbachów. Znajduje się przy wsi ementarzysko przedhistoryczne. W. mistrz Winryk v. Kniprode nadaje braciom Kiersztanowi i Otonowi z Olszyn (v. Oelsen) na prawie chełmiń. 150 włók między jez. Galent i Stama, wraz z ostatnim jeziorem, oraz wolne rybołówstwo. W sprawach sądowych z Prusakami, na pruskiem prawie siedzącymi, odpowiadać mają przed komturem. Z tych dóbr czynią 5 służb konnych. Dan w Iławie r. 1379. Późniejsze dokumenty podano już w art. *Miluki* (ob.). *Ad. N.*

Sormowa al. *Soromowa*, ws. nad Wolgą, pow. bałachniński gub. niżegorodzkiej, o 25 w. od mta pow., przy trakeie poczt. kostromskim, ma 183 dm. i 1299 mk., zajmujących się, oprócz rolnictwa, ogrodnictwem i uprawą cebuli oraz wykuwaniem gwoździ żelaznych. O 1/2 w. od wsi znajduje się fabryka maszyn parowych, założona w 1849 r. przez Benardaki.

Sormówka, wzgórze w Międzyrzeczu, pow. nowotarski, nad granicą ze Starembystem i Maruszyną, między pot. Czerwonem (od pld.) a Rączym (od płu.). Wznies. 732 mt. nrm. *Br. G.*

Soročka Mytnica, ob. *Mytnica* 3.).

Soročki, ws., pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Bezdzież, o 69 w. od Kobrynia.

Soročko z Mytnicą, wieś, pow. skałacki, o 2 1/2 klm. od Iławca (urz. poczt.), o 12 1/2 klm. od sądu pow. i tel. w Skalacie. Obszar dwor. 1598 mr., włośc. 3226 mr. W 1870 r. 2104 mk.; w 1880 r. w gm. 2108, na obsz. dwor.

82 mk.; rz.-kat. 148, par. Baworów, gr. kat. 1926, par. w miejscu, dek. skałacki. Szkoła etat. o 1 nauczyc., kasa pożycz. gm. z kapit. 5414 złr. Właściciel pos. dwor. Michał hr. Baworowski. *B. R.*

Sorocza Nózka, uroczysko, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. Masiewo, o 77 w. od Prużany.

Soroczanka, rzka w pow. święciańskim, przepływa pod zaśc. Ginkiszki i wsią Łosie.

Sorocze al. *Tumki*, jezioro w pow. święciańskim, pod folw. Podlipie.

Sorocze, ws nad Soroczanką, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski Stracza, o 3 w. od gminy a 40 w. od Święcian, ma 8 dm., 88 mk. kat., 1 ew. i 3 żyd.; młyn wodny i folusz; w 1864 r. należała do dóbr Sidoryszki, Paszkiewiczów.

Soroczka al. *Soroka*, potok, powstaje w obr. Iławca, dow. trębowelski, przepływa stawek i płynie ku pñ. Na obszarze gm. Sorocka zwraca się na zach., poczem dostaje się na obszar Kozówki (pow. tarnopolski); w Skomorochach wpada do Gniezny od praw. brzegu. Dług. 15 klm., spad wód powolny. Na górnym biegu przyjmuje pot. Kierniczki od praw. brzegu. Na Kummersberga mapie Galicyi (sekc. 34) potok ten nazwany *Snoczka*.

Soroczy, ws nad Oressą, pow. bobrujski, w pobliżu mka Lubań, w 3 okr. pol. łuskim, gm. Zabołocie, ma 22 osad; grunta lekkie, łąki obfite. *A. Jel.*

Soroczy Bród, uroczysko w pobliżu Chwałowa (ob. t. I, 664).

Soroczy Mostek, ws, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostra Góra, o 23 w. od Sokółki.

Soroczyce al. *Saroczyce*, ws nad Skidlicą, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Dubno, o 43 w. od Grodna.

Soroczyn, ws nad rz. Kaszlanką, dopł. Bohu, pow. bractawski, gm. Łuka, par. Woronowica, ma 24 osad. Składa się z 4 futorów: Horaka (56 dz.), Dziewulskich (28 dz.), Michniewiczów (28 dz.) i sukcesorów Popowskich (28 dz.); ma 56 dz. ziemi włośc. Należy do klucza woronowickiego Możajskiego, dawniej hr. Grocholskich. *Dr. M.*

Soroczyńce al. *Soroczeńce* (w dok.), mko nad rz. Psłą, pow. mirgorodzki gub. połtawskiej, o 4 w. na pñ.-wschód od Mirgorodu, przy drodze z Mirgorodu do Zieńkowa, ma 1150 dm., 7167 mk., 5 cerkwi (2 mur.), szkołę wiejską, zarząd okr. pol., 2 gorzelnie, 3 fabryki saletry, 5 jarmarków, st. poczt. Istniała już w połowie XVII w.; za czasów hetmańszczyzny główne stanowisko pułku mirgorodzkiego, później miasto setnicze.

Soroczynka, strumień w pow. bałckim, lewy dopływ rzki Sekretarki.

Soroczynka, ws nad rzką t. n., dopł. Se-

cretarki, pow. bałcki, okr. pol. i par. kat. Krzywejezioro, gm. i par. praw. Tryduby, sąd Bohopol, o 64 w. od Bałty, ma 10 osad, 80 mk., 56 dz. Należała do Soroczyńskich, dziś Gordieja Horasza. *Dr. M.*

Soroczynno 1.) ws włośc., w spisie z 1866 r. zaśc., nad rzką Antą, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski i dobra skarbowe Ugołniki, o 16 w. od Dżisny, ma 1 dm., 13 mk. 2.) **S.**, folw., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 10 w. od Dżisny, ma 1 dm., 6 mk. (2 praw., 4 kat.). 3.) **S.**, zaśc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Mikołajewo, o 12 w. od Dżisny, 2 dm., 8 mk. kat. 4.) **S.**, ws, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. i dobra ks. Druckich Lubeckich Mańkowicze, okr. wiejski Soroczynno, o 1 w. od gminy, 26 dusz rewiz. W skład okr. wiejskiego wchodzi wsi: **S.**, Czerniaty, Kabajły, Łotwa, Słabkowszczyzna, Szalkowszczyzna i Szobany, w ogóle 258 dusz rewiz. włościan uwłaszc. 5.) **S.**, ws, pow. lepelski, w 1 okr. pok. do spraw włośc., gm. Apanański, w 1863 r. 99 dusz rewiz. Ma 40 dz. ziemi dwor.; należała do dóbr Mosarz, dawniej Józefa Szczytta, dziś wnuczki jego Józefy Zabiellowej. 6.) **S.**, dobra, pow. lepelski, 555 dz. ziemi dworskiej, własność Mikołaja Korsaka. *J. Krz.*

Soroczyńskie, sioło nad Samarą, pow. buzułucki gub. samarskiej, o 75 w. od Buzułuka, przy dr. poczt. z Orenburga do Buzułuka, ma 556 dm., 3470 mk., 2 cerkwie, st. poczt., więzienie etapowe, targi tygodniowe, 3 jarmarki.

Sorohi al. *Sorogi*, ws, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. łuskim, gm. Horki, ma 94 osad; grunta lekkie. Niegdyś należała do ks. Radziwiłłów. W moczarach za wsią **S.** bierze początek rzka Otoczka. *A. Jel.*

Soroka 1.) rzeka w pow. ostrożskim, pod Annopolem tworzy staw i przyjmuje rzkę Czolomin, uchodzi do Korczyka (dopł. Słuczy). 2.) **S.**, rzka, lewy dopł. Sobu, zaczyna się pod wsią Sebastyanówka w pow. hajsyńskim, przepływa północną część tegoż powiatu od Gródka do Narajówki i uchodzi do Sobu powyżej mka Kitajgradu. W gub. kijowskiej tworzy 15 stawów na przestrzeni 7 wiorst. Dopływem jej Terlica. Ob. *Chalajdówka*. 3.) **S.**, struga w pow. taraszczańskim, bierze początek pod wsią Litwinówką i uchodzi do rzki Torczy (dopł. Tykicza) we wsi Sorokotiaha.

Soroka 1.) slobódka, pow. kamieniecki, o 9 w. od Kamieńca. 2.) **S.**, mogiła na gruntach wsi Tiekucza, pow. humański. 3.) **S.**, mogiła pod Kalnikiem, pow. lipowiecki (ob. t. III, 707). 4.) **S.**, nad Sobem, wielka mogiła. Por. *Noryńsk*.

Soroka, rzeka, prawy dopł. Borzny, lew. dopł. Desny Dnieprowej.

Soroka, strumień, dopływ Pełtwi, płynący na pld. pochyłości wzniesienia łyczakowskiego, w obrębie dzisiejszej ulicy Piekarskiej, między nią a ulicą na Rurach, we Lwowie. Nad nim istniała jeszcze r. 1763 t. zw. Attermajerowska prochownia, zwana od Jana Attermajera, burmistrza lwowskiego około r. 1655, fundatora gmachu. Por. *Peltev. Br. G.*

Soroka, wś, pow. skałacki, o 4-5 klm. od Chorostkowa (urz. poczt. i tel.), sąd powiat. Grzymałów. Obszar dwor. 943 mr., włość 1217 mr. W 1870 r. 773 mk.; w 1880 r. w gm. 967, na obsz. dwor. 46 mk.; rz.-kat. 250, par. Touste, gr.-kat. 866, par. Dubkowie. Szkoła fil., kasa pożyczk. gm. z kapit. 1963 złr. w. a. Własność hr. Pinińskiego.

Sorokalnie, folw., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski Syłguciszki, par. Łyngmiany; w 1864 r. własność Uziebłów, nabyta z dóbr kukuciskich od Franka. Por. *Ksawerynowo*.

Sorokany al. *Sorokowska Słobódka*, przys. i folw., pow. uszycki, okr. pol. Żwańczyk, gm. Kosikowce, par. praw. Borsukowce, par. kat. Sokólec, obok wsi Borsukowce, ma 11 dm.; własność Juliana Izyskiego. *X. M. O.*

Soroki 1.) sioło, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Głębokie, okr. wiejski Wincentowo, o 7 w. od gminy, 37 dusz rewiz.; własność Rudominów. Posiada cerkiew p. w. św. Jana Chrzciela, drewn., wzniesioną w 1842 r. Była tu st. p. na trakcie z Wilejki do Dżisny, między st. Krypule a Łużki, odl. o 71 w. od Dżisny. 2.) **S.**, wś rząd., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 41 w. od Dżisny, 4 dm., 45 mk. praw. 3.) **S.**, trzy pobliskie wsi włość, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski i dobra skarb. Pawłowicze, razem 13 dusz rewiz. 4.) **S.**, zaśe., pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Żyrmuny, okr. wiej. Apolin, o 3 w. od gminy a 10 w. od Lidy, ma 2 dm., 19 mk.; w 1865 r. należał do dóbr Rekście Sosanków. 5.) **S.**, wś włość, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiej. Orla, o 57 w. od Lidy, 12 dm., 105 mk.; należy do dóbr skarb. Derażna. 6.) **S.**, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Hermaniszki, o 2 w. od gminy, 16 dusz rewiz.; w 1864 r. należała w części do dóbr Starzyn Chmarów (9 dusz), w części zaś do dóbr Kasperowszczyzna Gnatowskich. 7.) **S.**, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Horodek, okr. wiej. Piotrowszczyzna, o 7 w. od gminy, 7 dusz rewiz.; w 1864 r. należała do dóbr Kancewszczyzna Kalinowskich. 8.) **S.**, wś i dobra nad rz. Norycą, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Duniłowicze, okr. wiejski Krzykały, o 10 w. od gminy a 86 w. od Wilejki; folw. ma 1 dm., 9 mk. kat., wś zaś 10 dm., 42 mk. prawosł. i 88 kat. (w 1864 r. 57 dusz rewiz.).

9.) **S.**, wś, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Kamionka, o 51 w. od Grodna. 10.) **S.**, chutor, tamże, gm. Mosty, o 58 w. od Grodna. 11.) **S.**, dwór i dwie wsi nad Markiją, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 10—11 w. od Telsz; młyn wodny. 12.) **S.**, ob. *Sroki. J. Krz.*

Soroki, wś na praw. brzegu rz. Sobu, pow. lipowiecki, w 1 okr. pol., gm. i par. praw. Żadany, po drugiej stronie Sobu leżące, par. kat. Lińce (Ilińce), o 4 w. od Kalnika a 20 w. od Lipowca, ma 239 mk. Należy do dóbr daszowskich hr. Potockich. Osada S. al. Żadanówka osiedlona została w 1728 r. przez Falkowskiego, gubernatora dóbr kalnickich ks. Józefa Czartoryskiego. *J. Krz.*

Soroki, miasto pow. bessarabskiej, w głębokiej dolinie praw. brz. Dniestru, nawprost mko Cekinówki (w pow. jampolskim), pod 48° 10' pñ. szer. a 45° 53' wsch. dłg., o 176 w. na pñ.-zach. od Kiszyniewa. Amfiteatralnie zbudowane, ma 9225 mk., w tej liczbie 4500 żyd. (w 1882 r.). Podług danych z 1867 r. było tu 617 dm. (108 mur.), 7758 mk. (50 kat., 4351 żyd.), cerkiew prawosł., synagoga i 3 domy modlitwy żydowskie, 92 sklepy, szkoła pow. i par., szpital, 158 rzemieślników, st. poczt. i przystań. Do miasta należy 2036 dz.; dochód miejski w 1869 r. wynosił 5050 rs. Około 100 rodzin chrześcian zajmuje się rolnictwem, do 40 rodzin żydowskich uprawą tytoniu, główne jednak zajęcie mieszkańców stanowi uprawa i wyrób wina. Na wyniosłościach otaczających miasto znajduje się około 100 winnic, z których otrzymują do 10,000 wiader wina. Nadto mieszkańcy prowadzą znaczny handel zbożem i tytoniem. Na miejscowej przystani w 1868 r. naładowano 663,827 pud., wartości 226,229 rs. Na miejscu dzisiejszego mka w XII al. XIII w. znajdowała się kolonia genueńska, zwana Olchionia, która upadła po zajęciu Konstantynopola przez Machometę II. W XV w. wojewoda mołdawski Stefan IV, dla obrony swych granic, wznosił na miejsce dawniejszej Olchionii twierdzę Soroki (od rumuńskiego *sorok* — ubogi, sierota).

Sorocki powiat leży w pñ.-wschodniej części gubernii i podług pułkow. Strielbickiego zajmuje 82-06 mil al. 3971 w. kw. Powierzchnia powiatu, objęta prawym brzegiem Dniestru i lewym brzegiem rz. Reutu, przecznicta jest od pñ.-zachodu na pld.-wschód gałęzią wzgórz, wychodzącą z pow. chocimskiego i przechodzącą dalej do pow. orgiejewskiego. Najwyższe wzniesienie dochodzi 1160 st. pod wsią Wodeni. Glebę stanowi glina i margiel, przykryte czarnoziemem. Cały powiat należy do dorzecza Dniestru, oddzielającego na przestrzeni prawie 150 w. pow. sorocki od gub. podolekiej. Z dopływów Dniestru naj-

ważniejsze Kietros i Reut z Kubałtą i Kajnarą. Błota znajdują się w dolinach rzek Kubałty, Kietrosy, Kajnary i Reutu. Lasów bardzo mało (zaledwie 6% ogólnej przestrzeni). W 1867 r. było w powiecie (bez miasta S.) 114,960 mk. (212 kat., 72 ormiano-gregor., 1106 rozkolników, 119 prot., 11,826 żydów), przeważnie Mołdawianów (71%), zamieszkanych w 209 osadach: 3 miasteczkach (Ataki, Wadu-Raszków i Floreszty), 9 koloniach, 18 slobodach, 107 siolach, 60 wsiach, 12 osadach. Pod względem zajęcia mieszkańców powiat należy do czysto rolniczych. Oprócz uprawy roli zajmują się plantacyami tytoniu, uprawą winnic i sadownictwem. W 1865 r. było w powiecie 2060 plantacyi tytoniu, zajmujących 703 dzies., z których otrzymano 31,596 pudów. W niektórych wsiach nad Dniestrem zajmują się hodowlą jedwabników. Chów bydła znajduje się na wysokim stopniu rozwoju. Przemysł fabryczny ogranicza się prawie wyłącznie na gorzelnictwie. W 1867 r. było 8 gorzelni, które wyprodukowały 111,661 wiader spirytusu. Handel znajduje się wyłącznie w ręku żydów i koncentruje się na jarmarkach odbywających się w Atakach d. 5 stycznia i 23 kwietnia. W obrębie powiatu, na przeciwko Mohylowa, przy drodze do Soroki, leżą pola Cecorskie, pamiętne śmiercią hetmana Żółkiewskiego. J. Krz.

Soroki 1.), wś, pow. kołomyjski, odl. 9-37 klm. od Gwoźdźca (sąd pow., urz. poczt., tel. i par. rz.-kat.). Obszar dwor. 645 mt., włość. 1426 mr. W 1870 r. 1135 mk.; w 1880 r. w gm. 1222, na obsz. dwor. 34; rzym. kat. 168; gr.-kat., par. w miejscu, dek. horodeński. Cerkiew p. w. Wniebow. Chr. Pana drewniana, z 1868 r., metryki ma od 1785 r. Dawniej S. należały do Wierzbowic. Dusz gr. kat. 1142. Szkoła etat. syst. Własc. pos. dwor. Marcei Garliński i Eugenia Burzyńska. 2.) **S.**, wś, pow. buczacki, odl. o 7-5 klm. od Buczacza (urzędy i par. rz.-kat.). Obszar dwor. 1467 mr., włość. 1583 mr. W 1870 r. 823 mk.; w 1880 r. w gm. 917, na obsz. dwor. 128; rzym.-kat. 70, gr.-kat. par. w miejscu, dekanat buczacki. Cerkiew par. św. Parascewy, murowana, z 1848 r., metryki ma od 1785 r. Parafian w miejscu 925, w przyłączonych Leszczanicach cerkiew św. Parascewy murowana, z 1836 r. (gr.-kat. 812), razem 1737; szkoła fil. systemizowana 1857 r. Kasa pożyczk. gm. z kapit. 342 zł. w. a. Własc. pos. dwor. Franciszek i Ludwik Antlerzy. 3.) **S.**, domy w Słobodzie leśnej, pow. kołomyjski. 4.) **S.**, część Zameczka w pow. żółkiewskim. 5.) **S.**, nazwa Srok, wś pow. lwowskiego, w dok. z r. 1433 (Liske, A. G. Z. 8 5 str. 72). B. R.

Sorokino, os. włość., pow. radomski, gm.

Zakrzów Kościelny, par. Cerekiew. Odl. od Radomia 7 w., ma 8 dm., 41 mk., 84 mórg.

Sorokino, wś, pow. newelski, w 2 okr. pok. do spraw włość., gm. kubecka, w 1863 r. 7 dusz rewiz.

Sorokino, sióło nad rzką Swinną, pow. kraśniński gub. smoleńskiej, o 3 w. od Kraśnego, ma 5 dm., 47 mk., 2 cerkwie (w jednej z nich obraz N. M. P. Kazańskiej, uważany za cudowny), 2 jarmarki.

Sorokiszki 1.), zaśc. szl., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 14 w. od Oszmiany, 1 dm., 13 mk. katol. 2.) **S.**, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra hr. Czapskich, Malaty, o 4 w. od gminy a 63 w. od Wilna, ma 1 dm., 10 mk. katol. 3.) **S.**, wś włość., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Inkietry, o 7 w. od gminy, 14 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Czywile. 4.) **S.**, zaśc. szl., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 26 w. od Wilna, 1 dm., 8 mk. katol. 5.) **S.**, wś, pow. rossieński, par. erżwiłkowska. 6.) **S.**, wś, pow. szawelski, gm. Błagowieszczeńsk, o 54 w. od Szawel.

Sorokoduby 1.), wś skarbowa nad Bohem, pow. bractawski, na pograniczu pow. hajsyńskiego, okr. pol. i sąd Niemirów, gm. Monastyrek, par. katol. Bractaw (o 6 w.), na 93 osad, 314 mk., 704 dzies. ziemi. 2.) **S.**, sióło nad rz. Słuczą, pow. starokonstantynowski, na zachód od St. Konstantynowa, a na wschód od Bazalii (par. katol.), podzielone dopływem Słuczy na dwie części, ma 62 dm. Należało do ks. Ostrogskich i na mocy tranzakcyi kolbuszowskiej w 1753 r. darowane przez ostatniego ordynata ostrogskiego Sapieże.

Sorokopeń, w dob. *Sorokopenia*, *Sorokopani*, wś nad rzką Pleszczahą, pow. owrucki, na wschód od mka Wielelniki.

Sorokoszyce, sióło nad błot. Wydrą, w pobliżu Dniepru, pow. osterski gub. czernihowskiej, o 42 w. na póln.-zach. od Ostrza, ma 187 dm., 1152 mk.

Sorokotiaha 1.) wś nad rz. Torczą (dopł. Tykicza), przy ujściu do niej ruczaju Soroka, nadpływającego od wsi Litwinówki, pow. taraszczański, w 2 okr. pol., gm. Buzówka, o 4 w. od wsi Olszanki a 52 w. od Taraszczy, ma 1304 mk. 2.) **S.**, wś, pow. wasylkowski, w 1 okr. pol., gm. Jeziorna, par. praw. Olszanka (o 1 w.), odl. 63 w. od Wasylkowa, ma 1470 mk. Należy do klucza białocerkiewskiego dóbr hr. Branickich.

Sorokotiażyńce, wś, pow. bractawski, na pograniczu pow. hajsyńskiego, okr. pol. i sąd Woronowica, gm. Rubań, par. katol. Niemirów (o 12 w.), o 60 w. od Winnicy, wraz z przysiółkami Budką i Daniłkami ma 91 osad, 870 mk., 1388 dzies. ziemi. Posiada cerkiew p. w. św. Michała, wzniesioną w

1882 r. Własność Kosowskich, dawniej Potockich.

Dr. M.

Sorokowszczyzna, zaśc. rząd., pow. wileński, w 6 okr. pol., o 19 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. katol.

Sorokpol 1) al. *Powiewiórka*, mko, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. michajłowska, okr. wiejski Sorokpol Zułowo, o 8 w. od gminy. Ob. *Powiewiórka*. Posiada kościół katol. paraf., p. w. św. Kazimierza, z drzewa wzniesiony w 1775 r. przez dziedzica Sorokę. Parafia katol., dekanatu święciańskiego, 1535 wiernych. 2) **S.**, folw. i dobra nad bezim. strum., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. michajłowska, okr. wiejski Sorokpol Zułowo, obok mka Powiewiórki; folw. ma 2 dm., 26 mk. katol.; w 1864 r. własność Sołtanów. W skład okręgu wiejskiego wchodzi mko Powiewiórka al. Sorokpol, wsi: Balule, Guże, Kocielniki, Kowalewszczyzna, Mirańce, Perki, Zułowo, oraz zaśc. Bojaryszki, Burbiszki, Gieneraliszki, Podszerańce i Podworszczyzna, w ogóle w 1865 r. 190 dusz rewiz. włość. uwłaszcz., 7 jednodworców i 63 b. włość. skarbowych.

J. Krz.

Sorok Tatary, okolica szlach., na wzgórzu nad rz. Waką, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Międzyrzecze, okr. wiejski Skorbuciany, o 3 w. od gminy, 17 w. od Troka i 14 w. od Wilna, ma 53 dm., 271 mk. machomet; meczet drewniany. W 1850 r. posiadali tu: Radecki 79 dz., Selimowicz 25 dz., Półtoracki 37 dz., Móraski 40 dz., Tokosza 79 dz., Szablowski 32 dz., Sobolewski 263 dz., Bajraszewski 35 dz., Kieński 38 dz., Ryzwanowicz 49 dz., Milecho 140 dzies.

Sorot', ob. *Sorat'*.

Sorowski, wś, pow. lubliniecki, par. ew., Mollna, kat. Lubecko, ma 834 ha, 139 bud., 925 mk. (7 ew.). Dobra mają 2572 ha, 27 bud., 273 mk. (22 ew.).

Sorsk, wś, pow. borysowski, w gm. Smolewicz, o 8 w. od st. dr. żel. brzesko-moskiewskiej Żodzin, ma 14 osad; miejscowość nizinna, grunta piaszczyste.

A. Jel.

Sortex al. *Sortheyke*, dok. *Zurtheke*, rzeczka, ob. *Kirmes*.

Sortheneu, wś, pow. rybacki, st. p. Gruenhoff; 184 ha, 11 dm., 76 mk.

Sortlack 1.) wś, pow. frydlański, st. p. Frydlań, 5 dm., 73 mk. 2.) **S.**, wś, pow. ilawkowski, st. poczt. Reddenau; 187 ha, 15 dm., 83 mk.

Sorty, al. *Sortis*, jezioro w pow. nowoaleksandrowskim, między mkami Krewno i Dusiaty, w dobrach Antonosze. Ciągnie się z północy na południe, 13 w. długie, około 1 w. szerokie, głębokie 12 sąż. i 4½ st. (22 metrów). Formuje 5 wielkich zatok, z których trzy w stronie zachodniej, jedna na wscho-

dniej i jedna na północy. Wszystkie noszą wspólną nazwę jez. S.; środkowa zachodnia, do której wchodzi rzeka Andra, zowie się Andrakumpis. Jez. S. wraz z sąsiednimi jeziorami zarybione zostało przez Girdwojna.

Sortyka, dok. *Sauerteig*, dobra ryc., pow. wąbrzeski, st. p. Golub 8½ km. odl., par. kat. Łobdowo; 168 ha (143 roli). W 1885 r. 3 dm., 7 dym., 31 mk., 23 kat., 8 ew.; hodowla skopów na tucz.; dziedzic 1858 r. Domeracki, 1885 r. Krieger. Wizyt. Strzesza z r. 1667 donosi, że S. nie dawała mesznego (str. 362). Za czasów krzyżackich należały dobra do komturstwa golubskiego. Krzyżacy utrzymywali tu stadninę.

Ks. Fr.

Soruczany, siolo nad rzekami Suryczą i Isznowcą, pow. kiszyniewski gub. bessarabskiej, o 13 w. od Kiszyniewa, ma 125 dm., 724 mk., cerkiew paraf., monaster męzki św. Jerzego, założony w 1785 r.

Sory, jerioro w pow. święciańskim, pod wsią Pietraniszki.

Sory, dobra, nad rzeką Sorą, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. michajłowska, okr. wiejski Sory Strunajcie, własność poprzednio Marciniowskich i Sołtanów, następnie (1865 r.) Goldnerowej. W skład okręgu wiejskiego S.-Strunajcie wchodzi wsi: Andrzejki, Boguciszki, Borowce, Dwilany, Dworciszki, Kłiszańce, Kowalczyki, Łowżany, Maśliszki, Matusiańce, Ozierszczyzna, Piotrzyszki, Pokarwienie, Strunajcie, Szakuny, Szuty, Troki oraz zaśc. Bierżówka, Dodkiszki, Kiszliszki, Łukiszki, Pierkeinie i Tartak, w ogóle w 1865 r. 484 dusz rewiz. włość. uwłaszczonych i 42 bezrolnych.

Soryca, wś nad jez. Saro, pow. sieński.

Sorzycza, wś, pow. lepeński, nadana w 1503 r. przez króla Aleksandra kościołowi w Witebsku wraz z wójtostwem borowieńskim, wsią Moszczeny, oraz 3 karczmami w Witebsku (ob. *Lepel*, t. V, 149).

Sorżowo, wś, pow. lepeński, gm. i okr. wiejski Kublicze.

Sos-Ujfal, ob. *Ruska Nowa Wes*.

Sosa, rzeka w pow. wilkomierskim, lewy dopływ rz. Ławeny, uchodzi pomiędzy Kupą a Wieszynta.

Sosenka 1.) al. *Sosienka*, mko na prawym br. Wilii, o 82 w. od jej źródeł, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Rabuń, okr. wiejski i dobra Bohdanowiczów Orpa, o 5 w. od gminy a 38 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Sosenki do granicy pow. borysowskiego, ma 30 dm., 226 mk. Według spisu z 1865 r. było tu 79 dusz rewiz. włość. uwłaszcz., 2 dusze szlachty zagr., 1 żołn. dymis. i 3 b. ludzi dworskich, w ogóle 85 dusz rewiz. 2.) **S.**, wś nad rzeką Wołk, lew. dopł. Suły, pow. miński, w 3 okr. pol. i gm. Kojdanów, ma 6

osad i młyn; grunta szczerkowe, dobre. 3.) **S.**, zaśc., pow. ihumeński, pomiędzy rz. Ptyczem i Bierczakówką, w 1 okr. pol. uzdzieńskim, gm. Dudzicze, należy do domin. Bacharewicz, dość dawnego dziedzictwa Bykowskich, a obecnie, przez wiano ostatniej z rodu Józefiny, Weisenhofów. Grunta szczerkowe, dobre.

A. Jel.

Sosenka, rzeka w gub. smoleńskiej, lewy dopływ rz. Obszczy.

Sosenka al. *Sosonka*, wś nad rz. Desną, dopł. Bohu i przy linii dr. żel. kijowsko-odeńskiej, pow. winnicki, okr. pol., gm. i par. katol. Strzyżówka, sąd w Winnicy (o 15 w.), ma 173 osad, 974 mk., 994 dzies. ziemi włośc., 1150 dworskiej, 76 cerkiewnej. Ludność trudni się wyrobami garncarskimi. S. posiada cerkiew p. w. św. Michała, wzniesioną w 1747 r., z 1488 parafianami. W pobliżu wsi jez. Mochowate. St. dróg żel. południowo-zachodnich, na przestrzeni Kijów-Zmerynka, między st. Kalinówka (o 7 w.) a Winnica (o 14 w.), odległa o 192 w. od Kijowa a 59 w. od Zmerynki. Własność dawniej Kossakowskich, dziś Borejkwów.

Dr. M.

Sosenki Jajki, wś, pow. siedlecki, gm. i par. Mordy, ma 24 dm., 151 mk., 323 morg. W 1827 r. S. Jajki miały 25 dm., 141 mk.

Sosenki, wś, pow. weneński gub. tulskiej, o 6 w. od mta powiat., ma 36 dm., 375 mk., łomy kamienia wapiennego, kopalnia gliny ogniotrwałej.

Sosenkowo al. *Sosnkowo*, folw., pow. płoński, gm. Naruszewo, par. Żukowo, odl. 15 w. od Płońska, posiada wiatrak, 17 dm., 292 mk. W 1827 r. 11 dm., 97 mk. Folw. ten, oddzielony od dóbr Nacpolsk, rozł. w 1887 r. mr. 899: gr. or. i ogr. mr. 516, łąk mr. 32, pastw. mr. 3, lasu mr. 327, nieuż. mr. 21; bud. mur. 3, z drzewa 14; płodom. 13 pol.; las nieurządzony.

Br. Ch.

Sosenskowszczyzna, wś nad stawem, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Soleczniki, okr. wiejski i dobra Borowskich (w 1864 r.) Karolinowo, o 9 w. od gminy a 45 w. od Wilna, ma 4 dm., 21 mk. katol. i 3 żydów (w 1864 r. 10 dusz rewiz.). Ludność litewska.

Sosenska-Wólka, wś, pow. siedlecki, gm. i par. Mordy, ma 15 dm., 129 mk., 477 morg. W 1827 r. 15 dm., 112 mk.

Sosenszczyzna, wś, w spisie z 1866 r. zaśc., pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski Krasnopol, o 22 w. od Dziśny, ma 2 dm., 7 mk. (podług spisu z 1865 r. 2 dusze rewiz., należała do dóbr Katowicze Petrykowskich).

Sosie, jezioro w pow. wileńskim, pod wsią Pilwiszki, w pobliżu jez. Dubinki.

Sosienicha, wś włośc. nad rzeką Duniłowicze, pow. wilejski, 3 okr. pol., gm. Duniłowicze,

okr. wiejski i dobra skarbowe Pachowszczyzna, o 6 w. od gminy a 77 w. od Wilejki, ma 1 dm., 11 mk. praw. (w 1864 roku 4 dusze rewiz.).

Sosieniszki, wś rząd., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 48 w. od Wilna, 3 dm., 22 mk. katol.

Sosienka al. *Sosenka* al. *Sosienki*, wś, pow. garwoliński, gm. i par. Łaskarzew, 12 dm., 109 mk., 284 morg. Wchodziła w skład dóbr Łaskarzew.

Sosienka, pow. wilejski, ob. *Sosienka*.

Sosin, wś, pow. łębarski, ob. *Osieki* 1.).

Sosino, jezioro w pow. duchowszczyńskim gub. smoleńskiej, 3 w. długie a 1 w. szerokie.

Sosinówka, os. młyn; nad rz. Giedniówką, pow. mławski, gm. Dębsk, par. Szydłowo, 1 dm., 90 morg., młyn wodny.

Sosińska Kępa na Wiśle, należała do dóbr biskupich Włocławek.

Soskalnie, karczma, pow. szawelski, gm. Janiszki, o 47 w. od Szawel.

Sosliny 1.) al. na *Soslinach*, część wsi Królówki, pow. bocheński. 2.) **S.**, część wsi Połomu Dużego, pow. bocheński. 3.) **S.** al. *Susłiny*, wólka w Zbytowskiej Górce, pow. tarnowski. W r. 1880 było 19 dm., 106 mk.

Sosławki 1.) dobra, pow. rossieński, gm. Skawdwile, o 31 w. od Rossień. 2.) **S.**, dwór, tamże, gm. Łabardzie, o 91 w. od Rossień. 3.) **S.**, wś i dobra, tamże, gm. Konstantynowa, o 84 w. od Rossień. 4.) **S.**, folw., pow. szawelski, gm. Łukniki, o 48 w. od Szawel, należy do dóbr Dyrwiany, Piłsudzkich. 5.) **S.**, wś, tamże, gm. Kurszany, o 38 w. od Szawel.

Sosmaniszki, zaśc. rząd. nad jez. Bołoszyktis, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 35 w. od Święcian, 2 dm., 13 mk. katol.

Sosna al. *Sosnowa*, rzeczka, bierze początek w pow. maryampolskim, płynie ku zach. pod Obelinem, Sosnową, Ochotnią, pod Kantaliszkami przyjmuje z lew. brzegu strumień od Przydatków i Dzieciółówki, i na półn. od wsi Surgucie uchodzi do Szeszupy z lew. brzegu. Długa 10 w.

J. Bl.

Sosna 1.) rzeczka w pow. borysowskim, dopływ Berezyny, bierze początek w okolicy wsi Łub. 2.) **S.**, rzeczka w pow. borysowskim, w obrębie gminy Ziembin, uchodząca od prawego brzegu do rz. Mraj. Zaczyna się w lesistych moczarach za zaśc. t. naz., niedaleko wsi Skuplin, płynie w kierunku północno-wschodnim około wsi Rudnia (młyn na rozlewie), o 14 w. poniżej tej wsi przybiera od lew. brzegu rzekę Pustomieciszkę al. Omściż al. Pustomieciż i ubiegłszy około 2 mil na ujście w bagnisto lesistych moczarach.

A. Jel.

Sosna 1.), zaśc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Wasiliszki (o 2 w.), 1 dusza rewiz. 2.) **S.**, zaśc. nad

rzka t. naz., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Ziembin.

Sosna, *S. Bystra*, rzeka w gub. orłowskiej, prawy dopływ Donu. Bierze początek w pow. małoarchangielskim, zrasza pow. liwieński i jelecki. Płynie w kierunku wschodnim na przestrzeni 210 w.; szeroka od 20 — 50 sąż., głęboka od 1 do 4 arsz.; dno piaszczysto-gliniaste, brzegi wyniosłe, przedstawiają obnażenie formacji dewońskiej dolnej. Na brzegach S. wznoszą się dwa miasta (Jelec i Liwny) i 106 wsi.

Sosna Kicki, wś, *S. Kozulki*, wś i *S. Korabie*, wś, pow. siedlecki, gm. Skupie, par. Suchobęzry. *S. Kicki* ma 9 dm., 73 mk., 200 mr. W 1827 r. 9 dm., 48 mk. *S. Kozulki* ma 16 dm., 104 mk., 489 morg. W 1827 r. 15 dm., 73 mk. *S. Korabie* 9 dm., 68 mk., 327 morg. W 1827 r. 11 dm., 67 mk. *Br. Ch.*

Sosne 1.) al. *Sosno Szlacheckie*, *Adlig Sosno*, dobra ryc. nad jeziorem, pow. brodnicki, st. poczt. Brodnica o 7½ klm., st. kol. Najmowo ¼ mili odl., par. katol. Bobrowo, 257 ha (15 lasu, 7 łąk, 226 roli). W 1885 r. 3 dm., 7 dym., 37 mk. (32 kat., 5 ew.). Dziedzic 1858 r. Czapski, 1885 r. Wolfram. Wizyt. Strzesza z 1667 r. donosi: „Villa Sosne tres Nobilium sortes, Nobilis Przylupski sex mansi, Sosnowski altera sors et Karwowska viduae partieu-lae quaedam“ (pag. 330). 2.) **S.**, niem. *Koeniglich Sossno*, os. młyn., pow. brodnicki, st. poczt. Bartniczki, par. katol. Pol. Brzozie, 97 ha (11 łąk, 78 roli); 1885 r. 4 dm., 4 dymy, 30 mk. kat. 3.) **S.**, niem. *Sossno*, wyb. do Konia, pow. lubawski, st. poczt. Brodnica, par. kat. Lipinki, 1 dm., 4 dm. *Ks. Fr.*

Sośnia, wś nad rz. Biebrzą, pow. szczu-czyński, gm. i par. Białaszewo. W 1827 r. było 12 dm., 74 mk.

Sośnia al. *Susnia*, folw., pow. międzychodzki, o 7½ klm. na pld.-wschód od Sierakowa, par. Lutomie, okr. dwor. Lutomek, poczta w Kwilezu, st. dr. żel. w Wronkach o 22 klm., 1 dm., 25 mk.; własność M. hr. Kwileckiego.

Sośniak, jezioro w pow. trockim, pod wsią Janguny.

Sosniak, folw., pow. rossieński, gm. Man-kuny, o 15 w. od Rossień.

Sośniak, wyb. do Górnego Grzybna, pow. kartuski, 2 dm., 13 mk.

Sośniaki, wś, pow. lepelski, ob. *Niesin* (t. VII, 112).

Sośniany, wś, pow. połocki, z kaplicą katolicką par. połockiej.

Sośnica 1.) folw. dóbr Bydlin, pow. olku-ski. 2.) **S.**, fol. nad rz. Działdówką, pow. sierpecki, gm. Biezuń, par. Chamsk, odl. o 24 w. od Sierpeca, 1 dm., 9 mk. Folw. ten w 1880 r. oddzielony od dóbr Biezuń, rozl. 291 mr.; gr. ogr. i ogr. 207 mr., łąk 59 mr., pastw. 4

mr., zarośli 9 mr., nieuż. 12 mr.; bud. mur. 3; płodozm. 6-polowy; pokłady torfu.

Sośnica, jedno z ramion rz. Oły, uchodzi do Berezyny (ob. t. VII, 520).

Sośnica, u W. Pola *Strunia*, rzeczka w pow. połockim, prawy dopływ Dźwiny, ściaga wo-dy jeziora Łańcużno i okolicznych i uchodzi między Obolem i Połotą, pod wsią Matusówką.

Sośnica, wś skarb. nad rz. t. n., pow. po-łocki; okr. wiejski sośnicki w 1863 r. miał 1147 dusz rewiz. włosc. skarbowych.

Sośnica, mto pow. gub. czernihowskiej, na praw. brzegu rz. Ubiedzi, przy ujściu do niej rzki Wijunki, o 5 w. od ujścia Ubiedzi do Desny, pod 51° 32' pñ. szer. a 50° 11' wschd. dług., odl. o 87 w. na wschód od Czernihowa, ma 775 dm. (4 murow.), 5179 mk. (23 katol., 9 rozkolników, 1173 żydów), 5 cerkwi (2 mu-rowane), 3 domy modlitwy żydowskie, szkołą pow. i paraf., szpital miejski, 39 sklepów, 313 rzemieślników, wielu zwłaszcza szewców. Han-del nieznaczny, całkiem znajduje się w ręku żydów; 2 jarmarki. Do mta należy 513 dzies.; dochód miejski w 1869 r. wynosił 1668 rs. Południową część mta stanowi przedmieście zwane Wjuniszczce, położone w nizinie i pod-ległe zalewom podczas rozlewów wiosennych. Do miasta przytyka słoboda Zahrebanie, ma-jąca 480 mk. Mieszkańcy zajmują się prze-ważnie rolnictwem, zwłaszcza zaś plantacyą tytoniu.

Sośnicki powiat, leży w środkowej części gu-bernii i podług obliczeń pułku Strielbickiego zajmuje 78 mil al. 377·42 w. kw. Powierzchnia powiatu przedstawia w ogóle równinę, w nie-których miejscach dochodzącą do 700 st. wys. Najwyższy punkt znajduje się w północnej części powiatu, na pograniczu z pow. nowo-gród-siewierskim, w okolicach wsi Awdie-jewski. W południowej części powiatu, leżą-cej na lewym brzegu Desny, przeważa czar-noziem; tylko na wybrzeżach Desny i Ubie-dzi znajdują się miejscowości piaszczyste. W północnej części powiatu przeważa gleba piaszczysta i po części gliniasta, poprzeryna-na rozległymi dolinami, posiadającymi czarno-ziem. Cały powiat należy do dorzecza Desny (dopl. Dniepru), przeryniającej południową część pow. na przestrzeni 80 w. i żeglownej na całej tej długości. Z dopływów Desny ważniejsze: w części południowej Ubiedź i Sejm, w północnej zaś Snow z Irwańcem. W powiecie znajduje się 91 jezior, zajmują-cych w ogóle 495 dzies. i leżących przeważnie w dolinie Desny. Błota znajdują się w doli-nach Ubiedzi i Sejmu. Północna część powia-tu obfituje w lasy, które, wraz z zaroślami, zajmują do 32·3% ogólnej przestrzeni. W 1867 r. było w powiecie (bez S.) 103,941 mk., pra-wie wyłącznie Małorusinów, w tej liczbie: 20

katol., 122 jedynowierców, 37 rozkolników, 2 protest. i 878 żydów. W 1859 r. było w powiecie 251 miejsc zamieszkałych, w tej liczbie 8 miasteczek (Aleksandrówka, Chołmy, Miena, Nowe Młyny, Ochromiejewicze, Pogorelice, Siniawka i Stolne), 50 siół, 1 słoboda, 51 wsi i 141 chutorów i innych drobnych osad. W 1870 r. było w powiecie: 16 cerkwi prawosł., 2 jedynowiercze, 1 monaster męzki i 3 domy modlitwy żydowskie. Mieszkańcy w południowej części powiatu zajmują się wyłącznie rolnictwem, w północnej zaś oprócz tego i przemysłem leśnym. Oprócz właściwego rolnictwa zajmują się plantacją tytoniu (w 1866 r. znajdowało się 8484 plantacji, obejmujących 3865 dzies., z których zebrano 308,802 pudów) oraz uprawą buraków (w części północnej powiatu, w okolicach cukrowni w Awdiejewce, Chołmach, Kariukowie, Makoszynie, Michajłowce, Naumówce, Ochromiejewiczach, Turcy i Zukli). Nadto powszechnie sięgają konopie. Przemysł fabryczny, niezbyt rozwinięty, ogranicza się na przerobce surowych płodów rolnictwa. Podług danych z 1870 r. było w powiecie 17 fabryk, zatrudniających 1482 robotników i produkujących za 163,545 rs., w tej liczbie 2 mydlarnie, 5 cukrowni, 5 gorzelni i 5 cegielni. Handel koncentruje się w S. i w miasteczkach. Nieznaczne jarmarki odprawiają się w Mieni (9 maja, 9 września i 6 grudnia), w Siniawce (w dzień św. Trójcy i 1 paździer.) i w Nowych Młynach (6 stycznia, 23 kwietnia, 29 czerwca i 8 września). *J. Krz.*

Sośnica, rus. *Sosnycia*, wś, pow. jarosławski (dawniej przemyski), 22 klm. na pñ.-wsch. od Jarosławia, 8 klm. od Radymna (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na zach. leżą Zadbrowice, na pñ.-zach. Święte, na pñ. Grabowiec, na pñ.-wschód Nienowice, na wschód Skład Solny i Barycz, na pñd. Dusowce i Małkowice (cztery ostatnie w pow. przemyskim). Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Sanu, który płynie wzdłuż granicy wschod. a potem przez pñ.-wsch. część wsi. Zabudowania wiejskie leżą na wznies. 207 mt. Zachodnią część wsi przebiega dr.-żel. Karola Ludwika. Własną wiek. (hr. Stadnickiej) ma roli ornej 278, łąk i ogr. 123, pastw. 14, lasu 156 mr.; wł. mn. roli or. 1865, łąk i ogr. 123, pastw. 748, lasu 1 mr. W r. 1880 było 333 dm., 1831 mk. w gm. (wólka „Brzegi“ 21 dm., 118 mk.), a 5 dm., 48 mk. na obsz. dwor. (1535 gr.-kat., 185 rz.-kat., 159 izrael.; 1672 Rusinów, 207 Polaków). Par. rz.-katol. w Radymnie, gr.-kat. w miejscu, dek. i dyec. przemyska. We wsi jest cerkiew p. w. św. Onufrego, wystawiona 1775 r., po spaleniu poprzedniej. Szkoła etatowa dwuklasowa. Niedgdyś stał tu zamek, pochodzący z XV w., za-

mieszkiwany w XVI w. niekiedy przez Bonę, później przez Korniaktów. *Lu. Dz.*

Sośnica 1.) wś kośc. i dwór, pow. krotoszyński, dekan. pleszewski, o 5 klm. na wschód od Dobrzyce (poczt.), nad Lutynią, dopł. Warty, par. i szkoła w miejscu, st. dr. żel. w Kowalewie Pleszewskim o 5 klm. Pisali się ztąd w r. 1346 Janusz i Stefan, r. 1382 Piotr. Akta grodz. i ziemskie kaliskie zawierają od 1443 r. czynności odnoszące się do S., jak np. rozgraniczanie z Fabianowem, Lutynią, Karminem, Czarnuszką, Dobrzycą i t. d. W r. 1579 należała S. do Stanisława Sośnickiego i Macieja Jutrowskiego, którzy tu mieli 1½ łąn. osiadł., 4 zagr., 4 kom. i 1 rzeźnika; w r. 1618 było 1½ łąn. os., 1 zagr., kom., rzeźnik i młyn; dziedzicem był Paweł Łacki; z późniejszych właścicieli znamy Rogalińskich (1745) i Chłapowskich (r. 1793). Z rąk Chłapowskich wyszła S. dopiero przed kilkoma laty. Kościół p. w. św. Maryi Magdaleny istniał już około r. 1450; dzisiejszy, z drzewa dębowego, stanął nakładem Konst. Rogalińskiego (ob. Łaski, Lib. Ben., II, 20). Bractwo Pocięzienia N. M. Panny zaprowadzono w r. 1757. Par., liczącą 1050 dusz, składają: Czarnuszka, Fabianów, Jarmużew, Kaczyniec, Maryanów, Orpiszewek, S. i Sośnickie Holendry. Wś z Jarmużewem i Kaczyniem, z którymi tworzy okr. wiejski, ma 35 dm., 282 mk. (258 kat., 24 prot.) i 278 ha (245 roli, 13 łąk, 5 lasu); czysty doch. z ha roli 6-27, z ha łąk 10-57, z lasu 3-92 mrk. Dwór z folw. na Jarmużewie i Kaczyniu tworzy okrag dwor., mający 22 dm., 233 mk. (228 kat., 5 prot.) i 830 ha (705 roli, 42 łąk, 41 lasu); cz. doch. z ha roli wynosi 10-18, z ha łąk 14-88, z ha lasu 5-87 mrk; właściciel Ildefons Chełkowski. *E. Cal.*

Sośnica 1.) niem. *Sosnitsa*, wś, pow. Zabrze (Szląsk), par. ew. Małe Zabrze, katol. Stare Zabrze. Gmina wiejska ma 529 ha, 167 dm., 1365 mk. (6 ew.); dobra zaś mają 228 ha, 5 dm., 96 mk. (2 ew.). *2.) S.*, kol. w gm. Kutschau, pow. lubliniecki.

Sośnice, u Długosza *Szoszynna*, wś, pow. ropczycki, w okolicy pagórkowatej, lesistej, wzn. 338 mt. nrm., na dziale wodnym Wielopólki (praw. dopł. Wisłoki) i Szufnarowskiego potoku (lew. dopł. Wisłoka). Par. rzym.-kat. w Wielopolu (3 klm.). Wś składa się z 31 dm. i 181 mk.; 178 rzym.-kat., a 3 izrael. Ze 173 mr. obszaru przypada: 135 mr. na orną rolę, 8 mr. na łąki i 22 mr. na las. Posiadłości większej nie ma. Długosz wymienia tę wś jako własność klasztoru koprzywnickiego (L. B., II, 263, 293 i III, 379); należała wówczas do par. w Dobrzechowie, miała łąny kmieć, karcznię i łąn klasztorny; natomiast nie jest wymieniona w spisie pobor. z r. 1536 ni

1581. S. graniczy na płn. z Wielopolem i Rzegociną, na zach. z Brzezinami Średniemi, na wschód z Nową Wsią, a na pld. z Jaszczurową i Szufnarową. *Mac.*

Sośnice al. *Sośnicz*, grupa domów w obr. Jaworzna. pow. chrzanowski. *Br. G.*

Sośnickie Holendry, urząd. *Sośnica*, pow. krotoszyński, o 4 klm. na płn.-wsch. od Dobrzyce (poczta i par. prot.); par. kat. Sośnica; 21 dm., 163 mk. (19 kat., 144 prot.) i 301 ha (283 roli, 5 łąk, 1 lasu).

Sośniczany, ws. włość. nad rz. Koprzywnicą, pow. sandomierski, gm. i par. Koprzywnica. Odl. od Sandomierza 12 w., ma 54 dm., 391 mk., 671 morg. W 1827 r. było 38 dm., 232 mk. W dok. z 1277 r. wymieniona w liście posiadłości klasztoru koprzywnickiego. Dziesięciny pobierał ztąd klasztor. (Kod. Mał., I, 110, II, 144 i III, 61). W połowie XV w. ws. w par. Koprzywnica, należała do klasztoru koprzywnickiego. Było 15¹/₂ łąk km., z których płacono rocznie po 1 fertonie, dawano 30 jaj, sery i 2 koguty z lanu, prócz tego powabę i osyp. Był także folw., karczmy i młyn. (Długosz L. B., III, 389). W 1578 r. było 15 osad., 7¹/₂ łąk, 2 kom. biednych (Pawłowski, Małop. 166). *Br. Ch.*

Sośniczowice, niem. *Kiefferstaedtel*, 1531 *Sośniessowitze*, miasto i zamek, pow. toszeckogliwicki, odl. 1¹/₂ mili na zachód od Toszka, wzn. 690 st. paryz. n. p. m., w pobliżu miasta kilka stawów. Posiada kościół par. katolicki, szkołę katol. 4 klasową, zamek, kilka fabryk łyżek blaszanych, 128 budynków, 1062 mk. (12 ew., 3 żyd.), 300 ha ziemi. Zamek ma 7 bud., 111 mk. (1 ewang.), 468 ha (253 ha lasu). S. założyli osadnicy morawscy, którzy wykarczowali lasy pokrywające ten obszar. Prawo miejskie nadał cesarz Ferdynand w 1526 r. Szwedzi w 1626 r. zburzyli osadę, powtórzyło się to w czasie wojny siedmioletniej. Fryderyk W. nadał przywileje dla cechu szewców i rzeźników. Odbudowane miasto zniszczył pożar w 1768. W 1812 r. zniesiono dawne sądownictwo (wójtowskie), a w 1853 r. dopiero wprowadzono ogólną ustawę miejską. Dawny kościół drewniany spłonął 1768 r. Na jego miejscu wzniesiono murowany. Miasto posiada 5 dawnych przywilejów w czeskim (morawskim) języku. S. par., dek. gliwicki, w 1869 r. miała 3661 katol., 57 ewang., 29 izrael. *Br. Ch.*

Sośnie 1.) wółka w Grybowie, pow. grybowski, z grupą domów Bykówką; w r. 1869 miała 32 dm., 190 mk. 2.) S., wółka w Wojnarowej, pow. grybowski; ma 10, dm. 54 mk. *Br. G.*

Sośnie, urząd. *Susnia*, ws., pow. krotoszyński (Koźmin), o 7 klm. na pld.-zach. od Koźmina, nad Orlą, dopł. Baryczy, par. Mokro-

nos, poczta i prz. dr. żel. w Koźminie; 19 dm., 155 mk. (151 kat., 4 prot.) i 160 ha (143 roli, 8 łąk). W 1540 r. dziedziczył S. Bartłomiej, proboszcz koźmiński; r. 1578 było tu 6 łąków, 3 zagrod. i 1 kom. W 1618 r. S. należała do Rozdrażewskiego, 1740 r. posiadał ją Jan Skarbek, 1793 r. Radolińscy. *E. Cal.*

Sośnik, ob. *Soszna*.

Sośnina 1.) ws., pow. konecki, gm. Miedzierza, par. Grzymałków. Odl. od Końskich 18 w., ma 2 dm., 14 mk., 35 morg. Wchodziła w skład dóbr Kłodzko. 2.) S., ws., pow. szczuczyński, gm. i par. Białaszewo, 959 mr.

Sośnina 1.) przys. Nowegosioła, w pow. cieszanowskim. 2.) S., grupa zabudowań i folw. w Chłopicach, pow. jarosławski. 3.) S., wółka w Wietrzem, pow. krośnieński, 7 dm., 40 mk. 4.) S., gajówka w Podziemnem, w pow. lwowskim. 5.) S., grupa zabudowań w Zbytowskiej Górze, pow. tarnowski. 6.) S., zabudowania w Załasowej, pow. tarnowski. 7.) S., młyn i gajówka w Rudzem, pow. wadowicki. 8.) S., przys. Butyn, pow. żółkiewski. 9.) S., pow. tarnowski, ob. *Podlesie* 56.). *Br. G.*

Sosnka, ws. nieistniejąca obecnie, należała do par. Broniewo (dziś pow. nieszawski). Według reg. pob. pow. radziejewskiego z r. 1567 własność bisk. kujawskiego, miała 17 łąk, 8 czynsz., 3 łąny sołtysie, (Pawł. Wielkop., II, 29). Należała do dóbr Raciążek (ob. t. IX, 350 i Kod. Mucz. Rz., II, 295).

Sosnka, pierwotna nazwa wsi Sanka, w pow. chrzanowski.

Sosnkowo, ob. *Sosenkowo*.

Sosno 1.) jezioro w pow. pińskim, pomiędzy kotlinami Prypeci i Strumienia, w gm. Chojno, w miejscowości bardzo nizinnej, łączy się przez odpływy ze Strumieniem, ma przeszło 1¹/₂ w. dług. i 1 w. szer., bardzo rybne. 2.) S., jezioro w pow. horodeckim, przepływa przez nie rz. Łować.

Sosno 1.) *Sosnowskie*, ws., pow. połocki, w 1 okr. pok. do spraw włośc., gm. Domniki, w 1863 r. 182 dusz rewiz. 2.) S., dobra, pow. połocki, własność Adeli Medunieckiej, mają 3340 dzies. ziemi dworskiej.

Sosno 1.) niem. *Sosnow*, ws., pow. złotowski, st. p. Sępólno, par. kat. Wąwelno, 352 ha (30 łąk, 284 roli). W 1885 r. 34 dm., 48 dym., 255 mk., 69 kat., 183 ew.; szkoła dwuklas. symultanna. 2.) S., dobra ryc., tamże, st. p. Wielowicz (o 6 klm.), par. kat. Wąwelno; z fol. Gruenthal (5 dm., 101 mk.), Moerkenhof i Półkiem 1610 ha (319 lasu, 233 łąk, 893 roli). W 1885 r. 21 dm., 63 dym., 408 mk., 170 kat., 238 ew.; gorzelnia parowa, cegielnia. R. 1695 skarży się wizyt. Jezierski, że ws. i folw. nie dawały mesznego „quare jure agat parochus“ (str. 98 b). R. 1728 nale-

zało S. do Siedleckich h. Grzymała, roku zaś 1796 do Kalkstein-Osłowskich. R. 1805 były dobra oszacowane na 6666 tal. 20 sbr., około r. 1867 zaś na 121,890 tal. *Ks. Fr.*

Sosnobór, zaśc. pryw., pow. lidzki, w 3 okr. pol., o 29 w. od Szczuczyna.

Sosnopol, wś, pow. newelski, w 2 okr. pok. do spraw włosc., gm. kubecka; w 1863 r. 32 dusz rewiz.

Sosnów 1.) folw., pow. rawski, gm. i par. Lubania. Należy do Kłopotczyna. 2.) **S**, wś włosc., pow. kozienicki, gm. Góra Puławska, par. Oleksów, odl. od Kozienic 28 w.; ma 12 dm., 158 mk., 258 mr.

Sosnów z *Tudynką*, wś nad rz. Strypą, pow. podhajecki, odl. 3 mile na pñ. od Podhajec, urz. poczt. w miejscu, sąd pow. Wiśniowczyk, rz.-kat. parafia Złotniki. Obszar dwor. ról 990, łąk 700, past. 236, lasu 25, razem 1951 mr.; włosc. 2712 mr. W 1870 r. 1402 mk.; w 1880 r. w gminie 1502, na obsz. dwor. 182. Jestto rozległa wieś podolska, z glebą czarnoziemną, na osuszonych dawnych stawach doskonałe sianozęcie, a na stepach strusowskich po części pooranych, bujne pastwiska. Rz.-kat. 310; gr.-kat. par. w miejscu, dek. podhajecki, dusz 1699, w przyłączonych Siemikowcach 345, razem 2044. Szkoła etat. o 1 naucz., kasa pożyczk. gm. z kapit. 2231 złr. Właściciel posiadłości dwor. Korneli Suchodolski. *B. R.*

Sosnowa, rzka, bierze początek w lasach pow. maryampolskiego, koło wsi Sosnowo i wpada do Szczupy z praw. brzegu, poniżej Giwałtowa (Gierwałtowa), w gm. Antonowo.

Sosnowa al. *Sosnowo*, wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okr. wiejski i dobra Święcickich (w 1865 r.) Terezyanowo, o 10 w. od Jod a 68 w. od Dzisy, ma 12 dm., 85 mk. praw. (w 1865 r. 48 dusz rewiz.).

Sosnowa, sioło nad rz. Supołą, pow. perejasławski gub. połtawskiej, o 23 w. od Perejasława, ma 260 dm., 1500 mk.

Sosnowa z *Zarąbkami*, część Raciechowic, w pow. wielickim, na pñ. od tej wsi, wzn. 387 mt. nrm., u źródła pot. Kanielninna (lew. dopł. Stradomki). Od doliny Raby oddzielają dolinę Stradomki wzgórza lesiste, które S. zasłaniają od pñ. Gleba żyzna. S. ma 28 dm. i 190 mk. Wymienia tę osadę Długosz (L. B., II, 132). W 1581 r. (Pawłowski, Małop., 51) było tu 6 półłanków km., 3 zagrody bez roli i 1 komor. bez bydła a w r. 1490 opłacało poradne półtora łana (ibid., 448). *Mac.*

Sosnowa, niem. *Zossen*, wś z os. *Frobelhof*, w pow. i obw. sąd. bruntalskim, na Szląsku austr., na pñ. od Heralczyc Małych (Klein-Herrlitz) a na pld. od Lichnowa (Lichten), wzn. 401 mt. nrm., w okolicy podgórskiej.

W 1880 r. było 139 dm., 992 mk., 978 kat., 14 żyd., wszyscy Niemcy. Szkoła ludowa, kościół łac. par.; st. dr. żel. w Skrochowicach. Należy do dóbr hr. Ludolfiny Bellegarde, z domu hr. Kińska, Gorzelnia. *Br. G.*

Sosnowa Góra, wyb. do Przetoczyna, pow. wejherowski, st. p. Smażyn; 3 dm., 34 mk.

Sosnowa Wola 1.) wś i folw., pow. włocławski, gm. Piaski, par. Zgłowiączka, odl. 28 w. od Włocławka, ma 93 mk. W 1827 r. S. Wola miała 13 dm., 150 mk. S. Wola, holendry, 4 dm., 26 mk. W 1885 r. fol. S. Wola rozl. mr. 586; gr. or. i ogr. mr. 537, łąk mr. 35, nieuż. mr. 14; bud. mur. 2, drewn. 16; płodozm. 14-pol. Wś S. Wola os. 27, mr. 72; wś Holendry Wolskie os. 5, mr. 105. 2.) **S. Wola**, wś i folw. nad rzką Urzędówką (dopł. Wisły), pow. janowski, gm. Dzierzkowice, par. Boiska, odl. 20 w. od Krasnika. Wś ma 31 os., 203 mk., 609 mr. Gleba piaszczysto-gliniasta. Folw., po oddzieleniu przed kilkoma laty 600 mr. lasu, na którym po wycięciu założono nowy folwark, ma obecnie 611 mr., w tem 340 roli or., 48 łąk, 200 mr. lasu sosnowego; dm. drewn. 2, innych budowli 6; młyn na rzece Urzędówce. W 1827 r. było 32 dm., 194 mk. Dobra S. Wola wraz z Boiskami należały w XVI w. do klucza grabowieckiego Sienińskich, potem Myszkowskich, a w XVIII w. Moszyńskich. W początku bieżącego stulecia oddzielone, przeszły do Rudzkich. Por. *Grabówka*. *R. Prz.*

Sosnowce 1.) białor. *Sasnoucy*, wś nad rzką Małyszówką, lew. dopł. Berezyny, pow. miński, w 2 okr. pol. i gm. Raków, ma 18 osad; miejscowość falista, gruntu szczerkowe. 2.) **S.**, os., pow. miński, własność rodziny Dziadków, ma 2 1/4 włóki. 3.) **S.**, os., pow. miński, w 2 okr. pol. i par. kat. Raków, ma 9 1/2 włók; należy do Dybowski. *A. Jel.*

Sosnowe, ob. *Sosnowo*.

Sosnowe, jezioro na granicy pow. święciańskiego i wilejskiego, ob. *Miadziol*.

Sosnowe Błoto, uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostra Góra, o 23 w. od Sokółki.

Sosnowica 1.) al. *Sosnowice*, wś, fol. i os. młyn. nad rz. Radomką, pow. radomski, gm. Wielogóra, par. Cerekiew, odl. od Radomia 11 w., posiada młyn wodny, ma 6 dm., 26 mk, 40 mr. dwors., 45 mr. włosc. Wchodziła w skład dóbr Dąbrówka Podleżna. 2.) **S.**, dawne mko, wś i dobra nad rz. Piwonią (dopływ Tyśmienicy), pow. włodawski, gm. Turna, par. Sosnowica, odl. 30 w. na zach. od Włodawy, leży o kilka wiorst na prawo od traktu z Radzyna do Włodawy, posiada kościół par. mur., cerkiew par., szkołę począt., szpital gminny, stary dwór. Osada, dawne mko, ma 30 dm., 338 mk., 14 mr. ziemi; wś

i fol. 36 dm., 337 mk. W 1827 r. osada miała 24 dm., 107 mk.; ws i folw. 36 dm., 205 mk. Dobra S składały się w 1870 r. z fol. S., Lasek i Leśnów, rozległość ogólna dominialna mr. 6166. W skład dóbr wchodziły poprzednio: osada miejska Sosnowica os. 24, mr. 14; ws S. os. 54, mr. 1463; ws Górki os. 39, mr. 974; ws Olechówka os. 24, mr. 936; ws Bochutyn os. 8, mr. 280. Jestto gniazdo rodziny Sosnowskich. Katarzyna z Zamiechowskich Sosnowska zbudowała tu kościółek, stanowiący pierwotnie filią Wereszczyna. W 1685 r. bisk. chełmski Święcicki utworzył przy nim parafię. Obecny kościół mur. wzniosła wdowa po hetmanie Józefie Sosnowskim, wojew. płockim. Konsekwował go w 1804 r. Skarszewski, bisk. chełmski. W głównym ołtarzu mieści się piękny obraz z Włoch sprowadzony (św. Trójca), w bocznych: św. Józef i N. M. P. Marya pędzla Smuglewicza, nieznane historykom malarstwa naszego i biografom artysty. Cerkiew wzniesli właściciele wsi w 1607 r. Kiedy S. otrzymała przywilej miejski niewiadomo. Jeszcze w 1802 r. nosi miano miasteczka. Zapewne rząd austriacki zniósł tu miejskie urządzenia. Życiorys hetmana Sosnowskiego skreślił Julian Bartoszewicz (Pismo zbiorowe Ohryzki, t. I). Przechował się tu stary dworzec murowany i skarbiec piętrowy z datą 1760 r. Obszerne oficyny i stajnie hetmańskie poszły w ruinę. S. par., dek. włodawski (dawniej parczewski) 980 dusz.

Br. Ch.

Sosnowica, os. w Kunczycach Wielkich (Gross-Kuntschitz), pow. i obw. sąd. frysztacki.

Br. G.

Sosnowice 1.) ws włośc., pow. gostyński, gm. Rataje, par. Białotarsk, ma 43 mk., 151 mr. W 1827 r. było 5 dm., 48 mk. Wchodziła w skład dóbr Górki. 2.) S., ws i fol., pow. nieszawski, gm. Boguszyce, par. Sadlno, odl. 45 w. od Nieszawy, 97 mk., 720 mr. ziemi dwors., 7 mr. włośc. W 1827 r. 11 dm., 80 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 833: gr. cr. i ogr. mr. 667, łąk mr. 118, past. mr. 13, lasu mr. 20, nieuż. mr. 15; bud. mur. 10, drewn. 11; płodozm. 10 i 13 pol. Ws S. os. 7, mr. 8. Na akcie z 1470 r. podpisani są: Mikołaj i Laskary „de Sosznowycze“ (Kod. Mucz. Rz., II, 539). W 1557 r. stoi pustkami, należy do par. Sadlno (Pawin., Wielkp., II, 30. 3.) S., os. nad rz. Czarną Przemszą, pow. będziński, gm. Gzichów, par. Czeladź, 16 dm., 104 mk., 57 mr., st. dr. żel. warsz.-wiedeń., komora celna I klasy. Osada ta jest częścią tylko wielkiej osady fabrycznej, noszącej miano Sosnowiec (ob.), od nazwy obszaru leśnego, wśród którego powstała. 4.) S., os. włośc., pow. opoczyński, gm. Machory, par. Skórkowice, odl. od Opoczna 30 w., ma 3 dm., 28

mk., 75 mr. 5.) S., przyl. wsi Kuleszka, w pow. łomżyńskim.

Br. Ch.

Sosnowice, wzgórze polne, na zachód od Bojowic, w pow. mościskim, na praw. brzegu pot. Buchty, wzn. 266 mt. npm.

Br. G.

Sosnowice, ws, pow. wadowicki, par. rz.-kat. w Pobiedrze. Leży w równinie, wzn. 271 mt. npm., nad Sowieńcem, dopł. Wisły z praw. brzegu. Ws liczy 116 dm. (12 na obsz. dwor.) i 619 mk., 603 rz.-kat. i 16 izr. Obszar więk. pos. wynosi 342 roli, 47 łąk i ogr., 25 past. i 49 mr. lasu; pos. mn. ma 370 roli, 46 łąk, 25 past. i 21 mr. lasu. S. wymienienia Długosz (L. B., II, 129 i III, 67, 193) jako własność Jana i Mikołaja Strzałów. W r. 1581 (Pawinowski, Małop., 48) Piotr Strzałka miał 6 łąków km. S. graniczy na płu. z Trzebołą i Krzęcinem, na wschód z Gołuchowicami, na pld. z Przytkowicami a na zach. z Pobiedrem i Paszkówką.

Mac.

Sosnowicki potok, powstaje w Przytkowicach, pow. wadowicki, płynie granicą gm. Przytkowice i Puszkówki, poczem przez Sosnowice, gdzie zabiera potok płynący od Krzęcina (zwany Sowieńcem) i zwraca się na płu.-zach., mija Wielkie Drogi i pod Ochodzą wpada do Wisły z prawego brzegu. Długi 9 klm. Przy ujściu zabiera potok b. n. od Krzęcina.

Br. G.

Sosnowiec 1.) osada fabryczna, pow. będziński, gm. Gzichów, par. Czeladź. Leży w klinie zawartym między Czarną Przemszą (dopł. Wisły) i jej prawym dopływem: Brynicą. W klinie tym wyżyna zalegająca obszar zach.-pld. części królestwa polskiego obniża się stopniowo (najwyższy punkt góra pod Grodźcem 1360 st. upm.) do 700 st. Nagromadzenie w tym obszarze rozlicznych bogactw naturalnych (węgiel, wapno, drzewo, woda bieżąca), nadgraniczne położenie, przy linii dr. żel. łączącej Warszawę z Wiedniem i Wrocławiem i sąsiedztwo z przemysłowymi miastami Szlaska (Katowice, Mysłowice, Bytom), wywołało w ciągu ostatnich 30 lat przekształcenie lesistej wyżyny o lichej glebie, na siedlisko ożywionej pracy górniczej, fabrycznej i handlowej. Przeprowadzenie w 1858 r. odnogi drogi żel. warsz.-wied. z Zabkowic do Katowic (na Szlasku), dla połączenia Warszawy z Wrocławiem, dało początek rozwojowi S., ubogiej osady, składającej się z folwarku i kilku osad włościańskich, należących do dóbr Gzichów (ob.). Spis wsi z 1827 r. nie podaje Sosnowca. Folwark nazwę swą „Sosnowice“ udzielił osadzie, na której powstała komora celna; kolonie włościańskie noszą nazwę Sosnowiec (Stary i Nowy). Na gruntach tych mieści się stacya (37 mr.) i ws Sosnowiec Stary (dwie części), obejmująca 139 mr. i osadę fabryczną o 4 mr.

Nowy Sosnowiec (kolonia) obejmował 340 mr. włość. Inna grupa kolonii (Sosnowice attynencya) ma 200 mr. a S. Milowice 12 mr. Ogółem Sosnowice i Sosnowiec mają 781 mr. (1880 r.). Rozwijająca się na tym obszarze działalność przemysłowa ogarnia stopniowo przyległe osady i folwarki, jak Pogonia (845 mr.), Srodula (219 mr.), Radocha (32 mr.), Trzciniec, wreszcie Sielce, Gzichów, Milowice, Małobądz. Ogółem około 7000 mr. Właścicielami tego obszaru są: sukcesorowie Kramsty, hr. Renard i cały szereg cudzoziemskich przemysłowców. Mała część tylko została w ręku włóścian polskich. Gmina Gzichów w 1867 r. przy obszarze 11,540 mr. liczyła 6583 mk., obecnie zapewne potrojiło się zaludnienie. Podwyższenie ceł od wyrobów zagranicznych skłoniło niemieckich przemysłowców do zakładania fabryk na obszarze królestwa polskiego a przede wszystkim w tak dogodnym nadgranicznym punkcie, jakim jest S. i jego okolica. Od 1879 r. zaczyna się szybki rozwój przemysłu fabrycznego w S. i przyległych osadach. Jedną z najdawniejszych jest fabryka wypalania kości (Lamprechta), istniejąca od 1864 r. Produkcya jej w 1870 r. doszła do 81,550 rs., zatrudniała 46 robot. Do dawnych zakładów należą dwie huty cynkowe (Kramsty) w S. i Zagórze, które około 1870 r. zatrudniały 233 robot. i produkowały za 220,900 rs.; 1877 r. wydały 159,000 pud. cynku; 1886 r. jedna wyprodukowała za 133,600 rs. (80 robot.), druga za 178,000 rs. (32 robot.); walcownia blachy (Kramsty) wyrobiła za 677,939 rs. (62 robot., w tem 31 cudzoziem.). Prócz tego istnieją: fabryka gwoździ (Bernarda) z prod. 43,000 rs. (40 rob.); fabryka rur żelaznych (Hulożyński Niemiec) w Sielcach, z prod. na 300,000 rs. (160 rob., 60 obcych poddan.); fabr. żelaza „Aleksander“ w Milowicach (Towarz. akcyjne) z prod. na 825,000 rs. (370 rob., w tem 220 obcych); fabr. cementu w Grodźcu (Ciechanowski Stanisław) z prod. na 270,000 rs. (277 rob.) istnieje od 1857 r.; huta szklana (Pawła Ebsteina) z prod. na 200,000 rs., zatrudnia 200 rob.; fabr. świec parafinowych (Reicher, Kernbaum i Oppenheim) w Radoszy z prod. do 600,000 rs. (?), zatrudnia 120 rob.; olejarnia (Strahl Paweł i Krins) w Małobądzii, z prod. za 296,533 rs. (69 rob.); browar w Grodźcu (Ciechanowski, z prod. na 32,000 rs. (18 rob.). Największą produkcją przedstawia wielka przedziałnia wełny (Dittel z Saksonii), przerabiająca na 12,000 wrzecionach 36 do 40,000 pudów wełny, przy pomocy machin ogrzewanych miałem węglowym (7 kop. kosztuje korzec) i 600 robotn. Wyrobiona tu przędza (wartości do 2,105,000 rs.) idzie do Łodzi i Moskwy przeważnie. Druga przedział-

nia (Schoen) w Sielcach, z prod. na 1,200,000 rs. Istnieją jeszcze: fabryka wyrobów chemicznych, gwoździ i drutu, śrutu, tkanin wigonowych, wyrobów miedzianych, bieli cynkowej, tektury smołcowej, papiernia, browar, piekarnia, młyn parowy i inne drobniejsze zakłady. W 1880 r. było w samych S. 11 fabryk; wartość budynków i maszyn dochodziła 747,000 rs., produkcya wynosiła 1,387,429 rs.; 1886 r. jest 36 fabryk, wartości 8,210,609 rs., z prod. na 12,082,267 rs., zatrudniających 5051 robotn. Prócz robotników było jeszcze 4267 mk. (z niestałymi), w tej liczbie 2821 katol., około 100 prawosł., 321 ewang., 102 żyd. Domów (z kolejowemi) 200, prócz budowli fabrycznych. Mimo starań mieszkańców S. nie uzyskali dotąd praw miasta, ztąd brakuje tu władz i urządzeń miejskich. Niedawno stanęła w S. cerkiew, staraniem naczelnika komory, ze składek fabrykantów wzniesiona. Katolicy posiadają dotąd kaplicę filialną; budowa kościoła nowego, w stylu romańskim, z kamienia ciosowego, ma się wkrótce rozpocząć. Prócz szkół początkowych rządowych i prywatnych nie ma innych zakładów naukowych. Resursa i teatr amatorski zaspakajają towarzyskie potrzeby dość licznej inteligencji miejscowej. Prócz sześciu domów komisowych jest kilka większych sklepów kolonialnych i galanteryjnych, dwa hotele, księgarnia z drukarnią i litografią (Jarmułowiec i Bergman), trzech lekarzy, apteka. Prócz ogrodu kolejowego, piękny park w Sielcach. O rozwoju przemysłu fabrycznego w S. i okolicy pisał dr. Jan-żuł, prof. uniwersytetu w Moskwie, w rozprawie: „Przemysł fabryczny w królestwie polskim“ (polski przekład wydany w Petersburgu, 1887 r.). 2.) S., wsł. i S. Nowy, kol., pow. brzeziński, gm. Bratoszewice, par. Stryków, ma 18 dm., 207 mk., 334 mr. włość., 5 mr. dwor.; S. Nowy, kol., 10 dm., 340 mr. W 1827 r. był 1 dm., 10 mk. 3.) S., wsł. i fol., pow. jedrzejowski, gm. i par. Sędziszów. W 1827 r. 9 dm., 53 mk. 4.) S., fol., pow. konstantynowski, gm. Pawłów, par. Janów, ma 3 dm., 10 mk., 1642 mr. Należy do zakładu rządowego stada w Janowie. 5.) S., wsł. szlach., pow. łomżyński, gmina i parafia Miastkowo.

Br. Ch.

Sosnowiec, zaśc., pow. borysowski, w pobliżu granicy pow. dzisieńskiego i lepelskiego, w 3 okr. berezyńskim.

A. Jel.

Sosnowiec, nazwa średniego biegu pot. Kamionki; ob. Kamionka 8.), (t. III, 794).

Sosnowiec 1.) niekiedy *Sosnowice*, urząd. *Sossnitz*, posiadłość, pow. mogilnicki, o 6 klm. na płn.-wschód od Mogilna (pocztą i st. dr. żel.), graniczy z Dębem, Dąbrówką, Dobytowem i Kołodziejewem; par. Trłag; 4 dm.,

77 mk., 48 kat., 29 prot. i 227 ha (194 roli, 21 lasu); właścicielem jest Maks. Nehring. 2.) **S.**, niekiedy *Sosnowice*, wś, pow. szremski, o 4 klm. na pld.-wschód od Szremu (par., pocz., st. dr. żel.); 14 dm., 137 mk. **S.** i Kawcze (5 dm., 56 mk.) tworzą okr. wiejski, 19 dm., 193 mk. (183 kat., 10 prot.), 398 ha (248 roli, 69 łąk, 7 lasu). 3.) **S. Wielki**, niem. *Gross-Beerenbruch*, dawniej *Berenbruch*, wś, pow. szubiński, o 7 klm. ku pln. od Łabieszyna (par. prot. i poczta), na pół drogi do Rynarzewa (par. kat.), st. dr. żel. na Chmielnikach (Hopfengarten); 20 dm., 154 mk. (8 kat., 146 prot.), 259 ha (128 roli, 49 łąk, 7 lasu). 4.) **S. Mały**, wś, tamże, niewykazana w Spisie gmin i okr. z r. 1888; w r. 1871 było 4 dm., 39 mk.; wchodziła w skład Wielkiego **S.** 5.) **S.**, karczma niegdyś do Glinna, pow. węgrowski, o 6 klm. od Skok, nad Wełnianką. 6.) **S.**, wzgórze lesiste, w pow. szamotulskim, na praw. brzegu Warty, o 2½ klm. na zach. od Obrzycka. 7.) **S.**, miejscowość na Małych Jeziorach, pow. średzki. 8.) **S.** al. *Sosnowy Ostrów*, ostrowie w pow. babimoskim, ku wschodowi od Kębłowa. 8.) **S.**, w pow. międzychodzki, tuż pod Bledzewem, ku pld., między Suchą i Ponikwą. *E. Cal.*

Sosnowiec, kol. do Wiśniewka, pow. złotowski.

Sosnowik, uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostrów, o 21 w. od Sokółki.

Sosnówka, góra pod Chęcinami, przy polu miejskiem, posiada marmur popielato-wiśniowy. W XVI w. nie dobywano z niej, ale były ślady dawniejszych zrobisk.

Sosnówka 1.) kol., pow. wieluński, gm. Galewice, par. Wieruszów, odl. od Wielunia 31 wiorst, składa się z 39 osad oddzielnych. 2.) **S.**, fol. i kol., pow. nieszawski, gm. Boguszyce, par. Sadlno, odl. 56 w. od Nieszawy; fol. ma 9 mk.; kol. 17 mk., 51 mr. włośc. W 1827 r. 12 dm., 74 mk. Fol. **S.** Holendrów rozl. mr. 254; gr. or. i ogr. mr. 218, łąk mr. 15, past. mr. 12, nieuż. mr. 9; bud. mur. 2, drewn. 2; płodozm. 14-pol.; fol. **S.** lit. B z młynem Łysek, rozl. mr. 304; gr. or. i ogr. mr. 197, łąk mr. 18, past. mr. 12, lasu mr. 60, nieuż. mr. 17; bud. mur. 4, drewn. 3; las nieurządzony. 3.) **S.**, fol. dóbr Łękińsko, pow. piotrkowski. 4.) **S.**, wś i kol., pow. opatowski, gm. Słupia Nowa, par. Chybice, odl. od Opatowa 29 w.; posiada młyn i cegielnię. Wś ma 17 dm., 112 mk., 68 mr. dwor., 39 mr. włośc.; kol. 7 dm., 19 mk., 100 mr. dwor. W 1827 r. 6 dm., 69 mk., par. Świętomarz. 5.) **S.**, wś i fol., pow. miechowski, gm. Kacice, par. Prandocin. W 1827 r. 16 dm., 119 mk. Fol. **S.** wchodził w skład dóbr Kacice. 6.) **S.**, pow. miechowski, gm. i par. Tczyca. 7.) **S.**, wś, pow. lubartowski, gm. Wielkie, par. Ru-

dno. W 1827 r. 21 dm., 108 mk. 8.) **S.**, wś, pow. garwoliński, gm. Kłoczew, par. Okrzeja, ma 13 dm., 120 mk., 186 mr. 9.) **S.**, osada karcz., pow. garwoliński, gm. i par. Wilga. 10.) **S.**, pow. radzyński, gm. Lisia Wólka, par. Wohyń, ma 1 dm., 5 mk., 2 mr. 11.) **S.**, wś, pow. włodawski, gm. Romanów, par. Wyszynice, ma 59 dm., 511 mk., 1457 mr. W 1827 r. 44 dm., 392 mk., par. Mutwica. 12.) **S.**, pow. przasnyski, gm. i par. Dzierzgowo. W r. 1827 było 3 dm., 36 mk. 13.) **S.**, os. młyn., pow. mławski, gm. Dębsk, par. Giednia, odl. 7 w. od Mławy, ma 90 mr. obszaru. Oddzielony od dóbr Giednia. 14.) **S.-Tańska**, folw. i wś, pow. przasnyski, gm. i par. Dzierzgowo, odl. 27 w. od Przasnysza, ma 4 dm., 39 mk., 216 mr., w tem 6 mr. włośc. Fol. **S.** oddzielony został od dóbr Dobrogosty. 25.) **S.**, os., pow. augustowski, gm. Kuryanki, par. Teolin, odl. od Augustowa 34 w., ma 2 dm., 20 mk. 16.) **S.**, pow. sejneński, gm. Pokrowsk, odl. od Sejn 12 w., 1 dm., 6 mk. 17.) **S.**, wś, pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Gryszakubuda, odl. od Władysławowa 28 w., ma 5 dm., 57 mk. *Br. Ch.*

Sosnówka 1.) wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Zaleś, okr. wiejski Zaleś 2gi, o 6 w. od gminy a 36 w. od Dżisny, ma 7 dm., 48 mk. (w 1865 r. 31 dusz rewiz.). 2.) **S.**, karczma pryw. nad bezim. rzeką, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 42 w. od Dżisny, ma 1 dm., 7 mk. żyd. 3.) **S.**, przys., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiej. i dobra skarbowe Przebrodź, o 16 w. od gminy, 3 dusze rewiz. 4.) **S.**, zaśc. szlach. nad pot. t. n., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 22½, od Dżisny, ma 1 dm., 5 mk. kat. 5.) **S.**, zaśc. rząd. nad Wilią, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 42 w. od Wilna, 1 dm., 10 mk. kat. 6.) **S.**, zaśc. szlach., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, o 52 w. od Wilna, ma 1 dm., 6 mk. kat.; należy do dóbr Ołkuny hr. Tyszkiewiczów. 7.) **S.**, uroczysko, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Podolesie, o 16 w. od Kobrynia. 8.) **S.**, wś, pow. prużański, w 2 okr. pol., gm. Malecz, o 21 w. od Prużany. Należała do ekonomii prużańskiej, darowanej przez cesarzową Katarzynę Rumiancowowi, a sprzedana przez niego Jagminowi, następnie Włodków. 9.) **S.**, wś, tamże, w 3 okr. pol., gm. Horodeczna, o 19 w. od Prużany. 10.) **S.** al. *Sosnówki*, wś, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. maryńska, o 29 w. od Słonima, na wschód od Różany. 11.) **S.**, białor. *Sasnauka*, wś, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. i gm. Parycze, w okolicy dóbr Ostrowczyce, ma 9 osad; grunta lekkie. 12.) **S.**, zaśc., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim; miejscowość lekko falista, grunta lekkie. 13.) **S.**, wś rząd. nad rz. Korostenką, pow. piński, w 4 okr.

pol. lubieszewskim, gm. Uhrynice, ma 31 osad, 115 mk.; grunta lekkie, łąk dużo. Nadana w 1693 r. pijarom pińskim przez Jana Karola kn. Dolskiego. 14.) **S.**, zaśc. pow. kowieński, w 4 okr. pol., par. Skorule, o 26 w. od Kowna, należy do domin. Górna Kułwa, własność Nakaźnego, dawniej Staniewiczów. 15.) **S.**, folw., pow. wilkomierski, 100 dz. rozl., własność Czyżykowa. *J. Krz.—A. Jel.*

Sosnówka 1.) wś u źródeł rzeczki Myki, pow. berdyczowski, w 2 okr. pol., gm. i par. praw. Śwityńce (o 2 w.), odl. o 48 w. od Berdyczowa, ma 432 mk. (podług Pochilewicza w 1863 r. 527 mk.). W 1741 r. było w **S.** 7 sadyb. W zeszłym wieku **S.** wraz z Śwityńcami, których stanowi właściwie zachodnią część, należała do klucza pohrebyszczańskiego, obecnie jest własnością hr. Tyszkiewiczów. 2.) **S.**, wś nad Taśminą Suchą, pow. czechryński, w 2 okr. pol., gm. Cwietna (o 10 w.), odl. o 28 w. od Czechryna, ma 972 mk. W 1808 r. w Sosnowce wraz z wsiami tworzącymi parafią było 126 sadyb i 1036 mk. Cerkiew Pokrowka, drewniana, wzniesiona w 1795 r. na miejsce dawniejszej, uposażona jest 39 dzies. Do par. należą wsi: Omelhorod, zwana też Rubany Most i Nierubajka oraz Strymówka. Wś otrzymała nazwę od lasu sosnowego, okalającego ją niegdyś, z którego dzisiaj nie pozostało śladu. Gleba po części piaszczysta, dość urodzajna. W pobliżu wsi w połowie b. wieku założoną została na ziemiach skarbowych kolonia dla żydów rolników, licząca 267 mk. Należy do dóbr państwa. 3.) **S.**, wś przy ujściu rzki Oczerecianki al. Oczerećni do Irpenia, pow. kijowski, w 2 okr. pol., gm. Byszów, par. praw. Wolszka (o 5 w.), o 62 w. od Kijowa, ma 687 mk. Rzka Oczerecianka służyła dawniej za granicę pomiędzy Didowszczyzną, dobrami metropolitów kijowskich, a Byszewem Charłeskich, do których i wś po połowie należała. Obecnie część będąca dawniej własnością metropolitów należy do skarbu, część zaś dawniej Charłeskich nabytą została w 1843 r. przez Krzyżanowskich, którzy w 1879 r. sprzedali 118 dz. ziemi orn. i 60 dz. lasu Romero-wi. W części skarbowej włościanie (169 dusz rewiz.) uwłaszczeni zostali na 763 dz., z których płacą 678 rs. 82 kop. rocznie, w części zaś prywatnej 58 dusz rewiz. włościanie otrzymało 224 dz., z opłatą 276 rs. 51 kop. rocznie. 4.) **S.**, wś, pow. ostrogski, o 35 w. na wschód od Ostroga, w pobliżu starej drogi pocz. do Żytomierza, w równinie, od pld. zasłonięta lasem. Gleba popielatka, mało urodzajna, łąki błotniste, wiele mokradli. Włościanie trudnią się rolnictwem, hodują przeważnie konie, mało bydła rogatego oraz nieco owiec i trzody chlewnej. Wieś należała pierwotnie do ks.

Ostrogskich, później do ks. Jabłonowskich, od 1851 r. przeszła na własność Józefa Górskiego, dziś jego sukcesorów. 5.) **S.**, fabryka cukru obok wsi Szostakówki, pow. mohylowski, okr. pol., par. kat. i sąd Szarogród (o 3 w.), o 35 w. od Żmerynki a 25 w. od Jaroszyńki (stacya drogi żelaznej kijowsko-odesskiej). Założona w 1857 r. przez ks. Sanguszków, ma 10 dyfuzorów, obsiewa 1200 dzies., przerabia do 100,000 berkowców buraków. Własność z Potockich hr. Branickiej. 6.) **S.**, wioska nad rz. Studenicą (Studzienicą), dopł. Dniestru, pow. uszycki, okrąg polic. i par. katol. Dunajowiec, gm. Rachnówka, parafia prawosł. Hołozubińce, ma 10 osad. Należy do klucza hołozubienieckiego Wiktora Skibniewskiego. 7.) **S.**, wś, pow. zasławski, i folw. należący do białogródzkiego klucza dóbr sławuckich. 8.) **S.**, sioło nad Hnyłopiatem, dopł. Teterewa, pow. żytomierski, par. Trojanów, na pñ.-wschód od mka Piatki, posiada cerkiew drewnianą, gorzelnię, młyn krupczatny. Należało niegdyś do ks. Ostrogskich, w 1753 r. na mocy tranzakcyi kolbuszowskiej darowane przez ostatniego ordynata ostrońskiego Ciesielskiemu, obecnie własność Cichockich. *J. Krz.—Dr. M.*

Sosnowka, rzka w pow. konotopskim gub. czernihowskiej, lewy dopływ Sejmu. Bierze początek pod siołem Sosnówka, uchodzi pod siołem Ozarycze.

Sosnowka 1.) al. *Pokrowka*, sioło nad rzekami Sosnówką i Sawruszą, pow. boguruskański gub. samarskiej, o 50 w. od mta powiat., ma 199 dm., 1386 mk., przeważnie jedynowierców, cerkiew jedynowierców, targi co sobota, jarmark 29 czerwca. Mieszkańcy, oprócz rolnictwa, zajmują się wybijaniem oleju konopnego i wyrobem sań i wozów włościańskich. 2.) **S.** al. *Szylling*, kol. niemiecka nad Wołgą, pow. kamyszyński gub. saratowskiej, o 150 w. od mta powiat., ma 170 dm., 1992 mk., kościół ewang., szkoła. Założona w 1763 r. 3.) **S.**, sioło nad rz. t. n., pow. serdobski gub. saratowskiej, o 50 w. od Serdobska, ma 136 dm., 1667 mk., targi, jarmark. 4.) **S.**, wś nad rzką Ostrzyk, praw. dopływem Oster, pow. rosławski gub. smoleńskiej. 5.) **S.**, sioło nad rz. t. n., pow. morszański gub. tambowskiej, o 44 w. od Morszańska, ma 483 dm., 4300 mk., 2 cerkwie, targi tygodniowe, jarmark 14 września, fabryka sukna.

Sosnówka al. *Sosnówko*, folw., pow. wargowiecki, par. Raczkowo, okr. dwor. Roszkowo, poczta w Skokach (Schokken), 2 dm., 6 mk. i 109-70 ha; właściciel Konstanty Dziembowski.

Sosnówka 1.) niem. *Schoensee*, wś na olędach, na praw. brzegu Wisły, pow. chełmiński, st. p. Trzebieluch, par. kat. Chełmno 2

mile odl., 454 ha (28 lasu, 32 łąk, 297 roli). W 1885 r. 21 dm., 26 dym., 193 mk., 9 kat., 134 ew., 50 dyssyd. W 1667 r. ws przez Olędrów zamieszkała, dawała mesznego 17 1/2 kor. jęczmienia (Wizyt. Strzesza, 78). 2.) **S**, niem. *Sosnowke*, miejscowość w pow. złotowskim. 3.) **S**, niem. *Sosnowken* al. *Sosenau*, os. nieistniejąca. Nadana kościołowi paraf. w Chełmnie w zastaw (ob. Gesch. d. Kr. Culm von Schultz, I, 204). *Ks. Fr.*

Sosnowki 1.) folw., pow. rossieński, własność ks. Ogińskiego. 2.) **S**, ob. *Sosnowka*.

Sosnowo 1.) os. włośc., pow. wrocławski, gm. i par. Kłóbka, 1 dm., 7 mk., 64 mr. Wchodziła w skład dóbr Kępka. 2.) **S** al. *Sosnowe*, ws i folw., pow. węgrowski, gm. Sinołęka, par. Oleksyn, odl. 27 w. od Węgrowa, leży na granicy gub. warszawskiej i siedleckiej, przy linii dr. żel. warsz.-terespolskiej, która ma tu przystanek; 19 dm., 213 mk. W 1827 r. 13 dm., 132 mk. Fol. S. rozl. mr. 961; gr. or. i ogr. mr. 210, łąk mr. 140, past. mr. 30, lasu mr. 557, wody mr. 10, nieuż. mr. 14; bud. drewn. 13; las urządzony, pokłady torfu. Ws S. os. 24, mr. 151. 3.) **S**, ws drobnej szlachty, pow. ciechanowski, gm. Bartoły, par. Pałuki, odl. 12 w. od Ciechanowa, ma 7 dm., 69 mk., 351 mr. ziemi należącej do drobnej szlachty i 2 mr. włośc. W 1781 r. było 53 mk. W 1827 r. 8 dm., 42 mk. 4.) **S**, ws i folw., pow. rypiński, gm. i par. Rogowo, odl. o 12 w. od Rypina, ma 15 dm., 174 mk., 775 mr. (w tem 244 mr. nieuż.). Do S. należy os. Kobyla Łąka. W 1827 r. 12 dm., 230 mk. Ob. *Brzeszcki Małe*. R. 1789 właśc. Machczyńska wysiewała 11 korey żyta i brała czynsz 42 złp. 5.) **S** al. *Zakroczek*, os. młyn. i karczma nad rz. Rypienicą, pow. rypiński, gm. Pręczki, par. Rypin; 2 dm., 90 mr. 6.) **S**, os. nad kanałem augustowskim, pow. augustowski, gm. i par. Bargłów, odl. od Augustowa 20 w., 2 dm., 36 mk. 7.) **S**, pow. augustowski, gm. Sztabin, par. Krasnybór. W 1827 r. 3 dm., 23 mk. 8.) **S**, ws, pow. maryampolski, gm. Kwieciszki, par. Maryampol (odl. 13 w.), ma kaplicę kat., 37 dm., 401 mk. W 1827 r. 26 dm., 214 mk. *Br. Ch.*

Sosnowo 1.) ws nad jez. Miadziół, pow. święciański, w 3 okr. pol., o 55 1/2 w. od Święcian, ma 4 dm., 10 mk. praw. i 2 kat.; cerkiew par. drewniana p. w. św. Jerzego. Par. praw., dekanatu (błagoczynia) święciańskiego, 1902 wiernych. 2.) **S**, dobra, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Koziszcze, o 20 w. od Kobrynia.

Sosnowski 1.) zaśc., pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. Nowe-Dorohi, o 2 w. ku płn. od wsi Dubrowy. 2.) **S**, zaśc. poradziewiłowski nad rz. Otoka, lew. dopł. Talicy, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. i par. Hłusk,

gm. Horki, należy do domin. Urzecze, obecnie ks. Hohenlohe; grunta lekkie, łąk dużo. 3.) **S**, most na kanale Ogińskiego, na trakcie z Pińska do Słonima, ob. *Ogiński Kanał* (t. VII, 403).

Sosnowskie, ws, pow. drysieński, attynencya Kubelszczyzny, Justyniana Szezyta.

Sosnowszczyzna, os. pow. kalwaryjski, gm. i par. Ludwinów. W 1827 r. 2 dm., 22 mk. Niepodana w nowszych spisach.

Sosnowszczyzna 1.) ws włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Wołkołata, okr. wilejski Kuryłowicze, o 5 w. od gminy a 69 w. od Wilejki, ma 4 dm., 22 mk. kat. (w 1864 r. 9 dusz rewiz.); należy do dóbr skarb. Zawlicze. 2.) **S**, folw. i dobra, pow. wilejski, w 9 okr. pol., gm. Serwecz, okr. wilejski Sosnowszczyzna, o 37 w. od Wilejki. Folw. ma 1 dm., 23 mk.; w 1864 r. własność Kozłowski. W skład okr. wilejskiego wchodziły wsi: Juszkówka, Kolady, Mikulin, Opieńki, Polany i Użłany, w ogóle 221 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz.

J. Krz.

Sosnowy Borek, uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostrów, o 40 w. od Sokółki.

Sosnowy 1.) potok, wypływa na pld.-zach. pochyłości Lubania (1211 mt.), w Gorcech, w gm. Grywałd, pow. nowotarski; płynie przez wschodni obszar Grywałdu i wpada do pot. Polenickiego, dopł. Krośnicy. Długość 4 1/2 klm. 2.) **S**, potok, ob. *Ochotnica*.

Sosnowy Garb, ob. *Iwaczów*.

Sosnowy Grąd, folw., pow. suwalski, gm. i par. Jeleniewo, odl. od Suwałk 16 w., 1 dm. 20 mk.

Sosny 1.) ws i dobra, pow. brzeski, gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Życin, o 28 w. od Brześcia. 2.) **S** *Jakubowicze*, dobra, tamże, o 28 w. od Brześcia.

Sosny, ws rządowa nad Zharem, dopł. Bohu, pow. lityński, okr. pol. Bahrynówce, gm. Sosny, par. katol. i sąd w Litynie (o 4 w.), ma 60 osad, 1071 dzies. ziemi włośc. i 33 cerkiewnej. Posiada cerkiew p. w. Niepokalanego Poczęcia N. M. P., wzniesioną w 1886 r., z 672 parafian., urząd gminny i st. poczt. wilejską dla przewozu urzędników. W skład gminy wchodzi: S., Woniaczyn, Kołyha, Nowosielica Lityńska, Majdan, Bruślinów, Balin, Majdan Hołoskowski, Huta Lityńska, Jackowce, Pieńkówka, Daszkowce, Łukaszówka, Borków i kolonia Kiślanówka, razem 15 starostw wilejskich, 1741 osad, 9950 mk. włościan, posiadających 11282 dzies. ziemi (6549 ornej). Oprócz tego w obrębie gminy przebywa 496 osób innych stanów i znajduje się 15867 dzies. ziemi pryw. i rządowej (2971 ornej), cały więc obszar gminy obejmuje 27149 dz. (9520 ornej) i 10446 mk. *Dr. M.*

Sosolówka, wś, pow. czortkowski, o 4 klm. od Ułaszowiec (urz. poczt. i tel.), sąd pow. Czortków, rzym.-kat. par. Jagielnica. Obszar dwor. 1465 mr., włość. 1384 mr. W 1870 r. 903 mk.; w 1880 r. w gm. 981, na obsz. dwor. 64; rzym.-kat. 74, gr.-kat. par. przyłączona od 1810 r. do Rosochacza. Cerkiew murowana p. w. N. P. Maryi, z 1871 r., metryki ma od 1784 r. (dusz. 950). Szkoła etat. o 1 naucz. Kasa poż. gm. z kapit. 1456 złr. Wraz z kluczem ułaszowieckim i Jagielnicą własność Karola hr. Lanckorońskiego.

B. R.

Sosonia, rzeczka, bierze początek z połączenia dwu strumieni, płynących od Bielik i Ostrołęki, w pow. noworadomskim, i schodzących się pod Sciegnami, na północ od Sulmierzyc. Płynąc w kierunku zach.-półn. pod Chabielice, oddziela pow. piotrkowski od łaskiego i pod Korablewem (pow. łaski) wpada z lew. brzegu do Widawki. Długa 21 w.

Sosoniszki, zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski Kuliszki, o 7 w. od gminy, 2 dusze rewiz.; w 1864 r. należał do dóbr Trokieniki, Szyszków.

Sosonka, pow. winnicki, ob. *Sosenka*.

Sosów al. *Swasów*, węg. *Sósó*, wś, w hr. lipawskim, pow. rozeńskim, na praw. brzegu Wagu, liczy 54 dm., 518 mk. nar. słowac. Par. łac. Gombasie. Obszar obejmuje 743 kwadr. sążni katastr. Urząd podatk. i sąd pow. w Rożeniu; st. p. Kralowany. *Br. G.*

Sosowa al. *Michajłówka*, wś nad rzeką t. n., dopł. Szpolki, pow. zwinogrodzki, w 1 okr. pol., gm. Tarasówka, par. praw. Bohaczówka (o 3 w.), o 8 w. od Zwinogrodki, ma 671 mk.

Sosówka, przysiółek Niepołomic, pow. bocheński.

Br. G.

Sospińskie jezioro w pow. duchowszczyńskim gub. smoleńskiej, 6 w. długie, a 1 w. szerokie.

Sossehnien, folw., pow. ilawkowski, st. p. i dr. żel. Ilawka; 225 ha, 12 dm., 80 mk.

Sossno, w dok. (ob. *Niestanice*), dziś *Susžno*.

Sossów, ob. *Sosów*.

Sosty, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 77 w. od Poniewieża, posiada kościół filialny par. kat. Podbirze, pod wez. Ukrzyżowanego J. Chr., z drzewa wzniesiony w 1720 r. przez ks. Szarkiewicza.

Sosulów, ob. *Susulów*.

Sosyokino al. *Sasykino*, sióło nad rz. Iberdą i Szuszorą, pow. spaski gub. riazkańskiej o 32 w. od Spaska, ma 252 dm., 2378 mk., st. poczt.

Soszańsk, wś nad rzeką Desną, dopł. Desny, pow. berdyczowski, w 3 okr. pol., gm. Samhorodek (o 4 w.), odl. o 40 w. od Berdyczowa, ma 675 mk. Podług Pochilewi-

cza, który ją nazywa Soszeńsk, w 1863 r. było tu 714 mk. praw., 134 katol. i 8 żydów; 2091 dzies. ziemi. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, drewniana, wniesiona w 1797 r. na miejsce dawniejszej z 1722 r., uposażona jest 59 dzies. W 1727 r. wś należała do ks. Lubomirskich, w 1863 r. do Ottona Abramowicza.

Soszki, os, młyn., pow. lipnowski, gm. Chalin, par. Dobrzyń, odl. o 22 w. od Lipna, młyn wodny, 2 dm., 5 mk., 5 morg.

Soszki, w dokum. także *Suszki*, wś nad dopł. rz. Chomory, pow. zasławski, na pld.-wschód od mka Sudyłkowa.

Soszki, sióło nad rz. t. n., pow. lipiecki gub. tambowskiej, o 32 w. od Lipiecka, ma 287 dm., 2243 mk., targi tygodniowe.

Soszna al. *Soszno*, mylnie *Sożno*, w dokum. *Soszenka*, wś i folw., pow. piński, gm. Pohost-Zahorodny, o 3 w. od st. dr. żel. poleskiej Parochonisk; wś ma 53 osad, 189 mk., cerkiewkę na cmentarzu grzebalnym; folw., nadany w 1869 r. wraz z Horodyszczem rz. radcy st. de la Gardie, ma około 600 dzies. Propinacje i rybołówstwo przynoszą przeszło 1000 rs.; grunta wyborne, łąk i lasu dużo.

Soszna (dok.) al. *Zoszna*, *castrum Czossno*, t. j. *Sośnik*, leżała niegdyś zapewne pod Szprudowem niedaleko Peplina, gdzie później istniała os. Sośnik. Sambor nadał tu cystierzom peplińskim 12 włók.

Ks. Fr.

Soszne, wś, pow. zasławski, i folw. należą do zasławskiego klucza dóbr sławuckich.

Sosznia, rzeczka w pow. bielskim gub. smoleńskiej, pr. dopływ rz. Wop; ma źródło na gran. pow. bielskiego i duchowszczyńskiego.

F. S.

Soszno, jezioro w pow. porzeckim gub. smoleńskiej, łączy się z jez. Ryte a z drugiej przyjmuje rzeczki Siermiatę i Wasiliewkę, odpływy jez. Stojaczego.

Soszów Wielki i Mały, dwa szczyty leśne w Beskidzie szlaskim, na granicy pow. cieszyńskiego i bielskiego, na dział. wodnym Odry (Olszy) a Wisły, na pld. od Czantoryi Wielkiej (995 mt.) a na pln. od Wielkiego Stożka (975 mt.). S. Wielki wzn. 882 mt., S. mały 763 mt.

Br. G.

Soszycy, wś, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Sielec, o 27 w. od Prużany, na pln.-zchd od Sielca.

Soszyce, wś i folw., pow. rawski, gm. i par. Boguszyce, odl. 3 w. od Rawy. Wś ma 8 dm., 104 mk., folw. 3 dm., 13 mk. W 1827 r. było 5 dm., 34 mk. W 1872 r. folw. S. rozl. mr. 157; gr. or. i ogr. mr. 89, łąk mr. 12, lasu mr. 30. zarośli mr. 22, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 7. Wieś S. os. 23, mr. 107 (w 1880 r. 144 m.).

Br. Ch.

Soszyn, folw., pow. radomski, gm. Orońsk,

par. Mniszek, odl. od Radomia 29 w., 1 dm., 360 mórg.

Soszyszcze, wś, pow. krzemieniecki, na pñn.-zachód od Rachmanowa, w górach, wśród wiśniowych sadów zbudowana, graniczy z gruntami wsi Obyczy. W XVI w. należała do klucza rachmanowskiego Bohowitynów pozostając następnie w posiadaniu jednych właścicieli, dzieliła losy Rachmanowa.

Sotacy, są to górale ruscy, mieszkający nad Hernadem i Toplą, w hr. szaryskim (Węgry).

Sotkalnie, wś, pow. rossieński, gm. Kroże, o 27 w. od Rossień.

Sotla, szczyt w Magórze spiskiej, nad doliną Białej spiskiej, naprzeciw Tokaryny (1213 mt.), wznies. 1070 npm. *Br. G.*

Sotnica (ob. *Radymno*, IX, 459), mylnie za: *Sosnica*.

Sotnicyno, sióło nad rzką Alesznią, pow. szacki gub. tambowskiej, o 30 w. od Szacka, ma 118 dm., 1120 mk., cukrownię założoną w 1867 r.

Sotnicze, zaśc., pow. mozyrski, w 2 okr. pol. i par. katol. Petryków, o 3 w. od linii dr. żel. pińskiej, ma 11 osad. *A. Jel.*

Sotniki, wś u źródeł ruczaju Kamionka, uchodzącego poniżej Korsunia do Rosi i przy linii dr. żel. chwastowskiej, pow. kaniowski, w 3 okr. pol., gm. Korniówka, o 46 w. od Kaniowa, na pñd.-zach. od Korsunia, w okolicy górzystej, otoczona w dali lasami należącymi do Korsunia i Tahańczy, ma 1217 mk. Cerkiew p. w. św. Michała, drewniana, wzniesioną została około 1743 r. Do par. praw. należy wś Gnojenki (o 3 w. odl.). Wchodziła w skład sstwa korsuńskiego, obecnie należy do dóbr korsuńskich Łopuchinych. Uroczyska noszą nazwy: Burłaticha, Makarowskie stawiszczce, Suchowitje, Suchowijewszczyzna, Światunienki staw.

Sotnikow, sióło nad rzką Karanią, pow. perejesławski gub. połtawskiej, o 25 w. na pñn.-zach. od Perejasławia, ma 168 dm., 1527 mk., cerkiew.

Sotnisko, uroczysko na gruntach wsi Aleksandrówka, w pow. taraszczańskim, w którym, podług podania, w XVI w. znajdował się chutor i były zabudowania ziemne dla straży, przysyłanej tu z Białejcerkwi.

Sotowica, wś, pow. horodecki, w 1 okr. pok. do spraw włóśc., gm. Koziany, w 1863 r. 130 dusz rewiz.

Sowa, rzka, ob. *Sona*.

Sowa 1.) os., pow. niezawski, gm. Wierzbie, par. Makoszyn, ma 26 mk., 10 mr. (4 włósc). Wchodziła w skład dóbr Makoszyn. 2.) **S.**, os. karcz., pow. słupecki, gm. Kleczew, par. Budziszław, odl. od Słupcy 21 w.

Sowa, rzeczka, dopływ Wielkiego Embachu. Ob. *Omowża*.

Sowa, folw., pow. mozyrski, na południe od wsi Chorostów, w gm. Lenin. *A. Jel.*

Sowade (niem.), ob. *Zawada*.

Sowarskie al. *Słańskie*, pasmo górskie, w hr. ziemneńskim, ob. *Hegyallya*.

Sowczyce niem. *Eulendorf*, 1424 *Sowczicz*, *Schoffczitz*, dobra ryc. i wś, odl. o 8 mil od Oleśna, pow. oleśiński, par. kat. Wysoka, ew. Biskupice. W 1861 r. 100 dm., 651 mk., 110 ew. Dobra mają 1300 mr. roli, 2400 mr. lasu, wś 1500 mr. gleby piaszczystej. Szkoła, gorzelnia, cegielnia.

Sowczygaj, dawna nazwa wsi *Gajew*, w pow. kutnowskim. Według reg. pob. pow. orłowskiego z r. 1576 wś Sowczygaj, własność Pawła Gajewskiego i jego syna, miała 1 łąn, 1 zag., 1 młyn, 1 wiatrak (Pawieński, Wielkp., II, 104).

Sowczyn, wś, pow. przyski, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 109 w. od Dżisny, 1 dm., 13 mk. katol.

Soweiden, wś i leśn., pow. reszelski, st. poczt. i tel. Reszel; 1092 ha, 81 dm., 467 mk. R. 1364 potwierdza bisk. Jan nadane przez prepozyta Jana i Henryka v. Luthirn, podczas osierocenia stolicy biskupiej, sołtysowi Prusakowi Hoenneld Sowiden 4 włóki na prawie chełm., z niższem sądownictwem i $\frac{1}{3}$ wyższego. Prócz tego nadaje mu 3 wolne włóki na prawie pruskim za służbę konną i obowiązkiem pomagania przy budowie zamków. Z każdej z włók pierwszych winien płacić w święto Oczyszczenia N. M. P. $\frac{1}{2}$ grzywny, 1 korzec pszenicy i 1 korzec owsa. W r. 1400 otrzymały S. wedle zapisu in octava s. Johannis Ap. et Ev. 6 włók lasu. R. 1527 dostały się 3 włóki wolne sołtysowi na prawie chełm. R. 1608 zbudowano karczmę. Mieszkańcy powinni byli, jak dokument z 1370 r. przepisuje, mleć zboże w młynie reszelskim. Podług lustracyi z r. 1656 miały S. 52 włóki, 16 gburów, 1 sołtysa, 1 wolnego, 1 karczmę i płaciły czynszu 1 łąszt 39 owsa, 1 łąszt 6 jęczmienia, 88 kur, 20 gęsi, gotówki 197 fl. 5 gr. 12 fen. *Ad. N.*

Sowejki, pow. słucki, ob. *Sawejki*.

Sowia, wzgórze nad jez. Sleszyńskim, pod Bieniszewem, w pow. słupeckim, na niej stoi klasztor kamedułów; ob. *Bieniszew*.

Sowia Góra 1.) os. leśn. w krwońskim lesie, pow. kolski, gm. Brudzew, par. Janiszew, odl. od Koła 18 w., 1 dm., 7 mk. 2.) **S. G.**, folw., pow. opatowski, gm. Bodzechów, par. Denków, odl. od Opatowa 14 w., 1 dm., 8 mk., 150 mr.

Sowia Góra, wzgórze polne, na pñn. od Gumnisk, w pow. pilźnieńskim, na praw. brzo. pot. Ostrej, wzn. 342 mt. npm. Na pñn.-wsch.

szczyt Łysa, 379 mt. wys. 2.) **S. G.**, wzgórze lesiste, w pow. ropezyckim. *Br. G.*

Sowia Góra 1.) niem. *Eulenberg*, wś i leśnictwo, pow. międzychodzki, o 11½ klm. ku płu. od Międzychodu (par.), na trasie do Drzenia (st. dr. żel.), na granicy brandenburskiej; poczta Modderwiese. Wś ma 20 dm., 130 mk., 128 prot., 2 kat. i 108 ha (48 roli, 15 łąk, 26 lasu). Leśnictwo wchodzi w skład nadleśn. międzychodzkiego. 2.) **S.**, wzgórze nad Opatówku, pow. średzki. *E. Cal.*

Sowia Góra, w pow. leckim, ob. *Lec* (t. V, 116).

Sowia Karczma, według Kętrzyńskiego miejscowość w pow. kartuskim; dziś nieznana. 2.) **S. K.**, niem. *Sowakrug*, według Kętrzyń. w pow. brodnickim. 3.) **S.**, niem. *Uhlenkrug*, ob. *Rychtowo*. *Ks. Fr.*

Sowia Wola, wś i folw., pow. sochaczewski, gm. Kampinos, par. Głusk, odl. 34 w. od Sochaczewa, ma 343 mk. W 1827 r. 25 dm., 195 mk. W 1878 r. fol. S. Wola, oddzielony od dóbr Kampinos, rozl. mr. 465: gr. or. i ogr. mr. 193, łąk mr. 57, past. mr. 182, wody mr. 1, zarośli mr. 19, nieuż. mr. 13; bud. drewn. 19. Wś ma 511 mr. włośc.

Sowiak, os. karcz., pow. rypiński, gm. i par. Żałe.

Sowiaki, pustka, pow. sieradzki, gm. i par. Godyniec. W 1827 r. 3 dm., 29 mk.

Sowiarka 1.) grupa zabudowań w obr. Niegoszowic, pow. chrzanowski. W r. 1880 było 6 dm., 38 mk. 2.) **S.**, grupa zabudowań w Ściejowicach, pow. krakowski. *Br. G.*

Sowiatycze, wś, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wołożyn, okr. wiejski Czertowice, o 54 w. od Oszmiany, ma 7 dm., 42 mk. praw. i 10 kat. (w 1864 r. 24 dusz rew.).

Sowica 1.) *Wielka al. Zachodnia*, rzeka, wypływa w obrębie Borowiec, pow. kocmański, przepływa dwa stawki, od Kisielowa zwraca się na pld., przepływając stawy w Jużenicach, Stawczanach; mija Iwankowce, Osuchlib; od Szypiniec zwraca się na połudn.-wschód, a minawszy gościniec śniatyńsko-czerńowiecki i tor dr. żel. lwowsko-czerńowieckiej, uchodzi w Łużanach do Prutu z lew. brzegu. Z dopływów ważniejszy potok Wilchiwiec, wpadający w Szypiniec z lewego brzegu. Długość biegu 36 klm. Źródła wzn. 258 mt., ujście 169 mt. nrm. 2.) **S. Mała al. Wschodnia**, powstaje we wsi Dawidestie, pow. kocmański; płynie zrazu na płu.-wschód, a przyjąwszy od lew. brzegu strugę Kierniczki (od Warenczanki), zwraca się na pld., pod Suchowierchowem przepływa rozległy staw, podąża na pld. pod Kocmań, od wschodu opływa Nową Łaszkówkę, a pod Starą Łaszkówką i Witelówką zasila się od lew. brzegu wodami Wałówki; odtąd dąży łąkami mokra-

wemi ku Mamajowcom Starym, gdzie zwraca się na pld.-wschód, opływa Mamajowce Nowe od wschodu, uchodząc poniżej do Prutu. Źródła wzn. 250 mt., ujście 164 mt. nrm. Długa 20 klm. *Br. G.*

Sowica 1.) część Wasłowic, pow. czerńowiecki. W r. 1880 było 11 dm., 43 mk. 2.) **S.**, grupa domów i młyny w Dubowcach, pow. kocmański. *Br. G.*

Sowice Dąbrówka, folw. nad rz. Swinną, pow. łódzki, gm. Dzierżążna, par. Zgierz, ma 5 dm., 19 mk., 258 mr.

Sowickie, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Łużki, okr. wiejski Jakubeńki, o 7 w. od gminy, 19 dusz rewiz.; w 1864 r. należała do dóbr Stare Porzeczce Jacynów. Por. *Sawickie*.

Sowidół, pow. będziński, gm. Rokitno Szlach., par. Ciągowice. Fryszerka. W 1875 r. wyrobiono tu żelaza kutego 3000 pud. Zda się że zaszła zmiana nazwy czy też osada przestała istnieć, w skutek czego spis urzędowy z 1880 r. nie podaje tej nazwy.

Sowie Góry, pasmo wzgórz, pow. międzychodzki, na płu.-zachód od mta powiat.; ciągnie się w lasach międzychodzkiech popod leśnictwo drzewieckie.

Sowie Góry, niem. *Eulengebirge*, część Sudetów, stanowią półn. ścianę kotliny kładzkiej (Kładzko wzn. 312 mt.), której wody uprawadza Nissa. Lesiste to pasmo wzbija się nagle po nad pagórkowatą krainą okolicy Żąbkowic (Frankenstein), wzn. 267 mt. Na zboczach płu.-wschodniem wznosi się opuszczo-na dziś twierdza Silberberg. Wzniesienie pasma wzrasta w kierunku płu.-zach. (Hahnkoppe 2302 st., Sonnenkoppe 3000 st.) i osiągnął najwyższy punkt w szczycie zwanym Wysoka Sowa (1004 mt., 3082 st.), obniża się ku dolinie Bystrzycy al. Wystrzycy (Weistritz). Pasma to obfituje w malownicze widoki.

Sowie Półko, wyb. do Niewierza, pow. brodnicki, par. Mszano, st. p. Brodnica; 4 dm., 23 mk. *Ks. Fr.*

Sowiec, os. włośc., pow. radzyński, gm. Zabrodzie, par. Kamieńczyk, ma 9 mk., 35 mr.

Sowieniec, wś i fol., pow. łaski, gm. i par. Buczek, ma 13 dm., 99 mk., 225 mr. włośc.

Sowieniec, potok, powstaje w Krzęcinie, pow. wadowicki, zasila tam staw i w Sosnowicach wpada od praw. brzegu do pot. Sosnowickiego. Długi 3 klm. *Br. G.*

Sowieroki, wś nieistniejąca obecnie pod tą nazwą, w okolicy Halicza. Była w posiadaniu Eliasza Konst. ks. Ostrońskiego, nadana Janowi Tarnowskiemu, kaszt. krakows. (Lustr. 4—47).

Sowiertowo, dobra, pow. rossieński, gm. Kołtyniany, o 54 w. od Rossien.

Sowietyski, dwór, pow. rossieński, par. kroska, niedaleko Kroź; własność Wołłowicza (w 1861 r.). Majątek pojezuicki.

Sowięta, pow. przasnyski, ob. *Budne*.

Sowin, w XVI w. *Sawin*, wś i folw. nad strumieniem, dopł. Konotopa, pow. włodawski, gm. Dębowa Kłoda, par. Parczew, odl. 40 w. od Włodawy, ma 26 dm., 74 mk. rz.-kat. W 1827 r. 19 dm., 104 mk. W 1871 r. fol. S. rozl. mr. 440. Wś S. os. 10, mr. 89. Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś Sawin, w par. Parczów, miała 1 łan (Pawiniński, Małop., 362).

Sowin 1.) wś, pow. słonimski, w 1 okr. pol., gm. Pieski, o 82 w. od Słonima. 2.) **S. Gród**, uroczysko, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. białowiesko-aleksandrowska, o 68 w. od Prużany.

Sowina, w XV w. *Szowna*, wś, pow. jasielski, w okolicy pagórkowatej i lesistej, 64 klm. na pñn.-wschód od Kołaczyc. Par. rz.-kat. w Bezdzedzy. Szkoła ludowa w miejsc. S. ma 116 dm. (5 na obszarze więk. pos. J. Oberlaendera) i 750 mk., 746 rz.-kat. i 4 izrael. Pos. więk. ma obszaru 258 roli, 12 łąk, 12 past. i 422 mr. lasu; pos. mn. 556 mr. roli, 44 łąk, 52 past. i 41 mr. lasu. S. istniała w XV w. (Długosz, L. B., II, 288 i III, 207). Należała wówczas do Helwigiusza Bezdzieckiego i miała łany kmiecie i sołtystwo z rolami. Sołtys i kmiecie dawali plebanowi w Bezdzedzy za dziesięcinę półtrzeciej grzywny bez dwóch groszy. S. otoczone dokoła lasami, graniczy na pñn. z Januszkowicami, na wschód z Gogołowem i Lublicą, na zachód z Kłuzową a na pñd. z Bezdzedzą. *Mac.*

Sowina 1.) *Sovici* r. 1136, majątność z kościołem par., pow. i dek. pleszewski, o 7½ klm. na pñd. od Pleszewa, u źródeł Sowinki (dopł. Prosný), par. w miejscu, szkoła w Lubomirzu, poczta w Bronowie, st. dr. żel. w Kowalewie pod Pleszewem; z Sowinką tworzy okr. dworski, mający 15 dm., 214 mk. kat. i 702 ha (389 roli, 24 łąk, 253 lasu); czysty doch. z ha roli 9·79, z ha łąk 17·62, z ha lasu 4·70 mrk; właścicielem ordynat Antoni Taczanowski. Między r. 1136 i 1357 należała S. do arcyb. gnieźn.; r. 1327 zrzekli się działów swoich na rzecz kościoła Sulisław, Mikołaj i Stanisław (Kod. Wielk.). Później przeszła S. w ręce prywatne i składała się z S. Kościelnej i Błotnej. Akta grodz. i ziem. kaliskie z r. 1434—1567 zapisują różne czynności odnoszące się do S. Za arcyb. Łaskiego (L. B., II, 37—8) należała do Andrzeja Koryckiego (z pobliskich Koryt); w r. 1579 miał Mikołaj Twardowski na S. Kościelnej 3 łany os. i 1 zagrod. a Mikołaj Dzierżanowski na S. Błotnej 2 łany os., 3 zagr. i 2 kom., tudzież Chociszewscy 2½ łan. os., 3 zagr., 2 rzeźn.

i 1 kom.; r. 1618 należała cała S. do Głoskowskich; Florentyna miała w części Kościelnej 3 łany km. i 1 zagr. a Andrzej w części Błotnej 5 łan. km., 6 zagr., 1 rzeźnika i młyn. Z biegiem czasu utworzyły się z tej majątności: Sowina, Sowinka i Sowińskie Holendry. Kościół p. w. Zwiast. N. M. Panny (dawniej św. Maryi Magdaleny) istniał już przed r. 1381; w miejsce starego wystawił nowy z drzewa około 1645 jezuita Ludwik Głoskowski, prawdopodobnie współdziedzic S. Par., liczącą 1090 dusz, składają: Bogwidze, Bronów, Józefina, Kotarby, Lubomirz, S., Sowinka, Sowińskie Holendry i Taczanów. 2.) **S.**, ob. *Sowińskie Holendry*. *E. Cal.*

Sowiniec, os. włośc. nad Starą Strugą, pow. turecki, gm. Skotniki, par. Wilamów, odl. od Turka w. 27. Stanowi jedną całość ze wsią Góry.

Sowiniec, góra w grupie gór Bielańskich, na zach. od Krakowa, na obszarze Woli Justowskiej, w pow. krakowskim, w pñn. połaci lasu wolskiego; wzn. 358 mt. npm. *Br. G.*

Sowiniec 1.) majątność, pow. szremski, o 2½ klm. ku wschod. od Mosiny (par., pocz. i st. dr. żel.), na lew. brzegu Warty; 9 dm., 123 mk. (117 kat., 6 prot.) i 1234 ha (246 roli, 42 łąk, 780 lasu); właścicielką jest Emilia z Chłapowskich Koczorowska. W r. 1241 ks. Przemysław i Bolesław potwierdzili Przedpełce posiadłość S. i innych dóbr (Kod. Wielkp., n. 231); w r. 1439 Władysław III zastawił Piotrowi z Buina Mosinę, Pożegowo, S., Krośno, Żabno, które już wówczas tworzyły starostwo mosińskie, a Kazimierz w r. 1450 obciążył je 700 flor. W r. 1771 trzymał to starostwo Konstanty Kwilecki, chorąży kaliski, wraz z żoną Jadwigą z Ponińskich; uchwałą sejmową w r. 1773—75 nadano je w posiadanie emfiteutyczne Ksaweremu Kęszyckiemu. 2.) **S.**, dok. *Szowiniec* (Kod. Wielk. pod r. 1357), jezioro na Chomiaży Szlacheckiej, pow. szubiński; ob. *Żółwiniec*. 3.) **S.**, ob. *Sowinieckie Holendry*. *E. Cal.*

Sowinieckie Holendry al. *Sowińskie*, urząd. *Sowiniec-Hauland*, pow. szremski, o 4½ klm. na pñd.-wschód od Mosiny (par. kat., poczta i st. dr. żel.), par. prot. Krośno; 24 dm., 193 mk. (174 kat., 19 prot.) i 375 ha (227 roli, 24 łąk, 79 lasu). Powstały na obszarze starostwa mosińskiego w miejscu Czarnych lub Starych Holendrów. *E. Cal.*

Sowinka, rzeczka, powstaje w obr. Sowiny, pow. jasielski; opływa wzgórze Mago-rówkę, a wszedłszy na obszar Lublicy, wpada na granicy Bieździedzy do Bieździadki od praw. brzegu. Długa 5 klm. *Br. G.*

Sowinka, niem. *Muehlgraben* i *Teichgraben*, rzeczka, lewy dopływ Prosný, powstaje w Sowinie, o 7 klm. na pñd. od Pleszewa; oblewa

Sowinke, Sowińskie Holendry, Janków, Kawej i Tursko; przyjmuje pod Kuczkowem z praw. brz. strugę od Kotarb; obraca młyn Melkę; płynie ku pñn.-wschodowi i ubiegłszy około 16 klm. uchodzi do Prosny poniżej Tur-ska, o 12 klm. na wschód od Pleszewa.

Sowinka, fol. do Sowiny, pow. pleszewski.

Sowińskie Holendry 1.) al. *Sowina*, niem. *Eulendorf*, pow. pleszewski, o 7 klm. na pñd. od Pleszewa (par. i poczta), nad Sowinką, par. kat. Sowina, st. dr. żel. w Kowalewie; 30 dm., 235 mk. (45 kat., 190 prot.) i 259 ha (218 roli, 11 łąk, 19 lasu). 2.) **S. H.**, ob. *Sowińskie Holendry*. *E. Cal.*

Sowiny, ws i dwór, pow. krobowski (Rawicz), o 5 klm. na pñd. od Ponieca (par.), poczta i st. dr. żel. w Bojanowie o 5½ klm. W r. 1564 były 2 łąny, z których płacono bisk. poznańskim po 14 gr. fertonów; w r. 1580 było tu 3½ łąn. os. i 8 zagr. W XVII w. należały do Stanisława Zaremby Jaraczewskiego; około r. 1793 dziedziczył tu Dyonizy Budziszewski. Wieś ma 27 dm., 173 mk. kat. i 230 ha (186 roli, 23 łąk, 1 lasu). Dwór z leśniczówką i 2 folw. tworzy okr. dwor. Wojny, 12 dm., 177 mk. (171 kat., 6 prot.) i 617 ha (369 roli, 49 łąk, 152 lasu); cegielnia, chów bydła; właściciel Józef Budziszewski. *E. Cal.*

Sowiróg, ws, pow. jańsborski, st. p. Rudozany; 126 ha, 14 dm., 76 mk.

Sowitanka, rzeczka, lewy dopływ Kropi-wianki, która odgranicza pow. hajsyński od lipowieckiego; płynie od wschodu na zachód, pomija ws Sitkowce, poniżej której wpada do Kropi-wianki. *X. M. O.*

Sowizdrzały, dwa pust., pow. sieradzki, gm. Godynice, par. Wójków, odl. od Siera-dza w. 27. Pierwsze (2 dm.) wchodzi w skład Braszewie, drugie (5 dm.) w skład Godynic. W 1827 r. 3 dm., 29 mk.

Sowizna, folw. dóbr Ciecierzyn, w pow. kluczborskim.

Sówka, chutor, pow. bielski, w 3 okr. pol., gm. Skorzec, o 45 w. od Bielska.

Sówki, w XVI w. *Ssowkj*, staw we wsi Miroszewice, pow. łęczycki, po prawej stronie drogi do Łęczycy. Obszaru pretów 250. Na początku XV w. istniała tu wieś t. n., należąca do par. w Sławoszewie (Łaski, L. B., II, 466). Była gniazdem rodziny Sowków, którzy od dóbr Czarlina przezwali się Czarlińskimi (Nies., I, 337). W aktach podskarbińskich pod r. 1376 spotykamy Andrzeja syna Jana, dziedzica pół łąnu, i Mikołaja i Tomasza Sówcekich na 1½ łąnie. Wysoko wzniesione brzegi stawu, pokryte gęstymi krzakami tarniny, mieszczą szczątki dawnych budowli. Por. *Miroszewicze*. *M. R. Witan.*

Sówki 1.) ws, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Postawy, okr. wiejski Sówki, o 6 w.

od gminy, 37 dusz rewiz. W skład okr. wiejskiego wchodzi wsi: S., Daszki, Hrydźki, Nowosiółki, Pietragi i Żuki, w ogóle 366 dusz rewiz. 2.) **S.** (*Sofki*), ws włość, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 108 w. od Dżisny, ma 7 dm., 26 mk. prawosł.

Sowki, ws skarb. nad ruczajem t. n., pow. kijowski, w 5 okr. pol., gm. Biłhorodka (Biełohorodka), par. praw. Żylany, o 5 w. od Kijowa, ma 272 mk., uwłaszczonych na 676 dzies., z których płać 501 rs. 71 kop. rocznie. Niewielka cegielnia. Staw wraz ze znajdującym się na nim młynem należy do metropolitów kijowskich. Do 1787 r. S. należały do Pieczerskiej Ławry w Kijowie, za czasów zaś kn. Aleksandra Włodzimierzowicza (Olelka) stał tu dwór książęcy, zwany Wołodzymerka, nadany przez kn. Olelkę Michałowi ze Skwiry Połowcowi. *J. Krz.*

Sowlany, ws, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Dojlidy, o 6 w. od Białegostoku.

Sowlina, rzeka górská, powstaje w obr. Limanowy, pow. limanowski, na pñn. krańcu miasteczka, z połączenia pot. Mordarki i potoku od Starej Wsi, po zach. stronie gościńca; płynie na pñn.-zach. obszerną doliną, tworząc granicę między Lipową a Sowlinami, poczem przez obszar Sowlin, następnie granicą Sowlin i Łososiny, wreszcie na obszarze gm. Łososiny wpada z praw. brzegu do Łososiny. Wody rwące, dno kamieniste. Długa 4½ klm. Przyjmuje pot. Skrudlak. *Br. G.*

Sowliny z *Czachowszczyzną*, 1581 r. *Szowlin*, ws, pow. limanowski, w okolicy podgórskiej i lesistej, nad pot. Sowliną al. Skrudlakiem (lew. dopł. do Łososiny), po wschodniej stronie gościńca z Limanowy (3,7 klm.) do Wiśnicza. Przez wieś przechodzi dział górski (w Beskidzie) Jawórz, ze szczytem Dzielec. Ws ma 125 dm. (6 więk. pos.) i 914 mk., 899 rz.kat. i 15 izrael. Par. rz.-kat. w Limanowy. Pos. więk. wynosi 281 roli, 34 łąk, 46 past. i 190 mr. lasu; pos. mn. 597 roli, 125 łąk, 196 past. i 203 mr. lasu. W 1581 r. S., własność Stanisława Jordana miały 1½ łąnu km. i piłę (Pawński, Małop., 131). Graniczy na pñd. z Limanową, na zach. z Łososiną Górną, na wschód rozległe lasy. *Mac.*

Sownia, góra polna, na granicy gm. Samek Górnych a Ujazdu, w pow. rohatyńskim. Wzn. 332 mt. npm. *Br. G.*

Sowsza, rzeka w gub. smoleńskiej, lewy dopływ Meży, przybiera od praw. brzegu Seremiatę i Dołżycę z Jelszą, płynące od jez. Szczuczego, od lewego zaś Iryłową.

Sowy, ws, pow. krobowski (Rawicz), o 8½ klm. na zach.-pñd. od Dupina, nad Orlą, przy granicy Szłaska, na traktie do Mielicza, par. i poczta w Pakosławiu, st. dr. żel. w Rawiczu o 14 klm.; 72 dm., 475 mk. (442 kat., 33

prot.) i 358 ha (173 roli, 46 łąk); czysty dochód z ha roli wynosi 8'62, z ha łąk 15'27 mrk. W r. 1284 Przemysław II pozwolił Stefanowi, kaszt. krobskiemu, osadzać S. i inne dobra na prawie niemieckiem. S. wchodziły w skład majątności Pakosław i należały w końcu zeszłego wieku do Zakrzewskich, następnie do Krzyżanowskich i hr. Czarnieckich. Na obszarze wsi znajduje się pagórek zwany Nagłówką; wykopywano tam kości ludzkie i stare monety. *E. Cal.*

Sowy-Miecznikowo, ob. *Miecznikowo* 6.).

Sożałowszczyzna, pow. wilejski, ob. *Sa-zanowszczyzna*.

Sożań al. *Sozania*, wsł, pow. staromiejski, 4 klm. na wschód od Starego Miasta (sąd pow., urz. poczt. i tel.). Na pld. leży Wola Koblańska i Suszyca Rykowa, na zach. Baczyna, na wschód Straszewice (pow. samborski). Płn. krawędź wsi przepływa Dniestr; w pld. stronie obszaru powstaje mały dopływ Dniestru. W pld. stronie wsi najwyższe wznies. sięga 404 mt., w części płn. 347 mt. Włas. większa (Antoniogo Sożańskiego) ma rol. or. 326, łąk i ogr. 78, pastw. 45, lasu 555; wł. mn. roli or. 167, łąk i ogr. 21, past. 17 morg. W r. 1880 było 51 dm., 294 mk. w gmin.; 5 dm., 23 mk. na obsz. dwor., (267 gr.-kat., 37 rz.-kat., 13 izrael.; 272 Rusinów, 32 Polaków, 13 Niemców). Par. rzym.-kat. w Staremmieście, gr.-kat. w Staszewicach. We wsi jest cerkiew p. w. św. Michała Archaniola.

Sozanówka 1.) al. *Zuzanówka*, folw. w Koniuszkach Siemianowskich, w pow. rudeckim. 2.) **S.**, część Wolicy Trembowelskiej, w pow. trembowelskim.

Sożańska ziemia, ob. *Malin*, pow. rado-
myński (t. VI, 13).

Sozanowszczyzna, hutor prywatny, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 75 w. od Dżisny, przy b. dr. poczt. z m. Głębokie do granicy pow. wilejskiego, 2 dm., 19 mk.

Soż al. *Soża*, rzeka w gub. smoleńskiej i mohylewskiej, lewy dopływ Dniepru. Bierze początek w południowej części pow. smoleńskiego, z błot o kilka wiorst na południe od Smoleńska, przepłynąwszy zachodni kąt pow. kraśnieńskiego, tworzy na 8 w. granicę pow. rosławskiego od gub. mohylewskiej, poczem wkracza w granicę pow. mścisławskiego pod mkiem Chosławicze, przepływa następnie pow. klimowiecki, czerykowski, bychowski, rohaczewski i homelski, na nieznacznej przestrzeni tworzy granicę pomiędzy pow. homelskim a gub. czernihowską i na wprost Łojowa (w gub. mińskiej) uchodzi do Dniepru. Pły-
nie w kierunku pld.-zachodnim na przestrze-
ni przeszło 500 w., z czego na gub. mohy-
lewską przypada do 460 w. W gub. mohy-
lewskiej szeroka z początku od 10 — 15 saż.,

w pow. czerykowskim i rohaczewskim docho-
dzi do 40 saż., w homelskim ma w niektórych
miejscach do 100 saż., a przy ujściu około
140 saż. Głębokość wacha się pomiędzy 5 a
20 st. i oprócz mielizn nieprzechodzi nigdzie
3 st. Szybkość biegu od 400 do 600 saż. na
godzinę, al. 0'8 do 1'2 st. na sekundę. Dno
ma piaszczyste, miejscami tylko ilaste. Mie-
lizn wiele, z powodu jednak własności grun-
tu są one niestale; spotykają się zwykle przy
ujściach wpadających do S. rzek. Brzegi ma
nizkie, przyczem, brzeg prawy zwykle jest
wyższy od lewego, dlatego też wszystkie
prawie miasta i wsie na nim są położone. Do-
lina Soży, szeroka od 1 do 4 w., przeważnie
jest łączna; w dolnym biegu znajduje się
przeszło 300 długich a wąskich jezior, z po-
między których wiele łączy się z rzeką. Spo-
tykają się także często wybrzeża błotniste
albo porośłe zaroślami, a niekiedy lasem dę-
bowym. Podczas przyboru wiosennego po-
ziom wód podnosi się przeszło na 1½ saż.
Szerokość rozlewu w pow. mścisławskim nie-
przechodzi 1 w., w klimowieckim, czerykow-
skim, bychowskim i rohaczewskim dochodzi
do 3 a nawet 4 w., w homelskim zaś wynosi
w niektórych miejscowościach (przy wsi
Karpówce) 10 w. Przybór zaczyna się zwy-
kle w końcu marca i trwa w górnym biegu
około 4, w dolnym zaś od 6—7 tygodni. Mo-
sty znajdują się: w mku Chosławiczach i wsi
Martynówce (pow. mścisławski), mku Krzy-
czewie (pow. czerykowski, na szosie moskiew-
sko-warszawskiej), dwa w Homlu (jeden dre-
wniany na szosie petersbursko-kijowskiej i
żelazny na dr. żel. lipowo-romeńskiej). Pro-
my znajdują się w 29 miejscowościach. Je-
dyny młyn wodny w granicach gub. mohy-
lewskiej znajduje się pod mkiem Chosławic-
ze. S. staje się żeglowną od mta Krzyczew
(w pow. czerykowskim), spławną zaś od wsi
Martynówki (w pow. mścisławskim, o 1½ w.
poniżej Chosławicz). Nadto pomiędzy Hom-
lem a mkiem Chalcz kursuje statek parowy
pasażerski. Oprócz 33 przystani dla spławu
drzewa (6 w pow. mścisławskim, 15 w cze-
rykowskim, 1 w bychowskim, 6 w roha-
czewskim i 5 w homelskim) znajdują się na
S. przystanie dla statków: poniżej Krzycze-
wa i w Czerykowie (pow. czerykowski), w
Propojsku (pow. bychowski), w Czeczersku
(pow. rohaczewski), w Wietce, Homlu i
Ostrowsku (pow. homelski). Według danych
za 1872 do 1880 r. na wszystkich tych 7
przystaniach naładowano rocznie średnio na
145 statków 1,478,700 pudów, wartości
415,910 rs., wyladowano zaś ze 143 statków
895,820 pudów, wartości 633,800 rs. Główn-
mi przedmiotami wywozu były: owoce, kości,
zapałki, zboże, siemię lniane, olej konopny,

spiryтус i wyroby drewniane; przywozu zaś: zboże, sól, szersć, cukier, wapno, kamienie młyńskie, oselki, alabaster i in. W gub. smołeńskiej, oprócz pomniejszych, S. przybiera: Chmarę (od lew. brz.), Wapenkę i Żernówkę, nadto bierze tam początek rz. Oster i Wiechra, uchodzące w gub. mohylewskiej. W gub. mohylewskiej do S. wpadają od prawego brzegu: Horki, Łyża, Horodnia, Oślenka, Wiechra, Małotownia, Natopa Czarna, Dobrososna, Wałcz, Udoha, Łobczanka, Pronia, Rudnica, Pierehonka, Mużenka, Dobryń, Czechera, Lipa i Uża; od lewego brzegu: Berezowka, Belina, Nowostianka, Sożenka, Oster, Łobża, Lipówka, Sienna, Jelnia, Niemylina, Jakuszówka, Zawunica, Klapinka, Dorozhywel, Dziewica, Kuryńka, Molinka, Pokot', Utońka, Akszynka, Biesiedź, Ipuć, Uć al. Ut', Cierucha (Tieriucha) i Niemylina. *J. Krz.*

Sożenka, rzeczka w gub. mohylewskiej, lewy dopływ Soży, od której uchodzi pomiędzy Nowostianką a Osterem.

Sożny, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 55 w. od Nowoaleksandrowska.

Sożena, mogiła na polach Motowidłowski, w pow. wasylkowski.

Spachów, niem. *Spachendorf*, także *Leskowice* lub *Liskowice*, wś, pow. bruntalski, obw. sąd. benesowski, nad rz. Morawą, wzn. 506 mt. n.p.m., 214 dm., 1670 mk.; 1659 kat., 3 prot., 8 żyd., wszyscy Niemcy. Kościół par. łac., szkoła ludowa i poczta w miejscu. Młyn i przedziałnia. *Br. G.*

Spacjuniszki, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 56 w. od Wilna, 1 dm., 4 mk. katol.

Spacznica 1.) młyn, w r. 1428, w okolicy Zbąszynia, Wolsztyna, Grodziska i Lutomysła. 2.) **S.**, w r. 1444, w okolicy Poznania, Kobylnicy, Wierzenicy, Pławna, Rakonwicy i Gośliny Murowanej. 3.) **S. gurges** alias **S.** w r. 1432, między Dzieczynem a Rokosowem, w okolicy Ponieca i Krobi. *E. Cal.*

Spad al. *Szpot*, os., pow. ostrzeszowski (Kępno), o 14 klm. na wschód-płd. od Kępna, na lew. brzegu Prosnicy, poczta i okr. wiejski Opatów; 7 dm., 38 mk.

Spady, turnie we wschod. boku doliny Kościeliskiej, w Tatrach nowotarskich, ponad polaną Pisana. *Br. G.*

Spadzik, szczyt górski w Tatrach spiskich, z pod niego wypływa pot. Krygowska Woda, (ob. *Magóra* 43).

Spajgi, okolica, pow. szawelski, gm. Kruki, o 51 w. od Szawel.

Spajsznie, pow. sejneński, ob. *Krzewin* 2.).

Spaki, ob. *Szpaki*.

Spalanka, karczma w Radgoszczy, pow. dąbrowski. *Br. G.*

Spalastra, kol., pow. noworadomski, gm.

Żytno, par. Gidle; ma 4 dm., 38 mk., 50 mr. włość. Wchodziła w skład dóbr Ciężkowice.

Spale, wś łużycka, pow. wojerecki. W 1840 r. było tu 387 Serbów, w 1860 r. 415, w 1880 r. 370 Serbów.

Spalehnica, góra w gm. Zawoi, pow. myślenicki, na lew. brz. Skawicy Górnej, wzn. 861 mt. n.p.m. Półn.-zach. pochyłość zwie się Budowa. *Br. G.*

Spalenisko, karczma w Zamościu, pow. brzeski. *Br. G.*

Spaliny 1.) *Wielkie*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, st. p. Frydrychow; 752 ha, 72 dm., 369 mk. 2.) **S. Małe**, wś, pow. jańsborski, st. p. Turośl; 138 ha, 30 dm., 142 mk. 3.) **S.**, leśn. należące do leśnictwa turońskiego, pow. jańsborski, st. p. Turośl; 1 dm., 11 mk.

Spallwitten; wś, pow. rybacki, st. p. Drugehen; 239 ha, 18 dm., 97 mk.

Spalona Karczma, ob. *Kołatka*.

Spalonki, folw. w Samokleskach, pow. jaśielski. *Br. G.*

Spalony 1.) pustk., pow. odolanowski, o 10 klm. na płd.-wschód od Odolanowa; okr. wiejski Czarny Las; 5 dm., 42 mt. 2.) **S.**, pustk., pow. odolanowski (Ostrowo), o 10 klm. na płn.-wschód od Mikszтата, nad Baryczką; wchodziło w skład dóbr ołobockich; w najnowszym spisie gmin niewykazane. 3.) **S. Gościńiec**, niem. *Brandkrug*, karczma, pow. średzki, nad jez. Wronczyńskim, o 11 klm. na płd.-wschód od Gośliny Murowanej, okr. dwor. Kołatka. 4.) **S. Młyn**, urząd. *Spalonna*, os., pow. bydgoski, o 5 1/2 klm. na płn. od Fordonia (poczta i st. dr. żel.); wchodzi w skład okr. wiejskiego Strzelca Dolnego. 5.) **S. Młyn**, niem. *Brandmuehle*, pow. międzychodzki, por. *Trzeszczak*. *E. Cal.*

Spalwa, strumień, w pow. szawelskim, wpada do Dubissy, wypływa z jez. Sawgińskiego albo Janulajckiego.

Spalwischken, wybud. przy wsi Maszen, pow. szyłokarczemski; 2 dm., 11 mk.

Spalwiszki 1.) wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 75 w. od Poniewieża. 2.) **S.**, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 49 w. od Poniewieża.

Spała, os. leśna z pałacem myśliwskim cesarskim i os. młyn., pow. rawski, gm. Lubochnia, par. Inowłodz. W osadzie tej, wśród lasów leśnictwa rządowego lubocheńskiego, wzniesiony został w 1884 r. piękny pałac myśliwski, zaszczycony kilkakrotnym pobylem rodziny cesarskiej podczas polowań w okolicznych lasach. Przy pałacu jest park, os. młyn. (2 dm., 22 mk., 8 morg.) i os. włość. (1 dm., 17 mk., 14 morg.).

Spana, szczyt górski w Tatrach spiskich, ob. *Cicha*.

Spanden, dobra ryc., pow. pr. holądzki, st. p. Schlodien; 921 ha, 48 dm., 239 mk.

Spandienen, dobra ryc., pow. królewiecki wiejski, st. p., tel. i kol. żel. Królewiec; 236 ha, 26 dm., 161 mk.

Spandoty, u Buszyńskiego *Spondaty*, wś, pow. rossieński, gm. i par. Szydłów, o 12 w. od Rossień.

Spandze, jezioro w pow. trockim, ob. *Puszkarnia* 1.).

Spangau, ob. *Szpegowy*.

Spangen, jezioro w pow. reszelskim, ob. *Jeziorany*.

Spannegeln 1.) wś, pow. labiewski, st. p. Mehlwischken; 267 ha, 46 dm., 233 mk. 2.) **S.**, dobra, tamże; 115 ha, 11 dm., 64 mk. 3.) **S.**, wyb. przy wsi Gr. Skangirren, pow. nizinny; 18 dm., 193 mk.

Spantekow, dobra ryc. w Pomeranii, pow. nakielski, st. p. Wegezin.

Spar, jezioro w pow. szczecinkowskim, przez które płynie Głda.

Sparau 1.) wś na małych żuławach malborskich, nad rz. Tują (Thiene), niedaleko kolei wschod., o 2 $\frac{3}{4}$ mili na wschód od Malborka, pow. malborski, st. p. Grunowo, par. kat. Fiszewo. Zawiera 5 posiad. i 3 zagr., razem 112 ha. W 1885 r. 9 dm., 10 dym., 49 mk., 7 kat., 22 ew., 20 dyssyd. 2.) **S.**, ob. *Sporowo*. *Ks. Fr.*

Sparczysko, pole pod Podjasami, pow. kartuski.

Sparen, jezioro w okr. tukumskim (Kurlandya), w par. Talsen, przeszło 1 w. długie i przeszło $\frac{1}{2}$ w. szerokie.

Sparen, dobra prywatne z folw. Klein Sparen i Ropikken, w okr. tukumskim, pow. i par. talsieńska (Kurlandya). Kościół ewangelicki.

Spargint, jezioro pod Jezioranami, w pow. reszelskim.

Sparken, ob. *Szparki*.

Sparniszki, dwór, pow. poniebieski, w 4 okr. pol., o 63 w. od Poniewieża.

Sparoska al. *Sparaska*, góra lesista, na granicy gm. Dołhego a Kropiwnika Starego, w pow. drohobyckim, na lew. brz. Rybnika Majdańskiego, między nim a Stryjem (od płu.). Od pld. płynie do Rybnika pot. Wodostecz, a od płu. z pod S. pot. Smrekowaty. Las od płu. rozpościerający się zwie się Smrekowatym. Wzn. 858 mt. npm. Ob. *Jaworynka*. *Br. G.*

Sparsee, wś z agenturą poczt. w Pomeranii, pow. szczecinkowski.

Spartury, grupa zabudowań w gm. Russpeboul, pow. kimpolński. *Br. G.*

Sparwinie 1) wś i os. leś., pow. władysławowski, gm. i par. Gryszakubada. Odl. od Władysławowa 22 w., ma 17 dm., 151 mk.

W 1827 r. było 15 dm., 137 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo. 2.) **S.**, straż leśna w leśnictwie Pilwiszki.

Sparysz, jezioro, pow. rzeczycki, ob. *Sporysz*.

Spas, wś włość, pow. chełmski, gm. Staw, par. Chełm, r. g. Spas. Posiada cerkiew parafialną. Do cerkwi należy 120 morg. Włościanie mają 81 morg. W 1827 r. było 10 dm., 65 mk.

Spas, folw. na pr. brzegu Wilii, blisko ujścia Kobylanki i Słastówki, pow. wilejski, w 2 okr. pol., o 40 w. od Wilejki a 69 w. od źródła Wilii, ma 2 dm., 15 mk.

Spas Sietuń al. *Staraja Sietuń*, wś nad rzeką Sietuńką, pow. i gub. moskiewska, o 12 w. od Moskwy, przy drodze do Gżacka, ma 6 dm., 88 mk.; fabryka wyrobów wełnianych, przeważnie dywanów, założona w 1825 r., zatrudniająca przeszło 200 robotników i produkująca samych dywanów do 140,000 arszynów, wartości 120,000 rs.

Spas 1.) z *Pohorylcem* i *Podsuchem*, wś, pow. doliński, 12 klm. na pld.-wschód do Dolińki (st. kol., urz. poczt. i tel.), 10 klm. od Rożniatowa. Na płu.-zach. leży Łopianka, na płu. Strutyn Wyżny, na wschód Jasienowiec i Janówka, na pld.-wschód Lecówka, na pld.-zach. Łuhy i Ilemnia. Środkiem obszaru płynie Czeczawa (al. Czeczwa) z Łuhów do Strutyna Wyżnego. W obrębie wsi zasilają ją liczne dopływy. Na lew. brzegu Czeczwy leżą Spas, na praw. przys. Pohorylec, pld. część obszaru zajmuje przys. „Podsuchy” (Podsuchy). Pld. część obszaru zajmują lasy: Pohary i Horby (najwyższe wznies. 666 mt.), na pld.-zach. las: Jaworniki (wzgórze Spaska, 664 mt.). Na płu.-zach. wzgórze Krasenka (610 mt.). Dolina Czeczwy opada na płu. granicy do 409 mt. Włas. więk. (probostwa łacińskiego w Dolinie) ma roli or. 34, łąk i ogr. 20, pastw. 14, lasu 1178 mr.; wł. mn. roli or. 1221, łąk i ogr. 1550, past. 775, lasu 738 mr. W r. 1880 było 361 dm., 1590 mk. w gmin., 2 dm., 15 mk. na obsz. dwor. (1504 gr.-kat., 25 rzym.-kat., 76 izr.; 1594 Rusinów, 9 Polaków, 1 Niemiec). Par. rzym. kat. w Dolinie, gr. kat. w miejsu, dek. perehiński. Do par. należą Łuhy; cerkiew jest w Spasie i w Podsuchem; szk. etat. jednokl. w Spasie. We wsi jest t. zw. Dolny młyn i drugi młyn zwany Rduci. Są tu także dwa tartaki wodne o 2 gatrach i 2 pilach zwyczajnych, z produkcją roczną 850 metr. kub. dosek, brusów i łąt. Dokumentem wydanym d. 29 marca 1469 r. we Lwowie potwierdza Kazimierz Jagiellończyk uposażenie kościoła dolińskiego, obejmujące także wś Spas (Liske, A. G. Z., t. IV, str. 187). Na granicy Łopianki znajduje się wielka skała z pieczarą.

Za wsią, nad Cieczwą, wznosi się dość wysoka góra, na której miał stać niegdyś monaster; okopy widoczne są dotąd. 2.) **S. z Płowem** (al. *Polowem*) i *Feliksówką*, wś, pow. kamionecki, 14 klm. na pld. wsch. od Kamionki Strumił. (urz. poczt. i tel.). Na pln.-wsch. leży Sokala, na pld.-wsch. Wolica Derewlańska i Derewlany, na pld. Streptów, na zach. Tadanie. Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Bugu, płynącego wzdłuż granicy wschod. Wzdłuż granicy od Derewlan płynie pot. Hryckowa, lewy dopł. Bugu. Zabudowania wiejskie leżą na wschód (221 mt., znak triang.). Na pld. od nich część wsi „Nowe Chałupy“, część wsi z folwarkiem i dworem „Płowe“ (al. *Polowe*, *Polowy*, *Polowa*) i karczma „Dębina“. Zachodnia część obszaru lesista. Wśród lasów leży grupa domów „Maziarnia Spaska“, na pln. od niej grupa domów i gajówka „Łanki“, na pld.-wsch. grupa domów „Feliksówka“, a na pld. leśniczówka „Brygida“. Własn. większa ma roli or. 472, łąk i ogr. 167, pastw. 35, lasu 1020 mr.; wł. mn. roli or. 236, łąk i ogr. 296, past. 15 mr. W r. 1880 było 75 dm., 475 mk. w gmin.; 31 dm., 103 mk. na obsz. dwor. (375 gr.-kat., 178 rzym.-kat., 25 izr.; 392 Rusinów, 162 Polaków). Par. rzym.-kat. w Tadaniu, gr. kat. w Derewlanach. We wsi jest cerkiew, szkoła etat. jednokl. i kasa pożycz. gmin. z kapitałem 1665 zhr. 3.) **S.**, wś, pow. staromiejski, 6 klm. na pld.-zach. od Staregomiasta (sąd pow., urz. poczt. i tel.). Na pln. i pln.-wsch. leżą Terszów, na pld.-wsch. Busowiska; na zach. Lenina Wielka. Wschod. część wsi przepływa Dniestr (od Busowisk do Terszowa). W obrębie wsi wpada do Dniestru potok Duben, zbierający wody z pld.-zach. części wsi. Granicy pln. dotyka na małej przestrzeni pot. Lenina. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Dniestru. Pln.-zach. część obszaru lesista (497 mt.). Przez wś idzie gościniec staromiejsko-turczańsko-użocki. Własn. więk. (hr. Ludwika i Jadwigi Wodzikich) ma roli or. 27, łąk i ogr. 6, past. 12, lasu 282 mr.; wł. mn. roli orn. 348, łąk i ogr. 25, past. 99, lasu 3 mr. W r. 1880 było 57 dm., 322 mk. w gmin.; 7 dm., 27 mk. na obsz. dwor. (258 gr.-kat., 48 rzym.-kat., 43 izr.). Par. rzym.-kat. w Starem Mieście, gr.-kat. w Terszowie. We wsi jest szkoła filialna i kasa pożycz. gm. z kapit. 720 zhr. Jest też tartak wodny o 2 gat. i 2 piłach zwyczajnych, produkujący 850 metr. kub. desek i brusów. Wieś ta jest uzdrowiskiem klimatycznym. Corocznie zjeżdża tu kilkadziesiąt rodzin, przeważnie żydowskich (ob. Przegląd lekarski, Kraków, 1881, № 25). O śladach nafty na zach. od S. czyt. Jahrb. der geolog. Reichsanstalt (1881, str. 155). O geologicznych stosunkach okoli-

cy per. Dunikowski, Studya geolog. w Karpatach (Kosmos, Lwów, 1886, str. 556). Na obszarze wsi wielka skała z wykutą w niej pieczarą. Niegdyś istniał w S. klasztor bazyliński. W szematyzmie bazylianów (Lwów, 1867, str. 189) czytamy o tym klasztorze: „Książę Lew Daniłowicz odnowił monaster i w miejsce starej drewnianej cerkwi wybudował cerkiew z materyału twardego“. W klasztorze tym przepędzał ks. Lew ostatnie lata swego życia, tu zmarł r. 1301 i tutaj go pochowano (Szaraniewicz, Starożytny Halicz, str. 103). W r. 1675 miano przenieść zwłoki do Ławrowa i złożyć je w w tamtejszym klasztorze bazylianów (Petraszewycz, Swodnaja litopys, w „Literaturnym Sborniku“, Lwów, 1874, str. 628). Monaster ten, do którego należała wieś Straszewice na mocy dokumentu ks. Lwa z r. 1292, wchodził w skład dóbr, tworzących uposażenie władcyetwa przemyskiego (ob. zatwierdzenie przywileju przez Wład. Jagiełłę w r. 1407, Akt. Grodz. Ziem., t. VII, str. 50). Monaster zniesiono w r. 1789, cerkiew rozebrano (czyt. Halyc. istor. Sbornyk, Lwów 1854 do 1860; „Peremyszljanyn“, misacosołw na 1853, str. 20, 38; na r. 1854, str. 20, 75; na r. 1857, str. 105, 126; na r. 1858, str. 15; Harasiewicz M., Annales Eccl. Ruth. ed. Malinowski Leopold, 1862, str. 523, 634, 642). Na jednej z gór, wznoszącej się między Dniestrem a jego dopływami, są ślady budowli, według podania zamku królowej Bony. W stronie pln. znajdują się wielkie bryły kamienne, zniszczone znacznie podczas budowy kolei dniestrzańskiej r. 1873. Lu. Dz.

Spasiuki, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Rohotna, o 28 w. od Słonima.

Spask 1.) mto powiat. gub. kazańskiej, na lew. brzegu rz. Bezdny, w pobliżu ujścia jej do lewej odnogi Wołgi, zwanej Czertyk, pod 55° 3' pln. szer. a 67° 2' wsch. dłg. g., o 119 w. na pld.-wsch. od Kazania, w miejscowości równej, prawie stepowej położone, ma 493 dm. (3 mur.), 2869 mk. (7 kat., 22 rozkolników, 7 żyd., 35 mahom.), cerkiew p. w. św. Trójcy, 28 sklepów, do 60 magazynów, 18 wiatraków, 1 młyn wodny, szkoła powiatowa, bank miejski, założony w 1865 r., z kapitałem zakładowym 10000 rs.; przystań. Własność miasta stanowi 1601 dzies. ziemi, 3 domy, 28 sklepów, młyn wodny; dochód miejski w 1869 r. wynosił 4847 rs. Mieszkańcy zajmują się głównie rolnictwem i pracą na miejscowej przystani. W 1871 r. było 60 rzemieślników. Przemysł fabryczny ogranicza się na 6 zakładach, produkujących rocznie za 14100 rs. Handel miejscowy nieznaczny, ważne natomiast znaczenie ma S. jako punkt składowy dla produkcji miejscowej i okolicz-

nych powiatów. Pierwotnie sioło, założone przez przesiedlenie tu mieszkańców sioła Nikolskiego, zamienione zostało w 1781 r. na mto powiatowe namiestnictwa kazańskiego, od 1796 r. zaetadowe, od 1802 r. znowu powiatowe. *Spaski powiat* leży w południowej części gubernii i według pułkownika Strielbickiego zajmuje 116·11 mil al. 5617·9 wiorst kwadr. Powierzchnia powiatu, położonego na lewym brzegu rz. Wołgi i Kamy, przedstawia niską równinę, bogatą w łąki i pastwiska, pod względem geologicznym składającą się głównie z osadów trzeciorzędowych, wyjąwszy brzegów Wołgi i Kamy, pokrytych formacyami nowszymi. W powiecie znajdują często kości zwierząt przedpotopowych. Pod względem gleby w części północnej powiatu przeważa czarnoziem, w południowej gleba piaszczysto-gliniasta, nad brzegami Wołgi i Kamy il rzeczny. Zraszają powiat rz. Wołga i Kama. Pierwsza z nich przepływa granicą zachodnią, druga zaś północną. Z innych rzek ważniejsze: Bezdna i Utki, dopływy Majny i Mały Czeremszan. Licznie zgrupowane jeziora znajdują się na wybrzeżach Wołgi i Kamy, w środkowej natomiast części powiatu jest ich nie wiele. W błota, z powodu niskiego położenia i wolnego biegu rzek, obfituje powiat. Lasy zajmują do 33% ogólnej przestrzeni. Drzewostan stanowią głównie brzoza, lipa i osina. W 1867 r. było w powiecie 122180 mk. w tej liczbie 24 kat., 161 rozkolników, 34322 mahomet. i 254 poganów. Pod względem etnograficznym 30% ludności stanowią Tatarzy, 7% Czuwasze i 4% Mordwini. W powiecie jest 203 osad zamieszkałych: 1 sloboda, 33 siół, 23 siołek, 113 wsi i 23 drobnych osad. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo oraz hodowla bydła. Nad brzegami Wołgi i Kamy zajmują się rybołówstwem. Przemysł fabryczny niezbyt rozwinięty. W 1871 r. było w powiecie 13 fabryk, zatrudniających 463 robotników i produkujących za 142970 rs. 2.) **S.**, mto powiat. gub. riazkańskiej, nad jez. Spaskiem, które o 2 w. od mta łączy się z rz. Oką, pod 54° 24' płn. szer. a 58° 3' wsch. dłg., o 48 w. na pld.-wsch. od Riazania odległe. Ma 552 dm. (13 mur.), 3651 mk. (8 kat., 6 prot., 13 żyd., 1 mahom.), 3 cerkwie (1 mur.), 31 sklepów, szkoła par. i szpital, st. poczt. Miasto posiada 3770 dzies.; dochody miejskie w 1869 r. wynosiły 9371 rs. Mieszkańcy przeważnie zajmują się rolnictwem (sieją głównie tatarke); oprócz tego rybołówstwem i furmaństwem. Rzemiosłami zajmuje się 83 osób, przeważnie szewstwem i krawiectwem. Handel bardzo ograniczony, głównie zbożem i bydłem; przemysł fabryczny nie istnieje. Targi odbywają się we wtorki i piątki; jarmarki 24 czerwca i 7 września. Do 1778 r. **S.** był nieznacznym siołem ekonomicznym; w t. r. wyniesione na mto powiatowe, w 1796 r. pozostawione za etatem, od 1802 r. znowu mto powiatowe. *Spaski powiat* leży we wschodniej części gubernii i podług pułk. Strielbickiego zajmuje 79·60 mil al. 3851·6 w. kw. Rz. Oka dzieli powierzchnię powiatu na dwie, prawie równe części, z których część leżąca po lew. brzegu rzeki, t. j. północna, obfituje w lasy i błota, południowa natomiast ma charakter stepowy. W ogóle powierzchnia powiatu przedstawia równinę, wyjąwszy nielicznych zapadlin, uformowanych przez wody wiosenne. Gleba błotnista i piaszczysta, rozwinięta zwłaszcza na lewym brzegu Oki. Główna rz. Oka żeglowna jest na całej przestrzeni powiatu i posiada trzy przystanie (Szyłowską, Staro-Riazańską i Isadzką). Z dopływów Oki ważniejsze: Para, Pronia, Pra, Tyrnica, Czernogriazka i Glinica., z których dwa pierwsze są żeglowne. Z liczby jezior odznaczają się głębokością dwa jeziora, noszące nazwy Święte (Swiatyje). Błot wiele, mianowicie w północnej jego części, najważniejsze: Wielki Kowież (do 20 w. długie a do 8 szerokie), dalej łączące się z niem: Dubne, Sosnowe, Kniaże i Zaton. Lasy zajmują do 35% ogólnej przestrzeni. Drzewostan stanowi sosna a po części dąb i brzoza. W 1867 r. było w powiecie 123860 mk. (w tej liczbie: 28 kat., 40 prot., 779 rozkoln., 16 żyd., 3 mahom.), zamieszkujących w 177 osadach (2 slobody, 2 pogosty, 64 siola, 17 siołka, 89 wsi, 3 drobne osady). Gleba powiatu nie sprzyja rolnictwu, w północnej zwłaszcza części jest zupełnie nieurodzajna. Sieją głównie żyto, owies i tatarke. Ważniejszym jak rolnictwo źródłem zarobku dla mieszkańców jest przemysł leśny i wychodzenie na zarobek do południowych powiatów gubernii. Niektórzy zajmują się handlem bydła i mięsa, pszczelnictwem i pracą w fabrykach, których w 1871 r. było w powiecie 38, zatrudniających 964 robotników i produkujących za 529270 rs., w tej liczbie 2 fabryki sukna (80000 rs. produk.), 1 żwierciadeł (200000 rs.), 8 gorzelni (206750 rs.) i in. W 1871 r. było w powiecie 75 cerkwi (27 mur.) i 2 domy modlitwy rozkolników. 3.) **S.**, mto pow. gub. tambowskiej, nad rzką Studeńcą, pod 53° 55' płn. szer. a 60° 51' wsch. dłg., o 268 w. na płn.-wschód od Tambowa odległe, ma 534 dm. (29 mur.), 5323 mk. w samym mieście, w tej liczbie 1028 rozkolników. Oprócz tego w przylegających do miasta slobodach (Łamowka, Samodurowka, Berdadynowka, Sołdackie i Malinowskie) jest do 3500 mk. W mieście znajduje się 4 cerkwie (3 mur.), domy modlitwy rozkolnicze, 89 sklepów, szkółka paraf. Własność mta

stanowi do 10000 dzies. ziemi; dochody w r. 1869 wynosiły 3513 rs. W 1870 r. było tu 246 rzemieślników (132 majstrów) i 6 fabryk, produkujących za 9000 rs. Handel dość rozwinięty, zwłaszcza zaś wyprawami skórkami baraniami oraz bydłem. Miejscowość ta stanowiła niegdyś własność monasteru Nowospaskiego w Moskwie, który w XVIII w. założył tu sioło Bogdanowo. W 1764 r. sioło to przeszło na własność skarbu i w 1779 r. pod dzisiejszą nazwą zostało mtem namiestnictwa tambowskiego, od 1802 r. mto powiatowe. *Spaski powiat* zajmuje póln.-wschodnią część gubernii i podług pułk. Strielbickiego ma 73°82' mil al. 3572'2 w. kw. Powierzchnia równa, tylko w części wschodniej znajdujemy niewielkie wzgórza. Glebę w przeważnej części powiatu stanowi piasek i il błotnisty; w części wschodniej znajduje się czarnoziem, zmieszany z piaskiem. Powierzchnia powiatu należy do systematu rz. Mokszy, przepływającej po za granicami. Z rzek zrasających powiat najważniejsze: Wad z Parcą i Wyszą z Szuberlejem. Błota, bardzo liczne, grupują się przeważnie w dolinie rz. Wadu i w części północnej powiatu. Lasy zajmują przeszło 51% ogólnej przestrzeni; przeważa w nich sosna. W 1867 r. było w powiecie 88758 mk., w tej liczbie 2 kat., 8 protest., 1269 rozkoln., 11 żyd. i 1458 mahom. Pod względem etnograficznym 44'6% ludności stanowią Mordwini, 8'2% Meszczeryacy, 12% Tatarzy. W powiecie znajduje się 121 miejsc zaludnionych (4 slobody, 47 siół, 4 siółka, 59 wsi i 7 drobnych osad); 52 cerkwie (18 mur.) i 1 meczet. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo, przemysł leśny, pszczelnictwo, wychodzenie na zarobek. Przemysł fabryczny, dawniej dość rozwinięty, obecnie podupadł. W 1870 r. było w powiecie 12 fabryk, produkujących za 112000 rs.

J. Krz.

Spaska, rzeczka w pow. borysowskim, zaczyna się w moczarach około zaśc. Studzionka, płynie 5 w. w kierunku zachodnim, łącząc się z rzeczką Hurbą al. Jurewką daje początek rzece Pieszczance, lew. dopł. Berezyny.

Spaska, ws nad rz. Obolą, pow. połocki, przy drodze z Witebska do Połocka, między Sierocinem a Zużą.

Spaska 1.) góra, na praw. brzegu Dniestru, w gm. Dołhe, pow. tłumacki, na pld.-wschód od wsi. Wzn. 348 mt. n.p.m. a 146 mt. po nad poziom Dniestru. 2.) **S.**, góra lesista w gm. Spas, pow. doliński, w dziale górkim Klewy (777 mt.), na lew. brzegu Czeczwy. Wzn. 664 mt. n.p.m. 3.) **S.**, góra lesista, na granicy gm. Rewny, w pow. czerniowieckim, a Hlinicy i Draczyńca, w pow. starożyńskim; wzn. 455 mt. n.p.m. Od pln. spływają

wody do Prutu, a ku zach. do Hlinicy, dopł. Prutu. Ob. *Lopatnik*.

Br. G.

Spaska al. *Cocina*, potok, powstaje koło wólki Spaski, w gm. Michalcze, pow. czerniowiecki; płynie na pld. jarem międzywzgórzystym i pod Dubową wpada do pot. Korowia, uchodzącego pod wsią Korowią do Dereluja, dopł. Prutu. Długi 3 klm.

Br. G.

Spaska, wólka w gm. Michalcze, w pow. czerniowieckim, na zachod. pochyłości góry Spaski (455 mt.), młyn i gajówka nad pot. Spaską. W 1880 r. 50 dm., 245 mk.

Br. G.

Spaski, przys., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Malaty (o 1 w.), 4 dusze rewiz.; należy do dóbr skar. Roupiszki.

Spaski Ostrów, uroczysko na gruntach wsi Lewkowicze, w pow. owruckim.

Spaskie, dwór, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 11 w. od Kowna.

Spaskie, uroczysko na gruntach wsi Pażyny, pow. owrucki.

Spasów, folw., pow. krasnostawski, gm. Rybczewice, par. Częstoborowice.

Spasów, rus. *Spasiv*, ws, pow. sokalski, 15 klm. na pld.-wschód od Sokala (sąd pow. i st. kol.), 5 klm. od Tartakowa (urz. poczt.). Na pln. leżą Perwiatycze, na zach. Tartakowiec, na pld. Perespa i Byszów; wschodnia część wsi przypiera do granicy pow. włodzimierskiego. Wzdłuż granicy pln. płynie pot. Spasówka i podąża do Bugu. Na pld.-wschód leży las Szyranka. Włas. więk. ma roli or. 786, łąk i ogr. 80, past. 26, lasu 537 mr.; wł. mn. roli or. 1549, łąk i ogr. 386, past. 18, lasu 1 mr. W r. 1880 było 121 dm., 747 mk. w gminie; 11 dm., 123 mk. na obsz. dwor. (750 gr.-kat., 116 rz.-kat., 35 izr.; 737 Rusinów, 133 Polaków). Par. rz.-kat. w Tartakowie, gr.-kat. w miejscu, dek. sokalski. Do par. należą Perwiatycze. We wsi jest cerkiew murowana p. w. św. Jana, patryarchy aleksandryjskiego, szkoła etat. 1-klas., kasa pożycz. gm. z kapit. 953 złr., gorzelnia, młyn wodny, wiatrak i cegielnia. Gleba pszenna, glina przepuszczalna, urodzajna bez nawozu. W 9-tym roku jeszcze udaje się pszenica, jęczmień; pola pagórkowate, mało łąk, lasy oddalone o 3 klm. od wsi. Sady i dużo lip; chodowla pszczoł; pasieka w lesie (własność Z. Szymanowskiej).

Lu. Dz.

Spasowa Słoboda al. *Spasowszczyzna*, część mka Czarnobyła (w pow. radomyskim), na brzegu rz. Prypeci; tu znajduje się monaster roskolniczy.

Spasówka, ws nad bezim. dopł. Zbrucza, pow. proskurowski, okr. pol., par. kat. i sąd Satanów, gm. Juryńce, ma 58 dm., 386 mk., 408 dzies. ziemi. Należy do klucza satanowskiego hr. Maryi z Sanguszków Potockiej.

Spasówka al. *Szeroka* lub *Wysoka*, potok,

powstaje w Torkach, pow. sokalskim, płynie na pñ.-zach. pomiędzy Kniażem a Fusowem, w pow. włodzimierskim (gub. wołyńska) a pod Spikłosem wchodzi znów do Galicyi, płynąc granicą gm. Perwiatycz i Spasowa, poczem przechodzi na obszar Tartakowa, tworzy granicę gm. Kopytowa i Horbkowa, a na granicy z Świtarzowem wpada do Karbowa od lewego brzegu. Długi 20 klm. Spad powolny, koryto namuliste. *Br. G.*

Spasowo, sióło nad Bałką Wierblużką, pow. aleksandryjski gub. chersońskiej, przy drodze transp. z os. Nowa Praga do Berysławia, o 40 w. na pñd. od Aleksandryi, ma 40 dm., 1845 mk. Małorossyan, cerkiew, targi.

Spasskie 1.) sióło nad rz. Kileczenia, pow. nowomoskiwski guber. ekaterynosławskiej, przy drodze z Nowomoskiewska do Połtawy, o 15 w. na zachód od Nowomoskiewska, ma 398 dm., 2018 mk.; cerkiew. 2.) **S.** al. *Kuskowo*, sióło nad stawem, pow. i gub. moskiewska, o 9 w. od Moskwy, posiada 15 dm., 168 mk., 2 cerkwie, wspaniałą rezydencją właściciela hr. Szeremetiewa. 3.) **S.**, sióło nad rzeką Siurmą i Siurjką, pow. wasilski gub. niżegorodzkiej, o 35 w. od mta powiatowego. Założone w 1399 r., ma 431 dm., 2617 mk., cerkiew z dawną ewangelią i ikonostasem, zarząd asesora policyjnego (stanowego), szkołę ludową, targi co wtorek, jarmark od 21 września do 1 października. Mieszkańcy zajmują się handlem skór i futer, oraz miodu, wosku, puchu i łapci. 4.) **S.**, sióło nad rz. Horodnią, pow. syczewski gub. smoleńskiej, o 35 w. od Syczewki, przy trakcie do Gżacka, ma 76 dm., 706 mk., 2 cerkwie, zarząd okr. policyjnego.

Spasskie Mchy, rozległe błoto w pow. tychwińskim i kresteckim gub. nowogródzkiej, pomiędzy rz. Mda, Pczewza, Chubą i Mstą, zajmujące 424 w. kw. (228 w. kw. w pow. tychwińskim i 196 w pow. kresteckim); pokryte zaroślami. Przez błoto przechodzi droga z Gruzina do Borowicz.

Spaszczyna 1.) uroczysko na gruntach Wyszorodu, w pow. kijowskim, w którym w peryodzie przedmongolskim istniał monaster męzki Spaski, przeniesiony później do Meżyhoria. 2.) **S.**, wś, pow. włodzimierski, w sąsiedztwie wsi Radowicze. 3.) **S.**, uroczysko w Owruczu.

Spaszka, szczyt górski, ob. *Krakman*.

Spasznik, zaśc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagola, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Maculewiczów, Bobrykowszczyzna, o 4½ w. od gminy, 2 dusze rewiz.

Spaudzie, wś, pow. szawelski, gm. Szawkiany, o 28 w. od Szawel.

Spadoszyn, ob. *Spędoszyn*.

Spechts-Flies, rzeczka, prawy dopł. Pło-

ciny; nastaje na pñd. od Marchijskiego Frydlądu, w pow. wałeckim, płynie w pñd. kierunku przy Spechtsdorf, Knackendorf, Schulzen-dorf i Krampe, tworząc granicę między pow. wałeckim i pow. Arnswalde. *Ks. Fr.*

Spechtswalde, ob. *Chylonskte Pustki*.

Speciuny 1.) zaśc. rząd., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 64 w. od Święcian, 3 dm., 32 mk. kat. 2.) **S.** 1 i 2, dwa zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Inkietry, o 8 w. od Malat; jeden ma 19, drugi 3 dusze rewiz.; należą do dóbr skarbowych Czywile.

Speck, ob. *Gace*.

Spehrjahn-Kalns (niem.), góra w tak zw. Oberlandzie Kurlandzkim.

Speichersdorf, dobra, pow. królewiecki wiejski, st. poczt. Królewiec; 266 ha, 28 dm., 175 mk.

Speiswinkel, łąki pod Teczewem, należały do cystersów w Peplinie, obejmowały 4 włóki (ob. Opactwo pepliń. p. kś. Kujota, str. 400).

Spelan, folw. dóbr pryw. Arsern, w okr. zelburskim, pow. iłukszteński, par. dyneburska (Kurlandya).

Spenał, szczyt górski, wzn. 882 mk., pow. lewocki, w hr. spiskim, nad pot. Rowiny, na obszarze gm. Repaszy.

Spendoszyn, ob. *Spędoszyn*.

Spendówka, wś nad bezim. dopływem Horochowatki, pow. wasylkowski, w 3 okr. pol., gm. Wincentówka (o 4 w.), o 65 w. od Wasylkowa, ma 1678 mk. Podług Pochilewicza było tu w 1863 r. 1173 mk., 1945 dzies. ziemi; w 1790 r. było 40 sadyb i 423 mk. Cerkiew p. w. św. Jana Bohosłowa, drewniana, wzniesiona w 1790 r., uposażona jest 36 dzies. Do par. praw. należy wś Rozaliówka (o 3 w. odległa). W zeszłym wieku wś ta wchodziła w skład starostwa kahorlickiego; w 1863 r. należała do Michała Rudnickiego.

Spengen al. *Stenzel-Gail*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Carlsberg; 123 ha, 10 dm., 52 mk.

Spenkowszczyzna, folw. nad potokiem, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Zabłociszki, okr. wiejski Cejkinie, o 14 w. od Święcian, ma 2 dm., 28 mk. (1 praw., 22 kat., 5 żyd.); w 1865 r. własność Kwintów.

Spensowa, szczyt górski, 1298 mt. wzn., nad Mołdawa, w pow. radowieckim.

Spenta, grupa domów w Pasiecznej, pow. nadworniański.

Speranda, fol. nad rz. Wisłą, pow. sandomierski, gm. i par. Koprzywnica, odl. od Sandomierza 15 w., 2 dm., 9 mk., 177 mr. (43 mr. nieuż.). W 1827 r. było 2 dm., 14 mk.

Sperkosten, wś, pow. kłajpedzki, st. p., tel. i kol. żel. Kłajpeda, 3 dm., 24 mk.

Sperkówka, polana i zabudowania w Zakopanem, pow. nowotarski. *Br. G.*

Sperlack, folw. do dóbr Tolko należący, pow. iławkowski, st. poczt. Reddenau; 3 dm., 39 mk.

Sperling, ob. *Wróbel*.

Sperlings 1.) dobra ryc., pow. królewiecki wiejski, st. p. Troempau; 418 ha, 23 dm., 119 mk. 2.) **S.**, dobra ryc. na niem. Warmii, pow. licbarski, st. p. Liewenberg; 377 ha, 15 dm., 84 mk. 3.) **S.**, ob. *Grzybowo*.

Sperlingsdorf, dok. *Vruti* i *Vruthi* 1308 i 1310 r., wś w gdańskich nizinach, pow. gdański nizinny, st. p. i kol. Pruszcz, par. katol. Langnowo (o 1 $\frac{1}{4}$ mili), o 2 mile od Gdańska, nad Motławą. Posiada 7 gburstw i 2 zagrody, razem 262 ha. W 1885 r. 20 dm., 38 dym., 194 mk., 61 kat., 130 ew., 3 dyssyd. Należy do Gdańska. R. 1308 nadaje Władysław, ks. krakowski, synom Unisława: Jakubowi, kasztelanowi, i Janowi, podkomorzemu tezewskiemu, 9 wsi w gdańskich nizinach, między niemi i Vruti (Vrubly; ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 582). R. 1310 sprzedali obaj swoje włóki Krzyżakom, między niemi i Vruthi (str. 594). W 13-letniej wojnie została wraz z okolicznymi splądrowana. Dawniej był tu kościół katol., który już w drugiej połowie XVI w. zajęli luteranie. Dziś nie istnieje (ob. Utr. kośc. przez ks. Fankidejskiego, str. 193).

Ks. Fr.

Sperna al. *Foljowszczyzna*, folw., pow. kalwaryjski, gm. i par. Simno, odl. od Kalwaryi 28 w., ma 4 dm., 23 mk., 319 mr. (191 mr. roli). W 1827 r. było 8 dm., 42 mk. Do folw. należała wś Duda Kompio (4 os., 2 mr.).

Sperndorf, węg. *Illésfalu*, słow. *Ilaszowce*, *Iliasowce*, *Eliasowce*, wś w hr. spiskim (Węgry), w pow. hornadzkim. Do szczegółów podanych w art. *Ilaszowce*, dodajemy: W 1880 r. było 89 dm., 586 mk.; obszar 2344 kwadr. sążni katastr. Rz.-kat. parafia w Śmizanach, ewang. w Nowejwi spiskiej. W miejscu jest kościół łac. fil. p. w. Maryi Bolesnej. W 1878 r. było tu 506 rz.-kat., 156 ew., 50 nieun., 20 żyd. Istniała już w XIII w., zaludniona przez Sasów spiskich.

Br. G.

Spertyniec, grupa zabudowań w Uściu Putylli, pow. wyżnicki.

Br. G.

Speryż, jezioro, pow. rzeczycki, ob. *Sporysz*.

Sperwatten, dobra, pow. licbarski, st. p. Frauendorf; 278 ha, 14 dm., 78 mk.

Sperwienen, dobra, pow. świętosiekiński, st. p. Zinten; 200 ha, 10 dm., 56 mk.

Spesmeja, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 41 w. od Poniewieża.

Spetal al. *Szpetal*, ob. *Szpital*.

Spetki al. *Dibrowa*, część wsi Ispasu, pow. wyżnicki.

Br. G.

Spetki al. *Spytki*, wś, ob. *Szpetki*.

Spezya, wś, pow. radomski, gm. Jedliński, par. Goryń, odl. od Radomia 10 w., ma 4

dm., 24 mk., 118 mr. włośc. W 1827 r. 2 dm., 22 mk.

Spędoszyn 1.) al. *Spendoszyn*, w XVI w. *Spandoszyn*, wś i folw. nad rz. Ner, pow. łęczycki, gm. Gostków, par. Wartkowice, odl. od Łęczycy 18 w., od Uniejowa 7 w., posiada młyn wodny, wielką gorzelnię parową, zabudowania folw. murowane. Wś ma 29 dm., 154 mk.; folw. 7 dm., 113 mk. W 1827 r. 15 dm., 116 mk., par. Niewiesz. Dobra S. składały się w 1873 r. z folw: S. i Mchów al. Pieńki, rozl. mr. 907: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 524, łąk mr. 163, nieuż. mr. 25; bud. mur. 8, drewnian. 10; płodozm. 9-pol.; fol. Mchów al. Pieńki gr. or. i ogr. mr. 68, lasu mr. 125, nieużytk. mr. 2; bud. drewn. 3; las nieurządzony. Wś S. os. 34, mr. 166. Na początku XVI w. było tu 10 kmieci, z tych 8 dawało dziesięcinę kanonii uniejowskiej, wartości do 3 $\frac{1}{2}$ grzyw., dwaj pozostali pleban. w Turze, zaś swemu pleban. w Wartkowicach dawali tylko za kołędę po groszu z łąnu (Łaski, L. B., I, 350, 368). Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552 było 8 os., 6 łąn. i młyn o 2 kołach (Pawiński, Wielkop., II, 234). 2.) **S.** al. *Spądoszyn*, wś i folw., pow. ciechanowski, gm. Sońsk, par. Łopacin, odl. o 10 w. od Ciechanowa, ma 22 dm., 302 mk. Fol. S. wchodzi w skład dóbr Łopacin; wś S. ma 56 os., 309 mr. W 1718 r. S. od Adama Kozickiego nabył Łopacki h. Lubicz.

Br. Ch.

Spęgawa, rzeczka, *Spęgawsk*, dobra, i *Spęgawy*, wś, ob. *Szpegawa*, *Szpegawsk* i *Szpegawy*.

Spiahlica, według mapy szt. gen. struga łącząca rz. Narocz z jez. Wiszniewskiem. Według Wit. Wróblewskiego (Pam. fizyogr., III, 76) nie istnieje.

Spiahlica 1.) dawniej *Gozdawa*, folw. i wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Wiszniów (o 6 w.), o 67 w. od Święcian. Folw. ma 1 dm., 5 mk. kat., wś 14 dm., 149 mk. t. wyzn. (w 1865 r. 63 dusz rewiz.). W 1603 r. Rafał syn Andrzeja Sulistrowski nabył S. od Kisków, następnie syna jego Kazimierza; w 1740 r. należała do Michała i Anny ze Stachowskich Sulistrowskich, obecnie własność Kiersnowskich. 2.) **S.**, karczma, tamże, o 70 w. od Święcian, ma 1 dm., 3 mk. żydów.

Spiahła al. *Spiahło*, folw. i wś zwana miasteczkiem, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Wiszniów (o 10 w.), okr. wiejski Nowo-Aleksandrowo, o 63 w. od Święcian a 154 w. od Wilna, ma 22 dm., 93 mk. praw. i 4 żyd. (w 1865 r. 13 dusz rewiz., w 1882 r. 67 mk.), cerkiew paraf. drewn., p. w. Wniebowzięcia N. M. P., wzniesiona w 1750 r. przez Andrzeja Zienkowicza, kaszt. smoleńskiego, szkoła ludowa. W 1761 r. wraz ze wsią Czusłoń i fol. Ina zapisana przez biskupa wileńskiego

Michała Jana Zienkowicza synowcowi jego Andrzejowi, instygatorowi w. ks. litew., następnie własność Sulistrowskich, dziś Boczkowskich.

Śpi-Bieda, folw. do Dobrojewa, pow. szamotulski, o 7 klm. na zachód od Ostroroga (poczta), par. Biezdrowo; niewykazany w najnowszym spisie gmin; właściciel Stefan hr. Kwilecki. *E. Cal.*

Spice 1.) wś, pow. rossieński, gm. Aleksandrów, par. Nowe Miasto, o 102 w. od Rossień. 2.) **S.**, wś, pow. szawelski, gm. Szawłany o 21 w. od Szawel.

Spickowszczyzna, folw., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Berwienciszki, w 1865 r. własność Kryczyńskich.

Spicy al. *Specy*, ob. *Szpyci*.

Spicymierz, w dok. *Spitimir*, *Spicimir*, wś i os. prob. nad Starą Wartą (odnogą Warty), pow. turecki, gm. Kościelnica, par. Spicymierz, odl. od Turka 21 w., od Uniejowa (na płd.-zach.) o 3 w. Posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową, 71 dm., wraz z os. Spicymierz al. Malczew 535 mk. W 1827 r. 50 dm., 434 mk., par. Uniejów. Włościanie mają osady liczące średnio po 18 mr., wielu zaś ma 24 do 40 mr. Ponieważ jednak posiadają część pól z drugiej strony rzeki, muszą utrzymywać własnym kosztem aż trzy mosty. Jestto starożytna osada, rozłożona nad łęgami doliny Warty, o 2 w. od jej koryta głównego. Znajdują tu często groby z popielnicami. Oparty o pas rozległych lasów osłaniających osadę od zachodu, gród tutejszy miał bronić wschodniej granicy ziemi sieradzkiej. Dokoła grodu, w pewnej odległości, potworzyły się osady naroczników: Kobylniki, Skotniki, Psary, Kowale, Tokary. Wedle Paprockiego, powołującego się na „privilegia dawne“, założycielem osady przy grodzie był niejaki Spicimir, protopłasta Leliwitów, który nadał tę wieś arcybiskupom gnieźnieńskim za Władysława Hermana. Z opowieści Gallusa o walkach Bolesława ze Zbigniewem dowiadujemy się, że zamek ten należał do dzielnicy wydzielonej Zbigniewowi, że w skutek kłótni tegoż z Czechami i Pomorzanami Bolesław zajął Spicymierz. Marcin, arcyb. gnieźnieński, przyjazny Bolesławowi, ściągnął na siebie gniew i zemstę Zbigniewa. Gdy w 1107 r. w przejeździe przez S. wstąpił do tamiecznego kościołka (u Gallusa: ecclesia, u Kadłubka i Baszkona: oratorium), by wysłuchać mszy i odprawić spowiedź, wpadli goniący za nim Pomorzanie, lecz przez pomyłkę pochwycili przybranego w szaty obrzędowe archidyakona, podczas gdy arcybiskup, starzec już, zdołał się schronić pod strychem. Wedle Gallusa napastnicy dotknięci wielką chorobą (kon-

wulsyami), wypuścili następnie archidyakona i zwrócili zabrane z kościoła naczynia. „Sbuczymir“ w akcie uposażenia klasztoru mogilskiego (z opłatą 7 grzywien) jest zapewne Spicymierzem. W potwierdzeniu posiadłości arcyb. gnieźn. 1136 r. wymieniono „Spitimir“ jako centr okregu, mieszczącego kilkanaście wsi (w liczbie tych jest Uniejewo). Przy akcie Konrada, ks. Mazowsza i Kujaw, dzielącym w 1236 r. dziedzictwo synów, był obecny, między innemi, V., kaszt. spicimierski (Kod. Mucz. Rz., II, 16). Przy akcie Konrada, ks. Łęczycy, z 1247 r. był świadkiem „Bogussa“ kasztelan „de Spitimir“. W tymże roku, po śmierci ks. Konrada, syn jego Kazimierz, wówczas gdy brat Ziemowit zajęty był pogrzebem ojca, zabrał S., Rozprze i Łęczycę, należące do jego dzielnicy (Kronika Boguśa, rozdz. 83). W akcie Kazimierza, ks. Łęczycy i Kujaw, z 1252 r. występuje jako świadek „Stresco“, kaszt. „de Spicimir“ (Kod. Wielk., Nr. 3, 7, 277, 304). W 1245 r., obok kasztelanów Łęczycy, Sieradza i Rozprzy, występuje jako świadek „Panzeslaus“, kaszt. spicymierski, i obok niego „Benico“, wojski spicym., choć w akcie z 1255 r. wraca znowu jako kaszt. „Stresco“ (Kod. Mucz. Rz., II, 52, 58). W 1264 r. jest kasztelanem Boksa a wojskim Świętosław (ib., 69). Z kolei spotykamy kasztelanami: Jana (1286—95), Piotra (1354—1469), Jana „de Grondy“ (1450) i Rafała z Leszna, ststę łeczyckiego (1484—88). Zdaje się, iż wbrew wątpliwemu podaniu Paprockiego S. pozostawał posiadłością królewską aż do 1347 r., w którym Kazimierz W. zamienił z arcyb. gnieźn. S. z Wieszczycami na dobra arcybiskupie: Przedecz, Żarów i Manice (Kod. Wielkop., Nr. 1257). Zapewne zamek sam pozostał przy królu. Kasztelania spicymierska należała następnie do kategorii mniejszych. Kościółek tutejszy drewniany, zamieniony na parafialny zapewne przez arcybiskupów, został w końcu XV w. wcielony przez arcyb. Zbigniewa Oleśnickiego do kolegium mansjonarzy w Uniejowie. Jeden z mansjonarzy spełniał posługi duchowne w małej parafii (Spicymierz, Człopy i fol. Zielin). Na początku XVI w. na gruntach kościelnych siedział jeden kmieć (czynszu $\frac{1}{2}$ grzyw., 30 jaj, 3 wozy dREW, 2 koguty) i trzech rybaków, płacących po 16 gr. i obowiązanych przywozić i odwozić (łodzią?) mansjonarzy w święta. Dziesięcinę z S. dawały plebanom tylko łany folw., kmieccy zaś arcybiskupom (Łaski, L. B., I, 355, 357). Po zniesieniu kolegiaty uniejowskiej, S. należał jakiś czas do par. w Uniejowie a następnie otrzymał swych proboszczów. Około 1865 r. kościół został odnowiony. Par. S. (dek. turecki) liczy obecnie przeszło 1000 dusz. *Br. Ch.*

Spiczak (*Spitzberg*), szczyt górski (1107 mt.) w Rudawach (ob. t. IX, 907).

Spiczanka, zaśc. szl. nad rzeką Spicą, powiat dzisieński, w 3 okr. pol., o 38 w. od Dziśny, 1 dm., 3 mk. kat.

Spiczasta góra, niem. *Spitzberg*, w kaszubskiej Szwajcaryi, wzn. 789 st. n.p.m., niedaleko Kartuz (na północ). Na szczycie są ruiny kaplicy św. Krzyża, belweder z widokiem na Kartuzy i Szymbarskie góry. Lud opowiada, że z klasztoru kartuskiego prowadzi tu przejście podziemne (ob. Pernin: *Kassubei und Tuchler Haide*, str. 133). *Ks. Fr.*

Spiczki 1.) al. *Abramowszczyzna*, folw. szl. nad bezim. rzeczką, pow. święciański, w 3 okr. pol., o 20 w. od Święcian, 1 dm., 13 mk. kat. 2.) **S.**, ws., pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. polic., gmina Orla, o 4 w. od Bielska.

Spiczuny, ws., pow. wilkomierski, gmina Owanty, o 40 w. od Wilkomierza.

Spiczyn, ws. przy ujściu Bystrzycy do Wieprza, pow. lubartowski, gm. Spiczyn, par. Bystrzyca, odl. 16 w. od Lubartowa, posiada urząd gminny. W 1827 r. 45 dm., 290 mk. S. gmina należy do s. gm. okr. IV w Łęczny (tamże st. poczt.), ma 16545 mr. obszaru i 2970 mk. (1867 r.). W skład gm. wchodzi: Charleż, Januszówka, Jawidz, Kijany, Ludwików (os. fabr.), Spiczyn i Stoczek.

Spiczynagóra, ws. (w dok. z 1232 r., Kod. Wlkp., Nr. 139), dziś *Góra*, w pow. kaliskim.

Spiczynce 1.) mko nad rz. Rosią, pow. berdyczowski, w 2 okr. pol., gm. Spiczynce, par. kat. Pohrebyszcze, o 68 w. od Berdyczowa odl., ma 260 dm., 727 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 816 mk. praw. i 44 kat. Posiada cerkiew Pokrowską, drewnianą, wzniesioną w 1728 r., i kaplicę kat. dek. berdyczowskiego; cukrownia. Główny zarząd dóbr hr. Sobańskich, obejmujących przed uwłaszczeniem włościan 1435 dusz rew. i 9958 dzies. ziemi, we wsiach: Spiczynce, Wasilkowce, Pedosy, Malinki i Czeremoszne. W zeszłym wieku S. wchodziły w skład dóbr pohrebyszczańskich. Gmina składa się z 10 starostw wiejskich, obejmuje 31 miejsc zaludnionych (mko S., cukrownia, 16 chutorów, 3 os. karczemne), mających 1752 dm., 11486 mk. Obszar gminy wynosi 20138 dzies. (9906 dzies. włośc., 9762 dwor., 470 cerkiewnej). 2.) **S.** al. *Spiczynce Wielkie*, ws. rząd., pow. latyczowski, okr. pol. i sąd Międzybóż, gm. Bachmatowce, par. kat. Derażnia, ma 113 os., 586 mk., 1410 dzies. ziemi włośc., 31 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Koźmy i Damiana, wzniesiona w 1824 r., ma 919 parafian. Własność niegdyś ks. Czartoryskich, następnie kolonie wojskowe. 3.) **S. Małe**, ws. rząd., pow. latyczowski, okr. pol. i sąd Międzybóż,

par. kat. Derażnia, ma 70 os., 638 mk., 761 dzies. ziemi włośc., 21 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Dymitra, wzniesiona w 1780 r., ma 661 parafian. Należała do klucza międzybóżskiego dóbr ks. Czartoryskich. 4.) **S.**, ws., pow. lityński, o 18 w. od Chmielnika (sąd) a 65 w. od Kalinówki (st. dr. żel. kijowsko-odeskiej), ma 700 mk., 1023 dz. ziemi włośc., 1094 dwors., 53 cerkiewnej. Cerkiew wzniesiona w 1773 r., z 1042 parafianami. Gorzelnia założona w 1854 r., zatrudnia 8 ludzi i wyrabia do 700000 st. spirytusu. Własność Trzeciaków. W 1530 r. S. należały do pow. międzybóżskiego i miały 1½ łanu uprawnego a w 1542 r. były zupełnie zniszczone (Jabłonowski). Podług lustracji w 1636 r. była królewszczyzna, posesorami której byli Konstanty, Michał i Hrehory Spiczynscy, z opłatą 26 fl. 20 gr.; w 1765 r. trzymali ją wraz z Pełczynką Fran. Swieżawski i Maryanna z Błażejewskich, z opłatą kwarty 880 złp. 28 gr. 5.) **S.**, ws. nad rzeką Postołą, pow. skwirski, w 2 okr. pol., gm. Browki, par. kat. Wczorajsze, o 33 w. od Skwiry odległa, w górzystym położeniu, na 1026 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 1105 mk. praw., 84 kat. i 18 żyd.; 2991 dzies. ziemi. Posiada cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., drewnianą, uposażoną 76 dzies. ziemi (z chutorem), wzniesioną w 1783 r. na miejsce dawniejszej w 1730 r., opisanej w wizyt. dziekana pawłockiego z 1741 i 1746 r. Do par. należało wówczas 40 chat w S. i 5 we wsi Bystrówce. Kaplica kat. dek. skwirskiego. W zeszłym wieku Spiczynce należały do dóbr Pawłocz ks. Lubomirskich, od 1770 r. należą do Marszyckich. *J. Krz.—Dr. M.*

Spiczynów, góra na pñ. granicy gm. Jamielnicy (pow. stryjski) z Orowem (pow. drohobycki), na praw. brzegu Stynawki; wzn. 822 mt. n.p.m. Wody uprowadza pot. Jamielnica do Stryja. *Br. G.*

Spie, wólka do Wilczej Woli, w pow. kolbuszowskim, 25 dm. i 200 mk. Par. rz.-kat. z kościołem mur., zbudowanym w ostatnich latach. W r. 1772 uposażył tu proboszcz raniżowski Bartłomiej Łukasiewicz kapelanią i zbudował kościół drewniany. Stanisław August zatwierdził uposażenie kapelanii, a biskup krakowski ją utworzył. Gdy w r. 1847 zgorzał kościół, odprawiało się do r. 1880 nabożeństwo w domu plebana. Kapelania, filia Raniżowa, należy do dycezyi przemyskiej, dekanatu głogowskiego, i obejmuje Bojanów, Cisowy Las, Gwoździec, Korabine, Laski, Nart Stary i Nowy, Rusinów Stary i Rusinowską Wolę. S. leży na praw. brzegu Łęgu, przy gościńcu z Kolbuszowy do Niska, w piaszczystej, sosnowymi borami pokrytej równinie; wzn. 187 mt. n.p.m. Na pñd. i zach. graniczy

z Wileżą Wola, na płu. z Bojanowem a na wschód z Gwoźdźcem. *Mac.*

Spieczule, zaśc., pow. wilkomierski, gm. Owanty, o 41 w. od Wilkomierza.

Spieczuliszki, zaśc., pow. wilkomierski, gm. Owanty, o 41 w. od Wilkomierza.

Spieczuny, ws, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 71 w. od Nowoaleksandrowska.

Spiegelberg, ob. *Spręcowo*.

Spiegelmuehle, ob. *Grabowno*.

Spiegels 1.) *Jeesau*, leśn., pow. rastemborski. 2.) *S.-Korschen*, wyb. przy Korszach, w tymże powiecie. 3.) *S.-Langheim*, wybud. przy dobrach Langheim; 5 dm., 93 mk.

Spiegle, ws, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podberężie, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Maryi Jeleńskiej Głinciszki, o 4 w. od gminy a 31 w. od Wilna, 5 dm., 57 mk. kat. (w 1865 r. 17 dusz rewiz.).

Spiegowo, pow. lipnowski, ob. *Szpiegowo*.

Spierau, folw. dóbr Arnsdorf, pow. gierdawski.

Spierevník, ob. *Przyżarcz*.

Spiergsten 1.) ob. *Spierszt*. 2.) *S.-Gruenwalde*, dobra, pow. lecki, st. p. Lec; 192 ha, 14 dm., 73 mk.

Spieros, jezioro w pow. wileńskim, przy fol. Pojodzie.

Spierszt 1.) ws na pol.-prus. Mazurach, pow. lecki, st. p. Lec; 910 ha, 120 dm., 576 mk. Jerzy Tiesel nadaje Maciejowi Polakowi 6 włók z 60, które sam posiada dziedzicznie we wsi S., celem założenia wsi na prawie chełm.; sołtysowi przyznaje wolne rybołówstwo w jeziorze S., barcie, niższe sądownictwo i 3-ci fenyg wyższego, 12 lat wolności. Sołtys służyć winien na jednym koniu i z jednym człowiekiem, pożywienia zaś dostarczać będzie Jerzy i jego potomkowie. Dan w dzień N. P. M. Gromniczej r. 1480. Tenże Jerzy sprzedaje w dobrach swych pod S. Piotrowi Bischof 4 włóki na prawie magdeburskiem. Dan w Leuenburgu r. 1482. Tenże sprzedaje Pawłowi Roszkowi pod S. 5 włók wolnych od czynszu i tłoki, na prawie magdeburskiem, ad utrumque sexum. Dan w Leuenburgu 1482 r. W S. mieszkają r. 1645 sami Polacy. *Ad. N.*

Spierswa al. *Spierswia*, 1614 r. *Spirwa*, kol. do Męcikała, pow. chojnicki, st. p. Rytel, 2 dm., 23 mk. W lustr. ststwa tucholskiego z r. 1664 czytamy: *Spirwa*, pustkowie, daje 26 zł.

Spierysz, ob. *Sporysz*.

Spiessberg, góra w Beskidzie spiskim, na granicy gm. Ruszkinowiec i Hradyska, hr. spiskie, pow. lewocki, na lew. brz. pot. Ruszkinowskiego; wzn. 916 mt. nrm. *Br. G.*

Spieszniewo, sióło, pow. czernski gub. tulskiej, o 28 w. od mta powiatowego, ma 74 dm., 807 mk., cukrownię założoną w 1851 r., która w 1867/8 r. wyprodukowała 2520 pud. piasku.

Spieszyn, ws i chutor, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Grodzisk, o 30 w. od Bielska.

Spietruszki, zaśc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski i dobra skarbowe Dukszty, o 5 w. od gminy a 29¹/₂ w. od Wilna, 1 dm., 6 mk. kat. (w 1865 r. 2 dusze rewiz.).

Spiewakowka, sloboda nad rz. Ajdara, pow. starobielski gub. charkowskiej, o 21 w. od Starobielska, przy trakcie z Starobielska do Taganrogu, ma 250 dm., 1400 mk. Założona około 1670 r., pod koniec XVII i w pierwszej połowie XVIII w. niejednokrotnie ulegała napadom Tatarów krymskich.

Spigalszczyzna, *Spihalszczyzna*, ws włośc. nad rzką Antą, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski Ugolniki, o 25 w. od Dżisny, przy b. dr. poczt. z Wilejki do Dżisny, ma 7 dm., 72 mk. (podług spisu z 1865 r. 10 dusz rewiz.).

Spigiel al. *Goerkendorf*, ws, pow. reszelski; 196 ha, 34 dm., 159 mk. Istniała już r. 1422. W. mistrz Marcin Truchses (1477—1489) nadaje Jakubowi Krone na prawie pruskiem ws G. z 50 włókami, z których 4 sołeckie. Ks. Olbracht nadaje r. 1540 Janowi Spigłowi na prawie lennem ws G. z 50 wł. i 40 włók pustych, które Fabian Tolk niegdyś posiadał, oraz młyn położony w 40 włók. wydryńskich nad jez. Samplitz i Kiersztanowskiem.

Spigiel al. *Szpigiel*, urzęd. *Spiegel*, folw., pow. ostrzeszowski (Kępno), na wsch.-płd. od Baranowa, nad Niesobem (dopł. Prosnę), pod Słupią (par., okr. dwor. i poczt.); 3 dm., 68 mk.

Spigłówka, ws, pow. rastemborski, st. p. i tel. Reszel; 342 ha, 28 dm., 165 mk.

Spijacziszki al. *Spijatyższki*, ws włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Hoduciszki, okr. wiejski Rokity, o 49 w. od Święcian, ma 5 dm., 40 mk. katol. (w 1865 roku 12 dusz rewiz.).

Spik, pustkowie, pow. ostrzeszowski (Kępno), na lew. brzegu Prosnę, o 9¹/₂ klm. na północ od Podzamcza, w pobliżu Wyszanowa.

Spikora 1.) niem. *Spikorra*, folw. do Limży, pow. suski, st. p. Kisielice; 1 dm. 26 mk. 2.) *S.*, niem. *Klein Sonnenberg*, dobra nad jez. Dzierzgoń, pow. suski, st. p., kol. i par. kat. Prabuty (o 6¹/₂ klm), 205 ha (173 roli). W 1885 r. 7 dm., 16 dym., 93 mk., 23 kat., 70 ew. R. 1530 nadaje ks. Albrecht dobra S. Łukaszowi Koch na dożywocie; jego spadkobiercy mają te dobra dzierżyć za opłatą czynszu (ob. Cramer „Gesch. d. Bisthums Pomesanien“, str. 259). Wojna trzynastoletnia spustoszyła wieś, która jeszcze w połowie XVI w. była bez właściciela, (ob. Kętrz. „O ludn. pol.“ str. 194.). *Ks. Fr.*

Spikołoso, ob. *Szpiokołoso*.

Spikówka, część Zawoi, pow. myślenicki.
Spilak al. *Szpylak*, góra w Karpatach wschodnich, w dziale skolsko-delatyńskim, w grzbiecie odrywającym się od szczytu Czarnej Kępy (1288 mt.) przez Tousty Żołob (1258 mt.) wprost na pñ., a tworzącym dział wodny między Sławskiem i Opozem (od zach.), a Różanką (od wsch.). Grzbiet ten kończy się Wysokim Horbem (845 mt.) nad ujściem Różanki do Oporu. Od szczytu Kazanowiec (987 mt.) wybiega ku pñ.-wsch. ponad Różanką Niżnią ramię ze szczytem Spilakiem (839 mt.). Od pñ. płynie poł. Kliwiński, dopł. Różanki. *Br. G.*

Spilgi, dwór i ws, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 38 i 39 w. od Poniewieża.

Spillendorf, ob. *Spilendorf*.

Spilno, jezioro, w pobliżu wsi Luta, w pow. włodowskim, gm. Wyryki.

Spilów, grupa zabudowań w Brodynie, przys. Szypotu Kameralnego. *Br. G.*

Spilówka, góra lesista, w obr. Iwkowy, pow. brzeski, nad granicą z Lipnicą Murowaną; wzn. 516 mt. npm. U pñ. podnóża płynie pot. Biała, przez ws Iwkową ku wschod. i uchodzi do Łososiny. Na zach. wzgórze Piekarowska góra (515 mt.), a dalej na zach. Góra Dominikowa (476 mt.). Stoki pñd. zowią się Targowcem. Na wschod. zboczu w lesie kaplica św. Urbana, w miejscu gdzie niegdyś przebywał pustelnik t. im. Przy kaplicy wytryska źródło, mające uzdrawiać chorych. *Br. G.*

Spilówka, przedmieście Czchowa, powiat brzeski. *Br. G.*

Spiluten, ob. *Zbiluty*.

Spilwa *Spilwe*, rzeczka przymorska, w par. kandawskiej (Kurlandya), uchodzi do jez. Angern i wraz z niem spływa do zatoki Rygskiej.

Spina, potok, lewy dopł. Tyśmienicy, na obszarze Mrażnicy, w pow. drohobyckim.

Spinalew, *Spinałowo*, *Spinałewo*, kol., os. i karcz., pow. piotrkowski, gm. i par. Kamieński (o 3 w.), ma 30 dm., 263 mk., 506 morg. włośc. i 2 m. dwor. Należało do dóbr Kamieński.

Spindzie 1.) ws i karczma, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 18 w. od Trok; ws ma 7 dm., 46 mk. (37 katol. i 9 żydów), karczma 1 dm., 10 mk. żydów. 2.) **S.** 1 i 2, dwa zaśc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Hanuszyszki, okr. wiejski Ejsmańcie, o 7 w. od gminy.

Spingie 1.) ws, pow. rossieński, gm. Konstantynów, o 73 w. od Rossień. 2.) **S.**, u Buszyńskiego *Spirgie*, dwór, pow. rossieński, gm. Kroże, par. Kielmy, o 43 w. od Rossień. 3.) **S.**, ws, tamże, gm. Kołtyniany, o 54 w. od Rossień.

Spingiszki, ws, pow. rossieński, par. kroska.

Spingła, jezioro, pow. wileński, w dobrach Orniany.

Spingła, zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Traszkun, o 12 w. od gminy, 1 dusza rewiz.; należy do dóbr skarbowych Giejany.

Spinka, potok, prawy dopływ Szerzka, w pow. rudeckim. Ob. *Ryczichów*.

Spinka, młyn w Wołoczkwcach, pow. złoczowski.

Spinocha al. *Spinoha*, potok, powstaje pod Zielonym garbem (Zeleny horb, 439 mt.), na pñ.-wsch. od wsi Pobocza, w pow. złoczowski; płynie popod górę Huk (445 mt.) i Łysą (400 mt.) przez las Stawki i na obszarze Sasowa, w równinie (wzn. 269 mt.) wpada do Bugu z praw. brzegu. Długi 6 klm.

Spiny 1.) grupa chat w Łące, pow. rzeszowski. 2.) **S.**, grupa chat w Trzebownisku, w tymże pow. *Br. G.*

Spipalew (ob. *Kamieński*), mylnie, za *Spinalew*.

Spiraki 1.) dobra, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., par. Puszołaty, o 15 w. od Poniewieża, posiada kościół filialny p. w. św. Trójcy, z muru wzniesiony przez Rymkiewicza. 2.) **S.**, ws, pow. szawelski, gm. Janiszki, o 53 w. od Szawel.

Spiriding, jezioro, ob. *Sniardwy*.

Spirdingswerder, ob. *Czarcia góra*.

Spirdyki, ws, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 58 w. od Kowna.

Spire-Kalus, góra w pow. wendeńskim gub. inflanckiej, jeden z najwyższych wierzchołków południowej części płaskowzgórza rz. Aa, siega 872 st. ang. npm.

Spirek, ob. *Szperek*.

Spirgen 1.) *Gross*, dobra pryw., w okr., pow. i parafii tukumskiej (Kurlandya). Do dóbr należy fol. Tilmannshof. 2.) **S. Klein**, dobra pryw., tamże.

Spirgie 1.) ws, pow. rossieński, gm. Kołtyniany, o 62 w. od Rossień. 2.) **S.**, okolica, tamże, o 47 w. od Rossień. 3.) **S.**, pow. rossieński, ob. *Spingie*.

Spirginnen, ws, pow. ragnecki, st. p. Kraupischken; 274 ha, 23 dm., 140 mk.

Spirken, dobra, pow. kłajpedzki, st. p. i kol. żel. Kłajpeda; 100 ha, 6 dm., 36 mk.

Spirockeln al. *Papinkeln*, ws, pow. gabiński, st. poczt. Nemmersdorf; 194 ha, 11 dm., 72 mk.

Spirowo, stacya dr. żel. mikołajewskiej, w gub. twerskiej, pomiędzy st. Lubenka (o 7 w.) a Lewoszyńka (o 10 w.), o 368 w. od Petersburga a 237 w. od Moskwy.

Spisany, potok, powstaje w obr. Tureczek Wyżnich, w pow. turezańskim, z połączenia potoków: Skolobana i Cichego. Płynie na pñ.-zach. przez Tureczki Niżnie, a przeszedłszy

do Jabłonki Niżniej uchodzi do Jabłonki, dopływu Stryja. Długi 8 klm. *Br. G.*

Spiska góra, w Beskidzie spiskim, na granicy gm. Olszawicy (pow. lewocki) a Stellbachu (hr. szaryskie), w pow. toryskim, wzn. 1057 mt. npm. *Br. G.*

Spiska Kapituła, niem. *Zipser Kapitel*, węg. *Szepeshely* al. *Szepes-Kapitan*, łac. *Capitulum Scepusiense*, *Scepusium*, miasteczko, do którego gminy należy zakład kąpielowy *Siwabroda* (ob.), hr. spiskie (Węg.), pow. lewocki. Leży w dorzeczu Hornadu, na zach. od Podegrodzia Spiskiego, na pld. od Jabłonowa (Almas), a na wschód od Nemeszan, przy gościńcu z hr. szaryskiego (z Szerokiej) do Lewoczy i Czwartku (Donnersmarkt), pod 49° płn. sz. g. a 38° 24' 40" wsch. dłg., w pięknym położeniu, wzn. 493 mt. npm. Obszar obejmuje 1069 kwadr. sążni kat., 29 dm., 285 mk., narod. słow. Pierwotnie S. K. tworzyła część wsi Jabłonowa (*Litterae authenticae Colocae*, 1884. Fasci II, p. 119). Dziś jest siedzibą biskupa spiskiego i seminarium duchownego. Kościół katedr. p. w. św. Marcina biskupa. Osada wraz z ogrodami otoczona dokoła murem z dwiema bramami, zbudowanym 1662—1665 r. Cała osada składa się z jednej ulicy, idącej od wschodu ku zachod. Po pldn. stronie wznosi się 5 dm. kapitulnych, dom kantorzystów, wieża z zegarem, zbudowana przez biskupa Jana Reve, wreszcie pałac biskupi. Osada istniała już w XIII w. W czasie napadów tatarskich (1241—43) została zniszczona. R. 1288 Władysław II przybył do Podegrodzia Spiskiego i pozostał tu przez cały rok. Straż jego, składająca się z Bułgarów, Kumanów i t. d., zrabowała kościół w S. K. R. 1433 za proboszcza Jerzego III z Keżmarku splądrowali husyci kościół i osadę, podobnie r. 1443 i 1447 za proboszcza Jana II Stocka. R. 1532 Hieronim Łaski, stronnik Ferdynanda I, napadł Kapitułę i uwieził księży. R. 1543 Andrzej Batory objął w posiadanie Podegrodzie Spiskie i dał się we znaki Kapitułe spiskiej przez różne przesładowania. R. 1545 (24 stycznia) obsadził „Merze von Svinye“, starosta w Podegrodziu, Kapitułę spiską na rzecz Batorego i wypędził podstarościego szaryskiego zamku, Leonarda Longa, który po rezygnacyi proboszcza Jana Horvatha osiadł w budynku kapitulnym. R. 1560 splądrował osadę hr. Stanisław Thurzó, r. 1584 powtórzył to Aleksy Thurzó przez zemstę, iż przedstawiony przez niego na proboszcza kandydat Franciszek Thurzó nie został przyjęty. R. 1603 Błażej Lippay, wódz hajduków Bocskaya, zniszczył S. K.; toż samo r. 1604. W r. 1619 Gabryel Bethlen, ks. siedmiogrodzki, zrabował S. K. Za czasów Bethlena wypędzono ztąd księży trzykroć i splą-

drowano budynki wraz z kościołem. Gdy r. 1638 rodzina Csaky'ch objęła spiski zamek w Podegrodziu, nastąpiły czasy spokojniejsze. W 1709 r. Heister, austriacki generał, oblegając Urbana Czeldera, brygadiera Rakoczy'ego w Lewoczy, obsadził także Kapitułę Spiską wojskiem. R. 1849 (3 lutego) major Kiesewetter zajął miasteczko i osadził 800 ludźmi i kilku armatami; wszelako na wiadomość, że węgierska armia z Baldowicz nadciąga, cofnął się bez wystrzału. Z istniejących obecnie budowli godniejsze uwagi są: dawniejsza prepozytura, dzisiejszy pałac biskupów, z kaplicą św. Karola Boromeusza, ukończony przez Zbiska, proboszcza; seminarium wzniesione r. 1815, mieszczące też kurs nauczycielski (spiska preparanda), założony przez biskupa Jana Pyrker'a r. 1819; wreszcie trzecią budowlą jest kościół katedralny. Pierwotny kościół p. w. św. Marcina, zbudowany prawdopodobnie przez Sasów za Geyzy II r. 1142. Dokumenty z 1209 roku wspominają o proboszczu z góry św. Marcina. Obecny pochodzi z końca XV w.; urządzenie wewnętrzne z XVI i XVII w. Zbudowany z kamienia ciosowego w starogockim stylu, prawdopodobnie na miejscu dawnego kościoła. Budowę jego rozpoczął r. 1462 proboszcz Stock. Ukończono ją r. 1478. Poświęcał 25 paźdź. 1478 kanonik jagierski Władysław Szyroka. Kościół ma dwa wejścia, jedno od strony płn., drugie od zach. Długi 39·87 mt., szer. 20 mt. W bocznych ścianach liczne marmurowe nagrobki: Stanisława Varaljai'a, bisk. († 1548), Emeryka Szapolyay'a wojew. († 1484), Kaspra Back'a, prob. († 1493); od strony pld. przytyka kaplica „Corporis Christi“, zbudowana w końcu XV w. przez Stefana Szapolyay'a, hr. spiskiego. Przy dawnym kościele istniała również kaplica pod tem wezwaniem, zbudowana 1382 r. Kaplicę tę odnowił 1873 r. bisk. spiski Józef Samassa, dziś arcyb. jagierski. Po obu stronach głównej nawy wznoszą się dwie wieże, północna i południowa. W wieży północnej znajduje się starożytne krajowe archiwum kapitulne, zbudowane w stylu gockim, zawierające około czterech tysięcy manuskryptów, przywilejów, dokumentów, sięgających do XIV w. Oprócz tego prywatne archiwum kapitulne, umieszczone w starej zakrystyi, zawiera 1350 sztuk; najdawniejszy dokument sięga roku 1255. Proboszczowie Spiskiej Kapituły: Adolf, 1209; Benedykt I, 1234; Maciej, 1239—58; Benedykt II, 1259; Jan I, 1263; Muthmer, 1264—1281; Łukasz, 1282; Bartholom, 1283, później biskup z Wielkiego Waradynu; Jakub, 1284—1301, później biskup spiski; Paweł, 1301—15; Henryk, 1316—22, biskup wesprymski; Jan II, 1323—47, pod koniec życia bisk. wes-

prymski; Mikołaj I, 1347—56; Benedykt III, 1357—79; Jan III, książę opolski, 1379—82, później biskup poznański i gnieźnieński, wreszcie wrocławski; Mikołaj II, 1383—92; Jerzy I, 1392—1405; Dominik, 1406—8, później bisk. czanadzki; Jerzy II z Pławca, 1408—1419, później arcybis. ostrzyhomski; Jerzy III z Kieżmarku, 1419—33; Jan IV, 1433—1464; Kasper Back, 1464—1493; Jerzy IV, 1494—1505; Władysław I, 1505—10; Jan V, 1511—44; Stanisław Karallyi, 1545—48, później biskup z Peczucha; Błażej Petervarady, 1549—60, uczony matematyk; Petrus Paulinus, 1560—61, później arcyb. ostrzyhomski; Jerzy Bornemissa, 1561—84, poprzednio bisk. czanadzki i wielkoweradziński; Marcin Pethe de Hetes, 1587—1605; Władysław II Hoszuthóty, 1606—48; Maciej II Tarnóczy, 1648—55; Jan VI, 1655—63; Jerzy V Barsony, 1663—75; Joachim Luzensky, 1676—81; Andrzej Sebesteny, 1681—1683; Mikołaj III Balogh, 1683—89; Władysław III Matyaszowsky, 1689—96, później bisk. nitrzański, kanclerz węg.; Jan VII Sigray, 1696—1718; Emeryk Pongracz 1718—1724; Jan VIII, 1725—1740; Franciszek hr. Barkoczy 1740—44; Aleksander Mariassy, 1744—55; Józef Karol Zbisko 1755—74, ostatni proboszcz. W r. 1776 Marya Teresa podniosła spiską kolegiatę (dotąd należała do dyecezyi w Ostrzyhomi) do godności kościoła katedralnego, a probostwo spiskie do biskupstwa spiskiego. Odtąd poczyną się szereg biskupów: Karol de Salbeck (1776—1787); Jan Réva (1787—1806); Michał Brigidó (1807—1816); Jan Władysław Pyrker (1818—23); Józef Belik (1823—47); Wincenty Jekelfalussy (1848—49); Władysław Zabovsky (1850—70); Józef Samassa (1871—1873); Jerzy Esaszka od r. 1874. Dyecezya spiska dzieli się na trzy archidjakonaty: spiski, liptowski i orawski. Archidjakonat spiski rozpada się na dystrykty: kapitulny (2 par.), właski (12 paraf.), lewocski (12 paraf.), szczawnicki (11 paraf.), wielicki (10 paraf.), kieżmarski (12 paraf.), niedzicki (10 paraf.), starowiejski (8 paraf.), lubowski (10 paraf.). Archidjakonat orawski rozpada się na dystrykty: trzciański (13 par.), namiestowski (12 paraf.), podzamocki (8 paraf.) kubiński (7 paraf.). Wreszcie archidjakonat liptowski rozpada się na dystrykty: górno-liptowski (8 par.), średnio-liptowski (14 par.), dolno-liptowski (14 parafii). Według szem. duch. tejże dyecezyi z r. 1878 na archidjakonat spiski przypada dusz rz.-kat. 99,415, gr.-kat. 11,364, ewan. augsb. 26,636, ewan. helw. 40, nieun. 12,714, żyd. 4896; na orawski: rz.-kat. 71,739, ewan. augsb. 7,384, nieun. 7,835, żyd. 3,038; na li-

ptowski: rz.-kat. 43,832, gr.-kat. 1, ewan.-augsb. 33,972, nieun. 4,932, żyd. 3,448; razem rz.-kat. 214,986, gr.-kat. 11,365, ewan. augsb. 67,992, ewan. helw. 40, nieun. 25,481, żyd. 11,382, razem 331,246. Liczba kościołów paraf. 163, filialnych 99, kaplic 118; kościołów ewan. augsb. 60, synagog 10. Do par. Kapituły Spiskiej należą: Jabłonów z kośc. fil., Baldowce z kośc. fil., Buglowce, Łuczki, Nemeszany, Siwabroda; cała parafia liczy rz.-kat. 2091, gr.-kat. 12, ewan. 8, nieun. 233, żyd. 37, razem 2381. Czyt. Weber, Zipser Geschichtsbilder, 1880; Józef Hradzky, Szepeshely (XI t. Jahrb. des ung. Karpaten-Vereins, 1884, 1—53). *Br. G.*

Spiska Sobota, ob. *Sobota Spiska*.

Spiski Zamek, ob. *Podegrodzie Spiskie*.

Spital, ob. *Szpital*.

Spitalówka al. *Szpitalówka*, karczma w obrębie Brzeska, pow. brzeski. *Br. G.*

Spitalskie al. *Śpitalne*, jezioro, niem. *Spital-See*, pow. tucholski, leży pod Gostoczynem, między szosą tucholską a Brdą; ciągnie się z pñ. na pñd., wzn. 89 mt. nrm. Łączy się z jez. Średniem al. Weśrednikiem (Mittlere-See) i Rudziankiem. Wymienione już w przywileju Łyskowa z r. 1369. *Ks. Fr.*

Spitowszczyzna, wś, należy do miasteczka Kurkle (ob.).

Spitrany, wś i folw., pow. wilkomierski, gm. Wiżuny, par. Uciany, o 70 w. od Wilkomierza. Należała niegdyś do statwa uciańskiego; nadana exulantowi smoleńskiemu Anforowiczowi, następnie własność Maleckich, dziś rozkolonizowana.

Spittehnen, wś, pow. iławkowski, st. p. Bartoszyce; 975 ha, 74 dm., 449 mk.

Spittelhof, dawniej *Surweyte*, majątność wraz z młynem i cegielnią, pow. elbląski, st. poczt. i par. kat. Elbląg (o 3 klm.), 394 ha (304 roli). W 1885 r. 8 dm., 28 dym., 145 mk., 16 kat., 121 ew., 8 dyssyd. Zdaje się, że jestto dawne „Sutweite“, które przed 1255 r. zostało darowane szpitalowi św. Ducha w Elblągu. W 1778 r. szpital puścił folw. w wieczystą dzierżawę; kanon wynosi 770 tal. (ob. Der Elbinger Kreis v. Rhode, str. 129).

Spittelhof, folw. dóbr Gr. Friedrichsberg, pow. królewiecki wiejski.

Spittelkrug, folw. dóbr Gr. Friedrichsberg, pow. królewiecki wiejski.

Spittelndorf, st. dr. żel. z Wrocławia do Lignicy, o 13 klm. od Lignicy.

Spittels, dobra, pow. pr. holądzki, st. p. i tel. Pr. Holąd; 159 ha, 9 dm., 50 mk.

Spitzberg, pol. *Czubata góra*, wzgórze, w pow. międzychodzkiem, w lasach wiejskich.

Spitzberg 1.) góra pod Chwiramą, pow. wałecki. 2.) *S.*, ob. *Spiczasta góra*.

Spitzberg, wzgórze na pñd. od Jaworza

(Ernsdorf), w powiecie bielskim, na Szląsku austr., na lew. brzegu Wapienicy (Lobnitz); 688 mt. npm. *Br. G.*

Spitzen, folw. i ceg., pow. pr. holądzki, st. poczt. Schlodien; 356 ha, 39 dm., 174 mk.

Spitzenberg, *Gross* i *Klein*, dwa szczyty w gm. Toporzec, hr. spiskie (Węg.), pow. popradzki, w paśmie Wiernego Wierchu, pñ.-wschod. działu Magóry spiskiej; wzn. 1027 i 980 mt. npm. Na pñ. od nich szczyt Reniawa 1005 mt. *Br. G.*

Spitzendorf, ws, pow. malborski, st. p. Hohendorf, par. kat. Thiergarth; 98 ha, 5 posiad. większych i 3 zagrody. Leży niedaleko jez. Druzna. W 1885 r. 14 dm., 25 dym., 116 mk., 9 kat., 107 ew.

Spitzendorf, pow. węgoborski, ob. *Przerwanki*.

Spitzings, dom., pow. królewiecki wiejski, st. p. Waldau; 192 ha, 15 dm., 127 mk.

Spiwólówka, polana w Zawoi, pow. myślenicki. *Br. G.*

Śpiż, węgier. *Szepes*, niem. *Zips*, *Zipsen*, łac. *Scepusium*, dok. *Gepusia*, *Cepusia*, *Chepusia*, *Czepusia*, *Gebusia*, *Zepus*, nazwa obszaru na pñd. stokach Karpat zachodnich, tworzącego dawniej odrębną ziemię spiską a następnie hrabstwo lub żupaństwo spiskie. *Nazwa*. Wolfgang Laziw w dziele: „De migrationibus gentium“ pisząc o Gepidach, którzy przybywszy od ujścia Wisły mieli zająć w drugim wieku po Chr. dzisiejszą ziemię krakowską z częścią Węgier, wyprowadza nazwę „Scepusia“ od tych Gepidów, twierdząc jakoby kraj ten nazywał się dawniej „Gepusia“. Za zdaniem jego idzie także Maciej Bel w dziele: „Hungariae antiquae et novae Prodromus“ (1723, p. 70). Dawid Froelich w dziele: „Der uralte deutsch-ungarische, zipserische und siebenbuergische Landsmann“ (1641) wywodzi nazwę od wyrazu „gepphus“, z którego wytworza się „Gephusium“, „Scepusium“. Niemcy wywodzą nazwę „Zips“ od wyrazów „Zipfel“, „Zipf“ (wierzchołek). *Granice*. Obszar tą nazwą objęty graniczy od pñ. z Galicyą, od wschodu z hr. szaryskim, od pñd.-wsch. z hr. abaujsko-tornskim, od pñd.-zach. z hr. goemerskim (Gömör), od zach. z hr. liptowskim. Pñ. granica hr. spiskiego poczyna się na wsch. krańcu niziny nowotarskiej, u zejścia się granic trzech osad: Gronkowa, Ostrowska i Łopuszny z granicą os. spiskiej Nowej Białej (Uj-Béla). Ztąd bieży ku wsch. przez tak zwany Bór harkłowski i bialski do doliny Białki, z nią do doliny Dunajca pod Frydmanem (Śpiż) a Maniowami (Galicya). Odtąd ciągnie się ku pñd.-wsch. doliną Dunajca, już to prawym, już też lewym brzegiem, już też środkiem Dunajca aż po Lechnicę; tu zwraca się za biegiem Dunajca ku pñ., idąc wyłomem

Pienin aż ku Kaczej Skale, gdzie pod kątem prostym, tuż pod Szczawnicą Niżnią wykręca się ku pñd.-wsch., ciągnąc się grzbietem wsch. połaci Pienin, aż po najwyższy ich szczyt Wysokie Skałki (1052 mt.), ztąd ku pñ.-wschod. grzbietem działów górskich po szczyt Syhlę (927 mt.) na granicy gm. Litmanowy (Śpiż) z Białą Wodą Ruską i Piwniczną (Galicya), ztąd ku wsch., łukiem wydanym ku pñd., schodzi do doliny Popradu, na granicy Mniszka (Śpiż) i Piwnicznej (Galicya). Długość pñ. granicy wynosi 66 1/2 klm. Zach. kraniec tejże granicy wzn. 595 mt., wsch. 380 mt. npm. Od zach. krańca granica opada, sięgając pod Czorsztynem, między nim a Niedzicą 488 mt., pod Czerwonym Klasztorem 456, a przy wyjściu z wyłomu pieninśkiego 430 mt. npm.; odtąd się wznosi, dochodząc w Wysokich Skałkach 1052 mt., poczem opada do 927 mt. w Syhłej, znów wznosi się po raz ostatni do 1024 mt. w szczycie Hełiaszówce, poczem opada do doliny Popradu pod Mniszkiem na 380 mt. Granica wschod. poczyna się pod Mniszkiem i ciągnie się zrazu Popradem w górę aż po Sulin, ztąd biegnie grzbietami ku pñd. i znów przerzuca się do doliny Popradu, biegnie nią na bardzo małej przestrzeni, a opuściwszy ją pod Hobgartem, ciągnie się działami górkimi na Kuligórę (1254 mt.), ztąd na Jankowiec (1170 mt.), dalej na Spiską górę (1057 mt.), Wysoką Halę, a ztąd Słubicę (1131 mt.) popod Czarną Horę (1028 mt.) do doliny Hornadu, którą biegnie w dół aż po Folkmar Mały, tu opuszcza dolinę Hornadu i ciągnie się doliną jego dopływu Czertowika i Opaki aż popod szczyt Okruhły (1087 mt.). Długość granicy wynosi 120 klm. Kraniec pñ. leży 380, pñd. 1010 mt. npm. Ważniejsze wzniesienia, idąc od północy ku pñd., są: Poprad pod Mniszkiem 380, Poprad pod Sulinem 406, Martyniec Wierch 855, Jakubiański szczyt 1291, Kuligóra 1252, Zameczysko 1247, Simeny 1214, Jankowiec 1170, Jaworzynka 1062, Łysa 1023, Spiska 1057, Wysoka Hala 1140, Słubica 1131, Kosanka 910, Czarna Hora 1028, dolina Hornadu pod Margiechanami 313, Hornad przy ujściu Czertowika 288, Mały Folkmar 315, Opaka 460, pod Okruhłą na przełęczy 1010 mt. npm. Połud. granica ma kierunek pñd.-zach. i bieży działami górkimi po wierch Kłoptanie (1155 mt.), a ztąd popod os. Sztos na szczyt Pipitkę (1221 mt.); odtąd bieży na pñ.-zach. przez szczyt Wołowiec (1215 mt.) na grzbiot Sułowskich gór (Hala, 1258 mt.), a ztąd schodzi do doliny pot. Gielnicy (Hnilca), dopł. Hornadu; tąż doliną idzie w górę potoku aż po źródlika, w okolicę wsi Straconej (Stracena) a ztąd obiegłszy od wschodu pñ. i zach. obszar wsi Wernaru

(hr. goemoerskie) wielkim łukiem wychodzi na szczyt Uplaz (1557 mt.), z kąd opada do doliny Wagu Czarne, którą bieży aż pod wieś Szuniawę Górną. Długość wynosi 133 klm. Ważniejsze wzniesienia: kraniec wsch. 1010, Weissner Stein 1129, Kłoptania 1155, Rauberstein 1147, Pipitka 1221, Czarowa Hala 1248, Sułowa Hala 1258, dolina pot. Gielnicy w Hnileu Wielkim 632, ujście pot. Krebsseifen 738, wś Stracona 791, wyjście z doliny Gielnicy, u podnóża Czarne Stróża 860 mt., Trzy Kopce 1050, Kołwacz 1178, Człowiecza głowa (hława) 1268, Uplaz 1557, polana Praszywa nad Czarnym Wagiem 1069; wyjście z doliny Wagu Czarne 847 mt. n.p.m. Granica zachodnia hr. spiskiego wybiega z doliny Wagu Czarne ku płn. przez wierz Gregorie (1038 mt.) popod Końską głowę (997 mt.) na Jabłonkę (882 mt.), a ztąd przez wyżynę Szczyrbską (Walterowa góra 918 mt.) wprost ku płn. na grzbiet skalistych turni Baszty, zachod. bokiem doliny Mięguszowieckiej, przez Basztę Przednią (2204 mt.), Szatan, na Basztę Zadnią (2335 mt.), a ztąd przez Koprową (2369 mt.) i Czubyryną na główny grzbiet Tatr, a mianowicie grzbiet Mięguszowiecki (2435 mt.), którym bieży, skręciwszy się cokolwiek na wschód po Rysy (2508 mt.), a ztąd ku płn. ponad dolinę Czarne Stawu nad Rybim i Rybiego, grzbietem Żabich wierzchów (2262 mt.) opada do doliny Białki, którą bieży aż po zejście się granicy wsi spiskiej Nowej Białej z Łopuszną, Gronkowem i Ostrowskiem, wyszedłszy poprzednio między Trybsem a Białką z doliny Białki. Długość tego boku 61 klm. Płd. kraniec 817, płn. zaś 595 mt.; najwyższe wzniesienie w szczycie Rysów 2508 mt. Najdalej ku płn. wysunięty punkt ziemi spiskiej leży pod Frydmanem, na granicy tejże gminy z Maniowami, tj. granicy galicyjskiej, tuż poniżej ujścia Białej do Dunajca, pod $49^{\circ} 27' 38''$ płn. sz. g.: najbardziej ku płd. sięga punkt zejścia się granic trzech hrabstw: spiskiego, goemoerskiego i abauj-tornskiego, pod $48^{\circ} 40'$ płn. sz. g. Długość przekątnej łączącej te dwa skrajne punkty i przechodzącej mimo Kieżmarku i Nowejwsi Spiskiej, wynosi $94\frac{1}{2}$ klm. Punkt najdalej ku zach. wysunięty przypada na szczyt Baszty Zadniej (2335 mt.), pod $37^{\circ} 42' 50''$ wsch. dłg. od F., punkt zaś skrajny wschodni pomiędzy Folkmarem Małym a Hamorem, nad połączeniem się pot. Opaki z pot. Belą, pod $38^{\circ} 44' 30''$ wsch. dłg. g. F. Długość prostej łączącej te dwa punkty wynosi $81\frac{1}{2}$ klm. *Obszar.* W tych granicach według Hornyńskiego (Geographisches Lexicon des Koenigreichs Ungarn, Pest 1864) wynosi obszar Śpiżu $64\cdot 23$ mil kw., a mianowicie: pola orne 166,938, łąk 48,974,

pastwisk 61,810, ogrodów i sadów 3864, lasów 238,591, nieużytk. 111,723 mr. Według Webera (Zipser Geschichts- und Zeitbilder, Leutschau 1880) obszar pola orne wynosi 260,048, łąk 67,917, pastwisk 55,573 mr. Na 1000 mr. ziemi przypada 391 mr. lasu. Według mapy hr. spiskiego (zakładu wojsk.-geograf. w Wiedniu) wynosi obszar $67\cdot 85$ mil kw., co czyni $3735\cdot 55$ klm. kw. Orts-Lexicon des Laender des ungar. Krone (Budapeszt 1882) podaje obszar hr. spiskiego na 3605 klm. czyli $65\cdot 38$ mil kw. *Zaludnienie.* Według wspomnianej mapy w 1870 r. było 165,092 mk., z tej liczby pow. starowiejski ($9\cdot 1$ mil kw.) obejmował 16,156 mk., pow. lubowelski ($7\cdot 9$ mil kw.) 21,376 mk., pow. kieżmarski ($11\cdot 4$ mil kw.), nie licząc miasta, 24,636 mk., pow. popradzki ($10\cdot 2$ mil kw.) 20,260, pow. lewocki ($9\cdot 2$ mil kwadr.), nie licząc miasta, 25,140 mk., pow. wlański ($6\cdot 6$ mil kw.) 23,200 mk., pow. gielnicki ($10\cdot 5$ mil kw.) 25,818 mk., mto Kieżmarek ($0\cdot 93$ mil kw.) 3375 mk., mto Lewocza ($2\cdot 02$ mil kw.) 5131 mk. Najludniejszy pow. wlański miał na 1 klm. kw. 64 mk., lewocki 50 mk., lubowelski 49 mk., gielnicki 41 mk., kieżmarski 39 mk., popradzki 36 mk., starowiejski 32 mk. W 1880 r. ludność wzrosła do 173,367 mk. (męż. 83,704, kob. 89,663), dm. 28,311. Na powiaty przypada: a) bański 25,994 mk., 4397 dm.; b) lewocki 19,073 mk., 3304 dm.; c) hornadzki 21,178 mk., 2757 dm.; d) popradzki 24,369 mk., 4392 dm.; e) tatrzański 19,896 mk., 3134 dm.; f) magórzański 21,571 mk., 3917 dm.; następnie na miasta: Lewocza 6655 mk., 849 dm.; Gielnica 4359 mk., 1018 dm.; Kieżmarek 4477 mk., 522 dm.; Nowawieś Spiska 7564 mk., 827 dm.; Włachy 2477 mk., 472 dm.; Podegrodzie Spiskie 3226 mk., 541 dm.; Poprad 1033 mk., 158 dm.; Sobota Spiska 823 mk., 135 dm.; Lubica 3069 mk., 549 dm.; Biała Spiska 2582 mk., 450 mk.; Podoliniec 1537 mk., 268 dm.; Gniazda 1296 mk., 235 dm.; Lubowla Stara 2188 mk., 391 dm. (według dat podanych w Zipser Bote z 5 lut. 1881 r.). W tem samym czasopiśmie z 29 kwiet. 1882 znajdujemy dokładniejsze dane co do obliczenia ludności, cokolwiek odmienne od powyższych. Według tego wykazu było 31 grud. 1880 r. na Śpiżu 83,966 mężczyzn, 89,991 kobiet, razem 173,957, do czego doliczyć należy 794 wojskowych, przeto razem 174,751 mk. Przy obliczeniu z 1880 r. pominięto 6657 męż. i 3777 kobiet, a więc 10,434 głów, jako nieobecnych podówczas na Śpiżu. Podana wyżej liczba mieszkańców (173,957) rozdziela się na 225 gmin, zajmuje 27,996 dm., z 35,138 mieszkańiami, rozpadających się na 40,366 gospodarstw domowych. Mieszkań było 22 suterenowych, 34,068 parterowych, 179 na półpię-

terku, 853 jednopiętrowych, 11 dwupiętrowych a 5 na poddaszu. Co do narodowości było: Węgrów 3550, Niemców 49,157, Słowaków 96,290, Rusinów 16,158, Cyganów 1372, (Polaków 27000 do 37000 policzono do Słowaków). Do wyznania rzym.-katol. należało 111,564 dusz, do greko-katol. 22,515, do greko-ortodoksyjnego 71, do ewang.-luteran. 33,406, do ewang.-kalwiń. 421, izrael. 5941; bezwyznaniowców zgłosiło się 5 a 34 członków różnych sekt. W stanie małżeńskim pozostawało 67,900, owdowiałych było 12,376, sądownie rozwiedzionych 63, wolnego stanu 93,385, wątpliwego stanu cywilnego 233. Ociemniałych było 247, głuchoniemych 266, umysłowo chorych 165, ułomnych 150. Co do wieku 88 Śpiżaków przekroczyło 90, a 5 nawet 100 lat życia. Liczba umiejących czytać i pisać wynosiła 66,998, tylko czytać 23,648, ani czytać ani pisać nieumiejących 45,425. Nie wliczono tu 37,866 dzieci poniżej 7 lat. Z 83,996 mężczyzn co do zajęcia było: a) duchownych 208, nauczycieli 441, artystów 2, lekarzy 49, inżynierów 22, adwokatów 44, urzędników 321, innej inteligencji 221, razem 1308, więc 1.56%; b) właścicieli kopalni 5, urzędników górniczych 53, pomocników górniczych 127, górników (robotników) 3303, razem 3483, więc 4.15%; c) właścicieli dóbr 12,050, dzierżawców 205, urzędników gospodarskich (oficyalistów) 165, służby gosp. 6128, najemników gosp. 4386, komorników 655, gospodarstwem się zajmujących 5633, razem 29,222, więc 34.8%; d) przemysłowców samodzielnych 5123, prowadzących interesy przemysłowe 70, pomocników i praktykantów 5486, innych robotników 1200, razem 11,969, więc 14.26%; e) w handlu i przemyśle zajętych było 1835, zatem 2.19%; f) żyjących z renty było 177 męż., z jałmużny 352, z pensji 201, prywatnych sług 337, publicznych sług 444, w więzieniu 87, robotników 3898, razem 5496, więc 6.55%; g) do szkół uczęszczało 13,825, bez zajęcia było 16,823, razem 30,648, więc 36.49%. Z liczby 89,991 kobiet utrzymywało się z renty 313, z jałmużny 610, emerytek 113, nauczycielek a artystek 207, przy gospodarstwie domowym 36,033, przy gospodarstwie wiejskiem 7653, handlem, przemysłem i górnictwem zajmowało się 2015, służbą domową 6185, robotnic 7768, w więzieniu 1, do szkół uczęszczało 11,943, bez zajęcia było 17,150. *Hydrografia.* Główną i niemal środkową część ziemi spiskiej zajmuje dolina górnego Popradu od początku tej rzeki aż poza Lubowlę. Płn.-zachodnią część Śpiżu, obejmującą niemal 550 klm. kw., przerzyna kilka dolin poprzecznych drugiego i trzeciego rzędu, łączących się u ujścia swego z wąską doliną gór-

nego Dunajca. Obie te części należą do dorzecza Dunajca (Wisły), a więc do stoku bałtyckiego. Trzecią połud.-wschodnią część obejmuje cały obszar górnego Hornadu i jego dopł. Gielnicy, aż do połączenia się obu rzek na wschod. granicy Ś. i tuż ponad wylotem, którym Hornad przedziera się ku równiejszym obszarom nizin węgierskiej, sięgającej jednym ramieniem aż po Koszyce nad Hornadem. Jestto dorzecze Cisy, więc Dunaju, przeto stok czarnomorski. Wzdłuż płn. granicy Ś. leży wąska dolina górnego Dunajca, zwarta od płn., tj. od strony Galicyi, pasmem Gorców w części zachod., a pasmem Pienin w części wschodniej, od płd. zas, tj. od strony Ś., północnymi odnogami Magóry spiskiej i wschodnią połacią pasma Pienin, i to od Frydmana (Śpiż) i Dembna (Galicya) czyli od ujścia Białki aż po koniec uroczego ciasnego wylotu Dunajca przez Pieniny; mała to przestrzeń wynosi zaledwie 27 klm. Wzn. początku tej doliny pod Dembnem sięga 533 mt. (sztab gen.) npm. Od Dembna i Frydmana aż po Sromowce Wyżnie i Starawieś, dolina Dunajca na przestrzeni niemal 13 klm., ma kierunek z płn.-zach. na płd.-wschód. Odtąd aż po Czerwony Klasztor, a więc po początek wylotu Pienińskiego, na przestrzeni 7 klm., robi 4 zagięcia, na płn., płd., wsch., wreszcie znowu na płn., otaczając na Ś. obszar wioski Starego Majerza (O-Major), a w Galicyi Sromowce Niżnie z trzech stron. W wylomie zaś Pienińskim, również 7 klm. wynoszącym, tworzy Dunajec niemal 8 zagięć czyli kolan. Spadek tej doliny wskazują liczby: ujście Białki 530 mt., most na Dunajcu między Czorsztynem a Niedzicą 488 mt., Sromowce Niżnie 465 mt., Czerwony Klasztor 456 mt., koniec wylotu Pienińskiego 430 mt. Ogólny spadek na tej przestrzeni wynosi 100 mt., a zatem niemal 4 mt. na klm. Dunajec zabiera tu z obszaru Ś. dopływy: 1) Białkę, 2) Dursztyński pot., 3) Kacwińską rz., 4) Kowninę, 5) Jordaniec, 6) Hafkę, 7) Lipnicki pot. i 8) Leśnicki pot. Nad niemi leży mniejsze i większe poprzeczne doliny drugiego lub trzeciego rzędu. Rozdzielić je można na trzy działy: a) doliny tatrzańskie (1), b) doliny magórzańskie (5), c) doliny pienińskie (2). Największą i najwalszą jest dolina Białki, poczynająca się we wnętrzu Tatr, u połączenia się potoku „Od Rybiego“ (od zach.), płynącego z Rybiego stawu czyli Morskiego Oka, z pot. Białą Wodą (al. Pod Uplazki), płynącą z Zamarzłego Stawu pod Polską Przełęczą, na wysokości 1116 mt. Według Górali zakopiańskich wody spływające z Zamarzłego Stawu pod Polską Przełęczą, Li-tworowego, Zielonego i Czeskiego, tworzą potok „Czeską Wodą“ zwany. Od połączenia

się jego z potokiem „Od Rybiego“ zwie się potok Białą Wodą aż do Ryniasa, polany koło wsi Brzegów, więc prawie po ujście potoku Jaworzyńskiego. Tu poczyna się nazwa „Białka“. Więc górna część doliny Białki zwie się właściwie doliną Białej Wody. Od początku swego aż po wieś Brzegi ma ona kierunek pld.-płn.; jest ona wąską i dziką i należy do obszaru Tatr, rozdzielając zarazem Tatry nowotarskie od spiskich. Spadek gwałtowny: górny koniec 1116 mt., pod Czerwoną Skałą 1003 mt., pod Łysą polaną 967 mt., ujście Jaworzyńskiego pot. 820 mt.; ogólny zatem spadek na przestrzeni 12 klm. wynosi 296 mt., czyli $24\frac{1}{2}$ mt. na klm. Odtąd dolina Białki oddziela przedgórze Podhala nowotarskiego od działów Magóry spiskiej aż po zejście się granic Białki (Galicya), Nowej Białej i Trybrza (Śpiż) na przestrzeni 10 klm. Kierunek pld.-północ. Spadek podają liczby: ujście Jaworzyńskiego pot. 820 mt., ujście Jurgowczyka 743 mt., płn. kraniec 668 mt.; ogólny spadek 152 mt., czyli 15 mt. na klm. Tu wchodzi Białka na obszar Śpiżu, a mianowicie na wsch. obszar gm. Nowej Białej. Na przestrzeni wynoszącej $6\frac{1}{3}$ klm., dolina ta przyjmuje kierunek półn.-wschodni; poczem znowu tworzy granicę między Galicyą i Ś. na przestrzeni $3\frac{3}{4}$ klm. Spadek doliny następujący: przy wejściu na obszar Nowej Białej 668 mt., ujście 530; zatem 138 mt. na 10 klm., więc blisko 14 mt. na klm. Długość przeto doliny całkowita wynosi 32 klm., z spadkiem 586 mt., a zatem niemal 18 mt. na klm. Ze spiskich dopływów Białej Wody i Białki wymieniać należy pot. Jaworzyński czyli Jaworzynkę, z wnętrza Tatr spiskich przybywająca, nad której górą, t. j. połudn. częścią rozpościera się tatrzańska dolina Jaworzynka al. Jaworowa, niemal 10 klm. długa. Zrazu biegnie dolina ku płn.-zach., poczem zwraca się na płn. i w tym kierunku podąża popod Tatry Bielskie, gdzie tworzy łuk na zach. wygięty, kierując się ku płn.-wsch. Od mostka na drodze żarskiej w Podspadach poczyna się druga połowa doliny, t. j. część dolna, oddzielająca Magórę spiską od przedgórz tatrzańskich na Podhalu nowotarskiem. Odtąd zwraca się na płn.-zach. i poniżej polany Chowańcowej łączy się z doliną Białej Wody, tworząc dolinę Białki. Długość całej doliny 18 klm. ze spadem 1067 mt., więc 59 mt. na klm. Górny koniec doliny, nad stawkiem Jaworowym 1887 mt., ujście 820 mt. Z dolin magórzańskich uwagi godną jest tylko dolina Kacwińska i Kowniny, obie sięgające popod główny grzbiet Magóry spiskiej. Dolina Kacwińskiej rzeki w górnej części jest podłużną, w średnim i dolnym poprzeczną. Długość 19 klm. Początek

788 mt., dolny koniec 487 mt., ogólny spadek 301 mt. (16 mt. na klm.). Dolina zaś Kowniny jest poprzeczną; długość 13 klm., z spadkiem 238 mt. (18 mt. na klm.). Potok Lipnicki (Lipnik) tworzy właściwie dolinę magórzańsko-pienińską, oddzielającą półn. stoki Magóry spiskiej od wschod. pasma Pieńin. Długość 14 klm., górny jej koniec wzn. 648 mt., dolny 536 mt., spadek 112 mt. (8 mt. na klm.). Wreszcie dolina pot. Leśnickiego jest doliną pienińską, podłużną, $5\frac{1}{2}$ klm. długą. Drugą najważniejszą dolinę Śpiżu tworzy rz. Poprad (dopł. Dunajca po za obębem Śpiżu). Dolina ta rozpoczyna się poniżej i na wschod. stronie przełęczy, która leży na granicy ziem spiskiej i liptowskiej, ramieniem półn., wsuniętem między źródlika i przypływy Popradu i Białego Wagu, łączy się z Tatrami właściwymi, ramieniem połd. zaś ze stokiem Tatr niżnich, rozdzielającym zlewiska Czarnego Wagu i Hornadu. Wznies. przełęczy między Ważcem (792 mt.) a Szczyrbą (829 mt.) wynosi 916 mt. Jest to wyżyna zwana Hochwald. Od Stwoły (Stola) i Łuczywny aż po miasteczko Poprad, dolina rz. Popradu na przestrzeni 14 klm. ma kierunek zach.-wschodni, ztąd aż po Drużbak Niżnie na przestrzeni 35 klm. półn.-wschodni. Od Popradu aż pod Gniazda tworzy rz. Poprad z południkiem kąt 40° . Od Drużbak do granicy spiskiej, na przestrzeni 16 klm., dolina ma kierunek wschodni, z lekkim wygięciem ku północy. Długość wynosi na tej przestrzeni z zakrętami 65 klm. Do granicy polskiej zaś 86 klm. Spadek wskazują liczby: Stwoła 836 mt., Łuczywna 767, Wielka 681, Poprad miasto 675, Maciejowce 659, Wielka Łomnica 639, Kieźmarek 626, Biała Spiska 597, Podoliniec 570, Gniazda 539, Pławieć 488, Leluchów 477 mt. Od Stwoły do mta Popradu spadek nagły, wynoszący na przestrzeni 14 klm. 161 mt.; ztąd po Kieźmarce na przestrzeni 12 klm. tylko 39 mt.; od Kieźmarku wreszcie aż do granicy węgierskiej na przestrzeni 60 klm. wynosi 149, wogóle od Stwoły aż do granicy węgierskiej 359, a zatem 4 mt. na 1 klm. Od granicy węgierskiej wreszcie aż do połączenia się z Dunajcem poniżej Starego Śacza przebiega Poprad 59 klm., ze spadkiem 156 mt. (Stary Śacz 321 mt.), a zatem niemal $2\frac{1}{2}$ mt. na klm. Przy dostatecznym przybytku wody odbywają spławy na Popradzie w czasie jednej godziny przestrzeń 4 klm. Dolina Popradu jest tu wogóle dzika i nader romantyczna; na Śpiżu zwykle kamieńcem zasuta. Na górnym biegu aż po ujście Popradu Małego dolina rzeki należy do obszaru Tatr spiskich; odtąd aż po Sobotę spiską oddziela Tatry od Tatr niżnich. Poniżej Soboty Spiskiej aż po Buszo-

wce legła dolina Popradu na rozdzielu Tatr i Beskidu spiskiego; w dalszym swym biegu oddziela Magórę spiską od tegoż Beskidu; odtąd i to od Lubowli rozpościera się już w Beskidzie dunajeco-popradzkim i popradzokodukielskim, omijając zdaleka wśród tych działów, wyrosła jakby wyspę, skalistą grupę uroczych Pienin. Poprad przyjmuje liczne dopływy obustronnie, tworzące wązkie, górskie, przeważnie krótkie doliny. Trzecią część Śpiżu, t. j. połd.-wschodni zakątek, przypada na dorzecze górnego Hornadu, z dopływem Gielnicą. Najbardziej na wschód wysuniętą część Tatr niżnich zowią powszechnie Królewską Halą al. Kralowa Hala (Koenigsberg). Jest to właściwie najwyższy szczyt Tatr niżnich, tworzący zarazem wschodni kraniec tego pasma. Wznies. jego czyni 1943 mt. Królewska Hala wysyła ku pñ. wsch. ramię górskie ze szczytami Holiczną, Trzy Studnie (1508 mt.), Upłazem (1557 mt.), Przednią Halą (1548 mt.), Paleńnicą (1306 mt.), Człowieczą Głową (1268 mt.) i Kołwaczem (1178 mt.). Na szczycie Upłazie stykają się trzy hrabstwa: spiskie, liptowskie i goemoerskie. Granica ziem liptowskiej i spiskiej schodzi z Upłazu do doliny Wagu Czarnego i bieży jego doliną na pñ.-zach.; granica zaś ziem spiskiej i goemoerskiej biegnie grzbietami na pñ.-wschód do przecznicy wernarskiej, a z niej na pñd. działami górskimi do doliny Gielnicy. Wreszcie granica ziem liptowskiej i goemoerskiej wychodzi z Upłazu na Królewską Halę, a ztąd głównym grzbietem Tatr niżnich ciągnie się w kierunku zachodnim. Na stokach Królewskiej Hali biją źródła czterech rzek: na pñ.-zach. Wag Czarny, na pñ.-wsch. Hornad, na pñd.-wsch. Gielnica al. Hnilec, wreszcie na pñd. Iron. Górski potężny potok, zwany Hornadem Kubachskim, wypływający z pñ. pochyłości Upłazu, łączy się we wsi Ugocz z Małym Hornadem, nadpływającym z po za wsi Wykartowiec przez Krawiany. Za trzecie ramie źródlane Hornadu, zasilające go znacznym zapasem wód, uważać należy potok Wernarski, zabierający wody z gór otaczających Wernar w hr. goemoerskiem. Działy te górskie wernarskie wychodzą w wschod. kierunku z Królewskiej Hali, są to: Mała Hala i Popowa. Przez Popową (1056 mt.) wiedzie gościniec łączący Śpiż z hr. goemoerskiem, dolinę Popradu i Hornadu z doliną Gielnicy i Skłony (Sajó). Czarująca panorama rozciąga się z drogi wiodącej z Popowy do wsi Wernaru, a ztąd do doliny Hornadu. Śmiałe zakręty dobrze utrzymanego gościńca, bogata, górska flora, nieprzejrane lasy szpilkowe, pokrywające zbocza gór, zieleniejące upłazy, a w dali na północy bielejące turnie tatrzańskie

zamykają krajobraz. Poniżej Hranownicy (Grénicz) wpada Wernarski pot. do Hornadu. Potok ten można uważać za trzecie ramie źródlane Hornadu i nazwać go Hornadem Wernarskim. Tu dopiero poczyna się właściwy Hornad i jego dolina (597 mt.). Z doliny tej ku pñn. wiedzie gościniec przez tak zwany Kwietnik (ob.) do doliny Popradu, wyłomem zwartym od zach. górą Krzyżową (943 mt.), a od wsch. Schloesschen (922 mt.). Poniżej Kwietnika rozpościera się zagłębienie ledwo dostrzegalne w wielkim dziale wodnym europejskim, który tu rozdziela stok czarnomorski od bałtyckiego. Od Hranownicy począwszy dolina Hornadu ma aż do Szczawnika kierunek wschodni, ztąd do kuźni hrabuszyckiej połd.-wschod. Na tej małej przestrzeni (8 klm.) zlewają się od pñd. liczne krótkie dopływy Hornadu, między nimi Bela, zabierająca wody z Jaworzyny (1188 mt.) i Hawrańskich skał (1158 mt.),¹ wznoszących się na wsch. od Popowy. Od Hranownicy Hornad płynie szeroką nieckowatą doliną, w której legły osady: Szczawnik, Betlanowce i Hrabuszyce. Tu przechodzi nagle dolina Hornadu w ciasny, górski wyłom, podobny do wyłomu Dunajca w Pieninach, ale dzikszy i mniej przystępny, 9 klm. długi, kończący się pod Smiżanami, gdzie znowu rozwija się w szeroką kotlinę nowowiejską (Nowa Wieś Spiska). Do Nowej Wsi Spiskiej płynie Hornad w kierunku wschodnim. Odtąd aż po Markuszowce kierunek doliny Hornadu jest połd.-wsch.; ztąd po Olcznawę znowu wschodni, ale dolina nader zwężona pasmem gór od pñd. przypierających, zwanych Galmusem. Na wsch. od Olcznawy rozszerza się nagle dolina Hornadu w szeroką żyzną kotlinę wąską. Pod Kolinowcami zwęża się znacznie i pozostaje taką aż do Krompachskich hut, zwróciwszy się na połd.-wschód. Tu przyjmuje kierunek wschodni aż do Rychnawy i Kluknawy, następnie w licznych zakrętach w połd. biegu aż po Margeczany, gdzie łączy się z Gielnicą, tuż na wschodniej granicy Śpiżu. Tu też kończy się jego dolina w całej rozciągłości, od źródeł dotąd do Śpiżu należąca. Od ujścia Gielnicy po ujście pot. Czertowika al. Beli, Hornad przedziera się górką przecznicą, oddzielając ziemię spiską od szaryskiej. Od ujścia Hornadu wernarskiego po ujście Gielnicy długość doliny wynosi $66\frac{3}{4}$ klm., na pas zaś graniczny przypada $8\frac{1}{4}$ klm., razem 75 klm. Spadek doliny wskazują następujące liczby: źródło 1300 mt., wś Kubach 674 mt., połączenie się z Hornadem Małym 654 mt., połączenie się z Hornadem Wernarskim 597 mt. Na tej przestrzeni (19 klm.) spadek ogólny czyni 703 mt., (37 mt. na klm.). Następnie idą: Szczawnik 568 mt., Huty hrabuszyckie 530, Żelazna

wrota w wyłomie 507, Jezuicki młyn 485, Huty Śmiżańskie 466, Nowa Wieś Spiska 443; przestrzeń ta wynosi 23 klm., spadek czyni $6\frac{1}{2}$ mt.; Markuszowce 445 mt., pod Włachami 385, Kluknawa 359, Margeczany 320. Przestrzeń ta czyni 43 klm., ogólny spadek doliny wynosi 123 mt., więc do 3 mt. na klm. Ogólny spadek od źródeł Hornadu Kubachskiego na przestrzeni 103 klm. wynosi 980 mt., więc w przecięciu na klm. 9 mt. Lewe dopływy Hornadu są: Ganowski potok, Śmiżański p. (Wenigbach), Lewocki, Łodzina, Piekłisko, Rybniczek, Olszawka, Studzieniec, Jasienowiec, Złotnik, Dolny p. i Bystra. Prawe dopływy: Bela, Leśnica, Taubnitz, Eschseifen, Kotterbach, Łany, Złatny, Kamienny, Raj, Słowinka, Gielnica i Czertowik al. Bela. Z dopływów najznacniejszym jest Lewocki potok (z lew. brz.) i Gielnica, al. Hnilec (z praw. brz.) Na pośd.-wschod. pochyłości Uplazu, szczytu w okolicy Królewskiej Hali, nastaje w dzikiej dolinie pot. Hnilec al. Gielnica, który podąża w gwałtownych spadach ku pśd.-wsch., a przeciąwszy gościniec wernarski koło karczmy „Puste Pole“ i przyjąwszy od pr. brz. Spiski pot., zwraca się na wschód w licznych zakrętach wąską doliną wsi Straconej, poczem na pśd.-wsch. po Wielki Hnilec, odtąd łukiem wydanym na pśd. aż po Wondrysel, następnie na pśd.-wsch. po Mniszek. Tu zwraca się na pśn.-wsch., w którym to kierunku w licznych zakrętach podąża aż do swego ujścia pod Margeczanami. Długość doliny wynosi 70 klm., z tego górna jej część, na przestrzeni 8 klm. przypada na hr. goemoerskie, następne 26 klm. tworzy dolina Gielnicy granicę między Śpiżem a hrab. goemoerskiem, wreszcie pozostała część (46 klm.) wchodzi całkowicie w obręb Śpiżu. Spadek doliny podają liczby: źródło 1200 mt., dolina Stracona, na granicy goemoerskiej 860 mt., Stefanowce 771, ujście pot. Krebsseifen 738, Wondrysel 533, Swedler 457, Mniszek 419, Gielnica 372, Margeczany 320 mt. Ogólny spadek na przestrzeni 70 klm. wynosi 880 mt. ($12\frac{1}{2}$ mt. na klm.). *Orografia.* Doliny Popradu i Dunajca, niemniej Hornadu i Gielnicy, zajmujące z przybocznymi dolinami cały obszar ziemi spiskiej, należą do okolic międzygórskich, gdyż rzeki płynące spodem czterech głównych dolin, ciasnymi wyłomami torują sobie dalszą drogę. Nad doliną górnego Popradu, na pśn.-zachodniej stronie wzbila się wschodnia część Tatr spiskich, nadająca temu pśnocno-zach. zakątkowi Śpiżu wejrzenie kraju alpejskiego. Jest to przeważny dział pasma, zwanego powszechnie dzielnicą Wysokich Tatr (die hohe Tatra), która poczyną się od przełęczy Lilijowego (1949 mt.). Pśn.-zachodnia jej część należy

do Nowotarżczyzny, pśd.-zach. do Liptowa, dwie trzecie wschodnie do Śpiżu. Dzika to kraina najwyższych turni, o stromych, często prawie prostopadłych ścianach, poszarpanych szczytach, z pięknymi stawami halnymi, umieszczonemi zwykle poza wysokimi progami w górnym końcu dolin, nie ma wprawdzie lodowców, ale posiada potężne płyty śniegu nawet w najgorętszych latach. Dzielnica ta od Lilijowego aż po przełęcz Koperszadów bielskich pod Szeroką żarską, wygięła się wielkim łukiem ku pśudniowi, wskutek czego rozgałęzienie pasm po stronie pśn. jest daleko silniej rozwinięte niż na pśudniowej. Zachod. narożnikiem Tatr spiskich jest szczyt Mięguszowiecki (2435 mt.); odtąd po Rysy (2508 mt.) stanowi główny grzbiet granicę między Podhalem nowotarskim a spiskiem. Wschodni zaś narożnik tworzy szczyt Kopa (Durlberg, 1818 mt.) naprzeciwko Szerokiej żarskiej. Wysoko położona przełęcz Polska al. Grzebień Polski (2196 mt.) dzieli łuk tych Tatr na dwie wielkie połowy; z połowy zachodniej należy do Śpiżu dział od Mięguszowieckiego szczytu poczynając i od poprzecznego grzbietu Baszty przedniej, Szatana i Baszty zadniej i ma kierunek od pśn.-zachodu ku pśd.-wschodowi; druga zaś połowa od tejże przełęczy Polskiej aż po Koperszady bielskie, całkiem do Śpiżu należąca, ma kierunek od pśd.-zach. ku pśn.-wschod. Odsyłając po szczegóły do artykułu „Tatry“, wymieniamy tu doliny i szczyty: po stronie pśnocnej: dol. Białej Wody ze Swistową i Rowienkami; Jaworowa ze Szeroką i doliną Koperszad polskich. Po stronie pśd.: Mięguszowiecka, Batyzowiecka, Wielka (Wielicka), Staroleśniańska, Zimnej Wody, Kieżmarska. Ważniejsze szczyty: Baranie rogi (Gruensee spitze, 2535 mt.), Baszta przednia (2204.5 mt.), Baszta zadnia (2335 mt.), Baszta pśodnia al. Szatan (2377 mt.), Batyzowiecki szczyt (2464 mt.), Cubryna (2368 mt.), Durny (Lomnitzer Nordtrabant, 2618 mt.), Ganek (2500 mt.), Garłuch, najwyższy szczyt (2662.6 mt.), Granaty nad Wielką (2201 mt.), Jagnięcy wierzch (Weisseseespitze, 2235 mt.), Jastrzębia (2131 mt.), Jaworowe Sady (2042 i 2470 mt.), Kieżmarski szczyt (2559 mt.), Kołowy szczyt (2425 mt.), Kończysta batyzowiecka (2536 mt.), Kopa nad Koperszadami (1818 mt.), Królewski nos (2160 mt.), Litworowa turnia (2218 mt.), Lodowy (2629 mt.), Lodowy mały (2465 mt.), Łomnica (2664 mt.), Łomnicka grań (2190 mt.), Mięguszowiecki szczyt (2435 mt.), Ostry wierzch nad Popradzkim stawem (1296 mt.), Polska przełęcz (2196 mt.), Popradzka turnia (2297 mt.), Rakusański wierzch (2040 mt.), Rysy (2508 mt.), Sławkowski szczyt (2453 mt.), Staro-

leśny szczyt (2490 mt.), Świstowa turnia (2378 mt.), Tupa al. Tępa (2183 mt.), Wysoka (2555 mt.), Żabi nad Morskim Okiem (2262 mt.). Za pomocą przełęczy pod Kopą (1773 mt.) łączy się ta dzielnica Tatr spiskich z osobnym pasmem, do głównego grzbietu Tatr poprzecznym, zwanem Tatrami wapiennymi bielskimi, które ciągną się od płn.-zach. ku pld.-wsch., nad górną doliną Białej spiskiej, od doliny Jaworowego pot. po dolinę Bielską pod Kardolinem. Tu wznoszą się szczyty: Murań (1827 mt.), Nowy (1999 mt.), Hawrań (2151 mt.), Trystarska (2158 mt.), Szeroka żarska (2215 mt.), Szalony (2061 mt.), Jatki (2019 mt.), Koszar Wielki (1948 mt.), Kobyli wierch (1097 mt.). Dalej na północ, w dorzeczu Popradu i Dunajca leżą Magóra spiska (ob.) i to po płn.-wsch. stronie Tatr, na wschód rz. Białki, na płn.-wsch. doliny żarskiej i Białej spiskiej, na płn.-zach. Popradu od Buszowiec po Lubowlę, wreszcie na pld. Dunajca od Frydmanu po Czerwony Klasztor i pld.-zach. od Lipnickich potoków, dopływów Dunajca i Popradu, a więc między Tatrami i Pieninami. Cały ten obszar zapełniają pasma to stykające się u źródeł rozdzielających je rzek, to znów powiązane przeporami między zaczątkami tych rzek i ich pierwszych dopływów; tworzą one niby siatkę, w najrozmaitszych kierunkach podzięganą. Ważniejsze wzniesienia: Przysłop (1216 mt.), Strednica (1134 mt.), Jaworzyna żarska (1211 mt.), Palenica (1193 mt.), Żarski wierch (1178 mt.), Bukowina (1176 mt.), Smreczyn (1159), Okruhla (1106 mt.) i t. d. Dział Magóry spiskiej łączy się wschod. ramieniem z malowniczym pasmem gór wapiennych, których najpiękniejsza grupa między Czorsztynem a Szczawnicami zwie się Pieninami; ciągną się one aż po Lubowlę. Wschodnią połączyć Pienin przypadła na granicę Śpiżu i Galicyi, od wyłomu Dunajca aż po wschodni najwyższy czubek „Wysokie Skałki“ (1052 mt.). Połd. ich stoki, z pięknymi skałami haligowieckimi, rozpostarły się po półn. stronie pot. Lipnika. Wzdłuż granicy mamy szczyty: Szafranówkę (742 mt.), Węgliskową, Danielowską, Łażnią Skałkę (772 mt.), Rabsztyn (899 mt.) i Wysokie Skałki (1052 mt.). Naprzeciw Tatr równolegle od nich, a na połd. od nich, między górnym Wagiem (aż po Ratków) i górnym Hronem (aż po Bańską Bystrzycę), a na wsch. aż po przecznicę Wernarską, między źródłami Czarnego Wagu, Hornadu, Słonej i Hronu rozsnuły się prostym od zachodu ku wschodowi łańcuchem Tatry niżnie czyli liptowskie. Z całego tego pasma, 75 klm. długiego, przypada na Śpiż część wschodnią, przylegająca do Królewskiej Hali (Kralova Hala, 1943

mt.) od strony północnej. Od tej Królewskiej Hali zsunął się między Czarnym Wagiem a Bystrą, dążącą ku płn. do Hornadu, ku północy grzbiet poprzeczny, który od zakłębienia na wierzchołku Hochwald, między Lipotowem a Śpiżem (Szczyrbą a Łuczywną), wznosi się między Białym Wagiem a Popradem, przypierając od południa do Tatr. Na wschód od przecznicy wernarskiej, w kierunku ku Koszycom (na wsch.), po obu brzegach Gielnicy, na połd. stronie Hornadu, leży tak zwane Rudawy spiskie, tworzące półn. część obszaru górskiego, który rozsiadł się między Słoną od zach. i pld., a Hornadem od wsch. i płn., rozpadając się na liczne pomniejsze gniazda, poprzegradzane potokami i dolinami tychże. Wśród Rudaw spiskich leży ważne osady górnicze spiskie: Gielnica, Stelbach, Krompach i Sztos (Stoos). Szczyty ważniejsze są: Pipitka (1221 mt.) i Wołowiec (1215 mt.). Wreszcie na północ od Hornadu, między Popradem, Toryską i Toplą, naprzeciw wschod. skrzydła Tatr, rozsiadło się ostatnie większe gniazdo gór lesistych, które nazwać można Beskidem spiskim, z wierzchołkami: Rzepiskiem (1256 mt.) nad Jakubianami, Ihłą (1284 mt.), na połud.-zach. od Rzepiska i Krzyżową (al. Gehol, 1060 mt.). *Stawy, wody mineralne i miejsca kąpielowe.* Najpiękniejszą ozdobę Śpiżu stanowią stawy tatrzańskie, licznie rozsiane w wschod. części Tatr. Wrażenie, jakie te górskie zbiorniki wód wywierają, polega na kontraście, jaki zachodzi między spokojnem zwierciadłem ich wód, a olbrzymimi, dzikimi turniami, które je dookoła otaczają. Urok tych jezior potęgują przeróżne barwy ich wód, jak zielona, niebieska, błękitna, czerwona i ciemna (czarna), jakkolwiek sama woda jest czystą i przezroczystą. Barwy te zależą od przeróżnych wpływów, a przede wszystkim od natury dna i pokrywających je porostów. Pod tym względem rozmaite zdania wypowiadali badacze Tatr, jak Buchholz, Genersich, Bredetzky, Toboldt, Sydow i Marcin Roth. O tych zbiornikach wód na Śpiżu wspomina wogólności Dawid Froehlich (*Medula Geographiae*) w r. 1639. W „*Bibliotheca seu Cynosura Peregrinantium*“ (1644) wymienia tenże autor (str. 113) następujące stawy: Poppersee (Popradzki st.), Richtersee (zapewnie Trichtersee, Lejowy st.), Kolbachersee (Zimnowodzkie lub Staroleśniańskie stawy), Polschsee (?), Flocksee (Kołowy st.) i Gruensee (Zielony st.). W r. 1783 podaje Jakub Buchholz (*Ung. Magazin*, t. III, p. 12) dokładniejszy wykaz tychże, mianowicie: Zielony, Biały, Wielki i Mały Czarny, Czerwony i Nowy, Kołowy, Wielki Polski, Lejowy st., Żabi, Zamarzły, Popradzki. W r. 1805 Bredetzky

(Beitraege zur Topographie v. Ungarn) opisuje stawy: Zielony, Biały, Czerwony, Kamienny, Lejowy, Pięć stawów Zimnowodzkich, Kołowy, Czarny, Batyzowiecki, Popradzki. Z jezior do Śpiżu należących wymienia gruntowny badacz flory tatrzańskiej Wahlenberg (1813): Popradzki, Hinczowy, Wielicki, Długi, Pięć stawów zimnowodzkich, Lejowy, Zielony, Czerwony, Czarny i Biały. Fuchs (Die Centralkarpathen, 1863) opisuje ich 20. Kolbenheyer na podstawie najnowszych badań podaje ich liczbę na 112 w całym paśmie Tatr. Ścisłe atoli obliczenie tych zbiorników wód jest niemożliwie dotąd, dopóki nie nastąpi zgoda, który zbiornik wody zalicza się jeszcze do stawów. Z niektórych bowiem jezior pozostały dziś już ślady, z przyczyny zasypiania się dna gruzem i skałami, albo przez oberwanie się brzegu, który dla stawu tworzył groblę. Niektóre stawy w zimie wysychają, co nam tłumaczy, dlaczego w tatrzańskich stawach ryb nie ma. W r. 1880 p. E. Błasy udał się ze Śpiżu w grudniu do Zielonego Stawu kieżmarskiego i nie znalazł w nim wody tylko kry lodowe, na stopę grube, popękane, które zalegały dno. To samo zjawisko oglądał on z kilku towarzyszami na Wielickim stawie w dol. Wielkiej pod Garluchem. Z powyższej ogólnej liczby stawów na Śpiż przypadają następujące: w dolinie Białej Wody: dwa Żabie Białczańskie (1777 mt.), Czeski (1620 mt.), Zmarzły nad Czeskim (1794 mt.), Litworowy (1853 mt.), Zielony pod Żelaznemi Wrotami (1664 mt.); w dol. Swistowej: Zmarzły Polski (1966 mt.); w dol. Szerokiej: Cichy (1606 mt.); w dol. Jaworowej: Zielony jaworzyński (1819 mt.), dwa Żabie Jaworowe (1887 mt.), Czarny pod Lodowym (1524 mt.), Kołowy (1572 mt.); w dolinie Kieżmarskiej: Biały (1613 mt.), Żółty, Niebieski (1805 mt.), Czerwony (1688 mt.), Zielony kieżmarski (1538 mt.), Czarny (1556 mt.); w dol. Kamieniowodkiej: Kamienny (1750 mt.), Lejowy (1840 mt.); w dol. Zimnej Wody: Pięć stawów węgierskich (najwyższy 2032, najniższy 2007 mt. n.p.m.); w dol. Staroleśnej: Zmarzły (2060 mt.), Długi (1791 mt.), Warzęcha (1771 mt.), pięć małych stawów bez nazw, o obszarze: 0·61 do 0·21 ha; pod Sławkowskim szczytem: trzy stawki sławkowskie (1874, 1852, 1821 mt.) po obszarze: 0·3, 0·12, 0·2 ha; w Wielickiej dolinie: Wielicki (1641 mt.), Długi wielicki (1955 mt.), Najwyższy st. wielicki (2128 mt.); w dol. Batyzowieckiej: Batyzowiecki (1894 mt.), w dol. Mieguszowieckiej: Zmarzły mieguszowiecki (1940 mt.), Smoczy (1880 mt.), Popradzki al. Małe Rybie (1503 mt.), Hinczowy wielki (1961 mt.), Hinczowy mały (1952 mt.), Żabie (1931 mt.). W ogóle 48 stawów.

Węgry do stawów spiskich zaliczają też Morskie Oko czyli Rybie i Czarny staw nad Rybiem. Stawy te jednak leżą po stronie polskiej. Wspomnienia godne są wodospady: Wielki, Długi i Olbrzymi w dol. Zimnej Wody. Olbrzymi wodospad wysoki 40 mt. Cięplota wód tych jezior jest przeróżna. Ziemia spiska odznacza się wielką ilością wód mineralnych, o których czyni wzmiankę r. 1639 D. Froehlich, następnie Stuebel r. 1690. Bel w swoim Prodomus Hungariae wylicza jako miejsca zdrojowe i kąpielowe: Lubicę (Leibitz), Szmeks, Landok, Komarowce, Horke, Św. Andrzeja i Ganowce. Pierwszy dokładny ich opis znajdujemy w dziele „Wegweiser durch das Koenigreich Ungarn von Szepesházy und Thiele“ (1827), wraz z rozbiorem wód dokonany przez ówczesnych lekarzy (Scholtz, Luebeck, Kitaibel, Kranz, Petrovics, Fischer, Lenhossek i t. d.). Wymieniamy ważniejsze miejsca zdrojowe i kąpielowe: Św. Andrzej (szczawa żelazista), Baldowce (siarka, wapno, żelazo), Biała Spiska (to samo), Druzbaki (zdroje ciepłe wapienne), Kieżmarek (kąpiele zimne), Kiszowce (szczawa żel.), Krug (szczawa), Landok al. Lendak (szczawa alk.), Lubica (siarczane kap.), Lipnik (szczawa alk.), Lubowla (żelazne kap.), Łuczyczna (zimne kap.), Maldur (szczawa alk.), Muellenbach (szczawa), Poprad (zimne kap.), Rokusy (szczawa żel.), Szmeks (szczawa), Nowy Szmeks (kąpiele zimne i iglicowe), Siwabroda (szczawa żel. i wap.), Słotwina al. Słatwina (szczawa), Śmierdzonka (kap. siarczane), Szwabowce (szczawa), Szwarzenberg (zimne kap.), Toporzec (szczawa alk.), Słowiańska Wieś (szczawa alk.). W nowszych czasach zbadał dokładnie pod względem chemicznym Aureli Scherfel zdroje w Filicach, Ganowcach, Druzbakach, Lubicy i Siwejbrodzie. *Stosunki meteorologiczne.* Z porównania 10-letnich obserwacji (1856 — 65) dla Krakowa i Kieżmarku wypada, że średnie ciśnienie powietrza w Kieżmarku było o 16·14 linii par. mniejsze aniżeli w Krakowie, przy 411·18 metrach różnicy wzniesienia tych miejsc (Kieżmarek 628·55 mt., Kraków 217·37 mt.). Najmniejsze przeciętne ciśnienie przypada w obu miejscach na marzec, największe w Kieżmarku na wrzesień i grudzień, w Krakowie na wrzesień, październik i grudzień. Zresztą ruch barometru w obu tych miejscach jest prawie ten sam. Najwyższy stan barometru w tym dziesiątku lat dla Kieżmarku wynosił od 318·45 do 320·70 lin. par., dochodząc zwykle 320 linii, najniższy od 301·86 do 305·60 lin. par. Najmniejsza roczna różnica 14·86 lin. par. była w r. 1857, największa 18·60 w 1864 r. W Krakowie najwyższy stan barometru w przeciągu tych

że dziesięciu lat leży między 334.77 i 339.38, przenosząc zwykle 337 linii; najniższy leży między 316.16 i 321.07. Różnica zatem najwyższego stanu barometru w tym okresie wynosiła w Krakowie 23.22. Najmniejsza roczna różnica 16.09 była r. 1860, największa 23.22 w 1864 r. Z obserwacji barometru dokonanych w Kieżmarku w 1878 r. wypadają następujące cyfry ciśnienia powietrza (w milim): styczeń 706.93, luty 703.39, marzec 700.00, kwiecień 706.71, maj 706.01, czerwiec 706.89, lipiec 705.15, sierpień 705.64, wrzesień 709.57, październik 706.53, listopad 705.13, grudzień 709.37; przeciętne roczne 705.94; najwyższe ciśnienie 723.33, najniższe 681.37. Co do ciepłoty powietrza, średnia roczna w Kieżmarku jest $+6.15^{\circ}\text{C}$., a zatem prawie ta sama co w Królewcu ($+6.21^{\circ}\text{C}$.), z tą tylko różnicą, że w Królewcu miesiące zimowe są cieplejsze, aniżeli w Kieżmarku. Najcieplejsze miesiące są tu czerwiec (13.21°C .), lipiec (16.99°C .) i sierpień (16.24°C .), najzimniejsze grudzień (-5.82°C .) i styczeń (-5.74°C .). Od średniej ciepłoty rocznej w Krakowie ($+7.56^{\circ}\text{C}$.) ciepłota powietrza w Kieżmarku różni się tylko o 1.41°C . Co do pojedynczych miesięcy najmniejszą różnicę okazują maj (0.20°C .) i listopad (0.36°C .), największą grudzień (3.04°C .) i październik (2.81°C .). Największa różnica ciepłoty w Kieżmarku w latach 1856 do 1861 czyniła 59.0°C ., w Krakowie zaś w tym samym okresie 64.6°C . Prężność pary jak w Kieżmarku tak w Krakowie największą jest w lipcu, najmniejszą w styczniu. Różnica między najwyższym i najniższym stanem prężności jest dla Kieżmarku 3.71, dla Krakowa 3.56 linii par. Opad okazuje się w Krakowie nieco większym, niż w Kieżmarku. W obu miejscach jest on w porze letniej (czerwiec, lipiec, sierpień) prawie dwa razy tak obfity, jak w miesiącach zimowych (styczeń, luty, marzec, dla Kieżmarku także grudzień); najsłabszym jest w Krakowie w lutym, w Kieżmarku w listopadzie. Co do ruchu powietrza to w Kieżmarku przez dwie trzecie roku panują wiatry północne, zaś w styczniu, wrzesniu i październiku a po części i w listopadzie południowe. Tej okoliczności przypisują fakt, naukowo jeszcze niezbadany, większej ciepłoty wyżej położonych krain pionowych, aniżeli by według wzniesienia ich być miała. W Krakowie panuje wiatr zachodni, w kwietniu, maju i wrzesniu zachodnio-północno-zachodni. Dla lepszego zorientowania się w stosunkach meteorologicznych Śpiżu podaję wynik obserwacji z Nowej Wsi Spiskiej, wzn. 458 mt. n.p.m., za rok 1887. Roczna ciepłota powietrza: $+6.34^{\circ}\text{C}$. (z 15 lat przeciętna $+6.96$). Najwyższa ciepłota $+31.0^{\circ}\text{C}$.

1 sierpnia; oprócz tego: $+30.8^{\circ}\text{C}$. 31 lipca, $+30.7^{\circ}\text{C}$. 3 września, $+27.0^{\circ}\text{C}$. 26 czerwca, $+26.2^{\circ}\text{C}$. 6 maja. Najniższa ciepłota: -24.3°C . 26 grudnia; oprócz tego: -21.0°C . 20 stycznia, -20.8°C . 17 lutego, -19.6°C . 19 marca. Najwyższa ciepłota przeciętna dzienna: $+23.73^{\circ}\text{C}$. 1 sierpnia, najniższa zaś -17.13°C . 26 grudnia. Najcieplejszy miesiąc w roku był lipiec, z przeciętną mies. ciepł. $+19.06^{\circ}\text{C}$.; oprócz tego: sierpień $+16.07^{\circ}\text{C}$.; czerwiec $+15.00^{\circ}\text{C}$., wrzesień $+14.24^{\circ}\text{C}$., maj $+12.42^{\circ}\text{C}$. Najzimniejszy miesiąc był styczeń -6.33°C .; po nim luty -6.04°C ., grudzień -5.22°C ., marzec $+0.08^{\circ}\text{C}$. Przeciętna ciepłota zimy: -4.15°C . (z 15 lat przeciętna -4.10°C .). Przeciętna ciepłota wiosny: $+6.79^{\circ}\text{C}$. (z 15 lat: $+7.15^{\circ}\text{C}$.). Przeciętna ciepłota lata: $+16.71^{\circ}\text{C}$. (z 15 lat: $+17.40^{\circ}\text{C}$.). Przeciętna ciepłota jesieni: $+7.70^{\circ}\text{C}$. (z 15 lat: $+7.59$). Dni z przeciętną ciepłotą poniżej 0° było 94 (z 15 lat: 94.1). Ostatnia przeciętna ciepłota dzienna poniżej 0°C . przypadła 22 marca. Pierwsza przeciętna ciepłota dzienna poniżej 0°C . przypadła 27 października. Dni mroźnych było 168 (z 15 lat: 159.5). Ostatni przymrozek przypadł 23 maja. Pierwszy szron okazał się 25 września. Pęknięcie lodów na Hornadzie 18 marca. Ostatni śnieg pod Nową Wsią znikł 10 kwietnia. Pierwsze pługi w polu 4 kwietnia. Początek sianozęci 22 czerwca. Początek żniw (żyto) 1 sierpnia. Przeciętne ciśnienie powietrza roczne 722.12 mmt. (z 15 lat 720.84 mmt.). Najwyższy stan barometru: 738.06 mm. 27 lut.; oprócz tego 734.47 mmt. 1 marca, 734.36 mmt. 25 stycz., 733.34 mmt. 26 paźdz. Najniższy stan barometru: 704.68 mmt. 11 paźdz.; oprócz tego 705.33 mmt. 7 stycznia, 708.35 mmt. 24 grudnia, 709.62 mmt. 19 sierpnia. Najwyższe przeciętne ciśnienie miesięczne: 728.97 w lutym, 725.36 w styczniu, 724.06 w lipcu. Najniższe ciśnienie miesięczne 718.42 w grudniu, 719.18 w listop., 720.00 w maju. Przeciętne roczne zachmurzenie: 5.46 (z 15 lat: 5.49). Najpogodniejszym miesiącem był kwiecień z 3.99 przec. zachmurzeniem i 10 dniami pogodnymi, potem lipiec z 4.02 przec. zachm. i 10 dniami pogodnymi; sierpień z 4.54 przec. zachm. i 10 dniami pog.; styczeń z 4.80 przec. zachm. i 12 dn. pog. Pochmurne miesiące: październik z 7.18 przec. zachm. i 18 dniami pochmurnymi, grudzień z 6.81 przec. zachm. i 13 dni pochm., listopad z 6.56 przec. zachm. i 12 dni pochm. Całkiem pogodnych dni było 85 (z 15 lat: 70.1). Całkiem pochmurnych dni było 111 (z 15 lat: 101.6). Dni z opadem było 151 (z 15 lat: 153.5). Deszcz padał w 104 dniach (z 15 lat: 110.2). Śnieg padał w 42 dniach (z 15 lat: 37.4). Śnieg i deszcz pa-

dał w 5 dniach (z 15 lat: 5·4). Ostatni śnieg spadł w dolinie 19 kwietnia. Pierwszy śnieg spadł w dolinie 16 października. Roczny opad 613·2 mmt. (z 15 lat: 655·5 mmt). Najsilniejszy opad w 24 godzinach 34·8 mmt. 11 paźdz. Największy śnieg w 24 godz. 30·5 mmt. 18 marca. Największy miesięczny opad: maj 100·4 mmt.; sierpień 86·6 mmt., paźdz. 75·2 mmt., grudzień 61·8 mmt. Najmniejszy miesięczny opad: luty 11·7 mmt., kwiecień 16·8, listopad 22·0, czerwiec 31·8 mmt. Opad w miesiącach zimowych 157·9 mmt. (z 15 lat: 86·2 mm.), wiosennych 177·4 mmt. (z 15 lat: 157·6), letnich 174·8 (z 15 lat: 258·6 mmt.), jesiennych 143·5 (z 15 lat: 146·2). Dni z całkowitą lub częściową mgłą było 66 (z 15 lat: 80·6). Najwięcej mglistych dni było 12 w list., 10 w maju, po 8 w lut., paźdz. i grudniu, po 6 w styczniu i lipcu. Dni z burzami było 22 (z 15 lat: 22·6). Pierwsza burza 25 kw., ostatnia 19 września. Grad z deszczem 17 maja. Krupy w styczniu 7, w lutym 5, w marcu 4, w grudniu 8 razy spostrzeżono. Rok 1887 okazał roczną ciepłotę o $\frac{1}{2}$ C. niższą, niż przeciętna z 15 lat ($+6\cdot96^{\circ}$ C.); najbardziej zbliżył się do 1875, z ciepłotą $+5\cdot51^{\circ}$ C. Rok 1887 miał wiele podobieństw do r. 1879, w którym już 16 paźdz. spadły wielkie śniegi, a 17 paźdz. dzienna ciepłota wyniosła $-0\cdot27^{\circ}$ C. Oprócz tego r. 1879 dał bardzo zimny grudzień ($-11\cdot95^{\circ}$ C.). Zupełnie podobne zjawiska zaszły w r. 1887, bo 25 października spadły również wielkie śniegi, a dnia 27 paźdz. dzienna ciepłota wyniosła $-2\cdot13^{\circ}$ C. Niemniej w grudniu ciepłota malała coraz bardziej, dochodząc w styczniu 1888 najwyższego szczytu. Zima r. 1887 była normalną, z ciepłotą $-4\cdot15^{\circ}$ C. (z 15 lat przeciętna $-4\cdot10^{\circ}$ C.). Trwała od 22 paźdz. 1886 do 22 marca 1887. Wiosna okazała temperaturę niższą o $\frac{1}{2}$ C. od przeciętnej. Najzimniejsza wiosna była r. 1875, miała $4\cdot86^{\circ}$ C. Lato chłodne; lecz zimniejsze lato było r. 1884, o $+16\cdot19^{\circ}$ C. przeciętnej ciepłoty. Za to jesień r. 1887 była cieplejsza. Wymieniamy tu zanotowane nienormalne zjawiska klimatyczne na Ś. R. 1241 kwitnęły drzewa w maju, a w maju były dojrzałe trzecie. R. 1287 w grudniu w czasie Bożego Narodzenia kwitnęły drzewa, a dziewczęta ustrojone w polne kwiaty szły do kościoła. Roku 1289 zima była tak ciepłą, że ptaki niosły się w zimie i wyprowadzały młode, a młodzież używała kąpeli rzecznej. R. 1340 Boże Narodzenie było również ciepłe, ale za to karawał 1341 był nader mroźny. R. 1478 i 79 panowały w zimie gwałtowne burze z piorunami i wiały ciepłe wiatry południowe. Roku 1582 i 88 drzewa pokryły się zielonością już w lutym. Rok 1641 był nader zimny, gdyż

6 sierpnia panowały silne mrozy; zmarzły owoce i plony polne, na halach zmarzło 150 koni i 2 pasterzy; śniegi wielkie. W 1740 r. panowały wielkie mrozy. W bieżącym stuleciu lata 1806, 1824, 1843, 1863 i 1872 przyniosły Boże Narodzenie z kwiatami i zieleniąjącymi łąkami. Najsilniejsze mrozy panowały w latach: 1812, 1829, 1840, 1855 i 1879. *Flody roślinne i zwierzęce.* Z klimatycznymi stosunkami Ś. stoją w ścisłym związku produkty tej ziemi. Konie w niemieckich gminach hodowane są po większej części rosłe; atoli u ludu słowackiego, przedewszystkiem w Magórze, są drobne, gdyż źle żywione i zawczasu używane są do zaprzęgu. Bydło w płn. Śpiżu ma mały wzrost, w płd. części Ś. woły mało się różni od węgierskiej rasy. W nowszych czasach hodowlę bydła podnosi spiskie towarzystwo rolniczo-gospodarskie przez przywóz szlachetnych ras i urządzanie wystaw gospodarczych. Owce i kozy zajmują pośrednie miejsce między wielką rasą węgierską a małą magórzańską. Nierogaczna podnosi się głównie w skutek krzyżowania z rasą angielską. Ważną rolę w gospodarstwie odgrywa pszczelnictwo, które dziś pomysłnie się rozwija. Według sprawozdania z r. 1886 trudniących się pszczelnictwem było 761, między nimi 57 księży, 74 nauczycieli; pni ogółem było 7924, między nimi przenośnych 1725, nieprzenośnych 5037, niewiadomego urządzenia 1162; pasieki te rozkładają się na 194 gmin, tylko w 30 gminach nie było pasiek. Rybołówstwo niegdyś pomysłne, dziś zaniedbane. Z płodów roślinnych najlepiej udaje się żyto i jęczmiona. Owies przemaga w okolicach górzystych. Pszenicę uprawiają tu miejscami. Uprawa lnu od kilku lat bardzo się podniosła. Właściwym Ś. płodem roślinnym jest groch, bardzo ceniony i poszukiwany. Uprawa ziemniaków jest powszechną. Owoce udają się, mianowicie około Lewoczy; jabłka, gruszki, małe śliwki i wiśnie, rzadziej trzecie. Odpowiedni jest tutaj klimat do uprawy kapusty, sałaty, rzepy i innych jarzyn. Lasy i zręby dostarczają jadalnych jagód i grzybów. Z jagód rosną: *Fragaria vesca*, *Rubus idaeus*, *R. caesius*, *Vaccinium myrtillus*, *V. vitis idaea*, *Ribes rubrum*, *R. grossularia*. Z grzybów jadalnych: *Agaricus deliciosus*, *Cantharellus cibarius*, *Clavaria flava*, *Morchella esculenta*, *Tuber cibarium*. *Fauna.* Między drapieżnikami zwierzętami Ś. pierwsze miejsce zajmuje niedźwiedź, wyrządzający w Tatrach niekiedy znaczne szkody; rzadszy jest wilk; ryś przybywa na Ś. do lasów beskidzkich z okolic dalej na wschód położonych; w trzecim dziesiątku lat tego wieku ubito jednego w lasach lubickich. Również rzadkim jest borsuk; tem czę-

ściej napotyka się lis tak w Tatrach jak na Podhalu spiskiem. Kuna leśna czyli smrekówka, sarny i zające są dość pospolite. Kozica zaś i świstak tylko w Tatrach. Z drobniejszych: krety, jeże, tchórze, gronostaje, łaski, wiewiórki, pilchy, norniki, dość pospolite na całym Śpiżu. Z ptaków drapieżnych są: puchacz, orzeł, bielik i zyz. Nad potokami przebywa kordusek i pliszki; na stromych ścianach skał szuka żywności krasnopiórny mentel. W kniejach lokują się z wiosną na hamiskach głąszec i jarząbek; po miejscach podmokłych żeruje słomka. W limbinach gospodarzy orzechówka. Po łąkach ugania się siwarnik, wróbel skalny i gazda szalaśny aż po turnie. Płazów mało: żmija, padalec, kilka żab i salamandra. Z ryb stałych są: głowacz, strzeble, tudzież pstragi, posuwające się dość wysoko; na Podhalu głównie lipień. Ze zwierząt bezkręgowych występują najliczniej owady, po nich pająki, już to właściwe reglom, już też znajdujące się w innych krainach. Ozdobą regli jest motyl Apolo i granatowy ślimak (*Limax Schwabii* Ffld.). *Flora*. Ś. nie był dotąd naukowo zbadany co do flory. Są prace odnoszące się do pewnych tylko części Śpiżu, przedewszystkiem części półn. podtatrzańskiej i tatrzańskiej. W krainie lasów na płd. stokach Tatr występuje przeważnie świerk al. smrek (*Abies excelsa* DC.); wśród zrębów powyżej 1000 mt. n.p.m. pojawia się często modrzew (*Abies Larix* Lam.), wysuwając się bardzo często ponad górną granicę świerka do 1560 mt. n.p.m., wszakże tylko w pojedynczych karłowatych okazach. Między modrzewiami i świerkami przychodzi aż do wysokości 1230 mt. sosna (*Pinus silvestris* L.). Limba (*Pinus lembra* L.) była dawniej częściej i gęściej napotykana niż dzisiaj. Piękne to i pożyteczne drzewo zostało przez górali prawie wytępionem. Znaczniejsze płaty limbami zarosłe spotykamy w dolinie Staroleśniańskiej i na zboczach Sławkowskiego szczytu, jakoteż, ale rzadko, w dolinie Zimnej Wody. Uprawioną widzimy koło Szmeksu. Była dawniej w dolinie Mięgoszowieckiej koło Popradzkiego Stawu. Jodła (*Pinus Abies* L.) nie dochodzi 1000 mt. n.p.m. na Śpiżu; według Wahlenberga wznosi się miejscami do 1173 mt. w dolinie Kieżmarskiej. Powyżej Szczaw lubowskich (556 mt.) w drugim dziesiątku bieżącego stulecia znajdowała się olbrzymia jodła, 4 st. wied. nad ziemią miała 7 st. średnicy, 156 wysokości i 280 lat liczyła. Kosodrzewina (*Pinus Mughus* Scop.) występuje już powyżej 1330 mt. na znaczniejszych przestrzeniach. W mniejszych płatach i pojedynczych krzakami schodzi ona wszakże znacznie niżej, i tak np. poniżej wodospadu w dolinie Staroleśniańskiej, w Szmek-

ksie przy źródle Rajnera. Górna granica kosodrzewiny wynosi około 1900 mt. Na tej wysokości pojawia się ona prawie w całym paśmie Tatr, aczkolwiek tylko w pojedynczych, ledwie 30 cm. wysokich krzaczkach. Jałowiec (*Juniperus communis* L.) wszędzie pospolity. Brzoza (*Betula alba* L.) posuwa się w pojedynczych okazach w dolinach Zimnej Wody i Staroleśniańskiej do wys. 1570 mt. Buk (*Fagus silvaticus* L.) pojawia się tylko na wapieniu w Tatrach bielskich w pojedynczych, skarłowaciałych okazach do wysokości 1000 mt. Jawor (*Acer Pseudoplatanus* L.) tylko jako krzew w pobliżu Zielonego Stawu kieżmarskiego, ale olbrzymie okazy zachodzą się koło Jaworzyny Spiskiej. Niedługo stworzył prawdopodobnie obszerne lasy w dolinach Tatr, czego dowodem nazwy osad, dolin i potoków w tych górach. Z krzewów dość pospolite są okazy wierzby *Salix pentandra* L., *S. riparia* Willd., *S. Capraea* L. i *S. silesiaca* W. Ś., które wznoszą się do wys. 1500 mt., oprócz tego *S. aurita* L., *S. nigricans* Sm. i *S. myrtilloides*. Wiciokrzew *Lonicera nigra* L. na wys. 1000—1600 mt., jarząb *Sorbus aucuparia* L. na wys. 1000—1500 mt. w dolinie Staroleśniańskiej. Lasy wzgórzy między Ganowcami a Łuczywną okazują ten sam drzewostan; koło Hranownicy występuje dąb *Quercus sessiliflora* Sm.; tu również spotyka się bzy *Sambucus nigra* L. i *S. racemosa* L., następnie *Lonicera Xylosteum* L., *Ribes Grossularia* i *R. alpinum* L. tak na wapieniu, jak melafirze i piaskowcu. Z roślin naczyniowych skrytokwiatowych w krainie leśnej uwagi godniejsze są: *Equisetum pratense* Ehrh., *Polypodium Phegopteris* L. i P., *Dryopteris* L., *Woodsia ilvense* R. Br. (koło Łuczywny), *Scolopendrium officinarum* Sw., *Botrichium Lunaria* Sw., *B. matricariaefolium* R. Br.; z traw: *Calamagrostis littorea* DC., *C. montana* DC., *Sesleria coerulea* Ard., *Danthonia decumbens* DC., *Carex paradoxa* Willd., *C. stellulata* Good., *C. Polyrhiza* Wallr., *C. Oederi* Ehrh., *Scheuchzeria palustris* L., *Tofieldia calyculata* Wahlbg.; z roślin dalszych gromad: *Allium carinatum* L., *Corallorhiza innata* R. Br., *Gymnademium odoratissima* Rich., *Ophrys myodes* Jacq., *Goodyera repens* R. Br., *Thesium alpinum* L., *Petasites albus* Gaertn., *Doronicum austriacum* Jacq., *Cirsium eriophorum* Scop., *C. Erisithales* Scop., *Mulgedium alpinum* Less., *Hieracium saxatile* Jacq., *Campanula pusilla* Haenke, *C. carpatica* Jacq., *Primula longiflora* Allion., *P. auricula* L., *Corthusa Matthioli* L., *Soldanella alpina* L., *Falcaria Rivini* Host., *Libanotis montana* Crantz., *Atragene alpina* L., *Ranunculus montanus* Willd., *Aconitum moldavicum* Hogg., *Hesperis matronalis* L., *Biscutella lae-*

vigata L., *Drosera rotundifolia* L., *Alsine laricifolia* Whlbg., *Silene italica* Pers., *Myriophyllum verticillatum* L., *Potentilla inclinata* Vill., *Trifolium spadiceum* L. Kraina kosówki odznacza się już odmienną florą. Ta spotykamy rośliny rzadsze, jak *Salix hastata* L., *S. myrtinites* L., *Ribes petraeum* Wulf., *Woodsia hyperborea* R. Br., *Lycopodium alpinum* L., *Carex lagopina* Whlbg., *Lloydia serotina* Salisb., *Streptopus amplexifolius* DC., *Aster alpinus* L., *Erigeron atticum* Vill., *Gnaphalium Leontopodium* L., *Aronicum Clusii* Koch., *Centaurea Kotschyana* Koch., *Gentiana nivalis* L., *Bartsia alpina* L., *Pedicularis Hacquet* i Graf., *Primula minima* L., *Meum Mutellina* Goertn., *Gaya simplex* Gaud., *Conioselinum Ficheri* Winm., *Myrrhis odorata* Scop., *Rhodiola rosea* L., *Saxifraga hieracifolia* W. et K., *S. muscoides* Wulf., *Anemone narcissiflora* L., *Petrocallis pyrenaica* R. Br., *Draba tomentosa* Whlbg., *Kernera saxatilis* Rehb., *Hutchinsia alpina* R. Br., *Dryas octopetala* L., *Oxytropis montana* DC., *Hedysarum obscurum* L. Wreszcie w krainie dzikich turni: *Sesleria disticha* Pers., *Chamorchis alpina* Rich., *Salix herbacea* L., *Oxyria digyna* Camp., *Senecio abrotanifolius* L., *Saussurea alpina* DC., *S. Pygmaea* Spreng., *Hieracium glanduliferum* Hoppe, *Gentiana glacialis* Vill., *G. frigida* Haenke, *Ranunculus glacialis* L., *R. pygmaeus* Whlbg., *Dianthus glacialis* Haenke, *Geum reptans* L. *Plody kopalne.* — *Górnictwo.* Między płodami górnictwami, w które Ś. obfituje, występuje dziś przedewszystkiem chalkopiryt (iskrzyk miedzi), tetraedryt (błyszcz szary), zawierający miedź i srebro, tetraedryt zawierający rtęć, piryt (iskrzyk żelaza), antymon, żelaziaki (ruda żelazna), rtęć i cynober. Górnictwo rozwinęło się tu bardzo wcześnie. Prawdopodobnie przed przybyciem i osiedleniem się Sasów niemieckich trudniła się ludność tutejsza dożywaniem kruszców i ich przetapianiem. Właściwe atoli górnictwo zakwitło po przybyciu osadników niemieckich, wspieranych przez królów. Osadnicy niemieccy, którzy w dolinie Gielnicy, na obszarze 12 mil kwadr. się rozsiedli i jedynie górnictwem trudnili, różnią się nie tylko od Sasów siedmiogrodzkich, ale także od pobratymców swoich Sasów spiskich, którzy znowu przeważnie zajmują się przemysłem, rolnictwem i handlem; oprócz tego tworzą górnicy spiscy jeszcze dzisiaj oddzielną grupę, różniącą się nie tylko historycznym rozwojem, lecz także wybitnie imionami osób, narzeczem, sposobem budowania domów, ubiorem, obyczajami i zwyczajami, sposobem życia, bogactwem pieśni sobie właściwych. Już za czasów małoletności Gejzy II († 1161), przez jego matkę Helenę r. 1143 osadnicy

niemieccy sprowadzeni, trudnić się mieli górnictwem w Karpatach. Andrzej II, który r. 1209 nadał Henrykowi Brodatemu, w celu karczowania i obrabiania metalów, lasy karpackie, zatwierdził przywilejem z r. 1222 nie tylko prawa szlachty, lecz także swobody i przywileje swoich gości (hospites), tj. przybyszów, między nimi także niemieckich górników. Za Beli IV (1235—1270) podniosło się górnictwo podkarpackie do tego stopnia, że r. 1258 udzielił król ówczesnemu hrabi Sasów spiskich Gobelinowi i jego bratu Hermanowi płat ziemi, wynoszący 4 watry (po 120 mr.), koło Nadasdu (Nadás, Nadost, na Liptowie) za roczną upłatą ówierci grzywny złota. Tenże król r. 1264 nadał górnikom, nad rz. Gielnicą zamieszkałym wszelkie przywileje założenia wolnego miasta górniczego. W tym też czasie powstaje miasto Gielnica, które jest kolebką górnictwa na całym wschodnim Śpiżu i zachod. Węgrzech. Około tego miasta powstawały sąsiednie osady. Dzieje Gielnicy (ob.) wiążą się ściśle z historią górnictwa spiskiego. Obecnie starostwo górniczne rezyduje w Nowejwi Spiskiej, a w Gielnicy komisaryat górniczny. Czynne są kopalnie w następujących osadach: Folkmar (5 kopalni), Gielnica (106), Helcmanowce (32), Jakłowce (2), Kluknawa (6), Kojaszów (5), Krompach (14), Margeczany (1), Markuszowce (2), Mikuszowce (2), Mniszek (8), Nowawieś Spiska (151), Opaka (1), Poracz-Kotterbach (12), Prakendorf (7), Słowinka (74), Smolnik (44), Swedor (12), Stelbach (2), Starewody (1), Sztoś (7), Szwabowce (1), Tepliczka (4), Wondrysel (8), Zawadka-Brudt (24), Zakarowce (29), razem 558 kopalni. W r. 1876 dostarczyły: a) chalkopirytu czyli iskrzyku miedzi: Mniszek (2 góry)— 905 klg., Gielnica (25)— 329,948, Helcmanowce (17)— 25,425, Nowawieś (25)— 629,515, Kluknawa (1)— 1102, Kojaszów (1)— 22,445, Poracz (5)— 22,847, Prakendorf (4)— 8516, Smolnik (10)— 598,804, Swedler (2)— 651, Stelbach (1)— 1241, Słowinka (41)— 18,460, Tepliczka (2)— 400,307, Zawadka (5)— 99,499, razem w 141 górach 2,159,865 klg.; b) błyszczu szarego, t. j. miedzi i srebra: Gielnica (16 gór)— 224,894 klg., Helcmanowce (4)— 3127, Kojaszów (1)— 209, Krompach (1)— 3782, Prakendorf (1)— 745, Smolnik (1)— 301, Starewody (1)— 73, Stelbach (1)— 741, razem w 47 górach 566,185 klg.; c) błyszczu szarego z rtęcią: Poracz-Kotterbach (9 gór)— 1,370,820 klg., Zawadka (1)— 13,373, razem w 10 górach 1,384,193 klg.; d) rudy żelaznej (żelaziaku): Mniszek (1 góra)— 352,602 klg., Starewody (1)— 4100, Nowawieś (20)— 5,331,233, Mikuszowce (1)— 72,750, Poracz (6)— 16,925,100, Smolnik (8)— 938,024,

Swedler (1)— 7655, Sztoś (1)— 16,802, Tepliczka (1)— 82,300, Wondrysel (1)— 57,300, Zawadka-Bindt (9)— 24,408,152; razem w 50 górach 50,196,018 klg.; e) antymonu w Smolniku (6 gór)— 37,000 klg.; f) pirytu w Smolniku (3 góry)— 25,696,359 klg.; g) rtęci i cynobru: w Gielnicy (2 góry)— 2603, Żakarcach (1)— 35 klg.; razem w 3 górach 2638 klg. Towarzystwo przedsiębiorców górniczych w Węgrzech górnych, z siedzibą w Nowejwsi Spiskiej, posiada huty: „Georgihuetten“ dla miedzi, niklu i kobaltu; „Phoenixhuetten“ dla miedzi i „Stefanshuetten“ dla miedzi, srebra i rtęci. Prywatną własnością jest Johannishuetten pod Nowąwsią Spiską dla miedzi; eraryjną zaś: Smolnik z 1 hutą dla miedzi i cementacji miedzi, jako też do wytwarzania siarkanu miedzi. Oprócz tego w Nowejwsi są kuźnie miedzi. Kuźnie żelaza znajdują się w Starejwodzie, Baszowcach, Mniszku, Jaworzynie Spiskiej, Krompachu, Hrabuszcach, Marienhuetten, Mathildenhuetten, Prakendorf, Śmizanach, Smolniku, Straconej, Wondryslu; wreszcie warsztaty dla drobnego przemysłu górniczego w niższej dolinie gielnickiej. *Przemysł, rzemiosła, handel.* Przybyłe Niemcecy wprowadzili na Ś. rękodzielnictwo, przemysł i handel. Stefan św. polecał gorąco synowi Emerykowi, aby obcy przybyłe w Węgrzech doznawali przyjaźnielskiego przyjęcia. Królowie: Stefan, Karol I, Ludwik Wielki, także Józef II starali się przyjąć w pomoc przemysłowcom i rękodzielnikom, popierając i uwalniając od podatków. Przez długie czasy przemysł i rękodzielnictwo pozostawały wyłącznie w rękach Niemców. Dopiero król Maciej osobnym statutem dopuścił inne narodowości do prowadzenia przemysłu i rękodzielnictwa, znosząc różnice narodowościowe. Roku 1331 złotnik magister Piotr (Peter) za panowania Karola I osiągnął godność podżupana i kasztelana spiskiego; następnie otrzymał wieś Jamnik i wyniesiony został do godności szlacheckiej. Jeszcze 1715 r. przybywający do Węgier rzemieślnicy i przemysłowcy uzyskiwali uwolnienie od podatków na lat 15; czuвано atoli nad tem, aby każdy z nich trudnił się tylko swym fachem. Zaprowadzono korporacje rzemiosł czyli cechy. W takich warunkach rzemiosła mogły się rozwijać. Tak np. r. 1605 w Lewoczy były cechy: kuśnierzy, krawców, piekarzy, konwisarzy, kotlarzy, garbarzy, stolarzy, bednarzy, rzeźników, szewców, białoskórników, kowali, ślusarzy, sukienników, kapeluszników, rymarzy i siodlarzy. W 1670 r., oprócz powyższych, znajdujemy: nożowników, iglarzy, kramarzy, stelmachów, ciżmarzy, płócienników (drelich). Garnarzy było bardzo mało; złotnicy istnieli w Lewoczy, jak

naś przekonywa kronika lewocka: „A. 1551 hat meister Hansz Kuehe ein Stadtkind und goldschmidt zu Neusohl zum ewigen gedechtniss und seinen vaterland zu ehre das grosse petschaft gemacht und der stadt verehret“. Oprócz tego przez XVI wiek była w Lewoczy sławna szkoła rzeźbiarska. W Kieżmarku spotykamy w tym samym czasie: garbarzy, białoskórników, rymarzy, siodlarzy, bednarzy, rzeźników, kuśnierzy, powróźników, krawców, murarzy, garnarzy, płócienników, szewców, ślusarzy, kowali i sukienników. Archiwum miejskie w Lipicy (Lubicy) posiada statuta cechowe, ale nowszej daty; i tak statut sukienników i płócienników z r. 1765; nowy statut sukienników, kowali, kuśnierzy i tkaczy z r. 1779; murarzy 1783—1871; rymarzy z r. 1802; skórników z r. 1824. W r. 1829 potwierdzono na nowo statuta szewców, kowali, rzeźników i bednarzy. Rok przedtem 1828 uzyskali krawcy zatwierdzenie statutu, którzy jeszcze r. 1844 mieli jednyny przywilej sporządzania „attyli, węgierskich spodni i kamizelek“. Najświeższej daty bo z r. 1832 jest w rzeczonym archiwum statut zjednoczonych zegarmistrzów, puszkarzy, ślusarzy i ostrogarzy. Podobne stosunki znajdujemy także w innych miastach spiskich. Najdawniejszy statut rzemieślniczy dla miast a głównie dla Soboty Spiskiej, Maciejowic, Wielkiej, Popradu i Strażec, tycający się cechu sukienników, rzeźników, krawców i szewców, pochodzi z r. 1551. Odnowił go r. 1654 Jerzy Lubomirski, później w latach 1688, 1698, 1725, 1746 (król August) tenże został uzupełniony i zatwierdzony. Prawo warzenia piwa posiadał każdy właściciel domu. Słynne było piwo z Hrabuszc. Za czasów polskich wprowadzono do miast gorzelnie; poprzednio wódki nie znano na Śpiżu. Lewocza słynęła z znakomitej miodosytni. W Twarożny wyrabiano serki, zwane „twarożnemi“; sprzedawano je w Kieżmarku. Ruszkinowce były siedzibą nożowników i znanem targowiskiem noży tu wyrabianych. Z pomiędzy wszystkich hrabstw Śpiż dostarczał najwięcej lnu i płócien. Jeszcze r. 1802 sprzedano tu surowej i półsurowej lnianki za 171,909 złr. Sprzedawano za granicę do 6 milionów łokci cienkiego płótna lnianego. W Kieżmarku słynęła farbiarnia, która rocznie 200—300,000 łokci płócien wysyłała do Pesztu i Debreczyna. Co do handlu utrzymywał Ś. stosunki z Wrocławiem, Lipskiem i Krakowem. Lewocza, dokąd Turcy z towarami przybywali, i Kieżmarek miały prawo składu towarów. Oprócz zwierząt jucznych, które ciągnęły przez Tatry, przełęczą pod Kopą, ułatwiały handel drogi i gościńce, łączące Temeszwar, Debreczyn, Marmarosch, Peszt ze Śpiżem,

a ztąd przez Lubowlę i Starawieś z Polską. Poprad, wpadający do Dunajca a z nim do Wisły, służył za komunikacją wodną, głównie do transportu wina. Pierwszą papiernię założył Samuel Spilenberger, fizyk lewocki, we wsi Teplicy r. 1613. R. 1644 istniały papiernie w Wielkiej i Drużbakach. R. 1723 papiernia popradzka dostarczała najlepszego papieru. Pierwszą drukarnię na Śpiżu założył Jan Breuer r. 1630 w Lewoczy. Istniała do połowy XVIII w. Następnie powstała drukarnia w Kieżmarku. Obok cechów zawiązywały się bractwa kościelne. Najdawniejsze bractwo „Bożego Ciała“ z r. 1402 w Lewoczy. Oprócz tego były bractwa „św. Trójcy“ r. 1513, „Wszystkich Świętych“ r. 1536, „św. Walentyna“ r. 1536. W Białej Spiskiej bractwo „św. Ducha“ r. 1637. Również stowarzyszenia były znane na Śpiżu. I tak w Nowejwsi Spiskiej r. 1664 kwitnęło towarzystwo muzyczne, w Kieżmarku r. 1647 towarzystwo obywatelskie. Niemalego znaczenia były towarzystwa strzeleckie: najdawniejsze w Kieżmarku 1510, w Podegrodziu 1582 i w Białej 1637. W 1752 r. 13 miast założyło spólną kasę asekuracyjną czyli towarzystwo ubezpieczeń od ognia. Dziś cały Śpiż jest pokryty siecią przeróżnych towarzystw i stowarzyszeń. Ważniejsze są: towarzystwo karpackie węgierskie, z siedzibą w Lewoczy; towarz. gospodarczo-rolnicze, z kółkami rolniczymi: w Białej, Nowejwsi, Mniszku, Łomnicy W., Huncowcach i Sławkowie; towarz. nauczycieli; zakład wsparcia wdów i sierot po nauczycielach; towarz. lekarzy i aptekarzy; towarz. strzeleckie: w Białej, Nowejwsi, Kieżmarku, Lewoczy, Popradzie i Smolniku; towarz. śpiewu: w Białej, Nowejwsi, Kieżmarku, Gielnicy, w Podegrodziu, Lewoczy, Lubicy, Maciejowcach, Popradzie i Smolniku; towarz. muzyczne w Maciejowcach; towarz. młodych górników w Mniszku; towarz. kasynowe w Wielkiej, Nowejwsi, Sobocie Spiskiej, Kieżmarku, Podegrodziu, Lewoczy, Lubicy, Maciejowcach i Wondryslu; ogródki dzieciinne: w Nowejwsi, Kieżmarku, Podegrodziu, Lewoczy i Popradzie. W Nowejwsi istnieją towarzystwa: pomologiczne, myśliwskie, upiększenia miasta; straże ochotnicze ognio- we: w Nowejwsi, Lewoczy, Kieżmarku, Podolińcu, z filiami: w Białej, Buszowcach, Popradzie, Wielkiej, Strażcach, Maciejowcach, Łomnicy W., Jarzębinie, Odorynie, Markuszowcach, Wierzbowie, Twarożnie, Ruszkinowcach, Podegrodziu, Wondryslu, Hrabuszycach, Gniazdach i Lubowli; towarz. pomologiczne w Lewoczy; bractwo żydowskie w Huncowcach; czytelnia we Włachach. Do zaokrąglenia obrazu przytoczymy ważniejsze zakłady przemysłowe spiskie: fabryka sukien

i koców: w Nowejwsi, Kieżmarku, Lubicy, Białej i Lewoczy; fabr. machin w Maciejowcach; młyny parowe w Betlanowcach i Nowejwsi; trzecie parowe: w Białej, Batyzowcach, Mniszku, Nowejwsi, Jakubianach, Łuczywnie, Osturni, Drużbakach i Swedlerze; przedziałnia w Kieżmarku; fabryka cygar w Smolniku; drukarnie: w Nowejwsi, Kieżmarku i Lewoczy; papiernie: w Nowejwsi, Popradzie i Drużbakach; krochmalnie: w Kieżmarku i Białej; szlifiernia granitów w Miegunszowcach; fabr. kamieni młyńskich i cementu w Kardolinie pod Białą; łomy kamienia wapiennego w Ganowcach, Podegrodziu i Drużbakach; wydobywanie torfu na gruntach Białej i Rokus; serownie: w Sobocie Spiskiej, Nowejwsi, Kieżmarku i Lendaku; fabr. octu: w Nowejwsi i Sobocie Spiskiej; wzorowe gospodarstwo, hodowla ryb i wyroby gipsowe w Nowejwsi; owocarnie: w Popradzie i Włachach; szlifiernia drzewa do wyrobu papieru w Jaworzynie Spiskiej. Instytuty pieniężne zawiązały się dopiero w naszych czasach. Są one następujące: popradzko-wielicka kasa oszczędności w Popradzie; 16 spiskich miast kasa oszczędności w Nowejwsi Spiskiej; lubowelsko-podoliniecka kasa oszcz. w Lubowli; 7 górniczych miast kasa oszcz. w Gielnicy; spiski bank kredytowy i centralna kasa oszcz. w Lewoczy; spisko-nowowiejskie towarzystwo oszcz., kredytowe i akcyjne w Nowejwsi; spiska kasa oszcz. w Lewoczy; Towarzystwo oszcz.-akcyjne pięciu górnych miast w Sobocie Spiskiej; własko-krompachskie towarz. oraz akcyjne w Włachach; kasa oszcz. w Podegrodziu; bankowo-akcyjne towarzystwo i kasa oszcz. w Kieżmarku. Najdawniejszą z tych instytucji jest kasa oszcz. w Lewoczy z r. 1843; najmłodszą kasa oszcz. popradzko-wielicka w Popradzie od r. 1873. Po koniec r. 1884 kapitał akcyjny tych zakładów wynosił: a) kasy oszcz. w Lewoczy 31500 złr., w Nowejwsi Spis. 31500, w Kieżmarku 100000, Podegrodziu Spis. 30000, w Gielnicy 30000, w Sobocie Spis. 30000, w Lubowli 50000, w Włachach 30000, w Popradzie 60000; b) w banku w Lewoczy 200000, w Kieżmarku 200000, w Nowejwsi Spiskiej 100000, razem 893000 złr. Wkłady wraz z procentami: a) w Lewoczy 875605, Nowejwsi 845586, Kieżmarku 762941, Podegrodziu 710058, Sobocie 346976, Lubowli 279788, Włachach 252077, Popradzie 610696; b) w Lewoczy 894409, Kieżmarku 693591, Nowejwsi 1,028,280 złr., razem 7,849,360 złr. *Szkoły.* Stefan św. zarządził, aby każde 10 wsi posiadały kościół i szkołę. To dało początek szkołom parafialnym. Najdawniejszą wzmiankę o nauczycielu na Śpiżu znajdujemy w kronice kościoła paraf. w Białej Spi-

skiej pod r. 1208. Kościół istniał tu już r. 1072. Szkołki takie istnieć musiały również przy klasztorze kieżmarskim, który służył już r. 1190, niemniej przy kościele św. Marcina w Kapitulie Spiskiej. Zwolna powstawały szkoły miejskie. Nauczyciele atoli podlegali bezpośrednio kościołowi, pełnili zarazem obowiązki organisty, kościelnego, dzwonnika itd. W XVII w. (1644 r.) słynęły szkoły w Kieżmarku, Lubicy, Lewoczy, Podegrodziu, Włachach, Białej, Nowejwsi i Sobocie Spiskiej, następnie w Maciejowcach (r. 1664), o której wspomina bardzo pochlebnie Buchholz. Za Józefa II powstały komunalne szkoły w Sobocie Spiskiej, Lubicy i Włachach, bez względu na wyznanie. W r. 1783 powstała w Lewoczy szkoła żeńska. Według planu z r. 1805 w szkołach miejskich uczono: nauki wiary i moralności w połączeniu z większym katechizmem, czytania i pisania w niemieckim i łacińskim języku większych zadań (listów, kwitów, obligacji, kontraktów i t. d.), arytmetyki (reguły trzech, ułamków, reguły spółki w zastosowaniu do praktycznego życia), łaciny z gramatyką i syntaktycznymi regułami, tłumaczenia i praktycznego mówienia po łacinie, elementarnych wiadomości z historii powszechnej i historii kraju rodzinnego, nauk przyrodniczych, technologii, ekonomii; w szkołach zaś wiejskich uczono religii i historii biblijnej, rachunków, czytania, pisania i historii naturalnej. Nauka rozpoczynała się 1 listopada, kończyła się na początku lipca. Zakładanie bibliotek szkolnych ludowych weszło w życie r. 1813. Według planu naukowego z r. 1841 szkoła ludowa dzieliła się na szkołę wiejską (landschule) i wydzieloną (buergerschule); pierwsze stanowiły przygotowanie dla drugich. W roku 1848 zniesiono tak zwane lokacje uczniów. Prawie do dnia dzisiejszego obowiązuje zarząd organizacyjny z r. 1850. W hr. spiskim (r. 1880) było 235 szkół ludowych, między niemi 1 państwowa, 14 gminnych, 159 rzymsko-katolickich, 17 grecko-katol., 40 protest. i 5 żydow. W tych szkołach uczyło 350 nauczycieli; 26 w gminnych, 226 w rzymsko-katolickich, 20 w grecko-katolickich, 68 w protestanckich i 10 w żydowskich szkołach ludowych. Obowiązanych do szkoły dzieci od 6—12 lat było 21803, a od 13—14 lat 8277, razem 30080 dzieci. Uczęszczało zaś faktycznie: rz.-kat. 17470, gr.-kat. 4030, prot. 5871, żyd. 799; razem 28170; przeto 1910 dzieci, czyli 6%, usunęło się od szkoły. Suma pensyi wszystkich nauczycieli wynosiła 105814 złr., z której przeciętnie przypada na każdego po 302½ złr. (350 naucz.). Szkółek freblowskich było r. 1880 tylko 4: w Kieżmarku, Lewoczy, Gielnicy i Nowejwsi Spi-

skiej. Bibliotek szkół ludowych 29. Zakłady gimnastyczne znajdują się w 25 szkołach ludowych. Wyższe zakłady żeńskie są: biskupi i Koschary'ego instytut we Włachach, szkoły uzupełniające w Nowejwsi Spiskiej i Lewoczy; żeńska szkoła przemysłowa w Nowejwsi; tkacka szkoła w Kieżmarku. Z wyższych zakładów posiada Śpiż: 1 seminarjum filozoficzno-teologiczne w Podegrodziu, 2 seminaria nauczycielskie: w Nowejwsi i Podegrodziu, 4 gimnazya: w Lewoczy, Kieżmarku, Podolińcu (niższe), Nowejwsi, 1 szkołę realną w Lewoczy. *Podział kościelny.* Hrabstwo spiskie oprócz przeważnej części powiatu bańskiego (t. j. 17 gmin: Folkmar Mały i Wielki, Gielnica, Helemanowce, Jakłowce, Krompach, Krompach Szlach., Mniszek, Margeczany, Prakendorf, Smolnik, Smolnicka Huta, Starewody, Stelbach, Swedler, Wondrysel i Żakarowce) należy co do kościoła rz.-kat. do diecezji spiskiej, której siedzibą główną jest Spiska Kapituła. Oprócz Ś. obejmują diecezja hrabstwo liptowskie i orawskie i dzieli się na archidyaconat katedralny w Kapitulie Spiskiej i 15 dystryktów kościelnych: wlański, lubowelski, lewocki, szczawnicki, wielicki, kieżmarski, niedzicki i starowiejski (na Śpiżu), trzciański, namiestowski, podegrodzki i kubiński (na Orawie), wreszcie górno-liptowski, średnio-liptowski i dolno-liptowski (na Liptowie). Według szematyzmu diecezji spiskiej z r. 1878 było rz.-kat. 99415, gr.-kat. 11364, ewan.-augsb. 26636, helw.-kalw. 40, gr.-orient. (nieun.) 12714, izrael. 12714. Parafij rzymsko-kat. w diecezji spiskiej jest 86. Są one następujące: a) w *archidyak. katedralnym*: Spiska Kapituła (rok założ. paraf. nieznany, metryki od r. 1653), Podegrodzie Spiskie (założ. 1174); b) w *dyst. wlańskim*: Biacowce (1502), Brutowce (1787), Hrost (1740), Hruszów (1326), Kluknawa (1726), Polanowce (1397), Sławków Wyżni (1699), Słotwina (1712), Welbachy (około r. 1200), Włachy (1335), Repasy Wyżnie (1307), Żegra (1245); c) w *dyst. lewockim*: Abrahamowce (1383), Harhów (XIII w.), Harykowce (1809), Hnileczyk (1808), Nowawieś Spiska (XIII w.), Lewocza (1245), Markuszowce (1280), Odoryn (1292), Czwartek (1245), Śmiżany (1605), Zawada (1787); d) w *dyst. szczawnickim*: Hranownica (r. zał. niew., metr. od 1820), Stefanowce (1787), Hrabuszyce (r. zał. niew., metr. od 1703), Kubach (r. zał. niew., metr. od 1691), Letanowce (r. zał. niew., metr. od 1740), Łuczywna (r. zał. niew., metr. od 1742), Szczawnik (1809), Szwabowce (1248), Teplica (1389), Widernik (r. zał. niew., metr. od 1689), Wykartowce (1795); e) w *dyst. wielickim*: Batyzowce (1300), Wielka (1245), Ganowce (1308), Huncowce

(1247), Maciejowce (1231), Sobota Spiska (1245), Muellenbach (1246), Poprad (1245), Sławków Wielki (1245), Żakowce (1245); f) w *dyst. kieżmarskim*: Biała Spiska (1072), Buszowce (r. zał. niew., metr. od 1672), Twarożna (1226), Łomnica Krucza (r. zał. niew., metr. od 1768), Kieżmarek (1348), Lendak (1313), Lubica (1248), Majerka (1775), Wierzbów (1222), Ruskinowce (1264), Słowiańska Wieś (1424), Żar (1693); g) w *dyst. niedzickim*: Frankowa Wielka (r. zał. niew., metr. od 1750), Frydman (1073), Jurgów (r. zał. niew., metr. 1742), Kacwin (1278), Krem-pach Dunajewski (1278), Łapsze Wyżnie (1660), Ł. Niżnie (1274), Niedzica (1278), Trybsze (1769), Nowa Biała (1278); h) w *dyst. starowieskim*: Haligowce (1809), Hanuszowce (1236), Lechnica (1278), Leśnica (r. zał. niew., metr. od 1721), Matyaszowce (r. zał. niew., metr. od 1659), Starawieś (1200), Relów (1809), Rychwałd (przed r. 1400); i) w *dyst. lubowelskim*: Gniazda (1212), Hobgart (1315), Łomnica Mała (r. zał. niew., metr. 1682), Kołaczów (1809), Lubowla nowa (1308), Lubowla Stara (1222), Mniszek (1787), Podoliniec (1295), Druzbaki Niżnie (1303) i Toporzec (1292). Do tych parafii należy 104 gmin, z tych 62 mają kościoły rz.-kat. filialne, a mianowicie: Baldowce, Betlanowce, Daniszowce, Domianowce, Drawiec, Dubrawa, Druzbaki Wyżnie, Dworzec, Farkaszowce, Forbasy, Forberg, Gierlachowce, Gibel, Granastów, Grancz, Hafka, Harnutowce, Harkowce, Hiaszowce, Jabłonów, Jamnik, Janowce, Jaworzyna, Kiszowce, Kolbach, Kolcza, Kolinowce, Kończany, Korytno, Kottelbach, Krawiany, Kryg, Krzyżowa, Kurymiany, Lewkowce, Lengwart, Łuczka, Maciejowce, Małdur, Miękusowce, Nowa Leśna, Ordzowiany, Pawlany, Poduchnica, Podsa-dek lubowski, Pongracowce, Rokusy, Roszkowce, Rychnawa, Staroleśna, Szuniawa Wyżnia, Sz. Niżnia, Św. Andrzej, Św. Jurskie, Strażce, Strażka, Tomaszowce, Tepliczka, Ułoża, Wyborna, Witkowce, Wojkowce. Oprócz tego w pow. bańskim są par. rz.-kat., należące do dyecezyi rożnawskiej: Gielnica, Jakłowce, Krompach, Mniszek, Smolnik, Smolnicka Huta, Swedler, Wondrysel. Katolicy obrz. greckiego podlegają biskupstwu gr.-kat. w Preszowie. Parafie gr.-kat. spiskie są: Helmanowce, Hodermark, Jakubiany, Jarzębina, Kamionka, Kajsów, Krempach Lubowski, Lipnik Wielki, Olszawica, Osturnia, Poracz, Repasy Niżnie, Słowinka Niżnia, Sulin, Toryska, Zawadka. Należą do nich osady: Bratowce, Folwark, Gielnica, Granastów, Nowawieś Spiska, Kottelbach, Nowa Leśna, Lewocza, Lubowla Stara, Podprocz, Praken-dorf, Św.-Jurskie, Słowinka Wyżnia, Tepli-

czka i Wondrysel. Kościół nieunicki obrz. greck. należy do metropolii w Karłowcach, biskupstwa w Budzynie, a dyecezyi w Św. Andrzeju (Szent-Endre), w pow. peszteńskim. Ewangielicy wyzn. augsb. mają parafie: Batyzowce (r. zał. 1681), Biała Spiska (1784), Forberg (1802), Gielnica (1784), Kieżmarek (1533), Krompach (1787), Lewocza (1825), Lubica (1778), Łomnica Krucza (1818), Ł. Mała (1785), Ł. Wielka (1784), Majerka (1835), Maciejowce (1787), Mniszek (1789), Muellenbach (1543), Nowawieś Sp. (1790), Podegrodzie Sp. (1794), Poprad (1835), Ruskinowce (1573), Słowiańska Wieś (1861), Sławków Wielki (1786), Smolnik (1785), Sobota Spiska (1777), Strażce (1784), Swedler (1784), Szabowce (1806), Toporzec (1768), Twarożna (1763), Wielka (1816), Wierzbów (1784), Włachy (1783), Wondrysel (1785), Żakowce (1792). Gminy z kościołem filialnym są: Buszowce (1818), Filice (1878), Gierlachowce (1800), Hranownica (1857), Huncowce (1853), Iliaszowce, Kryg (1833), Krzyżowa (1867), Łuczywna (1815), Małdur (1819), Miękusowce (1839), Nowa Leśna (1792), Podlechnica, Rokusy (1801), Stara Leśna (1820), Stefanowce, Stary Majerz (1808), Stwoła (1870), Św. Jurskie (1863) i Wyborna (1833). *Klasztory*. Kronika spiska podaje, że r. 1190 istniał klasztor żeński w Kieżmarku, r. 1222 klasztor w Huncowcach, r. 1288 w Drawcu i Gielnicy, a r. 1261 w Strażce. Klasztor w Szczawniku powstał r. 1216, według Bardosy'ego r. 1222. Byli tutaj cystersi. W r. 1543 zajął Maciej Loboczy z Kieżmarku opactwo to wraz z dobrami; w r. 1572 nabył je od Olbrachta Łaskiego Stanisław Thurzo za 7420 fl. Z rąk Thurzów przeszły dobra opactwa szczawnickiego na własność rodziny Tököly'ch. Ze zburzonego klasztoru, rozpoczął już Łaski, a potem Stefan Tököly budować twierdzę, nad której bramą wjazdową znajdował się napis: „Domum hanc a fundamentis erectam perfici curavit Stephanus Tököly de Kesmark Anno Dni 1619“. W r. 1674 dostały się te dobra w ręce fiskusa, od którego nabył je r. 1689 Jerzy Széchenyi, arcybiskup ostrzyhomski, za 60000 zlr. i przeznaczył na fundacyą kolegium jagierskiego. Dziś należą do dóbr biskupstwa spiskiego. W Drawcu był (od 1288 r.) klasztor krzyżaków św. Grobu jerozolimskiego; istniał do r. 1555. Klasztor kartuzów w Lapis refugii pod Hrabuszcami (ob.) powstał na początku XIV w. a legł w gruzach r. 1534, odkąd się już nie podniósł; r. 1543 został zakon całkiem rozwiązany. Oprócz tego mieli kartuzi drugi klasztor w Lechnicy, tak zwany „Czerwony Klasztor“ (ob.), założony r. 1319; kartuzi siedzieli tu do r. 1563, poczem klasztor wraz

z dobrami swemi zostawał w prywatnych rękach, aż r. 1699 nabył je biskup nitrzański Władysław Matyaszkowski z Markuszowic. Tenże biskup r. 1705 sprowadził tutaj kamedułów, ale już r. 1781 Józef II zakon rozwiązał. Od r. 1870 Czerwony Klasztor wraz z dobrami jest własnością grecko-katolickiego biskupstwa w Preszowie. Z dawniejszych klasztorów wspomnienia godnym jest klasztor benedyktyński w Stwole (Stola), założony r. 1314, upadł na początku XV w. R. 1433 na górze św. Michała pod Kieżmarkiem znajdował się jeszcze silny budynek klasztorny, który zajęli husyci. Z klasztorów dziś istniejących wymieniamy: klasztor bonifratrów w Podegrodziu Spiskim, założony r. 1396; pijarski w Podolińcu, założony r. 1642 przez Stanisława Lubomirskiego. Klasztor lewocki zajmowali pierwotnie (w XIV w.) franciszkanie, potem luteranie, następnie jezuitci, po nich nastąpili minoryci, wreszcie norbertanie. Dziś w budynkach klasztornych mieści się rządowe gimnazjum wyższe. Najmłodszym jest klasztor minorytów, założony r. 1672 przez hr. Stefana Csáky'ego w Czwartku, dotąd istniejący. *Stosunki kościelne.* Dopóki Śpiż należał do Polski (do r. 1108), tworzył on część dyecezyi krakowskiej. Roku 1108 Bolesław Krzywousty, zawierając przymierze z Kolumanem, królem węgierskim, córkę Judytę zaślubił królewiczowi Stefanowi, dając jej w posagu ziemię spiską, która po śmierci królowej wrócić miała do Polski. Choć Ś. nie powrócił do Polski, jednak ustąpiona część pozostała nadal pod władzą biskupów krakowskich, a przedewszystkiem częścią polską z miastami: Lubowlą, Podolińcem i Gniazdami. Reszta Śpiżu otrzymała wkrótce odrębną duchowną jurysdykcję, którą nie tylko nad całym Śpiżem węgierskim ale i nad niektórymi przyległymi okolicami podkarpackimi wykonywał nie biskup, ale już w początkach XIII w. tak zwany proboszcz spiski (praepositus scepusiensis), mający przy sobie grono 12 kanoników, tworzące kolegiatę, która też jego wybierała. Uznawał on nad sobą tylko, jak inni biskupi, władzę arcybiskupa ostrzychomskiego, lecz miał we własnym obrębie zupełną władzę i atrybucje biskupie, co do ustanowienia beneficjów, poświęcenia kościoła, instytucji i destytucji kleru, odbywania wizyt kanonicznych, sądzenia spraw duchownych, wymierzania cenzur kościelnych, zwoływania synodów i t. p. Niejeden z tych proboszczów spiskich był kanclerzem państwa, a godność proboszcza spiskiego piastowali nieraz sąsiedni rzeczywiści biskupi obok własnej infuły. Nie przestając na węgierskiej części tego kraju, chciało rozciągnąć duchowną jurysdykcję i nad częścią polską, zwaną

w ówczesnych aktach „districtus podoliensis“. Powstały ztąd w XIII w. zatargi między biskupem krakowskim z jednej a arcyb. ostrzychomskim z drugiej strony, a brał w nich udział proboszcz spiski. Spór ten toczył się już za Wysława, bisk. krakowskiego († 1242), i trwał przeszło sto lat. R. 1235 Grzegorz IV wyznaczył komisarzy do załatwienia tego sporu. R. 1247, więc za Prandoty, Innocenty IV wyznacza znowu dziekana wrocławskiego do rozsądzenia tejże samej sprawy. Atoli za Jana Muskaty, Jakub, bisk. spiski, połowę dziesięcin z Podolińca i Lubowli odstąpił kapitulie spiskiej. Zatem za Nankiera, bisk. krakowskiego, Jan XXII nakazał Bartłomiejowi, przełożonemu klasztoru norbertanów w Czarnowasie na Szląsku, w sprawę tę wejrzeć i takową rozstrzygnąć. Wreszcie za Jana Grota, Protazy, następcę Bartłomieja w przełożeniu nad norbertanami w Czarnowasie, rozsądził sprawę na stronę bisk. krakowskiego, a ostrzychomskiemu kazano zapłacić 2200 grzywien wagi monety krak., po 100 grzywien za rok licząc, na rzecz bisk. krakowskiego, prócz kosztów procesu, na 175 grzywien obliczonych. Ale wyrok ten żadnego skutku nie osiągnął, a cały Śpiż bez wyjątku pozostał aż do XVII w. pod jurysdykcją proboszczów spiskich, mających pod sobą 24 parafii. Kiedy zaś w XVII w. część Śpiżu, z Lubowlą, Podolińcem i Gniazdami, wróciła pod jurysdykcję krakowską, niewiadomo. W r. 1204, a podług kroniki spiskiej r. 1248, proboszczowie 24 miast królewskich zawiązali między sobą „bractwo 24 parafii spiskich“ (fraternitas); ci wybierali z grona swego najstarszego wiekiem na seniora czyli dziekana, pod kierunkiem którego odbywali narady w sprawach kościelnych. R. 1298 odnowili swoje bractwo czyli związek w Czwartku. Na tem zgromadzeniu byli obecni proboszczowie 20 miast spiskich. Składano nasamprzód śluby, następnie wybierano urzędników kościelnych, rektorów i innych funkcyjaryuszów bractwa na rok jeden. Takich bractw było więcej na Śpiżu. Oprócz spiskiej kolegiaty u św. Marcina, istniały r. 1520 następujące bractwa: 1) bractwo 24 miast królewskich, 2) br. górnego Hornadu, 3) br. dolnego Hornadu, 4) br. lubowelskie, 5) br. niedzickie, 6) br. dolnego Popradu i 7) br. górnego Popradu. Do bractwa 24 miast królewskich należały: Lewocza, Kieżmarek, Nowawieś Spiska, Lubica, Biała Spiska, Ruskinowce, Wierzbów, Maciejowce, Sobota Spiska, Poprad, Wielka, Strażce, Podegrodzie Spis., Włachy, Welbachy, Daniszowce, Odoryn, Harykowce, Iliaszowce, Czwartek, Hrabuszyce, Wielki Sławków, Żukowce, Muellenbach. Proboszczowie 24 miast i pozostałe 6 bractw spiskich

płacili proboszczowi spiskiemu u św. Marcina w Spiskiej Kapitułe rocznie czynsz kościelny, tak zw. „cathedratium“, aż do r. 1674. Proboszczów spiskich brali często królowie węgierscy w obronę swoją i zatwierdzali ich prawa i swobody. R. 1274 uczynił to król Władysław IV na ich żądanie, toż samo r. 1297 Andrzej III, następnie r. 1419 i 1434 król Zygmunt, jako też Ferdynand I r. 1548 i 1557. W r. 1348 wyznaczył Klemens VI na prośbę korony węgierskiej komisją dla zbadania, czy nie należałoby ustanowić na Śpiżu osobnego biskupstwa. Lecz zamiar ten spełził na niczem. R. 1459 Pius II zatwierdził wszystkie wyjątkowe atrybucye proboszczów spiskich a Sykstus VI dał im r. 1474 prawo używania infuły i pastorału w obrębie ich jurysdykcji, wreszcie Leon X, lubo zrazu r. 1513 uchylił ich prerogatywy, potem 1515 r. znów je przywrócił. Siedzibą proboszczów spiskich była Spiska Kapituła ze wspaniałym kościołem św. Marcina i obszernym gmachem kolegiackim, tuż obok miasteczka Podegrodzia Spiskiego. Nosili oni tytuł „Praepositus ecclesiae S. Martini“ i używali własnej pieczęci. Szereg proboszczów spiskich poczyną się r. 1209. Jest on następujący: Adolf, r. 1209; Benedykt I, 1234; Maciej I, 1239—58; Benedykt II, 1259; Jan I, 1263; Mutmer, 1264—1281; Łukasz, 1282; Bartłomiej, 1283; Jakub, 1284—1301; Paweł, 1301—15; Henryk, 1316—1322; Jan II, 1323—47; Mikołaj I, 1347—1356; Benedykt III, 1357—79; Jan III, 1379—1382; Mikołaj II, 1382—92; Jerzy I, 1392—1405; Dominik, 1406—8; Jerzy II, 1408—1419; Jerzy III, 1419—1433; Jan IV, 1434—1464; Kaspar Back, 1464—93; Jerzy IV, 1494—1505; Władysław I, 1505—10; Jan V Horwat, 1511—44; Stanisław Varallyi, 1545—1548; Błażej Petervarady, 1549—60; Piotr Paulin, 1560—61; Jerzy Bornemissa, 1561—1584; Marcin Pethe, 1587—1605; późniejszych pomijamy. W r. 1776 podniosła Marya Teresa spiski kościół kolegiacki do godności katedry, a spiskie probostwo do godności biskupstwa spiskiego. Odtąd poczyną się szereg biskupów spiskich. Nauka Lutra poczęła się szerzyć na Śpiżu w pierwszej połowie XVI w. Jednym z pierwszych krzewicieli był niejaki Fischer, który ją głosił w Lewoczy, Nowejwsi i Swedlerze, lecz wkrótce pojmany, został strącony ze skały zamku w Krasnohorce. Drugim kaznodzieją i reformatorem był Jerzy Leutscher z Lewoczy, który nauczał w Lewoczy, Kieżmarku, Toporcu, Lubicy i Muellenbachu. Reformatorzy znajdowali poparcie u samych proboszczów spiskich i burgrabi zamku spiskiego. Tak Jan V Horwat z Łomnicy, proboszcz spiski (1511—44), obojętnie patrzył na odszczepieństwo duchownych

katolickich, pozwalał im się żenić i sam też r. 1544 pojął za żonę Agnieszkę Jorgelównę, Spiżankę. Również jego następca Stanisław Varallyi (1545—48) sprzyjał luteranizmowi. Silnego poparcia doznali protestanci spiscy od rodzin Thokoely'ch, Berzeviczy'ch, Palocsay'ów, Thurzów, Mariassy'ch i t. d. W 13 miastach Polsce zastawionych, protestantyzm też swobodnie się rozwijał. Do Białej Spiskiej przybył r. 1545 pierwszy proboszcz ewang. Laurenzius Quendel al. Terpilus; w Lubicy r. 1546 kaznodzieja Salomon Rogens, w Nowejwsi Spiskiej r. 1548 Jerzy Leutscher, r. 1555 Bogner z Lewoczy; w Włachach r. 1548 proboszcz Jakub Blasy z całą gminą przeszedł na protestantyzm; toż samo uczynił proboszcz Antoni Toperczer w Popradzie t. r. W Sobocie Spiskiej r. 1552 osiadł proboszcz ewang. Antoni Philadelphus, a w Wielkiej Grzegorz Filker. W tym samym czasie widzimy proboszczów ewang. w Wierzbowie, Twarożnie, Ruskinowcach, Maciejowcach i Strażach, tak że r. 1569 uważać należy reformacją na Śpiżu za zupełnie dokonaną. Dnia 26 paździer. 1569 r. członkowie bractwa odbyli zgromadzenie, na którym przyjęli wyznanie wiary ułożone przez proboszczów z Nowejwsi i Podegrodzia, a r. 1582 toż bractwo przyjęło wyznanie augsburskie i oderwało się od kościoła katolickiego, uznając jeszcze proboszcza spiskiego za przełożonego. Skoro r. 1587 proboszczem spiskim został Marcin Pethe (1587—1605), ówczesny proboszcz ewang. z Lewoczy i senior bractwa pozdrowił go na czele deputacyi w imieniu bractwa, składając mu zarazem bogate dary. Lecz Pethe, jakkolwiek przybiecał księżom swobodę i obronę, niezadługo obrócił się przeciwko nim, usiłując odebrać kościoły i ich z kraju wypędzić. Rozpoczęły się prześladowania. Jednak usiłowania te spełzły na niczem. R. 1606 zawarty pokój wiedeński zapewnił protestantom na pewien czas spokój. Lecz już r. 1616 (paźdz.) ówczesny proboszcz spiski Władysław II Hosszuthoty, wsparty od katolickich rodzin Esterhazy'ch i Csáky'ch, wypędził proboszczów ewang. z Gniazd, Druzbak i Hobgartu, dając kościoły napowrót w ręce katolików; toż samo r. 1638 wracają na łono katolickie gminy Biacowce, Hrabuszyce, Domaniowce i Czwartek, wypędzając protestantów, a r. 1639 Stefan i Andrzej Horwathowie, porzuciwszy protestantyzm za namową tegoż proboszcza spiskiego, wypędzili proboszczów ewang. z gmin: Frydmanu, Haligowiec, Kacwina, Krempachu Dunajckiego, Łapsz, Lechnicy, Niedzicy i Nowej Białej, przywracając kościoły katolickie; też samo dzieje się r. 1642 w Witkowcach, Welbachach i Hruszowie. Dalsze dzieło reakcyi katolickiej prowadził z pomyślnym

skutkiem proboszcz spiski Jerzy V Barsony (1663—75). R. 1671 (5 maja) odebrał on przemocą protestantom kościół i zabudowania klasztorne w Lewoczy, następnie w Huncowcach, wreszcie w Czwartku. W sierpniu wypędzono proboszczów ewang. z Odorynu, Jamnika i Hrabuszyce, a w listopadzie ze spiskich miast górniczych: Smolnika, Gielnicy, Swedleru, Mniszka i Sztosu. Jedynie w Wondrysłu pozostał kościół w rękach protestantów. W r. 1672 wrócili do katolików kościoły w Iliaszowcach, Żakowcach, Muellenbachu, Śmizanach, Harykowcach, Łomnicy Wielkiej, Farkaszowcach, Abrahamowcach, Hożelcu, Szwabowcach, Św. Andrzeju i Daniszowcach; r. 1673 w Szczawniku, Toporcu, Łomnicy Kruczej, Krygu, Buszowcach, Strażce, Łomnicy Małej, Św. Jurskiem i Kieżmarku, gdzie kościół i plebania oddał proboszcz spiski mnichom paulinom. W r. 1674 wypędzono przemocą protestantów z Lewoczy. Tegoż roku także w polskiej części Ś. nastąpił odbiór kościołów w Lubicy, Nowejwsi, Podegrodziu, Włachach, Białej Spiskiej, Sobocie Spiskiej, Wielkiej, Popradzie, Maciejowcach, Wierzbowie, Twaroźnie, Strażcach i Ruskinowcach; księży ewang. wypędzono a dobra ich skonfiskowano. Dla protestantów na Śpiżu zabłysła jeszcze raz gwiazda szczęścia za rozruchów Rakoczego. W skutek zwycięstw Rakoczego komisarze jego Emeryk Goergey, Jan Meltzer i Stefan Beeskeházy oddali r. 1705 protestantom kościoły w Kieżmarku, Huncowcach, Żukowcach i Łomnicy Wielkiej, lecz nie nadługo, bo r. 1708 w skutek zwycięstw cesarskich proboszcz spiski Jan Sigray wziął je napowrót w swe posiadanie. Nie obeszło się tu, mianowicie w Kieżmarku, bez rozlewu krwi. Za starosty spiskiego Henryka Bruehla (1763) ustały prześladowania protestantów; tenże, należąc sam do kościoła ewang., pozwolił protestantom budować kościoły, które zaczęły się od tego czasu wznosić a zwłaszcza po wydaniu patentu tolerancyjnego przez Józefa II. W ten sposób powstało dotąd parafii ewang. 33, oprócz tego jest 20 kościołów filial. Izraelici mają synagogi w gminach: Harchów, Huncowce, Jakłowce, Kieżmarek, Krompach, Lewocza, Lubowla Stara, Markuszowce, Nowawieś Spiska, Niedzica, Słowińska Wieś, Włachy. *Dzieje.* Obszar Ś. w II w. po Chr. zajmować mieli Gepidowie. W IV i V w. na płd. stokach Beskidów, może po Tatry, mieszkali Skirowie, którzy według Meynerta zbudować mieli zamek spiski (Podegrodzie Spiskie). Po przybyciu Węgrów do dzisiejszych ich siedzib, Borsu, jeden z wodzów Arpada († 907), zdobywszy zamek spiski, puścił się doliną Popradu aż na stronę północną. Na kilka wieków przedtem znajdujemy doliny Popradu, Wagu, Orawy i górnego Dunajca zaludnionymi. Na Liptowie nad Wagiem umieszczają geografowie Karpów, nad brzegami Popradu i górnego Dunajca Biesów, a na zach. od nich, między Tatrami i Wisłą, czyli między źródłami Hronu i Odry, Osów; przy połączeniu się Popradu z Dunajcem kładą starożytną osadę Asankę. Ludy te nie pozostawiły po sobie śladów. Żadna z obecnie istniejących osad na Ś. w dorzeczu Dunajca i Popradu nie sięga poza wiek XI. Anonim, pisarz króla Beli, najdawniejszy kronikarz węgierski, powiada, że Zoltan, wódz Węgrów, pradziad św. Stefana „fixit metas regni Hungariae ex parte Polonorum usque ad montem Tatur“. Tenże pisząc o Arpadzie, pierwszym wodzu Węgrów, ojcu Zoltana, powiada, iż on część Panonii zawojował „usque ad silvas Zepuz“. Z tego widać, że Węgrzy mający panowanie tylko aż do lasów spiskich, nie posiadali Śpiżu i jego okolic pod górami karpackimi. Kozmas praski w cytowanym przywileju Henryka IV cesarza (z r. 1085), w którym podane są granice diecezyi praskiej, powiada: „Inde ad orientem hos fluvios habet terminos, Bug scilicet et Ztir (Styr) cum Krakowa civitate provinciaeque cui Wag nomen est, cum omnibus regionibus ad predictam urbem pertinentibus, quae Krakowa est“. Dopiero potem pisze, jak taż sama diecezya rozciągała się do Węgier: „Inde Hungarorum limitibus additis usque ad montes quibus nomen Titri (Tatry)“. Z tego przywileju widać, że ziemia nad Wagiem należała do Polski, a zatem nie tylko Śpiż dzisiejszy, ale znaczna część Węgier, około rzeki Wagu. Zestawiając podania Boguła, Długosza, Miechowity i obcych, jak bezimiennego pisarza węgierskiego króla Beli, Kozmasa praskiego i innych, przychodzimy do przekonania, że cały dzisiejszy Śpiż, a nawet dalsze nad Wagiem części północnych Węgier, należały do państwa Chrobrego i przeszły, a przynajmniej obchodzący nas Ś., w ręce Bolesława Krzywoustego. Ten miał, jak podaje Boguła, zaślubić córkę swą Judytę z Kolomanem, synem króla węgierskiego, i dać mu w posagu Ś., ale tylko dożywotnio. Krzywousty jednak nie mógł wydać Judyty za Kolomana, syna ówczesnego króla węgierskiego, gdyż ten zowiąc się sam Kolomanem, nie miał syna tego imienia, ale z pierwszej żony synów: Stefana (ur. 1101), Władysława († 1112) i Mikołaja; z drugiej zaś żony Przecławy, córki Świętopełka, w. ks. kijowskiego, poślubionej r. 1104, lecz wkrótce odepchniętej, miał tylko Borysa. Z tego też powodu prostuje Długosz powyższe podanie Boguła i twierdzi pod r. 1108, że Judyta poślubiła Stefana, najstarszego syna Kolomana. Ale i to niemożliwą jest rzeczą,

gdyż Stefan po śmierci ojca (1113) objawszy r. 1114 tron, nie mógł być mężem Judyty, albowiem ta liczyła r. 1108 zaledwie cztery lata, a Stefan lat 7. Żaden z dziejopisarzy węgierskich nie wie o takim związku, podają oni, że Stefan pędził w młodości rozpustne życie i że stany dopiero skłoniły go r. 1121 do pojęcia żony, którą miała być według jednych córka Roberta Gwiskarda, króla Apulii, według drugich córka Henryka Stefalinga, hrabiego na Rietenburgu. A że nie miał z nią potomstwa, przeznaczył r. 1124 następstwo po sobie Borysowi, urodzonemu z księżniczki kijowskiej. Według Michała Horwatha (Gesch. d. Ungarn, 1851, t. I, p. 86) miał Stefan ożenić brata Borysa, przeznaczonego do berła, z Judytą, córką Bolesława, coby więc nastąpiło dopiero r. 1124 lub nieco później. Borys był przez matkę cioteczynem bratem Judyty i domniemanym następcą tronu węgierskiego. Lecz temu twierdzeniu przeczy fakt, że Borys pojął za żonę Greczynkę z domu Komnenów i żył z nią do swej śmierci († 1162). Mimo ciemności pokrywającej pierwotne dzieje Ś. i sprzeczności podań, pewną jest rzeczą, że od czasów Krzywoustego największa część tego kraju należała do Węgier przez trzy niemal wieki. Za Bolesława Krzywoustego spotykamy wiadomości o wyprawie jego r. 1132 do Węgier dla popierania Borysa, zakończonej klęską. Po śmierci Bolesława (1139) w Polsce zapomniano o Ś., podczas gdy panowanie węgierskie tam się ustalało. Północno-wschodnia część Ś., gdzie leżą miasta: Lubowla, Podoliniec, Gniazda, nie przestała należeć do Polski. Podoliniec nad Popradem powstał na mocy przywileju Bolesława Wstydlivego z r. 1244, którym nadał sołtystwo Podolin, wykarczowane, osadzone lecz spustoszone, sołtysowi Henrykowi. Ten ściągnął nowych osadników na prawie niemieckim; wzniesiono także kościół. Niedługo, może przy drugim napadzie Tatarów (1287), osada ta uległa spustoszeniu, przyczem kościół zgorzał ze wszystkim, co do niego schroniono. Zatem r. 1289 ks. Kunegunda temuż sołtysowi Henrykowi ponowiła dawniejsze nadania. Wacław czeski, król polski, obdarzył 1292 r. wójta Henryka nowemi swobodami, a ormiański arcyb. jerozolimski Bazyli 1298 r. wszystkim tym, coby się przyczynili do budowy kościoła N. Panny w Podolinu, nadał odpusty. Z tych faktów wnosić należy, że cały ten płat Ś. pozostał przy Polsce i należał do województwa krakowskiego, pow. sądeckiego, oraz do dyecezyi krakowskiej, podczas gdy reszta ziemi przeszła pod węgierską jurysdykcją duchowną. Część ta Ś. zwała się „districtus Podoliensis“. Była ona w rękach polskich za Łokietka. Ludwik węgierski, cho-

ciaż oderwał r. 1379 Ruś Czerwoną od korony, nie dopuścił się podobnego czynu co do Śpiżu. Jednakże po śmierci Ludwika († 1382) owa część Ś. była już 1384 r. w rękach węgierskich. Podczas bezkrólewia po zgonie Ludwika, kiedy z jednej strony panowie polscy ofiarowali w Koszycach koronę młodszej królownie Jadwidze, w Wielkopolsce zaś obwołano królem ks. Ziemowita mazowieckiego, mąż starszej córki Maryi, Zygmunt Luksemburczyk, roszcząc sobie z tego tytułu prawo do korony polskiej po teściu, wkroczył 1383 r. na czele 12000 Węgrów przez Ś., stanął obozem pod Sączem, zkradł wyruszył w Mazowsze, lecz niewiele wskórawszy, powrócił przed zimą do Węgier. Wahająca się królowa matka ociągała się długo z przysłaniem Jadwigi do Polski i wyprawiła Zygmunta na początku r. 1384 z wojskiem, aby dopóki, Jadwiga nie podrośnie, sprawował w jej imieniu rządy. Stanął więc w Lubowli, a w Sączu tymczasem zebrali się polscy panowie i posłali mu dobitne ostrzeżenie, aby wbrew woli narodu nie ważył się wkraczać w granice. Na żądanie pretendenta wyprawiono delegatów do Lubowli dla ustnego porozumienia się. Widocznie więc Lubowla i cały poza nią (ku Węgom) położony „districtus Podoliensis“ był wtedy w posiadaniu Węgrów, którzy musieli zająć go r. 1383. Jadwiga po usunięciu Węgrów z Rusi (1387), wyjechała w lipcu 1394 r. na spotkanie Zygmunta (już wtedy króla Węgier) aż do pogranicznego, od Śpiżu, zamku Rytra nad Popradem, przyjęła go z wielkimi honorami w Sączu i zawarła z nim ugodę „utwierdzającą spokojny stan obojga królestw“. Nie zmienił w tem nic traktat Jagiełły z Zygmuntem r. 1398, zapewniający im pokój na lat 16. Wszelako gdy Jagiełło r. 1410 gotował się do wojny z Krzyżakami, nie ufając Zygmunutowi, zarządził obronę granic Polski od Ś. Nie była płonna ta obawa, bo namówiony przez Zygmunta awanturnik Ścibor Ściborzycki wypadł ze Ś. przez Sromowce w Sądeckie, lecz tu pobity przez Polaków i pędzony pod Bardyów, cały hufiec swój postradał. R. 1412 rozciągnął Zygmunt i na Podoliniec przywileje miast spiskich, „ponieważ był mu zawsze wiernym w sporach z Polską“; oprócz tego zapewnił cystersom spiskim z dochodów Lubowli corocznie dwa postawy czeskiego sukna i beczkę śledzi. Tegoż samego roku zaciągnął Zygmunt, potrzebujący ciągle pieniędzy, pożyczkę od Jagiełły, który pobiwszy Krzyżaków otrzymał znaczne sumy namocy zawartego z nimi układu. Otóż Zygmunt wyprawia 1412 r. posłów, którzy proszą Jagiełłę w imieniu króla „aby mu pożyczył 40,000 kóp szerokich groszy praskich, a przyjął w zastaw ziemię spiską,

do Węgier należącą“. Król przychylił się do tego żądania i zawiadomił o tem Krzyżaków. Zygmunt zaś podpisał 8 listopada 1412 r. w Zagrzebiu układ odpowiedni. Według tego aktu otrzymał Zygmunt węgierski 37,000 kóp szer. gr. czeskiej waluty, a w zastaw oddał: „Zamek Lubowlę z miastem, miasto Podoliniec z zamkiem i włościami do nich należącymi, oraz z miastami i miasteczkami: Gniazda, Biała Spiska, Lubica, Wierzbów, Sobota Spiska, Poprad, Strażce, Włachy, Nowawieś Spiska, Ruskinowce, Wielka, Podegrodzie Spiskie, Maciejowce, Twarożna ze wszystkimi przyległościami, czynszami, pożytkami, dochodami, prawami, gruntami, łąkami, borami, barciami, rybołówstwem, sadzawkami, stawami, moczarami, wodami i biegiem rzek, młynami i tychże pożytkami, dąbrowami, sośninami, zaroślami, gajami, pustkami, ptasznictwem, łowiectwem, daninami zwyczajnymi i przygodnymi i wszystkim cokolwiek do nich pod jakąbądź nazwą lub tytułem zalicza się i należy“. Rzut oka na mapę Ś. pozwala ogarnąć całokształt tego zastawu. Oddane obszary nie tworzą ciągłej całości, ale cztery oddzielne grupy, z których jedna składająca się z Lubowli, Gniazda, Podolinia i Białej leży nad średnim Popradem, przytykając do Sadecczyzny, a więc na płn. od Kieżmarku; druga na pld. od tegoż w kierunku ku Lewoczy, obejmuje: Ruskinowce, Lubicę, Wierzbów, Strażce i Twarożnę; trzecia na zach. od Kieżmarku ku Tatrom: Sobotę Spiską, Wielką, Maciejowce i Poprad; czwarta wreszcie aż na pld. za Lewoczą obejmuje: Włachy, Podegrodzie i Nowawieś Spiską. Przy Węgrach zostały najznaczniejsze miasta: Lewocza i Kieżmarek z jedenastu mniejszemi, a węgierską granicą był nawet od płn. Dunajec pod zamkiem tejże nazwy naprzeciw Czorsztyna. Gdy dokument Zygmunta obejmował 16 miast, to zawsze, nietylko w polskich, lecz także w węgierskich i cesarskich późniejszych dokumentach, miasta w polskim zastawie będące nazywano: „XIII civitates scepusienses oppignoratae“. Uważano zatem Lubowlę, Podoliniec i Gniazda nie jako zastawione, ale za zwrócone Polsce. Z drugiej zaś strony, chociaż przy Węgrzech pozostało 13 miast, to tylko 11 z nich (to jest wszystkie prócz Lewoczy i Kieżmarku) jako należące do jurydykcyi węgierskich hrabiów spiskich zwano: „XI oppida ad arcem Scepusiensem pertinentia“. Powyższemu układowi z 8 listop. 1412 r. uczyniono obustronnie zadość dopiero z końcem r. 1412 i rozpoczęło się na Ś. panowanie polskie. Pierwszą czynnością Jagiełły był dyplom zatwierdzający dotychczasowe przywileje miast pod jego berko oddanych. Jak poprzednio Lubowla z okolicą, póki do

Polski należała, tak teraz wraz z nią wszystkie nowo nabyte miasta tworzyły starostwo niegrodowe. Miasta atoli w moc przywilejów miały własne prawodawstwo i jurydykcyę, same wybierały sędziów, a odkąd przeszły pod berko polskie, także osobnego hrabiego. Trzy razy do roku odbywały się zgromadzenia w Lubowli dla narady, wyborów, rozkładu i poboru wspólnego czynszu. Nie biorąc żadnego udziału w reprezentacyi Rzpltej, ludność zanosila wszelkie przedstawienia, prośby i skargi wprost do króla za pośrednictwem starosty i wysyłanych umyślnie delegatów. Starosta, chociaż niegrodowy, posiadał rozległą władzę i znaczenie na przestrzeni około 20 mil kwadr. Spisacy kronikarze mówią o tych starostach zowią ich często „Dominus seu Capitaneus XIII oppidorum“. Stolicą starostwa była Lubowla z zamkiem, gdzie, podobnie jak i na zamku podolinieckim, ustanawiali starostowie podstarościech, zwanych „Capitaneus castrensis“, których w kronikach mieszają nieraz ze starostami spiskimi. Obok czynszów składanych przez miasta do skarbu koronnego, mieli starostowie znaczne dochody z danin, własnych hamerni, papierni, młynów, pustych ogrodów i t. p. Dochody te, powiększające się z latami, uczyniły stwoskie spiskie jednym z najbogatszych w Polsce. Szereg starostów spiskich jest następujący: 1) Paweł Gładysz h. Gryf, 1412—22; 2) Zawisza Czarny z Grabowa h. Sulima, 1422—1428; 3) Piotr Szafraniec z Pieskowej Skały h. Starykoń, 1428—38. Za jego rządów Husyci dotarli r. 1431 i 1433 aż na Ś., zdobyli chwilowo Kieżmarek, pustosząc wszystko. Powstały również krwawe zatargi między Szafrancem a ówczesnym hrabią spiskim Stefanem Rozgony. Po śmierci Jagiełły żądał Zygmunt r. 1436 na zjeździe w Kieżmarku z polskimi pełnomocnikami (Zbigniew Oleśnicki) zwrotu spiskiego zastawu bez oddania długu, ale bezskutecznie. 4) Mikołaj Komorowski h. Korczak, 1440—53. R. 1440 Władysław Warneńczyk, potrzebując pieniędzy na poparcie walki z przeciwnem mu stronnictwem, oddał Zbigniewowi Oleśnickiemu w zastaw starostwo spiskie, graniczące z dobrami biskupimi Muszyną nad Popradem. Biskup przedstawił królowi Mikołaja Komorowskiego na starostwo spiskie. Podał go atoli król pod rozkazy Mikołaja Parenny, mianowanego starostą Śpiżu węgierskiego. Aktem datowanym w Budzynie w grudniu 1440 orzekł król, „że lubo 13 miast Polsce zastawionych, od czasu zastawu wybierało sobie osobnego hrabiego, to odtąd mają łącznie z innemi 11 miastami tamecznemi wybierać wspólnego wszystkim hrabiego, który ma rezydować w Kieżmarku, ale nie w Lewoczy.“

Stronnik Elżbiety Jan Giskra, korzystając z kłopotów Władysława, popierał gorąco w północnych Węgrzech sprawę królowej i Pogrobowca. Po uśmierzeniu opozycji nadał Władysław miastu Podolińcowi (1442 r.) przywilej składu towarów. 5) Jan Oleśnicki h. Dębno, 1453 — 62 (um. 1462 jako kaszt. lwowski i woj. ruski). 6) Przecław z Domaszyc, 1462—74 (?). W r. 1465 trafił Węgry oddział po wielkiej cześci z Polaków złożony, i zadał staroście węgierskiego Ś. Stefanowi Deakowi porażkę. Ten chcąc ją powetować na polskich miastach, napadł je i wymógł od nich haracz w kwocie 7000 dukatów. Starosta Przecław zamierzał pomścić tę krzywdę orężem, lecz powstrzymał go od tego krok Jan Jakub Dębiński, podskarbi koronny. Ówczesny król węgier, Maciej Korwin, uznawszy niesłuszność postępków swego starosty, przyrzekł zadość uczynienie i wyznaczył w tym celu zjazd w Bardyowie. Wskutek obustronnych pogranicznych najazdów zawichrzyły się stosunki Polski z Węgrami. Po krótkiej wojnie stanął w lutym 1474 między Maciejem Korwinem a Kazimierzem Jagiellończykiem w Starejwsi na Śpiżu pokój, którym między innymi zawarowano, że „zastaw 13 miast utrzymuje się i zatwierdza nadal w zupełności“. 7) Piotr Kmita Sobieński, 1478—1505. Wystawił on kaplicę czy kościół w Podolińcu i wyposażył własnym kosztem. R. 1494 był na zjeździe braci jagiellońskich, Władysława, króla węg. i czeskiego, Jana Olbrachta, polskiego, i królewiczów Frydryka, Aleksandra i Zygmunta w Lewoczy. 8) Stanisław Kmita, 1505—9 r. Król Aleksander, pożyczwszy od Stanisława Szafranca 3700 dukatów i nie mogąc ich zwrócić, pożyczził od Jana Jordana z Zakliczyna, kaszt. bieckiego i żupnika krakowskiego, któremu oddał król aktem z 4 marca 1506 r. w zastaw koronne dochody starostwa spiskiego. Dochody te od niego wykupił dopiero za Zygmunta I skarbnik, burgrabia i żupnik krakowski Jan Boner. 9) Andrzej Kościelecki h. Ogończyk, 1509—15. 10) Jan Jordan z Zakliczyna, 1515—22. 11) Piotr Kmita Sobieński, syn Stanisława, stłsty spiskiego, 1522—53. Roku 1526 hrabia spiski i siedmiogrodzki wojewoda Jan Zapolya został przez stronnictwo przeciwnie Austrii powołany na tron węgierski i rozpoczął zapasy z wybranym tam mało co później Ferdynandem I austriackim, bratem cesarza Karola V. Kmita sprzyjał Węgrzynowi, niósł mu czynną pomoc, zaś starostwo umiał ochraniać wśród wojennych zamieszek od najazdów. R. 1531 Zygmunt I zatwierdził swobody Lubowli, r. 1537 Podolińca wraz z jarmarkami i przywilejem składu towarów, 1539 swobody wszystkich XIII miast, a r. 1548 wszelkie prawa i przywileje plebanów, beneficjów duchownych i kościołów w obrębie onych miast istniejących. Za Kmitę wciśnięta się na S. reformacja. 12) Jan Boner z Balic, wykupił Śpiż z rąk Jordana, 1554—62. Odbudował on spalony zamek lubowelski r. 1555. Po śmierci Bonera starostwo zostało opróżnione. R. 1562 wydał Zygmunt August pismo królewskie (z 24 grud.), którym upomina urzędników spiskich, aby nie gwałcono praw i przywilejów miasta Gniazd, a r. 1563 (25 czerwca), bacząc na potrzeby XIII miast spiskich, poddanych polskiej koronie, udziela im wyjątkowe pozwolenie, wszystkie ich górnicze płody, stal, żelazo, bądź w rudach, bądź wyrobione, wszędzie w Polsce dowolnie sprzedawać, sól bocheńską gdziekolwiek nabywać i wszędzie bez żadnej przeszkody handel swe prowadzić. Lustracja r. 1564 nie wzmiankuje starosty, tylko podstarościch w Lubowli i Podolińcu. Powiada między innymi: „Od czasu kthorego XIII miasth krolom polskim w zasthawę prziszly, nie placzą, ani powinni widawacz wienchei czynssu do skarbu na trzy rathi thilko per aureos mille. Na kthorą summę raczil ym KJM. z przodky swoimi wolnoszczu y daniny z defalcatami, thak miasthom, iako pewnim osobom nadacz, kthorich wolnoszczu y darowizn summa uczini aureos fl. 744. Restarent ergo ad thesaurum in auro 2256. Są we Szpisszu dwa kliasiori Karthuzow, ieden Lapis refugii ku graniczy węgierskiej, drugi Lechnicza, graniczą z Czorsthinem nad Dunayczem, do kthorich krolowie polszczy pietate permoti, nadanie z zup Crac. bili uczinili“. 13) Maciejowski Mikołaj h. Ciołek, 1565—74, zajmuje stanowisko starosty już na początku r. 1565. Jestto żarliwy protestant. Pod jego opieką odbył się 26 paźd. 1569 synod ewangelicki dla ustanowienia i jednostajności nauki ewang. w spiskich zbiorach. Tegoż roku odbyła się lustracja starostwa, w której czytamy: „Phitany Groff y Richtarze z burgarzmy ze XIII miasth, the sprawy daly, ysz kiedy thy miasta przed zastawą bili in corpore 24 civitatum scepusiensium, thedy pod yednym Groffem Liwoockym bili, tamze (w Lewoczy) szye sądzily osobnym prawem swym, w kthorym y teras siedzą.“ 14) Jan Maciejowski, 1574—81, syn poprzednika, uciskał duchowieństwo tak katolickie jak protestanckie. 15) Wojciech Łaski, 1581—86, spadkobierca Kieżmarku i innych dóbr na Śpiżu, otrzymał starostwo od Jana Maciejowskiego za zezwoleniem królewskim. Z powodu wielkiej rozrzutności zastawił już r. 1571 swe majątności spiskie generałowi Janowi Rueberowi, a r. 1579 oddał je Sebastyanowi Toekoely'emu. W r. 1586

odstąpił starostwo napowrót Janowi Maciejowskiemu, który je objął ale nie nadługo. 16) Jan Maciejowski, 1586—87. Konfederacja warszawska, obmyślając w czasie bezkrólewia obronę granic Rzeczypospolitej, uchwaliła 7 marca 1587 osadzić zamek lubowski załogą i potrzebne na to pieniądze przesłać Janowi Maciejowskiemu. 17) Kasper Maciejowski, 1587 (sierp.)—91. Za niego arcyksiążę Maksymilian, brat Rudolfa II, przez stronnictwo Zborowskich obwołany królem polskim, pod koniec roku 1587 przez wodza węgierskiego Protopetrę zajął Lubowlę, w której osadzono jako komendanta Jakuba Dervissy. Za tym przykładem poszedł Podolińiec i reszta polskiego Śpiżu. Pobity 25 stycznia 1588 pod Byczyną i wzięty w niewolę arcyksiążę układowo będzińsko-bytowski (9 marca 1589) oddał 21 lipca t. r. Ś. Polsce. W r. 1591 Maciejowski odstępuje starostwo, za zezwoleniem królewskim, Lubomirskiemu. 18) Sebastyan Lubomirski h. Szreniawa, 1591—1613; odnowił zamek w Lubowli, a w Krakowie zbudował w rynku gmach okazały, „spiskim pałacem” zwany. Wyjednawszy u Zygmunta III już r. 1605 pozwolenie przekazania Ś. synowi, zmarł 20 lipca 1613. 19) Stanisław Lubomirski, 1613—1649; odnowił zamek lubowski, rozszerzył nowymi budynkami i wystawił kaplicę św. Michała. R. 1642 sprowadził do Podolińca pijarów, gdzie im założył kolegium ze szkołami i wspólnym kościołem. R. 1647 otrzymał godność książęcą od ces. Ferdynanda III. Umierając 17 czerwca 1649, przekazał na podstawie przywileju Władysława IV z roku 1634 starostwo spiskie drugiemu swemu synowi Jerzemu. 20) Jerzy Sebastyan Lubomirski, 1649—66. Podczas najazdu Karola Gustawa na Polskę osadził on Ś. zbrojnym ludem, uwioził tu klejnoty koronne, przyjął r. 1656 (stycznia) uciekającego Jana Kazimierza w Lubowli, zkąd przeprowadził go do Dukli. R. 1658 uchwalała sejmowa policzyła zamek Lubowli w poczet sześciu twierdz, które dla swej ważności nakładem całej Rzeczypospolitej utrzymywane i zaopatrywane być mają; powiększyła załogę do 120 ludzi i zaleciła, aby miano tu zawsze dostateczne zapasy potrzeb wojennych, a dowódcą był przysięgły i osiadły szlachcic polski, biegły w sztuce bronienia warowni, któryby z przydanymi sobie doświadczonejmi oficerami załogę ćwiczył i w należytych karbach utrzymywał. R. 1660 zapewnił król Lubomirskiemu starostwo spiskie dla jego syna Stanisława Herakliusza. R. 1664 dokonana lustracja wymienia następujące miasta na Śpiżu polskim: „Iglaw seu Najdorff alias Nowawieś, Libica (Lubica), Podogrodzie al. Waralinum (Pode-

grodzie Sp.), Włochy al. Wallendorff seu Crassium vel Villa Latina (Włochy), Biała, Sobota al. Girgenberk seu Mons Georgii (Sobota Spiska), Filka (Wielka), Poprod al. Deicendorff (Poprad), Wierzbów seu Villa Menhardi, Matiaszowce al. Matisdorff (Maciejowce), Straże al. Michelsdorff (Strażce), Twarożna al. Dursdorff, Ruskinowce al. Risdorff seu Villa Quirini. O kartuzach mówią rewizorowie, iż od dawnego czasu opuścili swe siedziby, a Lechnica należy do hr. Pawła Rakoczego. 21) Stanisław Herakliusz Lubomirski, 1666—1702. Gorliwy katolik, zasilał kolegium w Podolińcu, odzyskał dla katolików i obsadził kapłanami wiele kościołów, od innowierców zabranych, mianowicie w Białej, który wcielił r. 1674 do kolegium podolińskiego. R. 1700 (23 sierpnia) August II upoważnił go do odstąpienia starostwa spiskiego najstarszemu synowi Teodorowi Konstantemu, który dopiero po śmierci ojca objął je 7 kwietnia 1702. 22) Teodor Konstanty Lubomirski, 1702—45. Podczas zapasów o tron między Augustem II a Leszczyńskim, ksiązę Teodor, gorliwy stronnik ostatniego, wiódł z Lubowli podjazdową wojnę z oddziałami Augusta. Uderzył na jeden z nich 31 stycz. 1706 pod Starym Sączem, ale poniósł porażkę. Zwycięzcy pod wodzą Jakuba Rybińskiego wkroczyli na Ś., zajęli Lubowlę, Lubomirski schronił się do Nowejwsi, lecz w sierpniu t. r. obległ Sasów w Lubowli i zmusił do jej opuszczenia, przyczem spalił się zamek i miasto Gniazda. Ścigał ich następnie w Sandeccczyźnie i cały oddział wytepił. Dopuszczał się sam ksiązę łupiestw i zdzierstw biednego ludu; nakładał na gminy w Sądceckiem kontrybucye po kilka tysięcy złotych dla własnego skarbu i wyciskał takowe egzekucjami żołnierskimi. Zrabował klasztor klarysek w Starym Sączu, grasował w województwie krakowskiem jakby w ziemi nieprzyjacielskiej. Trwało to aż do upadku sprawy Leszczyńskiego (1709 r.). Wtedy wojsko Piotra W. wkroczyło do Ś., a ksiązę Teodor uciekł do Wiednia. Zaciężne chorągwie zostały rozbite, zamki i miasta spiskie zajęte. Po ustaleniu się Augusta II na tronie wrócił Lubomirski r. 1711 do ojczyzny, a prześlągawszy Augusta, odzyskał starostwo. Będąc bezżennym gorszył rozpustą; był on ostatnim ze swego rodu starostą. Zmarł 6 lut. 1745. 23) Marya Józefa, córka cesarza Józefa I a żona Augusta III, który 2 czerwca 1746 nadał Śpiż własnej żonie (1746—57). Pod imieniem królowej władał starostwem minister Henryk hr. Bruehl. 24) Henryk hr. Bruehl, 1757—63. 25) Karol hr. Bruehl, syn poprzednika, 1763—64. Sejm koronacyjny z r. 1764 odebrał mu starostwo i 24 gr. 1764 oddał je

ks. Kazimierzowi Poniatowskiemu. 26) Ks. Kazimierz Poniatowski, najstarszy brat króla Stanisława Augusta, 1764—72. Ostatnia lustracja z r. 1765 wykazuje, jak wielkie dochody dawało to starostwo. Według niej dochód z XIII miast: „za podatki, tj. pecuniae installationis, militaris, nonalis, decimalis, kolendy, hiberny, pro frumento dominali, lenungowego, mundurowego, za imieniny, za wino, z hamerni, papierni, z ogrodów pustych, czynił monetą zł. węg. 17288 gr. 6 czyli złp. 57626 gr. 26; z 13 miast czynszu rocznego trzema raty czerw. zł. 3069 czyli złp. 55242; z tychże miast według ugody pro victualibus od dawien dawna według praw czerw. zł. 1000 czyli 18000 złp.; olbory od mieszczan mających swoje kopalnie od cetnara złp. 16, razem złp. 52487 gr. 23; z miast Lubowli, Podolińca i Gniazd podatku rocznego trzema raty złp. 10577; ze wsi starościńskich czynszu, najmu i innych podatków złp. 16401; z miast za zboża ospowe złp. 5786 gr. 20; z propinacyi z kluczów lubowelskiego i podolinieckiego i z arendy winnej złp. 21550 gr. 19 den. 13; z folwarków złp. 11710 gr. 27 den. 10; za siano z folw. wozów 500 po złp. 4, po strąceniu wydatku, złp. 2000; za lnu klubów 119¹/₂ po złp. 2, złp. 239; razem złp. 251621 gr. 26 den. 5.“ Wydatki: gubernatorowi pensyi złp. 6000; ekonomom: lubowelskiemu złp. 400, podolinieckiemu złp. 240, w Nowej Lubowli złp. 160; za dziesięcinę do kościoła w Starej Lubowli złp. 800; 2 karbownikom złp. 88; tymże za sukna siągów 3 po złp. 7, razem złp. 18; rurmagistrowi zasługi i na sukno złp. 69; organiście kaplicy zamkowej złp. 64; fornalowi złp. 48; razem złp. 7887“. Zatem dochód ogólny ze starostwa spiskiego czynił złp. 251621 gr. 26 den. 5; wydatki złp. 7887. Zatem roczny dochód do kwarty złp. 243734 gr. 26 den. 5; więc do płacenia kwarty złp. 60933 gr. 21 den. 10¹/₄. Według tej lustracji w szczególności płaciły rocznie miasta: Lubica złp. 17963 gr. 4; Nowawieś (Igló, Neudorf) złp. 15972 gr. 18; Podegrodzie złp. 12646 gr. 14; Włochy złp. 13208 gr. 14; Biała złp. 11387 gr. 15; Sobota złp. 3142 gr. 6; Felka złp. 7539 gr. 28; Poprad złp. 6079 gr. 11; Wierzbów złp. 8260 gr. 27; Twarożna złp. 7203 gr. 27; Maciejowce złp. 6253 gr. 15; Strażki złp. 5135 gr. 26; Ruszkinowce złp. 3861 gr. 21; Lubownia złp. 3647 gr. 18; Gniazda (miasto od r. 1566) złp. 3626 gr. 12; Podoliniec złp. 3303; wsi następujące: Hobgart dochód złp. 1593; Nowa Lubowla złp. 1361 gr. 6; Jakubiany złp. 2799; Kamionka złp. 1917 gr. 9; Jarzębina złp. 1315 gr. 21; Litmanowa złp. 574 gr. 27; Krepak Wyżni złp. 352 gr. 18; Gronastów (Granastów) złp. 319 gr. 9; Krepak Niżni i Pilchów złp. 423 gr. 12; Kacze złp. 427 gr. 24 den. 9; Sulin złp. 787 gr. 26 den. 9; Drużbaki Niżnie złp. 923 gr. 24; Drużbaki Wyżnie złp. 1707 gr. 6; Forbasy złp. 521 gr. 12; Łączkowa złp. 762 gr. 21. Sołtystwa w starostwie spiskiem w r. 1765 były w Hobgarcie, Jakubianach, Kamionce, Jarzębinie, Litmanowie, Drużbakach niżnich, Folw. starościńskich 5: podzamecki w Lubowli, dochód złp. 6378; w Podolińcu, doch. złp. 1264 gr. 2 den. 9; w Nowej Lubowli doch. złp. 1611 gr. 6 den. 13; w Drużbakach Wyżnich, doch. złp. 637 gr. 10; w Łączkowie, doch. złp. 1820 gr. 8 den. 6. Przy lustracji (1765) okazano przywilej lokacyjny 20 miast spiskich, wydany przez króla Stefana z r. 1271, „quo privilegio exicipiuntur ab omnibus contributionibus et quoties suae regiae maiestati in provinciam istam intrare contigerit, cum baronibus suaeque militia, ipsi Scepusienses dare tenebuntur ascensum opulentum et simul in egressu descensum delicatum; item datam libertas eligendi comitem seu iudicem totius provinciae, ut iudicet causas omnium civitatum.“ Roku 1764 (31 gr.) Stanisław August oddał starościę spiskiemu władzę królewską prezentowania kapłanów, proboszczów i wikarych do wszystkich kościołów i parafii na Ś., a r. 1767 (14 lipca) pozwolił mu rozdawać wszelkie stopnie oficerskie w załozce miejscowej. Austria korzystając z bezwładności, w jaką pogrążyła Rzeczpospolitą konfederacja barska, wysłała w lecie r. 1770 oficerów sztabowych, inżynierów, którzy zakreslili i oznaczyli słupami granice w taki sposób, że cały Śpiż polski wszedł w skład Węgier. Dekret kancelaryi nadwornej z 16 września 1772, podpisany przez Maryą Teresę i kanclerza węgierskiego hr. Franciszka Esterhazego, mianował hr. Jana Csáky'ego de Keresztszeg, dziedzicznego hrabiego spiskiego, pełnomocnym komisarzem do odebrania zastawionego Śpiżu na rzecz korony węgierskiej. Uskutecznił to najprzód w Nowejwsi 5 list. 1772, gdzie po nabożeństwie, ogłoszeniu woli majestatu i niemieckiej odpowiedzi grafa onych miast, wykonali ich delegaci w kościele przysięgę wierności. Oddał je Csáky pod względem ekonomicznym pod zarząd kamery spiskiej w osobie jej administratora Józefa Toeroek de Szendroe. Taka sama uroczystość odbyła się 10 list. 1772 w Lubowli. Część węgierska Śpiżu, zaludniona przeważnie przez Słowaków i Polaków, wcześniej otrzymała nowy żywioł w niemieckich osadnikach. Według podań węgierskich mieli zawitać koloniści sascy już za panowania Gejzy (1161 r.), kiedy ten zaludnił nimi opustoszałe siedmiogrodzkie pogranicza. Stało się to głównie i na większe rozmiary za Beli IV po najeździe tatarskim

1241 i 1242 r. Dyplom Beli z r. 1269 obowiązuje kolonistów do składania miernego rocznego czynszu w gotowiznie i dziesięciny z pól ziemskich, a przyznaje im wolność wybierania wójta czyli sędziego do rozstrzygania według własnych ich praw niemieckich i zwyczajów wszelkich spraw, krom niektórych kryminalnych, zastrzeżonych sądom królewskim, zapewnia im własny kościół i cmentarz, tudzież wolne targi. Te swobody ściągają mnóstwo osadników, którzy założyli z biegiem czasu liczne wsie i miasta. W ten sposób powstały królewskie miasta (*civitates regales terrae scepusiensis*), jako główne siedziby uprzywilejowanych Sasów. Stefan V (1270 — 72) na sejmie w Heves r. 1271 zatwierdził dla 24 miast dawne swobody, z niektórymi korzystnymi dodatkami: „Mają być wolni od wszelkich podatków prócz 300 grzywien srebra rocznie na dzień św. Marcina mających się płacić tytułem terragii, tj. jako czynsz za darowany im od króla kraj; 50 ludzi obowiązani są stawić w razie wojny w kraju lub za krajem do chorągwi królewskiej; króla przybywającego do ich kraju i odchodzącego podejmować; obierać sobie, oprócz miejscowych wójtów czyli sędziów, także wspólnego najwyższego urzędnika, zwanego hrabią (*comes Saxorum*), któryby wraz z żupanem spiskim wszystkie sprawy sądził według prawa niemieckiego w Lewoczycy, $\frac{2}{3}$ karpiennych ma pobierać żupan, $\frac{1}{3}$ rzeczony *comes provinciae*. Prócz tego żupan spiski nie ma im w niczem być uciążliwy. Kościoły swoje mogą obsadzać duchownymi według własnego wyboru; mają wolne rybołówstwo, myślistwo leśne i polne, prawo karczowania lasów, dobywania kruszców z ziemi i obracania ich na dowolny użytek. Swobody te zatwierdził król Karol andegaweński r. 1328. Kilka razy do roku zjeżdżali się delegaci 24 miast królewskich na wspólne narady (sejmi) dla rozkładu czynszu skarbowego, dla uskutecznienia potrzebnych wyborów itp. Z pomiędzy 24 miast królewskich Lewocza i Kieżmarek zajmowały pierwszorzędne miejsce. Później miasta te, jako wolne królewskie miasta, zostały z tego związku wyjęte, a na ich miejsce weszły Śmiżany i Harykowce jako „*regales*“. Poczet znanych hrabiów saskich jest następujący: Tomasz r. 1202; Dyonizy r. 1216; Goblin r. 1257; Michał 1263 i 1271; Detryk r. 1263, 1271, 1274; Arnold de Garya r. 1270; Lorand r. 1274; Roland 1275—77; Henon r. 1277; Władysław r. 1278; Elias 1280—89; Hildebrand 1294; Jordan 1299, 1307; Stefan 1307, 1312, 1328; Gynla 1326; Andrzej 1343; Tytus 1347; Jan 1360, 1365 i Jakub Kuagaj 1407. W r. 1412 nastąpił zastaw 13 miast spiskich Polsce, skutkiem

tęgo znaczenie pozostałych przy Węgrzech 11 miast bardzo podupadło, tem, bardziej, że podczas tego okresu zeszyły one do rzędu wsi, pozostając z resztą Ś. węgierskiego pod zarządem hrabiów spiskich, zwanych także żupanami. Szereg ich rozpoczyna się r. 1202, jest (według Wagnera, Bela i archiwum hr. spiskiego) następujący: Tomasz I r. 1202; Gynla „Wielki“, palatyn węg., żupan szoproński, r. 1224; Filip I około r. 1225; Arnold od r. 1240; Detryk 1256—62; Michał, syn poprzednika, 1264—70; Laurenz, żupan spiski i ujwarski, około r. 1273; Lorand od r. 1274; Moyses, król. podczaszy, 1275; Roland 1277; Władysław 1278—85; Kulucz 1284; Baldi 1292—1300; Mikołaj I 1308; Filip II Drugeth 1314—27; Willermus Drugeth 1328 do 1340; Tomasz II, podczaszy król., 1342; Mikołaj II, żupan spiski i szaryski, 1345; Jan Konyha Budamer, żup. spiski, szaryski i nowogródzki, 1347—52; Andrzej 1354; Piotr I 1365; Jakub I, *Curiae regiae*, 1373—80; Jan II Zapolya, 1393—96, *iudex Curiae regiae*; Mikołaj III r. 1403; Jakub II r. 1410; Piotr II z Brzozowicy (Berzewitz) 1411—32; Jan III 1434; Jerzy I 1435, żupan spiski, pozoński, nitrzański, komarnski, wreszcie *iudex Curiae regiae*; Stefan I 1439; Mikołaj IV 1440—42; Mikołaj V 1448—62; Emeryk Zapolya, pierwszy dziedziczny żupan spiski, palatyn węg., 1465—87; Stefan II Zapolya 1487—99; Jan IV Zapolya 1500—27; Hieronim Łaski 1528—43; Alexy I Thurzó, współczesny żupan, zwolennik króla Ferdynanda, 1531—43; Jan V Thurzó 1545—58; Stanisław I Thurzó 1559—83; Aleksey II Thurzó 1584—94; Stanisław II Thurzó 1594—1603; Krzysztof Thurzó 1603—14; Stanisław II Thurzó 1614—25 (powtórnie); Stanisław III Thurzó 1625—27; Adam Thurzó 1628—35; Michał Thurzó 1635—36; Stefan III hr. Csáky 1636—62; Franciszek hr. Csáky 1663—1670; Stefan IV hr. Csáky 1671—99; Michał II hr. Csáky 1700; Zygmunt hr. Csáky, um. 1738; Jerzy II hr. Csáky 1738—41; Mikołaj VI hr. Csáky 1742—57; Jan Nepomuk hr. Csáky 1757—95, z przerwą od r. 1780—89, gdyż w tym okresie kilka hrabstw złączono w jeden dystrykt; Śpiż należał wtedy do dystryktu koszyckiego, na czele którego stał Jan Szentivanyi od r. 1780—1789. W roku 1789 wprowadzono napowrót dawny zarząd, wskutek czego Jan hr. Csáky objął żupanstwo spiskie. Józef hr. Csáky 1796—99; Antoni hr. Csáky 1800—06; Emanuel hr. Csáky 1807—25; Stefan hr. Csáky 1827—29; Karol hr. Csáky 1830—45; Teodor hr. Csáky 1846—48; Władysław hr. Csáky 1848—49. Od r. 1849 do 1860 na czele hrabstwa stali przełożeni: Adam Mariassy, Maksymilian

Kray i Maks. Szymianowski. W r. 1860 powołano na żupanstwo Augusta hr. Csáky'ego. Po zaprowadzeniu powtórnego prowizoryum złożył tenże godność żupana, a administracją objęli Franciszek bar. Barkoczy, po nim Norbert Mauksch. Dopiero 30 kwietnia 1867, po przywróceniu dawnego stanu rzeczy, objął godność żupana Albin hr. Csáky. Skoro r. 1772 Ś. polski włączono do korony węgierskiej, pozostał on aż do r. 1876 pod zarządem osobnych hrabiów (żupanów). Żupani ci pisali się „graffius“, albo „comes provinciae XVI oppidorum scepusiensium“. Pierwszym z nich był Tobiasz Jónyi 1773—79. Po nim nastąpiło włączenie Ś. polskiego do dystryktu koszyckiego, którego zarząd był w rękach Jana Szentiványi'ego. Po przywróceniu dawnego stanu tak na Śpiżu węgierskim jak polskim, pełnił na Śpiżu polskim godność żupana Jakub Kraus 1789—1804. Po nim nastąpił Jerzy Nodrowicki 1804—26; Jan Nepomuk Wyda 1826—38; Stefan Mączka (Montsko) 1839—51. Tego roku nastąpiło rozwiązanie zarządu prowincyi, a gdy r. 1860 przywrócono napowrót prowincyą, objął ją w zarząd Jakub Nitsch, którego następcą był Jonatan Schmoer, który r. 1870 ustąpił; wreszcie ostatnim żupanem prowincyi był Aleksander Breuer, od r. 1871—75. Był on zarazem żupanem wolnych miast królewskich Lewoczy, Kieżmarku i Gielnicy. W r. 1876 (1 paźdz.) zniesiono podwójny zarząd Ś. oddzielnie węgierskiego i polskiego; wszystkie miasta spiskie włączono do węgierskiego komitatu (hrabstwa) spiskiego, tworząc jednolity zarząd. Odtąd żupanem jest Albin hr. Csáky. *Daty pojawienia się w dziejach osad spiskich.* Według „Szepesvarmegye helységnevei (str. 81—83) i dra Janoty „Zapiski o zaludnieniu dolin Dunajca i Popradu na Śpiżu“ (Kraków, 1864) występują w źródłach dziejowych do końca XIII w. osady spiskie w następującym porządku: 1072 r. Biała Spiska; 1073 Frydman; 1108 Starawieś (1200, Janota); 1150 Szczawnik (klasztór); 1174 Podegrodzie Spiskie; 1190 Kieżmarek (1269, Janota); 1198 Markuszowce (jako Szent-Mihály); 1200 Słotwina (al. Słatwin, jako Zeek); 1203 Szwabowce; 1204: Czwartek, Daniszowce, Twarożna (1226 Jan.), Felka (1245 Jan.), Huncowce (1247 Jan.), Nowawieś, Ilaszowce, Hrabuszyce, Lubica (1248 Jan.), Maciejowce (1231 Jan.), Wierzbów (1222 Jan.), Muellenbach (1245 Jan.), Sławków Wielki (1245 Jan.), Odoryn, Harykowce, Poprad (1245 Jan.), Ruskinowce (1248 Jan.), Strażce (1290 Jan.), Sobota Spiska (1209 Jan.), Welbachy, Zakowce (1209 Jan.), 1205 Jabłonów; 1212 Gniazda; 1222 Lubowla Stara; 1240 Kolecza (Koleczó); 1242 Nemeszany (jako Chakan);

1243: Abrahamowce (1286 Jan.), Betlanowce, Czenczyce, Filice, Haduszowce, Horka, Hożelec, Janowce, Kiszowce, Komarowce, Lewkowce (1280 Jan.), Mahalowce, Pikowce (1278 Jan.), Prymowce, Św. Andrzej, Włachy; 1244 Podoliniec; 1245: Lewocza, Olszanka, Żegra; 1250: Harmitowce, Letanowce; 1254: Witkowce, Śmiżany; 1255 Międzydołowce (Micsedelfalu); 1256: Strażka (1269 Jan.), Toporzec (1292 Jan.); 1257 Łomnica Wielka (1248 Jan.); 1258: Domanowce, Harhów, Kolbachy, Biacowce, Trstyn (Nadosd); 1263 Drawiec; 1274 Łapsze Niżnie; 1276 Gielnica; 1277 Roszkowice; 1278: Biała Nowa, Brutowce, Kacwin, Farkaszowce, Krem-pach Stary, Dunajec zamek (1325 Jan.), Niedzica, Lechnica, Ordzowiany, Łuczki, Pawłany, Tomaszowce; 1279 Batyzowce (1269—79 Jan.); 1280: Czepanowce, Jamnik, Mikluszowce, Repasy Wyżnie; 1284: Jakłowce, Kluknawa, Kojaszów, Margeczany; 1286 Żar; 1288 Družbaki Niżnie i Wyżnie; 1290: Dobrawola, Kolinowce, Wondrysel, (Méreny), Mniszek (Remete), Wojkowce; 1292: Hotkowce, Petrowce; 1293: Dubrawa, Gráncs-Petróc, Harakowce, Kołaczków, Łomnica Krucza, Polanowce; 1294: Buszowce, Hranownica, Kubach, Stara Leśna (1322 Jan.), Łomnica Mała, Szczawnik (wieś); 1297: Beharowce, Doliany, Małdur, Kończany, Korytno (Korotnok), Pon-gracowce, Kurymiany. Między 1200—1300 Forberg; między 1290 — 1300 Baldowce; przed 1300 Granastów, Gołembarg; około r. 1300: Czarnagóra, Hryszowce, Hrost (Harast). *Dzisiejszy zarząd i podział.* Siedzibą dzisiejszego hrabstwa jest Lewocza. Miast z organizowanym magistratem jest 13: Lewocza, Kieżmarek, Gielnica, Biała Spiska, Gniazda, Nowawieś Spiska, Lubica, Lubowla, Podoliniec, Poprad, Sobota Spiska, Włachy i Podegrodzie Spiskie. Hrabstwo dzieli się na 6 powiatów czyli stolic (Stuhlbezirke): bański al. górniczy (siedziba urzędu w Gielnicy); lewocki (Lewocza); hornadzki (Betlanowce); tatrzański (Kiszowce); popradzki (Podoliniec); magórzeński (Starawieś). Miasteczek uorganizowanych jest 14, mianowicie: Helcmanowce, Krompach, Wondrysel, Mniszek, Smolnik, Smolnicka Huta, Swedler, Ruszkinowce, Twarożna, Maciejowce, Wielka al. Felka, Wierzbów, Strażce i Teplica. Prócz 6 lekarzy powiatowych, jest jeszcze 11 okręgowych. Notaryatów okręgowych jest 25. Wsi zorganizowanych 194: a) *pow. bański:* Folkmar Mały i Wielki, Hryszowce, Jakłowce (notaryat), Kalawa, Kluknawa, Kojaszów, Kolinowce, Krompach Szlachecki, Margeczany, Opaka, Prakendorf, Rychnawa, Słowinka Dolna (notaryat), Słowinka Górna, Starewody, Żakarowce (17); b) *lewocki:* Baldowce, Beha-

rowce, Biacowce, Brutowce, Buglowce, Daniszowiec, Domanowce, Dubrawa, Dworzec, Grancz-Petrocz (notaryat), Harakowce, Harhów, Hincowce, Hrost, Hruszów (notaryat), Jabłonów, Jamnik, Kapituła Spiska, Katuny, Kolbach, Koleza, Kończany-Doliany, Korytno, Kurymiany, Lengwart, Łuczka, Maciejowce, Nemeszany (notaryat), Odoryn, Olenawa, Olszawica, Olszawka, Ordzowiany, Pawlany, Podprocz, Polanowce, Pongracowce, Repasy Niżnie, Repasy Wyżnie (notaryat), Roszkowce al. Roszkowiec, Sławków Wyżni, Słotwina (Słatwina), Toryska, Ułoża, Welbachy, Witkowce, Wójkowce, Zawada, Żegra-Hotkowce (49); c) *hornadzki*: Betlanowce, Czwartek (notaryat), Drawiec, Haduszowce, Harnutowce, Harykowce, Hrabuszyce (notaryat), Hranownica, Hnilezyk, Iliasowce, Indrychowce, Kotterbach (notaryat), Krawiany, Kubach (notaryat), Leskowiany, Letanowce, Markuszowce-Czepanowce (2 notaryaty), Poracz, Śmiżany, Stefanowce, Stracona, Szczawnik, Tomaszowce, Tepliczka, Widernik, Wykartowce, Zawadka (27); d) *tatrzański*: Abrahamowce, Batyzowce (notar.), Czenczyce, Farkaszowce, Filice, Forberg, Ganowce, Gierlachowce, Horka, Hozelec, Hradzisko, Huncowce (notar.), Janowce, Kiszowce, Lewkowce, Łomnica Wielka, Łuczywna, Mahalowce, Mieguszowce, Mikuszowce, Muellenbach, Nowa Leśna, Pikowce, Prymowce, Rokusy, Sławków Mały, Sławków Wielki (notar.), Stara Leśna, Strażka, Stwoła, Św. Andrzej, Szuniawa Górna i Dolna, Szwabowce (notar.), Wilkowce, Żakowce (notar.) (36); e) *popradzki*: Buszowce (notar.), Druzbaki Wyżnie i Niżnie, Forbas, Granastów, Hodermark, Hobgurt, Jakubiany (notar.), Jarzębina (notar.), Św.-Jurskie, Kamionka, Kołaczków, Krempach Lubowski, Kryg, Krzyżowa, Landek, Littmanowa, Łąkowa, Łomnica Krucza i Mała, Lubowla Nowa, Małdur, Mniszek, Pilchów, Podśadek Lubowski, Słowiańska Wieś (notaryat), Sulin, Toporzec, Wyborna i Żar (30); f) *magórzeński*: Czarna Góra, Dursztyn, Falsztyn, Folwark, Frankowa Mała i Wielka, Frydman, Gaje, Gibel, Gołembarg, Hafka, Haligowce, Hanuszowce, Jaworzyna, Jeziersko, Jurgów, Kacwin, Krempach Dunajecki, Łapsze Niżnie i Wyżnie, Łapszanka, Lechnica, Leśnica, Lipnik Wielki, Matyasowce, Niedzica (notar.), Nowa Biała, Osturnia, Podlechna, Relów, Rychwałd, Rzepisko, Starawieś (2 notar.), Stary Majerz, Trybrze (35). Siedzibą sądu spiskiego jest Lewocza. Sądów obwodowych jest 7, tj. w Lewoczy, Podgrodziu, Kieżmarku, Sobocie Spiskiej, Lubowli Starej, Nowejwsi i Gielnicy. Inspektorat podatkowy rezyduje w Lewoczy; urzędy podatkowe są: w Lewoczy, Kieżmarku, Lubowli Starej i Gielnicy. W r. 1878 co do podatków płacił Ś.: a) bezpośrednich podatków zhr. 600707 ct. 26, b) należności sądowych zhr. 83997 ct. 72, c) ekwiwalentnych podatków zhr. 13689 ct. 62, d) należności górniczych zhr. 7031 ct. 73, e) podatku konsumcyjnego zhr. 24700 ct. 99, f) podatku gorzelnianego (149 gorzelni) zhr. 150509 ct. 3, g) podatku piwnego (13 browarów) zhr. 9573 ct. 19, h) od pożyczek zhr. 1741 ct. 65, razem zhr. 892041 ct. 19. W tej sumie nie mieszczą się należności loteryjne, tytuniowe, stomplowe, pocztowe, salinarne i dodatki gminne. *Herby*. Początkowo pieczętowano akty 4 pieczętówkami z napisem: „Se-pu-si-um“. Na trzech było wyobrażenie świstaka, jak utrzymuje Bel (Prodrom., 84), na czwartej lilia. W r. 1593 otrzymał Ś. od ces. Rudolfa pieczęć z napisem w otoku: „Sigillum Comitatus Scepusiensis 1593“. Podzielona na 4 pola; u góry po prawej ręce połowa jednorożca (herb Thurzów), pod nim kozica (herb Berzevitz'ych), po lewej u góry kroczący lew (herb Tököly'ch), pod nim lilia (herb Dravetzky'ch). Pieczęć Sasów spiskich nosiła w otoku napis: „Sigillum Saxonum De Cips“. W środku podwójny krzyż na podniesieniu, po bokach drzewa z uszlęmi gałęziami. Pieczęć kapituły spiskiej z napisem naokoło: „S. Capituli Eccles. Beati Martini de Scepus“. Herb Śpiżu polskiego, włączonego do korony węgierskiej, jako oddzielnej prowincji, nadany został r. 1774 przez Maryę Teresę. *Mennica*. Najdawniejsza mennica na terytoryum Ś. znajdowała się w Gielnicy. Znakiem jej było G. Nie należy zapominać, że jeszcze w XIII w. Gielnica nie należała do Śpiżu, lecz prawdopodobnie do dawnego żupanstwa górniczego, zwanego „Hegy“ (montanus). Gdy stosunki polityczne Śpiżu ustaliły się, bito spiskie guldeny w Lewoczy. Literą tej mennicy było L. Mennice gielnicka i lewocka nie miały nic wspólnego ze sobą. Gdy bowiem Bela IV założył wolne górnicze terytoryum z głównem miastem Gielnicą, to mennie górniczych było kilka, nie tylko w Gielnicy, lecz także w Smolniku, w Koszycach i Telkibánya (hr. Abauj-Torna). Za czasów rozruchów i wojen Zapołskich mennica lewocka upadła. Mennica smolnicka utrzymała się najdłużej, bo była jeszcze czynną na początku dzisiejszego wieku; mennica koszycka istniała jeszcze r. 1650 za Rakóczy'ego, zkad przeniesiono ją później do Jagru (Erlau). *Zaprowadzenie nowego kalendarza*. We wrześniu 1584 polecił cesarz Rudolf urzędnikom komory spiskiej wprowadzenie rachuby czasu według kalendarza Gregoriańskiego, zarządzając zarazem zastosowanie nowego kalendarza tak w kościele rzym.-katol.,

jak ewangelickim. Wydrukowano w Tyrnawie kalendarz na październik, listopad i grudzień, w którym po 4 paźdz. następował 15 paźdz. Pewną liczbę tych kalendarzy rozdano urzędnikom eraryjnym. Ówczesny proboszcz spiski Jerzy Bornemissa objaśnił tę zmianę i polecił stosować się do niej duchowieństwu, a że wówczas duchowni protestancy podlegali proboszczowi spiskiemu, przesłał też kilka egzemplarzy tego kalendarza Cyrykowi Kochowi, pastrowi w Podegrodziu Spiskiem, który je udzielił seniorowi XXIV Regalium pastorum. Ponieważ większa część hrabstw węgierskich była zdania, aby sprawę oddać sejmowi do rozstrzygnięcia, gdyż sam cesarski rozkaz, bez wysłuchania i zezwolenia sejmu, jest naruszeniem praw i swobód państwowych, spiskie hrabstwo przyłączyło się do większości i podpisało 15 czerwca 1584 odezwę do proboszcza spiskiego, by się wstrzymał z wprowadzeniem nowego kalendarza aż do uchwały sejmu. Dopiero w trzy lata w 1587 r. oświadczył się sejm w Pożoniu (Preszburg) za nowym kalendarzem. Rozpowszechnienie jego napotykało mimo to na Śpiżu na liczne trudności, dopiero kary do wysokości 1000 talarów przełamały opór. Jeszcze w r. 1595 arcyksiążę Maciej był zmuszony dekretem z 16 września t. r. upomnąć Lewoczan do porzucenia starego kalendarza a używania nowego, zreformowanego. (Anal. Scep., Pars I, p. 30,99). *Bibliografia.* 1) A. H.: Beitrag zur Geschichte u. gegenw. Verfassung der ung. Sachsen in der Zips, 1791. 2) André Chr. C.: Ueber Fossilien der Zips und naher Gegend (Molls Ephem., III). 3) Andrian T.: Bericht ueber die Uebersichtsaufnahmen in Zipser u. Gömörer Com. im J. 1858 (Jahrb. der geolog. Reichsanst., 1866). 4) Tenże: Erzlagerstaetten v. Zips u. Gömör (tamże, 1859). 5) Tenże: Die Schiefergebirge der suedl. Zips (tamże, 1859). 6) A szepesi XVI város története, Löcse, 1852 (Hist. 16 miast spiskich). 7) Augustini ab Hortis Sam.: Topogr. Beschreibg. des Flusses Poprad in d. Zips, 1772. 8) Béla in der Zips (Alm. v. Ung., 1778; Prot. Jhrb., II, 1855). 9) Bredetzky Sam.: Reise ueber Jaworow, Bochnia, Sandec, die Karpathen durch das Zipser Komitat nach Eperies u. Kaschau, 1809. 10) Tenże: Beitrage zur Topographie v. Ungarn, 1805. 11) Description du royaume de la Hongrie et des choses y arrivées, Col., 1686. 12) Die Zips (Neues Ung. Magazine, 1794). 13) Doeller Ant.: Boden-Ameliorirungen in d. Oberzips im J. 1877 (Zipser Bote, 1877, Nr. 25). 14) Engel J. Chr.: Etwas ueber die den Gesundbrunnen bei Neu-Lublau in d. Zips u. ueber die Gegend desselben, nebst einer kurzen Nachricht vom Bart-

felder Sauerbrunnen, 1803. 15) Tenże: Etwas ueber die Communication zwischen Zips, Gömör, Saros, Abaujvar, Liptau u. s. w. u. zwischen Pressburg und Wien, u. ueber d. Strassenbau in Ungarn ueberhaupt, 1802. 16) Faller G.: Beschreibg. einiger wichtiger Metallbergbaue der Com. Zips, Gömör u. Abaujvar, Schemnitz, 1868. 17) Froehlich D.: Der uralte, deutsch-ungarische, zipserische u. siebenbuergische Landsmann, 1641. 18) Haberehrn: Natur- und Lebensbilder aus der Zips (Zipser Anzeiger, 1866). 19) Helm E.: Die periodische Quelle v. Kapsdorf in der Zips, 1861. 20) Hoefler H.: Die Aufnahmen an der Grenze des Saroser u. Zipser Comitates, 1868. 21) Hrádzky J.: Die Einfälle der Mongolen in Ungarn u. der Zufluchtstein in der Zips, 1875. 22) Kalchbrenner K.: Adatok a szepesség virányához, Buda-Pest, 1863. 23) Tenże: Adatok Szepesvármegye ismertetéséhez (tamże, 1862). 24) Tenże: A szepési érczhegység növényzeti jelleme (tamże, 1868). 25) Tenże: A szepési gombák jegyzéke (tamże, 1867). 26) Tenże: A szepesi moszatok jegyzéke (tamże, 1866). 27) Tenże: Der Koenigsberg in der Zips, 1876. 28) Tenże: Die Zipser Travertine im Allg. u. der Drewenky insbesondere, 1863. 29) Tenże: Jelentés Szepesmegyében 1863, evben tett természetudományi utazásról, Budap., 1865. 30) Tenże: Ueber einige Thierarten der Zipser Alpen, 1866. 31) Tenże: Welche Rangstufe nimmt die Zips in der klimatolog. Scala Europas ein?, 1865. 32) Koevi: Einige Heilquellen der Zips-Leibitzer Schwefelbad, Baldóc, Schwarzenberg, 1878. 33) Kronos Dr. F.: Deutsche Geschichts- und Rechtsquellen aus Oberungarn, 1865. 34) Tenże: Zur Gesch. des deutschen Volkstums im Karpathenlande mit besond. Ruecksicht auf die Zips u. ihr Nachbargebiet, 1878. 35) Kunz D.: Das pittoreske Oesterreich, Nr. 5; Die Zipser Gespanschaft in Oberungarn. 36) Kurzer Auszug aus den Acten der galizisch-ungar. Grenzberichtigungs-Commission, insoferne dieselben Zipsen betreffen, 1803. 37) Lodin R. H. M.: Mémoire sur les filous du Comitat de Zips, 1875. 38) Mauksch Thomas: Ueber die Witterung in des Zips, Wien, 1798. 39) Tenże: Ueber einige Karpath. Gebirgsseen im Zipser Comit., 1830. 40) Tenże: Verzeichnis des Zipser Pflanzen bis 1797 gesammelt. 41) Tenże: Wegweiser durch die Zipser Karpathen (manusk. w bibliotece akademii umiejęt. w Budapeszcie). 42) Melzer J.: Das Zipser Comitat. 43) Tenże: Der ung. Zipser Sachse in seiner wahren Gestalt, 1806. 44) Tenże: Szepes vármegye geographiai-histor. és stat. tudósítások, 1818. 45) Muennich Al.: Die Haligóczyer Kalkhohle in Zipsen (Zipser Bote, 1877).

46) Tenze: Die XIII Zipser Staedte zur Zeit der ersten Theilung Polens (Zips. Bote, 1878. 47) Nagy Ign.: Zipser Volksagen, 1868. 48) Róth Marton: Hoehenverzeichnis einiger Punkte in der Zips, 1877. 49) Romy K. G. Dr.: Ueber die wasserigen Meteore auf den Zipser Alpen, 1829. 50) Schroer Prof.: Die Zips in engerer Linie, 1865. 51) Dr. Schwab E.: Ueber die sogenannten Gruendner-Orte in d. Zips, 1865. 52) Simplicissimus: Ungarischer oder dacianischer, 1683. Neuer Abdruck, 1854. 53) Wuenschendorfer K.: Vergleichende Betrachtung ueber die Witterungs verhaeltnisse in der Ober-Zips, 1876. 54) Zejszner L.: Geogn. Schilderung der Gangverhaeltnisse bei Kotterbach und Porács in Zipser Com., 1853. 55) Unger J. C.: Schicksale der Zipser Deutschen insbes. aber des XVI. Kronstaedte, 1820. 56) S. Weber: Zipser Geschichts- und Zeitbilder, Leutschau, 1880. 57) Merkwuerdigkeiten der Koenigl. Freystadt Kemark in Oberungarn, Kaschau, 1804. 58) Mathias Belius Panonius: Hungariae antiquae et novae Pradromus cum specimen, quomodo in singulis operis partibus elaborandis, versari constiterit, auctor Mathias Belius Pannonius, Norimbergae, 1723. 59) Hr. Dzieduszycki Maurycy: Śpiż (Przewodnik nauk. i lit. Lwów, 1876, str. 598—607, 690—709, 838—843, 925—946). 60) Dr. E. Janota: Zapiski o zaludnieniu dolin Dunajca i Popradu na Śpiżu, Kraków, 1864. 61) Wahlenberg G.: Flora Carpatorum Principallium, Goettingae, 1814. 62) J. K. hr. Załuski: O osadach polskich na Węgrzech. (Dod. tyg. do Gaz. Lwow. z r. 1851, Nr. 14 i 1852, Nr. 3). 63) Hornyanszky: Geographisches Lexicon des Koenigreichs Ungarn, Pest, 1864. 64) Fejér G.: Codex diplom. Hung. eccles. et civ., Budae, 1829—1832. 65) Engel: Gesch. des ungar. Reichs, Wien, 1813. 66) Duńczewski Stanisław: Traktat o starostwach, Warszawa, 1757. 67) Dr. Meynert Herm.: Gesch. Oesterreichs, Pest, 1845. 68) Zejszner Ludwik: Śpiż (Bibl. Warsz., 1854, t. III i 1855, t. III). 69) Horwáth Michael: Gesch. d. Ungarn, Pest, 1851. 70) K. Wagner: Analecta Scepusii sacri et profani, 1773—1778). 71) Baliński i Lipiński: Staroż. Polska, Warszawa, 1844, t. II. 72) B. Gustawicz: U stóp Pienin (Bibl. Warsz., 1881). 73) Bardossy: Supplementum Analectorum. 74) Kachelmann: Gesch. der ungar. Bergstaedte. 75) Schematismus almae dioecesis Scepusiensis, Igloviae, 1878. 76) A magyarhoni ágostai hitvallásu evangelikusok négy egyházkerületének egyetemes névtára. Budapest, 1880. 77) Hornyanszky Victor: Beitrage zur Geschichte der evangelischen Gemeinden, Pest, 1863. 78) Ortslexicon der Laender d. ungarischen Kro-

ne, Budapest, 1882. 79) Liczne artykuły znajdują się w rocznikach „Jahrbuch des ungarischen Karpathen-Vereines“ od r. 1874 do 1890. *Bronisław Gustawicz.*

Spizarnia, wś, pow. trocki, o 6 w. na płn.-zachód od Koszedar, w 2 okr. pol., gm. Żosle, okr. wiejski Ilgokiemia, o 5 w. od gminy, w 1865 r. 3 dusze rewiz.; należała do dóbr Kościuszyński, dawniej Zaleskich, następnie Kokołgrywowych.

Spittberg, część gminy Zielonka, w pow. bydgoskim.

Splitter 1.) wś nad Niemnem, pow. tyłżycki, st. p. Tyłża; 239 ha, 208 dm., 770 mk. 2.) **S. Neu**, folw., tamże; 20 dm., 218 mk. Birtwa w 1679 r.

Spittkrug 1) al. *Szplittkarczma*, os., pow. bydgoski, o 4½ klm. na wsch.-płn. od Rynarzewa, okr. wiejski Kruszyn Polski; 4 dm., 33 mk. 2.) **S.**, karczma, pow. szubiński, okr. dwor. Gromadno. *E. Cal.*

Spluchau (niem.), ob. *Szpluchów*.

Splawa, wzgórze w gm. Cisowy, nad pot. Krzczkówką, dopł. Cisowy, wzn. 508 mt. nrm. Na płn.-wschód czubek Paportenka (476 mt.), na płn. Kamienna (506 mt.) a na zach. Panieński Czub (508 mt.). *Br. G.*

Splawce, wś i folw., pow. słupecki, gm. Kleczew, par. Złotków, odl. od Słupcy wiorst 23½; wś ma 3 dm., 18 mk.; folw. 1 dm., 27 mk. Ob. *Splawiecka Wola*.

Splawie 1.) wś i folw., pow. koniński, gm. i par. Golina, odl. od Konina w. 15; wś ma 32 dm., 388 mk.; folw. 4 dm., 67 mk.; należy do dóbr Golina. W 1827 r. 45 dm. i 410 mk. Na początku XVI w. łany soltysie dawały dziesięcinę pleb. w Golinie, kmiecie dawali meszne po mierze owsa i żyta, ogrodnicy zaś po groszu (Łaski, L. B., I, 291). Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1579 Albert Zychliński płacił tu od 10 łan., 1 zagr. bez roli, 1 kom. z bydł., 1 rzeż.; Bartłomiej i Jan Goliński od 1 łanu, 1 zagr. bez roli, 2 rybaków; Rafał Goliński od ½ łanu; Andrzej Goliński 2½ łanu, 1 kom. bez bydła (Pawin., Wielkp., I, 228). 2.) **S.**, os. straży pogran. nad rz. Wartą, pow. słupecki, gm. Dłusk, par. Pyzdry, odl. od Słupcy w. 23; ma 1 dm. Jestto część wsi Splawie w pow. wrzesińskim. *Br. Ch.*

Splawie 1.) wś i dwór, pow. kościański (Szmigiel), o 7½ klm. na wsch.-płd. od Szmigla, na trakcie do Krzywina; par. Wonieś, szkoła w miejscu, poczta i st. dr. żel. w Starem Bojanowie o 3 klm. W r. 1398 pisał się Gunter Pradel z S.; w r. 1580 było tu 6¼ łan. osiadł., 5 zagr., 2 osad. i 2 kom. Około r. 1793 w skład dóbr wchodziły: Adamowo, Chełkowo, Karmin, Parsko, S., Witosław i Żydowo; dziedzicem był Onufry Krzycki, następnie Kwilecki, chorąży poznański, w końcu

Skarzyńscy. Dwór pierwotny, otoczony odwiecznymi lipami, zabudowany był z 4 stron; w środku znajdował się dziedziniec. Tylne domostwa zawierały składy, piwnice i lochy, żelaznymi drzwiami i kratami opatrzone. Główna część dworzyszcza mieściła izby mieszkalne, kaplicę i salę jadalną. Sufit w tej sali był z drzewa; na podciagu wyryty rok 1608. Komin był w kształcie ołtarza, z figurami, kolumnami i arabeskami, z datą 1624 r. Piec szczególnego kształtu; okryte mnóstwem figur wypukłych, składały się po największej części z trzech tylko sztuk; na każdym z nich był rok wyryty. Przy rozbieraniu budowli ocalono tylko ozdobę przedkominkową, którą umieszczono w nowym dworze. W środku kominka znajduje się tarcza z herbem Bończa. W stawie znaleziono przed kilkudziesięciu laty 2 orły żelazne i skrzynię dębową z rozmocowanym, jak się zdawało, prochem. Na polach S. odkopano cmentarzysko z popielnicami; pod kamieniem znaleziono 36 pierścieni złotych i różne obręcze mosiężne; wykopują się też raz po raz pieniążki z czasów Jagiełły. Wś ma 23 dm., 164 mk. katol. i 222 ha (192 roli, 18 łąk). Między gospodarzami miejscowymi spotykamy nazwy: Hetman, Marszałek i t. p. Dwór ma 11 dm., 184 mk. kat. i 465 ha (396 roli, 27 łąk, 10 lasu); czysty dochód z ha roli 14·49, z ha łąk 10·18, z ha lasu 5·87 mrk; chów i tucz bydła, nierogacizny i owiec; właściciel Dr. Witold Skarzyński. 2.) **S.**, wś kośc. i folw., pow. poznański, dekan. średzki, o 9 klm. na pld.-wschód od Poznania i 4 klm. na pld. od Kobyłego Pola, na trasie z Poznania do Środy; par. i szkoła w miejscu, poczta i st. dr. żel. w Gądkach o 6 klm. W r. 1386 występuje pleban z S.; między r. 1387—1399 pisał się Mikołaj Spławski (Akta grodz. pozn.); w r. 1580 posiadała tu Anna Spławska 5 łąków osiadł., ćwierć karczmi., 3 zagr. i 4 komor. a Wojciech Spławski 9 półłan., 4 zagr. i 1 komor.; późniejszymi dziedzicami byli kolejno: Bojanowscy, Niemojowscy, Grudzińscy, Opalińscy (r. 1692), Józef Lipski, kasztelan łęczycki (1736), i Stanisław Mycielski (1793) na Kobyłym Polu. W r. 1773—75 toczyły się spory graniczne między Koźmińskim, wojewodziecem kaliskim, a Lipską, kasztel. łęczycką, dziedziczką S. (Konstyt. Sejm., II, 143). Na obszarze osady odkopano cmentarzysko z popielnicami i przedmiotami bronzowymi. Kościół p. w. św. Andrzeja istniał tu przed r. 1386; w ręku protestantów przez pewien czas, wrócił w r. 1628 do katolików. W r. 1639 stały tu dwa kościoły, które spłonęły r. 1656, w czasie wojny szwedzkiej. Budowę nowego kościoła rozpoczął Opaliński w r. 1692 a dokończył Lipski w r. 1736.

Księgi kościelne zaczynają się od r. 1761. Par., licząca 1636 dusz, składają: Franowo, Garby, Jaryszki, Kobyłe Pole, Krzesinki, Michałowo, Pokrzywno, Przysługa, S. i Szczepankowo. Wś ma 25 dm., 225 mk. kat. i 284 ha (265 roli, 4 łąk, 1 lasu). Folw. z Michałowem (3 dm., 60 mk.) i Przysługą (2 dm., 29 mk.) tworzy okr. dworski, mający 16 dm., 270 mk. kat. i 918 ha (586 roli, 132 łąk, 87 lasu); gorzelnia parowa; właścicielem jest Mycielski z Kobyłego Pola. Istniała tu cukrownia, która upadła. 3.) **S.**, wś, pow. wrzesiński, o 11½ klm. na pld.-wschód od Miłosławia i 2½ klm. od ujścia Prosnego do Warty, przy granicy król. polskiego; par. Wszemborz, poczta w Pogorzeli, st. dr. żel. w Miłosławiu. Razem z Wodziskiem (3 dm., 28 mk.) tworzy okr. wiejski, mający 16 dm., 162 mk. (132 kat., 30 pret.) i 377 ha (228 roli, 38 łąk, 12 lasu). Około r. 1564 było w S. 6½ łąn. osiadł., z których płacono biskupom pozn. po 6 gr. fertonów; w r. 1578 posiadali tu: Maciej Tarnowski 2½ łąd. os. i 2¾ pustych; Maciej Zieleński ½ łąd. os., ¼ pust., 1 zagr. i 1 komor. i Tomasz Zieleński ½ łąd. os., 1 zagr., 1 kom. i rzeźnika; r. 1618 miał Wojciech Żychliński (?) 1 łąd. os., 1 pustą i 1 zagrodnika a Mikołaj Górski 2½ łą. os. i 2¾ pustych. O kilkaset kroków od S. nad Wartą wznosi się t. zw. okop szwedzki; wykopaliska znajdują się w zbiorach Pozn. Towarz. Przyjaciół Nauk.

E. Cal.

Spławie, niem. *Splawie*, 1400 *Splaw*, dobra ryc., w pow. świeckim, nad rz. Czarną Wodą, st. p. i tel. Osie (o 5·7 klm.), par. kat. i st. kol. Drzycim, 256 ha (232 roli). W 1855 r. 2 dm., 10 dym., 53 mk., 22 kat., 31 ew.; gorzelnia. Za czasów krzyżackich stał tu młyn, który płacił 2 łaszty żyta albo 6 grzyw. (ob. Ein pomersches Herzogsthum v. Wegner, II, 167). Według taryfy z r. 1648 płacił tu Krupecki 8 gr., Cielecki 1 fl. 2 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 180). Dziedzicami byli tu r. 1676 Tomasz Szeliński, 1718 Ludwik Łyskowski, 1760 Antoni i Michał Łyskowscy, 1783 Jan Fryd. Jaekel. Czy zachodząca w r. 1565 hamernia Spławie tu istniała, trudno rozstrzygnąć. Mesznego pobierał prob. drzycimski ze S. 2 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 261). Według taryfy na symple z r. 1717 płaćło S. 4 gr. R. 1773 było tu 68 kat. i ew. mk.; wysiano: 32 korcy żyta, 12 jęczm., 5 owsa, 3 grochu, 5 tatarki, ½ lnu; siana zbierano 5 fur (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., 1886, str. 322 i 366).

Ks. Fr.

Spławiecka Wola, wś i fol., pow. słupecki, gm. Kleczew, par. Złotków, odl. 20 w. od Słupcy, ma 6 dm., 83 mk. Fol. S. z nomenkl. Spławce rozl. mr. 703: gr. or. i ogr. mr. 654,

łąk mr. 17, past. mr. 14, nieuż. mr. 18; bud. mur. 18, drewn. 2; płodozm. 7 i 11 pol.; wiatrak. Wś S. Wola os. 6, mr. 9; wś Spławce os. 13, mr. 36; wś Suche Suchary os. 5, mr. 135.

Spławno, pow. obornicki, ob. *Plawno*.

Spławy 1.) wś, pow. nowoaleksandryjski, gm. i par. Rybitwy, ma 5 os., 27 mr. Wchodziła w skład dóbr Józefów. 2.) **S.**, fol., pow. krasnostawski, gm. Zakrzew, odl. 35 w. od Krasnegostawu, ma 300 mr. (258 roli, 38 mr. lasu). Pokłady wapienia.

Spoczynek 1.) fol., pow. nieszawski, gm. Straszewo, par. Koneck, ma 49 dm., 353 mr. W 1827 r. 3 dm., 31 mk. Należy do dóbr Faliszewo. 2.) **S.**, pow. opatowski, gm. Wojciechowice, par. Bidziny. 3.) **S.**, przyl. dóbr Przeździatka, pow. sokołowski. 4.) **S.**, os., pow. włodawski, gm. Turno, par. Sosnowica.

Spodarec, chutor na praw. brzegu Irpenia, pow. kijowski, na granicy pow. wasylkowskiego, w 3 okr. pol., gm. Hlewacha, par. prawosł. Skitek (o 8 w.), odl. o 43 w. od Kijowa, ma 50 mk. Podług Pochilewicza jest tu 98 mk., nadzielonych 125 dzies. ziemi, z której płać 79 rs. 3 kop. wykupu rocznie.

Spodochy al. *Spodachy*, wś, pow. brackawski, okr. pol. i par. kat. Niemirów (o 8 w.), gmina Rubań, par. prawosł. Kowalówka, sąd w Woronowicy, przy trakcie z Niemirowa do Obodnego. Ma 74 os., 319 mk., 203 dz. ziemi włośc. Należy do klucza niemirowskiego, dawniej hr. Bolesława Potockiego, następnie Strogonowych, dziś ks. Szczerbatowych. Stanowi właściwie część wsi Kowalówki (ob.).

Spodwiliszki, fol. i dobra nad rz. Szyrwinczą, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski Spodwiliszki, o 53 w. od Wilna. Fol. ma 1 dm., 11 mk. kat.; w 1865 r. własność Pomarnackich. W skład okr. wiejskiego wchodzi wsi: Barcie, Bonisańce 1 i 2, Brzedańce, Czepianiszki, Dudziszki, Gumbele, Ławry, Nowosiołki, Okmiańce, Suntoki, Trojaki, Wguny i Wiesy Stare oraz zaśc.: Dziembówka (Dębówka), Józefowo (Josifowo), Kazereska, Kołtynie, Pokiertusze i Wiesy Górne, w ogóle w 1865 r. 122 dusz rewiz. włośc. uwłasz. i 142 b. włościan skarb.

Spoutzen, ob. *Juschka Spoutzen*.

Spogany, wś, pow. ostródzki, st. p. Dorotowo; 459 ha, 22 dm., 118 mk. S. al. Plawet nadaje Jan v. Bichau, komtur ostródzki, r. 1419 Janowi z Spogau 6 włók w majątku Plawet i jedną przy jeziorze Wymój (Wenitten, Wemitten) na prawie chełmińskim. *Ad. N.*

Spohn (niem.), ob. *Szpon*.

Spohr, wś, pow. królewiecki wiejski, st. p. Waldau; 280 ha, 10 dm., 58 mk.

Spójnieszki, zaśc., pow. wilkomierski, gm. Owanty, o 52 w. od Wilkomierza.

Spojszna, rzeczka, pow. trocki, gm. Olkieni, ob. *Kowale 2.)*.

Spokojna, niem. *Friedendorf*, wś, pow. babiloski, o 12 klm. na pld. od Kębłowa, graniczy z Szreniawą, Śmieszkowem, Kaszczorem, Łupicą, Bagnem i Ciosańcem; par. Kaszczor, poczta Wijewo (Weine), st. drogi żel. w Wolsztynie o 20 klm.; 28 dm., 217 mk. (208 kat., 9 prot.) i 509 ha (273 roli, 88 łąk, 118 lasu).

Spokojnik, wś, pow. szubiński, o 9 klm. na pln. od Szubina i tyleż na pld.-wschód od Nakła, na prawym brzegu Noteci, zlewa się z Brzózkami; par. kat. i poczta w Samokleskach, par. prot. Szubin, st. dr. żel. w Strzelowie i Nakle; 17 dm., 103 mk. (7 kat., 96 prot.) i 61 ha (21 roli, 13 łąk).

Spokojność 1.) wlas. pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 60 w. od Dżisny, 1 dm., 11 mk. kat. 2.) **S.**, zaśc. rząd. nad rzeką Machońką, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 69 w. od Dżisny, 1 dm., 9 mk. prawosł. 3.) **S.**, wś, pow. dzisieński, ob. *Popowszczyzna 2.)*. 4.) **S.**, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 9 w. od Nowoaleksandrowska. 5.) **S.**, okolica, pow. szawelski, gm. Szawkianny, o 15 w. od Szawel. 6.) **S.**, dobra, tamże, o 32 w. od Szawel.

Spole, wś i os. fabr., pow. wieluński, gm. Skrzyńki, par. Cieszęcin, odl. 34 w. od Wielunia. Wś ma 15 dm., 103 mk. Tartak parowy wyrabiający deski. W 1827 r. 6 dm., 56 mk.

Spólnik, wś i fol., pow. nieszawski, gm. Boguszyce, par. Lubotyń, odl. 42 w. od Nieszawy, ma 111 mk. W 1827 r. 7 dm., 55 mk. W 1885 r. fol. S. z nomenkl. Nowiny rozl. mr. 285; gr. or. i ogr. mr. 237, łąk mr. 22, nieuż. mr. 12; bud. mur. 5, drewn. 4; pokłady torfu. Wś S. os. 14, mr. 14; wś Łysiek os. 8, mr. 6; wś Warszawka os. 2, mr. 79.

Spólnik, potok, powstaje w Janczowoy, pow. nowosądecki, płynie na zach. przez Łyczanę, a w Korzennej wpada do Jasiennej z praw. brzegu. Długi 8 klm.

Spólno, staw, pow. międzychodzki, o 4 klm. na wschód od Kwileza, między Wituchowem i Mościejowem, w grupie stawów: Mulno, Czarne i Wielkie jezioro.

Spon, wś, ob. *Szpon*.

Spondaty, pow. rossieński, ob. *Spandoty*.

Spondy, wś włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski i dobra skarbowe Żeladź, o 7 w. od gminy a 28 w. od Święcian, ma 25 dm., 292 mk. kat. (w 1865 z. 127 dusz rewiz.).

Sponiany, wś, pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 28 w. od Kowna.

Sponicka Rudnia, wś, pow. homelski, gm. Wietka, ma 79 dm., 249 mk., z których 14 zajmuje się kowalstwem, 6 furmaństwem.

Sponiczenka, rzeka, lewy dopływ Soży, *lewego dopływu Dniepru*.

Sponka, potok, wypływa na obszarze Kahujowa, pow. rudecki i poniżej wsi, na granicy z Honiaticzem wpada do Szczerku z prawego brzegu. Długi 4 klm.

Sponsberg, 1316 *Sponsbruecke*, dobra i wś, pow. trzebnicki, par. ew. Wilksen, kat. Schebitz. Dobra mają 3 dm., 65 mk. (30 kat.), 280 ha; wś 61 dm., 286 mk. (35 kat.), 404 ha.

Sopot, rzeka, lewy dopł. Desny (lew. dopływu Dniepru). Przybiera z prawej strony Kamionkę, a z lewej różne dopływy, stykające się prawie ze źródłami Bółwy, wpadającej poniżej do Desny.

Sporgeln 1.) wś, pow. frydlański, st. p. Domnau; 28 ha, 2 dm., 11 mk. 2.) **S.**, dobra, tamże; 265 ha, 16 dm., 84 mk., st. p. Szepopol. 3.) **S.**, wybud. przy dobrach Woopen, tamże.

Sporken, folw. dóbr worlińskich, pow. ostródzki.

Sporki, zaśc. szlach. nad pot. Plaskówką, pow. święciański, w 3 okr. pol., o 45 w. od Święcian, 1 dm., 8 mk. kat.

Sporkowszczyzna, wś, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Lida, okr. wiejski Kolyski, o 5 w. od Lidy ku Dziewieniszkom, ma 7 dm., 76 mk. W 1865 r. 26 dusz rewiz. włościan i 13 b. ludzi dwors.; należała do dóbr Malenkowszczyzna Adamowiczów.

Sporne, w XVI w. *Szpor*, kol. włośc., pow. koniński, gm. Dąbroszyn, par. Kuchary Kościelne, odl. od Konina 20 w., od Rychwała 2½ w. Ma 11 dm., 154 mk., 150 mr.; os. karcz. 1 dm. Wchodziła w skład dóbr Dąbroszyn. Na początku XVI w. stała ta wś pustką. Kmiecie, gdy byli, dawali pleb. w Dąbroszynie meszne po 3 gr. z łanu (Łaski L. B., I, 275).

Sporne 1.) część Korczyny, w pow. krosnieńskim, 48 dm., 288 mk. 2.) **S.**, wólka w Odrzykoniu, pow. krosnieński, 6 dm., 20 mk.

Sporniak 1.) al. *Sforniak Palikijski*, fol., pow. lubelski, gm. i par. Wojciechów, odl. 16 w. od Lublina. Fol. ten, w r. 1875 oddzielony od dóbr Palikije, rozl. w 1885 r. mr. 614: gr. or. i ogr. mr. 499, łąk mr. 1, pastw. mr. 23, lasu mr. 87, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 5; płodom. 12 pol.; las nieurządzony, pokłady kamienia wapiennego. 2.) **S. Matycki** i 3.) **S. Radowiecki**, os., pow. lubelski, gm. i par. Konopnica.

Sporok, ob. *Karmerau*.

Sporów, grupa chat, w gm. Stary Sącz, pow. nowosądecki. *Br. G.*

Sporowo, sioło, folw. i dobra nad jez. t. n., pow. słonimski, w 1 okr. pol., gm. Pieski, o 95 w. od Słonima. Była tu kaplica katol. b. parafii Olszew.

Sporowo, niem. *Sparau*, 1353 *Sparow*, 1532 *Sparrau*, dobra ryc. w Pomezaniu, pow. sztumski, st. p. i par. kat. Kiszpork (o 5½ klm.), st. kol. Mikołajki (o 12,5 klm.); 161 ha (135 roli). W 1885 r. 4 dm., 12 dyn., 64 mk., 15 kat., 49 ew. R. 1353 dostaje jakiś Sparrowe kilka włók na prawie chełm, w pobliżu Kiszporka pod Staremmiastem (Altstadt). R. 1536 posiada jedną część S. Feliks Waliszewski, drugą dzierżawi kowal z Balewa. Od nich kupuje je Achacy Czema. R. 1772 należało S. do Wybiekich, r. zaś 1804 do pułkow. v. Katzler; taksa wynosiła 6715 tal. (ob. Schmitt Gesch. des Stuhmer Kr., str. 249).

Sporowskie, jezioro na pograniczu pow. słonimskiego i kobryńskiego, w par. Olszew, na linii biegu Jasiołdy, na pñ. od Prypeci, w znacznie wyższym od niej poziomie. Do 5 w. długie a 3 w. szerokie, podług obliczeń pułk. Strielbickiego zajmuje 8¼ w. kw. Największa głębokość w pñd.-zchłd. części dochodzi do 14 stóp. Jezioro ze wszystkich stron otoczone jest nieprzebytymi błotami, oprócz brzegu północnego, na którym znajduje się wś Sporowo i mko Zdzitów. Jezioro obfituje w ryby; na wybrzeżach znajdują się kawałki bursztynu. Do jeziora uchodzi kanał zwany Kokoryckim, przekopany wśród błot od mka Będzieża. Porów. art. Stawrowicza w Wilen. Sborniku, z 1870 r.

Sportehnen 1.) *Adelig*, wś, pow. morąski, st. p. Libsztat; 167 ha, 9 dm., 48 mk. 2.) **S. Koenigl**, wś, tamże; 228 ha, 7 dm., 40 mk.

Sporuny, folw. i wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Woropajewszczyzna, okr. wiejski Zajnowo, o 4 w. od gminy a 59 w. od Dzisny. Folw. ma 1 dm., 2 mk. katol., wś zaś 10 dm., 100 mk. (8 praw. i 92 katol.). Niegdyś attynencya Zajnowa, były kolejno własnością Wołowiczów, Platerów, Mirskich, w końcu drogą wiana za Anną z Mirskich, przeszły do Wołosowskich. Włościanie wnieśli 1480 rs. 16 kop. wykupu za wydzielone im grunta.

Sporwienen 1.) wś, pow. frydlański, st. p., tel. i kol. żel. Korsze; 39 ha, 3 dm., 5 mk. 2.) **S.**, fol. do dóbr Gr. Schwansfeld, tenże pow.; 6 dm., 69 mk.

Sporwitten 1.) dobra, pow. rybacki, st. p. Laptau; 115 ha, 12 dm., 69 mk. 2.) **S. Gross**, dobra ryc., pow. frydlański, st. p. Schoenbruch; 884 ha, 52 dm., 312 ha. 3.) **S. Klein**, fol., tamże.

Spory 1.) folw. nad jez. t. n., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Jasiewo, okr. wiejski Słowiki, o 45 w. od Święcian, 1 dm., 9 mk. katol.; w 1865 r. własność Dmochowskich. 2.) **S.**, folw. szlach. nad rzeką Plaskówką, pow. święciański, w 3 okr. pol., o 45½

w. od Świącian, ma 1 dm., 33 mk. (25 katol., 8 żydów).

Sporysz al. *Speryz*, białoruskie *Sparysz*, jezioro w pow. rzeczyckim, uformowane z rozlewu Brahinki, długie prawie 6 w., szerokie około 2 w., podług obliczenia pułk. Strielbickiego zajmuje 11 w. kw. Na zachodnim krańcu ma wyspę; brzegi nizinne, w łąki obfite; bardzo rybne. *A. Jel.*

Sporysz, *Sparysz* al. *Speryz*, ws i folw. nad jeziorem t. n., pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. i gm. Brahina, o 1 milę na pld.-zachd od Brahina, ma 33 osad, cerkiewka; grunta wyborne łąk obfitość, rybołówstwo znaczne. Własność niegdyś ks. Wiszniowieckich, w kluczu brahińskim. *A. Jel.*

Sporysz, potok, powstaje w Trzebini, pow. żywieckim, płynie granicą tejże gminy ze Sporyszem i na obszarze Sporysza uchodzi do Koszarawy z lew. brz. Przyjmuje strugę z obszaru Trzebini. Długi 4 klm. *Br. G.*

Sporysz, z *Isepami*, *Obszarem* i *Nowąwsią*, ws, pow. żywiecki, na pld.-wsch. od Żywca, nad rz. Koszarawą, przy gościńcu susko-żywieckim, graniczy od wsch. pñ. z obszarem Żywca, od zach. z Zabłociem od pld.-zach. z Wieprzem, od pld.-wsch. z Trzebiną, a od pld. ze Świnną. Obszar wsi przepływa od wsch. ku pñ.-zach. rz. Koszarawą, która na granicy z Żywcem i Zabłociem wlewa się do Soły z praw. brz. Część S., która legła po pñ. stronie rz. Koszarawy, zwie się „Obszarem“. Tu znajdują się huty żelazne (założone r. 1838), gisernia i fryszerki, należące do państwa żywieckiego (arcyks. Albrechta). Zwa się one Huta Wyżnią al. *Wilhelmshuette* i Huta Niżnią al. *Friedrichshuette*. Przy tej hucie jest przyst. dr. żel. państwowej, zwany „*Friedrichshuette*“. Za nimi legły trzy stawki, zasilane przez mały dopływ Koszarawy. Część pośd., na lew. brz. Koszarawy, zajmuje przeważnie pñ.-wsch. stok wzgórza Grojca (612 mt.). W połowie XIII w. miał tu stać zamek łowiecki (grodzisko żywieckie). Przysiołek Obszar założył r. 1568 Krzysztof Komorowski na 10 rolach, nabytych od Sporyszan, do których r. 1598 dokupił jeszcze 16 ról po 110 zlr., tak że włościanom pozostał tylko Grojec (Janota, *Żywieccyzna*, 48). W XV w. płacił S. wraz z Żywcem dziesięć skojców gr. praskich do scholasteryi krakowskiej. Po śmierci Anny z Lubomirskich, drugiej żony Franciszka Wielopolskiego († 1732), przeszedł r. 1739 Obszar wraz z S. w ręce Karola Wielopolskiego (ob. *Żywiec*), jako część klucza żywieckiego. W r. 1838 przeszedł z dobrami żywieckimi na własność ks. Albrechta, syna Fryderyka Augusta, elektora saskiego, i arcyks. Karola. W r. 1869 obszar większej posiadł. (arcyks. Albrechta) li-

czył roli ornej 342, łąk i ogr. 45, pastw. 63, lasu 88 mr.; mniejsz. pos. roli orn. 707, łąk i ogr. 37, pastw. 255, lasu 28 mr. austr. R. 1869 było dm. 105, mk. 1023 (męż. 483, kob. 540); w r. 1880 dm. 136, mk. 1260 (męż. 606, kob. 654), między nimi rz.-kat. 1204, izrael. 47, innych wyzn. 9; Polaków 1230, Niem. 30. Części wsi są: Grojec (rota) dm. 9, mk. 58; Obszar dm. 17, mk. 307; Sapińscy (rota) dm. 6, mk. 46; Sporysz dm. 78, mk. 623; Świątkówka (rota) dm. 2, mk. 16; Wyższe Mieście dm. 24, mk. 210. Par. rzym.-kat. w Żywcu. W 1581 (Pawliński, *Małopolska*, 106) należał S. do tej samej parafii; jedna część (Jan Komorowski) miała 2 łąny kmiece, 3 komor. bez bydła, druga zaś część (Krzysztof Komorowski) 2 łąny km. i 3 kom. bez bydła. Według Andrzeja Komonieckiego *Dziejopisu żywieckiego* (Kraków, 1866) „wieś nazwana jest od ziela (?) Sporysz“, które się tu rodziło. Sąd pow. i urz. podatk., starostwo i st. p. *Żywiec.* *Br. G.*

Spragielino, zaśc. szl. nad Wilią, pow. wileński, w 4 okr. pol., o 28 w. od Wilna, 1 dm., 4 mk. katol.

Spraksze, ws, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 50 w. od Poniewieża.

Sprakten (niem.), ws, pow. wystrucki, st. p. Berschkallen; 380 ha, 80 dm., 369 mk.

Sprawdajcie *Winkulawki*, ws, pow. rossieński, gm. Pojurze, par. Zwingie, o 84 w. od Rossień.

Sprawdzie 1.) ws, pow. rossieński, gm. i par. Andrzejów, o 89 w. od Rossień. 2.) S., ws, pow. rossieński, par. retowska.

Sprech, *Spreh*, w dok. *Sporge*, jezioro w pow. reszelskim (Warmia) w dobrach Leginy.

Spree, dobra i ws, pow. rozborski, par. ew. Rozbork, kat. Mużaków. Dobra posiadały 8 dm., 66 mk. ew., rozl. 1197 ha; ws, par. ew. Dębice, kat. Mużaków, ma 9 dm., 45 mk. ew., rozl. 575 ha.

Spree, *Sprewja*, ob. *Szpruwja*.

Spreedorf, ws na Łużycach saskich, w pobliżu źródeł rz. Szprewii.

Spreetza, serbskie *Spreewitz*, ws, pow. wojrowiecki, posiada kościół par. ewang., 54 mk. ew., 1320 ha.

Spreewald, w Łużycach, ob. *Bloto*.

Spregiejnia, zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Padziuny, o 2 w. od gminy, 3 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Jęczmieniszki.

Spreje, serbskie *Sprey*, ws przy ujściu rzeki Schoeps do Sprei, pow. rozborski, par. ew. Diehsa, kat. Mużaków; 7 dm., 68 mk. (1 kat.), 386 ha.

Sprejnie, ws, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podberezie, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Maryi Jeleńskiej, Głinciszki, o 4¹/₂

w. od gminy a 31 w. od Wilna, ma 7 dm., 74 mk., w tej liczbie 2 prawosł. i 72 katol. (w 1861 r. 16 dusz rewiz.).

Spremberg, miasto w Łużycach, ob. *Grodsk.*

Sprenglien, folw., pow. rastemborski, st. p. Korsze; 171 ha, 7 dm., 43 mk.

Sprenitze, dobra, pow. mielicki, par. ew. i kat. Sulau; 789 ha.

Spręcowo, niem. *Spiegelberg*, wś w pobliżu rz. Łyny, na pol. Warmii, pow. olsztyński, 13 klm. na półn. od Olsztyna, nad traktem do Gutsztatu, w okolicy pagórkowej, z glebą piaszczystą, nieurodzajną; 1112 ha, 119 dm., 602 mk. Polaków, zajmujących się rolnictwem i hodowlą bydła. Poczta w miejscu. W 1360 r. otrzymali Nicolaus et Hinczo Sprengen na prawie chełm. 60 włók „ad locationem villae Spiegelberg“.

Sprężyce niem. *Sprentschuetz*, dobra i wś, pow. wielko-strzelecki, par. ew. Wielkie Strzelce, kat. Kamień. Dobra mają 2 dm., 68 mk. kat., 474 ha; wś 14 dm., 96 mk. kat., 96 ha.

Sprind, os. przy wsi Kalthof, pow. królewiecki wiejski.

Sprindlack, dobra, pow. welawski, st. p. Gruenhayn; 21 dm., 121 mk.

Sprindt (niem.), ob. *Zdroje*.

Sprindt, wyb. przy Wystruci, pow. wystrucki; 5 dm., 114 mk.

Springberg 1.) w pow. wągrowieckim, ob. *Skocza Góra*. 2.) **S.**, w pow. międzychodzkiem, ob. *Skoczna Góra*.

Springberg, ob. *Zawada*.

Springborn 1.) wś na niem. Warmii, pow. liebarski, st. p. Kiwitten; 728 ha, 50 dm., 262 mk. W **S.** dostał r. 1687 Piotr Białkowski, pisarz koronny, przywilej na karcznię; ob. *Kywity i Kiwity*. 2.) **S.** ob. *Węzowo*.

Springe, pow. łecki, ob. *Łysonie*.

Springen, dobra prywatne, w okr. i pow. tukumskim, par. neuemburska (Kurlandya).

Springen, wś, pow. gabiński, st. p., tel. i kol. żel. Gabin; 276 ha, 47 dm., 245 mk.

Springen, wś, pow. tyłżycki, st. p. Schillingen; 128 ha, 37 dm., 137 mk.

Springmuehle 1.) al. *Roggenmuehle*, *Zdrójek* (?), młyn, w pow. czarnkowskim (Wielen), o 6 klm. na półn. od Wielenia, nad Zdrójkiem (dopł. Bukówca); okr. dworski i poczta w Wieleniu (Filehne), st. dr. żel. w Krzyżu (Kreutz) o 15 klm.; 2 dm., 15 mk. 2.) **S.**, pol. *Mściszewski Młyn*, pow. obornicki, o 4 klm. na zchd.-półn. od Gośliny Murowanej (poczta), nad Zdrojem, dopł. Warty, wchodzi w skład okr. wiej. Mściszewo. 3.) **S.**, pow. szubiński, ob. *Zdrojek*.
E. Cal.

Springwerder, w pow. czarnkowskim, ob. *Jazgarz*.

Sprittlauken, folw., powiat królewiecki wiejski, st. p. Troempau.

Sprochowitz (niem.), ob. *Szprochowice*.

Sproguny, folw., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Debesie, o 8 w. od Oszmiany, 1 dm., 21 mk. katol.; w 1865 r. własność Czarnockich.

Sproitz, serbskie *Sproitz*, wś i dobra, pow. rozborski. Dobra mają 9 dm., 38 mk. ew., 557 ha. Wś, par. ew. Lipno, kat. Mużaków, 4 dm., 30 mk. ew., 328 ha.

Sprokinnen, wś, pow. ragnecki, st. p. Szillen; 77 ha, 12 dm., 69 mk.

Sproksze, wś, pow. wilkomierski, gm. i par. Wiżuny, o 57 w. od Wilkomierza; uwłaszczona od dóbr wiżuńskich.

Sprotawa, niem. *Sprottau*, ob. *Szprotawa*.

Sprotchin, 1409 *Sproetchen*, dobra i wś, pow. bolesławski, par. ew. Seebnitz, kat. Kaltwasser. Dobra mają 3 dm., 54 mk. (8 kat.), 457 ha; wś 44 dm., 244 mk. (2 kat.), 216 ha.

Sprottischdorf, wś i dobra, pow. szprotowski, par. ew. i kat. Szprotów. Wś ma 54 dm., 308 mk. (20 kat.), 101 ha; dobra 9 dm., 88 mk. (10 katol.), 387 ha.

Sprottischwalde, wś, pow. szprotowski, par. ew. i kat. Nieder-Leschen, ma 27 dm., 158 mk., 51 ha.

Sprowa, u Długosza *Wsprowa* i *Sprowa*, wś i folw. na rz. Pilicą, pow. włoszczowski, gm. Słupia, par. Goleniowy, odl. 30 w. od Włoszczowy (poczta w Szczekocinach). W 1827 r. było 31 dm., 497 mk. Dobra **S.**, w r. 1884 oddzielone od dóbr Słupia, składały się z folw. **S.** i Aleksandrów al. Bakalarz, nomenktatur: Na Borkach i Chmielniku, rozł. mr. 1724: gr. or. i ogr. mr. 675, łąk mr. 136, pastw. mr. 82, lasu mr. 738, nieuz. mr. 93; bud. mur. 6, z drzewa 19; płodozm. 9^o i 14^o pol.; las urządzony. Wś **S.** ma 57 osad, 516 mr. W połowie XV w. należy do par. Szczekociny, dziedzictwo Odrowążów. Około 1460 r. Andrzej Odrowąż, wojew. i st. lwowski, nadał połowę **S.** klasztorowi w Mogile. Klasztor odprzedał tę część w 1475 r. Pieniążkowi z Iwanowic za 350 grzyw. i nabył za te pieniądze wś Opatkowice. Łany folw. w **S.** dawały dziesięcinę pleb. w Szczekocinach, zaś 12 łanów km. dziesięcinę, wartości do 10 grzyw., prepozyturze krakowskiej. Tamże dawało 8 zagrod. i 2 karczmy z rolą (Długosz, L. B., II, 214 i III, 426 i 436). W 1581 r. Szczepanowski płaci tu od 9 łan. km., 5 zagr. z rolą, 5 komor. z bydłem, 5 kom. bez bydła, ćwierci karczmy; w części Kościenia 1/2 łan. km. i 1 zagr. (Pawin. Małop., 72). *Br. Ch.*

Spruciowce 1.) wś, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Grzebień, o 27 w. od Sokółki. 2.) **S.**, młyn, tamże, o 32 w. od Sokółki.

Sprudowo, wś zamieszкана przez tak zw. Peteraków. Ob. *Prusy* (t. IX, 99).

Spruksty, folw., pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 47 w. od Kowna.

Sprukty, wś, pow. władysławowski, gm. Tomaszbudą, par. Gryszakubą odl. od Władysławowa 25 w., ma 5 dm., 17 mk. W 1827 r. 2 dm., 23 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo.

Spruktyszki al. *Struktyszki*, wś nad rz. Cesarką (Sesarką), pow. władysławowski, gm. Zypie, par. Łuksze, odl. od Władysławowa 35 w., ma 7 dm., 74 dm. W 1827 r. 6 dm., 45 mk.

Sprykutowo, po łotew. *Sprykutowa*, niegdys *Sprykuten*, wś, pow. łucyński, par. Brodaj, z kaplicą filialną, własność Deragowskich, dawniej de Anrepów. W 1563 r. dziedził je Bartłomiej Anrep, a w 1583 r. Fryderyk de Anrep. W XVII i XVIII w. S. wraz z Lideksnem był własnością Sołtanów.

Spryndyszki 1.) wś, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny, odl. od Maryampola 43 w., ma 20 dm., 106 mk. W 1827 r. 3 dm., 61 mk. 2.) **S.**, wś nad rz. Jesią, pow. maryampolski, gm. Freda, par. Godlewo, odl. od Maryampola 45 w., 1 dm., 13 mk., 43 mr. Należała do folw. Isłauż.

Sprynki, zaśc., pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 84 w. od Poniewieża.

Sprynia, potok, źródlane ramie rz. Czerchawy, powstaje w Spryni, pow. samborski, w lesie Ożynowatym, na płu. pochyłości Wydiloka (862 mt.), z połączenia strug: Jagliny i Kamiennego. Płyynie na płu.-wsch. między domostwami wsi Spryni, przez obszar Monasterca i Czerchawy, gdzie od lew. brz. łączy się z Błazówką al. Wolanką, dając początek rzece Czerchawie (ob.). Długi 15 klm. Przyjmuje z pr. brz. pot. Rakowice i Łopuszną. Nad praw. brzegiem rozpościera się dział Huty (637 mt.), a nad lew. Zalarski (600 mt.) i Pomiarki (513 mt.). Pędzi młyny i trzecie w Spryni.

Br. G.

Sprynia, wś, pow. samborski, 18 klm. na pld.-zach. od Sambora (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na zach. i płu.-zach. leży Zwór, na płu. Wola Błazowska i Sprynka, na wsch. Monasterzec, na pld.-wsch. Stronna (dwie ostatnie w pow. drohobyckim), na pld.-zach. Niedzielna (pow. staromiejski). W pld. lesistej stronie, w lesie Ożynowatym, powstają z licznych strug dwa potoki: Jaglina i Kamienny, z których połączenia tworzy się pot. Sprynia (jedno z ramion Czerchawy) i płynie na płu.-wsch. do Monasterca, zabierając małe strugi. W dolinie Spryni leżą zabudowania wiejskie (398 mt. cerkiew). Pld. część obszaru dochodzi 645 mt. Na granicy pld. wznosi się Wydilak (862 mt.); we wschod. stronie

wzgórze Huta (637 mt.), na zach. wzgórze Salarskie (600 mt.). Włas. więk. ma roli or. 83, łąk i ogr. 24, pastw. 73, lasu 2230 mr.; wł. mn. roli or. 622, łąk i ogr. 169, past. 489 mr. W r. 1880 było 93 dm., 489 mk. w gminie; 6 dm., 21 mk. na obsz. dwor. (468 gr.-kat., 18 rzym.-kat., 24 izr.; 453 Rusinów, 57 Polaków). Par. rzym.-kat. w Czukwi, gr.-kat. w miejsku, dek. staromiejski, dyec. przemyska. We wsi cerkiew p. w. św. Mikołaja i szkoła filialna. O śladach nafty w S. pisze Jahrb. der geolog. Reichsanst. (1881, str. 155). We wsi jest tartak. Za czasów Rzpltej należała ws do dóbr koronnych, do krainy podbuskiej, ekon. samborskiej, a ziemi przemyskiej. W Rkp. Ossolin. (№ 2837, str. 87) czytamy: „A. 1555 die 18 decembris Varsoviae. Poponatum Bona regina discreto Mathiae, cum area integra ac locis pro pratis et hortis convenientibus dat in Sprynia. „A. 1451. Privil. Sigismundi Augusti, quo mediante facultas Magnifici Mielecki, Capitan. Samboriensis, provido Sienkoni Kiezer Sculteto tabernam extruendi cum extirpatione unius lanei ad eandem, inferius villae Sprynia, ea ratione, ut subditi illic potendi gratia, convenirent, data approbatur“. W lustracji ekon. samborskiej z r. 1686 (Rkp. Ossol., № 1255, str. 164) czytamy: „Sprynia ma łąnów 7 1/2, z osobna kniazkich łąnów 5, popowski łąn jeden. Sprynka ma łąn jeden. Czysze na św. Marcin. Czyszu dają na rok z każdego łąnu złr. 10; żyrowszczyzny z każdego łąnu po gr. 20; czynszu głównego z każdego łąnu zł. 2; za wołu gromada daje z łąnu zł. 2; pokłonu od gromady zł. 1 gr. 18; owsa z łąnu każdego dają półmiarek jeden, gęś jedną, kur dwie, jajec z łąnu 16; za sądy zborowe płacą dwiema ratami zł. 10, z pustych łąnów koszonych dają po 24 zł., kniazio wie płacą z łąnów swoich z każdego po zł. 5 gr. 26; pop płaci czynszu zł. 3 gr. 10. Czysze na św. Wojciech: kuchenne, za jagnię, dziesięcinę owczą, powinności i robotników tak dają i posyłają jako wś Podbuż. Drzewa, desek i gontów nie dają; jednak do żupy spryńskiej, kiedy robi, wszelkie potrzeby dodawać powinni, a kiedy nie robi ta żupka, to do nahujowskiej żupy też powinności dodawać powinni. Iwan Sprynski Hermanowicz trzyma ówieré roli, z której służbą wojenną służy. Przywileju jednak na tę ówieré nie pokazał. Ojcowie także bernardyni samborscy trzymają pół łąnu, za jakim prawem, nie pokazali, co się do dalszej zostawuje ordynacyi. Sprynka żadnych nie daje powinności, ale tylko czynszu daje jednego roku na św. Marcin zł. 5, a na św. Wojciech zł. 5. W tej wsi trzymają Iwan Fedor, Janko Iwan, Stasio Stefan Sprynscy wójtowstwo vigore przywileju nadanego sobie od Najjaśn.

Jana Kazimierza w Warszawie dnia 26 maja r. 1667, który przywilej potwierdził potem Najjaśn. Jan III we Lwowie d. 4 lipca r. 1678. Ale że w tem nowem confirmationis prawie niektóre sobie wolności pokładli, których w dawniejszem prawie nie masz, tedy jako subreptitias kasujemy według tylko dawnego prawa ich zachowując przy temże wójtowstwie. Uskarżali się poddani z Spryńki, że płacą z pół łanu hajduckiego, którego między rolami gromadzkimi nie mają. Co że jest przeciwko słuszności, tedy aby zamek samborski w tem poddanym tymże był pomocą i od tego zasłonić ich mógł, odsyłamy ich do zamku samborskiego. "W inwentarzu z r. 1760 (Rkp. Ossol., № 1632) czytamy na str. 58: „Wś Spryńia i Spryńka osiadła na łanach $8\frac{1}{2}$, videlicet starych łanów 5, koszonych 3, pust. $\frac{1}{2}$; z osobna kniazkich 3, popowski jeden. Chlebnika ad praesens znajduje się 48. Czynsze: kuchennego z chlebnika każdego po gr. $2\frac{1}{2}$ = 4 zł. Za niewożenie drzew, których powinni byli z łanu każdego sianego przywieźć po fur 200, teraz nie wożą, płacą z łanu po zł. 40, co czyni 200 zł.; żerowaczyczny z tychże łanów po gr. 20, czyni 3 zł. 10 gr.; czynszu głównego z tychże po zł. 2, czyni zł. 10. Za wołu kuchennego z tychże łanów sianych z każdego po zł. 2, czyni zł. 10. Zboroszczyznę z każdego łanu sianego zł. 10, czyni zł. 50. Owsa z każdego łanu sianego po półmiarków 2, więc półmiarków 10, które przez połowę dają w ziarnie, a przez połowę płacą za półmiarek zł. 2, czyni zł. 10. Gęsi 2, kur 4, jajec 16 z łanu, czyni 10 zł. 26 gr. Pokłonu od gromady zł. 1 gr. 18. Z koszonych łanów zł. 48. Za baranka wielkanocnego 1 zł. Summa czynszu 372 zł. 24 gr. Ad hoc z wójtowstwa czynszu zł. 11 gr. 18. Powinność gromady: Chlebnik każdy mający sprzężaj drow każdego tygodnia po fur 2. Żupy spryńskiej budynki reparują i nowe swym kosztem budują. Drzewa na kadzie do wszystkich żup dodają i odwożą. Wójtowstwo w tej wsi, którego posesorem p. Franciszek Michał Monasterski, na które prawo produxit, vigore którego wszystkie onera fundi i hiberną płacić powinien. Lasy do tej wsi należące: Las Kamienisty nazwany, jodłowy, od Nieszczelny. Las jodłowy i bukowy „Studzianna“ nazwany. Las bukowy nazwany „Czysta dolina“. Chaszcze drobne od wschodu. Chaszcze „Potoki“ nazwane od Stronny. Las od wsi Zworu, nazwany „Czarna kiczera“, gruby jodłowy. Chaszcze od Woli Błażowskiej, nazwane „Choduszów“. O żupie spryńskiej czytamy tamże na str. 14: „Żupa spryńska. Z przyjazdu wrota we trzech słupach z furtką z tarcie podwójne, daszkiem gontowym pokryte. Rezydencya kwotnicka nowa, z drze-

wa jodłowego, dachem gontowym pokryta; do sieni drzwi na biegunach drewnianych bez zamknięcia, przy drzwiach komórka z drzewa łupanego, w niej okno w drewno oprawne. Po prawej stronie izba, do niej drzwi na zawiasach i hakach żelaznych, z kłamką żelazną, wrzeciążem i skoblem. Okien w tej izbie 3, w drzewo oprawnych, we dwie kwatery, na zawiasach żelaznych, z haczykami i skoblikami; czwarte okienko małe, w drzewo oprawne. Piec z kafli zielonych, przy nim komin z gliny lepionej na przecie żelaznym, pod dach wywiedziony. Piec piekarski dobry. Pod oknami ławy dwie. Pułap i podłoga z tarcie. Z tej izby komora, do której drzwi na zawiasach żelaznych z wrzeciążem i skoblem; w tej komorze okno jedno w drzewo oprawne, z okiennicą z komorą zamykającą się. Z tej komory drzwi na dwór na zawiasach żelaznych z zasuwą drewnianą. Podłoga i pułap dobre. Po lewej ręce sieni izba druga, do niej drzwi na zawiasach żelaznych, z kłamką, antabkami dwiema, wrzeciążem i skoblem. W tej izbie okien dwoje, w drzewo oprawnych, na zawiasach, z haczykami i skobelkami żelaznymi, z okienicami ze dworu na zawiasach żelaznych. Pod oknem ława na słupkach. W tej izbie piec kaflowy, na fundamencie z cegieł murywanym, przy nim komin z gliny lepiony na przecie żelaznym. Wieża nowa, z drzewa budowana, dachem gontowym pokryta, w niej panwi nie masz. Wieża druga od lat 3 postawiona, z drzewa łupanego, dachem gontowym pokryta, drzwi do niej troje na biegunach drewnianych. Panew zażywana dobra, o kluczach 110, kadź surowicza wielka, od kiera tu do kadzi rynien 4 dobrych. Bednarnia nowa, z szopą złączona, z drzewa jodłowego, gontami pokryta. Do szopy drzwi nie masz, tylko odrzwi; z szopy po prawej ręce drzwi do izby bednarskiej, na zawiasach żelaznych; okien 4, pod oknami ław prostych 2. Piec piekarniany z gliny nalepiony. Około tej żupy ogrodzenie z kołów, jako i w żupie nahujowskiej. Od Sambora jadąc karczmą, z drzewa łupanego izba i komora, a sień z chrustu grodzona, częścią gontami, częścią dranicami pokryta. Do sieni drzwi na zawiasach z zasuwą. Okien w izbie 2, piec kaflowy, przy nim komin z gliny lepiony. W komorze okno jedno. Podłogi i pułapy w izbie i komorze z dylów, dobre. Podsadkowie tej żupy: Fedko Bednarz, Piotr Czoropowski, Jakub Gozdawski, Michał Jarosz, Iwan Iwaryk, Hryń Skurysik i dwóch żydów. Tak tę żupę jako i nahujowską zaarendowała teraźniejsza administracya starozakonnym na rok jeden za 20,000 złp. Ale dla skąpości drow bliższych, a odległości dalszych i drogości onych może w dalszych latach ten dochód się zmniejszy.“ *Lu. Dz.*

Sprynka, wś, pow. samborski, 15 klm. na pld.-płd.-zach. od Sambora, 10 klm. na zach. od urz. poczt. i tel. Podbuże. Na pld.-zach. leży Sprynia, na płu. i płu.-wschód Błażów, na pld.-wschód Manasterzec (pow. drohobycki). Wioska leży na praw. brzegu dopływu Wolanki, wpadającej do Błażówki (ramię Czerchawy). Włas. więk. ma roli or. 10, łąk i ogr. 3, lasu 8 mr.; wł. mn. roli or. 41, łąk i ogr. 14, past. 2, lasu 45 mr. W r. 1880 było 15 dm., 51 mk. w gm., 1 dm., 2 mk. na obsz. dwors. (48 gr.-kat., 5 izr.; wszyscy Rusini). Par. rz.-kat. w Czukwi, gr.-kat. w Spryni. Dawniej była tu żupa wsi Spryni (ob.), ztąd do dzisiaj jedna część wsi zowie się Żupką (nie Żabką, jak podają Skorowidze Galicyi).

Lu. Dz.

Sprysowiecka Słobódka, nad rzką Uszką (dopł. Uszycy), pow. uszycki, obok Sprysówki (ob.), do której należy, ma 11 osad.

Sprysówka, dawniej *Prysówka* i *Pryjówka*, wś rząd., pow. uszycki, okr. pol. i sąd Duna-jowce, gm. i par. kat. Mukarów, ma 96 os., 728 mk., 781 dzies. ziemi włosc. Cerkiew p. w. św. Paraski, wzniesiona w 1766 r., ma 566 wiernych; parafia przyłączona do Mukarowa Podleśnego. [Należała do ststwa mukarowskiego.

Sprzaśl, *Spręśla*. Tak nazwaną została rz. Supraśl, dopływ Narwi, w akcie granicznym Mazowsza i Litwy z 1358 r.

Sprzeczno, niem. *Geisberg*, fol. do Grobi (Grabitz), pow. międzychodzki, o 6 klm. ku pld. od Sierakowa (poczt.), par. Lutomie, st. dr. żel. w Wronkach o 22 klm.; 1 dm. i 27 mk. Ob. *Sieraków*.

Spucken, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Schakubnen; 381 ha, 69 dm., 302 mk.

Spuczyszki, dwór, pow. telszewski, o 72 w. od Telsz, w pobliżu mka Gorzdy.

Spudzie Syrajcie, wś, pow. szawelski, gm. Podubis, o 26 w. od Szawel.

Spullen, wś, pow. pilkałowski, st. p. Kus-sen; 570 ha, 61 dm., 272 mk.

Spulnie, kol. włosc., pow. piotrkowski, gm. Łekawa, 4 dm., 25 mk., 45 mr.

Spurgany, wś, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 42 w. od Telsz.

Spurówice, 1375 r. *Sporewitz*, 1416 *Sporewicz*, *Spurwitz*, wś, pow. olawski, par. ew. Witowice, kat. Stary Wiezów. Wś ma 44 dm., 282 mk. (7 ew.), 257 ha; więk. pos. 21 ha.

Spuśniki, grupa domów w Wiszence Wielkiej, w pow. gródeckim.

Spusza, rzka w pow. lidzkim i grodzieńskim, lewy dopływ Skidlicy al. Skidlanki (ob. *Kotra*). Bierze początek poniżej wsi Sołohubowce, płynie w kierunku od wschodu na zachód na Hołubki, Karolewyszczynę, Jekdasze, Kuchary, Jewłasze, Malinniki, Dąbrowo,

Spuszę, Ośniki, Bielakowszczyznę, Gliniany i ubiegłszy około 32 w. po za wsią Niekrasze ma ujście.

J. Krz.

Spusza 1.) fol. i dobra nad rzką t. n., pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Lack, okr. wiejski Spusza, o 22 w. od Szczuczyna, 68 mk.; własność hr. Uruskich. 2.) **S. Nowa**, wś nad rzką t. n., tamże, o 4½ w. od gminy, a 22 w. od Szczuczyna, przy drodze z Dziembrowa do Skidla, ma 6 dm., 76 mk. (w 1865 r. 33 dusz rewiz.). 3.) **S. Stara**, wś, tamże, o 3½ w. od gminy, w 1865 r. 81 dusz rewiz. W skład okr. wiejskiego wchodzi wsi: Aszurki, Chomowszczyzna, Ciapy, Czuczwy, Karaszewo, Ostrowo, Prudce, Rojsze, Sawicze, Spusza Nowa, Spusza Stara, Zawalki i Zinki, w ogóle 478 dusz rewiz. włóścian uwłasz. 4.) **S.**, okolica szlach. nad rzką t. n., pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Szczuczyn, okr. wiejski Krasne, o 10 w. od Szczuczyna, ma 2 dm., 11 mk. (podług spisu z 1865 r. 7 dusz rewiz. jednodworców).

J. Krz.

Spytki, pow. sokołowski, ob. *Krasnodęby-S.*

Spytki, ob. *Spetki* i *Szpetki*.

Spytków al. *Spytkowo*, później *Spytkowice*, os. niegdyś na obszarze Poznania, na praw. brzegu Warty, w pobliżu tamy Berdychowskiej, graniczyła z Zagórzem; istniała jeszcze w r. 1416 (ob. *Poznań*, t. VIII, 902—3). Kod. Dypl. Mucz., Rz. (I, 90) mylnie S. objaśnia Sytkowem.

Spytkowice 1) wś, w pow. myślenickim, w zwartej górskiej dolinie, w Beskidzie Sze-rokim, w pobliżu granicy węgierskiej, wzdłuż potoku, dopł. Skawy, i gościńca z Podwilka do Chabówki, w długości 5 klm. W środku wsi (wzn. 541 mt.) stoi drewniany kościółek; w pobliżu zaś (wzn. 565 mt.) drewniana kapliczka. Od kościoła prowadzi na płu. droga do Jordanowa (15·2 klm.). We wsi szkoła ludowa. Par. założył Roman Bogusławski w r. 1758. Rozległa wieś liczy 324 dm. (8 więk. pos.) i 1992 mk.; 1980 rz.-kat. i 12 izr. Z obszaru 5412 mr. przypada 3476 na role (pos. więk. 333, mn. 3143 mr.), 204 łąk (wiek. 19, mn. 185 mr.), 285 past. (wiek. 23, mn. 262 mr.), 1447 lasu (wiek. 736, mn. 711 mr.). Mileczą o tej wsi spisy poborowe pow. szczyrzyckiego z XVI w. i 1675 r. Grunta zimne, owsiane i kamieniste. Granica północna wsi od Sidziny, Toporzysk i Wysokiej ciągnie się lasistymi wzgórzami, dochodzącymi 787 mt. wzn. Wzgórza te tworzą poboczny dział wodny pot. Podergi i Wsiowego, z których powstaje Skawa. Na wschód graniczą S. z Rokiciną i Rabą Wyżnią. 2.) **S.**, wś, pow. wadowicki, w urodzajnej równinie, na praw. brzegu Wisły, wzdłuż potoku tworzącego liczne stawy, służące do systematycznej hodowli ryb. Na obszarze wsi przecina się dro-

ga z Wadowic do Krzeszowic, z gościńcem murowanym ze Skawiny do Zatora (5 klm.) i drogą żel. państwową, między st. Ryczów-Półwieś i Zator. W miejscu krzyżowania się gościńców stoi murowany kościół, obok niego szkoła ludowa a w pobliżu zabudowania większej posiadłości. S. składają się z 364 dm. (4 wiek. pos.) i 1088 mk.; 1051 rz.-kat. a 37 izrael. Obszar wiek. pos. jest attyn. Zatora hr. Potockich i składa się z 728 roli, 61 łąk i ogr., 77 past. i 79 mr. lasu; pos. mn. ma 1908 roli, 115 łąk i ogr., 317 past. i 10 mr. lasu. Par., niewiadomej erekcyi, istniała już przed r. 1322, kościół został dopiero r. 1587 poświęcony. W czasach szerzenia się reformacji był tu zbór helwecki. Przy parafii istnieje zakład dla ubogich. Do par. (dek. wadowicki) należą: Bachowice, Miejsce, Lipowa i Łączany. Za Długosza (L. B., II, 229) należały S. do książąt Zatorskich a kmiecie płacili dziesięcinę scholastykowi krakowskiemu w wartości 8 grzyw. praskich, prócz tego była karczma i 2 zagr. proboszcza, łąny szlach. i grunta plebańskie. Do par. należała wś Bachowice. Tenże autor podaje (L. B., III, 435), że za opata mogińskiego Engilberta (1283—1291) darował Przemysław, ks. opolski, klasztorowi mogińskiemu las Ryczów za 6 łąnów, które klasztor miał w S. W 1581 r. (Pawin., Małop., 104) było tu 30 półłanków kmiec., 9 zagr. z rolą, 2 kom. z bydł., 2 kom. bez bydła, czynszownik, rzemieślnik, rzeźnik, przepkniów 2 i karczmarz, mający półtrzecia półłanka roli. Do par. należały Łączany. S. graniczą na póln.-wschód z Wisłą, na póln.-wschód z Łączanami, na póln. z Wróblówkami, częścią Bachowic, na zach. z Palczewicami a na póln.-zachód z Miejscem. *Mac.*

Spytkówki, urząd. *Spitkowki*, wś i folw., pow. kościański, o 7 klm. na wschód od Kościana (st. dr. żel.), przy drodze do Szremu, nad strugą (dopł. Obry), par. Wyskoć, poczta Racot. W r. 1580 były w S. 3 łąny osiadłe i 1 osad.; około 1793 r. wchodziły w skład dóbr Racot, które ks. Jabłonowski, kasztelan krakowski, sprzedał cudzoziemcom. Wś ma 13 dm., 102 mk. (100 kat., 2 prot.) i 117 ha (104 roli, 6 łąk); czysty doch. z ha roli wynosi 13 71, z ha łąk 12 92 mrk. Fol. (3 dm., 82 mk.) wchodzi w skład dóbr Racot. *E. Cal.*

Spytkowska Poręba, ob. *Poręba* 9.).

Sraba (w dok.), dziś *Strawa*, rzeczka pod Piotrkowem, dopływ Luciaży.

Srabysze, folw. nad rz. Serwecz, pow. nowogrodzki, w 2 okr. pol. horodyszczanśkim, gm. Cyryn, o 1 milę na póln. od mka Horodyszcz; łąki i grunta wyborne, miejscowość bezleśna. *A. Jel.*

Srał, os. na obszarze Godynic, pow. sieradzki.

Srale, zaśc., pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 67 w. od Telsz.

Sramowice (dok.), ob. *Sromowce*.

Sratnov (mor.), niem. *Schrattenhof*, pow. opawski, ob. *Szratonów*.

Sraupity, wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 81 w. od Telsz.

Srawa 1.) strumyk niegdyś, w mieście Gnieźnie, dziś całkiem zasypany. 2.) **S.**, błoto, pod Chumiątkami, w pow. krobskim.

Srawa al. *Zrawa*, potok, powstaje z połączenia strug spływających z zach. obszaru Wieliczki, po póln.-zach. stronie ogrodu miejskiego, poniżej którego przyjmuje strugę Babiny, napływającą z pod wzgórza t. n. (370 mt.); płynie zrazu na póln., potem póln.-zach. między gościńcem krakowskim a torem dr. żel., granicą Bogucie a Wieliczki, poczem wchodzi na obszar Bierzanowa, zwraca się na wschód, płynąc zrazu po póln., potem po póln. stronie toru drogi żel. Karola Ludwika, przez łąki bierzanowskie i kokotowskie. Tu zwraca się na póln. i pod wsią Brzegami wpada do Wisły od praw. brzegu. Długi 5 1/2 klm. Ujście 192 mt. nrm. Od lew. brzegu przyjmuje strugę Małnowkę, a od praw. brzegu Zabawę.

Srawtyszki, wś, pow. rossieński, par. bełtygolska.

Sreballen, wś, pow. kłajpedzki; 144 ha, 8 dm., 35 mk.

Sreblły, wś, pow. wołkowyski, w 2 okr. pol., gm. Hornostajewicze, o 20 w. od Wołkowyska.

Srebnaje, mko nad rzeką Łysogorka, pow. przyłucki gub. połtawskiej, przy dr. transportowej z Przyłuk do Romien (o 40 w.), ma 203 dm., 1344 mk., 2 cerkwie drewniane, zarząd policyjny, 5 jarmarków, cukrownię. Prowadzi znaczny handel tytuniem. Istniało już w końcu XVI w., za czasów hetmańszczyzny należało do pułku przyłuckiego i było miastem sotniczem.

Srebrna, rzeczka, wypływa z lasów należących do dóbr mińskich, w pow. nowomińskim, przepływa koło miasta Mińska, Wiązowny i uchodzi do Mieni (dopł. Świdra).

Srebrna 1.) w XVI w. *Srzebrzna*, wś i fol., pow. łeczycki, gm. Sobótka, par. Grabów, odl. od Łeczycy 18 w. Wś ma 11 dm., 93 mk.; fol. 4 dm., 48 mk. W 1827 r. 8 dm., 102 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 470: gr. or. i ogr. mr. 414, łąk mr. 35, past. mr. 5, nieuż. mr. 16. Zabudowania folw. (w liczbie 12) nowe, mur., gospodarstwo staranne. Wś S. os. 15, mr. 71; wś Olszowa os. 6, mr. 187. Na początku XVI w. są same łąny kmiece, dające dziesięcinę, wartości do 5 grzyw., kanonii uniejowskiej (Łaski, Lib. Ben., I, 349; II, 437). Według reg. pob. pow. łeczyckiego z r. 1576 wś S., własność Krzysztofa Sokołowskiego, wojskie-

go kruszwickiego i starosty rogozińskiego, miała 11 1/2 łan., 1 łan i karcznię pustą, 12 osad. (Pawiński, Wielkop., II, 75). 2.) **S.**, kol. i ws nad rzeką Łódką, pow. łódzki, gm. Rzew, par. Konstantynów, 39 dm., 360 mk., 670 mr. włość.; ws 5 dm., 38 mk., 90 mr. Fol. **S.** został rozparcelowany. W 1827 r. 19 dm., 149 mk., par. Kazimierz. Według reg. pob. pow. łączyckiego z r. 1576 we wsi **S.**, w par. Kazimierz, miał Mateusz Żabicki 2 1/2 łan., Tomasz Żabicki 1 1/2 łanu, Marcin Żabicki 1 łan (Pawiński, Wielkop. II, 65). 3.) **S.**, ws nad rz. Wierzbicą, pow. płocki, gm. Brwilno, par. Biała, odl. 8 w. od Płocka, ma 14 dm., 199 mk. W 1827 r. 15 dm., 96 mk. Dobra **S.** składały się w 1882 r. z fol. **S.** i Mańkowo, rozl. mr. 1113: fol. **S.** gr. or. i ogr. mr. 467, łąk mr. 34, past. mr. 98, wody mr. 6, lasu mr. 135, nieuż. mr. 24; bud. mur. 10, drewn. 11; płodozm. 13-pol.; fol. Mańkowo gr. or. i ogr. mr. 36, łąk mr. 3, lasu mr. 28, nieuż. mr. 11; bud. mur. 3, drewn. 3, las nieurządzony, pokłady torfu. Ws **S.** os. 19, mr. 90. 4.) **S.**, fol. i ws, pow. płoński, gm. Naruszewo, par. Żukowo, odl. o 14 w. od Płońska, ma tartak parowy, 24 dm., 198 mk. W 1827 r. 41 dm., 322 mk. Fol. **S.**, oddzielony od dóbr Nacpolsk, w 1887 r. mr. 1047: gr. or. i ogr. mr. 332, past. mr. 1, lasu mr. 689, nieuż. mr. 25; bud. mur. 4, drewn. 17; płodozm. 8-pol., las nieurządzony. Ws **S.** ma 20 os., 188 mr. W akcie nadania ziemi wyszogrodzkiej w 1349 r. przez ks. Bolesława matce Elżbiecie, w szeregu wsi wymieniona: „Szebrna que de novo locatur“ (Kod. Maz., 60). 5.) **S.**, ws i fol. przy źródłach strum. Rypa (dopł. Broczku), pow. łomżyński, gm. i par. Szumowo. Fol. ma 454 mr., wchodzi w skład dóbr rząd. Łomża; ws ma 2473 mr.; wiatrak. W 1827 r. 52 dm., 385 mk. 6.) **S.**, obręb lasów rząd. Czerwony Bór zwanych, w pow. łomżyńskim. *Br. Ch.*

Srebrna. pow. mohylowski, ob. *Olczydajów i Romanki.*

Srebrna, struga tuż pod Wejherowem; dziś nazwa ta wyszła z użycia. *Ks. Fr.*

Srebrna Góra, wyniosłość na obszarze wsi Belunia nad Wartą, w pow. łaskim, par. Stronisko.

Srebrna Góra, fol., pow. warszawski, gm. Jabłonna, par. Tarchomin, odl. 6 w. od Warszawy. Oddzielony od dóbr Tarchomin w 1883 r., ma 258 mr. (192 mr. roli) i 10 budynków.

Srebrna Góra 1.) w dok. *Mons argenteus al. argentinus*, dziś *Bielajska Góra*, na obszarze gm. Bielani, pow. krakowski, w zach. części pasma wzgórzystego, biegnącego niemal równolegle do doliny Wisły, po półn. jej brzegu, w dziale zwanym Lasem Bielańskim (ob. Sikornik). Odznacza się pięknym położeniem

i rozległym widokiem. Wzn. 326 mt. n.p.m. (szt. gen.). Na jej szczycie stoi kościół i klasztor kamedułów, którego założycielem był Mikołaj Wolski z Podhajec, marszałek w. kor. za Zygmunta III. Już Długosz, na krótki czas przed śmiercią, powziął zamiar osadzenia w okolicach Krakowa zakonu kartuzów i w tym celu zakupił od Jakuba Szelwy z Krakowa i sukcesorów Stanisława Rynce z Batowic, cztery łany ziemi i łąkę we wsi Prądniku przy Rakowicach i Bieńczycach; wyjednał u króla r. 1479 uwolnienie własności od ciężarów, a głównie od obowiązku dawania na wojnę jednego łucznika i opłacania łanowego, oraz klasztor tam się fundować mający oddał w opiekę królowi. Lecz już r. 1480 zmienił zamiar i zawarł ugodę z Mikołajem Zarogowskim, rajcą krakow. i właścicielem Bielani, o zamianę pomienionych łanów z dopłatą zlp. 400 za górę Bielańską. Gdy atoli w tym czasie obaj ci mężowie zmarli, przeto następcy Zarogowskiego z egzekutorami testamentu Długosza umowę rozwiązali i każda strona do posiadania dawniejszej własności wróciła, co król Kazimierz Jag. potwierdził r. 1487. Łany i łąka w Prądniku dostały się kolegiacie sandom., od której je r. 1603 kupili dominikanie krakowscy. W XVI w. ws Bielany należała w połowie do klasztoru panien zwierzynieckich, a w połowie do Chełmskich. Od Chełmskich i klasztoru nabył całe Bielany r. 1596 Sebastian Lubomirski, kaszt. małogoski. W tym właśnie czasie wspomniany już Wolski nabył od Seb. Lubomirskiego górę Bielańską za srebrny stołowy serwis, zkad pochodzić ma nazwa „Srebrna Góra“, sprowadził zakon kamedułów z Włoch i wystawił im z ogromnym nakładem piękny kościół, z frontonem ciosami (z marmuru białego) wyłożonym, p. w. Wniebowzięcia Panny Maryi r. 1604, następnie nadał im t. r. wieś Mników, którą to darowiznę zatwierdził Zygmunt III, a r. 1630 testamentem przekazał im wsi Ryczówek i Malec, do których kaszt. Lubomirski przydał także Bielany. R. 1814 uległ kościół częściowo pożarowi, lecz zakonnicy wkrótce przyprowadzili go do należytego stanu. Nadmienić należy, że góra ta zwala się pierwotnie „Bielnisza“. Por. *Bielany*.

Srebrna Góra, dawniej: *Srebrnagórka* i *Srebrnegórki*, ws kośc. i dwór, w pow. wągrowieckim i żnińskim, dek. łekneńskim, na Pałukach, o 12 klm. na pld. od Kcyni, na gościńcu do Żernik, przy trakcie z Kcyni do Janówca i przy drodze żel. gnieźn.-nakielskiej, w nizinie otoczonej wzgórzami; par. i szkoła w miejscu, poczta i st. dr. żel. w Damasławku (Elsenau) o 5 klm. Między r. 1886 i 1899 pisał się z **S.** Mikołaj Srebrnogórski; późniejszymi dziedzicami byli Andrzej Smo-

szewski (r. 1687), Anna z Skrzetuskich Bojanowska (r. 1762) i Aleksander Moszczeński, ststa brzesko-kujawski, dziedzic Stępuchowa (r. 1793). S. była miastem w r. 1458 i dostawiła 1 żołnierza pieszego na wyprawę malborską (Kod. Wielkp. Rac., str. 181); później wróciła do rzędu wsi. W r. 1557 było tu 18 łąn.; w 1579 r. 16 łąn. os., 4 zagr. i 1 kowal, a w 1618 r. 9 łąn. os., 6 wcielonych do dworu i 1 pusty, 4 zagrodn., 1 komornica i wiatrak. Kościół p. w. św. Mikołaja istniał już około r. 1450; w miejscu starego stanął nowy kościół z cegły palonej w r. 1845—46 (ob. Łaski, Lib. Ben., I, 138—140); zaprowadzone tu są bractwa: różańcowe i św. Benona. Par., licząca 1913 dusz, składają: Aleksandrowo, Mokronosy, Podolin, Smoszewo, Ś., Turza i Wapno. Szkoły parafialne znajdują się w Mokronosach i Turzy. Przy nowym podziale w. ks. poznańskiego pociągnięto granicę powiatową między dworem i wsią czyli hubami srebrnogórskimi; huby zostawiono w pow. wągrowieckim, a dwór wcielono do nowo utworzonego pow. żnińskiego. Wś ma 10 dm., 89 mk. i 225 ha (177 roli, 28 łąk). Dwór z folw. Aleksandrowem, z którym tworzy okr. dworski, mający 14 dm., 226 mk. (1 prot.) i 768 ha (520 roli, 116 łąk, 31 lasu); czysty doch. z ha roli 13·32, z ha łąk 13·71, z ha lasu 3·52 mrk; chów i tucz bydła; właścicielem jest Stanisław Moszczeński. 2.) S, pow. wągrowiecki, ob. *Piątek*. E. Cal.

Srebrnagóra, os. dóbr sterławkowskich, pow. lecki.

Srebrnagóra, miasto na Szlasku, ob. *Silberberg*.

Srebrna Górka, ob. *Srebrna Góra*.

Srebrnica, wś, pow. wieluński, gm. Mokroś, par. Chotów, odl. od Wielunia 8 w.; wś ma 16 dm., 89 mk., 145 mr.; os. wraz z folw. Chotów 39 mk. W 1827 r. było 11 dm., 51 mk. Wchodziła w skład dóbr Chotów.

Srebrnik, os. nad rz. Orzyc, pow. przasnyski, gm. Zaremba, par. Chorzele, odl. o 29 w. od Przasnysza, 1 dm., 4 mk., 7 mr.

Srebrnik al. *Sribrnik*, pñ.-zach. stok lesisty Ogledy (wzn. 1186 mt.), w dziale Hostyna, na praw. brzegu pot. Srebrnego, dopływ Czeremoszu Białego. Br. G.

Srebrniki, niem. *Silbersdorf*, 1262 *Schribernic*, 1309 *Schrebernick*, 1347 *Schrewering*, 1667 *Zilberdorff*, wś z kośc. kat. filial. nad rz. Bachą, o 16 klm. na wschód od Chelmży, pow. wąbrzeski, st. p. i kol. Kowalewo, par. kat. Kielbasin. Ma 2-klas. szkołę kat. (1887 r. 150 dzieci); 665 ha (554 roli). W 1885 r. 40 dm., 60 dym., 334 mk., 269 kat., 65 ew. S. istniały już przed przybyciem Krzyżaków. W 1262 r. zakon krzyżacki nadaje tu Toruniowi 60 włók, które jednak r. 1309 miasto

odstało rycerzom. Według księgi czynszowej z r. 1415/16 było tu 51 włók, czynszujących po 1 grzyw.; 35 włók było osiadł., 16 pustych, karczmarz czynszował 1 grzywnę. R. 1527 nadaje Zygmunt I S. wraz z Mlewem i Mlewem. W XVII w. należą S. do klucza rychnowskiego. Kościół z cegły i kamieni zbudowany, p. w. M. B. Śnieżnej, różni się od okolicznych uderzającą wężkością. Należy do starszych w dyecezyi, presbyterium bowiem pochodzi z drugiej połowy XIII w., główna nawa z początku XIV w., wieża późniejsza, ma 2 stare dzwony. Patronat przysługuje Toruniowi. Jeszcze r. 1641 był on parafialnym. R. 1647 należały do prob. 4 włóki, ale r. 1667 już były 2. Mesznego pobierał prob. po 1 kor. żyta i tyleż owsa od włóki; włościan było 8 i 1 karczmarz (ob. Wizyt. Strzesza, str. 30—31). Wizyt. Potockiego z r. 1706 wylicza znów 4 wł. proboszeza. Włościan było 4 i sołtys, którzy dawali po 1 kor. żyta i tyleż owsa, 2 zagr. płacono po pół korca. Komunikantów liczyły S. i Mlewiec 198 (ob. str. 133). Do srebrnickiej filii należą S., dobra ryc. Mlewiec, wyb. i kol. Mlewiec (ob. Die Bau- u. Kunstdenkmale der Prov. Westpr., 1889, str. 191 i Wernicke: Besch. v. Thorn, str. 290). Ks. Fr.

Srebrny, potok górski, powstaje w obr. Hryniawy, pow. kossowski, z pod Hostyna (wzn. 1583 mt. n.p.m.); płynie górskim parowem na pñ.-wschód, zabierając ze zbocza leśnastego Srebrnika liczne dopływy. Wpada do Czeremoszu Białego od lew. brzegu, naprzeciw ujścia pot. Moskalina (ob.). Długość biegu 6 klm. Br. G.

Srebrny Borek, wś, pow. łomżyński, gm. i par. Szumowo.

Srebrowo, wś i fol. nad rzką Srebrną al. Wienią, dopł. Narwi (pod Wizną), pow. łomżyński, gm. Borzejewo, par. Wizna. W r. 1827 było 20 dm., 116 mk. W 1549 r. fol. S. należy do ststwa wizneńskiego. Wś ma 18 łąnów z lasami i rolami folw. Półłanków czynsz. 9, ćwierci łąnu 6; młyn na Wiźnicy (Lust., 4, p. 26). W XVII w. wchodzi w skład dóbr Meżenin.

Srebrzyja, pow. mohylowski, ob. *Romanki*.

Sredino, zaśc. pryw., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Porpliszcz, o 91 w. od mta Wilejki, 1 dm., 2 mk. kat.

Średni (fol. ?), pow. włoszczowski, gm. i par. Moskorzów.

Średni, zaśc., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, przy drożyni z Sieliszczą do Koziniec; grunta lekkie, okolica lesista.

Średnia 1.) wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. michajłowska, okr. wiejski i dobra hr. Mostowskich, Cerkliszki, o 8 w. od gminy, 61 dusz rewiz. 2.) Ś., wś, pow. wilejski,

w 1 okr. pol., gm. Radoszkowice, okr. wiejski Średnia, o 14 w. od Radoszkowicz a 47 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Ilii do Radoszkowicz, ma 10 dm., 66 mk. praw. (w 1865 r. 44 dusz rewiz.; należała do dóbr Manuży Tukalów). W skład okr. wiejskiego wchodzi wsi: Ś., Budzki, Karpilówka, Kukielew-szczyzna, Trusiewice, oraz zaśc. Chlewszcze i Tereszkowa, w ogóle 150 dusz rewiz. włosc. uwłaszcz. i 4 jednodorców. 3.) **Ś. Rudnia**, pow. mozyrski, ob. *Rudnia Średnia. J. Krz.*

Średnia 1.) *Średnica*, rus. *Serednia*, wś, pow. przemyski, 18 klm. na pñ.-zachód od Przemyśla, 4 klm. od urz. poczt. w Krzywcy nad Sanem. Na wschód leżą: Bełwin, Wapowce i Korytniki, na pñd. Wola Krzywicka i Krzywca, na zach. Ruszelczyce, na pñ. Wola Węgierska i Tuligłowy (obie w pow. jarosławskim). Wś leży w dorzeczu Sanu za pośrednictwem pot. Jordanu al. Kamionki. Włas. więk. (Bolesława Jocz) ma roli or. 220, łąk i ogr. 29, past. 41, lasu mr. 768; wł. mn. roli or. 369, łąk i ogr. 65, past. 29, lasu 46 mr. W r. 1880 było 85 dm., 509 mk. w gm., 3 dm., 20 mk. na obsz. dwor. (432 gr.-kat., 85 rz.-kat., 12 izrael.; 509 Rusinów, 20 Polaków). Par. rzym. i gr.-kat. w Krzywcy. We wsi cerkiew. 2.) **Ś.** al. *Średnia Gromada*, przedmieście Sambora. *Lu. Dz.*

Średnia Buczyńska, wzgórze leśne, na granicy gmin Brzezówki i Potakówki, w pow. jasielskim, na lewym (zach.) brzegu Jasiołki, wzn. 336 mt. npm. *Br. G.*

Średnia Góra 1.) wzgórze polne na pñ.-zach. od Dolnej Wsi, w pow. myślenickim, na pñd.-zach. od Borzętowej Góry (397 mt.); wzn. 351 mt. npm. 2.) **Ś.**, wzgórze leśne w obr. gm. Wytrzyński (al. Wytrzyszczka), w pow. brzeskim, nad lewym brz. Dunajca, wzn. 429 mt. npm. 3.) **Ś.**, wzgórze polne na pñ. od wsi Rodatycz, w pow. gródeckim, wzn. 297 mt. npm. 4.) **Ś.**, wzgórze leśne, na granicy gm. Hamulca i Zawadowa, w pow. lwowskim, wzn. 384 mt. Od niej na pñd.-zach. leży wzgórze leśne Bobelnia (362 mt.) a dalej na pñd. Kamyczki (374 mt.). 5.) **Ś.**, wzgórze polne, na pñd. od wsi Niesłuchowa, w powiecie kamioneckim, wzn. 278 mt. 6.) **Ś.**, wzgórze polne, na pñd. od gm. Targowisk, w pow. krośnieńskim, nad granicą Iwonieca, dochodzi 347 mt. wzn. 7.) **Ś.**, wzgórze polne w obr. Koniuch, w pow. brzeżańskim, wzn. 388 mt. npm. 8.) **Ś.**, góra leśista, na pñ. od wsi Zubrzyka, w pow. nowosądeckim, na prawym brz. Popradu, wzn. 567 mt. 9.) **Ś.**, góra w części lasem pokryta, na pñd. od wsi Nanowy, w pow. dobromilskim, między pot. Stebnikiem (od pñd.) a potokiem b. n. Wzn. 700 mt. npm. 10.) **Ś.**, pologie wzgórze polne, na pñ. od wsi Dyrzyczowa, w pow. brze-

żańskim, ponad Popową doliną (ob.), ciągnie się ku obszarowi wsi Jabłonowa (w pow. rohatyńskim); wzn. 325 mt. npm. 11.) **Ś.** al. *Średna Hora*, wzgórze polne w obr. Wisłoka Wielkiego, w pow. liskim, między Wisłokiem (od zach.) a Izworem (od pñ.-wsch.), jego dopływem. Wzn. 584 mt. npm. *Br. G.*

Średnia Górka, wzgórze leśiste, na pñd. od wsi Kołodziejowa, w pow. halickim, wzn. 303 mt. npm. Lasy na pñd. rozpościerające się zwą się „Hunisza“, „Rakowiec“ i „Błudnicki“. W lesie Huniszy wzgórze „Siedliska“, 338 mt. wys. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Średnia Huta, ob. *Mittelhutte*.

Średnia Ruda, ob. *Mittel-Ruda*.

Średnia Wieś al. *Średnie*, wś i folw. nad rz. Żółkiewką, pow. krasnostawski, gm. i par. Żółkiewka; ma 56 dm., 480 mk. r. l. Ludność rolnicza (stolarz, bednarz, kołodziej, cieśla, 3 kowali); młyn, staw. Własność niegdyś Mostowskich, Rusoekich, obecnie Preszłów. W 1827 r. 22 dm., 183 mk. Dobra Ś., w r. 1869 oddzielone od dóbr Wólka Żółkiewska, składały się w 1885 r. z fol. Średnia Wieś i Mostówka, rozl. mr. 843: fol. Ś. Wieś gr. or. i ogr. mr. 443, łąk mr. 11, past. mr. 16, lasu mr. 109, obszar sporny mr. 15, nieuż. mr. 9; bud. mur. 3, drewn. 8; płodozm. 14-pol., las nieurządzony; fol. Mostówka gr. or. i ogr. mr. 140, łąk mr. 3, nieuż. mr. 1; bud. 4; pokłady kamienia. Wś S. ma 748 mr.

Średnia Wieś, wś na lew. brzegu Sanu, w pobliżu ujścia Hoczewki, pow. liski, o 7·5 klm. na pñd. od Liska, zajmuje równinę zroszoną licznymi potokami górskimi, wzn. 375 mt. npm. Od pñd. leśiste stoki Bani (613 mt.), od pñ. stoki Czulmi (576 mt.) lasem pokrytej. W środku wsi stoi drewniany kościół, dawniej filialny par. w Hoczwi. Wś ma 129 dm. (4 więk. pos. Al. Dworskiego) i 912 mk., 595 gr.-kat., 296 rz.-kat. i 24 izrael. Obszar więk. pos. wynosi 360 roli, 104 łąk, 29 past. i 1096 mr. lasu; pos. mn. ma 1158 roli, 75 łąk, 168 past. i 132 mr. lasu. Par. gr.-kat. w Bereskach. Graniczy na zachód z Bachlową, na pñd. z lasem żednickim i Bereskami a na wsch. z Bereźnicą Niżną. *Mac.*

Średniaki, ob. *Momino-Ś.*

Średnica 1.) fol., pow. jędrzejowski, gm. Wodzisław, par. Piotrkowice (ob.). 2.) **Ś. Jakubowięta**, 3.) **Ś. Maćkowięta** i 4.) **Ś. Pawłowięta**, wś, pow. mazowiecki, gm. Szepietowo, par. Wysokie Mazowieckie. W 1827 r. Średnica Jakubowięta miała 16 dm., 84 mk.; Ś. Maćkowięta 16 dm., 154 mk. i Ś. Pawłowięta 17 dm., 115 mk. Wspominana w dokum. z 1382 r. (Gloger, Ziemia bielska). *Br. Ch.*

Średnica, wś, ob. *Średnia*.

Średnica al. *Strednica*, szczyt w głównym grzbiecie Magóry spiskiej, na pñd. granicy

gm. Osturni, w pow. magórzeńskim, hr. spiskim, pod 37° 54' wsch. dłg. g. F., a 49° 17' płn. sz. g. Wzn. 1134 mt. *Br. G.*

Średnica al. *Strednica*, potok górski, wypływa na pld. pochyłości Przysłopu, w Magórze spiskiej, na obszarze Żaru, w pow. magórzeńskim, w hr. spiskim; płynie na pld.-wschód, przecina słynną przełęcz Żarską i ubiegłszy 3¼ klm. wpada z lew. brzegu do Białej Spiskiej. *Br. G.*

Średnie 1.) jezioro w pow. lipnowskim, na obszarze Ciechocina. 2.) **Ś.**, jezioro we wsi t. n., w pow. zamojskim, ma 10 mr. obszaru.

Średnie 1.) *Większe* i *Ś. Małe* al. *Srednia*, dwie wsi z folw., pow. zamojski, gm. i par. Nielisz (o 6 w.), odl. od Zamościa na płn.-zach. o 21 w.; leżą na granicy z pow. krasnostawskim. *Ś. Większe* ma 3 dm. dwor., 18 os. włosc., 222 mk. kat.; *Ś. Mniejsze* 2 dm. dwor., 8 os. włosc., 100 mk. kat. Najbliższa st. p. Żółkiewka. W 1827 r. w obu wsiach było 30 dm., 197 mk. W 1885 r. fol. *Ś. lit.* A rozl. mr. 643; gr. or. i ogr. mr. 399, łąk mr. 44, past. mr. 23, lasu mr. 150, nieuz. mr. 27; bud. drewn. 12; płodozm. 11-pol., las nieurządzony, pokłady kamienia. Wś *Ś. os.* 20, mr. 234. Fol. *Ś. lit.* B al. Wola Średnicka rozl. mr. 234; gr. or. i ogr. mr. 185, past. mr. 38, odpadki mr. 4, nieuz. mr. 7; bud. drewn. 12; płodozm. 12-pol. Wś *Ś. Małe* al. Wolica Średnica os. 8, mr. 76. 2.) **Ś.**, fol. dóbr Łaziska, w pow. nowoaleksandryjskim.

Średnie al. *Srednieje*, inaczej *Komaczewski*, jezioro na pograniczu pow. borysowskiego (w ¼ części) i mohylewskiego (w ¾ części), zajmuje około 200 mr., pomiędzy jeziorami: Dubowoje w pow. borysowskim i Nowinka w mohylewskim. *A. Jel.*

Średnie (*Serednie*), wś, w pow. prużańskim, w 3 okr. pol., gm. michajłowska, o 8 w. od Prużany.

Średnie 1.) al. *Na Łąkach*, folw. i karczma, w Czermny, pow. jasielski. 2.) **Ś.**, dwór w Łączkach Brzeskich, pow. ropczycki. 3.) **Ś.**, przedm. Ropczyce, liczy 237 dm., 1447 mk.

Średnie Gony al. *Seredne Hony*, pogie pasmo wzgórzyste, na płn.-wschód od wsi Kończaków Nowych i Starych, w pow. stanisławowskim, po wschod. brzegu pot. Horóznki. Wzn. 350 mt. npm. Czubek połudn. zwie się „Za Krzywulą”. *Br. G.*

Średnie Pole, wzgórze polne, na płn. od wsi Hrebeniec, pow. żółkiewski, wzn. 288 mt.

Średnie-Sioło, wś, pow. miński, gm. Pierzaje, przy gośc. ze Słobody do wsi Dary, ma 12 osad; grunta szczerkowe, miejscowość lekko falista. *A. Jel.*

Średni Folwark 1.) dwór i folw. na obszarze dwor. w Izdebkach, pow. brzozowski, w pobliżu źródła pot. Magiery, u podnóża

wzgórza „Śliwówkami” zwanego (441 mt.). 2.) **Ś.**, folw. w Moszczenicy, pow. gorlicki, powyżej lew. brzegu pot. Moszczanki. 3.) **Ś.**, folw. w Ropie, pow. gorlicki, na wschód od rz. Ropy a na pld.-zach. stoku Łysej Góry (641 mt.). 4.) **Ś.**, folw. w Wojnarowej, pow. grybowski, nad pot. Jasienicą. 5.) **Ś.**, folw. w zach. części wsi Rozanki, pow. jasielski, nad Grodziskim pot. al. Sworszówką. 6.) **Ś.**, folw. na obsz. dwor. w Bieździadce, pow. jasielski. 7.) **Ś.**, folw. na obsz. dwor. w Weryni, pow. kolbuszowski, w płn. części obszaru gminy. 8.) **Ś.** al. *Arenda*, karczma w obr. gm. Rudy, pow. mielecki. 9.) **Ś.**, folw. na obsz. dwor. w Nockowej, pow. ropczycki. 10.) **Ś.**, folw. w Przybyszówce, pow. rzeszowski, po płn. stronie Przybyszówki, dopływu Wisłoka. *Br. G.*

Średni Folwark, niem. *Panwitz*, dawniej *Mittelvorwerk*, majątność, pow. międzyrzecki, o 6 klm. na płn.-wschód od Brojce; par. kat. Stary Dwór, par. prot. i st. dr. żel. w Bukówcu (Bauchwitz), poczta w Suchym Lutolku (Duerlettel); Guszt, z folw. Stęszewko i Polski Las tworzy okr. dwor., mający 15 dm., 178 mk. (36 kat., 142 prot.) i 871 ha (396 roli, 62 łąk, 363 lasu); gorzelnia parowa i cegielnia; właścicielką jest Zychlińska, z domu v. Proeck.

Średni Garb 1.) wzgórze polne, na płn. od Chochoniowa, w pow. rohatyńskim, 362 mt. npm. 2.) **Ś.**, góra lesista, na wschód od wsi Serednego, w pow. podhajeckim, na lewym brzegu Złotej Lipy, w dziale między Złotą Lipą (od zach.) a Koropcem (od wsch.). Wzn. 405 mt. npm. Cokolwiek na płn.-wschód czubek Śliwianka, wzn. 413 mt. 3.) **Ś.**, wzgórze na wschód od Podłuża, w pow. stanisławowskim, niedaleko ujścia Worony do Bystrzycy; wzn. 311 mt. npm. *Br. G.*

Średni Horb, szczyt w granicznym paśmie Karpat wschodnich, w dziale dukielsko-skolskim, na pld.-zach. od wsi Dołżycy, w pow. liskim, pod 39° 39' wsch. dłg. g. a 49° 18' 50" płn. szer. g. F., na płn.-zach. od przełęczy Beskidu (685 mt.), przez którą wiedzie droga z Radoszyc na Węgry do Paloty. Wzn. 922 mt. npm. *Br. G.*

Średnik, strumień, ma początek pod Boczkowicami Małemi, w pow. włoszczowskim, płynie ku pld. przez Boczkowice, Dąbie i Barycz i uchodzi do Nidy z lew. brzegu powyżej os. Oksa. Długi 5 w. *J. Bliz.*

Średnik 1.) al. *Szrednik*, zaśc., pow. trocki, w 3 okr. pol., par. Wysokidwór, o 33 w. od Trok, 2 dm., 36 mk. kat.; w 1850 r. własność Roudomańskich. 2.) **Ś.**, pow. kowieński, ob. *Szrednik*.

Średniki 1.) al. *Szredniki*, zaśc. szl., pow. trocki, w 3 okr. pol., o 39 w. od Trok, 5 dm., 27 mk. kat. 2.) **Ś.** al. *Aleksandryszki*, zaśc.,

tamże, o 39 w. od Trok, 1 dm., 9 mk. kat. 3.) **Ś.**, wś poradziwiłłowska i zaśc., pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Romanowo (o 3 w.), par. prawosł. basławska; wś ma 45 osad, cerkiewkę p. w. Wniebowz. N. M. P.; zaśc. 45 osad; miejscowość równa, małołesna, gruntu wyborne, pszenne. *A. Jel.*

Średni Kujalnik, rzeczka, z Małym Kujalnikiem i strugą Swinaja, dopływ słonych jezior nadbrzeżnych morza Czarnego.

Średni Młyn, nad rzeką b. n., pow. piotrkowski, gm. Parzniewice, 1 dm., 4 mk., 31 mr.

Średni Młyn 1.) niem. *Mittelmuehle*, pow. czarnkowski, o 10 klm. na zach.-połud. od Trzcianki, nad Bukowcem, dopł. Noteci, w okolicy lesistej, wzn. się 92 mtr. n. p. m.; okr. wiejski Karolina, poczt. w Siedlisku (Stieglit), par. i st. dr. żel. w Trzciance (Schoenlanke); 1 dm. i 10 mk. 2.) **Ś.**, niem. *Mittelmuehle*, pow. międzychodzki, o 9 klm. na pld.-wschód od Sierakowa nad Kwileczem, par. Chrzypsko, okr. wiejski Mościejewo, poczt. w Kwilezu, 1 dm. i 10 mk. 3.) **Ś.**, niem. *Muehle*, pow. obornicki, o 5 klm. na wschód od Obrzycka par. (poczt.), nad Rudą, dopł. Warty. *E. Cal.*

Średni potok, potok podleśny, łączy rzekę Bug pod Kupeczami (pow. kamionecki) z Kąpielówką, dopł. Pełtwi. Źródła szukać należy w obr. gm. Niesłuchowa, popod wzgórzem Mogiłą (271 mt.); ztąd płynie na wsch. dolinką podmokłą przez Milatyn Stary i Nowy, wreszcie Kozłów; poniżej Kozłowa (wzn. 229 mt.) rozdziela się na dwa ramiona; z których pld. płynie do Bugu, a pld. uchodzi do Kąpielówki 14 klm. Długość odnogi łączącej Bug z Kąpielówką 6½ klm. *Br. G.*

Średni Suchy potok, ob. *Suchy Średni i Wielki*.

Średni wierch, szczyt lesisty w pldn. rozgałęzieniu Połoniny wetlińskiej, stanowiącym dział wodny między potokami: Ryką od zach., a Gilatym pot. od wschodu, które tworzą pot. Głębok. Wzn. 1010 mt. n.p.m. *Br. G.*

Średni wierch al. *Stredny wrch*, szczyt w głównym grzbiecie Magóry spiskiej, na pld. granicy gm. Frankowy Małej, w pow. magórzezańskim, w hr. spiskim, pod 37°58' wsch. dłg. g. F., a 49°17'21" pld. sz. g., wzn. 1161 mt. n.p.m. (szt. gen.). *Br. G.*

Średniówka, wś, pow. zamojski, gm. Goraj, par. Radzięcin. Leży w górzystej okolicy, o 38 w. na zachód od Zamościa i od Goraja 6½ w.; ma 21 dm., 132 mk. kat. i 395 morg. włośc. W 1827 r. 19 dm., 121 mk.

Sreiberzeis, wś, pow. bruntalski, ob. *Szejsberzeif*.

Śrem, ob. *Szrem*.

Śreniawa, ob. *Szreniawa*.

Śretininis, jezioro w pow. święciańskim, pod zaśc. Goliławka.

Śretówka, w spisie urzęd. *Stretówka*, wś rządowa u źródeł rzki Karczy, dopł. Lehlicza, pow. kijowski, w 4 okr. pol., gm. Czerniachów, o 5 w. na południe od mka Stajki, a 73 w. od Kijowa, ma 2269 mk. Podług Pochilewicz (wyd. z 1887 r.) jest tu 2617 mk. praw. i 34 żydów, nadzielonych 2132 dzies. ziemi, z której płać 3566 rs. 83 kop. wykupu rocznie. Posiada cerkiew p. w. św. Trójcy, drewnianą, wzniesioną w 1761 r., uposażoną 40 dzies., szkołę wiejską, magazyn zapasowy. Glebę stanowi wyborny czarnoziem; mieszkańcy trudnią się rolnictwem. Na początku zeszłego wieku był to chutor, należący do dóbr metropolitów kijowskich Stajki.

Śrędziny, przys. gm. Skrzyszowa, pow. tarnowski, 43 dm., 210 mk. *Br. G.*

Śrniacze węg. *Szrnyace*, wś, w hr. orawskim, w pow. dolno-kubińskim, na pld.-wsch. od Kubina Dolnego, obszar 500 kwadr. sążni kat., 13 dm., 73 mk. Par. rz.-kat. w Pucowie, ewang. w Leszczynach (Lestine). Sąd pow., urząd podatk. i st. p. w Kubinie Dolnym. *Br. G.*

Srocko 1.) al. *Srocko*, w 1370 r. *Sirocko*, w XV w. *Seroczkye* i *Sroczkye*, wś, pow. piotrkowski, gm. Podolin, par. Srock. Składa się z kilku części: *S. Rządowy*, kol., ma 34 dm., 231 mk., 593 morg. włośc.; *S. Szlacheckie*, al. *Rękoraj* wś. włośc., 7 dm., 46 mk., 125 morg.; *S. Poduchowny*, wś, ma 13 dm., 301 mk., 109 mr. włośc.; *S. Prywatny*, os., 2 dm., 9 mk., 18 mr.; *S. Probostwo*, 3 dm., 33 mk., 3 mr.; *S. al. Łysa Góra*, *Nowoszczyzna*, *Chroba* 7 dm., 40 mk., 26 mr.; *S. al. Górka*, os. karcz., 1 dm., 5 mk., 3 mr. W 1827 *S.*, wś rząd., 34 dm., 379 mk. i *S.*, wś pryw., 19 dm., 288 mk. We wsi kościół par. murowany. Zbiłut, bisk. kujawski, nadaje w 1370 r. Stanisławowi synowi Michała ze Srocka sołtystwo w tej wsi biskupiej, należącej do kasztelanii wolborskiej, dla osadzenia jej na prawie niemieckiem (średzkim). Sołtys otrzymał trzy łany wolne, młyn i sadzawkę. Kmiecie po trzech latach wolności mieli płać czynszu po 12 groszy czeskich, 2 kury i 10 jaj z łanu. (Kod. Mucz. Rzysz., II, 316). Zapewne już w XV w. założony tu został kościół parafialny p. w. św. Benedykta. Prawo patronatu mieli dziedzice Kruszewa, Żeromina i Grobiny. Proboszcz utrzymywał tu na początku XVI w. dwu kapłanów. *S.* należało tylko w połowie do biskupów kujawskich, w drugiej zaś siedzieli częściowi właściciele. Dziesięcinę pobierał z połowy szlacheckiej pleban miejscowy, z biskupiej części scholastyk łączycycki (Łaski, L. B., II, 170). Obecny kościół murowany wystawił w miej-

scu starego, drewnianego, w 1760 r. Stanisław Małachowski, późniejszy marszałek sejmowi wielkiego. Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1552 i 53 Jan Ostrowski płacił od 1 osad., 14 łan.; bisk. kujawski od 3 osad., Rogoziński 1 osad., Sośnicki 1 osad., Radziałkowski sam uprawia swą część. Część Kozisików $1\frac{1}{4}$ łan. Alberta Graby 1 osad. (Pawiński, Wielkp., II, 261). S. par., dek. piotrkowski, 4693 dusz. 2.) **S.**, w XVI w. *Sroczków, Serocko, Syrock*, ws., pow. częstochowski, gm. Rędziny, par. Mstów, odl. 8 w. na wschód od Częstochowy. Ws. ma 19 dm., 169 mk., 786 mr. włośc., karcz. 1 mr. W 1827 r. było 16 dm., 92 mk. Iwo, bisk. krakowski, nadaje r. 1220 ws. S. z innemi kanonikom regularnym we Mstowie (Kod. Małop. II, 27). W 1581 r. we wsi Sroczków probosz mstowski płacił od 3 łan. km. (Pawiń., Małop., 77). *Br. Ch.*

Srocko 1.) *Wielkie*, ws. i folw., pow. kościański, o 4 klm. ku półn. od Czempinia, (poczta i st. dr. żel.), graniczy z Bieczynami, Siernikami, Głuchowem, Piechaninem i Tarnowem; par. Głuchów, szkoła w miejscu. W r. 1305 należało do Jana, syna Wincentego, i płaciło bisk. pozn. dziesięcinę, którą bisk. Andrzej przekazał dziekanom poznańskim za dziesięcinę z Skorzęcina Pobiedzkiego, nadane klasztorowi owińskiemu. W 1381 nakazał król Ludwik, ażeby Musko, żyd poznański, trzymał S., które Przybysław z Ptaszkowa, kaszt. moderski, dziedzic, obciążył 80 grzywami, dopóki należytość ta wyplaconą mu nie będzie; r. 1386 dziedziczyła S. Wielkie i Małe Tomisława, wdowa po kasztelanie, która następnie wyszła za Dzierżysława Tarchałę, piszącego się odtąd z Srocka (Kod. Wielkop. i Akta gr. pozn.). Między r. 1564 i 80 siedzą na S. Jan Zadorski i Riotr Bieczyński; pierwszy z nich posiadał 4 łany, 4 zag., 2 kom., 1 osad. i wiatrak, a drugi 5 łan. os.; bisk. pozn. płacono z $5\frac{1}{2}$ łan. os. 2 flor. 6 gr. fertonów. Późniejszymi dziedzicami byli: Kierscy odn. Białoskórscy r. 1683—98, a od r. 1750 Kwileccy. Ws. ma obecnie 23 dm., 213 mk. (208 kat., 5 prot.) i 262 ha (219 roli, 9 łąk, 4 lasu); czysty doch. z ha roli 12·53, z ha łąk 8·62, z ha lasu 1·57 mrk. Folw. z folw. Bieczyńskim (4 dm., 97 mk.) tworzy okr. dworski, mający 11 dm., 255 mk. (217 kat., 8 prot.) i 865 ha (409 roli, 70 łąk, 347 lasu); czysty doch. z ha roli 15·27, z ha łąk 10·57, z ha lasu 4·31 mrk.; chów bydła szwajcarskiego; właścicielem jest Franciszek hr. Kwilecki. 2.) **S. Małe**, ws. i folw., pow. poznański, o $7\frac{1}{2}$ klm. na połd. od Stęszewa (poczta) i o $5\frac{1}{2}$ klm. na półn.-zachód od S. Wielkiego, nad strugą, spływającą do półn. kanału Obry; par. Modrze, st. dr. żel. w Czempiniu o 9 klm. S. M. istniało już w r. 1381 i należało

w końcu zeszłego wieku do Stanisł. Potockiego, kaszt. rogozińskiego, dziedzica Będlewa. Ws. ma obecnie 10 dm., 63 mk. i 142 katol. ha (136 roli, 2 łąk). Folw. (8 dm., 126 mk.) wchodzi w skład okr. dwor. Wronczyn. Część S. M. zowią niektórzy S. Nowem. *E. Cal.*

Sroczagóra, niem. *Elsterberg*, folw. dóbr Pniów, pow. toszecko-gliwicki.

Srocza Nożka (*Sorocza Nóżka*), uroczysko, pow. prużański, gm. Masiewo, o 77 w. od Pruzany.

Srocza, błoto pod Przytarnią, pow. chojnicki.

Srocza Łoza, część Dziewięcierza i folw. tamże, pow. Rawa Ruska.

Sroczewo, *Tsirotsovo* r. 1230, *Sirotsowo* 1236, *Sycorowo* 1240, *Syronov* 1247, *Srochevo* 1256, *Sirotssevo* i *Sirozovo* 1257, *Srocevo* 1261, holendry, pow. szremski, o 7 klm. ku połd. od Zaniemyśla, rozłożyły się na lew. brzegu Warty, wprost Kotowa i Zwolna, w pobliżu ujścia Niegutki; par. i poczta w Książu, st. dr. żel. w Szremie o 9 klm.; 28 dm., 186 mk. (121 kat., 65 prot.) i 434 ha (217 roli, 24 łąk, 62 lasu). W roku 1230 komes Bronisz zapisał S. i inne dobra klasztorowi założonemu przez siebie w Gości-kowie (Paradyż); nadanie to potwierdzili w r. 1236 Władysław Odonicz, r. 1247 papież Innocenty IV i r. 1257 Przemysław I. W r. 1239 Bronisz, bawiać w S., przekazał klasztorowi dochody z przewozu na Warcie; w roku 1240 powtórzył zapis z r. 1230; po śmierci jego wszczęły się spory między klasztorem a spadkobiercami jego; z nich Jarosz, syn Chwała, synowiec Bronisza, uzyskał roku 1256—7 drogą ugody S., Zakrzew i Zaborowo, a w r. 1261 zapisał S. klasztorowi na własność; Bolesław syn Odonicza potwierdził to nadanie (Kod. Wielkop.). Dalsze losy S. nie znane. W końcu zeszłego wieku należało do szembelana Ksaw. Bronisza z Zaborowa; w nowszych czasach wchodziło w skład dóbr Gogolewo, dziedzictwa Otockich. *E. Cal.*

Sroczków, ws. i folw., pow. stopnicki, gm. Oleśnica, par. Pacanów, odl. 6 w. od Stopnicy, na lewo od drogi do Połańca. W 1827 r. było 33 dm., 256 mk. Dobra S. składały się w 1872 r. z folw.: S. i Szumarka, rozl. mr. 1209: gr. or. i ogr. mr. 963, łąk mr. 61, pastw. mr. 174, wody mr. 1, nieuż. mr. 10; bud. z drzewa 18; płodozm. 6^o i 13^o pol. Ws. S. os. 43, mr. 272. Olbracht z S. występuje przy akcie z 1381 r., pisanym w Łowiczu, (Kod. Wielk., № 1786). W połowie XV w. ws. S. w par. Pacanów, własność szlachty h. Kopacze, miała łany km., karczmy, zagr. folw., z których płacono dziesięcinę snopową i konopną mansyonarzom w Oleśnicy (Długosz, L. B., II, 424, 440). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1568 we wsi S. Wnak

Sroczkowski płacił pob. 36 gr., Mikołaj i Bartosz z S. płacili pob. 1 grzyw. 2 gr. W roku 1579 (par. Zborówek) Mateusz Niezwojowski miał 8 osad., 4 łany, 1 zag., 1 bied., kasztelan krakowski Zborowski 9 osad, 3 łan., 2 zag., 2 bied. Część Szwieczeskich. Jan Sroczkowski 4 osad., 2 łany, 1 zag., z rolą 1 kom., 1 biedny (Pawiński, Małop., str. 231, 487, 488).

Sroczyce, opustoszałe siolo w pow. starokonstantynowskim.

Sroczyce, grupa zabudowań w Koźmicach Wielkich, pow. wielicki. *Br. G.*

Sroczyn al. *Soroczyn*, folw. pryw. nad bezim. rzeczką, pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 41 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Mołodeczna do gr. pow. mińskiego, 1 dm., 3 mk.; własność Boharewicza (w 1866 r.).

Sroczyn 1.) dawniej *Szyroczyńno* i *Seroczino*, ztąd niekiedy *Sierocin*, mylnie *Skroczyńno*, majątność, w pow. gnieźnieńskim, o 4½ klm. na połd. od Kiszkowa (poczt.), na trakcie do Pobiedzisk; par. kat. Sławno i Węglowo, par. prot. i st. dr. żel. w Pobiedziskach (Pudewitz) o 7½ klm.; 5 dm., 127 mk. (101 kat., 26 prot.) i 248 ha (206 roli, 31 łąk); chów bydła, owczarnia zarodowa; znaczna mleczarnia, założona w r. 1886 przez spółkę właścicieli okolicznych. Z S. pisał się w r. 1396 Mikołaj Sroczyński. Około r. 1523 składał się S. z łan. km. i dziedzicznych (ob. *Sławno* w pow. gnieźn.); w r. 1579 dziedziczył je Sławiński Jakub; było wówczas 1½ łan. os., 4 zagr. i 3 komorn.; w r. 1618 tylko 3 zagr.; właścicielem był Andrzej Jezierski; z późniejszych dziedziców znamy: Świnarskich (ok. r. 1793) Morkowskich, Koczorowskich i Stęszewskich. Majętność składały dawniej: dwór i holendry S., folw. Ptaszkowo i młyn Kapałka. Na obszarze S. odkopano cementarzysto z popielnicami i śmietnik kuchenny; w popielnicach znaleziono perły szklane na drucie miedzianym. 2.) **S.** ob. *Sroczyńskie Holendry*. *E. Cal.*

Sroczyńskie Holendry al. *Sroczyń*, niem. *Elsenhof*, pow. gnieźnieński, o 4 klm. na połd. od Kiszkowa, graniczą z Sroczyńnem, 9 dm., 80 mk. (13 kat., 67 prot.) i 117 ha (95 roli, 3 łąk).

Środa, dawniej *Srzoda*, *Szroda*, *Szrzoda*, *Srzeda*, *Szreda*, urząd. *Schroda*, miasto powiatowe w w. ks. poznańskim, o 30 klm. na pld.-wschód od Poznania, przy drodze żel. pozn.-kluczborskiej, nad strugą spływającą do Maskawy. Leży pod 52° 14' pld. szer., 34° 57' wsch. dłg., wzn. 77-414 mt. n.p.m.; ma 2 kościoły (katolicki i protestancki), synagogę, szpital i klasztor siostr miłosierdzia, przyst. drogi żel., st. tel., urząd poczt. drugorzędny, miejską kasę oszczędności i polskie towarzystwo pożyczkowe i przemysłowe, towarzystwa agronomiczne polskie i niemiec-

kie, 3 lekarzy, weterynarza, aptekę, 3 rzeczników, komendę obrony krajowej 19 pułku i 4 jarmarki; jest siedzibą władz powiatowych, 2 komisarzy obwodowych, sądu okręgowego i urzędu stanu cywilnego. Z miasta wychodzą drogi bite do Kostrzyna, Poznania, Zaniemyśla, Nowogomiasta i Miłosławia. Niektóre studnie miejscowe zawierają części siarczane. W 1885 r. miasto ze stacją drogi żel., cementarzem żydowskim, Plantażem i cukrownią tworzy okrąg miejski, mający 296 dm., 991 rodzin, 4855 mk. (2349 męż., 2506 kob., 3863 kat., 688 prot., 304 żyd.) i 1184 ha obszaru (990 roli, 68 łąk); czysty dochód z ha roli 18-80, z ha łąk 20-76 mrk. Herb miasta wyobraża mur z dwoma wieżami; na murze wisi ukośnie tarcza z orłem białym; między wieżami półksiężyc, gwiazda i łódź przewrócona. Ludność przeważnie polska, trudni się rolnictwem, drobnym handlem i przemysłem. Żydów nie cierpiano w mieście. Niemcy i Żydzi pojawili się tu dopiero za panowania pruskiego. W r. 1578 płaciło miasto 64 złp. soszu; role miejskie obejmowały 42 śladów osiadł.; było wówczas 18 rzeźników, 17 szewców, 16 szynkarzy, 10 krawców, 9 komorników, 7 kuśnierzy, 6 kowali, po 4 bednarzy i kołodziejów, 3 ślusarzy i tyłuż hultajów, po 2 płócienników, prasołów i czapników, jeden słodownik, tesarz, postrzygacz, powroźnik, rymarz i siodlarz. Regestra poborowe z r. 1618—1620 podają: „Najprzód soszu in duplo zł. 62 gr. 4. Z roli z śladów 34 i z półczwarta kwart po złotemu. Od 2 kół korzecznyc po gr. 24; z wiatraka gr. 10; od rzemieślników, w liczbie 16, od każdego po złotemu; od 3 rzeźników po zł. 2; od 2 komor. po gr. 12; od łąziennika gr. 15; razem 122 zł. 7 gr. 9 den.“ W r. 1729 płacono 200 złp. łąnowego. Około r. 1795 było 1009 mk., 215 dm., kolegiata, kaplica, klasztor dominikanów, komora celna i 9 wiatraków; w kilka lat później 226 dm. i 1217 mk. (103 żyd.), 40 szewców, 32 szynkarzy, 16 krawców, 10 kuśnierzy, 8 młynarzy i piekarzy, 7 płócienników, 4 muzykantów, po 3 bednarzy, kołodziejów i kowali, po 2 garniarzy, piernikarzy, czapników, olejników, golarzy, oberżystów i handlarzy żelaza, po jednym farbierzu, szklarzu, murarzu, ślusarzu, kominiarzu i rzeźniku. Jarmarków 12 do roku; dochody wynosiły 963 tal. a rozchody 997 tal. Około r. 1809 było 1200 mk. (150 żyd.); 1837 r. 2067 mk.; 1843 r. 210 dm. i 2183 mk. (1534 kat., 311 prot., 338 żyd.); w 1858 r. 2821 mk.; 1871 r. 3506 mk. (2680 kat., 498 prot., 328 żyd.; 1655 męż., 1851 kob., 909 dzieci niżej 10 lat; 4 niewidomych, 2 obłąkanych, 2 głuchoniemych). Kościół par. p. w. Wniebowz. N. M. Panny istniał już w r. 1276; wtedy bowiem

występuje pleban. Nowy kościół z cegły, w stylu gotyckim, wystawił w r. 1423 Mikołaj z Kik, kanonik poznań., proboszcz miejscowy, wynosząc go do rzędu kolegiat i ustanawiając przy nim proboszcza, dziekana, kustosa i 7 kanoników. Erekeyą tę potwierdził w r. 1428 Stanisław Ciołek, bisk. poznański. Z tych czasów znajduje się w kościele ławka i śłup z napisem nieczytelny. Dyplomaty z r. 1281 wspominają o Kromolicach (Chomornicze), własności kościoła, który dotąd posiada folwark, zwany Topolą. Dziekan Jan Rażek fundował altarykę; odnośny napis z r. 1543 przechował Paprocki w „Herbach Rycerstwa”; wspomina on o 2 kanoniach, fundowanych za czasów jego przez Hunorowskiego (!) człowieka możnego i uczonego, zamieszkałego w Środzie. Bractwa literackie i miłosierdzia rozwiązały się; bractwo zaś św. Anny istnieje od r. 1640, Szkaplerza od r. 1663 i Rożańcowe od r. 1665. Do kościoła przystawili Pepowscy kaplicę p. w. św. Maryi Magdaleny; przyozdobili ją Grzymułtowscy, prawo kolacyi należało do magistratu. Drugą kaplicę przybudował w r. 1602 Hieronim Gostomski, z uposażeniem na Piotrowie i Daszewicach, prawo kolacyi oddał jezuitom poznańskim. W kościele i kaplicach znajdują się nagrobki: Ambrożego Pepowskiego, woj. sieradzkiego († 1510), drugiego Ambrożego, stsy średzkiego († 1571), Anny z Ostroroga († 1584), Urszuli z Sieniawy Gostomskiej († 1589). Rycinę kolegiaty z opisem podają: Przyjaciół Ludu (1835—36 r., str. 201); Wspomn. Wielkp., E. Raczyńskiego; Tygod. Illust. (1864 r., IX, 41) i Album N. Ordy. Wykazany w Indeksie do Kod. Wielkp., pod Środą (nr. 1109) kościół św. Jana-Chrzęściciela odnosi się do Krerowa, kościołowi bowiem krerowskiemu przekazał bisk. poznański Jan w r. 1330 pobierane ze Środy małdraty i fertyny. Prócz kolegiaty istniały tu jeszcze: kościół św. Ducha za bramą poznańską; upadł po r. 1700; początki jego sięgać miały do r. 1350; kościół Wszystkich Świętych na przedmieściu Góreckim od r. 1600 poza r. 1696; kościół Niepokal. poczęcia N. M. Panny i św. Idziego na przedmieściu Pyzdrowskim w r. 1607 poza r. 1696; kościół św. Sebastjana za miastem, ku drodze gnieźnieńskiej, około r. 1610 poza r. 1715. Kościół św. Krzyża z klasztorem dominikanów założył około 1420 r. Jan z Opatowic, bisk. chełmski (ks. S. Barącz, Rys dz. zak. kazn.). W nowszych czasach po zniesieniu klasztorów oddał rząd pruski kościół poddominikański lutrom; klasztor rozpadł się już w drugiej połowie XVIII w. Siostry miłosierdzia św. Wincentego á Paulo mają tu klasztor i szpital. Szpital przy kościele św. Ducha istniał około 1599 r. Szko-

ła paraf. wspominana pod r. 1639, przechodziła różne koleje; spalona przez Szwedów, pozbawiona nauczyciela i t. p., przeszła około 1784 r. pod opiekę magistratu. Miasto było dawniej opasane murem i rowem, zalewanym pobliską strugą. Wiadomości o zamku średzkim w r. 1312 opierają się tylko na wnioskach; o losach zameczyska starościńskiego brak szczegółów. Par. średzką, liczącą 7718 dusz, składają: Anna, Annopole, Babin, Bojnice, Bukowy Las, Czartki, Henrykowo, Jarosławiec, Kopaszyce, Kijewo, Marcelino, Mieczysławów, Murzynowo Kościelne, Pętkowo, Pławce, Podgaj, Połazejewo, Romanowo, Sabaszczewo, Słupia, Środa, Streszki, Tadeuszowo, Topola, Włostów, Żabikowo, Zberki, Zdziechowice, Zielniki i Żrenica. Kościół filialny stoi w Murzynowie. Parafia protest. liczyła w r. 1860 w 79 osad. 618 dusz obok 10,355 katolików. Szkoły paraf. istnieją: w Czartkach, Jarosławcu, Murzynowie Kościelnym, Połazejewie, Środzie, Tadeuszowie i Żrenicy. Dekanat średzki obejmuje 14 parafii: Bnin, Koszuty, Krerowo, Kurnik, Mączniki, Mądre, Nietrzanów, Niezamyśl (Zaniemyśl), Rogalinek, Śmiecińska, Solec, Spławie, Środa i Tulce, dwa kościoły filialne, jedną kaplicę, 17 księży, 41 szkół paraf., 5 szpitali kościelnych i 33,356 dusz. Par. Rumiejki znikła; Bagrowo i Murzynowo wcielono do innych; kaplica stoi w Rogalinie. Dekanat średzki zagarnia pld. część powiatu, sięgając ku zach. do pow. szremskiego. W Ś. wielkopolskiej umarł w r. 1231 d. 17—18 sierpnia Władysław Laskonogi. W r. 1233 panowie wielkopolscy poddali Ś. i ziemię średzką z innemi dzielnicami Henrykowi Brodatemu; r. 1253 przy podziale Wielkopolski dostała się Ś. Bolesławowi, bratu Przemysławowi; r. 1261 Bolesław, syn Władysława Odonicza, bawiąc w Ś., nadał zdunom prawo niemieckie. W 1312 r. dzielą się książęta szlache Wielkopolską; Ś. była wówczas stolicą powiatu lub okręgu; r. 1331 zburzyli Krzyżacy miasto, oszczędzając kościół p. w. N. M. Panny. R. 1369 ststa wielkopolski Przeclaw sprzedał w Ś. soltysowi murzynowskiemu łan roli, różne mu nadając przywileje; zapewne już wówczas odbywały się tu sądy starościńskie. Dyplomaty z r. 1378 i późniejsze źródła potwierdzają to przypuszczenie. W r. 1370 występuje wójt miejscowy. Około tego czasu pozyskała Ś. prawo niemieckie od króla Władysława, który w r. 1402 pozwolił mieszczanom wykupić Zielniki, zastawione za 800 grzywien Henrykowi z Zimnej Wody. Prócz Zielnik posiadało miasto Ruszków (r. 1578—1793); w r. 1517 kupiło ws Urnieszewo od kapituły poznań., później nabyło Żrenicę; obie te posiadłości odjęli miastu starostowie.

Król Władysław bawił w Ś. 1413 r. 13 lipca (Kod. Litew., wyd. Raczyń., str. 169), w r. 1418 jadąc do Pyzdr, i w r. 1419 po przygodzie jakiej doznał od pioruna pod Tulcami (Długosz, Hist., IV). R. 1425 złożyli mieszczanie przysięgę królowi. Według lustracji z 1564 r. (Lustr., V, 88^v) Władysław Jagiełło nadał mieszczanom 8 łanów roli, 4 ogrody, 11 jatek rzeźnickich. Po spaleniu tegoż dokumentu, odnowił go Zygmunt I. W r. 1431 zebrana tu na sejmiku szlachta wysłała do w. mistrza krzyżackiego prośbę, aby poddanych polskich, którzy posiadają dobra w Nowej Marchii, uwolnił od jurysdykcji marchijskiej (Kod. Litew., wyd. Raczyń., str. 348). Jestto pierwszy ślad sejmików średzkich. Sejmiki te doszły do znaczenia wielkiego, gdy przeniesiono tu w r. 1574 z Kola sejmiki wielkopolskie. Zbierały się tu województwa poznańskie i kaliskie dla wyboru 12 posłów na sejm, 4 deputatów na trybunał i 2 komisarzy do Radomia. Senatorowie zasiadali w kościele parafialnym, a szlachta na cmentarzu. Sejmiki zagajał kasztelan międzyrzecki; bywały one nieraz burzliwe; r. 1670 porwała się szlachta na kasztelana pozn. Krzysztofa Grzymułtowskiego, zwolennika partii francuskiej, i porąbała go nielitościwie, zadawszy mu szesnaście ran. Na sejmiku który odbył się d. 18 kwietnia 1467 r. nie przyszło do uchwały względem ustanowienia podatku na zasiłek skarbowy (Długosz, Hist., V). D. 26 lipca 1574 r. rozprawiano o wyjeździe króla Walezyusza (Mosbach, Wiadom., 98—100). Niektóre uchwały, które zapadły d. 31 sierpnia i 1 września 1582 r., list sejmiku do biskupa wrocławskiego z d. 25 marca 1593 r. i instrukcję daną posłom sejmiku na sejm walny, na 25 paźdz. 1646 w Warszawie przypadający, zamieścił A. Mosbach (Wiadomości do dziejów pol., str. 182—4, 226 i 322—8). Manifest w sprawie podatków i innych spraw bieżących, uchwalony dnia 27 kwietnia 1716 r., pod laską Andrzeja Skórzewskiego, podany w „Tece Podolskiego“ (wyd. K. Jarochońskiego, I, 115—126). Lauda średzkie od r. 1595—1730, od r. 1708—35 i z r. 1782 znajdują się w bibliotece Raczyńskich. W czasie tych zjazdów zawiązywały się różne konfederacje, jak n. p. dnia 27 lipca 1696 r. po śmierci króla Jana III pod laską Stanisława Leszczyńskiego (Teka Pod., I, 13—35), dnia 9 lipca 1704 pod laską Piotra Bronisza w czasie drugiego najazdu Szwedów i dnia 20 sierpnia 1792 r. pod laską Łukasza Bnińskiego, na rzecz Targowicy (L. Wegner w II Roczn. pozn. Tow. Przyj. Nauk). Znaczenie sejmików upadało, w miarę jak Rzeczpospolita chyliła się ku upadkowi. W 1791 r. uchwalono, że nowo utworzony powiat średzki

obierać będzie w Ś., w kościele farnym, po 2 posłów i że tam odbywać się będą sejmiki relacyjne. W r. 1458 dostawiła Ś. 20 żołnierzy pieszych na wyprawę malborską, tyle co Gniezno, Szrem i Wschowa; w spisie miast wielkopolskich z r. 1524, mających dostarczać podwód wojennych, wymieniona jest także Ś. Na sejmie z r. 1631 zapadła uchwała względem popisu wojskowego, polecająca: „aby okazywanie to nie pod Środą, ale w powiatach, gdzie się roki ziemskie odprawują, przed kasztelanami swymi, odprawowane były, z takim porządkiem, jako na ekspedycyą publiczną, i osobnie kasztelan każdego ma poczet popisować, do czego czas poniedziałek po św. Mateuszu naznaczamy... A kto by się na te powiatowe okazowanie nie stawiał, ma być winą tysiąca grzywien karany, ad cuiusvis instantiam repeten., jednak w cztery lata mają się generaliter pod Środą wszystkie powiaty popisować, tak jako sandomierskie województwo“ (Vol. Leg., III, 692). Dnia 25 lipca 1655 r. wkroczyło wojsko szwedzkie do miasta i spłądowało je; to samo powtórzyło się w r. 1703. Sejm z r. 1773—5 wyznaczył komisję do rozsądzenia sprawy ur. Zabłockich z Wasilewskim, proboszczem średzkim, o rozgraniczenie Jarosławca i Urnieszewa od Topoli, Zielnika i miasta Ś. (Konstyt., II, 283). W r. 1791 została Ś. stolica powiatu, wchodzącego w skład wojew. kaliskiego; po roku 1793 wcielono ją do inspekcji poznańskiej, za ks. warszawskiego do departamentu poznańskiego, a w r. 1815 do w. ks. poznańskiego. W ruchach 1848 r. brała Ś. czynny udział. Średzkie starostwo składały w roku 1662: Kleszczewo, Murzynowo (Kościelno), Sabaszczew, Środa, Trzebisławki i Żrenica. Osady te obejmują według najnowszych pomiarów 3997 ha (1793 dwor., 1020 wiejs., 1184 miejs. Rząd pruski zabrał Kleszczewo i Trzebisławki, z obszarem 1302 ha; Murzynowo zaś, Sabaszczewo, Środa i Żrenica, z obszarem 2695 ha, nadał Napoleon I gener. H. Dąbrowskiemu. Starostwo płaciło w roku 1729 (razem z starostwem odolanowskim) 400 złp. łanowego, samo zaś w 1771 r. 1058 złp. 15 gr. kwarty i 1895 złp. 20 gr. hyberny. Na sejmie z r. 1773—5 nadano je w posiadanie emfiteutyczne Gozimirskiemu, wojskiemu wschowskiemu. Starostami byli między innymi: Ambroży Pepowski, zm. r. 1571, Gostomski Hieronim ok. r. 1602, Grzymułtowski Stanisław, Cerekwicki Jan r. 1673—4, Sylwester Sezaniecki 1771 i Gozimirski. Średzki powiat w dzisiejszym składzie istnieje od r. 1815; rozciąga się między 52°5' i 52°35' półn. szer., a 34°43' i 35°10' wschod. długości; na północy graniczy z pow. gnieźnieńskim, na wschodzie z gnieźnieńskim i wrzesińskim,

na połd. z jarocińskim (dawniej pleszewskim) i szremskim, na zach. z szremskim, poznańskim i obornickim; największa długość od półn. ku połd. wynosi 53 klm., od wschodu ku zach. 30 klm. Powierzchnia płaska, przeważnie pochyla się ku Warcie. Największą wyniosłością jest płaskowzgórze pod Gułtowami. Brzegi Cybiny i Głównej tudzież zachodnie wybrzeża jezior zaniemyślskich są wzgórzyste. Odosobnione wzgórza są: Górzno na Dzierżnicy pod Gieczem, Babia góra na Opatówku, Węgliska pod Siedlcem, Zbójcza góra pod Garbami, Winnica pod Winną Górą i Heinrichsberg (Mapa sztab.), między Skorzecinem i Kołatką; Jadwiszka w Kostrzynie zdaje się być nasypem; t. zw. Grobla, poczynająca się przy Wiktorowie, przecina pałąkiem lasy jeziereckie i zlewa się z pasmem wzgórz pod Zberkowem. Wypływająca z jez. Lednicy rzeczka Główna wchodzi do powiatu pod Wojnowem, płynie ku zachodowi do Warty i opuszcza powiat pod Holendrami Kowalskimi, przebiegłszy około 15 klm.; równolegle z Główną płynie Cybina, powstająca w granicach powiatu, który opuszcza na wysokości Swarzędza, przebiegłszy do 27 klm. Cybina wypływa z stawów jeziereckich, łączy się z strugą od Czachórek, przyjmuje odpływ jeziora Szkudelnego i płynący od Kostrzyna strumyk. Maskawa bierze początek na Wielkich Siekierkach, płynie ku połd.-zach., łączy się z Chrzęściwą w Tulcach, poniżej których wchodzi do pow. szremskiego; za Kromolicami wraca do pow. średzkiego i zmienia bieg swój ku połd.-wschodowi; zakręciwszy na wysokości Nietrzanowa znów ku zachodowi, uchodzi pod Kępą do Warty; zasila się Żrenicą, Bardeczką, Szywrą i płynącą od Jaskowa strugą; długa przeszło 40 klm. Warta stanowi granicę połd. powiatu na całej przestrzeni (przeszło 20 klm.), od Dębna do Kępy. Jeziora Stęszewskie i Wronczyńskie w pół. części powiatu spływają do Głównej; jez. Głębokie przypiera zach. wybrzeżem do granicy, która zagarnia cały środek jez. Lednicy z Ostrowem. Jeziora: Pięstrachowo, Dobra i Dębiniec spływają (z lew. brzegu) do Głównej, która w powiecie odlewa kilka stawów. W stawach jeziereckich powstaje Cybina, która płynie przez jez. Iwno i także tworzy stawy pod Prądnem, Górą i Uzarzewem; dopływ jej od Czachórek zabiera wody jez. Wójtowskiego i Brzostka; jez. Szkudelne spływa wprost do Cybiny. Jezioro Siedleckie nie ma wyraźnego odpływu. Przez jez. Gdeckie płynie Żrenica, dopł. Maskawy. Jeziora Zaniemyślskie w połd.-zach. części powiatu łączą się z siecią jezior bnińsko-kurnickich, które odpływają do Warty; na Małych Jeziorach istnieje jez. Łekno.

Wysp dwie w powiecie: Ostrów na Lednicy i wysepka Zaniemyślska. Znaczniejsze lasy znajdują się na Jeziercach, Iwnie, Nekli i Zaniemyślu. Łąki bujne rozciągają się w nizinach nadrzecznych. Ciekawsze nazwy punktów topograficznych są: Grodzisko, Konin, Wiązów i Zdoń na Czarnotkach, Kościeliska na Dzierżnicy, Dąbrówka na Garbach, Gajna Jeziorach Małych, Pło, Rabieniec i Torzyniec pod Kostrzynem, Zbąszewo w Murzynowie Kościelnym, Żorawiec na Opatówku, Węzowice w Siedlcu, Baba na Zdziechowicach i t. d. Ogólna długość dróg bitych w powiecie wynosi 132·5 klm. Trzy drogi żelazne przecinają powiat: pozn.-toruńska ze stac. Biskupica i Pobiedziska (na przestrzeni około 20 klm.), pozn.-wrzesińska ze st. Kostrzyn i Nekla (około 33 klm.) i pozn.-kluczborska z st. Środa i Sulęcina (około 15 klm.). Powiat ma 101477 ha obszaru (75595 roli, 6627 łąk, 9844 lasu); czysty średni dochód z ha roli 12·14, z ha łąk 20·76, z ha lasu 3·52 mrk. Obszar ten dzieli się na 2 okręgi sądowe, 6 obwod. policyjnych, 12 okr. stanu cywilnego, 4 okręgi miejskie, 159 wiejskich i 108 dworskich; w r. 1885 miał 408 osad, 4767 dym., 9788 rodzin, 52939 mieszk. (25181 płci męz., 27758 żeń., 9211 dzieci niżej 6 lat, 11273 od 6 do 14 lat; 44044 kat., 8125 prot., 770 żydów). W r. 1836 było 38267 mk.; 1837 r. 40788 mk. i 4188 dym.; 1843 r. 43881 mk.; 1858 r. 46204 mk. (38069 kat., 6956 prot., 1179 żydów); 1871 r. 50079 mk.; 1880 r. 52633 mk. Na okręgi miejskie przypada 18 osad, 780 dym., 2291 rodzin, 10673 mk. (5036 męz., 5637 kob., 1679 dzieci niżej 6 lat, 2178 od 6—14 lat; 8038 kat., 1924 prot., 711 żyd.) i 3806 ha obszaru (3244 roli, 212 łąk). W r. 1871 było 8860 mk.; 1880 r. 9970 mk. Na okręgi wiejskie przypada 208 osad, 2828 dym., 4890 rodzin, 23844 mk. (11646 męz., 12198 kob., 4419 dzieci niżej 6 lat, 5320 od 6—14 lat; 18918 kat., 4880 prot., 46 żyd.) i 37178 ha (30899 roli, 2227 łąk, 515 lasu); 1871 było 23612 mk.; 1880 r. 25506 mk. Na okręgi dwor. przypada 182 osad, 1159 dym., 3107 rodzin, 18422 mk. (8499 męz., 9923 kob.), 3113 dzieci niżej 6 lat, 3775 od 6—14 lat; 17088 kat., 1321 prot., 13 żyd.) i 60492 ha (41452 roli, 4188 łąk, 9329 lasu). W r. 1871 było 17607 mk.; 1880 r. 17157 mk. Sądy okręgowe znajdują się w Środzie i Pobiedziskach, komisarze obwodowi w Nekli, Pobiedziskach, Kostrzynie, Zaniemyślu i w Środzie, urzędnicy stanu cywilnego w Bronisławiu, Jerzykowie, Kleszczewie, Krerowie, Kostrzynie, Michałowie, Nekli, Pobiedziskach, Środzie, Szlachcinie, Wisławicach i Zaniemyślu. Par. kat. jest 28: Bagrowo, Czerlejno, Gdecz (Giecz), Górka Targowa, Grodziszczko,

Gułtowy, Iwno, Kleszczewo, Kostrzyn, Koszuty, Krerowo, Mączniki, Mądre, Nękla, Nietrzanów, Niezamyśl, Opatówko, Pobiedziska, Siedlec, Siekierki, Śmieciska, Solec, Środa, Tulce, Uzarzewo, Węglewo, Winnagóra i Wroneczyn; z innych powiatów wchodzi parafie: Kurnik, Sławno i Swarzędz. Par. prot. są: Kostrzyn, Holendry Nekielskie, Pobiedziska, Środa i Zaniemyśl, a po za granicami powiatu Bnin, Goślina Murowana, Miłosław, Nowemiasto i Wrzesnia. Żydzi mają synagogi w Pobiedziskach, Środzie i Zaniemyślu. Ludność przeważnie polska i katolicka, trudni się uprawą roli, chowem bydła, drobnym handlem i przemysłem. Ubiór i zwyczaje te same co w pow. szremskim i pleszewskim. Stosunek ziemi dziedzicznej w ręku Polaków do nabytej przez Niemców ma się jak 136 do 93. W r. 1858 było 54 dziedziców Polaków i 10 Niemców. Kolonizacya niemiecka nabyła niedawno majątność Piątkowo Czarne z obszarem 660 ha. Rząd posiada z dóbr zabranych: Polską Wieś (423 ha), Strumiany (362 ha), Węglewo (350 ha), Trzebisławki (362 ha), część nadleśnictwa Zielonka (2218 ha); probostwo średzkie ma folw. Topole (152 ha), a pozn. seminarjum duchowne wś Nadziejewo (449 ha). Chowem i tuczem bydła na większą skalę zajmują się prawie wszystkie dwory. W r. 1837 naliczono 5891 koni, 16701 sztuk bydła rogat., 95220 owiec, 39 kóz i 10260 nierogaczyny; w 1858 r. było 7216 koni, 20250 bydła, 112909 owiec, 231 kóz, 8009 nierogaczyny i 58 osłów. Stacye do stanowienia kłaczy są w Chwałkowie i Gwarzewie. Słynną owczarnię zarodową (Rambouillet) mają Zielniki; oryginalne Negretti chowają się w Wyszakowie, owce Cotswold w Kopaczycach i Śmieciskach; tu owdzie krzyżują rasy Rambouillet i Negretti. Nierogaczinę chowa Borowo. Nabiałem zajmują się Borowo, Kowalskie, Libartowo, Nagradowica, Pierzchno, Poklatki, Podstolice, Sarbinowo i Wydzierzewice. Z lasów rządowych (Jezierce, Prądno i Stęszewko) było między r. 1868 i 1871 w przecięciu 17322 mrk rocznego dochodu. Szkółek owocowych było 45 w 1858 r. Znaczne trzciniska znajdują się na Wroneczynie. Wierzbinę sadzą w Murzynowie Borowem. Uprawą buraków zajmują się Babin, Chwałkowo, Mączniki, Orzeszkowo, Pławce, Połazejewo, Słupia, Ulejno, Żabikowo, Żdziechowice i Żrenica. Uprawa chmielu i tytoniu zmniejsza się stopniowo. Szkołę rolniczą przeniesiono z Wielowiei Krotoszyńskiej do Polskiej Wsi pod Pobiedziskami. Gorzelnie znajdują się w 15 majątnościach, młyny parowe w 4. Istnieją też fabryka octu, krochmalu, cukrownia (Środa), 6 torfiarni. R. 1858 i 1871 podniosła się liczba

szewców w powiecie z 141 do 152, kowali z 121 do 135, kołodziejów z 25 na 59, stolarzy z 44 do 52, rymarzy z 12 do 20, bednarzy 15 do 19, płócienników rzemieślniczych z 16 do 17 i t. d. (Tkactwem płótna zajmuje się ludność ubocznie; w 1858 r. było 769 warsztatów). W tym okresie czasu zmniejszyła się liczba cegielni z 25 na 11, młynów wodnych z 16 na 11, wiatraków 108 na 94. Kupców, handlarzy i agentów było w 1871 r. 288, szynkarzy 197; kasa pożyczkowa średzka miała 416, kostrzyńska 173 członków. Ob. Wykaz statystycznych i innych stosunków powiatu średzkiego na zasadzie wykonanego w r. 1858 spisu statystycznego.... wypracowany przez królew. radcę ziemiańskiego Glaeser (w językach niemieckim i polskim). Podobny wykaz z r. 1871 nie był ogłoszony drukiem. *Dzieje.* Najstarszą z istniejących dotąd w powiecie osadą jest Gdecz (przed r. 1038); potem pojawiają się na widowni dziejowej: Ostrów na jeziorze Lednicy i Rybitwy r. 1136, Czerlejno, Kleszczewo i Koszuty 1170, Kostrzyn około r. 1190, Glinka (Duchowna), Górka (Kociałkowa), Jagodno, Ruszcza i Sanniki r. 1218, Polwica (Zaniemyślska) 1230, Środa 1231, Kapalice i Pobiedziska 1233, Jerzykowo 1235, Grodziszczko i Mączniki 1240, Solec 1244, Winna Góra 1250, Gwarzewo 1253, Biskupice (Królewskie odn. Biskupie), Bożejewo, Siedlec i Wroneczyn 1256, Jezierce, Kepa, Krerowo, Opatówko, Śmieciska i Wyszaków 1257, Górka (Targowa) 1258, Jerzyn i Murzynowo 1266, Górka (Mała) 1272, Urnieszewo 1281, Witowo 1286, Kopaszyce 1288, Węglewo (?) 1289, Stęszewko i Tanibórz 1292, Jaszukowo i Luboniec 1294, Dębicz 1299, Góra 1302, Chocicza, Chudzice, Nietrzanów, Olaczewo, Piątkowo Czarne i Rumiejki (Kościelne) 1305, Pętkowo i Uzarzewo 1306, Gułtowy 1311, Szewce 1316, Garby i Iwno 1319, Brodowo 1323, Brzezie, Czerlejno i Wydzierzewice 1338, Paczkowo i Szrapki 1339, Kowalskie i Starczanowo 1340, Słupia 1348, Sarbinowo i Trzek 1349, Chłapowo r. 1352. Młyny stały już w r. 1258 na Głównej i w r. 1365 na Cybinie. Znikły: Mroczyki, Mroczek, Ociosna, Polwica (Górecka), Przykutno, Rogowiec, Sławęcin, Sułowo, Szczytki i inne osady starożytne. Z nowszych osad nie wykazuje Spis gmin i okręgów z r. 1888: Czarny Bród, Dębowo, Górka Twardowa, Góry, Jełonek, Kotłówka, Krzyżówka, Łaski, Pieczyńska, Piekło, Przylepa, Postułka, Snopki, Swiszułkowo, Szkudelnny Młyn, Wołkowicz, Zjawieniec, które w znacznej części także zanikały. Obok szlachty dziedzicznej posiadali różnemi czasy: biskup pozn. (kapituła): Biskupice Biskupie i Kapitułne, Czarnotki, Czerlejno, Czerlejno, Glinkę (Duchowną), Górę,

Jankowo, Jankowski Młyn, Jerzykowo, Kleszczewo, Kocanowo (częściowo), Krerowo, Krzykosy, Mączniki, Mądre, Nadziejewo, Paczkowo, Pętkowo, Pięczkowo, Poświętne, Sarbinowo, Solec, Śródkę, Staniszewo, Stępocin, Stęszewko (wieś i holendry), Szewce, Tani-bórz, Winną Górę, Witowo i Zjawieniec; arcybiskup gnieźn. (kapituła): Brzostek, Czerlejno, Górkę Małą, Gwiazdowo, Jezierce, Lubrze, Opatówko, Ostrów, Połajejewo, Przykuty, Rybitwy, Śmieciska i Wyszaków; bisk. wrocławski: Murzynowo (Kościelne); archid. pszczyński: Gdecz; klasztor lubiński: Garby i Krerowo; klasztor paradyński: Polwice (Zaniemyślską); poznańscy Kawalerowie św. Jana Jerozolimskiego: Brzezcie, Czerlejno, Kleszczewo, Koszuty i Siedlec; benedyktynki poznańskie: Borowo (młyn i karcznię), Jagodno, Prądno (wieś i holendry); franciszczanki poznańskie: Gablin i część Szrapek; franciszczanki gnieźnieńskie: Kostrzyn i Strumiany; jezuici poznańscy: Gowarzewo, Rusibórz, Siekierki i Wydzierzewice; probostwo kostrzyńskie: Libartowo; probostwo pobiedzkie: Wagowo; probostwo średzkie: Marcein i Topole; miasto Pobiedziska posiadało: Głównie, Kacynę i Kapalice; miasto Środa: Ruszków, Urnieszewo, Zielenki i Żrenicę. Starostwo pobiedzkie składały: Bociniec, Borówko, Borowskie Holendry, Główna, Jerzyn (wieś i holendry), Kocanowo, Nadrożny Młyn, Pobiedziska, Polska Wieś, Rybitwy (wieś i holendry) i Wójtostwo; starostwo średzkie: Kleszczewo, Murzynowo (Kościelne), Sabaszczewo, Środa, Trzebiśławki i Żrenica; prócz tego istniały w powiecie królewskiej: Pławce, Podarzewo, Rumiejki (Kościelne) i Ulejno. Zabrane majątki, z obszarem 18,117 ha (4988 dwor. i 13,129 wiejs.), wcielił rząd do utworzonej domeny swarzędzkiej. Miasta: Kostrzyn, Pobiedziska i Środa okupiły samodzielność swoje przy regulacji stosunków dziedzicznych. Żydom nie wolno było mieszkać w Kostrzynie i Środzie. W granicach powiatu istniały 3 opola: Kostrzyn, Gdecz i Nietrzanów (Dzierżnica?); 3 kasztelanie: Ostrów (r. 1235—1399), Gdecz (1240—1400) i Kostrzyn (1352—1404) i dwa starostwa: pobiedzkie i średzkie. Prawo niemieckie uzyskały Kostrzyn w r. 1251, Siedlec 1256, Pobiedziska 1258, Jerzyn i Jerzykowo 1266, Gdecz 1286, Kleszczewo 1292, Luboniec 1294, Góra 1302, Paczkowo 1329, Stęszewko 1339, Górkę Targową 1343, Wagowo 1355, Czerlejno 1360, Stępocin r. 1364 i t. d. Najstarszym miastem jest Kostrzyn; po nim idą Pobiedziska i Środa; Zaniemyśl powstał dopiero w r. 1742 obok Niezamyśla, który w XIV w. także był miastem. Do tego rodzaju osad należą też: Górkę Targową czyli

Milesna i Nekla. Pierwszą wzmiankę o tutaj- szych kościołach znajdujemy u Długosza, który pod r. 1144 Piotrowi Duninowi przypisuje założenie kościołów w Gdeczu i Tulcach. Według innych źródeł mają swe kościoły: Gdecz i Grodziszczko w r. 1240, Niezamyśl 1239, Wronczyn 1256, Kostrzyn 1257, Czerlejno 1268, Środa 1276, Solec 1302, Winnagóra 1305, Krerowo 1330, Pobiedziska 1331, Tulce 1363, Opatówko 1364, Uzarzewo 1391, Nietrzanów 1393, Kępa (1395—1618), Murzynowo 1398, Rumiejki 1399, Węglewo r. 1405, Kleszczewo 1439, Mączniki 1444, Kocanowo (1457—1580), Bagrowo, Górkę Targową, Gułtowy, Iwno, Koszuty, Mądre, Nekla, Siedlec, Siekierki i Śmieciska przed r. 1510. Kaplice stoją w Klonach, Górkę Targowej i Uzarzewie. Dekanat średzki, istniejący już w 1298 r., obejmował w 1873 r. 31,762 dusz, w parafiach: Bnin, Kórnik, Koszuty, Krerowo, Mączniki, Mądre, Nietrzanów, Rogalinek, Śmieciska, Solec, Spławie, Ś., Tulca, Zaniemyśl. Par. Środa miała 6273 dusz. Stolica powiatu Środa wniosła się, gdy w okolicy jej podupadały inne osady, z których Gdecz (Giecz) zajmował czwarte co do znaczenia miejsce w tworzącym się państwie polskim; z ziemi gdeckiej wybrał Bolesław Chrobry 300 pancerników i 2000 łuczników. W r. 1038 zburzyli Czesi Gdecz i zabrali do niewoli mieszkańców, których osadzili na prawie polskim; r. 1238 Henryk Brodaty zostawił synowi całą Wielkopolskę, sięgającą do Warty i do grodu gdeckiego; r. 1240 odbył się w Mącznikach zjazd dostojników, na którym znajdowali się Przemysław I, biskup poznański Boguchwał i inni; r. 1249 i 1253 przy podziałach Wielkopolski dostał się Gdecz Bolesławowi; r. 1277 bawił w Kleszczewie Bolesław, syn Władysława Odonicza. Najazd Krzyżaków w r. 1331 pozostawił krwawe po sobie ślady; zburzono Gdecz, Murzynowo, Pobiedziska, Środę i Winnagórę; zagrożeni mieszkańcy okopawszy się na przestrzeni kilkumilowej od Kępy do Głuszyny, zadali Krzyżakom straszną klęskę pod Polwicą. W r. 1383 d. 2 sierpnia rozpedził Bartosz z Odolanowa zebrane pod Winnagórą rycerstwo. W sierpniu r. 1419 król Władysław jadąc z Poznania do Środy, doznał od pioruna niebezpiecznej przygody. Na wyprawę malborską dostawiły w r. 1458: Środa 20, Pobiedziska 15 i Górkę Targową 4 żołnierzy pieszych. W Solcu zmarli biskupi poznańscy: Boguchwał II i Wojciech Pałuka; w Winnejgórze r. 1818 generał Henryk Dąbrowski; w Górkę Targowej r. 1823 gen. Amilkar Kosiński; w styczniu 1845 r. Edward hr. Raczynski na wyspie Zaniemyślskiej wystrzą- saniem z móżdżka odebrał sobie życie. Nasypy

ziemne znajdują się pod Chłapowem, w Gdeczu i Grodziszczku, pod Kępą i Neklą. Cmentarzyska z popielnicami odkopano w osadach: Biskupice Królewskie al. Biskupie, Dzierżnica, Gdecz, Głębokie, Gwiazdowo, Humer, Jankowo, Januszewo, Jarosławiec, Jezioro, Iwno, Kijewo, Kleszczewo, Kostrzyn, Murzynowo Kościelne, Mystki, Nadziejewo, Nekla, Orzeszkowo, Pierzchno, Pigłowiec, Pławce, Pobiedziska, Rumiejki, Rusibórz, Śmiećska, Solec, Starczanów, Sulęcín, Trzek, Ulejno, Uzarzewo, Węgierskie, Witowo, Włostów, Zaniemyśl, Zdziechowice i Zielniki. Podanie o uwięzionej Ludgardzie żyje dotąd w okolicy Gdecza i Dzierżnicy. Do czarnoksiężnika Twardowskiego wiąże się grobla Twardowa i diable sakiewki. Powiat średzki w odmiennych nieco granicach (ob. E. Calliera: Powiat pyzdrowski w XVI w.) powstał w r. 1791, na mocy uchwały powziętej wskutek oderwania powiatu nakielskiego od woj. kaliskiego. Po roku 1793 utworzono znów inny pow. średzki, którego jedną część wcielono do t. z. inspekcji pyzdrowskiej, a drugą, z miastem Środą, do poznańskiej. E. Cal.

Śródborze 1.) dwie os. leś., pow. opatowski, gm. Wojciechowice, par. Mikułowice, odl. 20 w. od Opatowa; 1-sza os. ma 1 dm., 5 mk., 265 mr. dwor.; 2-ga os. 1 dm., 2 mk., 114 mr. 2.) **Ś.**, ws, pow. ciechanowski, gm. Młock, par. Glinojec, odl. o 18 w. od Ciechanowa, ma 29 dm., 230 mk., 699 mr. W 1827 r. 6 dm., 39 mk. Wchodziła w skład dóbr Garwarz. 3.) **Ś.**, ws i fol., pow. płoński, gm. i par. Dziektarzewo, odl. 20 w. od Płońska, ma 7 dm., 92 mk. Fol. S. rozl. mr. 386: gr. or. i ogr. mr. 332, łąk mr. 20, past. mr. 13, lasu mr. 18, nieuż. mr. 3; bud. mur. 1, drewn. 8; płodozmian 18-polowy. Br. Ch.

Śródka 1.) dawniej *Szrodka*, dzielnica Poznania, na praw. brzegu Warty, odrębne niegdyś miasteczko, własność biskupów (ob. *Poznań*, t. VIII, 903). 2.) **Ś.**, urząd. *Schrodke*, dawniej *Szrodke*, majątność, w pow. międzychodzkim, o 12 klm. ku wschod. od Sierakowa i tyleż na pld.-zach. od Wroniek, na pld.-wschodniem wybrzeżu jez. Małego, które łączy się z Wielkim. Graniczy z Strzyżminem, Mielinem (Mylin), Chrzypskiem Wielkim i Małym; par. Chrzypsko W., poczta w miejscu, st. dr. żel. w Wronkach; 10 dm., 143 mk. (103 kat., 40 prot.) i 897 ha (346 roli, 67 łąk, 185 lasu); czysty doch. z ha roli 6'27, z ha łąk 6'66, z ha lasu 2'74 mrk.; cegielnia, chów koni. S. była zawsze osadą szlachecką; ztąd pisał się r. 1389—99 Tomasz Staszukowicz (Akta grodz. pozn.); w r. 1580 należała do Jana Pawłowskiego; było wówczas 140 osiadł. 4, zagr. 6 i kowal; przy schyłku zeszłego wieku dziedziczył S. i Orle

Konstanty Kurnatowski. Na obszarze S. wykopano sierp bronzowy. 3.) **Ś.**, niem. *Mittenne*, ztąd nieraz *Mycin*, leśniczówka, w pow. międzychodzkim, tuż pod Międzychodem, na praw. brzegu Warty. 4.) **Ś.**, fol. do Rogówka, pow. mogilnicki (Żnin), o 2 klm. ku zach. od Rogowa (par. i poczta), na pld.-zach. wybrzeżu jez. Rogowskiego, st. dr. żel. w Janówcu o 9½ klm. Holendry S. niewykazane w Spisie gmin i okręgów. Niektórzy rozróżniają S. Wielką od Małej. 5.) **Ś.**, urząd. *Schrodka*, dawniej *Szrodka*, ws i fol., pow. średzki, o 6 klm. na pld.-wschód od Kurnika, graniczy z Ziminem, Runowem, Szczodrzykowem, Dachowem i Krzyżownikami; par. Tulce, poczta i st. dr. żel. w Gądkach (Gondek) o 5 klm. S. była własnością kapituły poznańskiej; zabrana przez rząd pruski, wcielona do domeny Swarzędz. W r. 1383 biskup pozn. Jan przekazał S. i inne włości proboszczom katedralnym; z nich Trojan odnowił w 1385 r. przywileje na sołtystwa w S. i Sokolnikach (Kod. Wielkp., nr. 1813 i 1834, objaśnia odmiennie Śródka z pod Wroniek). Do S. Kurnickiej odnosimy także wspomnianego w zapyśkach grodz. pozn. z r. 1390 (nr. 765) doktora *de Srothca*, który niezawodnie był kanonikiem pozn. i tenutaryuszem Śródki. W r. 1580 było tu 9 łąn. km., 3 sołtysie, 2 zagr. i 1 hultaj. Ws ma z hubami (10 dm., 65 mk.), z którymi tworzy okr. wiej., 15 dm., 112 mk. kat. i 227 ha (217 roli, 4 łąk). Folw. ma 4 dm., 88 mk. (81 kat., 7 prot.) i 261 ha (246 roli, 4 łąk, 2 lasu); chów bydła holenderskiego. E. Cal.

Środkopol, dobra, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 23 w. od Poniewieża.

Środoń, w dok. z 1193 i 1215 r. *Stronbodr*, kol., ws, fol. i dobra, pow. gostyński, gm. i par. Duninów odl. 19 w. od Gostynina; kol. ma 12 dm., 137 mk.; ws i fol. 4 dm., 124 mk. W 1827 r. było 5 dm., 144 mk. Dobra S., w r. 1873 oddzielone od dóbr Duninowo, składają się z fol. S. i Kamion, rozl. mr. 1736: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 845, łąk mr. 55, past. mr. 99, lasu mr. 77, nieuż. mr. 35; bud. mur. 2, drewn. 9; fol. Kamion gr. or. i ogr. mr. 311, łąk mr. 131, past. mr. 29, lasu mr. 125, nieużyty mr. 29; bud. mur. 3, drewn. 10; las nieurządzony, pokłady torfu. Kol. S. ma 118 mr.; ws S. 19 mr. uwłaszczonych. W akcie, którym papież Celestyn III przyjmuje w opiekę klasztor w Strzelnie, w liczbie posiadłości klasztornych wymienionem jest i S. (Kod. Wielkp., Nr. 32 i 84).

Środopolec, rus. *Seredopilci*, ws, pow. kamionecki, 35 klm. na pld.-wschód od Kamionki Strumiłowej, 6 klm. od Radziechowa (urz. poczt. i tel.). Na pld.-zach. leży Radziechów, na pld.-wschód Niemilów, na pld.-wsch. Mu-

kanie, na pld. Ohladów, na pld.-zach. Krzywe. Płn.-wschod. część wsi przepływa pot. Radziechowski (al. Ostrówka), dopływ Styru. Dolina potoku moczarzysta. Dla uregulowania biegu Ostrówki poprowadzono kanał. Nad potokiem stoją dwa młyny; dalej wiatrak (wzn. 135 mt.); w pld.-zach. stronie wzgórze (255 mt.); wsch. część lesista. Własność wiek. (Adolfa Steckiego) ma roli orn. 533, łąk i ogr. 158, past. 163, lasu 250 mr.; wł. mn. roli or. 824, łąk i ogr. 411, past. 79 mr. W r. 1880 było 111 dm., 658 mk. w gm.; 14 dm., 86 mk. na obsz. dwor. (603 gr.-kat., 107 rz.-kat., 37 izrael.; 617 Rusinów, 123 Polaków, 4 Niemców). Par. rz.-kat. w Radziechowie; gr.-kat. w miejscu, dek. chołojowski. Do par. należy wsł Mukanie. We wsi cerkiew i szkoła etatowa 1-klasowa. *Lu. Dz.*

Środula, osada fabr., pow. będziński, gm. Górnica. Leży przy torze dr. żel. warsz.-wied. (o 3 w. od Sosnowic), posiada przyst. towarowy teje drogi, dwa piece wapienne, kopalnię kamienia wapiennego. Własność Kramsty, dzierżawiona przez Meyerholda. Pierwotnie była to osada karczemna.

Srogi-Bród, rzka w gub. kijowskiej, dopływ rz. Unawy.

Srogów 1.) *Dolny*, wsł, pow. sanocki, w pobliżu ujścia Różowego pot. do Sanoczka, lew. dopływu Sanu. Leży w dolinie otoczonej od płn. stokami Banej góry (536 mt.), od pld. niższem pasmem Niwy Głównej. Przez wieś idzie droga z Jurowic do Sanoka (7.5 klm.). Graniczy na płn.-zach. ze Srogowem Górnym, na zach. z Jurowcami, na pld. z Trepczą. Par. rz.-kat. w Sanoku a gr.-kat. w Strachocinie. Wsł ma 51 dm., 264 mk., 239 gr.-kat., 16 rz.-kat. i 6 izrael. Obszar wiek. pos. (Wikt. Tyszkowskiej) wynosi 133 roli, 32 łąk, 20 past. i 57 mr. lasu; pos. mn. ma 233 roli, 41 łąk, 64 past. i 13 mr. lasu. 2.) **S. Górny**, wsł, pow. sanocki, na płn.-zach. od S. Dolnego, nad tymże potokiem, ma dwa przysiołki przy drodze do Dąbrowskiej Posady. Jeden przys. nosi nazwę Jurowce (18 dm., 79 mk.), ma cerkiew paraf. gr.-kat. i szkołę; dalszy i więcej na pld. wysunięty Popiele (18 dm., 105 mk.). W każdej z tych osad są folwarki większej posiadłości (Marc. Słoneckiej). Wszystkie osady liczą 131 dm. i 699 mk., 467 gr.-kat., 109 rz.-kat. i 23 izrael. Obszar wiek. wynosi 110 roli, 6 łąk, 13 past. i 143 mr. lasu; pos. mn. ma 380 roli, 72 łąk i 121 mr. past. Par. gr.-kat. jest uposażona 23 mr. pola i 200 złr. dodatku do kongruy. Do par. (dyec. przemyska, dek. sanocki) należy os. Popiele, S. Dolny i Falejówka. Cerkiew drewniana. S. Górny graniczy na płn. z Falejówką i Pakoszówką, na zach. ze Strachociną, na pld. z Kostorowcami. *Mac.*

Sroki 1.) wsł włośc., pow. łowicki, gm. i par. Kompina, odl. 7 w. od Łowicza, ma 15 dm., 87 mk., 478 mr. (249 mr. past.). W 1827 r. 7 dm., 22 mk. Dawna wieś rządowa, wcielona w 1822 r. w skład dóbr księstwa łowickiego. 2.) **S.**, osada młyn., pow. olkuski, gm. i par. Ogrodzieniec. Należy do dóbr Ogrodzieniec.

Sroki al. Soroki 1.) fol. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 71 w. od Dżisny, przy b. drodze poczt. z Wilejki do Dżisny, 1 dm., 31 mk. kat. 2.) **S.**, wsł pryw., pow. dzisieński, o 71 w. od m. Dżisny, 21 dm., 127 mk. Była tu drewniana paraf. cerkiew i st. poczt. 3.) **S.**, wsł włośc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 49 w. od Wilejki, przy b. drodze poczt. z Mołodeczna do granicy pow. mińskiego, 8 dm., 38 mk. 4.) **S.**, wsł włośc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 49 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Mołodeczna do granicy pow. mińskiego, 4 dm., 28 mk.

Sroki, wsł i dwór, pow. krotoszyński (Koźmin), o 5 1/2 klm. na płn.-zach. od Kobylina (st. dr. żel.), par. Pępowa, poczta w Małem Zalesiu. S. należały w r. 1578 do Majehra Konarzewskiego i Jana Chraplewskiego; pierwszy z nich miał tu 2 1/4 ślad. osiadł, a drugi 1 ślad, 1 zagrodnika i owczarza; w r. 1605 rozgraniczono S. z Czeluścinem; r. 1618 posiadał tu Andrzej Konarzewski 3 1/4 ślad. osiadł. i 1 zagrodn.; w końcu zeszłego wieku należały S. do Michała Mycielskiego na Chociszewicach; później tworzyły S. odrębną majątność, którą składały: Biała Róża, Górka, Ruda, Sroczi, S. i Zielony Dąb; w rękę Mycielskich były S. jeszcze po r. 1845. Zachodząca w dyplomatach wielkopolskich (r. 930) z r. 1310 „Tranika“ nie da się sprowadzić do S. Wsł ma obecnie 19 dm., 140 mk. kat. i 82 ha (78 ha roli). Folw. (2 dm., 72 mk.) wchodzi w skład okręgu dworskiego Górka; właścicielem jest Wilhelm ks. Radziwiłł. *E. Cal.*

Sroki, rus. *Soroki 1.)* przy *Laszkach* al. *po de Lwowem*, wsł, pow. lwowski, 8 klm. na płn.-wschód od Lwowa (poczta Podzamcze). Na płn. leżą Dublany i Żydaticze, na wschód Prusy, na pld.-wschód Kamienopol, na pld. Lesienice i Krzywczycze, na zach. Laszki. Wsł leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Pełtwi, przepływającej pld. część wsi od zach. na wschód. Wznies. obszaru, w dolinie podmokłej, na południe 242 mt., na północ zaś 276 mt. Własność większa (br. Zygmunta Romaszkana) ma roli or. 288, łąk i ogr. 97, pastw. 21; wł. mn. roli or. 587, łąk i ogr. 325, past. 88, lasu 1 mr. W r. 1880 było 156 dm., 865 mk. w gminie, 3 dm. i 16 mk. na obsz. dwor.; 849 gr.-kat., 25 rz.-kat., 9 izr.; 858 Rusinów, 16 Polaków, 7 Niemców. Par. rzym.-kat. w Malechowie; gr.-kat. w miejscu,

dek. lwowski. Do parafii należą Laszki i Żydaticze. We wsi cerkiew i szkoła etat. jednokl. W r. 1840 założyła tu ochronkę według systemu Froebela właścicielka wsi hr. Ożarowska ze Strzemboszków, przy udziale komisarza Schiesslera. Zakład mieścił 50 dzieci od 3 do 6 lat, był wzorowo urządzony i prowadzony (ob. Galizia, Zeitschrift zur Unterhaltung, Lemberg, 1840, № 48). Dnia 9 maja r. 1433 ustanowiają Wincenty z Szamotuł, kaszt. międzyrzecki i ststa ruski, i Dobko ze Sprowy, podkomorzy ruski, z polecenia królewskiego granicę między Prusami a Srokami (Liske, A. G. Z., t. V, str. 72). Dnia 7 stycznia 1454 rozstrzygają Andrzej Odrowąż ze Sprowy, wojew. i ststa ruski, i Jan Gołombek z Zimnej Wody, sędzia lwowski, spór o wsię Laszki i Sroki między siostrami Anną i Fietką Holybejównami, a Duchną Ormianką (l. c., str. 174). D. 15 maja 1478 poświadcza ją Gunther z Sieniawy, sędzia, i Jan z Wysokiego, podsądek ziemski lwowski, że Jan Koczerzyński z żoną swoją Magdaleną zastawili część wsi swej Sroki Janowi Łące w sumie 50 grzywien (l. c., t. VI, str. 188). Dnia 8 list. 1452 poświadcza ją Jan z Zimnej Wody, sędzia, i Ścibor z Wiszni, podsądek ziemscy lwowscy, że sędziowie polubowni przeprowadzili dział dóbr między Janem ze Srok i jego synem Błażem (Arch. Bernard. we Lwowie, T., t. 76, str. 26). D. 15 lut. 1554 rozstrzygają sędziowie polubowni: Mik. Leszniowski, sędzia niegdyś lwowski, Piotr Czestński, podsądek, Piotr Korytko, podczaszy lwowscy, spór o czwartą część stawu w S. pomiędzy Piotrem, Andrzejem, Pawłem i Stanisł. Srokowskimi z jednej, a Oluchną Fiedkową Srokowską z drugiej strony (l. c., C., t. 30, str. 879). D. 24 paźdz. 1644 rozgraniczają komisarze królewscy Lisienice, Kamienopol, Sroki i Podborce (l. c., T., t. 70, str. 1970). Z roku 1711 spis szkód zrządzonych w Laszkach i Srokach w rozmaitych latach przez Tatarów, Szwedów, wojska polskie, szarańczę i wojska ruskie (l. c., C., t. 495, str. 1313. Barącz („Żywoty sławnych Ormian“, Lwów, 1856, str. 135) podaje przywilej Jagiełły z roku 1421, nadający ws Sroki Grzegorzowi Ormianinowi, w nagrodę zasług. W przywileju tym jest wzmianka o monasterze i stawie zwanym „Comorew seu krukow“. 2.) **S.** pod *Szczercem*, ws, pow. lwowski, 32 klm. na pld.-zach. od Lwowa, 6 klm. od sądu pow., st. kol., urz. poczt. i tel. w Szczercu. Na pln. leży Falkenstein, na wschód Falkenstein i Humieniec, na pld. Humieniec; pld.-zach. narożnik przypiera do Rumna (pow. rudecki); na zach. Jastrzębków. Wody podążają strugami ku Wereszycy. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru (290 mt. wzn.). Na pln.

wznies. sięga 302 mt. Własne wiek. ma roli or. 59, łąk i ogr. 5; wł. mn. roli or. 512, łąk i ogr. 68, pastw. 15 morg. W r. 1880 było 59 dm., 264 mk. w gmin.; 218 gr.-kat., 16 rzym.-kat., 21 izrael., 9 innych wyznań; 231 Rusinów, 32 Niemców, 1 Polak. Par. rzym.-kat. w Szczercu, gr.-kat. w miejscu, dek. szczerczecki. Do par. należą: Nikunkowice i Jastrzębków. We wsi cerkiew i szk. etat. jednokl. Są tu źródła siarczane. D. 2 marca 1531 zeznaje Anna, córka Jana Sokolnickiego, żona Stanisława Sobieładrego, że Job Niziołek, syn jej, wypłacił jej wiano 200 zł., zapisane na Jastrzębkowie czyli Srokach i wójtostwie szczerczeckim (Arch. Bernard. we Lwowie, T., t. 76, str. 31). D. 1 lipca 1535 zeznają Marcin Trzebiński i Job Niziołek ze Srok czyli Jastrzębkowa, że podzielili się wsią Srokami czyli Jastrzębkowem (l. c., T., t. 76, str. 33). D. 4 lipca 1544 zapisuje Marcin Pyrsznicki, Annie, wdowie Stanisława Pyrsznickiego a matce swej, dobra w Srokach itd. (l. c., C., t. 26, str. 928). D. 2 kwietnia 1554 pozwała Zygmunt August mieszkańcom wsi Sroki itd. paść trzodę chlewną w lasach na żołędziach i bydło na pastwiskach królewskich (l. c., C., t. 32, str. 26). *Lu. Dz.*

Sroków al. *Srokoń*, ws i os. młyn., pow. noworadomski, gm. Wielgomłynny, par. Chełm; ws ma 6 dm., 55 mk., 113 mrg. ziemi włośc., zaś młyn 1 dm., 8 mk., 31 mrg. dwor. Należy do dóbr Zagórze.

Srokowiec, folw. w Czermny, pow. jaśielski. *Br. G.*

Srolek, przys., ob. *Kunicha*.

Srolinie, karczma, pow. rossieński, gm. Mańkuny, o 8 w. od Rossień.

Sromotka, ws i folw. nad rzeką t. n., pow. piotrkowski, gm. Bujny, par. Łobudzice, odl. 30 w. od Piotrkowa; ws ma 13 dm., 121 mk., folw. 2 dm. W 1827 r. było 12 dm., 124 mk. Dobra S. składały się w 1885 r. z folw.: S. i Mauryców, os. młyn. Solec al. Sobaki; rozl. mr. 942; folw. S. gr. or. i ogr. mr. 324, łąk mr. 73, pastw. mr. 42, lasu mr. 336, nieuż. mr. 43; bud. mur. 3; z drzewa 15; las urządzony; folw. Mauryców gr. or. i ogr. mr. 110, łąk mr. 6, lasu mr. 4, nieuż. mr. 4; bud. mur. 1, z drzewa 3, młyn wodny. W skład dóbr poprzednio wchodziły: ws S. os. 20, mr. 76; ws Grębociny os. 32, mr. 206; ws Pukawica os. 12, mr. 146. Na początku XVI w. łąny kmiece dawały dziesięcinę na stół arcyb., łąny folw. pleb. w Łobudziach (Łaski, L. B., I, 453). Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1511—18, ws S., w par. Łobodzice, miała 1 1/2 łąn. Młyn spalony, a drugi młyn około Grabocina. W 1552 ws S., własność Stan. Sromockiego, miała 1 osad.,

$\frac{1}{2}$ Janu. Część Sromockiego Andrzeja 2 osad. (Pawiński, Wielkp., II, 201 i 259).

Sromów, ws i folw., pow. łowicki, gm. i par. Kompina, na lewo od drogi bitej z Łowicza do Sochaczewa, odl. 9 w. od Łowicza; ma 33 dm. (3 folw.), 330 mk., 355 mr. folwarcznych (dawniej wieczysta dzierżawa) i 604 mr. włośc. (188 mr. pastw. i 21 mr. nieuż.), rozdzielonych na 25 osad. W 1827 r. było 27 dm., 178 mk. Na gruntach folwarku, na wydmy piaszczystej, ślady osady przedhistorycznej. Znalezione tu urny, liczne krzemienne wyroby. Wś należała do klucza Kompina, dóbr arcyb. gnieźn., w obecnym stuleciu zaś do księstwa łowickiego.

Sromowce Wyżnie, Średnie i Niżnie, dok. *Sramowice, Szramowice*, dwie wsi, w pow. nowotarskim, na lew. brz. Dunajca, na granicy Spizu, u pld. stóp Pienin. Ś. Wyżnie graniczą od pld.-zach. i pld. za pomocą Dunajca ze wsiami spiskimi: Niedzica, Golembarkiem (Kahlenberg), Starąwsią i Starym Majerzem (Ó-Major), od wschodu z Ś. Średnimi, od pld. z Hałuszową, a od zach. z Czorsztynem. Ś. Niżnie wraz z Średnimi, graniczą za pomocą Dunajca ze wsiami spiskimi: od zach. ze Starym Majerzem, od pld. i pld.-wsch. z Podlechnicą i Czerwonym Klasztorem, a od wsch. z Leśnicą; od pld. z Krościenkiem i Tylką. W r. 1870 obszar obu wsi wynosił w większej posiadł. roli orn. 141, łąk i ogr. 32, pastw. 90, lasu 661; w mniej. pos. roli orn. 1182, łąk i ogr. 159, pastw. 329, lasu 118 mr. austr. Na obszarze Ś. Wyżnich wznosi się w paśmie Pienin szczyt Flaki (803 mt.). Na wsch. od stoku Flaków las „Pod Barbarzyną“, a pole nad nim leżące zwie się „Barbarzyną“. Na pld. stoku Koziej Góry jest podmokła łąka, zwana Księżą Młaką. Była to własność kościoła w Ś. Wyżnich. Nad Księżą Młaką źródółko, z którego płynie ku połd. pot. Gawronka. Od Koziej Góry ku wschodowi, na granicy między Ś. Wyżniami a Tylką, grzbiet Pienin wznosi się zwolna, potem nieco bystrzej ugorami i kwiecistymi polankami na czubek trawiasty, Macelakiem zwany (858 mt.), wyglądający z daleka jak stożek, od pld. stromo spadający, od zach., pld. i wsch. otoczony pięknymi polanami, dalej ku pld. leży grzbiet świerkowy Klininą, Osicami albo Toporzyskową zwany, a dalej na pld. szczyt Żłobiny czyli Macelowa góra. Po stronie zach. pot. Gawronki wznosi się Zameczysko, wzgórze strome od pld. i wsch., na którym miał stać zameczek. Na zach. od Zameczyska Mały i Wielki Cisowiec, dalej Palenica. Od Cisowca na pld. wznosi się Długa Grapa, od Palenicy ku zach. grzbiecik Mały Loch, a równolegle od niego i znowu na pld. Duży Loch, nad nim ku zach. wzgórze świer-

kami porośłe, zwane Upsor, na którego wschodnim stoku dwa pola, zwane Wielkiem i Małym Piekielekiem; obok ku pld. Łazy. Od strony wschod. głęboki jar odcina te wzgórza od czubów i działów, dalej na wsch. położonych. Wzdłuż niego prowadzi droga z Hałuszowej do Ś. Wyżnich przez las na wsch. boku Głębokiego położony, zwany Podkirzem. Ztąd przez polanę Bendyki wychodzi się na Bendyków wierch, łączący się na pld. z Ulą, półkolistym, od wsch. na pld.-zach. wygiętym grzbietem, którego wyższe pld. ramie, świerkiem zarosłe, zwie się Ulów Brzeg. Na pld. od Ulowego Brzegu wznosi się Łazowa Skała, a ku zach. tuż nad dol. Dunajcu sterczy Zbójcecka Skała. Dalej na zach. mamy Czubatą Sromowiecką, a tuż nad nią wzmiankowany lesisty czubek Flaki. We wschod. części Ś. Wyżnich, w pobliżu granicy Ś. Średnich, nad kolanem Dunajca, leży przys. zwany Kąkami. Na pld. od Kątów nad Dunajcem leży druga grupa chat, zwana Zawrociem. Pola na wzgórzach na pld.-zach. od Zawrocia zwą się Lembarkiem. W obrębie zaś Ś. Niżnich leżała najwyższa część Pienin zachodnich, zwana Trzema Koronami. Najwyższy środkowy szczyt Okraglica (982 mt.). Na pld.-wschód od niego sąsiedni czubek zwie się Bryłową, a od tego dalej na pld.-wsch. Szeroka Skała. Od Okraglicy na pld.-zach. leży niższe skałki, zwane Zakretem, a od nich dalej nad Sobczańskim pot. skała ostra, zwana Nad Ścianką. Nad wyłomem Dunajca ciągnie się w obr. Ś. Niżnich szereg prostopadłe ku wodom spadających skał, a przede wszystkim Ostra Skała, poniżej Grabczycha Wyżnia i Niżnia, wreszcie Świnia Skała, następnie Klejowe skałki (571 mt.), dalej ku pld. Facimiech, z jaskiniami: Przypiecki i Ligarki. Ś. Wyżnie należą do par. łac. w Maniowach; jest tu atoli mały kościółek fil. p. w św. Stanisława, wystawiony z cegły r. 1875 staraniem dzieźdica klucza czorsztynskiego Marcelgo Drohojowskiego i parafian. Dawny, drewniany, istniał już w XVII w. R. 1625 proboszczem sromowieckim i plebanem krościenieckim był Jakub Labecki. Według wizyty bisk. krak. z r. 1667 kościół w Ś. stał na gruncie zwanym Rozmyśleniem. R. 1614 czy 1634, w wiliu Przemienienia Pańskiego, Dunajec grunt ten oderwał i kościół zabrał. Później na tem miejscu stała karczma, którą r. 1771 rozebrano. O grunt Rozmyślenie r. 1774 toczyły się spory między Sromowczanami a kamedulami Czerwonego Klasztoru. Wreszcie urząd obwodowy wielicki r. 1774 przyznał ten grunt Sromowczanom. Kościół po zabraniu dawnego, na innem miejscu zbudowany, zgorzał około r. 1734. Dla uposażenia szkółki paraf. gmina r. 1862 zobowiązała się zbudować dom

dla szkoły i nauczyciela, króroby zarazem był organista, następnie płacić nauczycielowi rocznie 69 złr. 80 ct., dać mu grunt i 6 sążni drzewa. Ś. Śred. i Niż., tworzące jedną gminę, należą do par. łań w Krościenku. W Ś. Niżnich znajduje się drewniany kościółek p. w. św. Katarzyny. O tym kościółku krąży podanie, że go zbudował i poświęcił 1282 r. Paweł z Przemankowa, bisk. krak., na wywdzięczenie się św. Katarzynie za uwolnienie z zamku sieradzkiego, gdzie go więził Leszek Czarny. Atoli ks. Ludwik Łętowski w „Katalogu biskupów i kanoników krakowskich“ nie o tem nie wspomina, ani żadnych jego fundacyi nie wymienia. Żeby zagony tatarskie dotarły aż pod zamek Pieniński (Naruszewicz) i zamek obległy (Długosz), o tem musi powątpiewać każdy, kto zna położenie i pomni, jakie puszcze pokrywać musiały ten okszar w XIII w. Zresztą Węgrzy przybyli na pomoc i już pod Sączem Tatarów przepłoszyli. Co do dawności kościoła to na tylnej ścianie ołtarza, po stronie ewangelii, znajduje się napis: „Anno Domini 1572 mappas tres dare....“. Reszta nieczytelna. Na ścianie kościelnej, za ołtarzem, jest rok 1785, który mylnie wzięto za 1285. Kościółek miał przed laty znajdować się nad Dunajcem, który, wskutek częstych wylewów, przerzucił swój nurt ku granicy węgierskiej. Wszystkie trzy Ś. (Niżnie, Średnie i Wyżnie) należały do ststwa czorsztyńskiego. Według Pawińskiego (Małop., 145) r. 1581 w Ś. Wyżnich było łań. km. 2 $\frac{1}{2}$, zagrod. bez roli 4, kom. bez bydła 2; w Ś. Niżnich łań. km. 2, zagr. bez roli 3, komorn. bez bydła 2. Według lustr. z r. 1660 w Ś. Wyżnich, Średnich i Niżnich na 2 $\frac{1}{2}$ łańach siedziało kmieci 15, płacili czynszu po gr. 18, razem złp. 9; pszenicy dawali kor. 40, co czyniło złp. 18 gr. 20; żyta tyleż, co czyniło złp. 18 gr. 20; owsa korey 12 $\frac{1}{2}$, co liczono na złp. 40 gr. 15; po 4 kapłony, co liczono na złp. 16; po 2 gęsi, co liczono na złp. 10; serowego gr. 15; pańszczyzny robili po 3 dni bydlęm. Zagrod. było 4, którzy płacili czynszu razem gr. 24; dawali po 2 kapłony, policzone w złp. 2 gr. 4; za lisa płacili złp. 1 gr. 6; robili 3 dni. Z 2 karczem było czynszu złp. 1 gr. 10; całego dochodu złp. 119 gr. 14. Według lustr. z r. 1765 w Ś. Niżnich i Średnich było ról 12 $\frac{1}{2}$; opłata rozmaitego podatku czyniła złp. 1332 gr. 12. Dla odległości poddani nie robili pańszczyzny, lecz czynszowali. W Ś. Wyżnich było ról 12 $\frac{1}{2}$, zagród 7. Prócz robocizny, opłacano rozmaitego podatku złp. 903 gr. 25 $\frac{1}{2}$. R. 1777 Ś. Wyżnie liczyły dm. 64, mk. 309; r. 1799 dm. 72, mk. 394; r. 1824 dm. 71, mk. 395; r. 1870 dm. 88, mk. 497; r. 1880 dm. 99, mk. 560 (męż. 283, kob. 277). Sromowce zaś Niżnie i Średnie r. 1777 dm. 68,

mk. 373; r. 1799 dm. 81, mk. 442; r. 1824 dm. 68, mk. 392; r. 1870 dm. 95, mk. 542; r. 1880 dm. 97, mk. 559. Wójtowstwo w Ś. Wyżnich posiadali Kazimierz i Rozalia Osowscey po ustąpieniu Józefa Duleby, uczynionem w grodzie mielnickim 13 list. 1750 za przywilejem Augusta III z 1 lut. 1749; w Ś. zaś Niżnich trzymał wójtowstwo Józef Jordan za przywilejem Augusta III z 21 paźdz. 1748. Chałupników 4. Prócz małej pieszej robocizny po dniu i przedzenia po sztuce oprawy dochód z folwarku nie wystarczał nawet na utrzymanie czeladzi. Obecny właściciel hr. Stanisław Drohojowski. Por. Br. Gustawicz „Wycieczka w Czorsztyńskie, Warszawa“ 1881; tegoż „Ustóp Pienin“ (w Bibl. Warsz., 1882); tegoż „Przyczynek do flory pienińskiej“, Kraków 1881. Br. G.

Srótwo, wyb. do Ręboszowa, pow. kar-tuski.

Srubków al. *Szrubków*, wś rządowa, pow. latyczowski, okr. pol., gmina, par. kat. i sąd Międzyboż (o 6 w.), ma 190 osad, 1124 mk., 2661 dzies. ziemi włosc., 32 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Niepokalanego Poczęcia N. M. P., wzniesiona w 1828 r., ma 1488 parafian. Mieszkańcy trudnią się garncarstwem. Należała do klucza międzybożskiego dóbr ks. Czartoryskich, następnie kolonie wojskowe. Dr. M.

Sruble, wś, pow. rossieński, par. girta-kolska.

Sruby, dwór, pow. wiłkomierski, gm. Szaty, o 40 w. od Wiłkomierza.

Sruja, ob. *Wardawa*.

Srze..., ob. *Szre...*

Szrednie Police, ob. *Police* 2.).

Szredzińskie al. *Średzińskie*, okolica, pow. białostocki, w 1 okr. pol., o 26 w. od Białegostoku, należy do mta Suraza.

Szrębkowo, zaśc. rząd., pow. trocki, w 3 okr. pol., o 63 w. od Trok, 2 dm., 14 mk. katol.

St..., ob. *Szt...*

Staatshausen, wś, pow. gołdapski, st. p. Dubeningken; 332 ha, 51 dm., 235 mk.

Stabayn Wielki i Mały, ob. *Elbląg* (II, 336).

Stabben, lotew. *Stabbes Mujza* al. *Wihganta Mujza*, dobra prywatne nad Dźwiną, w okr. zemburskim, pow. frydrychsztacki, par. zemburska (Kurlandya). Do dóbr należy folw. Sonnenhof. Malowniczo położone na wysokim skalistym brzegu Dźwiny. Pod S. godna widzenia skała Stabbaragi, 115 stóp wysoka, a do 200 st. długa, z wąską podstawą a szerokim wierzchem. Ze skały tej wytryska źródło, oblewające całą skałę tysiącem wodnych strumieni.

Stabia, rzeczka w pow. kowieńskim, lewy dopływ Datnówki.

Stabieńszczyzna, wś w pobliżu jeziora

Białe, pow. sejneński, gm. Krasnopol, par. Sejmy (o 4 w.), ma 6 dm., 73 mk. W 1827 r. było 13 dm., 151 mk.

Stabigoda 1.) dok. *Schawoth* (1348), ws na pol. Warmii, pow. olsztyński, par. Gryźliny, st. p. Dorotowo; 1254 ha, 131 dm., 683 mk. R. 1357 zapisuje kapituła warmińska „fidelibus nostris Surgedden et Christiano pruthenis” na prawie chełmińskim 36 włók, celem ufundowania ville Stabegoide nuncupande, 4 włóki wolne dla soltysa, 1 włóka z łaski dodana, 15 lat wolności, potem płaci się po 1/2 grzyw. i 2 kureczeta; wspólna jeszcze jedna włóka. Rybołówstwo dla soltysa w jez. Pluczik. 2. **S. Mała**, osada, tamże; 10 dm., 79 mk. 3.) **S. Nowa**, tamże; 15 dm., 93 mk.

Stabińciszek, ws nad rzeką Łowkistą, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żośle, okr. wiejski Stabińciszek, o 5 w. od gminy a 38 w. od Trok, ma 20 dm., 206 mk. katol., 8 żydów (w 1865 r. 91 dusz rewiz.); należała do dóbr Poporcie, dawniej Zaleskich, następnie Tucholców. W skład okręgu wiejskiego wchodzi wsi: S., Ejrajułka, Kąciszek, Monguny, Prozorzyński, Rudzie i Wołkokiemia; zaśc. Ejrajułka, Glinka, Gopieniszek, Kuteroki, Łopciszek, Rudzie i Rusinki, oraz okolica szlach. Borenkiszek, wogóle 285 dusz rewiz. włosc. uwłaszcz., 166 b. włosc. skarbowych i 3 jednodworców.

Stabinowo, dobra, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Kostrowicze, o 19 w. od Słoni-
ma, własność Lipskich.

Stabischau (niem.), ob. *Staniszewo*.

Stabitz, ob. *Zbyszczno*.

Stablack, lesista wyżyna, wznies. 216 mt., na półn. zach. od Iławki, w Prusach wschodnich. Por. *Orschen*.

Stablack 1.) folw., pow. gierdawski, st. p. Friedberg; 290 ha, 15 dm., 70 mk. 2.) **S.**, leśn. w nadleśnictwie sławkowskim.

Stablacken 1.) ws, pow. wystrucki, st. p. Pelleningken; 442 ha, 51 dm., 251 mk. 2.) **S.**, ws, tamże, st. p. Puschedorf; 297 ha, 73 dm., 305 mk. 3.) **S.**, dobra, tamże; 220 ha, 9 dm., 55 mk.

Stablaugken, ws, pow. pilkański, st. p., tel. i kol. żel. Pilkały; 244 ha, 17 dm., 92 mk.

Stablewice al. *Stablowice*, niem. *Stablewitz*, dok. około 1400 *Staffelwitz*, *Schlegelsdorf*, dobra ryc., pow. chełmiński, st. p. kol. i par. kat. Unisław, o 3 km. odl., 651 ha (595 roli, 36 ha łąk). W 1885 r. 18 dm., 69 dym., 357 mk., 270 kat., 87 ew. Dobra S. (Alt-S.) liczyły 13 dm. i 301 mk. S. Nowe (wybud.) 5 dm. i 56 mk., hodowla bydła i owiec, uprawa buraków; dziedzic (już 1859 r.) ks. Bentheim-Fecklenburg na Rheda w Westfalii. Za czasów krzyżackich należały S. do wójtostwa unisławskiego. Wizyt. Strzesza z r. 1667 donosi, że

dobra te posiadali w 4 działach (*curiae*) Wolscy, mianowicie Maciej, Wawrzyniec, Jakub i Bartłomiej, każdy dawał od swego działu po 1 korcu żyta i tyleż owsa. Także Łukasz Elzanowski płacił tyleż od swej części (ob. str. 20 b.). W wizyt. Potockiego z roku 1706 czytamy: „fuerunt curiae 4, modo una et nihil solvit” (ob. str. 112). *Ks. Fr.*

Stabliten, lotew. *Lihku Mujza*, dobra prywatne nad Dźwiną, w okr. zelburskim, pow. frydrychsztański, par. zelburska (Kurlandya). Malowniczo położone na wysokim, skalistym brzegu Dźwiny, brzegi której pomiędzy S. i Kokenhausen tworzą strome wyniosłości, dochodzące od 50 do 100 stóp.

Stablowice, niem. *Stablowitz*, z *Wendelinem*, ws, pow. i obw. sąd. opawski, 8 klm. na pld. od Opawy, tuż przy gościńcu witkowsko-opawskim, wzn. 323 mt. Liczy dm. 101, mk. 578 (na Wendelin dm. 6, mk. 39). W 1880 r. było rz.-kat. 573, izrael. 5; Czecho-szlaz. 562, Niem. 16. Graniczy od zach. z Mikołajowicami, od pñ. ze Sławkowem od wsch. z Węglarzowem (Koehlersdorf), a od pld. z Lipin-
cem (Lippin). W miejscu kościół kat. W Wendelinie kapliczka. St. p. w miejscu. Wraz z Węglarzowem tworzy dobra allodyalne, należące do bar. Wiktora v. Sobeck i Kornitz. Obszar obejmuje 855 ha, w tem ról 384·64, ogr. 6·67, łąk 75·35, pastw. 8·32, lasu 365·35, stawów 6·48, nieuż. 4·19, dróg i placów 4·09. Fabryka spirytusu, browar, tracz. *Br. G.*

Stablowice, niem. *Stablowitz* 1288, *Stablowicz* 1360, *Stabelwitz* Alt., dobra i ws, pow. wrocławski, par. ew. Herrnprotsch (1318 Protch, 1360 Procz), par. kat. Lissa. Dobra mają 10 dm., 109 mk. (32 kat.), 273 ha; ws 89 dm., 881 mk. (306 kat.), 472 ha. Kaplica katol. filialn. istniała już 1360 r.

Stabnica 1.) rzeczka w pow. borysowskim, w obrębie gminy Byteża, prawy dopływ rz. Brodni, płynie w kierunku zachodnio-północnym wśród lesistych nizin około 4 w. 2.) **S.**, rzeczka w pow. borysowskim, ma początek około zaśc. Zadworniki, płynie z początku w kierunku południowym, od osady Mielniki (młyn) zwraca się na pół-zach. i złączywszy się z bezim. strumieniem uchodzi do rzeczki Mielnik; długość biegu wśród okolicy lesistej wynosi około 7 w. 3.) **S.**, jeden z kilka strumieni, tworzących rz. Dźwinosę (dopł. Wilii). *A. Jel.*

Stabownica, osada nad Niewiażą, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 22 w. od Kowna, o 2 w. powyżej Bobt; przystań na Niewiaży.

Stabrów al. *Sztabrów*, ws z kol. i folw. ordynacyi Zamoyskich, klucza Horyszów, pow. zamojski, par. kat. Sitaniec, praw. Sitanie. Odl. od Zamościa (w Nowej os.) o 6 w.

Ma 5 dm. dwor., 47 os. włośc., 423 mk. (290 kat. i 133 praw.) i 931 mr. ziemi ornej i łąk. W 1827 r. 49 dm., 490 mk. Nazwa Sztabrów prawdopodobnie pochodzi od dość długiego o regularnej prawie linii rowu, przeryniającego łąki pomiędzy Sitnem a S., który był przekopany dla odprowadzenia ścieków z tych łąk. Por. *Horyszów polski*. T. Żuk.

Stabule, folw., pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 60 w. od Kowna.

Stabuliszki, ws włośc., pow. kalwaryjski, gm. i par. Ludwinów, odl. od Kalwaryi 9 w., ma 15 dm., 40 mk., 245 mr. W 1827 r. było 4 dm., 36 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Ludwinów.

Stabulunki, ws, pow. wilkomierski, gm. Wiżuny, o 54 w. od Wilkomierza.

Stabunken, ws na niem. Warmii, pow. lichbarski, st. p. Frauendorf; 600 ha, 37 dm., 204 mk.

Stacewice, ws, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Rajsk, o 10 w. od Bielska. W 1626 r. ma 12 łąków. (Lustr., IV, 252 v).

Stachau (niem.), ob. *Staszów*.

Stachlew, ws włośc. nad rzeką Zielkówką, pow. łowicki, gm. Łyszkowice, par. Maków, leży przy linii dr. żel. warsz.-wied., między Skierniewicami a Łowiczem, odl. 25 w. od Łowicza, ma 64 dm., 70 osad, 468 mk., 1556 mr. (w tem 79 mr. pastw. i 48 mr. nieuż.). W 1827 r. było 45 dm., 308 mk. S. należał w 1359 r. do dóbr arcyb. gnieźn. (Kod. Wielk., № 1404). W 1822 r., jako wieś rządowa, wcielona do dóbr księstwa łowickiego, w ekonomii Łyszkowice.

Stachlowice, niem. *Stachlowitz*, os. w gm. Czerwona Woda (Rotwasser), pow. frywałdzki, obw. sąd. widyński, na Szląsku austr., 18 dm., 96 mk. rz.-kat., Niemców. Ob. *Rotwasser*. Br. G.

Stachoń, polana w Oleczy, przys. Zakopanego, pow. nowotarski. Br. G.

Stachorówka, potok podgórski, wypływa na granicy gm. Naprawy i Skomielny Białej, w pow. myślenickim; płynie tąż granicą i w obr. gm. Skawy uchodzi do Skawy z pr. brz. Długi do 4 klm. Br. G.

Stachorówka, folw. w gm. Konice, pow. ropeczycki, należący do Wielopolu. Br. G.

Stachorszczyzna, sioło nad rzeką Małoteczą, pow. nowogród-siewierski gub. czernihowskiej, o 21 w. od Nowogrodu Siewierskiego, przy trakcie poczt. do Sosnicy, ma 64 dm., 589 mk., st. poczt., cegielnię, pokłady glinki fajansowej.

Stachów, os. leś., pow. radomski, gm. i par. Stromiec, odl. od Radomia 35 w., 2 dm., 5 mk.

Stachów 1.) dwie wsi po obu brzegach

Berezyny, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Bytcha. S. *Wielki*, na prawym brzegu Berezyny, przy ujściu do niej rzeki Brodni, przy gościu z Borysowa do Ziemina, ma 33 osad; grunta faliste, łąki obfite, okolica lesista. W d. 26 listopada 1812 r. S. zajęty przez korpus ks. Reggio, w dwóch dniach następnych był miejscem krwawych bojów pomiędzy ustępującą armią francuską a korpusem Czyczagowa i kozakami gen. Czaplica. S. *Mały*, na lewej stronie Berezyny, ma 11 osad; również był polem trzydniowym bitew w czasie rejtterady Napoleona. 2.) S., ws rząd., pow. piński, w 3 okr. pol., ma 67 mk. 3.) S., w dokum. *Stochowo*, okolica szlach., w kotlinie Prypiatki (prawa odnoga Prypeci), nad strugą jeziorną, łączącą się z Prypecią, pow. piński, w 3 okr. pol. stolińskim, gm. Płotnica, o 5 w. na pñ. od Płotnicy, w miejscowości bardzo nizinnej, ma 162 osad, 1123 mk., w znacznej części potomków dawnej szlachty, od dawnych czasów wyznania prawosławnego. Posiada cerkiew parafialną p. w. Opieki N. M. P., wzniesioną przez parafian w 1857 r. Uposażenie parocha stanowi około 15 mr. ziemi i łąk. Z powodu nizkiego położenia rolnictwo niewiele przynosi dochodu, wielka natomiast obfitość łąk sprzyja hodowli koni i bydła; wielu z mieszkańców zajmuje się przytem rybołówstwem, oraz budową łodzi i bajdaków. W XVI w. S. al. Stochowo wchodził w skład sstwa pińskiego i zawierał w sobie 6 dworzyszcz: Kożemiatyce, Omelianowicze-Kochanowicze, Krzywczewicze, Demidowicze, Mamonowicze i Szepelicze. Pod temi 6 dworzyszczami znajdowało się 5 włók 22 mr. i 12 1/2 pret. ziemi, za które bojarowie miejscowi płacili rocznie (1561—6 r.) do skarbu królewskiego po 8 kóp 38 gr. i 2 pniazi. Owsa zaś z trzech tylko dworzyszcz dawano po 6 beczek. S. należał wtedy do t. zw. włości zarzeckiej wójtostwa chryszczybołotskiego (ob. *Piscewaja kniga sstwa piskocho* 1561—66, Wilno 1874, cz. II, str. 257—8, 260). W 1524 r. królowa Bona nadaje w S. bojarynowi Prońce dworzyszcz zwane Sażyńskie (Rewizye puszczy, str. 292). Dokumenta z tego czasu wspominają o wieczystej szlachcie w S.: Burakach, Pawłowiczach, Chomułowiczach, Niekraszewiczach, Korowiczach, Komarowiczach, Wierenczach (ibid., str. 119, 294). Potomkowie ich wszystkich od Stochowa poczelili się zwać Stochowskimi al. Stachowskimi, przybierając dla rozróżnienia przydomki Komar, Kroba i t. p. Używali oni h. Ogończyk. Ziemię posiadają na własność na mocy dawnych przywilejów, starannie przechowywanych. Wiele z tych przywilejów wydała lub potwierdziła królowa Bona. Wśród szlachty znajdują się

i włościanie, którym odebrano jakoby szlachectwo za niewyście kiedys na pospolite ruszenie. Podług Echarda sstwo stachowskie płaćilo kwarty 300 złp. Dość ciekawy opis S. podał Kontrym w swej Ekursyi (str. 5—7). Ks. Wawrzyniec Janowicz, kanonik wendeński, w mowie na pogrzebie Elżbiety ze Stachowskich Karężyny, sędziny wilkomierskiej, wydanej p. n. Złoty polów na rzekach i wodach śmiertelności tego świata i t. d. (Wilno 1665 r.) zamieszcza następujące podanie odnoszące się do S.: „Książę Karaczewski, pan rozległych włości w Pińszczyźnie, bardzo słabymi siłami stu Połoweów trupem położył i na tymże placu ich pochował, jako i po dziś dzień kurhany opiewają. Za to męstwo książę panujący nie tylko to pole mu nadał, ale jako wiele trąby myśliwskiej głos rozległy mógł obwieść gruntu, tak wiele ziemi jemu i sukcesorom jego nadał wieczystym prawem. Odtąd ta danina Stochowem zwąc się zaczęła, że stu zabitych chowano nieprzyjaciół”.

A. Jel.—Edw. Rulik.

Stachów, 1304 S. minus et majus, 1324 *Stachau*, dobra i wś, pow. żiębicki, par. ew. Praus, kat. Danchwitz. Dobra mają dm. 3, mk. 61 (kat. 15), rozl. 205 ha. Wś ma dm. 20, mk. 149 (27 kat.), 28 ha.

Stachowce, folw. i wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Zaporocz, o 2 w. od gminy a 67 w. od Święcian. Folw. ma 1 dm., 11 mk. katol., wiatrak, wś zaś 19 dm., 197 mk., w tej liczbie 139 prawosł. i 58 katol. (w 1865 r. 91 dusz rewiz.; własność Minejków).

Stachowca-Horodyszcze, uroczysko, w pow. pińskim, w okolicy Stachowa i Płotnicy, wspomniane w dokumencie z 1524 r. (ob. „Rewizya Puszczy”, wyd. Wil. Arch. Kom., str. 125).

A. Jel.

Stachowicka-Łaznucha, struga wodna uchodząca do Piny, w pow. pińskim, w okolicy wsi Stachowice, wspomniana w dokumencie z 1522 r. (ob. „Rewizya Puszczy”, wyd. Wil. Arch. Kom., str. 110).

A. Jel.

Stachowice, wś i dobra nad Piną, pow. piński, w pobliżu gośc. poczt. pińsko-wołyńskiego, w 2 okr. pol. lubieszewskim, gm. Żabczyce. Wś ma 15 osad, 50 mk.; dobra, dawna własność Raczyńskich, mają 9039 dzies. Powyżej wsi znajduje się ostatnia szluz na Pinie. S. wspomniane są w dokumencie pod 1522 r. jako królewsczyzna; ob. Rewizya Puszczy, str. 10, wyd. Wil. Arch. Kom.

A. Jel.

Stachówka, grupa zabudowań w obr. gm. Tylmanowy, pow. nowotarski.

Br. G.

Stachowo 1.) folw., pow. nowogródzki, od 1873 r. własność Hołubickich, ma 3 $\frac{1}{4}$ włók. 2.) S., ob. *Stachów*.

A. Jel.

Stachowskie, wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Postawy, okr. wiejski Połów, o 31 w. od gminy a 77 w. od Dżisny, ma 10 dm., 61 mk. praw. (w 1865 r. 44 dusz rewiz.).

Stachowszczyzna 1.) zaśc. i dobra, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski Styrnie, o 9 w. od gminy, 4 dusze rewiz.; w 1865 r. własność Izmajłowych. 2.) S., folw. szlach., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 46 w. od Wilna, 1 dm., 6 mk. kat. 3.) S., wś, pow. klimowicki, gm. Zahustino, ma 23 dm., 136 mk.

Stachura, wś, pow. kielecki, gm. Mniów, par. Grzymałków. W 1827 r. 12 dm., 81 mk.

Stachura, wś, pow. kowelski, gorzelnia.

Stachurowizna, os., pow. wieluński, gm. i par. Siemkowice; należy do Siemikowic. W 1827 r. 1 dm., 5 mk.

Stachy, wś nad Wilią, naprzeciwko ujścia do niej Dżwinosy, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Dołhinowo, okr. wiejski i dobra Kamińskich (w 1865 r.) Karolin, o 56 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. borysowskiej, ma 17 dm., 140 mk. (w 1865 r. 55 dusz rewiz. włośc., 7 b. ludzi wolnych i 3 b. szlachty).

Staciszki, wś, pow. sejneński, gm. i par. Sereje, odl. od Sejn 37 w., ma 8 dm., 88 mk. W 1827 r. 5 dm., 35 mk.

Staciszki, folw., pow. wilkomierski, gm. Rogowo, o 41 w. od Wilkomierza.

Staciuny 1.) wś, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 43 $\frac{1}{2}$ w. od Kowna. 2.) S., wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 40 w. od Poniewieża.

Stackie, jezioro na wschod. krańcu pow. łeckiego, długie, wąskie, na płu.-wschód łączy się z jez. Bielskiem, na pld.-wsch. z Rajgrodzkiem, przez które przechodzi granica od król. polskiego, przez rz. Legę z Selmenciem. Prócz tego spływają jeszcze z północy strumykami do niego wody licznych jezior. Ma 397 ha obszaru. Ob. *Elk* (III, 351).

Stackiszki, dobra, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Butrymańce, okr. wiejski Ajciuny, w 1865 r. własność Chelstowskich.

Stacyowo, zaśc. nad błotem, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Maryi Voss Antodury, o 28 w. od gminy a 64 w. od Święcian, ma 6 dm., 50 mk., w tej liczbie 35 kat. i 14 żyd. (w 1865 r. 11 dusz rewiz.).

Stacze al. *Stace* 1.) wś, pow. łecki, st. p. Borzymy, 1012 ha, 64 dm., 340 mk. Jerzy Ranung v. Ramek, komtur ryński, nadaje r. 1482 Janowi Werdzie, Stańkowi Staczkowi, Janowi Staczkowi, Mikołajowi i Jakubowi 30 włók położonych po obu stronach strumyka Małkiń aż pod jez. Rajgrodzkie i Krzywe. 2.) S., młyn, tamże, 1 dm., 6 mk. 3.) S., dobra, pow. margrabowski, st. poczt. Cichy;

973 ha, 41 dm., 265 mk. Książę Olbracht nadał r. 1560 Kasprowi Nostyczowi 60 włók boru w pow. straduńskim, położonych obok 50 włók, które Nosticz kupił. Granica 60 wł. zaczyna się od miejsca, gdzie powiaty straduński i węgoborski się stykają, idzie potem do włości Grzegorza z Domaszewa, który był sołtysem wsi, pod wysoką górą, do jeziora Rdzawskiego (Riedzewo), do wielkiego kamienia, do włości Grzegorza, sołtysa i do wsi Wężewo. Na tem terytorium powstały Rdzawe i Golubie. Włóki zaś kupione leżały między strumykiem Rdzawka i Wężówka a Jabłonowem (Neuendorf); na nich powstała ws. S. Całą tę posiadłość nadał ks. Olbracht prawem lennem i sądownictwem wyższem i niższem. R. 1564 mieszkał w S. Staczko, od którego osada nazwę wzięła. 4.) **S. Nowe**, ws., tamże, 53 ha, 14 dm., 69 mk. *Ad. N.*

Staczeronis, zaśc., pow. nowoaleksandryjski, w 4 okr. pol., o 41 w. od Nowoaleksandrowska.

Staczki 1.) 1, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 44 w. od Nowoaleksandrowska 2.) **S. 2**, zaśc., tamże, o 48 w. od Nowoaleksandrowska.

Staczuny, ws., pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 66 w. od Poniewieża.

Staczuny 1.) ws., pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 14 w. od Poniewieża. 2.) **S.**, ws., pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 32 w. od Poniewieża. 3.) **S.**, ws., pow. szawelski, gm. i par. Ligumy, o 18 w. od Szawel. Posiada kościół filial. p. w. św. Wawrzeńca, z drzewa wzniesiony w 1668 r. przez dziedzica Staczuniewicza. Na cmentarzu grzebalnym kaplica.

Staczyny, folw., pow. nowoaleksandrowski, należy do dworu Floryampol, własność Floryana Kwinty.

Stadale, dwa folw., pow. wilkomierski, gm. i pow. Świadoście, o 74 i 76 w. od Wilkomierza. Jeden z nich, własność Massalskiego, nabyty z dóbr Drabczyny.

Stadienberg, dobra, pow. frydlądzki, st. poczt. Frydląd; 8 dm., 95 mk.

Stadienhof, folw., pow. frydlądzki, st. p. Frydląd, 2 dm., 27 mk.

Stadła, szczyt lesisty na obszarze Kleszczowa, pow. krakowski, tuż nad granicą wsi Borowa; wzn. 379 mt. n.p.m. *Br. G.*

Stadło, ws., pow. nowosądecki, na lewym brzegu Dunajca, 3,7 klm. na pld.-zachód od Starego Sącza. Par. rz.-kat. w Podegrodziu. We wsi par. ewang. i szkoła wyznaniowa. Jestto kolonia niemiecka, założona w dobrach niegdyś klasztoru starosandeckiego, liczy obecnie 69 dm. i 418 mk.; 216 rz.-kat., 193 wyzn. augsburr., 9 izrael. Katolicy są Polakami, potomkami dawnych kmieci i mają grunta gorsze a chaty lichsze, protestanci

pochodzą od kolonistów sprowadzonych za Józefa II, zajmują grunta dawniej dominikałne, przeważnie po 20 do 30 mr. a ztąd mają się lepiej. Obszar wynosi 268 roli, 10 łąk i 38 mr. past. Większej posiadł. nie ma. Długosz nie zna tej osady; w r. 1581 (Pawiński, Małop.. 128) miała $\frac{3}{4}$ łanu km. Par. ewan.-augsb. ma 834 dusz, istnieje od r. 1786. Drewniany dom modlitwy z r. 1808. S. graniczy na pln. z Wygłanowicami, na zach. z przys. Gostwicy a na pld. z Podegrodziem. *Mac.*

Stadnia 1.) folw. koło Proniatyna (obszar dwor. Kutkowce), pow. tarnopolski. 2.) **S.**, folw. w Bortkowce, pow. złoczowski. 3.) **S. Skniłowska**, grupa domów i folw. w Skniłowie, pow. złoczowski.

Stadnica 1.) ws. u źródeł rzki Postawy, dopł. Tykicza Uhorskiego, pow. taraszczański, w 3 okr. pol., gm. Tetyjów, par. kat. Piatyhory, odl. o 82 w. od Taraszczy, ma 655 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 1385 mk. (54 katol.), w tej liczbie przeszło 800 szlachty polskiej; ws. miała 2758 dzies. Posiada cerkiew murowaną p. w. Narodz. N. M. P., uposażoną 37 dz. ziemi, wzniesioną w 1851 r. na miejsce dawniejszej, fundacyi Jana Sanguszkii. Uroczysko na krańcu pól stadnickich, na pograniczu od Rososzek i Hołodek, nosi nazwę Babine Łozy, od nazwiska hajdamaki Baby, który ukrywał się tu z oddziałem w 1768 r. po rozbiciu pod Humanem Gonty i Żeleźniaka przez pułkow. Kreczetnikowa i regimentarza Stępkowskiego. W pobliżu cerkwi znajdują się trzy krzyże kamienne z napisami polskimi, wzniesione na grobach pomordowanych przez Babę ofiar. Zginął on z ręki miejscowego pastucha Hajdaja. Podług podania zrabowane przez siebie skarby miał Baba zakopać w ziemię przy drodze do Wysokiego. S. wchodziła w skład Tetyjowszczyzny ks. Sanguszków, następnie należała do Leduchowskich i Ostrowskich; w 1797 r. nabył ją Wincenty Rogoziński, następnie syna jego Antoniego. 2.) **S.**, ws. nad bezim. dopł. Desny, pow. winnicki, okr. pol. Żmerynka, gm. i par. katol. Strzyżawka, sąd Winnica, ma 135 osad, 1004 mk. (19 jednodworców), 1759 dzies. ziemi włosc., 979 dwor., 55 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Dymitra, wzniesiona w 1748 r., ma 1349 parafian. Należy do klucza pietniczańskiego hr. Grocholskich. 3.) **S. Szamrajewska** al. **Znaczk**, ws. nad rzką Skwirką, pow. wasylkowski, par. prawosł. Szamrajówka (o 3 w.), ma 131 mk. Należy do Białocerkiewszczyzny hr. Branickich.

Stadnica, sióło nad rz. Ziemiańką, pow. ziemiański gub. woroneskiej, o 7 w. od Ziemiańska, ma 125 dm., 1644 mk., cerkiew z 1835 r. Osiedlona po 1770 r. przez słobodzian mta Ziemiańska.

Stadnica 1.) pasieka w Dźwinogrodzie, pow. buczacki. 2.) **S.**, folw. w Medwedowcach, pow. buczacki. 3.) **S.**, folw. w Zaleszczykach Małych, pow. buczacki. 4.) **S.**, karczma koło-Proniatyna (obszar dwor. Kutkowce), pow. tarnopolski. 5.) **S.**, folw. w Hleszczawach, pow. trembowelski.

Stadnicka Słoboda, pow. winnicki, obok Stadnicy (ob.), do której należy, ma 4 osady.

Stadnicka Wola, ws nad rz. Czarna, pow. konecki, gm. i par. Końskie (odl. 11 w.), ma 20 dm., 98 mk., 56 mr. dwor., 107 mr. włośc. Należała do dóbr Końskie.

Stadnickie Podbrzezie, ob. *Podbrzezie* 2.). **Stadniczówka**, folw. w Lichwinie, pow. tarnowski. *Br. G.*

Stadniki, ws, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Narojki, o 46 w. od Bielska.

Stadniki, ws nad Horyniem, pow. ostrogski, o 15 w. na pñ. od Ostrogu. Położona w równinie, podnoszącej się nieco w stronę pñ.-zachod.; glebę stanowi czarnoziem, obficie rodzący wszelkiego rodzaju zboże, nawet len; dobre łąki nadrzeczne. Włóścianie zamozni, oprócz rolnictwa i hodowli bydła, zajmują się rybołówstwem w Horyniu. Ws ta należała do ks. Ostrogskich, którzy dla wybornych pastwisk utrzymywali tu stadninę, zkad zapewne nazwa wsi. W 1503 r. dana w posagu wraz z Koleśnikami i Ozeninem i 2 kopami groszy Maciejowi Jełowickiemu za Maruszą, jedyną córką Michała ks. Ostrogskiego, stsy łuckiego, pozostaje dotychczas w posiadaniu Jełowickich. *Z. Róż.*

Stadniki, ws, pow. wielicki, na praw. brzegu Raby, w namulistej i urodzajnej równinie (228 mt. npm.), o 5'6 klm. na wschód od Dobczyc. Na zach. odgranicza wioskę Krzyworzeka od wsi Skrzynki, na wschód Kędzierzyna od Stryszowa, na pñd. graniczy z Kędzierzynem. Starożytne gniazdo rodziny Stadnickich h. Drużyna (Szarza), należy do par. rz.-kat. w Dobczycach. Na obszarze większej posiadł. (Ap. Fichhausera) stoi dwór szlachecki; we wsi jest 55 dm., 352 mk. Więk. posiadłość wynosi 160 roli, 10 łąk, 24 past. i 21 mr. lasu; pos. mn. 192 roli, 55 łąk, 53 past. i 16 mr. lasu. Długosz wspomina kilka razy o tej wsi (L. C., I, 214; II, 118; III, 47 i 356). Za jego czasów dziedziczył ją Stanisław Stadnicki. Były tu łąny kmieci i zagrody z rolami i karczma, które płaciły dziesięciny wikaryuszom katedry krakowskiej, z predium szlacheckiego zaś pobierał dziesięciny proboszcz gdowski. Z dwóch niw należących do predium przypadały dziesięciny, wartości 4 grzyw., kościołowi szpitala św. Krzyża w Krakowie, w skutek polecenia biskupów krak. Pelki i Iwona, którzy je ode-

brali kościołowi w Biskupicach. Według Wacława Solec z Gliwic miała się w tej wsi znajdować ruda złota. Mikołaj, syn Jana z Wielopola, pan na Gdowie, tenentaryusz Zbyszkowiec, Dziekanowie i Sosnowej, dziedzic Kędzierzyny, Zegartowie, Stadnik i Falkowie, kupionych w r. 1513 od Wojc. Stadnickiego, wreszcie Grzybowa i Zborczyc, żyjąc bezzennie w r. 1535, krótko przed śmiercią porobił z dóbr swych donacye synowcom stryjecznym, synom Jana, a wnukom Mikołaja (Księga złota szlachty, IX, 178). *Mac.*

Stadoliszczany, dobra, pow. wielicki, w 1 okr. pol. do spraw włośc., gm. Makłaki, w 1863 r. 36 dusz rewiz.

Stadtberg, ob. *Pilski Folwark*.

Stadtfelde, ws do Malborka należąca, pow. malborski, st. p. i par. kat. Malbork, pół mili odl., szkoła Dammfelde; 394 ha (325 roli or.). W 1869 r. 137 mk.; 1885 r. 15 dm., 17 dym., 110 mk., 31 kat., 61 ew., 18 dyssyd. Powstała w XVII w. na żuławach darowanych miastu. *Ks. Fr.*

Stadtfreiheit, przedm. Iławki, pow. iławkowski; 13 dm., 257 mk.

Stadtgebiet, przedm. Gdańska, par. kat. Szotland; 1885 r. 119 dm., 2376 mk.

Stadthaide, os., w pow. reszelskim, przy mieście Zyborku (Jezioranach).

Stadthausen, dobra, pow. welawski, st. p. Gr. Schirrau; 211 ha, 15 dm., 85 mk.

Stadttheide, os. przy Tylży, pow. tylżycki; 30 dm., 261 mk.

Stadthof al. *Libaushof*, folw. należący do mta Lipawy (Kurlandya).

Stadtkolonie, pol. *Brodzkie*, os. wiejska, pow. chodzieski, o 10 klm. na pñ.-zach. od Miasteczka, wznies. 108 mt. npm., wchodzi w skład okr. wiejs. Brody, ma 15 dm., 105 mk.; st. dr. żel. na Kaczorach (Erpel) o 7 1/2 klm. Powstała w nowszych czasach. *E. Cal.*

Stadtmuehl, młyn, pow. wałecki, st. p. i kol. i par. katol. Wałecz; 480-13 mr., 3 dm., 23 mk.

Stadtwald, os. przy Ządzborku, na prus.-polskich Mazurach; 7 dm., 62 mk.

Staedtchen (niem.), ob. *Miasteczko*.

Staedtel, pol. *Miejsce, Miasteczko*?, ws, dawniej targowisko, i dobra, pow. namysłowski, par. kat. Bąkowice, ew. Miedary. W 1885 r. ws miała 325 ha (242 ha roli), 57 budyn., 407 mk. (166 ew., 40 żyd.); dobra zaś 711 ha (354 ha roli), 15 bud., 166 mk. (63 ew. i 32 żyd.). We wsi kościół kat. fil., synagoga (od 1780 r.), szkoła ewang. Na obszarze dóbr dwór (dawniejszy pałacyk myśliwski ks. na Oleśnicy), wielkie stawy z karpami, zwierzyniec. Osada stała się miastem już w XIII w. Straciła miejskie urzędzenia w 1813 r.

Staedtisch 1.) *Dombrowka*, ob. *Dąbrowka*

Wielka 3.). 2.) **S. Neuhoft**, ob. *Nowydwór* 3.). 3.) **S. Rudabrueck**, ob. *Rudzki* 1.). 4.) **S.-Psin**, ob. *Psiny* 2.).

Staerken al. *Sterken*, wś, pow. stołupiański, st. p., tel. i kol. żel. Ejtkuny; 113 ha, 6 dm., 66 mk.

Staerkenau 1.) *Gross*, 1378 *Starkenau*, wś w Pomezanii, pow. suski, st. p. Ząbrowo, par. kat. Ilawa, o 2 mile; 85 da (69 roli). W 1885 r. 15 dm., 21 dym., 92 mk. ew. R. 1378 nadaje kapituła pomezanańska wsi tej nowy przywilej na 50 włók z prawem chelmu. Sołtys dostaje 4 wolne włóki i trzecią część kar sądowych; od reszty 46 włók mają włościanie płacić od włóki po 16 skojeów i 2 kury na św. Marcin; karczmarz ma 3 grzyw. płacić (ob. *Cramer*: *Gesch. d. Bist. Pomesanien*, str. 103). W środku XVI w. posiadają tu Jenie, t. j. Jan, Nigkleschs, t. j. Niklasz i Ihange, t. j. Jan, każdy po 2 włóki (ob. *Kętrż*: O narod. pols., 260). 2.) **S. Klein**, folw. do Gardy, tamże, 4 dm., 63 mk. *Ks. Fr.*

Staffelwitz (dok.), ob. *Stablewice*.

Staffiliszki, wś, pow. rossieński, parafia chwejdańska.

Staffina, folw. w Nienowicach, pow. jarosławski. *Br. G.*

Stafurłowo, st. poczt. w pow. i gub. riaziańskiej, o 22 w. od Riazania, na trakcie do Michajłowa.

Stagary, wś, pow. szawelski, gm. Kruki, o 56 w. od Szawel.

Staggen 1.) wś, pow. ragnecki, st. poczt. *Kraupischken*; 201 ha, 22 dm., 107 mk. 2.) **S.**, wś, pow. wystrucki, st. poczt. *Aulowoehnen*; 410 ha, 35 dm., 175 mk.

Stagiliszki, os., pow. maryampolski, gm. Jaworowo, odl. od Maryampola 13 w.

Stagnetergraben, ob. *Nehrungscher Weg*.

Stagnitten, majątność, pow. elbląski, st. p. i par. kat. *Elbląg*, 5-7 klm. odl., 428 ha (233 roli). W 1885 r. 6 dm., 18 dym., 98 mk., 13 kat., 85 ew., hodowla bydła. *Ks. Fr.*

Stagutschen 1.) wś, pow. wystrucki, st. poczt. *Aulowoehnen*; 261 ha, 38 dm., 191 mk. 2.) **S.**, dobra, tamże, st. p. *Bokellen*; 195 ha, 9 dm., 61 mk.

Stahlberg, ob. *Keynia*.

Stahoryszny, lesisty czubek, na obszarze gm. Pniowa, w pow. nadworniańskim, między Strymbą (od zachodu), a Strymbą Małą (od wschodu), a na pñ. od doliny pot. Lubizny. Wznies. 700 mt. npm. *Br. G.*

Stai, jezioro w pow. lidzkim, wśród lasów, 11 dzies. rozległe, brzegi ma błotniste, niedostępne. *W. S.*

Stai, zaśc. nad rz. Usą, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Stańków, o 6 w. od st. dr. żel. moskiewsko-brzeskiej Niehore-

le, ma 5 osad, 4½ włóki; grunta i łąki dobre. Od 1842 r. własność Kłockzkowskich. *A. Jel.*

Staiszcze, wś, pow. sieński, gm. Łukoml, ma 44 dm., 257 mk.

Stajaki, polana, gm. Szare, pow. żywiecki.

Stajanów, ob. *Stojanów*.

Stajczówka, okolica szlach., pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Wołoszewice, ma 5 osad; grunta piaszczyste.

Staje 1.) wś i dobra, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Rudniki, o 16 w. od Prużany. 2.) **S.** al. *Stajki*, wś w pobliżu błota Żimnik, pow. sieński, gm. Bóbr, ma 12 dm., 69 mk.; 229 dzies. ziemi używalnej, nieużytków wcale nie ma. Dziedzictwo Adelajdy Szebekowej.

Staje, wś, pow. rawski, 28 klm. na pñ. wschód od Rawy Ruskiej, 12 klm. od sądu powiat. w Uhnowie, 1½ klm. od urz. poczt. w Korczowie, 9 klm. na zach. od st. kol. i tel. w Bełzie. Na pñ. leżą: Tekłów, Woronów i Ostobuż, na zach. Korczów, na pñ. Korczmin, Machnówek i Worochta, na wschód Tuszków i Witków (cztery ostatnie w pow. sokalskim). Wzdłuż granicy pñ.-zach. (od Ostobuża) płynie Sołokija. Przez pñ. moczarną część obszaru przeprowadzono kanał zwany Stajskim, którym odchodzą wody do Sołokii. Na pñ.-wschód wznosi się pagórek „Staje“ (210 mt.). Własność wiek. ma roli or. 403, łąk i ogr. 729, past. 7, lasu 597 mr.; wł. mn. roli or. 350, łąk i ogr. 432, past. 109 mr. W r. 1880 było 82 dm., 531 mk. w gminie, 10 dm., 73 mk. na obsz. dwor. (344 rz.-kat., 249 gr.-kat., 11 izrael.; 377 Polaków, 223 Rusinów, 4 Niemców). Par. rz.-kat. w Bełzie, gr. kat. w Korczowie. We wsi cerkiew p. w. św. Michała i szkoła filialna. *Lu. Dz.*

Stajenka 1.) holendry niegdyś, w pow. obornickim, o 7 klm. ku pñ. od Rogoźna, pod Słomowem, i 2.) **S.**, folw., o 3 klm. na pñ. od Rogoźna, między Boguniewem i Między-lesiem, należały do Grabowskich, dziedziców Welny (1800—1845 r.).

Stajęnskie, ststwo, ob. *Ostrowno* i *Stajki*.

Stajęczynki, lit. A i B, dwie wsi włośc., pow. lipnowski, gm. Obrowo, par. Ossówka, odl. 22 w. od Lipna. S. lit. A ma 11 dm., 114 mk., 341 mr.; lit. B 8 dm., 75 mk., 301 mr. Ludność przeważnie ewan. W 1827 r. 16 dm., 155 mk., par. Osiek.

Stajęczyny, folw., pow. lipnowski, gm. Ossówka, par. Czernikowo, odl. 24 w. od Lipna, ma 5 dm., 66 mk., 177 mr. W 1827 r. 2 dm., 21 mk., par. Osiek. R. 1789 S. rumunek, należały do par. Szczutowo; właściciel Aleksander Zieliński, brał czynszu 96 złp.

Stajginie, wś, pow. rossieński, par. taurogowska.

Stajka, szczyt lesisty, na zachod. granicy Banilli Mołdawskiej (Wołowskiej), w pow.

storożyniekim, nad źródłami Sołonica Małego; wzn. 876 mt. n.p.m. Na płn. szczyt Kiczera Wielka (830 mt.), na pld. Trzy Mogiły (852 mt.) a na wsch. Slatyna (745 mt.). *Br. G.*

Stajka, pot. górski, powstaje w lesie Rypieniu, na płn. stoku działu górskiego, w którym wznosi się Losowa do wys. 1429 mt., w obrębie gm. Putyłęwa al. Storońca, w powiecie wyżnickim. Płynie na płn. leśnym i górskim jarem i ubiegłszy $5\frac{1}{2}$ klm. wpada do Rypienia z lew. brzegu. *Br. G.*

Stajki 1.) folw. i wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okr. wiejski Zamosz, o 14 w. od gminy a 110 w. od Dżisny; folw. ma 1 dm., 10 mk. kat., wś zaś 4 dm., 79 mk. (w 1865 r. 27 dusz rewiz.; należała do dóbr Janowa Romerów). 2.) **S.** al. *Stójki*, folw. i dobra nad Dźwiną, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Druja, okręg wiejski Stajki, o 53 w. od Dżisny, 1 dm., 25 mk. kat.; garbarnia; w 1865 r. własność Eugeniusza Miłosza. W skład okr. wiejskiego wchodziły wsi: Baboryki, Cilewszczyzna, Jakuże, Jermołowo, Nowiczki, Parszelewo, Prudniki, Romanowszczyzna, Suromszczyzna i Szalciny, w ogóle 355 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz. 3.) **S.** *Rubież*, zaśc., pow. dzisieński, ob. *Rubież* 5.). 4.) **S.**, wś, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wołożyn, okr. wiejski Czertowice, o 51 w. od Oszmiany, ma 27 dm., 365 mk., w tej liczbie 300 praw., 54 kat. i 11 żyd. (w 1865 r. 106 dusz rewiz.). 5.) **S.**, folw. i wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krajsk, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Bohdanowiczów Stajki, o 6 w. od gminy a 48 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z mka Sosienki do granicy pow. borysowskiego. Folw. ma 1 dm., 26 mk., wś zaś 14 dm. i 290 mk. (w 1865 r. 121 dusz rewiz.). W skład okr. wiejskiego wchodzi mko Olkowicze; wsi: Kobylły, Koreniewo, Owsianiki i Stajki oraz zaśc. Budzki, w ogóle 272 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz., 16 b. ludzi dwors. i 31 jednodw. 6.) **S.**, wś, pow. słonimski, w 1 okr. pol., gm. Kossów, o 46 w. od Słonima. 7.) **S.**, wś, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Żyrowice, o 10 w. od Słonima. 8.) **S.**, wś nad rzeką Niemanią, praw. dopł. Cehy, pow. borysowski, gm. Łosznica, przy linii dr. żel. brzesko-moskiewskiej, w pobliżu st. Bojary, o 8 w. na płn. od Borysowa, ma 16 os., 50 mk.; grunta lekkie. 9.) **S.**, wś nad rz. Kamionka, pow. borysowski, gm. Ziembin, ma 6 osad; miejscowość górzysta, okolica lesista. 10.) **S.**, wś, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Hajna, ma 22 os.; miejscowość wzgorzysta, od płn. i zach. duże lasy. 11.) **S.**, dwa pobliskie zaśc., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, par. kat. okołowska, mają 3 osady. 12.) **S.**, zaśc., pow. miński, w 1 okr. pol. mińskim, o 4 w. na płn. od Siemkowa, ma

3 osady; grun. szczerkowe, gliniaste. 13.) **S.**, folw. nad rzeką Miejką, dopł. Dźwiei, pow. nowogródzki, w 5 okr. pol. snowskim, gm. Czernichów, par. kat. Kraszyn, dość dawna własność rodziny Puszekinów, ma około 33 włók; ziemia wyborna, pszena. Do 1868 r. była tu kapł. kat. 14.) **S.**, wś i dobra nad kotłina Strumienia, pow. piński, w 2 okr. pol. lubieszewskim, gm. Chojno. Wś ma 25 osad; dobra, od 1860 r. własność Ordów, 4019 dz., po większej części błot i moczarów. 15.) **S.**, wś, pow. klimowiecki, gmina Rodnia, ma 12 dm., 68 mk. 16.) **S.**, wś, tamże, gmina Tymonowo, ma 22 dm., 143 mk. 17.) **S.**, wś, pow. drysieński, należała do domin. Kazulin Szczyttów. 18.) **S.**, wś włośc., pow. horodecki, okr. wiejski S., mający w 1863 r. 774 dusz włościan. Wchodziły niegdyś w skład ststwa Jezierzyszcze (ob.). Por. *Ostrowno* 1.). 19.) **S.**, pięć pobliskich wsi, pow. lepeński, w 3 okr. pol. a 1 okr. pok. do spraw włośc., gm. Orzechowno, mianowicie: *S. Arciuszki* (9 dusz), *S. Bielagowo* (19 dusz), *S. Horowe* (21 dusz), *S. Kulowe* (12 dusz) i *S. Szczerbeczki* (23 dusz). Należą do dóbr Orzechowno Hrebničkih. 20.) **S.**, pow. lepelski, ob. *Ładosno*. 21.) **S.**, wś włośc., pow. newelski, okr. wiejski Stajki, mający w 1863 r. 566 dusz rewiz. 22.) **S.**, dobra, pow. suraski, w 2 okr. pok. do spraw włośc., gm. Wieleżkowo, w 1863 r. 160 dusz rewiz. 23.) **S.**, dobra, dow. witebski, w 2 okr. pok. do spraw włośc., gm. Szczerbino, w 1863 r. 51 dusz rewiz. 24.) **S.**, dobra, tamże, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. Łoswidy, w 1863 r. 189 dusz rewiz. 25.) **S.**, ob. *Staje*. *J. Krz.*

Stajki, mko rządowe, pow. kijowski, na wyniosłej równinie, o 1 w. od Dniepru, w 4 okr. pol., gm. Czerniachów, odl. o 9 w. od Trypola a 80 w. od Kijowa, ma 3291 mk. Podług Pochilewicz (wyd. z 1887 r.) jest tu 3802 mk. prawosł. i 116 żyd. Włościanie nadzieleni zostali 3309 dzies. ziemi, z opłatą po 5315 rs. 76 kop. rocznie. W mku znajduje się cerkiew Uspieńska, z drzewa wzniesiona w 1858 r. na miejsce dawniejszej, uposażona 109 dzies. ziemi; dwie niewielkie cegielnie. Rocznie odprawia się 8 jarmarków. Zachowały się ślady dawnego obwarowania, składające się z wału, mającego w obwodzie do 100 sażeni a na $1\frac{1}{2}$ saż. wysokiego, na którym stoi cerkiew. Miasteczko rozpada się na dwie części, które rozdzielała dawniej rzeczka Przystawka al. Ikwa, dziś wyschła. Część północna nazywa się Litwinówka, południowa Hurynówka. Nazwa „Stajki“, podobnie „Stany“, „Wschody“, stanowi zabytek dawnej żeglugi na Dnieprze i napotyka się nie tylko na Dnieprze ale i na jego kilku dopływach (Desna, Bołwa, Ugra). Prawdo-

podobnie był tu punkt zborny, z którego handel schodził z drogi wodnej na lądową. Sama osada dość stosunkowo późno występuje w dziejach. Pierwotnie należały S. do kn. Hlińskich, t. zw. Putywlskich, z powodu, iż przodek tej galezi Bohdan był w 1495 r. namiestnikiem na Putywlu. Ten Bohdan jest znany z dziejów. W 1500 r. przy zdobyciu Putywla był on wraz z żoną (z domu ks. Zasławska) wzięty do niewoli i umarł w Moskwie (Karamzin, VI, 275). W Kijowszczyźnie dość znaczne imiona posiadał: oprócz S. nabył on od ks. Słuckich Bobrowoje, Hołuboję i Radywonowo (ob. Żabotyń). Synem jego był Włodzimierz (1532), który w 1537 r. Iwanowi Zubrykowi sprzedał Radywonowo; syn zaś tegoż Włodzimierza Bohdan był ostatnim z rodu kn. Hlińskich Putywlskich (ob. Ad. Boniecki: Poczet rodów). Po śmierci Bohdana Putywlskiego S. przeszły w spadku do ks. Zyzemskich i ks. Bohusza Koreckiego. Bohusz ks. Korecki, syn Fedora ks. Koreckiego i Anny z ks. Zyzemskich, ożeniony 1^{mo} voto z ks. Koszyrską, 2^{do} voto z Maryą Czaplówką Szpanowską, był w wdą wołyńskim oraz stą łuckim, winnickim, bractawskim i żytomierskim. Wystawił i ufortyfikował zamek w Winnicy w 1571 r. i w Bractawiu w 1550 r. Posiadał obszerne dziedzictwo. W skład jego dóbr wchodziły: Korzec, Międzyrzecz Korecki, Marenin, Kulików, Jaruń, Zabokrzycz, Wilek, Targowica. Na prawie zaś zastawnem dzierżył sioło Rudomyśl, Sucha Wołę, Mściszyn, Krasne Sioło, Kołniatecz i Połhanów. W Winnicy miał dla siebie i potomstwa zapewnione aż trzy po sobie idące dożywocie. Oprócz tego objął w spadku po ks. Bohdanie Putywlskim wraz z ks. Zyzemskimi: Borowę, Jurowę, Kołków, Telebe i Zołotopoj czyli Hnileczyszne (ob. testament pisany w Łucku 1576 r. d. 21 Junia, w Arch. J. Z. R., I, t. 1, str. 95—116). Synem jego był Joachim ks. Korecki, który więcej dbałości okazując o rzecz publiczną, niż o własne interesy, zostawił majątek w nieładzie i długami obciążony. Żona jego (Anna z Chodkiewiczów, rodzona siostra Jana Karola) oszczędnym i dobrym zarządcą nie tylko dzwignęła fortunę, ale ją pomnożyła, znacznie dobra przykupiwszy. Wykupiła też i S., będące już w wieloletniej zastawie u Kotelnickich (Regestr ks. ziem. i grodz. kijow.). Ks. Joachim Korecki zostawił dwóch synów: Samuela i Karola. Z tych młodszy Karol, oprócz innych dóbr, objął Stajki. W 1630 r. trzyma S. w dzierżawie niejaki Matfij Głuchowski. Ks. Karol Korecki, kaszt. wołyński, ożeniony z Anną Potocką, zostawił jedynego syna ks. Samuela Karola, ożenionego z Maryanną Lięgziąnką, powtórnie z Zofią Opalińską. Ten

umarł bezpotomnie w 1651 r., jako ostatni z rodu ks. Koreckich. Za ks. Samuela Karola trzymał S. prawem zastawnym Jan Chrobry Dąbrowski. Do S. należały wtedy: Stretówka, Kołków i Rudiaków za Dnieprem (Regestr ksiąg ziem. i grodz. kijow.). S. płaciły wówczas czynszu 344 zł. Arenda z przewozem dawała 750 zł. Powinność, co pług pański zorze, sprzętnąć; tudzież siano skosić i zwozić. Podwodę dają (poddani) do Kijowa. W Kołkowie, wsi należącej do S., chłopów jest 20; czynsz opuszczony uczynił 9 zł. Rudiaki wś czyni intraty 12 zł. Summa intraty 1165 zł. Za jezioro, względem ryb, było 50 zł. (Archiw. Horodnickie). W 1640 r. poblizsza Hermanówka, należąca do Firleja, została do szczytu zniszczona przez Tatarów. Dąbrowski, dzierżawca S., a mieszkający wówczas w Neszczerowie, zajął „sposobem dobyczy“ blakające się bydło mieszczan hermanowieckich, które Tatarzy porzucili na stepie stajekim. Mieszczanie pozwali go oto, i tryh. lubels. dekretem swym skazał tegoż Dąbrowskiego na grzywny (996 gr.), za „nieprezentowanie przed sądem w trzy dni bydła owego“ (archiw. lachowieckie, fasc. 52). Następnie ks. Samuel Korecki sprzedał S. Maksymilianowi Brzozowskiemu, który po Adamie Kisielu w 1648 r. został kaszt. kijowskim. W tymże roku Kozacy zajęli tak S., jak i inne Brzozowskiego dobra, do których on już nigdy niewrócił. W 1649 r. w S. stanęła sotnia kozacka, należąca do pułku kaniowskiego, której sotnikiem był Taras Szeremet (Rejestr wojska zapor., str. 75). Wojny kozackie sprowadziły na S. zupełne zniszczenie; niebyło tu już ludzi. Piotr Doroszenko, hetman ukr., w 1669 nadał bezludną pustkę tę metropolicie Józefowi Tukalskiemu „na kuchennej wystarczenie“, z nakazem atoli „pilnym i surowym“ do ludzi tych, którzy w przyszłości mają się w niej osiedlić, aby jako poddani należne posłuszeństwo i powinność temuż metropolicie oddawali (Pamiętniki wrem. kiew. kom., II, str. 229). Metrop. Tukalski wkrótce darował S. brackiemu kijow. monasterowi (tamże). Monaster zaczął tu ludność ściagać i osadzać. W 1673 r. wojska ruskie, idące przeciw Doroszenkowi, bez walki zajęły S. (Bantysz, II, str. 134). Wkrótce potem ludność tutejsza została przepędzona za Dniepr i S. odtąd na długie lata pustkaczem zostały uroczyskiem, ile że Rossya w 1687 r. traktatem t. zw. Grzymułtowskiego warowała u Rzpltej, aby odtąd cały kraj wzdłuż Dniepru, zaczynając od S. aż do ujścia Taśminy, zostawał pustym i niemieszkalnym. Urzędowe statystyczne sprawozdanie o okręgu kijowskim (1686) daje nam interesujące szczegóły o S. i ich okolicy bliższej: „a pomie-

dzy Trypołem a S. (mówi ten dokument) pełno łągów i jezior, a na łągach siano pokoszono stoi w kopach i stożkach, a łągi te, jak się zowią i kto kosił to siano, niewiadomo, albowiem w tej okolicy mieszkańców nie ma; a horod Stajki pusty, stoi na górze nad Dnieprem, przy ujściu do niego rzeczki Prystawki, a rzeczka Prystawka wyszła ze stepu, w polskiej stronie; a w S. było dwa horody; na wale z ziemi usutym częstokoły i baszty popalone, i wał w wielu miejscach rozwalili się i w S. nie ma żadnych budynków ani umocnień" (Arch. J. Z. R., VII, t. 1, Kijów 1886, str. 526). Pomimo jednak zakazu urzędowego, ażeby się ludność w tym pogranicznym pasie nieosiedlała, przymusowi wychodźcy z S. zaczęli pojedynczo i powoli na miejsce dawnego swego pobytu przesiedlać się z za Dniepru, tak że tu i owdzie liczne zaczęły się pojawiać futory i pasieki. W 1707 r. hetm. Mazepa, który monaster bracki w Kijowie nadwzyczaj hojnie wspierał, dawny przywilej na S. temuż monasterowi w zupełności odnowił i zatwierdził (Pamięt. kiew., II, str. 349). W 1783 r. nastąpiło rozgraniczenie między Rzpltą i Rosyją. Zesłani zostali komisarze od obu państw, dla sprawdzenia, opisanie i wspólnego postanowienia granic. Jakoż w raporcie swym komisarze ruscy donieśli, iż ruska granica pod S. przez nichże sprawdzona i sprostowana, została o 300 sążni w głąb kraju polskiego pomknięta; co też oni podpisami swymi wspólnie z komisarzami polskimi u słupów ruskiego i polskiego pod № 104, dnia 1 augusta 1783 roku stwierdzili (Andrejewski). W części S. zwanej Litwinówką stanęła odtąd graniczna forpocztka ruska i komora. Za Katarzynę II wraz ze wszystkimi dobrami ziemskimi, stanowiącemi uposażenie monasterów, Stajki zostały na skarb zabrane. W tutejszej cerkwi Uspeńskiej do niedawnych czasów była przechowywana starożytna ewangelia, ofiarowana w 1627 roku przez dwóch Kozaków zaporozkich, ze stosownym napisem kirylicą.

Edward Rulikowski.

Stajki, szczyt lesisty, w Karpatach wschodnich, w dziale czarnohorskim, na wsch. od szczytu Czarnej Hory (2026 mt.), ponad źródłami pot. Skoruznego (dopł. Dzembroni), a na póln. od doliny pot. Pohorylca, pod 42°20'55" wsch. dłg. g. F., a 48°3'20" póln. sz. g. Wzn. 1749 mt. Po wsch. stronie S. wypływa pot. Podorowaty, podążający na pld. do Czeremoszu Czarnego. Ob. *Stajka*. Br. G.

Stajkiszki, zaśc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagola, okr. wiejski Borekuny, o 8 w. od gminy a 38 w. od Wilna, ma 1 dm., 10 mk. kat. (w 1865 r. 3 dusze rewiz.); należy do dóbr skarbowych Mussa.

Stajkowo, urzęd. *Stajkowo* i *Bismarckshoehe*, ws i dwór, pow. czarnkowski, o 9 klm. na pold.-zach. od Czarukowa, nad Gulczem, dopł. Noteci; szkoła w miejscu, par. i poczta w Lubaszu, st. dr. żel. w Wronkach o 17 klm. W r. 1580 należało S. do Piotra Bobolickiego; było tu wówczas 5 pół-łan. osiadł. i 4 zagr.; w pierwszych latach bieżącego stulecia dziedziczył je Kazimierz Garczyński. Wś, zwana dotąd S., ma 31 dm., 340 mk. (322 kat., 18 prot.) i 271 ha (236 roli, 13 łąk, 1 lasu). Dwór, przezwany w 1877 r. *Bismarckshoehe*, tworzy razem z Pieczyskiem okrąg, mający 11 dm., 202 mk. (159 kat., 36 prot., 7 żyd.) i 926 ha (439 roli, 33 łąk, 416 lasu); cegielnia, torfiarnia, fabryka krochmalu i serów, wspaniały park. Właścicielem jest Alwin Abrahamsohn z Berlina, który nabył te dobra, mające do 4000 mr., na subhaście za 334000 mrk.

E. Cal.

Stajne i **S. Majdan**, ws i folw., pow. chełmski, gm. Rejowiec, par. Pawłów, odl. 18 w. od Chełma, ma dwa młyny wodne, pokłady kamienia wapiennego i opoki. W 1827 r. było 14 dm., 93 mk. Dobra S. składały się w 1886 z folw. Stajne i Polesie, wsi: Stajne i Majdan Stajński, rozl. mr. 1024: gr. or. i ogr. mr. 577, łąk mr. 71, lasu mr. 346, nieuż. mr. 30; bud. z drzewa 10; płodozm. 9° i 12° pol.; las nieurządzony. Wś S. i Majdan Stajński mr. 481.

Stajniszki 1.) ws, pow. władysławowski, gm. Gryszakubda, odl. od Władysławowa 21 w., ma 3 dm., 34 mk. Wchodziła w skład dóbr Leśnictwo. 2.) **S. al. Stejniszki Male**, ws, pow. maryampolski, gm. i par. Pilwiski, odl. od Maryampola 27 w., ma 6 dm., 55 mk.

Stajniszki, ws, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 17 w. od Nowoaleksandrowska.

Stajsk 1.) dwa zaśc. w pobliżu rz. Cny, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, w miejscowości mocno wzgórzystej i lesistej, mają 4 osady. 2.) **S.**, zaśc. nad rzeką Stajską, dopł. jeziora Bereszty, pow. borysowski, w 1 okr. pol. i par. kat. Chołopienicze, gm. Wołoszewicze.

A. Jel.

Stajska al. *Stajka*, rzeczka w pow. borysowskim, dopływ jeziora Bereszty. Bierze początek za zaśc. Stajsk, płynie w kierunku północnym przeszło 1 milę; rybna.

A. Jel.

Stajski kanał, rów odprowadzający wody z łąk na póln. brzegu rz. Sołokii, w gm. Staje (pow. rawski) i Witków (pow. sokalski); wychodzi ze Sołokii pod Stajami i łączy się z nią pod Bełzem nad granicą Witkowa. Długość 9 klm.

Br. G.

Stajszewo i *Stajwiszewo*, ob. Staniszewo.

Stakańce, zaśc., pow. wilkomierski, gm. Wiżuny, o 45 w. od Wilkomierza.

Stakanowo al. *Piatnickie*, sioło nad rzeką

Kosorzą, powiat szczygrowski gub. kur-
skiej, o 20 w. od Szczygrowska, ma 267 dm.,
2167 mk.

Stakeldangen, dobra prywatne, w okr. i
pow. hazenpockim, par. piltyńsko-hazenpocka
(Kurlandya).

Staki 1.) wś, pow. wilkomierski, gm. O-
nikszty, o 38 w. od Wilkomierza. 2.) **S.**, ob.
Stoki.

Stakińce, wś włośc. nad potokiem Jusina,
pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemen-
czyn, okr. wiejski Padziuny, o 7 w. od gmi-
ny a 31 w. od Wilna, ma 5 dm., 25 mk. ka-
tol. (w 1865 r. 22 dusz rewiz.); należy do
dóbr skarbowych Giejany.

Stakniszki, os., pow. wladyslawowski,
gm. Tomaszbuda, par. Gryszakbuda, odl. od
Wladyslawowa 31 w., 2 dm., 6 mk.

Staldszen, wś, pow. szyłokarczowski, st.
p. Schakuhnen; 278 ha, 48 dm., 217 mk.

Stale z *Budami Stalowskimi*, wś, pow. tar-
nobrzeski, odl. 1/2 mili od Tarnobrzegu a 2
mile od Sandomierza, w piaszczystej równi-
nie nadwiślańskiej, pokrytej lasem sosno-
wym, wzn. 160 m. n.p.m., nad pot. Trześnią,
dopł. Łęgu, uchodzącego do pobliskiej Wisły.
Par. rzym.-kat. w Miechocinie. Wś wraz z
obszarem wiek. pos. (9 dm.) liczy 231 dm.
i 1236 mk., 1205 rzym.-kat. i 31 izrael. Folw.
Budy Stalow, ma 6 dm. i 54 mk. Większy
obszar (Teodora Schindlera) wynosi 79 mr.
roli, 3138 mr. łąk, 648 mr. past. i 5381 mr.
lasu; pos. mn. ma 1168 mr. roli, 257 mr.
łąk, 35 mr. past. i 3 mr. lasu. S. graniczą na
płn. z Żupawą, na zachód z Mokrzychowem,
na płd. z Tarnowską Wolą, a na wschód z Je-
ziorkiem. P. Szymon Matusiak starannie ba-
dał lud tej wsi i okolice i rezultaty tych ba-
dań pomieścił w pracy p. t. „Stalowskie we-
sele“ (Ateneum, 1881, kwiecień) i rozprawie
o języku Stalowiaków, Jeziorzan i Żupaw-
ców (Sprawozd. i rozpr. wyd. filol. Akad.
Umiej. w Krak., 1880). *Mac.*

Stalec, pow. sieradzki, ob. *Stolec*.

Stalerowszczyzna, po łotew. *Stolarowa*,
wś, pow. rzeżycki, w 4 okr. pok. do spraw
włośc., gm. Rozenmujza, w 1863 r. 131 dusz
rewiz.; własność Sokołowskiego. Ma kościół
parafialny św. Trójcy, 1770 r. kosztem
Hylzenów założony, posiadający cudowną
statuę Zbawiciela. S. dawniej królewszczy-
zna, od 1746 r. była dziedzictwem Hylzenów.
Par. katol., dekanatu rzeżycko-raźnieńskiego,
ma 1129 wiernych; kaplica Rozenmujza.

Stalewo, niem. *Stalle*, wś na żuławach
malborskich, niedaleko granicy pow. sztum-
skiego, pow. malborski, st. p. i par. kat. Po-
zylia, szkoła ew. w miejscu (1887 r. 63 dz.),
odl. od m. pow. 2 3/4 mili na wschód. Zawiera
8 większych posiadł. i 14 zagród, razem 505

ha (370 roli). W 1887 r. 29 dm., 75 dym.,
313 mk., 59 kat., 237 ew., 17 dyssyd. S. po-
siada przywilej z r. 1470 i kościół par.
ewang.; pierwszy pastor Fischbeck nastąpił tu
r. 1578. R. 1470 odnawia bisk. chełmski i
administrator dyecezyi pomezkańskiej Wincen-
ty, z upoważnienia króla Kazimierza, przywi-
leję dla S. na włók 30, z których sołtys po-
siadał 3 wolne, wraz z trzecim fenikiem kar-
sadowych; od reszty płacono po 3 grzyw. po-
słedniej monety i po 2 kury. Od tloki wś by-
ła wolna, musiała tylko przez 8 dni dostawić
6 robotników do sianozęcia i podwodę do
zwiezenia jednego łasztu elbląskiego piwa.
Dan na zamku w Suszu (ob. „Urk. des Bist.
Culm“ von Woelky, str. 547). *Ks. Fr.*

Stalewszczyzna, zaśc. szl., pow. wileński,
w 3 okr. pol., o 41 w. od Wilna, 2 dm., 16
mk. katol.

Stalgen, dobra prywatne, w okr. mitaw-
skim, pow. dobieński, par. mitawska (Kur-
landya).

Stalineszty, wś nad strugą t. n., dopływ.
Zbrucza, pow. chocimski gub. bessarabskiej,
w pobliżu traktu poczt. z Lipkan do Choci-
mia, posiada cerkiew drewnianą, zarząd
gminny.

Stallis Hans, wś, pow. kłajpedzki, st. p.,
tel. i kol. żel. Kłajpeda; 178 ha, 13 dm.,
64 mk.

Stalluhnermuehle al. *Stalummuehle*, *Sta-
lun*, młyn nad rz. Stalunka, pow. zlotowski,
st. p. i kol. Lipka, gm. Wersk, par. kat.
Zakrzewo, 3/4 mili odl. W 1885 r. 2 dm., 25
mk. R. 1766 zowie się ta os. Jayda al. Jeyda.
R. 1721 dostaje niejaki Jeyda przywilej na
młyn. Jeszcze r. 1867 posiadała go taż sama
rodzina, która się dziś pisze Goede (ob.
Der Kreis Flatow von Schmitt, str. 280).

Stallupoenen, ob. *Stolupiany*.

Stalmierz al. *Sztalmierz*, wś i folw., pow.
rypiński, gm. Sokołowo, par. Ruże, odl. o 20
w. od Rypina, ma 36 dm., 250 mk. W 1827
r. było 18 dm., 150 mk. W 1886 r. folw. S
rozł. mr. 681: gr. or. i ogr. mr. 360, łąk mr.
87, pastw. mr. 16, lasu mr. 136, przestrzeni
spornej mr. 72, nieuż. mr. 10; bud. mur. 4,
z drzewa 8; las nieurządzony, pokłady tor-
fu. Według reg. pob. pow. lipnowskiego z r.
1564 wś S., w par. Mazowsze, miała 8 po-
siadaczy, 3 zagr., pustą karcznię, młyn w
części Michała Działyńskiego na całym łanie.
Płacono poboru 5 fl. 1 gr. 1 sol. (Pawłowski,
Wielk., I, 321).

Stalmujza, niem. *Steinensee*, wś, okr. illuk-
szeński gub. kurlandzkiej. Kościół katol.
p. w. Zbawiciela, wzniesiony 1650 r. przez
barona Felkerzamb, filialny parafii Illuksza.

Staloryszki, os., pow. wladyslawowski,
gm. Zypke, par. Łuksze, odl. od Wladysła-

wowa 34 w., ma 7 dm., 69 mk. W 1827 r. 1 dm., 5 mk.

Stalownia 1.) pow. lubartowski, gm. i par. Firlej. 2.) **S. Wielka**, pow. wyłkowyski, gm. Pojewoń, par. Łankieliszki, odl. od Wyłkowyszek 13 w., ma 22 dm., 202 mk. W 1827 r. 22 dm., 191 mk.

Stalówka, niem. *Stahlberg*, folw., pow. szubiński, o 2 klm. na północ od Keyni, 118 mtr. npm.; par., okr. wiejski, poczta i st. dr. żel. w Keyni; ma 2 dm., 14 mk.

Stalun, pow. międzyrzecki, ob. *Stołun*.

Stalunka, niem. *Stallunen-Fluss* al. *Stallune*, nazwa górnego biegu rz. Łobżonki (ob.). U jej ujścia leży ws. Żelazno (Eisenheim).

Stalusz, mylnie, ob. *Stołun*.

Staławka, folw., **S. Wielka**, ws. i **S. Mała**, ws., pow. wyłkowyski, gm. Pojewoń, par. Łankieliszki, odl. od Wyłkowyszek 12 w. Folw. ma 3 dm., 60 mk., **S. Wielka** 22 dm., 202 mk., 823 mr., **S. Mała** 41 dm., 241 mk., 362 mr. W 1827 r. folw. miał 2 dm., 50 mk.; ws. 10 dm., 76 mk. **S.** wchodziła w skład dóbr Królowe Krzesło w ekonomii olickiej. W XVIII placono ztąd kwarty 218 złp.

Stalypino al. *Archangielskoje*, sioło nad rzkami Wygraną i Szamą, pow. horodyszczeński gub. penzeńskiej, o 81 w. od mta pow., ma 187 dm., 1679 mk., fabrykę sukna, która w 1869 r. zatrudniała 470 robotników i wyprodukowała za 110000 rs., gorzelnię.

Stama, jezioro przy wsi t. n., w pow. żądzborskim (ob. *Miłuki* 1.).

Stama, ws., pow. żądzborski, st. p., tel. Żądzbork; 142 ha, 31 dm., 165 mk. W. m. Winryk v. Kniprode nadaje braciom Kiersztanowi i Otonowi z Olszyn na prawie chełm. 150 włók między jez. Galent i Stama, wraz z ostatniem jeziorem, oraz wolne rybołówstwo. W sprawach z Prusakami, na pruskim prawie siedzącymi, odpowiadać mają przed komturem. Z tych dóbr czynią 5 służb konnych. Dan w Hławie r. 1379. W. m. Ludwik v. Erlichshausen odnawia powyższy przywilej Janowi z Kremit, t. j. Janowi Przebédowskiemu, i Mikołajowi Ruszkowskiemu, zamieniając jez. ich Stama na jez. Serwin inadając im wolne rybołówstwo w jez. Tapejmowskim. Dan w Malborku r. 1451. R. 1469 Anzelm v. Tettau i Rul Bloshdorf, sstowie w Bartoszycach i w Knipawie Królewieckiej, poświadczają, że Mikołaj Ruszkowski, Jan z Duvén i Janik Przebédowski swe dobra Sorkwity, Stama i Miłuki sprzedają Jerzemu Schlieben za 347 grzyw. mniejszej wagi, z których pieniędzy 150 grzywien natychmiast ma być wypłaconych, reszta zaś na Zielone Świątki. Sprzedający mają mieć staranie, aby akt sprzedaży na najbliższym zjeździe ziemskim w Bartoszycach był wciągnięty do ksiąg

ziemskich. Dan w Królewcu we wilią Zwiast. N. P. M. R. 1470 nadaje Henryk v. Richtenberg, wielki komtur, rycerzowi Schlieben dobra Miłuki, Stama, Sorkwity, które przedtem posiadali Jan z Kremit (Przebédowski) i Mikołaj Ruszkowski. Schliebenowie sprzedali swe dobra r. 1599 Eglofsteinom. *Ad. N.*

Stamberk, ob. *Sztembarg*.

Stamie, dwór, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 70 w. od Nowoaleksandrowska.

Stamierowszczyzna, okolica szlachecka nad rz. Wersoczką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 40 w. od Lidy a 16 od Ejszyszek; 6 dm., 71 mk. katol.

Stamina, osada młyńska, pow. ostrzeszowski, okr. wiejski Rajów, w pobliżu Ostrzeszowa, ma 3 dm. i 28 mk.

Stamirowice 1.) w XVI w. *Stamyrowice*, ws. i folw. nad rz. Pilicą, pow. grójecki, gm. Borowe, par. Michałowice, odl. 25 w. od Grójca, ma 208 mk. W 1827 r. było 26 dm., 169 mk. W 1885 r. folw. **S.** rozl. mr. 575: gr. or. i ogr. mr. 286, łąk mr. 88, pastw. mr. 109, lasu mr. 4, nieuż., mr. 88; bud. mur. 5, z drzewa 8. Ws. **S.** os. 27, mr. 171. Na początku XVI w. łany dworskie, zdawna oddzielne, płacą dziesięcinę pleb. w Michałowicach, zaś kmiecie arcyb. gnieźn. (Łaski, L. B., II, 310). 2.) **S.**, kol., pow. brzeziński, gm. Długie, par. Jeżów; kol. ma 12 dm., 106 mk., 210 mr., karcz. 1 dm., 9 mk., 1 mr. W 1827 r. 10 dm., 56 mk. *Br. Ch.*

Stamka, niem. *Klein Stamm*, ws., pow. żądzborski, st. p., tel. Żądzbork; 276 ha, 9 dm., 48 mk. Jerzy Rechenberg, ssta szestyński, sprzedaje r. 1542 Janowi Skrodzkiemu i jego synom Brożejowi, Benedyktowi, Salomonowi, Maćkowi, Łukaszowi, Wawrzyńcowi i Jurdze Skrodzkim, oraz Wojtkowi Giży, zięciowi jego, 15 włók przy jez. Stamka na prawie chełm. za 300 grzyw. R. 1549 cała suma już była zapłacona. W końcu XVI w. miał posiadłości tu i w Pilcu Jerzy Spigiel z Danii, który wspomniane dobra sprzedał za 1000 zł. Jerzemu Lichtyanowi. Temuż sprzedali ziemianie w Stamce Fryderyk Skrodzki, Jan i Jurek Giżowie, oraz Jan Chronik 15 włók i stali się jego lemanami. *Ad. N.*

Stamnitzdorf Ober al. *Poitzenberg Neu* i *S. Nieder*, dwie wsi, pow. lwowski, par. ew. Ober Goeris Seifen, kat. Lwów. **S. Ober** ma 67 dm., 285 mk. (47 kat.), **S. Nieder** ma 16 dm., 63 mk. (kat. 4), 19 ha.

Stamogily, zaśc. poradziwilowski nad Słuczą, pow. słucki, w 1 okr. pol. i gm. Starobin, ma 5 osad; grunta urodzajne, szczyrkowe, łąki obfite. W pobliżu sześć kurhanów.

Stamonówka, grupa zabudowań w obr. gm. Peimia, pow. myślenicki. *Br. G.*

Stampelken, wś, pow. welawski, st. p. Goldadler; 347 ha, 84 dm., 367 mk.

Stampen (dok.), ob. *Skepsk*.

Stampen, 1288 *Stampin*, dobra i wś, pow. oleśnicki, par. ew. Stampen, kat. Oleśnica. Mają 4 dm., 186 mk. (kat. 19), rozl. 378 ha. Wś ma 59 dm., 458 mk. (20 kat.), 467 ha. Kościół par. ewang. Pierwotny kościół z parafią założyli tu podobno biskupi wrocławscy; istniał już 1516 r. Obecny z 1771 r.

Stampi Pojana, ob. *Pojana* 12).

Stan 1.) wyspa utworzona przez odnogi Prypeci, w pow. rzeczyckim, na przeciwko wsi Wiepry, gm. Dernowicze, ma przeszło 1 w. kw. 2.) **S.**, wś, pow. czauski, gm. Horodziec, ma 49 dm., 362 mk. 3.) **S.**, wś, pow. nowelski, w 4 okr. pok. do spraw włośc., gm. Sidorowo, w 1863 r. wraz ze wsią Paraszko-wo 21 dusz rewiz. 4.) **S.-Czortów**, osada, pow. ihumeński, od 1843 r. własność włościanki Góreckiej, ma 1 włókę. 5.) **S.-Iwanów**, wś, pow. klimowicki, gm. Zahustino, ma 51 dm., 365 mk. 6.) **S.-Krasny**, folw., pow. piński, w pobliżu Pińska i kotliny rzeki Piny, z prawej strony traktu poczt. z Łohiszyna do Pińska. 7.) **S.-Królewski** al. *Stanica Królewska*, białoruskie *Karalou Stan*, pow. miński, u źródła Wołmy, ob. *Królewski Stan*. 7.) **S. Stary**, wś, pow. klimowicki, gm. Miłosławicze, ma 37 dm., 135 mk. 9.) **S. Wysoki**, zaśc., pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Zaczyste, par. kat. Borysów; grunta piaszczyste. *J. Krz.—A. Jel.*

Stan, st. poczt., w pow. czerepowieckim gub. nowogrodzkiej, o 50 w. od Czerepowca.

Stan Król al. *Stanica Królewska*, folw., pow. borysowski, za poddaństwa własność Terleckich; miejscowość wzgórzysta. Podług Eustachego Tyszkiewicza i Ignacego Chodźki nazwa powstała z powodu, że tu zatrzymał się Stefan Batory z całym wojskiem podczas wyprawy w 1580 r. Do dziś pozostała tradycja o tym wypadku i znajduje się kamień pamiątkowy, podany w rysunku przez Tyszkiewicza (ob. *Opisanie pow. borysowskiego*, str. 50—53). Porów. *Królewski Kamień*.

Stanajcie 1.) wś, pow. maryampolski, gm. Freda, par. Godlewo, odl. od Maryampola 40 w., ma 25 dm., 246 mk., 37 osad, 658 mr. Wchodziła w skład dóbr Freda Dolna. W 1827 r. 12 dm., 100 mk. 2.) **S.**, pow. władysławowski, gm. Błogosławieństwo, par. Giełgudyszki, odl. od Władysławowa 37 w., ma 14 dm., 171 mk. W 1827 r. jedna część miała 6 dm., 75 mk., druga 4 dm., 43 mk. 3.) **S.**, wś nad rz. Szyrwintą, niedaleko ujścia Lepony, pow. wykowyski, gm. Kibarty, par. Wierzbolów. Odl. od Wyłkowyszek 22 w., ma 30 dm., 231 mk. W 1827 r. było 35 dm., 256 mk. *Br. Ch.*

Stanajcie al. *Stonajcie*, dobra, pow. rossieński, gm. i par. Kroże, o 36 w. od Rossień.

Stanau 1.) ob. *Stanowo*. 2.) **S. Klein**, os. młyn., w Pomezanii, pow. sztumski, st. p. i par. kat. Kiszpork, obwód domin. Kuksy, 150 mr. W 1885 r. 3 dm., 22 mk. *Ks. Fr.*

Stanca, węg. *Sztancs* al. *Esztancs*, wś, w hr. ziemneńskim (Zemplin); kościół paraf. gr. katol., żyzna gleba, 449 mk.

Stancewicze, wś nad rz. Nieżatką, pow. nowogrodzki.

Stanclewo al. *Stanislawo*, *Stanisławowo*, wś, pow. reszelski, par., st. p. i tel. Biskupiec; 1088 ha, 190 dm., 899 mk. S. założył r. 1569 jako wś dannicą bisk. Stanisław Hozysz na 55 włókach.

Stańczaki, wś nad rz. Wiedźmą, pow. nowogrodzki, w 5 okr. pol. snowskim, gm. Darowo, ma 8 osad; grunta szczerkowe, urodzajne. *A. Jel.*

Stańczyki 1.) folw. i wś nad rz. Straczą, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Swir, okr. wiejski Olszewo, o 15 w. od gminy a 24 wiorst od Święcian, 5 dm., 78 mk. katol. (w 1865 r. 32 dusz rewiz.; własność Józefa Gizberta). 2.) **S.**, wś włośc. nad jez. Skierasiecz, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 22 w. od Trok, 11 dm., 149 mk. katol.

Stanczynieta al. *Stanczyńiety*, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Chomińskich Niestaniszki, o 4 w. od gminy a 53 w. od Święcian, ma 22 dm., 146 mk. katol.

Stanczyszki, wś, pow. rossieński, par. kołtyniańska.

Standsen, dobra prywatne, w okr. godyngskim, pow. i par. windawska (Kurlandia).

Standzen, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Dt. Crothingen; 93 ha, 5 dm., 36 mk.

Stanek, uroczysko, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Gródek, o 26 w. od Białogostoku.

Stanestie, ob. *Stanowce*.

Staneszcze, szczyt w Karpatach lesistych, w dziale między przesmykiem skolskim i de-latyńskim, w pow. stryjskim, na obszarze gm. Żupania, nad pot. Rostoką. Wzn. 1158 mt.

Stanęcin, przys. Naszocowie, pow. nowosądecki, u ujścia Stronki do Dunajca z lew. brzegu; od połd. oblewa tę osadę potok Jastrzębski, a od zachodu graniczy z wsią Olszanką. Wymienia tę osadę Długosz (L. B., III, 349) jako własność klasztoru klarysek w Starym Sączu, graniczącą z Olszaną (par. w Podegrodziu). W 1581 (Pawiński, Małop., 128) miał S. 1 łan kmiecy. *Mac.*

Stangau, wś, pow. królewiecki, st. p. Wal-dau; 167 ha, 16 dm., 82 mk.

Stangenau, ob. *Dworek*.

Stangenberg, ob. *Sztembarg i Sztembark*.

Stangendorf, wś, pow. brunsberski, st. p., tel., kol. żel. Brunsberga; 712 ha, 25 dm., 168 mk.

Stangendorf 1.) wś w Pomezanii, na holerach, tuż nad praw. brzegiem Wisły, pow. kwidziński, st. p. Rundewiese, par. kat. Nowe; 772 ha (534 roli). W 1885 r. 47 dm., 70 dym., 417 mk., 76 kat., 336 ew., 5 dyssyd. 2.) **S.**, pow. świecki, ob. *Nowe* (t. VII, 220).

Stangenforth 1.) osada wiejska, pow. chodzieski, o 4 klm. na połd.-wschód od Budzyna, powstała na obszarze ststwa budzyńskiego i wecloną została do domeny Podstolica; par. katol., poczta i st. dr. żel. w Budzynie, par. protest. Sokółowo; ma 7 dm., 52 mk., 48 prot., 4 katol. i 116 ha (80 roli, 23 łąk, 1 lasu). 2.) **S.**, leśniczówka, tamże, wchodzi w skład nadleśnictwa Podanin. *E. Cal.*

Stangenhain, wś, pow. zgorzelicki, par. ew. Deutsch Ossig; 119 dm., 681 mk. (8 kat.), 90 ha.

Stangenwalde, ob. *Stegwald*.

Stangenwalde (niem.), ob. *Polska Wieś*.

Stangwieliszki, pow. maryampolski, gm. Aleksota, par. Sapieżyski, odl. od Maryampola 53 w., 3 dm., 59 mk.

Stangwis, litewska nazwa strumienia, który obok Mereczanki wpada do Niemna pod Mereczem.

Staniańce, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 80 w. od Nowoaleksandrowska. Porów. *Stamińce*.

Staniany 1.) folw., pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 60 w. od Kowna. 2) **S.**, wś, pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 27 w. od Kowna. 3.) **S.**, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 11 w. od Poniewieża.

Staniątki, 1242 r. *Stanyathekg*, 1243 *Staniantki*, wsi klasztor, w pow. bocheńskim, par. Brzezine, na zachodnim krańcu puszczy niepołomskiej, w pobliżu st. dr. żel. Arc. Karola Ludwika w Podłężu. Wś leży w równinie lekko sfalowanej, wzn. 213 m. n. p. m., o glebie glinowej, urodzajnej. Przybywającemu koleją od Bochni ukazują się naprzód wieża czworoboczna, sterująca wśród starych lip. Za zbliżeniem widzimy w obszernym dziedzińcu kilka parterowych domów (mieszkania duchowieństwa i zarządu dóbr) i starożytny piętrowy budynek klasztorny z kościołem, otoczony od południa wysokim murem, okalającym ogród. Budynek ten sięga XIII w., nosi jednak ślady późniejszych przeróbek. Kościół p. w. św. Wojciecha męczennika, benedyktyńska, jest pięknym zabytkiem architektury z epoki przejścia stylu romańskiego w ostrołuk (opis u Łuszczkiewicza Wł. „Zabytki budownictwa“). Klasztor dla benedyktynki założył i uposażył Klemens „comes“ na Rusz-

czy r. 1216. Córka jego (w dok. Visenysga, Wyszenca, Visnaga) była pierwszą księżną klasztoru. Klemens poległ w bitwie z Tatarami pod Chmielnikiem r. 1241, zapisawszy pierwszej swej dobrej klasztorowi. Ciało jego i żony Raclawy, córki i syna niemowlęcia złożone są w krypcie pod zakrystyą. W akcie fundacyjnym oznaczono ilość siostr na 30, przełożonym zaś (praepositus) przy kościele miał być zakonnik z Tyńca, któremu pomagać miało 5 braci. Dozwolono też siostrom, za zgodą bisk. krakowskiego, przyjąć regułę cystersek. Z dawnych posiadłości pozostały dotąd przy klasztorze wsi: Chroś, Staniątki i Górka w par. Brzezine, Podłęże w par. Niepołomice, Łazy, Brzeźnica, Gorzków i Podjasień w par. Brzeźnicy, Zakrzów, Zakrzówek, Słoniróg, Ochmanów, Węgrzec Wielki i Mały w par. Budzanów, dobra zaś leżące w królestwie polskim odpadły. W klasztorze przebywa zwykle 30 zakonnic, kilka siostr służebnych i kilka nowicjuszek, razem do 40 osób. Oprócz tego utrzymuje klasztor 2 kapelanów jezuitów i katechetę dla szkoły. Archiwum klasztorne zawiera dokumenta w części już ogłoszone. Przy erekcyi nadał Klemens z Ruszczy (Długosz, L. B., III, 279) wsi: Staniątki, Lipową, Zagórze, Babiń, Rozkochów, Luszowice, Długoszyń, Cięszkowice, pół Jaworzna, Smolice z bobrownią, mto Zator z bobrownią, Kęty, Czeladź, karczmę Witów koło Siewierza, Ostrów, Podłęże, Łączkowice nad Rabą, Plonsze (?), Zagrodzie, Nabuszne (?), Druszów, Przemęczany Wielkie i Małe, Szyce, Luszowice i Klimontów, potem zaś dodał miasto Niemil. Do tych dóbr dołączył w 1238 r. Andrzej, bisk. płocki, bratanek Klemensa, a syn Marka z Brzeźnicy, woj. krakowskiego, wsi: Brzeźnicę, Łopiankę z salinami, dziedzictwo Wincentego (dziś Bochnia), Birków, Długoszyce, Wiśnicz, Dobrowice, Czyndanowice (Czedanthowice) i dwa szyby solne w Wieliczce. Hojne to uposażenie powiększył jeszcze w r. 1241 Konrad, ks. mazowiecki (Kod. małop., II, str. 63), na prośby syna Ziemowita, częścią wsi Bogumiłowa i miarą soli co 8 dni z Wieliczki. W 1242 (ibid., 419) potwierdził tenże zamianę wsi Lipowy, gdzie później biskup zbudował zamek Lipowiec, Zagórze, Babiń, Rozkochowa, Luszowice, Długoszyń, Cięszkowice i Jaworzna na wieś Liziny i dziesięciny z Mozgawy i nadał wsiom klasztorom wolności. W 1243 (ibid., str. 69) dodał Konrad Tropiszów, Szyce, Cięszkowice i nowe wolności. Darowizny te potwierdził Bolesław Wstydlivy w 1248 r. przywilejem (ibid., dok. 429, str. 79), w którym oznacza ilość soli, jaką z Bochni miał klasztor pobierać. Zwyczajem ówczesnym klasztor oddał się pod opiekę stolicy apostolskiej, na co o-

trzymał bullę Innocentego IV r. 1252 (ibid., 86, 92 i Kod. dypl. polski, III, 199). W ostatniej bulli wyliczono 16 wsi klasztornych. Odtąd stara się klasztor o powiększenie i ubezpieczenie swego mienia, wprowadza prawo niemieckie (1295 r. w Lędzinach) i uzyskuje od bisk. krakow. Wisława uwolnienie poddanych od dziesięcin 1238 (Kod. pol., III, 18). Przywilej ten potwierdził 15 paźdz. 1334 bisk. krak. Jan (Kod. małop., III, 13), podobnie jak Elżbieta, królowa węgierska i polska, potwierdziła akt Konrada z 1242 i przywilej Kazimierza W., uwalniający poddanych klasztornych od sądów starościńskich i kasztelańskich (dok. z 17 grud. 1376 i 20 sierp. 1381, Kod. małop., III, 303 i 336). Zakonnice miały zostawać pod zwierzchnictwem opatów tynieckich i tylko z klasztoru tynieckiego mogły przyjmować spowiedników i rządców dóbr, a tylko w razie gdyby im niedano odpowiedniego spowiednika mogły się udawać do innych klasztorów. Do r. 1785 nie zmieniły się stosunki. Nie korzystały zakonnice z dozwolonego im przyjmowania reguły cysterek. W 1785 r. nie suprymowano klasztoru, ponieważ utrzymywał szkołę żeńską, która zdawna należy do lepszych zakładów wychowawczo naukowych. Sama wieś S. należała zdawna do par. Brzezine. W połowie XV w. było tu 6 łan. km., płacących czynszu po 16 skotów, 20 jaj, 2 koguty, dwa sery. Z ładu należały się trzy dni robocznego od św. Michała do św. Jana, a 5 dni tygodniowo od św. Jana do św. Michała. Dawano też po 2 kor. owsa z ładu. Dwaj zagrodnicy płacili po fertonie i odrabiali jeden dzień pieszy tygodniowo. We wsi przy trakcie były dwie karczmy, jedna zwana Szwab płaciła 5 grzyw. 10 gr. czynszu i dawała kamień łożu, druga, zwana Stankowa (Stanczonis), 2 grzyw. i kamień łożu; karczmarze odrabiali na równi z kmieciami. Przy dwu stawach stały dwa młyny, oddające miarki klasztorowi. Dwie powaby jednodniowe obowiązywały ludność wsi. Folwark klasztorny trzy polowy niedawał dziesięciny, zaś łany kmieci, karczmy, zagrody, dawały dziesięcinę, wartości 15 grzyw., prebendzie staniąteckiej przy katedrze krakowskiej (Długosz, L. B., III, 282). W 1581 r. klasztor płacił od 6½ łan. km., 1 zagr. z rolą, 1 komor. z bydłem i 2 bez bydła (Pawin., Małop., 63). Obecnie ws. S. należy do gm. Chrószcz, składa się z 48 dm. i liczy 253 mk.; 249 rzym.-kat. i 4 izrael. Klasztor utrzymuje tu zdawna szkołę ludową. S. graniczą na płn. z Podłężem, na wschód z puszcza niepołomska, na pld. z Chrószczem. Mac.

Stanica Królewska, ob. *Stañ-Król*.

Stanica, ws. w hr. orawskim, ob. *Namiestów*.

Staniczyn, zaśc., pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. Broża, par. Bobrujsk; miejscowość dzika, grunta piaszczyste.

Stanie, u Buszyńskiego *Stole*, dobra, pow. rossieński, gm. Kołtyniany, o 54 w. od Rosień.

Staniec al. *Stanice*, 1258 *Stanicz*, *Stanitz*, dobra i ws., pow. rybnicki, par. kat. Ruda. Dobra mają 10 mk. kat., 2173 ha (1194 ha lasu). Ws. ma 141 dm., 891 mk. (1 ew.) i 466 ha. Kaplica katol. murowana, szkoła katol., kopalnie rudy żelaznej, smolarnia.

Staniele, ws., pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 20 w. od Telsz.

Stanielewicze, ws., pow. wołkowyski, w 5 okr. pol., gm. Krzemianica, o 8 w. od Wołkowyska.

Staniewicze 1.) folw. nad rz. Dudzianką, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 68 w. od Oszmiany a 40 w. od Dziewieniszek, ma 5 mk. katol.; własność hr. Zamoyskich. 2.) **S.**, ws. włośc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 65 w. od Oszmiany a 36 w. od Dziewieniszek, ma 9 dm., 94 mk. katol. 3.) **S.**, zaśc. szl. nad rzeką Wilią, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 21 w. od Trok, 1 dm., 7 mk. katol. 4.) **S.**, ws. i okolica szlach., pow. grodzieński, w 3 okr. pol., gm. bohorodzicka, o 35 w. od Grodna.

Staniewo 1.) al. *Staniew*, folw. i dobra nad rzeką Strawą, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. i par. Żyżmory, okr. wiejski Kasperzyski, o 46 w. od Trok; folw. ma 2 mk. prawosł. i 56 katol. Dobra należały do Mateusza Roemera, ssty sumieliskiego, i stanowiły całość z Władyszkami; obecnie własność Jana Roemera, syna Aleksandra. 2.) **S.**, folw. nad Niemnem, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Butrymańce, okr. wiejski Ajeiuny, o 67 w. od Trok, ma 1 dm., 20 mk. (5 prawosł., 15 katol.); w 1865 r. własność Kochowskich. 3.) **S.**, folw., pow. ihumeński, w 2 okr. pol. i gm. Smilowicze, par. kat. dawniej Smilowicze, od 1870 r. Ihumeń, o 20 w. od Ihumenia, przy dawnym gośc. poczt. mińsko-ihumeńskim, własność Mirkulewiczów, około 50 włók; grunta lekkie, nieco faliste, miejscowość dość leśna, sucha. Tu około 1839 r. urodził się Zygmunt Dobieszewski, dr. medycyny, autor dzieł lekarskich, praktykujący w Marienbaldzie. J. Krz.—A. Jel.

Staniewo, ws. i folw., pow. krotoszyński (Koźmin), o 2 klm. na zachód od Koźmina (par., poczta i st. dr. żel.), nad Orlą, dopł. Baryczy; szkoła w miejscu. W r. 1291 występuje Marcin z S., któremu Jan, syn Czechosława z Galewa, oddał Radlin do osadzenia na prawie niemieckim. S. wchodziło w skład dóbr koźmińskich; w r. 1578—1618 było tu 10 śladów osiadłych, 3 koła walne

i 2 komor. bez bydła. Wś ma obecnie 40 dm., 298 mk. (244 kat., 54 prot.) i 550 ha (499 roli, 25 łąk). Folwark ma 5 dm., 132 mk. (110 kat., 22 prot.) i 319 ha (280 roli, 22 łąk); uprawa buraków. *E. Cal.*

Stanik, os. do Błazowy, pow. rzeszowski, nad pot. Wołoskim (lewy dopł. Struga); składa się z folw., leśniczówki i kilku chat. *Mac.*

Stanikuny, wś, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 12 w. od Poniewieża.

Stanielewiec al. *Stanielewicz*, wś nad jez. Woronowo, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Okuszków Norzycza, o 2 w. od gminy a 8 w. od Wilejki, ma 11 dm., 101 mk. prawosł. i 26 katol. (w 1865 r. 54 dusz rewiz.).

Stanillien, dobra, pow. welawski, st. p., tel. ikol. żel. Welawa; 181 ha, 10 dm., 66 mk.

Stanila, rus. *Stanyła*, wś, pow. drohobycki, 10 klm. na pld.-wschód od Drohobycza, 3 klm. na wschód od Truskawca (urz. poczt.). Na pln. i pln.-wsch. leży Stebnik, na wsch. i pld. Dobrohostów, na zach. Truskowiec. Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Słonicy (praw. dopł. Tyśmienicy). Do Słonicy podąża od praw. brz. pot. Słony, powstający w pld. stronie wsi. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie pot. Słonego. Wznies. obszaru sięga do 395 mt. Własny więk. (rządowa) ma łąk i ogr. 1 mr.; wł. mn. roli or. 246, łąk i ogr. 92, pastw. 301 mr. W r. 1880 było 74 dm., 480 mk. w gmin. (przys. „Za górą“ 4 dm., 25 mk.); 471 gr.-kat., 4 rzym.-katol., 5 izrael.; 473 Rusinów, 2 Polaków, 5 Niemców. Par. rzym. kat. w Drohobycz, gr. kat. w Stebniku. We wsi cerkiew p. w. św. Joachima i Anny i kasa pożyczk. gm. z kapit. 1905 zł. w. a. Za czasów polskich należała wś do dóbr kor., do ststwa drohobyckiego. Istniała tu warzelnia soli (ob. Jahrb. der geolog. Reichsanst., t. 26, str. 177). *Lu. Dz.*

Stanilówka, wś u źródeł rzki Kotlarki, pow. berdyczowski, w 3 okr. pol., gm. Samhorodek, o 56 w. od Berdyczowa odległa. Części wsi, oddzielone parowami, noszą nazwy Muchowata i Holanda. Podług spisu urzędowego z 1885 r. w S. było 824 mk., w Muchowatej zaś 307 mk. (Holanda niepodana). Pochilewicz podaje 946 mk. prawosł., 785 katol. i 7 żydów; 3616 dzies. W 1741 r. było tu 60 chat. Posiada cerkiew p. w. Wniebowzięcia, uposażoną 62 dzies. ziemi, z muru wzniesioną w 1850—58 r. kosztem obywatela Romanowskiego, na miejsce dawniejszej drewnianej z 1720 r. S. należała do klucza pohrebyszczańskiego dóbr ks. Wiszniowieckich, następnie drogą wiana przeszła do ks. Radziwiłłów, w bieżącym wieku stanowiła własność Morgulców: Fortunata i syna jego Konstantego, po śmierci którego (w 1854 r.) trze-

cia część przeszła na jego synów Fortunata i Wiktora, a dwie trzecie do Stanisława Bądarzewskiego. Por. *Pohrebyszcze. J. Krz.*

Stanimir al. *Stanomir*, dział górski lesisty, w Karpatach wschod., dziale skolsko-delałyńskim, w obr. gm. Porohów (pow. bohorodeczański) i Zielonej (pow. nadworniański), w górach sołotwińskich, na lewym brz. Bystrzycy Nadworniańskiej, niejako w dalszym pld.-wschod. przedłużeniu pasma Olenicy. Dział ten leży między dopływami Bystrzycy Nadwornickiej, t. j. między Maksymcem (od pld.-zach.) a Chrepełowem (od pln.-wsch.). Najwyższy szczyt wzbil się na granicy Zielonej i Porohów do 1549 mt. npm. Z działu tego spływają liczne potoki tak do Maksymca (między nimi Polański pot.), jak do Chrepelowa (między nimi Stobowec i Korytarski). Długość grzbietu wynosi 9 klm. Ob. *Olenica i Rypna. Br. G.*

Stanimirz, wś, pow. przemysłański, odl. 9 klm. od Przemyślan, 7 klm. od Podhajczyk pod Lwowem (urz. poczt.). Obszar dwor. 1002 mr., włośc. 637 mr. W 1870 r. 707 mk.; w 1880 w gm. 740, na obsz. dwor. 40; rzym. kat. 174, par. Hanuczów, gr.-kat. par. w miejscu, dek. uniowski (w S. 540 dusz, w przyłączonym Turkocinie 347). Szkoła fil. Właśc. pos. dwor. Marya Tchórznińska. We Lwowie 9 stycznia 1609 r. Jan Zamoycki, arcyb. lwowski, opat płocki, kupuje od Andrzeja Lachodowskiego i żony jego Zofii z Przezwok miasteczko i wieś Pohoreleze z Turkocynem, Stanimierzem, Dworzyszczami, Podhajczykami i Załuką za 33,000 zł. (Akta gr. i ziem., X, str. 197). *B. R.*

Stanin, wś i folw., pow. łukowski, gm. i par. Stanin, odl. 12 w. od Łukowa, posiada kościół par. drewniany, urząd gm., tartak parowy, młyn wodny, 45 dm., 413 mk. W 1827 r. było 37 dm., 322 mk. W 1875 r. folw. S. rozl. mr. 2348; gr. or. i ogr. mr. 766, łąk mr. 380, pastw. mr. 17, lasu mr. 1007, nieuź. mr. 178; bud. mur. 5, z drzewa 16; płodozmian 18° pol., las nieurzadzony. Wś S. os. 29, mr. 416. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1531 wś S., w par. Tuchowicz, miała 4 łąny, 1 młyn. W r. 1552 Andrzej Jarczewski płacił od 21 osad. W 1580 r. Jarczewski płacił od 8 włók osiadłych fl. 8, od 4 włók pustych fl. 1 gr. 10, od kół dorocznych gr. 24, a iż w rejestrze pierwszym stoi, żeby mieli być dziedziczne, przysięgł wójt jako ani są, ani dawał od nich tak wiele. Suma fl. 10 gr. 4 (Pawiński, Małop., 378, 394 i 430). Kościół par. erygował 1555 r. Jędrzej Jarczewski, dziedzic wsi. Obecny kościół pochodzi z XVIII w. S. par., dek. łukowski, 1564 dusz. S. gmina, graniczy z gm.: Wojcieszków, Radoryż, Mysłów, Łuków i Ulan. Należy do są-

du gm. okr. II w Tuchowiczu (o 4 w.), st. p. w Łukowie. Obszaru ma 11701 mr. i 1975 mk. W skład gm. wchodzi: Gaska, Jarczów-wiek, Jeleniec, Jonnik, Kopina, Kosuty, Kujawy, Ogniwo, Ruda-Balskich, Stanin i Wróbliny.

Br. Ch.

Stanin z *Hanuninem*, ws, pow. kamionecki, 28 klm. na pñ.-wschód od Kamionki Strumilowej, 6 klm. na zach. od Radziechowa (sąd, urz. poczt. i tel.). Na pñ.-zach. leżą: Witków Nowy i Płowe, na pñ. Płowe i Józefów, na pñ.-wschód Radziechów, na pñd.-wsch. Krzywe i Mierów, na pñd. i pñd.-zach. Pawłów. Ws leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Buszkowa, lew. dopł. Białegostoku (dopł. Bugu). Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru (236 mt.); na pñd.-wschód od nich fol. Hruszka i kol. niemiecka Hanunin, na pñd. przys. Buszków, na zach. Młynarze. Pñd.-zachodnia część obszaru lesista. Na pñ. wzgórze Stanin (251 mt.), na pñd. wznies. sięga 243 mt. Włas. więk. ma roli or. 750, łąk i ogr. 134, past. 11, lasu 506 mr.; wł. mn. roli or. 1737, łąk i ogr. 296, past. 151, lasu 3 mr. W r. 1880 było w Staninie 122 dm., 622 mk. w gminie, 1 dm., 48 mk. na obsz. dwor. (129 rz.-kat., 333 gr.-kat., 156 ewang., 52 izrael.; 263 Rusinów, 106 Polaków, 300 Niemców), a w Hanuninie 20 dm., 163 mk. (150 ewan., 7 rz.-kat., 6 izrael.; 157 Niemców, 6 Rusinów). Par. rz.-kat. w Radziechowie, gr. kat. w Pawłowie. We wsi jest cerkiew p. w. Zmartwychwstania Chr. P. Szkoły etat. 1-klas. są w S. i Hanuninie. W S. jest także mieszana. Niedługo istniał tu klasztor augustynów. W XVIII w. była ws własnością Dąbskich. Tomasz de Lubrania Dąbski sprzedał swoją część wsi w r. 1767 Józefowi Mirowi za 89,000 złp., a Dominik Dąbski swoją część za 100,000 złp. W r. 1811 sprzedano dobra na licytacji Leopoldowi Bohdanowi za 350,000 złr. Później przeszła ws na własność Rubczyńskich. W roku 1867 część tych dóbr, sprzedaną Janowi Burghardtowi, wydzielono z kompleksu i utworzono z niej osobną całość p. n. Burghardtówki.

Lu. Dz.

Stanińce, ws, par. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 86 w. od Nowoaleksandrowska. Por. *Staniańce*.

Stanioch, pustk., pow. sieradzki, gm. i par. Klonowa. W pobliżu wzgórze zwane Kotelki.

Staniów, ws i os. włośc., pow. radomski, gm. i par. Kowala Stępcocina, odl. od Radomia 10 w., 1 dm., 8 mk., 60 mr.

Staniowice, 1178 r. *Stanzor*, ws i fol. nad rz. Nidą, pow. jędrzejowski, gm. Sobków, par. Chomentów, odl. 14 w. od Jędrzejowa, ma pokłady wapienia. W 1827 r. 32 dm., 176 mk. W 1887 r. fol. S. rozł. mr. 1209: gr. or i ogr.

mr. 410, łąk mr. 33, past. mr. 38, lasu mr. 330, obszar sporny mr. 336, nieuż. mr. 62; bud. mur. 3, z drzewa 10; płodozm. 9-pol., las nieurządzony. Ws S. os. 37, mr. 322. W akcie uposażenia cystersów sulejowskich przez Kazimierza Sprawiedliwego r. 1178 wymieniono w liczbie wsi S. (Stanzor). Według reg. pob. pow. chęcińskiego z r. 1508 ws S. w części i Nida, własność Stanisława Frykacza, płaciły pob. 2 grzyw. i 2 gr. W r. 1540 ws S., w par. Mokrsko, własność Rafała Ryterskiego, miała 3 kmieci na łąkach i 3 pół łąny, role folw., sadzawkę, 2 zagr. i łąki (Pawin., Małop., 484, 559, 560).

Br. Ch.

Stanisław, mteczko nad brzegiem limanu dniewprowskiego, pow. i gub. chersońska, o 40 w. na zach. od Chersonu, ma 367 dm., 3156 mk., cerkiew, dom modlitwy prawosł., 2 jarmarki, targi. Mieszkańcy zajmują się przeważnie rybołówstwem. O starożytności osady świadczą często znajdowane w okolicach monety greckie, oraz istniejące na pñ. od mka obszerne horodyszcze i kilka kurhanów. W XV w. istniała tu osada, zwana już Stanisław, przez którą przechodził szlak królewski, wspominany w wyprawach Polaków na Tatałów krymskich. Następnie osada należała do Zaporozców. Prawo miejskie otrzymała w 1841 r.

Stanisław Dolny i Górny, w XV w. *Posthanisławicze*, 1581 r. *Stanisławie*, dwie wsi, pow. wadowicki, na pñ. od Kalwarii Zebrzydowskiej, w okolicy podgórskiej i lesistej. S. Dolny ma 134 dm. i 805 mk.; 796 rz.-kat. i 9 izrael.; S. Górny 144 dm. i 755 mk.; 741 rz.-kat. i 14 izrael. S. Dolny należy do par. w Zebrzydowicach, Górny do par. w Marcy-porębie. Pos. więk. w obu wsiach ma 21 roli, 12 łąk, 4 past. i 187 mr. lasu; pos. mn. 1318 roli, 173 łąk, 154 past. i 391 lasu. Za Długosza nosił S. zwany „Posthanisławicze”; należał do Michała Bomeczina h. Radwan; łąków szlachec. nie było. W 1581 (Pawin., Małop., 103) spotykamy ws „Stanisławie”, należącą do par. zebrzydowskiej. Część Krzysztofa Komorowskiego miała 6 półłanków km., 4 zagrody bez roli, komornika bez bydła i dudy; część Stanisława Paleczowskiego 12 łąn. km., czynszownika, zagrodę bez roli, komor. z bydłem, komor. bez bydła, przekupnia i 4 rzemieślników. Obie wsi graniczą na pñd. z Zebrzydowicami, na zach. z Wysoką, na pñ. z Bęczynem a na wsch. z Przytkowicami.

Stanisława 1.) kol., pow. turecki, gm. Skarzyn, par. Prażuchy; por. *Skarzyn*. 2.) S., ws, pow. władysławowski, gm. Dobrowola, par. Sapieżyski, odl. od Władysławowa 56 w., posiada urząd gm., 3 dm., 49 mk.

Stanisławce, ws włośc. nad rz. Serwecz, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski

i dobra skarbowe Wołkołata, o 4 w. od gm. a 67 w. od Wilejki, ma 18 dm., 157 mk. kat.

Stanisławczyk 1.) ws, pow. bałeki, okr. pol. Bohopol, gm. Trojan, par. kat. i sąd Hołowaniewski, przy drodze z Hołowaniewskiego do Trojan, ma 45 osad, 226 mk., 215 dzies. ziemi włośc., 490 dwors. Należała do Maryi z hr. Potockich Strogonowej, dziś Udielów. 2.) **S.**, ws nad rzeką Nikuda al. Rudka (dopł. Tykicza), pow. czerkaski, na pograniczu pow. zwinogródzkiego, w 3 okr. pol., gm. Matusów (o 3 w.), odl. 60 w. od Czerkas, ma 1015 mk. W 1863 r. było tu 778 mk. Włościanie na mocy umowy wykupnej otrzymali 464 dzies. ziemi, ocenionej pierwotnie na 22,446 rs. Cerkiew Pokrowska, drewniana, wzniesiona w r. 1847, na miejsce dawniejszej z 1762 r. Na polach znajduje się wiele mogił. Ws ta zwana była poprzednio Matusowską Słobodą al. chutorem i obecną nazwę otrzymała od imienia właściciela Stanisława ks. Lubomirskiego. Obecnie należy do klucza matusowskiego Orłowych. 3.) **S.**, ws, pow. czerkaski, ob. *Komarówka* 3.). 4.) **S.** al. *Teklijówka* (u Pochilewicza *Tekijówka*), ws, pow. humański, w 2 okr. pol., gm. i par. praw. Oksanina (o 5 w.), przy krzyżujących się drogach z Humania do Targowicy i z Legezina do Pokatyłowa, odl. o 52 w. od Humania, ma 190 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 264 mk., 567 dzies. Należy do klucza podwysoczańskiego dóbr hr. Potockich. 5.) **S.**, folw. dóbr Czerpowody (ob.), w pow. humańskim. 6.) **S.**, pow. jampolski, ob. *Stanisławówka*. 7.) **S.**, ws u zlewu rzek Hajsichy i Krasieczki, pow. taraszczański, w 1 okr. pol., gm. Krasówka, o 30 w. od Taraszczy, ma 1458 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 946 prawosł. i 61 kat., w tej liczbie około 200 dawnej szlachty polskiej. Cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., wzniesiona z drzewa w 1770 r. staraniem parafian a zwłaszcza szlachcianki Katarzyny Żurakowskiej, wyrestaurowana i rozszerzona w 1841—51 r. We wsi znajduje się obszerny folw. ekonomiczny i magazyn zapasowy zbożowy. Glebę stanowi wyborny czarnoziem; lasy wyniszczone. Wokoło wsi znajduje się kilka starych mogił. Jestto jedna z nowszych osad, podług podania miejscowego powstała na początku zeszłego wieku ze złańia się chutoru, założonego przez bratczka cerkwi stawiszczkańskiej, który na rzeczce Krasieczce usypał groblę (z kąd wschod. część wsi u mieszkańców nosi nazwę Bratczykowej Grobli), z chutorem założonym przez szlachcica Stanisława, niewiadomego nazwiska. Obecnie należy do klucza krasówkowskiego dóbr hr. Branickich. 8.) **S.**, mko nad bezim. dopł. Muraszki, pow. winnicki, okr. pol. Zmerynka (o 8 w.), gm. w miejscu, par. kat. i sąd Bra-

hilów, o 48 w. od Winnicy odległe. Ma 479 dm., 3178 mk. (578 żyd.), 2458 dzies. ziemi włośc., 2622 dwors. Posiada 2 cerkwie (Wniebowstąpienia z 1816 r., mającą 1255 paraf. i 44 dzies. ziemi, i Niepokal. Poczęcia z 1734 r., z 1255 paraf. i 40 dzies. ziemi), synagogę, 2 domy modlitwy żydowskie, gorzelnię, obecnie nieczynną, piec wapienny, młyn, 11 sklepów, 12 rzemieślników, 26 targów, szkołę 1-klasową, założoną w 1875 r. (65 uczniów), aptekę wiejską, zarząd gminy. W skład gminy wchodzi mko S. i wsi: Aleksiejówka, Budki, Działów, Kudyjowce, Lelaki, Noskowce, Noskowiecka Słobódka, Potok, Sidawka, Tartak, Zmerynka Wielka i Mała i Żukowce, w ogóle 14 starostw wiejskich, mających 1758 osad i 11842 mk. włościan, posiadających 12,792 dzies. ziemi (7743 ornej). Oprócz tego w obrębie gminy mieszka 3886 osób innych stanów i znajduje się 17066 dzies. ziemi prywatnej i rządowej (9087 ornej), cały więc obszar gminy obejmuje 15,728 mk. i 29,858 dzies. (16,830 ornej). Wspominane za czasów Chmielnickiego, otrzymało w 1816 r. przywileje miejskie, z nadaniem 2 jarmarków do rocznych oraz targów co drugą niedzielę. Własność dawniej Szczęsnego Potockiego, drogą wiana przeszło do Protasowych-Bachmetiewych, w ręku których do dziś pozostaje. 9.) **S.**, ob. *Stasówka*. 10.) **S.** *Karaczanski*, ws, pow. bałeki, okr. pol. i par. kat. Krzywejezioro (o 7 w.), gm. Trydudy, sąd Bohopol, o 60 w. od Bałty, ma 94 osad, 444 mk., 1360 dzies. ziemi włośc., 1866 dworskiej w dwóch częściach. Własność Niedzielskich. 11.) **S.** *Zabolski*, ws nad Siniuchą, pow. bałeki, na wprost wsi Siniuchin Bród (w gub. chersońskiej), okr. pol., gm. i sąd Bohopol (o 10 w.), par. kat. Krzywejezioro, o 105 w. od Bałty, ma 105 osad, 608 mk., 1347 dzies. ziemi włościan., 1255 dz. dwors., 52 cerkiewnej. Posiada cerkiew wzniesioną w 1881 r., z 930 parafianami. Należy do sukcesorów Wilczyńskich.

J. Krz.—Dr. M.

Stanisławczyk 1.) z *Bordulakami*, mezko, pow. brodzki, 26 klm. na pñ.-zach. od Brodów, 7 klm. na pñd.-wschód od Łopatyna (sąd pow.), ma urz. poczt. w miejscu. Na pñd.-zach. leżą Turze, na pñd. Monastyrzek, na wschód Berlin i Böldury, na pñ.-wsch. Leszniów, na pñ. Hrycowola, na zach. Niwice (pow. kamionecki). Wzdłuż granicy zach. i i pñ. płynie Styr. Pñ.-wsch. granicy dotyka Böldurka, praw. dopływ Styru. Zabudowania leżą na praw. brzegu Styru, na pñd. od nich grupa domów Świerki, na pñd.-wschód Kartowce. Pojedyncze części miasteczka zowią się: Łysaki, Pytliki, Mosany, Kiemany al. Jastrzębna. Na pñ.-wschód nad Styrem leży ws Bordulaki, uważana za przys. S., a obej-

mująca wólki: Kopanie, Kozaki, Mielniczka i Wojtowicze. Płd.-zach. część obszaru leśnista. Własn. więk. ma roli or. 5, łąk i ogr. 81, past. 89, lasu 3360 mr.; wł. mn. roli or. 551, łąk i ogr. 1301, past. 61, lasu 8 mr. W 1880 r. było w S. 260 dm., 1545 mk. w gminie, 4 dm., 13 mk. na obsz. dwors. (748 gr.-kat., 301 rz.-kat., 509 izrael.; 865 Rusinów, 223 Polaków, 468 Niemców); w Bordulakach zaś 156 dm., 936 mk. w gminie a 2 dm., 14 mk. na obsz. dwors. (805 gr.-kat., 126 rz.-kat., 19 izrael.; 784 Rusinów, 157 Polaków, 9 Niemców). Par. rz.-kat. w miejscu, dek. brodzki, założona w r. 1626 przez Jana Daniłowicza, woj. ruskiego. Do par. należą, prócz Stanisławczyka i Bordulaków, Manastyrzek i Ruda Brodzka. W S. jest kościół drewniany św. Trójcy. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. oleski. Do par. należą, prócz S. i B., Manastyrzek i Kąty Trojeckie. Cerkiew p. w. św. Michała. Szkoła etatowa 1-klasowa z językiem wykład. ruskim, istniejąca od 1860 r., kasa pożycz. gm. z kapit. 310 zł., gorzelnia i browar. Mieszkańcy trudnią się wyrobem gontów i obróbką drzewa w sąsiednich lasach, rolnictwem i uprawą chmielu. Z rzemieślników i przemysłowców opodatkowanych było r. 1885: bednarz, kowal, krawiec, 4 szewców, stolarz, 3 tkaczy, piekarz, 6 rzeźników, 11 kramarzy. 2.) S., folw. koło miasteczka Narajowa, w pow. brzeżańskim, należy do obsz. dwor. Brzeżan. 3.) S., folw. w Kalnem, pow. brzeżański. 4.) S., ws, pow. przemyski, 9 klm. na płd.-wschód od Pizemyśla, 6 klm. na płn.-zach. od Niżankowic (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na płn. leżą Rozubowice, na wschód Rozubowice i Cyków, na płd. Drozdowice, na zach. Hermanowice. Wzdłuż granicy wschod. płynie Wiar. Na lew. brzegu Wiaru leżą zabudowania. Zach. krawędź obszaru przebiega kolej lupkowska. Własn. więk. (ks. Karoliny Lubomirskiej) ma roli or. 117, łąk i ogr. 14, past. 2 mr.; wł. mn. roli or. 108, łąk i ogr. 17, past. 31 mr. W r. 1880 było 42 dm., 207 mk. w gm. (192 gr.-kat., 8 rz.-kat., 7 izrael.; wszyscy narodowości rusińskiej). Par. rz.-kat. w Niżankowicach, gr.-kat. w Hermanowicach. We wsi jest cerkiew p. w. św. Michała Archanioła. *Lu. Dz.*

Stanisławice 1.) ws i folw., pow. kutnowski, gm. Wojszyce, par. Bedlno, odl. 21 w. od Kutna, ma 12 dm., 163 mk. W 1827 r. 9 dm., 78 mk. Fol. S. rozl. mr. 323: gr. or. i ogr. mr. 225, łąk mr. 49, past. mr. 9, zarośli mr. 21, wody mr. 2, nieuz. mr. 13; bud. mur. 2, drewn. 7; wiatrak. Ws S. os. 7, mr. 11; ws Baranowizna os. 2, mr. 2. Do uwłaszczonych na obsz. fol. S. należy 46 mr. Na początku XVI w. S. dwojaki (duplex) należały do grupy wsi przez częściową szlachtę zamieszkałych i

płacili dziesięcinę pleb. w Bedlnie (Łaski, L. B., II, 493). Według reg. pob. pow. orłowskiego z r. 1576 we wsi S., w par. Bedlno, Stanisławscy mieli 1 łąn, 1 zagr.; Stanisławscy Gałkowie 1/2 łąnu; Orłowski Baran 2 łąny. Na części zwanej Bedlno miał Jan Krzeczski Mściszek 1/4 łąnu. Prócz tego miała w S. Anna Tarnowska 1 łąn i karczmę (Pawiński, Wielkp., II, 105 i 146). 2.) S., ws i fol., pow. noworadomski, gm. Koniecpol, par. Borzykowa; ws ma 23 dm., 163 mk., 192 mr. włośc.; fol. 3 dm., 47 mk., 635 mr.; należy do dóbr Radoszewnica. W 1827 r. 16 dm., 73 mk. Na początku XVI w. dawano dziesięcinę z łąnów folw. kapitule gnieźnieńskiej a z łąnów kmiec. pleb. w Chrzastowie (Łaski, L. B., I, 512, 560). W 1552 r. S., w par. Borzykowa, miały w części Koniecpolskiego 6 osad., 2 1/2 łąn. Część Bydzewskiego 4 osad., 1/2 łąnu (Pawiński, Wielkop., II, 277). 3.) S., ws włośc., pow. noworadomski, gm. Gidle, par. Pławno, ma 8 dm., 116 mk., 109 mr. W 1827 r. 10 dm., 60 mk. 4.) S., ws, pow. kozienicki, gm. i par. Kozienice, ma 130 dm., 1037 mk., 2035 mr. włośc. i 45 mr. należących do majoratu rząd. Kozienice. 5.) S., ws włośc., pow. pińczowski, gm. Filipowice, par. Przemków, ma 10 os., 68 mr.; należała do dóbr Małkowie. Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 ws S., w par. Przemaków, miała 1 łąn. W r. 1581 Rogoziński miał 1/2 łąnu km., 2 zagr. z rolą, 1 zagr. bez roli (Pawiński, Małop., 10, 443). *Br. Ch.*

Stanisławice, ws, pow. bocheński, na lew. brzegu Raby, na płd. krańcu niepołomskiej puszczy. Obszar wsi przerzyna dr. żel. arc. Karola Ludwika między st. Bochnią i Kłajem. Okolica równa, wzn. 201 mt. n.p.m.; gleba piaszczysta. Ws zabudowana w ulice, liczy 121 dm. i 633 mk.; 629 rz.-kat. i 4 izrael. Obszar więk. pos. (rządowy) ma 13 roli i 2514 mr. lasu; pos. mn. 420 roli, 89 łąk i 125 mr. lasu. Ws tę wymienia Długosz (L. B., III, 9). Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 ws S., w par. Górka (Kościelnicka), miała 5 łąn. W r. 1581 we wsi S., par. Ruszcza, Wodzisławski płacił od 11 1/2 łąn. km., 6 zagrod. z rolą, 3 kom. z bydł., 4 kom. bez bydła, 1 tkacza, 1 dudy, 3 kół młyńskich (Pawiński, Małop., 6, 443). W 1660 r. S. należy do ststwa niepołomickiego. S. graniczą na zach. z Targowiskiem, a na wschód z Damienicami i Cikowicami. *Mac.*

Stanisławice, niem. *Slanislovitz*, ws, pow. i obw. sąd. cieszyński, na Szląsku austr., 6 klm. na zach. od Cieszyna (st. poczt.), przy gościńcu cieszyńsko-ostrowskim, na wys. 349 mt. n.p.m. (szt. gen.), nad potokiem b. n., dopł. pot. Chociebądzkiego (dopl. Stonawki). Graniczy od wschodu z Chociebądzem (Kotzo-

bendz), od pñ. z Olbrachcicami (Albersdorf), od zach. z Cierliczkim Górnem i Dolnem (Tierlitzko), a od pñd.-wsch. z Mistrzowicami. R. 1880 było 74 dm., 467 mk., 275 kat., 189 prot., 3 izrael.; 462 Polaków, 2 Czechoszl., 3 Niemców. Szkoła ludowa. Par. łac. w Cierliczku. Należy do dóbr hr. Henryka Larisch-Moennicha. *Br. G.*

Stanisławie, ob. *Stanisław*.

Stanisławie 1.) niem. *Stenzlau*, 1258 r. *Stoyzlaw*, dobra ryc. na gdańskich nizinach, pow. tczewski, st. p., tel., kol. i par. kat. Tczew (o 6 klm.), filia Lubiszewo, nad szosą starogardzko-skarszewską; 558 ha (486 roli, 45 ha łąk). W 1885 r. 9 dm., 27 dym., 185 mk., 147 kat., 38 ew.; hodowla bydła holend. i owiec rasy Rambouillet. S. zachodzi pod mianem Stoyslaw już r. 1258 (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 151). R. 1293 poświadcza Mestwin, ks. pomorski, że spór cystersów w Peplinie z lokatorami S. (Stoslawe) o granice Dobkowa (wsz zaginiona) rozstrzygnął na korzyść klasztoru. R. 1305 poświadcza Hartwig, kaszt. tczewski, i radni miasta tegoż, że opat Henryk z Peplina dobra dobkowskie nadał mieszkańcom S. Między świadkami wymieniony „Conradus schultetus de Stoizlawe“ (tamże, str. 559). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płaciła tu Czarlińska summam 12 fl. 16 gr. a starosta tczewski od 5 ogr. 1 fl. 10 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 169 i 174). Mesznego pobierał prob. w Lubiszewie 1710 r. 9 kor. żyta, dawniej 11 (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 171). Według taryfy na symple z r. 1717 płaciło S. całe 1 zł. 20 gr. (ob. Cod. Beln. w Peplinie, str. 83). R. 1780 należało S. do Szymona Kickiego, stsy sobowidzkiego, i liczyło 90 kat. i 26 ew. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 197). Na początku XVIII w. Czarlińscy, którzy posiadali także Czarlin, Ścierbiecin i Goszyn, utrzymywali tu kaplicę domową. W r. 1780 był tu kapłanem jeden z cystersów peplińskich (ob. Utrac. kośc. ks. Fankidejskiego, str. 201). We wsi znajdowała się słynąca z cudów figura Matki Boskiej, przeniesiona później do Lubiszewa. 2.) **S.**, niem. *Stenzlau*, folw., pow. świecki, st. p., tel. i kol. Pruszcz (o 5 klm.), par. kat. Łąkie Polskie; 452 ha (375 roli). W 1885 r. 7 dm., 15 dym., 95 mk., 90 kat., 5 ew. R. 1885 dziedzic Leopold Mieczkowski. Folw. założony r. 1822 na obszarze odłączonym od Korytowa, otrzymał nazwę od imienia dziedzica Łębińskiego (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., 1886, str. 323). Roku 1889 sprzedał Mieczkowski S. Gerlichowi. 3.) **S.**, niem. *Stenzlau*, kol. do Jędrzejowa, pow. świecki, st. p. Pruszcz. W 1885 r. 9 dm., 51 mk. Powstała r. 1821 na karczunku do Ostro-

witego należącym. 4.) **S.**, niem. *Stanislawi*, wyb. do Szarłaty, pow. kartuski; 1885 r. 11 dm., 67 mk. *Ks. Fr.*

Stanisławka 1.) folw. i os. leśn., pow. piotrkowski, gm. Grabica, par. Krzepczów. Wchodzi w skład dóbr Krzepczów. 2.) **S.**, ws. włośc., pow. nowoaleksandryjski, gmina Karczewska, par. Wąwolnica, ma 11 os., 123 mr. Wchodziła w skład dóbr Kazimierz i Wąwolnica. 3.) **S.**, ws. włośc., pow. hrubieszowski, gm. i par. r. g. Miączyn, par. r. l. Grabowiec. W 1827 r. 49 dm., 249 mk.

Stanisławka 1.) futor, pow. bałoki, okr. pol. Nestoita, gm. Woronków, par. prawosł. Kulna, par. kat. Rybnica. 2.) **S.**, ob. *Stanisławówka*.

Stanisławka, ws., pow. szubiński, o 3 1/2 klm. na pñd.-zach. od Rynarzewa, w okolicy wzgórzystej, wzn. 97 mt. nrm.; par. Rynarzewo, st. dr. żel. na Strzelewie o 12 1/2 klm. Tworzy jedną całość z Targoszczą (ob.). W najnowszym Spisie gmin i okręgów niewykazana; r. 1871 miała 6 dym., 52 mk.; dawniej wchodziła w skład dóbr Kołaczkowo. *E. Cal.*

Stanisławki, ws. nad rzeczką Świeczanką (dopł. Uły), pow. łepelski, posiada młyn wodny.

Stanisławki, niem. *Viktoriathal*, posiadłość, w pow. szubińskim, o 8 klm. na pñ. od Keyni, między Dębogórą i Kowalewkiem, w nizinie; par. Keyń, poczta w Gromadnie, st. dr. żel. na Sadkach (Walden) i Keyni (Exin); 4 dm., 36 mk. (10 kat., 23 prot., 3 żyd.) i 272 ha (148 roli, 27 łąk, 74 lasu). *E. Cal.*

Stanisławki 1.) niem. *Stanislawken*, ws., pow. wąbrzeski, st. p. i par. kat. Wąbrzeźno, 221 ha (212 roli). W 1855 r. 57 dm., 88 dym., 257 mk., 20 kat., 337 ew.; z których na wyb. Starą Gapę przypada 4 dm., 31 mk.; szkoła ewang. (1887 r. 133 dz.). Kętrzyński przypuszcza, że S. powstały na miejscu zaginionego Borowa (Gr. Borow; ob. O ludn. pol., str. 77). 2.) **S.**, ws., pow. toruński, na praw. brzegu Wisły, st. p. Pędzewo, par. kat. Czarnowo, 241 ha (145 roli). W 1885 r. 20 dm., 31 dym., 148 mk., 1 kat., 144 ew., 3 dyssyd. S. należały r. 1832 do miasta Torunia; młyn istniał tu już r. 1515 i zwał się „Erlenmuehle“ (ob. Wernicke: Beschreibung von Thorn, str. 290). *Ks. Fr.*

Stanisławów 1) ws. włośc., pow. warszawski, gm. i par. Nieporęt, ma 420 mk., 1040 mr. W 1827 r. było 28 dm., 72 mk. 2.) **S.**, ws. włośc., pow. błoński, gm. i par. Kaski, ma 23 os., 147 mk., 310 mr. Wchodziła w skład dóbr Kaski. 3.) **S.**, os., pow. błoński, ob. *Brwinów*. 4.) **S.**, os. miejska, dawniej miasteczko, pow. nowo-miński, gm. i par. Stanisławów, odl. 7 w. na pñ.-zach. od Mińska, około 34 w. od Warszawy. Posiada kościół

par. murowany, szkołę początkową, urząd gm., 140 dm., około 1500 mk., 2976 mr. ziemi należącej do mieszczan. W 1827 r. było 99 dm., 327 mk.; 1858 r. 93 dm. (3 mur.) i 983 mk. (203 żydów). S. leży wśród piaszczystego płaskowzgórza, okrazonego od północy i południa przez rzeczki: Rządę i Czarną, podążające do Narwi. Zawiązkiem osady był zapewne dwór książęcy myśliwski i targowisko przydrożne, na trakcie z Warszawy do Liwa. Leśna ta osada zwała się Cisek (Czyszków, Cisów). Stanisław, ks. mazowiecki, wyniósł ją w 1523 r. na stopień miasta na prawie chełmińskim i nadał jej nazwę od swego imienia. Jednocześnie wznosił obszerny kościół, dotąd stojący i założył parafię. Na uposażenie miasta wyznaczył książę znaczny obszar (100 włók?). Nadał prócz tego miastu łąnię, woskolejnie, postrzygalnię, wagę, targi i jarmarki. W 1564 r. było już 416 domów, wykazanych do opłaty podatku, i 263 rzemieślników. Według lustracyi z 1566 r. (Lustr. IV, 107) księżna Anna nadała kapitulie warszawskiej na szpital przy kościele 24 rączek miodu z barci należących do S. Altarzysta kollegiaty miał tu włókę ziemi wolną na obszarze miejskim i 2 domy wolne. Po wojnie szwedzkiej w 1660 r. zostało tylko 40 domów. Powtórna wojna szwedzka zniszczyła znowu osadę. Garstka stronników Leszczyńskiego zamknęła się tu i obwarowała, lecz zmuszona była poddać się w lipcu 1712 r. wojskom Augusta II. Po 1795 r. S. należy do obwodu siedleckiego w zachodniej Galicyi, ma stację poczt. (między Grebkowem a Okuniewem). Od 1815 r. zostaje S. miastem obwodowym. Obwód stanisławowski składał się z powiatów: stanisławowskiego i siennickiego; obejmował 12 miast, 515 wsi, 100 gmin i 65916 mk. S. był miejscem zbierania się sejmików i zgromadzeń gminnych. Stanisławowskie starostwo niegrodowe, w wojew. mazowieckiem, ziemi warszawskiej, podług lustracyi z r. 1660 obejmowało: miasto S. i wsi: Cisówka, Sokule, Rządza, Głęboczycę, Wólka Kokosze, Wólka Piecząca, Salejów, Kurówka, Tłusciec, Kamionka, Rynia, Wiśniewo, Turek, Ładzin, Lubomin, Cyganka, Brzuza i dzierżawa Dębe. W r. 1771 posiadał je Jan Czarnecki, kaszt. bractawski, wraz z żoną Felicją z Czosnowskich, opłacając kwarty złp. 2,749 gr. 16 a hyberty złp. 2695 gr. 28. Na sejmie z r. 1773—75 Stany Rzpltej nadały te dobra w posiadanie emfiteutyczne Szeptyckiemu. Podług Vol. Legum ostatnim sstą był Aleksander Koszutski. Dek. stanisławowski archid. warszawskiej miał 17 parafii: Cygów, Dąbrówka, Długa Kościelna, Dobrze, Jadów, Kamieńczyk, Kamionna, Klembów, Kobyłka, Niegów, Oku-

niew, Pniewnik, Postoliska, Pustelnik, Radzymin, S., Sulejów. Obecnie parafia S., w dekan. nowo-mińskim, ma 3590 dusz. 5.) S., folw., pow. nowo-miński, gm. Ładzyń, odl. 13 w. od Mińska. Folw. ten, oddzielony w r. 1869 od dóbr Ładzyń, rozl. mr. 878: gr. or. i ogrody mr. 291, łąk mr. 39, pastw. mr. 44, lasu mr. 475, nieuż. mr. 29; budowli mur. 2, z drzewa 10; płodozm. 8^o pol., las urządzony. 6.) S., ws. włośc., pow. nowo-miński, gm. Łukowiec, ma 56 mk., 154 mr. 7.) S., ws. włośc., pow. sochaczewski, gm. i par. Głusk, ma 44 os., 201 mk., 457 mr. 8.) S., dwie wsi kol., pow. gostyński, gm. Skrzany, par. Trębki. Kol. 1-a ma 26 dm., 317 mk., 310 mr.; kol. 2-a ma 12 dm., 218 mk., 78 mr. 9.) S., ws., pow. gostyński, gm. Rataje, par. Sokółów, ma 36 mk. 10.) S., ws. włośc., pow. kutnowski, gm. Oporów, par. Mnich, ma 20 dm., 199 mk., 326 mr. 11.) S., ws. i folw., pow. rawski, gm. Starawieś, par. Biała. Ws. ma 6 dm., 47 mk., 14 mr.; folw. 1 dm., 33 mk., 509 mr. 12.) S., folw. dóbr Chojnata Wola, w pow. rawskim. 13.) S. *Lipski*, ws. i folw., pow. rawski, gm. Czerniewice, par. Krzemienica, odl. 12 w. od Rawy, 22 dm., 156 mk., 485 mr. włośc. W 1827 r. było 21 dm., 179 mk. Folw. S. i Wólka Jagielczyńska al. Turobowo, oddzielony od dóbr Lipie, rozl. mr. 528: gr. or. i ogr. mr. 83, pastw. mr. 53, lasu mr. 384, nieuż. mr. 8; bud. z drzewa 5, las nieurzadzony. 14.) S. *Studzinski*, ws., pow. rawski, gm. i par. Czerniewice, ma 25 dm., 266 mk., 378 mr. W 1827 r. było 26 dm., 154 mk. Wchodziła w skład dóbr Czerniewice. 15.) S. *Stary*, kol. nad rzeką Lubciną, pow. łódzki, gm. Babice, par. Kazimierz, ma 42 dm., 261 mk., 631 mr. 16.) S. *Nowy*, kol. i karcz., pow. łódzki, gm. Babice, par. Kazimierz, 24 dm., 184 mk., 324 mr. włośc.; karcz. 1 dm., 5 mk., 6 mr. dwor.; należy do dóbr Zdziechów. 17.) S., folw., pow. łaski, gm. Dąbrowa Rusiecka, par. Wola Wiązowa, odl. 35 w. od Łasku, ma 2 dm., 47 mk. Folw. ten, oddzielony od dóbr Wola Wiązowa, rozl. mr. 441: gr. or. i ogr. mr. 337, łąk mr. 60, pastw. mr. 35, nieuż. mr. 9; bud. mur. 1, z drzewa 5. 18.) S., ws. włośc. i os., pow. łaski, gm. i par. Dłutów; ws. ma 6 dm., 39 mk., 106 mr.; os. dwor. 1 dm., 5 mk., 5 mr. 19.) S., kol., pow. łaski, gm. Wodzisław, par. Mikołajewice, ma 12 dm., 99 mk., 222 mr. 20.) S., dwie kol., pow. piotrkowski, gm. i par. Chabielice; kol. 1-a ma 48 dm., 421 mk., 856 mr.; kol. 2-a 41 dm., 275 mk., 696 mr. 21.) S., kol., pow. łęczycki, gm. i par. Grabów, ma 13 dm., 95 mk., 100 mr. Należała do dóbr Grabów. 22.) S., folw. majorat rząd., pow. sieradzki, gm. Złoczew, par. Brzeźnio, odl. od Sieradza w. 20; ma 21 dm., a wraz ze wsią Grójec 188 mk. W 1827 r.

było 9 dm., 116 mk. 23.) **S.**, wś, pow. wieluniński, gm. Skomlin, par. Komorniki, odl. od Wielunia 11 w., ma 4 dm., 23 mk. 24.) **S. Obrazek**, folw., pow. turecki, gm. Wichertów, par. Psary, odl. od Turka 10 w.; 1 dm., 10 mk., 251 mr. Oddzielony od dóbr Słomów Górny. 25.) **S.**, wś i folw., pow. turecki, gm. Skotniki, par. Wielenin, odl. od Turka 26 w., ma 10 dm. i wraz ze wsią Czepów Górny 264 mk. 26.) **S.**, os. leś. i folw., pow. słupecki, gm. i par. Trąbaczyn, odl. od Słupcy 14 w., 2 dm., 24 mk. 27.) **S.**, os., pow. słupecki, gm. Kleczew, par. Złotków, odl. od Słupcy 21 w. 28.) **S.**, kol. nad rzeką Zaborze, pow. koniński, gm. Wysokie, par. Kramsk, odl. od Konina 15 w., ma 6 dm., 42 mk. 29.) **S.**, wś włośc., pow. nowo-radomski, gm. i par. Sulmierzyce, ma 14 dm., 109 mk., 236 mr. 30.) **S.**, wś włośc., pow. częstochowski, gm. Staropole, par. Przyrów, ma 21 dm., 161 mk., 508 mr. 31.) **S.**, os., pow. radomski, gm. Orońsk, par. Wysocka, odl. od Radomia 24 w., ma 2 dm., 7 mk., 55 mr. włośc. 32.) **S.**, kol., pow. radomski, gm. i par. Kowala Stępcina, odl. od Radomia 15 w., ma 7 dm., 43 mk., 242 mr. 33.) **S.**, kol., pow. radomski, gm. Gębarzew, par. Skaryszew, odl. od Radomia 12 w., ma 4 dm., 11 mk., 120 mr. 34.) **S.**, kol., pow. kozienicki, gm. Grabów nad Pilicą, par. Stromece, odl. od Kozienic 32 w., ma 17 dm., 70 mk., 146 mr. 35.) **S.**, wś włośc., pow. kozienicki, gm. Góra Puławska, par. Góra Jaroszyńska, odl. od Kozienic 34 w., ma 9 dm., 72 mk., 228 mr. 36.) **S.**, wś włośc., pow. kozienicki, gm. i par. Brzuza, odl. od Kozienic 11 w., ma 64 dm., 402 mk., 1033 mr. 37.) **S.**, wś włośc. i os. młyn., pow. opoczyński, gm. Ossa, par. Kunice, odl. od Opoczna 23 w.; wś ma 32 dm., 292 mk., 536 mr., os. młyn. 103 mr., młyn wodny. W 1827 r. było 3 dm., 29 mk. 38.) **S.**, folw., pow. opatowski, gm. Ożarów, par. Bidziny, odl. 14 w. od Opatowa, ma 313 mr. (256 mr. roli i 34 mr. lasu). 39.) **S.**, wś, pow. konecki, gm. i par. Chlewiska, odl. od Końskich 33 w., ma 10 dm., 103 mk., 6 mr. dwor., 18 mr. włośc. Istniała tu kuźnica żelazna, wyrabiająca do 12000 cent. żelaza rocznie. 40.) **S.**, wś, pow. kielecki, gm. i par. Piekoszów, ma 4 os., 26 mr. Należała do dóbr Jaworzna. 41.) **S.**, wś i folw., pow. nowo-aleksandryjski, gm. Godów, par. Kluczkowice, odl. 35 w. od Nowej Aleksandryi. Folw. ten, oddzielony od dóbr Skoków, rozl. mr. 437: gr. or. i ogr. mr. 370, łąk mr. 1, lasu mr. 62, nieuż. mr. 9; bud. z drzewa 5, pokłady kamienia wapiennego. 42.) **S. Wielki** i **S. Mały**, dwie wsi, pow. lubartowski, gm. i par. Rudno. **S. Wielki** al. Duży ma 9 os., 300 mr., **S. Mały** 11 os., 261 mr. Należały do dóbr lubartowskich. 43.) **S.**, wś włośc., pow.

biłgorajski, gm. i par. Majdan Sopocki, par. r. l. Józefów. W 1827 r. było 41 dm., 252 mk. Należała do dóbr ordynacyi Zamoyskich. 44.) **S.**, pow. chełmski, gm. Żmudź, par. Kumów. 45.) **S.**, wś, pow. radzyński, gm. i par. Kąkolewnica, 2 dm., 8 mk., 251 mr. 46.) **S.**, folw., pow. siedlecki, gm. Skurzec, odl. 10 w. od Siedlec, ma 502 mr. (116 mr. roli, 213 mr. łąk, 119 mr. lasu). Las nieurządzony, pokłady torfu. 47.) **S.**, pow. pułtuski, gm. i par. Zegrze. 48.) **S.** al. *Stanisławowo*, wś, pow. kolneński, gm. Gawrychy, par. Nowogród, ma 35 osad, 73 mr. Wchodziła w skład majoratu rząd. Nowogród. 49.) **S.**, wś, pow. sierpecki, gm. i par. Biezuń, odl. o 16 w. od Sierpeca, ma wiatrak, 11 dm., 114 mk., 156 mr. 50.) **S.**, folw., pow. lipnowski, gm. i par. Szpetal, odl. o 17 w. od Lipna, 2 dm., 18 mk., 62 mr. 51.) **S. Choczeń**, os. młyn. nad rzeką Skrwą, pow. lipnowski, gm. Osiek, par. Ligowo, 1 dm., 9 mk., 27 mr., młyn wodny. 52.) **S.**, folw., pow. lipnowski, gm. Chalin, par. Sobowo, odl. o 27 w. od Lipna, 2 dm., 5 mk., 189 mr., 9 nieuż. 53.) **S.**, folw., pow. mławski, gm. Mława, par. Wieczfnia-Kościelna, odl. o 8 w. od Mławy, 1 dm., 20 mk., 140 mr. *Br. Ch.*

Stanisławów 1.) folw. i dwór nad strugą Błocianką (Bołocianką), pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 32 w. od Lidy a 23 w. od Ejszyszek, 26 mk. katol. 2.) **S.**, folw. pryw., pow. lidzki, w 3 okr. pol., o 27 w. od Szczuczyna, 9 mk. 3.) **S.**, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Daugieliszki (o 1 w.), o 27½ w. od Święcian, ma 3 dm., 24 mk. katol. 4.) **S.**, folw., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Zablociszki, okr. wiejski Szwinta, posiada kaplicę katol. par. Święciany; w 1865 r. własność Chaleckich. 5.) **S.**, dobra, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Wiercieliszki, o 1 w. od Grodna. Główny zarząd dóbr Szczuczyn Litewski. 6.) **S.**, folw., pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Brzostowica Wielka, o 54 w. od Grodna. 7.) **S.**, chutor, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. michajłowska, o 8 w. od Prużany. 8.) **S.**, folw., pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 36 w. od Kowna. 9.) **S.**, obręb, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 56 w. od Kowna. 10.) **S.**, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 54 w. od Nowoaleksandrowska. 11.) **S.**, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 70 w. od Nowoaleksandrowska. 12.) **S.**, dobra, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 24 w. od Poniewieża. 13.) **S.**, folw., pow. szawelski, gm. Szawkiany, o 39 w. od Szawel. 14.) **S.**, folw., pow. wilkomierski, gm. Konstantynów, o 9 w. od Wilkomierza. 15.) **S.** al. *Opejki*, folw., pow. wilkomierski, gm. Onikszty, par. Leluny, o 45 w. od Wilkomierza, własność

Mikołaja Kuleszy. 16.) S., folw., pow. ihusmeński, w 4 okr. pol. puchowickim, par. katol. błńska, przy linii dr. żel. lipawo-romeńskiej, o 5 w. od st. Rudzieńsk, w stronę st. Maryna-Horka. Była to dość dawna własność Ratyńskich, po Burzyńskich; ostatni dziedzic Stanisław Ratyński, uprzednio człowiek bardzo bogaty, po zmarnowaniu fortuny tu życie w wieku sędziwym około 1874 r. zakończył. Obecnie S. należy do spadkobierców po siostrze jego 1 v. Bykowskiej, 2 v. Bujanowskiej. 17.) S. al. *Stanisławowo*, folw., pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Stare Sioło, przy drodze z Bocowszczyzny do folw. Lachówka, od 1856 r. własność Olekiewiczów, razem z Bocowszczyzną ma 11 włók; grunta szczerkowo-gliniaste. 18.) S., po lotew. *Stonsłowowa*, wsł, pow. dyneburski, w 2 okr. pok. do spraw włosc., gm. Indryca Wielka, par. Indryca, własność Józefa Makowskiego; w 1863 r. 50 dusz rewiz. 19.) S., dobra, pow. połocki, w 3 okr. pok. do spraw włosc., gm. Mieźewo, w 1863 r. 122 dusz rewiz. 20.) S., ob. *Stanisławowo*. J. Krz.—A. Jel.

Stanisławów, miasto powiatowe w Galicyi wschodniej i stolica biskupstwa gr.-kat., leży pod 48°55' szer. półn., a 42°23' dług. wschod. od F., o 140 klm. od Lwowa, 126 klm. od Czerniowiec, wśród obszernej równiny, zamkniętej od południa pasmem Karpat lesistych, pomiędzy Bystrzycą Sołotwińską i Nadworniańską, przy dwóch liniach kolei żelaznej: lwowsko-czerniowiecko-jaskiej i państwowej. Miasto zajmuje 950 mr. obszaru, składa się ze śródmieścia i czterech przedmieść: Zabłotowskie, Tyśmienickie, Łysieckie i Halickie. Ulic jest 45, placów 10, domów 1257. Obszerny rynek z ratuszem stanowi najokazalszą część miasta. Z rynku rozchodzą się krótkie ulice, zabudowane kamienicami jednopiętrowymi, ku przedmieściom, dawniej oddzielonym od śródmieścia murami, wałami i fosą. Przedmieścia zabudowane dworkami drewnianymi, które z każdym rokiem ustępują miejsca kamienicom. Do najlepiej zabudowanych, oprócz rynku, należą: plac Potockiego, plac Franciszka, z posągiem cesarza Franciszka I, plac Franciszka Józefa, nowotworzący się plac Mickiewicza; ulice: Karpińskiego, Tyśmienicka, Zabłotowska i Lipowa. *Stosunki geologiczne*. O stosunkach geologicznych i wogóle fizyograficznych okolicy Stanisławowa pisał najobszerniej prof. Maryan Łomnicki w artykule, umieszczonym w pracy Al. Szarlowskiego pod tytułem: „Stanisławów i powiat stanisławowski pod względem historycznym i geograficzno-statystycznym“ (Stanisławów, 1887 r.). Do tego przedmiotu odnoszą się także: dra Oskara Lenza „Reiseberichte aus Ostgalizien“, drukowane

w „Verh. d. geolog. R. A.“; tegoż autora „Die geologischen Karten des Stanislawer Kreises in Ostgalizien“ w „Verh. d. geolog. R. A.“ (Wien, 1878); A. R. Beilla „Ryby Dniestru i Bystrzyc w okolicach Stanisławowa“ (Kraków); prace: dra J. Jachny, dra Maryana Łomnickiego, E. Turczyńskiego, drukowane w „Rocznikach Kom. Fizyogr.“ (t. VI, VII, IX i XII); Michała Wierzbowskiego „Ryby Bystrzycy Nadworniańskiej“ (odbitka z t. XXII Sprawozdań komisji fizyograficz. Akademii umiejętności, Kraków 1887). Według badań prof. M. Łomnickiego S. leży przy linii zetknięcia się płaskowyżu podolskiego z podgórzem karpackiem. Linia graniczną stanowi tu rzeka Worona, płynąca od Otynii i Tyśmienicy ku wsi Podłuże, gdzie wpada do Bystrzycy Nadworniańskiej. Dalszym ciągiem tej linii granicznej będzie dolny bieg obu połączonych Bystrzyc: Nadworniańskiej i Sołotwińskiej, aż do ujścia ich do Dniestru koło miasteczka Jezupola. Po prawej stronie Worony i dolnego biegu Bystrzycy rozciąga się płaskowyż podolski, spadający stromo ku tej ostatniej na przestrzeni od Wołczyńca aż do Jezupola. Na południe od tej linii legła obszerna równina stanisławowska, przetrzynięta obu Bystrzycami i ich praw. dopływem Woroną. Od zachodu, t. j. od dolin Łomnicy, Łukwy i Łukawicy, zamyka równinę dział rybniński (od wsi Rybno), a od południowego wschodu dział wodny pomiędzy dorzeczem Bystrzycy i Prutu. Od pld. zaś równina podnosi się zwolna ku pasmu karpackiemu. W związku z budową pionową dzieli Łomnicki okolice na dwa obszary: płaskowyż podolski, przypierający od północy ku równinie stanisławowskiej, ma przedewszystkiem charakter stepów naddniestrzańskich. Stroma jego krawędź nad Woroną i połączoną Bystrzycą odskłoniła w dolnym pokładzie kredę senońską, dosyć ubogą w skamieliny, zwykle niedokładnie zachowane. Pomiedzy skamielinami najczęściej tutaj występują: Belemnites mucronata, Ananchytes ovatus, Ammonites sp., Ostrea sp., Bamlites sp. i t. d. Trafiają się również otwornice (Foraminifera), zęby i łuski rybne. Ponad kredą, sięgającą na Wołczyńcu do połowy ścianki, wznosi się kilkunastometrowy pokład gipsu ziarnistego (alabastru), przedzielonego gdzieniegdzie od kredy cienką warstwą piaszkowatego marglu. Alabaster ten, miejscami całkiem szary lub jak śnieg biały, z żyłami gipsu włóknistego, jest równorzędnym gipsom podolskim i należy do utworu miocenicznego (drugie piętro śródmorskie). W braku twardszego kamienia używają w S. tego alabastru jako materiału budowlanego. U góry odgranicza się alabaster wapniem łupkowym, związłym, nad

którym koło wsi Podłuża występują ily szare, nadgipsowe, z licznymi przegrzebkami drobnymi (Pecten cf. Lilli), jako najwyższe ogniwo tamtejszego trzeciorzędu, równorzędne warstwom naderwiliowym w okolicy Lwowa. Powyżej zaś ułożyła się już sama glina dyluwialna, przechodząca w grubą warstwę ziemi urodzajnej. Do ciekawych zjawisk geologicznych należą tu lejki gipsowe i podziemne pieczary. Najgłębsze lejki dochodzą 3 metrów głębokości. Istnienie pieczar zdradza się przygłuszonem dudnieniem. Wskutek zaciekającej wody atmosferycznej i ustawicznego podmulania opoki przez Bystrzycę i Woronę, odrywają się ogromne złomy alabastrowe i dochodzą aż do koryta rzeki, zasłaniając dołującą tu wszędzie opokę i nadając zboczom wyżyny charakter górski. Plastyka i budowa geologiczna podgórz karpackiego znacznie się różnią od układu wyżyny podolskiej. W najbliższej okolicy S. nie widać wprawdzie odsłoniętych warstw trzonu karpackiego, przykrytego tu grubym pokładem wylotu dyluwialnego i gliny, lecz sądząc z budowy rozgórza, leżącego dalej ku południowi, cały obszar zaliczyć można do miocenicznego utworu podkarpackiego, przechodzącego dalej ku południowi w naftodajne obszary Staruni i Dźwiniaczki, tudzież w solonośne warstwy Rosólny. Na tym obszarze odróżniamy: górzysto-lesisty dział rybniański i międzyrzecze bystrzyckie. Dział rybniański ciągnie się od połd.-zachodu ku półn.-wschodowi, lew. brzegiem Bystrzycy Sołotwińskiej, a obniżając się dochodzi do połączonej Bystrzycy pomiędzy Uhrynem Dolnym a Jamnicą. Gruby pokład gliny uwarstwowanej stanowi tu glebę, przykrytą cienką warstwą próchnicy leśnej i torfowej. Mokradła zajmują całą wierzchowinę, zwłaszcza miejsc, gdzie wytrzebiono lasy podgórskie. Na moczarowatych obszarach za Rybnem, pomiędzy Huciskiem a Czarnym Lasem, znajdują się obszary torfowiska. Międzyrzecze bystrzyckie stanowi część równiny stanisławowskiej, podnoszącej się ku południowi. Od płaskich brzegów obu Bystrzyc równina podnosi się kilku progami ku swemu grzbiętowi, na którym zabudował się Stanisławów, wzniesiony 256 m. n. p. m. Równinę tę pokrywa gruby pokład gliny dyluwialnej, odsłaniającej się bardzo wyraźnie na wyżej wspomnianych progach, na podścielisku szutrowatem, z otoczek karpackich. Są to resztki lodowca karpackiego, wysuniętego międzyrzeczem stanisławowskim ku prawemu brzegowi Worony. Szutrowisko to występuje szczególnie w korytach obu Bystrzyc. Spostrzeżenia meteorologiczne robiono tu po raz pierwszy od grudnia 1838 roku po listo-

pad 1854 r.; skorzystał z nich dr. Maurycy Rohrer w pracy „Beitrag zur Meteorologie Galiziens“ (Wien, 1866). W roku zaś 1876, staraniem krak. komisji fizyograficznej utworzono w S. stacyą meteorologiczną (przy gimnazjum), która istniała do r. 1879. Spostrzeżenia jej ogłaszano w „Sprawozdaniach kom. fizyog.“ (1877, 78 i 79). Średnia temperatura roczna, podług Rohrera, wynosi 5·79° R.; zimy — 3·43, wiosny + 5·33, lata + 14·39, jesieni + 6·29. Podług „Spraw. komisji fizyogr.“ przeciętna roczna temperatura wynosi 7·4° C. Ciśnienia powietrza 737·32 milimetr. Średnia roczna ilość opadu wynosi, według Rohrera, 23·22 cali par., a według „Spraw. kom. fizyogr.“ 739·3 milim. Panującymi wiatrami są: północny, półn.-wschodni i półn.-zachodni. Przeważający tu północny kierunek wiatrów wynika z konfiguracji równiny, otoczonej pasmami wyniesień od wschodu i zachodu, otwierającej się wąską szczytą na północ ku dolinie Dniestru, a rozszerzającej się ku południowi. Ludność od początku istnienia miasta była różnoplemienną. Składa się ona z Polaków, Rusinów, Żydów, Ormian, Wołochów, a nawet Greków. Polacy i Rusini, oczywiście najdawniejsi mieszkańcy osady, otrzymali prawo magdeburskie na mocy przywileju Jędrzeja Potockiego z d. 7 maja 1662 r. Wkrótce potem zaczęli osiedlać się Żydzi, na podstawie przywileju dziedzica z d. 17 wrześ. 1662 r., potwierdzonego następnie przez Józefa Potockiego, hetmana w. kor. Do dawniejszych mieszkańców miasta należą też Ormianie, obdarzeni przywilejem d. 14 stycznia 1677 r., tworzącym z nich osobny naród, jakby drugą społeczność miejską, mającą równe prawa z narodem polsko-ruskim. Ludność wzrastała dosyć szybko: w r. 1732 było 253 rodzin polskich i ruskich, a w 1793 r. 404 rodzin polsko-ruskich, 102 ormiańskich i 402 żydowskich. Przyrost ludności żydowskiej datuje się od r. 1789, t. j. od czasu rozciągnięcia na Galicyę patentów Józefa II, wydanych na korzyść Żydów. Urzędowy spis ludności z roku 1801 podaje 5402 mk. (3165 chrześc., 2237 żyd.); w r. 1849 było 11000 mk. (6000 żyd.); w 1869 r. 14786 mk., a podług spisu z d. 31 grud. 1880 r. 18626 mk. (9285 męż., 9341 kob.). Podług wyznania było: 5584 rzym.-kat., 2793 grek.-kat., 90 orm.-kat., 1 greko-oryent., 126 augsb.-ewang., 8 helwecko-ewang., 1 anglikań., 10023 mojżeszowego. Podług narodowości: 9734 Polaków, 1643 Rusinów, 6998 Niemców (właściwie Żydów, używających w życiu codziennym języka niemieckiego), 42 Czechów, 1 Słowiec, 1 Węgier, 1 Włoch. Podług stopnia wykształcenia: 7516 (4141 mężczyzn, 3365 kobiet) umiejących czytać i pisać, 519

(225 męż., 294 kob.) umiających tylko czytać, 10591 (4909 męż., 5682 kob.) nie umiających ani czytać ani pisać. Ociemniałych było 16, głuchoniemych 7, obłąkany 1, idyotów 2. Dziedzice S. nie szczędzili starań o około rozwoju rękodzielnictwa i przemysłu. D. 24 kwietnia 1664 r. otrzymali przywilej rzeźnicy. Zamek pobudował dla nich jatki, za co mieli dostarczać dwa kamienie łożu (jeden dziedzicom, drugi kościołowi farnemu) i płacić po 2 złp. (każdy) czynszu na św. Marcin. D. 4 września 1664 r. zorganizował się cech szewcki. W r. 1672 otrzymały osobne przywileje cechy: krawiecki, kuśnierski i tkacki. Ormianie wnieśli tu przemysł garbarski, a d. 14 lutego 1678 r. ułożyli statuta, obowiązujące garbarnie safianu (wyrabianego ze skór koźlich i baranich). Uchwałą miejską z d. 25 czerwca 1726 r., potwierdzoną przez dziedzica, starano się przemysł garbarski zabezpieczyć przed konkurencją żydowską. Ważną dla rozwoju rękodzielnictwa była ustawa cechowa z d. 21 marca 1729 r., nadana przez Józefa Potockiego, a będąca rozszerzeniem i uzupełnieniem dawniejszej, „przed kilkunastu laty“ wydanej. Dziedzic zamierzał powołać do życia cały szereg nowych cechów, ale tylko niektóre zostały zorganizowane. Między rokiem 1699 a 1731 istniały w S. cechy: szewcki, kuśnierski, rzeźniczy, garncarski, tkacki, krawiecki i później utworzony piekarski. W roku 1801 było: 5 browarów, 93 gorzelni o 59 kotłach, 1 miodosytnia, 6 młynów, 1 cegielnia. *Kościoły i klasztory*. W r. 1662 Jędrzej Potocki, założyciel S., wznosił z drzewa kościół paraf. obrządku łacińskiego i hojnie go uposażył. Jan Kazimierz w Warszawie w r. 1667 potwierdził to nadanie. W r. 1669 kościół ten podniósł do godności kolegiaty Jan Tarnowski, arcyb. lwowski. Kapituła składała się z trzech prałatów, trzech kanoników i czterech wikarych. Dziekan pobierał dochody ze wsi Pasieczny „cum sorte una“ i dieściny z Krzywotul; kustosz korzystał z dochodów wsi: Słoboda Mazowiecka (Mazurówka późniejsza?) i Zagwózdź „cum omnibus annexis connexis“, ale na jego dochodach ciążyły wypłaty na rzecz kapituły i wikarych; scholastyk otrzymał wsł Skopówkę i dwa łany w Hołoskowie. Kanonicy mieli obowiązek nauczania w kolonii akademickiej. Kanonik, wykładający kurs filozofii w godzinach rannych i popołudniowych, pobierał od dziekana 250 flr., a za czynności w szkole od scholastyka 200 flr.; przytem otrzymywał zwykle beneficjum; kanonik, udzielający retoryki i dyalektyki, dostawał także samo wynagrodzenie; trzeci kanonik za obowiązki kaznodziejskie pobierał 250 flr., a za inne prace

(zapewne w szkole) 200 flr. Obowiązek nauczania w kolonii akademickiej przeszedł w r. 1718 od kapituły na jezuitów, a kolegiatę zniósł rząd austriacki w 1799 r. Gdy kościół drewniany nie odpowiadał potrzebom parafii, Jędrzej Potocki rozpoczął budowę kościoła z kamienia, który w r. 1672, jak pisze Ulryk Werdum „już był dość zaawansowany“. Konsekracyi kościoła dokonał w r. 1703 Konstanty Zieliński, arcyb. lwowski. W r. 1737 Józef Potocki, hetman w. kor., kościół rozszerzył i uposażenie kolegiaty powiększył. Kościół ten, p. w. Najśw. Maryi i św. Andrzeja i Stanisława, jest obszerną budowlą o trzech wieżach, blachą pokrytą, wzniesioną w kształcie krzyża. Wewnętrzne urządzenie bogate. Ołtarze rzeźbione, wyłaczane. Wielki ołtarz i dwa z bocznych (św. Wincentego i Józefa) z marmuru. Na ołtarzu św. Wincentego znajduje się trumna marmurowa z relikwiami świętego, sprowadzonemi z Rzymu w r. 1679 przez Stanisława Potockiego, ststę halickiego. Zasluguja też na uwagę cztery posągi (imitujące marmur), przedstawiające członków domu Potockich; 7 portretów Potockich z linii dziedziców S., tablica pamiątkowa metalowa, umieszczona na filarze w r. 1777, kosztem Katarzyny z Potockich Kossakowskiej, kasztelan. kamieńskiej, przypominająca śmierć Stanisława Potockiego pod Wiedniem (1683 r.). Tenże sam wypadek upamiętniają dwie tablice marmurowe (z napisami: polskim i ruskim), wmurowane kosztem miasta z zewnątrz kościoła w czasie obchodu (1883 r.) dwóchsetnej rocznicy odsieczy Wiednia. Od czasu głośnego na całą Polskę pogrzebu Józefa Potockiego, hetmana w. kor., w r. 1751, kościół był wewnątrz obity materyą adamaszkową. Gdy z czasem uległa zniszczeniu, obecny proboszcz Krasowski nakazał w r. 1877 obicie zdjąć, a kościół pomalować. Pożar w r. 1882 zniszczył dach, główną wieżę i świeżo malowane sklepienie kopuły. Zewnętrzną restauracyą kościoła wkrótce dokonano. Pod kościołem znajdują się groby Potockich, niedawno odnowione kosztem hr. Adamowej Potockiej z Krzeszowic. W nich spoczywają zwłoki: Jędrzeja Potockiego, kasztelana krakow. i hetmana pol. kor., założyciela S.; jego małżonki Anny z Rysińskich; syna ich Stanisława, ststy halickiego i kołomyjskiego, pułk. wojsk kor., poległego pod Wiedniem; Józefa, kaszt. krakow. i hetmana w. kor.; jego małżonki Wiktorii z Leszczyńskich (od r. 1886). Przy kościele istnieje bractwo św. Anny, założone przez Annę z Rysińskich Potocką. Do początków naszego wieku istniała przy farze bursa albo raczej szkoła muzyczna dla kształcenia w śpiewie kościelnym. Katedra unicka jest dawniej-

szym kościołem jezuickim. Jezuici przybyli do S. w r. 1715, czego dowodem fundacja Heleny z Kuropatwów Bełżeckiej, stolnikowej bełzkiej, w kwocie 100,000 złp., zapisanych na grodzie halickim w r. 1715, w czwartą niedzielę przed świętem Oczyszczenia N. P. Maryi. Suma ta, przynosząca rocznej prowizji 10,000 złp., była lokowaną na wsiach: Tyśmieniczany, Bytków, Zielona i Pasieczna, do których w tymże roku nastąpiła intromisja. Roku 1722 fundatorka uczyniła drugi zapis w kwocie 15,000 złp., lokowanych na wsiach Cucyłowice i Hołoskowie. Następnie na budowę kościoła i kolegium ofiarowali: Kazimierz Leszczyński, kaszt. lwowski, i jego małżonka Magdalena z Chodorowskich 30,000 złp. (z tej sumy na mocy kompromisu otrzymali jezuici tylko 20,000 złp.); Wiktorya z Leszczyńskich Potocka, wojewodzina kijowska, różnemi czasami 120,193 złp.; jej małżonek Józef, później hetman w. kor., 75,577 złp.; syn ich Stanisław, woj. poznański, 11,955 złp.; Dominik i Zofia z Potockich Kossakowscy, kasztelanostwo podlascy, 6240 złp.; Franciszek Zawadzki, łowczy kijowski, 65,250 złp. Fundusze zakonu według księgi „Liber resignationum“ (arch. Schneidera w zbiorach Akad. Umiejęt.) wynosiły w 1749 r. 422,215 złp. Budowę kościoła, p. w. Niepokalanego Poczęcia N. Panny Maryi, rozpoczęto wkrótce po przybyciu jezuitów (1715 r.). Inwentarz kościelny zaczęto spisywać w r. 1717. Budowę kościoła dokonano w r. 1729. Wewnętrzne wykończenie i uposażenie wzięła na siebie Wiktorya Potocka. Po kasacie zakonu kościół przeznaczono dla młodzieży gimnazjalnej. Od r. 1847 stał się zarazem i cerkwią parafialną unicką. Po utworzeniu w r. 1885 biskupstwa unickiego przeznaczony został na katedrę biskupią. Jestto gmach okazały, z dwoma wysokimi wieżami od frontu. Wewnątrz przedstawia się bardzo ubogo, pamiątek żadnych nie posiada. W obszernych grobach kościelnych, oprócz członków zakonu, złożono zwłoki Kazimierza Leszczyńskiego, kaszt. lwowskiego († 1730), i jego siostry Wiktoryi Potockiej. Podczas restauracji cerkwi w r. 1885 znaleziono okazały marmurowy sarkofag tej ostatniej, który przeniesiono do grobów rodzinnych rodziny Potockich w farze łacińskiej. Przy kościele jezuickim utworzył Józef Potocki kapelę, obowiązującą grać i śpiewać podczas nabożeństwa w obu kościołach obrządku łacińskiego. Na jej utrzymanie przeznaczył 20,000 złp. zapisanych na wsi Pacykowie, należącej do klucza stanisławowskiego. W początkach posiadali ojcowie tylko dom misyjny, przemieniony w r. 1722 na kolegium. Pierwszym superyorem a nastę-

pnie rektorem (od 10 paźdz. 1722 r.) był Tomasz Załęski, ostatnim zaś Tomasz Grodzicki. W 1744 r. 13 maja istnieje już kolegium. Po zniesieniu zakonu pozostawiono także gimnazjum, dotąd się mieszczące. Jestto gmach obszerny, dwupiętrowy, łupkiem pokryty. Kościół ormiańsko-katolicki, p. w. Niepokal. Poczęcia N. P. Maryi, zbudowany początkowo z drzewa przez Jędrzeja Potockiego i zaopatrzony w dochody przez niego i syna jego Józefa. W r. 1743 przy poparciu Józefa Potockiego rozpoczęli parafianie budowę murów kościoła, którą ukończono w r. 1762. Odtąd restaurowano kościół ten kilka razy, a po raz ostatni po pożarze w r. 1868. Wewnątrz zasługują na uwagę: cudowny obraz Matki Boskiej, piękne freski na ścianach pędzla Jana Soleckiego i galeria wsparta na 14 kolumnach a ozdobiona figurami apostołów. Przy kościele ormiańskim istniało niegdyś bractwo św. Grzegorza, a dotąd istnieje jeszcze bractwo Niepokal. Poczęcia N. P. Maryi, założone w r. 1688. Pomiedzy proboszczami zasługuje na wzmiankę ks. Warteresiewicz († 1732 r.), głośny z ascetycznego życia. Kościół i klasztor ks. trynitarzy fundowany był przez Jędrzeja Potockiego, jak stwierdza zapis z d. 16 paźdz. 1790 r. W r. 1693 przy klasztorze utworzono nowicyat. W początkach kościół i klasztor były drewniane, lecz w skutek legatu Pawła Nitosławskiego, pułk. wojsk kor., i syna jego Franciszka Ksawerego, przystąpiono do murowania kościoła i klasztoru, ukończonych w r. 1732. Za Józefa II klasztor zniesiono, a zabudowania zamieniono najpierw na więzienie, potem na gmach sądowy. Kościół istniał do r. 1830. Przy kościele były dwa bractwa: św. Trójcy od r. 1728 i Serca Jezusowego od r. 1738. Kościół św. Józefa, drewniany, stał na przedmieściu Tyśmienickim, przy dawnym cmentarzu. Skasowano go w r. 1797. Przy kościele znajdował się szpital, utworzony z ofiar dziedziców miasta i innych osób w końcu XVII w. Dom misyjny ks. jezuitów istnieje od r. 1883. Cerkiew św. Mikołaja (w śródmieściu), fundacji Jędrzeja Potockiego, rozebrana na początku naszego wieku. Cerkiew Najśw. P. Maryi (przy ul. Kalickiej al. Zosinej Woli), fundacji Józefa Potockiego. Od spalenia się w r. 1815 przestała istnieć. Cerkiew św. Barbary (na przedmieściu Zabłotowskim) oddawna nie istnieje. Zbór augsbursko-ewang., murowany z cegły (w r. 1885). Izraelici mają jedną synagogę i 3 domy modlitwy. *Szkoły.* Jędrzej Potocki, założyciel miasta, utworzył w r. 1669 kolonią akademii krakowskiej, zwaną zwykle „akademią“; zostawała ona pod kierownictwem kapituły kolegiackiej. Trzej ka-

nonicy, za osobnem wynagrodzeniem, wykładali: filozofią, retorykę i dyalektykę. Akademia ta 1718 r. przeszła pod kierownictwo jezuitów. Przekształcenie jej na kolegium nastąpiło zapewne d. 10 paźdz. 1722 r., albowiem dotychczasowy superyor ks. Tomasz Załęski, odtąd podpisuje się rektorem. Szkoła jezuicka składała się z pięciu klas: trzy niższe „gramatyczne“ a dwie wyższe „humaniora“. Był także jednoroczny kurs filozofii. Uczono języków: francuskiego, i niemieckiego, dzięki zapisowi Wiktorii Potockiej w sumie 10,000 złp., przynoszącej prowizji 700 złp. Przy kolegium utworzyli jezuiti bractwo studenckie sodalisów Maryi i podobno utrzymywali konwikt szlachecki. Za czasów pobytu Fr. Karpińskiego w kolegium było 400 uczniów. Po kasacie zakonu w r. 1773 kierownikami szkoły zostali ex-jezuiti, a organizacya zakładu nie doznała zmiany. Od 1 listopada 1784 r. przeszła pod kierunek rządu i otrzymała nazwę „c. k. gimnazjum“, mającego do r. 1820 klas pięć, następnie sześć; od 1850 r. zamienione na 8-klasowe. Biblioteka nauczycielska liczy obecnie 6307 tomów, a uczniowska około 1500. W szkole tej kształciło się kilku głośniejszych przedstawicieli literatury i nauki: Franciszek Karpiński, August Bielowski, Stanisław Jachowicz, ks. Sadok Barącz, Jan Wagilewicz, poeta Mieczysław Romanowski, ks. Antoni Bielikowicz, autor „Słownika polsko-łacińskiego“, Wład. Wisłocki, poeta ruski Antoni Mogilnicki, dr. Jan Hanusz, młodo zmarły lingwista. Oprócz gimnazjum istnieją jeszcze: wyższa szkoła realna (od r. 1874), seminaryum nauczycielskie męskie (od 1871) i połączona z niem szkoła wzorowa ćwiczeń, szkoła żeńska wydziałowa 8-klasowa, najliczniejszy zakład naukowy w całej monarchii austriacko-węgierskiej; dwie szkoły 4-klasowe męskie, prywatny pensjonat żeński 8-klasowy, szkoła prywatna dla kształcenia sług, szkoła przemysłowa dla terminatorów (składa się ze szkoły niedzielnej i fachowej), istniejąca od r. 1833; szkoła fachowa z warsztatami dla stolarstwa, tokarstwa i snycerstwa na drzewie (od r. 1884); szkoła kursu handlowego; izraelicko-polska szkoła ludowa, utrzymywana kosztem „Alliance Israelite“. Biblioteka miejska powstała w r. 1872 z książek, ofiarowanych przez Wincentego Smągłowskiego. W skład jej weszły: biblioteka znanego pisarza Jana Nepomucena Kamińskiego, ofiarowana przez b. burmistrza stanisławowskiego Ignacego Kamińskiego, i księgozbiór Szerina, dar spadkobiercy p. Wąsowicza. Obecnie liczy biblioteka 5700 dzieł w 8000 tomach, przeważnie treści historycznej i archeologicznej, w językach: łacińskim,

polskim, francuskim i niemieckim. Archiwum miejskie mieści się w ratuszu. Część jego historyczna wcale nieuporządkowana. Przywileje dziedziców i królów istnieją tylko w odpisach, albowiem oryginały zabrał przed laty Wilhelm Krieg, ststa stanisławowski, celem rewizji praw i prerogatyw miejskich i nie zwrócił. Dokumenty do dziejów Ormian tamtejszych zabrał jeden z badaczy i też nie zwrócił. Znajdują się tylko księgi akt sądowych, cywilnych i karnych, obu narodów: polskiego i ormiańskiego, jako też księgi czynności obu magistratów, zawierające sporo materiału, ale porozprasane po biurach magistratu, niszczone bez opieki. Stan oświaty przedstawia się bardzo smutno: więcej niż połowa mieszkańców (10,591 na 18,626) nie umie ani czytać ani pisać. Czasopism rozmaitych rozechodzi się w mieście (1886 r.) 827 egzemplarzy. Jedna księgarnia a przy niej czytelnia, istniejące od r. 1823, zaspakajają umysłowe potrzeby miasta i okolicy. Z biblioteki miejskiej prawie nikt nie korzysta. Ostatnimi czasy powstała czytelnia, utrzymywana przez towarzystwo pań stanisławowskich, pragnących rozbudzić u kobiet zamiłowanie do pracy umysłowej. Towarzystwo oświaty ludowej dla Stanisławowa i okolicy utworzyło czytelnię miejską w S. i 4 czytelnie w powiecie. Drukarni w mieście dwie. Od r. 1848 wychodziły tu liczne krótkotrwałe czasopisma: „Dziennik Stanisławowski“ (1848 r., wyszło 17 numerów), „Omnibus“, „Kuryer Stanisławowski“, „Goniec“, „Postęp“, „Goniec Stanisławowski“, „Hasło“, „Gazeta Podkarpacka“, „Dennycia“ (w jęz. ruskim), „Hospodar i Promyszlennyk“ (po rusku), „Kronika“, „Głos Stanisławowski“, „Echo z Pokucia“, „Mieszczanin“, „Kronika Stanisławowska“, „Świątełko“ (dla dzieci; po 4-ch latach istnienia przeniesione do Lwowa). Obecnie istnieją dwa czasopisma: „Wistnik Stanisławowskiej Eparchii“ (organ dyecezyi unickiej) i „Kuryer Stanisławowski“ (tygodnik polityczny). Od r. 1836—1883 wychodził „Kalendarz Stanisławowski, po kilkuletniej przerwie wznowiony w 1886 r. Przez czas niejakiś wychodził kalendarz niemiecki. *Stosunki sanitarne.* Śmiertelność w S. jest wyższą od średniej miast większych w Galicyi. Najwięcej umiera na choroby zakaźne i cierpienia narządu oddechowego. Ruch ludności w 1888 r. przedstawia w mieście (bez Kniehinina) następujące cyfry: urodzonych 715, zmarłych 650; w powiecie zaś (wraz z miastem): urodzonych 4903, zmarłych 3876. Uwzględniwszy ostatnie 7 lat (1880—1886), otrzymamy w S. i Kniehininie-Kolonii na 19,445 mk. 734 zgonów rocznie, a więc na 1000 mk. 37·7; przeciętna śmiertelność w powiecie wynosiła

3696 wypadków, t. j. na 1000 osób 42 rocznie. Ludność żydowska w ośmioletnim okresie czasu (od r. 1875—1882) wzrosła o 20%, katolicka obrz. łaciń. o $\frac{1}{12}$, gr.-kat. o $\frac{1}{10}$. S. posiada trzy szpitale: garnizonowy, szpital imienia arcyks. Ferdynanda al. „powszechny“ (od r. 1841) i izraelski (od 1845). Aptek w powiecie 4 (3 w S., 1 w Haliczu), lekarzy 13 (11 w S., 2 w Haliczu), chirurgów 8 (w S. 6), akuszerkę 24 (w S. 22, w Haliczu 2), dentysta 1, weterynarz 1. Dawniejszy cmentarz znajdował się na przedm. Tyśmienickim, stał przy nim kościół św. Józefa (dziś hotel Kamińskiego). Nowy cmentarz dla wszystkich wyznań chrześcijańskich założono w r. 1782. Ogrodów prywatnych posiada miasto wielką ilość, ale publiczny załedwie jeden, założony przed kilku laty na wałach, za dawniejszym zamkiem. Woda do picia w S. bardzo zła, zwłaszcza w śródmieściu. *Zarząd miasta*. S. był pierwotnie wsią Potockich, pod nazwą Zabłotowa. Na mocy przywileju erekcyjnego z d. 7 maja 1662 r., nadanego przez Jędrzeja Potockiego, kaszt. krakow. i hetmana pol. kor., otrzymała osada prawo magdeburskie i nazwę Stanisławowa. Jan Kazimierz przywilejem z d. 14 sierpn. 1663 (ze Lwowa) potwierdził prawo nadane przez dziedziców, i zrównał S. z innymi miastami Rzeczypospolitej. Następnie przywilej lokacyjny potwierdził król Michał Wiśniowiecki. Miasto otrzymało prawo wyboru wójtów i ławników. Wybory odbywały się zwykle na Nowy Rok w obecności namiestników zamkowych czyli burgrabiów. Zwykle obierano 12 mężów, a z pośród nich dziedzic mianował 2 burmistrzów albo prezydentów (proconsules), poczem na miejsce tychże wybierali mieszczanie jeszcze dwóch. Owych 12 mężów z pośród siebie obierało: wójta, czterech ławników i siedmiu rajców. Jeden z ławników bywał zwykle zastępcą wójta. Ogółem wybierano wraz z burmistrzami 14. Przywilej królewski w miarę wzrostu miasta pozwalał wybierać więcej rajców i ławników. Nadto corocznie odbywało się zgromadzenie pospólstwa (communitas civium), na którym, przy współudziale rajców, wybierano dwóch rachmistrzów czyli lunarów (quaestor, Lohnherr) do zarządu przychodami i rozchodami miejskimi i 12 mężów z pospólstwa (ac duodecim ex communitate viris) do kontrolowania stanu finansowego i rozporządzania majątkiem miejskim. Niekiedy, pomimo wyraźnego brzmienia przywileju, wybierano tylko 6 mężów z pospólstwa. Na czele urzędu ławniczego (officium scabinalis), sprawującego sądownictwo karne, stał wójt lub jego zastępca. Urzędowi radzieckiemu przewodniczyli dwaj burmistrzowie. Do jego kompetencji należała administracja miejska

i sądownictwo w sprawach cywilnych. Sesje radzieckie i ławnicze odbywały się naprzemiennie w ratuszu. Oba urzędy miejskie, w sprawach spornych lub wątpliwych, miały prawo, na mocy przywileju królewskiego, odwoływania się do króla. Na dorocznych zgromadzeniach pospólstwa uchwalano plebiscyta czyli wilkierze. Ludność rzemieślnicza otrzymywała równe prawa z resztą mieszczaństwa. Dwunastu rzemieślników jednej kategorii mogło już przystąpić do utworzenia cechu. Corocznie odbywały się wybory na cechmistrzów. Cechy były pod kontrolą urzędu radzieckiego. Od niego zależało wydawanie konsensów nowotworzącym się cechom, potwierdzanie wyborów, odbieranie przysięgi od cechmistrzów, oznaczanie wartości i jakości produkcji rękodzielniczej. W cechu rzemieślniczym braćmi cechowymi, młodszymi i starszymi, mogli być nie tylko „chrześcijanie“ ale luteranie i żydzi. Jednak starszym cechmistrzem mógł być „tylko z polskiego narodu, a młodszym także i z ruskiego“. Mieszczanie i przedmieszczanie otrzymali prawo na budowanie „browarów, słodowni i winnic“, z tą tylko różnicą, że przedmieszczanie (suburbani) obowiązani byli płacić na rzecz dziedziców nieco większe podatki, a sycić miodu wcale nie mogli. Na rzecz dziedziców szły z miasta następujące dochody: podatek czynszowy, gruntowy, od gorzałki, piwa i miodu syconego. Późniejszymi czasami nadto opłaty: od zboża i słodu, od ula pszczół, od rzeźników za wybudowanie jatek i za prawo wykonywania rzemiosła, targowe, jarmarczne i mostowe. Dochody lunaryi, przeznaczone na reparację wałów i murów, na armaty, prochy, amunicję, opłacanie i odziewanie 6 sług miejskich (ministeriales, revisores), składały się: z wagi, śrótni (propinacyi), ropy, brukowego, masztu (?), pomiernego, piwa przewoźnego, woskobojni, mazi, dziegiu, izby w ratuszu z komorą i opłat sądowo-karnych wyżej złotych pięciu. Na utrzymanie urzędów radzieckiego i ławniczego szły dochody: z łaźni, cegielni i pieca wapiennego, blecharni, straganów w rynku i opłat sądowych poniżej 5 złp. Żydzi otrzymali osobny przywilej d. 17 września 1662 r., potwierdzony następnie przez Józefa Potockiego pomiędzy r. 1703 a 1736. Mieli już prawo „wolnego się w tem miejscu budowania, osiadania, szynkowania, handlowania i wszelkimi sposobami zarabiania“. We wszystkich „transakcyach sądowych“ mogli odwoływać się do jurysdykcji zamkowej, a „sławetni wójci“ obu nacyi (polskiej i ormiańskiej) nie mieli żadnej władzy nad nimi. Gdy Ormianie coraz liczniej zaczęli osiedlać się, otrzymali również przywilej od Jędrzeja Potockiego, d. 14

stycz. 1677 r., potwierdzony przez Jana III. W myśl przywileju mogli i oni korzystać z dobrodziejstw prawa magdeburskiego, a w drugim przywileju z d. 10 lipca 1678 r. oznaczał dziedzic dokładnie zakres jurysdykcji „nacyi ormiańskiej“. Ormianie wybierali 12 rajców dożywotnich, a z pośród nich corocznie, w pierwszy poniedziałek po oktawie Trzech Króli, obierali sobie wójta, dwóch marszałków (prezydentów), ławników i rajców. Wójtowie ormiańscy sędzili sprawy karne wspólnie z ławnikami, a marszałkowie zarządzali gminą ormiańską i sędzili sprawy cywilne. Od wyroku obu urzędów ormiańskich można było apelować do dziedzica lub osoby przezeń delegowanej. W procesach karnych mniejszej doniosłości zasiadali wójtowie i ławnicy jednego tylko narodu, ale w gwałtownych zgromadzeniach się wspólnie i sędzili w obecności delegata zamkowego. Trybunał karne, w ten sposób złożony, nosił nazwę „sekwestru“, a tępieniem opryszków nie małe usługi oddawał Pokuciu. Naród ormiański miał narówni z ludnością polską prawo do wszystkich dochodów miejskich czyli lunaryi, wybierał corocznie do zarządu lunaryą swego urzędnika (lonhera), a do poboru podatków „exactorów“. Dochody szły do rąk „panów marszałków“, którzy z kasy mogli wydawać pieniądze tylko za pokwitowaniem wójta. Na utrzymanie urzędów radzieckiego i ławniczego przeznaczono „nacyi“ ormiańskiej młyn pod Zwierzyńcem. Oprócz rady miejskiej (z 12 mężów) mieli jeszcze Ormianie radę większą, która była dla nich tem, czem zgromadzenie „pospólstwa“ dla narodu polskiego. Na radzie większej uchwalano wilkierze (plebiscyta), z jakimi spotykamy się pod d. 29 stycznia 1703 r. Urządzenia te pozostały bez zmiany aż do przejścia pod panowanie Austrii. Wówczas utworzono cyrkuły, z naczelnikami cyrkułowymi czyli starostami na czele. Magistrat i dominium przeszły w sprawach polityczno-administracyjnych pod władzę urzędów cyrkułowych. Delegaci zamkowi od r. 1775 już nie brali udziału w sądzie ławniczym. Patentem z r. 1786 Józef II zaprowadził jeszcze większe zmiany. Miasto otrzymało urzędnika sądowego, zwanego „syndykiem“, który wspólnie z burmistrzem i asesorami tworzył zwierzchność miejską czyli magistrat, do którego obowiązków należało wykonywanie sądownictwa w sprawach cywilnych i policyjnych, jako też władzy politycznej. Magistrat zarządzał majątkiem miasta i zakładów dobroczynnych. Od burmistrza i syndyka żądano wykształcenia prawniczego a do ich boku dodano t. zw. asesorów. Kontrola zaś nad administracją majątku miejskiego i czuwanie nad jego całością należały

do kompetencji „wydziału“, którego członków (elektorów) powoływał rząd z pośród obywateli miejskich. Miasto w stosunku do dominium uważano jako „unterthaenig“. Jurysdykcya dominialna polegała na poborze z miasta wszelkich czynszów i opłat, a na swym gruncie wykonywał właściciel „dominium utile i dominium directum“. Sprawy konskrypcyjne i rekrutacyjne załatwiała dominium, jako też ponosiło kosztą z wykonywaniem tych obowiązków połączone (opłacanie mandataryusza i pisarza). D. 24 czerwca 1801 r. fundusz religijny czyli właściwie rząd nabył prawa dominialne od Protą Potockiego, a w r. 1848 odkupiło je miasto od rządu. Stan rzeczy, stworzony patentem Józefa II, przetrwał z małemi zmianami do 29 września 1855 r., t. j. do zaprowadzenia t. zw. *ustawy prowizorycznej*, ograniczającej samorząd miejski. Urząd syndyków zniesiono, a sądownictwo, odjęte miastom, powierzono sądowi obwodowemu i miejsko-delegowanemu. Magistratom pozostawiono tylko zarząd własnym majątkiem i funduszami zakładów dobroczynnych, oraz wykonywanie policyi administracyjnej. Obecnie autonomia miejska polega na ustawie gminnej z d. 5 marca 1862 r. i ustawie krajowej z d. 12 sierpnia 1866 r. Reprezentacya miasta składa się z rady gminnej z burmistrzem na czele, jako władzy uchwalającej i kontrolującej, i zwierzchności gminnej czyli magistratu, jako władzy wykonawczej. Radę tworzy 36 członków i 18 zastępców, wybieranych bezpośrednio na lat sześć przez trzy koła wyborcze. Burmistrza, jego zastępcę i pięciu asesorów wybiera rada z pośród siebie. Zarząd gminny stanowi 12 urzędników miejskich (razem z burmistrzem i jego zastępcą), nie licząc urzędów pomocniczych (syndyk, 5 landwójtów, 10 dziesiętników), dyetaryuszów i sług biurowych. Policya, pod kierownictwem inspektora, składa się z 34 osób; straż ogniowa z 19 osób; służbę sanitarną tworzy lekarz i weterynarz. Majątek miasta składa się obecnie: z folwarku z ogrodem we wsi Kniehininie i z propinacyi tamże, z pastwiska w Dąbrowie, z kilku kamienic i realności, z zakładu gazowego, z gruntów, ogrodów publicznych i placów w mieście; z kapitałów w papierach wartościowych lub ulokowanych na hipotecę. Oprócz tego gmina posiada prawo propinacyi w mieście samem, które w r. 1888 przyniosło rocznego dochodu 43,727 złr. Budżet miejski w r. 1888 przedstawia: dochodów zwyczajnych 190,477 złr., rozchodów zwyczajnych 206,457 złr., a zatem niedobór zwyczajny wynosi 15,980 złr.; ogół dochodów nadzwyczajnych 147,190 złr., ogół wydatków nadzwyczajnych 148,505 złr., a więc niedobór nadzwyczajny

czajny 1315 złr. Długi miejskie w tymże roku wynosiły 1,029,052 złr. S. jest siedliskiem władz autonomicznych (rada powiatowa i wydział powiatowy, rada gminna i magistrat) i władz rządowych (starostwo z oddziałem administracyjnym, podatkowym, technicznym i inspekcją okręgową leśną na 20 powiatów; dyrekcja okręgowa skarbu na 7 powiatów; rada szkolna okręgowa na 2 powiaty, sąd obwodowy na 12 powiatów i miejsko-delegowany, prokuratura państwa, dwa c. k. notaryaty, 12 adwokatów, zakład karny na 1000 więźniów, z 2 kaplicami i szkołą; urząd poczt. i telegr., urząd cechowniczy miar i wag, urząd górniczy okręgowy na 32 powiaty, powiatowa komenda żandarmerii, komisya szacunkowa. Władze wyznaniowe stanowią: biskupstwo grecko-katol. (unickie), istniejące nominalnie od r. 1850. Dla braku funduszu utworzono dyecezyą i instalowano pierwszego biskupa, dra Juliana Pełesza, dopiero 10 stycznia 1886 r. Kapituła składa się z 6 członków: trzech prałatów i trzech kanoników. Obszar dyecezyi wynosi 440 mil kw. (260 w Galicyi, 180 na Bukowinie). Do niej należy 436 parafii, tworzących 20 dekanatów: Bohorodczany, Bukowina, Buczacz, Halicz, Horodenka, Husiatyn, Żuków, Zaleszczyki, Kołomyja, Kossów, Kudryńce, Nadwórna, Pistryń, Skala, Śniatyn, Stanisławów, Tłumacz, Tyśmienica, Ujście Zielone, Czortków. Do dekanatu grecko-katol. stanisławowskiego należy 20 parafii: Wołczyniec, Zagwoźdź, Iwanówka, Krechowce, Łysiec, Łysiec Stary, Opryszowce, Pawełcze, Pasieczna, Pacyków, Podłęże, Posiecz, Radeza, Stanisławów (miasto i wsie Kniehinin), Uhorniki, Uhrynów Dolny, Czerniejów, Chomiaków, Chryplin, Jamnica. Dekanat rzymskokatolicki należy do archidyecezyi lwowskiej, a obejmuje 10 parafii, 2 kapelanie, 1 ekspozyturę. W skład jego wchodzi parafie: Bohorodczany, Halicz, Jezupol, Łysiec, Nadwórna, Otynia, Sołotwina, Stanisławów (miasto i 16 wsi), Tłumacz, Tyśmienica; kapelanie: Delatyn i Niżniów; ekspozytura: w Tarnawicy Polnej. Dekanat ormiańsko-katolicki, należący do archidyecezyi lwowskiej, liczy cztery parafie: Stanisławów, Tyśmienica, Łysiec i Brzeżany. Filiał augsbursko-ewangelicki należy do gminy Ugartsthal pod Kałuszem. Gmina wyznaniowa izraelicka. Miasto wybiera jednego posła na sejm krajowy, a razem z Tyśmienicą jednego do rady państwa. *Stowarzyszenia* istnieją następujące: filia towarzystwa pedagogicznego; kółko nauczycieli szkół wyższych; filia towarz. lekarzy galicyjskich; towarz. prawników; towarz. oświaty ludowej dla S. i okolicy; filia towarz. ruskiego „Proświta“; oddział towarz. tatrzań-

skiego (na 6 powiatów); towarz. miłośników sztuki dramatycznej; towarz. miłośników muzyki; towarz. imienia Moniuszki (ze szkołą muzyczną); stowarzyszenie czytelni kobiecej; stowarzyszenie kobiet ruskich; towarz. „Rodzina“; towarz. „Czerwonego Krzyża“; towarz. wzajemnej pomocy nauczycieli; straż ochotnicza ogniowa; towarz. gimnastyczne „Sokół“; towarz. myśliwych; stowarzysz. ku wspieraniu i grzebaniu ubogich chrześcian; towarz. maszynistów kolejowych pod nazwą: „Leichenbestellungs-Verein“; kasyno miejskie (od r. 1822); czytelnia ruska; kółko mieszczkańskie; stowarz. rękodzielników „Gwiazda“; kasyno kupieckie izraelickie. Do podniesienia kredytu, rolnictwa, handlu i przemysłu przyczyniają się zakłady: filia okręgowa galic. towarz. kredytowego ziemskiego; oddział lwow. towarz. gospodarskiego, obejmujący 3 powiaty (Stanisławów, Bohorodczany, Nadwórna); ruskie towarz. gospodarczo-przemysłowe; fundusz pożyczkowy dla przemysłowców i rękodzielników (od r. 1860); towarz. żeglugi parowej na Dniestrze (od r. 1880); miejska kasa oszczędności (od r. 1868); filia austriacko-węgierskiego banku narodowego; bank zaliczkowy; bank wzajemnego kredytu mieszczan; towarz. zaliczkowe urzędników; spółka handlowo-rolnicza i zastępstwo banku krajowego; bank dla handlu i przemysłu; filia banku włościańskiego; bank kredytowy i eskontowy (Credit- und Escompto-Bank); „Spar- und Credit-Verein“; agencye kilku towarzystw asekuracyjnych. Zakłady dobroczynne i fundacye są: dom kalek przy kościele paraf. łacińskim, założony i uposażony przez Jędrzeja Potockiego w r. 1662; zakład ochrony i wychowania dziewcząt imienia arcyks. Zofii Fryderyki, utworzony w r. 1856 staraniem pań, celem kształcenia sierot na służbę; zakład przytułku i wychowania chłopców (od r. 1868), sposobiących się poważnie na rzemieślników; zakład przytułku i wychowania chłopców wyznania mojżeszowego; stowarzyszenie dobroczynności celem wspierania ubogich chrześcian (od r. 1880); fundusz ubogich byłego stowarzyszenia dam dobroczynności, istniejącego od r. 1847—57, z którego obecnie pobiera wsparcie 12 wdów i sierot; fundacya arcyks. Gizeli (od r. 1857), mająca na celu wyposażanie sierot płci żeńskiej b. obvodu stanisławow.; zakład ubogich (od r. 1857), wspierający miejscowych żebraków; fundacya imienia arcyks. Rudolfa; bursa imienia Kraszewskiego dla uczącej się polskiej młodzieży (od r. 1879); bursa św. Mikołaja (ruska); zakład izraelicki sierot imienia Halperna; stowarz. izraelickie w celu utrzymywania taniej kuchni. W zabytki przeszłości i ważniejsze budowle S. nie obfituje. Po

założeniu miasta Jędrzej Potocki opasał je wałem ziemnym, murem i fosą. Dwie bramy: Halicka i Tyśmienicka „z kamienia zbudowane“, i furta przy kościele ormiańskim prowadziły do miasta. Fortyfikacje w początkach r. 1672 składały się, jak pisze Werdum, z sześciu regularnych baszt, z ziemi, z palisadami u dołu, zrobionymi z całych dębów. Główna linia bastyonów miała 150 stóp długości. Obwarowania miasta dokonał Franciszek Corasini z Awinionu, podpułkownik pieszej gwardii woj. kijowskiego (Jędrzeja Potockiego). Później nad ufortyfikowaniem S. gorliwie pracował Józef Potocki, hetman w. kor., kaszt. krakow. Mury znacznie rozszerzono i wzmocniono. Zamek zaopatrzone w zbrojownię i amunicję. Po wojnie północnej do obwarowań zastosowano system Vauban'a. Zbudowano cztery nowe baszty. Przemiany tej dokonano pod kierownictwem Stanisława Potockiego, późniejszego woj. poznań., który, jako zdolny inżynier wojskowy, pracował przy budowie twierdz w Kamieńcu Podolskim i Czystochowie. Według „Geografii Galicji“ (r. 1786) dziedzice S. wydali na obwarowanie miasta kilkanaście milionów złp. Mury były budowane z czerwonych, nietynkowanych cegieł, a bramy z kamienia. Miały one kształt podłużny: zwężały się w stronie północnej ku zamkowi (dziś szpital wojskowy), a rozszerzały się ku południowi, ku bramie Tyśmienickiej albo Kamienieckiej. Bramy były u góry zaopatrzone wieżami. Wokoło murów szły wały ziemne, a za wałami głębokie i szerokie fosy, przez które trzema długimi mostami można się było dostać do dwóch bram fortecznych i furty „Ormiańskiej“. Nad bramami znajdowały się z czarnego marmuru tablice, z wrytymi na nich złotymi napisami. Po wojnie r. 1809 mury i wały zniszczono, fosy zasypano, przyczem zaginęły bez śladu i wyżej wspomniane tablice. Tylko poza katedrą unicką i budynkiem gimnazjalnym, za szpitalem wojskowym i sądem obwodowym, można jeszcze widzieć resztki dawnych murów. Z pomiędzy budynków zasługuje na uwagę ratusz. Jędrzej Potocki, po nadaniu miastu prawa magdeburskiego, zbudował ratusz tymczasowy, wyglądający „jakby wieża z różnemi zagłębieniami, po części z drzewa, po części z kamienia“. Następca tegoż Józef Potocki wymurował nowy ratusz w stylu włoskim, w kształcie krzyża, o dziewięciu kondygnacjach, z okrągłą wieżą, kopułą i zegarem, umieszczonym na pięciu piętrze wieży. Obszerne brama żelazna, ozdobiona „Pilawą“ (herb Potockich), wiodła na podwórze. Na dole były sklepy. Na szczycie kopuły wznosił się żelazny wizerunek św. Michała. Od strony południowej, pod galerią, umieszczono

no żyda z blachy, który trzymał wielki bochenek chleba za grosz jeden, jako świadectwo taniości ówczesnej. W takim stanie pozostał ratusz do pożaru w 1868 r. W r. 1871 odbudowano go nanowo pod kierunkiem budowniczego Filipa Pokutyńskiego, kosztem 71,197 złr. Salę posiedzeń rady miejskiej w nowym ratuszu ozdobiono napisami, przypominającymi zdarzenia z dziejów miasta. Przed przeistoczeniem osady wiejskiej na miasto posiadali tu Potoccy zameczek myśliwski na Zwierzyńcu (zwany później Belwederem), po którym nie pozostało śladów. Jędrzej Potocki, założyciel S., zbudował zamek drewniany w tym miejscu, gdzie stanął potem kościół jezuitów. Wkrótce rozpoczęto budowę murowanego zamku, do którego w początkach r. 1672, za pobytu Werdum'a „zwieziono już belki, cegły i płyty kamienne“. Budowy dokonano przed r. 1687, albowiem Franciszek Paulin Dallerac, sekretarz Maryi Kazimiry, dworzanin Jana III, podczas swej bytności w S., oglądał już nowy zamek „okazały, zbudowany pięknie i ozdobnie z kamienia“ (Avec un beau Palais de pierre, magnifiquement bâti et orné). Po przybyciu jezuitów dawniejszy zamek drewniany rozebrano i na tem miejscu zbudowano kościół Niepokalanego Poczęcia N. P. Maryi, albowiem w zamku tym urodził się Józef Potocki, a na miejscu, gdzie ujrzał światło dzienne stanął główny ołtarz. Zamek (zwany dawniej „Blichem“ przez ludność), w którym Katarzyna z Potockich Kossakowska, kaszt. kamieńska, przyjmowała Józefa II, po nabyciu dominium na własność rządu przemieniono na szpital wojskowy. Utracił on dawniejszy charakter i pamiątek żadnych nie posiada. Jestto gmach dwupiętrowy, murowany z kamienia, blachą pokryty. Z dawniejszych budynków zasługują na wzmiankę: gmach pojezuicki (obenie gimnazjum), zbudowany w r. 1744, i dom ubogich przy ulicy Halickiej; z nowszych: dworzec kolejowy, znacznie rozszerzony w r. 1886; kasa oszczędności, ozdobiona grupą alegoryczną dłuta rzeźbiarza Dykasa, i dom karny poza miastem. Na przedmieściu Halickiem wznosi się kamienny posąg Bogarodzicy, na wyniosłej kolumnie, wystawiony w r. 1739 przez Józefa Potockiego na pamiątkę ocalenia miasta od oblężenia. Na temże przedmieściu jest figura kamienna św. Jana Nepomucena, wystawiona w r. 1742. Na przedmieściu Tyśmienickiem stoi posąg Zbawiciela z kulą ziemską w rękę, wystawiony przez Stanisława Potockiego w r. 1730, z powodu minionej dżumy. Na placu Franciszka wystawiło miasto w r. 1837 posąg bronzowy cesarzowi Franciszkowi I, będący dziełem prof. Schallera z Wiednia. Na tymże placu, przed fara-

łacińską, znajduje się kolumna kamienna Niepokalanego Poczęcia N. P. Maryi. Herb nadał miastu Jan Kazimierz d. 14 sierpnia 1663 r. Przedstawia on otwartą bramę forteczną z trzema wieżami, a w środku otworu półtrzcica krzyża (h. Pilawa). *Historia*. Powstanie i wzrost swój zawdzięcza S. rodzinie Potockich, posiadającej na Pokuciu w XVII w. rozległe dobra. Na miejscu gdzie później stało miasto, znajdowała się ws. Zabłotów, a później dwór myśliwski. Pierwszym znanym posiadaczem wsi był Stanisław Rewera Potocki, woj. krakowski i hetman w. kor. Syn tegoż Andrzej na Potoku Potocki, kaszt. krakowski i hetman pol. kor., zamienił ws. w dziedziczną na miasto, które od imienia najstarszego syna, stsy halickiego, poległego w potrzebie wiedeńskiej, nazwał „Stanisławów”. Ludność miejska, polska i ruska, otrzymała prawo magdeburskie w 1662 r. Ormianie otrzymali też prawo w dwóch przywilejach: z d. 14 stycznia 1677 i 10 lipca 1678 r. Spadkobiercy Jędrzeja Potockiego sumiennie przestrzegali nadanych miastu przywilejów. Królowie: Jan Kazimierz (d. 14 sierpnia 1663 r.), Michał Wiśniowiecki i Jan III (w kwietniu 1677 r.) potwierdzili przywileje i zrównali S. w prawach z innymi miastami. Z okazji zatwierdzenia założonej w S. kolegiaty łacińskiej, sejm warszawski, konstytucją z d. 14 stycznia 1677 r., zapewnił miastu stanowisko prawne, równorzędne z miastami królewskimi. Dwa narody: polsko-ruski i ormiański zorganizowały osobne urzędy radzieckie i ławnicze, z osobnymi wójtami. Obok nich utworzyła się gmina żydowska, na mocy przywilejów: Jędrzeja Potockiego z d. 17 września 1662 r. i syna jego Józefa z czasu pomiędzy rokami 1703—36. Dwudziestoletnie „słobody”, prawa przyznane cechom (d. 24 kwiet. 1664 r., d. 4 września 1664 r., r. 1672, 4 lutego 1678, 25 czerwca 1726, 21 marca 1729) ściągają do miasta różnorodną ludność, a liczne jarmarki wytworzyły z S. ognisko handlowe dla całego Pokucia. W końcu XVII w. S. stał się siedzibą zamożnych kupców ormiańskich, utrzymujących stosunki z Węgrami, Wołoszczyną, Besarabią z jednej, a Wrocławiem, Gdańskiem, Wiedniem i Monachium z drugiej strony. Obwarowania, dokonane przez Potockich, kosztem kilkunastu milionów, zabezpieczały miasto przed najazdami. Religijne potrzeby różnowierczej ludności znajdowały zaspokojenie w stawianych kosztem dziedziców i hojnie uposażonych, kościołach, cerkwiach i klasztorach (ks. trynitarzy i jezuitów), a założenie kolonii akademickiej krakowskiej (od r. 1669 — 1718), przekształconej następnie na kolegium jezuickie (1718 do 1773), uczyniło S. ogniskiem oświaty dla

Pokucia. Jednocześnie powstają zakłady dobroczynne (dom ubogich i szpital) i wznosi się wspaniały ratusz w stylu włoskiego odrodzenia. Pograniczne położenie miasta wystawiało je na najazdy, czego szczególnie doświadczyło od r. 1666, t. j. od poddania się Turcyi Piotra Doroszeńki, który wraz z Halil-Baszą zawadził o okolice Stanisławowa we wrześniu 1672 r., a przed napadem Husseina-Baszy Jędrzej Potocki musiał nawet ustąpić ze swego dziedzicznego grodu. Gdy w r. 1675 poraził on pod Kałuszem Tatarów, wówczas Ibrahim-Basza, zwany Szejtanem, pierwszych dni września roku następnego posunął się pod S., spalił przedmieścia i próbował dobywać miasta. Ale podstępienie Jana III pod Żórawno zmusiło Turków i Tatarów do zwinięcia oblężenia, a z oswobodzonego miasta oddział wojska, pod dowództwem Jana Dennemarka, pośpieszył na pomoc królowi. Sejm warszawski z r. 1676 polecił hetmanom, aby mieli „w osobiwej pamięci” S. i Brzeżany, „które dotąd od zguby ostatniej kraje tamte pokuckie zatrzymały”. Na początku 1672 r. udaje się przez S. na Podole i Ukrainę Ulryk Werdum, celem agitowania pomiędzy wojskiem na rzecz kandydatury ks. de Longueville. Jego pobytowi zawdzięczamy opis stanu miasta w pierwszym dziesięcioleciu istnienia. W roku następnym (5 grudnia) wstąpił do S. Jan Sobieski, wówczas hetman i marszałek w. kor., „solennie traktowany” przez dziedzica na zamku, gdzie „na przywitaniu i przy ochocie ze sto razy ognia dano”. Podążył on tegoż dnia wieczorem ku Kałuszowi. W roku 1687 zatrzymał się tu Franciszek Dallerac, poufny dworzanin króla Jana III i sekretarz Maryi Kazimiery, który pozostawił następujący opis S.: „Posiada on okazały pałac, zbudowany pięknie i ozdobnie z kamienia. Rynek, domy, mieszkańcy i arsenał celują nad wszystkie inne miasta Rusi. Ludność składa się z Ormian i Wołochów bardzo bogatych. Wnosząc ze stroju mężczyzn i kobiet, niemniej też i z częstych jarmarków, które co do bogactwa i rozmaitości towarów nie ustępują jarmarkom we Lwowie i w Warszawie, możnaby nazwać S. sercem królestwa („on droit, que c'est le coeur du Royaume”), lubo okolica jego jest zupełnie zniszczona”. Po śmierci Jędrzeja Potockiego (1691 r.) przeszedł S. na syna Józefa, hetmana w. k. i kaszt. krak. Magnat ten, głowa domu, obok Teodora Potockiego, prymasa, mający 6000 wojska nadwornego i 150000 dukatów rocznego dochodu, brał udział we wszystkich najważniejszych sprawach politycznych, co spowodowało najazdy i rabunki na jego dobra, zwłaszcza na S., będący stałą rezydencją. W latach 1702 i 1703 przebywał tu bardzo często

Franciszek II Rakoczy, pretendent do tronu węgierskiego, popierany w swych roszczeniach przez Ludwika XIV, a za jego wpływem i przez dziedzica S. W wojnie północnej Józef Potocki, po dokonaniu wyboru Stanisława Leszczyńskiego, stanął po stronie tegoż, na co zapewne немало wpłynęła jego małżonka, Wiktorya, córka Wacława Leszczyńskiego, woj. podlaskiego, a siostra stryjeczna nowego elekta. Wojska ruskie, popierające Augusta II, zajmowały S. r. 1706—1707. Od r. 1706—1708 wszystkie władze miejskie były w zawieszeniu. Gdy zaś Karol XII po bitwie pod Poltawą udał się do Benderu, pośpieszył za nim i Józef Potocki, ztąd przedsiębrał wyprawę partyzancką na Ukrainę, nie oszczędzając dóbr stronników Augusta II. To daje powód Adamowi Sieniawskiemu do napadu na Stanisławów, po wzięciu którego, jak pisze E. Otwinowski, „praesidiarios zabrał i z miasta wielki okup wziął“. W r. 1713 przyszło nareszcie do zgody pomiędzy Augustem II i Józefem Potockim. Odtąd nastąpiło kilkanaście lat spokojnych dla miasta. D. 13 listopada 1729 r. odbył się tu wspaniały fajerwerk z okazji urodzin delfina, co na dworze Józefa Potockiego uważano za uroczystość familijną, wskutek pokrewieństwa z domem Burbonów przez Maryą Leszczyńską. Właściwy fajerwerk przedstawiał dwa kolosy, oświetlone ogniem granatowym; na jednym z nich były lilie burbońskie i ryba delfin, a przy nim stał gieniusz Francyi; przy drugim kolosie stał gieniusz korony polskiej z herbami Polski i Litwy, a pomiędzy nimi herbowna głowa królowej francuskiej (Wieniawa Leszczyńskich). Pomiedzy kolosami widać było kolebkę ozdobioną koroną. Z kolebki wznosiło się wspaniałe słońce, a nad niem wznosił się Saturn, zapewniający światu nadejście złotego wieku: „Jam aurea saecula redibunt“. D. 1 maja 1732 r. zmarła Wiktorya, małżonka Józefa Potockiego, którą d. 16 lipca, po czterodniowych ceremoniach pogrzebowych, pochowano w kościele jezuitów. Pomimo zgody z Augustem II Józef Potocki nie był zwolennikiem dynastii saskiej. Po śmierci Augusta II wspólnie z prymasem Teodorem Potockim przyczynił się do wyboru Stanisława Leszczyńskiego. Skoro jednak wojna sukcesyjna przybrała obrót obcy interesom Polski, pośpieszył zawrzeć pokój z Augustem III, od którego otrzymał godność hetmana w. k. (1736) i kasztelana krak. (1748). W czasie wojny pomiędzy Rosyją i Turcyą (1737—39), zawiązuje przez swego powiernika Gurowskiego układy z Turcyą, której proponuje zawarcie przymierza z mającą utworzyć się konfederacyą. Celem sparaliżowania tych zamysłów, oddział kozaków, wysłany przez feldmarszał-

ka Muenicha, wyruszył na S. w pierwszej połowie sierpnia 1739 r. (przed bitwą pod Stawuczanami). Zajawszy po kolei Kutę, Horodenkę, Tyśmienicę, kozacy przypuszczali szturm do fortecy stanisławowskiej. Załoga pod dowództwem generała Hundorfa stawiała skuteczny opór. Oprócz dwukrotnego morowego powietrza („dżuma“), w latach 1705 i 1730, najbliższe okolice S. były jeszcze srode trapiione przez rozboje. Gęste lasy, pokrywające podgórze karpackie i pograniczne położenie tego zakątka pomiędzy Polską, Węgrami, Siedmiogrodem i Wołoszczyzną, wszystko to sprzyjało grasowaniu przez czas dłuższy bandom, dowodzonym przez Piskliwych, Pintów, Doboszków, Bajuraków i Martyńczuków. Dla ścigania band opryszków utrzymywali dziedzice S. na zamku milicją zbrojną pod nazwą „smolaków“. Schwytanych oddawano do sądu miejskiego, zwanego „sekwestre“, który nie skąpił krwawych wyroków. Z powodu „smolaków“ i „sekwestru“ budził S. postrach w ludności wiejskiej, sympatyzującej z opryszkami. Po śmierci Józefa Potockiego (d. 19 maja 1751) odbył się w S. (opisany przez Fr. Karpińskiego) głośny, trwający kilka tygodni pogrzeb, na który, oprócz licznej wówczas rodziny Potockich, przybyli dostojni goście z całej Rzeczypospolitej. Stan klucza stanisławowskiego w tym czasie był najświetniejszy. Do niego należały wówczas, oprócz S. i Łysca, wsi: Czukałówka, Drohomirzany, Iwanikówka, Kniehinin, Krechowce, Łysiec Stary, Majdan, Opryszowce, Pacyków, Pasieczna, Posiecz, Radecha, Rybno, Stebnik, Uhrynów, Zagwoźdź. Odtąd kompleks ten dóbr ziemskich, przechodząc często z rąk do rąk, topniał coraz bardziej. Od Józefa Potockiego przeszedł S. na syna tegoż Stanisława, woj. poznańskiego, później (w r. 1760) na wdowę po nim Helenę z Zamoyskich Potocką, a po jej rychłej śmierci, na mocy podziału, dokonanego na zamku brodzkim d. 26 lutego 1761 r., na synów Stanisława: Wincentego i Franciszka, wojewodzieów poznańskich. Od nich przez czas pewien Katarzyna z Potockich Kossakowska trzymała klucz stanisławowski w dzierżawie, a w r. 1771 nabyła go na własność. Z czynnym udziałem tej pani w życiu politycznym łączyły się dosyć ściśle losy miasta. Przedewszystkiem była ona zawziętą przeciwniczką kandydatury Poniatowskiego na tron polski. Hetman Jan Klemens Branicki, głowa stronnictwa „narodowego“ czy też „republikańskiego“, zamierzał początkowo obrać nawet S. za punkt oparcia w walce przeciwko „famili“ i jej stronnikom. D. 23 lipca 1764 utworzyli Potoccy konfederacyą w Haliczu, a siły swoje skoncentrowali w S. Skutkiem tego d. 7 sier-

pnia wojska ruskie podstąpiły pod miasto od strony Kamieńca Podolskiego i rozpoczęły oblężenie. Bombardowanie zniszczyło frontową wieżę kościoła jezuickiego. Nareszcie wzięto miasto szturmem, a na mieszkańców nałożono kontrybucyą. Przywódcy konfederacji dostali się do niewoli, ale dziedziczka uciekła na Wołoszczyznę. D. 26 września wypuszczono z niewoli czterech Potockich, a 5 paździer. 1764 r. wyszły wojska ruskie z S. do Lwowa. Czasy konfederacji barskiej dały się uczuć miastu dotkliwie. Kasztelanowa kamieńska wraz z całym domem Potockich wzięła w niej czynny udział. W kwietniu 1768 r. zawiązała się konfederacja ziemi halickiej w Podhajcach Wielkich, której marszałkiem został starosta trębowelski Marian Potocki. Pułkownik Przyłuski zabrał z S. 5 armat, 19 bomb, po beczce prochu i kartaczy. Następstwem akcji konfederackiej w tych stronach było dwukrotne zajęcie S. przez wojska ruskie. Morowe powietrze w 1770 r. wypłoszyło ludność uboższą do sąsiednich lasów. Wkrótce potem przeszedł S. wraz z Pokuciem pod panowanie Austrii. Przedsiębrano cały szereg zmian, mających na celu asymilacyą nowego nabytku. Utworzono urzędy austriackie i szkoły (gimnazjum od r. 1784, szkołę „główną“ czyli „normalną“ od r. 1784, szkołę żeńską od 1797, izraelską normalną), w których językiem wykładowym stał się niemiecki. Klasztory jezuitów i trynitarzy zniesiono, a kościół kolegiacki zamieniono w r. 1799 na farny. D. 6 kwietnia 1782 r. zabrano na rzecz skarbu nawet dominium stanisławowskie pod pozorem, jakoby było niegdyś częścią stwta halickiego. Swym osobistym wpływem na dworze wiedeńskim zdołała jednak dziedziczka udaremnić ten zamach. Wpływu swego używała również i na korzyść miasta: bądźto przez wyjednywanie nominacyi ucziowych urzędników, bądź to przez otrzymanie dla S. takiej instytucyi, jak „forum nobilium“ (sąd szlachecki na cztery obwody). Cesarz Józef II bawił w S. 1783 r., podejmowany okazałe na zamku przez licznie zgromadzonych Potockich. Z niewiadomych bliżej powodów Katarzyna Kossakowska sprzedała S. w r. 1792 Protowi Potockiemu, ostatniemu dziedzicowi miasta z tego domu. Po bankructwie Prota przeszedł S. 24 czerwca 1801 r. na własność skarbu, czyli właściwie funduszu religijnego, w sumie 246.948 złp. 20 gr. W roku zaś 1848 prawa i dochody dawnych dziedziców nabyło samo miasto od funduszu religijnego. Stan miasta w końcu XVIII w. był dość pomyślny. „Geografia Galicyi i Lodomeryi“ z r. 1786 podaje, iż były tu „piękne domy i kamienice wyniosłe, ulice szerokie i brukowane, bogate sklepy

kupców i stajnie Ormian, napełnione końmi na handel i wiele porządných fabryk“ (str. 92). W 1809 r. 6 czerwca zajął S. oddział wojska polskiego, który, po żwawej utarcze jazdy na drodze wiodącej do Tyśmienicy, zdołał utrzymać się w posiadaniu miasta do końca lipca. Następstwem kampanii było zniesienie fortecy stanisławowskiej w 1809 r. Po dokonaniem zburzeniu murów, bram i baszt, a zasypaniu fos (między r. 1809—12), śródmieście zlało się z przedmieściami. Pomimo częstych pożarów (1826, 27 i 35 r.) i cholery w r. 1831, S. zyskiwał nowe warunki rozwoju wewnętrznego, dzięki troskliwości o upiększenie i uporządkowanie miasta ze strony starostów: Franciszka Krattera i Kazimierza Milbachera. D. 17 list. 1834 r. zmarł w więzieniu tutejszem Maurycy Gośławski, żołnierz i poeta, uczczony okazałym pogrzebem. Rok 1848 wywołał i tutaj podobne objawy, jak w stolicy kraju. D. 8 maja utworzono „radę obwodową“, a następnie przystąpiono do organizowania gwardyi pod dowództwem Mikołaja Bołozza Antoniewicza i Antoniego Żołubowskiego. D. 28 września 1868 r. pożar zniszczył większą część miasta, a zarazem i starodawny, okazały ratusz. Dzięki energii burmistrza dra Ignacego Kamińskiego miasto zaciągnęło dwie pożyczki (miejską i loteryjną), a przy pomocy uzyskanego w ten sposób miliona złr. zaczęło nader szybko dźwigać się z upadku, tak że podczas urządzanej wystawy przemysłowej w r. 1875 nie widać już było śladów niedawnej katastrofy. W S. w 1822 r. urodził się minister Julian Dunajewski. *Bibliografia.* O S. i jego przeszłości pisali: Józef Waligórski „Szkic histor.-statystyczny miasta S.“ (Dodatek do „Gazety Lwow.“ z r. 1854, t. IV, № 3, 4, 5); August Bielowski „Pokucie“ („Dodatek do Czasu“, t. VI, 1857); ks. Sadok Barącz „Pamiętnik miasta S.“ (Lwów, 1858); „Stanisławów“ nieznanego autora („Gazeta Lwowska“ z r. 1869, № 4—6, 8—11, 14, 24—26); ks. Tomasz Dąbrowski „Historja c. k. gimnazjum wyż. w Stanisławowie“ (w „Sprawozdaniu c. k. gimnazjum w S.“ za r. 1878; osobna odbitka, Lwów, 1878); Aloizy Szarlowski „S. i powiat stanisławowski pod względem historycznym i geograficzno-statystycznym“. Z planem miasta i mapą powiatu (Stanisławów, 1887, str. 355); Aloizy Szarlowski „Rys historyczny miasta S.“ (W „Sprawozd. c. k. gimn. w S.“ za r. 1887; w osobnej odbitce: Stanisławów, 1887 r.). *Stanisławowski powiat* leży między 48°45' a 49°12' szerokości północnej i między 42°10' a 42°40' długości wschodniej. Graniczy od północy z powiatami: rohatyńskim, podhajeckim i buczackim; od wschodu z tłumackim; od południa z nadworniańskim i

bohorodezańskim; od zachodu z kałuskim. Obszar powiatu wynosił podczas ostatniego spisu ludności (d. 31 grudnia 1880 r.) 806,1 klm. (14,63 mil kw.). W tymże czasie były w powiecie 2 miasta (Stanisławów i Halicz), 2 miasteczka (Jezupol i Maryampol), 68 wsi i 54 obszarów dworskich. Po ostatnim spisie ludności przyłączono do powiatu dwie wsi (Meducha i Bratkowce) i dwa obszary dworskie tejże nazwy. Powiat stanisławowski należy w całości do dorzecza Dniestru, a więc do stoku czarnomorskiego. Dniestr dotyka go na przestrzeni 43 klm., od wsi Sobotowa po Dolhe. Z początku, od Sobotowa po Halicz (21 klm.), stanowi granicę pomiędzy powiatem rohatyńskim i stanisławowskim, a następnie, od Halicza po Dolhe (22 klm.), przerzyna pow. stanisławowski, dzieląc go na dwie części: północną mniejszą i południową większą. W biegu swym oblewa miasto Halicz, miasteczka: Jezupol i Maryampol, wsi: Sobotów, Perłowce, Ostrów, Kurypów, Pitrycz, Kozina, Hanusowce i Pobereże z prawej strony, a Chorostków, Tustań, Siemikowce, Dubowce, Wodniki i Wołczków z lewej. Dniestr w obrębie powiatu płynie w kierunku południowo-wschodnim, doliną podłużną, szeroką od 5—15 klm., zamkniętą z obu stron t. zw. „ściankami“. Brzegi przeważnie wysokie, skaliste, zwłaszcza poniżej Halicza. Bieg ma nadzwyczaj kręty i tworzy liczne ostrowy. Bagna na tej przestrzeni bywają rzadkie. Łożysko namuliste, a wyłobienie jego niezbyt głębokie, wynoszące od 0,3 do 5 metr. głębokości. Szerokość zwierciadła dniestrowego przy niskim stanie wody wynosi od 100 do 140 metr. Częste brody. Pomiedzy Dubowcami a Jezupolem brzegi ulegają wskutek wylewów częstym zmianom, a opuszczone łożyska noszą w języku ludowym nazwę „ocha-bów“. Dopływy górskie z prawej strony (Łomnica, Łukiew, Bystrzyca) sprowadzają częste wylewy. Najwyższy stan wody w powiecie tutejszym był w latach 1864 i 1882, gdy cała dolina, od ścianki do ścianki, wypełniła się wodą. Spad wody przedstawia następujące cyfry: koło Sobotowa 225 mt., przy ujściu Bystrzycy 213 mt., a koło wsi Dolhe przy wyjściu z powiatu 203 mt., zatem na 43 klm. długości wysokość spadu wynosi 22 mt. Z lewego brzegu przyjmuje Dniestr w obrębie powiatu: a) Lipę Gniłą albo po prostu Lipę; b) potok Bybelkę i c) potok Zabłocie, zwany w dolnym biegu Zgniłym. Nierównie liczniejzemi i ważniejszemi dla powiatu są dopływy z prawej strony: a) Siwka, oblewająca ws. Dorohów, należy doń tylko częścią biegu dolnego; b) Łomnica (dawniej Czew), płynąca koło Temerowiec i Błudnik, a wpadająca przy Św. Stanisławie, przepływa po-

wiat dolnym biegiem; c) Łukiew ze swym dopływem prawobrzeżnym Łukawicą oblewa w obrębie powiatu gminy: Bryń, Sapahów, Komarów, Kryłos, a pomiędzy Załukwią i Haliczem wpada do Dniestru; d) potok Kamienny; e) Bystrzyca Nadworniańska (Czarna, Srebrna) z dopływem Woroną ze strony prawej, a potokiem Łukawcem, potokiem Horocholińskim, Bystrzycą Sołotwińską (Zgniłą, Złotą), Jamnicą i potokiem Jezupolskim z lewej. Obie Bystrzycy (Nadworniańska i Sołotwińska) są głównymi rzekami powiatu, albowiem w biegu swym od południa ku północy przerzynają go na znacznej przestrzeni. Bystrzyca Nadw. płynie koło wsi Tyśmienicz, Chomiakowa, Czerniejowa, Chryplina, Mykietyniec, Uhor-nik i Podłuża, dzieląc się po dwakroć na ramiona i pozostawiając Stanisławów po zachodzie; o pół mili na północ od niego, koło wsi Wołczyńca, przyjmuje najważniejszy dopływ z lewej strony, Bystrzycę Sołotw., płynącą popod gminy: Drohormiczany, Krechowce, Zagwoźdź, Pasieczną i Kniehinin, a pozostawiając Stanisławów po stronie wschodniej. Obie Bystrzycy płyną wśród dolin, rozszerzających się od miast Nadworny i Sołotwiny ku północy. Dolina Bystrzycy Nadw. jest szeroka od 4 do 5 klm., a Bystrzycy Sołotw. od 2—4 klm. Obie dzielą się na liczne ramiona i tworzą częste kępy (ostrowy), pokryte krzakami. Koryto rzeki nie ma ani wyraźnych granic, ani znacznego zagłębienia. Dno i brzegi bywają kamieniste lub żwirowe; płaskie i niskie brzegi porastają trawą lub wikliną. Bieg mają kręty, wodę rwącą (z tą nazwą Bystrzycę), z powodu znacznego pochylenia doliny rzecznej i łożyska. Wylewy częste. Najwyższy stan wody wznosi się ponad zwykły od 2 do 4 met., ale nie trwa dłużej nad dzień jeden. Połączona Bystrzyca płynie wąską doliną ku północy, zraszając w swym biegu gminy: Wołczyniec, Jamnicę i miasteczko Jezupol. Lewy jej brzeg płaski i łagodny, prawy stromy i wysoki, zwany Ścianką. Koło Tyśmienicz, przy wejściu do powiatu, wysokość łożyska Bystrzycy Nadw. 321 mt. upm., a przy ujściu do Dniestru, koło Jezupola, 213 mtr. Spławnikami rzekami oprócz Dniestru są jeszcze: Łomnica i obie Bystrzycy, lecz tylko dla spławiania tratwami drzewa. W układzie pionowym powiatu Dniestr stanowi wyraźną granicę. Część powiatu mniejsza, po lewej północnej stronie rzeki, należy do wyżyny podolskiej, czyli do jej części południowo-zachodniej, zwanej przez W. Pola i L. Tatomira *Opolem*. Jest to kraj pagórkowaty, falisty, pochylający się z wolna ku Dniestrowi. Około Międzyhorzec (362 mt.), Tumierza (356 mt.) i Kończaków Sta-

rych (Średnie Gony 350 mt.) wysokość jest najznaczniejsza, a na południe ku Dniestrowi znacznie się zniża: przy ujściu Lipy Gniłej 214 mt., koło Dubowiec 217 mt., a w Maryampolu 238 mt. Południowa część powiatu, po prawej stronie Dniestru, biegiem Bystrzycy Sołotw., a następnie dolnym biegiem Bystrzycy Nadw., da się podzielić: na wyżynę pokucką, rozciągającą się na wschód od tej linii i Beskid Lesisty, wypełniający swemi rozgałęzieniami stronę zachodnią. Równina stanisławowska, pochylająca się z lekka ku obu Bystrzycom, a z biegiem tychże ku północy, jest tylko zachodnią połacią wyżyny pokuckiej. Od południa opiera się ona o Karpaty, od wschodu zamknięta jest pasmem wzgórz, idących od Otyunii, koło Tyśmienicy, prawym brzegiem dolnej Worony (pod nazwą Średniego Garbu, 311 mt.), a następnie prawym brzegiem połączonej Bystrzycy, pod nazwą Ścianki, aż do Jezupola. Ścianka ta wygarbia się najbardziej koło wsi Dobrowlan (347 mt.) i przysiółka Berezowicy (353 mt.), poczem zniża się ku Dniestrowi (przy ujściu Bystrzycy 213 mt., koło Pobereża 207 mt.). Od zachodu zaś równinę stanisławowską zamykają rozramienienia Beskidu Lesistego, wypełniające obszar powiatu pomiędzy Bystrzycą, Łukwią, Łomnicą i Siwką, aż ku granicy powiatu kałuskiego. Równina stanisławowska, przechodząca w stronę południowo-wschodniej i południowej (na pograniczu powiatów: nadworniańskiego i bohorodczańskiego) w podgórze karpackie, jest w tamtej stronie najszerszą i dochodzi znaczniejszej wysokości (koło Tyśmienicz 321 mt., po prawym brzegu potoku Radczanki 306 mt.), a zniża się i zwęża ku północy (w Stanisławowie 256 mt., przy zlanu się obu Bystrzyc 237 mt.). Od połączenia się Bystrzyc równina stanisławowska, ściśniona pomiędzy Ścianką i odnożem Beskidu Lesistego, wąską zaledwie szyjką łączy się z doliną naddniestrzańską (Łęg Jezupolski; przeprawa przez Dniestr; linia dr. żel. lwowsko-czerniowieckiej). I ramiona Beskidu Lesistego zniżają się również ku Dniestrowi, opadając w niektórych miejscach ku niemu stromo (Góra Zamkowa, Korolówka). W stronie południowej część ta powiatu wznosi się najwyżej: wzgórze Katarzyny 378 mt., przy wsi Rybnie 384 mt., w pobliżu przysiółka Puste Pole 390 mt. Miejscowość na północ od ujścia Czarnego Potoku do Łukawicy, po jej prawej stronie, dochodzi 417 mt. wysokości n.p.m. i jest najwyższym punktem powiatu. Naddniestrzańską zaś pochylność Beskidu L. przedstawia się w następujących cyfrach: przy klasztorze św. Stanisław 280 mt., koło Halicza 222 mt., na Korolówce 296 mt. Jedno z lesistych pasm górskich Be-

skidu L., ciągnące się od Bystrzycy Soł. do Łukwi, nosi dziś jeszcze nazwę Czarnego Lasu, który niegdyś zajmował ogromną przestrzeń kraju, dochodził aż do Oporu, prawego dopływu Stryja, i był w w. XVIII siedzibą najgłośniejszych opryszków. Roli ornej znajduje się w powiecie 74,073 mr., łąk 28,590 mr., ogrodów 3171 mr., pastwisk 11,736 mr., lasów 21,441 mr., moczarów i stawów 300 mr., innych gruntów (parcele budowlane, nieużytki) 8870 mr. Z całego obszaru zaledwie $\frac{1}{2}$, posiada grunta przepuszczalne, bardziej urodzajne; $\frac{2}{3}$, zaś są płycej lub głębiej przepuszczalne, z podglebiem zbitym, iłowatym, przeto mokrem. W latach dżdżystych plon nie daje nawet trzech ziaren. Ogólna produkcja rolna wynosi 256000 cet. metr., z czego najwięcej przypada na żyto (78,000 ct. mtr.), owies (65,000 ct. mtr.), pszenicę (36,000 ct. mtr.), kukurydzę (30,000 ct. mtr.) i jęczmień (28,000 ct. mtr.). W okolicy Maryampola i wsi Meduchy bardzo dobrze się udaje uprawa tytoniu. Najurodzajniejszymi częściami powiatu są doliny Dniestru i prawobrzeżnych jego dopływów. Gospodarstw wzorowych nie ma; nie zbywa jednak na gospodarstwach porządnie prowadzonych. Lasy zajmują 14,47% przestrzeni powiatu. Gęste lasy, pokrywające niegdyś równinę stanisławowską, dziś zupełnie znikły. Najwięcej ich znajduje się na zachód od Bystrzycy Sołotw. Bezleśną jest środkowa, wschodnia i południowa część powiatu, t. j. pograniczne powiatów tłumackiego i bohorodczańskiego, jako też okolice po lewym, północnym brzegu Dniestru. Są tam lasy przeważnie szpilkowe (jodły i świerki), obok nich występuje grab i buk, a po lewym brzegu dolnej Łomnicy (w Błudnikach) i koło wsi Uzina przechowały się jeszcze gaje dębowe. Chów bydła przedstawiał w d. 31 grudnia 1880 roku następujące cyfry: bydła rogatego 29,859 sztuk, koni 6819, owiec 2207, trzody chlewnej 8314, ulów 1652. Chów bydła rogatego jest najznaczniejszym w okolicy Bednarowa, Brynia, Halicza i Maryampola, z powodu tłustych pastwisk. Równina stanisławowska, mająca grunt gliniasty, iłowaty, miejscami torfowy i moczarzysty, bardziej się nadaje na łąki i pastwiska, niż do uprawy. Stan bydła nazwać można zadawalniającym (na klm. 38 sztuk). Staraniem stanisk. oddziału towarzystwa gospodarskiego utworzonego w powiecie dwie stacje subwencyonowanych buhajów rasy berneńskiej we wsiach: Jezioru i Tyśmieniczach. Celem poprawy trzody chlewnej upowszechnia towarzystwo gospodarskie reproduktorów rasy Jorkshire. Od lat kilku staraniem tegoż towarzystwa odbywa się corocznie w Stanisławowie wystawa bydła włościańskiego.

Do najważniejszych gałęzi przemysłu w S. i powiecie stanisławowskim należą w chwili obecnej: młynarstwo i gorzelnictwo. Młyn parowy istnieje w Stanisławowie od r. 1864; młynów wodnych amerykańskich w powiecie 3 (1 w Zagwoździu, 1 w Kniehininie, 1 w Wołczyńcu); młynów wodnych dawnego systemu 20. Gorzelni w powiecie 14, ale czynnych tylko 7. Należą one do kategorii większych; poniżej 25 hektolitrowej objętości zacierowej nie ma żadnej. Gorzelnie czynne są w następujących miejscowościach: Krechowice, Kniehinin (wyrabia także drożdże prasowane), Uhorniki, Drohomireczany, Kłuzów, Sielec, Wołczyniec. Produkcja ich w hektolitro-stopniach wynosiła w 1886 r. 852699. Browarów w powiecie 2 (w Stanisławowie i Pasiecznie), produkujących razem 12208 wiader piwa. Tartaków parowych 3 (Kniehinin, Pobereże, Zagwoździ), tartaków amerykańskich 4, garbarnie 4 (2 w Stan., 1 w Kniehininie, 1 w Zagwoździu), 1 zakład garzowy (w Stan.), 1 zakład wyrobu rumu i likierów (w Kniehininie), 1 dystrylarnia nafty (w Mykietynicach), 1 fabryka koronek i haftów (w Stan.), 2 drukarnie (obie w Stan.), 1 fabryka ręczna papieru (w Stan.), cegielni ręcznych 11 (1 w Stan., 10 w powiecie), 3 dystrylarnie wódki (w powiecie), piekarni 6, cukiernie 3, słodownia 1 w (Kniehininie), miodosytnie 2 (w powiecie), 1 fabryka nawozów sztucznych (w Kniehininie), 1 zakład wyrobu mazi i czernidla w (Kniehininie). W Stanisławowie znajduje się główny warsztat kolei żelaznej lwowsko-czerniowiecko-jaskiej, zatrudniający 278 różnej kategorii rzemieślników, nie licząc personelu kancelaryjnego. W mieście Haliczu budują rocznie około 250, a w Maryampolu 300 galarów. Przemysł domowy stanowi: wyrób naczyń glinianych w Haliczu i w Hanusowcach. Nie biorąc w rachubę rękodzielni i pomniejszych zakładów, można liczyć w powiecie około 30 fabryk, zatrudniających 500 robotników (bez warsztatów kolejowych), których produkcja wynosiła w 1886 r. 2,310,170 złr. Rękodzielnictwu oddawało się w powiecie w 1885 r. 735 osób; fiaków i furmanów było w tymże roku 60; właścicieli hoteli, gospód, restauracji, kawiarni i szynków 273. Na mocy nowej ustawy przemysłowej z r. 1882, rękodzielnicy w S. zorganizowali się w stowarzyszenia następujących kategorii: a) stowarzyszenie przemysłowe szewców i rzemieślników pokrewnych, b) mularzy, c) kowali, d) stolarzy i e) krawców. Interesami przemysłu i handlu w mieście S. i powiecie opiekuje się izba handlowo-przemysłowa lwowska. Do podniesienia poziomu umysłowego i fachowego wykształcenia klasy rzemieślniczej przyczyniają

się: szkoła przemysłowa dla terminatorów (niedzielnia i fachowa) i szkoła z warsztatami dla stolarzy, tokarzy i snycerzy. *Handel.* Od początków swego istnienia S. był ważnym punktem handlowym dla Pokucia. Założyciel miasta ustanowił trzy jarmarki, trwające po cztery tygodnie: na św. Stanisław, św. Jędrzej i Narodzenie Najśw. Panny Maryi, na których kupey wolni byli od wszelkich opłat do skarbu królewskiego. Procesy i spory podczas jarmarków rozstrzygały urzędy ławnicze obu narodów, w obecności delegata zamkowego. Dzięki tym warunkom, ludność handlowa, ormiańska i wołoska, zaczęła tu tłumnie osiadać; zwłaszcza po zdobyciu Kamieńca przez Turków. W skutek tego stał się S. ogniskiem rozległego handlu, sięgającego od Wołoszczyzny i Besarabii do Gdańska i Wrocławia. Ormianie wywozili ztąd za granicę, na zachód: zboże, bydło rogate, konie, rybę, a przywozili: wyroby ze złota i srebra, perły i krzyżki. Konie, zakupione w Besarabii, wyprowadzali do Bawarii. „Geografia Galicji z r. 1786“ podaje w S. „bogate sklepy kupców i stajnie Ormian, napelnione końmi na handel, i wiele porządných fabryk“. Sprowadzaniem bydła stepowego zajmowali się Ormianie do początków naszego wieku. Słynęły do niedawna jarmarki pod wsią Mykietynicami, odbywane d. 1 maja, na które spędzano po kilka tysięcy wołów z Pokucia i Bukowiny, ztąd transportowano je do Wiednia. Po rozszerzeniu przez Józefa II, w r. 1789, praw obywatelskich żydów galicyjskich, Ormianie, unikając niebezpiecznego współzawodnictwa, zaczęli zamieniać zatrudnienia handlowe na rolnicze. Obecnie handel w mieście Stanisławowie i powiecie stanisławowskim jest, z bardzo nieznacznym wyjątkiem, w rękach ludności żydowskiej (w S. 14 sklepów chrześcijańskich). Jestto przede wszystkim handel drobny. Jedynie handel zbożem, bydłem i drzewem ma donioślejsze znaczenie. Suma rocznego obrotu handlowego w powiecie, podług obliczeń urzędu podatkowego (z r. 1886), wynosi 8,521,480 złr. Liczba osób trudniących się handlem w roku 1885: handlarzy końmi i bydłem 17, zbożem i wogóle produktami rolnymi 53, drzewem 34, żelazem 11, szkłem i porcelaną 15, towarami galanteryjnymi 39, skórą 24, towarami łocciowymi 44, towarami kolonialnymi 34, mięsem i wiktuałami 75, napojami wszelkiego rodzaju 19, handlarzy olejami, tłuszczami, świecami i naftą 52, kramarzy 235, tandeciarzy 17, handlujących pieniędzmi 48, trudniących się spedycyjnami i komisowami interesami 10, agentów, faktorów i taksatorów 13. Żydzi w Haliczu i Jezupolu trudnią się handlem i dostawą ryby. Handel zatrudnia w

powiecie wogóle 740 osób. Jarmarków bywa w Stanisławowie rocznie 8, w Haliczu 4, w Jezupolu 1 (na bydło). Targi odbywają się w Stanisławowie co czwartek. *Komunikacje.* Przez pow. stanisławowski przechodzą dwie linie kolei żelaznych: lwowsko-czerniowiecko-jaska i państwowa, zwana zwykle transwersalną. Pierwsza w obrębie powiatu liczy 28 klm. długości i trzy stacje: Halicz, Jezupol i Stanisławów; długość kolei państwowej wynosi 30 klm., a stacji cztery: Bednarów, Majdan-Pawelec (Cieżów), Stanisławów i Chryplin. Obie linie łączą się w Stanisławowie, gdzie skutkiem tego tworzy się mały węzeł kolejowy. W powiecie są dwa gościniec państwowe (cesarskie): karpacki, ciągnący się od Frydoku, Cieszyna i Białej do Czerniowca na Bukowinie, a przerywny powiat stanisław. na przestrzeni 29 klm.; w mieście S. łączy się z nim gościniec państwowy brzeżański, należący do powiatu długości 8 klm. Długość dróg krajowych wynosi 70 klm., powiatowych 11 klm., gminnych 377 klm. Stan dróg w powiecie wogóle dobry z powodu obfitości szutru. Wzdłuż kolei żelaznych i gościńców cesarskich ciągną się linie telegraficzne. Powiat stanisławowski płacił podatku rządowego (razem z m. Stanisławowem) w r. 1888: 175,407 zlr., a samo miasto Stanisławów w tymże roku 81,673 zlr. Oprócz tego ludność powiatu płaci dodatki do podatków rządowych w następujących procentach: na potrzeby kraju 30%, dodatek indemnizacyjny 30%, powiatowy 6%, szkolny 3%, na izbę handlową 3½%, gminny stosownie do potrzeb od 8 do 50%. Ludność powiatu wynosiła w 1880 r.: 86,700 mk. (42,936 męż., 43,764 kob.), zamieszkujących 12,449 domów, a tworzących razem 17,605 partyi. Po dodaniu wsi Meduchy i Bratkowic wraz z obszarami dworskimi, wcielonych do powiatu po ostatnim spisie ludności, liczy obecnie powiat stanisławowski 89,116 mk. Na jeden klm. kw. przypada 110 mk. Pod względem ilości mieszkańców zajmuje powiat stanisławowski, nie licząc miast Lwowa i Krakowa, 22 miejsce między 74 powiatami Galicji, a 13 ze względu na gęstość zaludnienia. Najludniejsze miejscowości: Stanisławów (18626 mk.), Halicz (3464), Jezupol (3104), ws Kniehinin (3009), Maryampol (2322). Pod względem wyznania: rzym.-kat. 13,277, gr.-kat. 57,358, orm.-kat. 112, ewang. 371 (363 augsb.-ewang., 8 helw.), mojżesz. 14,455, innych wyznań 1124 (w tej liczbie znajduje się 124 karaitów czyli karaimów, mających swą bóżnicę w Haliczu). Pod względem języka używanego w mowie potocznej: języka polskiego 20,057, ruskiego 56,519, niemieckiego 9,725, czeskiego 82 i t. d. Oprócz miast,

miasteczek i dworów, ludność polska mieszka w większej ilości w następujących gminach wiejskich: Kniehinin ws (1840 głów), Wolezków (821), Kniehinin kolonia (469), Meducha (519), Kończaki Stare (410), Delejew (405), Chorostków (151), Św. Stanisław (129), Pasieczna (128 głów) i t. d. Stosownie do podziału ludności ruskiej w tej części kraju, przyjętego przez Oskara Kolberga, na Huculów, Rusinów halickich i Rusinów pokuckich, ludność wiejską powiatu stanisławowskiego zaliczyć należy do Rusinów halickich czyli Haliczanów. Do niej zatem można zastosować pierwszą część przysłowia, które przytacza w swych materiałach do geografii dawnej Polski Jan Wincenty Smoniewski: „Haliczanie rzetelni, ale pyszni; Kołomyjanie zgodni, ale samochwały; Trębowianie pyszni, ale rzetelni“. Umiejących czytać i pisać 12026 (7273 męż., 4753 kob.), umiejących tylko czytać 2118 (1300 męż., 818 kob.), nie umiejących ani czytać ani pisać 72,556 (34,363 męż., 38,193 kob.). Ślepych 78, głuchoniemych 64, obłąkanych 7, upośledzonych na umyśle 27. Pod względem zatrudnienia stosunek przedstawia się w następujących cyfrach: z rolnictwa i leśnictwa żyło 55,106 osób, z rzemiosł i przemysłu 8842, z handlu 5450, z handlu pieniężnego i instytucji kredytowych 245, osób duchownych 85, stanu nauczycielskiego 270 (227 nauczycieli, 43 nauczycielek), trudniących się sztuką lekarską 43, urzędników 164, adwokatów 12, rzeźbiarzy i malarzy 6, architektów, inżynierów cywilnych i geometrów 16. Powiat stanisław. wraz z tłumackim tworzy jeden okrąg szkolny. Szkół ludowych publicznych było w powiecie w 1888 r. 60, a mianowicie: 8-klasowa szkoła żeńska 1 (w Stan.), 5-klasowych męzkich 2 (obie w Stan.), 4-klas. żeńskich 1, 4-klas. męzkich 1, 3-klasowych mieszanych 2, 2-klas. mieszanych 1, 1-klas. 52. Szkół prywatnych było 3: izraelicko polska 4-klasowa, pensjonat 8-klasowy żeński (w Stan.) i zakład naukowy żeński przy klasztorze w Maryampolu. Z językiem wykładowym polskim było szkół 13, z ruskim 49, polsko-ruskim 1. Personel nauczycielski w szkołach ludowych wynosił 91 osób (61 nauczycieli, 30 nauczycielek). Ilość dziatwy, uczęszczającej do szkół publicz., wynosiła w 1888 roku: 6367 (3507 chłopców, 2860 dziewcz.); do szkół prywatnych uczęszczało 498 (412 chł., 86 dziewcz.). Ilość dzieci, obowiązanych do nauki codziennej, wynosiła w tymże roku 10,050 (chłopców 5213, dziewcz. 4837). Sądów powiatowych 2: miejsko-delegowany w Stanisławowie i powiat. w Haliczu. Urzędów pocztowych 4: w Bednarowie, Haliczu, Jezupolu i Maryampolu. Urzędów telegraf. 3: w Bednarowie, Hali-

czu i Jezupolu. Gmin wyzn. izraelskich poza Stanisławowem 3: w Haliczu, Jezupolu i Maryampolu. Gmina karaicka w Haliczu. Klasztorów 3: franciszkanów czyli minorytów w osadzie Św. Stanisław pod Haliczem, dominikanów w Jezupolu i sióstr miłosierdzia Św. Wincentego à Paulo w Maryampolu. Zakład dla sierót i chorych w Maryampolu przy klasztorze sióstr miłosierdzia; zakład ubogich w Maryampolu, pełniących służbę przy kościele paraf. rzym.-kat.; fundusz ubogich w Haliczu (na 8 osób); kasa zaliczkowa w Haliczu („Vorschuss- und Spar-Verein“), kasa zaliczkowa w Maryampolu; gminnych kas pożyczkowych 31. Obwód czyli cyrkuł stanisławowski, istniejący od pierwszego rozbioru kraju do 23 stycznia 1867 roku, obejmował ostatnimi czasy następujące powiaty polityczne: stanisławowski, bohorodczański, nadworniański, tłumacki i buczacki.

Aloizy Szarlowski.

Stanisławów 1.) al. *Stanislawowo*, leśnicz. i folw. należące do Izbicy, pow. krobowski (Rawicz), na zach.-płn. od Rawicza, par. Łaszczyn, poczta i st. dr. żel. w Rawiczu; leśniczówka ma 12 mk. a folw. 13 mk. 2.) **S.** al. *Stanislawowo*, część gm. Kromolice, pow. krotoszyński (Koźmin), 8 dym., 45 mk. 3.) **S.**, os., pow. ostrzeszowski (Kępno), okr. dwor. Lubczyzna, ma 3 dm., 29 mk. 4.) **S.**, wś i dwór, pow. wrzesiński, o 6½ klm. na zach.-płd. od Mielżyna, przy gościńcu z Witkowa do Wrześni; par. Szemborowo, poczta w Otoczynie, st. dr. żel. w Odrowążu. Około r. 1463 należał **S.** do Stanisława Ostrogora, woj. kaliskiego; między r. 1580—1618 były tu 4 łany osiadłe i 2 zagr.; dziedzicem był Paweł Działyński; przy schyłku zeszłego wieku spotykamy tam Marcina Przybyszewskiego, później Liskowskich. Wś ma 9 dm., 67 mk. (64 kat., 3 prot.) i 105 ha (102 roli). Dwór **S.** I ma 6 dm., 92 mk. kat. i 244 ha (216 roli); właścicielem jest Seweryn Chrzanowski. Dwór **S.** II ma 5 dm., 70 mk. (69 kat., 1 prot.) i 250 ha (246 roli); chów bydła; właścicielem jest August Chrzanowski. 5.) **S.** al. *Wiktorowo*, niem. *Viktorsau*, posiadłość, pow. wyrzyski, o 3 klm. na zach. od Łobżenicy (par. i poczta) i tyleż od jez. Sławianowskiego, st. dr. żel. w Krajence (Krojanke) o 15 klm. i Złotowie (Flatow); ma 8 dm., 85 mk. (59 kat., 26 prot.) i 587 ha (433 roli, 46 łąk); chów bydła holenderskiego, mleczarnia, torfowisko. 6.) **S.**, nazwa pierwotna Miasteczka, przedmieścia Poznania (ob. t. VIII, 903). *E. Cal.*

Stanisławowice, pow. koziński, ob. *Stanisławice*.

Stanisławowice, część gm. Kościelniki, pow. krakowski, na granicy król. polskiego, na płd. od Kościelnik a na płn. od gościńca

z Krakowa do Nowego Brzeska. Graniczą na płd. z Wyciążem a na zach. z Ruszcą. Składają się z 85 dm. i liczą 457 mk.; 437 rz.-kat. i 20 izrael. *Mac.*

Stanisławowięta, ob. *Moczydły* 2.).

Stanisławówka, wś, pow. hrubieszowski, gm. Miączyn.

Stanisławówka 1.) wś i karczma, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 10 w. od Trok, ma 4 dm., 53 mk. kat.; smolarnia. 2.) **S.**, zaśc. szlach., pow. trocki, w 2 okr. pol., 35 w. od Trok, 11 mk. kat. 3.) **S.**, wś nad rzeką Łubień, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Dernowicze, ma 14 osad; grunta lekkie. *J. Krz.—A. Jel.*

Stanisławówka 1.) *Stanisławka* al. *Stanisławczyk*, wś, pow. jampolski, okr. pol., gm. i par. kat. Tomaszpol, par. praw. Jurkówka, sąd Komargród, ma 406 mk., 375 dzies. ziemi włośc., 385 dwor. Należy do Sulatyczych. 2.) **S.**, zwana też *Bahowicką Słobódką*, wś rządowa nad Bahowicą, pow. kamieniecki, ob. *Bahowica*. 3.) **S.**, wś rząd. nad bezim. dopł. Uszycey, pow. latyczowski, gm. i par. kat. Zinków (o 3 w.), par. praw. Pirogówka, ma 132 osad, 590 mk., 1362 dzies. ziemi włośc., cegielnię. Należała do klucza zinkowskiego ks. Czartoryskich, następnie ks. Maryi Wirtemberskiej, od której nabyta przez skarb. 4.) **S.**, opustoszałe sioło we włości ostropolskiej, t. j. w południowej części dzisiejszego pow. nowogrodzkiego (ob. t. VII, 694). 5.) **S.**, wś, pow. uszycki, gm. Dunajowce, należy do klucza dunajowieckiego Skibniewskich. *Dr. M.*

Stanisławówka 1.) karczma koło Wareża, pow. sokalski. 2.) **S.**, ob. *Stanisławka*.

Stanisławowo 1.) wś przyw. nad rz. Dryświatycą, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 99 w. od Dżisny, 4 dm., 35 mk. starowierców. 2.) **S.**, folw. przyw. nad rz. Dżisienką, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 72 w. od Dżisny, 1 dm., 15 mk. kat. 3.) **S.**, folw., pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Mikołajewo, okr. wiejski Turczany, w 1865 r. własność Jakowickich. 4.) **S.**, folw., pow. lidzki, w 4 okr. pol., o 42 w. od Lidy a 7 w. od Wasiliszek, ma 24 mk. kat.; własność Bieżyńskich. 5.) **S.**, zaśc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Serwecz, okr. wiejski i dobra skarb. Kościeniewiczze, o 7 w. od gminy, 1 dusza rewiz. włośc. i 3 szlachty. 6.) **S.**, folw. przyw. nad rz. Serwecz, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Sitce, o 68 w. od Wilejki, 1 dm., 2 mk. kat. 7.) **S.**, folw. szlach., pow. wileński, w 5 okr. pol., o 32 w. od Wilna, 1 dm., 16 mk. kat. 8.) **S.**, dobra, pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Osowce, o 54 w. od Kobrynia. 9.) **S.**, dobra, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Czerny, o 25 w. od Słonima. 10.) **S.**, własn. ziemską,

pow. miński, od 1868 r. Wojniłowiczów, ma około 1 włóki. 11.) **S.**, pow. nowogródzki, ob. *Wiedźma*. 12.) **S.**, folw., pow. horecki, gorzelnia, zatrudniająca 9 ludzi, produkująca 137,306¹/₂ stopni spirytusu i dająca 142 rs. dochodu; własność ks. Lubomirskich. 13.) **S.**, dobra, pow. lepelski, w 2 okr. pok. do spraw włośc., gm. Stanisławowo, w 1863 r. 110 dusz rewiz. Gmina **S.** miała w t. r. 833 dusz rewiz. 14.) **S.**, ob. *Stanisławów*. *J. Krz.—A. Jel.*

Stanisławowo 1.) niem. *Stanislawo*, wś, pow. grudziądzki, st. p. i par. kat. Grudziądz; 186 ha (145 roli). W 1885 r. 9 dm., 9 dym., 63 mk., 6 kat., 57 ew. Założona 1765 r. na obszarze folw. lijewskiego. Uwłaszczenie nastąpiło r. 1833 (ob. Froehlich: *Gesch. d. Graudenzer Kr.*, str. 322). 2.) **S.-Poczałkowo**, wybud. leśne i kol., pow. toruński, st. p. Podgórz, par. kat. Grabia, 763 ha (10 roli, 734 lasu). W 1885 r. 9 dm., 9 dym., 43 mk. kat. 3.) **S.-Służewo**, wyb. leśne i kol., pow. toruński, st. p. i kol. Otfoczyn, 4 klm. odl., par. kat. Grabia, 771 ha (38 roli or., 726 lasu). W 1885 r. 18 dm., 28 dym., 129 mk., 63 kat., 59 ew., 7 żyd. Dziedzic Leon hr. Wodziński na Służewie. *Ks. Fr.*

Stanisławowszczyzna, folw., pow. śluciki, w 2 okr. pol. i par. kat. Kleck, w pobliżu dóbr Nacza; grunta szczerkowe, urodzajne, lasu mało. *A. Jel.*

Stanisławy, ob. *Stanisławie*.

Stanisławice, niem. *Stanislawitz*, ob. *Stanisławice*.

Stanisławka 1.) al. *Stanisławówka*, kol. niem., przys. Batiatycz, pow. żółkiewski, 20 klm. na pñ.-wschód od Żółkwi a 4 klm. od Batiatycz. 2.) **S.**, rus. *Stanisliwka*, wś, pow. żółkiewski, 21 klm. na pñ.-wschód od Żółkwi, 6 klm. na pñ.-zach. od Mostów Wielkich (sąd pow. i urz. poczt.). Na zach. i pñ. leżą Dworce, na pñ.-wschód Wolica, na wsch. Mosty Wielkie, na pñ. Bojaniec i Derewnia. Środkiem obszaru płynie Świnia, prawy dopływ Raty; tworzy ona granicę między Derewnią a **S.**, potem zaś płynie przez środek wsi na pñ. do Wolicy. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru. Włas. większa (Adolfa Udryckiego) ma roli or. 15, łąk i ogr. 54, past. 5, lasu 618 mr.; wł. mn. roli or. 137, łąk i ogr. 103, past. 2 mr. W r. 1880 było 60 dm., 370 mk. w gminie; 10 dm., 56 mk. na obsz. dwor. (398 rz.-kat., 12 gr.-kat., 15 izr., 8 innych wyznań; 403 Polaków, 7 Rusinów, 23 Niem.). Par. rz.-kat. w Mostach Wielkich, gr.-kat. w Dworcach. We wsi jest tartak parowy o sile 16 koni, o 1 gatrze, 18 piłach zwycięzajnych i 2 cyrkularnych; przerabia rocznie 1400 mt. sześć. drzewa sosnowego a produkuje 900 mt. sześć. desek i łąt. Za czasów polskich należała wś do dóbr koronnych, sta-

rostwa Mosty Wielkie, w woj. i pow. bełzkim. W lustracyi z r. 1766 (rkp. Ossol., Nr. 2835, str. 48) czytamy: „Ta wś między lasami na kopaninach czyli polach z lasów wyrobionych osadzona. Cwierci formalnych nie ma, tylko grunta w kawałkach. Poddanych 25. Pańszczyzny żadnej nie robią i danin nie dają, tylko czynsze rocznie płacą i motki przędą. Prowent z tej wsi w r. 1762: Czynszu z pól 219 zł. 16 gr.; za przedzenie motków 42 a gr. 6 = 8 zł. 12 gr.; arendę z Rudy ad mentem kontraktu 2200 zł.; za żelazo od Rudników, szynk i maziarnią 1000 zł.; żelaza kontraktowego snopów 15 a 16 zł. = 240 zł., razem 3727 zł. 28 gr. W r. 1763 wynosił prowent 288 zł. 12 gr. a w 1764 r. 283 zł. 21 gr.“

Staniszcze 1.) *Wielkie*, niem. *Stanisch-Gross*, dobra i wś, pow. wielko-strzelecki, par. kat. W. Staniszc. Na obszarze dóbr 177 dm., 1579 mk. (135 ew.) i 5800 ha. Wś ma 96 dm., 671 mk. (1 ew.) i 550 ha. Posiada kościół par. kat., pierwotnie kaplicę, zależną od Krasiejowa (par. Szczedrzyk), fundacyi hr. Norberta Collonna. Szkoła kat. W 1881 r. spłonął kościół. Par. **S.**, dek. opolskiego, 1869 r. miała 3747 kat., 160 ew., 32 izr. 2.) **S. Małe**, niem. *Stanisch Klein*, dobra i wś, pow. wielko-strzelecki, par. kat. Staniszc W. Dobra mają 20 dm., 157 mk. kat., 1306 ha; wś 108 dm., 764 mk. (1 ew.), 498 ha.

Stanisze, wś włośc. nad rz. Żyżmą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 40 w. od Lidy a 31 w. od Ejszyszek, 8 dm., 50 mk. kat. *A. T.*

Staniszewice, wś i fol., pow. grójecki, gm. Czersk, par. Sobików, odl. 15 w. od Grójca, ma 219 mk. W 1827 r. 22 dm., 165 mk. W 1884 r. fol. **S.** Większe rozl. mr. 989: gr. or. i ogr. mr. 669, łąk mr. 77, past. mr. 1, lasu mr. 202, nieuż. mr. 40; bud. mur. 8, drewn. 22; płodozm. 6 i 12-pol., las nieurządzony. Wś **S.** os. 13, mr. 39. W 1313 r. Trojden, ks. czerski, nadaje **S.** Krystynowi (Kod. Maz., 38). W 1363 r. powstaje Staniszevska Wola.

Staniszewo, *Samnessewo* r. 1391, *Samniszewo* r. 1578—1620, wś, pow. średzki, o 9 klm. ku pñ. od Środy, graniczy z Węgierskiem, Markowicami, Bieganowem, Babinem i Pławcami; par. Krerowo, poczta w Pierzchnie, st. dr. żel. w Środzie; 7 dm., 83 mk. (77 kat., 6 prot.) i 241 ha (228 roli, 3 łąk, 1 lasu). **S.** znane już w r. 1371 (Kod. Wielkop., n. 1648), było własnością archidyaconii poznańskiej. Zachodzące w aktach grodz. poznań. (n. 935) *Samnessewo*, objaśnił wydawca mylnie Szamarszewem. W r. 1578 dzierżawił **S.** Adam Górski; były tu wówczas 4 ślady, 1 sołecki, 2 zagr. i 1 kom.; w r. 1618 trzymał tę wś Gliniński, kanonik pozn., i płacił z 5 śladów osiadł. 5 złp. podatku. Rząd pruski, zabrawszy dobra duchowne, wcielił **S.** do domeny Swarzędz.

Staniszewo 1.) niem. *Stanischau*, leśn. król. w nadleśn. mirachowskim, pow. kartuski, st. poczt. Miechucin. 2.) **S.** al. *Stajszewo*, niem. *Stanischewo*, 1406 r. *Stabesschow*, wś włośc. na Kaszubach, nad Łebą, pow. kartuski, st. p. Mirachowo, par. kat. Sianowo. Wolne sołectwo, 38 gburstw, 42 zagród, 895 ha (549 roli or., 76 łąk, 3 lasu). W 1869 r. 809 mk.; 1885 r. 91 dm., 151 dym., 725 mk.; 721 kat., 1 ew., 3 żyd.; 2-klas. szkoła kat. (1887 r. 130 dz.). Odkryto tu groby z urnami (ob. *Zeitschr. d. Westpr. Gesch. Ver.*, VI, 5). Od r. 1381 należało S. do wójt. mirachowskiego. Osadnicy tutejsi dostają 30 włók, które im zakon dla lichej roli policza jako 13 radeł (dritzig huben di si sullen zeu driczin haken besetzen). Wynika ztąd, że pierwsi osadnicy byli Pomorzanie. R. 1315 dostaje S. prawo magd.; od radła mają płacić 1 grz. i 6 skojców, nadto po 2 kury. Od wypraw wojennych ma się wś każdy raz za 2 grz. wykupić. Soltys zaś, starostą zwany, miał zamiast służby wojennej listy i rozkazy krzyżackie konno rozwozić. Dopiero r. 1452 zobowiązano go do służby konnej. Karczmy nie było. Dopiero 1780 r. dał rząd pruski koncesyą na karczmę. Roku 1452 zostało prawo magdeb. zamienione na ohełmińskie, ale wś jest zobowiązana do łoki na każde zawołanie. Za czasów Rzpltej należało S. do ststwa mirachowskiego. R. 1710 dawała wś mesznego 12 korcy żyta i tyleż owsa (ob. *Wizyt. Szaniawskiego*, str. 26). R. 1780 liczyło S. 160 kat. i 1 akat. (ob. *Wizyt. Rybińskiego*, str. 170). W gdańskich tablicach woskowych czytamy, że r. 1406 sołectwo zostało sprzedane za 13 grzyw. (ob. *Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver.*, XI, str. 28).

Staniszewska Karczma, w Wyszanowie, pow. ostrzeszowski, płaciła 52 złp. 19 gr. 9 den. kwarty w r. 1771.

Staniszewskie, wś, pow. kolbuszowski, w piaszczystej, borem sosnowym pokrytej równinie, wznies. 230 mt. n.p.m., 3 klm. na wschód od Raniżowa, przy gościńcu do Sokółowa; składa się z 136 obok siebie stojących domów, 732 mk.; 729 rz.-kat. i 3 izrael. Obszar więk. pos. (hr. Reya) obejmuje 182 mr. lasu; pos. mn. 907 mr. piaszczystej i jałowej roli, 173 łąk i 152 mr. pastw. Najbliższymi wsiami na wschód są: Zielonka i Mazury; od pñ. i pñd. otaczają S. rozległe bory. Wś tę założono już po r. 1662. *Mac.*

Staniszki, folw. dóbr Łosewicze, w pow. sejneńskim.

Staniszki 1.) wś włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Łyntupy (o 8 w.), 10 dusz rewiz. W spisie z 1866 r. wykazane są trzy zaśc. (skarbowy i 2 szlacheckie), razem 4 dm. i 51 mk. katol. 2.) **S.**,

dwór i folw., pow. szawelski, gm. Łukniki, o 55 w. od Szawel.

Staniszówka, kol., pow. kozienicki, gm. Trzebień, par. Magnuszew, odl. od Kozienic 26 w., ma 3 dm., 13 mk., 47 mr.

Staniszówka 1.) wś u źródeł rzki Lubszy, pow. radomyski, w 4 okr. pol., gm. Iwańków, par. praw. Obuchowicze (o 2 w.), odl. 96 w. od Radomyśla, ma 306 mk. Podług Pochilewicza jest tu w 1887 r. 381 mk., uwłaszczonych na 586 dzies. ziemi, z której płacą 224 rs. wykupu rocznie. Należała do klucza Iwańków, Koniecpolskich, następnie, w końcu zeszłego wieku, wraz z Obuchowiczami, Termachówką i Mojsiejkami, stanowiła własność Filipa Olizara, podczaszego litewskiego, poczem należała do Branickich, od 1847 roku skarbowa. 2.) **S.** al. *Stawiszówka*, wś u źródeł rzki Bojarki, pow. taraszczański, w 1 okr. pol., gm. Koszowata (o 6 w. na zachód), odl. o 12 w. od Taraszczy, przy starej drodze z Białejcerkwi do Łysianki, ma 726 mk. (w 1863 r. 684 mk. prawosł. i 22 kat.). Cerkiew drewniana p. w. św. Jana Bogosława, wzniesiona w 1789 r. Do parafii należy wś Dubówka. O 2 w. na zachód od S., nad jarem zwanym Kozaczym al. Kołtunowym, znajdują się ślady dawnego zamku. Na polach jest stara mogiła, zwana Storożewą al. Chrenową. U ludu wś nosi nazwę Połkownicza al. Wasiutyńska Słoboda, podług miejscowego bowiem podania założoną została przez pułkownika Wasiutyńskiego, któremu odebrana została przez najazd w połowie zeszłego wieku. Obecnie należy do dóbr Koszowata, Młodeckich. 3.) **S.**, wś rządowa nad Teterowem, pow. żytomierski, wprost Sielca, przy trakcie między Berdyczowem a Żytomierzem, par. katol. Żytomierz. Dobra pojezuickie. *J. Krz.*

Staniulance, w spisie z 1865 r. *Stanulance*, wś włośc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Siedlisko (Siedliszcze), okr. wiejski Paszela, o 13 w. od Dziewieniszek a 52 w. od Oszmiany, ma 8 dm., 86 mk. katol. (w 1865 r. 32 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Kołodziejyszki.

Staniule, jezioro, w pow. dzisieńskim, gm. Głębokie, w pobliżu jez. Orzechowo.

Staniule 1.) wś włośc. nad jez. t. n., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Głębokie, okr. wiejski Berezweż, o 4 w. od gminy a 59 w. od Dżisny, przy b. dr. poczt. z Wilejki do Dżisny, ma 11 dm., 69 mk. prawosł. (w 1865 r. 55 dusz rewiz.). 2.) **S.**, wś, pow. szawelski, gm. Gruździe, o 33 w. od Szawel.

Staniulewo 1.) zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 39 w. od Dżisny, 2 dm., 11 mk. kat. 2.) **S.**, folw., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Miory, okr. wiejski Staniulewo, o 36 w. od Dżisny, ma 1 dm., 24 mk. ka-

tol.; własność Wiesława Mirskiego. W skład okręgu wiejskiego wchodzi wsi: Błażki, Denisowo, Dworzyszcze, Marcinowce, Rusaczki, oraz zaśc. Cnotka, Giżuny, Łapigrosz (w spisie z 1865 r. mylnie Łaplujut), Natalino i Tekluczyno, w ogółe 178 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych. 3.) **S.**, wś, pow. lepelski, w 3 okr. pol. a 1 okr. pok. do spraw włośc., gm. Orzechowno, ma 32 dusz. Należy do dóbr Orzechowno, Hrebnickich. *J. Krz.*

Staniuliszki 1.) zaśc. nad potokiem Gilejpa, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Łyngmiany (o 7 w.), o 35 w. od Święcian, ma 1 dm., 9 mk. katol. (podług spisu z 1865 r. 7 dusz rewiz.). 2.) **S.**, dwór, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 79 w. od Nowoaleksandrowska.

Staniulice, wś włośc. nad rzeką Wasupką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Koniawa, o 4 w. od gminy, 53 w. od Lidy a 22 w. od Ejszyszek, ma 6 dm., 67 mk. katol. (w 1865 r. 26. dusz rewiz.).

Staniuny 1.) wś, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Zabłociszki, okr. wiejski Cejkinie, o 8 w. od gminy, ma 7 dm., 74 mk. katol., 8 starowierców (w 1865 r. 32 dusz rewiz.); należała do dóbr Gasparyszki, Bukowskich). 2.) **S.**, dobra nad rzeką Żagieną, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 2 w. od Poniewieża, w 1859 r. 15 mk., gorzelnia. 3.) **S.**, wś, pow. szawelski, gm. Poszwityń, o 47 w. od Szawel.

Stanisuszczyki, wś, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Iwieniec, ma 10 osad; miejscowość wzgórzysta, mało leśna, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Staniweś, ob. *Staniwież*.

Staniwież al. *Staniweś*, rzeka w pow. rzeczyckim, dopływ Niedźwiedziówki, zaczyna się i kończy na pograniczu pow. rzeczyckiego i owruckiego; długość biegu 4 w. *A. Jel.*

Stanka Stara, ob. *Hoły wierch*.

Stankaiten, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Proekuls; 154 ha, 29 dm., 154 mk.

Stankajcie, okolica, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 21 w. od Telsz.

Stanken, wś, pow. wystrucki, st. p. Gruenheide; 245 ha, 35 dm., 197 mk.

Stanki 1.) kol. i pust., pow. częstochowski, gm. Kuźniczka; kol. ma 6 dm., 27 mk., 129 mr. włośc.; pust. 72 mr. 2.) **S.** i *Stany*, pow. janowski, ob. *Potok* 16.).

Stańki 1.) wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krzywice, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Abramowiczów, Kościwiczów, o 5 w. od gminy a 49 w. od Wilejki, ma 9 dm., 72 mk. kat. (w 1865 r. 45 dusz rewiz.). 2.) **S.**, wś nad bezim. dopł. Usy, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Stańków, przy linii dr. żel. moskiewsko-brzeskiej, o 6 w. od st.

Fanipol, ma 6 osad; grunta szczerkowe, dość urodzajne. 3.) **S.**, wś nad rz. Wuswą, dopł. Moży, pow. stucki, w 3 okr. pol. kopylskim, ma 22 os.; grunta urodzajne, pszenne. 4.) **S.**, wś, pow. sieński, gm. Moszkany, ma 20 dm., 79 mk. 5.) **S.**, al. *Hapanowo*, dobra, pow. witebski, własn. Maryi Miasnikowej. *A. Jel.*

Stanki 1.) grupa domów w Pniowie, pow. nadworniański. 2.) **S.**, grupa domów w Kamionce Wołoskiej, w części zwanej Biskowem, pow. Rawa Ruska.

Stankieliszki, okolica szlach., pow. lidzki, w 4 okr. pol., o 30 w. od Lidy a 14 w. od Wasiliszek, ma 3 dm., 18 mk. kat. *A. T.*

Stankieniszki, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagola, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Maculewiczów, Bobrykowszczyzna, o 5 w. od gminy a 25 w. od Wilna, ma 5 dm., 64 mk. kat. (w 1865 r. 22 dusz rewiz.).

Stankiewicz 1.) okolica szlach., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Lebedka, o 28 w. od Lidy, ma 8 dm., 4 mk. prawosł. i 80 kat. (w 1865 r. 18 dusz rewiz.). Była tu kaplica kat. par. Wawiora. 2.) **S.**, wś, tamże, o 27 w. od Lidy a 22 w. od Wasiliszek, ma 2 dm., 6 mk. praw. i 10 kat. 3.) **S.**, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Aleksandrówka, o 49 w. od Bielska. 4.) **S.**, wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Wojsko, o 47 w. od Brześcia. 5.) **S.**, wś nad bezim. dopł. Serweczka, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. i gm. Horodyszcze (o 3 w. na pld.), ma 20 osad; grunta wyborne pszenne, miejscowość bezleśna. 6.) **S.**, wś nad rz. Niezatką, dopł. Izwy, pow. nowogródzki, ma 5 osad; grunta urodzajne.

Stankiewiczzyzna, uroczysko w dobrach Orniany, pow. wileński.

Stankischken, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Kinten; 305 ha, 47 dm., 207 mk.

Stankiszki 1.) zaśc. rząd., pow. lidzki, w 4 okr. pol., o 38½ w. od Wasiliszek, 1 dm., 10 mk. kat. 2.) **S.**, zaśc. włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 37 w. od Wilna, 1 dm., 17 mk. kat. 3.) **S.**, wś, pow. rossieński, gm. i par. Szweksznie, o 124 w. od Rossień. 4.) **S.**, dwór, pow. szawelski, gm. Błagowieszczeńsk, o 54 w. od Szawel.

Stanko, ob. *Stankowo*.

Stanków, wś, pow. chełmski, gm. Krzywiczki, par. Chełm; ma młyn wodny. W 1827 r. 3 dm., 20 mk.

Stańków 1.) wś z zarządem gminnym i dobra nad lewobocznym bezim. dopł. Usy, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, par. kat. Kojdanów (o 9 w.), odl. o 8 w. od przystanku dr. żel. moskiewsko-brzeskiej Czapska, urządzonego staraniem dziedzica, a 5 mil od Mińska. Wś ma 30 osad pełnonadziałowych, cerkiew paraf. p. w. św. Mikołaja, naprzeciw-

ko parku z muru wzniesiona w 1858 r. przez obecnego dziedzica Emeryka Czapskiego, ma przeszło 2200 parafian. Fundusz cerkwi z dawnych zapisów Olelków i Radziwiłłów stanowi $1\frac{1}{2}$ włóki ziemi. Filia p. w. św. Anny z 1815 r. w Kryrowie, posiada z zapisu Radziwiłłów 2 włóki ziemi. Kaplice na cmentarzach grzebalnych: w Dobryniewie, Stańkowie, Krasnej, Kulach, Łapcewiczach i Wiazyniu. Szkółka gminna i szkoła niedzielna, założona w 1868 r.; szpital wiejski. Gmina składa się z 5 okręgów (starostw) wiejskich, ma 574 osad, 1958 włościan płci męz., których uwłaszczono na 5994 dzies.; ludność zamieszkała, lecz porzuca stary obyczaj a nawet gwara ojców. Dobra, własność niegdyś ks. Radziwiłłów, drogą wiana za Weroniką Radziwiłłówną, jedną z pięciu córek ks. Michała Rybeńki Radziwiłła, wwdy wileńskiego, siostrą przyrodnią ks. Karola Panie kochanku, wydaną za Franciszka Czapskiego, wwdę chełmińskiego, przeszły w dom Czapskich. Początkowo jednak S. nie był rezydencją Czapskich, w drugiej bowiem połowie XVIII w. zostawał w zastawie u skarbnika mińskiego Dereasa (ob. Pamiętniki Matuszewicza, I, 120), zaś 1799 r. Franciszek Czapski oddał w zastaw Szwykowskiemu (dokument w arch. w Zamościu). Dopiero Karol Czapski, syn Franciszka, podniósł S. ekonomicznie i rezydencją ulepszył. Syn zaś jego hr. Emeryk, żonaty z bar. Meindorf, zbudował tu gustowny pałac i w nim założył znakomite muzeum, wraz z najpiękniejszym zbiorem numizmatycznym, cenionym przez znawców na parę set tysięcy rubli. Biblioteka, w osobnym pawilonie złożona z dzieł doborowych i rzadkich, liczy około 20,000 tomów; zbiór wielki sztychów, blach miedziorytniczych (Podoliński) i kilkadziesiąt cennych malowideł, wśród których odznaczają się prace Ajwazowskiego, Walentego Wańkowicza i in., przytem mnóstwo drogocennych pamiątek i archiwum. Wspaniały park jest ozdobą okolicy. Zarówno rezydencja jak i wszystkie zabudowania gospodarskie i folwarczne wzniesione są z muru. Przy pałacu znajduje się kaplica dworska, muirowana (parafii kojdanowskiej), przy której zawsze mieszkał kapelan. Dobra stańkowskie, mające isć w podział pomiędzy dwóch synów hr. Emeryka (Karola i Jerzego, ożenionego z hrabianką Tuhn), podzielono na dwa klucze: stańkowski i przyłucki (ob. *Przyłuki*). Klucz stańkowski ma 8721 dzies.; grunta lekko faliste, szczyrkowo-gliniaste, urodzajne, mające glinę w podłożu. Klucz ten obejmuje liczne zaścianki szlachty zagrodowej i kilkanaście folwarków, z których ważniejsze: same fundum S., Kryrow, Dobryniewo, Karolów, Andronowo, Szczygłowa Góra,

Niewielicze, Zubrewicze, Prusinów, Niehorele, Samuelów i in. Gospodarstwo rolne w całym kluczu stańkowskim znajduje się w stanie kwitnącym, zarówno w folwarkach zarządzanych przez dominium, jako też i wypuszczanych w dzierżawę. W Stańkowie jest olbrzymia gorzelnia, przerabiająca wytwory gospodarstwa. Propinacje, pięć młynów i czynsz od szlachty zagrodowej przynoszą znaczny dochód. Obszerne lasy, odseperowane od włościan, są starannie urządzone i dozorowane. 2.) S., ws., pow. sieński, gm. Kistenie, ma 31 dm., 277 mk. 3.) S., dobra, pow. newelski, w 2 okr. pok. do spraw włośc., gm. Szalachowo, w 1863 r. 64 dusz rewiz. 4.) S., ws., pow. suraski, posiada kościół kat. paraf. p. w. Niepokalanego Poczęcia N. M. P., zbudowany w 1688 r. kosztem Teodora Łukomskiego, dawniej kś. karmelitów. Parafia kat., dekan. witebskiego, 1604 wiernych. Kaplica we wsi Łopaćka, wzniesiona w 1862 r. przez Stanisława Korbuta. *A. Jel.—J. Krz.*

Stańków, ws., pow. stryjski, 8 klm. na pld. od Stryja, sąd, st. kol., urz. poczt. i tel. w Stryju. Na pld. leżą Dolhe, na pld.-zach. Łukawica Niżna, na pld.-zach. Bratkowce, na pld. Falisz, na wschód Bereźnica i Zaderewach (pow. doliński). Zach. część obszaru przepływa Zyzawa, praw. dopł. Stryja. Granicy pld.-wschód. dotyka pot. Bereźnica. Na praw. brzegu Zyzawy leżą zabudowania wiejskie. Część wsi zwie się Piła, jedna grupa domów Budkami. Pld.-zach. część obszaru lesista. Na pld. wzgórze Stańków, wzn. 335 mt. (znak triang.). Najwyższe wznies. na pld. sięga 348 mt. Wschód. część wsi przebiega gościniec stryjsko-lwowski i kolej arcyks. Albrechta. Włas. więk. tu i w Faliszu ma roli or. 265, łąk i ogr. 212, past. 257, lasu 991 mr.; wł. mn. roli or. 497, łąk i ogr. 352, past. 412, lasu 2 mr. W r. 1880 było 103 dm., 549 mk. w gminie; 9 dm., 62 mk. na obsz. dwor. (464 gr.-kat., 132 obrz. rz.-kat., 14 wyzn. izr.; 522 Rusinów, 33 Polaków, 14 Niemców, 8 innej narodowości). Par. rz.-kat. w Żulinie, gr.-kat. w Faliszu. We wsi jest cerkiew p. w. św. Trójcy, szkoła filial. i kasa pożyczkowa gminna z kapit. 1700 zł. w. a., gorzelnia i młyn. *Lu. Dz.*

Stanków wierzch, szczyt lesisty w Karpatach wschodnich, dziale dukielsko-skolskim, tuż obok grzbietu granicznego, w obr. Dołżycy, pow. sanocki, na pld.-zach. od wsi, a na wschód od szczytu Danawy (840 mt.). U pld. stóp S. płynie ku pld.-wsch. pot. Dołżyczka, dopł. Komanieckiego pot. (dopł. Oslawicy). Na pld. wznosi się Bania (705 mt.), a na pld.-wschód Majkowski wierzch (617 mt.). Wznies. 767 mt. nrm. *Br. G.*

Stankowa, potok, powstaje w gm. Stan-

kowy, pow. nowosądecki, na pñ. stoku działu górskiego Jaworza (921 mt.); płynie zrazu na pñ., a przyjąwszy strugę od Kobyleczyny, podąża na wschód, poczem wygiąwszy się na pñ. i przepłynąwszy ws Zbikowice, uchodzi poniżej tejże do Łososiny z praw. brzegu. Długi 5¼ klm. Pędzi kilka młynów. Por. *Stankówka*.

Br. G.

Stankowa 1.) Dolna i Górna, ws, pow. liński, w okolicy podgórskiej i lesistej, nad potokiem (dopł. Tyrawki, uchodzącej do Sanu). Par. rz.-kat. w Tyrawie Wołoskiej (5-6 klm.) a gr.-kat. w Zawadce. Chaty są zbudowane w długą ulicę po brzegach potoku, którego dolinę otaczają pasma wzgórz, tworzące dział wodny między mniejszemi dopływami Sanu. Wzgórza te sięgają na pñd. w Stankowej Górze do 555 mt., na pñ. 547 mt. wzn. Na pñd.-wschód przypiera S. do lasu Stanisk, który ją dzieli od wsi Ropienki. Na pñd. graniczy z wsią Paszową, na zach. z Rakową a na pñ. z Zawadką. S. ma 97 dm. i 640 mk.; 210 rz.-kat., 411 gr.-kat. i 19 izrael. Pos. więk. (Liberata Janowskiego i D. Hartmanna) wynosi 399 roli, 45 łąk, 124 past. i 253 mr. lasu; pos. mn. 552 roli, 117 łąk, 207 past. i 49 mr. lasu. Rola górska, lasowa, lasy świerkowe.

2.) S. z *Wolą Stankowską*, ws, w pow. nowosądeckim, nad potokiem t. n., odl. 23 klm. na pñ.-wschód od Limanowy, par. rz.-kat. w Jakubkowicach, liczy 59 dm.; przysiółek na pñd. od niej nad dopływami Stańkowy, ma 28 dm. Cała osada ma razem 87 dm. i 515 mk.; 507 rz.-kat. i 8 izrael. Otoczona jest od pñd. stokami góry Babina (730 mt.) i graniczy na pñ. ze Zbykowicami, na wschód z Wronowicami a na zach. z Kobyleczyną. Obszar więk. pos. wynosi 151 mr. lasu (P. bar. Przychodzikiej); pos. mn. ma 402 roli, 58 łąk, 258 past. i 205 mr. lasu. Za Długosza (L. B., II, 242 i III, 351) należała do klarysek w Starym Sączu; było tu sołtystwo na łanie i trzy łany kmiece. Kmiecie dawali zamiast dziesięcin 3 grzywny bisk. krakowskiemu. Roli klasztornej ani zagród nie było. W 1581 r. (Pawiań, Małop., 137) dzierżył sołtystwo na łanie i 4 zagrodach Marcin Wiernek, klasztor zaś miał 1½ łąn. km. Ws zapisano pod nazwą Stańkówka. W Woli Stańk. był 1 łąn km. 3.) S., ws, pow. kałuski (do r. 1886 pow. żydaczowski), 16 klm. na pñ.-zach. od Kałusza, 14 klm. na pñd. od urz. poczt. w Żurawnie. Na wschód leży Dolhe i Niegowce, na pñd. Humenów i Wierchnia, na pñd.-zachód Zbora, na pñ.-wschód Czerteż, Tarnawka i Bujanów (trzy ostatnie w pow. żydaczowskim). Ws leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Wielopuńca i Stańkówki, dopł. Bołochówki, wpadającej do Siwki (dopł. Dniestru). Wielopuńiec płynie wzdłuż granicy pñd.-zach.; Stań-

kówka powstaje w pñ.-zach. stronie wsi z kilku strug. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie środkowego ramienia Stańkówki. Na zach. leży grupa domów Kulinki. Najwyższe wznies. na pñ. (351 mt.). Dolina Stańkówki wzn. w pobliżu granicy pñd. do 290 mt. nrm. Włas. więk. ma roli or. 323, łąk i ogr. 107, past. 49, lasu 425 mr.; wł. mn. roli or. 1095, łąk i ogr. 1151, past. 462, lasu 8 mr. W r. 1880 było 214 dm., 1415 mk. w gminie; 1 dm., 5 mk. na obsz. dwor. (1188 gr.-kat., 189 rz.-kat., 43 izrael.; 1240 Rusinów, 171 Polaków, 9 Niemców). Par. rz.-kat. w Wojniłowie, gr.-kat. w Zborze. We wsi cerkiew p. w. Narodzenia Chr. Pana i szkoła filialna.

Mac.—Lu. Dz.

Stankowa Wola, pow. lubartowski, ob. *Nowa Wieś* 66.).

Stankowce, ws, pow. wołkowyski, w 4 okr. pol., gm. Roś, o 17 w. od Wołkowyska.

Stankowce 1.) rus. *Stankiwci*, ws, pow. bobrecki, 26 klm. na pñd.-zach. od Bóbrki, 12 klm. na pñd.-zach. od sądu pow. w Chodorowie, 4 klm. od urz. poczt. w Brozdowcach. Na wschód leżą Podniestrzany, na pñd. Ruda i Brozdowce, na zach. Turzanowce, na pñd. Międzyrzycze (pow. żydaczowski). Środkiem obszaru płynie Dniestr. Zabudowania wiejskie leżą w pñ. stronie obszaru. Włas. więk. ma roli or. 4, łąk i ogr. 5, past. 102, lasu 10 mr.; wł. mn. roli or. 235, łąk i ogr. 142, past. 129, lasu 2 mr. W r. 1880 było 55 dm., 341 mk. w gminie; 1 dm., 7 mk. na obsz. dwor. (318 gr.-kat. Rusinów, 30 izrael.). Par. gr.-kat. w miejscu, dekan. chodorowski. Do par. należą: Podhorce i Turzanowce. We wsi jest cerkiew i szkoła filialna. 2.) S. al. *Stankowicz*, na mapie Kummersberga *Stankowica*, ws, pow. doliński, 20 klm. na pñ.-zach. od Doliń, 12 klm. na pñd.-zach. od sądu pow., st. kol., urz. poczt. i tel. w Bolechow. Na pñ.-zach. leży Cerkowna, na wschód Witwica, na pñd. Roztoczki. Wzdłuż granicy pñ.-zach. i pñ. płynie pot. Lipa. W dolinie potoku, na praw. brzegu leżą zabudowania wiejskie (wzn. 459 mt.). Na pñd. sięga punkt jeden do 552 mt. Włas. więk. ma roli or. 38, łąk i ogr. 13, past. 6 mr.; wł. mn. roli or. 186, łąk i ogr. 63, past. 147, lasu 13 mr. W r. 1880 było 43 dm., 240 mk. w gminie; 4 dm., 23 mk. na obsz. dwor. (243 gr.-kat., 2 rz.-kat., 18 izrael.; 243 Rusinów, 2 Polaków, 18 Niemców). Par. rz.-kat. w Bolechowie, gr.-kat. w Cerkownej. We wsi jest cerkiew p. w. św. Michała. Jest też tartak wodny o jednym gałrze, pile zwyczajnej i cyrkularnej. Spotrzebkuje on rocznie 55 mt. sześć. drzewa świerkowego i jodłowego, a produkuje 28 mt. sześć. zwykłych desek.

Lu. Dz.

Stankowiany, węg. *Sztankován*, z przys.:

Rojkowem, Łazami, Holdusplanem, Federowem i Podrzypem, wś, pow. rozeński w hr. liptowskim, nad Wagiem, na wschód od Kralowian. W 1880 r. było 98 dm., 1038 mk. Słowaków. Obszar obejmuje 3338 sąż. kw. kat. W miejsc. par. łac. z kościołem p. w. WW. ŚŚ., założona 1767 r. Według szem. dyec. spiskiej z 1878 r. było w S. 709 rz.-kat., 122 gr.-nieun., 9 izrael., w Rojkowie 161 rz.-kat., w Łazach 53, w Holdusplanie 41, Federowie 60, w Podrzypie 43; razem 1198. Do par. należy wś Kralowiany (18 rz.-kat., 318 prot., 30 izrael.); w całej par. więc 1085 rz.-kat., 318 prot., 122 gr.-nieun., 39 żyd., razem 1564. W os. Rojkowie znajduje się szczawa, o której pisze Bel, że gazy zeń wydobywające się zabijają ptaki przelatujące. Wzn. 412 mt. npm. (Blasius). Ob. *Rojków*. Br. G.

Stankowice, powiat inowrocławski, ob. *Piotrkowice* 1.).

Stankowicze 1.) wś, pow. nowoaleksandrowski, w 2 okr. pol., o 35 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **S.**, wś, pow. bielski, ob. *Mielnik* (VI, 347).

Stankowizna, os. młyn., pow. nowomiński, gm. i par. Mińsk, ma 1 dm., 5 mk., 17 mr.; młyn wodny.

Stańkówka, wzgórze lesiste na pñ. granicy gm. Żarnówki. w pow. myślenickim, pod 37° 23' 25" wsch. dług. g. F. a 49° 44' 40" pñ. szer. g., wzn. 651 mt. npm. U pñd.-wsch. podnóża płynie pot. Żarnówka, prawy dopł. Skawy. Br. G.

Stańkówka 1.) potok, powstaje w gminie Stankowy, pow. żydaczowski, na pñd.-wsch. stoku lesistego wzgórza Czerteża (368 mt.); płynie na pñd.-wschód popod domostwami wsi a przyjąwszy poniżej wólki Ulatówki z praw. brzegu z obszaru Stankowy dopływa b. n., zwraca się na wschód, tworząc granicę między Niegowcami a Humenowem; w końcu zwróciwszy się na pñn.-wschód podąża przez obszar Niegowiec, a przyjąwszy z praw. brzegu dwa potoki b. n. z obszaru Stańkowy, wpada między domostwami niegowickimi dwoma ramionami z praw. brzegu do Bołochówki, dopł. Siwki. Długi 9 1/2 klm. 2.) **S.**, potok, powstaje w obr. Stankowy, w pow. lisieckim (Lisko), z pod lasu Staniskami zwanego, na pñn.-zach. stoku góry Chwaniowa (603 mt.); płynie przez obszar S. na pñn.-zachód i poniżej tej wsi wpada z lew. brzegu do Tarnawki, dopł. Tyrawki. Długi 4 1/2 klm. Por. *Stankowa*. Br. G.

Stankowo, wś, pow. kościański, o 7 1/2 klm. na zach.-pñn. od Gostynia, przy ujściu Samicy do Obry; graniczy z Osowem, Daleszym, Starym Gostyniem, Kosowem i Żelaznem; par. Lubin, poczta w Bielewie, st. dr. żel. w Gostyniu; ma 39 dm., 242 mk. (231

kat., 11 prot.) i 336 ha (225 roli, 11 łąk, 37 lasu). W r. 1258 Bolesław syn Odonicza i w r. 1294 Przemysław II, potwierdzając przywileje poprzedników, wymieniają S. między posiadłościami klasztoru benedyktynów w Lubiniu. W r. 1371 pisał się Janusz Stankowski, burgrabia gostyński, następnie Jakób i Stefan z S., mnichy lubińscy (Kod. Wielkop. i Pomn. Dz. Pol., V). S. zostało w posiadaniu klasztoru aż do nowszych czasów; zabrane przez rząd pruski, wcielone było do t. zw. amtu Jerka. E. Cal.

Stankowo, wyb. do Kobusowa, pow. kartuski, st. p. Kartuszy, par. kat. Przodkowo.

Stańkowo 1.) niem. *Riesenwalde*, dok. 1330 *Stanko*, dobra ryc. w Pomezanii, nad szosą i znacznym jeziorem, pow. suski, st. p., tel. i kol., oraz paraf. kat. Prabuty 4-5 klm. odl.; razem z folw. Waldhof (założony r. 1870) 1046 ha (637 roli, 42 ha łąk, 200 lasu). W 1885 r. 17 dm., 47 dym., 256 mk., 26 kat., 230 ew. Dziedzicem dóbr ryc. Borowski. 2.) **S.**, wś z kośc. ew., tamże; 401 ha (335 roli orn., 55 ha łąk). W 1885 r. 26 dm., 36 dym., 175 mk. (7 kat., 168 ew.), szk. ewang. Roku 1347 nadaje bisk. pomezanski Mikołaj I nowy przywilej na wś Resinwałt, obejmującą 60 włók, wraz z prawem chełm. Sołtys obok zwykłego uposażenia dostaje wolne rybołówstwo w rz. Liwnie, aby mógł przyjmować wójta i innych biskupich urzędników. Posiadacze reszty włók czynszują rocznie na św. Marcin po 15 skojców i 2 kury (ob. Cramer: *Gesch. d. Bist. Pomesanien*, str. 97). Pierwszy ew. pleban nastąpił tu r. 1542. W połowie XVI w. spotykamy tu 2 nazwiska polskie (Wentzel, t. j. Węcesław, i Bartholomaeus Ihane (t. j. Jan). W r. 1809 napotykamy tu 21 nazwisk polskich na 50 mk. (Kętrż, str. 207).

Stańkowo al. *Stanckendorf*, wś w Prusach wschodnich, istniała już 1437 roku. Kwiryn Schlick, komtur ostródzki, nadaje r. 1521 Lorhowi z Stańkowa 3 włóki tamże. W 1552 mieszka tu ludność przeważnie niemiecka. W najnowszych spisach (1888 r.) urzęd. nie podana.

Stańkowszczyzna 1.) chutor, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Sitce, o 75 w. od Wilejki, 1 dm., 4 mk. prawosł. 2.) **S.**, zaśc. poradziwiłłowski, pow. ihumeński, w 1 okr. pol. uździeńskim, par. katol. kalwaryjska, obecnie należy do dominium Samoelów, hr. Czapskich. Mieszkają tu oddawna dzierżawcy: Lipniccy, Fursowie, Raczynscy. Grunta dobre, szczyrkowe.

Stankuciszki, zaśc. rząd., pow. wileński, w 6 okr. pol., o 11 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. katol.

Stankuny 1.) wś, pow. suwalski, gm. i par. Wiżajny, odl. od Suwałk 38 w., ma 19

dm., 171 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Kadaryszki. 2.) **S.**, ws., pow. sejneński, gm. Wiejsieje, par. Łozdzieje, odl. od Sejnu 28 w. Leży między jez. Gausty i Szlawanta, wśród lasów. W pobliżu trzy małe jeziora, o wyniosłych brzegach. Ws. ma 10 dm., 61 mk. W 1827 r. 4 dm., 45 mk., par. Wiejsieje.

Stankus-Schmidt al. *Kuhlen*, ws., pow. kłajpedzki, st. p. Dawillen; 123 ha, 7 dm., 50 mk.

Stankuski al. *Ubogówka*, zaśc. szl. nad potok. Prudupis, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 22 w. od Święcian, 3 dm., 17 mk. starowierców.

Stanławki, dwór, pow. rossieński, gm. Rossienie, o 6 w. od Rossień.

Stannaitschen 1.) ws., pow. gabiński, st. p., tel., kol. żel. Gabin; 502 ha, 124 dm., 552 mk. 2.) **S.**, dom., tamże; 366 ha, 20 dm., 114 mk.

Stannen, ws., pow. gabiński, st. p. Judtschen; 134 ha, 2 dm., 18 mk.

Stannewisch, ws. i dobra, pow. rozbarski, par. ew. Kozle Dolne, kat. Mużaków. Dobra mają 6 dm., 35 mk. ew., 389 ha. Ws. (par. ew. Leippa) ma 4 dm., 30 mk. ew., 156 ha.

Stannica Hulajpolska, pow. czechryński, ob. Złotopol.

Stanomin, *Stamonino* w r. 1394, dwór, pow. inowrocławski, o 13 klm. na połd.-wschód od Gniewkowa (st. dr. żel.) i 9 klm. na połd.-zach. od Służewa, 85 mtr. n.p.m.; par. Brodnia (Brudnia), poczta w Dąbrowie (Louisenfelde); 9 dm., wiatrak, 122 mk. (103 kat., 19 prot.) i 525 ha (454 roli, 45 łąk); właścicielem jest Fr. Wysiecki. W r. 1394 pisał się Andrzej z S., podkoniuszy gniewkowski (Akta gr. pozn., № 1906); r. 1489 dziedziczył Paweł Wolski. W 1564 r. we wsi S. połowa wsi królewskiej zostaje w dzierżeniu Wawrzyńca Brzezińskiego; ma kmieci 4 na 4 włók., piąta pusta. Połowa prywatna, własność Baranowskiego. Z połowy królew. dochód 10 fl. 28 gr. 6 szel., z folw. 39 fl. 19 gr. (Lustr., V, 280). R. 1583 składał się S. z 3 części, z których jedna była królewszczyzna; siedzieli tam wówczas Baranowscy i z nich Jan i Piotr mieli 2 łany osiadłe i 2 zagr., a Marcin, który trzymał też część królewską, miał 2 łany os., 5 zagrodn., 1 kom. i rzemieślnika; na części królewskiej były 3 łany. Około 1771 r. trzymał ws. Antoni Wolski, opłacając 27 złp. kwarty, 47 złp. 6 gr. hyberny. *E. Cal.*

Stanomska Wola, niem. *Schoenau*, posiadłość, pow. inowrocławski, o 13 klm. na połd.-wschód od Gniewkowa, graniczy z Stanominem; ma 4 dm., 96 mk. (83 kat., 13 prot.) i 272 ha (256 roli, 9 łąk). W r. 1489 należała do Pawła Wolskiego; w r. 1583 siedziało tu 5 Wolskich, mieli po 1 łan. osiadł. i 1 zagrodn.

Stanowaja, st. dr. żel. riazko-wiaziemskiej,

na odnodze Uzłowaja-Jelec, w gub. orłowskiej, pomiędzy stacyami Babarykino (o 26 w.), a Jelec (o 24 w.), o 131 w. od Uzłowej, a 273 w. od Riazska.

Stanowce 1.) *Małe*, rus. *Staniuci mały nad Czeremoszom*, niem. *Ober-Stanestie am Czeremosz*, ws., pow. starożywiecki, 9 klm. na pld. od rz. Czeremoszu, nad pot. Bruśnicą, praw. dopł. Czeremoszu. Graniczy od wsch. z Kostynkami (Kostestie), od pld. z Żadową, od zach. z Karapczywem (Karapczu) i Wołoką, od pld. z S. Wielkimi. Na granicy połd. z Żadową wznosi się góra Obeczyna, 480 mt. wys. Na zach. od niej wypływa pot. Bruśnica, który płynie dalej pod Łysą horą (391 mt.), zwraca się na pld. i zraszając obszar S. Małych, z których dostają się do S. Wielkich, zrasza obszar wsi Kalinowiec, Berbowiec (Berbestie) i pod Pleszyńcem (Pleschnitz) wpada do Prutu z praw. brzegu. W obrębie S. Małych przyjmuje z lew. brz. Równy pot., Brusienkę, a z pr. brz. Paporotno i Brusienkę wsch. z Bresławcem. Obszar gm. r. 1869 wynosił 3969 ha 88 ar. 46 mt. kw.; obejmowała 298 dm., 1171 mk. W 1880 r. było 323 dm., 1437 mk.; 1306 gr.-nieun., 11 kat., 120 żyd.; 1311 Rusin., 122 Niem. i 4 innych narod. Par. rz.-kat. i gr.-kat. w Waszkowcach, gr.-nieun. w miejscu. Cerkiew drewn. p. w. św. Mikołaja; zbud. 1832—35 przez dziedzica Stefana de Wassilko, współwłaścicieli i parafian. Sąd pow., urząd podatk. i st. p. w Stanowcach Wielkich. R. 1869 S. należały do Eliasza Luttingera, Wasyla Isaara i kilku drobnych współwłaścicieli; od r. 1885 należą do Natana Thenena. 2.) **S. Wielkie**, rusk. *Staniuci Wielky nad Czoremoszom*, niem. *Unter-Stanestie am Czeremosz*, miasteczko ze sąd. obw., urząd. podatk. i st. p., w pow. starożywieckim, nad rz. Bruśnicą, dopł. Czeremoszu, od którego leży 7 klm. na pld. Graniczy od wsch. z Kostynkami, od pld. z Kalinowcami, od zach. z Wołoką, a od pld. ze Stanowcami Małymi. Obszar obejmuje 1549 ha 56 ar. 93 mt. kwadr. Roku 1869 było 464 dm., 2518 mk.; r. 1880 było 586 dm., 3146 mk.; gr.-nieun. 1913, kat. 348, izrael. 747, innych wyzn. 138; Rus. 1962, Niemc. 998, Rumun. 51, innych narod. 135. Par. rz.-kat. i gr. kat. w Waszkowcach, par. gr.-nieun. w miejscu. Cerkiew drewn. p. w. św. Mikołaja, zbud. r. 1808—1810 przez dziedzica Jenakiego Istratuzę. R. 1869 S. Wielkie należały do Eliasza Luttingera i 42 drobnych współwłaścicieli; od r. 1885 są w ręku Natana Thenena. Szkoła lud. jednoklasowa. Do tutejszego sądu należą: Berbowce (Berbestie), Bobowce (Bobestie), Czartorya, Draczyńce, Hlinica, Kabestie, Kalinowce, Kostynce (Kostestie), Ostra, Stanowce Wielkie i Małe i Wołoka, z liczbą mk. 18671. 3.) **S.**

Dolne, niem. *Unter-Stanestie am Sereth*, wś, pow. serecki, 12 klm. na płn. od m. Seretu. Graniczy od płn. z S. Górnymi, od zach. z Opryszenami, od pld. z Pojenami (al. Pojenille), a od wsch. z Multanami. Wzdłuż wschod. granicy płynie z płn. na pld. Molnica. Połd. obszar, wzdłuż granicy pld., opływa potok Radywola (al. Radivola), wpadający w Pojenach do Molnicy. R. 1869 obszar gminy obejmował 823 ha 39 ar. 94 mt. kw.; było dm. 109, mk. 542; r. 1880 było dm. 117, mk. 551, gr.-nieun. 525, izrael. 26; Rumun. 525, Niemców 26. Parafia gr.-nieun. w S. Górnych. Sąd pow. i urząd podatk. w Serecie, st. p. Tereszeny. Właścicielka Helena Wolan. 4.) *S. Górne*, niem. *Ober-Stanestie am Sereth*, wś, pow. serecki, 15 klm. na płn. od m. Seretu, w paśmie pogranicznym, 4 klm. na wsch. od gościńca czerniowiecko-sereckiego. Graniczy od płn. z Mołodzią, od zach. z Preworokami i Opryszenami, od pld. z S. Dolnemi, a od wsch. z Multanami. Z płn.-wsch. obszaru, zwanego „Turkułowe pola“, spływają strugi, tworzące graniczny potok Molnice, lewy dopł. Seretu. R. 1869 obszar gminy obejmował 959 ha 74 ar. 34 mt. kw.; było dm. 111, mk. 598; r. 1880 było dm. 121, mk. 540; gr.-nieun. 517, kat. 7, żyd. 16; Rumun. 515, Niem. 19, Rusin. 6. Par. łac. w Serecie, gr.-kat. w Hliboce, gr.-nieun. w miejscu, z cerkwią drewn. p. w św. Paraskewy, zbud. r. 1766 przez parafian; r. 1826—31 odnowiona. Do par. należą: S. Dolne i Pojeny (al. Pojenille). W Pojenach cerkiew filialna p. w św. Dymetrego, zbudowana r. 1800—13 przez właściciela Jana Wołczyńskiego. Według szem. archidyece. gr.-nieun. bukowińskiej z r. 1885 liczy par. 14 rodzin 885, dusz 1904. Szkoła ludowa jednoklas. Sąd pow. i urząd podatk. w Serecie, st. p. Tereszeny. Właścicielka Helena Wolan. *Br. G.*

Stanowe 1178, *Estimnoho* 1245 (dok.), wś zaginiona pod Gdańskiem. W 1178 r. nadaje ją ks. pomorski Sambor cystersom w Oliwie (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 4).

Stanowice 1.) niem. *Stanowitz*, dobra i wś, pow. rybnicki, par. kat. Dolny Belk, ew. Sohrau. Dobra mają 11 dm., 211 mk. (ew. 14), rozl. 454 ha. Wś 44 dm., 263 mk. kat., 197 ha. 2.) *S.*, niem. *Stanowitz Ober i Nieder*, dobra i wś, pow. strzygłowski, par. ew. i kat. Strzygłów. S. Ober, dobra, mają 4 dm., 110 mk. (17 katol.), 210 ha. Wś 34 dm., 254 mk. (kat. 28), 53 ha. S. Nieder, dobra, mają 7 dm., 76 mk. (kat. 22), 201 ha. Wś 69 dm., 802 mk. (kat. 323), rozl. 213 ha. 3.) *S.*, niem. *Stanowitz Koeniglich Nieder i Ober*, wś, pow. strzygłowski, par. ew. i kat. Strzygłów; 21 dm., 272 mk. (ew. 119), 172 ha. 4.) *S.*, niem. *Sta-*

nowitz, wś, pow. olawski, par. kat. i ew. Olawa, 88 dm., 644 mk. (ew. 166), 796 ha.

Stanowiska 1.) folw. nad rz. Pokrzywką, pow. kozienicki, gm. i par. Swierze Górne, odl. od Kozienic 3 w.; 1 dm., 2 mk., 281 mr. 2.) *S.*, wś i folw., pow. konecki, gm. Dobromierz, par. Stanowiska, odl. od Końskich 43 w., posiada kościół par. drewniany, szkołę początk., urząd gm., 22 dm., 209 mk. W 1827 r. było 33 dm., 212 mk. W 1887 r. folw. *S.*, z nomenkl. Koprusza, rozl. mr. 1052: gr. or. i ogr. mr. 292, łąk mr. 58, past. mr. 138, lasu mr. 539, nieuż. mr. 25; bud. mur. 1, z drzewa 10; płodozmian 6° i 10° pol.; las nieurządzo-ny. Wś *S.* os. 29, mr. 459. Na początku XVI w. stoi tu kościół murowany z kamienia, p. w św. Jakuba. Prawo patronatu mieli dziedzice *S.* i Sielnicy. Wś dawała dziesięcinę wartości do 3 grzyw. i dziesięcinę konopną, po 2 gr. z łanu, a karczmy po pół grosza. Do plebana należał łan ziemi w 3 częściach, dwie łąki, karczma z rolą (naprzeciw kościoła), dająca 1/2 grzyw czynszu i obowiązana warzyć piwo plebanowi (Łaski, L. B., I, 511, 614). Kto i kiedy wystawił obecny kościół drewniany, niewiadomo. Długosz podaje wiadomość o wsi Stanowiska w par. Kozłów (pow. jędrzejowski), być może, iż jest to ta sama wieś (Lib. Ben., II, 89, 91). W takim razie parafia powstałaby tu przy końcu XV w. Według reg. pob. pow. checińskiego z r. 1508 Stanisław Stanowski płacił poboru 13 gr. W roku 1540 wś kościelna *S.*, własność Mikołaja Szczukockiego, miała 1 kmiecica na pół łanie, 1 karczmarza, 3 zagr. dwor., folw., łąki, lasy i zagajniki. Ogólna wartość oceniona na 150 grzyw. (Pawiński, Małop., 274, 483, 484, 580). *S.* par., dek. konecki, 1500 dusz. 3.) *S.*, wś włośc., pow. konecki, gm. Miedzierza, par. Grzymałków, odl. od Końskich 21 w., ma 32 dm., 185 mk., 345 mr. włośc. i 1 mr. dwor. W 1827 r. było 14 dm., 113 mk. Wchodziła w skład dóbr Kłodzko. 4.) *S.*, wś nie istniejąca obecnie. W połowie XV w. należała do par. Kozłów (powiat jędrzejowski), była własnością Kozłowskiego h. Lis, miała 17 łan. km., karcznię z rolą, z których płacono kapitulę krakowskiej dziesięciny wartości 10 grzyw. Dwór rycerski z rolą płacił dziesięcinę pleb. w Kozłowie. Proboszcz w Kozłowie miał 1 łan przy folwarku, z którego płacił dziesięcinę kapitulę krakowskiej (Długosz, L. B., I, 183). *Br. Ch.*

Stanowiska, część Kopytowy, pow. krosieński, na połd. od Kopytowy, w pobliżu Faliszówki, składa się z 34 dm., liczy 187 mk. rzym.-kat. Osada wzn. 275 mt. n.p.m., mieści się w wąskiej dolinie pot. Mostki (lew. dopł. Jasiołki). Od zachodu zasłania ją lesiste wzgórze Krzemienna góra (369 mt.), od

wschodu Bukowa góra (364 mt.). Za Długosza należała już do par. w Zręcinie (L. B., III, 391). Pierwotnie była własnością Bogoryów, ale Paweł Bogorya sprzedał ją w r. 1383 klasztorowi koprzywnickiemu za 800 grzyw., co Władysław II potwierdził. W 1581 (Pawiniński, Małop., 112) dzierżawca Niedrwicki płacił od 3 łan. km. - *Mac.*

Stanowisko, ws nad rzką Marychą, pow. sejneński, gm. Pokrowski, par. Berżniki, odl. od Sejn 19 w.; ma 9 dm., 54 mk. W 1827 r. 2 dm., 27 mk.

Stanowisko, folw. do Rzeskowa, pow. wyrzyski, o 3 klm. na pld.-zachód od mta powiat., st. dr. żel. w Osieku; 1 dm. i 16 mk.

Stanowiszcz 1.) zaśc., podług spisu z 1866 r. ws nad Mereczanką, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr. wiejski Pawłów (Merecz), o 13 w. od gminy a 26 w. od Wilna, ma 4 dm., 47 mk. katol. (w 1865 r. 23 dusz rewiz.; należał do dóbr Wilkiszki, Dmochowskich). 2.) **S.**, dobra, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, dość dawna własność Borzdzińskich, mają 2427 dzies.; za poddaństwa do domin. należały 2 wioski i 54 włosc. pł. męz. 3.) **S.**, ws i zaśc. po obu brzegach Czernicy, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Prusewicz. Ws ma 15 osad, młyn; grunta lekkie, łąki dobre. 4.) **S.**, własność ziemską, pow. miński, przeszło 2 włoki; własność Kimbarów. *A. Jel.*

Stanówka, rzeczka, wypływa z błot Dębniak i Tama, powyżej Domaszewicy, w pow. łukowskim, między wsiami Tuchowicz, Jeleniec i Stanin, płynie około wsi Ulany i uchodzi po za Starą Wsią z lew. brzegu do Bystrzycy, praw. dopł. Wieprza.

Stanowny al. *Stanowy*, potok, wypływa na pñ. stoku Babiej Góry (1725 mt.), w obr. gm. Zawoi, pow. myślenicki, płynie na pñ. leśniami parowami, stromem i kamienistym łożyskiem, a w obr. Zawoi Górnej uchodzi do Jaworzyny z lew. brzegu. Dług. 6 klm.

Stanowo, ws i folw. nad rz. Mołtawą, pow. plocki, gm. Ramutówko, par. Bodzanów, odl. o 16 w. od Płocka, ma 17 dm., 139 mk., 542 mr. Młyn wodny na łasze wiślanej. Folw. należy do dóbr Miszewo. W 1827 r. było 11 dm., 92 mk.

Stanowo 1.) al. *Stonowo*, niem. *Gr. Stanau*, 1360 *Wusewithe*, *Woysewith*, 1437 *Wosgewithe*, 1600 *Stenaw*, *Stanaw*, 1710 *Sztonow*, dobra ryc. w Pomezaniu, pow. sztumski, st. p. i par. kat. Kiszpork (o 3.2 klm.), st. kol. Mikołajki; 257 ha, (208 roli, 21 łąk, 6 ha lasu). W 1885 r. 7 dm., 20 dym., 111 mk. (45 kat., 57 ew.); hodowla bydła fryzkiej rasy i koni rasy angielskiej, mleczarnia. R. 1360 dostają bracia Gulandin pewną liczbę włók na polu Wusewithe, na którym powstała ws Stanowo. R. 1601

posiadał te dobra Sebastian Kospoth, później Schach. R. zaś 1650 były dane w zastaw rzeźnikowi Stoff z Gdańska (ob. „Gesch. d. Stuhmer Kr.“ von Schmitt, str. 253). 2.) **S.**, ws, nadana w 1178 r. przez ks. pomorskiego Sambora klasztorowi oliwskiemu (ob. VII, 660). *Ks. Fr.*

Stanowo, węg. *Sztanfálva*, ws, w hr. beregskim (Węg.), nad rz. Latorczą; kościół paraf. gr.-kat., młyn wodny, lasy, 688 mk.

Stanowoje 1.) al. *Afanasiewskoje*, sioło nad rzką Worsklicą, pow. grajworoński gub. kurskiej, o 18 w. od mta powiat., przy drodze do Sudży; ma 207 dm., 1617 mk. 2.) **S.**, sioło nad rzką Smorodenką, pow. fатеżski gub. kurskiej, o 17 w. od mta powiat., ma 165 dm., 1583 mk. 3.) **S.** al. *Stanowej Kolodiez*, sioło, pow. timski gub. kurskiej, o 5 w. od mta powiat., przy trakcie poczt. do mta Szczygry, ma 191 dm., 2183 mk., st. dr. żel. moskiewsko-kurskiej, między st. Michajłowska (o 8 w.), a Eropkino (o 9 w.), odl. o 378 w. od Moskwy, a 124 w. od Kurska.

Stanówka, ws, pow. orszański, gm. Alenowicze, ma 23 dm., 131 mk.

Stanowy Majdan, ob. *Stasiów Majdan*.

Stanożęta, ws włosc., pow. gostyński, gm. Duninów, par. Gostynin; ma 8 dm., 161 mk., 247 mr.

Stans, ob. *Szczaniec*.

Stanschen, dobra i ws, pow. nowotarski, par. ew. Strupin, kat. Gross-Arentz. Dobra mają 3 dm., 43 mk. (kat. 5), ws 34 dm., 167 mk. (23 kat.), 179 ha.

Stańska Wólka, przyl. dóbr Grala, w pow. siedleckim.

Stauske-Uppe, struga, wraz ze strugą Pipper-Uppe tworzy pot. Bresel, wpadający do rz. Gauja.

Stantau, ws, pow. królewiecki wiejski, st. p. Quednau; 533 ha, 55 dm., 292 mk.

Stantin (niem.), ob. *Stęcino*.

Stanulizsek, jezioro w pow. suwalskim, w gm. Zaboryszki, ma 10 mr. obszaru.

Stanuliszki, ws, pow. suwalski, gm. i par. Wiżajny, odl. od Suwałk 37 w., ma 3 dm., 28 mk. W 1827 r. 1 dm., 7 mk.

Stanuliszki 1.) dobra, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Kiemieliński, okr. wiejski Litwiany; w 1865 r. własność Szumkowskich. 2.) **S.**, zaśc., pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Aleksandrowo (dawniej Olawa), okr. wiejski Domontańce, o 5 w. od gminy a 69 w. od Trok, ma 2 dm., 23 mk. katol. (podług spisu z 1865 r. 2 dusze rewiz.); należy do dóbr skarbowych Olita. 3.) **S.**, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Biebrusy, o 7 w. od Malat, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Inturki.

Stany 1.) ws, folw. i os. straży pogr. nad

rz. Liswartą, pow. częstochowski, gm. i par. Przystajń, odl. 27 w. na zachód od Częstochowy, nad granicą od Szlaska. Wś ma 26 dm., 176 mk., 196 mr.; folw. 4 dm., 18 mk., 708 mr. dwor.; os. straż. 1 dm., 2 mr. W 1827 r. było 27 dm., 164 mk. Wś ta wchodziła w skład dóbr ststwa krzepickiego, miała kuźnicę w XVI w. W obecnym stuleciu wchodziła w skład dóbr Górki. 2.) **S. Potok**, pow. janowski, ob. *Potok* 16.). 3.) **S. Duże i Małe**, dwie wsi, pow. siedlecki, gm. Skupie, par. Suchożebry. S. Duże mają 20 dm., 172 mk., 545 mr.; S. Małe 17 dm., 130 mk., 289 mr. W 1827 r. S. Duże miały 24 dm., 137 mk.; S. Małe 12 dm., 64 mk. 4.) **S.**, pow. siedlecki, ob. *Dąbrówka* S. 5.) **S. Pruskie**, pow. szczuczynski, ob. *Popowo* 6.). *Br. Ch.*

Stany, wś, pow. rossieński, gm. Rossienie, o $\frac{1}{2}$ w. od Rossień. Podług dokum. z 1581 r. przepływa tu rzeka Rojzgupis. Jest to rozległa płaszczyna, stanowiąca niegdyś miejsce popisu pospolitego ruszenia całej szlachty żmudzkiej.

Stany z Żalężem, wś, pow. niski, w piaszczystej równinie, po brzegach Łęgu, między borami sosnowymi, resztką połd. sandomierskiej puszczy. Chaty skupiły się około drewnianego kościoła, na wznies. 180 mt. n.p.m., na lewym brzegu Łęgu. Żalęż leży na praw. brzegu. S. składają się z 220 dm., Żalęż ma 41 dm., a obszar wiek. pos. (Ant. Komorowskiego) 5 dm. Ludność wynosi 1372 głów (669 męż., 703 kob.); 1321 rzym.-kat. i 51 izrael. Pos. większa wynosi 237 mr. roli, 50 mr. łąk, 101 mr. past. i 4790 mr. lasu; pos. mn. ma 1414 mr. roli, 419 mr. łąk, 278 mr. past. i 3 mr. lasu. Kościół zbudowany w r. 1802, w 1818 utworzył rząd osobną parafią, przyłączając do niej gminy z parafii sąsiednich: Grębowa, Rozwadowa i Raniżowa. Do par. (dyec. przemyskiej, dekanatu rudnickiego) należą wsi: Bojanów z Hutą Bojanowską, Pietropole, Przyszów Szlachecki i Kameralny. Poprzednio S. należały do par. w Grębowie, (Pawński, Małop. 204). S. graniczą na pld. z Bojanowem i Łaskami, na pln. z Słupem maziarnią i Przyszowem Szlacheckim. *Mac.*

Stanz-Tramm, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Dawillen; 227 ha, 16 dm., 68 mk.

Stanz-Schlaudern (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Plicken; 118 ha, 5 dm., 46 mk.

Stapiele, wś, pow. rossieński, par. kieleńska.

Stapolkowszczyzna, okolica szlach., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Solenniki, okr. wiejski Kamionka, o 4 w. od gminy, 3 duże rewiz.; należy do dóbr skarbowych Tarkańce.

Stapornen, dobra, młyn, pow. rybacki, st. p. Drugehnen; 210 ha, 11 dm., 79 mk.

Stapuliszki, zaśc. szl. nad jez. Wierszują, pow. trocki, w 3 okr. pol., o 38 w. od Trok, 1 dm., 12 mk. katol.

Stara, rzeczka, bierze początek na połd. od Tarnogrodu, w pow. biłgorajskim, płynie na pld.-zchd. i na samej granicy z pow. cieszanowskim (Galicya), uchodzi do Luchnówki, praw. dopł. Sanu. Długa 9 w. *J. Bliz.*

Stara, wś i folw. nad rz. Pilicą, pow. konecki, gm. Skotniki, par. Skórkowice, odl. od Końskich 30 w., ma 33 dm., 302 mk. W 1827 r. było 19 dm., 169 mk. W 1885 r. folw. S. rozl. mr. 1263: gr. or. i ogr. mr. 742, łąk mr. 68, pastw. mr. 7, lasu mr. 408, nieuz. mr. 38; bud. mur. 3, z drzewa 20; płodozm. 7, 12 i 13-pol.; las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 34, mr. 309; wś Szarbsk os. 22, mr. 307; wś Dąbrówka os. 19, mr. 415; wś Zygmuntów os. 9, mr. 61. W połowie XV w. S., wś w par. Skórkowice, własność Zawiszy Starskiego, miała łąny km., z których dziesięcinę snopową i konopną płacono scholastryi sandomierskiej (Długosz, L. B., t. I, 335, 382). Na początku XVI w. dziesięcina z ról folw. (jedno pole zwane Popławy), wartości około pół seksageny, szła dla plebana w Skórkowicach (Łaski, L. B., I, 621). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1577, we wsi S., par. Skórkowice, Stanisław Starski miał 4 łąny, 3 zag., Jan Starski 3 łąny, $\frac{1}{2}$ łąn. pust., 2 zagr. z rolą (Pawński, Małop., 288). *Br. Ch.*

Stara al. *Stara Wieś*, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Świr, okr. wiejski i dobra Chomińskich, Olszewo, o 7 w. od gminy, ma 20 dm., 155 mk. katol. (w 1865 r. 79 dusz rewiz.).

Stara Abramowka, sioło nad rz. Chorolą, pow. chorolski gub. połtawskiej, o 7 w. na pln.-wschd. od Chorola, ma 247 dm., 1618 mk. Małorusinów, cerkiew, gorzelnię.

Stara-Baba, wś, pow. lipnowski, gm. Skępe, par. Karnkowo, odl. 9 w. od Lipna, ma 9 dm., 65 mk., 65 mr. W 1827 r. 3 dm., 26 mk.

Stara Bania 1.) część Kniaźdworu w pow. kołomyjskim. 2.) **S. B.**, karczma koło Słobody Rungurskiej, na obsz. dwor. Peczeniżyna, w pow. kołomyjskim.

Stara Basan, sioło nad rz. Basanką, pow. kozielecki gub. czernihowskiej, o 38 w. od mta powiat., ma 342 dm., 2341 mk., 2 gorzelnie.

Stara-Bielica, wś, pow. bobrujski, nad rz. Bielica, praw. dopł. Berezyny, w 2 okr. pol., gm. Parycze, ma 5 osad; grunta lekkie. W tejże okolicy zaśc. Bielica, mający 6 osad i folw. t. n. nad Berezyną. *A. Jel.*

Stara-Buda 1.) os. leś., pow. ostrowski. Wielka smolarnia systemu Pastorelle'go. 2.)

S. B., wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Lubów, odl. od Kalwarii 12 w., ma 17 dm., 97 mk.

Stara Buda 1.) wś włośc., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Troki, okr. wiejski i dobra skarbowe Brażoła, o 7 w. od Trok, ma 4 dm., 54 mk. katol. 2.) **S. B.**, zaśc., pow. piński, przy drożynie z Kołodna do Owsiemirowa, w 3 okr. pol. stolińskim, gm. Raczyńsk. 3.) **S. B.**, wś, pow. czerykowski, gm. Mchincze, ma 67 dm., 392 mk. 4.) **S. B.**, wś, pow. klimowiecki, gm. Zabiłyszyn, ma 32 dm., 159 mk.

Stara Buda 1.) al. *Kaczalska Buda*, wś u źródeł rzki Mirezy, pow. kijowski, w 1 okr. pol., gm. Borodziańska, par. praw. Zahalce, odl. o 58 w. od Kijowa, ma 76 mk. Podług Pochilewicza jest tu (w 1887 r.) 235 mk., uwłaszczonych na 121 dzies., z opłatą roczną 81 rs. 6 kop. Przebywa tu do 80 budników, z mieszczan Radomyśla, zajmujących się pedzeniem smoły i wypalaniem węgla. 2.) **S. B.**, wś nad rzką Woźną, pow. radomyski, w 3 okr. pol., gm. i par. praw. Potyjkówka (o 6 w.), o 23 w. od Radomyśla, ma 181 mk. Podług Pochilewicza jest tu (w 1887 r.) 258 mk., uwłaszczonych na 530 dzies., z opłatą po 364 rs. 1 kop. rocznie. Należała do dóbr Malin ks. Szczerbatowych.

Starachowice i *S. Górne*, wś, folw. i zakłady fabryczne nad rz. Kamienną, pow. iłżecki, gm. Wierzbik, par. Wąchock, odl. 23 w. od Iłży, posiadają szkołę początkową, urząd gm., fabryki żelaza. S. mają 77 dm., 629 mk., 5578 mr. ziemi dwor. (lasy przeważnie) i 486 mr. włośc. S. Górne, wś włośc., mają 25 dm., 82 mk., 179 mr. W 1827 r. było 26 dm., 174 mk. Przemysł górniczy istniał tu już w XVI w. W 1578 r. w par. Wąchock istnieją: minera Maiek i minera Sekliny, posługująca się 6 kołami wodnymi (Pawin., Małop., 196). Kopalniom żelaza w S. dał podobno początek opat cystersów wąchockich Konopacki w XVII w. Cystersi wzniesli tu następnie wielki piec. Dobra i zakłady przeszły następnie w ręce rządu, od którego nabył je bar. Fraenkel. W ostatnich latach czynne były trzy wielkie piece dziewięć pudlingowe i siedm szwejsowych. W 1875 r. wytopiono surowcu 265500 pud., wyrobiono kute-go żelaza 262200 pud. i blachy 13850 pud. W 1888 r. przetopiono rudy 1331695 pud. i otrzymano zład żelaza 386465 pud. Pracowało przy tem 540 ludzi. *Br. Ch.*

Stara Dąbrowa 1.) dwór, pow. babimo-ski, pod Wolsztynem (ob. *Dąbrowo Stare*, t. I, 945). 2.) **S. D.**, holendry, pow. bukowski, pod Opalenicą (ob. *Dąbrowo Stare*, t. I, 945), mylnie podane w pow. poznańskim.

Stara Dniestrzyczka, ramie zchd. Dnie-stru. W obr. gm. Hordyni, pow. samborskim,

o 2 klm. na płu. od wsi, rozdziela się Dniestr na dwa ramiona: zachodnie, zwane „Stara Dniestrzyczką“, jest naturalne; płynie na płu. i w Koniuszkach Siemianowskich (pow. rudecki) łączy się z Strwiążem; wschodnie zaś jest to kanał, tworzy właściwy Dniestr, ma bieg płu.-wshod., przyjmuje między Do-lubowem a Czajkowicami rz. Strwiąż. Między tymi ramionami Dniestru a Strwiążem leży obszerne bagnisko, wzn. 272 mt. nrm. Długość ramienia 7 klm. *Br. G.*

Stara Domosława, pow. niski, ob. *Domo-sławice* 2.).

Stara Dulówka, nazwa pot. Psarki al. Pazdewnika, który z Filipówką tworzy Krze-szówkę. Ob. *Baraki* i *Krzyszówka*. *Br. G.*

Stara Gatka, u Długosza *Gadka*, wś włośc. nad rz. Ner, pow. łódzki, gm. Bruse, par. Pa-bianice, ma 40 dm., 296 mk., 672 mr. W 1827 r. Gatka, wś rząd., ma 20 dm., 179 mk. W połowie XV w. wieś ta, własność kapituły krakowskiej, w kluczu pabianickim, ma 9 łan. km., dających czynszu po 11 skotów, dwa kapłony, 30 jaj, za sienne po 2 gr. i dowóz 12 wozów drzewa do dworu w Pabianicach, tudzież roboty przy uprawie folwarku. Był we wsi sołtys, mający 1 łan; kmiec za obiedne dawali fertona, sołtys 6 gr. Dziesięcinę od kmieci i sołtysa pobierała prepozytura łączy-czka, wartości do 10 grzyw. Prócz tego kmie-cie obowiązani byli sieci prowadzić na łowach, naprawiać wały, budynki, dawać pod-wody (Długosz, L. B., I, 287). *Br. Ch.*

Stara Goja, góra lesista, na płu.-zchd. od wsi Sokołowski, w pow. kosowskim, nad granicą gm. Szeszor, w płu.-wsh. rozgałęzieniu pasma „Bruśny“ zwanego, na lew. br. rz. Rieczki. Wzn. 880 mt. nrm. Na płu. stoku gó-ry leży „Lahudiecka jama“. *Br. G.*

Stara Hańcza, folw., pow. suwalski, gm. i par. Wiżajny, odl. od Suwałk 24 w., 4 dm., 58 mk. Por. *Hańcza*.

Stara hora al. *Przyboj*, *Priboj*, szczyt w Magórze Turczańskiej, w dzielnicy zwanej Magórą orawską, nad doliną Orawy Białej. Tworzy pld. narożnik gm. Słanicy, w pow. namiestowskim, w hrab. orawskim, pod 37° 10' 5" wsh. dłu. g. F., a 49° 23' płu. sz. g. Wzn. 948 mt. nrm. Na płu. szczyt Jedlicznik (828 mt.). *Br. G.*

Stara Huta 1.) wś włośc., pow. skiernie-wicki, gm. Korabiewice, par. Mszczonów, ma 64 mk., 151 mr. 2.) **S. H.**, wś włośc., pow. sier-radzki, gm. i par. Złoczew, odl. od Sieradza w. 22 1/2. Wraz z wsiami: Cegielnia, Miklesz, Bujnów, Czarna, Szklana Huta, Borzęckie, Zapowiednik, Złoczewska Wieś, ma 263 dm. i 2230 mk. Na samą Starą Hutę przypada 34 dm. 3.) **S. H.**, kol., pow. słupecki, gm. i par. Grodziec, odl. 33 w. od Słupcy, ma 6

dm., 97 mk. 4.) **S. H.**, wś, pow. kaliski, gm. Ceków, par. Przespolew, odl. od Kalisza 27 w., ma 11 dm., 125 mk. W 1827 r. 8 dm., 84 mk. 5.) **S. H.**, wś, pow. garwoliński, gm. i par. Osieck, ma 50 dm., 314 mk., 465 mr. 6.) **S. H.**, wś, pow. łukowski, gm. Jarczew, par. Wilczyńska, na wznies. 507 st. n.p.m.; ma 27 dm., 222 mk., 326 mr. 7.) **S. H.**, pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Preny, odl. od Maryampola 35 w., ma 18 dm., 123 mk. W 1827 r. 8 dm., 88 mk. *Br. Ch.*

Stara Huta 1.) wś włośc., nad rzeką Ilią, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Wiazyń, okr. wiejski i dobra skarbowe Ilią, o 8 w. od gminy a 32 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Ilii do Radoszkowicz, ma 6 dm., 45 mk. prawosł. (w 1865 r. 28 dusz rewiz.). 2.) **S. H.**, zaśc. u źródeł rz. Szaczy, pow. ihumeński, wśród lasów, w obrębie dóbr Tołkaczewicze hr. Grabowskich, w 1 okr. pol. i par. kat. Uzda, gm. Szack, ma 8 osad; grunta lekkie, pastwisk i łąk błotnych dużo. 3.) **S. H.**, wś, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 90 w. od Kowna. *A. Jel.*

Stara Huta 1.) pow. latyczowski i lityński, ob. *Huta Stara*. 2.) **S. H. Baranowiecka**, wś, pow. nowogradwołyński, gm. baranowiecka, ma 61 dusz. włośc., ziemi włośc. 146 dz. Należy do dóbr baranowieckich, własność dawniej ks. Gagarynowych, obecnie Strogonowych. 3.) **S. H. Serbowska**, osada, pow. nowogradwołyński, gmina Serby, 52 chat, 1529 dzies. ziemi dworskiej. Należała niegdyś do dóbr andrejowieckich, Wroczyńskich, obecnie sprzedana Niemcom i rozkolonizowana. 4.) **S. H.**, wś, pow. zasławski, fabr. papieru.

Stara Huta, niem. *Althuette* al. *Krasna Althuette*, dawniej *Krasna*, dawniej przys. Krasnej Putny, dziś wś w pow. starożyńskim. Do szczegółów podanych pod art. „*Althuette*“ dodajemy: **S. H.** tworzy z Nową Hutą (ob.) jedną gminę, obejmującą 3050 ha 84 ar. 17 mt. kw. R. 1869 było dm. 144, mk. 783; roku 1880 dm. było 186, mk. 893; kat. 760, gr.-nieun. 129, izrael. 4; Rumun. 879, Niemc. 4. Par. rz.-kat. w miejscu, z kościołem mur. p. w. Siedmiu Boleści P. Maryi, który stanął 1836 r. na miejscu dawnego drewn. z r. 1812 Według szem. archidiec.-lwowskiej z r. 1884 paraf. liczyła w miejscu dusz 815. W skład jej wchodzi: Banilla Wołoska z przyległościami: Koszuja, Hileze, Mega, Ławryńka, Dunawiec (dusz 778), Czudyn (166), Dawideny (41), Idzestie (19), Korczestie (7), Krasna Ilskie z Krasną Putną (154), Kupka (25), Lunka Formosa (79), Nowa Huta (257), Petrowce (180) i osada Sereczel (138). W ogóle w całej parafii kat. 2659, prot. 40, nieun. 16500, żyd. 1200. Par. gr.-kat. w Hliboce, a gr.-nieunicka w Czudynie. Sąd pow. i urząd

podatk. w Storożyniu, st. p. w Czudynie. W miejscu szkoła ludowa. Własność funduszu religijnego gr.-nieunickiego. C. k. zarząd leśniczy i dóbr kameralnych. Wś legła w dolinie pot. Zubrowicy, dopł. Czudyna. *Br. G.*

Stara Huta, niem. *Althammer*, wś na Śląsku austr., ob. *Stare Hamry*. *Br. G.*

Stara Huta 1.) niem. *Starahutta*, wś włośc. na Kaszubach, pow. kartuski, st. p. Mirachowo, par. kat. Strzepez; 10 gbur. posiadał i 3 zagr., razem 515 ha (232 ha roli orn., 22 łąk, 9 lasu). W 1885 r. 29 dm., 35 dym., 184 mk. kat. Meczno pobierał prob. r. 1710 od każdego osadnika po 12 groszy (Wizyt. Szaniawskiego, str. 28). R. 1780 liczyła wś 57 kat. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 170). Za czasów Rzpltej należała do ststwa mirachowskiego. 2.) **S. H.**, niem. *Althuette*, kol. do Lipinek, pow. świecki, st. p. Osie, par. kat. Płochocin. W 1885 r. 26 dm., 174 mk. R. 1773 było 22 ew. mk.; r. 1780 zaś 7 kat., 18 ew. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 317). 3.) **S. H.**, leśn. król. w nadleśn. Przewodniku (Buelowsheide). 4.) **S. H.**, niem. *Althuette*, wyb. do Buchwałdu, pow. bytowski, 5 dm., 41 mk.

Staraja Reka, jezioro w kotlinie Prypeci, pow. mozyrski, o 1 w. na pld.-wsch. od wsi Piererow, właściwie zamulone, prawie na 4 w. długie. Bardzo rybne.

Stara Jołcza, wś, pow. rzeczycki, ob. *Jołcza*. Cerkiew paraf. p. w. św. Michała, liczy około 1300 parafian i ma z dawnych zapisów 3 włóki gruntu; wś ma 23 osad. W pobliżu wieś Nowa-Jołcza i folwark. Należą do 1 okr. pol. brahińskiego, par. katol. rzeczyckiej, filii łojowskiej. *A. Jel.*

Stara Jonia, ob. *Jania Stara*.

Stara Kalitwa, sioło, pow. ostrogozski gub. woroneskiej, st. poczt. o 35 w. na pld.-wsch. od Rossoszy.

Stara Karczma, os. karcz. nad rz. Prośną, pow. wieluński, gm. i par. Dietrzkowice, ma 2 dm., 20 mk.

Stara Krobia, urząd. *Alt-Kroeben*, wś, pow. krobski, o 5 klm. na pln. od Krobi (poczt.), przy traktie do Gostynia; par. Domachowo, szkoła w miejscu, st. dr. żel. w Gostyniu o 7½ klm.; 46 dm., 354 mk. (325 kat., 29 prot.) i 671 ha (553 roli, 76 łąk); cz. doch. z ha roli wynosi 14.49, z ha łąk 22.32 mrk. Wś była własnością bisk. pozn. i miała 26½ łąnów obszaru; z tych 10 folw., 8½ osiadł., 5 sołeckich, 2 puste i 1 wolny łąn; z łąnu płacono biskupom 1 grzyw. 8 gr. czynszu, 4 ćwiertnie owsa, 2 kapłony, 2 kury, 10 jaj i 2 gr. krownego; z łąnów pustych po 2 talarzy robotnego; z karczmy 24 gr.; sołtysi dawali razem 12 gr. wiecznego. W r. 1580 stał tu wiatrak. *E. Cal.*

Stara Kruszynka, uroczysko, pow. sło-

nimski, w 5 okr. pol., gm. Byteń, o 38 w. od Słonima.

Stara Kuźnica, wś, pow. konecki, gm. Gowarczów, par. Końskie, odl. od Końskich 8 w., ma kuźnię żelaza (15 rob., do 16000 rs. produkcji), 16 dm., 102 mk., 15 mr. dwor., 137 mr. włość. W 1827 r. było 11 dm., 84 mk.

Stara Leśna, niem. *Alt Walddorf*, węgier. *Ó-Leszna*, wś, pow. tatrzański, hr. spiskie, na pld.-wsch. stoku Tatr spiskich, nad pot. Zimną al. Staroleśniąską Wodą, dopł. Popradu. Graniczy od wsch. i pld.-wschodu z obszarem Łomnicy Wielkiej, od pld.-zach. z Nową Leśną, Muellenbachem i Sławkowem Wielkim, a od pld.-zach. z obsz. Jaworzyny Spiskiej. Pld.-zach. granica ciągnie się głównym grzbiecie Tatr od szczytu Małej Wysokiej (2430 mt.), przez Swistową Turnię (2378 mt.), Mały Lodowy (2465 mt.) i Lodowy (2629 mt.) aż po Baranie Rogi (2535 mt.), na przestrzeni 6 klm. Od Małej Wysokiej ciągnie się granica na pld.-wschód grzbiecie poprzecznym, tworzącym ścianę między doliną Wielicką a Staroleśniąską; w nim szczyty Staroleśniąski wierch al. Staroleśna turnia (2490 mt.), Sławkowski szczyt, Królewski Nos (2160 mt.), wreszcie tak zw. Siodółko al. Grzebyk (Kaemmchen). Również od Baranich Rogów spuszcza się granica na pld.-wschód grzbiecie poprzecznym, oddzielającym dolinę Kieżmarską od doliny Zimnej Wody. W nim szczyt Łomnica; następnie opada granica Łomnicką granią do pot. Hotarnego (Hotterwasser), dopł. Kamiennej Wody (Łomnicy). W obszar tej wsi wchodzi dwie piękne doliny: Staroleśniąska, zwana także doliną Wielkiej Zimnej Wody (u Niemców i Węgrów) i dol. Zimnej Wody (u Niemców i Węgrów dolina Małej Zimnej Wody). Obie te doliny oddziela grzbiet od szczytu Małego Lodowego (2465 mt.) ku pld.-wsch. Z obu dolin wypływają potoki: Staroleśniąski i Zimna Woda, tworzące od połączenia się Staroleśniąską Wodą, dopływ Popradu. Nad granicą pld.-wsch. z obszarem Łomnicy wznosi się Suchy wierch (Koenigsweg, 1094 mt.); od niego na pld.-zach. Turnica (Turmberg, 1117 mt.) a na pld.-wsch. Przysłop staroleśniąski (1013 mt.) na obszarze Starej Leśny. Wzniesienie wsi: 736 mt. (szt. gen.); 723·3 mt. (Wahlenberg), 757·8 mt. (Steczkowski); 727·99 mt. (Fuchs). Obszar gminy obejmuje 5879 kw. sążni kat. W r. 1880 było 112 dm., 604 mk. narod. niem. i słow. Prawdopodobnie osada powstała na początku XIV w., albowiem w Fejéra „Cod. dipl. Hung.“ znajdujemy wzmiankę, że r. 1322 soltys ze Sławkowa otrzymał las w pobliżu tej wsi położony w celu założenia tam osady na prawie i swo-

bodach saskich. A że podług dokumentu podanego u Fejéra (VIII, 3, 375) do synów Rykolfa, żupana spiskiego, należała także Wielka Łomnica (1329), przeto sądzić należy, że tą osadą w lesie przy Sławkowie mogła być Stara Leśna. Według „Szepesvár-megye hely ségnevei“ (str. 82) wś istniała już r. 1294. R. 1606 obozowały tutaj zastępy Bocskay'a. Należy do par. łac. w Sławkowie Wielkim, z kościołem filial. p. w. Zwiastowania N. P. Maryi. Według szem. duch. dyec. spiskiej z r. 1878 było tu 61 rz.-kat., 479 prot., 10 gr.-nieun., 4 żyd., razem 553. We wsi jest kościół ewan., zbudowany r. 1820, jako filia do gm. ewan. Łomnicy Wielkiej, pierwotnie od XVI w. do 1710 r. tworzyła samodzielną gminę par. ewan. Należy do sądu pow. i urz. podatk. w Kieżmarku. St. poczt. Łomnica Wielka. *Br. G.*

Stara Lubowla, ob. *Lubowla-Stara*.

Stara Łomża, wś i folw. nad rz. Narew, pow. łomżyński, gm. Kupiszki, par. Łomża (odl. 3 w.). W 1885 r. folw. z attyn. Grodz Radziejewska rozl. mr. 1168; gr. or. i ogr. mr. 879, łąk mr. 126, past. mr. 104, lasu mr. 17, nieuż. mr. 41; bud. mur. 4, drewn. 10; płodozm. 6, 7 i 10-pol. Por. *Łomża* (V, 783).

Stara Majaczka, sioło, pow. dniewowski gub. tauryckiej, o 50 w. na wschód od Dnieprowska, na prawo od drogi z Berysława do Perekopu, ma 258 dm., 1722 mk.; cerkiew.

Stara Maryna, urzęd. *Alt-Merine*, dawniej *Alt-Marina*, pow. międzychodzki, ob. Mierzyn.

Stara Morachwa, ob. *Morachwa Stara*.

Staromyśl, lotew. *Staromysla*, wś, pow. rzezycki, w 4 okr. pok. do spraw włoś., gm. Wajwody, par. Dagda, w 1863 r. 182 dusz rewiz.; własność Kibortów. Niegdyś attyn. dóbr Dagda. Położenie malownicze.

Stara Mysz, pow. nowogródzki, ob. *Mysz* (VI, 837).

Stara Niwa, dobra, pow. bobrujski, ob. *Rudobielka*.

Stara Obczyna al. *Stara Wipczyzna*, szczyt lesisty i las w Karpatach bukowińskich, w obr. Szypotu Kameralnego, pow. radowiecki, nad granicą gm. Kirlibaby i granicą węgierską, pod 42° 41' 39" wsch. dłg. g. F., a 47° 41' 23" pld. szer. g., dochodzi 1487 mt. nrm. Od pld.-zach. strony płynie wzdłuż granicy u podnóża góry Cibów potok, dopł. Bystrzycy Złotej. Od pld. leży las Stara Wipczyzna, z której wypływa pot. Barani, dopł. Saraty. Por. *Obczyna*. *Br. G.*

Stara Oszmiana, pow. oszmiański, ob. *Oszmiana 2.*

Stara Pawołocz, pow. skwirski, ob. *Pawołocz* (VII, 918).

Stara Piaseczna, ob. *Piaseczna Stara*.

Stara Piła 1.) niem. *Starapilla*, wyb. do

Łeżyc, pow. wejherowski, st. p. i par. kat. Reda; zawiera 3 włóki magd. i 21 mr.; 2 dm., 24 mk. 2.) **S. P.**, wyb., pow. kartuski, st. poczt. Wygoda. *Ks. Fr.*

Stara Pleśń, pow. opawski, ob. *Połom 2.*)

Stara Poczta, wś i os., pow. łaski, gm. i par. Wygieszów; wś ma 6 dm., 87 mk., 43 mr.; os. 1 dm., 4 mk., 12 mr. dwors. Wchodziła w skład dóbr Krzesłów.

Stara Robota, wierzch tatrzański, w głównym grzbiecie Tatr, między doliną Starej Roboty (od pñ.) a Raczkową (od pñd.), zwany także Wysokim Wierchem od strony południowej, a Klinem starorobociańskim od północy; 2170 mt. npm. *Br. G.*

Stararopa, wś, pow. staromiejski, 6 klm. na pñ. od Staregomiasta, tuż na wschód od sądu pow. i urz. poczt. w Starejsoli. Na pñd. leży Baczyna i Strzelbica, na zach. Starasól i Laszki Murowane, na pñ. Felsztyn, na wschód Janów, Czaple i Torczynowice (trzy ostatnie w pow. samborskim). Pñ. część obszaru przepływa pot. Seredni, a część یرodkową pot. Solny; oba wpadają do Smolanki. Części wsi są: Buców, Budy (al. Buda); Zasadki i grupy domów: Twary i Zatwary. Na pñd. leży las „Buców”. W r. 1880 było 535 dm., 2743 mk. w gminie (2512 gr.-kat., 203 rz.-kat., 28 izr.; 2740 Rusinów, 3 Niemców). Par. rzym. i gr.-kat. w Starejsoli. We wsi jest szkoła etat. 2-klasowa. Ob. *Starasól.*

Stara Ruda, os., pow. maryampolski, gm. Wejwery, par. Skrawdzie, odl. od Maryampola 22 w., ma 5 dm., 95 mk. W 1827 r. 1 dm., 23 mk.

Stara Ruda, wś, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Sobolany, o 21 w. od Grodna.

Stara Rusa, miasto pow. gub. nowogrodzkiej, na obu brzegach rz. Polist' (dopł. Łowati), przy ujściu do niej rzki Porusia z Perorytica, pod 57° 59' pñ. szer. a 49° 2' wsch. dł. g. Położone w równinie wzniesionej 178 st. npm., odległe jest o 88 w. na pñd. od Nowogrodu, z którym połączone linią dr. żel. nowogrodzkiej, długiej 156 w. i na st. Czudowo łączącej się z dr. żel. nikołajewską (petersbursko-moskiewską). Ma 1425 dm. (174 mur.), 8592 mk. (23 kat., 80 rozkol., 54 prot., 136 żyd.), monaster męzki Preobrażeński, 16 cerkwi (12 mur.), z których ważniejsze: sobór p. w. Zwiastowania J. Chr. z 1701 i cerkwie Zwiastowania N. M. P. z 1410, oraz św. Trójcy z 1680 r.; 234 sklepów i magazynów (187 mur.), teatr drewniany, koszary, dom przytułku, szpital, szkoła powiat. i parafialna, szkoła dla dziewcząt, 2 szkoły duchowne, dom sierot. Pod miastem znajdują się źródła słone, przy których do 1865 r. istniały warzelnie soli (w ostatnich czasach otrzymywano do 150,000 pudów soli rocznie) a nadto od

1836 r. zastosowano tutejsze wody do celów leczniczych, zarówno wewnątrz jak i do kąpieeli. Jestto silna solanka alkaliczno-jodowobromowa, zalecana zwłaszcza w skrofulach, chorobie angielskiej, reumatyzmie, chorobach nerwowych, skórnych, kobiecych i in. Dochód miasta w 1871 r. wynosił 32526 rs. Pod względem przemysłowo-handlowym S. R. ma niewielkie znaczenie. Głównym źródłem zarobku dla mieszkańców stanowią goście kąpielowi, niewielu tylko zajmuje się rolnictwem, rzemiosłami (w 1871 r. 342 rzemieślników) oraz spławem drzewa i statków do Petersburga. Również i przemysł fabryczny niezbyt rozwinięty. W 1871 r. było 11 fabryk, zatrudniających 54 robotników i produkujących za 324,400 rs. W S. R. istnieje bank miejski, założony w 1863 r., z kapit. 20,000 rs. Targi odbywają się co piątek, jarmarki zaś od 6 do 13 stycznia i od 29 czerwca do 7 lipca. Jestto dawna osada, wspomniana u latopisców od 1167 r. Niegdyś stanowiła przygródek Nowogrodu W., w dziejach jednak nieodegrała nigdy wybitniejszej roli. Od 1776 r. mto powiat. gub. nowogrodzkiej, od 1824 r. przyłączone do pow. demiańskiego, od 1859 r. znów mto powiatowe.

Staroruski powiat zajmuje połud.-zachodnią część gubernii i podług Strielbickiego ma 173'5 mil al. 8393 w. kw. Powierzchnia powiatu stanowi najniższą część gubernii i pochyla się w ogóle od pñd.-zach. ku pñ.-wsch., t. j. w stronę jez. Ilmen. Bezwzględna wysokość w części południowej dochodzi do 400 st., w północnej opada do 130 st.; jez. Ilmen wznosi się tylko 107 st. npm. Równina powiatu gdzieniegdzie przerznięta jest niewysokimi wzgórkami, towarzyszącymi zwłaszcza biegowi rzek. W skutek nizinnego położenia powierzchnia zasiana jest mnóstwem błot i niewielkich jezior. Z błot ważniejsze: między wsią Bystry Bereg, Kost'kowo a rz. Polistią i Snieżą (do 174 w. kw.), oraz między rz. Polistią, drogą ze St. Rusy do Chołmu, granicą gub. pskowskiej i wsiami: Kułakowo, Riabkowo, Sosenki, Rakitny i Leszy (do 312 w. kwadr.). Z jezior najważniejsze: Rdiejskie, Krasnodubskie, Kirowskie i Dołżyńskie, zgrupowane w pñd.-zach. części powiatu. Do północnej granicy powiatu przylega jezioro Ilmen, od ujścia rzeki Szełoni do ujścia Łowaci. Rzeka Szełonia na niewielkiej przestrzeni stanowi granicę z powiatem nowogrodzkim, Łowac zaś z pow. demiańskim. Nadto w granicach powiatu uchodzą do Ilmenu: Sawatejka, Psiża, Perechoda, Użynka, Czernica, Makowka i Tulebla. Ze wszystkich tych rzek tylko Szełon, Łowac i Polist' są żeglowne. Lasy, jakkolwiek w ostatnich czasach bardzo wyniszczone, stanowią

wią 35 % ogólnej przestrzeni. W 1867 r. było w powiecie (bez miasta) 144,139 mk. (53 katol., 2548 rozkol., 38 protest.), t. j. 880 mk. na 1 milę kw., powiat przeto starorucki jest najgęściej zaludniony w gubernii, nie wyłączając nawet powiatu nowogrodzkiego. Mieszkańcy zajmują się przeważnie rolnictwem, sieją głównie żyto i owies oraz len. Nadto mieszkańcy osad nadrzecznych zajmują się budową statków i spławem drzewa, a na wybrzeżach jez. Ilmen rybołówstwem. Wielu włościan wychodzi na zarobek do Petersburga i Nowogrodu oraz zajmuje się przemysłem leśnym. Przemysł fabryczny ograniczał się w 1871 r. na 2 gorzelniach (z produkcją na 54,500 rs.), fabryce fajansu (18,000 rs.); oprócz tego było w powiecie 37 olejarni, 729 młynów i 6 garbarni. W t. r. było w powiecie 84 cerkwi (43 murowanych). *J. Krz.*

Stararzeka, jezioro we wsi Dylewo Staro, pow. ostrołęcki.

Stara rzeka 1.) potok, powstaje w obr. Sieklówki, pow. jasielski, tuż nad granicą z Lublicą i Glinikiem Górnym, na pld.-wsch. stoku góry Gogołowa (459 mt.). Zabrawszy z tego obszaru kilka strug, podąża na pld.-wschód przez Sieklówkę i Glinik Dolny, gdzie z lew. brzegu wpada do Lublicy, lew. dopł. Wisłoku. Długi 7 klm. Na lew. brzegu leżą lasy Bukowy i Wnokówka. 2.) **S. rzeka**, potok, powstaje w obr. Dąbrowicy, pow. gródeckim, z pod t. zw. Filipowa Kąta (366 mt.); płynie na pld. okolicą międzywzgórzystą, przechodzi na obszar Łoziny, płynąc doliną więcej rozwartą, ale podmokłą. Przybywszy do Żornisk, zwraca się na pld.-wschód, z kądem dostaje się do Domażyra, gdzie dawniej zasiliał znaczny staw. Odtąd zowie się Domażyńskim potokiem. W kierunku pld.-wsch. podąża do Schoentalu, przys. Karaczynowa, a zabrawszy z lew. brzegu pot. Zimnąwodę, wygina się na pld.-zach.; przepływa wś Wroców, odkąd w kierunku pld., w obr. gm. Mszały, wchodzi do Malczyckiego stawu, utworzonego przez rz. Wereszyce. Długi 20 klm. Dno i cała dolina bagienna. 3.) **S. rzeka**, potok, odpływa stawów w Brzechowicach i Hamulcu, w pow. lwowskim; płynie zrazu na pld. a od Hamulca na wsch. przez Grzybowice Małe i Wielkie, następnie Żydaticze i w Jaryczowie uchodzi z praw. brzegu do rz. Rokitny al. Jaryczówki, dopł. Peltwi. Dolina potoku zabagniona, miejscami torfiasta. O osuszeniu dolin obu rzek ob. *Rokitna*. Długi 24 klm. 4.) **S. rzeka**, nazwa pot. Karbowa, w obr. gm. Świtarzowa. 5.) **S. rzeka**, nazwa dolnego biegu pot. Bystrzycy, od ujścia pot. Krzywskiego, która połączywszy się z Budziszem wpada do Wielkopółki z praw. brzegu.

6.) **S. rzeka**, nazwa dolnego biegu Jabłonki, dopływu Sanu. *Br. G.*

Stara Rzeka 1.) niem. *Altfließ*, kol., pow. świecki, st. p. i par. kat. Osie, 146 ha (85 roli). W 1885 r. 38 dm., 53 dym., 273 mk., 121 kat., 152 ew. 2.) **S. Rz.**, król. leśn., tamże, należy do nadleśn. w Osie. 3.) **S. Rz.**, odnoga Wierzyce pod Brzeźnem i Nejmusami: pow. starogardzki. 4.) **S. Rz.**, dok. 1275 *Stara reka*, struga pod Swornigacem, w pow. chojnickim (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 233).

Starasinki, zaśc. pryw., pow. wilejski, w 2 okr. pol., o 42 w. od m. Wilejki, przy b. dr. pocztowej z mka Dołhinowa do Wilejki, ma 5 dm., 56 mk.

Stara Słoboda, siolo nad rzeką Sierą, pow. aleksandrowski gub. włodzińskiej, o 5 w. od mta powiat., przy trakcie poczt. do Perestawia, ma 42 dm., 280 mk., cerkiew p. w. N. M. P. Kazańskiej, wzniesioną w 1696 r.

Starasól, miasto, pow. staromiejski, pod 49° 30' pld. szer. a 40° 37' wsch. dłg. od F., o 7 klm. na pld. od Staregomiasa, 5 klm. na pld. od st. kol. Felsztyn-Głęboka, sąd powiat. i urząd poczt. w miejscu. Na pld. i zach. leżą Strzelbice, na pld.-zach. Szumina, na pld. Laszki Murowane, na wschód Stararopa. Wody (potok Seredni i Solny) zabiera Smolarka, płynąca na pld. i wpadająca do Jabłonki (dopływu Dniestru). Zabudowania miejskie leżą w środku obszaru, na pld.-wschód od nich Przedmieście Dolne, na pld. Sary a na pld.-zach. Przedmieście Górne. Najwyższe wzniesienie na pld. wynosi 466 mt. Własną większą tu i w Starejropie ma roli or. 188, łąk i ogr. 13, past. 72, lasu 636 mr.; wł. mn. roli or. 2684, łąk i ogr. 599, past. 517, lasu 78 mr. W r. 1880 było 232 dm., 1347 mk. (732 obrz. rz.-kat., 198 gr.-kat., 416 wyzn. izrael.; 1063 Rusinów, 261 Polaków, 13 Niemców). Parafia rz.-kat. w miejscu, dek. samborski, dyec. przemyska. Pierwotny dokument erekcyjny zaginął. W aktach konsystorskich nie ma o tej parafii wzmianki przed 1502 r. W r. 1557 wznowił Zygmunt August dotacją parafii, a gdy i ten przywilej zaginął, wydał Stefan Batory w r. 1578 nowy przywilej. W r. 1614 powiększył dotacją Mikołaj z Żurowa Daniłowicz, kasztelan lwowski i podskarbi kor., a darowiznę tę potwierdził Zygmunt III w r. 1615. Kościół murowany wzniesiono w r. 1660 a konsekrowano w r. 1743 p. w. św. Michała archaniola. Do parafii należy, prócz Starejsoli i Berezów, Bilicz, Laszki Murowane, Stararopa, Szumina, Tarnawka i Wołoszynowa. Parafia gr.-kat. w miejscu, dek. starosolski, dyec. przemyska. Do parafii należy Stararopa. W S. jest cerkiew jedna, a na przedmieściach dwie. Do dekanatu należą parafie: Bukowa, Bilicz, Hu-

mieniec, Laszki Murowane, Rakowa, Rozsochy, Suszyca Wielka, Terło, Felsztyn, Chyrów, Czaple, Wołcza Dolna, Wojatycze i Wykoty. W S. jest szkoła etatowa 2-klasowa. Czynny stan majątku miejskiego wynosi 93,000 złr., bierny zaś 2100 złr. Za czasów Rzpltej należała S. do dóbr koronnych, do ekonomii samborskiej. W lustracji z r. 1686 (Rkp. Ossol., Nr. 1255, str. 24 i nn.) czytamy: „To miasto, zasiadłe na półsiódma łana i 25 ogrodach, żadnych powinności odprawować nie powinno, tylko daje z jatek szewskich 12, z każdej po gr. 6, i jatek rzeźniczych 6, z każdej łoju nietopionego po 3 kamienie i po 10 funtów, albo smelcowanego same 3 kamienie; a teraz tylko zostają 4 jatki, z których płacą jako wyżej. Młyny są trzy. Jeden Zasadzki, o kołach 2, drugi Zatawardzki, trzeci na Smolnej o jednym kole“. Żupa starosolska opisana dokładnie i bardzo szczegółowo na str. 25 do 29, poczem następuje wzmianka o folwarku starosolskim, a w końcu wymienione powinności przedmieszczan starosolskich, jak następuje: „Przedmieścia w S. są dwoje: jedno żupne, drugie wójtowskie. Oboje do folwarku żupnego także odprawują powinności. Powinności przedmieścia żupnego: Przedmieszczanie powinni z każdej ćwierci osiadłej wyorać na folwarku starosolskim 15 zagonów zupełnych, zagon zaś każdy ma być o sześciu skibach dobrych przez jedno stajanie zwyczajnie. Dzień jeden żąć, drugi zaś kosić do roku wszyscy powinni, wychodząc po rannych obiadach. Zboża wszystkie powinni zwieźć z pól żupnych do folwarku, także gnoje na żupne pola raz do roku wozić powinni koleją od południa. Straż kolejno odprawować powinni w żupie albo dorocznego chować stróża. Siana cokolwiek będzie na sianozęciach żupnych zwieźć powinni, także i siana kupne na konie kieratne wozić mają, choćby za mil dwie kupione były. Powinni do tego z każdej ćwierci oddać do żupy wóz dobry drzew do roku, to jest na Boże Narodzenie. Sól gdy wożą (do czego ich przymuszać nie powinno, osobliwie podczas złej drogi) płacą im od każdej beczki do Sośnicy po gr. 18 a do Tork po gr. 15. Także i do zapustów żupnych na straż chodzić powinni kolejno po dwóch na dzień, czego leśniczy osobny ma doglądać. Drogi wszystkie po gościńcach około żupy szarwarkiem naprawiać powinni, także do naprawy młynów i stawów chodzić powinni szarwarkiem. Drzewa, cokolwiek potrzeba na potrzeby żupne, wozić powinni. Na podwoły żadne, chyba w potrzebie skarbowej do Sambora, także i z listami chodzić nie powinni. Czynszu z każdej ćwierci do roku płacą zł. 50 gr. 6. Znajduje się jednak ćwierci 7, z których tylko

czynszu płacą po 3 złp. Z roli Iwaneczowskiej, na cegłę pokopanej, płacą tylko po 1 zł. 15 gr. Powinność przedmieścia Wójtowskiego: Ci przedmieszczanie powinni raz w rok kosić, drugi raz jarzynę grabić i zboże wszystko z góry wójtowskiej do folwarku swemi wozami zwieźć. Powinni także za drwa święteczne jako i drudzy przedmieszczanie, którzy sól warzają, wóz drzew dobry do żupy odwieźć, kiedykolwiek rozkażą. Sól do składu także za dobrej drogi wozić powinni, a od każdej beczki do Sośnicy płacić im powinni po gr. 18, a do Tork po gr. 15. Z tych przedmieszczanów, cokolwiek ich jest, płacić każdy powinien czynszu po zł. 2 gr. 8. Z osobna od ogrodów dają czynszu 4 zł. Pop Piatnicki czynszu daje zł. 1 gr. 11. Insi zaś przedmieszczanie, którzy u cerkwi i na innych miejscach mieszkają, od domków i ogrodów swoich na rok płacą każdy z nich na św. Marcina czynszu po zł. 2 gr. 6. Zagrodnicy powinni na każdy tydzień, każdy z nich dzień jeden od południa. Czynszu do tego każdy płaci na rok po 1 zł.“ W inwentarzu z r. 1760 (Rkp. Ossol., Nr. 1632, str. 123 nn.) czytamy: „Miasto Starasol zasiadło, jako komisya dawniejsza interregni 1669 i komisya anni 1686 świadczy, na łanach 6 $\frac{1}{2}$ i ogrodach 25; z rewizyi zaś a. 1746 et 1749 pokazuje się ogrodów tylko 21, ad praesens zaś znajduje się ogrodów 25, które inferius specificabuntur. Ćwierci pod miastem 20, item wynajmowali mieszczanie od duchownych tamecznych rit. graeci, na co mają dekret asesorski, popową ćwierć jedną; do tych plebańskich ćwierci 4, pod poddanymi plebańskimi 4, czyni ćwierci 29. Z osobna innych ćwierci pod miastem nie masz, bo lubo komisya 1749 r. wspomina, że pod Altarystą B. M. Virg. Assumptionis ćwierci 1 $\frac{1}{2}$, znajduje się, lecz że chociaż używa ks. Altarysta, są miejskie własne, od Bernatowicza mieszczanina legowane, i podatek z nich do miasta dawać powinien, o który miasto dopominać się ma. Z ćwierci miejskich (są one specyfikowane na str. 124) z każdej z osobna dają mieszczanie mesznego dla plebana starosolskiego żyta po pół miarków dwa, owsa po tyleż. Innych powinności z tychże ćwierci do zamku nie pełnią; tylko cech szewski z jatek 12 płaci do zamku samborskiego z każdej jatki po gr. 6, item butów par 8 zrobić powinni i do zamku samborskiego oddać a miasto im ma za nie zapłacić. Oprócz tych ćwierci wyżej wyrażonych mają mieszczanie i przedmieszczanie starosolscy grunta „Łazy“, które Kopaninami nazywają, na które pokazali prawo Zygmunta Augusta z r. 1559, vigore którego prawa żadnych podatków z tychże Łazów nie dają, ani powinności nie pełnią. Item pokazali

uwolnienie od wszelakich czynszów z tychże Kopanin przez Jm. Pana Jerzego Mniszcha, wojewodę sandomierskiego, starostę natenczas samborskiego, żupnika ruskiego, de data w Warszawie 20 aprilis 1598, którą libertacyą Zygmunt III aprobował i konfirmował w Warszawie ostatniego kwietnia 1598 r., którem prawem od czynszu tych mieszczan z tychże Łazów uwalnia, z tym dokładem, aby dalej w zapusty i chaszcze J. Kr. Mości nie wkopywali się, czynsz między sobą z tych Kopanin postanowiwszy, aby na potrzeby miasta obracali i z niego się jako i innych dochodów przed żupnikiem rachowali. W dalszym ciągu wymienione są ogrody do miasta należące w liczbie 25; następnie opisana sytuacja miasta i wymienione domy in circulo, w ulicy od żupy ku kościółowi, w ulicy ku Samborowi w ogólnej liczbie 74, i 5 chałup extra missta, poczem czytamy: „Rzeźniczych jatek znajduje się 4, z których powinni dawać łożu topionego czystego kamienia 12 in natura do żupy starosolskiej. Notandum to miasto w mieście i na przedmieściach naprawiać drogi powinno. Insuper miasto elekcyonalnego na rok płaci 150 zł. Hybernę na gardekurów J. Kr. Mości i ekspenszczyzną za dyspartymentem zamkowym wypłacać powinni. Czynszu miasto corocznie dawać ma zł. 74 gr. 12“. Następnie wymieniona jest osiadłość przedmieścia dolnego alias żupnego i przedmieścia górnego alias wójtowskiego i opisane powinności przedmieszczan. Przedmieszczanie przedmieścia dolnego powinni orać z każdej ćwierci osiadłej, których ad praesens wynalazło się ćwierci 52, po zagonów 15, lub za każdy pług zapłacić po zł. 2. Zagon zaś każdy ma być o 6 skibach dobrych przez jedno stajanie. Dzień jeden żąć, drugi dzień kosić, wychodząc po rannych obiadach każdy z chleba powinien, a jeżeliby folwark starosolski takowej robocizny nie potrzebował, tedy za każdego żenca gr. 6, a za kosarza gr. 12 zapłacić mają. Zboże wszystko do folwarku starosolskiego z ról żupnych zwieźć; oborniki wszyscy kolejno, raz w rok od południa na pola żupne wozić; straż kolejno odprawiać powinni w żupie, albo rocznego dawać stróża; siana cokolwiek będzie na sianozęciach żupnych zwieźć, także i siano kupne na konie kieratne wozić mają choćby za mil dwie kupione były. Powinni do tego z każdej ćwierci oddać do żupy wóz dobry dREW raz do roku, to jest na Boże Narodzenie. Do zapustów żupnych na straż chodzić powinni kolejno po 2 na dzień, czego leśniczy ma doglądać. Sól gdy wożą (do czego ich przymuszać nie powinni, a osobliwie podczas złej drogi) płacą im od każdej beczki do Sośnicy po gr. 18, a do Tork po gr. 15. Drogi wszystkie po

gościńcach około żupy szarwarkiem naprawiać, także do naprawy młynów i stawów chodzić powinni. Drzewa, ile do żupy potrzeba będzie, wozić powinni. Na podwoły żadne jeździć nie powinni, chyba w potrzebie skarbowej do Sambora. Obręcze na beczki i gonty na potrzebę żupy podwodami swymi, żkąd każą, wożą. Piesi do układania dREW w żupie, beczek surowicy noszenia i innych robót, reparacyi kanałów, wychodzić mają. Zagrodnicy dolnego przedmieścia, każdy z nich, na tydzień pół dnia robić powinien. Czynsze przedmieścia dolnego (wymienione szczegółowo) wynoszą 411 zł. 15 gr. Powinności przedmieścia górnego alias wójtowskiego: Ci przedmieszczanie alias zagrodnicy każdy z chleba powinni raz w rok kosić, drugi raz jarzynę grabić, zboża wszystkie z góry wójtowskiej do folwarku wozami swymi zwieźć, a któryby nie odbył, tedy na kosarza gr. 12, a za grabiarza gr. 6 do folwarku zapłacić powinni. Także za drwa świąteczne jako i drudzy przedmieszczanie, którzy sól warzą, wóz dobry drwa do żupy odwieźć, kiedy każą. Sól do składu także za dobrej drogi wozić, a od każdej beczki płacić im mają do Sośnicy po gr. 18, a do Tork po gr. 15. Czynsze tego przedmieścia wynoszą 42 zł. 16 gr. Komornicy, wiele ich się znajduje, ci powinni kapuście sadzić, jarzynę pleść, kopać, chustę prać, i kiedy dwór zjedzie, na strażę chodzić. W dalszym ciągu tego rękopisu opisane jest gumno do starosolskiego folwarku należące, 3 stawy, młyn, lasy i chaszcze, a nareszcie szczegółowo żupa starosolska. Rząd austriacki zamknął tutejszą żupę w 1853 r. W 1879 roku czyniła gmina starosolska usilne zabiegi o wznowienie żupy, ale bez skutku. Wyniki warzelniarne żupy starosolskiej od 1787 do 1853 r. przedstawiały się jako niekorzystne. Surowica zawierała ledwo 19 klg. soli na hektolitr. W 1879 r. były ponowne badania i sprawdziły dane powyższe, nadto okazał się przypływ surowicy bardzo mały. W 1880 r. rozpoczęto dalsze badania, a mianowicie wiercenie świdrem do głębokości 143·33 mt. Po przewierceniu 10 gipsowego okazały się w głębi 88 mt. najpierw słabe ślady surowicy (15 klg. soli na hektolitr), dalej nastąpił solny pokład, który sięgał aż do głębi około 105 mt. Ten pokład 10 solnego zawierał też pomniejsze bryły soli, ale już w głębi 105 mt. wystąpiły oznaki łupku monilitowego, stanowiącego domniemaną granicę produktywnego utworu solnego. Wiercono jednak dalej do 124·48 mt., ale warstwy uległy tylko tej zmianie, że szary margiel z domieszką wapienia i kwarcu w grubości 27 mt. wystąpił, na solne warstwy zaś nie natrafiono aż do 144·33 mt. Formacja solna

skończyła się przeto. Prof. Niedźwiedzki ze stanowiska umiętnego stwierdził to samo. Zaniechano tedy roboty dalszej, a narzędzia używane przy wierceniu dano gminie starsolskiej, by mogła czynić w danym razie poszukiwania nafty, której ślady znajdują się tutaj. Poszukiwania nafty czyniono już niejednokrotnie, ale bez pomyślnego skutku.

Lu. Dz.

Stara Stanka, szczyt w Tatrach lipowskich, na pld. od głównego szczytu Tatr, grupy Rohaczów. Od Rohacza Wielkiego al. Płaczliwego (2126 mt.) ciągnie się ku Wielkiemu Wierchowi (2184 mt.) grzbiet 300 mt. długi, jako zach. ściana doliny Jamnickiej, a wschod. ściana doliny Smreczańskiej. Tu rozdwaia się grzbiet na wschod. ramię ze szczytem Gładkim (1949 mt.) i zach. ze szczytami Hołym Wierchem (1722 mt.) i Starą Stanką, po zach. stronie pot. Ternowca, między Hołym i Gładkim tryszczącego. St. Stanka wzn. 1290 mt. npm. Ob. *Jamnicka dolina, Hoły wierch i Smrek*.

Br. G.

Stara Szebela, szczyt lesisty w Karpatach wschod., dziale dukielsko-skolskim, na granicy gm. Tysowca (pow. stryjski) i Rybnika (pow. drohobycki), w pasmie górskim zwanem Minczołskim Działem, pod 40°57'15" wsch. dłg. g. F. a 49°2' pld. sz. g. Po stronie pld. rozpościera się aż po Czarną Górę (1230 mt.) las Czarnej Góry. Od strony pld. biją źródła Majdańskiego potoku al. Rybnika Majdańskiego, podążającego ku pld. do Rybnika Zubrzyckiego, a z nim do Stryja; po pld. zaś stronie bierze początek pot. Szebela, dopływ Butywni. Wznies. 1220 mt. npm. Ob. *Szebela Mała i Szebela potok*.

Br. G.

Stara Uszyca, ob. *Uszyca Stara*.

Stara Wieduga, sioło nad rz. Wiedugą, pow. ziemlański gub. woroneskiej, o 17 w. od mta powiat., ma 500 dm., 4790 mk.

Starawieś 1.) wś włośc., pow. błoński, gm. Młochów, par. Pęcice, ma 284 mk., 817 mr. W 1827 r. 25 dm., 248 mk. 2.) **S.**, wś, fol. i dobra, pow. nowomiński, gm. i par. Kołbiel, leżą przy linii dr. żel. nadwiślańskiej, po za Otwockiem, o 3 w. od Celestynowa, przy szosie lubelskiej. Istniała tu dawniej st. poczt. Wzorowe gospodarstwo rolne, młyn parowy z prod. na 35,000 rs., fabryka krochmalu, piękne inwentarze, owczarnia (z hodowlą owiec Negretti na wełnę i Southdown i Oksford na mięso), irygacja łąk. Właścicielem dóbr jest hr. Zamoyski. We wsi około 300 mk., 1265 mr. dwor. i 124 mr. włośc. W 1827 r. było 14 dm., 118 mk. Ob. *Kołbiel*. 3.) **S.**, wś i fol., pow. grójecki, gm. i par. Belsk, posiada gorzelnię, browar, ma 304 mk., 1245 mr. folw. Wś wraz ze Starowiejską Wolą ma 266 mr. W 1827 r. 26 dm., 210 mk.

Słownik Geograficzny T. XI.—Zeszyt 123.

Folw. **S.** wchodzi w skład dóbr Maławieś. 4.) **S.**, folw., pow. kutnowski, gm. Błonie, par. Krośniewice, odl. 19 w. od Kutna, ma 3 dm., 60 mk., 180 mr. folw., 3 mr. włośc. uwłaszczonech. W 1827 r. 7 dm., 38 mk. 5.) **S.**, wś i folw., pow. kutnowski, gm. Sójki, par. Kutno (odl. 2 w.), ma 5 dm., 75 mk. W 1827 r. 9 dm., 53 mk. W 1885 r. fol. **S.** lit. A rozl. mr. 201: gr. or. i ogr. mr. 182, łąk mr. 14, lasu mr. 2, nieuż. mr. 3; bud. mur. 6, drewn. 5; płodozm. 10-pol. Wś **S.** os. 8, mr. 10. Na początku XVI w. z ról dwor. i kmiecyh pobierał dziesięcinę pleban w Kutnie (Łaski, L. B., II, 480). 6.) **S.**, pow. nieszawski, gm. i par. Służewo. W 1827 r. 4 dm., 44 mk. 7.) **S. Rychwalska**, ob. *Rychwał i Rychwalska Starawieś*. 8.) **S.**, pow. słupecki, ob. *Góry Słupeckie* (II, 726). 9.) **S.** al. *Tomiszewo*, folw. nad jez. Napruszewskim, pow. słupecki, gm. Ostrowite, par. Giwartów, odl. od Słupcy 16 w., ma 3 dm., 34 mk. W 1887 r. fol. **S.**, oddzielony od dóbr Napruszewo, rozl. mr. 343: gr. or. i ogr. mr. 275, łąk mr. 19, past. mr. 19, lasu mr. 28, nieuż. mr. 2; bud. mur. 5, drewn. 2. 10.) **S.**, pow. sieradzki, ob. *Prusynowice* 4.). 11.) **S.**, wś i folw., pow. rawski, gm. Starawieś, par. Biała, odl. 17 w. od Rawy, posiada urząd gm. Wś ma 14 dm., 183 mk.; folw. 7 dm., 38 mk. W 1827 r. 17 dm., 126 mk. W 1882 r. fol. **S.** rozl. mr. 462: gr. or. i ogr. mr. 389, łąk mr. 57, past. mr. 1, nieuż. mr. 15; bud. mur. 4, drewn. 15; pokłady torfu. Wś **S.** os. 15, mr. 375; wś Gośliny os. 8, mr. 13; wś Konstantynów os. 12, mr. 38. Starawieś gmina, należy do sądu gm. okr. IV w Białym, st. poczt. w Rawie, ma 8758 mr. obszaru i 2213 mk. (1867 r.). 12.) **S.**, wś i folw., pow. rawski, gm. Regnów; ob. *Boğusławki Małe*. 13.) **S.** al. *Piczków*, wś, folw. i młyn nad rz. Luciążą, pow. piotrkowski, gm. i par. Rozprza (o 3 w.), leży przy linii dr. żel. warsz.-wied., o 15 w. od Piotrkowa. Wś 32 dm., 422 mk.; folw. 3 dm., 18 mk.; młyn 1 dm., 3 mk. W 1827 r. 39 dm., 278 mk. Dobra **S.** al. *Piczków* składały się w 1884 r. z fol. Starawieś, Budy, Rajsko i Tumawa, rozl. mr. 2951: fol. **S.** gr. or. i ogr. mr. 544, łąk mr. 200, past. mr. 108, lasu mr. 1111, nieuż. mr. 50; bud. mur. 6, drewn. 10; fol. Budy gr. or. i ogr. mr. 220, łąk mr. 23, nieuż. mr. 4; bud. mur. 1, drewn. 2; fol. Rajsko gr. or. i ogr. mr. 204, past. mr. 37, nieuż. mr. 66; bud. drewn. 3; fol. Tumawa gr. or. i ogr. mr. 222, łąk mr. 8, past. mr. 70, lasu mr. 58, nieuż. mr. 26; bud. drewn. 9; las urządzony, pokłady torfu. W skład dóbr poprzednio wchodziły wsi: Starawieś os. 55, mr. 298; Rajsko Wielkie os. 20, mr. 120; Rajsko Małe os. 21, mr. 152; Tumawa os. 36, mr. 490; Reducz os. 19, mr. 276; Daszyn os. 15, mr.

317; Słepietnica os. 11, mr. 167; Wykno os. 18, mr. 228; Olszyny os. 23, mr. 303; Bazar os. 8, mr. 19. 14.) **S.**, folw. wcielony w obręb Łodzi około 1821 r. 15.) **S.**, ws włośc., pow. będziński, gm. Olkuszko-Siewierska, leży w pobliżu Gołonoga, 16 dm., 128 mk., 61 mr. 16.) **S.**, ws włośc., pow. radomski, gm. i par. Stronie, odl. od Radomia 33 w., ma 21 dm., 111 mk., 207 mr. W 1827 r. 6 dm., 85 mk. Wchodziła w skład dóbr Niedabył. 17.) **S.**, ws włośc. pow. kozienicki, gm. i par. Kozienice, ma urząd gm., 43 dm., 548 mk., 660 mr. W 1827 r. 42 dm., 330 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Kozienice. 18.) **S.**, ws i fol., pow. iłżecki, gm. i par. Siemno, odl. od Iłży 20 w., ma 39 dm., 359 mk., 150 mr. dwor., 1279 mr. włośc. W 1827 r. ws miała 36 dm., 179 mk., a folw. 15 dm., 96 mk. Wchodziła w skład dóbr Siemno. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1569 ws S. Wieś, w par. Siemno, własność Kacpra Grabskiego, miała 9 łanów (Pawłowski, Małop., 305, 473). 19.) **S.**, ws, pow. konecki, gm. i par. Szydłowiec, odl. od Końskich 45 w., ma 41 dm., 341 mk., 165 mr. (w tem 15 mr. ziemi rząd.). Ludność trudni się mularstwem i kamieniarstwem. W 1827 r. 11 dm., 114 mk. Według reg. pob. pow. radomskiego w 1569 r. Kiezkowski płacił od 4 łan., 2 zagr. (Pawłowski, Małop., 309). 20.) **S.** *Poduchowna*, ws, pow. konecki, gm. i par. Szydłowiec, odl. od Końskich 44 w., ma 9 dm., 158 mk., 76 mr. włośc. 21.) **S.**, ws i fol., pow. konecki, gm. Góry Mokre, par. Żeleźnica, odl. od Końskich 36 w., ma 38 dm., 368 mk., 200 mr. dwor., 311 mr. włośc. W 1827 r. 15 dm., 89 mk. Na początku XVI w. dziesięcinę, wartości do 2 grzyw., pobierał ztąd pleban we wsi Żelazne Nogi (dziś Żeleźnica). 22.) **S.**, fol., pow. sandomierski, gm. i par. Wiśniowa, odl. od Sandomierza 34 w., 1 dm., 4 mk., 600 mr. 23.) **S.**, ws włośc., pow. stopnicki, gm. Żubnice, par. Beszowa, ma 9 os., 193 mr. W 1827 r. 8 dm., 52 mk. Wchodziła w skład dóbr Żubnice. W połowie XV w. ws ta (par. Banschowa) należała do Jana z Rytwian. Były we wsi trzy łany kmieccie, trzech zagrod. z rolą, karczma, z rolą. Dziesięcinę, wartości do 2 grzyw., dawano kościołowi klasztornemu w Beszowy (Długosz, L. B., III, 128). 24.) **S.**, ws, pow. nowoaleksandryjski, gm. Nowa-Aleksandryja, par. Końskowola. W 1827 r. 45 dm., 326 mk. 25.) **S.**, ws włośc., pow. lubartowski, gm. Ludwin, par. Łęczna, ma 23 os., 227 mr. W 1827 r. 31 dm., 214 mk. Wchodziła w skład dóbr Łęczna. 26.) **S.**, ws, pow. zamojski, gm. i par. Frampol, o 5 w. od Frampola, o 43 od Zamościa, ma 21 osad włośc., 198 mk. kat., 311 mr. Włościanie trudnią się hodowlą owiec. W 1827 r. 35 dm., 210 mk. Wchodziła w skład

dóbr Kąty. Przy gościńcu ze Starejwsi do Frampola po obydwóch stronach znajdują się na wzgórzu ogromnej wielkości kamienie, od 3 do 4 łokci sterczące nad ziemią, a 6 do 8 łokci szerokie. Zwracają one uwagę podróżnego. Lud opowiada, że Twardowski kazał diabłom wystawić dla siebie pałac. Rozlecili się oni na wszystkie strony po materyały, ale gdy nieśli te wielkie kamienie, północ już ich zaskoczyła, kur zapiał i musieli głowy porzucić na tych górach. 27.) **S.**, ws włośc. i kilka folw., pow. krasnostawski, gm. Zakrzów, par. Bychawa, odl. 28 w. od Lublina, 42 w. od Krasnegostawu i 7 w. od Bychawy. W 1827 r. było 74 dm., 398 mk. W 1885 r. folw. Starawieś rozl. mr. 663; gr. i ogr. mr. 539, łąk mr. 4, pastw. mr. 9, lasu mr. 96, nieuź. mr. 15; bud. mur. 3, z drzewa 21; płodozm. 10-pol.; las nieurządzony, wiatrak. Ws S. lit. A. os. 35, mr. 395; ws Majdan Jezioro Gucin os. 28, mr. 301. Folw. S. lit. A^a al. Dębowiec, rozl. mr. 114. Folw. S. lit. B i B^b rozl. mr. 437; gr. or. i ogr. mr. 324, łąk mr. 1, pastw. mr. 2, lasu mr. 108, nieuź. mr. 2; bud. z drzewa 10; las nieurządzony. Ws S. lit. B os. 14, mr. 191. Folw. S. lit. C K L M rozl. mr. 200; gr. or. i ogr. mr. 150, łąk mr. 4, lasu mr. 44, nieuź. mr. 2; bud. z drzewa 11, las nieurządzony, pokłady kamienia wapiennego. Ws S. ma os. 8, mr. 90. Folw. S. lit. D. rozl. mr. 111; gr. or. i ogr. mr. 79, łąk mr. 6, pastw. mr. 1, lasu mr. 22, nieuź. mr. 3; bud. z drzewa 9. Ws S. os. 2, mr. 18. Folw. S. lit. D F G L rozl. mr. 245; gr. or. i ogr. mr. 208, łąk mr. 1, pastw. mr. 11, lasu mr. 22, nieuź. mr. 3; bud. z drzewa 6. 28.) **S.**, ws włośc., pow. krasnostawski, gm. Czajki, par. r. l. Surchów, r. g. Krośniczyn, ma 22 os., 488 mr. W 1827 r. było 15 dm., 63 mk. 29.) **S.**, ws, pow. chełmski, gm. Brzeziny, par. Puchaczów. W 1827 r. było 16 dm., 99 mk. 30.) **S.**, ws i folw., pow. tomaszowski, gm. Telatyn, par. Nabroź, o milę od Tyszowiec, o 5 mil od Zamościa i Tomaszowa, o 4 m. od Hrubieszowa, w żyznym czarnoziemiu, na wzgórkowatej równinie, ma 100 dm., 733 mk. (412 r. l.). Cerkiew drewniana, erekyi niewiadomej; obecna z 1798 r., fundacyi dziedzica Rakowskiego. Szkołka; dwór okazały, rozległy ogród. Budynki murowane, gospodarstwo postępowe. Uprawa buraków dla cukrowni w Mirczu. Własność Rakowskich. W lesie szczątki starych mogił. W 1778 r. ws należała do Leszczyńskich. W 1827 r. było 111 dm., 736 mk. W 1871 r. S. z folw. Borsuk rozl. mr. 2079; gr. or. i ogr. mr. 842, łąk mr. 257, wody mr. 3, lasu mr. 908, nieuź. mr. 69; bud. mur. 15, z drzewa 24, las nieurządzony, wiatrak, cegielnia, piec wapienny. Ws S. os. 102, mr. 1088. 31.) **S.**, ws, pow. żu-

kowski, gm. i par. Wojcieszków, ma 16 dm., 127 mk., 170 mr. W 1827 r. było 16 dm., 123 mk. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1580 Stara Wieś, Szczygły i Dębniaki leżały w par. Łuków. Pan Marcin Wrono sam od siebie i od uczestników swych od półtory włóki, które sami orzą, gr. 22½. P. Szczęsny Widlicza z ostatku tej wsi od dwu poddanych na półwłóczkach winien. P. Stanisław Cholewka z Mikołajem Domaszewskim od włóki, którą sami orzą, gr. 15. P. Jan Mikołajowicz od 4 włók, co sami orzą, fl. 2. Suma fl. 3 gr. 7½. (Pawiński, Małop., str. 410). 32.) **S.**, ws., pow. radzyński, gm. Sitno, par. Kock, ma 7 dm., 18 mk., 1138 mr. W 1827 r. 26 dm., 122 mk. Wchodziła w skład dóbr Kraszew. 33.) **S.**, właściwie *Stare Siedlce*, ws. i folw., pow. siedlecki, gm. Starawieś, par. Siedlce, odl. 2 w. od Siedlec, posiada szkołę początkową, urząd gm., dom schronienia dla starców i kalek, browar, 101 dm., 767 mk., 3477 mr. W 1827 r. było 43 dm., 483 mk. Jest to dawna wieś Siedlce, na której obszarze powstało dzisiejsze miasto t. n. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1580 Stara Wieś należała do par. Siedlce. Stanisław Maciuszek, wójt par. Siedleckiej, płacił od 12 włók osiadłych i z dziesięciną fl. 12, od 15 zagród z rolami fl. 3, od 2 przekupniów gr. 24, od rzeźnika gr. 8, od 3 kół doroczných fl. 1 gr. 6, od folusza gr. 15, od 3 komornic bez bydła gr. 6, a ostatek, jako spustoszało, przysiągł, suma fl. 17 gr. 21 (Pawiński, Małop., 427). W obecnym stuleciu **S.** wchodziła w skład dóbr rząd. Golice, wydzielonych z dóbr rząd. Siedlce i nadanych w 1836 r. gener. Puszczynowi. **S.** gmina należy do sąd. gm. okr. IV w Wiszniewie, st. p. Siedlce, o 2 w.; ma 2774 mk., 12682 mr. obszaru. W skład gm. wchodzi: Błogość, Golice, Grubale, Helenka, Joachimów, Jagodne, Klin, Osiny, Piaski, Pruszyń, Starawieś, Stok Lacki, Toporek, Ujrzanów i Żabokliki. 34.) **S.**, dawniej *Jakimowice*, ws., folw. i dobra nad rz. Liwiec, pow. węgrowski, gm. i par. Starawieś, odl. 8 w. od Węgrowa; posiada kościół par. muryrowany, szkołę początkową, piękną rezydencją, ogród, cieplarnię z pięknych okazów głośnie. W 1827 roku było 34 dm., 308 mk. Kościół i parafia założone zostały w 1473 r.; parafia, dekanat węgrowski, ma 4590 dusz. Dobra Starawieś składały się w 1873 r. z fol.: Tończa, Ludwinów i Golicyńów i nomenkl. Maryanów, rozl. mr. 7053; fol. Tończa z rezydencją Starawieś i nomenk. Maryanów gr. or. i ogr. mr. 1000, łąk mr. 372, past. mr. 609, lasu mr. 3851, nieuź. mr. 271; bud. mur. 15, drewn. 36; fol. Ludwinów gr. or. i ogr. mr. 324, łąk mr. 114, past. mr. 97, nieuź. mr. 34; bud. mur. 1, drewn. 17; fol. Golicyńów

gr. or. i ogr. mr. 304, łąk mr. 53, nieuź. mr. 24; bud. drewn. 32; las nieurządzony; gorzelnia parowa, huta szklana i młyn wodny. W skład dóbr poprzednio wchodziły wsi: Stara wieś os. 47, mr. 649; Tończa os. 82, mr. 874; Borzuchy os. 59, mr. 829; Majdan Starowiejski os. 38, mr. 327; Ludwinów os. 15, mr. 122; ws. Zuzułka os. 39, mr. 545; Kalaty os. 6, mr. 63; Grygrowa os. 84, mr. 753; Golicyńów os. 28, mr. 185. Dobra te, dawniej własność Radziwiłłów, którzy tu wzniesli pałac, należały w ostatnich czasach do ks. Maryi Golicynowej a następnie przeszły w posiadanie hr. Kazimierza Krasińskiego. Stara wieś gm. graniczy z gm.: Korytnica, Jaczew, Ruchna, Miedzna i Łochów, ma 4368 mk., 13,345 mr. obszaru. Sąd gm. okr. III w os. Liw (o 9 w.), urząd gm. we wsi Borzuchy, st. p. i dr. żel. Węgrów. W gminie znajdują się: fabryka szkła, gorzelnia, 2 cegielnie, smolarnia, tartak parowy, 3 szkoły początkowe. W skład gminy wchodzi: Błotki, Borzuchy, Golicyńów, Grygrów, Kalaty, Kałęczyn, Kalinowice, Ludwinów, Majdan Starowiejski, Maryanów, Poplin, Poplińska Wólka, Starawieś, Tończa, Zuzułka i Żulin. 35.) **S.**, pow. sierpecki, ob. *Rzeszotary*. 36.) **S. Płoskie**, ws., pow. przasnyski, gm. Bugzy Płoskie, par. Janów, odl. o 25 w. od Przasnysza, ma 11 dm., 85 mk., 184 mr. 37.) **S.**, pow. przasnyski, ob. *Pierzchały* 2.). 38.) **S.**, pow. ciechanowski, ob. *Mossaki*. 39.) **S.**, pow. łomżyński, ob. *Modzele* 5.). **Br. Ch.**

Stara Wieś 1.) ws. i dobra, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Czemery, o 10 w. od Dereczyna a 29 w. od Słonima. Była tu kaplica b. par. kat. Dereczyn. 2.) **S. W.**, pow. święciański, ob. *Stara*. 3.) **S. W.**, pow. brzeski, par. *Stare Siolo*.

Starawieś *Niwino*, ob. *Niwino*.

Starawieś, potok podgórski, w obr. gm. Starejwsi, pow. limanowski. Jestto źródlane ramie rz. Sowliny. Długi 9 klm. Ob. *Sowlina*.

Starawieś 1.) ws., pow. limanowski, o 3-3 klm. na pld. od Limanowy, wznies. 418 mt. nrm., zajmuje obszar 4166 mr. (1100 mr. pos. większ. Józefa i Ksawery Marsów). Na obszarze więk. pos. znajdują się cztery folwarki: Źródłówka, Marciszówka, Leśniówka i Majeze, mające 17 dm., 163 mk.; 130 rz.-kat., 33 izrael. Ws. ma 224 dm. i 1486 mk. Z całego obszaru przypada 1750 mr. na rolę (więk. pos. 461, mu. pos. 1289 mr.), 470 mr. na łąki i ogr. (w. p. 67, m. p. 403 mr.), 776 mr. na pastw. (w. p. 67, m. p. 709 mr.) a 1170 mr. na lasy (w. p. 515, m. p. 665 mr.). Par. rz.-kat. w Limanowy. W r. 1581 (Pawiński, Małop., 131) **S.** była własnością Stanisława Jordana i liczyła 2 łany kmiece i 1 komor. z bydłem. 2.) **S.**, pow. brzozowski, ws. ma-

jająca kapelanią rz.-kat. i szkołę ludową. Mieści się tu konwent jezuitów, przy którym jest nowicyat. Wś leży na pñn. od Brzozowa (4 klm.), przy gościńcu do Domaradza. Wzn. wsi wynosi 273 mt., konwentu i świątyni p. w. Narodzenia Panny Maryi 285 mt. Przez wś przepływa Stobnica, prawy dopł. Wisłoka. S. składa się z 375 gęsto zabudowanych domów i liczy 2203 mk. (1037 męż., 1166 kob.); 2174 rz.-kat., 1 gr.-kat. i 28 izrael. Pos. więk. (biskupstwo przemyskie obrz. rz.-kat.) wynosi 251 roli, 21 łąk i ogr., 12 past. i 531 mr. lasu; pos. mn. ma 1695 roli, 261 łąk, 216 past. i 93 mr. lasu. W 1359 r. Kazimierz W. nadał (provido), Stefanowi synowi Wojstona dziedzicowi Sobnowa, przywilej na założenie wsi po obu brzegach Stobnicy, w puszczy Brzozowe, w kasztelanii sanockiej. Nadając na to 50 łąnów frankońskich, przeznaczył król 2 łąny dla kościoła i miejsce pod kościół i zabudowania plebańskie. Marya, królowa węgierska, rządząc na Rusi po śmierci Ludwika, darowała (1384 r.) Brzozów, zwany w przywileju „Wresen“, biskupstwu przemyskiemu. Władysław Jagiełło zamienił około 1413 r. wieś na miasto, które założono za wsią ku południowi, a pierwotna osada została nazwana Starawsią. Prawdopodobnie utrzymała się stara kaplica, przy której utworzył biskup przemyski Janusz Łubieński kapelanią, ponieważ do cudownego obrazu Matki Bożej pielgrzymowało wielu ludzi z Polski i Węgier. W r. 1726 utworzył bisk. Aleksander Fredro przy tej kapelanii prebendę, poczem wybudował wspaniały kościół i klasztor a opatrzyłwszy go dochodami, powierzył kś. paulinom, sprowadzonym z Częstochowy. Po suppresji klasztoru za Józefa II stały zabudowania dłuższy czas pustką, aż w r. 1822 zostały oddane jezuitom. W 1877 r. 8 września odbyła się tu uroczysta koronacja obrazu Matki Bożej, dokonana w obecności wielu biskupów i kilkudziesięciu tysięcy ludzi. Konwent jezuitów liczy 21 księży, 36 nowicyuszów, 18 braciszków. Obszerniejsze wiadomości o Starejwsi podaje Prohazka w monografii Brzozowa (Przewodnik Naukowy z r. 1889). S. graniczy na połud. z Brzozowem, na półn. z Bliznem, na wschód z Wolą Orzechowską a na zachód z Przysietnicą. 3.) **S. Weber** al. *Skrzetła*, w pow. nowosądeckim; ob. *Skrzetła*. 4.) **S.**, z osadami: Strzyławką, Wygodą, Husztakiem, Werekie, Posadką karczma, Górkami i Nawojówką, pow. grybowski, leży o 7-5 klm. na półn.-zachód od Grybowa, w okolicy podgórskiej i lesistej. Rozrzucana na stoku lesistego wzgórza (422 do 558 mt. ntp.). Powyższe osady mieszczą się na obszarze więk. posiadłości. Par. rzym.-kat. w Krużłow. Pos. większa (6 współwłaścicieli) wynosi

44 mr. roli, 10 mr. łąk, 20 mr. pastw. i 64 mr. lasu; pos. mn. ma 942 mr. roli, 188 mr. łąk, 281 mr. pastw. i 246 mr. lasu. Jest tu 85 domów i 531 mk., 525 rzym.-kat., 5 gr.-kat. i 3 izrael. Długosz (L. B., II, 302) wymienia osadę jako własność Jana Pieniążka z Krużłow. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 134) Agnieszka Pieniążkowa płaciła tu od 5 łąn. km., 1 zagrody z rolą, 2 komorn. z bydłem i 1 komorn. bez bydła. 5.) **S. Dolna i Górna**, dwie wsi, pow. bialski, o 3 klm. na półn.-zachód od Wilamowic, w okolicy pagórkowatej, wzn. 310 mt. npm. urozmaiconej liściowymi gajami. W S. Górnej znajduje się szkoła ludowa, w S. Dolnej kościół parafialny drewniany z r. 1522 (dyec. krakowska, dek. bialski). Jakkolwiek obie gminy leżą obok siebie, to tworzą osobne gminy i korpusy tabularne. S. Dolna ma 64 domy, z nich 6 na obszarze większej pos. (K. Jankowskiego), i 416 mk. (197 męż., 219 kob.), a to 405 rzym.-kat., 2 ewangelików i 9 izraelitów; obszar więk. pos. wynosi 192 mr. roli, 7 mr. łąk i ogr., 14 mr. pastw. i 22 mr. lasu; mn. pos. 449 mr. roli, 26 mr. łąk, 24 mr. pastw. i 31 mr. lasu. S. Górna ma 83 dm. (3 na obszarze M. Junischa) i 513 mk. (240 męż., 237 kob.), a mianowicie 502 rzym.-kat. i 11 izrael. Obszar więk. wynosi 124 mr. roli, 5 mr. łąk, 4 mr. pastw. i 74 mr. lasu; mn. pos. 535 mr. roli, 35 mr. łąk, 30 mr. pastw. i 94 mr. lasu. W 1581 (Pawiński, Małop., 97) Starawieś dzieliła się na dwie części: Boiszowski Jan miał 4½ łąn. km., 4 zagr. bez roli, 8 kom. z bydłem, 3 kom. bez bydła i 2 rzemieśl.; Przypkowski 6 łąn. km., czynszownika, 15 kom. z bydłem, 3 kom. bez bydła i karczmę na półłanku roli. Obie wsi graniczą na zachód z Bestwiną, na pld. z Halenowem, na wschód ze Skowronką, Helcnarowicami i Wilamowicami, a na pñn. z Jankowicami. *Mac.*

Starawieś 1.) część Rożniatowa, w pow. dolińskim. 2.) **S.**, rus. *Stareselo*, wś, pow. drohobycki, 4 klm. na pñn. od sądu powiat., st. kol., urzędu poczt. i telegr. w Drohobyczu. Na pñn. leżą Śniatynka i Wacowice, na wschód Rychceice, na pld. Drohobycz, na zchd Lisznia. Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Baru, dopływu Tyśmienicy. Płynię on zrazu wzdłuż granicy od Śniatynki od pld.-zchd. na pñn.-wschd., poczem skręca na wschód, wchodzi w obręb wsi, przepływa jej część pñn.-zchd., a przybrawszy następnie kierunek pñn., wchodzi do Wacowic. Zabudowania wiejskie leżą na pñn.-zchd. Włas. więk. (Stanisława hr. Tarnowskiego) ma roli orn. 31, łąk i ogr. 29, pastw. 15, lasu 190 mr.; wł. mn. roli orn. 199, łąk i ogr. 99, pastw. 6 mr. W r. 1880 było 47 dm., 212 mk. w gminie, 5 dm., 36 mk. na obsz. dwor.

(121 gr.-kat., 92 rzym.-kat., 35 izrael.; 236 Rusinów, 7 Polaków, 5 innej narodowości). Par. rzym.-kat. w Drohobyczu, gr.-kat. w Wacowicach. 3.) **S.**, część Kamionki Wołoskiej, pow. Rawa Ruska. 4.) **S.**, część wsi Lubyczy Kniazie, pow. Rawa Ruska. 5.) **S.**, część Czerchawy, w powiecie samborskim. 6.) **S.**, część Manasterca, w pow. żydaczowskim.

Lu. Dz.

Starawieś, niem. *Altendorf*, węg. *Szepes-Ófalu*, w dok. *Antiqua Villa*, miasteczko w pow. magórzeńskim, hr. spiskiem, w dolinie pot. Kowniny, o 2 klm. na pld. od doliny Dunajca, przy gościńcu węgiersko-galicyskim, z Kieżmarku przez Czorsztyn do Nowegotargu i Nowego Sącza, naprzeciw Sromowiec Wyżnich i Średnich. Półn. granicę od Sromowiec tworzy Dunajec, na przestrzeni 3 klm. Od pñ.-wsch. graniczy ze Starym-Majerzem, od wsch. z Lechnicą, od pld. z Matyaszowcami, a od zach. z Kacwinem, Niedzią i Gołembarkiem. Z pld. ku pñ. płynie rz. Kownina, wpadająca poniżej S. do Dunajca. Przez zach. obszar płynie pot. Hardyński, dopł. Dunajca pod Gołembarkiem. Wznies. S.: kaplica przy cmentarzu 515 mt., kaplica na dolnym końcu 493 mt. Wzgórza po zach. stronie dochodzą od 571 do 663 mt., a po wschod. 622 do 675 mt. npm. Obszar gm. obejmuje 2874 kwadr. sążni kat.; r. 1880 było dm. 158, mk. 1029. Kościół tutejszy ma być założony r. 1200, według innych już r. 1108. Roku 1300 Krystyan, sołtys, ze synami swymi Janem i Mikołajem sprzedał te sołtystwo Janowi, przeorowi kartuzów lechnickich, za 88 grzyw., zatrzymując sobie dworek z jednym łanem (Fejer, Cod. dipl. Hung., VIII, 3, 477). Wilhelm Drugi, palatyn i wójt Kumanów, posiadłość tę, nabytą od mistrza Kokosza i braci jego Jana i Rykolfę, nadał kartuzom lechnickim, co król Karol zatwierdził roku 1337 (Fejer, VIII, 8, 223), a Gwidon, legat papieżki, roku 1350 wcielił probostwo w S. do rzeźzonego klasztoru, któremu dotąd służyło tylko prawo prezenty (Fejer, VIII, 4, 509). Kościół p. w. Wniebowstąpienia N. M. Panny posiada metryki od r. 1634. Według szem. duch. dyec. spiskiej z r. 1878 było w miejscu rz.-kat. 719, gr.-kat. 6, ewan. 3, żyd. 153, gr.-nieun. 92, razem 973. Do tej par. należą: Gołembark (Kalenberg) i Stary-Majerz (Ó-Major). Liczba dusz w całej parafii rz.-kat. 900, gr.-kat. 6, ewan. 55, gr.-nieun. 124, żyd. 175, razem 1260. W par. znajdują się cztery kaplice. R. 1423 dla porozumienia się Zygmunta ces. z Jagiełłą panowie węgierscy zjechali się naprzód do Czorsztyna, potem do Kieżmarku, gdzie postanowiono, aby król Jagiełło zjechał się z cesarzem na wtóre półpostu do Starejwsi. Przybył też Jagiełło a w czwartą

niedzielę postu wyruszywszy, pół mili od Czorsztyna, na polach wsi Sromowiec, naprzeciw Starejwsi, nad Dunajcem, spotkał się z cesarzem. Ztąd pojechali do Kieżmarku, a potem do Lewoczy na święta wielkanocne. Pokojem r. 1474 w Starejwsi zawartym ukończono spory o korony czeską i węgierską, synom Kazimierza IV ofiarowane. R. 1878 (14 list.) padła S. ofiarą strasznego pożaru. Ogólna strata 110000 złr. Siedziba notaryusza. Należy do sąd. pow. i urz. podatk. w Kieżmarku. St. p. w. miejscu. *Br. G.*

Starawieś, niem. *Altstadt*, wś, pow. opawski, obw. sąd. bielowiecki, 3 klm. na pñ.-zach. od Bielowca (Wagstadt), nad rz. Wągiem, płynącym ze Skrzypowa w pld.-wsch. kierunku od Bielowca. Zabudowania leży w dolinie rzeki, po obu brzegach. Wznies. środkowej części wsi koło kościółka 302 mt. npm. R. 1880 było dm. 168, mk. 902; kat. 898, izrael. 4; Niem. 874, Czechoszlaz. 28. Szkoła lud. w miejscu. Par. łac. i st. p. w Bielowcu. Cegielnie i wiatraki. Graniczy od pñ.-wsch. z Radocinem i Ślacią, od pñ.-zach. ze Skrzypowem, od pld.-zach. z Brawinną, a od pld. z Bielowcem. *Br. G.*

Stara Wieś 1.), część gm. Mielno, pow. gnieźnieński, ku pld. od Rogowa; par. Modliszewko, poczta Mieleszyn; 4 dm., 41 mk. 2.) **S.**, niem. *Altendorf*, wś, pow. inowrocławski, o 10 klm. na zach.-pñ. od Gniewkowa, nad Zieloną, dopł. Wisły; poczta Osiek (Wodek), par. prot. Rojewo Kaczkowskie (Gruenkirch), st. dr. żel. w Gniewkowie (Argenau) i na Złotnikach (Gueldenhof); 21 dm., 173 mk. i 598 ha (261 roli, 131 łąk, 64 lasu). 3.) **S.**, posiadłość niegdyś, pod Obornikami, należała w r. 1580 do Wojc. Radeckiego i Macieja Niezuchowskiego (Pawński, Polska XVI w., I, 23). 4.) **S.**, część Holendrów Strzyżewskich, pow. ostrzeszowski. 5.) **S.**, część Broniszewie, pow. płaszowski. 6.) **S.**, część Turska, od Pleszewa ku wschodowi. 7.) **S.**, pow. szamotulski, ob. *Stare*. *E. Cal.*

Stara Wieś 1.), niem. *Altendorf*, 1437 *Altendorf*, dobra ryc. w Pomezaniu, pow. sztumski, st. p. i par. kat. Kiszpork 6 km. odl., 168 ha (142 roli). W 1885 r. 4 dm., 10 dym., 50 mk., 6 kat., 43 ew., 1 dyssyd.; hodowla bydła holend. rasy, mleczarnia, dziedzic 1858 Napromski. R. 1259 zachodzi Conrad v. Altendorf. Później byli posiadaczami: 1620 r. Polentz, 1638 Hoverbeck, 1687 Perbandt, 1697 Reibenitz. Być jednak może, że tym 4 ostatnim dobra tutejsze były tylko w zastaw dane, podczas kiedy właściwymi dziedzicami byli Lokowie, których córki siedzą tu jeszcze w XVIII w. R. 1772 posiadają S. W. i Sporowo Wybicy, 1804 Łyskowscy, taksa wynosiła 8078 tal. R. 1683 mieszkali tu: 1.) Ju-

rek Pucki, rataj, wolny; 2.) Andrzej Jędryczek z żoną, 3 synami i 1 córką poddani; 3.) Jakób Krzemień, rataj, wolny; 4.) Andrzej Gaska i żona, poddani, dzieci były wolne; 5.) pastuch; 6.) owczarnia i 7.) kobieta poddana (ob. „Gesch. d. Stuhmer Kr. „von Schmitt, str. 241). 2.) **S. W.**, niem. *Altdorf*, ws. włosc., pow. gdański górny, st. p. Gdańsk (o $\frac{1}{2}$ mili), par. kat. Szotland; 3 gbur. posiadała; 151 ha, 4 dm., 7 dym., 45 mk., 27 kat., 18 ew.

Stara Wieś 1.), niem. *Altendorf*, 1416 *Antiqua villa*, 1457 *Aldendorf*, ws. i dobra, pow. raciborski, par. kat. w miejscu, ew. Racibórz (o $\frac{1}{4}$ mili). Ws. ma 773 ha obszaru, 283 bud., 3582 mk. (38 ew. 45 żyd.); dobra 116 ha, 2 dm., 15 mk. katol. Ws. ta stanowiła pierwotnie własność dominikanek klasztoru św. Duchy w Raciborzu. Kościół paraf. istniał tu jeszcze w końcu XIV w. Na wzgórzu przy drodze stoi drugi stary kościół zwany u ludu „Matka Boża“ z obrazem M. Boskiej czczonym jako cudowny. Przy krzyżujących się drogach stał (stoi?) słup pamiątkowy z powodu dokonanego tu pogodzenia się ks. wrocławskiego Henryka IV z biskupem Tomaszem, który się schronił do Raciborza. Na zachód S. graniczy z dobrami Ottitz (Ocice), z których po rozkolonizowaniu, część weszła do okr. wiejskiego Starej Wsi. 2.) **S.**, niem. *Altdorf*, ws. i zamek, pow. pszczyński, par. kat. i ew. Pszczyna (odl. $\frac{3}{4}$ mili). Ws. ma 806 ha obszaru, 121 bud., 1640 mk. (183 ew. i 7 żyd.), szkoła katol. od 1805 r. Zamek należący do majoratu Pszczyna ma 30 ha. Jest prócz tego posiadłość odrębna zwana też Ludwigswunsch, obejmująca 53 ha, 6 bud., 105 mk. (35 ew.). 3.) **S.**, niem. *Altdorf*, 1324 *Antiquum Saganum*, 1351 *Aldin Sagan*, sołtystwo i częściowa posiadłość, wchodząca w skład okręgu miasta Żegania, 5 dm., 55 mk. *Br. Ch.*

Stara Wisła, niem. *Alt-Weichsel*, ws., pow. malborski, st. p. Tczew, par. kat. Kończewice, odl. od Malborka $1\frac{3}{4}$ mili; zawiera 7 posiad. chłm. i 3 zagrody, razem 794 ha (528 roli). W 1885 r. 25 dm., 73 dym., 386 mk., 274 kat., 112 ew. Posiada przywilej z roku 1338, który jej wystawił W. M. Dyteryk v. Altenburg, czynszu płaćła ws. 7 skojeów i 1 grz. i 2 kury; nowszy przywilej pochodzi z r. 1538 (ob. *Gesch. d. Kr. Marienburg von Eckerdt*, str. 25).

Ks. Fr.

Starawoda al. *Pietruszka*, potok podtatrzański, wypływa na pld. pochyłości u stóp turni Babkami zwanej (1568 mt.), w obr. gm. Bobrowca Małego, w pow. mikołaskim, w hr. lipawskim (Węgry), w pld. stronie tejże gm., płynie na pld. pod Borowiny (911 mt.) przez Bobrowiec mały, poniżej którego zwraca się na pld.-zach., przerzyna Pawłową wieś, wreszcie Tarnowiec i między Paryżów-

cam i Rostokami niżniemi wpada do Wagu z pr. brz. Dług. biegu 12 klm. Pędzi młynny wodny w Pawłowej wsi i Tarnowcu. Źródła leżą na wys. 1210 mt., poziom wody pod Bobrowcem mt. 668, w Pawłowej wsi 622, poniżej Tarnowca 559, ujście 542 mt. npm.

Starawoda, niem. *Altwasser*, ws., pow. i obw. sąd. bruntalski (na Szląsku austr.), 10 klm. na pld.-zach. od Bruntala, tuż na zach. od Anielskiej góry (Andelska hora, Engelsberg), nad pot. Heinebach. Ma 64 dm., 390 mk.; kat. 387, prot. 3; wszyscy nar. niem. Szkoła ludowa. Par. łac. i st. p. w Anielskiej górze.

Br. G.

Stara Wodolaha, siolo nad rz. Mzą, pow. wałkowski, gub. charkowskiej, o 17 w. od Walek, ma 106 dm., 979 mk., cerkiew, zarząd gminy, gorzelnia. Założone w 2 połowie XVII w.

Starawola 1.) ws., pow. radzyński, gm. i par. Jadów. W 1827 roku ws. prywatna ma 31 dm., 257 mk. Wchodziła w skład dóbr Kamieńczyk, wydzielonych ze starostwa nurskiego. 2.) **S.**, ws. włosc., pow. kielecki, gm. i par. Piekoszów, ma 2 os., 36 mr. Wchodziła w skład dóbr Piekoszów. 3.) **S.**, ws., pow. garwoliński, gm. Pszonka, par. Parysów; ma 22 dm., 180 mk., 325 mr. W 1827 r. było 13 dm., 86 mk. 4.) **S.**, ws., pow. pułtuski, gm. i par. Zegrze. W 1827 r. 3 dm., 20 mk. 5.) **S.**, pow. płoński, gm. Błędówko, par. Ciekryn. W najnowszych spisach nie podana. 6.) **S.**, ws. i fol. w pobliżu jez. Orszulewo, pow. rypiński, gm. Szczutowo, par. Gujsk, odl. 21 w. od Rypina, ma 22 dm., 248 mk., dwa wiatraki. Dobra S. składały się w 1885 r. z folw.: S. i Gorzeń, rozl. mr. 2587. Fol. S. gr. or. i ogr. mr. 317, łąk mr. 109, pastw. mr. 55. Lasu mr. 1012, wody mr. 568, nieuż. mr. 37. Bud. mur. 2, z drzewa 16; folw. Gorzeń gr. or. i ogr. mr. 112, łąk mr. 123, pastw. mr. 15. Lasu mr. 222, nieuż. mr. 17. Bud. z drzewa 7. Las urządzony, dwa wiatraki, pokłady torfu.

A. Cal.

Stara Wola, pow. prużański, ob. *Starowola*.

Stara Wola, ws. dziś nieistniejąca, par. w Niegowieci, pow. bocheński, wymieniona u Długosza (L. B., II, 117). Może pozostałością po niej jest dzisiejsza Wólka.

Starbacicha, ws. włosc., pow. skierniewicki, gm. i paraf. Skierniewka; ma 149 mk., 169 mr.

Starbienio, niem. *Sterbenin*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. lęborski, st. p. Osieki, 4-2 klm. odl., par. kat. Lębork; 348 ha (288 roli). W 1885 r. 7 dm., 11 dym., 74 mk., 2 kat., 72 ew., hodowla owiec na strzyż, fabrykacja masła. Jeszcze r. 1437 płaćło S. stary czynsz polski w krowach, świniach nadto „prowodt“

(ob. „Gesch. der Lande Lauenburg und Buetow“ von Cramer, II, 293). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny, a akcyzę potrójną, płacił tu Staszewski od 2 wł. folw. 6 fl. 28 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn. 1871, 198). *Ks. Fr.*

Starce, w XVI w. *Stharcze*, ws i fol., pow. sieradzki, gm. Brzeźnio, par. Godynice, odl. od Sieradza 19½ w., ma wraz z Robaszewem i Zwierzyńcem 34 dm., 332 mk. W 1827 r. było 30 dm., 226 mk. Staranne gospodarstwo folwarczne; łąki wydrenowane (240 mr.), piękna obora i owczarnia. W 1872 r. fol. S. rozl. mr. 1036, gr. or. i ogr. mr. 594, łąk mr. 47, pastw. mr. 30. Lasu mr. 227, zarośli mr. 69, w osad. mr. 14, nieuż. mr. 55. Bud. mur. 16, z drzewa 12; płodozm. 5 i 7-o pol. Las nieurządzony, gorzelnia i wiatrak. Ws S. os. 22, mr. 53; ws Robaszew os. 27, mr. 210; ws Zwierzyńiec os. 13, mr. 196. Na początku XVI w. łąny dworskie i kmieccę dawały dzieścinę pleb. w Brzeźnie, gdzie była wtedy parafia. *Br. Ch.*

Starcewicze, ws poradziwiłowska, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Romanowo, przy drodze z Wasikowszczyzny do Baślawców, ma 66 osad, grunta urodzajne, pszenne, miejscowość mała.

Starcowa dolina, uroczysko w płu.-zchd. stronie Kijowa, u źródła rzki Horeńki, na pograniczu gruntów miejskich z gruntami Wyszchorodu.

Starcey 1.) ws, pow. bobrujski, w 1 okr. pol., gm. Kaczerycze, o 1½ w. od st. Koczerycze, przy b. szosie bobrujsko-moskiewskiej, ma 30 osad, grunta lekkie. 2.) **S.**, ws, pow. bobrujski, w 4 okr. pol. swisłockim, ma 10 osad; grunta lekkie. *A. Jel.*

Starcz, ws włośc., pow. rypiński, gm. i par. Skrwilno, odl. o 23 w. od Rypina, ma 5 dm., 42 mk., 78 mr.

Starcz, niem. *Starz*, folw. do W. Chełmów, pow. chojnicki, st. p. Swornigace; 1868 roku 7 bud., 2 dm., 24 kat. mk.

Starcza al. *Zimna woda*, nad rz. Kamieniczką, ws, pow. częstochowski, gm. Rększowice, par. Poczesna, odl. 20 w. od Częstochowy, przy samej granicy od Prus; 59 dm., 451 mk., 1329 mr. W 1827 roku było 25 dm., 259 mk.

Starcza, dobra, pow. rzeczycy, w 2 okr. pol., gm. Jurewicze, pomiędzy Wodowiczami i Zahalem, ma około 150 włók, własność Oskierków. Kanalizacja przeprowadzona przez gen. Żylińskiego, łącząca doliny Dniepru i Prypeci za pośrednictwem rzek Werdeczy i Wici, zwiększyła znacznie wartość majątku. Lasy, niegdyś bardzo piękne, zupełnie wycięte. *A. Jel.*

Starczanów 1.) al. *Starczanowo*, dawniej

Starczynowo, *Starczinowo* roku 1364 — 1580, mylnie *Starzynów*, ws, pow. obornicki, o 5½ klm. na pół.-zachód od Gośliny Murowanej (pocztą), po praw. brzegu Warty, wprost Radzimia; par. Białezyn, st. dr. żel. w Obornikach; 16 dm., 177 mk. (127 kat. 50 prot.) i 279 ha (171 roli, 6 łąk, 64 lasu). S. był własnością kapituły pozn., osadzoną na prawie niemieckim. W roku 1364 kanonik Arnold stwierdził sprzedaż sołtystwa w S. (Kod. Wielk. 1531). (Co do układów zawartych w S. w r. 1383 ob. *Radzim*, t. IX, 472). Około r. 1580 było w S. 5 pół łanów osiadłych i 2 zagrod.; tenutaryuszem był Przeciszewski. We wsi stała niegdyś kaplica; w pobliżu istniała wapniarnia, którą zaniechano; na obszarze wsi odkopano cmentarzysko z popielnicami. 2.) **S.** al. *Starczanowo*, dawniej *Starczynowo*, *Starczenowo* i *Starczewo*, mylnie *Starczanów*, ws i folw., pow. średzki, o 11½ klm. ku wschod. od Kostrzyna, na pół drogi do Wrześni, przy trakcie wrzesińskim i drodze żel., nad Żrenicą (dopł. Maskawy), wprost Nekli (par., pocztą i prz. dr. żel.). Między r. 1340—70 pisał się Janusz z S. kaszt. starogrodzki, następnie kamieński. (Co do r. 1364, ob. *Starczanów* w pow. obornickim). S. z pod Nekli rozgraniczono z Wagowem w r. 1427; odziedziczyli wieś Maciej Starczanowski roku 1504, Janusz Grudziński, kasz. krzywiński, r. 1578, wojewodzina rawska r. 1618, a przy schyłku zeszłego wieku Moszyński, podstoli radomski. W r. 1773—75 zachodziły spory graniczne między Krzycką, kasztel. Krzywińską, a Turnią, stolnikową pozn. (Konst. Sejm., II, 260). Między r. 1578 i 1618 było tu 4¼ ślad. osiadł., 4 zagrod., krawiec i wiatrak. Pod S. odkopano cmentarzysko z popielnicami. Ws ma 21 dm., 179 mk. (134 kat. 45 prot.) i 247 ha (195 roli, 41 łąk). Fol. (109 mk. w 4 dym.) wchodzi w skład okr. dworskiego Nekla; właścicielem jest Teodor Żółtowski. *E. Cal.*

Starczanowskie leśnictwo, niem. *Waldkranz*, leśn. rządowe, w pow. obornickim, powstało w zabranych przez rząd pruski lasach starczanowskich; należy do nadleśnictwa Kąty (Eckstelle).

Starczewice, ws włośc. nad rz. Jeziorną, pow. sokołowski, gm. Korczew, par. Knychówek; ma 22 dm., 173 mk., 366 mr. Wchodziła w 1564 r. w skład ststwa drohickiego, a w obecnem stuleciu w skład dóbr Korczew.

Starczewizna, fol. nad rz. Łydynią, pow. ciechanowski, gm. Nużewo, par. Ciechanów, odl. 1 w. od Ciechanowa, ma 3 dm., 23 mk., 211 mr. (172 mr. roli, 18 mr. łąk). W 1827 roku 2 dm., 17 mk.

Starczewko *Kanie*, fol., pow. płoński, gm. Sarnowo, par. Skołatowo, odl. 15 w. od Płoń-

ska; rozl. mr. 76, gr. or. i ogr. mr. 66, łąk mr. 9, nieuż. mr. 1. Bud. z drzewa 7. Płod. 9-o pol.

Starzewo 1.) *Kanie*, wś, pow. płoński, gm. Sarnowo, par. Skołatowo, odl. o 16 w. od Płońska, ma 7 dm., 80 mk., 216 mr. W 1827 roku 6 dm., 43 mk. 2.) *S. Pobodzie*, wś, nad rz. Płonką, pow. płoński, gm. Sarnowo, par. Skołatowo, odl. 18 w. od Płońska, ma 8 dm., 96 mk., 306 mr. W 1827 r. 7 dm., 37 mk. 3.) *S. Wielkie*, wś i kilka folw., pow. płoński, gm. Sarnowo, par. Skołatowo, odl. o 18 w. od Płońska, wiatrak, 17 dm., 176 mk., 492 mr. W 1827 r. 15 dm., 92 mk. *Br. Ch.*

Starzewo 1.) własność niegdyś bis. włocławskich, pod Polanowicami, w dawnym pow. kruszwickim, od Strzelna ku południowi. Regestra pobor. z r. 1557 — 66 wykazują przy S. działły Prażmowski z 2 łąn. os. i 2 zagrodn., (Parzniewski) i Piorowski z 1 łąn. (A. Pawiński, Polska XVI w., II, 36). 2.) *S.*, ob. *Starczanów*.

Starcze-Zele, dwór, pow. szawelski, gm. Żagony, o 69 w. od Szawel.

Starczno, jez. pod Czarną Dąbrową, w pow. bytowskim.

Starczuny, wś włośc. nad rzeką Komajką, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Hoduciszki, okr. wiejski i dobra skarbowe Jan-kiszki, o 26 w. od Święcian, ma 24 dm., 179 mk. katol. i 4 żydów (w 1865 roku 70 dm. rewiz.).

Starczyce, dwie wsi i dobra, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, par. praw. i katol. w miejscu. Jedna z wsi ma 62 osad i tu znajduje się cerkiew paroch. p. w. św. Piotra i Pawła. Przy cerkwi tej XVI w. powstał monaster, zależny od monasteru słuckiego na przedmieściu Trojezanach. Do erekcji przy-czynił się Paweł Zaleski, zawiadowcą dóbr ks. słuckiego. W 1817 r. monaster został zamknięty, cerkiew zamieniono na parochialną, archiwa zaś przeniesiono do Słucka i pomieszczono w miejscowym konsystorzu (ob. Archimandryta Mikołaja Istorya Mińskiej Eparchii, str. 121). W cerkwi znajduje się obraz N. M. P., uważany przez lud okoliczny za cudowny (ob. Kalendarz Okr. naukowego wileńskiego, 1887 r., str. 103). Uposażenie cerkwi z dawnych zapisów stanowi 4 mr. pod zabudowaniami i ogrodami, przeszło 1 włoka gr. orn. i 5 mr. łąk. Parafia liczy około 2000 wiernych. Kościół katol. p. w. św. Trójcy, został z drzewa wzniesiony w 1716 r. przez ks. Karola Radziwiłła i jego siostrę Rzewuską. Parafia katol., dekanatu słuckiego, 1416 wiernych; kaplice w Miaciewiczach, Borkach i Lutowiczach. Dobra, wraz z folw. Mozole, nabytym od Kownackich, a przyłączonym następnie do Ustronia, miały 3658 dzies, zie-

mi dworskiej. Gleba żyzna, pszenna, wiele wybornych łąk, lasy obfitujące w zwierzynę. Własność niegdyś kn. Olelkowiczów, z kolei ks. Radziwiłłów, na początku b. wieku drogą wiana za Julią, drugą córką ks. Dominika Radziwiłła z linii Annopolskiej, przeszedł w posiadanie generała Jędrzeja Hektora Pro-szyńskiego h. Ogończyk, zmarłego w szóstym dziesiątku b. wieku. Po śmierci ojca S. do-stały się w podziale najstarszemu synowi Stanisławowi, który umierając przed kilku laty, w stanie bezżennym, przekazał je w spadku bratu Wacławowi, ożenionemu z Sza-durską, właścicielką Zwirdzina (w gub. wi-tebskiej). Trzeci syn generała Konstanty, zmarły przed dziesięciu laty, żonaty z Maryą Uniechowską, dziedziczył dobra Ustron z przyległościami. *A. Jel.*

Starczynów, wś i os. górnicza nad rzeką Babą, pow. olkuski, gm. Bolesław, par. Ol-kusz, leży wśród płaskowzgórza olkuskiego, o 6 w. na zach.-płd. od Olkusza, na płd. od Bolesławca, posiada kopalnię galmanu i rudy ołowianej. W 1827 r. było 36 dm., 208 mk. Płuczkarnia galmanu urządzona w 1840 roku wydawała po 1700 kibli rocznie. Miasto Ol-kusz nabyło część S. (młyn?) wraz z kilku innemi wsiami w 1365 r. (Długosz w opisie par. Olkusz, pomija Starczynów). Wieś sama należała do dóbr królewskich. W 1581 r. po-zostaje w dzierżawie Piotra Czarnego, który płacił od 16 łąn. km., 3 zagr. bez roli, 6 ko-mor. bez bydła, 1 piekarki. Miasto Olkusz miało tu młyn papierny. Istniała też jakiś czas hamernia i druciarnia (ob. t. VI, 70). W 1813 r. zaczęto dobywać galman na granicy S. w miejscu zwanem Tłukienko. *Br. Ch.*

Starczynowo, ob. *Starczanów*.

Stare 1.) os. młyn, pow. błoński, gm. i par. Grodzisk, odl. 4 w. od Grodziska, młyn wodny, 30 mr. 2.) *S.*, pow. ciechanowski, ob. *Górnowo-Starawieś*.

Stare 1.) dwór, pow. wilkomierski, gm. Konstantynów, o 14 w. od Wilkomierza. 2.) *S.*, sióło na lewym brzegu rz. Soży, pow. ho-melski, o 15 w. od Homla, ma 180 dm., 1344 mk. 3.) *S.*, sióło, pow. homelski, gm. Poholu-bieze, ma 213 dm., 718 mk., z których 20 zajmuje się furmaństwem. 4.) *S. al. Starosie-le*, sióło, pow. mścisławski, gm. Starosiele, ma 50 dm., 319 mk. Wechodziło niegdyś w skład sstwa grodowego mścisławskiego. Gmi-na ma 6520 mk. (2454 męż, 2521 kob. i 1545 dzieci). Znajduje się 5206 dzies. lasów pry-watnych i 428 dz. włośc. 5.) *S.*, wś, pow. rohaczewski, gmina Kistenie, ma 60 dm., 355 mk. *J. Krz.*

Stare 1.) dawniej *Stara Wieś*, fol. do Kią-czyna, pow. szamotulski, o 15 klm. ku pold. od Szamotuł i tyleż od Buku; par. i poczta w

Kaźmirzu, st. dr. żel. w Buku i Szamotułach (Samter); 5 dm., 87 mk., należy do Łubieńskich. 2.) **S.** dawniej *Stare Gulczewo*, wś i fol., pow. wągrowiecki, o 8 klm. na połd.-zach. od Węgrowca i tyleż na wschód od Rogoźna (st. poczt. i dr. żel.) na połd.-zach. wybrzeżu jez. prusieckiego, graniczy z Siernikami, Wiatrowem i Prusćcami, paraf. Lechlin. W roku 1461 stanęła umowa co do granic między S. a Wiatrowem (Akta grodz. Keyńskie); roku 1580 należało S. do Andrzeja Sobockiego, a w roku 1618 do Jerzego Zakrzewskiego; pierwszy z nich miał tu 2 łany, 1 pusty i 2 zagr., a drugi 4 1/2 łan. os. i 2 zagr.; przy schyłku zeszłego w. dziedziczyli S. Radolińscy z Siernik. Z wsi pozostała tylko huba (8 mk.), wchodząca w skład okr. wiejsk. Grzybowski Holendry. Folw. (4 dm. i 104 mk.) należy do Siernik. 3.) **S.**, urzęd. *Stahren*, ztąd mylnie *Stareń*, wś i dwór, pow. wyrzyski, o 6 1/2 klm. na półn.-zach. od Wysokiej, nad jez. Starem i wypływającą z niego Strużnicą, dopł. Głomnicy (Głumia), w okolicy wzn. 105 do 110 mt. n. p. m.; par. kat. Głubczyń (dawniej Krajenka), par. prot. Wysoka, st. dr. żel. w Krajence (Krojanka) o 8 klm. W r. 1578 było w S. 18 łan. osiadł., 1 pusty, 6 zagr. i 1 pasterz, a w r. 1618 było 6 łanów os., 4 puste, 4 zagr. z rolą i 4 zbiegłych. Około r. 1793 dziedziczył S. Andrzej Gostomski, który tu wystawił kaplicę. Pod S. odkopano cmentarzysko z popielnicami. Wś ma 17 dm., 136 mk. (65 kat., 71 prot.) i 271 ha (224 roli, 16 łąk). Dwór z folw. Marienwalde (3 dm., 39 mk.) i Orlandshof (4 dm., 60 mk.) tworzy okr. dworski, mający 18 dm., 279 mk. (193 kat., 86 prot.) i 1295 ha (825 roli, 89 łąk, 235 lasu); czysty doch. z ha roli 9,01, z ha łąk 18,80 z ha lasu 3,52 mrk; cegielnia, chów bydła holenderskiego. *E. Cal.*

Stare Bóldzieje, folw., pow. trocki, ob. *Bóldzieje*. Odl. o 49 w. od Trok, ma 1 dm., 15 mk. katol.

Stare Bałuty, wś, pow. łódzki, gm. Radogoszcz; ma 16 dm., 262 mk., 112 mr. Znaczna część wsi weszła w skład obszaru miejskiego Łodzi.

Stare Biskupice, wś włośc., pow. częstochowski, gm. Olsztyn, par. Przybyszów; ma 83 dm., 487 mk., 1486 mr. Ob. *Biskupice*.

Stare Biskupice, *Stari Biscupici*, *Staribiscubici* r. 1136, dawna nazwa wsi *Biskupin* (pominiętej pod literą B.) w pow. szubińskim (Żnin), o 3 klm. na półn.-zach. od Gąsawy i 7 klm. na połd. od Żnina, na połd.-zach. wybrzeżu jez. Biskupiego; par. Wenecya, szkoła w miejscu, poczta w Gąsawie, st. dr. żel. w Janówce o 17 klm.; 32 dm., 325 mk. (275 katol., 50 prot.) i 650 ha (518 roli, 48 łąk);

cz. doch. z ha roli wynosi 16,06, z ha łąk 9,40 mrk. Biskupin był własnością arcyb. gnieźn., potwierdzoną bullą Innocentego IV z r. 1166 i przywilejem króla Kaźmirza z r. 1357. W r. 1578 było tu 7 1/2 ślad. osiadłych, w r. 1618 łanów os. 4, pust. 9 i sołeckich 1 1/2. Rząd pruski zabrał B. z innemi dobrami duchownemi. *E. Cal.*

Stare Bojanowo, niem. *Alt-Bojen* (odrębne od miasta Bojanowa, ob. t. I, 293). Wieś kościelna i majątność ziemska, pow. kościański (Szmigiel), dek. szmigielski, ma przyst. drogi żel. poznańsko-wrocławskiej, o 4 1/2 klm. na wschd.-połd. od Szmigla, 37 klm. na półn.-zachód od miasta Bojanowa i 53 klm. na połd.-zach. od Poznania. Starem nazwano Bojanowo po założeniu miasta t. n. 1638 r. Między r. 1391—7 pisał się z B. Pradło (Akta grodz. pozn.) uważany za protoplastę Bojanowskich; w r. 1580 było tu 12 3/4 łanów osiadłych, 3 puste, 2 osadników, 6 komorników i 30 owiec. Przy schyłku zeszłego stulecia składały majątność: Nietążkowo, Olszewo, Podśmigiel, Robaczyn, Sierpowo i Stare Bojanowo; dziedzicem był szambelan Aug. Aleks. Bojanowski. Miasto Bojanowo wchodziło w skład dóbr Gołaszyn, dziedziczką była Katarzyna z Bojanowskich Żychlińska. Kościół p. w. św. Bartłomieja istniał już przed r. 1508 i znajdował się przez pewien czas w rękę dysydentów, do których liczyli się Bojanowscy. Ostatnim pastorem luterańskim był Lucas-Mallovius ok. r. 1644. (M. Adelt Hist. de Arian. 61). Parafie, licząca 406 dusz, składają: Bojanowski Młyn, Folwark (Feldvorwerk) i Stare B. (ob. E. Calliera, powiat Kościański, 14—17). Wś ma 56 dm., 449 mk. (264 kat., 179 prot., 6 żydów) i 428 ha (348 roli, 51 łąk, 3 lasu). Dwór z cegielnią, Folwarkiem, Nietążkowem, Nietążkowskiem leśnictwem, Podśmigłem i Robaczynem tworzy okrąg dworski, mający 7 osad, 24 dym., 412 mk. (334 kat., 78 prot.) i 2060 ha (1079 roli, 184 łąk, 666 lasu); czysty doch. z ha roli 11,76, z ha łąk 13,33, z ha lasu 3, 14 mrk.; górzelnia, chów i tucz bydła holenderskiego; owczarnia Rambouillet; właścicielem jest K. Biron, książę kuroński. W Starem B. znajduje się urząd pocztowy, tudzież stacya telegraficzna. *E. Cal.*

Stare Boruny, wś, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Krewa (o 6 w.), okr. wiejski Popielewicz, w 1864 r. 34 dusz rewiz., należy do dóbr Żuprany, Czapskich.

Starebrody, wś, pow. brodzki, tuż na pld. od sądu powiat., st. kol., urząd poczt. i telegr. w Brodach. Na pld.-wsch. leżą Dytkowce, na pld.-wsch. Gaje Starobrodzkie, na pld. Ponikwa Wielka i Suchodoły, na zehd. Gaje Smoleńskie i Smólno. Prawie środkiem obsza-

ru płynie pot. Suchowółka, prawoboczny dopływ Styru. Wehodzi on tu od pld.-wschd. z Gajów Starobrodzkich, a płynie na pln.-zchd. do Brodów. Zabudowania wiejskie leżą na pln.-zchd., tuż na granicy Brodów. Na pln. granicy leży przysiółek Nowiczyna (al. Nowiczyna). Najwyższe wzniesienia na pld.-zchd. wynosi 256 mt. W r. 1880 było 183 dm., 1590 mk. w gminie, 6 dm., 113 mk. na obsz. dwor. (635 obsz. rzym.-kat., 598 gr.-kat., 457 wyzn. izr., 13 innych wyznań; 748 Polaków, 483 Rusinów, 433 Niemców). Par. rzym.-kat. w Brodach, gr.-kat. w Dytkowcach. We wsi jest cerkiew i szkoła etatowa jednoklasowa.

Lu. Dz.

Stare Brzozowo (*Staroberezowo*), ws., pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Brzozowe Nowe (Nowoberezowo), o 18 w. od Bielska.

Stare Budy 1.) ws., pow. błoński, gm. Radziejowice, 204 mk., 421 mr. ziemi włośc. 2.) **S. B.**, ws. włośc., pow. sochaczewski, gm. i par. Młodzieszyn, 421 mk., 77 os., 1299 mr., cegielnia. W 1827 r. było 45 dm., 325 mk., par. Kaski. Wehodziły w skład dobr Kaski. 3.) **S. B.**, ws. włośc. pow. gostyński, gm. Łąck, par. Gombin, ma 173 mk., 343 mr. W 1827 r. było 26 dm., 194 mk. Br. Ch.

Stare Burasy, sióło nad rzką Medwicą, pow. i gub. saratowska, o 23 w. od Saratowa, przy trakcie do Kuźniecka, ma 206 dm., 1896 mk.

Starebystre, ws., pow. nowotarski, na Podhalu, nad pot. Rogoźnikiem, który powstaje w pld.-zach. części obszaru z połączenia się pot. Cichego i Bystrego al. Ratułowskiego. Przepływa obszar w kierunku pln.-wschod., przyjmując tu od praw. brzegu Rączy i Czerwony potok. Przez pln.-zach. obszar płynie pot. Babi al. Czerwony, wpadający w Krauszowie do Czarnego Dunajca. Wzniesienia wynoszą od 635 mt. przy pln. ramieniu pot. Czerwonego i 661 mt. na gościńcu czarnodunajcko-nowotarskim na granicy wróblowieckiej do 708 mt. we wzgórzu pld.-wsch. od zakątka obszaru i 753 mt. przy kaplicy tuż nad granicą Cichego. W r. 1869 obszar mniejszej posiadł. obejmował roli or. 2633, łąk i ogr. 355, past. 288, lasu 194 mr.; więk. posiadłości nie ma. R. 1777 było 189 dm., 1051 mk. (chrz.), 51 źrebiąt, 207 koni, 64 wołów; 1799 r. 230 dm., 1339 mk., 12 źrebiąt, 260 koni, 42 wołów; 1824 r. 249 dm., 1448 mk., (747 męż., 701 żeń.), 279 koni, 90 wołów, 661 krów, 143 owiec; 1869 r. 292 dm., 1630 mk.; 1880 r. 309 dm., 1621 mk., 1595 rz.-kat., 26 izrael., wszyscy narodowości polskiej. W lustracji z r. 1636 czytamy o wsi: „Siedlaków 12, płać czynszu rocznego złp. 151; zagrodników 6, czynszu od nich złp. 42; od 4 pól-

lan, czynszu złp. 16; komornicy płać złp. 5 gr. 4. Sołtysami Wojciech i Krzysztof Gubałowie bracia na mocy przywileju danego w Warszawie 7 lipca 1617 r. płać złp. 11; razem czynsz roczny wynosi złp. 225 gr. 4. Lustracją zaś z r. 1660 podaliśmy w opisie wsi *Rogoźnik* (IX, 674). Z lustracji tej wynika, że były dwa Rogoźniki: większy i mniejszy. Rogoźnik mniejszy czyli Rogożinek al. Bystre, jestto dzisiejsze Starebystre. Lustracja z r. 1765 ma wieś „Bystre“. Ról 12, zagród 7, młynów 4. Opłata rozmaitego podatku czyniła złp. 2482 gr. 13 den. 17. Sołtystwo było w posiadaniu Jana i Tomasza Gadowskich, za przywilejem Jana Kazimierza z 7 sierpnia 1650 i Augusta III z 12 lipca 1754. Płacili do dworu starościńskiego czynszu i kwartałowego tynf. 79 gr. 18 (wliczonych w ogólny dochód z tej wsi). R. 1777 spotykamy już nazwę Stare Bystre. Według spisów podskarbińskich z r. 1770 należała ta wieś do starostwa niegrodowego nowotarskiego; obejmowało ono: miasto Nowy targ i wsi: Białą Dunajec, Bańsko, Maruszyne, Glejcarów, Skrzypne, Zaskale, Leśnicę, Groń, Białkę, Bukowinę, Brzegi, Poronin, Oleczę, Zakopane, Zubsuche, Międzyrzeczerwienne, Czarny Dunajec, Ciche, Bystrze, Dziemin, Witów, Chochołów, Podczerwone, Wróblówkę, Szreniawę, Pyrówkę, Morawczynę, Lasek, Klikuszową, Obidową, Długopole, Dział, Odrowąż, Załuczne, Pieniążkowice, Niwę, Waksmund, Szaflary. R. 1771 były one w posiadaniu Franciszka Rychtera, podstolego krak., który opłacał kwarty złp. 17084 gr. 14, a hiberny złp. 8099 gr. 24. Po zajęciu przez rząd austriacki, nabył je za sumę 99,432 złr. Stanisław Homolacs, po nim oddziedziczył te dobra Edward Homolacs, który je sprzedał Ludwikowi Eichbornowi i spółce z Berlina r. 1873. R. 1889 nabył je hr. Zamoyski. Sąd powiat., urząd podatk. w Nowym targu, par. łac. i st. p. w Czarnym Dunajcu. Br. G.

Stare Chęciny, *Antiqua Chenczyny*, wieś włośc., pow. kielecki, gm. Korzecko, par. Chęciny, odl. około 4 w. na pld. od Chęcin, w pobliżu Podzamcza chęcińskiego, posiada szkołę początkową. W 1827 r. Chęcińskie podzamcze (z Ch. Staremi), ma 77 dm., 476 mk. Jestto starożytna osada, dawniejsza zapewne od samego zamku. Bolesław Wstydlwy nadając Mikule, podkom. sandomir. wieś Łagiewniki (w par. Chmielnik?) „sitam prope Hancin in castellatura de Malogosch“, daje wsi te przywileje, jakie zdawna ma wieś dziedziczna tegoż Mikuly: Hancini (Kod. Mał., I, 105 i 106). Widocznie zczasem przeszła wieś na własność książęcą. Zapewne stało się to z chwilą założenia zamku za Łokietka. Zdawna istniał tu kościół paraf., który od

1500 r. wcielony został jako filia do par. Chęciny (miasto). Do par. starochecińskiej należały: Korzeczek (Korzecko), Skiby i zamek checiński z folwarkiem. Proboszcz miał 1 1/2 roli, trzy łąki, sadzawkę. Przy kościele była szkoła. Dziesięcina ze wsi S. Chęciny wynosiła do 5 grzyw. Przy zamku checińskim istniała prebenda (altarya) p. w. Dzieścięciu tysięcy rycerzy, kollacyi królewskiej (Łaski, L. B., I, 586, 587). W 1573 r. ws Stare Chęciny, należąca do ststwa checińskiego, miała 6 1/2 łanów, 8 ogrod. (Pawński, Małop., 277). *Br. Ch.*

Stare Cło, na Podhalu nowotarskim, ob. Gronków.

Stareczie, zaśc., pow. ihumeński, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. Omelno, własność poradziwiłłowska, obecnie ks. Hohenlohe, należy do domin. Szczytkowicze. *A. Jel.*

Stare-Darewo, folw., pow. nowogrodzki, w 5 okr. pol. snowskim, par. Darewo, należy do Kotarbińskich, ma około 10 włók, w gruntach pszennych. *A. Jel.*

Stare Dęby, zaśc., pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 3 1/2 w. od Poniewieża.

Stare-Dorohi, ws poradziwiłłowska, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. błuskim, gm. Nowe-Dorohi, przy szosie brzesko-bobrujskiej, ma 23 osad, grunta lekkie. Do 1864 r. była tu st. poczt., o 19 1/4 w. na zach. od Simonowicz.

Stare Dziewiętkowicze, mko i dobra, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. maryjska, o 20 w. od Słonima. Por. *Dziewiętkowicze*.

Stare Fratowce Niemieckie i Rumuńskie, niem. *Deutsch und Romanisch - Alt - Fratautz*, dwie wsi w pow. radowieckim, tworzące jedną gminę katastr., na praw. brz. Suczawy. Przytykają od płn. do Nowych Fratowiec, od wschodu do Andrasfalwy, od pld. do Radowiec i Horodnika Górnego, a od zach. do Wojtynella. Wzdłuż płn. granicy płynie od zach. ku wsch. Suczawa, rozdzielająca się tu na kilka odnóg. Wznies. środkowej części wynosi 384 mt., płn. części nad Suczawą 377 mt. Przez obszar S. Fr. przechodzi gościniec z Radowiec, biegnący ztąd doliną Suczawy na zach. do Wikowa Dolnego, a dalej przez Storożyniec na płn.-wschód od Czerniowiec. Obszar obu S. Fr. obejmuje 2971 ha, 51 ar. 93 mt. kw. (1869). W S. Fr. Niemieckich było 1869 r. 182 dm., 1108 mk.; 1880 r. 205 dm., 1239 mk., 148 kat., 32 gr.-nieun., 55 izrael., 1004 in. wyzn.; 1197 Niemców, 25 Rumunów, 17 innej narod. W S. Fr. Rumuńskich było 1869 r. 633 dm., 2846 mk.; 1880 r. 671 dm., 3143 mk., 342 kat., 2620 gr.-nieun., 27 izrael., 129 in. wyzn.; 230 Niem., 14 Rus., 2620 Rumun., 279 innej narod. Par. rz.-kat. w Andrasfalwie, ewan. w Radowcach, gr.-nieun. w miejscu z cerkwią drewn. p. w.

archaniola i Gabryela, zbudowaną w 1877—1879, poświęconą 1883 r. Według szemat. archidiec. gr.-nieun. bukow. z r. 1885 było w tej par. 969 rodzin czyli 3044 dusz. W Fr. Niemieckich prywatna szkoła 1-klas. ewan.; w Fr. Rumuńskich szkoła ludowa 1-klas. Sąd pow. i urząd podatk. w Radowcach; st. poczt. w miejscu. Własność funduszu religijnego gr.-nieunickiego. *Br. G.*

Stare Gliniszcz, ws, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Nowowola, o 7 w. od Sokółki.

Stare Hamry, al. *Stara Huta z Hamrowicami*, niem. *Althammer mit Hamrowitz*, ws, pow. cieszyński, obw. sąd. frydecki, na praw. brz. Ostrawicy, nad granicą morawską, w pasmie Beskidu jabłonkowskiego, 17 klm. na pld. od Frydka. Graniczy od zach., pld. i pld.-wsch. z Morawami. Pld.-wschodni narożnik granicy tworzy szczyt Sulów (943 mt.). Od płn. przytyka do obszaru Nowego Dworu (Neuhof) i Malenowic, a od płn.-wsch. do Krasnej z Morawki. Granica płn.-wschodnia wybiega z doliny Ostrawicy na Ostrą Górę (763 mt.), ztąd ku płn.-wsch. na Staszaków górę, następnie w kierunku pld.-wsch. na Łysą Horę (1325 mt.), ztąd spuszcza się do doliny rzeki Rzeczyce a obiegłszy od płn. i wsch. dział Smrekowiny (918 mt.) wybiega na szczyt Sulów (943 mt.). Na obszarze gminy na pld. od Łysej Hory wznoszą się czubki: Czubel (941 mt.), Kobylanka (888 mt.), Rzehuty (895 mt.), a na pld. od rz. Rzeczyce Muchowiec (870 mt.), Okrublica (822 mt.), Smrekowina (918 mt.) i Janikuła g. (786 mt.). Z obszaru tego spływają do Ostrawicy potoki, między niemi Rzeczyca. Zabudowania leży na praw. brz. Ostrawicy, oprócz tego grupami tworzą osady: Hamrowice, Rzeczyce i Gruń. W miejscu par. łac. z kościołem p. w. św. Henryka i z kaplicą P. Maryi na górze Gruń (Groń). Z powodu rozległości ws posiada cztery szkoły ludowe: 1) w Starych Hamrach, 2) Hamrowicach, 3) Gruniu (Groniu i 4) Rzeczyce. Według szem. dyec. szląskiej z r. 1885 było w par.: 2441 kat., 314 prot. (augsb.), 29 helw., 15 żyd., razem 2799. R. 1880 było 255 dm., 2509 mk.; między nimi 2189 kat., 309 prot., 11 izrael.; 2457 Czecho Szląz., 52 Niemców. Należy do sądu powiatowego i urz. podatk. w Frydku; st. poczt. Frydland. *Br. G.*

Stare Holendry 1.) w pow. babimoskim: *Jaromirskie*, ob. *Jaromierz*, *Oberskie* (ob.) i *Tuchorskie* (ob.). 2.) **S. H. Dłuskie**, urząd. *Alt-Lauske*, pow. międzychodzki (Skwirzyna) o 10 klm. na wsch.-płn. od Skwirzyny, na lewym brzegu Warty, pod Dłuskiem; par. i poczta w Przytoczni, st. dr. żel. w Międzyrzeczu o 20 klm.; 11 dm., 72 mk. (8 kat., 64 prot.) i 232 ha (131 roli, 40 łąk, 10 lasu). 3.) **S. H.**

Naramowickie, pow. poznański, ob. *Naramowice*. 4) **S. H.**, pow. gnieźnieński, ob. *Turostowskie Holendry*. 5.) **S. H.**, w stwście wrzesińskim, ob. *Sowinieckie Holendry*. 6.) **S. H.**, pow. obornicki, wchodzące niegdyś w skład Ludomy, są prawdopodobnie dzisiejszemi Holendrami Ludomskimi. *E. Cal.*

Stare Horodyszcze, niegdyś włość stołeczna Polan, ob. *Kijów* (IV, 62).

Stare Hrywki, sioło nad odnogą rz. Chopr, pow. bałaszowski gub. saratowskiej, o 79 w. od mta powiat., ma 234 dm., 1560 mk.

Stare Iwaki, wś, pow. homelski, gm. Krasna Buda, 93 dm., 759 mk.

Stare Jezioro, pow. wyrzyski, o 6 klm. na zach.-płn. od Wysokiej, pod Starem, wzn. 94 mt. n.p.m.; 1 klm. długie, do 200 mt. szerokie, utworzone przez Strużnicę, która powstaje w Rudzie, płynie przez jez. Głubczyńskie i wpada do Głomnicy (Głumia) na pld.-zachód od Krajenki, pow. złotowski.

Stare Kłady, dwie wsie, pow. sieradzki, gm. Zduńska Wola, par. Borszewice, odl. od Sieradza 18 w. 1-sza wś ma 5 dm., 38 mk.; 2-ga wś 5 dm., 63 mk. Por. *Janiszewice*.

Stare-Konie, wś nad odnogą Styru, zwaną Prostyrą, łączącą Styr z Prypecią, pow. piński, w 2 okr. pol. lubieszewskim, gm. Moroczna, par. prawosł. murawieńska, na płn. od mka Pohosta położona, ma 21 osad. Cerkiewka filialna z 1790 r. p. w. św. Mikołaja, fundacyi parocha Lackiewicza, uposażona 1½ włóki ziemi; łąk obfitość, lud rolniczy i flisaczy, w okolicy znaczne lasy dębowe i sosnowe. Była to niegdyś królewsczyzna w starostwie pińskim; w XVI w. władali nią Szydłowiccy, a w 1532 r. królowa Bona przyznała tu schedę Siemionowi Ordzie (ob. *Rewizya puszczy*, str. 81—82). *A. Jel.*

Stare-Kozłowice, wś nad rzeką Kamionką, dopł. Lisy pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. Broza, ma 19 osad, grunta piaszczyste, okolica nizinna. *A. Jel.*

Stare Kościeliska, mylnie *Stare Kościelisko*, nazwa byłej osady górniczej w dolinie kościeliskiej, w Tatrach nowotarskich, pow. nowotarski, dziś nazwa dolnej części tejż doliny, rozpościerającej się poniżej kapliczki, między nią a Małemi Kościeliskami al. Kościeliseczkami, przy dolnym końcu dawnej przekopy. Kapliczka wznosząca się przy samej drożynie, stoi w miejscu dawniejszego kościółka, gdy tu jednoczyło się życie całej doliny i wsi tej nazwy. Niedaleko kapliczki widać szczytki dawnego dworu i leśniczówki, przed kilkunastu laty jeszcze zamieszkałej, dalej ślady kuźnicy, która istniała jeszcze r. 1841; powyżej stał młyn i tartak; naprzeciwko karczma (r. 1872) i rozwalony czardak. Po tej stronie drogi stało również kilka chat

hutników. Wznies.: Karczmiska 983'5 (Blasius), 943 (Fuchs); Leśniczówka 961 i 971 (Zeisner), 957 (Kreil), 982'7 mt. (Kuczyński). W pobliżu leśniczówki są dwie lipy, oczywiście sadzone, prawdopodobnie jedyne okazy wśród Tatr. Według Fuchsa lipa ustaje na wys. 803 mt. n.p.m. W dolinie tej mamy ją wyjątkowo na wys. 971 mt. W Alpach szwajcarskich wznosi się do 1200 mt. Bok wschodni Starych Kościelisk zwie się Pod-Adamicą, a zachodni bok tworzą tak zwane Stoły i wznoszące się za nimi Kominy. Ob. *Kościeliska dolina i wieś*. *Br. G.*

Stare Krzepice, ob. *Starokrzepice*.

Stare Kwiecie 1.) al. *Kwiejce*, *Kwieca*, niem. *Altsorge*, wś z kościołem prot., pow. czarnkowski (Wieleń), o 17½ klm. na płn.-zachód od Sierakowa, nad dwoma jeziorami bez odpływów, przy granicy brandenburskiej; par. kat. Pilka, prot. w miejscu, poczta w Chełście (Neuteich), st. dr. żel. w Drzeniu (Driesen), o 11 klm. i w Krzyżu (Kreutz); 51 dm., 441 mk. (20 kat., 421 prot.) i 871 ha (283 roli, 27 łąk, 264 lasu). Wójtowstwo miejscowe (275.75 ha) posiada R. Brykoczyński. Parafia prot. liczyła w 1860 r. w 7 os. 1765 dusz obok 912 katolików. 2.) **S. K.**, ob. *Sorge*, pow. międzychodzki i międzyrzecki. *E. Cal.*

Stare-Lachowicze, folw. w pow. słuckim, własność Kossakowskich, należy do dominium Lachowicze. *A. Jel.*

Stare Łozki, dobra, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Rożany, o 484 w. od Słonima.

Stare miasto 1.) wś nad rz. Prosną, pow. kaliski, gm. i par. Kalisz. Leży pod miastem, w stronie pld.-wschod., w bagnistej nizinie Proсны, między jej odnogami, ma 25 dm., 273 mk. W 1827 r. 27 dm., 200 mk. Jestto pierwotny Kalisz. Na obszarze dzisiejszej osady Zawodzie, stał stary gród, po którym pozostał okrągły nasyp z nagromadzonemi kamieniami, noszącymi ślady obrabiania. Dopiero na początku XI w. pojawia się w dziejach gród tutejszy jako schronienie Zbigniewa przed bratem Bolesławem. W akcie z 1136 r. (Kod. Wielkop., Nr. 7) występuje Kalisz w liczbie grodów wielkopolskich. Mieczysław Stary wznosi tu kościół paraf. p. w. św. Pawła. Przy grodzie zdawna stoi kaplica obsługiwana przez jakichś zakonników („fratres“ w dokum. z 1212 r.). Przy kościele św. Pawła powstaje na początku XIII w. kolegiata fundowana przez Władysława ks. kaliskiego. W 1213 r. występuje już Wit, dziekan kaliski, a w 1218 r. Honoriusz III papież przyjmuje kolegiatę pod swą opiekę (Kod. Wlkp.). Prawo niemieckie nadał miastu ks. Bolesław, odnowił zaś lokacyą Przemysław w 1282 r. Zapewne współcześnie nastąpiło przeniesienie miasta na poblizki wynioślejszy obszar. We-

dług lustracyi z 1564 r. we wsi Stare Miasto było ogrodn. 15, płacących czynsz; ogrodn. kanonika kalis. 3, wikaryuszów 3, miejski 1. Dochód wynosił zł. 18 gr. 10 den. 9. (Lustr. V, 66v). 2.) **S.** nad strum. Pokrzywnica (dopł. Warty), wś, os. młyn. i folw., pow. koniński, gm. i par. Staremiasto, odl. o 4 w. na zach.-płd. od Konina; posiada kościół par. murowany, szkołę początkową. Wś ma 29 dm., 376 mk.; os. młyn. 1 dm., 3 mk.; folw. 6 dm., 2 mk. W 1827 r. 27 dm., 302 mk. Dobra Stare miasto składały się w 1876 r. z folw. S. m. i Wilków, rozł. mr. 940: fol. S. m. gr. or. i ogr. mr. 371, łąk mr. 56, past. mr. 102, nieuż. mr. 46, w os. wieczysto-czynsz. mr. 13; bud. mur. 11, drewn. 3; płodozm. 10 i 11 polowy; fol. Wilków gr. or. i ogr. mr. 237, łąk mr. 58, past. mr. 30, nieuż. mr. 37; bud. mur. 2, drewn. 7; płodozm. 10-pol. W skład dóbr poprzednio wchodziły wsi: S. miasto os. 31, mr. 434; Modła Wielka os. 30, mr. 310; Modła Mała os. 18, mr. 248; Głowiew os. 37, mr. 668; Rumin os. 67, mr. 738; Lisiec Wielki os. 54, mr. 1009; Lisiec Nowy os. 21, mr. 401; Kazimirów os. 48, mr. 701; Wilków os. 60, mr. 408; Bicz os. 18, mr. 413; Barczygłów os. 29, mr. 612; Posaka os. 7, mr. 3; Tomaszów os. 9, z gruntem mr. 238. Jestto dawny obszar miasta Konina, o którym wspomina już dokum. Mieczysława Starego (Kod. Wielkp., Nr. 38). Zapewne z tych czasów pochodzi tutejszy starożytny kościół parafialny p. w. św. Piotra, stawiany z ciosanego granitu i przypisywany Piotrowi Duninowi, który jakoby w tutejszym grodzie miał swą rezydencyą. Ks. Przemysław oddaje w 1283 r. „civitas Konin“ pod sądowe zwierzchnictwo Kalisza (Kod. Wielkp., Nr. 528). Zapewne w tym czasie przeniesiono miasto na miejsce obecne. Można by przypuszczać, iż pierwotna osada znajdowała się tam gdzie dzisiejsza, nad Wartą, że dopiero w XII w. usiłowano utworzyć miasto w miejscu bezpiecznem od wylewów Warty, lecz gdy ludność, przenosząc korzyści nadrzecznego położenia, niechętnie się osiedlała, przeniesiono przywileje miejskie na starą osadę nadrzeczną a pierwotne miasto zeszło na stopień osady wiejskiej. Na początku XVI w. przy kościele tutejszym nie ma proboszcza lecz pleban koniński obsługuje oba kościoły. Kościół w Starem mieście uważany był za „matrix“ względem parafialnego w mieście Łaski, L. B., I, 241). W 1564 r. było tu kmieci osiadł. 3, włók osiadł. 3, włók pustych 5, ogrodn. 2, włók wolnych 9, sołtysich 3, młyn na rz. Pokrzywnicy. Dochody: ze wsi zł. 20 gr. 23 den. 12, z folw. zł. 115 gr. 15 den. 13½, tudzież zł. 49 gr. 18 (Lustr., V, 74v). S. miasto par., dek. koniński, 2270 dusz. 3.) **S.**, wś

nad rz. Wartą, nieistniejąca obecnie pod tą nazwą. W 1564 r. należała do miasta Brzeźnicy; było tu łąnów 2 Króla J. Mei, na których 7 ludzi wolnych, miejskich kmieci 10 na 5 łąn., 3 kmieci na 1½ łąn. do plebanii brzeźnickiej. Łąka „Biały Ług“ przy borowym stawie, dwa młyny na Warcie. Dochód zł. 56 gr. 6 (Lustr., V, 166). *Br. Ch.—K. Król.*

Stare miasto z Przychojcem, wś na lewym brz. Sanu, na płu. (4 klm.) od Leżajska, pow. łańcucki, wzn. 191 mt. n.p.m., składa się z 275 dm., 1306 mk., 828 rz.-kat., 417 gr.-kat., 5 akat. i 5 izrael. Par. rzym. i gr.-kat. w Leżajsku. Płu. część wsi nosi nazwę Przychojec. Więk. pos. (ordynacyi łańcuckiej hr. Potockich) składa się z 209 roli, 69 łąk, 19 past. i 115 mr. lasu; pos. mn. ma 2265 roli, 394 łąk, 508 past. i 20 mr. lasu. Jestto dziś przedmieście a zarazem pierwotna siedziba Leżajska, zamienionego w 1397 r. na miasto. Oblana na wsch. i płu. przez San, przypiera wś na zach. do borów i wsi Łukowy. Gleba, prócz porzeczka, piaszczysta, nieurodzajna, lasy szpilkowe. *Mac.*

Staremiasto 1.) wś, pow. podhajecki, tuż na płu. od sądu powiat. i urz. poczt. w Podhajcach, nad Koropcem, między dwoma jego dopływami. Wś ta tworzy niejako przedmieście Podhajec i jest wspomniana przy opisie tej miejscowości. Tutaj dodajemy, że w r. 1880 było 154 dm., 1082 mk., 626 gr.-kat., 391 rz.-kat., 65 izrael.; 426 Polaków, 655 Rusinów). Par. rzym. i gr.-kat. w Podhajcach. We wsi jest cerkiew p. w. św. Jerzego i szkoła etat. 1-klas. 2.) **S.** al. *Stary Sambor*, z *Posadą Niższą i Wyższą*, mto powiat. w Galicyi, pod 49° 25' płu. szer. i 40° 37' wsch. dłu. od F., 22 klm. na płd.-zach. od Sambora. Na płu.-zach. leżą Strzelbice, na płu. Smolnica, na wschód Sozań, na płd. Suszyca Rykowa i Terszów. Środkiem obszaru płynie Dniestr od płd. z Terszowa (z części wsi zwanej Zawadką) na płu. a potem na płu.-wschód aż do granicy Smolnicy, poczem skręca na wschód i wchodzi do Sozania. W dolinie Dniestru leżą na lewym brz. zabudowania miejskie (354 do 358 mt. wzn.); na prawym brzegu Dniestru przedmieście: Posada Wyżna na płd. a Posada Niżna na płu. Roli ornej jest tu 1001, łąk i ogr. 177, past. 651, lasu 177 mr. W r. 1880 było 582 dm., 3482 mk., (1399 gr.-kat., 704 rz.-kat., 1377 izrael., 2 innych wyznań; 1449 Rusinów, 767 Polaków, 1257 Niemców). Par. rz.-kat. w miejsku, dek. samborski, dyec. przemyska. Rok fundacyi i nazwisko fundatora nie są znane. Tradycya przypisuje założenie parafii królowej Bonie, która posiadała ekonomią samborską. Kościół starosamborski wspominany jest w aktach biskupich już pod r. 1501. Bona

zbudowała prawdopodobnie nowy kościół i powiększyła dochody. Przywilejem z 1605 r. zatwierdził Zygmunt III poprzednie donacye. Przywilejem wydanym w r. 1669 pozwolił król Michał Korybut plebanowi obrz. łaciń. szynkować gorzałkę w dwóch domach, naznaczył mu 10 beczek soli ćwierćrocznie, z obowiązkiem odprawiania 3 mszy na kwartał za króla (Dod. do Gaz. Lwow., 1857, Nr. 28 i 29). Kościół odnowiono kosztem Augusta III a w r. 1753 konsekrował go biskup przemyski Wacław Sierakowski. Później uległa świątynia zniszczeniu, zamknięto ją w r. 1881, poczem odprawiano nabożeństwo po części w cerkwi, po części w kaplicy. Kościół stoi w rynku, a jedna część budowy wskazuje na dawne czasy. W kościele są księgi metrykalne od r. 1641 począwszy. Do parafii łacińskiej staromiejskiej należą: Baczyna, Busowiska, Graziowa, Gwoździec, Ławrów, Lenina Mała i Wielka, Łużek Górny, Nanczułka Mała i Wielka, Niedzielnia, Smolnica, Sozań, Spas, Strzelbice, Strzyłki, Straszewice, Suszyca Rykowa, Terszów, Topolnica, Torczynowice, Tycha, Tyssowice, Turze, Wola Koblańska i Zawadka. Par. gr.-kat. w miejscu; należy do niej Smolnica. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, stoi na miejscu starej, jodłowej, czy też modrzewiowej cerkiewki. W cerkiewce tej był po jednej stronie wyrzeźbiony na ścianie następujący napis kirylicą „Cerkow poświatisia roku Bożaho 1303 maja dnia 9“. Po drugiej stronie na ścianie cerkwi wyrzeźbane były te słowa: „Roku Bożoho 1648 miesiaca oktiabria 13 Kozaki z Tatarzy szturmowały do Staroho miasta w piatok. W temże roku był hład wełj na chrystiany dwa roki“. Drzewo ze starej cerkiewki z napisami wzięto do nowej cerkwi i złożono na chórze, z reszty zaś zbudowano stajnię (Rkp. Bib. Ossol., Nr. 2389, str. 64). S. jest siedzibą dekanalnego urzędu greckokatolickiego. Do dekanatu należą parafie: Bilicz Górny i Dolny, Bystrzyca, Hołowsko, Isaje, Jawora, Jasienica Zamkowa, Jasionka Masłowa, Lenina Wielka i Mała, Ławrów, Łastówka, Łopuszanka, Chomina, Łużek Górny, Potok Wielki, Smolna, Sprynia, S., Straszewice, Stronna, Strzyłki, Strzebice, Suszyca, Rykowa, Świdnik, Terszów, Topolnica, Turze, Wołosianka Wielka, Wołoszynowa, Załokieć i Zwór. Mieszczanie trudnią się prócz rolnictwa szewstwem i kuśnierstwem na większe rozmiary. Trafną ich charakterystykę podał Władysław Łoziński w Dzienniku Literackim z r. 1862, Nr. 21 („Podkarpacie Naddniestrze“, obrazki ludowe. I. Mieszczanie staromiejscy). „Mieszczanstwo tutaj — pisze on — ukryte w swej kotlinie, zasłonięte górami, nie uległo dotąd wpływowi

nowoczesnym, zachowało wszystkie przymioty dawnego polskiego naddniestrzaństwa. Strój i obyczaj, serce i dusza, wszystko to dotąd nie straciło jeszcze dawnej dziarskości, nie zatarło w sobie znamion dawnych przymiotów. Strój ich stanowi długa, suta, granatowa kapota, przepasana niekiedy starym, srebrzystym pasem, buty wysokie, palone, konfederatka wysoka, zamaszysta, na bakier założona. Serdeczność otwarta, junactwo wygórowane, religijność głęboka“. Z pośród tu-tejszego mieszczaństwa wyszedł dr. Mikołaj Zyblikiewicz, który dobił się stanowiska prezydenta miasta Krakowa a następnie marszałka krajowego galicyjskiego. S. jest siedzibą urzędu powiatowego, pocztowego i telegraficznego. Jest tu szkoła etat. 4-klasowa mieszana. Z zakładów przemysłowych wymienić można młyn większych rozmiarów. S. jest dawną osadą, istniało jeszcze za czasów ruskich książąt pod nazwą Sambora. W czasie napadu nieprzyjacielskiego uległ gród zniszczeniu, mieszkańcy poszli za biegiem Dniestru i osiedlili się w miejscu, gdzie stoi dzisiejszy Sambor. Gród założony później na tem samem miejscu, gdzie stał pierwotny Sambor, nazwano Starym Samborem al. Starem miastem. W r. 1425 przeprowadził Włodek, ssta samborski, rozgraniczenie monasteru introdukcji N. Maryi Panny i Starego Sambora wraz z wsią Teszewą (zapewne Terszowem, A. G. Z., t. VI, Nr. XIV). W r. 1553 przywraca królowa Bona miastu prawo magdeburskie, ustanawia dwa jarmarki i jeden targ, i uwalnia przybywających od targowego przez lat sześć (Dod. do Gaz. Lwow. 1856, Nr. 43 i 44). W r. 1569 zapewnia Zygmunt August mieszczanom używanie nadanego im przez Bonę a odeń potwierdzonego przywileju, dozwala wolnego wrębu w lasach królewskich, wystawienia łaźni i dwóch słodowni, zakazuje kupcom targi miejskie pomijać a żydom w miasteczku mieszkać, nareszcie moc i wagę dawniejszym aktom urzędu radzieckiego i ławniczego (Dod. do Gaz. Lwow., Nr. 13 i 14). W r. 1579 ustanawia Stefan Batory drugi jarmark w S. i skład naczynia glinianego dla podgórskiej okolicy (l. c., 1859, Nr. 4). W r. 1680 król Jan Sobieski, potwierdzając przywileje królowej Bony z r. 1553, Zygmunta Augusta z r. 1569, Stefana Batorego z r. 1579 i wyrok Władysława IV w szczególności a wszystkie przywileje przez poprzedników swoich miastu dane w ogólności, objaśnia szczegóły niektórych przywilejów, ustanawia trzeci jarmark i wyznacza pastwiska (l. c., 1862, Nr. 15). Szczegóły o dawniejszej sytuacji miasta i jego stosunkach podają lustracje ekonomii samborskiej (do której za czasów polskich należało) z lat 1686 i 1768

(Rkp. w Bib. Ossol., Nr. 1255, str. 23, 24 i 1632, str. 117 i nast.). Za dawnych czasów było miasto obwarowane i miało zamek obronny, a ślady murów pozostały do dzisiaj. *Staromiejski powiat* (mapa Kummersberga, Nr. 30 i 37; mapa sztabu gener. Z. 7, C. 27, 28. Z. 8, C. 27, 28 i Z. 9, C. 28) leży między 49° 14' a 49° 37' pñ. szer. i między 40° 23' a 40° 49' wsch. dłg. od F. Na wschód leżą: pow. drohobyccki i samborski; pñ. narożnik przypiera do pow. samborskiego i przemyskiego; na zach. leży pow. dobromilski i lisiecki, na pñd. pow. turczański. S. leży na pñn.-wschód w oddaleniu 4 klm. od granicy pow. samborskiego. Miejscowości najwięcej oddalone od mta powiat. są: Turze, 24 klm. na pñd.; Bystre, 25 klm. na pñd.-zach.; Mszańec, 23 klm. na pñd.-zach. i Błazew Górna, 21 klm. na pñn. Od najdalej na pñn. wysuniętego krańca powiatu, t. j. od krańca Błżewi Górnej, do najdalszej pñd.-wsch. kończyny, t. j. do krańca Turzego, mamy w prostej linii 45 klm., a do najdalszej pñd.-zach. kończyny, t. j. do krańca Bystrego, 39 klm. Cały powiat leży w dorzeczu Dniestru. Dniestr wchodzi w granice powiatu, do Hołowiecka, od pñd. ze wsi Dniestrzyka Hołowieckiego (w pow. turczańskim), płynie w kierunku pñn.-wsch. przez Hołowiecko, następnie opuszcza powiat, przepływa pñn. krawędź Gwoźdźca (pow. turczański), w kierunku wsch., poczem wkraça znowu w obręb pow. staromiejskiego i płynie na pñn.-wschód przez Strzyłki, dalej na pñn. przez Łuzek Górny, na pñn.-zach. przez Busowiska i Spas, na pñn.-wschód przez Terszów i S. a w końcu na wschód dotykając pñd.-wsch. granicy Smolnicy, przez Sozań, i wchodzi do pow. samborskiego na granicę Torczynowic i Straszewic. W obrębie powiatu przyjmuje Dniestr od praw. brzegu: 1) Jasienicę. Wchodzi tu od pñd. ze wsi Jasienica Zamkowa (pow. turczański), a płynie na pñn. przez zach. część Łopuszanki Chominej i Strzyłek, gdzie wpada do Dniestru. Z dopływów jej ważniejszy, Łopuszanka od praw. brzegu, nastaje w pñd.-wsch. części Łopuszanki Chominej a płynie środkiem wsi na pñn.-zach. aż do ujścia. 2) Topolnicę. Nastaje na pñd. wschód Turzego (pow. staromiejski) i płynie pod nazwą Turzanki na pñn.-zach. przez Turze, Topolnicę (gdzie przyjmuje nazwę Topolnicy) i przez Strzyłki, gdzie wpada do Dniestru. Z obu boków zasilają ją liczne dopływy. Z tych znaczniejsze od prawego brzegu: Niedzielczanka (nastaje na pñd.-wschód w Niedzielnej, płynie zrazu na pñn.-zach., potem na zach. a w końcu na pñd.-zach. i wchodzi do Topolnicy); Izbiec, (nastaje w Topolnicy na pñn.-wschód a płynie na pñn.-zach. aż do ujścia). Z lewobocznych do-

pływów Topolnicy zasługują na uwagę: Diłok, (płynie przez pñd.-zach. część Turzego, zrazu na pñn.-zach., potem na pñn.-wschód aż do ujścia); pot. Syholski (nastaje w pñn.-zach. stronie Turzego, płynie na pñn. do Topolnicy, tu skręca na pñn.-wschód i zachowuje ten kierunek aż do ujścia); Miagowiec (przepływa pñn.-zach. część Topolnicy w kierunku pñn.-wsch.). 3) Kilezyn. Nastaje w pñd.-wschod. stronie Łuzka Górnego, a płynie na pñn.-zach. aż do ujścia. 4) Podbuż. Nastaje w pñn.-wschod. stronie Łuzka Górnego, a płynie na zach. aż do ujścia. 5) Surzyce. Nastaje w pñd.-wsch. stronie Surzycy Rykowej, a płynie na pñn.-zach. aż do ujścia. 6) Sozankę. Nastaje w pñd. stronie Sozania a płynie na pñn. aż do ujścia. 7) Krzemionkę. Nastaje w pñd. stronie Woli Koblańskiej, płynie na pñn. a potem na pñn.-wschód i wchodzi do Kobła Starego (pow. samborski). Od lewego boku podążają do Dniestru w obrębie powiatu: 1) Mszaniec. Wchodzi on od pñd. z Michnowca (pow. turczański) i płynie na pñn.-wschód przez pñd.-wsch. narożnik Bystrego do Mszańca, tu przybiera kierunek pñd.-wsch., płynie wzdłuż pñn.-wsch. granicy Graziowej, a w końcu przez pñd.-zach. część Hołowiecka, gdzie wpada do Dniestru. Zasilają go od praw. brzegu we wsi Graziowej potoki: Łucyków, Świński i Horniace, wszystkie z biegiem pñn.-wsch.; od lew. brzegu pot. Dzyweński w Mszańcu i Sokół w Wiciowie. 2) Żołotnowiec. Nastaje on w pñn. stronie Hołowiecka i płynie na pñd.-wschód aż do ujścia. 3) Tysowiczka. Nastaje w pñn.-zach. stronie Tysowicy i płynie na pñd.-wschód aż do ujścia. 4) Olenka. Nastaje we wsch. stronie Tysowicy, płynie na wschód do Strzyłek i skręca na pñd. i wschód, zachowując ten bieg aż do ujścia. 5) Hołownia. Nastaje na pñd.-zach. granicy Spasu i Łuzka Górnego na pñn.-wschód aż do ujścia. 6) Lenina. Nastaje w zach. stronie wsi Tychej a płynie na wschód przez Tyche, Nanczułkę Małą i Wielką, Ławrów, Leninę Wielką i Terszów, gdzie wpada do Dniestru. Znaczniejsze jej dopływy są od praw. brzegu: Potok Wielki w Leninie W., Leninka (płynie z Leniny Małej na pñn. przez Ławrów aż do ujścia); od lew. brzegu: Prohir w Ławrowie, Szczubranów w Leninie W. i Soluczka w Terszowie. 7) Jabłonka. Nastaje w zach. stronie Wołoszynowej a płynie na pñn.-wschód przez Wołoszynowę, Bilicz, a potem na wschód przez Strzelbicę i Smolnicę aż do ujścia. Od praw. brzegu zasilają ją pot. Płoskie w Biliczu; od lew. brzegu Lewurda i Smolanka w Strzelbicy. 8) Strwiąż. Wchodzi w granice powiatu ze Smolnicy i płynie przez pñn.-zach. część Terła, zrazu na wschód, potem na pñn. do Starzawy, gdzie

płn.-wsch. kierunek i płynie dalej przez płn. część Suszycy Wielkiej, potem na wschód przez Suszycę Małą, Chyrów, Posadę Chyrowską, Polanę, Grodowice, Laszki Murowane i Starasól do Janowa (pow. samborski). Dopływy znaczniejsze od praw. brzegu: pot. Zabola (płynie wzdłuż zach. granicy Terła od pld. na płn.); Borzuki (nastaje w pld. stronie Libuchowy, płynie na płn.-zach. do Terła aż do ujścia, a przyjmuje od lew. brzegu Łysówki, a od praw. brz. Smereczankę); znaczny strumień w Suszycy Wielkiej; Tarnawka z Malinowakim potokiem od praw. brz. wpada w Laszkach Murowanych; Sołenny w Laszkach Murowanych; Seredni (płynie ze Starejsoli do Janowa, gdzie wpada); Solny potok (podąża ze Starejsoli za pośrednictwem Jasienicy do Strwiąża). Z lew. brzegu wpadają do Strwiąża w obrębie powiatu same nieznaczne strugi. 9) Błazewka. Nastaje w Wołczy, płynie na płn.-wschód przez Błazew Górny i wchodzi do Czystek w pow. samborskim. W obrębie powiatu przyjmuje od prawego brz. pot. Zwineżny (z pot. Pietnickim od praw. brzegu w Błóży Górnej) i pot. Koniówkę w Koniowie. Pld. część powiatu leży w Beskidzie a część płn. w podgórzu karpaczkim. Najwyżej wznosi się pld.-zach. kraniec powiatu. Ciągnie się tu mianowicie wzdłuż granicy Mszanica i Grazierowej, Magura Łomnińska od płn.-zach. na pld.-wschód, wznosząca się najwyższym swym szczytem do 1005 mt. Między doliną Mszanica od pld. a Górnej Leniny od płn. i Tysowiczki od płn.-wschodu ciągnie się pasmo Werch Orowy od płn.-zach. na pld.-wschód a na tej przestrzeni wznoszą się najwyżej: Jaworniska w Wiciowie do 797 mt. a Orowiec w Gałowce do 763 mt. Na przestrzeni między doliną Tysowiczki, od pld. a dolnej Leniny od płn. wznoszą się: Paleczyńskie w Leninie Małej do 723 mt., a Hołownia w Spasie do 668 mt. Na przestrzeni między doliną Leniny od pld. a Jabłonki od płn. wznoszą się: na zach. Magóra do 728 mt. na zach. granicy Wołoszynowej; Kobyła do 753 mt. w pld. stronie Bilicza a Janków na granicy Staregomiasta i Terszowa do 709 mt. Na przestrzeni między doliną Jabłonki od pld. a doliną Strwiąża od płn. wznoszą się: Świnny do 726 mt. w zach. stronie Bilicza, Lachów werch do 721 mt. i Huta do 729 mt., obie w płn. stronie Bilicza, Łysa góra w pld. stronie Laszek Murowanych do 659 mt. Na płn. od doliny Strwiąża wynosi najwyższa wyniosłość 424 mt. w płn. stronie Słochyni a najniższa, na krańcu płn. w dolinie Błózewki, 294 mt. Na praw. brzegu Dniestru wznoszą się najwyżej: Isajska góra na pld. krańcu Turzego do 817 mt.; Króliki na płn. krańcu Turzego do 816 mt.; Ostry Wierch w pld.

stronie Niedzielnej do 787 mt.; Kilezyn borb w płn. stronie Niedzielnej do 819 mt.; Osiekowiec w płn. stronie Busowisk do 668 mt.; Kundzierka w zach. stronie Woli Koblańskiej do 668 mt. Powiat staromiejski obejmuje dwa obwody sądowe: starsolski i staromiejski. Do obwodu starsolskiego należą wsie: Bąkowice, Berezów, Błózew Górny, Grodowice, Koniów, Laszki Murowane, Polana, Posada Chyrowska, Posada Fulsztynska, Słochynia, Stararopa, Suszyca Wielka i Mała, Szumina, Towarnia, Wola Rajnowa, Wołcza Dolna i miasta: Chyrów, Fulsztyn i Starasól. Do obwodu staromiejskiego należą wsie: Baczyna, Bilicz, Busowisko, Bystre, Gałówka, Grazierowa, Hołowiecko, Kobło Stare, Ławrów, Lenina Mała i Wielka, Libuchowa, Łopuszanka Chomina, Łużek Górny, Mszaniec, Nanczułka Mała i Wielka, Niedzielnia, Potok Wielki, Płoskie, Rosochy, Smolnica, Sozań, Spas, Straszewice, Strzelbice, Strzyłki, Suszyca Rykowa, Terło, Terszów, Topolnica, Turze, Tycha, Tysowica, Wiciów, Wola Koblańska, Wołoszynowa i mto. Staremiasto. W r. 1880 było w całym powiecie staromiejskim 8337 dm. i 44,958 mk. (22,270 męż., 22,628 kob.; 35,796 gr.-kat., 4325 rz.-kat., 4821 izrael., 16 in. wyzn.; 38,874 Rusinów, 2764 Polaków, 3238 Niemców, 52 innej narodowości). W obrębie powiatu istnieją tylko szkoły ludowe, a mianowicie: szkoła etat. 4-klas. w S.; szkoły 2-klas.: w Chyrowie, Felsztynie, Starejropie i Starejsoli; 1-klasowe: w Biliczu, Błóży Górnej, Grodowicach, Leninie Wielkiej, Rosochach, Straszewicach, Strzelbicach, Suszycy Wielkiej i w Turzem; szkoły filialne: w Busowiskach, Koble Starem, Koniowie, Laszkach Murowanych, Łużku Górnym, Spasie, Terle, Terszowie, Topolnicy, Tysowicy i Wołczy Dolnej. Powiat tworzy osobny okrag szkolny; rada szkolna okręgowa ma siedzibę w S., inspektor szkolny okręgowy zaś w Turze. W Bąkowicach tuż pod Chyrowem wzniesli jezuici okazały gmach i utrzymują tam prywatną szkołę średnią, gimnazjalną. Kolej żelazna wchodzi do powiatu od wschodu z Głęboki a przebiega doliną Strwiąża płn. narożnik powiatu w kierunku zachodnim przez Felsztyn, Posadę Felsztynską, Grodowice, Słochynię, Posadę Chyrowską do Chyrowa (stacya). Z Chyrowa wybiega tak zwana galicyjsko-węgierska (al. łupkowska) kolej jednym ramieniem na pld.-zach. przez Suszycę Małą i Wielką do Starzawy w pow. dobromilskim. Gościniec rządowy wchodzi tu od wschodu z Torczynowic (w pow. samborskim) a idzie przez Baczynę i Smolnicę, zkąd jedno ramię skręca na pld. i prowadzi przez S., Terszów, Spas, Busowiska, Łużek Górny, Topolnicę, Strzyłki i Ło-

puszankę Chominą do Jasienicy Zamkowej (w pow. turczańskim) a dalej przez Turke i przełęcz użocką do Użoka na Węgrzech; drugie zaś ramię idzie na pñ.-zach. przez Strzelbice, Starasól, Szuminy, Laszki Murowane, Berezów Polanę i Bąkowice do Chyrowa, zkad znowu jedno ramię wybiega do Pietnic w pow. dobromilskim) i prowadzi do Przemyśla, a drugie na pñd.-zach. przez Suszycę Małą i Wielką do Starzawy (w pow. dobromilskim). *Lu. Dz.*

Staremiasto 1.) niem. *Altstadt*, wś, w pow. i obw. sąd. bruntalskim, na Szląsku austr. 3 klm. na pñ.-zach. od Bruntala, ma dm. 144, mk. 1222 (męż. 584, żeń. 638); między nimi kat. 1206, prot. 16; wszyscy nar. niemieckiej. Szkoła ludowa. Par. łac. i st. p. w Bruntalu. 2.) **S.**, niem. *Altstadt*, wś, w pow. cieszyńskim, obw. sąd. frydecki, ma dm. 99, mk. 1033; kat. 1029, prot. 4; czechoślaz. 1022, niemc. 6, polak. 5. Szkoła ludowa. Leży przy ujściu Morawki do Ostrawicy, na praw. brz. Ostrawicy. Par. łac. i st. p. w Frydku. 3.) **S.**, niem. *Altstadt*, wś, w pow. i obw. sąd. frysztański; ma szkołę ludową; dm. 123, mk. 1150; kat. 1112, prot. 18, żyd. 20; polak. 1019, czechoślaz. 82, niem. 41, innej nar. 8. Leży na pr. brz. Olszy (Olzy), tuż na pñ.-zchd. od Frysztatu. *Br. G.*

Stare Miasto 1.) niem. *Altstadt*, folw. do Nowej Wsi, pow. szamotulski, o 3 klm. na pñd.-zchd. od Wroniek, (par., poczta i st. dr. żel.), 3 dym., 68 miesz. 2.) **S.**, folw. z kaplicą do zamku szamotulskiego, na praw. brzegu Samicy, naprzeciw Szczuczyna, o 2½ klm. na pñ. od Szamotuł, miał ok. 1845 r. 8 dm. i 94 mk.; w nowszych spisach nie wykazany.

Stare Miasto 1.) niem. *Altstadt*, wś, pow. ostródzki, st. p. Dąbrówno; 531 ha, 56 dm., 263 mk. 2.) **S.**, dobra z młynem tamże, 119 ha, 3 dm., 29 mk. S. istniało już około roku 1414 i miało 40 włók. *Ad. N.*

Stare Miasto 1.) niem. *Altstadt*, 1278 *Antiquum Namslau*, 1353 *Antiqua civitas*, wś i dobra, pow. namysłowski, par. kat. i ew. Namysłów. Jest to pierwotna posada Namysłowa. W 1885 r. gmina miała 205 ha obszaru, 23 dm., 197 mk. (65 katol.), dobra zaś 209 ha, 7 bud., 138 mk. (31 katol.). Ludność ewang. przeważnie polska. Kościół obecny katol. filialny pochodzi z 1718 r. Dobra należały do Joannitów w Namysłowie. 2.) **S.**, 1379 *alta civitas Czulcz*, wś, pow. prądnicki, jestto przedmieście miasta Biała (niem. Zuelz). Ma 742 ha, 82 dm., 565 mk. katol. 3.) **S.** niem. *Altstadt*, wś i dobra, pow. lubiński (Lubiń, Lueben), par. kat. i ew. Lubiń. Wś ma 459 ha, 37 dm., 342 mk. (23 katol.), dobra 200 ha, 3 dm., 55 mk. (6 katol.). Kościół par. ewang., szkoła ewang. 4.) **S. Niemczyn**, niem.

Altstadt Nimptsch, 1338 r. *antiqua civitas*, wś nad Słężą, pow. niemczyński; ma 193 ha, 39 dm., 319 mk. (73 katol.). Jestto pierwotna posada Niemczyna, należąca następnie do wsi Pangel. *Br. Ch.*

Stare Milewice, dobra, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Kuryłowice, o 26½ w. od Słonima.

Stare Młyniszczce, wś, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Gonczary, o 1½ w. od gminy; w 1865 r. 2 dusze rewiz. włosc. i 17 jednodworców; należała do dóbr Waszkiewiczów Łęskich.

Stare Morgi, wś poradziwiłkowska, pow. ihumeński, w 1 okr. pol. uździeńskim, gm. i par. praw. Pereszewska-Słoboda, przy drodze z Pereszewskiej Słobody do Onufrowa, ma 20 osad; grunta lekkie, dość urodzajne. Niektórzy włościanie trudnią się kołodziejstwem. Należała do domin. Onufrow. *A. Jel.*

Stareń, pow. wyrzyski, mylnie, ob. *Stare* 3.).

Starenczyn, ob. *Starzęcin*.

Stare nowiny, pow. szczuczyński, gm. Pruska, par. Bargłowo.

Stare Perkuny, wś, pow. rossieński, gm. Wewirżany, o 122 w. od Rossień.

Stare Pole, niem. *Altfelde*, wś na małych żuławach malborskich, pow. malborski, st. kol. wschod., o 11 klm. na wschod. od Malborka. Blizki Nogat zalewa często pola, jednak gleba żyzna. Wieś zawiera 6 posiad. chłm. razem 755 ha; 480 roli orn. (ha daje 47,39 mrk. czyst. dochodu), 184 ha łąk. W 1885 r. 40 dm., 104 dym., 631 mk., 156 kat., 454 ew., 21 dyssyd. W tem wybud. Linge-reihe (6 dm., 27 mk.), cukrownia (10 dm., 190 mk.). Urząd poczt. i tel. 3 klasy, 2-klasowa szkoła ew. (2 naucz., 112 dz.), tygodniowy targ zbożowy i spółka pożyczkowa. Par. ew. i kat. w Notzendorf. R. 1330 wystawia w. mistrz v. Orselen przywilej dla S. wsi. Czysn wynosił 1 grz. i 1 funt pieprzu. Sołtys, który jedną karczmę utrzymywał, płacił 1½ grz. i 1½ funta pieprzu. Pierwszy ew. pleban nastąpił tu r. 1580, był nim Melick. Dawniej były tu polskie kazania; ew. kościół stanął we wsi r. 1705 (ob. Gesch. d. Kr. Marienburg, v. Eckerdt, str. 25, 99). *Ks. Fr.*

Starepole, ob. *Staropole*.

Starepole, wzgórze, w obr. gm. Wólczego, w pow. turczańskim, na pñ.-wschód od górnego końca wsi, na pñd. od górnego Dniestru, który niedaleko ztąd ma źródła. Wzn. 751 mt. nrm. (szt. gen.). Na wschód od S. wzbija się szczyt Rozłucz (933 mt.). *Br. G.*

Stare Poraze i *Zimna woda*, kol., pow. kaliski, gm. Ceków, par. Przespolew i Prażuchy (ew.), odl. od Kalisza w 25; ma 54 dm., 308 mk.

Stare Poszyle, dwór, pow. rossieński, par. Poszyle, w 1861 r. własność Gutowskich.

Stare Radziejowo, ws i fol., pow. nieszawski, gm. Bytoń, par. Radziejów, odl. 30 w. od Nieszawy, Ws ma 409 mk., 677 mr. dwor., 793 mr. włosc. Obszar dwor. stanowi donacja, w skład której wchodzi: Opatowice i Pęcinek. Prócz tego są tu dwa folw. Radziejowo: pierwszy ma 34 mk. i 137 mr.; drugi 13 mk., 99 mr. Ws ta wchodziła dawniej w skład ststwa radziejowskiego (ob. t. IX, 465).

Stare Rukawy, dobra, pow. szawelski, w 2 okr. pok. do spraw włosc., gm. Szalachowo, w 1863 r. 81 dusz rewiz.

Stare Seliwonki, os., pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Dworec, o 49 w. od Słonima.

Stare Simonowicze, dobra, pow. mozyrski, własność obecnie Rybnikowych, wraz z attyn. Dubrowy i Zabołocie, mają 1300 włók.

Stare Siolo 1.) ws, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Sitec, okr. wiejski i dobra (w 1865 r. Kijakowskich) Klemensowo, o 4 w. od gminy a 70 w. od Wilejki, ma 20 dm., 24 mk. praw. i 116 kat. (w 1865 r. 59 dusz rewiz. 2.) **S. S.**, ws włosc. nad stawem, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr. wiejski Stare Siolo, o 8 w. od gminy a 29 w. od Wilna, ma 18 dm., 179 mk., w tej liczbie 166 kat. i 13 żyd. (w 1865 r. 73 dusz rewiz.); należy do dóbr skarb. Swirany. W skład okr. wiejskiego wchodzi wsi: S. S., Gończarowszczyzna, Kościelowszczyzna, Rutkowszczyzna i Trokiele, w ogóle 207 dusz rewiz. włosciar. skarb. 3.) **S. S.**, zaśc., na praw. brzegu Berezyny, naprzeciwko ujścia do niej rz. Czernicy, pow. borysowski, w 3 okr. pol., par. kat. i gm. Berezyna; łąk obfitość, gruntu nieco wzgórzyste, lekkie w kulturze. 4.) **S. S.**, białorus. *Staroje Siolo*, ws z zarządem gminnym i dobra nad Ptyczą, która rozlewa się tu w staw, około 1 w. długi a $\frac{1}{6}$ w. szeroki, pow. miński, w 5 okr. pol. i par. kat. Raków, przy gośc. handlowym z Mińska do Rakowa (o 21 w.), o 24 w. od Mińska. Posiada cerkiew paroch. p. w. N. M. P., w 1783 r. wzniesioną a około 1866 r. przebudowaną, uposażoną z dawnych zapisów ks. Radziwiłłów i Wołdkowiczów $2\frac{1}{4}$ włók ziemi; przeszło 1600 parafian. Filia trzaskowska, uposażona $1\frac{1}{2}$ włók ziemi i 5 kaplic na cmentarzach grzebalnych, w Ratomce św. Anny, fundacji Naborowskich z 1792 r.; w Hłusznicach św. Mikołaja; w miejscu św. Dymitra; w Bryczkach św. Piotra i Pawła z 1811 r., fundacji Olendzkich i w Czykach św. Piotra i Pawła. Gmina starosielska składa się z 5 okręgów wiejskich (starostw), ma 436 osad włosciar., 1874 włosciar. plei mez., którym przy uwłaszczeniu nadano 4606 dz. ziemi. W 1834 r.

dobra liczyły 537 dusz rewiz. i miały 415 włók $14\frac{1}{2}$ mr. Po uwłaszczeniu włosciar. S. S. wraz z Krasnem Siolem mają 6272 dzies. Miejscowość falista, gruntu szczerkowo-gliniasto, łąki obfite; lasy niegdyś wielkie tworzące przed kilkunastu laty t. zw. puszcze starosielską, pełną grubego zwierz, dziś znacznie spustoszone i blizkie zupełnego wytrzebienia. Znaczny dochód przynoszą: 5 karczem, dwa młyny, tartak, browar oraz arendy od blisko 100 drobnych dzierżawców. Graniczyły te dobra z Horodyszczem (Piszczalą), Borzdynem (Kostycz Wołodzków), Ptyczem (Świdów), Ratomką, Chociażyną (Naborowskich), Lachowszczyzną (Ratyńskich, później Mirkulewicz), Perchurówem (Piszczalą), Nowosadami (Bernowicz), Dzwiniaczem (Świętorzeckich) i Rogowicami (Naborowskich). Niegdyś attyn. hr. koidanowskiego. Dziedzictwo kn. Śluckich, następnie drogą wiana ks. Radziwiłłów, w 1820 r. przez ks. Stefanią Radziwiłłównę, córkę ks. Dominika, sprzedane Wincentemu i Jadwidze z hr. Tyszkiewiczów, Wołdkowiczom za 660,371 złp., od 1837 do 1852 r. własność Ignacego Wołdkowicza, dziś syna jego Wincentego, sędziego honorowego pow. lepeckiego. 5.) **S. S.**, ws, pow. mozyrski, w 3 okr. pol. turowskim, gm. Bierozów, ma 41 osad; miejscowość nizina, gruntu piaszczyste. Na północ od wsi leży bagniste uroczysko leśne Ożynniki. 6.) **S. S.**, pow. nowogródzki, ob. *Zadzwinia*. 7.) **S. S.**, zaśc. szlach., pow. ślucki, przy dr. z Kopyła do Świerznia, wraz z Duszewem, własność Bułatów, Żuków, Ziemeckich, Taturów, Mojsiewiczów, Samotyjów i t. d. 8.) **S. S.** al. *Stara Wies*, ws i dobra, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Motykały, o 10 w. od Brześcia. 9.) **S. S.**, ws i dobra, pow. kobryński, w 2 okr. pol., gm. Osiaty, o 24 w. od Kobrynia. *J. Krz.—A. Jel.*

Stare Siolo, uroczysko na gruntach wsi Mikulicze, przy ujściu strumienia Orlanki do pot. Rohacza, pow. kijowski.

Staresiolo 1.) ws, pow. bóbrecki, 15 klm. na pñ.-zach. od sądu powiat. w Bóbrce, ze st. kolejową, urz. poczt. i telegr. w miejscu. Na pñ. leży Szolomyja, na wschód Wodniki, na pñ. Budków, na zach. Tołczyn i Czerepin, na pñ.-zach. Dawidów (3 ostatnie miejscowości w pow. lwowskim). Ws leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Czerepinki i Dawidówki, dopływów Krywuli, wpadającej do Boberki. Czerepinka wchodzi tu z Czerepina, Dawidówka z Dawidowa, obie płyną na pñ.-wschód, a niedaleko pñ. granicy łączą się i wchodzi do Budkowa. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Dawidówki. Na pñ.-zach. leży las Dębowiec, na pñ.-wschód las starosielski. Najniższe wzniesienie wynosi

na pld. 207 mt., najwyższe na zach. 365 mt. (góra Na Krywem). Dolina Dawidówki biegnie tor dr. żel.; stacya niedaleko granicy południowej. Włas. więk. (Romana hr. Potockiego) ma roli or. 701, łąk i ogr. 90, past. 100, lasu 722 mr.; wł. mn. roli or. 1046, łąk i ogr. 221, past. 213, lasu 22 mr. W r. 1880 było 186 dm., 1185 mk. w gminie, 13 dm., 117 mk. na obsz. dwor. (892 obrz. rz.-kat., 312 gr.-kat., 61 wyzn. możesz., 77 innych wyznań; 1022 Polaków, 273 Rusinów, 7 Niemców). Par. rz.-kat. w miejscu, dek. Świrz, archidiece. lwowska. Do par. należą: Budków, Dźwinogród, Hlebowice, Hryńców, Huta, Łopuszna, Olchowiec, Podmanasterz, Suchodół, Szolomyja, Wodniki i Wołoszczyna. Parafią fundował w r. 1454 Jan Zawisza de Garbów al. de Staresioło, ststa kołomyjski. Kościół murowany, konsekrowany w r. 1752 p. w. św. Mikołaja i szkoła etat. 1-klasowa. W dawnym zamku starosielskim istnieje dziś browar, założony na początku XIX wieku. Obszerną monografią ogłosił A. Sartoryusz (Schneider) p. t. „Staresioło pod Lwowem“ (Dod. miesięczny do Gaz. Lwow., 1872, t. II. Praca ta wyszła także w osobnej odbitce z ryciną przedstawiającą zamek starosielski). 2.) **S.**, ws, pow. cieszanowski, 18 klm. na pld.-zach. od Cieszanowa, 14 klm. na zach. od sądu powiat. w Lubaczowie, 7 klm. na pld.-zach. od st. kol. i urz. poczt. w Oleszycach. Na pld. leży Zabiała (przys. Oleszyce Starych), na wschód Oleszyce Stare, na pld.-zach. Wólka Zapalowska, na zach. Kurmanówka (ws pow. jarosławskiego) i Miłków. Wieś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Bachorki al. pot. Bachorskiego, dopł. Lubaczówki. Najwyższe wzniesienie Łysa góra na pld., 277 mt., najniższy punkt na pld. 208 mt. Do wsi należą przysiołki: Bachory, Czeterboki, Ihnaszy, Lichacze, Lipina, Onyszyki, Tomsy i Zalesie. Włas. więk. (ks. Adama Sapiehy) ma roli or. 923, łąk i ogr. 182, past. 27, lasu 1916 mr., wł. mn. roli or. 2008, łąk i ogr. 336, past. 655, lasu 6 mr. W r. 1880 było 420 dm., 2387 mk. w gminie, 10 dm., 59 mk. na obsz. dwor. (2048 gr.-kat., 266 rz.-kat., 116 izrael., 46 in. wyznań; 2048 Rusinów, 266 Polaków, 162 Niemców). Par. rz.-kat. w Oleszycach, gr.-kat. w miejscu, dek. oleszycki, dyec. przemyska. We wsi jest cerkiew i szkoła etat. 1-klas. 3.) **S.**, część Skopowa, w pow. przemyskim. *Lu. Dz.*

Staresioły, pow. bobrujski, ob. Kaczerycze.

Starew, ws w pow. ihumeńskim, u źródła rz. Hołowicy al. Hołowieszczy, dopł. Wiesiei.

Starewo, ws, pow. ślucki, w 1 okr. pol. starobiński, gm. Śluc, przy drożyni ze wsi Kuliki do Podoresia, ma 6 osad, gruntu piaszczyste. *A. Jel.*

Stare-Wołosewicz, folw., pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, dość dawna własność Eberlejnów. Za poddaństwa należało 51 włościan płci męz.; po odseparowaniu włościan zostało 9 włók. *A. Jel.*

Stare-Zaponie al. *Starozapunie*. ws i folw. nad bezim. lewobocznym dopł. Poni, pow. borysowski, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Witunice, par. kat. Kiemieszewicze. Ws ma 6 osad; dość dawna własność Czechowiczów, około 3 włók, młynek wodny, kaplica katol.

Starężyn, urząd. *Starenzyn*, *Starazyno* 1387, *Starosino* 1398, *Sztharazyno* 1521, *Starézino* 1577, mylnie *Starczyn*, ws i dwór, pow. węgrowski, o 9 klm. ku pld. od Janowa, na trakcie z Łekna do Żnina, graniczy z Turzą, Starężynkiem, Domasławiem; par. Juńcewo, poczta i st. dr. żel. w Domasławku (Elsenau). Tożsamość osady *Oserene* (Kod. Wielkop., n. 373 pod r. 1259), której w skutek zaszłych sporów odstąpił klasztor łekneński synom Sławnika, nie da się stwierdzić. Z S. pisali się Zbilut w r. 1387 i Trojan w r. 1398. Występujący w r. 1391 (Akta gr. pozn. n. 1055) w gronie szlachty okolicznej Świętosław Starzki mógł pochodzić z Starężyna. Późniejsi dziedzice zwali się Staręskimi. Akta Keyńskie z lat 1452—1474 zapisują różne czynności odnoszące się do S. i Starężynka. Dniny kościelne za arcyb. Łaskiego składały te osady raz do Juńcewa, drugi raz do Kozielska. Regestra poborowe z r. 1577—79 wykazują 2 części Starężyna, jedną Wyszkowy, drugą Wdowiny; pierwsza z nich miała 2½ ślad. os. a druga 2¼ ślad.; obie po 2 odn. 3 zagrodników. W r. 1618 było w S. 4½ łąnów osiadł., 4 zagrodn., 2 komor. i wiatrak. W końcu zeszłego wieku należał S. do Dorpowskich z Międzyzlesia, później do Jana Markiewicza. Ws ma 4 dm., 36 mk. kat. i 38 ha obszaru. Dwór ma 5 dm., 112 mk. (105 kat., 7 prot.) i 413 ha (364 roli, 14 łąk); właścicielem jest Radoński. *E. Cal.*

Starężynek, al. *Starężynko*, urząd. *Starenzynek*, ws i dwór, pow. węgrowski, o 9 klm. ku pld. od Janówca i tyleż na wschód od Łekna, graniczy z Starężynem, Kozelskiem. Niemczynem i Kopaniną; par. Juńcewo, poczta i st. dr. żel. w Domasławku (Elsenau) o 3 klm. S. istniał już około r. 1452; między r. 1577 i 1618 było tu 6½ ślad. osiadłych, 3 zagrodn. i 3 komor. Przy schyłku zeszłego wieku tworzył S. majątność, w której skład wchodziły: Kołybki, Kopanina, Rakowo i S.; dziedzicem był Tadeusz Trzeński, ststa kruszwicki; później przeniesiono dwór do Kopaniny, którą nabyli Sobierajscy. Ws ma 3 dm., 20 mk. (11 katol. 9 prot.) i 33 ha. Folw. wchodzi w skład okr. dworsk. Kopanina; ma

5 dm., 65 mk.; 322·57 ha (228·92 roli, 54·15 łąk). *E. Cal.*

Stargard, ob. *Starogard*.

Stargart, ob. *Raciąż*, pow. tucholski.

Stawina, węg. *Sztawina*, wś, hr. Szaryskie (Węg.) nad rz. Popradem, niedaleko granicy Galicyi; kościół paraf. gr. katol., lasy, 546 mk.

Staritz, ob. *Starzyca*.

Starka, rzeczka, prawy dopływ Kaspli, lewego dopływu Dźwiny.

Starka, okolica szlach. nad rz. Wersoką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Ejszyszek, okr. wiejski Nowydwór, o 14 w. od Ejszyszek a 46 w. od Lidy, ma 2 dm., 15 mk. katol. (podług spisu z 1865 r. 5 dusz rewiz.).

Starka 1.) zdroj., na Małachowie-Wierzbicanach, pow. gnieźnieński, w pobliżu Wiskowa. 2.) **S.**, łąka rzeki Warty, pod Poznaniem, na północ od Luboni, naprzeciw Staroleki.

Starkany, wś, pow. szawelski, gm. Poszwityń, o 40 w. od Szawel.

Starkenber (niem.), ob. *Slup*.

Starkenber 1.) wś, pow. welawski, st. p. Lindenau, 260 ha, 70 dm., 327 mk. 2.) **S.**, os. przy wsi Linkehnen; 6 dm., 111 mk.

Starkhuet, ob. *Starkowa Huta*.

Starki 1.) folw. dóbr Krasne (ob. t. IV, 623). 2.) **S.**, wś, pow. władysławowski, gm. i par. Syntowty. Odl. od Władysławowa 16 w., ma 13 dm., 84 mk. W 1827 r. 5 dm., 63 mk. Wechodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo.

Starkinia, dwór, pow. poniebieski, w 2 okr. pol., o 40 w. od Poniewieża.

Starkiszki 1.) zaśc., pow. wilkomierski, gm. Kurkle, o 24 w. od Wilkomierza. 2.) **S.**, zaśc., tamże, o 28 w. od Wilkomierza.

Starklidzie, dwór, pow. poniebieski, w 4 okr. pol., o 77 w. od Poniewieża.

Starków 1.) al. *Starkowo*, *Starchow* r. 1305, *Starcowo* r. 1358; wś i os. wiejska, pow. babimski, o 15 klm. na zach.-połd. od Szmigła, 19 klm. na półn. od Wschowy (st. dr. żel.) i około 2 klm. od jez. Domnickiego, graniczy z Boszkowem, Radomirzem i Błotnikami; szkoła i kaplica w miejscu, par. i poczta w Przemęcie. Kaplicę z cegły p. w. św. Wawrzyńca wystawił w r. 1849 Wawrzyniec Ruta. Wś i os. Starkowska (8 dm., 57 mk.) tworzy okrąg wiejski, mający 51 dm., 348 mk. (336 kat., 12 prot.) i 401 ha (256 roli, 114 łąk, 12 lasu). S. było własnością klasztoru wieleńskiego, przeniesionego do Przemętu; zabrane przez rząd pruski, wcielone do domeny Kaszczor. W r. 1305 Wujko dziedzic miejscowy odstąpił tej posiadłości klasztorowi dla wynagrodzenia szkód, jakie syn jego był wyrządzał; nadanie to potwierdził Henryk, syn Konrada, ks. na Głogowie; r. 1358 płaciło S.

dziesięć bisk. pozn. (Kod. Wielkop.); w r. 1580 były tu 3 łąny osiadłe, 1 pusty i 3 komor. Na obszarze S. wykopano popielnice czarne i lśniące, ampułki, czary i czarki, ozdobione malowidłami, tudzież spinki brązowe. 2.) **S.**, os., pow. krotoszyński, tuż pod Krotoszynem, 3 dm., 22 mk. 3.) **S.**, ob. *Starkowiec*. *E. Cal.*

Starkowa Huta (1685 r.) u Kętrzyń. *Starkowo*, 1780 *Sztarkowa Huta*, niem. *Starkhuet*, al. *Starkenhuette*, wś włość. na Kaszubach, wzn. 769 stóp n.p.m., pow. kartuski, zawiera 16 gburstw i 10 zagród, razem 584 ha (245 roli orn., 22 ha łąk, 9 ha łąk). W 1885 roku 45 dm., 45 dym., 286 mk. (22 kat., 264 ew.), szkoła ew., st. p. Szembark, par. kat. Goręczyn. R. 1710 płaciła wś prob. 2 fl., organistów 15 gr. (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 18). R. 1780 było 39 ew. (ob. Wizyt. Rybińskiego str. 227). W sprawozdaniu komisji pruskiej z r. 1772 czytamy, że było 8 mk. ewang. (pasterz, owczarz, komornik) na 6½ włók. Wysiew z włók: 10 korey żyta, 3 jęczm., 10 owsa, ¼ lnu; czynsz wynosił 171 tal., 60 gr., pogłówne 10 tal., 60 gr.; hyberna 7 tal., 60 gr.; do Garczyna 1 tal. (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver. XV, 154).

Starkowiec, jezioro istniejące niegdyś w pow. miechowskim, we wsi Goszcza (ob.).

Starkowiec, folw. nad rz. Wisłą, pow. lipnowski, gm. Ossówka, par. Czernikowo, odl. o 18 w. od Lipna, 2 dm., 14 mk., 73 mr., gorzelnia. W 1827 należy do par. Bobrowniki. R. 1789 włościanie płacili 480 zł. czynszu do Steklina. Według reg. pob. pow. lipnowskiego z r. 1564, wś w par. Ciechocino, własność Kacpra Starkowieckiego, miała 4 łąny. Płacono pob. 3 fl., 6 gr., 1 sol. (Pawński, Wielk, I, 332). *Br. Ch.*

Starkowiec 1.) dok. *Starchovech*, *Starcovecz*, *Sthargovyeetz* i *Starcov* r. 1253, wś i dwór nad Ochłą (dopł. Orli), pow. krotoszyński (Kozmin), o 3¼ klm. na półn. od Kobylina (st. dr. żel.), poczta. Graniczy z Łagiewnikami, Targoszykami, Wyganowem, Górką i Zalesiem; par. Wyganów, Komes Blizbor i inni współwłaściciele nadali S. klasztorowi lubińskiemu w r. 1166 (Zeissberg, Kl. Gesch. Pol. 14), albo według nowszych badań sto lat później, t.j. w r. 1266 (Papée i Kętrzyński w Pomn. Dz. Pol. V, 581 i 647. Za tożsamością S. przemawia tylko nazwa równobrzmiąca). Z biegiem czasu przeszedł S. w posiadanie Mikołaja, woj. kaliskiego, który go wymienia, nadając w r. 1303 Kobylinowi prawo niemieckie. Przed r. 1303 (odn. 1266), tudzież przed śmiercią Władysława Odonicza (roku 1239) należał „Starcow, que est sita iuxta Drozcici lagenarios nostros, ex altera parte habens villam domini Poznaniensis episcopi

que vocatur Gorcha" (Kod. Wielkop. n. 309), do szlachcica Pawła, który, jak opiewa dokument z r. 1253, wiernie służył Odoniczowi i poległ z ręki pogan, nie zostawiając, prócz wdowy, potomstwa ni spadkobierców. Wdowa Dobrosława, dla spokoju duszy nieboszczyka, przekazała z zezwoleniem panującego księcia, ojcowiznę Pawła klasztorowi henrykowskiemu pod Ziębicami, na Szląsku. Tymczasem zjawia się wdowa po Floryanie z synem, któremu, jak twierdziła, sędzia Domarat był przyznał prawo spadkobierstwa po Pawle. Podjęta w tej mierze wstecz, gdy wypadła na niekorzyść wdowy i syna jej, ks. Przemysław I przysądził klasztorowi henrykowskiemu posiadłość Starkowa, uważanego z wszelkiem prawdopodobieństwem za Starkowiec, graniczący dotąd z wymienionymi w odnośnym dokumencie Łagiewnikami i Górka (ob. E. Calliera, Powiat Pyzdrowski). W XV w. spotykamy na S. Starkowieckich h. Łódzia, piszących się z Buina, którzy go posiadali aż do r. 1677. W r. 1578 miała Starkowiecka Anna 7 ślad. osiadłych i 5 zagr., a w r. 1618 Halszka tyleż śladów, 4 zagr. i 3 koła korzeczne. O młynie Zabnik, na Ochli, wspominają akta już pod r. 1536. Od Starkowieckich nabyli tu majątność Naramowscy; następnie w r. 1699 pojawiają się Wałkowscy, a po nich Skórzewscy. Około r. 1724 siedział tu Jan Burzynowski, burgrabia wschowski, który zmuszony był wyrokiem trybunału piotrkowskiego do ustąpienia dóbr wierzycielom swoim. Po Burzynowskim nastąpili Radońscy. Spory o pretensye do S. między Radońskim, a Karolem Siemiątkowskim, miała rozstrząsnąć komisya, którą wyznaczył Sejm w r. 1773—5. (Konstyt. II, 225). Przed r. 1780 był S. w ręku Wyganowskich, od których go nabył Franciszek Przyłuski, kapitan, brat arcyb. Przyłuskiego. Majętność starkowiecką składały wówczas: Bielawy, Łagiewniki, Ochla i Starkowiec. Wś ma obecnie 9 dm., 55 mk. (51 kat., 4 prot.) i 74 ha obszaru (66 roli, 5 łąk). Dwór ma 11 dm., 161 mk. (155 kat., 6 prot.) i 370 ha (310 roli, 27 łąk, 16 lasu); olejarnia, chów bydła i nabiał, właścicielem jest Antoni Przyłuski.

2.) S., mylnie *Starkowice*, wś i folw., powiat średzki, o 7 klm. na pld.-zchd. od Miłosławia (poczta i st. dr. żel.), par. Winnagóra, okr. wiejski i dwor. Czarne Piątkowo; wś ma 7 dm. i 58 mk., a folw. 5 dm. i 51 mk. E. Cal.

Starkowo, ob. *Starkowa Huta*.

Starlygi, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra dawniej Sulistrowskich, następnie Skirmuntów, Szemietowo, al. Szemietowszczyzna, o 2 w. od gminy a 50 w. od Święcian, ma 26 dm., 205 mk.,

w tej liczbie 7 praw. i 5 żydów (w 1865 r. 89 dusz rewiz.).

Starnice, niem. *Starnitz*, wś i dobra ryc. w Pomeranii, pow. słupski, st. p. Damnica. Wś liczyła 1889 r. 8 dm., 12 dym., 68 mk. ewang. Dobra z przyległościami: 30 dm., 65 dym., 362 mk. (5 kat.). Ks. Fr.

Starniki, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gmina Plissa, okręg wiejski i dobra (w 1865 r.) Kurowskich, Sielce, o 10 w. od gminy, a 49 w. od Dżisny, przy b. dr. poczt. z Wilejki do Dżisny, ma 10 dm., 78 mk. (w 1865 r. 35 dusz rewiz.).

Starniki, wś nad rz. Trą, pow. bronnicki, gub. moskiewskiej, o 12 w. od mta powiat., przy traktcie poczt. do Riazania, ma 91 dm., 787 mk., fabrykę wyrobów bawełnianych, założoną w 1830 roku, zatrudniającą do 300 robotników i produkującą za sumę około 300000 rs.

Starobielsk, mto pow. gub. charkowskiej, nad rz. Ajdara, pod 40°17' płn. szer. i 56°34' wsch. długi, o 211 w. na pld.-wschd. od Charkowa. Z miastem łączą się slobody: Pierocznia i Zajerczańska. W 1870 r. było 613 dm. (20 murów.), 12960 mk. (2 rozkolników, 52 żydów), 4 cerkwie (2 murowane), 52 sklepy, apteka, 378 rzemieślników, szkoła powiatowa, bank miejski. Targi odbywają się co tydzień, jarmarki zaś 4 razy do roku; najważniejszy z nich Nikolski (od 24 kwietnia do 1 maja), wartość przywozu wynosi około 100000 rs. Przemysł ogranicza się na przeróbce łożu; nadto znajduje się w mieście młyn parowy. Własność miasta stanowi 2589 dzies. ziemi; dochody wynoszą około 7500 rs. Początek miastu dała założona w 1686 r. przez wychodźców z hetmańszczyzny osada Stara Biała, która weszła następnie, pod nazwą gródka Bielskiego, w skład pułku slobodzkiego Iziumskiego. Od 1708 r. przyłączona do gub. azowskiej, w 1732 r. zaliczona do gub. woroneskiej, w 1797 r. została mtem powiatowem gub. slobodzko-ukraińskiej, od 1802 r. mto pow. gub. woroneskiej, w 1824 przyłączone znów do gub. slobodzko-ukraińskiej, która w następstwie otrzymała nazwę charkowskiej. *Starobielski powiat* zajmuje wschodnią część gubernii i graniczy: od płn. z gub. woroneską, od wschodu z ziemią wojską dońskiego, od połud. z gub. ekaterynosławską, od zachodu z pow. iziumskim i kupiańskim gub. charkowskiej. Podług obliczeń pułk. Strielbickiego ma 224 mil., al. 10842 w. kw., jest przeto najobszerniejszym powiatem gubernii, zajmującym przeszło 1/5 część jej powierzchni. Stanowi on równinę, mającą nieznaczny spadek od północy ku południowi. Niewielkie wzniesienia znajdują się w części południowej, na wybrzeżach Dońca

Północnego. Pod względem hydrograficznym powierzchnia powiatu należy do dorzecza rz. Ajdaru (dopł. Dońca Półn.), przepływającego powiat na przestrzeni 190 w. w kierunku z północy na południe. Przybiera 6 dopływów. Z innych rzek ważniejsze: Borowa (60 w. biegu) z 7 dopływami, Ewsing z 3 dopływami, Derkuł z 2 dopł. i Kamysznia również z 2 dopływami. W powiecie niema znaczących jezior i błot. Glebę, za wyjątkiem niewielkich przestrzeni piaszczystych, stanowi czarnoziem bardzo urodzajny. Lasy znajdują się prawie wyłącznie na wybrzeżach Ajdaru i jego dopływów; wogóle zajmują one zaledwo 44000 dzies. W 1870 r. było w powiecie 276000 mk., przeważnie Małorusów, z małym wyjątkiem (205 jedynowierców, 647 rozkołników, 50 in. wyzn.) prawosławnych. Pod względem gęstości zaludnienia powiat należy do najsłabiej zaludnionych w gubernii, bowiem na 1 wiorstę kw. przypada 22 mk. Głównie zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo i hodowla bydła. Sieją: pszenicę, żyto, jęczmień. Dobrze się udaje zwłaszcza jara pszenica arnautka. Oprócz tego uprawiają len i konopie. Co się tyczy hodowli bydła, to w 1870 r. było w powiecie: 19532 koni, 80365 bydła rogatego, 100046 owiec zwyczajnych, 65016 owiec rasy poprawnej, 16208 świń, 3150 kóz. W powiecie znajdują się stadniny rządowe: Strzelecka i Nowo-Aleksandrowska, oraz stajnia rozplodowa Limarowska. Bydło rogate tutejsze powstało z krzyżowania siwej rasy ukraińskiej z kałmucką dońską. Przemysł fabryczny nieznaczny, w 1878 r. było w powiecie 10 fabryk, zatrudniających 55 robotników i produkujących za 154400 rs. Handel wywozowy, zwłaszcza zboża, łoju i skór, dość znaczny. W powiecie odbywa się corocznie 54 nieznacznych jarmarków. Pod względem administracyjnym powiat dzieli się na dwa okręgi policyjne (stany) i obejmuje 335 miejsc zaludnionych, w tej liczbie 73 slobód i 29 siół. Osady są przeważnie dość ludne i 248 ma mniej niż 1000 mk., 56 od 1000 do 2000, 17 od 2 do 3000, a 15 przeszło po 3000 mk. J. Krz.

Starobin 1.) mko nad rz. Stuczą (o 78 w. od jej źródła), pow. słucki, w 1 okr. pol. i gr. Starobin, przy b. dr. z Filipowicz do Lewina, o 35 w. od Słucka, ma 108 dm., wyłącznie prawie drewnianych, 724 mk., przeważnie żydów, cerkiew paroch p. w. św. Mikołaja, uposażona 137 mr. ziemi (25 mr. łąk), szkoła wiejska. Par. praw. ma około 1000 wiernych; kaplica w Podbrodziu. Okręg policyjny starobiński obejmuje 7 gmin: Carowcy, Czaplice, Kijewicze, Pohost, Słuck, Starobin i Wyzna. Gmina starobińska składa się z 10 okręgów wiejskich (starostw), ma 745

osad włośc., 4260 włościan płci męz., którym przy uwłaszczeniu nadano 13559 dzies. Dobra, niegdyś własność kn. słuckich Olekowiczów, następnie ks. Radziwiłłów, Wittgensteinów, obecnie ks. Hohenlohe, należą do dom. Starzyna. 2.) S, dobra, pow. Iepelski, w 3 okr. pol. do spraw włośc., gm. Horaczewice, w 1863 r. 20 dusz rewiz. A. Jel.

Starobińskie Podłowiectwo, pow. słucki, ob. *Podłowiectwo*.

Starobuda, folw. dóbr Łopie (Sokolowskich), w pow. kowieńskim.

Starobudziszki, os., pow. kalwaryjski, gm. i par. Ludwinów. Odl. od Kalwaryi 9 w.; 1 dm., 23 mk. W 1827 r. 1 dm., 14 mk.

Starocekowska, kol., pow. kaliski, gm. Ceków, par. Kosmów, odl. 21 w. od Kalisza; ma 25 dm., 85 mk. Ob. *Ceków*.

Starochoperskoje, sióło na lewym brzegu Chopru, pow. bałaszowski, gub. saratowskiej, o 18 w. od mta powiat., przy trakcie poczt. saratowsko-woroneskim; ma 257 dm., 1856 mk., st. poczt.

Starodąbie al. *Podwale*, pow. będziński, gm. Wojkowice kościelne; ma 18 dm., 145 mk., 208 mr. dwor.

Starodup, mto powiat. gub. czernihowskiej, po obu brzegach błotnistej i zarosłej trzciną rzki Babincej, dopł. Wabli (dopł. Sudosti), pod 52°35' płn. szer., a 50°26' wschd. dług. geog. Położone w miejscowości równej, po części nizinnej, wzniesione 700 st. npm., ma (w 1867 r.) 1050 dm. (7 murów.), 12042 mk. (95 katol., 334 rozkołników, 5 protest., 3188 żydów), 15 cerkwi (7 murowanych), 4 domy modlitwy żydowskie, 102 sklepów (30 mur.), szkołę powiatową, szkołę paraf. świecką i cerkiewną, szkołę żydowską rządową, szpital, bank miejski, st. pocztową. Posiada proste i szerokie ulice, po obu stronach których znajdują się sady owocowe. Własność mta stanowi 549 dzies. pastwisk; dochód w 1869 r. wynosił 5455 rs. Część mieszkańców zajmuje się sadownictwem i uprawą konopi; w 1870 r. było w mieście 509 rzemieślników (323 majstrów), przeważnie krawców i szewców. Przemysł fabryczny nieznaczny, reprezentowany był w 1870 r. przez 10 fabryk (1 warzelnia łoju, reszta garbarnie), produkujących za 14860 rs. Pod względem handlowym S. zajmował niegdyś jedno z pierwszych miejsc na Ukrainie, ze wzrostem jednak osad rozkołniczych w tych okolicach, znaczenie jego znacznie podupadło, pomimo to jednak i obecnie prowadzi dość ożywiony handel zbożem, konopiami, rohożami i dziegciem; handel drobiazgowy znajduje się prawie wyłącznie w ręku żydów. Jarmarki odbywają się 4 razy w ciągu roku: 6 stycznia, w czwartek 1-go tygodnia Wielkiego postu, w 5-ty

piątek po Wielkiej nocy i 1 października; obrót na wszystkich nieznaczny. S. należy do najdawniejszych osad ruskich i istniał już w połowie XI w.; wchodził wówczas w skład ks. czernihowskiego i w 1080 r. złupiony został przez Połowców. W ciągu XI i XII w. służył za ważny punkt strategiczny w domowych walkach pomiędzy książętami i wskutek tego niejednokrotnie ulegał napadom i klęskom wojennym. W XIII w. milczą latopisy o S., uległ prawdopodobnie zagładzie wskutek napadu Mongołów. Po zajęciu tych okolic przez Olgierda, odbudował on w liczbie innych grodów i S.; miał odtąd ważne znaczenie jako punkt obronny od strony ks. moskiewskiego i Tatarów. W XIV w. Ruscy zajęli S. lecz nie nadługo. W 1408 r. W. ks. Witold nadał mto z okragiem Świdrygajle. W tym też czasie ustanowił sstwo grodowe starodubowskie. W 1446 r., po oślepieniu w. ks. moskiewskiego Wasila Wasilewicza, sprzymierzeniec jego kn. borowski Wasili Jarosławowicz przeniósł się na Litwę i otrzymał, jako udział, między innymi i mto S. Gdy ks. Wasili powrócił w 1454 r. do swej poprzedniej dzielnicy, S. nadany został ks. Iwanowi Andrzejowiczowi Możajskiemu, a następnie przeszedł na syna jego Symeona Iwanowa, który pomimo powrotu w 1500 r. do Rosyi nie rzekł się dzielnicy starodubowskiej. Z tego powodu wywiązała się wojna pomiędzy Moskwą a Litwą, zakończona w 1503 r. przymierzem, mocą którego ta ostatnia uznała niezależność posiadłości ks. Symeona Iwanowicza. Przymierze to jednak było krótkotrwałe i wkrótce wybuchła długoletnia walka o posiadanie ziemi siewierskiej, w ciągu której S. niejednokrotnie uległ napadom. Pamiętnym zwłaszcza dla miasta pozostał 1534 r., w którym wojska polsko-litewskie zdobyły szturmem miasto, przyczem padło do 13000 obrońców i dostali się do niewoli wojewodzi Owczyna-Telepnicew i kn. Sicki. Zwycięzcy nie mogli jednakże utrzymać ruin miasta, które w 1535 r. zajęte zostały przez wojska ruskie, przyczem miasto wkrótce zostało odbudowane i na nowo zaludnione. W 1616 r. Polacy zajęli znowu S., który na mocy rozejmu w Dziewulinie (Deulin) z d. 11 grudnia 1618 r. pozostał przy Rzpltej. Przyłączony, jako mto powiatowe, do województwa smoleńskiego, otrzymał S. prawo magdeburskie. Zajęty w 1632 r. przez wojska ruskie, został w 1634 r. znowu ustąpiony Rzpltej. W 1648 r. S. zajęty został przez kozaków Chmielnickiego i na mocy ugody w Zborowie (17 sierpnia 1649 r.) przeszedł w bezpośrednią zależność od hetmana, a następnie w 1654 r. pod władzę Rosyi. Po śmierci Chmielnickiego S., należący dotych-

czas do pułku nieżyńskiego, został głównem miastem pułku starodubowskiego, utworzonego przez hetmana Brzechowieckiego. W tym czasie zniszczony został w 1660 r. przez Tatarów krymskich, przywołanych przez Jurka Chmielnickiego, a następnie w 1663 r. napadło na miasto wojsko polskie. W 1677 r. S. zniszczony został przez pożar. Na mocy pokoju Grzymułtowskiego (6 maja 1686 r.) ostatecznie przeszedł do Rosyi i do 1783 r. pozostał mtem pułkowem. Od 1781 r. mto powiatowe namiestnictwa nowogród-siewierskiego, w 1797 r. włączony został w skład gub. małoruskiej, od 1802 r. mto pow. gub. czernihowskiej. Po przejściu S. pod panowanie ruskie, szlachta polska, która posiadała tu dobra narodowe za zasługi, miała nadane sobie przez Stany Rzpltej inne dobra w województwie trockiem; sądy ziemskie i grodzkie przeniesiono do Wilna. Ostatnim sstą tych dóbr był Eustachy Chrapowicki (ob. Vol. Leg., t. VIII, str. 777); posiadał je także Piotr Rudomina. W mieście pozostały się ślady fortyfikacyi z ziemi usypanej i dwóch wałów ziemnych. Ob. Kijewskij Telegraf, 1875 r. № 33. *Starodubowski powiat* leży w pñ.-wschodniej części gubernii i podług obliczeń Strelbickiego zajmuje 59·73 mil, al. 2890·4 w. kw. Powierzchnia powiatu pomiędzy rz. Snowem i Sudością przedstawia różninę miejscami poprzerynaną niewielkimi pagórkami, nieco wyniesioną w części środkowej i mającą spad od pñ. na południe. Po lewej stronie rz. Sudości równina jest falistą z nizinami, powstałymi z błot, wyschniętych po wycięciu lasów i posiada spadek na pñ.-zchd.; część pokryta lasami poprzerynaną jest zaroślami i błotami. Pod względem wzniesienia powiat zajmuje pierwsze miejsce w gubernii. Najwyższa bezwzględnie wysokość dochodzi pod wsią Rachmanową 764 st., najniższa zaś pod wsią Woronok 617 st. npm. Gleba na lewym brzegu Sudości jest gliniasta, w części pñ.-wschd., zbliżając się do rz. Desny, piaszczysta, z porozrzucaniami gdzieś niedzie dolinami, napełnionymi czarnoziemem; w pozostałej zaś części, mianowicie na równinach około Staroduba, glebę stanowi niegłęboki czarnoziem piaszczysty. Powierzchnia powiatu należy do dorzecza rz. Dniepru, przedstawicielami którego są: Desna, dotykająca pñ.-wschd. zakątka i Unecza, dopływ Ipuci, przepływająca na nieznacznej przestrzeni pñ.-zchd część powiatu. Z dopływów Desny ważniejsze: Sudość z licznymi rozgałęzieniami, i Snow, przybierający w granicach powiatu: Titwę, Istrawkę, Sołowę z Woroneczkiem, Stratiwą, Rewnę i Trubież. Do Uneczy uchodzi Żeczka. Wszystkie te rzeki, oprócz Desny, są niezeglowne; po Sudości

splawiają niekiedy drzewo. Jezior niewiele i to nieznaczne. Z błot najważniejsze: pod wsią Niżnie, mające długości i szerokości po 1½ w., Hałe (długie 3 w., szer. 1 w.), Podrzecze (dł. 2, szer. 1½ w.); Chutorskie (dł. 2 w., szer. 100 sażeni) i pomiędzy wsiami: Borszczowa, Hryniewo i Słuczki (dł. do 5 w., szer. od ½ do 4 w.). Lasów obecnie niewiele, zajmują wraz z zaroślami, zaledwie 15% ogólnej przestrzeni. W 1867 r. było w powiecie (bez Staroduba i Pohara) 101279 mk., w ogóle zaś po 1963 mk. na 1 milę kw. Oprócz prawosławnych było: 29 katol., 89 jedynowierców, 15597 rękolników, 28 protestantów i 1563 żydów. Pod względem etnograficznym masę ludności stanowią Małorusini (do 75%), dalej Wielkorusy (21%), pozostałą zaś część stanowią żydzi. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo i uprawa konopi, po części zaś sadownictwo; wielu także zajmuje się w fabrykach, furmaństwem i wychodzeniem na zarobek. Pod względem przemysłowym w 1870 r. było 63 fabryk, zatrudniających 690 robotników i produkujących za 337966 rs. W 1859 r. było w powiecie 359 miejsc zamieszkałych: S., mko nadetatowe Pohar, 4 osady (Woronok, Elenka, Łużki i Młynok), 1 miasteczko (Ponurówka), 2 słobody, 80 siół, 88 wsi i 182 drobnych osad. W 1870 r. było tu 95 cerkwi prawosławnych i 4 jedynowiercze. Marszałkami powiatu starodubowskiego byli: 1703 r. Aleksander Lettau, 1767—88 Bolesław Bisping, 1773—93 Jan Bisping, ? Gabryel Kierło h. Płomieńczyk. J. Krz.

Starodubie, część wsi Hałajki (ob.), w pow. taraszczańskim.

Starodubka, ws nad Dnieprem, pow. rzeczycki, przy gośc. poczt. rzeczycko-czerńhowskim, w 4 okr. pol. rzeczyckim, gm. Cholemech, ma 25 osad; grunta wyborowe, łąki obfite. A. Jel.

Starodubówka, ws, pow. orszański, gm. Lubawieze, ma 5 dm., 40 mk., z których 6 zajmuje się wyrobem wozów, sań i t. p.

Starodwór, ws, pow. siebieski, w 1 okr. pol. do spraw włosc., gm. Sinoziero, w 1863 8 dusz rewiz.

Starodworce 1.) folw. i ws, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Szczuczyn, okr. wiejski Krasne, o 3—9 w. od Szczuczyna, 12 dm., 138 mk. (podług spisu z 1865 r. 28 dusz rewiz.; własność Gościewiczów). 2.) S., okolica, pow. lidzki, w 3 okr. pol., o 10 w. od Szczuczyna, 3 dm., 33 mk. 3.) S., ws włosc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Wasiliszki (o 5 w.) o 39 w. od Lidy, ma 9 dm., 2 mk. prawosł. i 100 katol. (w 1865 r. 45 dusz rewiz.). 4.) S., ws, tamże, o 5 w. od Wasiliszek, w 1865 r. 7 dusz

rewiz.; własność Tabeńskich. 5.) S., okolica szlach., tamże, o 3 w. od Wasiliszek, ma 7 dm., 53 mk. katol. (w 1865 r. 7 dusz rewiz.). 6.) S., ws, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Żydomla, o 21 w. od Grodna. 7.) S., ws, pow. miński, w 1 okr. pol. mińskim, gm. Ostrożyce, ma 4 osady. J. Krz.

Starodworski 1.) Młyn, niem. *Althoefchner Muehle*, osada, pow. międzychodzki (Skwirzyna), o 5½ klm. na zach.-półd. od Skwirzyny, 2 klm. na półn. od Starego Dworku, nad Obrą, dopł. Warty; 4 dm. i 82 mk. Młyn ten wystawił około r. 1710 Józef Gurowski, opat bledzowski. 2.) S. Staw, niem. *Alte Haus See*, w tejże okolicy, o 10 klm. na półd.-wschd od Skwirzyny, pod Rojewem. E. Cal.

Starodworskie leśnictwo 1.) niem. *Althoefchen*, pow. międzychodzki (Skwirzyna), na obszarze Starego Dworku. 2.) S., niem. *Altenhof*, pow. międzyrzecki pod Brojami (Braetz), na obszarze Starego Dworu.

Starodworszyczyna, folw. nad rz. Sworotwą, pow. nowogródzki, w pobliżu mka Poczepowa, w 2 okr. pol. horodyszcząnskimi; grunta wyborowe szczercowo-gliniaste, łąki obfite. A. Jel.

Starodworzyszcze, ws, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Gielwany, okr. wiejski i dobra, hr. Kossakowskich, Soboliszki, o 6 w. od gminy, a 64 w. od Wilna, ma 7 dm., 29 mk. katol. i 21 starow. (w 1865 roku 4 dusze rewiz.).

Starogard, niem. *Preussisch Stargard*, dok. 1186 i 1198 r. *Starigrod*, *Stargrod*, *Staregarde*, miasto powiat. w Prusach zach., w równinie otoczonej lasami, na praw. brzegu Wierzyca, wzn. 116 stóp n.p.m., o 2 mile na zach. od Pelplina, pod 53° 58' półn. szer. i 36° 12' wsch. dłg. od F., st. dr. żel. na przestrzeni Tczew i Chojnice. Gleba składa się z piasku, gliny, a w dolnych warstwach i z marglu. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem, drobnym handlem i przemysłem. Tutejszy cech szewski liczył 1883 r. około 100 majstrów. Znajduje się tu fabryka machin, 2 fabryki tabaki t. zw. Kowieńskiej, którą wysyłają w obce kraje. Co rok odbywa się tu 6 jarmarków. Jest też fabryka spirytusu, młyn i tartak, kilka garbarni, spółka pożyczkowa, towarz. czeladzi rzemieślniczej, landratura, sąd okreg., urząd poborowy, magazyn wojskowy, kasa powiatowa, 2 szwadrony huzarów, komenda batalionu obrony krajowej, urząd poczt. I klasy. Z S. rozchodzi się 5 szos w różne strony, mianowicie do Pelplina, Tczewa, Skarszew, Chojnice i Lubichowa. Szkoła miejska i wyższa szkoła dla dziewcząt liczyły 1887 r. 834 dzieci, 14 klas i 7 nauczycielek; prywatna szkoła przygotowawcza dla dziewcząt liczyła 65 dzieci. Zakład dla ewang. preparandów (od

1872 r.), 1887 r. miał 2 klasy (52 uczniów); gimnazjum założone 1880 r. liczyło 142 uczniów (1883), a w dwóch klasach przygotowawczych 35. Obszar S. obejmuje 1500 ha (1193 roli or., 91 łąk, 31 ha lasu). W 1885 r. było 395 dm., 1316 dym., 6634 mk., 3054 kat., 3027 ew., 24 dyssyd., 529 żyd., z których na wyb. Ebenau przypada 35 mk. i 2 dm.; na Fredę (Froede) 101 mk. i 7 dm. a na folw. Hermannshof 132 mk., 8 dm. W radzie miejskiej zasiadało 1887 r. 18 członków: 4 kat., 10 ew., 4 żyd. R. 1780 liczył S. 900 kat., 800 ew. i 120 żyd. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 249); 1858 r.: 4962 mk., 325 dm.; 1875 r. 6022; 1880 r. 6253 mk. R. 1869 płacono miasto podatku gruntowego 373 tal. 20 sbr. 4 fen., od budynków 1174 tal. 10 sbr., od dochodu 1683 tal. 15 sbr., klasowego 3888 tal. 15 sbr., od procederu 1368 tal. Bram posiadało miasto 4: tczewską (młyńską), gdańską (szewską), chojnicką i peplińską al. gniewską. Stare mury i dwie wieże są po części jeszcze zachowane, szerokie fosy zamieniono na ogrody. Na roli miejskiej znajdowano często bursztyn, jak świadczy Rzeczyński. R. 1889 odkryto tu w parku przy strzelnicy grób skrzynkowy. S. „oppidum non ignobile“, mówi Borek w „Echo sepulchralis“ (II, 523), zalicza się do najstarszych osad na Pomorzu. Odnosi się to jednakowoż tylko do starego miasta „castrum Starigrod“; trzeba bowiem rozróżniać książęcy „Stary Gród“ na lewej stronie Wierzycy od krzyżackiego „Stargard“ na prawej stronie. Pierwszego należy szukać gdzie dziś jest dworzec kolei żelaznej. Tento gród wraz z okolicą darował ks. pomorski Grzymisław r. 1198 rycerzom jerozolimskim św. Jana czyli Joanitom („Dedi... castrum meum, quod vocatur Stari-grod... dedique totam terram inter viam mercatorum, quae ducit in Gdantz et inter Verisam (Wierzyca) fluvium usque ad fines Camerou“ (Chamirowo, — ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 7). Ponieważ tedy szła stara droga handlowa z Gdańska do kraju (via domini Grimslai) dla tego gród tutejszy większe miał znaczenie. Darowiznę tę potwierdził papież Grzegorz IX d. 21 marca 1238 r. Sprowadziwszy się Joanici wybudowali przy grodzie kościół św. Jana Chrzciciela. Kronikarz Grunau opowiada, że był dokoła niby forteca murami i fosami obwiedziona; zaraz od początku był parafialnym. Oprócz zwykłej opłaty po pół korca żyta i owsa od włóki, posiadał proboszcz 4 włóki roli, chmielnik, łąki i ogrody; pobierał także ofiary, które wierni składali podczas wspólnej modlitwy; wino, światło i opłatki potrzebne do nabożeństwa dostarczano mu darmo. W XVI w. podczas reformacji zaczął kościół podupadać;

wizyta bisk. Rozdrażewskiego z końca XVI w. mówi, że był wprawdzie cały murowany, jednak wymagał reperacji, ponieważ już od lat przeszło 26 stał pusto. W r. 1655 zburzyli go podobno Szwedzi i ziemią zasypali, jak lud opowiada, żeby łatwiej sporządzić szaniec. Być jednak może, że kościół już dawniej uległ zniszczeniu. R. 1702 tylko widać było szczątki. R. 1869 odkopano przy równaniu ziemi pod kolej żelazną, fundamenta tego dosyć dużego kościoła w formie krzyża. Cztery włóki kościelne ma teraz proboszcz katolicki; miejsce jednak gdzie kościół i zamek Joanitów stały, jeszcze dziś lud „Św. Janem“ nazywa (ob. Pielgrzym, 1869, Nr. 19; Utrac. kościoły przez ks. Fankidejskiego, str. 243). Pod Starym Grodem Joanitów powstała wieś, która jednak dopiero r. 1350 od nich dostała przywilej lokacyjny. Tam zaś gdzie dziś stoi miasto, na prawym brzegu Wierzycy, wspominają dokumenty tylko wieś Starogard (villa Stargard); tę odbiera król Wacław II dla zdrady, dawniejszemu kasztelanowi w Świeciu, Adamowi i nadaje ją r. 1305 Piotrowi Święcy, który ją tegoż roku sprzedaje Krzyżakom (ob. P. U. B. v. Perlbach, Nr. 637). Ci założyli na prawym brzegu Wierzycy dzisiejsze miasto. Kronikarz Grunau utrzymuje, że to nastąpiło za czasów w. mistrza Siegfrieda v. Feuchtwangen r. 1309 lub 1310 i że założycielem był braciszek Teodat z Florencyi. Inni kronikarze atoli twierdzą, że to nastąpiło dopiero r. 1338 (ob. Gesch. d. Stadt Stargard v. Stadie, str. 34—36). Przechowywała się pieczęć miejska z 1339 r. dotąd jeszcze w używaniu. Na pieczęci jest na czerwonej tarczy, ponad złotą koroną czarny krzyż zakonny rycerskiego, a pod koroną mniejszy, zdaje się biały krzyż Joanitów. R. 1348 nadaje w. mistrz Dusemer v. Arfberg miastu prawo chełmińskie i 70¹/₂ włók. Na pół włóce leżało miasto, 60 włók podzielono między mieszczan a 10 przeznaczono na spólny użytek jako pastwiska. Z wymienionych 60 włók otrzymał proboszcz 4, sołtys 6, zaś 2 miały między mieszczan na ogrody być podzielone, za reszty 48 włók czynszowych pobierał zakon po 1 grzywnie, 1 gęsi i po 2 kury rocznie; oprócz tego po 6 fen. od włóki na uznanie zwierzchnictwa. Sądowi miejskiemu podlegali tylko Niemieccy mieszcianie, Polacy zaś, Wendowie, Prusacy i goście szukali swego prawa u komtura krzyżackiego w Gniewie, dokąd S. należał. Sołtys pobierał trzeci fenik kar sądowych jako i czynszu od jatek rzemieślniczych, piekarskich i szewskich, drugą trzecią pobierał zakon, trzecią miasto. Także prawo utrzymywania łązienki dostało miasto. Roku 1360 sprzedali Joanici swój majątek Krzyżakom, ażeby ująć ich natarczywo-

ści. Gdy nowe miasto krzyżackie się wzmacniało, stary gród Joanitów podupadał, tak, iż wnet po nim prawie śladu nie pozostało. R. 1373 nadaje w. mistrz Winrich v. Kniprode, który w tymże roku założył istniejące jeszcze bractwo strzeleckie, miastu wś Kotyże, dotąd do niego należąca. Za to było miasto zobowiązane do jednej służby konnej w lekkiej zbroi; w miejsce dawniejszego prawa pols. zaś mieli płacić $1\frac{1}{2}$ grzywny rocznie, a od każdego radła 1 korzec, od każdego pług 2 korce żyta, wreszcie 1 funt wosku i 5 prus. feników od włóki na uznanie zwierzchności (ob. Stadie, I, c., str. 180). R. 1433 ciągnęli tedy Husyci, ale miasta zdobyć się nie kusili (ob. Ser. rer. prus., III, p. 501). W 13-letniej wojnie przyłączył się S. do związku miast. 1461 r. d. 8 grudnia Krzyżacy, którymi dowodzili Fritz von Rabeneck i Kaspas Wernersdorff, przez zdradę trzech z magistratu, zdobyli miasto, w ulicach rozpoczęła się zacięta walka, mało kto z walczących zdołał się ratować ucieczką (ob. Ser. rer. Pruss. IV, p. 211). Zwycięzcy spłądowali domy mieszczan, którzy potem wszystko znów od nich wykupywać musieli. R. 1464 w początku lipca chcieli Krzyżacy ze S. ubiedz Tczew, dokąd wielu z ich żołnierzy wcisnęło się w kobiecej odzieży; ale odkryci i rozsiekani zostali (ob. Dzieje Krzyżaków, przez Rogalskiego, II, str. 352). W 1465 r. we wrześniu wysłał król Kazimierz oddział pod dowództwem Pawła Jasieńskiego na oblężenie Starogardu, dla uskromienia częstych najazdów tutejszej krzyżackiej załogi. Oblężeni pod wodzą wielkiego komtura Ulryka von Eisenhoff zdołali podstępem pochwycić Jasieńskiego, który został do Chojnicy odesłany. Tymczasem oblężenie miasta ciągnęło się nawet w zimie, rycerstwo polskie zamknięte w dwóch basztach, na początku oblężenia wystawionych, teraz pod dowództwem Gotharda Radlińskiego h. Tarnawa, nie wiele szkodzić mogło miastu, na którego obronę przybyły oddziały z załóg w Chejnicach, Frydlądzie, Hamersztynie, Bytowie, Lęborku, Osieku i Kiszewie. Na wiosnę następnego roku (1466) oddział krzyżacki składający się z 400 jazdy i 300 piechoty wyruszył na odsiecz S., który zabezpieczał Krzyżakom komunikację z Pomorzem, ale Polacy ostrzeżeni udaremniili ten plan. Gdy głód załogę krzyżacką gwałtownie dokuczać zaczął, d. 23 lipca 1466 r. dowódca jej Ulryk v. Eisenhoff, wielki komtur, straciwszy nadzieję odsieczy, o północy uszedł z miasta z całą załogą, zostawiając działa i przybory wojenne. Tegoż dnia rano mieszczanie wydali miasto Gotardowi Radlińskiemu (str. 361). Dotąd należał S. do komturstwa gnieńskiego,

odtąd zaś do wojew. pomorskiego. Został miastem powiatowym i sejmikowym. Do starostwa starogardzkiego należały: Rywałd, Hamer, Kursztyn, Nowa Wieś i Kokoszki. Starostami byli: 1526 roku Achacy Cema, podkomorzy pomorski; Fabian Cema, Adam Aleksander Doręgowski, Marcin Borzewicz † 1580, Jan Krysztof Kostka † 1583, Rafał Mikołaj Kostka † 1622, Maciej Niemojewski † 1626, Mikołaj Rafał Kostka † 1640, Jan Doenhoff około r. 1650, Jan Kos, wojew. chełmiński † 1699, Piotr Kczewski, wojew. malborski † 1722, Jan Kczewski, wojew. malborski † 1740, Piotr Kczewski około 1765 (ob. Borek: „Echo sepulchralis“, II, str. 527). W 1771 r. płacono kwarty 3058 zł. 25 gr. a hyberty 2415 zł. W dziejach miasta zaszły następne ważniejsze wypadki. R. 1484 d. 24 sierpnia powstał w mieście ogień, który połowę miasta i ratusz zniszczył. Przy odbudowaniu Gdańszczanie hojnie mieszczan wspierali. R. 1514 srożyło się tu morowe powietrze, tak że jarmark nie mógł się odbyć. W czasie wojny z Albrechtem, Krzyżacy w dniu W. Świętych r. 1520 znów Starogard zajęli, lecz Polacy wnet go odebrali. Luteranizm zaczął się tu szerzyć około r. 1525. W 1557 r. posiadają ewangelicy już kościół św. Katarzyny i św. Jakuba a przez pewien czas i parafialny, który jednak r. 1599 znów wydać musieli katolikom. R. 1598 postanowił sejm, aby się tu i w Kościerzynie alternatim co 6 tygodni roki sądowe odbywały. Od r. 1600—1602 morowe powietrze wiele ofiar pochłonięło. R. 1618 uzyskało miasto prawo wyszynku piwa we wsiach królewskich, a r. 1627 przywilej na sprzedaż piwa w publicznych gospodach. Warzenie piwa stanowiło dla wielu mieszczan główne źródło dochodów. R. 1655 w listopadzie zajęli Szwedzi miasto, zburzyli kaplicę, wszystkie świątynie poza murami, mianowicie kościół św. Jana przez Joanitów zbudowany, kaplicę św. Jerzego i św. Jakuba na przedmieściu chojnickim; kościół parafialny znacznie też został uszkodzony. R. 1658 znów Szwedzi miasto szturmem zajęli i złupili je. Padło w tej walce 130 z załogi, 66 poszło w niewolę, a 5 chorągwi dostało się w ręce nieprzyjaciół. Od r. 1652—1654 srożył się tu znów mór, tak że wskutek tego jak i dla długich wojen szwedzkich w powiecie wiele wsi opustoszało. R. 1766 stanął nowy ratusz. R. 1772 dostał się S. pod rządy pruskie. R. 1792 d. 22 sierpnia pożar prawie całe miasto w perzynę obrócił. Spalił się ratusz z całym archiwum, spłonął kościół ewang. św. Katarzyny, został tylko katol. kościół paraf. i koszary, które Fryderyk Wielki wybudował z materiału po rozebranym zamku w Osieku. Na korzyść

pogorzelców zbierano w państwie składki. Większa część dzisiejszych domów i kościołów ewang. pochodzi z r. 1792—94. Podczas wojen francuskich (1807—15) ciągnęły przez S., leżący nad głównym traktem, wojska różnych narodów. R. 1807 zajął oddział generała Dąbrowskiego miasto, ale Prusacy wnet wyparli, zabierając 30 jeńców i 2 działa. Do parafii starogardzkiej należą: Starogard miasto i folw., Nowawieś, Stary-Las, Fryda, Kotyże, Płaczewo, Brzeziny, Sumin, Wygoda, Lipy, Rokocin, Kucborowo, Brunoswalde i św. Jan; dalej filia Jabłowo ze swemi wsiami. R. 1686 liczyła parafia około 600 dusz, jabłowska około 150 (ob. Wizyt. Madalińskiego, str. 3 i 46); r. 1780 było 1528 dusz, w tej liczbie 968 ewang., 132 żyd. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 249); 1867 r.: 3663 dusz; 1888 r. 4294 dusz. Przy kościele p. w. św. Mateusza, patronatu rządowego, istnieje szpital św. Jerzego dla 4 ubogich, bractwo rożańcowe, bractwo trzeźwości od r. 1866. Mesznego pobierał proboszcz z folwarku starogardzkiego $7\frac{1}{2}$ korcy żyta i tyleż owsa, z Owidza 4 kor. żyta i tyleż owsa, z Jabłowa 30 kor. każdego zboża, z Kolińca po 3, z Nowejwsi i Sumina po 7, z Rokocina po 10, z Barchnów po 5, a z Kucborowa po 1, razem $74\frac{1}{2}$ kor. żyta, tyleż owsa. Oprócz tego posiada prob. 49 ha na Św. Janie, 58 ha przy mieście, 67 ha w Nowejwsi i 228 mr. w Jabłowie. Z prob. starogardzkich są nam znani: 1625 r. Wojciech Zgierski, 1635 Wawrzyniec Smugatius, 1664 Wytramowski, 1688 Mateusz Praetorius, 1739 Chmielewski, 1740 Paweł Sikorski, 1773 Jan Bastkowski, 1848 Mateusz Kołaczkowski, ur. 1791, Jan Rhode od r. 1871 i Józef Block od r. 1882. Terazniejszy murowany kościół katolicki pochodzi podobno z 1339 r., zbudowany w kształcie bazyliki, co jest wielką rzadkością u Krzyżaków. Największą ozdobą tej pięknej świątyni są szczyty wszystkie na 3 podzielone pola. Nagrobki w kościele tak są zatarłe, że trudno je odczytać. Jest między niemi nagrobek Jerzego z Lubieńca Niemojewskiego († 1615) i Fabiana Legendorff, woj. pomorskiego (ob. „Bau- und Kunstdenkm. der Prov. Westpreussen“, str. 239). Dawniej katolicy mieli też kościół św. Katarzyny, przy którym przed reformacją istniało sławne bractwo św. Katarzyny. R. 1642 i 1792 kościół ten zgorzał, potem wystawili sobie ewangelicy nowy lecz na innem miejscu. Kościół św. Jakuba znajdował się w mieście przy murze, był z cegły budowany i jak się zdaje parafialny. Do proboszcza należały 4 włóki. Przez pewien czas posiadali go lutrzy, ale r. 1599 oddali go katolikom; 1655 r. Szwedzi go zburzyli. Kaplica „Na Bramie“ stała

nad bramą gdańską i była poświęcona N. M. Pannie, mieściła się w wieży, która dziś służy jako więzienie. Kościół św. Ducha stał nieco dalej za gdańską bramą, na dole przy Wierzyca; kiedy zaginał, nie wiadomo. Propozytura św. Jerzego na Chojnickiem przedmieściu przy kościółku św. Jerzego, ze szpitalem i cmentarzem. W XVI w. znajdował się przez długi czas w ręku lutrów; r. 1599 jednak katolikom wydany. R. 1655 zburzyli go Szwedzi. Kaplica „Jeruzalem“ stała poza miastem naprzeciw cegielni; luteranie obalili ją w czasie reformacji (ob. Utrac. kościoły przez kś. Fankidejskiego, str. 240—245).

Powiat starogardzki w gdańskim obwodzie regencyjnym, został r. 1887 podzielony na starogardzki i tczewski. Graniczy teraz na półn. z tczewskim i kościerskim, na zachód z chojnickim i tucholskim, na połd. z świeckim, a na wschód z kwidzyńskim. Obejmuje 1 miasto, 64 gmin i 132 obwodów administracyjnych, 105,712 ha (48,169 roli or., 5582 łąk i 35,412 ha lasu; 1 ha roli or. daje średnio 9·01 mrk. czystego doch., 1 ha łąk 8·62 mrk., 1 ha lasu 0·78 mrk.). W 1871 r. liczono 46,233 mk.; 1880 r. 48,284 mk.; 1385 r. 48,605 mk., między tymi 37,365 kat., 10,554 ew., 51 dysyd. i 727 żyd. Głównemi rzekami powiatu są: Wierzyca i Czarna Woda. Wierzyca wchodzi na obszar pod Grabowcem, przyjmuje z praw. strony Pisenicę, Węgiermucę i Jonkę, poczem przechodzi do powiatu tczewskiego, Czarna Woda zaś wchodzi pod Wieckiem a za nadleśn. Błędnem przechodzi w pow. świecki. Z większych jezior zasługują na wzmiankę: Borzechowskie $\frac{3}{4}$ mili długie a $\frac{1}{2}$ mili szerokie, Czarne, Osieckie, Trzechowskie, Miedacek, Długie, Słone, Kałęba i inne. Oprócz licznych bitych traktów posiada powiat dwie linie dróg żelaznych: wschodnia przerzyna go na przestrzeni od Rożentala do Paulshof a chojnicko-tczewska od Czarnej Wody aż poza Starogard. Północną część powiatu zamieszkują Kociewiaczy, połd. zaś Lasacy (ob. Słow. Geogr., t. IX, str. 99). W skład dekanatu starogardzkiego wchodzi parafie: Bobowo z filią w Dąbrówce, Stara Kiszewa z fil. w Starych Polaszkach, Klonówka, Kokoszki, Lubichowo, Pinczyn, Pogódki, Starogard z fil. w Jabłowie i Zblewo. Dawniej posiadał dekanat jeszcze kościoły i kaplice: W Starogardzie sześć oprócz dzisiejszego, dalej w Nowejwsi, Szpegawsku, Liniewcu, Kozminie, Kleszczewie, Jezierzcu i Iwicznie. Kaplice zaś w Rokocinie, Suminie, Owidzu, Szpegawsku, Radziejowie, Czarnem, Kiszewie, Suminie i w Polaszkach (ob. Utrac. kościoły kś. Fankidejskiego, str. XIV). 2.) S., niem. *Stargard*, folw., tamże, 601 ha (292 roli or., 62 łąk, 103 lasu. W 1885 r. 16 dm., 41 dym.,

208 mk., 156 kat., 49 ew., 3 żyd. Hodowla owiec i mleczarnia. *Ks. Fr.*

Starogóreckie Holendry, urząd. *Alt-Kociałkowagurka-Hauland*, w pow. średzkim, par. Iwno, o 5 klm. na pñ.-wschód od Kostrzyna i 2 klm. ku zach. od Kociałkowej Górki (ob.).

Starogostońska Kolonia al. *Napoleonowo*, kol., pow. słupecki, gm. Ostrowite, por. Giwartów, odl. od Słupcy 15 w., ma 4 dm., 21 mk. Ob. *Goston.*

Starograd, folw., pow. rohaczewski, własność Chmyzowskich, posiada stajnię rozplodową (perszerony i rysaki).

Starogród, ws i fol. nad rz. Świder, pow. nowomiński, gm. Łukowiec, par. Latowicz, odl. 14 w. od Mińska, ma 427 mk. W 1827 r. 35 dm., 236 mk. W 1874 r. fol. S. rozl. mr. 767: gr. or. i ogr. mr. 205, łąk mr. 141, past. mr. 47, lasu mr. 357, nieuż. mr. 27; bud. mur. 1, drewn. 18; płodozm. 11-pol., las nieurządzony, pokłady torfu. Wś S. os. 60, mr. 633. Jestto stara osada, wchodząca niegdyś w skład starostwa osieckiego. *Br. Ch.*

Starogród, rus. *Starohorod*, ws, pow. sokalski, 15 klm. na pñ.-pñ.-zach. od sądu powiat. i st. kol. w Sokalu, 8 klm. na wschód od urz. poczt. w Uhrynowie. Na pñ.-wschód leżą Pieczygóry, na pñd. Wojsławice, na zach. Tuturkowice, na pñ. i wschód przypiera wieś do pow. włodzińskiego gub. wołyńskiej. Wzdłuż granicy wsch. płynie Bug od pñd. na pñ.-zach. Włas. więk. ma roli or. 284, łąk i ogr. 140, past. 7, lasu 167 mr.; wł. mn. roli or. 628, łąk i ogr. 189, past. 60, lasu 1 mr. W r. 1880 było 67 dm., 409 mk. w gminie, 9 dm., 56 mk. na obsz. dwor. (396 gr.-kat., 40 rz.-kat., 29 izrael.; 416 Rusinów, 48 Polaków, 1 Niemiec). Par. rz.-kat. w Uhrynowie, gr.-kat. w Tuturkowicach. We wsi jest cerkiew i szkoła filialna. Właścicielka Leonia z Pohoreckich zamężna za Mikołajem Kalikstem Pachniewskim. *Lu. Dz.*

Starogród Wielkopolski, urząd. *Starygrad*, łac. *Antiquum Castrum*, majątność z kościołem paraf., pow. krotoszyński (Koźmin), dek. koźmiński, o 7½ klm. na pñ.-zach. od Krotoszyna, na lew. brzegu Orli, przy ujściu strugi ustkowskiej. Graniczy z Benicami, Wielosią i Kuklinowem; par. w miejscu, poczta w Kuklinowie, st. drogi żel. w Krotoszynie; z Wrzosekami tworzy okrąg dworski, mający 10 dm., 184 mk. (171 kat., 13 prot.) i 431 ha (376 roli, 21 łąk); chów bydła Simmenthal, owiec Negretti, nierogacizny Yorkshire i koni trapezów; właściciel Franciszek Chelkowski. Kościół p. w. N. M. Panny Śnieżnej istniał tu już przed r. 1570; w miejsce starego wystawił dziedzic Wojciech Żdżarowski nowy, poświęcony w r. 1668; w r. 1777 kazał go podmurować i upiększyć Paweł Sokol-

nicki; wieżę straconą piorunem w r. 1850 wznosił Aleksander hr. Mielżyński. W kościele tym przechowują się groby Żdżarowskich i obraz św. Bartłomieja, tudzież dwa inne pędzla malarzy krajowych z XVI i XVII w. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1640. Probostwo (2 dm., 16 mk.) wchodzi w skład okr. wiejs. Romanów. Par. liczącą 845 dusz składają: Franków, Kuklinów, Rojewo, Romanów, Starogród, Suchy Las i Wrzosi. Szkoła par. w Kuklinowie. Szkoła istniała w S. między r. 1641 i 1683. S. był grodem niegdyś, czołem opola i kasztelanii; leżał na trakcie handlowym z Torunia na Inowrocław, Kwieciszewo, Pyzdry i Mielicz do Wrocławia. Kasztelania starogrodzka graniczyła na wschodzie z kaliską, na pñ. z wilkowską i ksiąską, na zach. z krobaską, na pñd. z dupińską i mielicką. Pierwszym kasztelanem był Niestap w r. 1232, potem Jarosz 1244, Marcin 1263, Sykstus 1265, Wacław 1271, Janusz Dryja z Stareczanowa 1352—65 i Mikołaj z Nojewa i Bytynia r. 1378—99 (Kod. Wielkp. i Akta grodz. pozn.). W r. 1234 znalazł się S. w części Wielkopolski, zajętej przez Henryka Brodatego; przy zawieraniu ugody między Władysławem Odoniczem a Henrykiem, zastrzeżli sobie pośrednicy, że wraz z zerwaniem jej Henryk ustąpi Starogrodu kościołowi poznańskiemu. Między r. 1242 i 1277 był S. czołem opola; w r. 1252 Przemysław I zatwierdził przywilej, którym Władysław Odonicz nadał klasztorowi henrykowskiemu na Szlasku posiadłości w pobliżu Starogrodu; w r. 1258 Bolesław syn Odonicza wymienia między włościami klasztoru, S. z przyległościami, karczmi i mytem i wolnemi targami, a w r. 1262 nadaje posiadłościom kościoła św. Jana w Wrocławiu, leżącym w obrębie kasztelanii starogrodzkiej, te same przywileje, jakich używają wsie i poddani kościołów gnieźn. i poznańskiego. W r. 1279 występuje łowczy starogrodzki. Benedyktyni lubińscy mając różne zatargi z synami dziedzica Jerki, sprzedali w r. 1412 S. Mikołajowi z Lubiatowa, podstołemu poznańskiemu, za 650 grzywien z warunkiem, ażeby nabywca uwolnił ich od dalszych nagabywań. Późniejsi dziedzice zwali się Starogrodzkimi; z nich znamy Stanisława w r. 1462, Bogumiła i Małgorzatę, która w r. 1488 wiodła spór z Piotrem Jutroskim o swoje wiano, zabezpieczone na S. W r. 1532 dziedziczył tę majątność Jerzy Konarski, kaszt. kaliski, 1640 Piotr Sieniuta, który ją sprzedał Wojciechowi Żdżarowskiemu z Kuklinowa; potem nastali Walknowscy, około r. 1737 Marcin Umiński, kasztelanie krzywiński, którego wdowa wyszła za Kazimierza Sokolnickiego; około 1777 r. Paweł Sokolnicki, następnie Prusey, Bro-

nikowscy, Mielżyńscy. Do S. należał w 1532 r. młyn Ryczywół na Orli; karczmarz posiadał łąn roli: w r. 1578 było tu 6 śladów osiadłych, 6 zagrod. i 2 komorn.; r. 1618 nie płacono z S. podatków, ustanowionych na 3 złp. 19 gr. Przed r. 1655 siedziało tu 9 kmieci, z których na początku XVIII w. ani jednego nie było; role po nich wcielono do folwarku. W r. 1711 wymarła większa połowa mieszkańców na powietrze morowe. Do r. 1791 należał S. do powiatu pyzdrskiego; przy nowym rozkładzie województw, dostał się do nowo utworzonego pow. średzkiego, a po rozbiorze krajów do pow. krotoszyńskiego. Mimo ogrodu dworskiego, nad łąkami, sterczy kopiec objętości około 1000 stóp, na którym niegdyś stać miało zamczysko. E. Cal.

Starogród, niem. *Althausen*, dok. 1222 *castrum Colmen*, *antiquum Culmen*, *Aldehaus*, *Al-dinhuyz*, 1505 *Starograd*, 1466 *Starigrod*, ws z kość. katol. paraf., na Olędрах nad jeziorem, około pół mili od praw. brzegu Wisły, o 5 klm. na pld. od Chełmna (st. p.), pow. chełmiński. Pod wsią przepływa Trynka, uchodząca przez służę do Wisły. Gdy woda we Wiśle wzrasta, zamykają służę, wtedy Trynka występuje z łożyska i zalewa pola i łąki starogrodzkie. S. leży na wyniosłym brzegu Wisły, na tak zwanych górach Byndyńskich, ciągnących się wzdłuż rzeki, kościół tutejszy panuje nad rozległą okolicą. Obszar S. wynosi 177 ha (119 roli orn.), 38 ha łąk. W 1885 r. było 23 dm., 43 dym., 198 mk., 183 kat., 15 ew. Szkoła katol. liczyła 1887 r. 123 dzieci. W skład par. (dek. chełmiński) wchodzi: S. ws i Domena, Kiełp, Kałdus, Katorowo, Linda, Bieńkówka, Borówno, Kokocko, Błota, Różnowo, Gutliny i Bulzówka, które 1888 r. obejmowały 1302 dusz. Przy kościele p. w. św. Barbary, patronatu bisk., istnieje bractwo Trzeźwości (od 1858). Obecny kościół wystawił z cegły i kamienia bisk. chełmiński Wojciech Leski r. 1754 własnym kosztem. Obraz św. Cecylii malował Schadow. Kościół istniał tu już r. 1276; zaś roku 1319 papież Jan XXIII daje odpustu 40 dni w liczne święta za odwiedzenie kościoła i kaplicy św. Barbary. 2.) S., domena fiskalna, tamże, 1104 ha, (368 roli orn., 75 ha łąk, 225 lasu). W 1885r. 21 dm., 45 dym., 280 mk., 202 kat., 78 ew. Jeszcze w czasach przedchrześcijańskich istniał tu gród warowny. R. 1222 wystawili Krzyżacy zamek dla obrony Chełmna i osadzili w nim komtura wraz z konwentem. Ztąd w krzyżackich źródłach zamek tutejszy, jako przedmurze Chełmna zwanym bywa: „*antiquum Colmen*“ i „*antiquum castrum*“. S. stanowił dla Krzyżaków ważną pozycję. Tu też w kaplicy zamkowej przechowywali głowę św. Barbary, którą r. 1242 zabrali Świę-

topełkowi w Sartawicach. Ta relikwia została tu do r. 1454. Papieże nadawali dla niej liczne odpusty, to też wierni tysiącami tu przybywali. Nawet książęta z odległych stron nieraz pielgrzymowali. I tak niedługo po przeniesieniu tej relikwii do S. przybył król czeski Wacław (1230—51), który usilnie prosił Krzyżaków, ażeby mu choć część tej relikwii ustąpili. Wacław zawiązał otrzymaną ułomek do Pragi, gdzie ku pamięci św. Barbary wybudował piękną kaplicę w kościele św. Franciszka. W r. 1440 odbyła pielgrzymkę do S. Małgorzata, małżonka W. ks. litew. Witolda, jak powiada ówczesny pisarz Jan z Pozylii. (Scr. rer. pr. III, 238). Na początku XV w. zabrali Krzyżacy głowę św. Barbary do Malborka, zkad poszła do Gdańska, obecnie pokazują ją w skarbcu gnieźnieńskim. Po bitwie pod Grunwaldem, zajęli Polacy zamek; powtórnie zaś r. 1454, na początku wojny 13-letniej. Ale niedługo potem zdobył go Bernard v. Zinnenberg dowódca zacieźników krzyżackich, któremu zakon dał S. w zastaw za żółd zaległy. Roku 1463 d. 13 grud. zawarł traktat z królem polskim w imieniu swoim i swoich żołnierzy, mocy którego zamek starogrodzki pozostał w jego ręku na dożywocie. Dopiero r. 1479 zajęli go Polacy. R. 1505 nadał król Aleksander S. biskupom chełmińskim, którzy tu aż do końca XVIII w. zwykle latem przemieszkiwali, (ob. Urk. B. d. Bist. Culm v. Woelky, № 768). Zygmunt III z królową Konstancją, synem Władysławem, pięcioletnią córką Anną i z okazałym dworem, płynąc do Gdańska, przybyli tu 1623 r. Gości przyjmował przed zamkiem bisk. Jan Kuczborski, zastawił stoły jadłem i udarował upominkami. Kaplica zamkowa przestronna i wysoka miała 7 okien, posadzkę wyłożoną flizami i marmurem. Zdobiły ją nadto 3 ołtarze snycerskiej roboty, z których większy poświęcony był św. Barbarze, patronce kościoła; w pobliżu wielkiego ołtarza stał tron biskupi. Biskup Opaliński (1682—93) zamek i kaplicę odnowił i przy niej ustanowił dwóch kapelanów. Po 1772 r. atoli żaden z biskupów nie powstał w S., tak że zamek z kaplicą coraz więcej podupadł. Wreszcie za czasów bisk. Hohenzollerna (1785—95) zamek został sprzedany i rozebrany. Tam gdzie stał zamek wznosi się dziś Boża męka. Obok zamku, miejsce gdzie stoja zabudowania dominialne, kościół i plebania, było dawniej też obwarowane ostrokołem, wałem i rowem. Tu nowi osadnicy szukali przytułku, póki Krzyżacy zburzonego przez Prusaków Chełmna nie odbudowali. Ztąd poszło podanie o przeniesieniu miasta Chełmna ztąd na dzisiejsze miejsce. (Ob. Bau und Kunst Denkmale der Prov.

West-Preussen, str. 17). Znaleziono tu cienko odlane popielnice brązowe. (Ob. Sadowski. Drogi handlowe, str. 74). Z Komturów starogrodzkich są znani: Eberhard 1244, Volpertus 1253, Konrad 1270, Sindoldus 1274, Jan v. Bydowen 1278, Arnold Kropf 1282, Herman v. Bornstaedt, Henryk Goldich 1306 do 1320, Beringer v. Meldingen 1326—1327, Jesseko v. Boehmen 1330, Ruediger 1337, Hans v. Reichenbach 1355, Gieselbrecht v. Dudelsheim 1357, Ulryk v. Fricke 1358—59, Ludolf Rabe v. Pappenheim 1363—64, Reinhard v. Rade 1364—78, Mase 1378—80 (?), Tomasz v. Merheim 1380—82, Jan v. Befhart 1382—83, Walrabe v. Scharfenberg 1383—1384, Winrich v. Ryndorf 1384—87, Wilhelm v. Helfenstein 1387—91, Jan v. Roedern 1391, Jan v. Lichtenstein 1391—93, Erwin v. Kruftele 1393—98, Mikołaj v. Melin 1398—1409, Eberhard v. Ippinburg 1409 do 1410, 5 lipca poległ w bitwie pod Grunwaldem, Fryderyk Schotte 1411, Wolf v. Enningen 1411—12, Gerlach Hose v. Brandenburg 1412—19 (?), Engelhard Krebs 1419 do 1422, Henryk Postar 1422(?)—25, Jan v. Broel 1425—30, Erasmus Fischborn 1430—1432, Jan v. Broel 1432(?)—34, Henryk Roweder 1434—36, Konrad v. Erlichshausen 1436—38, Wilh. v. Helfenstein 1440—41, Jan v. Beenhausem 1441—43, Dietrich v. Werdenau 1443—44 (ob. Voigt: Namen Codex, str. 17—18). Toeppen wymienia już r. 1232 Komtura starogrodzkiego, był nim Berliwin, który występuje jako świadek w przywileju pierwotnym chełmińskim. Voigt zalicza go do komturów chełmińskich, ale komturstwo to wówczas jeszcze nie istniało. (Ob. Hist. comp. Geogr. v. Toeppen, str. 167). W wizyt. Strzesza z r. 1667 czytamy, że wówczas sprawował urząd proboszcza jeden z ojców Dominikanów z Chełmna. Mesznego pobierał po 1 korcu żyta i tyleż owsa od włóki, miał nadto wolne drzewo w lesie biskupim i wolne rybołówstwo małą siecią, także 2 łaki. Parafian liczono 480 „vulgus probum et obsequens”. We wsi była i szkoła (ob. str. 86—88). Ciekawe wiadomości o zamku i wsi tutejszej podaje inwentarz bisk. chełmińskiego z r. 1731. „Zamek starogrodzki. W jeżdżając do zamku w samym wale, brama spuszczała, bale w niej pogniły, wychodząc z tej bramy ku zamkowi po lewej stronie chałupa, w której kowal mieszkał, cała spustoszała. Stajnia przy zamku, dach słomiany, zgniły, sama stajnia wielkiej podlega ruinie. Wchodząc do zamku w pierwszą bramę wrota na zawiasach dobrych z kuną do zamykania. Kłótką na łańcuchu. W pierwszym dziedzińcu na lewą rękę burgrabstwo, budynek przyłapał do muru, kozły, szacholce i dach

ruiną nadwreżony; po prawej ręce jedna izba w szachulec, połowa dachu na niej, ponieważ stajnie przedtem będące przy tej izbie zgorzały per incuriam, ludzi pana Płońskiego. Spichlerz cały zrujnowany, ani podobna weń zboże sypać. Wchodząc na zwod (?), mur dookoła fosy, tenże mur w fosie dużo upadły, w którym wielka jest ruina, wszędzie się porusował. Magazyn porujnowany, z drugiej strony mostu sztuka wielka muru w fosie upadła, bać się trzeba, aby cała szopa nie zapadła. Potem idzie most do zamku, gdzie z początku sztaby żelazne z dwiema zwodami bez łańcuchów, most jeden stary spróchniały, z którego ganek do studni bardzo słaby. Stół kamienny czworograniasty jeden, okrągłych dużych i małych pięć. Stołów graniczastych cztery, w kuchni stołów dwa, w piekarni 1, suma wszystkich stołów 13. Ławek stolarskiej roboty 2. Stołków drewnianych 18. Zegar na wieży w zamku bije. Kłótek w piwnicy 1, u prochowni druga, na górze sypanie (?), trzecia, u bramy drugiej czwarta, w stajni piąta, wanna do kąpieli z desek sosnowych, stołków żółtych 12, krzeszko 1, kółek do przędzenia 8. Wieś Starogród, czynsze i powinności: 1.) Karczmarz Tomasz Wroński za prawem siedzi wiecznem, ma chały z ogrodami dwoma, roli mr. 4, łąk prętów 4, stóp 8 i włókę roli na Kiełpiu; za to płaci corocznie na św. Marcin kanonu 22 zł. Tenże za łąkę, którą trzyma z dawnych lat na błotach, płaci na św. Marcin 12 zł. 2.) Tomasz Goleński siedzi za kontraktem, ma ogrodów 2, roli mr. 1, za co płaci corocznie czynszu 8 zł.; tenże za łąkę, którą sobie wykopał nad kontrakt, płaci 4 zł. Przysiewa sobie na pańskiej roli uprawnej lnu zagonów 2, grochu zagonów 4, rzepy prętów 2. Za to szarwarkuje w żniwa o pańskiej strawie niedziel trzy, jako też i inne usługi zamkowe. 3.) Kacper Wieluński mieszka za kontraktem, ma ogród i chałupę, daje za to na rok czynszu 6 zł. Roli ma kawał, który sobie wykopał, daje z niej 6 zł. Przysiewa sobie na pańskiej roli uprawnej lnu zagonów 2, grochu zagonów 4, rzepy prętów 2. Za to szarwarkuje w żniwa o pańskiej strawie niedziel 2 i do innych usług, które mu z zamku rozkażą, obligowany jest. 4.) Wojciech Chmielewski ma ogród, chałupę i roli kawał do jarki i łąki kawałek; płaci za to rocznie według kontraktu na św. Marcin 6 zł. Przysiewek ma taki jak drudzy, szarwarkuje tak jak drudzy. 5.) Marcin Błażejewicz, rzeźnik, który się sam pobudował i roli wykopał sobie z łąkami, płaci z tego rocznie na św. Marcin 6 zł. Posługę zamkową do rzezi bicia, kiedy potrzeba bez wszelkiej wymówki czynić powinien. 6.) Piotr Remiszewski siedzi za prawem, mieszkanie jego wła-

sne, ma pola wymierzonego z dawna sztuke z łąką; płaci z tego co rok na św. Marcin 12 zł., 15 gr.; robocizny we żniwa dni 3. 7.) Andrzej Gromkiewicz, bednarz, siedzi za prawem, sam się pobudował, ma roli, gdzie domostwo i ogród według jego prawa mr. 2, ćwierci 3, z tego płaci na św. Marcin 4 zł. Tenże za łąkę, którą sobie wykopał, według prawa płaci 2 zł. Kapłonów daje parę jedną. We żniwa o swojej strawie robić powinien tydzień. 8.) Gorzelany Wojciech siedzi za prawem, mieszkanie sam sobie swoim kosztem pobudował, ma ogród 2, roli mr. 3, z tego płaci rocznie na św. Marcin 5 zł., 14 gr. We żniwa powinien robić o swej strawie dni 6. 9.) Marszewski, krawiec, za prawem siedzi, sam się pobudował, ma roli z łąkami mr. 5, płaci z tego na św. Marcin 7 zł., 15 gr. W żniwa robić powinien o pańskiej strawie sierpem półtorej niedzieli, grabiami także półtorej, za to bierze przysiewek taki jak i drudzy. 10.) Marcin Karalus siedzi za prawem, sam się pobudował, ma roli z łąkami mr. 16, płaci za to na św. Marcin 15 zł., z ogrodu płaci corocznie 6 zł. 11.) Rybaków dwóch, którzy mają mieszkania wolne, jak kontrakt opisuje, ponieważ swojemi sieciami łowia; za to powinni wydać w lato wyboru kop trzy. In quantum by zaś tych ryb nie oddali, powinni za nie zapłacić fl. 36, jako też trzy razy w tydzień t. j. w środę, piątek i sobotę po trzy półmiski do zamku dawać. W zimie zaś, ponieważ im się ludzi do pomocy dodaje, na pół się rybami dzielić powinni z zamkiem. 12.) Maciej Jarocki, karczmarz dolny, ten nie nie płaci, tylko piwo i wódkę zamkową przedawać powinien. Karczma ta należy zamkowi, jak kontrakt opisuje. 13.) Chałupników jest 12, którzy się sami pobudowali, ról żadnych nie mają, ci nie płacą nic, przysiewek się im daje na pańskiej uprawnej roli, każdemu lnu zagonów 2, do grochu zagonów 4, rzepy zagonów 4. Za to powinni robić o pańskiej strawie przez całe żniwa, jako też czasem i inną usługę zamkową powinni czynić. 14.) Kazimierz Jędrus, rybak za prawem na lat 40, ab. anno 1726; mieszkanie jego własne, mr. ma 9, płaci 9 zł.; szarwarkuje w żniwa sierpem tydzień, grabiami tydzień o pańskim stole. Ogrodników 5, chałupy mają pańskie, którym się daje ordynarya z zamku na każdego żyta korcy 6, jęczmienia po korcy 2, grochu po korcu 1, soli po achtełu 1, masła po stofów 4, gomołek dwugrosznych po miedlu 1, sadła po funtów 3, piwa po pół beczki według kontraktu, co uczyni im summa ordynaryi na wszystkich na rok żyta korcy 30, jęczm. 10, grochu 5, soli achtełu 5, masła stofów 20, gomołek dwugrosznych miedli 5, sadła funtów 15, piwa beczek 2¹/₂. Za to po-

winni posyłać do zamku do wszelkiej robocizny codziennie przez cały rok jednym; do browaru, do piwa robienia kolejno, przysiewek także biorą na pańskiej roli uprawnej lnu zagonów 3, grochu zagonów 6, rzepy zagonów 6, za to w żniwa robić powinni dwojgiem. Owczarz za kontraktem ma ogród jeden i morgi trzy, ma owiec swoich własnych 500, płaci (po gr. 18)—300 zł., na zasługi swoje ma owiec z owczarkami 100. Kował starogrodzki siedzi za kontraktem, ma roli na Kiełpiu pół włóki, przy Starogrodzie morgi, łąki i ogrody, które z dawna do tej kuźni według kontraktu należały. Bierze z zamku piwa beczek 2. Przysiewku na pańskiej roli ma grochu zagonów 4, lnu zagonów 2, od tego łłoki dni 3 o pańskiej strawie we żniwa odróbić powinien. Statki ma pańskie według inwentarza jemu podanego. Robociznę dworską co tylko potrzeba robić powinien. Browar sam w sobie dobry, niedawno za św. pamięci J. M. X. Bisk. Kretkowskiego wystawiony, dachówką pokryty. Wchodząc do niego drzwi na zawiasach i hakach żelaznych; sieni w wiązarek gliną lepiący, w tej sieni komora, drzwi do komory jedne na zawiasach z hakami żelaznymi z skoblem i wrzeciędzem; do studni drzwi na zawiasach i hakach żel., z sieni do izby drzwi na zawiasach z hakami i skoblem żel. i klamką. Izba w szachulec gliną około ściany z dworu oblepiący. Okien w tej izbie w oków 2. Piec kafełkowy prosty już stary, koryto zalewne w izbie naprawy potrzebujące, posadzka w izbie z cegieł dobra, połowa w sieni i izbie z tarcic. Z izby do ozdówni drzwi na zawiasach z hakami żelaz. Piec w ozdówni do suszenia siodu murowany dobry; z ozdówni na górę schody z tarcic, drzwi na zawiasach i hakach żel. z wrzeciędzem i skoblem. Drzwi wychodząc z góry na wieś na zawiasach i hakach żel. z zaporą drewnianą, do niego wystawa z balów i posowa z tarcic; posowa z balów w sklepie, z sklepu do sieni drzwi na zawiasach i hakach żel. z wrzeciędzem, skoblem i kłótką; studnia z żórawiem zła, kubeł oprawny dobry. Sprzęty browarne: kocioł do piwa nowy dobry 1, kocioł do chmielu naprawny zły 1, kadzi dobrych, na których jest po obręczy żelaznej jednej—2; celbrat (?) zgniły stary zły 1, drybusy stare, naprawy potrzebujące, 2; nalewek do wody 2, konef do piwa 1, trzychtarzów do zlewania piwa dobrych 2, ryny w sklepie do ustawienia piwa 4, klinów żelaznych 3, beczek dobrych 50, beczek złych starych 17. Ordynarya mielcarska: Żyta korcy 9, jęcz. 3, grochu 1¹/₂, połęć 1, sadło 1, rzepiku na olej wiertli 2, soli achtełu 1, gomołek sztuk 30, masła stofów 6, piwa sądek od każdego waru. Inwentarz folw. staro-

grodzkiego, który się teraz znajduje: stadnik 1, krów holenderskich 25, dawniej 24, krów górnych 9, dawniej 10, młodych 27, dawniej 21, wołów robotnych żaden, dawniej 4, koni do roboty 13, dawniej 11, źrebców 3, dawniej 10, owiec żadnych, dawniej 47, świni wszystkich 24, dawniej 55, indyków żaden, dawniej 10, gęsi 36, dawniej 50, kaczek 57, dawniej 14, kur z kogutami 8, dawniej 20".

Ks. Fr.

Starogród, niem. *Stargard a. d. Ihna* al. *Pommersch Stargart*, urzędowo *S. in Pommern*, miasto w Pomeranii, w obwodzie szczecińskim, pow. Saatzig pod 53°21' płn. szer. i 32°43' wsch. dłg. od Ferro, nad lewym brz. spławnej Ihny. Tu krzyżuje się dr. żel. szczecińsko-poznańska i szczecińsko-gdańska. Żywna gleba składa się z piasku, iłu, gliny i marglu. Po obu brzegach Ihny ciągną się rozległe łąki z pokładami torfowemi. Obszar wynosi 4211 ha, (3105 roli orn., 583 łąk). W 1885 r. 1383 dm., 5146 dym., 22112 mk.; 20525 ew., 651 kat., 351 dyssyd. i 585 żyd. Parafia misyjna, należąca do bisk. wrocławskiego, liczyła 1688 r. 1040 dusz w powiatach: Saatzig, Pierzykim, Arnswalde w Brandenburgii i Naugard. Za czasów związku hanzeatyckiego, do którego S. należał, prowadziło miasto ożywiony handel. Po upadku hanzy trudnili się mieszczanie głównie rolą i garbarstwem. Po zbudowaniu kolei powstały fabryki, mianowicie: gazownia, fabryka papy, 2 gisernie żelaza i fabryka maszyn, 3 parowe tartaki, 2 duże fabryki do czyszczenia spirytusu, 2 fabryki mydła i olejarnia. Handel zbożowy, spirytusem i surowcami produktami szybko wzrasta, tak że zatrudnia około 30 firm; bardzo ożywiony handel płodami ogrodowymi prowadzi miasto z Anglią. Na początku XIII w. należy S. do kawalerów św. Jana. Zdawna był S. miastem głównem Tylniej Pomeranii; otrzymawszy przywilej miejski 1229 r. należał do związku hanzeatyckiego, w którego walkach czynny brał udział. W 30 letniej wojnie S. wielkie poniósł straty, r. 1635 spłonął całkiem, tylko kilka domów ocalało. Przechowały się jeszcze w części stare mury, po za niemi rozłożyły się 4 przedmieścia. Na około ciągną się ogrody i chodniki. Z budowli starożytnych odznaczają się: kościół N. M. P. w stylu ostrołukowym z XIV w. z wysokim dachem, kościół św. Jana i św. Józefa i ratusz z końca XVI w. Oprócz tego posiada miasto gimnazjum i wyższą szkołę dla chłopców i także dla dziewcząt. S. jest siedzibą radcy ziemiańskiego, superintendenta, urzędnika głównej kasy poborczej, sądu ziemiańskiego i powiatowego, regimentu grenadyerów (1664 żołn.), urzędu poczt. I klasy i t. d. Ks. Fr.

Starogród, niem. *Stargard in M.*, miasto w Meklenburgii strelieckiej, nad rz. Linde; 1877 r. 2187 mk. ewang. Starożytny zamek, jeszcze po części dobrze zachowany, dzierżyli przez pewien czas margrabiowie brandenburscy; jeden z nich Otton III założył r. 1259 teraźniejsze miasto. Ks. Fr.

Starogrodzka Wola, ws, pow. gurwoliński, gm. Pszonka, par. Parysów; ma 28 dm., 200 mk., 62 os., 1075 mr. Wchodziła w skład starostwa Osieckiego, a następnie dóbr Osiek. Zygmunt August nadaje Jeżewskiemu, kaszt. warsz. (zmarł przed r. 1566). Jeżewski skupił tam „wójty“ z tamtej wsi, a król nadaje im 3 włóki lasu miary chełm. we 3 pola przy wsi Lipowku, należącej do Osiecka, gdzie pola rozkopują. (Lustr. r. 1566 IV, 108).

Staroguby, ws i folw. nad rz. Działdówką, pow. mławski, gm. Ratowo, par. Unieck, odl. 28 w. od Mławy, ma 5 dm., 125 mk. W 1827 r. 8 dm., 89 mk. W 1882 r. folw. S. rozl. mr. 379, gr. or. i og. mr. 223, łąk mr. 44, pastw. mr. 36. Lasu mr. 42, nieuż. mr. 34; bud. z drzewa 7. Ws S. os. 12, gruntu mr. 13. Ws Giełczyn os. 7, mr. 233.

Starojastrzębskie Holendry, pow. międzyrzecki, ob. *Jastrzemki*.

Staroje, jezioro słone w pow. perekopskim, gub. tauryckiej, o 18 w. od Perekopu, a 2 w. od morza Czarnego, w pobliżu drogi z Perekopu do Symferopola. Ma kształt trójkąta, około 16 w. obwodu. Brzegi strome, dno gliniaste, w niektórych miejscach masłowate. Zbierająca się na powierzchni ropa słona jest czysta i przezroczysta, grubość jej dochodzi do 1 arsz. na wiosnę, a do 3 arsz. latem. Sól osadza się słojem na 1 werszek grubym od połowy maja, zwykle zaś dopiero od połowy czerwca i zbiera się do września. Dobywano około 2,000,000 pud. rocznie.

Staroje, sioło nad rz. Psolą, pow. sumski, gub. charkowska, o 7 w. na pld. od mta Sum, ma 212 dm., 1224 mk. Makorusów, cerkiew, cukrownię, cegielnię i warzelnię saletry. Powstało w 1642 r.

Staroje Achmetowo, sioło nad rzeką Alną, pow. sergacki, gub. niżegorodzka, o 45 w. od Sergacza, przy dr. poczt. z Arzamasu do Symbirska, ma 88 dm., 666 mk., cerkiew z 1672 r.

Staroje Demkino, sioło nad rz. Werznianką, pow. piotrowski, gub. saratowska, o 70 w. od mta powiat., ma 221 dm., 1958 mk.

Starojelnia 1.) folw. pryw., pow. lidzki, w 3 okr. pol., o 11 w. od Szczuczyna, 18 mk. 2.) S., dobra nad rzeką Jatrą, dopł. Moleczadzi, pow. nowogrodzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Koszelewo. Do 1868 r. był tu kośc. paraf. katolicki z kaplicami w Sworotwie i Korycach, obecnie pozostała się tyl-

ko kaplica cmentarna parafii nowogródzkiej. Dobra mają około 70 włók i od 1873 r. są własnością Izwiekowa, grunta urodzajne szczerkowo gliniaste, łąki dobre. *A. Jel.*

Staroje Juriewo, st. poczt., pow. kozłowski, gub. tambowska, o 28 w. na płn.-wschd od st. dr. żel. białorusko-kozłowskiej, Bogojawlińsk.

Starokazaczja 1.) stannica, pow. akkiermański, gub. bessarabska, o 35 w. od Akkiermanu, ma 326 dm., 1697 mk., cerkiew, szkołę ludową. 2.) **S.**, ws nad rz. Urodówką i Krasiwą, Mieczą, pow. efremowski, gub. tulska, o 1 w. od Efremowa, ma 356 dm., 2737 mk. 3.) **S.**, sloboda nad rz. Pronią, pow. wewenski gub. tulskiej, przy dr. z Tuły do Michajłowa, o 35 w. od mta powiat., ma 211 dm., 1929 mk.

Starokonstantynów, miasto powiat. gub. wołyńskiej, przy ujściu Ikopoci do Słuczy, pod 49°45'3" płn. szer. a 44°54' wsch. dłg., w niskiej miejscowości, wzniesionej 899 st. n.p.m., odl. o 182 w. na pld.-zach. od Żytomierza. W 1885 r. 1813 dm. mieszkalnych (97 mur., 1716 drewn.), w ogóle 2172 bud. (286 mur., 1886 drewn.), 18,100 mk. (8631 męz., 9469 kob.), w tej liczbie 318 szlachty dziedz. i osob., 36 stanu duchow., 13,217 kupców i mieszczan, 3688 włościan, 1699 stanu wojskowego i 67 cudzoziemców), podług zaś wyznań było: 6010 prawosł., 463 katol., 11,622 żyd., 5 mahomet.. W t. r. urodziło się 629 dzieci (19 nieprawych), zmarło 496 osób, przyrost zatem ludności wynosił 133 dusz. Zawarto 120 małżeństw. Było w mieście 4 cerkwie mur., 1 kaplica prawosł. mur., kościół i kaplica katol. mur., 2 synagogi mur., i 19 domów modlitwy żydów. (3 mur.). Znajduje się też szpital, dom przytułku, szkoła męzka i żeńska, szkoła żydowska. Z mieszkańców, chrześcijanie zajmują się wyłącznie rolnictwem, żydzi zaś rzemiosłami i handlem. Przemysł rękodzielniczy niezbyt rozwinięty, służy wyłącznie dla zaspokojenia potrzeb miejscowych; w 1885 r. było 541 rzemieślników (311 majstrów, 153 czeladników i 77 uczniów). Również nieznaczny i przemysł fabryczny, ograniczał się w t. r. na 12 fabrykach zatrudniających 18 ludzi i produkujących za 29,449 rs., mianowicie: fabryka tytoniu (4 robot., 17,829 rs.), 2 mydlarnie (4 robot., 6500 rs.), 3 fabryki świec (2 robot., 1200 rs.) 3 olejarnie (6 robot., 2920 rs.), browar piwny (2 robot., 1000 rs.), oraz nieznaczna fabryka potażu i cegielnia. Kupcy tutejsi prowadzą handel dość ożywiony, mianowicie zbożem z Odessą i Austrią, nierogacizną z Król. polskiem i Prusami, oraz solą z okolicą a bydłem, owocami i koźmi z Austrią. Odbywają się targi tygodniowe oraz 13 nie-

znacznych jarmarków dorocznych. Dochód miasta w 1869 r. wynosił 3414 rs. Kościół katol. par. p. w. św. Jana Chrzciciela, wzniesiony został z muru wraz z klasztorem kapucynów w 1751 r. przez Janusza ks. Sanguszkę. Par. katol., dekanatu t. n., 3719 dusz. Kaplice: w Samezykach, Semeryńcach, Eliaśzówce, Skowrodkach, Michałkowcach i Kobylach, dawniej także w Samezyńcach i Jemcach. Do wiadomości historycznych, podanych pod wyr. *Konstantynów Stary* (IV, 363), dodajemy, że pierwotnie stała tu ws Kołyszynce, którą właściciel ks. Konst. Ostrogski, wwódca kijowski, na mocy przywileju Zygmunta Augusta z dnia 26 marca 1561 roku zamienił na miasto, i od swego imienia nazwał Konstantynowem. Nazwę dzisiejszą przyjęło później dla odróżnienia od nowo wzniesionego mka Konstantynowa (w pow. lityńskim). Podług rejestru poborowego z r. 1570 książę wwódca kijowski przez pośrednika swego Pawła Stepanowicza z miasta Konstantynowa i wsi do niego należących płaci: z domów miejsk. i pól 188 po gr. 20, przekup. 3 po gr. 12, komorn. 17 po gr. 7, rzemieśln. 105 po gr. 4, towarz. ich 14 po gr. 1/2, ogrodn. 35 po gr. 4, chałup ubogich 136 po gr. 2, kół młyn. 4. Z włości zaś: z dym. 30, ogrodn. 7 po gr. 4, ogrodn. 5 po gr. 2, kół młyn. 2. W 1577 r. wniesiono pobór: z domów rynkow. które roli ani ogr. nie mają, rzem. ani przekup. nie używają, 43 po gr. 4, ludzi, którzy rolę robią, dym. 156 na półwzrzeszczach po gr. 10, dom. uliczn., które za ogr. po trosze roli mają, rzem. ani kup. nie używają, 18 po gr. 4, ogrodn. uliczn. dym. 59 po gr. 2, dom. uliczn. rzem. 82, które roli ani ogr. nie mają, z rzem. po gr. 4, z domu po gr. 2, przekup. i przekupek, które przy chałupach ogr. mają, dym. 20, a przekup. po gr. 7, z domu po gr. 2, ogr. po gr. 1. W 1583 r. ks. Konst. Ostrogski płaci: z dom. rynkow. 23 po gr. 6, z dom. uliczn. i przedm. konstantynowskich 306, z nędznych chałup 84, z kramarzów 9, z rzeźników 8, z solenników 6, z piekarzów 10, z luźnych 3, z półłanków 217, z ogr. miesz. 132, z dudarczów 3, z sług żydowskich 5, z przekupniów 12, z słodowien 5, podsusiedków 12, rzemieśln. 19, kół 4 wodnych 1 stepne, 4 popów. W 1569 r. wreszcie pobór wynosił 533 fl. 7 gr., mianowicie: szosu 53 fl., z 17 półłanków po 15 gr. 8 fl. 15 gr., z kramarzów, z rzeźników, z rzemieślników, z piekarzów, z luźnych, z ogrodn., z dudarczów, z sług żydowskich, z kół, z popów, z komorników, z przekupniów, z słodowien 71 fl. 22 gr.; czopowe per arend. 400 fl. (Jabłonowski, Wołyń, 28, 43, 128, 158). Opisy podali: August Kozietulski (Kłosy, t. VI, Nr. 407, gdzie pomieszczono też widoki: zamku, cerkwi św.

Trójcy, kościoła, klasztoru kapucynów oraz klasztoru i cerkwi św. Krzyża) i Pieręgowski w Wołyn. Gub. Wiedom., oraz oddzielnie p. m. „Gorod Starokonstantinow i jeho ujezd“.

Starokonstantynowski powiat zajmuje pld.-zach. część gubernii i podług obliczeń Strielbickiego ma 46°30' mil al. 2249·8 w. kwadr., (co stanowi 234,354 dzies.), jest więc najmniejszym z powiatów gub. wołyńskiej. Powierzchnią powiatu przeryniają rozgałęzienia gór Karpackich. Główna ich odrośl ma kierunek pld.-wschodni, wchodzi z pow. krzemienieckiego pomiędzy mkiem Białosierką a wsią Szczęsnówką, dochodząc pod Białosierką do 1120 st. n.p.m. i ciągnie się dalej na miasto Kupiel. Sąsiednia wyniosłość nosi nazwę gór Awratyńskich; dają one początek rz. Słuczy. Oddzielają się od nich dwie gałęzie, z których jedna, południowa, ciągnie się z praw. brzegu Słuczy i służy za dział wodny dla rzek wpadających na płu. do Słuczy, na pld. zaś do Bożka (dopł. Bohu); druga zaś północna, po lewym brzegu Słuczy, ciągnie się równolegle od pierwszej i rozdziela dopływy Słuczy od dolin rzek Ikopoci i Ponory. Bezwzględna wysokość w części południowej dochodzi pod wsią Zapodnice 1202 st. a przy wsi Werborodec 1092 st.; w północnem rozgałęzieniu Bazalia leży na wys. 1202 st., wieś zaś Męczynice 1138 st. Od północnego rozgałęzienia oddziela się ku płu. niewielka gałąź, stanowiąca dział wodny pomiędzy Słuczą a Horyniem i dochodząca pod wsią Wolica Kierekierzyną do wysokości 1106 st. W ogóle powierzchnia powiatu stanowi, po pow. krzemienieckim, najwynioślejszą część gubernii. Przeważna część powiatu zroszona jest rz. Słuczą, z jej dopływami, z których najważniejszy Ikopoc z wpadającą do niego rzeką Ponorą; w płu.-zach. części powiatu biorą początek małe dopływy Horynia, a w części pld.-zach. rz. Boh i jej górne dopływy, z których Bożek stanowi granicę pomiędzy pow. starokonstantynowskim a guber. podolską. Z powodu wyniosłego położenia nie wiele znajduje się w powiecie bagien; miejsce jezior zastępują stawy, uformowane z rozlewu rzek, mające niekiedy po kilka w. kw., jak np. pod Kuźminem, Michownicami, Manaczynem. Lasów bardzo mało, zajmują one zaledwie 3½% ogólnej przestrzeni, dla tego też na opał zamiast drzewa ogólnie używana jest słoma. Glebę przeważnie stanowi czarnoziem, miejscami zmieszany z gliną. W 1885 r. było w powiecie, bez miasta, 139,339 mk. (70,578 męz., 68,761 kob.), w tej liczbie 1746 szlachty, 950 stanu duchow., 14,677 stanu miejskiego, 109,900 włościan, 9422 stanu wojskowego i 245 cudzoziemców. Pod względem wyznań było: 120,153 prawosł., 3216 katol.

i 15,970 żyd. (Podług Hurlanda w 1880 r. 22,927 żydów!). W t. r. urodziło się 7210 dzieci (123 nieprawych), zmarło 5120 osób, przyrost przeto ludności wynosił 2090 dusz. Zawarto 1404 małżeństw. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo i hodowla bydła. W 1885 r. zasiano 27,580 czet. pszenicy ozimej, 49,790 żyta, 780 pszenicy jarej, 70,950 owsa, 13,798 jęczmienia, 10,540 gryki, 2040 prosa, zasadzono 24,790 czet. kartofli; zebrano: 179,470 czet. pszenicy, 298,740 żyta, 5070 jarki, 365,700 owsa, 48,273 jęczmienia, 41,360 gryki, 16,320 prosa, 148,740 czetw. kartofli. W t. r. było w powiecie: 43,615 sztuk koni, 17,040 bydła rogatego, 33,620 owiec zwyczajnych, 4892 rasy poprawnej, 20,789 nierogacizny, 192 kóz, 33 osłów i mułów. Oprócz rolnictwa i hodowli bydła zajmują się mieszkańcy uprawą tytoniu (w 1866 r. zebrano 1540 pudów) oraz buraków (w 1867 r. zasiano 720 dzies., zebrano 43,200 berkowców). Przemysł fabryczny dość rozwinięty, reprezentowany jest w 1885 r. przez 47 fabryk, zatrudniających 530 robotników i produkujących za 831,964 rs. Najważniejsze: 2 cukrownie (380 robot. i 440,100 rs.) i 13 gorzelni (79 robot. i 377,664 rs.). W t. r. przemysłowi rękodzielnicemu w powiecie poświęcało się 2451 osób. Jarmarki odbywają się w Bazalii, Kuźminie, Kulczynach, Kupielu i Teofilpolu. Służbę sanitarną, oprócz 3 lekarzy w Starym Konstantynowie, pełnią lekarze w Wołoczyskach, Krasilowie, Indykach i Teofilpolu. Apteki są dwie w mieście powiat., w Kupielu, Krasilowie, Teofilpolu i Wołoczyskach; szpitali dwa: w S. (chrześcijański i żydowski) oraz przy fabrykach cukru w Krasilowie i Frydrychowce. Domy przytułku znajdują się w S. przy kościele katol., oraz przy cerkwiach w Wołoczyskach i Teofilpolu. W powiecie znajduje się 291 miejsc zamieszkałych, w tej liczbie 8 miasteczek: Bazalia, Krasilów, Kulczyny, Kupiel, Kuźmin, Ożohowce, Teofilpol i Wołoczyska. W 1885 r. było w powiecie 132 cerkwi (25 mur.), 8 kościołów kat. mur., 2 kaplice kat. (1 mur.), 5 synagog (4 mur.) i 17 domów modlitwy żydowskich (2 mur.). Pod względem kościelnym starokonstantynowski powiat dzieli się na 5 okr. dekanalnych (błagocynia), mianowicie 1 w mieście i 4 w powiecie, obejmujących 92 parafii prawosł. Dekanat starokonstantynowski katol. (al. konstantynowski), dyecezyi łucko-żytomierskiej, obejmuje 6 parafii: S., Bazalia, Wołoczyska, Kulczyny, Kupiel i Teofilpol (dawniej także Ożokowce) i liczy 21,497 wiernych. Pod względem administracyjnym powiat dzieli się na 4 okręgi policyjne (stany): S., Krasilów, Teofilpol, Kupiel; 13 gmin: Starokonstantynów, Resz-

niówka, Skoworodki, Krasików, Kulczyny, Czernielówka (należące do 1 okr. pok. do spraw włośc. w Starokonstantynowie), Bazalia, Aloratyn, Teofilpol, Kołki, Wołoczyska, Monaczyn i Kupiel (do 2 okr. pok. do spraw włośc. w Kupielu). Urzędy konskrypcyjne znajdują się: w S., Krasikowie, Teofilpolu i Kupielu. Sądy pokoju są dla okr. 1 i 2 w S., dla 3 w Krasikowie, dla 4 w Wołoczyskach; inkwiredenci sądowi mają siedzibę: w S., Teofilpolu i Wołoczyskach. Marszałkami szlachty powiatu starokonstantynowskiego byli: Małczewski Ksawery h. Habdank (1807), Pruszyński Erazm h. Ogończyk (1809—11), Szaszkiewicz Kalasanty h. Własny (1812), Bukowiecki Wawrzyniec herbu Drogosław (1817), Kochanowski Aleksander h. Korezak (1820, 1825), Grocholski Adolf h. Syrokomla (1822).

J. Krz.

Starokornin, ws, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Brzozowo Nowe (Nowoberezowo), o 16 w. od Bielska.

Starokożewka, ws, pow. czauski, gm. Horodziec, ma 72 dm., 440 mk., z których 48 zajmuje się furmaństwem.

Starokoźle czyli *Stare Koźle*, w aktach grodzkich poznańskich: *Szarokosle*, *Szarokossli* i *de Szarichkossle*, mylnie *Szarokoźle*, os. niegdyś szlachecka, w dawnym pow. poznańskim, pod Otorowem, złała się prawdopodobnie z Koźlem (Kuźle). Między r. 1388 i 1393 pisali się z S. Mikołaj i Przybysław (Akta gr. pozn. n. 397 i 1703).

Starokrzepice, kol. i folw., pow. częstochowski, gm. Kuźniczka, par. Starokrzepice, leży nad rz. Lizwartą i granicą pruską, o 35 w. na pñ.-zach. od Częstochowy a 3 w. od Krzepic. Posiada kościół par. drewniany, 142 dm., 938 mk., 1939 mr. włośc., 320 mr. folw., 7 mr. probostwa. Jestto jedna z osad najdawniejszych w tych stronach. Po powstaniu mta Krzepic, ws S. należąca do książąt szlaskich, przybrała swą dzisiejszą nazwę. Kościół modrzewiowy p. w. WW. ŚŚ. był uposażony i założenie jego zostało utwierdzone 1267 r. przez Władysława ks. opolskiego. S. par., dek. częstochowski, 1653 dusz. P. R.

Staroleśniańska Dolina, zwana u Niemców i Węgrów *Doliną Wielkiej Zimnej Wody* al. *Wielkiego Kolbachu*, jedna z piękniejszych dolin na pñd.-wschod. stoku głównego grzbietu Tatr, w obr. gm. Starej Leśny, hr. spiskie. Pñ.-zach. ścianę, oddzielającą tę dolinę od doliny Białej Wody, a właściwie jej rozgałęzień, t. j. od dol. Świstowej i Rówienek, jakoteż od dol. Jaworowej, tworzy główny grzbiet Tatr od szczytu Małej Wysokiej (2430 mt.) aż po Mały Lodowy (2465 mt.), długi 3750 mt. W nim szczyty: Świstowa turnia (2378 mt.), Ostry Jaworowy (Kroeten-

seespitze, 2408 mt.). Pñ.-wsch. ścianę, oddzielającą tę dolinę od dol. Zimnej Wody, tworzy Pośrednia grań ze szczytem Pośrednią Turnią (2440 mt.), kończąca się szczycikiem 1796 mt. wys. ponad tak zwanymi Schodkami (Treppchen). Wreszcie pñd.-zach. ścianę tworzy poprzeczny grzbiet odrywający się od Małej Wysokiej, 5300 mt. długi, ze szczytami: Staroleśniańskim (2490 mt.), Sławkowskim (2453 mt.) i Królewskim Nosem (2281 mt.). W dolinie tej legło ośm stawów większych, a sześć mniejszych, pod ogólną nazwą Staroleśniańskich. Cztery tylko mają nazwy: Zmarzły, Zawalony, Długi i najniższy Warzęcha. Poszarpane turnie Pośredniej granii z jednej strony, a malownicze urwiska Sławkowskiego szczytu z drugiej, nadają dolinie romantyczną postać. Z powodu obfitości źródeł i strumieni utrzymuje się tu bujna roślinność; dlatego też obrały ją sobie świstaki za główne siedlisko. Z doliny Rówienek przez przełęcz Ławki (Mauthstein) dogodnie przejście do doliny Staroleśniańskiej, a ztąd do Szmeksu. Tędy wiedzie najkrótsza droga z Zakopanego do Szmeksu. Doliną tą płynie pot. Staroleśniański.

Br. G.

Staroleśniańska Woda al. *Wielka Zimna Woda*, *Wielki Kolbach*, potok, powstaje w gm. Starej Leśny, pow. tatrzański, hr. spiskie, u zejścia się dolin Staroleśniańskiej i Zimnej Wody, powyżej schroniska Rajnera, z połączenia Zimnej Wody (al. Małej Zimnej Wody al. Małego Kolbachu) i Staroleśniańskiego pot. (al. Wielkiej Zimnej Wody czyli Wielkiego Kolbachu). Płynie na pñd.-wschód; powyżej Starej Leśny rozdziela się na kilka ramion przerzynających wieś a łączących się na obszarze Łomnicy Wielkiej znowu w jedno koryto; uchodzi na pñd. od Łomnicy Wielkiej do Popradu z lewego brzegu. Długi 13 klm.

Br. G.

Staroleśniański potok, wypływa ze Zmarzłego stawu w Staroleśniańskiej dolinie, na pñd. stoku głównego grzbietu Tatr, w obr. Starej Leśny, w pow. tatrzańskim, hr. spiskim, podąża na pñd.-wschd, już to na powierzchni ziemi, już też pod rumowiskami skalnymi, zasilając się wodami innych stawów staroleśniańskich, jakoteż obficie tam bijących źródeł. Powyżej schroniska Rajnera łączy się od lew. brz. z Zimną Wodą, tworząc Staroleśniańską wodę al. Zimną Wodę. Długość biegu 4200 mt. Niemcy i Węgrzy zowią ten potok Wielką Zimną Wodą, czyli Wielkim Kolbachem.

Br. G.

Staroleśniański wierch, al. *Staroleśna turnia*, niem. *Warze*, węg. *Bibircs*, szczyt w Tatrach spiskich. Od Wysokiej Małej (2430 mt.), szczytu w głównym grzbiecie Tatr, tworzącego narożnik doliny Zamarzłego stawu

pod Polską Przełęczą (2196 mt.) i pld.-zach. odnogi doliny Staroleśniańskiej, ponad doliną Wielicką, odrywa się w kierunku wsch.-płd. potężny dział poprzeczny między dolinami Wielicką, (od pld.), a Staroleśniańską (od płn.), aż ponad t. zw. Siodełko (Kaemmchen). W tym grzbiecie, w odległości 875 mt. od Małej Wysokiej, wznosi się szczyt Staroleśniański, który Niemcy przezwali *Warze*, a Węgrzy *Bibircs*, co oznacza „brodawkę”. Wzn. wynosi 2490 mt. n.p.m. Tu rozdziela się to ramię na dwie odnogi. Północna bieży dalej na wschd.-płd. ze szczytem Sławkowskim (2453 mt.) i Królewskim Nosem (2281 mt.). Druga zaś odnoga bieży na pld., tworząc wschod. ścianę dol. Wielickiej. Jest to tak zwana Granatowa grań, al. Granaty. Por. *Sławkowski szczyt, Królewski Nos i Granaty*. Br. G.

Staroleśniańskie stawki, w dolinie Staroleśniańskiej, gm. Starej Leśny, pow. tatrzański, hr. spiskie. Według Kolbenheyera jest ich 17, według W. Eljasza 8 większych, 6 mniejszych, razem 14. Najwyżej leży Zmarzły staw (Eis-See) al. Zamarzły, tuż u pld. podnóża Jaworowego Ostrego (2408 mt.), obejmuje 11·1 arów; od niego na zach. pod Świstową Turnią (2378 mt.) staw Zawalony (Truemmer-See), 52 ar.; potem niżej na wys. 1948 mt. leży dwa stawki, jeden 23, drugi 35 ar.; od nich na płn.-wschód stawek na wys. 1955 mt., liczący 61 ar.; następnie na pld., na wys. 1860 mt., stawek 21 ar., od nich na pld. staw Długi al. Podługowaty, na wys. 1909 mt. (Kolbenheyera), liczący 116 ar.; wreszcie staw Warzęchowy, tak nazwany od obficie tam rosnącej warzęchy lekarskiej (*Cochlearia officinalis* L.), na wys. 1791 mt., obejmujący 19 ar. Pozostałe stawki przedstawiają przeważnie młaki, nieposiadające nazw osobnych. Nie znajdują się na katastralnej mapie gminy Starej Leśny. Ciepłotę Warzęchowego stawku oznaczył S. Roth r. 1878 (13 paźdz.) na 0° C. przy 5·8° C. ciepł. powietrza. Br. G.

Staroliszki, wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 25 w. od Poniewieża.

Starolęczka al. *Starolęka Mała*, urząd. *Klein-Starolenka*, wś, pow. poznański, o 5 klm. na pld. od Poznania, na praw. brzegu Warty, przy drodze żel. pozn.-kluczborskiej, wzdłuż strugi minikowskiej; poczta w Starolęce, par. Głuszyna, st. dr. żel. w Żabikowie o 3 klm.; 42 dm., 322 mk. (284 kat., 38 prot.) i 185 ha (139 roli, 6 łąk). S. była już w r. 1580 własnością karmelitów (Boże Ciało) poznańskich; miała 2 łany osiadłe, półłanek pusty i 1 zagr. Zabrana przez rząd pruski, wcielona została do domen Swarzędz. E. Cal.

Starolęka, urząd. *Gross Starolenka, Starolanka* r. 1253, wś, pow. poznański, o 6 1/4 klm. na pld. od Poznania, wzdłuż praw. brzegu

Warty, wprost Luboni. Graniczy z Czapurami, Marlewem, Minikowem i Starolęczką; par. Głuszyna, poczta w miejscu, st. dr. żel. w Żabikowie o 2 klm.; 45 dm., 331 mk. (307 kat., 24 prot.) i 384 ha (220 roli, 28 łąk, 2 lasu); czysty doch. z ha. roli 12·92, z ha. łąk 7·44, z ha. lasu 2·35 mrk. Między S. i Starolęczką stanął I fort wysunięty twierdzy poznańskiej. Znaczną fabrykę smarowideł i nawozów chemicznych założył tu przed kilku laty dr. R. May. W r. 1253 ks. Przemysław i Bolesław zakładając na lew. brzegu Warty nowe miasto Poznań, przekazali mu na własność, między innymi, S., która później przeszła w ręce prywatne, następnie duchowne. W r. 1316 pisał się z S. Piotr, a między r. 1385 i 1399 Gniwomir, Wierzbietą i inni (Kod. Wielkop. i Akta gr. pozn.). Z biegiem czasu w r. 1433 stała się S. własnością karmelitów poznańskich; zabrana przez rząd pruski, wcielona została do domen Swarzędz. Istniejący w S. kościółek p. w. św. Trójcy rozebrano około r. 1825. E. Cal.

Staroluh, pow. olhopolski, ob. *Łuka Stara*.

Staromedweże, wś, pow. owrucki; była tu kaplica kat. paraf. Wielebniki.

Staromiejszczyzna, wś, pow. skałacki, 21 klm. na płn.-wschód od sądu powiat. w Skalacie, 3 klm. na płn.-wschód od st. kol., urz. poczt. i tel. w Podwołoczyskach. Na pld. leżą Podwołoczyska, na zach. Podwołoczyska i Supranówka, na płn. Skoryki (wś pow. zbaraskiego), na płn.-wschód Dorofiówka, na wsch. Wołoczyska (w pow. starokonstantynowskim gub. wołyńskiej). Wzdłuż granicy wsch. płynie Zbrucz od płn. na pld. Od płn.-zach. podąża do Zbrucza mały dopływ, płynący na pld. i wschód. Na zach. od Zbrucza leżą zabudowania wiejskie. Najwyższe wzniesienie 335 mt. na pld.-zach. Włas. więk. tu i w Podwołoczyskach ma roli or. 1086, łąk i ogr. 202, pastw. 14 mr.; wł. mn. roli or. 1511, łąk i ogr. 75, pastw. 41 mr. W r. 1880 było 177 dm., 1012 mk. w gminie (895 gr.-kat., 73 rz.-kat., 44 wyzn. moż.; 977 Rusinów, 24 Polaków). Par. rz.-kat. w Tokach, gr.-kat. w miejscu, dek. skałacki. Do parafii należą: Podwołoczyska, Zadnieszówka, Mysłowa i Dorofiówka. We wsi jest cerkiew p. w. św. Mikołaja i szkoła etat. 1-klasowa. Staw 5100 kroków długi, 1150 szeroki, niepokryty trzciną. Lu. Dz.

Staromieście 1.) al. *Lelów Stary*, wś nad rz. Białą, pow. włoszczowski, gm. i par. Lelów. Leży naprzeciw Lelowa, od którego oddziela wieś tę rzeczka Biała. Posiada kościół murywany filialny. W 1827 r. 37 dm., 246 mk. Tu mieściła się pierwotna osada miejska Lelowa. Bulla papieża Celestyna III z 1193 r., potwierdzająca posiadłości i dochody klasztoru

ru kanoników regularnych we Wrocławiu, wymienia w ich liczbie „thaberne in lelou“ (Kod. Małop., I, 58). Było to widocznie targowisko na jednej z dróg handlowych, o których wspominają dokum. z 1262 r. (Kod. Małop., I, 72, 75) i późniejsze. Przy targowisku istniało zapewne grodzisko, jako na pograniczu późniejszej Wielkopolski z Małopolską. Kościoły w Chrzastowie (Konieczpolu) i Radomsku miały później dochody z jatek i łaźni w Lelowie (nowym zapewne). Przeniesienie miasta na drugi brzeg rzeki nastąpiło pewnie wraz z nadaniem prawa niemieckiego. Kościół mógł istnieć jednak jeszcze za czasów poprzednich; była to zapewne kaplica, którą po utworzeniu parafii w Lelowie nowym włączono jako filią. Kościół tutejszy, małych rozmiarów, w stylu ostrołukowym, jest starożytną budowlą, wcześniejszą zapewne od parafii, utworzonej 1387 r. Drzwi z kruchty do kościoła mają starożytne od drzwi z kamienną figurą Matki Boskiej. Tu miał być dawniej wmurowany kamień z wyobrażeniem bożyszcza pogańskiego; obecnie nie znajduje się. W 1794 r. uderzenie piorunu zrujnowało sklepienie, zastąpione odtąd przez sufit. W dzwonnicy drewnianej, dzwon starożytny. 2.) **S.** (par. Kłobucko), wś król., miała łąny kmiece. Z łąnów duchownych dawał dzierzawca 3 miarki jęczmienia, 3 miarki owsa (Długosz, III, 167). *Br. Ch.*

Staromieście Górne i Dolne, wś, pow. rzeszowski, w równinie, 218 m. n.p.m., 3 klm. na płn. od Rzeszowa, przy gościńcu do Głogowa. Jestto pierwotna osada Rzeszowa, ma kościół par. rz.-kat. i szkołę ludową; składa się z 237 dm. i 1352 mk.; 1310 rz.-kat., 2 ew., 40 izrael. Pos. więk. (Włodz. Bobrownickiego) wynosi 498 roli, 47 łąk i ogr., 20 past. i 114 mr. lasu; pos. mn. 1284 roli, 115 łąk, 74 past. i 7 mr. lasu. Par., z mur. kościołem, należy do najdawniejszych w tych stronach. Aktu erekcyi nie ma. Jan Rzeszowski, odnawiając erekcyę w 1416 r., wspomina o akcie Pakosława Rzeszowskiego, który zbudował miał kościół św. Wojciecha. W 1624 spalili kościół Tatarzy. Mikołaj Spytek Ligieza powiększył uposażenie i 1634 r. utworzył dom przytułku dla ubogich, a 1686 wymurował proboszcz Stanisław Pękoszewski do dziś stojący kościół, który biskup W. Sierakowski 1745 r. poświęcił. Par. obejmuje Górkę, Miłocin, Nową Wieś i Trzebowisko (dyec. przemyska, dek. rzeszowski). Wś złączona zawsze z Rzeszowem, przechodziła jednakowe z nim koleje. Graniczy na pld. z Ruską wsią, na zach. z Przybyszowem, na płn. z Rudną Wielką i Trzebowiskami. *Mac.*

Staromłynny, wś, pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Chomsk, o 60 w. od Kobrynia.

Staromysla (łotew.), ob. *Staromysl.*

Staroniszki, folw. pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 54 w. od Wilejki, przy b. drodze poczt. z Mołodeczna do granicy pow. mińskiego, 1 dm., 3 mk. kat.; w 1866 r. własność Chmary.

Staroniwa, wś, pow. rzeszowski, na lew. brzegu Wisłoka, 3 klm. na zach. od Rzeszowa, składa się z trzech grup domów i dwóch osad. Staroniwa ma 68 dm. i 376 mk., Psarnisko ze Stojnem 29 dm., 281 mk., Wygnaniec z Rudkami 36 dm. i 286 mk. Do obszaru więk. pos. (Stan. Skrzyńskiego) należy fol. Podzamecze. Obszar ten ma 3 dm., 57 mk. Pod względem wyznania jest w ogóle 919 rz.-kat. (par. w Rzeszowie) i 81 izrael. Więk. pos. ma obszaru 351 roli, 4 łąk i ogr. i 14 mr. past.; pos. mn. 867 roli, 76 łąk i ogr., 76 past. i 2 mr. lasu. Wieś przecina gościńiec z Rzeszowa do Czudca i dwa potoki uchodzące do Wisłoka. Położenie faliste. Grunta są rędzinne, urodzajne. Podług Długosza (L. B., I, 244) darował część wsi Klemens z Moskorzowa h. Pilawa w r. 1407 altarystom św. Jakuba i Klemensa w katedrze krakowskiej. Staroniwa graniczy na zach. z Kilianówką, na pld. z Zwienieżycą a na płn. z Ruską Wsią i Przybyszowem. *Mac.*

Staropol 1.) wś włośc., pow. gostyński, gm. i par. Sanniki, ma 32 dm., 251 mk., 602 mr. W 1827 r. 65 dm., 678 mk. 2.) **S.**, wś i folw., pow. skierniewicki, gm. Korabiewice, par. Jeruzal, odl. 12 w. od Skierniewic, ma 31 mk. W 1827 r. 6 dm., 59 mk. Dobra S. składały się w 1868 r. z fol. S. i Teklin al. Sapy, rozl. mr. 955. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 12, mr. 11; wś Łajszczew os. 36, mr. 565; wś Wincentów os. 33, mr. 190; wś Sapy os. 6, mr. 67. W 1882 r. fol. S. część II, miał 150 mr. obszaru.

Staropol al. *Staropole*, urzęd. *Starpel*, *Starpul* 1304, *Staropol* r. 1311, wś, pow. świebodziński, o 4 1/2 klm. na płn. od Lubrzy (poczta), 3 klm. ku zach. od jez. Paklicy i 7 klm. od Paradyża, nad odpływem jez. Wysokiego; st. dr. żel. w Świebodzinie (Schwiebus) o 12 klm.; 440 mk. Podrobiony dokument z datą 19 listop. 1251 r. wymienia S. (*Sterpe*) między zaborami niemieckimi; w r. 1304 komes Zbilud (Zbitowit) sprzedał S. klasztorowi paradyjskiemu, który w r. 1311 oddał osadę tę w lenno Gerhardowi de Prendekow. Z biegiem czasu przeszedł S. w ręce prywatne (ob. Dr. Th. Warmiński: „Paradies“). *E. Cal.*

Staropole al. *Bukowiec Stary*, wś i folw., pow. rawski, gm. Żelechlin, par. Żelechlinek; ob. *Bukowiec* 8.). 2.) **S.**, folw., pow. sieradzki, gm. Barzew, par. Brzeźnio, odl. od Sieradza 16 w.. Wchodził w skład dóbr Barzew. 3.) **S.**, folw., pow. wieluński; ob. *Czarnożyły*

i *Maryanka*. 4.) **S.**, wś, kol., pow. częstochowski, gm. i par. Przyrów, odl. 32 w. od Częstochowy, na lewo od drogi z Przyrowa do Janowa, ma szkołę początkową, 38 dm., 209 mk., 619 mr. włość. S. sołectwo ma 2 dm., 16 mk., 88 mr. W 1827 r. 3 dm., 19 mk. Gm. Staropole, wcielona obecnie do gm. Przyrów, liczyła w 1880 r. 2663 mk. 5.) **S.**, wś, pow. opoczyński, gm. Stuzno, par. Gowarczów, odl. od Opoczna 11 w., 14 dm., 109 mk., 61 osad, 346 mr. włościańskich i 4 mr. dworskich. Wchodziła w skład dóbr Korytków. 6.) **S.**, pierwotna nazwa (1736 r.) miasta Maryampola.

Br. Ch.

Staroreczyszcze, zatoka w kotlinie Prypeci z lewej strony, pow. mozyrski, w gm. Kopatkiewicz, naprzeciwko wsi Końkowicz, zatacza półkole na 2 wiorsty i ma rozgałęzienia; rybna.

A. Jel.

Starorobociańska dolina i *Starorobociański potok*. Potok ten powstaje w dolinie t. n., na pñ. stokach szczytu Starej Roboty al. Klinu starorobociańskiego (2170 mt.). Płynie wprost na pñ. i wpada do potoku Chochołowskiego z praw. brzegu. Długi 4 1/2 klm. Nad pot. rozpostarła się dolina Starej Roboty. Pñd. ścianę tejże tworzy główny grzbiet Tatr od szczytu Kończystej al. Kopy Trzydniowiańskiej (2071 mt. szt. gen.), narożnika dolin Raczkowej, Jarzabczej i Starej Roboty, na wschód przez Klin starorobociański (2170 mt.) aż po przełęcz Gaborów Zaddek (1946 mt.), między Klinem starorob. a Błyszczem, stanowiącą przejście z hali Pyszej do doliny Raczkowej. Od rzeczonej przełęczy ku pñ. ciągnie się na pñ. grzbiet poprzeczny, jako wschod. ściana doliny, oddzielający ją od doliny Kościelińskiej, zwany Ornakiem, ze szczytem 1861 mt. (szt. gen.). Dalej na pñ., w pñn. przedłużeniu tego grzbietu poprzecznego piękna grupa dzikich turni, zwanych Kominami Telkowymi (al. Tylkowymi), ze szczytem 1826 mt. wys. n. p. m. Zachodnią zaś ścianę doliny Starej Roboty tworzy grzbiet (mylnie na mapie spec. Z. 9. Col. XXI nazwany Starą Robotą), kończący się szczytem Trzydniówką (1760 mt.). Grzbiet ten oddziela dolinę Starorobociańską od doliny Jarzabczej, na zach. położonej. We wschodnim boku między Gaborowym Zadkiem a Ornakiem leży tak zwane Baniste i Nadbaniste. Tu zarzucone znaczne kopalnie w gnejsie. Wydobywano tu tak zwany panabaz, zawierający miedź i srebro. R. 1847 zaczęto wydobywać rudę żelazną. Kopalnie te sięgać mają czasów Zygmunta I. Ztąd też nazwa doliny, potoku i szczytu południowego. W dolinie starorobociańskiej, powyżej polany Starej Roboty, leży pas zlepieńców i piaskowców, przeważnie czerwonych, a należących do utworu permskiego

czyli dyasowego. Uchodzi ona do doliny Chochołowskiej.

Br. G.

Starorypin, wś, fol., dobra, pow. rypiński, ob. *Rypin Stary*. Do podanych powyżej wiadomości dodajemy: S. posiada kasę gminną wkładowo-zaliczkową, urz. gminny. Znajdowały się tu ruiny kościoła i klasztoru bożogrobców, wystawionego w 1323 r. W 1868 r. zostały te szczątki rozebrane, a wzgórze, na którym się mieściły, zorano. W pobliżu znajduje się starożytna mogiła. Według reg. pob. pow. rypińskiego z r. 1564 wś S. miała 17 posiadaczy, 4 zagr., 1 karczmarza, poddanych Konstancyi Balimskiej na całych łanach. Grzegorz Wiczorkowicz, poddany Andrzeja Starorypińskiego, na całym łanie, 5 posiadaczy, 5 zagr., poddanych Alberta Nadroskiego, na jednym łanie. Albert Bielasz, poddany P. Starorypińskiego, na całym łanie, 3 zagrod., poddanych J. Starorypińskiego. Płacono poboru 14 fl. 4 gr. Parafia S. płaciła 63 fl. 26 gr. 2 sody (Pawłowski, Wielkp., I, 289). Dobra S. składały się w 1885 r. z folw.: S., Iwany, Kłusin i Michałki, rozl. mr. 2426; gr. or. i ogr. mr. 1527, łąk mr. 168, past. mr. 67, wody mr. 5, lasu mr. 471, zarośli mr. 37, w osad. wieczysto-czynsz. mr. 30, nienż. mr. 121; bud. mur. 11, drewn. 23; płodozm. 9 i 11-pol., las nieurządzony, wiatrak, cegielnię, pokłady torfu. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 35, mr. 142; wś Iwany os. 21, mr. 111; wś Michałki os. 15, mr. 83; wś Rypalki os. 19, mr. 249; wś Kłosno os. 67, mr. 329. S. gmina należy do sądu gm. okr. II, obejmuje 300 dm., 2996 mk.; obszaru 8401 mr. (nieuż. 382 mr.). W gminie znajdują się: kośc. kat., kośc. ew., 2 kaplice, 2 szkoły, 3 cegielnie, 2 wiatraki, 2 karczmy, 3 zajazdy, wodny młyn, tartak. W skład gminy wchodzi: Bielawki, Buzy (osada włość.), Iwany, Kępa, Kłosno, Ławy, Maryanki, Michałki, Molitany, Podole, Piaski, Rusinowo, Rypalki Rządowe i Prywatne, Rypin (wójtostwo), Św. Duch (probostwo), Strzygi, Sumin, S. Prywatny, S. Rządowy, S. Dolny, Tadajewo.

Br. Ch.

Starorzecyszcze, ob. *Usza*.

Starorzeka, jezioro we wsi Rażny, w pow. węgrowskim, utworzone z wylewów Bugu, ma 26 mr. obszaru.

Starościce, wś i fol., pow. lubelski, gm. Jaszczów, par. Milejów, przy linii dr. żel. nadwiślańskiej, o 8 1/2 w. od Minkowic ku Trawnikom. Wś ma 28 os., 272 mr.; folw. 317 mr., należy do dóbr Jaszczów. W 1827 r. S., w par. Mełgiew, miały 17 dm., 111 mk. Wymienione u Długosza w opisie par. Mełgiew (L. B., II, 551).

Br. Ch.

Starościna, wś, folw. i dobra, pow. lubartowski, gm. Samokleski, par. Garbów, odl. 14

w. od Lubartowa, ma młyn wodny, wiatrak. W 1827 r. 27 dm., 139 mk. Dobra S. składały się w 1885 r. z fol. S., Biadaczka i Milin, os. leśn. Kornelin al. Leśniczówka, rozl. mr. 1942: gr. or. i ogr. mr. 811, łąk mr. 268, past. mr. 6, lasu mr. 774, nieuż. mr. 83; bud. drewn. 37; płodozm. 10-pol., las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 26, mr. 503; wś Biadaczka os. 11, mr. 179; wś Zofian os. 20, mr. 248. W połowie XV w. wś S., w par. Garbów, własność Rafała h. Rawa, miała łąny km., z których dziesięcinę płaćła biskupowi krakow. Folw. rycerski płaćł dziesięcinę pleb. w Garbowie (Długosz, L. B., II, 543). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś Starościna, w par. Garbów, płaćła od 1 łąnu. W 1533 r. zwana „Staroszczyce Raffaelis“ (Pawiński, Małop., 348).

Br. Ch.

Starościna, także *Staryna*, 1827 r. *Starzyzna*, wś, pow. włodawski, gm. Hańsk, par. Sawin, ma 20 dm., 121 mk., 15 osad, 806 mr. włośc. Wchodziła w skład dóbr Hańsk. W 1827 r. 17 dm., 113 mk. Por. *Puliny* (IX, 284).

Starościna, wś, pow. zwinogrodzki, ob. *Jampol*. Odl. jest o 36 w. od Zwinogrodki i ma 1057 mk.

Starościna, szczyt, ob. *Starostyna*.

Starościńce, wś przy ujściu Myki do Hopy, pow. skwirski, w 1 okr. pol., gm. Topory, o 38 w. od Skwiry, ma 1310 mk. Włościanie na mocy umowy wykupnej uwłaszczeni zostali na 1019 dzies. ziemi, z opłatą 38,366 rs. Cerkiew p. w. św. Paraskiewii, murywana, wzniesioną została w 1825 r. przy pomocy parafian przez ówczesnego dziedzica Kacpra Iwanowskiego, na miejsce dawniejszej z 1741 r. Wś ta w zeszłym wieku należała do klucza pohrebyszczańskiego; w 1800 r. S. wraz z Buchnami i innemi wsiami od hr. Rzewuskiego kupił Kacper Iwanowski, po śmierci którego w 1828 r. odziedziczył syn jego Piotr († 1847), po którym S., Buchny i Bielaszki (w pow. berdyczowskim) otrzymała córka jego Karolina ks. Wittgenstein; następnie w 1856 r. syna jej Mikołaja. Przed uwłaszczeniem włościan w całych dobrach (S., Iwanki i Buchny) było 6335 dzies. ziemi.

Starościńskie Młyny, pow. nieszwawski, gm. Lubanie, par. Nieszawa, 9 mk.

Starościński, wś, pow. sejneński, gmina Święto-Jeziory, par. Łódzieje, odl. od Sejn 21 w., ma 19 dm., 154 mk. W 1827 r. 29 dm., 106 mk.

Starosie, wś, pow. władysławowski, gm. Tomaszubuda, par. Gryszakubda, odl. od Władysławowa 28 w., ma 8 dm., 34 mk.

Starosiecka-Słoboda, wś, pow. bobrujski, w 1 okr. pol. dobryckim, gm. i par. pra-

wosł. Stepy, ma około 7¹/₃ włók; nabyta 1861 r. przez włościan: Pierchuda, Michniewicza, Worona, Ładysza i in.; gruntu piaszczyste.

Starosiedle, kol. włośc., pow. będziański, gm. olkusko-siewierska, ma 3 dm., 23 mk., 54 mr.

Starosiedlice, wś, pow. ilżecki, gm. Krzyżanowice, par. Ilża, odl. od Ilży 2 w., ma 29 dm., 220 mk. W 1827 r. 24 dm., 160 mk. W 1877 r. fol. S. rozl. mr. 524: gr. or. i ogr. mr. 465, łąk mr. 46, nieuż. mr. 13; bud. mur. 4, drewn. 12; pokłady wapna. Fol. Narty, rozl. mr. 196, oddzielony od dóbr powyższych. Wś S. os. 33, mr. 236. S. wś, w par. Ilża, w XV w. była własnością Starosiedleckiego h. Habdank, miała łąny km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 4 grzyw., płacono prepozyturze miechowskiej. Był też fol. rycerski i karczma. Koledę i grosz św. Piotra wieś płaćła pleb. w Ilży (Długosz, L. B., II, 483 i III, 25). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1569 wś S., własność Stanisława Rzuchońskiego, miała 7¹/₂ łąn., 3 zagr. (Pawiński, Małop., 308).

Br. Ch.

Starosiek, wś, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. Laskowice, ma 26 osad.

Starosiel 1.) dobra, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Prozoroki; w r. 1865 własność Reuttów. 2.) S., dobra, tamże, okr. wiejski Sanniki; własność Kuleszów. 3.) S., folw., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Polany, o 5 w. od Oszmiany, ma 1 dm., 11 mk. kat.; w 1865 r. własność Skrzyplewskich. 4.) S., folw., pow. sieński, należał do dóbr Mieleszkowicze Chmarów, sprzedany w 1878 r. z folw. Sobole, Hrynki i zaśc. Myszk.

Starosielce 1.) wś, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. Białosteczek, o 4 w. od Białegostoku, posiada zarząd polic. dla 4 gmin powiatu (Białosteczek, Choroszcza, Juchnowiec, Obrębni), około 3000 mk., w 1¹/₃ Niemców, st. drogi żel. brzesko-grajewskiej, obszerne warsztaty kolejowe, fabryka sukna i wyrobów wełnianych, wiatraki. O 2 w. poniżej S. droga brzesko-grajewska przecina się z dr. żel. warszaw.-petersburską. St. drogi żel. S., pomiędzy st. Lewicka (o 11 w.) a Knyszynem (o 23 w.), odległa jest o 122 w. od Brześcia a 71 w. od Grajewa. 2.) S., osada, tamże, o 7 w. od Białegostoku.

Starosielce, wś na lewym brzegu rzeki Myki, przy ujściu do niej Świnioluzi, pow. radomyski, w 2 okr. pol., gm. i parafia kat. Korostyszew, przy dawnej drodze pocztowej z Radomyśla do Żytomierza, o 19 wiorst od Radomyśla a 26 wiorst od Żytomierza odległa, ma 735 mk. Podług Pochilewicz jest tu (1887 r.) 941 mk. prawosł., 21 kat. i 78 żyd.; w 1783 r. było 130 sadyb i 751 mk. Wło-

ścianienie uwłaszczeni zostali na 1721 dzies. ziemi, z której płać 1626 rs. 39 kop. wykupu rocznie. Dwór posiada 1201 dzies. ziemi użytkowej, 590 lasu i 221 nieuż. Cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., z muru wzniesiona w latach od 1773—1789 r. staraniem ówczesnego dziedzica Józefa Jakubowskiego (na miejsce drewnianej w 1726 r.), uposażona jest 41 dzies. ziemi. W cerkwi znajduje się obraz Bogarodzicy, uważany za cudowny. W podziemi cerkwi spoczywają zwłoki fundatora oraz jego kamerdynera Amalickiego, który po śmierci Jakubowskiego ukończył budowę. Znajduje się tu także kaplica kat. murowana, dekanatu radomyskiego, wzniesiona przez dziedzica Trypolskiego. Według miejscowego podania S. osiedlone zostały po ruinie. Sądząc jednak zarówno z nazwy wsi, jakoteż ze znajdujących się śladów dawnych siedzib w uroczyskach: Dowhawieś, Dowhałoza, Kasperowszczyzna i Sieliszcz, przyjąć należy, że było to ponowne już osiedlenie. Po ruinie dziedzicami S. byli: Strybolowie, Jaroszewiczowie, Korczewscy do 1750 r., Jan Antoni Toporczyk Jakubowski, podczaszy żytomierski, następnie syn jego Józef, początkowo stolnik kijowski, potem podkomorzy żytomierski († 1782 r.), po nim dziedziczyła wdowa Katarzyna ze Sługockich aż do zamężcia córki za Trypolskiego, następnie syna ich Grzegorza, który w 1836 r. sprzedał S. Antoniemu Rykalskiemu, dziś córki jego Stanisławy Zaleskiej.

J. Krz.

Starosiele, ws i folw., pow. hrubieszowski, gm. Białopole, par. Dubienka. Folw. ma 346 mr. obszaru. W 1827 r. 14 dm., 70 mk.

Starosiele, *Starosielje* 1.) niewielkie jezioro we wschodniej części pow. borysowskiego, w gm. Demitrowie, ma około 15 mr. 2.) S., jezioro w kotlinie Prypeci z lewej strony, w pow. rzeczyskim, pomiędzy Tułowiczami i Narową, w gm. Jurewicze, rozgałęzia się na dwa krzywe, dość wąskie ramiona, po 2 w. długie; bardzo rybne.

A. Jel.

Starosiele (*Starosielje*) 1.) folw. szl., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 43 w. od Wilna, 1 dm., 8 mk. kat. 2.) S., ws, pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Drohiczyn, o 55 w. od Kobrynia. 3.) S., uroczysko, pow. kobryński, w 5 okr. pol., gm. Drużyłowice, o 74 w. od Kobrynia. 4.) S., własność ziemską, pow. bobrujski, od 1873 r. należy do włościan: Jana Biedaka, Jana Bienika, Wiktora Tarasewicza i Mikołaja Rudzki, ma 10 włók. 5.) S., ws, pow. bobrujski, w 1 okr. pol., gm. Kaczorycze, przy dawnej szosie bobrujsko-moskiewskiej, ma 14 osad; grunta lekkie. 6.) S., zaśc., pow. borysowski, w 3 okr. pol., gm. Witunice, par. kat. Kiemieszew. 7.) S., ws w pobliżu rzki Czernicy, pow. borysowski,

gm. Dolce, ma 3 os.; grunta lekkie. 8.) S., folw., pow. borysowski, własność Józefowiczów, przeszło 16¹/₂ włók. 9.) S., ws u źródła Klewy, pow. borysowski, gm. Jeśmony, ma 11 osad; grunta lekkie, w okolicy duże puszcze rządowe. 10.) S., ws i folw. nad rz. Miadzielicą, pow. borysowski, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Tumiłowice, par. kat. Dokszyce. Ws ma 5 os.; folw. należy do Józefowiczów, ma około 17 włók. Grunta faliste, łąki dobre. Za poddaństwa było tu 37 dusz męzkich. 11.) S., ws nad bezim. dopł. Cietewki, pow. ihumeński, w pobliżu mka Puchowicz (gm. i par. prawosł.), ma 6 os.; grunta szczerkowe, dobre. 12.) S., pow. miński, ob. Lady. 13.) S., ws nad rz. Mytwa, pow. mozyrski, w 1 okr. pol. skryhałowskim, gm. Michałki, ma 5 os. 14.) S., ws i folw. pow. piński, w pobliżu linii dr. żel. poleskiej, o 5 w. od st. Parochońsk, w 1 okr. pol. i gm. Pohost Zahorodny, par. kat. Pińsk, dość dawne dziedzictwo Swierzyńskich, a w XVI w. królewsczczyzna w wójtostwie Kupiatyckiem (ob. dokument pod 1558 r. w dziele „Rewizya puszczy“, str. 8). Ws ma 10 os., 40 mk., 946 dzies.; grunta lekkie, namulowe, łąk dostatek. 15.) S., ws nad rz. Łań, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Zaostrowiecze, ma 8 os.; grunta lekkie, łąki obfite. 16.) S., ws, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Niedzwiedzica, ma 5 os.; grunta lekkie. 17.) S., ws w pobliżu rz. Tremli, pow. rzeczyski, w 3 okr. pol. wasilewickim, gm. Krukowice, par. prawosł. Kołki, przy drodze z Kaplicz do Kołek, ma 16 os.; grunta piaszczyste, łąk dużo. Wchodziła niegdyś w skład ststwa jakimowickiego. 18.) S., folw., pow. słucki, od 1870 r. własność Henrycych, ma około 8¹/₂ włók. 19.) S., własność ziemską, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, od 1869 r. własność Henrycych, ma 5 włók. 20.) S., ws poradziwiłowska nad wielkimi błotami zwanymi Hałła, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Hresk, ma 13 os. 21.) S. al. *Starosioły*, ws nad Pronią, pow. czauski, gm. Czausy, ma 45 dm., 220 mk.; prom. 22.) S., ws, pow. horecki, gm. Lubinice, ma 43 dm., 210 mk. 23.) S., mko nad rz. Berezówką, pow. orszański, 2 w okr. pol., gm. Starosiele, o 30 w. na pld.-zach. od Orszy, ma 65 dm. drewnianych (35 należy do chrześcian a 30 do żydów), 474 mk. (331 praw., 40 kat. i 103 żyd.), dwie cerkwie prawosł. drewn., kościół kat. mur., dom modlitwy żydowski drewn., 10 sklepów drewn. Znajduje się tu zarząd gminy i szkoła ludowa. Kościół kat., p. w. św. Trójcy, wystawiony został w 1839 r. kosztem prałata Sankowskiego. Parafia kat., dekan. orszańskiego, 1189 wiernych; kaplice w Dymowie i Racewie. W XVII w. S. należała do Sapiśhów.

W 1656 r. Kazimierz Sapieha zapisał w testamencie mko to swej siostrzenicy Naruszewiczowej. Podczas wojen za Jana Kazimierza było wzięte przez wojska ruskie i zburzone. D. 13 listopada 1812 r. przybył tu feldmarszałek Kutuzów z główną kwaterą i na drugi dzień wyruszył dalej. Obecnie mko należy do Titowych. Gmina ma 5088 mk. włościan (2022 męż., 1983 kob. i 1683 dzieci), z liczby których 573 (450 męż. i 123 dzieci) zajmuje się przemysłem leśnym, używając do pomocy 750 koni. W gminie znajduje się 9590 dzies. lasów prywatnych i 1339 włościańskich. 24.) **S.**, dobra, pow. newelski, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. Pieszczyany, w 1863 r. 89 dusz rewiz. 25.) **S.** al. *Stare Sioło*, dobra, pow. witebski, w 4 okr. pok. do spraw włośc., gm. S., w 1863 r. 140 dusz rewiz. Gmina liczyła w tymże r. 786 dusz rewiz. Znajduje się tu st. dr. żel. dynebursko-witebskiej, druga od Witebska pomiędzy st. Jazwino (o 8 w.) a Kniażyce (o 10 w.), odl. 223 w. od Dyneburga, 21 od Witebska a 149 w. od Smoleńska. Dobra, dziedzictwo dawniej Mateusza Ogińskiego, miały 1539 dusz rewiz. i 16,720 dz., dziś są własnością Eustachego Łabuńskiego i mają 1217 dz. ziem dwor. 26.) **S.**, ob. *Stare*. *J. Krz.*—*A. Jel.*

Starosiele 1.) ws nad rz. Olszanką, która ginie tu w błotach, łączących się z błotami Irdynia, pow. czerkaski, w 2 okr. pol., gm. Starosiele, wśród lasów położona, odl. o 7 w. od Mlijewa a 48 w. od Czerkas, ma 3600 mk. (w 1863 r. 2350 mk.). Posiada cerkiew drewnianą p. w. św. Jana Chrzciciela, uposażoną 35 dzies., wzniesioną w 1825 r. staraniem ks. Woroncowych, na miejsce dawniejszej z 1700. Nabyta w 1633 r. wraz z siedliskiem Radywanowskim (Zabotynem) i in. od Korzeniowskich przez St. Koniecpolskiego, hetm. w. kor. Obecnie należy od klucza horodyszczńskiego dóbr ks. Woroncowych. Gmina S. składa się z 3 starostw wiejskich, obejmuje 21 miejsc zamieszkałych (1 chutor, 17 osad leśnych), ma 2235 osad, 10061 mk., 19115 dzies. ziemi (6111 włościańskiej, 12840 dworskiej, 164 cerkiewnej). 2.) **S.**, w dokum. *Stare Kolki*, sioło na prawym brzegu Styru, pow. łucki, w sąsiedztwie mta Kolki. 3.) **S.**, ws, rząd. na lewym brzegu Prypeci, pow. radomyski, w 5 okr. pol., gm. Czarnobyl, par. praw. Kopacze (o 5 w.), odl. o 147 w. od Radomyśla, ma 398 mk.; włościanie uwłaszczeni zostali na 579 dzies., z opłatą po 187 rs. 26 kop. rocznie. Założona przez dominikanów czarnobylskich po 1626 r., następnie wraz z Szepieliczami, Denisowiczami, Lelowem, Paryszowem i Koszówką nadana monasterowi bazylikańskiemu w Owruczu, należy obecnie do dóbr skarbowych Szepielicze. 4.)

S., opustoszała ws we włości Kotelnia, t. j. w pld.-wschd. części dzisiejszego powiatu żytomierskiego, na pograniczu berdyczowskiego i skwirskiego. *J. Krz.*

Starosioleczo, Starosieleczko, ai. *Starosiele Male*, ws nad rzką Bałaklejką, pow. czerkaski, w 1 okr. pol., gm. Smiła, o 3 w. od wsi Bałakleja, a 45 w. od Czerkas, ma 363 mk. Podług Pochilewicz w 1863 roku było 500 mk., w tej liczbie 87 w.-ros., sprowadzonych tu przez hr. Aleksę Bobryńskiego i zatrudnionych przy fabryce form do cukru. W 1741 r. było w S. 77 sadyb. Cerkiew p. w. N. M. P., drewniana, niewiadomej erekcyi. Ws otoczona jest lasami. Na gruntach jej znajduje się starożytne zamkowiszcze, odznaczające się wielkością i kształtem. Należy do klucza śmilańskiego dóbr hr. Bobryńskich. O 3 w. od S., nad błotami Irdyńskimi, wśród gęstych lasów znajduje się monaster Winogradzki Uspieński, założony w 1656 r., jak widać, z uniwersału Bohdana Chmielnickiego. Monaster ten w 1709 r. zburzony był przez Orlika i dopiero w drugiej połowie XVIII w. na nowo wzniesiony. *J. Krz.*

Starosiwiński Majdan, sioło nad rzką Letką, pow. insarski gub. penzeńskiej, o 60 w. od mta powiat., ma 508 dm., 2303 mk. W okolicy kopalnie żelaza.

Starostwo 1.) *Błotskie*, folw., pow. grodziski, gm. i par. Błonie, ma 302 mr. (255 mr. roli), 16 budyn. (3 murow.). 2.) **S.** *Grójeckie*, folw., pow. grójecki, gm. Kobylin, par. Grójec; ma 115 mk., 340 mr. 3.) **S.** *Skulskie*, folw. nad jez. Skulskiem, pow. słupecki, gm. Skulska Wieś, par. Skulsk, odl. od Słupcy w. 40; ma 1 dm., 15 mk. Folw. ten oddzielony od dóbr Skulska wieś, rozl. mr. 120, gr. or. i ogrody mr. 99, łąk mr. 14, pastw. mr. 2, wody mr. 4, nieuż. mr.; 1 bud. mur. 2. 4.) **S.**, folw. nad rz. Prosną, pow. wieluński, gm. i par. Bolesławiec, odl. od Wielunia 28 w., ma 5 dm., 14 mk. 5.) **S.** *Szadek*, folw., pow. sieradzki, gm. i par. Szadek, odl. od Sieradza 24 w., ma 4 dm., 16 mk. 6.) **S.** *Piotrkowskie*, folw. i młyn nad rz. Strawką, pow. piotrkowski, gm. Uszczyw, par. Piotrków; folw. ma 4 dm., 7 mr.; młyn 2 dm., 6 mr. 7.) **S.** *Opoczyńskie*, folw. nad rz. Drzewiczką, pow. opoczyński, gm. i par. Opoczno, odl. od Opoczna 2 w., ma 4 dm., 777 mr.; olejarnia, cegielnia, piec wapienny, młyn wodny. 8.) **S.**, pow. chełmski, gm. Krzywiczki. 9.) **S.**, folw., pow. konstantynowski, gm. i par. Łosice; ma 4 dm., 56 mk., 1012 mr. 10.) **S.**, folw. majorat rząd., pow. łukowski, gm. i par. Łuków; ma 6 dm., 34 mk., 1036 mr. 11.) **S.** *Zakroczym*, ws włośc., pow. płoński, gm. i par. Pomiechowo, leży tuż pod Zakroczymem; ma 5 dm., 161 mk., 5 mr. *Br. Ch.*

Starostwo, osada, tuż pod Mieściskiem, pow. węgrowski; 5 dm., 59 mk.

Starosty, pierwotnie *Młyn Kleszczewski*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. margrabowski, st. p. Wieliczki; 217 ha, 18 dm., 138 mk. Ks. Olbracht nadał roku 1538 Mikołajowi, młynarzowi z Kleszczewa w pow. straduńskim, młyn z 2 włók. roli na prawie lennem. Tenże nadał roku 1563 Mikołajowi, staroście z Kleszczewa, 6 włók i 18 mr. roli i boru, które nabył między młynem a nowo założoną wsią M. Oleck, zarazem darowuje mu jeszcze 2 włóki i wyznacza mu 8 lat wolności. R. 1619 wś ta już nazywa się S. *Ad. N.*

Starostyna al. *Staroscina*, szczyt w Karpatach wschodnich, dziale dukielsko-skolskim, w grzbiecie pogranicznym, nad źródłami Libuhorki, lew. dopływu Stryja, na zach. od wsi Libuhory (al. Libochory), w pow. turczańskim, na pld. od szczytu Kamienia Drohobyckiego (1187 mt.). Wzn. 1229 mt. n.p.m. (szt. gen.). Ob. *Kamień Drohobycki, Kinczy Hnylski*.

Staro Szwedzka, kolonia na praw. brzegu Dniepru, pow. i gub. chersońska, o 82 w. na pld.-wschd od Chersonu, ma 40 dm., 328 mk. Szwedów i Niemców, kościół ewangelicki. Mieszkańcy zajmują się rolnictwem i rybołówstwem.

Staroszyjka, rudnia przy ujściu rz. Szyjki do Teterewa, pow. żytomierski, na pld.-wschod od mka Cudnowa.

Staro-Timoszkino, wś tatarska nad rz. Świągą, pow. sengilejewski gub. symbirskiej, o 104 w. od Sengilejewska, ma 330 dm., 4089 mk., 6 meczetów, szkołę, 2 fabryki sukna, które w 1868 r. zatrudniały 1700 robotników i produkowały za 416000 rs.

Starowa Góra, wś włośc., pow. łódzki, gm. Gospodarz, par. Rzgów; ma 40 dm., 260 mk., 702 mr. W 1827 r. było 62 dm., 271 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Gospodarz (część klucza pabianickiego).

Starowice (atlas Zannoniego), zwykle *Czachryny* (ob.), niem. *Zacharin, Gros Zacherin*, wś kośc. na północ od Wałęza, pow. wałęski; st. p. w miejscu, paraf. kat. Sypniewo; 2751 ha, 463 roli orn., 80 ha łąk, 45 lasu. W 1885 r. 46 dm., 62 dym., 325 mk., 318 ew., 1 kat., 6 żydów. Wś ta należała niegdyś do Nowej Marchii; wolny sołtys posiada przywilej margrabiego z r. 1691. R. 1791 był tu oprócz wolnego sołtysa młynarz, 21 gburów i 11 zagr. (ob. *Gesch. d. Dt. Croner Kr. v. Schmitt*, str. 251).

Ks. Fr.

Starowicz, 1369 *Starrwitz*, dobra i wś, pow. grotkowski, par. ew. i kat. Odmuchów. Dobra część I mają 3 dm., 98 mk. (14 ew.), 272 ha. Część II ma 2 dm., 35 mk. (ew. 1),

94 ha. Wś ma 25 dm., 193 mk. (3 ew.), 93 ha.

Starowicze, wś nad ruczajami Krapivną i Trudobelą, pow. radomski, w 4 okr. pol., gm. i par. praw. Rozważów (o 3 w.), przy drodze do wsi Kuchary, o 60 w. od Radomyśla, ma 505 mk. (6 katol. i 6 żydów); 880 dzies. ziemi włośc. (z opłatą po 284 rs. 27 kop. rocznie wykupu), 3059 dzies. dworskiej (894 użytkowej, 1338 lasów, 827 nieużytków), w 7 częściach: Awryńskiego (130 użyt., 115 lasu), Żuryda (164 użyt., 886 lasu), Szyszkowa (402 użyt., 734 nieużytk.), Malewicza (34 użyt., 33 niez.), Siecińskiego (12 użyt., 50 lasu, 28 nieużytk.), Dybeńki (60 użyt., 110 lasu, 30 nieużytk.) i Sobolewoj po Dzierżanowskich (92 użyt., 177 lasu i 2 nieużytk.). *J. Krz.*

Starowiejska Wola, wś włośc., pow. grójecki, gm. i par. Belsk, ma 10 os., 268 mr.

Starowiejski Majdan, wś, pow. krasnostawski, gm. Zakrzew.

Starowiejski Potok, niem. *Altdorfer Bach*, ob. *Kownina*.

Starowierowka 1.) sloboda nad rzeką Osinówką, pow. kupiański gub. charkowskiej, o 35 w. na pld.-zachd od Kupiańska, przy dr. transportowej z Wołczańska do Iziuma, ma 95 dm., 719 mk., cerkiew, 4 jarmarki. 2.) **S.**, sioło nad rzeką t. n., pow. konstantynogradzki gub. połtawskiej, o 30 w. na pld.-wschód od Konstantynogrodu, przy drodze poczt. z Konstantynogrodu do Charkowa, ma 821 dm., 6019 mk. (jedynowierców Wielkorossyan), cerkiew jedynowierców, zarząd policyjny, urząd gminny, szkoła ludowa, st. pocztowa, 3 jarmarki.

Starowieś 1.) folw. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 38 w. od Dzisny, 1 dm., 25 mk. 2.) **S.**, folw. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 38 w. od Dzisny, 1 dm., 27 mk. kat. 3.) **S.**, wś i dobra, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Dubiażyn, o 12 w. od Bielska.

Starowlany, wś, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Kruglany, o 8 w. od Sokółki.

Starowola, wś włośc., pow. radzyński, gm. i par. Jadów, ma 170 mk., 33 osad, 615 mr. Wchodziła w skład dóbr Jadów.

Starowola 1.) dobra, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. Obrebniki, o 36 w. od Białogostoku. 2.) **S.**, wś, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. michajłowska (dawniej Szereszewo), o 8 w. od Prużany, przy drodze do Szereszewa. Ciągnie się na przestrzeni 1 1/2 w., ma przeszło 100 osad, 600 mk., cerkiew, karcznię, szopę z narzędziami ogniowymi, kuźnię. W środku ulica brukowana. 3.) **S.**, wś, tamże, o 9 w. od Prużany. 4.) **S.**, wś, tamże, o 18 w. od Prużany.

Starowszczyzna, wś, pow. grodzieński, na pograniczu pow. lidzkiego, w 4 okr. pol., gm. Kamionka, o 53 w. od Grodna.

Starozakrzewski Majdan, kol., pow. latyczowski, gmina Wójtowce, posiada 3 cegielnie.

Starożowszczyzna, wś, pow. słonimski, w 1 okr. pol., gm. Kossów, o 44 w. od Słoni-
nima.

Starożreby, mylnie *Starożebry* i *Starożęby*, wś włośc., folw. i wś drobnej szlachty, pow. płocki, gm. i par. Starożreby, odl. 23 w. od Płocka, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, st. poczt., zajazd, karcznię, dwa sklepy, wiatrak, 45 dm., 452 mk., 2614 mr. (426 mr. nieuż.), z tego należy 1171 do folwarku, 680 mr. częściowych właścicieli. W 1827 r. było 24 dm., 185 mk. W 1887 roku folw. S. rozl. mr. 1171: gr. or. i ogr. mr. 870, łąk mr. 92, past. mr. 2, lasu mr. 172, nieuż. mr. 35; bud. mur. 10, z drzewa 15; płodozm. 12-polowy, las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 56, mr. 367; wś Przedbórz os. 27, mr. 391; wś Bromierzysk os. 19, mr. 24. Wieś ta w XVI w. przeszła w posiadanie rodziny Sobiejuskich h. Dołęga. Z niej pochodził Wojciech, bisk. przemyski, zwany niekiedy Starożrebskim. Biskup ten († 1580) nazywał się właściwie Sobiejuski. Przodkowie jego h. Dołęga przybyli tu z Wielkopolski (Sobiejuchy w pow. szubińskim) i od nowej siedziby zwani byli też Starożrebskimi (ob. Paprocki, Herby, 401). Może biskup stał się fundatorem kościoła i parafii. Obecny wznosiła 1859 r. Bromirska, dziedziczka dóbr. S. par., dek. płocki, 1021 dusz. S. gm. należy do sądu gm. okr. 3, obejmuje 309 dm., 3413 mk., 19709 mr. (1469 nieuż.). W gminie znajdują się: kościół, 2 szkoły, st. poczt., 2 młyny wodne, 4 wiatraki. W skład gm. wchodzi: Begno, Bromierzysk, Bylino, Fałęcin, Nowawieś, Opatowiec, Ostrzykowo, Płonna-Pańska, P.-Szlachecka, Piączyn, Pomianowo - Dzirki, Przedpełce-Włosty, Prz.-Kiełbasy, Prz.-Witkowiec, Prz.-Kościełki, Przedbórz, Rogowo Szlacheckie, R.-Fałęcin, Starożreby, Słomkowo, Sarzyn, Szulbory, Włóki, Zdziar-Gosawski, Zdziar - Krawieczyn, Zdziar-Łopatkki, Zdziar-Mały i Wielki, Żochowo, Żochówek.

Br. Ch.

Starożyńce, wś i folw., pow. augustowski, gm. Kuryanki, par. Hołynka, odl. od Augustowa 42 w., ma 44 dm., 291 mk., 191 mr. folw. i 857 mr. włośc. Folw. S. wchodzi w skład majoratu rząd. Łabno. W 1827 r. było 26 dm., 153 mk., par. Lipsk.

Starożyskie al. *Cholniewickie*, jez., pow. sieński, gm. Czereja, w dobrach Cholniewicze Orzelskiej, w pobliżu wsi Jazwy. A. Ch.

Starożyszcze, wś, pow. sieński, gm. Li-

syczyn, nad jez. Cholniewickiem al. Staroży-
skim, własność dawniej Roszkowskich, o-
becnie Janowskich; ziemi używalnej 1792
dzies., nieużytków 910 dz. A. Ch.

Starrischken 1.) wś, pow. kłajpedzki, st.
p., tel., kol. żel. Kłajpeda; 161 ha, 59 dm.,
284 mk. 2.) S., leśn. w nadleśnictwie Kloos-
schen, tamże.

Starsen (niem.), ob. *Starzno*.

Stariski (ob. *Leśnictwo*, t. V, 161), mylnie
za *Starki*.

Staruch, jezioro na lewo od drogi z Pogó-
dek do Deki, pow. kościerski. Dziś już nieo-
mal zupełnie zarosłe trzciną. Należy do po-
gódzkiej domeny królewskiej.

Starucha 1.) rzeczka, pow. mozyrski, lewy
bagnisty dopływ Łani, bierze początek za
wsią Chorostów, w gm. Łachwa i zaraz od-
dziela lewe ramię pod nazwą Babką, która to
rzeczka w dalszym biegu zwie się Wólfa al.
Wólcha (prawy dopływ Słuczy). Właściwa S.
ubiegłszy od wsi Chworostów w kierunku za-
chodnim 5 w., ma ujście. 2.) S., rzeczka, w
pow. słuckim, odnoga lewa rzeki Naczy,
wpadająca z prawej strony do rz. Łań, o 1
w. przed wsią Łoktysze, w gm. Zaostrowie-
cze, długa około 2 w. A. Jel.

Starucha, jezioro, w pow. osterskim gub.
czernihowskiej, pod mkiem Letki.

Starucha, pustkowie, pow. ostrzeszow-
ski (Kępno), o 4 klm. na półn.-wschód od
Kępna, par. i okr. wiejski Olszowa.

Staruchowizna, os. włośc., pow. wieluń-
ski, gm. i par. Siemkowice. Należy do Siem-
kowic.

Starunia, wś, pow. bohorodeczański, 14
klm. na pld. od Bohorodezan, 7 klm. na wschód
od sądu powiat., urzędu poczt. i telegr. w
Sołotwinie. Na pld. leży Mołotków, na pld.-
zchd Babeze, na zchd Manasterczany, na pld.
Żuraki i Horocholina, na wschód Fitków i
Hwozd (obie w pow. nadworniańskim). Zach.
część obszaru przepływa pot. Łukawiec,
praw. dopływ Bystrzycy Sołotwińskiej i pły-
nie na pld. do Żuraków, przyjmując z obu
boków małe dopływy. Na pld.-wschd nast-
je pot. Łukawiec, lewy dopływ Bystrzycy
Nadworniańskiej i płynie na pld.-wschd do
Fitkowa. Najwyższe wzniesienie obszaru
wynosi 579 mt. na granicy pld. Na granicy
pld. wznosi się góra Osty do 525 mt. (znak
triang). Na pld.-zchd znajdują się źródła na-
fty (ob. Jahrb. der. geolog. Reichs., 1881, str.
165). Włas. więk. ma roli orn. 152, łąk i
ogr. 64, pastw. 22, lasu 20 mr.; wł. mn. roli
orn. 1561, łąk i ogr. 1331, pastw. 533, lasu
77 mr. W r. 1880 było 371 dm., 1802 mk. w
gminie, 6 dm., 33 mk. na obsz. dwor. (1534
gr.-kat., 93 rzym.-kat., 207 wyzn. izr., 1
in. wyzn.; 1533 Rusinów, 94 Polaków, 208

Niemców). Par. rzym.-kat. w Sołotwinie, gr.-kat. w miejscu, dek. bohorodczański. Do parafii należą Żuraki. We wsi jest cerkiew i szkoła filialna. (O istniejącej tu dawniej żupie solnej ob. Jahrb. der geolog. Reichsanst., 26, str. 185). *Lu. Dz.*

Staruny, wś, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. Staruny, o 34 w. od Prużany.

Staruszk, wś nad bezim. rzeką, pow. mozyrski, w 2 okr. pol. petrykowskim, gm. i par. prawosł. Grabowo, w pobliżu Grabowa, ma 52 osad, grunta piaszczyste. *A. Jel.*

Stary, wś rządowa, pow. wilejski, w 2 okr. pol., o 64 wiorst od Wilejki, 12 dm., 155 mk.

Stary Adamów, kol. i os. karcz., pow. łódzki, gm. i par. Bezdów; ma 32 dm., 278 mk., 549 mr. włośc.; dwie os. karcz. mają 2 dm., 16 mr. dwor.

Stary Bałucz, kol. włośc., pow. łaski, gm. Bałucz, par. Borszewice, ma 26 dm., 195 mk., 386 mr.

Stary Bobryk, wś nad rz. Irszą, pow. żytomierski, o 26 klm. od mka Horoszek. Nad rzeką pokłady labradorytu. Grunta składają się przeważnie z gnejsu. *A. L. Br.*

Stary Bór, niem. *Altheide*, os. w dawniejszym komturstwie pokrzywińskim, pow. gruzdzicki. R. 1664 nabył ją młynarz Duchnau z Maruszy. Za czasów okupacji pruskiej była w wieczystą dzierżawę wydana. Kontrakt przez hr. Jadwigę Teresę z Lubrańców Dąbską, star. pokrzywińska, r. 1766 na lat 40 wystawiony, a przez Stanisława Augusta 1767 r. potwierdzony, wykazuje, że Stary Bór obejmował 45½ mr. Dziś jako osobna osada nie istnieje (ob. Gesch. des Graudenz-Kreis von Froehlich, str. 31). *Ks. Fr.*

Stary Bruss, wś i młyn nad rz. Ner, pow. łódzki, gm. Bruss, par. Łódź; wś ma 8 dm., 211 mk., 112 mr. włośc.; młyn 1 dm., 10 mk., 42 mr. dwor.; karczma 1 dm., 7 mk., 18 mr. dwor. Por. *Brussa*.

Stary Brześć, wś, folw. i kol., pow. włodawski, gm. Falborz, par. Brześć; wś ma 89 mk., 399 mr. włośc.; os. młyn. 19 mk., 44 mr.; folw. 578 mr.

Stary Bug, dwa jeziora, łąchy rzeki Bug, na obszarze wsi Borowe, pow. ostrowski.

Stary Byków, wś nad rzeką Siewielgą, dopł. Słuczy, pow. słucki, ma 45 osad. Po drugiej stronie rzeki leży Mały Byków.

Stary Chociaż, zaśc. nad Szczarą, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. i par. katol. Niedźwiedzica, ma 2 osady. O 2 w. wś Chociaż, też nad Szczarą, ma 8 osad. *A. Jel.*

Stary Dollstaedt, niem. *Alt Dollstadt*, os., pow. pasłęcki, 17 klm. od Pasłęka i Elbląga, nad rz. Sorga, w pagórkowatej okolicy, na gruntach po części gliniastych, po części pia-

skowatych i bagnistych, ma 210 mk., trudniących się rolnictwem i hodowlą bydła. St. poczt. Leży na samem pograniczu Prus Królewskich. St. D. przyłączono 1466 r. do Krzyżaków.

Stary Dwór 1.) al. *Moczydła*, kol., pow. rawski, gm. Wałowice, ma 3 dm., 11 mk., 190 mr. 2.) **S. D.**, folw., pow. łaski, gm. i par. Buczek, 2 dm., 47 mk. W 1888 r. folw. **S. D.**, z nomenklaturą Aleksandrówek, oddzielony od dóbr Brodnia, rozl. mr. 1134: gr. or. i ogr. mr. 165, łąk mr. 31, pastw. mr. 32, lasu mr. 870, nieuz. mr. 35; las urządzony. 3.) **S. D. Czarna**, wś i folw., pow. radomski, ob. *Czarna* 6). 4.) **S. D.**, wś i folw., pow. węgrowski, gm. Ossówno, par. Grębków, ma 6 dm., 51 mk., 242 mr. W 1827 r. 3 dm., 31 mk. 5.) **S. D.**, pow. garwoliński, gm. i par. Maciejowice.

Stary Dwór 1.) folw. pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 48 w. od Dżisny; 1 dm., 14 mk. 2.) **S. D.**, folw. nad dwoma jeziorami t. n., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Łuczaj, okr. wiejski Starydwór, o 86 w. od Wilejki, ma 38 mk. katol., gorzelnia, młyn wodny i tartak; własność Edwarda Mostowskiego. W skład okręgu wiejskiego wchodzi wsi: Czaszkowszczyzna, Dniszki, Łomżyńno, Macurki, Nowosiółki, Rudziewicze, Staryna, Szafarów i Wojniówka, wogóle 444 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych. 3.) **S. D.**, dwa folw., pow. lidzki, w 4 okr. pol., o 6 w. od Wasiliszek, 6 dm., 50 mk. kat. 4.) **S. D.**, przysiółek, pow. nowoaleksandrowski, w 2 okr. pol., o 48 w. od Nowoaleksandrowska. 5.) **S. D.**, folw., pow. nowogródzki, par. pałonecka, własność Umiastowskich; należy do dóbr Puziniewicz. 6.) **S. D.**, folw., pow. nowogródzki, ob. *Waszkowce*. 7.) **S. D.**, dobra, pow. połocki, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. Sokoliszczce, w 1863 r. 20 dusz rewiz. Por. *Gołowczyce*. 8.) **S. D.**, łotew. *Wacmujza*, wś, pow. rzeżycki, par. Byków, w 1866 r. własność Teofila Benisławskiego. 9.) **S. D.**, pow. dyneburski, ob. *Ejsbachowo*. *J. Krz.*

Stary Dwór, sioło nad stawem, pow. i gub. włodzimierska, o 23 w. od Włodzimierz, ma 91 dm., 605 mk., wielką gorzelnia.

Starydwór 1.) folw. koło Zurzyc, na obsz. dwor. Obroczyzna, w pow. gródeckim. 2.) **S. D.**, część Wiszenki Wielkiej, w pow. gródeckim. 3.) **S. D.**, folw. na obsz. dwor. Starzawy, w pow. mościskim. 4.) **S. D.**, folw. na obsz. dwor. Ulicko Sereckiewicz, pow. Rawa Ruska.

Stary Dwór 1.) niem. *Althof*, wś, pow. bydgoski, pod Koronowem ku połd.-zchd., parafia i poczta w Koronowie (Crone a. d. Br.), st. dr. żel. w Kotomirzu (Klarheim) o 13 klm.; 53 dm., 419 mk. (65 kat., 354 prot.) i 740 ha (675 roli, 7 łąk); cz. doch. z ha roli wy-

nosi 14·10, z ha łąk 22·32 mrk. S. D. był dawną własnością klasztoru koronowskiego; zabrany przez rząd pruski, wcielony był do dóbr Koronowo. W r. 1583 było w S. D. 9 zagr. 2.) **S. D.**, niem. *Althof*, leśnictwo, pow. gnieźnieński (Witkowo), okr. dworski nadleśnictwo skorzęcińskie. 3.) **S. D.**, niem. *Altenhof*, ws. kośc. i domena królewska, pow. międzyrzecki, dek. zbąszyński (dawniej pszczewski), o 4 klm. na półn. od Brojce. Graniczy z Łagowcem, Bukowcem i Wyszaniem; par. i szkoła w miejscu, poczta w Suchym Lutoku (Duerrlettel), st. dr. żel. w Bukowcu (Bauchwitz) o 5 klm. Na obszarze wsi wykopano popielnicę kształtu dzbankowego. Istniała już przed r. 1460, była własnością klasztoru paradyjskiego (ob. Dr. Th. Warmiński, Paradies); zabrana przez rząd pruski, tworzy obecnie domenę królewską. Ws. ma 39 dm., 341 mk. (307 kat., 34 prot.) i 995 ha (562 roli, 105 łąk, 260 lasu). Kościół p. w. św. Wawrzyńca istniał już około r. 1450; dzisiejszy, z cegły palonej, sięga prawdopodobnie XVI w. Par., liczącą 1085 dusz, składają: Bukowiec, Łagowiec, Nowy Świat, Średni Folwark (Pannwitz), Stary Dwór i Wyszanie. Kościoły filialne stoją w Łagowcu i Wyszanie; szkoły par. znajdują się w Starym Dworze i Wyszanie. Domena z folw. wyszanowskim (3 dm., 25 mk.) tworzą okręg dworski, mający 10 dm., 150 mk. (119 kat., 31 prot.) i 529 ha (449 roli, 56 łąk, 22 lasu); właścicielem jest rząd pruski. Domenę wyszanowską składały w r. 1843: Stary Dwór, Wyszanie, Dranica, Hamernia, Kaława, Wysoka, Piaski, Paradyż, Chociszew i Haaksvorwerk (Haki). Podług najnowszych pomiarów zajmują te osady 8262 ha (1194 roli dwor. i 7068 włosc.). Część zabranych lasów wcielono do nadleśnictwa Brojce, obejmującego 3369 ha. 4.) **S. D.**, niem. *Althof*, folw. do Krotoszyna, pow. szubiński, par. Szczepanowo, 3 dm., 53 mk.

Stary Dwór 1.) zwykle *Janpole*, niem. *Hansfelde*, *Hansfeld*, ws. z kośc. ewang., pow. wałecki, st. p. Wielboki, par. kat. Wałcz. Graniczy z Starym Dworem (Altenhof), od którego czasami nazwę przyjmuje; 1029 ha (928 roli orn., 7 łąk i 52 lasu). W 1885 r. 44 dm., 70 dym., 338 mk. ewang. Wizytacja Jezierskiego z r. 1695 opiewa, że tu był kościół filialny do Czarnego czyli Hamersztyna, znajdujący się w opłakanym stanie (ruinam spirans). Do prob. należały 4 wł., z których 3 były wydzierżawione; arendarz płacił 42 fl., 5 gęsi i 4 kury; czwartą włókę sam prob. obrabiał. Kościół posiadał 2 morgi, które ws. dzierżawiła. Od włóścian pobierał prob. 16 korcy żyta, od każdego po 2 korce; za pustę pola od starosty 6 korcy żyta i tyleż owsa (ob. str. 29). Teraźniejszy kościół p. w. św.

Andrzeja, w pruski mur budowany i r. 1754 benedykowany. Patronat ma dominium w Czarnem. Do filii tutejszej należą: Janpole, Hasselberg W. i M., Geglenfelde Gruenhof, Hansfelderbrueck, Faulwiese, Brenzig, Gockowy, Łoza i Ruthenberg. R. 1754 istniał tu ewang. dom modlitwy. 2.) **S. D.**, folw. do majoratu Haugsdorf, tamże. 3.) **S. D.**, niem. *Althof*, ws. pow. wałecki, st. p. Jabłonowo 8·3 klm. odl., par. kat. Marcinkowo, 72 ha (68 roli). W 1885 r. 7 dm., 11 dym., 62 mk. ewang. 4.) **S. D.**, dobra, tamże, 439·52 ha. 5.) **S. D.**, niem. *Althof*, wyb. do Strohdeich, pow. gdański miejski, st. p. Gdańsk, paraf. kat. kośc. św. Mikołaja w Gdańsku; 1885 r. 12 dm., 232 mk. *Ks. Fr.*

Starydwór 1.) niem. *Althof*, ws. pow. iławkowski, 505 mk. 2.) **S.**, ws. pow. świętosiekiński, 165 mk. 3.) **S.**, ws. pow. prusko-holadzki, 74 mk. 4.) **S.**, ws. pow. gierdawski, 125 mk. 5.) **S.**, ws. pow. suski, 45 mk. 6.) **S.**, ws. pow. olsztyński, 105 mk. 7.) **S.**, os. przy Lecu, na pol.-prus. Mazurach. 8.) **S.**, leśn. w nadleśn. kudypskim, pow. olsztyński.

Stary Dworek al. *Stary Dworzec*, niem. *Althoefchen*, ws. kośc. i domena królewska, pow. międzychodzki (Skwirzyna), o 5 klm. ku półn. od Bledzewa, na prawym brzegu Obry, dopł. Warty; par. Bledzew, kościół i szkoła w miejscu, poczta w Skwirzynie (Schwerin a. d. W.), st. dr. żel. w Międzyrzeczu o 17 klm. Ws. z młynem Starodworskim (4 dm., 82 mk.) tworzą okręg wiejski, mający 37 dm., 430 mk. (384 kat., 46 prot.) i 692 ha (515 roli, 10 łąk, 11 lasu). Władysław Odonicz, sprowadziwszy z Dobrego Ługu łużyckiego Cystersów i wystawiwszy im około r. 1238 kościółek p. w. N. M. Panny i św. Henryka w pobliżu młyna Starodworskiego, nazwał to miejsce Dobrym Ługiem Nowym. Gdy zaś woda często zatapiała kościół, przeniesiono go około r. 1288 w miejsce, gdzie później rozwinął się Stary Dworek. Na tem miejscu stał kościół do r. 1706. W tym czasie kazał go rozebrać opat Józef Gurowski i wystawić inny z drzewa, cegłą wykładany, który w r. 1768 doczekał się tego samego losu; w miejsce jego wznosił opat Franciszek Rogaliński nowy kościół, który dotąd istnieje, p. w. św. Józefa. W kościele znajduje się obraz z r. 1641, przedstawiający ukrzyżowanego Chrystusa, a u spodu kleczącego opata Stanisława Dembińskiego. W r. 1560 był S. D. już znaczną osadą, skoro klasztor bledzewski wyznaczył ją na rezydencję opatowi swemu Piotrowi z Lwówka. W r. 1580 było 4½ łąnów os., 6 zagr., 5 komor., 1 kowal, pasterz i 125 owiec. Od r. 1560 stał się S. D. rezydencją opatów bledzewskich. Około r. 1770 spaliło się od pioruna dwo-

rzyszcze, w miejsce którego w r. 1705 opat Józef Gurowski wystawił nowy dwór. Podczas ostatniej wojny szwedzkiej przebywali tu: Piotr W., Karol XII i August II. W roku 1778 dnia 7 stycznia zjechała się tu komisya od króla polskiego i nuncjusza papieskiego, mająca uskutecznić podział dóbr opackich na rzecz opata komendataryjnego Franciszka Albani (ob. ks. Jabczyńskiego Arch. Teolog. i A. Pick'a Zur Gesch. v. Althoefchen, d. Resid. d. Blesener, Aebte w Zeitsch. d. Hist. Ges. f. d. Pr. Posen, II, 33—60 i 233). Rząd pruski zabrał Stary Dworek z innemi dobrami klasztorными i utworzył domenę królewską. Fol. ma obecnie 9 dm., 185 mk. (150 kat., 35 prot.) i 344 ha (286 roli, 21 łąk, 18 lasu); gorzelnia parowa, chów owiec; właścicielem jest rząd pruski. Domenę starodworską składały w r. 1843: Bledzewski folw., Nowa Wieś Maskowo, Popowo, Stary Dworek, Zemsko i 2 karczmy. Według najnowszych pomiarów zajmują te osady obszar 7276 ha, t. j. 4937 roli włośc. i 1339 dworskiej. Lasy zabrane wcielono do nadleśnictwa skwirzyńskiego.

E. Cal.

Stary Folwark 1.) fol., pow. będziński, gm. Niegowa, ma 3 dm., 40 mk., 598 mr. 2.) **S. F.**, pow. suwalski, gm. Hutta, par. Wigry, odl. od Suwałk 10 w., ma 2 dm., 13 mk. W 1827 r. 1 dm., 7 mk. 3.) **S. F.**, pow. wyłkowyski, gm. Kibarty, odl. od Wyłkowszek 17 w., 1 dm., 12 mk.

Stary Folwark, fol. w Jurkowcach, pow. kocmański.

Br. G.

Stary Folwark 1.) niekiedy *Starofolwarskie Holendry*, niem. *Altvorwerk*, holendry, pow. międzyrzecki, na pñn.-wschód od Trzciela (par. i poczta), nad strugą, która z Silną spływa do jez. Rybojady; st. dr. żel. na Suchym Lutolku; razem z Hamrzyskiem (2 dm., 19 mk.) i Nowym Młynem (2 dm., 36 mk.) tworzą okrąg wiejski, mający 23 dm., 181 mk. (13 kat., 168 prot.) i 341 ha (213 roli, 44 łąk, 35 lasu). Holendry te istniały już w r. 1793 i były własnością Maks. Mielżyńskiego na Trzcielu. 2.) **S. F.**, w par. Parzynów, dekan. ostrzeszowski, w okolicy Ostrzeszowa i Kępna, nie wykazany w spisach urzędowych. 3.) **S. F.**, niem. *Altvorwerk*, fol. do Potulic, pow. wągrowiecki, o 8 klm. na pñn.-wschód od Rogoźna, 3 dm. i 24 mk. 4.) **S. F.**, pow. szamotulski, ob. *Stare*.

E. Cal.

Stary Folwark, 1743 *Folwark*, niem. *Altvorwerk*, wś, pow. grudziądzki, st. p. Radzyn, par. kat. Okonin, 302 ha (248 roli). W 1885 roku 12 dm., 21 dym., 115 mk., 105 ew., 10 kat. Za czasów krzyżackich stanowił **S. F.** część Nowej Wsi. Jako osobna osada występuje r. 1743 w wizytacji Okonina pod nazwą: Folwark, a r. 1787 jako Stary F. W

1771 r. starosta pokrzywiński hr. Jan Keyserling przedłużył dotychczasowy kontrakt na dalsze 36 lat; obszar wynosił 12 włók, oprócz tego mieli mieszkańcy wolne pastwiska na łąkach pod Skarszewami. Za to płacili 40 fl. od włóki, 4 kury i mędel jaj na św. Marcin; nadto tłokę czynili w ten sposób, że od każdej włóki orali po 3 morgi pańskiej roli, pracowali po 1 dniu kosą i po 1 dniu grabiami o własnej strawie. Na żądanie musieli także zwozić drzewo do budowania lub odnawiania zamków i zboże pańskie odstawiać nad Wisłę. Na utrzymanie strażnika zamkowego płacili po złotym od włóki. Wolno im było dla własnej potrzeby i na żniwa od św. Małgorzaty (13 lip.) do św. Michała (29 wrz.) piwo warzyć; dostawali także za tłokę rocznie 1 beczkę piwa; zresztą byli zobowiązani kupować wszelkie potrzebne trunki tylko w zamku. Prawo dzierżawy mogli za zezwoleniem pana innym sprzedać. Ponieważ wś stała na gruncie starościńskim, dla tego była wolną od dziesięcin, wolno im też było żyć według zasad ewang. i utrzymywać nauczyciela ewang., powinni jednak proboszczowi w Okoninie płacić od chrztu i zapowiedzi po 1 tynfie, od pogrzebu dorosłej osoby po 3 tynfy i 1 szóstaku, od młodej osoby połowę, a kolendy od każdej włóki po 2 szóstaki. Wreszcie mieli prawo wybierania z pośród siebie sołtysa, stanowiącego przy zwykłych sprawach pierwszą instancją. Od niego szła apelacja do wójta starościńskiego, który odbywał roki sądowe w pierwszy dzień każdego miesiąca, od niego apelowano do starosty. W sprawach kryminalnych atoli jurysdykcją miał tylko starosta, który je odstąpił sądowi miejskiemu w Grudziądzu (ob. Gesch. des Graudenzer Kr., von Froehlich, I, str. 31).

Kł. Fr.

Stary Gaj, dawniej *Starogaj*, wś, pow. mogilnicki, o 9 klm. na półn.-zach. od Mogilna (st. dr. żel.), par. Niestronno, okr. wiej. Czaganiec, poczta w Józefowie; 5 dm., 44 mk.

Stary Gostyń, urzęd. *Alt Gostyn*, dok. *Antiqua Gostina*, *Gosthina*, *Gosthin*, wś kośc. i folw., pow. krobowski (Gostyń), o 5 klm. na zach.-półn. od Gostynia, nad strumykiem, dopł. Obry. Graniczy z Gola, Kosowem, Stankowem, Daleszynom i Pożegowem; par. i szkoła w miejscu, poczta i st. dr. żel. w Gostyniu. W r. 1301 Mikołaj Przedpełkiewicz, woj. kaliski, zakładając szpital w Gostyniu, przekazał mu dochody z kościoła starogostyńskiego i z osady, zaś opatów lubińskich uczynił właścicielami tego daru. Bisk. pozn. Anurzej, potwierdzając to nadanie, wymienił osady, które kościołowi starogostyńskiemu płaciły dziesięcinę: jako to: Stary Go-

styń, Daleszyn, Gołę, Brzezcie, Malewo, Pożegowo i Stbino (Sthibino, Stoino?). W roku 1580 były w S. G. 2 łany osiadłe. W połowie XVIII w. procesował się o tę osadę Wawrzyniec Będorski z Będorzyna z klasztorem lubińskim (ob. J. Łukaszewicza Opis kośc. par., II, 26—8). Około roku 1843 był S. G. jeszcze własnością szpitala gostyńskiego. Kościół p. w. św. Marcina istniał już przed r. 1301; stawiany z cegły palonej, w stylu ostrołukowym, z wieżą drewnianą, sięga dalekiej przeszłości. Znajdują się w nim liczne portrety Daleszyńskich i dziedziców Goli. Księgi kościelne zaczynają się od roku 1603. Par., licząca 2147 dusz, składają: Daleszyn, Dusina, Gola, Kosowo, Malewo, Pożegowo, Stary Gostyń, Steżyca i Witoldowo. Szkoły paraf. znajdują się w Dusinie i Starym Gostyniu. Wś ma obecnie 39 dm., 276 mk. (271 kat., 5 prot.) i 163 ha (108 roli, 45 łąk, 3 lasu). Fol. zleśnicówką tworzy okrąg dworski, mający 4 dm., 50 mk. katol. i 369 ha (154 roli, 126 łąk, 61 lasu); torfowiska; właścicielem jest Gustaw Potworowski na Goli.

E. Cal.

Starygród, ob. *Stary Targ i Starogard*.

Stary Groń, położone pasmo wzgórzyste, w Beskidzie szląsko-żywieckim, w obr. gm. Brenny, w pow. bielskim, obw. sąd. skoczowski, między rz. Liśnicą (od zach.), a Holczną (od wsch.), ciągnie się od szczytu Grabowy (995 mt.), wznoszącego się na granicy Śląska i Galicyi (pow. żywiecki), na pń. zach. aż po wś Brennę do ujścia pot. Polezanego do Liśnicy. Najwyższy punkt zowie się także Starym Groniem i wznosi się 797 mt. npm.

Br. G.

Stary Kalinów, wś włosc., pow. brzeziński, gmina Bratoszewice, 11 dm., 83 mk., 211 mr.

Stary Kaltenstein, niem. *Alt-Kaltenstein*, os. w gm. Czarnej Wody, pow. frywałdzki, 50 dm., 291 mk., kat. i Niemców (ob. *Schwarzwasser*, t. X, 400).

Br. G.

Stary Kamień, wzgórze, na pld. od wsi Chilezyc, w pow. złoczowskim, na pń. od toru dr. Karola Ludwika, wzn. 266 mt. npm. (szt. gen.).

Br. G.

Stary Kąt, rus. *Staryj Kut*, część Mużyłowa, w pow. podhajeckim.

Stary Kąt, rus. *Staryj Kut*, inna nazwa wsi Mamajowce Stare, w pow. czerniowieckim.

Stary Kijowiec, folw. nad rz. Isłocz, pow. miński, w 2 okr. pol. i par. katol. Raków; miejscowość mocno wzgórzysta.

A. Jel.

Stary Klasztor, pow. babimowski, ob. *Kaszczor*.

Stary Kopyl, folw. i wś poradziwiłowska nad bezim. rzką, pow. słucki, w 3 okr. pol. i par. katol. Kopyl, gm. Pocięjki. Wś

ma 17 osad; folw., dość dawna własność Zahorskich, przeszło 30 włók; grunta lekkie, urodzajne.

A. Jel.

Stary Krupiec, siolo nad rzką Krupką, pow. homelski, o 27 w. od Homla, ma 157 dm., 1093 mk. Obok leży siolo Nowy Krupiec, mające 221 dm., 1557 mk., w tej liczbie 847 jedynowierców i rozkólników; cerkiew jedynowierców.

Stary Krym, tatarskie *Eski Krym*, dawniej *Solkat* al. *Solhat*, mto nadetatowe pow. teodozyjskiego gub. tauryckiej, nad rz. Czuruk-su, o 66 w. na pń.-wschód od Symferopola w kierunku Teodozyi (o 23 w.). W 1863 r. było tu 179 dm., 1085 mk. (464 prawosł., 471 ormiano-gregor., 8 protest. i 142 mahomet.), cerkiew prawosł. p. w. św. Jerzego z 1340 r., kościół ormian.-gregor., 2 meczety, 51 sklepów, 2 domy zajezdne. Przedmieście ma 20 dm., 206 mk. i monaster żeński orm.-gregor. Główne zajęcie mieszkańców stanowi ogrodnictwo, uprawa tytoniu i po części rolnictwo. W osadzie znajdują się zwaliska 6 starych meczetów i łaźni, oraz ślady dawnych chodników kamiennych. W okolicy, na wyniosłości Ogłubia, znajdują się zwaliska dawnej warowni, podług przypuszczenia starożytnego Kimeryonu lub też targowiska Krymny. W 1252 r. Baty wznosił tu wspaniałą pałac, osada zaś wzrastała w ludność i bogactwo, tak, że wkrótce nazwa jej przeszła na cały półwysep. Po 1265 r. przesiedlili się tu Turcy z Dobrudży pod wodzą Sadu-saltyka. W 1287 r. kosztem sułtana Egiptu Malik-mansura wzniesiono wspaniałą meczet z marmuru i porfiru. W XIV w. S. K. został stolicą chanów krymskich. Począł upadać od czasu przeniesienia stolicy do Baczyseraju. Po przyłączeniu Krymu do Rosyi, S. K., pod nazwą Lewkopola, był przez pewien czas mtem powiatowem.

Stary Kudak, niegdyś twierdza, dla powstrzymania swawoli Zaporozców w 1635 r. wystawiona na prawym brzegu Dniepru, u pierwszego porohu, w pobliżu ujścia Mokrej Sury i Samary. Porów. *Kudak* (t. IV, 844).

Stary Kuplin, dobra, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Norki, o 6 w. od Prużany.

Stary Las, niem. *Alt-Busch*, majątność chełmińska, pow. starogardzki, st. p. i par. kat. Starogard, 1 milę odl.; 189 ha (109 roli). W 1885 r. 6 dm., 11 dym., 58 mk., 45 kat., 13 ew.

Ks. Fr.

Stary Lubań, rzeka na Łużyczach, lewy dopływ rz. Kwissy, wpadającej do Bobry.

Stary Lungul, szczyt, ob. *Lungul*.

Stary Łomysz al. *S. Łomosz, Łomot*, dobra pojezuickie w pobliżu Prypeci, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, mają 54 włók; własność Aleksandrowiczów; grunta uro-

dżajne. W pobliżu dwie wsi i jezioro t. naz. Ob. *Zomot.* *A. Jel.*

Stary Majdan, osada, pow. nowogradwołyński, gm. kurneńska, ma 90 dusz włośc., ziemi włośc. 1038 dzies. Należała do dóbr sokołowskich Ilińskich, obecnie ma kilku właścicieli. *L. R.*

Stary Majerz al. *Szwaby*, węg. *Ó-Major*, wioska spiska, w pow. magórzańskim, w hr. spiskim (Węgry), na prawym brzegu Dunajca, naprzeciw Pienin, oblana od wsch., płn. i zach. Dunajcem, na granicy galicyjskiej. Od zach. legły Sromowce Wyżnie, od wsch. Sromowce Niżnie, a na płd. Starawieś, przy drożynie wiodącej z Starejwsi wzdłuż Dunajca do Podlechnicy i Czerwonego Kłasztoru. W r. 1880 było 20 dm., 120 mk., 244 sąż. kw. Należy do par. łac. w Starejwsi. Według szem. duch. dyec. spiskiej z r. 1878 było w miejscu 45 rz.-kat., 52 prot., 5 izrael., 3 nieun., razem 105 mk. Protestanci wystawili r. 1808 tutaj kościółek, zwrócony ku Dunajcowi, jako filią do kościoła par. ewan. w Toporcu. Z powodu, że wieś tę zamieszkuje przeważnie Niemcy, zowią ją górale pieśnińscy Szwabami. U tamtejszych mieszkańców słów. zwie się ta wieś także „Majery“.

Stary Maksym, folw., pow. opatowski, gm. Julianów, par. Słupia Nadbrzeżna, odl. od Opatowa 37 w., ma 1 dm., 8 mk., 1199 mr.

Stary Młyn 1.) os. nad rz. Radomka, pow. radomski, gm. Przytyk, par. Wrzos, odl. od Radomia 22 w., ma 4 dm., 12 mk., 24 mr. 2.) **S.**, ws i os., pow. konecki, gm. Duraczów, par. Końskie (odl. 1 w.); ma 12 dm., 69 mk., 72 mr. dwor., 51 mr. włośc. W 1827 r. było 5 dm., 42 mk. Wchodził w skład dóbr Końskie.

Stary Młyn 1.) ws nad jez. Morgi, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 10 w. od Trok, 2 dm., 19 mk. katol. 2.) **S.**, pow. borysowski, ob. *Młyn Stary.*

Stary Młyn 1.) niem. *Alte Muehle*, młyn, pow. babimoski, o 3½ klm. na półn. od Wolsztyna (par., poczta i st. dr. żel.) nad Dojca, dopł. Obry, okr. wiejski Młyńskie Holendry; 2 dm., 12 mk. 2.) **S.M.**, niem. *Alte Muehle*, os. młyń., pow. czarnkowski, nad Trzcianką, dopł. Noteci; par., poczta, st. dr. żel., okrąg wiej. Trzcianka (Schoenlanke); 5 dm., 47 mk. 3.) **S.M.**, niem. *Rosenmuehle*, ztąd *Rozanny, Róźowy, Róży i Rożów Młyn*, pow. poznański, o 6 klm. ku północy, nad strugą morawską (dopł. Warty); okr. wiejski Naramowice, par. św. Wojciecha, poczta i st. dr. żel. w Poznaniu. 4.) **S.M.**, pow. inowrocławski (Strzelno), na praw. brzegu Kwieciszewicy, ku zachodowi od Strzelna, należał do norbertanek strzeleńskich. W najnowszym Spisie gmin i okręg. nie wykazany.

Stary Młyn, niem. *Altmuehl*, ws, powiat szczecinkowski, w pobliżu Czaplinka, między jez. Nabliny i Izbiczno, należała do sstwa drahimskiego (ob. Pow. walecki p. Calliera, str. 50). *Ks. Fr.*

Stary Młyn, os., pow. namysłowski, ob. *Dąbrowa* 12.) (t. I, 929).

Stary Niemen, lewa odnoga rz. Niemna, w pow. mińskim, w obrębie gm. Swierzeń, pomiędzy mkami Mikołajewszczyzna i Nowy-Swierzeń, długa na 3 w. *A. Jel.*

Stary Oskoł, miasto powiat. gub. kurskiej, przy ujściu rzki Oskoley do Oskoły, pod 51°18' płn. szerok., a 55°29' wschodniej dług., wznies. 761 st. nrm., odległe jest o 139 w. na płd.-wschód od Kurska. Ze wszech stron otoczone przedmiejskimi slobodami: Jamską, Humny, Kazacką, Jezdocką, Łan-ską, Strjelecką, Puszkarską i Troicką, liczącymi 5010 mk. włościan, ma 1268 dm. (84 murowanych), 10028 mk. (12 katol., 40 żydów), 6 cerkwi (wszystkie murowane), 114 sklepów, szkoła powiatowa, parafialna i kościelna, szpital, dom przytułku, 564 rzemieślników (141 majstrów), 16 fabryk, produkujących za 152620 rs. Dochód miejski w 1871 roku wynosił 7614 rs. Targi odbywają się co poniedziałek i piątek, jarmarki zaś 4 razy do roku. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo, ogrodnictwo i drobny handel. Jakkolwiek nazwa rz. Oskoły wspominana jest u latopisów już w XII w., osada sama jednak powstała później, okolice te bowiem jeszcze w XVI w. nosiły nazwę „Dzikiego pola“, przez które przechodził szlak Ordynów. Dla obrony przejezdnych i dla straży nad poruszeniami Tatarów wzniesiono strażnicę na przeciwko dzisiejszego miasta, przy ujściu rzki Ubli. Po założeniu Woroneża i Liwien zniesiono tę strażnicę, a natomiast w 1593 r. założono na miejscu dzisiejszym gródek, służący na osłonę Liwien i stacyę pomiędzy tem miastem a Woroneżem. W 1617 roku gródek ten był spalony przez Litwinów, wkrótce jednak został odbudowany. W 1625, 1642 i 1677 r. Tatarzy grasowali w okolicy i oblegali miasto, które nadto niejednokrotnie uległo klęsce pożaru, między innemi w 1628, 1711 i 1862 r. W 1655 r. mto otrzymało dzisiejszą nazwę. W 1708 r. przyłączone do gub. kijowskiej, od 1719 roku wchodziło w skład prowincyi siewskiej tejże gub., od 1732 r. włączone do gub. biełgorodzkiej, od 1779 r. należy do namiestnictwa, a następnie od 1797 r. do gub. kurskiej. *Starooskołski powiat* leży we wschodniej części gubernii i podług wymiaru pułk. Strzelbickiego zajmuje 56·50 mil al. 2734 w. kw. W zachodniej części powiatu przechodzi dział wodny pomiędzy rzekami systematu Donu (rz. Oskoł), a systema-

tu Dniepru (rz. Sejm). Dział ten przechodzi z powiatu timskiego na południe i sięga od 850 st. (przy wsi Sałtykowo) do 958 st. n.p.m. (przy wsi Istobne). Na wschód od działu wodnego, t. j. w kierunku rz. Oskoł, wzniesienie opada do 760 st., na zachód zaś utrzymuje się na tem samym poziomie. Glebę stanowi przeważnie czarnoziem, w jarach glina, wzdłuż zaś lew. brzegu Oskołu, ciągnie się na 1 w. szeroki pas lotnych piasków. Pod względem geognostycznym powierzchnia powiatu należy do formacji kredowej. Zachodnią, mniejszą część powiatu zrasza biorący tu początek Sejm, wschodnią zaś rz. Oskoł z dopływami: Orlikiem, Stuzynem, Rżawcem, Chołkiem, Oskolcem, Dubienką, Dorożną, Opoczka, Ublą i in. Nadto w pld.-zach. części powiatu bierze początek rz. Korocza, dopływ Dońca Północnego. Wszystkie te rzeki są nieżeglowne i niespławne. Jezior w powiecie niema wcale, błotniste przestrzenie są nieznaczne i znajdują się wyłącznie w nizinach nadbrzeżnych. Lasów niewiele, zajmują one zaledwo 13% ogólnej przestrzeni; niema przytem prawie wcale lasu budowlanego. W 1867 r. było w powiecie (bez mta) 120614 mk., z małym wyjątkiem (5 katol., 4 rozkołn., 6 protest. i 13 żydów) wyznania prawosławnego. Pod względem etnograficznym ludność powiatu stanowią przeważnie Wielkorusy, nadto jest 1382 Małorusów. W 1862 r. było w powiecie 199 miejsc zaludnionych (20 slobód, 45 siół, 22 siółek, 80 wsi i 32 drobnych osad), między którymi 8 ma przeszło 2000 mk. Powiat należy do czysto rolniczych; ludność zajmuje się przeważnie rolnictwem i hodowlą bydła, nadto uprawą i przeróbką konopi, sadownictwem i pszczelnictwem. Zboże nie tylko wystarcza na potrzeby miejscowe, ale w znacznej ilości jest wywożone. Przemysł fabryczny słabo rozwinięty. W 1870 r. było w powiecie 84 fabryk, zatrudniających 407 robotników i produkujących za 346040 rs. Z fabryk ważniejsze: 5 młynów krupczatnych (220000 rs. produk.), 3 gorzelnie (65000 rs.), 23 garbarnie (30720 rs.), 1 fabryka kafil (5400 rs.), 1 odlewnia żelaza (3300 rs.). Nieznaczne jarmarki odbywają się we wsiach: Żukowie, Bogorodzickiej, Nikołajewce, Piotrowce i Miłowej.

J. Krz.

Stary Ostrów al. *Stare Ostrowo*, niem. *Huttawerder*, niekiedy *Werderska Huta*, wś, pow. gnieźnieński (Witkowo), o 5 klm. na pln.-wschód od Powidza (par. kat., poczta), między dwoma póln. kończynami jez. Powidzkiego; st. dr. żel. w Trzemesznie o 17 1/2 klm.; 16 dm., 99 mk. (65 kat., 34 prot.) i 138 ha (106 roli, 10 łąk, 2 lasu). S. O. zabrany był przez rząd pruski i wcielony do t. zw. dome-

nu Skorzęcin. Nowym Ostrowem zwano Kępę Powidzką (Powidzer Werder). E. Cal.

Stary Pan, wś i folw., pow. ostrzeszowski, o 12 klm. na pld. od Grabowa, przy trakcie wieruszowskim, par. Wyszanów, poczta w Doruchowie, st. drogi żel. w Podzamczu o 11 klm. Wś wchodzi w skład okr. wiejs. Skarydzów, ma 10 dm., 73 mk. Folw. należy do okr. dwors. Oświecim.

Stary Piec, os. włośc., pow. iłżecki, gm. Wielka Wieś, par. Wąchock, odl. od Iłży 25 w., 1 dm., 8 mk., 6 mr.

Stary potok 1.) w dolnym biegu *Olszanicą* zwany, powstaje w obrębie gm. Ustyjanowa, w pow. liskim, na pln.-wsch. stoku pasma górskiego, płynie na pln.-zach. pomiędzy domostwami wsi Ustyjanowa, Stefkowy, Olszanicy, gdzie u stóp góry Polowanki, stanowiącej pln. kraniec rzeczonoego pasma, zwraca się na pln.-zach., a od Uherca podąża w krętym biegu na pld. i wpada do Sanu z praw. brzegu. Przyjmuje z praw. brz. dopływy: Łuh, Hoszków, Tysowiec, Sereńnicę, Wańkówkę i Łęki; lewoboczne dopływy krótkie i nieznaczne. Długość biegu 19 klm. Spad wód podają liczby: 650 mt. (źródło), 481 mt. (w Ustyjanowie, mostek kolejowy), 385 mt. (ujście Sereńnicy), 365 mt. (ujście pot. Łęk), 342 mt. (ujście do Sanu). Prawy bok górnej doliny tworzy pasmo „Dił“ z Kiczera (645 mt.) i Korolik Mały (642 mt.); nad średnim biegiem wznosi się od pln., t. j. nad prawym brz., góra lesista Kamionka (465 mt.), wreszcie nad dolnym biegiem od zach. góra lesista Czulińia (576 mt.). Lewy czyli pld.-zach. bok doliny tworzy póln. część pasma Żukowa, od szczytu Holicy (762 mt.) aż po Polowanekę (463 mt.); w Uhercu na lew., t. j. wsch. brzegu źródła nafty. Doliną tej rzeki biegnie linia dr. żel. przemysko-łupkowskiej od Ustyjanowa po Uherca. 2.) **S.**, rus. *Starýj*, potok górski, powstaje na póln. stoku góry Stefulea Wielkiego (1576 mt.), w obr. gm. Hryniawy, w pow. kosowskim; płynie na pln.-wschód leśnym górskim parowem, nad którym od pld.-wsch. wznosi się szczyt Komareczny (1135 mt.) a od pld.-wsch. rozpościera się dział górski Komareczny (1225 mt.). Uchodzi do Hranitnego potoku od lewego brzegu. Długi 4 1/2 klm.

Br. G.

Stary Raków, dobra, pow. miński, ob. Raków (IX, 510).

Stary Riazan, sióło nad Oką, pow. spaski gub. riazkańskiej, o 3 w. na pld.-wschód od Spaska. W pięknym położeniu, na wysokim, stromym brzegu Oki, ma 53 dm., 561 mk., cerkiew, przystań handlowa. Wspominane w latopisach już pod 1096 r. Dawna stolica książąt riazkańskich, w 1208 r. spalona przez ks. włodzimierskiego Wsiewołoda Juriewicza,

zburzona w 1237 r. przez Batego. W skutek przeniesienia w XIV w. rezydencji książęcej do Perejasławia Riazańskiego, osada poczęła stopniowo upadać i już w XVIII w. utraciła prawo miejskie. Paweł I darował osadę ks. Kurakinowi, który ją wkrótce sprzedał; obecnie należy do kilkunastu drobnych właścicieli.

Stary Rużyn, pow. kowelski, gniazdo rodzinne kn. Rużyńskich, ob. *Różyn*.

Stary Ryków, *Stare Rykovo*, wś w pow. rzeżyckim, w 1 okr. pok. do spraw włosc., gm. Wielona, w 1863 r. 188 dusz rewiz., własność sukcesorów Ryka, 2369 dzies., po łotewsku zowie się *Boltyunie*, gdyż włość ta, przed dostaniem się w ręce rodziny Ryków 1726 r. nosiła nazwę *Boltynie*. Ma kościół paraf. św. Antoniego, 1829 r. zbudowany; parafia 1119 dusz. (Ob. *Ryków* 1.).

Stary Sallow al. *Salty Niznie*, sloboda nad Dońcem Północnym, pow. wołczański gub. charkowskiej, o 26 w. od Wołczańska, przy drodze transportowej z Charkowa do Wałujek, ma 448 dm., 2534 mk. Małorusów, cerkiew, 4 jarmarki, gorzelnia i cegielnia. Powstała w początku XVIII w. na miejscu dawnego grodu Polowców, o którym wspomina księga Bolszoj Czerteż pod nazwą Sallowskiego horodyszcza.

Stary Sambor, ob. *Stare Miasto*.

Stary-Sielec, folw., pow. miński, około 21 włók, od 1837 r. własność Tomaszewskich.

Stary-Sokół al. *Stare-Sokoły*, wś nad rz. Możą, lewym dopł. Bobra, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chłopińskim, gm. Uchwała, ma 19 os. Cerkiew paraf. p. w. N. M. P., uposażona 2 1/2 włókami ziemi, około 1000 parafian. Grunta piaszczyste, łąki obfite.

Stary Staw, dawniej *Stasinków*, niem. *Alt-Teich*, folw. do Lewkowa, pow. odolanowski (Ostrów), o 3 klm. na pñ. od Ostrowa, 3 dm., 56 mk.

Stary Stawek, os., pow. iłżecki, gm. Wielka Wieś, par. Wąchock, odl. od Iłży 35 w., ma 3 dm., 15 mk., 46 mr. włosc.

Stary Świat, część Borysławia, pow. drohobycki.

Stary Szlak, zaśc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Wójtowstwo Sudaty, o 13 w. od gminy, 8 dusz rewiz.; należy do dóbr skarb. Antesary.

Stary Targ 1.) niem. *Altmarkt*, dok. *Alde-markt*, 1544 *der alde Markt*, 1629 *Altmarkt*, *Starygród*, targowisko w Pomezanii, nad rz. Liwną i jeziorem, które osuszyć zamierzają, pow. sztumski, 9-7 klm. na wschód od Sztumu, a 17 na pñd. od Malborka. Posiada kościół par. kat., agenturę poczt.; bank polski prywatny, założony 1887 r., miał 435 członków i 571,388 mrk obrotu; szkołę kat. 2-klas.

(1887 r. 171 dzieci, 2 naucz.), 3 jarmarki. Kościół p. w. św. Symeona i Judy (dekanat sztumski); kościół fil. w Nowym Targu. Okolica falista, gleba urodzajna, gliniasta; 955 ha (791 roli or., 214 ha łąk). W 1885 r. 122 dm., 276 dym., 1052 mk.; 934 kat. Polaków, 99 ew., 8 dyssyd., 11 żyd.; trudnią się głównie uprawą roli. S. z brukowaną ulicą, starym murow. kościołem, z murowanymi dworakami i stacją telefoniczną, wygląda jak miasteczko. O 1 klm. na pñn. od siedziby dworskiej odkryto na wzgórzu przytykającym do łąki i zagłębii torfiastych, po lewej stronie drogi od Telkwi, starożytne mogiły kamienne. Kopce tego cmentarzyska zostały dawno na użytek gospodarczy rozebrane. Pozostały po nich tylko słabe szczątki i ślady grobowisk zburzonych. W r. 1874 znaleziono tu jeszcze jeden grób, z którego wyjęto 5 urn (ob. *Objaśn. do mapy Ossowskiego*, str. 27). Urny odosobnione napotymano tu przy oraniu kilkakrotnie (str. 94). Przywilej lokacyjny wystawił r. 1356 Werner v. Runddorf, nadzatan i komtur kiszporski. Akt ten wykazuje, że poprzednik w urzędzie, Herman von Schoenberg, wś tę osadził, że potem Luther v. Braunschweig, także przed nim urzędujący, rolę dał wymierzyć, przyczem się wykazało 5 włók nadmiaru, a następnie przy ponownem rozmierzeniu przez komtura Konrada v. Bruningsheim jeszcze 4 1/2 wł. W pierwotnym przywileju otrzymała wieś 60 włók, z których proboszcz i sołtys otrzymali po 6 wolnych. Mieszkańcy mieli używać miary kiszporskiej, a tamtejszy sąd ławniczy stanowił dla Starego Targu drugą instancją. Według ogólnego rejestru czynszowego obejmowała wś 74 włók, z których 57 płaciło po 21 skojców; z 2 karczem płaciła jedna 3 grz. i 5 skojców, druga 4 grz. R. 1654 pobierał nauczyciel 1/4 korca żyta od włoki i po 6 gr. od domu, nadto dostawał przy pogrzebach od bogatych po 25 gr., od uboższych 6 gr. (ob. *Gesch. des Stuhmer Kreis v. Schmitt*, str. 222). Po zwycięstwie pod Grunwaldem stanął tu król d. 24 lipca obozem („stativa sua supra villam et locum Starytarg locavit“, Długosz, XI, 76). Roku 1629 dnia 26 września został tu zawarty między Zygmuntem III a Gustawem Adolfem rozejm sześciolatek, „nie wiele dignitatis et decoris w sobie mający, Szwecya bowiem utrzymała młodszych Wazów na tronie, podbiła Inflanty, sadowiła się w Prusiech“. 2.) **S. T.**, folw., tamże, 298 ha (240 roli). W 1885 r. 3 dm., 10 dym., 55 mk., 39 kat., 16 ew. Za folw. ten zapłacono przed kilku laty 309,000 mrk. *Ks. Fr.*

Stary Toloczyn, mko, pow. orszański, ob. *Toloczyn Stary*.

Stary Wał al. *Stary Las*, niem. *Altenwalde*,

wś na praw. brzegu Pily, na wschód od Czaplina; należała do ststwa drahimskiego, pow. szczecinkowski (ob. Pow. wałęcki p. Calliera, str. 50); zdaje się, że to są szczątki starej warowni Pielburg (ob. Zeitsch. des Westpr. Gesch. Ver., XVI, str. 117). Zannoni oznacza tę wś mylnie na pld. wybrzeżu Izbiczna. Wś leży nad kanałem, łączącym jez. Izbiczno z Długiem (niem. Dolgen-See). Na zachod. stronie tego kanału, niedaleko wsi, leżały dawniej między jeziorami trzy okopy okrągłe, od których osada wzięła nazwę. Po wykopaniu kanału zostały te wały zniesione, a ziemię popiołem, węglami i gruzami napełnioną wysypano na łąki. Przy tej okazji znaleziono miecz, pugiń i ostrze dzidy, wszystko z żelaza (ob. Beschr. d. Vaterl. Alterthuemer im Neustettiner Kr. v. Kasiski, (str. 21). *Ks. Fr.*

Stary Wiatrak, wzgórze na pln. od mka Chocimirza, w pow. horodeńskim, po zachod. stronie gośc. tłumackiego, w pasmie wzgórz zwanych ogólnie Bałaurami al. Bałahorami lub Bałachanami, przeciągającym się na Pokuciu pomiędzy korytami Dniestru i Prutu, jako poprzeczne pasma Karpat wschodnich, w dziale skolsko-delatyńskim, a opadającym do porzeczka pomienionych rzek, na zach. od Wilekiej góry (322 mt.). Tu i w okolicy liczne kurhany i mogiły, już to zaorane, już też rozkopane. W obrębie gm. Chocimierza była mogiła na Średnich Honach, następnie na Ciupkach z otaczającymi mniejszymi kurhanami, po części już zaoranymi, wreszcie mogiła „za Wiatrakiem“ zwana. Mogiły na Ciupkach i „za Wiatrakiem“ rozkopano r. 1874 (czerwiec). Są one wszystkie grobowe. Kurhanów za Wiatrakiem rozkopano trzy i jeden większy nasyp (grób królewski); we wszystkich trzech znaleziono dobrze zachowane kościotrupy w rumowisku gipsowem i kredowem, nogami ku wsch. zwrócone, z czaszką, twarzą na prawy bok skróconą, prawą ręką na piersiach i lewą prosto przy boku położoną, z ozdobami brązowymi około uszu i podobnymi spłotami brązowymi na palcach. W jednym z tych grobów znalazły się też guziki na piersiach złotem emaliowane male i paciorki. Kościotrup w większej mogile leżał w skrzynce wyłożonej drzewem grubem dębem, w kwadrat rznietem i dokładnie w rogach spojonem. Przedmioty tu znalezione znajdują się w zbiorach Akademii umiejętności w Krakowie. Wznies. Starego Wiatraku 304 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Stary Wierch 1.) szczyt bezleśny w póln. rozgałęzieniach Magóry spiskiej, w obrębie gm. Łapszanki, w pow. magórzańskim, w hr. spiskiem (Węgry), na pld. od wsi, tuż nad granicą jurgowską, na pld.-wschód od Pilato-

wego wierchu (1007 mt.), na zach. od Kobylca (1036 mt.), na pln. od Krzyżowego wierchu (933 mt.), na pln.-wschód od Zadniego wierchu (928 mt.). Wznosi się 987 mt. (szt. gen.). 2.) **S. Wierch**, szczyt w pasmie Rozłucza i Wołczego, w pow. turezańskim, na prawym brzegu Dniestru górnego, wzn. 875 mt. npm. *Br. G.*

Stary Wisłok, dawne koryto Wisłoka, ob. *Wisłok*.

Stary Zamek, łotew. *Wacmujza*, wś i dobra, pow. łucyński, w 4 okr. pok. do spraw włośc., gm. Domopol, par. Birze (odl. $\frac{3}{4}$ w.), w 1863 r. 203 dusz rewiz. Leżą na skraju Łotwy katolickiej, pomiędzy rz. Kiejbą, dopł. Wiskuly al. Iki i ujściem tejże do Ewikszty, której początek odgranicza katolicką Łotwę pow. łucyńskiego, od protestanckiej Łotwy pow. wendeńskiego. Dobra te są własnością Jadwigi hr. Manteuffel. S. Z. i jego okolica należą do najżyźniejszych części pow. łucyńskiego. W obrębie dóbr leży t. zw. „Złota góra“, tworząca niewysoką lecz długo ciągnącą się wyniosłość, złożoną z czerwonej gliny, na której pszenica wydaje do 20 ziarn. Inna wyniosłość, rozłożystymi drzewy ocieniona, nosi miano „Góry orzechowej“. Tu miał się niegdyś wznosić zamek, po którym nie pozostało jednak śladów, tylko podania. U stóp wzgórza przepływa strumień Paukla, wpadający do Wiskuly. Dobra Stary Zamek składają się z folwarków i zaścianków: Kiejbiniki, Toki, Skubynowo i Giejlisze. Obszar ogólny wynosi 4351 $\frac{1}{2}$ dzies., w tej liczbie 2525 dz. lasu, 164 $\frac{3}{4}$ dz. grutów orn., sadów i ogrodów, 277 $\frac{3}{4}$ dz. sianozęci, 53 $\frac{3}{4}$ dz. pastwisk, 35 $\frac{1}{2}$ dz. pod rzekami i strugami, 16 dz. dróg, 1034 dz. nieużytków. *G. M.*

Stary Zwierzyniec, zaśc. poradziwiłowski nad rzeką Miranką, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. i gm. Mir (o 3 w. na pln.), par. kat. dawniej Mir, teraz Połoneczka, ma 4 osady.

Staryca, zatoka w kotlinie Prypeci, zwana jeziorem, pow. mozyrski, o 4 w. na pld.-zach. od Lemieszewicz; bardzo rybna. *A. Jel.*

Staryca 1.) folw. poradziwiłowski, pow. miński, w okolicy Więkowoszczyny, w 3 okr. pol. kojdanowskim. 2.) **S.**, dobra, pow. siebieski, w 4 okr. pok. do spraw włośc., gm. Klejowo, w 1863 r. 250 dusz rewiz. *A. Jel.*

Staryca 1.) mto powiat. gub. twerskiej, po obu brzegach Wołgi, przy ujściu do niej rzki Starycy, pod 56°31' pln. szerok. i 52°36' wschod. dług., odległe o 72 w. na pld.-wschód od Tweru. Ma 672 dm. (99 murowanych), 5075 mk. (33 katol., 9 protest., 71 żydów, 7 mahomet.), 10 cerkwi murow., monaster męzki Uspieński, 140 sklepów (95 murow.), 40 kuźni, szpital miejski, szkołę powiatową, parafialną i duchowną, st. poczt., dr. żel. i

przystań statków parowych. W 1870 r. było w mieście 474 rzemieślników (263 majstrów), w tej liczbie 71 kowali, 20 rybaków, 86 szewców. Przemysł fabryczny ograniczał się w t. r. na 4 fabrykach, produkujących za 3767 rs. Kupcy miejscowi prowadzą nieznaczny handel zbożem, rybami i solą. Na przystani tu-tejszej w 1868 r. naładowano 898713 pudów, wartości 77590 rs., wyładowano zaś 205913 pudów, wartości 144283 rs. Targi odbywają się co niedzielę, jarmark zaś 9 piątku po Wielkiej nocy. Własność miasta stanowi 146 dzies. pastwisk, 8 domów i 53 sklepów; dochód w 1869 r. wynosił 6357 rs. Mieszkańcy zajmują się ogrodnictwem, zarobkiem na miejscowej przystani, oraz wydobywaniem kamienia wapiennego, z łomów znajdujących się pod miastem. St. S. dr. żel. nowotorskiej, pomiędzy stacyami Wysokoje (o 18 w.), a Panino (również o 18 w.), odległa jest o 88 w. od st. Ostaszkowo, a 156 w. od Wiaźmy. Podług latopisców S. założona została w 1297 roku. Do 1482 r. miała udziałnych książąt, pochodzących od ks. twerskiego Michała Aleksandrowicza, poczem należała do w. ks. moskiewskich. Miasto niejednokrotnie ulegało zniszczeniu, tak podczas walk domowych pomiędzy książętami, jakoteż podczas najścia Litwinów. Na początku XVII w. zniszczone zostało przez Samozwańca. W 1708 r. S. włączona została do gub. smoleńskiej, od 1719 r. należała do prowincyi twerskiej gub. st. petersburskiej, w 1727 r. do gub. nowogrodzkiej, od 1775 r. mto powiat. namiestnictwa, a od 1796 r. do gub. twerskiej. Do obecnej chwili zachowało się w mieście dawne horodyszcze, ograniczone wyniosłemi brzegami Wołgi i Starycy, a od północy i wschodu okolonie podwójnym wałem. *Starycki powiat* leży w pld.-zchd. części gubernii i podług Strjelbickiego zajmuje 109.1 mil al. 5280 w. kw. Powierzchnia powiatu, leżąca głównie po lewym brzegu Wołgi, w mniejszej zaś części po brzegu prawym, jest poprzerynaną działami wodnemi między Wołgą a jej dopływami. Wzniesienia lewego brzegu Wołgi, wychodzące z pow. rżewskiego, mają charakter górzysty w pobliżu mta Starycy, gdzie najwyższy punkt ich stanowi Werygina góra. Gleba gliniasta i piaszczysta, na miejscach wyniosłych ilasta, w części północnej pomieszana ze zwirem. Oprócz gliny garncarskiej i na cegłę, znajdują się w powiecie pokłady czerwonego i szarego piaskowca, zdatnego na wyrób żarn, oraz bogate łomy kamienia wapiennego. Źródła mineralne, niezbadane zresztą i nieużytkowane, są pod wsią Iwanowskie i nad brzegami Starycy. Powiat ubogi jest w lasy, zwłaszcza południowa jego część, w której znajdują się tylko zarośla. Pod

względem hydrograficznym powiat należy do dorzecza Wołgi, która na przestrzeni 57 w. płynie w kierunku z pld.-zachodu na pld.-wschód. Oprócz m. Starycy na brzegach Wołgi leży 48 wsi, mających 6500 mk. Wołga w granicach powiatu przybiera: Iwaniszczę, Ułus, Niżnią Starycę, Górną Starycę i in. Błot i jezior mało i wogóle są one nieznaczne. W 1867 roku było w powiecie (bez miasta) 116787 mk. (14 katol., 124 rozkolników, 19 protest., 2 żydów, 26 mahomet.), przebywających w 769 miejscach zamieszkałych (2 pohosty, 65 siół, 4 slobody, 149 siółek, 533 wsi, 16 drobnych osad). Z pomiędzy tych miejscowości 3 tylko liczyły po 500 z górą mk. W 1870 r. było w powiecie 78 cerkwi (57 murowanych) i 1 dom modlitwy rozkolników. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo (sieją przeważnie owies i żyto), dalej flisactwo, furmaństwo, wychodzenie na zarobek, w niektórych miejscowościach garncarstwo, wydobywanie kamieni wapiennych oraz przemysł domowy i rybołówstwo. Przemysł fabryczny dość słabo rozwinięty, ograniczał się w 1871 r. na 19 fabrykach, które zatrudniały 131 robotników i produkowały za 214535 rs. 2.) **S.**, sióło przy ujściu rzki Starycy do Dońca, pow. biełgorodzki gub. kurskiej, o 39 w. od mta powiat., ma 231 dm., 1704 mk. 3.) **S.** al. *Reinwald*, kolonia niemiecka nad rz. Karamaz Wielki, pow. nowo-uzieński gub. samarskiej, o 179 w. od mta powiat., ma 184 dm., 2211 mk., kościół ewang., szkołę. Kolonia założona została w 1765 r. 4.) **S. Mala**, sióło nad rzką Bocieczki, pow. perejesławski gub. poławskiej, na pograniczu pow. osterskiego, na pld.-wschd od mka Boryspola 5.) **S. W.**, sióło nad rzką Walnieszczę, tamże. 6.) **S.**, ob. *Starzec*. *J. Krz.*

Starycka, kolonia, pow. kijowski, w 2 okr. pol., gm. Byszów, odl. o 70 w. od Kijowa, ma 204 mk.

Starycki, chutor, pow. radomyski, w 1 okr. pol., gm. Brusilów, par. praw. Brusilów, o 34 w. od Radomyśla, ma 20 mk., młyn krupczatny, przynoszący około 3000 rs. rocznie. Należy do dóbr Stawiszczę ks. Giedrojców.

Staryckie, niewielkie jezioro w pow. pińskim, wraz z jez.: Bieleza, Łuka, Wiunnoje, Kaznowo, Głuchy Zamek, nadane przez rząd w 1870 r. monasterowi w Ładzie (pow. iłumeński). *A. Jel.*

Staryckoje al. *Starycy*, sióło nad łachą Wołgi, pow. czernojarski gub. astrachańskiej, o 22 w. od Czernojarska, przy trakcie poczt. moskiewskim, ma 304 dm., 2170 mk., cerkiew, st. poczt., zarząd okr. polic., targi tygodniowe co niedzielę, jarmarki: 1 stycznia, 8 lutego i 23 września.

Starycz, potok, powstaje w obr. gm. Surma-

czówki, pow. jarosławski, w póln. stronie obszaru, na granicy z gm. Staremsiołem (pow. cieszanowski), u pld.-zach. podnóża Łysej Góry (277 mt. szt. gen.), w lesie surmaczowskim. Płynie na pld. tymże lasem, mija leśniczówkę i fol. Starycz, od którego bierze nazwę; poniżej zaś zwraca się na zach., wchodzi w obszar Starego Siola, przepływa przys. Lichacze, następnie przerzuca się na obszar Zaradawy (pow. jarosławski), gdzie zrasza od pld. przys. Buczynę, poczem przechodzi znowu na obszar Surmaczówki, tutaj pod wólką Maczugami zwraca się na pld.-zach. i płynie wśród borów surmaczowskich, które opuściwszy dostaje się znowu na obszar Zaradawy koło wólki Małoszynki al. Bały, w obrębie przys. Cienkie. Tutaj przyjmuje kierunek zach.-póln.-zach. i południową granicą tegoż przysiółka podąża do Lubaczówki z prawego brzegu. Długi 13 klm. Dopływy krótkie i nieznaczne. Dno namuliste. Spad wód wskazują liczby: 235 mt. (źródło), 216 mt. (leśniczówka Starycz), 207 mt. (pod Lichaczem), 198 mt. (poniżej Maczug), 189 mt. (ujście). *Br. G.*

Staryk 1.) prawa odnoga Dniepru, nazwana jeziorem, w pow. rzeczyskim, naprzeciwko wsi Komaryno, na 2 w. długa; bardzo rybna. 2.) **S.**, jezioro, pow. homelski, ob. *Popowo 2.)*.

Staryki 1.) zaśc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Woropajewszczyzna, okr. wiejski Zajnowo, o 4 w. od gminy a 71 w. od Dzisny, ma 1 dm., 28 mk. praw.; w 1865 należał do dóbr Ukła, Djakowych. 2.) **S.** al. *Starcy, Staryzinki*, ws nad rz. Wołną, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Iwieniec, ma 12 os.; młyn na rozlewie, grunta szczerkowe. Była tu doniedawna filia kat. par. Iwieniec, fundacyi Jerzego Radziwiłła, kardynała (Kotłubaj, *Galerye nieświeskie*, str. 255). *J. Krz.*

Staryki 1.) ws, pow. nowogradwołyński, na pld.-wschód od Nowogrodu Wołyńskiego, należąca niegdyś do włości zwiahelskiej. 2.) **S.**, ws na lew. brzegu rz. Irszy, pow. radomyski, w 3 okr. pol., gm. Malin, par. prawosł. Szersznie (o 5 w.), odl. o 60 w. od Radomyśla, ma 161 mk. Włościanie uwłaszczeni zostali na 400 dzies. ziemi, z której płaca 121 rs. 28 kop. wykupu rocznie. Ws ta należała niegdyś do Hornostajów (1637 r. w dziale Anny z Hornostajów Leszczyńskiej), następnie do Niemiryczów (w 1648 r. Stefana Niemirycza), przy końcu zeszłego wieku Dąbrowskiego, obecnie skarbową. 3.) **S.**, część wsi Koźlin (ob.), pow. rówieński. 4.) **S.**, ws nad Słuczą, pow. starokonstantynowski. 5.) **S.**, część wsi Tymkowa, powiat uszycki, ob. *Tymków*. *J. Krz.*

Staryki, część Cholojowa, pow. Kamionka Strumiłowa.

Starykowska Rudnia, pow. żytomierski, ob. *Rudnia*.

Staryna, pow. włodawski, ob. *Starosćina*.

Staryna 1.) ws, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. i dobra, hr. Czapskich, Derewno, okr. wiejski Suporośna Słoboda, o 10 w. od gminy a 114 w. od Oszmiany, ma 28 dm., 193 mk. kat. (91 dusz rewiz. w 1865 r.). 2.) **S.**, folw. nad potokiem, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Żosno, okr. wiejski Staryna, o 58 w. od Wilejki, ma 1 dm., 33 mk. (10 praw. i 23 kat.); w 1865 r. własność Hutorowiczów. W skład okr. wiejskiego wchodzi wsi: Kuźmicze i Słoboda, w ogóle 179 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych. 3.) **S.**, ws (w spisie z 1866 r. zaśc.), pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Łuczaj, okr. wiejski i dobra, Mostowskich, Starydwór, o 8 w. od gminy a 74 w. od Wilejki, ma 2 dm., 27 mk. kat. (w 1865 r. 10 dusz rewiz.). 4.) **S.**, zaśc. szlach., pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 96 w. od Wilejki, 1 dm., 7 mk. kat. 5.) **S.**, futor pryw., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Sitec, o 87 w. od Wilejki, 1 dm., 5 mk. kat. 6.) **S.**, karczma, pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 58 w. od Wilejki, 1 dm., 4 mk. żydów. 7.) **S.**, ws, pow. borysowski, okr. pol. 1 chołopienicki, gm. Krasnełuki, 12 osad pełnonadział. 12; kamień narzutowy. 8.) **S.**, ws, pow. grodzieński, w 3 okr. pol., gm. Wołpa, o 60 w. od Grodna. 9.) **S.**, urczyisko, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Kostrowicze, o 13 w. od Słonima. 10.) **S.**, ws, tamże, w 4 okr. pol., gm. Dworzec, o 33 w. od Słonima. 11.) **S.**, ws, pow. mścisławski, gm. Szamowo, ma 28 dm., 289 mk. 12.) **S.**, ws, pow. orszański, gm. Dobromyśl, ma 6 dm., 62 mk., z których 6 zajmuje się wyrobem wozów, sań i t. p. 13.) **S.**, okr. wiejski, pow. horodecki, w 1863 r. 1527 dusz włościan. *J. Krz.*

Staryna Okolica, ws, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Mosty, o 20 w. od Grodna.

Starynka 1.) zaśc. szlach. nad rz. Syrmierz, pow. święciański, w 3 okr. pol., o 48 w. od Święcian, 1 dm., 7 mk. kat. 2.) **S.**, zaśc. szlach. nad jez. Narocz, pow. święciański, w 3 okr. pol., o 66 w. od Święcian, 1 dm., 7 mk. żydów. 3.) **S.**, ws, pow. czerykowski, gm. Dołhowicze, ma 30 dm., 186 mk. 4.) **S.**, siolo nad jez. t. n., pow. czerykowski, gm. Starynka. Gmina ma 2800 mk. włościan (964 męż., 970 kob., 866 dzieci), z pomiędzy których 800 (500 męż. i 300 dzieci) zajmuje się przemysłem leśnym, używając do pomocy 800 koni. W gminie znajduje się 15,841 dzies. lasów prywatnych i 728¹/₂ dz. włościańskich.

Starynka, ws, pow. korezewski gub. twerskiej, o 29 w. od Korczewska, przy trakcie poczt. do Jarosławia, ma 31 dm., 200 mk., fabrykę wyrobów chemicznych, zatrudniają-

ca w 1869 r. 72 robotników i produkująca na 56,000 rs.

Starynki 1.) wś pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 36 w. od Dżisny, 3 dm., 32 mk. 2.) **S.** al. *Starzynki*, wś, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Kiszczyna-Słoboda, ma 16 osad; grunta lekkie. 3.) **S.**, ob. *Starzynki*.

Staryno, zaśc., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Wiszniów (o 6 w.), 2 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Polany.

Starynowicze, pow. horodecki, ob. *Koziany*.

Staryńskie, jezioro w pow. czerykowskim, uformowane z rozlewu rz. Jelni, pod wsią Starynki. Niewielkie, odznacza się malowniczym położeniem, otoczone lasami; znajduje się na niem wysepka, zarosła lasem.

Staryszewo, wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Kamieniec Litewski, o 40 w. od Brześcia.

Starzawa 1.) wś, pow. dobromilski, 8 klm. na pld. od sądu powiat. w Dobromilu, 7 klm. na pld.-zach. od urz. poczt. w Chyrowie, ze stacją kol. i tel. w miejscu. Na zach. leżą Łopusznica i Katyna, na pld. Węłykie i Polana, na wschód Suszyca Wielka (w pow. staromiejskim), na pld. Prinzenthal i Smereczna, na pld.-zach. Terło (w pow. staromiejskim). Środkiem obszaru płynie Strwiąż od pld.-zach. z Łopusznicy na pld.-wschód do Suszycy Wielkiej. W dolinie jego leżą zabudowania wiejskie. Na pld.-wsch. las Malinowiszczę, ze szczytem 633 mt. wys., na pld.-zach. las Stawny ze szczytem Ilmo (626 mt., znak triang.). Nad Strwiążem młyn. Dolina Strwiąża idzie gościniec i tor dr. żel. Własność. (rządowa) ma roli or. 53, łąk i ogr. 17, past. 90, lasu 1600 mr.; wł. mn. roli or. 1039, łąk i ogr. 85, past. 377 mr. W r. 1880 było 132 dm., 732 mk. w gminie, 3 dm., 26 mk. na obsz. dwor. (685 gr.-kat., 30 rz.-kat., 43 izrael.; 685 Rusinów, 39 Polaków, 34 Niemców). Par. rzym.-kat. w Chyrowie, gr.-kat. w miejscu, dek. ustrycki, dyec. przemyska. We wsi jest cerkiew. Metryki przechowują się od r. 1733 i jest ikonostas starożytny. Wś ma szkołę filialną. **S.** jest siedzibą zarządu e. k. lasów i domen. 2.) **S.**, wś, pow. mościskich, 14 klm. na pld.-zach. od sądu powiat. w Mościskach, 12 klm. na pld.-wschód od st. dr. żel., tel. i urz. poczt. w Medyce. Na pld. leży Kalników, na pld.-wschód Małnow, na pld.-wschód Czerniawa, na pld.-zach. Buców, na zach. Nakło, na pld.-zach. Stubno (2 ostatnie miejscowości w pow. przemyskim). Pld. część wsi przepływa pot. Wisznia, dopływ Sanu, a mianowicie jedno z jego ramion zwane Krywulą, od wschodu z Małnowa na pld.-zach. do Stubna. Zabudowania wiejskie leżą

na wschód. Najwyższe wzniesienie w środku obszaru 224 mt. W stronie pld. wznosi się wzgórze Turzyna do 218 mt. Własność. (Mieczysława Pawlikowskiego) ma roli or. 344, łąk i ogr. 909, past. 175, lasu 1125 mr.; wł. mn. roli or. 1498, łąk i ogr. 432, past. 188, lasu 96 mr. W r. 1880 było 347 dm., 1815 mk. w gminie, 5 dm., 33 mk. na obsz. dwor. (1794 gr.-kat., 25 rz.-kat., 29 izrael.; 1826 Rusinów, 17 Polaków, 1 Niemiec). Par. rz.-kat. w Mościskach, gr.-kat. w miejscu, dek. mościcki, dyec. przemyska. We wsi jest cerkiew i szkoła etat. 1-klas. Opis miejscowości, cerkwi i obrazów Hadziewicza podał Przyłęcki (Dniestrzanka, 1841, str. 201). W zbiorze rycin Pawlikowskiego znajduje się rysunek cerkwi pod Nr. 4881, 4882, 4883 i 4884. Obacz także zbiór rycin w Muzeum Ossolińskich, a mianowicie tekę z widokami Galicyi, Nr. 5167. *Lu. Dz.*

Starze, leśnictwo w lasach rządowych byłej ekonomii kieleckiej (IV, 26).

Starzec, *Starec*, *Staryca*, rzeka w gub. połtańskiej, lewy dopływ Dniepru, właściwie stare koryto rzeki, w pobliżu ujścia Suły, na pograniczu pow. żółtonoskiego i kremenczugskiego. Nad brzegami rzeka zaszła bitwa z Kozakami w 1638 r.

Starzechowice, wś, folw. i zakłady żelazne nad rz. Czarną, pow. konecki, gm. Ruda Maleniecka, par. Falków, odl. od Końskich 26 w., posiada kuźnice żelaza; ma 42 dm., 323 mk., 400 mr. dwor., 583 mr. włościan. W 1827 r. było 27 dm., 205 mk. **S.** należą do dóbr Falków. Na początku XVI w. dziesięcinę z łąnów km. i folw. pobierał pleban w Falkowie, wartość jej dochodziła 2 grzyw. Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508 **S.**, własność Starzechowskich, płaciły poboru gr. 4 d. 9. W r. 1577 (par. Falków), własność Pieczanowskich, miały 14 osad, 4 $\frac{1}{4}$ łąnów (Pawin., Małop., 290, 483). *Br. Ch.*

Starzeń, folw. nad rz. Bug, pow. hrubieszowski, gm. i par. Horodło, odl. 14 w. od Hrubieszowa. W 1889 r. folw. ten, oddzielony od dóbr Strzyżów, rozl. mr. 616: gr. or. i ogr. mr. 465, łąk mr. 88, past. mr. 51, wody mr. 2, nieuz. mr. 10; bud. mur. 1, drewn. 10; płodozm. 12-polowy.

Starzenice, wś i folw., pow. wieluński, gm. Starzenice, par. Ruda, odl. od Wielunia w. 6; wś ma 14 dm., 247 mk.; folw. 9 dm., 22 mk.; gorzelnia. W 1827 r. 20 dm., 210 mk. Dobra **S.** (własność Łubieńskich) składały się w 1886 r. z folw.: **S.**, Ludwinów i Jodłowiec, nomenkl. Bugaj al. Augustyńska, rozl. mr. 2993: fol. **S.** gr. or. i ogr. mr. 456, łąk mr. 237, past. mr. 48, lasu mr. 1102, nieuz. mr. 21; bud. mur. 16, drewn. 15; płodozm. 12-pol.; fol. Jodłowiec gr. or. i ogr. mr. 387, łąk mr.

100, past. mr. 4, nieuż. mr. 12; bud. mur. 5, drewn. 7; płodozm. 6 i 12 pol.; fol. Ludwinów gr. or. i ogr. mr. 184, past. mr. 3, zarośli mr. 2, nieuż. mr. 6; bud. mur. 3, drewn. 2, płodozm. 6-pol., las urządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: ws S. os. 19, mr. 54; ws Sieniec os. 62, mr. 667; ws Jodłowiec os. 14, mr. 37. Jestto dawne gniazdo szlacheckiego rodu h. Lis. Na początku XVI w. S., wieś częściowej szlachty, dawała z ról szlacheckich dziesięcinę wartości 3 fert. a zagrodnicy po groszu mosznego (Łaski, L. B., II, 111). Według reg. pob. pow. wieluńskiego z r. 1552 ws S., w par. Ruda, własność Starzeńskich, miała w części Zygmunta $\frac{3}{4}$ łanu; inne części spalone, stały pustkami (Pawłowski, Wielkop., II, 290). S. gmina, należy do sądu gm. okr. III w Ossyakowie, st. p. w Wieluniu; ma 15,860 mr., 576 dm. (50 mur.) i 4517 mk. (2341 męż. i 2176 kob.). *Br. Ch.*

Starzenin, leśniczówka do Czerniejewa, w pow. witkowskim.

Starzewice (ob. Jeziorna, rz.), mylnie, za: *Starczewice*.

Starzewskie, domy w Balicach, pow. mościskiego.

Starzęcin, 1780 *Starenczyn*, niem. *Starrenschin*, folw. do Radostowa, pow. tczewski, st. poczt. i par. kat. Subkowy; 1885 r. 4 dm., 44 mk.; dawniej własność cystersów w Oliwie; 1780 r. 42 mk. kat. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 41). *Ks. Fr.*

Starzno, niem. *Starsen*, ws, pow. człuchowski, st. p. Miastko, par. kat. Koczała, 1 mile odl.; 1740 ha (488 roli, 44 łąk, 168 ha lasu). W 1885 r. 32 dm., 44 dym., 247 mk., 200 kat., 47 ew. (wyb. Schulzenwalde 5 dm., 62 mk.). Wieś posiada kościół filialny drewn., p. w. św. Mikołaja. Do kościoła należą: S. Schulzenwalde i Engsee; szkoła kat. liczyła 1887 r. 65 dzieci. Dawniej rozróżniano S. Królewskie i Szlacheckie, ws i lemanstwo. Według taryfy z r. 1648 płacili tu lemani od 7 włók folw. 7 fl. (ob. Roczn. T. P. Nauk. w Pozn., 1871, str. 190). Wizytacja Jezierskiego z r. 1605 opiewa, że w S. był kościół filialny, należący do Koczały, z kąd proboszcz przybywał co trzecią niedzielę. Było we wsi 7 włościan (coloni), 4 lemanów (libertini) i soltys, każdy z nich dawał mesznego po 1 korcu żyta i tyleż owsa; 2 karczmarzy dawało po pół korca. Mieszkańcy byli prawie wszyscy lutrzy. Nauczyciel z Koczały pobierał od włościan po ćwierć korca żyta (ob. str. 38 b). Wedle taryfy na symple z r. 1717 płacił tu Cabach 15 gr., Rekowski 11 gr. 9 den. i Rydgerszram 15 gr. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 95). *Ks. Fr.*

Starzyca, rzka w pow. brzezińskim, lewy dopływ Pilicy, ob. Czarna 6.) (I, 737).

Starzyca, rzka w pow. ihumeńskim, prawy dopływ Wyni, zaczyna się przy granicy pow. słuckiego, około wsi Jewsiejewicze, gm. Puków, płynie w kierunku północnym koło folw. Bołgowicze, wsi Badzieży, Starzyca (młyn), zaśc.: Polanka, Borkowce, Linki, Korzony, Liniewiczze, Charytonowce i pod zaśc. Hrywiec ma ujście. Długa około $2\frac{1}{2}$ mil.

Starzyca, białorus. *Staryca*, ws i dobra poradziwiłłowskie nad rzką t. n., pow. ihumeński, przy gośc. handlowym z Mińska do Słucka, w 1 okr. pol. i par. kat. Uzda, gm. Puków. Ws ma 23 osad; cerkiew p. w. Przemienienia Pańskiego z 1839 r., uposażona 2 włók. i 2 mr. ziemi z dawnych zapisów, około 2400 parafian; kaplica p. w. św. Jerzego w Słobodzie Kuczyńskiej. Dobra, niegdys radziwiłłowskie, pod koniec XVIII w. i w pierwszej połowie bieżącego należały do Gintarów, od 1862 r. własność Adama Rewieńskiego, mają około 200 włók; grunta wyborne, pszenne, łąki obfite. W Słobodzie Kuczyńskiej przed kilku laty wzniesiono młyn parowy. Lasu dostatek, miejscowość lekko falista. Posiada kaplicę kat. par. uździeńską. W r. 1812 d. 4 listopada przebywał tu z piechotą gen. Pakosz, z dywizji gen. Dąbrowskiego (ob. Pamiętniki wojenne, wydanie Kraszewskiego, str. 135). *A. Jel.*

Starzyce, ws i os. fabr. nad rz. Czarną al. Starzyca, pow. brzeziński, gm. Łazisko, par. Tomaszów, posiada fabrykę sukna należącą do dóbr Ujazd i przędzalnię wełny (H. Reichmana), z prod. roczną 432,000 rs.; była też tu kuźnica żelazna. Ws ma 30 dm., 172 mk., 253 mr.; fabr. 4 dm., 36 mk., 244 mr. dwor.; os. karcz. 1 dm., 2 mk., 2 mr. Folw. należał do dóbr Czekanów. W 1827 r. 10 dm., 102 mk., par. Tobiasze. Fabryka sukna i kortów powstała tu r. 1830. Na początku XVI w. S. należały do par. Tobiasze, lecz dziesięcinę dawały do Ujazdu (Łaski, L. B., II, 182). Według reg. pob. pow. brzezińskiego z 1576 r. ws S., w par. Ujazd, własność sukc. Stanisława Dunina, kaszt. Inowłodz., miała 3 łąny, 1 rzem. (Pawłowski, Wielkop., II, 95). *Br. Ch.*

Starzycki potok, potok górski, w obr. gm. Ludwikówki, w pow. dolińskim, wypływa ze źródeł leśnych na płd. stoku góry Starzyckiego Wyżniego; płynie górskim wądołem na płd.-wschód i po 3 klm. biegu, poniżej wólki Sołotwiny, przeciąwszy gośc. do Wełdzirza z Ludwikówki wiodący, wpada z lew. brzegu do Świcy. *Br. G.*

Starzycki Wyżni, szczyt w Karpatach wschodnich, dziale skolsko-delałyńskim, w gnieździe górskim, które rozpostarło się na lew. brzegu Świcy, między nią (od wsch.) a jej dopływem Mizuńką (od zach.), w ramieniu górskim zwanem Chomem (1347 mt.), pod

41° 26' 15" wsch. dłg. g. F. a 48° 49' 55" płn. sz. g., 1116 mt. n.p.m. (szt. gen.). Na płn. legła polana Pianula (1255 mt.), a na pld.-zach. Brzazki wierch (1183 mt.). Na pld.-wschód spływa z pod S. W. potok Starzycki do Świcy, a na płn. pot. Trojan, dopływ Pionki, wpadającej do Mizuńki. Na pld.-zach. od ramienia górskiego Choma legło równoległe doń pasmo Dauszka, a na płn. dział górski Szczawna (1176 mt.). Ob. *Dauszka i Szczawna*.

Starzyn, folw., pow. hrubieszowski, gm. i par. Horodło.

Starzyn Wielki, niem. *Gross Starsin*, 1220 *Starin*, 1413 *Staryn*, wś z kośc. kat. par., na Kaszubach, pow. pucki, nad szosą, o 9.3 klm. na płn.-zach. od Pucka; z wyb. Głuszewem ma 422 ha (311 roli, 34 łąk). W 1885 r. 52 dm., 95 dym., 506 mk., 457 kat., 49 ew. Szkoła kat., agentura poczt., król. leśn., wolne sołectwo. Piękny murow. kościół p. w. św. Michała arch., zbudowany r. 1649. Dawniej należał S. jako filia do Mechowa, od r. 1873 zaś jako lokalny wikaryat. R. 1888 został dekretem biskupim wyniesiony do rzędu parafialnych. Do par. (dek. puckiego) należą: S. i Głuszewo (465 kat.), Werblin (405), Starzyński Dwór (200), Radoszewo (125), Parskowo (105), Kłanin (150), Polchówko (niem. Buchenrode) wraz z Polchowskim Młynem (45) i Sulice (95), razem 1590 dusz. Dochód proboszcza obliczono na 1626 mrk 21 fen. Prawo prezentacji przysługuje rządowi. Z zabytków starożytnych zasługują na wzmiankę: 2 brązowe gotyckie lichtarze, dalej pajak także z brązu i kielich, wreszcie starożytny duży dzwon (ob. „Bau- und Kunstdenkm. der Provinz Westpreussen“, str. 73). R. 1870 rozkopano w S. grób skrzynkowy z 2 urnami, z których jedna była twarzowa (ob. Objaśn. do mapy Ossowskiego, str. 64). W 1220 r. ks. Świętopełk potwierdza, że jego poprzednik Sambor nadał tę wś cystersom oliwskim wzamian za Puck, którego ojcowie się zrzekli (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 17). Oberżysta Lange posiada przywilej z r. 1653, mocą którego opat Kęsowski i konwent oliwski Andrzeja Bruenwalta nadaje posiadło o 2 włókach. R. 1413 zachodzi w kopenhaskich tablicach woskowych Marcin Schrober a 1403 r. Herm. Zcepeler jako rękodzielnik (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., IV, 80). Wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 opiewa, że w S., wsi do opatów oliwskich należącej, był kościół murywany p. w. św. Michała i Jana Chrzciciela, przez opata Aleksandra Kęsowskiego wystawiony. Do prob. należały 3 włóki; w skład par. wchodziły: S., z kąd prob. pobierał 20 korey żyta i tyleż owsa, Pelkowo, Parschowo, Kłanino, Radoszewo, Warblino, Domotowo i Piaśnice. Dla bakalarza był domek obok ko-

ścioła wraz z ogrodem. Parafią zaś zawiadował proboszcz mechowski, dojeżdżając co drugą niedzielę. Z wizyt. Rybińskiego z r. 1780 dowiadujemy się, że S. liczył wówczas razem z młynem Głuchowem 176 mk. kat. i 6 ew.; mesznego pobierał prob. mechowski ztąd 27 kor. żyta i tyleż owsa (p. 49). Po kasacie dóbr klasztornych uwłaszczono tu 12 osadników (ob. Prutz, *Gesch. des Kr. Neustadt*, str. 170).

Ks. Fr.

Starzyna 1.) białorus. *Staryna*, wś, pow. borysowski, gm. Dolce, ma 38 os.; grunta lekkie, nieco faliste. 2.) **S.**, zaśc., pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Zaczyste; grunta lekkie. 3.) **S.**, folw., pow. borysowski, w pobliżu rz. Schy, przy drożynie ze wsi Brodówki do wsi Barany, w 1 okr. pol. i par. kat. Chołopienice, gm. Kiszyna-Słoboda; miejscowość poleska, grunta lekkie. 4.) **S.**, folw., pow. borysowski, własność Suryntów, ma około 10 włók. 5.) **S.**, zaśc., pow. ihumeński, w pobliżu rz. Wozy, lewego dopł. Wołmy, w 2 okr. pol. i gm. Smilowicze, par. kat. Ihumeń, ma 3 os.; grunta lekkie, miejscowość lesista; należy do domin. Piotrowicze ks. Wittgensteina. 6.) **S.**, wś, pow. miński, w 1 okr. pol. mińskim, gm. ostrożyczko-gróddecka, o 4 w. od st. dr. żel. moskiewsko-brzeskiej Kołodziszcz, ma 13 os.; miejscowość nieco falista wśród okolicznych nizin lesistych. 7.) **S.**, folw., pow. miński, od 1829 r. własność Tołkaczów, ma 10½ włók. 8.) **S.**, folw., pow. miński, w 3 okr. pol. i par. kat. Kojdanów, gm. Stańków, w pobliżu drogi z Litwian do Lichaczewszczyzny; grunta średnie, szczerkowo-gliniaste. 9.) **S.**, folw. nad rzeką Kłykówką, dopł. Piereczuty, pow. miński, w 3 okr. pol. i par. Kojdanów, gm. Stańków, o 7 w. od st. dr. żel. mosk.-brzeskiej Niehorele; grunta urodzajne, łąk dostatek. 10.) **S.**, folw., pow. mozyrski, własność Stetkiewiczów, ma około 14 włók. 11.) **S.**, wś, pow. mozyrski, gm. Kopatkiewiczze, ma 9 os. pełnonadziałowych. 12.) **S.**, uroczysko leśne, pow. rzeczycki, w gm. Karpowicze, wśród błot położone, na zachód od zaścianka Niedźwiedzin; należy do dominium Eutuszkiewicze Horwatów. 13.) **S.**, wś poradziwiłowska nad rz. Morocz, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gmina Wyżna, ma 24 os.; grunta lekkie, łąki obfite. 14.) **S.**, obręb leśny nad rz. Wynią, pow. słucki, pomiędzy wsiami Dumicze i Stary Kopyl, w gm. Teladowicze. 15.) **S.**, dwa folw. radziwiłowskie, pow. słucki, do 1874 r. należały do ordynacji kleckiej, odtąd do nieświeskiej; jeden ma około 28, drugi zaś 12 włók. 16.) **S. Starobińska**, dobra, pow. słucki, w 1 okr. pol. i gm. Starobin, niegdyś kn. Olelków, z kolei ks. Radziwiłłów, Wittgensteinów, obecnie ks. Hohen-

lohe, mają przeszło 250 włók; od 60 lat w dzierżawie rodziny Szalkiewiczów. Grunta lekkie, łąk błotnych obfitość. *A. Jel.*

Starzyńce al. *Staryńcy*, wś, pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Brzostowica Wielka, o 53 w. od Grodna.

Starzynka al. *Starynka*, wś, pow. bielski, gm. Kobylany Nadbużne, par. Malowa Góra, ma 7 dm., 62 mk., 207 mr. W 1827 r. było 7 dm., 37 mk.

Starzynka 1.) rzeczka w pow. mińskim, dopływ Piereczutej, przepływa pod wsią Starzynki, oraz wsią i zaśc. Pietraszkiewiczze. 2.) *S.*, białoruskie *Starynka*, rzeczka w pow. bobrujskim, dopływ Wolezanki, płynie w kierunku północnym w obrębie gm. Horbacewiczze. *A. Jel.*

Starzynka 1.) wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Orla, okr. wiejski i dobra, hr. Urukskich, Lipiczanka, o 49 w. od Lidy, ma 26 dm., 183 mk. (w 1865 roku 88 dusz rewiz.). 2.) *S.*, zaśc. przyw., pow. lidzki, w 3 okr. pol., o 29 w. od Szczuczyna; 2 dm., 9 mk. 3.) *S.*, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Chotenczyce, okr. wiejski Karpowicze, o 6 w. od gminy, w 1865 r. 28 dusz rewiz.; należała do dóbr Zaborze, Hrehorowiczów. 4.) *S.*, zaśc., pow. miński, w 2 okr. pol. i par. kat. Kojdanów, gm. Stańkow; ma 2 osady. *J. Krz.*

Starzynki, wś i fol., pow. łęczycki, gm. Gostków, par. Wartkowice, odl. od Łęczycy w. 12; wś ma 5 dm., 41 mk., folw. 1 dm., 19 mk. W 1827 r. 3 dm., 28 mk.

Starzynki 1.) wś włośc., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Horodźki, okr. wiejski Zaprudzie, o 4 w. od gminy a 44 w. od Oszmiany, ma 15 dm., 116 mk. (w 1865 r. 55 dusz rewiz.); należała do dóbr skarbowych Łosk. 2.) *S.*, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Chotenczyce, okr. wiejski Krzemieniec, o 6 w. od gminy, w 1865 r. 20 dusz rewiz.; należała do dóbr Łukawiec, Borowskich. 3.) *S.*, folw. i wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Krasne (Krasnesioło), okr. wiejski Ulanowszczyzna, o 6 w. od gminy, w 1865 r. 5 dusz rewiz.; własność Rodziewiczów. 4.) *S.*, wś, tamże, okr. wiejski Usza, o 6 w. od gminy, w 1865 roku 14 dusz rewiz.; należała do dóbr Jakubowo, Koralkiewiczów. 4.) *S.*, folw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Hermaniszki, ma do 400 dzies. ziemi dworskiej (nielicząc włościańskiej), w tej liczbie blisko 200 dzies. lasu sosnowego i jodłowego. Grunta piaszczyste, łąki dobre; główna produkcja żyto i owies. Była to niegdyś własność wygasłej obecnie rodziny Wiażewiczów, następnie Chmarów (od drugiej połowy XVIII w.), w ostatnich czasach sprzedana Trojańskim. 6.) *S.*, dobra, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Hermaniszki, okr. wiejski Starzynki, o 58

w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z mka Mołodeczna do gr. pow. mińskiego, 1 dm., 4 mk.; w 1865 r. własność Kowzanów. W skład okr. wiejskiego wchodzi wsi: Lucyn, Łapińce, Mańkowszczyzna, Sulżyce, Susze, Wielkie-Pole i okolica szlach. Lucyn, w ogóle 109 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz. i 10 jednodworców. 7.) *S.*, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Dołhinowo, okr. wiejski i dobra (w 1865 roku) Hryniewskich Suchobory, o 10 w. od gminy, 25 dusz rewiz. 8.) *S.*, folw. i wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krajsk, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.), Tukallów, Starzynki, o 12 w. od gminy a 40 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z mka Sosienki do granicy pow. borysowskiego. Folw. ma 1 dm., 10 mk., wś zaś 22 dm., 276 mk. (w 1865 r. 78 dusz rewiz.). Kaplica katol. par. Olkowicze, dawniej par. Ili. Miejscowość piękna wśród dębiny. Włościanie wnieśli 3796 rs. 70 kop. wykupu za ziemię. W skład okr. wiejskiego wchodzi wsi: S., Chodasy, Junczewicze, Rakuszyce, Smorkowo, Zabłocie i zaśc. Kobylanka, w ogóle 310 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych, 20 b. ludzi dworskich i 7 jednodworców. 9.) *S.*, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Miadziół, o 15 w. od gminy, 83 dusz rewiz.; należy do dóbr Uzła, hr. Tyzenhauzów. 10.) *S.*, zaśc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Miadziół, okr. wiejski Piotrowo, o 10 w. od gminy a 46 w. od Wilejki, ma 3 dm., 26 mk. prawosł. (w 1865 r. 9 dusz rewiz.). 11.) *S.*, dawna nazwa wsi *Chmarzyski* (ob.), w pow. wilejskim. 12.) *S.*, dobra, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Mosty, o 59 w. od Groda. 13.) *S.*, białoruskie *Starynki*, wś, pow. bobrujski, w 4 okr. pol. świsłockim, gm. Horbacewicz, przy linii dr. żel. lipawo-romeńskiej, pomiędzy stacjami Jasień i Bobrujsk, ma 11 osad; grunta piaszczyste. 14.) *S.*, folw., pow. bobrujski, należy do dóbr Korytno (t. IV, 431). 15.) *S.*, wś u źródeł rz. Rudzienki, pow. borysowski, gm. Prusewicz, ma 14 osad; grunta lekkie, nieco faliste. 16.) *S.*, białoruskie *Starynki*, zaśc., pow. borysowski, w 1 okr. pol. chłopińskim, gm. Byteza, ma 2 osady; grunta faliste i kamieniste, okolica lesista. 17.) *S.*, wś, pow. borysowski, przy drodze z Moneczuk do Siłicz, gm. Łohojsk, ma 6 osad; grunta lekkie, miejscowość wzgórzysta, dość lesista. 18.) *S.*, wś, pow. borysowski, w pobliżu rz. Miadzieli, w 3 okr. pol., gm. Tumilowicz, ma 16 osad; miejscowość falista, łąki dobre. 19.) *S.*, zaśc., pow. ihumeński, w 2 okr. pol. smilowickim, gm. Wierchmiń. 20.) *S.*, osada, pow. ihumeński, ma 3¼ włók, należy do Karpowiczów. 21.) *S.*, zaśc. nad rz. Pocięchą, dopł. Swisłoczy, pow. ihumeński, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. Pohorele, par. katol.

Swisłocz (pow. bobrujski); grunta lekkie, urodzajne, łąk dużo. 22.) **S.**, zaśc. nad rz. Szaczą, pow. ihumeński, w 1 okr. pol. użdzieńskim, gm. Szack, należał do domin. Biały-Szack Oskierków i w 1816 r. z exdywizji dostał się Matuszewiczom, ma 9 włók; grunta lekkie, łąki obfite. 23.) **S.**, folw., pow. miński, w 3 okr. pol. i par. kat. Kojdanów, gm. Rubieżewicze, miejscowość małołesna, płaska, grunta lekko szczerkowe. 24.) **S.**, folw. poradziwiłowski, pow. miński, należał do niedawna do Michała Brzozowskiego, obecnie przeszedł na wierzycieli, ma 890 dzies. 25.) **S.**, ws i dobra poradziwiłowskie nad rzeką Starzynką, dopł. Piereczutej, pow. miński, w 3 okr. pol. kajdanowskim, gm. Rubieżewicze (o 8 w.), par. kat. do niedawna Rubieżewicze, obecnie Kojdanów (o 9 w.), o 15 w. od st. dr. żel. mosk.-brzeskiej Niehorele. Ws ma 47 osad, cerkiew murowana, pod wez. św. Piotra i Pawła, fundacyi Aleksandra Łęskiego, posiada 2 włoki ziemi z zapisu Bohdana Żydowicza, pierwotnie na rzecz cerkwi w Horucicach; filie: N. P. M. w Horucicach z 1708 r., fundacyi Żydowicza, i Przemienienia Pańskiego w Nowosiółkach, fundacyi Michała Kostrowickiego; około 1700 parafian. Dobra, mające 26618 dzies. od 1825 r. własność Łęskich; propinacye z browarem, młyn i dzierżawy czynią około 2000 rubli. Miejscowość wzgórzysta, grunta szczerkowe, urodzajne, łąki obfite, zabudowania folwarczne porządne, obszerne sady owocowe, rezydencya zamożna. Starzynki prawie do końca XVIII w. stanowiły t. zw. trakt czyli klucz starzyński w dobrach radiwiłowskich. Do dominium należały majątności: Rudzica, Niehorele, Suła, Siarki, przytem kilkanaście wsi i 25 zaścianków, zasiedlonych t. zw. „ziemianami“ i „bojarami“ na czynszach, z warunkiem odbywania podorożezyny. Według inwentarza z 1740 r. w kluczu starzyńskim było 328 dym. włościańskich pańszczyznianych i 392 dm. ziemiańsko-bojarskich czynszowych. We wsi S. Małych było 65 dm., włościanie mieli 27 koni, 51 wołów; we wsi S. Wielkich 58 dm., 23 koni, 44 wołów; we wsi Cieleświcz 16 dm., 15 koni, 22 wołów; we wsi Piereciaty 19 dm., 18 koni, 16 wołów. Do dóbr należały zaścianki: Borowskie, Borci, Bieleckie, Basmany, Dubowo-Wysokie, Halewasowski, Horawszczyzna, Jnehnowicze, Jasowo, Jankowszczyzna, Kowale, Kondratowszczyzna, Kuropatowszczyzna, Kimbarowszczyzna, Nowosady, Niedźwiedziowszczyzna, Olchowszczyzna, Popielniki, Pilikowszczyzna, Rantowszczyzna, Raczyńszczyzna, Sieczkowszczyzna, Wołowniki, Zasieki, Żydowicze. 26.) **S.**, folw., pow. mozyrski, w 2 okr. pol. petrykowskim, gm. i par. kat. Kopatkiewicz.

27.) **S.**, folw., pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. i gm. Horodyszcze (o 7 w.), odl. o 11 w. od mka Stołowicze a 3 mile od st. dr. żel. moskiewsko-brzeskiej Baranowicze, ma włók 20 $\frac{1}{4}$; grunta urodzajne, pszenne, miejscowość lekko falista, małołesna. 28.) **S.**, dobra, pow. lepelski, w 1 okr. pok. do spraw włośc., gm. Miniczany, w 1863 r. 41 dusz rewiz. Własność Stanisława Staniewicza. Gospodarstwo postępowe. 29.) **S.**, ob. Krasnowskie sstwo. *J. Krz.—A. Jel.*

Starzyno 1.) al. *Stradzyno*, pow. plocki, ob. *Gutowo*. 2.) **S.**, ws, pow. plocki, gm. Rembowo, par. Zakrzewo, odl. 29 w. od Płocka, ma 10 dm., 63 mk., 415 mr. (43 nieuż.). W 1827 r. było 8 dm., 85 mk.

Starzynów, ob. *Starczanów*.

Starzyńska Wólka, ws nad Wisłą, pow. plocki, gm. Rembowo, par. Zakrzewo, odl. o 29 w. od Płocka, ma 6 dm., 18 mk., 49 mr.

Starzyński Dwór, niem. *Klein Starsin*, dobra ryc., pow. pucki, st. p. i par. kat. Starzyn, st. kol. Reda 20 km.; z wyh. Nowinami (1885 r. 4 dm., 35 mk.) i Unterberg (3 dm., 45 mk.) obejmują dobra 589 ha (319 roli, 37 ha lasu). W 1885 r. liczyły 21 dm., 42 dym., 266 mk., 234 kat., 32 ew. Dawniej należał S. Dwór do cystersów w Oliwie, którzy dla zdrowego klimatu wysyłali tu chorych bractwisków, opaci zaś mieli tu od XVI w. swoją letnią rezydencją. Po kasacie zakonów zamienił rząd tę posiadłość na domenę (ob. „Gesch. des Kr. Neustadt“, von Prutz, str. 41). *Ks. Fr.*

Starzyny 1.) ws i folw., pow. łęczycki, gm. Gostków, par. Wartkowice, odl. od Łęczycy 12 w.; ws ma 4 dm., 48 mk.; folw. 4 dm., 27 mk. W 1827 r. 3 dm., 28 mk. W 1881 roku folw. S. rozl. mr. 270: gr. or. i ogr. mr. 205, łąk mr. 39, pastw. mr. 15, zarosli mr. 1, nieuż. mr. 10; budowli mur. 1, z drzewa 13; płodozm. 12-pol. W skład dóbr wchodziły poprzednio: ws S. 6 os., 7 mr.; ws Orzeszków 14 os., 109 mr.; ws Marcinów 12 os., 120 mr. Na początku XVI w. S. należały do par. Chodów (przeniesionej do Wartkowic). Były tu same części szlacheckie, dające dziesięcinę kościołowi w Turze (Łaski, L. B., 365, 367). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 ws S., w par. Chodowo, miała w części Bernarda Wierzbowskiego 2 łany, 4 osad. Stanisław Starzeński $\frac{1}{2}$ łan., 1 osad. S. Częstki miały 8 właścicieli częściowych (Pawliński, Wielkp., II, 69, 125). 2.) **S.**, ws, pow. włoszczowski, gm. Secemin, par. Przyłęk. W 1827 roku 44 dm., 219 mk. W połowie XV w. ws S., w parafii Nakło, własność Piotra i Abrahama h. Godziemba, miała 7 łan. km., z których dziesięcinę płacono w Seceminie, 4 folwarki płaciły dziesięcinę

pleb. w Nakle. (Długosz L. B., II, 217). Na początku XVI wieku dziesięcinę z łąnów kmieciom dawano plebanowi w Seceminie, wartości do 4 grzyw., z folw. zaś pleb. w Nakle, któremu kmiecie za dzies. konopną po 2 gr. z łąnu (Łaski, L. B., I, 565). W 1581 r. mieli tu części: Marcin Przyłęcki (1 $\frac{1}{4}$ łąn., 4 zagr.), Stan. Psarski (2 łąn., 2 zagr., 1 kom.), Kasper Lipieński (1 $\frac{1}{2}$ łąn., 1 zagr.), Paweł Lipieński (1 $\frac{1}{4}$ łąn., 1 kom. bez bydła), Tomasz Lipieński (1 $\frac{1}{2}$ łąn.), Seb. Daleski (1 $\frac{1}{2}$ łąn.), Bąk (1 $\frac{1}{2}$ łąn.), Druszkowski (1 łąn., 4 zagr. z rolą). *Br. Ch.*

Starzyny, ws i folw., pow. poznański, o 14 klm. na zach.-półn. od Poznania, na trakcie szamotulskim, graniczy z Kiekrzem, Napachaniem, Rokitnicą i Pawłowicami; par. Kiekrz, st. dr. żel. w Rokitnicy o 2 $\frac{1}{2}$ klm. W r. 1387 występuje sołtys starzyński; roku 1395—6 prawowali się o połowę Starzyn, Kiekrza i Szeradowa, (?) Bienia Wyganowski, Maciej i Mikołaj Zielańkowscy z Janem (?) i Mikołajem, sędzią kaliskim (Akta grodz. pozn.). W r. 1580 dziedziczył S. Maciej Kierski; było wówczas 12 pól łanków. Z późniejszych dziedziców znamy Gabryela Skórzewskiego w r. 1793 i następnie Atanazego hr. Raczyńskiego. Ws obecnie ma 15 dm., 114 mk. (108 kat., 6 prot.) i 100 ha (83 roli, 12 łąk). Folw. (3 dm., 73 mk.) wchodzi w skład okręgu dwor. Kiekrz. *E. Cal.*

Starzyska, niem. *Starschiska*, posiadłość chełmińska, składająca się z 2 gburstw, pow. starogardzki, st. p. Czarna Woda, 9 km. odl., gm. Osówko, par. kat. Śliwiec, 379.36 mr. W 1885 r. 4 dm., 29 mk.; dziedzicami byli 1885 r. Jan i Józef Ossowscy. Os. S. powstała dopiero r. 1710, przywilej wystawił król August II (ob. „Gesch. d. Stadt Stargard“ von Stadie str. 124). *Ks. Fr.*

Starzyska, ws, pow. jaworowskiego, 14 klm. na półn.-wchd od sądu powiat. w Jaworowie, 4 klm. na półn. od urzędu poczt. w Szkle. Na półn.-zchd leżą Kurniki, na zchd Jazów Nowy, na pld. Szkło i Wola Dobrostańska, na wchd Lelechówka i Wereszyca, na półn. Wiszenka Mała (cztery ostat. w pow. gródeckim). W półn. stronie wsi, w lesie Oblonie, nastaje pot. Kurnicki, prawoboczny dopływ Szkła i płynie na pld.-zachód, zrazu wzdłuż granicy zach., a potem przez zach. część obszaru do Jazowa Nowego. W obrębie wsi przyjmuje pot. Kurnicki z obu stron liczne strugi, z których najznaczniejszy pot. Tereska. Nazwa, wedle podania, ztąd pochodzi: Jan III Sobieski, zabawiając się łowami, zaszedł raz do tego źródła, z którego potok powstaje, a spragniony kazał sobie podać wody dziewczęciu, obok stojącemu. Napiwszy się zapytał, jak się zwie to źródło. „Nie

wiem“ odpowiedziała. „A ty jak się nazywasz?“ zapytał król. „Ja, Tereska“. „No to te źródło niech się zwie Tereską“. Jakoż od tego czasu została ta nazwa (Paraszka przez J. Łoz. w Peremyszlanyń, kalendarzu na r. 1853, str. 90). W potokach Dźwiniaczka i Na Rykach żyją pstrągi. Włas. więk. tu i w Kurnikach ma roli orn. 353, łąk i ogr. 185, pastw. 168, lasu 6899 mr.; wł. mn. roli orn. 2953, łąk i ogr. 994, pastw. 380, lasu 346 mr. W r. 1880 było 197 dm., 1006 mk. w gminie, 8 dm., 61 mk. na obsz. dwor. (951 gr.-kat., 62 rz.-kat., 20 wyzn. izr., 34 innych wyznań; 948 Rusinów, 119 Polaków). Par. rzym. kat. w Janowie, gr. kat. w miejscu. We wsi jest cerkiew i szkoła etat. jednoklasowa. Był tu niegdyś zamek warowny, dziś leśniczówka (ob. Czasop. Ossolińskich, 1833, zesz. VII, str. 28). *Lu. Dz.*

Starzysna, powiat włodawski, ob. *Starosćcina*.

Staś al. *Stasia*, rzeczka w pow. rówieńskim, prawy dopływ Horynia. Bierze początek z błot po za wsią Zelenka, płynie w kierunku półn.-zchd ma Ryświankę, Rudenkę, Małą Lubaszkę, Rudnię, Peremienkę, W. Lubaszę, za którą o kilka wiorst ma ujście w pobliżu wsi Podłużeńce.

Staś, pustkowie, pow. odolanowski, o 6 klm. na zachód od Mikszтата, nie wykazane w Spisie gmin i okręgów.

Stasiczno, jezioro, mylnie zamiast *Stęzyczno*.

Stasie Rawy, ob. *Rawy* 3.).

Stasiewiczze, zaśc. nad rzeką Derażną, dopł. Mielnika, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojkim, gm. Pleszczenice, par. katol. Chotajewicze, ma 2 osady; grunta lekkie, wzgórzyste. *A. Jel.*

Stasiewszczyzna, zaśc. nad rz. Naczą, pow. słucki, w 2 okr. pol. i par. katol. Kleck, gm. Siniawka; grunta szczerkowe, faliste, urodzajne, łąki obfite; młyn. *A. Jel.*

Stasi Las, pow. pułtuski, gm. i par. Zegrze.

Stasiły, ws nad rz. Wisinezą, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. i par. Soleczniki, okr. wiejski Soleczniki Małe, o 5 w. od gminy a 40 w. od Wilna, ma 6 dm., 40 mk. katol. i 3 żydów (w 1865 r. 17 dusz rewiz.); należy do dóbr Gaściewicz, Mierzejewskich. Ludność czysto litewska.

Stasin 1.) pow. włodawski, gm. Dobiegniewo, par. Wistka. Nie pomieszczony w spisach miejscowości gub. warszawskiej. 2.) **S.**, ws włośc., pow. nieszwawski, gm. i par. Bądkowo, ma 28 mk., 90 mr. Wchodziła w skład dóbr Jaranowo. 3.) **S.**, folw., pow. opoczyński, gm. Wielka Wola, par. Wojcin, odl. od Opoczna 17 w., 1 dm., 11 mk., 140

mr. Należy do dóbr Wielka Wola. 4.) **S.**, folw., pow. lubelski, gm. Chodel, par. Ratozszyn. 5.) **S.**, folw. dóbr Konopnica, w pow. lubelskim. 6.) **S.**, pow. lubartowski, gm. i par. Łęczna. 7.) **S.**, pow. krasnostawski, gm. Zakrzów, par. Targowisko. 8.) **S.**, pow. janowski, gm. Annapol, par. Świeciechów. 9.) **S.**, al. *Doliny*, folw., pow. chełmski, gm. Siedliszcze, par. Pawłów, odl. 21 w. od Chełma. W 1882 r. folw. ten, oddzielony od dóbr Siedliszcze, rozl. mr. 538: gr. or. i ogr. mr. 171, łąk mr. 159, lasu mr. 185, zarośli mr. 8, nieuź. mr. 15; bud. mur. 2, z drzewa 4, las nieurządzony, cegielnia, pokłady kamienia wapiennego. 10.) **S.**, folw., pow. garwoliński, gm. Pawłowice, odl. 30 w. od Garwolina. Folw. ten, oddzielony od dóbr Pawłowice, rozl. mr. 736: gr. or. i ogr. mr. 355, łąk mr. 26, pastw. mr. 126, lasu mr. 220, nieuź. mr. 7; bud. z drzewa 7; płodozm. 4 i 9-pol., las nieurządzony. 11.) **S.**, folw. dóbr Kurowice, pow. sokołowski. 12.) **S.**, pow. ostrowski, gm. Długosiodło, par. Lubiel. *Br. Ch.*

Stasin, folw. szl. nad jez. Miertwosz, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 26 w. od Oszmiany, 1 dm., 13 mk. katol.

Stasin 1.) folw. na obsz. dwor. Uwina, w pow. brodzkim. 2.) **S.**, część Piadyków, w pow. kołomyjskim.

Stasin 1.) os. wiejska, pow. gnieźnieński (Witkowo), ku półn.-zachód od Witkowa, par. i poczta w Niechanowie; 3 dm., 24 mk. katol. i 75 ha (72 roli). 2.) **S.**, posiadłość, pow. krobowski (Rawicz), o 5 klm. na połd.-wschód od Dupina, między Janowem a Jeziorami; par. kat. i poczta w Szkaradowie, st. dr. żel. w Mieliezu (Militsch) o 10 klm.; 2 dm., 10 mk. prot. i 415 ha (109 roli, 15 łąk, 277 lasu).

Stasinki, folw., pow. kozienicki, gm. Grabów nad Wisłą, par. Janowiec, odl. od Kozienic 36 w., ma 1055 mr. Wchodził w skład dóbr Przyłek.

Stasinków, pow. odolanowski, ob. *Stary Staw*.

Stasino, folw. pryw., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 32 w. od Lidy, a 22 w. od Ejszyszek, 1 dm., 9 mk. katol.

Stasinów 1.) os., pow. nowomiński, gm. i par. Mińsk; 4 mk., 31 mr. dwor. 2.) **S.**, os., pow. konecki, gm. i par. Niekłań. Odl. od Końskich 22 w., 1 dm., 3 mk., 11 mr. Należy do dóbr Niekłań. 3.) **S.**, folw., pow. konstantynowski, gm. Zakanale, par. Janów, 1 dm., 2 mk. 4.) **S.**, folw., pow. radzyński, gm. Lisia Wólka, par. Radzyń (odl. 5 w.), ma 3 dm., 7 mk. W 1885 r. folw. ten rozl. mr. 969: gr. or. i ogr. mr. 586, łąk mr. 189, pastw. mr. 32, lasu mr. 129, nieuź. mr. 33;

bud. mur. 1, z drzewa 10; płodozm. 8 i 9-polowy, las urządzony. *Br. Ch.*

Stasiolas, ws. włość. nad rzeką Bielina, pow. brzeziński, gm. Łazisko, par. Ujazd, ma 20 dm., 95 mk., 230 mr. W 1827 r. było 5 dm., 69 mk.

Stasiopol al. *Młynisko*, ws. włość., pow. radzyński, gm. Małopole, par. Dąbrówka, ma 57 mk., 6 osad, 144 mr. Wchodziła w skład dóbr Czarnów.

Stasiów, pow. uszycki, ob. *Rudka*.

Stasiów Majdan, mylnie *Husiowy*, *Stanowy*, pow. lityński, ob. *Majdan Stasiów*.

Stasiowa al. *Stasiowska Rudnia*, ws. na praw. brzegu Irszy, pow. radomyski, w 3 okr. pol., gm. Malin, par. praw. Zarudzie, o 34 w. od Radomyśla, ma 123 mk. Należy do dóbr Worsówka, Bylinów.

Stasiowa Wola, ws., pow. rohatyński, 21 klm. na pld.-wschód od Rohatyna, 4 klm. na wschód od sądu powiat., urz. poczt. i st. kol. w Bursztynie. Na pld. leży Bouszów, na wschód Kunaszów, na pln. Jezierzany i Ludwikówka, na zachód Korostowice. Wzdłuż granicy zach. płynie Gniła Lipa od pld. na pln. Zabudowania wiejskie leżą na pln.-wschód. Włas. więk. (tu i w Korostowicach) ma roli or. 346, łąk i ogr. 4, pastw. 57, lasu 457 mr.; wł. mn. roli or. 1184, łąk i ogr. 404, pastw. 148, lasu 5 mr. W r. 1880 było 61 dm., 383 mk. w gminie (295 gr.-kat., 84 obrz. rzym.-kat., 4 izr. wyzn.; 308 Rusinów, 75 Polaków). Parafia rzym.-kat. w Bursztynie, gr.-kat. w Korostowicach. We wsi jest cerkiew p. w. św. Jana Ewangelisty. *Lu. Dz.*

Stasiowieża Miodusy, ob. *Miodusy* 3.).

Stasiówka, ws., pow. bialski, gm. Lubienka, par. prawosł. Rzeszyczynka; ma 19 dm., 174 mk., 610 mr.

Stasiówka 1.) ws. nad Berezyną, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. i gm. Parycze, ma 32 osad.; grunta lekkie, łąk dużo, lud rolniczy, rybacz i flisaczy. 2.) **S.**, ws., pow. rzezycki, o 2 w. od Dniepru, w gm. Horwał, ma 16 osad; grunta lekkie. *A. Jel.*

Stasiówka, ws., pow. ropezycki, u źródle pot. Zawadzkiego (lew. dopł. Wielopolki), w okolicy podgórskiej, lesistej, 318 mt. n.p.m. Od zachodu otacza ją Łysa góra (423 mt.), od wschodu Międzyłesie (ze szczytem 368 mt.). Lasy na pld. położone sięgają do 606 mt. S. graniczy na pld. z Braciejową i Niedźwiedzą, na zachód z Gumniskami Fox, na wschód z Łopuchową, a na pln. ze Stobierną. Par. rzym.-kat. w Zawadzie. Ws. składa się z 105 dm. (3 na obszarze więk. pos. An. hr. Raczyńskiej) i 617 mk. (603 rzym.-kat. i 14 izrael.). Obszar więk. pos. wynosi 7 mr. roli, 1 mr. ogr. i 169 mr. lasu; pos. mn. ma 700 mr. roli, 214 mr. past. i 77 mr. lasu. Wymie-

nia S. Długosz (L. B., II, 265) jako własność Jana Podgórskiego. Należała do par. w Gumniskach; wójt miał rolę. W spisie poradnego z r. 1508 jest zapisana jako „Sthaszczowka“ (Pawński, Małop., 467); w 1536 (ibid., 542) „Stasziowka“, po połowie Jana Górskiego i Jakóba Lathoschyńskiego, miała 26 kmieci i rolę opuszczoną; czynszu płacili kmiecie 6½ grzyw., karczma 1½ grzyw. Nadto dawali 19½ korcy owsa, kury, sery i t. p. Sołtys miał folwark. Szacowano wś na 200 grzyw. W 1581 r. Józef Latoszyński płacił tu od 20 kmieci, 4 łąn., 3 zagr., 3 komorn. z bydłem, 4 komor. bez bydła i 1 łąnu sołtysiego. *Mac.*

Stasiówka, karczma koło Sąsiadowic, na obsz. dworskim Głębokim, w pow. samborskim.

Stasiowska Rudnia, pow. radomski, ob. *Stasiowa*.

Stasiszki 1.) zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 52 w. od Wilna, 2 dm., 13 mk. katol. 2.) **S.**, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 42 w. od Poniewieża. 3.) **S.**, wś, pow. wilkomierski, gm. Wiżuny, o 85 w. od Wilkomierza. 4.) **S. Maryanowo**, zaśc., tamże, o 69 w. od Wilkomierza.

Stasiuczyce, wś, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Bojary, o 35 w. od Wołkowyska.

Stasiuki 1.) pow. kobryński, ob. *Stoloki*. 2.) **S.**, wś, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Noski, o 13 w. od Prużany.

Stasiukiszki, zaśc. włośc. nad potokiem, pow. wileński, w 5 okr. pol., o 42 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. katol.

Stasiuniszki 1.) zaśc., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Szumsk, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Łapińskich, Kurhany, o 9 w. od gminy, 4 dusze rewiz. 2.) **S.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 80 w. od Nowoaleksandrowska.

Stasiuny 1.) wś włośc. nad potokiem Wiżynta, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski Puczkaryszki, o 15 w. od gminy a 40 w. od Święcian, 8 dm., 53 mk. katol. (w 1865 r. 14 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Inturki. 2.) **S.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 36 w. od Nowoaleksandrowska.

Staški, zaśc., pow. miński, niegdyś własność ks. Radziwiłłów, obecnie hr. Czapskich, oddawna w dzierżawie Trusewiczów, par. kat. Kojdanów. *A. Jel.*

Staškiele al. *Staszieli*, wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Kiemieliszki, okr. wiejski Litwiany, o 7 w. od gminy a 32 w. od Święcian, ma 6 dm., 53 mk. kat. (w 1865 r. 19 dusz rewiz.); należała do dóbr Stanuliszki, Szumkowskich).

Staškowięta, pow. mazowiecki, ob. *Dworaki*.

Stasówka al. *Stanisławówka*, wś nad rzeką Tarnawą, dopł. Dniestru, pow. uszycki, okr. pol., gm. i par. Dunajowce; ob. *Popławy*.

Staświny, dok. *Staszwin*, *Eisermuehle*, wś, pow. lecki, st. p. Miłki; 1915 ha, 88 dm., 438 mk. Bernard v. Balzhofen, komtur brandenburski, nadaje r. 1475 Szymonowi Schulz 50 włók w Eisermuehle nad rz. Staświn, celem założenia wsi niemieckiej na prawie chełm., i 5 włók sołeckich. W S. mieszkają r. 1652 prócz Polaków także Niemcy.

Staszajcie, wś, pow. wilkomierski, gm. Szaty, o 42 w. od Wilkomierza.

Staszańce 1.) wś, dawniej folw. nad Wilią, pow. kowieński, w 4 okr. pol., gm. i st. poczt. Janowo (o 3 w.), o 20 w. od Kowna; ludność starowiercy; gleba piaszczysta. 2.) **S.**, zaśc., tamże, o 21 w. od Kowna. 3.) **S.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 25 w. od Nowoaleksandrowska.

Staszek, młyn niegdyś, w Pierzycach, pow. krotoszyński, w pobliżu Zdun.

Staszelizki 1.) wś nad jez. Berżon, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Bohiń, okr. wiejski Bohdanowo, o 14 w. od gminy a 111 w. od Dżisny, ma 4 dm., 59 mk. (w 1865 r. 12 dusz rewiz.). 2.) **S.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 64 w. od Nowoaleksandrowska.

Staszewszczyzna, wś, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Iwieniec, w pobliżu wsi Kondratowicze, ma 3 osady; grunta lekkie. *A. Jel.*

Staszkzi, folw. szl. nad jez. Owiże, pow. święciański, w 3 okr. pol., o 10 w. od Święcian, 1 dm., 17 mk. kat.

Staszkiewiczze, wś nad Dubną, pow. dyneburski. Pod wsią most drewniany.

Staszkiszki, wś, pow. rossieński, parafia lalska.

Staszkowce, węg. *Saros-Sztaskocz*, wś w hr. szaryskim, 225 mk.

Staszkowicze, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 65 w. od Poniewieża.

Staszkowicze, wś, pow. starokonstantynowski (dawniej w pow. krzemieniecki, w 1583 r. należała do włości konstantynowskiej ks. Konstantego Ostrońskiego, płaciła poboru od 24 dm., 14 ogrodn., 2 kół walnych, 1 foluszowego (Jabłon., Wołyń, 129).

Staszkówka, wś włośc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 47 w. od Wilejki, 1 dm., 9 mk.

Staszkówka, wś, pow. gorlicki, z drewnianym kośc. par. rzym.-kat. i szkołą ludową, 6-8 klm. na pld.-wschód od Ciężkowic, w okolicy podgórskiej i lesistej, nad pot. uchodzącym do Biesińki (dopł. Białej). Przez wś prowadzi gościniec z Ciężkowic do Woli Tu-

rzańskiej, st. kolei transversalnej. Graniczy na zach. ze Zborowicami, na pld. z Łużną, na pln. z Ostruszą i Turzą, a na wsch. z Sietnicą i Moszczenicą. Prawie ze wszystkich stron otaczają ją lasy, pokrywające wzgórza. Wś ma 203 dm. (2 na obszarze więk. pos.) i 1141 mk. (1130 rzym.-kat. i 11 izrael). Pos. większa (Stan. Niedzielskiego) wynosi 557 mr. roli, 53 mr. łak, 37 mr. past. i 209 mr. lasu; pos. mn. 799 mr. roli, 63 mr. łak, 106 mr. past. i 71 mr. lasu. S. istniała już za Długosza (L. B., III, 201), ale parafią otrzymała później, jednak przed r. 1581, jest bowiem wymieniona w spisie poboru poradlnego z tegoż roku jako fara w pow. bieckim. Była wsią królewską, a trzymał ją wówczas Hieronim Staszkowski, który płacił z 17 łan. km., 6 czynsz., 2 zagr. bez roli, 8 komor. z bydłem, 6 komor. bez bydła i karczmy na połanku. Erekeya parafii zatracona. *Mac.*

Staszkowszczyzna, wś nad jez. Szyrwincze, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojeie, okr. wiejski i dobra, hr. Tyszkiewiczów, Janowo, o 10 w. od gminy a 52 w. od Wilna, ma 4 dm., 66 mk. katol. (w 1865 r. 27 dusz rewiz.). *J. Krz.*

Staszkowy potok, prawy dopływ rz. *Jelesnej* (ob.).

Staszkuliszki, pow. trocki, ob. *Staszkuniszki*.

Staszkuniszki 1.) w spisie z 1866 r. *Staszkuliszki*, zaśc., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Troki, okr. wiejski Podworańce, o 12 w. od Trok, 3 dm., 37 mk. katol. (w 1865 r. 16 dusz rewiz. i 2 jednodworców); należy do dóbr skarbowych Michnizki. 2.) **S.**, zaśc., tamże, 4 dusze rewiz.; w 1865 r. należał do dóbr Podworańce, Chmielowskich. 3.) **S.**, wś i dobra, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. i par. kat. Szyrwinty, okr. wiejski Leoniszki, o 6 w. od gminy; a 55 w. od Wilna; folw. ma 1 dm., 14 mk. katol., wś zaś 7 dm., 5 mk. prawosł. i 40 katol. (w 1865 r. 18 dusz rewiz.; własność Sokołowskich, następnie Szadurskich). Kaplica katol. p. w. N. M. P., z drzewa wniesiona w 1724 roku. 4.) **S.**, wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojeie, okr. wiejski Kietutany, o 8 w. od gminy, 20 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Szeszole. 5.) **S.**, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 57 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. katol. 6.) **S.**, dobra, pow. nowoaleksandrowski, par. Daugiele. Do dóbr należy wś parafialna Daugiele, ze st. poczt. przy szosie warszawsko-petersburskiej. Własność niegdyś Czyżów, przez sukcesorów sprzedana Mielnikowowi, od którego drogą wiana przeszła do Durnowa, dzisiejszego właściciela. 7.) **S.**, folw., pow. wilkomierski, gm. Towiany, par. Kowarsk, o 16 w. od Wilko-

mierza, własność Justyna Kosski. 8.) **S.**, dobra, tamże, gm. Zmujdzki, par. Kurkle, o 21 w. od Wilkomierza; własność dawniej Brońców, następnie Piottuchów. Grunta średnie. Była tu st. poczt. na szosie warszawsko-petersburskiej, między Wilkomierzem a Laużedyszkami (o 18 w.). *J. Krz.*

Staszkuny, wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 50 w. od Wilna, 6 dm., 90 mk. (5 praw., 85 kat.).

Staszów 1.) wś nad rz. Wisłą, pow. kozienicki, gm. i par. Brzeźnica, odl. od Kozienic 7 w., 62 dm., 441 mk., 941 mr. włośc. i 7 mr. dwor. W 1827 r. było 51 dm., 265 mk.; par. Sieciechów. 2.) **S.**, miasto w pow. sandomierskim, wśród lesistego płaskowzgórza, nad rz. Czarną, uchodzącą o 17 w. do Wisły pod Połańcem. W okolicy S. występują utwory formacji trzeciorzędowej, gips, wapień gruboziarnisty i piaski. S. odl. jest 210 w. od Warszawy, 114 w. od Radomia, 48 w. od Sandomierza, 52 w. od Ostrowca (st. dr. żel. dąbrowieckiej). Obszar miejski wynosi 1743 mr., z tego 120 mr. pod budowlami i ulicami. Miasto składa się z 13 ulic, 3 placów, 420 dm. (305 mur. i 115 drewn.), brukowane i czysto utrzymywane. Rynek wysadzony drzewami. Ogród publiczny nad rzeką, założony 1886 r. W mieście znajdują się: dwa kościoły katol., synagoga, dwie szkoły początkowe, 5 hederów żydow., sąd pokoju okr. II, sąd gminny, sędzia śledczy, rejent, urząd miejski, stacya poczt. i tel., szpital miejski na 25 łózek, dom przytułku na 5 ubogich, z dochod. 1321 rub. w 1881 r., szpital wojskowy, 4 lekarzy, weterynarz, 5 felerów, apteka. Z fabryk istnieją: browar z prod. na 3000 rs. (5 robotn.), miodosytia (2 rob. i 600 rs.), dwie fabryki wody sodowej, dwa młyny wodne ulepszonej konstrukcyi (21 rob. i do 18000 rs. czystego dochodu). Z rzemieślników najwięcej jest: szewców (51), krawców (24), bednarzy (20), rzeźników (18), piekarzy (16), stolarzy (14), mularzy (12), czapników (10), garncarzy (10), garbarzów (7). Sklepów i sklepików 120. W 1886 r. było w mieście 7971 mk. stałych i 820 mk. niestałych (wojsko, pułk dragonów stale tu stojący). Co do wyznań było: 2668 katol., 15 prawosł., 8 protest. i 5280 żydów. W 1827 r. było 350 dm., 3107 mk. W 1857 r. było 367 dm. (107 mur.) i 5104 mk. (3303 żyd.); dochód kasy miejskiej 839 rs. 27 kop. Dochody miasta wynoszą około 4500 rs., kapitały miejskie w b. Banku polskim około 10,000 rs. W okolicy S. występują warstwy gipsu i wapienia gruboziarnistego, użytkowane przez mieszkańców. Dokoła miasta ciągną się rozległe lasy. S. par., dek. sandomierski, 4222 dusz. Dobra S. składały się w

1868 r. z fol. Rytwiany i Szczeka, rozl. dominialna mr. 7524: gr. or. i ogr. mr. 633, łąk mr. 80, lasu mr. 6495, zarośli mr. 109, nieużytków mr. 181. W skład dóbr poprzednio wchodziły: mto S. os. 500, mr. 1742; wś Rytwiany os. 84, mr. 1274; wś Kłoda os. 81, mr. 1194; wś Niedziałki os. 25, mr. 419; wś Ruda os. 38, mr. 791; wś Szczeka os. 63, mr. 792. Dobra te, własność Artura hr. Potockiego, posiadają piękne lasy, w ogólnej rozległości 13,500 mr. Od 1859 do 1874 obsiano na zalesienie 3500 mr. *Dzieje.* Drobną pierwotnie osada nabiera S. pewnego znaczenia, gdy w XV w. przechodzi w posiadanie możnego rodu Jastrzębców. Marcin z Łubnicy, wojew. łeczycki, ożeniony z Dorotą Tarnowską, jest pierwszym znanym posiadaczem rozległego obszaru lesistego, którego centrem jest Staszów, jedna z wyrastających tu siedzib możnowładczych (Rytwiany, Jastrzęb). Wdowa po Marcinie, Dorota, wzniosła tu kościół p. w. św. Bartłomieja z kamienia wapiennego, zapewne w miejsce poprzedniego, drewnianego. Kiedy założoną została parafia, niewiadomo. Można by odnieść jej początek do czasów Wojciecha Jastrzębca, bisk. krak., a później arcyb. gnieźn. za Jagiełły. W drugiej połowie XV w. właścicielem wsi jest Jan Rytwiański (Jastrzębiec), woj. krak., plebanem zaś Jan Szczepiecki h. Leliwa. We wsi są łąny km., folwark, ogrodnicy, młyn i karczmy, dające dziesięcinę, wartości do 10 grzyw., pleb. w Staszowie. Do kościoła należą trzy łąny roli, karczma (czynszu 1 grzyw.), łąka, staw, ogród (Długosz, L. B, II, 386). Przywilej miejski musiała otrzymać osada około początku XVI w. W 1526 r. Zygmunt I wydaje Hieronimowi Łaskiemu, dziedzicowi Rytwian, przywilej na targi tygodniowe w miasteczku Staszowie. Jak cała grupa sąsiednich miasteczek, będących centrami magnackich dóbr, tak i S. rozwój pomyślny w XVI w. zawdzięcza ściągnięciu z zagranicy rzemieślników (podobnie jak Raków). Sukiennicy otrzymują ustawę cechową 1559, krawcy i kuśnierze 1621 r. W 1578 r. S. płaci szosu in duplo 3 fl. 14 gr., od 3 łąn. miejskich, żydzi dla ubóstwa tylko fl. 6, świeżo założona kuźnica od 2 kół i 6 towarzysów, młyn dziedziczny od 2 kół, folusz, drugi młyn od 1 koła, od 38 rzemieśln. i 12 komorn., ogółem pobór wynosił fl. 48 gr. 8 (Pawin., Małop., 205). Istniała też wś Staszów, w której niejaki Striszkowski płacił od 2 osad. $\frac{3}{4}$ łąnu, 5 ogrod. z rolą. Zapewne z końca XVI w. pochodzi ratusz murowany z wieżą, która około 1862 r. była wielce zrujnowaną. Od XVII w. dziedzicami miasta i dóbr byli z kolei Tęczyńscy, Opalińscy, Czartoryscy, Lubomirscy. Aleksandra Lubomirska wniosła dobra

te w dom Potockich, do których obecnie należą. Przy kościele znajduje się kaplica, założona 1625 roku przez Katarzynę z Tęczyńskich, żonę Sędziwoja Czarnkowskiego. W kaplicy tej jest nagrobek z 1666 r. z zagadkowym napisem. Drugi kościółek św. Ducha powstał zapewne wraz ze szpitalem dla ubogich. Data erekcyi nieznana. Obecny murowany z 1833 roku. W końcu XVIII wieku utrzymywał się jeszcze upadły dziś przemysł sukienniczy i czynną była papiernia. Widok i opis S. pomieścił Tyg. Ilustrowany, N^o 1134. *Br. Ch.*

Staszówek, wś nad rz. Czarną, pow. sandomierski, gm. Rytwiany, par. Staszów, odl. od Sandomierza 43 w., ma cegielnię, piec wapienny, łomy wapienia, 94 dm., 490 mk., 1194 mr. i 5 mr. dwor. W 1827 r. było 24 dm., 140 mk.

Staszule, wś nad jez. Miedźwiedź, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Leonpol, okr. wiejski i dobra, Mirskich, Miedzyrzecze, o 13 w. od gminy a 50 w. od Dżisny, ma 8 dm., 3 mk. praw. i 80 kat. (w 1865 r. 37 dusz rew.).

Staszuny 1.) wś, pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 47 w. od Kowna. 2.) **S.**, wś, pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 45 w. od Kowna.

Staszyn, wś i os. młyn. nad rzką Uniejówką, pow. miechowski, gm. Toczyca, par. Uniejów. Wś ma 6 os., 91 mr.; os. młyn. należy do dóbr Kępie. W 1827 r. 5 dm., 29 mk.

Staszyski, dwór, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 72 w. od Nowoaleksandrowska.

Statek, pustk., w pow. lublinieckim, ob. *Łagiewniki* 3.).

Statkowszczyzna, zaśc., pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Krasnełuki, ma 3 os.; grunta lekkie. *A. Jel.*

Statkuny, wś i dobra, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 18 w. od Kowna.

Statkuski, zaśc. szlach. nad rzką Szundzis. pow. święciański, w 2 okr. pol., o 10 w. od Święcian, 1 dm., 6 mk. kat.

Statyki, wś, pow. wilkomierski, gm. Konstantynów, o 2 w. od Wilkomierza.

Statyski, wś, pow. poniebieski, w 1 okr. pol., o 3 w. od Poniewieża.

Statzen, ob. *Stacze*.

Staubunowicze, mylnie *Stolwinowiczy* (mapa sztabu gen.), wś radziwiłłowska nad rz. Ptyczą, pow. miński, gm. dawniej Annopol, obecnie Samochwałowicze, par. praw. Piaciewszczyzna, o 24 w. od Mińska, ma 34 os. Za poddaństwa należała do domin. Annopol; lud zamożny; grunta szczerkowe, urodzajne, łąki i wypasy dobre. *A. Jel.*

Staubury 1.) *Górne*, wś, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Abramowiczów, Worniany (o $\frac{1}{4}$

w.), o 44 w. od Wilna, ma 5 dm., 38 mk. kat. (w 1865 r. 16 dusz rewiz.). 2.) **S. Dolne**, ws., tamże, o 2 w. od Wornian a 48 w. od Wilna, ma 4 dm., 33 mk. katol. i 5 żydów w 1865 r. 20 dusz rewiz.). *J. Krz.*

Stauczane, ob. *Stawczany*.

Staupe, ob. *Studzionka*.

Stauding (niem.), ws. na Szląsku austr., ob. *Studenka*. *Br. G.*

Staunik, potok, w pow. kossowskim, ob. *Stawnik*.

Staw 1.) al. *Kamieniczka*, rzka, w pow. częstochowskim, dopływ Warty; od Baranowa i Grójca płynie do Kamienicy Polskiej; łączy się z Kamieniczką. Por. *Kamieniczka*. 2.) **S.**, struga pod Niedzielskiem i Urbanicami, pow. wieluński.

Staw 1.) os. miejska i dobra nad rzką Cienią (Strzechą al. Pokrzywnicą), pow. kaliski, gm. i par. Staw, odl. 21 w. od Kalisza. Okoliczne łęgi, nisko położone, są zapewne dnem dawnego zbiornika wód, którego ślad pozostał w małym strumyku, płynącym z lasów zwanych Jesionka. Osada ma kościół paraf. murowany, dom przytułku dla kalek, szkołę początkową, urząd gm., 76 dm. (3 mur.) i do 1000 mk. W 1827 r. było 67 dm., 486 mk.; 1857 r. 68 dm., 586 mk. (12 żyd., 1 ew.); 1881 r. 75 dm., 598 mk. (17 żyd.). Do mieszczan należy 100 ówierci (kwart) gruntu czyli 750 mr. Targi i jarmarki przeniesiono do os. Błaszki. Ludność trudni się rolnictwem, hodowlą bydła i trzody. S. jest starożytną osadą, pierwotnie była to wieś i targowisko królewskie. Władysław Odonicz uposażając klasztor w Ołoboku nadał mu, między innymi, i S. Zapewne zakonnice były fundatorkami kościoła parafialnego i uzyskały prawo miejskie dla swej osady. Krzyżacy w napadzie 1331 r. zniszczyli S. z kościołem, który w r. 1341 nową otrzymuje erekcyę. W tych czasach istnieć tu musiało dość ludne i ożywione targowisko, skoro posiadało swą miarę zbożową, odrębną od kaliskiej. W końcu XIV czy też w XV w. S. z dobrami przeszedł drogą zamiany czy sprzedaży na własność Jarandów h. Pomian, później Brudzewskimi zwanymi. Jan Jarand (Jarunth), kasztelan spicymierski a od 1513 r. wojew. łęczycki, wznosił około 1520 nowy kościół murowany, ostrołukowy, dotąd stojący. Uposażenie plebana oceniono wtedy na 12 grzyw. Zapewne w tym wieku powstał tu szpital dla ubogich i kapliczka św. Ducha. Do kościoła przybudowano też kaplicę św. Anny, na której obraz sprawił srebrną sukienkę (16 grzyw.) Kazimierz Rychłowski, dziedzic, około 1750 r. W 1789 r. S. należał do Rychłowskich, miał 59 dym., 4 dym. plebańskie, 2 karczmy, młyn, 299 mk. Proboszcz miał dochodu 1212

złp., z czego wikary brał 280 zł. pensyi. Według taryfy czopowego z 1775 r. wyrabiano w S. 103 półbeczek piwa (123 zł. 18 gr. podatku) i 182 garncy wódki (72 zł. 24 gr. podatku). W 1800 r. było 388 mk. Uboga miejscina, nie miała dochodów tak, że według opisu z 1818 r. burmistrz od 4 lat nie pobierał pensyi. Herbem miasta były trzy wieże z otworami, zakończone krzyżami, środkowa wyższa od bocznych. Akta miejskie z lat od 1608 do 1819 r. znajdowały się w archiwum kaliskiem. Wójtostwo zdawna przeszło w skład dóbr. Fol. S. ma 867 mr. (w tem 716 mr. roli, 112 mr. łąk). Dobra S., własność z kolei: Brudzewskich, Hieronima Rozdrażewskiego, kasztel. międzyrzeckiego (około 1630 r.), od połowy XVIII w. Rychłowskich, wreszcie w 1880 r. nabyte przez Wandę z Tokarskich Niemojowską. Parafia S. obejmuje: Staw (os. i folw.), tudzież wsi: Suliszewice, Sędzimirovice, Skalmierz, Mroczy Wielkie i Małe, Kościany, Tymieniec, Gorzuchy, Cieszyków, Marcyanów, Wawry. W 1881 r. było 2520 dusz kat. Gmina S. należy do sądu gm. okr. IV, st. poczt. w Błaszach; obszar gm. wynosi 11,499 mr. W skład gminy wchodzi 80 oddzielnych wsi, osad i folw. W 1876 r. było w nich 450 dm. (34 mur.) i 4276 mk. (2115 męż., 2161 kob.). Monografią tej osady opracował Adam Chodyński („Kaliszanin“ z 1883 r., Nr. 38 i nast.). 2.) **S.**, folw., pow. gostyński, gm. Szczawin Kościelny, par. Gombin (odl. 4 w.), od Gostynina 13 w., ma 5 dm., 90 mk., 491 mr. (426 mr. roli, 26 mr. łąk i 13 mr. ogrodu). Gleba szczerkowa na podłożu gliniastem. Gospodarstwo rolne staranne; produkcya nabiału i chów koni. W 1827 r. 11 dm., 98 mk. 3.) **S.**, w XVI w. *Staw major* i *Stawek*, dwie wsi i folw. nad kanałem Ogrodzianką i rzką Pichną, pow. wieluński, gm. Wydrzyn, par. Czarnożyły, odl. od Wielunia 4 w.; 1-sza ws. ma 16 dm., 83 mk.; 2-ga ws. ma 5 dm., 52 mk. W 1827 r. 16 dm., 171 mk., par. Wydrzyn. Na początku XVI w. folwarczki szlach. dawały dziesięcinę do Wydrzyna, kmiecie meszne po mierze owsa i żyta, toż samo zagrodnicy i komornicy płacili meszne, sołtysie łąny zaś po fertonie za dziesięcinę i po groszu za meszne. Toż samo było i we wsi Stawek. Dziesięcinę z łąnów kmiecych pobierała (po fertonie z łąnu i mierze żyta i owsa) prepozytura przy kolegiacie wieluńskiej (Łaski, L. B., II, 95, 137). Według reg. pob. pow. wieluńskiego z r. 1552 ws. S. w par. Wydrzyn, miała 9 os., 3 1/2 łąn. (Pawliński, Wielkp., II, 291). 4.) **S.**, os. leś., pow. łaski, gm. Chociw, par. Widawa, 1 dm., 4 mk., 30 mr. Należy do dóbr Strumiany. 5.) **S. Gręboszewski**, os., pow. piotrkowski, gm. Wadlew, 1 dm., 6 mk., 409 mr. dwor. 6.) **S.** al. *Staw-*

ki, folw., pow. olkuski, gm. i par. Kromaków. 7.) **S. Denkowski**, fol. nad rz. Kamienną, pow. opatowski, gm. Częstocice, par. Denków, odl. od Opatowa 17 w., ma 1 dm., 30 mk., 200 mr. W 1827 r. 10 dm., 94 mk. 8.) **S.**, dwór i wś, pow. chełmski, gm. Staw, par. Czulczyce, r. gr. Spas, odl. 8 w. od Chełmu. W 1870 r. fol. S. rozl. mr. 1168: gr. or. i ogr. mr. 713, łąk i past. mr. 160, lasu mr. 263, wody i nieużytki mr. 32; młyn, wiatrak, cegielnia, pokłady wapienia. Wś S. os. 46, mr. 595. W 1827 r. 26 dm., 253 mk. Gniazdo rodziny Stawskich, Wierchowowskich i Chylińskich, gdyż dwie ostatnie rodziny pochodzą od braci Stawskich, którzy w Wierchowowskich i Chylinie zamieszkali, jak to widać z aktu rozgraniczenia wsi Parypsy i Staw r. 1455, znajdującego się w archiwum K. Kraszewskiego w Romanowie. Od Stawskich dobra przeszły do Świrskich. W końcu XVIII w. dziedzicem był Mateusz Świrski z kniaziów smoleńskich, cześnik krasnostawski. Od Świrskich w posagu majątek dostał się Cieszkowski, później też drogą Kozyrskim. 9.) **S. Noakowski**, pow. zamojski, gm. i par. Nielisz. W 1827 r. 31 dm., 153 mk. 10.) **S. Ujazdowski**, wś i folw., pow. zamojski, gm. i par. Nielisz, odl. 20 w. od Zamościa. W 1827 r. 24 dm., 122 mk., par. Stary Zamość. W 1887 r. folw. rozl. mr. 885: gr. or. i ogr. mr. 697, łąk mr. 170, nieuż. mr. 18; bud. drewn. 19; pokłady torfu. Wś S. os. 18, mr. 234. *Br. Ch.*

Staw, jezioro w pow. mozyrskim, uformowane z rozlewu rz. Stwigi, pod wsią Kolek, w gm. Tonicz, długie na $1\frac{1}{4}$ w., szerokie prawie na 1 w., rybne. *A. Jel.*

Staw (na karcie Chrzanowskiego i u W. Pola), *Stawga* (u W. K. „Rzeki i jeziora”), rzeka w pow. łuckim, ob. *Sierna*.

Staw 1.) wś, pow. inowrocławski, o 4 klm. ku zach. od Gniewkowa (poczta i st. dr. żel.), par. Płonkowo, okr. dwor. Kaczkowo; 6 dm. i 56 mk. 2.) **S.** al. *Stawy*, fol., pow. krotoszyński, od Koźmina ku zach. par. Mokronos, okr. dworski Wziachów, poczta w Pogorzeli; 1 dm., 40 mk. 3.) **S.**, os., pow. krotoszyński, o 3 klm. na płu. od Dobrzyce, pod Strzyżewem, nad Potoką, dopł. Lutyni, niewykazana w spisach urzęd. 4.) **S.**, część *Holendrów Lubonieckich*, pow. średzki, od Zaniemyśla ku pld.; 6 dm., 49 mk. 5.) **S.**, wś kośc. i dwór, pow. wrzesiński, dek. powidzki, o 6 klm. na pld. od Mielżyna, nad Strugą, dopł. Warty, w pobliżu traktu z Wrześni do Stupcy; par. w miejscu, poczta i st. dr. żel. w Strzałkowie o 6 klm. W r. 1390 Świętosława sprzedała trzecią część S. bisk. poznańskiemu Dobrogostowi za 12 grzyw. groszy pragskich (Kod. Wielkp., n. 1707). S. jest gniazdem Stawskich Leszczyców, którzy go

przez kilka wieków dziedziczyli. W r. 1578 siedzieli tu Marcin, Wojciech i Zygmunt Stawscy, Zygmunt Chłędowski i Mielżyński: Wojciech i Zygmunt Stawscy posiadali 1 ślad dziedziczny, 2 zagrod.; Marcin Stawski miał pół śladu osiadłego, 4 zagrod., 1 komor. i krawca; Zygmunt Chłędowski pół śladu os., 3 zagr. i 2 komor.; częścią Mielżyńskiego z pół śladem osiadłym i pół śladem pustym zarządzał Maciej Buszkowski. W r. 1618 mieli Marcin Stawski i Katarzyna Parnaska (!) jeden ślad dziedziczny i 1 zagrod., Aleksander Stawski pół śladu os., 3 zagrod. i koło korieczne doroczne, Maciej Stawski pół śladu os., 2 zagrod. i 2 komor. bez bydła, Łukasz Mielżyński, kaszt. gniezn., pół śladu os. Przy schyłku zeszłego stulecia należał S. do Bronisza, skarbnika gniezn. Kościół p. w. św. Mikołaja i św. Jadwigi, z drzewa, istniał już przed r. 1428; od strony płu. ma przystawioną kaplicę p. t. św. Jana Nepomucena (ob. Łaski, L. B., I, 322—3). Par., liczącą 1180 dusz, składają: Chwałkowice, Czekuszewo, Gonice, Goniczki, Skape, Staw, Unia i Wólka. Należące dawniej: Sarnowo i Moszczenica dziś nie istnieją. Pod S. wykopano dyadem brązowy. Wś ma obecnie 6 dym., 59 mk. kat. i 135 ha (114 roli, 9 łąk). Dwór z Czekuszewem (3 dm., 54 mk.) tworzy okr. dwor., mający 10 dm., 212 mk. (200 kat., 12 prot.) i 436 ha (302 roli, 42 łąk, 66 lasu); cegielnia; właścicielami są Lutomscy. 6.) **S.**, pole, na Kaliszkowicach Kaliskich, pow. ostrzeszowski. 7.) **S.**, pow. odolanowski, ob. *Nowy Staw* i *Stary Staw*. *E. Cal.*

Staw 1.) os. rybacka, pow. brodnicki, st. pocz. Brodnica, par. kat. Pokrzydowo, 2 dm., 12 mk. 2.) **S.**, około 1414 r. *Stawe*, wś, pow. toruński, st. p. Żygląd, par. kat. Popowo Toruńskie; 495 ha (451 roli or., 31 ha łąk); 1885 r. 14 dm., 32 dym., 186 mk.; 178 kat., 2 ew., 6 żyd.; szkoła kat. Około r. 1430 zachodzi Jocusch von Steben, t. j. Jakusz ze Stawu (ob. Ketrz., O narodow. pol., str. 131). W dok. napotyka się także Staeben i Stebin.

Staw Doellera, staw tatrzański, w dolinie Młynicy, w Tatrach, na pld. ich stoku, w hr. liptowskim (Węg.), w górnym końcu tejże doliny, u pld.-zach. podnóża Szczyrbskiej turni (2386 mt.). Ob. *Młynica* i *Szczyrbski staw*.

Staw-Dubienowski, zbiornik wody pod Hrozowem, pow. słucki, zapewne poniżej wsi Dubiejki, zapisany w 1639 r. przez Hrehorego Wołodkowicza monasterowi hrozowskiemu. Na stawie tym był młyn, jak widać z dokumentu wydrukowanego w Aktach gub. mińskiej Siemionowa (Nr. 109). Może to ten sam staw, z którego wypływa obecnie rz. Łoknieja.

Staw-Krasny al. *Krasny-Staw*, folw. radziwiłłowski, pow. słucki, o 1 w. na pld. od mka

Klecka, nazwany na pamiątkę krwawego boju, stoczonego tu w 1506 r. przez hetmana Michała Hlińskiego z chanem krymskim Bity-Girejem (ob. Strykowski, Kronika, t. II, str. 332—338). Miejscowość bezleśna, równa, gruntu wyborne, szczerkowe. Por. *Kleck*.

Staw Krasny, rzeka w gub. kijowskiej, ob. *Krasny Staw*.

Staw Krasny, sioło nad rzeką Borzną, pow. borzeński gub. czernihowskiej, o 10 w. od Borzny, ma 51 dm., 315 mk. W 1650 r. Adam Kisiel, wwódca kijowski, zapisał klucz krasnostawski monasterowi maksakowskiemu. W skład klucza wchodziły wsi: S. K., Praceze, Jadyty, Wysokie i Chołmy.

Staw Mystowski, wsł, pow. starokonstantynowski (dawniej krzemieniecki), podług reg. pobor. z 1583 r. należała do Wołoczyska kn. Stefana Korybuta Zbaraskiego, wwoźdy trockiego, który płacił z 2 kół wodnych i 1 stępnego (Jabłonowski, Wołyń, 128).

Staw Stary, wsł, pow. włodzimierski (poprzednio w pow. łuckim), w 1583 r. należała do włości horohowskiej, własność ks. Koszyrskiego i płaciła poboru od 7 łan. uprawnych (Jabłonowski, Wołyń, 86).

Staw Wielki, uroczysko, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Kamienna, o 29 w. od Sokółki.

Stawarele, folw., pow. nowoaleksandrowski, attyn. Jampola, 240 dzies. ziemi dwor. Własność dawniej Łopacińskich, później Korsaków, od 1802 r. Bobrowskich. *A. K. L.*

Stawce, wsł i folw. pow. krasnostawski, gm. Zakrzów, par. Targowisko, ma 36 os., 584 mr. włośc. i 1980 mr. dwor. Należy do dóbr ordynacyi Zamoyskich. W 1827 r. 32 dm., 224 mk., par. Batorz. Według reg. pob. pow. urzędowskiego z r. 1531 wsi S., Studzianki i Wola, w par. Batorz, płaciły od 17 łanów (Pawński, Małop., 374). *Br. Ch.*

Stawczanka, potok, ob. *Bartatówka*.

Stawczany, wsł rząd., pow. uszycki, okr. pol. Żwańczyk, gm. Kalus, par. w Wierzbowcu, sąd Mińkowce, ma 92 os., 468 mk., 512 dzies. ziemi włośc., 54 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, wybudowana w 1767 r., ma 1363 parafian. Wsł ta, wraz z Głębowką, Hutą Starą i Nową, Maciurską i mkiem Olchowcem, wchodziła w skład stawa olchowieckiego, nadanego prawem emfiteutycznym na 50 lat hr. Stanisławowi Potockiemu, a przez niego ustąpionego Dzierżkom, z opłatą kwarty 2037 rs. *Dr. M.*

Stawczany, mołd. *Stauczane*, wsł, pow. chołmski gub. bessarabskiej, o 14 w. od Chocima, przy drodze z Kierstyniec do Dolinian i Kruhlika, ma 122 dm., 707 mk., cerkiew, cukrownią założoną w 1862 r., która w 1866/7 i 1867/8 wyprodukowała około 24000 pud.

piasku. Własność Rafałowicza. Pod S. w r. 1739 wojsko ruskie odniosło zwycięstwo nad Turkami.

Stawczany, wzgórze, w obr. gm. Stawczan, pow. grodecki, na pñ.-zach. od wsi, nad granicą gm. Kiernicy, pod 41° 26' 52" wsch. dłg. g. F., a 49° 46' 38" pñ. szer. g. Stoki zach. i pñd. pokryte lasem mieszanym. Na pñd. leży wółka Ferdynandówka z leśniczówką, należąca do obszaru gm. Stawczan. Wznosi się 320 mt. Miejsce znaku triang. Pñd. część lasu zowie się Starym Zapustem (313 mt). Z pod wzgórza wypływa potok Ferdynandów (ob.). *Br. G.*

Stawczany, niem. *Stawczan*, rus. *Stauczany*, wsł kośc., pow. kocmański, otrzymała nazwę od stawów, zwanych „Staw górny“ i „Staw dolny“. Zabudowania leży na wsch. brzegu obu stawów. Oprócz tego istnieją znaczne stawy w okolicznych osadach, jak w Jużenicach, Kisielowie, Szyszkowcach, Malatyńcach, Borowcach, Chliwiskach i t. d. Odpływom tych stawów jest rz. Sowica, dopł. Prutu. Obszar tej gminy przytyka od pñ. do Kisielowa, od zach. do Jużenie i Malatyniec, od pñd. do Chliwisk i Iwankowiec, od pñd.-wsch. do Dawidowa (Dawidestie), a od wsch. do Wereszczanki. Wzn. Stawu górnego 215 mt. (brzeg wsch.-pñ.); zach. granica z Malatyńcami 280 mt., wzgórze przy wsch. granicy z Wereszczanką 260 mt. Pola na wschód od Górnego stawu zwą się Atamanówką. R. 1869 obszar gminy obejmował 2357 ha 96 ar. 91 mt. kw.; 444 dm., 2050 mk.; 1880 r. było 598 dm., 2264 mk.; 2031 gr.-nieun., 52 kat., 178 izrael., 3 in. wyznań; 2063 Rusin., 164 Niem., 3 Rumun., 34 innej narod. Na obszarze dwor. (7 dm., 31 mk.) leży grupa zabudowań „Carskie“ zwana. Par. rz.-kat. i gr.-kat. w Kocmanie; par. gr.-nieun. w miejscu, z cerkwią drewn., zbudowaną r. 1700, p. w. archan. Michała i Gabryela. Według szem. archidyec. gr.-nieun. bukow. z r. 1885 było w tej par. 771 rodzin czyli 2555 głów (1239 męż., 1316 kob.). W miejscu szkoła ludowa 1-klas. Właścicielka Antonia Kochanowska. Sąd powiatowy i urząd podatkowy w Kocmaniu, st. poczt. w Stawczanach. *Br. G.*

Stawczany z *Dąbrówką*, *Ferdynandówką*, *Jankową* i *Wolą*, wsł, pow. gródecki, 21 klm. na wschód od sądu powiat. w Gródku, 5 klm. od urz. poczt. w Bartatowie. Na pñ. leżą Obroszyn i Bartatów, na zach. Kiernica, na pñd.-zach. Lubień Wielki, na pñd. Polanka i Leśniowice, na pñd.-wschód Glinna (st. kol. żel. Glinna Nawarya), na wschód Hodowice (4 ostatnie w pow. lwowskim). Wsł leży w dorzeczu Dniestru, za pośrednictwem Bartatówki (Stawczanki), dopł. Szczerka. Wchodzi tu ona od pñ. z Bartatowa i płynie środkiem ob-

szaru na pld. aż do granicy, a potem na wsch. wzdłuż granicy pld. i wchodzi do Leśniowic. W tej części biegu zwie się także Stawiskiem. W obrębie wsi przyjmuje z obu boków małe strugi, z których najznaczniejsza: Ferdynandówka. Główna część zabudowań leży w dolinie Bartatówki. Przys. Dąbrówka leży na pln., Ferdynandówka na pld.-zach., Jankowa na pld. Na pln.-wschód wznosi się wzgórze Stawczany (310 mt.). Włas. więk. (arcyb. łac. lwowskiego) ma roli or. 476, łąk i ogr. 237, past 21, lasu 928 mr.; wł. mn. roli or. 1387, łąk i ogr. 691, past. 602, lasu 86 mr. W r. 1880 było 281 dm., 1650 mk. w gm., 7 dm., 117 mk. na obsz. dwor. (1602 gr.-kat., 288 rz.-kat., 29 izr., 47 innych wyznań; 1309 Rusinów, 403 Polaków, 55 Niemców). Par. rz.-kat. w Obroszynie; gr.-kat. w miejscu, dek. szczerczecki. We wsi jest cerkiew p. w. św. Michała i szkoła etat. 1-klas. W r. 1433 nadaje Władysław Jagiełło wś królewską S. i Bartoldową karczmę (dzisiejszy Bartatów) arcybiskupstwu lwowskiemu (Liske, A. G. Z., t. II, str. 95 nn.). W r. 1453 nadaje Grzegorz z Sanoka, arcyb. lwowski, za zgodą kapituły bratu swemu rodzonemu Pawłowi Długoszowi z Sanoka wójtostwo wieczyste we wsi S. (l. c., str. 137). *Lu. Dz.*

Stawczyce (w dokum.), pow. włodzimierski, ob. *Stawki* 6.).

Stawczyk, os., pow. gostyński, gm. Słubice, 6 mk., 8 mr. włość.

Stawczyńce, wś, pow. proskurowski, okr. pol., gmina i sąd Czarny Ostrów, par. katol. Mikołajów, przy drodze z Hryniowiec Polnych do Krzaczek, ma 170 osad, 836 mk., 1608 dzies. ziemi włość., 36 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Łukasza, wzniesiona w 1863 r., na 676 parafian. Gorzelnia, obecnie nieczynna. Należy do klucza mikołajewskiego, dawniej ks. Czartoryskich, obecnie hr. Konst. Przeździeckiego. *Dr. M.*

Stawecka Rudka, uroczysko na gruntach mka Kodni, pow. żytomierski.

Stawecka Słoboda, na praw. brz. Teterewa, pow. radomyski, w 2 okr. pol., gm. Kiczki, par. praw. Stawki (o 3 w.), o 9 w. od Radomyśla, ma 248 mk. (podług Pochilewicza 255 chrześcian i 10 żydów), prawie wyłącznie dawnej szlachty, zapisanej do stanu mieszczańskiego. W 1783 r. było tu 72, w 1863 r. 108 mk. Włościanie, w liczbie 3 dusz rewiz., uwłaszczeni zostali na 6 dzies., z opłatą 3 rs. 43 kop. rocznie. Należy w części do spadkobierców Łukawskiego (24 dzies.), Gajewskich (14 dzies. roli i 35 lasu) i Kurmanowiczów (7 roli i 30 lasu).

Staweczki, wś, pow. włodzimierski, posiada kapł. katol. parafii Przewały (dekanatu kowelskiego).

Stawek 1.) os. leś., pow. sochaczewski, gm. Ilów, par. Kamion. 2.) **S.**, wś włość., pow. nowomiński, gm. Łukowiec, par. Lato-wicz; ma 67 mk., 157 mr. W 1827 r. 4 dm., 8 mk. 3.) **S.** al. *Stawki*, wś i folw., pow. wieluński, gm. Starzenice, par. Czarnożyły (Ruda dla folwarku). Wś ma 31 dm., 186 mk. Folw. należy do dóbr Masłowice (ob.). W 1827 r. było 16 dm., 105 mk. Według reg. pob. pow. wieluńskiego z r. 1552 wś S., w par. Wydrzyn, miała 10 osad, 4 łąn. (Pawiński, Wielkp., II, 291). 4.) **S.**, pow. piotrkowski, gm. Kleszczów, par. Sulmierzyce; ma 22 dm., 174 mk., 380 mr. częściowych właścicieli włość. 5.) **S.**, os. młyn., pow. ilżecki, gm. Wielka Wieś, par. Wąchock. 6.) **S.**, wś i folw., pow. chełmski, gm. i par. Cyców; wś ma 19 os., 249 mr., fol. należy do dóbr Cyców. W 1827 r. było 10 dm., 73 mk., par. Olchowice. 7.) **S.**, wś i fol., pow. ostrowski, gm. Poręby, par. Ostrów. *Br. Ch.*

Stawek 1.) uroczysko, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Pawły, o 32 w. od Bielska. 2.) **S.** al. *Stawok*, wś przy ujściu rzki Stawek do Jasioldy, pow. piński, w 1 okr. pol., gm. Stawek, o 9 w. od Pińska, przy gośc. poczt. pińsko-nieświeskim, ma 30 osad, 121 mk., cerkiew paraf., zarząd gminny, szkołę wiejską. Za poddaństwa własność Pusłowskich; grunta piaszczyste, łąk niezmierna obfitość, lud rolniczy i flisaczy. Poprzednio istniała tu cerkiew p. w. św. Joachima i Anny; w 1504 r. d. 28 października kn. piński Feodor Jarosławowicz zrobił hojny zapis tej świątyni (ob. Rewizya puszczy, str. 221—4). W późniejszych czasach fundowano tu inną cerkiew p. w. Zmartwychstania, po upadku której w 1854 r. wznosił nową drewnianą Franciszek Pusłowski. Do cerkwi należało 19 włościan pł. męz. i 24 kobiet, osiedlonych na 1 włośćie gruntu ornego oprócz łąk; obecnie paroch włada 51 mr. ziemi ornej i łąk, a przytem jeziorem z zapisu kn. pińskiego. Parafian około 1200, filia w Podhaciu p. w. Wniebowzięcia N. M. P., uposażona włością gruntu. Gmina S. obejmuje 8 starostw wiejskich, 423 osad włościańskich, 2093 włościan płci męz., uwłaszczonych na 5346 dziesięcinach. W skład gminy wchodzi wsi: S., Bartycze, Berduny, Czenczyce, Dobrowola, Korzewice, Krasiejew, Krzywice, Lisiaty-cze, Massewice, Nowosiele, Ośnieżyce, Piasieczna, Podbołocie, Podhacie, Posienice, Rudawin, Stalewo, Synin, Tulatyn i Zapole.

Stawek 1.) prawdopodobnie *Stawiszczce*, wś, pow. dubieński (dawniej Łucki), podług reg. pobor. z 1577 r. własność kn. Marcina Wielickiego, który płacił od 6 dym., 2 ogr. (Jabłonowski, Wołyń, 62.). 2.) **S.**, wś nad Puciówką, pow. dubieński (dawniej Łucki),

na północ od Ołyki. Podług reg. pobor. z 1577 r. należała do zamku ołyckiego i płaciła z 16 dym. na półwł., 1 ogrod. 4 gr. W 1583 r. Stanisław Radziwiłł, książę na Ołyczu i Nieświeżu, płacił tu z 11 dym., 1 ogr., 1 koła walnego (Jabłonowski, Wołyń, 46, 109). 3.) **S.**, ws., pow. kowelski (dawniej włodzimierski), podług reg. pobor. z 1579 r. należała do włości mielnickiej Aleksandra Siemaszko, podkomorzego włodzimierskiego, i płaciła z 6 dym. półhank. i 4 ogrod. po 4 gr. (Jabłonowski, Wołyń, 68). 4.) **S.**, ws. nad rz. Turzą, pow. kowelski, na zchd od mka Turzyska. Podług reg. pobor. z 1577 r. w pow. włodzimierskim należała do włości Nieśuchojęze kn. Romana Sanguszki i płaciła z 5 dym. półdworz., 1 ogrod. 4 gr., w 1583 roku zaś należała do włości turyskiej i płaciła z 5 dym., 1 ogrod., 1 koła dorocznego (Jabłonowski, Wołyń, 65, 113). 5.) **S.**, ws., pow. łucki, na pograniczu pow. dubieńskiego, na pld.-wschód od Łucka; niegdyś dobra biskupów łuckich. 6.) **S.**, opustoszała ws. w włości lubeckiej, t. j. około siola Lubcza, w pow. łuckim, na pld.-zchd od Łucka. 7.) **S.**, ws., pow. owrucki, na zachód od Narodycz. 8.) **S.**, ws., pow. rówieński (dawniej łucki), podług reg. pobor. z 1577 r. należała do dworu Krupa i płaciła z 14 dym. na włók. i 10 ogrod. W 1583 r. z 8 łan., 4 ogr., 1 koła walnego. W t. r. p. Jarofiejowa Hoscza, sędzina ziemna łucka, płaciła z części imienia Stawka z 11 dym., 6 ogr. (Jabłonowski, Wołyń, 41, 85, 91). 9.) **S.**, ws. nad Horyniem, pow. rówieński (dawniej łucki), na pld.-wschd od mka Derażne, a na pld. od Stepania. Podług reg. poborowego z 1577 r. należała do ziemian zamku stepańskiego i płaciła z 5 dym. półdworzyszczowych, 6 ogrod. W 1583 r. należała do włości stepańskiej i płaciła od 5 dm., 6 ogr., 1 popa (Jabłonowski, Wołyń, 40, 83). 10.) **S.** al. *Stawki*, w 1545 r. *Stawczyn*, ws., pow. włodzimierski, na pld.-zchd. od Owłaczyna, w pobliżu źródeł rz. Neretwy. W 1545 r. Andrzej, Gniewosz i Juryj Owłuczynscy obowiązani byli do utrzymywania dwóch horodni w zamku włodzimierskim (Jabłonowski, Rewizya, 12). Podług reg. poborowego z 1570 r. Grzegorz Owłuczynski, z części swoich Owłaczyna (dziś Owłaczyn) i Stawku płacił z 22 dym., 8 ogrod. po 2 gr., 1 bojarzyna, 1 koła młyńskiego 12 gr., koła młyn. z trzeciej części 8 gr., 1 karczmy 12 gr., zaś Andrzej Owłuczynski z części imion swoich Owłocina, Stawki i Haśka z 25 dym., 14 ogr. po 2 gr., 2 bojar. putn., 1 koła młyn. 24 gr., trzeciej części koła 8 gr. W 1577 r. Andrzej Owłoczowski z części imienia Stawka płacił z 5 dym., 7 ogr. po 2 gr., a Cziewon Owłuczowski z swojej części z 6 dym. dworz., 10 ogr.,

p. Juryowa Owłuczynska z 3 dym., 2 ogr. W 1583 r. p. Gniewosz Owłuczynski z swojej części z 15 dym., 6 ogr.; zaś Jan Owłuczynski z 9 dym., 6 ogrod. (Jabłonowski, Wołyń, 20, 72, 73, 120, 121, 123). *J. Krz.*

Stawek, potok, ma źródło na obszarze gm. Iwanówki, pow. skałacki, w pld.-zchd części obszaru, nad granicą Nowosiółki Skałackiej, pod lasem Malinnikiem, na jego wsch. brzegu; płynie jarem na pld.-wsch. popod wzgórze Królowe Tarki (340 mt.) i Łysą górę (334 mt.), następnie przepływa ws. Iwanówkę (328 mt.), poniżej której uchodzi do Zbrucza z pr. brzegu. Źródło leży 350, ujście 269 mt. n.p.m. (szt. gen.). Długi 11 klm. Od pld., czyli nad pr. brzegiem wznosi się wzgórze Podkręglak (340 mt.). *Br. G.*

Stawek 1.) os. wiejska, pow. węgrowski (Żnin), par. Świątkowo, poczta i st. dr. żel. w Domasławku (Elsenau); powstała w nowszych czasach; 4 dm., 42 mk. kat. i 87 ha (69 roli). 2.) **S.**, młyn, pow. niegdyś keyński, w okolicy Gołańczy, między r. 1524—34.

Stawek, niem. *Jesuitenhof*, *Jesuwitterhof*, *Rehhof*, dobra, pow. sztumski, st. p. Ryjewo 4 klm. odl., par. kat. Postolin, obwód domin. Heidemuehl. W 1885 r. 1 dm., 5 mk, własność jezuitów w Malborku (ob. „Gesch. d. Stuhmer Kr.“ von Schmitt, str. 215“).

Stawek 1.) leśnicz. w Niemilowie, pow. Kamionka Strumiłowa. 2.) **S.**, ob. *Stawki*.

Stawga, rzeka, pow. łucki, ob. *Staw*.

Stawiane, pow. szczuczynski, gm. Szczuczyn, par. Wąsosz.

Stawiany, ws., pow. pińczowski, gm. Kłiszów, par. Kije, posiada szkołę począt., 75 osad, 884 mr. Wchodziła w skład dóbr Gartatowice. W 1827 r. było 52 dm., 321 mk. Ludność trudni się wyrobem figurek z gipsu. W połowie XV w. **S.**, ws. w par. Kije, miała 12 łan. km., z których dawano 30 jaj, 2 koguty, 2 sery, powabę i osep klasztorowi. Były tam 4 karczmy z rolą, zagr. z rolą, z której płacono po 1 fertonie i odrabiano 1 dzień w tygodniu. Fol. duchowny nie płacił czynszu. Inny zaś folwark i młyn z rolą płaciły dziesięcinę klasztorowi, wszystkie zaś role płaciły dziesięcinę, wartości 12 grzyw., prebendzie kieleckiej, zwanej żydowska (Długosz, L. B., I, 458, III, 17 i 321). W 1579 r. ws. **S.**, własność prepozytury miechowskiej, miała 18 osad, 9 łan., 3 zag. z rolą, 8 chałup, 4 kom., 7 biednych, 4 rzem., 2 rybaków (Pawliński, Małop., 219). *Br. Ch.*

Stawiany, *Stavyani* r. 1348, majątność, w pow. węgrowskim, o 5½ klm. na półn.-zach. od Kiszkowa, graniczy z Wysoką, Pawłowem, Rojewcem i Niedarzynem; par. Dąbrówka Kościelna, poczta w Kiszkowie (Welnau), st. dr. żel. w Pobiedziskach (Pudewitz)

o 17 klm.; z fol. Ignacewo, Młynki i Sława tworzy okręg dworski, mający 14 dm., 218 mk. (217 kat., 1 prot.) i 1143 ha (650 roli, 143 łąk, 273 lasu); właścicielem jest Leonard Brzeski z Jabłkowa. Nadane w r. 1298 Franciszkanom gnieźn. Sthavany mają być temi S. (Kod. Wielk., n. 783) por. *Strumiany*. W r. 1348 arcyb. gnieźn. rozstrzygając spory między Dzwonowskimi a proboszczem z Dąbrówki, postanowił, że kmiecie stawiańscy płacić będą meszne, a dziedzice dziesięcinę. Podobne spory zachodziły także w r. 1420; w r. 1580 były tu 3 łąny osiadłe, 5 zagr. i 1 rzemieślnik; do r. 1618 ubyłoby 2 zagr.; dziedzicem był Rafał Latański; w końcu zeszłego wieku wchodziły S. w skład dóbr Skoki, Wincentego Świnarskiego. Około r. 1629 rozgraniczano je kilkakrotnie z Lubowicami. *E. Cal.*

Stawiarze, ws. czy osada, wchodząca w skład dóbr rząd. Iłża. W ostatnich spisach nie wymieniona.

Stawia rzeka, potok, nastaje w obr. gm. Miększa Nowego, w pow. jarosławskim, na tak zwanem Mokrem; płynie w dalszym biegu na zach. pomiędzy domostwami Miększa Staro, następnie przez ws. Laszki, poniżej której zwraca się na pld., zabierając wody z obszaru zwanego Stawiskami (191 mt.) i w granicy gmin Łaz i Wysocka wpada z pr. brz. do rz. Szkła, dopływu Sanu. Długa 8 klm. Zabiera wody z obszaru wsi Korzenicy. Źródło leży 207, ujście 191 mt. nrm. (szt. gen.). *Br. G.*

Stawiaszynka, rzeczka, ob. *Mozyrz* (t. VI, 659).

Stawiczka, ws. wymieniona w XVIII w. jako należąca do dóbr borszczajowskich ks. Wiszniowieckich; w 1741 r. należy do Borszczajowszczyzny Grocholskich. W spisach urzędowych nie wymieniona.

Stawidańce, ws., pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski i dobra hr. Potockich Rakliszki, o 9 w. od gminy, 53 w. od Lidy a 17 w. od Ejszyszek, ma 8 dm., 61 mk. katol. (w 1865 r. 34 dusz rewiz.).

Stawidlańska Łuka, chutor, pow. czechryński, par. praw. Erazmówka (o 2 w.), przy drodze do wsi Krymki, w 1863 r. 52 mk., przeważnie Wielkorusów i 2924 dzies. ziemi i lasu budulcowego. Założony w 1831 r. przez kupca Bondarewa na gruntach nabytych od Dawydowa. W 1844 r. właściciele wzniesli tu dość obszerną cukrownię.

Stawidla, ws. nad Taszłykiem Suchym, pow. czechryński, w 3 okr. pol., gm. Bołtyńska, o 5 w. na zachód od wsi Krymki a 59 w. od Czechryna odległe, ma 979 mk. W 1808 r. było tu 69 sadyb i 629 mk., w 1863 r. 860 mk. prawosł. i 32 żydów. Cerkiew drewniana p. w. św. Jana Bogosława, niewiadomej ere-

keyi, w 1839 r. z gruntu odbudowaną. Do par. praw. należy ws. Jamki. W okolicy wsi S., oraz przyległej wsi Szpakowa, znajduje się kilka dawnych mogił. Glebę stanowi czarnoziem. Otaczające niegdyś lasy zostały zupełnie prawie wytrzebione. S. kupione zostały od Katarzyny Dawydowej w 1820 r. przez Jana Krasowskiego, poczem przeszły do córki jego Maryi Grews. Dobra, obejmujące wsi S., Szpakowa i Jamki, w 1863 r. miały 3124 dzies. ziemi. *J. Krz.*

Stawidwór, dobra nad Wilią, pow. kowieński, w 1 okr. pol., par. Kormiałów, o 23 w. od Kowna, własność Wolfów; gleba żytnia.

Stawidza, kanał w obrębie wsi Adamierza al. Jadamierza, w pow. dąbrowskim, wykopany dla osuszenia bagnistej i bezleśnej okolicy, jako też dla uregulowania koryta potoku Żabnicy. *Br. G.*

Stawiec, os., pow. nieszawski, gm. i par. Lubanie, 53 mk., 13 mr. włośc. W 1827 r. 4 dm., 64 mk. Według reg. pob. pow. brzeskiego z r. 1557 na jednej części było 3 zagr., na drugiej (Podłębskiego) 3 łąny i 1 zagr., na trzeciej (Jaronowskiego) 2 łąny. Par. Lubanie. W 1582 r. S. „praedialis“ miał 4 zagr. Należał do par. Łowicz (Łowiczek) (Pawliński, Wielp. II, 4 i 7). *Br. Ch.*

Stawiec, niem. *Steffitz*, dobra i ws., pow. mielecki, par. ew. i kat. Mielice. Dobra mają 7 dm., 86 mk. (kat. 2), 744 ha; ws. 23 dm., 216 mk. (8 kat.), 166 ha.

Stawiereje Michałowięta i S. Podleśne, dwie wsi szlach., pow. mazowiecki, gm. Szepietowo, par. Dąbrówka Kościelna. W 1827 r. S. Michałowięta 16 dm., 87 mk. i S. Podleśne 5 dm., 33 mk.

Stawik 1.) os. młyn., pow. nowomiński, gm. Chrościce, par. Kałuszyn, młyn wodny, 5 mk., 4 mr. 2.) S., pow. lubartowski, gm. Chudowola, par. Rudno.

* **Stawinice**, pow. latyczowski, ob. *Stawnica*. **Stawinoga**, ws., pow. pułtuski, gm. i par. Zatory. W 1827 r. było 7 dm., 47 mk.

Stawiska 1.) ws. i kol., pow. nieszawski, gm. Piotrków, par. Orle, leżą w nizinie, wśród błot pojeziornych, po opadnięciu wód jez. Orle; mają 74 mk., 335 mr. włośc. W 1866 r. dobra S. składały się z fol. Stawiska i Wymysłów. Rozl. dominialna mr. 861. Ws. S. os. 3, mr. 11; ws. Wymysłowo os. 6, mr. 76; ws. Krogulec os. 3, mr. 11; ws. Słuchaj os. 11, mr. 123; ws. Skrzynki os. 3, mr. 33; ws. Bycz także Byg os. 16, mr. 608. 2.) S., kol., pow. kolski, gm. Sompolno, par. Małolno, odl. od Koła 16 w., ma 2 dm. Ob. *Siedliska* 4.). 3.) S., ws. i rum., pow. lipnowski, gm. Bobrowniki, par. Kikoł, odl. o 11 w. od Lipna, ma 2 dm., 17 mk., 82 mr. 4.) S., ws., rum. i fol., zwany

też *Szwarrowyszczyna*, pow. rypiński, gm. Czermin, par. Sadłowo, odl. 5 w. od Rypina, ma karczmę, 27 dm., 291 mk., 594 mr. obszaru. W 1827 r. było 14 dm., 94 mk. Fol. S., w 1870 r. oddzielony od dóbr Czermin, rozl. mr. 216: gr. or. i og. mr. 160, łąk mr. 42, nieuż. mr. 14; bud. mur. 3, z drzewa 4; płodozmian 9-pol., pokłady torfu. Wś S. os. 11, mr. 14, wchodziła w skład dóbr Czermin. R. 1789 własność Melchiora Chlebowskiego, który tu pobierał czynszu 720 zł., z części Czermina 72 zł., z części Stępowa 48 zł. Wysiewał na Czerminie 18, a na Stępowie 36 kor. żyta. 5.) **S.**, wś i fol., pow. węgrowski, gm. i par. Grębków, odl. 14 w. od Węgrowa, posiadają gorzelnię, wiatrak, pokłady torfu, 19 dm., 194 mk. W 1827 r. było 14 dm., 96 mk. Dobra S. składały się 1889 r. z fol.: S., Jabłonna, Ludwinów i Nowy Folwark, rozl. mr. 2024: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 366, łąk mr. 83, pastw. mr. 24, lasu mr. 339, nieuż. mr. 31; Bud. mur. 7, z drzewa 11, fol. Jabłonna gr. or. i ogr. mr. 488, łąk mr. 40, lasu mr. 16, nieuż. mr. 26. Bud. mur. 1, z drzewa 14; fol. Ludwinów gr. or. i ogr. mr. 208, nieuż. mr. 9. bud. z drzewa 3; fol. Nowy Folwark gr. or. i ogr. mr. 260, łąk mr. 19, pastw. mr. 5, lasu mr. 101, nieuż. mr. 7; bud. z drzewa 3; las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. 25 os., 86 mr.; wś Jabłonna 24 os., 23 mr.; wś Ogródek 12 os., 282 mr.; wś Trzcianka 17 os., 330 mr. *Br. Ch.*

Stawiska, wzgórze na prawym brzegu Popradu, nad zakładem kąpielowym w Żegiestowie, w pow. nowosądeckim, na płn. od zakładu, a na pld.-wsch. od wsi Żegiestowa, pod 38° 29' 21" wsch. dłg. g. F., a 49° 22' 15" płn. sz. g., dochodzi 762 mt. (szt. gen.).

Stawiska 1.) potok, nastaje w obr. gm. Chorowie, w pow. wielickim, płynie na płn.-zach. przez obszar Chorowie, następnie Skawiny, uchodząc po zach. stronie m. Skawiny do Skawinki z pr. brz. Długi 4 1/2 klm. 2.) **S.**, nazwa górnego biegu rz. Gwoźnicy, praw. dopływu Wisłoka; ob. *Gwoźnica*. 3.) **S.**, potok, nastaje po zach. stronie Krakowca, w pow. jaworowskim, nieopodal zamku; płynie zrazu na płn., a potem na płn.-zach. przez obszar Budzyna, koło Nowostawiec, przys. Gnojnicy, wreszcie pod Młynami wpada do Szkła z lew. brz. Długi 9 klm. 4.) **S.**, potok, nastaje w pld.-wsch. stronie wsi Potoku, w pow. krośnieńskim, u płn. podnóża wzgórza zwanego Kamionką (284 mt.); płynie na płn.-wsch. i po blisko 4 klm. biegu wpada do Wisłoka z lew. brz. naprzeciw Odrzykoniu, pod Ustrobną. 5.) **S.**, inna nazwa potoku *Lazy*, dopływu pot. Łęk, wpadającego do Iwli. Por. *Stawisko*. *Br. G.*

Stawiska, potok, wytryska w obr. gm.

Kojkowice, w pow. i obw. sądowym cieszyńskim, na Śląsku austr., płynie krętym biegiem na płn.-zach. pod górą Osówką (405 mt.) i w obr. Kąski uchodzi z pr. brz. do Olśzy, cokolwiek powyżej ujścia Nieborówki na lew. brzegu. Długość biegu 6 klm. *Br. G.*

Stawiska 1.) al. *Stawki*, *Woronica*, folw. w Byszowie, pow. podhajecki. 2.) **S.**, część Terebiża, pow. złoczowski.

Stawiska 1.) al. *Stawisko*, os., pow. mogilnicki, ku zach. od Mogilna (par., poczta i st. dr. żel.); wchodzi w skład okr. wiejsk. Chabskie Holendry (Hochheim); w 1830 r. należała do t. zw. domeny Mogilno. 2.) **S.**, pustkowie, pow. ostrzeszowski, o 1 klm. na zach. od Mikszata, nad strugą, która spływa do Baryczy, dopł. Odry; poczta w Mikszacie, st. dr. żel. w Antoninie o 7 1/2 klm.; nie wykazane w Spisie gmin i okręgów. *E. Cal.*

Stawiska, niem. *Stawisken*, dobra szlach. nad Wierzycą, pow. kościerski, st. p. i dr. żel. W. Kłińcz, 6 klm. odl., par. kat. Niedamowo, 724 ha (557 roli, 25 ha łąk, 45 lasu). W 1885 r. 21 dm., 44 dym., 260 mk., 189 kat., 71 ew.; dobra składają się z 9 działów szlach. i 2 zagród. W wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 czytamy, że mesznego pobierał prob. ztąd dawniej 6 kor. żyta i tyleż owsa, wówczas zaś 4 kor. żyta i owsa (str. 156). R. 1772 należały S. do 18 ubogich rodzin szlach., z których 12 mieszkało we wsi, a 6 miało swe działy wydzierżawione; oprócz tego było tu 10 mk. nieszlachty, między nimi kowal i szewc. Obszar wynosił 20 włók i 10 mr. Las (1 włoka) i jezioro należały do wszystkich. Dzierżawy płać po 12 tal. od wł. zagłównie wynosi 3 tal. Po 2 włoki posiadali: Niesiołowski, Węsierski i Wojciechowski; po jednej: Czarnowski, v. Lerchenfeld, Grabowski, Żukowski (Żuchowski) i Kluczewski; po 1 1/2 wł. Studziński, v. Lerchenfeld, po 2/3 wł. więc po 20 mr.: Gostomski, Żelaziński, Gliniński, v. Lerchenfeld, Jackowski, Węsierski, Domachowski i Bronkowski; są wszyscy kat. Na jednej włóce wysiewają 10 kor. żyta, 3 kor. jęczm., 6 kor. owsa i 1 grochu; żniwią trzecie ziarno (ob. *Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver.*, str. 61 i 133). S. należały wówczas do sstwa kiszewskiego. R. 1780 spotykamy tu jeszcze 16 familii szlach., 26 kat., 35 ew. (ob. *Wizyt. Rybińskiego*, str. 150). R. 1648 należały S. do pow. tczewsko-gdańskiego; według taryfy z tegoż roku, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyę potrójną, płacili tu possessores od 20 wł. folw. i 2 ogr. 20 fl. 16 gr. (ob. *Roczn. T. P. N. w Pozn.*, 1871, 174). *Ks. Fr.*

Stawiska, dok. *Teiche*, dobra, pow. wego-borski, st. p. Rozengart; 669 ha, 25 dm., 128

mk. R. 1719 mieszkało tam 10 Polaków i 1 Niemiec.

Ad. N.

Stawiski, os. miejska i dobra, nad rzeką Dzierzbą (dopł. Narwi), leżą na wzgórkach, przy drodze bitej z Łomży do Szczuczyna, pow. kolneński, gm. Stawiski, par. Poryte. Odl. 14 w. od Kolna, 21 w. od Łomży, 168 w. od Warszawy. Posiadają kościół filialny murowany, poklasztorny, dwie synagogi, szkołę początkową gminną, szkółkę żydowską, sąd gminny okr. I, urząd gm., st. poczt., 181 dm., 4140 mk. (1930 męż., 2210 kob.), 3530 mr. ziemi należącej do osady. Na obszarze dóbr istnieje gorzelnia, młyn wodny, cegielnia. Mieszkańcy trudnią się wyrobem kozuchów. W 1827 r. było 166 dm. i 1110 mk.; 1857 r. 186 dm. (12 mur.), 2570 mk. (2234 żydów). S. rozwój swój zawdzięcza położeniu na trasie handlowym, idącym na północ do Prus wschodnich (Elk, Tylża, Kowno), stanowią one drugorzędne targowisko między Łomżą a Szczuczynem. Niewiadomo kiedy otrzymały prawo miejskie. W 1697 r. dziedzic Fortunat Zamojski wznosił tu klasztor franciszkanów i kościół z drzewa pierwotnie. Później stanął klasztor murowany, a między 1790—1818 obecny kościół murowany, obszerny. Ogień zniszczył całą osadę w 1813 r. Istniały tu dawniej fabryki sukna, kapeluszy, farbiarnia i gorzelnia. Po zniesieniu klasztoru pozostały kościół przyłączony został, jako filia, do par. Poryte. W XVIII w. dobra S. należały do Kramkowskich, w ostatnich czasach do Kisielnickich. Dobra S. składały się w 1886 r. z fol. S., nomenkl. Smolniki i Sokolicka, rozl. mr. 3048: gr. or. i ogr. mr. 1408, łąk mr. 253, pastw. mr. 62, lasu mr. 1211, w osad. wieczysto-czynsz. mr. 33, sporne mr. 4, nieuż. mr. 77; bud. mur. 24, z drzewa 39; płodozm. 4 i 13-pol.; las urządzony, pokłady torfu. W skład dóbr wchodziły poprzednio: mto S. os. 181, mr. 596; ws Chmielewo os. 9, mr. 134; ws Budy Stawiskie os. 36, mr. 196. S. gmina ma 8163 mk. i 19182 mr. obszaru. W gminie znajdują się 3 szkoły, gorzelnia, 2 cegielnie, 5 młynów, olejarnia. W skład gm. wchodzi: os. Stawiski, 14 wsi szlacheckich: Barzykowo, Cwalin-Dolegi, Dziegiele, Jurzec-Szlachecki-Wielki, Kuczyny, Michny, Mieczki-Sucholaszczki, Olszewo-Góra, O.-Małe, Pieniążki, Rogale, Rostki, Sokoły-Dzierzbie i Żelazki; 2 wsie z ludnością mieszaną: Cedry-Złotystok i Miesiołki, oraz 13 wsi włośc.: Budy-Poryckie, B.-Stawiskie, Chmielewo, Dzierzbie, Grabowo-Małe al. Grabówek, Hipolitowo, Ignacewo, Józefowo, Jurzec-Mały (Pański), Poryte, Wilczewo, Zaborowo i Zaskrodzie.

Br. Ch.

Stawiskie Budy, ws i fol., pow. kolneński,

gm. Stawiski, par. Poryte, mają 4411 mr., przeważnie folwarcznej ziemi.

Stawisko, błoto we wsi Morawin, pow. kaliski.

Stawisko 1.) kol., pow. koniński, gm. Wysokie, par. Kramsk, odl. od Konina 19 w.; wraz z kol. Niwką ma 8 dm., 70 mk. 2.) **S.**, ws i os. leśna, pow. słupecki, gm. Trąbczyn, par. Zagórow, odl. od Słupcy 21 w., ma 6 dm. i wraz z wsiami Bukową i Imielno 381 mk. Ws 7 os., 64 mr. wchodziła w skład dóbr Łukom. 3.) **S.**, pow. kalwaryjski, ob. *Stawiszki*.

Br. Ch.

Stawisko 1.) potok łączny, nastaje w obr. gm. Hucza, w pow. rawskim, płynie podmokłymi łąkami na pld.-wsch. pomiędzy Budą i Mielnikami, wólkami Hucza, następnie przez obszar Wólki Mazowieckiej, wreszcie płu. brzegiem lasu Birki i w obr. gm. Przy-staniu (pow. żółkiewski) uchodzi do Raty z lew. brz. Jest to potok niestały. Długi 15 klm. 2.) **S.**, nazwa górnego biegu rz. Bartatówki al. Stawczanki, od gm. Stawczan aż po gm. Glinną. Ob. *Bartatówka*. 3.) **S.**, ob. *Łazy*.

Stawisko, część Brzostowej Góry, w pow. kolbuszowskim, wzn. 201 mt. n.p.m., leży na wschód od Brzostowej Góry i Majdanu, śród sosnowego boru. Składa się z 28 dm. i 141 mk.

Stawisko 1.) folw. w Monastyrku Brodzkim, pow. brodzki. 2.) **S.**, leśnicz. w Niestanicach, pow. Kamionka Strumiłowa. 3.) **S.**, grupa domów w Lubyczy Kniazie, pow. Rawa Ruska.

Stawisko, ob. *Chabsko*.

Stawisko 1.) prawy dopływ Warty, pow. poznański, powstaje u stóp Drybacz, między Wierzenicą i Kicinem, o 7 klm. na płu.-zachód od Swarzędza; płynie od wschodu ku zach. przez Kicin i Czerwonak, poniżej którego wpada do Warty, o 7 klm. ku płu. od Poznania; długość biegu około 4 klm. (Kod. Wielkop., n. 1727). 2.) **S.**, wodociek na Biskupicach Zaborycznych, w pow. ostrzeszowskim. 3.) **S.**, łąka pod Pruślinem, w pow. odołanowskim. 4.) **S.**, ob. *Stawiska*.

E. Cal.

Stawisza, góra bezleśna, na wsch. od wsi Śnietnicy, a na płu. od wsi Stawiszy, na granicy obu tychże gmin, w pow. grybowskim, na wsch. brzegu rzeki Białej Dunajcowej, pod 38°45' wsch. dłg. g. F., a 49°30'30" płu. sz. g., wznosi się 745 mt. n.p.m. (szt. gen.). Północne stoki oplukuje potok Czarna, a południowe potok Stawisza, oba prawe dopływy Białej Dunajcowej. Miejsce znaku triang. Na płu. od lew. brz. Ropy wznosi się góra Homola al. Sucha Góra (707 mt.), a na wsch. Kiczera (653 mt.).

Br. G.

Stawisza, potok podgórski, nastaje w obr. gm. Stawiszy, w pow. grybowskim, w lesie Kowalowym, na pld. stoku góry Jaworzynki

(777 mt.); płynie na płn.-zach. przez obszar Stawiszy i w obr. gm. Śnietnicy wpada z pr. brz. do Białej Dunajcowej. Od płn. ciągnie się pasmo wzgórzyste ze szczytem Stawiszą (745 mt.), a od pld. pasmo Żar (715 mt.). Długi 6 klm.

Br. G.

Stawisza, wś, pow. grybowski, w górach, wzn. 513 mt. n.p.m., nad pot. t. n., uchodzącym do Białej z praw. brzegu. Zbudowana w długą ulicę w zwartej dolinie pot., jest zasłonięta od południa górą Zdziar (715 mt.), a od północy Stawiszą (743 mt.). Dział wodny dopływu Ropy i źródła Stawiszy wzn. 536 mt. Par. gr.-kat. w Śnietnicy. Wś składa się z 82 dm., liczy 556 mk., 541 gr.-kat., 4 rzym.-kat. i 11 izrael. Dawniej S. była częścią dóbr Muszyna (bisk. krakowskich), następnie została wcielona do funduszu religijnego. Obszar więk. pos. wynosi 44 mr. roli, 10 mr. łąk, 20 mr. past., 64 mr. lasu; mn. pos. ma 942 mr. roli, 188 mr. łąk, 281 mr. past. i 246 mr. lasu. Otoczona od północy górami leśnymi, graniczy na póln.-zachód z Śnietnicą, na zach. przez góry z Piorunką, na pld. z Czertyżnem, a na wschód oddziela ją pasmo Jaworynki (777 mt.) od Skwirtnego.

Mac.

Stawiszcz, ob. *Stawiszcz*.

Stawiszcz, rzeczka w pow. mozyrskim, prawy dopływ Uborci, w obrębie gm. Bujnowice; długość biegu w kierunku zachodnim niedostępnymi moczarami około 7 w.

A. Jel.

Stawiszcz 1.) zaśc. szl., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 14 w. od Oszmiany, 1 dm., 8 mk. katol. 2.) S., fol. nad strugą Czernicą, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 45 w. od Oszmiany a 27 w. od Dziezieniszek, ma 2 dm., 16 mk. katol.; własność Kierbedziów. 3.) S., wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Motykały, o 12 1/2 w. od Brześcia. 4.) S., wś, tamże, w 5 okr. pol., gm. Połowce, o 55 w. od Brześcia. 5.) S., dobra, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Pacowszczyzna, o 56 w. od Słonima. 6.) S., wś, pow. kowieński, w 1 okr. pol., należy do dóbr Łopie, Sokołowskich.

J. Krz.

Stawiszcz, rzeczka w pow. winnickim, bierze początek wśród ogromnych lasów, płynie przez wął Medwedówkę, poniżej której uchodzi do Bohu od lewego brzegu.

Stawiszcz 1.) wś nad lewobocznym dopł. Pucilówki, pow. dubieński (dawniej w pow. łuckim), na pld.-zach. od Pełży. W 1545 r. wraz z Pełżą (Połżą) własność Bohdanowej Połzkiej (Jabłonowski, Rewizye, 38, 42). Podług wykazu poborowego z 1583 r. własność kn. Michała Rużyńskiego, który płacił od 5 dym., 2 ogrodn. (Jabłonowski, Wołyń, 95). Porów. *Stawek* 1.). 2.) S., futor, pow. liżyński, par. kat. Ułanów, pod mkiem Salichą. 3.) S., wś nad bezim. dopł. Zdziwi i przy

szosie kijowsko-brzeskiej, pow. radomyski, w 1 okr. pol., gm. Brusilów, o 6 w. od Miasteczka, 23 w. od Radomyśla a 64 w. od Kijowa, ma 247 mk.; nadto we wsi Wysokie, stanowiącej właściwie część czyli t. zw. kąt wsi S., znajduje się 291 mk. Podług Pochilewicza w 1885 r. było w obu częściach wsi 2030 mk. praw., 308 kat. (w całej parochii, t. j. w S., Rakowiczach i Rajewce), 588 prot. i 59 żydów. W 1783 r., również w obu częściach, było 672 mk. Przy uwłaszczeniu włościanie otrzymali 2496 dzies., z których płać 2266 rs. 80 kop. wykupu rocznie. We wsi jest cerkiew p. w. Zesłania Ducha św., drewniana, wzniesiona w 1789 r., na miejsce dawniejszej, pochodzącej z 1752 r.; uposażona 38 dzies. ziemi. Do par. praw. należą wsi: Rakowice i Rajewka. O 1 1/2 w. od wsi, w stronę Kijowa, znajduje się stacya pocztowa 1 klasy. Szosa dzieli wieś na dwie części al. kąt, właściwe S. i Wysokie. Podług podania S. nazywały się niegdyś Kowbyżem i leżały nieco więcej na wschód, w uroczysku noszącem do dziś to miano, w którym pozostały się ślady wielkich stawów, głęboka stara studnia, liczne nasypy ziemne i rowy. Toż podanie głosi dalej, że Olga, powracając z ziemi drowlańskiej, zatrzymała się w Kowbyżu, obszerne na ówczas grodzie, ciągnącem się od dzisiejszych Stawiszcz do Niebylicy. W 1507 r. S. Wielkie i Małe, w rzedzie innych włości nad Zdziwem, znajdujemy wymienione w dziale Jacka Łozy, syna Borysa (ob. *Rozów*). W 1684 r. kozacy polescy Jan Kotarski i Włodzimierz Łowicki, zebrawszy oddział 300 kozaków, zajęli wś Wysokie, należąca wówczas do Stawiskiego, i wymusili na mieszkańcach kontrybucyę, wynoszącą za ledwo kilkadziesiąt złotych (Akty o Kozakach, II, 99). W połowie XVIII w. S. należały do Józefa Dziewiatkowskiego, następnie pod koniec t. wieku do Wojciecha Ponińskiego, podstarościego łuckiego, a na początku bieżącego stulecia do Podoskich. Obecnie należy do dóbr Miasteczko ks. Giedrojców. 4.) S. *Nowe* al. *Białosukniówka*, wś nad bezim. dopł. Żerewy, pow. radomyski, w 4 okr. pol., gm. Rozważów, par. praw. Wołczków (o 15 w.), odl. o 77 w. od Radomyśla, ma 137 mk., (podług Pochilewicza 160 mk.). Włościanie uwłaszczeni zostali na 316 dzies., z opłatą 119 rs. 20 kop. rocznie. Należy do spadkobierców Jana Białosukni, posiadających 24 dzies. roli i 46 nieużytków. 5.) S., pow. żytomierski, ob. *Stawki* 10.).

J. Krz.

Stawiszcz 1.) al. *Stawiszcz*, wś nad rz. Kamionką (w dawnych dokum. zwaną Kamienicą), pow. skwirski, na pograniczu wasylkowskiego, w 3 okr. pol., gm. Romanówka (o 6 w.), o 30 w. od Skwiry, ma 1205 mk.

Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 1150 mk. prawosł., 8 katol., 18 żyd.; 2343 dzies. ziemi. Cerkiew p. w. archaniola Michała, drewniana, zbudowana w 1741 r. a w 1851—1852 r. z gruntu odnowiona, uposażona jest 60 dzies. ziemi z chutorem. We wsi odbywają się jarmarki. Wś ta początkowo należała do ststwa romanowskiego i dzieliła jego losy (ob. *Romanówka*). Około 1765 r. wyrobiła się na osobne ststwo. Lustracya z 1765 r. podaje: „Ststą jest Jan Stecki, kasztelan kijowski. Ta wś Stawiszczu jest sytuowana nad rzeczką Kamionką nazwaną. Poddani płacą czynsz podług mienia swojego, drudzy pańszczyznę robią po dwa dni w tygodniu; płacą i stawszczyznę, ze wsi ogólnie po 100 złp. W tej wsi liczy się do intraty chałup 41, kozackich chałup 8, libertowanych 3. Wsi należące: Koszaki, Żydowce, Jerczyki, Czerniawka. Intraty rocznej z ststwa złp. 7402 gr. 21. Komisarz stawiski Marcin Bukojemski. Kozaków horodowych w tem ststwie jest Nr. 20; ci kozacy chodzą do obozu partyi ukraińskiej, za ordynansami WW. Regimentarzów. Komisarz Bukojemski oświadczył, że ststwo stawiskie jest ukrzywdzone w swych gruntach od sąsiedzkich dóbr, t. j. od ststwa białocerkiewskiego z jednej, z drugiej od dóbr pawołockich, z trzeciej zaś strony najwięcej od dóbr kornińskich Proskurów; grunta ststwa poodbierano z tej strony, przeto ludzie ststwa w insze państwa się rozchodzą“. Następnie umniejszyły się znacznie dochody ststwa, w 1770 r. bowiem ststwo to przynosiło tylko 1710 złp. 11 gr. i 4¹/₂ den. rocznego dochodu (ob. Summaryusz królewsczyzn El. Piotrowskiego, str. 16). Po rozbiórce Rzpltej ststwo stawiskie stało się własnością rządu i w 1811 r. przez komisją ustanowioną dla sprzedaży dóbr rządowych sprzedane zostało Janowi Borkowskiemu, komisarzowi białocerkiewskiemu, potem marszałkowi p. w. wasylkowskiego, który oddał je w posagu córce, wydanej za Teodora Ryłskiego. Syn ich Rościśław odprzedał S. stryjowi swemu Teofilowi Ryłskiemu, po którym w spadku przeszła ta majątność do Antoniego Ryłskiego, niedawno zmarłego. Dziś jest we władaniu sukcesorów ostatniego. Za posiadania Teofila Ryłskiego w S. była stadnina rasowych koni. 2.) S. al. *Stawiszczu*, w 1622 r. *Lubomirz*, mko po obu brzegach Tykicza Gniłego, pow. taraszczański, w 2 okr. pol., gm. Stawiszczu, o 30 w. od Taraszczy a 131 w. od Kijowa. Położone w równinie otwartej, w glebie wybornej, ma 7010 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było 3977 mk. prawosł., 119 katol. i 1709 żyd., zaś Słownik Siemionowa podaje 603 dm. i 3776 mk. W meczku znajdują się dwie cerkwie: Pokrowska przy

wjeździe do S. od Białejcerkwi, z muru wzniesiona w 1836—52 r., na miejsce spalonej w 1804 r. a pochodzącej z 1736 r. i Uspieńska, wśród rynku, z drzewa wzniesiona i pochodząca z 1728 r. Jest tu kościół kat. p. w. św. Trójcy, z muru wzniesiony w 1798 r. przez hr. Branickiego, synagoga, 2 domy modlitwy żydowskie, szkoła wiejska, gorzelnia, browar, cegielnia, cukrownia, wiatrak mурowany i kilka młynów wodnych. Targi odbywają się co drugą niedzielę. Miasteczko otaczają przedmieścia: Roskoszna, Antonówka, Stawiska al. Bryłówka i Burkatówka. Parafia kat. (istnieje od 1750 r.), dek. humanńskiego, ma 1693 wiernych. Kaplice: w Sabadaszu, Buzówce, Bahwie, Ochmatowie (dawniej filia), Olszance a poprzednio jeszcze w Płosce i Zasztowie. Gmina składa się z 10 okręgów wiejskich (starostw), obejmujących 49 miejsc zaludnionych, 3628 dm., 19611 mk., 23227 dzies. ziemi (10462 włosc., 7304 dwor., 591 cerkiewnej, 4870 należącej do apanaży). Klucz stawiski dóbr hr. Braniickich obejmuje: S. i wsi: Antonówkę, Horodyszcze, Janiszówkę, Jasinówkę, Jurkówkę, Płoskę, Rozumnicę, Rożki, Sewerynowkę, Skibińce, Śnieżki, Teterówkę, Winarówkę i Żurawlicę i w 1863 r. liczył 6763 dusz rewiz. Niepewne podanie odnosi założenie tego miejsca do odległych czasów, z dziejów jednak wiadomo, że na początku XVII w. były tu jeszcze pustki należące do Białejcerkwi i dopiero w 1622 r. Stanisław Lubomirski, ststa białocerkiewski, założył nową osadę, którą nazwał Lubomirzem. Lustracya z t. r. mówi: „Lubomir i Pasieczna, i te dopiero poczęli osiadać; jest w nich poddanych, którzy się świeżo budują, Nr. 100 (Jabłonowski, Lustr., str. 138). Około tego czasu stepy tutejsze zaczęły porastać w siedziby. Mieszkańcy Lubomira z Białocerkwią i Trylisami pospół w pewnych wyznaczonych punktach „straż polową“ odbywali i ostrzegali całą Ukrainę o zbliżaniu się hord z Krymu. Jednakże czujność owych „straży polowych“ niezawsze bywała skuteczną i dlatego miasteczka te, pomimo stróżownictwa swego, częste nader ponosiły klęski, tak że sejm, mając wzgląd na zniszczenie od Tatarów mta Białejcerkwi, Trylis i Lubomira, wszelkie procesy i banicje na tychże miasteczkach przez poborców kijowskich zyskane, „zniósł i annihilował“ (Vol. Leg., III, str. 335). Lubomirz atoli, jako położony na samym szlaku tatarskim, więcej od innych był narażony na zniszczenie; to też w niedługim czasie zburzony przez Tatarów znika. O walkach stoczonych wówczas świadczą liczne kurhany, zalegające do dziś tutejsze pola. Pustujące uroczysko z czasem znowu zaczęło się zaludniać, ta nowa jednak osada,

zarzuciwszy dawne miano, od wielkiej mnogości stawów nazwę Stawiszcz przyjęła. Było to wtedy, gdy hetman Stanisław Koniecpolski przez zbudowanie Kudaku, Tatarom „w Ukrainę drogę zawarł“. S. z wiejskiej osady wkrótce na mczko wyrosło; pozaprowadzano tu miejskie porządki; stanął ratusz, w którym wójt, burmistrz i ławnicy pozasiadali. Nadto podstarości Rokosz wznosił tu zameczek i opalisadował mczko. W 1641 r. hetman Stan. Koniecpolski, w podróży do swych dóbr zadnieprskich, zanocował w mku S. d. 10 paźdź. (Dyaryusz Oświecima). Za czasów Bohdana Chmielnickiego ludność miejska S. trzymała z Kozakami. Z zeznań jeńców kozackich na inkwizycyi dopełnionej przez sąd kapturowy halicki d. 29 lipca 1648 r. dowiadujemy się, iż mieszczanie zapewnili Kozaków, że skoro ci podstąpią pod miasto, to Stawiszczanie „w to potrafią, że strzelba miejska szkodzić im nie będzie“ (Michałowski, Księga pam., str. 91). Rychło potem Kozacy zajęli zamek i mczko bez wystrzału. Po śmierci B. Chmielnickiego S. zostały miastem sotniczem. W 1659 r. sotnikiem był Semen Łobaczewski. On to po układach hadziackich dla wykonania juramentu wraz z innymi był od w. ks. ruskiego wysłany posłem na sejm do Warszawy (Vol. Leg., IV, 307). W 1661 r. w S. hetman Jurko Chmielnicki, połączysz się z hanem krymskim Mechmet Girejem, wyruszył na wyprawę za Dniepr. Tatarzy wszakże, stojąc tu obozem, wiele krzywd wyrządzili mieszkańcom, zabierając im zboże i dobytek (Pamięt. kiew. archeogr. Kom., IV, str. 121). Za Tetry S. ufortyfikowane lepiej niż dotychczas, stało się składem bojowego sprzętu i żywności dla wojsk polskich, oraz było tu schronienie dla rannych na wojnie i chorych żołnierzy. W forteczce tutejszej stale przebywała polska załoga. W 1664 r., gdy Jan Kazimierz zajęty był wojną na Zadnieprzu, nowe w zachodniej Ukrainie powstały rozruchy, wywołane przez Jana Wyhowskiego. Zaporozec Sulimenko w porozumieniu z Wyhowskim, opanował Lisiankę, a stojący załogą w S. regiment piechoty polskiej wyciął i prowianty rozszaflował. Gdy Jan Kazimierz, powrócił z niefortunnej wyprawy za Dniepr, przez Wilno do Warszawy, wyprawił znajdującego się z nim Stefana Czarnieckiego, w wode ruskiego, na Ukrainę. Tymczasem Sulimenko rozbity, wpadł w ręce hetmana Tetry i został ścięty. Czarniecki niewiele licząc na własne szczupłe siły, zwołał Tatarów i jał zdobywać gród po grodzie. Po zajęciu Steblowa przybliżył się pod Stawiszcz, które, jako obwarowane, służyły za schronienie dla ludności okolicznej. Samego ludu bojowego rachowano tu do 16,000. Jan So-

bieski, chorąży koronny, będący przy Czarnieckim, starał się perswazyami skłonić obleżonych do poddania się, co jednak nie doprowadziło do skutku. Wówczas Czarniecki rozkazał Tatarom najprzód rozsypać się po okolicy dla rabunku, a następnie d. 14 lipca zaczął sypać szanice dookoła zamku i miasta. Stawiszczanie wypadłszy odpierają pracujących przy budowie żołnierzy i zmuszają do odwrotu. W jednym zaś z opuszczonych szaniców, własne ulokowawszy armaty, rażą z nich oblegających. Stawiszczanami dowodzili Daczko i Bułan. Wtedy Czarniecki rozkazał Tatarom faszynami zarzucić przekop, który obleżeni świeżo wykopali, ale gdy się i to nie powiodło, sam zsiadłszy z konia poprowadził żołnierzy na wały. Za jego przykładem wojsko przekop przebyło i wdarło się na wały. W walce tej poległ Daczko, waleczny dowódca Kozaków. Ciemna noc nie dozwoliła dokonać zwycięstwa. Nazajutrz wysłano do miasta parlamentarza, ale Stawiszczanie propozycją poddania się odrzucili. Na miejsce zabitego Daczka niejaki Czop objął dowództwo. Wskutek tego Czarniecki znow zaczął się gotować do szturm; przeciął wszystkie drogi, stanął obozem pod wałami, uszykował pułki, które pierwsze potykać się miały i rozkazał Tatarom uderzyć z przeciwnej strony. Obadwaj wodzowie Czarniecki i Sobieski osobiście prowadzili do bitwy rycerstwo. Żołnierze opanowali wały przy bramie i zatknęli chorągiew, ale nieostrożność polskiej artylerji wstrzymała ich zapędy. Puszkarze, dając ognia do nieprzyjaciela, tak mocno razili swoich, że zmusili ich do cofnięcia się. Ten wypadek ułatwił obleżonym wycieczkę z miasta i spędzenie wojska z wałów. Odnaczył się wówczas Zgłobiński, który trzymając zatknietą na wałach chorągiew, nie pierwszej dał ją sobie wydrzeć, aż póki mu obu rąk nie odcięto. To niepowodzenie rozjątrzyło Czarnieckiego, zamierzał on raz jeszcze szturm nowy rozpocząć, ale na naleganie Sobieskiego i innych, uległ ich radom i od szturm się powstrzymał. Ścisłem tedy obleżeniem opasano miasto i poprzecinano dowozy; poczem znaczną część domów bombami obrócono w perzynę. Wtedy dopiero Stawiszczanie, zamknięci zewsząd i zmuszeni głodem, wysłali 20 października duchownych swoich, prosząc o warunki kapitulacyi. Czarniecki zażądał by wydali mu 13 przywódców, przyjęli garnizon polski, opłacili się Tatarom. Czarniecki przywódców nie ukarał śmiercią, jak niegdyś, ale oddał ich, jako zakładników, hetmanowi Teterze. Nadto odjęto cerkwiom dzwony, jako narzędzia zwołujące lud do powstania. Plan sytuacyjny obleżonego miasta i zamku znajduje się w „Theatrum Euro-

peum". Z początkiem 1665 r. Czarniecki na wieść o nowym buncie Stawiszczan wysłał pułk. Sebest. Machowskiego, lecz gdy ten został rozbity, podstąpił sam pod S., szturmując je zdobył, naczelników śmiercią ukarał, a miasto obrócił w perzynę. Mimo to, po upływie pewnego czasu, mezo się odrodziło. W 1671 r. zawiadywał miastem Hrehory Doroszenko, brat Piotra, hetmana. Po wzięciu Bracławia przez Jana Sobieskiego, poddał mu się i S.; w 1675 r. stanął tu na zimowe leże pułk wwoły ruskiego (Spominki ojez., II, 147 i Załuski, Epist. fam., I, 564). Następnie dopiero, podczas t. z. zhonu, „gdy cała Ukraina przez gwałtowne wyprowadzenie ludności za Dniepr zaległa była stepem, i S. tegoż samego doznało losu. W 1695 r. sułtan krymski z synem hańskim, doszedł już, mówi Wieliczko, do „zapuszczonego grodu Stawiszcz”, ale tu, dowiedziawszy się, iż Palej udał się zbrojnie do Krymu, co spieszniej zwrócił się ku stepom, aby przeciąć mu drogę (Wieliczko, III, 188). Dopiero od traktatu prutkiego Ukraina prawobrzeżna ponownie osiedlać się zaczęła. Wtedy też i ststwo białocerkiewskie, w skład którego wchodziły S., zaczęło się nową zapełniać ludnością. Ówczesny ststa Stanisław Jabłonowski, hetman w. kor., na rozrost osadnictwa nie szczędził pracy ani kosztu. Przez jego zabiegi w krótkim czasie Białocerkiew, Korsuń i Stawiszcz do nowego zostały powołane bytu. Ale następnie za ststwy Jerzego Mniszcha kolonizacja jeszcze sporzej poszła. S. coraz lepiej zaczęły się zaludniać. Przedmieście Antonówkę założył osadzca Antoni Stefański, Burkatówkę zaś w 1765 r. założył osadzca Burkat. Stał tu także odnowiony zamek, a obok zamku kościółek katolicki, kosztem starosty Jerzego Mniszcha wzniesiony. Lustracja z 1763 r. takie o S. zawiera szczegóły: „Miasto z jednej strony palami ostawione; brama wjezdna; z drugiej strony wjazd bez bramy; chałup chrześcijańskich 238, z których libertowanych 7, to jest wójt, burmistrz, pisarz, cechmistrz i assawuli; chałup kozackich 46; slobodzaników 2, żydów 61; młynów pod miastem na Tykiczu 3; zameczek wkoło palami osłonięty; na wierzchu izdebka; dwór gąkami pobity; kościółek przy zamku drewniany i plebania“. W 1768 r. „kolije“ wpadli do tutejszego zameczku, gubernatora zamordowali a córkę jego ochrzcieli i wydali za „winnika“. Wyprawiony atoli z Białejcerkwi podjazd, szajkę „kolijów“ rozproszył, gubernatorównę z rąk ich uwolnił; „winnika“ zaś ujęto i następnie w Białejcerkwi stracono. Lud długo nucił o tem piosenkę: „W Białocerkiewskim powiti a Stawiskom zamku, Wychrestyli kolii Teresiu kochanku“. Sta-

nisław August, otrzymawszy od Rzpltej prawem wieczystem starostwo białocerkiewskie w 1774 r., nadał je wraz ze S. Fr. Ks. Branickiemu, hetm. w. kor., i jego potomstwu. W przywileju wymienionych jest 134 wsi, miasta S. i Białocerkiew „cum arce, fortalitio et suburbiis“. Tegoż roku w S. srożyło się morowe powietrze (dżuma), które wiele ofiar z pomiędzy mieszkańców wybrało. W 1792 r. na sejmie czteroletnim król Stan. August dla mta S. wydał przywilej renovationis. Na miejscu dawnego kościółka w 1778 r. stanęła kosztem hetm. Fr. Kaaw. Branickiego i żony jego Aleksandry z Engelhardtów, obszerna świątynia, p. w. Najśw. Trojcy, z nadaniem wsi Księdzówki (chat 40) i annuaty 1900 złp. Następnie pomnożyli fundusze kościoła legatami swemi: Wiktorya Ruszkowska, Kajetan Dębowski, ks. Jan Iwanicki, ks. Ignacy Moklak, Brygida Jakowiecka i Żurowski (Zbiór pamiątek Platera, III, 239). Podług Tołstoja w 1777 r. parafia tutejsza liczyła 1446 dusz. W 1819 r. były kaplice: w Bahwie i Płosce. W kościele znajduje się cudowny obraz Matki Boskiej. Król Stanisław w 1787 r., wracając, z podróży kaniowskiej, nocował w S. d. 14 maja. W 1815 r. mieszczanie stawiszczy roz poczeli proces o restytucję dawnych swoich praw miejskich, ale senat w 1815 r. prawa te im skasował. Obecnie S. należą do prawnika hetm. Branickiego, hr. Władysława Branickiego, i są główną rezydencją jego, jako też i administracyjną stolicą całego klucza stawiskiego. Słyną stadniną i chowem dzielnych koni. W 1857 r. Aleksander hr. Branicki założył tu ogród botaniczny dla roślin krajowych pod kierunkiem Andrzejowskiego (Dietiuksa). Hr. Władysław Branicki corocznie w lecie urządza w S. ochronkę dla dzieci. W S. urodził się 13 czerwca 1817 r. Antoni Stanisławski, profesor uniwersytetu charkowskiego i kazańskiego; tu także w 1868 r. zmarł botanik Antoni Andrzejowski.

Edward Rulikowski.

Stawiszki al. *Stawisko*, ws, pow. kalwaryjski, gm. Janów, par. Kalwaryja, odl. od Kalwaryi 4 w., 3 dm., 18 mk., 123 mr. Wchodziła w skład donacji rząd. Janów i Posudonie. W 1827 r. 3 dm., 24 mk.

Stawiszki 1.) ws nad Wilią, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza (o 10 w.), okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) ks. Wittgensteina Werki, o 10 w. od Wilna, ma 7 dm., 56 mk. kat. (w 1865 r. 15 dusz rewiz). 2.) S., zaśc. szlach. nad rz. Bierzną, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 51 w. od Wilna, 1 dm., 6 mk. kat.

Stawiszówka, pow. taraszczański, ob. *Staniszówka*.

Stawiszowo, folw. i ws nad jez. Borsuki, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Kobyl-

niki, okr. wiejski Werenki, o 10 w. od gminy a 51 w. od Święcian; folw. ma 1 dm., 11 mk. kat.; wś zaś 3 dm., 45 mk. t. wyzn. (w 1865 r. 18 dusz rewiz; własność Poczobutów).

Stawiszycze, wś i folw., pow. pińczowski, gm. Złota, par. Pełczyńska, odl. 18 w. od Pińczowa. W 1827 r. 27 dm., 187 mk. W 1880 r. folw. ten rozl. mr. 536: gr. or. i ogr. mr. 465, łąk mr. 53, past. mr. 3, nieuż. mr. 15; bud. mur. 1, drewn. 12; płodozm. 12-polowy. W połowie XV w. S., wś w par. Pełczyńska, miała łąny km., z których płacono dziesięcinę snopową i konopną kantoryi wiślickiej. Dziesięcina konopna wynosiła 10 grzyw. Dwa dwory szlach. i 2 folw. z rolą, karczma z rolą, 3 zagr. z rolą płaciły dziesięcinę, wartości 5 grzyw., pleb. w Pełczyskach. Jeden łąn km. płaci dziesięcinę pleb. w Probołowicach, łąn prebendy pełczyńskiej płaci dzies. snop. wartości 2 grzyw. (Długosz, L. B., I, 412; II, 414). Według reg. pobor. pow. wiślickiego z r. 1508 S. i Szczytniki, własność Stanisława Stawickiego, płaciły poboru 3 grzyw. W r. 1579 S., w par. Pełczyńska, własność Stawickich, miała 16 osad, 8 łąn., 3 zagr., 1 chał., 9 rzem. (Pawiński, Małop., 217, 486). *Br. Ch.*

Stawiszyn 1.) 1291 r. *Stavissin*, os. miejska i dobra nad rzeką Bawół (dopł. Prośny), pow. kaliski, gm. i par. Stawiszyn, odl. 16 w. od Kalisza, 11 w. od granicy pruskiej, 210 w. od Warszawy, posiada kościół par. katol. mur., kościół par. ewang. mur., synagogę drewn., dwie szkoły początkowe, sąd gm. okr. II, dom przytułku dla kalek i starców, urząd gm. z kasą pożyczkową, st. poczt., 140 dm., 1924 mk. (w tej liczbie 238 protest., 4 prawosł., 609 żyd.). W 1827 r. było 169 dm., 1339 mk.; 1857 r. 167 dm. (4 mur.) i 1550 mk. (364 żyd. i 201 Niemców). Do mieszczan należy 226 mr. Ludność trudni się hodowlą warzyw (zbyt w Kaliszu), wyrobem kozuchów (na 8000 rs. rocznie), szewctwem (na 14,000 rs.) i garncarstwem. W osadzie jest 85 szewców, 12 krawców, 12 rzeźników, 5 kuśnierzy, 6 młynarzów, 10 stolarzów, 11 malarzy, 5 bednarzy, 26 sklepów. Kościół kat., p. w. św. Bartłomieja i Jadwigi, okazały, pochodzi z XIV w., bez sklepienia, z wieżą nowowypudowaną, gdyż stara była spalona przez piorun w 1706 r., pokryty nowym dachem 1876 r. W kościele tym znajduje się wielki ołtarz przeniesiony z kaliskiego kościoła św. Józefa, z ciekawymi rzeźbami drewnianymi z XV w. Ewang. kościół, z wieżą i zegarem, stoi na miejscu, w którym wznosił się dawny gród; obecna świątynia murowana pochodzi z 1874 r. Przedtem był drewniany. Do 1854 r. istniał kościółek św. Ducha przy szpitalu na przedmieściu Kaliskiem. Zawiazaniem osady było grodzisko przy trakcie do

Kalisza wiodącym. Osada otrzymała prawo miejskie zapewne już w XIII w. W nadaniu 12 łąnów dla Kalisza przez ks. Przemysława 1291 r. powiedziano: „a magna via de Kalis in nostram civitatem que Stavissin nuncupatur“ (Kod. Wielkp., Nr. 674). Śród ludności znajdowało się zapewne wielu niemieckich osadników. Herman, mieszczanin stawiszynski, nabywa 1296 r. sołtystwo w Słupcy dla lokacji tamże miasta na prawie średzkiem (Kod. Wielkop., Nr. 757). Najazd litewski w 1306 r. sięgnął aż po Stawiszyn. Krzyżacy spłądrowali i spalili miasto 1331 r. Kazimierz Wielki opasał murem. Na akcie sprzedaży sołtystwa we wsi Jonków, spisany w Kaliszu 1333 r. podpisali się: Petrmann, wójt stawiszynski, Henryk, pisarz. Akt spisał Jakub, pleban ze Stawiszyna. O polszczeniu się Niemców świadczy akt z 1350 r., na którym podpisał się: „Niczko Petermanowicz“ wójt, syn wspomnianego wyżej Petermana (Kod. Wielkp., Nr. 1124 i 1298). O znaczeniu osady świadczy poniekąd akt hołdu, jaki rajcy Stawiszyna i Konina złożyli Ludwikowi węgierskiemu i Elżbiecie 1374 r. w Kaliszu (Kod. Wielkop., Nr. 1708). Najpomyślniejszą chwilą w rozwoju miasta były czasy Jagiełły, który nadał miastu przywileje a kościołowi zwiększył uposażenie. W 1445 r. mieszczanie fundują przy kościele cztery ołtarze. Na początku XVI w. jest 8 altarzy i 2 wikaryuszów, następnie pleban Andrzej Luborski funduje 3 mansyonarzy, których liczba dojdzie do 9. Arcyb. Wacław Leszczyński potwierdził tę fundację. Około 1520 r. pleban miał do 30 grzyw., trzyłanowy folwark w Kiączynie, trzy łąny osadzone kmieciami (każdy wartości 30 grzyw.), trzy i pół łąnów w Długiej Wsi, cztery ogrody w Kiączynie. Prawo patronatu miał król (Łaski, L. B., II, 72, 73). Już na początku XVIII w. był przy proboszczu tylko jeden wikaryusz. W 1529 r. mieszczanie dają szosu 32 zł., płacą też od 21 szewców, 17 rzeźników, 14 piekarzy, 7 krawców, 10 garnców gorzałczanych, 4 piwowarów, 10 szynkarzów, 4 rybaków i t. d., w ogóle pobór wynosi fl. 150 gr. 13 (w Kaliszu 683 fl.). Cło od przejazdu trojaki pobierano: królewskie, zamkowe, miejskie. Według lustracji z 1564 roku mieszczanie okazali list Jana Olbrachta, że mają dawać „stacyi“ grzywien 14 rocznie, a dzierżawca grzywien 6. „A kiedy Król J. M. osobą swą tam będzie, winni dać owsa 30 ćwierci, 10 kop. chleba i 10 achtełi piwa“. Dzierżawca (Jan Zaręba) okazał list Zygmunta I. z 1520 r., którym listem zapisał tę dobra S., z należąciami do nich i ze stacją, kolegium poznańskiemu (Lustr., V, 80). Wojny szwedzkie zniszczyły miasto. Według

lustracyi z 1661 r. ststą był Franciszek Ciświcki, dworzanin J. Kr. Mości. Podówczas miasto S. otoczone było murem wymagającym naprawy, z popsutem bramami i zrujnowanemi basztami. Właśnie krótko po ogniu, ztąd też w mieście domów liczono zaledwo 21 a extra muros 6 zamieszkałych i 28 pustych, przez wojska zniszczonych. Pogorzałych placów 90. Zgorzał podówczas i zamek, tak że sklepy tylko pozostały całe i ścian kilka gotych. Z rzemieślników posiadało miasto cechy rzeźników, piwowarów, kuśnierzy, krawców i szewców. Mieszczanie posiadali przywileje nadane im przez Władysława Jagiełłę w r. 1419, potwierdzone przez Zygmunta I w r. 1545, Stefana, Zygmunta III, Władysława IV i Jana Kazimierza w r. 1649. Cech rzeźniczy uzyskał aprobacją ordynacyi od Zygmunta III w r. 1611. Musieli oni do roku oddawać starości kilkadziesiąt skopów, to też odwołali się do lustratorów, i podatek ten zniesiony został. Piwowarzy związali się w cech dopiero w r. 1649, kuśnierze daleko wcześniej, bo już za Zygmunta Augusta. Krawcy otrzymali potwierdzenie cechu za Zygmunta III. Szewcy również w r. 1593 otrzymali ustrój cechowy, potwierdzony potem przez Władysława IV. Jarmarków było 4 do roku. Piwowarzy mieli młyn słodowy koński, za który płacili starości czynszu złp. 300. Za miarę zboża używano wiertel kaliski. Do starostwa należały wsi: Długa, Wyrowo, Kiączyno, przytem sołtystwo we wsi Wyrowo, którego posesorem w r. 1661 był Krzysztof Gorzycki. Dochód ze ststwa wynosił 1089 złp. i 20 gr. S. par., dek. kaliski, 1900 dusz. S. par. ewang. ma do 8000 dusz. Stawiszynskie starostwo niegrodowe, w pow. kaliskim, podług lustracyi z r. 1662 powstało z ststwa konińskiego przez wydzielanie zeń miasta S. i wsi: Długa i Wyrowo z sołtystwem i wybraniectwem. W r. 1771 roku posiadał je Stanisław Łuba wraz z żoną Magdaleną z Brzechwów, którzy opłacali kwarty złp. 549, a hyberty złp. 809 gr. 22. Na sejmie w r. 1773—75 stany Rzpltej zatwierdziły temuż Łubie, generał-majorowi wojsk koronnych, posiadanie tegoż ststwa emfiteutyczne i wyznaczyły komisję z 16 urzędników dla ostatecznego określenia jego granic. 2.) **S.**, ws i folw. nad rz. Pierzechnianka, pow. radomski, gm. Białobrzegi, par. Jasionna, odl. od Radomia 26 w., ma 15 dm., 223 mk. W 1827 r. 14 dm., 110 mk. Dobra S. składały się w 1886 r. z fol. S. i Borki Stawiszynskie, rozl. mr. 697: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 340, łąk mr. 21, past. mr. 18, lasu mr. 137, nieuż. mr. 41; bud. mur. 5, drewn. 15; płodozm. 10 i 14-pol.; fol. Borki Stawiszynskie gr. or. i ogr. mr. 5, łąk mr. 46, past.

mr. 36, zarośli mr. 2, nieuż. mr. 6; bud. drewnian. 4; las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: ws S. os. 18, mr. 216; ws Dąbrówka os. 4, mr. 109; ws Borki Stawiszynskie os. 5, mr. 21. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1569 we wsi S., par. Jasionna, Mateusz Gruszczyński, woj. lubelski, miał 5 zagr., Sebastian Zawisza 8 zagr. (Pawński, Małop., 311). 3.) **S. Łaziska**, ws, pow. sierpecki, gm. Stawiszyn, par. Radzanów, odl. 26 w. od Sierpeca, ma 17 dm., 226 mk., 919 mr. (72 mr. nieuż.), w tem 27 mr. włośc. W 1827 r. 18 dm., 119 mk., par. Zgliczyn. 4.) **S.-Zwalewo**, ws szlach., pow. sierpecki, gm. Stawiszyn, par. Radzanów, odl. o 27 w. od Sierpeca, ma 17 dm., 167 mk., 858 mr. W 1827 r. 16 dm., 90 mk., par. Zgliczyn. Mieszka tu drobna szlachta. S. gmina należy do sądu gm. II okr., obejmuje 253 dm., 2928 mk., 12,160 mr. (684 mr. nieuż.). W gminie znajduje się urząd gm., kasa wkładowo-zaliczkowa, szkoła, 5 wiatraków, 2 cegielnie, karczma. W skład gminy wchodzi: Bielawy-Gołuskie, Drzazga, Gołuszyn, Górki, Kobyla-Łąka, Kosmy-Siemiatkowo, Ludwinów, Ługi, Myślin-Wątróbki, M.-Dzwierzno, M.-Kocewo, Pełki, Pączkowo, Sławęcin, Sławkowo, Stawiszyn-Zwalewo, S.-Łaziska, Trzaski, Wieluń-Wilewo, W.-Zalesie, Zgliczyn-Glinki, Z.-Kościelny.

Br. Ch.

Stawiszyn, leśniczówka do Karolewa, pow. krotoszyński (Koźmin), o 5 kłm. na płn. od Borku (par., poczta i st. dr. żel.) i tyleż ku zach. od Jaraczewa, nad Pogoną, dopł. Obry, 2 dm. i 25 mk. S. był niegdyś osadą szlach.; w r. 1510 leżał pustkami; r. 1590 zachodziły spory między dziedzicami S. i Skokowa (Akta grodz. pyzdarskie, fol. 243). Uchwała sejmu z r. 1773—75 (Konstyt., II, 151) wyznacza jąca komisją do rozgraniczenia dóbr boreckich, wymienia łąkę Borowice na Stawiszynie.

Stawiszyniek, folw. i os., pow. turecki, gm. Wola Świniecka, par. Świnice, odl. 31 w. od Turka, 2 dm., 31 mk. W 1827 r. 4 dm., 41 mk. Folw. S. ma 220 mr. obszaru i należy do Świnieckiej Woli.

Stawka 1.) al. *Sycynka*, rzeczka, dopływ Wisły, ob. *Lucymia*. 2.) **S.** al. *Cienia*, rzeczka, dopływ Prosnicy, ob. *Cienia*.

Stawki, jezioro w zlewisku Wieprza, w pow. zamojskim, między wsią Rozłopami a Michałowem, ma 20 mr. obszaru.

Stawki 1.) dziś ulica w Warszawie, w pobliżu Powązek, równoległa do Nizkiej, Miłej i Gęsiej; pierwotnie zaś nazwa ta ogarniała cały obszar bagnistej kotliny, niższej o 20 do 24 stóp od otaczającego ją płaskowzgórza. Było to zapewne kiedyś obszerne leśne jezioro, które po wycięciu lasu i opadnięciu wód zamieniło się na całą grupę drobnych

zbiorników, których wody uprowadzała do Wisły rzeczka Drna. Na rzeczce tej potworzono potem liczne stawy na użytek stawianych nad nią w XIV i XV w. młynów, foluszów i t. p. zakładów. Jeszcze w połowie XVIII w. liczono 16 stawów. Dotąd jeszcze na obszarze między ulicami Dziką, Gęsią a Przyokopową można widzieć szczątki dawnych bagnisk i licznych zbiorników wodnych. W XVII w. Verdum, wjeżdżając do Warszawy przez Stawki, widział tu „prześliczny pałac prymasa Prażmowskiego, wznoszący się wesoło między kilku jeziorami, które mu nadawały nazwę“ (Liske, Cudzoź. w Polsce, 120). 2.) **S.**, ws i fol., pow. nieszawski, gm. i par. Służewo, ma 91 mk. Fol. S., oddzielony od dóbr Ośno, miał w 1885 r. 643 mr., ws 16 mr. W 1827 r. było 7 dm., 53 mk. 3.) **S.**, kol. włośc., pow. koniński, gm. Dąbroszyn, par. Grabienice, odl. od Konina 14 w., ma 12 mk., 123 mr. 4.) **S.**, ws w pobliżu Brzezińskich wzgórz, pow. koniński, gm. Piorunów, par. Wyszyna, odl. od Konina 13 w., ma 4 dm., 34 mk. 5.) **S.**, os., pow. kolski, gm. i par. Kościelec, odl. od Koła 11 w.; 1 dm., 6 mk. 6.) **S.**, kol., pow. turecki, gm. Piekary, par. Skęczniew, odl. od Turka 19 w., ma 30 dm., 299 mk. W 1827 r. 1 dm., 5 mk. 7.) **S. Potworawskie**, ws, pow. turecki, gm. Kowale Pańskie, par. Dobra, odl. od Turka 12 w., ma 11 dm., a wraz z Potworowem 266 mk. 8.) **S.**, pustka, pow. sieradzki, ob. *Grzymaczów*. 9.) **S.**, os., pow. wieluński, gm. Rudniki, par. Żytniów, odl. 28 w. od Wielunia, ma 3 dm. Należy do Żytniowa. 10.) **S.**, fol., pow. brzeziński, gm. Gałkówka, par. Brzeziny (odl. 2 w.), ma 144 mr. obszaru. W 1827 r. było 5 dm., 34 mk. Wspomniane już w XVI w. (Łaski, L. B., II, 400). Według reg. pob. pow. brzezińskiego z roku 1576 Stawkowski miał tu $\frac{1}{2}$ łan., 2 zagr. (Pawliński, Wielkp., II, 150). 11.) **S.**, kol. i os., pow. łódzki, gm. Rąbień, par. Kazimierz; kol. ma 7 dm., 45 mk., 298 mr. włośc.; os. 1 dm., 4 mk., 126 mr. 12.) **S.**, os. młyn., pow. będzkiński, gm. Rokitno Szlacheckie, par. Ciagowice, 1 dm., 6 mk., 7 mr. dwor. 13.) **S.**, ws włośc., pow. częstochowski, gm. Lipie, par. Parzymiechy, ma 3 dm., 47 mk., 20 mr. 14.) **S.**, os. leś., pow. częstochowski, gm. Potok Złoty, par. Żuraw, 1 dm., 76 mr. dwor. W 1827 r. 1 dm., 5 mk. 15.) **S.**, os. leś., pow. częstochowski, gm. Rększowice; 1 dm., 5 mk., 15 mr. dwor. 16.) **S.**, fol., pow. olkuski, gm. i par. Kromków. 17.) **S.**, ws włośc. nad rz. Radomką, pow. kozienicki, gm. Bobrowniki, par. Głowaczów, odl. od Kozienic 20 w., ma 10 dm., 122 mk., 379 mr. W 1827 r. 7 dm., 42 mk. 18.) **S.**, przedmieście Ostrowca, pow. opatowski, gm. i par. Ostrowiec, odl.

od Opatowa 63 w., 1 dm., 5 mk., 212 mr. 19.) **S.**, os. leś., pow. opatowski, gm. i par. Łagów, odl. od Opatowa 26 w., 15 mr. dwor. 20.) **S.**, ws i fol., pow. janowski, gm. i par. Potok Wielki. Ws S. ma 11 osad, 82 dusz, 175 mr. Obecnie utworzono 24 kolonie parcelacyjne na zakupionym od dworu lesie, w których jest 25 dm., ludn. 193 dusz, ziemi ornej 315 mr. Fol. S., oddzielony od dóbr Potoczek, ma 245 mr., należy do Adama Przanowskiego. Gleba gliniasta, piaszczysta, lecz urodzajna. Fol. utworzony z kredowych kopanin i w dobrej kulturze będący, odznacza się urodzajnością gleby. 21.) **S.**, fol., pow. janowski, gm. Modliborzyce, par. Potok Wielki, odl. 14 w. od Janowa. W 1885 r. rozl. mr. 228: gr. or. i ogr. mr. 183, łąk mr. 6, lasu mr. 32, nieuż. mr. 7; bud. z drzewa 13; płodozm. 14-półowy, las nieurządzony. Ob. *Potok Wielki*. 22.) **S.**, ws i fol., pow. włodawski, gm. i par. Włodawa; ma 53 dm., 482 mk. i 1874 mr. obszaru. W 1827 r. było 54 dm., 363 mk.; par. Różanka. S. wchodziły w skład dóbr należących do Pocijów. Ob. *Różanka*. 23.) **S.**, pow. ciechanowski, ob. *Konarzewo S. Br. Ch.* **Stawki**, ws, pow. prużański, w 2 okr. pol., gm. Maciejowice (Matwiejewice), o 49 w. od Prużany.

Stawki, rzeczka w pow. uszyckim, bierze początek poniżej Zielonej, płynie ze wschodu na zachód i pod przysiółkami wsi Raczyńiec: Galicyą i Łukaszkówką uchodzi od lewego brzegu do Studzienicy (Studenicy).

Stawki 1.) ws nad Bohem, pow. hajsyński, na pograniczu olhopolskiego, okrąg pol. i par. kat. Ternówka, gm. Chraszczowata, sąd Teplik, ma 188 osad, 1036 mk., 1510 dzies. ziemi włośc., 60 cerkiewnej, 1362 dzies. dworskiej należącej do Piszczatowskich, 140 do Mołczynej i 275 do Kuźminowych. Cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1870 r., ma 1364 parafian. Dawniej cała wieś należała do Borowskich. 2.) **S.**, futor, pow. jampolski, gm. Tomaszpol. 3.) **S. al. Słoboda Chrystyszcze**, ws, pow. olhopolski, okr. pol., gm. i sąd Piszczanka, par. praw. Haraczkówka, katol. Miastkówka, o 50 w. od Olhopola, ma 153 osad, 796 mk., 720 dzies. ziemi włośc., 1246 dworskiej. Własność Jaroszyńskich. 4.) **S.**, ws na lewym brzegu Teterewa, powiat radomski, w 2 okręgu pol., gm. Kiczki, par. katol. Korystyszów, o 6 wiorst powyżej Radomyśla, ma 1000 mk. Podług Pochilewicza jest tu 983 prawosł., 32 katol. i 30 żydów. Włościanie, w liczbie 386 dusz rewiz., uwłaszczeni zostali na 1119 dzies., z opłatą po 998 rs 49 kop. rocznie. W 1783 r. było w S. 60 sadyb i 200 mk. We wsi znajduje się cerkiew drewniana, p. w. Zmarłychwstania J. Ch., wzniesiona w 1740 r.

na miejsce dawniejszej i uposażona 42 dzies. ziemi. Nadto jest tu kaplica kat. murowana, fundowana około 1795 r. Do par. praw. należą wsi: Stawecka Słoboda al. Słobódka, Maryanówka i Jurówka. W S. znajdują się dwa niewielkie i prawie zupełnie zniszczone horodyszcza, jedno pod samą wsią, drugie zaś na polach. Podług spisu majątków monasteru Sofijskiego w Kijowie z 1415 r. S. należały wówczas do monasteru Pieczerskiego (ob. Istor. Akt. Zap. Ros., t. I, № 26). W 1629 r. właścicielką była Elżbieta Łasska, która wniosła zażalenie na archimandrytę pieczerskiego Piotra Mogiłę za zagrabienie zebranego siana (ob. Kiew. gub. wied., 1870 r., № 29). Następnie należała do Gabryela Proskury, podczaszego kijowskiego, od którego nabył Dunin Wąsowicz, ssta dzierzgowski, szambelan królewski. Obecnie rozdrobniona, należy do kilku osób. W 1863 r. główniejsze części posiadali: Bronisław Hasfort (621 dzies. i 97 dusz rew.), Eleonora Wąsowiczowa, a poniżej córka jej Kordula Czajkowska (519 dz., 53 dusz), też sama Czajkowska, żona Prota (595 dz., 60 dusz), Mikołaj Sielecki (609 dzies., 52 dusz), kapitan von Jork, obecnie skarbowca (213 dz., 16 dusz), kollokatorzy Wąsowicza i Adam Wąsowicz, a po jego śmierci Hasfort (140 dz., 19 dusz), Bazyli Czajkowski (369 dzies., 35 dusz), Filip Wahutowicz (507 dz., 27 dusz) i Marya Zarembowa (325 dz., 26 dusz). Obecnie jeszcze bardziej rozdrobnione, obejmuje w ogóle 2819 dzies. ziemi dworskiej (1088 użytkowej, 1705 lasów, 26 nieużytków). 5.) S., ws, pow. rówieński, par. katol. Równe, posiada cerkiew murowaną. Własność Karola ks. Radziwiłła. 6.) S., ws, pow. rówieński, posiada kapl. kat. par. Derażnia. 7.) S., uroczysko na gruntach wsi Łęczyn, powiat rówieński. 8.) S., ws nad bezim. dopł. Irpenia, powiat wasylkowski, w 2 okr. pol., gmina i parafia praw. Wieprzyk, par. kat. Chwastów, o 47 w. od Wasylkowa, ma 670 mk. (w 1863 r. 508 mk.). Stanowi właściwie południową część wsi Skrahlówki. Należy do klucza chwastowskiego dóbr państwa. 9.) S., w dok. *Stawczyce*, ws, powiat włodzimierski, parafia katolicka Przewały, na płu.-zchd od Włodzimierza, posiada kaplicę katol. dek. kowelskiego. 10.) S., w dok. *Stawiszcz*, buda, pow. żytomierski, na zchd od mka Horoszek. 11.) S., słobódka, pow. żytomierski, par. Cudnów, w 1867 r. 12 os. 12.) S., ob. *Stawek*. Dr. M.—J. Krz.

Stawki 1.) potok, powstaje na granicy gm. Dąbrowicy i Stawek, w pow. gródeckim, po płu. stronie Seredniego horbu (401 mt.); płynie wądołem leśnym na pld., a opływawszy wieś Stawki od wsch. wchodzi na tak zwane Szerokie Błoto (299 mt.), z którego

zabrawszy od zachodu dwa dopływy, wpada do Janowskiego Stawu na płu. jego brzegu. Długi 6 klm. 2.) S., potok, zwany także Snovidą (ob.). 3.) S., potok, nastaje w zach. stronie obszaru Szwałkowic, w pow. czortkowskim, płynie na pld.-wsch. granicą gmin Szwałkowic i Szwałkowic, uchodząc do Nczławy z pr. brz. Długi 3½ klm. 4.) S., potok, nastaje w obr. gm. Boryszkowic, w pow. borszczowskim, płynie na pld.-wsch. przez obszar Boryszkowic, a opływawszy ws od pld., wpada do Zbrucza z pr. brz. Długi 3 klm. 5.) S., ob. *Frydrychówka*. 6.) S., ob. *Wereszyca*. Br. G.

Stawki 1.) ws, pow. gródecki, 24 klm. na płu.-wschód od st. kol. w Gródku, 6 klm. od sądu powiat. i urz. poczt. w Janowie (pode Lwowem). Na wschód leżą: Dąbrowica i Łozina, na pld. Stradcz i Janów, na zach. Lelechówka i Majdan, na płu.-zach. Wiszenka Mała, na płu. Hucisko (pow. żółkiewski). Wody z płu. obszaru zabiera pot. Stawki, wpadający w Janowie do stawu utworzonego przez Wereszycę. Środkowa część obszaru wznosi się do 299 mt. Na płu. i pld. rozłożyły się lasy, a mianowicie na płu. las Horyzna (392 mt.), na pld. Dąbrowa ze szczytem „Ostry garb“ (356 mt.), na pld.-zach. Horbki z „Taborową górą“. Własny wiek. (hr. Agnora Gołuchowskiego) ma roli or. 8, łąk i ogr. 45, past. 174, lasu 3279 mr.; wł. mn. roli or. 152, łąk i ogr. 575, past. 6, lasu 42 mr. W r. 1880 było 40 dm., 288 mk. w gminie, 6 dm., 31 mk. na obsz. dwor. (295 gr.-kat. 180 rz.-kat., 5 izrael.; 297 Rusinów, 166 Polaków, 6 Niemców). Par. rz.-kat. w Janowie, gr.-kat. Stradczu. 2.) S. al. *Stawek*, grupa domów w Arłamowskiej Woli, pow. mościski. 3.) S. al. *Stawyszcz*, część Wereszaty, z leśniczówką i folw., pow. Rawa Ruska. 4.) S. al. *Moryczówka*, grupa domów w Ponikowie, pow. brodzki. 5.) S., cegielnia w Czortkowie, pow. czortkowski. 6.) S., folw. na obsz. dwor. Zwinacza, pow. czortkowski. 7.) S., ws, pow. skałacki, 24 klm. na pld.-wschód od Skałatu, 15 klm. od sądu powiat. w Grzymałowie, 11 klm. od urz. poczt. w Toustem. Na płu. leżą Kokoszyńce, na wschód Kozina, na pld.-zach. i płu.-zach. Krasne. Przez wieś płynie potok Bridoka, lewy dopł. Zbrucza. Wchodzi on tu od zach. z Krasnego, a płynie do Koziny. We wsi rozlewa się w mały staw, dokoła którego leżą zabudowania. Wieś tworzy jedną gminę katastralną z Krasnem. W r. 1880 było 61 dm., 337 mk. w gminie, 4 dm., 44 mk. na obsz. dwor. (140 rz.-kat., 212 gr.-kat., 27 izrael.; 306 Rusinów, 75 Polaków). Par. rz.-kat. w Toustem, gr.-kat. w Krasnem. 8.) S. al. *Stawka*, część Uhryńkowic, pow. zaleszczycki. 9.) S., grupa domów w Medyniu,

pow. zbaraski. 10.) **S.** al. *Dzwoniec*, folw. i gajówka na obsz. dwor. Pobocz, pow. złoczowski. 11.) **S.**, grupa domów w Podhorecach, pow. złoczowski. 12.) **S.** *Ukrzynowskie*, grupa domów w Lubyczy Kniazie, pow. Rawa Rуска. *Lu. Dz.*

Stawki 1.) las na pół. wybrzeżu jez. skorzecińskiego „Niedziegiel”. W tym lesie miał, na mocy przywileju króla Kazimierza z 1365 r., założyć ws na prawie niemieckim Marcin de Pyotrowiecz, który za to uzyskał sołtystwo miejscowe, wolne rybołówstwo na jeziorze Niedziegiel, wodę Stawek z wielką łąką Kleszczowy Kierz i innemi łąkami przyległemi (Kod. Wielkop., n. 1551). 2.) **S.**, osada w pow. poznańskim, o 7 klm. na pld.-zachód od Swarzędza, pod Spławiem, nie wykazana w Spisach urzędowych. 3.) **S.**, łąki na Marszałkach, w pow. ostrzeszowskim. *E. Cal.*

Stawki al. *Stewki*, niem. *Stawken* i *Stewken*, 1414 *Stabe*, ws pod Toruniem, na lew. brzegu Wisły, pow. toruński, st. p. dworzec toruński, par. kat. Podgórze, szkoła ew. w miejsc. 428 ha (209 ha roli, 61 łąk, 77 lasu). W 1885 r. 62 dm., 115 dym., 617 mk. (506 ew., 107 kat., 4 żyd.). W 1888 r. rozpoczęto tu budować nowy fort. W księgach szkodowych krzyżackich z 1414 r. czytamy, że Mikołajowi z S. zabrali nieprzyjaciele 10 wołów i 3 konie, które był zakupił na jarmarku w Łążynie (ob. *Gesch. d. Stadt und des kr. Kulm, von Schultz, II, 163*). *Ks. Fr.*

Stawki, dobra, pow. węgoborski; 358 ha, 30 dm., 168 mk. S. i Przyszań nadano 1558 r. Jerzemu v. Hohendorf.

Stawna, grupa domów w Gródku nad Dniestrem, pow. zaleszycki.

Stawnica, mylnie *Stawnice*, ws rządowa u zbiegu Bożka z Bohem, pow. łatyczowski, pod mkiem Międzybożem, gdzie okr. pol., gm., par. katol. i sąd, ma 176 osad, 1046 mk., 2997 dzies. ziemi włośc., 249 dzies. w fermie należącej do Popowa. Posiada cerkiew, 4 młyny, pokłady kamienia wapiennego. Zarząd dóbr międzybóskich. Dawniej własność ks. Czartoryskich, po przejściu do skarbu zamieniona, przez pewien czas, na kolonie wojskowe. *Dr. M.*

Stawnica, niem. *Teichfliess*, prawy dopł. Korytnicy (dopł. Drawy), wypływa z jez. Orlego, na zachód od Frydładu Marchijskiego, przepływa jez. Łowickie i uchodzi po za granicą pow. waleckiego pod Nową Korytnicą na zach. od Tuczn (ob. Pow. walecki p. Calliera, str. 50). *Ks. Fr.*

Stawnica 1.) niem. *Stewnitz*, ws nad rz. Głumią, pow. złotowski, st. p. i par. kat. Złotowo, o 6 klm. odl., 864 ha (605 roli orn., 136 łąk, 40 ha lasu). W 1885 r. 66 dm., 89 dym., 493 mk., 306 kat., 179 ew., 8 żyd.

Szkoła katol. Na młyn Grzymek (Muehlengut Stewnitz) przypada 20 mk. i 2 dm. Nazwy miejscowe są: jeziora: Piaseczno i Głęboczek; łąki: Ombrzym, t. j. olbrzym i Olszynka. Oprócz tego jest tu stary okop, Zamkową górą zwany, leżący niedaleko Głumi, która ma swój początek w Głabsku. Mesznego pobierał prob. 1695 r. ztąd od 9 gburów po 1 kor. żyta wielkiej miary łobzenickiej i po pół kor. owsa, od włók pustych zaś nic (ob. *Wizyt. Jezierskiego, str. 58 b.*). 2.) **S.**, dobra tamże; 501 ha (357 roli, 100 ha łąk). W 1885 r. 4 dm., 11 dym., 69 mk. *Ks. Fr.*

Stawnik al. *Staunik*, potok, powstaje w obr. gm. Kosmacza, pow. kosowski, w Karpatach wschodnich, dziale czarnohorskim, ze źródeł leśnych na pln.-wsch. pochyłości góry Grahitu (1171 mt.), na wysokości około 1000 mt. nrm. Płynie leśnym parowem na pln.-wsch., potem łąkami, wreszcie pomiędzy domostwami wsi Kosmacza u zachodnich stóp wzgórzy Brusturskiego Bukowca (972 mt.) i Wibezeńki (708 mt.), uchodząc z praw. brzegu do Pistynki al. Syhleńskiego pot. Długi 9 klm. *Br. G.*

Stawniszki, w spisie z 1865 r. *Stogniszki*, ws włośc., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Szumsk, okr. wiejski Kosina, o 5 w. od gminy a 23 w. od Wilna, ma 6 dm., 4 mk. praw. i 56 kat. (w 1865 r. 26 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Kiena.

Stawny, potok w Karpatach wschodnich, dopływ pot. Prutecia. Ob. *Lisznów i Prutec*.

Stawoczki, opustoszałe siło we włości byszewskiej, t. j. w dzisiejszym pow. kijowskim, w pobliżu granic pow. wasylkowskiego, skwirskiego i radomyskiego.

Stawok, rzeczka w pow. pińskim, prawy dopływ Jasioldy, zaczyna się za wsią t. naz. i ubiegłszy w kierunku wschodnim około 6 w., ma ujście za wsią Rudawino. *A. Jel.*

Stawok, ob. *Stawek*.

Staworowo, ws, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Makowlany, o 20 w. od Sokółki.

Stawów, ws nad bezim. prawobocznym dopływem Trościanicy, pow. żytomierski, o 16 w. od mka Horoszek odl. Grunta składają się z gnejsu i czerwonego granitu. *A. L. Br.*

Stawowice, w XVI w. *Stawowicze major*, ws i fol., pow. opoczyński, gm. Topolice, par. Żarnów, odl. od Opoczna 15 w., ma 22 dm., 153 mk. W 1827 r. było 25 dm., 174 mk. W 1876 r. fol. rozl. mr. 683; gr. or. i ogr. mr. 310, łąk mr. 31, pastw. mr. 257, lasu mr. 59, nieuż. mr. 26; bud. z drzewa 10, las nieurządzony. Ws S. os. 21, mr. 222. W połowie XV w. ws *S. Major*, w par. Żarnów, miała łąny km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 3 grzyw., płacono scholastryi sandomierskiej; mniejsza połowa wsi da-

wała dziesięcinę pleb. w Lipie, 3 karczmy, 1 zagr. z rolą dawały scholastrii sandomierskiej „in gonithwam“. *S. Minor*, własność Doliwów, miała 3 łany km., z których dziesięcinę, wartości 1 seksagony, płacono scholastrii sandomierskiej. Fol. rycerski dawał pleban. w Lipie (Długosz, L. B., 336, 337, 599). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508 ws S. parwa i Sokółów, własność Michałowskiich, płaciły pob. 19 gr. 9 den. W 1577 r. w S Minor (Stawowiczki) Salomon Krzetowski miał 1 zagr. z rolą, Piotr Prymus $\frac{1}{2}$ łanu, 1 zagr. z rolą. We wsi S. Major, w par. Żarnów, Leonard Strasz miał 9 łan., 1 zag. (Pawiński, Małop., 289, 482). *Br. Ch.*

Stawowiczki, ws i fol., pow. opoczyński, gm. Topolice, par. Żarnów, odl. od Opoczna 10 w., ma 12 dm., 85 mk. W 1827 r. było 11 dm., 58 mk. W 1876 r. fol. rozl. mr. 257: gr. or. i ogr. mr. 156, łąk mr. 31, past. mr. 28, lasu mr. 14, nieuż. mr. 28; bud. z drzewa 15; płodozm. 5 i 10-pol. Ws S. os. 11, mr. 84. Na początku XVI w. dziesięcina z łanów kmiecych i dwor. (dwa folw.) i trzech zagrodników, wartości do $1\frac{1}{2}$ grzyw., szła dla plebana w Lipie, choć wieś leżała w par. Żarnów (Łaski, L. B., I, 599). *Br. Ch.*

Stawownica, struga w kluczu Wielko-Chełmowskim w pow. chojnickim.

Stawropol, mto powiatowe gub. samarskiej, na lewym brzegu Wołgi, przy ujściu do niej Kuniej Wołożki, pod $53^{\circ}28'$ płn. szer. a $67^{\circ}1'$ wschd. dług., o 145 w. od Samary, ma (w 1871 r.) 623 dm. (5 mur.), 3697 mk. (4 kat., 6 rozkoln., 14 żydów, 70 mahomet.), 3 cerkwie (2 mur.), 68 sklepów, szkołę powiat. i parafialną, szpital, st. pocztowa i przystań statków parowych. Mieszkańcy zajmują się przeważnie rolnictwem i uprawą cebuli; przemysł rękodzielniczy nieznaczny (w 1871 r. 132 rzemieślników), podobnie jak i fabryczny (w t. r. 12 drobnych zakładów, produkujących za 18900 rs.). Handel niewielki, przeważnie drobiazgowy. W 1870 r. wartość ładunku na przystani tutejszej dochodziła 33849 rs. Ładowano głównie: żyto, mąkę żytnią i groch. Targi odbywają się co piątek, jarmark zaś od 27 do 29 czerwca. Własność miasta stanowi 5461 dzies. ziemi, młyn wodny i dwa rzędy sklepów drewnianych. Mto założone zostało w 1738 r. celem osadzenia w niem ochrzczonych Kałmyków, których w 1744 r. liczono już 3330 dusz. W 1780 r. S. został mtem powiat. namiestnictwa sybirskiego, od 1850 r. włączony do gub. samarskiej. Pod koniec XVIII w. mto składało się z warowni, otoczonej palisadą, i dwóch slobód. *Stawropolski powiat* zajmuje płn.-zachd część gubernii i podług Strjelbickiego ma 216'41 mil al. 10471'5 w. kw., nale-

ży przeto do najmniejszych w gubernii. Powierzchnia powiatu, leżąca na lewym brzegu Wołgi, wzniesiona na wybrzeżach Wołgi i jej dopływów, nachyla się w ogóle ku płd.-wschodowi. Gleba gliniasta, zmieszana z czarnoziemem, dość urodzajna, pomimo nie dbałej uprawy. Cały prawie powiat zroszony jest przez Wołgę, która na przestrzeni 190 w. oddziela powiat stawropolski od gub. sybirskiej. W granicach powiatu znajduje się na Wołdze 5 przystani. Do Wołgi uchodzą: Majna, Wielki Czeremszan i Suskan ze swemi dopływami. Jeziora znajdują się przeważnie w dolinach Wołgi i Czeremszana, ważniejsze z nich: Jagodnoje, Suskan, Saraj i Saławał. Błota, w ogóle niewielkie, znajdują się u wierzchowin rz. Majny i Suskana, a rzadziej w dolinie rz. Czeremszana. Lasy zajmują 27% ogólnej przestrzeni. W 1867 r. było w powiecie (bez mta) 194334 mk. (4 katol., 2000 rozkoln., 16 protest., 29099 mahomet.). Pod względem etnograficznym przeważną część stanowią Wielkorusi (73·71%), oprócz tego znajdują się Małorusy (6·17%), Tatarzy (12·57%), Mordwini (11·24%) i Czuwasze (2·31%). Mieszkańcy zamieszkują 179 osad: i 3 przygródki, 2 slobody, 55 siół, 6 siółek 113 wsi. Osady są w ogóle dość ludne, tylko 6 bowiem ma niżej 100 mk., 56 od 101 do 500, 51 od 501—1000, 28 od 1001—1500, 14 od 1501—2000, 12 od 2000—2500 i również 12 przechodzi 2500 mk. Mieszkańcy prawie wyłącznie zajmują się rolnictwem, sieją przeważnie: żyto, owies, tatarkę i jarą pszenicę. Oprócz tego kwitnie pszczelnictwo. W niektórych wsiach zajmują się przemysłem domowym, głównie powroźnictwem, wyrobem sukna i dywanów, bednarstwem, stolarstwem, garncarstwem i in. Przemysł fabryczny dość rozwinięty, w 1871 r. było w powiecie 89 fabryk, zatrudniających 826 robot. i produkujących za 768950 rs. *J. Krz.*

Stawrów, sióło nad Styrem, pow. dubieński, na pograniczu pow. łuckiego, na zachód od mka Targowicy i Krasnego, dawniej przysiółek Krasnego. Niegdyś sióło zamkowe łuckie. Podług rewizyi zamku łuckiego z 1545 r. „Seło Krasnoje z przysełki Bolecze, Kolnaityczy, Stawrow, Perekladowiczy gospodar Jeho Miłost staryi dał Wasiliu Jenkowiczu w dzierżanie“ (Jabłonowski, Rewizye, 86). Podług reg. pob. pow. łuckiego z 1560 r. p. Wasyl Zahorowski z imienia swego zakupnego Stawrowa płacił z $5\frac{1}{2}$ dworzyszcz, 5 ogr. po 6 gr., 1 ogr. po 4 gr., 1 koła młyn. W 1583 r. ks. Bohuszowa Korecka, w wdżina wołyńska, płaci z 4 dym., 3 ogr. i 3 ogr. (Jabłonowski, Wołyn, 16, 111). *J. Krz.*

Stawrowce, ws włosc. i zaśc., pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skar-

bowe Ostryna; podług spisu z 1865 r. wś ma 31, zaśc. zaś 3 dusze rewiz.

Stawrowo 1.) wś nad jez. Bohiń, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Bohiń, okr. wiejski Czernica, o 10 w. od gminy a 106 w. od Dżisny, ma 6 dm., 144 mk. (w 1865 r. 80 dusz rewiz.). 2.) **S.**, zaśc. tamże, 1 dm., 9 mk. starowierców. *J. Krz.*

Stawrowo, sioło nad rz. Kołoksza, pow. i gub. włodzimierska, o 27 w. od Włodzimierza, przy drodze do Aleksandrowa, ma 171 dm., 1178 mk., 2 cerkwie, szkołę, dom przytułku, targi. Pod wsią znajduje się fabryka perkalików, zatrudniająca w 1868 r. 550 robotn. i produkująca za 467500 rs.

Stawrygoła, wś nad jez. Szejczanka, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Giełwany, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Dobużyńskich Giełwanki, o 6 w. od gminy a 59 w. od Wilna, ma 7 dm., 84 mk. katol. (w 1865 r. 35 dusz rewiz.).

Stawryły 1.) dobra, pow. szawelski, gm. Tryszkun, o 57 w. od Szawel. 2.) **S. Man, dele**, dobra, pow. szawelski, gm. Tryszkun o 57 w. od Szawel.

Stawski Młyn al. *Stawskie*, młyn, pow. ostrzeszowski, o 6 klm. na wschód-płn. od Ostrzeszowa (st. dr. żel.), nad strumieniem, który wpada do Porajówki, dopł. Prośny, par. Doruchów, okr. wiejski Przytoeczna, poczta w Bukownicy. *E. Cal.*

Stawskie, zaśc. rządowy, pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 16 w. od Wilejki, przy byłej dr. poczt. z mka Mołodeczna do Wilejki, 1 dm., 7 mk. praw.

Stawsko, pow. włoszczowski, gm. i par. Krasocin.

Stawy 1.) kol. nad stawem, pow. łączycki gm. Balków, par. Góra Śtej Małgorzaty, odl. od Łęczycy w. 12; ma 18 dm., wraz z kol. Gaj 347 mk. 2.) **S.**, przyległ. wsi Grabowie, w pow. łaskim. 3.) **S.**, w XV w. *Staw*, wś i folw. nad doliną Nidy, pow. jędrzejowski, gm. Mierzwin, par. Imielno, odl. 12 w. od Jędrzejowa, młyn wodny. W 1827 r. 44 dm., 325 mk. Dobra **S.** składały się w 1885 r. z fol. **S.**, Pogrzebiec, rozł. mr. 946: fol. **S.** z attyn. Grodzisko gr. or. i ogr. mr. 167, łąk mr. 172, past. mr. 137, lasu mr. 162, nieuż. mr. 44; bud. mur. 6, drewn. 17; fol. Pogrzebiec gr. or. i ogr. mr. 243, łąk mr. 12, nieuż. mr. 9; bud. drewn. 4, las nieurządzony. Wś **S.** os. 63, mr. 506; wś *Staw*, w par. Imielno, własność Mokrskich h. Różyce, miała łąny kmiece, karcznię, zagr., z których dziesięcinę snopową i konopną dawano mansyonarzom w Imielnie (Długosz, L. B., II, 67). W 1581 r. Mokrski płać pobór od 3 zagr. bez roli,

2 komór. bez bydła, 8 rybitw (Pawński, Małop., 87, 439).

Br. Ch.

Stawy 1.) zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 68 w. od Wilna, 1 dm., 9 mk. kat. 2.) **S.**, sioło i dobra, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 5 okr. pol., gm. Wołczyn, o 30 w. od Brześcia. Była tu parafia kat. dekanatu brzeskiego. W całej parafii grunta lekkie, łąki dobre, powierzchnia w części płaska, w części nierówna, zroszona rz. Bug i Pulwą, 3.) **S.**, wś, pow. prużański, w 2 okr. pol., gm. Maciejowice (Matwiejewice), o 49 w. od Prużany. *J. Krz.*

Stawy 1.) wś przy połączeniu rzki Horochowatki i Miry, formujących rozległe stawy, pow. kijowski, w 4 okr. pol., gm. Kahorlik, o 80 w. od Kijowa odległa, ma 1477 mk. Podług Pochilewicz jest tu 1762 mk. prawosł. i 165 żydów. Włościanie, w liczbie 496 dusz rewiz. i 3 jednodworców, uwłaszczeni zostali na 939 dzies., z opłatą po 2479 rs. 18 kop. rocznie. W 1790 r. w **S.** i w należącej do parafii wsi Bendiuhowce było 84 sadyb i 1088 mk. We wsi znajduje się cerkiew p. w. Pokrowy N. M. P., murowana, wzniesiona w 1821 r. przez ówczesnego dziedzica Jana Butowicza, na miejscu dawniejszej, wzniesionej z drzewa i uposażonej w 1754 r. przez Jana Jacka Amora hr. na Tarnowie i Dziko- wie Tarnowskiego, stę kahorlickiego. Akt fundacyjny ogłoszony został przez Pochilewicz (Skazania i t. d., str. 62, 63). Do par. prawosł. należy wś Bendiuhowka. Za czasów Rzpłtej **S.**, zwane Żydowskimi Stawami, wchodziły w skład ststwa kahorlickiego. Na początku bieżącego wieku stanowiły własność Józefa Morzkowskiego. Od niego w 1803 r. nabył włość stawiańską, składającą się ze wsi **S.**, Bendiuhowka, Mirówka i Janówka z Tekłówka, za 140,000 rub. asyg. Jan Butowicz, po jego zaś śmierci (w 1822 r.) syn Mikołaj sprzedał dobra w 1838 r. Czetwerykowym. Obecnie, drogą spadku, należy w części do Katarzyny Presnuchinej (1297 dzies. i gorzelnia), w części zaś do Barbary Podobiedowej (516 dzies.). 2.) **S.**, zaginiona wieś w dobrach korotkowskich, ob. *Ladyżyn* (V, 569). *J. Krz.*

Stawy 1.) wzgórze, pod Małpinem, w pow. szremskim, na zach.-płn. od Dolska. 2.) **S.**, w pow. krotoszyńskim, ob. *Staw*. 3.) **S.** pod Skokami (na mapie Chrzanowskiego), mylnie, zamiast *Stawa*.

Stawy, pow. żadzoborski, ob. *Bagienice Male*.

Stawy Stare, wś, pow. bialski (Galicya), par. rz.-kat. w Oświecimie, leży na prawym brzegu *Soły*, na płd. od Oświecima (3 klm.), przy gościńcu do Kęt. Wś ma 57 dm. i 329 mk.; (324 rz.-kat. i 5 izr.). Pos. więk. należy do klucza zatorskiego hr. Potockich i wynosi

177 roli, 47 łąk i 2 mr. past.; pos. mn. 154 roli, 24 łąk, 101 past. i 4 mr. lasu. W spisie poborów z r. 1581 niewymieniona. Graniczy na pld. z Adolfinem a na wschód z Zaborzem.

Stawy Szubine, wś nad bezim. ruczajem, pow. zwinogrodzki, w 3 okr. pol., gm. Winoograd (o 7 w.), o 32 w. od Zwinogrodki, ma 1600 mk. Cerkiew drewniana p. w. św. archaniola Michała, niewiadomej erekcyi (z zeszłego wieku), uposażona jest 36 dzies. ziemi. Wś otoczona starym dębowym lasem, rozłożona jest wśród gór na przestrzeni 3 w. Włościanie posiadają znaczne sady. Należy do klucza olszańskiego hr. Branickich. *J. Krz.*

Stawy Tatrzańskie, ob. *Tatry*.

Stawy Winnickie 1.) wś, pow. wasylkowski, ob. *Seredyna Słoboda* al. *Seredynka*. 2.) **S. Winnickie**, hutor, pow. wasylkowski, w 2 okr. pol., gm. Chwastów, par. prawosł. Seredyna Słoboda, o 17 w. od Wasylkowa, ma 170 mk. Należy do dóbr skarbowych Chwastów.

Stawyszcze, folw. w Rohoźny, pow. czeruiowiecki, nad pot. Kuczorem al. Zadobrówką.

Stażuciszki, zaśc., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Niemeż, okr. wiejski Szkoduciszki, o 4 w. od gminy, 8 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Jarmoliszek.

Stagniewice, ob. *Stogniewice*.

Staporków, wś, folw. i zakłady żelazne nad rz. Czarną, pow. konecki, gm. Duraczów, par. Odrowąż, odl. od Końskich 12 w., ma 57 dm., 309 mk., 2049 mr. dwor., 290 mr. włośc. W 1827 r. 24 dm., 131 mk. Małachowski Jan, kanclerz kor., wznosił tu wielki piec 1738 r. W ostatnich czasach zakłady żelazne wraz dobrami przeszły w ręce Tarnowskich. W 1888 r. przetopiono 575,433 pud. rudy i otrzymano 152,126 pud. surowca, w tej liczbie 118,585 pud. odlewów. Pracowało 515 ludzi.

Br. Ch.

Stążki al. *Wstążki*, niem. *Stonskibach*, rzka, lewy dopływ Brdy; powstaje w lesie wozwodzkim, w pow. tucholskim, na pln.-wschód od Bielskiej Strugi, płynie potem w pld. kierunku przez Okierskie jez., mija os. Gołabek, gdzie przorzyna trakt t. zw. Napoleoński, wije się następnie przez jezioro pod Nowym i pod Rudzkim Młynem, przecina szosę tucholską i uchodzi przy nadleśn. świckim pod nazwą Rudy do Brdy. Z lewej strony przyjmuje Rakunkę al. Rakówkę i Żytnicę. Długa 1 1/5 mili.

Ks. Fr.

Stążki 1) 1780 *Sztoski*, niem. *Stonskowo*, dawniej *Stonsken*, wś włośc. nad rz. Łebą, na Kaszubach, pow. kartuski, st. p. Mirachowo, par. kat. Sianowo, zawiera 7 gburstw i 1 zagrodę, razem 155 ha (102 roli). W 1885 r. 10 dm., 12 dym., 72 mk. kat. Za czasów Rzpltej należały S. do ststwa mirachowskiego; uwłaszczenie nastąpiło r. 1820. 2.) **S.**,

niem. *Stonsk*, 1400 *Stanske*, 1546 *Wstansky*, 1649 *Wstąski*, 1669 *Stąszki*, dobra ryc., pow. świecki, nad szosą, st. p., tel. i kol. Pruszcz, 6,5 klm. odl., par. kat. Łąkie Polskie; 829 ha (622 roli or., 60 łąk, 44 ha lasu). W 1885 r. 13 dm., 42 dym., 262 mk., 171 kat., 91 ew.; gorzelnia, cegielnia, tartak parowy, hodowla krów, fabrykacya masła, które do Berlina się wysyła. R. 1855 znaleziono tu klin starożytny i siekierkę z brązu. Za czasów krzyżackich należały S. do komturstwa świeckiego i czyniły konną służbę zbrojną. R. 1546 stanęła między Janem Niewieścińskim a Stanisławem (Stenzel) Kopieckim ugoda, mocą której pierwszy ustąpił 13 włók do dóbr w Włosienicy należących, wzamian za 20 włók w Stążkach, z gburami Wanzlaff, Władarsz, Barthoff, Scepan i Rabbas i za 2 puste włoki w Lubani i 500 grz. w dodatku. Jeszcze 1649 posiada Niewieściński S., ale posiadało szlach. dzierżyła pani Dulska. Według taryfy z r. 1648 płacił tu Fabian Kos 4 fl. 12 gr., Niewieścińska 2 fl. 16 gr. (ob. *Rocz. T. P. N.* w Pozn., 1871, str. 180). R. 1669 należał 1 dział do Gromackiego, r. 1682 sors Stążki do R. Powalskiego z Łaszewa, tegoż r. 1 dział szlach. Nahoreckiemu. R. 1748 sprzedał Jakub Łaszewski S. swemu synowi Andrzejowi za 19,000 zł.; po nim odziedziczyła je jego córka Barbara, która r. 1765 wyszła za Feliksa Lębińskiego. R. 1817 nabywa S. znów jakiś Lębiński za 26,000 tal. R. 1836 sprzedała je Anna Gudowska, urodz. Born, Ludwikowi Poleskiemu za 9000 tal., r. zaś 1863 nabywa je Wahrenberg za 65,000 tal. Roku 1649 należały S. do par. swiakotowskiej i dawały mesznego po 12 gr. od 2 działów szlach. Według taryfy na symple z r. 1717 płacili S. 7 gr. 9 fen., a od 1 działu szlach. 1 zł. R. 1773 były S. wraz z folw. p. Czar-nocie wydzierżawione; obejmowały zaś 16 włók roli, 3 wł. lasu sosnowego, mało łąk, karczme i przyniosły 289 tal. 68 gr. 1 1/2 fen. czystego doch.; 11 ogrodników, w tyłuż drewnianych chałupach mieszkających, płaciło czynsz i czyniło tłoce; oprócz tego był tu dom mieszkalny z 3 izbami; dymów liczono 26, mk. 106 kat., między nimi 10 ogrodn. z uprzężą i 3 trudniących się procederem. Stan bydła był następujący: koni 24, wołów 26, krów 44, jałowic 19, owiec 60, świni 12; wysiew: 270 korcy żyta, 77 jęczmienia, 34 owsa, 17 grochu, 22 lnu; siana zbierano 15 fur (ob. *Zeitsch. des Westpr. Gesch. Ver.*, 1886, str. 325 i 365).

Ks. Fr.

Stebaczewo, siolo nad rzką Nerłą, pow. suzdalski gub. włodzimierskiej, o 31 w. od miasta powiat., ma 32 dm., 196 mk.

Stebajewo, siolo nad stawem, pow. za-doiński gub. woroneskiej, o 21 w. od miasta

powiat., ma 110 dm., 963 mk., cukrownię założoną w 1853 r. a z gruntu przerobioną w r. 1863, na której w 1866/7 r. wyprodukowano 12,650, a w 1867/8 r. 13,176 pudów piasku.

Stebiejki, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 25 w. od Poniewieża.

Stebelec, dobra, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Kamionka, o 5 w. od Sokółki.

Stebenki al. *Stebienek*, urząd. *Stebehnke*, dawniej *Stebenke*, folw., pow. wyrzyski, o 11 klm. na pñ. od Łobżenicy, w pñ.-zach. końcu powiatu, w lasach runowskich, 0.7 klm. od Łobżonki, dopł. Noteci; par. Dzwierzchno, okr. dworski Runowo.

Stebiaki, wś i dobra, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 28 w. od Poniewieża.

Stebinie, folw. w Bachowie, pow. przemyski.

Stebki, pow. kowelski, ob. *Stebke*.

Stebke 1.) w 1583 r. *Stebki*, wś, pow. kowelski (dawniej w pow. włodzimierskim), na wschód od Kowla, przy drodze do Piasecznej. Podług reg. pob. z 1588 r. należała do włości milanowickiej kn. Andrzeja Kurbskiego Skulin, miała 4½ łan, 7 rzemieśl. (Jabłonowski, Wołyn, 121). Następnie wchodziła w skład stwta kowelskiego i podług lustracy z 1628 r. czyniła 74 fl. 7 gr. 9 den. 2.) **S.** al. *Stebly*, wś nad rzeką Rahówką, prawym dopł. Uszy, pow. radomyski, w 4 okr. pol., gm. i par. prawosł. Chabne (o 6 w.), odl. o 100 w. od Radomyśla, ma 259 mk. Włościanie, w liczbie 91 dusz rewiz., uwłaszczeni zostali na 344 dzies. Należy do dóbr Chabne Horwatów, poprzednio ks. Radziwiłłów. *J. Krz.*

Steblewicze, dwie pobliskie wsi, pow. mozyrski, w gm. i par. prawosł. Lenin. S. Wielkie mają 7, S. Małe również 7 osad. Obie wsi przez ks. Radziwiłłów stały się własnością ks. Wittgensteinów, obecnie uwłaszczone.

Stebledo, niem. *Stueblau*, 1305 *Stubelow*, wś w nizinach gdańskich, na praw. brzegu Wisły, pow. tczewski, st. p. i kol. Pszczółki, par. kat. Giemlice, kościół par. ew. i szkoła (1887 r. 74 dzieci) w miejscu; zawiera 7 gbur. posiadł i 4 zagrody, razem 1343 ha (856 roli, 155 łąk, 12 ha lasu). W 1885 r. 34 dm., 104 dym., 513 mk., 348 kat., 165 ew. Jeszcze w nowszych czasach nazywano całe gdańskie niziny steblewskimi (Stobbelowisches Werder) lub też małemi nizinami, tu bowiem koncentrowały się wszelkie prace około zabezpieczenia nizin przed Wisłą. W lustracy napotykamy S. po raz pierwszy 1305 r., w którym Wacław III, król polski, Krzyżakom potwierdza niektóre darowizny (bona) ojca swego, między niemi i S. (ob. P. U. B. v. Perlbach, Nr. 634). R. 1343 nadaje w. mistrz Ludolf Koenig wiernemu Henrykowi v. Wernersdorf przywilej na 70½ włók, po-

między niemi 23½, poza groblą. Dla proboszcza wyznacza 4 wł. wolne, dla sołtysa 6 wolnych i trzecią część pieniężnych kar sądowych. W 13-letniej wojnie zaszła tu utarczka d. 20 lutego 1456 r. (ob. Scr. rer. pruss., IV, 162, przyp. 4). W drugiej wojnie szwedzkiej zaś wzniesli tu Gdańszczanie szaniec dla strzeżenia nizin i Wisły. R. 1656 zdobył go Karol Gustaw. Kościół mur. z połowy XIV w., wieża z końca tegoż stulecia. Z średnich wieków pochodzi także murowana Bożamęka (ob. Bau- u. Kunstdenk. der Prov. Westpreus., str. 137—139). Patronat przysługiwał magistratowi gdańskiemu, ztąd kościół zamieniono na luteranski. Pierwszy pleban ewang. Gabryel Ulrich nastał tu r. 1584, został jednak r. 1597 z urzędu złożony, ponieważ żonie jego dowiedziono, że się zajmowała czarami. S. było dawniej głównym punktem dekan. steblewskiego, który prawie cały przyjął luteranizm. Ocalały tylko Giemlice, podlegały bowiem biskupowi kujawsk. Utracone więc zostały kościoły: w Trutnowach, Leszkowach, Kiezmarmku, w W. Cędrach, w Osicach, Suchym Dębnie, Ostrowitem, Krzywem Kole, Herzbiergu, Wocławiu, Reichenbergu, Koczwałach i Itlanii. Wszystkie są dotąd w rękę ewangelików, z wyjątkiem kościoła w Suchym Dębnie, który zagnął (ob. Toeppen, Histor.-comparat. Geogr., str. 305 i Utrac. kośc. kś. Fankidejskiego, str. 204—205). Stebledo znaczy w narzeczu kaszubskim tyle co źdźbło (ob. Słownik kaszubski kś. Pobłockiego, str. 93). *Ks. Fr.*

Steblich, folw. w Płotyczu, pow. tarnopolski.

Stebłów, mko po obu brzegach Rosi, pow. kaniowski, w 3 okr. pol., gm. Szenderówka, par. kat. Lisianka, o 63 w. od Kaniowa a 140 w. od Kijowa, przy trakcie z Korsunia (o 15 w.) do Humania, ma 2645 mk. Podług Pochilewicz w 1863 r. było 2392 mk. praw., 60 katol. i 535 żydów; w 1867 r. było 377 dm., 2793 mk. Posiada cerkiew drewnianą, p. w. Przemienienia Pańskiego, uposażoną 44 dzies. ziemi i wzniesioną w 1852 r. na miejsce dawniejszej z 1719 r. W cerkwi znajduje się obraz N. M. P., olejno malowany i podług podania pochodzący z cerkwi murowanej, znajdującej się w fortecy i zburzonej przez wysadzenie magazynu prochowego podczas oblężenia S. przez Czarnieckiego w 1664 r. Dalej znajduje się w S. kaplica murowana katol., będąca filią par. w Lisiance, 2 domy modlitwy żydowskie, fabryka sukna (obecnie zamknięta), fabryka i rafinerya cukru. Fabryka sukna, przeniesiona tu została w 1845 r. ze wsi Wielkie Prycki, gdzie założył ją w 1818 r. dziedzic tej wsi i S. Hołowiński. W 1867 r. wartość produkcyi wynosiła 15000

rs., poprzednio zaś (podług Pochilewicza) zatrudniała 500 robotników i produkowała do 45000 arszynów wartości, 100000 rs., przynosząc czystego dochodu około 10000 rs. Cukrownia i rafinerya, założone w 1844 r., wyprodukowały w 1866/7 r. 25000 pud. piasku i 47500 pud. rafinady, zaś w 1867/8 r. 49000 pudów piasku i 115,200 pud. rafinady. W mku uchodzą do Rosi strugi Borowica i Chorobra. Składa się ono z 6 części, t. zw. kątów. Na Zarosi jest przedmieście Rzysszczów, dawniej Rzysszczówka. Według podania miało to być znaczne miasto w bardzo dawnych czasach, dowodem czego ceglane fundamenta, wyorywane niedawno jeszcze blisko Rosi. Mieszkańcami mieli być Grecy i ich sklepy stały na t. zw. zamku greckim, na wyspie utworzonej przez wody Rosi. Istnienie tej osady należało by odnieść do epoki czarnomorskich kolonii greckich, których handel sięgał tych okolic, jak o tem świadczą liczne zabytki greckiego pochodzenia, wykopywane w mogiłach. Niektórzy dawniejsi badacze przypuszczali, że dzisiejszy S. jest starożytnym Torczeskiem; nowsze jednak badania wykazały dowodnie, że Torczesk stał nie nad Rosią, ale nad Stuhną. Początek obecnego S. sięga za ledwo pierwszego dziesiętka XVII w., mamy bowiem pewny dowód w dokumentach, że jeszcze przy końcu XVI w. była to miejscowość pusta, należąca wpierw do sstwa czerkaskiego, a potem do nowoutworzonego sstwa korsuńskiego. Step ten, jako leżący na drodze tatarskich zagonów, długo się niezasiedlał i dopiero gdy Korsuń się dzwignął, to wtedy na tymże stepie inne osady powyrastały, a w liczbie ich Steblów. Ludność pierwotnego S. była przeważnie kozacką. Pod r. 1602 czytamy w konstytucyi sejmowej: Mieszczanie korsuńscy, czechryńscy, danielowcy (Medwedówka), stebłowscy w województwie kijowskim, a w podolskim mieszczenie i bojarowie wszyscy starostom subesse mają i służby odprawować pod karaniem srogiem i utraceniem praw i wolności swoich (Vol. leg.). Według lustracyi sstwa korsuńskiego z 1616 r. w S. mieściło się domów miejskich № 100, a kozackich № 400. Meko to otrzymało prawo magdeburskie; istniała tu „Pojemsczyzna“, to jest: każdy mieszczanin biorąc za syny żony, dziewczkę wydając, lub sam się żeniąc, powinien był dawać kunicę od dziewczki i wdowy“ (Arch. J. Z. R., o horodach, cz. V, t. 1, str. 137). W testamentach, przechowywanych do niedawna w cerkwi stebłowskiej, można było znaleźć częstą wzmiankę o miejscowych wójtach, burmistrzach i ławnikach. Urodził się tu Ołifer Hołub, nazywający się Steblowcem, którego w 1622 r. wybrali kozacy za star-

szego. W 1631 r. d. 4 września Zygmunt III wydał w Warszawie dla Zofii z Żółkwi Daniłowiczowej, wdziyny ruskiej, przywilej na ustąpienie sstwa korsuńskiego, z miastami: Korsuniem, Czechrynem, Steblowem, Lisianką, Zwinigródką i innemi na rzecz syna tejże Stanisława Daniłowicza (Arch. J. Z. R., cz. V, t. 1, str. 560). W 1643 r. d. 13 października hetman w. kor. Stanisław Koniecpolski, w przejeździe do swoich dóbr zadnieprskich, zatrzymał się w S. (Dyaryusz Oswiecima). Z nastaniem ogólnego spokoju w Ukrainie mko rosło w ludność. Niedługo atoli to trwało, wkrótce bowiem pod wodzą Bohdana Chmielnickiego cała Ukraina uchwyciła za broń (1648 r.), przyczem i mieszkańcy S. wzięli czynny udział w walce. Władza starostów upadła od tej chwili, a Chmielnicki znaczniejsze „horody“ uorganizował w kozackie, podzielone na sotnie, pulki. Odtąd S. został miastem sotniczem, należącym do pułku korsuńskiego. Po śmierci Chmielnickiego (1657 r.) hetmanem ukraińskim został Jan Wyhowski, który w skutek paktów Hadziackich wraz z całą Ukrainą powrócił pod władzę Rzplitej. S., oderwany od sstwa korsuńskiego, został w 1659 r. nadany, tytułem nagrody, Fedorowi Kiprianowiczowi Wyhowskiemu: „Chcąc wierne usługi Ur. Fedora Wyhowskiego łaską naszą ozdobić, konferowaliśmy mu mko Steblów z przynależnościami od sstwa korsuńskiego, prawem dożywotniem, na co przywilej wydany approbujemy“ (Vol. leg., IV, st. 303). W 1662 r. 14 kwietnia w grodzie łuckim, według przywileju temuż Fedorowi Wyhowskiemu na mto S. Stary i Nowy (Rzysszczówkę) została przyznana posesysa (arch. Lachowickie). Wyhowski niedługo jednak dzierżył S., albowiem, jak to widzimy z akt tegoż grodu łuckiego, uczynił donacyą na S. z przyległością na osobę Pawła Tetery, ówczesnego z ramienia Rzplitej hetmana wojsk zaporozkich. Nowy nabywca S., na wstępie swych rządów, wystawił w nim fortecę na wyspie Rosi. W czasie powstania 1664 r., gdy Stefan Czarniecki zdobywał zbuntowane „horody“ na prawym brzegu Dniepru, S. był wzięty przez niego szturmem i na łup oddany posiłkującym Tatarom. Zdaje się, że Kozacy zaparli się nie w samym mieście, ale na wyspie skalistej, gdzie wznosił był Tetera fortecę, a która z jednej strony właściwem korytem rz. Rosi, a z drugiej jej odnogą była oblana. Są na tejże wyspie do dziś dnia widoczne ślady okopów. Zresztą być może w S., jak i w wielu innych miejscach, były aż dwa jednocześnie zameczyska, i teraz bowiem znać dwa głębokie przekopy, otaczające dwór dzisiejszy, z których pierwszym jest wjazd do promu na Rosi, drugim

zaś spuszcza się ku Borowicy, wpadającej do tamtej (o wzięciu S. szturmem przez Czarnieckiego czytają: Anonim Raczyńskiego, t. II, str. 304; Letopis Samowidca, str. 45; Kostomarowa Ruina, str. 58—9). Tetera nabył S. od Wyhowskiego „wiecznością“, wbrew przywilejowi, który nadał był go temuż Wyhowskiemu, tylko „dożywotniem“ prawem. Jakkż Tetera, aby się uprawnić w posiadaniu „wieczystem“, czynił zabiegi na sejmie, aby mu S. „wiecznością“ aprobowano, a czego widzimy ślad w jegoż instrukcyi danej w 1665 r. Iskrzyckiemu, którego on na tenże sejm od siebie wysłał i w której zalecał mu upraszać, aby stanęła aprobacya na S., który, jak powiedziano w tejże instrukcyi, kupił on wiecznością od Fedora Wyhowskiego, człowieka intamitate ku majestatowi Pańskiemu fides, a przy Steblowie i o ws Szenderówkę (w zb. K. Swidzińskiego). Niewiadomo, czy żądana przez Teterę aprobata od sejmu nastąpiła. Tetera ożeniony z córką Chmielnickiego (Imo voto Danielową Wyhowską) i zbogacony skarbami tegoż, tak na Ukrainie jak i na Wołyniu w znaczne się dobra ziemskie ufundował. Ale w skutek nowych rozruchów, zrzucony przez Kozaków z hetmaństwa i zmuszony uciekać, utracił S., do posiadania którego już nigdy nie wrócił. S. został zniszczony i wyludniony. W 1669 r. zamknął się w fortecy tutejszej hetman Doroszenko. Hanenko z Suchowijeniem i Jurkiem Chmielnickim oblegli go, ale gdy Sirko nadszedł z odsieczą Doroszenkowi, oblegający pomiędzy dwa ognie wzięci, uciekli w rozsypce; Hanenko schronił się na Zaporozże, a Jurko przez posiłkującą Doroszenkowi białogrodzką orędo wzięty do niewoli, został odesłany do Carogrodu (Letopis Samowidca, str. 55). Gdy w 1670 r. Doroszenko poddał się sułtanowi, wojska ruskie, wkroczywszy na Ukrainę zachodnią między innemi zajęły S. (Bantysz, t. II, str. 134). W 1678 r. zjawili się w S. i Turcy. Ostateczny atoli cios zadał miastu t. zw. „zhon“, podczas którego cała jego ludność, którą niewytępił miecz Turków, została przepędzoną za Dniepr. Jakkolwiek, dzięki traktatowi Pruckiemu (1711 r.), Ukraina uspokojona, znowu zasiedlać się zaczęła, S. rychlej wszakże od innych opróżnionych miejscowości zaludniać się musiał, gdyż w 1710 r. był tu już urząd i ławica (Arch. J. Z. R., cz. V, t. 2). Niebawem potem do dziedzictwa na S. zjawili się pretendenci. Jedni z nich byli to sukcesorowie Pawła Totory, drudzy Teodora Wyhowskiego. Pierwszych reprezentowali Bejzymowie i Ostrowscy, drugich tylko Daniel Wyhowski, kasztelan miński. Zanim atoli pierwsi zgłosili się do dóbr, już ten ostatni zajął je, słusznie czy

niesłusznie, i odprzedał je wnet (1720 r.) Janowi Jabłonowskiemu, chor. kor. (archiw. Lachowieckie). Ten zaś w wiazawszy się w S., trzyma go niedopuszczając do niego ani Bejzymów ani Ostrowskich. Rozpoczyna się tedy proces, podczas którego umiera Jabłonowski (1733) i bierze w spadku po nim S. syn jego Józef Aleksander, woj. nowogródzki. Tymczasem spadkobiercy po Teterze, sprzykrzywszy sobie korowody prawne, sprzedają S., mianowicie: jedną jego połowę Mikołaj Bejzym w 1753 r. bratu stryjeczemu Wincentemu, a drugą połowę Franciszek Ostrowski (1754 r.) Michałowi ks. Radziwiłłowi, hetm. w. ks. lit. Nieodnaleziono piśmiennych śladów, jaką drogą skończył się ten proces, wiadomo tylko, że ostatecznie Jabłonowski utrzymał się przy Steblowie. Obszerne dobra steblowskie obejmowały wtedy: S. Stary i Nowy (Rzyszcówkę), Szenderówkę, Sklimieńce, Chyłki, Szczerbaczyńce, Skrzypczyńce, Duryńki, Łebedyńce, Jancewo Seło, Topirijowce i Pohrebki. Z reki Józefa Aleks. Jabłonowskiego administrował Steblowszczyzną Iwan Pruski. Kolonizacya dóbr szła dalszym trybem. Między innemi założono wtedy ws Jabłonówkę. Meczko rosło i rozszerzało się; napływali doń żydzi. Cerkiew nowa stanęła na Zarosi. Owczesny dziedzic S., wwd. nowogródzki, sławny z pychy, dziwactw, oraz uczoności, był jednym z tych magnatów, co nierozstawali się z myślą wyniesienia aż do korony. Próżny aż do śmieszności, nosił się po królewsku, wyrobił sobie tytuł księcia imperium rzymskiego. Biegły w heraldyce, wydał „Tablice genealogiczne“, napisał też „L'empire des Sarmates“. W S. założył ogród wśród pięknych skał, przy ujściu Borowicy do Rosi, i wystawił kaplicę, będącą filią kościoła par. w Lisiance. Dwa razy się żenił; pierwsza jego żona była ks. Karolina Radziwiłłówna, druga ks. Wiktorya Woroniecka. Z pierwszej miał córkę Teofilę (Strzeżysławę) za ks. Józefem Sapiehą, z drugiej syna Augusta Dobrogosta, znanego pod nazwiskiem „księcia Kozaka“ al. „Czumaka“. Józef Aleks. ks. Jabłonowski umarł w Dreźnie 1778 r., przeżywszy jedynaka syna, będącego także jedną z niezwykle ekcentrycznych owego czasu postaci. Ks. August Dobrogost, starannie przez ojca wychowany, kształcił się z młodu w akademii w Lipsku, ale wróciwszy do kraju i osiadłszy w S., przyswoił sobie zupełnie kozackie obyczaje, ubierał się po kozacku, został nawet uniatem, przybrał imię Mikołaja, jako szczególnie u ludu czczonego patrona; jednym słowem z ludem się zbratał, życie jego znał, językiem jego mówił. Chciał on niby to wskrzesić dawną kozaczyznę. Jedną część włości użył do gruntów, drugą

uzbroił za kozaków, przyjął do rządu nad nimi niegdyś wojskowego na pułkownika, podzielił na sotnie i dziesiątki, każdy dziesiątek różnił się w maści koni; ten zaś, co miał konie siwe, był jego dziesiątkiem i nazywał się: „dziesiątek dziesiątnika Tarana“. Książę ćwiczył ich w karności, odbywał mustry; obozowali oni pod gołym niebem, trzymali warty, pikiety. Książę sam nie uchylał się od służby, gdy przyszła kolej na dziesiątnika Tarana. Stołu osobnego nie miał i wspólnie z nimi jadał, wina się wyrzekł, pijał więc gorzałkę. Ks. Kozak mieszkał zimą w dość lichym domku, latem cały czas trawił w obozach, pod namiotami; dotąd w wielu miejscach zostały ślady okopów, ktoś się otaczał. Obok domku księcia stał arsenał; tu chowały się jego siodła, sukna na okrycie kozactwa, jego broń i prochy. Lud dobrze ks. Kozaka pamięta. Stał się on niemal legendową postacią. Książę żył w niezgodzie z sąsiadami, najechał ciągle to Korsuńszczyznę, to Smilańszczyznę, bił się sam i był bity. Powiadają, że kazał się bić nahajami własnym kozakom, a później, złapany od kozaków śmiałkowskich i innych, wytrzymał pletnie, nieprzyznając się kim był. Pewnego razu zabrał pola od wioski Daciek w Korsuńszczyźnie. Sam książę na tę wyprawę prowadził swoich strzelców; główną jednak jego siłą składała się ze stu ludzi piechoty, uzbrojonych w karabiny, ze sotni kozaków i dwóch armat. Z korsuńskiej strony byli także kozacy, pod dowództwem Żuka. Kozacy korsuńscy spieszyli się, a konie uwiązali u młyna. Jabłonowski kazał naprzód puszczać rakiety na konie i te spłoszone rozerwały batownią, rozbiegłszy się po polu; wtedy kazał iść do ataku piechocie i kozakom, wskutek czego korsuńscy się rozpiechali. Szli razem z księciem geometrowie, ciągnąc łańcuchy i sypiąc kopce, w które kładziono zużłte szklane, jako nieuległe zniszczeniu. Odebrawszy pola od Daciek, prowadził dalej granice od Wyhrajowa i Bohusławszczyzny. Kozacy niechworowscy i bohusławscy ustąpili i niesprzeciwiali się sypaniu kopców. Szelest, sotnik kozaków bohusławskich, rzekł o księciu i o jego ojcu: „Patrz, stary szczupak zdechł ale zębem ostre zostawił“. Opowiadają też, że zachwyciwszy wielkie stado ks. Poniatowskiego, pasące się na stepach korsuńskich, nieprzywłaszczył go sobie, ale kazał poobcinać wargę wszystkim koniom, wiadomo zaś, że to stado było wysokiej wartości co do krwi i dobroci. U ludu w S. krąży o księciu pieśń: „Nasz kniaź Mykoła ma 20 lat, a taki rycerz jak jego dziad“. Czuwał też nad dobrobytem włościan i hojnie ich opatrywał. Na dokumentach nadawczych podpisywał się:

„Auhust Mykoła Kniaź“. Wieś Mikołajówka, t. zw. Steblowska, od drugiego imienia swego nazwał i założył. Zamyślał on dom sobie wygodniejszy w S. postawić i uregulować mko, ale tego nie doprowadził do skutku. Upodobanie do gorzałki, którą zrazu dla popularności pijał, przeszło w zgubny nałóg, który o śmierć go w kwiecie wieku przyprawił. Umarł w S. na początku 1772 r., otoczony kozakami, w chałupie wieśniaczej, do niedawna jeszcze istniejącej. Matka jego ks. wojewodzina nowogródzka była głośną ze swoich dziwactw i dumy posuniętej aż do śmieszności. Otaczała się ceremoniałem królewskim; w domu jej była sala tronowa. Podpisywała się: „Z ks. Giedyminów, Korybutów, z Prussów Wiktoryja Jabłonowska, wojewodzina nowogródzka“. Przechowywały się w aktach ślady wyrozumiałych i łagodnych jej rządów; czuwała nad potrzebami włościan i mieszczan. Jeszcze za życia przełała prawo swe do S. na synowca Andrzeja ks. Woronieckiego, ale ten wkrótce z S. wystraszył ją hajdamakami, tak że wynieść się musiała do Lwowa, gdzie w 1816 r. życie zakończyła w ostatnim opuszczeniu, ile że Woroniecki w krótkim czasie roztrwonil cały majątek i w 1812 r. odprzedał S. Onufremu Hołowińskiemu, od którego w spadku następnie otrzymał tę majątność syn jego Herman. Zamieszkał on stale w S., dom jego stał nad Rosią, przerobiony z dawnego arsenału ks. Kozaka. Przed domem był ogród chiński i kaplica, dalej nad skałami Rosi ciągnął się ogród. Herman Hołowiński był ożeniony z Emilią z Borejków. Oboje słynęli równie ze światła, jak z przymiotów towarzyskich i obywatelskich. Dom ich był ogniskiem życia umysłowego prowincyi. Stałymi gośćmi w S. bywali: ks. Ignacy Hołowiński, późniejszy metropolita, Michał Grabowski, Konstanty Swidziński, Gustaw Olizar, Konst. Podwysocki. Bawił tu przez kilka dni Adam Mickiewicz w przejeździe z Petersburga do Odessy. Przechowywano na pamiątkę jego pobytu łóżko żelazne, na którym spał, ze stosownym napisem złotym na poręczy. Znany wiersz poety, zaczynający się od słów: „Błądzącym wśród ciasnego dni naszych przestworza“, nosi datę r. 1825 d. 10 lutego w Steblowie. W domu Hołowińskich przebywali jako domownicy: Micowski i Wróblewski, którzy zostawili ciekawe pamiątki, pozostające dotąd w rękopiśmie. Hołowiński zebrał szacowną bibliotekę, która po jego śmierci przeszła na własność Konst. Podwysockiego, zamieszkałego w Rychtach na Podolu. Majątek zaś S. dostał się drogą kupna krewnemu Zenonowi Hołowińskiemu, który urządził tę włość wzorowo i przekształcił S. na fabryczną osadę,

głosną z wyrobów sukna i cukru. Obecnie S. przeszedł na własność kupca Kotlarewa. W mku, w zamku zwanym greckim, na wyspie rz. Rosi, są lochy i w jednym z nich znaleziono nieco starej monety. Zamek ten, według podania, był zbudowany przez Teterę. Wewnątrz były cerkwie i budowla. Oprócz tego był osłonięty dębowym częstokołem, który przetrwał do początku tego wieku. Powyżej S., z lewej strony Rosi, nieopodal od znajdującej się tam ziemnej fortyfikacji, znajdowano strzały metaliczne, w miejscach gdzie jakoby Chmielnicki stoczył bitwę pod Korsuniem. Dziś na gruntach S. znajdują się uroczyska: Borzowy jar, urocz. Hrobowe, Slepinkow, Łomowa hora, Ryzakowate, Witrowszczyna, Dudyniec, Bujnowiec, Dołżek, Koryszków, Samochocka, Chodakowskiego szpyli, Lipczyniec las, Krawczenkow, jar żydowski, Saska hora, Hołowkow, Szewczenkow, jar Tołkoszczyna, jar Dundukow, Filipowe, Bieleckie, Szelestucha, Łuki, Teteryniec (las). Natrafiono tu na pokłady węgla kamiennego brunatnego. W S. urodził się 1837 r. Iwan Lewicki (syn parocha), powieściopisarz i dramaturg małoruski. Ogólny widok S. podał Muentz, a Napoleon Orda w Albumie widoki domu Hołowińskich i lipy dziś uschłej, wstawionej przez Mickiewicza. Opisy podał Tygodnik Ilustrowany (z 1868 r. № 9 i 1878 r. № 118).

Edward Rulikowski.

Stebłów 1.) 1294 *Styblow*, 1302 *Stebbulow*, *Stoeublau*, dobra i ws, pow. prądnicki, par. kat. i ew. Krappitz. Dobra mają 5 dm., 46 mk. kat., 174 ha; ws 68 dm., 477 mk. kat., 297 ha. 2.) **S.**, 1534 *Steblow*, *Stebtau*, dobra i ws, pow. toszecko-gliwicki, par. kat. i ew. Lubliniec. Dobra mają 3 dm., 57 mk. (9 ew.), 287 ha; ws 24 dm., 176 mk. kat., 58 ha.

Stebłowce, opustoszałe sioło we włości kuźmieskiej, t. j. w dzisiejszym pow. nowogródzko-wolskim; ob. Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 228 i 229.

Stebłowska Huta, ws, pow. kaniowski, ob. *Mikołajówka* 3.). Leży w 3 okr. pol., gm. Szenderówka, o 66 w. od Kaniowa, ma 630 mk.

Stebły, ob. *Stebie*.

Stebne, ws przy ujściu rzki Olchowcy do Tykicza, pow. zwinogródzki, w 2 okr. pol., gm. Bohaczewka, odl. o 8 w. od Zwinogródki (par. kat.) a 12 w. od mka Ekaterynopola (Kalnibłot), ma 1460 mk. W 1863 r. było podług Pochilewicz 1150 mk. praw., 16 kat., 164 żyd.; 1550 dzies. ziemi użytkowej. Cerkiew Bohosłowska, drewniana, niewiadomej erekcyi, uposażona jest 43 dzies. S. wchodziło niegdyś w skład ststwa zwinogródzkiego, obecnie należy do dóbr państwa. Na pograniczu wsi S. z mkiem Olchowcem w 1845 r. rozkopano 2 dawne mogiły. Jedna z nich

zwana jest Szugajłowa, od nazwiska pogrzebanego w niej włościanina, którego miał zabić w połowie zeszłego wieku setnik ołohowiecki Piotr Bołchiwiec przy rozgraniczeniu dóbr białocerkiewskich i zwinogródzkich, dla utwierdzenia w pamięci ludności granic. Mogiła ta miała 5 arsz. wysokości i 17 saż. obwodu. Na 2 arszyny od powierzchni ziemi znaleziono w niej kości ludzkie bez głowy, ułożone pomiędzy dwoma zupełnie zmurzonymi kłocami drzewa.

J. Krz.

Stebne al. *Stebnie*, ws, pow. kossowski, 28 klm. na pld.-zach. od Kossowa, 25 klm. od sądu pow. w Kutach, 3 klm. od urz. poczt. w Uścierykach. Na pld. leży Dołhopol, na zach. Perechrestne i Krasnoila, na pln. Uścieryki, na wschód Stepki al. Szpetki (pow. wyżnicki). Wzdłuż granicy wschodniej płynie łukiem na zach. wygiętym Białą Czeremosz (dopl. Prutu). Przez wieś płyną dwa potoki i wpadają do Czeremoszu. Większy z nich, północny, zwie się „Letków“. Na granicy pln. wznosi się góra „Letków“ (963 mt.). Włas. więk. (rządowa) ma roli or. 1, łąk i ogr. 1, past. 30, lasu 245 mr.; wł. mn. roli or. 130, łąk i ogr. 668, past. 309, lasu 11 mr. W r. 1880 było 84 dm., 374 mk. w gminie, 1 dm., 2 mk. na obsz. dwor. (365 gr.-kat., 11 izrael.; 363 Rusinów, 2 Polaków, 11 Niemców). Par. gr.-kat. w Dołhopolu, rz.-kat. w Kutach. Wieś ta wchodziła w skład starostwa Kuty.

Lu. Dz.

Stebne, ws, pow. wyżnicki, na Bukowinie, sąd pow. w Storoniec-Putyłowie, odl. 24½ klm. od Storońca, ma 587 mk. Ob. *Szpetki*.

Stebnik 1.) potok górski w pow. dobromilskim, bierze początek we wsi t. n. a ubiegłszy 14 klm. uchodzi do Strwiąża, na obszarze gm. Krościenka. 2.) **S.**, potok, płynie od Lachowiec w pow. bohorodezańskim i na obszarze gm. Stebnika uchodzi do Bystrzycy sołotwińskiej. Długi 11 klm. 3.) **S.**, potok, ma źródła na obszarze Hawryłówki, w pow. nadworniańskim i na obszarze Worony uchodzi do pot. Worony. Długi 12 klm. 4.) **S.**, potok, wypływa w gm. Berhomet, pow. wyżnickim, ze stoków Magóry (1017 mt.). Ubiegłszy 9 klm. uchodzi do Seretu.

Stebnik 1.) ws, pow. bohorodeżański, 7 klm. na pld.-wschód od sądu pow. w Bohorodeczanach, tuż na zach. od urz. poczt. w Łyscu. Na pld. i pld.-zach. leżą Stare Bohorodeczany, na pln.-wsch. Stary Łysiec, na wschód Łysiec. Pln.-zach. część wsi przepływa Bystrzyca Złota, a do niej wpada od prawego brzegu pot. Stebnik, płynący z Bohorodeczan Starych. Część wsi przerzyna gościniec bohorodeżańsko-stanisławowski. Wznies. obszaru dochodzi na pld.-wschód do 297 mt. (co do obszaru ob. *Łysiec*). W r. 1880 było 68 dm.,

373 mk. (352 gr.-kat., narodow. ruskiej, a 21 izrael., narodow. niemieckiej). Par. rz. i gr.-kat. w Łyscu. 2.) **S.**, ws, pow. dobromilski, 31 klm. na pld.-płd.-zach. od sądu pow. w Dobromilu, 12 klm. od urzędu poczt. i st. kol. w Ustrzykach Dolnych. Na pñn.-wschód leży Steinfels, na pñn. Nanowa, na wschód Tycha (pow. staromiejski), na pñn.-zach. Bandrów (pow. lisecki). W pld. lesistej części wsi (las Stebnik) powstaje pot. Stebnik, dopł. Strwiąża i płynie środkiem obszaru na pñn. do Steinfelsu. W dolinie potoku leżą zabudowania wiejskie. Wznies. obszaru wynosi 783 mt. w lesie Stebnik, 520 mt. w środku wsi, w dolinie Stebnika. Włas. więk. (rządowa) tu i w Steinfelsie ma roli or. 13, łąk i ogr. 2, past. 28, lasu 1971 mr.; wł. mn. roli or. 548, łąk i ogr. 148, past. 342, lasu 46 mr. W r. 1880 było w S. 34 dm., 258 mk. w gminie (230 gr.-kat., 28 izrael., narodow. rusińskiej). Par. gr.-kat. w Nanowej, rz.-kat. w Jasieniu. We wsi cerkiew p. w. św. Michała. 3.) **S.**, ws, pow. drohobycki, 8 klm. na pld.-wschód od sądu pow. i st. kol. w Drohobyczu, tuż na wschód od urz. poczt. i tel. w Truskawcu. Na pñn.-wschód leżą Bolechowce (przyst. kolei), na pñn.-zach. Kołpiec, na zach. Truskawiec, na pld.-zach. Staniła, na pld. Dobrohostów, na pld.-wschód Uliczno. Przez zach. część wsi przepływa pot. Słonica, praw. dopływ Tyśmienicy. We wschod. lesistej stronie obszaru powstają dwa prawe dopływy Słonicy: Woronka w lesie Lipa, i Worona w lesie Baranica i Pohar, a oba płyną na pñn. do Bolechowca. Zabudowania wiejskie leżą na pñn.-zach., głównie w dolinie Słonicy. Najwyższe wznies. wynosi 388 mt. (Łysa w lesie Baranica). Włas. więk. (rządowa) ma roli or. 14, łąk i ogr. 17, past. 18, lasu 2179 mr.; wł. mn. roli or. 930, łąk i ogr. 712, past. 106 mr. W r. 1880 było 372 dm., 1544 mk. w gminie; 2 dm., 4 mk. na obsz. dwor. (1177 gr.-kat., 191 rz.-kat. 108 izrael., 74 in. wyznań; 1340 Rusinów, 136 Polaków, 70 Niemców). Par. rz.-kat. w Drohobyczu, gr.-kat. w miejscu, dek. drohobycki. Do par. należą: Kołpiec i Staniła. We wsi jest cerkiew p. w. Narodz. N. M. P., szkoła etat. 1-klas. i kasa pożycz. gm. z kapit. 3252 zł. Jest tu także siedziba zarządu salinarnego. Żupa istniała tu już w XVI w. Przeciętna ilość solanki rocznie spożywanego wynosi 760,000 stóp kub., produkcy soli kuchennej 120,000, a soli dla bydła 10,000 cent. wiedeń. O salinie tutejszej czyt. Jahrb. der geol. Reichsanst., t. 26, str. 176. O pokładach soli kamiennej pod S. czyt. Bibl. Warsz., 1844, t. IV, str. 205. Czyt. także „Polyhalit v. Stebnik“ v. Windakiewicz, Oesterr. Zeitschr. f. Berg- u. Huettenwesen, 1875, str. 29 i „Ozokerit“ w

Jahrb. der geol. Reichsanst., t. VI, str. 652. W zbiorze rycin Pawlikowskiego we Lwowie znajduje się akwarela przedstawiająca żupę stebnicką (Nr. 4885). W r. 1440 pozwala Władysław Warneńczyk Włodkowi ze Świeńczu przenieść ws S. (zwaną w dokum. Izdebniakiem) na prawo niemieckie i daje mu w tej wsi soltystwo z odpowiednimi dochodami (Liske, A. G. Z., t. V, str. 101). O Stebniku zob. Rkp. Ossol. Nr. 1892, str. 25; Rkp. Nr. 2837, str. 130, 132, 137, 146 i 188 i Dod. do Gaz. Lwów., 1872, t. III. 4.) **S.**, dawna nazwa wsi Łopuszanki, w pow. turczańskim (ob. t. V, 726). *Lu. Dz.*

Stebnik 1.) węg. *Sztebnik*, ws, w hr. szaryskim (Węg.), lasy, 375 mk. 2.) **S.-Hutta**, ws w hr. szaryskim, kościół fil. kat., 348 mk.

Stebrowo, ws, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Zbierogi, o 22 w. od Kobrynia.

Stebule 1.) ws, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra, hr. Tyszkiewiczów, Janiszki (o $\frac{1}{2}$ w.), o 51 w. od Wilna, ma 4 dm., 51 mk. kat. i 12 żyd. (w 1865 r. 28 dusz rewiz.). 2.) **S.**, zaśc. pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski Goćkiszki, o 1 w. od gminy a 56 w. od Wilna, ma 1 dm., 14 mk. kat. (w 1865 r. 15 dusz rewiz.); należy do dóbr skarb. Inturki.

Stece, wólka do Ranizowskiej Woli, pow. kolbuszowski, składa się z 17 dm., 99 mk. rz.-kat., leży w piaszczystej równinie, wzn. 198 mt. n.p.m., wśród borów sosnowych. Przez obszar osady płynie pot. Łęg, dopł. Wisły z prawego brzegu. *Mac.*

Stecewicze, ob. *Zaleskie*.

Stegwiły, pow. rossieński, ob. *Stejgwiły*.

Stechernsruh 1.) wybud. przy wsi Puelz, pow. rastemborski, st. p. Reszel; 3 dm., 15 mk. 2.) **S.**, folw., tamże; 1 dm., 12 mk.

Stechnikowce, po rus. *Stehnikowce*, dawniej *Stehnikowce*, 1583 r. *Shledkowicze*, ws, pow. tarnopolski, 14 klm. na pñn.-wschód od sądu pow. i st. kol. w Tarnopolu, 10 klm. od urz. poczt. w Zbarażu. Na pld. leży Łozowa i Kurniki, na zach. Biała, Płotycz i Dubowce, na pñn. Dubowce i Iwaszkowce, na wschód Iwaszkowce i Czernichowce (2 ostatnie w pow. zbaraskim). Środkiem obszaru płynie potok Hnizdeczna al. Chodorówka, dopł. Gnieszny i tworzy staw w pñn. stronie wsi. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Hnizdecznej (źwierciadło wody wzn. 313 mt. na pñn., 308 mt. na pld. granicy). Na pñn.-zach. wznosi się Wysoka góra do 373 mt., na pld.-zach. Dąbrowa do 386 mt. Włas. więk. (konwentu oo. dominikanów w Żółkwi) ma roli or. 588, łąk i ogr. 139, past. 18, lasu 174 mr.; wł. mn. roli or. 1917, łąk i ogr. 70, past. 46, lasu 5 mr. W r. 1880 było 171 dm., 964 mk. w gminie, 6 dm., 50 mk. na obsz. dwor. (829 gr.-kat.,

143 rz.-kat., 41 izrael.; 912 Rusinów, 102 Polaków). Parafia rz.-kat. w Łozowej, gr.-kat. w miejscu, dek. zbaraski. We wsi jest cerkiew p. w. Narodz. N. M. P., szkoła etatowa 1-klas., kasa pożycz. gm. z kapit. 5358 złr., folw. i młyn. Podług reg. pob. z 1583 r. należała do włości czerniechowskiej ks. Konstantyna Ostrońskiego, krajczego w. ks. lit., staty włodzimierskiego, i płaciła od 2 dym., 1 ogr. (Jabłonowski, Wołyn, 130). Leżała poprzednio w pow. krzemienieckim. *Lu. Dz.*

Stechow (niem.), miejscowość w Meklenburgii, pow. Westhavelland. Przybyśław z Białogrodu (Belgard) zrzeka się wszelkich praw do wsi S. na korzyść klasztoru cysterskiego Dargun (ob. P. U. B. v. Perlbach, 405).

Stechowo, wś, pow. mohylewski, gm. Ciecierzyn (Teterino), ma 43 dm., 259 mk.

Stecielowszczyzna, dobra skarbowe, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Żołudek, okr. wiejski Krasule.

Steck-Olszewo, wś, pow. mławski, gm. Dębsk, par. Zmijewo. W 1827 r. 10 dm., 55 mk. *Ob. Olszewo.*

Stecka, rzka, lewy dopł. Berezyny niemnowej, poczyna się na zachod. granicy pow. mińskiego, przy wsi Stecki i na przestrzeni przeszło 4 w. stanowi granicę pow. mińskiego i wilejskiego. *A. Jel.*

Stecki 1.) wś, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Łasza, o 25 1/2 w. od Grodna. 2.) **S.**, wś nad rz. Stecką, dopł. lewym Berezyny niemnowej, pow. miński, gm. Raków, ma 7 osad; grunta faliście, szczerkowe. Należała do dóbr Dubrowy. 3.) **S.**, ob. *Koźuchowskie starostwo.* *A. Jel.*

Stecki, w dokum. *Steckowce*, wś nad dopł. rz. Chomory, pow. zasławski, na zach. od Starego Konstantynowa, niegdyś we włości konstantynowskiej.

Steckiszki 1.) folw. szlach. nad jez. Sudowskiego, pow. trocki, w 4 okr. pol., o 37 w. od Trok, 1 dm., 14 mk. kat. 2.) **S.**, wś, pow. rossieński, par. Rossienie.

Steckowce 1.) opustoszałe sioło we włości bazalijskiej, w pow. krzemienieckim, t. j. w zachodniej części dzisiejszego pow. starokonstantynowskiego. 2.) **S.**, wś w pobliżu Teterewa, pow. żytomierski, na pld.-wschód od mka Lubara, par. kat. Krasnopol, ma 163 dm., cerkiew drewn., kaplicę kat. dek. żytomierskiego, 7000 mr. ziemi or. w 7 częściach: Piotrowskiej z Przyborowskich 800 mr., Sowińskiej 1000 mr., Liskowackich 600 mr., Milewskich 600 mr., Walaskiego (dawniej Piotrowskiego) 400 mr., Baranowskiej 120 mr., Tołpyszkiewicza 120 mr., reszta cząstkowych właścicieli i włościan. 3.) **S.**, ob. *Stecki.* *X. M. O.*

Stecowa al. *Steciowa*, pow. śniatyński, 12

klm. na pfn. od sądu pow., st. kol., urz. poczt. i tel. w Śniatynie. Na pld. leży Śniatyn i Potoczek, na zach. Russów i Podwysokie, na pfn. Jasienów Polny (pow. horodeński), na wschód wsi pow. kocmańskiego (Bukowina): Szyrzkowce i Chliwestie. S. leży w dorzeczu Dunajca za pośrednictwem potoków (między niemi pot. Młynówka) płynących do Sowicy, lewego dopł. Prutu. Zabudowania wiejskie leżą na pld. Najwyższe wzn. na pld. wynosi 338 mt. Włas. więk. (Mikołaja Aywasa) ma roli or. 2310, łąk i ogr. 163, past. 68, lasu 9 mr.; wł. mn. roli or. 2595, łąk i ogr. 396, past. 59, lasu 5 mr. W r. 1880 było 561 dm., 2686 mk. w gminie, 22 dm., 184 mk. na obsz. dwor. (2678 gr.-kat., 59 rz.-kat., 119 izrael., 14 in. wyznań; 2526 Rusinów, 125 Polaków, 119 Niemców). Par. rz.-kat. w Śniatynie, gr.-kat. w miejscu, dek. śniatyński. We wsi cerkiew, szkoła etat. 1-klasowa, folw. i gorzelnia. *Lu. Dz.*

Stecówka, w dokum. *Steciówka*, wś nad rzką Szpołką, pow. zwinogródzki, w 1 okr. pol., gm. Stecówka, o 16 w. od Zwinogródki, pomiędzy wsiami Jurkówką i Iskrzyną, ma 2132 mk. Posiada cerkiew p. w. św. Dymitra, drewnianą, wzniesioną w 1770 r. Dawniej należała do dóbr śmielańskich, obecnie ma dwóch właścicieli: Mikołaja Protopopowa (750 dzies.) i Kryckich (850 dzies.). Przed uwłaszczeniem włościan do Protopopowych należało 353 dusz rewiz. i 1765 dzies., do Kryckich 291 dusz rewiz. i 1996 dzies. Gmina S. składa się z 10 okr. wiejskich (starostw), obejmujących 11 miejsc zaludnionych (1 cukrownia), mających w ogóle 2396 dm., 11587 mk. W gminie znajduje się 20293 dz. ziemi (7718 dz. włość, 12180 dworskiej, 395 cerkiewnej). *J. Krz.*

Stecówka, sioło nad rz. Taśminą, pow. aleksandryjski gub. chersońskiej, o 50 w. na pfn.-zach. od mta pow., przy drodze transportowej z Nowogeorgiewska do Czehrynia, ma 500 dm., 2678 mk., cerkiew. Osada założona przez Kozaków w połowie XVII w.

Stecy, grupa domów w Niemirowie, pow. Rawa Ruska,

Stecyny, grupa domów w Kamionce Wołoskiej, w części Stara Wieś, pow. Rawa Ruska.

Steczanka, wś nad rzką Wijunką, dopł. Uszy, pow. radomyski, w 4 okr. pol., gm. Martynowicze, odl. o 115 w. od Radomyśla, przy starej drodze z Kijowa do Czarnobyli, oddzielona Wijunką od wsi Żołnierzówki i Raziejczej, należących do dóbr czarnobylskich (dawniej Sapiehów a dziś Chodkiewiczów), ma 479 mk. Podług Pochilewicz jest tu 556 mk. praw., 53 kat. (w całej parafii) i 50 żyd. Włościanie uwłaszczeni zostali na 1384 dzies., z opła-

ta 464 rs. 28 kop. wykupu rocznie. W 1783 r. w S. wraz z Ilincami i Rudnią było 716 mk. Posiada cerkiew par., z drzewa wzniesioną w 1855 r., uposażoną 47 dzies. ziemi z zapisu w 1763 r. Jana na Kustynie, Poniebylu, Iwańczycach, Chabnem i Steczance Steckiego, kasztel. kijowskiego, ststży stawiskiego. Podług wizyt. z 1783 r. na ikonostasie dawniejszej cerkwi znajdował się napis farbą olejną, podający, że cerkiew wzniesioną została w 1634 r., odnowioną zaś w 1733 r. Zdaje się jednak, że początek cerkwi jest dawniejszy i że erekcyą swą zawdzięcza ona protoplaście rodu Steckich, Stefanowi Olechnowiczowi, zm. w 1593 r. i spoczywającemu w tejże cerkwi, podobnie jak i zwłoki innych członków rodziny Steckich, pomiędzy innemi Kazimierza, syna Tymoteusza, zmarłego w połowie zeszłego stulecia. Jestto dawna osada, należąca w XV w. do dóbr metropolitów kijowskich (ob. Istoricz. akty Zapad. Rossii, t. I, Nr. 26). Niewiadomo jaką drogą przeszła następnie do rąk prywatnych, lecz pod koniec XVI w. znajdujemy ją w posiadaniu Stefana Olechnowicza Steckiego, który umierając w 1593 r., pozostawił spadkobiercom rozległe dobra dziedziczne, mianowicie: S., Bytkowszczyznę, Ostrów Zyhałowski, Syryj Korań, Peszczę, Smolików, Jeryłowicze, Łubiankę, Horodyszczę, Hornostajówkę, Sokołowicze, Obrębów, Zbiłduchy, Przerębów, Rudyszczę. Nadto posiadał on w zastawie obszerne posiadłości Dedowiczów Trypolskich: klucz czyhałowiecki nad rz. Nieświczą, od ks. Adama Wiśniowieckiego sioło Sielnicę z klucza brahińskiego, wreszcie dobra weławskie od Fedora Staweckiego (Złota Księga, X, 3). Na początku XVII w. dobra steczańskie i torczyńskie, do których i wówczas rościli sobie prawo metropolici kijowscy, jak widać z protestu zanieśionego przez metropolitę Rutkiego w 1616 r., zajęli Strybolowie. Wróciła następnie S. w posiadanie Steckich i w ręku ich pozostała do 1831 r., w którym zajęta przez skarż, zwróconą została Steckim ukazem senatu z d. 30 maja 1874 r. *J. Krz.*

Steeen 1.) ws, pow. gdańskiej Nierzei, pow. gdański nizinny, odl. 36 klm. od Gdańska, posiada agenturę poczt., dwie szkoły ewang. (275 dzieci), par. kat. Fuerstenwerder; w wybud. Kobbelgrube kościół ewang.; 942 ha (832 roli). W 1885 r. 133 dm., 255 dym., 5 kat., 1133 ew., 4 dysyd., z których na wyb. przypada 22 dm. i 182 mk. Mieszkańcy trudnią się rolą, drobnym handlem i rybołówstwem. Wieś należała zdawna do Gdańska; mocą traktatu sztumskiego r. 1629 przeszła na krótki czas w ręce Szwedów, lecz wnet wróciła do Gdańszczan (ob. Land und Leute d. Landkr. Danzig v. Brandstaeter, str. 230).

R. 1722 znaleziono tu starożytne monety arabskie (ob. Preuss. Prov. Bl., 1855, II, 46). 2.) **S.**, król. nadl., tamże, 6877 ha (15 roli, 14 łąk, 4240 ha lasu). W skład jego wchodzi leśnictwa: Bodenwinkel, Górki (niem. Neufahr), Pasewark, Przebrno, Steegen i Sztutowo, razem z nadleśnictwem 7 dm., 43 mk.; 1 kat., 40 ew., 2 dysyd. R. 1889 znaleziono tu na 7 stóp pod powierzchnią ziemi w torfie około 50 guzików bursztynowych, pochodzących z epoki kamiennej. Niektóre z nich dochodzą wielkości srebrnej pięciomarkówki. Nabytek ten miał być oddany do muzeum w Gdańsku. *Ks. Fr.*

Steegen 1.) ws, pow. prusko-holądzki, st. poczt. Schlobitten; 931 ha, 95 dm., 479 mk. 2.) **S. Gross**, dobra, pow. iławkowski, st. p. Wildenhoff; 1174 ha, 50 dm., 280 mk. 3.) **S. Gross**, folw., tamże, 3 dm., 94 mk. 4.) **S. Klein**, dobra, tamże; 1792 ha, 59 dm., 303 mk.

Steeegnerwerder, ws na gdańskiej Nierzei, pow. gdański nizinny, 5 mil na wschód od Gdańska, st. p. i par. ew. Steegen, par. kat. Fuerstenwerder; 8 włosc. posiadał, 407 ha (379 roli). W 1885 r. 16 dm., 35 dym., 207 mk.; 3 kat., 194 ew., 10 dysyd. Gleba urodzajna; przed kilku laty rozparcelowano tu posiadłość, obejmującą 178 mr., za które zapłacono 80,000 mrk. *Ks. Fr.*

Steenkendorf al. *Stenkendorf*, dobra ryc. w Pomezanii, nad Drwęcą, pow. suski, st. p., tel. i kol. Bergfriede, 3.5 klm. odl., par. kat. Iława; 2660 ha (898 roli or., 131 łąk, 1298 ha lasu). W 1885 r. 31 dm., 93 dym.; 28 mk. kat., 445 ew., razem 473 mk., z których na fol. Huette przypada 40 mk. i 2 dm.; na fol. Kalitkę 165 mk., 9 dm.; na fol. Ostende 69 mk., 4 dm.; na fol. Westende 19 mk. i 1 dm. Szkoła ew., gorzelnia parowa, tartak i młyn parowy, cegielnia i piece smolane, hodowla owiec, rybołówstwo na rzece i jeziorze.

Steenkenwalde, wyb. przy wsi Venedien, pow. morąski, st. p. Maldeuten; 1 dm., 6 mk.

Stefanice 1.) ws, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 57 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **S.**, ws, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 70 m. od Nowoaleksandrowska.

Stefania, ws, pow. koniński, gm. Piorunów, par. Rusocice, odl. od Konina w. 12; ma 19 dm., 169 mk.

Stefania al. *Stepanówka*, ws, pow. wasylkowski, w 3 okr. pol., gm. Wasylew, par. praw. Mokijówka, odl. o 30 w. od Wasylkowa, ma 579 mk. W 1863 r. było 360 mk., 706 dzies. ziemi, z której 385 dzies. przeszło przy uwłaszczeniu do włościan. Założona w 1825 r. przez Józefa Proskurę i osiedlona przez włościan z Mokijówki, nazwana została od imienia córki Proskury. W 1842 r. nabyta

przez Wacława Bejnarowicza, od 1847 r. drogą spadku należała do Kamili Bejnarowiczowej.

Stefanin, dobra, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 5 okr. pol., gm. Rohacze, o 66 w. od Brześcia.

Stefaniszki 1.) wś, pow. maryampolski, gm. Kwieciszki, par. Maryampol, ma 7 dm., 61 mk. W 1827 r. 7 dm., 55 mk. 2.) **S.**, wś nad rz. Cesarką (Sesarką), pow. władysławowski, gm. Zypie, par. Łuksze, odl. od Władysławowa 30 w., ma 7 dm., 90 mk. W 1827 r. 7 dm., 66 mk. 3.) **S.**, wś, pow. wykłowski, gm. Pojeziory, par. Wyłkowyszki, odl. od Wyłkowyszek 8 w., ma 57 dm., 245 mk. W 1827 r. 9 dm., 69 mk. *Br. Ch.*

Stefaniszki 1.) zaśc. szlach., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 15 w. od Oszmiany, 1 dm., 13 mk. kat. 2.) **S.**, wś, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Jezno, okr. wiejski Sabowa, o 9 w. od gminy, w 1865 r. 21 dusz rewiz. wraz ze wsią Osady; należała do dóbr Jechno, Sulistrowskich. 3.) **S.**, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski Karolinowo, o 8 w. od gminy a 58 w. od Wilna, ma 5 dm., 66 mk. kat. (w 1865 r. 7 dusz rewiz.; należała do dóbr Żejmele Jotejków). 4.) **S. Wielkie**, wś, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Mosty, o 63 w. od Grodna, na zach. od mka Mosty. 5.) **S. Małe**, wś, tamże, o 60 w. od Grodna. 6.) **S. al. Stefankiszki**, uroczysko, straż leśna, terpentyniarnia, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Byteń, o 28 w. od Słonima. 7.) **S.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 101 w. od Nowoaleksandrowska. 8.) **S.**, dobra nad Wentą, pow. szawelski, gm. Kurszany, o 28 w. od Szawel. 9.) **S.**, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Rogowo, o 51 w. od Wiłkomierza. 10.) **S.**, ob. *Szczepaniszki*. *J. Krz.*

Stefanki, folw., pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Braszewicze, o 42 w. od Kobrynia.

Stefankiszki, pow. słonimski, ob. *Stefaniszki*.

Stefanków 1.) kol., pow. grójecki, gm. Nowa Wieś, par. Jasieniec. 2.) **S.**, wś i zakłady żelazne, pow. konecki, gm. i par. Chlewiska, odl. od Końskich 37 w., ma 51 dm., 368 mk., 26 mr. dwor., 199 włośc. W 1827 r. 12 dm., 101 mk. Wś wchodziła w skład dóbr Chlewiska. Istniał tu (właściwie w Aleksandrowie?) wielki piec, założony przez biskupa krakow. 1728 r.; obecnie kuźnica, która produkowała około 1875 r. za 27,000 rs. i zajmowała 26 robotników. *Br. Ch.*

Stefankowo 1.) wś, pow. sierpecki, gm. Białyszewo, par. Sierpc, odl. o 2 w. od Sierpca, ma 2 dm., 22 mk., 165 mr. 2.) **S.**, folw., pow. ciechanowski, gm. Regimin, par. Lekowo, odl. o 10 w. od Ciechanowa, 1 dm., 16 mk., 84 mr.

Stefanopol, folw., pow. piński, o 2 w. na wschód od wsi Derewek, w 2 okr. pol., gm. i par. kat. Lubieszew; grunta lekkie. *A. Jel.*

Stefanów, folw., pow. rzeczycy, w 1 okr. pol. brahińskim, gm. Sawicze, o 1 milę na pld. od Sawicz, w glebie urodzajnej. *A. Jel.*

Stefanów 1.) wś włośc., pow. grójecki, gm. Kąty, par. Góra Kalwarya; ma 35 mk., 60 mr. 2.) **S.**, os. karcz., pow. sochaczewski, gm. i par. Iłów. 3.) **S.**, os., pow. nieszawski, gm. i par. Służewo. 4.) **S.**, wś, pow. gostyński, gm. Lucień, par. Gostynin, 85 mk. Fol. należy do dóbr Rogożew, wś ma 13 os., 133 mr. 5.) **S.**, wś, kol., pow. gostyński, gm. Szczawin Kościelny, par. Suserz; ma 11 dm., 59 mk., 255 mr. (200 mr. roli). 6.) **S.**, os., pow. łęczycki, gm. i par. Sobótka, odl. od Łęczycy 18 w. Stanowi jedną całość ze wsią Sobótka. 7.) **S.**, kol., fol., pow. łęczycki, gm. Dalików, par. Domaniew, odl. od Łęczycy 14 w.; kol. ma 4 dm., 36 mk.; fol. 6 dm., 26 mk. W 1876 r. fol. S. rozl. mr. 289: gr. or. i ogr. mr. 259, łąk mr. 10, past. mr. 12, wody mr. 2, zarośli mr. 2, nieuz. mr. 5; bud. z drzewa 6. 8.) **S.**, wś, pow. kolski, gm. Sompolno, par. Lubstówek, odl. od Koła 22 w., ma 33 dm., 28 osad, 169 mk. i 663 mr. Wchodziła w skład dóbr Lubstówek. 9.) **S.**, kol. i fol. nad rz. Żegliną, pow. sieradzki, gm. Barczew, par. Brzeźno, odl. od Sieradza 13 w., Kol. ma szkołę początkową, 48 dm., wraz z os. młyn. Dąbie 421 mk. (26 ewang.), 843 mr. Fol. ma 2 dm., 668 mr., należy do dóbr Ruszków. 10.) **S.**, kol., pow. sieradzki, gm. Krokocice, par. Małyń, odl. 33 w. od Sieradza, ma 12 dm., 136 mk. W 1827 r. 8 dm., 21 mk. 11.) **S. al. Wierchły**, os. leś., pow. słupecki, gm. i par. Szymanowice, odl. od Słupcy 26 w. 12.) **S.**, przyległ. dóbr Komorowo, w pow. słupeckim. 13.) **S.**, fol., pow. turecki, gm. Kowale Pańskie, par. Dobra, odl. od Turka 6 w. 14.) **S.**, kol. włośc., pow. brzeziński, gm. Mikołajów, par. Łaznów; ma 15 dm., 176 mk., 355 mr. Wchodziła w skład dóbr rząd. Chorzęcin. 15.) **S.**, wś włośc., pow. brzeziński, gm. Biała, par. Łaznów; 2 dm., 34 mk., 62 mr. 16.) **S.**, wś włośc., pow. brzeziński, gm. Mroga Dolna, par. Kołacinek; ma 20 dm., 179 mk., 24 os., 296 mr. W 1827 r. było 20 dm., 142 mk. Wchodziła w skład dóbr Kobylin. 17.) **S.**, kol. włośc., pow. brzeziński, gm. Długie, par. Jeżów; ma 10 dm., 81 mk., 306 mr. W 1827 r. 12 dm., 75 mk. Wchodziła w skład dóbr Długie. 18.) **S.**, kol., pow. łódzki, gm. Rszew, par. Kazimierz; 1 dm., 43 mk., 133 mr. włośc. 19.) **S.**, wś włośc., pow. łódzki, gm. Wiskitno, par. Mileszki; ma 13 dm., 118 mk., 109 mr. 20.) **S.**, kol., pow. noworadowski, gm. i par. Koniecpol; 1 dm., 11 mk., 149 mr. dwor. Wchodziła

w skład dóbr Koniecpol. 21.) **S.**, wś, pow. noworadomski, gm. i par. Kruszyna; ma 4 dm., 40 mk., 16 mr. włośc. 22.) **S.**, fol., pow. opoczyński, gm. Niewierszyn, par. Dąbrowa, odl. od Opoczna 28 w.; ma 3 dm., 22 mk., 212 mr. (186 mr. roli). Oddzielony od dóbr Janikowice. 23.) **S.**, fol., pow. opoczyński, gm. Radonia, par. Wójcin, odl. 12 w. od Opoczna, oddzielony od dóbr Mikułowice, ma 162 mr. (145 mr. roli). 24.) **S. Budy**, os. leś. na obszarze dóbr Drzewica, pow. opoczyński, ma 15 dm., 170 mk. 25.) **S.**, wś włośc., pow. opoczyński, gm. Stuzno, par. Gielniów, odl. od Opoczna 18 w.; ma 21 dm., 134 mk., 180 mr. włośc. i 3 mr. dwor. 26.) **S.**, wś, pow. stopnicki, gm. Ogledów, par. Koniecpol. W 1827 r. było 15 dm., 104 mk. 27.) **S.**, kol., pow. chełmski, gm. Cyców, par. Olchowiec. Mieszkańcy wyrabiają garnki gliniane. Kol. należała do wsi Syczyn. 28.) **S.**, fol., pow. chełmski, gm. Turka, par. Swierze, odl. 14 w. od Chełma. Oddzielony od dóbr Pławaniace 1879 r., ma 1521 mr., w tem 834 mr. lasu, 494 mr. łąk, 128 mr. past., 29 mr. roli i 37 mr. nieuź (1884 r.). *Br. Ch.*

Stefanów, pow. radomyski, ob. *Szerszenie*.

Stefanów 1.) niem. *Rabenhorst*, dawniej *Stephanowo*, posiadłość, pow. bydgoski, o 7 klm. na zach. od Koronowa, między jezior. Długie i Kamionek; par. kat. Byszewo, par. prot. i poczta w Koronowie (Crone a. d. Br.), st. dr. żel. w Strzelewie (Strelau) o 7 klm.; ma 3 dm., 38 mk. (21 kat., 17 prot.) i 158 ha (122 roli, 6 łąk, 5 lasu). 2.) **S.**, urząd. *Stephanowo*, posiadłość, pow. czarnkowski (Wieleń), o 14 klm. na zach.-półn. od Wielenia, na lew. brzegu Drawy (dopł. Noteci); par. kat. Wieleń, par. prot., poczta i st. dr. żel. w Krzyżu (Kreutz) o 6 klm.; 4 dm., 42 mk. (2 kat., 40 prot.) i 142 ha (37 roli, 12 łąk, 63 lasu); chów bydła, masłarnia. 3.) **S. al. Stefanowo**, folw. do Szelejewa, pow. krotoszyński (Kozłnin), o 5½ klm. na półn.-zachód od Pogorzeli; par. Strzelce Wielkie, poczta w Zalesiu, st. dr. żel. w Borku i Piaskach o 7½ klm.; 6 dm., 114 mk. 4.) **S. al. Stefanowo**, wś, folw. i stacja dr. żel. zbąszyńsko-wolsztyńskiej, pow. międzyrzecki, o 8 klm. na połd.-wschód od Zbąszynia (par. i poczta). W końcu zeszłego wieku należał S. do Stefana Garczyńskiego, kaszt. rozpierskiego, dziedzica dóbr zbąszyńskich. Wieś ma obecnie 25 dym., 208 mk. (141 kat., 67 prot.) i 910 ha. Fol. do Nowej Wsi ma 3 dm., 77 mk. (58 kat., 19 prot.). 5.) **S.**, fol. do Golicy (par. i poczta), pow. pleszewski (Jarocin), o 6 klm. na połd. od Jarocina (st. dr. żel.); 5 dm., 92 mk. 6.) **S.**, fol. do Dobrojewy, pow. szamotulski; par. Biezdrowo, poczta Ostroróg (Scharfenort); 2 dm., 51 mk. 7.) **S.**, fol. do Chwalibogowa,

pow. wrzesiński, ku połd. od Wrześni (poczta i st. dr. żel.), par. Bardo; 2 dm., 26 mk. 8.) **S. ob. Strzyżewskie Holendry i Stefanowskie Holendry**. *E. Cal.*

Stefanowa, ob. *Stefanowo*.

Stefanowa Łuża, niem. *Stephanslug*, błoto, pow. międzychodzki, na połd. od Skwirzyny i Popowa.

Stefanowce 1.) węg. *Istvanfalva*, niem. *Steffelsdorf*, wś, w hr. spiskim, kościół katol. paraf., 358 mk. 2.) **S.**, węg. *Istvan-Vagas*, wś, hr. szaryskie, kościół katol. filialny, 145 mk.

Stefanówek, folw. dóbr Galewice, w pow. wieluńskim.

Stefanowicze al. *Stepanowicze*, dobra, pow. suraski, w 1 okr. pok. do spraw włośc., gm. Zajkowo, w 1863 r. 35 dusz rewiz.

Stefanowizna, os. nad rz. Widawką, pow. piotrkowski, gm. Kamieńsk, par. Grzymalina Wola, 3 dm., 27 mk., 43 mr. włośc. W 1827 r. 1 dm., 3 mk.

Stefanówka 1.) kol., pow. nowomiński, gm. i par. Wiązowna, 425 mr. 2.) **S. al. Stefanów**, wś włośc., pow. sochaczewski, gm. i par. Młodzieszyn, ma 85 mk., 132 mr. 3.) **S.**, kol., pow. koniński, gm. Dąbroszyn, par. Grabienice, odl. od Konina 16 w., ma 3 dm. 4.) **S.**, wś włośc., pow. stopnicki, gm. Łubnice, par. Beszowa, ma 21 os., 297 mr. Wchodziła w skład dóbr Łubnice. 5.) **S. al. Magazyn**, fol., pow. janowski, gm. Dzierzkowice, par. Boiska, odl. 48 w. od Janowa. Oddzielony od dóbr Boiska, ma 600 mr. (239 mr. roli i 361 mr. lasu). Por. *Magazyn* 1.). *Br. Ch.*

Stefanówka 1.) uroczysko, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Gródek, o 25 w. od Białegostoku. 2.) **S. al. Stepanówka**, dwór, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 56 w. od Poniewieża. 3.) **S.**, *Stepanówka*, białoruskie *Sciepanauka*, wś, pow. rzeczycki, w 4 okr. pol. rzeczyckim, gm. i par. prawosł. Zaspą, o 3 w. na zachód od Zaspą i tyleż od kotliny Dniepru, ma 10 osad; grunta wyborne, w części pszenne. 4.) **S.**, pow. lepelski, ob. *Ladosno*.

Stefanówka 1.) wś nad stawem, przez który sący się rz. Kiblicz, pow. hajsyński, okr. pol. Teplik, gm. Kiblicz, par. katol. i sąd Granów, o 25 w. od Hajsyna, ma 100 osad, 736 mk., 653 dzies. ziemi włośc., 943 dworskiej, 36 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Trójcy, wzniesiona w 1874 r., ma 1583 parafian. Własność dawniej Komorowskich, Baranowiczów, dziś Boraczkowa. 2.) **S. al. Stepanówka**, wś nad strugą Głęboką, dopł. Smotrycza, pow. kamieniecki, okr. pol. Lanckoroń, gm. Cykowa, par. kat. Czercze, ma 120 osad, 1048 mk., 320 dzies. ziemi włośc., 250 dworskiej należącej do Wołoszynowskich, 318 rządowej, 35 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Paraski, wzniesiona w 1745 r., odnowiona w

1842 r., ma 880 parafian. Należała do dóbr biskupów kamienieckich, następnie darowana przez cesarżową Katarzynę hetmanowej Braniczkiej (Engelhardt), poczem Bednarowskich. 3.) **S.**, wś nad rz. Rusawą, pow. jam-polski, okr. pol. i par. Tomaszpol, gm. Komargrod, ma 80 dm., cerkiew, gorzelnia. Należy do dóbr Ojczenaszówka ks. Czetwer-tyńskich.

Dr. M.

Stefanówka 1.) pow. krakowski, ob. *Aleksandrowice*. 2.) **S.**, os. dom. w Jaćmierzu, pow. sanocki.

Stefanowo 1.) wś włośc., pow. nieszaw-ski, gm. i par. Bytów; ma 89 mk., 112 mr. Wchodziła w skład dóbr Głuszyn. 2.) **S.**, wś, pow. kolski, gm. Lubotyn, par. Brdów, odl. od Koła 15 w.; ma 6 dm., 58 mk.

Stefanowo 1.) wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Głębokie, okr. wiejski Zaborze, o 12½ w. od gminy; 15 dusz rewiz. 2.) **S.**, fol. i dobra, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Pohost Nowy, okr. wiejski Jundziłowo, o 51 w. od Dżisny, ma 1 dm., 17 mk. (8 kat., 9 starow.). W 1865 r. własność Szauma-mów, miały 569 dzies. ziemi dworskiej. Ka-plica katol. par. Pohost. 3.) **S.**, fol. nad rz. Dźwiną, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 55 w. od Dżisny, 1 dm., 9 mk. star. 4.) **S.**, fol. szl., pow. trocki, w 3 okr. pol., o 58 w. od Trok, 1 dm., 17 mk. kat. W 1850 r. dobra **S.** należały do par. Punie, składały się ze wsi i fol., miały 163 dzies.; własność Baranow-skich. 5.) **S.** al. *Stefanowa*, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 67 w. od Wilna, 2 dm., 9 mk. kat. 6.) **S.**, wś szl., pow. wileński, w 5 okr. pol., o 30 w. od Wilna, 6 dm., 21 mk. (9 praw., 12 kat.). 7.) **S.**, fol. i dobra, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Skórzec, par. Pierlejewo, o 55 w. od Bielska; własność Stefana Ciecierskiego. Do dóbr należy wś włośc. Pełch. Ob. *Pełch* i *Pierlejewo* (VIII, 97). 8.) **S.**, dobra, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 60 w. od Kowna. 9.) **S.**, fol., pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 14 w. od Poniewieża. 10.) **S.** al. *Stefanów*, wś rządowa, pow. rossieński, gm. i par. Erżwilek, o 28 w. od Rossień. 11.) **S.** al. *Stefanów*, dobra, pow. wilkomierski, gm. Wojtkuny, par. Pobojsk, o 8 w. od Wilko-mierza; własność Umiastowskich. 12.) **S.**, fol. nad błotem zwanem Sokole, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. i par. kat. Berezyna, gm. Brodziec, ma 4¼ włóki, od 1867 r. należy do włościanina Rudakowskiego; miejscowość niz-inna, piaski i błota. 13.) **S.**, fol. na lewym brzegu rz. Swisłoczy, pow. miński, odl. o 6 w. od Mińska, niedaleko b. traktu poczt. wileńskiego, zbudowany przez Jana Sopoćkę, do którego najprzód należał, potem przeszedł na własność Radeckich. Miejscowość piękna.

14.) **S.**, zaśc., pow. miński, w 2 okr. pol. i par. kat. Raków, gm. Stare Siolo; miejscowość wzgórzysta, grunta szczerkowo-glinia-ste. 15.) **S.**, wś, pow. drysieński, par. Rosi-ca, w 1812 r. własność Jana Fursa, miała 111 dusz rewiz., dziś Apolinary Zajkowskiej, ma 95 dzies. ziemi dworskiej. 16.) **S.**, dobra, pow. lepelski, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. Horaczewicze, w 1863 roku 67 dusz rewiz.

J. Krz.—A. Jel.

Stefanowo, 1780 *Szczepanowo*, niem. *Stefan-phanowo*, leśnictwo, pow. kościerski, st. p. i par. kat. Pogódki (o pół mili), gm. Białe Błoto (Weissbruch). W 1885 r. 10 dm., 98 mk., 1780 r. tylko 6 mk. kat. (ob. *Wizyt. Rybiń-skiego*, str. 429). Należało jako fol. do opa-tów peplińskich. Rząd pruski zajął **S.** i wy-dał je r. 1785 w wieczystą dzierżawę. W 1869 r. obejmowało 5 zagród i 1 posiadło włośc., razem 178·63 magd. mr. *Ks. Fr.*

Stefanowskie Holendry, urzęd. *Stefano-wo-Hauland*, pow. międzyrzecki, o 6½ klm. na wschód od Zbąszynia (par., poczta i st. dr. żel.); istniały już w drugiej połowie XVIII w.; 17 dm., 93 mk. (24 kat., 69 prot.) i 176 ha (98 roli, 2 łąk, 67 lasu). *E. Cal.*

Stefanpol 1.) fol. i dobra nad Dżisienką, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Stefanpol, o 18 w. od Dżisny. Fol. ma 1 dm., 8 mk.; zarząd gminy, szkoła ludo-wa. Własność niegdyś Stefana Wazgirda, nabyte później przez podcasyżnę Kamień-ską, następnie Józefa Kalasantego Kamień-skiego, wreszcie syna jego Michała, sędziego pow. dzisieńskiego, od 1865 r. Wasienki, b. komisarza włościańskiego (pośrednika miro-wego). Okręg wiejski obejmuje wsi: Łażko-wo, Muraszczyno (Muroszczyno), Okuniewo, Rudnia, Sokołowo, Ujście (Uście), wogóle w 1865 r. 149 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych. Gmina należy do 1 okr. pok. do spraw włośc., 1 rewiru konskrypcyjnego oraz 2 okr. sądu pokoju, dzieli się na 12 okr. wiejskich (starostw) i obejmuje 45 osad, mają-cych 250 dm. i 3608 mk. włościan. (w 1865 r. 1191 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych, 12 b. włośc. skarb. i 39 włościan wolnych). Okręgi wiejskie są: **S.**, Ludwinowo, Jelno, Si-nica, Monazyl, Aleksandrya, Zacisze, Szen-bino, Józefowo, Biały Dwór, Balnowo, Jano-wo, Krasna Góra al. Krasna Górka i Kuryło-wo. 2.) **S.**, fol. nad jez. Miadzioł, pow. wilej-ski, w 3 okr. pol., gm. Miadzioł, okr. wiejski Ostrów, o 55 w. od Wilejki, ma 1 dm., 4 mk. praw., 8 kat.; w 1865 r. własność Hortensyi Halkowej. 3.) **S.**, fol., pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Cyryn, par. kat. Woroncza; miejscowość lekko fali-sta, bezleśna, grunta pszenne. 4.) **S.**, dawniej *Bodze*, dobra, pow. rzeżycki, w 3 okr. pok.

do spraw włóśc., gm. Sułojony, o 25 w. od dr. żel. warsz.-petersburskiej a 45 w. od Rzeżycy, w 1863 r. 59 dusz rewiz. S. z fol. Barszczewo i 2 zaśc. ma około 575 dzies. ziemi dworskiej. Jako attyn. Rybiniszek należał dawniej do Weyssenhoffów, obecnie gen. Stanisława Kierbedzia (ob. *Rybiniszki*).

Stefanty, dobra, pow. kobryński, w 3 okr. pol., gm. Wołowieli, o 46 w. od Kobrynia.

Stefany 1.) przyległ. dóbr Komorowo, w pow. lipnowskim. 2.) **S. Miszewko**, pow. płocki, ob. *Miszewko* 2.).

Stefcin, fol., pow. hrubieszowski, gm. i par. Moniatycze.

Steffelsdorf (niem.), ob. *Stefanowce*.

Steffelsdorf Gross, ob. *Rymarska Sobota*.

Steffensdorf, hr. spiskie, ob. *Czepanowce*.

Steffenswalde, ob. *Szczepankowo*.

Stefkowa, wś, pow. liski, w okolicy górskiej i lesistej, 389 mt. n. p. m., u źródłowisk Olszanicy, dopł. Solinki z praw. brzegu, przy gościńcu i kolei żelaznej z Liska do Ustrzyk Dolnych. Ma parafią gr. kat. (dyec. przemyska, dek. liski), z cerkwią drewnianą; zabudowania ciągną się wzdłuż gościńca. W środku wsi stoi cerkiew, zabudowania więk. pos. stoja na wschodnim krańcu wsi. Teren podnosi się ku północy w lesiste pasmo sięgające do 721 mt., na połd. „Stefkowa góra“ ma 511 mt. Wzgórza są pokryte lasami świerkowymi. Wś ma 159 dm., 992 mk., 859 gr.-kat., 73 rzym.-kat. (par. w Uhercach) i 60 izrael. Pos. więk. wynosi 283 mr. roli, 91 mr. łąk, 108 mr. past. i 95 mr. lasu; pos. mn. ma 1169 mr. roli, 95 mr. łąk, 503 mr. past. i 680 mr. lasu. Graniczy na pld. z Bóbrką, na zach. z Olszanicą i Uhercami, na wschód z Ustyanową, a na pld. z Serednią. *Mac.*

Steforówka, potok, w pow. kołomyjskim, ob. *Cuculin* i *Krewolutka*.

Steforówka, zagroda w Debesławcach, w pow. kołomyjskim.

Stefulec Wielki, szczyt w paśmie Ludowej, dziale Czarnohory, pow. kossowskim, wzn. 1576 mt. Ze stoków jego bierze początek pot. Hramitny, dopł. Probiny.

Stegale, zaśc. nad potokiem Jusina, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Niemenczyn, o 10 w. od gminy a 32 w. od Wilna, ma 4 dm., 17 mk. kat.; należy do dóbr Czarny Dwór, Parczewskich.

Stegałowka, siolo nad rzką Świszenką, pow. jelecki gub. orłowskiej, o 25 w. od Jelca, ma 144 dm., 1911 mk.

Stegers, ob. *Rzeżycza* i *Sztegry*.

Stegers (niem.), ob. *Sztegrowsy*, właściwie *Brzęcznica*.

Stegersmuehle (niem.), os. młyn. nad jez. Szczytnem (w zlew. Brdy), pow. człuchowski, st. p. Brzęcznica, par. kat. Ferstnowo. W

1885 r. 6 dm., 53 mk., 1223·57 magd. mr. Należy do Brzęcznicy (Stegers). *Ks. Fr.*

Stegerswalde, może dzisiejsze *Sztegrowsy*, wś, w pow. człuchowskim. R. 1376 funduje Henryk v. Grobitz, komtur człuchowski, wś w „Stegirswalde“ i nadaje sołectwo Mikołajowi Stegirn na prawie chełm. (ob. Odpisy Dregera w Peplinie, str. 12). *Ks. Fr.*

Stegmansdorf, wś, pow. brunsberski, st. p. Orneta; 722 ha, 38 dm., 215 mk.

Stegna 1.) wś włóśc., pow. sochaczewski, gm. i par. Hów (ewang.), 90 mk., 423 mr. 2.) **S.**, wś włóśc. nad rz. Orzyc, powiat przasnyski, gm. Jednoróżec, par. Krasnosielec, odl. o 17 w. od Przasnysza, ma 18 dm., 153 mk., 260 mr. Wchodziła w skład dóbr Krasnosielec. W 1827 r. 81 mk. 3.) **S.**, wś, pow. przasnyski, gm. i par. Dzierzgowo, odl. o 25 w. od Przasnysza, ma 16 dm., 122 mk., 288 mr. 4.) **S. Drążewskie**, os. leś. nad rz. Orzyc, pow. przasnyski, gm. Jednoróżec, par. Krasnosielec, odl. o 17 w. od Przasnysza, smolarnia, 3 dm., 12 mk., 647 mr. 5.) **S. Malowidzkie**, os., pow. przasnyski, gm. Jednoróżec, par. Krasnosielec, odl. o 21 w. od Przasnysza, ma 2 dm., 8 mk. *Br. Ch.*

Stegniska, pole pod Podjasami, pow. kartuski.

Stegulany, wś włóśc. i dobra skarbowe, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łyngmiany, okr. wiejski Antolkiena, o 5 w. od gminy a 27 w. od Święcian, 3 dm., 21 mk. kat. (w 1865 r. 9 dusz rewiz.). Niegdyś attyn. Kołtynian, dawniej własność Ruszczyków, później Klotyldy Łopacińskiej, dziś skarbowe.

Stehlichken, wś, pow. stołupiański, st. p. Kattenau; 321 ha, 35 dm., 209 mk.

Stehnikowce, pow. tarnopolski, ob. *Stechnikowce*.

Stein, ob. *Kamień* i *Kamionka*.

Stein, w dok. z 1065 r. (Wuttke, Staedtebuch d. Landes Posen) mylnie odczytany wyraz „item“.

E. Cal.

Stein (niem.), ob. *Kamień*; dobra ryc. w Pomezanii, pow. suski; z fol. Quirren (3 dm., 44 mk.) i Windykami (3 dm., 73 mk.) obejmują 750 ha (508 roli orn., 123 łąk, 7 lasu), 12 dm., 39 dym., 235 mk., 6 kat., 229 ew. Szkoła ewang. *Ks. Fr.*

Stein 1.) dobra, pow. prusko-holądzki, st. p. Reichenbach; 336 ha, 22 dm., 127 mk. 2.) **S.**, leśn. przy dobrach Stawki, pow. węgoborski, blisko Węgoborku; 1 dm., 7 mk.

Steinach, pol. *Milcz* al. *Milczewski Folwark*, pow. chodzieski, o 6 klm. na pld. od Chodzieża, między rzką Bolemką (dopł. Notecia) a torem dr. żel. pozna.-polskiej; par., poczta i st. dr. żel. w Chodzieżu (Kolmar i P.), okr.

dworski Oleśnica; 5 dm., 126 mk. i 357 ha; chów cieląt i źrebaków.

Steinau, kol. niem., w pow. niskim, w piaszczystej równinie, wzn. 193 mt. n. p. m., przy drodze z Sokołowa przez Kamień do Rudnika. Par. ewang. w Raniszowie. Kol. składa się z 61 dm., zbudowana na wzór niemieckich wiosek, została założoną za Józefa II. Obecnie liczy 413 mk. (39 rzym.zkat., 361 ewang. i 13 izrael.) Pod względem narodowości jest tu 40 Polaków i 373 Niemców. Nazwa utworzona od wsi Kamienia, na którego obszarze została założoną kolonia. Obszar wynosi 705 mr. roli, 107 mr. łąk i 55 mr. pastw. Grunta są piaszczyste, nieurodzajne. S. graniczy na zach. z Kamieniem, na półn. z Jeżowem, na wsch. z Wólką Łętowską, a na płd. z Łowiskiem. *Mac.*

Steinau, pol. *Czworaki Lipińskie*, fol., pow. chodzieski, ku wschod. od Margonina (pocztą), wchodzi w skład okr. dwor. Margońska czyli Margonińska Wieś.

Steinau (niem.), ob. *Kamionki*.

Steinau 1.) wybud. przy wsi Lablacken, pow. labiewski; 3 dm., 54 mk. 2.) **S.**, fol., pow. margrabowski, st. p. Kowale; 2 dm., 47 mk.

Steinau, ob. *Scinawa*.

Steinbach, potok, ob. *Kamienna Woda*.

Steinbach, ob. *Padla Góra*.

Steinbach, dobra, pow. węgoborski, st. p. Kruglanki; 125 ha, 11 dm., 64 mk.

Steinbach 1.) wś, pow. bystrzycki, par. kat. i ew. Mittelwalde; 98 dm., 496 mk. (3 ew.), 437 ha. 2.) **S.**, wś, pow. lubański, par. ew. Nieder Wiesa; 61 dm., 320 mk. ew., 161 ha. 3.) **S.**, dobra i wś, pow. rozborski, par. ew. Rozbork, kat. Muskau. Dobra mają 6 dm., 60 mk. (6 kat.), 662 ha. Wś ma 2 dm., 16 mk. ew., 274 ha.

Steinbachsee, ob. *Kamienny Staw*.

Steinbeck 1.) wś, pow. królewiecki wiejski, st. p. Gutenfeld; 829 ha, 94 dm., 519 mk. 2.) **S.**, osada, tamże; 310 ha, 12 dm., 83 mk. 3.) **S. Alt**, wybud., tamże; 37 ha, 2 dm., 9 mk.

Steinbeckellen, wś, powiat królewiecki wiejski, st. p. Gutenfeld; 288 ha, 23 dm., 130 mk.

Steinberg, szczyt górski lesisty, w pow. popradzkim, ob. *Łomnica* (V, 695).

Steinberg 1.) fol. do Grabowa, pow. człuchowski, st. p. Białobór. 2.) **S.**, pow. kartuski, ob. *Osowa Góra*. 3.) **S.**, dobra, pow. chojnicki, st. p. i kol. Wierzchowo, par. kat. Chojnice; 239 ha (30 roli, 201 lasu). W 1885 r. 3 dm., 6 dym., 37 mk., 33 kat., 4 ew. Dawniej własność jezuitów w Chojnicach. 4.) **S.**, dobra, w skład dóbr ryc. Wallbruch wchodzące, pow. wałecki, st. p. Brocz (niem. Bro-

tzen); 1885 r. 3 dm., 55 mk. Na obszarze tych dóbr wznosi się góra tejże nazwy. 5.) **S.**, majątność chełm., w Pomezanii, pow. sułski, st. p., tel. i kol. Mikołajki 3,5 klm. odl., par. kat. Prabuty; 559 ha (367 roli, 35 łąk, 133 ha lasu). W 1885 r. 10 dm., 21 dym., 140 mk. (62 kat., 78 ew.); mlekarnia, hodowla owiec. Por. *Rychenberk*. 6.) **S.**, ob. *Stejn-bark*. *Ks. Fr.*

Steinberg, ob. *Polejki*.

Steinberg 1.) *Ober*, dobra, pow. złotoryo-hajnowski, par. ew. Pilgramsdorf; 1 dm., 7 mk. ew., 114 ha. 2.) **S. Nieder**, dobra, tamże; 3 dm., 29 mk. ew., 245 ha. 3.) **S.**, wś, tamże; 51 dm., 216 mk. (9 kat.), 96 ha. 4.) **S.**, kol., część gm. Prytwice, pow. kluczborski. 4.) **S.**, kol. dóbr Naasdorf, pow. nissański.

Steinborn al. *Steinbornsgut*, dwa fol., pow. czarnkowski (Wieleń). Pierwszy odl. 10 klm. na zach. od Wielenia i 3 klm. na półn. od Krzyża, na półn. brzegu jez. Łokacze; drugi o 13 klm. na zach. od Wielenia i 4 klm. na półn.-zach. od Krzyża, na lew. brzegu Drawy (dopl. Noteci). Spisy gmin i okr. z r. 1874 i 1888 wykazują jedną tylko posiadłość zw. Steinbornsgut, która ma 3 dm., 22 mk. (1 kat. 21 prot.) i 85 ha (33 ha roli, 5 łąk, 31 lasu).

Steinborn 1.) ob. *Sztynborn*. 2.) **S.**, ob. *Najatki*.

Steinbotten, wś, pow. brunsberski, st. p. Lichtenau; 285 ha, 24 dm., 128 mk.

Steinburg 1.) fol., pow. krotoszyński (Koźmin), ku wschod. od Koźmina (pocztą i st. dr. żel.); powstał w r. 1872 na obszarze Orli; 1 dm., 65 mk. 2.) **S.**, ob. *Paterek*.

Steinburn al. *Steynburn*, 1295 *Steinborn*, dobra i wś, pow. żegański, par. ew. Brunzelwaldau. Dobra mają 4 dm., 54 mk. (2 kat.), 324 ha; wś 28 dm., 126 mk. (1 kat.), 71 ha.

Steindorf 1.) pol. *Makowiśka* al. *Makowiśko*, wś, pow. bydgoski, o 4 1/2 klm. na zach.-połud. od Solca (Schulitz), gdzie par., pocztą i st. dr. żel.; z Żuzelą (4 dm, 16 mk.) tworzy okrąg wiejski, mający 28 dm., 176 mk. (8 kat., 168 prot.) i 344 ha (170 roli, 60 łąk, 40 lasu); czysty doch. z ha roli 9-01, z ha łąk 16-06, z ha lasu 3-52 mrk. Wś wchodziła dawniej w skład sstwa bydgoskiego; zabrana przez rząd pruski, wcieloną była do domeny Bydgoszcz. 2.) **S.**, pol. *Kamionki*, urząd. *Kamionek*, dawniej *Kamieniewice*, dok. *Kamenevicz*, *Cameneviche*, *Camyenyeviche*, wś, pow. szremski, o 8 klm. na zach.-półn. od Kurnika (pocztą), graniczy z Szczytnikami, Borówcem i Daszewicami; par. Głuszyna, st. dr. żel. w Gądkach (Gondek); ob. *Kamionek* 1.). W roku 1296 bisk. pozn. Jan, zakładając w Głuszynie kolegiatę, przekazał na utrzymanie jej dziesięciny z Kamieniewic i innych osad (Kod. Wielk., n. 754); w końcu XIV w. pisali

się zład Kamieniewscy (Akta grodz. pozn.); około r. 1434 toczyły się spory o połowę jez. Drzewie na Kamieniewiczach; r. 1532—48 rozgraniczono tę wieś z nieistniejącymi już Taczałami; z nazwą Kamieniewicz spotykamy się jeszcze pod r. 1571. W r. 1580 nazwa „Kamionki“ już była ustalona, a pod r. 1612—6 czytamy: Kamionki sive Kamieniewicz. W r. 1580 dziedziczył Kamionki Jan Kamieński; były tam 4 łany os., 3 zagr. i 1 komornik. Z biegiem czasu weszły K. w skład dóbr kurnickich. *E. Cal.*

Steindorf 1.) wś, pow. świętosiekiński, st. p. Świętosiekińska; 283 ha, 23 dm., 134 mk. 2.) **S. Gross**, wś, pow. labiewski, st. p. Lankischken; 315 ha, 52 dm., 276 mk. 3.) **S. Klein**, wś, tamże; 194 ha, 48 dm., 241 mk. 4.) **S. Klein**, fol. do wsi Gerblauken, tamże; 25 dm., 138 mk. *Ad. N.*

Steine, *Steina*, *Seinawa*, dwie rzeczki na Szląsku. S. Kładzka jest lew. dopł. Nissy Kładzkiej; S. Niemodlińska (Falkenberger) jest prawym dopływem Nissy Kładzkiej. Uchodzi pod miastem Loewen.

Steine 1.) *Ober*, *Mittel* i *Nieder*, trzy wsi i dobra, pow. Neurode, par. kat. Steine Nieder i S. Mittel, ew. Neurode. S. Ober, wś; ma 148 dm., 939 mk. (29 ew.), 744 ha. S. Mittel, dobra, mają w 2 częściach 13 dm., 121 mk., 818 ha; wś ma 165 dm., 1357 mk. (70 ew.), 624 ha. Kościół par. kat., kaplica, szkoła kat., młyny wodne. S. Nieder, wś i dobra, ma kościół par. kat., szkołę. Dobra mają 15 dm., 134 mk. (8 ew.); wś 204 dm., 1379 mk. (4 ew.), 1141 ha. 2.) **S.**, dobra i wś, pow. wrocławski, par. ew. Swojec, kat. Margareth. Dobra mają 7 dm., 102 mk. (kat. 38), 345 ha. Wś ma 64 dm., 669 mk. (116 ew.), 238 ha. 3.) **S.**, wś, pow. lwowski, par. ew. Giehren, kat. Friedeberg; 44 dm., 201 mk. (kat. 6), 336 ha. *Br. Ch.*

Steinensee, ob. *Stalmujza*.

Steinerkrug, leśn. do nadleśnictwa Fritzen, pow. fiszuski, st. p. Schugsten; 1 dm., 10 mk.

Steinersdorf 1.) *Gross*, ob. *Kamionki*. R. 1505 nadaje kapituła pomezańska wsi K. przywilej na 30 włók z praw. chelmu. Sołtys dostaje 3 wolne włóki i trzeci fenig kar sąd., posiadacze reszty włók mają dawać od każdej 1 grzywnę, 1 kor. pszenicy i 1 kor. żyta, jako płuźne i po 2 kury na M. B. Grom. (ob. Cramer „Gesch. des Bist. Pomesanien“, str. 207). 2.) **S. Klein**, pow. suski, ob. *Silma*.

Steinersdorf, ob. *Siemysłów*.

Steinfeld al. *Steinfeld*, pol. *Bugaj*, fol. pow. krotoszyński, o 8 klm. na połd.-wschód od Dobrzyca, nad Trzebawą (dopł. Orli). Graniczy z Korytami; par. Koryta, poczta w Karminie, st. dr. żel. w Biniowie o 10 klm.

Nazwę niemiecką S. rozciągają też niektórzy na fol. korytowski; oba folwarki tworzą okr. dwor., mający 24 dm., 209 mk. (152 kat., 57 prot.) i 1154 ha (530 roli, 39 łąk, 573 lasu). 2.) **S.**, ob. *Pałędzie Dolne*. *E. Cal.*

Steinfeld, dobra prywatne, w okr. zelburskim, pow. frydrychsztacki, par. zelburska.

Steinfeld, dobra, pow. labiewski, st. p. i tel. Labiewo; 124 ha, 11 dm., 73 mk.

Steinfels, wś, pow. dobromilski, 20 klm. na pld.-zach. od sądu pow. w Dobromilu, 9 klm. od urz. poczt. w Ustrzykach Dolnych. Na pld. leży Krościenko, na wsch. Nanowa i Stebnik, na pld. Bandrów i Jałowe, na zach. Jasień i Berehy Dolne (przys. Siegenthal). Środkiem wsi płynie (ze Stebnika) pot. Stebnik, praw. dopł. Strwiąża. W obrębie wsi przyjmuje od lew. brzegu dopływ Jasienik (od Bandrowa). Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Stebnika. Najwyższe wznies. w leśnej pld. stronie wynosi 668 mt. Na lew. brzegu Stebnika, w lesie Osikowce, wzn. 632 mt. Najniższy punkt 489 mt. (Co do obszaru pól, łąk i t. d. ob. *Stebnik*). S. tworzy ze Stebnikiem jedną gminę. W r. 1880 było 21 dm., 122 mk. w gmin. (10 rzym.-kat., 21 gr. kat., 79 ew., 12 wyzn. mojż.; 10 Polaków, 21 Rusinów, 91 Niemców). Par. rzym.-kat. w Jasieniu, gr. kat. w Nanowej. *Lu. Dz.*

Steinfließ, os. fabr., papiernia tuż nad zatoką Pucką i małą przymorską strużką. Należy do Sopotu, w pow. wejherowskim. Przechodzi tu kolej gdańsko-wejherowska. W 1885 r. 19 dm., 236 mk. *Ks. Fr.*

Steinfließ, pow. ostródzki, ob. *Miejska Wola*.

Steinforth, ob. *Szteinfort*.

Steinfurt al. *Steinfurth*, pol. *Kamienny Bród* (ob.), w pow. inowrocławskim, mylnie oznaczony pod nazwą polską pod względem geogr. Leży o 9 klm. ku półn. od Gniewkowa, na praw. brzegu Zielonej, dopł. Wisły, wzn. 69 mt. n. p. m.; par. katol. Płonkowo, prot. Rójewo Kaczkowskie, poczta w Osieku (Wodek), st. dr. żel. na Cierpicach (Schirpitz) o 7 klm. i w Gniewkowie (Argenau).

Steingrenz, leśn. do nadleśnictwa Gertlauken, st. p. Laukischken; 1 dm., 11 mk.

Steingrund 1.) wś, pow. bystrzycki, par. ew. Bystrzyca, kat. Kieslingswalde, 64 dm., 285 mk. kat., 111 ha. 2.) **S.**, wś, pow. walbrzychowski, par. ew. Walbrzychów, kat. Dittmannsdorf; 55 dm., 475 mk. (75 kat.), 204 ha.

Steingrund (niem.), *Kamienna* lub *Kamienna*, osada, w obr. gm. Skoroszyce (Gurschdorf), w pow. frywaldzkim. W 1880 r. było 47 dm., 258 mk., rel. kat. i nar. niem. Wza. 617 mt. npm. Szkoła ludowa. Par. łac. w Skoroszy-

cach. W miejscu kaplica św. Józefa. Ob. *Skoroszyce*. *Br. G.*

Steinhaus, pow. kartuski, ob. *Kamionka*.

Steinhof, fol. szlach. do Rulewa, pow. świecki, st. p. i kol. Warlubie; par. kat. W. Komorsk; 1885 r. 2 dm., 24 mk. Folw. ten powstał po r. 1830 z buszyńskich posiad. włościańskich. *Ks. Fr.*

Steinhof 1.) fol. przy dobrach Głauthien, pow. iławkowski, st. p. Creuzburg; 1 dm., 6 mk. 2.) **S.**, dobra, pow. węgoborski, st. p. Węgobork; 2 dm., 38 mk. 3.) **S.**, fol. do dóbr Doba, st. p. Rozgart; 3 dm., 54 mk. 4.) **S.**, ob. *Kamionka*. *Ad. N.*

Steinhof, pow. żądzborski, ob. *Kamionka*.

Steinhorst, nowa nazwa urzęd. *Chudopsice*, pow. bukowski (dziś Grodzisk), zwanych przedtem Duerrhund (Duernhund), ob. *Chudopsice*. *E. Cal.*

Steinhuebel, pol. *Mokrzec* (ob.), w pow. międzychodzki. Niedokładnie objaśniony pod nazwą polską. Jest ta ws. włość, z nazwą urzędową Mokritz, leśnictwo zaś Steinhuebel zowie się Mokrzyca lub Mokrzyckie leśnictwo. Ws. Mokrzec tworzy odrębną całość, leży o 4 1/2 klm. na półn. od Międzychodu (Birnbau), gdzie par. i poczta; leśnictwo wchodzi w skład nadleśn. międzychodzkiego.

Steinhuebel, dobra i ws., pow. grotkowski, par. ew. Nissa, kat. Bielan. Dobra mają 1 dm., 7 mk. kat., 174 ha; ws. 21 dm., 161 mk. kat., 17 ha.

Steinikerwalde, ws., pow. brunsberski, st. p. Lichtenau; 136 ha, 6 dm., 44 mk.

Steinitzen, fol., pow. królewiecki wiejski, st. p. Laptau; 2 dm., 75 mk.

Steinitz, pow. wschowski, ob. *Stonice*.

Stein Kaspendorf, ws. w Pomezanii, pow. suski. Obejmuje ona od 1878 r. dawniejsze *Kaspendorf* (A., B. i C.), t. j. ws. i 2 wolne sołectwa, i *Kamień* B. i C. (Stein B. C.), także 2 wolne sołectwa; 313 ha. W 1885 r. 13 dm., 26 dym., 159 mk.; 151 ew., 8 kat.; st. p. i par. kat. Hawa. *Ks. Fr.*

Steinkirch 1.) *Nieder*, dobra i ws., pow. lubański, par. ew. Steinkirch, kat. Marklissa. Dobra mają 5 dm., 36 mk. (4 kat.), 242 ha. Ws. 33 dm., 173 mk. (7 kat.), 200 ha. 2.) **S. Ober**, dobra i ws., tamże. Dobra mają 6 dm., 43 mk., 335 ha; ws. 53 dm., 253 mk. (10 kat.), 125 ha. 3.) **S. Mittel**, dobra i ws., tamże. Dobra mają 4 dm., 26 mk. (1 kat.), 160 ha; ws. 40 dm., 211 mk. (16 kat.), 123 ha.

Steinkirche, 1301 *Alba ecclesia*, 1382 *Hoenkirche*, *Steynenkirche*, pow. strzeliński, par. ew. Steinkirche, kat. Danchwitz; 26 dm., 314 mk. (68 kat.), 204 ha.

Steinkirchen, ws., pow. zgorzeliński, par. ew. Rauscha; 107 dm., 550 mk. (12 kat.), 744 ha.

Steinkrug 1.) ob. *Kamień* i *Kamionka*. 2.) **S.**, leśn. w nadleśn. okonińskim, pow. starogardzki, st. p. Frankenfelde, par. kat. Zbléwo. 3.) **S.**, karczma, tamże.

Steinkunzendorf, 1372 *Kunczendorff*, dobra i ws., pow. świdnicki, par. ew. i kat. Peterswaldau. Dobra mają 1 dm., 3 mk. ew., rozleg. 229 ha; ws. ma 52 dm., 499 mk. (78 kat.), 319 ha, szkoła ewang.

Steinoelsa, dobra i ws., pow. rozborski, par. ew. Culm, luz. Kom. al. Khołm, kat. Mużaków. Dobra mają 3 dm., 20 mk. ew., 317 ha; ws. ma 68 ha.

Steinort, lotew. *Wellarags*, skalisty przylądek w Kurlandyi, w okr. hazenpockim, par. Sakkenhausen, pod 56° 52' pń. szer. a 38° 48' wsch. dłg. Na wschód od przylądka S. ciągnie się na Bałtyku zbiór raf, szeroki do 3 w. Dno morza na pld. i pń. od przylądka, na przestrzeni 7 w. od brzegu jest kamieniste, głębokość dochodzi od 10 do 15 saż.

Steinort 1.) os. wiejska, pow. czarnkowski, okr. runowski, na pń.-zach. od Czarnkowa; 21 dm. i 191 mk. Powstała w nowszych czasach. Mapa sztabowa oznacza pod Runowem miejscowość zwaną der Stein-Ort. 2.) **S.**, ob. *Steinborn*, w pow. czarnkowskim (Wieleń). *E. Cal.*

Steinort 1.) ob. *Kamionka*. 2.) **S.**, wyb. do Bolimina, pow. chełmiński, st. p. i par. kat. Ostromecko, 3 dm., 39 mk. 3.) **S.**, wyb. do Ostromecka, pow. chełmiński. Na obszarze osady znaleziono urny (ob. *Objaśn. do mapy Ossowskiego*, str. 92). *Ks. Fr.*

Steinort 1.) *Gross* al. *Sztynort*, ws. włość. nad zatoką Fryską i rzeką przymorską Steinbaek, pow. elbląski, st. p. Łęcze, par. kat. Elbląg (o 1 1/2 mili) odl.; szkoła ew. w miejscu. Zawiera 10 gburskich posiad. i 15 zagród, 389 ha (258 roli, 1 łąk, 48 ha lasu). W 1885 r. 46 dm., 515 mk., 39 kat., 476 ew.; 1867 r.: 70 koni, 153 sztuk bydła, 69 owiec. R. 1315 nadaje Fryderyk v. Wildenberg, komtur elbląski, Arnoldowi dla wsi Steynorth 20 włók na prawie chełm., 2 wł. sołectkie miały być wolne, reszta 18 wł. płaciło po pół grz. na św. Marcin i po 2 tłuście gesi, oprócz tego dawali płużne (ob. *Cod. dipl. Warm. Reg.*, I, 89—100). Później przyłączono do wsi jeszcze 4 włóki (ob. *Der Elbinger Kreis von Rhode*, str. 45). 2.) **S. Klein**, ob. *Ziegelwald*. *Ks. Fr.*

Steinort 1.) ws., pow. królewiecki wiejski, st. p. Liska-Schaaken; 99 ha, 41 dm., 212 mk. 2.) **S.**, ob. *Sztynort*.

Steinplatz (niem.), *Kamieniec*, przedmieście Cieszyna, na Szląsku austr.; w 1880 r. było 63 dm., 1145 mk. Ob. *Cieszyn*. *Br. G.*

Steinsdorf, ws., pow. morąski, st. p. Maldeuten; 172 ha, 17 dm., 83 mk.

Steinsdorf 1.) *Ober*, dobra i wś, pow. zlotoryo-hajnowski, par. ewang. Steinsdorf, kat. Hainau. Dobra mają 4 dm., 53 mk. (7 kat.), 235 ha; wś 28 dm., 171 mk. (5 kat.), 33 ha. 2.) *S. Mittel i Nieder*, dobra i wś, tamże. Dobra mają 7 dm., 100 mk. ew., 430 ha; wś 56 dm., 302 mk. (5 kat.), 183 ha. 3.) *S. al. Steinsdorf*, 1304 *Stinavia Villa*, 1354 *Stynów*, wś, pow. nissański, par. ew. Schnellewalde, kat. Steinau; 125 dm., 735 mk. (1 ew.), 735 ha.

Stein-See, jezioro w okr. zemburskim, par. dyneburskiej (Kurlandya), do $\frac{1}{2}$ w. długie i tyleż szerokie, łączy się z jeziorem Gallen i Luxta.

Stein-See 1.) *Gross*, jezioro na Kaszubach, w pow. kartuskim, pod Nową Hutą, $\frac{3}{5}$ mili na płn.-zach. od Mirachowa, 190 mt. npm., $\frac{1}{10}$ mili długie i tyleż szerokie. Na płn. brzegu leży głaz eratyczny, około $9\frac{1}{2}$ wysokości i 20 stóp średnicy obejmujący, okrag jego wynosi około 30 kroków. Od góry aż do dołu ciągnie się szczelina, która według podania kaszubskiego ztąd powstała, że dyabeł niezdolawszy osuszyć jeziora i niedostawszy dla tego w swą moc duszy, kamień ten na łańcuchu rzucił na to miejsce. Głaz ten uważa Pernin („Kassubei und Tuchler Heide“, str. 15 i 34) za największy w całych Prusach zachodnich. 2.) *S.-See*, t. j. *Kamionka*, jezioro pod Kartuzami, przez nie wije się Smętowska struga. *Ks. Fr.*

Steinseifen, wś nad rzeką Łomnicą, pow. jeleniogórski (Hirschberg), par. kat. i ew. Arnsdorf; ma 533 ha, 230 bud., 1344 mk. (183 kat.). Huty żelazne, tartaki.

Steinseifersdorf, 1368 *Syffredisdorff*, dobra i wś, pow. rychbachowski, par. ew. i kat. w miejscu. Dobra mają 3 dm., 19 mk. (6 ew.), 376 ha. Wś 151 dm., 1513 mk. (564 kat.), 571 ha; szkoła kat. Kościół par. kat., kościół ewang. (od 1785 r.). *Br. Ch.*

Steinshof, pow. międzychodzki, ob. *Dzięcielina*.

Steinsprengerkrug, pow. szamotulski, ob. *Żelasko*.

Steinthal, wyb., pow. szczecinkowski, 4 dm., 45 mk. Na wschód od osady znaleziono cmentarzysko pogańskie z 52 grobami skrzynkowymi i 63 popielnicami (ob. Kasiski, Besch. Alterth. im Neustettiner Kr., str. 77). Wyb. należy do Szczecinka. *Ks. Fr.*

Steinwaage, około r. 1400 *Steinweg*, wś, pół mili od praw. brzegu Wisły, pow. chełmiński, par. kat. Sarnowo ($\frac{3}{4}$ mili odl.), st. p. Trzebieluch; 247 ha (159 roli, 43 łąk, 1 ha lasu). W 1885 r. 27 dm., 35 dym., 178 mk., 28 kat., 147 ew., 3 dysyd. Należała dawniej do mta Chełmna, nazwę swą wzięła niezawodnie od chełmińskiej rodziny Steinwegk, zachodzącej w dok. już r. 1311. Pierwszą zaś

wzmiankę o wsi napotykamy r. 1364. R. 1489 nadaje rada miejska w Chełmnie braciom zakonnym z Holandyi, profesorom przy chełmińskiej akademii, dobra Gogolin i Steinwegk. Te ostatnie obejmowały 12 wł. Przez 30 lat będą nam płacili 2 grzyw., potem 4 na św. Marcin. Nie wolno im jednak dóbr tych sprzedać (ob. U. B. des B. Culm von Woelky, str. 579). Na obszarze wsi odkryto w stronie Rudy cmentarzysko pogańskie (ob. Objaśn. do mapy Ossowskiego). *Ks. Fr.*

Steinwalde 1.) dobra, pow. welawski, st. poczt. Frydląd; 179 ha, 2 dm., 24 mk. 2.) *S.*, leśn., tamże, 1 dm., 9 mk. 3.) *S.*, osada, tamże, 1 dm., 8 mk.

Steinwege (niem.), ob. *Slup*.

Steinwiese al. *Kamienna Łąka*, równina, piaszczysta, w pow. gdańskim, ob. *Lipa* 1.) (V, 248).

Steinwitz, wś, pow. kładzki, par. ew. i kat. Kładzko; 49 dm., 269 mk. (10 ew.).

Steireggehlen, folw., pow. ragnecki, st. p., tel. i kol. żel. Ragneta; 2 dm., 12 mk.

Steireggen, wś, pow. ragnecki, st. p., tel. i kol. żel. Ragneta; 194 ha, 9 dm., 54 mk.

Stejderyszki, wś i folw., pow. sejneński, gm. Świętojeziory, par. Łoździeje, odl. od Sejn 21 w., 2 dm., 39 mk. Folw. S., w 1871 r. oddzielony od dóbr Popieczę, rozl. mr. 467: gr. or. i ogr. mr. 151, łąk mr. 81, past. mr. 18, lasu mr. 197, nieuż. mr. 20; bud. mur. 1, drewn. 8; las nieurządzony, pokłady torfu i wapna. Ob. *Popieczę*. *Br. Ch.*

Stejgaliszki, wś, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Daugieliszki, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Kamińskich, Przyjaźń, o 10 w. od gminy, 40 dusz rewiz.

Stejginiszki, wś, pow. rossieński, parafia lalska.

Stejgwile, wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 65 w. od Poniewieża. Za czasów Rzeczypospolitej stanowiła stwto niegrodowe stejgwilskie al. stegwilskie, położone w pow. upiekim wwdztwa trockiego. Od początku XVIII w. stwto to było w posiadaniu rodziny Puzynów z Kozielska a około 1771 r. dzierżyli je Karpiowie, opłacając kwarty 858 złp. 11 gr., a hyberty 500 złp. *J. Krz.*

Stejgwillszki, dwór, pow. rossieński, gm. Konstantynów, o 82 w. od Rossień.

Stejgwily 1.) u Buszyńskiego *Stecgwily*, wś, pow. rossieński, gm. i par. Botoki, o 46 w. od Rossień. 2.) *S. al. Stejgwily*, wś, pow. rossieński, gm. Konstantynów, par. Chwojdany, o 74 w. od Rossień.

Stejmy, dobra, pow. siebieski, w 1 okr. pok. do spraw włosc., gm. Głęboczyn, w 1863 r. 45 dusz rewiz.

Stejbark, niem. *Steinberg*, folw. na Kaszubach, nad zatoką Pucką, pow. wejherow-

ski, st. p., tel. i kol. M. Kaczki (o 3 klm.), par. kat. Oksywie, szkoła Gdynia. Folw. i 2 gbur. posiadała mają 12 włók 13 mr. W 1869 r. 8 dm., 113 mk., 70 kat., 43 ew.; 1885 r. 4 dm., 58 mk.; cegielnia z piecem okrągłym, mlekarnia, hodowla krów, świń i owiec; wywożą ztąd kolejną i wodą żwir, kamienie i torf. Folw. ten został r. 1800 puszczone w wieczystą dzierżawę. *Ks. Fr.*

Stejnizki, ws, pow. maryampolski, gm. Szumsk, par. Kieturwłoki, odl. od Maryampola 9 w., ma 8 dm., 78 mk. S., ws królewska, w pow. kowieńskim, płaciła kwarty 24 zł. w połowie XVIII w.

Stekienica, *Stecknitz*, rzeka, prawy dopływ Trawny, dopł. morza Bałtyckiego, pomiędzy ujściami Odry i Elby.

Steklin al. *Stecklin*, dawniej *Stekln* major i *minus*, ws i folw. nad jez. Głębokie al. Steklin, pow. lipnowski, gm. Ossówka, par. Czernikowo, odl. o 17 w. od Lipna, ma 62 dm., 375 mk., gorzelnię. W 1827 r. 36 dm., 393 mk. Dobra S. składały się w 1886 r. z fol. S., rozl. mr. 1137: gr. or. i ogr. mr. 806, łąk mr. 31, past. mr. 37, lasu mr. 173, wody mr. 57, nieuź. mr. 33; bud. mur. 9, drewn. 8; płodoz. 13-polowy, las nieurzadzony, pokłady torfu. W skład dóbr wchodziły poprzednio: ws S. os. 57, mr. 132; ws Szkleniec os. 6, mr. 143; ws Ograszki os. 9, mr. 15; ws Krzywy Las al. Broza os. 3, mr. 85; ws Zabłocie os. 5, mr. 83; ws Piaski os. 7, mr. 110; ws Kwirynowo os. 11, mr. 198; ws Wilcze Kąty os. 9, mr. 425; ws Wypalonki os. 4, mr. 32; ws Pokrzywno os. 23, mr. 204; ws Włęcz os. 18, mr. 664; os. Nowogródek mr. 1; os. Starkowiec mr. 73; os. Dębiny mr. 11; os. Kępa Zielona mr. 34. Według reg. pob. pow. lipnowskiego z r. 1564 ws S. major, w par. Czernikowo, miała 4 posiadaczy, poddanych Wincentego Sumińskiego, na całym łanie i zagrod.; 4 posiadacze, 1 zagr., faber, karczmarz, poddani Franciszka Sumińskiego, na całym łanie; 5 posiadaczy, poddanych Jakuba i Alberta Steklenskiego, na całym łanie. Według reg. pob. pow. lipnowskiego z r. 1564 ws S. minor miała 3 poddanych Marcina Nałecz na całym łanie, 5 posiadaczy, 4 zagr., karczmarza, poddanych Piotra Lochockiego, na całym łanie (Pawliński, Wielkp., I, 322 i 323). R. 1789 własność Zielińskich, którzy tu wysiewali 192 kor. żyta, 12 kor. pszenicy, a od gburów brali czynszu: ze S. 612 zł., z Nowogrodu 354 zł., z Wilczych Kątów 330 zł., z Włęcza 1352, ze Starkowca 480 zł., z Mieni 1224 zł. *Br. Ch.*

Steklinek, ws i folw. nad jeziorem, pow. lipnowski, gm. Mazowsze, par. Czernikowo, odl. 14 w. od Lipna, ma 20 dm., 246 mk. W 1827 r. 21 dm., 206 mk. Fol. S. rozl. mr.

1196: gr. or. i ogr. mr. 714, łąk mr. 77, past. mr. 45, wody mr. 100, lasu mr. 202, zarośli mr. 39, nieuź. mr. 19; bud. mur. 7, drewn. 11; płodoz. 13-pol., las nieurzadzony, cegielnia. Ws S. os. 39, mr. 144; ws Wygoda os. 14, mr. 158; kol. Jackowo os. 6, mr. 150. R. 1789 własność Ant. Nałecz, który wysiewał tu 76 kor. żyta, 12 kor. pszenicy a od gburów miał 531 zł. czynszu. *Br. Ch.*

Steklińskie al. *Głębokie*, jezioro w pow. lipnowskim, ma 210 mr. obszaru. Ob. *Głębokie* (t. II, 601).

Steklińskie al. *Stekln*, niem. *Steckliner-See*, jezioro przy dobrach tej nazwy, pow. starogardzki, wzn. 102 mt. n.p.m., $\frac{2}{5}$ mili długie, $\frac{1}{20}$ szerokie. Por. *Stelchno*.

Stekln, *Seckolin* r. 1211, *Stekelin* 1259 i 1302, *Seckln* 1327, *Stekln* 1328 al. *Durowskie jezioro*, w pow. wągrowieckim, w sieci jezior, które się ciągną z pod Golańczy ku pld. pod Wągrowiec, 4 klm. długie, 0·3 klm. szerokie, łączy się na pld. z jez. Bielskiem czyli Kobylem, a pld. kończyną przypiera do Wągrowca i odpływa do Welny (dopł. Warty). Na pld.-wsch. wybrzeżu leży Durowo; do wschod. sięgają lasy bobrownickie i pola bartdziejskie, na których niegdyś stała osada Słociny. Stekln było dawniej własnością klasztoru łekneńskiego, przeniesionego do Wągrowca (Kod. Wielkop.). *E. Cal.*

Stekln, niem. *Stecklin*, dobra ryc., pow. starogardzki, nad jez. tejże nazwy, st. p., tel. i kol. Starogard o 11·5 klm., par. kat. Lubichowo o 5·5 klm. cdl.; 718 ha (315 roli or., 30 łąk, 50 ha lasu). W 1885 r. 10 dm., 20 dym., 119 mk., 89 kat., 30 ew. Według taryfy z 1648 r., gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu Brand od 1 wł. osiad., 6 ogr. 3 fl. 18 gr. (ob. Rocz. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 174). S. należało wówczas do pow. toczewsko-gdańskiego. Mesznego płaciło 2 fl. (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 120). R. 1780 posiadała S., liczące 18 kat. i 15 ewang., M. Grabczewska (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 343). W 1858 r. właścicielem Rehfeld.

Stekowiec, wyspa na błotach, w pow. pińskim, należała niegdyś do dobr królewskich Stetyczów, nadanych przez króla Zygmunta I Siemce Domanowiczowi (ob. „Rew. puszcza“, wyd. Wil. Arch. Kom., str. 238). *A. Jel.*

Steksowo, siolo nad rzeką Irzą, pow. ardatowski gub. niżegorodzkiej, o 22 w. od mta pow., przy trakcie do Arzamasu, ma 220 dm., 1435 mk., cerkiew Bogojawleńską z 1846 r., szkołę, st. poczt., targi co czwartek, jarmark 8 lipca; sadownictwo rozwinięte. Pod wsią znajdują się łomy dobrego wapienia.

Stelbach, niem. *Stilbach*, ws, pow. bański (górnicy), hr. spiskie (Węgry) nad pot. t. n., dopł. pobliskiej Gielnicy, w okolicy górzy-

stej, 6 klm. od Wondrysla (Mereny) na pld., tuż nad granicą hr. goemoerskiego. W roku 1880 było 76 dm., 377 mk., narod. słow. i niem.; obszar zajmuje 246 sążni kw. kat. Par. łac. we Wondryslu, sąd pow. i urz. podatk. w Gielnicy. St. p. Wondrysel. Górnicza ta osada, wśród Rudaw spiskich, istniała już za Beli IV; 1243 r. Władysław Bebek, mszcząc się śmierci syna swego, zupełnie osadę zniszczył. R. 1340 przekazał Ludwik I w darowiźnie cały obszar Stelbachu wraz z kopalniami złota, które tu odkryto, Smolniczanom. Na skutek skarg wnoszonych przez górników S. na prześladowania i dręczenia, jakich się dopuszczała rodzina Bebeków, wysłał tenże król palatyna Mikołaja Kontha w celu uporządkowania tutejszych stosunków. Roku 1432 ma S. własnego przełożonego górniczego (bergmeister). W czasie wojny domowej między Ferdynandem a Zapolyą S. uległ zniszczeniu. Od tego czasu dobrobyt osady się nie poprawił. Był tu dawniej kościół, z którego dzwony znajdują się dziś w Swedle-
rze. Muru kościoła i wieży zniesiono w 1859 r., a na ich miejsce stanęła szkoła. Dziś są tu czynne dwie kopalnie, z których jedna dostarcza iskrzyku miedzi rocznie około 1240 klg., druga zaś błyszczu szarego, to jest miedzi i srebra, rocznie 741 klg. *Br. G.*

Stelchno al. *Stelchnow* i *Stelkno* (zapewne *Steklno*), jezioro między Laskowicami a Czerskiem, pow. świecki, 79 mt. n.p.m., $\frac{3}{10}$ mili długie a $\frac{2}{10}$ mili szerokie. Prawo rybołówstwa przysługiwało r. 1773 dziedzicowi Laskowic i wsi Czerska. *Ks. Fr.*

Stelle *Mujza* (Łotew.), ob. *Steinensee*.

Stellienen, ws., pow. labiewski; st. p. Labiewo; 233 ha, 22 dm., 97 mk.

Stellinen, domin. leśne, obejmuje wyb. leśne S. i Hohenwalde i posiadłość Teckenort, pow. elbląski, st. p. Tolkmeecko, 7.5 klm. odl., st. kol. Elbląg, 17 klm. odl., par. kat. Neukirch Hoehe; 830 ha (108 roli, 11 łąk, 697 lasu). W 1885 r. było 4 dm., 5 dym., 28 mk., 12 kat., 16 ew. Jedna część dóbr tutejszych jest fiskalna, druga prywatna. *Ks. Fr.*

Stellutyszki, folw., pow. kolski, gm. Czołowo, par. Grzegorzew, odl. od Koła 5 w.; ma 3 dm., 47 mk. Folw. ten, w r. 1874 oddzielony od dóbr Powiercie, rozl. mr. 320: gr. or. i ogr. mr. 304, zarośli mr. 7, nieuż. mr. 9; bud. mur. 9, drewn. 1; płodozm. 9-pol.

Stelmach 1.) pust., pow. sieradzki, gm. Gruszczyce, par. Wójków, odl. od Sieradza 28 $\frac{1}{2}$ w.; ma 2 dm. 2.) **S.**, os. nad rzeką b. n., pow. piotrkowski, gm. Wadlew, par. Drużbice, 3 dm., 9 mk., 37 mr. Należała do dóbr Grabica.

Stelmachów Młyn, ob. *Młyn* 3.).

Stelmachowo, folw. i dobra, pow. mazo-

wiecki, gm. Stelmachowo, par. Tykocin, odl. 30 w. od Wysokiego Mazowieckiego, ma gorzelnię, młyn wodny, wiatrak. W 1827 r. 1 dm., 11 mk. Dobra S. składały się w 1887 r. z folw. S., nomenkl.: Zacisze, Łopuchów, Kadule, Pajewo, Leśniki, Borysówka, Antonin i Borek, rozl. mr. 3428: folw. S. gr. or. i ogr. mr. 763, łąk mr. 46, past. mr. 38, lasu mr. 1598, nieuż. mr. 48; bud. mur. 14, drewn. 13; płodozm. 12-pol., las urządzony. Nomenklatury: Zacisze mr. 168; Łopuchów mr. 285, bud. mur. 2, drewn. 4; Kadule mr. 61; Pajewo mr. 138; Leśniki mr. 284, bud. mur. 1, z drzewa 3. W skład dóbr wchodziły poprzednio: ws. Broniszewo os. 13, mr. 255; ws. Łopuchów os. 33, mr. 652; ws. Pajewo os. 26, mr. 869; ws. Kadule os. 35, mr. 892; ws. Leśniki os. 18, mr. 465; os. Stelmachowo mr. 1. Fol. S. lit. A, w r. 1882 oddzielony od dóbr Stelmachowo, rozl. mr. 352: gr. or. i ogr. mr. 158, łąk mr. 49, lasu mr. 137, nieuż. mr. 8; bud. drewn. 3; płodozm. 4-pol., las nieurzadzony. S. gmina, z urzędem gm. w Tykocinie, ma 4710 mk., 546 dm., rozległości 22,329 mr. Sąd gminny okr. I i st. poczt. w Tykocinie. W skład gminy wchodzi 5 wsi szlach.: Babino, Bagienki, Hermany, Nieciecie i Rzendziany; 2 wsi z ludnością mieszaną: Pajewo i Kadule; 11 wsi włośc.: Broniszewo, Jeżewo, Leśniki, Łopuchowo, Popowłany, Sanniki, Sawino, Siekierki, Sierki, S. i Złotorya. *Br. Ch.*

Stelmachowo, zaśc. szlach. nad pot. Jelnianką, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 24 $\frac{1}{2}$ w. od Dżisny, 1 dm., 10 mk. kat.

Stelmachy, ws., pow. szawelski, gm. Żagory, o 56 w. od Szawel.

Stelmachy 1.) grupa domów w Sieniawce, pow. cieszanowski. 2.) **S.**, część Wiszenki Wielkiej, pow. gródecki.

Stelmakiszki, ws., pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Słowiki, odl. od Władysławowa 17 w.; ma 3 dm., 35 mk., 142 mr. W 1827 r. 3 dm., 21 mk. Wchodziła w skład dóbr rządowych Kidule.

Stelmaniszki, folw. szlach. nad jez. Wojszac, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 28 w. od Trok, 1 dm., 9 mk. kat.

Stelmaszyski 1.) folw. rząd. i ws. włośc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarb. Sumiliszki (o 9 w.), okr. wiejski Naszkuny, par. kat. Stare Troki; folw. ma 1 dm., 25 mk. kat., ws. zaś (podług spisu z 1865 r.) 5 dusz rewiz. włośc. i 3 b. szlachty. W 1850 r. dobra S. składały się z wsi, folw. i 2 zaśc., miały 160 dzies. rozl. i należały do Kozakiewiczów. 2.) **S.**, zaśc., tamże, o 6 w. od Sumiliszek, 1 dusza rewiz.; należał do dóbr Barbaryszki, dawniej Kozakiewiczów, następnie skarbowych. *J. Krz.*

Stelmiaki, wś, pow. szawelski, gm. Szawłany, o 27 w. od Szawel.

Stelnica, os. straży leśn., pow. skierniewicki, gm. Skierniewka, par. Bełchów, ma 5 dm.

Stelphenhof, dobra koronne, w okr. mitawskim, pow. bowski, par. neugutska (Kurlan.).

Stelutyszki, ob. *Stellutyszki*.

Stelągi, wś, pow. sokołowski, gm. i par. Sterdyń; ma 14 dm., 152 mk., 308 mr. W 1827 r. 14 dm. 124 mk.

Stem..., ob. *Stę...*

Stembern, dobra prywatne, w okr. i pow. hazenpockim, par. sakenhauska (Kurlandya).

Stemianiszki, wś, pow. wilkomierski, gm. Dobejki, o 55 w. od Wilkomierza.

Stemkowszczyzna, wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Bejkany, o 9 w. od gminy a 14 w. od Oszmiany, ma 7 dm., 64 mk. kat.; podług spisu w 1865 r. było tu 15 dusz rewiz., należących do dóbr Bryndziski, Zawadzkich i 3 dusze do dóbr Łosza, Łokuciewskich.

Stennitz, dok. *Staniuthze*, wś w Pomeranii, pow. sławiński. W 1285 r. nadaje ją książę Mestwin klasztorowi Belbuk (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 353).

Stemno, folw., pow. wieluniński, gm. i par. Czastary, odl. od Wielunia w. 14; ma 1 dm., 5 mk.

Stemień, rzeczka w pow. kolneńskim, ob. *Kubrzanka* i *Matlak* (zapewne to samo co *Rewina*).

Stenco (dok. 1198), jezioro pod Skarszewami, pow. kościerski (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 10). Jest to dzisiejsze jez. Obozińskie (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., X, 87). Por. *Obozin*.

Stende al. *Stenda*, rzeka w Kurlandyi, lewy dopł. Wielkiej Irby; płynie z pld. i używa swej nazwy tej części Irby, która się między ujściem Stendy a Angery zawiera. Podług W. Pola powstaje we wsi t. n., a płynąc z pld. ku pld.-zach. pomija Postendę, Stendek i na wprost Ibers-Wingula ma ujście.

Stenden, dobra prywatne, z fol. Klein Stenden, Vizehden, Gibbels i Munningen, w okr. tukumskim, pow. i par. talszeńska (Kurlandya). Kościół ewangelicki.

Stendershof, folw. mta Chojnic. W 1885 r. 3 dm., 56 mk.

Stendsitz (niem.), ob. *Stężyca*.

Stengwitz (niem.), folw. dóbr Gardzienia, pow. suski.

Steniatyn, wś, pow. tomaszowski, gm. Czerkasy, par. Łaszczów, odl. 5 w. od Łaszczowa, o 5 mil od Zamościa a 4 mile od Tomaszowa, w ziemi żyznej, ma 84 dm., 627 mk., w tem 107 r. l., 13 izr.; 1180 mr. gruntu włosc. Cerkiew drewniana, należąca pierwotnie do par. Żulice. Obecna z 1856 r. Szkół-

ka, młyn. Ludność rolnicza, 1 kowal, 1 stelmach, 6 tkaczów. Brak lasu, budynki z chróstu. Folw. z obszernym ogrodem, ma 681 mr. roli, 57 mr. lasu, 150 mr. łąk; własność Łabęckich, następnie Józefa Hryniewieckiego. W 1827 r. było 57 dm., 410 mk. S. S.

Steniatyn, wś, pow. sokalski, 10 klm. na pld.-wschód od sądu pow., st. kol., urz. poczt. i tel. w Sokalu. Na wschód leżą Szarpańce, na pld. Bobiatyn i Rulikówka (część Świtarczowa), na zach. Skomorochy, na pld. Baranie Peretoki. Część pld.-wsch. przytyka do granicy pow. włodzimierskiego (gub. wołyńska). Pld. część wsi przepływa pot. Rojatyn, dopł. Karbowa, wpadającego do Bugu. W dolinie Rojatyna leżą zabudowania wiejskie. Na pld. leży grupa domów Rozalówka, na granicy wsch. Józefówka (al. Józefka), na zach. od niej Rojatyn, na pld.-zach. Piluczki i karczma Wygoda. Pld.-wsch. część obszaru leśn. Najwyższe wzn. na pld. od zabudowań sięga 252 mt. (znak triang.). Własność wiek. ma roli or. 890, łąk i ogr. 233, past. 14, lasu 1730 mr.; wł. mn. roli or. 2098, łąk i ogr. 87, past. 65 mr. W r. 1880 było 236 dm., 1211 mk. w gminie, 24 dm., 156 mk. na obszarze dwor. (1181 gr.-kat., 107 rz.-kat., 79 izrael.; 1228 Rusinów, 129 Polaków). Par. rz.kat. w Sokalu, gr.-kat. w mieście, dek. sokalski. Do par. należy Świtarczów; we wsi jest cerkiew p. w. Zmartwychwstania Chr., szkoła etat. 1-klas., dwór i leśniczówka. Lu. Dz.

Stenie al. *Steny*, część Szkoła, pow. jaworowski.

Steniewiczze, wś, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Żyrowice, o 17 w. od Słonima.

Stenka Lewada, chutor, pow. lipowiecki, w 3 okr. pol., gm. Cybulów, o 70 w. od Lipowca, ma 6 mk.

Stenken, dobra, pow. labiewski, st. poczt. Seith; 464 ha, 20 dm., 106 mk.

Stenkinen, ob. *Stękiny*.

Stenkowata, rzeka w gub. chersońskiej, ob. *Taszkik Suchy*.

Stenzel-Storost, ob. *Kirlicken*.

Stenzlau (niem.), ob. *Stanisławie*.

Step 1.) karczma w Palozyńcach, pow. zbaraski. 2.) S. al. *Pienki*, folw., karczma i młyn w Skorykach, pow. zbaraski.

Stepań, mko nad Horyniem i przy linii dr. żel. wileńsko-rówieńskiej, pow. rówieński, okr. pol. berezeński, gm. Stepień, o 68 w. od Równego a 240 w. od Żytomierza, ma 512 dm., 3384 mk., w tem 47% żydów, 3 cerkwie, kościół katol., piękną synagogę w stylu gotyckim, 2 domy modlitwy żydowskie, szkołę początkową, browar, 2 młyny, 6 jarmarków, fabrykę świec woskowych. Wały nad rzeką zawierają w swym obrebie gruzy dawnego zamku. W S. znajduje się stacja dr. żel. wi-

leńsko-rówieńskiej, pomiędzy st. Wołcza (o 23 w.) a Sarny (o 15 w.), odl. o 68 w. od Równego a 411 w. od Wilna. Kościół kat. p. w. św. Michała Archaniola, fundowany został w 1614 r. przez Janusza ks. Ostrogskiego, kaszt. krakowskiego, jak świadczy erekcja. Obecny z muru wzniesiony został w 1803 r. przez Stan. hr. Worclę. Podług wizyt. A. E. Wołłowicza, biskupa łuckiego, 1761 r., kahał stepański w 1719 r. zapisał sumę 2500 złp. na kościół stepański, od której prowent corocznie płacić był obowiązany, a w 1724 r. od drugiej sumy 1000 rs.; w 1726 r. wedle uniwersału Pawła Sanguszki, marszałka w. ks. litew., do komisarzów i ekonomów stepańskich, miasto dawać miało na rzecz kościoła po kamieniu wosku; w 1753 r. Janusz Sanguszko, ostatni ordynat, znaczne poczynił zapisy na rzecz kościoła. Nadto znaczne były zapisy prywatne. Parafia katol. dekanatu rówieńskiego, ma 1885 wiernych; kaplice w Zbużu, Stydyniu i Werbcu. Jest to stara osada, wymieniona w latopisach pod 1292 r. S. stanowił wówczas oddzielną dzielnicę, będącą w posiadaniu kn. Iwana Hlebowicza, po nim zaś objął ją syn jego Włodzimierz. W XV w. S. był w posiadaniu ks. Dąbrowieckich. W 1499 r., przywilejem wydany w Wilnie 2 maja, 2 indykta, w ks. lit. Aleksander na prośbę kn. Siemiona Juriewicza, ssty łuckiego, marszałka ziemi wołyńskiej, ustanawia jarmark na św. Spasa. Na prośbę ks. Anastazyi Semenowej Juriewiczowej, potwierdził Zygmunt 1510 r. jarmarki na Pokrowę i św. Afanas a na sejmie w Brześciu 18 czerwca, 14 indykta 1511 r. nadał „zamek Stepań z miastem, i z ich bojary i z sługami putnymi i z meszczanami, i z daniaki, ludzmi tiahłymi, z seły bojarskimi i t. d.“ ks. Konstantemu Iwanowiczowi Ostrogskiemu, hetmanowi w. litew., sście łuckiemu, bractawskiemu, winnickiemu, marszałkowi ziemi wołyńskiej (ob. Metr. Lit., 191, str. 185 i 194, str. 740; porów. Baliński, t. II, str. 1412—3). W 1538 r. kn. Ilija Ostrogski zapisuje S. wraz z innemi dobrami żonie swej Beacie Kościeleckiej. Podług rejestru pobor. z 1577 r. mto S. wniosło pobór od 28 uprawianych łąnów (w 1583 i 1589 r. od 36 łąnów). Poszczególne wniosło z domów rynek 30 po gr. 4, dom. ulicznych na pół dworzyszczach 56 po 10 gr., ogrodników, którzy po trosze roli mają, 23 po gr. 4, dom. ubogich, którzy ogr. mają przy sobie, roli ani rzemiosł nie robią, 50 po gr. 2, dom., które się rzem. żywią, 25, dali z rzemiosł po gr. 4, a z domu 1, przekupniów z przekupkami dom. 10, dali z przekup. po gr. 7, a z chał. 1, teże przekupn. i przekupki 10 ich z ogr. 1, domki ulicz. 41, roli ani rzemiosł nie robią, tylko ogr. przy sobie mają,

z dymu po gr. 2, a z ogr. 1, podsusiedków ubog. 20, co ani roli ani ogr. nie mają, a bydło mają, od bydła po gr. 4. Do zamku stepańskiego należało w t. r. 27 siół, nadto 12 siół ziemian stepańskich. Czopowe wynosiło 60 fl. W 1583 r. ks. wojewoda kijowski Konstanty Ostrogski wniósł: „Z dom. rynkowych 30 po gr. 6, dom. uliczn. 114 po gr. 4, z nędznych chałup 95 po gr. 2, z ogr. 95 po gr. 4, z ról mieskich 72 po gr. 15, z komorn. 19 po gr. 6, z rzemieśln. 25 po gr. 15, z towarz. 3 po gr. 12, z prasolów 17 po gr. 30, kół 5 walnych, 3 rudne, 4 popów po fl. 2“. Do włości należało 31 wsi. W 1589 r. z S. wybrano poboru: „szosu fl. 23 gr.; 16, z ról miejskich fl. 36, z rzemieślników, targowców, z ogrodów, popów, komorników, z kół walnych, z kół rudnych, z towarzysów rudnickich fl. 62 gr. 26, czopowe per arend. fl. 100. Summa flor. 221 gr. 12“ (Jabłonowski, Wołyń i Podole, 39, 63, 83, 150). Rozległa włość stepańska, na dolnym Horyniu, słabo stosunkowo była zaludniona, na obszarze bowiem 46·9 mil kw. obejmowała miasto z zamkiem i 31 wsi, czyli na 1 milę zaledwo 0·6 wsi i 3·2 łąnów, co się tem objaśnia, że osady trzymają się prawie jedynie brzegów Horynia, oraz tem, że nie tylko cała północno-wschodnia połowa włości po prawej stronie rzeki, lecz i cały wązki rubież zachodni od włości czartoryskiej aż do księstwa dubrowickiego i Słuczy stanowi całkowicie prawie pustynię leśną. W 1648 r. Stefan Czarniecki odniósł pod S. zwycięstwo nad kozakami. Na mocy transakcyi kolbuszowskiej ostatni ordynat ostrogski Janusz ks. Sanguszko, marszałek nadw. litew., darował klucz stepański ks. Józefowi Lubomirskiemu, podstolemu litew., pod obowiązkiem dostarczania 63 konnych żołnierzy na potrzebę wojenną. W 1775 r. S., własność Józefa Potockiego, krajczego koronnego, miał 521 dusz. Następnie majętność ta stała się własnością hr. Worcellów, z których szambelan Stanisław Grzegorz, kasztelan halicki, otrzymał w 1780 r. przywilej od Stanisława Augusta na zaprowadzenie jarmarków dwuniedzielnich: nazajutrz po św. Pokrowie i na Fedorowice, podług kalendarza zaś łacińskiego czterotygodniowy nazajutrz po św. Annie. W okolicznych lasach znajdowało się niegdyś mnóstwo łośów. Opis pomieścił J. I. Kraszewski w Wspomnieniach Polesia, Wołynia i Litwy (str. 33 i następ.).

J. Krz.

Stepańce 1.) wś (u Pochilewicz mko), po obu brzegach rz. Rasawy, pow. kaniowski, w 1 okr. pol., gm. Stepańce, o 15 w. od Kaniowa (st. poczt. i telegr.), przy trakcie poczt. kijowskim, ma 2911 mk. (podług spisu urzędowego z 1885 r.). W 1741 r. było tu 50 sa-

dyb; w 1789 r. 148 chat i 1900 mk.; w 1859 r. 560 dm., 4406 mk., 2 cerkwie (św. Bazylego, wzniesiona w 1789 r. na miejsce dawniejszej z 1713 r. i uposażona 38 dzies. i Narodzenia N. M. P., wzniesiona również w 1789 r. i uposażona 36 dzies.), dom modlitwy żydowski, targi co drugi poniedziałek, 4 nieznaczące jarmarki (25 marca, 9 maja, 15 sierpnia i 14 listopada), gorzelnia, cukrownia, założona w 1858 r., która w 1866/7 r. wyprodukowała 24000, w 1867/8 r. 48750 pud. piasku. Według Pochilewicza w 1863 r. było w S. 2360 mk. praw., 10 kat. i 3171 żydów; 5180 dzies. ziemi, z której do 1800 dzies. odeszło do włościan. Wś ta wchodziła niegdyś w skład starostwa kaniowskiego; nowoosiedlona po 1765 r., w końcu zeszłego wieku należała do rozległych dóbr ks. Stanisława Poniatowskiego. Na początku bieżącego stulecia nabyta przez Piotra i Aleksandra Turczaninowich, od których w 1817 r. odkupił Teodor Jaczewski i w 1845 r. sprzedał Rogozińskiemu, który S. dał w posagu córce swej Antoninie, wydanej za Ludwika Chamea, dziś w części syna ich Antoniego, w części zaś Adelheima, Gmina, należąca do 1 okr. pok. do spraw włosc. i 2 rewiru sądu pokoju, składa się z 7 okręgów (starostw) wiejskich, obejmujących 7 miejsc zaludnionych, mających 1125 dm., 14607 mk., 6305 dzies. ziemi włosc., 7428 dworskiej, 146 cerkiewnej. 2.) **S.**, ob. *Stepanki*. *J. Krz.*

Stepanki, sióło, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Siechnowicze, o 24 w. od Kobrynia, 19 w. od Czerwaczyc, a 210 w. od Grodna, ma zarząd gminy Siechnowicze.

Stepanki 1.) wś nad rzeką Smotruchą, pow. berdyczowski, w 2 okr. pol., gm. Swityńce, o 2 w. od wsi Kuliszowa a 60 w. od Berdyczowa odl., ma 395 mk. Według Pochilewicza w 1863 r. było tu 500 mk. prawosł. i 36 kat.; 2032 dzies. ziemi. W 1741 r. było 30 sadyb. Cerkiew p. w. św. Parascewii, drewniana, wzniesiona w 1787 r., na miejsce dawniejszej z 1734 r., uposażona jest 35 dzies. W cerkwi znajduje się obraz Bogarodzicy, uważany za cudowny. Należała do klucza pohrebyszczańskiego. W 1651 r. w dziale ks. Dymitra Wiszniowieckiego. W 1863 r. należała wraz ze wsią Leszczyńce do Seweryna Abramowicza. 2.) **S.**, w dokum. *Stepańce*, wś na lewym brzegu Taśminy, pow. czerkaski, w 1 okr. pol., gm. Wierhuny (Charkówka), odl. 12 w. od Czerkas, ma 1707 mk. Według Pochilewicza w 1863 r. było tu 1810 mk. praw. i 18 żydów. Posiada cerkiew p. wez. Pokrowy N. M. P., z muru wzniesioną w 1836 r., na miejsce dawniejszej, drewnianej, fundowanej w połowie zeszłego wieku a zgorzałej w 1832 r., uposażona jest 149 dzies.

ziemi. Wś ta należała dawniej do sstwa czerkaskiego, obecnie do dóbr państwa. 3.) **S.**, wś, pow. lityński, okr. pol. i gmina Meżyrów, par. kat. Mańkowce, sąd Lityn (o 46 w.), ma 124 osad, 482 mk., 449 dzies. ziemi włosc., 533 dworskiej, 34 cerkiewnej. Cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1880 r., ma 774 parafian. Wś bezleśna, gleba glinkowata. Należy w części do Aleksandrowa, w części skarbową, dawniej Stepankowskich. 4.) **S.**, wś, pow. mohylowski, gm. Karyszków, par. kat. Kopajgród, o 12 w. od Baru, ma 107 osad, 418 mk. (18 jednodworców), 666 dzies. ziemi włosc., 633 dworskiej, cegielnia; cerkiew p. w. św. Paraski, z 578 wiernymi, filialna, par. Goraj. Własność Sulatyckich. 5.) **S.**, mylnie, ob. *Stepaszk*. 6.) **S.**, ob. *Stepankowce*. *J. Krz.—Dr. M.*

Stepankowce, prawdopodobnie *Stepanki*, wś, pow. mohylowski, na pld.-wschd od Baru, w 1578 r. należała do Jordana; w 1583 r. płaciła od 1 pluga (Jabłonowski, Wołyń i Podole, 295).

Stepankowice, wś i fol., pow. hrubieszowski, gm. i par. Moniatycze, posiadają szkołę początkową, gorzelnię (z prod. na 6000 rs.) i browar (800 rs.). W 1827 r. było 37 dm., 231 mk. Dobra S. składały się w 1866 r. z fol. S. i Turkoławka; rozl. domin. 4992 mr. Bud. z drzewa 53. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. 41 os., 521 mr.; wś Kułakowice 70 os., 1158 mr.; wś Ubradowice 39 os., 568 mr.; wś Majdan Annopol 10 os., 143 mr.

Stepanowicze, ob. *Stepanowicze*.

Stepanów Dolny i Górny, węg. *Alsó-Stepanó i Felső-Stepano*, al. *Szczepanów*, dwie wsi, pow. warski (podzamecki), w hr. orawskim, nad pot. b. n., dopł. pobliskiej Orawy, 3 1/2 klm. od Twardoszyna na pñ., a 4 1/2 klm. od Trzciany na zach., w okolicy górzystej, na wschd. stoku Magóry orawskiej. W 1880 r. w S. Dolnym było 51 dm., 272 mk. nar. słow., obszar zaś wynosił 811 sążni kw. kat. Obie wsi należą do par. łac. w Twardoszynie. Według szem. dyec. spiskiej z 1878 r. było w S. Dolnym 282 kat., 6 żyd.; w S. Górnym 353 kat., 7 żyd. St. p. Uście. *Br. G.*

Stepanówka, wś włosc., pow. radomski, gm. i par. Wierzbica, odl. od Radomia 21 w., ma 10 dm., 24 mk., 134 mr. włosc.

Stepanówka 1.) wś, pow. bractawski, okr. pol., par. kat. i st. poczt. Woronowica (o 2 w.), gm. Obodne, o 21 w. od Niemirowa, 23 w., od Winnicy, a 35 w. od Bractawia, ma 200 osad, 1028 mk., 1199 dzies. ziemi włosc., 1256 dworskiej, 40 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Wniebowzięcia N. M. P., wzniesiona w 1857 r., ma 2550 parafian. Położenie górzyste, gleba czarnoziemna. Na gruntach S., o 3 w. od wsi, nad ogromnym stawem, wzniesio-

na została w 1866 r. fabryka cukru, należąca do spółki, zatrudniająca do 700 ludzi i posiadająca 22 dyfuzorów, mieszczących 3520 wiader. W 1886/7 r. przerobiono 199923 berkowców buraków i otrzymano 174912 pudów cukru. W S. znajduje się główny zarząd cukrowni stepanowieckiej, woronowieckiej i kowalowieckiej. W XV w. ws S. należała do Woronowickich. Helena Woronowicka wniosła w dom Michała Łaska, dziedzica Łasków i Dziunkowa, córka zaś ich Teofila w dom Radziwińskich, a Anna Radziwińska Michałowi Grocholskiemu. W ostatnich czasach S. nabył Możajski. 2.) S., ws, pow. krzemieniecki, na pld.-wschd od Szumska. Podług reg. pobor. z 1570 r. Stefan Szumski z imion swoich i zastawnych z Bołozówki, Stepanówki, Korowiej, Krzywej Woli, Włóczkowicz, Worobiejków, Moskalówki i Michnowiecz płacił z 50 dym., 21 ogrod. po 4 gr., 23 ogr. po 2 gr., 2 bojar putn., 5 kół młyn. W 1583 r. p. Stefanowa Szumska płaci z 2 dym., 2 ogr. (Jabłonowski, Wołyń, 30, 141). 3.) S., ws, pow. nowogradwołyński, gm. Emilczyn, ma 114 dusz włośc., 781 dzies. ziemi włośc. Należy do dóbr emilczyńskich Uwarowych. 4.) S., ws, pow. ostrogiński, o 35 w. na południe od Ostroga, w górzystej okolicy położona. Glebę stanowi czarnoziem z podkładem glinki. Włościanie trudnią się uprawą roli i chowem koni, bydła, owiec i trzody chlewnej, są wogóle zamożni, dobrze i kształtnie zbudowani; kobiety odznaczają się urodą. Strój noszą małowinny, oryginalny. Ws ta około 1430 r. nadana wraz z innemi przez Skirgajłę dworzaninowi Jołło Malińskiemu, pozostawała przez czas dłuższy w rodzie Malińskich. Obecnie Sosnowskich. 5.) S., uroczysko, opustoszałe sioło około mka Iskorości, w pow. owruckim. W 1702 roku odbył się tu zjazd szlachty województ. kijowskiego. Ob. Arch. J. Z. R. cz. III, t. 2: 169, 170, 436, 439, 441, 443, 446, 556 i 591. 6.) S., ws u źródeł rzki Choczewy, dopł. Teterewa, pow. radomyski, w 5 okr. pol., gm. Hornostajpol, par. praw. Orane, o 6 w. na północ od Oranego a 110 w. od Radomyśla, ma 116 mk. Podług Pochilewicza jest 13 osad i 70 mk., przeważnie jednodworców, w większej połowie wyznania rz.-kat. Osiedlona została przez Stefana Iskry. 7.) S., sloboda, pow. radomyski, w 3 okr. pol., gm. Wyszewicze, o 20 w. od Radomyśla. 8.) S. Stara i Nowa, część wsi Babińce, w powiecie skwirskim. 9.) S., ob. Stefania.

Dr. M.—J. Krz.

Stepanowka 1.) al. Szarajewo, mko nad Wielkim Kujalnikami, pow. ananiewski gub. chersońskiej, o 41 w. na pld.-wschd od Ananiewa, przy dr. poczt. z Bałty do Odessy, ma 85 dm., 402 mk., cerkiew, dom modlitwy ży-

dowski, st. poczt., targi. Założone w końcu zeszłego wieku przez wychodźców z Bułgarii, prawo miejskie otrzymało w 1849 r. 2.) S. al. Jurczewskie, mko nad Wielką Korabelną, pow. elizawetgradzki gub. chersońskiej, przy dr. poczt. z Olwiopola do Woźniesieńska, ma 23 dm., 175 mk., dom modlitwy żydowski. 3.) S. al. Stojkowo, mko na lewym brzegu Ingulu, pow. elizawetgradzki gub. chersońskiej, ma 13 dm., 68 mk.

Stepanowo 1.) dawniej Bogorodzk, stacya dr. żel. moskiewsko-niżegorodzkiej, w gub. moskiewskiej, pomiędzy st. Wasiliewo (o 16 w.) a Pawłowo (o 13 w.), odl. o 48 w. od Moskwy, a 362 od Niżniego Nowgorodu. 2.) S., sioło nad rzką Ireną, pow. ośiński gub. permskiej, o 90 w. od mta powiat., ma 201 dm., 1846 mk.

Stepanowskie, sioło nad rzką Czurkiną, pow. bronnicki gub. moskiewskiej, o 17 w. od mta powiat., ma 89 dm., 624 mk., 2 cerkwie. Należało niegdyś do bojara Nikity Romanowicza Zacharyna-Jurjewa, brata carycy Anastazji i ojca bojara Fiedora, następnie patriarchy Filareta. Przez Piotra I nadane kancelarzowi Ostermanowi, od niego przeszło drogą wiana w dom Tokstoją, obecnie ks. Galicynych.

Stepary, ws włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagola, okr. wiejski Borekuny, o 10 w. od gminy a 36 w. od Wilna, ma 8 dm., 89 mk. katol. (w 1865 r. 34 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Mussa.

Stepaszki, dobra, pow. siebieski, w 4 okr. pok. do spraw włośc., gm. Adamowo, w 1863 r. 116 dusz rewiz.

Stepaszki, mylnie *Stepanki*, ws nad Bohem, pow. hajsyński, w pobliżu granicy pow. bractawskiego. okr. pol. i gm. Kuna, par. kat. Ładyżyn, o 25 w. od Hajsyna a 30 w. od Wapniarki (st. dr. żel. kijowsko-odesskiej), ma 224 osad, 1408 mk., 1406 dzies. ziemi włościańskiej, 1138 dworskiej, 49 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., wzniesiona w 1857 r., na 2864 parafian. Gorzelnia założona w 1855 r., zatrudnia 14 ludzi i produkuje do 1500000 stopni spirytusu. Własność Jełowickich. W 1741 roku watażka Ihnatko, zebrawszy bandę hultajów, wpadł do S., gdzie mieszkał Sawa Czały, pułkownik nadwornych kozaków w Niemirowie, i tam go we własnym domu zamordował. Dr. M.

Stepek 1.) fol., pow. jampolski, okr. pol. Tomaszpol, gm. Rożnatówka, par. praw. Borówka, kat. Czerniejowce. 2.) S. al. Stepok, ws nad rzką Brodówką, dopł. Iwnicy (dopł. Teterewa), pow. skwirski, w 3 okr. pol., gm. Chodorków, o 60 w. od Skwiry odległa, ma 717 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było 350 mk. praw., 55 kat. i 11 żydów. Posiada

cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., z drzewa wzniesioną w 1847 r., na miejsce dawniejszej, przez ówczesnego dziedzica Dyonizego Jacewskiego. Wś dzieli się na części al. t. zw. kąty: Rokiteńce, Hołoszywka, Noryny, Horodyszcze i Turczyn Szpil. W 1863 r. należała do dóbr Władysława Gruszeckiego. 3.) **S.**, wś nad rzeką Kisłówką, w pobliżu ujścia jej do Rosi, pow. taraszczański, w 1 okr. pol., gm. Koszowata, o 12 w. od Taraszczy, ma 1012 mk. (podług Pochilewicz w 1863 r. było 696 mk.). Posiada cerkiew drewnianą, p. w. św. Jana Bogosława, wzniesioną a prima radice w 1788 r., uposażoną 44 dzies. ziemi. Wś otoczona lasami, posiada niewiele piaszczystych gruntów, zwłaszcza zaś nad brzegami Rosi. Na gruntach wsi znajduje się mogiła niezwyklego kształtu, mająca do 25 sażni wysokości, przy niezbyt wielkiej średnicy. W pobliżu wsi S., w uroczysku Kołesniki, oraz w wałę, przechodzącym pod wsią, znajdują często przy oraniu stare pieńki, różne skorupy i przedmioty żelazne, świadczące o starożytności osady. Wał w polu, o 4 w. od wsi, ma około 8 saż. wysokości i szerokości. Przechodzi on w kierunku wschodnim w granice pow. kaniowskiego, i podług podania usypany został przez kolonistów greckich. Wś S. należy do dóbr Koszowata, Młodeckich. 4.) **S. Torczycki**, wś nad bezim. dopływem Torczy, pow. taraszczański, w 2 okr. pol., gm. Stawiszcz, par. praw. Jurkówka, o 40 w. od Taraszczy, ma 247 mk. W 1868 r. było 194 mk. Należy do dóbr Torczyca, hr. Ponińskich. 5.) **S.**, wś, pow. żytomierski, par. Krasnopol, należy do Czajkowskich.

J. Krz.

Stepen (niem.), jezioro w wschod. części pow. bobolickiego w Pomeranii. *Ks. Fr.*

Stepenitz (niem.), ob. *Stopnica*.

Stephansdorf, ob. *Szczepankowo*.

Stephansdorf 1.) wś, pow. nissański, par. ew. Nissa, kat. Stephansdorf. Posiada kościół paraf., 101 dm., 687 mk. (4 ew.). Dobra mają 985 ha. 2.) **S. Ober**, dobra i wś, pow. nowotarski, par. ew. i kat. Stephansdorf. Dobra mają 20 dm., 328 mk. (kat. 76), 1143 ha; wś 106 dm., 655 mk. (179 kat.), 237 ha. S. par., dek. odmuchowski, 1869 r. miała 602 katol. 3.) **S. Nieder**, dobra i wś, tamże. Dobra mają 5 dm., 46 mk. (6 kat.), 635 ha; wś 35 dm., 251 mk. (88 kat.), 76 ha.

Stephanshain, dobra i wś, pow. strzygłowski, par. ew. Domanze, kat. Weizenrodau. Dobra mają 17 dm., 246 mk. (125 kat.), 597 ha; wś ma 69 dm., 543 mk. (267 ew.), 276 ha.

Br. Ch.

Stephanswalde, pow. mogilnicki, ob. *Szczepankowskie leśnictwo*.

Stepieniewo, wś nad jeziorem Narocz, pow.

święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Zaporocz, o 12 w. od gminy a 51 w. od Święcian, ma 2 dm., 5 mk. praw., 10 katol. i 3 żydów (w 1865 r. 17 dusz rewiz.); należała do dóbr Mokrzyca, Jewdokimowych.

Stepiszki, pow. władysławowski, gm. Leśnictwo, par. Władysławów; niema w spisie.

Stepków al. *Stepkowo*, dobra i zaśc., pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Hresk (o 3½ w.). od 1868 r. własność Warnawina, ma około 44 włók; grunta faliste, urodzajne.

A. Jel.

Stepkówka, zaśc., pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Hresk, o 3 w. na północ od Hreska, ma 4 osady; grunta lekkie, w okolicy lasy.

A. Jel.

Stepkówka, wś nad Jatranią, pow. humański, w 1 okr. pol., gm. Humań (o 10 w.), par. praw. Psiarówka (o 3 w.), ma 188 mk. Podług Pochilewicz w 1863 r. było tu 745 mk. Posiada cerkiew filialną, drewnianą, p. wez. św. Dymitra, wzniesioną w 1764 r. i uposażoną 33 dzies. ziemi. Do 1841 r. cerkiew ta była parochialną. Wś należała do okręgu humańskiego kolonii wojskowych.

Stepkowska, słoboda nad rzeką Alpiną, pow. sumski gub. charkowskiej, o 12 w. na pln. od Sum, przy trakcie poczt. z Sum do Kurska, ma 409 dm., 2648 mk., 2 cerkwie, 3 jarmarki, targi tygodniowe, gorzelnię. Mieszkańcy, oprócz rolnictwa, zajmują się uprawą tytoniu. Założona w połowie XVII w. przez wychodźców z dzisiejszej gub. czernihowskiej.

Stepnaja al. *Stahl, Lopatina*, kolonia niemiecka nad rz. Krywuszą, pow. nowouzieński gub. samarskiej, o 200 w. od mta powiat., ma 19 dm., 1538 mk., kościół katol., szkoła, st. poczt.

Stepnia, dawna nazwa rzeczki Niemiha, ob. *Mińsk i Niemiha*.

Stepnica, *Stepnitz*, rzeczka, dopływ morza Bałtyckiego, z lew. dopływem Radegast. Uchodzi pod miastem t. n. do hafu Odry z praw. strony.

Stepok, ob. *Stepek*.

Steponkajmie, wś, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 76 w. od Kowna.

Steponkajmskie, wś włośc., pow. kowieński, o 77 w. od Kowna.

Stepowka al. *Sztepowska*, słoboda nad rzeką Sułką, pow. lebedziński gub. charkowskiej, o 30 w. od mta powiat., przy dr. transp. z Sum do Romien, ma 150 dm., 1785 mk. Małorusów, cerkiew, 2 jarmarki. Powstała około 1670 r.

Stepponaten, wś, pow. ragnecki, st. p., tel. i kol. żel. Ragneta; 165 ha, 18 dm., 88 mk.

Stepponischken, wś, pow. tylżycki, st. p. Langszargen; 93 ha, 5 dm., 35 mk.

Steppon-Roedszen, wś, pow. tylżycki, st. poczt. Stonischken; 129 ha, 18 dm., 93 mk.

Steppon-Wannag, wś, pow. tylżycki, st. poczt. Stonischken, 126 ha, 12 dm., 64 mk.

Stepry, zaśc., pow. wilkomierski, gm. Towiany, o 36 w. od Wilkomierza.

Stepurkiszki, wś nad jez. Szwinta, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Zeifertów Zabłociszki, o 5 w. od gminy a 10 w. od Święcian, ma 3 dm., 24 mk. kat. (w 1865 r. 10 dusz rewiz.).

Stepy, osada, pow. oszmiański, w 2 okr. pol. o 44 w. od Oszmiany, 1 dm., 10 mk. kat. 2.) **S.**, wś nad Ołą, w pobliżu ujścia Lubicy, pow. bobrujski, gm. Stepy ob. *Nowe Stepy*. Odł. o 45 w. od Bobrujska a 14 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Krasny Brug, posiada szkołę parochialną; łąki obfito. Gmina Stepy składa się z 8 okręgów (starostw) wiejskich, ma 555 osad, 2643 włosc. płci męz., uwłaszczonej na 11,483 dzies. 3.) **S. Stare**, wś i folw. nad rz. Ołą, pow. bobrujski, w 1 okr. pol. dobrym, gm. Nowe Stepy. Wś ma 5 osad; własność Pruszanowskich, przeszło 47 włók; łąk dużo, miejscowość poleska. *A. Jel.*

Stepy, grupa zabudowań w Kamionce Małej, pow. kołomyjski.

Sterdyn al. *Sterdynka*, rzka, dopł. Bugu, ob. *Buczynka*.

Sterdyn, osada miejska i dobra, pow. sokołowski, gmina i parafia Sterdyn. Leży nad rz. Buczynką, dopł. Bugu, o 12 w. na pld. od Nura, 21 w. od Sokołowa, między Ceranowem a Seroczynem. Osada ma kość. par. kat. mur., szpital św. Pawła (na 35 łóżek), założony i utrzymywany przez dziedziców, szkołę poczt., sąd gm., 41 dm., 1176 mk. (780 żyd.), 23 mr.; folw. 11 dm., 136 mk. S. Poświętne ma 5 dm., 33 mk., 51 mr., dawniej do probostwa należących. W 1827 r. 26 dm., 154 mk. W okolicy S. znajdują się osady z nazwami pokrewnymi, jak: Udryń i Prostyń. Przeszłość osady i data założenia miasta nieznane. Kościół i parafią założyli mieli 1517 r. właściciele: Grzymała i Chądzyński. Na miejsce zrujnowanego drewnianego wzniośł 1783 r. obecny, murywany, z dwoma wieżami i kaplicami, Stanisław z Tęczyna Ossoliński. Dobra S. składały się w 1887 r. z folw.: S., Ludwinów, Golanki, Paulinów, Dąbrówka, Seroczyn, Zembrów i Mursy; nomenkl.: Holendernia i Majdan, rozł. domin. wynosi mr. 8340: gr. or. i ogr. mr. 2945, łąk mr. 658, past. mr. 432, lasu mr. 3783, zarośli mr. 709, nieuż. mr. 227; lasy urządzone, 2 młyny wodne, wiatrak, 2 cegielnie. W skład dóbr wchodziły poprzędno: mko S. os. 5, mr. 1; wś Dziecióły Bliższe os. 15, mr. 372; wś Dziecióły Dalsze os. 23, mr. 553; wś Młynarze os. 7, mr. 86; wś Chądzyn os. 21, mr. 168; wś Lebie-

dzie, 22, mr. 482; wś Stelagi os. 11, mr. 316; wś Seroczyn os. 73, mr. 1485; wś Mursy os. 59, mr. 638; wś Szwejki al. Rytówek os. 30, mr. 362; wś Zembrów os. 29, mr. 517. Według opisu wzorowego gospodarstwa tutejszego, podanego w *Gazecie Rolniczej* (r. 1885, Nr. 44), dobra te, własność Pauliny z hr. Krasińskich i Ludwika Górskich, miały obszaru mr. 7585 pr. 206; w tem: ogrodów i placów mr. 53, gruntów ornych mr. 2913; łąk polnych mr. 78, łąk oddzielnych mr. 474, pastewników mr. 142, lasów mr. 3735, zarośli mr. 18, błot mr. 6, wód i rowów mr. 20, nieużytków mr. 146. Obszar poszczególnych folwarków następujący: Sterdyn 820 mr., Ludwinów 427 mr., Seroczyn 757 mr., Paulinów 613 mr., Dąbrówka 372 mr., Golanki 509 mr., Zembrów 265 mr., ogółem 3764 mr. S. par., dek. sokołowski (dawniej węgrowski), 4421 dusz. S. gmina należy do sądu gmin. okr. I w miejscu, urząd gm. we wsi Lebie-dzie. Gmina ma 29,163 mr. obszaru, 6985 mk. W skład gminy wchodzi: Białobrzegi, Ceranów, Chądzyn, Dąbrówka 1-sza i 2-ga, Długie-Grodziskie, D.-Grzymki, D.-Kamieńskie, D.-Wszebory, Dziecióły-Bliższe, D.-Dalsze, Garnek, Golanki, Holendernia, Kiełpieniec, Kiezie, Lebie-dzie, Ludwinówka, Łazów, Łazówek, Matejki, Młynarze, Mursy, Nadbużna Wólka, Noski, Padarewek, Paulinów, Polisin, Przewóz Nurski, Pustelnik, Radość, Rytówek, Seroczyn, Seroczynek, Stelagi, Sterdyn i Zembrów. *Br. Ch.*

Stergie, wś, pow. rossieński, par. kielmeńska.

Sterkakumpis, zaśc., pow. wilkomierski, gm. Kurkle, o 48 w. od Wilkomierza.

Sterkańce 1.) dobra, pow. wilkomierski, gm. i par. Dobejki, o 51 w. od Wilkomierza; własność Łappów. W 1879 r. zabudowania zgorzały prawie do szczytu. 2.) **S.**, wś, pow. wilkomierski, gm. Kurkle, o 63 w. od Wilkomierza.

Sterkany, folw., pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 15 w. od Poniewieża.

Sterkeningken, wś, pow. wystrucki, st. p. Georgenburg; 843 ha, 102 dm., 480 mk.

Sterki, wś włosc., pow. wykowyjski, gm. i par. Wykowszki, odl. od Wykowszerek 12 w., ma garbarnię, 38 dm., 263 mk. W 1827 r. 29 dm., 238 mk.

Sterki, niekiedy *Sterka*, folw. do Starej Górzycy, pow. międzychodzki, o 6 klm. na pld.-zach. od Międzychodu, na trakcie z Kamionny do Skwirzyny; par. Kamionna, poczta Wierzbno (Wierzebaum), st. dr. żel. w Międzyrzeczu (Meseritz) o 23 klm.; 1 dm., 14 mk.

Sterkiszki, wś, pow. wilkomierski, gm. i par. Dobejki, o 48 w. od Wilkomierza; uwłaszczone od dóbr Sterkańce.

Sterklawki 1.) dwór, pow. rossieński, gm. Sartyniki, par. Zwingie, o 90 w. od Rossień; w 1862 r. własność Jankiewicza. Na granicy S. od strony Jurborga był, podobnie jak w Bordziach, wielki dąb święty, zwany Baublis. 2.) **S.**, dobra, tamże, o 96 w. od Rossień.

Sterkow al. *Starchow*, 1279 *Starkov*, *Sterchow*, ws zaginiona pod Gdańskiem. R. 1178 nadaje ją Sambor, książę pomorski, cystersom w Oliwie (ob. P. U. P. v. Perlbach, str. 4).

Sterkowce, pow. brodzki, ob. *Mikołajów* 2.).

Sterkowice, pow. brzeski, ob. *Styrkowice*.

Sterlitamak, msto powiat. gub. ufińskiej, przy ujściu rz. Sterli do Białej, o 24 w. od Ufy, ma 6952 mk., cerkiew, meczet, bank miejski, 3 fabryki łoju, 28 fabr. skór (produkt 167,930 rs. rocznie), znaczny handel, st. pocz. S. powiat ma 3863 mil kw., powierzchnię górzystą, pokrytą odnogami Uliengajskiego pasma i Obszczago Syrta, zroszoną rzekami Białą, Torą i Askini; znajdują się tutaj zdrojowiska siarczane i słone, źródła nafty, pokłady węgla kamiennych, gliny ogniotrwałej, porcelanowej, kamieni młyńskich, asfaltu; 184,000 mk., zajmujących się rolnictwem, chowem bydła, pszczoł i górnictwem. *Z. B.*

Sterławki al. *Styrlawki* 1.) *Wielkie*, ws, pow. lecki, st. p., tel. i kol. żel., 15 klm. od Lecu, 126 mt. n.p.m., w pobliżu jeziora Dejguńskiego, w okolicy pagórkowatej; 1436 ha, 170 dm., 818 mk., Polaków mazurskich, trudniących się głównie rolnictwem i chowem bydła. Jedno i drugie przynosi dobre zyski, bo ziemia dobra i w kulturze; nad jeziorami łąki. Niektórzy mieszkańcy trudnią się rybołówstwem. Młyn wodny. Cmentarzysko przedchrześcijańskie. Fryderyk von Wenden, komtur brandenburski, nadaje w 1387 r. Stefanowi i Andrzejowi z Rusin, na prawie chełmińskim 60 włók wolnych od czynszu, dziesięcin i tłoki w S., z 8-letnią wolnością. Stefan i Andrzej otrzymują po 6 wł., z obowiązkiem jednej służby, podczas gdy inni od 4 włók jedną służbę pełnić mają. W r. 1657 ws zniszczona przez Tatarów, przyczem dziedzie von Tautenburg przed domem swoim na wielkim kamieniu na kawałki pocięty został, a dwóch synów jego do niewoli wzięto. 2.) **S. Małe**, ws, tamże; 1513 ha, 128 dm., 689 mk. Ulryk von Jungingen, wielki mistrz, nadaje Iwaśkowi, komornikowi, i innym mieszkańcom 74 włók na prawie magdebur. Iwaśko otrzymuje 6 włók z obowiązkiem jednej służby, inni razem 68 włók za 17 służb i 10 lat wolności. Dan w Bartach 1407 r. *Ad. N.*

Stermakówka, pow. łanckiego, ob. *Przedmieście* 5.).

Stermnina, szczyt lesisty w dziale Obczy-ny wielkiej, w Karpatach bukowińskich, na

granicy pow. suczawskiego i radowieckiego. na zach. brzegu rzeki Humory, wznosi się 1072 mt. n. p. m. *Br. G.*

Sternalice, 1508 *Stradlnycze*, 1510 *Stradlicze*, 1531 *Sternadlicze*, ws i folw., pow. sandomierski, gm. Lipnik, gm. Goźlice, odl. od Sandomierza 20 w., 18 dm., 155 mk., 497 mr.: fol. (439 mr. roli), 20 os. i 209 mr. włosc. W 1827 r. 14 dm., 111 mk., par. Klimontów. Wspomina tę wieś Długosz w opisie par. Goźlice.

Sternalice, niem. *Sternalitz*, 1471 *Stirnadlitz*, dobra i ws nad rz. Prosną, pow. opolski, par. ew. Biskupice, kat. Sternalica. Dobra mają 11 dm., 232 mk. (ew. 15), 1111 ha; ws 107 dm., 804 mk. (ew. 12), 804 ha. We wsi kościół par. kat., szkoła kat. od 1822 r. Na obszarze dóbr zamek, kopalnie żelaza, piec wapienny. Par. S., dek. olesińskiego, 1869 r. miała 2300 kat., 72 ew., 13 izr. *Br. Ch.*

Sternalizna, fol. w Frydrychowicach, pow. wadowiecki.

Sternalówka, grupa zabudowań w Rycerce Górnej, pow. żywiecki, na lew. (zach.) brz. Rycerskiego pot. *Br. G.*

Sternbach (niem.), ob. *Lnianek*. Dobra te należały dawniej do zamku świeckiego; 1764 wydał je ks. Antoni Jabłonowski, wojew. poznański i ststa świecki, łowczemu Jezierskiemu na 40 lat w dzierżawę. R. 1775 nadał mu rząd pruski dobra te dziedzicznie wraz z prawem szlacheckim; r. 1779 dzierży je Franciszek Michał Łukowicz, który je nabył za 52,000 zł. R. 1834 kupił je Leopold Freitag, ale bez fol. Hammer (ob. *Zeitschr. d. Westpreus. Gesch. Ver.*, 1886, str. 323—325). Razem z leśn. Hammer, karczmą Sławnem i kol. Lisinami obejmują dobra 1603 ha (472 roli, 90 łąk i 948 ha lasu). W 1885 r. liczyły wszystkie 4 osady razem 27 dm., 51 dym., 255 mk., 172 kat., 83 ew. *Ks. Fr.*

Sternberg (niem.), powiat toruński, ob. *Grzywna*.

Sternberg 1.) ws, pow. liebarski, st. p. Liebenberg; 923 ha, 101 dm., 534 mk. 2.) **S.**, fol., pow. szczycieński; 1 dm., 4 mk. 3.) **S. Alt**, dobra i leśnictwo, pow. labiewski, st. p. Mehlaucken. 4.) **S. Neu**, dobra i nadleśnictwo, tamże, st. p. Gr. Baum; 5557 ha, 207 dm., 1018 mk. *Ad. N.*

Sternekow (dok.), ob. *Czernichowo* pod Pogódkami, pow. kościerski.

Sternfeld, wyb. do Osia, pow. świecki, 3 dm., 23 mk.

Sternfelde, ob. *Gwiazdowo*.

Sterniany, dawniej *Trumen*, po łotew. *Styrniani*, ws i dobra, pow. rzeżycki, w 1 okr. pok. do spraw włosc., gm. Sterniany, w 1863 r. 561 dusz rewiz. Gmina S. miała w t. r. 1676 dusz rewiz. Własność Borchów, 1540—1561 dobra lenne Tyzenhauzów, później za-

raz Borchów. Kościół parafialny św. Wawrzyńca, w 1767 r. kosztem Jana Borchera erygowany. Par. kat., dekanatu rzezyckie-nadłubańskiego, 3971 wiernych; filia Attaszyn.

Sterniszki, os., pow. wylkowyski, gm. Pojeziory, par. Wylkowyski. W 1827 r. 1 dm., 10 mk.

Sterniszki al. *Styrniszki*, fol., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., par. Krewno, o 35 w. od Nowoaleksandrowska, leży na wyspie jez. Dusiaty, na której mieszczą się jeszcze 4 wsi. S. w 1852 r. otrzymał z wydziału rodziców Edward Roemer, syn Michała.

Sternkopf, osada, pow. tylżycki; 2 dm., 18 mk.

Sternowo (według Kętrzy.), prawdopodobnie *Gwiazdy*, fol. do Lotynia, pow. chojnicki, st. p. Silno, par. kat. Nowacerkiew, 1436 magd. mr. W 1885 r. 8 dm., 104 mk.; fol. ten założono dopiero 1853 r. *Ks. Fr.*

Stern-See, jezioro, w pow. człuchowskim, na pld. od rz. Brdy, między jez. W. Szczytno i Charzykowami.

Sternwaeldchen, kol., pow. nizinny; st. p. Heinrichswalde; 26 dm., 373 mk.

Sternwalde, dobra, pow. ragnecki, przy Ragnecie (st. p., tel. i kol. żel.), 3 dm., 35 mk.

Sterpeiken, dobra, pow. tylżycki, st. p. Laugezargen; 259 ha, 15 dm., 72 mk.

Sterpejki, dobra, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Kruglany, o 23 w. od Sokółki.

Steryszora, ob. *Stryszora*.

Sterz, jezioro w pow. ostaszkowskim gub. twerskiej, na pld.-zchd od Ostaszkowa, do 12 w. długie, a 1 w. szerokie, od 5 do 8 saż. głębokie, ma wysokie brzegi. Przepływa przez nie widocznym korytem Wołga. Łączy się z jez. Peno i Wsiełuki; obfituje w ryby, zwłaszcza w ukleje.

Sterzendorf, 1353 *Stareczendorff*, 1362 *Schoreyssyndorf*, 1367 *Scorassindorf*, 1394 *Starastendorf*, dobra i wś, pow. namysłowski, par. kat. Biestrzykowice, ew. Miedary. Dobra mają 14 dm., 200 mk. (69 ew.), 1442 ha; wś 84 dm., 701 mk. (284 ew.), 587 ha. Kaplica kat. w zamku. Szkoła ewang. Do S. należały kolonie: Oziomble, Osiek, Pieczyńska, Szerzyna, Szarczów, Zawada.

Stetkowszczyzna, wś i dobra, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Rohotna, o 30 w. od Słonima.

Stettenbruch, dobra ryc., pow. rastemborski, st. p. Dryfurt; 607 ha, 33 dm., 179 mk.

Stettin, ob. *Szczecin* i *Szczecinek*.

Stettinen, wś, pow. iławkowski, st. p. Reddenau; 125 ha, 5 dm., 39 mk.

Stettinenhof, fol. przy dobrach Worienien, pow. iławkowski, st. poczt. Reddenau; 1 dm., 7 mk.

Stetyczów al. *Stytyczów*, wś i fol. nad rz. Strumień, pow. piński, o 6 w. na południe od Pińska, w 2 okr. pol. lubieszewskim, gm. Chojno, ma 30 osad, 133 mk. Po wygaśnięciu kn. pińskich S., stawszy się własnością korony, nadany był przez Zygmunta I królowej Bonie, która z Pińska aż tu przekopła kanał (Bony kanał). W XVIII w. posiadał tę królewską ziemie hetman Michał Ogiński, opłacając wraz z attyn. kwarty 1093 złp. Fol., od 1875 r. własność Siecińskich, ma do 40 włók; gruntu lekkie, łąk obfitość, rybołówstwo znaczne. *A. Jel.*

Steubendorf, wś, pow. głupezycki, par. ew. Pommerswitz, kat. Glaesen, 132 dm., 853 mk. (354 ew.), 855 ha. St. dr. żel. odl. 10 klm. od Głupezyce, na linii od Raławie Niemieckich do Głupezyce.

Steudelwitz, wś, pow. stynawski, par. ew. Kammelwitz, kat. Queissen (1289 Gwizdawon); ma 19 dm., 117 mk. (55 ew.), 451 ha.

Steuditz, jezioro w pld.-zchd kącie, pow. kołobrzeskiego.

Steudnitz, 1329 *Studnicza*, dobra i wś, pow. lignicki, par. ew. Steudnitz, kat. Hainau. Dobra mają 3 dm., 48 mk. (4 kat.), 284 ha; wś 23 dm., 122 mk. (1 kat.), 76 ha.

Stewiora 1.) szczyt w Karpatach wschodnich, w dziale czarnohorskim, w zach. stronie wsi Kosmacza, w pow. kossowskim, pod 42°25'32" wsch. dłg. g. F., a 48°19'53" pld. sz. g., między pot. Prutem (od zach.), a dopływami rz. Kosmacza (od wsch.). Na pld. wznosi się Stryszora (1110 mt.), a na pld. Ledeskul (1164 mt.). Wzn. 1126 mt. npm. 2.) S., szczyt lesisty, w granicznym grzbiecie Karpat wschodnich, w dziale czarnohorskim, nad lew. brzegiem górnego Czeremoszu Czarnego, na pld. od szczytów Komana (1722 mt.) i Komanowego (1734 mt.), pod 42°30'10" wsch. dłg. g. F., a 47°47'50" pld. sz. g. Wznosi się 1630 mt. npm. *Br. G.*

Stewjschin 1396 dziś *Staubchen*, dobra i wś, pow. świniński, par. ew. Domanez, kat. Schmelwicz. Dobra mają 2 dm., 54 mk. (20 kat.), 104 ha; wś ma 9 dm., 44 mk. (10 ew.), 18 ha.

Stewken, ob. *Stawki*.

Stewy, młynie zm. *Stobno*, niem. *Stoewen* i *Hoellenbruch*, pow. chodzieski, ob. *Stobno*.

Steżeroja, obszar dworski, pod wsią Mazanajestie, w pow. suzawskim, na pld.-zach. od wsi, dwór, folwarki i gorzelnia. W 1869 liczył obszar 406 ha 86 ar. 76 mt. kw.; w 1880 r. było 7 dm., 29 mk., 11 Rumun., 18 Niemców. Należy do parafii rz.-katol. w Joseffalwa, gr.-kat. w Kaczyce, a gr.-wch. w Mazanajestie. St. p. Mazanajestie. Właściciel Gabryel Prunkul. *Br. G.*

Steżki, siolo nad rz. Czelnową, pow. ko-

złowski gub. tambowskiej, o 53 w. od Kozłowska, przy trakcie morszańskim, ma 409 dm., 3743 mk., 2 cerkwie, szkołę, jarmark 20 lipca.

Stęchlik 1.) jezioro, w pow. krotoszyńskim, o 5½ klm. na pld.-wschód od Koźmina, między Rozdrażewem i Trzemesznem, utworzone spływem strugi rozdrażewskiej z Trzebawą, dopł. Orli. 2.) **S.**, pustkowie, tamże, na półn. wybrzeżu jez. t. n., leżało już pustkami w 1843 r. *E. Cal.*

Stęcino, niem. *Stantin*, dok. 1281 *Stenezin*, 1294 *Stanchino*, ws w Pomreanii, pow. słupski, okrąg urz. stanu cywiln. Krępiewo. W 1885 r. 210 mk. ew. R. 1281 nadaje ks. Mestwin ws S. norbertanom w Belbuk (ob. Perlbach, P. U. B., str. 285). *Ks. Fr.*

Stęgosz, niekiedy *Parzewonia*, dawniej *Stęgoszyn*, *Stangoszyno* i *Stengosz*, niem. *Karlsthal*, młyn, pow. pleszewski (Jarocin), o 4 klm. ku pld. od Żerkowa, przy ujściu Lubieszeczki do Lutyni; par. Wilkowyja, okr. wiejski Stęgosze, poczta w Żerkowie, st. dr. żel. w Chrzanie o 5 klm.; 2 dm., 36 mk., cegielnia i 92 ha obszaru. S. istniał już w 1547 r. W pobliżu rozciąga się cmentarzysko z popielnicami na przestrzeni 80 mr. (ob. J. N. Sadowski, Wyk. Zab. przedh. I, 13). *E. Cal.*

Stęgosze al. *Stęgosza*, *Stangosza*, dawniej *Stęgoszyce*, *Stangoszyce*, *Stęgozie*, urząd. *Stęgosz*, ws i fol., pow. pleszewski (Jarocin), o 4 klm. na pld.-zach. od Żerkowa, nad strugą, która spływa do Lubieszeczki, dopł. Lutyni, par. Wilkowyja; poczta w Mieszkowie, st. dr. żel. w Chrzanie o 4 klm. S. istniały już przed r. 1450 (Akta grodzkie kaliskie); w 1578 r. posiadali je Jan, Paweł, Piotr i Wojciech Stęgoscy-Paskowie; było wówczas 5 ślad. os., 6 zagrodn. i 5 komorn.; w 1618 r. miały S. 3 dziedziców: Opalińskich z 1 ślad. os., Roszkowską z 1 ślad. os. i Macieja Grabskiego z 2½ ślad. os. i 1 kołem korzecznem; później wchodziły w skład dóbr radlińskich Sapiehów; około 1840 r. nabył je Władysław hr. Radoliński. W 1564 r. płaciły S. bisk. pozn. z 15 łan. osiad. po 6 groszy fertonów. Ws z mlynem Stęgosz (2 dm., 36 mk.) tworzy okr. wiejski, mający 43 dm., 329 mk. (324 kat., 5 prot.) i 223 ha (179 roli, 32 łak).

Stęgwald, 1686 *Stęgwald*, niem. *Stangenwalde*, ws włośc. z agenturą poczt., na Kaszubach, pow. kartuski, wzn. 170 mt. n.p.m., 34 klm. od Bałtyku, nad gdańsko bytowską szosą, dawniej własność jezuitów w Szotlandzie pod Gdańskiem, 1820 r. wydał ją rząd wraz z wykarczowanymi polami osadnikom na własność. Zawiera 12 gburskich posiad. i 10 zagród, razem 104 ha; gleba piaszczysta, uprawa kartofli. W 1885 r. 50 dm., 88 dym., 436 mk., 302 kat., 127 ew., 7 żyd. Na

obszarze S. powstała kol. Marschauerberg. Szkoła kat., par. kat. Dolne Pragowo (o 1 milę), filia W. Czapielsk. Na obszarze wsi znaleziono 7 grobów, a w nich 2 urny twarzowe (ob. objaśn. do mapy Ossowskiego. str. 56). W pobliżym lesie odkryto wielką liczbę grobów kamiennych. Według podania są to groby pogańskich królów olbrzymów, którzy tu spoczywają w dużych trumnach bursztynowych, pod wysokimi mogiłami (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver. VI, str. 8). R. 1781 liczył S. z przyległościami 83 kat., 11 akat. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 195). 2.) **S.**, nadleśn. król., tamże, 4101 ha (207 roli, 48 ha łąk, 3623 ha lasu). W 1885 r. 44 dm., 97 dym., 462 mk., 422 kat., 40 ew., z których na cegielnię Babidół przypada 43 dm. i 455 mk., a na leśn. Rehhoof 1 dm. i 7 mk. 3.) **S.** al. *Stynwald*, niem. *Stangenwalde*, ws w Pomezanii, na pld. od Biskupca, pow. suski, st. p. Biskupiec, par. kat. Lipinki; 823 ha (621 roli, 132 łak). W 1885 r. 100 dm., 140 dym., 633 mk., 112 kat., 450 ew., 71 dysyd., szkoła ew. Po wojnie 13-letniej ws była bez mieszkańców (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 194). R. 1809 napotykamy tu 24 nazwisk polskich na 50 mk. (str. 208). R. 1346 nadaje bisk. pomezanski Bertold wsi kościelnej S. przywilej z prawem chełm. Ws ma obejmować 60 włók, nadto 25 włók do fol. biskupiego należących. Sołtys Matheis dostaje 4 wolne wł., wolne sołectwo z trzecim fen. kar sądowych i wolne ryboł. małemi narzędziami dla własnego stołu w jez. Długiem (Długin); proboszcz dostaje 6 wol. wł. Posiadacze reszty wł. mają rocznie po pół grz. i 2 kury czynszować, od 14 wł. jednak po 3 wiardunki i 2 kury. Karczmarz ma rocznie 3 grz. bisk. i prob. czynszować (ob. Cramer, Gesch. d. Bist. Pomesanien, str. 85). R. 1533 nadaje książę Albrecht miasteczku Biskupicom pustą ws S. o 40 wł., zastrzegając sobie młyn i barcie. R. 1539 odnawia książę ten przywilej wraz z prawem chełm. i wyznacza dla młyna 3 morgi. R. 1551 wystawia znów nowy przywilej, w którym obszar do wsi należący na 61 wł. jest podany; czynszu mają mieszkańcy płacić rocznie 61 grz. i 61 kur na św. Marcin; oprócz tego 1 kor. pszenicy i tyłoz owsa do zamku książęcego w Prabutach odstawać (ob. tamże, str. 257). 4.) **S.**, os. młyn., majątność prywatna, tamże; 217 ha; 1885 r. 5 dm., 13 dym., 78 mk., 19 kat., 59 ew.; wodny młyn, cegielnia, sprzedaż mleka i owczarnia. R. 1809 napotykamy tu 7 nazwisk polskich na 13 mieszk. (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 208). *Ks. Fr.*

Stękarowszczyzna, uroczysko, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Orla, o 13 w. od Bielska.

Stęki 1.) wś na pol. Warmii, pow. olsztyński, st. p. Łukta, 806 ha, 44 dm., 252 mk. Wś czysto polska, założona w 1343 r. przez biskupa warmińskiego Hermana na polu Skulpain. 2.) **S.**, leśn. do nadleśnictwa Kudypów należące, tamże; 1 dm., 10 mk.

Stępa, jezioro pod os. miejską Kleczew, w pow. słupeckim.

Stępa, *Staempe-Fließ* (na mapie sztab.), rzeczka, lewy dopł. Noteci, w pow. czarnkowskim, powstaje o 7 klm. na wschód.-połd. od Wielenia, płynie ku półn.-zachodowi, obraca Stępę Wrzeszczyńską i uchodzi na wysokości Wrzeszczyna, ubiegłszy około 4 klm. *E. Cal.*

Stępa 1.) niem. *Stampfmuehle*, młyn, pow. czarnkowski (Wieleń), o $7\frac{1}{2}$ klm. na wschód.-połd. od Wielenia, nad Stępą, dopł. Noteci; par., okr. wiejski i poczta Rosko, st. dr. żel. w Wieleniu; 1 dm., 7 mk. 2.) **S.**, niem. *Stampfmuehle*, młyn, pow. międzychodzki (Skwierzyna), o 5 klm. na zach. od Międzychoda, nad strugą, która spływa do Warty; par. Międzychód, poczta Wierzbno (Wierzebaum), st. dr. żel. w Międzyrzeczu (Meseritz) o 23 klm.; ma 2 dm., 26 mk. Wchodzi w skład okr. wiejskiego Strychy. 3.) **S.**, pod Samoklęskami Małemi, nad Notecią, w pow. niegdyś keyńskim (Szubin), istniała około 1620 r. *E. Cal.*

Stępień, pustka, pow. sieradzki, gm. i par. Klonowo.

Stępina, potok, bierze początek w obr. Gogołowa, w pow. jasielskim, na płu. od przys. Huty Gogołowskiej, na pld. stoku Rybiej Góry (524 mt.), płynie na pld., opływając od zach. stopy Kamiennej góry (454 mt.), poczem zwraca się u stóp tej góry na wsch. i płu.-wsch., wchodząc na obszar wsi Stępiny; płynie na wsch.; a w obr. gm. Cieszyny na pld.-wsch., wpada do Wisłoka z lew. brz., poniżej gościńca frysztacko-strzyżowskiego. Długi 10 klm. *Br. G.*

Stępina z *Chytrówką*, wś, pow. jasielski, obwód sądowy frysztacki, leży nad pot. t. n. (dopł. Wisłoka). Przypiera na zachód i połd. do lasu, pokrywającego wzgórze, sięgające w szczycie Sośnicy 394 mt., a w szczycie Kamieniec 451 mt. Od północy zasłonięta też lasem, noszącym nazwę Wielkiego. Domy tworzą dwie większe grupy nad Stępiną i jej dopływem. Nad Stępiną leży sama Stępina, wraz z obszarem więk. pos. (4 dm.), mająca 74 dm; nad dopływem, na północ, Chytrówką, licząca 29 dm. wraz z karczmą. Ludność wynosi ogółem 610 osób rzym.-kat. i narodowości polskiej. Obszar pos. większej (hr. Romerów) 238 mr. roli, 18 mr. łąk i ogr.; 30 mr. past. i 196 mr. lasu; pos. mn. ma 529 mr. roli, 44 mr. łąk, 70 mr. past. i 33 lasu. Par.

rzym.-kat. w Frysztaku (o 4-8 klm.). Graniczy na pld. z Glinikiem Górnym i Średnim, na zach. z Hutą Gogołowską, na płu. z Jaszczurówką, na wsch. z Cieszyną i Pstrągówką. *L. Dz.*

Stępiska (ob. *Marienthal*) mylnie, zamiast *Stępiska* (ob.).

Stępka 1.) fol. i os. włośc., pow. wrocławski, gm. i par. Lubień, ma 16 mk., 321 mr. dwors., 15 mr. włośc. W 1827 r. 5 dm., 35 mk. Fol. należy do dóbr Lubień. 2.) **S.**, os., pow. turecki, gm. i par. Tokary, odl. od Turka 21 w. Por. *Milejów*. *Br. Ch.*

Stępkiszki, pow. maryampolski, gm. i par. Pilwiski, odl. od Maryampola 28 w., 2 dm., 22 mk. W 1827 r. 6 dm., 57 mk.

Stępków, wś i fol. (lit. A. B. C.) nad rz. Konotopą (dopł. Piwonii), pow. włodawski, gm. Dębowa Kłoda, par. Parczew, odl. 35 w. od Włodawy; ma 43 dm., 263 mk., młyn i wiatrak. W 1827 r. było 44 dm., 215 mk. Mieszka tu drobna szlachta. Fol. S. lit. A, z nomenkl. Piotrówek, rozl. 245 mr.: gr. or. i ogr. 147 mr., łąk 70 mr., pastw. 12 mr., wody 1 mr., zarośli 23 mr., w os. 2 mr., nieuż. 2 mr.; bud. z drzewa 13. Wś S. lit. A 3 os., 23 mr. Fol. S. lit. B. rozl. 61 mr.: gr. or. i ogr. 50 mr., łąk 10 mr., nieuż. 1 mr.; bud. z drzewa 4. Ogólny obszar trzech fol. i wsi 782 mr. Według reg. pob., pow. lubelskiego z r. 1531, we wsi S., w par. Parczów Stanisław Kania płacił od 1 łąnu (Pawliński, Małop., 362). *Br. Ch.*

Stępkowszczyzna, zaśc. poradziwiłowski, pow. ihumeński, w 1 okr. pol. użdzieńskim, gm. Dudziec, par. kat. poprzednio Anopol, obecnie Kalwarya, należy do domin. Samuełow, nabytego w 1849 r. od ks. Wittgensteina przez hr. Emeryka Czapskiego, ma 3 osady szlachty zagrodowej (Fursowie, Raczyńscy i Lipniccy). Miejscowość lekko falista, grunta szczerkowie, urodzajne. *A. Jel.*

Stęple, dwór pryw. nad Aszwą, pow. rosieński, o 100 w. od Rossień.

Stęplew, w XVI w. *Stęplowo*, wś, fol. i dobra, pow. turecki, gm. Zelgoszcz, par. Wieleń, odl. od Turka $30\frac{1}{2}$ w.; wś ma 10 dm., 114 mk.; fol. 4 dm., 82 mk. W 1827 r. było 12 dm., 108 mk. Dobra S., własność hr. Tolla, składały się w 1887 r. z fol. S., Gasiory i Swarzeń, nomenkl. Gorzew, rozl. 1450 mr.: fol. S. gr. or. i ogr. 571 mr., łąk 15 mr., pastw. 32 mr., lasu 203 mr., nieuż. 32 mr.; bud. mur. 9, z drzewa 6; płodozm. 14 pol.; fol. Gasiory gr. or. i ogr. 217 mr., łąk 80 mr., pastw. 96 mr., zarośli 2 mr., nieuż. 21 mr.; bud. mur. 3, z drzewa 2; płodozm. 8-pol.; fol. Swarzeń gr. or. i ogr. 159 mr., pastw. 5 mr., lasu 11 mr., nieuż. 6 mr.; bud. z drzewa 4, lasy nieurządzone, pokłady torfu. Wś S. 20 os., 60 mr.; wś Swarzeń 11 os., 12 mr.

Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552 wś S. (par. Świnice) miała 2 osad., 1 łan sołt. (Pawiński, Wielk. II, 234). *Br. Ch.*

Stępna 1.) wś i fol., pow. wieluński, gm. i par. Czastary. W 1827 r. był 1 dm., 7 mk. 2.) **S. Stara**, wś drob. szlachty, pow. ostrołęcki, gm. Nakły, par. Ostrołęka, ma 493 mr. W 1827 r. było 21 dm., 124 mk. 3.) **S. Michalki**, pow. ostrołęcki, gm. Nakły, par. Ostrołęka. W 1827 r. było 16 dm., 85 mk.

Stępna 1.) urząd. *Stempna*, karczma, pow. ostrzeszowski (Kępno), o 9½ klm. na płn.-zachód od Kępna, przy granicy Szlaska; par. Parzynów, poczta w Mielęcinie, st. dr. żel. w Bralinie o 6 klm.; ma 2 dm., 13 mk. 2.) **S.**, urząd. *Stempno*, leśniczówka, na Józefówce, w pow. ostrzeszowskim (Kępno); okr. dwor. w Siemianicach; 1 dm., 6 mk.

Stępocice, wś i folw., pow. pińczowski, gm. i par. Sancygniów, odl. 20 w. od Pińczowa. W 1827 r. 24 dm., 178 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 895: gr. or. i ogr. mr. 424, łąk mr. 25, past. mr. 10, lasu mr. 418, nieuź. mr. 18; bud. drewn. 12, las nieurządzony. Wś S. os. 31, mr. 140; wś Lipówka os. 7, mr. 24. W połowie XV w. S., wś w par. Lubcza, własność Mikołaja Roszy z Dworzyszowie, kasztel. zawichostskiego, h. Różyce, miała 7 łan. km., 2 zagr. z rolą, od których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 10 grzyw., płacono prebendzie wiślickiej widuchowskiej. Folw. rycerski płacił dziesięcinę plebanowi w Dziekanowicach blisko Wieliczki (Długosz, L. B., I, 426). Według reg. pob. pow. krakowskiego z 1581 r., wś S. (par. Lubcza), własność Kormanickiego, miała 5¼ łan. km., 3 czynsz., 4 zagr. bez roli, 2 komor. z bydł., 4 kom. bez bydła, 2 rzem. (Pawiński, Małop., 439, 89). *Br. Ch.*

Stępcin, urząd. *Stempocin*, wś, pow. średzki, o 11 klm. ku zach. od Wrześni, 4 klm. na pdl. od Nekli, na trakcie miłosławskim, graniczy z Dzierżnicą, Chwałęciami, Podstolicami, Gąsiorowem i Stroszkami; par. i poczta w Górcie Targowej, szkoła w miejscu, st. dr. żel. pod Neklą; 14 dm., 155 mk. (142 kat., 13 prot.) i 301 ha (267 roli, 11 łąk, 1 lasu); czysty doch. z ha roli 10-97, z ha łąk 18-41, z ha lasu 0-78 mrk. S. był własnością bisk. poznań.; zabrany przez rząd pruski, wcielony został do domeny Swarzędz. W r. 1364 biskup Jan sprzedał Maciejowi Nieździezowi sołtystwo w S. celem osadzania wsi na prawie niemieckiem. Według inwentarzów biskupich z r. 1564 było tu 13 łan. (9 osiadł., 2 sołtyskie i 2 puste). Z każdego łanu płacono 1 grzyw. 8 gr. czynszu, 2 ćwierćnie owsa, 2 kapłony i 30 jaj; sołtys nie nie płacił, lecz dopełniał zwykłych posług. Nad strugą była łąka, z której sprzątano 2 kupy siana. Mię-

dzy r. 1578—1618 były tylko 4 łany osiadłe i 2 komorn. bez bydła; dzierżawcą był Zygmunt Bielewski. Za rządów pruskich należał fol. S. kolejno do Wal. Jagodzińskiego, Kunowa, Aleksandra Brudzewskiego, Kurnatowskiego, Prądyńskiego i Bąkowskiego.

Stępów, wś i folw. nad rz. Przysową (dopl. Bzury), pow. gostyński, gm. Kiernoza, par. Złaków Kościelny, odl. 30 w. od Gostynina, ma szkołę początkową. Folw. ma 8 dm., 92 mk.; wś 38 dm., 420 mk. (5 ew., 9 żyd.). W 1827 r. 47 dm., 440 mk. W 1873 r. fol. S. lit. A B, z nomenkl. Marysin, rozl. mr. 1271: gr. or. i ogr. mr. 891, łąk mr. 307, pastw. mr. 14, nieuź. mr. 59; bud. mur. 11, drewn. 7; płodozm. 5-pol., wiatrak, pokłady torfu. Wś S. os. 46, mr. 358. Na początku XVI w. łany folwarczne dawały dziesięcinę kościołowi w Luszyńcu (pierwotnie Złaków); łany kmieccie dawały z pewnych pól do Złakowa, z innych biskupowi poznań. Prócz tego pleb. w Złakowie kołędę po koreu owsa z łąnu. Wola Stępowska dawała ze wszystkich pól dziesięcinę i kołędę pleb. w Złakowie (Łaski, L. B., II, 260). *Br. Ch.*

Stępowa al. *Stępówka*, *Suboczanka*, przys. nad rz. Zharkiem, pow. lityński, okr. pol. i par. kat. Meżyrów, gm. i par. prawosł. Winnikowce, obok wsi Winnikowiec, ma 22 osad.

Stępowizna, kol., pust., karcz., pow. łódzki, gm. Lućmierz, par. Zgierz; kol. 33 dm., 261 mk., 52 mr. włośc.; pust. 15 mr.; karcz. 1 dm., 2 mr. dwor.

Stępowo, wś, os. włośc. i folw., pow. rypiński, gm. Czermin, par. Sadłowo, odl. o 9 w. od Rypina, wiatrak, 27 dm., 280 mk. W 1827 r. 20 dm., 169 mk. W 1887 r. fol. S. rozl. mr. 745: gr. or. i ogr. mr. 558, łąk mr. 71, lasu mr. 87, nieuź. mr. 29; bud. mr. 2, drewn. 13; płodozm. 7-pol., las nieurządzony. Wś S. os. 33, mr. 177. Os. włośc., utworzona z uwłaszczonej osady, mr. 92: gr. or. i ogr. mr. 83, łąk mr. 7, nieuź. mr. 2; bud. mur. 1, drewn. 2. Według reg. pob. pow. rypińskiego z r. 1564 wś S., w par. Sadłowo, miała 6 posiadaczy, 2 zagr., poddanych Benedykta Szwaraczki, na jednym łanie (Pawiński, Wielkop., I, 367). *Br. Ch.*

Stępowo (t. VIII, 915), mylnie, zamiast: *Stępowo*.

Stępowska Wola, wś i folw., pow. gostyński, gm. Kiernoza, par. Złaków Kościelny, odl. 21 w. od Gostynina, 8 w. od Złakowa, ma 223 mk. W 1827 r. 24 dm., 195 mk. W 1872 r. fol. S. rozl. mr. 944: gr. or. i ogr. mr. 776, łąk mr. 55, lasu mr. 76, wody mr. 1, nieuź. mr. 36; bud. mur. 6, drewn. 8; las nieurządzony, wiatrak. Wś ma os. 31, mr. 31.

Stępuchowo, urząd. *Stempuchowo*, dawniej *Stępackowo* i *Stopachowo*, mylnie *Stopuchowo*,

wś i dwór, pow. węgrowski, o 8 klm. na pñ.-zachód od Janowca, na pñd.-zachod. wybrzeżu jez. Stępurowskiego; par. Kozielsko, poczta w Janowcu, st. dr. żel. na Domasławku (Elsenau) i w Janowcu. S. było niegdyś miastem; w r. 1458 policzone między miasta wielkopolskie, które dostawić miały żołnierzy pieszych na wyprawę malborską (Kod. Wielkp. Raczyń., str. 182). Około r. 1523 było jeszcze osadą miejską i miało kościół paraf. p. w. św. Mikołaja, który istniał po r. 1618, tudzież wiatrak od strony Werkowa (ob. Łaski, Lib. Ben.). Między r. 1577 i 1618 było w S. 5 łąn. osiadł., 2 do 5 zagrodn. 1 komor., rzemieślnik i wiatrak. Przy schyłku zeszłego wieku dziedziczył S. Aleks. Moszczeński, stała brzesko-kujawski. Do dóbr należały: Brudzyń, Dziekczyn, Grzymułtowie (Gruntowiec), Kozielsko, Mirkowice, Mirkowiczki, Modrzewie, Pętno (Pątnowo), Puzdrowiec, Srebrna Góra, Stępurowo i Werkowo. Wś obecnie z Modrzewiem (3 dm., 45 mk.) tworzy okr. wiejski, mający 6 dm., 76 mk. kat. i 80 ha (70 roli, 7 łąk). Dwór z fol. Modrzewie (1 dm., 23 mk.) i Pątnowo (1 dm., 22 mk.) tworzy okrąg dworski, mający 14 dym., 224 mk. kat. i 1418 ha (885 roli, 183 łąk, 158 lasu); cegielnia, chów bydła szwajcarskiego i owczarnia zarodowa; właścicielem jest Władysław Moszczeński. E. Cal.

Stępurowskie, jezioro, w pow. węgrowskim, na pñ.-zach. od Janowca, 1·7 klm. długie, 0·6 szerokie, odpływa pñ. łęgami, zakreślając znaczne półkole, do jez. Łekno, które z jez. Rgielsko zasila Wełnę, dopł. Warty. Na wybrzeżach jez. S. osiadły: Stępurowo, Modrzewie, Kozielsko i Pątnowo. E. Cal.

Stęszew al. *Stęszewo*, urząd. *Stenszewo*, *Stoszewo* r. 1315, *Stanssewo* r. 1398, *Staschow* r. 1432, *Steszew* r. 1580, *Staszow*, *Stanszow*, *Stanszewo*, *Stęszewo*, *Stęszewo*, *Stęszewo*, miasto w pow. poznańskim, o 11 klm. na zach.-pñ. od Mosiny (st. dr. żel. pozn.-wrocławskiej) i o 23 klm. na pñd.-zach. od Poznania, nad Samicą, dopł. Warty, wśród jezior: Dębno, Lipno, Witowle, Wielowiejskie i Kraplewskie, na traktach z Poznania do Grodziska i z Buku do Czempinia. Posiada kościół par. i kaplicę kat., szkołę, szpital, st. tel., urz. poczt. 3 cio-rzędny, urz. stanu cywil., aptekę, 2 lekarzy, 130 dym., 314 rodzin, 1506 mk. (714 męż., 792 kob.), 1315 katol., 121 protest., 70 żyd.) i 871 ha (784 roli, 37 ha łąk). S. jest siedzibą komisarza obwodowego. Herb S. wyobraża w podzielonej na połowę tarczy: na prawo Prus III bez nogi zbrojnej, w polu czerwonym; na lewo Wieniawa bez lwa, w polu złotem. Obecna pieczęć przedstawia herb króla niderlandzkiego, dzisiejszego właściciela dóbr stęszewskich. Kościół p. w. św. Trój-

cy miał już istnieć w r. 1298 (ob. E. Calliera: Powiat poznański). W r. 1315 występuje proboszcz; Mikołaj z S. wystawił nowy kościół z cegły palonej i wyjednał w r. 1468 u władzy duchownej wyniesienie go na kolegiatę z 5 mansyonarzami. Kolegium to upadło w r. 1552. Jan Radomicki, dziedzic, naprawił nieco kościół w r. 1726 i opasał cmentarz murem. Gdy następnie kościół groził upadkiem, przebudować go kazała w r. 1771 Dorota z Broniszów ks. Jabłonowska i przystawić po bokach dwie kaplice. Przestoczenie to pozbawiło kościół piętna ostrołukowej budowli i znajdujących się wewnątrz nagrobków. Obecnie jest nagrobek wspomnianej Doroty († 1773), w kształcie ołtarza z malowanym na płótnie popiersiem księżnej i drugi, ojca jej, Piotra Bronisza, kasztel. kaliskiego († 1719), z wizerunkiem na blasze. Przy kościele zaprowadzone było r. 1670 bractwo rożańcowe. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1670. Parafię, liczącą 2397 dusz, składają: Dębno, Kraplewo, Stęszew, Wielkowiejskie i Witowle. Kaplicę p. w. Niepokal. poczęcia N. M. Panny wystawił w r. 1642, za dziedzictwa Stanisława Manieckiego, proboszcz Jan Głitowski; w miejscu jej wznosił nową kaplicę z drzewa w r. 1826 Walenty Grzeszkiewicz, proboszcz. Dawnymi czasy istniał w S. na przedmieściu Kościąńskim kościółek św. Ducha, odbudowany następnie p. w. św. Anny i rozebrany przy schyłku zeszłego wieku; wspominają o nim wizyty z lat 1663, 1695 i 1737. Przy tym kościółku stał w r. 1663 szpital; proboszcz Kazimierz Golecki kazał go rozebrać w r. 1737 i wystawić nowy, który dotąd istnieje. Szkołę uposażył w r. 1460 Mikołaj z Stęszewa. Ludność trudni się obecnie rolnictwem, drobnym handlem i przemysłem. W r. 1580 płacono 6 grzyw. soszu; od 3 szynkarzy po 24 gr., od 6 komor. po 6 gr., od 3 krawców, 2 szewców, piekarzy, kołodziejów i rzeźników, od bednarza, kuśnierza, budowniczego, tkacza, kowala i rybaka po 15 gr., od 10 łąnów roli miejskiej po 30 gr., razem 81 złp. 21 gr. podatku; czopowego płacono za cały rok 1580/1 od 190 warów po 12 beczek 215 złp. 10 gr., licząc każdy war po 34 gr.; od 26 warów po 26 gr. licząc, 22 złp. 16 gr.; od 480 kwart wódki palonej po 3 den., od 8 beczek śledzi po 6 gr., razem 273 złp. 25 gr. W r. 1765 płacili tu żydzi 110 złp. pogłównego. W r. 1800 było 119 dym. i 606 mk. (18 kołodziejów, po 17 szewców i kuśnierzy, 15 szynkarzy, 12 płócienników, 11 ślusarzy, 4 kowali, 3 młynarzy, po 2 bednarzy i golarzy, 1 garncarz, oberżysta i muzykant). Dochody wynosiły 197 tal., rozchody 186 tal.; istniał wówczas browar miejski; jarmarków odbywało się 7 do roku. W r. 1809 było 600

mk.; 1811 r. 112 dym., 597 mk.; 1837 r. 130 dm., 1089 mk.; 1840 r. 1120 mk. (947 kat., 82 prot., 91 żyd.); 1871 r. 124 dm., 1368 mk. (650 męż., 718 kob.; 1102 kat., 148 prot., 118 żyd.). Między r. 1373—76 pisał się Przedpełko z S.; r. 1397—1423 Mościec, kaszt. poznański, r. 1429—32 Przedpełko syn Mościca, r. 1446—68 Mikołaj Stęszewski (z Bnina), chorąży poznański; późniejszymi dziedzicami byli kolejno: Bnińscy, Myjomscy, Dębowscy, i Gułtowsy r. 1580, Pawłowscy (1595), Macieccy (1642), Szczanieccy, Broniszowie około r. 1700; z nich Dorota, córka Piotra, pierwszych ślubów Radomicka, wniosła dobra stęszewskie ks. Jabłonowskiemu, kaszt. krakowskiemu. Ten sprzedał je w r. 1799 ks. Oranii, późniejszemu królowi niderlandzkiemu. Klucz S. składały wówczas: Cieśle, Dębno Małe i Wielkie, Kraplewo, Mirosławki, Stęszew, Tomice, Witowle i Zborowo. Zachodzące w dyplom. wielkopolskich z r. 1292 „Stosevo“ (Scosevo) nie jest Stęszewem, lecz Stęszewkiem w pow. średzkim, wsią kapitulną; ztąd pochodził zapewne altarysta poznański Maciej Sedler, występujący w r. 1380, który z Przedpełkami stęszewskimi nie miał wspólnego. Według autorów niemieckich, zajmujących się dziejami w. ks. poznańskiego, miał S. już w r. 1370 być miastem. W r. 1458 dostawił S. 6 żołnierzy pieszych na wyprawę malborską; r. 1704 generał szwedzki Mejerfeldt złupił to miasto; r. 1759 w końcu lutego zajęli je Prusacy, lecz cofnęli się niebawem przed wojskiem ruskim; r. 1761 zniszczyli Prusacy po stoczonym utarczeniu magazyny ruskie; w kilka lat później miał pułkownik Drewicz zbурzyć miasto; r. 1808 spaliło się tu 26 dm.; r. 1848 brał S. czynny udział w ruchach ówczesnych; w d. 2 maja wkroczył do miasta oddział Domachowskiego; wkrótce potem zajęli je Prusacy. Tuż pod miastem, ku południowi, znajduje się nasyp, na którym niegdyś stało zamczysko dziedziców. Obozujący w S. Szwedzi szukając skarbów, odkopali tu drzwi żelazne, które złożono w kościele parafialnym. Do nasypu tego, zwanego powszechnie Zamczyskiem lub Pańską górą, wiąże się podanie, że w danej chwili roztwiera się co lat dziesięć i że łaknąca skarbów niewiasta zapomina o swoim dziecku, które, po latach, gdy góra Pańska znów staje otworem, znajdują tam bawiące się jabłkiem. Na obszarze S. wykopano dłuto dyorytowe. W r. 1858 znaleziono w gruzach probostwa grób i w nim popielnicę. W kościele przechowuje się skamieniałość, podobno zab mamuta.

E. Cal.

Stęszewko 1.) *Stęszewo* (na mapie Chrzan.), urzęd. *Stenschifke*, folw., w pow. międzyrzeckim, o 7 klm. ku zach. od Trzciela (poczt.),

okr. dworski Średni Folwark (Pannwitz), st. dr. żel. na Suchym Lutolku (Duerllettel) o 3 klm.; 1 dm., 11 mk. 2.) **S.**, urzęd. *Stenschewko*, *Stosevo*, *Scosevo* i *Stessevo* w r. 1292, *Stanschevo* r. 1339, *Staschewo* r. 1523, *Stęszewo* r. 1793, niekiedy *Stenczewo*, wś, w pow. średzkim, o 8 klm. na pñ.-zach. od Pobiedzisk (poczt. i st. dr. żel.), 1 klm. na pñ. od jez. Stęszewskiego; par. Wronczyn; 22 dm., 204 mk. (170 kat., 34 prot.) i 445 ha (357 roli, 2 łąk). W r. 1292 Przemysław II oddał S. i część Młodej Wsi kapitule pozn. wzamian za Krośno z pod Mosiny; r. 1327 papież Jan XXII poleca, ażeby zwrócono zajęte nieprawnie posiadłości kapitulne, między którymi wymienia S.; w r. 1339 oznajmia biskup poznański Jan, że S., wś kapitulną, oddano Jakubowi i Mikołajowi z Szrapek do osadzania na prawie niemieckim. Między r. 1557—1602 rozgraniczono S. z Kołatą i Turostowem (Akta grodz. kaliskie). W r. 1580 było w S. 4 półłanki osiadłe, 1 pusty, ćwierć karcz. i 3 zagrodn.; znaczną część obszaru zajmował folw. kapitulny. Wś ta zwała się jeszcze po r. 1793 Stęszewem, a holendry Stęszewskie Stęszewkiem. Zabrana przez rząd pruski, wcielona była do t. zw. amtu pobiedzińskiego, następnie do domeny swarzędzkiej. Folw., z obszarem 708 mr. magdeb. (r. 1804), należy obecnie do Radońskich. 3.) **S.**, ob. *Stęszewskie jezioro*, *holendry* i *leśnictwo*. E. Cal.

Stęszewskie Holendry, dawniej *Stęszewko*, pow. średzki, na pñ.-zach. od Kiszkowa i na pñ.-zach. od Pobiedzisk, rozłożyły się w pewnym promieniu od Stęszewka, z którym losy swoje dzieliły; w 1871 r. miały 16 dm., 158 mk. (57 kat., 101 prot.). Obecnie usunięto ich nazwę z nomenklatury urzędowej; w miejsce Stęszewskich Holendrów pojawiły się: *Althauland*, *Seehauland*, *Tannenhorst* i *Trockenhauland*. Najnowszy Spis gmin i okręgów wykazuje tylko *Tannenhorst* i *Trockenhauland* o 2 do 3 klm. ku północy od S., które tworzą okr. wiejski i mają 14 dm., 148 mk. (57 kat., 91 prot.) i 396 ha (369 roli, 9 łąk, 7 ha lasu); par. kat. Wronczyn, prot. Pobiedziska i Rojewiec. *Seehauland*, *Jezierze Holendry*, na mapie Chrzan. Tuchno (?), leżą o 2 klm. na zach.-pñ. od Stęszewka, na pñ. wybrzeżu jez. Stęszewskiego. *Althauland* zdaje się być nazwą dowolną. E. Cal.

Stęszewskie jezioro, mylnie *Stęszewko*, pow. średzki, na zach.-pñ. od Pobiedzisk, 3 1/2 klm. długie, 0.6 klm. szerokie, zlewa się z jez. Wronczyńskim; odpływa do Główny, dopł. Warty.

Stęszewskie leśnictwo, urzęd. *Schimmelwald*, dawniej *Stęszewko Forstetablissement*, pow. średzki, o 9 klm. na pñ.-zach. od Pobiedzisk

(pocztą i st. dr. żel.); wchodzi w skład nadleśnictwa królewskiego Zielonka.

Stęszów, ws nad rz. Wiercicą, pow. noworadomski, gm. i par. Gidle; ma 24 dm., 239 mk., 606 mr. włośc.; osada dwor. ma 2 dm., 7 mk., 3 mr. dwor. W 1827 r. 19 dm., 93 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Gidle.

Stęszyce Średnie, kol., i S. al. *Tymienice*, fol., w XVI w. *Stassyce*, pow. sieradzki, gm. i par. Zduńska Wola, odl. od Sieradza 14 w., ma 29 dm., 353 mk. W 1827 r. S. Opiesin 10 dm., 75 mk. S. Średnie 20 dm., 213 mk. W 1872 r. fol. S. al. *Tymienice* rozl. 1795 mr: gr. or. i ogr. 212 mr., łąk 18 mr., pastw. 15 mr., lasu 1533 mr., nieuż. 15 mr.; bud. mur. 4, z drzewa 10; płodozmian 6-pol., las urządzony, wiatrak. Ws Tymienice os. 36, 141 mr.; ws Izabelów 71 os., 451 mr. Na początku XVI w. trzy wsi: S. Rozpierskie, S. Średnie i S. Tymieńskie dawały z ról dworskich dziesięcinę pleban. w Korczewie (parafia), zaś z łąnów kmiecych pleb. w Tuszynie. Kolendę, po gr. z łąnu, brał pleban w Korczewie (Łaski, L. B., I, 480). Według reg. pob. pow. szadkowskiego z 1552 r. ws S., w par. Korczow, miała 8 osad., 3 łąny i 2 młyny. S. Rozpierskie w części Marcina miała 5 os., 6 łąn., Łukasza zaś 5 osad. Druga połowa miała w części Marcina 5 os., Mikołaja 6 osad. (Pawłowski, Wielkp., II, 229). *Br. Ch.*

Stężarycze, ws, pow. włodzimierski, smolarnia.

Stężnica, ws, pow. liski, nad pot. (dopł. Hoczewki), 3,7 klm. na połd.-wschód od Baligroda, w okolicy górskiej i lesistej, w zwartej dolinie, tworzy długą ulicę. Góry zasłaniające S. od zachodu sięgają 760 i 816 mt., od wschodu 747 mt. We wsi cerkiew drewn., przyłączona do par. gr.-kat. w Baligrodzie. S. ma 90 dm. i 611 mk.; 564 gr.-kat., 23 rzym.-kat. i 24 izrael. Obszar więk. pos. (Herscha Grossingera) wynosi 192 mr. roli, 25 mr. łąk, 75 mr. past. i 362 mr. lasu; pos. mn. ma 1250 mr. roli, 194 mr. łąk, 495 mr. past. i 119 mr. lasu. Gleba owsiana, zimna, lasy świerkowe. Graniczy na płn. z Baligrodem, na wsch. z Gorzanką, na zach. z Huczwicami, a na płd. z Radziejową. *Mac.*

Stężniczka al. *Stężnica*, potok, wypływa w obr. Stężnicy, w pow. liskim, na płd.-wsch. krańcu wsi; płynie krętym biegiem w kierunku płn.-zach. i uchodzi naprzeciw miasteczka Baligroda do Hoczewki z praw. brzegu. Do S. wpada jeden większy dopływ pot. Stebny. Długi 4½ klm. Od płn.-wsch. nad doliną potoku wznosi się: Markowska góra (675 mt.), a od płd.-zach. dział Brzyzawy, ze szczytem Berdo (890 mt.). *Br. G.*

Stężycza 1.) w dok. z 1365 r. *Staszycza*, *Sta-*

zycza, u Długosza *Zehanzycza* i *Stanszycza*, 1569 r. *Stężycza*, osada miejska, dawniej miasto, nad Wisłą, z praw. brzegu, w pobliżu ujścia Wieprza, pod 51°34'6" płn. szer. i 39°25'7" dług. wschod. od F., pow. garwoliński, gm. Pawłowice, par. Stężycza. Odl. 1 w. od st. dr. żel. nadwiślańskiej Iwangród, 106 w. od Warszawy, 63 w. od Łukowa, 70 w. od Lublina. Leży wśród rozległej niziny, utworzonej przez zejście się doliny Wieprza z doliną Wisły. Ta ostatnia płynie tu szerokim korytem, tworząc liczne kępy. Na przeciwnym brzegu, w odległości 4 w., leży Sieciechów. Dziś S. posiada kościół par. murowany, kościół po-franciszkański, szkołę początkową (od 1835 r.), dom przytułku dla 10 starców, 150 dm., 1171 mk., 3985 mr. ziemi należącej do miieszczan. W 1791 r. było 630 mk., 1827 r. 150 dm., 945 mk.; 1862 r. 138 dm. (1 mur.), 995 mk. (24 żydów). Jako w miejscu dogodnej przeprawy przez Wisłę (bród) i stacyi dla statków, istniało tu odwieczne targowisko i gród książęcy, który stał się centrem powiatu. Działalność kolonizatorska i cywilizacyjna benedyktynów sieciechowskich wpłynęła niewątpliwie na rozwój S., otoczonej wsiami klasztorami. Wątpliwy dokument z 1365 r. (Kod. Małop. III, 382) pozwala wnosić, iż kościół parafialny w S., p. w. św. Marcina, powstał już w XIII w. Według Długosza około połowy XV w. Jan pleban wzniósł na miejsce drewnianego nowy kościół z cegły. Fakt ten zapewne jest w związku ze współczesnem założeniem, na obszarze przyległym do dawnego targowiska, miasta na prawie niemieckim, za przywilejem Władysława Warneńczyka 1442 r. Zygmunt I pozwala 1543 r. pobierać mostowe (na Wieprzu): po szelagu od wozu, od konia i wołu na przedaż prowadzonego po 2 obole, od pierwszego po obolu. Podług lustr. 1564 r. „Podstaroście z urzędem myścisziem sprawę dacz nyeumyely yako wyele lanow Stężycza ma pod szobą. Domow iesth 137½, z kazdego po gr. 3, wolnych od oplaty 4. Kazdy który na Wyszle roby, dawacz powynien na rok gr. 24, kto lowycz chce na Wyepzu, powynien dacz gr. 12. Kazdemu rzesz bycz (rzeż bić) wolno, na then czas ich było 9, kazdy dawa lapidem sepi szmalczowanego. Kazdy piwo warzicz moze, pro anno powynien dacz per gr. 3. Barwyerz z laznye nyeplaczi, przycziny dla czego dacz nyeumyely. Yesth nyemalo ktorzi zgorzalke palya, zadnego czinszu nyeplacza, na czo zadnego prawa nyemaya. Z yatek szewczich, pyekarskich y z inszych czinszu nyeplacza, zadnego tesz czinszu de hortis nyedawaya. Na koronaczya KJM. albo krolyowey, powynny dawacz na pyerseczyen mar. 5. Jarmarky 2 bywaią, do-

stawa sześc. mar. 2 gr. 42; targy w poniedziałki, jeszcze targowego nyewibyeray dla tego, aby sześc. ludzie sposzobili yezdzicz. Młynow 2 krol. na Wyeprzu. Czło wodne: od kazdey poyazdy ylie ych na statku będzie, daway kto yedno zithem kupczy per. gr. 3. Wyni (winy) P. Stharostha wszistki byerze, dosthawa citra ultra mar. 18. Familia predii: urzędnyk, famulus (posługacz), kucharek 3, stara pany, pastuch do bydła, drugi do szwiny, pysarz grodzky. Po wyjeździe Henryka Walezyusza, gdy tenże na oznaczony dzień powrotu nie stanął, złożył prymas Jakub Uchański zjazd 12 maja 1575 r. w S., w celu przystąpienia do wyboru nowego króla. Wzniesiony na błoniach szałas, rowem obwiedziony, mieścił w sobie senat i postów. Ponieważ duchowni i dworzanie, Henryka odstąpić nie chcieli, zjazd ten po kilku niedzielach, niczego nie dokazawszy, rozszedł się bez rezultatu. Batory w przywileju 1581 r. wyraża: „niosąc pomoc do szczętu zgorzałemu miastu, uwalniamy je na lat 6 od wszelkich poborów, ceł, danin i podwód. Potwierdzamy oraz z dawna w użyciu będące prawo, ażeby żaden żyd nie osiadł, domów nie nabywał i handlem się nie trudził nawet w pobliskich miejscach.“ Mik. Zebrzydowski, wdwa krak., na czele swego i sandom. wojew., stanął tu w kwietniu 1606 r.; spisane zażalenia na Zygmunta III, na sejm przesłane zostały. Król wyprawił ks. Piotra Skargę, by starał się wojewodę od naczelnictwa związku usunąć. W maju 1607 r. powtórnie na błoniach tutejszych rozłożyli rokoszanie swe hufce. Z lustr. 1630 r. okazuje się: że miasto posiada 16 łanów, domów z przedmieściem 120, rzemieślnicy zaś żadnej dani nie składają. „Mieszczanie pieniędzy podwodnych daia na rok fl. 4 gr. 6. Woz woienny wyprawowac powinni spara koni, z woznicą, haydukiem, z aparatami woien. y z zywnością. Zamek wszytek iest drzewiany, cancellaria w której izba gdzie piszą, a druga gdzie sie slachta sądzi (opis komor, piwnic, sernika, domu starosty). W około zamku iest parkan niedobry, cierniem z wierzchu pokryty. Salaria: Podstarosciemu fl. 140, burgrabiemu 50, woznemu 10, wrotnemu 10, kucharzowi 9.“ W latach 1655 i 1657 złupione i spalone było miasto trzykrotnie przez Szwedów i Węgrów, przyczem morowa zaraza szerzyła się gwałtownie. Lustr. 1660 r. zastała odbudowanych 40 domów: „zamek nieprzyziaciel ogniem z gruntu zniósł. Na tym miejscu postawiona nowa izba, kędy iest cancellarya“. Wylewy Wisły zrzadzać poczęły wielkie szkody w dobytku i zbiorach żywności; zmieniając swe koryto rzeka, coraz więcej zbliżała się ku miastu i górzysto podrywała brzegi. Lubo

lustr. 1765 r. nie podaje liczby domów, przekonać się można o szczupłej ludności z wyrażenia rewizorów: „bań gorzałeczanych 4, rybaków 3, krawiec, kuśnierz, innych rzemieślników nie ma. Bywały 2 jarmarki, teraz żadnego. Żydów nie ma; targowe, czło wodne i myto ziemne zniesione prawem 1764 r.“ Benedyktyni sieciechowscy otworzyli tu 3 maja 1791 r. szkoły tymczasowo w ratuszu, przyjąwszy obowiązek utrzymywania swym nakładem nauczycieli i wystawienia murów szkolnych (por. *Sieciechów*). Zgromadzenie ks. franciszkanów sprowadzone zostało 1591 r. przez mieszczan, którzy wystawili mały kościół z klasztorem i szczupłym funduszem w gruntach opatrzyli. Jerzy Ossoliński, podskarbi, w 1633 r. erygował obszerniejszy klasztor, co też Władysław IV potwierdził, dochodem z soli nadał, a mieszczanie przyczynili gruntów i dodali jezioro Demba zwane 1638 r. Gdy ukończono budowę pięknego kościoła z klasztorem, poświęcił je 1653 r. Kaz. Floryan ks. Czartoryski, bisk. pozn. Od 1737 r. poczęła Wisła toczyć swe nurty pod gmachy klasztorne, a w czasie gwałtownego wezbrania 20 czerwca 1749 r., podebrawszy się pod fundamenta, zawałiła kościół i klasztor. Odbudowana z drzewa świątynia i mieszkania zakonników, spłonęły w nocy 25 listop. 1790 r., przyczem trzech księży padło ofiarą. Kościołem paraf. zawiadywać począł około 1780 r. uczony exjezuita Jowin Bystrzycki, astronom król., który od 1789 r. czynił tu przez rok spostrzeżenia astronomiczne, poczem wrócił do stolicy. S. była stolicą ziemi wytworzonej zapewne dopiero w XV w. Odbywały się tu sejmiki i sądy ziemskie. Stężyckie starostwo grodzkie, w woj. sandomierskim, pow. stężyckim, wydzielone ze statwa radomskiego, podług lustracji z 1634 roku, obejmowało miasto Stężycę z zamkiem i fol. i wsi: Kletna, Rokitna, Łęg, Zajezerze, Wojciechów i Przewóz. W 1771 r. posiadał je Wojciech Grabiński, opłacając kwarty 2814 złp. 9 gr., a hyberty 917 złp. 16 gr. Na sejmie z 1773—75 Stany Rzpltej nadały te dobra w posiadanie emfiteutyczne Prażmowskiemu, sędziemu czerskiemu. S. par. dek. garwoliński, 3441 dusz. Dek. stężycki b. dyec. podlaskiej, miał 10 parafii: Bobrowniki, Brzeziny, Drażków, Kłoczów, Nowodwór, Okrzeja, Pawłowice, Ryki, S., Żabianka. Prócz tego kościół i klasztor franciszkanów w S. 2.) S., w 1628 r. *Stężycka*, wś i dobra rząd. majorat, nad Wieprzem, pow. krasnostawski, gm. 1 par. Krasnostaw, posiada szkołę początkową, cerkiew paraf., niewiadomej erekeyi. Po spaleniu cerkwi w Krasnostawie w 1812 r. miasto należało do par. w Stężycy. W 1827 r. było 35 dm., 271

mk. Wieś ta wchodziła w skład ststwa krasnostawskiego w 1628 r. (ob. t. IV, 643). Majorat S. Białka nadany został 1842 r. gen. major. Plantynowi.

Br: Ch.

Stężyca, urząd. *Stenzycza*, dawniej *Stęszyca*, *Stusicha* w 1258 r., *Stuzica* 1294 r., wś, pow. kościański, o 8 klm. na półn.-zach. od Gostynia, na trakcie kościańskim. Graniczy z Bielewem, Osowem, Szczodrochowem i Dałabuzkami; par. Stary Gostyń, poczta Bielewo, st. dr. żel. w Gostyniu; 19 dm., 134 mk. (104 kat., 30 prot.) i 264 ha (182 roli, 22 łąk, 40 lasu). W 1258 r. Bolesław syn Władysława Odonicza i w 1294 r. Przemysław II, potwierdzając dawne przywileje klasztoru lubińskiego, wymieniają S. między posiadłościami klasztorami; w 1580 r. były tu 3 łany osiadłe, 2 sołtysie i 2 komorn.; przy schyłku zeszłego wieku należała S. jeszcze do klasztoru lubińskiego; zabral ją następnie rząd pruski.

E. Cal.

Stężyca, niem. *Stendsitz*, dok. *Stanschütz*, *Stanschicz*, targowisko z kościołem katol., na Kaszubach, pow. kartuski, leży na wznies. 539 st. n.p.m., w malowniczym położeniu, między dwoma jeziorami Stężycznem (Ober-See) Radunią (Radaunen-See); struga łącząca jeziora dzieli S. na Szlachecką (Adlig S.), po lewej stronie, i na Królewską (Koeniglich S.) po prawej. Obie tworzą osobno gminy. S. Szlachecka zawiera razem z 12 wyb. i dobrami ryc., obejmującami 691-68 ha, 31 włosc. posiadał i 8 zagród, razem 2390 ha: 2001 roli orn. (1 ha daje 2.35 mrk czyst. doch.), 49 ha łąk i 48 lasu. W 1885 r. 60 dm., 98 dym., 566 mk. (500 kat., 65 ew., 1 żyd.). Do S. należą wybudowania: Chróstowo, Dubowo, Delowo (Festung), Gapowo, Kuchorowo (Johannisburg), Malbork, Pasienica, Czysta Woda, Snice, Stężycka Huta, Szczuka i Zdręby. S. Królewska obejmuje 10 włosc. posiadał i 4 zagr., razem 722 ha (399 roli). W 1885 r. 31 dm., 60 dym., 308 mk. (289 kat., 16 ew., 3 żyd.). Agentura poczt. łączy się z Kościerzyną (o 10-6 klm. na pld.). Projektowana jest kolej żel. z Bytowa przez Stężycę, Golubie, Goręczyn i Kiełpin do Kartuz. Szkoła 3 klas. symultanna liczyła 1887 r. 2 naucz. i 174 dz. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem i rybołówstwem, hodowlą gęsi i świń. Co rok odbywają się tu 2 jarmarki krowne i na bydło, a w grudniu na świnie. Gleba piaszczysta. Kościół murowany (dek. mirachowski) p. w. św. Katarzyny, patronatu prywatnego, wystawił około 1710 r. proboszcz Jakub Alshut, konsekrował sufragana warmiński Michał Remigiusz Łaszewski 1738 roku (ob. Wizyt. Rybińskiego z 1780 r., str. 143). Borek podaje (Echo Sepulchralis), że kościół pobudował dziedzic S. Łaszewski

i że konsekracya odbyła się 1742 r. Przy kościele istnieje szpital dla 4 ubogich, bractwo różańcowe (od 1708 r.) i br. trzeźwości (od 1855 r.). W skład par. wchodzi: S., Borucin, Czarlin, Stare Czaple, Golubie, Gostomie, Kamienica, Klukowa Huta, Mściszewice, Przewóz, Pierszczewo, Rzepiska, Zgorzałe, Żuromin, Niesiołowice, Gruenhof i Nowawieś. W 1867 r. było 3826 dusz, 1889 r. 4209. Cudowny wizerunek Ukrzyżowanego P. Jezusa w bocznym ołtarzu św. Krzyża (ob. „Cudowne obrazy“ p. ks. Fankidejskiego, str. 16). R. 1686 był tu kościół drewniany, deszczułkami kryty, p. w. św. Jana Chrzciciela i św. Katarzyny; ołtarzy zawierał 2, teraźniejszy zaś liczy ich 5. Do prob. należały 4 włoki, dusz było około 250. W pobliżu jeziorze miał prob. wolne ryboł. (ob. Wizyt. Madalińskiego, str. 11). Wizyt. Szaniawskiego z 1710 r. opisuje posiadłości proboszcza. Czytamy między innemi: „Czwarta niwa przy drodze niesiołowskiej od Stężycy na lewą rękę w dole zaraz przy drodze, zaczyna się od ziemskiej drogi, a idzie aż w dół od Pazięc idący, zowią go Szalony. Piąta niwa trochę dalej na samej górze ku Pazięciom. Szósta niwa w dole przed Pazięciami. Idą także obie od ziemskiej drogi w ten dół. W Bielawach są 4 niwy, a gdzie chłopci mają swoje kawle, są także dwa kawle. W Biesiatkach przed Kobylowem błotem jedna niwka idzie od ziemskiej drogi aż do jeziora. Druga przy temże Kobylowem błocie, na niej jedne gony. Trzecia przy temże błocie, aż do jeziora według łąk pomiarkowania, których tam jest 4, a według tych łąk powinny być niwy, ale dwóch chłopci zażywają. Tandem niwka o 3 gonach, przy początku łąk Sznicie nazwanych; a ostatnia trochę dalej o 6 albo 7 gonach, idą te niwy według łąk, których tam jeszcze do plebanii należy trzy. A że role do Pustkowie odebrano, expostulavi cum M. D. Collatore Joanne Łaszewski, który widząc krzywdę moję nadał mi sztukę roli i nazначzył perpetuis temporibus niwę, idąc drogą stężycą do Huty Stężyckiej, na lewą rękę przy tej niwie, którą Pieniadznica zowią, a trzyma ją teraz sołtys z Huty Stężyckiej. Zaczyna się ta niwa nadana albo raczej wzamian dana, z dołu od Pazięc idącego, zowie się vulgo Szalony dół, a idzie aż do samego lasu. Może być szeroka circiter 15 prętów, długa gon ośmioro. Na której roli tak opisanej może wysiewać na każdy rok żyta 30 korcy, a owsa 20. Oprócz tego należały do prob. 2 ogrody. Mesznego dawała S. Szl. 5 korcy żyta i tyleż owsa, S. Król. zaś 6 kor. żyta i tyleż owsa. Organista był zarazem nauczycielem“ (str. 7—10). R. 1780 należały do par. osady: 1.) Stężyca Szlach., własność

kollatora Jana de Lewaldt Jezierskiego (137 kat. i 2 akatol.); 2) S. Król. (55 kat.); 3) Huta Stężycka i Malborg, Czysta Woda, Snice, Szczuka, Palberg, Pazęce, także dziedzictwo Jezierskiego (79 kat., 4 akatol.); 4) Przewóz i Haski, Sznurki, Kruchlandt i Folwark, tegoż, (39 kat., 64 akatol.); 5) Pieruszczewo; 6) Mściszewice wraz z Klukową Hutą i Łosienicami (111 kat., 36 akatol.); 7) Zgorzałe i Huta Zgorzelska; 8) Gostomie (108 kat., 15 akat.); 9) Golubie, dawniej własność kartuzyan (55 kat., 8 akat.); 10) Czaple (32 kat., 6 akat.); 11) Żuromino (24 kat., 11 akat.); 12) Borucino (35 kat., 12 akat.); 13) Niesiołowice (72 kat., 8 akat.); 14) Kamienica, Przerowie i Nowa Wieś (120 kat., 16 akat.). Cała parafia liczyła 896 kat. i 191 akat.; żydów nie było. Proboszczami stężyckimi byli: 1398 r. Jan, 1433 Jakub, 1460 Paweł, 1640 Stan. Jachimowski, komendarz, 1646 ks. Ludwik Gastwich, karmelita, komendarz, 1662 Marcin Lenart, 1685 Marcin Albrechtowicz, rezygnował; 1690 został instytuowany Jakub Franciszek Alshut, w 1743 umiera proboszcz Jan Nep. Przewowski „splendor decanatus Mirachoviensis“, 1743 Jan Matuszewski, komendarz, 1744 Andrzej Zielewski, rezygnował, 1746 Wycanowski, 1779 Marcin Płachecki (ob. Borek i Echo sepulchrales), 1848 Alojzy Wawretzko, 1887 Leon Kukliński. Z 1398 r. zachowała się ciekawa relacja o sporze proboszcza stężyckiego Jana z prowizorami kościoła, o zawiadowanie majątkami kościelnymi, a zwłaszcza ofiarami. Sąd polubowny z 3 urzędników krzyżackich, komtura domowego, komtura gdańskiego i sędzi ziemskiego (Clanko v. Innichow), jako też z 3 sąsiedzkich proboszczów (z Kościerzyny, Sianowa i Strzepca), orzekł, że pieniądze, leguminy, albo żyjące zwierzęta na ołtarzu złożone, należeć miały do proboszcza, co zaś wierni dadzą na tacę, którą prowizorowie według starego zwyczaju podczas sumy obnoszą, ma wpływać do kasy kościelnej. Tylko na Wielkanoc, Boże Narodzenie, Wszystkich Św. i na M. B. Gromniczną mają prowizorowie połowę pieniędzy i legumin na tacy złożonych dać proboszczowi, drugą do kasy kość. Prowizorowie powinni także 4 razy do roku, w dzień św. Katarzyny, w dzień poświęc. kość., na Świątki i Wniebowst. N. M. P., obraz św. Katarzyny ku uczczeniu po za kościołem wystawić, a ofiary tamże złożone do fabryki kościoła oddać. Wosk darowany należy także do kościoła. Świece za zmarłych i od wywodów dane należą do proboszcza, mniejsze (Stecklichte) kościołowi. Świecami dla kościoła danami zarządzają prowizorowie, którzy jednak od św. Michała aż do Wielkanocy

mają co tydzień dać proboszczowi 7 świec do czytania (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., VI, 48—49). W XIII w. stanowiła Stężyca kraniec kasztelanii chmielnickiej. Wś S. należała do 1381 r. do wójtostwa mirachowskiego, miała prawo polskie, od radła płacono tu 13 skojców; już za czasów krzyżackich istniał tu młyn i 3 karczmy. S. Szlach. była zobowiązana do służby zbrojnej, miała prawo polskie i należała do wójtostwa tczewskiego. Ciekawe wiadomości o S. podają gdańskie tablice woskowe z początku XV w. Jakub v. Rynach, wójt lęborski, poświadcza, że Czech z S. zabił starostę tutejszego, za to ma zapłacić jego synowi Wojciechowi (woiczek) 8 grz.; ręcycielami są Marcin i Paweł z Węsiór, Mikołaj (Nitcze) z Mściszewic i Micuch z Borzestowa (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver. XI, 20). Około tegoż czasu Giesemann z S. skarży Wiebolda, że pomagał przy zabójstwie. R. 1403 zostaje Bartł. (Bartke) Godischowicz, dawniej za zabójstwo banicyą ukarany, na karę pieniężną skazany. R. 1409 występuje Michał, starosta stężycki, jako ręcyciel, tak samo Redolowicz z S. i Piotr Śwendir z S.; na tablicy dziewiątej czytamy wreszcie, że Vilke z S. został zabity. Za czasów polskich należała S. do pow. mirachowskiego. Według taryfy z 1648 r. płać tu Łaszewski od 5 wł. osiad., 2 karczem, młyna, 2 kolon, 3 ogr., 3 rzem., 1 pust., 2 komorn., ile, niepowiedziano (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 192). Podług taryfy na symple z 1717 r. płać S. 1 zł. 10 gr. (ob. Cod. Belnensis, manusk., w Pelpinie, str. 97). R. 1458 nadaje Kazimierz dobra stężyckie rajcy gdańskiemu Joachimowi v. J. Beke, za jego usługi oddane sprawie pol. w wojnie 13 letniej (ob. Scr. rer. pr., IV, str. 404). R. 1648 należały one do Łaszewskich, których tu jeszcze 1765 r. napotykamy; 1780 był dziedzicem Jan Lewaldt Jezierski, 1848 Osterroth. R. 1463 zaszła pod S. potyczka między żołdownikami gdańskimi i krzyżackimi. W środę 5 stycznia oddział złożony z 600 pieszych i 30 jazdy wyruszył z Gdańska pod dowództwem Mikołaja Tincz i pustosząc okolice, posunął się aż w okolice Słupska. Spaliwszy tamże 4 wielkie wsie i zabrawszy, oprócz owiec i kóz, około 1000 sztuk rogatego bydła, wracali na Kartuzy do Gdańska. Ale gdy w piątek po Trzech Królach (7 st.) zbliżyli się do S., natarł na nich hufiec krzyżacki w liczbie 200 pieszych i 300 jazdy, poparty przez włóścian okolicznych, zdobył im odebrano, 50 w potyczce, a około 100 w ucieczce trupem położono, 362 dostało się do niewoli, a tylko około 150 wróciło do Gdańska (ob. Ser. rer. pr., IV, 597). Jeszcze 1878 r. znajdowały się w

wschodniej stronie wsi na niewielkiej wyniosłości szczytki wałów kamiennych. W lesie skarbowym zaś znajduje się jeszcze niedaleko leśniczówki, cmentarzysko. Groby skrzynkowe napotymano we wschod. stronie wsi, dwa znaleziono jeszcze 1877 r.; w pierwszych znajdowały się 3, a w drugim 5 popielnic. Ocalone z nich okazy złożone zostały w muzeum Tow. N. w Toruniu (ob. „Objaśn. do Mapy” Ossowskiego, str. 24 i 52 i Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., VI, 7). *Ks. Fr.*

Stężycka Huta, niem. *Stendsitzerhuetten*, wś na Kaszubach, pow. kartuski, st. p. i par. kat. Stężyca, gm. Stężyca Szlach. W 1885 r. 14 dm., 137 mk. W połd. stronie wsi pod Zerominem natrafiono na grób skrzynkowy.

Stężyczno, mylnie *Stasiczno*, niem. *Ober-See*, al. *Stendsitzer-See*, jezioro przy Stężycy, w pow. kartuskim, wzn. 162 mtr. n.p.m.; $\frac{3}{16}$ mili długie, $\frac{1}{20}$ mili szer. Połączone przez małą strzękę z jez. Radunią. Z jeziora S. bierze początek rz. Radunia. *Ks. Fr.*

Stężyna, struga w parafii godziszewskiej, w pow. tczewskim.

Stib, potok w pow. przemyskim, dopływ Ługi, wpadającej do Bugu (ob. *Zuczycze* 1.) (V, 798).

Stibbe (niem.), ob. *Sztybowo*.

Stiebendorf, *Sciborowice*, 1412 *Sziborowicz*, dobra i wś, pow. prądnicki, par. kat. komornik. Dobra mają 6 dm., 61 mk. (1 ew.), 689 ha; wś ma 68 dm., 395 mk. kat., 210 ha.

Stibitz (dok.), ob. *Zbyczno*.

Stibor (dok.), ob. *Cibórz*.

Stich (niem.), pustkowie do Warcza, pow. gdański górny; 1885 r. 7 dm., 76 mk.

Stichnowo, dobra, pow. siebieski, w 1 okr. pok. do spraw włośc., gm. Przypierze (?), w 1863 r. 10 dusz rewiz.

Stiebnig (niem), mor. *Istebnik*, pol. *Izdeb-
bnik*, wś, w pow. opawskim, obw. sąd. klim-
kowieckim, na lew. brz. Odry, 3 klm. od Klim-
kowiec na pld., wzn. 255 mtr. n.p.m. Graniczy
od ptn. z Polanką i Klimkowicami (Koenigs-
berg), od zach. z Brawanczycami (Brosdorf).
od pld.-zach. ze Studeńką (Stauding), a od
pld.-wsch. rz. Odry oddziela wś od Morawy.
Na pld. obszarze rozlewały się niegdyś roz-
ległe stawy, dziś spuszczone i osuszone. W
1880 r. było 207 dm., 1310 mk.; 1304 kat.,
6 żyd.; 1259 Niem., 40 Czecho-szlaz., 11 Pol.
Należy do klucza brawanczyckiego, który
stanowią osady: Brawanczyce, Olbramice,
Zbysławice, Polanka, Izdebnik, Bielów, Stu-
deńka, Raduń, Głęboć, Podwihów, część
Wirszowic, Kileszowic i Komarowa. Klucz
ten jest własnością hr. Gebharda Bluechera
von Wahlstatt, dziedzicznego członka król.
pruskiej izby panów. Wzorowe gospodar-

stwo. W miejscu par. łac., szkoła, poczta i
st. dr. żel. cesarza Ferdynanda. *Br. G.*

Stiebrowitz (niem.), wś w pow. opaw-
skim, ob. *Ścieborzyce*.

Stiegehn 1.) wś, pow. królewiecki wiej-
ski, st. p. Quednau; 229 ha, 8 dm., 73 mk.
2.) **S.**, wś, pow. brunsberski, st. p. Packhau-
sen; 210 ha, 11 dm., 59 mk.

Stiegeln, pow. ragnecki, ob. *Nausseden* 11.).

Stieglitz, pow. czarnkowski, ob. *Siedlisko*.

Stiemerau, folw. dóbr Kindschen, pow.
ragnecki, st. p., tel. i kol. żel. Ragnota; 1
dm., 7 mk.

Stieporcz (niem.), ob. *Ścibórz*.

Stiereningken, ob. *Obelischken* 2.).

Stierwald, leśnictwo, pow. międzychodzki,
ob. *Bucharzewo*.

Stihla, karczma w Kościerzynie, pow. bu-
czacki.

Stilgen, folw. dóbr Beisleiden, pow. iław-
kowski, st. p. Glommen; 2 dm., 48 mk.

Stillbach (niem.), ob. *Stelbach*.

Stiller-See, jezioro, ob. *Ciche* i *Grzybno*.

Stillstand (niem.), ob. *Zastawka*.

Stila, sioło nad rz. Wołnowacją, okr. ma-
riupolski gub. ekaterynosławskiej, o 75 w.
na ptn.-wschód od Mariupola, ma 335 dm.,
2060 mk. Greków, cerkiew. Założone w 1778
r. przez Greków, przesiedlonych z Krymu.

Stimbern 1.) *Gross*, wś, pow. piłkałowski,
st. p. Mallwischken; 216 ha, 18 dm., 104 mk.
2.) **S. Klein**, leśn., do nadleśnictwa Tzulkin-
nen należąca, tamże, 1 dm., 4 mk.

Stinka, wzgórze polne, na granicy gm.
Zielenowa (pow. kocmański) i Hlinicy (pow.
storożyniecki), przy ujściu Bruśnicy do Pru-
tu, wznies. 285 mtr. *Br. G.*

Stinka al. *Stınca* 1.) część Roszu, przed-
mieście Czerniowiec. 2.) **S.**, grupa zabudo-
wań w gm. Kuczurmare, pow. czerniowiecki,
30 mk. *Br. G.*

Stint, łotew. *Kišch-Esars*, u Win. Pola i
w skorowidzu do dziełka W. K.: Rzeki i je-
ziora mylnie *Stiut* (w tekście gorzej jeszcze:
Stiut), jezioro w gub. inflanckiej, pomiędzy
obwodem patrymonialnym msta Rygi a paraf.
Neuermuehlen i Duenamuende, 7 w. długie,
3 szerokie, około 17 w. kw. rozległe; przez
kanał Melder-Uppe łączy się z jez. Jaegel
(Egel) a przez t. z. Muehlgraben spływa do
Dźwiny. Na brzegach jeziora wznosi się wie-
le domów wiejskich mieszkańców Rygi. Por.
Dźwina i *Egel*.

Stirben, folw. dóbr pryw. Suhrs, w okr.
goldyngskim, pow. i par. windawska (Kur-
landya).

Stircze, wś, ob. *Styrcze*.

Stirka, góra bezleśna, na zach. od wsi
Graniczestie, między nią (od wschodu) a Cy-

benami al. Istensegits (od zach.), na lewym brzegu Suczawy, wzn. 487 mt. npm. *Br. G.*

Stirkallen (*Styrkały* ?), wś, pow. wystrucki, st. p. Pelleningen; 230 ha, 43 dm., 190 mk. 2.) **S.**, leśn. do nadleśnictwa Eichwald, 1 dm., 9 mk.

Stirnberg (niem.), pol. *Holica*, szczyt w Tatrach Bielskich, na pñ.-wschód od Koperstad Przednich al. Bielskich, mylnie zwany przez niektórych Koszarem Wielkim. Wzn. 1947 mt. (szt. gen.). Koszarem Wielkim zowie się szczyt, leżący na pñ.-zach. od Holicy, w sąsiedztwie Jatek Przednich, wzn. 2016 mt. npm. Dane pomieszczone w artykułach: *Alabastrowa jaskinia* i *Koszar Wielki* są niedokładne. *Br. G.*

Stirnen, dobra pryw., w okr. i pow. tuckumskim, par. auceńska (Kurlandya).

Stirnhof, leśn., w okr. i pow. hazenpockim, par. alszwangska (Kurlandya).

Stirnlaugken al. *Gattawitzken*, wś, pow. pilkałowski, st. p. Mallwischken; 317 ha, 31 dm., 130 mk. Pol. należy do dóbr Malwizki.

Stirtazire (w dok.), jezioro w pow. reszelskim, ob. *Kolno* (t. IV, 267).

Stiut, mylnie, ob. *Stint*.

Stiwiory al. *Szczywiory*, dział górski w Karpatach bukowińskich, na granicy pow. radowieckiego i wyżnickiego, w gm. Seletyna i Jabłonicy. Ciągnie się z pñ.-zach. na pñ.-wschód, od źródeł Putylówki aż po dolinę Suczawy, na przestrzeni 8 klm. W nim szczyty: Stożek (1417 mt.), Kiczarka (1211 mt.) i Św. Melesz (1398 mt.). Na pñ.-wsch. stoku biją źródła pot. Rozpoczęła, dopł. Suczawy; z pñ. zach. zaś stoku spływają wody do Jałowiczory, dopł. Czeremoszu Białego. Por. *Stewiora*. *Br. G.*

Stkto, ruska nazwa wsi Szkło.

Stlut, mylnie, ob. *Stint*.

Sto, jezioro, w pow. dzisieńskim, gm. Plisasa. Leży nad nim wś t. n. i wś Nadjeziorze.

Sto 1.) folw., pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 50 w. od Dżisny, 1 dm., 20 mk. 2.) **S.**, folw. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 55 w. od Dżisny, 1 dm., 38 mk. 3.) **S.**, wś pryw. nad jez. Sto, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 56 w. od Dżisny, 7 dm., 72 mk.

Stobben, ob. *Pniewo* i *Pniewskie jezioro*.

Stobbenberg (niem.), pow. elbląski, ob. *Gronowskie pustki*.

Stobbenbruch, dobra, pow. iławkowski, st. p. Wildenhoff.

Stobbendorf 1.) wś w Pomezanii, pow. kwidzyński, st. p. Ryjewo, par. kat. Tychnowy, okrag urz. stanu cywil. Schadewinkel; 62 ha, 2 dm., 15 mk. (3 kat.). 2.) **S. I.**, wś na małych żuławach malborskich, nad jez. Druznem, pow. malborski, st. p. Alt-Dollstaedt, par. kat. Tyrgart; 14 ha, 4 dm., 5

dym., 27 mk. ew. 3.) **S. II**, wś na wielkich żuławach malborskich, nad zatoką Fryską, pow. malborski, st. p. Tiegenort, par. kat. Tiegenhagen; razem z wyb. Klein S. ma 347 ha (57 roli, 80 ha łąk). W 1885 r. 71 dm., 165 dym., 118 kat., 576 ew., 44 dysyd., razem 738 mk., z których na wyb. przypada 225 mk. i 25 dm., obejmuje 20 większych posiadeli i 48 zagród; 3-klas. szkoła ew. Wś ta obejmowała pierwotnie 13 włók 15 mr. roli, oprócz trzęsawisk i była na 40 lat w dzierżawę wydana. R. 1790 zabrała woda 4 mr. i 233 pr. kw., tak że pozostało tylko 13 wł. i 292 pr. kw. Pierwszy kontrakt został podobno r. 1725 zawarty. W tym też czasie wś ta pewnie dopiero była założona, bo przywilej Stan. Augusta 1766 r. 14 listopada, a więc po upływie owych 40 lat wystawiony, opiewa: że poprzednicy włóki tutejsze „aus roher Wurzel“ wyrobili. Mieszkańcy uzyskali prawo rybołówstwa, usypywania grobli około posiadeli i stawiania wiatraków, celem spuszczenia wody. Za to mieli być wolni od nadzwyczajnych podatków i tłoki, zwłaszcza przy głównej grobli, jeżeli tylko swoje wały i groble w dobrym utrzymywali stanie. Kto swe posiadło sprzeda obcemu, płaci 10% laudemium. Czyszu mieli płacić od 13 włók roli po 35 fl., od wielkiego bagna i przyległej po części nieuprawianej, po części żyznej roli 45 fl., od reszty bagien 44 fl. w 2 ratach. Przy szkodzie przez ogień lub wodę poniesionej mieli być także uwzględnieni (ob. *Gesch. d. Kr. Marienburg v. Dormann, II, 76*).

Stobbenforst, leśn. i folw., pow. żądzborski, st. p. i tel. Żądzbork; 1 dm., 7 mk.

Stobbenkrug, pol. *Borowa Karczma*, pow. kościerski, w nowych spisach niewymieniona. Należała do par. pinczyńskiej, istniała jeszcze r. 1848 (ob. *Wizyt. Rybińskiego, str. 442*).

Stobbenorth, dobra, pow. margrabowski, st. p. Margrabowa; 106 ha, 14 dm., 86 mk.

Stobbersee, jezioro w rewirze król. leśnictwa wejherowskiego, w pobliżu nowej szosy; ma zostać osuszone.

Stobacken, wś, pow. świętosiekiński, st. poczt. Kobbelduda; 120 ha, 7 dm., 48 mk.

Stobelow, dok. 1552 „*insula Stobelowiensis*“, część nizin nad Motławą, w pow. gdańskim nizinnym, tam gdzie leży wś kośc. Ostrowite; w pobliżu jest też wś Steblewo (ob. „*Land u. Leute des Landkr. Danzig*“, v. Brandstaeter, str. 205). *Ks. Fr.*

Stober, ob. *Stobrawa*.

Stobern 1.) al. *Jurken*, wś, pow. pilkałowski, st. p. Willuhnen; 183 ha, 23 dm., 107 mk. 2.) **S.** al. *Stobringkehmen*, pow. stołupiański, st. p. i tel. Stołupiany; 107 ha, 25 dm., 118 mk.

Stobieczna, wś (ob. *Nogawczyzna*), mylnie, za: *Stobierna*.

Stobiec, wś i folw., pow. opatowski, gm. Baćkowice, par. Modliborzyce, odl. od Opatowa 14 w.; wś ma 29 dm., 245 mk.; folw. 4 dm., 60 mk. W 1827 r. 25 dm., 224 mk. W 1884 r. fol. S. rozl. mr. 792: gr. or. i ogr. mr. 287, łąk mr. 62, past. mr. 2, lasu mr. 424, nieuż. mr. 17; bud. mur. 2, drewn. 9; płodozm. 10-pol., las nieurządzony, pokłady kamienia wapiennego. Wś S. os. 26, mr. 226. W połowie XV w. wś S. w par. Modliborzyce, własność Miłkowskiego h. Habdank, miała łąny km., karczmy, zagr., folw. szlach., z których dziesięcinę snopową i konopną płacono plebanowi w Modliborzycach (Długosz, L. B., II, 329, 330). W 1578 r. z części Broniowskich dzierżawca Weżyk płacił od 4 osad., 1 łąnu, 4 ogr. z rolą, 1 kom. ubogi, zaś Jan Stobiecki od 7 os., 2 łąn., 4 ogr. z rolą i 5 ogrod. bez roli (Pawiński, Małop., 186). *Br. Ch.*

Stobiecko 1.) Miejskie, w XVI w. *Stobyeczsko civile*, dwie wsi, pow. noworadomski, gm. i par. Radomsk, posiada szkołę początkową; wś 1-sza ma 10 dm., 53 mk., 57 mr. włość; wś 2-ga 157 dm., 1011 mk., 821 mr. częściowych właścicieli. W 1827 r. 120 dm., 709 mk. Należy przeważnie do mieszczan rolników z Radomska. 2.) **S. Szlacheckie**, wś, fol. i młyn, pow. noworadomski, gm. Radziechowice, par. Radomsk; wś ma 16 dm., 186 mk.; folw. 12 dm., 42 mk.; os. młyn. 1 dm., 8 mk. W 1827 r. 16 dm., 142 mk. W 1870 r. fol. S. rozl. mr. 888: gr. or. i ogr. mr. 559, łąk mr. 21, lasu mr. 156, zarośli mr. 88, wody mr. 2, nieuż. mr. 26, w osad. mr. 15; bud. mur. 8, drewn. 11; płodozm. 4 i 8 pol., las nieurządzony, młyn wodny. Wś S. os. 18, mr. 268; wś Tomaszów os. 7, mr. 43; wś Józefów os. 12, mr. 43. Ludność S. zajmuje się uprawą tatarki i wyrobem kaszy, którą rozwozi po dalekich stronach kraju. Na początku XVI w. S. Miejskie dawało z łąnów wszystkich dziesięcinę pleban. w Radomsku, zaś S. Szlacheckie tylko z folwarku, kmiecie zaś jedynie kołędę. W 1552 r. Jan Stobiecki płacił w S. Szlacheckim od 11 osadn. (7 łąnów). W ostatnich czasach S. było własnością zasłużonego badacza dawnego prawa polskiego Romualda Hubego. *Br. Ch.*

Stobierna 1.) al. Stobiernia, wś, pow. rzeszowski, przy drodze z Rzeszowa (14 klm.) do Sokołowa, nad potokiem t. n. (lew. dopł. Wisłoka), w piaszczystej równinie, wzn. 222 mt. n.p.m., pokrytej sosnowymi borami. Do S. należą osady: Podleśniaki i Sochary. We wsi parafia rz.-kat. z drewn. kościołem, założona przez Benedykta Grabińskiego, dziedzica Sokołowa w 1789 r. Wś liczy 352 dm. (obszar więk. pos. 4) i 1683 mk. (795 męż., 888 kob.);

1647 rz.-kat. i 36 izrael. Obszar więk. pos. (hr. Zamoyskich) wynosi 442 roli, 69 łąk, 6 past. i 297 mr. lasu; pos. mn. ma 1473 roli, 288 łąk, 344 past. i 106 mr. lasu. W 1508 r. posiadał tę wieś wraz z Sepnicą i Ostrowem Scibor Zabayerowski i opłacił kwartę czynszu w kwocie 4 grzyw. 18 gr. (Pawiński, Małop., 466); w 1536 r. „Stobiernia“ należała do Piotra Ligieży, posiadającego w pow. pilzneńskim dziesięć wsi; miała kmieci na 20 nierównych rolach, płaćcych razem czynszu 4 grzyw. 46 gr., tudzież 21 korcy owsa, kury i jaja; odrabiali pańszczyznę na obsz. dworskim w Sepnicy. Nadto było w S. sołtystwo z rolą, młynem i karczmą. W 1581 r. Sebastian i Teodor Ligieżowie płaćli tu od 18 kmieci, 2 1/2 łąna, 2 komor. z bydł., 2 komor. bez bydła i rękodzielnika, a prócz tego część Stanisława od 10 kmieci i 1 1/2 łąnu roli (tamże, 505 i 251). Po Ligieżach przechodziła S. w różne domy wraz z kluczem rzeszowskim. Graniczy na pld. z Jasionką, na zach. z Wysoką, na wschód z Medynią i Wólką pod lasem a na pln. z Porębami i Nienadową. S. jest miejscem urodzenia Ludwika Nabelaka, który przyszedł tu na świat 16 grud. 1804 r. 2.) **S.**, wś, pow. ropeczycki, nad pot. Zawadzki, płynącym od Stasiówki (lew. dopł. Wielopółki), leży 9 klm. na pld.-wschód od Dębicy, w okolicy pagórkowatej (259 mt. n.p.m.) i lesistej. Par. rz.-kat. w Zawadzie. W pln. części wsi przys. Laskowa. S. ma 75 dm., 440 mk. rz.-kat. i 19 izrael. Pos. więk. (A. hr. Raczyńskiej) wynosi 6 roli, 363 mr. lasu; pos. mn. ma 486 roli, 52 łąk, 131 past. i 72 mr. lasu. Par. rz.-kat. w Zawadzie. Graniczy na pld. z Stasiówką, na zach. z Gawryłową, na wsch. z Okoninem a na pld. z Zawadą. *Mac.*

Stobingen, wś, pow. welawski, st. p. Taplacken; 373 ha, 39 dm., 192 mk. 2.) **S.**, wś, pow. nizinny, st. p. Neukirch; 138 ha, 14 dm., 70 mk. 3.) **S. Gross**, wś, pow. wystrucki, st. p. Karalene; 431 ha, 70 dm., 303 mk. 4.) **S. Klein**, dobra, tamże; 323 ha, 15 dm., 86 mk. 5.) **S. Neu**, wś, tamże; 35 ha, 27 dm., 120 mk. *Ad. N.*

Stoblów, 1531 *Stebłowitz*, *Stoeblau*, dobra i wś, pow. głupezycki, par. ew. Koźle, kat. Zakrzów. Dobra mają 11 dm., 159 mk. (ew. 3), 333 ha; wś 33 dm., 172 mk. kat., 40 ha.

Stobna, rzeka w gub. smoleńskiej, dopływ Dniepru z prawej strony.

Stobnica 1.) wś nad rz. Pilicą, pow. piotrkowski, gm. i par. Ręczno, odl. 17 w. od Piotrkowa; wś (kol.) ma 58 dm., 450 mk., 800 mr.; os. leś. 1 dm., 8 mk., 1829 mr. lasów rząd.; fol. S. al. Owczary ma 3 dm., 18 mk., 974 mr. W 1827 r. 39 dm., 319 mk., par. Sulejów. Wś zwana w nadaniach klasztoru sulejowskiego z 1176 i 1178 r. „Siborius“ i

„Stibor“ uważają wydawcy za Stobnicę (Kod. Małop., I, 3). W 1552 r. klasztor witowski płaci tu od młyna o 4 kołach i 2 karczom, 22 osad. i 2 $\frac{1}{2}$ łan. (Pawiński, Małop., II, 269). W 1564 r. należy do opata witowskiego, który płaci tu od 2 $\frac{1}{2}$ łan. (Lustr. V, 143). Po przejściu na własność rządu folw. włączony został do dóbr rząd. Koło. Istniały przy nim trzy młyny. 2.) S., ob. *Stopnica*. Br. Ch.

Stobnica, rzeka, bierze początek w obr. gm. Lalina, pow. sanockim, na granicy od Falejówki, z płu. stoku góry Wrocienia (501 mt.); płynie na płu.-zach. przez wsi: Lalin, Grabownicę Starzeńską, Humniską, opływa miasto Brzozów, zrasza obszar Starejwsi i Bliźnego, a doszedłszy do Domaradza zwraca się na zach. W tym kierunku podąża aż do Luteży, odkąd znów w kierunku płu.-zach. podąża przez Żyznów i Godową do Wisłoka z pr. brz. W dolnym biegu zowie się także *Brzozówką* i *Brzeżanką* (ob.). Przyjmuje dopływy: a) z praw. brz.: Niebocki potok, Stopnicę, Golecówkę, Kobyle, Leśniowski pot.; b) z lew. brz.: Błotny pot., Jasienicę, Grodne pot., Małą Krasną, Bonarówkę. Dolina potoku przeważnie zwarta znaczniejszymi wzniesieniami. Długość biegu 41 klm. Por. *Stopnica*. Br. G.

Stobnica 1.) *Stopnicz* r. 1388, ws i folw., pow. obornicki, o 6 klm. na wschód od Obrzycka (par. i poczta), w równej odległości (15 klm.) od Obornik i Wroniek, na prawym brzegu Warty, przy ujściu Rudy, wprost Brączewa; st. dr. żel. w Szamotułach (Samter) o 11 klm. W r. 1388 pisał się Janusz z S. (Akta grodz. pozn., n. 340); późniejszymi dziedzicami byli: Ostrogowie, Czarnkowscy, z nich Zofia, kasztelanowa międzyrzecka, w r. 1628, Zarebowie, z nich Antoni z Kalinowy w r. 1740 i Raczyńscy. Regestra pobor. z r. 1580 (Pawiński, Wielkp., I, 56) wymieniają tu Jana Broniewskiego. S. była niegdyś miastem i miała kościół par.; w r. 1458 dostawiła 3 ludzi pieszych na wyprawę malborską; w r. 1580 płaciła 2 grzyw. soszu, od 2 łan. miejskich po 30 gr. od 3 kwart roli po 7 $\frac{1}{2}$ gr., od bań gorzałczanych (olla cremati) 24 gr., od garncarza, 4 piekarzy i 3 rybaków po 8 gr., od 4 komorników po 2 gr., od młyna o 1 kole 24 gr. i od folusza 15 gr., razem 10 złp. 13 gr. 9 den. podatku; czopowe za rok 1580—81 wynosiło 30 złp. 16 gr. i 2 złp. 28 gr. Odtąd zaczęło miasto upadać; z przyczyny złych czasów, mówi wizyta kościelna z r. 1628 i okrucieństwa dziedziców, mieszczanie pouciekali, a role ich wcielono do folwarku. Z tem wszystkiem przestała S. być miastem dopiero w r. 1797; miała jeszcze wówczas ratusz, kościół, 24 dm. i 153 mk. Polaków. Kościół p. w. św. Wojciecha istniał już przed r.

1510; parafialnym przestał być po r. 1843. Par. składały w r. 1580: Brączewo, Górny Młyn, Jaruszewo, młyn Kaszuba i Podlesie. W nowszych czasach odkryto na obszarze S. znaczne cmentarzysko z popielnicami, łzawnicami i t. p. Ws ma obecnie z młynem Średnim, z którym tworzy okrag wiejski, 28 dm., 299 mk. (183 kat., 116 prot.) i 195 ha (119 roli, 24 łąk, 8 lasu). Folw. stobnicki, zwany urzęd. *Stobnica-Papiermuehle*, z leśniczówkami Papiernia i Podlesie tworzy okrag dworski, mający 3 dm., 22 mk. (1 kat., 21 prot.) i 3795 ha (18 roli, 33 łąk, 3705 lasu); właścicielem jest Karol hr. Raczyński, ordynat obrzycki. 2.) S., ob. *Stobnickie Holendry*. E. Cal.

Stobnickie Holendry, urzęd. *Stobnica Hauland*, pow. obornicki, ku wsch. od Obrzycka, na praw. brzegu Warty; par. i poczta Obrzycko, st. dr. żel. w Szamotułach o 12 klm. Istniały już przed r. 1793 i wchodziły w skład majątności obrzyckiej; mają 36 dm., 272 mk. (19 kat., 253 prot.) i 288 ha (179 roli, 9 łąk, 51 lasu). E. Cal.

Stobnitt, folw. dóbr Reichertswalde, pow. morąski, st. p. Libszat; 6 dm., 56 mk.

Stobno, ws, dwa folw. i os., pow. kaliski, gm. Żydów, par. Chełmce, odl. od Kalisza w. 11; ws ma 8 dm., wraz z wsią Bałdoń i Borek 258 mk.; folw. 1 dm., 18 mk. W 1827 r. 30 dm., 296 mk. W 1882 r. folw. S. lit. A i Bałdoń lit. A rozl. mr. 605: gr. or. i ogr. mr. 505, łąk mr. 17, past. mr. 13, lasu mr. 57, nieużytk. mr. 13; bud. mur. 2, drewn. 1. Ws S. os. 22, mr. 42; ws Borek os. 5, mr. 10; ws Bałdoń os. 8, mr. 16. Fol. S. lit. B, oddzielony w r. 1882 od dóbr Stobno, rozl. mr. 673: gr. or. i ogr. mr. 452, łąk mr. 63, past. mr. 10, lasu mr. 131, nieużytk. mr. 17; bud. mur. 10, drewn. 1; las nieurządzony. Na początku XVI w. dawano ztąd, z każdego półłanka po 2 miary żyta i 2 miary owsa pleb. w Chełmcach (Łaski, L. B., II, 54). Według reg. pob. pow. kaliskiego z r. 1579 ws S. w parafii Chełmca, miała 8 łan., 2 zagr., 6 komor., 1 rzem. (Pawiński, Wielkp., I, 115). Br. Ch.

Stobno al. *Stoben*, *Stobbin* (na mapie sztab.), jezioro, w pow. międzyrzeckim, o 5 klm. na pld. od Pszczewa, 1 klm. długie, 0.2 klm. szerokie, spływa do jez. Wędomirz, które z jez. Rybojady zlewa się z Obrą, dopł. Warty. S. było dawniej własnością bisk. poznańskich.

Stobno, urzęd. *Stoewen*, ztąd *Stewy*, ws, pow. chodzieski, o 8 klm. na zach.-płu. od Ujścia, nad Pokrzywnicą (Krummfließ), dopł. Noteci, w okolicy wzn. 70 mt. n.p.m., pochylającej się ku Noteci; par. Piła, szkoła, poczta i st. dr. żel. w miejscu. Z os. Hoellenbruch (5 dm., 42 mk.) tworzy okr. wiejski, mający 80 dm., 758 mk. (272 kat., 486 prot.) i 1857 ha (651 roli, 236 łąk, 393 ha lasu).

W 1564 r. wś królewska S. dzierżawił Stanisław z Górki, miał 6 kmieci osiadł. na 3 śladach, 6 zagrod., 6 kołodziejów. O $\frac{1}{2}$ mili młynek na strudze Pokrzywnicy. Dochody z łanów km. zł. 32 gr. 24; z folw. zł. 111 gr. 28 (Lustr. V, 18). Regestra pobor. z r. 1580 (Pawinski, Wielkp., I, 27) nie podają żadnych szczegółów przy S. Po zaborze pruskim wcielono tę wieś do domeny Żelgniewo. Pod wsią znajduje się mogiła kamienna, 25 stóp wysoka, a w okół niej szczątki popielnic (ob. J. N. Sadowski, Wykaz zabyt., 66 i Drogi handlowe, 59). Na obszarze S. powstały: a) stacja dr. żel. berlińsko-królewskiej, o 2 klm. na pñ. od wsi, między Trzcianką i Piłą; b) os. Hoellenbruch (5 dm., 42 mk.), o 3 klm. na zach.-pñ. od wsi, po lew. brzegu Łomnicy, dopływ Noteci. *E. Cal.*

Stobno, jezioro, w pow. tucholskim, przy wsi t. n., wzn. 108 mt. n.p.m., $\frac{3}{5}$ mili długie.

Stobno, dok. 1336 *Stoben*, wś nad jeziorem t. n., pow. tucholski, na połowie drogi między Białowieżami a Raciążem (kośc. par.), st. p. Silno; 1458 ha (1021 roli or., 58 łąk, 41 ha lasu). W 1885 r. 79 dm., 102 dym., 523 mk., 493 kat., 28 ew., 2 żyd.; szkoła kat. w miejscu. Na obszarze wsi znajdowano niejednokrotnie groby skrzynkowe z popielnicami (ob. objaśn. do mapy Ossowskiego, str. 36). Roku 1305 nadaje Wacław III, król czeski i polski, Piotrowi Święcy z Nowego wsi: Serock, Raciąż i Stobno, któremu ojciec jego Wacław II za 200 grzyw. dał był w zastaw. Dan w Pradze (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 562). R. 1336 nadaje komtur tucholski Dyteryk v. Lichtenhein uczciwemu Tilowi, sołtysowi stobnińskiemu, 6 włók wolnych, trzeci grosz kar sądowych i pół czynszu karczemnego. Od reszty 54 włók mają osadnicy po 15 skojców płacić i 1 łustą gęś od włóki na św. Marcin do zamku tucholskiego dawać. Tłokę przez 2 dni czynić powinni i robić, cokolwiek bracia nasi nakażą, jak inni. Arcybiskupowi gnieźn. zaś będą sołtys i chłopci od pługa po wiardunku płacili, od radła zaś po pół wiardunku. Podajemy także do wiadomości, żeśmy jeszcze jedną karczmę pozwolili w Stobnie pobudować, za 5 wiardunków czynszu rocznego, ten zaś czynsz stary karczmarz na się wziął, żeby więcej nie budować, i te 5 wiardunków ma nam sam tylko dawać z 15 skojcami, które nam przedtem dawał (ob. „Cod. Belnensis“, mskr. w Peplinie, str. 12, 13 i „Odpisy“ Dregera, mskr. w Peplinie, str. 117 b). R. 1366 występuje Pieczko z Wąldowa (Petzo von Waldow) jako rządcy i obrońca ludzi w S. i ich sołtysa i potomstwa jego wobec komtura tucholskiego Albrechta v. Leysten. Według lustr. z r. 1570 należało S. do sstwa

tucholskiego i obejmowało 60 włók, między temi 18 pustych, a 24 przed 2 laty ogniem niszczałych, 18 osiadłych à 20 gr., 7 ogrod. à 2 gr., karczmę dziedziczną (20 gr.); czopowe, Łaciej Turza, 30 gr.; wś tę trzymał Jerzy Żaliński. Według taryfy z r. 1648 płacili tu poddani od 27 włók osiadł., 3 pust., karczmy, kowala, 3 ogrod. 59 fl. 28 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 184). Lustracya z r. 1664 opiewa, że S. zawierało włók 60, sołeckich 6, wybranieckich 1, gburów 5, sołtysów 2 za prawem krzyżackiem anni 1338; owsa dają korcy 6, czynszu zł. 117 gr. 28. Trzej młynarze tutejsi byli zobowiązani koleją strzedz barci ciechocińskich, każdy po tygodniu. R. 1693 podaje stata tucholski Kazimierz Bieliński, że las stobniński przez Stobniaków i Raciążaków dosyć jest zniszczony. Chcąc temu jako i zmniejszeniu dochodów z miodu zapobiedz, nadaje stata las wraz z rolą i łąkami i zarosłami sołtysowi Kaz. Patynie i jego spadkob., w granicach przez Macieja Żalińskiego, kasztel. gdańskiego i statę tucholskiego, r. 1598 opisanych. Stobniakom i Raciążakom zakazane jest, pod karą 30 dukatów, brać z tamąd drzewo lub karcze bez pozwolenstwa. Czynsz wynosi 20 zł. albo 1 wiadro miodu; od roli i łąk bez tych, które gburzy mają, 6 zł. Dla bartników i stróży lasu wolno mu wystawić chałupę. Wizyt. z r. 1695 donosi, że do kościoła raciańskiego należał ogródek, z którego płacono 4 fl. (ob. Wizyt. Jezierskiego, str. 15). R. 1771 potwierdza starościni tucholska Anna Goltz przywilej staty Bielińskiego z r. 1693 Stanisławowi Patynie jako spadkobiercy. R. 1772 nadaje Anna Goltz puste posiadło Piechowskiego o 3 włók. na wieczne czasy Albrechtowi i Annie Wagnerom z prawem warzenia piwa i wódki i łowienia ryb; czynszu będą płacili po 10 zł. od włóki (ob. Wyciągi kś. Kujota w Peplinie). *Kś. Fr.*

Stoboy Gross l. al. *Stoboi*, 1320 *Stobayn*, wś włoc., pow. elbląski, $1\frac{1}{2}$ mili na wschód od Elbląga, st. p. Trunz, par. kat. Elbląg; szkoła ewang. 2-klas., 1165 ha (604 roli or., 197 łąk, 118 ha lasu). W 1885 r. 74 dm., 110 dym., 619 mk., 618 ew., 1 kat. Obejmuje 34 gbur. posiadał i 24 zagród. W 1320 r. komtur elbląski Henryk v. Isenberg oświadcza, że Helmich kupił sołectwo w Stobayn od Gerharda v. Horsdorf. Obszar wsi obejmował 71 włók (7 sołeckich i wolnych); czynsz wynosił po pół grzyw. i 4 kury od włóki, oprócz płużnego. Wynika ztąd, że wś ta już przedtem została założona, może przez elbląskiego komtura Ludwika v. Schippen (1296—99) (ob. Der Elbinger Kreis v. Rhode, str. 45). 2.) **S. Klein**, dobra, dwa posiadła, pow. elbląski, st. poczt. Trunz, par. kat. Elbląg; 308 ha. W 1885

r. 4 dm., 13 dym., 77 mk., 67 ew., 10 kat. Osada ta została założoną przez elbląskiego komtura Fryderyka v. Wildenberg między r. 1314—16; r. 1380 komtur Ulryk Fricke odnowił przywilej wsi; według niego obejmowała ona 16 włók (2 $\frac{1}{2}$ sołeckich i wolnych). Za opłatą 1 grzyw. rocznie została wś uwolniona od udziału w wyprawach wojennych, płaciła atoli od włóki po pół grzyw. i 4 kury, płużne i była zobowiązana do obrony krajowej. Już dawno przed r. 1567 została wś na dobra zamieniona. W tym bowiem roku sprzedał ją Baltazar Bietau, którego pradiady już ją posiadali, rajcy Achacemu Engelke (ob. Der Elbin. Kr. v. Rhode, II, 45 i 88). *Ks. Fr.*

Stobrawa, staw na Marszewie, w par. Lenartowice, za czasów arcyk. Łaskiego (L. B., II, 33), jest może stawem marszewskim, o 3 klm. na płn. od Pleszewa, zasilanym strugą płynącą od Prokopowa, który odpływa do Korzkiewki, dopł. Prosnę.

Stobrawa, niem. *Stobberow*, rzeczka, lewy dopływ Odrzycy al. Staroży Odrzy, w Brandeburgii.

Stobrawa al. *Stober*, rzeka, prawy dopł. Odrzy, ma swe źródło w pow. oleskim, wśród wyżyny lesistej, otaczającej miasto Oleśno, wzn. 747 st. n.p.m., w pobliżu os. Biadacz, płynie koło Kluczborka i Karłowic, ubiegłszy 75 klm. uchodzi do Odrzy pod Wrietzen, powyżej Brzegu. Przyjmuje z lewej strony rzekę Bukowiec (Murów, Mur) i Młynówkę.

Stobrawa al. *Stobrow*, niem. *Stoberau*, 1357 *Stobrow*, dobra, leśn. królew. i wś nad rz. Stobrawą, pow. brzeski (Brzeg na Szląsku), par. ew. Stobrawa, kat. Karlsmarkt. Dobra mają 24 dm., 227 mk. (kat. 67), 4970 ha (w tym 4505 lasu). Wś ma 127 dm., 1258 mk. (59 kat.), 904 ha. We wsi kościół par. ew., szkoła.

Stobricken, wś, pow. gabiński, st. poczt. Nemmersdorf; 291 ha, 25 dm., 160 mk.

Stobrigkehlen, wś, pow. darkiejmski, st. poczt. Szabienen; 286 ha, 58 dm., 252 mk.

Stobychów, pow. kowelski, ob. *Stobychwa*.

Stobychówka, rzeka, ob. *Stobychwa*.

Stobychowo, w dok. *Stobuchowo*, jezioro, w pow. kowelskim, na zachód od mka Stobychwy.

Stobychwa al. *Stobychówka*, rzeka w pow. kowelskim, lewy dopł. Stochodu. Bierze początek w bagniskach powyżej wsi Radoszyn, płynie początkowo w kierunku z płn. ku pld.-wschodowi, następnie na wschód i ubiegłszy przeszło 22 w. uchodzi pod mkiem Stobychwą. Od lewego brzegu przybiera błotnistą strugę Olszanke.

Stobychwa al. *Stobychów*, w dok. *Stobuchwa*, mko nad Stochodem, pow. kowelski, o 43 w. na płn.-wschód od Kowla, ma 128 dm., 668 mk. (34% żyd.), cerkiew, dom modlitwy

żydowski, gorzelnię, cegielnię, młyn, 2 sklepy, 2 rzemieślników, 1 jarmark.

Stochłówka, grupa zabudowań w Olszówce, pow. limanowski. *Br. G.*

Stochód, *Wstochód*, rzeka w gub. wołyńskiej i mińskiej, prawy dopł. Prypeci. Bierze początek w pow. włodzimierskim, w pobliżu wsi Mokowicze, na pld.-wschód od Kisielina, zrasza pow. łucki i kowelski, w pobliżu wsi Wielkie Czerwizcze wstępuje w pow. piński, przepływa miejscowość lesistą i bagnistą i pod mkiem Lubieszowem rozdziela się na dwa ramiona, z których lewe uchodzi najprost wsi Swołowicze, o 10 w. od jez. Lubiaż. Początkowo płynie w kierunku płn.-wschodnim aż do wsi Uhły, od której pod kątem ostrym zwraca się na płn.-zachód i ku płn. Długa od 120—130 w. podług Stuckenberga, zaś 155 w. podług Winc. Choroszewskiego. W gub. wołyńskiej rozdziela się na mnóstwo ramion, tworzących wiele wysp. Szerokość i głębokość nieznaczna, bieg wolny, brzegi niskie, błotniste i lesiste. Na wiosnę poziom wody podnosi się do 6 stóp i rzeka zatapia nadbrzeżne okolice na przestrzeni 2 w. Żeglowna dla niewielkich łodzi (od Lubieszowa), unoszących do 200 pudów; również nieznaczny spław. Oprócz kilku pomniejszych przybiera od lewego brzegu: Mielnicę, Stobychwę, Jasionówkę i Łopnicę. *J. Krz.*

Stochowo, pow. piński, ob. *Stachów*.

Stochy al. *Stosz*, *Stoż*, grupa zabudowań w Zubsuchem, pow. nowotarski. *Br. G.*

Stochynie, ob. *Kadłubiska*.

Stock, wś, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Kamienna, o 28 w. od Sokółki.

Stockheim 1.) wś, pow. frydlański, st. p., Domnau, 341 ha, 28 dm., 172 mk. 2.) **S.**, folw., tamże; 4 dm., 56 mk.

Stocki, pow. międzyrzecki, ob. *Stoki*.

Stocklienen 1.) wś, pow. frydlański, st. p. Domnau; 26 ha, 13 dm., 45 mk. 2.) **S.**, folw. dóbr Saussienen, tamże; 1 dm., 37 mk.

Stockmannshof, lotew. *Stokkmanna-Muja*, dobra nad Ewikszą, w gub. ryskiej, pow. Kokenhusen, posiadają st. dr. żel. rysko-dy-naburskiej, między Kreuzburgiem (o 16 w.), a Kokenhusenem (o 17 w.), o 99 w. od Dyneburga a 105 w. od Rygi.

Stocnowka, ob. *Skoczniówka*.

Stoćwierh, zaśc., pow. borysowski, w 1 okr. pol., gm. Krasnełuki; miejscowość wzgórzysta. *A. Jel.*

Stoczek, strumień, bierze początek w powiecie zamojskim, na zach. od wsi Górecko Małe, płynie na pld.-zach. granicą pow. biłgorajskiego i ubiegłszy 5 w. uchodzi do Siarki (płynącej od Aleksandrowa), wpadającej pod Brodziakami do Dobrej. *J. Bliz.*

Stoczek 1.) os., pow. radzyński, gm. Radzymin, par. Serock. Niepomieszczony w nowszych spisach urzędowych. 2.) S., ws., pow. lubartowski, gm. i par. Czemierniki, ma 42 os., 1199 mr.; wchodziła w skład dóbr Czemierniki. W 1827 r. 39 dm., 234 mk. Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 ws. Skoki (Stok), Stoczek i Czemierniki, w par. Czemierniki, płaciły od 11½ łan., 1 młyna (Pawński, Małop., 350). 3.) S., ws. i folw., pow. lubartowski, gm. Spiczyn, par. Kijany; folw. ma 404 mr.; ws. 12 os., 224 mr. Wchodziły w skład dóbr Kijany, stanowiących część dóbr lubartowskich. W 1827 r. 10 dm., 76 mk. Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 ws. S., w par. Nowogród, w części Braniczki miała 3 łany i 1 młyn (Pawński, Małop., 352). 4.) S., ws. i folw., pow. lubartowski, gm. Niemce, par. Dyss. Folw. S. ma 651 mr., wchodzi w skład dóbr Kozłówka; ws. ma 26 os., 706 mr. W 1827 r. 26 dm., 237 mk. Istniała już w XVI w. i należała do Odnowskiego Mikołaja. Ob. *Rejowiec* (t. IX, 600). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wsi: S., Dambówka i Nassutów, w par. Dys, płaciły od 12 łanów, 1 młyna (Pawński, Małop., 348). 5.) S., os. miejska nad rzeką t. n., przy jej ujściu do Świdra, pow. łukowski, gm. Prawda, par. Stoczek, odl. 28 w. od Łukowa, 40 w. od Siedlec, leży wśród płaskowzgórza, posiada kościół par. drewn., szkołę początkową, urząd gm., browar mały, 95 dm., 991 mk. (486 żyd.) i 1952 mr. ziemi należącej do mieszczan. Urząd poczt. w Łukowie. W 1827 r. było 27 dm., 297 mk. Co dwa tygodnie we wtorek odbywają się tu ożywione targi na zboże, bydło i nierogaciznę. Pod S. na Świdrze znajduje się 5 młynów. S. powstał na obszarach należących dawniej do biskupów poznańskich. Lud dotąd nazywa „biskupim” las rządowy należący do dóbr rząd. (majorat Prawda). Wieś pierwotnie zwała się Poznańska Wola, założone tu miasto (w XVII w.) otrzymało nazwę Sebaścjanowo, lecz pierwotna nazwa wody leśnej (Stoczek) przemogła i pozostała dotąd. Parafią założył tu Andrzej z Bnina, biskup poznański, r. 1472. Kościół drewniany kilkakrotnie gorzał. Obecny wznosił 1774 r. Andrzej Młodziejowski, bisk. poznański. Istniała także tu kaplica (św. Ducha) przy szpitalu, lecz już w XVIII w. popadła w ruinę. S. par., dek. łukowski, 4517 dusz. 6.) S., ws. i kol., pow. łukowski, gm. Białobrzegi, par. Kock, ma 28 dm., 223 mk., 757 mr. W 1827 r. 34 dm., 216 mk. Wchodziła w skład dóbr Kock. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 wsi: Stoczek, Białobrzegi i inne, własność Dobiesława z Białobrzeg, płaciły pob. 1 grzyw. 30 gr. W r. 1569 ws. S.,

w par. Kocko, własność Mikołaja Zerzyńskiego, miała ½ łan.; Stanisław i Andrzej Zerzyńscy mieli także po ½ łanu (Pawński, Małop., 323, 477). 7.) S., ws. i fol., pow. garwoliński, gm. Wola Rębkowska, par. Wilga, ma 22 dm., 136 mk., 353 mr. W 1827 r. 8 dm., 50 mk. Należy do dóbr Trąbki (sukcesorów Hordliczki). 8.) S., ws. i fol., pow. węgrowski, gm. i par. Stoczek Węgrowski, odl. 14 w. od Węgrowska, posiada kośc. par. drewn., sąd gm. okr. II, zarząd gm., 57 dm., 843 mk. W 1827 r. 27 dm., 297 mk. W 1871 r. fol. S. i Zgrzebichy miał rozl. dominialnej mr. 1961. Ws. S. os. 30, mr. 185; ws. Zgrzebichy os. 6, mr. 74; ws. Grabiny os. 5, mr. 63. Kościół i par. założone 1518 r., obecny z XVIII w. Ws. S. nosiła dawniej nazwę Miedniki. S. Węgrowski par., dek. węgrowski, 3243 dusz. S. gmina graniczy z gm.: Miedna, Łochów, Kamieńczyk i Sadowno, ma 3242 mk. i 8677 mr. obszaru. Sąd gm. okr. II w miejscu, st. poczt. Węgrów o 19 w. W skład gminy wchodzi: Brzózka, Grabiny, Mrozowa Wola, Stoczek, Wieliczna, Wielgie-Grabowiec, W.-Ogrodniki i W.-Topory. 10.) S. *Sinolecki* i *S. Trzebiecki*, trzy os., pow. węgrowski, gm. Sinoleka, par. Węgrów, 3 dm. i 6 mr.

Br. Ch.

Stoczek 1.) ws., pow. prużański, w 4 okr. pol., gmina Masiewo, o 64 w. od Prużany. 2.) S., ws., tamże, gm. białowiesko-aleksandrowska, o 46 w. od Prużany.

Stoczek, struga przymorska, w pow. wejherowskim, wpadająca pod Oksywień do Bałtyku (ob. Słownik kaszubski kś. Pobłockiego, str. 93).

Ks. Fr.

Stoczek, strumień, w pow. jańsborskim, ob. *Rybitwy*.

Stoczka, na karcie Chrzanowskiego i u W. Pola *Stolka*, rzeczka, w pow. słońskim, prawy dopływ Zelwy, do której uchodzi prawie wprost mka Zelwa.

Stoczki 1.) ws. i fol., pow. sieradzki, gm. Bogumiłów, par. Chojne, odl. od Sieradza 9 w.; ws. ma 25 dm., 305 mk., 27 os., 381 mr.; folw. 3 dm., 7 mk., 445 mr. W 1827 r. 10 dm., 77 mk. Fol. S. należy do dóbr Chojne. Na początku XVI w. ws. należała do par. Strońsko, dziesięciny z łanów kmiecych dawane były, dawniej, kanonii gnieźnień, z ról folwarcz. pleb. w Strońsku (Łaski, L. B. I, 477). 2.) S. *Porębki*, kol., pow. piotrkowski, gm. Wadlew, par. Dłutów, ma 18 dm., 213 mk., 404 mr. Wchodziła w skład dóbr Grabica. 3.) S., ws. włośc. nad rz. Wartą, pow. noworadomski, gm. Brzeźnica, par. Dworszowice, ma 7 dm., 43 mk., 157 mr. W 1827 r. 10 dm., 40 mk. Wchodziła w skład dóbr Dworszowice Kościelne. 4.) S., w XVI w. *Stoky*, ws. włośc., pow. opoczyński, gm. Rado-

nia, par. Błogie, odl. od Opoczna 20 w., ma 37 dm., 289 mk., 600 mr. W 1827 r. 13 dm., 123 mk. W połowie XV w. S., wś w par. Błogie, miała łany km., z których dziesięcinę snopową i konopną płacono kollegiacie łączyczej i par. św. Floryana. Był tam folw., karczma i zagrodniacy (Długosz, L. B., I, 505). Na początku XVI w. dziesięcinę z jednego pola (ku Dąbrowie) pobierał pleb. w Błogiem, z innych zaś profesorowie akademii krakowskiej (doctores). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508 wś Stoki w części, Popławy i Mikułowice, własność K. Stokowskiej, płaciły poboru gr. 36. W roku 1577 opactwo sulejowskie płaci tu od 6 łan. (Pawiński, Małop., 294, 482). 5.) S., wś i fol. (lit. A i B), pow. opoczyński, gm. Goździków, par. Smogorzów, odl. od Opoczna 16 w. Wś ma 12 dm., 133 mk.; folw. 6 dm., 16 mk. W 1827 r. 11 dm., 75 mk. W 1885 r. folw. S. lit. A rozl. mr. 179: gr. or. i ogr. mr. 106, łąk mr. 3, lasu mr. 67, nieuź. mr. 3; bud. mur. 3, drewn. 2; las nieurządzony. Wś S. os. 4, mr. 17. Fol. S. lit. B rozl. mr. 256: gr. or. i ogr. mr. 119, łąk mr. 29, past. mr. 4, lasu mr. 98, nieuź. mr. 6; bud. mur. 2, drewn. 5; las nieurządzony. Wś S. lit. B os. 12, mr. 42. Wymienia tę wś Lib. Ben. Łaskiego w opisie par. Smogorzew (I, 693). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 wsi S., Zdruczków, Zagrodna Wola i inne, należące do Pawła z Chlewisk, płaciły pob. 4 grzyw. 24 gr. S., Szady i inne, należące do Hieronima z Goździkowa, płaciły pob. 1 grzyw. 46 gr. 9 den. W r. 1569 we wsi S., w par. Smogorzów, Sebastian Goździkowski płacił od 4 łanów, 1 łanu pustego, 2 zagr. (Pawiński, Małopolska, 321, 474, 476). 6.) S. (por. Milupa), mylnie za: *Stożki*.

Br. Ch.

Stoczki, wś, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. Juchnowiec, o 16 w. od Białegostoku.

Stoczkowlany, wś, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. białowiesko-aleksandrowska, o 46 w. od Prużany.

Stoczkuniszki, dwór, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 42 w. od Poniewieża.

Stoczno al. *Szczuczno*, jezioro w granicach Mezowa, pow. kartuski, blisko jez. Okunkowa; obfituje w szczupaki. Dawniej należało do Wadzyna, wsi zaginionej i było własnością norbertanek w Żukowie (ob. Klaszt. żeń. ká Fankidejskiego, str. 61).

Ks. Fr.

Stodzeniec 1.) wś, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Horodźki, okr. wiejski Kobylczyce, o 4 w. od gminy; w 1865 r. 33 dusz rewiz.; należała do dóbr Wielki Dwór, Niekraszewiczów. 2.) S., zaśc., tamże, o 6 w. od gminy; w 1865 r. 6 dusz rewiz.; należał do dóbr Penkowszczyzna, Rodziewiczów.

Stodolany, wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol.,

gm. Ostrzyno, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Baranowskich, Łyczkowce, o 45 w. od Lidy a 10 w. od Wasiliszek, ma 12 dm., 131 mk. kat. i 5 żyd. (w 1865 r. 47 dusz rewiz.).

Stodolczysko, grupa zabudowań w Okrajniku, pow. żywiecki. Br. G.

Stodolicze, białorus. *Stadoliczy*, wś, pow. mozyrski, w 1 okr. pol. skryhałowskim, gm. Bujnowicze, ma 46 osad; miejscowość bardzo nizinna, komunikacja przez wody i brody.

Stodolina, przyl. do Wysokiej, w pow. jasielskim, par. Dobrzechów. Leży na lewym brzegu pot. Czarnego (praw. dopł. Wisłoka), w okolicy lesistej i podgórskiej, na pld. od wsi (na mapie Kummersberga Nr. 19 oznaczona jako folwark: Specielles Ortsrepertor. wcale tej miejscowości nie wymienia). Jestto pierwotna posada i sołtystwo wsi Wysoka, o której Długosz pisze (L. B., II, 263, 293; III, 389, 394 i 398), iż została założoną na karczowisku przez klasztor koprzywnicki. Nazwisko pierwotne było Stodolina Wola, później zamienione na Wysoka. Długosz nie rozróżnia wsi i sołtystwa i pisze: „Sztodolina alias Vyszoka, ale w 1536 r. (Pawiński, Małop., 521) rozróżniano Wysoką od S., chociaż obie należały do klasztoru. W S. byli kmiecie, którzy płacili klasztorowi 4 grzyw. i dawali kury, jaja i sery, królowi zaś 3 1/2 korca owsa, 1/2 kor. pszenicy i 2 1/2 gr. Wójt miał łąk i karczmę.

Mac.

Stodoliszcze 1.) wś pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 31 1/2 w. od Dżisny, 3 dm., 16 mk. kat. 2.) S., dwa zaśc., pow. borysowski, w 1 okr. pol. łohojskim, gm. Hajna, par. kat. Hajna, teraz Łohojsk. 3.) S., zaśc., pow. borysowski, w 3 okr. pol. i par. kat. Berezyna, przy gośc. ze wsi Odrubki do Małych-Dolc, ma 2 osady; miejscowość małołudna, grunta lekkie. 4.) S., folw., pow. miński, w gm. Białorucz, własność od półwieku Hindenburgów, ma około 9 1/4 włók; młyn przynosi 120 rubli.

A. Jel.

Stodoliszcze, st. dr. żel. orłowsko-witebskiej, w pow. rosławskim gub. smoleńskiej, pomiędzy st. Waśkowo (o 10 1/2) a Krapiwieńska (o 11 1/2 w.), o 210 w. od Witebska, 83 w. od Smoleńska a 278 w. od Orła.

Stodolisutki, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podberezie, okr. wiejski Wiżulany, o 7 w. od gminy a 20 w. od Wilna, ma 4 dm., 33 mk. kat. (w 1865 r. 12 dusz rewiz.); należała do dóbr Pikieliszki, Rudolfa Pisanki.

Stodolniki, folw. szlach., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 7 w. od Oszmiany, 1 dm., 16 mk. kat.; własność Jakowskiego.

Stodolno, uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Kamionka, o 5 w. od Sokółki.

Stodolsko 1.) dawniej *Stodolisko*, holendry, pow. babimoski, rozłożyły się o 1 klm. na pld.

od Rostarzewa, wzdłuż strugi, która spływa do Dojcy, dopł. Obry; par. kat. Gościeszyn, par. prot. i poczta Rostarzewo, st. drogi żel. w Wolsztynie o $7\frac{1}{2}$ klm.; 32 dm., 237 mk. (27 kat., 210 prot.) i 359 ha (283 roli, 6 łąk, 28 lasu). Osadę tę założyli w r. 1742 Niemcy przybysze, którym dziedzic Gościeszyna dał kawał lasu do wykarczowania. S. wchodziło w skład dóbr gościeszynskich, których właścicielami byli około r. 1793 i później Koczorowscy. 2.) **S.** al. *Stodolskie Huby*, niem. *Koenigsbrunn*, os. wiejska, w pow. inowrocławskim (Strzelno), o 5 klm. na płn.-wschód od Strzelna; par. kat. Stodoły, par. prot., poczta i st. dr. żel. w Strzelnie; powstała na obszarze wsi Stodoły; ma 36 dm., 325 mk. (65 kat., 257 prot., 3 żyd.) i 364 ha (333 roli i 5 łąk). Między S. a Żegotkami, na prawym brzegu strugi, która spływa do Śmierni, znajduje się tak zw. okop szwedzki. *E. Cal.*

Stodoła, bagno pod Prokowem, w pow. kartuskim, 17 przętów długie i 20 szerokie, niedaleko jez. Grzybna. R. 1443 d. 29 paźdz. nadał je komtur gdański Mikołaj Poster kartuzyanom w Kartuzach (*Zeitsch. des Westpr. Gesch. Ver.*, VI, 91). *Ks. Fr.*

Stodółka, os., pow. słupecki, gm. Kleczew, par. Złotków.

Stodółka, wyspa na jez. Łańskim, pow. olsztyński.

Stodółka, folw. dóbr Chechło, pow. toszcko-gliwicki.

Stodółki, folw., pow. kutnowski, gm. Krzyżanówek, par. Łąkoszyn, odl. 3 w. od Kutna, ma 3 dm., 47 mk., 124 mr. (99 mr. roli). W 1827 r. 7 dm., 49 mk. Wspomina ten folwark, jako posiadłość szlachecką, Lib. Ben. Łaskiego w opisie par. Łąkoszyn (II, 482). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 siedziało tu 11 posiadaczy częściowych Stodolskich, mających od $\frac{1}{8}$ do $\frac{1}{4}$ łana (Pawliński, *Małop.*, 138, 139). *Br. Ch.*

Stodółki, ws., pow. gródecki, 5 klm. na pld. od sądu pow., st. kol., urz. tel. i poczt. w Gródku koło Lwowa. Na płn.-zach. leżą Doliniany, na płn. i wschód Gródek, na pld. Uherce Niezabitowskie, na zach. Hodwiznia (pow. radecki). Wieś leży w dorzeczu Dniestru, wody obszaru spływają ku Wereszycy. Zabudowania wiejskie leżą na pld.-wsch., a na płn.-zach. od nich Ebenau (kol. niemiecka). Własn. mniej. ma roli or. 430, łąk i ogr. 62, past. 73 mr. W r. 1880 było 26 dm., 162 mk. w gminie (100 rz.-kat., 62 gr. kat.; 141 Polaków, 4 Rusinów, 17 Niemców). Par. rzym.-kat. i gr.-kat. w Gródku. *Lu. Dz.*

Stodółki, niem. *Stodolka*, ws., pow. chojnicki, obwód domin. Nadleśnictwo Czerskie, st. p. i par. kat. Czersk (o 1 milę). W 1885 r. 8 dm., 61 mk. *Ks. Fr.*

Stodoły, ws i folw., majorat rząd., pow. opatowski, gm. Wojciechowice, par. Mikołowie, odl. od Opatowa 10 w., posiada szkołę początk., 84 dm., 634 mk., 1347 mr. W 1827 r. 69 dm., 171 mk., par. Wojciechowice. W połowie XV w. ws król. w par. Wojciechowice miała 26 łan. km., 8 karczem, 2 zagr., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości około 60 grzyw., płacono prepozyturze sandomierskiej. Folw. dawał dziesięcinę wikaryi kustodii sandomierskiej a z części ról plebanowi w Zemborzynie (Długosz, L. B., I, 303, 348, 356). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 ws król. Stodoły, w par. Wojciechowice, miała 22 osad., 11 łan., 10 łan. pustych, 5 zagr. z rolą, 7 zagr., 20 kom. biednych, 3 rzem., dwaj sołtysi na $\frac{3}{2}$ łanie (Pawliński, *Małop.*, 182). *Br. Ch.*

Stodoły, niem. *Hochkirch*, ws kośc., pow. inowrocławski (Strzelno), dok. kruszwicki, o $4\frac{1}{2}$ klm. na półn.-wschód od Strzelna (par. prot., poczta i st. dr. żel.), u źródeł Śmierni, dopł. Noteci; par. kat. i szkoła w miejscu; 33 dm. i 340 mk. (187 kat., 152 prot., 1 żyd) i 463 ha (401 roli, 5 łąk); czysty dochód z ha roli 24'67, z ha łąk 24'00 mrk. Na obszarze S. powstały Huby Stodolskie czyli Stodolsko (Koenigsbrunn). Nazwę S. usunięto z nomenklatury rządowej. S. były odwieczną własnością klasztoru trzemeszyńskiego. W 1293 r. ks. kujawski Władysław wyjmuje z pod jurysdykcji grodu kruszwickiego posiadłości klasztorne S, Włostów i Kwieciszew; 1343 r. król Kazimierz nadał S. prawo niemieckie, a w 1368 r., potwierdzając dawne przywileje, wymienia je między posiadłościami klasztoru trzemeszyńskiego (Kod. Wielkop.). Późniejsze źródła mieniają wprawdzie norbertanki z Strzelna właścicielkami S., zdaje się atoli, że one tę wieś tylko dzierżawiły. Między r. 1557—66 było tu $24\frac{1}{2}$ łan. osiadłych, 5 zagr., 1 kom. i rzemieślnik. List opata trzemeszyńskiego M. Święcieckiego z 1684 r. (Mosbach, *Wiad.*, 374), opisujący wybryki proboszcza strzelańskiego J. T. Grzembskiego, zwie S. własnością kanoników laterańskich z Trzemeszna. S. zabrane przez rząd pruski, wcielone były do t. zw. domeny Strzelno. W 1489 r. wchodziły S. w skład par. Strzelno (Borucki, *Ziem. Kuj.*, 163). Regestra pobor. z XVI w. (Pawliński, *Wielk.*, II, 35) wykazują je w par. Ostrów, pomimo że kościół par. istniał w S. już w 1507 r. (Pomn. Dz. Pol., V, 834). Dzisiejszy kościół z drzewa, p. w. św. Wojciecha, wystawili i uposażyli w 1589 r. kanonicy trzemeszyńscy; kaplicę przystawić kazał około 1820 r. kanonik kruszwicki Karaś, proboszcz miejscowy. Par., liczącą 252 dusz, składają: Stodolsko i Stodoły. *E. Cal.*

Stodoły, niem. *Stodoll*, dobra i wś, pow. rybnicki, par. kat. i ew. Rybnik. Dobra mają 10 dm., 61 mk. (1 ew.), 538 ha; wś 108 dm., 611 mk. (2 ew.), 393 ha.

Stodsonken (niem.), ob. *Studzonka*.

Stodulce al. *Stodulce*, w dokum. *Stodulce*, wś, pow. lityński, okr. pol. i gm. Meżyrów, par. kat. Mińkowce, przy linii dr. żel. odesko-wołoczyskiej, między st. Sewerynowką i Wołkowińcami, o 38 w. od Lityna a 10 w. na pñ.-wschd. od Baru, ma 79 osad, 480 mk., 325 dzies. ziemi włosc., 364 dworskiej należącej do Zaleskich, a 545 do Hofferów, 39 dzies. ziemi cerkiewnej. Posiada cerkiew p. w. św. Jana, wzniesioną w 1771 r., z 701 parafianami, kaplicę katol. par. Mińkowce, cegielnię. Wś ta należała dawniej do sstwa barskiego. W 1616 r. trzymał ją Kaliński Szczesny z żoną Ewą, na mocy sumy przez Buczackiego, sstę barskiego zapisanej, grzywien 50, z opłatą kwarty 18 fl. W 1636 r. posesorem S. ze wsią Azwoki był Marek Białynski, rotmistrz J. Kr. Mci, z opłatą 65 fl. W początkach b. stulecia nabył ją Benedykt Hulewicz, († 1817 r.) tłumacz Owidiusza; następnie Szelechowskich.

Dr. M.

Stodzew, wś i fol. nad rz. Swider, pow. garwoliński, gm. Pszonka, par. Paryszów, odl. 14 w. od Garwoliny, ma 22 dm., 107 mk. W 1827 r. było 20 dm., 150 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. 899 mr.: gr. orn. i ogr. 537 mr., łąk 138 mr., lasu 198 mr., nieuz. 26 mr.; bud. z drzewa 19; płodozm. 6-pol., las nieurządzony. Wś S. 29 os., 199 mr.

Stoeckel *Kauffung*, dobra, pow. bolkowicki, par. kat. i ew. Kauffung, 11 dm., 149 mk. (38 kat.), 564 ha.

Stoeckigt 1.) *Graeflich*, wś, pow. lwowski (Szlazk), par. ew. Kunzendorf, kat. Seifersdorf; 6 dm., 41 mk. (7 kat.), 77 ha. 2.) *S. Liebenhal*, wś, tamże, par. ew. Nieder-Wiesa, kat. Greiffenberg; 123 dm., 592 mk. (101 kat.), 408 ha.

Stoepen, fol. i dom szosowy, pow. hołdzyki, st. p. Schlabitten; 3 dm., 49 mk.

Stoer, rzeka, prawy dopływ Elby dolnej, przybiera z prawej strony Ejderę.

Stoerbuderkampe, wyb. do Sztutowa, pow. gdański nizinny; 4 dm., 33 mk.

Stoeringen, fol., pow. darkiejmski, st. p. Szabienen; 2 dm., 63 mk. Należy do dóbr Medunischken.

Stoeschwitz, 1311 *Stobschitz*, 1360 *Stub-schitz*, 1371 *Stoschin* al. *Stoschewitz*, dobra i wś, pow. wrocławski, par. ew. Kąty, kat. Scho-snitz. Dobra mają 4 dm., 64 mk. (30 kat.), 261 ha; wś 19 dm., 130 mk. (31 ew.), 62 ha.

Stoesschen (niem.) ob. *Przysłop Bielski*.

Stoewen, pow. chodzieski, ob. *Stobno*.

Stoferowo, ob. *Sztafrowa Huta*.

Stoffershuetten, ob. *Sztafrowa Huta*.

Stoffriede, fol. do Gzina, pow. chełmiński, st. p. Unisław; 6 dm., 60 mk.

Stóg, szczyt w Karpatach wschod., dziale czarnohorskim, na pld. od Czarnej Hory, na granicy Węgier i Galicyi, w pld.-zach. części gm. Żabiego, pow. kossowski, nad źródłami pot. Szybenego, dopł. Czeremoszu Czar-nego, pod 42°14' wsch. dłg. g. F., a 47°58'10" pñ. sz. g. Od szczytu wybiega na pñ. graniczne ramie zwane *Stohowcem*, a na pld.-wsch. ramie Radieskula aż po szczyt Kopilas (1599 mt.). Wznies. 1655 mt. Br. G.

Stogi, wś, pow. koniński, gm. Sławosze-wek, par. Ostrowa, odl. od Konina 21 w.; ma 8 dm., 65 mk., 12 os., 288 mr.; 1827 r. 56 mk. Wchodziła w skład dóbr Kleczew.

Stogiale, wś, pow. wilkomierski, gm. Sza-ty, o 38 w. od Wilkomierza.

Stogieliszki, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 69 w. od Poniewieża.

Stogniewice al. *Stagniowice*, 1331 r. *Sto-gneowicz*, w XV w. *Sthognywycze*, wś i fol. nad rz. Szreniawą, pow. miechowski, gm. Klimon-tów, par. Proszowice, odl. 24 w. od Miecho-wa, ma młyn wodny. W 1827 r. było 35 dm., 185 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. 492 mr.: gr. or. i ogr. 376 mr., łąk 93 mr., past. 2 mr., nieuz. 20 mr.; bud. mur. 1, z drzewa 18; pło-dozm. 5 i 12-pol., młyn wodny. Wś S. 40 os., 165 mr. „Dirseo de Stogneowicz heres“ wystawia akt w 1331 r. (Kod. Wielk., 1118). W akcie erekcyi kościoła par. w Tłuczaniu występuje tenże jako dziedzic kilku wsi, z których dziesięcinę przeznaczył dla nowego kościoła (Kod. Małop., I, 279). W połowie XV w. wś S., w par. Proszowice, własność Erazma Krydlara, miała 8 łąn. km., z któ-rych dziesięcinę, wartości 15 grzyw., płacono prebendzie krakowskiej. Z fol. rycerskiego płacono dziesięcinę wartości 4 grzyw. pleb. w Tłuczaniu; 4 zagr. i karczma z rolą dawa-ły prebendzie krakowskiej dziesięcinę w go-nitwę (Długosz, L. B., II, 157, 234). Wed-ług reg. pob. pow. krakowskiego z 1490 r. S. miały 5 1/2 łąn. W 1581 r. Jakubowska pła-ciła tu od 4 1/2 łąn. km., 1 zagr. z rolą, chału-pnika, alias karczmarza na czynszu, 1 kom. bez bydła (Pawński, Małop., 13, 442). Br. Ch.

Stogniszki, ob. *Stawniszki*.

Stogucie, wś nad rz. Miluppą, pow. wła-dysławowski, gm. i par. Gryszakubada, odl. od Władysławowa 18 w., ma 18 dm., 146 mk. W 1827 r. 11 dm., 110 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo.

Stoguże (ob. *Leśnictwo*), mylnie, za *Sto-gucie*.

Stohowec, mylnie *Stohawec*, potok, po-wstaje w obr. gm. Zielonej, pow. nadwor-niański, w Karpatach wschod., z działu Sta-

nimira; płynie leśnym parowem na płu.-wsch. i ubiegłszy 3 $\frac{3}{4}$ klm. wpada z pr. brz. do Chrepełowa. Por. *Stóg*. Br. G.

Stohnsdorf, ob. *Stonsdorf*.

Stohyń al. *Stohynie*, *Stuchynie*, fol. w Zabłociach, pow. brodzki. Dawniej istniała wieś t. n. Por. *Kadłubiska*.

Stojaciszki 1.) wś nad rz. Swilka, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Hoduciszki, okr. wiejski Stojaciszki, o 22 w. od Święcian, ma 3 dm., 37 mk. (w 1865 r. 17 dusz rewiz.). W skład okręgu wiejskiego wchodzi wsi: S., Akmieniszki, Bałtuniszek, Bondaryszki, Dowojle, Kojryszy, Łosiszki, Miłosze, Pirszteliszki, Rakowskie, Sawłaniszki, Skireliszki, Stuki, Świlany, Symoniszki, Szlewiszki, Szałkuniszki i Wartyszek, w ogóle 515 dusz rewiz. włośc. i 1 osadn. w.-ruski. 2.) S., kolonia nad jeziorem Linie, tamże, okr. wiejski Stojaciszki, o 21 w. od Święcian, ma 10 dm., 83 mk. Żydów (w 1865 r. 13 dusz rewiz. włościan., 4 osadników w. russ., 76 Żydów rolników i 10 bezrolnych). W skład okręgu wiejskiego wchodzi kol. S. i wś Dikowina, liczące w ogóle 15 dusz rewiz. włościan., 4 osadników w. russ. i 94 Żydów rolników. J. Krz.

Stojacze, *Stajaczeje* 1.) jezioro, w pow. rzeczyckim, w obrębie gm. Karpowicze, okolonie bagnami Olchowy Ostrów (ob.), u źródła Żerdzianki i Światu, na płu. od obrębu leśnego Pożychar Ostrów; prawie na 2 w. długie i na 1 w. szerokie. W okolicy tej ostatnimi czasy przeprowadzono roboty kanalizacyjne w kierunku ku Dnieprowi i Prypeci. 2.) S. al. *Czyste*, jezioro w pow. bychowskim, w obrębie gm. Głuchy, w pobliżu siola Głuchy, ma 40 dzies. przestrzeni. A. Jel.

Stojacze, dwa jeziora, w pow. porzeczkim gub. smoleńskiej. Jedno z nich słynne z mnóstwa leszczów, ma dwa odpływy: Siermiatę i Wasiliewkę, które wpadają do jez. Soszno, i trzeci wpadający do rz. Hobzy; drugie ma odpływ wprost do rz. Kaspli. Oba połączone są przez odpływy z szeregiem 12 jezior (ob. *Dgo*).

Stojadła, wś i fol. nad rzeką Mienią, pow. nowomiński, gm. i par. Mińsk. Leżą tuż pod miastem, mają 332 mk., młyn i cegielnię. W 1827 r. było 24 dm., 238 mk. W 1886 r. fol. S., z nomenkl. Florency i Gamratka, rozl. 1820 mr.: gr. or. i ogr. 611 mr., łąk 129 mr., past. 85 mr., lasu 932 mr., nieuż. 63 mr.; bud. mur. 3, z drzewa 20; płodozm. 4 i 8-polowy; las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. 25 os., 130 mr.; wś Choszczówka 12 os., 180 mr.; wś Gamratka 6 os., 98 mr. Początkiem wsi była osada budników wśród rozległych lasów płaskowzgórza mińskiego. U ludu utrzymuje się podanie

o pustelniku, cudzoziemcu, który osiadłszy wśród puszczy tutejszej, wyświadczał liczne usługi całej ludności leśnej. A. Sal.

Stojakino, wś, pow. newelski, w 4 okr. pok. do spraw włośc., gm. deńska.

Stojałowo al. *Stojły*, wś na prawym brz. rz. Olsy, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Douhoje, przy drożynie ze wsi Zakucia do mka Kliczewa, ma 49 osad; miejscowość nieco falista, gruntu ubogie, lud w stanie pierwobytnym, nosi białe swity i wołokowe czapki, zwane magierkami. A. Jel.

Stojance, dawniej *Stojanice*, wś, pow. mościski, 12 klm. na pld.-wsch. od Mościsk, 7 klm. od Sądowej Wiszni (st. kol., urz. poczt. i tel., sądu pow.). Na płu.-zach. leżą Zawadów i Wojkowice, na płu. Twierdza, Słomianka i Tuligłowy, na wschód Królin i Wołostków, na pld. Mistyce, na pld.-zach. Sanniki, na zach. Lipniki. Płu.-wsch. część wsi przepływa potok, wpadający po za obrębem wsi do Wiszni (dopł. Sanu). Najwyższe wznies. na pld. (Stojaniec 299 mt.). Własność wiek. ma roli or. 481, łąk i ogr. 130, pastw. 7, lasu 22 mr.; wł. mn. roli orn. 1304, łąk i ogr. 97, past. 99, lasu 4 mr. W 1880 r. było 249 dm., 1294 mk. w gminie, 8 dm., 51 mk. na obsz. dwor. (776 rzym.-kat., 534 gr.-kat., 35 izr.; 967 Polaków, 378 Rusinów). Par. rzym.-kat. w miejscu, dek. jaworowski. Erekcyja parafii zaginęła. Według podania miał ją założyć w XV w. Czuryło de Goraj. W XVI w. przeszedł kościół w ręce dyssydentów, ale w 1631 r. wrócił znowu do katolików za wolą Eufemii de Goraj Czuryłówny, wdowy po Hieronimie z Tenczyna Ossolińskim, sście żydaczowskim i janowskim, Do par. należały: Chorońnica, Królin, Siedliska, Słabosz, Słomianka, Tuligłowy, Twierdza, Wojkowice, Zawadów. Kościół obecny konsekrowany w 1714 r., p. w. WW. ŚŚ. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. sądowo-wiszeński. Do par. należy Wołostków. We wsi jest cerkiew i szkoła etat. jednoklasowa. Jest tu tak zwana „Tatarska mogiła“, do której wiąże się podanie (ob. *Rozmaitości*, 1829, № 50 i nn.). Lu. Dz.

Stojanicze, wś, pow. klimowicki, gm. Szumiacz, w pobliżu błota Bolszyj Moch, ma 19 dm., 115 mk.

Stojanka, chutor na lewym brzegu Irpenia, wśród lasów zbudowany, pow. kijowski, w 5 okr. pol., gm. Białogródka, par. praw. Bielec, ma 118 mk. Według Pochilewicz jest tu 10 sadyb, do 80 mk., 23 dzies. ziemi skarbowej, wypuszczanej w dzierżawę i 1138 dzies., stanowiących od 1865 r. własność Tarasowa, który założył tu wielki młyn parowy (w 1878 r. wartość produkcji wynosiła 24195 rs.). W zeszłym wieku był tu poste-

runek straży pogranicznej na stronie polskiej.

J. Krz.

Stojanów, zwykle *Stajanów*, w XVI w. *Stojanowo* i *Sthoyanowa utraque*, ws i fol., pow. kaliski, gm. Staw, par. Chlewo, odl. 26 w. od Kalisza, ma 12 dm., 126 mk. W 1827 r. było 14 dm., 118 mk. W 1888 r. fol. S. rozl. 598 mr.: gr. or. i ogr. 363 mr., łąk 108 mr., pastw. 49 mr., lasu 57 mr., nieuż. 21 mr.; bud. mur. 3, z drzewa 15, wiatrak. Ws S. ma 33 osad, 54 mr. Lib. Ben. Łaskiego w opisie par. Chlewo wymienia wieś „Stajanowa utraque“ (II, 60). W 1579 r. S. major, własność Agnieszki Zadąbrowskiej, płaci od 2 1/2 łąn., 1 ogr.; w S. minus płaci Piotr Stojanowski od 1 1/2 łąn. i 1 ogr., a Mikołaj Krakowski od 1/4 łąnu (Pawin. Wielkop., I, 111).

Stojanów Włbczenka, szczyt, w obr. gm. Jaworowa, pow. kossowski, na pld.-wsch. od wsi, nad źródłami pot. Czerwonego al. Lisicy, dopł. Rybnicy, w pld.-zach. odgałęzieniu Sokólskiego działu. Wzn. 766 mt. npm.

Stojanów, po rus. *Stojaniw*, miasteczko, pow. kamionecki, 40 klm. na pln.-wschód od Kamionki Strumiłowej, 12 klm. na pln. od sądu pow. w Radziechowie, urząd poczt. w miejscu. Położone między 50°20' a 50°25' pln. szer. i 42°15' a 42°22' wsch. dł. od F. Na pld. leżą Tetewczyce i Wólka Suszańska, na zach. Suszno i Torki (pow. sokalski), na pln. Drużkopól, na wsch. Ryzyszów (2 ostatnie w pow. włodzimierskim). Miasteczko leży w dorzeczu Dniepru za pośrednictwem Nieboezki, dopł. Styru. Zabudowania leżą w środku obszaru. Na granicy pln. grupa domów Czerkowatycy, na pld. od nich Janerówka i Romanówka. Pld. część obszaru moczarszasta; pln. i zach. lesista. Najwyższe wznies. na pln. 265 mt.; najniższe na pld. 222 mt. Włas. więk. ma 1195 mr. roli or., 319 łąk i ogr., 10 past., 2894 lasu; wł. mn. 3378 roli or., 1515 łąk i ogr., past. 14 mr. W 1880 r. było 365 dm., 2524 mk. w gminie, 17 dm., 192 mk. na obsz. dwor. (2054 gr.-kat., 354 rzym.-kat., 283 izr., 25 innych wyznań; 2381 Rusinów, 289 Polaków, 46 Niemców). Par. rzym.-kat. w miejscu, dek. buski. Fundatorami parafii w 1624 r. byli małżonkowie Wojciech i Anna Kadłubiscy. Do par. należą: Ryzszów, Heinrichsdorf, Ordów, Tetewczyce z Sabinówką i Torki ze Zboiskami. Kościół drewniany p. w. św. Wojciecha. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. chołojewski. W miast. jest cerkiew, a na przedmieściu druga cerkiew. Jest tu szkoła etat. dwuklasowa. W S. istniał dawniej monaster bazyliński. W 1720 r. brał udział w synodzie zamojskim przełożony tego monasteru, o czym świadczy jego podpis: „Pater Natanael Malewicz, superior Stojanoviensis“. W 1744 r. wcielono

monaster do derewlańskiego. W lustracyi z 1765 r. (Rkp. Ossol., № 2835, str. 168) czytamy: Mieszczanie Stojanowscy reproduxerunt przywileje, et quidem: Pierwszy Zygmunt Augusta w Wilnie d. 18 lutego 1547 r. miastu dany, którym przywilejem po doniesieniu przez JW. Mikołaja de Magna Konczyce, podkomorzego i burgrabiego krakowskiego, starostę łukawskiego i sokalskiego, iż to miasto zwyczajem publicznych miast województwa bełzkiego żadnych praw nie miało i mały prowent czyniło, dla powiększenia prowentów jus teutonicum czyli prawo magdeburskie takowe, jakie prawo miasto Sokal i inne miasta wojew. bełzkiego mają, za intercesją tegoż starosty sokalskiego nadaje, od jurysdykcji wojewodzińskiej, starościńskiej i wszelkiej zwierzchności, jako prawu magdeburskiemu przeciwnej, wyjmując, rozsądzenie w sprawach u wójta albo landwójta oznacza, od sądu tego apelacją do sądów swoich ostrzega, jarmarków dwa, jeden na święto św. Trójcy, drugi na Wniebowzięcie N. M. P., i targi w poniedziałki postanawia; z każdej ćwierci łąnu po 12 gr. corocznie na św. Marcin przez tychże mieszczanów do starosty płacić naznacza, a jeżeliby się zamek Sokalski budował, lub renował, na fortyfikacyą i restauracyą zamku drzewo raz do roku wywieźć, koło zamku stawić i kobylice budować, strupieszale renować, do reparacyi grobli czyli tany na Bugu pod zamkiem dwa razy w rok wożeniem gałęzi, bądź gnoju czyli darni lub ziemi pomoc dawać, groble o milę od Stojanowa przy młynie Obrotowskim (o którym żadnego vestigium gdzieby się ten młyn i staw znajdować miał wziąć nie można było), ile razy potrzeba, renować i z tego młyna Obrotowskiego żyto i pszenicę zwyczajem ich dawnym i mieszczan sokalskich (virium żyta i pszenicy takse postanowiwszy) kupować, na rekwizycyą strażnika myta przeciwko kupcom przemycającym pomoc dać nakazuje; mosty na miejscach błotnistych ku Lwowu dla przejeżdżania kupcom postawić i renować, stacje i wikt starości sokalskiego i podstarości do tego miasta dla interesów i spraw mieszczan własnych zjeżdżającemu i inne potrzeby bez wszelkiej oppresyi według dawnych zwyczajów dawać powinni, podczas zaś wojny wóz wojenny, jaki i mieszczanie sokalscy, gdy inne miasta dawać będą, dać także obowiązani, któren to przywilej przez Stefana króla 1576 r., przez Zygmunta III 1589 r., przez Władysława IV 1633 r., przez Michała 1669, przez Jana III r. 1681 aprobowany jest. Drugi przywilej króla Zygmunta Augusta z 1550 r. w Krasnymstawie dany, którym obydwaj jarmarki wyżej wyrażone na

inne święta, jeden na Zielone Świątki, drugi na Narodzenie N. M. P., przenosi, urzędowi burmistrzowskiemu i ławniczemu pieczęci z wyrżnięciem litery S., a nad literą półczwartą strusiego pióra zażywać do listów i aktów miejskich pozwala. Osiadłość miasta i powinności: W tem mieście domów jest zajezdnych 6; siódmy dom choragwiany; 3 domki zatylnie i ratusz, czyli dom w rynku zajezdny, starościński; placów pustych 6. Pod mieszczanami i przedmieszczanami ad praesens ćwierci pola jest osiadłych 46, tudzież w dodatkach staj 80. W obszarach na dwór zasiewanych, niżej opisanych, jest na staj 158, i w różnych kawałkach na pługów 190. Łąk na dwór koszywanych na kosarzów 620, reszta w najem idących, i wiele gruntów na pługów plus minus 1000, odłogiem pusto leżących. Łąk nie koszywanych i miejsce błotnistych, na pastwiska obróconych, na kosarzów 500. Mieszczan i przedmieszczan czyli bardziej poddanych, imię tylko mieszczanina mających, jest 186. Powinności ich teraz takowe: każdy mieszczanin i przedmieszczanin zimą i latem, pocieżny z sprzężajem, pieszy pieszo, na tydzień dni 2 odbywa, do czego każą, oprócz uboższych i na pomniejszych gruntach siedzących, którzy po jednym dniu pańszczyznę na tydzień odrabiają. Szerwarku na miesiąc dzień jeden ciągli ciąglem, piesi pieszo, do czego każą, tudzież zakos, obkos, zażyn, obżyn, tłok 3 i stróżę dobową koleją odbywają. Kur 2, jajec 10 dają i po motków 6 przędą. Ubożsi zaś przez połowę te powinności pełnią. Proso na jagły opychają, kapustę dworską rozsada sadzą, polewają, konopie moczą, miadłą bez pańszczyzny, z pół pustych i z kopin do arendy dają snop 10, a do dworu z każdego staja po kapłonowi, lub za kapłona po 15 gr. Zagraniczni zaś nad swoich ze staja prócz kapłona po 1 robotnikowi dają. Podwodę o mil 10, gdzie potrzeba, dwa razy do roku odbywają, a gdyby nie były potrzebne, to dni 8 ciągli ciąglem, pieszy pieszo, koło domu odrobić powinien. In vim suchej miary arendarzom dawanej, a przez JO. Księcia podkomorzego darowanej, na rok dni dwa każdy, ile może mieć ciąglej chudo-by, czyli mający pług pługiem swoim dzień na wiosnę, dzień na ugor orać powinien. Tkacze z warsztatu po pół setku robią. Żydzi zaś każdy z domu zajezdnego po kur 2, a z domów zatylnych po kurczęciu dają. Od wawu piwa po 2 zł., a od miodu przasnego garnca, gdy który syci, po 24 gr. płaci. Mieszczanie katolicy kwarty 516 zł. 20 gr. przykładają się, która jako nie należyta, tak w intratę nie rachuje się. W dalszym ciągu wymienione są pola puste na obszary dworskie obrócone, łąki na dwór koszone i lasy i

glaszcze, o których czytamy: „1.) Dębina za groblą długości na staj 4, szerokości na staję jedną. 2.) Las sosnowy poczynający od granicy Rzyszczewskiej, ciągnie się po nad granicą Drużkopolską, Kwasowską aż do Torskiej granicy, długość na milę, wszcz miejscem pół ćwierci mili, a miejscem na staję. 3.) Las sosnowy Wiski, Dąbrowski, wzdłuż po dwie staj, wszcz na półtora staja, które to lasy są z zarośli, pół pustych, jako patet z znaków zagonów i powieści ludzi starych, że niedawnemi czasy pola były i pozarastały.“ Prowent z miasta S. (wymieniony szczegółowo) wynosił w 1762 r. 8639 zł. 25 gr.; w 1763 r. 9417 zł. 20 gr.; w 1764 r. 9508 zł. 24 gr. D. 16 sierpnia 1888 r. wybuchł w S. w południe pożar w rynku i zniszczył 46 domów.
Lu. Dz.

Stojanowice, ws i fol. pow. pińczowski, gm. Dobiesławice, par. Gorzków. Fol. ma 269 mr., należy do dóbr Podolany, ws 10 os., 49 mr. W 1827 r. 13 dm., 89 mk. Wydawca Kod. Wielk. domyśla się, iż ws „Stoyslave“, wymieniona w nadaniu klasztoru w Trzemesznie z 1145 r., oznacza „Stojanowice“. Podobnie wydawca Kod. dypl. polskiego (t. III) przypuszcza, iż występujący w akcie z 1345 r. „Dirsko haeres de Stognegowicz“ był dziedzicem Stojanowic, choć prawdopodobnie mowa tu o wsi Stogniewice. W połowie XV w. S., ws w par. Gorzków, należy do Andrzeja z Oleśnicy h. Dębno i Piotra h. Prusy. Dziesięcinę z łąnów kmiecych pobierał w jednym roku pleban w Bejskach, drugiego pleb. w Gorzkowie (Długosz, L. B., II, 412). Według reg. pob. pow. proszowskiego z 1381 r. ws S., dzierżawiona przez Jana Pilata, miała 3 pół łąn. km. Część S. Rożen, dzierżawiona przez Polanowskiego, miała 1/2 łąn. (Pawin., Małop., 12). *Br. Ch.*

Stojany, ws nad rzką Ułychą, dopł. Bohu, pow. bractawski, na pograniczu jampolskiego, okr. pol. Tulczyn, gm. Szpików, par. kat. Krasne, sąd Niemirów, o 8 w. od st. dr. żel. kijowsko-odeskiej Rachny Lasowe, ma 119 osad, 614 mk., 745 dzies. ziemi włośc., 2316 dworskiej (wraz z Uchłą i Ułyszką), 49 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Jana, wzniesiona w 1862 r., ma 657 parafian. Własność dawniej Swiejkowskich, obecnie Bałaszewa.

Stojawicze, dobra, pow. horodecki, wchodziły w skład sstwa Jezierzyszcz (ob.).

Stojący (Stojanczi), kamień graniczny pomiędzy Odargowem a Łętowicami, pow. wejherowski.

Stójcino al. *Stowięcino*, niem. *Stojentin*, ws i dobra ryc. w Pomeranii, pow. słupski. We wsi jest agent. poczt. R. 1258 nadaje Świętopełk norbertankom w Żukowie Ręboszewo, Mezowo, Smętowo i Scoycino, zdaje się, że

to tutejsze Stójcino, zwłaszcza, że zakonnice posiadały i pobliskie Cecenowo (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 150). *Ks. Fr.*

Stojeckie, fol., pow. borysowski, od 1835 r. własność Oleszkiewiczów, ma 14 włók.

Stojeńsko, wś, pow. włoszczowski, gm. i par. Krasocin, ma 32 os., 480 mr. Wchodziła w skład dóbr Gruszczyń.

Stojeszyn, w XVI w. *Stojeszyn*, wś, fol. i dobra nad rz. Sanną, pow. janowski, gm. Modliborzyce, par. Potok Wielki, odl. 12 w. od Janowa, posiada młyn wodny, browar, tartak, piec wapienny, smolarnię, pokłady wapienne. W 1827 r. było 63 dm., 341 mk. Dobra S. składały się w 1887 r. z fol. S. i Felinów, rozl. 6450 mr.: fol. S. gr. or. i ogr. 529 mr., łąk 112 mr., pastw. 26 mr. Lasu 3657 mr., w odpadkach 30 mr., nieuż. 1107 mr.; bud. mur. 5, z drzewa 22; płodozm. 10-pol.; fol. Felinów gr. or. i ogr. 316 mr., past. 15 mr., lasu 630 mr., nieuż. 28 mr.; bud. mur. 2, z drzewa 3; lasy nieurządzone. W skład dóbr poprzednio wchodziły wsi: Stojeszyn 53 os., 938 mr.; Zarajec 14 os., 267 mr.; Gwizdów 15 os., 264 mr.; Brzeziny 6 os., 109 mr. Długosz wymienia S. w opisie par. Potok (L. B., II, 575). Według reg. pob. pow. urzędowskiego z 1531 r., wś S., w par. Potok, miała 3¹/₂ łan., 1 młyn. (Pawieński, Małop., 376). *Br. Ch.*

Stójka, kol. przy drodze z Firleja do Michowa, o 1 w. od Firleja, pow. lubartowski, gm. Chudowola, par. Rudno.

Stójki, pow. stopnicki, gm. Grotniki, par. Korczyn.

Stójki, mylnie, zamiast *Stajki* (t. VII, 261).

Stojkowa, wś nad rz. Wysią, pow. zwiniogrodzki, w 2 okr. pol., gm. i par. praw. Petrykówka, o 31 w. od Zwiniogrodki, ma 571 mk. Stanowi właściwie południową część Petrykówki i wraz z nią wchodziła niegdyś w skład sstwa zwiniogrodzkiego, obecnie należy do dóbr państwowych.

Stójło, obręb leśny w dobrach Kanie, pow. chełmski.

Stojło 1.) wś nad bezim. dopł. Berezyny, pow. bobrujski, w 4 okr. pol. świsłockim, gm. Horbacewice, ma 3 osady, młyn; grunta lekkie, urodzajne, łąki obfite. 2.) **S. Królewskie** (*Korolewo*), uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostrów, o 40 w. od Sokółki.

Stojło 1.) wś nad Wilią, pow. ostrogski, o 10 w. na południe od Ostroga, przy drodze do Kaniowa, wśród gęstych i starych lasów położona. Gleba krzemionkowata. Zaludniona wyłącznie przez szlachtę, na prawie wieczysto-czynszowym siedząca, wyznania rz.-kat., narodowości polskiej. Zajmują się oni przeważnie rzemiosłami (kowale, stelmasi, kołodzieje, stolarze i cieśle) i wyroby swe sprze-

dają na jarmarkach w Bałcie, Kupielu, Czarnym Ostrowie i in. Nadto chodują wiele bydła rogatego. W ogóle są zamożni, domy mają porządne, otoczone ogródkami kwiatowymi i warzywnymi. Wś ta, nadana wraz z innymi około 1430 r. przez Swidrygajłę, dworzani-nowi Jolo Malińskiemu, przez długi czas należała do Malińskich, obecnie ich sukcesorów po kądzieli Sosnowskich h. Nałęcz. 2.) **S. Zielone**, osada, pow. nowogradwołyński, gm. kurneńska, ma 2459 dzies. ziemi dworskiej. Należała do dóbr sokołowskich hr. Ilińskich, obecnie własność Krewcowych. *Z. Róż.—L. R.* **Stojło** 1.) las, w pow. lwowskim, ob. *Kuhajów* 1.) 2.) **S.**, grupa domów w Koropcu, pow. buczacki.

Stojły 1.) wś, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. Staruny, o 28 w. od Prużany. 2.) **S.**, pow. ihumeński, ob. *Stojalowo*.

Stojowice, wś, pow. wielicki, par. rzym.-kat. w Zakliczynie, leży przy drodze z Wieliczki na połd. do Brzazowie nad Rabą. Okolica pagórkowata, urozmaicona lasami liściowymi. Przez wieś przepływa potok Wolnica (lew. dopł. Raby). Wś ma 68 dm. (2 na obszarze więk. pos. Kas. Przyborowskiej) i 292 mk. (285 rzym.-kat. i 7 izrael.). Obszar więk. wynosi 142 mr. roli, 20 mr. łąk, 11 mr. past. i 54 mr. lasu; mniejszy 143 mr. roli, 30 mr. łąk i 21 mr. pastw. Gleba jest gliną urodzajną, przepuszczalną, pokrywającą piaszczyste pokłady. Za Długosza (L. B., I, 45 i II, 131) było tu trzech kmieci, z których każdy miał pół łanek, i karczma. Wś należała do Stojowskiego. W 1490 r. zapłacono podatku poradnego za 1¹/₂ łanu (Pawieński, Małop., 450), a 1581 (ibid., 44) miał tam Krzysztof Stojowski, posiadający także sąsiednią Czechówkę, 2¹/₂ łan. km., 3 zagrody bez roli i 2 komor. z bydłem. S. graniczą na póln. z Nową Wsią i Czechówką (póln.-zach.), na zach. z Zakluczynem, na wschód z Węgielnicą, a na pld. z Brzozowicami. *Mac.*

Stok 1.) folw. i os., pow. sochaczewski, gm. Hów, par. Brzozów, 28 mk., 10 mr. dwor. 2.) **S.**, wś i folw., pow. włocławski, gm. Falbors, par. Dąbie, odl. 21 w. od Włocławka. W 1885 r. folw. S. rozl. mr. 219: gr. or. i ogr. mr. 198, łąk mr. 12, nieuż. mr. 9; bud. mur. 5, drewn. 1; płodozm. 12-pol. Wś S. os. 5, mr. 4; wś Koniec os. 2, mr. 2. Por. *Dąbek* 1.). 3.) **S.**, wś, kol. i folw., pow. kaliski, gm. Błaszki, par. kat. Wójków, ew. Sobieski, odl. od Kalisza 30 w. Wś ma 12 dm., wraz ze wsią Poręby 168 mk.; kol. 23 dm., wraz z os. Grobelka i kol. Ołucza 163 mk.; folw. 3 dm., 37 mk. W 1827 r. 17 dm., 129 mk., par. Iwanowice. W 1887 r. folw. S. rozl. mr. 643: gr. or. i ogr. mr. 353, łąk mr. 76, past. mr. 32, lasu mr. 148, nieuż. mr. 14; bud. mur. 1,

drewn. 8; płodozm. 10-pol., las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 33, mr. 164; kol. S. os. 30, mr. 354; wś Poręby os. 4, mr. 60; wś Ołucza (Ołucze) os. 3, mr. 38. Na początku XVI w. dawano pleb. w Wójkowie meszne po mierze pszenicy, żyta i owsa z łąnu (Łaski, L. B., II, 55). 4.) **S.**, wś i folw., pow. opoczyński, gm. Radonia, par. Wójcin, odl. od Opoczna 14 w., ma 20 dm., 187 mk. W 1827 r. 16 dm., 141 mk. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 761: gr. or. i ogr. mr. 364, łąk mr. 33, lasu mr. 343, nieuź. mr. 21; bud. mur. 4, drewn. 7; płodozm. 4, 9 i 10-pol., las nieurządzony. Wś S. os. 29, mr. 203. Dziesięcinę z całej wsi, wartości do 3 grzyw., pobierał na początku XVI w. pleban w Wójcinie. Wś poprzednio należała do par. Stawno, stąd trwał spór o dziesięcinę między obu plebanami (Łaski, L. B., I, 626). W 1577 r. Andrzej Łączka miał 2 $\frac{1}{2}$ łąn., 2 zagr. z rolą (Pawłowski, Małop., 292). 5.) **S.**, wś włośc., pow. nowoaleksandryjski, gm. Celejów, par. Klementowice, ma 834 mr. Wchodziła w skład dóbr Celejów. W 1827 r. 29 dm., 220 mk. Wspomina tę wś Długosz w opisie par. Klimuntowice (L. B., II, 556). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś S., w par. Klementowice, miała 7 łąn. W 1569 r. we wsi S. wójci Słonina i Kosma mieli 2 łąny; Grabionkowie i Zuzanna wdowa 2 łąny (Pawłowski, Małop., 359, 372). 6.) **S. Czarny**, pow. zamojski, ob. *Czarny Stok*. 7.) **S.**, wś i folw. (w kilku częściach), pow. łukowski, gm. i par. Ulan, odl. 13 w. od Łukowa, ma 26 dm., 250 mk. W 1827 r. 33 dm., 177 mk. W 1868 r. fol. S. lit. A B rozl. mr. 879: gr. or. i ogr. mr. 455, łąk mr. 193, lasu mr. 112, zarośli i past. mr. 104, nieuź. mr. 12. Wś S. lit. A B os. 52, mr. 523. W 1881 r. fol. S. lit. C, oddzielony od dóbr Stok lit. A B, rozl. mr. 120: gr. or. i ogr. mr. 74, łąk mr. 31, lasu mr. 14, nieużytk. mr. 1; bud. mur. 1, drewn. 6. Fol. S. lit. D, oddzielony od dóbr Stok lit. A B, rozl. mr. 108: gr. or. i ogr. mr. 61, łąk mr. 33, past. mr. 1, lasu mr. 12, nieuź. mr. 1; bud. drewn. 6. Fol. S. lit. E, oddzielony od dóbr Stok lit. A B, rozl. mr. 173: gr. or. i ogr. mr. 109, łąk mr. 43, past. mr. 1, lasu mr. 18, nieuź. mr. 2; bud. drewn. 10. W 1531 r. we wsi S., w par. Ulan, Grzegorz Jałówka płaci od $\frac{1}{4}$ łąnu, Mikołaj, Andrzej Pieniek, Zbyszczek Adam od $\frac{1}{4}$ łąnu, Leonard Marszycbrodzki i inni od $\frac{1}{2}$ łąnu, Rybka Piotr, Stan. Powalka i Kwaśnik od $\frac{1}{4}$ łąnu. Kmieci nie mieli. W 1552 r. Mikołaj Sówka daje od 3 osad., Stan. Klembowski od 1 os., zaś Marszycbrodzki od $\frac{3}{4}$ łąnu, Rybka i Kwaśnik od $\frac{2}{4}$ łąnu, Pienkowie od $\frac{2}{4}$ łąnu. W 1580 r. Marek Stoki z połowicy wsi od 4 włók, które sami orzą, fl. 2; Powalka od 4 włók bez

ewarciny fl. 1 gr. 27 $\frac{1}{2}$; Michał Zakrzewski z ostatka gr. 2 $\frac{1}{2}$; tenże Powalka od zagrody bez roli gr. 4. Summa fl. 4 gr. 4 (Pawłowski, Małop., 386, 425). 8.) **S. Lacki**, wś, folw. i dobra, pow. siedlecki, gm. Stara-Wieś, par. Pruszyń, odl. 3 w. od Siedlec, ma 52 dm., 426 mk. W 1827 r. 32 dm., 276 mk. Dobra S. Lacki składały się w 1884 r. z fol. S. Lacki, awulsów pomocniczych: Nowe Stodoły, Joachimów, Osiny i Grubale, nomenklatur: Helenka al. Spoczynek i Klin, rozl. mr. 3160: gr. or. i ogr. mr. 1695, łąk mr. 325, past. mr. 359, lasu mr. 746, nieuź. mr. 35; bud. mur. 5, drewn. 38; las nieurządzony, płodozm. 4-polowy, pokłady torfu. Wś S. Lacki os. 55, mr. 847; wś Grubale os. 9, mr. 6. W 1531 r. we wsi S., w par. Prusin, Jan Prusiński od łąnu i Aleksy Prusiński płaci od 1 łąnu. W 1552 r. Gabryel płaci od 5 os., Hieronim Prusiński od 2 os., Jan od 10 os., Urszula Prusińska od 5 os., wdowa po Janie od 3 os. W 1580 r. we wsi S. Blegoszcza, w par. Pruszym, p. Mikołaj Pruszymski od siebie i od panów braci swej Facza i Marcina ze wszystkiej majątności prusimskiej od 4 włók osiadł. fl. 4, od 8 zagród bez rol fl. 1 gr. 2; Kukański od pana Jarosza od włóki osiadłej fl. 1. Summa fl. 6 gr. 2 (Pawłowski, Małop., 380, 428). 9.) **S. Ruski**, wś i folw., pow. siedlecki, gm. i par. Mordy, 25 dm., 365 mk. Folw. należy do dóbr Mordy; wś ma 19 os., 548 mr. W 1827 r. 29 dm., 192 mk. 10.) **S. Wiszniewski**, w XVI w. *Stoczek*, wś, pow. siedlecki, gm. Wiszniew, par. Zbuczyn, ma 21 dm., 145 mk., 732 mr. W 1827 r. S. Wiesznieski, wś rząd., ma 15 dm., 94 mk., par. Zbuczyn. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1552 wś król. Stoczek miała 8 łąn. Baranek młynarz 1 młyn; Merchowie młynarze 2 młyny (Pawłowski, Małop., 304). 11.) **S.**, wś i folw., pow. ostrowski, gm. Komorowo, par. Ostrów. Folw. wchodzi w skład dóbr Komorowo; wś ma 29 os., 475 mr. W 1827 r. 14 dm., 117 mk. 12.) **S. Zagaje**, pow. ostrowski, gm. Poręba, par. Ostrów. 13.) **S. Miodusy**, pow. mazowiecki, ob. *Miodusy* 3.).

Br. Ch.

Stok 1.) wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostra Góra, o 32 w. od Sokółki. 2.) **S. Czarny**, wś, tamże, o 34 w. od Sokółki. 3.) **S. Górny**, wś, tamże, o 34 w. od Sokółki. 4.) **S. Sadowy**, uroczysko, tamże, gm. Czarna Wieś, o 35 w. od Sokółki. 5.) **S. Wilborowo**, dobra, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 67 w. od Kowna.

Stokajcie, wś i dobra, pow. rossieński, gm. Sartyniki, par. Żwingie, o 88 w. od Rossień; w 1862 r. własność Swieczyna. Niedgdyś dobra lenne, przez Zygmunta III nadane Szymkowiczom, a konstytucją 1775 r. zamienione w dziedziczne dla Wolmerów.

Stoki 1.) folw., pow. łódzki, gm. Nowosolna, par. Mileszki, w pobliżu linii dr. żel. z Kozłuszek do Łodzi. Folw. ma 2 dm., 11 mk., 306 mr.; wś 7 dm., 116 mk., 78 mr. W 1827 r. 12 dm., 146 mk. Na początku XVI w. łany kmieccie dawały dziesięcinę pleb. w Bielowach, zaś pleb. w Mileszkach dawano tylko kołędę i dziesięcinę z łąnów szlacheckich (Łaski, L. B., II, 384). 2.) **S.**, kol. włość., pow. piotrkowski, gm. Wadlew, par. Drużbice, 57 dm., 370 mk., 467 mr. Wchodziła w skład dóbr Drużbice. 3.) **S.**, folw. rząd., pow. kozienicki, gm. i par. Jedlnia, odl. od Kozienic 20 w., ma 24 dm., 157 mk., 211 mr. należących do majoratu rząd. gen. Bezaka. Ob. *Jaroszewski*. 4.) **S.**, wś i folw. nad rz. Kamienna, pow. opatowski, gm. i par. Ruda Kościelna, odl. od Opatowa 20 w., ma 24 dm., 204 mk. W 1827 r. 21 dm., 132 mk. W 1885 r. folw. S. rozl. mr. 746: gr. or. i ogr. mr. 409, łąk mr. 57, past. mr. 7, zarośli mr. 256, nieuż. mr. 17; bud. mur. 1, drewn. 8; młyn wodny. Wś S. os. 60, mr. 337. Według reg. pobor. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś Stoki, w par. Bałutów, własność księcia Ostrońskiego, miała 9 osad., 2¼ łąn., 1 komor., 1 biednego (Pawliński, Małop., 196). 5.) **S.**, pow. kielecki, gm. Bodzentyn, par. Wzdół. 6.) **S.**, pow. olkuski, gm. Cianowice, par. Korzkiew. 7.) **S.**, wś, pow. suwalski, gm. Koniecbór, par. Raczek, odl. 13 w. od Suwałk, ma 36 dm., 281 mk.

Br. Ch.

Stoki 1.) i *S. Małe*, 2 folw., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 25—26 w. od Lidy, 2 dm., 66 mk.; własność spadkobierców ks. Wittgensteina. 2.) **S.**, folw. i dobra, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Soleczniki, okr. wiejski Kamionka, par. kat. Konwaliszki, o 45 w. od Wilna, niedaleko Dziewieniszek (w pow. oszmiańskim). Folw. ma 1 dm., 20 mk. kat., gorzelnia, huta szklana; kaplica katol. par. Konwaliszki; dobra mają 419 dzies. ziemi używalnej i 1000 dzies. lasu. Własność Narzymskich, w zeszłym wieku Roemerów. Spis w 1866 r. podaje nadto i wś włość. S., odl. również o 45 w. od Wilna, mającą 10 dm. i 75 mk. kat. 3.) **S.**, wś, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Szymki, par. Świsłocz (o 10 w.), o 36 w. od Wołkowyska a 40 w. od Białegostoku, przy trakcie z Białegostoku do Wołkowyska; 15 włók ziemi dwors. Własność Petroneli Raszkowskiej. Urodził się tu w 1787 r. pułkownik Józef Paszkowski z Wincentego i Teodory z Miltanów, znany pedagog i pisarz. 4.) **S.**, wś, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 67 w. od Kowna. *J. Krz.*

Stoki 1.) al. *Stok*, urząd. *Stocki*, dawniej *Stokki*, wś, w pow. międzyszeckim, o 4 klm. na pñ.-wschód od Pszczewa; szkoła w miejscu, par. i poczta w Pszczewie (Betsche), st.

dr. żel. w Międzyrzeczu (Meseritz) o 17 klm.; ma 48 dym., 436 mk. (425 kat., 11 prot.) i 1112 ha (582 roli, 97 łąk, 215 lasu); cz. doch. z ha roli wynosi 3·13, z ha łąk 4·70, z ha lasu 0·39 mrk. S. były odwieczną własnością biskupów poznań., którym w r. 1564 płacono z 9 łąnów osiadłych po 24 gr. czynszu, ówierznię owsa, 2 kury i 30 jaj, z 7 łąn. pustych względnie po 24 gr., z 3 sołtyckich 2 złp. 4 gr. zamiast zwykłych posług, z łąnu karczmarzkiego 24 gr. i stawne dawnym zwyczajem. W r. 1580 było tu 6¼ łąn. osiadł., 4 zagrod., 2 komorn. i 1 kowal. 2.) **S.**, os. leśna, w pow. wrzesińskim, o 4 klm. ku południowi od Miłosławia, nie jest wykazana w spisach urzędowych.

E. Cal.

Stoki 1.) wś, pow. bóbrecki, 6 klm. na wschód od Bóbrki (sąd pow., st. kol., urząd pocz. i tel.). Na pñ.-wschód leży Lubieszka Wołochowa, na pñ.-zach. Sarniki, na zach. Łanki Małe, na pñ.-zach. Strzałki, na wschód Świrzyk i Chlebowice Świrskie (2 ostatnie w pow. przemysłańskim). W pñ. stronie wsi powstaje pot. Lubieszka, zwany też Horbinem i płynie na pñ. Z pñ. obszaru mała struga wpada do pot. Białego al. Białej (lew. dopł. Boberki), tworzącego część pñ.-zach. granicy wsi. W dolinie Białego leżą zabudowania wiejskie, na pñ. od nich grupa domów „Buczaczce“, a jeszcze dalej „Wilawcze“. Na pñ.-zach. leży las „Kamionki“, ze szczytem 390 mt. wzn. Własność wiek. ma roli or. 261, łąk i ogr. 97, past. 24, lasu 583 mr.; wł. mn. roli or. 486, łąk i ogr. 173, past. 48, lasu 43 mr. W r. 1880 było 97 dm., 613 mk. w gminie, 6 dm., 33 mk. na obsz. dwor. (605 gr. kat., 19 rz.-kat., 21 izrael.; 586 Rusinów, 60 Polaków). Par. rz.-kat. w Bóbrce, gr.-kat. w Strzałkach. We wsi jest cerkiew p. w. św. Trójcy, szkoła fil. i młyn. Za czasów Rzpltej wś należała do dóbr koronnych. W r. 1671 zezwala król Michał na cesyą dożywocia, które Aleksander Cetner, kaszt. halicki, ma na dobrach królewskich Stoki, na rzecz Jana Cetnera, ssty łopatyńskiego (Arch. Bernard. we Lwowie, C., t. 157, str. 1083). W r. 1687 nadaje Jan III Zygmuntowi Dąbskiemu, wojew. brzeskiemu, stście kujawskiemu i marsz. trybunału, dożywocie na wsi Stoki (l. c., C., t. 452, str. 2902). W r. 1731 nadaje August II Stanisławowi Tatomirowi i jego żonie wś S. (l. c., C., t. 527, str. 351). Według lustr. z r. 1765 S. były w posiadaniu Dominika Cetnera (przywileju nie wykazano, to też posiadanie zaprzeczono), prowent obliczono na 1146 złp. 12 gr. Ob. Dodat. do Gaz. Lwow., 1857, Nr. 42 i Rkp. Ossol. Nr. 2834, fol. 86. 2.) **S.**, część Dziewięcierza, pow. Rawa Ruska. 3.) **S.**, ob. *Udaje*. 4.) **S.**, przył. wsi Grabowa, pow. Kamionka Strumiłowa.

Lu. Dz.

Stokinie, dwór, pow. rossieński, gm. Mańkuny, o 15 w. od Rossień.

Stoklany, ws, pow. szawelski, gm. Tryszkuny, o 53 w. od Szawel.

Stokliszki, mko rząd. nad rzeką Wierchnią, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Jezno (o 10 w.), okr. wiejski Stokliszki, odległe o 42 w. od Trok a 70 w. od Wilna. W pięknym położeniu, na lekko pochyłej ku południowi płaszczynie zbudowane, ma 2089 mk. Podług spisu z 1865 r. było 861 dusz rewiz. włość. i 4 jednodw.; w 1866 r. 272 dm., 1644 mk. (41 prawosł., 936 kat., 5 ew., 7 mahom. i 355 żyd.). Posiada kościół par. kat., kaplicę na cmentarzu, dom modlitwy żydowski drewn., browar, dwa jarmarki (23 kwietnia i 8 września). Pierwotny kościół, p. w. św. Trójcy, wznosił tu w 1593 r. Zygmunt III i opatrzył go funduszem ziemnym a Jan Alfons Lacki pomnożył uposażenie w 1641 r. Po upadku starej drewnianej świątyni w r. 1776 r. zbudował nowy kościół, w stylu gotyckim z domieszką renesansu, ówczesny starosta stokliński Józef Teodor Doroszkiewicz Bouffał h. Kościesza. Jest on w kształcie krzyża, z dwoma czteropiętrowymi wieżami, opasany murem, z czterema narożnymi kapliczkami. Posiada sześć ołtarzy: św. Trójcy, św. Antoniego, św. Michała, Niepokal. Poczęcia N. M. P., Jezusa Chrystusa (Ecce homo) i św. Jana Chrzciciela. Parafia kat., dekanatu mereckiego, ma 6148 wiernych; kaplica w Pestowianach. Okrąg wiejski, oprócz mka S., obejmuje wś Bude, w 1865 r. w ogóle 403 dusz rewiz. włość. skarbowych. Dobra skarbowe S. w 1850 r. składały się z mka, 20 wsi, 2 zaśc. i miały 8759 dwor. O 3 w. od mka w stronie pld.-zach. znajdują się trzy źródła mineralne, zwane: siarczane, słone i żelazne, przy których tenutaryusz S. gen. Murawiew założył łaźienki. Wody te sprawadzały około 200 chorych rocznie, po następnionej jednak w 1857 r. pogorzele zabudowań czasowo zaniebane zostały. S. znane są od początku XV w. Tędy ciągnęła w 1403 r. wielka wyprawa krzyżacka pod dowództwem marszałka zakonu Wernera Tettingen, prowadząc Świdrygajłę do rządów Litwy. W 1569 r. S. należały do dóbr stołowych królewskich i składały część oprawy królowej Barbary Radziwiłłówny. Następnie przemienione na starostwo niegrodowe, obejmujące S. z przyległościami, które w 1766 r. posiadał Józef Bouffał, następnie Minejko, opłacając kwarty 1361 złp. 17 gr. a hyberty 685 złp. Na sejmie z 1773—75 r. Stany Rzpltej nadały te dobra w posiadanie emfiteutyczne Feliksowi Malinowskiemu, po nim dzierżył je Wacław Matuszewicz. Po ostatnim rozbiórce stawszy się własnością skarbu, oddane były na pe-

wien przeciąg czasu gen. Murawiewowi, poczem wróciły pod zarząd dóbr państwa. Jeszcze na początku XVIII w. S. zaczęły być powszechnie znane ze swoich źródeł słonych. Za Augusta II Ludwik Pociej, hetman w. lit., będąc stąd stokliskim, postanowił założyć tu warzelnię soli, ale że korzyść nie wyrównywała nakładom, po pierwszych próbach zaniechano przedsięwzięcia. Pomiędzy 1780 a 1790 r. Joachim Chreptowicz, podkanclerzy litewski, zwrócił uwagę na zdroje w S. i w celu ich zbadania wysłał profesorów akademii wileńskiej Sartorisa i kś. Józefa Mickiewicza, którzy znalazłszy w tutejszej wodzie zaledwie pół procentu soli kuchennej, wniesli, że wywarzanie jej zwyczajnymi środkami nie może być korzystnem, bo nie odpowie nakładom. Dodał jednak Sartoris, że woda mogłaby być wzmocniona przez zamrażanie, co by znacznie zmniejszyło koszt wywarzania. Domyśl ten zachęcił kś. Jundziła, który w 1791 r. przybył do S. i rezultaty swych badań ogłosił w broszurce: „O źródłach słonych i soli stokliskiej (Wilno 1792). Podług niego sól w S. przez zamrożenie oddzielona i potem warzeniem do użycia przysposobiona, wymagałaby tak umiarkowanych kosztów, że z korzyścią mogłaby być wyrabiana. W 1827 r. czynił tu poszukiwania geognostyczne von Ulman. Przypuszczając znajdowanie się pokładów soli, zrobił otwór świdrowy na 10 1/2 sążni, napotkawszy jednak pod warstwą gliny piaszczystej i gliny czerwonej oraz niebiesko-szarej na ułamki skał twardych, musiał zaniechać dalszego badania. Dopiero w r. 1841 zwrócono uwagę na leczniczą własność źródeł stokliskich. Z polecenia rządu badali je wówczas dr. Zielonka i aptekarz Ancypa a tenutaryusz stokliński gen. Murawiew zbudował dom drewniany, stajnię, łaźienkę i rezerwaary do wody. W 1851 r. rozszerzono znacznie zakład kąpielowy, który coraz więcej ściągał chorych, głównie na reumatyzm, skrufuły, wyrzuty skórne i in. Dalszy rozwój, przerwany pożarem w 1857 r., datuje się od czasu oddania zakładu kąpielowego w 24-letnią dzierżawę Sacewiczowi i doktorowi Biłińskiemu z Wilna. O wodach mineralnych stokliskich pisał Kukolnik w Pamiętniku wileńskiej gub. z r. 1859 r. (str. 57—67). Opis S. podał Syrokomla w Wycieczkach po Litwie (t. I, 136—153).

J. Krz.

Stokmiany, ferma, pow. szawelski, gm. Tryszkuny (?), o 5 w. od Szawel.

Stoków 1.) kol., pow. gostyński, gmina Cermno, par. Gombin (ewang.), ma 5 dm., 36 mk. ew., 95 mr.; przy domach piękne sady owocowe, przynoszące znaczny dochód. Na łąkach pokład torfu; plantacje wierzby. W 1827 r. 6 dm., 59 mk., par. Życk. 2.) S.

al. *Majdan Kawęczynski*, kol., pow. lubelski, ob. *Kawęczyn* 18.).

Stokowiec, ws i os. fabr. nad rz. Łączną, pow. kielecki, gm. i par. Suchedniów. Istniała tu kuźnica rządowa. W 1827 r. 23 dm., 166 mk., par. Wzdół.

Stokowisko, ws i fol., pow. mazowiecki, gm. i par. Poświętne, odl. 14 w. od Wysokiego Mazowieckiego, posiada pokłady wapienia, wiatrak, staranne gospodarstwo folwarczne. W 1827 r. 11 dm., 74 mk. W 1881 r. fol. S. rozl. mr. 789: gr. or. i ogr. mr. 544, łąk mr. 70, wody mr. 1, lasu mr. 156, nieuz. mr. 18; bud. mur. 1, drewn. 18; płodozm. 4-pol., las nieurządzony. Ws S. os. 13, mr. 9.

Stokowo 1.) pow. ostrowski, ob. *Kamionka* S. 2.) **S. Bućki**, ws, *S. Szerszenie*, ws, *S. Łukasiki*, folw., *S. Złotki*, ws, pow. ostrowski, gm. Dmochy Glinki, par. Czyżew. S. Bućki, ws szlach., ma 16 dm.; 1827 r. 11 dm., 54 mk.; S. Szerszenie, ws, ma 4 dm., 14 mk.; 1827 r. 2 dm., 9 mk.; S. Łukasiki, folw., 1827 r. 1 dm., 4 mk.; S. Złotki, 1827 r. 3 dm., 12 mk. *Br. Ch.*

Stokowski Antoniew, kol., pow. łódzki, gm. Nowosolna, par. Mileszki, ma 38 dm., 376 mk., 858 mr.

Stokowskie Budy, ws włośc., pow. łódzki, gm. Nowosolna, par. Mileszki, mają 31 dm., 261 mk., 368 mr.

Stokowy, strumień w Kazimierzu Dolnym, wpada do Wisły (ob. t. III, 925).

Stokroć, folw., pow. nowogródzki, w pobliżu gościńca poczt. ze Słucka przez Nieśwież do Nowogródka, o 3 w. od mka Turca i 9 w. od Mira, w 4 okr. pol. mirskim, własność Kossowskich, ma przeszło 7¹/₂ włók; gruntu szczerkowo-glinkowate, bardzo urodzajne, miejscowość lekko-falista, całkiem bezleśna. *A. Jel.*

Stola al. *Stolla*, *Stollen* (niem.), ob. *Stwoła*.

Stolarajcie 1.) dwór przy ujściu rz. Okmiany do Mitwy, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 58 w. od Kowna. 2.) **S.**, folw., tamże, o 56 w. od Kowna.

Stolarka, ws, pow. prużański, w 2 okr. pol., gm. Bereza, o 40 w. od Prużany.

Stolarnia 1.) ws, w pow. wieluńskim, wchodziła w skład dóbr Kuźnica (ob.). 2.) **S.**, osada w dobrach Brodnia, pow. łaski. 3.) **S.**, pow. pińczowski, gm. i par. Sancygniów.

Stolarowa, ob. *Stalerowszczyzna*.

Stolarowo, zaśc. szlach., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 7 w. od Dżisny, 1 dm., 14 mk. katol.

Stolarowszczyzna, folw. szlach., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 39¹/₄ w. od Dżisny, 1 dm., 7 mk. prawosł.

Stolary, ws nad Berezyną, pow. bobrujski, przystań drugorzędna.

Stolaryszki 1.) zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Widziniński, o 9 w. od Malat a 59 w. od Wilna, ma 2 dm., 12 mk. kat. (w 1865 r. 7 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Oszkinie. 2.) **S.**, zaśc., tamże, o 57 w. od Wilna, 3 dm., 25 mk. kat. 3.) **S.**, ws, pow. wilkomierski, gm. Wiżuny, o 50 w. od Wiłkomierza.

Stolarzów, ws kośc. (ob. t. VI, 611), jest to *Stalerowszczyzna* (ob.).

Stolarzowice, 1445 i 1532 r. *Stirhokwitz*, *Stollarzowitz*, dobra i ws, pow. tarnowski, par. ew. Tarnowice, kat. Repty Stare. Dobra mają 5 dm., 122 mk. kat., 765 ha; ws 90 dm., 1200 mk. (19 ew.), 211 ha. Do S. należy kolonia Górnik.

Stolbergsdorf, ws, pow. rychbachowski, par. ew. i kat. Peterswaldau; 52 dm., 499 mk. (78 kat.), 23 ha.

Stole, pow. rossieński, ob. *Stanie*.

Stolec, w XVI w. *Stholecz* major i minor, ws i folw. nad rzeką Oleśnicą, pow. sieradzki, gm. Żłoczew, par. Stolec, odl. 28 w. od Sieradza, posiada kościół par. z dwoma kaplicami i trzecią cmentarną, gorzelnię, młyn wodny, 37 dm., 686 mk. W 1827 r. 69 dm., 505 mk. Dobra S. składały się w 1878 r. z fol. S., Filipole i Krzyżanka, rozl. mr. 2072: fol. S. i Filipole gr. or. i ogr. mr. 611, łąk mr. 175, past. mr. 485, lasu mr. 476, nieuz. mr. 58; bud. mur. 18, drewn. 8; płodozm. 12-pol., lasy nieurządzone; fol. Krzyżanka gr. or. i og. mr. 219, lasu mr. 42, nieuz. mr. 6; bud. mur. 2, drewn. 1; płodozm. 6-pol., pokłady torfu. Ws S. os. 31, gr. mr. 100; ws Biesiec os. 32, mr. 296; os. młyn. S. ma 25 mr., 5 bud. drewnianych. S. był gniazdem rodziny szlacheckiej h. Wierusz. Oni zapewne założyli tu kościół par. p. w. św. Wawrzynca, wspominany w aktach kapituły w 1449 r. Na początku XVI w. w S. mieszka Mojaczewski z Mojaczewic (Majaczewic). W drugiej połowie XVIII w. istnieją przy kościele drewnianym dwie kaplice: św. Krzyża murow. i św. Anny drewn. Feliks Szaniawski, ststa bolesławski, dziedzic S., wystawił 1768 r. nowy kościół drewn., przy którym wzniesli kaplicę mur. z grobami rodzinnymi dziedzice Niechmirowa Olszewscy. Na cmentarzu kaplica św. Salomei z 1833 r. Na początku XVI w. łąny kmiece w S. dawały plebanowi tylko meszne po 2 kor. żyta i tyleż owsa, dziesięcina zaś należała do jednej z kanonii gnieźnieńskich. Ról folwarcznych nie było (Łaski, L. B., I, 424, 5). W 1553 r. ws kośc. S. ma 6 łąnów; 1576 r. S. minor 1¹/₂ łąnu (Pawliński, Wielkop., II, 216). S. par., dek. sieradzki, 2374 dusz. *Br. Ch.*

Stolerujcie, dwór, własność Burby, i ws, pow. rossieński, par. girtakolska.

Stolewo, dobra, pow. witebski, w 1 okr. pok. do spraw włosc., gm. Jeremino, w 1863 r. 97 dusz rewiz.

Stolewszczyzna, dobra, pow. prużański, w 2 okr. pol., gm. Bajki, o 17 w. od Prużany.

Stolgi, ws., pow. telszowski, w 3 okr. pol., o 43 w. od Telsz.

Stolica, ws. nad Dzisienką, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Łużki, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Szyrynów, Hermanowicze, o 14 w. od gminy a 32 w. od Dzisny, ma 19 dm., 258 mk.

Stoliczna al. *Stolica*, szczyt górski, w hr. goemerskiem (Weg.), we węźle górkim przypierającym od wschodu do Rudaw węgierskich, a głównie ich działu zwanego Szczawnickimi górami, między źródłami Hronu i Stonej, na połud. od przecznicy wernarskiej i naprzeciwko Królewskiej Hali. Wzn. 1480 mt. n.p.m. (szt. gen.). *Br. G.*

Stoliczny, mylnie *Soliczny* (ob.), potok górski, powstaje w obr. gm. Obidzy, pow. nowosądecki, ze źródeł leśnych; płynie na płu. leśnym jarem i w tejże wsi uchodzi do pot. Obidzy z praw. brzegu. Długi $3\frac{1}{4}$ klm. *Br. G.*

Stolin 1.) mko nad Horyniem, pow. piński, na t. zw. Zarzeczcu, w 3 okr. pol. płotnickim, gm. Stolin, o 67 w. od Pińska a 13 w. od st. dr. żel. polesko-wołyńskiej Widybor, ma przeszło 250 osad, około 1800 mk. (w 1867 r. 254 dm., 1571 mk.), 4176 dzies., zarząd okręgu policyjnego dla 5 gmin powiatu (Lemieszewicze, Płotnica, Stolin, Cierebież i Raczynek), zarząd gminny, cerkiew paraf., dwa domy modlitwy żydow., szkołę miejską, gorzelnię. Cerkiew p. w. św. Trójcy, z muru w 1815 r. wzniesiona, fundacyi obywatela Kajetana Korzeniowskiego; kaplica na cmentarzu grzebalnym, p. w. Wniebowz. N. M. P., wystawiona w 1823 r. kosztem Cyryla Szymonowicza; około 1800 parafian. Paroch ma przeszło 50 mr. ziemi. W S. zbiegają się gościeńce: wołyński od strony Wysocka, mozyrski od strony Dawidgródka i piński od strony Płotnicy. Ludność flisacza i rolnicza, rybołówstwo znaczne; żydzi trudnią się handlem drobnym i drzewnym. Grunta nieco faliste, urodzajne, łąki wyborne, lasy znaczne, posiadające dużo dziegielni. Gmina stolińska składa się z 5 okręgów (starostw) wiejskich, ma 312 osad włosc., 1728 włóścian płci męz., uwłaszczonych na 6393 dzies. W skład gminy wchodzi: Biełohusza, Chotomla, Juniszczce, Mańkowicze, Otwierzyca, Rzeczyca, Stolinek, Terebiszcze, Widybor i Wikarewicze. Miasteczko starożytne, należało do liczby miast t. zw. pohoryńskich, t. j. nadhoryńskich. Latopisecy ruscy w XI i XII w. wspominają miasta pohoryńskie, t. j. nad Horyniem lub blisko niego leżące. Nie wszystkich nazwy się zachowa-

ły. We wszystkich tych miastach przechowały się ślady dawnych fortyfikacyi. Niedgdyś królewszczyzna, oddawana różnym osobom za zasługi. W XVI w. władali tu kniaziowie Sołomereccy (ob. Rewizya puszczy, str. 9, dokum. z 1558 r.). Na początku XVIII w. klucz stoliński należał do ks. Wiśniowieckich, następnie Korzeniowskich (ob. Łukasz Gołębiowski, Pamiętnik z lat dziecinnych, str. 11). August III d. 13 czerwca 1759 r. oddał S. w posiadanie prywatne Pociejom, od których po kądzieli przeszedł do Sołtanów, od tych zaś nabył Józef Skirmunt, którego jedyna córka Jadwiga wniosła w posagu w dom Stachowskich. D. 29. września 1655 r. wojska litewskie poniosły tu klęskę w boju z oddziałem wojsk ruskich pod dowództwem kn. Wołkońskiego, w skutek czego ks. Wołkoński zajął S. i trzymał go przez lat kilka. 2.) **S.**, ws., pow. rohaczewski. Z liczby mieszkańców 8 zajmuje się wybijaniem oleju kienopnego. *A. Jel.*

Stolinek, ws., pow. piński, w 3 okr. pol., 92 mk.; własność Stachowskiej. *Kł. M.*

Stolkowszczyzna, zaśc. prywat., pow. wilejski, w 2 okr. pol., o 71 w. od Wilejki, 1 dm., 12 mk.

Stolla al. *Sztołnia* al. *Jagielnica*, rzeczka, bierze początek pod wsiami Zurada i Niesułowice, w pow. olkuskim, płynie przez piaski wsi Starczynów i ubiegłszy 12 wiorst wpada do Przemszy Białej pod wsią Borek. Dopływem S. jest sławna olkuska rzeczka Baba.

Stollbeck, ws., pow. tylżycki, st. p., tel. i kol. żel. Tylża, 82 ha, 313 dm., 1160 mk.

Stollberg, osada do nadleśnictwa Mallischken, st. p. Budry; 1 dm., 7 mk.

Stollen, dobra ryc., pow. morąski, st. p. Libsztat; 686 ha, 33 dm., 187 mk.

Stolne, mko nad rzeką Domną, pow. sośnicki gub. czernihowskiej, o 40 w. od Sośnicy, na 478 dm., 3805 mk., 2 cerkwie, piękny dom mieszkalny, właścicieli hr. Kuszelewa Bezborodko, wzniesiony w końcu XVIII w.; przy domu wielki ogród z oranżeryami.

Stolniki, ws. i fol., pow. rawski, gm. Goratowice, par. Cieladz; ws. ma 12 dm., 149 mk.; folw. 8 dm., 29 mk., należy do dóbr Grabice. W r. 1827 było 20 dm., 138 mk. W 1867 r. fol. S. rozl. mr. 1099: gr. or. i ogr. mr. 605, łąk mr. 79, past. mr. 33, lasu mr. 150, zarośli mr. 193, nieuż. mr. 39. Ws. S. os. 15, mr. 202.

Stolnikowy, chutor nad rz. Wysią, pow. zwinogrodzki, w 1 okr. pol., gm. Kalihorka, par. praw. Elizawetka, miał w 1863 r. 75 mk. Należy do dóbr Tolmacz, dawniej Łopuchiny, następnie Bernardakich. W spisie z 1885 r. niepodany.

Stolno, niem. *Stollno*, dok. około 1400 *Stoelen*, *Stolin*, *Stolyn*, dobra ryc., pow. chełmiński, st. p. Małe Czyste o 3 klm., par. kat.

Wabecz. Schodzą się tu bite trakty z Grudziądza, Wąbrzeźna, Torunia i Chełmna. S. ma z fol. 462 ha (419 roli). W 1885 r. 15 dm., 49 dym., 247 mk., 191 kat., 56 ew. Do 1301 r. był to fol. krzyżacki i należał do komturstwa starogrodzkiego, później został zamieniony na dobra allodialne. R. 1430 jest Lorenz Stolin, t. j. Wawrzyniec z Stolna, ławnikiem. R. 1447 jest Budisch von Stoelen, t. j. Budisz z Stolna, posłem do w. mistrza. W XV w. napotykamy tu Kalksteinów, którzy od S. przybrali nazwisko Stolińskich (ob. Kętrz. „O narod. pol.“, 75, 158, 142 i Gesch. d. St. u d. Kr. Kulm v. Schultz, I, 202). R. 1667 należało S. do Gronczowskich (ob. Wizyt. Strzesza, str. 96). R. 1706 dawał dwór meznego 2 korce żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Potockiego, str. 235). *Ks. Fr.*

Stolnopol, dobra, pow. połocki, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. Horspla, w 1863 r. 42 dusz rewiz.

Stolpe, ob. *Sztolpy*.

Stolpe (niem.), ob. *Stupa*, *Stupianka* i *Stupsk*.

Stolpe-Fluss, ob. *Miałka*.

Stolpmuende, ob. *Ujść*.

Stolpmann, wś, pow. człuchowski, st. p. Lipienice, gm. Lubonie, par. kat. Borzyszkowy 1³/₄ mili odl. 1357·05 magd. mr.; 1885 r. 7 dm., 44 mk. *Ks. Fr.*

Stolz, też *Skorolez*, dobra i wś, pow. rychbaczowski, par. ew. Stolz, kat. Seitendorf. Dobra mają 19 dm., 298 mk. (41 ew.), 699 ha; wś 203 dm., 1278 mk. (314 kat.), 1600 ha. We wsi kościół par. ewang., zamek hr. Schlabrendorf. Łomy marmuru i wapienia.

Stolzenau, dobra i wś, pow. Neurode, par. ew. Kładzko, kat. Ober Schwedeldorf. Dobra mają 3 dm., 13 mk. kat., 547 ha; wś 175 dm., 895 mk. (6 ew.), 348 ha.

Stolzenberg, góra i miasto, dziś już nieistniejące, tuż pod Gdańskiem, w zach. stronie. Góra Stolzenberg (210 st. n. p. m. wysoka) i wieś t. n., stanowiąca przedmieście gdańskie, wskazują dziś jego położenie. Wś ma 24 dm., 328 mk. Góra S. należała w części do włocławskich biskupów, w części do kapituły. Osada istniała już 1456 r. Tego bowiem roku d. 1 czerwca przez zaciężnych żołnierzy z Starogardu i Nowego, przychylonych Krzyżakom, złupiona została (ob. *Scr. rer. Pruss.*, IV, 163). R. 1461 i 1462 ponownie przez Krzyżaków była zaczepiona (ob. tamże, str. 584 i 589). R. 1520, gdy w Prusiech znów się srożyła wojna, został S. wraz z okolicznymi przedmieściami przez Gdańszczan spalony. Ten sam los spotkał go 1577 r.; wówczas przypatrywał się pożarowi osady Stefan Batory z góry biskupiej. R. 1657 palili S. Szwedzi, a 1734 r., kiedy na rozkaz

gdańskiej rady miejskiej niektóre domy w Petershagen zostały spalone, rozszerzył się ogień dalej i zniszczył prawie cały Szotland i Stolzenberg. R. 1772 dobra duchowne tuż pod Gdańskiem, mianowicie Szotland, Stolzenberg, Św. Wojciech i Szydlice, przeszły na własność rządu pruskiego. Zaczął wtedy król Gdańszczanom w różny sposób dokuczać, aby ich przekonać, że jedynym dla nich ratunkiem jest złączenie się z Prusami. Ścieśnił granice miasta i obłożył handel wysokimi cłami. Cztery wymienione wsi złączono w jedno królewskie miasto Stolzenberg (Koenigliche Immediatstadt S.), mające rywalizować z Gdańskiem. Niebawem też zakupił rząd dom prywatny w S. i przebudował go na ratusz. W jednym z pięt jego odprawiali później luteranie nabożeństwo. Oprócz tego zostało miasto siedzibą urzędu akcyzy i cła, powiatowej komisji sądowej i naddyrekcji pocztowej. Ulic było 14. Gdańszczanie powoływali się wprawdzie na przywilej Kazimierza Jagiellończyka, według którego żadne miasto ani żaden zamek nie powinien być założony w pięcio milowym obrębie, ale daremnie. Sztucznie utworzone miasto nie prosperowało, bo Gdańszczanie zerwali stosunki z temi 4 przedmieściami i odnowili 1775 r. stare edykta, handel z niemi w części zakazujące, w części znacznie ograniczające. Skutki tych zakazów przedmieściom tym wnet bardzo się dały we znaki. Dowodzi tego dobitnie zmniejszająca się liczba ludności. R. 1772 liczyły te 4 połączone przedmieścia 10951 mk., zaś 1792 r. tylko 6516, 1793 r. 5641; nieco później wzrosła ludność znów z 6000 do 8000. Dymów liczono 1793 r. w S. 675, w Szydlicach 238, w Szotlandzie 211. Pustych posiadł było około 1789 r. w S. 88, w Szydlicach 31, w św. Wojciechu 3, w Szotlandzie kilka. Dopiero po przyłączeniu Gdańska do Prus (1793 r.) przedmieścia te znów powiększać się zaczęły. R. 1807 d. 12 marca spalili Gdańszczanie znów S. i pobliskie przedmieścia, gdy pruski generał Kalkreuth wjeżdżał do miasta, by w niem objąć główną komendę. Gdy generał Rapp dzielnie bronił w 1813 r. Gdańską, został S. po raz ostatni zniszczony i już z gruzów nie powstał. W 1687 roku pobierał prob. przy kaplicy królewskiej w Gdańsku ex monte Stolcenbergenski od 4¹/₂ włók 2¹/₂ kor. żyta i tyleż owsa (ob. *Wizyt. Madalińskiego*, str. 33). Dla licznych tutejszych katolików ustanowił 1666 roku biskup Czartoryski nową parafię, którą powierzył spowadzonemu tu reformatom. Kościół pierwotny, jako tymczasowy, był szczupły i z drzewa budowany. Większy i wygodniejszy z muru pruskiego wznosił 1673 r. Ignacy Bąkowski, woj. pomorski,

główny fundator klasztoru. Przez wojny i częste oblężenia kościół wiele ucierpiał i groził upadkiem. Za staraniem gwardyana Antoniego Brueckenthal stanął 1734 r. nowy kościół murowany. Lecz i ten został 1807 r. wraz z całym S. zburzony. Ostatni zakonnik wynieśli się z gruzów 1813 r. U Boreka (Echo sep.) są wymienieni niektórzy sławniejsi zakonnicy tutejszego konwentu, „eximii eruditione, zelo animarum et pietate“, mianowicie: ks. Franciszek Richterski, który tu od 1671 r. wykładał filozofią i teologią; podróż do Rzymu odbył pieszo, um. w Rawiczu 1685 r.; Cypryan Szober, dawniej żołnierz konwertował 1664 r., był rektorem w szkole w Wejherowie, kazaniem w Gdańsku nawrócił wielu do wiary katol., umarł w klasztorze w Wejherowie, 1700 r.; Jakub Schetter, niezmordowany kaznodzieja, podróż do Rzymu także pieszo odbył, um. 1707 r.; ks. Brueckenthal, służył dawniej w wojsku ruskim, gdzie doszedł stopnia generała. Piotr II, bawiac 1729 r. w Gdańsku, odwiedził go i hojną obdarzył jałmużną. Gdy 1734 r. Ruscy Gdańsk oblegali, wówczas Brueckenthal, przeor konwentu, klasztorowi wielkie wyświadczył usługi. *Źródła:* 1) Borek: „Echo Sepulchralis“, mskr. w Pepinie, 140—150. 2) „Utracone kościoły i kaplice“ p. X. Fankidejskiego, str. 175. 3) „Land v. Leute des Landkr. Danzig“ von Brandstaeter, str. 182 i 311. 4) „Zeitsch d. Westpr. Gesch.-Ver.“, XX, 78 i in. *Ks. Fr.*

Stolzenberg 1.) wś, pow. świętosiekiński, st. p. Hornsdorf; 679 ha, 206 dm., 913 mk. 2.) S., osada, pow. olsztyński, przy mście Olsztynie, na polskiej Warmii; 2 dm., 76 mk.

Stolzenberg, dobra i wś, pow. zgorzelicki, par. ew. Markersdorf. Dobra mają 87 dm., 352 mk. (1 kat.), 203 ha; wś 44 dm., 180 mk. (6 kat.), 221 ha.

Stolzenfeld, wś, pow. frydlański, st. p. Szepopol; 975 ha, 103 dm., 529 mk.

Stolzenfelde (niem.), ob. *Sztotfeld*.

Stolzenhof (niem.), dobra, pow. elbląski, st. p. i par. kat. Elbląg 4 klm. odl., 100 ha (85 roli); 1885 r. 2 dm., 4 dym., 33 mk., 12 kat., 21 ew. Dobra te opustoszały i przypadły Elblągowi; 1574 r. zostały wydane burmistrzowi Jerzemu Muenzer za 100 grzywien zakupnego i 12 grz. rocznego czynszu. R. 1606 i 1612 zostały szpitalowi św. Ducha w zastaw dane; 1664 r. zaś nabył je Sebastian Stolz (ob. „Der Elbinger Kreis v. Rode, 88).

Stolzentz 1.) *Gross*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Saugen; 68 ha, 3 dm., 15 mk. 2.) S. *Klein*, wś, tamże, st. p. Aglonen; 113 ha, 7 dm., 38 mk.

Stolzhagen 1.) wś paraf. katol., pow. libarski, st. p. Liewenberg; 723 ha, 87 dm.,

453 mk. 2.) S., młyn, tamże; 179 ha, 10 dm., 54 mk.

Stoła *Mała*, rzeczka, lewy dopływ rz. Małapanew (Małapiana), praw. dopł. Odry. Płyynie z pod Tarnowca na Szląsku pruskim.

Stołbee 1.) wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 5 okr. pol., gm. Rohacze, o 52 w. od Brześcia. 2.) S., ob. *Stolpce*.

Stołbiec al. *Stowpiec*, wś, pow. radomski, w 3 okr. pol., gm. i par. praw. Potyłówka, o 23 w. od Radomyśla. Stanowi właściwie południową część Potyłówki.

Stołbiszcz, sióło, pow. sergacki gub. niżegorodzkiej, o 20 w. od Sergacza, ma 211 dm., 1601 mk., 2 cerkwie z 1769 r. Mieszkańcy, oprócz rolnictwa, zajmują się wyrobem kół. Jako pustkowie nadane w końcu XIV w. monasterowi Błagowieszczeńskiemu w Niżnim Nowgorodzie; w czasie wojny z Kazaniem zostało zniszczone przez Czeremisów.

Stołbnia, rzeczka w gub. mohylewskiej, lewy dopływ Dniepru, uchodzi pomiędzy Krapiwnią a Perespa. Przybiera od prawego brzegu Kobylówką.

Stołbowaja, rzeczka w gub. chersońskiej, prawy dopływ Ingułu (lewego dopływu Bohu).

Stołbowo, wś nad rz. Siasią, pow. nowoładzki gub. petersburskiej, o 50 w. od mta powiat., ma 3 dm., 18 mk. W 1617 r. zawarto tu pokój z Szwecją.

Stołbowoj, zaśc. włość, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. i okr. wiejski Rukojnie, o 1 w. od gminy, 4 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Kijany.

Stołbowski, białoruskie *Staubowszczyzna*, wś, pow. ihumeński, w 1 okr. pol. uździeńskim, gm. Mohilna, w pobliżu gość. z mka Uzdy do mka Mohilny, ma 25 osad; grunta lekkie dość urodzajne. *A. Jel.*

Stołbun, fol., pow. rohaczewski, gorzelnia, zatrudniająca 9 ludzi, produkująca 392894 stop. spirytusu i dająca 1993 rs. dochodu; własność hr. Czernyszewa-Kruglikowa.

Stołbunka, rzeczka w gub. mohylewskiej, lewy dopływ Biesiedzi. Stanowi część granicy pow. rohaczewskiego od pow. suraskiego (gub. witebskiej).

Stołbuńska Rudnia, pow. rohaczewski, ob. *Rudnia* 125.).

Stołbuny, sióło, pow. rohaczewski, gm. Stołbuny, ma 182 dm., 988 mk. Gmina ma 5959 mk. włościan (2564 męż., 2650 kob. i 745 dzieci). W gminie znajduje się 350 dzies. lasów prywatnych i 12³/₄ dz. włość.

Stołby, wś, pow. nowogradwołyński, gm. żołobeńska, ma 37 dusz włościan, 161 dzies. ziemi włość., 451 dzies. ziemi dworskiej. Należała do dóbr berezdowskich, przez ks. Sta-

niaława Jabłonowskiego sprzedana Johano-
wym, do których i dziś należy. *L. R.*

Stoleżyn, urząd. *Stolenschin*, *Stolisizino* 1384
Sztholyzino i *Stolyzino* 1523 i 1618, *Stholizino*
1577, ws i dwór, pow. węgrowski, o 7 klm.
na pld.-zach. od Keyni (st. dr. żel.), na tra-
kcie do Gniezna, par. Panigródz, poczta Wa-
pno. W 1384 r. arcyb. Bodzanta zamienił
czynsz i dochody z młynów kwieciszewskich
(należące altaryi w katedrze gnieźn.), na
dziesięciny z S. i Wapna (Kod. Wielk., n.
1820); 1449 r. sądził się pleban panigrodzki z
Andrzejem, dziedzicem S., o dziesięciny (Ła-
ski, L. Ben., I, 123, przyp.); 1521 r. zacho-
dziły spory graniczne między dziedzicami S.
i Wapna (Akta gr. keyńskie, fol. 324); 1577
r. było w S. 14 śladów osiadłych i 4 zagr.,
w 1579 r. 25 ślad. os. i 4 zagrodn., a w 1618
r. 10 ślad. os., 4 zagr. i wiatrak. Około 1793
r. należał S. do Józefa Radziwińskiego, woj.
gnieźn., na Dziewierzewie, później do Wil-
kowskich. Ws ma obecnie 8 dm., 59 mk. kat.
i 127 ha (97 roli, 2 łąk, 3 lasu). Dwór z fol.
Koernershoeh i leśniczówką Wilkonicą two-
rzy okr. dworski, mający 18 dm., 340 mk.
(240 kat., 100 prot.) i 1139 ha (808 roli, 89
łąk, 214 lasu); cegielnia, chów bydła holo-
nderskiego i koni litewskich. *E. Cal.*

Stolgany, ws, pow. oszmiański, w 3 okr.
pol., gm. Dziewieniszki, okr. wiejski Stolga-
ny, o 4 w. od Dziewieniszek a 35 w. od O-
szmiany, ma 14 dm., 104 mk. kat.; podług
spisu z 1865 r. 37 dusz rewiz.; należała do
dóbr Dawbuciszki, Józ. Umiastowskiego. W
skład okr. wiejskiego wchodzi wsi: S., Becza-
ny, Kaziule, Mieżany, Pupiszki, Rymosze,
Skrejczany i Szalciny, oraz zaśc. Skrejczany,
w ogóle 82 dusz rewiz. włosc. uwłaszczonych
i 172 b. włosciar skarbowych. *J. Krz.*

Stolhinowo, ws włosc., pow. dzisieński, w
4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski Ugołniki,
24 dusz rewiz.

Stolka, rzka, ob. *Zelwianka*.

Stoloki al. *Stasiuki*, ws i dobra, pow. ko-
bryński, w 1 okr. pol., gm. Koziszcze, o 16 w.
od Kobrynia.

Stolów al. *Stolowa góra*, szczyt w Beski-
dzie zach., dziale olszańsko-wiślańskim na Szlą-
sku austr., tuż nad granicą galicyjską, na
graniczy gm. Brenny i Jaworza, pow. bielski,
na pld.-zach. od szczytu Klimczaka (1119
mt.), nad źródłami rz. Wapienicy (Lobnitz),
pod 49°44'55" pld. sz. g., a 36°38' wsch. dfg.
od F. Dalej na zach. wznoszą się szczyty
Błatny (917 mt.) i Cisowa Wielka (872 mt.).
Wzn. S. wynosi 1035 mt. Lasy od południa
rozpościerające się na obszarze gm. Brenny
zowią się Stokówką. *Br. G.*

Stolów al. *Stolowo*, fol. do Karolewa, pow.
krotoszyński (Koźmin), nad Pogoną, dopł. O-

bry, o 2½ klm. na pld.-wschód od Borku
(par., poczta i st. dr. żel.); powstał w no-
wszych czasach, podobno w miejscu dawnego
Tobolowa.

Stolowa, okolica szlachecka nad Świsło-
czą, pow. miński, o 3 w. na wschód od Miń-
ska, ma 7 osad.

Stolowa, szczyt, na granicy gm. Skomiel-
ny Czarnej i Łętowni, w dziale skawiańsko-
rabczańskim, pod 37°29' wsch. dfg. g. F., a
49°42'35" pld. sz. g. Wzn. 841 mt. nrm. Ob.
Osielec. *Br. G.*

Stolowacze, jezioro, pow. szremski, o 5½
klm. na pld.-wschód od Mosiny, pod Barano-
wem, 1 klm. długie, 3 klm. szerokie, zasilane
strugą płynącą od Holendrów Żabińskich;
odpływa do Warty.

Stolowa Góra, ob. *Stolów*.

Stolowa Kiernica, źródło we wsi Litia-
tynie, w pow. brzeżańskim; ob. *Litiatyn*.

Stolowacz, dobra, pow. bielski gub. gro-
dzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Rajska, o 10 w.
od Bielska.

Stolowe, grupa zabudowań w obr. Białe-
go Dunajca, pow. nowotarski.

Stolowe Góry, polne wzgórza, na pld. od
Woli Raniżowskiej, w pow. kolbuszowskim,
po pld.-wsch. stronie drogi z Raniżowa do
Lipnicy. Wzn. 238 mt. nrm. Na pld. od nich
ponad drogą *Ugowa Góra* (237 mt.). *Br. G.*

Stolowicze al. *Stwolowicze*, mko nad rz.
Szczarą, pow. nowogródzki, w 3 okr. pol.
Nowa Mysz, gm. Stolowicze, przy b. drodze
z Nieświeża do Słucka, o 42 w. od Nowogró-
dka a 10 wiorst od stac. dr. żelaz. moskiew-
sko-brzeskiej Baranowicze, ma do 100 osad,
około 1000 mk., przeważnie żydów. W
1867 roku było 102 dm., 523 mk., cerkiew,
kościół katolicki, dom modlitwy żydowski,
dwa jarmarki (15 sierpnia i 8 września);
szkołka miejska. Pierwotnie S. były wła-
snością w. ks. litewskich, nadane podobno
przez Witolda, pewniej zaś przez króla Kazi-
mierza Jagiellończyka w 1449 r. Niemirze
Rezanowiczowi, wraz z dobrami: Slezcy, Lito-
wicze i Czertawicze (ob. Skarbiec Daniłowi-
cza, II, 194, № 1891). Pod koniec XVI w.
nabył S. ordynat nieświeski ks. Mikołaj
Krzysztof Radziwiłł „Sierotka“ i takowe w
1616 r., na krótko przed śmiercią, oddał
wraz z dobrami Pocijki (ob.) kawalerom
maltańskim, z tem zastrzeżeniem, aby w no-
wo utworzonej komandoryi Radziwiłłowie
mieli pierwszeństwo; gdyby zaś żaden z Ra-
dziwiłłów nie był kawalerem maltańskim,
miała prawo do komandoryi szlachta litew-
ska i w ostatecznem tylko razie koronna
(Kotłubaj, Galer. Nies., 318, 332). Kamando-
rya ta otrzymała potwierdzenie mistrza za-
konu Alofa de Vignacourt. Pierwszym ko-

mandorem został syn ks. Mikołaja Sierotki Zygmunt Karol, późniejszy w wda nowogródzki, który bawiąc na naukach w Bolonii, w 17 roku życia, powziął chęć wstąpienia do zakonu kawalerów maltańskich i gdy w 1609 r. otrzymał na to zezwolenie ojcowskie, udał się do Malty i po złożeniu ślubów odbył na morzem Śródziemnym wyprawę przeciwko piratom afrykańskim. Odtąd S. wzrosły i nabrały pewnego rozgłosu, ks. Zygmunt bowiem, wychowany we Włoszech, przywiózł z sobą zamiłowanie do budownictwa i dźwigając miasto, starał się zarazem o jego upiększenie. W 1639 r. wznosił wielkim kosztem z muru świątynię, a przy niej domek loretański, z piękną figurą Matki Boskiej, rzezaną z drzewa, odpusty wyjednał w Rzymie i wś Berezowce zapisał na fundusz kościołowi. Miejsce to stało się uczęszczanem przez pątników i lud, uważając statwę za cudowną, składał liczne ofiary i vota. Ustanowiona przez biskupów wileńskich parafia stołowiicka, miała kaplicę w Arabinowszczyźnie, Haciaszczu, Domaszewiczach i Żeleźnicy. Istniał nawet dekanat stołowiicki, obejmujący 11 parafii: *S.*, *Krzywoszyn*, *Darewo*, *Iskoldź*, *Kroszyn*, *Swojatyce*, *Połoneczka*, *Horodyszczce*, *Nowa-Mysz*, *Snów* i *Zadźwiew* (z tych podane kursywą skasowano, pozostałe zaś dołączono do dek. nowogródzkiego); parafia stołowiicka weszła głównie w skład par. Kroszyn. W 1868 r. kościół w S. przerobiono na cerkiew kosztem 9000 rs. Statua N. M. P. pozostała w cerkwi. Opis inauguracji cerkwi pomieściły „Mińskie Eparch. Wiedom.“ (1886 r., N. 20, str. 480). Po śmierci ks. Zygmunta Karola (1642 r.) byli komandorami: do 1671 r. jeden po drugim bracia rodzeni Tomasz i Mikołaj Judyccy, od 1688 — 1719 Kazimierz Michał Pac, od 1719—40 Michał Dąbrowski, a po nim do 1764 hr. Maurycy de Saxe, poboczny syn Augusta II i Urszuli Bohuszcówny, stolnikówny litewskiej. Gdy po śmierci Augusta III przeciwnicy domu saskiego wzięli górę, konfederacja związana natenczas w Brześciu Litew. odjecha komandorstwo hr. de Saxe pod pretekstem nieposiadania indygenatu i oddał je Bartłomiejowi Steckiemu. Po nim został komandorem Mikołaj Józef Radziwiłł, ordynat klecki, w wda trocki, a po śmierci jego w 1813 r. wziął komandoryę razem z ordynacją klecką synowiec jego ks. Ludwik Radziwiłł, syn Michała, kaszt. wileńskiego, i Heleny Przeździeckiej, urodzony 1773 r. (Kotłubaj, *Galerya nieświeska*, 356). Był on ostatnim komandorem stołowiickim, bowiem zakon maltański wkrótce rozwiązany został i dobra przeszły na prawach ziemskich w dom Radziwiłłów linii kleckiej. Po śmierci ostatniego ordynata

kleckiego Leona Radziwiłła w 1886 r., S. wraz z innemi dobrami ks. Leona, dołączono do ordynacji nieświeskiej. Obejmują 46 włók. Niegdyś miasteczko słynęło jarmarkami na konie. Kahał w 1717 r. płacił 100 złp. pogłównego (Vol. Leg., VI, fol. 356). Przy kościele farnym z funduszu Stanisława Radziszewskiego istniał dawniej szpital, pobudowany przez Radziwiłłów około 1657 r. D. 23 września 1771 r. w S. Suwarow zeszedł niespodzianie w nocy konfederatów barskich pod wodzą hetmana Michała Ogińskiego, i bez boju zabrał w niewolę. Po drugim podziale Rzpltej w 1793 r. S. zamianowano mtem powiat „ziemi Stołowiickiej“, tak jak Nowogródek w „ziemi nowogródzkiej“, a Słonim w „słonimskiej“. W 1795 r. po podziale ostatnim i utworzeniu gub. słonimskiej, S. wróciły znowu do znaczenia mta parafialnego. Oprócz cerkwi, przerobionej z kościoła, istnieje tu druga p. wez. Wniebowzięcia, fundacyi podobno któregoś z Radziwiłłów; posiada 3 włóki i 18 mr.; przeszło 2000 parafian. Gmina stołowiicka obejmuje 5 okręgów (starostw) wiejskich, 917 osad włościańskich, ma 3892 włośc. pł. męz., uwłaszczonych na 8376 dzies. gruntów wybornych, urodzajnych. Powierzchnia gminy płaska, małołesna. A. Jel.

Stołowniata, rzeka, lewy dopływ Bobra.

Stołowo, wś włośc., pow. mławski, gm. Dąbrowa, par. Szreńsk, odl. 18 w. od Mławy, ma 12 dm., 80 mk., 237 mr. Połowa obszaru stanowi jedną posiadłość włościańską, mającą 121 mr. W 1827 r. 1 dm., 5 mk.

Stołowo, wś, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, parochii Borysów, ma cerkiewkę i od 1884 r. szkołkę cerkiewną.

Stołowszczyzna, wś, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Zbierogi, o 24 w. od Kobrynia.

Stołowy Kamień, szczyt górski, w pow. gródeckim, wzn. 412 mt.; ob. *Majdan* 7.) (t. V, 912).

Stółp Matyaszów, uroczysko na gruntach wsi Karasina, w pow. kowelskim.

Stółpce, *Stolbce*, białoruskie *Stoubcy*, *Stoup-ey*, mko rządowe przy ujściu Odoedy do Niemna (o 56 w. od jego źródła), przy linii dr. żel. moskiewsko-brzeskiej, pow. miński, w 3 okr. pol. koidanowskim, gm. Stółpce, o 70 w. od Mińska, o 1 w. od st. dr. żel. moskiewsko-brzeskiej Stółpce, ma przeszło 300 osad, do 3000 mk., przeważnie żydów. W 1867 r. było tu 301 dm., 2035 mk., cerkiew, kość. katol., 4 domy modlitwy żydowskie, st. poczt., jarmark 5 sierpnia. Posiada cerkiew z 1825 r., murowaną, p. w. św. Anny, fundacyi ks. Czartoryskich, uposażoną z dawnych zapisów 4 włók. ziemi, około 3500 parafian; kaplica z 1844 r. p. w. N. M. P. we wsi Opieczki,

Znajdował się tu kościół, fundowany w 1623 r. przez Aleksandra i Zofię z Zienkowiczów Słuszków, wdów trockich, a przy nim byli osadzeni dominikanie. Pierwotnie świątynia drewniana, przez tegoż Słuszkę w 1640 r. została wzniesiona z muru. Wsławił się cnotami i dobroczynnością przeor klasztoru Fabian Maliszewski († 1644 r.). Lud uważając go za błogosławionego, pielgrzymował do grobu jego, szczególnie dotknięci kołtunem. W starych ksiązkach do nabożeństwa znajduje się pieśń na cześć tegoż Fabiana; istnieje także obraz, wyobrażający błogosławionego Fabiana, unoszącego się w obłokach, w otoczeniu aniołów. Klasztor skasowany został w 1833 r., kościół zamieniono na parafialny w dekan. nadniemeńskim. Było przeszło 2000 parafian, kaplica w miejscu. W sklepach świątyni spoczywają zwłoki fundatora Aleksandra Słuszki († 1651 r.). Obecnie kościół ten otrzymał inne przeznaczenie, a parafia wcielona została do świerzeńskiej i kojdanowskiej. W kościele mieścił się obraz pędzla Smuglewicza, wyobrażający św. Michała w walce z szatanem, dar ks. Czartoryskich (ob. Słownik Rastawieckiego, t. III, str. 394). Istnieje tu dalej synagoga żydowska, szpital wiejski, szkoła wiejska, fabryka zapalek chemicznych. Nad brzegiem Niemna 20 spichrzów zbożowych rządowych i tyleż prawie prywatnych; warsztaty budowy łodzi i wicin. W S. znajduje się pierwsza ważniejsza przystań na Niemnie, który odtąd poczyna być żeglownym. Handel poprzednio ożywiony i słynny na całą okolicę, upadł prawie od czasu przeprowadzenia drogi żel. w 1871 r. i z tego powodu żydzi miejscowi wynoszą się w ostatnich latach gromadnie do Ameryki. Produkta wywozowe stanowią: zboże wszelkie, drzewo, rogóżki lipowe, smoła, terpentyna; z portów zaś bałtyckich przywożą tu: sól, śledzie, meble, napoje, cukier, mączkę kościaną, oliwę, towary kolonialne, maszyny rolnicze, wyroby żelazne, bawełnę, cynę, ołów, przędzę i t. d. Dawniej wywóz produktów surowych do Prus wynosił do 3,000,000 rs., lecz teraz handel wywozowy zmniejszył się do 750,000 rs., a ogólna wartość przywozu z zagran. nie przenosi 130,000 rs. Targi odbywają się co niedziela, jarmarki doroczne na konie i bydło w d. 16 marca i w święto apostołów Piotra i Pawła. Gmina stołpecka składa się z 4 okręgów (starostw) wiejskich, ma 660 osad włościańskich, 2471 włosc. pł. męz., uwłaszczonych na 8853 dzies. ziemi. Lud okoliczny, oprócz rolnictwa, zajmuje się flisactwem, które coraz bardziej upada, z upadkiem handlu niemieckiego. Miejscowość dość równa, lasu mało, grunta urodzajne. Fermę stołpecką, zwaną Leono-

wo, około 13 włók, nabył w 1869 r. urzędnik Dymitr Iwanow. Czas założenia mka nie jest wiadomy. Na mapie Litwy, wydanej przez ks. Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła Sierotkę, nie są oznaczone, chociaż wskazano na niej mniej znaczne dziś pobliskie mko Swierzeń. Niektórzy sądzą, że S. mogły powstać zaledwo w XVI w. za dziedzictwa Słuszków (Syrokomla, Korotyński), zdaje się jednak, iż to miejsce było bodaj dawną dzielnicą krzywiezańską. Zarówno znakomitą położenie nad wielką rzeką, stanowiącą główną arterię komunikacji od strony m. Bałtyckiego, liczne ślady siedlisk przedhistorycznych o kilka mil wyżej jeszcze za S. nad Niemnem, jako i sama nazwa, zdają się świadczyć, iż tu istniały w odległej starożytności obronne lub graniczne słupy, (stołpy). Kraj ten leżąc na rozdrożach, już w X w. uległ Waregom, zakładającym pod Rohwołodem księstwo połockie, a w XIII w. zajęty został przez Litwę. Dokument Zygmunta I, nadający Janowi Litawor Chreptowiczowi dobra okoliczne za zasługi, wspomina tylko Swierzeń z przyległościami aż po Sułę rzekę, przed którą leżą S. To milczenie o S. nie dowodzi wcale ich nieistnienia, ponieważ tak samo pierwotna dzielnica kopylska znika na kartach dziejów od czasu, jak ją zaćmiło znaczenie Słucka, Kopyl jednak nie przestał istnieć. S. występują w dokumentach z chwilą, gdy stały się dziedzictwem Halszki Kmicianki, rodzącej się z Chreptowiczówny, poślubionej Mikołajowi Słuszcze, staroście krzyzewskiemu. Stołpeczyńscy posiadli Słuszkowie w pierwszej połowie XVI w., a w 1582 r. nabył ją Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka i wcielił do domin. Swierzeń. Po Radziwiłłach dostały się Stołpce przez wiano ks. Czartoryskim i w ich ręku pozostawały do 1831 r. Wiadomości w S. podali: Syrokomla w „Wędrowkach“ (str. 196—201) i w opisie „Niemna“ (str. 23—27); Wincenty Korotyński w Encyklopedii Orgelbr. (XXIV, str. 187); Baliński w Starożytnej Polsce (t. IV, str. 536, 2 wyd.). Stacya S., dr. żel. moskiewsko-brzeskiej, znajdująca się przeszło o 1 w. od mka, pomiędzy stacyami Niehorele (od północy o 25 w.), a Horodnia (od południa o 22 w.), odległą jest o 773 w. od Moskwy, 70 w. od Mińska, a 251 w. od Brześcia. A. Jel.

Stołpce al. *Stołbce*, ws. pow. sieński, gm. Lisieżyn, ma 59 dm., 341 mk. Dobra dziedzicze niegdyś Tomkowiczów, dziś Aliny z Tomkowiczów Kalinowskiej, położone w okolicy bardzo lesistej. Ziemi opodatkowanej 2932 dzies., nieużytków 28 dz. A. Ch.

Stołpce, siolo nad Pronią, pow. proński gub. riazkańskiej, o 43 w. od mta powiat., ma 190 dm., 1038 mk., fabrykę igieł, założoną w

1717 r., która w 1866 r. wyprodukowała za 30900 rs., targi tygodniowe, jarmarki 6 sierpnia i 1 października.

Stolpie al. *Stolb*, wś włośc., pow. chełmski, gm. Staw, par. Chełm (r. l.). Leży o 9 w. od Chełma, przy szosie do Lublina, posiada cerkiew paraf., szkołę początkową, 33 os., 379 mr. Wchodziła w skład dóbr Nowosiółki, będących częścią starostwa chełmskiego. W 1827 r. było 43 dm., 196 mk. Na obszarze wsi przy szosie znajduje się na nasypie ziemnym starożytna baszta, niewiadomego pochodzenia. Była tu prawdopodobnie strażnica broniąca zamku chełmskiego. Druga podobna baszta (stolp) znajduje się we wsi Bieławinie pod Chełmem.

Br. Ch.

Stolpiec, wś w pobliżu rz. Ikwy, pow. dubieński (dawniej krzemieniecki), na pld. od mka Werba. Tu po 1802 r. mieszkał Kołkajtaj. Podług reg. pobor. z 1570 r. Piotr Chomiek z imienia zastawnego Stolpca płacił z 10 dym., 5 ogrod. po 2 gr., zaś w 1583 r. Wasil Maliński z 7 dym., 3 ogr. i 2 ogr. (Jabłonowski, Wołyń, 25, 140).

J. Krz.

Stolpieniaty 1.) *Wielkie*, wś włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski i dobra skarbowe Świrany, o 14 w. od gminy a 34 w. od Święcian, ma 15 dm., 92 mk. katol. (w 1865 r. 59 dusz rewiz.). 2.) *S. Małe*, wś włośc., tamże, o 9 w. od gminy, 26 dusz rewiz.

Stolpin, wś, pow. rówieński (dawniej łucki), na pld.-wschód od Międzyrzecza, 364 mk. Wspominana w Ipatiewskiej kronice. Podług reg. pobor. z 1577 r. należała do włości międzyrzeckiej kn. Korciekiego i płaciła od 30 dym. po 20 gr., 9 ogrod. po 4 gr., 6 ogrod. po 2 gr. (Jabłonowski, Wołyń, 45).

Stolpin, potok, spływa z obszaru gm. Stolpina, w pow. brodzkim, ku pñn., zabierając wody z łąk i stawu, wlewa się do stawu toporowskiego, przez który przepływa pot. Baczka.

Br. G.

Stolpin, wś, pow. brodzki, 30 klm. na zach. od Brodów, 5 klm. na pld.-wsch. od urz. poczt. w Toporowie. Na pñn. leży Toporów, na wsch. Turze, na pld.-wsch. Przewłoczna, na pñn. Bołożynów (obie w pow. złoczowski), na zach. Adamy i Czanyśz (obie w pow. kamioneckim). Pñn.-wsch. część wsi przepływa pot. Kasztelan (al. Baczki), jedno z ramion Styru i tworzy w przys. t. n. staw zwany Kasztelański. Na pld.-zach. powstaje pot. Stolpin, płynie na pñn.-wsch., rozlewa się w staw, z którego wypłynąwszy wpada do stawu toporowskiego, utworzonego przez pot. Kasztelan na pñn. granicy. Część wsi nazywa się Bortniki, jedna grupa domów Czykał, inna część Kuliki, na zach. leży grupa domów Lasowe, na pñn.-wsch. przys. Ka-

sztelan, na pld. fol. Julianka. Włas. więk. ma roli or. 892, łąk i ogr. 306, pastw. 56, lasu 571; wł. mn. roli orn. 523, łąk i ogr. 421, past. 43, lasu 4 mr. W 1880 r. było 140 dm., 836 mk. w gminie; 12 dm., 79 mk. na obsz. dwor. (419 rzym.-kat., 497 gr.-kat., 40 izr., 9 innych wyz.; 573 Rusinów, 359 Polaków, 31 Niemców). Par. rzym.-kat. w Toporowie, gr.-kat. w Bołożynowie. We wsi jest cerkiew p. w. Nar. N. M. P.

Lu. Dz.

Stolpyszcze al. 1.) *Stolpyszcze*, wś, pow. borysowski, w 1 okr. pol., gm. Lubonice, przy gości. z Koczerycz do Dumanowszczyzny, ma 29 osad; grunta lekkie. Niegdyś królewsczyzna w pow. rzeczyckim. Podług Vol. legum (t. VI, str. 366) S. wraz z Luboniczami, Słobódka i Kostrojskiem płaciły 526 złp. hybernny. 2.) *S.*, wś i fol. nad rz. Uszą, pow. nowogródzki, w 5 okr. pol. snowski, gm. Horodzieja, par. katol. Połoneczka. Wś ma 10 os.; grunta i łąki urodzajne, miejscowość bezleśna.

A. Jel.

Stolpnia, wś, pow. rochaczewski, gm. Horodziec, ma 58 dm., 396 mk., z których 15 zajmuje się wyrobem wozów, sań i t. p. Za czasów Rzpltej stanowiło sstwo niegrodowe stolpnieńskie, położone w wdztwie mińskim, w pow. rzeczyckim. Podług metryk litewskich od 1636 r. obejmowało w sobie w 1724 r. dobra: S., Uhły i Lipniaki. W różnych czasach posiadali je: Judyccy, Pacowie, Zienowiczowie, Bispingowie, Malinowscy, Chaleccy, Zabowie, wreszcie z mocy przywileju Augusta III z d. 20 maja 1761 r. dzierżył to sstwo Albrycht ks. Radziwiłł, ssta rzeczycki, opłacając kwarty 299 złp. 23 gr. a hybernny 22 złp.

J. Krz.

Stolpnia al. *Stowpnia*, wś nad rzką Hłubiniem, pow. radomyski, na samem pograniczu gub. wołyńskiej, w 3 okr. pol., gm. Potyłówka, par. praw. Widybor, odl. o 28 w. od Radomyśla, ma 9 mk. Stanowi właściwie południową część wsi Żadki, oddzieloną od niej niewielką polaną, i wraz z nią należy do Malwiny Przesmyckiej. Podług rozpisania podatku podymnego z 1636 r. S. nazwaną została nowoosiedloną wsią Jakuba Lemieszy.

J. Krz.

Stolpno, wś i fol., pow. radzyński, gm. Zagajki, par. Międzyrzec, posiada szkołę początkową. Wś ma 27 dm., 303 mk., 791 mr.; fol. 3 dm., 9 mk., 636 mr. W 1827 r. było 33 dm., 165 mk.

Stolpów, wś, pow. żytomierski, na pñn.-zach. od Cudnowa. Tuż za wsią, przy gościńcu do Cudnowa wiodącym, na wzgórzu w widłach dwóch rzeczek: Leśnej i Budyczyny, wpadających do Teterewa, znajduje się las, wiorstę obwołu mający, z wieczystych dębów i lip złożony. W XVII w. stało w tem miejscu mko Lesnogród, własność kilku z ko-

lei rodzin szlacheckich, następnie ordynatów Ostrogskich. Obecny właściciel S. posiada papiery dotyczące tego mka; najdawniejszy dokument odnoszący do Stołpowa jest z 1512 r. Lasek ów jest wzdłuż i wszerz jakby zasiany różnej wielkości i kształtów kopcami. Na samym stoku wzgórza, w kierunku rzeczki, są obszerne murowane lochy, w kształcie dwuramiennego krzyża, z mnóstwem framug w bocznych ścianach; z tych niektóre już rozbite, na innych dochowały się jeszcze ślady liter słowiańskich, po jednej tylko literze na każdej framudze i to nie w abecadłowym porządku; gdzie niegdzie także cyfry rzymskie. Wejście do podziemi odkryte, obszerne; powietrze w nich suche i czyste. Część tylko lochów stoi otworem; w dwóch miejscach bowiem przez otwory rozbitych framug widać mur zasypany gruzem, ciągnący się w kierunku zachodnim. Poprzedni dziedzic S. Jankowski na poszukiwania w tym lasku miał stracić część majątku (Gaz. polska, 1874, № 225). K. Kr.

Stołpowicha al. *Stołpowicka Góra*, wzgórze na gruntach wsi Pilawa, pow. kaniowski.

Stołpowszczyzna, dobra, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 45 w. od Nowoaleksandrowska.

Stołpowysk, wś, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. białowiesko-aleksandrowska, o 63 w. od Prużany.

Stołpy 1.) wś i przysiółek, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. murawjewska, o 40 w. od Prużany. 2.) S., przysiółek, tamże, o 42 w. od Prużany.

Stołun 1.) al. *Stołunek*, *Staluner See* na mapie sztab., mylnie *Stalusz*, jezioro, w pow. międzyrzeckim, na pñ.-zach. od Pszczewa, pod wsią S., 1.02 klm. długie, o 3 klm. szer., bez odpływu. Łączy się na wschodzie z jez. Czarnem; przesmyk przedziela je od pñ.-wschod. kończyny jez. Lubikowskiego; na zach. wybrzeżu jeziora S. leży wieś t. n. 2.) S., *Stallune* na niem. mapach, nazwa górnej Łobżonki, dopł. Noteci, w pow. złotowskim. 3.) S., wzgórze, w pow. międzyrzeckim, o 6 klm. na pñ.-zach. od Pszczewa, na pñ. wybrzeżu jez. Czarnego. E. Cal.

Stołun, urząd. *Stalun*, wś, pow. międzyrzecki, o 7 klm. na pñ.-zach. od Pszczewa (par., poczta), na zach. wybrzeżu jeziora t. n., st. dr. żel. w Międzyrzeczu (Meseritz) o 10 klm.; 69 dm., 556 mk. (517 kat., 39 prot.) i 2013 ha (1254 roli, 60 łąk, 410 lasu); czysty doch. 4.31 z ha roli, 5.48 z ha łąk, 1.17 mrk. z ha lasu. S. był własnością bisk. poznańskich, którym płacono z 18 łąków osiadł. po 24 gr. czynszu, 1 ćwierćnię owsa, 2 kury i 30 jaj, tudzież z 2 łąków sołtyskich 2 złp. 4 gr., zamiast zwykłych posług. „Przy S., mó-

wi „Inwentarz dochodów biskupich z 1564 r.“, są jeziora: Głęboczek (o 3 klm. na zach. od S.), Stołunek, Białe, Czarne. Nota. Na Głęboczku nie rabiają, bo je opat bledzewski wyławia. To jezioro jest za strugą, na gruncie i w boru biskupim. Opat bledzewski i starosta międzyrzecki natenczas je sobie spsobiają, a to się zaczęło za nieboszczyka kś. Czarnkowskiego. Za kś. Isdbińskiego brano opatowi niewody, łowić mu nigdzie nie dopuszczono. Ibidem są włóki na innych jeziorach. Ibidem de mellificiis dają bartnicy miodu quartas alias ćwierci 4, a kiedy miodu nie ma, pieniądźmi odkłada. Tabernatores 2, quilibet eorum dat gr. 24. Ibidem dantur a emethonibus avenae czwerni 18 pro pratis in Trzebieszow“ (Kś. J. Jabczyński, Rys hist. m. Dolska, 97). W 1580 r. było w S. 8 1/2 łąn. osiadł., 1 sołtyski, 2 półłanki karcz., 11 zagr., 6 komor., 1 kowal. E. Cal.

Stołupianki, wś, pow. suwalski, gm. i par. Wiżajny, odl. od Suwałk 25 w., 8 dm., 71 mk. W 1827 r. było 9 dm., 74 mk.

Stołupiany, niem. *Stallupoehlen*, miasto powiatowe obwodu reg. gabińskiej, pod 54° 38' pñ. szer. a 40° 15' wsch. dłg., przy linii dr. żel. państwowej wschodniej (Ostbahn), odległe 11 klm. od granicy król. polskiego (o 13 klm. od Wierzbołowa). Leży na wznies. 69 mt. n.p.m., w okolicy równej, która 10 klm. na południe od msta wznosi się do 85, a dalej ku granicy obszar powiatu obejmuje część wyżyny bałtyckiej, ze wznies. do 230 mt. Gleba urodzajna. W wyżej położonych częściach znajdują się łomy kamienia a także margiel wapienny, w niżej położonych pokłady torfu. Klimat cstry, częste i nagłe zmiany powietrza, zimno dochodzi do 28° R. W r. 1885 S. miały 251 dm., 850 dym., 4181 mk. (2042 męż., 2139 kob., dzieci: 502 chłop., 654 dziewcz.), 23 kat., 4044 ew., 100 żyd. Do miasta należy 875 ha (721 ha pod uprawą, 31 ha łąk). Mieszkańcy, mówiący w znacznej części po litewsku, trudnią się rolnictwem i chowem koni oraz handlem zboża i bydła, które wysyłają częścią do Królewca, częścią do Berlina i Saksonii. O 11 klm. od S. znajduje się słynna królewska stadnina Trakeny, czem się objaśnia, że rasa koni w ogóle tu dobra i chów koni kwitnie. Raz w rok odbywa się w S. jarmark na konie remontowe. W S. przebywa landrat, superintendent ew.; także znajdują się wszystkie urzędy powiatowe, urząd katastrówy, sąd, prokuratorya, poczta, st. tel. i st. dr. żel. (między Wystrucią i Wierzbołowem). Omnibus pocztowy kursuje ztąd do Szyrwitu, Sztitkehmen; omnibus prywatny do Pilkał; poczta piesza do Kattenau i Sodargen. Nazwę S. wywodzą od słów litewskich „stalez“ (stół) i „uppoehne“ (źród-

dło, mała woda). Przed wiekami miał w tych stronach w pobliżu strumienia stać wielki dąb, a na nim wśród gałęzi przytwierdzony był stół, przy którym zbierali się pogańscy Litwini aby ucztować. Pewne wiadomości o S. pochodzą z XV w.; były wówczas targowiskiem. Późniejszymi czasy zniszczył je pożar, a w r. 1710 opustoszyła zaraza, tak, że miasto prawie ruiną leżało. W następnych latach odbudowano, osadziwszy kolonistów (litewskich i niemieckich), którym nadano różne przywileje, jak wolne place pod budowę, pożyczki bez procentów, nawet darowizny w gotówce, przyczem nadano S. prawo miejskie; odtąd rozwijają się one zwolna lecz dość pomyślnie. Pomiedzy 1740 a 1743 r. rektorem szkoły w S. był głośny poeta litewski Donalejtys. *Powiat stołupiański* leży w dawniejszej ziemi nadrowskiej (Nadrowia), między 40° i 40° 24' wsch. dłg. a 54° 22 i 54° 43' płn. szer. Graniczy od płn. z pow. pilkowskim, od zach. z gabińskim, od wschodu na przestrzeni 6 mil z król. polskim, od pld. z pow. gołdapskim. Większą część granicy prusko-ruskiej stanowią rzeczki Lepona i Szyrwit. Największa długość powiatu (z płn. na pld.) wynosi 5 1/2 mili, największa szerokość 1 1/2 mili w południowej, 3 mile w północnej części. Bity trakt z Królewca do granicy i tor drogi żel. wschodniej dzielą powierzchnię powiatu na dwie części, mniejszą północną, większą południową. Cały powiat obejmuje 12·8 mil kw. al. 70,314 ha (ziemi pod uprawą 48,614 ha, łąk 10,064, lasu 3,982 ha). Dochód gruntowy z hektara ziemi przecięciowo 11·75 mrk, łąk 12·53 mrk., lasów 3·13 mrk. Powiat dzieli się na 24 obwody wójtowskie (amtsbezirk), posiada: 1 miasto, 211 wsi, 31 dóbr, ogółem 263 osad, 4755 dm. mieszkalnych, 9101 dym., 19 różnych dobroczynnych zakładów publicznych. W 1885 r. było 45,779 mk. (w 1880 r. 46,709; w 1875 r. 45,531; w 1870 r. 44,220 mk.); na 1 milę kw. przypada około 3600 mk. Wsie liczą razem 37,258 mk. (18,088 męż., 19,170 kob.), 464 kat., 246 żyd., reszta ewang. Dobra liczą razem 4360 mk. i obejmują 15,053 ha obszaru (7046 ziemi pod uprawą, 2170 ha łąk, 3884 ha lasów). Klimat powiatu ostry, zwłaszcza w wyżej położonych częściach. Śnieg leży długo, a mróz trwa aż do końca maja. Z powodu braku większych lasów rzadko się zdarza dzień bez silnego wiatru, a każda zmiana tegoż powoduje nagłą zmianę temperatury, co wielu chorób jest przyczyną i ujemnie wpływa na uprawę płodów ziemnych. Gleba w pld. części powiatu jest piaszczysta, miejscami piaski lotne, miejscami grunt stalszy, piaski mieszane z gliną, jako tako urodzajne; gruntów żdatnych pod jęczmień drugiej kła-

sy i owies w większych przy sobie leżących obszarach znajduje się nie wiele. Miejscami trafia się gleba lepsza. W ogóle obszar piasków o wiele przewyższa ilość gruntów żdatnych do uprawy. Lasy królewskie (około 2000 mr.) mają liche pastwiska. W płn. części powiatu gleba jest lepsza; udaje się tu jęczmień i żyto. W okolicy Stołupian, miejscowości Goeritten (Goryt), Enzuhnen i w dolinach nadrzecznych grunt dobry, zbliżający się nawet jakością do gruntu t. zw. nizinnego (Żuławy). Najlepszy jest w okolicy wsi Bilsderweitschen. W tej części powiatu prawie wcale nie ma piasków. Kwitnie w powiecie oddawna system parcelacyjny, zwłaszcza gospodarze chętnie swą ziemię rozdrabniają, a parcele chętnych znajdują nabywców. Wód biezących w powiecie dosyć. Największa rzeka Pisa przepływa obszar powiatu na przestrzeni 3 1/2 mili; spadek jej bystry hamują liczne nadbrzeżne młyny. Spławna nie jest. Koryto jej w przeszłym wieku uregulowano; przez co nadbrzeżne grunta korzyść odniosły. Pisa przybiera w granicach powiatu rzeczki Rodup i Dobup; nad ostatnią znajdują się dobre łąki; Rauszwa, poboczna Szyrwinty, z poboczną Bredub. Podczas przyboru wiosennego rzeki występują zwykle z brzegów. Stojących wód mało; w połudn. części powiatu jest kilka mniejszych jezior. Pod względem własności znajduje się w powiecie 33 majątki wyżej 600 mr., 41 od 300—600 mr., 1560 od 30—300 mr., 902 od 5—30 mr., 972 niżej 5 mr. Ziemia w dość dobrej kulturze. Siewy wiosenne zaczynają się dopiero w drugiej połowie kwietnia, a kończą się w początkach czerwca; siewy zimowe zaczynają się w końcu sierpnia, kończą w pierwszej połowie września. Żniwa żytnie poczynają się w końcu lipca, jęczmienia między 1 a 10 sierpnia, pszenicy od 10 sierpnia, owsa w połowie sierpnia. Łąki dwusieczne koszą w drugiej połowie czerwca, jednosieczne w końcu czerwca. Dwie piąte ziemi obsiewają zbożem zimowym (żytem, pszenicą), dwie piąte zbożem jarem (jęczmieniem, owsem, wyką, koniczyną, ziemniakami), jedna piąta składa się z łąk i ziem odłogiem leżących. Rzepaku sieją mało. Lnu hodują dość dużo, zwłaszcza w pld. części powiatu. Morga pszenicy przynosi od 5—10, żyta od 3—10, jęczmienia od 5—12, owsa od 3—12, ziemniaków od 30—80 szefli, koniczyny od 8—16 centn. Lasów prywatnych znajduje się około 1000 mr. Drzewostan stanowi głównie sosna; dębów, buków, jesionów prawie wcale nie ma. Zwierzyny znajdują się prawie wszystkie gatunki; nawet jelenie i sarny w królewskich nasawskich lasach. Chowem koni zajmują się głównie gospodarze. Konie są dobre, rasy kra-

jowej; rasa litewska prawie całkiem wyginęła. Bydła chowają wiele, zwłaszcza w okolicach z lepszą ziemią; rasa dobra, krowy dochodzą do 450 fun., lepszej rasy do 700 fun.; owce (merynosy) chowają głównie w większych majątkach. Rybołówstwem mało się zajmują. W powiecie znajduje się kościół katol. (Bildersweitschen) i 9 ewang.; 80 szkół (z 130 nauczycielami i kilkunastu nauczycielkami), 6 domów więziennych, 8 szpitali. Drogi są w ogóle w dobrym stanie; bite trakty mają razem 15 mil. Główne zatrudnienie mieszkańców stanowi rolnictwo. Przemysł rękodzielniczy i fabryczny słabo rozwinięty. W powiecie znajduje się około 1000 rzemieślników, oraz 40 browarów i gorzelni. Pod względem pochodzenia mieszkańcy są po większej części ziemczeni; wielu jest także Litwinów; trudno jednak podać dokładną ich liczbę, bo statystyki urzędowe z nowszych czasów narodowości nie uwzględniają. Dawniejsze (1870 r.) podają tylko 1500 Litwinów, zaznaczając zarazem, że Litwini tego powiatu nader szybko się zgermanizowali. Jedno i drugie jest względne, tem bardziej, że statystyka przez urząd pocztowy wydana, podaje, że znaczna część mieszkańców S. mówi po litewsku. Jeżeli w mieście taki stosunek zachodzi, to na wsiach musi być jeszcze korzystniejszy dla narodowości litewskiej. Są w powiecie także jeszcze Salzburchykowie, osadzeni tu dawniej przez rząd, a zachowujący obyczaje i stroje rodzime. Także kilkudziesięciu zgermanizowanych Francuzów siedzi na gospodarstwach (Senkpaul = Saint Paul, Seinwill = Sainteville, Regge = Riège). O powiecie stołupiańskim obszernie pisze Weiss w pracy: „Reg. Bez. Gumbinnen“.

Ad. N.

Stoły 1.) okrąg leśny w leśnictwie Ceków, pow. kaliski. 2.) S., wś, pow. sejneński, gm. i par. Kopciowo, odl. od Sejnu 20 w., ma 9 dm., 75 mk.

Stoły 1.) urwiste i nagie turnie tatrzańskie, w zachod. boku doliny Kościeliskiej, w ścianie oddzielającej tę dolinę od doliny Lejowej, tuż na płu.-wschód od Kominów Telkowych, ponad halą wapienną, także Stołami zwaną. Wznies. 1432 mt. nrm. Ob. *Kominy* i *Lejów potok*. 2.) S., przełęcz w głównym paśmie Tatr nowotarsko-liptowskich, między Hruboszem (2057 mt.) a Kamienistą (1218 mt.). Jestto właściwie rozpadlina głęboka, o wysokich bokach, ciągnie się wysoko w górę pod Kamienistą. Wzn. 1772 mt. (Janota). 3.) S., lesisty szczyt w Karpatach wschod., dziale dukielsko-skolskim, na obszarze gm. Krywego, w pow. liskim, na lew. brzegu Sanu, w półn. rozgałęzieniu Połoniny Wetlińskiej, między pot. Hulskim (od zach.) a Two-

rylczykiem (od zach.), pod 40° 9' 45" wsch. dłu. g. F., a 49° 13' 30" płu. szer. Na pld.-wschód wznosi się Magórka (910 mt.), a na zach. Kryсова (844 mt.), Siwarnia (944 mt.) i Bukowina (922 mt.). Wzn. S. wynosi 967 mt. nrm.

Br. G.

Stołyżnik, wś, w pow. lepelskim, z kaplicą kat. par. Zahacze.

Stomit, rzeczka w gub. smoleńskiej, prawy dopływ Osteru.

Sto Mogił 1.) *Suta Modiole*, grupa kurhanów w pow. jaskim gub. Besarabskiej, w pobliżu wsi Kostaszy (o 63 w. od Jassy), na brzegu Prutu. Podobne są one do kurhanów południowej Rosyi. 2.) **S. M.**, uroczysko, w pow. odesskim gub. chersońskiej, na praw. brzegu limanu Burskiego, w pobliżu mczka Ilińskiego al. Porutina. Znajduje się tu obszerne horodyszcze, stanowiące ślad dawnego mta Olwia. Nazwa S. M. znana jest od XI w.

Stomy, wś rząd., pow. dzisieński, w I okr. pol., o 24 w. od m. Dżisny, przy b. drodze poczt. z Wilejki do Dżisny, 7 dm., 46 mk.

Stonajcie, pow. rossieński, ob. *Stonajcie*.

Stonawa, niem. *Steinaw*, wś kośc., w pow. i obw. sąd. frysztackim, na Szląsku austr., nad rz. Stonawką, wpływającą od pld. z Olbrachcie ku płu. do Olszy, przy linii dr. żel. cieszyńsko-bogumińskiej i gościńcu cieszyńsko-frysztackim, wzn. 244 mt. nrm. Graniczy od płu. z Darkowem, od wsch. z Łąką (Lunkau), od pld. z Olbrachciami, a od zach. ze Suchą Górną i Karwinem. W pld. stronie obszaru leży dwór Smolkowice, w zach. stronie os. Katharein, w wsch. części grupa domów Drzewniki al. Drzewianek, Stara owczarnia; prócz tego leżą na obszarze S. osady: Ameryka, Bonków i Meksyko. W r. 1880 było 235 dm., 2040 mk.; 1648 rz.-kat., 373 prot., 19 żyd.; 1839 Polaków, 158 Czecho-Szlązaków, 43 Niemców. Z tego przypada na os. Amerykę 6 dm., 46 mk., na Bonków 3 dm., 54 mk., na Katharein 12 dm., 118 mk., na Meksyko 4 dm., 33 mk., wreszcie na wś S. wraz z Drzewnikami 210 dm., 1789 mk. Należy do dóbr hr. Henryka Larisch-Moennicha. Przyst. kol. żel. cieszyńsko-bogumińskiej. W miejscu jest kościół rz.-kat. p. w. Maryi Magdaleny. Szkoła ludowa 3-klas. St. p. Karwin.

Stonawka, folw. dóbr Gościńce, w powiecie grójeckim.

Stonawka, rzeka, powstaje w obrębie gm. Ropiczki, pow. cieszyński, na Szląsku austr., z połączenia strug wsch. Rostoki i zach. Od-nogi. Płyńie na płu. przez obszar Ligoty Kameralnej, następnie przez Hnojnik, Trzanowice Górne i Dolne, Cierliczko Górne i Dolne; tu opuszcza pow. cieszyński i wchodzi w powiat frysztacki, zraszając w kierunku płu. obszary wsi Olbrachcie, Stonawy, od której

bierze swe miano, przez zach. obszar Darkowa i Frysztatu, gdzie uchodzi do Olszy z lewego brzegu. Przyjmuje liczne potoki obustronnie. Najważniejsze dopływy są: a) z prawego brzegu: pot. od Śmiłowic, Czerna, pot. od Grodziszcz, Chociebański pot.; b) z lewego brzegu: Zawadowicki pot. i Solec (Solza). Długość biegu 29 klm. Spad wód podają liczby: 550 mt. (połączenie strug), 415 mt. (Łigota Kam.), 311 mt. (Trzanowice Dolne), 286 mt. (ujście Zawadowickiego pot.), 248 mt. (Olbrachcice), 244 mt. (Stonawa), 222 (ujście). Br. G.

Stonice, urząd. *Steinitz*, leśniczówka, w pow. wschowskim, okr. dworski Dębiec.

Stonczajcie, u Buszyńskiego *Stonczujnie*, wś, pow. rossieński, gm. i par. Andrzejów, o 98 w. od Rossień.

Stonczujnie, pow. rossieński, ob. *Stonczajcie*.

Stoniewicze, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra hr. Zamoyskich Iwie, o 5 w. od gminy, 34 dusz rewiz.

Stoniszki al. *Hanuszyski*, zaśc. szlach., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 21 w. od Święcian, 1 dm., 6 mk. kat.

Stoniszki 1.) *Stonischken*, wś, pow. tyłżycki, ma st. poczt. 2.) *S.*, niem. *Erbfrei* al. *Nausseeden*, wś, pow. ragnecki, stacya poczt. Wischwill.

Stonsdorf al. *Stohnsdorf*, 1395 *Stonstorf*, dobra i wś, pow. lwowski (Szląsk), par. ew. Stonsdorf, kat. Lomnitz. Dobra mają 14 dm., 60 mk. (7 kat.), 627 ha; wś 142 dm., 680 mk. (28 kat.), 369 ha. Kościół ew., szkoła ew., browar, pałac i park.

Stonsk i *Stonskorwo*, *Stonsken* (niem.), ob. *Stążki*.

Stop, rzeczka błotna, powstaje w obr. gm. Korczyzna, pow. sokalskim, we wsch. części obszaru wsi, ze źródeł leśnych, dwiema strugami, łączącemi się na pld.-zach. krańcu wsi. Płyńie na zach. popod Poździmierz i wpada do wschod. ramienia Bugu, zwanego tu Wołświnką. Długa 13 klm. Źródła leżą 220 mt., ujście 197 mt. npm. Br. G.

Stopaniszce, wś, pow. rzeżycki, przy trakcie z Oświeci do Rzeżycy.

Stopczatów, wś, pow. kołomyjski, 16 klm. na pld.-zach. od Kołomyi, tuż na pld.-wschód od urz.-poczt. w Jabłonowie. Na pld. leżą Utoropy, na pld.-zach. Jabłonów, na zach. Łucza, na pld.-zach. Kluczków Wielki, na pld. Myszyn, na pld.-wschód Kowalówka, na wschód Ispas i Mikulińce. Środkiem wsi płynie Łuczka, prawy dopł. Prutu, od pld.-zach. z Jabłonowa, na pld.-wschód do Kowalówki. Łuczkę zasilają ze znaczniejszych dopływów: od lew. brzegu Kraśnik, od prawego Utoropiec (al. Korzelówka), Pleszatka i Kaladny.

Włas. więk. (rządowa) ma roli or. 14, łąk i ogr. 17, past. 810, lasu 203 mr.; wł. mn. roli or. 486, łąk i ogr. 2466, past. 103, lasu 102 mr. W r. 1880 było 363 dm., 1739 mk. w gminie (1656 gr.-kat., 44 rz.-kat., 39 izr.; 1667 Rusinów, 33 Polaków, 39 Niemców). Par. rz.-kat. w Jabłonowie, gr.-kat. w miejsc. dek. pistyński. Do par. należą: Kowalówka i Jabłonów. We wsi jest cerkiew p. w. św. Mikołaja, zwracająca uwagę swą piękną budową i kasa pożyczk. gm. z kapit. 1349 zł. Istniała tu dawniej żupa solna, zamknięta 1786 r. (ob. Jahrb. der geol. Reichsanstalt, t. 26, str. 186). Lu. Dz.

Stopenitz, rzeka, ob. *Stopnica*.

Stopino 1.) wś włośc., pow. sierpecki, gm. Rościszewo, par. Łukomia, odl. o 8 w. od Sierpca, ma 11 dm., 200 mk., 471 mr. (111 nieuz.). Stopińskie rumunki al. Puszcza mają 9 dm., 63 mk., 894 mr., w tem 190 mr. ziemi ornej. 2.) *S.-Pianki*, wś, folw. i dobra nad rzeką Skrwą, pow. sierpecki, gm. Rościszewo, par. Łukomia, odl. 10 w. od Sierpca, ma 10 dm., 96 mk. W 1827 r. 9 dm., 75 mk., par. Rościszewo. Dobra S.-Pianki składały się w 1880 r. z folw. S.-Pianki, Kownatka i Puszcza al. Rumunek, rozl. mr. 2123: folw. S.-Pianki gr. or. i ogr. mr. 297, łąk mr. 14, past. mr. 35, lasu mr. 306, nieuz. mr. 11; bud. mur. 1, drewn. 10; fol. Kownatka gr. or. i ogr. mr. 224, past. mr. 71, lasu mr. 251, nieuz. mr. 11; bud. mur. 3, drewn. 7; fol. Puszcza al. Rumunek gr. or. i ogr. mr. 105, łąk mr. 141, past. mr. 42, lasu mr. 593, nieuz. mr. 12; bud. mur. 1, drewn. 5; lasy nieurządzone, młyn wodny, pokłady torfu. Br. Ch.

Stopińskie Rumunki al. *Puszcza*, wś włościańska, pow. sierpecki, gm. Rościszewo, par. Łukomia, odl. 12 w. od Sierpca, ma 9 dm., 63 mk., 189 mr. roli i 704 mr. nieuz. W 1827 r. 7 dm., 67 mk., par. Rościszewo.

Stopka, posiadłość, pow. bydgoski, o 3 1/2 klm. na pld. od Koronowa (poczt.), par. Wtelno, st. dr. żel. na Maksymilianowie o 10 klm.; 4 dm., 73 mk. (50 kat., 23 ew.) i 188 ha (169 roli, 6 łąk, 7 lasu); cegielnia, pokłady łupku gliniastego, węgla brunatnego, nabiąż, chów bydła i owiec. S. wchodziła dawniej w skład domen Koronowo. E. Cal.

Stopki Radzików, pow. siedlecki, ob. *Radzików* 2.).

Stopki, osada, pow. bobrujski, własność rodziny włościańskiej Władkowiczów, ma około 16 włók. A. Jel.

Stopnica, właściwie *Stobnica*, w dok. z r. 1275 *Stobnycia*, osada miejska, centr powiatu t. n. gub. kieleckiej, leży pod 50° 26' 6" szer. pld. i 38° 33' 2" dłg. wsch. od F., w malowniczej okolicy, w dolinie otoczonej wyniosłościami, sięgającymi w pld.-zach. stronie

w górze pod folw. Maryampolem do 950 st. npm. Sady ogrody i drobne laski otaczają zewsząd S. Kilka źródeł, dających początek strumieniowi, dostarczają wody osadzie, pozbawionej prawie całkiem studzien. S. leży nad strumieniem b. n., dopł. rzki Sanicy, odl. 17 w. od Korczyna nad Wisłą, około 12 w. od Wisły i granicy galicyjskiej, około 28 w. od Pińczowa, 57 w. od Opatowa, 126 od Radomia a 223 w. od Warszawy. Najbliższa st. dr. żel. dąbrowieckiej w Jędrzejowie, około 50 w. odległa. Miasto posiada kościół par. murowany, kościół i klasztor reformatów, pałac przerobiony z zamku, pomnik żelazny ze statua Matki Boskiej, na pamiątkę nadania ziemi włościanom w 1864 r.: szkołę początkową, szkołę rzemieślniczą niedzielną, sąd gm., urząd gm., urząd powiat., urząd poczt. i tel., szpital św. Karola na 34 łóżek (od 1855 r.), dom przytułku dla starców, około 200 dm. (w połowie murowane) i do 4000 mk. (przeważnie żydzi). W 1827 r. było 196 dm., 1247 mk.; 1857 r. 147 dm. (43 mur.) i 2263 mk. (1504 żyd.). Z zakładów fabrycznych istnieją tu warsztaty sukienne (1878 r. było 6 fabryk z prod. na 20,950 rs.) i garbarnie. S. leży na krawędzi wschodniej tarasu wzgórzystego, górującego nad wyżyną okoliczną i stanowiącego węzeł wodny, z którego rozchodzą się dopływy Nidy, Wisły i Czarny. Jestto starożytna wieś królewska z dworcem (grodzisko?), który zapewne był związkiem osady. W 1275 r. Bolesław Wstydlivy wydaje ztąd przywilej dla klasztoru w Wąchocku (Kod. Małop., II, 136). Kazimierz W. upodobał sobie S., zamek odbudował i nadał w r. 1362 prawo miejskie, średzkie, osadzie, która wytworzyła się obok wsi (Stara Stobnica). W tym czasie na miejsce dawnego drewnianego, wznosił król kościół ostrołukowy, z kamienia wapiennego. Kościół ten, p. w. św. Piotra i Pawła, otrzymał od króla w srebro oprawną głowę św. Maryi Magdaleny. W połowie XV w. łany miejskie i folw. królewski dawały plebanowi dziesięcinę wartości do 30 grzywien, przedmieście zaś (Stara Stobnica, wieś?) dawało w wartości do 40 grzyw. Przy kościele byli mansyonarze (Długosz, L. B., II, 441). W 1498 r. Jan Olbracht potwierdził przywilej Kazimierza W. W 1579 r. S. zapłaciła szosu „in duplo“ fl. 22 gr. 24. Od 22 komorn. po 6 gr., od 8 biednych, przekupniarza 1, dudy 1, 2 sług żydowskich, 18 rybaków, 6 rzeźników, 9 szewców, śledziarki, 31 rzemieśln. po 15 gr., od żydów pogłównie 25 fl., ogółem fl. 91 gr. 2 (Pawin., Małop., 238). Mieszczanie uwolnieni byli od podwód, jak świadczy potwierdzenie przywileju odnośnego w 1502 r. Zamek tutejszy wraz z dobrami oddany był na jakiś czas Zygmuntowi

Świdrygielle, w. ks. litew., następnie zamieszkiwany i zarządzany przez starostów. Jeden z nich Marcin Zborowski, wojew. kaliski, urządził tu podobno w dworze starościńskim zbor kalwiński około 1551 r. Kościół parafialny nie był przez niego na ten cel zabrany. Już przy końcu XVI w. wedle wizyty Radziwiłła, biskupa krak., było w mieście tylko dwu heretyków (krawiec i strzelec Maurycy), chodzili oni na nabożeństwo do Oleśnicy (Bukowski, Hist. Reform., I, 285, 651). Przy lustracji 1562 r. Zborowski zaprodukował spis przywilejów królewskich z lat: 1410, 1439, 1442, 1444, 1455, 1487 i 1520 r. (Lustr., 4—44). Po Zborowskich starostwo otrzymali Tarnowscy. Stanisław Tarnowski, kaszt. sandomierski, wybierając się do Gdańska na spotkanie przybywającego do Polski Zygmunta III, został napadnięty przez Andrzeja Zborowskiego, marszałka koron., i wraz z żoną i dziećmi uprowadzony do Wiślicy. Na wstawienie się Szafrąca, wojew. sandomierskiego, Zborowski wypuścił jeńców, pod warunkiem, iż ustapione mu będzie starostwo stopnickie i pokrzywdzeni rzeką się pretensyi wszelkich. Wojny szwedzkie zniszczyły w 1657 r. i tak ubogie już miasteczko. Przemysł rękodzielniczy był mało rozwinięty, skoro rzemieślnicy tutejsi (kowale, ślusarze i inni) utworzyli jeden tylko wspólny cech, zatwierdzony przez Zygmunta I w 1548 r. W 1633 r. Krzysztof z Tęczyna Ossoliński założył tu klasztor i kościół reformatów. Kościół murowany z kaplicą fundacji Stefana Bidzińskiego, styty sandomierskiego, w 1701 r., posiada groby familijne: Bidzińskich, Rupniewskich, Lubienieckich. Z zabytków przeszłości przechował się dawny dwór starościński. Po zniszczeniu przez Szwedów, Jan Klemens Branicki, marszałek nadworny, otrzymawszy starostwo stobnickie przerobił budowlę tę 1661 r. w stylu włoskim. W 1783 r. przebudował ją i rozszerzył oficynami Elias z Granowa Wodzicki, generał wielkopolski. Od 1838 r. należy do donacji rządowej. Jestto budowla piętrowa, z kaplicą, oficynami i pięknym ogrodem. Najstarożytniejszym zabytkiem jest kościół paraf., dobrze zachowany, mimo przeróbek. W skarbcu znajdują się pamiątki po Kazimierzu W.: kielich i relikwiarz, który mieścił części głowy Maryi Magdaleny. Są na nich napisy i herby królewskie. Ze S. był rodem uczony profesor filozofii w akademii krak., piszący się Jan ze Stobnicy. S. par., dek. stopnicki, 6580 dusz. Opisy S. z rysunkami pomieszczał Tyg. Illustr. z 1860 r. (t. I, 244) i z 1873 r. (Nr. 303). O nazwie pisał Tym. Lipiński: „Stobnica czy Stopnica“ (Bibl. Warsz., 1854, t. III, 593). Wś Stara Stobnica, nieistniejąca

obecnie, według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1508 była w posiadaniu Stanisława Ostroroga, który płacił ze S., Katów i Szklanowa 3 grzyw. 20 gr. (Pawłowski, Małop., 487). Stopnickie al. stobnickie starostwo niegrodowe, w wojew. sandomierskim, pow. wiślickim, podług lustracji z r. 1634 obejmowało: miasto S. z zamkiem i wsi: Wolice z fol. Kąty, Białoborze z fol., Klepie Dolne, Fałecin, Kargów, Brzezówkę, Suchą Wolę i Szklanów. W r. 1771 posiadał je Eliazs Wodzicki wraz z żoną Ludwiką z Wielopolskich, którzy opłacali kwarty złp. 2230 gr. 4, a hyberny złp. 1720 gr. 24. Dobra rządowe S. al. Podzamcze miały w 1828 r. obszaru od 27,000 do 30,000 mr. W 1845 r. oddane były jako majorat gener. Bohlen. W skład dóbr wchodziły wsi: Wolica os. 27, mr. 339; Szklanów os. 13, mr. 243; Suchowola os. 32, mr. 555; Fałecin os. 20, mr. 402; Białoborze os. 26, mr. 468; Klepie Dolne os. 40, mr. 671; Papiernia os. 15, mr. 234; Kąty os. 28, mr. 430; Piekło os. 29, mr. 430; Borek os. 7, mr. 99; Maryampol os. 29, mr. 104.

Powiat stopnicki gubernii kieleckiej, w dzisiejszych granicach utworzony został w 1867 r. z dawnego powiatu t. n., którego obszar zmniejszono przez wcielenie 6 gmin do pow. pińczowskiego, 2 do jędrzejowskiego i 1 do kieleckiego. Obecny obszar wynosi 29 02 mil kwadr. (1404 3 wiorst). Graniczy od płn. z pow. kieleckim, od zach. z częścią jędrzejowskiego i pińczowskiego, od pld. i pld.-wschodu Wisła oddziela go od pow. dąbrowskiego (w Galicji), od zach. graniczy z pow. opatowskim. Obszar powiatu stanowi część wyżyny Nidy, opierającej się w płn. części powiatu o podgórze łysogórskie. Wyżyna ta w północnej połowie, pokrytej piaskami, sięga w pojedynczych wyniosłościach do 1000 st. (pod Osinami na wsch.-pld. od Pierzchnicy 1095 st.). W środkowej części, między Buskiem a Stopnicą rozciąga się wyniosły taras (800 do 900 st.), stanowiący dział wodny między Nidą, Wisłą i Schodnią (dopł. Czarnej). Wreszcie na połudn. krańcu wzdłuż brzegów Wisły wyżyna opada w szeroką (na kilka wiorst) dolinę. Główną rzeką uprowadzającą wody z obszaru powiatu jest Schodnia, płynąca od Szydłowa (Chmielnika ?) w kierunku od płn.-zach. ku pld.-wschodowi i prowadząca wody wyżyn z okolic Chmielnika, Szydłowa, Buska i Stopnicy, uchodzi ona poza obszarem powiatu do Czarnej (pod Polańcem). Najbardziej na pld. wysunięty narożnik pld.-zach. przetrzyn na małej przestrzeni Nida, uchodząca do Wisły pod Korczynem, płn.-wschodni zaś narożnik przepływa Czarna Nida, biorąca początek koło Chmielnika. Wreszcie połudn. granicę powia-

tu stanowi Wisła. Obszar leśny powiatu w 1880 r. wynosił 52,114 mr., w tem było lasów prywatnych nieurządzonych 23,073 mr., urządzonych 14,878 mr., zasianych po wycięciu 2,324 mr., wyciętych a niezadrzewionych 10,646 mr., oddanych włościanom za serwituty 1193 mr. Gleba uboga w północnym pasie powiatu, żyzna w środkowej i południowej części. W 1876 r. wysiano pszenicy 14,491 czetw. (zebrano 55,858), żyta 26,806 (80,724), owsa 16,552 (76,076), jęczmienia 12,928 (46,660), gryki 993 (1621), innych ziarn 1511 (6911) i kartofli 30,630 (135,640). Przemysł fabryczny słabo rozwinięty dla braku większych miast i trudnej komunikacji. W 1881 r. było 53 zakładów fabrycznych, przeważnie drobnych, z produkcją roczną na 412,715 rs., lecz na tę sumę składała się głównie produkcja kilku większych gorzelni, zresztą bowiem istnieją drobne tylko zakłady (ceglarnie, garncarńie, bibularnie, olejarnie). Dróg bitych posiada powiat bardzo mało; najbliższa linia kolei (Dąbrowa-Iwangród) przechodzi o kilka mil od granic powiatu (Stopnica odl. 8 mil od Jędrzejowa). Jedyną drogą handlową jest Wisła. Ludność powiatu z 73,304 głów w 1867 r., wzrosła do 118,757 (1884 r.), więc 84 6 na 1 wiorstę kwadr. Pod względem kościelnym powiat stanowi stopnicki dekanat dyecezyi kieleckiej, składający się z 32 parafii: Beszowa, Biechów, Busko, Chmielnik, Gnojno, Janina, Dobrowoda, Drugnia, Kargów, Koniełoty, Kotuszów, Książnice, Kurozwęki, Lisów, Nowe Miasto Korczyn, Oleśnica, Ostrowiec, Pacanów, Piasek-Wielki, Pierzchnica, Piotrkowice, Potok, Sędziejowice, Solec, Stopnica, Stróżyska, Szanec, Szczaworyż, Szydłów, Świniary, Tuczępy i Zborówek. Zakładów naukowych średnich i wyższych nie było, znajdowało się tylko (1883 r.) 55 szkół początk. ogólnych we wsiach i osadach: Busk, Chmielnik, Korczyn Nowy, Kurozwęki, Oleśnica, Pacanów, Pierzchnica, Stopnica, Szydłów, Balice, Biechów, Błotna Wola, Borzymów, Brzostków, Budziska, Czyżów, Dobrów, Dobrowoda, Drugnia, Gacki, Gnojno, Grabki, Grzymala, Kawczyce, Kąty, Klepie Dolne, Kołaczkowice, Koniełoty, Kotuszów, Łubnica, Oblekoń, Ogledów, Ostrowiec, Parchocin, Piestrzec, Piotrkowice, Potok, Rataje, Rzędów, Sępiechów, Sichoń, Skrobaczów, Solec, Stróżyska, Suchowola, Świniary, Szczanec, Szczaworyż, Szczebusza, Tuczępy, Wełecz, Wełnin, Wójcza, Zborów, Zborówek. Pod względem sądowym powiat dzieli się na 6 okręgów sądów gminnych: Chmielnik, Szydłów, Oleśnica, Wójcza, Korczyn, Busk. Pod względem administracyjnym rozpada się na gminy: Busk, Chmielnik, Drugnia, Gnojno,

Grabki, Grotniki, Koreczyn, Kurozwęki, Lubnica, Malaszowa, Ogłędów, Pacanów, Pawłów, Pęczelice, Potok, Radzanów, Stopnica, Szaniec, Szydłów, Szczytniki, Tuczępy, Wójcza, Zborów.

Br. Ch.

Stopnica al. *Stupnica* 1.) rzeka, powstaje w obrębie gm. Leszczawy Górnej, pow. dobro-milski, ze źródeł leśnych, w pld. stronie obszaru, nad granicą z gm. Trzciańcem; płynie na pln.-zach. między domostwami Leszczawy Górnej i Dolnej, doliną zwartą, nad którą od wschodu wznoszą się szczyty Szemiska (491 mt.), Kiczorka (491 mt.) i Bolowice (417 mt.), a od zach. Bziany (578 mt.), Kiczary Czarne (481 mt.) i Czerteż (410 mt.). Od Leszczawy Dolnej płynie na pln. do Birczy Starej, gdzie przysięwszy od lew. brzegu Malawkę, zwraca się u pln. stóp góry Bolowic na wschód a dosięgnąwszy Birczy wygina się pod kątem prostym na pln. i podąża przez wsi Nowawieś, Sufczyń i Brzuskę na obszar wsi Bachowa, gdzie z praw. brzegu uchodzi do Sanu. Pod Birczą dolina cokolwiek się rozstępuje, poniżej wsi znowu się zwęża; od wsch. mamy nad nią Korzenicę górę (394 mt.), Tokarnię górę (438 mt.), Sawczy ług (408 mt.) i Wróblak, a od zach. Piaskową górę (474 mt.) i Porębę (417 mt.). Przyjmuje dopływy a) z praw. brzegu: Korzenicki i Brzuski pot.; b) z lew. brzegu: Bziany pot., Leszczawkę, Malawkę al. Lipę, Rudawkę i pot. od Jasienicy Sufczyńskiej. Spad wody wskazują liczby: 440 mt. (źródła), 338 mt. (pln. kraniec Leszczawy Górnej), 280 mt. (ujście Malawki), 259 mt. (mostek w Sufczyńcu), 245 mt. (ujście). Długa 23 klm. 2.) **S.**, potok, powstaje w obrębie gm. Przysietnicy, w pow. sanockim, ze źródeł leśnych, w pln. części obszaru; płynie krętym biegiem na pld.-zach. przez Przysietnicę a w Brzozowie wpada do Stobnicy (ob.) z praw. brzegu. Długa 8 klm. Por. *Stobnica*.

Br. G.

Stopnica, niem. *Stepenitz* al. *Gubenbach*, rzeka w Pomeranii; powstaje na pld. od miasta Massow, przerzyna pow. naugardzki, najprzód w kierunku pln. a potem w zach., wstępuje w pow. kamieński i uchodzi przy targowisku Stopnicy do Papenwasser, odnogi bagna Szczecińskiego. Zwykle uważają ją za prawy dopływ Odry. Przyjmuje z prawego brzegu rzekę Krasnopol, z lewego zaś Zgniłą Ihnę.

Stopnica 1.) niem. *Stepenitz*, targowisko w Pomeranii, nad rzeką t. n., pow. kamieński, posiada urząd poczt. Mieszkańcy trudnią się rybołówstwem, rolnictwem, hodowlą bydła i budową łodzi. Cztery jarmarki kramne i trzy na konie, bydło, świnie i owce; komunikacją z Szczecinem uskuteczniają dwa parowce. W 1885 r. było 166 dm., 415 dym., 1572 mk., 2 kat., 1545 ew., 25 żyd. 2.) **S.**,

dawniej *Stopnica Kamienna*, niem. *Stubbenkammer*, najdalej ku pln.-wschod. wysunięty przylądek Rugii, na półwyspie Jasmundzie. Skały kredowe spadają tu stopniowo strumą ścianą (wzn. 133 mt.) do morza. Ściana ta podziurawiona jest otworami, w których się mieszczą niezliczone gniazda mew i rybitew, jaskółek i wron morskich, i kilka rodzajów kaczek szwedzkich. Całe chmury ptactwa kołyszą się tu nad falami morskimi. Wiosną trudni się ludność pobrzeżna podbiorem jaj, które w kredowych pieczarach długo przechować się dają. Później wybierają podloty pierwszego i drugiego miotu, a jesienią dopiero biją niektóre rodzaje dla tłuszczu i pierza. W koszykach na linach spuszcza się ptasznicy, wisząc w powietrzu, a ptactwo tak uporczywie broni gniazd, iż trzeba je brać w rękę i wyrzucać z gniazda na morze, chcąc odebrać jaja lub podloty. Rozróżniają S. Wielką (*Grosse Stubbenkammer*), której najwyższy szczyt zowią Koenigsstuhl, i S. Małą, na wschód od poprzedniej. Między obiema ciągnie się parów, w której 600 wykutych w skale stopni prowadzi do brzegu morskiego. Widok na morze ztąd wspaniały (ob. „Póln. wschód Europy“ Win. Pola, t. I, 145 i „Handbuch der Geographie“ v. Daniel, IV, 200).

Kł. Fr.

Stopnie al. *Stoubny*, szczyt górski leśisty, w Karpatach wschod., dziale czarnohorskim, na obszarze gm. Hryniawy, w pow. kossowskim, na lew. brz. Probin. Od zach. opływa stopy tej góry Czarny potok, a od pln.-wsch. pot. Hryniawa, dopływy Probin. Wzn. 1274 mt. nrm. Wznies. doliny Probinu u stóp góry 744 mt. nrm., tuż przy ujściu Hramitnego potoku.

Br. G.

Stopy, przyl. Łuki, w pow. kałuskim.

Stopyrka, błotnista rzeka w pow. kowelskim, lewy dopływ Wyżwy (prawego dopływu Prypeci).

Storchnest, w pow. wschowskim, ob. *Osieczna*.

Storczenięta al. *Sterczenięta*, wś włośc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Iwie, 4 w. od gminy, 71 w. od Oszmiany a 40 w. od Dziewieniszek, ma 4 mk. prawosł. i 420 katol. (w 1865 r. 180 dusz rawiz.); należy do dóbr skarbowych Lipsk.

Storeżowa, wzgórze lesiste, na zach. od wsi Pogórskiej Woli, w pow. tarnowskim, wzn. 269 mt. nrm. Miejsce znaku triang.

Storgalen, pow. wystrucki, ob. *Ischdaggen*.

Storius, dok. 1400 *Stulitz*, *Sturluz*, *Storscheval*, *Storczeval*, dobra ryc., pow. chełmiński, st. p. Jeleniec 1 klm. odl., st. kol. Stolno 4-5 klm. odl., par. kat. W. Czyste; 373 ha (323 roli). W 1885 r. 6 dm., 24 dym., 128 mk.

111 kat., 17 ew. Za czasów krzyżackich należał S. do wójtostwa lipińskiego. R. 1667 dzierżył dobra te Michał Orłowski (ob. Wizyt. Strzesza, str. 936). Ossowski podaje, że w grobie skrzynkowym znaleziono tu urnę (ob. objaśn. do mapy Prus Zach., str. 69). R. 1246 spotykamy w dok. bractwa zakonu krzyżackiego nazwiskiem Sturluz (ob. Gesch. d. St. Kulm von Schultz, I, 120). Jedną część dóbr została przyłączoną do Jelenia.

Storoniec, ws nad bezim. rzeczką, pow. ostrogski, o 8 w. na południe od Ostroga (par. katol.), wśród lasów położona, należy do klucza płużeńskiego (Płużno) ks. Jabłonowskich. Gleba krzemionkowa. Zamieszkała przez szlachtę, płacącą czynsz wieczysty, wyz. rz.-katol., narodowości polskiej. Domki schludne z gankami, mają okna większych rozmiarów, jak w chatach włosciańskich. Wszyscy prawie mieszkańcy umieją czytać. Każdy gospodarz ma ogród od 4 do 6 mr., w którym, oprócz warzyw, sieją żyto jare i jęczmień. Z powodu niezbyt urodzajnej gleby mieszkańcy, oprócz rolnictwa, zajmują się rzemiosłami; jest kilku stelmachów, kowali, smolarzy, gonicarzy i szewców. Z. Róż.

Storoniec, potok górski, wypływa w obr. gm. Storonica, pow. wyżnickim, ze źródła w lesie Szywniku; płynie na płn., zabierając liczne, krótkie dopływy, a skręciwszy się na płn.-wsch. podąża do Putylówki, do której wpada z lew. brz. między domostwami Storonica. Długość 12 klm. Od wsch., t. j. między Storonicem (od zach.) a Rypinem (od zach.), rozpościera się nad doliną S. dział górski lesisty, ze szczytem Riszą (1032 mt.). Br. G.

Storoniec al. *Putylów*, rusk. *Storonec* al. *Storonec-Putyliv* al. *Putyliv*, niem. *Storonetz-Putilla* al. *Putilla*, miasteczko, w pow. wyżnickim, obw. sąd. Uście Putylowskie, nad rz. Putylówką. Graniczy od płn.-zach. z Dychtyńcem i Uściem Putylowskim, od płn.-wsch. z Uściem Putylowskim i Szypotem, od wsch. ze Szypotem i Seletynem, od płd.-wsch. z Płaską Prywatną, a od zach. z Jabłonicą. Od płd.-wsch. (od ujścia pot. Lostuna do Putylówki), ku płn.-zach. przerzyna obszar S. rz. Putylówka, napływająca z Płaski Prywatnej; dzieli ona obszar ten na dwie połacie, wschod. i zachodnią, zabierając dopływy z działów górskich, okalających dolinę rzeki, w której legły zabudowania S. Z połaci wsch. spływają do P. pot. Putylówka, Porkułyn, Tononki, Harywski pot. i Beszyński. W tej części, między rz. Putylówką i jej dopływami Lostunem i Putylówką, legł dział górski Krasny, przechodząc na obszar Seletyna i dosięgając doliny Suczawy, na przestrzeni 11 klm., z których 8 klm. przypada na S. Wzn. sięga 1180 mt. na granicy z Seletynem i Pło-

ską Prywatną. Dalej na płn., między dopł. Putylówką (od płd.), a Porkułynem (od płn.) rozpościera się od zach. ku wsch. dział górski Tyńska z obszernymi połoninami; wznies. 1019 mt. Nad ujściem pot. Putylówki wzgórze Kiczera Lewskiska (973 mt.). Nad źródłami tegoż pot. wznoszą się szczyty: Filipkowa (al. Pylypkowa 1118 mt.), Pleśniszcze (1125 mt.), Roszyszny (1021 mt.), a na samej granicy szczyt Plesze (1329 mt.). Od tego czubka ku płn.-zach. wzdłuż granicy ciągnie się grzbiet lesisty Plesza, kończący się szczytem Wanczynem (1367 mt.). Od Wanczyna aż po ujście Biskupowa pot., między nim (od wsch.), a Putylówką (od zach.) zajmuje resztę wschod. połaci obszaru S. potężny dział górski Rakowa, ciągnący się od płd.-wsch. ku płn.-zach. na przestrzeni 15 klm., z czego 5 klm. przypada na obszar Uścia Putylowskiego. Najwyższe czubki: Senna (1285 mt.) i Rakowa (1278 mt.) wzniosły się na obsz. S. Tu legły trawiaste połoniny z licznymi zabudowaniami halnymi. Z zach. połaci, nieporównanie większej niż wschodnia, spływają do P. większe dopływy: Hatyna, Rypierz ze Stajką, Storonec, Dychtenica z Manczuliwskim pot. Wzdłuż połd.-zach. granicy płynie pot. Łopuszna, dopł. Czeremoszu Białego. W płd. stronie nad granicą z Płaską Prywatną, nad źródłami Łopusznej i Putylówki, wznoszą się szczyty: Senna (859 mt.) i Losowa (1429 mt.). Od Losowy ku płn.-zach. rozpostarł się połogi grzbiet z połoninami ze szczytem Maksymcem (1344 mt.), u źródła Dychtenicy. Między Putylówką a pot. Rypieniem wzniosły się szczyty: Borhenia (1144 mt.), Hreben (1048 mt.) i Torhowna (953 mt.); między Rypieniem a pot. Storonicem dział górski Risza (1032 mt.); między Storonicem a Dychtenicą szczyt Berwinkowa (1204 mt.). Liczne połoniny pokrywają grzbiety działów górskich; ztąd zabudowania wsi porozrzucone po całym obszarze, głównie atoli znajdują się w ciasnej dolinie Putylówki. Obszar S. liczy 25249 ha 13 ar 63 mt. kw. (1869). Zaliczone tu są dawniejsze przysiółki S. dziś oddzielne gminy: a) *Sergie*, na płd.-wsch. od wsi S., b) *Toraczany* al. *Toraki*, na płn. od wsi S., c) *Kisielice* (Kisieleu), dalej na płn. położona, dwie ostatnie nad rz. Putylówką. W 1869 r. było: a) w Storonicu 321 dm., 1210 mk.; b) w Kisielicy 179 dm., 628 mk.; c) w Sergie 416 dm., 1500 mk.; d) w Toraczanach 182 dm., 626 mk.; w 1880 r. było: a) w S. 338 dm., 1435 mk. (1001 gr.-nieun., 192 rz.-kat., 242 żydów; 1152 Rusinów, 263 Niem., 20 in. narod.); b) w Kisielicy 155 dm., 687 mk. (646 gr.-nieun., 6 kat., 35 żyd.; 685 Rusin., 1 Niemiec, 1 Rumun); c) w Sergie 376 dm., 1749 mk. (1595 gr.-nieun.,

21 kat., 133 żyd.; 1616 Rusin., 133 Nieme.); d) w Toraczenach 159 dm., 780 mk. (685 gr.-nieun., 17 kat., 78 żyd.; 780 rusin.). S. z Kisielica, Sergie, Toraczenami należą do par. rz.-kat. w Wyżnicy. W miejscu jest par. gr.-kat. i gr.-nieun. Cerkiew gr.-kat. p. w. św. Mikołaja. Do tej par. należy Storoniec z Kisielica, Sergiem i Toraczenami, jako też Seletyn. Cerkiew gr.-nieun. drewniana p. w. św. Mikołaja, zbudowana r. 1794—95 przez właściciela Wasyla de Flondor i gminy par. Osady Kisielica i Toraczeny mają par. gr.-nieun. w Kisielicy, Sergie zaś swoją par. gr.-nieun. Podług szem. duch. archidyec. gr.-nieun. z 1885 r. było w S. rodzin 270, głów 959. Jest tu szkoła ludowa 1 klas. Dzieci uczęszczało (1884 r.) 32. Kisielica i Sergie mają swoje szkoły ludowe jednoklasowe. W Storońcu urodził się 1834 r. poeta huculski Józef Fedkowicz. Właściciele: Narcyz de Aywas, Józef Rudkowski, Chaim Schaerf i Leib Schaerf. St. p. w. miejscu. *Br. G.*

Storońka, grupa domów w Bolanowicach, pow. mościski.

Storozumy-Brulino, fol., pow. ostrowski, gm. Szulborze Koty, odl. 28 w. od Ostrowa; ma 102 mr. Ob. *Brulino*.

Storożewa-Góra, zaśc. szlach., pow. oszmiański, w 4 okr. pol., o 18 w. od Oszmiany, 1 dm., 13 mk. katol.

Storożewa Słoboda al. *Polebino*, ws nad Donem, pow. dankowski gub. riazkańskiej, o 30 w. od Dankowa, ma 41 dm., 356 mk.

Storożewoje 1.) sioło na prawym brz. Donu, pow. korotojaski gub. woroneskiej, o 22 w. od mta powiat., ma 344 dm., 2768 mk. Osadzone około 1680 r. 2.) **S.**, sioło nad Usmanką, pow. usmański gub. tambowskiej, o 3 w. od Usmania, ma 359 dm., 2607 mk.

Storożnia, fol., pow. czerykowski, 437 dzies. ziemi dworskiej, młyn wodny. W 1760 r. dziedzictwo Iwickiego, dziś własność Klary Iliniczowej. *A. K. E.*

Storożów, ws nad Korczykiem, na wprost ujścia Kropiwni, pow. nowogradwołyński, na pograniczu rówieńskiego, na pń.-wschód od mką Korca, gm. Piszczów, ma 259 dusz włóscian., 598 dzies. ziemi włósc., gorzelnia. Należy do dóbr piszczońskich, własność Maryi z ks. Sanguszków hr. Potockiej. *L. R.*

Storożowa Mogiła 1.) ob. *Chwastów*. 2.) **S. M.**, na lewym brzegu limanu dniewrowskiego, około dzisiejszego sioła Prohnojska, w pow. dniewrowskim gub. tauryckiej.

Storożowce al. *Storożewicze*, białoruskie *Starazoucy*, ws skarbowy nad rz. Stwiga, pow. mozyrski, w 3 okr. pol. i gm. Turów, posiada cerkiew drewnianą, p. w. Opicki N. M. P., wzniesioną kosztem skarbu w 1843 r. i uposażoną około 2 włókami ziemi; przeszło 400

parafian. Kaplica p. w. św. Mikołaja w Pie-rechodziecach. Miejscowość nizinna, łąk ob-fitość; lud, oprócz rolnictwa, zajmuje się ry-bactwem i flisactwem. *A. Jel.*

Storożynce, ws, pow. krzemieniecki, pod-lug reg. pobor. z 1583 r. należała do włósci wiszniowieckiej ks. Andrzeja Wiszniowie-ckiego, wwdy wołyńskiego, i płaciła od 5 dym., 2 ogrodn. (Jabłonowski, Wołyń, 135). Niepodana w Reestrze dóbr ks. Wiszni-owieckich z początku XVIII w.

Storożyniec, rusk. *Storożeniec*, niem. *Storo-żynetz* al. *Storoschinetz*, miasteczko, w pow. i obw. storożyńskim, nad Seretem, 24 klm. na pń.-zach. od Czerniowiec. Graniczy od pń.-wsch. z Broszkowcami i Kuczurmarem, od wsch. z Ropczem, od pń. z Budyńcami i Czereszem, a od zach. z Panką. Seret wcho-dzi tu z obszaru Panki i płynie krętym bie-giem na pń.-wsch. do Ropcza. Wejścia Se-retu na obsz. S. wzn. 360 mt., wyjście 347 mt. Przedziela on obszar na część pń.-wsch. i pń.-zach. Z obu zabiera strugi, mianowicie z pń.: Bilkę z Liskowcem, a z pń. Dubowiec. W pń. połaci wznosi się góra Krzywa (486 mt.), w pń. zaś połaci wysoczyzna z Storo-żyńską górą (482 mt.), jako dział wodny mię-dzy Seretem a Małym Seretem. Pń.-wschod. narożnik tworzy góra i las Leurda. Miasto legło przeważnie po pń.-wsch. stronie Se-retu. Tu schodzą się gościńce z Czerniowiec, Koecmania, Żadowy, z Suczawy i Krasny Pu-tny. Obszar liczy 5794 ha 95 ar, 38 mt. kw. W 1869 r. było 656 dm., 4350 mk. (2243 męż., 2107 kob.); w 1880 r. 918 dm., 5139 mk. (2577 męż., 2562 kob.); między nimi 1135 kat., 2208 gr.-nieun., 1707 żyd., 89 in-nych wyzn.; 800 Rusin., 2019 Rum., 1993 nieme., 327 innych naz. Na obsz. S. znajdują się dwa obszary dworskie: a) Storożyniec Flondor z 28 dm. i 198 mk.; b) S. Ohrenstein z 13 dm. i 89 mk., tak nazwane od swych właścicieli: Grzegorza Flondora i Józefa O-hrensteina. W miejscu par. rz.-kat. dekanatu czerniowieckiego, z kościołem drewn. p. w. św. Anny, fundowanym przez Grzegorza Flondora 1853 r., a ukończonym 1857 r. ko-sztem parafian i ks. Ignacego Barty, kapela-na z Krasny (Althuette); w 1880 r. znacznie go rozszerzono. Kapelania od 1864 r. We-dług szem. duch. archidyec. lwowskiej z 1885 r. było tu rz.-kat. 769. Do par. tej na-leżą: Budyńce (13 dusz), Broszkowce (57), Czeresz z Opajcem (101), Jordanestie (75), Karapczów (32), Słobodia Komarowce (49), Panka (54), Presekareny (300), Ropcze ze Słobodzią (22), Suczaweny (49), Żadowa (12); razem w całej par. rz.-kat. 1533. Gr.-katol. należą do par. w Broszkowcach. Jest tu tak-że cerkiew gr.-nieun. par., drewniana, p. w.

archaniołów Michała i Gabryela, zbudowana 1796—98. Parafią tą utworzono 1798 r. Według szem. duch. archidyec. gr.-nieun. z 1885 r. było w par. rodzin 361, głów 1944. Szkoła ludowa 4-klasowa męzka i 4-kl. żeńska. Na obszarze dwor. St. Flondor dwór, fol., gorzelnia i tracz. Siedziba starostwa, sądu pow., urzędu podatk., st. poczt. i tel. Przed kilkudziesięciu laty istniał tu zakład hydropatyczny. *Storożyński powiat* od pñ. oddziela Czeremosz od Galicyi, mianowicie od pow. śniatyńskiego, a Prut od pow. koczańskie, od wsch. graniczy z pow. czerniowieckim i sereckim, od pñd. z radowieckim, a od zach. z wyżnickim. Największa szerokość od zach. ku wsch. 42 klm., a długość od pñ. ku pñd. 48 klm. Główną rzeką jest Seret, wpływający pod Żadową z pow. wyżnickiego i płynący krętym biegiem na pñd.-wsch.; wpływa pod Suczawenami do pow. sereckiego. Długość Seretu w obrębie powiatu od Żadowy do Suczawen wynosi 56 klm. Przedziela on powiat na dwie połacie, pñn. i połudn. Pñn. obszar należy do dwóch dorzeczy: Prutu i Seretu; z części pñn. tegoż obszaru spływają wody za pomocą Wołyczanki do Czeremoszu, a Bruńnicy i Hnilecy do Prutu; z części zaś pñd. podążają wody za pomocą Mihodry, Biłki, Hliboczka i Selicza do Seretu. Pñd. część należy całkowicie do dorzecza Seretu. Spływają tu do niego: Żadowka, Byków, Tysowiec, Dubowiec i Seret Mały. Seret Mały powstawszy w pñd.-zach. kącie tegoż powiatu z połączeń strumieni górskich Dymitrycy, Komarnestiego i Hilczego na pñd. od Banili Mołdawskiej, płynie na pñn.-wsch. do Dawiden, ztąd na wsch., potem na pñd.-wsch. aż po Petrowce Górne. Odtąd podąża biegiem krętym na wschód, uchodząc w Presekarenach tuż na wsch. granicy pow. do Seretu. Najznaczniejszy ten dopływ Seretu ma 43 klm. długości. Zabiera z lew. brz. dopływy: Struhowiec, Sołonec, Pantyn, Howyniec, Krywec, Jarnowiec, Girbos, Duszę, Mokrec i Arszowiec; z pr. brz.: Dunawec, Sereczel z Czudynem i Trasińcem, Serechny, Korczastkę i Tomeskuł. Tak pñn. jak pñd. część powiatu przedstawia kraj falisty, wzgórzysty, opadający za biegiem Seretu i Seretu Małego. Północny obszar opada nagle do doliny Czeremoszu, która pod Czartoryą wznosi się 193 mt., i do doliny Prutu, leżącej przy ujściu Hlinicy 179 mt. n.p.m. Od rzek tych naziom podnosi się w kierunku z pñn.-zach. ku pñd.-wsch. coraz wyżej, doszedłszy w Poenicy 502 mt. n.p.m., a opadając ku pñd.-zach. również nagle do doliny Seretu; i tak wznosi się też dolina pod Żadową 390 mt., pod Storożyńcem 350 mt., a przy ujściu Seretu Małego 320 mt. n.p.m. Obszar powiatu leżący między Seretem a Se-

retem Małym dochodzi w Trzech Mogiłach 509 mt., Storożyńskiej Górze 482 mt., a w Humoryi 508 mt. n.p.m. Okolice na zach. granicy pow. leżące wznoszą się coraz bardziej ku pñd. Mamy tu czubki: Tarniezkę 679 mt., Kiczere Wielką 830 mt., Stajkę 876 mt., Trzy Mogiły 852 mt., Perechrestie 1014 mt., Moczarę Małą 1034 mt., Małe Pole 1026 mt., Wielki Groń 1007 mt., Bukową 1070 mt., Skalę Dobosz 1073 mt.; następnie na pñd. granicy: Petrouszka 1145 mt.; od niego na pñn. Krusilor 871 mt.; dalej na pñn. między Seretem Małym a Sereczelem wierch Soldan 748 mt., Berdo 765 mt., Frassin 563 mt., Chirligata 490 mt. i Trestyniec 486 mt. Powiat ten tworzy dwa okręgisadowe: a) stanowicki z siedzibą w Stanowcach Dolnych (Unter Stanestie); b) storożyński z siedzibą w Storożyńcu. Obejmuje 20 mil kw., czyli 115.112.84 ha. W 1880 r. było 13054 dm., 61344 mk., (31100 męż., 30244 kob.), 48397 gr.-nieun., 5443 kat., 7238 żyd., 266 innych wyzn.; 22919 Rusin., 29388 Rumun., 7682 Niemc., 1355 innych nar.; z tego na okrąg sąd. stanowicki przypada 4025 dm., 18671 mk. (5683 gr.-nieun., 720 kat., 2114 żyd., 154 in. wyzn.; 15268 Rus., 686 Rum., 2411 Niemc., 306 innych narod.); na okr. sąd. storożyński 9029 dm., 42673 mk. (32714 gr.-nieun., 4723 kat., 5124 żyd., 112 innych wyzn.; 7651 Rusin., 28702 Rumun., 5271 Niemc., 1049 innych nar.). Powiat składa się z 34 wsi i dwóch miasteczek. Najludniejsze wsi są: Broszkowce (760 dm., 3251 mk.), Banilla Mołdawska (672 dm., 3350 mk.) i Petrowce (835 dm., 3290 mk.). Najuboższa w ludność jest wieś Ostra, mająca 43 dm., 217 mk. Parafij rz.-kat. 2: Starahuta (Althutte) i Storożyniec; należą do dekanatu czerniowieckiego. Parafia gr.-kat. 1 w Broszkowcach (dek. bukowiński). Parafij gr.-nieun. 30, a mianowicie: w protoprezbiracie storożyńskim 17: Bobowce (Bobestie), Broszkowce, Budyńce, Dawideny, Draczyniec, Hlinica, Jordanestie, Kabestie, Komorowce ze Słobodzią, Kostyńce, Mołdawska Banilla, Panka, Presekareny, Ropece, Storożyniec, Suczaweny i Żadowa; w protoprezbiracie wikowskim 7: Idzestie, Korczestie, Kupka, Nowa Huta, Petrowce Górne i Dolne, Stara Huta; wreszcie w protoprezbiracie czeremoskim 6: Berbestie, Czartorya, Kalinowce, Stanowce Górne i Dolne, Wołoka. W 1880 r. szkół 1 klas. było 15, szkół lud. 4-klas. 2 w Storożyńcu. Urzędów poczt. 7: Czudyn, Dawideny, Draczyniec, Kupka, Stanowce Dolne, Storożyniec, Żadowa; stac. tel. dwie: Czudyn i Storożyniec. *Br. G.*

Storożyńska Góra, znaczne wzniesienie na pñd.-zach. od Storożyńca, w pow. storożyńskim, między Storożyńcem a Budyńcami,

Przez grzbiet tego pasma wychodzi ze Storożyńca, z doliny Seretu, bity gościniec na pld. do Guryhumory. Dolina Seretu pod Storożyńcem legła 350 mt., a Seretu Małego pod Budyńcami 380 mt. npm.; wznies. najwyższego punktu tego działu nad gościńcem 486 mt. npm. Połud.-wschod. czubek, Humorya zwany, liczy 508 mt. npm. Wody z tego działu spływają ku pñ. do Seretu, a ku pld. do Seretu Małego. *Br. G.*

Storsowsee (niem.), jezioro w pld. stronie pow. wejherowskiego, wzn. 135 mtr. npm., niedaleko Strzepeca. *Ks. Fr.*

Storuki, wś, pow. władysławowski, gm. Leśnictwo, par. Władysławów, odl. od Władysławowa 8 w., ma 4 dm., 36 mk. W 1827 r. 4 dm., 45 mk.

Storyna, wś, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. białowiesko-aleksandrowska, o 66 w. od Prużany.

Storyszki, dwór, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 20 w. od Poniewieża.

Storżeniszki, fol. prywatny, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 54 w. Lidy, a 21 w. od Ejszyszek, 1 dm., 7 mk. kat.

Stoschendorf, 1371 *Stosschendorf*, dobra i wś, pow. świdnicki, par. ew. Pątnów Górny, kat. Seifersdorf (w pow. rychbachowskim). Dobra mają 4 dm., 86 mk. (39 ew.), 339 ha; wś 51 dm., 299 mk. (92 ew.), 85 ha.

Stossnen, ob. *Stożne*.

Stoszany, wś i dobra, pow. piński, w 1 okr. pol. Pohost Zahorodny, gm. Dobrosławka, par. kat. dawniej Łohiszyn, obecnie Pińsk, o 35 w. od Pińska, przy gośc. z Kowniatynia do Pohostu, ma 32 osad, 119 mk., 886 dzies.; kaplica katol. na cmentarzu grzebalnym, należy do filii łunińskiej. Własność niegdyś Zawiszów, w dokum. z 1503 r. nazwana Toszaniczany (ob. Rewizya Puszczy, str. 103), gdzie mowa o prawie wrębu do lasów królewskich włościan toszanizańskich. Należała następnie do jezuitów pińskich, dziś Edmunda Korsaka. Pod S. około 1220 r. syn ks. litewskiego Mingajły, ks. nowogródzki Skirmunt i Kukowojstys, odnieśli świetne zwycięstwo nad ks. włodziemskim i turowskim Mściśławem i zdobyli Pińsk, ale panującego w nim ks. Jerzego nie pozbawili władzy. Pamiątką tego jest niedaleko leżący szereg wzgórków (kurhanów), zarosłych lasem, Połobiszcze (ob.) zwanych. *Ks. M.*

Stoszki, wś, pow. władysławowski, gm. Leśnictwo, par. Władysławów; odl. od Władysławowa 13 w., ma 18 dm., 162 mk. W 1827 r. było 19 dm., 114 mk.

Stoszków, fol., pow. kaliski, gm. i par. Błaszk, odl. od Kalisza 30 w.; ma 2 dm. Należał do Brończyna.

Stoszyce, węg. *Sztosháza*, wś, pow. św.-

mikulaski, hr. liptowskie (Węgry), nad pot. Porubskim (dopł. Wagu), przy kolei żel. bogumińsko-koszyckiej, u pld. podnóża Tatr liptowskich. W 1880 r. było 7 dm., 64 mk. Słowaków. Obszar zajmuje 509 kat. mr. Par. łac. w Okolicznej, ewan. w Werbicach.

Stotlice czy *Stotlice* (nazwy wątpliwe), wś wymieniona w rejestrze pobor. 1531 r., wchodziła w skład dóbr Dyss (dziś pow. lubartowski). Już w 1676 r. nie istniała. Por. *Rejowice* (t. IX, 600).

Stotła, rzeka, lewy dopływ Białej Przemszy.

Stouba, szczyt w lesistym grzbiecie Lipowicy, w Karpatach wschod., w dziale skolsko-delatyńskim, na zach. od Suchodołu, w pow. dolińskim, między doliną Ilemki (od zach.), a Czeczwy (od wsch.); na pñ. wznosi się szczyt Zielonków (861 mt.). Wznies. 1082 mt. npm. Por. *Lipowica*. *Br. G.*

Stoubiej, szczyt w Karpatach wschod., dziale czarnohorskim, w obr. Jabłonicy, pow. kossowskim, między pot. Kekaczą od pñ., a Probiną od pld., nad ujściem tych potoków do Czeremosza Białego; 1018 mt. npm.

Stoubny, szczyt górski, ob. *Stopnie*.

Stouboryszki, w spisie z 1865 r. *Staboryszki*, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podberezie, okr. wiejski Wiżulany, o 3 w. od gminy a 28 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. kat. (w 1865 r. 7 dusz rewiz; własność Maryana Minkiewicza).

Stoupieńka, rzeczka w pow. rzeczyckim, prawy dopływ Świedzi, w obrębie gm. Jakimowska-Słoboda, płynie lesistymi moczarami w kierunku północnym, przecina trakt poczt. bobrujsko-rzeczycki pod wsią Czerniejki. Długa przeszło 7 w. Kotlinę S. skanalizowano w ostatnich czasach ku Berezynie. *A. Jel.*

Stoupy, wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. okr. wiejski i dobra, Łopacińskich, Leonpol, o 4 w. od gminy a 36 w. od Dżisny, ma 4 dm., 46 mk. prawosł. (w 1865 r. 25 dusz rewiz.).

Stowiecino, ob. *Stójcino*.

Stowiecz, wś, pow. krzemieniecki, w pobliżu Dederkał. Podług reg. pobor. z 1583 r. Jarocki ze wsi zakupnej Stowpcza płacił z 8 dym., 5 ogrod, 2 pustowszczyzn (Jabłonowski, Wołyń, 142).

Stoznowo, wś i dobra, pow. białostocki, w 3 okr. pol., gm. Jaświłki, o 49 w. od Białegostoku.

Stożek, wś, pow. krzemieniecki o milę od Szumska i o tyleż na pñ.-wschód od Krzemieńca. Jestto jedna z najdawniejszych osad w całej okolicy, wspominana jakoby od XII w., w tym bowiem czasie Piotr, syn Mokosieja, jednego z najdzielniejszych rycerzy Bolesława Śmiałego (!) nagrodzonego przez króla nadaniem, na prawie lennem, zdobytego

przez siebie Krzemieńca, założyć miał w S. jurzydkę(?). Świetniejsze czasy dla S. nastały za Kazimierza W., który zawojowawszy Wołyń i Ruś Czerwoną na Litwinach, zjeżdżał niekiedy do Krzemieńca i zakładał zwykle w S. rezydencję, gdzie też i dworzec dla siebie zbudował. W 1366 r. wymieniony jest S. pomiędzy posiadłościami Lubarta. W 1392 r. w. ks. Witold nadał Skirgajle w dożywotnie dzierżenie Krzemieniec, oraz S. z całym do niego przytykającym obwodem (districtum et arcem Krzemieniec et districtum Stożek propter ea⁴). Następnie S. należał do dóbr królewskich na Wołyniu, spotykamy bowiem o nim i o dworcu królewskim tam egzystującym, wzmianki w kilku lustracjach Krzemieńca z XV i połowy XVI w. W XVI w. S. był już prywatną własnością Czetwertyńskich, wraz z Antonowcami i kilku innymi majątkami w tej okolicy, i odtąd dzielił losy fortuny antonowieckiej, przechodząc kolejno we władanie ks. Zbaraskich, następnie Wiszniowieckich i Radziwiłłów; obecnie jest własnością Czosnowskich i należy do klucza białokrynickiego. (Podług reg. poborowych z 1583 r. należy do kn. Matfiejowej Czetwertyńskiej, która płaci od 2 dym., 6 ogrod., 1 bojarzyna, 1 popa (ob. Jabłonow., Wołyń, 137). Znajdują się tu fundamenty, dawnych jakichś murów, po górach porozrzucanych. Pomiędzy ludem przechowało się podanie o kilku monasterach, które tu niegdyś miały egzystować. O monasterze p. w. św. Spasa znajdujemy wzmiankę w donacyi ks. Stefana Czetwertyńskiego, podkomorzego bractwańskiego, w 1633 r. dóbr Antonowce, Stożka i in., ks. Januszowi Wiszniowieckiemu, koniuszemu koronnemu. Monaster ten zgorzał w połowie b. wieku, a gruzy jego dotychczas są widoczne (Ob. Stecki, Wołyń, II, 90—93; porów. też Sendulskij „Woł. eparch. Wied.“, 1873 r.).

J. Krz.

Stożek 1.) lesisty grzbiet, na granicy gm. Teleśnicy Sannej i Teleśnicy Oszwarowej, w pow. liskim, na pr. brzegu Sanu, między nim (od pld.-zach.) a Daszówką, jego dopł. Wzn. 688 mt. n.p.m. 2.) S. al. *Stożok*, dwa szczyty w Karpatach bukowińskich, na granicy gm. Mihowy i Berhometu Sereckiego, w pow. wyżnickim, między rz. Seretem (od zach.), a pot. Mihową (od wsch.), jego dopływem; szczyt pld. 895 mt., pld. 784 mt. Na pld.-wsch. od tego, tuż nad ujściem Mihowy szczyt Diwok (481 mt.). 3.) S. al. *Stożok*, szczyt górski, lesisty, w Karpatach bukowińskich, w obr. Płoski Prywatnej, pow. wyżnicki, w dziale górskim Stiwiarami al. Szczywiorami: zwanym, nad pr. brz. Jałowiczory, dopł. Czere moszu Białego, wzn. 1417 mt. n.p.m. 4.) S. *Wielki*, szczyt w Beskidzie szląskim, na gra-

nicy gm. Nawisia i Nidka (pow. jabłonkowski) i Wisły (pow. bialski), pod 36°29'50" wsch. dłg. g. F., a 49°36'30" pld. szer. g., 975 mt. n.p.m.

Br. G.

Stożne 1.) niem. *Stossen*, wś nad jeziorem Marcinowo, w pow. margrabowskim, st. poczt. Margrabowa. 2.) S., wś, pow. łecki, st. poczt. i par. Borzymy (Borssymmen).

Stpica, w dok. z XVI w. nazwa pierwotna wsi Szpica, w pow. chełmskim, gm. Brzeziny.

Stpice 1.) wś, pow. pułtowski, gm. Gołębie, par. Nasielsk. 2.) S. *Chojnowo*, pow. ostrowski, gm. Kamieńczyk, par. Nur.

Straba, w dokum. z 1596 r. *Strabus*, rzeczka w pow. kowieńskim, prawy dopływ Niewiaży, do której uchodzi pomiędzy Szuszą a Struną.

Strabla, wś i dobra przy linii dr. żel. brzesko-grajewskiej, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Rajsk, o 14 w. od Bielska. Posiada kościół paraf. p. wez. Wniebowstąpienia, z muru wzniesiony w 1617 r. przez obywatela Adama Turowskiego. Parafia katol., dekanatu bielskiego, 1367 wiernych. St. dr. żel. brzesko-grajewskiej, pomiędzy st. Bielsk a Białystok (o 29 w.), o 97 w. od Brześcia, a 99 w. od Grajewa. Dobra mają około 12500 mr. obszaru. Włościanie wnieśli 10121 rs. 29 kop. wykupu za wydzieloną im ziemię. Znajduje się tu piękny pałac dziedziców, wystawiony w XVIII w., w którym mieszczą się bogate zbiory, liczna biblioteka, galerya portretów rodzinnych i wiele pamiątek rodzinnych. Ogród włoski z pysznymi alejami wiązowymi i cisowemi, oraz widokiem na Narew, został założony w XVI w. przez Jana z Krajny, lekarza nadwornego Zygmunta I, któremu S. została nadana. Następnie własność hr. Starzeńskich, dziś hr. Wiktora.

J. Krz.

Strabske, węg. *Mogyoroska*, wś, w hr. Ziemnieńskim (Zemplin), kościół kat. par., uprawa roli, 402 mk. Obfitość orzechów laskowych nadała węgierską nazwę osadzie (mogyoro-orzech).

Strabuliszki, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Ludwinów, odl. 9 w. od Kalwaryi, ma 15 dm., 40 mk.

Straburek, niem. *Trachenberg*, miasto w pow. mielickim, nad rz. Baryczą i jej dopł. Schaetzka (niem.), pod 51°27'52" pld. szer. i 34°35'55" wschod. dłg., na wznies. 286 st. n. p. m. a 15 st. nad Baryczą. Na obszarze miejskim trzy mosty na Baryczy i cztery na jej dopływie. Oprócz właściwego miasta, do 1820 r. otoczonego murami, są dwa przedmieścia: polskie i wrocławskie. Miasto posiada kościół par. katol., kościół par. ewang., szkołę dla obu wyznań, szpital, dom sierot, zamek książąt von Hatzfeldt, 287 budyn., 3570

mk. (2041 ewang., 1414 kat., 11 żyd.) i prócz tego 8 bud. i 78 mk. w obrębie zamku, 1634 ha ziemi do miasta należącej (757 ha roli, 439 ha łąk i 281 ha lasu). W 1843 r. było 234 dm., 332 budyn., 2330 mk. (1196 ew., 1055 kat., 79 żyd.). Ks. Henryk III nadał 1253 r. przywilej miejski na prawie niemieckim i 50 włók frankoń. W 1494 r. staje się głównym punktem utworzonego wówczas państwa (Standesherrschaft), które w 1641 r. przechodzi do hr. v. Hatzfeldt, a w 1742 r. zamienione zostaje na księstwo (Trachenberg). W czasie wojny 30-letniej zajmują miasto Szwedzi, a w 7-letniej Ruscy i Austriacy. Pożary 1702 r. i 1784 niszczą całe miasto. Pierwotny kościół par. kat. został w 1577 r. zajęty przez protestantów, którzy w latach 1595 do 1607 r. wzniesli, przy pomocy hr. Adama v. Schaffgotsch, nowy murowany ze szkołą i szpitalem. Kościół ten zabrali katolicy, 1654 r. Ewangielicy wzniesli dla siebie nowy kościół 1742 r. W zamku książęcym 1813 r. 12 lipca podpisali monarchowie Rosyi, Prus i następcą tronu szwedzkiego plan kampanii przeciw Napoleonowi. Br. Ch.

Strabus, ob. *Straba*.

Stracena al. *Stracona*, węg. *Sztraczena*, wś, pow. hornadzki, hr. spiskie, w dolinie górnej Gielnicy, na pld. graniczy hr. spiskiego z hr. giemerskim, należy do obszaru Hrabuszyce (Kapsdorf); 1880 r. było 36 dm., 307 mk., nar. słow. Par. łac. w Stefanowcach, sąd pow. w Sobocie Spiskiej, urz. podatk. w Lewoczy, st. p. w Dobszynie (hr. giemerskie). Wzn. 791 mt. n.p.m. Istnieją tu kuźnie żelaza, należące do księcia Augusta Coburga, wyrabiające rocznie średnio po 100000 cetn. surowego żelaza. Zatrudniają 100 ludzi, a zużywają przeszło milion stóp kub. drzewa. O pięknej górskiej okolicy S. czytają: „Das Stracenaer Thal und die Dobschauer Eishoehle“ („Jahrb. d. Ungar. Karpathen-Vereines“, za 1878, str. 249—308). Br. G.

Straceniec, potok, powstaje we wsch. części gm. Ujsol, pow. żywieckim, z pod Krawcowego wierchu (1064 mt.), powyżej wólki ujsolskiej Stracenią; płynie na zach., uchodzi z lew. brz. do Bystrej, dopł. Cichej al. Ujsolskiego pot. Od pln. wznosi się Okrągła góra (949 mt.), a od pld. Długi groń (936 mt.) i Kubiesówka (866 mt.). Długość biegu 4 1/2 klm. W dolinie potoku leżą wólki ujsolskie: Straceniec, Kotryska i Jastrzębie. Br. G.

Strachacz, pow. rypiński, ob. *Pawłowo* 5.).

Strachanów, w XVI w. *Strachnowo* i *Strachunow*, wś i fol. pow. turecki, gm. Ostrów Wrecki, par. Goszczonów, odl. od Turka w. 26. Wś wraz z Zadąbrowiem i Poddebina ma 291 mk.; fol. ma 4 dm., 69 mk. W 1827 r. 20 dm., 149 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. 714

mr.: gr. or. i ogr. 491 mr., łąk 39 mr., pastw. 25 mr., lasu 136 mr., nieuż. 26 mr.; bud. mur. 8, z drzewa 12; płodozm. 7-pol.; las nieurządzony. Wś S. 12 os., 19 mr. Według reg. pob. pow. sieradzkiego z 1553 r. S. w par. Goszczonów, płaciła od 4 1/2 łąn. (Pawiniński, Wielkp., II, 223). Br. Ch.

Strachau l.) przy *Niemczyńia*, dobra i wś, pow. niemiezyński, par. ew. Siegroth, kat. Niemczyn. Dobra mają 2 dm., 42 mk. (14 kat.), 570 ha; wś 18 dm., 134 mk. (23 kat.), 49 ha. 2.) **S.** przy *Zobten*, dobra i wś, pow. niemiezyński, par. ow. Rankau, kat. Naselwitz. Dobra mają 7 dm., 99 mk. (34 kat.), 219 ha; wś 10 dm., 59 mk. (11 katol.), 24 ha.

Strachin, dwa zaśc. poradziwiłłowskie, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. Wyzna, par. kat. Starezyce, mają 12 osad; grunta lekkie, łąk i pastwisk obfitość.

Strachnowe, fol. dobr. Frehoń, w pow. mielickim.

Strachocice, wś i fol. nad rz. Wartą, pow. turecki, gm. Ostrów Wrecki, par. Miłkowice, odl. od Turka 24 w.; wś ma 15 dm., wraz z wsią Młyny Strachockie 308 mk.; fol. 3 dm., 78 mk. W 1827 r. 19 dm., 195 mk. Na początku XVI w. S. należą do par. Miłkowice, lecz dziesięcina z ról folwar. i kmiecych łąnów idzie dla pleb. w Skęczniewie. Na stół arcybiskupi dawano maldraty, a plebanowi w Miłkowicach tylko kołędę po groszu z łąnu (Łaski, L. B., I, 405—7). Według reg. pob. pow. sieradzkiego z r. 1553 i 1576, wś S. miała 5 1/2 łąn. (Pawiniński, Wielkp., II, 225).

Strachocin, 1531 *Straschączyn*, wś czy osada do Wrzaw (pow. tarnobrzeński) należąca, dziś nieistniejąca. Za czasów Długosza (L. B., II, 313 i 368) była własnością Jana Chamca h. Gryf; należała do par. w Pniowie, leżała zatem w pobliżu ujścia Sanu do Wisły. W 1531 (Pawiniński, Małop., 356) miała 3 łąny.

Strachocina, wś, pow. sanocki, z paraf. rz.-kat. (dyec. przemyska, dek. sanocki) i szkołą ludową. Gęsto zabudowana wieś rozłożyła się nad potokiem, uchodzącym do Różowego pot. (dopł. Sanoczka), w okolicy pagórkowatej (wzn. 308 do 321 mt. n.p.m.), na wschód od Jaćmierza, a pln.-wschod. od Zarszyna. Od pln. i pld. otaczają wś lasy pokrywające wzgórze, dochodzące 411 mt. wzn. Wś ma 150 dm., 839 mk., 813 rzym.-kat., 26 izrael. Pos. więk. (Winc. Morze) ma 260 mr. roli, 56 mr. łąk i ogr., 43 mr. past. i 216 mr. lasu; pos. mn. 702 mr. roli, 112 mr. łąk, 125 mr. past. i 5 mr. lasu. Parafią założył Fryderyk Jaćmierski i Pakosz z Pakoszówki za pozwoleniem Władysława Jagiełły w 1390 r. W 1624 Tatarzy spalili kościół i zamordowali plebana Adama Maystrogo. Teraźniejszy ko-

ściół drewniany. Do par. należą wsi: Jurówce, Kostarowce, Pakoszówka, Popiele i Srogów Dolny i Górny. S. graniczy na płn. z Górką i Lolinem, na zach. z Pakoszówką, na wschód z S. Górnym i Jurówcami, na płd. z Nowosielcem-Gniewosz, a na zach. z Jaćmierzem, Posadą Jaćmierską i Bażanówką. *Mac.*

Strachocinek, dwór i garbarnia w Rakoszawie, pow. łanucki.

Strachocino, wsł szlach. i włość nad rz. Orzyc, pow. makowski, gm. Smrock, par. Szelków, odl. 12 w. od Makowa. W 1827 r. 22 dm., 185 mk. W 1874 r. fol. S. rozl. 1278 mr.: gr. or. i ogr. 616 mr., łąk 163 mr., past. 58 mr., wody 25 mr., lasu 375 mr., nieuż. 41 mr.; bud. z drzewa 23, las urządzony. Wsł S. 25 os., 186 mr.

Strachociny, {część wsi Pstrągowa, pow. ropezycki.

Strachockie Młyny, ob. *Młyny* 2.).

Stracholesie, wsł przy ujściu Teterowa do Dniepru, pow. radomyski, w 5 okr. pol., gm. Hornostajpol, par. praw. Rotycze (o 2 w.), o 128 w. od Radomyśla, ma 652 mk. Podług Pochilewicz jest tu 680 mk., udział włościański stanowi 1546 dzies., z opłatą po 617 rs. 38 kop. rocznie. Należała do klucza hornostajpolskiego, w 1843 r. nabyta z Rotyczami przez Rykalskich, od 1885 r. własność kupca Chyrjakowa. *J. Krz.*

Strachomin, wsł i fol., pow. nowo-miński, gm. Iwowe, par. Latowicz, ma 293 mk. W 1827 r. było 34 dm., 250 mk. W 1869 r. fol. S. rozl. 964 mr.; po oddzieleniu części gruntów w 1874 r. obszar folwarczny obejmował 562 mr. Wsł S. 37 os., 449 mr.; wsł Żebraćka 24 os., 612 mr. W 1660 r. wchodziła w skład starostwa latowickiego. *Br. Ch.*

Strachon, w XVI w. *Strahon*, wsł i os., pow. lipnowski, gm. Chalin, par. Dobrzyń, odl. 22 w. od Lipna, ma 4 dm., 46 mk., 210 mr., w tem 106 mr. włość. W 1827 r. 3 dm., 24 mk. W 1885 r. osada S. rozl. 100 mr.: gr. or. i ogr. 97 mr., łąk 1 mr., nieuż. 2 mr.; bud. mur. 2, z drzewa 4; płodozm. 9-pol. Rudko de S. występuje jako świadek na akcie z 1375 r. w Płocku (Kod. Maz.). Według reg. pob. ziemi dobrzyńskiej z 1564 r. we wsi S., w par. Dobrzyń, od Włosza, Zaydy, Chudego, poddanych Zelskiego, na całym łanie, płacono 16 gr. i 2 solidy (Pawliński, Wielkp., t. I, 270). *Br. Ch.*

Strachosław, wsł, pow. chełmski, gm. Krzywiczki, par. r. l. Kumów, r. g. Chełm, ma szkołę początkową. W 1827 r. było 54 dm., 271 mk.

Strachotyna al. *Strachotnik*, potok, powstaje w obr. Pstrągowy, pow. ropezycki, płynie na wschód i ubiegłszy 3 1/2 klm. wpada do

Pstrągowy z pr. brz. Nad pot. leży wólka Strachociny. Por. *Okopy* 1.) i *Podbrzezie* 1.).

Strachów 1.) al. *Strachowa*, wsł i fol., pow. radzyński, gm. Zabrodzie, par. Kamieńczyk, ma 100 mk. W 1827 r. było 14 dm., 118 mk. W 1867 r. dobra S. składały się z fol., S. i Kukawki, obszar ogólny dominialny 1672 mr.: gr. or. i ogr. 22 mr., łąk 12 mr., past. 79 mr., lasu 1184 mr., zarośli 311 mr., nieuż. 64 mr. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wsł S. 26 os., 283 mr.; wsł Kukawki 36 os., 640 mr.; wsł Adampol 22 os., 250 mr.; wsł Basinów Pałki 21 os., 292 mr.; wsł Iły 11 os., 206 mr.; wsł Puste Łąki 3 os., 75 mr. 2.) **S.**, pow. turecki, ob. *Żyków*.

Strachów, futor, pow. mohylowski, gm. Terezki, par. praw. Hawryszówka, katol. Bar (o 4 w.).

Strachów, grupa zabudowań w Pustkowie, pow. ropezyckim. *Br. G.*

Strachowce, pow. uszycki, ob. *Stryhowce*.

Strachowe, leśnictwo, pow. lubliniecki, ob. *Beienice*.

Strachowiec, nazwa dawana niekiedy rzeczce Bogorya w pow. będzińskim.

Strachowice 1.) niem. *Strandorf*, dobra i wsł, pow. raciborski, par. ew. Rozumie, kat. Krzanowice. Dobra mają 5 dm., 73 mk. (1 ew.), 233 ha; wsł 92 dm., 503 mk. kat., 265 ha. 2.) **S.**, ob. *Strachwitz*.

Strachowiczki, niem. *Strachwitzthal*, os., w obr. gm. Kunczyc Wielkich, pow. i obw. frywałdzkim, na Szląsku aust., u stóp góry Ascher-Berg (449 mt.). W 1880 r. było 29 dm., 168 mk. (167 rz. kat., 1 prot.), Niemców. Wzn. 367 mt. npm. *Br. G.*

Strachówka i *Bielawy*, wsł i fol., pow. radzyński, gm. Strachówka, par. Sulejów, odl. 28 w. od Radzymina, ma 383 mk. W 1827 r. było 32 dm., 224 mk. W 1880 r. fol. S. rozl. 543 mr.: gr. or. i ogr. 350 mr., łąk 144 mr., lasu 6 mr., nieuż. 43 mr.; bud. mur. 5, z drzewa 19; płodozm. 8-pol. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wsł S. 45 os., 287 mr.; wsł Borki 19 os., 83 mr.; wsł Jadwisin 29 os., 582 mr.; wsł Warmiaki 9 os., 197 mr.; wsł Młynisko 10 os., 223 mr.; wsł Rozalin 31 os., 667 mr.; wsł Józefów 20 os., 348 mr.; wsł Anopol 13 os., 249 mr.; wsł Marysin 8 os., 135 mr.; wsł Szamocin 9 os., 166 mr.; wsł Rzeszotka 5 os., 82 mr.; wsł Ustronie 2 os., 41 mr.; wsł Oseka 5 os., 45 mr.; wsł Zofinin 30 os., 457 mr. *A. Pal.*

Strachówko 1.) wsł i fol. nad rz. Płonką, pow. płoński, gm. Wójtzy-Zamoście, par. Płoński (odl. o 4 w.), posiada wiatrak, 3 dm., 131 mk. W 1827 r. 4 dm., 83 mk. W 1878 r. fol. S. rozl. 509 mr.: gr. or. i ogr. 317 mr., łąk 34 mr., pastw. 64 mr., lasu 76 mr., nieuż. 18 mr.; bud. mur. 1, z drzewa 15; las nieu-

rzadzony. Wś S. 12 os., 12 mr. 2.) **S.**, kol. (rumunek), nad rz. Drwęcą, pow. lipnowski, gm. i par. Nowogród, odl. o 27 w. od Lipna, ma 2 dm., 17 mk., 65 mr.

Strachowo 1.) wś i fol. nad rz. Płonką, pow. płoński, gm. Kuchary, par. Płońsk (odl. o 4 w.), ma 21 dm., 187 mk. W 1827 r. 17 dm., 180 mk. W 1882 r. fol. S. rozl. 296 mr.: gr. or. i ogr. 156 mr., łąk 52 mr., past. 67 mr., wody 7 mr., nieuż. 13 mr.; bud. mur. 2, z drzewa 6. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. 37 os., 333 mr.; wś Kownaty 10 os., 99 mr.; wś Szpondowo 6 os., 23 mr. 2.) **S.**, fol. nad rz. Drwęcą, pow. lipnowski, gm. i par. Nowogród, odl. o 20 w. od Lipna, ma 2 dm., 23 mk., 67 mr. Por. *Pomorzany* 4.).

Strachowo, chutor, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Świsłocz, o 32 w. od Wołkowyska.

Strachwitz, 1419 *Strachewicz*, dobra i wś, pow. wrocławski, par. ew. Hermannsdorf, kat. Neukirch. Dobra mają 6 dm., 121 mk. (48 kat.), 525 ha; wś 73 dm., 453 mk. (74 kat.), 113 ha.

Strachwitzthal, ob. *Strachowiczki*.

Stracona Woda; mor. *Ziracena voda*, niem. *Verlorenwasser*, os., w obr. gm. Walsztainu (Wallstein), pow. karniowski, obw. sąd. albrecheicki, na Szląsku austr., na pñ.-zach od wsi; 1880 r. było tu 38 dm., 247 mk. (1 prot.), Niemców. Br. G.

Straconka, potok, powstaje w obr. gm. Straconki, pow. bialski, z lasu Groniczek (808 mt.), u pñ. stóp wzgórza Sokołówki (858 mt.); płynie kręto na zach., pomiędzy domostwami Straconki, nad którą od pñ. wznosi się Magórka (654 mt.) i Lipnik (412 mt.), a od pñd. Łysa góra (660 mt.). W dolnym biegu przepływa obszar Lipnika; uchodzi pod Leszczynami, przys. lipnickiem, do Białej z praw. brzegu. Długi 6 klm. Ujście wzn. 338 mt. npm. Br. G.

Straconka, wś, pow. bialski (Galicya), par. rz.-kat. w Lipniku. Leży nad pot. Straconką (dopł. Białą), w okolicy podgórskiej, wzn. 423 mt. npm. Dolinę potoku otaczają od pñ. Magórka (654 mt.), od pñd. Łysa góra (660 mt.). Wś ma szkołę ludową, 123 dm., 1276 mk., 1265 rz.-kat. i 11 prot. Mieszkańcy (prócz 22 Czechów) są Polakami. Pos. więk. (dobra arc. Albrechta) wynosi 4 roli, 77 past. i 1255 mr. lasu; pos. mn. 351 roli, 141 łąk, 253 past. i 106 mr. lasu. S. graniczy na pñ. z Lipnikiem, na wsch. z Międzybrodziem a na pñd. z Mikuszowicami. Mac.

Stracza, rzeka w pow. święciańskim, prawy dopł. Willi, wypływa z jez. Szwakszta, uchodzi pod Michaliszkami, poniżej ujścia Naroczy. Długa około 50 w., dno ma miejscami gliniaste lub błotniste. Przybiera od praw.

brzegu Strunę, od lewego potok, łączący ją z jez. Świrskim.

Stracza 1.) 1, folw. nad Straczą, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Aleksandrowo, ckr. wiejski Stracza, o 38 w. od Święcian, ma 1 dm., 3 mk. kat., gorzelnię; w 1865 r. własność Paszkiewiczów. W skład okr. wiejskiego wchodzi wsi: Domarodziszki, Górna Żelaź, Jodziewo, Sidoryszki, Sorocz, Syntynięty, Tołago, Tumki, Turowle Małe, T. Wielkie, Znachary, Żykojnie oraz zaśc. Dubrowo, Dworzyszcz (Dworchiszcz?), Jakowiszki, Kajmino, Komarzyski, Krzykiszki, Pinikla, Sołownie, Zagołowno, Załóckowszczyzna, Żukiszki, w ogóle w 1865 r. 607 dusz rewiz. włość. uwłaszcz. 2.) **S.** 2, folw. nad Straczą i jez. Puszcze, tamże, okr. wiejski Podolce, o 49 w. od Święcian, 1 dm., 5 mk. kat.; w 1865 r. własność Jackowskich. 3.) **S.** 3, folw. nad Straczą i jez. Puszcze, tamże, o 47 w. od Święcian, 1 dm., 5 mk. kat., gorzelnia. 4.) **S.** *Niedorośl*, okolica szlach. nad Straczą, tamże, okr. wiejski i dobra skarbowe Budrany, o 10 w. od gminy a 47 w. od Święcian, ma 6 dm., 33 mk. kat. (w spisie z 1865 r. wykazana jako zaścianek, mający 3 dusze rewiz.). 5.) **S.**, chutor i karczma nad Straczą, tamże, o 37 w. od Święcian, ma 2 dm., 4 mk. kat. i 5 żyd., młyn wodny i krupiarnia. 6.) **S.**, zaśc. szlach., tamże, o 47 w. od Święcian, ma 1 dm., 6 mk. kat. 7.) **S.**, okolica szlach. nad rz. Straczą i jez. Puszcze, tamże, o 50 w. od Święcian, 4 dm., 31 mk. kat.

Straczanka 1.) w spisie z 1865 r. *Straczany*, wś włość. nad rz. Straczą, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Świr, o 6 w. od gminy a 35 w. od Święcian, ma 7 dm., 43 mk. kat. Posiada kaplicę kat. par. Świr. 2.) **S.**, zaśc. nad Straczą, tamże, o 35 w. od Święcian, ma 1 dm., 7 mk. kat.

Straczany, ob. *Straczanka*.

Stracze 1.) dobra, pow. rossieński, gm. Łabardzie, par. ławkowska, o 64 w. od Rossień; w 1861 r. własność Rymkiewicza 2.) **S.**, wś, tamże, o 67 w. od Rossień.

Straczuny, wś włość., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Raduń, o 2 w. od gminy, 26 w. od Lidy a 37 w. od Wasiliszek, ma 8 dm., 88 mk. kat. (w 1865 r. 33 dusz rewiz.).

Stradecz al. *Stradcz*, *Stracz*, wś, pow. gródecki, 18 klm. na pñ.-wschód od Gródka, 5 klm. od sądu pow. i urz. poczt. w Janowie koło Lwowa. Na wschód leżą Żorniska i Domażyry, na pñd.-wschód Jamelnia, na pñd. Porzece Janowskie, na pñd.-zach. Rottenhan, na zach. Zalesie, na pñ.-zach. Janów, na pñ. Stawki. Wzdłuż granicy wschod. płynie Wereszyca i tworzy na granicy pñ.-zach. staw

janowski. Płn. część obszaru lesista. Tuż na płn. od zabudowań wiejskich, w pobliżu gościńca, wzgórze wzn. 364 mt., na niem stoi cerkiew paraf. (pobazylińska), a w górze znajdują się pieczary. Włas. więk. (br. Agnora Gołuchowskiego) ma roli or. 25, łąk i ogr. 28; past. 74, lasu 1494 mr.; wł. mn. roli or. 433, łąk i ogr. 24, past. 130, lasu 51 mr. W r. 1880 było 98 dm., 500 mk. w gm.; 6 dm., 36 mk. na obsz. dwor. (426 gr.-kat., 38 rz.-kat., 27 izr., 45 in. wyznań; 432 Rusinów, 45 Polaków, 59 Niemców). Par. rz.-kat. w Janowie, gr.-kat. w miejscu, dek. gródecki. Do par. należą Porzecze i Rottenhan, Stawki i Jamelna. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koronnych, dzierżawy janowskiej. W r. 1416 uposaża Władysław Jagiełło probostwo ruskie w Stradczu (Liske, A. G. Z., t. III, str. 169). W r. 1420 uposaża król miejscową cerkiew Wniebowzięcia M. P. (Arch. Bernar. we Lwowie, T., t. 21, str. 348 i t. 55, str. 215). W r. 1731 nadaje August II Dominikowi i Agnieszce Bogusławskim łąn wybraniecki we Wrocowie i Stradczu (l. c., C., t. 526, str. 865). Wchód do wspomnianych pieczar, zwanych Przestrzelcze al. Pistoły, znajduje się od strony płn. Jest on około 5 stóp wysoki a prowadzi chodnikiem 20 kroków długim do lochu 8 sążni długiego, 4 szerokiego a sążen wysokiego. Ztąd idzie chodnik poboczny na prawo, na 15 kroków długi, a drugi na lewo prowadzi do lochu znacznie wyższego. Chodnik główny prowadzi dalej, po obu jego stronach są jamy, niekiedy tak obszerne, że w nich 6 osób wygodnie pomieściłoby się mogło, następnie zwęża się i zniża tak, że z trudnością tylko postępować można. Według podania służyły te pieczary za mieszkanie czerncom reguły św. Bazylego. W czasie napadów tatarskich chronili się tu mieszkańcy z swem mieniem. Opis pieczary podał Kraszewski w dziele: „Sztuka u Słowian“ (str. 100). Czyt. także: Wacława Zaleskiego opis w „Pielgrzymie Lwowskim“ z 1823 r.; „Przyjaciół ludu“ z r. 1841, str. 30; „Hoehle v. Stradz“ w Mnemosyne, 1837, Nr. 34 i 35; „Słowo“, Lwów, 1863, Nr. 70; „Literaturny Sbornyk“, 1870, str. 57. *Lu. Dz.*

Stradecka góra, w pow. grodeckim nad Wereszycą, wzn. 364 mt. n.p.m. Ob. *Stradcz*.

Stradecz 1.) dobra, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Domaczów, o 20 w. od Brześcia. 2.) **S.**, sióło, tamże, gm. Ołtusz, o 18 w. od Brześcia.

Stradem (niem.), ob. *Stradomno*.

Stradlice, w spisie z 1827 r. *Strudlice*, 1581 r. *Strudlice*, wś włosc., pow. pińczowski, gm. Dobiesławice, par. Kazimierza Wielka; posiadają szkołę początkową, 35 osad, 445 mr. W 1827 r. było 19 dm., 158 mk. Wchodziły

w skład dóbr Dobiesławice. W połowie XV w. wś w par. Kazimierza Wielka, własność Jury al. Łapki h. Drużyna i Budziszowskiego h. Habdank, miała 8 łąków km., karczmę z rolą, 2 zagr. bez roli, z których dziesięcinę, wartości 10 grzyw., płacono do św. Wojciecha w Krakowie; dwa folw. płaciły dziesięcinę pleb. w Kazimierzy Wielkiej (Długosz, L. B., I, 260 i II, 143). Według reg. pobor. pow. proszowskiego z r. 1581 wś S., własność Baltazara Lutomirskiego, miała 4 łąny km., 2 zagr. bez roli, 7 kom. bez bydła, $\frac{1}{4}$ karczmi. roli (Pawłowski, Małop., 12, 442). *Br. Ch.*

Stradnik, strumień, ob. *Honeda*.

Stradniki, pow. mławski, ob. *Kulany-S.*

Stradno, jezioro wśród błota Łopnica, w powiecie połockim.

Stradom, wś, fol. i młyn nad rz. Stradomką, pow. częstochowski, gm. Grabówka, par. Częstochowa (o 1 w. na pld.). Wś ma 18 dm., 251 mk.; młyn 1 dm., 6 mk. W 1827 r. 25 dm., 282 mk. W 1880 r. fol. S. al. Zacisze rozl. mr. 566: gr. or. i ogr. mr. 245, łąk mr. 33, wody mr. 9, lasu mr. 262, nieuż. mr. 26; bud. mur. 10, drewn. 6; płodozm. 7 i 8-pol., las nieurządzony, pokłady torfu. Wś S. os. 17, mr. 236; os. młyn. ma 48 mr. Michał Witkowski przygotowuje zarys etnograficzny p. t. „Ludność Stradomia pod Częstochową“.

Stradom, przedmieście m. Krakowa w pld. stronie miasta, między linią plantacyjną (od płn.) a dawnym korytem Starej Wisły, dziś zasypanej, wraz z *Rybakami*, na lew. brzegu Wisły, na pld. od zamku, śródmieścia Krakowa i przedm. Wesoły, a na płn. od przedm. Kazimierza. Dziś przeważnie przez żydów zamieszkałe. Wspólność nazwy z wielu dawnymi osadami nie dozwala wywodzić jej od włoskiego słowa *Strada*, pomimo iż Włosi zamieszkiwali tu w XVI w. Pierwszą wiadomość o przedmieściu S. al. *Stradomia* spotykamy już pod r. 1378 w przywileju, którym Elżbieta, królowa, zatwierdza darowiznę ogrodu położonego na tem przedmieściu, uczynioną przez obywatela krakowskiego, Stanisława Czaję, kościołowi św. Stanisława na Skałce (Kod. Małop., Piekosiń., p. 404). W 1889 r. przedmieście to liczyło 72 dm., 3405 mk. Zawiera ulice: Św. Gertrudy, Bernardyńską, Dietlowską, Św. Sebastjana, Stradomską, Św. Agnieszki, Kołetek i Rybaki. W ulicy Stradomskiej, będącej przedłużeniem ul. Grodzkiej, znajduje się kościół p. w. Nawrócenia św. Pawła, znany p. n. kościół misjonarzy, fundowany r. 1732 przez Michała Szembeka, sufragana krakowskiego, w stylu włoskim, z pięknym frontonem z ciosowego kamienia, ale niedokończonym. Przy kościele znajduje się seminarjum duchowne, zbudowane przez bisk. Szaniawskiego r. 1725. Obrazy w ołta-

rzach mają być pędzla Tadeusza Konicza, a mianowicie śmierć św. Józefa w ołtarzu bocznym. W ulicy Bernardyńskiej u stóp zumku wznosi się kościół św. Bernarda z klasztorem, zbudowany przez Zbigniewa Oleśnickiego r. 1453 w miejscu, gdzie był dwór brata jego Jana z Oleśnicy, kasztel. sandom., naprzód w drzewie; dopiero 1455 r. wznosił się w tem samym miejscu kościół i klasztor murowany, blachą miedzianą pokryty; w skutek późniejszych restauracji ma cechę XVII w. Znajdują się w nim trzy obrazy ks. Franciszka Leksyckiego z XVII w., będące kopiami z Rubensa. Jest także kilka pięknych pomników. Dawniej przedmieście to miało jeszcze cztery kościoły, które rząd austriacki zniósł w czasie od 1795 do 1809 r., mianowicie: a) kościół św. Jadwigi, z klasztorem kanoników regularnych miechowskich, na końcu Stradomia, przerobiony na dom celny; b) św. Agnieszki z klasztorem bernardynek, nad Starą Wisłą, zamieniony na magazyny wojskowe, dziś zniszczony; c) św. Sebastjana na kępie, zburzony; dziś łąka św. Sebastjana całkiem zabudowana; wreszcie d) św. Gertrudy, niegdyś prebenda kolacyi rajców krak.; stał on na wyjściu ulicy Siennej, za nową bramą; zburzony. Cenniejsze zabytki przeniesiono z tego kościoła do kośc. św. Mikołaja na Wesołej (al. Kopernika). Były kościół św. Jadwigi, zaczęty przez Kazimierza W. 1361 r., ukończyli kanonicy regularni, sprowadzeni z Miechowa przez Elżbietę, siostrę jego, a żonę Karola andegawęńskiego, króla węgierskiego. Po zniszczeniu przez Szwedów, odbudowany 1672, zniesiony r. 1795. Dawniejszemi czasy (1411—1795) rocznicę zwycięstwa pod Grunwaldem obchodzono uroczyscie (15 lipca) procesyami ze wszystkich kościołów parafialnych krakowskich do tego kościoła. Z budynków przedmieścia wspomnienia godny jest gmach komendy wojskowej i korpusu przy ul. Stradomskiej i dom towarzystwa dobroczynności z kaplicą przy ul. Kołetek, zbudowany przez 10 laty. Wreszcie znajdują się dwa hotele. Ulica Dietłowska powstała nad zasypaną Starą Wisłą. Przedmieście to nosiło też nazwę Mostu Królewskiego (Pons Regius), od mostu, który łączył Kraków z Kazimierzem. Zostało ono w 1419 r. obdarzone przywilejem Władysława Jagiełły (Kod. m. Krakowa, I, 159). Tym przywilejem przyłączył król S. do Kazimierza w ten sposób, że dwaj burmistrz stradomscy mieli wspólnie z czterema burmistrzami narażać się w sprawach miejskich, ale ani S. do wydatków Kazimierza, ani odwrotnie Kazimierz do wydatków Stradomia przyczyniać się nie miał. S. pozostał mimo to skromną osadą (vicius), w której często wybuchały po-

żary grożące Kazimierzowi. Mieszkańcy S. sprzedawali złe wyroby i palili gorzałkę i warzyli piwo, czem czuli się pokrzywdzonymi mieszczenie kazimierscy. Powstały ztąd spory, które zakończył król Aleksander 30 września 1508 r. polecając, by mieszkańcy S. przenieśli się do Kazimierza. W przywileju (Kod. m. Krakowa, I, 332) wyliczywszy niedogodności powstające z istnienia S. i niebezpieczeństwo dla Kazimierza i zamku wrze napadu nieprzyjacielskiego, polecił król by do dwóch lat osiedlili się Stradomiańscy na Kazimierzu, który miał dosyć pustych placów. Plac pod domy otrzymali Stradomiańscy bezpłatnie a nadto zostali uwolnieni na 10 lat od wszelkich podatków prócz czopowego, od którego dostali tylko ośmioletnią wolność. Gdy w XVII w. Wisła zmieniła koryto, przerywając stawy królewskie, położone na pld. od Kazimierza i zasilane wodami Wilgi, przedzielało Kraków od Kazimierza tylko stare koryto Wisły. Br. G.—Mac.

Stradom, urząd. *Stradum*, ztąd *Stradun* i *Stradun*, wś, pow. czarnkowski, o 6 klm. na zach. od Trzcianki (par. poczta i st. dr. żel.), na pln. wybrzeżu jez. Stradomskiego, z młynem Stradomskim i leśniczówką Niewerder tworzy okrąg wiejski, mający 67 dm., 505 mk. (61 kat., 444 prot.) i 912 ha (312 roli, 50 łąk, 218 lasu). S. wchodził dawniej w skład majątności Trzcianka, sprzedanej w r. 1789 królowi pruskiemu. E. Cal.

Stradomia 1.) niem. *Mittel-Stradam*, dobra i wś, pow. sycowski, par. ew. Syców, kat. Ostrowine. W r. 1885 dobra miały 3 dm., 35 mk. (7 kat.), wiatrak, browar, 230 ha; wś 110 mk. (34 kat.), 23 ha. 2.) **S. Dolna**, niem. *Stradam-Nieder*, dobra i wś, pow. sycowski, par. ew. Radzowice, kat. Syców. W r. 1885 dobra miały 9 dm., 150 mk. (63 kat.), 656 ha; wś 37 dm., 226 mk. (24 kat.), 245 ha. 3.) **S. Nowa**, niem. *S. Neu*, dobra i wś, tamże. Dobra miały 8 dm., 209 mk. (57 kat.), 790 ha; wś 34 dm., 221 mk. (14 kat.), 129 ha, wiatrak. Do S. należał fol. Hundegut. 4.) **S. Wierzhnia**, niem. *S. Ober*, dobra i wś, tamże, par. ew. Syców, kat. Ostrowine. Dobra mają 9 dm., 238 mk. (42 kat.), 888 ha; wś 65 dm., 509 mk. (37 kat.), 240 ha; kaplica kat., zamek, szkoła ew., browar, gorzelnia.

Stradomka al. *Żarnów*, rzeczka, lewy dopływ Warty, płynie przez Gnaszyn i Stradom i wpada do Warty nieco powyżej Częstochowy. Zapewne będzie to rzeczka opisana już p. n. *Konopka* (ob.).

Stradomka 1.) znaczny strumień, powstaje w obrębie Raciborzan, pow. limanowski, z połączenia się potoków: wschod. Stróży i zachod. b. n., napływającego od Przenoszy a zabierającego strugi z północn. stoku działu

górskiego Śnieżnicy (1006 mt.). z obszarów gm. Porąbki, Skrzydlny i Woli Skrzydlańskiej. Od Raciborzan płynie S. na pñ. granicą Pogórze i Szczyrzyc, następnie przez pñ.-wsch. obszar Pogórze, poniżej których przechodzi w pow. wielicki w obręb Krzesławic, następnie tworzy granicę między gm. Poznachowicami Górnymi (od zach.) a Zegartowicami (od wsch.), u wschod. podnóża góry Grodziska (623 mt.), potem przeszedłszy na obszar Zegartowic, zwraca się wielkim łukiem na wschód i zrasza obszary gm. Sawy i Gruszowa. Tu dostaje się w pow. bocheński, przepływa obszar Lubomierza i Grabia. Na granicy Boczowa i Wolicy wykręca się na pñ.; pod Łapanowem znowu zwraca się na wschód, płynąc między Wieruszycami (od pñ.) a Boczowem i Ubrzeżem (od pñ.). Pod Wieruszycami poraz ostatni przyjmuje kierunek pñ., w którym krętym biegiem podąża granicą gm. Wieruszyc, Woli Wieruszyckiej, Kamyka i Dąbrowicy Chrostowej od zach. a gm. Cichawki, Sobolowa i Stradomki od wsch. do Raby z praw. brzegu. Ujście leży na granicy gm. Pierzchowiec i Nieszkowice. Z praw. brzegu przyjmuje: Stróżę, Sawkę, Tarnawkę, Trzciański pot. i Polankę; z lewego zaś Czarnowiecki pot., Kapielniczną, Podgrabaną i liczne strugi niestałe. Dolina S. zwarta średniemi wzgórzami. Długość biegu od Raciborzan wynosi 35 klm. W wodach S. żyją: brzanka, jelec, karaś, kielb, miętus, okoń, strzebla, szczupak, śliz, świnka i węgorz. Strumień ten pod nazwą Stradoma spotykamy w dokum. z 1234, 1235, 1254 i 1365 r. (Kod. Małop., I, 21, 24, 45, 329). 2.) **S.**, nazwa dawana niekiedy potokowi od wsi Wilkowisko, w pow. limanowskim, który płynie przez Markuszówkę i uchodzi do Tarnawki, z którą się łączy też potok zwany Szreniawą. Ob. *Krzesławice* i *Markuszowa*.

Br. G.

Stradomka, 1490 r. *Stradomya*, wś, pow. bocheński, par. rz.-kat. w Sobolowie. Leży u ujścia Stradomki do Raby, na praw. brzegu Raby, wzn. 211 mt. n.p.m. Mała, już za Długosza (L. B., I, 37) istniejąca wioska, składa się z 44 chat, 194 mk., 174 rz.-kat. i 20 izr. Pos. więk. (funduszu religijnego) wynosi 107 roli, 11 łąk, 19 past. i 4 mr. lasu; pos. mn. ma 73 roli, 10 łąk, 21 past. i 5 mr. lasu. W połowie XIII w. wymieniona w liczbie wsi należących do uposażenia klasztoru tynieckiego. Wieś tę wymienia akt erekcyi par. w Sobolowie (Kod. Małop., II, 209) z r. 1308, lecz dokument ten jest podrobiony. Za Długosza posiadali S. bracia h. Prus; miała wtedy 4 łany kmiece, predium szlacheckie z dworem i 2 zagrody wydzielone z predium. W r. 1490 (Pawliński, Małop., 446) należała do par. w Chełmie; w 1581 r. (ibid., 63) część należa-

ła do Jana Stradomskiego, t. j. $\frac{1}{2}$ łanu ziem., zagroda z rolą, komor. z bydłem i komor. bez bydła; półłanek kmiecy miał proboszcz z Trzcianny; półłanek kmiecy, 2 zagrody z rolą, zagr. bez roli i 3 komor. z bydłem posiadał Mikołaj Stradomski, a w końcu 2 zagrody z rolami i komor. bez bydła znajdowały się w części Wyżyckiego. Osadę otacza od pñ.-wsch. i pñ. wś Chrostowa-Dąbrowica, od zach. zaś oblewa ją Raba.

Mac.

Stradomno 1.) niem. *Stradem*, wś w Pomezanii, pow. suski, st. p. i par. kat. IIawa, 130 ha (92 roli); 1885 r. 15 dm., 40 dym., 160 mk., 1 kat., 159 ew.; szkoła ew. 2.) **S.**, folw. do Szymbarka, tamże, 10 dm., 136 mk.

Stradomski młyn, urządzenie *Straduhner Muehle*, pow. czarnkowski, nad Bukowcem, dopł. Noteci, pod Stradomem; 2 dm., 19 mk.

Stradomskie jezioro al. *Stradum, Straduhner See*, pow. czarnkowski, $2\frac{1}{2}$ klm. długie, $\frac{1}{2}$ klm. szerokie, wzn. 75 mt. n.p.m. Tworzy je rzeczka Bukowiec, dopł. Noteci. Na pñ. kończy się leży Stradom, na pñ. Smolarnia; zachodnie wybrzeże wzn. 84 mt. n.p.m. Od pñ. spływa bezimienne jezioro. E. Cal.

Stradomszczyna, dwór na obszarze Tymowy, w pow. brzeskim. Br. G.

Stradoń al. *Stradonia*, rzeczka w pow. połockim, prawy dopływ Połoty.

Stradów, w XV w. *Stradów alias Zastampów*, wś włośc., pow. pińczowski, gm. Chroberz, par. Stradów, leży na lewo od drogi bitej z Pińczowa do Skalbmierza, posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową, 23 os., 282 mr. W 1827 r. 23 dm., 173 mk. Wchodziła w skład dóbr Chroberz. W połowie XV w. istniał już kościół par. p. w. św. Bartłomieja. Do kościoła należały role folwarczne, łąki, 1 zagrodnik, dwa gaje (jeden za wzgórzem zwanym Mogilka). Dziedzicami wsi byli: Krzysztof Szafranec h. Starykoń, który swą część wziął za żoną, Idzi de Schudol h. Habdank i Stanisław Romak. We wsi było 7 łanów km., zagrodnicy, jeden folwark; dziesięcinę, wartości do 7 grzyw., pobierał miejscowy pleban (Długosz, L. B., II, 417). Według reg. pob. pow. wiślickiego z 1508 r. Zofia Balicka płaciła tu poboru 1 grzyw. 19 gr. 9 den. W 1579 r. Krzysztof Gnoiński płacił od 13 osad, $6\frac{1}{2}$ łan., 3 zagr., 4 chał., 10 kom., 9 biednych, 1 przekup., 3 rzem. (Pawliński, Małop., 217, 489). S. par., dek. pińczowski, 1438 dusz. Br. Ch.

Stradówek, fol., pow. sandomierski, gm. Górki, par. Olbierzowice, odl. od Sandomierza 24 w., ma 94 mr. W 1827 r. 6 dm., 10 mk. W połowie XV w. Stradów, wś w par. Olbierzowice, własność Jakuba h. Syrokomla, miała łany km., karczme, zagr., fol. rycerski, z których dziesięcinę snopową i konopną pła-

cono pleb. w Olbierzowicach (Długosz, L. B., II, 347, 349). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z 1578 r. we wsi S., w par. Olbierzowice, Jurkowski płacił od 3 zagr. z rolą (Pawiński, Małop., 174). *Br. Ch.*

Stradówka, rzeczka, bierze początek pod Stradowem, na wschód Działoszyc, w pow. pińczowskim, płynie ku pld. przez Opatkowice i uchodzi do Nidzicy z lew. brzegu, na prost Topoli pod Kamyszowem. Długa 7 w.

Straduhn i **Straduh**, ob. *Stradom*.

Stradunek al. *Różanica*, rzeczka na polsko-pruskich Mazurach, ob. *Różanica*.

Stradunia 1.) rzeczka podgórska, w pow. kozielskim, na Szlasku pruskim. Długa mil 4, płynie z pld. ku pln., zabiera wody kilku małych jezior i niedaleko ujścia podmokłym łągiem a kilkoma ramionami uchodzi do Odry o 2 mile prawie poniżej miasta Koźła, przy zbiegu granic powiatów: opolskiego, kozielskiego i wielko-strzeleckiego. 2.) **S.**, rzeczka, bierze początek w pow. głuchezyckim, przy wsi Schlegenberg pod Wróblinem (Froebeln), wchodzi w pow. prądnicki, przerywa wschodnią jego część i minawszy wś Stradunię, wpada do Odry. *Br. Ch.*

Stradunia, niem. *Straduna*, dobra i wś nad rz. Stradunią, przy ujściu jej do Odry, pow. wielko-strzelecki, par. ew. Krapkowiec, kat. Broszec. Dobra mają 3 dm., 82 mk. (7 ew.), 365 ha; wś 142 dm., 817 mk. kat., 524 ha. Szkoła kat. Folw. należy do dóbr Krapkowiec.

Straduny, niem. *Stradaunen*, wś i domena król., pow. łecki, st. p. Elk (Lyck), posiada kościół par. prot. Przed reformacją istniał tu kościół kat., filia par. Juchy (ob.). Na obszarze wsi znajdują się szczątki grodziska przedhistorycznego (ob. t. II, 476).

Stradunek, urząd. *Stradyn*, wś i fol., pow. babimoski, o 2½ klm. ku wsch. od Kębłowa (par. i poczta), przy kanale Obry i trakcie z Wolsztyna do Wschowy; st. dr. żel. w Wolsztynie o 7½ klm. W r. 1580 było w S. 11 zagr.; r. 1601 Mikołaj na Chraplewie Łącki, chorąży poznański, sprzedał Mikołajowi Poklateckiemu działły swoje na S., Dąbrowie, Kębłowie i Solcu. Poklatecki nabywszy w r. 1607 podobne działły od Barbary z Łąckich Kierskiej, sprzedał S. i Dąbrowę Krzysztofi Mielżyńskiemu za 23,000 złp. Wś ma 14 dm., 109 mk. kat. i 58 ha (31 roli, 13 łąk). Folw. wchodzi w skład okr. dwor. Stara Dąbrowa (Dąbrowo); właścicielem jest Józef hr. Mielżyński. *E. Cal.*

Stradze 1.) dwa dwory, wś i zaśc., pow. szawelski, gm. Popielany, o 32 w. od Szawel. 2.) **S.**, zaśc., pow. wilkomierski, gm. Onikszty, o 47 w. od Wilkomierza.

Stradzew 1.) wś i folw., *S. Górki* i *S. Topol*, kolonie, w 1576 r. *Stradzewo* i *Stradzewko*,

pow. kutnowski, gm. i par. Plecka Dąbrowa, odl. 14 w. od Kutna, mają 28 dm., 217 mk. W 1827 r. 19 dm., 142 mk. W 1876 r. fol. S. rozl. mr. 439: gr. or. i ogr. mr. 385, łąk mr. 35, nieuz. mr. 19; bud. mur. 3, drewn. 11; płodozmian 11-pol., wiatrak. Wś S. os. 21, mr. 77; kol. Julianowo os. 8, mr. 82; kol. S. Górki ma 101 mr. a S. Topol 21 mr. Na początku XVI w. łąny kmieci dawały dziesięcinę kolegiacie łeczyckiej, folwarczne zaś plebanowi w Bedlnie, Stradzewko zaś należało do par. w Oszkowicach i tam dawało dziesięcinę (Łaski, L. B., II, 424, 493, 500). Według reg. pob. pow. orłowskiego z r. 1576, Mikołaj Stradzewski płacił od 3 łąn., 4 os.; S. Stradzewski od 1½ łąn., 2 zagr., 1 łąn. pusty, 6 os.; Orłowski i Strachowski od ¼ łąnu. Ze Stradzewka zaś J. Borowski Wąż od ¼ łąnu; Piotr Lasiński Kopecz od ¾ łąnu (Pawiński, Wielkp., II, 111 i 142). 2.) **S.**, folw., pow. sieradzki, gm. Wojsławice, par. Korczew, odl. od Sieradza 12 w., należy do dóbr Wojsławice. Na początku XVI w. dziesięcina z połowy wsi szła dla pleb. w Korczewie, z drugiej zaś dla pleb. w Kazimierzu. Z całej wsi kmieci dawali kolędę pleb. w Korczewie (Łaski, L. B., I, 481). Zapewne z czasem wcielono łąny kmieci do folwarku. Dziś wsi nie ma. Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552 Jan Kruszyna płacił tu od 6 os., 4 łąn.; Górecki od 1 łąna; prócz tego było ¼ łąnu szlach. bez kmieci (Pawiński, Wielkp., II, 229, 245). 3.) **S.**, wś i fol., w 1552 r. *Stradzew* i *Straszów*, pow. piotrkowski, gm. Woźniki, par. Krzepczów, odl. 14 w. od Piotrkowa. Wś ma 10 dm., 97 mk.; folw. 3 dm., 11 mk. W 1886 r. fol. S., oddzielony od dóbr Postękalice, rozl. mr. 471: gr. or. i ogr. mr. 375, łąk mr. 46, past. mr. 20, lasu mr. 17, nieuz. mr. 13; bud. mur. 3, drewn. 9; płodozm. 10-pol. Wś ma 19 os., 106 mr. Na początku XVI w. S. należał do par. Drużbice, dziesięciny dawano na stół arcybiskupi (przeważnie), plebanowi zaś kolędę jedynie (Łaski, L. B., I, 461). Jedna część wsi nosiła nazwę Straszów, ztąd w spisach poborowych figurują dwie nazwy. Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1552 Dobrzyłowski płacił tu od 7 os., 2 łąn. a Straszowski od 4 osad. (Pawiński, Wielkp., II, 258 i 259). 4.) **S.**, pow. plocki, ob. *Kuskowo-S.* *Br. Ch.*

Stradzie, ob. *Strozdzie*.

Stradziec, pow. wieluński, ob. *Strojec*.

Stradziszki, dwór, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 77 w. od Poniewieża.

Stragbudzie, wś, pow. włodysławowski, gm. i par. Gryszakubada, odl. od Włodysławowa 19 w., ma 4 dm., 32 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo.

Stragna, wś i dobra, pow. kłajpedzki. st. poczt. Proekuls.

Stragona. Nazwa z Ptolomeusza wzięta i mylnie zastosowana przez Sarnickiego do miasta Poznania. W r. 1707 wyszło dzieło p. n. „Stragona, abo stołeczne miasto Poznań”. W kronice miejskiej znajduje się wiersz łaciński z r. 1715 przeciw żydom poznańskim, zaczynający się od słów: „O Stragonia nunc Posnania”. *E. Cal.*

Stragutis, zaśc., pow. wilkomierski, gm. Onikszty, o 43 w. od Wilkomierza.

Stragusze, wś, pow. rossieński, gm. Taurogi, o 67 w. od Rossień.

Stragutyski, wś, pow. rossieński, gm. Taurogi, par. Gawry, o 68 w. od Rossień.

Straha al. *Wysoka*, potok, powstaje u wsch. podnóża góry Chelma (276 mt.), na granicy gm. Czernichowa i Czernichówka, w pow. krakowskim, płynie łakami przez obszar Czernichówka, następnie Wołowic, popod wzgórze Krzemień (247 mt.) i koło Sułkowy, wólk Wołowic, między nią a Grotową, przys. tejeże wsi, uchodzi z lew. brzegu do Wisły, zabierając tutaj wody z dawnego Wiśliska. Długość 6 klm. *Br. G.*

Strahlenberg (niem.), ob. *Strzalin*.

Straholisie, ob. *Hornostajpol, Stracholesie*.

Strahora, szczyt górski, lesisty, na zach. od Łojowej, w pow. nadworniańskim, u źródła pot. Łojowca, między nim od płn.-wsch. a rz. Lubizną, dopł. Prutu, jakoteż u źródła Strymby Małej, dopł. Bystrzycy. Wzn. 885 mt. npm. Na płn.-zach. od S. leży Łysa góra (781 mt.); następnie Stahoryszny (700 mt.) a na zach. Czertene (755 mt.) i Koniacz (953 mt.). *Br. G.*

Strajgi, folw., pow. sejneński, gm. i par. Święto-Jeziory, odl. od Sejn 34 w., ma 3 dm., 59 mk. W 1883 r. rozl. mr. 983: gr. or. i ogr. mr. 521, łąk mr. 216, past. mr. 7, wody mr. 9, lasu mr. 103, zarośli mr. 82, nieużytk. mr. 35; las nieurządzony; bud. drewn. 11.

Strajgiszki, folw., pow. sejneński, gm. Metele, odl. od Sejn 35 w., 1 dm., 11 mk.

Strajlewcy, białorus. *Strajleucy*, wś nad rzeką Jerszówką, prawym dopł. Isłoczy, pow. miński, w 2 okr. pol. i gm. Raków, ma 6 os.; miejscowość górzysta i kamienista; lasy wyniszczone. *A. Jel.*

Strajtowa al. *Streitowa*, niem. *Streitenhau*, os. w obr. gm. Buchelsdorf, pow. i obw. sąd. frywałdzki, na stoku góry Kreuz-Berg (669 mt.); 9 dm., 54 mk., Niemców. *Br. G.*

Strakiance 1.) zaśc. rząd., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 66 w. od Święcian, 4 dm., 40 mk. kat. 2.) **S.**, wś włośc. pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski In-

kietry, o 8 w. od Malat, 29 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Czywile.

Strakielowszczyzna al. *Strakielewsczyzna*, zaśc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarb. Przebrodź, o 13 w. od gminy a 63 w. od Dżisny, ma 3 dm., 5 mk. prawosł. i 15 katol. (w 1865 r. 7 dusz rewiz.).

Strakinie 1.) wś nad potokiem, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łyngmiany, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Białeckich, Pietkuniszki, o 10 w. od gminy a 38 w. od Święcian, ma 8 dm., 65 mk. kat. (w 1864 r. 34 dusz rewiz.). 2.) **S.**, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łyngmiany, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Białeckich, Pietkuniszki, o 8 w. od gminy, 1 dusza rewiz.

Strakiszk al. *Strokiszki*, wś włośc. i os. karcz., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarb. Międzyrzecze, o 9 w. od gminy a 7 w. od Trok, ma 10 dm., 94 mk. kat. (w 1865 r. 42 dusz rewiz.).

Strakłów, *Strakołów* 1570 r., *Strzakłów* 1583 r., w opisie Dubna mylnie *Straktów*, wś nad rz. Ikwą, pow. dubieński, o 6 w. na płd. od Dubna. Na gruntach jej stoi st. Dubno dr. żel. kijowsko-brzeskiej, na przestrzeni Zdobunowo-Radziwiliżki. Dawna osada. W 1570 r. Fedor Rudecki z imienia swego Rudki i zastawy imienia Strakołowskiego płacił od 11 dym., 8 ogr. po 4 gr., 17 ogr. po 2 gr., zaś Bohdan Patrikii z części swej Strakołowskiej z 5 dym. po 10 gr. i 1 ogr. po 2 gr. W 1583 r. płacił ks. Jury Puzyna od 6 dym., 5 ogr.; zaś Bohdan Patrikijewicz od 3 dym., 2 ogr. i 3 ogr. (Jabłonowski, Wołyń i Podole, 11, 13, 97, 140). *J. Krz.*

Strakowicze, wś, pow. rzeczycki, w gm. Karpowicze, przy gośc. poczt. mozyrsko-bobrujskim, pomiędzy Eutuskiewiczami i Jakimowską-Słobodą, ma 14 os.; miejscowość nizinna, w ostatnich czasach skanalizowana ku Berezynie. *A. Jel.*

Straksze, dwór, pow. szawelski, gm. Zagory, o 76 w. od Szawel.

Strakszyszki, wś włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarb. Daugieliszki, okr. wiejski Michałowo, o 8 w. od gminy a 23 w. od Święcian, ma 7 dm., 55 mk. kat. (w 1865 r. 16 dusz rewiz.).

Stralcy, pow. nowogródzki, ob. *Strelcy*.

Straliszki, pow. wileński, ob. *Streliszki*.

Stralsund, dok. *Stralesund* 1302 r., miasto portowe i forteca drugorzędna z portem wojennym, pod 54°19' płn. szer. i 30°46' wsch. dłg., dawniej stolica Pomeranii szwedzkiej, dziś główne miasto regencyi i powiatu t. n. Obszar miasta przedstawia równoramienny trójkąt, którego podstawa przytyka do (2¼ klm. szerokiej) cieśniny Stralesund, podczas kiedy drugie dwie boczne ściany otoczone są

czterema ze sobą połączonymi stawami. Tylko w kierunku trzech kątów ta, już z natury silna forteca, jest mostami i groblami połączona. Tuż przed portem miejskim leży warowna wysepka Daenholm, gdzie r. 1851 urządzono port dla łodzi kanonierskich. R. 1885 liczył S. 1802 dm., 7175 dym. i 28,984 mk., między tymi 998 kat., 27,745 ew., 115 dys. i 126 żyd. Katolicy należą do diecezji wrocławskiej; stralsundzka stacja misyjna, licząca 1888 r. 1200 dusz, obejmuje miasto S., powiat Franzburg i niektóre części powiatu Grimmen. W 1888 r. proboszcz tutejszy zarządzał stacją misyjną w Nakle (Anklam), liczącą około 500 dusz a obejmującą pow. nakielski, wyspę Usedom z Ujściem (Swinemünde); także stację misyjną Góry (Bergen), do której należy wyspa Rugia. Wszystkie te stacje utrzymuje stowarzyszenie św. Bonifacego. Z stralsundzkich gmachów zasługują na wzmiankę trzy kościoły: P. Maryi, św. Mikołaja i św. Jakuba, zbudowane w XIV w., w stylu ostrołukowym, dalej piękny ratusz z wspaniałą salą i biblioteką, r. 1316 zbudowany, klasztor św. Katarzyny z XIII w., mieszczący dziś arsenał i gimnazjum ze zbiorem monet, wreszcie w tymże wieku zbudowany klasztor św. Jana, dziś szpital dla ubogich. Oprócz gimnazjum posiada miasto szkołę realną, 3 wyższe szkoły dla dziewcząt, szkołę nawigacyjną, zakład dla głuchoniemych i obłąkanych, dom roboczy i gazownię. Z władz mają tu siedzibę: główny urząd celny, bank państwowy, zarząd regencyjny, sąd okręgowy, komisya egzaminacyjna dla żeglarzy, konsuluwice Belgii, Holandyi, Portugalii, Rosyi i Szwecyi, tudzież różnorodne władze administracyjne i wojskowe i załoga piechoty i artylerii. Pierwszorzędny urząd poczt. ma stację pomocniczą na dworcu kolejowym, gdzie schodzą się drogi kolejowe: berlińsko-stralsundzka i północna berlińska. Parowce prywatne kursują między S. i Polchow i Ralswiek; do szwedzkiego Malmoe zaś dojeżdżają 3 razy w tygodniu. Handel morski bardzo ożywiony. W końcu 1876 r. posiadało miasto 197 okrętów, każdy o przeszło 60 rejestrowych tonach, razem 44880 reg. ton; dalej 15 statków, kursujących tylko na wodach wybrzeżnych i krajowych, o 650 tonach, 1 parowiec morski o 256 reg. tonach i 3 parowce holownicze rzeczne o 90 reg.-tonach. R. 1876 przybyło do S. 241 okrętów o 23749 reg. tonach i 1212 statków krajowych i wybrzeżnych; wypłynęło zaś 88 ładowanych okrętów o 6128 reg. tonach i 605 statków krajowych i wybrzeżnych o 14498 reg. tonach. Przywóz wynosił 1,802,899 etn.; wywóz 437,446 etn. Głównymi przedmiotami przywozu są: zboże (żyto), cegła, drzewo budul-

cowe i opałowe, węgle kamienne, nafta, surowiec, ryby, konopie, wino, sól, smoła i potaż. Artykuły wywozowe stanowią: zboże (pszenica), ryby, mąka, maszyny i wyroby garncarskie. Połów ryb bardzo obfity; wywożą je świeże albo też wędzone, głównie do Berlina; poławiają zaś: węgorze, łososie, szczupaki, śledzie i bańki. Handel wełną jest dosyć rozległy; dowóz wełny na jarmarki wynosił 1876 r. 331,000 klg. Między większymi fabrykami przodkują: pomorska gisernia żelaza, zatrudniająca 100 robotników, spółka akcyjna młynów parowych i 2 fabryki kart, z których jedna płaci 300,000 marek samego podatku procederowego. Oprócz tego jest tu fabryka maszyn, cukrownia, olejarnia parowa, fabryka tytoniu i cygar, cementu i krochmalu, 2 mydlarnie, fabryka laku i towarów bawełnianych, przedziałnia, fabryka fortepianów, mebli i luster, tudzież 3 większe gorzelnie parowe, 3 wielkie browary i papiernia. Klimat tu ostry, przymrozki nocne w czerwcu, nawet w lipcu nieraz się trafiają; prawie bez przerwy wieją wiatry, głównie zachodnie; najpiękniejszą porą roku jest jesień. Miasto założył 1209 r. książę rugijski Jaromir; 1234 r. uzyskało prawo miejskie i pomimo kilkokrotnego zburzenia przez nieprzyjaciół zawsze wzniósło się na nowo. W związku z Hanzą przyszło wcześniej do dobrobytu, tak że w XIV w. po Lubecce uchodziło za najważniejsze; wnet też wyrobiło sobie prawie niezależne stanowisko w obec książąt pomorskich. Podczas 30-letniej wojny mieszczenie, popierani przez Duńczyków i Szwedów, wytrzymali oblężenie przez Wallensteina od 23 maja aż do 7 sierpnia 1628 r. Jeszcze dziś obchodzą w mieście co rok dnia 24 lipca uroczystość Wallensteina (Wallenstein-fest). Mocą pokoju westfalskiego r. 1648 została Pomerania przednia (Vorpommern), a z nią i S. odstąpione Szwedom. W 1678 r. S. zdobyty został przez wielkiego elektora brandenburskiego po silnem bombardowaniu, ale w traktacie 1679 r. w St. Germain en Laye zawartym odebrali go znów Szwedzi. W końcu wojny północnej był S. jedyną twierdzą, którą Szwedzi na lądzie jeszcze posiadali. Do niej to schronił się 23 list. 1714 r. Karol XII po powrocie z pięcioletniego pobytu w Turcyi. Lecz 1715 r. zmusili go nieprzyjaciele po dłuższem oblężeniu ustąpić i z tej warowni. W 1720 r. S. znów Szwedom został zwrócony i w rękę ich zostawał aż do 1808 r., w którym go zajęli Francuzi. W 1809 r. poległ tu pruski major, głośny z mężstwa, Ferdynand Schill. Miejsce to oznaczone jest płytą kamienną. Odciętą głowę posłali Holendrzy do Leyden, a uniwersytet leydeński ofiarował ją miastu Brunzswikowi r. 1837,

które ją złożyło obok popiołów jego 11 towarzyszy, w Wesel rozstrzelanych. R. 1838 wzniesiono Schillovi pomnik w Stralsundzie. Traktat 1814 r., w Kiel zawarty, oddał miasto Danii, która je 1815 r. ustąpiła Prusom. Burmistrz, syndycy i rajcy tutejsi mają wiele przywilejów, które im pozostawiono; nadto posiada miasto prawo patronatu i konsystorz. Dopiero w 1849 r. zniesiono tu osobne sądownictwo miejskie. R. 1781 było tu 10840 mk., 1871 r. 26731 mk. *Zróża:* Mohrike i Zober: „Stralsundsche Chroniken“ 2 tomy, Stralsund 1833—43; Kruse: „Bruchstuecke aus der Gesch. Stralsunds, 2 tomy, Stralsund 1846—48; Fabricius: „Die Einfuehrung der Kirchenverbesserung in Stralsund“, Stralsund 1835; Fabricius: „Der Stadt's. Verfassung“ 1835 r. *Ks. Fr.*

Stralki al. *Strzałki*, ws nad bezim. lewobocznym dopł. Ruty, pow. nowogródzki, w gm. Horodeczna, przy gośc. poczt. z mka Korielicz do Nowogródka, ma 17 osad; miejscowość falista, bezleśna, grunta pszenne, szczerkowo-gliniaste. *A. Jel.*

Stramborek, miasto na Szląsku, ob. *Straburek*.

Stramłowszczyzna, ws i fol. w pobliżu rz. Sworotwy, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczanskim, gm. Poczepowo, ma 6 osad; miejscowość falista, grunta szczerkowoglinkowate, urodzajne. *A. Jel.*

Stramnice 1.) fol. do Mieszkowa (par. i poczta), pow. pleszewski (Jarocin), przy drodze żel. pozn.-kluczborskiej, st. dr. żel. na Chociczy (Falkstaett) o 6 klm.; 4 dm., 70 mk.; należy do Wład. Taczanowskiego. 2.) **S.** al. *Stramnica*, *Stramicze* w 1386 r., *Stranice* 1387 r., *Straminice* r. 1580, fol. do Wielkiego Gaju, pow. szamotulski, o 12 klm. na pñ. od Buku; par. Ceradz Kościelny, poczta Bytyń, st. dr. żel. w Buku; 4 dm., 77 mk. W 1386 r. należały S. do Samsona; następnego roku uzyskał sądownie Jan Gołaski połowę S. na Floryanie Tworowskim, żonie i synach jego (Akta grodz. pozn.). Przy schyłku zeszłego wieku dziedziczył S., Sierpówko i Gaj, Teodor Cielecki. *E. Cal.*

Strana al. *Strona* 1.) szczyłek w pñd. rozgałęzieniach Tatr liptowskich, na pñ. od wsi Przybyliny, w pow. hradeckim (liptowjwarskim), hr. liptowskim (Węgry), nad zach. ramieniem pot. Raczkowej (dopł. Biały liptowskiej). Wzn. 866 mt. npm. 2.) **S.**, skałisty grzbiet nad praw. brzegiem Wagu, od połączenia się obu Wagów Czarne i Białego, aż po ujście pot. Hibicy, naprzeciwko Kralowej Lehoty, wzn. 904 mt. npm. 3.) **S.**, przełęcz w paśmie Karpat zachodnich, w dziale zwanym Morawskim grzbietem, między

działem Jaworzyny a Łopenika (ob. *Karpaty*, t. III, 857). *Br. G.*

Strandhof, dobra nad morzem bałtyckim, w okr. i pow. hazenpockim, par. sakkenhauseńska (Kurlandya).

Stranianka, potok, dopł. Turczanki (ob.).

Straniańska Woda, potok, dopływ Wagu (ob.), spływa z Hal Wiatornych. *Br. G.*

Strankowa (w dok.), dawna nazwa wsi Kunzendorf w pow. ząbkowskim.

Strans, ws, pow. bolesławski, par. ew. Stara Oleśnica, kat. Nieder Leschen; 57 dm., 318 mk. ew., 1072 ha.

Strantura, potok, powstaje na pñd.-wsch. stoku góry Krzemienia (615 mt.), na pñ. granicy gm. Wolicy z Łopuszanką, w pow. dobromilskim, płynie lasem na wsch., a potem na pñd., tworząc granicę między Wolica i Krościenkiem z jednej, a Łopuszanką i Smolnicą. Od zach. wznosi się góra lesista Klewa (581 mt.), a od wsch. Woronów (567 mt.). Długi 3 klm. *Br. G.*

Stranz (niem.), ob. *Strączno*.

Strapa al. *Strepa*, zaśc. nad rz. Wilią, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Niemeczyn, o 8 w. od gminy a 28¹/₂ w. od Wilna, ma 2 dm., 3 mk. prawosł. i 7 kat. (w 1865 r. 2 dusze rewiz.); należy do dóbr Czarndwów, Parczewskich.

Strapawischken, ob. *Kunigehlen*.

Strapele, dobra, pow. horodecki, w 3 okr. pok. do spraw włosc., gm. Chołomierz, w 1863 r. 79 dusz rewiz.

Strapieliszki, zaśc., pow. święciański, w 4 okr. pol., o 44 w. od Święcian, 2 dm., 18 mk. kat.

Straplice al. *Straplica*, dobra, pow. newelski, w 2 okr. pok. do spraw włosc., gm. Turczyn, w 1863 r. 100 dusz rewiz., mają 700 dzies. ziemi dworskiej. Znajduje się tu kaplica (par. Newel) fundacyi Józefa Żaby, marszałka horodeckiego. Własność poprzednio Żabów, dziś Romualda i Anicetego Skrzydlewskich.

Strasburg al. *Strassburg*, ob. *Brodnica*.

Strascha, nad rz. Suczawą, ob. *Straża*.

Strassberg, ws, pow. lubański, par. ew. Meffersdorf, kat. Friedeberg; 22 dm., 95 mk. (17 kat.), 19 ha.

Strassden, ws, pow. tyłżycki, st. poczt. PiktupoeInnen.

Strassenau, fol. dóbr Grudynia, w pow. kozielskim.

Strassforth al. *Strassfurth* (niem.), ob. *Grudna*.

Strasutyszki, ws, pow. rossieński, par. taurogowska.

Strasza, szczyt górski, w hr. szarymskim, ob. *Gergeliako*.

Straszak, turnica we wschod. boku doli

ny Kościeliskiej, w Tatrach nowotarskich, tuż na pld. od turni, Saternem zwanej.

Strasze, zaśc., pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 58 w. od Poniewieża.

Straszeny, siolo nad rz. Byk i przy linii dr. żel. Odessa-Jassy, pow. kiszeniowski gub. bessarabskiej, o 28 w. od Kiszeniowa, ma 380 dm., 1780 mk., cerkiew, st. dr. żel., poczt. i telegr. St. dr. żel. S. pomiędzy Kalaraszem (o 24 w.) a Kiszyniewem, odległa jest o 200 w. od Odessy, a 77 w. od Ungeni.

Straszewice al. *Straszowice*, rus. *Straszewycki*, wś, pow. staromiejski, 7 klm. na pñ.-wschód od Starego Miasta (sąd pow., urz. poczt. i tel.). Na pñ. leżą Torczynowice i Torhanowice, na wsch. Bereznica i Kobło Stare (wszystkie w pow. samborskim), na pld. Wola Koblańska, na zach. Sozań. Wzdłuż granicy pñ. płynie Dniestr i przyjmuje w obrębie wsi kilka strug od praw. brzegu. W dolinie Dniestru leżą zabudowania. Na pld. leży „Wielki las”. Wzn. obszaru wynosi na pld. 437 mt., na pñ. 333 mt. (cerkiew). Włas. większa (przemyskie bisk. gr.-kat.) ma 255 roli or., 22 łąk i ogr., 45 past., 272 lasu; wł. mn. 1037 roli or., 81 łąk i ogr., 327 past., 25 mr. lasu. W 1880 r. było 196 dm., 1006 mk. w gminie, 5 dm., 43 mk. na obsz. dwor. (934 gr.-kat., 23 rz.-kat., 92 izr.; 1002 Rusinów, 32 Polaków, 15 Niemców). Par. rzym.-kat. w Staremmieście, gr.-kat. w miejscu, dek. staromiejski. Do par. należy Sozań. We wsi jest cerkiew. Dawniej był tu monaster bazylianów, pochodzący podobno z 1391 r., który należał do monasteru św. Spasa za Staremmiastem. We wsi jest szkoła etat. jednokl., tudzież tartak wodny o jednym ga-trze i jednej pile zwyczajnej. Tartak ten spo-trzebowuje rocznie 900 mt. sześć. drzewa jodłowego i świerkowego, a produkuje 560 mt. desek i brusów. W początkach XIX w. istniała tu piapiernia. S. należały do dóbr bisk. przemyskich (ob. t. IX, 159). D. 22 wrześ. 1713 r. umarł tu bisk. przemyski Jerzy Winnicki, a 8 czer. 1779 r. bisk. Atanazy Szeptycki.

Lu. Dz.

Straszewo 1.) wś i fol., pow. nieszawski, gm. i par. Straszewo, odl. 14 w. od Nieszawy. Posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową, olejarnię, kopalnię torfu. Fol. S. z os. Czajki miał w 1885 r. 741 mr. (502 mr. roli, 66 mr. łąk, 13 mr. pastw., 25 mr. nieuż.), 16 bud. mur., 4 drew., płodozm. 8-polowy. Wś ma 957 mr. Wś wraz z fol. ma 377 mk. W 1827 r. było 22 dm., 256 mk. W skład dóbr S., obejmujących 1118 mr., wchodziły: Brudnowo, Brudnówek, Czajki, Ossówka, Rybno, Zazdromin. Akt z 1250 r. zalicza S. do rzędu starodawnych posiadłości biskupów kujawskich (Ulanowski, Dokum.

kujawskie, str. 187, № 13). Biskupi założyli tu kościół p. w. św. Marcina i utworzyli parafią. Data erekcyi nieznana. Istnieje już w połowie XVI w. W 1557 r. biskup płaci od 17 łąn. km. i 14 1/2 łąnów czynszowych, sołtys od 2 łąn., 2 osad. i 2 rzemieśl. (Pawin-ski, Wielkop., II, 5). Kościół kilkakrotnie od-budowano. W XVII w. wznosi nowy bisk. Maciej Łubieński; 1780 r. znowu wznosi ka-pituła dotąd stojący kościół. Na omentarzu wystawił kaplicę z grobami familijnymi dzie-dzie dóbr Seroczki Józef Bogatko. Wieś po zajęciu dóbr biskupich przez rząd pruski we-szła w skład dóbr rządowych, następnie (po 1827 r.) przeszła na własność prywatną. S. par., dek. nieszawski, 1360 dusz. S. gmina należy do sądu gm. okr. I w Nieszawie, ma 16973 mr. obsz., w tem dominalnych 10861 mr., włośc. 6112 mr. Ludność wynosi około 5000 głów. W gminie fabryka mączki karto-flanej w dobrach Święte. 2.) **S.** al. *Straszewy*, wś i os., pow. mławski, gm. Zieluń, par. Dłu-towo, odl. 30 w. od Mławy, ma 32 dm., 238 mk., 1487 mr., w tem 1097 włośc. W 1827 r. było 15 dm., 114 mk.

Br. Ch.

Straszewo, wś, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Jusków, o 51 w. od Wołko-wyska.

Straszewo 1.) niekiedy *Straszewski młyn*, *Zirassowo* r. 1153, *Strasowe* 1218, *Ztrassowe* 1222, *Strassewo* 1381 (mylnie *Strzeszewo*), os. młyn., pow. wągrowiecki, o 2 klm. na wsch. od Wągrowca (par. i poczt.), nad Wełną, okr. wiej. Rgielsko, st. dr. żel. w Rogoźnie o 18 klm.; 2 dm. i 37 mk. W 1153 r. Zbilut, za-kładając klasztor w Łeknie (przeniesiony do Wągrowca), nadał między innymi S.; 1222 r. pobierał klasztor z S. dziesięciny, które w 1381 r. przekazał proboszczom wągrowieckim (Kod. Wielkop.). W 1618 płacił młyn Straszewski 2 złp. 12 gr. podatku, t. j. od 3 kół po 24 gr. S. zabrane przez rząd pruski, prze-szło następnie w ręce prywatne. 2.) **S.**, ce-gielnia, w pow. obornickim, z pocztą w O-bornikach, niewykazana w Spisie gmin i o-kręgów.

E. Cal.

Straszewo 1.) 1667 *Straszewy*, dobra ryc. nad rz. Włem, pow. lubawski, st. p. Kiełpi-ny (o 4 klm.), st. kol. Montowo (o 11 klm.), par. kat. Mroczo; 628 ha (431 ha ro-li); 1885 r. 9 dm., 37 dym., 154 mk., 121 kat., 33 ew.; gorzelnia, cegielnia, młyn wo-dny o 4 gankach i tartak; hodowla bydła na tucz i mlekarnia. Wizyt. Strzesza około 1667 r. opiewa, że S., obejmujące 48 wł., było po-dzielone między kilka rodzin szlacheckich. Mesznego prob. ztąd pobierał od każdej upra-wianej włóki po pół kor. żyta i tyleż owsa (str. 379). 2.) **S.**, 1242 *Stressewite*, 1548 *Stras-sen*, 1565 *Dietrichsdorf*, wś kośc. w Pomezanii,

nad dopł. Starego Nogatu, pow. sztumski, st. p. i kol. Ryjewo (5,5 klm. odl.), z fol. Górnem Ryjewem i Straszewem obejmuje 906 ha (773 roli). W 1885 r. 64 dm., 115 dym., 545 mk., 479 kat., 66 ew., szkoła katol. Kościół kat. p. w. św. Katarzyny, afiliowany jest do Tychnow; jeszcze 1645 r. był parafialnym, ale już wtedy zarządzał nim prob. tychnowski. Pierwotnie wś pruska, którą 1242 r. Krzyżacy nadali Niemcowi Dytrykowi z Dypenowe (ob. Kętrz. „O ludn. pol.“, str. 179). Za czasów polskich należało do sstwa sztumskiego. Ale już w XVI w. zostało z kilku okolicznymi osadami odłączone i wydane w wieczystą dzierżawę. Z posiadłości tych utworzone zostało tak zwane małe sstwo straszewskie. R. 1548 posiadał S. Valten v. Strassen, który swą córkę wydał za Piotra Wilczewskiego (ob. Gesch. d. Stuhmer Kr. von Schmitt, str. 216). *Straszewskie starostwo* niegrodowe, w wojew. malborskiem, podług lustracji z 1664 r. obejmowało wsi: Straszewo (Ditrichsdorf), Trzciany (Koenigsfeld) i Mikołajki (Nikelsdorf), które dawniej należały do sstwa sztumskiego. W 1771 r. posiadała je Teresa Kczewska, opłacając kwarty złp. 1778 gr. 22. Od 3 września 1772 r. przeszło pod panowanie pruskie. *Ks. Pr.*

Straszecin, w XV w. *Strachaczyn* i *Straszaczin*, wś, pow. ropczycki, u ujścia pot. Wolskiego do pot. Grabaniny (dopł. Wisłoki), leży w równinie namulistej, wzn. 195 mt. nrm. Przez wś prowadzi droga z Pilzna do Przecławia. Na zachód od wsi znajdują się wydmy piaszczyste, a dalej bór sosnowy, zwany Czarnym lasem. S. ma par. rzym.-kat. (dyeo. tarnowska, dek. pilzneński), z drewnianym kościołem, niewiadomej erekcyi, i liczy 86 dm. (2 na obszarze więk. pos.) i 450 mk., 439 rzym.-kat. i 11 izrael. Obszar więk. pos. (hr. Raczynskich) wynosi 605 mr. roli, 58 mr. łąk, 275 mr. past. i 26 mr. lasu; pos. mn. ma 486 mr. roli, 17 mr. łąk, 41 mr. past. i 17 mr. lasu. Pierwszą wzmiankę o S. mamy w 1239 r. w dyplomie wdowy po Marku, wojew. krak., która dała za jej zwrot klasztorowi w Ludzimirzu wieś Droginię. Już wtedy była wieś dawną (Kod. Małop., II, 61). Z dyplomu potwierdzającego sprzedażę sołtystwa w Głowaczow w 1419 r. (Kod. kat. krak., II, 450) dowiadujemy się, że rzeczka oznaczona teraz jako Grabiny zwała się Czarnym potokiem i że droga z Głowaczow do Straszęcina już istniała. Za Długosza (L. B., II, 260) wś miała parafię. Dziedziczył wś Emeryk Rozpierski h. Zadora; kmiecie płacili dziesięciny, wartości 10 grzyw., a pleban miał grunta na swój użytek. Do par. należały: Góra (mianowicie Motyczna), Gorska Wola (dziś Wielka Wola), Chotowa, Grabie (dziś Grabi-

ny), Zary (dz. Żdżary), Ruda, Żyraków i Wola Żyrakowska. Z tych wsi nie ma dziś Rudy, przybyła zaś Wola Mała Głowaczowa, Goleмки i Słupie. W 1581 (Pawliński, Małop., 246) S. dzielił się na 3 części: Waleryana, Jana i Andrzeja Baków; kmieci było 4, łąnów ziem. 2 1/2, 10 zagród, 5 kom. i rzemieślnik. Do par. należały te wsie co za Długosza; Słupiego, Rudy i Woli Małej nie było. Chotową nazwano Kotową, a Goleмки Goleńkową. Graniczy dziś S. na pld. z Grabinami, na zach. z Głowaczową, na pln. z Górą Motyczną. *Mac.*

Straszka, ob. *Strażka*.

Straszke, węg. *Ormezö*, wś, w hr. ziemneńskim (Zemplin). St. węgiersko-galicyskiej kol. żel., st. poczt. i tel., kościół par. rz.-kat. i gr.-kat., uprawa roli. Pałac z pięknym parkiem, 994 mk.

Straszki, pole, na Pruślinie, w pow. odolanowskim (Ostrowo)

Straszaków 1.) 1576 r. *Straskowo major i minor*, wś i fol., pow. kolski, gm. i par. Kłodawa, odl. od Koła 23 w., posiada szkołę początkową. Wś ma 2 dm., 34 mk.; fol. 3 dm., 80 mk. W 1827 r. 7 dm., 47 mk. W 1871 r. fol. S. rozl. 412 mr.: gr. or. i ogr. 346 mr., łąk 32 mr., past. 27 mr., nieuż. 7 mr.; Bud. mur., 11 z drzewa; płodozm. 4-pol. Na początku XVI w. S. duplex, w par. Kłodawa, jest własnością prywatną. Łany kmieci dają dziesięcinę pleb. w Bierzwiennie, fol. zaś pleb. w Kłodawie (Łaski, L. B., II, 453). Według reg. pob. pow. łączyckiego z 1576 r. S. major, z części Jana Puczka, płaci od 3 łąn., 7 osad., Stan. Sokołowski z bratem od 3 1/2 łąn. S. minor z części A. Straskowskiego od 1 1/2 łąn., 1 zagr., z połowy karczmy 6 gr., od 7 osad.; J. Straskowski 1 1/2 łąn., 1 zagr., młyn, 6 osad., z połowy karczmy 6 gr. (Pawliński, Wielkp., II, 78). 2.) **S. i S. Poduchowny**, 1178 i 1232 r. *Strasevitz* i *Strascovici*, 1520 r. *Szthraszkow*, wś nad odnogą rz. Warty, pow. kolski, gm. i par. Kościelec, odl. od Koła 5 w.; wś ma 69 dm., 558 mk., 1059 mr.; kol. 2 dm., 5 mk. W 1827 r. było 14 dm., 130 mk. S. wchodził w skład dóbr rządow. majoratu Koło. Według wątpliwego domniemania wydawcy Kod. Wielkop. do S. odnosić mają dane dotyczące się wsi Straszewice, która drogą zamiany dostała się cystersom sulejowskiemu, ci zaś znowu zamienili ją na wsi książęce: Domiechowice (Domasławice) i Czaplince (Stępice?). Zamiany te potwierdził w 1178 r. Kazimierz ks. polski (Kod. Wielk., № 23). W 1252 r. Włodzisław syn Odon, nadaje S. klasztorowi sulejowskiemu. Przy wsi istnieje już młyn. Potwierdzenie arcyb. Fulkona w 1232 r. aktu z 1176 r., wymienia też: „Strassovici cum molendino“ (ib., Nr.

138, 386, 593). Na początku XVI w. wieś stanowi uposażenie plebana w Kościeleu (parafią tę wcielono do Koła od 1552 r.). Było tu 4 łany km. i 2 fol., z każdego łanu kmiecie dawali po 1/2, grzyw. czynszu i robocizne wedle potrzeby plebana (Łaski, L. B., I, 248). W 1579 r. pleban kolski płacił tu od 2 1/2 łan. (Pawiński, Wielkp., I, 231). *Br. Ch.*

Straszkówek, ws i fol., pow. kolski, gm. Drzewce, par. Kłodawa, odl. 19 w. od Koła; ws ma 5 dm., 54 mk.; fol. 6 dm., 45 mk. W 1827 r. było 9 dm., 62 mk. W 1877 r. fol. S. rozl. 477 mr.

Straszałuki, dwór, pow. rossieński, par. Ławkowska, własność Kuncyki.

Straszne, pow. połocki, ob. *Lichałowo*.

Strasznica, wyb. do Łęczyc, pow. wejherowski.

Strasznów, fol., pow. stopnicki, gm. Małeszowa, par. Pierzchnica. W 1827 r. 2 dm., 13 mk. Wchodzi w skład dóbr Gumienice.

Strasznoje, zaśc. nad rzeką Bereźnicą, dopł. Schy, pow. borysowski, w 1 okr. pol. i par. kat. Chołopenicze. *A. Jel.*

Straszów 1.) ws i fol. nad rz. Luciążą, pow. piotrkowski, gm. i par. Rozprza; ws 18 dm., 856 mk., 210 mr. (urzęd. 194); fol. 3 dm., 21 mk., 682 mr. (urzęd. 350 mr.). W 1827 r. było 18 dm., 86 mk. Fol. należy do dóbr Łochyńsko. Do S. ściąga się akt Władysława ks. kujaw. z r. 1295 pozwalający opatowi sulejowskiemu osadzić ws „Strasow“ na prawie nowotarskiem. Wydawcy dokum. (Kod. dypl. pol. II 134) mylnie odnoszą akt ten do Straszowej woli. Na początku XVI w. S. duplex należał do par. Rozprza. Z obu dworów i ról fol., tudzież części zwanej Dziwiszowa dawano dziesięcinę pleb. w Rozprzy z drugiej części wsi od strony Piotrkowa od łanów km. i dworskich, które posiadał Wyższek Straszowski, dawano dziesięcinę na stół arcybiskupi, plebanowi zaś tylko kołędę (Łaski, L. B., II, 191). W 1552 r. Piotr Polieski płacił od 7 osad., 8 łan., Straszowski od 4 osad., Straszowska od 1 łanu, Zbysek od 1 łanu, Łochyński od 2 osad., Mirski od 1 osad. (Pawiński, Wielkp., II, 252). 2.) **S.**, ws włośc., pow. konecki, gm. Miedziera, par. Grzymałków, odl. od Końskich 18 w.; ma 18 dm., 167 mk., 244 mr. Wchodziła w skład dóbr Kłodzko. Pierwotnie musiał S. należeć do par. Skórkowice (Łaski, L. B., I, 620), kiedy dziedzice S. mieli prawo patronatu nad kościołem w Skórkowicach. *Br. Ch.*

Straszów al. *Strażów*, ws, pow. łancucki, ze stacją dr. żel. arc. Karola Ludwika, między Rzeszowem a Łańcutem, leży w równinie wzn. 202 mt. n.p.m., nad starym korytem Wisłoka. Graniczy na wschód z Krzemienicą, na półn. z Palikówką, na zach. z Krasnem, a

na płd. z Kraczkową. Na płd. od wsi znajduje się park, należący do pałacu Łancuckiego. Par. rzym.-kat. w Krasnem. Ws składa się z 102 dm. (6 wiek. pos. należy do ordyn. Łancuckiej) i liczy 491 mk. (472 rzym.-kat., 7 prot. i 12 izrael.). Obszar wiek. pos. (ordyn. Łancuckiej) wynosi 329 mr. roli, 17 mr. łąk, 31 mr. past. i 60 mr. lasu; pos. mn. ma 369 mr. roli, 39 mr. łąk, 39 mr. past. i 1 mr. lasu. Gleba napływowa, urodzajna, lasy sosnowe.

Straszowa Wola, w 1577 r. *Radwańska Wola*, ws i fol., pow. opoczyński, gm. Topolice, par. Białaczów, odl. od Opoczna 10 w.; ma 26 dm., 266 mk. W 1827 r. było 23 dm., 166 mk. W 1887 r. fol. S. rozl. 833 mr.: gr. or. i ogr. 514 mr., past. 25 mr., lasu 261 mr., nieuż. 33 mr.; bud. mur. 6, z drzewa 6; płodozm. 9-pol., las nienrządzony. Ws S. W. 29 os., 329 mr. Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z 1577 r. płacili z Radwańskiej Woli (par. Białaczów): Elżbieta Straszowa od 3 łan., 3 zagr. z rola, Krzysztof Strasz od 1/2 łanu i Leonard Strasz od 4 łan. (Pawiński, Małop., 287). Co do innych danych ob. *Radwan 2.* *Br. Ch.*

Straszówek, fol., pow. piotrkowski, gm. i par. Rozprza; 2 dm., 16 mk. Wchodzi w skład dóbr Łochyńsko.

Straszowice, ob. *Straszewice*.

Straszuna, ws, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 90 wiorst od Nowoaleksandrowska.

Straszuny 1.) **S. 1.**, ws włośc. nad rz. Strawą, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żyżmory, okr. wiejski Straszuny, o 7 w. od gminy, a 36 w. od Trok, ma 8 dm., 101 mk. praw. osad. w. rus. i 13 katol. (w 1865 r. 43 dusz rewiz. włościan. i 3 jednodworców); cerkiew wzniesiona w 1880 r. 2.) **S. 2.**, ws włośc., tamże, o 6 w. od gminy a 35 w. od Trok, ma 6 dm., 4 mk. prawosł. osad. w. russ. i 81 kat. (w 1865 r. 15 dusz rewiz. włośc. i 18 b. ludzi wolnych). W skład okręgu wiejskiego wchodzi wsi: S. 1 i 2, Dyrgołany, Kudanie, Lutanie, Łożyszki i Połubianki, w ogóle 197 dusz rewiz. b. włośc. skarb., 3 jednodworców i 18 b. ludzi wolnych. *J. Krz.*

Straszydło al. *Straszylło*, ws, pow. rzeszowski, u źródeł Lubeni (praw. dopł. Wisłoka), wzn. 264 mt. n.p.m., w okolicy podgórskiej i lesistej. Od wschodu zasłania ją lesiste wzgórze, tworzące dział wodny między Strwiążem a Wisłokiem, ze szczytem Rzyczki (391 mt.), od płd. dział wodny między pot. Ryjakiem (dopł. Strwiąża) i Lubenią, od północy Przylasek z górą Hermanową (389 mt.). Ku półn.-zachodowi obniża się teren, na zachód jednak piętrzy się w szczyt Lubeni (426 mt.). Górskie położenie wsi sprawia, iż w znaczniejszym oddaleniu położone

grupy domów otrzymały odrębne nazwy. Tak na płu. od wsi jest osada Czeczyki, a na pld. Nalepki. S. ma 333 dm. (6 dm. większej posiadł M. Wohlfelda), 1530 mk. (1496 rzym.-kat., 4 gr.-kat. i 30 izrael.). Obszar większej pos. wynosi 547 mr. roli, 10 mr. łąk i ogr., 51 mr. past. i 725 mr. lasu; pos. mniej. ma 1475 mr. roli, 184 mr. łąk, 185 mr. past. i 411 mr. lasu. Gleba żytnia, lasy bukowe. S. graniczy na pld. z Lecką, na zach. z Solonką, na płu. z Hermanową, a na wsch. z Borkiem Nowym. Par. rzym.-kat. w Lubeni, z którą się styka krańcami płu.-zachodnimi. *Mac.*

Straszyn 1.) 1648 *Straszyno*, niem. *Straschin*, dobra szl. nad Radunią, pow. gdański górny, o 1½ mili na pld. od Gdańska, st. p., tel. w miejscu, st. kol. Pruszcz o 3,5 klm., par. kat. Sw. Wojciecha; razem z wyb. Hammermuehle 337 ha (244 roli). W 1885 r. 20 dm., 40 dym., 138 mk. kat., 134 ew.; szkoła ewang., 2 młyny, hamernia, 2 jarmarki na bydło i konie, hodowla krów i owiec. R. 1321 podaje w. m. Fryderyk de Wildeberg, że Stanisławowi Skłodowiczowi i jego spadkobiercom nadał dobra Świńcz (Swinczke) i Straszyn (Stresschin) „absque jugo rusticalium servitiorum, sive sit defalcatis feni sive sit solutio porci vel vaccae vel quocunque nomine censeantur“. Za to on i jego spadkobiercy mają zakonowi czynić służbę wojenną na koniu w kraju, na każde zawołanie. Będą nam także pomagali przy budowlach warownych (ob. Odpisy Dregera w Peplinie, str. 496). R. 1411 napotykamy w gdańskich tablicach woskowych Fryderyka ze Straszyna (ob. Zeitsch d. Westpr. Gesch. Ver., XI, 58). R. 1454 występuje Mikołaj ze Straszyna jako chorąży szlachty pol. w obwodzie gdańskim (ibid., VI, 136). Według taryfy z 1648 r. płaci tu Iwanicki od 1 wł. osiad., 2 kół papiern., 4 towarz., 2 kół hamersk., 4 tow., 2 kół młyńskich, karcz., 35 fl. 22 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 174). Według taryfy na symple z 1717 r. płacił S. 6 zł. 12 gr. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 83). Wizyt. Szaniawskiego z 1710 r. donosi, że według starych rejestrów miał S. dawać mesznego 10 kor. żyta i tyleż owsa, odstawiał jednak tylko 7½ kor. żyta i tyleż owsa (str. 147). Z wizyt. Rybińskiego dowiadujemy się, że S. należał wówczas do Michała Skórzewskiego, podkomorzego pozn., liczono w nim 52 kat. i 46 akat. (str. 315); mesznego dawano 10 kor. żyta i tyleż owsa. Tenże Michał S. utrzymywał tu tak dla własnej duchownej wygody, jako też dla licznych swoich poddanych, własną kaplicę. Małżonką jego była Ludwika Czapska (ob. „Utrac. kość.“ ks. Fankidejskiego, str. 185). 2.) **S.**

niem. *Strazin*, os. rybacka, w pow. brodnickim; st. p. Brodnica, par. kat. Zmijewo, 48 mr.; w najnowszych spisach nie wymieniona.

Straszyniec, zaśc. nad rz. Łoszą, pow. i-humeński, w 1 okr. pol. i par. kat. Uzda, gm. Mohilna, w pobliżu drogi z Kuczynki do Piasieczna; grunta lekkie, łąki obfite. *A. Jel.*

Straszywie, dolina, na Kunowie, pow. szremski, w okolicy Dolska i Gostynia.

Stratifatówka al. *Kamieńka*, sióło nad Dońcem Północnym, pow. iziumski gub. char-kowskiej, o 7 w. na pld. od Iziuma, przy trakcie do Sławiańska, ma 271 dm., 1781 mk., cerkiew, gorzelnię.

Stratyjówka 1.) *Stratejówka*, mylnie *Stratyjowce*, ws nad rz. Brytawka, dopł. Sawranki, pow. olhopolski, okr. pol. i par. kat. Cze-czelnik, gm. Demówka, sąd Olhopol (o 6 w.), przy trakcie poczt. z Olhopola do Bałty, ma 206 osad, 1716 mk., 2272 dzies. ziemi włośc., 2028 dzies. dworskiej z Kowalówką, 61 dz. cerkiewnej; cerkiew p. w. Wniebowzięcia N. M. P., wzniesiona w 1776 r., z 2262 parafian., cegielnia, zatrudniająca 5 ludzi i produkująca za 1190 rs. Gleba urodzajna. Należała do Moszyńskich, dziś Miłowanowa. 2.) **S. Mała**, ws nad Bernadynką (Bereżanką), dopł. Bohu, pow. bractawski, okr. pol. i gm. Trościaniec (o 10 w.), par. katol. Obodówka, sąd w Bractawiu, o 25 w. od Krzyżopola a 32 w. od Olhopola, ma 95 osad, 1032 mk., 1092 dzies. ziemi włośc., 9194 dzies. dworskiej z klucem trościanieckim, dawniej Potockich, Sobańskich, obecnie spółki cukrowniczej. Gorzelnia parowa, założona w 1858 r., zatrudniała w 1881 r. 12 robotników i wyprodukowała 17367 wiader spirytusu. 3.) **S. Wielka**, ws nad Trościancem (Gordyjówką), pow. bractawski, okr. pol. i gm. Trościaniec, par. kat. Obodówka, sąd w Bractawiu, ma 143 osad, 881 mk., 817 dzies. ziemi włośc., 1971 dzies. dworskiej z Werchówką (Wierchówką), 69 dz. cerkiewnej. Cerkiew p. w. N. M. P., wznies. w 1776 r., z 1278 parafianami. Należała do Potockich, następnie Sobańskich.

Stratyn al. *Nowostratyn*, mko, i *S. Stary*, ws, pow. rohatyński, 12 klm. na pld.-wsch. od sądu pow. w Rohatynie, z urzęd. poczt. w Stratynie Nowym. Na płu. leży Dubryniów, na zach. Podgrodzie, na płu.-zach. Dusanów, na płu. Podusilne (obie w pow. przemyslańskim), na wsch. Rohaczyn (pow. brzeżański). Wchod. część obszaru przepływa pot. Stude-ny, lewy dopł. Gniłej Lipy i przyjmuje od praw. brzegu znaczną strugę. Na praw. brzegu potoku leży miasteczko, na lewym wieś. W zach. lesistej stronie obszaru wniesienie sięga 438 mt., we wschod., również lesistej części, 402 mt. Włas. więk. ma roli or. 392,



łąk i ogr. 85, pastw. 66, lasu 2459; włas. mn. roli or. 761, łąk i ogr. 708 i past. 50 mr. W 1880 r. było w S. miasteczku 143 dm., 804 mk. (192 gr.-kat., 19 rzym.-kat., 593 izrael.; 192 Rusinów, 19 Polaków, 593 Niemców), a w S. wsi 175 dm., 975 mk. w gmin. i 11 dm., 50 mk. na obsz. dwor. (955 gr.-kat., 45 rz.-kat., 28 izr.; 955 Rusinów, 45 Polaków, 28 Niemców). Par. rzym.-kat. w Rohatynie, gr.-kat. w miejscu, dek. narajowski. Cerkwie są w S. Starym i Nowym. S. Stary ma szkołę etat. jednokl. Niegdyś była w S. drukarnia (ob. Zubrzycki „Drukarnie ruskie w Galicyi“, str. 50 i 51). Kasa pożyczk. gm. wspólna dla S. Starego i Nowego ma kapit. 307 zł. W 1675 r. zostali tu pobici Tatarzy przez Atanazego Miaczyńskiego i dwa razy przez Stec-kiewicza, krajczego smoleńskiego. We Lwo-wie dnia 13 paźd. 1671 r. postanawia król Michał na prośbę Gabryela Siłnickiego, kaszt. czernichowskiego, właściciela Stratyna, jar-marki i targi w temże miasteczku, a miano-wicie: pierwszy jarmark na Rachmański we-łykdeń, drugi na Semena, trzeci po Bożem Narodzeniu ruskiem, czwarty na środopóście ruskie podług kalendarza ruskiego, a targi na każdą niedzielę i piątek. *Lu. Dz.*

Strauben, dobra ryc., pow. świętosiekier-ski, st. poczt. Lindenau bei Braunsberg.

Straubendorf, wś, pow. brunsburski, st. poczt. Packhausen.

Strauchhuetten, pow. kościerski, ob. *Kierz-kowo* i *Sztrukhuta*.

Strauchmuehle, dobra, pow. reszelski, st. poczt. Bischofstein.

Strauchmuehle 1.) os. młyńska, pow. el-bląski, st. p., kol. i par. kat. Elbląg (o 2 klm.), 8 ha, 2 dm., 7 mk.; leży nad Homulą, zawiera hamernią i młyn. 2.) **S.**, wyb. do Oliwy, pow. gdański-górny, st. p. Oliwa; 4 dm., 32 mk. *Ks. Fr.*

Strauchort, osada, pow. czarnkowski, okr. wiej. Siedlisko, 15 dm., 122 mk.; powstała w nowszych czasach.

Straugule, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 77 w. od Poniewieża.

Straupele, dwór, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 63 w. od Poniewieża.

Straupitz, zapewne *Strupice*, 1347 *Strupicz*, wś, pow. lignicki, posiada kościół par. ewang., par. kat. Rothbrunnig; 9 dm., 106 mk. (3 kat.), 285 ha.

Straussberg, fol. do Oleśnicy, pow. cho-dzieski, z pocztą w Chodzieżu (Kolmar i P.); 2 dm., 71 mk.

Strauten, wś, pow. szawelski, gm. Okmia-ny, o 77 w. od Szawel.

Strautniki, dwór, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 87 w. od Poniewieża.

Strawa, *Strawka*, w dalszym biegu *Skawa*,

rzeczka, poczyną się pod Twardosławicami, na zach. od Piotrkowa, płynie przez to miasto i przyjmuje tu miejskie ścieki, zanieczyszczające wodę, i o 3 w. na wschód łączy się z praw. brzegu ze Skawą, płynącą od Jarost przez Raków, Meszcze i staw Bugaj pod Piotrkowem. Po złączeniu się płynie S. al. Skawa przez Swierczów, od Witowa skręca na wschód i pod Przyglówem uchodzi do Lu-ciaży z lew. brzegu. Długa 13 w.

Strawa, rzeka w gub. wileńskiej i kowieńskiej, prawy dopływ Niemna. Bierze początek w pow. trockim z niewielkiego jeziora Szpindze, mija Sumieliszki, Kiejtowiszki, pod którymi przepływa przez jez. Ilse, Strawien-niki, Żyźmory, Dorsuniszki, na ostatnich 13 w. biegu stanowi granicę pomiędzy pow. trockim i kowieńskim i uchodzi do Niemna o 8 w. powyżej Rumszyszek, na wprost wsi Leo-nowo w pow. maryampolskim, w punkcie najbardziej na południe wysuniętym gub. ko-wieńskiej. Płynie z początku ku północy, od Kietowiszek skręca na półn.-zachód; długa o-koło 60 w., przy ujściu szeroka do 10 saż., głęboka do 6 stóp. Brzegi ma niskie, obfitu-jące w wyborne łąki, użyźniane wielkimi wylewami. Z powodu płytkości niespławna. Podług W. Pola płynie z okolic Wysokiego Dworu, uchodzi pod wsią Mejse Juny (?) i u-prowadza wody 44 jezior. *J. Krz.*

Strawa, karczma nad rz. Strawą, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 13 w. od Trok; 1 dm., 10 mk. żyd.

Strawczyn, też *S. Górny* i *S. Duninów Wielki*, w XVI w. *Strachczyn Podlesny* i *Na-górny*, wś, pow. kielecki, gm. Snochowice, par. Strawczyn, posiada kość. par. murowany. W 1827 r. było 30 dm., 187 mk. Na początku XVI w. S. należał do par. Chełmco. Dziesię-cinę z ról dwor. w S. Nagórnym i Podlesnym pobierał pleb. w Chełmcach, z łanów kmie-cych arcyb. gnieźn. (Łaski, L. B., I, 592). We-dług reg. pob. pow. checińskiego z 1508 r. wsi Strachczyn (Strawczyn) i Niedzwiedź, własność Dunina, płaciły 2 grzyw. i 6 gr. Część S. i Chełmco, własność M. Nasziona, płaciły poboru 1 grzyw. i 26 gr. (Pawiński, Małop., 484). Według reg. pob. pow. checiń-skiego z 1540 r. we wsi S. Górny, J. Seczy-gniewskiego, dzierżawionej przez Wacława Jasińskiego-Syp, płacono od 4 kmieci na pół łanach, 1 zagr., 3 zagr., sadzawki, młynu na rzeczce Bobrze, dworu, fol., łąki. W 1573 r. były 3 łany, 3 zagr., 3 kom. Wś szlachecka S. Duninów major, w par. Chełmco, własność Duninów, miała 7 kmieci na pół łanach, $\frac{1}{2}$ łanu pustego, 2 zagr., 1 dwór, fol. na pół po-dzielony, młyn, sadzawkę, łąki i lasy (Pa-wiński, Małop., 275, 573, 574). Kościół i pa-rafię erygował 1629 r. Krzysztof Rawa de

Gawrony Gawroński. Do 1812 była też w S. osobna prebenda. S. par., dek. konecki (dawniej bodzentyński), 1800 dusz. *Br. Ch.*

Strawczynek Górny, ws i fol., pow. kielecki, gm. Piekoszków, par. Strawczyn, odl. 14 w. od Kielc. W 1827 r. było 18 dm., 89 mk. Do S. należy przyl. Trupień. W 1880 r. fol. S. rozl. 657 mr.: gr. or. i ogr. 329 mr., łąk 42 mr., past. 1 mr., lasu 272 mr., nieuż. 13 mr.; bud. mur. 8, z drzewa 8; płodozm. 10-pol., las nieurządzony, pokłady wapna. Ws S. 18 os., 198 mr.; ws Trupień 5 os., 30 mr. Według reg. pob. z 1573 r. ws Strawczynek, w par. Chelmcze, miała 3 łany (Pawliński, Małop., 275). *Br. Ch.*

Strawczyńska Ruda, ob. *Ruda* 53.).

Strawienniki 1.) fol. i dobra nad jez. Szkatuła, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Jewie, okr. wiejski Jarmoliszki, o 14 w. od Trok, 1 dm., 16 mk. kat. Własność niegdyś de Strunków, od których nabył Józef Roemer; od 1840 do 1876 r. syna jego Stanisława, obecnie własność Eweliny z Chrapowickich hr. Janowej Lubienieckiej. 2.) **S.**, w kronikach krzyżackich *Streben*, mko i fol. skarbowy nad Straczą, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. i par. kat. Żyźmory (o 5 w.), okr. wiejski Turłowiszki, o 38 w. od Trok a 59 w. od Wilna. Mko ma 156 mk. W 1865 r. było 41 dusz rewiz. włościan skarbowych; w 1866 r. 5 dm., 94 mk. (5 prawosł., 73 katol., 16 żydów), cerkiew drewniana, przebudowana w 1865 r. z kaplicy katol. par. żyżmorskiej, koszary dla wojska murowane. Własność skarbu, który ziemię oddał włościanom na wykup. Fol., odl. o 37 w. od Trok, ma 155 mk. prawosł. Krzyżacy w 1368 r. zdobyli zamek Streben. Około 1600 r. rozległe dobra Strawienniki nabyli ks. Ogińscy od Strawińskich. Bohdan ks. Ogiński zbudował tu obszerny pałac na początku XVII w. Dobra należały do 1831 r. do ks. Ogińskich, poczem przeszły na własność skarbu. 3.) **S.**, ws nad rzeką Limszą, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra, hr. Tyszkiewiczów, Żyźmory (o 3 w.), o 23 w. od Trok, ma 295 mk. katol. (w 1865 r. 123 dusz rewiz.). 4.) **S.**, ws włośc. nad jez. Korośniki, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Wysoki Dwór, okr. wiejski Władysławowo, o 43 w. od Trok, ma 3 dm., 72 mk., w tej liczbie 18 prawosł., 41 katol. i 3 żydów (podług spisu w 1865 r. 7 dusz rewiz.). Dobra rządowe S. w 1850 r. składały się z 2 fol., 15 wsi, 5 zaśc. i miały 5860 dzies. rozległości. *J. Krz.*

Strawinniki al. *Strawinniki Bakowskie*, dawna nazwa fol. *Granopol* (ob.), w pow. trockim.

Strawka, ws, pow. trocki, w 2 okr. pol.,

gm. Kronie, okr. wiejski Nikodemowo, 3 dusze rewiz.

Strawówka, część dóbr Drobin, w pow. płockim.

Strazdakalnie, zaśc., pow. wilkomierski, gm. Dobejki, o 70 w. od Wilkomierza.

Strazdy, ws, pow. wyłkowyski, gm. Giże, odl. 15 w. od Wyłkowyszek, ma 3 dm., 32 mk., 151 mr. Wchodziła w skład dóbr Giże.

Strazdy, ws, pow. szawelski, gm. Gruździe, o 13 w. od Szawel.

Strazdynia, dwór, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 75 w. od Poniewieża.

Strazdynie, dwór, pow. rossieński, gm. Mańkuny, o 19 w. od Rossień.

Strażdzie, ws, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 43 w. od Poniewieża.

Straż, ws, uroczysko i dobra, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Kamionka, o 11 w. od Sokółki.

Straża 1.) fol., pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 43 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **S.**, ws, pow. bobrujski, ob. *Straży*.

Straża, niem. *Strascha*, ws paraf., w pow. radowieckim, nad Suczawą, graniczy od pñ. z obszarem Banilli Mołdawskiej i Krasny-Ilskiej, od wsch. z Wikowem Górnym i Karlsbergiem, od pñd. z Putną, od pñd.-zach. i zach. z obszarem Seletyna. Zabudowania legły w dolinie rz. Suczawy, na lewym jej brzegu, wzdłuż gościńca ze Straży do Fratowiec. Wznies. zach. krańca doliny Suczawy 533 mt., wsch. zaś 495 mt. Od doliny rz. Suczawy, która tu rozdziela się na liczne ramiona, tworząc obszerne kamieńce, wznosi się teren ku pñ. granicy, dochodząc w szczycie Petrouszka do 1142 mt.; od niego na pñd. lesisty czubek Buków (1107 mt.). Obszar pñ. S. przeważnie górski i lesisty; tu i owdzie połoniny z zabudowaniami halnymi; liczne potoki podążają z północy na południe do Suczawy, a mianowicie wzdłuż zach. granicy pot. Falków al. Falku z Falkowcem. Obszar, który legł na pñd. od Suczawy, nieznacznym, losisty i górzysty; tu się wznoszą: Skorbura (996 mt.) i dział Kotos (Cotos, 986 mt.), Potoki: Askuncel i Boul spływają do Suczawy. Obszar liczy 7437 ha 6 ar., 44 mt. kw. (1869). W 1869 r. było 348 dm., 2079 mk.; w 1880 r. 431 dm., 2297 mk.; między nimi 2110 gr.-nieun., 105 kat., 61 żyd., 21 innych wyz.; 2110 Rumun., 187 Niemc. Par. łać. w Karlsbergu. W miejscu cerkiew murowana gr.-nieun., paraf., p. w. Uspienia Maryi, zbudowana w lat. 1867 — 70, poświęcona 1877. Według szem. duch. archidyec. gr.-nieun. z 1885 r. było w par. 481 rodzin, 2417 gł. (1249 męż., 1168 kob.). Szkoła ludowa jedno-

klas. Jest tu urząd leśniczy, fabryka cementu, trzacz i młyny. St. p. w miejscu. Własność funduszu religijnego gr. nieun. Ob. *Putna* (t. IX, 321). 2.) **S.**, z rozrzuconymi zabudowaniami *Boul*, na obszarze dwor. Wikowa Górne-go, w pow. radowieckim, tuż nad granicą gm. Straży, z łomami kamienia cementowego, piecami cementowymi i domami robotniczymi. W 1880 r. było 5 dm., 41 mk. 3.) **S.**, grupa zabudowań, w Czerniowcach, na Bukowinie, na pld. od parku ludowego (*Volks-garten*). *Br. G.*

Straża al. *Stražice*, w dok. z 1290 r. *Villa S. Michaelis*, niem. *Michelsdorf*, węg. *Sztrázsa* i *Michalfalva*, mko, w pow. tatrzańskim, hr. spiskiem (Węgry), na praw. brzu. Popradu, na wsch. od mta Popradu, na pld. od Soboty Spiskiej, a na pld. od Filie i Ganowice, na wzn. 684 mt. n.p.m. W 1880 r. obszar liczył 1775 mr. kat., 111 dm., 601 mk. nar. niem. Węgier. *Szepesvarmegye helységnevei* podaje rok 1204, jako datę założenia wsi. Podług Bel'a miała to być bogata osada. Należy do par. łac. w Popradzie, ma atoli kościółek filialny p. w. św. Jana Chrzciciela z XV w. Według szem. duch. dyec. spiskiej z 1878 r. było w miejscu 105 rz.-kat., 510 ewan., 18 nieun., 8 żyd., razem 641. Znajduje się tu par. ewan. Wś ta w XVI w. jedna z pierwszych przyjęła luteranizm i wprowadziła nowy obrządek do kościoła katol. (1527). Gdy atoli 1674 r. zwrócono kościół katolikom, zbudowali sobie protestanci drewniany zbór i dopiero 1784 gmina wzniosła piękny, obszerny, dom Boży, poświęcony 16 listopada 1784 r. Metryki pochodzą z 1783 r. Istnieje tu ochotnicza straż ogniowa. Sąd pow. w Spiskiej Sobocie, urz. podatk. w Kieżmarku, st. p. i teleg. w Popradzie. *Br. G.*

Stražice, niem. *Michelsdorf*, ob. *Straža*.

Stražec, wzgórze, na pld. wsi Chliwczan, w pow. Rawa Ruska, na pld. od błót, z których spływa pot. Błotnia, dopł. Raty. Wzn. 220 mt. n.p.m. Na pld. od niego Pawłowska góra (220 mt.). *Br. G.*

Strażewicze, wś, pow. sieński, gm. Czereja, ma 62 dm., 389 mk.

Strażewszczyzna, zaśc., pow. miński, w 2 okr. pol., gm. i par. kat. Raków, w okolicy wsi Krzywicz; miejscowość górzysta. *A. Jel.*

Strażgród, wś nad rz. Tepliczką, dopł. Udyca (Hadyca), pow. hajszyński, okr. pol. i gm. Teplik, par. kat. Ternówka, sąd w Granowie, o 37 w. od Hajsyna, ma 122 osad, 682 mk., 916 dzies. ziemi włośc., 67 cerkiewnej, dworskiej hr. Aleksandry Potockiej w kluczu teplickim i burnowieckim 20661 dzies. Cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., wznie-siona w 1708 r., ma 977 parafian. *Dr. M.*

Strażka al. *Stražki*, niem. *Nehre*, węgier.

Sztraska al. *Sztrazska*, w dok. z 1769 r. *Ewr, Ewr, Oer speculatorum*, wś, w pow. tatrzańskim, hr. spiskiem (Węg.), na praw. brzegu Popradu, przy ujściu Czarnej Wody (*Schwarzbach*), na pld. od Białej Spiskiej a na pld. od Kieżmarku; wzn. 617 mt. n.p.m. W r. 1880 było 52 dm., 361 mk. narod. słow.; obszar gm. obejmuje 774 mr. katastr. Par. łac. w Kieżmarku, a ewang. w Białej Spiskiej. Jest tu wprowadzie kościółek łac. fil. p. w. św. Anny. Według szem. duch. dyec. spiskiej z r. 1878 było dusz 183 rz.-kat., 93 ew., 1 gr.-kat., 31 gr.-nieun., 34 żyd., razem 342. W XIV w. należała do zamku w Lubowni. Węgier. *Szepesvarmegye helységnevei* podaje datę założenia tej wsi na r. 1256. Według Webera („*Zipser Gesch.- und Zeitbilder*“) miał tu założyć węg. wódz Borsu strażnicę czy twierdzę (Kuntz, p. 38) przeciwko Polakom r. 1120. Dziś istnieje tu jeszcze wśród pięknego parku nad Popradem zamek, który był własnością Marka Horwata Stansith de Gradez, kapitana zamku w Sygocie. Obronił on Syget od Turków, za co od cesarza Ferdynanda otrzymał Strażkę i Krzyżowę (Kreuz) r. 1556; syn jego Grzegorz przyozdobił i odnowił zamek; wykształcony w Wittenberdze, po powrocie założył tu r. 1584 własnym kosztem gimnazjum, które pod koniec XVI w. szeroko słynęło. Sprowadził nauczycieli z Niemiec, między nimi Alberta Grawera. Była tu piękna biblioteka. Między Strażką a Białą Spiską wzdłuż doliny pot. Czarnej Wody rozległe torfisko, obejmujące 20 mr. Od r. 1871 wydobywają tu rocznie torfu w wartości 600 sążni sześć drzewa. Sąd pow., urz. podatk. i st. poczt. w Kieżmarku. *Br. G.*

Strażkówka, grupa zabudowań w Peimiu, pow. myślenicki, nad pot. Krzywicami, (dopł. Raby), u stóp góry Krzywic (591 mt.). *Br. G.*

Strażnica, wś, pow. konecki, gm. i par. Miedzierza, odl. od Końskich 10 w., ma 26 dm., 138 mk., 11 mr. dwor., 145 mr. włośc. Należała do dóbr Lipa.

Strażnica, grupa zabudowań w Suchych Łączach, pow. i obw. sąd. opawski. *Br. G.*

Strażnik, przyl. wsi Brzoza, w pow. tarnobrzelskim.

Strażnin, pow. stopnicki, gm. Zborów, par. Solec. W 1827 r. 5 dm., 28 mk.

Strażów, właściwie *Straszów* (ob.). Przy-stanek dr. żel. Karola Ludwika, między Rzeszowem a Łańcutem.

Strażuny, wś włośc. nad rz. Naczką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Koniawa, okr. wiejski Krzywile, o 4 w. od gminy, 54 w. od Lidy a 19 w. od Ejszyszek, ma 16 dm., 132 mk. kat. i 4 żyd. (w 1865 r. 67 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Ejszyszek.

Strażwałd, dobra, pow. rzeżycki, w 3 okr.

pok. do spraw włośc., gm. Sułojony, o 20 w. od linii dr. żel. warsz.-petersb. a 40 w. od Rzeżycy, w 1863 r. 332 dusz rewiz. S. z fol. Rozalinda i 6 zaśc. obejmował w 1858 r. 2805 dzies. Jako dawna attynencya Rybiniszek, należał do Weyssenhoffów, sprzedany w 1827 roku Pawłowiczom, obecnie rozparcelowany. Por. *Rybiniszeki*.

Straży, wś, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. Laskowicze, przy drożynie ze wsi Barbarowa do Sławkowicz, ma 25 osad; grunta lekkie. *A. Jel.*

Strażyszki, wś, pow. kalwaryjski, gm. Nadniemeńska, par. Rumbowicze, odl. od Kalwaryi 68 w., ma 13 dm., 24 mk. W 1827 r. 7 dm., 50 mk.

Strażce, potok, wypływa w obr. gm. Jordanowa, w pow. myślenickim, z pod Łysej góry (643 mt.); płynie kręto przez obszar Jordanowa na pld.-wschód, popod przedmieście Strażce i na pld.-zach. granicy jordanowskiej uchodzi do Skawy z praw. brz. Długi 5½ klm. Ujście wzn. 436 mt. npm. *Br. G.*

Strażce, przedmieście miasta Jordanowa, w pow. myślenickim. *Br. G.*

Strażki, grupa zabudowań w Zubsuchem, pow. nowotarski. *Br. G.*

Strażków, w dok. z 1277 r. *Stranczkow*, wś i folw., pow. sandomierski, gm. Klimontów, par. Chobrzany, odl. od Sandomierza 14 w., ma 8 dm., 53 mk., 189 mr. dwor., 111 włośc. W przywileju kś. Bolesława dla klasztoru koprzywnickiego z 1277 r. powiedziano, iż część S. kupili zakonnicy od dziedzica wsi Grzegorza, część zaś on im podarował (Kod. Małop., I, 111 i 123, tudzież II, 144, 145 i 147). W połowie XV w. wś S., w par. Chobrzany, własność klasztoru koprzywnickiego, miała 5 łan. km., karcznię, zagr., z których płacono dziesięcinę, wartości 5 grzyw., klasztorowi (Długosz, L. B., II, 351). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 klasztor miał tu 4 osad., 1 łan, 1½ pustki (Pawliński, Małop., 171). *Br. Ch.*

Strażczno 1.) *Stręczno*, niem. *Stranz*, 1337 r. *Strutz*, *Strenczo*, *Stronczno*, *Strano*, *Strońce*, wś kośc., na zach.-płd. od Walecza, na trakcie do Człopy, pow. wałecki, st. p. w miejscu, 1112 ha (762 roli or., 43 ha lasu). W 1885 r. 58 dm., 116 dym., 561 mk., 403 kat., 146 ew., 12 żyd., szkoła kat. Kościół fil., dawniej par., r. 1640 nowo z drzewa odbudowany, p. w. św. Anny, zgorzał r. 1853. Patron (Albert Stendell) i parafianie wystawili r. 1867 nowy murywany, w stylu ostrołukowym; afiliowany jest do Nakielna. R. 1579 posiadała S. Anna z Rożnowa Tuczyńska. Na granicy lasu wałeckiego padł w r. 1750 od kuli skrytobójczej, z rozkazu ówczesnego burmistrza wałeckiego Kaspara Gottschal, szlachcie Bartło-

miej Turno, który przeczuwając co go czeka, wyrobił sobie od króla list żelazny, zagrażający karą 30,000 złotych temu, kto by go uśmiercił. Gdy mieszczenie wałeccy przytrzymać i wydać chcieli swego burmistrza, schronił się on do stasy Ludwika Wejhera. S. posiada przywilej z 1731 r., według którego każdy osadnik, wolny czy nie wolny, był zobowiązany przybyć do mycia owiec i sypania grobli przy Piławce (Pyłowmuehle). Skoro uderzą w dzwony i kotły, powinien się każdy z strzelbą lub kosą stawić na oznaczonym miejscu. R. 1736 były tu 2 folw., mały i duży. Gburów było we wsi 22, 1 półgbur i 6 ogrod. R. 1789 sprzedał v. Blankenberg S., Piławkę i Nakielno za 34,000 tal. p. v. Sack (ob. „Gesch. des Dt. Croner Kr. v. Schmitt“, str. 235 i „Powiat wałecki w XVI stuleciu przez Calliera, str. 50). 2.) **S.**, dobra rycer., tamże, 739 ha obszaru (438 roli or., 38 łąk, 175 ha lasu); 1885 r. 7 dm., 25 dym., 165 mk., 105 kat., 60 ow.; gorzelnia parowa, hodowla owiec angielskich na tucz. *Ks. Fr.*

Stracyzna, *Stranczisna* i *Stranczysna* na map. niemieckich *Stranczynna* w wykazie pocztowym, osada, pow. gnieźnieński (Witkowo), na pld. wybrzeżu jez. Skorzęcińskiego, pod Wiekowem. Niewymieniona w Spisie gmin i okęgów.

Strak, karczma we wsi Kieleczygłów, pow. wieluński.

Strakowie, wś, młyn, os. karcz., nad rzeką Maliną, pow. będziński, gm. Sulików; wś ma 5 dm., 35 mk., 97 mr. włośc.; młyn 2 dm., 13 mk., 80 mr. dwor.; karcz. 1 dm., 3 mr. dwor.

Strażyska, jedna z najpiękniejszych dolin tatrzańskich i najbliższych dla Zakopanego, na pñ. stoku Tatr, w pow. nowotarskim, długa przeszło pół mili, zamknięta od pld. ścianą Giewont (1900 mt.), od wschodu Sarnią Skאל (1375 mt.), a od zach. Łysankami (1439 mt.). Główna droga do S. wiedzie z rynku Zakopanego ulicą Kasprusią ponad pot. Młyniskami, przez łąki aż do ujścia doliny (893 mt.), gdzie napotyka się inną drogę z Kuźnic pod Regłami prowadzoną aż po ujście wąwozu z Małej Łąki. Wschodni bok doliny tworzą: Sarnia Skala i Suchy Wierch, połączone z sobą i z Giewontem przełęczami; zachodni bok Łysanki, które od Giewontu Małego dzieli lesisty grzbiet Grzybowiec. Tędy przejść można na Małą Łakę. W miarę posuwania się w głąb doliny, natrafia się na coraz piękniejsze widoki. Potok Młyniska trzeba ciągle mijać z jednego na drugi brzeg po założonych kładkach. Roślinność Strażysk jest bujna i czyni tę dolinę wesołą. Oprócz drzew szpilkowych znajdujemy tu mnóstwo drzew liściastych, między niemi stare buki koło turni Mnichami lub Kominami zwanej. Dalej

przybywa się pod piękny wodospad, Siklawicę zwany. Za miejsce odpoczynku służy piękna polanka z szałasem. Ztąd rozchodzą się ścieżki w trzy strony. Na wschód w górę przez las wychodzi się na grzbiet Sarniej Skąły, a ztąd do doliny Białego Potoku; na zachód zaś roztwiera się dolina ku grzbiętowi lesistemu, tworzącemu ściankę innej dolinki „Za Bramką”. Na pld. wreszcie ponad potokiem wiedzie ścieżka do wodospadu Siklawicy a ztąd do górnej części doliny pod Giewontem, zwanej „Pustą”, zasutej gruzami wapiennymi. Tę część doliny zalega bardzo często śnieg przez całe lato, leży bowiem na wzn. 1248 mt. npm.

Br. G.

Streba, rzeczka w Prusach wschodnich (ob. t. III, 264).

Strebejki, ws i dwa folw. nad rz. Łankiesą, pow. kowieński, w 4 okr. pol. (Janowo), gm. i par. Żejmy (o 6 w.), o 18 w. od Janowa, 48 w. od Kowna a 4 w. od st. dr. żel. Żejmy, na przestrzeni Koszedary-Lipawa. Głeba czarnoziem, dość urodzajny, łąki wyborne, nawodniane wiosennymi wylewami Łankiesy, lasy dawniej piękne, dębowe, dziś prawie zupełnie wyniszczone. Na jednym z folwarków (włas. Martuszewiczów) znajduje się niewielka kapliczka na cmentarzu grzebalnym, pod którą spoczywają zwłoki Józefa i Anny z Surwiłów Martuszewiczów, rodziców dzisiejszego właściciela. W 1760 r. jeden z folw. należał do Martuszewiczów, w ręku których do dziś pozostaje, drugi zaś był własnością Piotra Ejmonta, sędziego ziemskiego pow. kowieńskiego. Po eksdywizji funduszów Ejmonta w 1815 r. folwark ten wydzielony został Kossakowskiemu, od którego w 1830 r. prawem wieczysto-sprzedażnym nabył Sipieniewski, sędzia graniczny pow. kowieńskiego, od którego w lat kilka na takim samem prawie przeszedł we władanie Adama Mackiewicza, dziś córki jego Emilii Michniewiczowej, do której należała także ws S., dziś uwłaszczona. J. Mingielewicz.

Streben (w dokum.), ob. *Strawienniki*.

Streben, pow. mogiłęcki, ob. *Zabienko*.

Strebirren, ob. *Lenkeningen*.

Streckfuss, ws nad Tują i jez. Drużnem, pow. elbląski, st. i par. kat. Elbląg (o $\frac{3}{4}$ mili), z wyb. Laakenhaeusser obejmuje 30 gburskich posiad. i 25 zagród. W 1885 r. 67 dm., 85 dym., 385 mk., 16 kat., 369 ew., szkoła ewang.

Ks. Fr.

Strecowce, po węg. *Strizs*, ws, w hr. goemoerskim, 250 mk.

Streczo, węg. *Sztrecsén* al. *Sztrecsnó*, miasteczko, w hr. trenczyńskim, pow. żylińskim, na lew. brzegu rz. Wagu, przy kolei bogumiń.-koszyckiej, u wejścia do dzikiego Streczańskiego wylomu, którym przedziera się

rz. Wag z doliny tureczańskiej do trenczyńskiej. Wyłom ten oddziela Magorę tureczańsko-orawską od Hal Wiaternych. W r. 1880 było 102 dm., 600 mk., narod. słow. Obszar liczył 2266 mr. katastr. Kościół par. rz.-kat. w miejscu; sąd pow., urz. podat. i st. poczt. w Żylinie. Na pld. od S., na lew. brz. Wagu, na wysokiej skale, oderwanej od pasma Hal Wiaternych, leży wielkie ruiny zamku tureczańskiego. Grube mury trzymają się jeszcze mocno na prostopadłej skale ponad głęboką doliną, na skrócie której o strzał armatni od zamku wychyliły się na przeciwnym brzegu Wagu ruiny zamku Owar, także na szczycie groźnej skały. Spieniony Wag płynie rozbryzgując się o kamienie spadłe w jego łóżysko wśród wysokich stromych ścian. Kto był założycielem zamku niewiadomo. To tylko pewna, że r. 1420 Zygmunt, król węg., nadał go Stanisławowi Derzsfiemu, podskarbk. kor. R. 1440 zajęli go podstępnie Czesi pod wodzą Giskry, aż go wreszcie odebrał Jan Hunyady po kilku latach. W XVII w. spotykamy Franciszka Vessclényiego, palatyna, panem tego zamku. Miał on za żonę Zofię Bosnyakównę († 1644 r.); pobożna i dobroczynna, jeszcze podziśdzien imię jej trwa w pamięci ludu. W czasie zaburzeń, na czele których stał Tökölyi, tak zamek jak kaplica uległy zniszczeniu. R. 1689 znaleziono pod kaplicą zamkową zwłoki Zofii i przeniesiono je do kościoła pobliskiej wsi Cieplic. Na trumnie umieszczono jej portret z napisem: „Sophia Bosnyák, Francisci L. B. Wesselenyi coniux, mortua in arce Strecesen die 28 Aprilis 1644. Anno 1689 incorrupta reperta”. Br. G.

Strednica, wierch i potok górski, ob. *Średnica*.

Strednica, rzeczka na Pomorzu, lewy dopływ rz. Wipper (Wieprz), dopływu morza Bałtyckiego. Wierzchowina S. prawie się styka z wierzchowiną Brdy, płynącej do Noteci.

Stredny wierch, ob. *Średni wierch*.

Streganowicz (w dokum. z XIV w.), ob. *Paschwitz*.

Strehlen, ob. *Strzelin*.

Strehlitz Gross i Klein, ob. *Strzelce Wielkie i Małe*.

Strehlkau, ob. *Strzelki*.

Streitfurth, leśniczówka do Stwolna, pow. krobowski (Rawicz), o 6 klm. na pld.-wschód od Rawicza (poczt. i st. dr. żel.).

Streitort, pow. poznański, ob. *Swarzędzkie leśnictwo*.

Streitort, wyb. do Ślemna, pow. kwidzyński, 5 dm., 31 mk.

Streitswalde, dobra, pow. świętosiekierski, st. poczt. Św. Siekierka (Heiligenbeil).

Streitzig, jezioro w Pomeranii, pow. szczecinkowski. Na pld.-wsch. brzegu znajduje się nasyp podłużny, 90 kroków długi (ob. Kasiski: Vaterl. Altherthuemer, str. 17). Por. *Mossin*.

Streitzke, dok. *Ceresseke* 1268 r., *Cerisseke*, jezioro pod Szczecinkiem, w Pomeranii, pow. szczecinkowski.

Strejkuny, folw., pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 51 w. od Kowna.

Strejpuny 1.) wś włośc., przys. i dobra skarb. nad Żyźmorką, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Jewie, okr. wiejski Strejpuny, o 4 w. od gminy a 19 w. od Trok, ma 3 dm., 16 mk. prawosł.; os. karcz. 1 dm. i 6 mk. żyd. Podług spisu 1865 r. wś miała 18, przysiołek zaś 6 dusz rewiz. W 1850 r. dobra skarb. S., w par. Poporcie, obejmowały 2 wsi i 1 zaśc. i miały 492 dzies. rozl. Była tu st. poczt. przy drodze z Wilna do Kowna, niedaleko Żyźmor. 2.) S., wś, tamże, w 1865 r. 10 dusz rewiz.; należała do dóbr Owsianiszki Fiorentinich. W skład okr. wiejskiego wchodziły wsi: S., Dowciliszki, Jodziele, Owsianiszki oraz zaśc.: Dubówka, Jurydyka (Jurzdyka), Lepiki, Młynek i Przemyślanka, w ogóle 117 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych i 24 b. włościan skarbowych. J. Krz.

Strela, rzeka, lewy dopływ Berauna, lew. dopływ Mołdawu, uchodzącej do Elby.

Strelany, wś, pow. poniewieński, w 1 okr. pol., o 15 w. od Poniewieża.

Strelau, pow. bydgoski, ob. *Strzelewo*.

Streley al. *Stralcy*, wś, pow. nowogródzki, w 3 okr. pol. Nowa Mysz, gm. Krzywoszyn, nieopodal gościńca z mka Krzywoszyna do mka Ostrowia, 7 osad; grunta lekkie. A. Jel.

Strele, wś, pow. szawelski, gm. Żagory, o 69 w. od Szawel.

Strelieczny, ostrów przy ujściu limanu dniprowskiego do morza Czarnego, przy końcu kasy Kinburnskiej.

Streliszki al. *Straliszki*, zaśc. nad jez. Styrnie, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Czulsk, o 9 w. od Malat a 64 w. od Wilna, ma 2 dm., 27 mk. kat. (w 1865 r. 11 dusz rewiz.); należał do dóbr Styrnie pułk. Nowickiego.

Strelitz, ob. *Parowo* i *Strzelce*.

Strellentin, ob. *Strzelęcino*.

Strellin, ob. *Strzelno* i *Lniska*.

Strelniki, ob. *Strzelnik*.

Strelnsk al. *Strzelsk*, wś i okolica szlach. na wyniosłym praw. brzegu Prypeci, pow. rzezycki, w pobliżu granicy pow. mozyrskiego, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Narowla, o 13 w. od Mozyrza, 7 w. od Barbarowa a 5 w. przez rzekę od Jurewicz. Wś ma 24, okolica 6 osad. Do końca XVIII w. własność Oskierków h. Murdelio, następnie kolejno Sywersa, Holsztów, od których nabyli obecni właścici

ciele Horwatowie. Grunta urodzajne, zawierają obfite pokłady gliny i wapna. A. Jel.

Strelki (*Strzałki*), wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Pokrowski, o 6 w. od gminy, 49 w. od Lidy a 18 w. od Wasiliszek, ma 4 dm., 39 mk. kat. (w 1865 r. 16 dusz rewiz.); należała do dóbr Wężowszczyzna Żórawskich.

Stremba, mylnie, ob. *Strymba*.

Stremce, opustoszałe siolo włości połońskiej, t. j. w połudn. części dzisiejszego mka Połonnego, lub też w przyległych miejscowościach pow. zasławskiego (ob. t. VIII, 727).

Stremecki Les, uroczysko w pow. pińskim, w okolicy wsi Hlinna, wspomniane w dokum. pod r. 1555 (ob. „Rewizya puszczy”, 91).

Stremehnen Alt i S. Neu, wś, pow. tyłyński, st. poczt. Coadjuthen.

Stremetz, jezioro pod Goryniem, pow. suski. R. 1372 sprzedaje kapituła pomeziańska czcigodnemu Pecze Wolf młyn tutejszy za 50 grz. na prawie chełm.; roczny czynsz wynosi 12 grz. Młynarz pobiera drzewo opałowe i 3 fury drzewa pożytkowego (ob. Cramer: „Gesch. d. Bist. Pomesanien”, str. 95).

Stremiatynice, wś, pow. hajsyński, ob. *Ładyżyn* (V, 569).

Stremielewszczyzna, zaśc. szlach., pow. trocki, w 2 okr. pol., o 40 w. od Trok, 1 dm., 5 mk. katol.

Stremieniszki, dwór, pow. szawelski, gm. Krupie, o 51 w. od Szawel.

Stremihorod al. *Strymhorođ*, podług Pochilewicz także *Strym* al. *Bahrynawicze*, wś, pow. radomyski, na pograniczu pow. owruckiego, w 3 okr. pol., gm. Malin, par. prawosł. Nowaki (o 4 w.), o 58 w. od Radomyśla, ma 703 mk. Podług Pochilewicz jest tu 610 mk. prawosł., 12 kat. i 10 żyd.; nadział włościan wynosi 744 dzies., z opłatą po 619 rs. 64 kop. Zachodnia część wsi zowie się *Wojnarówką*. W 1648 r. S. należała do Czapliców Szpanowskich i miała 15 sadyb; Wojnarówka była zniszczoną. Od XVIII w. należy do Wojnarowskich. Obecnie posiada tu Cezary Wojnarowski 201 dzies. ziemi użytk., 358 lasów i 95 nieużytków, pozostała zaś część 1548 dzies. ziemi użytk. i 58 dzies. lasu została rozprzedana od 1873 r. pomiędzy drobnymi posiadaczami. Znajdują się tu dwa młyny parowe, poprzednio zaś była kaplica kat. par. Uszomierz (dek. owruckiego).

Stremihorodzka, kolonia, pow. radomyski, w 3 okr. pol., gm. Malin, par. prawosł. Nowaki, o 58 w. od Radomyśla, ma 572 mk. Powstała w ostatnich czasach na gruntach rozparcelowanych ze wsi Stremihorodu.

Stremiszczce, jezioro wśród pleskich mozarów, pow. bobrujski, w obrębie gm. Broża, przeszło 1 w. długie a $\frac{3}{4}$ w. szerokie. Od

strony płu. wypływa rzka Borowa, prawy dopływ Broży. Okolice jez. S. i rzki Borowej zostały skanalizowane przez gen. Żylińskiego.

Stremoczyna, folw. szlach., pow. trocki, w 2 okr. pol., o 38 w. od Trok, 1 dm., 16 mk. katol.

Stremłowo, niem. *Stremlau*, wś, pow. człuchowski, st. p. i par. kat. Ekfir; razem z dobrami Seemuehle ma 939 ha (322 roli, 47 ha łąk). W 1885 r. 24 dm., 31 dym., 32 mk. kat., 137 ew.; szkoła ew. *Ks. Fr.*

Stremming, ob. *Strumień*.

Stremlowitz (niem.), ob. *Sztemplowice*.

Strenadki, ob. *Strynadki*.

Strengeln Gross i Klein, dwie wsi i dobra, pow. węgoborski, st. p. Angerburg i Possesern.

Stręńki, *Strienki*, wś, pow. rohaczewski, gm. Łukowo, w pobliżu bezim. błota, mającego do 3500 dzies. przestrzeni, ma 26 dm., 248 mk., z których 16 zajmuje się stolarstwem (ob. t. IX, 689).

Strenze, pow. ostrzeszowski, ob. *Trzcinnica*.

Strepa, ob. *Strapa*.

Strepoki, wś, pow. rohaczewski, gm. Łukowo, ma 26 dm., 248 mk.

Strepowe (dok.), ob. *Trzepowo*.

Streptów, wś, pow. kamionecki, 14 klm. na pld.-wschód od Kamionki Strumiłowej (sąd pow.), 8 klm. na płu.-zach. od urz. poczt. w Milatynie Nowym. Na pld. leży Żelechów Wielki, na pld.-zach. Żelechów Mały, na płu.-zach. Jamne (część Nahorzec Małych), na płu.-wschód Spas, na wschód Derewlany i Rzepniów. Wieś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Hryczkowej, lew. dopł. Bugu, i Barbary, lew. dopływu Hryczkowej. Jedna grupa domów zwie się Feliksówką. Płu.-zach. część obszaru lesista. Włas. więk. ma roli or. 374, łąk i ogr. 77, past. 14, lasu mr. 823; wł. mn. roli or. 640, łąk i ogr. 596, past. 10 mr. W r. 1880 było 145 dm., 915 mk. w gminie; 11 dm., 55 mk. na obsz. dwor. (816 gr.-kat., 131 rz.-kat., 20 izr.; 913 Rusinów, 57 Polaków). Par. rz.-kat. i gr.-kat. w Żelechowie. We wsi cerkiew p. w. św. Kosmy i Damiana, szkoła etat. 1-klas. i kasa pożycz. gm. z kapit. 1553 zł. w. a. *Lu. Dz.*

Strepty, błoto w pow. wiłkomierskim, 3 1/2 w. dłu. mające, na płu.-wschód od mka Pogiry a na płu. od błota Purwy.

Stresau (niem.), ob. *Strzyżewo i Strzeszewo*.

Strese, pow. międzyrzecki, ob. *Strzyżewo*.

Streszyn, ob. *Strzeszyn*.

Stretowa Mała i Wielka, węg. *Kis i Nagy-Szeretva*, dwie obok siebie położone wsi, w br. ungwarским (Węg.); w pierwszej cerkiew fil. gr.-kat., piękny pałac, młyn wodny, 290 mk., w drugiej cerkiew fil. gr.-kat., kościół par. ewang., 584 mk.

Stretówka, pow. kijowski, ob. *Sretówka*.

Stretowo 1.) wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. i par. Miory, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Rutkowskich, Nowydwór, o 9 w. od gminy, 36 w. od Dżisny a 27 w. od st. dr. żel. dynebursko-witebskiej Balbinowo, ma 5 dm., 26 mk. (w spisie z 1865 r. 2 dusze rew.), 49 1/2 mr. gruntu. 2.) **S.**, wś nad rzką Mołotówką, praw. dopływem Myszanki, pow. nowogródzki, na pograniczu pow. słonimskiego.

Stretzin (niem.), ob. *Strieczona*.

Stręże (*Stróże*), wś włośc., pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Rabuń, okr. wiejski i dobra skarbowe Huby, o 19 w. od gminy a 21 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. bałaszewskiej, ma 9 dm., 166 mk. (w 1865 r. 22 dusz rewiz.).

Strzeżeński potok, powstaje w obr. gm. Jabłonicy, pow. wyżnicki, z pod połoniny Moroz (1342 mt.); płynie na pld.-zach. leśnym parowem i wpada do Czeremoszu Białego z praw. brzegu. Długi 8 klm. *Br. G.*

Strzęw, ob. *Strzyżów*.

Strębaczo, niem. *Strembaczo*, nadleśn. król., pow. wąbrzeski, st. p. Kowalewo, par. kat. Chełmonie i Gronowo; 1851 ha (107 roli or., 78 łąk, 1575 ha lasu); 1885 r. 9 dm., 15 dym., 83 mk., 53 kat., 30 ew. (w tem na leśn. Kępe przypada 10 mk., na karcznię Lęgę 24 mk., na os. młyn. Leszno 28 mk. a na fol. Topielec 13 mk.). Por. *Gołub* (t. II, 660).

Stręczo, ob. *Strączno*.

Stręczyn, wś i kol., *S. Nowy*, wś, pow. chełmski, gm. i par. Cyców, odl. 26 w. od Chełma. W 1827 r. 29 dm., 201 mk., par. Olchowiec. W 1887 r. fol. S. rozł. mr. 1672: gr. or. i ogr. mr. 754, łąk mr. 300, past. mr. 79, lasu mr. 504, nieuż. mr. 35; bud. mur. 4, drewn. 16; płodozm. 6 i 9-pol., las nieurządzony, pokłady wapna, cegielnia. Wś S. os. 54, mr. 736. Kol. S. część I i Barki rozł. mr. 39; bud. drewn. 3. *A. Pal.*

Stręgiel, jezioro należące do grupy drobniejszych zbiorników w pow. węgoborskim, na Mazurach pruskich, zostaje w związku z jeziorami: Gołdopiwa, Kruklińskiem i Pozezdrzeńskiem.

Stregoborzyce, 1362 r. *Strogoborzyce*, wś nad rzką Kitlowiec (lewym dopł. Wisły), pow. miechowski, gm. i par. Wawrzeńczyce. W r. 1827 było 17 dm., 74 mk. W 1362 r. Klemens „de Strogoborzyce“ z bratem Piotrem i siostrą Heleną prowadzi proces z Werbeną, wdową po sołtysie miejscowym Stanisławie (nobilem dominam Verbenem), o 20 grzyw., przed sądem teutońskim w grodzie krakowskim (Kod. Małop., I, 313). Ten Stanisław poprzednio 1358 r. kupił część sołtystwa od wdowy po sołtysie z Zadroża (Kod. Małop., I, 297). Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 było tu 7 1/2 łąn. W r. 1581

kasztelan krakowski miał 2 łany km., 2 zagr. z rolą, 5 komor. bez bydła, $\frac{1}{2}$ koła dorocz. Część dzierzawiona przez Sarbskiego miała 2 łany km., 2 zagr. z rolą, 1 komor. bez bydła, 1 rzem., $\frac{1}{2}$ koła dorocz. (Pawiński, Małop., 7, 443).

Br. Ch.

Strękowa Góra, ws nad Narwią, pow. łomżyński, gm. Chlebotki, par. Zawady. W 1827 r. 21 dm., 153 mk.

Strękowizna, pow. augustowski, gmina Szczebro Olszanka, odl. od Augustowa 7 w., ma 31 dm., 223 mk. W 1827 r. 13 dm., 76 mk. Istniała tu drobna huta żelazna prywatna, z produkcyą do 100 cnt. rocznie.

Strękowo, ws nad rz. Zuzelą, pow. ostrowski, gm. i par. Nur, odl. $\frac{1}{2}$ mili od Nuru, 35 w. od Ostrowa. W 1827 r. 9 dm., 67 mk. W 1888 r. fol. S. rozl. mr. 564: gr. or. i ogr. mr. 300, łąk mr. 64, past. mr. 29, lasu mr. 134, nieuż. mr. 37; bud. mur. 2, drewn. 21; las nieurządzony. Ws S. os. 13, mr. 174. W aktach sądowych ziemi łomżyńskiej z 1443 r. ws S. (zwana dawniej Nieboczac czy Niemoczac) jest siedzibą Strękowskich (Gloger, Ziemia łomżyńska).

Br. Ch.

Striana, rzeka w gub. smoleńskiej, lewy dopływ rz. Desny, poczyna się w pow. jelnieńskim, w okolicach miasta Jelni, uchodzi w pow. rosławskim. Między zakretem, który tworzy rz. S., wchodząc do pow. rosławskiego, a źródłami rz. Oster, znajdują się trzy naturalne źródła artezyjskie, z których woda na łokieć przeszło w górę wytryskuje; słup wody ma 1 stopę średnicy (Geogr. smol. gub. Szestakowa, 1857 r.).

Strib 1.) potok, właściwie górny bieg rz. Ługu (ob.), praw. dopł. Bugu. Powstaje na wschód od wsi Pieczychwosty, w pow. włodzimierskim, płynie na płn.-zach.; poniżej Strzelny wchodzi na obszar gm. Łuczyc w pow. sokalskim, następnie płynie granicą obu powiatów, a pod wsią Szarpańcem wchodzi napowrót na obszar pow. włodzimierskiego, tu przepływa pod Milatynem, Porykiem i wreszcie pod Uściługiem wpada do Bugu.

2.) S. al. *Strub*, góra, ob. *Stryb*. Br. G.

Striegau, ob. *Strzyglów*.

Striego, 1264 *Stregow*, ws, pow. strzeliński, par. ew. Steinkirche, kat. Danchwitz. W r. 1885 było: 26 dm., 314 mk. (68 kat.), 762 ha, młyn wodny.

Striegelmuehle, ob. *Strzyglowski młyn*.

Striegendorf, 1379 *Stregindorf*, dobra i ws, pow. grotkowski, par. ew. Grotków, kat. Striegendorf. W r. 1885 dobra miały 4 dm., 49 mk. (10 ew.), 416 ha. Ws miała 63 dm., 317 mk. (14 ew.), 149 ha, fol., młyn wodny, gorzelnia.

Strien, dobra i ws, pow. wołowski, par. ew. i kat. Winzig. W r. 1885 dobra miały 4

dm., 67 mk. (12 kat.), 289 ha; ws 42 dm., 160 mk. (19 kat.), 124 ha, zamek, szkoła ew.

Strienki, ob. *Strenki*.

Striepel, jezioro w Pomeranii, pow. drawenburski.

Striesau (niem.), ob. *Strzyżawa*.

Striese 1.) dobra i ws, pow. trzebnicki, par. ew. Piotrowice, kat. Schebitz. W r. 1885 dobra miały 5 dm., 87 mk. (12 kat.), 396 ha; ws miała 63 dm., 386 mk. (34 kat.), 601 ha. Szkoła ew., 3 młyny wodne, olejarnia, gorzelnia, browar. Do S. należały fol.: Lohe i Obermuehle. 2.) S., dobra i ws, pow. wołowski, par. ew. Stroppen, kat. Gross Strenz. Dobra mają 2 dm., 25 mk. (1 kat.), 102 ha; ws 13 dm., 40 mk. (2 kat.), 22 ha, 1 młyn wodny.

Striesewitz, pow. wschowski, ob. *Strzyżewice*.

Striessbach, ob. *Strzyża*.

Striewo, ob. *Stryjewo*.

Strieżno, jezioro w gub. pskowskiej, przez rz. Toropę zlewa swe wody do Dźwiny.

Strigehnen, ob. *Strygehnen*.

Strileckij Kut al. *Strileckij Klucz*, ob. *Strzelecki Kąt*.

Strillen, pow. tylżycki, ob. *Juschka-Budowethen*.

Strimba, ob. *Strymba*.

Strinka al. *Strymka*, szczyt lesisty w Karpatach bukowińskich, na północ od szczytu Wanczyna (1367 mt.), nad źródłami pot. Biskowa Małego, podążającego na płn.-zachód do Biskowa Wielkiego i nad źródłami Zwarycza, płynącego na płd.-wschód do Seretu Wielkiego, pod 42° 52' wsch. dłg. g. F. a 48° 2' 12" płn. sz. g., dochodzi 1356 mt. nrm. Dalej na północ wznosi się szczyt Trawien (1225 mt.).

Strina, szczyt górski, wznies. 930 mt., nad pot. Husnikiem, w pow. turczańskim.

Strins al. *Siriss*, rzka, lewy dopł. Wystruci, łączącej się z Pregolą od praw. brzegu.

Strinsul, szczyt górski, wzn. 1377 mt., na obszarze Pożoryty, w pow. kimpolunskim.

Strintura, ob. *Stryntura*.

Strippau (niem.), ob. *Trzepowo*.

Striline pole, część wsi Ispasu, w pow. wyżnickim.

Strjelcowka al. *Czczewka*, sloboda nad rzką Kamyszyną, pow. starobielski gub. charkowskiej, o 72 w. od Starobielska, ma 183 dm., 1672 mk. Małorusów, cerkiew, jarmark. O 8 w. od S. znajduje się stadnina rządowa Strjelcowska a przy niej osada, mająca 233 dm. i 1080 mk.; st. poczt.

Strjeleckaja, podmiejska sloboda miasta gub. Kurska, nad rz. Sejmem, ma 489 dm., 2698 mk.

Strjelica, pow. dzisieński, ob. *Strzelcy*.

Strjelica (*Moszkino*), st. poczt. w pow. warszawskim gub. kostromskiej, na trakcie z Wetługi do Warnowina.

Strjelniki, sióło nad rz. Borzną, pow. borzeński gub. czernihowskiej, o 7 w. od mta powiat., ma 448 dm., 2606 mk.

Strjelnikowo, st. poczt. w pow. temnikowskim gub. tambowskiej, o 27 w. na pld.-wschód od Temnikowa.

Strjelki, ob. *Strzalki*.

Strjeszniewo al. *Bogorodzickoje*, sióło na wyniosłym brzegu (do 50 saż.) Donu, pow. dankowski gub. riaszańskiej, o 32 w. od mta powiat., ma 34 dm., 414 mk. Na miejscu dzisiejszego sióła S. znajdował się niegdyś starożytny gród Danków, który oparł się Majajowi. Często wykopują z ziemi stare srebrne monety, różne sprzęty metalowe i broń.

Strjeszyn, ob. *Strzeszyn*.

Strobehnen, ws i dobra, pow. prusko-łławski, st. p. Pr. Eylau.

Strobice, ws (ob. *Klimontówka*), mylnie, zamiast: *Stobieć*.

Strobin, 1552 r. *Strobień*, ws i folw. nad rz. Wartą, pow. wieluński, gm. Konopnica, par. Ossyjaków, odl. od Wielunia 20 w. Na obszarze S. wzniesienie poziomu dosięga 643 st. nrm. Ws ma szkołę początkową, 55 dm., 366 mk.; folw. 12 dm, 40 mk. W 1827 r. 28 dm., 349 mk. Dobra S. składały się w 1888 r. z fol. S., Anielin i Walków, rozl. mr. 2095: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 545, łąk mr. 50, past. mr. 70, lasu mr. 551, nieuż. mr. 72; bud. mur. 6, drewn. 14; las nieurządzony; fol. Anielin gr. or. i ogr. mr. 146, past. mr. 63, lasu mr. 14, nienż. mr. 3; fol. Walków gr. or. i ogr. mr. 206, łąk mr. 89, past. mr. 148, lasu mr. 84, nieuż. mr. 54. Ws S. os. 59, mr. 553; ws Walków os. 38, mr. 425. Do dóbr S. należały przed 1860 r. dobra Krzette. Na początku XVI w. siedzi tu częściowa szlachta, dająca pleb. w Ossyjakowie meszne po korcu żyta i owsa, zagrodnicy zaś po groszu (Łaski, L. B., II, 133). Według reg. pob. pow. wieluńskiego z r. 1552 ws S., w par. Ossiaków, własność Zarembiny, miała 9 osad., 8 łąn. (Pawliński, Wielkp., II, 289).

Br. Ch.

Strobjeihen, ws, pow. rybacki (fiszhuski), st. p. Gruenhoff.

Strobliesen, ws, pow. darkiejmski, st. p. Wilhelmsberg.

Strobów, ws i kilka folw. nad rz. Łupią, pow. skierniewicki, gm. Dębowa Góra, par. Żelazna, odl. 5 w. od Skierniewic; ws 100 mk., 183 mr. włośc.; folw. 138 mk., 1080 mr. W 1827 r. S. ws, miał 14 dm., 115 mk.; S. kolonia 12 dm., 90 mk. W 1887 r. fol. S. lit. B, oddzielony od dóbr Strobów, rozl. mr. 128: gr. or. i ogr. mr. 124, past. mr. 2, nieuż. mr. 3; bud. drewn. 4. Fol. S., w r. 1879 oddzielo-

ny od dóbr Wólka Strobowska, rozl. mr. 451: gr. or. i ogr. mr. 419, łąk mr. 25, past. mr. 2, wody mr. 5, nieuż. mr. 10; bud. mur. 3, drew. 16; płodozm. 9-pol. Na początku XVI w. S. należał do par. Żelazna, lecz łąny km. dawały dziesięcinę pleb. w Makowie, zaś jeden zagr. do Żelazny (Łaski, L. B., II, 287). *Br. Ch.*

Strobowska Wólka, ws i folw. nad rz. Łupią, pow. skierniewicki, gm. Dębowa Góra, par. Żelazna, odl. 6 w. od Skierniewic, ma 33 mk. W 1827 r. 7 dm., 66 mk. W 1882 r. fol. S. Wólka rozl. mr. 318: gr. or. i ogr. mr. 277, łąk mr. 29, lasu mr. 4, nieuż. mr. 8; bud. drewn. 7; pokłady torfu. W skład dóbr poprzednio wchodziły: ws S. Wólka os. 9, mr. 15; ws Strobów os. 26, mr. 289; ws Rzeczaków os. 11, mr. 156; ws Pruszkowo os. 9, mr. 145.

Br. Ch.

Strochcice, ws, pow. sandomierski, gm. i par. Sandomierz; leży tuż pod miastem i wchodzi w skład gminy sandomierskiej, ma 23 dm., 141 mk., 95 mr. włośc. W 1827 r. 12 dm., 90 mk. Wspomina tę wieś Długosz, jako należącą do par. św. Pawła, lecz nie podaje jej opisu. Powstała ona na łąnach miejskich i z czasem stała się przedmieściem Sandomierza.

Br. Ch.

Strochowo, ws, pow. słucki, w 3 okr. kopylskim, gm. Hresk, ma 8 os.; grunta lekkie.

Strociszki, zaśc. szlach., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 45 w. od Lidy a 9 w. od Ejszyszek, ma 1 dm., 17 mk. kat.

Strockie, ws przyw. nad jez. Czeczeli, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 65 w. od Dżisny, przy b. dr. poczt. z Wilejki do Dżisny, 6 dm., 47 mk. prawosł.

Stroczań, ws nad rz. Rudzią, pow. miński, w 3 okr. polic. kojanowskim; grunta szczerkowe, dobre, miejscowość lekko falista.

Stroczewo, dobra, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Strzygowo, o 10 w. od Kobrynia.

Stroczin, węg. *Strocsin*, ws, hr. szaryski, nad rz. Ondawą, kościół kat. fil., 285 mk.

Stroczenie, ws, pow. wilkomierski, gm. Sułbocz, o 64 w. od Wilkomierza.

Stroczo, *Streczo* (?), jezioro w pasie jezior słupowskich, pow. bydgoski, o 10 1/2 klm. na pln.-zach. od Koronowa, w pln. części lasów mąkowskich, 2 klm. długie, 0.4 klm. szerokie, łączy się na pld. z jez. Piasecznem (79 mt. nrm.), a na pln. odpływa do Brdy, w Hamerni, o 13 klm. ku pln. od Koronowa. Nad odpływem, około 3 klm. długiem, znajduje się leśnictwo Krówka (Mapa sztab. z r. 1876). Ob. *Słupowskie jezioro*. *E. Cal.*

Stroczyne, w spisie z 1827 r. *Stroszyny*, ws szlach., pow. sejneński, gm. Kudrany, par. Lejpuny, odl. 44 w. od Sejn, ma 17 dm., 145 mk. W 1827 r. Stroszyny miały 11 dm., 89 mk.

Stroczyce, białor. *Stroczyce*, ws i folw. nad

rz. Ptycza, pow. miński, gm. Stare-Sioło, par. kat. kalwaryjska, filia Wołczkiewicze (o 3 w.), odl. o 6 w. od st. dr. żel. moskiewskobrzskiej Fanipol a 16 w. od Mińska. W przeszlicznej, mocno falistej okolicy, pełnej przedhistorycznych kurhanów, świadczących o starożytności osady. Gleba szczerkowo-gliniasta, urodzajna, łąki piękne, zalewne, lasu dostatek. S. w XVIII w. i w początku bieżącego należały do Iwanowskich, właścicieli domin. Wołczkiewicze. Antonina Iwanowska 1^{mo} voto Czeczotowa a 2^{do} Kamińska, odprzedała S. w pierwszej połowie b. wieku Niemorszańskim do domin. Dworzyszcz. Józef Niemorszański zbył S. 1840 r. Julianowi i Kamilli ze Skokowskich Drzniewiczom; w ręku ich spadkobierców do dziś pozostaje. Na rzecz włościan odeszło 13 włók, w cenie około 1300 rs. Nadział włościański wyniósł po 29 mr. na osadę. Gospodarstwo dworskie prowadzą dwie siostry Drzniewiczówny. Do domin. S. należą fol. Popowicze al. Ossolin. W obu folwarkach zasiew oziminy wynosi około 70 mr.; siana zbiera się do 200 wozów. W S. sad owocowy ma przeszło 600 drzew. We dworze księgozbiór i zbiory zgromadzone przez Kazimierza Drzniewicza, podczas kilkakrotnych podróży do Chin i Japonii w charakterze lekarza okrętowego. Według inwentarza z 1831 r. fol. S. miał 16 wł. 6 mr. i 298 przęt.; fol. Popowicze 7 wł. 1 mr. 86 przęt. Włościanie, w liczbie 12 osad, posiadali wtedy 11 wł. 10 mr. 125 przęt. Obecnie pozostało dworowi około 22 wł. obszaru. *A. Jel.*

Strodopol, łotew. *Strodapols*, wś, pow. dyneburski, w 4 okr. pok. do spraw włośc., gm. i par. Wyszki; własność Skirmuntów.

Strody, łotew. *Strodi*, wś, pow. dyneburski, w 4 okr. pok. do spraw włośc., gm. i par. Wyszki; własność Łabuńskich.

Stroebel, ob. *Strzebielów*.

Strochleken al. *Berczienen*, wś, pow. stołupiański, st. p. Kattenau.

Stroehof, dobra i wś, pow. trzebnicki, par. ew. Massel, kat. Zirkwitz. W r. 1885 dobra miały 2 dm., 31 mk. (5 kat.), 102 ha; wś 6 dm., 33 mk. (8 ew.), 8 kat.

Stroepken, wś, pow. darkiejski, st. p. Darkehmen.

Stroga 1.) pow. kalwaryjski, gm. i par. Udrya. Niepodana w najnowszych spisach urzędowych. Por. *Strogiszki*. 2.) **S. Hutna** i **S. Tarnupska**, pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Preny, odl. od Maryampola 29 w. S. Hutna ma 4 dm., 49 mk.; S. Tarnupska 2 dm., 27 mk. W 1827 r. S. Hutna 2 dm., 27 mk.; S. Tarnupska 3 dm., 13 mk.

Strogiszki, folw., pow. kalwaryjski, gm. i par. Udrya, odl. od Kalwaryi 43 w.; ma 5 dm., 38 mk. W 1827 r. 12 dm., 120 mk.

Strogonowo, dobra, pow. suraski, w 2 pok. do spraw włośc., gm. Wielezskowo, w 1863 r. 88 dusz rewiz.

Strohany, dobra, gub. witebska. Tu mieszkał Aleksander Rypiński, autor dziełka p. t. „Białoruś“ (1840 r.).

Strohdeich, wś pod Gdańskiem (o 1/2 mi-li), pow. gdański miejski, par. kat. kościół św. Mikołaja w Gdańsku. Od r. 1888 posiada agenturę poczt.; zakład dla budowania okrętów. W 1855 r. 66 dm., 1048 mk., z których na Stary Dwór przypada 12 dm. i 232 mk. Por. *Nehrungscher Weg*.

Strońce 1.) wś, pow. jampolski, okr. pol. i sąd Murachwa, gm. Pieńkówka, par. kat. Krasne, poczta Żmerynka, leży obok st. dr. żel. kijowsko-odeskiej Jaroszyński, przy drodze z Krasnego do Pieńkówki, ma 110 osad, 582 mk., 738 dzies. ziemi włośc., 1437 dwor., 33 cerkiewnej. Należała do Jaroszyńskich, Rybezyńskich, dziś Krausego. 2.) **S.**, wś nad Dniestrem, pow. ohopolski, okr. pol. Piszczanka, gm. i par. kat. Raszków, sąd Kamionka, ma 131 osad, 620 mk., 664 dz. ziemi włośc., 878 dwor., 38 cerkiewnej; cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1827 r., ma 899 parafian. Mieszkańcy trudnią się szyćciem obuwia. Wś otoczona jest skalistymi górami; rodzi się tu dobry winograd, z którego wyciskają do 2000 wiader wina, wartości 6000 rs. Własność dawniej Lubomirskich, potem ks. Piotra Wittgensteina, Trubeckich, ks. Dołgorukowa, dziś Zinowiewych. *J. Krz.*

Strońce, wioska nad Rakitną, dopł. Prutu, pow. chocimski gub. bessarabskiej, par. kat. Chocim.

Strojów, wś, pow. dąbrowski, par. rz.-kat. w Bolesławie. Leży na praw. brzegu Wisły, wzn. 173 mt. nrm., w równinie podmokłej, ubezpieczonej wałami od wylewów. Mała osada, składa się z 31 dm., 157 mk., 151 rz.-kat. i 6 izrael. Pos. więk. (hr. Potockich) wynosi 25 roli, 4 łąk, 3 past. i 16 mr. lasu; pos. mn. 91 roli, 9 łąk i 78 mr. past. Oblana od zach., płn. i wschodu przez Wisłę, graniczy na pld. z Pawłowem i Toniami. *Mac.*

Strojec, w XVI w. *Stradzyecz*, wś, os. i karcz., pow. wieluński, gm. i par. Praszka, odl. od Wielunia 25 w., leży w okolicy wzn. do 737 st. nrm. Posiada kościół drewniany, fil. do Praszki. Os. ma 15 dm., 110 mk.; wś 54 dm., 309 mk., szkoła początk.; os. karcz. 1 dm., 4 mk. W 1827 r. 64 dm., 582 mk. Na początku XVI w. istniała tu par. z kościołem drewnianym, p. w. św. Katarzyny; plebana nie było, kościół stał pustkami. Podobno miał być kiedyś złączony z kościołem w Kowalach. Przy kościele w S. był na początku XVI w. kielich srebrny, mszał i agenda pisane (Łaski, L. B., II, 123). *Br. Ch.*

Strojście 1.) al. *Strojesti*, wś paraf., pow. suczawski, 10 klm. na pld.-zach. od Suczawy, po pld. stronie gościńca z Suczawy do Gury Humory. Graniczy od pñ. z Kostyną, od pñ.-wsch. z Mihowenami, Bunincami i Skeją, od wsch. ze Św. Illie, od pld. ze Zacharestiami, od zach. z Iliszestiami, Braszką i Balaczaną. Wzdłuż pñ.-zach. granicy płynie z pld. ku pñ. pot. Iliszestie, prawy dopływ Suczawy; po pñ.-wsch. stronie wsi ma początek pot. Trepere, płynący do Somuszu. W r. 1869 obszar obejmował 2140 ha 12 ar.; było 304 dm., 1610 dm.; w 1880 r. 392 dm., 1788 mk.; 1711 gr.-nieun., 43 kat., 16 żyd., 18 in. wyzn.; 1727 Rumun., 14 Rusin., 39 Niem., 8 in. narod. W miejscu par. gr.-nieun., z cerkwią mur. p. w. Narodzenia Maryi, zbudowaną r. 1862 przez właściciela dóbr, Grzegorza Popowicza, przy współudziale parafian. Według szem. archidyec. gr.-nieun. z r. 1885 liczyła ta parafia 480 rodzin, 1975 głów. Szkoła ludowa 1-klas.; dzieci uczęszczało 119. Właściciel Grzegorz Popowicz i spadkobiercy Jana Popowicza. St. poczt. Suczawa.

2.) S. Górne al. *Gogolina*, także *Gogulina*, niem. *Ober-Strojście*, wś paraf., w pow. czerniowieckim, na lew. brzegu Prutu, graniczy od pld.-wschodu z Nowosielicą, a od pñ.-zach. z Lehuczenami Teutului; pld.-zach. graniczy od Multan tworzy Prut, a pñ.-wsch. pot. Rokitna, dopływ Prutu. R. 1869 obszar liczył 651 ha 75 ar.; było 90 dm., 454 mk.; 1880 r. 92 dm., 415 mk., między nimi 39 kat., 357 gr.-nieun., 17 żyd., 2 in. wyzn.; 341 Rusin., 13 Rumun., 23 Niemc., 38 in. narod. Par. gr.-nieun. w miejscu, z cerkwią drewn. p. w. św. Dymytra, zbudowaną r. 1833 z zapisu współwłaścicieli Dymytra i Anastazyi Grigorcea. Do par. należą: Lehuczeny Teutului i Nowosielica. W r. 1885 liczyła 246 rodzin, 1251 głów. Szkoła ludowa 1-klas.; dzieci uczęszczało 35. Współwłaścicielami są: Władysław i Teofil Gabryel Czerkawscy, Olga Hruszkiewicz i Jakub Blaukopf (1869 r.). St. p. Nowosielica. **3.) S. Dolne**, niem. *Unter-Strojście*, ob. *Nowosielica*. Br. G.

Strojnów, wś, fol., pow. stopnicki, gm. Drugnia, par. Pierzchnica, odl. 21 w. od Stopnicy, na lewo od drogi z Chmielnika do Rakowa. W 1827 r. 48 dm., 374 mk. W 1884 r. fol. S. rozl. 1130 mr.: gr. or. i ogr. 571 mr., łąk 29 mr., pastw. 1 mr., lasu 510 mr., nieuż. 19 mr.; bud. mur. 11, z drzewa 12; płodozm. 6 i 10-pol., las urządzony, wiatrak, pokłady wapna. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. 27 os., 408 mr.; wś Podles Moczydła 24 os., 262 mr.; wś Rożanki 2 os., 10 mr.; wś Krauzów Holendry 5 os., 79 mr. W połowie XV w. wś S., w par. Pierzchnica, własność Jakuba Łubańskiego h. Grzymała, miała 6

łan. km., z których dziesięcinę, wartości około 4 grzyw., płacono vice scholastryi kieleckiej. Inne role i łany kmieci, które należały dawniej do fol. rycerskiego, płaciły dziesięcinę w Pierzchnicy; na 3 łanach mieszkało trzech dziedziców h. Grabie (Długosz, L. B., I, 451). Według reg. pob. pow. wiślickiego wś S., Syszczyce i inne, własność Jadwigi Lubomskiej, płaciły 1508 r. 2 grzyw. 30 gr. 9 den. W 1579 r. Preszykoffów część miała $\frac{3}{4}$ łan.; Łubańska 5 os., $2\frac{1}{2}$ łan., 1 zagr. z r., 1 kom., 3 bied. (Pawin., Małop. 225, 488). Br. Ch.

Strojówka al. *Wereski*, *Mazunowo*, kolonia, pow. radomyski, w 1 okr. pol., gm. Brusilów, o 25 w. od Radomyśla, ma 65 mk.

Strokajły, wś i fol., pow. klimowicki, gm. Nadziejkwicze, ma 29 dm., 251 mk. Na fol. znajduje się gorzelnia, zatrudniająca 6 ludzi, produkująca 222656 stopni spirytusu i dająca 983 rs. dochodu. Własność Sianożęckich.

Strokatyn, osada, pow. ihumeński, własność rodziny Kolendów, ma $3\frac{1}{2}$ wł. A. Jel.

Stroki, wś, pow. starokonstantynowski, darowana w 1753 r. przez ostatniego ordynata Ostrońskiego ks. Sapieży.

Strokiszki, ob. *Strakiszki*.

Stroków, wś nad Rastawicą, pow. skwirski, w 2 okr. pol., gm. Czubińce, o 15 w. od Skwiry, a 10 w. poniżej Pawołoczy, ma 606 mk. Podług Pochilewicz w 1863 r. 700 mk. prawosł. i 27 kat. W 1741 r. było w S. 60 sadyb. Posiada cerkiew niewiadomej erekyi, wzniesioną w 2 połowie zeszłego wieku na miejsce dawniejszej z 1717 r., uposażoną 60 dzies. ziemi. Wś ta, podług lustracyi z 1616 r., założona w 1615 r., należała do sstwa romanowskiego, miała 30 osiadłości (bojarów, będących na posłudze pańskiej), podatków niedawała. W 1622 r. wś Strosków i Buki, „przedtem ciągnęły do Skwiru, teraz wniwecz przez obóz i Tatary“. W 1683 r. należała do Pawołoczy Jana Aleks. Koniecpolskiego. Następnie z przyległościami tworzyła oddzielne sstwo, będące w 1725 r. w posiadaniu Rzewuskiego, hetmana polnego koronnego, następnie ks. Józefa Lubomirskiego, podstolego litewskiego. W 1814 r. S. nabyty został na licytacji przez Józefa Abramowicza, którego wnuk Stanisław od 1839 r. posiadał, oprócz S., Buki i Czubińce, a od 1858 r. i połowę Pawołoczy. Należało do niego 6200 dzies. ziemi, a nadto rozległa wś Hałajki w pow. taraszczańskim. J. Krz.

Strokowa Rzeczka, zaśc. nad rzeką Stroką, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Horodźki, okr. wiejski Kobylezycze, o 3 w. od gminy, a 48 w. od Oszmiany, ma 1 dm., 9 mk. praw. i 1 kat. (w 1865 r. 7 dusz rewiz.); należał do dóbr Ciepaciowszczyzna, Mokrzyckich.

Strole, dwór, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 61 w. od Poniewieża.

Strom, uroczysko leśne, pow. ihumeński, w gm. Pereszewska Słoboda, na pograniczu gm. Szack, od południa przytyka do obrębu leśnego Hreskaja-Pierewałoka, ma kilkanaście wiorst obwodu. *A. Jel.*

Stromboglów al. *Strumbogłowa*, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Urdomin, odl. od Kalwaryi 18 w.; ma 40 dm., 322 mk., 91 mr.; wchodziła w skład dóbr Krasnowo. W 1827 r. było 2 dm., 10 mk., par. Kalwaryja.

Stromgniki, zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski Bujwidy, o 13 w. od gminy, w 1865 r. 6 dusz rewiz.; należał do dóbr Punokony Turcewiczów.

Stromiań, ob. *Strumiany*.

Stromiec 1.) w XVI w. *Stromyecz*, wś i fol., pow. radomski, gm. i par. Stromiec, odl. 30 w. od Radomia, około 10 w. na wschód od Białobrzegów, w dolinie Pilicy (o 5 w.), w nizkiem położeniu. Na obszarze wsi do 100 mr. bagien. Posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową, urząd gminny, w 1874 r. był na folwarku młyn parowy, gorzelnia i tartak. W 1880 r. 79 dm., 644 mk.; w 1827 r. 44 dm., 390 mk. W 1874 r. fol. S. rozl. 1089 mr.: gr. or. i ogr. 25 mr., łąk 19 mr., pastw. 6 mr., wody 35 mr., lasu 935 mr., zarosli 47 mr., w osad. 2 mr., nieuż. 19 mr.; bud. z drzewa 25, las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. 82 os., 1515 mr.; wś Brzozówka 45 os., 1497 mr.; wś Ksawerów Stary 38 os., 672 mr.; wś Ksawerów Nowy 21 os., 330 mr.; wś Wola Stromiecka 41 mr., 855 mr.; wś Pietrusin 6 os., 76 mt.; wś Augustów 11 os., 437 mr.; wś Budy Augustowskie 16 os., 333 mr.; wś Gać 6 os., 179 mr.; wś Modrzewina 11 os., 197 mr.; wś Kępa Niemojewska 24 os., 552 mr.; wś Dąbrówka 13 os., 371 mr. Jest to starożytna osada leśna, centr obrębu puszczy, ciągnącej się między Pilicą a Wisłą i zwanej puszcza stromiecką. Kazimierz W. w 1359 r. przekazując po swej śmierci ziemię płocką ks. Ziemowitowi, w tymże akcie ustępuje mu: „Territorium dictum Zapyleze, situm inter flumina Radomirzam et Pyleczam“ (Kod. Maz., str. 75). Na obszarze tym leżał Stromiec, w którym już 1242 r. miała być założona parafia (przez Konrada?). Datę tę bez podania źródła, podaje autor wstępu do „Ksiąg sądow. ziemie cherskiej“. Według Lib. Ben. Łaskiego, stał tu na początku XVI w. kościół drewniany, p. w. Narodzenia P. Maryi i św. Jana Chrzciciela, uposażony przez ks. mazowieckich, którzy mieli prawo patronatu. Ze szczegółowego opisu widać, iż kilka strumieni przepływało przez wieś i jej okolicę. Na nich stały młyny. Po lasach były liczne pasieki. Proboszcz

pobierał od 4 kmieci, osadzonych na 2 łąkach kościelnych, prócz czynszu pieniężnego po dwa „pokowy“ miodu (L. B., I, 670). Lustracya z 1566 r. podaje: „W tej puszczy dzieje się szkoda wielka; granic pewnych niema; wiele panów sąsiadów wcielają się w tę puszcza; już niektórzy posadzili wsi na gruncie król. Przechodzi też do tej puszczy zwierz: sarny, jelenie z puszczy radomskich, ale jako się o nim dowiedzą panowie, wnet wygonią, zabijają, pan dzierżawca nie może im obronić. Mają też niektórzy panowie wolne wręby do tej puszczy, którzy wielką szkodę czynią, przez J. K. Mość dzisiejszego pana dane na wieczność“ (Lustr., 4—74). Zygmunt August nadał kościołowi 40 sążni drzewa rocznie z puszczy. Jan III młyn ze stawem pod Niedabyłem. Obecny kościół modrzewiowy, wzniesiony 1596 r., został odnowiony i przyozdobiony w latach 1865 do 1868 przez dziedziców wsi Górskich. Przy kościele dzwon starożytny. Według danych pomieszczonych w rubrycelach fundatorem kościoła miał być Jan ks. Mazowiecki 1426 r., a obecny kościół został wzniesiony 1744 r. Stromieckie ststwo niegrodowe, w wojew. mazowieckiem, ziemi cherskiej, podług lustracyi z 1660 r. powstało z dawniejszego ststwa warszawskiego, i składało się z wsi Stromiec z fol., Woli Stromieckiej, Brzozówki al. Brzozowicy z wybraniectwem. W 1771 r. posiadała je Maryanna Puławska, opłacając zeń kwarty 422 złp. 28 gr., a hyberny 917 złp. 20 gr. Podług Woluminów Legum ostatnimi ststami byli Kazimierz i Katarzyna z Ruskowskich małżonkowie Boscy. S. par., dek. radomski (dawniej jedliński), 5578 dusz. S. gmina ma 12854 mr. obszaru, w tem 5459 ziemi dwor., 549 dm. (1 mur.) i 4096 mk. Sąd gm. okr. III i st. p. w os. Białobrzegi o 10 w. W skład gm. wchodzi: Andrzejów, Augustowskie Budy, Bobrek, Brzeście, Brzeska Wola, Byki, Gabryelów, Grabowy Las, Kalinów, Ksawerów Nowy, Ksawerów Stary, Maryjanki, Niedabył, Pietrusin, Pirog, Pochulanka, Pokrzywno, Stachów, Stara Wieś, Stromiec, Stromiecka Wola, Szczyty, Wincentów i Zachmiel. 2.) *S. Poduchowny*, wś, pow. radomski, gm. i par. Stromiec, odl. od Radomia 30 w., ma 9 dm., 93 mk., 189 mr. dworskich, 96 mr. włośc. Jest to dawne uposażenie parafii w Stromcu. *Br. Ch.*

Stromiec, straż leśna, pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Osowce, o 69 w. od Kobrynia.

Stromiecka Wola, wś włośc., pow. radomski, gm. i par. Stromiec, odl. 32 w. od Radomia; ma 36 dm., 279 mk., 887 mr. W 1827 r. Stromiecka Wólka miała 20 dm., 161 mk.

Stromken, jezioro, w pow. szczycieńskim, ob. *Kozłowskie dobra*.

Stromowa-Szyja, zaśc., pow. bobrujski, w 4 okr. pol. świsłockim, gm. Horodok, własność dość dawna Umińskich, ma 5 1/2 włók; grunta piaszczyste, miejscowość małoludna. *A. Jel*

Stronawka, potok, powstaje na pld.-wsch. stoku lesistej góry Huty (634 mt.), w pld.-zach. części gm. Stronny, w pow. samborskim; płynie na pld.-wschód doliną wąską, nad którą od pld. wznosi się dział Łopuszny (648 mt.) z lasem Ratajem, a od pld.-zach. dział górski ze szczytami: Stoniański wierch (811 mt.), Rostoczna (838 mt.), Kochany dział (813 mt.), Pusta (827 mt.), Studenka (789 mt.), Wołosnata (798 mt.) i Woronienka (810 mt.). Następnie przechodzi na obszar Podbuża (pow. drohobycki) i u pld. stóp góry Wołczyzny (528 mt.) zwraca się na pld. i wpada z lew. brzegu do Bystrzycy Tyśmienickiej. Z praw. brz. przyjmuje pot.: Semenów, Lewków, Pstruhów i Babin. Długi 8 klm. Źródła wzn. 586, ujście 387 mt. n.p.m. *Br. G.*

Stroniatyń, wś, pow. lwowski, 16 klm. na pld.-wschód od Lwowa, 6 klm. na pld.-wschód od urz. poczt. w Kulikowie. Na wschód leżą Wisłoboki, na pld. Podliski Małe i Sieciechów, na zach. Koszelów, na pld. Nowesioło i Sulimów (3 ostatnie w pow. żółkiewskim). Wzdłuż granicy pld. płynie pot. Niedzielczyna podmokłą doliną. Wzn. na pld.-zach. 275 mt., na pld.-wsch. 281 mt. Włas. więk. ma roli or. 147, łąk i ogr. 68 mr.; wł. mn. roli or. 485, łąk i ogr. 70, past. 181 mr. W r. 1880 było 62 dm., 365 mk. w gm., 3 dm., 26 mk. na obsz. dwor. (368 gr.-kat., 19 rz.-kat., 4 izr.; 360 Rusinów, 31 Polaków). Par. rz.-kat. w Kulikowie, gr.-kat. w miejscu, dek. kulikowski. Do par. należą Podliski Małe. We wsi jest cerkiew z 1854 r., szkoła fil. i kasa pożyczk. gminna z kapit. 2589 zł. W r. 1448 przykazuje Andrzej Odrowąż ze Sprowy, wojew. i ststa ruski, Jachnie, wdowie po Andrzeju Malechowskim, i jej córkom Katarzynie, zamężnej za Janem Korytko, i Jachnie, postarać się o potwierdzenie przywileju wydanego na S. przez Władysława Warneńczyka (Arch. Bernard. we Lwowie, C, t. 2, str. 366). W r. 1555 wzywa król Macieja Góreckiego, namiestnika skro w ststwie lwowskiem, ażeby ustąpił Marcinowi Herburtowi z Fulsztyna wś S. i inne (l. c., C, t. 32, str. 37). W r. 1606 pozwala Zygmunt III Stanisławskiemu Baltazarowi, podkom. sanockiemu, kuchmistrowi kor., ustąpić dożywocia przysługującego mu na wsi S. i t. d. na rzecz Kaspra Stanisławskiego, brata, i żony jego Anny (l. c., C, t. 361, str. 546). W r. 1704 pozwala August II Ludwice Dąbskiej i żonie z 3-go małżeństwa Piotra Potockiego, ststy czerkaskiego, przenieść swe prawa do S. na rzecz męża swego (l. c., t. 482, str. 769). W r. 1727 na-

daje August II Stefanowi Potockiemu, marszałkowi nadwor., generalnemu stście lwowskiemu, i jego żonie Teresie wś S. (l. c., C, t. 518, str. 871). *Lu. Dz.*

Stronibaby, wś, pow. złoćzowski, 28 klm. na pld.-zachód od Złoczowa, 5 klm. od sądu, st. kolei, urz. poczt. i telegr. w Krasnem. Na wschód leży Zakomarze, na południe Pitrycze, Ucisków i Krasne, na zachód Krasne i Busk, na północ Busk i Humniska. Pld.-zachodnią część wsi przepływa Bug. Zabudowania wiejskie leżą na pld.-zach., nad rzeką. Włas. więk. ma roli or. 611, łąk i ogr. 314, past. 50, lasu 226 mr.; wł. mn. roli or. 387, łąk i ogr. 1342, past. 78 mr. W r. 1880 było 71 dm., 500 mk. w gminie, 17 dm., 163 mk. na obsz. dwor. (502 gr. kat., 135 rz.-kat., 26 izr.; 502 Rusinów, 161 Polaków). Par. rz.-kat. w Busku, gr.-kat. w Uciskowie. We wsi cerkiew drewniana, szkoła etat. 1 klas., młyn wodny o kilku kamieniach i gorzelnia; kasa pożyczk. gm. ma 391 złr. kapitału. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koronnych, pow. buskiego. Wedle wykazu kwarty na r. 1770 były S. z Krasnem w posiadaniu Józefa Aleksandra ks. Jabłonowskiego, wojew. nowogródzkiego. Prowent wynosił 10,768 złp. W r. 1788 oddano obie wsi Wiktorji Franciszce ks. Jabłonowskiej jako częściowy ekwiwalent za dobrą zajęte dla salin. Opis wsi podało Słowo (Lwów, 1862, Nr. 19). Ob. też „Galicya w obrazach“, zes. 7 (rycina z opisem) i rycinę w zbiorze rycin Pawlikowskiego we Lwowie (Nr. 4891). *Lu. Dz.*

Stronie 1.) wś. pow. wadowicki, nad pot., dopływem Skawinki (Cedronu) z lew. brzegu, w okolicy podgórskiej, ze świerkowemi lasami, ma stacją kolei państwowej, na linii Sucha-Skawina (18 klm. od Suchej). Do wsi prowadzi gościniec z Kalwaryi. Par. rz.-kat. w Stryszowie. Wś zabudowana w dolinie potoku, graniczy na zachód z Zakrzowem a na wschód z Leśnicą. Na pld. podnosi się teren w wzgórzu lesiste Bugaj (527 mt.), którego część pld. zajmuje klasztor i liczne kapliczki kalwaryi, na pld. wznosi się góra Chełm (604 mt.), której wschód. stoki zasłaniają S. i dzielą od wsi Zachełmny. S. liczy 130 dm. i 756 mk., 750 rz.-kat. i 6 izrael. Większej pos. nie ma; pos. mn. wynosi 614 roli, 28 łąk, 74 past. i 39 mr. lasu. Gleba glinowa, urodzajna. Wś należała do barwałdzkiego zamku (Długosz, L. B., I, 88, II, 293), później do Jana Komorowskiego. W 1581 (Pawiński, Małop., 103) składała się z 8 łan. km., 2 komor. z bydłem i 2 rzemieśln. 2.) **S.**, wś, pow. limanowski, na lew. brzegu Słomki (dopł. Dunajca), z wólką Wolica. Należała za Długosza do par. w Podegrodziu (L. B., I, 551; II, 301), obecnie zaś do par. w Przyszowcy. W do-

kumentach z 1313 i 1325 r. (Kod. Małop., II, str. 229 i 259) pisano wś „Strone”. Dziedzica wsi nazywa Długosz raz Janem Wernykiem h. Janina, drugi raz Janem Strońskim. Zbudowana w równinie (458 mt. n.p.m.), ma zabudowania rozrzucone, składa się zaś z 90 dm. (70 w Stroniu, 14 w Wolicy a 6 na obsz. dwor.) i 591 mk.; 577 rz.-kat. i 14 izrael. Więk. pos. (Marszałkowiczów) wynosi 244 roli, 18 łąk, 100 past. i 130 mr. lasu; pos. mn. ma 395 roli, 54 łąk i 90 mr. past. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 128) S., w par. w Podegrodziu, była własnością Sebastjana Strońskiego i miała 3 półłanki km., 4 zagrody z rolą i 4 zagrody bez roli; Wolica zaś dzieliła się na trzy części: na Wolę Strońską Stanisława Rogowskiego, Sebastjana Strońskiego i na Wolę Królewską, dzierżawioną przez Garnisza. S. graniczy na zach. z Łukowicą i Zawadą, na wschód z Swirkłą, na pld. z Zagórowem a na pñn. z Owiecką. *Mac.*

Stroniewice, wś, pow. łowicki, gm. Dąbkowice, par. Domaniewice, odl. 14 w. od Łowicza, przy drodze do Główna; ma 32 dm., 241 mk., 727 mr. włości. (w tem 500 mr. ziemi ornej). W 1827 r. 32 dm., 237 mk. Ks. Ziemowit, potwierdzając 1359 r. posiadłości arcyb. gnieźn., wymienia S. w liczbie włości. We wsi było dawniej wójtostwo i należał nieistniejący dziś fol. Grabie. Na początku XVI w. z łanów sołtysich dawano plebanowi w Domaniewiczach fertona, z kmiecych zaś za meszne po 1½ korca żyta i tyleż owsa (Łaski, L. B., II, 345). *Br. Ch.*

Stronik, potok, powstaje w obr. Głębowic, pow. wadowicki, płynie na wschód przez Głębowiczkę, gdzie zwraca się na pñn. W tym biegu podąża przez Piotrowice i Przeciszów do Wisły, zabrawszy poprzednio wody potoku od Polanki Wielkiej. Długość 15 km. Źródło leży 256, ujście 224 mt. n.p.m. Łożyisko piaszczyste. Odlewa stawy we wsiach przez które płynie. *Br. G.*

Stroniowice, wś, pow. przemyski, 15 km. na pld.-wschód od Przemyśla, 10 km. od sądu pow., st. kol. i urz. tel. w Niżankowicach, 4 km. od urz. poczt. w Miżyńcu. Na pñn. leży Cyków, na wschód Tyszkowice i Boratycze, na pld. Miżyniec, na zach Drozdowice. Pld.-zachod. granicy wsi dotyka pot. Wyrwa, praw. dopływ Wiaru. Na granicy pñn. wznosi się wzgórze Liskowiec do 312 mt. (znak triang.). Włas. więk. (ks. Adama Lubomirskiego) ma roli or. 38, łąk i ogr. 1, past. 13, lasu 51 mr.; wł. mn. roli or. 388, łąk i ogr. 59, past. 31, lasu 1 mr. W r. 1880 było 52 dm., 314 mk. w gminie, 1 dm., 10 mk. na obsz. dwor. (319 gr.-kat., 1 rz.-kat., 4 izrael.; wszyscy Rusini). Par. rz.-kat. w Miżyńcu, gr.-kat. w Drozdowicach. We wsi jest cer-

kiew p. w. św. Mikołaja. W r. 1496 poświęcają Jakub z Cieszaczyzna, sędzia, i Rafał z Próchnika, podsedek ziemscy przemyscy, zamianę połowy wsi Bzianki Jana Amor z Tarnowa, kaszt. krak., za dobra Struniowice i t. d. Jakuba Kamienieckiego (Arch. ks. Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, Lwów, 1887, t. I, str. 109). S. wchodzi w skład ordynacyi utworzonej 1887 r. w domu ks. Lubomirskich, obejmującej dobra: Miżyniec, Boratycze, Byków, Drozdowice, Goleszyce, Paćkowice, Pleszowice, Popowice, Stroniowice, Tyszkowice i Złotowice. Obszar tych dóbr wynosi 5832mr. (3284 mr. roli, 1897 mr. lasu). Oszacowane są na 384,612 złr. (Złota Księga X, 201). *Lu. Dz.*

Stronisz, os. leś. nad rz. Liswartą, pow. częstochowski, gm. Przystajń, 1 dm., 6 mk., 15 mr. dwor.

Stronn, dobra i wś, pow. oleśnicki, par. kat. Celniki, ew. Stronn. W r. 1885 dobra miały 11 dm., 197 mk. (14 kat.), 488 ha. Wś miała 61 dm., 386 mk. (13 kat.), 578 ha. Kościół paraf. ew. starożytny, zbudowany z kamienia, przypomina stary zamek. W r. 1818 kościół był wewnątrz przebudowany. Na dużym dzwonie jest napis z datą 1439 r. We wsi szkoła ewang.

Stronna 1.) wś, pow. drohobycki, 23 klm. na zach. od Drohobycz, 3 klm. od sądu powiat., urz. poczt. i tel. w Podbużu. Na pld. leży Zdzianna i Smolna, na wschód Podbuż, na pñn. Podmanasterek, Łopuszna i Monasterzec, na pñn.-zach. Sprynia (w pow. samborskim), na zach. Niedzielna (pow. staromiejski). W zach. stronie wsi powstaje pot. Semenów al. Stronna i płynie na wschód do Podbuża, gdzie pod nazwą Stronawki wpada od lew. brzegu do Bystrzycy. Stronnę zasila w obrębie wsi od praw. brzegu potoki: Czajki, Lewków i Pstruhów. Zabudowania wiejskie leżą na pñn.-wschód, głównie w dolinie Stronawki. Na pld.-zachód wznosi się: Stroński werch (811 mt.), Kochany dział (813 mt.), Wołosnasta (798 mt.). Włas. więk. ma roli or. 94, łąk i ogr. 67, past. 18, lasu 3819 mr.; wł. mn. roli or. 1933, łąk i ogr. 523, past. 28 mr. W r. 1880 było 275 dm., 1232 mk. w gminie, 3 dm., 9 mk. na obsz. dwor. (1213 gr.-kat., 5 rz.-kat., 23 in. wyzn.; 1224 Rusinów, 12 Polaków, 5 innej narodow.). Par. rz.-kat. w Podbużu, gr.-kat. w miejscu, dek. staromiejski, dyec. przemyska. Jan Kazimierz nadał a August II potwierdził parochom prawo wřębu w lasach skarb. Na mocy tego prawa pobiera paroch obecnie 18 sążni drzewa. We wsi są dwie cerkwie, jedna p. w. św. Mikołaja, założona w S. Dolnej r. 1872 a druga w S. Górnej. Jest też szkoła etatowa 1-klas. Za czasów Rzpltej należała S. do dóbr

koronnych ekonomii samborskiej, krainy podbuskiej. W r. 1594 nadaje Zygmunt III Mikołajowi Mityszowiczowi prawo wykupu sołtystwa we wsiach Stronna i Strońska Wola z rąk dotychczasowych posiadaczy (Arch. Bernar. we Lwowie, C., t. 349, str. 638). Czyt. Lustr. ekonomii samborskiej w rękop. Ossol., Nr. 1255, str. 163 i w rkp. Ossol., Nr. 1632, str. 56. 2.) **S.** al. *Malczyce Małe*, wś, pow. gródecki, 11 klm. na pñ.-wschód od sądu pow. w Gródku, 4 klm. od st. kol., urzędu tel. i poczt. w Mszanie koło Bartatowa. Na wschód leżą Malczyce, na pñd.-wschód Załuże, na pñd. Zawitno, na zach. Zuszyce, na pñ. Wielkopole. Wzdłuż pñd. granicy płynie Wereszyca. Włas. więk. ma roli or. 37, łąk i ogr. 10, past. 1 mr.; wł. mn. roli or. 364, łąk i ogr. 35, past. 63 mr. W r. 1880 było 60 dm., 349 mk. w gminie, 2 dm., 9 mk. na obsz. dwor. (349 gr.-kat., 14 rz.-kat., 5 izrael.; 343 Rusinów, 15 Polaków). Par. rz.-kat. i gr.-kat. w Powitnie.

Lu. Dz.

Stronno, urząd. *Stronnau*, wś, nadleśnictwo królew. i leśniczówka, pow. bydgoski, o 9 klm. na wsch.-pñd. od Koronowa; par. kat. Wodzyń (Wudschin), prot. Koronowo, poczta i st. dr. żel. Kotomirz (Klarheim). W r. 1315 Jarosław z Płonkowa (Plomicow) sprzedał S. klasztorowi byszewskiemu; r. 1362 zamienił klasztor dziesięcinę z S. na inne, płacone biskupom włocławskim (Kod. dypl. Pol., II); r. 1583 były tu 2 łąny osiadłe i 2 sołtyskie, 1 zagrod. i rzemieślnik. Rząd pruski zabrał tę posiadłość przy zniesieniu klasztorów. Wś ma obecnie 38 dm., 275 mk. (123 kat., 152 prot.) i 646 ha (536 roli, 56 łąk, 1 ha lasu). Nadleśnictwo składa się z leśniczówek: Mokfe, Nowy Mostek, Aleksandrowo, Stronno, Białe Jezioro i Wolfsgarten. Cały okrąg ma 6 dm., 45 mk. (11 kat., 34 prot.) i 4574 ha (60 roli, 13 łąk, 4270 lasu); właścicielem jest rząd pruski.

E. Cal.

Strońsk, dawniej *Stronsko*, wś i folw., S. *Poduchowne*, kol. włosc. nad rz. Wartą, pow. łaski, gm. Zapolice, par. Strońsk, odl. 21 w. od Łasku a 7 w. od Widawy. Posiada kościół paraf. murowany. Wś ma 23 dm., 192 mk.; folw. 5 dm., 38 mk.; osada probosz. 2 dm., 13 mk. i kolonia poduchowna 8 dm., 29 mk. W 1827 r. 19 dm., 232 mk. W 1887 r. fol. S. rozl. mr. 503; gr. or. i ogr. mr. 292, łąk mr. 27, past. mr. 36, lasu mr. 92, nieuż. mr. 56; bud. mur. 2, drewn. 11; płodozm. 7 i 13-pol., las nieurządzony. Wś S. os. 33, mr. 188. Na obszarze wsi wznosi się wzgórze zwane górą Strońską (około 300 stóp nad poziom Warty), a w XVI w. noszące nazwę Grodzisko. Z góry tej rozległy widok na okolice Sieradza i Warty. Podobno rząd pruski zamierzał wznieść tu fortyfikacje i w tym celu dokonane zo-

stały szczegółowe pomiary. Od góry tej ciągnie się w kierunku pñ.-wschodnim trzymilowy pas wzgórz, z których wyróżniają się: Srebrna góra i Pecherzyna w Beluniu, Tatarskie pod Wośnikami i Starościńskie w lasach Polkowa. Kościół w S., p. w. 11,000 Dziewie, istniał już w XIV w. zapewne. Jeden ze Strońskich, dziedziców wsi (h. Doliwa), wznosił nowy murowany kościół 1458 r. Kościół ten został odbudowany i rozszerzony w 1726 r. przez dziedzica S. Kazimierza Walewskiego, kasztel. spieczmierskiego. W kościele słynie z cudów obraz Przemienienia Pańskiego. Na cmentarzu stoi kaplica murowana p. w. św. Krzyża. Dziesięcina z łąnów kmiecych szła dla plebana, prócz tego dawali kmiecie po 2 gr. (konopnego) i po 1 gr. za kołędę, zagrodnicy za konopną dziesięcinę po $\frac{1}{2}$ gr. Do proboszcza należała też, prócz ról i placów, rzeczka Grabia na przestrzeni od granicy Zapolic do młyna w Strońsku (Łaski, L. B., II, 475, 477). S. parafia, dek. łaski, 3215 dusz.

Br. Ch.

Strońsk, wyb., pow. toruński, st. p. i par. kat. Podgórz; 113 ha (39 roli or., 17 lasu); 1885 r. 3 dm., 3 dym., 31 mk. (2 kat.).

Strońska Wólka, wś włosc., pow. rawski, gm. Regnów, par. Biała, ma 10 dm., 81 mk., 242 mr. W 1827 r. 8 dm., 63 mk.

Strony, uroczysko, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Luszczewo, o 36 w. od Stonima.

Stronyszów, *Stronyszowa*, u Długosza (L. B., III, 426 i 436) wś opactwa mogińskiego, w par. Gdów, jest prawdopodobnie Stryszową, chociaż Długosz o Stryszowy osobno mówi. O S. powiada Długosz, że oddawna zabraną klasztorowi odzyskał opat Tomasz 1461 r. Prócz Stryszowy nie spotykamy wsi podobnie nazwanej w par. gdowskiej ani w 1490 (Pawiński, Małop., 447), kiedy w spisie poradnego Stryszowę zapisano jako Staszowę, ani 1581 (ibid., 61). Przy obydwóch wsiach wymienia wreszcie Długosz tę samą ilość łąnów i karczmę i zaznacza, że predium i dworu nie było.

Mac.

Stroop, jezioro, w pow. dyneburskim, na pñ.-wschód od Dyneburga. Bierze z niego początek rzka Liksnienka, dopływ Dźwiny.

Stropiele, wś, pow. telniszewski, w 3 okr. pol., o 44 w. od Telsz.

Stropieszyn 1.) w XVI w. *Sthropyeschyn* i *Stropiezino*, wś i fol., pow. kaliski, gm. Cerków, par. Kościelec, odl. od Kalisza 21 w.; wś ma 38 dm., wraz z wsią Bugaj 410 mk.; folw. 9 dm., 76 mk. W 1827 r. 23 dm., 227 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 1713; gr. or. i ogr. mr. 578, łąk mr. 15, past. mr. 37, lasu mr. 1030, nieuż. mr. 53; bud. mur. 7, drewn. 9; płodozm. 10 pol., las urządzony, wiatrak. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś S.

os. 38, mr. 229; wś Radzany os. 29, mr. 315; wś Bugaj os. 10, mr. 28. Na początku XVI w. S. dawał dziesięciny pleb. w Kościelcu. W 1579 r. płaci tu Wiktoryn Wolski od 2¹/₂ łan. i 2 ogrod. i dwóch szlachciców siedzących na półłankach sołtysich (Pawin, Wielkp., I, 114). W XVII w. wś S. przeszła w posiadanie jezuitów kaliskich. Po 1773 r. S. przeszedł w ręce prywatne. Maksymilian Celiński urządził w S. piękną rezydencję i założył park (por. *Kosmów*). 2.) S., wś włośc., pow. pińczowski, gm. Czarkowy, par. Sokolina, ma 16 os., 129 mr.; wchodziła w skład dóbr Krzczonów. W 1827 r. było tu 11 dm., 62 mk. W połowie XV w. S., w par. Kazimierza Mała, miał łany km., karczmy, zagr., z których dawano dziesięcinę, wartości 6 grzyw., bisk. krakow. Folw. rycerski płacił dziesięcinę (3 grzyw.) pleb. Małej Kazimierzy (Długosz, L. B., II, 146, 419, 420). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579, we wsi S. Jan Chieki miał 6 osad., 2 łany, 3 zagr. z rolą, 1 kom., 2 biedn. (Pawin, Małop., 216). *Br. Ch.*

Stropkowo, wś i folw. nad rz. Sierpieńca, pow. sierpecki, gm. Kossemin, par. Jeżewo, odl. o 12 w. od Sierpeca, ma 26 dm., 255 mk. W 1827 r. 8 dm., 103 mk. Do włościan należy 81 mr.; folwark w części rozparcelowany na kolonie 30 morgowe. W 1885 r. fol. S. lit. A obejmował 150 mr. S. wraz ze wsią Grzędowo wchodziło poprzednio w skład dóbr Jeżewo Kościelne. *Br. Ch.*

Stropno, jezioro, w pow. kartuskim, sięga jedną odnogą w pow. bytowski. Leży na pld. od Parchowa, w malowniczym położeniu.

Stroppen, ob. *Stróża*.

Stroppen, 1253 *Strupin*, dobra i wś, pow. górski (Guhrau), par. ew. Heintendorf, kat. Seitsch. W r. 1885 dobra miały 6 dm., 44 mk. (10 kat.), 208 ha. Wś 21 dm., 87 mk. (31 kat.), 57 ha; wiatrak, gorzelnia.

Stroppendorf, ob. *Ostropa*.

Stropy, jezioro (ob. *Kartuszy*, t. III, 885).

Strosswitz, 1534 *Strosswitz*, dobra i wś nad rz. Nissą, pow. niemodliński, par. ew. i kat. Loewen S.; część Loewen miała 1 dm., 4 mk. (2 kat.), rozl. 82 ha. S. część Falkenberg 116 ha. Wś miała 60 dm., 315 mk. (50 kat.), 307 ha.

Strosówka al. *Strusówka*, *Strosówka*, wś, pow. czortkowski, 10 klm. na pld.-wschód od Czortkowa (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na pln. leżą Szymańkowce, na wschód Szymańkowczyki i Kolendziany, na pld. Zalesie, na zach. Uhryn. Strugi z obszaru S. spływają do Niczławy (dopływu Dniestru). Przez wieś idzie gościniec z Czortkowa do Kolendzian. Na pld.-zach. leży las „Czernia”. Co do obszaru ob. *Szymańkowczyki*, z którymi S. tworzy jedną gminę katastr. W r. 1880 było

40 dm., 236 mk. w gminie; 5 dm., 43 mk. na obsz. dwor. (217 gr. kat., 39 rz.-kat., 23 izr.; 217 Rusinów, 62 Polaków). Par. rz.-kat. w Czortkowie, gr.-kat. w Szymańkowcach. We wsi jest kasa pożyczk. gminna z kapit. 282 zł. w. austr. *Lu. Dz.*

Stroszki, folw. do Nekli, pow. średzki, o 3 klm. ku pld. od Nekli (par., poczta i st. dr. żel.), na praw. brzegu Żrenicy, dopł. Maskawy; 5 dm., 202 mk. Właściciel Teodor Żółtowski. W r. 1504 dziedziczył S. Maciej Starczanowski, r. 1578 Janusz Grudziński, kasztel. krzywiński, r. 1618 wojewodzina rawska, około r. 1793 Moszyński, podstoli radomski. Między r. 1578 i 1618 było tu 4¹/₂ śladów osiadłych. *E. Cal.*

Strouski Wierch, szczyt górski, w pow. staromiejskim, nad pot. Niedzielnianką, wzn. 811 mt. Ob. *Rostoczna*.

Strowy, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 38 w. od Nowoaleksandrowska.

Strozdzie al. *Stradzie*, wś nad rz. Mussą, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski Narwidziszki, o 6 w. od gminy a 49 w. od Wilna, ma 6 dm., 45 mk. kat. (w 1865 r. 21 dusz rewiz.); należała do dóbr Pomusze Kwiatkowskich.

Stróż, najgroźniejszy z jampolskich porohów rzeki Dniestru, między Jampolem a wsią Porohami.

Stróża, u Długosza *Wiślica*, zwana też *Wiszniówką*, *Wyżnicą*, *Urzędówką*, *Rybitwą*, rzeczka, prawy dopływ Wisły, powstaje ze źródła, bijącego ze wzgórzy we wsi Słodkowie, pod fol. Stróża, w pow. janowskim, na wsch.-pld. od Kraśnika. Źródła te są tak obfite, że o pół wiorsty już tworzą staw duży, którego wody obracają koła młyna, a dalej rzeczka przebiega wzdłuż szosy kraśnicko-janowskiej i pod Kraśnikiem, złączywszy swe wody ze strumieniami płynącymi z gór pod wsią Pasieką Księżą, tworzy staw Kraśnicki, na którym urządzono młyn amerykański. Dalej przepływa łakami wzdłuż Piasków, przedmieścia Kraśnika, oddzielając takowe od wsi Suchyni i podąża przez wsi: Wyżnicę, Wyżniankę, Dzierzkowice. W tej ostatniej przyjmuje z prawej strony Urzędówkę, z którą razem uchodzi do Wisły pod Józefowem. Ogólna długość biegu dochodzi 30 wiorst. Niekiedy S. nazywana bywa Urzędówką na przestrzeni od ujścia tej ostatniej. Prócz Urzędówki uchodzą do S. strumienie: Wyżnica w Dzierzkowicach i Podlipie pod Prawnem. W dolinie S. znajdują się rozległe łąki.

Stróża 1.) wś włośc., pow. brzeziński, gm. Gałkówka, par. rz.-kat. Kurowice, ewang. Nowosolna; ma 44 dm., 485 mk., 287 mr. Zdaje się, iż S. stanowiła pierwotnie jedną całość ze wsią Giezmów i należała do par. Rzgów. We-

dług reg. pob. pow. piotrkowskiego z 1552 r. wś „Stroza dicta Giezmów“, w par. Rzgów, należała do stęty krakowskiego, który płacił od 11 osad., 7 łan. (Pawiń., Wielkp., II, 266). 2.) **S.**, wś i folw. nad rzeką Niecieczą, pow. noworadomski, gm. Rzaśnia, pow. Chabielice, odl. 25 w. od Radomska, posiada kościół fil., krochmalnię, młyn wodny. Wś ma 26 dm., 252 mk.; folw. 8 dm., 60 mk. W 1827 r. 21 dm., 152 mk. W 1876 r. fol. S. rozl. 1869: gr. or. i ogr. mr. 693, łąk mr. 263, past. mr. 202, lasu mr. 635, nieuż. mr. 76; bud. mur. 16, drewn. 19; płodozm. 12-pol., las nieurządzony, pokłady torfu. Wś S. os. 33, mr. 145; wś Grabek os. 20, mr. 215; wś Sciegnio os. 17, mr. 134; wś Zabrzezie os. 32, mr. 70. Według podania pomieszczonego „w Herbach“ Paprockiego S. należała do liczby wsi nadanych wychodźcy czeskiemu Wrszowcowi przez Bolesława Krzywoustego. W 1552 r. mieszka w S. Siemkowski (por. Siemkowice) i płaci od 9 osad. i 5 łanów, młyna (Pawiń., Wielkp., II, 284). Łany kmieccie dawały dziesięcinę arcyb. gnieźn., folwarczne zaś plebanowi w Sulmierzycach. W 1690 r. Jan Koryciński, dziedzic S., i jego żona Elżbieta z Koniecpolskich, wzniesli kościół drewniany, stanowiący początkowo filię Sulmierzyc, lecz następnie przez arcyb. Radziejowskiego zamieniony na kościół parafialny. Do parafii należały wsi: Stroża i Grabek. W 1715 r. Aleksander Walewski, dziedzic wsi, wznosił nowy kościół drewniany, konsekrowany 1731 r. W wieku ubiegłym parafię tę zniesiono i przyłączono jako filię do Chabielic (Łaski, L. B., I, 537, przypisek). 3.) **S.**, folw., pow. opatowski, gm. Julianów, par. Gliniany, odl. od Opatowa 26 wiorst, 1 dm., 21 mk., piec wapienny. W 1827 r. 4 dm., 27 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 441: gr. or. i ogr. mr. 397, lasu mr. 26, nieuż. mr. 18; bud. mur. 3, drewnian. 2; pokłady wapna. Ob. *Gliniany*. 4.) **S. Bidzińska** i **S. Wojciechowska**, dwie os. leśne, pow. opatowski, gm. Wojciechowice, par. Ożarów, odl. od Opatowa 21 w. S. Bidzińska ma 2 dm., 14 mk., 536 mr.; S. Wojciechowska 1 dm., 8 mk., 164 mr. Należą do dóbr Bidziny i Wojciechowice. 5.) **S.**, wś i folw. nad rz. Stróżą, pow. janowski, gm. Brzozówka, par. Kraśnik, odl. 3 w. od Kraśnika, 25 w. od Janowa. Posiada szkołę początkową, urząd gm., browar z prod. roczną na 3606 rs. Na obszarze S. stoi kurhan, wysoki 2 sążnie; podanie niesie że to grób dowódcy Szwedów. W akcie nadania Goraja i Kraśnika 1377 r. przez Ludwika Węgierskiego braciom: Dymitrowi i Iwanowi wymieniona jest wieś „Sztroza“, jako należąca do Kraśnika (Kod. Małop., III, 310). W połowie XV w. S. w par. Kraśnik, własność J. Rabsztyńskiego, miała sto łan.

km., z których 40 płaćło dziesięcinę pieniężną scholastryi sandomierskiej po 6 gr. z łanu; 60 łan. płaćło dziesięcinę, po 6 gr. z łanu, pleb. w Kraśniku. Wszystkie łany dawały pleban. w Kraśniku miarki jęczmienia, owsa i żyta. Była tam karczma i zagr. bez roli (Długosz, L. B., I, 341). Wś dawniej należała do ordynacji hr. Zamoyskich, od 1864 uwłaszczona. Gleba gliniasta urodzajna. Wś ma 38 osad, 240 mk., 600 mr. ziemi włosc., w tem łąk 112 mr. Folw., należący do dóbr ordynacji hr. Zamoyskich, ma 720 mr., w tem łąk 65 mr., ziemi or. 624 mr., nieuż. 21 mr. Do początku bieżącego stulecia był dworec murowany, w którym długi czas przemieszkiwała Anna z Sapiehów Zamoyska, ordynatowa, wdowa po Andrzeju Zamoyskim, kanclerzu w. koronnym. Przyjmowała tu ona Stanisława Augusta, powracającego z podróży do Kaniowa. Dla tej matrony zbudowano kaplicę murowaną, dotąd znajdującą się przy folwarku, lecz zamienioną obecnie na spichlerzyk. Pod folwarkiem, ze stromych wzgórz biją źródła tworzące rzekę Stróżę, oraz staw zarybiony, a na nim młyn. We wsi dawniej mieścił się zarząd klucza stróskiego ordynacji Zamoyskich, zniesionego od 1865 r. i wcielonego do klucza godziszewskiego. Obecnie pozostał tylko zarząd leśnictwa stróskiego, obejmującego około 12,000 mr. lasów ordynackich, nieurządzonych. 6.) **S.**, wś nad rzeką Karczewką, pow. lubelski, gm. Jaszczów, par. Biskupice. W 1827 r. 14 dm., 112 mk. Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś Stróża, w par. Biskupice, miała 4 łany, 1 łan wójtowski (Pawiński, Małop., 332, 363). 7.) **S. Kozarzewska**, fol., pow. lubelski, gm. Krzczonów, par. Bychawa. *Al. M.—Br. Ch.*

Stróża, góra, w części lesista, w dziale Uklejny, na praw. brz. Raby, na obszarze gm. Stróży, w pow. myślenickim, na zach. od góry Śliwnika (620 mt.). Wzn. 654 mt. n.p.m. Tak na grzbiecie, jak na pld.-zach. pochyłości tej góry, leży liczne grupy zabudowań wiejskich, wśród leśnych polan, jak: Proskówka, Firkówka, Polakówka, Malakówka, Marytówka, Tatowa, Hajdukówka, Witkówka, Patykówka, Chmielówki i Talagówka. Wzdłuż pld.-wsch. podnóża tejże góry płynie pot. Uklejna, a od pld.-wsch. pot. Ziębówka, prawe dopływy Raby. *Br. G.*

Stróża, potok, ma początek w gm. Porąbki, pow. limanowski, płynie na pldn. przez Stróżę, a w Raciborzanach wpada z praw. brz. do Stradomki. Długi 6 klm. *Br. G.*

Stróża 1.) *Strzeszkiewicz*, wś, pow. limanowski, par. rzym.-kat. w Skrzydlinie, leży u źródeł potoka t. n., dopł. Stradomki. W pobliżu wsi prowadzi gościniec od klasztoru w Szczyrzycach do st. dr. żel. transversalnej

w Dobry. Zabudowana nad potokiem, wzn. 420 mt. n.p.m., ma okolicę podgórska, z lasami bardzo przetrzebionymi. Liczy 71 dm. (5 dm. na obszarze większej pos. Maryi i Zygmunta Strzeszkiewiczów) i 489 mk.; 470 rzym.-kat. i 19 izrael. Pos. większa ma 220 mr. roli, 9 mr. łąk i ogr., 26 mr. past. i 68 mr. lasu; pos. mn. 428 mr. roli, 82 mr. łąk, 130 mr. past. i 84 mr. lasu. Za Długosza (L. B., II, 130) była własnością Rafała Swieczki h. Półkozic i składała się z łąnów km. i predium szlach.; w 1581 (Pawiński, Małop. 50) jedna część była Pieniążkowej, druga zaś Sebastjana Sikorskiego. Graniczy na płn. z Markuszową, na zach. z Skrzydłą, na wsch. z Wilkowskim, a na pld. z Porąbką. 2.) **S.**, wś, pow. myślenicki, par. w Trzebuni, leży nad Rabą. 6-8 klm. na pld. od Myślenic, w okolicy górskiej i lesistej. Grunta dworskie, należące do klucza myślenickiego ks. Lubomirskich, rozciągają się na namulistem i równym porzeczu, gminne na działach i stokach górskich, przeważnie na lew. brzegu Raby, nad którą stoi drewniany młyn amerykański. Przez wś prowadzi gościniec wojskowy z Myślenic do Skomielny Białej i płynie pot. Trzebonia (lew. dopł. Raby). Wieś otaczają od pld.: góra Kotoń (846 mt.), od płn. Rychówka Góra (561 mt.). Najniżej położone części wsi wznoszą się 317 mt. S. ma 325 dm. (3 wiek. pos. i 1811 mk. (1781 rzym.-kat. i 30 izrael.) Ludność należy do szczepu góralskiego. Pos. wiek. ma obszaru 114 mr. roli, 20 mr. łąk, 36 mr. past. i 697 mr. lasu; pos. mn. 1704 mr. roli, 189 mr. łąk, 392 mr. past. i 2331 mr. lasu. Role na porzeczu są urodzajne, na stokach górskich jałowe; pastwiska na kamieńcach; lasy świerkowe, dobrze utrzymane. Zabudowania wiek. pos. murowane. Wś tę założył z polecenia Kazimierza W. (dypl. z 2 lutego 1348 w Kod. Małop., I, 268) szlachcic Pribeo, w miejscu zwanem Stara Stróża. Król dał mu soltystwo z 4 łąnami, przeznaczył łąn dla kościoła, łąn na skotnicę czyli pastwisko gminne i 100 łąnów na wieś. Osadnikom dano 20 lat wolności. Za Długosza (L. B., II, 179) należała do kasztelanii krakowskiej; w 1581 (Pawiński, Małop., 45) należała do par. w Myślenicach, miała 36 łąn. km., 7 zagród z rolą, 4 zagr. bez roli, 9 komor. z bydłem, 7 komor. bez bydła, 3 rybitew, 2 rzemieślników i dudę. Następnie przeszła wraz z wszystkimi wsiami kasztelanii krak. na własność ks. Montléarta, w końcu ks. Lubomirskich z kluczem myślenickim. Graniczy na płn. z Bysiną, Myślenicami i Chełmem, na zach. z Trzebunią, na pld. z Peimem. Od wschodu dzieli ją Okleina (677 mt.) od Trzemeśny. 3.) **S.**, wś, pow. niski, nad pot. Stróżańskim (lew. dopł. Sanu), w równinie piaszczystej,

wzn. 165 mt. n.p.m., przy gościńcu z Niska do Rudnika (3-7 klm.). Na zachód od wsi ciągną się sosnowe bory, dzielące ją od Nowosielca al. Pierunki, na płn. graniczy z Przedzelem, na pld. z Rudnikiem. Składa się z 65 chat, ma 412 mk.; 381 rzym.-kat. i 31 izrael. Pos. wiek. ma obszaru 2 mr. roli i 10 mr. lasu; mniejsza pos. 406 mr. roli, 133 mr. łąk i 32 mr. past. Długosz (L. B., II, 363) zalicza tę wieś (Stróżowicze Łanki) do par. w Bielinach, położonych naprzeciw Rudnika, na prawym brzegu Sanu; w spisach poborów z XVI w. nie jest zapisana pod tem nazwiskiem. *Mac.*

Stróża, niem. *Stroppen*. 1253 *Srupin*, 1277 *Strossa*, mko i dobra pryw., pow. trzebnicki, odl. 5 mil na płn.-zach. od Wrocławia, posiada kościół par. ewang., szkołę ewang., szpital. W pobliżu miasta przechodzi linia dr. żel. wrocławsko-poznańskiej. Miasto ma 104 dm., 749 mk. (65 kat. z parafią w Heinzendorf i 10 żyd.). Do miasta należy 121 ha (92 ha roli). Dobra mają zamek, 4 dm., 75 mk. (3 kat.), 234 ha (168 ha roli, 22 łąk i 33 lasu). Około połowy XIII w. osada ta otrzymała targi tygodniowe. Kościół paraf. założony był podobno 1330 r. Księgi kościelne zaczynają się od 1582 r. Miasto zajmowali i pustoszyli Szwedzi w latach 1639—43. cesarscy żołnierze 1644, pożar 1733, Kozacy 1759—1762. Szpital założony został 1727 r.

Stróża 1.) Górna, niem. *Struse Ober*, dobra i wś, pow. nowotarski, par. ew. Fuerstenau, kat. Lorzendorf. W r. 1885 dobra miały 3 dm., 50 mk. (11 kat.), 285 ha. Wś 60 dm., 356 mk. (124 kat.), 193 ha.; młyn wodny, wiatrak. Kościół katol. nowo odbudowany na miejsce dawnego, który 1840 r. był w ruinie zupełnej. Należał jako filia do Piotrowic, obecnie do par. Lorzendorf. Szkoła ewang. od 1800 r. 2.) **S. Dolna**, niem. *Struse Nieder*, dobra i wś, pow. nowotarski, par. ew. Piotrowice Wielkie, kat. Stróża Górna. W r. 1885 dobra miały 10 dm., 158 mk. (66 kat.), 333 ha. Wś 34 dm., 229 mk. (67 kat.), 37 ha.

Stróżanka 1.) potok, powstaje w gm. Szalowy, pow. gorlickim, płynie zrazu na płn., a zwróciwszy się na zach. wchodzi na obszar Stróżny, w pow. grybowski, następnie tworzy granicę gm. Bobowy a Wilczysk i Jankowy, wpada na obszarze Bobowy do Białej Dunajcowej. Od pld. nad doliną pot. wznosi się góra Stróże (409 mt.). Długi 7 klm. 2.) **S.**, potok, wypływa na granicy gm. Kończyc i Rudnika, w pow. niskim, z błot w Czarnym lesie, płynie krętym biegiem na płn., poczem przechodzi przez obszar wsi Stróży, a przepływawszy wś Przedzel wpada poniżej do Sanu z lew. brzegu. Przyjmuje od lew. brz. strugi Babkę i Olszynkę. Długi 12 klm. Łozysko piaszczyste, a miejscami namu-

liste. Źródło wzn. 176, a ujście 162 met. n.p.m.

Br. G.

Stroźdy 1.) wś włośc., pow. kalwaryjski, gm. Kirsna, par. Urdomin, odl. od Kalwaryi 14 w., ma 37 dm., 335 mk., 803 mr. W 1827 r. 27 dm., 190 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Ludwinów. 2.) **S.**, wś, pow. wyłkowyski, gm. i par. Giże, odl. od Wyłkowyszek 15 w., ma 3 dm., 32 mk. W 1827 r. 3 dm., 33 mk.

Br. Ch.

Stroźdynie, os., pow. wyłkowyski, gm. Wojtkobole, par. Grażyski, odl. od Wyłkowyszek 27 w., ma 4 dm., 8 mk. W 1827 r. 1 dm., 11 mk. Należała w 1854 r. do dóbr rządowych Kalwaryi lit. A.

Stroździski, os., pow. maryampolski, gm. Szumsk, par. Maryampol (odl. 4 w.), ma 3 dm., 19 mk. W 1827 r. 1 dm., 20 mk.

Stróże 1.) w XVI w. *Straže Nagórne*, fol., pow. włocławski, gm. i par. Chodecz, odl. 27 w. od Włocławka, ma 4 dm., 44 mk. W 1827 r. 9 dm., 75 mk. W 1879 r. fol. S. rozl. 286 mr.: gr. or. i ogr. 233 mr., łąk 31 mr., pastw. 10 mr., lasu 6 mr., nieuż. 6 mr.; bud. mur. 4, z drzewa 4. Do włościan należy 1 mr. Według reg. pob. pow. przeddeckiego z XVI w. wś drobno-szlachecka S. Nagórne, w par. Przedecz, płaciła od 2 łąków (Pawiński, Wielkp., II, 23). 2.) **S.**, fol. dobr. Gliniany, ob. *Stróža*.

Stróże, ob. *Streže*.

Stróże, wzgórze polne, na granicy gm. Stróżny, Stróža Niżniego i Wilczysk, w pow. grybowski, na praw. brz. Białej Dunajcowej, między pot. Stróżanką (od płu.) a Szalówką (od pld.), dopływami Białej, wzn. 409 mt. n.p.m.

Br. G.

Stróże 1.) wś, pow. brzeski, nad potokiem wpadającym do Dunajca z praw. brzegu, o 5-3 klm. na zach. od Zakluczyna (par. rzym.-kat.). Graniczy na zach. z Podbrzeziem i Filipowicami, na pld. z Wolą Stróską a na zach. i płu. z Wesołowem. S. składają się z 37 dm. (z tych 6 więk. pos. Just. Benoe) i 251 mk.; 241 rzym.-kat. i 10 izrael. Obszar więk. pos. wynosi roli 373 mr., łąk i ogr. 33 mr., pastw. 23 mr. i lasu 271 mr.; pos. mn. ma roli 66 mr., łąk 16 mr. i past. 38 mr. Była to wieś królewska. Kazimierz Jagiellończyk 2 listopada 1478 (Kod. Małop., 508) w akcie polecającym rozgraniczenie wsi Charchewic, należącej do zamku melsztyńskiego, i Opatkowic, wspomina tę wieś. W spisie pobor. z 1581 r. (Pawiński Małop., 144). S. są wymienione jako własność Jana Spit, mające tylko 2 zagr. z rolą. 2.) **S. Niżne** al. *Okrągłe*, wś, pow. grybowski, par. rzym.-kat. w Wilczyskach. Leżą na praw. brzegu Białej (dopł. Dunajca), przy gościńcu i kolei żelaznej z Bobowy do Grybowa (6-8 klm.). Graniczą na płu. z Wilczyskami i Stróżną, na wschód

z Polną, a na pld. ze Stróżami Górnymi. Na płu. wznosi się góra „Stróże“ (409 mt.). Wś ma 45 dm. i 290 mk. (279 rzym.-kat. i 11 izrael.). Obszar więk. pos. (Ed. Zajkowskiego) wynosi 203 mr. roli, 10 mr. łąk, 19 mr. past. i 73 mr. lasu; pos. mn. 158 mr. roli, 16 mr. łąk i 16 mr. pastwisk. O tej wsi znajdujemy wzmiankę w dypl. Łokietka z 9 lutego 1319 r., przysadzającym opatom tynieckim zamek Golez, w podejrzanym dyplomie tegoż króla z 1320 r. 20 lipca w sprawie tegoż zamku (Kod. tyniecki wyd. Kętrzyńskiego, 79 i 81). W 1581 (Pawiński Małop. 110) należały S. Dolne do Baltazara Gładysza i miały 2 łąny km., 2 zagr. z rolą, kom. z bydłem, kom. bez bydła i 2 rzemieśl. 2.) **S. Wyżnie**, wś, pow. grybowski, par. rz.-kat. Wilczyska. Leży na pld. od poprzedniej, ma st. kolei państwowej (31 klm. od Nowego Sącza, 58 klm. od Tarnowa), posiada 61 dm. (3 więk. pos. Ign. Koczmanowicza), 360 mk. (349 rzym.-kat., 2 prot. i 9 izrael.). Pos. więk. wynosi 179 mr. roli, 6 mr. łąk, 80 mr. past. i 90 mr. lasu; pos. mn. 244 mr. roli, 37 mr. łąk, 56 mr. past. i 12 mr. lasu. W 1581 (Pawiński, Małop., 110) posiadał tę wieś Wacław Podleski; miała 4 łąny kmiece, 2 zagr. bez roli, 1 kom. z bydłem i 2 zagr. puste. Graniczy na pld. z Białą Niżną, od wschodu zaś świerkowe lasy na wzgórzu, którego szczyt „Maślona Góra“ dochodzi 747 mt. 4.) **S. Małe** i **Wielkie**, w XV w. *Dupplex Stroscha*, *Strosze*, dwie wsi pow. sanocki, na lew. brzegu Sanu, 3-7 klm. na pld. od Sanoka, nad potokami uchodzącymi do Sanu. Obie leżą na wsch. stoku pasma górskiego, pokrytego bukowym lasem, tworzącego dział wodny Sanoka i Sanoczka, mianowicie S. Małe bliżej Sanoka (wzn. 351 mt.), S. Wielkie na pld. od poprzednich (wzn. 370 mt.). W S. Wielkich jest par. gr.-kat. z cerkwią drewnianą. Patrzącemu z miasta Sanoka przedstawia się okolica obydwóch osad jako lekko ku połud. i zach. wznosząca się równina, sięgająca aż po Zagórz, obramiona leśnymi górami. S. Wielkie składają się z 59 dm. i liczą 365 mk. (353 gr.-kat., 9 rzym.-kat. i 3 izrael.); S. Małe mają 47 dm. i 280 mk. (274 rzym.-kat. i 6 izrael.). Chaty w obydwóch wsiach są blisko siebie zabudowane, tworząc nieregularne, równoległe ulice. Pos. więk. (Józefa Ryłskiego) wynosi w obydwóch 28 mr. roli, 2 mr. łąk, 9 mr. past. i 575 mr. lasu; pos. mn. 699 mr. roli, 59 mr. łąk, 134 mr. past. i 3 mr. lasu. Do par. gr.-kat. (dyec. przemyskiej, dek. sanockiego) należy też Zahutyń. Uposażenie probostwa wynosi 44 mr. roli, 14 mr. łąk, 20 sagów drzewa miękiego i 4 sagi twardego, 120 zł. dodatku do kongruy. O przeszłości wsi wiemy z zapisek (AGZ., XI), że już w 1443 r. istnia-

ły obydwie i należały do Jana Swynarskiego i jego żony Elżbiety „iuxta literas Regales“, którzy je odstąpili Mathiasowiczowi de Humpniska (str. 212). Obie wsi dostawiają świadków w różnych procesach, a w 1445 i 1448 naprawiają przełęczę w parkanie otaczającym zamek sanocki. *Mac.*

Stróżek, os., pow. lubartowski, gm. Niemce, par. Dyss. Należy do dóbr Kozłówka. W 1827 r. 1 dm., 7 mk.

Stróżewko, wś, pow. płoński, gm. Rogozino, par. Imielnica, odl. o 5 w. od Płocka, ma 10 dm., 100 mk., 296 mr. (237 mr. roli). W 1827 r. 7 dm., 62 mk.

Stróżewo 1.) fol. i S. *Bytoń*, wś i fol., pow. nieszawski, gm. i par. Bytoń; odl. 34 w. od Nieszawy. S. *Bytoń* opisane pod wyrazem *Bytoń* (ob.). S. al. Wojtówka, fol. oddzielony 1868 r. od dóbr Bytoń, ma 55 mk., 278 mr. (227 mr. roli i 35 mr. łąk). Pokłady torfu. Do włościan należy 13 mr. W 1827 r. było 12 dm., 55 mk. Wymienione w liczbie posiadłości klasztoru w Strzelnie w akcie Kazimierza ks. kujaw. z 1249 r. (Dok. kujaw. i mazow. Ulanowskiego, № 12, str. 125). R. 1320 Jarosław, arcyb. gnieźn., pozwala klasztorowi sprzedać wsi: Bytoń i S. Gerwardowi, bisk. kujawskiemu (Kod. dypl. polski, IV, 216, 218). Według reg. pob. pow. radziejowskiego z 1557 r. wś S., w par. Bytoń, płaciła od 7 łąn. (Pawiński Wielkp., II, 32). 2.) **S.**, 1155 r. *Scrisewo*, wieś, pow. płoński, gmina Załuski, parafia Wrona, odl. o 16 w. od Płońska, ma 17 dm., 163 mk. W 1827 r. 14 dm., 155 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. 612 mr.: gr. or. i ogr. 565 mr., past. 4 mr., lasu 25 mr., nieuż. 18 mr.; bud. mur. 1, z drzewa 11; płod. 9 i 10-pol. Wś S. 28 os., 184 mr. W liczbie posiadłości klasztoru czerwńskiego, w dok. z 1155 r., wymieniono wieś: *Scrisevo cum lacu*. W akcie z 1254 r. powiedziano: „*Scrissewo et lacum eius cum castoribus*“ (Kod. dypl. polski, I, 10 i 71). Wydawcy odnoszą tę nazwę do wsi Stróżewo w par. Wrony. 3.) **S.**, fol. nad rzką Mokownica, pow. lipnowski, gm. Chalin, par. Dobrzyń, odl. o 21 w. od Lipna, ma 3 dm., 43 mk. W 1827 r. 6 dm., 34 mk. W 1884 r. fol. S., w 1873 r. oddzielony od dóbr Dyttlin, rozl. 317 mr.: gr. or. i ogr. 294 mr., łąk 7 mr., past. 5 mr., nieuż. 11 mr.; bud. mur. 5, z drzewa 4; płod. 10 pol., pokłady torfu. Wś włośc. ma 9 os., 23 mr. Według reg. pob. ziemi dobrzyńskiej z 1564 r. wś Stróżewo, w par. Dobrzyń, miała 4 posiadaczy Stróżewskich, mających po pół łąnu; płacono pob. 24 gr. (Pawin., Wielkp., I, 271). W 1789 r. właścicielami wsi byli: Koziebrodzki i Czermiński. *Br. Ch.*

Stróżewo 1.) urząd. *Strozewo*, wś, pow. chodzieski, o 7 klm. na pld. od Chodzieża

(parafia), poczta i st. dr. żel. w Budzynie; z karczma Freischuetzenkrug, tworzy okrąg wiejski, mający 37 dm., 261 mk. (18 kat., 243 prot.) i 606 ha (496 roli, 50 łąk, 1 lasu). W 1577 r. było w S. 7 łądów osiadł. i 2 sołtyskie; w 1579 r. 5 osiadł., 2 sołt. i 7 zagrod., w 1618 r. 4 łądy os. i 7 zagrodn. Przy schyłku zeszłego wieku dziedziczył S. Zygm. Adam Grudziński, pan na Chodzieżu. 2.) **S.**, ob. *Stróżewskie Holendry i Strzyżew. E. Cal.*

Stróżewskie Holendry, urząd. *Strozewo-Hauland*, pow. chodzieski, o 7½ klm na pld.-zach. od Chodzieża. Rozłożyły się kołem na zachód od Stróżewa, w lasach karczowanych; par. Chodzież, poczta i st. dr. żel. w Budzynie; mają 92 dm., 653 mk. (54 kat., 599 prot.) i 1180 ha (638 roli, 11 łąk, 177 lasu); czysty dochód z ha roli 6·27, z ha łąk 5·09, z ha lasu 1·17 mrk. *E. Cal.*

Stróżecin, wś, pow. płoński, gm. Stróżecin, par. Gralewo, odl. o 19 w. od Płońska, ma 9 dm., 82 mk., 339 mr. W spisie z 1827 r. podana pod nazwą *Strojecin*, miała 12 dm., 87 mk. S. gmina należy do sądu gm. I okr., ma 313 dm., 3156 mk., 12808 mr. obszaru. W gm. znajdują się: kościół, urząd gm., 2 cegielnie, 7 wiatraków, 2 karczmy. W skład gm. wchodzi: Bogucin, Borzewo-Kmiecie, Borzewo-Szlacheckie, Chyczewo, Cywiny-Krajki, C.-Litwiny, C.-Dynguny, C.-Górne, C.-Wojskie, Dobrska, Gralewo, Kiełbowo, Kiniki, Kozolin, Kowale, Kotlewo, Kwasieborzyno-Sójki, K.-Obrybne, Krasniewo, Koszczewiec, Lutomierzyn, Łepinek, Łepino, Maława, Mystkowo-Grzymki, Niesiołowo, Pęsy-Małe, P.-Duże, Parchale, Sałkowo, Stróżecin, Szapsk, Witkowo-Miłaki, W.-Pawlaki, Wysochowo, Złotopole.

Stróźki, przyl. fol. Jadwinów, w pow. warszawskim.

Stróżna, wś nad pot. b. n. (prawy dopł. Biały), pow. grybowski, w okolicy falistej, wzn. 285 do 324 mt. nrm. Składa się z czterech osad, wsi S. i trzech wólek: Koczanka, Nowej Wsi i Pułanek. Zachodnią część obszaru przecina tor dr. żel. państwowej, między stac. Bobową i Stróżami, i gościniec z Bobowy do Grybowa. Wszystkie cztery osady mają 134 dm. i 784 mk. kat., należących do par. w Bobowy. Na obszarze więk. pos. znajduje się 2 dm. i 32 mk. Obszar więk. pos. (Majchrowiczów) wynosi 719 mr. roli, 21 mr. łąk i ogr., 7 mr. past. i 46 mr. lasu; pos. mn. ma 683 mr. roli, 59 mr. łąk, 242 mr. past. i 78 mr. lasu. Gleba glinkowa, urodzajna, lasy przaważnie świerkowe; lud nosi się i mówi po góralsku. Za Długosza była S. własnością Jakuba Trzecieckiego, miała łąny kmiecie i predium szlacheckie. W 1581 r. (Pawin., Małop., 109), Mikołaj Jordan płacił od 7½

łanów kmiecych, 6 zagr. z rolą, 7 komorn. z bydłem, 2 komorn. bez bydła i rzemieśl. Graniczy na póln. z Bobową, Siedliskami i Łużną, na pld. z Wilczyškami, Polną i Szalową. *Mac.*

Strózne Rostki, ob. *Rostki* 5.).

Stróžny-Berdechów, pow. grybowski, ob. *Berdechów*.

Stróžówka, potok, ma źródło na obszarze gm. Bystrej w pow. gorlickim, płynie krętym biegiem na wschód, następnie przez obszar Stróžówki na pld.-wsch., dostawszy się na obszar Gorlic opływa to miasto od póln. i wpada do Ropy z lew. brzegu. Nad źródłami od póln. góra Markowa (427 mt.). Długi 6 klm. *Br. G.*

Stróžówka, wś, pow. gorlicki, na póln. od Gorlic, przy gościńcu do Cieszkowic, nad potokiem (dopł. Ropy). Mały las dzieli ją na zachód od Bystry, góra Markowa (427 mt.) na północ od Zagorzan, na wschód odgranicza Ropa od Kobylanki, na pld. przypiera do Górki. Wznies. 357 mt. S. liczy 133 dm. i 856 mk., 779 rzym.-kat. (par. w Gorlicach) i 77 izrael. Pos. większa (K. Łuniewskiego) wynosi 18 mr. roli, 2 mr. łąk, 1 mr. past. i 89 mr. lasu; pos. mn. ma 628 mr. roli, 75 mr. łąk, 266 mr. past. i 95 mr. lasu. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 114) była tenutą Przesława Pieniążka, który płacił od 3 1/2 łanów km., zagr. bez roli, 8 komor. bez bydła i rzemieśl.

Stróžyska, wś i fol. rząd. donacyjny, pow. stopnicki, gm. Grotniki, par. Stróžyska, leży przy drodze bitej z Korczyna do Buska, posiada kościół par. mur., szkołę początkową, dom schronienia dla kalek (fundusz). W 1827 r. było 62 dm., 446 mk. Wieś ma 1237 mr.; folw., należący do majoratu rząd. Grotniki, 266 mr. S. jest to dawna wieś królewska, która w 1602 r. wchodziła w skład starostwa nowomiejskiego (korczyńskiego). Na aktach Kazimierza W. z 1370 r., w Wiślicy sporządzonych, podpisał się Michałko „haeres de Strozyska“ (Kod. Małop., III, 246 i 247). W połowie XV w. wś królewska, miała kościół z kamienia p. w. WW. Św., zbudowany przez Michała ze Strozysk h. Półkozic. Było tam 10 łan. km., 2 karczmy z rolą, 2 zagr. z rolą, od których dziesięcinę snopową i kołnopną, wartości do 16 grzyw., brała prebenda wiślicka, zwana od tej wsi strożycką (Stroziczka). Folw. królewski płacił dziesięcinę (4 grzyw.) proboszczowi. Pleban był Jan Wątrobka ze Strzelcz, h. Oksza. Do plebanii należały dwór, ogród i niwy. Był też dom dla wikaryuszów i szkoła (Długosz, L. B., I, 423, II, 432, 434, 437). Według reg. pob. pow. wiślickiego z 1579 r. wś królewska S. miała 16 osad; 8 łan., 3 zagr. z r., 2 kom., 2 biednych (Pawiński, Małop. 213). Kościół ten dotąd się przechowuje; przy nim wieża z XV

w. S. par., dek. stopnicki (dawniej wiślicki), 2539 dusz. *Br. Ch.*

Strub al. Strīb, ob. *Stryb*.

Strubińce Plebanowce, wś, pow. grodzieński, w 3 okr. pol., gm. Wołpa, o 70 w. od Grodna.

Strubiny 1.) wś i fol., pow. płoński, gm. Załuski, par. Zakroczym, odl. o 22 w. od Płońska, ma 6 dm., 67 mk. W 1827 r. par. Kroczewo, 7 dm., 110 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. 730 mr.: gr. or. i ogr. 337 mr., past. 5 mr., lasu 375 mr., nieuż. 13 mr.; bud. mur. 3, z drzewa 4; płodozm. 12-pol., las urządzony. Wś S. 11 os., 13 mr. 2.) **S.**, wś i fol., i S. *Kroplin*, fol., pow. płoński, gm. Kuchary, par. Płoński (odl. o 6 w.). S. mają 14 dm., 144 mk.; S. Kroplin 2 dm., 4 mk. W 1827 r. 13 dm., 50 mk. S., wś i fol., mają ogółem 382 mr. (34 nieuż.); S. Kroplin, fol., rozl. 131 mr.

Strubiszki 1.) wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 43 w. od Nowoaleksandrowska. Stanowiła sstwo niegrodowe strubijskie, położone w wwdzie wileńskim, pow. pilkomierskim. Podług spisów podskarbińskich z 1766 r. było w posiadaniu Józefa Kościalkowskiego, który opłacał kwarty 264 złp. 22 gr., a hyberty 348 złp. 2.) **S.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 75 w. od Nowoaleksandrowska.

Strubnica, wś, pow. wykowycki, w 5 okr. pol., gm. Pieski, o 24 w. od Wykowskiej. Posiada kościół paraf. katol., p. w. św. Trójcy, w 1740 r. z drzewa wzniesiony przez Jerzego de Sienna Sienieńskiego i ks. Franc. Abramowicza, w 1790—9 r. przyozdobiony przez Jana Biszpinga, marszałka starodubowskiego. Zrestaurowany w 1841 r. przez prob. Grzymałę i Adama Biszpinga, obecnie chyli się do upadku. Po prawej stronie wielkiego ołtarza znajduje się nowa, kształtnie urządzona kaplica. Parafia katol., dekanatu wołkowskiego, 1612 wiernych. Kaplica w Mosiewiczach. W parafii powierzchnia nierówna, są lasy, pastwiska, bagna; gleba gliniasta, zwirowata, próchnica; przepływa rz. Zelwa.

Strubowiska, wś, pow. liski, część gminy Kalnica, par. rzym.-kat. w Wołkowie a gr.-kat. w Smereku. Leży w Beskidzie, u źródle pot. Kalnicy, lew. dopł. Wetliny. Wznies. przy cerkwi 646 mt. Od pld. i póln. otaczają wieś lasy świerkowe, pokrywające wysokie góry, na zachód graniczy z Przysłopem, na wschód ze Smerekiem. Ma 36 dm. i 250 mk. (231 gr.-kat. i 19 izrael.). Pos. większa (Adeli hr. Dawidów) wynosi 7 mr. roli, 10 mr. łąk, 26 mr. past. i 1421 mr. lasu; pos. mn. ma 268 mr. roli, 180 mr. łąk, 100 mr. past. i 39 mr. lasu. *Mac.*

Strucfon, niem. *Strutzfon*, dok. *Strutzewaine*, *Sturzwaine*, *Sturzwagen*, *Sturcuan* 1706 r.,

wś, pow. chełmiński, par. kat. i st. poczt. Lisewo, o $\frac{3}{4}$ mili odl., 310 ha (266 roli orn., 22 łąk). W 1885 r. 18 dm., 34 dym., 175 mk. (134 kat., 41 ew.), szkoła ewang. Za czasów krzyżackich należała do wójtostwa lipińskiego. *Ks. Fr.*

Struchów (ob. *Lenie*), mylnie za: *Strachoń*.

Strucówka, wś, pow. skwirski, w 3 okr. pol., gm. Chodorków, par. praw. Jaropowce (o 8 w.), odl. o 60 w. od Skwiry, ma 34 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 86 mk. prawosł. i 18 katol.; należała do Trzebiaka. W 1730 r. w parafii Byków, miała 1 sadybę. W pobliżu wsi S. i Szczegliówki znajduje się uroczysko Hrubsk (ob.).

Struczki, wś włośc. nad rz. Wiata, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Przebrodź, okr. wiejski i dobra skarbowe Skakuny, o 36 w. od gminy a 45 w. od Dżisny, ma 5 dm., 19 mk. praw. (w 1865 r. 9 dusz rewiz.).

Struczkił, góra lesista w Jaworowie, w pow. kosowskim, nad źródłami pot. Rybnicy i pot. Beżulka, dopływem Rybnicy. Wzn. 1000 mt. npm. *Br. G.*

Struczkwskich Obelica, ob. *Obelica* 4.).

Struczyna, góra, na granicy gm. Kopynska, w pow. dobromilskim, a Cisowy i Bryliniec, w pow. przemyskim, wzn. 470 mt. npm. U płn. podnóża płynie pot. Cisowa. Las od płn.-wsch. zwie się Olesza, a od płd. Mocho-wisko Dolne. Na płd. od szczytu wznosi się goły wierch Kopystańka (545 mt.).

Strug, chutor, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Kostrowicze, o 22 w. od Słonima.

Struga, potok, ob. *Ryjak*, *Struga*, *Struha*.

Struga 1.) fol. i wś, pow. sochaczewski, gm. Szymanów, par. Mikołajów; fol. ma 155 mk., 534 mr. dwor.; wś 10 mk., 5 mr. W 1827 r. było 14 dm., 193 mk. 2.) **S.**, fol. i os. leś. nad rz. Wartą, pow. koniński, gm. Rzgów, par. Sławsk, odl. od Konina 10 w. Należy do dóbr Sławsk. W 1827 r. 3 dm., 50 mk. 3.) **S.**, os., pow. iłżecki, gm. Dziurków, par. Ciepielów, odl. od Iłży 27 w.; ma 4 dm., 24 mk., 2 mr. dwor.; 21 mr. włośc. 4.) **S. Czarna**, wś i os. młyn., pow. będziński, gm. Żarki; wś ma 13 dm., 70 mk., 124 mr. włośc.; młyn 2 dm., 120 mr. dwor. 5.) **S.**, os., pow. pułtuski, gmina Somianka, parafia Barciece. *Br. Ch.*

Struga 1.) wś i kolonia, pow. grodzieński, w 3 okr. pol., gm. Gudziowicze, o 44 w. od Grodna. 2.) **S.**, wś nad rz. Essą, pow. borysowski, w 1 okr. pol., gm. Krasnełuki, ma 11 osad; grunta wzgórzyste, kamień narzutowy. 3.) **S.**, ob. *Struha*.

Struga 1.) *Mała al. Strużka*, wś rząd. nad rzeką Żwanem (Werbowa), dopł. Dniestru, pow. uszycki, okr. pol. Wierzbowiec, gm. i par. kat. Struga Wielka, sąd Uszyca, ma szkołę

początkową, 297 osad, 700 mk., 1194 dzies. ziemi włośc., 68 cerkiewnej, 189 dzies. należących do Golicyna. Uprawa anyżu. Cerkiew p. w. św. Michała, murowana, z 1139 wier-ni; do par należy Bałabanówka. Są tu pokłady fosforytu. Poprzednio Czosnowskich i Stempowskich, od 1831 r. rządowa. 2.) **S. Wielka**, wś rząd., pow. uszycki, okr. pol. Wierzbowiec, gm. i par. katol. Struga W., sąd Uszyca (o 6 w.), przy trakcie z Letnia-wiec (o 6 w.) od Wierzbowca. Na płaszczyźnie położona, ciągnie się ulicą długą na kilka wiorst, ma 268 osad, 1396 mk., 2311 dzies. ziemi włośc., 72 cerkiewnej. Posiada cerkiew mur. z 1853 r., z 1672 parafianami, kościół katolicki murowany, p. w. Wszystkich Św., w 1814 r. z muru wzniesiony przez dziedzica Stempowskiego, a przez biskupa Mackiewicza w 1816 konsekrowany; zarząd gminny. Par. katol., dekanatu uszyckiego, ma 1026 wier-nych i oprócz S. obejmuje: mko Olchowiec i wsi: Bałabanówkę, Kuczę ze Słobódka, Sta-wczany i Strugę Małą al. Strużkę. W skład gminy wchodzi: S., Bałabanówka, Durniaki, Filonówka, Kucza ze Słobódka, Mokreńki folw., Struga Mała al. Strużka, Szerbowce ze Słobódka i Złotogórka, w ogóle 8 okrę-gów wiejskich (starostw), 1322 osad, 8469 dzies. (5933 ornej) ziemi włośc., 8025 mk. włośc. Oprócz tego w obrębie gminy mieszka 847 osób innych stanów i znajduje się 4606 dzies. (3023 ornej) ziemi do nich należącej i rządowej; cały więc obszar gminy obejmuje 13075 dzies. (8956 ornej) i 8872 mk. Położe-nie więcej górzyste niż równe, gleba czarna, glinkowata i piaszczysta. Wś ta istniała już w 1530 r., ale zniszczona zupełnie (deserta), podobnie jak i w 1540 r. W 1566 r. dobra królewskie, w posiadanie Sroczyckiego, Ra-deckiej, Sutkowskiej i Czołhańskiego, któ-rzy płacili od 5 pługów. W 1566 r. trzymali ją: Jarmoliński, Czohański i Sudkowski; zni-szczona przez Tatarów, płaciła od 3 pługów. W 1578 r. Sudkowski, Czołhański i Jarmo-liński płacili od 5 pługów i 4 ogrod. po 4 gr. (Jabłonowski, Wołyń i Podole, 170, 198, 220, 295). Następnie należała do sstwa kamienie-ckiego. W lustracji Humieckiego z 1616 r. czytamy: „Od potomków pani Bałabano-wej na połowiec a na drugą od pana Kosa-kowskiego, której od pana Czołhańskiego do-stał, także i od pp. Jarmolińskich. Ukazano przywilej króla ś. p. Zygmunta Augusta, do data Petricoviae in conventu generali feria sexta post dominicam cantate 1555. Tym przywilejem król August potwierdza dekret ziemski kamieniecki, który jest de data w Kamieńcu feria sexta post festum S. Stani-słai Martyris, 1448. Za tym dekretem, który ex mandato regiae Mttis contra Theodoricum

de Buczac castellanum camenecensem et capitaneum Podoliae generalem urosł, poprzysiągł przez świadki, które w tym przywileju mianuje, Siemko Wierzbowiecki, privilegium bello sibi esse receptum i adjudycacyę possessyi na tą przysięgę od tego czasu otrzymał. Ukazano było na rewizyi przeszłej od Nadolskiej summe na tej majątności, której summy i nie mianują, i non constat quota et quanta, gdyż tę samą summe na Struze i na Letniowcach i na Wierchowcu mianowano. Jednakowe do aktu swej possessyi dyspozycye ukazują, z czego się wieczność ukazuje. Lustracyi nie podlega (Jabłonowski, Lustracye, 6). W 1762 r. należała do Potockich i w tym roku Antoni Michał Potocki, wdwa bełzki, sprzedał ją wraz kluczem husiatyńskim Ignacemu Potockiemu, sście czorsztyńskiemu. W ostatnich czasach Orłowskich, Steмпowskich, od 1831 r. rządowa. Dr. M.

Struga 1.) potok leśny, wypływa z obszaru Jaworzna, w pow. chrzanowskim, u zach. podnóża Grodziska (351 mt.), a u płu. stóp Bielanej Góry; płynie na zach. granicą Jaworzna i Jelenia koło Nowej Wieliczki, u płu. podnóża Rudnej Góry (309 mt.), przez mokre i bagniste lasy. Wpada do Przemszy z lew. brz. naprzeciw Dzieckowic. Długi 5 klm. 2.) **S.**, nazwa górnego biegu Kropiwnika, dopł. Kłodnicy. 3.) **S.** al. *Struha*, nazwa dolnego biegu Glinca. Br. G.

Struga 1.) wółka, w obr. gm. Tęgoborza, w pow. sądeckim, na lew. brz. Dunajca. wraz z wółką Justem liczy 20 dm., 155 mk. na obszarze włośc., a 10 dm., 125 mk. (18 żyd.) na obszarze dwor. W 1581 r. obie wółki zwały się *Jostową Górą*, należały do par. w Tęgoborzu, były własnością Andrzeja Tęgoborskiego, z 3 łan. km. (Pawński, Małop., 137). 2.) **S.** al. *Strugi*, wółka w obr. gm. Chełmea. Polskiego, w pow. sądeckim, na lew. brz. Dunajca. W 1880 r. było 12 dm., 91 mk. Br. G.

Struga 1.) al. *Leśna S.*, rzeka, dopł. Baryczy, ob. *Strzygowa*. 2.) **S.** al. *Krzyżowa S.*, dopł. Baryczki, ob. *Strzyżewka*. 3.) **S.**, rzeczka, lewy przypływ Brdy, powstaje w pow. świeckim, pod Małociechovem, na stoku wyżyn łuszkowskich, o 5 klm. na pld.-zachód od Świecia; płynie ku zachodowi; ubiegłszy 2 1/2 klm. zwraca się ku pld.-zach., oblewa Pruszcz, rozgranicza na przestrzeni 1/2 klm. powiat świecki od bydgoskiego, mija Mroczyń (Friedingen) i Sienno, gdzie przecina bity trakt koronowski; oblewa Magdalenowo i Pyszczyn (Ludwigsfelde); tu przecina tor drogi żelaznej bydgosko-gdańskiej; w pobliżu Karczemki, na pld.-wschd. krawędzi lasów Stronna, zasila się z praw. brzegu płynącą od Nieciszewa na Kotomirz strugą; pod Ostrowem przyjmuje

z lewego brzegu Rybieniec; pędzi Młynek i Hamernię; uchodzi pod Łęczyskiem (Blumwiese), 9 klm. na pld. od Koronowa. Źródła wzn. 96 mt. n.p.m., spadek 87 mt. pod Pyszczynem, 70 mt. przy Młynku. Długa około 27 klm., t. j. 6 1/2 w pow. świeckim, 1/2 na granicy i 20 w pow. bydgoskim. Tą Strugą zdaje się być Kotomirzyca (Kothomersnyca), a dopł. jej Rybieniec Łokietnicą (Lotkethnyca). Między temi rzeczkami, na lewem porzeczcu Brdy, rozciągały się lasy Trzyszczyńskie (Trissinzka borra), o które prawował się w 1296 r. dziedzic Żołędowa z klasztorem byszewskim, odn. koronowskim (Dokum. kujaw. Ulan., str. 232). 4.) **S.** *Czekawa* w 1559 r., prawy dopływ Meszny czyli Powiecznicy, z którą wpada do Warty, bierze początek pod Lipiem, w pow. gnieźnieńskim, o 2 klm. na północ od Mielżyna; płynie od płu. ku pld. na Mielżyn, Mielżynek, Brudzew, Staw, Czekuszewo, Krąbkowo, Graboszewo, Chwalibogowo i Wierzbocice; pod Kątami, na pld. od Słupcy, łączy się z Meszną, z którą oblewa Dziedzice, i wpada do Warty pod Polickiem, 4 1/2 klm. na zach. od Ładka. Do pow. wrzesińskiego wchodzi powyżej Brudzewa, a do królestwa polskiego między Chwalibogowem i Wierzbocicami; powyżej Brudzewa przyjmuje Rudkę z lewego brz., a na wysokości Strzałkowej Unię z praw. brzegu pod wsią t. n.; obraca 2 młyny pod Brudzewem. Długość od źródeł do połączenia się z Meszną około 19 klm.; ztąd do ujścia 4 klm. Niektórzy uważają **S.** za główną rzekę, a Meszną za jej dopływ. 5.) **S.** al. *Młyńska Struga*, dopływy Noteci, ob. *Młyńska*. 6.) **S.** al. *Młyńska Struga*, prawy przypływ Polskiej Wody (dopł. Baryczy), powstaje w pow. ostrzeszowskim pod Bierzowem, 2 klm. na północ od Kobyłej Góry; płynie ku północy; w Bierzowie skręca ku zachodowi; mija Myślniów; wpływa do jeziora Jazy, które łączy z Jeziorem; wydobywszy się ztąd obraca młyn Krupę i wchodzi do Szląska, płynąc w kierunku półn.-zach., równolegle z Olszyną i Polską Wodą przez lasy międzyborskie i wysuszone jeziora: Konin i Rudniczek; do pow. odolanowskiego wchodzi między Czarnym Lasem i Granówcem; tu spływa jednym ramieniem do jeziora Krzyżno, a drugiem zdąża ku zachodowi odlewa staw granowiecki i uchodzi do Polskiej Wody pod Młynikiem, o 8 1/2 klm. na pld.-zachód od Odolanowa. Długa około 24 klm. (9 w pow. ostrzeszowskim, 8 na Szląsku i 7 w pow. odolanowskim) 7.) **S.** al. *Ner*, mylnie *Rokulowa*, rzeczka, lewy przypływ Prosnicy, w pow. pleszewskim, powstaje na łąkach między Kowalawem i Suchorzewem, o 6 klm. na zachód od Pleszewa, płynie ku północy minawszy Suchorzew,

skręca ku wschodowi, oblewa Piekarzew, Baranów, Pleszew i Brzezcie, obraca młyny: Robak, Żmija, Kręsko, Wróbel i Przepadle; zasila się z praw. brzegu dwoma strumykami od Taczanowa i Ludwiny, uchodzi pod Dębniakami, w pobliżu Rokutowa, o 10 klm. na wschód od Pleszewa. Długa około 20 klm. 8.) **S.**, dopł. jez. Pszczewskiego, w pow. międzyrzeckim, wije się między Pszczewem i Stokami; uchodzi o 1½ klm. na północ od Pszczewa. 9.) **S.** al. *Karmelitańska Struga*, odnoga Warty, w Poznaniu, na Rybakach, łączy się pod bernardynami z drugą, która zamyka Groblę, pld.-wschodnią część miasta na lewym brzegu Warty (ob. *Poznań*, VIII, 924). 10.) **S.**, prawy dopł. Warty, ob. *Struga*, dopł. Meszny. 11.) **S.** al. *Dziewcza Struga*, lewy dopł. Wełny, w pow. obornickim, powstaje na łąkach rogozińskich, o 2½ klm. na połd.-zachód od Rogoźna; płynie ku zach. wzdłuż półn.-wschod. krawędzi lasów wełnińskich (Wełna) i środkiem holendrów, także Dziewczą Strugą zwanych, uchodzi o 5½ klm. na zach.-połud. od Rogoźna. Długa około 4 klm. *E. Cal.*

Struga, rzeczka, lewy dopływ Wietcisy, powstaje z kilku strużek pod Braunsdorf, w pow. gdańskim górnym; od Olszanki (Ellerbruch) aż do Świnich Bud tworzy granicę między pow. gdańskim górnym a kościerskim; potem wije się w pld. kierunku przy N. Wietcu i Szczodrowie i uchodzi przy Szczodrowskim Młynie do Wietcisy. Długa około 2 mil. *Ks. Fr.*

Struga 1.) wyb. do Lekbada, pow. chojnicki, st. p. i par. kat. Czersk; 24 mk. 2.) **S.**, wyb. do Męcikała, pow. chojnicki, st. p. i par. kat. Brusy; 2 dm., 27 mk. 3.) **S.**, wyb. i obwód domin. nadleśn. Cis, pow. chojnicki; 17 dm., 132 mk. 4.) **S.**, niem. *Strugga*, fol., r. 1778 w wieczystą dzierżawę puszczonej, pow. kościerski, st. p. Zblewo, 4 klm. odl., par. kat. Stara Kiszewa; z os. młyn. Dobrym obejmuje 227 ha (168 roli orn., 14 łąk, 14 lasu); 1885 r. 7 dm., 14 dym., 48 mk. kat., 20 ew. **S.** leży nad małą Strużką, łączącą jeziora: Wiechol i Wiele (niem. Vielle). R. 1710 płacił Rakowski „a Struga et Dobrek“ 1 kor. żyta i tyleż owsa (ob. *Wizyt. Szaniawskiego*, str. 125). R. 1772 należała **S.** do sstwa kiszewskiego, do nowych na wykarczowanym polu powstałych osad (Neusasserei). Była wydzielawiona Janowi Kasprzykowi. Wysiew wynosił 20 kor. żyta, 2 jęcz., 6 tataraki; czynsz 13 tal. 30 gr., zresztą była wolną od podatków (ob. *Zeitsch d. Westpr. Gesch. Ver.*, XV, str. 145). R. 1780 było tu 6 mk. W 1872 posiadali **S.** Wolscy. *Ks. Fr.*

Struga, wś zaginiona pod Puckiem, pow. pucki, graniczyła 1342 r. z Darzłubiem; r.

1297 występuje comes Radosław ze Strugi (ob. *P. U. B. v. Perlbach*, str. 493). *Ks. Fr.*

Strugaj, dok. *Stroge*, *Stloge*, niem. *Waldmeister*, karczma, pow. toruński, st. p. Ostaszewo, par. kat. Świerczyński; 1 dm., 8 mk.

Strugajcie, wś i zaśc., pow. szawelski, gm. Kurszany, o 22 w. od Szawel.

Strugała, os. leś., pow. wieluński, gm. Rudniki, par. Parzymiechy, odl. od Wielunia 25 w.

Strugi 1.) wś i fol. nad rz. Gagoliną, pow. sochaczewski, gm. i par. Szymanów, odl. 10 w. od Sochaczewa. Fol. ma 155 mk.; wś 10 mk. W 1827 r. 14 dm., 193 mk., par. Mikołajew. Dobra **S.** składały się w 1881 r. z fol. **S.** i Maryanów, rozl. 816 mr.: fol. **S.** gr. or. i ogr. 477 mr., łąk 40 mr., past. 1 mr., lasu 2 mr., nieuż. 41 mr.; bud. mur. 13, z drzewa 18; płodozm. 5 i 6-pol.; fol. Maryanów gr. or. i ogr. 242 mr., nieuż. 13 mr.; bud. mur. 3; płodozm. 12-pol. Wś **S.** 3 os., 5 mr.; wś Aleksandrów 23 os., 457 mr. 2.) **S.**, kol. i fol., pow. kaliski, gm. Zborów, par. Goliszewo, odl. od Kalisza 16 w.; kol. ma 8 dm., stanowi jedną całość ze wsią Złotniki Wielkie; fol. 2 dm., 7 mk. 3.) **S.**, os. leśna i obręb leśny w leśnictwie rządow. Zambrów, pow. ostrowski, gm. Jasienica. *Br. Ch.*

Strugi 1.) w spisie z 1865 r. *Struki*, okolica szlach. nad rz. Lidzieją, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Lida (o 2 w.), okr. wiejski Kołyszki, ma 5 dm., 55 mk. (w 1865 r. 16 dusz rowiz.). 2.) **S.**, chutor, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Rożany, o 43½ w. od Słonima. 3.) **S.** *Bobrowe*, uroczysko, w pow. pińskim, w okolicy wsi Hlinna, wspomniane w dokum. pod 1555 r. (ob. *Rewizya puszczy*, str. 91). *A. Jel.*

Strugi, wś, część gm. Chełmiec Polski, pow. nowosądecki, leży 3-7 klm. na północ od Nowego Sącza, na lew. brzegu Dunajca, przy gościńcu do Limanowy; składa się z 12 dm., liczy 91 mk. rzym.-kat. Na obszarze wsi znajduje się drewniany kościół p. w. św. Heleny, należący do par. w Nowym Sączu. Wś istniała w XV w. (Długosz, L. B., I, 562, 573) i była własnością klarysek w Starym Sączu. Nie miała łąków km. i zagród, lecz tylko folwark klasztorny. Robocizny na nim (ibid., III, 343, 345) wykonywali mieszkańcy Wyganowic, a do uprawy było trzy łąny. Na tych łąkach założono za Józefa II kolonią niemiecką Hundsorf. Zbigniew Oleśnicki w erekcyi kolegiaty w Nowym Sączu w 1448 r. przeznaczył dziesięciny ze Strug kolegiacie. W 1581 (Pawliński, *Małop.*, 127) w całym Chełmcu było 13½ łąn. km., 3 komor. z bydłem i 1 komor. bez bydła. **S.** graniczą na pld. z Małą Wsią i kol. niemiecką Hutweide,

na zach. z Bieczycami, na pñn. z Hundsдорfem al. Chełmceem Niemieckim. *Mac.*

Strugi 1.) fol. do Przygodzie, pow. odolanowski (Ostrowo), o 9 klm. na zach.-pñn. od Mikszata, przy trakcie z Ostrowa do Ostrzeszowa, nad strugą, która spływa do Baryczy, w okolicy wzn. 129—134 mt. n.p.m.; par. Kotłów, st. dr. żel. w Przygodzicach; 9 dm., 93 mk. 2.) **S.**, ws, pow. ostrzeszowski (Kępno), na pñd. od Baranowa, złała się z Smardzami. *E. Cal.*

Strugienice, w XVI w. *Strugyenycze*, ws nad rz. Bzurą, pow. łowicki, gm. Baków, par. Zduny, odl. 7 w. od Łowicza, posiada szkołę początkową, młyn wodny, 68 dm., 564 mk., 1685 mr. (878 mr. pastw. i 80 mr. nieuż.). W 1827 r. było 51 dm., 353 mk. W 1369 r. arcyb. Jarosław Skotnicki, założywszy nowe wójtowstwo, zobowiązał wójtą i następców jego do oddawania plebanowi zdunskiemu dziesięciny. Na początku XVI w. kmiecie dawali pleb. w Zdunach mcszne jedynie (Łaski, L. B., 505 przypis. i 506). W 1576 r. **S.**, ws arcybiskupia, miała 24 łan., 2 zagrod., 2 karczmy dziedz., 2 roczne. Wójtow. tamże 2 łan., 4 komorn. z bydłem, per grossos 4, zagrodn. ubodzy 2, rzemieślnicy 3, rzeźnik 1, osadników 45 (Pawiński, Wielkop., II, 92). W 1882 r. nadana wraz z innemi wsiami w. ks. Konstantemu. Należą one do księstwa łowickiego, ekonomii Baków i klucza Zduny.

Strugolany, ws nad jez. Miadzioł, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Kobylniki, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Dowojnow, Chomejki, o 9 w. od gminy a 53 w. od Święcian, 2 dm., 11 mk. (w 1865 r. 14 dusz rewiz.).

Strugów, fol., pow. sandomierski, gm. i par. Wiśniowa, odl. od Sandomierza 35 w.; 1 dm., 3 mk., 1162 mr. dwor.

Strugowska Buda, sioło nad rzką Pokońką i Strugowcą, pow. suraski gub. czernihowskiej, o 25 wiorst od Suraza, ma 220 dm., 1503 mk.

Struh, dwa zaśc., pow. miński, gm. Stare Sioło, w okolicy Tarasowa, o 4 w. od st. dr. żel. moskiewsko-brzeskiej Ratomka. Jeden z nich, zwany inaczej Jedlin, ma około 7 włók, należy do Jużwikiewiczów, miejscowość falistą, grunta szczerkowe, urodzajne. *E. Cal.*

Struh al. *Struha*, rzeczka, w pow. skwirskim, lewy dopływ Rosi, bierze początek na gruntach wsi Rybczyńce, mija Kalenne, pod którą przybiera od lewego brzegu strugę Kalenną, płynącą od Tatarynowki, Czepiżynce, Kapustyńce i pod Mormolijewką ma ujście. Długa przeszło 18 w. Płynie początkowo w kierunku pñd.-wschodnim, następnie południowym. *J. Krz.*

Struha, *Struga* 1.) ws i dobra nad rozlewami rz. Czaków, dopł. Lwy, pow. piński,

w 3 okr. pol. stolińskim, o 5 w. na południe od mka Stolina, w gm. Cierebieżowo (Terebeżów), o 19 w. od st. dr. żel. polesko-wolińskiej Widybor. Niegdyś własność Olizarów, obecnie Komornickich. Ws ma 26 os., 160 mk.; cerkiew paraf. p. w. św. Michała Arch., z drzewa wzniesiona w 1768 r. przez Olizarów, ma około 400 parafian i z dawnych zapisów 1 1/2 włóki gruntu. Dobra 5524 dzies.; grunta lekkie, nieco faliste, dość urodzajne, łąk obfitość; lud rolniczy i flisaczy. 2.) **S.**, ob. *Struga*. *A. Jel.*

Struha 1.) pot. łączny, powstaje w pñn. stronie Hrusiatycz, pow. bobrecki, płynie na pñd. granicą wschodnią tej gminy, poniżej dworu łączy się z potokiem b. n. i tworzy potok Hupałówkę. 2.) **S.**, ob. *Gliniec*. 3.) **S.**, ob. *Strug*, *Struga*. *Br. G.*

Struhingiu, wólka w obr. Banilli Mołdawskiej, pow. storozyniecki. W r. 1880 było 13 dm., 63 mk. *Br. G.*

Struhowiec Mały al. *Struhowiec Mały*, potok, ma źródło w obr. Banilli Mołdawskiej, pow. storozyniecki, niedaleko źródła Solańca Małego. Ubiegłszy 4 klm. wpada do Seretu Małego z lewego brzegu. *Br. G.*

Struja, struga pod Górąmi, pow. turecki, gm. Skotniki.

Struje, ws, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Plissa, okr. wiejski i dobra, dawniej Potrykowskich, następnie Kamińskich, Mniuta, o 12 w. od gminy a 46 w. od Dżisny, ma 3 dm., 20 mk. kat. (w 1865 r. 12 dusz rewiz.).

Strujebiszeczki, ws, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 45 w. od Nowoaleksandrowska.

Strujki al. *Strujkie*, ws i dwór, pow. rosieński, gm. Pojurze, par. Szytyle, o 70 w. od Rossien. Dwór w 1863 r. należał do Kulikowskich.

Strukaczewo al. *Strukaczów*, wieś, pow. rohaczewski, gm. Rassochy, ma 106 dm., 560 mk.

Struki 1.) ws nad rzką Zujką, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Parafianów, okr. wiejski Ankudowo, o 8 w. od gminy a 70 w. od Wilejki, ma 16 dm., 22 mk. prawosł. i 134 kat. (w 1865 r. 76 dusz rewiz.); własność Dubeltów. 2.) **S.**, ws włosc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Wołkołata, okr. wiejski Kuryłowicze, o 7 w. od gminy a 64 w. od Wilejki, ma 4 dm., 50 mk. kat. (w 1865 r. 21 dusz rewiz.), młyn wodny; należy do dóbr skarbowych Zawlicze. 3.) **S.**, pow. lidzki, ob. *Strugi*. 4.) **S.**, ws, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 69 w. od Poniewieża. 5.) **S.**, ws, pow. rohaczewski, gm. Koszelew, ma 38 dm., 257 mk. *J. Krz.*

Struki, grupa domów w Kamionce Wołó-

skiej, w części wsi Krzywe Kamioneckie, pow. Rawa Ruska.

Strukowa góra, wyniosłość na obszarze pól miejskich Kałusza. Cmentarzysko przedhistoryczne (ob. t. III, 723.).

Struktyszki, pow. władysławowski, ob. *Spruktyszki*.

Strulejki, ws., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 44 w. od Nowoaleksandrowska.

Strulów, mylnie, ob. *Struńków*.

Strumbogłów al. *Strombogłowa*, ws., pow. kalwaryjski, gm. i par. Urdomin, odl. 18 w. od Kalwaryi, ma 40 dm., 322 mk. W 1827 r. były tu dwie części, z tych jedna miała 12 dm., 171 mk.; druga 12 dm., 106 mk.

Strumianka *Płonka*, ob. *Płonka* 2.).

Strumiany 1.) ws. włośc., pow. błoński, gm. i par. Kaski, ma 56 os., 390 mk., 959 mr. W 1827 r. 30 dm., 233 mk. Wchodziła w skład dóbr Kaski. 2.) **S. Dąbrówka**, ws. i kol. nad rz. Świnną, pow. łódzki, gm. Dzieżdzina, par. Zgierz. Ws. ma 21 dm., 132 mk., 132 mr. włośc. Dziewięć kolonii oddzielnych mają 12 dm., 76 mk., 215 mr. Ws. S. wchodziła w skład dóbr Lućmierz. Por. *Dąbrówka* i *Malice*. 3.) **S. al. Wielga Wieś**, dobra i dwie wsi włośc. nad rz. Wartą, pow. łaski, gm. Dąbrowa Widawska, par. Burzenin, odl. 28 w. od Łasku. S. lit. A mają 18 dm., 137 mk.; S. lit. B 9 dm., 123 mk. W 1827 r. 10 dm., 98 mk. Dobra S. lit. B cz. I al. Wielga Wieś B, cz. I składały się w 1873 r. z folw. Wielga Wieś B, cz. I i Józuchna z os. (cegielnia), Charłowa góra, rozl. mr. 1307: gr. or. i ogr. mr. 535, łąk mr. 36, wody mr. 4, lasu mr. 688, w os. mr. 4, nieuż. mr. 40; bud. mur. 4, drewn. 13; las nieurządzony, pokłady wapna, cegielnia, piec wapienny. W skład dóbr poprzednio wchodziły: ws. S. lit. A os. 21, mr. 139; ws. Wielga Wieś lit. A os. 13, mr. 21; ws. Bagno os. 7, mr. 86; ws. Izidorów os. 6, mr. 140; ws. Józuchna os. 2, mr. 5. W 1881 r. fol. S. lit. B al. Korzeń rozl. mr. 797: gr. or. i ogr. mr. 136, łąk mr. 16, past. mr. 43, lasu mr. 222, w odpadkach mr. 330, nieuż. mr. 50; bud. drewn. 4, las nieurządzony. Ws. S. lit. B os. 9, mr. 152. W skład dóbr wchodziły: ws. Korzeń os. 8, mr. 52; ws. Wielga Wieś B os. 26, mr. 102. 4.) **S. al. Dzierlin**, kol., pow. sieradzki, gm. i par. Charłupia Mała, odl. 6 w. od Sieradza, ma 5 dm., 17 mk. Powstała na obszarze Dzierlina. 5.) **S.**, ws., pow. mazowiecki, gm. Dzieciół, par. Dąbrowa Wielka. W 1827 r. 42 dm., 267 mk. 6.) **S.**, pow. pułtusi, ob. *Borze*. *Br. Ch.*

Strumiany al. *Żery Pilaki*, ob. *Pierlejewo* (t. VIII, 98).

Strumiany, wioska, w pow. wielickim, na płu.-wschód od Wieliczki, graniczy na płu. z Kokotowem, na wschód z Węgrzcami, na

płd. z Śledziejowicami, od zach. otoczona lasem. Składa się z 28 dm., liczy 168 mk., 161 rz.-kat. i 7 izrael. *Mac.*

Strumiany 1.) *Stromiany* w r. 1580, ws. i folw., pow. średzki, tuż pod Kostrzynem (par., poczta i st. dr. żel.). S. były własnością franciszkanek gnieźnieńskich; zabrane przez rząd pruski, wcielono do domeny Śwarzędz. Ws. ma 8 dm., 66 mk. (49 kat., 17 prot.) i 166 ha (151 roli, 4 łąk). Folw., urzęd. *Strumia*, tworzy odrębną domenę królewską; 7 dm., 94 mk. (81 kat., 13 prot.) i 292 ha (243 roli, 31 łąk); chów bydła i owiec. Ob. *Stawiany* pod r. 1298. 2.) **S. al. Jeżewskie Holendry**, *Stromiany* w r. 1793, pow. szremski (Gostyń), o 3½ klm. na zach. od Borku (par. prot. i st. dr. żel.), na trakcie gostyńskim; par. kat. Jeżewo; 39 dm., 256 mk. (81 kat., 175 prot.) i 185 ha (173 roli). *E. Cal.*

Strumień al. *Strumiel*, rzeka, właściwie lewa odnoga Prypoci, w pow. pińskim, poczyną się od wielkiego jeziornego jej rozlewu, zwanego Nobel i złowa się jednym łożyskiem do Piny pod Pińskiem, drugim do Jasiołdy pod Kaczanowiczami. Łączy się też ze Styrem za pomocą odnogi zwanej Prostyr. Por. *Omyt*, *Prypec* i *Stochód*. *A. Jel.*

Strumień 1.) folw., pow. święciański, w 4 okr. pol., o 84 w. od Święcian, 1 dm., 8 mk. (5 prawosł., 3 kat.). 2.) **S.**, okolica szlach. i przystań nad rz. Soż, pow. rohaczewski, gm. Korma, ma 76 dm., 399 mk., z których 60 zajmuje się furmaństwem. Wchodziła dawniej w skład ststwa niegrodowego Nawilówka, w dawniejszym pow. rzeczyckim (ob. t. IX, 689). *J. Krz.*

Strumień, nazwa nadawana także potokowi *Jaworznikowi* al. *Kozibrodowi*, w okolicy Sierszy, w pow. chrzanowskim. Ob. *Jaworznik*.

Strumień, niem. *Schwarzwasser*, z przedmieściem *Strumieniem Zamkowym* (Burgrecht) i os. *Poddany*, miasto, w pow. bielskim, obw. sąd. strumińskim, na lew. brz. Wisły, nad granicą Szląska pruskiego. Graniczy od wsch. z Zarzycami i Frelichowem, od płd.-wschodu z Zabłociem (Zablacz), od płd. z Drahomyślem, a od zach. z Bąką i Zbytkowem. Wzn. 259 mt. n.p.m. Wisła płynie tu naprzód z płd. na płu., opływa miasto od wsch., poczem skręca się na płu.-wschód, tworząc granicę od Szląska pruskiego. W r. 1880 było 182 dm., 1751 mk., z czego na S. Zamkowy przypada 41 dm., 361 mk., a na os. Poddany 14 dm., 89 mk.; co do religii było 1674 rz.-kat., 28 prot., 29 żyd.; 1458 Polaków, 16 Czecho-Szłaz., 257 Niemców. Kościół par. p. w. św. Barbary. Do par. należą wsi: Bąka, Chybie, Frelichów, Mnichy, Zabłocie i Zbytków. Według szem. duch. z r. 1885 było w parafii: 5680 rz.-kat., 340 prot., 46 żyd. Jest tu

szkoła ludowa 4-klas. męska i 3-klas. pryw. kat. szkoła żeńska. St. p. w miejscu. S. należy do dóbr arcyks. Albrechta. Siedziba sądu obwodowego, do którego należy 14 wsi i 1 miasto, t. j.: Baka, Chybie, Drahomyśl, Frelichów, Ilownica, Landek, Mnichy, Ochab Wielki, Pruchna, Rudzice, Strumień miasto, Zabłocie, Zaborze, Zarzyce i Zbytków. W całym obw. sąd. 1720 dm., 13,862 mk. Br. G.

Strumień, niem. *Stremming*, odnoga rzeki Redy (ob.).

Strumięńskie Pomarzany, ob. *Pomarzany* 4.).

Strumiewszczyzna (mylnie), ob. *Strumiewszczyzna*.

Strumiliszki, dobra, pow. rossieński, gm. Kielmy, o 32 w. od Rossień.

Strumilowa Kamionka, ob. *Kamionka Strumilowa*.

Strumilówka, os., pow. mławski, gm. i par. Unierzyż, odl. o 25 w. od Mławy, ma 1 dm., 7 mk., 8 mr. Należała do dóbr Kusowo-Kmiecie.

Strumilówka, wś, pow. żytomierski, przylegała do Krasnopola; własność Oskierkowej. Wchodziła w skład dóbr Mołoczki.

Strumilowo, pow. kolneński, ob. *Kolaki-S.* 7.).

Strumin, pow. średzki, ob. *Strumiany*.

Strumyk, kol., pow. koniński, gm. i par. Kramsk, odl. od Konina 18 w.; ma 18 dm., 127 mk., 330 mr. W 1827 r. 6 dm., 49 mk. Wś ta wchodziła w skład dóbr Jabłków.

Struna 1.) rzeczka w pow. święciańskim, prawy dopł. Strany (prawego dopł. Wilii), uchodzi pod wsią Olszewo. Podług Narbuta S. oddziela ludność litewską od słowiańskiej. 2.) **S.**, rzeczka w pow. kowieńskim, prawy dopływ Niewiaży, do której uchodzi pomiędzy Strabą a Wejoną. Przybiera od lew. brzegu strumień Algupis.

Struna, folw. nad rzeką t. n., pow. święciański, w 1 okr. pol., o 8 w. od Święcian, ma 1 dm., 30 mk. kat., gorzelnia i młyn wodny.

Struna (ob. *Bortiatyn*), mylnie, zamiast *Struha* al. *Gliniec*. Br. G.

Struń 1.) I, wś i dobra skarb., pow. połocki, składają się z fermy Struń i Stary Dwór i mają 7775 dzies. obszaru. 2.) **S.** 2, wś skarb., pow. połocki, o 3 w. na wschód od Połocka, przy trakcie pocztowym, posiada cerkiew i zarząd gm. Dobra, składające się z fermy Struń i 20 wsi, mają 4471 dzies. Niegdyś własność i rezydencja arcybiskupów połockich, którzy tu mieli piękny 2-piętrowy pałac murowany, wystawiony w 1749 r. przez metropolitę Floryana Hrebnińskiego, podług planu architekta Glaubicza, z galerią obrazów i obszernymi ogrodami. Był też tu kościółek murowany, wzniesiony podobno na

wzór jerozolimskiego, z kilkunastu kaplicami (Kalwaryą).

Strunga, szczyt lesisty w granicznym grzbiecie Karpat wschod., dziale skolsko-dełatyńskim, na pld. od szczytu Krubłej Młaki (1261 mt.), dochodzi 1180 mt. n.p.m. Br. G.

Strungi, wś, pow. szawelski, gm. Żagory, o 59 w. od Szawel.

Strunia, rzeczka, w pow. połockim, prawy dopływ Dźwiny, wypływa z jeziora leżącego przy wsi Mosiejanki Łańcużne, przepływa jez. Sosny Łańcużne, kierunek na pld. aż do osady Kaziuki, ztąd się zwraca na pld.-zach. płynąc przez Zbrodowicze, Arciuchy, i we wsi Matusówka uchodzi do Dźwiny.

Strumiewszczyzna, mylnie *Strumiewszczyzna* (II, 166), wś nad Druką, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 72 w. od Nowoaleksandrowska.

Strunka, wś, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Kruglany, o 19 w. od Sokółki

Strunki, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 84 w. od Poniewieża.

Strunojcie, mko, folw. i wś nad stawem i ruczajem Kuną, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. michajłowska, okr. wiejski Sory Strunojcie, o 5 w. od gminy, 6 w. od Święcian a 94 w. od Wilna, ma 21 dm., 227 mk. kat., 60 starow., 11 żyd., 2 prot. (w 1865 r. 72 dusz rewiz.). Mko w 1880 r. miało 28 mk. Kościół par. kat. p. w. św. Piotra i Pawła, z muru wzniesiony w 1847 r. przez Masłowskiego. Par. kat., dek. święciańskiego, 2903 wiernych. Należały do dóbr Sory, niegdyś Białozorów, następnie Masłowskich, Sołtanów, Goldnerowej, gen. Łabieńcowa, obecnie z Łabieńcowych Jerzowej Komarowej.

Strunz Alt i *S. Neu*, dobra i wś, pow. głogowski, par. ew. i kat. Alt Strunz. W r. 1885 S. Alt dobra, miały 11 dm., 72 mk. (12 kat.), 1056 ha. Wś 113 dm., 672 mk. (60 kat.), 873 ha, zamek, 2 folw., 1 dziedziczne sołtystwo, kat. i ew. szkoła, 2 młyny wodne, 3 wiatraki, browar. W r. 1742 został otwarty ewang. kościół, przerobiony z młyna. W r. 1776 poświęcony obecny kościół. Kościół kat. filial. około 1840 r., obecnie zaś parafialny. S. Neu, dobra, miały 2 dm., 22 mk. (5 kat.). Wś 60 dm., 269 mk. (7 kat.), 355 ha; ewang. szkoła, wiatrak.

Strup, jezioro, w pow. mozyrskim (ob. t. VI, 759).

Strupczewo Duże i *S. Małe*, dwie wsi i folw., pow. lipnowski, gm. Brudzew, par. Sobowo, odl. 25 w. od Lipna. S. Duże ma 7 dm., 75 mk., 395 mr.; S. Małe 8 dm., 130 mk., 362 mr.; S. Wymyślin 1 dm., 7 mk., 90 mr. W 1827 r. S. Duże miało 16 dm., 120 mk.; S. Małe 10 dm., 76 mk. Mieszka tu przeważnie drobna szlachta, do włościan należy tyl-

ko 26 mr. Według reg. pob. ziemi dobrzyńskiej z r. 1564 wś S., major w par. Sobowo, własność Strupczewskich Dobków, płaciła od pół łana. S. minor miało 7 posiadaczy Strupczewskich, posiadających od $\frac{1}{4}$ do 1 łanu. Płacono poboru 9 fl. 9 gr. Par. Sobowo płaciła 15 fl. 13 gr. 2 solid. (Pawiński, Wielkp., I, 277). W 1789 r. mieszkali tu Paproccy, Bojanowscy, Łukoski i Chlebowscy. *Br. Ch.*

Strupejki, wś, pow. orszański, wchodziła niegdyś w skład ststwa krasnowskiego al. krasnickiego.

Strupiany, w spisie z 1827 r. *Strumiany*, wś, pow. ostrołęcki, gm. Czerwin, par. Goworowo. W 1827 r. 4 dm., 22 mk.

Strupice, wś i folw., pow. opatowski, gm. Boksice, par. Waśniów, odl. od Opatowa 17 w., ma 28 dm., 263 mk., 414 mr. dwor., 426 mr. włośc. W 1827 r. 10 dm., 42 mk. Fol. S. wchodzi w skład dóbr Chocimów. W akcie uposażenia kościoła w Chybicach, r. 1370 przez Swiesława oficjała krakowskiego i Mateusza kanclerza dobrzyńskiego, kanoników, nadano kościołowi dziesięcinę z ról dworskich w S. (Kod. Małop., III, 242). W połowie XV w. wś S., w par. Waśniów, własność Jakuba i Piotra h. Syrokomla, miała 5 łan. km., z których dziesięcinę, wartości 5 grzyw., płacono prepozyturze kieleckiej. Folw. ryccerski dawał pleb. w Chybicach (Długosz, L. B., I, 441; II, 474). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508 wś S. i Swiaszkowice, własność Jakuba Swiaszkowskiego, płaciły pob. 1 grzyw. 10 gr. Część S. należąca do Bernarda Jamskiego 5 grzyw. W r. 1578 Albert Męciński płacił od 8 osad., 4 łan., 2 zagr. z rolą, 2 komor. biednych (Krzysztof Swieskowski od 3 osad., 1 łanu, 3 zagr. z rolą, 1 kom. (Pawiń., Młp., 195, 458, 461). *Br. Ch.*

Strupiechów 1.) wś i folw., pow. grójecki, gm. Rykały, par. Przybyszew, odl. 21 w. od Grójca, ma 143 mk. W 1827 r. 17 dm., 137 mk. W 1883 r. fol. S. rozl. mr. 625; gr. or. i ogr. mr. 420, łąk mr. 29, past. mr. 3, lasu mr. 159, nieuz. mr. 14; bud. drewn. 13; płodozm. 10-pol., las nieurządzony. Wś S. os. 16, mr. 150. 2.) **S.**, wś włośc., pow. węgrowski, gm. Borze, par. Czerwonka, ma 13 dm., 95 mk., 738 mr. W 1827 r. 16 dm., 77 mk. W 1476 r. siedzą tu częściowi właściciele: Jakub, Piotr i wdowa Katarzyna (Kod. Maz., 273). *Br. Ch.*

Strupin, wś, pow. chełmski, gm. Krzywiczki, par. Chełm (odl. 3 w.). Z połączenia kilku osad włościańskich powstał tu folwark włośc., mający 146 mr. (1886 r.). W 1827 r. 35 dm., 171 mk.

Strupin 1.) st. poczt. nad rz. Pyrrą, w powiecie grodzieńskim, w 4 okr. pol., gm. Skidel, o 24 w. od Grodna, o 1 w. od wsi Huszycze. 2.) **S.**, folw. i dobra, tamże, w 4

okr. pol., gm. Żydomla, o 23 w. od Grodna; własność Puciłowskiego. Włościanie wniesli 123 rs. wykupu za wydzieloną im ziemię.

Strupino, jezioro pod Piechowicami, na pld. od Kościerzyny, pow. kościerski. W 1290 r. nadane przez pomorskiego Mestwina wraz z 8 innymi wojew. Mikołajowi z Kalisza (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 121). Ob. *Kiszewa Stara*. *Ks. Fr.*

Strupki 1.) zaśc. szlach., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 59 w. od Dżisny, 2 dm., 11 mk. (1 prawosł., 10 starow.). 2.) **S.**, wś, pow. witebski, około 1660 r. własność Antoniego Chrapowieckiego, wwdy witebskiego.

Strupków, wś, pow. nadworniański, 24 klm. na pln.-wschód od Nadworny, 26 klm. na pln.-wschód od Delatyna (sąd pow.), 5 klm. od st. kol. urzędu poczt. i tel. w Ottynii. Na wschód leżą Hołosków i Mołodyłów, na pld. Bednarówka i Majdan Średni, na pld.-zach. Glinki, na zach. Gawryłówka, na pln.-zach. Winograd, na pln. Ottynia i Babianka, na pln.-wsch. Uhorniki (4 ostatnie w pow. tłumackim). Przez wieś płynie pot. Opraszyna i zabiera od praw. brzegu pot. Brabenki, od lewego pot. Czarny. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Brabenki i Opraszyna. Wzn. wynosi na pln. 340 mt., w pld.-zach. stronie 354 mt. Włas. więk. ma roli or. 407, łąk i ogr. 133, past. 349, lasu 487 mr.; wł. mn. roli or. 1130, łąk i ogr. 869, past. 47, lasu 6 mr. W r. 1880 było 129 dm., 783 mk. w gminie, 11 dm., 127 mk. na obsz. dwor. (838 gr.-kat., 22 rz.-kat., 36 izr., 14 in. wyznań; 847 Rusinów, 14 Polaków, 49 Niemców). Par. rz.-kat. w Ottynii, gr.-kat. w miejsc. dek. tłumacki. Do par. należy Babianka. We wsi jest cerkiew, szkoła filial. i kasa pożyczk. gm. z kapit. 690 złr. *Lu. Dz.*

Strupni, wś nad rz. Plisą, naprzeciwko ujścia do niej rzki Jelnicy, pow. borysowski, gm. Hlewin, około 2 mil od Borysowa, 10 w. od st. dr. żel. moskiewsko-brzeskiej Żodzin, ma 13 osad; okolica mało ludna, grunta lekkie, łąki dobre. *A. Jel.*

Strupowe, jezioro w kotlinie Prypeci, pow. mozyrski, o $1\frac{1}{2}$ w. na zach. od wsi Zaborany, w obrębie gm. Skryhałowska-Słoboda; ma $\frac{1}{2}$ w. długości i szerokości. *A. Jel.*

Strupy, wś, pow. władysławowski, gm. Zypie, par. Szaki, odl. od Władysławowa 22 w., ma 42 dm., 431 mk. W 1827 r. 28 dm., 208 mk.

Strus, niem. *Strussmuehle*, młyn do Wielkiej Łaki, pow. brodnicki. Istniał już około r. 1667 (ob. Wizyt. Strzesza, str. 44). Por. *Muehlenthal*. *Ks. Fr.*

Strusen (niem.), ob. *Strużany*.

Strushorod, dawna nazwa meczka Buki, w pow. humańskim.

Strusina 1.) al. *Strusino*, wś, pow. plocki, gm. Żagoty, par. Bonisław, odl. 18 w. od Płocka, ma 3 dm., 63 mk., 287 mr. W 1827 r. 7 dm., 32 mk. 2.) **S.**, wś nad rz. Sonią, pow. ciechanowski, gm. i par. Sońsk, odl. o 10 w. od Ciechanowa, ma 9 dm., 120 mk., 146 mr. W 1827 r. 16 dm., 108 mk. Wchodziła w skład dóbr Gołotczyzna.

Strusina, mylnie *Stryszówka*, potok, ma źródło na pld. krańcu wsi Łekawki, w pow. tarnowskim; płynie na pld.-wschód przez Łekawkę i Łekawicę, a dostawszy się na obszar Skrzyszowa wpada do Wągotu z lew. brzo. W Skrzyszowie pot. Wągot zowią Skrzyszówką. Długi 8 klm.

Br. G.

Strusina, przedmieście Tarnowa. Na obszarze S. znajduje się dworzec kolei arcyk. Karola Ludwika i państwowej tarnowsko-lechowskiej. Przedmieście ma 436 dm. (kamienic, dworów i chat) i liczyło 1880 r. 5430 mk. (2530 męż., 2892 kob.); ma osobną szkołę ludową. Pld. część nie różni się niczem od wsi a mieszkańcy są rolnikami. Obszar większy (ks. Sanguszkii) składa się z 251 roli, 31 łąk i 37 mr. past.; obsz. mn. z 1130 roli, 76 łąk i 68 mr. past. S. na zach. a w części i na pld. oblewa Biała a od obszaru przedmieścia Terlikówki oddziela gościniec z Tarnowa do Tuchowa.

Mac.

Strusinek, folw., pow. ciechanowski, gm. i par. Sońsk, odl. o 19 w. od Ciechanowa, ma 2 dm., 19 mk. Folw. ten, w r. 1883 oddzielony od dóbr Gołotczyzna, rozl. mr. 425: gr. or. i ogr. mr. 326, łąk mr. 41, past. mr. 53, nieużytk. mr. 6; bud. drewn. 7.

Strusów 1.) wioska, pow. mohylowski, okr. pol. i sąd Jaryszów, gm. Wendyczany, par. kat. Łeczyńce, ma 14 osad, 103 mk., po większej części jednodworców. Własność Buszyńskich. Porów. *Niemirze*. 2.) **S.**, las w pow. winnickim, par. Łuka.

Strusów, miasteczko, pow. trembowelski, o 8 klm. na pld.-zach. od Trembowli, pod 49° 20' pld. szer., a 43° 17' wsch. dłg. od F.; urz. poczt. w miejscu. Na pld.-wschód leżą Warwaryńce i Łoszniów, na wsch. Krowinka, na pld. Trembowla, Ruzdwanian i Bernadówka, na zach. Zazdrość. Środkiem osady płynie Seret (dopł. Dniestru). Ze wschod. krańca obszaru strugi podążają do Gniezny (dopł. Seretu). Własni, więk. (hr. Włodzimierza Barorowskiego) ma roli or. 718, łąk i ogr. 39, past. 38, lasu 3396 mr.; wł. mn. roli or. 1463, łąk i ogr. 82, past. 171 mr. W r. 1880 było 366 dm., 2683 mk. w gminie, 23 dm., 150 mk. na obsz. dwor. (1243 rz.-kat., 743 gr.-kat., 610 izr., 237 in. wyzn.; 1531 Rusinów, 1166 Polaków, 112 Niemców, 20 in. narod.). Na obszarze dwor. piękny pałac, stadnina koni arabskich. Par. rz.-kat w miejscu, dek. trem-

bowelski. Par. istniała podobno już przed r. 1534. W r. 1767 uposażył ją Franc. Salezy Potocki, a w r. 1816 powiększyła dotację Ludwika z Rzewuskich hr. Lanckorońska. Kościół pobazyliński, murywany, wzniesiony w r. 1767, p. w. św. Mikołaja. Do par. należą: Bernadówka, Darachów, Nałuze, Pantelicha (al. Neutitschein), Ruzdwanian, Tiutków, Warwaryńce i Zazdrość. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. trembowelski; do par. należą: Bernadówka, Ruzdwanian i Zazdrość. Szkoła etat. 4-klasowa i kasa pożyczk. gm. z kapit. 1033 zł. w. a. Osada ta zwała się dawniej Podbohorodyczynem (Petruszewicz, Swodnaja halycoko-ruskaja litopys, od 1600 do 1700, w Literatur. Sborniku z r. 1872 i 1873, Lwów, 1874, str. 395). Miasteczko założyli w XVI w. Strussowie h. Korczak. Ostatni z nich Mikołaj, ststa halicki († 1627), zostawił córki: Helenę, za Kalinowskim, gener. podolskim, i Zofię, za Jakubem Sienińskim. W późniejszych czasach posiadali tę majątność Potoccy i Lanckorońscy. Dawniej głośnie były cybuchy tu wyrabiane.

Lu. Dz.

Strussow (niem.), ob. *Struszewo*.

Strusto al. *Strusty*, jezioro, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 50 w. od Nowoaleksandrowska. Dłgie do 4 w., szerokie do 5 w., ma 14 w. obwodu. Znajduje się na niem 5 wysepek. Łączy się od pld. z jez. Snudy, od pld. zaś z jez. Bolejcie i Cno. Wody jeziora ściągają rz. Drujka, lewy dopł. Dźwiny.

Strusto, wś i dobra, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 50 i 51 w. od Nowoaleksandrowska. Dobra, wraz z Dudziškami i Laudziškami, mają 458 dzies. ziemi dwors. Należały dawniej do Dryświat, Łopacińskich, około 1802 r. przeszły do Aleksandrowiczów, w ręku których do dziś pozostają.

Strusy, wś, pow. siedlecki, gm. Tarków Wielki, par. Mordy, ma 32 dm., 227 mk., 941 mr. W 1827 r. 34 dm., 181 mk., par. Koźuchówek.

Struszewo, 1780 r. *Stryszewo*, niem. *Strussow*, wś w Pomeranii, pow. bytowski, par. kat. Ugoszcz; 834 ha (476 roli or., 63 łąk, 189 lasu). W 1885 r. 36 dm., 47 dym., 273 mk. (2 kat.). R. 1435 odnawia Łukasz v. Lichtenstein, wójt bytowski, przywilej na tutejsze sołectwo Henningowi Wolder, w wojnie z Hussytami r. 1433 bowiem list ten był zagnany; Wolder dostaje 3 włóki na prawie chelmińsk., 2 wolne i 1 czynszową ale bez tłoki, jako i 2 mr. łąk, trzeci fenik kar sądowych, dużych i małych, wyjąwszy sady drożne.... Za to mają on i jego spadkobiercy nam służyć jako i inni sołtysowie. Mieszkańcy zaś wsi mają posiadać 19 włók czynszowych i od każdej na św. Marcin płacić po pół grzyw. monety i po 2 kury, kosić po pół morga łąki,

siano w kopki zgrabić i przywieść; sołtys zaś, który od kośby jest wolny, będzie za to płacił 1 łut pruskich feników. Z szczególnej łaski użyjemy temuż sołtysowi i jego potomkom wolne rybołówstwo dla własnego stołu małemi narzędziami w jez. Borzetuchomskim i w strudze przy wsi. Przywilej ten potwierdza książę Barnim sołtysowi Markowi Labbuhn r. 1580 a r. 1638 Władysław IV (ob. „Gesch. d. Lauenburg und Buetow“ v. Cramer, II, 198). R. 1437 obejmowało S. 20 wł. czynszowych, każda czynszowała pół grzyw. i 2 kury; od każdej włóki byli osadnicy zobowiązani zbierać siano z pół morga łąki; 2 wł. były puste; za nadmiar płaciła gmina 7 grz.; ogrodów było 12, z których sołtys posiadał 3; każdy czynszował 1 korzec żyta, 1 k. jęczmienia, 1 k. owsa i 10 kur; jeden z tych 12 ogr. był pusty; ogólna suma pieniędzy XV grz., zboża 7 korey, kur półtorej kopy i 12 (tamże, str. 298). R. 1780 liczyła wieś tułejsza 3 kat. i 159 ew. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 23).

Ks. Fr.

Struszyłce, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 72 w. od Nowoaleksandrowska.

Strutyn 1.) karczma w Borkach Wielkich, w pow. tarnopolskim. 2.) **S.**, wś, pow. złoczowski, 5 klm. na pld.-wschód od Złoczowa (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na pln. leżą Bieniów i Zazule, na wschód Łuka i Zarwanica, na pld. Ryków i Snowicz, na zach. Złoczów. Środkiem obszaru płynie Złoczówka (dopł. Bugu) i zabiera w obrębie wsi strugę od lewego a drugą od praw. brzegu. Na pld. lesistym krańcu wznosi się wzgórze do 440 mt; na wsch. góra „Krawiecka“ (330 mt.). Zabudowania wiejskie leżą na lewym brzegu Złoczówki, na pld.-wschód od nich leży grupa domów „Kiejków“. Własn. więk. (Tytusa Kielanowskiego) ma roli or. 501, łąk i ogr. 137, past. 135, lasu 416 mr.; wł. mn. roli or. 618, łąk i ogr. 233, past. 387, lasu 19 mr. W r. 1880 było 86 dm., 554 mk. w gminie, 24 dm., 157 mk. na obsz. dwor. (496 gr.-kat., 148 rz.-kat., 63 izr., 4 innych wyzn.; 329 Polaków, 378 Rusinów, 4 Niemców). Par. rz.-kat. w Złoczowie, gr.-kat. w miejscu, dek. złoczowski. Do par. należy Zarwanica. We wsi jest cerkiew i szkoła etat. 1-klas. (od 1856 r.), z językiem wykładowym ruskim. Na obszarze dwor. gorzelnia. Opis wsi podało „Słowo“ (Lwów, 1875, Nr. 49). 3.) **S. Niżny**, wś, pow. doliński, 10 klm. na pld.-wschód od Doliny, 3 klm. na zach. od sądu pow. i urz. poczt. w Rożniatowie. Na pln. leżą Raków i Swaryczów, na wschód Rożniatów, na pld. Jasienowiec, na pld.-zach. Strutyn Wyżny, na zach. Dolina. Przez wieś płynie Czaczawa al. Czeczwa (dopł. Łomnicy)

i przyjmuje od lew. brzegu pot. Dubowe. Na pld. od Czeczwy płynie pot. Syhły (dopływ Duby). Zabudowania wiejskie leżą na praw. brzegu Czeczwy a na lewym Syhłego. W pln. stronie obszaru leży las Werchosnyk (szczyt 449 mt.). Własn. więk. (rządowa) ma łąk i ogr. 11 mr.; wł. mn. roli or. 651, łąk i ogr. 1990, past. 575 mr. W r. 1880 było 316 dm., 1628 mk. w gminie (1584 gr.-kat., 8 rz.-kat., 36 izrael.; wszyscy Rusini). Par. rz.-kat. w Rożniatowie, gr.-kat. w miejscu, dek. perehiński. We wsi jest cerkiew p. w. św. Mikołaja i szkoła etat. 1-klas. Jest też tartak wodny o jednym gatrze i 2 piłach zwyczajnych, przerabiający corocznie 1600 mt. kub. drzewa świerkowego i jodłowego a produkujący 1020 mt. kub. desek, brusów i łąt. Opis wsi podało „Słowo“ (Lwów, 1875, Nr. 140). 4.) **S. Wyżny**, wś, pow. doliński, 8 klm. na pld.-wschód od Doliny, 7 klm. na pld.-zach. od Rożniatowa (sąd pow. i urz. poczt.). Na pln.-wschód leży S. Niżny, na pld.-wschód Jasienowiec, na pld.-zach. Spas, na zach. Łopianka, na pln.-zach. Dolina. Przez zachodnią część wsi płynie Czeczwa. We wsch. części wsi małe strugi płyną do Czeczwy, a potok Syhły do Duby. Zabudowania wiejskie leżą na praw. brzegu Czeczwy. Na pld.-wschód leży las „Czarny“. Na pld.-zach., na lewym brz. Czeczwy a na prawym pot. Sokol (dopł. Czeczwy) leży las „Sokol“, ze szczytem 544 mt. Własn. więk. ma roli or. 161, łąk i ogr. 220, past. 10, lasu 189 mr.; wł. mn. roli or. 636, łąk i ogr. 1132, past. 249 mr. W r. 1880 było 207 dm., 799 mk. w gminie, 6 dm., 31 mk. na obsz. dwor. (787 gr.-kat., 30 rz.-kat., 13 izrael.; 799 Rusinów, 17 Polaków, 14 Niemców). Par. rz.-kat. w Dolinie, gr.-kat. w miejscu, dek. perehiński. We wsi jest cerkiew, szkoła etat. 1-klasowa i młyn. Koledę śpiewaną w tej wsi zapisał Wagilewicz (Bibl. Ossol., Nr. 2411, t. II, str. 154). O salinie, która tu niegdyś była, czyt. „Jahr. d. geolog. Reichsanst.“, t. 26, str. 180. W S. Niżnym i Wyżnym leżą nad Czeczwą rozległe torfowiska, zajmujące 668 mr., a grubość pokładu wynosi 6 mt. Są to prawdziwe torfy mszyste o formie wypukłej, zupełnie wykończone. Torfowisko spoczywa na plastycznym ile, masa torfu ciastowata, tłusta, na materiał opałowy bardzo przydatna. Powierzchnia porośnięta rzadką karłowatą sośniną. Za czasów Rzpltej należał S. do dóbr koron. ststwa dolińskiego, w pow. żydaczewskim. Według lustracji z r. 1665 (rkp. Ossol., Nr. 2834, str. 140) „Zasiadła wieś na łąkach 8. Teraz siedzi na łąkach 4. Czynszu z łąnu dają po złp. 4; owsa po mac 2. Za stróżę i hajduka zł. 60, za młyn i karcznię 100. Gęsi z łąnu 2, trzecia na pana podstarościę; kur z łąnu 4, dwie

zosobna na pana podstarościę; jajec z łanu kopa, drew wozów 6. Dziesięciny owczej 20-sta owca. Owiec nie mieli. Dziesięciny pszczelnej 10-ty pień, teraz się dostało pniów trzy. Dziesięciny świnnej od świń 36 po 3 gr. Sarne jedną dają; kołędę z łanu po gr. 24. Stóg siana zrobić powinni. Pop czynszu daje zł. 2. Suma prow. z tej wsi facit zł. 340 gr. 12". W inwentarzu z r. 1727 (rkp. Ossol., Nr. 1420, str. 29 nn.) czytamy: „Ta ws osiadła na łanach 5½. Osiadłość poddanych tej wsi 52 (wymienieni po nazwisku). W tej wsi jest młyn, ten jest przy młynie, który jest przyłączony do arendy zamkowej. Powinności poddanych tej wsi: pieniędzy czynszowych z łanu jednego zł. 40; owsa z łanów 5½, mac 10, gęsi 10, kur 28, jajec kop 5½. Podstarościeму na sustentament należy z łanu gęś jedna i kur 2, a drew na opał, co potrzeba. Osobliwie drew z łanu należy wozów 4. Za strożę i hajduka z łanów 4 zł. 120; za 3 stogi siana, które zrobić powinni, zł. 186 (osobliwie na rozchód dworski stóg jeden). Kołędnych pieniędzy zł. 6 gr. 12. Rybackich pieniędzy złp. 15; za 2 sarny zł. 4; spisanego ogółem złp. 4. Z gruntu do cerkwi należącego zł. 12. Osobliwie ta wieś według nowego postanowienia płaci za robociznę zł. 180". Zobacz także inwentarz ststwa dolińskiego z r. 1758 (rkp. Ossol., Nr. 1419, str. 11, 34 i 41).

Lu. Dz.

Strutyńka 1.) ws, pow. bałeki, okr. pol. i sąd Sawrań, gm. Baksza, par. prawosł. Nedełkowa, kat. Krzywejeziro, ma 48 os., 116 mk., 182 dz. ziemi włosc., 284 dwor. Należała do Denisków, następnie Sewastjanowych. 2.) **S.**, ws nad rzeczką Szeroką Rudą, dopływ Sobu, pow. lipowiecki, na pograniczu pow. bractawskiego, w 2 okr. pol., gm. Lipowiec (o 6 w.), par. prawosł. Kamionka (o 2 w. na wschód), ma 715 mk. W 1863 r. było tu 545 mk.; w 1868 r. 102 osad. Założona przez hr. Strutyńskiego, w 1863 r. należała do Bodakowskich (523 dzies., 122 dusz rew.), Gałęzowskich (232 dz., 50 dusz), Moczarskich (239 dz., 37 dusz), Kozieradzkiej (73 dz., 22 dusz), Delsaala (54 dz., 14 dusz) i Czałowskiej (13 dusz). W zeszłym wieku istniała tu oddzielna cerkiew, zamknięta później z powodu braku uposażenia.

J. Krz.

Strutyński potok, ob. Złoczówka.

Struwitz, 1298 *Strobiz*, ws, pow. nissański, par. ew. Nissa, kat. Boesdorf. W 1885 r. dobra miały 40 dm., 184 mk. kat., 259 ha.

Struwun, nazwa nadana przez Konstantego Porfirogenetę ósmemu porohowi dniewrowskiemu, t. zw. Liszny; ob. *Dniepr* (t. II, 47).

Struzikówka, grupa zabudowań w gm. Olszówce, pow. limanowski.

Br. G.

Strużal, niem. *Strusal*, wyb. do Chełmży, pow. toruński, 1 dm., 29 mk.

Strużany, dawniej *Strusen*, łotew. *Stružani*, ws i dobra, pow. łucyński, w 4 okr. pok. do spraw włosc., gm. Domopol, par. Strużany, w 1863 r. 186 dusz rewiz.; własność Benisławskich. Kościół kat. p. w. Zwiastowania N. M. P., fundowany w 1780 r. przez Dominika Ryka, dziedzica rozległych dóbr drycańskich i wielońskich. S. wraz z Drycanami i Pileynami otrzymał w 1563 r. od Zygmunta Augusta Ernest de Ryk. Dobra te pozostały w męskiej linii jego potomstwa do 1825 r. Dziś własność Ernesta Dalwica, obejmują 6588 dzies. ziemi dwor. Była tu dawniej stacya pocztowa.

Strużka, pow. uszycki, ob. *Struga Mała*.

Strużka 1.) rzeczka, ma źródło w obr. gm. Peterswaldu, pow. frysztański, na Szlasku austr., płynie na pń.-wschód przez Peterswald, a pod Orłowem, zabrawszy potoki od pńd.-wsch. i wschodu płynące, zwraca się na pń., potem w Porębie na pń.-zach., zrasza obszar Rychwałdu i wpada w obr. Pudłowa do Odry z praw. brzegu. Długa 15 klm. Pędzi kilka młynów i zasila stawy w Porębie i Rychwałdzie. Wdłuż potoku ciągnie się tor kolei żelaznej orłowsko-bogumińskiej. 2.) **S.**, potok, dopływ Olszy, pow. frysztański, ob. *Rychwałd*.

Br. G.

Strużka, rzeczka, prawy dopł. Wrześnicy (dopł. Warty), pow. wrzesiński, powstaje na łąkach kaczanowskich, o 5 klm. ku pńd. od Wrześni; płynie ku pń. przez sam środek Kaczanowa; uchodzi między Bierzglikiem a Nadarzycami, ubiegłszy 2½ klm. *E. Cal.*

Strużka, rzeczka w pow. brodzieńskim, dopływ rz. Wel (ob. *Lińzbark*, V, 218).

Strużka, wyb. do Rakowie, pow. lubawski.

Strużki 1.) ws włosc., pow. sandomierski, gm. Tursko, par. Niekrasów, odl. od Sandomierza 35 w., ma 11 dm., 84 mk., 96 mr. włosc. i 2 dwor. We wsi urząd gm. 2.) **S.**, pow. ostrowski, gm. Długosiodło, par. Lubiel.

Strużnica, *Strusnitz* (na map. sztab.), rzeczka, lewy dopł. Głomnicy (Głumia), powstaje w pow. wyrzyskim, pod Rudną, o 4½ klm. na zach. od Wysokiej, płynie ku pń.-zachodowi; tworzy jez. Stare (94 mt. nrm.), mija wieś t. n. i na granicy pow. złotowskiego wpływa do jezior Głubczyńskich (92 mt. nrm.); wyszedłszy ztąd przyjmuje z praw. brzegu strugę Głubczyńską; uchodzi o 8 klm. na zach.-pńd. od Krajenki. Długa około 4½ klm. w pow. wyrzyskim i przeszło 5 klm. w pow. złotowskim.

E. Cal.

Strużyny, niem. *Flussvorwerk*, ztąd *Strużny Folwark*, folw. do Gronska, pow. międzyrzecki, o 4 klm. na zach.-pńd. od Bledzewa, na praw. brzegu Ponikwy (dopł. Obry); przy

końcu zeszłego wieku należał do Bogusława Bukowieckiego. W 1871 r. 1 dm., 28 mk.; w najnowszych Spisach urzęd. niewykazany.

Strwiąż, rus. *Strywior*, rzeka, powstaje z połączenia dwóch pot. górskich: Strwiążka i Równi, na zachodnim krańcu Ustrzyk Dolnych, w pow. liskim. Strwiążyk wypływa z pod Magóry (731 mk.), w obrębie Strwiążka, i płynie na pld.-wschód górką dolną, nad którą od pld. wznosi się Kamień Ławorta (769 mt.), a od pld. położe wzgórze Korolik Mały (642 mt.), Równia zaś napływa od pld., z pod działu Żukowa, we wsi Równi. Potok ten stanowi główne ramie źródlane Strwiąża. Od połączenia się tych strumieni płynie S. na pld.-wsch. przez Ustrzyki Dolne, Berechy Dolne i Krościenko, doliną wąską i górką, nad którą od pld.-zach. wznosi się Kamień Ławorta (769 mt.), Kiczera (632 mt.) i Klewa (581 mt.), a od pld.-wsch. Kuźmien (624 mt.) i Oratyk (642 mt.) Od Krościenka podąża w kierunku wchod. aż po Terło, gdzie u pld.-wschod. stóp Woroniowa (567 mt.) zwraca się na pld. a od Starzawy na pld.-wschód aż po Chyrów. Od Starzawy dolina S., zwarta działami górkami, od pld. Stawnym lasem ze szczytem Ilmo (626 mt.) i Magorą (564 mt.) a od pld. Walińskim wierchem (595 mt.), poczyną się rozszerzać, a rzeka rozlewa się w szerokie kamienie, dzieląc się na liczne ramiona. Minawszy Chyrów podąża w kierunku wschod. w krętym biegu doliną coraz szerszą przez wsi: Posadę Chyrowską, Słochynię, Polanę, Grodowice, Laszki Murowane, popod Fulsztyn, przez Zasadki, Janów i Czaple, opierając się prawym, t. j. pld. brzegiem o północne podnóża działów górzystych, będących pld. kończynami podgórz karpackiego. Odtąd podąża w kierunku pld.-wsch. aż do ujścia, okolicą płaską i moczarową, tworząc liczne zakręty i zraszając obszary Humieńca, Nadyb, Wojutycz, Biskowic, Babiny, granicą Brzegów i Pinian, następnie przez Czernichów i Koniuszki Siemianowskie. Tu łączy się od praw. brzegu z Dniestryczką (por. *Błożewka*), ramieniem Dniestru, u pld. podnóża góry Nałesników, i zwraca się na pld.-wsch., przepływając obszary Chłopczy i Dołobowa, poniżej którego wpada do Dniestru z lew. brzegu. Dolina rzeki jest podłużna poprzecznie z kierunkiem wszystkich innych rzek, po Chyrów górska, dalej zaś nizinna, szeroka, styka się z doliną Dniestru. Wody S. są górskie, łożo kamieniste, wzbiera nagle a blisko ujścia wylewa szeroko, przedewszystkiem w okolicy wsi Babiny. Według rewizji ekonomii samborskiej z r. 1760 załiła się gmina babińska, że często woda z rzeki S. i młynówka od Dniestru szkodzi jej czyni i grunta wraz z łą-

kami zatapia. Z dawnych lat pamiętną jest powódź z r. 1738, gdy S. i Dniestr przez częste ulewę niemal całą okolicę i wieś Babinę zatopiły, przez co ta od Dniestru całkiem się usunęła ku S. Nowszymi czasy straszne były powodzie w r. 1864, 1866, 1867. Zabiera S. od obu brzegów mnóstwo górskich potoków i wody rozległych błot samborskich, a mianowicie wpadają doń z praw. brzegu: Jasienka, Łuh, Stebnik, Maksymów, Rudawka, Zabola, Borsuki ze Smereczną, Suszyczanka, Tarnawka, Solenny, Seredny, Jasienica, Dąbrówka z Rudnym potokiem; od lewego zaś brz.: Łodynka, Łodyna z Karaszynem, Stranatura, Łopusznica al. Moczar, Głęboki, Pieklińska i Struga. S. mógłby być spławnym już od Krościenka, ale spław nie chodzi na nim. Wody gościnne bywają na S. w czerwcu i lipcu a niekiedy także na św. Michał. Po obu brzegach leży 26 wsi i dwa miasteczka. Na górnym biegu znajdują się wielkie i pięknie utrzymane lasy. Długość wynosi 98 klm. Spad wód podają liczby: 453 mt. (kościół w Ustrzykach Dolnych), 398 mt. (poniżej Krościenka), 374 mt. (poniżej ujścia Borsuków), 366 mt. (górnym koniec Starzawy), 353 mt. (ujście Suszyczanki), 340 mt. (most pod Chyrowem), 318 mt. (pod Laszkami Murowanymi), 280 mt. (na wsch. granicy Babiny), 268 mt. (ujście). Doliną S. ciągnie się tor drogi żelaznej państwowej od Ustrzyk Dolnych po Maksymowice, jako też gościniec bitwy od Ustrzyk Dolnych do Sambora. Z ryb żyją tu: brzana, karp, miętus, ukleja, okoń, sum i szczupak.

Br. G.

Strwiążyk, wś, pow. liski, nad pot. (lew. dopł. Strwiąża), o 37 klm. na pld.-zachód od Ustrzyk Dolnych, wzn. 537 mt. n.p.m. Cerkiew drewniana, filia par. gr.-kat. w Ustrzykach i 39 chat. Na pld. podnosi się teren do 769 mt., na pld. do 642 mt. a na zach. do 731 mt., ku pld. na 500 mt. (w Ustrzykach do 453 mt.). Wraz z obszarem większej posiadłości (Kłotydy Niesiołowskiej) liczy S. 248 mk., 216 gr.-kat., 8 rz.-kat. i 24 izrael. Graniczy na pld. z Łodyną, na pld. z Ustyanową a na wschód z Ustrzykami.

Mac.

Stryb al. *Strib*, *Strub*, szczyt w granicznym grzbiecie Karpat wschodnich, w dziale dukielsko-skolskim, nad źródłami Solinki, w obr. gm. Solinki, w pow. lisieckim, na pld. od działu Hyrlaty, z którą łączy się za pomocą Kiczurki wierchu (909 mt.); 1014 mt. n.p.m.

Strybeż, wś nad rz. Cną (Tną), pow. żytomierski, na pld. od mka Cudnowa, niegdyś we włości cudnowskiej. Uroczysko nosi nazwę Kuźmiński Ostrów.

Stryby, wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Kucewice, okr. wiejski Olany, o 8 w. od gminy a 14 w. od Oszmiany, ma 3 dm.,

27 mk. kat. (podług spisu z 1865 r. 12 dusz rewiz.; należała do dóbr Olany, Wazyńskich).

Strych, ws i folw., pow. garwoliński, gm. i par. Maciejowice, ma 25 dm., 249 mk., 452 mr. włośc. i około 400 mr. folw. W 1827 r. było 23 dm., 162 mk. Fol. S. wchodzi w skład dóbr Maciejowice. Według reg. pob. pow. syczeńskiego z r. 1569 ws Strych, w par. Kochów, własność Syczeńskiego, miała 5 półłanów (Pawłowski, Małop., 333). *Br. Ch.*

Strych, niem. *Strich*, ws, pow. starogardzki, gm. Dreidorf, st. p. Frankenfelde, par. kat. Zblewo. Zawiera 4 gburskie posiadła i 6 zagród; 248 mr. W 1885 r. 15 dm., 148 mk.

Strychale, ws, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejs. Bohuń, o 5 w. od gminy, 10 w. od Dżisny, 3 dm., 57 mk. (20 dusz rew.).

Strychańce, ob. *Stryhańce*.

Strychanka, ob. *Stryhanka*.

Strycholec, pole na obszarze wsi Przytarni, pow. chojnicki.

Strychowacz al. *Strychowalec*, folw. i młyn w Rudnie, pow. lwowski.

Strychowce, mylnie *Strachowce*, ws, pow. uszycki, okr. pol. i sąd Dunajowiec (o 20 w.), gm. i par. kat. Sołodkowce, poczta i tel. Jarmolińce (o 16 w.), st. dr. żel. odessko-wołyckiej Derażnia (o 40 w.), przy drodze prowadzącej do Malejowic. Ma 123 osad, 684 mk. (58 jednodworców), 580 dzies. ziemi włościańskiej, 954 dworskiej, 26 cerkiewnej; cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona z muru w 1850 r., ma 711 parafian. Fabryka cukru akcyjna, założona w 1872 r. na gruntach sąsiedniej wsi Tarasówki (zwana Strychowiec-ka), o 10 dyfuzorach na 1230 wiader, przerabia do 120,000 berkowców buraków; w r. 1886/7 wyprodukowała 107,887 pudów cukru. Grunta górzyście, miejscami zapadłe, gleba czarna i piaszczysta. Jest tu kamień wapienny i glina. Stara osada, już w 1491 r. zniszczona przez Tatarów, należała do ststwa smotryckiego, następnie skutkiem zamiany na Jarugę, własność Potockich, od których nabyli dzisiejsi właściciele Chełmińscy. Do klucza strychowieckiego należą: Andryjówka i Tarasówka. *Dr. M.*

Strychowice, ob. *Stryczowice*.

Strychowiec, folw., pow. nowoaleksandryjski, gm. Celejów, par. Klementowice. Znajduje tu się urząd gm. i dwa młyny wodne. W 1827 r. 3 dm., 24 mk. Folw. należy do dóbr Celejów.

Strychowo, ws i dwór, pow. gnieźnieński, o 7 klm. ku zach. od Gniezna (poczta i st. dr. żel.), par. Dębica. Około r. 1510 rozgraniczono S. z Oborą i Braciszewem (Akta ziem. gnieźn.); r. 1523 składało się S. z 1 km. i dziedzicznych; 1 km. było 4 w 1580 i 3 w r. 1616; dziedzicami ówczesnymi byli Jerzy

Łatański i Andrzej Rej, późniejszymi Kazimierz Gądkowski, Andrzej Twardowski i w nowszych czasach Chylewscy. Ws ma 7 dm., 41 mk. (34 kat., 7 prot.) i 90 ha (66 roli, 9 łąk). Dwór z Nową Wsią (3 dm., 41 mk.) tworzy okr. dworski, mający 13 dm., 159 mk. (147 kat., 12 prot.) i 506 ha (420 roli, 36 łąk, 41 lasu). *E. Cal.*

Strychowskie Holendry, urząd. *Striche-Hauland*, pow. międzychodzki (Skwirzyna), o 7 1/2 klm. na zach.-póln. od Międzychoda i 4 klm. na północ od wsi Strychy, nad strugą, spływającą do Warty; par. Międzychód, poczta w Przytoczni (Prittisch), st. dr. żel. w Międzyrzeczu (Meseritz) o 24 klm.; z Łączną Karczmą tworzą okr. wiejski, mający 16 dm., 119 mk. (3 kat., 116 prot.) i 349 ha (187 roli, 43 łąk, 40 lasu). Istniały już przed r. 1793 i należały do dworu Strychy. *E. Cal.*

Strychy, dawniej *Strych* i *Strich*, urząd. *Striche*, ws i dwór, pow. międzychodzki (Skwirzyna), o 7 klm. na zach.-połd. od Międzychoda (par. kat. i prot.); poczta w Wierzbnie (Wierzebaum), st. dr. żel. w Międzyrzeczu o 21 klm. W r. 1564 było w S. 16 1an. osiadł., z których płacono bisk. pozn. po 3 gr.; r. 1580 było 9 1an. os., 3 zagrod., 4 komor., pasterz i 35 owiec. S. z obszarem, na którym powstały Holendry Strychowskie, należały niegdyś do Unrugów; z nich Bałtazar w r. 1699 spalić kazał 2 kobiety posadzone o czary; przy końcu zeszłego wieku dziedziczył S. Bogusław Unrug, później Węgiersey. Ws ma obecnie 39 dm., 377 mk. i tworzy okr. wiejski z osadami: Pietrzak, Stępa. Wierzehabno holendry i Wierzehabno osada; cały okr. ma 64 dm., 565 mk. (131 kat., 428 prot., 6 żydów) i 472 ha (263 roli, 34 łąk, 47 lasu). Dwór ma 10 dm., 90 mk. (53 kat., 37 prot.) i 724 ha (343 roli, 20 łąk, 270 lasu); gorzelnia parowa, chów bydła holenderskiego i owiec Rambouillet. *E. Cal.*

Stryczek, w pow. bydgoskim, ob. *Strzyżki*.

Stryczowice, w spisie z 1827 r. *Strzyszowice*, 1579 r. *Strychowice* i *Striczowice*, ws włośc., pow. opatowski, gm. Boksice, par. Momina, odl. 44 w. od Opatowa, ma 28 dm., 204 mk., 816 mr. Wchodziła w skład dóbr Kossowice. W 1827 r. 19 dm., 127 mk. Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 Mikołaj Radziwiłł płacił tu od 9 osad., 4 1/2 1an., 2 kom., 4 biednych (Pawłowski, Małop. 187). *Br. Ch.*

Strygale, fol, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 46 w. od Telsz.

Strygaliszki, ws nad pot. Ilgis, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 27 w. od Święcian, 9 dm., 89 mk. (82 kat., 7 żydów).

Strygi, ob. *Strzygi*.

Strygi, wś. pow. sieński, gm. Moszkany, ma 20 dm., 115 mk.

Strygoja, szczyt lesisty w dziale t. n., w Karpatach bukowińskich, w obr. gm. Putny, pow. radowieckim, na pñ.-zach. od działu górskiego Oglindy al Oględy, na lew. brzegu rz. Putny. Wzn. 906 mt. npm. Br. G.

Strygowa, dopł. Baryczy, ob. *Strzegowa*.

Strygowska Woda al. *Wystrzyca*, lewy dopływ Wystrzycy, lewego dopływu Odry.

Stryguny, siolo nad rz. Worskłą, pow. grajworoński gub. kurskiej, o 32 w. od mta powiat., przy traktce poczt. biełgorodzkiej. ma 200 dm., 3094 mk., 2 nieznaczne jarmarki, 4383 dzies. ziemi (1375 dz. dworskiej). Własność hr. Szeremetiewych.

Stryhańce 1.) wś, pow. brzeżański, 16 klm. na pñ.-zach. od Brzeżan (sąd pow.). 10 klm. na pñ.-wsch. od urzędu poczt. w Narajowie. Na pñ. leży Rekszyn, na wsch. Dworce, na pñd. Wierzbów, na pñd.-zach. i zach. Narajów. Granicy pñ.-wsch. dotyka Złota Lipa, do niej też struga b. n. uprowadza wody z całego obszaru. W stronie zach. leży grupa domów „Dąbrowa“. Wznies. obszaru dochodzi na wsch. do 330 mt., na pñd. do 405 mt. Włas. więk. ma roli or. 167, łąki ogr. 100 mr. mr., pastw. 72 mr.; wł. mn. roli or. 708 mr., łąk i ogr. 511 mr., past. 98 mr. W 1880 r. było 100 dm., 622 mk. w gmin., 1 dm., 1 mk. na obsz. dwor. (524 gr.-kat., 79 rzym.-kat., 20 izr.; 585 Rusinów, 38 Polaków). Par. rzym.-kat. w Narajowie, gr.-kat. w miejscu. Do par. należy Rekszyn. We wsi jest cerkiew p. w. św. Mikołaja, szkoła etat. 1-klas., młyn, tartak i gorzelnia. 2.) *S.* al. *Strychańce*, wś, pow. stryjski, 15 klm. na pñ.-wsch. od sądu pow. w Stryju, 8 klm. od urz. poczt. w Daszawie. Na pñd. leżą Daszawa i Gelsendorf, na pñd.-zach. Chodowice, na pñ.-zach. Kawczykat na pñ. Kawczykat, na wsch. Pezany, Pokrowce i Jusyptycze (3 ostatnie w pow. żydaczowskim). Pñ. zach. częścią wsi przepływa Stryj, pñd.-wsch. część Zyzawa (praw. dopł. Stryja). Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru. Włas. więk. ma roli or. 104 mr., łąk i ogr. 224 mr., pastw. 85 mr., lasu 501 mr.; wł. mn. roli or. 372 mr., łąk i ogr. 535 mr., past. 45 mr., lasu 72 mr. W 1880 r. było 60 dm., 338 mk. w gmin., 5 dm., 29 mk. na obsz. dwor. (335 gr.-kat., 3 rz.-kat., 26 izr., 3 innych wyz.; 363 Rusinów, 4 Polaków). Par. rzym.-kat. w Kochawinie, gr.-kat. w Chodnowicach. We wsi jest cerkiew p. w. św. Mikołaja, szkoła filialna, młyn, tartak i gorzelnia. 3.) *S.*, wś, pow. tłumacki, 20 klm. na pñ.-zach. od Tłumacza, 14 klm. na pñ. od sądu pow. w Tyśmienicy, 10 klm. od urz. tel. i st. kol. w Jezupolu, urząd poczt. w miejscu. Na pñ. leży Dolhe, na wsch. Bu-

kowna, na pñd. Rożniów, na zach. Pobereże i Maryampol. Środkiem wsi płynie pot. Korosiłna, praw. dopływ Dniestru. W dolinie potoku leżą zabudowania wiejskie. Na wsch. wznosi się Seredny horb do 320 mt. Na pñd.-wsch. leży las „Pilipin Haj“ z leśniczówką i las „Krakmaw“ ze wzgórzem 327 mt. wzn. Włas. więk. ma roli or. 381 mr., łąk i ogr. 82 mr., pastw. 78 mr., lasu 626 mr.; włas. mn. roli or. 982 mr., łąk i ogr. 106 mr., past. 70 mr., lasu 8 mr. W 1880 r. było 150 dm., 924 mk. w gminie, 18 dm., 90 mk. na obsz. dwor. (934 gr.-kat., 51 rz.-kat., 29 izr.; 934 Rusinów, 80 Polaków). Par. rzym.-kat. w Tyśmienicy, gr.-kat. w miejscu, dek. uścieński. Do par. należy wś Dolhe. We wsi jest cerkiew p. w. św. Trójcy, szkoła etat. 1-klas., kasa pożyczk. gm. z kapit. 1427 złr. i młyn. Szczegóły o stosunkach geologicznych podaje „Formacja gipsu na zach.-pñd. krawędzi płaskowzgórza podolskiego“ p. M. Łomnickiego (Kosmos, VI, 190). Znajdują się tu ogromne łomy pięknego gipsu i alabastru, ale nie są eksploatowane. Wapno łamą i wypalają od dawna na wielką skalę. O tutejszem źródle siarczanem i o źródłach żelaznych podał krótką wiadomość L. Hodoly (Kosmos, VI, 236). Por. też Hodolego „Mały przyczynek do wierzeń i podań ludowych o zwierzętach i roślinach we wsi S.“ (Zbiór wiadom. antropol. kraj., VI, 1882, 318). Lu. Dz.

Stryhaniec, wś, uroczysko i fol., pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Rohoźna, o 26 i 28 w. od Kobrynia.

Stryhanka al. *Strychanka*, wś, pow. kamionecki, 15 klm. na pñ. od Kamionki Strumiłowej, 5 klm. na pñ.-zach. od urz. poczt. w Dobrotworze. Na pñd. i pñd.-wsch. leży Dobrotwór, na pñ.-wsch. Tyszyca, na pñd. Sielec (obie w pow. sokalskim), na zach. Rekliniec (pow. żółkiewski). Wzdłuż granicy wschod. płynie Bug i lewy dopł. Bugu, pot. Sarneczek. Zabudowania wiejskie leżą na granicy wschod. Zach. część obszaru przeważnie lesista. Pñd.-zach. część moczarysta (Bukowe błoto, Homowa). Wznies. w środku obszaru sięga 218 mt. Włas. więk. ma roli or. 19 mr., łąk i ogr. 99 mr., pastw. 131 mr., lasu 2243 mr.; wł. mn. roli or. 317 mr., łąk i ogr. 69 mr., pastw. 29 mr., lasu 1 mr. W 1880 r. było 106 dm., 631 mk. w gmin. (497 gr.-kat., 130 rz.-kat., 4 izr.; 492 Rusinów, 139 Polaków). Par. rzym.-kat. i gr.-kat. w Dobrotworze. We wsi kaplica p. w. św. Onufrego i szkoła filialna. Lu. Dz.

Stryhi, pow. sieński, ob. *Kosowiec*.

Stryhin, ob. *Stryków*.

Stryhnica, zaśc., pow. borysowski, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Witunicze, par.

kat. Kiemieszewice; miejscowość wzgórzysta, lesista. *A. Jel.*

Strychów, w spisie z 1886 r. *Stryhin*, sioło, pow. słonimski, w 1 okr. pol., gm. Pieski, o 81 w. od Słonima, na pld.-wschód od Berezy Kartuskiej.

Stryhowo, ws i dobra, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Stryhowo, o 10 w. od Kobrynia, 14 w. od Czerwaczyc (okr. pol.), a 210 w. od Grodna.

Stryj, ws, pow. garwoliński, gm. Kłoczew, par. Żelechów; ma 34 dm., 290 mk., 883 mr. W 1827 r. było 27 dm., 183 mk. Należała do ststwa stężyckiego w 1564 r. Według reg. pob. pow. stężyckiego z r. 1569 ws królewską Stryj, należąca do starostwa stężyckiego, miała 24 łąn., 2 zag. (Pawiński, Małop., 340).

Br. Ch

Stryj, rzeka, ma źródło na obszarze Wyżłowa, w pow. stryjskim, w wschod. stronie obszaru gminy, na polanie Moniezkowej, pod Horbem Męczolowskim (Minczoł, 981 — 933 mt.), na pln. stoku Jaworników Wielkich (1123 mt.), w Karpatach Wschod., dziale dukielsko-skolskim. Płynie zrazu na pld., potem na zach. i pld.-zach. wąską dolinką, a dosiagnawszy chat Wyżłowa, przepływa tę wieś, wygina się ku pln.-zach. i w krętym biegu podąża po Wysocko Wyżnie, ztąd aż poniżej Turki na pln., dalej po Isaje na pln.-wsch., ztąd po Kropiwnik Nowy na wsch., odtąd po Synowódzko Niżnie na pld.-wsch., ztąd zwraca się wreszcie na pln.-wsch. podąża do Dniestru, do którego uchodzi z praw. brzegu poniżej Żydaczowa, naprzeciw Zalesiec. Od źródeł aż po Turkę płynie poprzecznym górskim wyłomem, początkowo od Wyżłowa aż po Iwaszkowce prawie równolegle do granicznego grzbietu Karpat, ze szczytami Korna (882 mt.) i Kozakowa Polaczka (905 mt.); od strony wschod. zaś wzbili się ponad wyłomem stryjskim działy ze szczytami: Jabłonką (909 mt.), Obnohą (1111 mt.), Staneszczą (1158 mt.), Płajem (1157 mt.), Berdem (1199 mt.), Waleczniną (1184 mt.), Woukowem Czerteżem (1077 mt.), Markowem (833 mt.), Kiczera (958 mt.), Senim Kamieniem (888 mt.), Doboszem (1044 mt.) i Hostylowem (1013 mt.). Ze wschod. górskiego obszaru spływają do S. liczne potoki, jak: Rostoka Wyżłowska, Czarny, Rostoka Zupańska, Jazestrów, Klimczanka, Kremeniarka i Kudawiec. Od Iwaszkowic aż po Isaje górski ten wyłom rozszerza się miejscami w dolinę mniej lub więcej rozwartą, jak pod Matkowem, Wysockiem Wyżniem, Komarnikami, Wysockiem Niżniem i poniżej Turki. Miejscami atoli przypierają przedgórza karpackie bezpośrednio do brzegów rzeki, tworząc urocze, ale niedostępne przejścia.

Od Iwaszkowic począwszy wznoszą się od wschodu lesiste i bezleśne działy górskie, i tak: między Iwaszkowcami a Matkowem szczyty Prutecz (1000 mt.), Bukowenesta (972 mt.) i Kiczera (959 mt.). Od Matkowa aż po Isaje wznoszą się szczyty: Hreszowa góra (834 mt.), Magóra (1013 mt.), Zelenie (877 mt.), Zubowiec (783 mt.), Sepliwka (771 mt.), Wołcza (893 mt.), Ostra góra (825 mt.), Zwierzyniec (930 mt.), Studena góra (972 mt.), Zimna góra (765 mt.) i Zwihonka (796 mt.). Od zach. wzbili się nad S. działy: Wyżniański wierch (902 mt.), Kirtynowatka (853 mt.), Holica (784 mt.), Krokosza (800 mt.), Jasowiec (834 mt.), Wilchowaty Boryński (799 mt.), Zwianków (812 mt.), Szymonka (814 mt.), Petryków (732 mt.) i Kijowiec (785 mt.). Od Isaja pod Synowódzko poprzeczny ten wyłom przechodzi na wyłom podłużny, zachowując atoli jeszcze charakter górski i dziki. Tu od pld. wznoszą się: Bukowska (1001 mt.), Jaworzyński (838 mt.), Kruhły (1029 mt.), Szeroki wierch (1181 mt.), Jasieniec (885 mt.), Kobyla (809 mt.) i Dobrzany (824 mt.). Od pln. zaś legły daleko niższe działy ze szczytami: Isajską górą (817 mt.), Szczerbinem (824 mt.), Tolstą (884 mt.), Kiczera (714 mt.) i Komarnickim wierchem (685 mt.). Pod Synowódzkim na ujściu Oporu dolina rzeki nagle się rozszerza, a poniżej Rozhureza wypływa S. na obszerne równiny, tworząc znowu dolinę poprzeczną, która od Żydaczowa aż po ujście staje się po obu brzegach rzeki podmokłą na przestrzeni około 20 klm. Ujście S. do Dniestru leży na granicy Żydaczowa i Zalesiec. Między Żydaczowem a Międzyrzycami tworzy S. liczne zakręty, odsypując ruchome zaspy mułu i kamieniska na ujściu, przez co dolina jego i Dniestru coraz wyżej się podnosi a główny war rzeki traci swą głębokość. Rzeka ta przyjmuje liczne dopływy po obu brzegach. Z praw. brzegu wpadają: Rostoka Wyżłowska, Czarny, Rostoka Zupańska, Jazestrów, Klimczanka, Kremeniarka, Kudawiec, Smorzanka, Butelski potok, Zawadka, Łapszyn, Jasionka, Mielniczny, Bukowice, Smrekowaty, Rybnik, Krzywiec, Łażny, Jasinów, Sopot, Dalanowski, Zarzecze, Kruszelnica, Riczka, Opór, Tyszownica, Głęboki, Młynówka, Rostoczka, Zyzawa, Bereźnica. Z lew. zaś brzegu: Jaśniuka, Husny z Krywką al. Hustnik, Libuhorka, Bóg, Truskawiec, Łazek, Hnyła, Borynia, Raki, Łokieć, Mielniczny, Jabłonka z Litmirzem, Jaworski pot., Isajski pot., Świdnik, Schodnica, Pereprostyna, Szczepnik, Leśny, Zaniów, Urycz, Jamielnica, Zdzenny, Seredny, Głęboki, Stynawka, Kiernica, Tejsarówka. Stryj jest największą rzeką, jaką Dniestr zabiera na całej przestrzeni swojego

biegu. Długość jego wynosi 221 klm. (blisko 30 mil), a obszar dorzecza 900 klm. kwadr. Spadek wód wskazują liczby: 1020 mt. (źródło), 818 mt. (ujście Jaśniuki), 776 mt. (u zach. podnóża Jabłonki), 745 mt. (most na gościńcu węgierskim), 726 mt. (płn. krańce wsi Karlsdorfu), 690 mt. (ujście potoku z Iwaszkowic płynącego), 677 mt. (u stóp Bukowenesty), 630 mt. (ujście Libuhorki), 608 mt. (poniżej Komarnik), 596 mt. (ujście Hnyłej), 552 mt. (ujście Jabłonki), 539 mt. (ujście Jaworskiego pot.), 523 mt. (wyspa powyżej ujścia Łapszyna), 451 mt. (poniżej Dolhego), 436 mt. (ujście Sopotu), 400 mt. (pod Korczynem), 378 mt. (ujście Oporu), 367 mt. (ujście Tyszownicy), 366 mt. (pod Żulinem), 304 mt. (pod mostem kolei stryjskiej), 298 mt. (pod Stryjem), 256 mt. (pod Żydaczowem), 250 mt. (ujście). S. poczyna być spławnym bardzo wysoko, bo już od Matkowa (660 mt.) a pod Międzybrodami przyjmuje spław Oporu. Żeglownym mógłby być od Żydaczowa i to tylko dla małych statków, ale pod wodę byłoby trudno żeglować dla nagłego spadku. Spławy wychodzące z pod Matkowa dla miejscowych zawad na rzece stają w Międzybrodach dnia trzeciego, ztąd do Dniestru idą zazwyczaj dwa dni, a zatem dziennie około 35 klm. Średnia głębia wód 30 do 45 ctm. jest najodpowiedniejsza do spławu. Spławy na S. składają się zwykle z 7 okraglaków, razem zbitych; te ładują dopiero deskami, gontami i tarcicami. Główną zawadą spławu jest na górnym biegu bardzo nagły spadek wód; następnie częste prądowniny, łomy drzewa i skał, poniżej jazy rybackie i liczne mielizny, a na dolnym biegu ruchome zaspy, osadzone w korycie rzeki, wreszcie częste i nagłe zawroty. Po obu brzegach S. od źródeł aż do ujścia leży 43 wsi i 2 miasta. Od źródła po Karlsdorf należy do pow. stryjskiego na przestrzeni 19¼ klm.; odtąd aż po Jasionkę Masiową do pow. turczańskiego na przestrzeni 75 klm.; ztąd po Dolhe do pow. drohobyskiego na przestrzeni 26 klm., odtąd aż do Kawczego Kątu znowu do pow. stryjskiego na przestrzeni 67 klm.; wreszcie od Kawczego Kątu po Międzyrzecze do pow. żydaczowskiego na przestrzeni 30 klm.; odtąd po ujście tworzy granicę pow. żydaczowskiego i bobreckiego na przestrzeni 3¾ klm. Dolina S. zaludniona aż po same źródła rzeki. Mieszkańcy na górnym jego obszarze należą do rodu Bojków. Trudnią się głównie chowem bydła, wyrąbaniem lasu, spławem i przewozem soli warzonki. Na średnim biegu między Łastówkami a Rozhurem legły dość obszerne przestrzenie orne, a nawet pszeniczne grunta, które pozwalają prowadzenia gospodarstwa rolnego. Wreszcie na dolnym biegu zajmują się mieszkańcy

uprawą roli, oierpią wiele przez wylewy S. W czasie większych powodzi, mianowicie w okolicy Siemiginowa, Żulina, Koniuchowa, Dulib, mta Stryja i w ogóle na całej przestrzeni od Żydaczowa aż po ujście doznają mieszkańcy dotkliwych klęsk. Wody gościnne bywają na S. w czerwcu i z końcem sierpnia. Od Siemiginowa począwszy aż po Żydaczów koryto S. dzieli się na wiele ramion, tworząc pomiędzy niemi liczne kępy. Od mta Stryja aż do ujścia jego ciągną się tłuste pastwiska, znane pod nazwą „pasz naddniestrzańskich”. Wody tej rzeki pod względem ryb, od Turki począwszy aż po ujście przedstawiają krainę brzany, od Klimca aż po Stryj krainę pstrąga, na dolnym biegu krainę leszcza, od Turki po Rozhurec przychodzi obficie lipień. W szczególności zaś w wodach S. żyją ryby: babka, bzdyrka, głowacz, jaź, jelec, karaś, karp, kózka, marena, minog, okuń, podusta, pstrąg, śluz, szczupak, ukleja. Doliną S. ciągnie się gościniec cesarski, począwszy od wsi Husnego Niżniego aż do Komarnik, potem od Synowódzka do miasta Stryja. Br. G.

Stryj, miasto powiat. w Galicyi, 75 klm. na pld. ode Lwowa, między 49° 15' a 49° 20' pld. szer. i między 41° 27' a 41° 33' wsch. dłg. od F. Na pld. leżą Duliby, na pld.-zach. Grabowiec, na zach. Nieżuchów i Brigidau, na pld.-zach. Kawsko, na pld.-wsch. Dobrzany, na wschód Dobrowlany i Dobrzany, na pld.-wschód Wierczany. Miasto leży w równinie. Pld.-wsch. część obszaru przepływa Stryj od pld.-zach. na pld.-wschód a część pld.-zach. dopływ Dniestru: Kłodnica i jej prawoboczne dopływy: pot. Święty i Łomnica. Zabudowania leżą przeważnie w pld. części obszaru, a mianowicie w dolinie Stryja, po obu bokach gościńca miasto właściwe z obszernym rynkiem, a dokoła niego przedmieścia: Łany Dolne i Górne, Podzamcze, Szumlańszczyzna, Wójtowstwo, i grupy domów: Marcynówka, Szwaby, Zapłatyn, Zwarycze, Basiówka, Brzegi i Dąbrowa. Najwyższe wzniesienie obszaru wynosi na pld. 303 mt., najniższe na pld. 283 mt. Powierzchnia miasta obejmuje 5347 mr. W r. 1880 było 1184 dm., 12625 mk. (6315 męż., 6310 kob.; 2900 obrz. rz.-kat., 3923 gr.-kat., 5245 izrael., 557 in. wyznań; 8081 Polaków, 3869 Rusinów, 573 Niemców, 16 in. narodowości). Par. rz.-kat. w miejscu, dek. stryjski, archid. lwowska. Par. ta istniała już w r. 1396 (Liske: A. G. Z., t. III, str. 115), obejmowała cały ówczesny powiat stryjski i należała do dyec. przemyskiej. Później zajęli arcybiskupi haliccy: Bernard i jego następca Jakub nieprawnie w swój zarząd pow. stryjski. Toczył się o to spór, który się skończył dopiero w r. 1398, kiedy z polecenia papieża Bonifacego IX bisk. krakow-

ski rozgraniczył obie dycezye i pow. stryjski napowrót przyłączył do dyec. przemyskiej (Liske, A. G. Z., t. VII, str. 38 nn.). Do parafii należała jako dotacya wś Chodowice, nadana przez Władysława Jagiełłę w r. 1427 na prośbę proboszcza Alberta, a w mieście niektóre grunta przedmiejskie, zwane „przedmieściem proboszcza“. Od magistratu pobierał pleban tytułem pensyi 16 złp. na mocy kontraktu zawartego z końcem XVI w. a zatwierdzonego przez króla. Prócz tego miał altarysta kościoła paraf. we wsi Niezuchowie zapewnioną dziesięcinę, która w pierwszej połowie XVII w. zamienioną została na daninę: 40 złp., faskę masła, kopę serów, wieprzaka, beczkę piwa i 16 fur drzewa. Nadto nadał Zygmunt III przywilejem z d. 16 września 1595 r. proboszczowi prawo wolnego wrębu w lasach starościńskich drzewa na opał i budulec (Bostel, „Z przeszłości Stryja i starostwa stryjskiego“, w Przewod. nauk. i liter., Lwów, 1886, str. 613). Do par. stryjskiej należą następujące wsi: Chromohorb, Dobrowlany, Dobrzany, Dołhołuka z Błoniąmi, Duliby, Grabowiec Stryjski, Hołobutów, Hurnie, Kawczy Kąt, Kłodnica, Koniuchów, Lisiatycze, Lubieńce, Monasterzec, Niezuchów, Pietniczany z Wolcami, Pukienicze, Stynawa Niżna, Stynawa Wyżna, Synowódzko Niżne, Tejsarów, Uhersko z Łęgami Chodowickimi, Wola Dołhołucka, Wolica, Wównia i Zawadów. Kościół paraf. murowany, konsekrowany p. w. Narodz. N. M. P., dość mały, ma wieżę z zegarem. Nad głównym wejściem znajduje się napis: „D. O. M. Illustrissimus ac magnificus Dominus Christophorus de Koniecpole Koniecpolski, supremus vexillifer regni, Stryensis etc. capitaneus ad laudem ad gloriam Dei omnipotentis et B. Mariae V. et omnium sanctorum hoc suis sumptibus opus c. fundamentis crexit et ecclesiam renovavit anno Domini 1642“. W nawie kościelnej po prawej ręce jest wmurowana tablica ze złotym napisem. Umieścił ją Prus Kiciński, kasztelan polaniecki, a poświęcił pamięci swej żony Franciszki z Cieciszowskich, urodz. w Ozorowie d. 3 paździer. 1765 a zmarłej na Szumlańszczyźnie d. 19 marca 1802 r. Na zewnętrznej ścianie kościoła jest następujący napis: „D. O. M. Wawrzyniec Wojtaszkowicz rajca stryjski oddał ducha Bogu podczas powietrza w 1646 r. 9 Aug. Tę pamiątkę uczynili mu smętni potomkowie. Boże bądź miłościw duszy jego“. W czasie ogromnego pożaru, który d. 17 kwietnia 1886 r. zniszczył przeważną część miasta, padł ofiarą płomieni także kościół parafialny. Odnowiono go w następnych latach. Prócz kościoła paraf. powstał w Stryju w drugiej połowie XVII w. klasztor franci-

szkanów z kościołem Maryi Magdaleny (Encyklopedia kościelna, V, 574) a z początkiem XVIII w. kaplica N. Maryi P. Do stryjskiego dekanatu łacińskiego należą parafie: Kochawina, Mikołajów, Rozdół, Sokołów, Stryj, Żulin, Żurawno, Żydaczów; kapelanie: Felizienthal, Skole i ekspozytura Machliniec. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. stryjski, archidyec. lwowska. Dawniej podlegali Rusini w sprawach kościelnej subordynacyi władcy przemysko-samborskiemu i mieli tu wówczas 5 cerkwi, upośledzonych pod względem wyposażenia i skazanych tylko na wsparcie swoich wyznawców. Na prośbę mieszczan Rusinów przyrzekł Krzysztof Koniecpolski, ststa stryjski, w r. 1643 skryptem, wstawić się u króla, aby przywilejem zaopatrzył cerkwie „które żadnych praw ani przywilejów nie mają“. Ale dopiero w r. 1650 wystawił Jan Kazimierz, za wstawieniem się magistratu, przywilej wyjmujący cerkwie stryjskie: 1) Narodzenia N. P. M., położoną od rzeki za bramą; 2) Wniebowzięcia N. P. M.; 3) monaster w polu od rzeki; 4) cerkiew za bramą lwowską leżącą, Kozieleńską zwaną, św. Ducha; 5) p. t. Narodz. N. P. M., „z rąk i rządzenia duchownych tamiecznych“, podając je i inkludując „tylko samym bractwom miasta“. Pierwszej przyznał jeszcze ogród z domostwem, leżący pod dworzyskiem starosty, i kramiec miejską w rynku. „Nadto przychylając się do pokornej prośby ich, warujemy im tym przywilejem naszym, aby im wolno było z dzwoniem, gdy z Sakramentem idą, osobliwie do chorych, chodzić, procesye w święta wielkanocne podług zwyczaju religii greckiej odprawować. Ciężarom żołnierskim i stanowiskom żadnym duchowni tamieczni religii greckiej nie mają i nie powinni podlegać, cerkwie też od oddawania czynszu wolne być mają. Duchowni tejże religii greckiej podczas Bożego Ciała procesyi odprawować nie mają, ale podług starodawnych zwyczajów religii greckiej ceremonie odprawować“ (Bostel, l. c., str. 614). Obecnie są w S. dwie cerkwie, jedna parafialna w mieście, druga jej filia, na przedmieściu Łany. Do gr.-kat. dekanatu stryjskiego należą parafie: Bereźnica, Bratkowce, Chodowice, Daszawa, Dobrzany, Dołhe, Duliby, Falisz, Hołobutów, Hurnie, Koniuchów, Lisiatycze Górne, Lubieńce, Łukawica Niżna i Wyżna, Olekszyce, Podhorcie, Pokrowce, Ruda, Siemiginów, Stryj, Strzałków, Stynawa Wyżna, Tejsarów, Uhersko, Wola Dołhołucka. Za czasów polskich istniała w Stryju niezawodnie szkoła paraf. W r. 1783 założył rząd austriacki 4-klasową szkołę ludową, t. zw. „Kreishauptschule“. W r. 1853 przyłączono do niej pierwszą, w r. 1854 drugą a w r. 1856 trzecią klasę niższej szko-

ły realnej. W r. 1872 założono państwową wyższą szkołę realną, do czego i gmina znacznie się przyczyniła, a otworzono ją jako 4-klasową w r. 1873. Odtąd przybywała co rok jedna klasa aż do 7-mej. Szkoła ta mieściła się zrazu w wynajętym budynku. W r. 1880 stanęła jedna część budynku, do którego przesiesiono część zakładu, w r. 1885 skończono budynek (koszt 75,000 złr.) i odtąd mieściła się cała szkoła we własnym piętrowym zabudowaniu. Gdy frekwencja uczniów poczęła się zmniejszać, zaczęto od r. 1881 przeistaczać stopniowo szkołę realną na gimnazjum wyższe, co też ostatecznie nastąpiło w r. 1888. Pożar zniszczył w r. 1886 cały budynek i wszystkie zbiory naukowe do szczytu, poczem gimnazjum mieścić się znowu musiało czas jakiś w domu wynajętym. Ze szkół ludowych istnieją: 4-klasowa etat. męska, 4-klas. etat. żeńska i etat. 1-klasowa na Łanach. S. jest siedzibą starostwa i urzędu podatkowego, sądu powiat., urzędu poczt. i telegr., rady szkolnej okręgowej, wydziału powiatowego. Ludność miasta zajmowała się częścią handlem, częścią rzemiosłem; przed mieszczanie uprawiali rolę i niewiele różnili się od włościan. Handel polegał głównie na sprowadzaniu wina węgierskiego, do czego S., leżący przy jednym z głównych traktów do Węgier, był bardzo odpowiednim, dalej na pędzeniu wódki, warzeniu piwa, syceniu miodów i propinacyi temi napojami. Według „ordynacyi cechów miasta Stryja z r. 1635“ istniało tu 6 cechów: szewcki liczył 7 braci, garncarski 3, krawiecki 8, kuśnierski 12, tkacki 5, kowalski i ślusarski 8. Prócz tych byli jednak i inni, nietworzący cechów: 1 postrzygacz, 1 kołodziej, 6 piekarzy, 7 przekupniów, 1 słodownik, 1 bednarz, 1 cyrulik zwany także chirurgiem (Bostel, l. c., str. 612). W r. 1652 ustał ruch rzemiosł w skutek wojny kozackiej, głodu i zarazy. Jedni rzemieślnicy opuścili swoje warsztaty i wyszli z miasta, drudzy wymarli podczas zarazy, inni doprowadzeni do ostatecznej nędzy nie byli w stanie płacić podatków. Podatki płać w tym roku tylko: 1 szewc, 1 krawiec, 3 kuśnierze, 1 rzeźnik, 1 kowal, 7 piekarzy i przekupniów, 1 łaźienik. Obecnie, po pożarze z r. 1886, przemysł dopiero w zawiązku. Na wymienienie zasługują: tartak parowy i warsztaty kolei państwowej. Pod względem handlowym ma S. bardzo korzystne położenie. Wybiega stąd kolej w 4-ch kierunkach: do Lwowa, do Stanisławowa, do Sambora i przez Skole, Ławoczne do Munkacza na Węgrzech. Istnieje tu fundusz pożyczkowy dla przemysłowców i rękodzielników, założony przez radę miejską w r. 1861. Majątek zakładowy wynosił z końcem r. 1886 złr. 2693. O zało-

żeniu miasta nie mamy wiadomości. Według podania była tu niegdyś pustelnia wśród lasów, następnie powstał kościół, dokoła niego z czasem osada. Ponieważ pustelnik był założycielem osady, więc też i miasto ma w herbie pustelnika. Pierwsza historyczna wzmianka o mieście sięga r. 1396. D. 29 lutego tegoż roku wyrokuje Jan, archidyacon lubelski, z polecenia papieskiego, w sprawie spornej o młyn w Zboiskach pomiędzy Janem Rusinem, rektorem parafii N. M. P., a miastem Lwowem, a z wstępnych słów tego dokumentu dowiadujemy się, że już wówczas istniał w Stryju (w dokum. czytamy *Stryg*) kościół parafialny (Liske, A. G. Z., III, 115). Drugą wzmiankę o pow. stryjskim (*districtus Strigensis*) znajdujemy w dokumencie z d. 24 września 1398 r., którym Piotr, biskup krakowski, odgranicza biskupstwo przemyskie od arcybiskupstwa halickiego (Liske, A. G. Z., VII, 41). Stryj i pow. stryjski był królew-szczyzną. W r. 1403 nadaje tę królew-szczyzną Władysław Jagiełło swemu bratu Świdrygielle; tenże nie przyjął jednak tej posiadłości (Długosz, X, 554). Następnie uległo miasto niezawodnie zupełnemu zniszczeniu, skoro Władysław Jagiełło w r. 1431 wydaje przywilej zezwalający „ażeby waleczny rycerz Zakliką, zwany inaczej Tarło ze Szczekarczewie, na nowo miasto osadził. Osiadających obdarza król prawem niemieckiem, przeznaczając grunta w przestrzeni mili drogi powyżej i tyleż poniżej rzeki, z wolnym połowem ryb w tejże rozległości; zapewnia wolny wrab w lasach na budowanie domów, pozwala wystawić sukienice, golarnie na wzór innych miast; uwalnia mieszkańców na lat 10 od czynszów, danin i poborów; zaprowadza targ w sobotę, jarmarki: w pierwszą niedzielę po Bożem Ciele i na św. Bartłomieju, po tygodniu trwać mające; pozwala tychże miar i wag co i we Lwowie używać, wielkierze stanowi; zakazuje ażeby w przestrzeni gruntów miastu nadanych, nikt się nie ważył rzemiosłem zajmować i karczem zakładać“ (Baliński, Star. Polska, II, 628). Dokumentem wydanym we Lwowie d. 3 kwietnia 1460 r. nadaje Kazimierz Jagiellończyk miastu Stryjowi ponownie prawo magdeburskie, a mieszczan uwalnia od juryzdykcyi wojewodów, kasztelanów, starostów i innych urzędników a poddaje sądownictwu wójta miejskiego, odpowiedzialnego jedynie przed sądem królewskim (Arch. kraj. we Lwowie, T., t. 14, str. 373). W skutek tego poczęli do S. napływać osadnicy, a miasto leżące na drodze do Węgier, zaczęło prowadzić ruchliwy handel. Ponieważ Lwów posiadał przywilej zniewalający wszystkich kupców, a więc i stryjskich, by przejeżdżali z towarem przez to miasto i towar swój tam

na sprzedaż wystawiali, to też 1460 r. wystąpili kupcy stryjscy wraz z innymi wobec Kazimierza Jagiellończyka ze skargą na mieszczan lwowskich o tamowanie wolności handlu, ale bez skutku (Liske, A. G. Z., t. VI, str. 55 nast.). Podniesienie S. do rzędu niezależnych grodów w połowie XV w. musiało wpłynąć pomyślnie na rozwój miasta, ale z owego czasu brak nam danych. Po zniesieniu sądu grodzkiego w S. przez Zygmunta I w r. 1527, zeszło miasto do rzędu zwykłej tenuty królewskiej, a skutkiem tego ustaje dawny ruch i hastaje powolny upadek. Zygmunt August 3 grudnia 1549 r. potwierdza przywilej Kazimierza Jagiellończyka z roku 1460, zwalniający mieszczan od wszelkich myt i cel targowych we wszystkich miastach i miasteczkach w promieniu 12 mil (Arch. kraj. we Lwowie, T. Leop., t. 14, str. 372). W r. 1592 nawiedza miasto pożar i niszczy większą część domów z dobytkiem. Zygmunt III uwalnia w skutek tego 1593 r. wszystkich, którzy przez ten pożar szkodę ponieśli, na lat 4 od podatków (Bostel, l. c., str. 610). Wiek XVII rozpoczyna się ponownym pożarem, a Zygmunt III uwalnia znowu przywilejem z d. 12 paźd. 1605 r. poszkodowanych od danin i podatków na lat 4. W czasie wielkiego napadu Tatarów na Ruś Czerwoną w r. 1620 uległo miasto spustoszeniu. Dowiadujemy się o tem z lustracyi z r. 1621 (Staroż. Polska, II, 1401). W 5 lat później spalili znowu Tatarzy przedmieście, a miasto poniosło tak dotkliwe straty, że król uwolnił je od podatków na 4 lata (Bostel, l. c., str. 611). Mimo tych klęsk i najazdów nieźle przedstawiał się S. w drugiej ćwierci XVII w. Samo miasto składało się z rynku i kilku ulic i otoczone było wałem; poza tym rozciągały się przedmieścia. W r. 1630 posiadał S. z przedmieściami: 6 domów większych (propinacyjnych), z których podatek wynosił po 2 zł., i 362 mniejszych. Nadto przytykało do miasta wójtowstwo, stanowiące osobną dzierżawę i nienależące do jurysdykcji miejskiej; na obszarze wójtowstwa było 28 domów. Na czele miejskiej administracyi stał „proconsul“ i 4 burmistrzów, mających u boku do prowadzenia ksiąg pisarza. Sądowniczą władzę dzierżył wójt miejski z ławnikami, mający prawo życia i śmierci. Przedmieście miało osobnego wójta. Osobne jurydyki tworzyły także grunta: „Wężowszczyzna i Szumlańszczyzna“, znachodzące się w aktach dopiero w drugiej połowie XVII w. a należące do szlacheckich właścicieli, oraz grunt „Fileczyzna“, oddzielony rzeczką „Łomcem“ od Niezuchowa, należący z początkiem XVIII w. do kaplicy rz.-kat. N. P. Maryi. Ludność była prawnie nie ruska; świadczą o tem imiona i nazwiska

burmistrzów i rzemieślników wymienionych w ordynacyi, przeważnie ruskie. Przedmieścia były wyłącznie ruskie. Prócz Rusinów mieszkali Polacy i żydzi. O ilości mieszkańców tylko drogą kombinacyi można dojść do prawdopodobnych danych. Jeżeli przyjmimy dla 6 większych domów po 10 dusz, a dla 362 mniejszych po 5, to wypadnie około 1800 mk. (Bostel, l. c. str. 611 do 613). Wojny kozackie zadały S. cios dotkliwy. W mieście i na przedmieściach niszczało i spustoszało 200 domów, zostało zaś zamieszkałych i płacących podatek 166. Łany miejskie leżały pustką „gdyż poddani pouciekali z powodu spustoszenia od nieprzyjaciela i zabrania wszystkich sprzętów domowych i całego dobytku“. Rzemieślnicy jeden za drugim opuszczali miasto. Następstwem tej wojny były głód i zaraza. W r. 1652 stają dwaj rajcy stryjscy w imieniu gminy przed aktami grodzkiemi żydaczowskiemi i zeznają „że miasto Stryj zniszczone zarazą, grasującą w niem tak, że ledwo nie wszyscy powymierali“, nie może płacić poboru, uchwalonego na ostatnim sejmie warszawskim. W 1655 r. manifestują się znowu mieszczanie stryjscy przeciw poborcy czopowego, że miasto zniszczone napadem Kozaków i Tatarów, dalej zarazą, przez częste pobyty i przechody wojsk i wyduszanie nadzwyczajnych danin, oraz ogniem do połowy zniszczone, doprowadzone zostało do najwyższej nędzy. Więcej niż połowa mieszkańców, z których znaczniejsza część podatków płynęła, wymarła (Bostel, l. c., str. 698). W r. 1657 miał tu Rakoczy swoją główną kwaterę i wówczas przybyło do niego poselstwo od miasta Lwowa celem zawarcia ugody (czyt. Grondzki: „Historia belli cosacco-polonici“, str. 383 i Chodyniecki: „Kronika msta Lwowa“, Lwów, 1829, str. 158). Powoli zaczął się S. podnosić z upadku, ale do stanu z przed wojen kozackich już nie powrócił. W r. 1672 uległ znowu zniszczeniu przez pożar w czasie wielkiego napadu Tatarów. W r. 1681 bawił jesienną porą Jan III, rozrywając się polowaniem. Towarzyszyli królowi: hr. de Maligny, brat królowej, markiz de Vitry, poseł francuski, hr. Zierowski, rezydent cesarski, wojewoda krakowski, Dymitr Wiśniowiecki, kasztelan wołyński, Jerzy Wielhorski i wielu innych panów (Helcel: „Listy Jana Sobieskiego do Maryi Kazimiery“, Kraków, 1860, str. 330). Cierpiało też miasto wiele z powodu wylewów Stryja, ponawiających się prawie rokrocznie. Wylewy te musiały przybrać groźne rozmiary, skoro d. 25 listopada 1696 r. złożyli mieszczanie stryjscy przysięgę w grodzie żydaczowskim, „że miasto nie może płacić podatków, gdyż jest prawie z gruntu

zrujnowane przez rzekę Stryj, która ogrody, sady, gumna, grunta miejskie zalewa, monaster od rzeki całe zniosła i dalej ku całemu miastu, kościołom, cerkwiom co dzień to gorzej zbliża się, rujnując miasto“ (Bostel, l. c., str. 709). Z powodu wzrastającego ubóstwa zapożyzczało się miasto i mieszczenie u szlachty, a nie mogąc spłacić długów, zostawiali w rękach wierzycieli grunta i dwory dawane w zastaw. Pod koniec XVII i z początkiem XVIII w. podkopują byt miasta ciągle przemarsze i stacye wojsk, ponawiające się pożary, morowa zaraza i wylewy rzeki. Klęski szły szybko jedna po drugiej i doprowadziły do tego, że „Taryfa ziemi przemyskiej z r. 1716“ podaje w S. z przedmieściami i wójtowstwem tylko 13³/₄ dymów opłacających podatek. Następnie poczęło miasto ożywiać się, podnosić i wzrastać cokolwiek. Pożar r. 1743 przyniósł miastu znaczną szkodę tak, że otrzymało uwolnienie od połowy czopowego. Lustracya z r. 1764 podaje następujące ważniejsze szczegóły: „Miasto posiadało propinacyę gorzałczaną i wszelkich likworów na municyą tegoż miasta, poddawianie fos, stawianie parkanów, tudzież na zapłacenie sługom miejskim; wolne jest od wszelkich danin i powinności, prócz niżej specyfikowanej do zamku stryjskiego należności; czynszu rocznego od mieszczan katolików zł. 50, od piekarzów 12, od szewców 17, od garncarzy 4, od rzeźników 60, z jatki rzeźniczej i z zamkowej arendy 40 zł., 282 mac owsa, 3 ośmaki, 6 garnców. Z łąnów górnych i dolnych przedmiejskich podług rewizyi zasianych pół, 1694 zł. 18 gr. 2¹/₂ szel. Szarwarki do reparacyi młynów stawowych, grobli, naprawiania dróg przedmieszczenie odbywać powinni, w czasie potrzeby zaś wszyscy, tak mieszczenie katolicy jako i żydzi, tudzież przedmieszczenie o odwrócenie wody z rzeki Stryja, ku miastu wdzierającej się, staranie mieć mają“. Młynów do arendy miejskiej należących wylicza lustracya 5: 1) na wysokich brzegach; 2) na młynówce dobrzańskiej; 3) pod zamkiem; 4) pod folwarkiem na Kierniczynie (wszystkie po dwa kamienie); 5) na Kierniczynie o 1 kamieniu. Z tych 5 młynów roczna intrata wynosiła 2600 złp., od mielników pierwszego młyna jeszcze nadto 100 złp. Ze słodowni, przedtem na gruncie wójtowstwa będącej, a teraz na innem miejscu, sumptem zamkowym pobudowanej, arendy złp. 480. Cerkwi liczył S. 4, które gruntów żadnych nie mają“. Podzaczanie pańszczyzny nie robia, do wycierania tylko zamkowych kominów co tydzień kolejno przysyłają; czynszu rocznego płać ogółem 200 złp. (Bostel, l. c., str. 716). Znaczną część mieszkalców stanowili zdawna żydzi. Jeszcze

w r. 1576 otrzymali od Batorego przywilej, a w r. 1577 mandat do magistratu i pospólstwa, pozwalające im wolnego pobytu w mieście i równające co do praw z mieszczanami. Ruchliwi, sprytni, zajmowali się handlem, propinacyą, wydzierżawianiem myt, folwarków starościńskich, wypożyczaniem pieniędzy i t. d., ciesząc się przytem zwykłą opieką rządu. Zawisć mieszczan w drugiej połowie XVII w. doszła do szczytu kulminacyjnego. Zabiegom magistratu udało się uzyskać od Jana Kazimierza przywilej, zakazujący żydom zamieszkiwania i budowania w mieście. Ale żydzi, otaczani łaską i opieką Krzysztofa Koniecpolskiego, styty stryjskiego, nie opuścili miasta. Oburzenie mieszczan wzrastało, lecz było bezsilne wobec starosty. Po śmierci Koniecpolskiego wnieśli magistrat i gmina stryjska w r. 1660 do grodu żydaczowskiego protest, że żydzi wbrew przywilejowi Jana Kazimierza w mieście mieszkają, nowe domy budują, wszystkie handle i kupiectwo sobie przywłaszczyli a nadto warzą sobie miody, inne likwory i piwa, i niemi szynkują. Sprawa się zaostrzała. Następca Koniecpolskiego na starostwie, Jan Sobieski, wziął jednak żydów w opiekę i wydał w r. 1663 skrypt, mocą którego stosując się do ich przywilejów, zachowuje ich całkowicie przy ich prawach. „A że ciż żydzi obawiają się niektórych pogroźek od ludzi napaśnych, tedy owych zastępuje, aby nikt nie ważył się na nich porwać i złości wyrządzać pod winą zamkową“. W r. 1664 stanęli po stronie żydów i lustratorowie, przed którymi „skarżyli się mieszczenie o szynki, że w nich przeszkodę ponoszą, także i o to, że bóżnicę *de nova radice* zbudowali, czego byli czynić nie powinni“. Lecz „wezvani przez nich żydzi produkowali przywileje“. Wzajemne skargi nie ustawały i później. W końcu wziął się Jan Sobieski energicznie do uspokojenia waśni. Z ramienia jego 5 komisarzów wydało w zamku stryjskim d. 8 marca 1670 r. wyrok w tej sprawie: Na skargę żydów, że magistrat zmusza ich do dawania poborów, do czego w myśl konstytucyi z r. 1667 nie byli obowiązani, wyrokuja, że żydzi, z uwagi, iż przyjeździ do miasta i zupełnie zrównani zostali co do praw i przywilejów z mieszczanstwem, które im dozwoliło i budowę bóżnicy i gruntu na okopisko, mają ponosić te same ciężary i płać odtąd od każdego całego domu poboru po 7¹/₂ groszy. Wzamian jednak za to mają mieć żydzi zupełną wolność szynkowania, czego miasto „pod winą zamkową“ bronić im nie ma, z propinacyi mają opłacać czopowe, jak mieszczenie. Ze zaś panowie mieszczenie mimo woli Pana Marszałka kor. i Jmci Pana Wójta stryjskiego szynku żydom na

rogach miasta wywołali, za to z pokłonem JW. Pana Marszałka deprekować mają". Co do innych podatków winni je żydzi opłacać według obrachowania z miastem w takim stosunku, że na 100 złp. miejskich przypadać ma 9 złp. żydowskich, wrazie zaś wybierania podymnego na 100 złp. miejskich tylko 7 zł. od żydów (Bostel, l. c., str. 701 do 705). Po zajęciu Rusi Czerwonej przez Austryę otrzymał S. tytuł „miasta Jego Ces.-Król. Apost. Mości“. Magistrat, sądy i administracja zostały na razie te same. Później wprowadzono nowe urządzenia. S. był głównem miastem cyrkułu stryjskiego a po zaprowadzeniu podziału na powiaty jest miastem powiatowem. D. 19 kwietnia 1886 r. wybuchł w S. pożar przy ulicy Kazimierza, tuż obok cerkwi ruskiej a przy silnym wietrze szerzył się z taką szybkością, że ratunek stał się niemożliwy. Budynków miejskich spaliło się 646. Pożar zniszczył rynek, $\frac{3}{4}$ ulicy Łacińskiej, ulicę Kościuszki, Sobieskiego, Szkolną, Gołuchowskiego, część Kolejowej, Zborową, Wałową, Blacharską, Bednarską i Podzamcze. Spalił się sąd, magistrat, starostwo, kasa zaliczkowa gminna, gimnazjum, szkoły ludowe, starożytny kościół łaciński, ewangelicki i synagoga, bank dla handlu i przemysłu, magazyn obrony krajowej, urząd podatkowy i rada powiatowa. Po katastrofie zabrano się rażno do odbudowy miasta, przyczem przestrzegano pilnie uregulowania ulic. Nowe budynki są kryte ogniotrwałym materiałem. W samem mieście, na zachód od rynku, znajduje się mały gaik, t. zw. „Olszynka“, urządzone jako ogród spacerowy. W Olszynie stoi pomnik kamienny z napisami niemieckim i polskim, wzniesiony przez oficerów stryjskiego pułku na pamiątkę żołnierzy poległych w r. 1859 w bitwie pod Magentą i Solferino w liczbie 488. Dokładny obraz dawnego zamku podaje nam inwentarz dokonany przy oddawaniu dzierżawy stryjskiej Andrzejowi Tęczyńskiemu w r. 1588. Był to gmach okazały i obronny. Znajdowało się w nim (nie licząc 3 kuchni i piekarni) 61 pokojów, świetlic, komnat, komór i alkierzów, z których jeden pokój był o 9 oknach, dwie izby malowane po 8 okien, a kilka po 4. Dawniej obliczony pewnie na stały pobyt starosty, na pomieszczenie liczego dworu, czeladzi i załogi, teraz połowa prawie komnat miała drzwi bez zamków i antab, okna bez szyb i błon, walące się piece i kominy. „Skarbiec“ pomimo żelaznej kraty w oknie miał drzwi bez zamku. W komnatkach wszędzie prawie biegły ławy około ścian, gdzieśgdzie znajdowały się i stoły. Nad bramą mieszkał podstarości zamkowy. Sześć baszt strzegło zamku. Dokoła rozlewała się fosa, a przystęp do zamku umożli-

liwiał „zwód okowany z wrzeczadkami“. Dla obrony było 18 hakownic, „między którymi na kształt śmigownic, rusznice staroświeckie“ 30, 3 beczułki prochu i 48 kul do 3 dział. Jedno z nich na 2 kołach okowanych, drugie okowane na 2 kołach w bramie, trzecie działo polne, na 2 kołach nieokowane. Z zamku wiodła furtka do folwarku, poza obrębem fosy i wału; obok niej łaźnia, dalej browar. Na folwarku była stajnia nowo zbudowana, a koło niej z chrustu pleciona wołownia, przykryta słomą; druga stajnia z drzewa, pobita gontem. Około folwarku jeżył się ostróg. Na podwórzu stał dom z kilku izbami i komorami, spiżarnia dla sypania zboża, słomą pokryta, gumno, 2 stodoły; na oborze 3 chlewy, 2 z chrustu, 1 z drzewa. Pod piekarnią była studnia piwniczna, dostarczająca zamkowi wody (Bostel, l. c., str. 608 i 609). Dawny zamek rozebrano za czasów austriackich i zbudowano z niego baraki. Ślady dawnego okopu zachowały się dotąd. Nazwę „Stryj“ wyprowadza Kawczyński od wyrazu „Stryjos“, ze źródłosłowa „stru“, znaczącego ruch wody, wodę („Co znaczy nazwa Stryj?“, w publikacji wydanej we Lwowie, p. t. „Dla Stryja“ w r. 1886). Według rękopisu znajdującego się w Bibl. Ossol. (Nr. 2836) znajdują się w metryce kor. następujące dokumenty dotyczące Stryja: „Decretum inter halicenses et stryenses consules ab una et consules leopolitenses ab altera partibus ratione commerciorum“, z r. 1502 (str. 10 rkp.); „Libertatio oppidi Stryj a contributionibus ad octo annos“, z r. 1517 (str. 39); „Libertatio civium stryensium a solutione census“, z r. 1518 (str. 43); „Confirmatio locationis oppidi Stryj jure theutonico-magdeburgensi cum hac clausula, ut comes a Tarnow, Capitaneus Stryensis, fundos civitatenses a fundis aliis regalibus distinguat“, z r. 1549 (str. 100); „Confirmatio litterarum magistratus Stryensis ex occasione venditionis ecclesiae ruthenicae“ z r. 1554; „Confirm. privilegii locationis oppidi Stryj“, z r. 1563; „Concordia inter cives et parochum Stryensem ratione tabernae in fundo ecclesiastico sitae“, z r. 1578; „Privilegium oppido Stryj serviens super depositum“, z r. 1578; „Privilegium oppido S. serviens cum facultate aedificandi in eadem civitate 20 tabernae“, z r. 1585; „Confirmatio articulorum contubernii pistorum civitatis S.“, z r. 1627; „Confirmatio jurium et privilegiorum oppido S. servantium“ z r. 1766; „Confirmatio iurium pro parte Judaeorum oppido S. servantium“, z r. 1766.

Stryjski powiat (w atlasie Kummersberga karty 31, 38, 39, 42, 43; szt. gen. Z. 8, C. 29, 30; Z. 9, C. 28, 29, 30; Z. 10, C. 28, 29; Z. 11, C. 29) leży między 48° 43' a 49° 23'

płn. szer. i między 40° 48' a 41° 47' wsch. dłg. od F. Na zach. leży pow. turczański i drohobycki, na płn. pow. drohobycki, na wschód pow. żydaczowski i doliński, na płd. zaś królestwo węgierskie. Do Węgier przypiera powiat na przestrzeni 42 klm. Leżą tu następujące wsi od zach. ku wsch.: Karlsdorf, Klimiec, Żupanie, Wyżłów, Oporzec, Chaszczowanie, Wołosianka, Jelenkowate i Rożanka Wyżna. Obszar powiatu wynosi 1928·118 klm. kw. Odległość krańca powiatu najdalej na płn. wysuniętego (płn. krawędź Pietniczan) od krańca na płd.-zach. (krawędź Wyżłowa) wynosi w prostej linii 90 klm.; w kierunku od zach. ku wsch. kraniec Urycza odl. jest od wsch. krańca Muchlińca przeszło 50 klm. Stryj leży w płn. części powiatu, o 20 klm., od krańca płn., 20 klm. od krańca wsch., 70 klm. od krańca płd.-zach., 30 klm. od krańca zach. Cały powiat leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem jego dopływów. W obrębie powiatu, na granicy węgierskiej, w płd. krańcu wsi Wyżłowa nastaje Stryj i płynie na płn.-zach. i płd.-zach. przez Wyżłów, poczem skręca znowu na płn.-zach., płynie przez Żupanie i Klimiec i wchodzi do Iwaszkowice w pow. turczańskim. Przepłynawszy w tym powiecie w kierunku zrazu płn. przez Iwaszkowce, Mochnate, Wysocko Wyżne, Komarniki, Wysocko Niżne, Ilnik, Łosianiec, Turkę i Jawcze, wchodzi do Isajów, tu skręca na wschód, płynie dalej w tym kierunku przez Jasionkę Masiową, poczem wchodzi do Łastówki w pow. drohobyckim, a przepłynawszy jeszcze Kropiwnik Stary, Kropiwnik Nowy, gdzie płd.-wsch. przybiera kierunek, i Dołhe, wchodzi znowu w granicę powiatu stryjskiego. Tu płynie na płd.-wsch. przez Podhorodce i Kruszelnicę, na wschód przez Korczyn, Synowódzko Wyżne i Niżne, a następnie na płn.-wsch. przez Rozhurecz, Siemiegínów, Żulin, Bratkowce, Duliby, Stryj, Wierczany, Dobrzany, Tatarsko, Chodowice, Stryhańce i w końcu wchodzi do Pokrowiec w pow. żydaczowskim. W obrębie powiatu przyjmuje Stryj od praw. brzegu dopływy: Czarny potok w Wyżłowie; Roztokę w Żupanu; Jazestrów na granicy Żupania i Klimca; Klimczankę i Połonie w Klimcu. W obrębie powiatu powstają prócz tego a wpadają za obrębem powiatu: Kremenianka, powstaje w Klimcu a wpada w Iwaszkowcach; Smorzanka, powstaje w Smorzem, a wpada w Mochnatem. Za powrotem w granicę pow. stryjskiego przyjmuje S. od praw. brzegu: Sopot na granicy wsi Sopotu i Podhorodce; pot. Dułanowski w Podhorodcach; pot. Zaczisze na granicy Podhorodce i Kruszelnicy; Rzeczkę w Korczynie; Opór, zasilony licznymi dopływami z obu boków, na granicy Synowódzka

Wyżnego i Niżnego; Tyszownicę w Synowódzku Niżnem; potok Głęboki, Młynówkę i Roztoczkę w Rozhureczu; Zyzawę w Stryju. Z lewego boku Stryj dopiero za powrotem w granicę powiatu przyjmuje znaczniejsze dopływy: Urycz i Jamielnicę w Podhorodcach; pot. Zdzeny i Berezowiec w Serednym; Stachne i pot. Głęboki w Synowódzku Wyżn.; Stynawę w Rozhureczu. Wody z płn.-zach. rąbka powiatu zabiera Kłodnica (dopl. Dniestru), zwana w dolnym biegu Niezuchówką al. Niezuchówką. Wchodzi od płd.-zach. ze wsi Uliczna w pow. drohobyckim do Hołobutowa, a płynie na płn.-wsch. przez Niezuchów, wzdłuż granicy Brygidau i Stryja, przez płn.-zach. krawędź Stryja, między Kawskiem a Dobrzanami, Wownią i wchodzi do Bileza w pow. drohobyckim. W obrębie pow. stryjskiego przyjmuje Kłodnica z praw. brzegu: Selankę w Hołobutowie, pot. Święty i Łomnicę w Stryju; a z lew. brzegu: Stupnicę al. Suche w Kawsku. Płn.-wschod. krawędź powiatu przepływają dopływy Dniestru: Bereźnica, płynąca na płn.-wsch. przez Morszyn, Dołhe, Bereźnicę, Łotatniki, Jaroszyce, Oleksice i Daszawę do Juseptycz w pow. żydaczowskim; Krechówka, nastaje w Łotatnikach, a płynie na płn.-wsch. przez Siechów do Izidorówki w pow. żydaczowskim i dopływ Krechówki Machliniec (nastaje w Jaroszycach a płynie na wschód przez Oleksice i wzdłuż granicy Daszawy z jednej a Siechowa z drugiej strony do pow. żydaczowskiego); Świca, wchodzi od płd. z Czołhan (pow. doliński), płynie między Dzieduszykami Wielkimi a Małemi i przez Sokółów do pow. żydaczowskiego. Lewy dopływ Świcy, Sukiel, wchodzi z Zaderewacza (pow. doliński), a płynie przez Dzieduszyce Wielkie i Sokółów. Większa, południowa część powiatu obejmuje górski obszar Beskidu i jego przedgórze. Część płn.-wschodnią zajmuje równina Stryja. Znaczniejszą wyniosłość na granicy węgierskiej są: Jawornik Wielki (1123 mt.) w Wyżłowie, Horbok (1061) i Wysoki Tyn (1014) w Oporcu, Jawornik Mały (1017) w Chaszczowaniu, Błyszcz (1222) w Jelenkowatem, Czarna Repa (1288) w Rożance Wyżnej. Najniżej opada grzbiet Beskidu w Klimcu (do 841 mt.), w Wyżłowie (do 837) i w Żupanu (do 834). Na praw. brzegu Oporu wznoszą się między Opołem a pot. Sławsko: Maradykiw (890 mt.), Jalenki (913), Bukowec (926), Ilsa Mohyla (1066), Pliszki (1038), Pohar (949). Między pot. Sławsko a Jelenkowatym: Hlyniszcz (1151), Błyszcz (987). Między Sławskiem, Jelenkowatym, Opołem a Rożanką: Tonsty Żołob (1258 mt.), Hnyłyszcz (1218), Pliszka (1027), Wysoki al. Ostry Werch (1245), Kozanowec (987), Szpylek (839), Demkowec

(824), Kiczera (845), Wysoki Horb (845). Na praw. brzegu Rożanki: Dychtowiec (1098 mt.), Olszanowiec (1043), Sekul ze szczytami: Sekul Wielki (1275), Czyrak (1283), i Sekul Mały (1215); Tatarówka (1151), Sereńdycia (954), a w dalszym ciągu na praw. brzegu Oporu: Osowne (878), Dankowiec (808), Bukowiec (1171) i długie pasmo Zelemianka, ze szczytami: Daszkowiec (1128), Matachin (1220), Czarna góra (1215), Za Zyrką (1265), Neu Mudy (1261), Kodrawiec (1244) i Zelemin (1177). Ztąd poczynając obniżają się wzgórza zwolna w dolinę Stryja. Na lewym brzegu Oporu wznoszą się między Opołem a Hołowczanką: Horb Męczolowski (szczyt 981 mt.), Obnoha (szczyt 1111), Racenowa (953), Ragosza werch (869), Orszowec (1134), Trościan (1235), Menceł (1014), Sałaszy-szcze (1074), Klewa (1069), Pliszka (1019), Makówka (953); między Hołowczanką a Orawą: Ostry (1026), Kiczera (1000), Jarowiszcze (909), Salagem (949), Omneha (1068), Kobylec (1026), Kreminny (1137), Kijowiec (1064); między Orawą a Stryjem: Zwinin ze szczytem Magura (1122), Krzemieniec (1228), Perekop (1217), Korczanka (1180), Paraszka (1271), Szeroki werch (1181), Jasieniec (885), Kobyla (809), Dobrzany (827), Szypin (689). W płn.-zach. stronie obszaru lewego brzegu Stryja: Turków (852), Kobura (773), Komarnickie (685). W pld.-zach. części powiatu na praw. brzegu Stryja: Staneszcza (1158), Płaj (1157), Berdo (1199), Walecznina (1184), a dalej na płn. Dobusz (1044) i Dauszki (szczyt 1058 mt.). Gmin katastralnych jest w powiecie 94 (42 w okręgu sąd. Skole a 52 w okr. sąd. Stryj); gmin administracyjnych 103 (52 w okr. Skole a 51 w okr. Stryj); obszarów dworskich 81 (37 w okr. Skole, 44 w okr. Stryj). Obszar rozpada się na: 50,535 ha 74 ar. roli, 37,903 ha 96 ar. łąk, 1,067 ha 35 ar. ogrodów, 25,824 ha 91 ar. pastw., 335 ha 57 ar. hal, 71,023 ha 23 ar. lasów, 17 ha moczarów, 5561 ha 78 ar. innych gruntów. Lasy wysokopiennie liściaste zajmują 21,451·24 ha, szpilkowe 40,961·36 ha, niskopiennie 7,550·40 ha, pastwiska zarosłe w części lasem 101·66 ha, nieużytki zdolne pod uprawę leśną 481·43 ha. Gospodarstwo leśne systematycznie urządzone obejmuje 1,672·40 ha, nieurządzone 68,290·60 ha. W 1880 r. było w powiecie 6,606 koni, 51,661 sztuk bydła, 19,157 owiec, 2,043 kóz, 9,497 świń, 3,058 uli. Na 1 klm. wypadło: 3 konie, 26 sztuk bydła, 90 owiec, 1 koza, 4 świnie, 2 ule; na 100 mk. 8 koni, 63 sztuk bydła, 23 owiec, 2 kozy, 11 świń, 3 ule. W tymże roku było w powiecie 14,352 dm., 81,193 mk. (40,758 męż., 40,435 kob.) a mianowicie: w okręgu sąd. Skole 6,848 dm., 34,343 mk., a w okr.

Stryj 7,504 dm., 46,850 mk. Na 1 klm. kw. wypadło 41 mk. Do najludniejszych gmin należą, prócz Stryja i Skolego (2365), następujące wsi: w obrebie sądu pow. Skole: Pławie (1341), Podhorodce (1411), Pławsko (1287), Synowódzko Wyżne (1833), Wołosianka (1144), a w obrebie sądu pow. Stryj: Bratkowce (1154), Duliby (1014), Dzieduszyce Wielkie (1285), Hurnie (1432), Kawsko (1289), Lisiatycze (1784), Siechów (1181). Pod względem wyznania było: 60,266 gr.-kat., 7,357 rz.-kat., 10,382 izrael., 3,188 in. wyznań. Pod względem języka używanego w mowie potocznej rozpada się ludność na 12,459 używających języka polskiego, 62,945 jez. rusińskiego, 5,328 jez. niemieckiego, 81 innych języków. Rusińska ludność należy do rodu Bojków, zwanych także Wierchowianami (Werchowyni). Pośród Bojków osiedlił się pomniejszy ród Tucholców w dorzeczu Oporu i Orawy, w krainie zwanej Tucholszczyzną. Umiejących czytać i pisać było 11,275 (7,087 męż., 4,188 kob.); umiejących tylko czytać 1,851 (1,122 męż., 729 kob.); nieumiejących ani czytać ani pisać 68,067 (32,549 męż., 35,518 kob.). Według sposobu zarobkowania zajmuje się na 100 osób rolnictwem 76·24%, górnictwem 0·24%, przemysłem 8·97%, handlem 4·74%, przy komunikacjach ma zajęcie 0·86%, na urzędników, duchownych, nauczycieli, zakłady publiczne, ich rodzinę, domowników i służbę przypada 3·55%, na adwokatów, notaryuszów, architektów, inżynierów i lekarzy 0·38%, na właścicieli domów, rentierów i ich rodziny 1·58%, na robotników ze zmiennem zajęciem, na służbę dochodzącą i ludność niewiadomego zatrudnienia 3·44%. Śmiertelność na 1000 mk.: w 1878 r. 27, w 1879 r. 42·5, w 1880 r. 44·6, w 1881 r. 39, w 1882 r. 33·2; średnia śmiertelność (z 8 lat) 37·4. Oprócz szkół wymienionych przy opisie Stryja istnieją: szkoła etat. 2-klas. w Skolem; etatowe 1 klas. mają wsi: Bratkowce, Daszawa, Dobrzany, Dołhołuka, Duliby, Dzieduszyce Małe i Wielkie, Felizienthal, Hurnie, Hutar, Jamelnica, Jelenkowate, Kalne, Karlsdorf, Kawsko, Klimiec, Korczyn, Kruszelnica, Libochora, Lisiatycze, Lubieńce, Ławoczne, Oporzec, Orawa, Pławie, Pobuk, Podhorodce, Siechów, Siemiginów, Sławsko, Smorze, Sokółów, Stynawa Niżna i Wyżna, Synowódzko Niżne i Wyżne, Tarnawka, Tuchla, Tuchółka, Urycz, Wołosianka, Wyżłów, Zawadów, Żulin i Żupanie. Szkoły filialne mają: Bereznica, Kawczy Kąt, Komarów, Koninichów, Koziowa, Łukawica, Oleksińce, Podhorce, Rozhurchce, Stańków, Stryhańce, Strzałków, Truchanów, Uhelna, Uhersko i Wierczany. Szkoły nieorganizowane mają wsi: Annaberg, Dołhe,

Hołowiecko, Orawczyk, Rozanka Wyżna i Niżna. Prywatne ewangelickie istnieją: 2-klasowa w Brygidau, 1-klas. w Gelsendorfie i Grabowcu. W 1888/9 r. było w okręgu szkolnym: 63 szkół z jęz. wykład. ruskim, 5 z jęz. wykład. polskim, 3 z jęz. niemieckim. Dzieci obowiązanych do uczęszczania na naukę (od 6 do 12 lat wieku) było 10,538 (5,427 chłop., 5111 dziewcz.); uczęszczało 5,881 (3,371 chłop., 2,510 dziewcz.). Ilość dzieci obowiązanych do uczęszczania na naukę dopełniających (od 12 do 15 lat wieku) wynosiła w tymże roku szkolnym 3077, uczęszczało zaś 1819 (1,107 chłop., 712 dziewcz.). W roku szkolnym 1888/9 było w szkołach ludowych 72 nauczycieli (55 ze świadectwem kwalifikacyjnym, 6 ze świadectwem dojrzałości, 11 bez kwalifikacji), 1 praktykant; 13 nauczycielek (8 ze świadectwem kwalifikacyjnym, 4 ze świadectwem dojrzałości, 1 bez kwalifikacji) i 2 praktykantki. Według stanu z d. 1 stycznia 1884 r. istniały w powiecie następujące przedsiębiorstwa fabryczne i rękodzielnicze: fabryka żelaza 1 (w Pobuku), hamernia 1 (w Skolem), fryszerka 1 (w Skolem), odlewnia żelaza 1 (w Stryju), kowali było 76, ślusarzy 9, blacharzy 9, kotlarz 1, mosiężników 2, złotników 5, fabryka maszyn rolniczych 1, kołodziejów 30, zegarmistrzów 7, cegielni 4, wapniarek 2, tartaków parowych 2 (w Dulibach i Skolem), tartaków wodnych zwykłych 20, gąciarz 1, bednarzy 30, stolarzy 29, tokarzy 3, garbarzy 5, białoskórnik 1, rymarzy i siodlarzy 6, tkaczy 27, sukienników 5, farbiarz 1, powroźników 5, krawców 46, kuśnierzy 21, szewców 105, rękawicznik 1, kapeluszników i czapkarzy 6, introligatorów 4, młynów wodnych amerykańskich 7 (w Bratkowicach 3, w Dołhołuce, Stryju i w Wierczanach 2), młynów wodnych zwykłych 127, młyn pływak 1, piekarzy 25, cukiernik 1, rzeźników i masarzy 57, browarów 4 (Słobódka, Lubieńce, Stryj, Podhorodce); gorzelni 6 (Łukawica Niżna, Podhorodce, Niezuchów, Łotatniki, Stańków, Sokołów), destylarni spirytusu 4, miodosytnia 1, fabr. octu 1, olejarni 2, aptek 3 (w Stryju 2 i Skolem), fabryk krochmalu 3, fabr. farbki do bielizny 1, fabryk czernidla 2, fabryk zapalek 3 (Skole, Smorze, Stryj), fabryk mydła 3, murarzy 17, cieśli 7, szklarzy 7, malarzy pokoi 4, kominiarzy 4, drukarnia 1 (w Stryju). Ze Stryja wybiega gościniec na płn. ku Pietniczanom i prowadzi do Lwowa; na pld. przez Stańków i Morszyn do Bolechowa; na pld.-zach. doliną Stryja do Synowódzka a ztąd doliną Orawy przez Koziowe, Pławie, Tuchółkę i Klimiec do Węgier; na płn.-zachód przez Niezuchów do Drohobycza. W tym samym kierunku co gościniec biegną cze-

ry drogi żelazne. Droga wiodąca do Węgier idzie aż do Skolego obok gościnca, poczem wchodzi w dolinę Oporu i przez Hrebennów, Tuchłę, Ławoczną, Beskid prowadzi do Węgier. Dawny *stryjski obwód* czyli cyrkuł obejmował dzisiejsze powiaty polityczne: dołiński, kałuski, stryjski i żydaczowski. *Bibliografia*: w „Rozmaitościach“, Lwów, 1825, Nr. 21, umieścił Zawadzki Al. artykuł p. t. „Rzut oka na osobliwości we względzie historyi naturalnej Karpat w obw. stryjskim i stanisławowskim“; tamże, 1835 r. str. 263: „Statystyka obwodu stryjskiego“; „Bydło gór stryjskich“ p. Pietruskiego w „Rozprawach galicyjs. Tow. gospod.“, t. II, Lwów, 1847, str. 128—162; „O fabrykach żelaz. w Stryjskiem“, „Przyjaciół Ludu“, 1843, str. 162; „Botanische Ausflüge in die Karpaten des Stryer u. Samborer Kreises“ v. Hueckl, w XV tomie „Roczników Tow. zool.-botan. w Wiedniu“ (rok 1865); Zipser: „Rośliny stryjskie“ w „Sprawozdaniach Kom. fizyogr.“, Kraków, 1867, t. I, str. 224; „Wycieczka botaniczna w Karpaty stryjskie do źródeł Świcy“ p. Hueckla, w „Sprawozd. Kom. fizyogr.“, Kraków, 1868, t. II, str. 20; „Uzdrowiska klimatyczne w pow. stryjskim“, p. Merunowicza, „Przegląd Lekarski“, 1881, Nr. 24; „Wycieczka w stryjskie góry“ p. St. Smolke, w „Pamięt. Towarz. tatrzań.“, 1878, str. 55.

Starostwo stryjskie. W pierwszej połowie XV w. należał S. do ziemi przemyskiej, pow. przemyskiego, a szlachta okoliczna podlegała jurysdykcji grodu i ziemstwa przemyskiego. Za Władysława Jagiełły utworzono w S. osobne starostwo, a szlachta okoliczna miała przed niem odpowiadać w sprawach należących do kompetencji starościńskiej. Być może, że Zaklika Tarło był pierwszym starostą. Po nim był ststą stryjskim i żydaczowskim w r. 1469 Jursza z Chodorostawu, po nim prawdopodobnie Paniowscy, za których Zygmunt I zniósł sąd grodzki w S. aktem d. 20 marca 1527 r. (Bostel, l. c., str. 606). Po Paniowskich dostało się starostwo Janowi Tarnowskiemu, kaszt. krak., hetm. w. kor. Ten wyjednał u króla jeszcze za życia swego puszczenie tej dzierżawy i dożywocie na niej dla syna swego Jana Krzysztofa, kaszt. wojnickiego († 1567). Z rąk Tarnowskich przechodzi dzierżawa stryjska w r. 1570 do Mikołaja Sieniawskiego, kaszt. kamienieckiego i hetm. pol. kor.; po nim w ręce Hieronima Filipowskiego. a po jego śmierci (1587) nadaje ją Zygmunt III w r. 1588 Andrzejowi Tęczyńskiemu, wojewodzie krak. Do starostwa należały wówczas wsi: Daszawa, Dobrzany, Duliby, Hurnie, Horowe, Kamionka, Koniuchów, Pobug, Styniawa Niżna i Wyżna, Synowódzko Niżne i Wyżne, Truchanów,

Urycze, Wolica Wowieńska. Z tych poddani wsi: obu Styniaw, Hurnego i Koniuchowa mieli „starodawnym zwyczajem“, sankcyonowanym przywilejami królewskimi, ubezpieczone prawo wolnego wrębu w lasach królewskich horoskich „gdyż dla odległości innych puszczy bez tego obejść się nie mogą“ (Bostel, l. c., str. 609). Całkiem inne wsi należały za czasów Sieniawskiego do starostwa stryjskiego „od najdawniejszych czasów“ (*antiquissimis temporibus*) a mianowicie: Stawisko, Koziowe, Tarnawka, Pławie, Komarniki i Łyskowy Ług. Prócz tego szlachta i chłopcy wsi: Tuchla, Hrebieniów, Korostów, Skole, Podhorajeze, płacili z dawnych czasów do zamku stryjskiego daniny i dziesięcinę z owiec pasących się w lasach i na połoninach dóbr królewskich. Daniny te płacili jeszcze za Paniowskich (Bostel, l. c., str. 607 i 608). W r. 1595 jest stszą Gabryel Tęczyński; w r. 1605 Adam Stadnicki, kaszt. kaliski. Później był stszą Krzysztof Koniecpolski, woj. bełzki, po nim Jan Sobieski od r. 1660 („Stryjensii Capitaneatus Sobiescio confertur“, zob. „Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego“ zebrał i wydał Fr. Kluczycki, t. I, cz. I, str. 153). Otrzymał on starostwo na mocy dekretu Jana Kazimierza (w Gdańsku d. 10 marca 1660 r.). Tymczasem Konstancja, wdowa po Krzysztofie Koniecpolskim, nie chciała ustąpić z tenuty, wykazując się dawniejszym listem królewskim, że jej była zapewniona dożywotnia dzierżawa. Sobieski musiał przeto przemocą wejść w posiadanie starostwa (czyt. „Zajazd Sobieskiego na ststwo stryjskie 1660 r.“ p. Fryderyka Papée, w wydawnictwie p. t. „Dla włościan“, Lwów, 1890, str. 18). Po śmierci Sobieskiego otrzymała ststwo jako wyposażenie od Rzpłtej królowa Marya Kazimiera, po niej zaś (1723) przeszło na Mikołaja Adama Sieniawskiego, kaszt. krak., hetm. w. kor. († 1726). Za życia królowej był tu przez cały czas stszą Andrzej Mikołaj Żebrowski. Po śmierci kasztelana Sieniawskiego była jeszcze w posiadaniu starostwa żona jego Elżbieta. Później przeszło na Stanisława Ciołka Poniatowskiego, ojca króla. W r. 1756 przeniósł on starostwo na swego syna najstarszego Kazimierza, podkom. kor., i ten był ostatnim stszą z czasów Rzptej. Według inwentarza z r. 1768 wynosił prow. 73,365 złp. 10 gr., z czego kwarta 18,341 złp. 10 gr. Należały do ststwa: miasto S. z przedmieściami: Podzamcze, Podtargówka, Baszówka i wójtowstwo i 20 wsi. Dożywocie ściągnięto d. 1 listop. 1785 r. Miasto S. wkrótce po zajęciu starostwa rościło sobie pretensje na mocy przywilejów, które w późniejszych czasach pod zarządem starostów poszły w niepamięć. Przywilej Władysława Jagiełły z r.

1431 nadał miastu ziemię w okręgu jednej mili na własność. Inne zaś przywileje nadawały miastu prawo do lasów starościńskich. W celu załatwienia sporu zawarto umowę d. 3 września 1791 r., na mocy której oddano miastu: a) wsi Duliby i Grabowiec w wartości szacunkowej 42,351 złr.; b) były klasztor franciszkański w wartości szacunkowej 332 złr.; c) zamek starościński w wart. szacunk. 1,303 złr.; d) drobniejsze wartości w mieście i wójtowstwo w wart. szacunk. 14,899 złr.; ogółem wszystko w wartości 58,830 złr. Decyzja co do lasów pozostawiono na późniejszy czas. Lasy starościńskie wokół miasta stanowiły znaczny obszar, mianowicie: Królewszczyzna 191 mr. 1,325 sążni kw. i Hajdowszczyzna 244 mr. 1,402 sąż. kw. Oddano zatem wedle aktu zdawezogo z d. 15 lipca 1793 r. miastu na użytek i własność z Hajdowszczyzny (między Daszawą i Oleksicami) część 241 mr. 1,337 sąż. kw., oraz dozwolono miastu z lasu dębowego, także „Królewszczyzną“ zwanego, jednak do klucza komornickiego należącego, przy Podhorcach 217 mr. 253 sąż. kw. (las „Królewszczyzną“ zwany, do starostwa należący, wedle ugody z r. 1815 oddano gminie Daszawy, jako ekwiwalent za prawo tejże do lasów). Ponieważ ten obszar nie wystarczał na potrzebę miasta, zamysłało gubernium krajowe z lasu bolechowskiego „Birza“ zwanego, 500 mr. miastu przydzielić, ale do tego nie przyszło. Ze wsi do ststwa należących pozbyto następne: Wownią, Wolice, Dobrzany, Łotatniki, Strychańce, oddano Stanisławowi Broniewskiemu jako częściowy ekwiwalent za dobra pod saliny zajęte; Hurnie, Stynawę Niżną i Wyżną, Synowódzko Wyżne i Niżne, Międzybrody, Tyszowice, Truchanów, Pobuk, Kamionkę oddano Franciszkowi Młockiemu za Cisów i Bubniszcze. Zawadów nabył na licytacyi w r. 1812 Jakub Dziakowski za 29,000 złr. Wsi pozostałe: Komorów, Jaroszyce, Oleksico i Daszawę przyłączono do klucza bolechowskiego (Czemeryński: „O dobrach koronnych“, Lwów, 1870, str. 211).

Lu. Dz.

Stryja, ws włośc., pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krajsk, okr. wiejski i dobra skarbowe Hryniewiczze, o 4 w. od gminy, 91 dusz rewiz.

Stryjaki-Karwowo, ws włośc., pow. kolneński, gm. i par. Jedwabno, ma 11 os., 136 mr.; wchodziła w skład dóbr Jedwabne. Por. *Karwowo*.

Stryjańce, ws wchodziła w skład ststwa piatniczańskiego, ob. *Piatniczan*.

Stryje Paskowe, ws i folw. i S. *Księżę*, kol. i folw., pow. łaski, gm. Bałucz, par. Borszewice, odl. 7 w. od Łasku. S. Paskowe, ws, ma 13 dm., 85 mk.; folw. i os. 5 dm., 53 mk.

W 1827 r. 18 dm., 143 mk. S. Księżę, kol., ma 11 dm., 105 mk.; folw. 2 dm., 28 mk. W 1827 r. 19 dm., 141 mk. W 1887 r. S. Paskowe rozl. mr. 435; gr. or. i ogr. mr. 363, łąk mr. 15, past. mr. 10, lasu mr. 32, nieuż. mr. 15; bud. mur. 2, drewn. 10. Wś S.-Paskowe os. 45, mr. 415; wś Budy Stryjowskie os. 9, mr. 107. Fol. S. Księżę rozl. mr. 83; gr. or. i ogr. mr. 78, łąk mr. 3, nieuż. mr. 2. Wś S. Księżę os. 34, mr. 428; wś Jabłonka os. 14, mr. 169. Na początku XVI w. istniały S. Paskowy i Bartoszowy, dawały dziesięcinę z łąn. km. i folw. pleb. w Borszewicach (Borzyschowicze), tudzież po 2 gr. z łąnu za dziesięcinę konopną i po groszu za kołędę (Łaski, L. B., I, 444). Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552 wś Striye Paskowe miała 5 os., 5½ łąn. Część Floryana 6 os. Wś S. Księżę miała 5 os. Tomasz 2 os., Leszczyn 1 os.; wspólnie mieli 4½ łąn. (Pawński, Wielkp., II, 242 i 243). *Br. Ch.*

Stryje 1.) wś, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Podolesie, o 11 w. od Kobrynia. 2.) S., dobra, tamże, o 14 w. od Kobrynia.

Stryjowo-Wielkie i S. Małe al. *Stryjewko*, dwie wsi, pow. ciechanowski, gm. Grudusk, par. Łysakowo, odl. o 14 w. od Ciechanowa. S. Wielkie ma 20 dm., 180 mk., 348 mr. W 1827 r. 18 dm., 107 mk. S. Małe ma 12 dm., 89 mk., 171 mr.; 1827 r. 11 dm., 116 mk. W obu wsiach mieszka drobna szlachta.

Stryjowo (na mapie sztab.), jezioro, w powiecie wyrzyskim, na płu.-wschód od Łobżenicy, między Lubczą i Dzwierzchnem, 3 klm. długie, około 0-7 klm. szerokie, wzn. 102 mt. npm. Leży w pasie jezior przez które płynie Lubcza (mylnie Lubsia, praw. dopł. Łobżonki), poczynająca się w jez. Zakrzewskim, (wzn. 110 mt. npm.), przypiera płu. wybrzeżem do pow. złotowskiego. Lubcza w dalszym biegu wypływa z jez. Konieczno (109 mt.) i zasilona wodociękiem z pod Biegodzina, tworzy granicę na przestrzeni 1 klm. między pow. złotowskim i wyrzyskim, za nim wchodzi do jez. S. Wschodnią kończyną płu. wybrzeża zasilą się to jezioro odpływem jeziora Borzyszkowskiego (105 mt.). Lubcza wypływa z jez. S. w Dzwierzchnie (Dreidorf) i zdąża do jez. Topolno (100 mt. npm.); wybrzeża ma wzgórzyste. Według lustracji z 1564 r. jezioro to było długie sznurów 6, szerokie 4½, głębokie sążni 5. Posiadało ryby pospolite (Lustr., V, 19^v). *E. Cal.*

Stryjowszczyzna 1.) wś, w spisie z 1866 r. zaśc., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Zaleś, okr. wiejski Zaleś 2-gi, o 6 w. od gminy a 38 w. od Dżisny, ma 1 dm., 21 mk. prawosł. 2.) S. *Borki*, uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostrów, o 30 w. od Sokół-

ki. 3.) S. *Ujście*, uroczysko, tamże, o 30 w. od Sokółki.

Stryjki, wś włośc., pow. radzyński, gm. Międzyłże, par. Postoliska, ma 9 os., 77 mk., 131 mr. W 1827 r. 6 dm., 57 mk. Wchodziła w skład dóbr Chrzęsne.

Strykowizna, os., pow. nowomiński, gm. Dębe Wielkie, par. Pustelnik, Należy do dóbr Krubki.

Stryjna, wś, fol. i dobra, pow. krasnostawski, gm. Rybczewice, par. Częstoborowice, odl. 28 w. od Krasnegostawu, ma 79 os., staw, młyn, pokłady kamienia wapiennego. W 1827 r. 75 dm., 506 mk. Dobra S. składały się w 1874 r. z fol. S. i Anusin, attyn. Zdzisławek, Chojny, Janówka i Rudka, rozl. mr. 2064; fol. S. gr. or. i ogr. mr. 628, łąk mr. 65, past. mr. 98, wody mr. 18, lasu mr. 605, nieuż. mr. 43; bud. mur. 5, drewn. 25; płodozm. 8 i 11-pol., las urządzony; fol. Anusin gr. or. i ogr. mr. 386, łąk mr. 24, past. mr. 3, lasu mr. 172, nieuż. mr. 22; bud. mur. 3, drewn. 2, płodozm. 11-pol. Wś S. os. 66, mr. 956; Władysławów os. 29, mr. 111. Wymienia tę wś Długosz w opisie par. Piaski Wielkie, lecz nie podaje szczegółów (L. B., II, 548). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś S., w par. Piaski, miała 7 łąn. (Pawński, Małop., 353). W XVIII w. własność Stryjeńskich. Miejsce urodzenia Maryanny Stryjeńskiej, powieściopisarki, żyjącej w pierwszej połowie obecnego stulecia (1778—1848). *Br. Ch.*

Stryjów, wś i fol. nad rzeką Białką (dopł. Wieprza), pow. krasnostawski, gm. i par. Tarnogóra, odl. 13 w. od Krasnegostawu, ma 53 os., 57 dm., 450 mk. W 1827 r. 35 dm., 190 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 1352; gr. or. i ogr. mr. 706, łąk mr. 202, past. mr. 48, lasu mr. 351, w odpadkach mr. 22, nieuż. mr. 23; bud. mur. 1, drewn. 23; płodozm. 4 i 10-pol., las nieurzadzony, cegielnia. Wś S. os. 53, mr. 434. Dobra S. i Zdżanne należały w ostatnich czasach do Alfonsa Smorczewskiego. Akt nadania ziemi bełzkiej Ziemowitowi, ks. mazowieckiemu, w 1396 r. wymienia S. jako posiadłość Dymitra, marszałka kor. (Kod. Maz., 118). W 1552 r. S. zostawał w posiadaniu Jana Ocieskiego, kancl. kor. (Lustr., 4—40).

Stryjów, zaśc., pow. ihumeński, w miejscowości odosobnionej, głuchej, w okolicy pomiędzy jez. Krasnoje i wsią Zabołocie, ma 2 osady.

Stryjów 1.) wólka w obr. Wyżyc, pow. bocheński, po płu. stronie drożyny do Woli Drwińskiej, wzn. 192 mt. npm.; 6 dm., 36 mk. 2.) S., os. w obrębie Branic, pow. krakowski, na pld. od wsi, na równi nadwiślańskiej; wzn. 199 mk. npm., tuż przy Woli Rusieckiej, liczy 33 dm., 183 mk. *Br. G.*

Stryjowa, wś nad rzeką Smółką, pow. nowogradwołyński, gm. kijaniecka, ma 140 dusz włośc., 650 dz. dwors., 936 dz. ziemi włośc. Należała niegdyś do dóbr zwiahelskich Lubomirskich, przeszła następnie na Uwarowych, od tych do Kozarewiczów, dziś własność Staroświedskich.

L. R.

Stryjówka 1 i 2, dwie wsi, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Jeziory, o 20 w. od Grodna.

Stryjówka, wś, pow. zbaraski, 10 klm. na pld.-wschód od Zbaraża (sąd pow. i urz. poczt.). Na pln. leżą: Zbaraż, Hrycowce i Łubianki Wyżne, na wschód Jacowce, na pld.-wsch. Bogdanówka, na pld. Kujdańce, na zach. Zarudzie i Wałachówka. Z pln.-zach. części obszaru płynie kilka strug tworzących staw, z którego wypływa potok dążący do Gniezny. Pld.-zach. część przepływa potok Rudka (dopł. Gniezny). Wody ze wsch. części zabiera pot. Samiec (praw. dopł. Zbrucza). Zabudowania wiejskie leżą na zach. Na pld.-wschód grupa domów Góra Stryjowiecka, na pln. od niej Karolówka, na pln.-zach. Macimówka, a jeszcze dalej na pln. Czahary. W środku wsi wzgórze Monaster (408 mt.). Na pld.-wschód Góra (393 mt.). Przez wieś idzie kolej. Wł. więk. ma roli or. 1349, łąk i ogr. 154, past. 7 mr.; wł. mn. roli or. 4795, łąk i ogr. 527, past. 131 mr. W r. 1880 było 298 dm., 1580 mk. w gminie; 11 dm., 47 mk. na obsz. dwor. (765 rz.-kat., 774 gr.-kat., 88 izr.; 1018 Rusinów, 600 Polaków, 9 Niemców). Par. rz.-kat. w Zbarażu, gr.-kat. w miejscu, dek. zbaraski. Do par. należą: Ochrymowce, Zarudzie i Wałachówka. We wsi jest cerkiew, szkoła etat. 2-klas., kasa pożycz. gm. z kapit. 2191 zlr. i młyn.

Lu. Dz.

Stryjówka, niem. *Striowken*, wś, pow. grudziądzki, r. 1875 do Adamowa przyłączona, nad szosą z Grudziądza do Chełmna, st. p. Grudziądz, par. kat. Sarnowo; przedtem należała do pow. chełmińskiego; ma 274·79 mr. magd.; 1868 r. 31 budynków, 13 dm., 75 mk., 1 kat., 74 ew.

Ks. Fr.

Stryjowo, w dok. *Ostryjów*, wś nad rz. Ikwą, pow. dubieński, na zach. od Młynowa. Uroczysko nosi nazwę Tymoszyńskie Dworzyszcze. W 1570 r. Matyjasz Ostryjowski z Ostryjowa i z części Simonowskiej i Duliepskiej płacił od 32 dm., 31 ogrod. po 2 gr., 5 bojar. putn., 2 kół młyn., 1 koła. W 1583 r. Wasili Bolbas Rostocki z Ostryjowa płacił od 10 dym., 8 ogr., 10 ogr., 2 bojar., 1 popa (Jabłonowski, Wołyn i Podole, 32, 106). J. Krz.

Stryjowska Wola, wś i fol., pow. łaski, gm. Bałucz, par. Borszewice, odl. 6 w. od Łasku. Wś ma 10 dm., 38 mk.; folw. 2 dm., 17 mk. W 1886 r. folw. rozl. mr. 405; gr. or. i ogr.

mr. 337, łąk mr. 11, past. mr. 47, nieuż. mr. 10; bud. drewn. 7. Wś ma os. 18, mr. 93.

Stryjowskie Budy, wś, pow. łaski, gm. Bałucz, par. Borszewice; 8 dm., 108 mk., 116 mr. (107 mr. włośc.).

Stryki 1.) wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Malesze, o 7 w. od Bielska. 2.) **S.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 80 w. od Nowoaleksandrowska.

Stryków, w XVI w. *Strigkow*, w spisach pobor. i u Paprockiego *Strejków*, os. miejska, dawniej miasteczko i dobra nad rzeką Moszczenicą (praw. dopł. Bzury), pow. brzeziński, gm. Dobra, par. Stryków. Leży przy drodze z Łęczycy do Rawy, odl. około 2 mil od Brzezin, 6 mil od Rawy, 4 od Łęczycy, tyleż od Łowicza, z którym łączy osadę szosa wiodąca do Zgierza (o 2 mile). Posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, 159 dm., 2593 mk., 1230 mr. ziemi należącej do mieszczan. W 1806 r. było 1250 mk. (800 żyd., rzemieślników przeważnie); 1827 r. 141 dm., 2022 mk. (1332 żyd.); 1858 r. 171 dm. (4 murow.) i 2613 mk. (1744 żyd., 88 Niemców). Dobra S. składały się w 1875 r. z folw.: Tymianka, Lipie, Smolice, nomenkl. Cesarka, miasta Stryków, rozl. dominialna mr. 2197; gr. or. i ogr. mr. 1372, łąk mr. 132, past. mr. 17, wody mr. 7, lasu mr. 566, w osadach mr. 20, nieuż. mr. 49; las nieurządzony, bud. mur. 10, drew. 48; dwa młyny, pokłady torfu. W skład dóbr wchodziły wsi: Tymianka os. 7, mr. 8; Smolice Sosnowice os. 65, mr. 705. S. jest jedną ze starszych osad w tej stronie. Kolonizacja posuwająca się z doliny Bzury wzdłuż jej dopływów wcześniej dosięgnęła tych okolic. Przy wzmagającym się zaludnieniu ziemi łączyckiej i rawskiej, Stryków, jako stacya na drodze łączącej te dwie ziemie, stał się targowiskiem a następnie i miastem. Władysław Jagiełło nadaje r. 1394 w Brzezinach (feria secunda infra octavas Ascens. Dni) Dersławowi, podskarbu łączyckiemu, ze Strykowa „commutata villa in oppidum“ grobelne po 4 den. od wozu i 3 den. od koni i bydła (Lustr., IV, 270). Dersław ten był zapewne Leliwita, jak późniejsi dziedzice S., którzy od siedziby przybrali miano Stryjkowskich (Strejkowscy u Paprockiego). Jeden z nich Piotr był kasztelanem inowrocławskim 1457 r. i służył długi czas na dworze królewskim. On to może, czy jego ojciec, podpisał traktat w Brześciu z Krzyżakami zawarty 1436 r. (Thulk de Strykow). Rodzina ta dosięgnawszy dobrobytu i znaczenia w końcu XIV i XV w., podupadła, zapewne przez ruinę materyalną, w XVI w. Rozproszywszy się po świecie poprzybierali od nowych siedzib inne nazwiska (Piorunowscy). Zapewne już w końcu

XV w. S. przeszedł w ręce Mikołaja z Kurozwęk, woj. lubelskiego, którego nieletni spadkobiercy (po zgonie 1505 r.) znajdowali się pod opieką Jana Łaskiego, arcyb. gnieźn., i Jarosława, jego brata. Według Lib. Ben. Łaskiego dziedzicem S. jest Jarosław Łaski, wojew. sieradzki, który otrzymał S. w posagu zapewne za Kurozwęką. Przy działach z bratem Stanisławem (1531 r. w Krakowie), ustąpił mu S. z dobrami. Od Łaskich przeszedł S. w ręce Maskowskich. Według reg. pobor. z 1576 r. Maskowski płaci od młyna o 2 kołach, a Spicymierska od drugiego młyna (Pawłowski, Wielkop., II, 91). W połowie XVII w. przeszły dobra w ręce Malińskich, a w XVIII do Czarneckich. Miasto musiało być dość ludne, gdy w 1459 r. dostarcza 6 pieszych żołnierzy na wojnę pruską. Po zniszczeniu przez pożar, Zygmunt I na prośbę Jarosława Łaskiego uwalnia 1520 r. miasto od różnych opłat na lat 15; w 1525 r. nadaje jarmarki, a 1543 r. znova dla pogorzeli uwalnia od opłat, co powtarza 1563 r. Zygmunt August. W 1576 r. podają reg. pobor., iż miasto płaci według dawnej stopy poboru 5½ grzyw., według nowej 11½, z powodu pożaru jednakże dało fl. 8 gr. 24. Rzemieślnicy byli: 5 rybaków, 6 szewców, 6 krawców, 3 kowali, 13 piekarzy, 2 garnc., 5 kuśnierzy, 2 bednarzy; płacili po 4 gr. Od 5 bań gorzałcz. po 24 gr., od 3 rzeźn. po 12 gr., od 2 przekupniów roznoszących towar po 6 gr., od 2 przekupniów soli po 12 gr., 2 komornicy po 6 gr., przekupień chleba 12 gr. z 54 łanów po 20 gr. (ratione decimae et possessionis), 6 łanów stało pustkami. Ogółem wpłynęło z miasta fl. 59 gr. 18. Czopowe w 1578 r. przyniosło 61 fl. (w Brzezinach 732 fl. a w Piątku sławnym z piwa 2585 fl.). Maliński, podkomorzy łęczycki, dziedzic S. uzyskał 1744 r. przywilej Augusta III na targi i jarmarki. Na początku obecnego stulecia S. należał do znacniejszych miast, stał prawie na równi co do ludności z Brzezinami a przewyższał trzykrotnie Łódź i Zgierz. Później jednakże wzrost tych miast spowodował upadek S., którego ludność od 1856 r. przestała przyrastać a nawet się nieco zmniejszyła. Pierwotny kościół paraf. p. w. św. Michała założony został zapewne w XIV w. we wsi S. a po utworzeniu miasta wzniesiono w nowej osadzie kościół filialny p. w. Bożego Ciała i św. Marcina. Proboszcz z wikaryuszami przeniósł się do miasta, lecz miał obowiązek odprawiać nabożeństwo w dni świąteczne w starym kościele. Taki stan rzeczy spotykamy jeszcze w 1520 r. Z czasem, gdy stary kościółek runął, przeniesiono parafię do miasta. Arcybiskup Wojciech Jastrzębiec nadał kościołowi z dziesięcin swego stołu ze wsi Sul-

mierzyce i Wola Sulimierska 5 grzyw., które arcyb. Łaski zamienił na dziesięciny ze wsi Kębliny i Biała (w par. Gieczno). Proboszcz posiadał w S. pięć łanów i pobierał dziesięcinę z ról miejskich i dziedzica (Łaski, L. B., II, 392—395). Obecny kościół pochodzi z r. 1762. Wzniósł go Feliks Czarnecki, dziedzic. Niemcewicz w 1812 r. znalazł jeszcze wał dawnego zameczku dziedziców S. (Podr. Histor., 129). S. par., dek. brzeziński, 1610 dusz. Istniejący dawniej dekanat strykowski archid. warszawskiej miał 12 parafii: Biela-wy, Bratoszewice, Dmosin, Dobra, Główno, Koźle, Makolice, Oszkowice, Sobota, Stryków, Szczawin, Waliszew. Br. Ch.

Stryków, w XVI w. *Strygkow*, ws i folw., pow. grójecki, gm. Borowe, par. Michałowice, ma 39 mk., 711 mr. dwors., 18 mr. włośc. W 1827 r. 3 dm., 18 mk. Na początku XVI w. dziesięciny z łanów dwor. i kmiec. pobierał pleban w Michałowicach (Łaski, L. B., II, 310).

Stryków al. *Strykowo*, ws i dwór, pow. poznański, o 7 klm. na zach.-płd. od Sześzewa (poczta), przy trakcie grodziskim, na wsch. wybrzeżu jez. Strykowskiego; par. Modrze, st. dr. żel. w Buku o 13 klm. Miejscowość *Seregew* w dokum. z d. 17 lipca 1246 r. odnoszącym się do sprzedaży Grodnicy Boreckiej, nie da się sprowadzić do S. (Kod. Wielkp.); w r. 1580 było tu 9½ łan. osiadł., pół-łanek, 7 zagr., 1 kom., po 2 osadników, rybaków i rzemieślników. W r. 1669 dziedziczyli S. Strykowscy-Korzboki, później Skaławscy. Ws ma 33 dm., 268 mk. (265 kat., 3 prot.) i 271 ha (263 roli). Dwór z Dębina i fol. Stryków-kiem tworzy okr. dworski, mający 16 dm., 260 mk. (201 kat., 59 prot.), 1075 ha (664 roli, 77 łąk, 119 lasu); gorzelnia parowa i młyn, chów i tucz bydła. E. Cal.

Strykowice Górne i *S. Dolne* al. *Blotne*, al. *Zablotne*, dwie wsi i dwa folw. nad rzeką b. n. (dopł. Lucymy), pow. kozienicki, gm. Tezów, par. Zwoleni, odl. od Kozienic 22 w. S. Górne mają młyn, cegielnię, 62 dm., 414 mk. W 1827 r. 26 dm., 230 mk. S. Dolne al. *Zablotne* mają gorzelnię, dystylarnię, 32 dm., 319 mk. W 1827 r. 19 dm., 124 mk. W 1884 r. fol. S. Górne rozl. mr. 496: gr. or. i ogr. mr. 318, łąk mr. 34, past. mr. 46, lasu mr. 83, nieuż. mr. 15; bud. mur. 2, drewn. 13; płodozm. 12-polowy, las urządzony. Ws ma 48 os., 520 mr. (według urzęd. danych 848 mr.). S. *Zablotne* fol. miał w 1873 r. rozl. mr. 482: gr. or. i ogr. mr. 408, łąk mr. 58, nieuż. mr. 16; bud. mur. 5, drewn. 18; płodozm. 10-pol. Ws S. os. 30, mr. 377. W połowie XV w. S., ws w par. Bałutów (?), miała 8 łan. kmiec., z których dziesięcinę, wartości 7 grzyw., płacono klasztorowi św. Krzyża. Były tam karczmy, zagr. i folw. (Długosz, L. B., III, 244).

Być może iż Długosz mylnie oznaczył parafię, gdyż S. odległe są o 5 mil od Bałtowa (pow. iłżecki), lecz wśród mało zaludnionych puszcz parafie miały często wielką rozległość. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 Jan ze Strykowie płacił pob. 1 grzyw. 6 gr. W r. 1569 we wsi S. major (Górne), w par. Zwoleń, Symkowicze płacili od 1 łanu, Lenartowicz $\frac{1}{2}$ łanu, Strykowscy 1 łanu, Żeleński 1 łanu, 1 kom., Filip Strykowski 1 łanu, Stanisław Grocholski 1 łanu, Łukasz Strykowski 2 łany, 1 zagr. We wsi S. Zabłotne (S. minor) Mikołaj Kmita od 1 łanu a Jakub Miłosowski od 2 łan. (Pawliński, Map., 320, 475). S. w XVIII w. należały do Strzembosów.

Br. Ch.

Strykowskie, jezioro, w pow. poznańskim, o $5\frac{1}{2}$ klm. na zach. od Stęszewa, 9 klm. długie, $\frac{1}{2}$ klm. szerokie, odpływa pld. kończyną jednym ramieniem do Mogilnicy, drugim do kanału Obry, dawniej do Mosinki. Na wsch. wybrzeżu rozłożyły się Sapowice i Stryków, na zach. Słupia, Januszewice i Zemsko (ob. Kod Wielkop., n. 789).

E. Cal.

Strykowskie, grupa domów w Toporowie, w pow. brodzkim.

Strylcze, ob. *Strzylcze*.

Stryliszki, wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 52 w. od Telsz.

Strylungi, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 2 okr. pol., o 47 w. od Nowoaleksandrowska.

Strym, *Strymhorod*, ob. *Stremihorod*.

Strymba, mylnie *Stremba*, wś nad Jarem Fernatia, pow. bałcki, okr. pol. i gm. Krute, par. kat. Kodyma, sąd Aleksandrówka, w pobliżu linii dr. żel. kijowsko-odesskiej i st. Krute (o 8 w.), odl. o 26 w. od Bałty, ma 107 osad, 544 mk., 533 dz. ziemi włosc., 938 dz. dwors., 41 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Dymitra, z 756 parafianami. Grunta wyniosłe, ziemia czarna, rzadka, miernie urodzajna. Należała do Czarnomskich dziś Abrandów.

Strymba 1.) rzeka, powstaje z połączenia się potoków Strymby Małej (od wsch.) i S. Wielkiej (od zach.), na pld.-wsch. krańcu miasta powiat. Nadworny. S. Wielka wypływa ze źródeł leśnych na pld. stoku góry Koniacza (953 mt.), na pld. obszarze gm. Pniowa i płynie na pld. przez obszary: Pniowa, Strymby i Nadworny, gdzie od praw. brzegu łączy się ze S. Małą, która ma źródło na pld. obszarze gm. Strymby, na pld. stoku góry Czerteny (755 mt.). Potok ten płynie również na pld. dolinką górską, nad którą od zach. wznosi się góra Stahoryszny (700 mt.) a od wschodu Łysa góra (781 mt.). We wsi Strymbie przyjmuje od praw. brzegu potok b. n., płynący z pod góry Strahory (885 mt.). Tak utworzona rzeka S. płynie na pld.-wsch. płaszczyzną moczarową po wsch. stronie

Nadworny, przez Tarnowicę Leśną, Przemośl, Wołosów, Kamienne, Ładzkie, Markowce, pod Chomiakówkę, gdzie zwraca się na pld. a dostawszy się na obszar Tyśmienicy wpada wśród tego miasta do Worony z lew. brz. Długa 46 klm. Spad wód wskazują liczby: 450 mt. (połączenie się obu Strymb), 359 mt. (poniżej Przemośla), 288 mt. (pod Ładzkim), 252 mt. (ujście). Od źródeł aż po Kamienne płynie w niewielkim oddaleniu od Bystrzycy Nadworniańskiej. Przyjmuje z lewego brz. pot. Uniawę. W wodach S. żyją: babka, kielb, pstrąg, strzebla, szczupak, ślíz i świnka. 2.) S., potok górski, wypływa w obr. gm. Wyszkowa, w pow. dolińskim, na pld. obszarze tej gminy, płynie na pld.-zach. i ubiegłszy 3 klm. wpada we wsi Wyszkwie do Mizunki. 3.) S., potok podgórski, w obr. Nowoszyna, pow. dolińskim, wypływa z pod Łysej Góry (1160 mt.), płynie na pld.-wsch. i wpada z lew. brzegu do Łuszeckiego potoku. Długi 3 klm.

Br. G.

Strymba al. *Stremba*, wś, pow. nadworniański, 6 klm. na pld. od Nadworny (sąd pow., urz. poczt. i tel.). Na wsch. leży Łojowa, na pld. Delatyn, na zach. Pniów. Zach. część wsi przepływa pot. Strymba Mała. We wsch. stronie nastaje pot. Worona i płynie do Nadworny. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Strymby i jej dopływu. Najwyższe wzniesienie na pld. (876 mt.). Dolina Strymby wzn. średnio 502 mt. Przez wś idzie gościniec z Nadworny do Delatyna. Włas. więk. ma roli or. 15, łąk i ogr. 40, past. 1, lasu 250 mr.; wk. mn. roli or. 283, łąk i ogr. 1062, past. 526 mr. W r. 1880 było 117 dm., 574 mk. w gminie, 1 dm., 12 mk. na obsz. dwor. (574 gr.-kat. narodow. rusiń., 12 izr.). Ludność należy do szczepu Huculów. Par. gr.-kat. w Nadwornie. We wsi cerkiew p. w. św. Mikołaja.

Strymówka, wś nad rzeką Suchą Taśminą, pow. czechryński, w 2 okr. pol., gm. Aleksandrówka, par. praw. Sosnówka (o 4 w.), odl. o 36 w. od Czechryna, ma 509 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było 532 mk., 1257 dzies. We wsi znajdowała się niewielka cukrownia, założona w 1848 r. W 1863 r. wś należała do Jakuba Krasnosielskiego.

Strymtura 1.) al. *Strintura* (na spec. mapie mon. austr.-węg. Z. 15, Col. 33, *Striptura*), przys. gm. Wamy, w pow. kimpoluńskim, przy ujściu Moldawy do Moldawicy, u pld.-wsch. podnóża góry Barabuski (801 mt.). Ob. *Wama*. 2.) S., przys. gm. Presekaren, w powiecie storożynieckim.

Br. G.

Strymyna, pasmo górskie w pow. liskim, na obszarze gm. Romanowa Wola (ob.).

Strynadki 1.) al. *Strenadki*, w spisie z r. 1865 *Strypadki*, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Plissa, okr. wiejski Świła, o 9 w. od

gminy a 64 w. od Dżisny, ma 8 dm., 47 mk. kat. (w 1865 r. 16 dusz rowiz.; należała do dóbr Świła, Januszkiewiczów). 2.) **S.**, zaśc., tamże, w 1 okr. pol., przy b. drodze poczt. z Wilejki do Dżisny, ma 4 dm., 22 mk.

Stryndy, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 72 w. od Nowoaleksandrowska.

Strynik al. *Strywniki*, potok, wypływa w obr. gm. Hoszówczyka, w pow. lisieckim, na pñ.-wsch. stoku działu Żukowa (762 mt.). Płyńie na pñ.-wsch. przez Hoszówczyk, następnie przez zachodni obszar Hoszowa, a połączwszy się na granicy Hoszowa z Jalo-wem od praw. brzegu z Pastewnikiem, tworzy pot. Jasieńkę. Długi 4½ klm. *Br. G.*

Stryniszki 1.) wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., ma 11 mk. kat. i 22 starowierców. 2.) **S.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 59 w. od Nowoaleksandrowska.

Strynsul al. *Strinsul*, szczyt lesisty w Karpatach bukowińskich, na pñd.-wschód od wsi Waleputny, w pow. kimpoluńskim, na wsch. brzegu rz. Putny, u źródeł Tyniszu, dopł. Putny, wzn. 1377 mt. npm. *Br. G.*

Stryntura al. *Strintura*, wzgórze lesiste na pñd. od wsi Kostynia, w pow. storozynieckim, na wsch. brzegu pot. Brusieńki (dopł. Bruśnicy), 453 mt. npm.; na pñ. od niego szczyt Roptura (463 mt.), a na pñd.-zach. Obezyna (480 mt.). *Br. G.*

Stryntura al. *Strintura*, przys. gm. Kostyniec (al. Kostestie), w pow. storozynieckim, na pñ. pochyłości góry t. n. *Br. G.*

Strypa, rzeka, powstaje ze zlewu 4 strug: S. Małej, S. Głównej, S. Wołczkowieckiej i S. Wschodniej, w obr. gm. Zborowa, w pow. złoczowskim. a) *S. Mała* al. *Zachodnia* wypływa we wsi Rykowie, pow. złoczowskim, w lesie Szczurewie i płyńie na pñ.-wsch. do Sławny, ztąd w kierunku pñd. podąża przez Pleśniany, Urłów do Zarudzia; tu zwraca się na pñ.-wsch. i płyńie przez Korszyłów na Presowce, gdzie u wzgórza Mogiły (393 mt.) wygiąwszy się na pñd.-wsch. łączy się na pñd. od Zborowa z drugim ramieniem S. Głównej. b) *S. Główna* ma początek we wsi Iwaczowie, w pow. złoczowskim, płyńie łączkami podmokłymi na pñd. przez Meteniów, Grabkowce, Młynowce i Zborów. Długa 16 klm. c) *S. Wołczkowiecka*, powstaje na pñ. obszarze gm. Wołczkowiec, w pow. złoczowskim i płyńie na pñd. przez Wołczkowce i Kabarowce a opłynąwszy od zach. Złotą Górę (413 mt.), wpada w Młynowcach do S. Głównej. Długa 11 klm. d) *S. Wschodnia* powstaje we wsi Monikowce, ztąd płyńie na pñd.-wsch. przez Beremowce do Hudynowiec, a zwróciwszy się tu na pñd.-zach. podąża popod Kudobińce do Tustogłów a ztąd do Zborowa do S. Głównej. Długa 13 klm. Do S.

Wschod. wpada pot. Zgniła. Ramię S. Głównej zowią także *Hrebelką*. U zlewu S. Głównej i Wschod. rozpostarł się staw Zborowski. Od Zborowa płyńie wąską międzywzgórzystą doliną z pñ. ku pñd.-wsch. na obszerne stawy, stawiska i częste podmokłe rudy popod wsi: Cecowę, Krasnę, Glinę, Płauczę Małą, Złoczówkę, Kaplińce, Medowę, Budylów, Płotycę i Denysów. Odtąd podąża takąż samą doliną wprost na pñd. popod Kupczyńce, Dworzyska, Iszczków, Bohatkowce, Siemikowce, Bieniawę, Rakowice, Sosnów, Chatki, Sokołów, Sokolniki, Złotniki, Burkanów, Hajworonkę, Wiśniowczyk, Sapowę, Kujdanów, Bobulińce, Osowce, Petlikowce, Stare, Przewłokę, Żurawińce, Rukomysz, Dżwinogród, Podzamietek, Nagorzanke, miasto Buczac, Żyznomierz, Rusilów i Jazłowice, Duliby, Skomorochy, Żnibrody i Sokullec. Wreszcie na granicy Hubina i Beremian wpada z lew. brzegu do Dniestru. Okolice źródlowisk leży na pñd.-wsch. stoku gór Woronjak, przechodzących nieznacznie tutaj w pasmo gór podolskich zwanych Miodoborami; aż do Sokołowa płyńie przeważnie doliną podmokłą. Rozległe stawy rozlewały się dawniej pod Zborowem, następnie od Cecowej do Glinny, od Płauczy Małej do Kapliniec olbrzymi staw Płotycki, staw sięgający od Kupeczyniec do Siemikowiec. W ogóle odleżała S. wraz ze swemi dopływami 41 stawów. Dziś pozostały z tych stawów tylko ślady lub stawiska. Jedynie na uwagę zasługują, obok pomniejszych, stawy jak pod Zborowem, Glinną, Kaplińcami, staw Płotycki i pod Bohatkowcami. Od Sokołowa dno S. staje się coraz twardszem a miejscami i piaszczystem. Od Wiśniowczyka płyńie głębokim jarem pomiędzy znacznymi wzgórzami aż do swego ujścia. Dolinę S. charakteryzuje bardzo bujna roślinność. Bukowe i grabowe gaje stykają się tu z czarnymi dąbrowami a lipinki czepiają się często po ścianach jarów. Wody S. mają znaczny spadek i należą do żywych wód podolskich, tryskających ze skalistych pokładów. Ztąd też zaliczamy S. do nawpół górskich rzek. Spadek wód wskazuja liczby: 380 mt. (źródło S. Małej), 387 mt. (źródło S. Głównej), 396 mt. (źródło S. Wsch.), 340 mt. (Zborów), 335 mt. (staw Gliński), 329 mt. (staw Płotycki), 320 mt. (Bohatkowce), 317 mt. (Wiśniowczyk), 300 mt. (Kujdanów), 256 mt. (Żyznomierz), 182 mt. (Żnibrody), 170 mt. (ujście). O geologicznych stosunkach doliny i dorzecza S. czytają: a) „Das Gebiet des Strypaflusses“, w „Jahrbuch d. geol. Reichsanstalt“, Wien, 1880; b) „Kosmos“, rocznik 1880 i 1881. S. przyjmuje nieliczne dopływy. Ważniejsze są z lew. brzegu: Gniła, Hrebelka, Wosuszka

al. Wieszka, Zaruda i Olchowec. Prawe dopływy są nieznaczne. Wody S. przedstawiają krainę leszcza. Z ryb żyjących w S. uwagi godne są: babka, czerwotka, karaś, leszcz, lin, okuń, płocica, piskorz, karp, szczupak. W r. 1880 puszczono do S. koło Glinny młode węgorze. W stawie Zborowskim żyją ryby: karaś, lin, okuń, płocica i szczupak; w stawie Bohatkowieckim: karaś, leszcz, lin, ukleja, okuń, płocica i szczupak. *Br. G.*

Strypadki, ob. *Strynadki*.

Strypejki, ws nad jez. Szymenis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łyngmiany, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Białeckich Pietkuniszki, o 12 w. od gminy a 39 w. od Święcian, ma 8 dm., 66 mk. kat. (30 dusz rewiz.).

Strypiniszki, zaśc., pow. telszewski, w 1 okr. pol.; o 29 w. od Telsz.

Strypiny, ws, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 43 w. od Telsz.

Strypuny 1.) ws i folw., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Kucewicze, okr. wiejski Strypuny, o 8 w. od gminy a 21 w. od Oszmiany, ma 12 dm., 128 mk. (44 praw., 75 kat. i 9 żyd.). Podług spisu z 1865 r. w części Snadzkich było 21, w części Iwaszkiewiczów i Bereśniewiczowej 19, w części zaś Ważyńskich 22 dusz rewiz. Okrąg wiejski obejmuje wsie: S., Milewszczyzna i Stymonie, w 1861 r. 137 dusz rewiz. włościan uwłaszcza. 2.) **S.**, ws włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., o 31 w. od Święcian, ma 7 dm., 94 mk. kat. 3.) **S.**, *Strypuny*, ws nad jez. Strypuny, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Niemenczyn, o 6 w. od gminy a 28 w. od Wilna, ma 8 dm., 118 mk. kat. (w 1865 r. 58 dusz rewiz.); należy do dóbr Czarnydwór Parczewskich. 4.) **S.**, ws włośc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okrąg wiejski i dobra skarbowe Preny, o 8 w. od gminy, 34 dusz rewiz. *J. Krz.*

Stryszawa, wieś nad pot. Stryszawką, w pięknej górskiej okolicy, pow. żywiecki, obw. sąd. ślemieński, graniczy od wsch. ze Suchą i Grzechynią, od płd.-wsch. ze Zawoją, od płd.-zach. z Koszarawą, od zach. z Lachowicami, Kukowem i Krzeszowem, a od płu. z Tarnawą. Na płd. granicy ze Zawoją i Koszarawą szczyt Jałowiec (1110 mt.), z którego rozpościera się widok na całą grupę Babiej Góry i Tatry. Na szczycie rozlega się obszerna polana, którą od zach. i płd. otacza las Buczyna. Poniżej, ku płd. rozpościera się polana Sirska. Od tego szczytu ciągnie się ku płu.-wschod. granica gminy działem górskim, oddzielającym dorzecze Stryszawki od Skawicy. W nim szczyty: Czerniawa (807 mt.), Kiczora (901 mt.) i Borsucka Góra (870 mt.). Płu.-zach. stok działu od Jałowca po

Borsucką Górę pokrywają lasy zwane Roztokami i Huciskiem. Od Borsuckiej Góry wybiega ku płu. pogie pasmo wzgórzyste, Magórką zwane, opadające do doliny Stryszawki. Od Jałowca ku płu.-zach. na granicy Stryszawy, Koszarawy i Lachowic wznosi się szczyt lesisty Czarna Góra (838 mt.). Ztąd ku płu.-wsch. ciągnie się granica działem, oddzielającym dolinę Stryszawki od Lachówki; w nim szczyty: Jaworzyna (848 mt.) i Gronie czyli Dzikasowa Góra (804 mt.). Na wsch. stoku Jaworzyny leżała polana Lachówka, od niej na płd.-zach. polana z zabudowaniami, Wsiorzem (Wszarz) zwana, tuż pod nią grupa zabudowań Bajkowskie. Obszar wsi S. zrasza pot. Stryszawka z dopł. Huciskiem i Czarną od praw. brz. i Lachówką od lew. brz. Lachówka wchodzi tu z Lachowic i zrasza płu. obszar tejże gminy. Przez płu. część obszaru wiedzie gościniec bity ze Suchy przez Ślemień do Żywca. Między gościńcem a Stryszawką i Lachówką ciągnie się tor dr. żel. państwowej. Zabudowania wiejskie legły w dolinie pot. Stryszawki, Huciska i Czarnej, oprócz tego na zboczach górskich. Ztąd dzieli się wieś na cztery części: właściwą Stryszawę w dolinie Stryszawki, Hucisko w dolinie potoku t. n., Czarną (Cyrna) w dolinie pot. t. n. i Zawodzie na płu. od Lachówki. Obszar więk. pos. ma roli or. 16, łąk i ogr. 5, past. 44, lasu 2467 mr.; mniejszej zaś pos. roli or. 2226, łąk i ogr. 282, past. 1554, lasu 334 mr. W r. 1869 było 466 dm., 3168 mk. (1541 m., 1627 k.); w 1880 r. 530 dm., 3382 mk. (1619 m., 1763 k.); między nimi 28 żyd. Z ogólnej liczby przypada na Stryszawę 315 dm., 1935 mk. S. należy do dóbr Sucha. Przed r. 1530 należała S. do par. w Mucharzu, potem (1581) wraz ze Suchą, Krzeszowem i Kukowem do Zembrzyc, dziś do Suchej. W r. 1581 (Pawliński, Małop., 103) było tu i w Suchej 4 łąn. km., 14 zagród z rola, 5 kom. z bydł., 1 kom. bez bydła, 1/2 sołtysie, huta szklana, 1 tracz, 1 duda, 1/4 roli. W dawnych dokum. zwie się *Sreszawą*; lud zwie tę wieś dziś *Sryszawą*. St. poczt. Sucha. *Br. G.*

Stryszawka, potok, powstaje w obr. Stryszawy, pow. żywiecki, ze źródeł leśnych, na płu.-wsch. stoku działu górskiego ciągnącego się od Jałowca (1110 mt.) po Czarną Górę (838 mt.), w lesie Roztokami zwanym. Płyynie na płu.-wsch., a potem na płu. doliną między działem Jaworzyny (848 mt.) od zach. a stryszawsko-zawojskim od wschodu. Od praw. brzegu przyjmuje potoki: Hucisko i Czarnej; od lew. brz. zasila się wodami Lachówki. Od ujścia tego dopływu zwraca się S. na wschód, a od ujścia dopł. Czarnej wchodzi na obszar Suchej; tu od płu. wznosi się góra Lipska al. Lenartowa (631 mt.) a od płd. Makowica

(605 mt.) i Pykowica (512 mt.). Minąwszy zamek w Suchy i przeciąwszy gościniec wadowicko-suski pod górą Mioduszną, wpada do Skawy z lew. brzegu. Oprócz powyższych dopływów przyjmuje jeszcze z praw. brzegu pot. Zasepnicę, zwany też Czarną, a płynący od Pstrągarni Suskiej; od lew. zaś brzegu wpadają Gołuszków i Bładzonka. Długość biegu 18 klm. Łożysko skaliste i kamieniste, płytkie ale szerokie. Z ryb żyją w niej: pstrąg, piskorz, głowacz i płoć. Spadek wód podają liczby: 700 mt. (źródło), 536 mt. (górny koniec wsi Stryszawy), 370 mt. (ujście Lachówki), 341 mt. (ujście Zasepnicy), 330 mt. (ujście).

Br. G.

Stryszewo, ob. *Struszewo*.

Stryszora al. *Steryszora*, szczyt lesisty w Karpatach wsch., dziale skolsko-delatyńskim, na zach. granicy gm. Kosmacza, w pow. bohodorczańskim, nad źródłami pot. Bahnecia (dopływu Pistynki). Na wsch. stoku tej góry biją źródła pot. Stryszory, który leśnym jarem podąża na wsch. i ubiegłszy 3 klm. wpada do Bahnecia. Stoki zach. góry opadają do doliny Prutecia (dopł. Prutu). Wznies. 1110 mt. npm. Na pld. szczyt Stewiora (1126 mt.). Na pln.-zach. lesisty czubek Makowica (1155 mt.).

Br. G.

Stryszów, u Długosza *Strzyschow*, w XVI w. *Striszowa*, ws, pow. wadowicki, na st. kolei państwowej, na przestrzeni Sucha (14 klm.)—Skawina (33 klm.), leży nad Strzysząwką (praw. dopł. Skawy), 400 mt. npm. Okolice podgórska, podnosi się ku pln. na 457 mt., ku pld. w szczycie Chelma na 604 mt. Graniczy na wschód z Zakrzowem, na pln. z Barwałdem Górnym, na zach. z Łękawicą a na pld. z Dąbrówką. Wś składa się z 304 (7 na obszarze więk. pos. Jul. Górczyńskiego) dm. i ma 1694 mk., 1676 rz.-kat. i 18 izrael. Pos. więk. wynosi 346 roli, 21 łąk i ogr., 61 past. i 448 mr. roli; pos. mn. ma 1171 roli, 64 łąk, 196 past. i 182 mr. lasu. Starożytny mur. kościół paraf. został przebudowany i rozszerzony przez Juliana Górczyńskiego w 1840 r. a poświęcony w 1844 przez biskupa Wojtarowicza. Do par. (dek. wadowickiego) należą: Dąbrówka, Zakrzów, Stronie, Leśnica i Marcówka. Za Długosza nie było tu kościoła i parafii a wieś (L. B., I, 83 i II, 232) należała do par. w Kleczy; z części wsi Andrzeja Słupskiego płacili kmiecie dziesięcinę (wart. 3 fert.) scholastykowi krakowskiemu. W 1581 r. (Pawłowski, Małop., 103) S. miał parafią i był własnością Kacpra Suskiego, Jagniatkowskiego i Seb. Pisarzowskiego. Płacili oni od 8½ łąn. km., 7 zagr. z rolą, 1 czynszownika, 10 zagród bez roli, 1 komor. z bydłem, 3 bez bydła, 3 rzemieślników i 1 rzeźnika.

Mac.

Stryszowa al. *Strzyżowa*, w XV w. *Stroy-szowa*, ws, pow. wielicki, na praw. brzegu Raby, nad pot. Kędzierzynką, w okolicy podgórskiej. Składa się z 65 dm. i liczy 335 mk. rz.-kat. Obszaru więk. posiadł. nie ma; pos. mn. wynosi 225 roli, 39 łąk, 47 past. i 5 mr. lasu. Par. rz.-kat. w Gdowie. Za Długosza (L. B., I, 231) własność opactwa mogiłskiego, składała się z 5 łąn. km. i karczmy z rolą. W spisie pobor. z r. 1581 (Pawłowski, Małop., 62) wymieniona S. jako własność Jana Wielopolskiego, puszczone Bekeszowi a składająca się z 2¾ łąnów km., 2 zagród z rolą, 1 rzemieślnika i 1 rzeźnika. S. graniczy na zach. z Kędzierzynką, na pln.-zach. ze Stadnikami, na wsch. z Zręczycami, na pld. z Mierzeniem.

Stryszówka, ob. *Stryszawka*.

Stryszówka 1.) potok podgórski, powstaje w obrębie Stronia, pow. wadowicki, płynie na pln.-zach. przez obszar Stronia a następnie na zach. przez Zakrzów i Stryszów, gdzie zwraca się na pld.-zach., a przeszedłszy na obszar Dąbrówki zwraca się na zach. i wpada do Skawy z praw. brzegu. Dolina potoku gór-ska nad którą od pld. wznosi się pasmo górskie Chelmem zwane, 604 mt. wys. Koryto kamieniste, prąd rwący. Pln. zboczem doliny ciągnie się kręto droga kolei żel. państwowej z Kalwaryj do Suchy. Dług. biegu 9 klm. Pędzi kilka młynów i traczów, głównie w Stryszowie. 2.) S., potok (ob. *Łękawka* i *Łękawica*), mylnie za: *Strusina*.

Stryż, wielkie błoto na pld. krańcu pow. słuckiego, na pld. od Deniskowicz, w obrębie gm. Kruhowicze; łączy się przez błoto Żernowo z błotem Hryczyn (ob.). Rozległe około 10 w. kw. Wokoło miejscowość nizinna, bezludna; w lata suche kosi się tu ostra trawa.

Stryżeń, w dok. *Stryż*, na mapach *Stryżenka*, rzka, w pow. i gub. czernihowskiej, prawy dopł. Desny (lew. dopł. Dniepru), bierze początek pod wsią Roiszcze, uchodzi w Czernihowie.

Stryżenka, ob. *Stryżeń*.

Stryżyno, ws włośc., pow. drysieński, par. Oświeja, okr. wiejski S., liczący w 1863 r. 1102 dusz rewiz. Dobra skarbowe S. obejmują fermy: Dziedzina i Ostrykoniec, oraz wsi: Bu-lionka, Dobyczewo, Dziedzinka 1 i 2, Hacıchy, Iwańcowo, Karsunowo, Korkolec, Kowalewo-Kozłowszczyzna, Krasnoje, Lipniaki, Łatyholowo, Maksymowo, Medzwiedziewo, Osowoje, Ostrów, Ostrykoniec, Plekowszczyzna, Polakowo, Połykowszczyzna 1 i 2, Radkowo, Salino, Siemianowo, Solonino 1 i 2, Siniczyno, Stryżyno, Szelachowo, Szłyki, Szumanowo, Starosiele, Walejkowo, Warenki, Werchowce, Wielkielewo, Wysokie, Zastewole, Zadzieżo i Żerebcowo.

A. K. Ł.

Strzałków, ob. *Strakłów*.

Strzakły, ws, pow. radzyński, gm. Misie, par. Międzyrzec, ma 57 dm., 337 mk., 1154 mr. W 1827 r. 60 dm., 297 mk.

Strzalin 1.) al. *Strzaly*, niem. *Strahlenberg*, dok. 1337 *Stanenberg*, *Stranenberg*, 1590 *Stralembergk*, ws, pow. walecki, w pobliżu Tuczna (st. poczt.); 965 ha (495 roli or., 36 ha łąk). W 1885 r. 42 dm., 81 dym., 345 mk., 319 kat., 26 ew. Posiada szkołę kat. i kość. kat., filię do Mielęcina, pewnie przed r. 1744 zbudowany, gontami pokryty. O akcie sprzedaży 6 włók roli w r. 1306 przez Hassena de Wedel, dziedzica Tuczna, wspomina Raczyński (II, 73). R. 1337 leżały S. pustką ze swemi 64 włókami. R. 1772 były S. przyłączone do klucza nakielskiego i należały do hr. Skoraczewskiego, który tu utrzymywał dzierżawcę. Tenże miał wolne rybołówstwo dla własnego stołu w jez. Grossbart. We wsi mieszkał sołtys i młynarz, obaj wolni od tłoki. Gburzy zaś musieli od Zwiast. N. M. P. aż do św. Marcina co tydzień 3 dni z jednym koniem i 3 dni ręcznie tłokę czynić, od św. Marcina zaś aż do Zwiast. N. M. P. tak samo darmo 6 dni (ob. „Gesch. Dt. Croner Kr.“ v. Schmitt, str. 242 i „Powiat walecki“ w XVI w. p. Calliera, str. 51). 2.) **S.**, folw. do Szybowia, tamże, 1885 r. 3 dm., 99 mk. *Ks. Fr.*

Strzała 1.) ws, pow. siedlecki, gm. Niwiska, par. Siedlce, ma 47 dm., 337 mk., 1499 mr. W 1827 r. 22 dm., 170 mk. Według reg. pob. pow. Żukowskiego z r. 1552 ws szlach. Strzała, w par. Siedlce, własność Siedleckiego, miała 43 osad (Pawiński, Małop., 402, 408). Wieś ta wchodziła w skład dóbr siedleckich i za książąt Ogińskich służyła im często za miejsce pobytu 2.) **S.**, folw. nad rz. Bogusławką, pow. noworadomski, gm. Gidle, par. Pławno, 2 dm., 16 mk., 300 mr. W 1827 r. 2 dm. 15 mk.

Strzała, ws i dobra, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Pacowszczyzna, o 10 w. od Zdzięcioła (par. kat. i st. poczt.), 58 i 59 w. od Słonima, 32 w. od Nowogródka, 20 w. od Nowo-Jelnej (st. dr. żel. poleskiej i telegr.). O 1 w. od dworu znajduje się kaplica, w której spoczywają zwłoki Juliana Korsaka (zmarłego 30 sierpnia 1855 r. w Nowogródku). Dobra, dawniej attyn. Żukowszczyzny, mają 943 dzies. ziemi dwor. W 1792 r. należały do Jana Korsaka, szambelana królew., i Karoliny z Ordów, synem których był poeta Julian Korsak, urodzony tu w 1805 r. Dziś własność Józefy z Mackiewiczów Korsakowej, wdowy po Julianie.

Strzałka, potok, powstaje na płu.-zach. od folw. „na Rudzie“, w obr. gm. Suchostawu, pow. husiatyński, płynie na pld.-wschód dolinką międzywzgórzystą i wchodzi na obszar Kopyczyniec, gdzie wlewa się w dość

obszerny staw od płu.-wsch., do którego od strony płu.-zach. uchodzi pot. Kręciłów, dając początek rzece Niezławie (ob.). Długość biegu 8 klm.

Br. G.

Strzałka 1.) skała, ob. *Ojców* (VII, 416). 2.) **S.**, szczyt górski na obszarze wsi Jodłownika (ob.), w pow. limanowskim.

Strzałki 1.) ws i fol., pow. gostyński, gm. Skrzany, par. Gostynin (o 3 w.), ma 27 dm., 513 mk. W 1827 r. 25 dm., 217 mk. Na obszarze wsi nasyp, nazywany przez ludność Szwedzkim. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 657: gr. or. i ogr. mr. 530, łąk mr. 58, pastw. mr. 43, nieuż. mr. 26; bud. murow. 3, drewnianych 12; płodozm. 14-polowy. W skład dóbr poprzednio wchodziły: ws S. os. 33, mr. 115; ws Sałki os. 12, mr. 10; ws Brzozówka os. 2, mr. 10. 2.) **S.**, ws i folw., pow. rawski, gm. Gortatowice, par. Zdżary, odl. 14 w. od Rawy. Ws ma 14 dm., 222 mk.; folw. 6 dm., 54 mk. W 1827 r. 17 dm., 22 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 764: gr. or. i ogr. mr. 611, łąk mr. 47, past. mr. 34, lasu mr. 51, nieuż. mr. 21; bud. mur. 4, drewn. 5; płodozmian 4, 7 i 13-pol.; las nieurzadzony. Ws S. os. 25, mr. 179; ws Sańborz os. 8, mr. 188. Fol. S. wchodził w skład dóbr Gortatowice. 3.) **S.**, ws i folw., pow. sieradzki, gm. Majaczewice, par. Burzenin, odl. 15 w. od Sieradza, ma 19 dm., 208 mk. W 1827 r. 12 dm., 137 mk. Dobra S. z rąk Porajów Burzeńskich przeszły 1638 do Pstrokońskich, 1771 do Korabitów Kobierzyckich, dostały się w posagu żony Komornickiemu, potem sprzedawane kolejno Myszkowskiemu, Modrzejewskiemu, Siemiątkowskiemu, należą do Wolskiej. W 1887 r. fol. S. rozl. mr. 522: gr. or. i ogr. mr. 380, łąk mr. 78, past. mr. 32, lasu mr. 11, nieuż. mr. 21; bud. mur. 1, drewn. 10. W skład dóbr poprzednio wchodziły: ws S. os. 107, mr. 214; ws Maryanów os. 18, mr. 287; ws Kamillów os. 17, mr. 307; ws Ręszew os. 15, mr. 158. Na początku XVI w. dziesięcinę z łąn. km. dawano kanonii gnieźnieńskiej, z trzech zaś dawnych folw. łąnów pleban. w Burzeninie (Łaski, L. B., I, 227). Według reg. pob. pow. sieradzkiego ws S., w par. Burzenin, miała w r. 1553 r. 6 łąn., w 1576 r. 8 łąn. (Pawiński, Wielkop., II, 215). 4.) **S.**, ws, pow. ostrołęcki, gm. Dylewo, par. Kadzidło, ma 762 mr. obszaru. W 1827 r. 15 dm., 73 mk. *Br. Ch.*

Strzałki al. *Strzelki* 1.) ws, pow. orszański, gm. Lubawice, ma 9 dm., 51 mk. 2.) **S.**, ws i dobra, pow. drysieński, przy trakcie z Połocka do Oświeci, w 2 okr. pok. do spraw włosc., gm. Kochanowice, w 1863 r. 251 dusz rewiz.; 1782 dzies. ziemi dwor. Cerkiew p. w. Podwyższenia Krzyża Św., której Aleksander Pociąg, wwoda trocki, nadał włókę

gruntu. Dziedzictwo Chrapowickich, z których Dominik w 1713 r. sprzedaje Dominikowi i Ewie z Chrapowickich Czechowiczom, później przechodzi do Szadurskich, dziś Moniki Benislawskiej. 3.) **S. Wielkie**, ws nad rz. Rżawiec, pow. rohaczewski, gm. Horodziec, ma 80 dm., 496 mk., z których 4 zajmuje się wybijaniem oleju konopnego. 4.) **S. Małe**, ws, tamże, ma 65 dm., 359 mk. W obu wsiach około 30 mk. zajmuje się wyrobem wozów, sań i t. p. S. stanowiły niegdyś starostwo niegrodowe, położone w wództwie mińskim, pow. rzeczyckim. Podług metryk litewskich powstało ono około r. 1623 z dawniejszego ststwa czecherskiego i obejmowało w 1664 r. dobra: Strzałki, Nowosiółki, Babicze, Nawilówkę i slobodę Nowosielską, które w różnych czasach posiadali: Zienowiczowie, Sapielowie, Terebessowie, Tyszkiewiczowie, Wojnowie, Potoccy, Wojdziejewiczowie, Szpakowscy, Bispingowie, Judycey, wreszcie w r. 1761 Stanisław Niemczynowicz, z opłatą kwarty 603 złp. 2 gr. a hyberty 45 złp. 5.) **S.**, ob. *Stralki, Strelki*. J. Krz.

Strzałki al. *Strzyłki*, rus. *Strilki*, ws, pow. bobrecki, od zachodu przyległa do Bóbrki (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na pld. leżą Stoki i Łanki Małe, na pln. Wołowe, na wschód Świrz (pow. przemysłański). Wieś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem pot. Biała al. Białej, lew. dopływu Boberki. Przy wsi leży fol. Miarki i karczma Pohulanka. Pln.-wsch. część obszaru lesista. Najwyższe wznies. na zach. (353 mt.). Własność. ma roli or. 326, łąk i ogr. 130, past. 46, lasu 993 mr.; wł. mn. roli or. 340, łąk i ogr. 120, past. 22 mr. W r. 1880 było 71 dm., 509 mk. w gminie, 6 dm., 53 mk. na obsz. dwor. (382 gr.-kat., 122 rzym.-kat., 34 izrael., 24 in. wyzn.; 488 Rusinów, 31 Polaków, 43 Niemców). Par. rz.-kat. w Bóbrce, gr.-kat. w miejscu, dek. bobrecki. Do parafii należą: Stoki i Łanki. We wsi cerkiew p. w. Narodz. Chr. Pana, szkoła fil. i kasa pożycz. gminna z kapit. 682 złr. Lu. Dz.

Strzałków 1.) ws, fol. i dobra, pow. turecki, gm. Strzałków, par. Lisków, odl. 18 w. od Turka, posiada kościół drewniany, filjalny, 42 dm., 604 mk., wielką gorzelnię parową. W 1827 r. było 33 dm., 250 mk. Dobra S. składały się w 1885 r. z fol. S. i Nadzierz, rozl. mr. 1521: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 564, łąk mr. 203, pastw. mr. 55, lasu mr. 169, w odpadkach mr. 7, nieuż. mr. 23; bud. mur. 9, z drzewa 28; fol. Nadzierz gr. or. i ogr. mr. 266, łąk mr. 55, pastw. mr. 62, lasu mr. 70, w odpadkach mr. 29, nieuż. mr. 18; bud. mur. 1, z drzewa 2, las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: ws S. os. 73, mr. 457; ws Pyczek Stary os. 4, mr. 57; ws Pyczek Nowy os. 11, mr.

92; ws Młynisko os. 9, mr. 47; ws Madalin os. 26, mr. 233; fol. Kropkowski os. 2, mr. 21; ws Swidle os. 4, mr. 58; ws Józefów os. 6, mr. 93; ws Tomaszów os. 10, mr. 72; ws Swoboda os. 24, mr. 160; ws Zalesie os. 2, mr. 2; ws Łuby os. 3, mr. 70; ws Tępcery os. 4, mr. 35; ws Dębniaki os. 10, mr. 75; ws Małgów lit. A. os. 8, mr. 26; lit. B. os. 11, mr. 47; lit. C. os. 4, mr. 26; lit. D. os. 14, mr. 104; lit. E. os. 3, mr. 2; ws Będziechów lit. A. os. 11, mr. 59; lit. B. os. 14, mr. 209; lit. C. os. 7, mr. 22; lit. D. os. 2, mr. 5; ws Groblice os. 7, mr. 5. Dobra S. od Zarembów przeszły w ostatnich czasach do Dzierżanowskich. Na początku XVI w. S. dawało pleb. w Liskowie dziesięcinę z łanów dwor., zaś z kmiecych tylko meszne (Łaski, L. B., II, 62). Tutejszy kościółek drewniany wzniesiony został w XVIII w. Według reg. pob. pow. kaliskiego z r. 1579 we wsi Stralkowo, w par. Liskowo, J. Zaremba miał 6 łan., 1 zagr., 1 kom., 2 rzem; w części Stanisława 6 łan., 2 zagr., 1 kom., 2 rzem. (Pawłowski, Wielkp., II, 122). Strzałków gmina należy do S. gm. okr. IV w Tokarach, st. poczt. w Cekowie. Gm. ma 9437 mr. obszaru, 426 dm., 4650 mk. Składa się przeważnie z drobnych kolonii i małych folwarczków. 2.) **S.**, ws i fol., pow. noworadomski, gm. Gidle, par. Radomski (odl. 4 w.). Posiada kościół mur. fil., 78 dm., 595 mk.; 1827 r. 54 dm., 360 mk. Zabudowania wiejskie rozłożyły się w pobliżu wielkiego stawu, nad którym znajduje się os. Wrony. z młynem wodnym. W 1876 r. fol. S., w r. 1869 oddzielony od dóbr Gidle, z os. młynarskimi Wrony i Brylisko rozl. mr. 713: gr. or. i ogr. mr. 427, łąk mr. 70, pastw. mr. 84, nieuż. mr. 25, nadto os. mk. Wrony mr. 37, Brylisko mr. 70; bud. mur. 5, z drzewa 12. Ws S. ma 71 os., 855 mr.; os. leś. ma 1 dm., 1446 mr. lasu. Jan z Tenczyna h. Topór, kaszt. krakowski, w 1402 r. 20 grudnia ws Strzałków, w ziemi sieradzkiej, wraz z 300 grzyw. groszy praskich, oddaje Jaśkowi z Grodzina (opoczyn.) za Zielenice w Krakowskim; mimo to w roku następnym (1403 r. 3 marca) na temże Strzałkowie zabezpiecza „dotalicium“ żonie swojej Katarzynie (Star. praw. pol. pom. Helela, II, 144). W pierwszej połowie XV w. S. przeszedł w ręce Poraitów. Leonard Strzałkowski zbudował tu kościół (1411 r.), a uposażywszy go, utworzył prebendę katedry gnieźnieńskiej. Po śmierci fundatora prebendarzami byli zwykle prałaci lub kanonicy, którzy tu na letnią rezydencję przyjeżdżali, a stale zamieszkujący w S. kapłan odprawiał trzy msze tygodniowo: za spokój duszy ś. p. fundatora, „pro bono Respublicae“ i „pro remissione peccatorum“. Jednym ze sławniejszych prebendarzy był w XVI w. Marcin Rusiecki al. Izbieński z Izdebną h. Ró-

za, scholastyk krakowski, kan. gnieźn., któremu „gdy posłał król biskupstwo poznańskie, a chciał od niego aby dał dziesięć tysięcy, nie chciał biskupstwa przyjąć, powiadając, że się tego kupować nie godzi”. (Paprocki, 467). On chyląc się ku upadkowi pierwotną świątynię podźwignął, tak bowiem należy rozumieć słowa Paprockiego: „w Strzałkowie na prebendzie w wojew. sieradzkim kościół zbudował”. Dbały o dobro powierzonej sobie świątyni, nie pozwolił uszczuplić jej posiadłości, stąd liczne wzmianki w latach 1546 i 1570 w aktach grodu piotrkowskiego o rozgraniczeniu S. od sąsiednich włości. Niesiecki podaje, że w r. 1521 dziedzicem S. był Janusz z Kalinowcy Zaremba (IV, str. 685). Zdaje się, że dawniej S. składał się z 2 części: królewskiej i duchownej. Spisy pobor. z 1552 i 1564 r. podają Strzałków i Strzałkowiec. Część królewska ma w 1564 r. 8 kmieci, na 8 łan. i 1 ogr. Owsa stacyjnego dają po 2 korce. Dochód wynosił 29 fl. 5 gr. 19 sol. (Lustr., V, 200). W r. 1661 należy S. do dzierżawy (tenuty) radomskiej, liczy kmieci osiadłych sześciu (Akta podksarbiń.). Uposażenie prebendy składało się: z wsi Strzałkowa, z połowy wsi Szczepocice i sołtystwa we wsi królewskiej Orzechów, z młynem do sołtystwa należącym. Rząd pruski posiadłość tę inkamerował; za księstwa zaś warszawskiego klucz S., należący do dóbr ekonomii gidelskiej, sprzedany został w r. 1809 przez licytację dla umorzenia pożyczki, zaciągniętej na utrzymanie wojska. Nabywcami byli Rawicze-Biedrzycey. Według wykazu urzędowego do klucza S. należały: ws. Strzałków, pustkowie Sucha Wieś (czyniące razem intraty 3009 złp. 22 gr.), ws. Grzebień, Wygoda, Orzechów część, Szczepocice, pustkowie Papierniak, fol. w Strzałkowie (intr. 2581 złp. 4 gr.), fol. w Szczepocicach, propin. w Strzałkowie (intr. 2123 złp.), młyn Wrony, młyn Brylisko, młyn Kamionka. Czyniły one intraty rocznej w ogóle 11,948 złp. 11 gr. (licytacja rozpoczęła się od 18 razy wziętej intraty, *Dzien. depart. kalis.*, № 3.) Od 1884 r. S. jest własnością Henryka Siemiradzkiego, znanego malarza. Ozdoba wsi jest kościół mурowany w kształcie krzyża, p. w.: Nawiedzenia N. Maryi P. Pokryty dachówką i sklepiony, posiada marmurową posadzkę. Duży olejny obraz zawieszony na ścianie przedstawia klęczącą postać fundatora w polskim stroju, trzymającego w rękach kościół; na przeciw podłużny portret kobiety, w stroju z XVI w. Obraz ten na pół zniszczony od wilgoci, tradycja miejscowa podaje jako wizerunek narzeczonej fundatora, zmarłej w młodocianym wieku. Malowania al fresco, pokrywające wnętrze świątyni, powstać musiały pod koniec XVIII w.; dowodzi tego portret umiesz-

czony po nad łukiem presbiterium, z napisem: „Franciscus Kobielski Episcopus Bresten Benefactor”. Krasicki o nim mówi (w dopełn. Niesieckiego), iż to był mąż wielkiej gorliwości apostolskiej. Pochodził z pobliskiej wsi Kobielle i wiele czynił dla tutejszej świątyni. Obok niego widzimy postać rycerza z zbroi, z kościołem w ręku, poniżej napis: „Leonardus Strzałkowski. Fundator et Donator loci hujus”. Z późniejszych pomników znajdują się: Ksawerego Biedrzyckiego, b. posła ziemi radomskiej († 1843), Edwarda i Maryi z Rzeszotarskich Biedrzyckich. Rząd pruski wyznaczył za zabrane dobra prebendarzowi w S. około 16,000 złp. rocznie, do roku zaś 1865 tenże prebendarz pobierał z kasy powiatowej rocznie dla siebie i organisty pensję złp. 1554, obecnie wypłata ustała i prebenda przestała istnieć. Kościół pozostawiony bez funduszu utrzymuje się z ofiarności publicznej. Ze S. pochodził Walenty Lapeczyński, sołtys miejscowy, „który był kunsztu drukarskiego”, a odznaczwszy się w wojnie za króla Stefana, w nagrodę męstwa uzyskał szlachectwo, przypuszczonym będąc w r. 1581 do h. Jelita przez Jana Zamoyskiego (Paprocki, Herby, 281. (*M. Raw. Wit.*) 3.) S., ws. i fol. nad rz. Radomką, pow. radomski, gm. Wolanów, par. Mniszek, odl. od Radomia 14 w., ma 30 dm., 215 mk. W 1827 r. było 26 dm., 152 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 596: gr. or. i ogr. mr. 419, łąk mr. 52, pastw. mr. 46, lasu mr. 59, nieuż. mr. 20; bud. mur. 3, z drzewa 11, las nieurządzony. Ws. S. os. 35, mr. 372; ws. Zabłocie os. 9, mr. 227. W połowie XV w. S. należy co do łąnów kmiecych, do par. w Kowalskiej Woli (dziś Wolanów), co do obszaru fol. do par. Mniszek. Łany kmieci dają dziesięcinę sнопową i konopną klasztorowi w Wąchocku. Długosz twierdzi, iż pierwotnie dziesięcina należała do pleb. w Mniszku i klasztoru św. Krzyża, lecz przez zamianę wsi Mniszek na Jeżów (między klasztorami dokonaną) klasztor łysogórski utracił dziesięciny ze S. (Długosz, L. B., II, 535.) Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 część S., należąca do Stan. Zasady, płaciła pob. 9 gr. 9 den. W r. 1569 ws. S., w par. Mniszek, miała 13 posiadaczy, mających od 1/4 do 1 łana i 10 zagrodn. (Pawiński, Małop., 318, 471). 4.) S., os. młyn nad rz. Czarną, pow. opoczyński, gm. Wielka Wola, par. Żarnów, odl. od Opoczna 21 w., ma 2 dm., 7 mk., 49 mr. W 1827 r. 2 dm., 8 mk. 5.) S., ws. i fol., pow. stopnicki, gm. Szczytniki, par. Janina, odl. 5 w. od Stopnicy, posiada piec wapienny, cegielnię, pokłady wapienia. W 1827 r. 18 dm., 102 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 1142: gr. or. i ogr. mr. 514, łąk mr. 43, pastw. mr. 10, lasu mr. 553, nieuż. mr. 22; bud. mur. 13, z drzewa 6,

las urządzony. Wś S. al. Zasadzie os. 42, mr. 188; wś Ruczynów os. 46, mr. 218. W połowie XV w. wś S., par. Janina, własność Jana Zabierzowskiego h. Ostoja, miała łany km., karczmę z rolą, zagr., z których płacono dziesięcinę, wartości około 10 grzyw., pleb. w Janinie (Długosz, L. B., II, 380.) Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1508 wś S., własność Strzałkowskiego, płaciła pob. 12 gr.; Ruczlinów i część S., własność Baryczki, płaciły pob. 1 grzyw. 12 gr. W r. 1579 Stan. Ligeza miał 1 os., $\frac{1}{2}$ łanu, 2 zagr., 2 kom., 2 biednych, Jan Kołaczkowski 2 os., 1 łan, 2 zagr. (Pawiński, Małop., 232, 486, 490.) 6.) **S.** al. *Strzałkowo*, wś i fol. nad rzeką Dunajec, pow. mławski, gm. i par. Stupsk, odl. o 13 w. od Mławy, ma 29 dm., 311 mk., posterunek strażnicy pogranicznej. W 1827 r. 33 dm., 241 mk. W 1885 r. fol. S. lit. A rozl. mr. 807: gr. or. i ogr. mr. 594, łąk mr. 132, lasu mr. 58, nieuż. mr. 23; bud. mur. 4, z drzewa 7; płodozm. 10-pol.; las nieurządzony. Wś S. os. 46, mr. 354; wś Murawy os. 6, mr. 31. Fol. S. lit. B. al. Murawy, oddzielony od dóbr Strzałkowo, rozl. mr. 328: gr. or. i ogr. mr. 229, łąk mr. 23, pastw. mr. 7; bud. z drzewa 3, las nieurządzony.

Br. Ch.

Strzałków, porus. *Strilkiw*, wś, pow. stryjski, 5 klm. na pld. od Stryja (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na ptn. leżą Wierczany i Podhorce, na wsch. Łotatniki i Bereśnica, na pld. Falisz, na zach. Bratkowce. Część obszaru ptn.-wsch. lesista (las Dębina). Zach. krawędź wsi przebiega kolej żelazna. Włas. więk. (hr. Alberta Brunickiego) ma roli or. mr. 169, łąk i ogr. 158, pastw. 50, lasu 329; wł. mn. roli or. 477, łąk i ogr. 255, pastw. 349 mr. W r. 1880 było 117 dm., 601 mk. w gminie (570 gr.-kat., 16 rzym.-kat., 11 izr., 4 innych wyznań; 572 Rusinów, 14 Polaków, 15 Niemców). Par. rzym.-kat. w Żulinie, gr.-kat. w miejscu, dek. stryjski; we wsi jest cerkiew p. w. św. Mikołaja, szkoła filialna i kasa pożyczk. gminna z kapit. 3042 złr. *Lu. Dz.*

Strzałków 1.) al. *Strzałkowo*, dawniej *Strzałkowice*, urząd. niekiedy *Stralkowo*, wś kośc. i dwór, pow. wrzesiński, o 8 klm. ku pld. od Mielżyna, 18 klm. na wschód od Wrześni, na trasie poznańsko-warszawskim, przy granicy pow. słupeckiego (Król. polskie), wprost Słupcy (o $4\frac{1}{2}$ klm.); w miejscu par., szkoła, poczta i krańcowa stacja linii dr. żel. Poznań—Strzałków; par. prot. w Witkowie. S. jest siedzibą komisarza obwod., urz. stanu cywil. i głównego urzędu celnego. Kościół p. w. św. Doroty istniał już 1397 r.; w tym czasie pojawia się w aktach Boksza, pleban strzałkowski (Ak. grodz. wielk., II, nr. 1061); dzisiaj, z drzewa, poświęcony 1645 r., stanął kościołem Świętosława, archid. poznań.

Altaryę p. w. N. M. Panny fundowali w r. 1460 Strzałek i Marcin Strzałkowscy. Do probostwa należał dawniej las Wieleń (Vylen, ob. Łaski, L. B., I, 316—8; czytaj także ustęp: Kanonia fundi Strzałkowo i Sufragania w ks. J. Korytkowskiego: Prałaci i kanonicy, I, 175—6). Par., liczącą 630 dusz, składają: Łęczec, Pospolno i Strzałków, dawniej Kownaty, Ostrów, Radłów, Sieraków i S. Ostrów tworzy obecnie odrębną parafię. Główny urząd celny, z urzędem pomocniczym w Wójcinie, obejmuje 130·50 klm. długości granicy. Na Strzałków wprowadzono w r. 1876 z król. polskiego 53,500 hektol. pszenicy, 200,977 żyta, 3,859 jęczmienia, 31,739 owsa i 3,630 owoców strączkowych, 6,703 centn.: rapsu i rzepaku, 127 konieczy, 6,454 siana, 5,282 słomy, 253 włosia i pierza, 3,383 wełny, 2,059 surowych skór i futer, 1,350 kości, 3,009 płatów, 2,942 torfu, 200 węgla brunatnego, 1,313 masła, 276 maki, 1,124 jaj, 5,012 drobiu i zwierzyzny; 538 metrów kubicz. drzewa opałowego; 196 ton drzewa budulcowego i porządkowego, 554 sztuk koni, 13,735 nierogacizny i 7,181 owiec. S. jest gniazdem Strzałkowskich Porajów; ztąd pisali się Piotr r. 1363—6; Bronisław, kanonik gnieźn., r. 1371—6; Strzałek, Wincenty, Stanisław, Dzierżysław r. 1390—9; Jan, podkomorzy poznań., r. 1432; Wincenty, kanon. gnieźnieński, r. 1476 i inni. Między r. 1418 i 1589 rozgraniczano S. z osadami sąsiedniemi tudzież z nieistniejącą już Wolą Pieruszową (Akta grodz. pyzdrowskie). S. wchodził dawniej w skład pow. pyzdrowskiego; w r. 1578 posiadali tu Stanisław i Wawrzyniec Strzałkowscy $2\frac{1}{2}$ ślad. os. i 5 zagrodn., Bartosz z swojej i z części Gólszewskiego $3\frac{1}{2}$ ślad. os., 4 zagr., 1 komor.; r. 1618—20 składał się S. z 3 działów: Stanisław i Wawrzyniec Strzałkowscy, z przydomkiem Sapała, mieli po $1\frac{1}{2}$ ślad. os. i 2 zagr., a spadkobiercy po Bartoszu i Piotrze Strzałkowskich $3\frac{1}{2}$ ślad. os., 4 zagr. i komor. bez bydła. Około r. 1793 dziedziczył tę majątność Teodor Wesiński, w nowszych czasach siedzieli tu Korytowscy. Wś ma 121 ha (113 roli), 41 dym., 462 mk. (318 kat., 79 prot., 65 żyd.). Dwór ma 10 dm., 227 mk. (194 kat., 33 prot.) i 591 ha (569 roli, 7 łąk, 4 lasu); czysty dochód z ha roli 10·57, z ha łąk 25·85, z ha lasu 5·87 mrk.; chów bydła holenderskiego; właścicielem jest Louis Schultz. 2.) **S.**, dok. *Strzałcowo*, jezioro, w okolicy Łekna (pow. wągrowiecki), nadane w r. 1370 klasztorowi łekneńskiemu (Kod. Wielkp., n. 1624). 3.) **S.**, ob. *Strzałkowskie Holendry*.

E. Cal.

Strzałkowce, białoruskie *Stralkowcy*, wś u źródeł Naczy, dopł. Berezyny, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chłopiennickim, gm.

Kiszczyna-Słoboda, ma 6 osad; miejscowość mocno wzgórzysta i kamienista. *A. Jel.*

Strzałkowce, po rus. *Strilkiwci*, wś, pow. borszczowski, 5 klm. na pld.-zach. od Borszczowa (sąd pow. i urz. poczt.). Na pln. i wschód leżą Piszczatyniec, na pld. Korolówka (urz. tel.), na zach. Bileze. Wś leży w dorzeczu Dniestru, za pośrednictwem Niezławy, która wchodzi z Piszczatyniec, a płynie na pld. do Korolówki. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Niezławy. Włas. więk. (ordynacyi Czarkowskich) ma roli or. 637, łąk i ogr. 114, past. 6, lasu 65 mr.; wł. mn. roli or. 1192, łąk i ogr. 183, past. 124 mr. W r. 1880 było 194 dm., 1078 mk. w gm., 9 dm., 41 mk. na obsz. dwor. (903 gr.-kat., 193 rz.-kat., 19 izrael., 4 in. wyzn.; 1053 Rusinów, 65 Polaków). Par. rz.-kat. w Borszczowie, gr.-kat. w miejscu, dek. kudryniecki. Do par. należą Piszczatyniec. We wsi cerkiew i kasa pożycz. gm. z kapit. 392 złr. *Lu. Dz.*

Strzałkowice, część gm. Soboniowice, powiat wielicki, przy drodze z Wieliczki do Swoszowic, składa się z 33 dm. i 188 mk. rz.-kat. Mały dopływ Wilgi z praw. brzegu oddziela ją od Soboniowic; na wschód graniczy z Baryczem, na zach. z Wróblowicami. Za Długosza (II, 25) miał w tej wiosce część Burkarth, łąn jeden (ibid., I, 96) kapituła krakowska. W 1490 r. (Pawiński, Małop., 457) płacono poradnc z 2 łąnów. S. są miejscem urodzenia (16 stycznia 1793 r.) gen. Henryka Dembińskiego. *Mac.*

Strzałkowice, wś, pow. samborski, 5 klm. na pld.-zach. od Sambora. Na pln.-wschód leży Powodowa (przedmieście Sambora), na pld.-zach. Waniowice, na pln.-zach. Dąbrówka; północny narożnik wsi dotyka Biskowic. Wzdłuż granicy pld. płynie Dniestr. Póln. część obszaru przepływa dopływ Dniestru: Dąbrówka. Środkiem obszaru idzie gościniec, a na pln. od niego leżą zabudowania wiejskie, między niemi kościół, plebania i szkoła. Włas. mn. ma roli or. 927, łąk i ogr. 77, past. 112 mr. W r. 1880 było 260 dm., 1167 mk. w gminie (1105 rz.-kat., 43 gr.-kat., 19 izrael.; 1142 Polaków, 25 Rusinów). Par. rz.-kat. w miejscu, dek. samborski, dyec. przemyska. Należą do niej: Dąbrówka, Mrozowice, Torhanowice i Waniowice. Rok erekcji parafii niewiadomy; wspomniana w aktach biskupstwa przemyskiego pod r. 1494. W r. 1589 otrzymali parafię mansjonarze samborscy. Pierwotny kościół był drewniany. Napad tatarski zniszczył go w r. 1624. Następnie stanął murowany, który konsekrował p. w. WW. SS. i św. Wojciecha Ludwik Załuski, bisk. kijowski i sufrag. przemyski, d. 22 maja 1692 r., jak świadczy napis nad drzwiami od zakrystyi. W r. 1830 został kościół

rozszerzony i odnowiony przoz proboszcza ks. Staszkiewicza. W r. 1883 dano nowy dach. Zasługuje na uwagę stara, rzeźbiona, drewniana chrzcielnica, dawny zabytek, i starożytny kielich pięknej roboty, srebrny, wyłaczany. Kościół obsadzony lipami. Bliższe szczegóły odnoszące się do parafii i jej wyposażenia znajdują się w archiwum parafialnem samborskiem, w księdze p. t. „Copiae jurium“. Par. gr.-kat. w Waniowicach. We wsi szkoła etat. 1-klasowa. Ludność trudni się zdawna tkactwem. Założenie wsi odnieść należy do końca XIV w. Świadczy o tem przywilej lokacyjny, wydany w r. 1395 przez Spytkę z Melsztyna, zapisany w metryce kor. (rkp. Ossol., Nr. 2837, str. 86, 87): „A. 1395 in octava decollationis Sti Joannis Baptistae. In Oszuiny. Magnificus Spytko de Melsztyn, Samboriensis haeres, provido Nicolao Serdieszko, dat facultatem locandi villam Strzałkowice. In qua ad Scultetiam duos laneos, tertium pro dote Ecclesiae, quartum pro biforibus via pecudum, qua vulgariter dicitur Skotnik, cum molendino in ripa fluvii dicti Niestr, cum suis emolumentis extruendo, cumque taberna, uno sutore, sartore, macellis carnum, pistore, fabro in eadem villa Scultetialibus, piscinisque erigendis, tum pratis, secundum sculteti necessitatem, de censu laneali sexta marca, de reliquis dationibus sexta parte; de re judicata tertio denario, assignat. Quam villam jure magdeburgensi gaudere vult, insuper incolae coram Sculteto aucupari, venari animalia parva, obligantur. Ratione quorum Scultetus tempore belli solus cum uno sagittario servare obstringitur. Cujus per Vladislaum regem facta confirmatio. In Hotwian, feria tertia ante festum Sancti Bartholomaei A. D. 1442“. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koron. ekonomii samborskiej, klucza zadniestrzańskiego. W lustracyi z r. 1686 (rkp. Ossol., Nr. 1255, str. 47) czytamy: „Łanów w tej wsi 15 1/2, facit ćwierci 60. Plebańskich 3 wolnych. Powinności: robią z ćwierci dzień jeden, do orania sprzęgają się z półłanka, po parze bydła z ćwierci dając. Kosić, grabić, prząść, nawóz w pole wozić, podwoły, drwa pokładać i inne drobiazgi tak, jako Czukwianie odprawują. Czysze: płać z osiadłych ćwierci z każdej po złp. 6, z pustych zaś, na których pasają, po złp. 3. Stawek pod Dąbrówką bywał, który spustoszał; jednakże łąki są na tem miejscu, które poddani koszą i dają za to kur 15 do dalszej zamku samborskiego ordynacyi. Pan Marcin Łoziński wójtowskić ćwierci trzyma 4, nie z nich nie daje do skarbu“. W inwentarzu z r. 1760 (rkp. Ossol., Nr. 1632, fol. 141) czytamy: „Ta wieś ma w osiadłości łąnów 15 1/2, co czyni ćwierci 62, videlicet roboczych gro-

madzkich 24, arendowych 38; zosobna plebańskich ćwierci 3, wójtowskich 4. Chleba ad praesens gromadzkiego 137. Czysze tej wsi: Z ćwierci arendownych, których ad praesens znajduje się 38, po zł. 6 facit 228 zł. Stawek pod Dąbrówką bywał, który spustoszał jednakże; łąki są na tem miejscu, które poddani koszą i dają za to kur 15, po gr. 7½ każda kura, facit zł. 3 gr. 22½. Powinności: robia z ćwierci dzień jeden od rana do wieczora, do orania sprzęgając się, z półlanku parę bydła z ćwierci dając, przychodzi na tydzień folwarkowi zadniestrskiemu dni roboczych 22, a na wójta pańszczyźnianego, który służy temuż folwarkowi, na tydzień dni dwa. Kosić, grabić, prząść sztuk 15, nawóz w pole wozić, podwoły dawać, drew fur 30 do roku pokładać i inne drobiazgi tak jako Czukiew odprawować mają. Wójtowstwa w tej wsi posesorem Jmci Pan Jan Popiel i Konstancya z Bieńkowskich małżonkowie, na które prawo produxerunt, vigore którego hibernę na gardekurów Jego Król. Mości i inno onera fundi ferre tenetur. Budynek oficerski z drzewa w węgiel budowany, słomą pokryty, w nim sieni, izba z alkierzem, w których okien cztery w drewno oprawnych, drzwi tak do izby alkierza, jako z alkierza do sieni na zawiasach i hakach żelaznych; po drugiej stronie izba, w niej okno jedno, także w drewno oprawne, drzwi na zawiasach żelaznych. Podle izby komora i kuchenka, w tyle komory, stajnia do komory przystawiona, z chrustu grodzona, pod jednym dachem, w niej żłób i drabina, okien po jednej stronie małych szklanych w drewno oprawnych dwa. W aktach grodz. ziem. (t. VII, str. 63, Lwów, 1878) podany jest dokument ruski, wystawiony d. 21 stycznia 1422 r. w Pohoniczach (t. j. w Samborze), którym Staszko z Dawidowa, ststa samborski, rozgranicza dobra „Striłowci“ od dóbr władcyetwa przemyskiego. W tłumaczeniu polskim (l. c., str. 64) podano nazwę „Strzałkowce“ a w objaśnieniu nazwano Strzałkowicami. Zdaje się, że dokument ten odnosi się do wsi Strzyżki w pow. staromiejskim.

Lu. Dz.

Strzałkowo, białorus. *Stralkowo*, zaśc., powiat borysowski, przy drożynie ze wsi Szwopte do wsi Ostrów (w pow. dzisieńskim), w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. i par. kat. Dokszycy, ma 4 osady; Boczarsoy posiadają tu około 2¾ włoki.

A. Jel.

Strzałkowo, ob. *Strzałków*.

Strzałkowska (*Strielkowska*) *Kamionka*, ws., pow. rohaczewski, gm. Horodziec, ma 31 dm., 203 mk.

Strzałkowski Holendry, urząd. *Strzałkowo Hauland*, pow. wrzesiński, pod Strzałko-

wem, mają 14 dm., 152 mk. (73 kat., 68 prot., 11 żyd.) i 191 ha (183 roli).

Strzałkowskie Miszewko, ob. *Miszewko* 1.).

Strzały, ob. *Strzaling*.

Strzały, ws., pow. wrocławski, gm. Baruchowo, par. Grabkowo, odl. 28 w. od Włocławka, ma 10 dm., 93 mk., 168 mr. ziemi włośc. i 20 mr. dwor. W 1827 r. 5 dm., 41 mr.

Strzały (*Strjely*), ws., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr. wiejski Balejki, o 6 w. od gminy a 29 w. od Wilna, ma 6 dm., 66 mk. kat. (w 1865 r. 23 dusz rewiz.); należała do dóbr Taborzyski, Ważyńskich.

Strzebel al. *Strzebla*, *Strzeble*, mylnie *Zdrzebel*, szczyt lesisty w dziale Lubonia, w Beskidach skawiańsko-rabczańskich, na granicy gm. Tenczyna (pow. myślenicki) a Kasinki i Glisnego (pow. limanowski), na zach. od doliny rz. Raby, między nią a doliną Krzczówki (od wsch.), dopływu Raby; przedstawia się jako góra stożkowa, wznosząca się łagodnie od zach., tylko przy szczycie bardzo stroma. Pokrywają ją lasy świerkowe, na szczycie skarłowaciałe buki. Wznies. 977 mt. n.p.m. Według Echarda (*Siarczyński*) znajdowano tu kiedyś złoto.

Br. G.

Strzebicko, niem. *Streibitzko*, dobra i ws., pow. mielicki, par. kat. Freyhan, ew. Strzebicko, Kościół par. ewang. istnieje od 1748 r. W r. 1885 dobra miały 11 dm., 106 mk. (24 kat.), 858 ha; ws. 61 dm., 455 mk. (81 kat.), 313 ha. Szkoła ew. i kat., wiatrak, cegielnia.

Strzebiczyzna, grupa zabudowań w Skorodnem, pow. liski.

Br. G.

Strzebielinko, niem. *Fredrichsrode*, dobra ryc. na Kaszubach, pow. wejherowski. Leżą nad granicą pomerańską, st. poczt. Mierzyno w Pomeranii (8½ klm. odl.), par. kat. Żarnowiec; 403 ha (312 roli or., 14 łąk, 69 lasu). W 1885 r. 5 dm., 15 dym., 114 mk., 27 kat., 87 ewang.

Ks. Fr.

Strzebielino, mylnie *Strzebielno*, dok. *Trsebon*, *Trsebelin*. niem. *Streibelin*, dobra rycer. u źródeł rz. Redy, na Kaszubach, niedaleko granicy pomerańskiej, pow. wejherowski, st. poczt. i kol. Boże Pole (4½ klm. odl.), par. kat. Luzino. Z wyb. Fichthof zawierała 1869 r. 9 działów szlach., 1 zagrodę, 1235 ha (447 roli or., 54 łąk, 141 ha lasu). W 1885 r. 48 dm., 82 dym., 392 kat., 96 ew., razem 488 mk. Szkoła kat. R. 1885 byli dziedzicami: Jan Józef Sychowski, Stan. Bern. Zelewski, Jan Dąbrowski i Aug. Dąbrowski. Od r. 1381 należało S. do wójtowstwa mirachowskiego. R. 1407 napotykamy w gdańskich tablicach woskowych Czesomara i Jakuba z Strzebielina jako rządcy. R. zaś 1409 kupuje Jakub z S. ósmą część dóbr tutejszych za 20 grzyw. (ob. *Zeitsch. des Westpr. Gesch. Ver.*,

XI, 59). R. 1416 są wymienieni w woskowych tablicach kopenhawskich Szesław (Czesław) i Woyzech (Wojciech) ze S. Za czasów polskich należało S. do pow. mirachowskiego. Według taryfy z r. 1648 płacili tu „possessores“ od 6 włók folw., młyna i 3 ogrod. 7 fl. 6 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 193). Podług taryfy na symple z r. 1717 płacili tu: Jerzy Chmieleński 4 gr., Jan Dąbrowski 8 gr., Jan Tryła 4 gr., Joachim Strzebieliński 4 gr., Bychów Strzebieliński 12 gr., Poblowska wdowa 4 gr., sędzia Lemburski 4 gr., od młyna cała ws 15 gr. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 100). Msznego pobierał prob. luziński ztąd 4 korce żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 30). R. 1780 siedzieli tu: Michał Bychowski, Antoni Poblowski, Michał Swichowski, Jan Jakub Zelewski. Jan Swichowski, Franciszek Bychowski, Jan Dąbrowski, Michał Zelewski i Michał Freza. Ludność wynosiła około 200 dusz (193 kat.); msznego dostawał prob. 3 korce żyta i tyleż owsa; młynarz nie nie płacił (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 205 i 187).

Strzebielów, niem. *Stroebel*, ws, pow. świdnicki, par. ew. Rogów, kat. Gorkau. W r. 1885 było 42 dm., 392 mk. (41 ew.), 214 ha. Przy końcu XII w. należy do klasztoru na Piasku we Wrocławiu i daje dziesięcinę kościołowi na górze Sobótce (ob. t. VIII, str. 657, 662).

Strzebień al. *Strzebin*, dobra i ws, pow. toszecko-gliwicki, par. ew. Ludwigsthal, kat. Kosięcin. W r. 1885 dobra miały 6 dm., 80 mk. (4 ew.), 416 ha; ws 133 dm., 895 mk. (15 ew.), 595 ha. Szkoła kat. Do S. należały Laasen (Lasy?), Prądy, Kurzychowo.

Strzebieszów, w XVI w. *Strzebyeschow*, ws włośc., pow. łowicki, gm. Dąbkowice, par. Domaniewice, odl. 15 w. od Łowicza, na prawo od drogi do Główna, ma 54 dm., 346 mk., 1180 mr. ziemi włośc. Ws rozpada się na trzy części. W 1827 r. 39 dm., 274 mk. Na początku XVI w. łany kmieci i sołtysie dawały kościołowi w Domaniewiczach mszne po 1½ kcr. żyta i tyleż owsa z łanu a zagrodnicy po ½ gr. (Łaski, L. B., II, 345). S. zdawna należał do kłucza Chruślin, dóbr areyb. gnieźnieńskich. W 1822 r., jako ws rządowa, wcielony do księstwa łowickiego. Br. Ch.

Strzebiotki, grupa zabudowań w Przysietnicy, pow. sądecki.

Strzebla, ob. *Strzebel*.

Strzeblew, w XVI w. *Strzeblowo majus* i *minus*, folw. i dobra nad rz. Bzurą, pow. łęczycki, gm. Piaskowice, par. Ozorków, odl. 12 w. od Łęczycy, ma 3 dm., 27 mk. W 1827 r. 46 dm., 327 mk. Dobra S. składały się w 1882 r. z folw. S. i Konstancya, rozl. mr. 440; fol. S. gr. or. i ogr. mr. 320, łąk mr. 16,

past. mr. 4, nieuż. mr. 13; bud. mur. 3, drewn. 7; fol. Konstancya gr. or. i ogr. mr. 62, łąk mr. 11, lasu mr. 9, nieuż. mr. 5; bud. mur. 2, drewn. 12. W skład dóbr poprzednio wchodziły: msto Ozorków os. 419, mr. 1198; ws Bugaj os. 53, mr. 175; ws Konstancya os. 55, mr. 242; ws Biedaszków os. 8, mr. 47. Na początku XVI w. Strzeblów i Strzeblówek należały do par. Solca i dawały tamiecznemu plebanowi dziesięcinę z łan. km. i dworskich (Łaski, L. B., II, 334). Według reg. pobor. pow. łęczyckiego z r. 1576 ws S. major, w par. Solcza, własność Stan. Sokołowskiego, miała 12 łan., 4 zag., 1 karczme, 1 młyn, pół łanu pustego, ćwierć roli karczme., 14 osad; S. minor miała 5 łan. (Pawiń., Wlkp., II, 59).

Strzebnica, ob. *Strzybnica*.

Strzebnów, kol., pow. wielko-strzelecki, ob. *Gogolin*.

Strzebowice, mor. *Trzebowice*, niem. *Strzebowitz*, miasteczko w pow. opawskim, obw. sąd. klimekowskim, na Szląsku austr., na lewym brz. Opy (Opawicy), dopł. pobliskiej Odry, nad granicą Szląska pruskiego, wznies. 230 mt. n.p.m., na płn. od Swinowa (Schoenbrunn) i Poręby (Poruba), na wsch. od Pustkowca (Puskowetz), a na pld. od Marcinowa (Martinau). Wraz z Marcinowem tworzą S. dobra alodyalne, należące do Józefa Stonawskiego. Obszar ich ma rol 311·67, łąk 54·48, ogr. 3·62, pastw. 2·25, lasów 26·68, wód 4·9, dróg i zabud. 7·61, nieuż. 2·58 ha. Ekonomia, 2 gorzelnie, potażarnia. W r. 1880 było w S. 79 dm., 655 mk.; między nimi 638 rz.-kat., 11 prot., 6 żyd.; 590 Czecho-Szląz., 47 Niemców, 18 Polaków. Szkoła ludowa. St. poczt. i telegr. Świnów. Br. G.

Strzebula, ws włośc., pow. radzyński, gm. Rudzienko, par. Wiśniew, ma 121 mk., 210 mr.

Strzecha, nazwa dawana niekiedy rzeczce Cieni, w pow. sieradzkim i kaliskim, od młyna zwanego Strzecha, w pow. sieradzkim, w dobrach Jasionna.

Strzechówka, struga w pow. grodzieńskim, dopływ Niemna pod Polnicą.

Strieczna (w spisie urzęd. *Strocznie*), por. *Subocz*.

Strieczona, niem. *Stretzin*, struga pod wsią t. n., w pow. człuchowskim, dopł. Głdy. Wypływa z jez. Człuchowskiego. Ks. Fr.

Strieczona, niem. *Stretzin*, ws kośc., folw. i młyn niedaleko strugi t. n., pow. człuchowski, st. p. Pruski Frydład; 2224 ha (1898 roli or., 50 łąk, 146 ha lasu). W 1885 r. 93 dm., 144 dym., 836 mk. (163 kat., 663 ew., 1 dysyd., 9 żyd.). Szkoła 2-klas. bezwyznaniowa (2 naucz., 168 dzieci). R. 1358 nadaje Paweł Stange słudze swemu i jego spadkobiercom sołectwo w S. o 6 włók. i 4 mr.; za

to ma służyć na koniu zbrojnym (ob. „Odpisy Dregera“ w Peplinie, str. 156). Wilhelm Folkolt, komtur człuchowski (1392—1402) nadaje Mik. (Claus) Ring i jego spadkobiercom młyn w S. z 2¹/₂ włók. roli na prawie chełm. Mieszkańcy z Heinrichswalde i Strzeżony tylko tu zboże mleć mają; czynsz wynosi 6 łasztów zboża (ob. tamże, str. 36). Krzyżacy mieli tu także swój folw. Tutejszy kościół fil., tyt. św. Wawrzyńca, jest drewniany. Wizyt. Jezierskiego z r. 1680—87 donosi, że ws. tutejsza należy do ststwa człuchowskiego; kościół był drewniany, niedawno pobudowany, jeszcze niepoświęcony ani konsekrowany; do prob. należały 4 wł., które były wydzierżawione, i ogród. Fabryka kośc. miała 3 włóki, za które płacono po 8 fl. dzierżawy. Prowizorami kośc. byli Jerzy Kunther i Marcin Arnt. Proboszcz frydlański dojeżdżał tu co drugą niedzielę (ob. str. 23). *Ks. Fr.*

Strzegocice, 1328 r. *Stregocicz*, u Długosza: *Strzigonizice, Strzegoczice*, ws., pow. pilzneński, nad pot. Czepiną (lewy dopł. Wisłoki). Przez S. idzie gościniec z Pilzna (4 klm.) na pld. do Brzostka. Na pln. od wsi rozpościera się równe urodzajne porzecze, wzn. 209 mt. n.p.m., na pld. podnosi się teren powoli (szczyt Dęborzyn 341 mt.). Ws. ma 49 dm. i 287 mk. (272 rz.-kat. i 15 izr.). Na obszarze więk. pos. 5 dm., 62 mk. (11 izr.). Do S. należą osady: Myszówka (5 dm.) i Zaszkarpie (1 dm.). We wsi szkoła ludowa; par. rz.-kat. w Pilźnie. Obszar więk. pos. (Wikt. Komarnickiej) wynosi 476 roli, 42 łak i 13 mr. past.; pos. mn. ma 142 roli, 12 łak, 26 past. i 1 mr. lasu. S. graniczy na zach. ze Słotową, na wsch. z Bielowym, na pld. z Zagórzem a na pln. z Pilznem. W akcie z 1328 r. opat tyński Michał powiada: „Stregociez in fluuio quod dicitur polonice Czepina“ (Kod. Małop., I, 211). Tyczące się S. dokumenty podane w Kod. tyńskim (z r. 1288, z 1354 d. 24 lutego i 9 paźdz. 1354, str. 71, 115 i 120) są interpolowane w XV w. lub nawet podrobione. Na dokumenty te jednak zdaje się powoływać Długosz (L. B., III, 202, 217, 219) mówiąc, iż S. według przywileju papierowego były własnością opatów, ale za jego czasów do opactwa nie należały. W 1536 r. (Pawini., Małop.) S., ws. królewska, należąca do tennuty pilzneńskiej, miała 7 służebnych zagrod., karcznię płaćcą 4 grzyw. i dającą dwa kamienie łożu, młyn, sadzawkę, dwór, dobre predium i dosyć łak. W 1581 r. było 9 zagród z rolą, 4 komor. z bydłem, 8 komor. bez bydła i rybak. Po pierwszym rozbiórce Polski zamieniono S. na wieś kameralną a następnie sprzedano. *Mac.*

Strzegocin 1.) ws., dwa fol. i dobra nad rz. Bzurą, pow. łęczycki, gm. Witonia, par. Strze-

gocin, odl. 14 w. od Łęczycy, posiada kościół par. mur., szkołę początkową, gorzelnię (1870 r.), olejarnię, trzy wiatraki, cegielnię, 28 dm., 379 mk. W 1827 r. S. ma 33 dm., 296 mk. a Strzegocinek 4 dm., 22 mk. Dobra S. lit. B składały się w 1870 r. z fol. S., Julinki, Wierzyki, rozl. mr. 2049: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 818, łak mr. 112, past. mr. 15, wody mr. 8, lasu mr. 369, zarośli mr. 6, nieuż. mr. 38; bud. mur. 17, drewn. 21; płodozm. 17-pol., las urządzony; fol. Julinki gr. or. i ogr. mr. 393, past. mr. 14, nieuż. mr. 15; bud. mur. 2, drewn. 6; płodozm. 14-pol.; fol. Wierzyki gr. or. i ogr. mr. 252, past. mr. 1, nieuż. mr. 8; bud. mur. 4, drewn. 6; płodozmian 11-pol. W skład dóbr wchodziły poprzednio: ws. S. os. 33, mr. 145; ws. Julinka os. 12, mr. 18; ws. Wierzyki os. 17, mr. 25. Gniazdo rodziny Strzegockich, którzy tu siedzą jeszcze w XVI w. Stanisław ze Strzegocina, sędzia płocki, podpisał traktat z Krzyżakami w Brześciu w 1436 r. (Niesiecki). Kościół par. p. w. św. Bartłomieja istniał już w XV w. W 1677 r. stanął nowy z drzewa, nakładem dziedzica Grabskiego. Gdy ten podupadł, w 1867 wystawiono dziś istniejący z cegły. Przeniesiono do niego ze starej świątyni 5 ołtarzy rzeźbionych. Na początku XVI w. łany km. dawały dziesięcinę wikaryuszom łęczyckim, zaś z folwarku proboszczowi miejscowemu. Proboszcz posiadał dwie role karczemne z prawem warzenia w karczmach piwa (Łaski, L. B., II, 485). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 ws. S. w części Mikołaja Gawrońskiego Urgieleczyka miała 2 łany, trzeci pusty łan, 1 zagr., 1 karcznię, 1 młyn, rzeźnika, 3 osady; Mikołaj Miliński, burgr. gniczeński, miał łan pusty, gr. 10, 6 osad; Stanisław Grodziński 1 łan; Jan Pstrokoński, wojski łęczycki, 1 łan (Pawini., Wielkp., II, 85, 140). S. par., dek. łęczycki, 2541 dusz. 2.) S., ws. i dobra, pow. pułtuski, gm. Gołębie, par. Szybski, odl. około 10 w. na zach. od Pułtusza, posiada kościół mur. poklasztorny. W 1827 r. 14 dm., 198 mk., par. Gąsiorowo. Franciszek Jan Junosza Bieliński ufundował kościół, przy którym osadził misyonarzy z pułtuskiego kolegium jezuitów, w skutek czego sejm z r. 1677 dobra te uwolnił na wieczne czasy od hyberny i ciężarów żołnierskich (Złota Księga, t. X, 41). W 1776 r. dziedzice dóbr Weselowie osadzili tu bernardynów, którzy przebywali do 1864 r. *M. Wit.—Br. Ch.*

Strzegocin, *Strigotine*, zaginiona osada nad rzeką Regą, wymieniona w dok. Kazimierza, ks. pomorskiego, z 1170 r.

Strzegom, ws. i fol., pow. sandomierski, gm. Osiek, par. Wiązowna, odl. od Sandomierza 35 w., posiada kościół drewn., fil., 99 dm., 672 mk., 1824 mr. dwor., 2026 włóc.;

S., Poduchowny, fol., 193 mr.; S. sołtystwo, 1 dm., 83 mr. W 1827 r. 67 dm., 455 mk. W polowie XV w. S., wś królewska, między Osiekiem a Staszowem, miała kościół par. p. w. św. Andrzeja Apostoła. Łany km. dawały dziesięcinę snopową i konopną bisk. krakowskiemu. Fol. królewski płacił dziesięcinę plebanowi w Strzegomiu. Dwie karczmy z rolą opłacały czynsz plebanowi, z młyna dawano miarki (Długosz, L. B., II, 323). W 1578 r. było 29 osad., 18½ łan., 3 chał., 2 zagr. z rolą, 4 kom., 10 biednych, 4 rzem. W części plebana 3 zagr. z rolą, 4 zagr. (Pawinski, Małop., 167). Kościół tutejszy, założony około 1404 r., był parafialnym do 1600 r. następnie par. złączona została z par. Wiązowna. S. par., dek. sandomierski (dawniej staszowski), 506 dusz.

Br. Ch.

Strzegowa, wś i fol., pow. olkuski, gm. Pilica, par. Strzegowa, leży przy szosie z Pilicy do Wolbromia, tuż za Smoleniem, około 6 w. od Pilicy, 17 w. od Olkusza. Wś ma 57 os., 511 mk.; fol. należy do dóbr Pilica, ma piec wapienny, pokłady wapna. W 1827 r. 63 dm., 440 mk. Na obszarze S. znajdują się piękne jaskinie w skałach pośród lasów (por. *Domaniowice*). Dobra S. składały się w 1871 r. z fol. S. i Leśniczówka, rozl. mr. 1021: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 203, łąk mr. 23, wody mr. 1, lasu mr. 300, zarośli mr. 20, nieuź. mr. 62; bud. mur. 3, drewn. 7; fol. Leśniczówka gr. or. i ogr. mr. 51, lasu mr. 300, zarośli mr. 10, nieuź. mr. 51; bud. drewn. 3; las nieurządzony. Wś S. os. 60, mr. 768. Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 wś S., należąca do zamku pilickiego, miała 10 łan. W r. 1581 wś kościelna S. ma w części Wileńskiego 1 łan; część Padniewskiego 13 łan. km., 2 kom. bez bydła, 1 rzem. (Pawinski, Małop., 76, 434). Kościół i par. erekyi niewiadomej, istniał już 1581 r. S. należała prawdopodobnie do par. Dłużec (przeniesionej następnie do Wolbromia). S. par., dek. olkuski (dawniej pilicki), 1336 dusz.

Br. Ch.

Strzegowa al. *Strzygowa*, *Strygowa*, *Leśna Struga*, niem. *Waldwasser*, rzeczka, lewy dopływ Baryczy (dopł. Odry), powstaje w Ostrzeszowie, obraca młyny, wchodzi do pow. odolanowskiego powyżej Bledzianowa, płynie ku pñ.-zach. wśród lasów przez jez. Dąbnickie i Radziwiłł, z którymi uchodzi do Baryczy na wysokości Wielkiej Topoli, o 4¼ klm. na zach. od Przygodzic, w pow. odolanowskim. Długa około 23 klm. E. Cal.

Strzegowa 1.) al. *Strzegowo*, urzęd. *Strzegów*, wś i dwór, pow. odolanowski (Ostrowo), o 16½ klm. na wsch.-pñ. od Ostrowa (st. dr. żel.), 8 klm. ku pñd. od Kalisza, graniczy z Psarami, Śliwnikami, Węgrami, Chotowem, Gostyczyną i Lezioną; par. Gostyczyna, pocz-

ta Skalmirzyce. Między r. 1416 i 1427 rozgraniczano S. kilkakrotnie z Gostyczyną; około r. 1423 układali się o sadzawki dziedzińce tych majątności; r. 1584 rozgraniczono S. z Lezioną i nieistniejącym już Chrostowem. W aktach kalis. z r. 1416—1680 zachodzą różne czynności sądowe, odnoszące się do S. W r. 1419 układał się pleban gostycki o daniny zbożowe z Węgier i S. W r. 1579 dziedziczyli tę majątność Potworowscy; z nich Anna miała 8 łan. osiadł. i 4 zagr. a Mikołaj 6 łan. os. i 1 zagr.; w r. 1618—20 posiadał Wojciech Domiechowski 10 łan. S. należała dawniej do pow. kaliskiego. Obecnie S. z Głapińcem al. Gapińcem, niem. Strzegower Krug, tworzy okr. więj., mający 18 dm., 207 mk. kat. i 116 ha (112 ha roli). Dwór ma 5 dm., 65 mk. (47 kat., 18 prot.) i 481 ha (441 roli, 28 łąk). 2.) S., ob. *Skrzebowo*. E. Cal.

Strzegowo, wś, fol. i dobra nad rz. Działdówką, pow. mławski, gm. Unierzyż, par. Strzegowo. Leży przy drodze bitej z Płocka do Mławy, odl. 25 w. na pñd. od Mławy, posiada kościół par. drewniany, urząd gm., szkołę początkową, st. poczt., hutę szklaną o 3 w. od wsi (40 robot.), hamernię (z prod. na 3000 rs.), tartak (600 rs. prod.), młyn wodny, cegielnię, karczmę, 46 dm., 510 mk. (80 żyd.). W 1827 r. było 25 dm., 229 mk. Wś rozłożyła się po obu brzegach Działdówki. Kościół otoczony drzewami i parkanem stoi w pięknym położeniu nad rzeką. Dobra S. składały się w 1883 r. z fol.: S. i Augustów, rozl. mr. 3835: gr. or. i ogr. mr. 800; łąk mr. 255, past. mr. 91, lasu mr. 2566, nieuź. mr. 124; bud. mur. 13, drewn. 28; las urządzony, pokłady torfu. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 42, mr. 227; wś Mdzewo os. 31, mr. 645; wś Prusocin os. 9, mr. 99; wś Budy Mdzewskie os. 6, mr. 120. W akcie ks. Bolesława mazow. z 1349 r. wymienione jest S. jako należące do kasztelanii płockiej a leżące na granicy kasztelanii wyszogrodzkiej (Kod. Maz., 60). Przydrożne i pograniczne położenie sprawiło, iż S., choć nie zostało miastem, było drobnym targowiskiem. Kościół par. założony został 1532 r.; obecny pochodzi z 1756 r. S. par., dek. mławski (dawniej biezuński), 1900 dusz.

Br. Ch.

Strzegowskie Budy, wś, pow. mławski, gm. Unierzyż, par. Strzegowo, odl. o 21 w. od Mławy, mają 4 dm., 44 mk., 120 mr. Mieszka tu drobna szlachta.

Strzelanka, uroczysko około Borek, pow. kowelski.

Strzelbice po rus. *Strilbyci*, wś, pow. staromiejski, 4 klm. na pñ.-wsch. od Starego miasta (sąd pow., urz. poczt., tel.), 10 klm. na pñd. od st. kol. Felsztyn-Głęboka. Na pñ. leżą: Tarnawka, Laszki Murowane, Szumina

i Starasol, na wsch. Sozań i Smolnica, na pld.-wsch. Staremiasto, na pld. Terszów, na zach. Bilicz i Suszyca Wielka. Pld. część obszaru przepływa Jabłonka, dopł. Dniestru, od zach. z Bilicza na wsch. do Smolnicy i przyjmuje w obrębie wsi kilka strug, z których znaczniejsze: Lewurda i Smolanka (z lew. brzegu). Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Jabłonki (403 mt.) Na pln.-zach. leży las Lewurda al. Lewurdzie, ze szczytem 498 mt. wzn. Najwyższe wzn. na pld. 684 mt. Na pld.-wsch. wzgórze „Woldicz” (521 mt.). Pln.-wsch. część wsi przebiega gościniec ze Staregomiasa do Chyrowa. Własni. wiek. (hr. Ludwika i Jadwigi Wodzieckich) ma roli or. 125 mr., łąk i ogr. 18 mr., pastw. 138 mr., lasu 1714 mr.; wł. mn. roli or. 2186 mr., łąk i ogr. 292 mr., pastw. 434 mr., lasu 290 mr. W r. 1880 było 242 dm., 1249 mk. w gm. (1146 gr.-kat., 35 rzym.-kat., 68 in. wyz.; 1230 Rusinów, 12 Polaków, 7 innej narod.). Par. rzym.-kat. w Staremmieście, gr.-kat. w miejscu, dek. staromiejski. We wsi jest cerkiew murowana, postawiona w r. 1851, szkoła etat. 1-klas., kas. pożyczk. gm. z kapit. 2580 złr. i tartak wodny o jednym gatrze i jednej pile zwyczajnej, spotrzebowujący rocznie 400 mt. sześc. drzewa jodłowego i świerkowego, a produkujący 250 mt. sześc. desek i brusów. W 1873 r. rozpoczęto tu poszukiwanie nafty i przebito warstwę naftową w głębokości 10 sążni. Najgłębszy szyb dochodził 80 sążni (szybów było 21, a wszystkie razem dostarczały 865 cetn. ropy rocznie). Geolog Paul zwiedzał tę okolicę w r. 1881 i wyraził zdanie, że pogłębić szyby nie doszły jeszcze do warstw rzeczysławie roponośnych (Jahrb. der geol. Reichsanst., 1881, str. 161). Postać bogatego włościanina tutejszego upamiętnił Władysław Łoziński w obrazku p. t. „Krezus Strzelbicki” w „Podkarpackim Naddniestrzu” (Dziennik literacki, 1862, str. 170). Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr kor., ekonomii samborskiej a krainy gwoździeckiej. W lustracji z r. 1686 (Rk. Ossol., 1255, str. 200) czytamy: Ta wś ma łąn. 44, z osobna łąn. kniazkich 4, popowski jeden. Czysze na sw. Marcina: Żyrowszczyzny dają z łąnu każdego 1 zł. 10 gr., stróżnego płacą z łąnu każdego po gr. 9, kuchennego z chlebników płacą po gr. 2½; myta daje gromada na rok zł. 5; za sądy zborowe dają z każdego łąnu dwiema raty zł. 10; owsa z łąnu półmiarków 2, gęś 1, kur 2; drew powinni z łąnu wywieść do żupy wozów 150, albo czyszu zapłacić zł. 110; kniaziewicz domów górnych dają z każdego, wiele ich będzie, po zł. 2; z domów kniazkich, które na dwóch łąn siedzą, dają zł. 6 gr. 12; z pustych łąn. dają z każdego zł. 16; pop z popowstwa płaci czyszu zł. 1 gr. 11; tenże z domów

swoich płaci z każdego po gr. 24. Czysze na sw. Wojciech: kuchennego od chlebników płacą po gr. 2½; stróżnego z łąnu po gr. (w tem miejscu rękopis nieczytelny); jajec z łąnu każdego po 18; za jagnię wielkanocne zł. 1; dziesięcinę owczą płacą albo od dwudziestu owiec barana, albo od każdej owcy po gr. 4. Powinność tej wsi: orać powinni dzień jeden z łąnu w rok; straż podczas jarmarku powinni odprawować po 3 ze wsi. Leśni siekiery zabrane do żupy oddawać powinni; kosarza jednego z chleba dawać powinni, żeńca także jednego. W inwentarzu z r. 1760 (Rkp. Oss., Nr. 1632, str. 223) czytamy: „Ta wieś osiadła na łąnach 44, videlicet sianych łąnów 18, koszonych 18, pustych 8; z osobna kniazkich łąn. 4, popowski 1. Chlebnika ad praesens znajduje się 158. Czysze tej wsi (wymienione szczegółowo) wynoszą 1336 zł. 22 gr. Wójtostwa górnego posesorki Krystyna Frydoryka de Bandre Oemhen i Karolina Alojzya primo Hojerowa, ad praesens Dąbkowska, cześnikowa Łomżyńska, siostry rodzone, na które prawo pokazały, vigore którego płacić powinny do kasy ekonomicznej czyszu inkorporowanego wraz z wójtostwem w Biliczu będącem, które za jednym przywilejem possident, dwiema ratami, pierwszą na Boże Narodzenie, drugą na św. Jan in summa złp. 600, tudzież hiberne na gardekurów Jego Król. Mości i inne onera fundi vigore tegoż prawa ferre tenentur. Wójtostwa dolnego posesor Imci Pan Antoni, Jan Dobrzyniecki, na które prawo producit, vigore którego płacić powinien do kasy ekonomicznej czyszu zł. 6 gr. 12, ad haec hiberne na gardekurów Jego Król. Mości i inne onera fundi. Powinności tej wsi: orać powinni dzień jeden z łąnu sianego raz w rok do folwarku starosolskiego, ad praesens wynosi pługów 18, oraz z chlebnika każdego kosarza jednego i żeńca jednego. Straż podczas jarmarku powinni odprawować po 3 ze wsi. Na posługi za ordynansem podżupkowskim chodzą. Drzewo rokowe do żupy starosolskiej z każdego łąnu sianego dają łupanego dwoje, krokiew jedną, łąt dwie, brus seu kostkowe jedno, gontów kop dwie, lub za kopę płacą po gr. 15. Leśni naznaczeni do attendencyi lasów, siekiery zabrane z lasów do żupy starosolskiej oddawać powinni. Jazy, młyny w tej wsi będące, tudzież i inne budynki skarbowe reparują. Stróżnego do żupy płacą do roku zł. 14 gr. 12. Opisanie młynów dolnych: młyn dolny z drzewa, w którym na lewej ręce izba z piecem i oknami, młynnica także z drzewa dobra, kamienie spodnie dwa i wierzeźnie dwa dobre; ten młyn słomą poszyty. Młyn drugi, także z drzewa, przy nim izba z piecem i oknami, przy izbie komora, w młynnicy kamienie dwa.

Okolo tych młynów reparacją czynić powinni gromady wsi: Dniestrzyka Hołowieckiego, Hołowiecka, Wiciowa etc. i nowe stawiać. Lasy tej wsi: Zapust od Suszycy, nazwany „Liwurda“, różnem drzewem jodłowym i bukowym zarosły. Chaszcze nazwane „Kiczurki“, w których leszczyna, buczyna, miejscami jedlina. Las „od Sołwika“ nazwany, w nim drzewo laskowe, bukowe, jodłowe i inne. Chaszcze od granic staromiejskich, nazwane „Tyssów“ i „Janków“. Chaszcze od Starejsoli, drobne, do grodzienia zgodne. Żaliła się gromada tej wsi, że im Imci Pan Konopacki, posesor klucza ternowskiego, zabrania w lesie drebować tak na opał, jako i skarbową potrzebę. Taż gromada skarży się, że żyd trzymający młyn, ćwierć pola gromadzkiego używa, z którego żadnego czynszu nie płaci, z której ćwierci czynszu pochodzi zł. 12. Łąkę podobnie przywłaszczył“. *Lu. Dz.*

Strzelce 1.) wś, fol. i dobra, pow. kutnowski, gm. Sójki, par. Strzelce, odl. 10 w. od Kutna, przy szosie do Gostynina, mają kościół par. murowany, szkołę początkową, cukrownię (od 1843 r.), przerabiającą po 100,000 korcy buraków (w 1880 r. zajmowała 235 robot. i wyrobiła cukru za 111,700 rs.), gorzelnię parową, dwa wiatraki, wzorowe gospodarstwo, prowadzone od kilkudziesięciu lat przez rodzinę niemieckich właścicieli v. Treskow. Wielka owczarnia licząca do 8000 owiec (Rambouillet). Jestto obecnie jedno z najpiękniejszych i najbogatszych gospodarstw na obszarze Królestwa. Pola orne wydrenowane; gospodarstwo leśne wzorowe. S. mają 60 dm., przeszło 600 mk. W 1827 r. 31 dm., 387 mk. Dobra S. składały się w 1888 r. z fol. S. i Kozia Góra; rozl. mr. 2659; fol. S. gr. or. i ogr. mr. 1322, łąk mr. 81, lasu mr. 590, nieuz. mr. 74; bud. mur. 37, z drzewa 11; płodozm. 17-pol.; fol. Kozia Góra gr. or. i ogr. mr. 566, nieuz. mr. 26; bud. mur. 13, z drzewa 1; płodozm. 18-pol., las urządzony. Do włościan należy 104 morg. Akt nadania ziemi gostyńskiej ks. Annie w 1462 r. wymienia w liczbie wsi (książęcych zapewne) i Strzelce (Kod. Mar., 232). Strzeleckie sstwo niegrodowe leżało w woj. rawskim, ziemi gostyńskiej, obejmowało dobra Strzelce, Lucień i Mysłownię, które w r. 1771 posiadał Szymon Działowski, opłacając kwarty złp. 499 gr. 15, a hyberty złp. 337 gr. 21. Na sejmie z r. 1773—75 stany Rzpłtej nadały te dobra narodowe w posiadanie emfiteutyczne Maciejowi Łączyńskiemu. Od lat 50 przeszło zostają te dobra w posiadaniu pruskiej rodziny v. Treskow, która zaprowadziła tu i utrzymuje dotąd wzorowe gospodarstwo. Kościół i parafią założyć miał któryś książę mazowiecki, czy też bisk. poznański Dobrogost (1383 r. ?) W r. 1389 ten-

że biskup nadał odpusty, wsi i dziesięciny temu kościołowi. Biskup Goślicki powiada w swej wizycie, że kościół był murowany, dachówką pokryty, p. t. św. Trójcy, w którym wszystko było w porządku. Istniała podówczas przy kościele szkoła z rektorem i kantorem (Przegl. kat. z 1887 r., Nr. 47). S. par., dek. kutnowski, 2264 dusz. 2.) **S. Wielkie**, w XVI w. *Strzelce*, wś i fol., pow. noworadomski, gm. Zamoście, par. Brzeźnica, odl. 21 w. od Radomska, leżą przy drodze z Brzeźnicy do Szczercowa, mają szkołę początkową. Wś ma 46 dm., 520 mk.; fol. 8 dm., 18 mk. W 1827 r. było 28 dm., 197 mk. W 1887 r. fol. S. Wielkie i Andrzejów rozl. mr. 1362; gr. or. i ogr. mr. 790, łąk mr. 81, pastw. mr. 55, lasu mr. 391, nieuz. mr. 45; bud. mur. 5, z drzewa 21; płodozm. 9 i 11-pol.; las nieurządzony. Wś S. os. 50, mr. 570. Dziesięciny pobierała kanonia gnieźnieńska, pleban zaś w Brzeźnicy tylko kołędę po groszu z łąnu (Łaski, L. B., I, 486). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1552 wś S., w par. Brzeźnica, miała częściowych właścicieli: Zamoyski miał 4 osad., 1 łąk.; Krzywaniski 1 łąk.; Urbaniski i Pikart 1 łąk.; 2 posiadaczy po $\frac{1}{3}$ łąnu i $\frac{1}{4}$ łąnu (Pawiński, Wielkp., II, 281.) 3.) **S. Małe**, w XVI w. *Strzelce*, wś i fol., pow. noworadomski, gm. Masłowie, par. Chełmo, odl. 24 w. od Radomska. Wś ma 24 dm., 274 mk.; fol. 4 dm., 17 mk. W 1827 r. 28 dm., 174 mk. W 1885 r. fol. S. Małe rozl. mr. 865; gr. or. i ogr. 384, łąk mr. 61, pastw. mr. 23, lasu mr. 345, odpadki mr. 29, nieuz. mr. 23; bud. mur. 7, z drzewa 13; płodozm. 7-pol.; las urządzony. Młyn wodny we wsi Jaskółki. Wś S. Małe os. 26, mr. 294; wś Jaskółki os. 7, mr. 35. Kmiecie i zagrodnicy dawali dziesięcinę, wartości około 4 grzyw., kollogiacie w Kurzowie, a pleb. w Chełmie tylko kołędę, po groszu z łąnu (Łaski, L. B., I, 556, II, 203.) 4.) **S.**, wś włośc. nad rzeką Radońką (dopł. Pilicy), pow. opoczyński, gm. Owczary, par. Podklastor Sulejowski, odl. 21 w. od Opoczna, o 3 w. na wsch. od Sulejowa, ma 37 dm., 276 mk., 789 mr. włośc. W 1827 r. 17 dm., 153 mk. Wymieniona w akcie uposażenia klasztoru sulejowskiego z 1176 r. (Kod. dypl. polski, I, 12). W potwierdzeniu posiadłości klasztoru sulejowskiego przez Grzegorza IX r. 1229 spotykamy: „possessiones de Strelci“ (Kod. Mał., II, 42). Wymienia je też potwierdzenie Władysława Łokietka z 1308 r. (ib., II, 213). W akcie z 1365 r. (Kod. Mał., I, 336) wspomniano, iż służy mieszkańcom prawo pastwiska bydła i trzody na żołędzi, na obszarze Dąbrowy (dziś Dąbrówka). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1577 wś S., w par. Błogie, własność opactwa sulejowskiego, miała $4\frac{1}{2}$ łąn. (Pawiński, Małop., 294.) 5.) **S.**, wś i fol.

nad rzeką Schodnią, pow. stopnicki, gm. i par. Oleśnica, odl. 7 w. od Stopnicy, ma młyn wodny. W 1827 r. 35 dm., 267 mk. W 1884 r. fol. S. rozl. mr. 775: gr. or. i ogr. mr. 423, łąk mr. 147, pastw. mr. 43, lasu mr. 9, wody mr. 5, w odpadkach mr. 111, nieuz. mr. 32; bud. mr. 3, z drzewa 29; płodozm. 7 i 10-pol. Wś S. os. 65, z gr. mr. 493. W połowie XV w. wś ta posiadała kościół paraf., zapewne założony przez jednego z Oleśnickich, dziedziców wsi. Łany kmiecy, karczma, zagrodnicy i fol. dawali dziesięcinę pleb. miejscowemu, wartości do 5 grzyw. Uposażenie proboszcza stanowiły trzy pola (praedium), jedno zwane Strug, drugie pod miejscem zwanym Czarny Bród, trzecie za wsią Pieczenię. Dziedzicem wsi był Andrzej Oleśnicki. W skład parafii wchodziły wsi: S. i Pieczenię (Długosz, L. B., II, 385). Zapewne dla braku funduszków parafia ta wcielona została z czasem (w końcu XVI w.?) do par. Oleśnica, a kościół uległ zniszczeniu. Według reg. pob. pow. wielickiego z r. 1579 wś S. własność kasztelana krakowskiego, miała 12 os., 6 łąn., 3 bied. (Pawiński, Małop., 226.) 7.) S., wś i fol., pow. nowoaleksandryjski, gm. Drzewce, par. Bochońnica, odl. od Nowej Aleksandryi (Puław) 21 w. W 1827 r. było 15 dm., 96 mk. W r. 1882 fol. S., oddzielony od dóbr Nałęczów, rozl. mr. 393: gr. or. i ogr. mr. 366, łąk mr. 5, pastw. mr. 8, nieuz. mr. 14; bud. mur. 2, z drzewa 4; płodozm. 10-pol. W r. 1887 z powyższej przestrzeni odprzedano i oddzielono hipotecznie mr. 60. Wspomina tę wieś jako „Strzelce Jacobi“ Długosz (L. B., II, 556). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś S., w par. Bochońnica, miała częściowych właścicieli. Jeden z nich miał łąn kmiecy, inni, jak Leonard ($\frac{3}{4}$ łąn.), Bobowski ($\frac{1}{2}$ łąn.), Słzwek i Bartłomiej (1 łąn.), Kopanka ($\frac{1}{2}$ łąn.), sami uprawiali (Pawiński, Małop., 357, 368). 3.) S., wś, fol. i dobra nad rz. Bug, pow. hrubieszowski, gm. Białopole, par. Strzelce (r. gr.), odl. 22 w. od Hrubieszowa, posiada cerkiew par. drewnianą, szkołę początkową. Dobra S. al. Dubienka składały się w 1879 r. z fol.: Strzelce, Horeszkowice, Teremiec, Janostrów i Starosiele, rozl. mr. 10,724; fol. S. gr. or. i ogr. mr. 629, łąk mr. 461, lasu mr. 1625, nieuz. mr. 82; bud. mur. 2, z drzewa 41; fol. Horeszkowice gr. or. i ogr. mr. 578, łąk mr. 344, pastw. mr. 57, lasu mr. 1547, nieuz. mr. 23; bud. z drzewa 3; fol. Teremiec gr. or. i ogr. mr. 519, łąk mr. 251, pastw. mr. 8, lasu mr. 1706, nieuz. mr. 57; bud. mur. 4, z drzewa 12; fol. Janostrów gr. or. i ogr. mr. 412, łąk mr. 144, pastw. mr. 65, lasu mr. 837, nieuz. mr. 95; bud. z drzewa 13; fol. Starosiele gr. or. i ogr. mr. 257, łąk mr. 612, pastw. mr. 182, lasu mr. 134, nieuz. mr. 98; bud. mur. 2, z drze-

wa 25; płodozm. zaprowadzony w folwarkach; lasy urządzone. W dobrach znajdują się 2 młyny wodne, tartak, krochmalnia, pokłady wapna. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś S. os. 66, mr. 1107; wś Janostrów os. 9, mr. 148; wś Starosiele os. 12, mr. 129; wś Bierozowice os. 4, mr. 254; wś Uchańka os. 57, mr. 1181. Dobra te wchodziły w skład stwta Dubienka (ob.). Cerkiew i parafia pow. tórnie erygował 1676 r. Jan III. Obecna pochodzi z r. 1847. 9.) S., wś, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny, odl. od Maryampola 42 w., ma 24 dm., 237 mk. W 1827 r. 8 dm., 90 mk. Br. Ch.

Strzelce (Strielcy) 1.) wś włośc. nad rz. Solcżą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski Rakliszki, o 8 w. od gminy, 57 w. od Lidy a 21 od Ejszyszek, ma 18 dm., 148 mk. katol. (w 1865 r. 95 dusz. rewiz.); należy do dóbr skarbowych Polaszk. 2.) S., wś włośc. nad rz. Niemnem, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Butrymańce, okr. wiejski Krużyńce, o 17 w. od gminy a 72 w. od Trok, ma 28 dm., 209 mk. katol. (w 1865 r. 52 dusz. rewiz.); należy do dóbr skarbowych Punie. 3.) S., wś, pow. grodzieński, w 3 okr. pol., gm. Lunna, o 35 w. od Grodna. 4.) S., wś, tamże, w 4 okr. pol., gm. Skidel, o 34 w. od Grodna. 5.) S., wś, tamże, w 5 okr. pol., gm. Jeziory, o 30 w. od Grodna. 6.) S., wś, pow. sieński, gm. Bóbr, w pobliżu błota Zimnik. J. Krz.

Strzelce 1.) *Male*, wś, pow. brzeski, w równinie nadwiślańskiej, wzn. 186 mt. n.p.m., między Grabką, Wisłą i Uszwia, ma grunta namuliste, urodzajne i obszerne podmokłe łąki nad wymienionymi potokami. Nizkie położenie spowodza częste zalewy. Wraz z wólką Zamoście (5 dm.) i obszarem dwor. (6 dm.) liczy wś 89 dm. i 461 mk.; 446 rz.-kat. i 15 izrael. Par. rz.-kat. w Strzelcach Wielkich. Obszar więk. pos. wynosi: 414 roli, 134 łąk i 86 mr. past.; mn. pos. 184 roli, 89 łąk i 12 mr. past. Graniczy na płn. z Dąbrówką Witowską, częścią Dąbrówki Morskiej, na wsch. z Rzachową i Szczurową, na pld. z S. Wielkimi a na zach. z Barczkiem. Za Długosza (L. B., II, 172) należały S. do par. w Witowie, dziedziczył je Stanisław Wątróbka h. Oksza; były tu łany km., karczmy, zagrody i predium szlacheckie a dziesięciny miały wartość do 4 grzyw. W 1490 r. zapłacono poradlnie z $3\frac{1}{2}$ łąn. (Pawiński, Małop., 443) a w r. 1581 (ibid., 10) S. Mniejsze, własność Stanisława Morskiego, składały się z 6 łąn. km., 4 zagród z rolą, 3 komor. bez bydła i ćwierci pustej. 2.) **S. Wielkie**, w dok. z 1105 r. (?) *Scedech* (zapewne *Scedlech*), 1229 r. *Steklecz*, *Steczlecz*, a więc *Scieklec*, wś par., w tymże powiecie, na pld. od S. Małych, wzn. 188 mt. n.p.m. Od zach.

otoczona łąkami nad Grabką, od wsch. łąkami nad Uszwia a od pld. sosnowym borem Bratuciekim. Przez wś prowadzi gościniec z Cerekwi i z Bochni do Uścia Solnego, poprowadzony nad Wisłą do Uścia Jezuickiego (u ujścia Dunajca do Wisły). Graniczy na zach. z Uściem Solnem i Wrzepią, na wsch. z Rajskiem Małym i Wielkim. Wraz z wólką Michale (5 dm., 27 mk.), obszar dwor. i karczma Wygoda (6 dm., 54 mk.) liczą S. Wielkie 226 dm. i 1128 mk. (548 męż., 580 kob.); 1089 rz.-kat. i 39 izr. Obszar więk. (Ant. Broniszewskiego) wynosi 439 roli, 341 łąk i ogr., 255 pastw. i 1029 mr. lasu; pos. mn. 620 roli, 332 łąk i 60 mr. past. Gleba bardzo urodzajna, zabudowania dworskie piękne. Drewniany kościół par. stoi prawie w środku wsi, na wsch. brzegu stawu, na którego zach. brzegu wznosi się na ementarzu mur. kaplica. Kościół zbudował w 1617 r. Andrzej Rawicz Gawroński, kaplicę w drugiej połowie bieżącego stulecia Antoni Boguszewski, właściciel S. Małych. Par. (dyce. tarnowskiej, dekan. brzeskiego) obejmuje S. Małe i Dąbrówkę Morską. Według interpolowanego przywileju kardynała Idziego z r. 1105, potwierdzającego posiadłości klasztoru tynieckiego (Kod. tyniecki, wyd. Kętrzyńskiego, str. 2) istniała ta wś w XI w. p. n. Seedeck. W interpolowanej bulli Grzegorza IX z r. 1229 (ibid., str. 22) S. noszą nazwę Steklecz, Steczlecz i Steczlacz, w 1391 r. posiadał S. Mikołaj Wątróbka, ststa krakowski (Kod. m. Krakowa, 155) a za Długosza Stanisław Czarny h. Nowina. W 1531 r. (Pawłowski, Małop., 9) część Rzorebskich miała półłanek km., 2 zagrody bez roli, komor. z bydł. i komor. bez bydła, część Morskich 1½ łąn. km., 7 zagr. z rolą, 6 czynszow. i 15 komor. bez bydła. Przed r. 1870 posiadali ją Lewartowscy. *Mac.*

Strzelce 1.) wś i fol., pow. bukowski (Grodzisk), o 2½ klm. na płu.-wschód od Grodziska (st. dr. żel. i poczta), nad strugą spływającą do Obry, wprost Grablewa; par. Ptaszkowo. Między r. 1388 i 1400 pisali się z S. Hejdan i Jaśko Strzelcecy. Siedziba innych Strzeleckich zachodzących w Aktach grodz. Wielkop. (I i II) jest wątpliwa. Około 1564 r. płaciły S. z 4 łąn. osiadł. 1 grzyw. fertonów biskupom pozn.; w r. 1580 było tu 2½ łąn. osiadł., 2 zagr., 20 owiec i wiatrak; około r. 1793 należały do Bieczyńskich później do Żółtowskich, dziedziców Grablewa. Wś obecnie ma 14 dm., 95 mk. (88 kat., 7 prot.) i 115 ha (96 roli, 7 łąk). Fol. (6 dm., 104 mk.) wchodzi w skład okr. dwor. Grablewo. 2.) **S.**, wś i dwór, pow. bydgoski, na lew. brzegu Wisły, o 7 klm. na płu. od Fordonia (par. i poczta); st. dr. żel. na Maksymilianowie (9 klm.). W r. 1424 król Władysław wynosząc

Fordon do rzędu miast, nadał mu wolne rybołówstwo na Wiśle od (ujścia) Brdy do granic strzeleckich (Kod. Dypl. Pol. Rzysz., II, 831). W r. 1583 siedziało na S. 3 Strzeleckich: Gabryel miał 7 łąn. osiadł., 8 zagrod., 1 komor. i 4 rzemieśl.; Andrzej 2 łąny os., 6 zagr., 2 komor. i 2 rzemieśl.; Maciej 2 łąny os., 3 zagr. i 1 rataja. Około r. 1840 dziedziczył S. Józef Moszczeński. S. składają się z Dolnych i Górnych. *S. Dolne*, urzęd. *Nieder-Strelitz*, wś, z os. Spalony Młyn tworzy okr. wiejski, mający 20 dm., 146 mk. (30 kat., 116 prot.) i 193 ha (130 roli, 29 łąk). *S. Górne*, urzęd. *Ober-Strelitz*, dwór, tworzy z Parawem okr. dwor., mający 11 dm., 199 mk. (107 kat., 92 prot.) i 524 ha (408 roli, 18 łąk, 43 lasu); chów bydła holender.; cegielnia i suszalnia buraków. 3.) **S.**, urzęd. *Strelitz*, wś i dwór, pow. chodzieski, o 6 klm. na wsch.-płu. od Chodziesza, nad Słomką (dopł. Noteci); par. kat., szkoła i st. dr. żel. w Chodzieszy (Kolmar in P.); par. prot. i poczta na Holendrach Zachodzkich (Zachasberg). W r. 1577 istniały na S. 3 ślady osiadłe, a w r. 1618—1620 śladów 2 i młyn o 3 kołach. S. wchodziły w skład pow. keyńskiego. Wś ma obecnie 2 dm., 14 mk. (7 kat., 7 prot.) i 17 ha (9 roli, 4 łąk). Dwór z fol. Alyrode, Konstantynowo i Mirowo tworzy okr., mający 15 dm., 334 mk. (108 kat., 226 prot.) i 2538 ha (1050 roli, 623 łąk, 524 lasu); czysty dochód z ha roli 9-57, z ha łąk 7-86, z ha lasu 2-79 mrk; chów bydła fryzyjskiego i owczarnia zarod. Rambouillet; gorzelnia, młyn i cegielnia. 4.) **S. Nowe**, urzęd. *Neu Strelitz*, os. wiejska, pow. chodzieski, o 5 klm. na płu.-wschód od Chodzieszy, graniczy z Strzelcami; ma 22 dm., 165 mk. (31 kat., 134 prot.) i 147 ha (70 roli, 70 łąk). 5.) **S. Wielkie** al. *Wielki Strzelce*, *Strzelce*, wś kośc. i dwór, pow. kroboski (Gostynin). dekszremski, o 5 klm. na wsch. od Gostynia, pod Piaskami, na trakcie do Pogorzeli; par. i szkoła w miejscu, poczta i st. dr. żel. w Piaskach (Sandberg). S. leżą na wzn. 678 st. nrm. W r. 1310 wchodziły S. w skład pow. ponieckiego, później kościańskiego. W r. 1580 było w S. W. 12 łąn. osiadł., 5 zagrod., 1 komor., 1 rzemieśl., 15 owiec i wiatrak; r. 1775 pisał się panem na Piaskach i S. Karol Leszczyce z Pierzchna Koszutski, ostatni kaszt. szremski. Około r. 1793 dziedziczą S. Koszutscy, Jaskólecscy, Bronisz i Rosenowa, później Zakrzewscy, w końcu Żółtowscy. Kościół p. w. św. Marcina stanął r. 1389; nowy, z cegły palonej, wystawił Uryel Górka, biskup pozn., w r. 1487; przyozdobił go wieżą w r. 1862 Franciszek Żółtowski, dziedzic. W kościele znajdują się 2 pomniki: Kacpra Miaskowskiego, poety († 1622 r. 22 kwiet.) i Barbary z Konarzewa Koszutkiej († 1690).

Napisy podał J. Łukaszewicz (Opis kościołów paraf., II, 60—1; „Tyg. Illustr.“ z r. 1864, X, 308, zamieścił widok kościoła, z różnemi szczegółami co do Miaskowskiego). Księgi kościelne zaczynają się od r. 1721. Par., licząc 4988 dusz, składają: Aleksandrowo, Antoniewo, Bielawy, Bodzewo, Dąbrówka, Godurowo, Grabonóg, Grodnica, Józefowo, Koszkowo, Krajewski-Bór, Leciejewo, Lipie, Łódź, Michałowo, Piaski, Podrzecze, Smogorzew, Stefanowo, S. Małe i Wielkie, Szelejewo, Talary (nie Tatary), Tanecznicza, Ustronie, Wygoda, Zabrodnia (Zabornia), Zacisze i Zalesie. Kaplice znajdują się w Szelejewie i Piaskach; szkoły paraf. w Bodzewie, Grabonogu, Michałowie, Piaskach, S. Wielkich, Szelejewie i Zalesiu. Szpital istniał już przed r. 1610. Wś ma obecnie 52 dm., 340 mk. (302 kat., 38 prot.) i 327 ha (300 roli, 8 łąk). Dwór ma 8 dm., 163 mk. (1 prot.) i 375 ha (335 roli, 16 łąk, 11 lasu); czysty doch. z ha roli 11-20, z ha łąk 24, z ha lasu 4-80 mk.; cegielnia; właścicielem jest Franciszek Żółtowski. 6.) **S. Małe** al. *Mały Strzelec*, *Strzelce*, wś, pow. krobowski (Gostyń), o 5 klm. na wsch.-płd. od Gostynia i 3 klm. ku płd. od Piasków. Graniczy z W. Strzelcami (par. kat., poczta i st. dr. żel. w Piaskach (Sandberg); ma 32 dm., 220 mk. (178 kat., 42 prot.) i 364 ha (345 roli, 4 łąk). W 1580 było w S. M. 11 1/4 łąn. osiadł. i 6 komor.; przy schyłku XVIII w. należały S. do Jaraczewskich, Bogdańskich i Stawowskich. 7.) **S.** al. *Strzelce*, przed r. 1580 *Lubieszewo*, dok. *Llubessowo*, *Lubessowo*, *Lubeschewo*, *Lubessowo*, wś kośc. i fol., pow. mogiński, dek. żniński, o 7 klm. ku płn. od Strzelna i Kwieciszewa, na zach. brzegu jez. Pakoskiego. Graniczy z Górą i Głogówcem; par. i szkoła w miejscu, poczta w Mogilnie, st. dr. żel. na Janikowie (Amsee) o 8 1/2 klm. Książę Bolesław uposażając benedyktynów mogińskich (1165 ?) nadał im między innemi wś Lubieszewo z połową jeziora, które wymienienia też przywilej ks. Salomei, potwierdzony przez Mieszka w r. 1193 (!); r. 1215 przysądzono klasztorowi w Strzelnie dziesięcinę z Lubieszewa, do której rościł sobie pra-wa bisk. kujawski (Kod. Wielkop., nr. 3, 33, 84). Villa sagitariorum (w bulli Innocentego II z r. 1136) nie mogła być Lubieszewem, które dopiero w późniejszych wiekach nazwę swoją zamieniło na Strzelce. W r. 1249 Kazimierz, ks. kujawski i łęczycki, nadał klasztorowi w Strzelnie wś Bronisław z jez. Lubieszewskim i połową Kwieciszewicy, rzeki rozgraniczającej Kujawy od Wielkopolski; r. 1580 było w S. 13 1/4 łąn. osiadł., 2 półłanki puste i 3 zagr., a w 1618—20 r. 13 łąn. os., 2 puste i 1 ćwierć (karczmarska), młyn o jednym kole, 4 zagr. i 1 rzemieśl. Po r. 1793

zabrał rząd pruski S. i utworzył z niej domenie z os.: Baba Mała i Wielka, Burgrabstwo, Bystrzyca i Chałupska. Kościół, stawiany z drzewa, p. w. Narodz. N. M. P., miał już istnieć w XIII w. Par., licząc 674 dusz, składają: Dębina (Amalienhof), Gadów, Głogowiec, Krzyżanna, Neumanowo (!), Radowo i Strzelce. Wś z os. Louisenhof i Neumanowo tworzy okrag, mający 39 dm., 371 mk. (295 kat., 76 prot.) i 771 ha (644 roli, 33 łąk, 5 lasu). Folw., przewany Jaegerndorf, tworzy z Gadowem okrag, mający 7 dm., 177 mk. (145 kat., 32 prot.) i 615 ha (460 roli, 30 łąk); chów i sprzedaż bydła; cegielnia; właścicielem jest rząd pruski. *E. Cal.*

Strzelce, niem. *Heinrichsfelde*, wś, pow. grudziądzki, st. p. Łasin, par. kat. Szynwałd; 137-28 magd. mr. W 1885 r. 7 dm., 48 mk. Powstała między r. 1800—17 jako folw. do dóbr szynwałdzkich, z których dożywocie pobierała wdowa po gen. Franciszku Rosenberg Gruszyńskim. Być może od jej syna Ludwika Henryka miejscowość ta wzięła swą nazwę niemiecką. Jako folw. istniały S. aż do r. 1842, potem wydane zostały 6 czynszownikom z Szynwałdu na własność (ob. Gesch. d. Graudenzer Kr. v. Froehlich, I, 164). *Ks. Fr.*

Strzelce, wś i dobra nad jez. Lewintyn, w pow. leckim, st. p. i tel. Lec; 329 ha, 14 dm., 100 mk. Ks. Olbracht podaje r. 1557 do wiadomości, że Janek Strzelec otrzymał od ś. p. Fryderyka v. Heidek 5 włók między Wilkasami a Bogaczewem, oraz że tamże 2 włóki dokupił. Ks. Olbracht nadaje ten majątek prawem lennem i uwalnia Janka na czas życia od służby i tłoki. Potomkowie jego mają 1 służbę zbrojną czynić. R. 1651 dostaje strzelec czyli borowy Jerzy Kowalewski 7 1/2 włók położonych między Janikiem Strzelcem, t. j. Strzelcami a Bogaczewem.

Strzelce 1.) *Wielkie* al. *Strzelca*, niem. *Gross Strehlitz*, miasto powiatowe na Górnym Szląsku, w regencyi opolskiej, pomiędzy Bytomiem a Opolem (o 4 1/4 mili), pod 50° 31' płn. szer. i 35° 56' wsch. dłg., na połowie dawnego traktu z Krakowa do Wrocławia (o 15 mil odl.), leży na wznies. 792 stóp paryz. npm., wśród płaskowzgórza, którego wody uprawia Małapanew do Odry. Miasto składa się ze starego miasta, otoczonego (jeszcze w 1842 r.) murami, z dwoma bramami: krakowską i opolską, tudzież z trzech przedmieść: Krakowskiego, Opolskiego i Jemielnickiego. Posiada kościół par. katol. i dwa filialne, kościół par. ewang. (od 1825 r.), progimnazjum, urząd poczt., 262 dm., 4113 mk. (2255 kob.), co do wyznania: 3041 katol., 630 ew. aug., 441 żyd. (1880 r.). Do mieszczan należy 461 ha (370 roli, 36 lasu i 6 łąk); 1842 r. było 167 dm., 2122 mk. (1720 kat., 260 ew., 140 żyd.). Przy

mieście znajduje się starożytny zamek, własność hr. Renarda. W okolicy miasta łomy wapienia i zakłady żelazne (kuźnie). S. były w 1234 jeszcze wioską. Prawo miejskie otrzymały podobno w 1290 r. od Bolesława ks. opolskiego. Albrecht VII, syn Bolka I, ks. opolskiego, otrzymał S. z okęciem jako swą dzielnicę (1303—1365). On to prawdopodobnie zbudował tu zamek, nadał miastu (1362 r.) prawo magdeburskie (z apelacją do Wrocławia), opasał miasto murami. Po jego śmierci księstwo przeszło na niemodlińską (Falkenberg) linię ks. opolskich, w osobie Bolesława III, po którym nastąpili: Bolko i Bernard. Ten ostatni udzielił miastu przywilej na pobór opłaty drogowej. W 1447 r. nabyło miasto wś Czarkowice od Zyg. Kremskiego za 65 grzyw. gr. czeskich. Zda się, że dzisiejszy las miejski zajmuje obszar tej posiadłości. R. 1532 miasto wraz z ks. opolskiem dostało się pod zwierzchnictwo króla czeskiego. Dochody jednak z miasta i dzielnicy pobierał czas jakiś Jerzy, margraf brandeburski, któremu oddał ks. Jan opolski w zastaw za 183,333 zł. czer. Margraf wprowadził tu reformację; jeszcze 1673 r. radę miejską składali ewangelicy. Z kolei to zastawne posiadanie przechodzi do Izabelli, wdowy po królu Janie Zapoły, trzyma ona S. z dzielnicą od 1552 do 1556 r. Od 1574 r. przechodzi posiadanie w rodzinę Redernów (na Warkoczu), w 1637 r. przez linię żeńską do Kołowratów, 1638 drogą wiana w ręce Siegfrieda z Promnic na Pszczynie, później hr. Kolonna. W XVIII w. zniesiono fortyfikacje miejskie; 1808 r. wprowadzono nową ustawę miejską, która oderwała miasto od związku z dzielnicą. Herb miasta przedstawia pół orla i winną latorośl. W 1754 r. było 790 mk. a w 1783 r. 869. Najstarszy kościół p. w. św. Krzyża, stojący na przedmieściu Jemielnickim, powstał podobno przed założeniem miasta. Kościół paraf. istniał już 1340 r. Proboszcz Jan nabył wtedy od miasta 5 włók roli za 25 grzyw. i przekazał kościółowi. Inny proboszcz Niklas nabył 1408 r. wś Adamowice i Brzezowice za 108 grzyw. i nadał kościółowi. Trzeci kościół p. w. św. Barbary znajduje się na przedmieściu Opolkiem. Par. katol. S. Wielkie 1869 r. obejmowała 6093 katol., 563 ewang., 450 izrael. Dekanat wielkostrzelecki, dyecezyi wrocławskiej, miał 1869 r. 32,832 katol., 1339 ewang., 588 izrael. Dzielił się na parafie: Dolna, Romsierz, Kamień W., Strzelec W., Jemielnica, Jasiona, Odmęt, Izbićko, Wysoka.

Powiat wielkostrzelecki, w regencyi opolskiej Górnego Śląska, obejmuje, z małymi zmianami, obszar dawnej dzielnicy strzeleckiej ks. opolskiego. Dobra stanowiące tę dzielnicę

przeszły (około 1860) w posiadanie hr. Renarda i akcyjnego towarzystwa Minerwa. Dołączono tylko przy tworzeniu powiatu okęgi: Kamień W., Odmęt, Chorulę, Obrowiec i Rozwode, wreszcie Ujazd (Ujest). Obszar powiatu graniczy od pñ.-wsch. z pow. lublinieckim, od pñd.-wsch. z toszecko-gliwickim, od pñd. z kozielskim, od pñ.-zach. z opolskim. Powierzchnia obejmuje 1652 mil kwadr. al. 356,271 mr. Jest to płaskowzgórze, które szosa krakowsko-wrocławska dzieli na dwie różne połowy. Część północno-wschodnią przedstawia się jako kraina lesista przeważnie, z glebą ubogą, nienadającą się do uprawy; część południowo-zachodnią, z wznoszącą się pośród obszaru bazaltową górą św. Anny (1232 st.), jest o wiele lepszą. Najwyżniejszą glebę ma obszar zajmujący pñd. stoki góry św. Anny. Klimat łagodniejszy odbija się tu i na roślinność. Zachodnią granicą powiatu płynie Odra, środek przeczyna Jemielnicka Woda, dopływ rz. Małopany, płynącej przez pñ.-wsch. część powiatu. Pñd. kraniec przeczyna Kłodnica. W 1860 r. połowa obszaru (155,290 mr.) zostawała pod uprawą rolną, lasy zajmowały mniejszą połowę (148,311 mr.), łąk nie wiele (7,998 mr.), na wody, drogi, nieużytki przypadało 38,181 mr., pastwiska 431 mr., ogrody 2174 mr. W 1885 r. było na obszarze gmin wiejskich: 23,337 ha roli, 2047 ha łąk i 1063 ha lasu; na obszarze dóbr (większej posiadłości) 19,955 ha roli, 1920 ha łąk i 32,145 ha lasu. Do miast należało: 1287 ha roli, 70 ha łąk i 79 ha lasu. Ogółem obszar ról, łąk i lasów wynosił 89,515 ha. Z rolnictwem łączy się hodowla owiec, uprawa owocowych drzew i wina w niektórych okolicach (Leźnica, Olszowa). Z bogactw mineralnych obszar powiatu posiada pokłady wapienia i rudy żelaznej. Ztąd rozwinął się tu przemysł żelazny (liczne huty, walcownie, wielkie piece). Ludność tego obszaru wynosiła 1783 r. 13,688 głów (1510 w miastach); 1861 r. było 56,560 mk. (50,044 Polaków, 6026 Niemców, 490 Czechów; 53,588 katol., 1986 ewang., 986 żyd.); 1870 r. 61,261 mk. (3832 na 1 milę kwadr.), w tej liczbie 94% katol. i 89% Polaków. Według ostatniego spisu z 1885 r. było ludności 64,301 (w tem 8177 w miastach Strzelce W. i Leźnica); co do wyznania: 61,909 katol., 2558 ewang. i 834 żyd. Ostatnie dane urzędowe nie uwzględniają narodowości; prawdopodobnie można przyjąć 90% dla Polaków. 2.) *S. Małe* al. *Strzeleczyki*, niem. *Klein Strehlitz*, 1531 r. *Parva Streletz*, *Klein Streletz*, targowisko nad praw. brzegiem Soleciej Wody, pow. prądnicki, par. Strzelce Małe, odl. 3½ mili od Prądnika, 1¼, na wschód od Strzelic. Posiada kościół par. kat., szkołę 3-klas., gorzelnię. Gmina wiejska ma

891 ha (738 ha roli i 97 łąk), 197 dm., 1428 mk. (795 kob.), 1404 kat., 17 ew., 7 żyd. W ciągu roku 4 targi na bydło i rzeczy kramne. Par. S. Małe, dek. małostrzeleckiego, miała 1869 r. 2427 kat., 22 ew., 17 izr. Dek. małostrzelecki, dyec. wrocławskiej, miał 17,229 kat., 363 ew., 87 izr. i obejmował 8 parafii: Biedrzychowice, S. Małe, Kurnica, Komorniki, Krapkowice, Kujawy, Racławice Polskie i Roznochów. 3.) **S.**, niem. *Strehlitz*, dobra i wś, pow. oleśnicki, par. ew. Strzelce, kat. Oleśnica. W r. 1885 dobra miały 8 dm., 88 mk. (8 kat.), 895 ha; wś miała 88 dm., 555 mk. (20 kat.), 490 ha. Kościół założony został w r. 1585 przez Klemensa Sacko z domu Graben, dziedzica S. Pierwszym pastorem był Andrzej Guenther, potem czas jakiś kościół w S. był filią par. Juliusburg. W latach od 1679 do 1770 r. kościół został zupełnie przebudowany. Posiada wiele nagrobków. 4.) **S.**, niem. *Strehlitz*, 1193 *Strelze*, wś, pow. świdnicki, par. ew. Domanze, kat. Strzelce. W r. 1885 było 80 dm., 675 mk. (86 ew.), rozl. 753 ha. Katol. szkoła, młyn wodny, browar, gorzelnia. Wspominae w dok. z 1193 r. w liczbie wsi należących do uposażenia klasztoru wrocławskiego na Piasku. 5.) **S.**, niem. *Strehlitz*, 1359 r. *Strelitz*, wś w trzech częściach, pow. namysłowski, par. ew. Namysłów, kat. Strzelce. Część I miała 1885 r. 94 dm., 843 mk. (344 kat.), 1207 ha; część II 22 dm., 197 mk. (45 ew.), 337 ha; część III 19 dm., 189 mk. (84 ew.), 189 ha. Obszar większej własności ma 6 dm., 121 mk. (61 kat.), 238 ha. Część I obszaru (z wolnem sołtystwem) należy do miasta Wrocławia. Kościół par. kat. założony zapewne w końcu XIII w. W 1359 r. wspominany z uposażeniem 2 łąków. Par. S., dek. namysłowskiego, miała 1869 r. 1721 kat., 2692 ewang., 21 izrael.

Strzelciszki, ob. *Strzelczyszki*.

Strzelców, ob. *Strzelczew*.

Strzelcowizna, wś rząd. nad Czarną Hańczą, pow. sejneński, gm. Pokrowsk, par. Studzieniczna, ma 47 dm., 302 mk. Ma tu być wzniesiony kościół par. dla ludu mieszkającego w lasach augustowskich, z powodu zbyt wielkiej odległości kościoła w Studzienicznej.

Strzelcowo, zaśc., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra hr. Czapskich Łużki, o 10 w. od gminy, 5 dusz rewiz.

Strzelcy, w spisie z 1865 r. *Strzelica*, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Stefanpol, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Szyrynów Białdwór, o 20 1/2 w. od gminy, 28 dusz rew.

Strzelcz i *Strzelcze*, ob. *Strzelce*.

Strzelcza zaporą, ob. *Dniepr*.

Strzelczew al. *Strzelców*, wś i fol., pow. łowicki, gm. Jezioro, par. Łowicz (kolegiata),

odl. 3 w. od Łowicza, ma 16 os., 158 mk., 346 mr. folw., 403 mr. włość. We wsi staw. Rolki strzelczewskie, w granicach terytorium miejskiego leżące, należały niegdyś do wójta, a wcielone do fol. Strzelczewskiego, noszą nazwę gruntów Strzelczewskich. W r. 1822 rozległość ich wynosiła mr. magd. 76 przęt. 94, w nowej mierze nowopols. mr. 34 przęt. 271, inclusive mr. 41 przęt. 61 łąk. Generał Klicki na części tej roli zbudował pałacyk i założył ogród. Folw. wraz z wsią wchodziły w skład dóbr księstwa łowickiego. Inwentarz dochodów kolegiaty łowickiej z 1523 r. nazywa wieś Strzelcową Wolą (Łaski, L. B., II, 237, 512).

R. Ocz.

Strzelczyki 1.) wś nad potokiem, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Jankowskich Polany, o 2 w. od gminy a 7 w. od Oszmiany, ma 9 dm., 70 mk. kat. (27 dusz rewiz. w 1865 r.). 2.) **S.**, wś, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Grzebienie, o 29 w. od Sokółki. 3.) **S.**, młyn, tamże, o 23 w. od Sokółki.

Strzelczyńce, wś nad Bohem, pow. braclawski, okr. pol. i sąd Woronowica, gm. Łuka, par. kat. Niemirów (o 10 w.), ma 131 osad, 664 mk., 744 dz. ziemi włość, dworskiej: 308 dz. Abramowiczów, 177 dz. Kulikowskich i Antoniny Abramowiczowej. Posiada cerkiew; 2 młyny wodne murowane. Grunt górzysty i błotnisty, gleba piaszczysta i kamienista. Tu d. 2 lutego 1828 r. urodził się Henryk Jabłoński, poeta, zmarły 1868 roku w Marsylii jako konsul francuski w Zanbarze.

Dr. M.

Strzelczyska, wś, pow. mościcki, 4 klm. na pld.-wsch. od Mościsk (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na pln. leżą Rzadkowice, Mościska i Lipniki, na wach. Lipniki, na pld. Radenice, na pld.-zach. Buchowice, na zach. Kryrowice, na pln.-zach. Zakościele. Póln. część obszaru przepływa pot. Siekanica al. Sieczna. W jego dolinie leżą zabudowania. Włas. więk. (hr. Stanisława Stadnickiego) ma roli or. 214, łąk i ogr. 42, past. 15 mr.; wł. mn. roli or. 855, łąk i ogr. 123, past. 112 mr. W r. 1880 było 176 dm., 997 mk. w gm., 2 dm., 31 mk. na obsz. dwor. (1003 obrz. rz.-kat., 9 obrz. gr.-kat., 16 izr.; 1013 Polaków, 12 Rusinów, 1 Niemiec). Par. rz.-kat. w Mościskach. We wsi jest stary, niegdyś paraf. kościółek drewniany. Parafie, która istniała przed r. 1397, wcielono w r. 1602 do par. mościckiej. Par. gr.-kat. w Mościskach. We wsi jest szkoła etat. 1-klas. Przed kilkoma laty wykonała tutejsza gmina przekop Sieczny, 3 mt. szeroki, 340 mt. długi a 2 mt. głęboki. Przekop ten skraca bieg rzeki o 200 mt. i zapobiega wylewom i zamulaniu przyległych pól. Obok kościołka znajdują się ślady

obszernego okopu. Za czasow Rzpltej należała wś do dóbr ststwa mościskiego. *Lu. Dz.*

Strzelczyski, wś, pow. wyłkowyski, gm. Pojeziory, par. Szumsk, odl. od Wyłkowyszek 17 w., ma 25 dm., 171 mk. W 1827 r. 4 dm., 27 mk., par. Wyłkowyski.

Strzelczyski, wś, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Olkieniki, okr. wiejski Podzie, o 33 w. od Trok, ma 4 dm., 51 mk. kat. (w 1865 r. 30 dusz rewiz.).

Strzele, *Strel*, wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Żytyn, o 35 w. od Brześcia.

Strzelec, pustkowie, w pow. ostrzeszowskim, o 7 klm. ku pñ. od Mikszata.

Strzelecka dębina, las w pow. podhajeckim, ob. *Litwinów*.

Strzelecka 1.) *Karczma*, urząd. *Strelitz-Netzkurg*, pow. chodzieski, o 5 staj ku pñ. od Miasteczka, na lew. brzegu Noteci, wzn. 50 mt. nrm. 2.) **S. ulica**, *Schnetzenhausstrasse*, przedmieście Piły, w pow. chodzieskim, 11 dm., 64 mk. *A. Jel.*

Strzelecki Kąt al. *Strzelecki Klucz*, rus. *Strileckij Kut*, *Strileckij Klucz*, przys. Mamajowiec Nowych, w pow. i obw. sąd. czerniowieckim, na praw. pñ. brzegu Prutu; w r. 1869 było 271 dm., 1249 mk.; w 1880 r. 282 dm., 1344 mk.; 1311 gr.-nieun., 1 kat., 32 żyd.; 1312 Rusin., 32 Niem. Par. gr.-nieun. w Rewnie. Własność funduszu religij. gr.-nieun. St. poczt. Łużany. *Br. G.*

Strzelecki młyn, ob. *Jaskółka*.

Strzeleckie Holendry, wś, pow. gostyński, gm. Sójki, par. Strzelec, mają szkołę początkową, 7 dm., 144 mk., 154 mr.

Strzeleckie jezioro, w pow. międzyrzeckim i międzychodzkiem (Skwirzyna), na pñ.-zachód od Międzyrzecza, 2 klm. długie, 0-8 klm. szerokie, bez odpływu. W r. 1485 król. Kazimierz nadając Międzyrzeczowi prawo niemieckie, pozwolił mieszczanom łowić ryby zabrodniami na jeziorach S. i Linie (Grasige See, Trawne jezioro). Jezioro S. zwało się zwykle i zowie się dotąd Głębokiem (Glemboch); przejściowa nazwa Strzeleckiego przechowała się w stawie, znajdującym się na pñ.-wsch. wybrzeżu jez. Głębokiego. Jezioro to znane już w r. 1312 pod swą nazwą właściwą (Glabok, Glambek, Glambeke, ztąd mylnie Głębok; ob. Kod. Wielkop.) sprzedał w r. 1390 Wincenty z Chycin klasztorowi zemskiemu (bledzewskiemu); jakim zaś sposobem przeszło na własność ststwa międzyrzeckiego, nie wiadomo. *E. Cal.*

Strzeleckie Holendry, urząd. *Strelitz-Haaland*, pow. chodzieski, o 6 klm. na zach. od Szamocina nad strugą Margonińską (dopł. Noteci); par. kat. Chodzież, par. prot. i poczta

na Holendrach Zachodzkich (Zachasberg), st. dr. żel. w Miasteczku (Friedheim) o 8 klm., z młynem Christoph tworzą okr. wiejski mający 19 dm., 162 mk. prot. (1 kat.) i 488 ha (269 roli, 78 łąk, 10 lasu). *E. Cal.*

Strzelenka, także *Strzelinka*, mylnie *Strzelniczka* i *Strzelniki*, niem. *Trzelniki*, *Strzellnikbach*, rzeczka, lewy dopł. Raduni; wypływa z jez. Tuchomka, w pow. kartuskim (wzn. 140 mt. nrm.), lecz ponieważ jezioro to na zach. połączone jest z poblizkiem jez. Tuchomiem (141 mt.), a to ostatnie na pñ.-zach. z jez. pod Kielnem (152 mt.), w pow. wejherowskim, dla tego można jej początku aż tu szukać. Wstąpiwszy w pow. kartuski, płynie S. w pñd. kierunku przy Borówcu i Baninie, wstępuje potem pod Rębiechowem (Ramkau) w pow. gdański i tworzy odtąd aż do swego ujścia do Raduni pod Iniską (Ellernitz), ćwierć mili poniżej Żukowa, granicę pomiędzy pow. gdańskim a kartuskim, przerzuwając przedtem piękną okolicę między Pępowem a Czapłami. Długość biegu dochodzi 2 mil (ob. „Land und Leute des Landkr., Danzig“, str. 79). *Ks. Fr.*

Strzelewo, *Strzelno* w r. 1299, dwór z kościołem (dawniej paraf.), pow. bydgoski, o 12 klm. ku wsch. od Nakła, na trakcie bydgoskim, przy dr. żel. toruńsko-pińskiej, w okolicy wzn. 107 mt. nrm., par. Dąbrówka, szkoła, poczta i st. dr. żel. w miejscu. Z fol. Janin i Kamieniec i st. dr. żel., zwaną urząd. *Strelau*, ma 28 dm., 414 mk. (392 kat., 22 prot.) i 1708 ha (941 roli, 392 łąk, 251 lasu); gorzelnia parowa i mleczarnia, chów bydła szwajcarskiego i koni arabskich, angielskich i litewskich; właścicielem jest hr. Morsztyn. W r. 1229 scholastyk łęczycki Józef nadał kościołowi gnieźnieńskiemu S., leżące w ziemi nakielskiej, na kresach Kujaw (Kod. Wielk. n. 823). R. 1489 posiadali tę majątność Strzelewscy, a r. 1583 Piotr Gądkowski i Prokop Samostrzelski; pierwszy miał 8 1/2 łąn. osiadł., 1 zagr. i rzemieśl., drugi 4 1/2 łąn. i 2 zagr.; później przeszło S. w ręce Bnińskich na Samostrzeli; ostatni z nich Konstanty zmarł przed kilkoma laty. Sprzedał on te dobra hr. Morsztynowi za 1,120,000 mrk. Stacja drogi żelaznej (Strelau) leży o 3 klm. na wsch.-pñd. od wsi. *E. Cal.*

Strzełecino 1648 r., niem. *Strellentin*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. lemborski, st. p. i par. kat. Lębork, 8 klm. odl., 447 ha (341 roli or., 22 łąk, 61 lasu). W 1885 r. 7 dm., 18 dym., 116 ew. mk. R. 1437 płaciło S. (Trsolenczin) jeszcze czynsz polski w naturaliach i to od 2 1/2 radła (ob. „Gesch. d. Lande Lauenburg u. Buertow“ von Cramer, str. 292). R. 1780 był tu dziedzicem Magnif. Wetke; liczono 13 mk. (3 kat.). R. 1648 należało S. do par. brzezińskiej. *Ks. Fr.*

Strzelic, ws kośc. (ob. *Mogilno*, VI, 584), mylnie, zamiast *Strzelce*.

Strzelica 1.) ws, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Hermanowicze, o 37¹/₂ w. od Dżisny, 5 dm., 40 mk. katol. 2.) **S.**, ws włośc. nad rz. Jaznicą, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski Kuryłowicze, o 7 w. od Dżisny, ma 2 dm., 22 mk. (w 1865 r. 8 dusz. rewiz.). 3.) **S.**, folw. pryw. nad rz. Lebiażą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 31 w. od Lidy, 1 dm., 33 mk. *J. Krz.*

Strzeliczewo, *Strzeliszczewo*, *Strzeliczew* al. *Streliczewo*, ws i fol., pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. jurewickim, gm. Chojniki, par. katol. Ostrohlady, o 1 milę na pld. od Chojnik, na odkrytej równinie. Ws ma 64 osad; cerkiew p. w. św. Michała, drewniana, około 2000 parafian; ma z dawnych zapisów 4¹/₂ włóki ziemi; kaplica w Hubarewiczach p. w. Narodzenia N. M. P. Folw., jeden z lepszych w kluczu chojnickim, należał niegdyś do kn. Szujskich. Ostatnia z rodu Ludwika Szujka wniosła w posagu S. i całą Chojniczyznę Karolowi Prozorowi, ostatniemu obożnemu litewskiemu. W 1888 r. nabył Chojniki ze S. i innemi folwarkami od Konstantego Prozora kupiec z Odessy Abramow. *A. Jel.*

Strzelin al. *Strzelino*, posiadłość około r. 1580, w pow. poznańskim, par. Sobota, w okolicy Obornik i Poznania (Pawliński, Polska XVI w., I, 36, przyp. 3).

Strzelinko, niem. *Klein Strellin*, ws w Pomeranii, pow. słupski, par. kat. Słupsk, 468 ha; 1885 r. 28 dm., 40 dym., 197 mk. ew.

Strzeliska 1.) *Nowe*, po rus. *Striłyjska*, miasteczko, w pow. bobreckim, 17 klm. na pld.-wsch. od Bóbrki (st. dr. żel.), 15 klm. na pln. od Chodorowa (sąd pow.); urząd poczt. w miejscu. Na zach. leżą Hrusiatycze i Kniesioło, na pln.-zach. Bakowce, na pln. i wsch. Strzeliska Stare, na pld. Lubeza (pow. rohatyński). Wody płyną strugami do Boberki. Włas. więk. ma roli or. 93 mr., łąk i ogr. 10, pastw. 5 mr.; włas. mn. roli or. 877, łąk i ogr. 73, pastw. 91 mr. W r. 1880 było 334 dm., 2381 mk. w gminie, 2 dm., 19 mk. na obsz. dwor. (833 gr.-kat., 89 rzym.-kat., 1478 żydów; 1606 Polaków, 762 Rusinów, 29 Niemców). Par. rzym.-kat. w Podkamieniu, gr.-kat. w miejscu, dek. bobrecki. Do par. należą: Strzeliska Stare i Kniesioło. W miasteczku jest cerkiew i szkoła etat. 3-klas. S. zwały się dawniej „Strzelec”. W r. 1513 dano mu przywilej na jarmark i targitygodniowe (Rkp. Oss., Nr. 2836, str. 30), a w r. 1524 na postawienie mostu (l. c., str. 57). Dnia 24 kwietnia 1662 r. zezwała Jan Kazimierz miastu Strzeliskom, dziedzicznemu majątkowi stsy żydaczowskiego Jana Jabłonowskiego, na jarmark dwa razy do roku (Arch. kraj. we Lwowie, C.,

t. 414, str. 2505). Herb: w niebieskiem polu lew złoty z podniesionymi łapami, złota korona nad głową. 2.) **S. Stare**, ws, przyległa od strony wschodniej do S. Nowych (urz. poczt.). Na zach. leżą: S. Nowe, Bachowce i Trybuchowce, na pln. Lubeszka Wołochowa, na wsch. Tuczna i Przybyń (obie w pow. przemysłańskim), i Mełna (pow. rohatyński), na pld. Wyspa i Lubeza (pow. rohatyński). Wzdłuż granicy pln.-wsch. płynie pot. Świrz; zach. część obszaru przepływa Lubeszka (praw. dopł. Świrza). Zabudowania wiejskie leżą na pld.-zach. w dolinie Lubeszki. Pln. część obszaru lesista (najwyż. wznies. 409 mt.) Włas. większa ma roli or. 502, łąk i ogr. 72, pastw. 70, lasu 1706 mr.; wł. mn. roli or. 428, łąk i ogr. 94, pastw. 143, lasu 19 mr. W r. 1880 było 80 dm., 459 mk. w gminie, 7 dm., 52 mk. na obsz. dwor. (448 gr.-kat., 36 rzym.-kat., 27 izrael.; 465 Rusinów, 19 Polaków, 27 Niemców). Par. rzym.-kat. w Podkamieniu, gr.-kat. w S. Nowych. We wsi jest cerkiew, szkoła filialna i kasa pożyczk. gm. z kapit. 1667 zlr. *Lu. Dz.*

Strzelitowo, pustka, w dobrach Kadzidłowo, pow. łeczyckim.

Strzelki (według Kętr. *Strzelkowo*), niem. *Strehlkau*, ws włośc. na Kaszubach, pow. kościerski, st. poczt. i par. kat. Stara Kiszewa; zawiera 5 gburs. posiadał i 5 zagr., razem 111 ha (95 roli or., 6 łąk); 1885 r. 8 dm., 7 dym., 46 mk. ew. Za czasów pols. należały S. do stwa kiszewskiego. Roku 1772 było tu według lustr. pruskiej komisji katastr. 3 włościan, Niemców i lutrów. Każdy posiadał 1 wł. i wysiewał 15 kor. żyta, 2 jęcz., 7 owsa, 1 grochu, 1 tatarki. Mieli wolne drzewo opałowe i budulcowe, płacili czynszu każdy 26 fl. 20 gr., 1 geś, 2 kury i każdy był zobowiązany obrabiać 3 morgi i przez 2 dni mierzwę wozic. Zagłównego płać 5 fl., hyberny 7 fl. 20 gr. obaj razem wzięwszy (ob. *Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver.* XV, 139), Według wizyt. Rybińskiego z r. 1780 liczyły S. 12 mk. akatol. i 1 kat. mesznego pobierał prob. 1 korz. 2 wiertel żyta i tyleż owsa (ob. str. 406). Uwłaszczenie nastąpiło tu 1819 r.

Strzelma, potok, wypływa w lesie t. n., na zach. obszarze gm. Nidka, w pow. cieszyńskim, na Szląsku austr., na granicy pow. cieszyńskiego i bielskiego; płynie na zach. i w Nidku łączy się z pot. górskim, poczem skręcając się na pld., poniżej kościoła nideckiego wpada do Głuchowy, praw. dopł. Olszy. Długi 4 klm. *Br. G.*

Strzelma, niem. *Strelma*, przys. gm. Nidka, w pow. cieszyńskim, obw. sąd. jabłunkowski, na Szląsku austr., nad pot. Strzelmą, płynącym z pod Czantorego Wielkiego (995 mt.), łączącym się od praw. brzegu z pot. gór-

skim i uchodzącym do Głuchowy (dopł. Ol-
szy). W r. 1880 było tu dm. 65, mk. 455.
W uzupełnieniu opisu Nidka (t. VII, p. 37)
dodać należy, że obszar Nidka dzieli się na
ws Nidek (100 dm. i 752 mk.), na przys.
Strzelnię (65 dm., 455 mk.) i Głuchową (52
dm., 360 mk.); razem dm. 217, mk. 1567, prot.
1498, rz.-kat. 30, żyd. 19; Polaków 1551,
Niemców 16. Należy do dóbr arcyks. Albrech-
ta.

Br. G.

Strzelna 1.) ws, os. leś., pow. skierniewi-
cki, gm. Słupia, par. Jeżów; ma 50 mk., 25
mr. 2.) S., ws, pow. brzeziński, gm. Popień,
par. Jeżów; ma 8 dm., 66 mk., 293 mr. włośc.

Strzelna, sioło i dobra, pow. kobryński,
w 5 okr. pol., gm. Janowo (Iwanowo), o 78
w. od Kobrynia.

Strzelnia, ws, pow. ciechanowski, gm. i par.
Grudusk, odl. 17 w. od Ciechanowa, ma 14
dm., 125 mk., 600 mr. (20 mr. nieuz.). Miesz-
ka tu drobna szlachta. W 1827 r. 9 dm.,
138 mk.

Br. Ch.

Strzelnica, rzka i *Strzelniczka* rzka ob. *Strze-
lenka*.

Strzelnik, dwór, pow. poniewieski, w 4
okr. pol., o 85 w. od Poniewieża.

Strzelniki, *Strelniki*, opustoszałe sioło we
włości ostropolskiej, t. j. w południowej czę-
ści dzisiejszego pow. nowograd-wołyńskiego.
W 1583 r. ks. wwdą kijowski płacił od 3 dym.,
2 ogr., 6 ogr. i 2 komorn. (podsusidków) (Ja-
blonowski, Wołyń i Podole, 146).

Strzelniki, urzęd. *Strelniki*, ws, pow. jam-
polski, okr. pol. i sąd Murachwa, gm. i par.
katol. Krasne, poczta Rachny Lasowe, ma 137
osad, 1028 mk., 1100 dzies. ziemi włośc., 63
cerkiewnej, 1217 dzies. dworskiej, w częściach:
Mazurkiewicza, Peukera (dawniej Dunina),
Ledóchowskiego, Korczyńskiego, Siemiaszki
i Łabędzkiego, dawniej cała Ledóchowskiego.
Cerkiew p. w. św. Jana, wzniesiona w 1875
r., ma 1090 parafian. Grunta pagórkowate.
gleba urodzajna.

Dr. M.

Strzelniki, ob. *Strzelenska*.

Strzelniki, ws, pow. jańsborski, st. poczt.
Claussen; 1260 ha, 91 dm., 444 mk. Jerzy
Ramung v. Ramek, komtur ryński, nadaje Mi-
chałowi Cwalinio (Schwalina) na prawie mag-
deburskiem, 50 włók w S. i młyn tamże wraz
z 2 włókami, Dan w Rynie r. 1478. Roku 1643
nabywa Jan Lipiński z Pogorzela 3 włóki w S.
od Jana Plagi. Por. *Ryn* (t. X, 101).

Strzelno, urzęd. *Strelna*, miasto dziś powia-
towe w w. ks. poznańskim (poprzednio w pow.
inowrocławskim), o 20 klm. na pld.-zach. od
Inowrocławia, 15 klm. na wschód od Mogilna
i 12 klm. na zachód od Gopla, w okolicy wzn.
100 do 110 mt. npm. Ma kościół katolicki,
kaplicę, kościół protest., synagogę, klasztor
po norbertankach, szkołę paraf., szpital, ra-

tusz, aptekę, 2 lekarzy, 4 jarmarki do roku,
urząd poczt. trzeciorzędny i st. tel.; jest sie-
dzibą 2 komisarzy policyjnych, nadleśnictwa
rządowego, t. zw. amtu (Waldau) i władz po-
wiatowych (od r. 1887). Część przyległych
Bławat należała do miasta. Jedną z większych
własności miejskich obejmuje 76·22 ha. W r.
1885 liczyło S. 311 dm. i 3958 mk. Herb msta
wyobraża dwie na krzyż złożone białe strza-
ły, między którymi krzyż złoty. Ludność zaj-
muje się rolnictwem, drobnym handlem i prze-
mysłem. W r. 1565—1566 płaciło miasto 32
flor. soszu, 43 fl. 4 gr. czopowego, tudzież od
12 szynkarzy 9 fl. 18 gr., od 4 szynkarek
wódki po 6 gr., od 5 przekupniów po 7 gr.; od
2 rzemieśln. po 4 gr., od 7 pomocników rz-
mieśln. po 1/2 gr., od wiatraka 5 gr.; łąnów
uprawianych było 42 1/2. W r. 1788 liczyło
S. 136 dm. i 835 mk.; w 1811 r. 154 dm., 1048
mk.; w 1816 r. 157 dm., 1183 mk. (340 prot.
i 74 żydów); w 1831 r. 163 dm., 1601 mk.
(862 kat., 520 prot., 119 żyd.); w 1858 r.
2813 mk.; w 1871 r. 258 dm. i 3315 mk.
Z miasta wychodzą bite trakty do Inowrocła-
wia, Wronów i Kwiciszewa. Kościół para-
fialny, poklasztorny, p. w. św. Trójcy, pier-
wotnie św. Krzyża lub św. Anny, jest funda-
cją Piotra Dunina Włostowicza. Nawę głów-
ną oddziela ośm arkad od naw bocznych,
o połowę niższych. Krzyż równiej wysokości
z nawą główną i presbiterium. W nawach
bocznych krzyżowe sklepienie. Za ołtarzem
absyda. Do nawy z prawej strony przypiera-
ją kaplice. Cztery ostrołukowe pola, sklepie-
nia św. Barbary wspierają się na kolumnie
z piaskowca. Facyata o dwóch wieżach, rów-
nie jak wnętrze świątyni, rażą zepsutym sma-
kiem XVIII w.; niemniej kaplice i sam klasz-
tor zakonnie. Po zniszczeniu przez Szwedów,
odbudowano kościół przed r. 1728, staraniem
proboszcza ks. Pawła Wolskiego. Następcy
jego ks. Mikołaj Łukowski i Józef Łuczycki
przystawiali kaplice, a wnętrze kościoła przy-
stroili (J. Łepkowski, „O zabytkach Kruszwic-
cy...“, 177 nast.). Architektonikę pierwotną
badał szczegółowo Wł. Łuszczkiewicz (ob.
„Kościoły i rzeźby Duninowskie w Strzelnie
na Kujawach“, Pamiętn. wydziału filol.-hist.-
filoz. Akad. Umiej. z r. 1876). Na ścianie płu.
umieszczoną jest płaskorzeźba, na której przed-
stawiona: św. Anna, trzymająca oburącz dzie-
cie, po prawej stronie Piotr Dunin, oddający
model kościoła pod opiekę św. Anny, po le-
wej zaś klęcząca zakonnica z księgą otwartą.
Napis naokoło brzmi: „Te velut optaras hoc
dono Petrus honorat virginis Anna pie mater
veneranda Marie“. Tablica ta służyła niez-
awodnie za tympanon portalu; ornamentacje
jej stanowią zwoje gałęzi i liści. Kaplica św.
Barbary przy kościele ma sklepienie gotyckie

krzyżowe, wsparte na jednej kolumnie. Ta kolumna z ornamentacją romańską, wykuta z kamienia piaskowego szaro-żółtawego, jest jedynym zabytkiem wewnętrznych ozdób, które pozostały z pierwotnej budowy. Posadzka kościoła ułożona w szachownicę z marmuru białego i czarnego. Z czarnego też marmuru są nagrobki niektórych proboszczów klasztornych, jak n. p. Samuela Sierakowskiego († 1635), Pawła Wolskiego († 1728) i innych. Nagrobek drewniany z dwoma wizerunkami książąt kujawskich i bałamutnemi napisami położony był w r. 1748; napisy te opiewają, że w r. 1124 ks. Aleksander sprowadził do S. norbertanów, których w r. 1254 ks. Kazimierz przeniósł do Wrocławia, a w miejsce ich ulokował norbertanki. W tym kościele złożone tuż były zwłoki żony ks. Kazimierza (Dok. kuj. Ulan., 123). Kościół posiada słynący cudami obraz N. M. Panny i krucyfiks, uznany za cudowny przez bisk. wrocławskiego Jana w r. 1461. Liczne odbywają się tu odpusty: na św. Trójcę, św. Annę, św. Norberta, Wnieśnienie Krzyża św. i inne. Przy kościele zaprowadzono bractwa: św. Anny, Rożańcowe i Niepokal. poczęcia N. M. P. Na dziedzińcu stoi statua N. M. Panny z białego marmuru, kilkanaście łokci wysoka, wystawiona w r. 1635 przez Szymona Kołodzkiego, kan. gnieźn. Obok figury leżą trzy ogromne kamienie, zwiezione z pól strzelińskich; do jednego z nich, z wyciśniętym śladem koła, wiąże się podanie o św. Wojciechu. Kamień ten jest w wielkiem poszanowaniu u ludu, który mu przypisuje własności lecznicze. Kościół posiada znaczny zbiór relikwii. Są tu jeszcze spruchniałe rzeźby dębowe z XV w., wyobrażające stacye męki Pańskiej. Parafie, licząca 4200 dusz, składają: Bławaty, Busewo, Łąkie, Miradz, Młynny, Naskrętne, Sławsko Małe, Strzelno, Wilamowo czy Wilhelmowo, Wronowo i Żegotki. Szkoły paraf. są w Młynach i w Strzelnie. Przy kościele stoi kaplica p. w. św. Prokopa, przeznaczona obecnie na śpichrz i skład drzewa. Kościół ten ma nową główną zbudowaną na podstawie koła (średnicy 8·10 mt.). Na osi jego z zachodu ku wschodowi stoi od frontu okrągła, z boków spłaszczona wieża, z wnętrzem kolistem, z tyłu zaś presbiterium kwadratowego planu, bez absydy. Wiązanie z kamienia i stała grubość ścian (1·10 mt.), wskazuje na jednolitość planu, któremu nie nie przydały późniejsze epoki; wzniesienie wieży, przybudowanie szkarpy, wybicie nowych otworów na wysokości piętra i przymurowanie łuku tarczy pochodzą z późniejszych czasów. W jednej z ścian kościoła wmurowana jest tablica erekcyjna bez napisu, przedstawiająca trzy postacie. W środku Chrystus siedzący na tronie, do którego

zbliża się od prawej strony młodzieniec podający model kościoła, a od lewej nachylona zakonnica z księgą otwartą. Prócz tych zabytków z XII w. znajduje się jedna jeszcze tablica nad wejściem do dawnej furty klasztornej. Rzeźba ta, bardzo już starta, przedstawia N. M. Pannę, trzymającą na prawej ręce dzieciątka Jezus; w około są postacie ludzkie, z których dwie dolne wyobrażają, jak się domyśla Wł. Łuszczkiewicz, fundatorów ex voto, a reszta proroków. Kościół p. w. św. Dutcha, o którym wspomina przywilej miejski z r. 1436 (Kod. Dypl. Pol., II, 865), znikł bez śladu. Kościół prot. i synagoga powstały w nowszych czasach. Przed r. 1772 nie było żydów w S. Par. prot. liczyła w r. 1860 w 40 osad. 3581 prot. (obok 10,382 katol.). Nowy ratusz stanął w r. 1728 staraniem Pawła Wolskiego, proboszcza klasztornego. Klasztor po norbertankach i budynki proboszczowskie pochodzą z nowszych czasów. *Dzieje miasta.* Świadkiem przeszłości S. jest wykopany młot kamienny, z granitu, 22 cm. długi, 9 szeroki, ważący 2·48 klgr. Podanie przechowuje pamięć o św. Wojciechu. Apostoł ten przybył do Gniezna w r. 997, z kąd Bolesław Chrobry wyprawił go do Gdańska. Gdy zdążył na Strzelno ku Wiśle, nieostrożny woźnica wjechał na ogromny kamień i wywrócił wóz, w którym siedział św. Wojciech. Wtedy to, mówi podanie, wycisnął się ślad koła na kamieniu, zwiezionym później na dziedziniec klasztorny. Na widownię dziejową wprowadza osadę założenie klasztoru norbertanek odnoszone do lat: 1124, 1133, 1148—1153 i 1190 (około). Pierwszą z tych dat popiera podrobiony dokument, drugą Długosz i Damalewicz, trzecią przyjmuje ks. W. Knapieński (św. Norbert i jego zakon, 161—7), a czwartą B. Ulanowski. (Dok. Kujaw. i Mazow., 36—9). Uważając za najprawdopodobniejszą datę r. 1133, przyjmujemy za fundatora klasztoru Piotra Włosta, zwanego Duninem, który nadał norbertankom to, co posiadał na obszarze ówczesnego S. Wprawdzie Mieszko Stary potwierdza w akcie z r. 1145, że Janusz, brat Trojana, nadał kanonikom trzemeszeńskim jakieś Strzelno, którego posiadłość w dwa lata potem zatwierdza papież Eugeniusz III (Kod. Wielk., II, 15). Jeżeli nawet odniesiemy ten zapis do naszego S., to możemy przypuścić, że jak Dunin norbertankom, tak i Janusz ów darował kanonikom pewne części z obszaru Strzelna. Posiadłość zresztą kanoników, znikła potem bez śladu. Może norbertanki nabyły od kanoników dział Janusza. W r. 1212 Konrad mazowiecki ustanowił w S. targi tygodniowe, uwalniając klasztor od nagabywań kasztelanów, poborców i komorników; r. 1231 było S. już miastem; dnia 25 lipca r. 1293

Władysław, ks. kujawski i sieradzki, przychylając się do prosby zakonnic, uwolnił poddanych klasztornych Marcina i Dworzysza, synów Pyszcza, od pozwów i służebności grodu (Dok. Kuj. Ulan., 116, 122, 129), prawdopodobnie kruszwickiego. Władysław Łokietek bawiąc w S. d. 19 marca 1299 r. potwierdził sprzedaż wsi Słupi (Kod. Wielk., n. 807), leżącej nad Lutynią, pod Jarocinem. W 1381 r. pojawili się w Strzelnie wojewodowie wysłani przez króla Ludwika, celem wymierzania sprawiedliwości (Pomn. dziej. Pol., II, 697) i pojechali dalej, nie wymierzwszy jej nikomu. W r. 1419 gościł w S. król Władysław w przejeździe z Czerwińska do Poznania i poraz wtóry r. 1422, wracając od granicy Prus krzyżackich (Długosz). S. rządziło się prawem, jakie ustanawiał klasztor. To prawo było snąć uciążliwe, a zastosowanie go przez rządców klasztornych i proboszczów wywoływało nie jedną skargę. Znalazł się przeciw proboszcz, który chcąc pogodzić tę prawą z obowiązkami mieszkańców Strzelna, zwołał w r. 1436 na dzień 21 sierpnia całą gminę, z którą wobec świadków spisano umowę, ustanawiającą zobowiązane prawa i obowiązki. Tym proboszczem był Jan Łukaw. „Przychylając się, mówi odnośny dokument (Kod. Dypl. Pol., II, 862—7), do słusznych prośb i żądań mieszkańców miasta naszego S., zwalniamy ich od wszelkiego rodzaju pańszczyzn, a płacony nam rok rocznie podatek szesnastu groszy zamieniamy w sposób niżej określony. Dzień składania danin i płacenia czynszu ustanawia się na uroczystość św. Marcina. Płacić przeto będą: 1) rolnicy miejscy z każdego łanu roli po grzywnie monety polskiej bieżącej, licząc 48 groszy grzywnę, i po 2 grosze poradnego; 2) karczmarze po jednym wiardunku od karczmy; 3) zagrodnicy bez roli po 3 gr. czynszu, tudzież ci, którzy uprawiać będą pustkowie, gdzie dawniej były ogrody; 4) rzemieślnicy wszelkiego rodzaju, gdzie tylko osiedli lub osiadą, po wiardunku tejże monety; 5) rzeźnicy 2 kamienie łożu; prasolę, którzy rozwożą sól, składać będą od każdego wozu, wielkiego czy małego, pół korca soli miary strzelińskiej; takim zaś wozom, które przybędą do miasta, nie wolno ani składać ani wywozić soli bez wiedzy urzędników klasztornych; 7) zwalniamy mieszczan od wszelkiej pańszczyzny, klasztor zastrzega sobie dziesięciny snopowe i łanowe, składane rok rocznie i zwożone do stodoł klasztornych; rolnicy, karczmarze, zagrodnicy, oraz wszyscy ci, którzy o własny chleb się troszczą, płacić będą starodawnym zwyczajem po 4 trojaki (ternarios) kołędzy; 9) klasztor waruje sobie, ażeby w dniu targowe mieszczanie nie zakupywali zwiezionych ży-

wności, zanim nie zaopatrzy się w nie klasztor, równocześnie atoli z służbą klasztorną wolno każdemu tyle zakupywać, ile mu potrzeba do utrzymania domu; 10) wrazie stacyi królewskiej winni mieszczanie, którzy uprawiają rolę, składać z każdego łanu po dwa korce owsa miary strzelińskiej, 2 grosze, pół kopy jaj, 2 kury, 2 gomułki sera i jedną miskę drewnianą; karczmarze zaś, którzy nie uprawiają roli, składać będą każdy po jednym groszu, 1 korcu owsa, 15 jaj, kurę, gomułkę sera i miskę drewnianą; rolnicy zaś miejscy, karczmarze i zagrodnicy, wspólnie z wsią Bławatami zwaną, dostawia 2 woły, ilekrotnie taka nadarzy się potrzeba; 11) zagrodnicy strzelińscy w danym razie robić będą, t. j. kosić i młócić na folwarkach klasztornych po zwykłej cenie; w dowód szczególnej łaski, dla naprawy ratusza i dla polepszenia stosunków miejskich, klasztor odstępuje czynszu wynoszącego 3 grosze od każdej osadzonej na Cegielce zagrody; ci zagrodnicy na wezwanie robić będą dzień jeden, wyznaczony przez burmistrza i rajców, dla miasta; gdyby zaś jeden z nich lub drugi chciał usunąć się od tej jednodniowej roboty, zapłaci zamiast czynszu 4 grosze kary; nadto przekazuje klasztor miastu na własność 4 zagrodników, mieszkających od strony wsi Młynów, tudzież wszystkich późniejszych tam zagrodników z wszelkimi jak na Cegielce czynszami; 12) tych zagrodników zastrzega sobie klasztor nieodzownie na zawsze dla pańszczyzny, oraz do żniw i młócki, wyjąwszy wszelkie zagrodę z domem, danym Jakubowi Druchnie w zamian za posiadłość, gdzie klasztor zamierza wystawić kościół pod wez. św. Ducha, Jakuba zaś Druchnę uwalnia się na zawsze od pańszczyzny i od opłaty czynszu z tej zagrody; 13) rolnicy strzelińscy naprawiać powinni na przestrzeni 49 łokci, wymierzonych ich miarą i określonych znakami, groblę przy młynie na Mątwach i starodawnym zwyczajem to samo robić przy Kruszwicy; 14) każdy łan miejski lub półłanek mieć będzie ogród, wolny od wszelkich czynszów, pańszczyzn i podatków; 15) mieszczanom wyznacza się poza obrębem ich ról wolne pastwisko dla bydła pod wsią Młynami, przy błoni Rostkowie, wśród błota zwanego Strugą, tudzież w lasach i dobrach klasztornych, lecz bez wyrządzania szkód; gdyby zaś w podobnym przypadku chcieli spędzać winy na pastucha, nie z nim lecz z mieszczanami rozprawiać się będzie klasztor; komorników miejskich zwalnia się od wszystkich podatków, wyjąwszy kołędzy; 17) burmistrz z radą miejską ustanawia ceny napojów, stosownie do ich wartości i do cen bydgoskich lub innych; 18) klasztor na mocy praw cywil-

nich mieć będzie swoją łaźnię, w której wszyscy kąpać się będą; mieszczanom nie wolno mieć łaźni; 19) starodawnym zwyczajem mieszczanie posiadać będą swe role, jak długie i szerokie; 20) klasztor zwalnia mieszczan od składania gajowego owsa; 21) żaden mieszkaniec nie ma posiadać ani zakładać ogrodów na pastwisku miejskiem, przy błotach zwanych Czastrigewo, wyjąwszy zagrody młynarza; 22) natomiast wolno mieszczanom zakładać ogrody na własnych rolach; dla podniesienia zaś miasta przekazuje mu klasztor wszystkie dochody płynące od tych, którzy namioty swoje podczas targów stawiają przy ratuszu". Po tem wyłuszczeniu swobód i obowiązków następuje prawo karne. Wszystkie występki sędzić będzie wójt miejski według prawa magdeburskiego, stosownie do odwiecznych przywilejów klasztoru; gdyby zaś w danym razie władza wójta nie wystarczała, wtedy burmistrz wspólnie z radą miejską poskromić i karać będą przestępców. Doraźne bunt i opór stawiany klasztorowi sądzone będą przez króla lub prawowitych sędziów jego. Klasztor zastrzega sobie także pewien udział w sprawach cywilnych. Wybór burmistrza i rajców należeć będzie, według zwyczaju innych miast ziemskich, do klasztoru. Dokument ten, uzyskawszy potwierdzenie Zygmunta I w r. 1546, zaginął w pożarze miasta r. 1761. Klasztor wystawił potem nowy przywilej na dniu 1 paźdz. 1764 r. W 1458 r. dostawiło S. ośmiu pieszych na wyprawę malborską. Okólnik króla Zygmunta I z r. 1524, żądający podwód, wymienia S. między miastami ziemi kaliskiej (Kod. Wielk., wyd. Rac., 221), aczkolwiek położenie jego wskazuje na Kujawy. S. wchodziło w skład pow. kruszwickiego. Według lustracji z 1564 r. proboszcz klasztoru daje do skarbu stacyi zł. 60. Danin żądnych miasteczko ani wsi, do klasztoru należące, nie dają „co się z przywilejów pokazało". Należą do klasztoru w pow. kruszwickim wsi: Książ, Młyny, Bielsko, Ostrów, Siedluchno, Cziacziwsko, Łąkie $\frac{1}{2}$ „winny są naprawować groble albo gać w Kruszwicy". W pow. inowrocławskim zaś: Bronisław, Rządowino, $\frac{1}{2}$ Łąkie, Sławsko minor, Łojewo i pusta Bławaty, „którą mieszczanie strzeleńscy najmem dzierżą" (Lustr., V, 283). W r. 1624 srożyło się tu powietrze morowe; w klasztorze zmarło 14 zakonnic. W r. 1772 dostało się to miasto z ziemią nadnotecką pod panowanie pruskie; ordynacyę miejską otrzymało w r. 1838 d. 24 lutego; w ruchach 1848 r. czynny brało udział; od r. 1887 jest miastem powiatowem. Okrąg miejski składają osady: Bławaty Małe (13 dm., 109 mk.), Bławaty Wielkie (5 dm., 13 mk.), Dąbek (3 dm., 21

mk.), Jezioraki (16 dm., 141 mk.), Laskowo (3 dm., 31 mk.), Sophienhof (2 dm., 16 mk.), Strzelno (311 dm., 3958 mk.), Tomaszewo (2 dm., 15 mk.) i Wilhelmowo (3 dm., 28 mk.). Cały okrąg liczy 9 os., 358 dm., 927 rodzin, 4332 mk. (2069 męż., 2263 kob.; 2973 kat., 927 prot., 432 żyd.) i 1775 ha (563 ha roli i 37 ha łąk; czysty doch. z ha roli 16.06, z ha łąk 15.67 mrk.). W r. 1867 liczył okrąg 3504 mk. a w 1871 r. 3652 mk. (1786 męż., 1866 kob.; 2099 kat., 986 prot., 567 żyd.). *Dzieje klasztoru.* Piotr Dunin sprowadzić miał w r. 1124 do Chalna pod Izbicą kujawską norbertanki, które następnie przeniósł do Strzelna. Z tym rokiem 1124 wiąże się: podrobiony dokument klasztorny (Hugo, Sacri et can. Ordinis Praemonstr. Annales; A. J. D. Kraszewski, Życie Św.; Kś. Knapiński, Św. Norbert, 161—162), wiadomość o kościółku św. Prokopa, nagrobek w kościele poklasztornym i książkę Aleksander, który do S. sprowadzić miał norbertanów. Odrzucając te błędne fakty, trzymamy się r. 1133. Między r. 1124 i 1133 stawiał Dunin w S. dla norbertanek kościół i klasztor, które wykończone poświęcił p. w. św. Krzyża i N. M. Panny na dniu 16 marca 1133 r. biskup kruszwicki Świdger w obecności założyciela i bisk. lubuskiego Bernarda (Długosz, Damalewicz). O tej fundacyi donosi też Kronika Wielkopolska (Pomn. Dziej. Pol., II, 520); o niej świadczy Księga zmarłych klasztoru strzeleńskiego, w której pod d. 17 kwietnia czytamy: „Magnificus dominus Petrus Donin fundator noster"; za nią przemawia napis na rzeźbie murowanej w ścianę kościoła św. Trójcy. Z tej rzeźby możnaby wnioskować, że kościół stawiany był p. w. św. Anny; tytuł św. Krzyża i N. M. Panny podaje dokum. Konrada mazowieckiego z r. ok. 1212 (Ulanowski, Dok. Kuj.). W r. 1216 na prośbę Krystyna, syna Wielkiego Piotra (Dunina), biskup kujawski Bartko poświęcił kościół klasztorny p. w. św. Trójcy, N. M. Panny i wielu innych świętych (Dok. Kuj. Ulan., 134, 119; Cod. Dipl. Sil., VII, pod r. 1216). Klasztor założony był dla norbertanek; norbertanie pełnili tam służbę kościelną; osobnego dla siebie gmachu nie mieli. To też powtarzające się w dyplomatach „monasterium" i „conventus fratrum et sororum" nie oznaczają dwóch odrębnych klasztorów, męskiego i żeńskiego, Z założeniem klasztoru wiąże się uposażenie jego, składające się głównie z osady miejscowej. Norbertanki pobierały już od r. 1175 dziesięcinę z osad: Strzelno, Węgierce, Dłutowo, Srodoń, Podrosowo (?), Sokolniki, Ciecziwsko, Bielsko, Jeziora, Lubieszowo (dziś Strzelce), Rządowino, Książ, Makowiska i Radomin; dziesięciny te, tudzież młyn Kwieci-

szewski, przysądzone im na mocy zeznań świadków, wyrokiem delegatów wolborskich z r. 1215 przeciw uroszczeniom bisk. kujawskiego, któremu przyznano własność Ołtoczyna i dziesięcinę z Łojewa (Dokum. Kuj. Ulan., 117). Pomieszenie własności z pobieraniem dziesięcin niepotrzebnego nabawiło kłopotu nowszych badaczy. Węgierce, nadane przez ks. Bolesława, który w r. 1195 poległ w bitwie nad Mozgawą, przeszły około czasu tego na własność norbertanek. Na r. 1192 przypada darowizna komesa Kałka, brata wojew. Krystyna, męża Żmislawy z Ludziska, złożona z osad: Chełm (dziś Chełmno), Kupienin, Komorowo, Ostrów i Poddebie z przyległościami. Żmislawa, córka Szymona z Ludziska, siostra dziedzica ludzkiego, wdowa po Kałku, wstępując do klasztoru, potwierdziła tę darowiznę, o którą długoletnie toczyły się spory, i którą na wiecu w Dankowie d. 20 czerwca 1238 r. przysądzone klasztorowi (Dok. Kuj., 123; Kod. Wielkop., 211). Bullą z d. 9 kwietnia r. 1193 papież Celestyn II przyjął pod swoją opiekę klasztor, potwierdzając następujące posiadłości i dochody: Sarbicko, Kłodawa, Ostrowite, Bielsko, Cięciwsko, Gopło (wieś), Srodoń, Krośna, Radomin, Strzelno z karczma, i dziesięcinę z tych osad, potem Łojewo, Bytoń, Strużewo, dziewiąty targ w Inowrocławiu, most i karczmy na Mątwach, dziewiąty denar z Kruszwicy i dziesiąty targ w Kwieciszewie. Przełożoną klasztoru była wówczas Beatryca (Kod. Wielkop., n. 32). Około tegoż r. 1193 córka Klemety wstępując do zakonu, wniosła z sobą wsł Ołtoczyn, którą klasztor potem odstąpił bisk. włocławskiemu w zamian za młyn Kwieciszewski (Kod. Dypl. Pol., 23 p. r. 1240 i Damalewicz, Vitae). Odtąd snują się dalej dzieje klasztoru przeważnie na tle majątkowym. Zestawiamy tu, dodając rok najstarszego z odczytanych dokumentów, posiadłości, które były w różnych czasach albo jakiekolwiek przynosiły dochody: Bieganów pod Radziejowem (1246), Bielsko, wsł i jezioro (1193), Bławaty pod Strzelnem (1436), Boyme (Borzynie?) pod Dąbiem lubrańskim (1220), Bowytka(?), Bronisław pod Strzelnem (1231), Bronisław pod Radziejowem (1246), Bytoń pod Radziejowem (1193), Chełmno pod Dąbiem łączyckim, przy ujściu Neru do Warty (1238), Cięciwsko (Ciencisko) pod Strzelnem (1193), Dąb (Dabbe, Dambbe) na lewym brz. Wisły wprost Dobrzynia (1220), Dłutowo w okolicy Strzelna i Kruszwicy (1215), Dulsk (Dolsko) pod Inowrocławiem (1315), Dziennice(?) pod Inowrocławiem (Zennica 1220), Głuszyn pod Piotrkowem żyd. (1246), Gopło, wsł tuż pod Kruszwicą (1193), Jeziora pod Wilczynem? (1215),

Imielno (Jemelino, Gemelino) pod Kutnem (1220), w Inowrocławiu dziewiąty targ (r. 1193), Kącik(?) Kłodawa (1193), może Głodowo pod Goliną konińską, Komorowo w okolicy Dąbia łączyckiego (1238), Krośna (1193), może Wola Wapowska (dawniej Chrośna zwana), w Kruszwicy dziewiąty denar, Książ pod Strzelnem (1215), Kupienin pod Dąbiem łączyckim (1238), w Kwieciszewie dziesiąty targ (1193), połowa Kwieciszewicy, lewego dopł. Noteci, o ile sięgały granice księstwa kujawskiego w r. 1249, Kwieciszewskie młyny (1215 i 1312), Łąkie (ok. r. 1557), Łojewo między Inowrocławiem i Kruszwicą (1193), Lubieszewo (dziś Strzelce) pod Strzelnem (1215), Makowisko (dziś Steindorf) pod Solcem kujawskim (1215), karczma, most i myto na Mątwach nad Notecią (1193 i 1234), Mirosławie w okolicy Strzelna i Ostrowa wójcińskiego (1220), Młodojewo (1216) graniczyło z Młynami, Młyny pod Strzelnem (1231), Niemojewo p. Chodczem na Kujawach (1299), Oscovo w r. 1220 zdaje się być Ostrowem wójcińskim, Osikowy młyn w par. Rządkwini ok. r. 1583, Ostrów pod Dąbiem łączyckim (1238), Ostrów wójciński ku południowi od Strzelna (1220), Ostrowite Kapitulne pod Kleczewem (1193), Ołtoczyn pod Raciążkiem (1240), Podabe w r. 1238 jest albo częścią Dąbia łączyckiego, albo nieistniejącem już w tej okolicy Poddebem, Podrosowo w r. 1215 nie jest Podryniem z pod Izbicy kujawskiej, Proczyska pod Strzelnem (1358), połowa jeziora Raciąża (Razanzcze w r. 1249) w pobliżu Rządkwina, Radomin pod Dobrzyniem z nad Drwęcy (1193), Rządkwini pod Strzelnem (1215), Sarbicko pod Tuliszkowem (1193), Siedluchna (1557), Skulsk w pow. niegdyś kruszwickim (1249), Sławsko Małe pod Strzelnem (1231), Sokolniki pod Kruszwicą (1215), Srodoń po lewym brzegu Wisły na płn. od Gostynina (1193), Stodolsko i Stodoły (własność wątpliwa), Strużewo pod Radziejowem (1193), Strzelce czyli wspomniane powyżej Lubieszowo (1215), Strzelno, miasto i folwark klasztorny (Waldau), połowa jeziora Trłag (Tirlang w r. 1249), kędy szła granica księstwa kujawskiego, na południe od Pakości, Wąnorze pod Gniewkowem (1246), Węgierce nad Notecią pod Pakością (1215), Wilczak młyn w par. Rządkwini ok. r. 1583, Witkowo pod Strzelnem (1231), Zanna(?) w r. 1220, Złotowo nad Gopłem pod Piotrkowem żydowskim (1220). Norbertanki dostarczały zakonnie n. p. do Żukowa na Pomorzu kaszubskim w r. 1224 i do Krzyżanowic pod Pińczowem około r. 1254. Opaci klasztoru św. Wincentego w Wrocławiu byli wizytatorami klasztoru strzelińskiego, „patres et visitatores“, jak powiada dokument z r. 1315

(Kod. Dypl. Pol., II, 202). Świętopelk, pan na Gdańsku, różne wyrządzał szkody bisk. kujawskim i norbertankom około r. 1234 (Kod. Dypl. Pol., II, 19, 20 i Perlbach, Pomern. Urk., n. 66). Do r. 1254 przyczepiła się mylna wiadomość o sprowadzeniu norbertanek do Strzelna przez ks. Kazimierza w miejsce norbertanów, których przesiedlono do Wrocławia. W r. 1284 Jakub Swinka, arcybiskup gnieźn., wyświęcił w kościele klasztornym Wisława, a w r. 1301 Gerwarda, bisk. wrocławskich (Rocznik Traski w Pomn. Dz. Pol., II, 849; Długosz i Damalewicz). Mylnie wymienia ks. Knapiński między dobroczyńcami klasztoru ks. szląskiego Bolesława, zm. 1301 r.; Bolko bowiem pierwszy tego imienia ks. na Świdnicy i Jaworze, założył w Gryzoborze pod Kamienną Górą klasztor cystersów w r. 1296 i krótko przedtem lub potem klasztor cysterek w Strzelinie na Szląsku; o klasztorze norbertanek w Strzelinie na Kujawach to zapomniane ksiąg nie mogło pamiętać. Cały szereg dobrodziejów i dobrodziejek wymienia klasztorna księga zmarłych. Od r. 1308 zaczyna się uszczuplać okazały majątek klasztorny. Paprocki (Herby, wyd. Turow., 653) powołuje się na nieznaną nam przywilej klasztoru przy konfirmacji praw albo wolności ich w Poznaniu, w r. 1340, za Władysława króla. W 1379 r. papież Urban VI zaleca dziekanom warmińskim i wrocławskim opiekę nad tym klaszturem, narażonym na łupieństwa i t. p. bezprawia wojujących z sobą stronniców (Cod. Dipl. Sil., V). D. 27 sierpnia 1684 r. Andrzej Gebel, opat wrocławski, odbywał wizytę kanoniczną klasztoru, a przekonawszy się o niegodziwym życiu zakonnic, które żadnych przepisów nie zachowują, poczynił przeoryszy Elżbiecie Wiśniewskiej 35 zarzutów (ob. A. Mosbach, Wiadom., 368—9). Ta wizyta wymienia 33 zakonnic. Wybór proboszcza klasztornego, który przypadł na ten rok 1684, wywołał skandale, opisane w liście prowizorki Doroty Noskowskiej do opata Gebela (tamże, 373—4). Po zniesieniu zakonów w państwie pruskiem, norbertanki ustąpić też musiały z Strzelna. Zabytki archiwalne znajdują się obecnie na probostwie; ztąd wyjął i ogłosił B. Ulanowski 19 dokumentów z lat 1212 do 1299 (Dokum. kujaw. i mazow., Kraków, 1887). Księgę zmarłych wydał dr. W. Kętrzyński (t. V, Pomn. Dziej. Pol.). Rycinę klasztoru i kościoła zamieścili: N. Orda w swem „Albumie“ i Przyjaciół Ludu leśzcz. z r. 1836 (II, 220). Nie posiadając dokładnych spisów przeorysz i proboszczów klasztornych, zestawiamy poniżej niektóre tylko nazwiska. Pierwszą znaną przełożoną (magistra) była Beatrycza, do której w r. 1193 wystosował papież Celestyn

III bulę z d. 9 kwietnia, zatwierdzającą posiadłości klasztorne. Z wyraźnym tytułem przeoryszy znajdujemy w dokumentach Żmislawę między r. 1312 i 1315; po niej następowały: Walpurgis r. 1320, Małgorzata de Zagoczicza r. 1436, Dorota Strużewska († 1624), Helena Zieleniecka († 1650), Anna Kretkowska († 1652), Agnieszka Kaczkowska († 1676), Anna Kretkowska, druga tegoż imienia i rodu († 1678), Elżbieta Wiśniewska († 1689), Dorota Noskowska († 1691), Elżbieta Wichorska († 1699), Jadwiga Kossowska († 1702), Anna Kretkowska, trzecia tegoż imienia i rodu († 1732), Katarzyna Żeromska († 1738). W księdze zmarłych znajdujemy następujące przeorysze bez wyrażenia roku śmierci: B. Naramowska, Dorotę Wielanowską, Katarzynę Wieniecką, Annę Skórkowską, Annę Włocławską, tudzież imiona same innych. Poczet proboszczów rozpoczyna Stefan (mylnie podany w Kod. Wielk., gdyż w r. 1215 nie był proboszczem strzelińskim, lecz biskupem wrocławskim) i wątpliwy Mongus (1216). Wojciech był proboszczem r. 1220; po nim następowali: Henryk (1238), Rodger (1295), Jan (?), Mikołaj (1308), Jan (1312 i 1315), Mikołaj (1320), Marek (1357—61), Jan Łukaw (1436), Piotr, którego w r. 1525 powołano do Wrocławia na opata, Mikołaj Chwaliszewski, powołany do Wrocławia w r. 1558, Andrzej Pęcherski († 1561), Andrzej Prozowski (około 1584), Gabryel Kiełczewski (do r. 1623), Samuel Sierakowski (od r. 1630 do 1635 lub 1637), Mikołaj Jaskólski († 1684), Jan-Teofil Grzębski (od 31 paźdz. 1684), Paweł Wolski Rogala (1728), Mikołaj Łukowski (od r. 1728 do 1736), Józef Norbert Łuczyski (od r. 1736 do 1770). Księga zmarłych wymienia jeszcze, bez daty: Baltazara Sierakowskiego, Jakuba Noweckiego i różnych innych. *Domena strzelińska*, utworzona przez rząd pruski ok. r. 1795 z zabranych dóbr klasztornych, kościelnych i starościńskich, które obejmowały 29024 ha, składała się około r. 1830 z osad: Bacharcie z 526 ha, Bachorze (151 ha), Bielsko (920), Bławaty, Bronisław (592), Chełmce (1005), Chełmicki (557), Chrośna (280), Ciechrz (649), Cięciwsko (402), Cykowo (69), Czajeczka, Gaj pod Wójcinem (213), Gaj pod Strzelnem, Gopło wś, Jaworowo, Jezioroki (Amalienhof z 88 ha), Jeżyce (418), Karsk (288), Kieko (326), Kobylnica (135), Konarzewo, Kruszwica, wś i dwór (1054), Krzywe Kolano (355), Książ (250), Kurza Biela, Łąkie (330), Lindemau (1), Miradz (6870), Młyny (644), Nowa Wieś (139), Nowy Młyn, Odrzychów (276), Ostrów wójciński czyli strzeliński (478), Ostrówek, Papros (456), Piecki (385), Pomiany, Przebród (Hochbrueck), Przydatki,

Raj, Rządkwini (850), Siedlimowo (643), Siedluchna (128), Sieraków (453), Sierakówko (95), Skotniki Królewskie (539), Skotniki Zabłotne (155), Sławęcin (280), Sławsko Małe (544), Sławsko Wielkie (852), Stajedla (!), Stary Młyn, Stodolsko i Stodoły (827), Strzelno, miasto (1775), Strzelno, folw. klasztorny (1516), Świątniki (89), Węgrzynów, Włostów (159), Wójcin (888), Wola Wapowska (710), Zazdrość, Zbytowo (264) i Złotowo (z 322 ha obszaru). Cały obszar zabrany składał się z ziemi włościańskiej (15663 ha), dworskiej (11586 ha) i miejskiej (1775 ha). Po separacji włościan i po różnych zmianach pozostało w ręku rządu 6870 ha lasu i 1516 ha roli, czyli razem 8386 ha w granicach nowo-utworzonego powiatu.

Powiat strzeziński powstał w skutek ostatniego podziału w. ks. poznańskiego, dokonanego w r. 1887, z pld. części pow. inowrocławskiego. Granica pld. ciągnie się środkiem Bachorzy od Papreci (Papros) do Noteci, która następnie odgranicza te powiaty aż do Skalmirowie, gdzie się zlewa z jez. Trłag. Inne granice pozostały te same, które w r. 1815 zakreślono pow. inowrocławskiemu, t. j. na zachodzie pow. mogilnicki, a na pld. i wschodzie królestwo polskie. Największa długość od pld. ku pld. wynosi 32 klm., od wschodu ku zach. 29 klm. Powiat ma 61,440 ha obszaru (42,546 roli, 3791 łąk, 7165 lasu); czysty dochód z ha roli 16-06, z ha łąk 13-32, z ha lasu 4-31 mk. Obszar ten podzielony jest na 3 obwody policyjne, 9 okr. stanu cywilnego, 2 okr. miejskie, 72 wiejskie i 75 dworskich; ma 208 osad, 2620 dm., 5713 rodzin i 31,254 mk. (15,493 pld. męskiej, 15,761 żeń.; 5683 dzieci niżej 6 lat, 6397 od 6—14 lat; 24,742 katol., 5942 prot., 570 żydów). W r. 1871 było 29,481 mk., w 1875 r. 28,253 mk., w 1880 r. 30,079 mk. Na okręgi miejskie przypada: 12 osad, 460 dm., 1233 rodzin, 5938 mk. (2960 pld. męskiej, 2978 żeńskiej; 935 dzieci niżej 6 lat, 1094 od 6 do 14 lat; 4021 kat., 1423 prot., 494 żydów) i 1943 ha (1686 roli, 53 łąk). W r. 1871 było 4990, w 1875 r. 4802, w 1880 r. 5103 mk. Na okręgi wiejskie przypada 23 osad, 1520 dm., 2680 rodzin, 14,463 mk. (7290 pld. męzk., 7173 żeń.; 2722 dzieci niżej 6 lat, 3090 od 6 do 14 lat; 10,973 kat., 3458 prot., 68 żydów) i 20,097 ha (17,168 roli, 1018 łąk, 17 lasu). W r. 1871 było 13,783, w 1875 r. 12,975, w 1880 r. 13,914 mk. Na okręgi dwors. przypada 113 osad, 640 dm., 1800 rodzin, 10,853 mk. (5243 pld. męzk., 5610 żeń.; 2008 dzieci niżej 6 lat, 2213 od 6 do 14 lat; 9784 kat., 1061 prot., 8 żyd.) i 39,399 ha (23,692 roli, 2720 łąk, 7147 lasu). W r. 1871 było 10,708, w 1875 r. 10,476, w 1880 r. 11,062 mk. Urzędnicy stanu cywilnego znaj-

dują się: w Łęgu, Markowicach, Miradzu, Ostrowie nad Gopłem i po dwóch urzędników w Strzelnie i Kruszwicy. Komisarze obwodowi, policyjni, siedzą, jeden w Kruszwicy i dwóch w Strzelnie. Komora celna w Wójcinie. Par. katolickich jest 14: Chełmce, Kościeszki, Kruszwica, Ludzisko, Ostrów nad Gopłem, Ostrów strzeziński czyli wójciński, Piaski, Polanowice, Rządkwini, Siedlimowo, Sławsko, Stodoły, Strzelno i Wójcin; z pow. inowrocławskiego sięga do strzezińskiego par. Pioranie. Par. protestanckie są: Jezioro, Kruszwica i Strzelno, a poza granicami: Inowrocław i Gębice. Żydzi mają synagogę w Strzelnie. Powierzchnia powiatu jest równiną garbatą, pochylającą się ku Gopłu, Bachorzy i Noteci. Głównym zbiornikiem wód jest przecięte na dwoje pasem granicznym jezioro Gopło (wzn. 72-2 mt. n.p.m.), przez które płynie Notec. Na wsch. wybrzeżu Gopła są jeziora: Trzyszczyń (78-2 mt. n.p.m.), połączone rowem z kanałem Bachorzy, Łonin (77-7 mt.), Gocanowskie (77-9) i Kieko (77-3), spływają do Gopła; jezioro, ciągnące się od Orpikowa do Ostrowa, nie ma wyraźnego odpływu. W pld.-zach. części powiatu jest jez. Bielsko (ostrowskie) z odnogą Dłużyn (Dluczyna), które łączy się z jez. wójcińskim i razem z siecią jezior powidzkich spływa do Warty; granica królestwa polskiego przecina jezioro wójcińskie. W lasach poklasztornych jezioro Czyście bez odpływu i Kątno, przez które płynie struga Cięciwska, uchodząca do jez. Błużyn. Z drobnych jezior pod Młynami zwało się jedno Sulejowem w r. 1361. Poprzerywana sieć jezior, 3 klm. długa, od Jeziorok strzezińskich poza Łąkie, nie ma odpływu. Środkiem jez. Pakoskiego (Trłag) aż pod Skalmirowie idzie granica pld.-zach. powiatu i ciągnie się ku północy wzdłuż Noteci i zach. wybrzeża jez. Ludziskiego i Piotrkowickiego. Jez. Szarlejskie przypiera do pow. swem wybrzeżem południowym; w środku jez. Bronisławskiego i Pakoskiego stykają się granice pow. mogilnickiego i strzezińskiego. Notec tworzy granicę pld. powiatu od Kobylnik do Skalmirowie; zasila się z lew. brzegu Śmiernią, płynącą z nią równolegle od zakrętu polanowickiego aż do ujścia swego w Kruszy Podlodowej. Z jeziora Cięciwskiego wypływa Trzcianka, która minawszy Zbytowo, wchodzi do pow. mogilnickiego i tam, powyżej Gębic, wpada do Kwieciszewicy, dopł. Noteci. Do Gopła z zach. strony uchodzi Rechta pod Siemionkami, z przeciwległej zaś strony Kicina pod Kickiem i Rzeczyca pod Mielicą. Błota Bachorzy ciągną się wzdłuż pld.-wsch. granicy pow. strzezińskiego, a Rożniatowskie, na północ od Kruszwicy, wzdłuż lew. brzegu Noteci; błota Gajewskie (wzn. 89-9 mt. n.p.m.) ku wschodowi

od Strzelna, łączą się z Rostkowcem (92 mt. npm.). Wyspy na Gople: Rzepna wprost Myszej wieży kruszwickiej, Potrzymioneek wprost Ostrówka, tudzież 2 wysepki b. n., z których jedna na wysokości Gocanova, druga o 2 klm. na pld. od Kruszwicy; półwysep ostrowski, prawie 8 klm. długi, którego pld. kończyne zowią Potrzymiechami, styka się z lądem na południu, przy granicy królestwa polskiego, wprost Połajewka. Wybrzeże zachodnie Gopła, od Łęgu po za Kobylnice, wzn. 83·8 do 86 mt. npm., a wschodnie z pod Kieka popod Kruszwicą od 81·8 do 82·6 mt.; w pld.-zach. części powiatu ciągnie się pasmo wzgórz, Białemi górami zwane, z pod Kożuszkowa do Kościeszek; wzgórz strzelińskie, na zachód od S., wznoszą się 105 do 110 mt.; na południu 106 do 108 mt., na wschodzie 102, na północy 102—104 mt.; oderwane wzgórza sterczą pod Stodolami (112 mt.), pod Książem (100 mt.), a na wsch. pobrażu Gopła: Chelmce (118 mt.), Chelmiczki (103 mt.) Nomenklatura miejscowości topograficznych, nadzwyczaj bogata, przechowuje się w ustach ludu, o ile jej nie zaciera napływająca niemieczyzna; w nowszych dopiero czasach zaczęto ją zbierać i spisywać staraniem poznańskiego Tow. Przyj. Nauk. Lasy sosnowe, przeważnie poklasztorne dziś królewskimi zwane, z którymi zlewają się mirosławicki, kożuszkowski i rzeszyński, pokrywają pld.-zach. część powiatu; w pld.-zach. stronie jego znajdziemy las pod Gajem (Moellendorf); w wschodniej połowie powiatu, za Gopłem, podobno nigdy lasów nie było. Komunikacja w stosunku do innych powiatów z pod panowania pruskiego jest zaniedbana. Dla wygody i użytku cukrowni pociągnięto kolej polową od Inowrocławia na Mątwy i Kruszwicę (dziś także dla osób i towarów) do Suków i drugą z Kruszwicy na Bacharcie, Piaski, Paproś, przez Bachorzę do Brodni (Brudnia) w pow. inowrocławskim. Główną komunikację stanowi droga bita z Inowrocławia do Strzelna (14 klm.), która na Mątwach rozchodzi się do Kruszwicy i ztąd do Łęgu (17 klm.) i do Karska (13 klm.); z Strzelna prowadzi taka droga do Mogilna, na przestrzeni 6 klm. w powiecie, i druga do Wronów (7 klm.). Żegluga na Gople służy przeważnie cukrowniom okolicznym. Noteć jest spławna. Ludność przeważnie polska i katolicka trudni się uprawą roli, chowem bydła, handlem i przemysłem. Lud jest dzielny, zdrow, pojętny i hystry z przyrodoznan, przywiązany do gleby, podań swoich i wiary. Niewiasty są urodziwe. Ubiór Kujawiaków stanowią sukmana granatowa z wyłogami i podszewką amarantową, pas pasowy, jedwabny lub bawełniany, na długich ciemno-zielonych kamizelach, kapelusze czarny, niski, wstążka,

kwiatami lub pawiem piórem ozdobiony; u kaptana kilka rzędów guzików błyszczących. Niewiasty noszą zawoje na głowach, gorsety i spódnice; lubią żywe barwy, pierścienie i koraliki. Dawne obrzędy nikną z wolna (ob. Przyjaciół Ludu, XIII, 156, i J. Łepkowskiego, O zabytkach Kruszwicy, 173—6). Ziemi dziedzicznej zostało dotąd w ręku Polaków 14,327 ha, w ręku Niemców znajduje się 16,687, rząd posiada 6870 ha lasów i 1516 ha roli. Kolonizacja niemiecka ograniczyła się dotąd na dobrach rycerskich; największy obszar (1972 ha) posiada Niemiec von Willamowitz-Moellendorf z Kobylnik; największy obszar w ręku Polaków (984 ha) posiada Amrogowicz z Rzeszyna. Chowem i tuczą bydła na większą skalę zajmują się: Amalienhof (na Jeziorkach), Bożejewice, Chelmiczki, Dobsko, Głębokie, Gocanów, Golejewo, Górki, Janocin, Kijewice, Kobylnica, Kobylniki, Krusza Zamkowa, Lachmirowice, Ludzisko, Markowice, Mietlica, Odrzychów, Ostrów nadgoplański, Ostrówek, Piaski, Piotrkowice, Polanowice, Popowo, Przedbojowice, Rzeszynek, Siemionki, Skotniki Królewskie, Tarnówko, Trzcieńskie, Waldau (fol. poklasztorny), Witkowo, Wróble, Wronowy i Żerniki;—nabiałem: Bożejewice, Kobylniki, Łęg, Piotrkowice, Polanowice i Racice;—chowem koni: Krusza Zamkowa, Kobylniki, Tarnowo i Witkowo;—chowem owiec: Baranów, Głębokie, Górki, Kobylnica, Kobylniki, Lachmirowice, Markowice, Mirosławice, Odrzychów, Ostrów nadgoplański, Polanowice, Trzcieńskie, Waldau, Witkowo i Żółwiny;—nierogacizną: Kobylniki. Gorzelnię parową ma Brzeście, browar Kruszwica (dwór), fabrykę krochmalu Amalienhof na Jeziorkach, młyn wodny na Ludzisko. Wiatrak swoje mają: Brzeście, Głębokie, Golejewo, Kożuszkowo, Ludzisko, Nożyczyn, Popowo i Tarnówko;—cegielnie: Amalienhof na Jeziorkach, Brzeście, Głębokie, Janowiec, Kobylnica, Krusza Zamkowa, Lachmirowice, Mirosławice, Nożyczyn, Polanowice, Proczyska, Racice, Rzeszynek, Siemionki, Sukowy, Tarnowo i Tarnówko;—torfiarnie: Niemiejewko, Ostrów nadgoplański, Piotrkowice i Siemionki. Cukrownie stoją w Kruszwicy, Kruszy Zamkowej, na Mątwach i Tupadłach. Uprawą buraków zajmują się: Krusza Zamkowa, Markowice, Mątwy, Odrzychów, Polanowice, Racice i Żegotki. *Dzieje.* Najstarszą z istniejących dotąd w powiecie osadą jest legendowa Kruszwica, kolebka Piastów; po niej pojawiają się: w r. 1065 (odn. 1165) Gocanów i Wójcin, przed r. 1133 Strzelno, r. 1136 Bacharcie, Chelmce i Konarzewo, r. 1145 Mirosławice, Siedluchna, Sieraków i Włostów, r. 1150 Mątwy, r. 1193 Bielsko (1175), Ciechrz, Cieciewko (1175) i wieś Gopło, r. 1215 (odn.

1175) Książ, Rządkwini i Sokolniki, r. 1220 Ostrów w okolicy Strzelna i Wójcina i Złotowo nad Gopłem, r. 1230 Kieko, r. 1231 Bronisław, Młyny, Sławsko (Małe) i Witkowo, r. 1238 Karsko i Ludzisko, r. 1250 Kobylniki, Kościeszki i Łąkomirówce (dziś Lachmirowice), r. 1293 Stodoły, r. 1298 Kraszyce, r. 1299 Ostrów nad Gopłem i Popowo, r. 1303 Skotniki (Królewskie), r. 1311 Tarnowo, r. 1314 Bożejewice, r. 1318 Polanowice, r. 1323 Rożniaty, r. 1356 Kożuszkowo i Krusza (Duchowna), r. 1357 Siedlimowo, Sukowy i Żerniki, r. 1358 Proczyska, r. 1369 Chrośna, r. 1370 Oldrzychów, r. 1377 Łąkie, r. 1378 Nożyczyn, r. 1381 Rusinów, r. 1390 Kijewice. Z osad, które już dawno znikły, wymienimy: Opatowo (r. 1065—1314) pod Sławskiem, Młodziejewo (r. 1147—1361) pod Strzelnem, Dłutowo (r. 1215 i 1228) w okolicy Strzelna i Kraszycy, Mikorzyn (r. 1246—1450) pod Mątawami, Korabniki (r. 1271—1318) pod Sławskiem, Kretków (r. 1298) pod Kraszycami, Poryszyce (r. 1320) pod Sławskiem, Gościejewo (r. 1369) pod Chrośną, Sadowie (r. 1471) złało się z Złotowem, Osikowy młyn i Wilczak (r. 1583) w par. Rządkwini. W nowszych czasach znikły, niewykazane w Spisie gmin i okręgów z r. 1888, Czerwona Karczma pod Janocinem, Dąb wprost Kraszycy, Gaj pod Brześciem, Gapa pod Proczyskami, Góry pod Górkami, Konarzewo pod Janocinem, Ława pod Tarnówkiem, Lisianki pod Wronowami, Nowy i Stary Młyn pod Bronisławem, Piaski pod Zbytowem, Podgaj pod Karskiem, Raj tuż pod Strzelnem, Rucewo pod Mirosławicami, Śmiernia pod Kruszą Duchowną, Węgrzynowo w lasach poklasztornych, Wygoda pod Golejewem, Wymysłowo, jedno pod Gajem (Moellendorf) i drugie pod Nową Wsią wójcińską, Zazdrość pod Stodołami i inne. Pierwszymi, znanymi nam właścicielami znaczniejszych włości były klasztory i kościoły. Różnemi czasy posiadali w powiecie: benedyktyni mogilnicy: Ciechrz, Gaj, Gocanów, Nowa Wieś i Wójcin; augustynianie (kanonicy) trzemeszeńscy: Mirosławice, Siedluchne, Sieraków, Stodoły, Strzelno i Włostów; norbertanki strzelińskie: Bielsko, Bławaty, Bronisław, Cięciwsko, wieś Gopło, Książ, Łąkie, most i karczmy na Mątawach, Młyny, Ostrów w okolicy Strzelna i Wójcina, Rządkwini, Siedluchne, Sławsko Małe, Sokolniki, Strzelno, Witkowo i Złotowo; cystersi łekneńscy: Mątwy; bożogroby gnieźnieńscy: Nożyczyn, arcybiskupi gnieźnieńscy (odn. kapituła): Bacharcie, Konarzewo, Oldrzychów i Siedlimowo; biskupi kujawscy t. j. kraszwicki i włocławscy (kościóły i kapituły): Bacharcie, Biskupice, Chełmce, Chełmiczki, Cykowo, Jeżyce, Karsko, Kiecko, Kobylnice, Konarzewo, Kraszyce, Kruszę Duchowną, Papros, Piaski, Piecki, Skotniki Zabłotne, Sławsko Wielkie, Świątniki, Włostów, Wolę Wapowską i Złotowo. W skład stw kruszwickiego wchodziły: Chrośna, Kraszwica, wieś i fol., Łągiewniki, Sieraków, Sławęcin i Włostów; do stw radziejowskiego należały: Skotniki (Królewskie); inni dzierżawami skarbu polskiego były: Bronisław, Skalmirowice, Złotowo i część Mątaw; miasto Strzelno posiadało część Bławat. Rząd pruski utworzył z dóbr zabranych t. zw. domenę Strzelno (ob. powyżej), zredukowaną dziś i zwaną Amt Waldau; lasami poklasztornymi zarządza królewskie nadleśnictwo Mirau czyli raczej Miradz. Z rodów szlacheckich, osiadłych różnemi czasy w tym zakątku Kujaw, wymieniamy domy: Amrogowicz, Babiński, Baranowski, Białeński, Bogucki, Brzeski, Budziński, Budziszewski, Buszkowski, Chwaliszewski, Dąbski, Debołęcki, Dobroszowski, Głębocki, Gocanowski, Golejewski, Górski, Goski, Grabski, Grudziński, Jarczyński, Jankowski, Jaraczewski, Jarochowski, Jeżewski, Juczyński, Karski, Kobylński, Kobylski, Kołaczkowski, Kołodzki, Konarski, Kościelecki, Kościelski, Kościelki, Kossowski, Kotecki, Kozłowski, Kruski, Leski, Łęski, Łuszczewski, Makowiecki, Markowski, Maszeński, Mirosławski, Mlicki, Morzycki, Moszczeński, Niemojewski, Oborski, Orpikowski, Ossowski, Padniewski, Pętkowski, Piaskowski, Piotrkowski, Piotrowski, Polanowski, Poniński, Popowski, Potworowski, Prusinowski, Przybyszewski, Racicki, Rogaliński, Rusinowski, Ruszkowski, Rutkowski, Rzeczycki, Siedlecki, Siemieński, Sierakowski, Skrzydlewski, Sławoszewski, Słonecki, Sokolski, Sosnowski, Stawski, Stęszewski, Święcki, Świeżewski, Tarnowski, Tomicki, Trzeciński, Tupadłski, Węgierski, Więckowski, Wieniecki, Witowski, Wodziński, Wójciński, Wolski, Wyganowski, Wysocki, Zabłocki, Zakowski, Zakrzewski, Zawadzki, Żegocki, Żukowski. Prawem niemieckiem rządziły się: Książ i Rządkwini od r. 1295, Skotniki (Królewskie) r. 1303, Stodoły r. 1343, Chrośna r. 1369, Oldrzychów r. 1370, Kraszwica r. 1422, Strzelno r. 1436 i inne osady. Żydów nie było przed okupacją pruską ani w Strzelnie ani w Kraszycy; kordon graniczny zwabił ich w te strony. Kasztelania kruszwicka utrzymała się aż do upadku Polski; pierwszym znanym kasztelanem był Piotr w r. 1173, ostatnim Kazimierz Bogatko; zamek kasztelański zburzyli Szwedzi; rozebrał go w znacznej części Niemiec i wystawił sobie istniejącą obecnie pałac. Inne zamki stać niegdyś

miały w Kruszy Zamkowej i w Sławsku Wielkim, własności biskupów włocławskich. Myszka Wieża nigdy nie była latarnią morską, jak sądzą niektórzy; służyła za strażnicę i za więzienie. Po Kruszwicy drugim w powiecie miastem było Strzelno od r. 1231. Pierwszy kościół stanął w Kruszwicy; kroniki wspominają tu bazylikę św. Wita pod r. 1109 (Pomn. Dziej. Pol., II, 340). Bulla papieska z r. 1133, oddając biskupstwa polskie pod zwierzchnictwo metropolii magdeburskiej, wymienia biskupstwa kruszwickie i włocławskie, które więc równocześnie istniały obok siebie i które później dopiero połączono w jedno biskupstwo z stolicą w Włocławku. Drugi kościół i trzeci powstały w Strzelnie staraniem Piotra Dunina, któremu podanie przypisuje także założenie kościoła w Chełmcach; istnienie kościoła tego sięga stwierdzonego dokumentami r. 1257; następnie pojawiają się kościoły: w Kościszkach w r. 1271, Sławsku Wielkim r. 1315, Siedlimowie i Wójeinie r. 1360, Ostrowie wójeińskim r. 1448, w Stodolach przed r. 1507, Ostrowie nadgoplańskim, Polanowicach, Piaskach, Ludzisku i Rzadzkwinię przed r. 1560, w Markowicach w r. 1642. Kościół w Rzeczycy zgorzał w r. 1811; o kościele w Odrzychowie wspomina podanie ludowe; kościółek pod Rechą i kaplica św. Prokopa w Strzelnie istnieją dotąd. Cudami słynące obrazy znajdują się w kościele poklasztornym w Strzelnie i w Markowicach. Nieznany nam bliżej grobowiec stoi w pobliżu Chełmiec i Chełmiczek. Dzieje pierwotne tego skrawku ziemi kujawskiej, zwanego dziś pow. strzeleńskim, płaczą się z podaniem i giną w pomroce wieków. Podania o Popielach, Piastrach i Kruszwicy, ubarwione powieściami o Myszej Wieży, o morzu goplańskim, o Marzannie, Ziewonii, Bogunce i innych bóstwach przedchrześcijańskich, mają zapewne swe podstawy dziejowe. Legendowa Kruszwica wynurza się z mgły przeddziejowej jako stolica biskupa (może już za Mieszka II), osada ludna i zamożna. Była ona prawdopodobnie ogniskiem przedhistorycznej kultury tych okolic. Zbigniew, syn Hermana, uciekając w r. 1096 z Wrocławia przed ojcem, zdążył prosto do Kruszwicy, gdzie w krótkim czasie zebrał liczne hufce, które spotykały się z zastępami Władysława. Z Kruszwicy wyruszył w r. 1109 Krzywousty idąc na Nakło; w Kruszwicy poślubił w r. 1148—9 Albert Niedźwiedź córkę Krzywoustego; tu miał w r. 1230 Konrad Mazowiecki nadać Krzyżakom ziemię chełmińską; tu przebywał ks. Kazimierz, który w r. 1234 ustanowił myto na Maławach i w r. 1252 komorę celną przy moście w Kruszwicy. W r. 1271 ks. Bolesław kazał zburzyć to miasto, z obawy, ażeby nie wpadło w ręce Po-

morzan. W r. 1331 widziano w tej okolicy Krzyżaków, burzących Wójein i inne osady. W r. 1370 panował w Kruszwicy Kazimierz, ks. pomorski, wnuk Kazimierza W.; r. 1383, w czasie zaburzeń domowych, zniszczono Piański, własność kapituły włocławskiej, a Kruszwicę oddano ks. mazowieckiemu. Tu gościli częstokroć królowie polscy. W r. 1655 Szwedzi opanowali Kruszwicę; r. 1666 mierzyl się pod Maławami Lubomirski z wojskiem kwarciannym. Przed r. 1772 istniał na obszarze pow. strzeleńskiego, na zachód od Gopła, ku południowi od Strzelna i Kruszwicy, wchodzący w skład wojew. brzeskiego pow. kruszwicki, który dotąd, z niektórymi zmianami, tworzy połowę zachodnią pow. strzeleńskiego, połowa wschodnia tego powiatu należała do pow. radziejowskiego; na południu oderwano Lenartowo z przyległościami od pow. konińskiego, Siedlimowo, Wójein, Kozuszkowo i Gaj od pow. gnieźnieńskiego, który graniczył z kruszwickim; północną część powiatu strzeleńskiego tworzą skrawki dawnego pow. inowrocławskiego. Pod względem archeologicznym zasługują na uwagę miejscowości: Baranów, Biskupice Pokapitulne, Bławaty, Chełmce, jez. Gopło, Górki, Krusza Podłodo-wa, Kruszwica, Markowice, Ostrówek, Piaski, Rzeczyca, Rzeszynek, Strzelno, Tarnówko, Żakowice, Żalowo, Żłotowo i Żegotki. Nasy-py ziemne znajdują się w pobliżu osad: Gocanów, Krusza Duchowna i Zamkowa, Rożnia-ty, Stodolsko, Baranów, Rzeszyn, Rzeszynek, Gocanówko, Mietlica, Marcinki, Przedbojowice i Tupadły. 2.) **S.**, niem. *Waldau*, wschodnia część miasta Strzelna z folw. poklasztornym, ma z fol. Bławaty, Gaj i Młyny, z którymi tworzy okrąg dworski, 29 dm., 548 mk. (492 katol., 56 prot.) i 1516 ha obszaru (1224 roli, 183 łąk, 3 lasu); właścicielem jest rząd pruski. 3.) **S.**, o 3 klm. ku pń. od Mogilna, na pńd. wybrzeżu jez. Wiecanowskiego, według mapy Chrzanowskiego; inne mapy oznaczają tam folw. Baba. 4.) **S.** Tak zowią się niekiedy Strzelece, Strzelewo i Strzelin. *E. Cal.*

Strzelno, niem. *Strellin*, wś kośc. na Kaszubach, pow. pucki, st. p. Starzyn, zawiera 17 gburs. posiadał i 22 zagród, razem 569 ha (392 roli orn., 35 łąk). W 1885 r. 62 dm., 75 dym., 405 mk., 391 kat., 14 ew.; szkoła kat. Kościół paraf. p. w. św. Maryi Magd., patronatu rządowego, został r. 1830 na nowo odbudowany; przez pewien czas był filią Swarzewa. Istnieje przy nim bractwo trzeźw. od r. 1856. W skład par. (dek. pucki) wchodzi: Strzelno, Mieruszyn, Czarnowski Młyn, Tupadły, Poczernin W. i M., Rozewie, Liśniewo, Cetnowo, Ostrowo, Karwień, Karwieńskie Błoto i Karwieński Dwór; 1867 r. 1474 dusz, 1889 r. 1517 dusz. R. 1373 nadaje komtur

gdański Siegfried Walpot v. Bassenheim sołtysowi Bertholdowi 31 wł. w S. na założenie wsi (ob. Gesch. d. Kr. Neustadt von Prutz, str. 49); sołtys dostaje 2 wolne wł., prob. 3; reszta czynszuje po 1 wiardunku i po 4 kury; za móg łak do każdej włóki przyłączony, płaci się 2 szelagi, bisk. pobiera po pół wiardunku, prob. po 1 kor. żyta i tyleż owsa, sołtys trzeci fenik kar sądowych; zakonowi powinni osadnicy 15 mr. łak urządzić. Stosownie do tego wykazuje tu księga czynszowa z 1400 r. 26 włók czynszujących; karczma płaciła pół grz. Na wojenne wyprawy dostawiała ws 2 zbrojnych. R. 1552 potwierdza Zygmunt August zaginiony przywilej wsi, która swoje zboża tylko w żarnowskim młynie mleć powinna; r. 1633 potwierdza przywilej Władysław IV. R. 1658 było 2 gburów i 5 włók pustych. Około r. 1664 leżała większa część włók odłogiem (tamże, str. 239). Lustr. sstawa puckiego z r. 1678 opiewa: Ws S. ma włók 30, kośc. we wsi juris patronatus Regii, dwie włóce do niego wolne. Sołtys Marcin Parzcha z żoną ma dzieci pięcioro, podwoły jak i drudzy odprawuje i czynszuje daje na rok na św. Marcin fl. 1; ma wł. 3. Gburów tam było 7, teraz tylko 2; każdy gbur trzyma wł. 2, szarwarkuje jak i drudzy. Czynszu każdy daje 3 fl. 15 gr. Owsa kor. 7, jaj 30, kur 6, albo pieniędzy za nie fl. 1 gr. 6. Benedykt Modlau, gbur poddany z żoną, ma dzieci pięcioro niedoroslých. Daniel Raska, gbur poddany z żoną ma dzieci dwoje niedoroslých. Jerzy Dere, poddany z żoną ma dzieci dwoje niedoroslých, arendarz na pustym gburstwie, daje czynszu fl. 15. Bartosz Reynosz, arendarz na gburstwie, daje czynszu fl. 15. Jan Dytloff, karczmarz, z żoną, dzieci troje dorosłych, piwo i gorzałkę pańskie szynkuje. Arendy płaci od roli fl. 15. Marcin Brant, poddany z żoną, dzieci ma troje niedoroslých, arendarz, daje czynszu fl. 12. Jakub Kart, ogrodnik, poddany z żoną, dzieci ma pięcioro małych, powinność jego tak jak i drugich ogrodników. Jan Sonkała, poddany z żoną, ogrodnik, szarwarkuje jak i drudzy. Piotr Hińska, poddany z żoną, od mieszkanie daje fl. 6, mieszkanie ma złe, na łosośne sieci i in-sze w tej wsi są (sic) od których prowent włoży się przy prowencie rybitwie (ob. str. 10, odpis w Peplinie.) R. 1686 należały do parafii: Strzelno, Leśniewo, Cetnowo-Dwór, Poczernino-Dwór, Tupadły, Mieruszyno, Młyn, Ostrowo, M. i W. Karwia alias Błoto. Wizyt. Madalińskiego z r. 1687 donosi, że kościół tu był drewniany, gontami kryty, tak samo dzwonnica o 3 dzwonach. Do prob. należały 2 włóki, dusz było około 400; 2 łaki posiadał prob. na Woborach i na Kępie. Dla naucz. był dom osobny; dochód wynosił tylko 4 korc.

żyta; prob. był Jan Axoltz, zarazem zarządzał parafią swarzewską, gdzie też mieszkał; do Strzelna przybywał tylko co trzecią niedzielę (str. 29). Wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 donosi, że do fabryki kościoła należało kilka ulów, do prob. zaś 4 włóki. Mesznego płaciło dawniej S., obejmujące 31 wł., po 1 korcu żyta i tyleż owsa; wówczas tylko 18 korcy żyta i tyleż owsa; rola proboszczowska była za 50 fl. wydzierżawiona (ob. str. 55—57). Roku 1780 był kościół filią do Swarzewa i groził ruiną (ob. str. 42). R. 1889 została tu otworzona nowa pomocnicza agentura pocztowa, połączona z Starzynem. Na obszarze wsi tu-tejszej napotymano nieraz groby skrzynkowe, znajdowano przytem zausznice brązowe, paciorki bursztynowe i inne drobne przedmioty, które zaginęły. Trzy urny ztąd znajdują się w Muzeum Tow. N. w Toruniu (ob. objaśn. do mapy Ossowskiego, str. 64). *Ks. Fr.*

Strzelno 1.) niem. *Gross Strellin*, dok. *Strellin*, *Strelino*, *Strelinow*, ws w Pomeranii, pow. słupski, par. kat. Słupsk; 242 ha, 9 dm., 14 dym., 92 mk. ew. 2.) **S.**, dobra ryc., tamże, 577 ha, 19 dm., 30 dym., 185 mk. ew. R. 1277 nadaje ks. Mestwin rycerzowi Mirosławowi dobra „Strelino“ jure hereditario (ob. Perl-bach P. U. B., str. 244). R. 1281 nadaje ten-że cystersom w Bukowie dziesięciny ze Strze-lina (Strellin; tamże, str. 285). R. 1286 na-daje ten-że klasztorowi w Belbuk „villam Stre-linow, quae quondam fuit matris nostrae piaae memoriae“ (str. 372). *Ks. Fr.*

Strzelno, niem. *Strehlen*, 1292 *Strellyn* (według Słownika geogr. Knie: *Strzelica*), miasto powiatowe na Szlązku, nad Olawą, na obszarze dawnego księstwa Brzegu, pod 50° 47' 3" półn. szer. i 34° 43' 40" wschd. długi. od F., wznies. 492 st. n.p.m. i 22 st. nad poziom wód Olawy, odl. 5 mil na pld. od Wrocławia, przy linii dr. żel. z Wrocławia do Pragi. Posiada kościół par. katol. (poaugustyański), kościół par. ewang. i kościół ewang. filialny (dawniej polski), szkołę miejską ewang., szkołę katol., szpital, lazaret wojskowy, st. dr. żel., poczt., tel., przedziałnie bawełny, łomy granitu, jar-marki na wełnę. W 1842 r. było 397 dm., 32 bud. publicznych, 4260 mk. (1139 katol., 86 żyd.); 1885 r. było 608 dm., 8854 mk. (2529 katol., 158 żyd.). Do miasta należy 672 ha (509 roli). Do niedawna otaczały miasto mu-ry, z trzema bramami prowadzącymi do trzech przedmieść. Stare miasto Strzelno istniało już 1130 r. W 1292 r. Bolko, ks. świdnicki, założył przy nim Nowe miasto, któremu na-dał prawo niemieckie i wójta. Książę ten oto-czył miasto murami. Mikołaj, ks. ziebicki (Muensterberg), nadał S. w 1349 i 1350 r. przywileje, któremi zrównał prawa S. z pra-wami Ziębic. W 1450 r. wcielone zostało do

księstwa Brzegu. Jako główne targowisko, na którym ludność górskich okolic zaopatrywała się w zboże, S. doszło do wielkiej pomyślności w latach 1585 do 1604. Po 1700 r. handel zbożowy przeniósł się do Ząbkowic i Świdnicy. Husyci owdładnęli S. w 1438 r., zaraza srożyła się w latach: 1540, 42, 68 (1220 zmarłych), 1633 (2390 zmarłych). Pożary wielkie w latach: 1548, 1619, 1674, 1706. Wojna 7-letnia przyniosła strat na 30,000 tal. W 1806 r. oddział bawarski stoczył tu walkę z korpusem pruskim, spłądował miasto i wywołał pożogę. *Strzeliński powiat* zajmuje obszar 6 $\frac{1}{2}$ mil kwadr. w podgórskim dorzeczu Olawy. Obszar powiatu przedstawia żyzną równinę, po nad którą wystrzela góra Rummelsberg z otaczającymi ją wyniosłościami. Z bogactw naturalnych znajdują się granity i marmury. Żyzna gleba sprzyja uprawie buraków i przemysłowi cukrowniczemu, kwitnie też hodowla owiec. W 1885 r. było w powiecie 37,614 mk., w tej liczbie 7541 katol. Co do narodowości to przeważają Niemcy, wśród których mieszka około 10% Czechów. Obszar ogólny wynosi 34,476 ha (26,333 ha roli, 2669 ha łąk i 3373 ha lasu). *Br. Ch.*

Strzelsk, pow. rzeczycki, ob. *Strzelsk.*

Strzelsk, *Strzelsko*, *Strzelsk*, sioło nad rz. Słuczą, pow. rówieński, na pld.-wsch. od mka Dąbrowicy. Klucz strzelski należał do pijarów w Dąbrowicy.

Strzembiska *Miszewo*, ob. *Miszewo* 3.).

Strzemboszków, kol., pow. konecki, gm. i par. Końskie (odl. 14 w.), ma 18 dm., 128 mk., 213 mr. włośc. i 3 mr. dwor. Powstała w ostatnich czasach na obszarze Sokołowa; nazwana od dziedzica Strzembosza.

Strzemboszwice, wś, pow. brzeziński, ob. *Bronowice*.

Strzembowo *Wielkie* i *Małe* al. *Dolne* i *Górne*, wś i fol., pow. płoński, gm. Wychodź, par. Grodziec, odl. o 15 w. od Płońska, ma 25 dm., 472 mk. W 1827 r. S. Górne 17 dm., 152 mk.; S. Dolne 15 dm., 128 mk. W 1874 r. fol. S. rozl. mr. 1885: gr. or. i ogr. mr. 928, łąk mr. 71, pastw. mr. 32, wody mr. 4, lasu mr. 812, zarośli mr. 6, nieuż. mr. 32; bud. mur. 3, drewn. 15; las nieurządzony, wiatrak. Wś S. os. 38, mr. 374. *Br. Ch.*

Strzemeszna 1.) w XVI w. *Trzemeszna*, wś i fol., pow. gostyński, gm. Dobrzyków, par. Czermno, odl. 21 w. od Gostynina, ma 244 mk., dwa młyny wodne. W 1827 r. 13 dm., 141 mk. W 1886 r. fol. S. z nomenklaturą Okolisz rozl. mr. 390: gr. or. i ogr. mr. 309, łąk mr. 12, pastw. mr. 10, lasu mr. 47, nieuż. mr. 12; bud. mur. 7, z drzewa 7. Oprócz tego odłączono dla częściowych nabywców mr. 430. Wś S. os. 15, mr. 180. Na początku XVI w. łąny km. dawały dziesięcinę na

stół arcybiskupi, pleb. zaś tylko kołędę po groszu z łąnu, z fol. pobierał pleban w Krzemienicy (Łaski, L. B., II, 304). 2.) **S.** al. *Strzemieszna*, wś i fol., pow. rawski, gm. Czerniewice, par. Krzemienica, odl. 10 w. od Rawy. Wś ma 20 dm., 186 mk., fol. 6 dm., 45 mk. W 1827 r. 15 dm., 114 mk. W 1888 r. fol. S. rozl. mr. 335: gr. or. i ogr. mr. 249, łąk mr. 63, lasu mr. 9, nieuż. mr. 14; bud. mur. 2, z drzewa 13. Oprócz tego wydzielono dla częściowych nabywców mr. 420 i za serwituty mr. 193. Wś S. os. 14, mr. 339. 3.) **S.**, w XVI w. *Trzemesna*, wś i fol., pow. opoczyński, gm. Sworzyce, par. Bedno, odl. 13 w. od Opoczna, ma 29 dm., 194 mk., 679 mr. fol. i 315 mr. włośc. Na początku XVI w. łąny km. dawały dziesięcinę arcyb. gnieźn., pewne role zaś kościołowi w Końskich (wartości do 20 gr.). Wś sama należała do par. Bedno (Łaski, L. B., I, 703, 705). *Br. Ch.*

Strzemieczne, okolica szlach., pow. makowski, gm. i par. Sieluń. W obrębie jej leżą: 1.) **S.** *Hieronimy*. W 1827 r. 4 dm., 20 mk. 2.) **S.** *Niemiry*. W 1827 r. 2 dm., 11 mk. 3.) **S.** *Oleksy*. W 1827 r. 14 dm., 69 mk. 4.) **S.** *Sędky*. W 1827 r. 2 dm., 7 mk. 5.) **S.** *Wiosny*. W 1827 r. 4 dm., 28 mk.

Strzemięń, rus. *Stremeń*, wś, pow. żółkiewski, 26 klm. na pñ.-wsch. od Żółkwi (st. dr. żel.), 8 klm. na pld.-wsch. od Mostów Wielkich (sąd pow. i urz. poczt.). Na pñ. leży Reklinię, na pld. Kupiczwola, na zach. Mosty Wielkie. Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Żeldec (praw. dopł. Raty). Żeldec wchodzi tu od pld. z Kupiczwoli i płynie na pñ.-wsch. do Reklinię. Wschod. część wsi przepływa strumień (praw. dopł. Żeldec). W dolinie obu potoków leżą zabudowania. Wznies. obszaru sięga do 214 mt. Zach. część obszaru przeważnie lesista. Włas. więk. ma roli or. 3, łąk i ogr. 4, pastw. 12, lasu 468 mr.; własn. mn. roli or. 208, łąk i ogr. 285, past. 28 mr. W r. 1880 było 74 dm., 495 mk. w gminie (402 gr.-kat., 78 rzym.-kat., 15 żydów, 402 Rusinów, 90 Polaków, 3 Niemców). Par. rzym.-kat. w Mostach Wielkich, gr.-kat. w Reklinię. We wsi jest cerkiew. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koron., pow. i woj. bełzkiego. *Lu. Dz.*

Strzemienne, os., pow. sejneński, gm. i par. Mirosław, odl. 50 w. od Sejna.

Strzemieszna, ob. *Strzemeszna*.

Strzemieszyce *Wielkie* i *S. Małe*, w XV w. *Strmyeschyze* major i minor, 1490 r. *Strzemieszynca*, 1581 r. *Strumieszicze*, dwie wsi nad rzką Rakówką (dopł. Przemszy), pow. będziński, gm. Olkusko-Siewierska, par. Gołonóg. Leżą wśród wyżyny olkusko-szląskiej, w punkcie przecięcia się drogi żel. warsz.-wied. z drogą żel. dąbrowiecką i z drogą bitą łączącą Ol-

kusz z Będzinem. Posiadają st. dr. żel. wied. (odl. 280 w. od Warszawy), st. dr. żel. dąbrowieckiej (odl. 12 w. od Sławkowa, 6 w. od Dąbrowy). Są tu dwie szkoły początkowe, kopalnie galmanu (Anna), piec wapienny, pokłady wapienia i węgla. S. Wielkie wraz ze wsiami: Grabocin (27 dm.), Ostrowy (10 dm.), Jasinie (49 dm.), Sulno (19 dm.), kol. Jamki (10 dm.), Zastawie (6 dm.) mają 224 dm. i 1840 mk., 2881 mr. (1728 mr. ornej). S. Małe ze wsiami: Kardebie (19 dm.), Zakowie (23 dm.) i kol. Lipówka (9 dm.), mają 148 dm., 1340 mk., 1746 mr. (1161 ornej). W 1827 r. S. Wielkie miały 144 dm., 922 mk; S. Małe 85 dm., 486 mk. W 1827 r. wystawiono przy drodze ze Sławkowa do S. płockie galmanu, która około 1850 r. wydawała rocznie do 20,000 korcy galmanu 14 do 16%, wydobywanego z kopalni Anna. W połowie XV w. S. Wielkie i Małe, w par. Sławków, były własnością bisk. krakowskich. S. Wielkie miały 16 łąn. km. i 1 zagr., dających dziesięcinę, wartości 10 grzyw., biskupowi. Sołtys płacił za dziesięcinę 2 fertony. S. Małe miały 18 łąn., karczme, łąny sołtysie, dające dziesięcinę wartości 20 grzyw. (Długosz, L. B., II, 187). Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 ws Strzemiesznicza major miała: 11 łąn. W r. 1581 we wsi S. (par. Sławków) bisk. krak. płacił od 15 łąn. km., 2 zagr. z rola, 12 zagr. bez roli, 2 kom. z byd., 1 kom. bez byd., $\frac{1}{4}$ roli, 1 sołtysi. Według reg. pob. pow. proszowskiego z r. 1490 ws S. Małe, w par. Jaworzno, miała 11 łąn.; w r. 1581 ws S. (par. Sławków) bisk. krakowski płacił od 16 łąn. km., 1 sołtysi, 4 kom. z byd., 5 kom. bez byd., 4 rzem. (Pawin., Mał., 34, 433). *Br. Ch.*

Strzemiecin, ob. *Strzemocin*.

Strzemieńczyzna, fol. w Andrychowie, pow. wadowicki. *Br. G.*

Strzemietowo, jezioro pod Jeżewem, pow. świecki; należało z kluczem komorskim do bisk. kujawskich (ob. Majatki bisk. p. ks. Kujota, str. 58). *Ks. Fr.*

Strzemilcze, ws, pow. brodzki, 30 klm. na pñ.-zach. od Brodów, 21 klm. na pñ.-wsch. od Łopatyna, 8 klm. na pñ. od Szczurowic (urz. poczt.). Na pñd. leży Smarżów, na wsch. Mikołajów; pñ. i wsch. część obszaru przypiera do granicy pow. dubieńskiego (o 4 klm. na pñ.-wsch. leży Beresteczko). Ws leży w dorzeczu Dniepru za pośrednictwem Styru. Płynie on wzdłuż granicy wsch. i przyjmuje od praw. brzegu Sydołówkę i drugą strugę, płynącą przez pñd. część obszaru. Po za wsią wchodzi Styra na obszar powiatu dubieńskiego. Zabudowania wiejskie leżą w klinie między Styrem a Sydołówką. Położenie wsi nizinne (wzn. 195 mt. na pñ., 202 mt. na pñd.-zach.). Na pñd.-wsch. leży grupa domów „Zahadka“.

Włas. wiek. ma roli or. 369, łąk i ogr. 57, pastw. 36, lasu 153 mr.; wł. mn. roli or. 1117, łąk i ogr. 306, pastw. 117, lasu 2 mr. W r. 1880 było 169 dm., 877 mk. w gminie, 19 dm., 169 mk. na obsz. dwor. (816 gr.-kat., 43 rzym.-kat., 183 izr., 4 innych wyzn.; 832 Rusinów, 32 Polaków, 177 Niemców, 3 innej narodow.) Par. rzym.-kat. w Szczurowicach, gr.-katol. w miejscu, dek. chołojowski. We wsi jest cerkiew p. w. św. Mikołaja, szkoła etat. 1-klas. i kasa pożyczk. gm. z kapit. 200 złr. *Lu. Dz.*

Strzemineczek (niem.), ob. *Stremuszczyk*.

Strzemkowo, dawniej *Strzemikowo*, wieś i dwór, pow. inowrocławski, o 5 klm. na pñ.-zach. od Inowrocławia (par., poczta i st. dr. żel.), nad rz. Śmiernią (praw. dopł. Noteci), przy dr. żel. inowrocławsko-bydgoskiej. Graniczy z Oporówkiem, Orłowem, Gnojnem, Sławęcinem i Jaksicami. St. dr. żel. w Jaksicach. W r. 1583 było w S. 6 łąn. osiadł., dziedziczył je Wojciech Niemojewski; w nowszych czasach należało do Karłowskich. Ws ma 29 ha, 1 dm., 7 mk. prot. Dwór ma 7 dm., 124 mk. (117 kat., 7 prot.) i 260 ha (235 roli); cegielnia, owczarnia zarodowa Rambouillet; właścicielem jest Józef Trzebiński. *E. Cal.*

Strzemiuszek, ob. *Strzemuszczyk*.

Strzemocin al. *Strzemiecin*, niem. *Stremotschin*, dok. 1372 *Stremenz Preibut, Prybut, Preybeth, Preybut, Preybuett*, folw. i ws na praw. brzegu Wisły, pow. grudziądzki, własność msta Grudziądz (o $\frac{1}{3}$ mili odl.), gdzie jest st. p. i kol. i par. kat. Folw. liczył 1868 r. 11 bud., 4 dm., 51 mk., 12 kat., 39 ew., ws zaś 19 bud., 19 dm., 180 mk., 54 kat., 126 ew. Gdy r. 1599 dozor kościelny w Grudziądzu rościł sobie prawo do S., powołując się na przywilej z r. 1370, przedłożyła rada miejska rejestry czynszowe z r. 1410, według których na S. siedział rzadca, płacący, oprócz zwykłych ciężarów, miastu 8 grzyw. rocznie na św. Marcina. Oprócz niego mieszkało tu kilkunastu czynszowników: Jakub Culmensee (płacił miastu 1 grz. i 2 kury), Fryderyk dawał od winnicy 1 grz., Peter Gorsuch, t. j. Piotr Gorzuch (1 grz. i kure), Anna Pschonkin, t. j. Pszonka (1 skojec i 2 kury), Mik. Klinkenau (3 skojce), Jan Leman (1 grz., 2 kury), Jan Boyener (3 skojce), Janusz (16 skojców 5 den.), Mik. Polan, t. j. Polak (1 grz., 2 kury), Maciej Helken syn (7 skojców, 2 kury), Mikołaj, dawniej parobek rzadcy (4 skojce, 2 kury), Mandacz, t. j. Mędacz i Jan Weymann (każdy po 1 skojcu) i Korwuss (3 sk. i 3 kury). R. 1504 płacił sołtys Walenty $1\frac{1}{2}$ grz., Jan Tische 7 szel., Andrzej Zedlarz 1 grz., Pekaty 1 grz., Stesske, t. j. Staśko 2 grz.; r. 1506 posiadało tu 9 włościan parcele, mianowicie Grzegorz, Michał, Andrzej Zedlarz, Jan Ti-

sche, soltys, Staśko Mały, Mróz, Adam i Stenzel, t. j. Stanisław. Później przejęło miasto S. na własną rękę, utrzymując tu tylko rządce, kilku ratajów i pasterza. R. 1632 wydzierżawiło je miasto Henrykowi Goldschmidt na lat 6; аренда wynosiła 200 fl. pol. i 30 gr.; dzierżawca był atoli zobowiązany wystawić tu dom i stodołę; drzewo i cegłę dało miasto. Trzypolowy podział miał i nadal być zachowany; 50 owiec miało wolne pastwiska w lesie miejskim; sprawy sądowe należały przed sąd miejski i dzierżawca powinien się stawić zaraz „in primo termino, tanquam peremptorio“. Roku 1654 wynosiła dzierżawa 300 fl. Po drugiej wojnie szwedzkiej wydzierżawiło miasto r. 1662 folwark burmistrzowi Jerzemu Koneibe na lat 12; аренда wynosiła 200 fl. rocznie; 2 lata były jednak wolne. R. 1705 przejął dzierżawę Piotr Borek za 550 fl. rocznie na lat 15. R. 1782 zostały dobra S. (22 wł. 19 mr.) puszczane za 218 tal. dyrektorowi poczty Janowi Ludwikowi Wagnerowi w wieczystą dzierżawę. Założył on tu winnicę na większą skalę, tak że r. 1793 liczono już 8244 winnych macic; r. 1796 nabył fol. S. komisarz Meissner, r. 1804 radca ziemski v. Bequignolle, wreszcie r. 1834 kupiło go znów miasto na subnaście za 3000 tal. (ob. Gesch. d. Graud. Kr. v. Froehlich, II, 323). *Ks. Fr.*

Strzemuszczyk, niem. *Strzeminczek*, wś, pow. brodnicki, st. p. Brodnica, par. kat. Pokrzydowo; 303·81 magd. mr. W 1885 r. 4 dm., 25 mk. Wchodzi w skład łaskowskiego nadleśnictwa (Wilhelmsberg). *Ks. Fr.*

Strzeniówka, wś i folw., pow. błoński, gm. Helenów, par. Nadarzyn, ma 136 mk. Folw. należy do dóbr Helenów. Wś ma 16 os., 430 mr. W 1827 r. 14 dm., 100 mk.

Strzecz, niem. *Strepsch*, dok. *Schrepetz*, *Schrepitz*, wś włośc. na Kaszubach, 3½ mili na pld. od Wejherowa, pow. wejherowski, par. kat. i agent. poczt. w miejscu. Składa się z folw. i 44 gbur. posiadał, ma 1045 ha (587 roli or., 82 łąk). W 1885 r. 61 dm., 92 dym., 506 mk., 491 kat., 9 ew., 6 żyd. Dwie szkoły katol.; 1887 r. szkoła we wsi miała 65, na wybud. 69 dzieci. Agentura poczt. istnieje od 1888 r. W 1889 r. otworzono także stację telegraficzną. Szematyzm dyecezyj. z r. 1887 wykazuje, że kościół tutejszy, p. w. św. Maryi Magdaleny, jest patronatu rządowego i należy do dek. mirachowskiego. Teraźniejszy kościół został zbudowany 1821 r. w pruski mur. Istnieje przy nim szpital dla 8 ubogich, dalej bractwo Opatrzności od r. 1768 i trzeźwości od r. 1856. Do par. należą: S. z wybud. Kobyli Las, Linia, Tłuczewo, Niepoczołowice, Zakrzewo, Dargolewo, Borek, Tępez, Smażyn, Pobłocie, Łebno, Łebińska

Huta i wybud., Zemblewo, Będargowo, Szopa, Lewin, Stara Huta, Nowa Huta i Miłoszewo; 1867 r. 4561 dusz, 1889 r. 5372. O starożytności osady świadczą liczne popielnice; znajdowano je głównie na górze Szubienicą (Galgenberg) zwanej, gdzie ich wydobyto przeszło sto, ale i na roli proboszczowskiej, tuż pod górą, pług nieraz urny i skorpury wyorywał. Z zachowanych popielnic zasługuje na wzmiankę znakomita urna twarzowa, znaleziona 1885 r.; jest ona razem z pokrywą 36 ctm. wysoka, w szyi zaś wynosi średnica otworu 8 ctm., a u stopy 11 ctm., obwód brzucha zaś 83 ctm. Tak pokrywa jako i urna zrobione są z czarnej gliny i ozdobione rzadkimi znakami; w urnie znaleziono kości i kawałki pierścieni brązowych, naszyjnik, naramiennik i t. d. Poraz pierwszy można było porównać przedmioty w urnie zawarte z rysunkami temi, które tworzą zewnętrzną jej ornamentykę. Pokazało się, że znaki na urnach oznaczają ozdoby, które nieboszczyk za życia nosił. Okazała tę urnę darował znalazca prowincjonalnemu muzeum w Gdańsku. Opis i rysunek podał Treichel (Verhandl. der berliner anthropol. Gesellschaft, 1888, str. 321—323; porów. także Westpr. Volksblatt, 1888, Nr. 202). Kaszubi opowiadają o Strzeczcu, że w miejscu, gdzie jest jezioro, kiedyś zapadł się w ziemię cały klasztor, w skutek grzechów zakonników (ob. Lubińskiego: „Szkice z ziemi i hist. Prus Królew.“, str. 68). Za czasów krzyżackich należał S. do wójtostwa mirachowskiego. R. 1397 skarży Niteze z Strzeczca Piotra, ststę z Miłoszewa, że go pobił, 4 rany zadał i zrabował, zabrawszy mu dzi-dę i 2 grzywny na publicznej drodze; za karę płaci 10 grz., a pobitemu nadto 10 grz.; tak opiewają stare gdańskie tablice woskowe (ob. „Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver.“, XI, 23). Około r. 1409 stają przed gdańskim sądem jako oskarżeni Piotr z Zemblewa (Petruch von Sambelow) i Woysław z Strzeczca (Schrepitzs), że na publicznej drodze pobili Marcina Czapvars; sąd skazuje ich na zapłacenie 9 grz. i 8 skojców (tamże, str. 17). W jednej z tych tablic są na początku XV w. wspomniani i smolarze strzepsy (Nr. 121). Od r. 1594 począwszy odbywały się w S. sejmiki pow. mirachowskiego, szlachta bowiem tego się domagała a wojew. pomorski Ludwik Mortęski według ich życzenia tak rozporządził (ob. Borek: „Echo sepulchralis“, II, 632). Wizytacja Madalińskiego z r. 1686 opiewa, że tu był kościół drewniany, niedawno odbudowany po spaleniu starego; dusz było około 1200, włók prob. 4; miał także prob. wolne rybołówstwo w jeziorze; organizację opłacała kasa kościelna, nauczyciela zaś

gminna. Szpital z 5 ubogimi posiadał kapitał w kwocie 1500 fl. (ob. str. 14). R. 1780 należały do par.: Strzecz z 111 mk., wyłącznie kat., Tłuczewo cum Kobylasz et Zarzecze, Linia, Niepoczolowice, Zakrzewo, Bork cum Szopy, Dargolewo, Tępcze, Pobłocie, Smażyno cum Głodowo, Łebno cum Łebińska Huta, Otałzino et Brocz, Ząblewo cum Molendino, Będargowo cum Szopy Będargowskie, Lewino cum Lewinko et Rosochy, Stara Huta, Nowa Huta i Miłoszewo. Do 1864 r. kościół sianowski był filią Strzecz. Z strug i rzek wymienia wizyt. Rybińskiego: Łebę, dzielącą Strzecz od Sianowa; Czarną rzeczkę, odgraniczającą Mirachowo od Strzecz; rzekę Słonicze, która dzieli od Strzecz Będargowo i Szopy i drugą Słonicze (Słonicę), która rozłącza S. od Dargolewa, Tępcza, Tłuczewa, Linii, Niepoczolowice i Zakrzewa (ob. str. 169—185). Z proboszczów tutejszych są znani: 1700 r. Łukasz Stanisław Wodecki, 1710 Stanisław Trzescowski, 1730 Jan Zelewski († 1763 r.), Józef Gręca († 1763), 1764 Jan Gręca (ob. Borek, l. c., pag. 634); 1858 Bieschke, od r. 1868—89 Wojciech Ziemann, od r. 1889 Antoni Dawidowski. *Ks. Fr.*

Strzeczowo, ob. *Trzeczowo*.

Strzeszewo 1.) *Wielkie*, ws, pow. płocki, gm. i par. Góra, odl. o 33 w. od Płocka, ma 5 dm., 42 mk., 155 mr. W 1827 r. 5 dm., 39 mk. 2.) *S. Kuliszki*, ws i fol., pow. płocki, gm. i par. Góra, odl. o 32 w. od Płocka, ma 5 dm., 40 mk., 311 mr. W 1827 r. 4 dm., 35 mk. W obu wsiach mieszka drobna szlachta. 3.) *S.*, ws nad rz. Wkrą, pow. płoński, gm. i par. Dziektarzewo, odl. o 21 w. od Płocka, ma 12 dm., 95 mk., 127 mr. 4.) *S.*, ws nad rz. Działdówką, pow. sierpecki, gm. i par. Biezuń, odl. 23 w. od Sierpeca, ma 24 dm., 212 mk., 727 mr. W 1827 r. 13 dm., 241 mk. W 1300 r. Ziemowit, ks. dobrzyński, nadaje ws „Strescovo“ kościołowi płockiemu (Kod. Maz., 35). Wydawca Kodeksu uważa tę wieś za Strzeszkowo, bez wskazania bliższego. 5.) *S.*, pow. łomżyński, gm. i par. Śniadowo. W XVI w. S. Witoszewo, gniazdo Strzeszewskich (Głóger, Ziemia łomżyńska). W 1827 r. 21 dm., 78 mk. *Br. Ch.*

Strzeszewo, ob. *Strzyżewo* i *Strzyżewko*.

Strzeszewo 1.) niem. *Stresow*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. łęborski, st. p. Żelazna, par. kat. Łębork, 19.5 klm. odl.; 838 ha. W 1885 r. 13 dm., 33 dym., 238 mk., 1 kat., 237 ew. Leży nad szosą do Wejherowa. R. 1348 nadaje w. m. Henryk Tussemr dobra Chocziszczow (Choczewo?) o 47 wł. i S. o 30 wł. wiernemu „Jeschko“, synowi „Swinczen“, na prawie magd., z obowiązkiem płacenia co rok na M. B. Gromn. do zamku gdańskiego 5 grz., czynienia służby wojskowej

i pomagania przy budowaniu warowni, jak inni rycerze. Dawniej S. miało prawo pola. (ob. „Gesch. d. Lande Lauenburg und Buetow“ von Cramer, II, 229). Na początku XV w. występuje w woskowych tablicach kopenhawskich: Dibgamir i Prsipke ze S. (ob. „Zeitschrift d. Westpr. Gesch. Ver.“, IV, 80). R. 1437 nadaje Bogusław, ks. pomorski, ws S. Wawrzyńcowi Krockow (str. 240). R. 1507 zapisuje ją książę Bogusław X braciom Janowi i Jerzemu Krockow (tamże, str. 242). R. 1780 był dziedzicem Weyher. S. miało 41 mk. (9 kat.); ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 98). 2.) *S.*, niem. *Stresau*, wybud. do Więcków, pow. kościerski, par. kat. Pogódki, st. p. Skarszewy, 101.17 mr.; 1 dm., 6 mk. Jestto dawniejsze król. leśnictwo, sprzedane 1822 r. *Ks. Fr.*

Strzeszki 1.) dawniej *Strzeszkowice*, dwór, pow. średzki, o 4 klm. na pld.-zach. od Środy (par., poczta i stacya dr. żel.). Graniczy z Płaczkami, Chwałkowem, Pętkowem i Ślupią; ma 6 dm., 99 mk. (85 kat., 14 prot.) i 227 ha (219 ha roli); gorzelnia parowa, chów i tucz bydła holenderskiego, owczarnia Rambouillet. S. są gniazdem Strzeszkowiczów al. Strzeszkowskich, którzy tu się pojawiają od r. 1391 (Akta gr. wielkop., I, II). W r. 1432 rozgraniczono tę osadę od Petkowa; r. 1578 i później istniały 2 działy w S., jeden (1 łan i 1/2 pustego) miała Zofia Brodowska, drugi (1 1/2 łanu i 2 komor.) Bernard Strzeszkowski; w r. 1618—20 dziedziczyli S. Wojciech Zieleński i Jan Mechliński, a w nowszych czasach Stablewscy. Oś własność niemiecka. 2.) *S. Brzozowice*, os., pow. średzki, o 8 klm. na pld. od Środy, pod Garbami, istniała jeszcze po r. 1845. Dotąd istnieje tam jeszcze drugi Brzozowiec, zwany Koszutskim (Koszuty). *E. Cal.*

Strzeszkowice 1.) ws i folw. nad rzeką Drzewiczką, pow. opoczyński, gm. Opoczno, par. Sołek, odl. od Opoczna 9 w., ma 20 dm., 172 mk., młyn wodny. W 1827 r. 15 dm., 75 mk. Fol. S. z nomenklat. Waleryanów rozl. mr. 294: gr. or. i ogr. mr. 202, łąk mr. 62, past. mr. 9, nieuż. mr. 21; bud. drewn. 15; płodozm. 6-pol. Ws S. os. 11, mr. 217. W połowie XV w. S., ws w par. Drzewica, własność Mikołaja h. Łabędź, miała 5 łan. km., z których płacono dziesięcinę, wartości 2 seksag., prebendzie sandomierskiej. Folw. rycerski dawał pleb. w Drzewicy (Długosz, L. B., I, 363). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1608 S. i Trzebina, własność Stanisława i Dersława ze Strzemieszyc, płacili pob. 37 gr. W r. 1577 Michowscy płać w S. od 2 łan. (Pawliński, Małop., 283, 480). 2.) *S.*, ws, fol. i dobra nad rz. Mierzawą, pow. jędrzejowski, gm. Nawarzyce, par.

Piotrkowice, odl. 14 w. od Jędrzejowa, mają szkołę począt., młyn wodny. W 1827 r. 30 dm., 143 mk. W 1888 r. dobra S. składały się z fol. S. i Olbrachcice, rozl. mr. 1020: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 237, łąk mr. 139, past. mr. 55, lasu mr. 16, nieuż. mr. 16; bud. mur. 7, drewn. 8; płodozm. 14-pol.; fol. Olbrachcice gr. or. i ogr. mr. 266, lasu mr. 282, nieuż. mr. 7; bud. drewn. 3; płodozm. 13-pol., las nieurządzony. Wś S. os. 53, mr. 245; wś Olbrachcice os. 10, mr. 68. Wymieniona w uposażeniu klasztoru jędrzejowskiego 1174 r. wieś „villa Bugivou“ ma być wedle domysłu wydawcy Kod. Małop. (II, 9) dzisiejszą wsią Strzeszkowice. W połowie XV w. S., w par. Piotrkowice, własność czterech częściowych posiadaczy, miały cztery fol. rycerskie, z których dziesięcinę wartości 3 grzyw., płacono pleban. w Mieronicach (Długosz, L. B., II, 86, 88). Według reg. pob. pow. ksiąskiego z r. 1490 wś S. miała 1½ łąk. W r. 1581 Dembieński płaci tu od 2 łąk km., 2 czynsz., 3 zagr. bez roli, 3 kom. z bydł., 1 rzem., 1¼ roli (Pawłowski, Małop., 84, 439). 3.) **S. Duże** i **S. Małe**, dwie wsi i folw. nad rz. Bystrzycą, pow. lubelski, gm. Niedrzwica, par. Krężnica, odl. 16 w. od Lublina. Posiada młyn wodny, most na Bystrzycy, pokłady wapienia; na folw. owczarnia większa. W 1827 r. 20 dm., 126 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 1337: gr. or. i ogr. mr. 1073, łąk mr. 110, past. mr. 5, lasu mr. 91, nieuż. mr. 58; bud. mur. 15, drewn. 10; płodozm. 10 i 12-pol., las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 12, mr. 199; wś Wola Strzeszkowska os. 10, mr. 132; wś Majdan Strzeszkowski os. 5, mr. 91. Długosz wymienia S. w opisie par. Krężnica, bez podania szczegółów (L. B., II, 540). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 S. i Strzeszowice, w par. Mełgiew, miały 4 łąny i 1 młyn, zaś S. Trojackie, w par. Krężnica Jara, własność Pszonki, miały 1½ łąnu, 1 młyn; część Wiscockiej 1½ łąnu (Pawłowski, Małop., 351 i 354). *Br. Ch.*

Strzeszkowice, ob. *Strzeszki*.

Strzeszkówko, niem. *Liebenau Abtheilung 5*, os. wiejska, pow. węgrowski, o 5 klm. na pld.-wschód od Mieściska (par. i poczta), st. dr. żel. w Łopiennie o 6 klm.; wchodziła dawniej w skład Holendrów Miłosławickich i miała w 1871 r. 5 dm., 39 mk.; obecnie już nie tworzy odrębnej całości.

Strzeszkowo, niem. *Streschkowo*, dwór, pow. węgrowski, o 4 klm. na pld.-wschód od Mieściska (par. i poczta), st. dr. żel. w Łopiennie o 6 klm.; 6 dm., 99 mk. kat. i 266 ha (228 roli, 13 łąk); chów bydła holenderskiego. W XVI w. (Łaski, L. B., I, 81) składało się z łąków km., z których składano proboszczom w Mieścisku mesznego po korcu owsa i

pszemicy. W r. 1543 i 1558 rozgraniczano S. z Wielą i Miłosławicami; r. 1580 były w S. 2 łąny i 1 zagr.; dziedzicem był Wojciech Młodkowski, a w r. 1618—20 Wojciech Dybrzyński. Przy schyłku zeszłego wieku należało S. do szambelana Maks. Grabskiego, w nowszych czasach do Piotra Brodnickiego. *E. Cal.*

Strzeszkowska Wola, wś włośc., pow. lubelski, gm. Niedrzwica, par. Krężnica Jara. Wchodziła w skład dóbr Strzeszkowice.

Strzeszowo, powiat ostrzeszowski, ob. *Strzyżew*.

Strzeszyce, w dok. z XIII i XIV w. *Cressici, Czeressici, Cherescici*, u Długosza: *Trzeszyce, Trzeszycze*, wś, pow. limanowski, nad Łososiną, dopł. Dunajca z lew. brzegu, w okolicy lesistej i górskiej; składa się z 42 dm. i 291 mk.; 240 rz.-kat. (par. w Ujanowicach), 41 ew. (w osadzie Wachendorf) i 10 izr. Pod względem narodowości 285 Polaków, 6 Niemców. Kol. Wachendorf została założona za Józefa II na gruntach należących do klasztoru klarysek w Starym Sączu, lecz się już spolszczyła, z tego powodu pominięto ją w Ortsrepertorium z r. 1886. Pos. więk. wynosi 14 mr.; mniej. 216 roli, 30 łąk, 73 past. i 23 mr. lasu. W dok. św. Kingi (Kod. Małop., II, 145) wymieniona ta osada jako wiano klasztorne 1280 r., co potwierdzają przywileje późniejsze, jako to: dokum. papieża Marcina IV z 1283 r. (ibid., 154 i I, 121) i Wacława, króla czeskiego z 1292 r. (ibid., 187). W dypl. z 17 lipca 1367 r. podano nazwę Czerescice. Około 1344 r. była ta wieś zastawiona za 150 grzyw. wraz z Zbikowicami i Wianowicami (ibid., III, 387). W przywileju Władysława Łokietka na lokację wsi Rajbrota (ibid., 184) czytamy, iż ztąd wiodła droga do Bochni. Droga ta prowadzi istotnie przez Rajbrot i Lipnicę. W 1531 r. (Pawłowski, Małop., 142) stał tu młyn z ćwiercią łąnu. S. graniczą na póln. z Krosną, na zach. z Jaworzyną, na pld. z Żmiącą a na wschód z Sechną. *Mac.*

Strzeszyn, *Strjeszyn*, w kronikach także *Strzeżew*, mko na prawym brzegu Dniepru, niedaleko ujścia rzeki Okry, pow. rohaczewski, w 1 okr. pol., gm. Strzeszyn, o 39 w. od Rohaczewa, przy drodze ze Żłobina do Horwalu (w pow. rzeczyckim). Ma 183 dm. drewnianych, 1 murowany (75 należy do chrześcian a 109 do żydów), 1064 mk. (454 męż. i 610 kob.), w tej liczbie 512 praw. i 552 żyd., 2 sklepy. Posiada cerkiew murowaną, wzniesioną w 1807 r., dom modlitwy żydowski, zarząd gminny, szkołę ludową, przystań na Dnieprze, nieznaczny jarmark. W cerkwi znajduje się piękny obraz, przedstawiający złożenie Chrystusa do grobu, ofiarowany

przez byłego dziedzica hr. Ostermana. Własność Jafimowicza. S., pod nazwą Strzeżew i Strjeczyw, wspominany jest w latopisach już pod 1127 r. Należał wówczas do ks. połockiego i stanowił najbardziej na pld.-wschód wysunięte miasto tegoż, leżące na pograniczu ks. czernihowskiego. Po upadku Połocka w połowie XII w. przyłączony został do ks. czernihowskiego, poczem dostawczy się pod władzę Litwy, należał do dzielnicy kijowskiej. W 1399 r. nadany został kapitule wileńskiej. Jako gród pograniczny z państwem ruskim S. niejednokrotnie podlegał klęskom wojennym, zwłaszcza w XVI i XVII w. Po przyłączeniu Białorusi do Rosyi S., jako dobra duchowne, zajęty został na skarb i darowany przez cesarżową Katarzynę II hr. Ostermanowi. Gmina S. liczy 5575 mk. (2375 męż., 2426 kob. i 774 dzieci), z których 525 męż. i 275 dzieci zajmuje się przemysłem leśnym, używając do pomocy 550 koni. W gminie znajduje się 11,377 dzies. lasów prywatnych i 7747 dzies. włościańskich. *J. Krz.*

Strzeszyn, w XV w. *Strzeshin*, wś, w pow. gorlickim, na lew. brzegu Ropy, o 3,3 klm. na pld.-zach. od Biecza, rozrzucona w dolinie dwóch potoków i Ropy, u stóp wzgórza Wilczaka (373 mt.). Na pln. i pld. lasy. Wieś składa się z 209 dm. (4 na obszarze większej pos.) i liczy 1391 mk. (1364 rz.-kat., 7 akat. i 10 izrael.). Pos. więk. (Wilh. hr. Siemińskiego) wynosi 263 roli, 24 łąk i ogr., 45 past. i 242 mr. lasu; pos. mn. 978 roli, 95 łąk, 209 past. i 267 mr. lasu. Za Długosza (L. B., I, 489 i III, 201) wś królewska, miała łąny km., zagrody, karczmę i predium. W 1581 r. (Pawłowski, Małop., 115) S., wś ststwa bieckiego, składał się z 9 1/2 łąnów km., 3 czynszow., 3 zagr. z rolą, 11 zagr. bez roli, 4 kom. z bydł., 9 kom. bez bydła, 4 rzemieśl., dudy i 2 przętów roli. Graniczy na pln. z Racławicami, na zach. z Kwiatonowicami, na pld. z Kłęczanami. *Mac.*

Strzeszyn al. *Strzeszyno*, wś i dwór, pow. poznański, o 7 klm. na pln.-zach. od Poznania (poczta), między drogami żelaznymi z Poznania do Krzyża i Piły; par. Św. Wojciech w Poznaniu; st. dr. żel. na Złotnikach o 4 1/2 klm. W r. 1388 wchodził S. w skład opola chojnickiego; r. 1391 pisali się z S. Siekierka, Bożysław i inni; r. 1397 występuje pleban miejscowy (Akta grod. wielkop., I); około 1581 roku już tu nie było kościoła; Łukasz Sadowski posiadał tu 4 łąny i 2 zagr.; przy schyłku zeszłego wieku dziedziczył S. Wojciech Gądkowski a w nowszych czasach Stanisław Przyłuski. Wś obecnie ze Strzeszynkiem (4 dm., 32 mk.) tworzy okrag wiejski, mający 9 dm., 75 mk. (68 kat., 7 prot.) i 187 ha (130 roli, 31 łąk, 6 lasu). Dwór, prze-

zwany *Sedan*, z folw. Strzeszynkiem (4 dm., 62 mt.) tworzy okrag dwor., mający 16 dm., 296 mk. (241 kat., 55 prot.) i 988 ha (678 roli, 41 łąk, 85 lasu); gorzelnia, cegielnia produkcy nabiału. Między S. i Golecinem stanął jeden z fortów poznańskich. *E. Cal.*

Strzeszynka, potok podgórski, powstaje w obr. gm. Kwiatonowie, w pow. gorlickim; płynie zrazu na pln. a potem kręto na pld.-wschód przez obszar Strzeszyna a pod Kłęczanami uchodzi do Ropy z lew. brzegu, u pld.-zach. podnóża góry Wilczaka (373 mt.). Długi 7 klm. *Br. G.*

Strzeszynko, wś i folw., pow. poznański, o 7 1/2 klm. na pln.-zach. od Poznania (poczta), nad jez., z którego wypływa Bogdanka (dopł. Warty). Graniczy z Strzeszynem; parafia Kiekrz, st. dr. żel. na Złotnikach o 3 1/2 klm. S. tworzyło już w r. 1388 odrębną całość i wchodziło w skład opola chojnickiego; w nowszych czasach miewało wspólnych dziedziców ze Strzeszynem. Wś ma 4 dm., 32 mk. Folw., przewany *Seewoerth*, ma 4 dm., 62 mk.

Strzeszyński Młyn, o 6 klm. na zach.-pln. od Poznania i 2 klm. na pld. od Strzeszyna, nad Bogdanką. Niewykazany w Spisie gmin i okregów.

Strzeżewo, ob. *Strzyżew* i *Strzyżewo*,

Strzeżów, 1262 r. *Screszow*, wś, pow. miechowski, gm. Wielko Zagórze, par. Miechów, posiada szkołę początk. od 1876 r. W 1827 r. 29 dm., 246 mk. Wymieniona w akcie z 1262 r., w liczbie wsi dających dziesięcinę klasztorowi miechowskiemu (Kod. Małop., II, 117). W połowie XV w. S., wś w par. Miechów, własność klasztoru miechowskiego, miała 14 łąn. kmiec., z których płacono po 1 seksag. czynszu, 30 jaj, 2 kapłony, 2 sery, odrabiano 2 dni w tygodniu własnym pługiem; 5 zagr. z rolą płacono po 1 fert. czynszu; jeden dzień w tygodniu odrabiano pieszko. Folw. duchowny i wszystkie role kmiecie i zagr. płaćły dziesięcinę, wartości 26 grzyw., klasztorowi (Długosz, L. B., III, 20, 25). Według reg. pob. pow. ksiąskiego z r. 1581 prepozytura miechowska płaćła od 7 łąn. km., 2 zagr. z rolą (Pawłowski, Małop., 92). *Br. G.*

Strzeżyno, niem. *Stresow*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. słupski, st. p. i kol. Dębica, par. kat. Słupsk; 508 ha. W 1885 r. 27 dm., 149 mk. (2 kat.). Na wyb. Kurzweil przypada 28 mk. i 4 dm. *Ks. Fr.*

Strzepiń, urząd. *Strzempin*, wś i folw., pow. bukowski (Grodziński), o 10 klm. na pld. od Buku i tyleż na pld.-wsch. od Opalenicy (st. dr. żel.). Graniczy z Dakowami, Niemirzycami i Bielawami; par. Granowo, dawniej Drożyn, poczta Dakowy Mokre. Z S. pisali się Strzepińscy od r. 1386 (ob. Akta grodz. wielkop., I i II). Tu urodził się w r. 1398

Tomasz ze Strzepna, bisk. krakow. († 1460). W r. 1580 posiadał Piotr Strzepiński 3 łany, 2 zagr., 1 komor. i osadnika; na drugim dziale mieli Ujejscy, Piotr i Stanisław 8 łan. os., 2 zagr. i 1 komor.; przy schyłku zeszłego stulecia należał S. do Ksawerego Działyńskiego. Wś ma obecnie 10 dm., 121 mk. (110 kat., 11 prot.) i 200 ha (184 roli, 7 łąk). Folw. (7 dm., 158 mk.) wchodzi w skład dóbr Granowo; nabiął, chów i tucz bydła; właścicielką jest Cecylia hr. Działyńska. *E. Cal.*

Strzeszewskie, jezioro w pow. łeckim, ob. Rumejki.

Strzybnica, niem. *Friedrichshuette*, os. górnicza, pow. tarnowski, par. Tarnowice (odl. $\frac{3}{4}$ mili). Posiada 18 dm., 192 mk. (83 kat.), 33 ha obszaru, szkołę początkową, przystanek dr. żel. na linii Tarnowice-Opole, huty ołowiane i srebrne. W 1871 r. wytopiono tu 153,691 cent. ołowiu, wartości 859,600 tal. Srebra wydobyto 17,132 funt., wartości 511,600 tal. Rudy ołowianej dostarcza królewska kopalnia Friedrichsgrube. Dla użytkowania tych rud, na obszarze os. młyn. nad rzeką Stolą, zwanej Hardabusz (między Piaszczną a sztolniami Gotthelf), wzniesiono wielkie piece, puszczono w ruch 1786 r. Około 1860 r. należały one do najlepiej urządzonej w całych Niemczech. Stacya dr. żel., kuźnica, zajazd i zakłady górnicze Heinrichswerk znajdują się na obszarze gm. Rybna.

Strzyboga, wś i fol., pow. skierniewicki, gm. Doleck, par. Rawa Stara, odl. 8 w. od Skierniewic, ma 182 mk. W 1827 r. 10 dm., 140 mk. W 1888 r. fol. S. rozl. mr. 540: gr. or. i ogr. mr. 448, łąk mr. 50, pastw. mr. 2, lasu mr. 21, nieuź. mr. 19; bud. mur. 1, z drzewa 9; płodozm. 7 i 10-pol. Do włościan należały 309 mr. W skład dóbr S. wchodziła wś Franciszkany. Na początku XVI w. były tu same tylko łany kmiecie, z których dziesięcinę dawano pleb. w Skierniewicach, a kołędę, po groszu z łanu, pleb. w Starej Rawie, do której S. należała (Łaski, L.B., II, 289). *Br. Ch.*

Strzydzew 1.) dawniej *Strzedzewo maius*, wś i dwór, pow. pleszewski, o 8 klm. na pñ.-zach. od Pleszewa, u źródeł Strzydzewki (dopł. Prośny). Graniczy z Czerminem, Momotami, Kurcewem i Sławoszewem; par. Czermin, szkoła w miejscu, poczta i st. dr. żel. w Kotlinie o $5\frac{1}{2}$ klm. i w Kowalewie o $6\frac{1}{2}$ klm. S. istniał już przed r. 1523; w r. 1578 było tu $3\frac{1}{2}$ łan. os., 1 zagr. i 2 komorn.; dziedzicem był Wojciech Grzymisławski, a w r. 1618 Piotr Karski; w nowszych czasach należał S. do Rapackich, potem do Sławoszewskich. Wś ma 12 dm., 131 mk. katol. i 95 ha (90 ha roli). Dwór ma 13 dm., 92 mk. (83 kat., 9 prot.) i 283 ha (248 roli, 15 łąk, 13 lasu); chów bydła. 2.) **S.**, por. *Strzyżew*. *E. Cal.*

Strzydzewka, niekiedy *Strzyżewka*, rzeka, lewy dopł. Prośny, bierze początek w Strzydzewie, o 8 klm. na pñ.-zach. od Pleszewa, płynie w kierunku pñ.-wsch., mija Czermin, uchodzi do strugi Żegocińskiej, odnogi Prośny, w Zbikach, w pobliżu wsi Polskie, o 10 klm. na pñ.-wschód od Pleszewa; długa około 10 klm. *E. Cal.*

Strzydzewko al. *Strzeżewko*, *Strzedzewo minus*, os., pod Strzydzewem, w par. Czermin, ku pñ. od Pleszewa, w pow. niegdyś kaliskim. Leżała pustkami w r. 1618 (Łaski, L. B., II, 28; A. J. Parczewski Anal. Wielk., I, 63).

Strzygi 1.) wś i folw. nad rzeką Chodeczką, pow. włocławski, gm. i par. Chodecz, odl. 28 w. od Włocławka, posiada gorzelnię, 13 dm., 96 mk., 84 katol., 12 ew. W 1827 r. było 12 dm., 116 mk. Dobra S. lit. AB składały się w 1885 r. z fol. S., Strzyżki, Zieleniewo, Mstowo, Szczecin i Trzeszczon. Rozl. mr. 3210: fol. Strzygi gr. or. i ogr. mr. 493, łąk mr. 48, pastw. mr. 14, lasu mr. 895, nieuź. mr. 147; bud. mur. 22, z drzewa 13; płodozm. 8-pol., las urządzony; fol. Mstowo gr. or. i ogr. mr. 307, łąk mr. 23, nieuź. mr. 9; bud. mur. 5, z drzewa 4; płodozm. 9 i 11-pol.; fol. Strzyżki gr. or. i ogr. mr. 269, łąk mr. 9, nieuź. mr. 15; bud. mur. 1, z drzewa 4; płodozm. 13-pol.; fol. Szczecin gr. or. i ogr. mr. 190, łąk mr. 88, pastw. mr. 4, nieuź. mr. 20; bud. mur. 1, z drzewa 5; płodozm. 9-pol.; fol. Trzeszczon gr. or. i ogr. mr. 260, łąk mr. 43, pastw. mr. 36, nieuź. mr. 11; bud. mur. 2, z drzewa 8; płodozm. 13-pol.; fol. Zieleniewo gr. or. i ogr. mr. 273, łąk mr. 35, pastw. mr. 2, nieuź. mr. 15; bud. mur. 2, z drzewa 6; płodozm. 13-pol. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 20, mr. 21; os. Grabowszczyzna os. 1, mr. 19; wś Strzyżki os. 9, mr. 10; wś Szczecin os. 4, mr. 26; wś Mstowo os. 27, mr. 112; wś Trzeszczon os. 8, mr. 19; wś Zieleniewo os. 11, mr. 19; wś Huba Chodecka os. 17, mr. 32; wś Bogotomia os. 7, mr. 208; wś Mielno os. 8, mr. 233. Według reg. pob. pow. przeddeckiego z r. 1557 we wsi S. major, w par. Chodecz, Jerzmanowski miał 1 łan, 1 zagr. Cześć wójta z Rybna 1 łan; we wsi S. minor, Czołpiński miał 1 łan, 3 zagr., Jerzmanowski 1 łan, 1 zagr., Piskowski $\frac{1}{2}$ łan., 3 zagr. Części szlacheckie bez kmieci mieli we wsi S. minor: Czarnocki 2 łany, 2 zagr., Pierzechalina 1 łan, Siemielewski 1 łan, Wskowski 1 łan, wójt z Rybna 1 łan (Pawński, Wielkp., II, 24). We wsi S. major Strycki miał 1 łan, 1 rzem., Albert Czulapa 1 łan, 1 zagr., Łakiński 1 łan (Pawński, Wielkp., II, 22 i 24). 2.) **S.**, wś, fol. i dobra nad rz. Rypienią, pow. rypiński, gm. Starorypin, par. Strzygi, odl. 7 w. od Rypina, posiadają kościół par. murowany, szkołę początkową, sąd gm. okr. II, urząd gm., sklep

i dom zajezdny; do dóbr należą dwa młyny wodne, tartak, karczma, 2 kuźnie i osady młyn. Serwatka i Podborowo. S. mają 30 dm. (3 mur.), 456 mk. W 1827 r. było 24 dm., 224 mk. Położenie wsi bardzo malownicze. Dobra S. składały się w 1886 r. z fol. S. i Tadajewo, rozl. mr. 1238; fol. S. gr. or. i ogr. mr. 563, łąk mr. 82, pastw. mr. 81, lasu mr. 191, nieuż. mr. 57; bud. mur. 11, z drzewa 15; płodozm. 11-pol.; fol. Tadajewo gr. or. i ogr. mr. 245, łąk mr. 13, pastw. mr. 6; bud. mur. 2, z drzewa 5; płodozm. 11-pol., las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 41, mr. 203; wś Tadajewo os. 41, mr. 322; wś Sumin os. 39, mr. 781. W akcie 1363 r. występuje „Petrus dapifer Dobrzinensis heresque de Strzygy“. W 1367 r. Kazimierz W. nadaje temuż Piotrowi „Swinka“ zwanemu i jego synom „Jacussio et Petrassio de Strzygy“ prawo dziedziczne według prawa polskiego na dobrach w ziemi dobrzyńskiej i zawskrzyńskiej a mianowicie na wsiach: S., Długie, Sumin, Przywitowo, Sadłowo, Stepowo, Wrociszewo, Niechłonin, Sarnowo, Chojnowo, Zielona (Kod. dypl. polski, II, 741, 751). Na akcie z 1434 r. występuje między podpisanymi: Jakub „de Strzygi“, kasztel. rypiński (ib. II, 859). Według reg. pob. pow. rypińskiego z r. 1564 było tu 6 poddanych Elżbiety z Sierpea, mających po 1 łanie, 2 zagr.; 2 młyny, 1 karczma. Poboru płacono 4 fl. 20 gr. (Pawński, Wielkp., I, 301). R. 1789 własność Cissowskich, wysiewu 80 kor. żyta, 3 kor. pszenicy. Z kolei należą do Smoleńskich, Zboińskich, Małkiewiczów. Kościół parafialny, p. w. św. Stanisława, wedle napisu na płycie marmurowej w posadzce miał być założony 1162 r. Jestto budowla ostrołukowa z XV w., z wieżą przy ścianie frontowej; presbiterium niema. S. par., dekanat rypiński, 1829 dusz.

Br. Ch.

Strzygów, *Strzygowa*, niem. *Striegau*, 1315 *Stregonia castrum*, według Słownika Knie pierwotnie *Trzy Góry* (prędzej *Strzegoń*), miasto powiatowe w regencji wrocławskiej, na Szląsku pruskim, leży na lew. brzegu Strzygowskiej wody (lewy dopł. Wystrzycy, dopł. lew. Odry), na wzn. 600 st. n. p. m. (przy moście), pomiędzy trzema górami (Krzyżową, św. Jerzego i Szeroką), posiada kościół par. katol., jeden z najpiękniejszych i największych na Szląsku, dwa filialne kościoły i kaplicę cmentarną, kościół par. ewang. (od 1742 r.), szkołę realną, szkołę miejską, szkoły początkowe, st. dr. żel. Wrocław-Świdnica-Freiburg, na odnodze do Rothenburga nad Odrą (ob. t. X, 176), kamieniołomy (bazaltu i granitu), zakłady wyrobów kamiennych, przemysł szewski i introligatorski, 624 bud., 11,784 mk. (5846 kob.); co do wyznania:

7292 ewang., 4341 katol., 112 żyd. Do miasta należy 1400 ha ziemi (1061 ha roli, 111 ha łąk i 45 ha lasu; czysty dochód z ha roli 43-47 mrk, z ha łąk 40-73, z ha lasu 9-01 mrk); 1842 r. było 258 dm. w obrębie murów, 128 na przedmieściach, 22 bud. publicznych, 4772 mk. (2919 ewang., 1846 katol., 7 żyd.). Jeszcze w 1843 r. istniały mury miejskie, z wałami, fosą i pięciu bramami i czterema przedmieściami. Główną ozdobę miasta stanowił kościół katol., starożytna budowla ostrołukowa, której skłopenie, wznies. na 83 st., spoczywa na 20 wysmukłych filarach, dźwigając dach wznoszący się na 184 stóp od ziemi, najwyższy na całym Szląsku. Długość kościoła wynosi 130 łokci, szerokość 63 łokci. Jedna z dwu wież nieskończona. O istnieniu kościoła wspominają dokumenty z 1180 r.; obecny rozpoczęto budować 1253 r., ukończono 1399 r. Przy kościele istniała komandorya maltańska do 1810 r. Starożytny kościółek św. Barbary był konsekrowany 1154 r. Kaplica cmentarna pochodzi z 1460 r. Przy klasztorze benedyktynek, założonym 1307 r., istniał kościół, obrócony po kasacie klasztoru na magazyn. W kościele tym, podobno już 1154 r. (?), znajdował się obraz cudami słynący, umieszczony obecnie w kościele parafialnym. Klasztor karmelitów, pierwszy na Szląsku, powstał 1462 r., opuszczony przez zakonników (1569—1658), którym komandor maltański oddał parafię św. Piotra i Pawła. Zakonnicy następnie zbudowali nowy klasztor i kościół (1704—1720). Klasztor zniesiono 1810 r.; karmelici pełnili obowiązki proboszczów do 1818 r. Kościół klasztorny oddano ewangelikom, którzy go objęli 1819 r. Poraz pierwszy występuje w dokum. S. 1114 r. (kaplica z obrazem endownym). Prawo niemieckie otrzymuje miasto 1241 r. Po śmierci Agnieszki, wdowy po Bolku II, ks. świdnicko-jawornickim, S. zostaje r. 1392 przyłączony do korony czeskiej. S. otrzymał 1388 r., wraz z innymi przywilejami, prawo bicia monety, z którego korzystał do 1622 r. Husyci spustoszyli miasto 6 lipca 1428 r. Jan Montanus, lekarz cesarski, syn miejscowego cerulika, odkrył 1568 r. w górze św. Jerzego pokłady glinki żółtej i szarej (używanej do farb i malowania), której przypisywano lecznicze własności i sprzedawano w kawałkach, pieczęcią opatrzonych (Siegel-Erde, terra sigillata). Około 1570 r. kwitnął przemysł sukienniczy (300 sukienników). Epoka pomyślnego rozwoju S. kończy się wybuchem wojny 30-letniej. W 1632 r. wojska cesarskie spaliły i zabrały miasto, reszty dokonała zaraza (8 rodzin zostało). Generał cesarski Golz oblegał i zdobył S. roku 1640. Fryderyk II stoczył tu bitwę zwycięską 4

czerwca 1745 r. (zwaną też bitwą pod Hohefriedeberg) z Austryakami i Sasami. Nowy władca Szląska darował miastu 30,000 talarów dla umorzenia długów, wynikłych z ciężarów wojny 7-letniej. Wojny Napoleońskie (1806—1813) obciążyły miasto sumą 48,000 tal. Historyą S. opracował gruntownie i krytycznie z archiwalnych źródeł Julius Fillo i ogłosił p. t. „Chronik der Stadt Striegau von den aeltesten Zeiten bis zum Jahre 1889“, Striegau 1889, str. VI i 397.

Strzygłowski powiat ma tylko 5 1/2 mil kwadr. Graniczy na pld. ze świdnickim, na wschód z wrocławskim, na pln. z nowotarckim i lignickim, na zach. z jaworskim i bolkowickim. Obszar powiatu jest częścią wyżyny stanowiącej podgórze pasm górskich Hochwaldu i Waldenburskiego pasma. Bober i Wystrzyca uprowadzają wody tego obszaru do Odry. Śród płaskowzgórza wznoszą się pojedyncze szczyty (granitowe i bazaltowe), zwane Kopami. Obok pldów mineralnych (węgiel brunatny, granity), żyzna gleba wydaje obfite plony (zboże, buraki i inne zakłady) pomyślnie się rozwija. Ludność powiatu wynosiła w 1885 r. 41,075 (a więc prawie 8000 na 1 milę), w tej liczbie 25,608 ewang., 15,211 katol., 133 innych chrześ., 119 żyd. Ogół ziemi użytkowej wynosi 29,926 ha, z tego na gminy miejskie wypada 1400 ha, na wiejskie 15,060 ha (13,093 roli, 696 łąk i 355 ha lasu), na większą posiadłość 13,486 ha (10,026 roli, 850 łąk i 2030 ha lasu). *Br. Ch.*

Strzyglówka, ob. *Strzylawka*.

Strzygłowski Młyn, niem. *Striegelmuehle*, 1193 *Stregomen*, dobra i wieś, pow. świdnicki, par. ew. Klein Kniegnitz, kat. Sobótka. W r. 1885 dobra miały 4 dm., 85 mk. (43 kat.), 160 ha; wś 50 dm., 355 mk. (25 ew.), 124 ha.

Strzygonowice, pow. wrocławski, ob. *Paschwitz*.

Strzygowa, dopł. Baryczy, ob. *Strzegowa*.

Strzykowa, góra przy wsi Cybulki, w powiecie leckim, śród tak zwanej Szwajcaryi mazurskiej (por. t. V, 116).

Strzykuły, fol. i wś, pow. warszawski, gm. Ożarów, par. Babice, ma 64 mk., 450 mr. dwor., 15 mr. włoś. W 1827 r. 3 dm., 27 mk.

Strzylawka 1.) *Strzyglówka*, wólka, w obr. gm. Łużny, pow. gorlicki, na pln. od pot. Bieśnianki. 2.) *S.*, wólka na obszarze Grybowa, pow. grybowski, nad pot. t. n., liczy 25 dm., 134 mk. 3.) *S.*, grupa zabudowań w Starejwsi, pow. grybowski. 4.) *S.*, grupa zabudowań i karczma w Siołkowy, pow. grybowski.

Strzylcze al. *Stryleze*, wś, pow. horodeński, 5 klm. na pln.-wschód od Horodenki (sąd pow. i urz. poczt.). Na pln. leżą Potoczyska, na pln.-wsch. i wschód Horodnica, na pld.

Probabin i Serafince, na zach. Horodenka. Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem pot. Lemnicy (praw. dopł. Dniestru). Zabudowania wiejskie leżą w pld. stronie obszaru (wzn. 230 mt.). Na pln.-wschód wznies. sięga 307 mt. Wł. więk. ma roli or. 1206, łąk i ogr. 71, past. 77, lasu 15 mr.; wł. mn. roli or. 1552, łąk i ogr. 153, past. 279 mr. W r. 1880 było 318 dm., 1741 mk. w gminie, 18 dm., 129 mk. na obsz. dwor. (1542 gr.-kat., 136 rz.-kat., 182 izr., 10 in. wyzn.; 1657 Rusinów, 30 Polaków, 182 Niemców). Par. rz.-kat. w Horodence, gr.-kat. w miejscu, dek. horodeński. Do par. należy Probabin. We wsi cerkiew, szkoła etat. 1-klas., kasa pożycz. gminna z kapit. 7065 złr. i gorzelnia. *Lu. Dz.*

Strzylawka, potok podgórski, wypływa na pld.-wsch. stoku góry Rosahutki (753 mt.), na pld.-zach. obszarze gm. Starejwsi, w pow. grybowski, płynie na wschód i uchodzi pod Grybowem do Białej dunajcowej z lewego brzegu. Długość 6 klm. *Br. G.*

Strzylki, po rus. *Strilki*, z *Lisica*, pow. staromiejski, 13 klm. na pld.-wschód od Starego miasta, na pln. od Łopuszanki Chominej (urz. poczt.). Na pln. leżą: Lenina Wielka, Spas i Łózek Górny, na wsch. Topolnica, na pld. Łopuszanka Chomina, na pld.-zach. Gwoździec (pow. turczański), na zach. Hołowiecko i Tysowica. Pld.-wschodnią część wsi przepływa Dniestr od pld.-zach. z Gwoźdźca do Łużka Górnego i przyjmuje w obrębie wsi kilka dopływów. Ważniejsze z nich od praw. brzegu Jasienica i Topolnica a od lew. brzegu Tysowiczka i Olenka. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Dniestru, którą idzie gościniec staromiejsko-turczański. W klinie między Dniestrem a pot. Topolnicą leży grupa domów „Lisica“. Własn. więk. ma roli or. 78, łąk i ogr. 21, past. 22, lasu 827 mr.; wł. mn. roli or. 1271, łąk i ogr. 146, past. 686, łąk 3 mr. W r. 1880 było 194 dm., 914 mk. w gminie (842 gr.-kat., 4 rz.-kat., 68 izr.; 884 Rusinów, 4 Polaków, 26 Niemców). Par. rz.-kat. w Staremmieście, gr.-kat. w miejscu, dek. staromiejski. W cerkwi drewnianej z r. 1792, znajduje się część starożytnego ikonostasu, przeniesionego tutaj w końcu XVIII w. ze zniesionego klasztoru bazylianek w Smolnicy (pod Staremmiastem). We wsi tartak wodny o jednym gatrze i o jednej pile, przerabiający rocznie 900 mt. sześc. drzewa a produkujący 560 mt. sześc. desek i brusów. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr kor., ekonomii samborskiej a krainy gwoździeckiej. W rękop. Ossol. (Nr. 2837) podany jest spis następujących dokumentów. Na str. 84: „A. 1519, feria quinta proxima die vigilia S. Martini Confessoris. Cracoviae. Privilegium Sigismundi regis, quo mediante provido Mi-

chaeli data facultas in fluvio Jasiennica, villae Strzyłki, molendinum haereditarium erigendi, de quo duae Regi, tertia vero mensura dicto molendinatori reservatur, item mola torquatilis Folusz dicta eidem pro usu suo et utilitate communi, aedificanda conceditur. Ad quod molendinum integra area, cum campis, pratis etc. antiquitus eo spectantibus annectitur". Na str. 85: „A. 1558 fer. 5 in Crastina S. Margarethae in Krasnystaw. Poponatum in villa Strylki Sigismundus Augustus provido Vasconi Poponi renovando illius combustum privilegium confert, vigore cuius idem Pop dictum Poponatum cum agris, pratis et excrecentiis, alias Łazy, possidebit, ratione cuius possessionis quotannis florenum unum solvet". Na str. 84: A. 1563. Sabbatho ante festum Purificationis B. V. M. Petricoviae. Privilegium Sigismundi Augusti regis, quo mediante honestus Ostafiej Daskowicz, Krajnicus Strzylcensis, circa jus advitale Scultetiae in villa Strylki existentis, cum omnibus fructibus, agris, pratis, pascuis, hortis, area, taberna et aliis utilitatibus manutinetur". W lustracyi z r. 1686 (Rkp. Ossol., Nr. 1255, str. 213) czytamy: „Ta wieś ma łąn. 12, kniazkich łąn. 2, popowski jeden, hajduckiego pół, mielnickiego pół. Czynsze na św. Marcin: żyrowszczyzny dają z każdego łąnu 1 zł. 10 gr.; stróżnego gr. 10; kuchennego od chlebników po gr. 2½; za sądy zborowe płacą dwiema ratami zł. 10 z każdego łąnu. Owsa z łąnu półmiarek jeden, geś jedne, kur 2; od podsadków płacą, wiele ich będzie, po gr. 24; z wójtowstwa za pokłony dają zł. 2 gr. 24; z domów kniazkich płacą z każdego po gr. 24; ciż wójtowie z obszaru pod dworzyszczem zł. 1; z pustej, koszonej ćwierci płacą zł. 1 gr. 15; od podsadka wójtow. płacą gr. 12; mielnik daje na rok czynszu zł. 3 gr. 10, do tego robić powinien niedziel 4 do roku z siekiera, gdzie mu rozkażą; od zagrodnika z zagrody dają groszy 17 den. 9; pop daje czynszu z cerkwi zł. 2 gr. 6. Czynsze na św. Wojciech: stróżnego z łąnu płacą gr. 10; kuchennego od chlebników płacą po gr. 3; za barana wielkanocnego płacą z łąnu zł. 3; dań owczą płacą albo dwudziestego barana, albo po gr. 4 od każdej owcy; za jarzabki gromada daje gr. 28; baranka wielkanocnego i jajec kopę jedną daje gromada na rok; z pustych, koszonych łąnów płacą z każdego na rok zł. 6; drew z łąnu każdego odwieźć powinni wozów 120; cieśle, hajduka i robotników, orać, kosić tak powinni, jako Jasienica Zamkowa". W inwentarzu ekonomii samborskiej z r. 1760 (rkp. Ossol., Nr. 1633) czytamy: „Ta wieś osiadła na łąnach 12, zosobna kniazkich łąn. 2, popowski jeden, soltyckiego pół, mielnickiego pół. Ta wieś ad praesens

podupada w osiadłości i dobrowolnie na takse podada się, więc corocznej rewizyi podpadać ma. Z tegorocznej rewizyi pokazało się, że do kasy ekonomicznej tak z pół sianych jako i łąk koszonych provenit czynszu na rok 349 złp. 17 gr. excepto na pachółka do Starejsoli zł. 32 i na pojezdniaka zł. 17. Od hiberny na gardekurów J. Kr. Mości i ekspenszczyzny ta wś powinna być wolna, jako i innych powinności pełnić nie ma, prócz pogłównego dwiema ratami i wożenia drew do żupy starosolskiej, tudzież reparacyi około młyna i stróża do karczmy tamecznej. Wójtowstwa w tej wsi łąnu 1½, posesorami JMC. Pano wie Grzegorz, Jerzy i Stefan Gwozdecy, na które prawo pokazali, vigore którego płacić powinni do kasy ekonomicznej czynszu za pokłon, stacyą z domów kniazkich, obszaru pustej ćwierci zł. 10 gr. 27. Pół łąnu tegoż wójtowstwa subarendowali ciż sami zwyż posesorowie od skarbu za zł. 15. Hiberne na gardekurów J. Kr. Mości i inne onera fundi ferre tenentur. Tamże mielnicy czynszu na rok zł. 3 gr. 1, oraz z siekierami do roboty skarbowej chodzić mają. Opisanie karczmy i młynów; karczma zajezdna, z drzewa budowana, daszkiem gontowym pobita; ze stajni izba wielka, w niej okien 4, piec piekarski i komin, podłogi nie masz; z izby komora stara, miejscami reparacyi potrzebuje. Przy tej karczmie budynek nowy, z drzewa postawiony, dachem gontowym pokryty; tu jest sieni, z sieni izdebka, w niej okien dwa w drewno oprawne, piec z kafli zielonych, przy nim komin kapiasty, podłoga z tarcic; z tej izdebki komora, z której drzwi na dwór, nad nimi okienko małe. Z tej karczmy oraz Łużeckiej i Łopuszańskiej daje do kasy złp. 800. Młyn z drzewa budowany, słomą pokryty, przy nim piekarnia z piecem; ten młyn o jednym kamieniu, koło wodne dobre. Lasy do tej wsi: Las od zachodu słońca bukowy i jodłowy". W „Aktach grodz. i ziem." (t. VII, str. 63 do 65) podany jest dok. po rusku, wystawiony d. 21 stycznia 1423 r. w Pohoniczach (w Samborze), którym Staszko z Dawidowa, ststa samborski, rozgranicza dobra „Striłowci" od dóbr władcytwa przemyskiego. W tłumaczeniu polskiem nazwę wsi „Striłowci" przełożono na „Strzałkowce" i podano w objaśnieniu, że to jest wś Strzałkowice, w pow. samborskim. Zdaje się, że akt ten odnosi się właśnie do wsi „Strzyłki". Strzałkowice oddalone są od Spasa w prostej linii o 20 klm. na pñ.-wschód i oddzielone całym szeregiem wsi (Terczów, Suszyca Rykowa, Staremiasto, Smolnica, Sozań, Baczyna, Torczynowice, Mrozowice, Torhanowice, Waniowice), które już wówczas istniały, kiedy ten dokument wystawiono. Trudno przy-

puszczać, by Elias, władca przemyski i samborski, oskarżał mieszkańców Strzałkowic, iż wdzierają się w ziemię cerkiewną i wsi Spasa. Odnosić się może ta skarga tylko do Strzyłek, gdyż graniczą w samej rzeczy ze Spasem. W dalszym ciągu dokumentu jest wzmianka o „lisim brodzie“ (to jest cerkowna ziemia św. Spasa po lisyczyj brod), o toż znajduje się do dzisiaj w Strzyłkach grupa domów „Lisica“, położona właśnie niedaleko granicy Spasa. W dokum. jest nareszcie wzmianka o Topolniczanach (Topolniczanie imiut so władcykoju hranyciu, a Striikiwci neimijut), a Topolnica sąsiaduje właśnie ze S. i zbliża się bardzo znacznie do granic Spasa.

Lu. Dz.

Strzysza, ob. *Strzyża*.

Strzyszawka, ob. *Stryszawka*.

Strzyszki, ob. *Strzyżki*.

Strzyszowice, nazwa mylnie nadawana wsi Stryczowice (ob.), w pow. opatowskim, par. Momina. Wieś ta, dawna posiadłość bisk. lubuskich, w opisie Długosza zwana jest „Stryczowycze“. W połowie XV w. było w niej 8 łańców km., dających dziesięcinę prebendzie kieleckiej, zwanej Szewieńską. Niektóre pola dawały dziesięcinę pleb. w Mominie. Młyn dawał kanonii kieleckiej. Szczegółowy bardzo opis, z wyliczeniem kmieci i czynszów, powinności i ciężarów, podaje Długosz w opisie dóbr bisk. lubuskich (L. B., I, 462, 642).

Strzyż, rzeczka, dopł. rz. Zdwiza (praw. dopł. Teterowa).

Strzyża, niem. *Striessbach*, dok. z r. 1178 *Stricza*, *Pistriza*, *Stritza*, *Strzize*, *Wstrisza*, rzka, lewy dopł. Wisły. Powstaje z 2 strużek na pld. od wsi Materni, w pow. gdańskim górnym, płynie w kierunku wschod., pędzi młyn Nawicki i Jasków Młyn, skręca się ku ptn. i spieszy do Brentowa, dla tego zwana bywa w górnym biegu Brentowską strugą (Brentauer-Bach). Potem przybiera znów wsch. kierunek, mija os. Hoch- i Leegstriess, gdzie znów młyn obraca, a potem Wrzeszcz, przyjmuje mały dopływ z pod Jaskowego Młyna, przerzyna szosę z Gdańska do Oliwy wiodącą i kolej pomerańską, wije się przy wielkim browarze Kl.-Hammer, mija wsł. Nowy-Szotland i dobra Schellmuehl i uchodzi przy wyb. Legan jako kanał do martwej Wisły. Długość 7 1/2 mili. W 1178 r. Sambor, ks. pomorski, nadaje cystersom w Oliwie prawo stawiania młynów „in rivulo, qui Stricza nominatur“ (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 4; Der Landkreis Danzig v. Brandstaeter, str. 83 i Pernin: Die Kassubei und Tuchler Haide, str. 67).

Ks. Fr.

Strzyżabuda, Kętrz. 1780 *Strzysza Buda*, niem. *Striessabuda*, wsł. włośc. nad Żebą, pow.

kartuski, st. p. i gm. Mirachowo, par. kat. Sianowo, zawiera młyn i 4 posiadła gburskie, razem 519 mr. 1885 r. 8 dm., 95 mk. Dawniej był to folw. do ststwa mirachowskiego należący, który r. 1835 fiskus sprzedał wraz z młynem. R. 1780 było tu 24 mk., 13 kat., 11 ow. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 170). Znalezione tu cmentarzysko przedhistoryczne.

Strzyżagóra, niem. *Strissagora*, wyb. do Miechucina, pow. kartuski, 2 dm., 20 mk.

Strzyżaków al. *Strzyżakowa*, wsł. nad rzką Dołhą, płynącą przez ruczaj Sinarnę do Sobi, pow. lipowiecki, w 1 okr. pol., gm. Ilince (par. rz.-kat.), o 25 w. od Lipowca, o 70 w. od od Winnicy, przy drodze handl. z Lipowca, przez Monasterzyszcze do Humania, ma 967 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 820 mk. praw. (195 szlachty polskiej) i 186 katolików (również szlachty). Posiada cerkiew p. w. św. Trójcy, drewnianą, wzniesioną w 1856 r. na miejsce dawniejszej i uposażoną 43 dzies. ziemi. Do parafii należy odległa o 2 w. wsł. Sinarna. Należała do klucza ilinieckiego ks. Sanguszków, następnie drogą wiana za Teklą Sanguszkówną przeszła do Włodzimierza hr. Potockiego, syna Szczesnego, który sprzedał Antoniemu Jaroszyńskiemu. W 1863 r. własność Józefa Drzewieckiego, który w S., Sinarni i części wsi Kaban (z 70 dusz rewiz.) posiadał 2621 dzies.

Strzyżawa 1.) niem. *Striessau*, wsł. nad prawym brz. Wisły, pow. chełmiński, st. p. i par. kat. Ostromecko, 133 ha (54 roli or., 29 łąk, 6 lasu); 1885 r. 12 dm., 14 dym., 88 mk., 1 kat., 87 ew.; szkoła ew. Wizyt. Strzesza z r. 1667 pisze: S. a lemanis possessa (str. 150 b). 2.) S. al. *Strzyżawka*, dok. *Strieske*, mylnie *Grieske*, folw. do Ostromecka tamże; 1885 r. 3 dm., 32 mk. Ks. Fr.

Strzyżawiecka Słobódka, nad rz. Bohem, pow. winnicki, okr. pol., gm. i parafia Strzyżawka, ma 30 osad, cerkiew.

Strzyżawka, strumień w pow. winnickim, lewy dopł. Bohu, uchodzi pod mkiem Strzyżawką. Po obu brzegach, na długości 4 w. a szerokości od 1 do 2 w., znajduje się pokład węgla kamiennego.

Strzyżawka al. *Strzyżówka*, wsł. nad bezim. dopł. Teterewa, pow. radomyski, w 2 okr. pol., gm. i par. praw. Korosteszów (o 5 w.), o 29 w. od Radomyśla, ma 586 mk. Włościanie przy uwłaszczeniu otrzymali 1268 dzies. ziemi, ocenionej na 18,402 rs., ze spłatą po 1079 rs. 62 kop. rocznie. Należy do dóbr Korosteszów. 2.) S., wsł. nad rzką Torczą, pow. taraszczański, w 2 okr. pol., gm. Strzyżawka, o 42 w. od Taraszczy, 6 w. od Piatyhor a 3 w. od siola Torczycy odległa. Okrążona lasami i rozrzucona wśród gór, pokrytych sadami i ogrodami, ma 1615 mk. Podług Po-

chilewicz w 1863 r. było tu 1060 mk., 2492 dzies. ziemi, z której na mocy umowy wykupnej wydzielono włościanom 888 dzies., ocenionych pierwotnie na 42,357 rs. Posiada cerkiew p. w. św. Michała, drewnianą, nieświadomej erekeji, uposażoną 42 dzies. ziemi. Do par. praw. należy ws. Pluteńce. We wsi jest cegielnia, gorzelnia i cukrownia. W zeszłym wieku S., nieznaczna wioska wśród lasów, należała do Tetyjowszczyzny. Od hr. Ostrowskiego nabył ją Jan Zakrzewski, następnie syna jego Jerzego, potem siostry ostatniego Leduchowskiej, od której w 1846 r. nabył Henryk Lipkowski, dziedzic Piatyhor. Dziś jego synów. Gmina składa się z 10 okręgów wiejskich (starostw), obejmuje 30 miejsc zamieszkałych (13 chutorów, 4 karczmy), ma 2412 dm., 10,832 mk., 20,725 dzies. (9263 dzies. ziemi włośc., 11,605 dwors., 457 cerkiewnej). 3.) **S., Striżawka**, mko przy ujściu rzki Strzyżawki (Pergówki) do Bohu, pow. winnicki, okr. pol., gm., par. praw. i kat. w miejscu, sąd Winnica (o 8 w. na trakcie do Janowa), o 216 w. od Kamieńca, leży na wzgórku, w pięknym położeniu. Ma 275 dm., cerkiew, kościół par. kat., 1769 mk., w tej liczbie do 700 żyd., 31 sklepów, 31 rzemieślników, gorzelnie założoną w 1850 r. (w 1886/7 r. wyprodukowała 1,337,410 stopni spirytusu), cegielnię, 2 młyny, zarząd policyjny dla gmin: Hawryszówki, Strzyżawki i Józwin (razem dla 58 starostw), szkołę 1-klas. (z 72 uczniami), urząd gminny, pocztę wiejską dla przewozu urzędników, aptekę i urząd rekrutki dla gmin Strzyżawki i Kalinówki. Targi odbywają się co dwa tygodnie, jarmarki: 9 marca, 17 marca, 23 kwietnia, 2 lipca, 21 listopada i 9 grudnia. S. ma dwa przedmieścia: Perehonkę i Rabkowszczyznę. Na przedmieściu Rabkowszczyźnie, z lewej strony mostu od Winnicy jadąc, wznosi się na skale nad samym Bohem piękny pałac, wzniesiony przez Grocholskich a od 1877 r. zamieniony na szpital wojskowy. Pałac otaczają obszerne ogrody angielskie i owocowe. O 5 w. od Winnicy, pod brzoźowym laskiem, znajduje się oberża z ogrodem spacerowym i miejscem zabaw, zwana Elisenhoff. Cerkiew parochialna p. w. Wniebowzięcia, wzniesiona w 1847 r. i uposażona 55 dzies. ziemi, ma 1010 parafian. Kościół kat. p. w. N. M. P. Bolesnej, w 1827 r. kosztem hr. Grocholskiego wymurowany a przez ks. Mackiewicza, bisk. kamienieckiego, w 1838 r. konsekrowany. Par. kat., dekanatu winnickiego, ma 1447 wiernych; kaplice w Małych Kruszlińcach i Sobolówce. W skład parafii, oprócz S. z przedmieściami, wchodzi mko Miedziaków i wsi: Bojki przys., Dubowiec słobódka, Futory Miedziakowskie, Kobylnia, Kochanówka, Kołomejówka, Kossa-

kówka, Kowalenki fut., Koziniec, Kruszlińco Małe i Wielkie, Licholadów fut., Lisiejówka, Ławrówka ze słobódką, Majdan Suprunowski, Manżuła fut., Medwedka, Michalówka. Olchowa słobódka, Pawliniki fut., Pereurki, Pieńkówka, Przyborówka, Siwakowce, Słobody: Miedziakowska i Stadnicka, Słobódka Strzyżawiecka, Sobolówka, Sosenka, Stadnica, Suprunów i Tiutiunników fut. W skład gminy wchodzi: S., Futory Miedziakowskie, Ławrówka, Łosiówka, Medwedówka, Michalówka, Miedziaków, Olchówka, Parourka, Sobolówka, Sosenka, Stadnica, Suprunówka z Majdanem, w ogóle 13 okręgów wiejskich (starostw), 1568 osad, 11,637 mk. włośc., 13,411 dzies. ziemi do nich należącej (8173 ornej). Oprócz tego w obrębie gminy przebywa 1210 osób innych stanów, posiadających 12,861 dzies. ziemi (4414 ornej), cały więc obszar gminy obejmuje 12,847 mk. i 26,272 dzies. ziemi (12,587 ornej). Prawo miejskie otrzymała S. w XVIII w. Klucz strzyżawiecki (obejmujący dziś 4421 dzies. ziemi używalnej i 530 nieużytej) w połowie zeszłego wieku został nabyty od Potockich przez Michała Grocholskiego. Droga wiana przeszedł do rąk Morawskiego Alberta, przez którego został mocno obdłużony i zrujnowany. Ratując fortunę ojczystą bliski krewny Morawskiego hr. Tadeusz Grocholski spłacił długi i wziął majątek w swoją opiekę, zabezpieczając włożony kapitał umową zastawną i kontraktem dzierżawnym (Kraj, 1887, Nr. 10). **J. Krz.—Dr. M.**
Strzyże 1.) ws. włośc., pow. błoński, gm. Piekary, par. Osuchów, ma 112 mk., 270 mr. W 1827 r. 14 dm., 124 mk. 2.) **S.,** w dokum. z 1398 r. *Strzesze*, ws. nad rz. Narwią, pow. pułtuski, gm. Gzowo, par. Dzierżenin, odl. 9 w. od Pułtusk. W 1878 r. fol. S. z nomenklaturą Strzyżówka rozl. mr. 501: gr. or. i ogr. mr. 297, łąk mr. 101, past. mr. 41, lasu mr. 9, nieuż. mr. 53; bud. drewn. 23; płodozmian 8-polowy, pokłady torfu. Ws. Strzyże os. 21, mr. 242. Dobra S. składające się ze wsi zarobnej i folw. t. n., wchodziły w skład dóbr Goładkowo, będących niegdyś własnością biskupów płoc., a następnie stanowiących ekonomię goładkowską. W 1819 r. znajdujemy 6 osad pańszczyżn. (3 puste od wojen napoleońskich) po 45 mr., wysiewających po 4 kor. jarzyny i tyleż oziminy i zbierających po 5 fur siana, odrabiających po 78 dni pieszych i tyleż sprzężaj., po 24 dni pieszych przez 10 tygodni od św. Magdaleny i 4 dni tłoki i opłacających po 4 złp. hybern. Pańszczyznę odrabiali do folw. t. n., a czynsz płacili do dworu w Goładkowie 6 kopiarzy. Razem 10 męż., 18 kob. (w tej liczbie 8 męż., 12 kob. starszych nad 12 lat), 13 koni, 14 wołów, 9 krów, 9 jałowic, 18 świń. Gromada

płaciła dziesięcinę wytyczną probosz. z Dzierżenina. Na folw. wysiewano w 1819 r. 14—20 kor. żyta, 5 jęczm., 9 owsa, 3 gryki, 1 grochu, 6 garn. rzepaku i prosa i zbierano 22 fur siana; 1 dm., 4 męż., 1 kob., 3 koni, 2 wołów, 6 krów, 5 jałowic, 12 świń. Wś S. wymieniona w akcie z 1389 r. jako uposażenie par. Dzierżenin (Kod Maz., 107). *Lu. Krz.*

Strzyżenieta, *Strzyżeniata*, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. i dobra hr. Zamoysskich Iwie, okr. wiejski Łukoszyno, o 3 w. od gminy, 63 w. od Oszmiany a 35 w. od Dziewieniszek, ma 29 dm., 177 mk. katol. (w 1865 r. 82 dusz rewiz.).

Strzyżew 1.) wś, folw. i dobra, pow. sochaczewski, gm. Chodaków, par. Zawady, odl. 6 w. od Sochaczewa, ma 223 mk. W 1827 r. 15 dm., 133 mk., par. Brochów. Dobra S. składały się w 1878 r. z fol. S. i Brogi, rozl. mr. 1161: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 544, łąk mr. 131, past. mr. 3, lasu mr. 62, nieuż. mr. 30; bud. mur. 5, drewn. 15; płodozm. 8-pol.; fol. Brogi gr. or. i ogr. mr. 320, past. mr. 3, lasu mr. 60, nieuż. mr. 8; bud. mur. 4, drewn. 1; las nieurządzony, młyn wodny. Wś S. os. 14, mr. 177; wś Kirsztajnów os. 22, mr. 185. 2.) *S.*, ob. *Strzyżów*.

Strzyżew 1.) al. *Strzyżewo Czerniejewskie*, wś, pow. gnieźnieński (Witkowo), o 3 klm. na pld. od Czerniejewa (par. i poczta), na praw. brzegu Wrześnicy, dopł. Warty. Graniczy z Zdrojami, Noskowem i Holendrami Grabowskiemi; par. Czerniejewo i Marzenin, st. dr. żel. pod Szczytnikami o 5 klm. na wysokości Czerniejewa, i nieco dalej pod Neklą; 15 dm., 155 mk. (135 kat., 20 prot.) i 251 ha (197 roli, 35 łąk). W r. 1413 graniczyło S. z nieistniejącym już Sławęcinem; r. 1523 płacono probosz. czerniejewskim po 2 korce owsa i pszenicy z łąnu km.; łąnów tych miało S. w 1580 r. 7 1/2 i jeden sołtyski; w r. 1618—1620 były 4 łąny; S. dziedziczył wówczas Piotr Opaliński, w r. 1793 Józef Lipski, później Skórzewscy z Czerniejewa. 2.) *S.* al. *Strzyżewo Skorzęcińskie (Królewskie)*, dawniej *Strzeżewo*, *Strzeszewo*, wś, pow. gnieźnieński (Witkowo), o 2 klm. na wsch.-płd. od Witkowa (par. i pocz.); st. dr. żel. w Odrowążu o 5 1/2 klm.; ma 15 dm., 133 mk. (2 prot.) i 272 ha (214 roli, 28 łąk). W r. 1362 król Kazimierz zatwierdzając uposażenie kościoła powidzkiego, któremu przodkowie jego nadali S., wyłuszczył daniny, jakie wieś składać ma proboszczom; około r. 1523 płacono proboszczom witkowskim po ćwiertni owsa i pszenicy z łąnu (Łaski, L. B., I, 24). Regestra z lat 1580—1620 nie wykazują tej osady. Zabrana przez rząd pruski, wcielona była do domeny Skorzęcin. 3.) *S.* al. *Strzyżewo Smykowie*, *Strzyżewo Xiechowe* (około 1523), niekiedy *Strzy-*

żewko, dwór, pow. gnieźnieński, o 9 klm. na pln.-wschód od Gniezna (poczta i st. dr. żel.) i tyleż na zach.-pln. od Trzemeszna; par. Strzyżewo Kościelne. Z fol.: Łukaszewo i Łaski tworzy okrag dworski, mający 9 dm., 179 mk. (158 kat., 21 prot.) i 694 ha (373 roli, 50 łąk, 313 lasu); czysty doch. z ha roli 7·44, z ha łąk 13·71, z ha lasu 3·52 mrk; chów bydła krajowego. W r. 1469 Jan z Zagajewa, pleban dębnicki, pożyczył od ojca swego Jana 100 duk., za które mu ustąpił na dwa lata dziesięcin w S. Smykowem, Paskowem i w innych osadach (Łaski, L. B., I, 50, przyp.). Dziesięcinę snopową z łąnów km. składano proboszczom dębnickim, a z łąnów dziedzicznych prob. strzyżewskim, którzy pobierali także mesznego z łąnów km. po korcu owsa i pszenicy; zagrodnicy dawali im po 1/4 korca owsa. W r. 1579 dziedziczyli S. Wojciech Strzyżewski i Wojciech Małachowski; pierwszy 1 łąn os., 5 zagr. i 1 rzemieśl., drugi 1 łąn i 1 zagr.; w r. 1618—20 należało S. do Stanisława i Wojciecha Strzyżewskich, około r. 1793 do Fran. Koszkowskiego w jednej i do Józefa Skórzewskiego w drugiej części. Co do wspólnego gniazda Strzyżewskich ob. *Strzyżewo Kościelne*. 4.) *S.* al. *Strzyżewskie Holendry*, dawniej *Strzeżewo* i *Strzeszewo*, os. wiej., pow. krotoszyński, na pln. od Dobrzyicy (par. i poczta), rozciąga się na przestrzeni 2 klm. wzdłuż lew. brzegu Potoki (dopł. Lutyni); st. dr. żel. w Kotlinie o 5 klm.; 46 dm., 359 mk. (148 kat., 211 prot.) i 508 ha (471 roli, 14 łąk, 5 lasu); czysty dochód z ha roli 12·92, z ha łąk 16·06, z ha lasu 3·92 mrk. W r. 1432 rozgraniczono S. z Wilczą; r. 1531 istniała tam dezerta Rogaczewo; akta ziem. i grodz. kaliskie zawierają czynności odnoszące się do S. Około r. 1564 płacono z 22 łąn. os. bisk. poznań. po 12 gr. fertonów; r. 1579 było tylko 5 łąn. os., 4 zagrod., 1 kom. i rzeźnik; S. dziedziczył wówczas Dobrogost Cielecki; r. 1618—20 miało S. 3 łąny km., 4 zagr., 2 rzemieśl., owczarza i młyn o jednym kole; dziedzicem był Gabryel Bojanowski. 5.) *S.* al. *Strzyżewo*, dawniej *Strzeżewo* i *Streszewo*, mylnie *Stróże*wo, urząd. *Streszewo*, wś, pow. międzyszycki, na praw. brzegu Obry (dopł. Warty), o 4 klm. na pln.-zach. od Zbąszynia (Beutschen, par., poczta i st. dr. żel.); 100 dm., 781 mk. (165 kat., 605 prot.; 11 żyd.) i 866 ha (458 roli, 229 łąk, 77 lasu). W r. 1461 Stanisław Zbąski zamienił leżące między S. a Lutolem Mokrem jez. Chośnice na Zakrzewko i Bełecin, posiadłości klasztoru paradyckiego, dopłaciwszy 200 zł. weg.; r. 1580 było w S. 6 1/2 łąn. os., pół-łanek roli i 5 zagr.; przy schyłku zeszłego wieku dziedziczył tę wś Stefan Garczyński na Zbąszyniu, kaszt. rozpierski. Zachodzące w aktach

gnieźn. z XIV w. S. nie jest tym Strzyżewem (Akta grodz. wielk., II); ob. *Strzyżewo Kościelne*. 6.) S. al. *Strzyżewo Kościelne*, dawniej *Strzeszewo* i *Strżzewo*, ws. kośc., pow. mogilnicki, dek. zbarski, o 6½ klm. na pń.-wschód od Gnieźna, nad Piszczkiem, dopł. jez. Łęgi, przez które płynie Welna (dopl. Warty); par. i szkoła w miejscu, st. dr. żel. i poczta w Gnieźnie; 39 dm., 317 mk. (282 kat., 35 prot.) i 417 ha (302 roli, 81 łąk); czysty dochód z ha roli 7·05, z ha łąk 3·52 mrk. S. jest wspólnym gniazdem Strzyżewskich i Strzeszewskich. Z biegiem czasu rozpadło się na 3 części, t. j. Kościelne, Paskowe i Smykowie. Każdy z tych działów miał odrębnych dziedziców. W XIII i XIV w. istniało jedno S. Za pierwotną i najstarszą z tych osad uważamy S. Kościelne. Przywilej Przemysława II z r. 1285, wynoszący ws. Ryszewo do rzędu miast, wspomina o kaplicy strzyżewskiej, której kapelan pobierać miał rocznie tylko 2 grzyw. dziesięcin z Ryszewa. Dziedzicem ówczesnym S. był łowczy książęcy Mikołaj Zab. Około tego czasu pojawiają się klaryski gnieźn., późniejsze właścicielki S. Kościelnego. Po Mikołaju pisali się z S. Ptolomeusz r. 1358, 1360 i 1390, Strzeszko r. 1370, Spytko r. 1390 i inni Strzeszewscy (Kod. Wielkp. i akta gr. wielkp.). W r. 1360 występuje Paweł pleban; r. 1418 prob. Stanisław wspólnie z księżną Katarzyną z Zagajewa kazali wystawić nowy młyn w S., założyć sadzawkę i usypać groblę (Pomn. Dz. Pol., V, 957). Wieś ta była już wówczas własnością klarysek gnieźn.; zabrana przez rząd pruski, wcieloną była do domeny Mogilno. Kaplica istniała w S. już w r. 1285, a kościół par. w r. 1360; w miejscu kościoła drewn., wystawionego w r. 1721 przez Wojciecha Szablikowskiego, plebana, przy pomocy zakonnie gnieźn., stanął w r. 1848 nowy kościół z cegły, p. w. św. Tomasza Kantuarijskiego (o dawnych dochodach plebańskich czytaj Łaskiego, L. B., I, 103—5). Par. licząc 1850 dusz, składają: Borówiec, Dębowiec, Gołąbki, Gołaźnia, Janków, Jankówko, Jastrzębowo, Jozierzany, Klewitzdorf, Kozłowo, Laski, Łomno, Łukaszewko, Łukaszewo, Maniasty, Ochodza, Owsiska, Piściec (Piszczek), Pytlewo, Smolary, Strzyżewo Kościelne, Paskowe, Smykowie i Nowe, i Tokarzewo. Szkoły paraf. znajdują się w Gołąbkach, Kozłowie i S. Kościelnem. Na obszarze S. odkopano cmentarzysko z popielnicami. 7.) S. czyli *Strzyżewo Paskowe*, urząd. *Paskowe*, dwór, pow. mogilnicki, o 7 klm. na zach.-pń. od Trzemeszna (poczta i st. dr. żel.), par. Strzyżewo Kościelne; 8 dm., 102 mk. kat. i 340 ha (302 roli, 20 łąk, 2 lasu); czysty doch. z ha roli 7·83, z ha łąk 6·66, z ha

lasu 1·57 mrk; właścicielką jest komisya kolonizacyjna niemiecka. W r. 1579 składało się S. P. z 2 działów: Jan Radecki miał 1 łąk osiadły i 2 zagr., a Mikołaj Mieliński 1 łąk; r. 1618—20 Marcin Radecki posiadał 1 łąk os. i 2 zagr., Mikołaj Mieliński 1 łąk-os. i 1 dziedziczny, Wawrzyniec Bieganowski 2 zagrod. W nowszych czasach należało S. P. do Malczewskich z Kruchowa, później do Walentego Rajewskiego. 8.) S., *Strzyżewo Nowe*, ws., pow. mogilnicki, w pobliżu S. Paskowego; par. Strzyżewo Kościelne, poczta i st. dr. żel. w Trzemesznie; 8 dm., 51 mk. (25 kat., 26 prot.) i 153 ha (135 roli, 15 łąk). 9.) S., *Strzezewo* r. 1295, *Strzeszowice* 1518, *Strzeszow* 1553, ws., dwór i st. p., pow. ostrzeszowski, o 5 klm. na pń. od Mikszta; par. kat. Kotków, prot. na Holendrach Strzyżewskich, szkoła, urz. stanu cywil. i poczta w miejscu, st. dr. żel. w Antoninie o 10 klm. i nieco dalej w Przygodzicach. W r. 1295 Przemysław II przysadził kościołowi gnieźn. część S., do której rościł sobie prawa Adam Skarga z Urbanic (Kod. Wielkp., n. 735). R. 1518 było na S. 16, a w r. 1553 tylko 7 łąk os.; przy końcu zeszłego wieku należał S. do Wiesiołowskich, których tu widzimy jeszcze po r. 1845. Na obszarze S. powstały Holendry Strzyżewskie. Ws. ma razem z Małolepszem (12 dm., 82 mk.), pustkowiem Fidela i Holendrami Strzyżewskimi (165 dm., 1128 mk.), z któremi tworzy okr. wiej., 198 dm., 1344 mk. (582 kat., 753 prot., 9 żyd.) i 1487 ha (1036 roli, 316 łąk, 23 lasu); czysty doch. z ha roli 6·96, z ha łąk 9·58, z ha lasu 0·75 mrk. Dwór ma 7 dm., 85 mk. (69 kat., 16 prot.) i 178 ha (127 roli, 31 łąk); cegielnia, chów bydła. Ob. *Strzyżewskie Holendry*. 10.) S., pow. pleszewski, ob. *Strzydzew* i *Strzyżewko*. E. Cal.

Strzyżewice, *Strzevich* r. 1294, *Strzezewice* 1579, ws. i folw., pow. wschowski (Leszno), o 3 klm. na zach.-płd. od Leszna (par., poczta, st. dr. żel.), o 4 klm. na pld.-wschód od Święciechowy. S. znane już były w r. 1294 (Kod. Wielkp., n. 719); w XVI w. należały do Leszczyńskich; około r. 1564 płaciły biskupom poznańskim 2 zł. 21 gr. fertonów z 6 łąków os. i 9 przęt.; r. 1578 było tu 8 łąk os. i 11 przęt., 6 zagr. bez roli, 7 kom. z bydł., 3 owczarzy (każdy miał po 12 owiec) i jeden z 75 owcami. Około r. 1793 należały S. do ks. Sułkowskich, w których ręku były jeszcze około r. 1845. Ws. ma 55 dm., 327 mk. (72 kat., 255 prot.) i 535 ha (340 roli, 93 łąk, 15 lasu). Istnieje tu sołtystwo (102 ha). Folw. (4 dm., 112 mk.) wchodzi w skład okręgu dwors. Antonin. E. Cal.

Strzyżewiec, łąka na Murzynowie Kościelnem, pow. średzki, ku wschodowi od Środy. **Strzyżewka** 1.) al. *Barycz-Strzyżewka* lub

Krzywa Struga, *Senseka* r. 1253, *Zenska Samica* r. 1377, rzeczka, lewy dopływ Baryczki al. Samicy, która wprost Sławina wpada do Ołoboczki (lew. dopływu Proсны); powstaje pod Namysłakami, w lasach wielowiejskich, 6 klm. na pñ.-wschód od Mikszata, w pow. ostrzeszowskim; płynie ku pñ.-zach. na Biskupice Zabaryczne i Kotłów, gdzie zmienia bieg swój ku pñ.; oblewa Holendry Strzyżewskie, poniżej których skręca ku wschod.; na przestrzeni 5 klm. rozgranicza pow. ostrzeszowski od odolanowskiego, gdzie płynie wzdłuż łągów Baryczy; uchodzi w pobliżu Rososzycy, o 4 klm. na pñ.-zach. od Ołoboku. Długa około 20 klm. S. zachodzi w dokum. ołobockich z r. 1253 i 1377 (Kod. Wielkop., n. 311, 2069). 2.) **S.**, lewy dopł. Proсны, ob. *Strzyżewka*. *E. Cal.*

Strzyżewko 1.) dawniej *Strzyżew* i *Strzeszewo*, wś i folw., pow. pleszewski (Jarocin), o 7½ klm. na wsch.-pñ. od Borku, nad Obrą (dopł. Warty). Graniczy z Góreczkami, Zimną Wodą, Bruczkowem, Ruskim i Suchorzewkiem; par. Rusko, poczta i st. dr. żel. w Borku (Borek in P.). S. (Strzeszewo) rozgraniczono z Ruskim w r. 1432, z Cerekwicą r. 1461, z Góreczkami r. 1552 i z Bruczkowem r. 1619 (Akta ziem. pyzdrowskie i kaliskie). Reg. pob. z tych czasów nie wykazują Strzeszewa. Wś (Strzyżewko II) tworzy okr. wiejski, mający 37 dm., 254 mk. kat. i 192 ha (180 roli, 4 łąk). Wś należała w końcu XVIII w. do dziedziców Ruska. Folw. (Strzyżewko I), mający 4 dm., 71 mk., wchodzi w skład dóbr Cerekwica. Proboszcz borecki Adam Budziecki kupił ten folw. dla ks. maryanów na Zdzieżu. Zatwierdzona przez Tholibowskiego, bisk. pozn., około r. 1662 fundacja składała się z tego folw. i sum zabezpieczonych na wsi w drodze zastawu przez Stefana Kaczkowskiego, dziedzica Ruska, Łukasza Baranowskiego i innych. Później wrócił folw. do Cerekwicy; posiadali go Ignacy Rychłowski około 1793 r., Gajewscy 1845 r., potem Czapscy, w końcu Drogowski, który go sprzedał komisji kolonizacji niemieckiej. 2.) **S.**, ob. *Strzyżewo Smykowie*. *E. Cal.*

Strzyżewko, niem. *Stresau*, jezioro pomiędzy Junkrowami i Deką, w pow. kościerskim. Por. *Głódowo i Junkrowy*. *Ks. Fr.*

Strzyżewo, dobra, pow. łepelski, w 2 okr. pok. do spraw włośc., gm. Strzyżewo, o 43 w. od Lepła, 4293 dzies. ziemi. Własność Ciechanowieckich. W 1863 r. 671 dusz rewiz. Gmina S. miała w t. r. 721 dusz rewiz.

Strzyżewo, ob. *Strzyżew*.

Strzyżewskie Holendry 1.) niekiedy *Stefanów*, urząd. Kolonie *Strzyżew*, os. wiejska, z kościołem protest., pow. ostrzeszowski, na pñ. od Mikszata i Kotłowa; rozciągają się

wzdłuż praw. brzegu Strzyżewki (dopł. Baryczki), na przestrzeni 3 klm. od pñ. ku pñ. i prawie tyle od zach. ku wschodowi; par. Kotłów, poczta i okr. wiejski Strzyżew, st. drogi żel. w Ostrowie i na Przygodzicach. S. mają 165 dm., 1128 mk. Dawniej obszar ten pokrywały lasy, zlewające się z wielowiejskimi i przygodzickimi. Stefan Wiesiołowski wyciąwszy las, posprzedał w r. 1818 liczne, drobne parcele; tym sposobem powstały te holendry. Par. prot. liczyła w r. 1860 w 9 osad. 985 prot., obok 5069 kat. Na obszarze Holendrów, nad Strzyżówką, wykopywano różnemi czasy toporki, podkowy, zamki od karabinów i pałasze; w stronie ku Chyrowie ciągną się cementarzysta blisko na ćwierć mili; skorupy popielnicze wydobywają się tu często przy oraniu. 2.) **S.**, w pow. krotoszyńskim, ob. *Strzyżew*. *E. Cal.*

Strzyżewszczyzna, zaśc. szlach. nad jez. Styrnie, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 50 w. od Święcian, 2 dm., 11 mk. kat.

Strzyżki, wś, pow. włocławski, gm. i par. Chodecz, 5 dm., 57 mk., 49 kat., 8 ew., 9 mr.

Strzyżki al. *Stryżki*, wś nad jez. jeziorem, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okr. wiejski i dobra (w 1865 r. Kopańskich) Milki, o 12 w. od Jody a 63 w. od Dżisny, ma 5 dm., 52 mk. (w 1865 r. 17 dusz. rewiz.).

Strzyżki al. *Strzyszki*, *Strzyskie*, *Stryskie*, ztąd *Stryszek* i *Stryżek*, wś i leśniczówka, pow. bydgoski, o 8 klm. na pñ. od Bydgoszczy, przy trakcie i drodze żel. inowrocławskiej, par. Bydgoszcz, poczta i st. dr. żel. na Chmielnikach (Hopfengarten) o 2½ klm.; należało do stwa bydgoskiego; zabrane przez rząd pruski, wcielone do domeny Bydgoszcz. Wieś, przezwana *Wilden*, ma 11 dm., 93 mk. (23 kat., 70 prot.) i 61 ha (20 roli, 12 łąk). Leśniczówka zwana dotąd *Stryszek* (*Stryschek*), wchodzi w skład nadleśnictwa: Glinki. *E. Cal.*

Strzyżmin, dawniej *Strzeszmino*, niekiedy *Trzyżmino*, wś, pow. międzychodzki, o 8½ klm. na pñ. od Wartosławia (Neubruck), na wsch. wybrzeżu jez. Wielkiego. Graniczy z Orlem i Środką; par. Chrzypsko, szkoła w miejscu, poczta w Śródcie (Szrodke), st. dr. żel. w Wronkach o 10 klm.; 8 dm., 96 mk. (82 kat., 14 prot.) i 111 ha (101 roli, 5 łąk). W r. 1394 pisał się Kilian z S. (Akta gr. Wielkop., I); przy schyłku zeszłego wieku dziedziczył tu Konstanty Kurnatowski na Orle. *E. Cal.*

Strzyżów 1.) u Długosza *Strzeszow*, w XVI w. *Strzeszow*, wś i fol. nad stawem utworzonym przez rz. Drzewiczkę, pow. opoczyński, gm. i par. Drzewica, odl. od Opoczna 15 w., od Drzewicy 5 w., ma 20 dm., 192 mk. W 1827 r. 17 dm., 90 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 749: gr. or. i ogr. mr. 511, łąk mr. 54, pastw. mr. 67, zagajnik mr. 55, nieuż. mr. 62; bud.

mur. 5, z drzewa 9; płodozm. 9-pol. Wś S. os. 14, mr. 210. W połowie XV w. S., wś w par. Drzewica, własność Strzeszowskiego, miała 10 łan. km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości około 10 grzyw., płacono prebendzie kobiernickiej. Fol. dawał pleb. w Drzewicy (Długosz, L. B., I, 362). Na początku XVI w. łany folw. dawały dziesięcinę (wart. do 2 grzyw.) pleb. w Drzewicy (Łaski, L. B., I, 652). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508 S., własność Strzeszowskich, płaćła pob. 43 gr. W r. 1577 Strzeszowski miał $4\frac{1}{2}$ łan., Chojnacki $1\frac{1}{2}$ łan. (Pawiński, Małop., 284, 480). 2.) S., wś i fol. nad rz. Bugiem, pow. hrubieszowski, gm. Horodło, par. r. g. Strzyżów, r. l. Horodło, odl. 10 w. od Hrubieszowa, posiada cerkiew par., szkołę początk., gorzelnię (z prod. na 65,000 rs.), młyn wodny, pokłady wapienia i torfu. W 1827 r. 106 dm., 607 mk. Dobra S. składały się w 1887 z fol. S. i Skarzyno, rozl. mr. 1568: gr. or. i ogr. mr. 779, łąk mr. 230, pastw. mr. 121, lasu mr. 204, obczar sporny mr. 145, nieuź. mr. 89; bud. mur. 15, z drzewa 23; płodozm. 4, 8 i 9-pol., las nieurządzony. Wś S. os. 43, mr. 598; os. Lutków Bojarszczyzna os. 1, mr. 15. Nadto fol. Husynne, oddzielony w r. 1887 od dóbr, rozl. mr. 1073: gr. or. i ogr. mr. 533, łąk mr. 207, pastw. mr. 28, lasu mr. 109, pastw. wspólne mr. 139, nieuź. mr. 57; bud. z drzewa 15; płodozm. 6 i 10-pol., las nieurządzony; młyn. Cerkiew niewiadomej erekcyi, obecna z 1817 r. 3.) S., w XVI w. *Strzeszow*, wś i fol. nad rz. Krzną, pow. łukowski, gm. Gołabki, par. Łuków (odl. 10 w.), ma 25 dm., 340 mk. W 1827 r. 31 dm., 173 mk. W lesie S. znajduje się starożytny okop, zwany Bujniak. W 1888 r. fol. S. rozl. mr. 968: gr. or. i ogr. mr. 414, łąk mr. 216, pastw. mr. 4, lasu mr. 297, nieuź. mr. 37; bud. mur. 4, z drzewa 21; płodozm. 12-pol., las nieurządzony, pokłady torfu, wiatrak. Wś S. os. 52, mr. 449. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1531 wś S., w par. Łuków, miała $2\frac{1}{2}$ łan. Wójtostwo dziedziczne miało 2 łany (bez kmieci) i młyn. W 1552 r. wś królew. S. miała 17 osadn., a wójt 2 łany i młyn. W 1580 r. Andrzej Rzeczycki, wójt, płacił od 8 włók z dziesięciną fl. 8, od 5 komornie bez bydła gr. 10, od 1 kom. z bydłem 8 gr. Razem fl. 8 gr. 18 (Pawiński, Małop., 377, 381, 390, 412).

Br. Ch.

Strzyżów, *Stryżew*, u Pochilewicza *Streżew*, fol. nad Prypecią, pow. radomyski, w 5 okr. pol., gm. Czarnobyl, o 142 w. od Radomyśla, ma 8 dm. Należy do Czarnobyli. Znajdują się tu ślady kamiennych fundamentów dawnej budowy. Założony w uroczysku t. n., wspomnianym w kronikach pod 1127 r. jako gród, który w 1160 r. należał do ks. połockiego.

Okolo tego czasu Rohwołod, zająwszy Iziasław, nadał Wsiewołodowi Hlebowiczowi S. z dzielnicą, zależną od Połocka. W życiu św. Makarego, metropolity kijow., zabitego w 1487 r. przez Tatarów w drodze z Wilna do Kijowa, S. nazwany został „seło Strygołowo nad Pripetju“.

J. Krz.

Strzyżów, w dok. *Strzeschow*, *Streżow*, *Strzeszow*, miasteczko, pow. rzeszowski, posiada kościół par. mur. rzym.-kat., sąd powiatowy, szkołę ludową, urząd poczt. i tel. Leży w okolicy podgórskiej i lesistej, na lew. brzegu Wisłoka, wznies. 237 mt. n.p.m. Od póln. las na pld. stokach Białej góry (413 mt.), na wschód pot. Grodzisko oddziela od Dobrzecchowa. Prócz kościoła paraf. jest na pagórku za miastem kościółek p. w. P. M. i murowana kaplica na cmentarzu od 1862 r. S. ma 161 drewnianych domów i 1740 mk., 871 rzym.-kat., 10 ewan. i 859 izrael. Mieszkańcy trudnią się rzemiosłami i drobnym handlem. Co poniedziałki odbywają się tu targi a nadto 12 razy na rok jarmarki. Głównym artykułem handlu jest bydło i nierogacizna. Przez S. prowadzi gościniec z Rzeszowa do Krosna. W 1279 r. (Kod. Małop., II, 144, III, 268, 299) S. był wsią, za Długosza (L. B., II, 257—259 i 394) miasteczkiem. Dziedziczyli tu bracia Jan i Mikołaj h. Olawa. Do miasta należały dwa przedmieścia. Kościół paraf. był wtenczas drewniany, a do par. (dyec. krak.) należały wsi: Godowa, Zyznów, Gbiska, Brzezinka, Tropia, Łętownia i Żarnowa. W r. 1536 (Pawiński, Małop., 526) posiadali S. Gabryela, Jan i Mikołaj Strzeszowscy. Mieszczanie płacili czynsze z domów, jatek rzeźniczych, szewskich i rybackich, i łążni w kwocie 75 grzyw. 5 groszy. W 1508 r. (ibid, 469) S. był zdaje się mniej obciążony opłatami; w spisie podatków z miast powiatu pilzeńskiego z r. 1581 czytamy, że podwójnego szosu zapłacono 57 zł. 18 gr. z miasta, komorn. było 11, kuśnierzy 4, palących gorzałkę 7, przekupniów 2, żarna 2, tkaczy 12, kowali 8, szewców 12, sukienników 5, piekarzy 6, garnearzy 3, krawców 5 i łążebnik. Suma podatku wyniosła 97 zł. 6 groszy. Do S. należały dwa przedmieścia, jedno położone na wschód i sięgające po Wisłok, drugie na zachód. W obydwóch jest obecnie 42 dm. i 333 mk., 329 rzym.-kat. i 4 izrael. Na obszarze więk. pos. jest 8 dm. i 107 mk. rzym.-kat. Obszar więk. pos. wynosi 330 mr. roli, 79 mr. łąk i ogr., 28 mr. pastw. i 168 mr. lasu; pos. mn. 566 mr. roli, 100 mr. łąk, 89 mr. pastw. i 123 mr. lasu. Mieszkańcy trudnią się uprawą roli. Na zach. przedmieściu jest kapliczka p. t. św. Józefa, w której się 4 razy na rok odprawia nabożeństwo. Ze spisu miast i wsi pow. pilzeńskiego, sporządzonego w r. 1536 (Pawiński, Małop.,

526), dowiadujemy się, iż w owym czasie było tam 27 mk., mających nierówne role i płacących nie jednako czynsze. Suma czynszów wynosiła 12 grzyw. 8½ gr., 48 korcy owsa, kury, jaja itd. Dwa młyny dawały otręby i mliwo. Prócz tego był inny młyn; dochód z młynów bywał różny w różnych latach, lecz ceniono go w ogóle na 160 grzywien. Miasto wraz z przedmieściami szacowano na 2500 grzyw. W XVII w. S. należał do Stanisława Wielopolskiego († 1668 r.). W obecnym stuleciu od Starzeńskich przeszedł w posagu do Skrzyńskich. Par. należy do dyec. przemyskiej, dek. strzyżowskiego i obejmuje: Brzeżankę, Gbiska, Godową, Łętownicę, oba przedmieścia, Tropią i Żarnowę. Pos. więk. należy do Konstancyi z Skrzyńskich Wołkowieckiej. Okrąg sąd. strzyżowski obejmuje 29 gmin i tyleż obszarów. W gminach jest 3753 dm., 23,915 mk., 21,985 rzym.-kat., 231 gr.-kat. 10 prot. i 1689 izrael.; na obsz. dwor. 117 dm. 1274 mk., 1057 rzym.-kat., 3 gr.-kat., 2 prot. i 212 izrael. Ludność jest polska, prócz izraelitów, z których 185 zapisało się w r. 1880 do narodowości niemieckiej. *Mac.*

Strzyżowice 1.) w XVI w. *Strzeschovyce*, 1827 r. *Stryjewice*, ws i fol., pow. piotrkowski, gm. Bujny, par. Parzno, odl. 28 w. od Piotrkowa. Ws ma 35 dm., 270 mk.; fol. 6 dm. W r. 1827, ws rząd., 20 dm., 125 mk. Fol. S. rozl. mr. 674: gr. or. i ogr. mr. 165, łąk mr. 116, pastw. mr. 16, lasu mr. 348, nieuż. mr. 29; bud. mur. 3, z drzewa 9, las nieurządzony, pokłady torfu, młyn wodny. Ws S. os. 27, mr. 501; ws Firlej os. 15, mr. 60; ws Zbyszek os. 14, mr. 225. Na początku XVI w. łąny km. i folw. dawały dziesięcinę i koledę (po groszu z łąnu) pleb. w Parznie (Łaski, L. B., I, 462). Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1552 S., ws arcybiskupia, miała 10 osad., 5 łąn., 1 łąn. sołtysi (Pawiński, Wielk., II, 255). 2.) S., ws, pow. będziński, gm. Bobrowniki, par. Siemonia, ma 59 dm., 398 mk. 639 mr. włość. W 1827 r. było 43 dm., 228 mk. Wieś ta leży nad pokładem węglowym, który tworzy tu małe zagłębienie odrębne, składające się z trzech pokładów grubości 1 do 1½ mt. Pokłady te są odbudowywane w kopalni Andrzej (hr. Renarda). W sąsiedniej, wsi Psary jest znaczniejsze odrębne zagłębienie (niecka 1½ klm. długa, szeroka 1 klm.), na którym istniała rząd. kopalnia Tadeusz, od 1867 r. nieczynna. Potem urządzono kopalnię Barbara. Kopalnia węgla istniała już 1789 r. i dawała do 3000 złp. dochodu, później wydawała do 20,000 korcy. W połowie XV w. S., ws biskupia w par. Siemonia, miała 7 łąn. km., z których dziesięcinę snopową i konopną płacono bisk. krakowskiemu, z trzech zaś folw. szlach. płacono pleb. w Siemonii (Długosz,

L. B., II, 191). Już w XVI w. Marsowie h. Noga byli właścicielami S. pod Olkuszem i sprzedali ją dopiero w 1863 hr. Renard. 3.) S., ws i fol., pow. będziński, gm. i par. Wojkowice; ws ma 17 dm., 161 mk., 55 mr., fol. 5 dm., 195 mk. Należy do dóbr Góra Siewierska. W połowie XV w. S., ws w par. Siewierz, miała 7 łąn. km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 2 grzyw., płacono klaszt. zwierzynieckiemu (Długosz, L. B., III, 68, 72). W r. 1667 ws S. miała 3 kmieci (Pawiński, Małop., 452, 453). 4.) S., ws i fol., pow. opatowski, gm. Modliborzyce, par. Strzyżowice, odl. od Opatowa 5 w., posiada kościół paraf. murowany, 18 dm., 228 mk., S. Poduchowne 3 dm., 18 mk., 14 mr. włość. W 1827 r. było 15 dm., 144 mk. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 626: gr. or. i ogr. mr. 407, łąk mr. 7, pastw. mr. 6, lasu mr. 184, nieuż. mr. 23; bud. z drzewa 8, las nieurządzony. Ws S. os. 14, mr. 89. W połowie XV w. istniał już tu kościół drewniany p. w. św. Bartłomieja. Obecny murowany wystawiła 1783 r. Felicjana Reklewska, właścicielka Obręczny. W akcie z 1385 r. występuje Wichna „generosa domina heres de S.” (Kod. Mał., III, 360). W połowie XV w. Piotr Strzyżowski posiadał połowę S., a drugą połowę Jan z Oleśnicy h. Dębno. Były tam łąny km., karczmy, zagr., z których dziesięcinę płacono pleb. w Strzyżowicach (Długosz, L. B., II, 340, 341, 356). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508 Mikołaj Strzyżowski płacił pob. gr. 12. W r. 1578 J. Strzeżowski ma 1 łąn. (sam uprawia), 2 zagr. z rolą; Szczucki miał 2 osad., ½ łąn., 1 kom. biedny; Borkowscy 4 osad., 2 łąny, 2 kom. bied.; Jan Stobiecki 1½ łąn., 7 zagr. z rolą, 2 kom. biednych, 2 rzem. (Pawiński, Małop., 185, 458). S. par., dek. opatowski (dawniej koprzywnicki), 1605 dusz. 5.) S., w XV w. *Strzeszowice*, ws i fol. nad rz. Bystrzycą, pow. lubelski, gm. Piotrowice, par. Kielczewice, odl. 23 w. od Lublina. Posiadają młyn wodny, tartak, cegielnię, piec wapienny, pokłady kamienia wapiennego. W 1827 r., par. Wilkołaz, 21 dm., 160 mk. W 1875 r. fol. S., z nomenkl. Pawłów i Pawłówek, rozl. mr. 1426: gr. or. i ogr. mr. 721, łąk mr. 92, pastw. mr. 110, wody mr. 16, lasu mr. 460, nieuż. mr. 27; bud. mur. 5, z drzewa 20; płodozm. 10-pol., las urządzony. W r. 1880 nomenklatury Pawłów i Pawłówek (mr. 173) zostały oddzielone od dóbr. W skład dóbr poprzednio wchodziły: ws S. os. 30, mr. 413; ws Pawłów os. 18, mr. 262; ws Rechtów os. 13, mr. 224; ws Pawłówek os. 9, mr. 35; ws Dębina os. 12, mr. 195. S. należą do rzędu liczących osad małopolskich, powstałych w dolinie Bystrzycy. Skarbko de S. w akcie z 1375 r. występuje jako poręczyciel za Sławkiem, który obowiązał się zwrócić

klasztorowi koprzywnickiemu wś Bystrzycę (Kod. Małop., III, 288). W połowie XV w. S. należą do par. Wilkołaz, siedzi tu Jan z Kurozwek h. Różyce. Łany km. dają dziesięcinę bisk. krakowskiemu, folw. zaś pleb. w Wilkołazie (Długosz, I. B., II, 551). Na początku XVI w. przeszły S. w ręce wielkopolskiej rodziny (z Paluk) Nałęczów Żarczyńskich, którzy wzniesli tu zamek z basztą, bramą, strzelnicami. W 1531 r. S. i Bystrzyca dają pobór od 10 łan. km. i młyna (Pawin., Małop., 355). Około połowy XVI w. objęli tę wieś Górajscy i założyli zbór kalwiński (potem aryński?), który trwał do połowy XVII w. Zbigniew Górajski, opuszczając kraj za Jana Kazimierza, sprzedał S. Kieleczewskim. W 1676 r. siedzą tu dwaj bracia Kieleczewscy: Remigian, miecznik lubelski (płaci pogłównie od 11 dworskich i 145 poddanych) i Stanisław, cześnik (pogłównie od 5 osób z rodziny, 17 dworskich i 11 poddanych). Prócz tego ma część jakas Paweł Kosowski (2 os. z rodziny i 11 poddanych) (Pawin., Małop., 47a). Podobno przy działach dwaj bracia Kieleczewscy nie mogąc się zgodzić rozdzielili się na pół nie tylko zamkiem, ale i lipą na dziedzińcu rosnącą. Wynikły ztąd długoletnie spory, napaści i procesa. W końcu zeszłego wieku S. przeszły w ręce Koźmianów. *Br. Ch.*

Strzyżowiec 1.) w XVI w. *Strzyżowiec* i *Strzeszowska Wola*, wś włośc., pow. nowoaleksandryjski, gm. Żyżyn, par. Gołęb, ma 16 os., 240 mr.; wchodziła w skład dóbr Kośmin. W 1827 r. było 21 dm., 309 mk. Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś S. i Strzeszowska Wola, w par. Drażgów, miały 5 łan. i 1 młyn (Pawin., Małop., 359). 2.) **S.**, wś, pow. hrubieszowski, gm. Werbkowice, par. r. g. Terebiniec. W 1827 r. było 31 dm., 218 mk., par. Hrubieszów. *Br. Ch.*

Strzyżówka, wś włośc., pow. radzyński gm. Żerocin, par. r. g. Witoroż, ma 15 dm., 150 mk., 476 mr. W 1827 r. było 20 dm., 137 mk., par. Biała.

Strzyżowski Rzepiennik, wś, pow. gorlicki, ob. *Rzepiennik* 1.).

Strzyżowskie Przedmieście, ob. *Przedmieście* 7.).

Strzyżyna, kol., pow. kozienicki, gm. Grabów nad Pilicą, par. Stromiec, odl. od Kozienic 33 w., ma 5 dm., 477 mr.

Strzyżyny, jeziorko, na obszarze Przysieki, pow. wagrowiecki.

Strzyżyny, wyb. do Lubiewa, pow. świecki.

Stubą (niem.), wś włośc. na wielkich Żuławach malborskich, nad łąką t. n. (Stubae Lache), w Pomeranii, pow. elbląski, st. p. Zeier, par. kat. Elbląg (o 1½ w. na pld.-wsch.); 22 gburs. posiadał i 16 zagr., 457 ha (90 roli or.,

273 łąk, 0.2 lasu). W 1885 r. 346 mk., 9 kat., 333 ew., 4 dyssyd.; szkoła ewang. *Ks. Fr.*

Stubasche al. *Stubae Lache*, zapewne pierwotna odnoga Nogatu, dziś łąka na wielkich Żuławach malborskich, uchodzi do zatoki fryskiej. *Ks. Fr.*

Stubbenkammer ob. *Stopnica*.

Stubbenteich, *Stubny Staw*, karczma do Białej, około 1830, pow. czarnkowski, o 3½ klm. na wsch.-płd. od Trzcianki; w miejscu jej stał fol. Charlottenhof (1 dm., 15 mk.).

Stubbern, fol., pow. tyłżycki, st. poczt. Szameitkehmen; 6 dm., 33 mk.

Stubej, fol. na obszarze gm. Ipotestie, pow. suczawski. *Br. G.*

Stubel i *Stubel*, ob. *Stubla* i *Stubło*.

Stuben, 1202 *Stobno*, wś, pow. wołowski, par. ew. Mondschoetz, kat. Stuben. Posiada kościół katol., szkołę katol. W r. 1885 było 79 dm., 560 mk. (101 ew.), 1085 ha.

Stubendorf, pol. *Izbečka*, wś w obr. gm. mta Osoblagi, pow. karniowski, obw. sąd. osoblaski; r. 1880 było dm. 27, mk. 197, przeważnie Niemców (173). Ob. *Osoblaga*. *Br. G.*

Stubendorf, pow. wielkostrzelecki, ob. *Izbičko*.

Stubenkammer, ob. *Stopnica Kamienna*.

Stubienka, ob. *Pizuny*.

Stubienko, potok, powstaje na pld. od wsi t. n., pow. przemyski, w pobliżu Sanu, płynie na pld. przez wieś Stubienko, a w Nienowicach (pow. jarosławski) wpada do Wiszni z lew. brz. Długi 7½ klm. *Br. G.*

Stubienko, rus. *Stibenka*, wś, pow. przemyski, 20 klm. na pld.-wsch. od Przemyśla, 11 klm. na pld.-wsch. od Radymna (st. tel., urz. poczt. i tel.). Na wschód leży Stubno, na pld. Dusowieckie Chałupki, na zach. Sośnica (pow. jarosławski), Barycz i Skład Solny, na pld. Nienowice (pow. jarosławski). Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Stubienka (lew. dopł. Wiszni). Włas. więk. ma roli or. 426, łąk i ogr. 28, pastw. 4 mr.; wł. mn. roli or. 476, łąk i ogr. 22, pastw. 274 mr. W r. 1880 było 107 dm., 564 mk. w gminie, 12 dm., 48 mk. na obsz. dwor. (513 gr.-kat., 66 rzym.-kat., 35 izrael.; 533 Rusinów, 79 Polaków). Par. rzym.-kat. i gr.-kat. w Stubnie. We wsi cerkiew. *Lu. Dz.*

Stubla 1.) rzeka w gub. wołyńskiej i mińskiej, prawy dopł. Styru. Bierze początek w gub. wołyńskiej i upłynawszy lesistemi moczarami w kierunku północnym około 6 mil dociera do granic pow. pińskiego, o 4 w. od wsi Swaryczewicze; o 2 w. przed okolicą Serniki oddziela prawe ramie, które płynie 30 w. około wsi: Wieszówka, Żółkin, Nieczatów, Todorzy, wreszcie pod okolicą szlach. Hrywko-wicze ma ujście. Ramie lewe od Sarnik na 1 milę długie wpada do Styru pomiędzy wsią

Pohostem i wsią Iwańczyce. Długa 63 w., w tem w gub. mińskiej 24 w. Jedni podają S. jako rzekę splawną (Sztukenberg), inni zaprzeczają temu (Zieleński), a Kraszewski pisze, iż „tak wysycha latem, że ją kury przejść mogą, wszakże na wiosnę unosi nie tylko obijanki, lecz nawet i większe nieco barki“ (ob. „Wspomnienia Polesia, Wołynia i Litwy“, wyd. paryż., str. 41). 2.) S. al. *Stubelka* (*Stubło*, *Stubelko*), mylnie *Stubel*, *Stubel*, rzeka w pow. dubieńskim i rówieńskim, lewy dopływ Horynia. Bierze początek o 2 w. od Mizocza (pow. dubieński), w okolicy wsi Stubelki, płynie początkowo w kierunku póln.-zachod., od Warkowicz począwszy przeważnie w pólnocnym, mija Mizocz, Wolice, Bodziaki, Kniakinin, Białobrzeże, Zarudzie, Warkowicze, Kryłową, Żornowo, Ołybowo, Michajłówkę, Satyjów, Zarzeck, Podhorcie, Płoskę, Humenniki, Miłostów, Nowy Staw, Nowosiółki, Peresopnicę, Bielów, Dykovo, Smorżew, Klewań, Nowy Staw, Rudę, Krasną, Kruhy, poza którą, ubiegłszy przeszło 70 w., uchodzi do Horynia. W biegu odlewa 19 stawów. Od prawego i lewego brzegu przyjmuje kilka strug, odlewających 17 stawów, między innemi Pułyłową i Stubelkę (pod Peresopnicą). Od 1792 do 1795 r. S. stanowiła granicę pomiędzy Rzplą a Rosyją, która na mocy 2 podziału zawładnęła lewym jej brzegiem. Podobno w mku Warkowiczach przez te 3 lata była komora celna pomiędzy dwoma państwami. *A. Jel. J. Krz.*

Stubło al. *Stubelko*, 1583 r. *Stubel*, wś u źródła rz. Stubły, pow. dubieński, o 3 w. od Mizocza, ma 93 mk., 179 mr. gruntów włosc., 425 mr. dworskich; gleba bardzo dobra. Należy do dóbr mizockich Józefa hr. Dunina Karwickiego, sędziego honor. okr. dubieńskiego. Posiada murowany pałacyk z dworem i obszernymi oficynami, oraz park spacerowy, założony przed stu laty przez słynnego ogrodnika Miklera. W 1583 r. należała do włosci miasta dubieńskiego i płaciła od 2 dym., 2 ogr. W pierwszych latach bieżącego stulecia S. było letnią rezydencją generała Krzysztofa hr. Dunina Karwickiego i żony jego Franciszki z Małachowskich, kanclerzanki w. kor., w której niejednokrotnie przyjmowali goście. W ogrodzie mizockim znajdują się dotąd marmurowe tablice, wmurowane w ściany groty przez Izabelę z Flemingów ks. Czartoryską, na pamiątkę chwil spędzonych w Mizocz i Stubelku. *J. D. K.*

Stubno, rus. *Stibno*, 1358 r. *Stobno*, wś, pow. przemyski, 21 klm. na póln.-wsch. od Przemysła, 13 klm. na póln.-wsch. od Radymna (st. poczt. i tel.). Na póln. leży Nakło, na zach. Dusowickie Chałupki i Stubienko, na póln. Niełowice (pow. jarosławski), na póln.-wsch. Kalników (pow. mościcki), na póln.-wsch. Starza-

wa (pow. mościcki). Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Wiszni, płynącej przez póln.-wsch. część wsi, a zasilonej od lew. brzegu pot. Bucowskim. Celem uregulowania biegu wód poprowadzono kanał, zwany Bucowskim i kanał Wisznia. Póln.-zach. część wsi przepływa pot. Stubienka (lew. dopł. Wiszni). Własność ma roli or. 1071, łąk i ogr. 612, pastw. 183, lasu 904 mr.; wł. mn. roli or. 460, łąk i ogr. 108, pastw. 6 mr. W r. 1880 było 146 dm., 819 mk. w gminie, 9 dm., 76 mk. na obsz. dwor. (616 gr.-kat., 222 rzym.-kat., 57 izr.; 634 Rusinów, 261 Polaków). Par. rzym.-kat. w miejscu, dek. mościcki. Kościół paraf. nie posiada erekcyi, ale Kasper Rożyński, kan. przemyski, który na początku w. XVII wizytował ten kościół, utrzymuje, że założyła tu pierwotnie Bona drewnianą kaplicę, którą później zamieniono na kościół paraf. Dotację nadać miała Zofia Golska, wdowa po kaszt. kamienieckim. Do par. należą: Nakło i Stubienko. We wsi jest kościół drewniany, postawiony i konsekrowany w r. 1863. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. i dyec. przemyska. Do par. należy Stubienko. We wsi jest też cerkiew p. w. św. Dymitra i szkoła etat. 1-kl. Pod S. znajduje się mogiła usypana według podania w miejscu, gdzie w r. 1390 rozstrzygnęła się bitwa między Polakami a Węgrami o panowanie nad Rusią czerwoną. W 1358 r. Kazimierz Wielki nadał w Sandomierzu „villam nostram Stobno dictam in terra Russie, in districtu premisliensi sitam, incipiendo a villa Naklo usque ad fluvium dictum Wyszna“ za położone zasługi dwu braciom: „nobiles Symon et Layn“ (Kod. Małop., I, 296). *Lu. Dz.*

Stuchna, rzeka, ob. *Stuhna*.

Stuchowo, dziś *Schuetzendorf* (ob.), wieś, w pow. lignickim. Dawała dziesięciny klasztorowi lubiązkiemu w XIII w.

Stuchynie, ob. *Stohyni*.

Stucie, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 45 w. od Nowoaleksandrowska.

Stucza, rzeka, ob. *Kubrzeńca*.

Stuczyki, wś nad rz. Raduńką, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Raduń, okr. wiejski Kiwańce, o 3 w. od gminy, 36 w. od Lidy a 16 w. od Ejszyszek, ma 25 mk. katol. (w 1865 r. 6 dusz rewiz.); należała do Adamowiczów.

Stuczyn al. *Terespol*, folw., pow. borysowski, w 3 okr. pol. dokszyckim, od 1836 r. własność Kotowiczów, ma około 6 włók; należy do domin. Berezpol. *A. Jel.*

Studa, 1414 r. *Studen*, dobra ryc., pow. lubawski, st. p. Skarlin, o 5 klm. odl., st. tel. i kol. Biskupice, o 7.5 klm., par. kat. Radomno; 286 ha (202 roli orn., 14 łąk, 2 lasu). W 1885 r. 4 dm., 11 dym., 58 mk. (28 kat.). R. 1405 zachodzi Witram v. Studen, t. j. Wytręba

z Study (ob. Kętrz. „O ludn. pol.“, str. 127). Panowie v. Stauden mają swoje nazwisko od wsi Study; zwali się więc pierwotnie Studz-kimi; w XVI w. nabyli wś Jaromierz w Po-mezanii książęcej i odtąd nazywają się „Stau-den-Jaromierskimi“ (tamże, str. 143). Z wi-zyt. Strzesza z r. 1667 dowiadujemy się, że S. należała dawniej do Studzkich, wówczas atoli do 4 szlach. familii: Jakub Gadomski siedział na 7 wł.; Mateusz Zaleski na tyłuż, tak samo Krzysztof Karwoszecki i Andrzej Studzki; od każdej włóki pobierał prob. radomski po pół kor. żyta i tyleż owsa (str. 295). Według krzyżackich ksiąg szkod. z r. 1414 spalono tu w wojnie 5 budynków; strata w zbożu wynosiła 500 grzyw. (ob. Gesch d. Stadt Kulm von Schultz, II, 155). *Ks. Fr.*

Studena 1.) szczyt lesisty w Beskidzie zach., pasmie babiogórskim, na płn. od przełę-czy „Na glinie“ (809 mt.), na granicy Galicyi i Węgier (pow. żywieckiego i hr. orawskiego), wzn. 937 mt. npm. Na płn. stoku polana Ga-wlasy, należąca do obszaru Korbielowa. Na płn. od S. szczyt Wieszka (948 mt.). Od stro-ny węgierskiej leży wś Póthora w hr. namie-stowskiem. 2.) **S.**, szczyt lesisty w Karpatach wschod., dziale dukielsko-skolskim, na grani-cy Jasionki Steciowej i Jawory, w pow. tur-czańskim, na praw. brz. Stryja, na zach. od pot. Jasionicy, wzn. 972 mt. npm. Wody spły-wają ku płn.-zach., płn. i płn.-wschod. (mię-dzy niemi Łapszyn) do Stryja. Na płn.-wsch. bliżej Stryja wznosi się Magóra (864 mt.), na płn.-zach. Zimna góra (765 mt.), na płn. Zwi-honka (796 mt.), a na pld.-zach. Zwierzyniec (930 mt.). 3.) **S.**, góra na obszarze gm. Ja-wory, w pow. turezańskim, wzn. 530 mt. 4.) **S.**, las na obszarze wsi Isaje, w pow. turezań-skim. *Br. G.*

Studenaja Huta, wś, pow. homelski, gm. Diatłowicze, ma 67 dm., 285 mk.

Studenica, rzeczka w gub. wołyńskiej, prawy dopływ Stwihy, do której uchodzi na 40-tej wiorście biegu.

Studenica, ob. *Studzienica*.

Studenica 1.) w dokum. *Studenna Woda*, sio-ło nad rzką Świnołużką, pow. żytomierski, na pograniczu radomyskiego, na płn.-wschód od Żytomierza a na płn. od Kmitowa, przy trak-cie kijowsko-żytomierskim, o 35 w. od Rado-myśla. W dokumentach nazwane miastecz-kiem. W końcu XVIII w. własność hr. Oli-zarów. 2.) **S.**, ob. *Studzienica*.

Studeniec, ob. *Studzieniec*.

Studeniec 1.) sioło, pow. syzrański gub. symbirskiej, o 50 w. od Syzrania, ma 621 dm., 2930 mk. 2.) **S. Górny**, sioło nad rzką Stu-denką, pow. zadoński gub. woroneskiej, o 26 w. od mta powiat., w pobliżu Donu, ma 68

dm., 640 mk., cerkiew z 1670 r. Osiedlone w połowie XVII w.

Studeniec 1.) potok, powstaje na obszarze Stulska, w pow. żydaczowskim, płynie na pld.-wsch. i ubiegłszy 3 klm. wpada w teję wsi do Kłodnicy z praw. brzegu. Ujście wzn. 289 mt. 2.) **S.** al. *Studzieniec*, potok, wypły-wa na wsch. obszarze gm. Czerniejowa, w pow. stanisławowskim, płynie na płn.-wschód przez Czerniejów, Chryplin, Mykietyńce, Uhorniki i Podpieczary, gdzie uchodzi do Worony z lew. brzegu. Długi 8 klm. *Br. G.*

Studeniki, sioło, pow. perejasławski gub. połtawskiej, o 29 w. na płn.-wsch. od Pereja-sławia, na lewo od traktu poczt. z Perejasła-wia do Piriatyna, ma 228 dm., 1515 mk. Ma-lorusów, cerkiew.

Studenitzno (dok. z r. 1313), niem. *Stued-nitz-See*, jezioro na zach. od Pietrzyków, pow. miastkowski, w Pomeranii. Przez to jezioro szła granica między ziemią słupską i krzy-żacką (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 1313).

Studenka 1.) rzeczka, lewy dopł. Myszan-ki (dopł. Szczary). 2.) **S.**, rzka, ob. *Lukonica*.

Studenka 1.) folw. na prawym brzegu Be-rezyny, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. i par. katol. Berezyna, gm. Brodziec; grunta lekkie, namułowe, urodzajne, łąki nad Berezyną dobre. 2.) **S.**, osada nad rzką Studzionką, pow. nowogródzki, gm. Horodeczna. 3.) **S.**, wś, pow. bychowski, gm. Horodziec, ma 97 dm., 606 mk. 4.) **S.**, wś, pow. mohylewski, gm. Nieżkówka, ma 23 dm., 193 mk., z któ-rych 20 zajmuje się wyrobem wozów itp. 5.) **S.**, wś, pow. sieński, gm. Bóbr, w pobliżu błota Zimnik. 6.) **S.**, wś na pld. wybrzeżu jez. Berezowskiego, pow. sieński, gm. Pustyn, ma 4 dm., 28 mk. *A. Jel. J. Krz.*

Studenka, rzeczka w gub. podolskiej, lewy dopływ Uszycy, bierze początek pod wsią Werbką Drewnianą, w pow. proskurowskim, płynie z południa na północ i poniżej wsi Werbki Murowanej uchodzi do Uszycy w pow. latyczowskim. *X. M. O.*

Studenka, ob. *Studenne* i *Studzienka*.

Studenka, wś, w pow. dubieńskim, ob. *Pty-cza* i *Studzianka*.

Studenka, sioło nad rzką Ciplają, pow. ni-żnielomowski gub. penzeńskiej, o 17 w. od mta powiat., ma 137 dm., 1291 mk., gorzelnia.

Studenka 1.) al. *Studzienka*, szczyt na grani-cy gm. Zdzianny i Stronny, w pow. droho-byckim, na płn.-wsch. od wsi Zdzianny; z płn.-wschod. stoku spływają potoki: Czajki i Lew-ków, na płn.-wsch. do Stronawki, a od strony pld. wytryska pot. Zdzianny (dopł. Turzan-ki). Wzn. 789 mt. npm. Na płn.-wsch. szczyt lesisty Pusta (827 mt.), a na płn.-zach. Ko-chany dział (813 mt.), ztąd na płn. szczyt Ro-stoczna (838 mt.). 2.) **S.**, dział górski i ska-

listy, w Karpatach wschod., dziale skolsko-delatyńskim, pasmie Sywuli. Ciągnie się od pld.-zach. na pln.-wsch. na przestrzeni 5 klm. Od pld. i wsch. rozpościera się dzika dolina Bystrzycy nadworniańskiej, a od pln.-zach. dolina Łopuszny (dopł. Bystrzycy). Wznies. 1443 mt. nrm.

Br. G.

Studenka, niem. *Stauding*, ws, pow. opawski, obw. sąd. klimkowicki, st. kol. pln. ces. Ferdynanda. Leży na granicy Moraw, nad lew. brz. Odry, od której oddziela ją tor kolei żelaznej i obszerne stawy. Należy do państwa alodyalnego brawanczyckiego (hr. Gebharda Bluecher'a von Wahlstatt). Ekonomia, leśnictwo, młyn parowy i folusz. Do obszaru gm. należą os. Neuhoft i Suessloch. W r. 1880 było dm. 228, mk. 1599; rzym.-kat. 1572, prot. 1, żyd. 25; Czecho-szlaz. 1380, Niem. 219. St. p. i tel. w miejscu. Kościół par. rzym.-kat. i szkoła ludowa.

Br. G.

Studenki 1.) sioło nad rz. Woroneżą i Studenką, pow. lipiecki gub. tambowskiej, o 1 w, od Lipiecka, ma 352 dm., 2424 mk. 2.) **S.** al. *Kazaczaja, Bojarska Słoboda*, sioło nad rzeką Studenką, pow. usmański gub. tambowskiej, o 12 w. od miasta powiatowego, ma 185 dm., 1695 mk.

Studenka Klewa, szczyt lesisty w Karpatach wschod., na pld. wsi Pasieczny, w pow. nadworniańskim, na praw. brz. Bystrzycy, u źródła pot. Pasieczny (dopł. Bystrzycy) i pot. Lubizny (dopł. Prutu). Wzn. 1067 mt. nrm.

Br. G.

Studenne, mylnie *Studenma* i *Studenka*, małe mko, pow. olhopolski, okr. pol. i gm. Pieszczanka, par. kat. Raszków, sąd Kamionka, o 50 w. od Olhopola, ma 299 dm., 2705 mk., 2210 dzies. ziemi włosc., 3980 dworskiej, 65 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Wniebowzięcia N. M. P., w 1769 r. spalona przez Tatarów i na nowo odbudowana w 1780 r., ma 1757 parafian. Grunt równy, gleba czarna, nieco kamienista. Dawniej Urbanowskich, dziś Bolesława Starzyńskiego, S. otrzymała przywilej miejski d. 23 września 1805 r., lecz tak stopniowo upadać zaczęła, że dziś uważana jest za wieś.

Dr. M.

Studenne, ws, pow. liski, par. rzym.-kat. w Wołkowyi, gr.-kat. w Rajskim. Leży w międzyrzeczu Sanu i Wetliny; wzniesienie opada ku obu rzekom z 580 na 459 mt. Na pld. od wsi góra lesista (765 mt.), nie dozwala wpłynąć Wetlinie do Sanu i zmusza ją do dalszego biegu. W tej górze, w formacji eoceniczej, znajduje się kopalnia nafty. We wsi jest cerkiew drewniana. S. wraz z obszarem dwors. ma 37 dm., 225 mr.; 199 gr.-kat. i 26 izrael. Obszar więk. pos. wynosi 179 mr. roli, 21 mr. łąk, 12 mr. pastw. i 315 mr. lasu; pos. mn. 351 mr. roli, 116 mr. łąk, 63 mr.

pastw. i 87 mr. lasu. Osada powstała późno, bo w XV w. mileżą o niej akta grodzkie i ziemskie. Graniczy na pln.-zach. z Terką, na pln.-wschód z Sakowczykiem, na pld. z Two-rylnem.

Mac.

Studennica, mylnie *Studenica*, ws, pow. winnicki, okr. pol. i gm. Tywrów, par. katol. Winnica, ma 34 osad, młyn wodny. Należała do klucza tywrowskiego Jaroszyńskich, drogą przymusowej sprzedaży przeszła do Koczubajów.

Studennik, potok górski, w obr. Żabiego, pow. kossowski, wypływa z pod Ludowy (1327 mt.), dąży na pln. górkim wąwozem, i ubiegłszy 13 klm. wpada do Czeremoszu Czarnego z praw. brzegu.

Br. G.

Studenny potok, w dolnym biegu *Kucy*, wytryska w obr. wsi Podusilny, pow. przemyslańskim, w lesie Maliniska (416 mt.); płynie na pln. od wsi na wschód, przechodzi na obszar pow. rohatyńskiego, gdzie przepływa wsi: Stratyn, Dubryniów i Puków. Tu zwraca się na zach. i pod Putiatyńcami wpada do Lipy Gnilej z lew. brzegu. Dolina potoku wązka, po części moczarowata; w Stratyńce odlewa dwa stawy. Przyjmuje krótkie dopływy. Od wsch. i zach. działy lesiste (po nad 400 mt.). Długość biegu przeszła 23 klm. Źródło wzn. 390, a ujście 239 mt. nrm.

Studenny potok 1.) krótki lewy dopływ Rakowego pot. al. Rakowca, w obr. Kosmacza, pow. bohorodeczańskim. 2.) **S.**, ob. *Studzieny potok* al. *Studzieniec*.

Br. G.

Studeny, folw. w Gajach Niżnych, pow. drohobycki.

Studeny Wierch, szczyt na obszarze Barwinka, pow. krośnieński, na zach. od wsi, tuż nad granicą węgierską; na pln. stoku góry źródło pot. Olchówki (dopł. Wilszni), a na pld. bierze początek pot. Barwinek i Szeroki. Wzn. 706 mt. nrm.

Br. G.

Studerowszczyzna, ws i dobra, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Derewna, o 21 w. na pln. od Słonima. Na polach znaleziono strzałki krzemienne.

Studienice, grupa domów i folw. w Ładzkim, pow. tłumacki.

Studiwka, ob. *Jawora*.

Studlików, góra, na pld. od wsi Wieprza, w pow. wadowickim, w pasmie rozpościerającym się od Andrychowa na pln.-wsch., na wsch. brzegu rz. Wieprzówki, między nią (od zach.) a jej dopł. Frydrychówką (od wsch.), wzn. 369 mt. nrm. Dalej na pln. Mały dział (369 mt.) i Kuckoń (328 mt.).

Br. G.

Studnia, mała rzka w pow. uszyckim, praw. dopł. Studzienicy (Studenicy), ma źródła na gruntach sołdackich, płynie z pln. na pld. na przestrzeni 6 w.

X. M. O.

Studnicka góra, wzgórze polne, na pld.-

zach. wsi Pietrzykowie, w pow. żywieckim, na wsch. brzegu pot. Kalny; 449 mt. npm.

Studnica 1.) niem. *Stuednitz*, jezioro, z którego wypływa Martwa Woda, na pld. od Czaplina, w pow. szczecinkowskim. 2.) **S.**, jezioro, na zach.-płn. od Marchijskiego Frydlanda i Orla. *Ks. Fr.*

Studnice, łąka we wsi Karsin, w pow. chojnickim.

Studnicko al. *Studzinko*, przyl. dóbr Nieaszawa, w pow. nowoaleksandryjskim.

Studnie, ws. włośc., pow. kozienicki, gm. Bobrowniki, par. Głowaczów, odl. od Kozienic 24 w., ma 27 dm., 221 mk., 693 mr.

Studniska 1.) os., pow. włocławski, gm. Pikutkowo, par. Wieniec, ma 8 mk. 2.) **S.**, ws., pow. nowoaleksandryjski, gm. Rybitwy; par. Józefów. Zapewne będzie to ta sama miejscowość, którą podaliśmy wyżej p. n. *Studnicko*.

Studny las, ob. *Filice*.

Studolce (w dokum.), ob. *Stodulce*.

Studsin (niem.), ob. *Studzieniec*, w pow. chodzieskim.

Studwia 1.) rzka, ob. *Studwia*. 2.) **S.**, rzka, bierze początek pod Oporowem, w pow. kutnowskim, płynie ku wsch. przez Żychlin, Orątki, Tretki i za Zalesiem, naprzeciw Złakowa (pow. łowicki), uchodzi z praw. brzegu do Przysowy. Długa 18 w. *J. Bliz.*

Studwiły, ws., pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Brzostowica Mała, o 49 w. od Grodna.

Studzian, ws., pow. kańcucki, na pld.-zach. od Przeworska (o 1 klm.), wzn. 197 mt. npm. (o 6 mt. niżej niż Przeworski), w nizinie podmokłej. Ma szkołę ludową, 146 dm. (9 na obszarze dwor. ordynacyi przeworskiej ks. Lubomirskich), 763 mk., 747 rz.-kat., 2 gr.-kat. i 14 izr. Obszar więk. pos. wynosi 542 roli, 64 łąk i ogr. i 7 mr. past.; pos. mn. ma 622 roli, 80 łąk i 13 mr. past. Glebę składa urodzajna glina. Par. rz.-kat. w Przeworsku. Graniczy na pld. z Przeworskiem, na wsch. z przedmieściem Kańczukiem, na zach. z Dębem a na pld. z Moką Stroną. *Mac.*

Studzianek, ws. włośc., pow. rawski, gm. Maryanów, par. Babisk, ma 18 dm., 152 mk., 667 mr. W 1827 r. 17 dm., 138 mk.

Studzianiec, folw. w Strzeliskach Nowych, pow. bobrecki.

Studzianka, źródło na obszarze wsi Kleszczyn, w pow. rypińskim, niedaleko jez. Kleszczyn, daje początek strumykowi zasilającemu to jezioro. Przy źródle stoi kaplica, w której raz na rok odbywa się nabożeństwo z odpustem. Woda w rzeczywistości jest lekko żelazista, o temperaturze 8-20 C. (Pam. fizyog. I, 107). Lud okoliczny uważa to źródło za cudowne. Przy źródle osada t. n.

Studzianka 1.) ws. i folw. nad rz. Zelawą,

pow. bialski, gm. Łubienka, par. r. g. Łomazy, posiada meczet drewniany, 62 dm., 352 mk., 1817 mr. W 1827 r. 42 dm., 282 mk. Zamieszkała przez ludność rusińską i tatarską. Gleba żytia, urodzajna, ogrody warzywne i drzewa owocowe piękne. Mahometanie mają tu niewielki meczet. Nabożeństwo odbywa się w języku tureckim, ludność mówi zaś po polsku i rusińsku. Duchowny (mułła) ubiera się po turecku i on jeden zna turecki język. Zamożniejsi mają tu dosyć znaczne folwarki i dzieci do szkół posyłają. Cmentarz grzebalny mają pod wsią od strony północnej. Ludność trudni się uprawą roli, niektórzy rzemiosłami. Lud to pracowity i gościnny. 2.) **S.** al. *Studzianki*, ws., pow. pułtowski, gm. i par. Nasielsk, przy linii dr. żel. nadwiślańskiej, o 2 w. od Nasielska. W 1827 r. 13 dm., 86 mk. 3.) **S.**, ws., pow. rypiński, gm. i par. Żałe, odl. o 7 w. od Rypina, ma 7 dm., 29 mk. Stanowi jedną całość ze wsią Kleszczyn. Powstała przy źródle cudownym. 4.) **S.**, os., pow. sejneński, gm. Pokrowsk, par. Teolin, odl. od Sejn 29 w., 1 dm., 12 mk. *F. P.—Br. Ch.*

Studzianka, rzka, dopływ jeziora Małe, w pow. borysowskim (ob. t. VI, 31).

Studzianka, uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostrów, o 26 w. od Sokółki.

Studzianka, *Studjanka*, w dokum. *Studzienka Woda*, rzka w pow. włodzimierskim, prawy dopływ Bugu. Bierze początek około Kałusowa, uchodzi pod Uściługiem. Znajdowały się na niej młyny należące do biskupów włodzimierskich.

Studzianka, sioło nad Ikwą, pow. dubieński, w pobliżu granicy pow. krzemienieckiego, na pld.-wschód od mka Werby.

Studzianka, rus. *Studinka*, ws., pow. kałuski, 7 klm. na pld.-wsch. od Kałusza (st. kol., urz. poczt. i tel.). Na pld. leży Dolpotów, na wsch. Babin i Wistowa, na pld. Wistowa, na zach. Podhorki, na pld.-zach. Kałusz. Pld.-wsch. część wsi przepływa Łomnica, dzieląca się na ramiona. Do niej wpadają tu małe dopływy. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Łomnicy. Środkiem wsi idzie gościniec z Kałusza do Wojniłowa. Włas. więk. ma roli or. 460, łąk i ogr. 130, past. 208, lasu 536 mr.; wł. mn. roli or. 570, łąk i ogr. 520, past. 99, lasu 2 mr. W r. 1880 było 139 dm., 928 mk. w gminie, 9 dm., 51 mk. na obszarze dwor. (913 gr.-kat., 28 rz.-kat., 35 izr., 3 in. wyzn.; 916 Rusinów, 56 Polaków, 7 Niemców). Parafia rz.-kat. w Kałuszu, gr.-kat. w miejscu, dek. kałuski. Do par. należy Babin. We wsi jest cerkiew, szkoła etat. 1-klas. i kasa pożycz. gm. z kapit. 368 zlr. *Lu. Dz.*

Studzianki 1.) ws. i folw. nad rzką Rawką, pow. rawski, gm. i par. Czerniewice, odl. 10 w. od Rawy, mają młyn wodny, gorzelnię.

Wś ma 14 dm., 105 mk.; fol. 6 dm., 91 mk. W 1827 r. 19 dm., 121 mk. W 1882 r. folw. S. rozl. mr. 1322: gr. or. i ogr. mr. 701, łąk mr. 95, past. mr. 365, lasu mr. 106, nieuź. mr. 55; bud. mur. 11, drewn. 4; płodozm. 10-pol.; las nieurządzony. Wsi: Studzianki, Paulinów, Annopol, Stanisławów i Teodozinów miały os. 139, mr. 1405. S. wchodziły dawniej w skład dóbr Czerniewice (ob.). Na początku XVI w. były tu same łąny kmiecie, które nie dawały nikomu dziesięciny, jako używające wolności po świeżem osadzeniu. Płacili kmiecie tylko po pół grosza z łąnu jako kolebę pleb. w Czerniewicach (Łaski, L. B., II, 300). 2.) **S.**, folw. dóbr Lewin, pow. rawski, gm. Lubania. W 1827 r. 7 dm., 92 mk. 3.) **S.**, kol., folw. i młyn nad rz. Moszczanka, pow. piotrkowski, gm. Golesze, par. Chorzęcin, odl. 21 w. od Piotrkowa; kol. ma 10 dm., 145 mk.; fol. 8 dm., 49 mk.; młyn 2 dm., 9 mk., 17 mr. Dobra S. składały się w 1887 r. z fol. S. i Kaleń, rozl. mr. 1458: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 304, łąk mr. 62, past. mr. 31, lasu mr. 371, w odpadkach mr. 311, nieuź. mr. 33; bud. mur. 4, drewn. 20; płodoz. 7-polowy, las urządzony w kolei 80-letniej; fol. Kaleń gr. or. i ogr. mr. 330, łąk mr. 3, nieuź. mr. 13; bud. mr. 1, drewn. 11; płodoz. 10-polowy. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 13, mr. 139; wś Kaleń os. 15, mr. 151; wś Młoszew os. 20, mr. 232; wś Janów os. 15, mr. 207. Wymienia tę wś Łaski (L. B., II, 179) w opisie par. Chorzęcin. Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1552 Marcin Krzemieński miał tu 1 os., Piotr Studziński 3 os. (Pawliński, Wielkp., II, 268). 4.) **S.** al. *Studzianka*, wś i folw., pow. kozienicki, gm. Trzebień, par. Głowaczów, odl. od Kozienic 24 w.; ma browar, 24 dm., 231 mk., 7744 mr. dwor., 211 mr. włośc. W 1827 r. 10 dm., 63 mk. Fol. S. należy do dóbr Magnuszew. W połowie XV w. wś S., w par. Leżenice, własność Sędziwoja Leżeńskiego, miała łąny km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 5 grzyw., płacono kustodii sandomierskiej. Tę samą zapewne wś a może utworzoną na jej obszarze „Wolę Studziańską“ opisuje Długosz w innym miejscu (L. B., I, 347; II, 588). 5.) **S.**, folw., pow. sandomierski, gm. Lipnik, par. Malice, odl. od Sandomierza 16 w., od Ostrowca 21 w.; ma 2 dm., 4 mk., 344 mr. (316 mr. roli, 23 mr. łąk). Gleba pszenna. 6.) **S.**, wś i folw., pow. janowski, gm. Zakrzówek, par. Boża Wola, odl. od Krasnika 14 w., od Janowa 20 w. Wś ma 63 os., 481 mk., 814 mr. ziemi. W 1827 r. było 27 dm., 191 mk. Folw. 1480 mr., w tem ogr. 6 mr., roli or. folw. 810 mr., łąk 45 mr., lasu sosn. 600 mr., nieuź. 19 mr. Grunta gliniaste, sapowate. Według reg.

pob. pow. urzędowskiego z r. 1531 wś S., Sławcze i Studziańska Wola, w par. Batorz, miały 17 łąn. W 1676 r. Adam Drzewiecki, podsedek lubelski, płacił tu od siebie, żony, 3 synów, córki, 3 osób szlach., 24 dworskiej służby i 257 poddanych (Pawliński, Małop., 374 i 8a). W zeszłym wieku dobra należały do Brodowskich, z których Michał, stolnik urzędowski, przyjmował w S. Stanisława Augusta powracającego z Kaniowa. Następnie dobra należały do Smoczyńskich, do rodziny Moreaux, Rajskich, Romańskich, obecnie Noakowskiej.

Br. Ch.

Studzianki, wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Czarna Wieś, o 29 w. od Sokółki.

Stuzianna, w XVI w. *Studziane*, *Studziane*, wś, folw. i dobra w pobliżu Pilicy (z prawego brzegu), płynącej granicą dóbr, pow. opoczyński, gm. i par. Studzianna (poprzednio par. Brudzewice), odl. 16 w. od Opoczna, tyłuż od Nowego Miasta i 7 w. od Odrzywoła. Posiada kościół mur. poklasztorny, obecnie parafialny, drugi mniejszy na fol. Poświętne i kaplicę św. Anny, 30 dm., 288 mk., urząd gm., szkoła początk. W 1827 r. 25 dm., 196 mk. Dobra S. składały się w 1886 r. z fol. S. i Bielawy, rozl. mr. 2058: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 478, łąk mr. 81, past. mr. 11, lasu mr. 673, nieuź. mr. 42; bud. mur. 7, drewn. 15; płodozm. 10-pol., las nieurządzony; fol. Bielawy gr. or. i ogr. mr. 337, łąk mr. 2, past. mr. 20, lasu mr. 407, nieuź. mr. 8; bud. mur. 1, drewn. 2. W r. 1889 fol. Bielawy (mr. 774) oddzielono od dóbr powyższych. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś S. os. 24, mr. 771; wś Mysakowiec (Mysiakowiec) os. 12, mr. 426; wś Kozłowiec os. 4, mr. 429; wś Ponikła os. 4, mr. 247; wś Młynczyśko os. 3, mr. 99; wś Poręby os. 6, mr. 313; wś Anielin os. 24, mr. 545. Początkiem wsi była zapewne drobna leśna osada wśród puszczy pokrywającej prawie do ostatnich czasów płaskowzgórze praw. brzegu Pilicy. Karczownikami tej puszczy i pierwszymi kolonizatorami (w XV w.) byli Nałęczowie, którzy od pierwotnej siedziby Odrzywoła przybrali w XVI w. nazwę Odrzywolskich. W 1508 r. bracia: Jan, Andrzej, Mateusz i Dersław Odrzywolscy płacą z Odrzywoła, Wysokien, Woli, Studzionego, Ossego, Wyrówki, Żdżar, Woli (Czetheny?), Klona 11 grzyw. 19 gr. i 9 den. (Pawliński, Małop., 483). Wieś pierwotnie należała do par. w Sławnie, choć więc włączono ją następnie do par. Brudzewice, dziesięcinę, wartości do 15 grzyw., pobierał pleban w Sławnie, toż i konopną po 1½ gr. z łąnu i z młyńna Wojcik od 8 do 10 gr. (Łaski, L. B., I, 635, 637). W 1577 r. siedzi w S. Dzierżek Odrzywolski, płacący od 6¼ łąn. i 1 ogr. z rolą i Januszewski od 1½ łąn., 1 ogr. z rolą

i 1 bez roli (Pawiński, Małop., 282). Zapewne drogą wiana przeszła S. w ręce Starołęskich, których tu spotykamy w początkach XVII w. W tem stuleciu S. stała się głośną przez cudowny obraz, jaki się znajdował początkowo we dworze dziedziców. Według wątpliwego podania cesarz Ferdynand II, wyprawiając swą córkę Cecylią Renatę, zaślubioną Władysławowi IV, posłał mu w darze ten obraz 1637 r. Po śmierci królowej obraz dostał się rodzinie Starołęskich. Zabrany im w 1655 r. przez Szwedów, znaleziony został na pobojowisku pod Kamieńskiem. Odzyskawszy go właścicielka S., kaszt. żarnowska, umieściła we dworze. Około r. 1660 zaczął słynąć z cudów. Miała jakoby Matka Boska objawić się we śnie, bawiacemu w S. malarzowi, i polecić mu wystawienie w tej wsi kościoła. Prymas Prażmowski wyznaczył komisję dla sprawdzenia cudów, poczem zjechałszy do S. 1671 r. ogłosił wyrok, potwierdzający obraz jako cudowny. Jan Stanisław Zbąski, archid. gnieźn., dziedzic S. (r. 1676 został bisk. przemyskim, a 1687 r. warmińskim), zbudował kościół na górze Dziewiczą zwanej, przeniósł tamże obraz, oddając go pod opiekę zgromadzeniu kapłanów świeckich św. Filipa Nereusza, czyli filipinów (clerici oratorii), sprowadzonych z Gostynia. Za Michała Wyszniowieckiego zapadła na sejmie 1673 r. uchwała: „Iż pod te czasy, gdy nas zewsząd hostilitas acies circumdant, nie tak obradzie obrony publicznej et humanis consiliis dufać się godzi, jako samej tylko ręce i protekcyi Boskiej zaszczytowi. A widząc oraz codziennie dobrodziejstwa Boskie, które na państwo nasze przy cudownym obrazie studziańskim pleno alveo płyną, dobra Nasze Król. wioskę Małoszyce, blisko tegoż kościoła leżącą, do fundacyi wieleb. X. Zbąskiego, Archid. gnieźn., perpetuis temporibus dajemy, inkorporujemy i one od wszelkich hibern, exakcyi, przechodów, stanowisk, noclegów, pokarmów i ciężarów tak żołnierskich, jakoteż od spów, lubo Nam, lubo komukolwiek należących uwalniamy“. Wespazyan Kochowski w swych Lirykach powiada: „Widząc cudownych miejsc w Polsce gromadę, Z takiej przyczyny wprzód Studziannę kładę“; dalej mówi, że Matka Boska widząc jak „ottomańskie wrzawy wała się na Polskę, tu się zjawiła“. Około 1790 r. dziedziczką Studzianny była Urszula z Morsztynów Dembińska, starościna wolbromska. W 1776 r. ks. filipini z ofiar wzniesli dzisiejszy kościół murowany i klasztor. Po rozwiązaniu zgromadzenia w 1867 r. kościół został przyłączony jako filia do par. Brudzewice, a gdy tameczny kościół spłonął (przed 1880 r.) nabożeństwo parafialne przeniesiono do Studzianny. Kościół poklasztorny (odno-

wiony 1879 r.) jest obszerną i okazałą budowlą w stylu włoskim, w kształcie krzyża, z kopułą sklepioną nad dachem i dwiema niskimi ściętymi wieżami (z posągami Aniołów) od frontu. Ściany zewnętrzne i filary wspierające budowlę wyłożone kamieniem ciosowym. Kościół ma 11 ołtarzy, w wielkim znajduje się ów cudowny obraz, szkoły niemieckiej (może przez Starołęskich z Wielkopolski przywieziony). Przedstawia on przy stole zastawionym owocami i potrawami Najświętszą Pannę podającą gruszkę Dziecięciu Jezusowi, naprzeciw którego podnosi się z krzesła Józef, wysuwając ku Dziecięciu kielich z napojem. Na stole pali się świeca. Obraz ten długi na 2 łok. a 1 $\frac{1}{2}$ łok. szeroki. Drugi kościół na fol. Poświętne wystawiony został podobno 1699 r. przez filipinów na miejscu dworu, gdzie znajdował się pierwotnie cudowny obraz. W skarbcu głównym kościoła przechowują kilka złotych i drogiemi kamieniami wysadzanych kielichów, bogate ubiory kościelne, ornat robiony przez królowę Maryą Kazimierę, dywan bogaty, na którym miał Sobieski komunikować przed wyjazdem na wyprawę wiedeńską. W podziemiach kościoła przechowują się dobrze zachowane ciała fundatorów i zakonników i wielu obywateli okolicznych w dawnych ubiorach. Opis cudów i historią obrazu podaje książeczka: „Źródło cudów i łask cudownego Studziańskiego obrazu“ (Warszawa 1729 r.). T. Lenartowicz napisał poemacik: „Najśw. P. M. Studzianniecka“ (1857 r.). S. jest dotąd celem pielgrzymek pobożnych i jedną ze stacyi dla kompanii dążących do Częstochowy. S. gmina ma 305 dm. (3 murow.), 2146 mk., 12,537 mr. (7064 włosc.). Sąd gm. okr. II i st. p. w os. Drzewica (o 11 $\frac{1}{2}$ w.). W skład gminy wchodzi: Anielin, Bielawy, Ceteń, Dęba, Dęborzyczka, Gaszek-Młyn, Giełzów, Henryków, Kępa, Kozłowiec, Krepa, Ludwików, Małoszyce, Młyneczysko, Mysiakowiec, Nowy Młyn, Ponikła, Poreby, Poświętne, Studzianna, Wyrówka. *Br. Ch.*

Studzianna, ws, pow. szremski, o 7 klm. na pld.-wschód od Dolska, 1 klm. od Obry. Graniczy z Jaworami, Wycisławem, Gajewem i Brzeźnicą; szkoła w miejscu, par. i poczta w Dolsku, st. dr. żel. w Borku i na Piaskach (Sandberg) o 8 klm.; z os. Ziomek tworzy okr. wiejski, mający 36 dm., 250 mk. (230 kat., 20 prot.) i 190 ha (124 roli, 36 łąk, 5 lasu). S. dziedziczył około r. 1793 Zakrzewski, łowczy gnieźn., później Żółtowscy. *E. Cal.*

Studziańska Wola, ws, pow. krasnostawski, gm. Zakrzów, par. Boża Wola, odl. 46 w. od Krasnegostawu. Dobra S. Wola składały się w 1875 r. z fol.: S. Wola i Annów al. Stasin, rozl. mr. 1113; fol. S. Wola gr. or. i ogr.

mr. 600, past. mr. 10, lasu mr. 228, nieuź. mr. 14; bud. mur. 6, drewn. 10; fol. Annów gr. or. i ogr. mr. 257, nieuź. mr. 3; bud. drewn. 4; las nieurządzony, wiatrak. Wś S. Wola os. 32, mr. 801; wś Annów os. 24, mr. 205. Ob. *Studziarki*.

Studziany Las, wś rząd., pow. sejneński, gm. Pokrowsk, par. Wigry. Leży w lasach, po lewej stronie Czarnej Hańczy, odl. 12 w. od Sejna, ma 12 dm., 50 mk.; 1827 r. 2 dm., 43 mk. *Now.*

Studzielnica, fol., pow. koniński, gm. Gośławice, par. Morzysław. Wechodzi w skład dóbr Kraśnica. W 1827 r. 2 dm., 17 mk.

Studzień, folw. i wś, pow. kutnowski, gm. Rdutów, par. Dzierżbice, odl. 23 w. od Kutna, ma 6 dm., 59 mk. W 1827 r. 10 dm., 95 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 319: gr. or. i ogr. mr. 299, łąk mr. 11, nieuź. mr. 9; bud. mur. 9; płodozm. 10 pol. Wś S. os. 9, mr. 10.

Studzieńczyzna, uroczysko, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Nowowola, o 16 w. od Sokółki.

Studzienek, rzeczka, w pow. słonimskim, uchodzi do Mszanki, wpadającej do jez. Łozhowa.

Studzienica, w XVI w. *Studzyenycze*, wś i folw., pow. radomski, gm. i par. Przytyk, odl. od Radomia 20 w.; ma 25 dm., 224 mk. Fol. S., w r. 1877 oddzielony od dóbr Przytyk, rozl. mr. 494: gr. or. i ogr. mr. 469, łąk mr. 5, past. mr. 11, nieuź. mr. 9; bud. mr. 4, drewn. 6. Wś S. ma 295 mr. Na początku XVI w. należała do par. Wrzeszczów, choć leżała tuż pod Przytykiem i dawała pleb. w Przytyku dziesięcinę (1 ferton) z pewnych ról folwarcznych (Łaski, L. B., I, 660, 687). Według reg. pow. radomskiego z r. 1508 wś Studzienicze, Ostrołęka i inne, własność Pawła Podlodowskiego, płaciły pob. 2 grzyw. 31 gr. Część S. należąca do Zbigniewa Podlodowskiego płaciła wraz z innemi folw. 3 grzyw. 4 gr. 9 den. W r. 1569 wś S., własność Jakuba Podlodowskiego, miała 7 1/2 łąn., 1 kom. (Pawliński, Małop., 313, 474, 477). *Br. Ch.*

Studzienica, wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Miadziół, okr. wiejski Niekazieck, o 2 w. od gminy, w 1865 r. 137 dusz rewiz.

Studzienica, *Studenica*, rzeka w gub. podolskiej, lewy dopływ Dniestru. Zaczyna się na gruntach wsi Sawiniec, w pow. kamienieckim, przechodzi zaraz do powiatu uszyckiego, płynie z płn. ku pld. jarem, granicą pól solodkowieckich, mija wsi: Łozkowce, gdzie tworzy pierwszy staw, Teodorówkę, Mycowce, Tatarzyska, Mukarów Polny, Wichrówkę, Gorczycznę, Demiankowce, Muszkutyńce, Antonówkę, Sosnowkę, Hołozubińce, Zamłynów-

kę, Raczyńce, Trybuchówkę, Jackowce, Teresówkę, Patryńce i pod mkiem Studzienicą dwoma ramionami uchodzi do Dniestru. Długa około 70 w. Wody źródlane; miejscami płynie dość głębokim jarem. Od lewego brzegu przyjmuje małe rzeczki: Studnię, Mosznę, Samiecwowę i Łuczkę. W dolinie S. znajduje się wyborny piaskowiec. *X. M. O.*

Studzienica, urząd. *Studenica*, w dokum. *Studzenycza*, mko przy ujściu rzeczki t. n. do Dniestru, pow. uszycki, okr. pol. Żwańczyk, gm., par. kat. i sąd Kitajgród (o 12 w.), o 40 w. od Kamieńca, ma 186 dm., 1606 mk., w tej liczbie 308 żydów. Znajduje się tu cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1791 r. i uposażona 59 dzies. ziemi, z 1207 parafianami, dom modlitwy żydowski, 8 sklepów, 10 rzemieślników, 4 młyny, szkoła 1-klasowa (od 1881 r.); gorzelnia, założona w 1862 r., zatrudnia 10 ludzi, przerabia 41000 pud. mater. krochmal. i produkuje 1,723,480 stopni spirytusu. W mku odprawiają się targi co tydzień. Przeprowadza przez Dniestr, na którym znajduje się przystań pod S. Tak samo mko jak i okolica prowadzą znaczny handel śliwkami suszonymi, których wywożą rocznie około 1500 beczek, wartości do 35,000 rs. Grunta czarne, najwięcej gliniaste, rumoszone, zawierające mnóstwo drobnych, okrągłych kamyczków. Obszar dworski wraz z Nefedową, Wilanówką, Rohoźną, Petryńcami, Kruszanówką obejmuje 3379 dzies. Mko położone jest na płaszczynie, otoczonej z trzech stron skalistemi, prostopadłemi wzgórkami. Od północy leży góra Grochowa, od wschodu zaś Biała zawiera obszerną pieczarę, na kilka dzielącą się części, w której podług podania w czasie napadu Tatarów do 15000 ludzi bezpiecznie schronić się mogło. Pierwotnie mieszkali w niej podobno zakonnicy, cele po nich pozostałe kazał Potocki połączyć i wykopać obszerną, ciągnącą się wzdłuż góry pieczarę. Rzeczyński zwiedzał ją w zeszłym wieku i zalicza do największych na Podniestrzu. Przypierająca od zach. do góry Białej góra Monasterzysko ma ślady dawnego monasteru, który słynął z cudownego obrazu Bogarodzicy, nawiedzanego przez lud z okolicznych okolic, a nawet z Multan i Wołoszczyzny. Po upadku monasteru obraz ten przeniesiono do cerkwi św. Mikołaja. Na tej górze wytryska źródło żywej wody, która w najcieńsze nawet mrozy nie zamarza. S. jest starą osadą, nie wiadomo jednak kiedy i przez kogo założoną. Być może, że początek jej sięga czasów ks. halickiego, jak sąsiadnie: Kalus, Stara Uszyca, Bakota i in. W 1530 r. była wsią, pustą zupełnie, zapewne zniszczoną przez nieprzyjaciela (Jabłonowski, Wołyń i Podole, 162). Na miejsco-

wym cmentarzu żydowskim znaleziono grobowiec z datą 1590 r., w tym jednak czasie osada była jeszcze mało znana, gdyż mileżą nawet o niej spóczesne rejestra poborowe. Świątynia S. zaczyna się dopiero w XVII w. Miała już wtedy twierdzę i baszty, których fundamenta dotąd się przechowały. Miasteczko składało się z bazaru, otoczonego kamieniami domami, stawianymi na sposób wschodni. Pośród rynku stał ratusz, otoczony ścianami towarów; z jednej strony wznosiła się cerkiew grecka, z drugiej kościółek ormiański, a wszystko to otaczał wysoki mur, opatrzone basztami i strzelnicami. Dwie bramy strzegły przystępu do miasta; były to baszty obronne, przy których czuwała zawsze straż. Od północy znajdująca się zwana się ruską, od wschodu zaś ormiańską. Wycieczka łącząca miasto z zamkiem nazywała się polską, a stanowił ją most rzucony przez rzeczkę, o wysokich ścianach, ze strzelnicami i pokryciem ziemnym. Na zamku przebywał podstarość czyli gubernator, dowódca milicji, składającej się z regimentu imienia Potockich, do których S. należała. W obrębie zamku znajdowała się cerkiew p. w. św. Mikołaja, na górze zaś Monasterskiej monaster, liczący tylko 6 czernców. Miasteczko słynęło z handlu; odbywała się tu wymiana towarów wschodnich na miejscowe, a dwa przewozy na Dniestrze ułatwiał przystęp z Multan ludzom i towarom na sławne jarmarki. Jeden przewóz był około Białej góry, drugi za miastem, przy uroczysku Chłopowem. Naprzeciw przystani wznosiły się gospody dla kupców i gminu. Oprócz Ormian, Greków i Wołochów, mieszkali tu żydzi, jak świadczą napisy grobowe na pozostałych cmentarzyskach. W 1633 r. przy końcu października Abassibasza, na czele 50000 Turków, obległ S., do której schronili się okoliczni mieszkańcy. Po trzydniowym oblężeniu, straciwszy do 1000 ludzi, zdobył miasto, przyczem z 5000 mk. zaledwo kilkuset dostało się do niewoli, z miasteczka zaś i warowni gruzy tylko pozostały. Chlubnie o tej obronie wspomina konstytucja sejmu 1635 r.: „nowo osiadłe miasteczko Studzienice Stan. Potockiego, wojewody brackowskiego, przez nieprzyjaciela ogniem spustoszone i funditus zniesione, iż przy expugnacji swej tak potężnemu nieprzyjacielowi fortiter resistit, jakoż wiele nieprzyjaciół pod miastem przez kilka dni dobywając go, zginęło; a teraz znowu gruntowną municję zaczyna: przetoż chcąc obywatelów tamecznych w zamysłach ich przychęć, onych od wszelkich poborów i podatków do lat 8 zupełnych, wolnymi czynimy“. Nadał też i dziedzic swobody, wkrótce więc znowu zaczęli się osiedlać kupey Ormianie,

Grecy i Wołosi, ożywił się handel, jarmarki tutejsze zasłynęły na nowo. Wojny Chmielnickiego nie tknęły tego zakątka. Ale ostatnie to były lata pomyślności miasteczka. Niewola turecka zostawiła znowu pustkę, a napady hajdamaków Skorysza i Szpaka nie pozwoliły się mu już podnieść. Od Potockich około 1760 r. nabył klucz studzienicki Stanisław Sadowski, stał uszycki, który szczerze starał się o podniesienie miasteczka, ale nadmiar nieszczęścia morowe powietrze w 1770 r. wyniszczyło znowu znaczną część ludności. Pomimo że Sadowski w 1774 r. otrzymał przywilej na zaprowadzenie dwutygodniowych jarmarków: w poniedziałek po przewodniej niedzieli i nazajutrz po Pokrowie, trzytygodniowe zaś nazajutrz po św. Janie Chrzcicielu podług kalendarza ruskiego, miasto podnieść się już nie mogło. Od Sadowskich nabył S. Moszyński; Moszyńska wniosła Szembekowi, od którego przed 1870 r. nabył gen. Lueders, a córka jego sprzedała obecnemu właścicielowi Haraczynieckiemu. *Dr. M.*

Studzienice al. *Studzienica*, niem. *Stuednitz*, jezioro w Pomeranii, pow. bytowski. Z jeziora tego wypływa rzeka Kłonicznica, łącząca się z Dybrzycą (dopł. Brdy).

Studzienice 1.) al. *Studzienica*, niem. *Stuednitz*, wś, pow. starogardzki, o 4 mile na pld.-zach. od Starogardu, st. p. i kol. Czarna Woda, par. kat. Stara Kiszewa, zawiera 9 gbur. posiadał i 2 zagr.; 381 ha (337 roli or., 17 łąk, 11 lasu), szkoła kat. (1887 r. 38 dzieci). Wś ta leży nad jez. Schallbrueck (wzn. 122 mt. nrm.). W wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 zachodzą S. jako piec smolany, zakład prob. pobierał 1 kor. żyta (ob. str. 125). R. 1780 liczyły S. 23 mk. kat.; leman tutejszy dawał mesznego 1 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 406). 2.) **S.**, niem. *Stuednitz*, wś nad jez. t. n., pow. bytowski, par. kat. Ugoszcz, agent. poczt. w miejscu; 1491 ha. W 1885 r. 484 mk., 369 kat., 107 ew., 8 żyd. Do wsi należy wyb. Friedrichsburg (3 dm., 26 mk.), na którym siedzi Polak Czarnowski. Kościół kat. fil., p. w. św. Trójcy, jest według traktatu welawskiego (1657) patronatu rządowego; istnieje przy nim bractwo rożańcowe (od r. 1746). W wizyt. Madalińskiego z r. 1686 czytamy, że tu była kaplica p. tyt. św. Trójcy, cała drewniana, z wieżą. Nabożeństwo odprawiał w niej jako i w Ugoszczu, dokąd była afiliowana, prob. z Parchowa co czwartą niedzielę; uposażenia nie miała (str. 17). R. 1710 zbudowano nową kaplicę; zarządzał nią komendarz z Ugoszcza (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 82). R. 1780 pobierał prob. ztąd 12 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 36); było 78 mk. kat.; pół wsi należało do 6 szlacheckich

familii. Dziedzicami byli: Maciej Kłopotk Dąbrowski, Jan Cyrzan Studziński, Maciej Kugk Studziński, Michał Kugh Studziński, Krzysztof Cieszyński i Maciej Kostka (str. 32). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili tu possessores od 8 włók folw., 3 ogrod. 8 fl. 24 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 199). R. 1867 były do tutejszej filii przyłączone wsi: S., Osłowa, Dąbrowa, Prądzonka, Zelewo, Sominy, Przywóz i Róg. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem, rybołówstwem; gleba piaszczysta. R. 1335 nadaje komtur słupski Otto Augustowi (Ugesto) Harman czwartą część wsi i dóbr studzienickich w ziemi bytowskiej wzamian za 8 włók „in bonis Sombinow liberam a porco vacca...“ Za to August i jego potomkowie będą służyli na koniu, 14 grzyw, wartującym. List ten potwierdza 1576 r. 24 maja ks. pomorski Barnim, r. 1607 ks. szczeciński Franciszek I w Koszalinie, a 1637 r. 26 wrześ. król Władysław IV (ob. „Gesch. d. Lande Lauenburg und Buetow“, II, 171). R. 1607 d. 15 maja potwierdza ks. szczeciński Franciszek I wierzniemu Tomaszowi Zirson, Michałowi Kupyn, Krzysztofowi i Pawłowi Kuiken (Kuycken), Jerzemu i Stanisławowi Kłopotkom (Greger und Stenzel den Klopottken) i Janowi (Hans) Spotten ich dział w wsi Studzienicach. Za to mają służyć na jednym koniu (str. 191). Regestry czynszowe z r. 1457 wykazują, że S. Królewskie (Studenitz der herrn) obejmowały 30 włók czynszowych, każda czynszowała 10 skojców; z których 5 było osadzonych a 25 pustych; młyn z 2 włókami płacił 1½ grz., tak że w ogóle czynsz wynosił 2½ grz. i 1 wiardunek (p. 301). S. Szlacheckie zaś (Panen studenitz) czynszowały 1½ grzywny (str. 302). *Ks. Fr.*

Studzienice 1.) niem. *Studzienitz*, wś, pow. pszczyński, par. ew. i kat. Pszczyna. W r. 1885 było 58 dm., 541 mk. (4 ew.), 419 ha. 2.) **S.**, niem. *Studzienitz*, dobra, pow. pszczyński, par. ew. Pszczyna, kat. Wisła Niemiecka. W r. 1885 było 2 dm., 30 mk. (10 ew.), 62 ha; szkoła kat.

Studzieniczki, niem. *Klein Stuednitz*, wś w Pomeranii, pow. drawenburski, par. kat. Czaplinek. Regestry krzyż. z r. 1437 wykazują, że posiadała 9 włók na prawie chełm.; z każdej płacono po 1 kor. owsa; cała wieś czyniła 1 służbę wojskową. Dziś obejmuje wś 126 ha; 5 dm., 8 dym., 36 mk. ew.

Studzieniczna, osada kośc. nad jeziorem t. n. i kanałem Augustowskim, śród puszczy, pow. augustowski, gm. Szczebro-Olszanka, par. Studzieniczna, odl. 7 w. od Augustowa, posiada kościół par. drewniany, kaplicę murowaną, kaplicę drewnianą, karczmę i kilka

domów (około 20 mk.). Znajduje się tu studzienka, której woda ma mieć własności uzdrawiające; w kościele zaś słynie cudami obraz Bogarodzicy z góry Karmelu. Wizerunek ten, dobrego pędzla, otoczony srebrnymi wotami, jest główną ozdobą ubogiego kościołka, który jako filia parafialnej świątyni w Szczebrze, zbudowany tu został z drzewa w r. 1845 przez Szymona Andruszkiewicza z Pawłówki (w par. Krasnopol). Par. liczy obecnie 3645 dusz (Rubrycel z r. 1885). Tuż obok kościoła wązka grobla prowadzi na wyspę, gdzie, ocieniona drzewami, wznosi się murowana kaplica, wybudowana 1871 r. na miejscu dawniejszej drewnianej. Przy wejściu do niej umieszczona tablica marmurowa, opiewa dzieje tej miejscowości: „Wincenty Morawski, pułkownik, jako pustelnik, pierwszy na tem miejscu osiadł i założył Studzieniczną, na cześć Bogarodzicy, na dwóch wyspach zbudował dwie kaplice w r. 1770 i 1786 i wprowadził służbę Bożą“. Morawski ów, osiadłszy tu 1770 r., zasłynął swą pobożnością i znajomością leczniczych własności różnych ziół. Ze wszech stron przybywano szukać u niego porady lekarskiej i polecać się jego modlitwom. Nabył on za 100 tynfów drewnianą kaplicę w Augustowie i przeniósł na swą wyspę. Następnie w 1781 r. puścił się w podróż do Rzymu (na osiołku) i uzyskał od Piusa VI trzy odpusty doroczne dla swego kościołka (na św. Annę, św. Jan i św. Teklę). Obraz Matki Boskiej miał się pojawić na lipie. Dla pomieszczenia go wybudował Morawski drugą kaplicę drewnianą 1786 r. Żołnierze francuzcy zrabowali kaplicę i pustelnię w 1812 r. Morawski, o ile się zdaje, wkrótce potem zmarł. Portret jego, przedstawiający krzepkiego, okazałej postaci starca, wisi w kościele. Na Zielone Świątki zbiera tu się do 20,000 pobożnych, którzy przez 3 dni tu przebywają, obozując w lesie. *M. R. Wit.*

Studzieniczne, jezioro przy osadzie t. n., w pow. augustowskim, stanowi dalsze przedłużenie jeziora Necko (ob.). Przechodzi przez nie kanał Augustowski.

Studzieniczne jezioro al. *Studzieniczo, Stuzenisho* w r. 1296, *Studzienny-See* (na mapie sztab.), jezioro, w pow. bydgoskim, o 8 klm. na zach.-płd. od Koronowa, 1-1 klm. długie, około 0-3 klm. szerokie, wznies. 90 mt. npm. Leży pod Byszewem, dawniej własność klasztoru tutejszego (Kod. Dypl. Pol., II, 138). Łączy się na płd. z jez. Gogolińskim, na płn. z Długiem, z którym odpływa do Brdy (dopł. Wisły). Struga, która łączy te jeziora, ma ¾ klm. długości. Przy płd. kończy się jez. Długiego rozłożyła się osada Byszewska. *Por. Słupowskie jezioro.* *E. Cal.*

Studzieniec 1.) al. *Huta Studzieniec*, wś

włość., pow. skierniewicki, gm. Korabiewice, par. Mszczonów, ma 327 mk., 507 mr. Powstała na obszarze puszczy Korabiewskiej. 2.) S., osada z zakładem dla małoletnich przestępców, pow. skierniewicki, gm. Korabiewice, par. Mszczonów (o 10 w.) na lewo od linii dr. żel. warsz.-wiedeń, w odległ. 7. w od stacyi w Radziwillowie. Zakład ten powstał r. 1872 na obszarze poręby Studzieniec, w leśnictwie rządowym Huta, stanowiącem część dawnej puszczy Korabiewskiej. Zawiazane podczas Towarzystwo osad rolnych i przytułków rzemieślniczych uzyskało od rządu 117 mr. młodego lasu z poręby Studzieniec na pomieszczenie instytucyi i urządzenie gospodarstwa rolnego. Z obszaru tego użyto 88,000 łokci kwadr. pod zakład, który urządzono według planu kolonii francuskiej w Mettray. Budowę rozpoczęto w 1872 r. a przyjmowanie skazywanych przez sądy małoletnich rozpoczęło się w 1876 r. Na pomieszczenie wychowanców zbudowano początkowo sześć murych domów piętrowych. W następnych latach przybył obszerny budynek dla dyrektora i kancelaryi zakładu, założono ogród, wreszcie 1878 r. stanął kościółek. Według ostatniego sprawozdania z działalności zakładu za rok 1889 służbę wyższą instytucyi stanowili: dyrektor, pomocnik dyrektora, kapelan, 4 przełożonych oddziałów, 7 nadzorców, 5 nauczycieli rzemiosł, ogółem 27 osób; służbę niższą pełniło 10 osób. Wychowanców było średnio 145. Pobierają oni naukę w zakresie elementarnym. Głównem zadaniem zakładu jest poprawianie wychowanców przez wkładanie ich do pracy, która ma ich przekształcać na pożytecznych członków społeczeństwa. W tym celu prowadzi się przy zakładzie gospodarstwo rolne i urządzone są warsztaty rzemieślnicze. Obszar wzięty pod uprawę rozdzielono na 9 pól, urządzono ogród (7 mr.), założono chmielnik na 2 mr. Nauka rzemiosł odbywa się w 4-ch urządzonych dotąd warsztatach: stolarskim (z tokarskim), kołodziejskim (z bednarskim), kowalskim (z ślusarskim), krawieckim i szewskim. Prócz zaspakajania potrzeb zakładu, warsztaty te produkowały wiele przedmiotów (zwłaszcza stolarski, bednarski i kołodziejski), znajdujących zbyt w okolicy i Warszawie. Przyniosły one czystego zysku 765 rs. Koszt utrzymania wychowanców wynosił rocznie 165 rs. 48 kop. (żywność 34·82, odzież 15·58, opał i światło 13·84). Od założenia zakładu przebywało w nim 579 wychowanców, z tych: 360 uwolniono po przebyciu czasu oznaczonego wyrokiem, 39 uwolniono warunkowo, 14 zwrócono władzy sądowej, 3 zbiegło, 28 zmarło. Z pomiędzy uwolnionych: 112 zwrócono rodzicom, 120 miało w dalszym ciągu

pracować przy gospodarstwie rolnem, 39 trudni się stolarstwem, 24 kołodziejstwem, 20 kowalstwem i ślusarstwem, 16 krawiectwem, 25 szewstwem, 7 piekarstwem, 26 ogrodnictwem, 10 innemi różnemi zajęciami. Z nich 113 ma własne gospodarstwa lub warsztaty, 2 zostało majstrami, 67 czeladnikami. Pozostawało w zakładzie 137. Utrzymanie osady całej kosztowało w 1889 r. 39,140 rs. 97 kop. Dochód zaś zakładu wynosił 21,633 rs., w tem: 10,843 rs. 50 kop. z dopłaty kasy miasta Warszawy i opłat od rodziców, 3541 rs. 66 kop. z gospodarstwa rolnego i warsztatów. Przewyżkę wydatków pokrywało Towarzystwo osad rolnych ze swoich funduszy i wpływów. Szczegółowo sprawozdanie o stanie zakładu i jego działalności mieszczą „Roczniki Towarz. Osad Rolnych“ (ostatni za 1889 r.). Opisy zakładu z rysunkami podawały: „Tyg. Illustr.“ z 1872 r., t. XIV, str. 11 i „Kłosy“ z 1879 r., Nr. 727 (z rysunkiem kaplicy). 3.) S. al. S. Łaziska, fol., ws i dobra, pow. gostyński, gm. i par. Słubice, odl. 28 w. od Gostynina, mają cegielnię, dwa młyny wodne, znaczne pokłady torfu (do 50 mr.). Folw. ma 15 dm., 352 mk.; ws Łaziska 7 dm., 78 mk. Ws S. tworzy jedną całość hipoteczną ze wsią Słubice. Staranne gospodarstwo rolne, piękne zabudowania dworskie. Dobra S. składały się w 1882 r. z fol. S. i Macocha, rozł. mr. 1704; fol. S. gr. or. i ogr. mr. 702, łąk mr. 204, past. mr. 7, lasu mr. 223, nieuż. mr. 36; bud. mur. 21, drewn. 8; płodozm. 13-pol.; fol. Macocha gr. or. i ogr. mr. 319, past. mr. 2, lasu mr. 108, nieuż. mr. 13; bud. mur. 4, drewn. 4; płodozm. 5 i 8-pol., las urządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: ws S. Łaziska os. 44, mr. 220; ws Stare Budy os. 6, mr. 103; ws Nowe Budy os. 13, mr. 264; ws Wola Skarzyńska os. 8, mr. 122; ws Alfonsów lit. A os. 28, mr. 271; lit. B os. 10, mr. 117; ws Wielki Kierz os. 8, mr. 103; ws Wolska Niwa lit. A os. 27, mr. 134; lit. B os. 19, mr. 73; lit. C os. 16, mr. 71. 4.) S., os., pow. bedziński, gm. Gzichów, ma 1 dm., 7 mk., 6 mr. włość. Należy do Grodzca. 5.) S., ws nad rz. Czarną, pow. konecki, gm. Ruda Maleniecka, par. Fałków, odl. od Końskich 24 w., ma 26 dm., 227 mk., 10 mr. dwors., 314 mr. włość. W 1827 r. 12 dm., 109 mk. W połowie XV w. ws S., własność probostwa w Fałkowie, miała 4 łany km., z których płacono dziesięcinę, wartości 3 grzyw., prebendzie jaskowskiej. Było też 2 zagr. z rolą, którzy płacili dziesięciną prebendzie (Długosz, L. B., I, 369). Na początku XVI w. było tu 4 kmieci mających role, każdy dawał plebanowi 14 gr. czynszu i odrabiał dzień w tygodniu pługiem, wozem czy pieszko; 1 zagr. odrabiał dzień pieszko.

Pleban miał swój folwark. Prócz tego posiadał trzy sadzawki i nad jedną z nich młyn stojący pustkami, lasy, bór i gaje z pasieką. Pobierał też i dziesięciny (Łaski, L. B., I, 600). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1577, we wsi S. Stanisław Rudnicki płacił od 2 łan., 3 zagr., 1 zagr. z rolą (Pawński, Małop., 290). 6.) **S.**, os., pow. janowski, gm. Brzozówka, par. Blinów. Należy do dóbr Wojciechów. 7.) **S.**, os., pow. przasnyski, gm. Karwacz, par. Przasnysz. 8.) **S.**, ws włośc., pow. mławski, gm. i par. Mława (odl. o 3½ w.), posiada wiatrak, 51 dm., 403 mk., 565 mr. W 1827 r. 10 dm., 112 mk. 9.) **S.**, ws i kol. włośc. nad rz. Skrwa, pow. sierpecki, gm. Borkowo, par. Sierpe (odl. 2 w.), ma młyn wodny, 11 dm., 134 mk., 726 mr. (84 mr. nieuż.). Kol. ma 1 dm., 11 mk., 25 mr. W 1827 r. 9 dm., 60 mk. *Br. Ch.*

Studzieniec 1.) rzka, w pow. borysowskim, w obrebie gm. Jurewo, prawy dopływ Cny. Ma kierunek wschodni wśród lesistych moczarów; długa około 5 w. 2.) **S.**, rzka, w pow. borysowskim, w dobrach mściżkich, wypływa z lasów przy wsi Wojłowo, płynie w kierunku póln.-wsch. i przebiegłszy jez. Radziec, wpada do rz. Berezyny z praw. strony. Brzezi S. niskie, porośnięte lasem liściastym. Por. *Hajna.* *A. Jel.—T. S.*

Studzieniec, *Studeniec* 1.) folw. rządowy, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 43 w. od Oszmiany, ma 2 dm., 21 mk. praw. 2.) **S.**, ws włośc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 34 w. od m. Wilejki, przy b. drodze poczt. z mka Ilii do mka Radoszkowic, 4 dm., 42 mk. 3.) **S.**, ws, pow. wołkowyski, w 4 okr. pol., gm. Ross, o 17 w. od Wołkowyska, przy drodze z Rossy do Wołpy. 4.) **S.**, zaśc. nad rzką t. n., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, par. kat. Łohojsk, grunta lekkie. 5.) **S.**, folw. nad bezimien. dopływem Łani, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Łań, ma 3 włóki; własność Korbutów. Grunta urodzajne, szczerkowe, miejscowość nieco falista, mało leśna. 6.) **S.**, ws, pow. bychowski, gm. Bycz, ma 28 dm., 91 mk. 7.) **S.**, mko nad rzką Żadunką, pow. czerykowski, w 3 okr. pol., gm. Studzieniec, o 65 w. na pld.-wschód od Czerykowa. Ma 130 dm. (111 należących do chrześcian i 19 do żydów), 1571 mk. (780 męż. i 791 kob.), w tej liczbie 1392 praw. i 179 żyd., cerkiew par. i cmentarną, dom modlitwy żydowski, zarząd gminny i dwie olejarnie. Wymienione jako mko w opisie statystycznym gubernii z 1784 r., należy obecnie do Tereszczenki. Gmina liczy 5613 mk. (2064 męż., 2053 kob. i 1496 dzieci), z których 50 zajmuje się przemysłem leśnym, używając do pomocy 50 koni. W gminie znajduje się 4647 dzies. lasów prywatnych i 180½

dzies. włośc. 8.) **S.**, siolo, pow. klimowicki, gm. Zahustino, ma 47 dm., 127 mk. 9.) **S.**, ws, pow. mściśławski, gm. Szamowo, ma 52 dm., 394 mk. 10.) **S.**, dobra, pow. newelski, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. Pieszczyany, w 1863 r. 27 dusz rewiz. *J. Krz.—A. Jel.*

Studzieniec, *Studeniec*, ws, pow. kaniowski, w 1 okr. pol., gm. Pszeniczniki, par. prawosł. Edem (o 2 w. na wschód), par. katol. Ryzyszczew, o 12 w. od Kaniowa, ma 690 mk. W 1741 r. było tu 20 a w 1792 r. 37 sadyb; w 1863 r. 534 mk., 1182 dzies., z której około 400 dzies. odeszło do włościan; należała do Franciszka Pawłowskiego.

Studzieniec, potok, dopływ Bereznicy na obszarze gm. Petranki, w pow. kałuskim.

Studzieniec al. *Studzienny potok*, *Studen potok*, potok tatrzański, powstaje na póln. stoku Tatr orawsko-liptowskich, u podnóża Rohaczów, w dolinie będącej górną częścią doliny Studziennej. Płynie na póln.-zach. tąż doliną aż po ujście Salatyńskiego potoku. Odtąd dolina się rozszerza, a potok płynie w kierunku zach. popod Zuberec, gdzie zwraca się na póln.; opłynawszy Habówkę od zach., wykręca się na póln.-zach. i w tymto kierunku podąża koło wsi Białego Potoku do Podbiela, poniżej którego wpada do Orawy z lew. brzegu. Długo 25 klm. Przyjmuje liczne dopływy, między niemi z lewego brzegu: Salatyński pot., Stefkowski pot., Spadowy i Mały, z prawego zaś brzegu: Błotny pot. Na górnym biegu zwie się także Rohaczowym. Dolina potoku w części górnej dzika. Od pld. zamyka ją główny grzbiet Tatr od szczytu Wołowca aż po Salatyński wierch, od zach. zaś grzbiet Tatr ciągnący się od Wołowca aż po Rakoi (1651 mt.), a następnie dział Osobity (1687 mt.). Od wsi Zuberca aż po ujście zwie się ta dolina *Studzienną.* *Br. G.*

Studzieniec, ob. *Studenec.*

Studzieniec 1.) ws, pow. niski, par. rz.-kat. w Pysznicy, leży wśród sosnowych borów, nad Gdówką (dopł. Bukowy), w dorzeczu Sanu. Równina, na której ta wieś została po wyrzeźbieniu lasu osadzona, wznosi się 179 mt. npm. Istniała tu huta żelazna, obecnie nie czynna. S. składa się z 45 dm., 308 mk., 292 rz.-kat. a 16 izrael. Pos. więk. (Wolfa Birnbauma) wynosi 11 roli, 50 łąk, 27 past. i 2678 mr. lasu; pos. mn. 294 roli, 114 łąk, 53 past. i 18 mr. lasu. Najbliższymi osadami są: na zach. Jastkowce, na wsch. Bukowa i Katy. 2.) **S.**, wólka na obszarze Przewrotnego, pow. rzeszowski, 84 dm., 436 mk. 3.) **S.**, grupa zabudowań w Stobierny, tenże powiat. 4.) **S.**, fol. w Wyżłowie, pow. sokalski. *Mac.—Br. G.*

Studzieniec, rzka, dopł. Noteci, pow. szubiński. Powstaje pod wsią t. n., o 8 klm. ku pld. od Nakła; płynie od wschodu ku zach.,

1687

śród łąk bagnistych, Studzienką zwanych (wzn. 59 mt. n.p.m.); na wysokości Nowych Sipiór zasila się Zdrójkiem; skręca następnie ku pñ.-zach.; oblewa Kowalewko; wpada do Noteci (wzn. 53 mt.), w pobliżu Ostrowca, o 10 klm. na zach.-płd. od Nakła. Długa około 9 klm.

E. Cal.

Studzieniec 1.) niekiedy *Studzienice*, urząd. *Studsın*, dawniej *Studzin*, wś, pow. chodzieski, o 2½ klm. na pñ. od Chodzieży (par., poczta i st. dr. żel.), na lew. brzegu Bolimki (dopł. Noteci). Graniczy z Ratajami i Strzelcami, leży po prawej stronie toru drogi żel. poznańsko-pilskiej. Z młynem Kłos (Klossmuehle) tworzy okrąg wiejski, mający 30 dm., 268 mk. (26 kat., 242 prot.) i 767 ha (407 roli, 185 łąk, 79 lasu); czysty dochód z ha roli 8·62, z ha łąk 7·05, z ha lasu 0·78 mk.; większa własność ma 211·67 ha. W r. 1557 było tu 5 śladów osiadł., około r. 1620 przybyło 2 zagr. Łęgi studzienieckie ciągną się ku pñ. do samej Noteci, między rz. Słomką i Bolimką. 2.) **S.**, urząd. *Studziniec*, wś, pow. gnieźnieński (Witkowo), o 3½ klm. na płd. od Powidza (par. i poczta) na płd.-zach. wybrzeżu jez. Powidzkiego, przy granicy królestwa polskiego. Powstała na obszarach starostwa; st. dr. żel. w Strzałkowie o 11 klm. **S.** ma 7 dm., 45 mk. (43 kat., 2 prot.) i 115 ha (80 roli, 22 łąk). 3.) **S.**, urząd. *Studziniec*, osada (1 dm., 10 mk.) na Myśłatkowie, w pow. mogińskim, par. Kamieniec. 4.) **S.**, urząd. *Studziniec*, wś i dwór, pow. obornicki, o 5 klm. na płd. od Rogoźna (par., poczta i st. dr. żel.), przy trakcie do Gośliny Murowanej; szkoła w miejscu. **S.** jest gniazdem Studzienieckich; ztąd pisali się w r. 1365 Włodzimierz i inni (ob. Kod. Wielkp. i Akta gr. wielkp., I i II, mylnie odnoszące do Studzienia w pow. gnieźnieńskim). W r. 1422 sięgały posiadłości Rogoźna do granic **S.**; r. 1580 było tu 5 łąn. os., 4 zagr. i kowal; dziedzicem był Maciej Studzieniecki. Wś ma obecnie 25 dm., 230 mk. (133 kat., 97 prot.) i 332 ha (253 roli, 31 łąk); czysty doch. z ha roli 15·27, z ha łąk 13·32 mk. Dwór ma 8 dm., 137 mk. kat. i 630 ha (334 roli, 53 łąk, 199 lasu); właścicielem jest Karol hr. Raczyński. 5.) **S.**, urząd. *Studziniec*, wś, pow. szubiński, o 8 klm. ku płd. od Nakła, par. Kcyń, poczta w Nowych Sipiórach, st. dr. żel. w Nakle. **S.** powstał w nowszych czasach, na wsch. krawędzi bagniska, zwanego Studzianką; ma 35 dm., 232 mk. (102 kat., 130 prot.) i 94 ha (83 ha roli). 6.) **S.**, dok. *Studnicz*, zdroj, w pow. międzychodzkiem (Skwirzyna), między Skwirzyną i Popowem, na pñ.-wschód od Bledzewa, wspominany w dok. z r. 1312—5 (Kod. Wielkp.). *E. Cal.*

Studzieniek, rzka, pow. słonimski, Porów. *Studzienek*.

Studzieniki, wś, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Bojary, o 35 w. od Wołkowyska. Była tu kaplica kat. parafii Porozów.

Studzienka 1.) os. leś., pow. słupecki, gm. Trąbczyn, par. Zagórow. 2.) **S.**, kol., pow. słupecki, gm. i par. Szymanowice, odl. od Słupcy 32 w., ma 12 dm. (ludność niepodana w spisie urzęd.). W 1827 r. 9 dm., 53 mk.

Studzienka, rzka w pow. borysowskim, ob. *Studzionka*.

Studzienka 1.) folw., pow. kobryński, w 3 okr. pol., gm. Hłok, o 29 w. od Kobrynia. 2.) **S.** al. *Studenka*, wś nad rzka t. n., dopł. Essy, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Krasnełuki, ma 7 osad; miejscowość mocno wzgórzysta.

A. Jel.

Studzienka 1.) potok, powstaje w obr. Szlembarku, pow. nowotarski, na płd. pochyłości płd.-wsch. działu Gorców; ubiegłszy 2 klm. uchodzi do Dunajca z lewego brzegu. 2.) **S.**, ob. *Studenka*.

Br. G.

Studzienka 1.) bagnisko, w pow. szubińskim, między Nakłem i Kępnia, wzn. 59 mt. n.p.m., ciągnie się wzdłuż Sipiór i Studzienca. Rzka Studzieniec odprowadza wodę do Noteci. 2.) **S.** *Księża*, miejscowość na Kaczanowie, w pow. wrzesińskim, od Wrześni ku płd.

Studzienka, niem. *Heiligenbrunn*, wś, pow. gdański górny, pół mili od Gdańska, st. p. Wrzeszcz, par. kat. Oliwa, 27 ha (7 roli or., 4 łąk, 5 lasu); 41 dm., 91 dm., 345 mk., 108 kat., 237 ew. Ulubione miejsce wycieczek Gdańszczan, ztąd założono tu kilka restauracji. Podobno **S.** swą nazwę wzięła od źródła cudownego.

Ks. Fr.

Studzienki, urząd. *Studziniec*, karczma do Szczepie, o 8 klm. na płd. od Nakła.

Studzienna, 1406 *Studenna*, dobra i wś nad Odrą i Psiną, pow. kozielski, par. ew. Raciborz, kat. Stara Wieś. W r. 1885 dobra miały 4 dm., 98 mk. (6 ew.), 203 ha. Wś 169 dm., 1134 mk. kat., 558 ha. Szkoła kat., młyn wodny, wiatrak, gorzelnia.

Studzienna al. *Rohaczowa dolina*, ob. *Rohacze* i *Rostoka* 4.).

Studzienna Woda, ob. *Studzianka*.

Studziennica, kol. i wś, pow. wieluński, gm. Kielczygłów, par. Rząśnia, odl. od Wieleń 34 w. Kol. ma 28 dm. Co do ludności ob. *Kielczygłów*. W 1827 r. **S.** należała do par. Pajeczno, miała 16 dm., 112 mk.

Studziennica, ob. *Studzienica*.

Studziniec, ob. *Studzieniec*.

Studzino, niewielkie jezioro w kotlinie Dniepru, pow. rzeczycki, gm. Joloz, o 2 w. na płd. od mka Komaryna, około 20 mr.

Studzionka 1.) al. *Bożydarka*, błotnista rzka, w pow. borysowskim, w gm. Ziembin, prawy dopł. rz. Mraj. Wypływa z gór Turzych, z miejscowości zwanej Kniazem, przy

źródle formuje błoto, mające 1 mr. przestrzeni, odl. o 1 w. na płn. od wsi Smolar; bieży wąskim wąwozem do wsi Boży Dar, od której płynie w kierunku północnym wśród lesistych moczarów. Długa przeszło 4 w. 2.) **S.**, rzeka w pow. mińskim, drobny prawy dopł. Usy, bierze początek za zaśc. t. n., płynie w kierunku pld.-wsch. koło wsi: Lachow-szczyzna, Zielony Uhoł, zasila się z prawej strony rzeką Dziehcieńską, wpada do Usy razem z rzeką Żeremianką. Długa około 5 w., nad brzegami wyborne łąki zalewne. *A. Jel.*

Studzionka 1.) białorus. *Ściudzionka*, wś na lew. brzegu Berezyny, pow. borysowski, gm. Byteża, o 12 w. na pld.-zach. od Borysowa, ma 17 osad. Nadana około 1505 r. przez Zygmunta I Eustachemu Śliżniowi, dworzaniowi król. Wś ta upamiętniona jest przeprawą i klęską armii francuskiej podczas odwrotu Napoleona I z Moskwy w 1812 r. Podczas przeprawy przez Berezynę z rozkazu Napoleona cała wieś była rozebrana a drzewo z chat i zabudowań użyto na budowę mostów na Berezynie, która przy S. ma zaledwo 12 sażeni szerokości a 7—12 stóp głębokości. Szczegóły o przeprawie i towarzyszącej jej walce podał Tyszkiewicz w Opisanii pow. borysowskiego (str. 81—100); porów. też art. *Berezyna Wielka* i opis Ihnatjewa w Mińskich gubern. wiadom. (1877, Nr. 30—33). Do dziś znajdują na okolicznych polach krwawe pamiątki boju, zbywane przez miejscowych włościan często zwiedzającym tę miejscowość turystom. Na polu pod wsią Byteżą, gdzie toczyła się najzaciętsza walka, stoi jeszcze krzyż drewniany, mehem obrosły, wzniesiony w miejscu, gdzie Napoleon stał podczas bitwy. Pod S. również przeprawił się przez Berezynę Karol XII w 1708 r. (ob. Tyszkiewicz, 63). 2.) **S.**, zaśc. nad rzeczułką dopływającą do jez. Małoję, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Jurewo; miejscowość odosobniona, grunta lekkie. 3.) **S.**, zaśc. nad strugą wodną, stanowiącą bodaj początek rzeki Spaski, pow. borysowski, w 1 okr. pol., par. kat. Chołopienicze, gm. Krasnołuki, ma 2 osady; grunta lekkie. 4.) **S.**, zaśc. nad bezim. dopł. Schy, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Zaczyste; grunta piaszczyste. 5.) **S.**, zaśc. nad rzeką Wierchnią, praw. dopł. Berezyny, pow. borysowski, w 3 okr. pol. berezynskim, gm. Behomla; miejscowość wzgórzysta. 6.) **S.**, wś nad rz. Mieną, pow. ihumeński, w 2 okr. pol. śmiłowieckim, gm. Wierchmię, przy gośc. z Szypian do Smolewicz, ma 34 osad; grunta lekkie, łąk błotnych dostatek. 7.) **S.**, dwa pobliskie zaśc. nad rzeką t. n., pow. miński, w 3 okr. pol., par. kat. Kojdanów, gm. Stańków, o 5 w. od st. dr. żel. mosk.-brzeskiej Niehorełe. Je-

den z nich ma 5, drugi 4 osady; miejscowość lekko-falista, grunta dobre, łąki obfite. 8.) **S.**, ob. *Studzionki*. *A. Jel.*

Studzionka, niem. *Stauda*, dobra i wś, pow. pszczyński, par. ew. Pszczyzna, kat. Studzionka i Wisła Niemiecka. Dobra mają 2 dm., 30 mk. (10 ew.); folw. (Adelheidshof) 7 dm., 153 mk. (20 ew.), 804 ha; wś 146 dm., 1201 mk. (256 ew.), 1175 ha. Kościół par. kat.

Studzionki, *Studenki* al. *Studzionka*, dwie wsi i folw. nad rz. Uszą, pow. nowogródzki, w 5 okr. pol. snowskim, gm. Horodzieja, przy linii dr. żel. mosk.-brzeskiej, o 3 w. od st. Horodzieja, par. kat. dawniej Iszkoldź, obecnie Połoneczka. Jedna wś ma 26, druga 7 osad; folw., należący do dóbr mirskich, dawniej ks. Radziwiłłów, Witgensztejnów, obecnie ks. Hohenlohe, ma około 39 włók; młyny dają 500 rs., propinacje 100 rs. Grunta urodzajne, równe, łąki obfite, miejscowość mało leśna. Była tu kaplica kat. *A. Jel.*

Studziorki, folw. w Birczy, pow. dobro-milski.

Studiwody, wś i dobra, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Dubiażyn, o 2 w. od Bielska.

Studzno, jezioro, w powiecie tucholskim, w nadleśn. wozwodzkim, między Kłockiem a Dziegiem, wzn. 109 mt. npm. *Ks. Fr.*

Studzona Woda, ob. *Studzienna dolina*.

Studzonka, niem. *Studsonken* al. *Stodsonken*, dok. 1313 *Studzonec*, wyb. do W. Pomejsk, pow. bytowski; 1 dm., 13 mk. W 1313 r. jest osadą graniczną między ziemią słupską a Pomorzem (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 617).

Stuebendorf, dobra i wś, pow. nisański, par. ew. Odmuchów, kat. Schwammelwitz. W r. 1885 dobra miały 7 dm., 71 mk. (2 ew.), 334 ha; wś 54 dm., 269 mk. (4 ew.), 87 ha.

Stueblau i *Hoch-S.* (niem.) ob. *Stebłewo* i *Zblewo*.

Stuednitz Gross, jezioro w Pomoraniu, pow. bobolicki.

Stuednitz, ob. *Studzienice*.

Stuehmswalde, wś, pow. pr. holadzki, st. poczt. Reichenbach; 352 ha, 53 dm., 240 mk.

Stuerlack, ob. *Sterławki*.

Stuermersberg (niem.), wś w Pomezanii, pow. kwidziński, st. p. i par. kat. Kwidzyn; leży nad szosą do Sztumu; 20 ha, 21 dm., 43 dm., 150 mk., 61 kat., 89 ew. Ob. *Kwidzyn* (t. V, 20). *Ks. Fr.*

Stuesselsdorf, mylnie *Schluesseldorf*, pol. *Jezioro* (pominięte pod literą J), wś, pow. chodzieski, o 8 klm. na wschód od Piły, nad jeziorkiem (wzn. 81 mt.), przy trakcie wyrzyskim; par. i poczta w Śmiłowie (Schmilau), st. dr. żel. na Kaczorach (Erpel); ma 44 dm., 322 mk. (108 kat., 214 prot.) i 303 ha (252 roli, 2 łąk, 18 ha lasu). Przy schyłku zeszłe-

go stulecia należały do Piotra Trampeczyńskiego.

E. Cal.

Stufczyńce, ws. rządowa, pow. latyczowski, na pograniczu proskurowskiego, okr. pol. i sąd Międzybóż, gm. Bachmatowce, par. kat. Proskurów, ma 146 osad, 859 mk., 2217 dz. ziemi włośc., 43 cerkiewnej; cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1775 r., ma 1300 parafian. Należała do klucza międzyboskiego dóbr ks. Czartoryskich.

Dr. M.

Stugier (*Stuher*?), folw., pow. wołkowyski, w 2 okr. pol., gm. Hornostajewicze, o 25 w. od Wołkowyska.

Stugle (może *Stulgie*), ws. włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., ma 9 dm., 79 mk. kat.

Stugza, ob. *Stolgyza*.

Stuha, mylnie, zamiast: *Struha*, nazwa potoku *Gliniec*.

Br. G.

Stuhlseiffen, ws. nad rzeką Dorfwasser, powiat bystrzycki, par. ew. Bystrzyca, kat. Rosenthal. W r. 1885 było 149 dm., 633 mk. (2 ew.), 403 ha; kat. szkoła, 3 młyny wodne, 2 olejarnie.

Stuhlweissenburg, ob. *Biadogród*.

Stuhm (niem.), ob. *Sztum*.

Stuhmsdorf, ob. *Sztumska Wieś*.

Stuhna, rzeka w pow. wasylkowskim i kijowskim, prawy dopływ Dniepru, powstaje z połączenia kilku strug jarowych, wypływających z obszaru wsi Snitynki (pow. wasylkowski). W górnym swym biegu zachowuje naprzód kierunek płd.-wsch., potem się zwraca ku wschodowi i stale już płynie w tym kierunku, przy ujściu do Dniepru, około wsi Złodijówki, przed Trypołem, ginie w zamuleniach, tworząc obszerne i nieprzebyte trzęsawiska. Długa około 60 w., zwykła głębokość nie przechodzi 6—7 stóp. Od lewego brzegu przybiera: Bielkę, Kruhlankę, Bugajewkę, Tichankę a z prawej: Chawradki, Mytnicę, Czertychę i Rakówkę. U wierzchowin przybiera nazwę Bielki. W Kopaczowie i okolicy płynie w szerokiej kotlinie, obydwie brzegi której są poroite przez wielkie wawozy; lewy gdzieś jest stromo ścięty. S. jak dziś tak i przed wiekami musiała być zwykłą rzeką drobnych rozmiarów, ale wskutek powodzi wiosennych stawała się nawet żeglowną. To też śpiewak pieśni o pułku Igora mówi: „Ne tako li... reka Stuhna chudu struju imieja, Pozrszi czużi ruczji, I struhu rostre na kustu“ (Nie tak jak Stuhna, co w mdłej pełźnie cieczy, A skoro prądy pochłoneła cudze, O pień podwodny roztrzaskuje statki). Rzeka ta upamiętniona jest w kronikach ruskich. Włodzimierz W., ks. kijowski, w 991 r. stawia nad brzegami jej grody, które zapewne miały przeznaczenie strzedz od napadów Pieczyngów (Letop. Ipat., str. 83). W 1095 r. Światopełk, w. ks. kijowski, krwawą bitwą

stacza z Połowcami nad brzegami S., która „bie bo tohda nawodniła się welmi“; pobity atoli, ledwie sam ratuje się ucieczką; brata zaś jego Roścysława w przeprawie przez rzekę porywa nurt powodzi i topi (tamże, str. 153). Nareszcie w 1150 i 1151 r. zachodzą tu znowu bitwy krwawe pomiędzy Izasławem, w. ks. kijowskim, a Jerzym Suzdańskim i Włodymirkim, ks. halickim (tamże, str. 279—301). W moc traktatu Andruszowskiego (1667) S. tworzyła granicę pomiędzy dwoma sąsiednimi państwami. W traktacie tym rzeka ta mylnie została nazwana Stulmą. W r. 1782 r. gdy ta granica została uregulowana przez Komisją umyślnie na to wyznaczoną, tak ze strony ruskiej jak i polskiej, wzdłuż rzeki powbijano słupy z herbami państw i numerami. Poustawiano również graniczne forpocztę (Andrijewskij: Istor. materiały, Kiew 1883, zesz. II, str. 1—62). Na grzbiecie gór blisko wsi Bezzadycz nad rz. Stuhną jest wiele drobnych mogił, w których, jak powiadają, znajduje się dużo trupów nieprzyjacielskich, poległych w bitwie, więcej jednak potopiło się wrogów w rzeczce, która jęczała (stolnuła) jakoby od ich wrzasków i jęczenia. Oprócz tego nad S. znajduje się wiele horodyszcz, mianowicie w Małej i Wielkiej Sołtanowce, w Wasylkowie, Kopaczowie, Chotowie, Starych Bezzadyczach i Chambikowie. W Chotowie jest uroczysko Sieraków (był tu dawny historyczny Zwinigród); w Starych Bezzadyczach zaś (czyli w starożytnym zaginionym Torczesku, siedzibie plemienia Torków) jest horodek, jar zamkowy i góra Tatarka; w Chambikowie góra Horodyca. Wody S. są zatamowane licznymi groblami dla użytku młynów. Rzeka ta obfituje w ryby, zwłaszcza w miętusy. Rzączyński powiada, że nad Stuhną znajdowały się gony bobrowe.

Edw. Rutikowski.

Stuhowszczyzna, w dok. *Stuhowszczyzna*, *Stahowszczyzna*, ws. pow. owrucki, niegdys we włości wielednickiej, na pñ.-wschód od mka Wielednik.

Stuhrhof, dobra w Kurlandyi (ob. t. II, str. 324).

Stukajcie, ws. pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 28 w. od Telsz.

Stukały, ws. i dobra, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Orla, okr. wiejski Stukały, o 66 w. od Lidy, 27 dm., 271 mk. (w 1865 r. 112 dusz rewiz.); własność hr. Uruskich. W skład okręgu wiejskiego wchodzi: wsi: S., Goluby, Jarczaki, Moskałe, Szościły (Sześciły) i Woła, oraz zaśc. Szymki, w ogóle 466 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych.

Stukańce, ws. pow. wilkomierski, gm. Traszkun, o 40 w. od Wilkomierza.

Stukany 1.) zaśc. nad jez. Bohiń, pow.

dzisieński, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Bohiń, o 3 w. od gminy a 105 w. od Dżisny, ma 2 dm., 13 mk. kat. (w 1865 r. 9 dusz rewiz.). 2.) **S.**, wś włośc., pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Prozoroki, okr. wiejski i dobra skarbowe Cerkowno, o 3 w. od gminy a 44 w. od Dżisny, ma 7 dm., 59 mk. kat. (w 1865 r. 21 dusz rewiz.).

Stukatschen, wś, pow. gołdapski, st. p. Kianten; 233 ha, 24 dm., 138 mk.

Stukatyce 1.) karczma, pow. miński, przy gośc. poczt. mińsko-kojdanowskim, w obrębie gm. Samochwałowice, należy do dom. Stukatyce hr. Czapskich. 2.) **S.** al. *Stukatyce*, *Stukotyce*, wś i folw., pow. miński, w 1 okr. pol. mińskim, gm. Samochwałowice, par. kat. Woleżkiewicze, w pobliżu traktu poczt. mińsko-kojdanowskiego, o 18 w. od Mińska, ma 6 osad. W XVII w. S. należały do domin. Przyłuki Stetkiewiczów, później do Ogińskich przez wiano Anny Stetkiewiczówny, która w 1636 r. zapisała S. monasterowi w Przyłukach. Zapis ten został ogłoszony w zbiorze Siemionowa dawnych aktów gub. mińskiej, pod Nr. 113. W 1763 r. S. wcielone do dóbr przyłuckich przez Józefa Iwanowskiego, ówczesnego dziedzica, w 1778 r. wyrokiem sądowym zostały oddzielone i oddane bazylianom mińskim. Według archimandryty Mikołaja majętność ta przynosiła później monasterowi mińskiego 100 rs. (ob. Istor. statist. opis. minskoj eparchii, str. 85). Obecnie folwark należy do klucza przyłuckiego dóbr hr. Czapskich. Miejscowość falista, grunta szczerkowo-gliniaste, urodzajne. *A. Jel.*

Stuki 1.) wś, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra hr. Tyszkiewiczów Żyrmuny, o 2 w. od gminy a 16 w. od Lidy, ma 3 dm., 39 mk. (w 1865 r. 10 dusz rewiz.). 2.) **S.**, wś włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Hoduciszki, o 22 w. od Święcian, ma 10 dm., 107 mk. kat. (w 1865 r. 42 dusz rewiz.). 3.) **S.**, folw., pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 80 w. od Kowna. 4.) **S.**, zaśc., tamże, o 81 w. od Kowna. *J. Krz.*

Stuki, Stuke, Stutz-See, jezioro na Pomorzu (ob. t. VIII, 672).

Stukmujza, wś, pow. rzeżycki, w dobrach Prezma (par. kat.), osiadła przez Łotyśzów.

Stukowszczyzna, wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm., okr. wiej. i dobra (w 1865 r.) Byszewskich Łyntupy (o 4 w.), ma 3 dm., 33 mk. kat. (w 1865 r. 23 dusz rewiz.).

Stuksze, os., pow. władysławowski, gm. Syntowty, par. Łuksze, odl. od Władysławowa 26 w., 2 dm., 15 mk.

Stulani, węg. *Varjufalo*, wś, w hr. szaryskim, łąki, past., lasy, 239 mk.

Stulciszkis, wś, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 14 w. od Poniewieża.

Stulgen, wś, pow. gabiński, st. p., tel. i kol. żel. Gabiń; 301 ha, 17 dm., 93 mk.

Stulgi 1.) wś włośc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 15 w. od Oszmiany, 11 dm., 81 mk. kat. 2.) **S.**, wś, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Zabłociszki, okr. wiejski Szwin-ta, o 7 w. od gminy, w 1865 r. 28 dusz rewiz.; należała do dóbr Kratona, Czechowiczów. 3.) **S.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 45 w. od Nowoaleksandrowska. 4.) **S.**, *Stulgie*, żm. *Stulgia*, mko, wś i dobra, pow. rossieński, gm. Skawdwile, o 30 w. od Rossień. Posiada kościół par. kat. p. w. św. Antoniego, z drzewa wzniesiony w 1798 r. przez Mateusza Minmonta, który na utrzymanie plebana zapisał włość i 2 mr. gruntu. Oprócz tego plebania stulgiańska w ostatnich czasach posiadała 1500 rs. kapitału. Par. kat. dekan. botockiego, 1969 dusz. Po Minmontach posiadali S. Butlerowie. 5.) **S.**, dwór, pow. rossieński, par. orżwiłkowska, własność Szumskich. 6.) **S. 1 i 2**, dwa folw., pow. szawelski, gm. Podubis, o 23 w. od Szawel.

Stulgie, wś, pow. władysławowski, gm. i par. Błogosławieństwo, odl. od Władysławowa 41 w., ma 19 dm., 253 mk. W 1827 r. 13 dm., 159 mk.

Stulgiele, folw., pow. wykłowski, gm. Kibarty, par. Władysławów, odl. od Wykowszek 27 w., 1 dm., 16 mk.

Stulichy, niem. *Stulichen*, wś, pow. węgoborski, st. p. i tel. Węgobork; 509 ha, 40 dm., 193 mk. Jan Pusz, ststa węgoborski, sprzedaje Stańkowi z pow. leckiego 5 włók sołec-kich za Nową Wsią, włość za 40 grzyw., celem założenia na 45 włók. wsi daniickiej; 9 lat wolności. Dan dnia 9 maja 1562 r.

Stulisko, ob. *Stulsko*.

Stulno, wś, dwór i dobra nad rz. Bugiem, pow. włodawski, gm. Bytyń, par. Ubrusk, w malowniczym położeniu w dolinie Bugu, wśród całej grupy jezior, z których Kaszyniec znajduje się na obszarze wsi. Posiada cerkiew (dawniej filia par. Zbereże), 43 dm., 519 mk., 1162 mr. ziemi. Stuleńskie al. stulnic-kie starostwo niegrodowe, w wojew. ruskiem, ziemi chełmskiej, podług lustracyi z r. 1661 obejmowało wsi: Stulno, Zbereża, Stolna, Zabuże, Macoszyn, Ossowa Wola, Kossyń, Bytyń, Siedliszcze i trzy folwarki. W r. 1771 posiadał je Wacław Rzewuski, wojew. krakowski, opłacając kwarty złp. 3481 gr. 16, a hybernny złp. 1496 gr. 14. Hetman Seweryn Rzewuski oddał dobra 1801 r. Franciszkowi Kunickiemu, podkomorzemu chełmskiemu. W ostatnich latach dobra te, mające 8183 mr. obszaru, należały do Stefana Kunickiego. *K. Kr.*

Stulpalis, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 16 w. od Telsz.

Stulpikany, niem. *Stulpicani*, ws paraf., pow. kimpoluński, nad pot. Suchą (dopł. Mołdawę), 15 klm. na pld.-wschód od Kimpolungu. Graniczy od północy z Frazynem (Frasin) i Wamą, od zachodu ze Slatiorą, od pld.-zachodu z Dżeminem, od południa z Ostrą, od pld.-wsch. z Negrylesą, a od zach. z Doroteą. Przez pld. obszar S. płynie pot. Ostra, z gm. Ostrej; tuż przy wejściu na obszar S. zasila się od zach. wodami pot. Munczela (al. Mędzik), a łączącwszy się na pld.-wsch. krańcu wsi S. od lew. brzegu z pot. Dżeminejem (od wsi Dżemine), tworzy pot. Suchą, który opływający od wschodu S. i zabrawszy z tej strony rzekę Negrylesę, a od strony wsch. kilka potoków b. n., wchodzi na obszar Płotonyci, przys. gm. Dorotei. Okolica górską. Na pld. granicy rozpościera się dział Magóry, której zach. czubek Magóra Betrana wzn. 1148 mt. npm. Od niej ku pld.-wsch., ku dolinie pot. Dżeminej, ciągnie się grzbiet górski Obeczyna Ursului. Na pld.-wsch. obszarze, między pot. Ostrą a Negrylasą rozpościera się z pld. ku pld. dział Obeczyny Matieskul. Obszar gminy wynosi 5339 ha 42 ar. 35 mt. kw. (1869 r.). W r. 1869 było 207 dm., 1001 mk.; w 1880 r. 280 dm., 1298 mk.; 1030 gr.-nieun., 203 kat., 62 żyd., 3 in. wyzn.; 1016 Rumun., 45 Rusinów, 214 Niemc., 23 innych narod. W pld.-wsch. stronie wsi leży przys. Góra Ostra z 37 dm. i 180 mk., a dalej na pld., w dolinie pot. Ostrej, wólka Molid z 7 dm. i 26 mk., tak że na samą wieś przypada 236 dm., 1092 mk. Par. łac. w Górze Humorze. W miejscu par. cerkiew gr.-nieun. drewniana, p. w. Wniebowstąpienia Chrystusa, zbudowana 1823 r. Według szem. archidyec. gr.-nieun. było 1885 r. 1077 dusz. Szkoła ludowa 1-klas.; dzieci uczęszczało 42. Są tu kopalnie rudy żelaznej, kuźnie i wysokie piece. Własność funduszu religijnego gr.-nieun. St. p. w miejscu. *Br. G.*

Stulpiny, okolica, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 4 w. od Telsz.

Stulpy al. *Stulpin*, jezioro, pow. sejneński, gm. Berzniki. Należy do łańcucha drobnych jezior stanowiących południowe przedłużenie jez. Gaładuś. Łączy się z jez. Lempie al. Łempis. Ma 29 mr. obszaru. Wody jego spływają do rzeczki Marychy.

Stulsko, rus. *Stilsko*, ws, pow. żydaczowski, 20 klm. na pld.-zach. od Żydaczowa, 8 klm. na pld.-wschód od Mikołajowa (sąd powiat. i urz. poczt.) i od st. kol. Mikołajów-Drohowszczyce. Na wschód leży Ilów, na pld. Rozdół i Weryń, na zach. Mikołajów i Trościaniec, na pld. Głuchowiec, Polana i Huta Szczerzecka (w pow. lwowskim). Wsch. część wsi przepływa pot. Kłodnica (dopł. Dniestru), przyjmująca w obrębie wsi kilka strug, z których znaczniejsze: od praw. brzegu Studeni-

ce, od lew. Laszki. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Kłodnicy. Na wschód leży las Stulski, na pld. las Prymski. Wzn. sięga 408 mt. na pld.-wschód. Włas. więk. (fundacyi hr. Skarbka) ma roli or. 244, łąk i ogr. 119, past. 13, lasu 3880 mr.; wł. mn. roli or. 1947, łąk i ogr. 732, past. 295, lasu 22 mr. W r. 1880 było 229 dm., 1427 mk. w gminie, 2 dm., 12 mk. na obsz. dwor. (1348 gr.-kat., 23 rz.-kat., 48 izr.; 1410 Rusinów, 9 Polaków). Par. rz.-kat. w Mikołajowie, gr.-kat. w miejscu, dek. rozdolski. We wsi cerkiew, szkoła etat. 1-klasowa i kasa pożycz. gminna z kapitałem 4883 złr. Na obszarze wsi znajduje się kamień, uważany za ofiarny głaz z epoki przedchrześcijańskiej. *Lu. Dz.*

Stumberg, 1416 *Stobenber*, dobra i ws, pow. głogowski, par. ew. i kat. Jakobskirch. W r. 1885 dobra miały 3 dm., 31 mk. ew., 97 ha; ws 25 dm., 143 mk. (8 kat.), 153 ha, 2 młyny wodne.

Stumbragirren 1.) leśn., pow. labiewski, st. p. Mehlaiken; 1 dm., 8 mk. 2.) **S.**, ws, pow. tyłżycki, par. ew. Piktupocnen, st. p. Schillgallen; 194 ha, 29 dm., 127 mk. 3.) **S.**, ws, tamże, par. ew. Coadjuthen; 169 ha, 21 dm., 104 mk. 4.) **S. Baeuerl.** tamże; 291 ha, 29 dm., 160 mk. 5.) **S. Gross**, ws, pow. labiewski, st. p. Mehlaiken; 281 ha, 34 dm., 171 mk. 6.) **S. Klein**, ws, tamże; 39 ha, 11 dm., 57 mk. *Ad. N.*

Stumbrakehmen 1.) ws, pow. darkiemski, st. p. Szabienen; 271 ha, 14 dm., 95 mk. 2.) **S. Alt**, os., tamże; 4 dm., 61 mk. 3.) **S. Neu**, os., tamże; 2 dm., 34 mk.

Stumbry 1.) fol., pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 73 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **S.**, ws, pow. rossieński, gm. Łabardzie, par. Retowo, o 86 w. od Rossień. 3.) **S.**, ws, pow. szawelski, gm. Wieksznie, o 82 w. od Szawel.

Stumbrys, zaśc., pow. wilkomierski, gm. Dobejki, o 73 w. od Wilkomierza.

Stumbryszki, ws, pow. władysławowski, gm. Zypie, par. Błogosławieństwo, odl. od Władysławowa 28 w., ma 6 dm., 38 mk. W 1827 r. 5 dm., 57 mk.

Stumbryszki, fol. rząd. i ws włośc. nad rz. Piwesa, pow. poniewieski, okr. pol. wobolnicki, o 21 w. od Poniewieża, ma zarząd gminny.

Stumplack, fol. dóbr Rehstall, pow. rastemborski.

Stungajcie, dobra, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 59 w. od Telsz.

Stungury, ws, pow. rossieński, gm. Rossienie, par. Widukle, o 17 w. od Rossień.

Stungurynie, fol., pow. rossieński, gm. Mańkuny, o 32 w. od Rossień.

Stuńków, mylnie *Struńkowce*, *Strulów*, ws

nad rz. Bohem, pow. hajszyński, okr. pol. i par. katol. Ternówka, gm. Chaszczerwata, sąd Teplik, ma 85 osad, 400 mk., 577 dzies. ziemi włośc., 1112 dworskiej wraz z Taszłykiem Struńkowskim, 130 cerkiewnej; cerkiew wzniesiona w 1753 r., z 1355 parafianami. Należała do Potockich, Sobańskich, dziś Czarnomskich.

Dr. M.

Stunkucie, wś, pow. wilkomierski, gm. Wirbaliszki, o 100 w. od Wilkomierza.

Stunowskie, jezioro, pow. łecki. Poczyna się 1 klm. na zach. od Etka i ciągnie wężkowato na zachód, na długość przeszło $\frac{3}{4}$ mili; szer. wszędzie prawie równa, nie przekracza 1 klm. Łączy się na wschodzie z jez. Łeckim, na płu. przez rzeczkę z jez. Małkińskim. Ogólny obszar 168 ha.

Stupianka, rzeczka, powstaje na obszarze Stupnicy, w pow. samborskim, z połączenia się potoków: wschod. S. Wielkiej i zach. S. Małej: a) *S. Wielka* ma źródła na granicy Nahujuwie (pow. drohobycki) i Uroża (pow. samborski); płynie na płu. granicą Nahujuwic a Uroża i Winnik, wreszcie wchodzi na obszar Stupnicy; b) *S. Mała*, wypływa na obszarze Uroża, podąża na płu. przez Winniki i Mokrzany na obszar Stupnicy. Połączywszy się tworzą dość znaczną strugę wodną, która ubiegłszy 1 klm. wpada do Bystrzycy tyśmienickiej z praw. brzegu. S. Wielka długa 9 klm., S. Mała 8 klm.

Br. G.

Stupica al. *Krynica*, os. karcz., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Duniłowicze, o 88 w. od Wilejki; 1 dm., 6 mk. kat.

Stupickie, błoto w pow. sieńskim, w obrębie gm. Bóbr, w pobliżu wsi Ostrowa. Ma kształt pół okrągły, długie do 10 a szerokie około 3 w., zajmuje do 3000 dzies. przestrzeni. Pokryte zarostami sosnowemi.

Stupiczewo, wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Kamieniec Litewski, o 40 w. od Brześcia.

Stupiczna, wś nad bezim. ruczajem, uchodzącym pod wsią Oknina (o 6 w.) do Werbowca, pow. zwinogrodzki, w 1 okr. pol., gm. Kalihorka, o 25 w. od Zwinogrodki, ma 1222 mk. W 1863 r. było 995 mk.; włościanie uwłaszczeni zostali na 837 dzies., ocenionych pierwotnie na 39310 rs. Posiada cerkiew p. w. N. M. P., drewnianą, niewiadomej erekyi, uposażoną 51 dzies. ziemi. Pierwotnie należała do Smilańszczyzny, w bieżącym wieku Łopuchina, od którego nabył w 1855 r. gen. Hesse.

Stupieni, wś, pow. bobrujski, w 1 okr. pol. dobrzyckim, gm. Turki, par. praw. Cieluszy, o 12 w. od Bobrujska i 2 w. od linii dr. żel. lipawo-romeńskiej, ma 24 osad; miejscowość nieco falista i lesista. Niedgdyś królewsczyzna w sstwie bobrujskiem.

A. Jel.

Stupieńki, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Wiszniów (o 3 w.), o 60 w. od Święcian, w 1865 r. 13 dusz rewiz.; należała do dóbr Japowo, Iskrzyckich. W spisie z 1866 r. podana jako zaśc., mający 1 dm., 12 mk. kat.

Stupińce, dawna nazwa mka Maków (ob.), w pow. kamienieckim.

Stupino, sióło nad rzką Iwnicą, pow. i gub. woroneska, o 36 w. od Woroneża, przy trakcie usmańskim, ma 107 dm., 1208 mk., cerkiew z końca XVII w., wzniesiona przez Piotra I.

Stupiszczce, wś nad Użem, pow. owrucki, na pograniczu pow. radomyskiego, poniżej Matwijek, na płu.-wsch. od Narodycz, należała niegdys do włości narodyckiej.

Stupistie, szczyt górski, wzn. 837 mt., w pow. turezańskim, nad pot. Gniją. Ob. *Gnija* (t. II, 637) i *Krokosza Wierch*.

Stupka, niem. *Stupca*, wś par., pow. suczawski, 15 klm. na pld.-zach. od Suczawy, nad pot. Stupką. Graniczy od wsch. z Zaharestiem, od pld.-wsch. z Jozeffalwą, od pld. z Dragojestiem, od pld.-zach. z Kapukodrulujem, od płu.-zach. i płu. z Illiszestiem. Potok Stupka bierze początek w zach. części obszaru ze źródeł leśnych z pod Trzech Mogił (La trei movile); płynie na płu.-wsch., a pod fol. Craca Pauli przechodzi na obszar Jozeffalwy, gdzie przyjąwszy od pr. brz. pot. Negre (z dopł. Dragojestie), wpada od lew. brz. do Hranicy al. Somusza Wielkiego. Długość 13 klm. Obszar wsi wynosi 2821 ha 59 ar., 71 mt. kw. (1869). W 1869 r. było 315 dm., 1794 mk.; w 1880 r. 404 dm., 2044 mk.; 1818 gr.-nieun., 115 kat., 45 żyd., 66 in. wyzn.; 33 Rusin., 1831 Rumun., 146 Niemc., 34 in. narod. Par. łac. w Jozeffalvie, gr.-kat. w Kaczyce, gr.-nieun. w miejscu, z cerkwią drewn. p. w. proroka Eliasza. Cerkiew zbudowana 1766 r., 1866—1868 restaurowana; 1814 r. nowy ikonostaz podarował właściciel S. Manoli de Popowicz. Według szem. archidyec. gr.-nieun. z 1885 r. było w par. 313 rodzin, 1870 głów (944 męż., 926 kob.). Szkoła ludowa 1-klas. Dzieci uczęszczało do szkoły 70. Właścicielem S. są spadkobiercy Aleks. Popowicza, St. poczt. Illiszestie.

Br. G.

Stupki, wś na lewym brz. Tykicza Górskiego, pow. lipowiecki, w 3 okr. pol., gm. Łukaszówka, par. praw. Nowosiółki (o 3 w.), o 45 w. od Lipowic, ma 314 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było 228 mk., 515 dzies. ziemi. Posiada cerkiew filialną Pokrowską, wzniesioną w 1792 r. W 1856 r. nabyta przez Bentkowskich od Piotra Sawickiego.

Stupki, stacya dr. żel. donieckiej, w gub. ekaterynosławskiej, pomiędzy st. Czasow-Jar

(o 16 w.), a Dekonskaja al. Dekonowka (o 12 w.), odl. o 43 w. od st. Kramatorowki al. Kramatorskaja (dr. żel. kursko-charkowo-azowskiej), a 243 w. od st. Zwierewo (dr. żel. kozłowo-woronesko-rostowskiej). Od S. oddziela się 5 w. długa linia boczna do Bachmutu. W okolicach S. znajdują się bogate kopalnie soli kuchennej, które w 1889 r. wydzielono ze stacyi 4,222,686 pudów.

Stupki 1.) grupa domów w Wróblaczynie, pow. Rawa Ruska. 2.) **S.**, ws., pow. tarnopolski, 11 klm. na wsch. od Tarnopola, tuż na pñ. od st. kol., urz. poczt. i tel. w Borkach Wielkich. Na pñ. leży Czernielów Ruski, na wsch. Romanówka, na pñd. Borki Wielkie, na zach. Smykowce. Środkiem wsi płynie Gniezna. W jej dolinie leżą zabudowania wiejskie. Wsch. część obszaru przebiega droga żelazna. Włas. więk. ma roli or. 297, łąk i ogr. 85, pastw. 18, lasu 28 mr.; wł. mn. roli or. 761, łąk i ogr. 53, pastw. 48, lasu 1 mr. W 1880 r. było 101 dm., 648 mk. w gminie, 3 dm., 20 mk. na obsz. dwor. (231 rzym.-kat., 409 gr.-kat., 28 izr.; 527 Rusinów, 109 Polaków, 29 Niemców, 3 innej narod.). Par. rzym.-kat. w Czernielowie Mazowieckim, gr.-kat. w miejscu, dek. zbarazki. Do par. należy Romanówka. We wsi cerkiew p. w. Narodz. N. M. P., szkoła filialna i kasa pożyczk. gmin. z kap. 1364 zlr. *Lu. Dz.*

Stupkowszczyzna, fol. nad bezim. dopł. Usy, pow. miński, w 3 okr. pol. i kat. Kojdanów; miejscowość falista, gruntu dobre, łąki obfite. *A. Jel.*

Stuplany, ws., pow. mohylewski, gm. Czernorucze, ma 36 dm., 232 mk.

Stupnia, zaśc., pow. ihumeński, pomiędzy rz. Ptyczą i Bierzakówką, w gm. Dudzieze, par. kat. dawniej Dukora, z kolei Annopol, a od lat paru Kalwarya, ma przeszło 4 włóki. Należał do dom. Bacharewicz Bykowskich, a przez wiano Józefy z Bykowskich przeszedł do Weissenhofów. Gruntu szczerkowe, urodzajne, w okolicy były piękne lasy, dziś wyniszczone. Od dawna dzierżawi szlachta zagrodowa: Iwaszkiewiczowie i Juchnowiczowie.

Stupnica, struga wodna, w pow. bobrujskim, w bagnach okolicy pomiędzy wsią Jazyl i zaśc. Zarazinka, w obrębie gminy Horuki. Struga ta rozlana w kierunku od północy na południe, przybiera na wiosnę i ma prąd ku Oresie. Lud zwie ją rzeką. *A. Jel.*

Stupnica 1.) potok, powstaje w Hołobutynie, pow. stryjskim, w lesie Lutyeczynie (wzn. 343 mt.); płynie na pñ.-wsch. popod Wielki Las, następnie granicą Hołobutowa i Brigidau (pow. drohobycki), przechodzi na obszar Brigidau, który opływa od pñd.-wsch. i wsch., a na obszarze Kawska wpada pod nazwą „Sucha“ do Kłodnicy od lew. brzegu.

Od Brigidau aż po ujście płynie równiną moczarową. Długi 17 klm. 2.) **S.**, dopł. Sanu. Ob. *Stopnica.*

Br. G.

Stupnica 1.) grupa domów w Bakowcach, pow. bobrecki. 2.) **S.**, część Leszczawy Górnej, z fol., pow. dobromilski. 3.) **S.**, ws., pow. samborski, 16 klm. na pñd.-wsch. od Sambora, 15 klm. na pñ.-wschód od Podbuża (urz. poczt.). Na pñd.-zach. leżą Mokrzany, na zach. Sielec, na pñ. Horodyszcze, na pñ.-wsch. Kotowania, na wsch. Niedźwiedza, na pñd. Nahujowice (dwie ostatnie w pow. drohobyckim). Pñ.-zach. częścią wsi przepływa Bystrzyca, dopływ Dniestru. W obrębie wsi przyjmuje od praw. brz. Stupiankę, która dwoma odnogami (Mała i Wielka) nadpływa z Mokrzan. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Stupianki Wielkiej i na praw. brz. Bystrzycy. Na pñd.-wsch. leży las Kołtawa. Wznies. od 300 do 351 mt. (Co do obszaru ob. *Kotowania*). W 1830 r. było 169 dm., 843 mk. w gmin. (wólka „Monaster“ 10 dm., 35 mk.), a 10 dm., 58 mk. na obsz. dwor. (805 gr.-kat., 56 rzym.-kat., 40 izr.; 853 Rusinów, 48 Polaków). Par. rzym.-kat. w Dublanach, gr.-kat. w miejscu, dek. mokrzański. Do par. należy Kotowania. We wsi jest cerkiew p. w. św. Jerzego. Niegdyś był tu monaster bazylianów, który zostawał pod zarządem monasteru Spaskiego. Jest tu szkoła etat. 1-klas., kasa poż. gmin. z kapit. 994 zlr. i gorzelnia. W 1863 i 64 r. puszukiwano tu nafty i natrafiono na jej ślady (Dod. do Gaz. lwow., 1868, str. 234). Ze wsi tej pochodzi szlachecka rodzina Stupnickich. 4.) **S.**, leśniczówka na obsz. dwor. Hołobutowa, w pow. stryjskim. 5.) **S.** al. *Stupnik*, część Bachowa, w pow. przemyskim. *Lu. Dz.*

Stupnik, pow. hrubieszowski, gm. Jarosławiec, par. Uchanie.

Stupnik 1.) al. *Józefówka*, ws. nad Rosią, pow. wasylkowski, w 3 okr. pol., gm. i par. praw. Rokitna (o 1½ w.), o 70 w. od Wasylkowa, ma 650 mk. (w 1863 r. 295 mk.). Położona jest wśród lasów, w glebie piaszczystej i kamienistej. W początku b. w. założono tu fabrykę kafli polewanych, dotąd istniejącą. Według podania ws. powstała na początku XVIII w.; obecnie należy do klucza białocerkiewskiego dóbr hr. Braniekich. 2.) **S.**, ws. nad rzeką Rudą, dopł. Wytekły, pow. winnicki, okr. pol. i sąd. Pików, gm. Kutyszcze, pat. katol. Ostrówek, o 60 w. od Winnicy, ma 148 osad, 936 mk., 625 dzies. ziemi włosc., 1144 dworskiej, 76 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Koźmy i Damiana, wzniesiona w 1755 r., ma 1061 parafian. Należała do Rzewuskich, następnie Kornelowskich. Porów. *Pohoryla.* *J. Krz.—Dr. M.*

Stupnik, wzgórze polne, na pñd. brzegu

pot. Snowidy (al. Stawki), na pñn.-wsch. od wsi Kaczanówki, w pow. skałackim. Wzn. 329 mt. n.p.m. Na pñd. od niego Cygańska góra (333 mt.). *Br. G.*

Stupniki, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Kleniki, o 14 w. od Bielska.

Stupniówka, grupa zabudowań w Jachówce, pow. myślenicki. *Br. G.*

Stupno, wś nad rzką Zbyteńką, pow. dubieński, gm. Buderaz (o 12 w.), o 10 w. od Mizocz, ma 280 mk., 1095 mr. gruntów włośc. Należy do dóbr mizockich Józefa hr. Dunin Karwickiego, sędziego honor. okr. dubieńskiego. Położona w górach, wśród obszernych sadów owocowych, przynoszących włościanom znakomite dochody; gleba średnia. Starożytna ta osada, w 1583 r. należąca do włości mta dubieńskiego i płacąca od 4 dym., 3 ogr., weszła z innymi okolicznymi w 1748 r. w dom Duninów Karwickich. W archiwum mizockim znajduje się najdawniejsza wzmianka o S. z d. 31 stycznia 1593 r., a mianowicie list upominalny, oblatowany w aktach metryki koronnej od J. O. ks. Konstantyna Iwanowicza Ostrogskiego, wwdy trockiego, po Hrehorym Aleksandrowiczu Chodkiewicz, o zabranie w opiekę dóbr Moszczanicy, Studzianki i Stupna, i o zwrócenie onych matce żony jego z ks. Zasławskich ks. Wiśniowieckiej. *J. D. K.*

Stupny, potok, powstaje na pñd. obszarze gm. Powroźnika, w pow. nowosądeckim, nad granicą Wojkowej, płynie na pñn. jarem międzywzgórzystym i ubiegłszy 3½ klm. uchodzi do Muszynki z praw. brzegu. Nad źródłami od pñd. góra Zimne (919 mt.), od której na pñn. czubek Dubne (901 mt.) i las Stupny (868 mt.). *Br. G.*

Stuposianka, nazwa dolnego biegu rz. Wołosatki (dopł. Sanu). *Br. G.*

Stuposiany *Górne i Dolne*, wś, pow. liski. w okolicy górskiej i lesistej, w zwartej dolinie potoku Wołosate (lew. dopł. Sanu), o 11,3 klm. na pñd. od Lutowisk. Od zachodu zasłonięta górą t. n. (1016 mt.), od wschodu grzbiem dochodzącym 813 mt., od pñd. 626 mt. Wólka Boreżki na pñd. od wsi jest w najniższym miejscu (541 mt.). Grunta tu górskie i jałowe, ogromne lasy świerkowe. Na pñd. krańcu wsi, ku Boreżkom stoi drewniana cerkiew, przyłączona do par. w Ustrzykach Górnych. S. otoczone lasami i górami, graniczą na zach. z Nasiecznem, na wschód z Dydową, na pñd. z Ustrzykami Górnymi, na pñn. ze Smolnikiem. Składają się z 81 dm. (6 na obszarze wiek. pos.) i 644 mk. (wólka „Boreżki“ 14 dm. i 135 mk.). Pod względem wyznania jest 524 gr.-kat., 8 rzym.-kat., 4 prot. i 108 żydów. Ludność żydowską ścigało

tutejsze źródło nafty w formacji eoceniczej. Obszar wiek. pos. (Marc. Wisłockiego) wynosi 146 mr. roli, 97 mr. łak, 17 mr. past. i 4340 mr. lasu; pos. mn. ma 926 mr. roli, 382 mr. łak, 463 mr. past. i 78 mr. lasu. *Mac.*

Stupsk, wś i fol. nad rz. Dunajec, pow. mławski, gm. i par. Stupsk, odl. o 11 w. od Mławy, posiada kościół par. drewniany, urząd gm., szkołę początk., kasę zaliczkowo-wkładową i karcznię, 41 dm., 378 mk. Wieś leży przy dawnym trakcie z Warszawy do Gdańska. W 1885 r. fol. S. rozł. 1633 mr.: gr. or. i ogr. 776 mr., łak 267 mr., pastw. 214 mr., lasu 332 mr., nienż. 42 mr.; bud. mur. 7, z drzewa 19, las nieurządzony, wiatrak. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. 72 os., 408 mr.; wś Młodynin 4 os., 60 mr.; wś Jeże 17 os., 54 mr.; wś Rosochy 24 os., 348 mr.; wś Konopki 12 os., 19 mr.; wś Żmijewo Kościelne 10 os., 50 mr. W 1786 r. wzniesiono tu kaplicę, zamienioną później na kościół parafialny. S. par., dek. mławski, 1600 dusz. S. gm. należy do sądu gm. III okr., ma 421 dm., 4185 mk., 18408 mr. obszaru (390 mr. nieuż.). W gm. znajdują się: 4 kościoły, sąd gmin., szkoła pocz., młyn wodny, wiatrak, 3 karczmy, cegielnia. W skład gm. wchodzi: Baraki-Sułkowskie, Borowe, Brominek, Dąbsk, Dunaj, Gąsiorowizna, Józefowo, Janowo, Jeże, Konopki, Ostrów (Morawy), Pieczyska, Rosochy, Strzałkowo, Stupsk, Sułkowo-Borowe, Trzpioty, Trzcianka, Wola Szydłowska, Wyziny, Zabrody, Zdroje, Żmijewo-Bagienki, Ż.-Gaje, Ż.-Kościełne, Ż.-Kucc, Ż.-Łabędy, Ż.-Nikły, Ż.-Poduse, Ż.-Paki, Ż.-Szawły, Ż.-Trojany, Żurminek. *Br. Ch.*

Stupury, wś, pow. szawelski, gm. Janiszki, o 31 w. od Szawel.

Sturec, szczyt w dziale wschod. pasma Fatra, na pñd. od wsi Rewucy Wyżniej, w hr. lipiowskim, na granicy z hrab. zwolenińskim, tuż na zach. od przecznicy Stureckiej, oddzielającej pasmo Fatra od Tatr Niżnich. Wznies. 1069 mt. n.p.m. Wznies. przecznicy st. 1010 mt. Przez tę przecznicę wiedzie z doliny Wagu od mta Rożenia bity gościniec, doliną Rewucy do doliny Bystrzycey i Zwolenia w dolinie Hronu. *Br. G.*

Sturgiejdan, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 82 w. od Nowoaleksandrowska.

Sturitys, zaścianek, w pow. szawelskim, ob. *Minki 4.*

Sturluz (niem.), ob. *Storlus.*

Sturmberg, leśn., pow. tezewski, st. p. Subkowy; 578 ha (533 ha lasu); 1 dm., 8 mk.

Sturmen 1.) al. *Philipp Dautz*, wś, pow. szyłokarczowski, st. p. Kinten; 142 ha, 29 dm., 123 mk. 2.) **S.**, wś, pow. pilkałowski,

st. p. Lasdehnen; 120 ha, 14 dm., 67 mk. 3.) **S.**, leśn. tamże; 1 dm., 6 mk.

Sturmhof, żład pol. *Szturmów*, os., pow. mogiński, o 6 klm. na pld. od Rogowa; par. Lubez, okr. wiejski Cotuń, poczta w Modliszewku, stacya dr. żel. na Mącznikach o 10 klm. i nieco dalej w Łopiennic; ma 5 dm., 43 mk.; powstała na obszarach Mięcierzyna, włości arcyb. gnieź., zabranej przez rząd.

Sturmhuebel, wś. pow. reszelski, st. p. Bisztynek; 1322 ha, 96 mk., 532 mk.; kościół parafialny.

Stury al. *Na Sturach*, grupa domów w Olzaniecy, pow. jaworowski.

Sturyng, dwór, pow. szawelski, gm. Zagory, o 74 w. od Szawel.

Sturyszki, wś, pow. maryampolski, gm. Szumsk, par. Maryampol (odl. 4 w.), ma 4 dm., 42 mk. W 1827 r. 4 dm., 32 mk.

Sturyszki, wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 30 w. od Poniewieża.

Stusa, 1329 *Stosaw*, dobra, pow. nowotar-ski, par. ew. Pirschen, kat. Keulendorf. W 1885 r. było 21 dm., 137 mk. (48 kat.), 192 ha; gorzelnia, browar.

Stutehnen, dobra ryc. i leśnictwo, pow. świętosiekiński, st. poczt. Wolittnick; 511 ha, 39 dm., 212 mk.

Stutenhof, fol., pow. międzychodzki, ku północy od Pniew, na obszarze Białokosz (niegdys dominikanek pozn.), par. Psarskie; 2 dm., 10 mk.

Stuthof, ob. *Kobyły*. Około 1667 r. własność Władysława Kiełczewskiego (ob. Wi-zyt. Strzesza, str. 96). *Ks. Fr.*

Stutberg, fol., pow. nizinny, st. p. Hein-riczswalde; 12 ha, 3 dm., 15 mk.

Stutten, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Dawil-len; 335 ha, 24 dm., 140 mk.

Stutthof 1.) fol. do Kl. Wickerau, pow. elbląski, st. p. Elbląg. 2.) **S.**, ob. *Sztutowo*.

Stutterei, fol., pow. wystrucki, st. p. Nor-kitten; 587 ha, 22 dm., 104 mk.

Stuturyszki, wś, pow. rossieński, par. Kroże.

Stużeń 1.) *Rozdestwieński*, sioło nad rz. O-skołą, pow. starooskolski gub. kurskiej, o 30 w. od mta powiat., ma 295 dm., 2250 mk. 2.) **S. Tichwiński** al. *Jastrebowka*, sioło nad Stuzną, tamże, o 25 w. od mta powiat., ma 158 dm., 1920 mk.

Stużki, dobra nad Berezyną, poniżej ujścia do niej Oły, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. i st. poczt. Parycze (o 19 w.). Niegdys królewszczyna, razem z Paryczami nadana rodzinie Puszczyńów, ma około 360 włók. Młyny, propinacye, rybołówstwo, grun-ta lekkie, łąk obfitość. *A. Jel.*

Stużno w XV w. *Stosznno*, w XVI w. *Sto-żno*, wś i fol., pow. opoczyński, gm. Stużno,

par. Petrykozy, odl. od Opoczna 9 w., ma 34 dm., 356 mk., młyn wodny. W 1827 r. było 24 dm., 210 mk. W 1886 r. fol. S. rozl. 1178 mr.; gr. or. i ogr. 478 mr., łąk 108 mr., pastw. 78 mr., lasu 459 mr., w osad. wieczy-sto-czynsz. 26 mr., nieuż. 28 mr.; bud. mur. 17, z drzewa 14; płodozm. 10-pol.; las nieu-rządzony. W skład dóbr poprzednio wchodzi-ły: wś S. 19 os., 658 mr.; wś Sołtysy 13 os., 248 mr.; wś Drynia 2 os., 12 mr.; wś Kolonia 8 os., 75 mr.; os. Goźdz 1 os., 9 mr. W poło-wie XV w. wś S., w par. Petrykozy, wła-sność Petrykozkiego h. Odrowąż, miała 7 łąn. km., z których dawano dziesięcinę preben-dzie bielowskiej; koleją lat to z oziminy, to z jarego zboża, wartości 4 grzyw. Arcyb. gnieźn. pobierało też kolejno z oziminy i ja-rzyny $\frac{1}{3}$ część, a dwie części prebenda san-domierska. Karczma, zagr., fol. rycerski, da-wały dziesięcinę pleb. w Petrykozach (Dłu-gosz, L. B., I, 359). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z 1508 r. wś Stożno, Kamień, Bernów, własność Stożeńskich, płaciły pob. 2 grzyw., 7 gr. W 1577 r. S. Stużeńskich miało $6\frac{1}{2}$ łąn. (Pawński, Małop., 285, 480). S. gm. należy do sądu gm. okr. I w Opocznie (st. poczt. i dr. żel.), urząd gm. we wsi Ka-mienna Wola, ma 13385 mr. (6300 mr. włośc.), 407 dm. (52 mur.), 3199 mk. W skład gm. wchodzi: Aleksandrów, Budki, Bernów, Dobromirowa-Wólka, Drynia, Euge-nijów, Gózd, Kamionna Wola, Karwice, Ko-lonia, Korytków, Kotwin, Kupimierz, Kura-szków, Kurzacze, Parczówek, Sielec, Soł-tysy, Staropole, Stefanów, Stużno i Wymy-słów. *Br. Ch.*

Stwiga, *Stwika*, rzeka, w pow. owruckim i mozyrskim, prawy dopł. Prypeci, bierze początek w pow. owruckim, o 7 w. na pld. od wsi Snowidowicze, ubiegłszy leśniami i moczarami w kierunku półn. 23 w., wpływa w pow. mozyrski pod wsią Bieżewo, w obrębie gm. Bie-rozów, o 11 w. poniżej dociera do wsi Hlinna i następnie, przyjąwszy z praw. strony rz. Studzienicę, płynie pod wś Chrapin, o 9 w. poza którą rozlewa się w jezioro Staw pod wsią Kołek; następnie ubiegłszy prawie 5 mil odludniami moczarami i zasiliwszy się pod wsią Ozdamieche z lewej strony odnogami rz. Mostwy, w górnym biegu zwanej Lwą, zwraca się nagle na wschód w licznych rozgałę-zieniach ku wsiom: Korotycze, Bereżcy, Ry-czewo; naprzeciwko tej ostatniej przyjmuje rz. Mutwicę; dalej płynie koło wsi Storożow-ce, Siemiradcy, Ozierany, Słępcy i za wsią Pohost, o 12 w. powyżej Turowa, podzielona na kilka odnóg, ma ujście. Długość biegu 120 w. (Wincenty Choroszewski). W Ozieranach znajduje się prom, w Siemiradcach most. S. spławia na wiosnę drzewo do Prypeci na

trzymał folw. w dzierżawie Chełmiński; ogrodników było 8, pracujących za zapłatą, podczas kiedy ich kobiety zobowiązane były pomagać bez zapłaty przy żniwach, sianozęciu, prządzeniu i picieniu. Urodzaj folw.: żyta 230 kóp à 2½ ćwiartki czyni 575 ćwiartek, wysiano 90 ćwiartek, pozostaje 485 ćwiartek; pszenicy 20 kóp à 1½ ćw., czyni 30 ćw., wysiano 5 ćw., pozostaje 25 ćw.; jęczmienia 200 kóp à 2½ ćw., czyni 500 ćw., wysiano 60, pozostaje 440 ćw.; owsa 150 kóp à 4 ćw., razem 600 ćw., wysiano 120, pozostaje 480 ćw.; grochu 15 kóp po 1½ ćw., czyni razem 22½ ćw., wysiano 4, pozostaje 18½ ćw. Stan obory: 22 sztuk bydła, 12 krów dojnych i 20 sztuk młodego; reszta bydła rogatego 40 sztuk, owce i wszystko inne bydło zginęło przy ostatniej powodzi. Masła zrobiono 4 ćwiartki, sera 15 kóp; gospodarz pobierał rocznie 12 zł., gospodyni 6 zł., 2 służące 6 zł., 2 pasterzy 9 zł., razem 33 zł. R. 1593 wydaje starościnie świecka Zofia Fulstin fol. Stwolenko oledrom na 60 lat, nadając wolne drzewo opałowe i porządkowe w lasach, prawo warzenia piwa i własny zarząd komunalny i policyjny; czynszu zaś mieli płacić 30, względnie 15 tal. à 38 gr. za łan. Mesznego nie dawała wś już r. 1649. R. 1668 ograniczał się wysiew jary i ozimy tylko na 222½ mr. i tylko karczma była osiadła; następnego roku było 40 mr. pod pługiem. R. 1676 liczyła wś 41 dusz, wszyscy plebejae conditionis; symplum wynosiło 1682 i 1717 r. 15 zł. 4 gr. R. 1749 z 12 włók dawniejszych Sartańcików 9 zostało przyłączonych do S., 3 zaś do Wiąga, tak że S. obejmowało wtedy 23 włók. R. 1773 należało do wsi tylko 16 wł. chełm. i 16 mr.; dalej 36 dym., 162 mk., między tymi 1 leman, 8 włościan na dzierżawie, 4 zagrod., 7 rzemieśln. (ob. Wegner, „Gesch. d. Kr. Schwetzw“, str. 436 i „Zeitsch. d. Westpreuss. Gesch. Ver.“, 1886, str. 343—346). Dawniej znajdował się tu kościół kat. (filia Świętego?). Wizytator Rozdrażewski w końcu XVI w. nie o niem nie wie. Dopiero ks. Jugowski, wizytując z rozkazu bisk. Szembeka w r. 1686, dowiedział się, że kościół tutaj szyć miał swoje włóki, ale długo zaniedbany, obalił się; wówczas widać było już tylko stary cmentarz, na którym proboszcz ze Świecia kanonik Walenty Czapski nowy krzyż wystawił. Włóki plebańskie przyłączono do folwarku (ob. Utracone kościoły przez ks. Fankidejskiego, str. 278). Ks. Fr.

Stwoła al. *Stola*, *Stolla*, też *Cwoła*, niem. *Stollen*, wś, pow. tatrzański, w hr. spiskim, nad Suchą Wodą, lew. dopł. Popradu, na pld. stoku Tatr spiskich, na pld.-zach. od Batyzowic, na zach. od Garłuchowa, a na pld. od Miękuszwowic. Wzdłuż wsch. granicy płynie

pot. Sucha Woda, który, minawszy leśniczówkę Gaje, łączy się z pot. Stwolskim, na obszarze Stwoły. Wzdłuż pld.-zach. granicy płynie pot. Zamarzły, ze Zmarzłego stawu miękuszwowieckiego (1940 mt.), do stawu Małego Rybiego al. Popradzkiego (1503 mt.); wzdłuż zaś zach. granicy płynie z Popradzkiego stawu pot. Krupowy, który połączysz się z Hinczowym tworzy rzekę Poprad, płynącą w krętym biegu na pld.-wsch., oddzielającą Stwołę od Miękuszwowic. Oprócz pot. Stwolskiego zrasza obszar S. także pot. Huczawa (Rauschbach), płynący na pld. do Popradu. W pld. stronie obszaru S. rozpostarł się dział turni Ostrego Wierchu al. Osterwy (szczyt 1926 mt.), od którego ku pld. odrywa się skaliste ramie górskie ze szczytem Tupą (2181 mt.). Na pld. od tego działu wznosił się szczyt lesisty Smrekowiec (1427 mt.). W r. 1880 było 26 dm., 206 mk.; obszar zaś liczył 3401 mr. W r. 1314 założono tu klasztor benedyktyński. Tomasz, arcyb. ostrzyhomski, zatwierdził tę fundacyę. R. 1333 mistrz Piotr, zarządca zamków spiskiego i liptowskiego, z braćmi mistrzem Mikołajem i Jerzym darował benedyktynom połowę wsi swej dziedzicznej Maciejowic nad Popradem. R. 1383 odprzedał klasztorowi sołtys batyzowicki Menhard większy kawał ziemi. Losy dalsze klasztoru nieznane. Zwaliska dotąd istnieją. Wś należy do par. łac. w Batyzowcach. Według szem. duch. dyec. spiskiej z r. 1878 było 20 rz.-kat., 185 prot. Protestanci wybudowali r. 1870 szkołę i kościółek, tworzący filię par. ewang. w Batyzowcach. Sąd pow. w Sobocie Spiskiej, urząd podatkowy w Kieżmarku; st. p. Łuczywna. Br. G.

Stwołowicze, ob. *Stołowicze*.

Stworańce, wś, pow. wilkomierski, gm. Owanty, o 32 w. od Wilkomierza, 4 w. na pld. od Oniksz, z górą wzn. 92 saż. nrm.

Stworzona Gać. Według opisu Długosza (Kronika, ks. I) jezioro na Pomorzu, między Chojnicą, Złoczowem i Tucholą, ma 7 mil długi, a 5 szer. Wypływa z niego rzeka Brda, wpadająca do Wisły pod Bydgoszczą. Dziś podobne jezioro nie istnieje. Por. *Charzykowskie jezioro i Chojnice*.

Stworzyce, ob. *Sworzyce*.

Styberówka, wś, pow. brodzki, 26 klm. na pld.-wschód od Brodów, 14 klm. na pld.-zach. od Załoziec (sąd pow.), 5 klm. od urz. poczt. Podkamień koło Brodów. Na pld. leżą Niemiacz i Palikrowy, na wschód Palikrowy, na pld. i pld.-zach. Wierzboczyk, na zach. Szyszkowce i Litowiska. Wsch. część wsi przepływa powstający tu pot. Samiec (dopływ Seretca). Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Samca. Wzn. sięga 385 mt. Włas. więk. ma roli or. 208, łąk i ogr. 40, past. 9,

lasu 107 mr.; wł. mn. roli or. 576, łąk i ogr. 183, past. 29, lasu 17 mr. W 1880 r. 84 dm., 486 mk. w gm., 1 dm., 7 mk. na obsz. dwor. (431 gr.-kat., 44 rz.-kat., 18 izr.; 459 Rusinów, 21 Polaków, 13 Niemców). Par. rz.-kat. w Podkamieniu, gr. kat. w Wierzbowczyku. We wsi cerkiew i szkoła fil. z język. wykład. ruskim, założona w r. 1865. *Lu. Dz.*

Styborowszczyzna (*Ściborowszczyzna*), ws., pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Turna, o 15 w. od Brześcia.

Styborzyce, niem. *Steuberwitz*, ws., pow. głupczycki, par. ew. Rozumie, kat. Sudzice; 138 dm., 906 mk. (36 kat.), 657 ha.

Stydynie 1.) *Wielkie*, w dok. *Styden*, *Stydzin*, *Studzien*, ws. nad lewobocznym dopł. Horynia, pow. rówieński, gm. S. Wielkie, par. kat. Stepań, o 13 w. na pld.-zach. od Stepania, 60 w. od Równego a 225 w. od Żytomierza odl., posiada kaplicę kat. par. Stepań. W r. 1577 sioło zamku stepańskiego, miało 4 dym. na ćwierciach; w 1583 r. ks. wojew. kijowski płacił od 4 ogr. 2.) *S. Małe*, ws., tamże; w 1583 r. ws. mta dubieńskiego, miała 12 dm., 6 ogr. *J. Krz.*

Stygary, dwór, pow. szawelski, gm. Łukniki, o 56 w. od Szawel.

Styglów, łotew. *Styglowa*, ws. rząd., pow. łucyński, par. Styglów, posiada kościół p. w. św. Jerzego M. i Podwyższenia Krzyża św., wzniesiony 1769 r. przez bisk. inflanckiego Jana Stefana Giedrojeia. Dawne dobra kościelne, jeszcze w pierwszych dziesiątkach bieżącego stulecia stałe były zamieszkiwane przez koadyutorów arcybiskupów mohylewskich. Następnie przyłączona do dóbr skarbowych. Parafia katol., dek. żalucyńskiego, 2964 dusz.

Stygoryszki, ws., pow. rossieński, par. Niemokszty.

Stygra, u Buszyńskiego *Styrğa*, rzeczka w pow. rossieńskim, lewy dopływ Aszwy, do której uchodzi pomiędzy ujściem Keśsy i Zewlisis. Przybiera od lewego brzegu strugi: Judupis i Szaltynis.

Stygrany 1.) ws., pow. rossieński, gm. Pojurze, par. Tenenie, o 77 w. od Rossień. 2.) *S.*, ws., pow. rossieński, gm. Szweksnie, o 76 w. od Rossień.

Stykana, rzka, ob. *Belnianka*.

Stykleryszki, dwór, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 120 w. od Nowoaleksandrowska.

Styków, ws. nad rz. Kamienną, pow. iłżecki, gm. Wierzbnik, par. Pawłów. Odl. od Iłży 27 w.; ma 25 dm., 164 mk., 762 mr. dwor., 264 mr. włosc. W 1827 r. było 23 dm., 148 mk. Por. *Chybice* i *Jabłonna* 7.).

Styków, ws., pow. rzeszowski, przy gościńcu z Głogowa (4 klm.) do Raniżowa, w

piaszczystej równinie (wzn. 238 mt.), otoczona od zach. i wschodu sosnowymi borami. Przez ws. płynie potok (dopł. Zyzogi, a z nią Łegu, dopł. Wisły). Do wsi należy wólka Annopol i osady: Bugaj, Hibłówki, Rudki i Janciówka. Wraz z obszar. dwor. liczy 143 dm. i 754 mk.; 721 rzym.-kat. i 33 izrael. Na Annopol przypada 42 dm. i 216 mk. Pos. wiek. wynosi 120 mr. roli, 26 mr. łąk, 3 mr. past. i 798 mr. lasu; mn. pos. 503 mr. roli, 116 mr. łąk, 34 mr. past. i 5 mr. lasu. Par. rzym.-kat. w Głogowie. *Mac.*

Stylagi al. *Stylongi*, ws. i fol., pow. ostrołęcki, gm. i par. Czerwin. Pol. ma 876 mr., wchodzi w skład dóbr Grodzisk, ws. ma 21 os., 201 mr. W 1827 r. było 8 dm., 64 mk. Ws. tę spotykamy w aktach sądow. pod 1483 r. Było to gniazdo Stylagowskich (Głoger, Ziemia łomżyń.). 2.) *S. Mroczi*, ob. *Mroczi* 6.). *Br. Ch.*

Stymbury, ws., pow. wilkomierski, gm. Konstantynów, o 14 w. od Wilkomierza.

Stymonie 1.) folw. i ws. nad stawem, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Kucewice, okr. wiejski Strypuny, o 20 w. od Oszmiany. Pol. ma 1 dm., 17 mk. kat.; ws. zaś 11 dm., 92 mk. t. wyzn. (w 1865 r. 43 dusz rewiz.; własność Lisieckich). 2.) *S.*, osada rządowa, tamże, 1 dm., 5 mk. praw. 3.) *S.*, ws., tamże, w 1865 r. 24 dusz rewiz.; należała do dóbr Antoniszki, Czyżów. *J. Krz.*

Stymuzówka, grupa zabudowań w Prołpcezu, pow. kocmański, na praw. brzegu Dniestr. *Br. G.*

Stynaryszki, ws., pow. rossieński, gm. Pojurze, o 84 w. od Rossień.

Stynawa 1.) *Niżna*, ws., pow. stryjski, 21 klm. na pld.-zach. od Stryja, 16 klm. na pld.-wsch. od Skolego (sąd pow.), tuż na pld.-zach. od st. kol. i urzędu poczt. w Lubieńcach. Na pld.-wsch. leżą Chromohorb i Lubieńce, na pld.-wsch. Rozhurecz, na pld. Synowódzko Niżnie, na zach. Synowódzko Wyżne. Przez ws. płynie Stynawa ze Stynawy Wyżnej do Rozhurecz, gdzie wpada do Stryja. Z obu boków zasilają ją liczne strugi. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Stynawy (372 mt.). Na pld. leży grupa domów „Mielniki“ z młynem; na pld. karczma „Bałki“. Najwyższe wznies. na zach. (885 mt.). Włas. wiek. tu i w Stynawie Wyżnej oraz Demni Niżniej ma roli or. 195, łąk i ogr. 140, pastw. 834, lasu 1506 mr.; wł. mn. roli orn. 1685, łąk i ogr. 914, pastw. 516, lasu 215 mr. W 1880 r. było 185 dm., 841 mk. w gminie, 10 dm., 51 mk. na obsz. dwor. (806 gr.-kat., 30 rzym.-kat., 53 izr., 4 innych wyzn.; 876 Rusinów, 11 Polaków, 5 Niemców). Par. rzym.-kat. w Stryju, gr.-kat. w Stynawie Wyżnej. We wsi cerkiew, szkoła etat. 1-klas. i kasa

poż. gm. z kapit. 96 zł. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koronnych, ststwa stryjskiego. 2.) **S. Wyżna**, wś przyległa z powyższą. Przez wś płynie pot. Stynawa od pñ. zach. z Orowa na pñ.-wschód do Stynawy. Niżej i przyjmuje z obu boków liczne strugi. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Stynawy. W 1880 r. było 184 dm., 918 mk. w gminie, 3 dm., 6 mk. na obsz. dwor. (908 gr.-kat., 6 rz.-kat., 10 izrael.; 919 Rusinów, 4 Polaków, 1 Niemiec). Par. rzym.-kat. w Stryju, gr.-kat. w miejscu, dek. stryjski. Do par. należy S. Niżna. We wsi jest cerkiew i szkoła etat. 1-klas. Za czasów Rzpltej należała do dóbr ststwa stryjskiego. Niegdyś była w S. huta żelazna (ob. Dod. do Gaz. lwow., 1868, str. 271). *Lu. Dz.*

Stynawa, rzeczka i miasto na Szląsku, ob. *Ścinawa*.

Stynawka, rzeczka, bierze początek na obszarze Urycza, w pow. stryjskim, płynie granicą Jamielnicy, wchodzi na obszar gm. Orowa, gdzie z obu brzegów przyjmuje liczne drobne dopływy. Następnie przez Stynawę Wyżną i Niżną podąża do Rozhureza, na którego obszarze uchodzi do Stryja.

Styngie, jezioro w pow. wileńskim, pod zaśc. Nadstynga.

Stynka 1.) grupa zabudowań w Kuczurmare, pow. czerniowiecki. 2.) **S.**, grupa zabudowań w gm. Wołoki, a tymże powiecie.

Stynwald, ob. *Stęgwald*.

Stypa 1.) os. młyn., pow. będziński, gm. i par. Włodowice; 1 dm., 10 mk., 7 mr. 2.) **S.**, młyn., pow. będziński, gm. Żarki; 1 dm., 4 mk., 16 mr.

Stypin al. *Stypień*, 1470 *Stypino*, kol., pow. kolski, gm. Izbica, par. Modzerowo, odl. od Koła 20 w., ma 9 dm., 104 mk. (77 ewang.). W 1827 r. 8 dm., 84 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Izbica. Mateusz „de Stypino“, prokurator konsystorza włocławskiego, występuje w akcie z 1470 r. (Kod. dypl. pol., II, 540). Według reg. pob. pow. przeddeckiego z 1557 r. wś Stipino, w par. Izbica, własność Mikołaja Sokołowskiego, miała 6½ łąn., 2 zagr. (Pawiński, Wielkp., II, 21). *Br. Ch.*

Stypiny 1.) fol., pow. poniebieski, w 2 okr. pol., o 55 w. od Poniewieża. 2.) **S.**, wś, pow. poniebieski, w 3 okr. pol., o 42 w. od Poniewieża.

Stypirnie, wś, pow. szawelski, gm. Okmiany, o 72 w. od Szawel.

Styponajcie, wś, pow. rossieński, par. Beitygoła.

Styporz, wś, ob. *Ściborz* 2.).

Stypułki *Borki*, *S. Giemzino*, *S. Koziółki*, *S. Święchy* i *S. Szymany*, wsi szlacheckie, pow. mazowiecki, gm. Piszczaty, par. Kobylin. *S. Szymany* leżą nad rz. Śliną. W 1827 r. *S. Bor-*

ki miały 12 dm., 65 mk.; *Giemzino* 10 dm., 52 mk.; *Koziółki* 4 dm., 25 mk.; *Święchy* 12 dm., 67 mk.; *Szymany* 26 dm., 155 mk. Wspominane w aktach sądow. z 1524 i 1527 r. (Gloger, Ziemia bielska). *Br. Ch.*

Stypuły 1.) fol., pow. sochaczewski, gm. i par. Kozłów Biskupi, odl. 3 w. od Sochaczewa, ma 8 mk., 223 mr. (162 mr. roli). W 1827 r. było 2 dm., 18 mk. 2.) **S.**, fol., pow. łaski, gm. Pruszków, par. Marzenin, odl. 10 w. od Łasku, ma 2 dm., 21 mk., 108 mr. (89 mr. roli). W 1827 r. 4 dm., 37 mk. Na początku XVI w. *S.* miały tylko samych zagrodników, którzy dawali dziesięcinę i kołędę pleb. w Marzeninie (Łaski, L. B., I, 483). Według reg. pob. pow. szadkowskiego z 1552 r., płacił tu Pluta od ¼ łąnu, Duszek z ¼ łąnu, Brodzki z ½ łąnu. (Pawiński, Wielkp., II, 248). *Br. Ch.*

Styr, rzeka w Galicyi oraz w gub. wołyńskiej i mińskiej, prawy dopływ Prypeci. Bierze początek w północno-wschodnim kącie Galicyi, u stoków wodnego działu europejskiego, w pobliżu źródeł Bugu Zachodniego i Seretu, powstaje z kilku strug, z których główne ramię podług jednych wypływa w okolicach Huciska i Suchodołów, podług innych zaś z błot pomiędzy Czechami a Zabłotcami, na pñ.-wschód od Oleska. Płynie zrazu łożyskiem szerokim ale płytkim ku północy pod Stanisławczyk, gdzie od lewego brzegu przybiera ramię płynące od Oleska, zwane Libercią, dawniej Hubercią, tworzy następnie obszerne moczary i po za wsią Strzemilecze (w pow. brodzkim) wchodzi w granicę pow. dubieńskiego pod wsią Mierzwy, gdzie od lewego brzegu przybiera rzekę Sudylówkę al. Burkacz. Płynie zrazu w kierunku wschodnim pod Kutrową, poczem przybiera kierunek pñ.-wschodni i w licznych zakretach mija Beresteczko, Peremel, Humniszcze, Boremel, Łysin, Targowice, pod którą przybiera od pr. brzegu Ikwe, Podłożce, Łuczyce, W. Boratyn, Łuck, Czerezyce, Rożyszcze, Żydyczyn, Dubiszcze, Sokul, Kołki, Komarów, Czartorysk. Od Czartoryska zwraca się ku północy na Koźlińce, Polonne, Waraź, Rafałówkę, Babki, pomiędzy wsiami Mulczyce (Małczyce, w pow. łuckim) i Byśzłak (w pow. pińskim) przechodzi do gub. mińskiej, oblewa wsi: Borowa, Nowosiołki, Cielkowieze, Wołczyce, Murowin, mko Pohost, wś Hubin, Stare Kopie, Iwańczone, pod które oddziela lewe ramię, zwane Prostyr (uchodzące do Strumienia), Ładorozie, Wiesznia, Ławick, po za którą łączy się ze Zgniłą Prypecią i zmienia kierunek na bardziej wschodni, Łopatyn, Kołby, Hrywkowieze i Wulwice i wśród błot na przeciw wsi Bereżca ma ujście, o 20 w. poniżej połączenia się

Strumienia z Jasiołdą. Ogólna długość wynosi do 478 w., z tego na Galicyę wypada około 50, na gub. wołyńską 328, na pow. piński 100 w.; szerokość w gub. wołyńskiej wynosi od 15 do 30 saż., w mińskiej od 20 do 46 saż.; głębokość w gub. wołyńskiej od 1 do 10 stóp, w mińskiej od 10 do 20 st.; średnia prędkość biegu $1\frac{1}{2}$ st. na sekundę, miejscami jednak dochodzi do 4 st.; zwykły spadek w gub. wołyńskiej jest od 4 do 6 cali na wiorstę. Brzegi w ogóle niskie i błotniste, miejscami tylko wyniosłe. I tak lewy brzeg podnosi się od wsi Peremel, pod mkiem Boremlem i dalej, poczem znów około Targowicy występuje wzniesienie prawego brzegu, następnie około wsi Łuczyce wyniosłości przynosi się na brzeg lewy i występują na przemian na brzegu prawym (od wsi Jałonica do wsi Krupy) i lewym (od W. Bariatyna do Łucka) i w końcu znowu na prawym do Czartoryska, poczem oba brzegi stale są niskie, błotniste, pokryte zaroślami, trzcina lub lasem. Dno rzeki w gub. wołyńskiej przeważnie jest piaszczyste, w gub. mińskiej zaś błotniste. Dolina rzeki w gub. wołyńskiej rozciąga się od 300 saż. do $2\frac{1}{2}$ w. i obfituje w zalewne łąki. Wezbranie wiosenne ma miejsce około 20 marca, przyczem poziom rzeki podnosi się od 4 do 7 st. i cała dolina zalana jest wodą w przeciągu 2 do 5 tygodni. Styr jest spławny na całej przestrzeni od granicy Galicyi, żeglowny zaś na przestrzeni 330 w., od ujścia Ikwy. Żegluga trwa tylko podczas wiosny, od marca do maja i czerwca. Główne przeszkody utrudniające żeglugę są: liczne mielizny, śluzy, mosty, pale po nich pozostałe, krzaczyska i t. d., oraz liczne młyny (3 stałe i 66 młynów pływaków w gub. wołyńskiej i 14 w gub. mińskiej). Mosty znajdują się we wsi Mierzwie (na granicy galicyjskiej), Bilezu, Targowicy, Łucku, Rożyszczach, Kołkach, Borowiczach, Kulikowiczach i w Wulwiczach (jeden most stały w granicach gub. mińskiej); promy: w Czartorysku, Chrynikach, Krasnem, Majuniczach i Rafałowce. Z dopływów ważniejsze od lewego brzegu: Sudyłówka al. Burkacz, Zboryszówka, Tykwa, Stawga, Lutyca, Zieleznica i Zgniła Prypeć; od prawego zaś: Sucha Wielka, Sestrytyn al. Słonówka, Plaszewka, Ikwa, Konopla, Kormin i Stubla. Nad S. znajdowały się niegdyś gony i żeremie bobrowe, obecnie obfituje jeszcze w ryby, jako to: bieleś, głowacz, płocie, maren, kielby, wierzuszy i in.

J. Krz.

Styrhajcie 1.) wś, pow. rossieński, gm. Erżwiłek, par. Gawry, o 32 w. od Rossień. 2.) S., wś, pow. rossieński, gm. Sartyniki, par. Taurogi, o 87 w. od Rossień. 3.) S., wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 32 w. od

Telsz. Wchodziła w skład sstwa płotelskiego i była w posiadaniu emfiteut. Ogińskich.

Styrbie, pow. rossieński, ob. *Styrbie*.

Styrbiszki 1.) wś, pow. rossieński, gm. Łabardzie, par. Ławki, o 70 w. od Rossień. 2.) S., wś, pow. rossieński, gm. Szweksznie, par. Chwejdany, o 78 w. od Rossień. 3.) S., wś, pow. szawelski, gm. Błagowieszczeńsk, o 49 w. od Szawel.

Styrbie, u Buszyńskiego *Styrbie*, wś, pow. rossieński, gm. i par. Wewirżany, o 110 w. od Rossień.

Styrcze, niem. *Stircze*, al. *Berlince*, *Burlińce*, wś, pow. serecki, na wschód od gościńca serecko-czerniowieckiego. Graniczy od wsch. z Tereblestem, od pñ. z Opryszenami, od zach. ze Słobodnią-Berlińcami, od pñ. z Czerepkowcami. Przez obszar S. płynie z pñ. na pñ. pot. Kotowiec, przybývający z Opryszen i wpadający do Seretu; tworzy on tu pñ. granicę gminy. Obszar S. ze Słobodnią-Berlińcami wynosi 1769 ha 12 ar. W samem S. było 1869 r. 81 dm., 542 mk.; 1880 r. 123 dm., 633 mk.; między nimi 445 gr.-nieun., 127 kat., 54 żyd., 7 in. wyzn.; 485 Rusin., 8 Rumun., 74 Niemc., 66 in. narod. Par. łać. w Serecie, gr.-kat. w Hlibocie, gr.-nieun. w Tereblestie. St. p. Czerepkowco. Własność funduszu religijnego gr.-nieun. Br. G.

Styrczynia, zaśc., pow. bobrujski, gm. Łaskiewiczze; miejscowość odludna, piaszczysta i nizinna. A. Jel.

Styrga, ob. *Styrga*.

Styrgard, niem. *Thiergarth*, fol. do Trumiejek, pow. suski, st. p. Neudoerfchen, par. kat. Hława; 1885 r. 10 dm., 181 mk. Ks. Fr.

Styrgiele, wś, pow. rossieński, par. teńska.

Styrki lub *Styrnie*, jezioro w pow. święciańskim, do 8 w. długie, do 2 w. szerokie, niedaleko wsi Zamek. Na wybrzeżu jeziora leżą zaśc. Olka, Podwornie i wś Pouzole.

Styrkowiec, wś w par. Przemyków, pow. pińczowski. W połowie XV w. wieś królewska, miała karcznię i młyn z rolą, z których dziesięcinę płacono pleb. w Przemykowie (Długosz, L. B., II, 150). Według reg. pob. pow. checińskiego z 1508 r. ze wsi Styrkowiec Wierzbicki płacił 10 gr. (Pawin., Małop. 485). Późniejsze rejestra poborowe nie zamieszczają tej wsi.

Styrkowiec z Dziekanowem, wś, pow. brzeski, w piaszczystej równinie, wzn. 209 mt. npm. nad Uszwicą, przy torze dr. żel. Karola Ludwika, między stacyami Biadoliną i Słotwina. Osłonięta od zach. lasem jadownickim. Graniczy na pñ. z Maszkienicami, a na pñ. z Wokowicami. Wraz z wólką Dziekanowem (Dziekanówka, 49 dm., 234 mk.) i obszarem większej posiadłości liczy 66 dm. i 330 mk.;

320 rzym.-kat. (par. w Szczepanowie) i 10 izrael. Obszar dworski (Ed. Jastrzębskiego) składa się z 164 mr. roli, 13 mr. łąk, 6 mr. past. i 102 mr. lasu; obszar mn. pos. z 186 mr. roli, 320 mr. łąk i 29 mr. past. Gleba piaszczysta, lecz przez nawodnienie i zmieszanie z gliną urodzajna; lasy świerkowe wysokopiennie, dobrze utrzymane. S. lub Sterkowiec został założony prawdopodobnie w XVI w., nie wymienia go bowiem Długosz (Lib. ben.), w 1581 r. zaś był własnością Jana Rupniewskiego, który płacił tylko od 1 łanu kmiec. i 1 komor. z bydłem (Pawiński, Małop., 57).

Mac.

Styrkowo, jezioro pod wsią Czymbary, w pow. wileńskim.

Styrławki, ws, pow. lecki, dek. reszelski; ma kościół par. ewang. Około 1550 r. parafia katolicka.

Styrnia, zaśc. nad rzeką Wilgą, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Troki, okr. wiejski i dobra skarbowe Kowieńska Waka, o 14 w. od Trok, ma 2 dm., 9 mk. kat. (w 1865 r. 7 dusz rewiz.).

Styrnie 1.) al. *Styrna*, jezioro w pow. wileńskim. Na brzegach leżą wsi: Giejdziszki, Kaszelina, Krowiale, Miaćkiany, oraz zaśc. Kaszelina i Kiewlińce. 2.) **S.**, ob. *Styrkie*.

Styrnie 1.) zaśc. rząd. nad rzeką Kiewną, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 28 w. od Święcian, 1 dm., 9 mk. kat. 2.) **S.**, fol. nad jez. Styrnie, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski Styrnie, o 48 w. od Święcian, ma 1 dm., 21 mk. kat.; w 1865 r. własność Żarnowskich. 3.) **S.**, fol., tamże, o 49 w. od Święcian, ma 2 dm., 13 mk. kat.; w 1865 r. własność Januszewskich. Była tu kaplica kat. par. Łabonary. W skład okr. wiejskiego wchodzi ws Poażale i zaśc. Antorosze, Amerynis, Elniełka, Mile, Olka, Podsztyluk, Podbużyns, Podnaczis, Poejsiata, Styrniełka, Stachowszczyzna, Szejkiszeki, Szłapy, Sznaryszki, Tartak i Wielkie Sioło, w ogóle 59 dusz rewiz. włosc. uwłaszczonych i 30 bezrolnych. 4.) **S.**, fol. i dobra nad jez. Styrnie, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Czulsk, o 65 w. od Wilna. Fol. w 1866 r. miał 1 dm., 8 mk. kat.; własność pułk. Nowickiego. *J. Krz.*

Styrniełka, potok w pow. święciańskim, przepływa pod fol. Podkrzyże.

Styrniełka 1.) zaśc. nad potok. t. naz., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Żarnowskich, Styrnie, o 10 w. od gminy a 45 w. od Święcian, ma 4 dm., 25 mk. kat. i 11 żydów (w 1865 r. 1 dusza rewiz.). 2.) **S.**, zaśc. nad rzeką t. naz., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Powstańskich, Czulsk, o 12 w. od Malat a 83 w.

od Wilna, ma 1 dm., 10 mk. kat. (6 dusz rewiz. w 1865 r.). 3.) **S.**, osada karcz., tamże, 1 dm., 10 mk. kat. *J. Krz.*

Styrninie 1.) zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Łabonary, o 8 w. od gminy, 8 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Łyngmiany. 2.) **S.**, zaśc., pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 34 w. od Poniewieża.

Styrnieszki 1.) dwór, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 108 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **S.**, pow. nowoaleksandrowski, ob. *Styrnieszki*.

Styrpejki, ws, pow. rossieński, par. szweczkoniańska.

Styrtły, ws u źródeł Bystryjówki, pow. żytomierski, o 8 w. na pń.-wschód od Czerniachowa. Grunta składają się wyłącznie z gnejsu. Należała niegdyś do dóbr Przyborsk Nicmiryczów. W 1648 r. w dziale Stefanii.

Styryca, rzeczka, dopływ rz. Styru, do którego uchodzi pod Łuckiem.

Styrykowo, dobra, pow. snarski, w 3 okr. pok. do spraw włosc., w 1863 r. 116 dusz rewiz.

Styryniec, ws i fol. nad rz. Krzną, pow. bialski, gm. Sitnik, par. Biała (odl. 7 w.), ma 18 dm., 201 mk. W 1827 r. było 18 dm., 132 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. 784 mr.: gr. or. i ogr. 650 mr., łąk 82 mr., lasu 32 mr., nieuż. 20 mr.; bud. mur. 2, z drzewa 24; płodozm. 10-pol., las nieurządzony, pokłady torfu. Ws S. 25 os., 617 mr. *Br. Ch.*

Styryczów, pow. piński, ob. *Stetyczów*.

Suako, węg. *Swako*, ws, w hr. szarymskim, ma kościół par. gr.-kat., zdroj. szczawiowy, 475 mk.

Suanenburg, niewykazana u Bienenstamma miejscowość, w dzisiejszej gub. inflanckiej, tworzyła niegdyś sstwo niegrodowe suanenburskie, położone w ks. inflanckiem. Powstało w czasie zawojowania Inflant przez Stefana Batorego i podzielenia tychże przez Stany Rzpltej na wdztwa i starostwa. Podług metryk koronnych pierwszym sstą był Jan Tyzenhauz, wwda derpski, około 1588 r. Po Tyzenhauzach z mocy przywileju kr. Władysława IV z d. 29 marca 1635 r. Wojciech Ważyński za zasługi dla kraju miał sobie nadane trzy sstwa w Inflantach: maryenburskie, suanenburskie i kierembeceńskie. Ustało przez odpadnięcie części Inflant do Szwecyi.

Subacze, ws włosc., pow. sejneński, gm. i par. Kopeiowo, odl. od Sejn 19 w.; 6 dm., 75 mk., 435 mr. W 1827 r. było 3 dm., 41 mk. Wchodziła w skład dóbr Hołny Wolmera.

Subacze 1.) ws, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Żołudek, okr. wiejski Krasule, o 40 w.

od Lidy, w 1865 r. 6 dusz rewiz.; własność Szalewiczów. W spisie z 1866 r. podana jako okolica szlach., mająca 4 dm., 37 mk. katol. 2.) **S.**, fol., pow. wołkowyski, w 4 okr. pol., gm. Wilozuki, o 17 w. od Wołkowyska. 2.) **S.**, ob. *Subocze* i *Subycze*.

Subaczewo, ws., pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski Cwietyn, w 1865 r. 32 dusz rewiz.; należała do dóbr Prosielkowicze, Rypińskich.

Subaczyszki, ws., pow. maryampolski, gm. Gudele, par. Skrawdzie, odl. od Maryampola 24 w., ma 11 dm., 123 mk. W 1827 r. było 6 dm., 62 mk.

Subange, jezioro w pow. liebarskim, ob. *Kwiecowo*.

Subbacz, *Subbat-See*, ob. *Subocz*, *Subockie* (jezioro).

Subbotow, ob. *Subotów*.

Subern, dobra prywatne, w okr. i pow. goldyngskim, par. frauenburska (Kurlandya).

Subinajty, ws., pow. rzeżycki, ob. *Cybinowa*.

Subinowo, ws u źródeł rz. Łży, w pow. lueyńskim.

Subkowy 1.) dawniej *Sobkowy*, niem. *Subkau*, dok. 1282 *Sobcouo*, *Schobkow*, *Schobokow*, *Sopkow*, *Zopcow*, ws kośc., w pow. tezewskim, 11 klm. na pld. od Tezewa, przy dr. żel. wschodniej i szosie tezewskiej, po obu brzegach strużki Drybok (Drebeck), dopł. Wisły, wśród żyznych nizin gdańskich. Zawiera 21 włose. posiadał i 26 zagród, razem 1260 ha (20 łąk, 1133 roli orn.). W 1885 r. 93 dm., 253 dym., 1134 mk., 986 kat., 145 ew., 3 żyd. We wsi urząd poczt. 3 klasy, 3-klas. szkoła bezwyznaniowa (1887 r. 3 naucz., 182 dz.) i kościół katol. paraf. p. w. św. Stanisława bisk. Przy kościele szpital dla 5 ubogich, bractwo Różańcowe (od 1720) i Trzeźwości (od 1857). W skład par. wchodzi: S., M. Słońca, M. Gare, W. Słońca, Radostowo, Starzecin, Brzuszczy, Warcimierz i Warcimierok, Gnieszewo, Czarlin, Wielgłowy, Narkowy i Gorzędziej (kośc. filialny). R. 1867 liczyła parafia (dek. tezewski) 3762 dusz, 1889 r. zaś 3356. Kościół murow. ma: presbyteryum z pięknym, gwiaździstym sklepieniem; zakrystya, skarbiec i przedsionek pochodzą z r. 1300 (około), wieża zaś i nawa z drewnianym sufitem z drugiej połowy XIV w. Z zabytków sztuki zasługują na wzmiankę ośmioramienny pająk z 1710 r. i duży dzwon z 1499 r. (ob. Bau-u. Kunstdenkm. der Prov. Westpreussen, str. 254—256, tamże podany jest rysunek kościoła). Proboszczami (komendarzami) byli tu: 1.) 1309 r. Johannes, plebanus in Sobcow (ob. P. U. B. v. Perlbach, Nr. 670); 2.) Jan Butow, komendarz 1483; 3.) 1578 r., Bartłomiej a Bieez; 4.) 1635 r., Wawrzyniec Smugatius; 5.)

Marcin Śmiglewski; 6) 1682 r., Albert Józef Korpalewski, dziekan tezewski; 7.) 1693 r. Jerzy Piotr Jesionowski; 8.) 1716 r., Ignacy Rogaczewski, 1718 r. został prob. w Skórczu; 9.) 1718 r., Franciszek Ruthen; 10.) Paweł Lazarowicz; 11.) 1750, Tomasz Muchowski, dziekan tezewski (ob. Borek: „Echo sepulchralis“, II, 618—621); 12.) Wincenty Ignacy Schultz 1780; 13.) Andrzej Pomieczynski 1848; 14.) Aleksander Pomierski 1861—1889; 15.) Wojciech Ziemann 1889. R. 1687 liczyła parafia około 600 dusz. Prob. posiadał 4 włoki i 3 ogrody; nauczyciel był organista; w szpitalu mieszkało 2 ubogich (ob. Wizyt. Madalińskiego, str. 48—49). R. 1710 dawała ws. meszne od 64 1/2 włók razem 32 1/4 korcy żyta i tyleż owsa; z dworu miał prob. 100 fl. pobierać, ale wówczas pieniędzy tych nie płacono (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 167—169). R. 1780 należały do par., oprócz już wymienionych osad, następujące: Brzeźno, Łowiguz, Fyszbudy i Kępa. W całej paraf. liczone 2141 kat. i 46 akatol., żydów nie było. W bibliotece kościelnej znajdowały się kazania Fabera, Steyn'a, Chleb duchowny i inne. Proboszczem był Wincenty Ignacy Schultz, kanonik włocławski i kruszewicki i oficyał archidyakonu pomorskiego; przebywał najwięcej w Sztotlandzie pod Gdańskiem, tu zaś utrzymywał 2 wikarych. Mieszkańców liczyła S. 650 (645 kat.) (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 39—51). *Historja*: S. „villa perampla“, jak pisze Borek, należą do najstarszych osad okolicy. Za książąt pomorskich S. należały do bisk. kujawskich. R. 1282 przekazał Mestwin ws. tę i kilka innych bisk. Alberowi (ob. P. U. B. v. Perlbach, Nr. 341). Przedtem należały S. do Michała, który przerzuciwszy się w czasie wojny Mestwina z margrabiami brandenburskimi na stronę wrogów jego, został z kraju wydalony i majątku pozbawiony. Po śmierci Mestwina poczyniła rodzina kroki ku odzyskaniu włosei. Za pierwszej bytności Przemysława na Pomorzu 1295 r. stanęli synowie Michała: Mikołaj, Jerzy i Rudolf wraz z zięciami w Świeciu ze skargą na bisk. kujawskiego Wisława. Lecz Przemysław rozstrzygnął na podstawie dok. Mestwina przeciw nim. Następnie jednak bisk. Gerward 1300 r. wypłacił trzem synom Michała 60 grzyw. denarami, za które się zrzekli wszystkich praw do Subków. Wypłacona suma stała się przyczyną trzeciego pozwu 1334 r. przez synów Jerzego i krewnych, którzy pokazali jakiś list rzekomo dowodzący, że biskupi trzymali S. tylko na mocy zastawu. Sędzia świecki Jan rozstrzygnął na korzyść biskupa. Odtąd S. były w spokojnem posiadaniu biskupów aż do kasaty dóbr duchownych. R. 1290 uzyskał bisk. Wisław od Mestwina

dla wsi prawo chełmińskie („*jure Theutonico locandam*“, ob. „P. U. B.“ v. Perlbach, Nr. 465). Lokacya nastąpiła 1301 r. W tym roku nadaje bisk. Gerward sołectwo S. i Swaróżyna Henrykowi, synowi sołtysa gniewskiego, i Janowi de Lywnow za 92 grz. toruńskiej monety celem osadzenia tych wsi na prawie chełm. Sołtysowie mogą posiadać 4 wolne włóki i karczmę, od której mieli rocznie 1 grz. płacić na św. Marcin. Mieli także sądzić wszystkie sprawy większe i mniejsze, jednak w obecności pełnomocnika biskupiego, a z kar zatrzymać dla siebie trzeci grosz. Włościanie mieli, po upłynieniu jednego roku wolnego, od każdej włóki flamlandzkiej na św. Marcin po 3 kor. pszenicy, 3 jęczmienia, 3 kor. żyta i tyleż owsa i po 2 kury do dworu odstawać. Na Nowy Rok zaś będą nam płacili po 10 skojców od włóki. Sołtysowie zaś pieniądze to nam wręczyć powinni. Dla siebie zaś zastrzega biskup dwór, kaplicę, ogród, młyn i staw, 2 włóki i kilka morgów obok dworu i 4 włóki na obszarze do wsi należącym. Ile razy zaś do Subków przybędziemy, powinni nam poddani aż do naszego najbliższego dworu lub najbliższej wsi dostawić podwozy. Dla proboszcza (rector ecclesiae) wyznaczamy 4 włóki, włościanie zaś będą mu dawali na św. Marcin po pół korca żyta i tyleż owsa od wł. Datum in Schobkow 30 maja (ob. P. U. B. v. Perlbach, Nr. 594 a). Ciekawym jest przywilej Jakuba ze Smolna, wystawiony przez bisk. Macieja 1342 r. Włościanie subkowscy dostali teraz 5 lat wolnych, po upływie których mieli płacić od włóki po 8 skojców (na walutę niemiecką około 5.25 marek czynszu), a zamiast dziesięcin snopowych po 4 korce żyta, tyleż jęcz. i owsa do dworu odstawać. Gdyby sam bisk. zjechał do wsi, obowiązani byli gospodarze dostawić koni pod jego furgony. Zadne gospodarstwo nie miało przenosić 2 włók flamlandzkich. Sołtys dostał dziesiętą włokę bez podatków i danin, połowę czynszu karczemnego i młyn pod wsią za pół grzywny (około 7.8 marek) czynszu i wolne mlewo dla fol. bisk., we wsi położonego. Prócz tego miał sołtys sądzić wszystkie sprawy, większe jednak w obecności pełnomocnika biskupiego, a z kar zatrzymać dla siebie trzeci grosz (ob. Rzysszczewski „Cod. dipl. Pol.“, II, str. 264 i Kujot „Majątki biskupie“, str. 52). Widać, że biskupi urządzali w każdej wsi gospodarskiej osobny folw. Położenie gospodarzy było korzystne, gdyż obok miernego czynszu nie odbywali żadnych robocizn. Przechowywał się też przywilej z 1412 r. wystawiony dla Macieja, nazwanego Szkodą z Jeżewa. Maciej stanął przed bisk. Janem, przezwany Kropidło, skarżąc się, że podczas wojen ostatnich za-

gubił albo spalił się pierwszy dok. lokacyjny. W kancelaryi biskupiej nie można go było znaleźć, więc odebrał nowy, ułożony według zeznań trzech dawniejszych włóдарzy. Biskup przyznał mu 4 włóki, gdyż cała ws miała 41, oraz jezioro za wsią i część boru. Z sądów wszystkich miał przypadać Maciejowi trzeci grosz, przy cięższych sprawach miał jednak być obecny pełnomocnik biskupi. Gospodarze mieli dawać po całej grzywnie toruńskiej (blisko 7.9 mrk.), po 2 korce owsa i 2 kury od włóki (Rzysszczewski, l. c., II, str. 377 i Kujot, l. c., str. 53). Z dokumentów widać, że wszystkie majątki pomorskie bisk. włocławskich wydane były osadnikom. Z XVI w. posiadamy tylko nazwiska osadników S., którzy 1526 r. wzięli w dzierżawę pobliskie Narukowy (ob. t. VI, str. 911). Lustracja z 1760 r. donosi o S., co następuje: Klucz sobkowski w pow. tczewskim miał fol. 3: Sobków, Miłobądz i Mieszczyznin. W S. pałac murowany o 2 kondygnacjach, przez bisk. Rozrażewskiego przebudowany, dachówka kryty. Karczem w tym kluczu 7: a) w Sobkowcach na środku wsi z włóką gruntu wolną od czynszu, własność Wróbla, który ją po Lichocie otrzymał wraz z przywilejem Sarnowskiego bisk. z 1678 r.; b) druga tamże, własność prywatna; c) w Malininie; d) w Mieszczyźnie; e) w Miłobądzu; f) tamże; g) w Brzeźnie. Do tych karczem brano piwo z browarów sobkowskiego i miłobądzkiego a gorzałkę z Sobkowa. Łąki w tym kluczu z pastwiskiem wynosiły 588 mr. Sołectw było 6: w Sobkowcach 2, w Malininie, Miłobądzu, Brzeźnie i w Mieszczyźnie, każde po 2 włóki. Sołtysi wybierali podatki od gburów i posłańca konnego z listami wysyłać byli zobowiązani. Lasów w tym kluczu nie było, palono słomą i torfem. Wsie w tym kluczu: Subkowy włók 68 $\frac{1}{2}$, Brzeźno 18 wł., Miłobądz 29 wł., Malinin 26 wł., Mieszczyznin 13 wł. Klucz ten trzymał w dzierżawie ksiądz Sikorski, scholastyk, za zł. pruskich 14000 (ob. „Majątki biskupie“ p. ks. Kujota, str. 59). Notatka w „Documenta varia“ (manuskrypt w Peplinie), pochodząca pewnie z XVIII w., opiewa: „Ta wieś erygowana jest od Krzyżaków na 80 i pół włóce, od których zamek jest in possessione 12 wł.; x. pleban czterech wł. wolnych, sołtys także 4 wł. wolnych, każdy karczmarz, których jest 2, jednej, a resztę 58 $\frac{1}{2}$ włóki sieje communitas całej wsi“ (str. 74). Okazały dwór tutejszy był przez długi czas niejako drugą rezydencją bisk., do których dyecezyi należał archidyaconat pomorski. Chętnie tu przebywali, zwłaszcza odkąd Gdańszczanie 1414 r. zburzyli pałac biskupi na Górcie pod Gdańskiem. Tu na początku XIV w. odwiedził biskupa wojewoda brzeski Albert, wy-

mieniony jako świadek w aktach procesu z 1339 r. (ob. *Scr. rer. pruss.*, I, 793). Tu przyjmuje bisk. Jan na początku sierpnia 1410 r. podczas oblężenia Malborka pełnomocnika gdańskiego Konrada Letzkau. Wpływowi biskupa pewnie przypisać należy, że Gdańsk krótko potem hołduje królowi (ob. *Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver.*, 16, 68). Roku 1626, podczas pierwszej wojny szwedzkiej, gościł tu król Zygmunt III wraz z swoim orszakiem u biskupa. W przestronnym tutajszym kościele nieraz młodzieńcy otrzymywali święcenia kapłańskie, 10 razy całe duchowieństwo pomors. zgromadzało się na dyecezalne sobory. Przy rezydencji biskupiej znajdował się osobny dom dla poprawy duchownych. Włodarz czyli starosta biskupi, zwykle dostojnik jak i duchowny, zawsze tu mieszkał. Tu odstawiano po części czynsz w zbożu i drobie z dóbr biskupich. Dziś po pałacu biskupim ledwie ślady zostały, zaginęła i kaplica biskupia (ob. *Utrac. kościoły ks. Fankidejskiego*, str. 75—76). Według Adlerholda został tutaj pałac już w XIV w., za czasów Kazimierza Wielkiego, przez bisk. kujawskiego Macieja I (1323—66) wystawiony, a później przez bisk. Rozrażewskiego (1581—1600) restaurowany. 2.) **S.**, dworec, tamże, gm. Radostowo, paraf. kat. wś Subkowy; 4 dm., 35 mk. 3.) **S.**, domena fiskalna, tamże, 1 km. od dworca, 258 ha (219 roli orn., 15 ha łąk); 1885 r. 8 dm., 20 dym., 118 mk., 96 katol., 22 ewang.; hodowla bydła i mlekarnia. *Ks. Fr.*

Subocinki, zaśc., pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hluskim, gm. Nowe-Dorohi, ma 6 osad.

Subociszki, zaśc., nad rzeką Komajką, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Hoduciszki, o 31 w. od Święcian, ma 7 dm., 61 mk. katol. (w 1865 r. 22 dusz rowiz.).

Subockie, niem. *Subbat-See*, jezioro w Kurlandyi, w okr. zemburskim, par. dyneburskiej; do 3 w. długie a $\frac{1}{4}$ w. szerokie; oddziela mka Stary i Nowy Subocz.

Subocz 1.) żmudzkie *Subaczus*, mko rządowe nad rz. Wieszyntą, pow. wilkomierski, gm. Subocz, o 60 w. od Wilkomierza, ma 540 mk., kościół katol., zarząd gminny, szkołę ludową. W 1869 r. było 45 dm., 397 mk., kościół katol. paraf., dom przytułku, dom modlitwy żydowski, zarząd gminny, magazyn zapasowy zboża, młyn wodny, dwa jarmarki (29 czerwca i 16 lipca). Kościół katol. parafialny, p. w. św. Trójcy, jak niesie podanie, został wzniesiony w 1590 r. przez Zygmunta III. Gdy pierwotna świątynia drewniana uległa zupełnemu zniszczeniu, w 1882 r. w dzień św. Trójcy, odbyło się założenie i poświęcenie kamienia węgielnego przez ks. An-

drzeja Dulskiego, dziekana wilkomierskiego, a w 1885 r. wzniosła się świątynia murowana, 75 łokci długa i 36 łokci szeroka, w stylu romańskim, o dwóch poważnych wieżach, z dachem z blachy żelaznej, otynkowana wewnątrz i zewnątrz, z wyniosłym sklepieniem, z posadzką cementową. Kościół poświęcony został w d. 27 października 1885 r. z upoważnienia biskupa żmudzkiego przez ks. Michała Chodrowicza, proboszcza i dziekana poniewieskiego. Parafia katol., dekanatu wilkomierskiego, ma 7001 wiernych. Filia w Korsakiszkach p. w. Serca Jezusa, drewniana, wzniesiona w 1803 r. przez Iwaszkiewicza, a odnowiona w 1831 kosztem Galofa. Kaplica: w Subocz, Jezusa Chr., drewniana, fundowana w 1834 r. przez ks. Andrzejewskiego; w Surdegach, św. Michała drewniana; Bigajlach, św. Magdaleny, z drzewa wzniesiona w 1682 r. przez Tyszkiewiczów; Poławkach, św. Jerzego, wzniesiona w 1772 r. przez włóścian Brejwiów; Striecznie, św. Pawła, z 1821, drewniana; Zyliszkach z 1851 r., p. w. Podwyższenia Krzyża św.; Peliszach z 1763 r., p. w. N. M. Panny, fundacyi Kołyszaków; Popilach, św. Jana, fundacyi Billewicz i w Tyłtagole, św. Michała Archaniola, z 1858 r. Gmina Subocz, należąca do 2 okr. pol. do spraw włóściańskich, składa się z 12 okręgów wiejskich (starostw), obejmuje 75 miejsc zamieszkałych, mających 2896 mk. włosc. Dawniej S. z przyległościami stanowił sstwo niegrodowe, które w 1607 r. liczyło 1974 dm. hybernowych i przynosiło 1662 złp. i 15 gr. intraty. Od 1721 do 1752 r. było w posiadaniu Antoniego Ludwika Dusiatowskiego Rudominy, podkomorzego bractawskiego, a od 1752 do 1769 r. syna jego Jana Mikołaja Rudominy, marszałka bractawskiego. Dalej starostwo było we władaniu Jana Ludwika de Broel Plater, który w 1771 r. opłacał 1804 złp. 16 gr. kwarty, a 1452 złp. hyberny. Na sejmie z 1773 — 75 r. Stany Rzpłtej nadały to dobra narodowe w emfiteutyczne posiadanie Leonowi Borowskiemu, pisarzewiczowi grodzkiemu pow. upickiego. 2.) **S.**, wś, pow. wilkomierski, gm. Subocz, o 66 w. od Wilkomierza. 3.) **S.**, st. dr. żel. lipawo-romeńskiej, na odnodze Radziwiłiszki-Kalkuny (o 65 w. od Wilkomierza), między Sławianiszkami (o 18 w.) a Poniewieżem (o 23 w.), odl. o 112 w. od Kalkun a 74 w. od Radziwiłiszek. 4.) **S.**, ferma, tamże, o 68 w. od Wilkomierza. *J. Krz.*

Subocz, mylnie *Subocza*, wś nad Dnieprem, pow. uszycki, w 2 okr. pol. Żwańczyk, gm., par. kat. i sąd Kitajgród, par. praw. Kołaczkowce, o 25 w. od Kamieńca a 50 w. od Ushyey, ma 43 osad, 194 mk., 277 dzies. ziemi włosc., 624 dworskiej z Kołaczkowcami,

21 cerkiewnej. Posiada cerkiew p. w. N. M. P., murowaną, wzniesioną w 1883 r. Pod S. ginie jedna gałąź gór miodoborskich. Przez włościan poszukujących skarbów odkryte tu zostały dwie jaskinie skalne. W pierwszej przed wejściem do pieczary, w miękkim wapieniu wyryty jest napis cerkiewny, a poniżej niego zaznaczony 1734 r. Obie jaskinie, podobne do bakockich, mają w ścianach wiele wykutych grobów i są zapewne sklepami do grzebania zmarłych (ob. Kraj, 1890 r., Nr. 6). Podług reg. pobor. z 1565 r. Dobek z jednej części wsi płacił od 7 pługów i 1 łanu popowskiego, z drugiej zaś części królewskiej, płacił Wolski, pisarz ziemski kamieniecki, od 2 pługów. W 1569 r. Wolski płacił od 2 pługów, Dobek zaś od pięciu. W 1578 r. Dobkwa płacił od 7 pługów, 1 łanu popowskiego i 1 rzemieśl. 5 gr., Wolski zaś od 2 pługów (Jabłonowski, Wołyń i Podole, 187, 188, 219, 220, 291). Podług lustracyi Humieckiego, kasztelana kamienieckiego, z 1616 r. S. (Szuboc) była wsią królewską i wraz z Teremcami, Kołodziejówką i Koleckowcami al. Kubakowcami była w posesyi Stanisława, Jerzego i Jakuba, synów Andrzeja Potockiego. „Na które pokazali stare sumy, dobre, od s. p. Władysława i Kazimierza królów zapisane, które iż jeszcze czworgiem dożywocia nie ekspirowały, bo dopiero w czwartem dożywociu te dobra trzymają, lustracyi natenczas niepodlegają“. Podług lustracyi z 1629 r. trzecia część tych samych wsi była w posesyi Potockiego, z opłatą 121 fl. 6 gr. 5 den. (Jabłonowski, Lustracye, 67, 192). W ostatnich czasach S. posiadali Stempkowscy, od których nabył Hipolit Darewski, dziś jego syna.

Dr. M.

Subocz Nowy i Stary, niem. *Subbat Neu i Alt*, dwa mka, w okr. zolburskim, pow. łukiszteńskim (w Kurlandyi), odl. o 172 w. od Mitawy, w pobliżu granicy gub. kowieńskiej, przedzielone jeziorem Subockiem, komunikacyę przez które ułatwia stały most. 1.) *S. Nowy (Neu Subbat)*, należy do dóbr Proden (par. prodeńska), miał w 1863 r. 67 dm., 582 mk. (102 ewang., 98 kat., 15 praw., 12 rozkóln., 355 żydów), kościół ewang. murowany, synagogę i 2 domy modlitwy żydowskie, szkołę szlachecką, założoną w 1682 r. przez Hektora Fryderyka von der Osten Sacken (w 1857 r. 28 chłopców i 4 dziew.), szkołę żydowską (10 uczniów). Mko założone zostało przez baronów von der Osten Sacken w drugiej połowie XVII w. 2.) *S. Stary (Alt Subbat)*, należy do dóbr Schlossberg, w par. dyneburskiej, miał w 1863 r. 47 dm., 535 mk. (132 kat., 22 prawosł., 24 ewang., 139 rozkólników, 218 żydów), kościół katolicki, synagogę drewnianą, dość ożywione targi co

poniedziałek; st. poczt., odl. o 10¹/₂ w. od st. Abeli. Kośc. katol. parafialny p. w. św. Michała, z muru wzniesiony w 1831 r. przez hr. Michała Plater-Zyberga. Parafia katol., dekanatu semigalskiego, 2723 wiernych. Mko założone zostało w XVII w. Miasteczka te przedstawiają ciekawe na oko zestawienie biedy i niedbalstwa ludności litewskiej, z względnym dobrobytem i starannością Łotyszów i Niemców.

J. Krz.

Suboczanka, przys., pow. lityński, ob. Stępowa.

Subocze 1.) *Bliższe*, ws, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. i par. Komaje, okr. wiejski i dobra (1865 r.) Kontkowskich, Serenczany, o 10 w. od gminy a 24 w. od Święcian, ma 4 dm., 46 mk. kat. (w 1865 r. 25 dusz rewiz.). 2.) *S. Dolne*, ws, tamże, 5 dm., 42 mk. kat. (w 1865 r. 37 dusz rewiz.). 3.) *S.*, ob. *Subacze*.

Suboczuny, ws, pow. wilkomierski, gm. Onikszty, o 48 w. od Wilkomierza.

Subortowicze, ws włośc. i dobra skarbowe nad jez. Linamarka, Pokempis i Kempino, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. i par. Merecz, okr. wiejski Ruskie Sioło, o 5 w. od gminy a 84 w. od Trok. Fol. ma 1 dm., 17 mk. kat., ws 10 dm., 97 mk. t. wyzn. (w 1865 r. 46 dusz rewiz.). W 1850 r. dobra skarbowe S. składały się z 1 fol., 3 wsi i 3 zaśc. i miały 2373 dzies. Stanowiły dawniej sstwo niegrodowe subortowickie, które podług spisów podskarbińskich z 1766 r. obejmowało ws S. z folwarkiem. Posiadał je Antoni a następnie Michał Karłowicz, opalając kwarty 31 złp. 26 gr., a hyberty 20 złp.

J. Krz.

Subortowo, okolica, pow. szawelski, gm. Szawkiany, o 40 w. od Szawel.

Subotkino, ws włośc., pow. konecki, gm. Blizin, par. Skarzysko, odl. od Końskich 24 w.; ma 14 dm., 27 mk., 140 mr. Utworzona po 1864 r. na gruntach rządowych.

Subotniki, mko nad Gawią, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Subotniki, o 44 w. od Oszmiany, 14 w. od Dziewieniszek a 120 w. od Wilna, ma 39 dm., 347 mk. (podług danych z 1882 r. 523 mk.), kościół katol. paraf., zarząd gminy, szkołę ludową (w 1885 r. 56 chłopców i 6 dziewcząt), st. poczt. na trakcie od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Soły, młyn, browar. Kościół paraf. p. w. Jerzego, z drzewa wzniesiony w 1636 r. przez ks. Albrechta Radziwiłła (podług Korejwy kościół fundowany w 1573 r. a odrestaurowany w 1755 r.). Parafia katol., dekanatu wiszniewskiego, 4593 wiernych, a z filią w Łazdunach 8856 dusz. Kaplica w Kwiatkowcach. Własność Umiastowskich. Okrąg wiejski obejmuje mko S., oraz wsi: Annopol, Borowiki, Czechowce, Dowgiałowszczyzna i

Nickiewicz, w ogóle w 1865 r. 285 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych i 17 włośc. skarbowych. Gmina należy do 2 okr. pok. do spraw włośc., oraz 3 rewiru konskrypcyjnego, składa się z 5 okr. wiejskich (S., Kudejsze, Huta, Zalesie i Wodol), obejmujących 42 miejsca zaludnione, mające 520 dm. i 4881 mk. włościan. Podług spisu z 1865 r. było w gminie 2593 włościan uwłaszczonych i 49 b. włośc. skarbowych. J. Krz.

Subotów, mylnie *Subbotow*, wś skarbową na prawym brz. Taśminy, pow. czehryński, w 1 okr. pol., gm. Subotów, o 12 w. od Czehryna, ma 2259 mk. Podług Pochilewicz w 1863 r. było tu 200 osad, 2419 mk. praw. i 34 żyd.; w 1741 r. było 100 sadyb a w 1808 r. 140 sadyb i 1157 mk. Taśmina biegnie tu wśród płaskowzgórza tworzącego wysokie brzegi, poszarpane przez liczne jary i wąwozy wyżłobione przez wody. Jednym z nich płynie obfity potok okrążający wieś. W dolinie rzeki rozciągają się obszerne ługi zarosłe łoża i oczeretami. Wieś obfituje w sady owocowe; mieszkańcy uprawiają także tytoń. Do 1808 r. S. był mkiem, w którym odbywały się dość ludne jarmarki. We wsi są obecnie dwie cerkwie: pierwsza Ilińska, murowana, druga Michajłowska, z drzewa. Pierwsza jest zabytkiem z czasów Bohdana Chmielnickiego i podług wizyt. z 1741 r. wzniesioną została w 1651 r.; druga wzniesiona została w 1786 r. na miejsce poprzedniej z 1718 r. Założenie S. odnosi się do pierwszych lat XVI w. Obszar, na którym wś pierwotnie zasiedliła się, należał pierw do ststwa czerkaskiego, następnie do korsuńskiego. W 1616 r. ststa korsuński Jan Daniłowicz, wdwa ruski, nadał Michałowi Chmielnickiemu grunt pusty w starostwie korsuńskim. Chmielnicki pochodził podobno z Mazowsza i był szlachcicem h. Habdank (ob. rkpsm współczesny w Dzienniku Warsz., 1853, str. 268). Przeniósł się on na Ukrainę i tam osiadł pierwotnie w Lisiance (w ststwie białocerkiewskim), potem przebywał na dworze Żółkiewskich w Żółkwi, a następnie u Jana Daniłowicza w Olesku, został u tego ostatniego podstarościm w Czehrynie. Na nadanym sobie gruncie założył on futor. Czy nazwa „Subotów“ była dawniejsza, czy też wtedy nadana, nie wiadomo. Futor ten opasany lasami i bagnami, wyglądał raczej na przystań rybacką lub osadę myśliwską, aniżeli na zagrodę rolnika. Założyciel wkrótce się zagospodarował; wykopał staw i wystawił młyn, który dobrą dawał intratę. Niedługo potem z oddziałem „wolontaryuszów“ (ob. Pisma St. Żółkiewskiego, str. 571) w 1620 r. pośpieszył na potrzebę wołoską, w której poległ pod Cecorą. Syn Bohdan, który był z ojcem na wyprawie, dostał się do niewoli,

z której po dwóch latach powrócił. Tymczasem w 1629 r. umarł ststa Jan Daniłowicz, a gdy w roku następnym ginie (1630) syn jego i następca Stanisław, ststwo korsuńskie dostaje się Aleksandrowi Koniecpolskiemu. Ponieważ wobec zmiany starostów nadanie Daniłowicza, bez zatwierdzenia królewskiego, nie mogło obowiązywać następców, przeto Bohdan, gdy po buncie Pawluka w 1639 r. był wysłany przez Kozaków do króla, postarał się wyjednać dla siebie przywilej donacyjny na S. i uprosił jeszcze w dodatku kawał stepu, tuż obok S. za rzeką położonego. Wiadomo jednak, że i król, bez pozwolenia stanów, nie miał prawa nadawać ziemi dziedzicznie. Bądź co bądź jednak Chmielnicki do tego listu donacyjnego królewskiego często się bardzo odwoływał. Pilnie się on zakrzętał około swego futoru. Na stepie od króla darowanym założył slobódkę t. zw. Subotowską (dziś obszar należący do wsi Rososzyńiec), która wkrótce zakwitła; miała „różne domostwa, pasiekę, gumna; niosła czynszu z chałup i szynków, w których miody i piwo szynkowało“. Z futoru leśnego płynęły dochody z pasiek, rybołówstwa i zwierzyny. Bohdan ożenił się też z kozaczką z Perejasławia Anną Samkówną, i miał z nią dwóch synów: Tymosza i Jurka. W tym czasie z ręki ststy Aleksandra Koniecpolskiego został podstarościm w Czehrynie niejaki Daniel Czapliński. Był to „adwona“ z Litwy. Jako zarządzający starostwem czehryńskim wystąpił przeciw Chmielnickiemu z zarzutem, iż nieprawnie trzyma futor sposobem dziedzicznym a slobódkę postanowił wprost odebrać. Gdy Chmielnicki nie chciał ustąpić, podstarości użył przemocy, slobódkę zajechał, gumna i zboże pozabierał. Zawziętość Czaplińskiego miała nadto inne źródła. Chmielnicki choć żonaty, rozkochał się w pewnej szlachciance, o której rękę zabiegał i Czapliński. Szlachciankę ten ostatni porwał i z nią się ożenił, zachowując mimo to nienawiść ku rywalowi. Za najazd slobódki zaczął się Chmielnicki odgrażać, wskutek czego podstarości kazał go schwytać i uwięzić, lecz podobno na prośbę żony wypuścił wkrótce. Chmielnicki udał się ze skargą do ststy Koniecpolskiego, lecz ten odesłał go do drogi prawa. Sąd pretensye Chmielnickiego co do Subotowa, jako własności dziedzicznej, usunął. Wyrok ten sprzeciwiał się wręcz pojęciom kozackim, poczytującym wszelką ojcowiznę (bat'kowszczynu), bez względu na jakiegobądź inne prawo, za własność niewzruszoną. Chmielnicki udał się do Warszawy, gdzie trafił na chwilę bardzo pomyslną dla swej sprawy, gdyż Władysław IV, zamysławiając o wojnie tureckiej, zamierzał użyć do wyprawy Kozaków i oddać wtedy Chmielnickiemu i Baraba-

szenkowi dowództwo nad Kozakami. Gdy Chmielnicki przedstawił swą sprawę z Czaplńskim, król oświadczył, że chociażby i chciał zadość jego skardze uczynić, nie może jednak postanowić nic nad to, co już prawo w tej mierze orzekło, w końcu atoli miał dodać jakoby „przecież nosisz szablę u boku, któż ci broni obstać za sobą!“ Nie odzyskawszy słobódki powrócił Chmielnicki do Czehryna z przyobiecanyim wysokim urzędem wojskowym. Ale gdy wkrótce potem plany króla sejm udaremnił, obaj wybrani przez króla dowódcy zaczęli budzić podejrzania u szlachty miejscowej. Koniecpolski, uwierzywszy pogłoskom, rozkazał pułk. Krzyczowskiemu wziąć Chmielnickiego pod straż, ale Bohdan spotkawszy starostę w Czerkasach, umiał się uniewinnić z zarzutów; nadto Krzyczowski ofiarował za nim swą porękę. Uwolniony, zamieszkał w swoim dworku w Czehrynie, i wydobywszy podstępnie u Barabaszenka przywileje królewskie na aukcyę wojska, z dwoma synami uciekł kryjomo na Niż. Znany jest przebieg wojny, którą wkrótce zapalił „ów szczęśliwy desperat“. Ścigając zemstą Czaplńskiego, dopominał się u króla Jana Kazimierza o jego głowę (Ojcz. spom., II, str. 116) i pomimo że rywal żył jeszcze, wziął ślub z żoną jego. Odtąd też w dość rzadkich przerwach wojennych dzielił swój pobyt Chmielnicki pomiędzy Czehrynem a S. Do tego czasu w tym ostatnim drewniana, ojcowska jeszcze zagroda, wystarczała mu, ale skoro wyrósł teraz na pana i władcę, pomyślał też o wspanialszej dla siebie siedzibie. Wystawił więc okazały dom murowany, nad budową którego sam czuwał, urządził w nim kilka „świątlic“, w których nagromadził różne kosztowne sprzęty; założył też i ogród. Z dotychczasowego futoru rozwinęło się niebawem miasto, w którym dokoła rynku tłoczyły się szeregi dworków i chałup kozackich. Naczelną zaś ozdobą jego była cerkiew Ilińska, którą w 1650 r. zbudował Chmielnicki obok swego dworu, przy rynku. Wzniesioną ona była z olbrzymich głazów, pochodzących z rozebranego meczetu niegdyś tatarskiego, stojącego w ruinie nieopodal od Czehryna, w dzikich polach (Travels of Macary). Architektura cerkwi tej była gotycką (ob. Padalicy: Opowiadania, I, 77). Gdy Bohdan Chmielnicki walczył pod Beresteczkiem, syn Tymoszko doniósł ojcu, że nie mógł się doliczyć w skarbcu jednej beczki srebra. Hetman zlecił przeprowadzić ścisłe śledztwo, które wykryło, że srebro zabrała sama hetmanowa wraz z zegarmistrzem, którego Chmielnicki przywiózł ze Lwowa. Gniewny hetman polecił Tymoszkowi, aby natychmiast na jednej szubienicy macochę i zegarmistrza obwiesił,

i syn posłuszny nie zawahał się wypełnić rozkazu (Pam. Albr. Radziwiłła, II, 437 i Wieliczko, I, 14). Poczem Chmielnicki ożenił się po raz trzeci z córką kozaka Zolotareńka, wdową Filipichą (Maksimowicz: Soczin., I, 430 i Rudawski, I, 80, pod r. 1651). Hetman utrzymywał liczny dwór; koniuszym jego w S. był Iwan Słakowski, a assaulą Ławryn Kapusta. Mnich Dobrodijaszko uczył po łacinie syna Jurka (Akty otn. k ist. J. Z. R., III, 549). Do S. najczęściej Chmielnicki przyjeżdżał pod jesień i wtedy miał zwyczaj objeżdżać pasieki. Nazywało to się u niego „hulaty po pasikam“ (tamże, str. 496). Często poselstwa zazwyczaj przyjmował w Czehrynie, ale nierzadko też i w S. Tak w 1653 r. w S. przyjął posła carskiego Iwana Fomicza. Oświadczył on mu wtedy wierność i poddaństwo dla cara, chociaż jednocześnie utrzymywał z Turcyą podejrzane stosunki i znosił się z nią sekretnie (Akty otn. k ist. J. Z. R., III, 496—507). Kiedy syna Tymoszka miał ożenić z córką hospodara multańskiego Wasyla Lupu, Domną Rozandą, dom w S. dla nowożeńców na mieszkanie przeznaczył, wprzód go jednak opasawszy podwójnym wałem i suchodołem. Tu też Wasyl Lupuła, teść Tymoszka, zrzucony z gospodarstwa, bałwil jakiś czas u swego zięcia w gościnie (tamże, str. 503). Tymoszko, chcąc na nowo osadzić teścia Lupulę na tronie, wyruszył z nim do Mołdawii, gdzie, dobywając Suczawy, zginął. Zwłoki zabitego zostały przywiezione do Subotowa, gdzie je pogrzebano d. 23 grudnia 1653 r. w cerkwi św. Michała, w której nagromadzone były wszystkie łupy zdobyte przez Tymoszka na wyprawie multańskiej (Travels of Macary). Tegoż roku (1653) patriarcha antiocheński Makary, w podróży swej do Moskwy, zjechał do Chmielnickiego, potem zaś z Czehryna w dalszą puszczając się drogę nawiedził i S., gdzie zastał Rozandę, wdowę, na nabożeństwie za duszę Tymoszka. Pędziła ona tu życie samotne. Podczas krótkiego w S. pobytu patriarchy kilkakroć go odwiedzała (Travels of Macary). Chmielnicki zmarł nagle 15 sierpnia 1657 r. w Czehrynie, ale pogrzeb odbył się w S. Obrządku pogrzebowego dopełnił w cerkwi rynkowej bisk. czernihowski Łazarz Baranowicz, a były sekretarz hetmana Zorko wygłosił mowę po polsku (Samowidiec, str. 27 i Wieliczko, I, 228). Ze śmiercią Bohdana S. przestał być siedliskiem Chmielnickich, albowiem następcą na hetmaństwie został nie syn Bohdana Jurko ale Jan Wyhowski, który na mocy paktów Hadziackich, jakie zawarł z Rzplita, otrzymał na uposażenie buławy ruskiej ststwo czehryńskie, a z nim i S., jako tegoż ststwa attynencyę. Jurko Chmielnicki

sarkał na to wielce, i rozwodził żale, iż mu nawet „biednego Subotowa nie chciano popuścić“ (Pamięt. k. k., III, 424). I w istocie Rzplita zatwierdzając mu w 1659 r. wszystkie nadania poczynione dawniej jego ojcu, wykluczyła S. jako część dóbr czechryńskich (Vol. Leg., IV, 303). Opowieść rocznikarza czernihowskiego, jakoby w 1664 r. Stefan Czarniecki wpadłszy do S. miał zwłoki Chmielnickiego i jego syna Tymosza, w cerkwi rynkowej złożone, kazać wydobyć i rozrzucić psom na pożarcie, nie zasługuje na wiarę. Powodem do tej tradycji mogło być późniejsze zajęcie i zburzenie Czehryna przez Turków. Odtąd S. leżał przez całe lata w ruinie, tembardziej, że traktat między Rosyją a Rzpląą zawarty zastrzegał, aby granice obu państw dzielił pas kraju nieosiadłego. Jednakże pomimo zastrzeżenia, osady powoli w wzbronionym zakresie zaczęły się pojawiać, a to za staraniem ówczesnych stów czechryńskich ks. Jabłonowskich. Wtedy i S. zaczął się na nowo osiedlać. W 1738 r. hajdamacy nawiedzili S. i zrabowali (Arch. J. Z. R., III, cz. 3, str. 287). W 1751 r. po raz drugi wpadli oni tu i wzięli przeszło 100 sztuk bydła u mieszkańców (tamże, 607). Według lustracy z 1765 r. w S. liczono 89 chałup, 10 slobodziańców. Muentz w swoich „Voyages pictoresques“ (1741—43) podał widok młyna subotowskiego, jakoby jeszcze pamiętkę z czasów Bohdana Chmielnickiego, przed młynem naszkicował „wolę wkopaną na lat czterech“. Przed kilkudziesięciu laty, kiedy Bantysz Kaminski, historyk Małorossyi, zwiedzał S., pisze, że ściany domu Chmielnickiego były do połowy rozwalone; dziś tylko kupa gruzów świadczy o miejscu gdzie stał budynek. W S. za drewnianą cerkwią stoi starożytny posążek kamienny, t. zw. stepowa baba nadmogilna. Gmina subotowska składa się z 5 okręgów wiejskich (starostw), obejmuje 9 miejsc zaludnionych (3 chutory), mających 1818 osad, 10,833 mk.; obszar jej wynosi 10,105 dzies. (9322 dzies. włośc., 556 dwors., 227 cerkiewnej). *Edward Rutkowski.*

Suboty, *Subboty*, sióło, pow. kobryński, w 3 okr. pol., gm. Imienin, o 42 w. od Kobrynia.

Subsiedzie, ws, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 34 w. od Telsz.

Subsuche, ob. *Zubsuche*.

Subycze 1.) al. *Subacze*, w spisie z 1866 r. *Sudacze*, ws, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krzywicz, okr. wiejski Wyhołowicze, o 5 w. od gminy a 33 w. od Wilejki, ma 9 dm., 65 mk. (w 1865 r. 26 dusz rewiz.; należała do dóbr Stary Kniahynin Mikulskich). Niedgdyś własność Rodziejewiczów, którzy w 1790 r. zbywają Michałowi Śliźniowi, marszałkowi borysowskiemu. 2.) **S.**, ws, tamże, okr. wiej-

ski i dobra (w 1865 r.) Koziellów, Berkow-szczyzna, 16 dusz rewiz. *J. Krz.*

Sucha 1.) rzka, powstaje z kilku strumieni płynących ku pñ. od Rudki, Żukowa i Wręczy, w pow. błońskim, łączących się pod Miedniewiczami na zach. Wiskitek. Płynie potem w kierunku pñ.-zach. granicą pow. błońskiego i łowickiego, następnie wchodzi w pow. sochaczewski, płynie przez Kurdwanów, Grądów, Suchę i pod Zakrzewem wpada z praw. brzegu do Bzury. Długa 24 w. 2.) **S.**, rzka, ob. *Korabiewka*. *J. Bliz.*

Sucha 1.) ws i folw. nad rzką Suchą, pow. sochaczewski, gm. i par. Kozłów Biskupi, odl. 9 w. od Sochaczewa, ma 253 mk. W 1827 r. 16 dm., 115 mk. W 1885 r. folw. S. lit. A rozl. mr. 192: gr. or. i ogr. mr. 179, łąk mr. 3, past. mr. 2, nieuż. mr. 8; bud. mur. 5, drewnian. 2; płodozm. 12-pol., pokłady torfu. Ws S. os. 24, mr. 269; ws Mizerki os. 6, mr. 86. Z obszaru folwarku wydzielono poprzednio 6 kolonii, obejmujących 200 mr. 2.) **S.**, ws i folw. nad rz. Wartą, pow. sieradzki, gm. Męka, par. Kamionacz, odl. od Sieradza w. 10; ws ma 26 dm., 235 mk.; folw. 3 dm., 30 mk. W 1827 r. 24 dm., 111 mk., par Sieradz. S., ws należąca do ststwa sieradzkiego, należała na początku XVI w. do par. Kamionacz lecz pleb. w Sieradzu dawała maldraty po 6 kor. żyta i 9 kor. owsa z łąnu i po trzy grosze pieniędzy, pleb. zaś w Kamionaczu tylko koledę po pół gr. z łąnu (Łaski, L. B., I, 431, 439). Według lustracy z 1564 r. było tu 14 kmieci na 10 łąnach. Wójt, szlachcic Jak. Pszrokoński, ma 2 wł. i 1/2 wł. karcz. roli. Dochód zł. 17 gr. 12 (Lustr., V, 127). 3.) **S. Dolna**, ws i fol. i **S. Górna**, ws i fol., w XVI w. *Ssucha major i minor* al. *S. Górna i Podleśna*, pow. łęczycki, gm. Gostków, par. Leźnica Wielka, odl. od Łęczycy 9 w. S. Dolna, ws, ma 10 dm., 65 mk.; folw. 3 dm., 3 mk. S. Górna, ws, 5 dm., 55 mk.; fol. 3 dm. 44 mk. W 1827 r. S. Górna 5 dm., 55 mk. S. Dolna, 5 dm., 59 mk. W 1888 r. S. Górna al. Wyższa fol. rozl. mr. 254: gr. or. i ogr. mr. 225, łąk mr. 25, past. mr. 2, nieuż. mr. 2; bud. drewn. 12; płodozm. 8-pol. Ws S. Górna os. 10, mr. 27. Fol. S. Niższa rozl. mr. 253: gr. or. i ogr. mr. 199, łąk mr. 27, past. mr. 18, nieuż. mr. 9; bud. drewn. 9. Na początku XVI w. obie wsi dawały z łąnów km. dziesięciną prepozyturze łęczyckiej, z dworskich zaś pleb. w Leźnicy a kmiecie tylko koledę po gr. z łąnu (Łaski, L. B., II, 360). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 we wsi S. Górne Szymon Suski płacił od 2 łąn., 1 zagr., 4 osad. We wsi S. Podleśna Małgorzata Suska od 1 łąnu, 2 zagr., karczmy, 3 osad.; Rożicki i Bolkowski od 1/2 łąnu, pustej karczmy (Pawiański, Wielkp., II, 70). 4.) **S.**, os. włośc., pow.

noworadomski, gm. i par. Rzaśnia, 3 dm., 24 mk., 45 mr. W 1827 r. 1 dm., 8 mk. 5.) **S.**, os. karczemna, pow. będziński, gm. Sulików, par. Siewierz, 1 dm., 7 mr. 6.) **S.**, ws, pow. olkuski, gm. Jangrot, par. Gołaczowy. W 1827 r. 65 dm., 395 mk. Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 ws S., w par. Jangroth, miała 7 łąn.; r. 1581 biskup krakowski (dzierzawca Mars) płacił od 7 łąn. km., 1 komor. bez bydła (Pawliński, Małop., 25, 435). 7.) **S.**, ws, pow. kozienicki, gm. Suskowola, par. Sucha, odl. od Kozienic 22 w., posiada kościół par. mur., 38 dm., 344 mk., 1019 mr. dwors., 984 mr. włośc. W 1827 r. 30 dm., 247 mk. Kościół obecny wzniesiony został w 1839 r. na miejscu dawniejszego drewnianego (który istniał już w XV w.), za staraniem ks. Koryckiego, plebana, ze składek parafian wynoszących 7601 rs. W połowie XV w. S., ws królewska, blisko Zwolenia, miała 7 łąn. km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 4 grzyw., płacono kustodii sandomierskiej. Pleban miał folwark, 3 karczmy bez roli. Folw. królewski dawał dziesięcinę pleb. w Suchej (Długosz, I, 306, 344, 345). W 1569 r. S. należała do ststwa radomskiego, miała 7 łąn., 1 zagr., 1 kowala (Pawliński, Małop. 323). S. par., dek. kozienicki, 3570 dusz. 8.) **S.**, ws, folw. i dobra nad rz. Pilicą i drogą bitą warsz.-krakowską, pow. radomski, gm. i par. Białobrzegi, odl. o 3 w. od Białobrzeg, 28 w. od Radomia; do r. 1859 ws S. należała do par. Jasionna, odtąd wraz z całemi dobrami przyłączoną została do par. Białobrzegi. W 1883 r. dobra S. składały się z folw.: S., Kamień i Mikówka, attyn. Turno, Żabieniec, Żdżarek, Guzał, Ossów, Kalwarya i Banaszka, rozl. mr. 4194: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 674, łąk mr. 143, past. mr. 60, lasu mr. 1272, nieuż. mr. 105; bud. mur. 14, drewn. 12; płodozm. 9 i 10-pol.; fol. Kamień gr. or. i ogr. mr. 469, łąk mr. 112, past. mr. 9, lasu mr. 525, nieuż. mr. 32; bud. mur. 1, drewn. 10; płodozm. 10-pol.; fol. Mikówka gr. or. i ogr. mr. 174, łąk mr. 60, past. mr. 202, lasu mr. 541, nieuż. mr. 16; bud. mur. 2, drewn. 4; płodozm. 6-pol.; lasy urządzone w kolei 90 i 100-letniej. Ws S. os. 54, mr. 308; ws Kamień os. 25, mr. 134; ws Suski al. Stary młyn os. 4, mr. 37; ws Mikówka os. 16, mr. 158. Do r. 1875 istniały tu gorzelnia i browar piwny, obecnie nieczynne; znajduje się tylko cegielnia i kilka pieców do pędzenia smoły. Obok produkcji zboża ważną gałęź gospodarstwa stanowi hodowla inwentarzy, zwłaszcza owiec. Sucha z attyn. w r. 1568 należała do Olbrachta Byliny, następnie do Szamowskich, później do Swidzińskich; w r. 1724 przeszła na własność Wodzińskich. W r. 1783 ówczesny właściciel

Karol Wodziński, ststa nurski, nabył od Jana Nepom. Rogoskiego Kamień i Mikówkę, graniczące z S., i tym sposobem utworzył dziesiętną całość tych dóbr. Obecnie dobra S. są własnością Tadeusza Wodzińskiego. Na początku XVI w. pleban w Jasionnie pobierał dziesięcinę z jednego tylko pola fol. w Suchy i kołędę po groszu z łąnu od kmieci (Łaski, L. B., I, 667, 8). 9.) **S.**, ws i folw. w pobliżu rz. Kostrzyń, pow. węgrowski, gm. Grębków, par. Kopcie, odl. 18 w. od Węgrowa, ma młyn wodny, 19 dm., 236 mk. W 1827 r. 31 dm., 190 mk. Dobra S. składały się w 1884 r. z folw.: S., Krzysztofin i Słuchocin, attyn. leśnej Pawłówek, rozl. mr. 2109: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 500, łąk mr. 172, past. mr. 73, lasu mr. 351, nieuż. mr. 77; bud. mur. 6, drewn. 19; fol. Krzysztofin gr. or. i ogr. mr. 443, łąk mr. 13, lasu mr. 4, nieużytków mr. 12; budowli z drzewa 4; fol. Słuchocin gr. or. i ogr. mr. 240, łąk mr. 95, past. mr. 45, lasu mr. 28, nieuż. mr. 57; bud. drewn. 11, las nieurządzony, młyn wodny. Ws S. os. 24, mr. 31; ws Słuchocin os. 25, mr. 674; ws Koski os. 26, mr. 493. Wspominana w akcie z 1476 r. jako włość (włas. Jana „de Sucha“) w pow. liwskim (Kod. Maz., 271). *Br. Ch.*

Sucha 1.) rzka w pow. sieńskim, dopływ jez. Sielawa. 2.) **S.**, ws, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra ks. Radziwiłłów Czeress, o 10 w. od gminy a 40 w. od Dżisny, ma 4 dm., 39 mk. prawosł. (18 dusz rewiz. w 1865 r.).

Sucha 1.) al. *Wilczyca*, rzka w pow. jampolskim, lewy dopływ Murachwy (lewego dopł. Dniestru), płynie przez Dżuryn. 2.) **S.**, dolina, na wschód od mka Krasne (w pow. jampolskim), pomiędzy mkiem a wsią Czere-moszną, pamiętna bitwą stoczoną w 1651 r. przez Marcina Kalinowskiego z Kozakami, pod dowództwem Daniła Neczaja. Ob. *Krasne*.

Sucha, ws, niegdyś uroczysko *Sucha Góra* zwane, nad Dnieprem, o kilka wiorst powyżej Ekaterynosławia.

Sucha 1.) potok w pow. żywieckim, lewy dopływ pot. Nielewki (ob.). 2.) **S.**, potok, dopływ Dniestru, w pow. stryjskim; ob. *Kawsko*.

Sucha, potok, prawy dopływ Mołdawy, przyjmuje z prawego brzegu: Ślatorię i Wale-sacę; z lewego: Ostrę, Negrilasę i Plotnicę. Uchodzi pod Bukszoją. Ob. *Ostra* 3.).

Sucha, ws i dobra nad rz. Skawą, niedaleko ujścia pot. Stryszawki, pow. żywiecki, okr. sąd. ślemieński. Leży w dolinie Skawy, otoczonej górami sięgającymi do 600 mt. wznies. Dolina Skawy wznosi się tu od 346 do 330 mt. n. p. m. Wś posiada kościół par. murowany, szkołę, st. dr. żel. transversalnej, urz. poczt. i tel., 3541 mk. (318 na obszarze więk. posiadł.). Na obszarze większej posia-

dłości (Aleks. hr. Branickiego) wznosi się okazały zamek z kaplicą, biblioteką i parkiem. S. stanowiła pierwotnie część przyległej wsi Stryszawy. W XV w. należały one do Piotra Komorowskiego h. Korczak, magnata posiadającego całą niemal Żywiecczyznę a prócz tego liczne posiadłości na Spiżu i w Szląsku. W XVI w. S. ze Stryszawą przeszły w posiadanie Suskich (może drogą wiana). Według reg. pob. z 1581 r. Kasper Suski płaci w S. i Stryszawie od 4 łan. km., 14 zagr. z rola, 5 kom. z bydł., pół łanu sołtys., 6 rzemieśl., od huty szklanej, tracza, dudy i ćwierci roli. Jeszcze jednakże znaczna część Żywiecczyzny (parafie: Żywiec, Rychwałd, Radziechów) należy do Komorowskich (Jana i Krzysztofa). S. należała wtedy do par. Zembrzyce (odl. 4-3 klm.). Zdaje się że wkrótce potem przeszła S. w ręce Ossolińskich, którzy niewątpliwie wzniesli tu w XVII w. zamek i założyli parafią. Zamek przedstawia zlepek różnorodnych części z różnych epok. Być może iż za Komorowskich już stał tu dworec obwarowany (było to koniecznem w lesistych, górskich okolicach), do którego później dodawano przystawki. Ztąd spotykamy w różnych częściach budowli różne herby (Korczak, Topór). Przy kościele wedle Dykc. Echarda mieli być osadzeni kanonicy regularni. W kościele znajdują się nagrobki Komorowskich. Po Ossolińskich właścicielami byli Wielopolscy, później Potoccy. Jan hr. na Pieskowej Skale i Żywcu Wielopolski, wojew. sandomierski, dziedzic Pieskowej Skały, klucza bobreckiego z zamkiem Bobrek i wsiami: Bobrowniki, Gorzów, Gromiec, Chełmek, Nowopole i Libiąż; dóbr Suchy z zamkiem i wsiami Łęcze, Stryszów, Lachowice, Zdziebół i Krzeszów; dóbr Kobylanki, Kossocie i Baryczy, Chorażyc i Moniaczkowie oraz pałacu w Krakowie, pisał się na Suchy. Przywilejem z d. 21 maja 1742 i 11 lutego 1761 r. August III nadał pozwolenie do odprawiania jarmarków w Suchy. Jarmarki te cesarz Franciszek zatwierdził w r. 1790 (Złota Księga, IX, 193). Obecny właściciel hr. Aleksander Branicki, nabywszy dobra, wyrestaurował zamek liczący około 100 pokoiów i pomieścił bogate zbiory ksiąg, rękopisów i rycin. Mieści się tu obok wielu rzadkości bibliograficznych polskich, bogaty zbiór rycin nabyty od Kraszewskiego. W 1784 r. wielki wylew Skawy zniszczył całą wieś. Znajdują się tu kopalnie żelaza i istniała też hamernia miedzi. Rysunek zamku z krótkim opisem podał „Tygod. Ilustr.“ z 1873 r. (t. XI, Nr. 287). *Br. Ch.*

Sucha, rzeczka, w pow. bytowskim, ob. *Kotkowsk.*

Sucha 1.) *Pośrednia*, niem. *Mittel-Schau*, wś, pow. frysztański, par. Sucha Dolna, nale-

ży dziś do orłowskiego klucza, ma szkołę 2-klasową katol. polską (1878 r. 202 dzieci), 112 dm., 830 mk., 1010 mr. rozl. 2.) **S. Dolna**, niem. *Nieder-Schau*, wś, pow. frysztański, graniczy z poprzedzającą i do jednych z nią dóbr należy, niegdyś własność Januszowskich, Dziembowskich, Madalińskich, Kasparków, ma pałac stary, folw., gorzelnie, 2 młyny na strumieniu Żywocicy, kościół par. kat., 1774 r. zbudowany, 2-klas. szkołę polsko-niemiecką (1878 r. 140 dzies.) katol. i drugą ewang., wraz z kol. Kasparkowice ma 777 mk. i 764 mr. rozl. 3.) **S. Górna**, niem. *Ober-Schau*, wś, pow. frysztański, ku pld.-zach. od Frysztatu, o 1½ mili, nad Żywocicą, ma folw., gorzelnie, piękny pałac; 1832 r. założył tu dziedzie hr. Larisch cukrownię, dziś zwiniełą. Młyn, tartak, kościół kat. par., niedawno założony, 1-klas. szkoła kat. (1878 r. 213 dzieci), urz. poczt., 148 dm., 1479 mk., 1746 mr. rozl. Według dok. z 1450 r. istniały już te wsi „Suche utrumque“ (Kod. dypl. pol., t. IV, 58). S. Dolna par. kat., dek. karwińskiego, ma 1129 kat., 567 ew., 27 żyd. S. Górna par. kat., dek. karwińskiego, 1150 kat., 500 ew., 25 żyd.

Sucha, węg. *Szula*, wś w hr. szarymskim (Węg.), kościół fil. gr.-kat., 170 mk.

Sucha 1.) niem. *Suchen-Fluss* (na mapie sztab.), odpływ jezior Bledzewskich do Obry (dopł. Warty), 1 klm. długi, w pow. międzychodzkiem (Skwirzyna), pod Bledzewem. 2.) **S.**, lewy dopł. Prosnego, w pow. pleszewskim, powstaje pod wsią Sucha, o 12 klm. na pld.-wschód od Żerkowa; płynie od pld. ku pld.; oblewa Grab; uchodzi pod Prusinowem; obraca młyn Robakowski; długi do 5 klm. 3.) **S.**, prawy dopł. Sępólny (dopł. Obry), powstaje na Suchych Holendrach, o 10 klm. na wschód-pld. od Trzciela, na granicy pow. bukowski i międzyrzeckiego; płynie wśród lasów od pld. ku pld.; uchodzi przy młynie Węgielnym, o 10 klm. na wsch.-pld. od Trzciela; długi około 4 klm. *E. Cal.*

Sucha 1.) al. *Suchawies*, wś, pow. pleszewski, o 11 klm. na pld.-wschód od Żerkowa, u źródeł Suchej (dopł. Prosnego), na trakcie jarocińsko-grabskim, graniczy z Dobieszczyzną, Grabiem, Wieczynem, Pieruszciami, Sławoszewem, Małą i Wielką Lubinią; par. Czermin, dawniej Szymanowice, poczta na Sierszewie (Breitenfeld), st. dr. żel. w Kotlinie o 11 klm.; 7 dm., 46 mk. (41 kat., 5 prot.) i 38 ha (33 roli, 4 łąk). Około r. 1523 płaciła S. proboszczom w Szymanowicach dziesięcinę z 4 ćwierci roli po 2 kor. żyta i tyleż owsa, tudzież po 10 gr.; między r. 1579 i 1618 były tu 2 łany os. i 3 zagr.; wś dziedziczyli wówczas Zofia, potem Gabryel Złotkowscy. 2.) **S.**, folw. do Dębna, pow. pleszewski, 4

dm., 37 mk. 3.) **S.**, w par. Wronczyn, pow. średzki. Tak zowią niektórzy leśn. Stęszewskie i holendry (Troekenhauand). *E. Cal.*

Sucha 1.) niem. *Suchau*, ws. włosc., pow. świecki, st. p. Świekatowo, par. kat. Lubiewo; leży między jez. Dużem (wzn. 91 mt. npm.) i Małym (90 mt.), przedzielonemi drogą do Łąkiego wiodącą. Przez te jeziora wije się stróżka (Muehlenfluss), która przerzynawszy jeszcze trzecie mniejsze jeziorko, pędzi młyn Suski, a następnie uchodzi do Brdy. Razem z przyl. 1439 ha (1261 roli or., 95 łąk, 4 lasu); 1885 r. 112 dm., 149 dym., 838 mk., 748 kat., 84 ew., 6 żyd. (kol. Koźliny 19 mk. i 3 dm.; Suski Młyn 11 mk. i 2 dm.). Szkoła 2-klas. kat. **S.** leży na zach. krańcu pow. świeckiego, zachodzi też w traktacie kaliskim jako ws. graniczna między Polską a Pomorzem krzyżackiem. Należała do komturstwa świeckiego. R. 1334 ustąpił ją wraz z Lubiewem w. mistrz Ludolf Koenig arcyb. gnieźn. Jarosławowi (Kod. Wielkp., II, 565), opuszczając zarazem 2 służby zbrojne, przysługujące zakonowi, natomiast obowiązując poddanych do wypraw przeciw najeźdźcom i do naprawiania grodu (ob. Majatki bisk. p. ks. Kujota, str. 66 i 67). Odtąd należała **S.** do klucza pomorskiego, później do kamieńskiego. Pod r. 1570 zapisuje lustr. sstwa tucholskiego: **S.** dzierżawa Andrzeja Łukockiego, osiadł. 6 włók à 20 gr., 1 rzemieślnik 2 gr., za wyprzedaż gorzałki 12 gr., 5 ogrodn. à 2 gr., 1 karczma 12 gr., czopowe 30 gr. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili poddani ze Suchej 24 fl. 20 gr. (ob. Roczn. T. P. Nauk w Pozn., 1871, str. 180). R. 1649 płaciło tu 10 włościan prob. lubiewskiemu po 10 gr. mesznego. R. 1669 było tu tylko 6 włók osiadłych a 16 pustych, 4 ogrodników i 1 kowal. R. 1676 był tu dzierżawcą Stefan Gamowski; wówczas liczyła **S.** 85 mk.; pobór na symple zaś wynosił 1717 r. 3 zł. i 3 gr. R. 1773 liczyła ws. tutejsza wraz z młynem i kol. 24 włók chełm. i włościańskich, 39 dymów i 180 mk., między nimi 35 gospodarzy, 1 zagrodn., 2 rzemieśln. i 2 handlarzy (ob. Zeitsch. des Westpreus. Gesch. Ver., 1886, str. 326). Stan bydła 1773 r.: 18 koni, 130 wołów, 80 krów, 68 jałowic, 226 owiec, 56 świń; wysiew: 480 kor. żyta, 240 jęczm., 240 owsa, 48 grochu. Według tradycyi znajdował się tu dawniej kościół kat. p. t. św. Jana Nep. Kiedy zaś na wykarczowaniu polu powstała duża ws. Lubiewo, zbudowano tu kościół św. Mikołaja i do rzędu parafialnych wyniesiono. Na pamiątkę tej translokacyi wystawili parafianie w nowym kościele ołtarz św. Jana Nep. Od r. 1817 istnieje przy lubiewskim kościele bractwo tegoż świętego.

Co się zaś stało z starym kościołem w **S.**, nie wiadomo. 2.) **S.**, leśn. król., tamże, należy do nadleśn. Świekatówka (Gruenfelde, niem.); 1868 r. 5 bud., 1 dm., 4 mk. kat., 5 ew. 3.) **S.**, folw., r. 1780 w wieczystą puszczonej dzierżawę, pow. kartuski, st. p. Suleczyn, par. kat. Parchowo (o 1 milę odl.). Dzieli się na 2 posiadła i zawiera 1627 mr. magd. W 1868 r. 8 dm., 95 mk. (89 kat.). Za czasów Rzpltej należała **S.** do pow. mirachowskiego; liczyła 1780 r. 21 mk. kat. Mesznego pobierał prob. ztąd po 1 korcu żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 41). *Ks. Fr.*

Sucha, łożysko wyschłej srugi przy wsi tejże nazwy, pow. kartuski.

Sucha, niem. *Szykowo*, wyb. do Steżycy, pow. kartuski, 5 włók obszaru, 1858 r. 24 mk.

Sucha, niem. *Suchau*, 1419 *Sucha*, dobra i ws., pow. wielkostrzelecki, par. ewang. W. Strzelce, katol. Rozmierz. W r. 1885 dobra miały 9 dm., 136 mk. (3 ew.), 674 ha; ws. 62 dm., 418 mk. (6 ew.), 405 ha. Do **S.** należy Nowy Folwark.

Sucha Balla, folw., pow. angustowski, ob. *Balla Sucha*. W 1866 r. folw. **S. Balla** z attyn. Tatarszczyzna i wsią Cydzyn al. Sadzińce (w par. Teolin) rozl. mr. 549. Ws. Cydzyn al. Sadzińce os. 19, mr. 213.

Sucha Brzeźnica, 1780 r. *Sucho Brzeźnica*, niem. *Birkenfliess*, ws., pow. starogardzki, st. poczt. Śliwice, par. kat. Osiek; zawiera 6 gburs. posiadał i 13 zagród, 630-91 magd. mr. W 1885 r. 33 dm., 175 mk. Do gminy tutejszej należy ws. Brzeźno (23 dm., 131 mk.) i wyb. Pieczyńska (3 dm., 31 mk.). Cała gmina obejmuje 434 ha (161 roli or., 43 łąk, 3 lasu), 59 dm., 63 dym., 337 mk., 317 kat., 20 ew. R. 1780 liczyła **S.** 18 kat. mk.; proboszcz w Skórozu pobierał ztąd mesznego 1 fl. 6 gr. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 236). *Ks. Fr.*

Sucha Dereniucha, struga w pow. bałckim, uchodzi do Bohu.

Sucha Dębina, urząd. *Wiosker Hauand*, holendry, pow. babimoski, o 9 klm. na pld.-wschód od Lutomyśla; par. kat. Gnin, prot. Jabłonna, poczta na Holendrach Kąkolewskich, st. dr. żel. Eichenhorst i Lutomyśl (Neutomischel); 79 dm., 501 mk. (7 kat., 494 prot.) i 600 ha (497 roli, 23 łąk, 50 lasu). Należała około r. 1793 do Adama Mieleckiego, dziedzica Starej Jabłonny, zwanej też Wioską. *E. Cal.*

Sucha Dolina, struga w pow. olhopolskim, łączy się z Olszanką i razem z nią wpada do Szumiłówki, dopływu Dniestru.

Sucha dolina 1.) ob. *Chocholowski potok*. 2.) **S. d.**, ob. *Złomska dolina*.

Sucha Góra 1.) ws., pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Romanówka, o 25 w. od Sokółki. 2.) **S. G.**, folw., pow. miński, o 5 mil na

pln.-zach. od Mińska, ma 7 włók. Darowany w 1831 r. przez obywatelkę Stanisławską na rzecz mińskiego towarzystwa dobroczynności, założonego na początku bieżącego stulecia przez pierwszego biskupa b. dyecezyi mińskiej Jakuba Dederkę; przynosi rocznie około 100 rubli dochodu.

A. Jel.

Sucha Góra 1.) szczyt górski, w pow. żywieckim, na obszarze gm. Rajczy, nad doliną Soły. Wznies. 1041 mt. 2.) **S. G.**, szczyt w Beskidzie, wzn. 636 mt., nad pot. Bystra, przy ujściu do Soły, na obszarze Milówki, w pow. żywieckim. 3.) **S. G. al. Homola**, szczyt nad pot. Czarna, w pow. grybowski, wzn. 707 mt. 4.) **S. G.**, szczyt górski na obszarze gm. Klimkówki, w pow. sanockim. Wzn. 606 mt.

Sucha Góra, niem. *Trockenberg*, szczyt górski na Szląsku górnym, przy wsi t. n., niedaleko Tarnowic. Wzn. 1148 st. npm.

Sucha Góra, niem. *Trockenberg*, wś, pow. tarnowski, par. kat. Radzionków, ma 80 ha (63 roli) i 91 ha większej własności. W gminie jest 114 dm., 1227 mk. (23 ew., 15 żyd.). Kopalnie żelaza i łomy wapienia. Wś leży pod górą t. n., na wznies. 960 st. npm.

Sucha Hora, szczyt górski na Podhalu orawskim, na dziale wodnym Czarnej Dunajca i Jabłonki. Wzn. 796 mt. npm.

Suchahora, *Szuahora*, wś w hr. orawskim (Węg.), handel płótnem, młyn wodny; 804 mk., w tem 738 Polaków.

Sucha Huta, niem. *Trockenhütte*, wś włoc. na Kaszubach, pow. kościerski, st. p. Przywidz, par. kat. Skarszewy, 1 1/2 mili na pld.-wschód odl.; zawiera 19 gburskich posiad. i 15 zagród, 1263-59 magd. mr. Szkoła ewang. W 1885 roku. 37 dm., 550 mk., przeważnie katol. Uwłaszczenie nastąpiło 1819 r. Do gminy należy dziś wś Gosen, (12 dm. i 80 mk.). Mesznego płaciła wś dawniej 4 fl. i 24 gr. (ob. Wizyt. Szaniawskiego z r. 1710, str. 183); r. 1780 było tu 56 mk. ewang. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 9). R. 1772 liczyła 12 gburów i 4 chałupników (Instleute), siedzących na 10 wł. 9 mr.; wysiew na włóce wynosił 12 kor. żyta, 2 jęczm., 10 owsa, pół grochu; zniwili trzecie ziarno; czynszu płaciła wś 220 tal., hyberty 20, zagłównego 13 tal. 30 gr. (ob. Zeitsch. des Westpr. Gesch. Ver., XV, 155).

Ks. Fr.

Suchalona, zapewne *Suchelany*, 1365 *Poionicalis Lany*, *Sucholohna*, dobra i wś, pow. wielkostrzelecki, par. ew. i kat. W. Strzelce. W r. 1888 dobra miały 15 dm., 260 mk. (9 ew.), 938 ha; wś 105 dm., 985 mk. (4 ew.), 900 ha; szkoła kat., szpital. Do S. należały: Grobłok, młyn wodny, i Książdzas.

Sucha Orzyca, prawy dopł. Orzycy, prawego dopł. Soły, lewego dopł. Dniepru.

Sucha Rybnica, strumień w pow. bałckim, wpada do Rybnicy od prawego brzegu, przy ujściu jej do Dniestru.

Sucha Rzeczka, wś, os. leś. i młyn., os. straży kanału aug., pow. augustowski, gm. Szebro Olszanka, par. Studzieniczna, odl. od Augustowa 14 w. Wś ma 15 dm., 107 mk.; os. leś. 1 dm., 3 mk.; os. młyn. 2 dm., 3 mk.; os. kanału 1 dm., 11 mk. W 1827 r. 3 dm. 17 mk.

Sucha Sosna, pow. przasnyski, gm. i par. Krzynowłoga Wielka.

Sucha Struga, wś i folw., pow. grójecki, gm. Komorniki, par. Tarczyn, ma 47 mk., 221 mr. dwor., 48 mr. włoc.; cegielnia. W 1827 r. 7 dm., 41 mk.

Sucha Struga, wś, pow. nowosądecki, par. rz.-kat. w Barcicach, leży na praw. brzegu Popradu, naprzeciw Rytra (wsi i st. kol. żel. z Nowego Sącza do Orló), a na pld. od ruin zamczyska. Od pln. i wschodu otaczają wś lasy na wzgórzach, ku pld. rozwija się dolina Popradu, zwiężona na granicy tej wsi i Kuskuski w t. z. Piwniczną szyję. Rozłożona nad rzeką wś liczy 52 dm. i 404 mk., 396 rz.-kat. 1 gr.-kat. i 7 izr. Obszar wiek. pos. (Towarz. dla produkeyi leśnej w Wiedniu) wynosi 2 mr. past. i 984 mr. lasu; pos. mn. ma 263 roli, 82 łąk, 272 past. i 81 mr. lasu. S. powstała zapewne po 1581 r., gdyż w spisach poborowych z tegoż roku (Pawliński, Małop., 129) nie jest wymieniona.

Mac.

Sucha Strużka, bagno w par. płochockiej, pow. świecki.

Sucha Szlachecka, wś i fol. nad rzeką b. n., pow. radomski, gm. i par. Białobrzegi, odl. od Radomia 27 w., leży przy szosie radomskiej, ma 36 dm., 495 mk., 2781 mr. dwor., 307 mr. włoc. W 1827 r. 20 dm., 211 mk., par. Jasionna.

Sucha Wieś 1.) al. *Brylisko*, os., pow. noworadomski, gm. i par. Radomsk, ma 12 dm., 15 mk., 54 mr. Jestto dawna osada młyn., wchodząca w skład dóbr Gidle. 2.) **S.**, pow. noworadomski, gm. i par. Radomsk, ma 23 dm., 165 mk., 94 mr. drobnych właścicieli. Wchodziła w skład dóbr Gidle. 3.) **S.**, al. *Sucha Chodorki*, pow. augustowski, gm. Dowsputa, par. Janówka, odl. od Augustowa 18 w.; ma 29 dm., 254 mk.

Sucha Wiszenka al. *Suchowiszenka*, młyn, zagroda włoc. i karczma w Rokitnie, pow. gródecki.

Suchawoda 1.) ob. *Filipezański potok*. 2.) **S.**, ob. *Poprad* (t. VIII, 808).

Suchawola 1.) wś i folw. nad rzeką Nieciecz (dopł. Widawki), pow. noworadomski, gm. i par. Rząśnia, odl. 28 w. od Radomska; wś ma 39 dm., 274 mk.; folw. 8 dm., 46 mk. W 1827 r. 24 dm., 174 mk. W 1885 r. fol. S.

z attyn. Grabowiec rozl. mr. 1054: gr. or. i ogr. mr. 619, łąk mr. 45, past. mr. 59, lasu mr. 291, w odpadkach mr. 9, nieuż. mr. 31; bud. mur. 6, drewn. 8, las urządzony. Wś S. os. 45, mr. 295. Na początku XVI w. łąny kmiecie dają dziesięcinę kanonii gnieźn., łąny dwor. zaś plebanowi w Rzaśni (Łaski, L. B., I, 538). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1552 Stan. Zamoyski płacił od 12 osad., 11 łąn. (Pawiński, Wielkp., II, 283). 2.) **S.**, wś i folw., pow. sandomierski, gm. i par. Osiek, odl. od Sandomierza 31 w.; posiada szkołę początkową, cegielnię, 122 dm., 675 mk., 1428 mr. dwor., 2452 mr. włośc. W 1827 r. 108 dm., 557 mk. Fol. S. stanowi majorat rządowy. 3.) **S.**, wś, pow. stopnicki, gm. i par. Stopnica, posiada szkołę począt. W 1827 r. 22 dm., 205 mk. Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 wś S. Wola, w par. Stobnica, własność kaszt. krakow., miała 8 osad., 4 łąn., 2 zagr. (Pawiń., Małop., 224). 4.) **S.**, ob. *Suchowola*. *Br. Ch.*

Sucha Wola, ob. *Suchowola* i *Suchowolce*.

Sucha Wola 1.) wś, nieistniejąca obecnie, na pograniczu pow. włodzimierskiego i kowelskiego, w okolicy Świniarzyna i Kopaczowa. Podług reg. pob. pow. włodzimierskiego z 1570 r. Stanisław Demenski z części swoich Suchey Woliey i Czernyewa płaci z 4 wólk, pół dworz. gr. 10 (Jabłonowski, Wołyń, 24). 2.) **S. W.**, przedmieście mta powiat. Ostroga (ob. VII, 682). *J. Krz.*

Sucha Wola 1.) al. *Suchowola*, wś, pow. gródecki, 16 klm. na pñ.-wschód od Gródka, 14 klm. od Janowa (sąd pow.), tuż na pñ. od urz. poczt. w Bartatowie. Na pñ. leży Wroców, na zach. Mszana (st. kol.). Wody płyną na pñd. do pot. Bartatówki. Włas. więk. ma roli or. 161, łąk i ogr. 43, past. 6, lasu 301 mr.; wł. mn. roli or. 504, łąk i ogr. 190, past. 44, lasu 2 mr. W r. 1880 było 108 dm., 579 mk, w gminie, 3 dm., 51 mk, na obsz. dwor. (495 gr.-kat., 95 rz.-kat., 21 izr., 9 in. wyzn.; 552 Rusinów, 54 Polaków, 44 Niemców). Par. rz.-kat. w Zimnowodzie, gr.-kat. w Mszanie. We wsi jest cerkiew. W r. 1644 potwierdza Władysław IV kościołowi w Zimnowodzie nadanie dziesięciny snopowej z Wolicy Nowej z r. 1453, a nadto przydaje dziesięcinę w Suchej Woli i dozwała wolnego wrębu w lasach tej wsi (Dod. do Gaz. Lwów., 1858, Nr. 27 i 28). 2.) **S.**, wś, pow. cieszanowski, składa się z dwu części. Pierwsza leży 17 klm. na pñd.-zach. od Cieszanowa, 9 klm. od sądu pow. w Lubaczowie, 6 klm. od urz. poczt. w Oleszycach. Na pñn.-zach. leży Staresioło (część Lipina), na pñn.-wsch. Oleszyce Stare i Borchów, na pñd.-wschód Opaka, na pñd. Nowa Grobla. Wody płyną na zach. do Lubaczówki, ze pośrednictwem Bachórki al. Nowej

rzeki, zwanej też Suchowólką. Na zachód wznies. 233 mt. Druga część odl. o 23 klm. od Cieszanowa, 15 klm. od Lubaczowa, 12 klm. od urz. poczt. w Oleszycach. Na zach. leżą Onyszki, na pñn. i pñn.-wsch. Nowa Grobla, na wsch. Bihale, na pñd. Korzenica. Przez wieś płynie dopł. Sanu: Lubaczówka. Na pñn. wznosi się Berkowa góra (208 mt.). We wsi odróżniane są przysiółki i grupy domów: Hamernia, Ihnaty, Kozaki, Soliły i Zakopce. Włas. więk. (Władysława ks. Sapiehy) ma roli or. 628, łąk i ogr. 145, past. 122, lasu 1168 mr.; wł. mn. roli or. 1348, łąk i ogr. 504, past. 586, lasu 2 mr. W r. 1880 było 207 dm., 1080 mk. w gminie, 2 dm., 13 mk. na obsz. dwor. (1011 gr.-kat., 46 rz.-kat., 28 izr., 8 in. wyzn.; 1067 Rusinów, 19 Polaków, 7 Niemców). Par. rz.-kat. w Oleszycach, gr.-kat. w miejscu, dek. oleszycki. Do par. należą Onyszki i grupa domów Jałyna, część Staregosioła. We wsi cerkiew i szkoła fil. 3.) **S.**, część Truskawca, w pow. drohobyckim. Stary relikwiarz mosiężny w kształcie krzyża, składany, z wizerunkiem Matki Roskiej i Zbawiciela, tu wykopany, znajduje się w muzeum Bibl. Ossol. we Lwowie. 4.) **S.**, ob. *Suchowola*. *Iu. Dz.*

Sucha Wolica al. *Wolica*, wś nad rz. Stubłą, pow. dubieński, na zachód od Mizocza.

Sucha Wólka, wś i fol., pow. janowski, gm. Annopol, par. Świeciechów, odl. od Rochowa 5 a od Kraśnika 18 w. Ma 22 os. włośc., 187 mk., 407 mr., nadto 14 kolonii (na gruntach dwor.) z ludnością 65 dusz. Fol. oddzielony od dóbr Rachów w 1875 r., z obszarem 475 mr., obecnie po utworzeniu kolonii ma 158 mr. Gleba gliniasta, margłowata, urodzajna.

Suchaczewo, wś w pobliżu błota Buk, pow. orszański, gm. Stary Tołoczyn, ma 10 dm., 77 mk., z których 10 zajmuje się garncarstwem.

Suchaja-Hrada, ostrów lesisty wśród błót, pow. rzeczycki, o 4 w. na wschód od wsi Ostaszkievicz, gm. Karpowicze; miejscowość tę skanalizowano w ostatnich czasach. *A. Jel.*

Suchańce, białorus. *Suchanicy*, osada nad rz. Jasieniec, prawym dopł. Sławeczny, pow. mozyrski, w I okr. pol. skryhałowskim, gm. Skorodno, w pobliżu traktu poczt. mozyrsko-owruckiego. *A. Jel.*

Suchanie, *Suchanów*, ob. *Sochanie*, *Sochanów*.

Suchany, os. młyn. i pustka nad rz. Liswartą, pow. częstochowski, gm. Popów, par. Wasosz, ma 8 dm., 46 mk., 100 mr. W 1827 r. 3 dm., 24 mk.

Suchar, jezioro między wsiami Słupie i Białe, pow. suwalski, gm. Hutta, ma 22 mr. obszaru. Należy do grupy jezior, leżących w pobliżu jez. Wigry i zlewających wody do rz. Hańczy.

Suchard, szczyt górski w Karpatach buko-
wińskich, na dziale wód Dorny i Bystrzycy,
wzn. 5389 st. npm.

Suchardzel, potok, prawy dopływ Złotej
Bystrzycy.

Sucharek, jezioro w pobliżu jez. Suchar,
pod wsią Cimochowizna, pow. suwalski, gm.
Hutta, o 20 mr. obszaru.

Sucharewice 1.) *Wielkie*, wś, pow. brze-
ski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm.
Motykały, o 21 w. od Brześcia. 2.) *S. Małe*,
wś, tamże, o 22 w. od Brześcia.

Sucharewka, wś włośc., pow. trocki,
w 4 okr. pol., gm. Niedzingi, okr. wiejski Pil-
winki, o 3 w. od gminy, w 1865 r. 4 dusze
rewiz. osadn. w.-ross.; należy do dóbr skarbo-
wych Merecz.

Sucharewo 1.) zaśc., pow. miński, o 1 mi-
lę na pld.-zachód od Mińska, w okolicy Nie-
dzwiedzina. 2.) *S.*, wś, pow. miński, gm. Sien-
nica, o 1 milę na południe od Mińska, ma 13
osad; miejscowość wzgórzysta, bezleśna, grun-
ta szczerkowo-gliniaste, urodzajne. *A. Jel.*

Sucharewszczyzna, ob. *Suchorowszczyzna*.

Sucharka, rzeczka, prawy dopływ Tetero-
wa, ob. *Muszawiec*.

Sucharna, uroczysko we wsi Łutowka,
w pow. radomskim.

Sucharów, folw. w Kamionce Wielkiej,
pow. kołomyjski.

Sucharówka, w dokum. *Suchorewice*, wś
nad rz. Zwizdał, pow. owrucki, na pld.-zach.
od mka Bazaru.

Sucharuki, wś, pow. dzisieński, w 1 okr.
pol., gm. Wierzchnie, okr. wiejski Michalce,
o 2 1/2 w. od gminy a 58 w. od Dżisny, ma 3
dm., 33 mk. prawosł.

Suchary 1.) wś nad rzeką Rudziszczą, pow.
lidzki, w 3 okr. pol., gm. Różanka, okr. wiejski
i dobra (w 1865 r.) Makarewiczów, Rako-
wice, o 57 w. od Lidy, ma 8 dm., 97 mk.
(w 1865 r. 29 dusz rewiz.). 2.) *S.*, wś, tamże,
w 1865 r. 15 dusz rewiz.; własność Mokrze-
ckich. 3.) *S.*, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol.,
gm. Kurzeniec, okr. wiejski Kuźnicze, o 4 w.
od gminy a 10 w. od Wilejki, ma 9 dm., 98
mk. prawosł. (w 1865 r. 45 dusz rewiz.; nale-
żała do dóbr Kowersk, Kowerskich). 4.) *S.*,
wś, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Ber-
szyty, o 46 w. od Grodna. 5.) *S.*, mko nad
rzeką Restą, pow. czauski, w 1 okr. pol., gm.
Hładkowo, o 25 w. od Czaus, przy b. tr. poczt.
z Mohylewa do Mścislawia. Ma 133 dm.
drewn. (91 należy do chrześcian a 42 do ży-
dów), 730 mk. (347 męż. i 383 kob.), 393 pra-
wosł. i 337 żydów, cerkiew drewniana, syna-
goga żydowska również drewniana. Własność
Listowskich. W opisie statystycznym gub.
mohylewskiej z 1784 r. nazwane już mkiem.
Za czasów Rzpltej wchodziło w skład ststwa

mohylewskiego. 6.) *S.*, wś, pow. czauski,
gm. Hładkowo, ma 67 dm., 243 mk. 7.) *S.*,
wś, pow. orszański, gm. Mikulin, ma 4 dm.,
32 mk. Wchodziło niegdyś w skład ststwa or-
szańskiego. Podług Echarda stanowiła ststwo,
opłacające 1179 złp. kwarty. *J. Krz.*

Suchary, *Czuchery* r. 1385, *Czuchary* r. 1578,
wś i dwór, pow. wyrzyski, o 6 klm. na pln.-
wsch. od Nakła, w okolicy wzgórzystej, wzn.
118 mt. npm., par. i poczta w Slesinie, st. dr.
žel. w Nakle. W r. 1385 Wojciech z pobliskie-
go Samsieczna układał się z klasztorem by-
szewskim o dziesięcinę z *S.*; między r. 1578
i 1620 było tu 5 łąn. os., z tych 1 spustoszał,
4 zagr. i 2 komor. Wś ma 3 dm., 18 mk. (3
katol., 15 prot.) i 49 ha (36 roli, 3 lasu).
Dwór ma 10 dm., 164 mk. (82 kat. 82, prot.)
i 550 ha (308 roli, 10 łąk, 150 lasu); chów
bydła holenderskiego. Obszar dworski nabył
w ostatnich latach porucznik Walter Faleken-
berg z Kistrzyna za 475,000 mrk. *E. Cal.*

Sucharyszki 1.) wś włośc., pow. święciań-
ski, w 1 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr.
wiejski i dobra skarbowe Budrany, o 9 w. od
gminy a 20 w. od Święcian, ma 6 dm., 42
mk. katol. (w 1865 r. 20 dusz rewiz.). 2.) *S.*,
wś, tamże, w 1 okr. pol., ma 4 dm., 36 mk.
starow. *J. Krz.*

Sucharzewo, ob. *Suchorzew*.

Sucharzów, w XV w. *Schuchorzow*, wś
włośc., pow. sandomierski, gmina Dwikozy,
parafia Sandomierz, odległa od Sandomie-
rza 3 w., ma 7 dm., 42 mk., 77 mr. W 1827
r. 3 dm., 24 mk. W połowie XV w. wś *S.*, na-
leżąca do par. św. Pawła w Sandomierzu, mia-
ła 9 łąn. należących poprzednio do mieszczan
sandomierskich. Brat Jan, Dominikanin, syn
wójta, kupił tę ziemię za 500 fl. węg. i daro-
wał klasztorowi św. Jakuba. Były tam 2 łą-
ny fol.; wszystkie role wydzierżawiano rocznie
i płacono po 1 grzyw.; z ról kmiecy i folw.
dawano dziesięcinę kantoryi sandomierskiej
(Długosz, L. B., III, 456). *Br. Ch.*

Suchatówko, ob. *Suchotówka*.

Suchau (niem.), ob. *Sucha*.

Suchawa 1.) os., pow. rawski, gm. i par.
Lubochnia, 1 dm., 15 mr. dwors. 2.) *S.*, wś
i fol., pow. włodawski, gm. Wyrzyki, par. Wło-
dawa, ma szkołę początkową, 74 dm., 571 mk.,
3761 mr.

Suchawatre, chutor, pow. słonimski, w 5
okr. pol., gm. Luszniowo, o 53 w. od Słonima.

Suchcice 1.) w XVI w. *Suchyczycze*, wś, fol.,
os. młyn, pow. piotrkowski, gm. Woźniki,
par. Suchcice, odl. 17 w. od Piotrkowa, posia-
da kościół par. drewniany, 38 dm., 368 mk.
W 1827 r. było 23 dm., 189 mk. Fol. *S.* rozl.
mr. 822: gr. or. i ogr. mr. 598, łąk mr. 61,
pastw. mr. 122, nieuż. mr. 41; bud. mur. 2,
z drzewa 9, wiatrak. Wś *S.* os. 42, mr. 363.

Na początku XVI w. S. należały do par. Drużbice, kmiecie dawali pleb. tylko kołędę a łany dwor. dziesięcinę. Dziedzic wsi Ignacy Suchciecki, chorąży sieradzki, ufundował 1779 r. kościół i parafię. Erekeyą wydał arcyb. Ostrowski. Od par. Drużbice odłączono wsi: Sucheice, Wielopole, Zazdrość (Łaski, L. B., I, 460, 461 i przypisy wydawcy). Według reg. pob. pow. piotrkowskiego, z r. 1552—1553 Suchecki płacił tu od 7 osad., 8 łan.; Stanisław Garnkowski od 8 osad. (Pawiński, Wielkop., II, 258). S. par., dek. piotrkowski, 402 dusz. 2.) **S.**, ws. szlach. i włosc. nad rz. Orz., pow. ostrołęcki, gm. Czerwin, par. Goworowo, ma szkołkę początkową. W 1827 r. 38 dm., 265 mk. 3.) **S.**, ob. *Sufczyce*. *Br. Ch.*

Suchcin, w dok. *Suhcino*, las i osada nieistniejąca obecnie, w dawnym pow. poznańskim, w okolicy: Buk-Grodziak-Zbąszyń. W r. 1265 Świętek, syn Miływoja, darował klasztorowi paradyjskiemu las S. Nadanie to potwierdził Przemysław I. Osadę S. otrzymał klasztor w r. 1263 od Bolesława, syna Odonicza, w zamian za inne wsie; S. był przedtem własnością Jarosława, syna Chwałka (Kod. Wielkop., 337, 408). W r. 1400 prawował się z klasztorem Mikołaj Drożyński (kasztelan) o S., Miłostowo i Rudę (Akta gr. Wielkop., II, 2533, 2549). Klasztor pozbył się S. w r. 1408, zamieniając tę osadę i inne na wieś Rogacz (?) w pow. kościańskim, dziedzictwo Dobrogosta z Prus. S. objaśniany bywa jako Słocin z pod Grodziska, albo Sędzin z pod Buku. *E. Cal.*

Suche 1.) al. *Suchary*, kol., pow. słupecki, gm. Kleczew, par. Złotków, odl. od Słupcy 26 w., ma 4 dm., 14 mk. 2.) **S.**, fol. i dobra nad rz. Orzyc, pow. makowski, gm. Krasnosielec, par. Płoniawy, odl. 10 w. od Makowa, 14 w. od Krasnego. Klucz suski dóbr Krasne (hr. Krasieńskich) składa się z fol. S. (686 mr.), Łazy (483 mr.) i nadleśnictwa Stawki (4017 mr. lasu). W 1827 r. par. Krasne, 15 dm., 116 mk. *Br. Ch.*

Suche, al. *Suchoje*, ws., pow. piński, w 2 okr. pol. lubieszewskim, gm. Brodnica, ma 45 osad. Niegdyś własność bazylianów w Pińsku, na przedmieściu zwanem Leszcz. Ob. *Pieszków*. *A. Jel.*

Suche, wólka do Korzenicy, pow. jarosławski, ma 12 dm. i 61 mk. Leży na północ od wsi, przy kol. żel. z Jarosławia do Sokala, między st. Bobrówką i Nową Groblą. Od póln. i wschodu otacza wólkę las Horaj, na zachód graniczy z wólką Kołaczki, a na pld. z wólką Karypaty. *Mac.*

Suchedniów, 1578 r. *minera Suchinia*, więc właściwie *Suchyniów*, w dyke. Echarda *Sucheniów*, ws. i os. górnicza nad rz. Łączną, pow. kielecki, gm. i par. Suchedniów. Leży w szerokiej dolinie rz. Łączny, nad utworzonym przez

nią stawem, przy drodze żel. dąbrowieckiej i drogach schodzących się tu: z Kielc, Samsonowa, Bodzentyna i Wąchocka. Posiada kościół paraf. murowany, szkołę początkową, st. dr. żel. Iwangr.-Dąbrowskiej, odl. 9 w. od Bzina a 17 od Zagdańska, st. poczt., aptekę, zarząd zakładów górniczych rząd. w król. polskiem. Urząd gminy mieści się w sąsiedniej wiosce Berezowie. W S. przebywa lekarz okręgu górniczego i zarazem kolejowy. S. składa się z dwu części: S. Zachodniego (159 dm., 1400 mk.) i Wschodniego (68 dm., 593 mk.). W 1827 r. S. Zachodni miał 67 dm., 531 mk., S. Wschodni 5 dm., 40 mk. Paraf. S. należy do dek. kieleckiego i liczy przeszło 3800 dusz. W skład jej wchodzi osady należące do gminy S., oprócz Michniowa, Łączny, Rejowa i os. Kaczki. Na cmentarzu wznosi się pomnik z pięknym popiersiem brązowym i napisem: „Jan Hempel, górnik polski“ († 1886 r.). W kościele obraz św. Barbary pędzla Wł. Łuszczkiewicza. Obszar na którym powstał S. należał zdawna do bisk. krakowskich. We wsi Tarczek (Tarzek), o 2 mile na pld. od S., mieli oni zdawna swój dworzec, przy którym wzniesli (w XII w. ?) kościół p. w. św. Idziego (proboszcz 1227, 1228 r.) i założyli targowisko czy też miasto, osadzone przez Niemców na prawie niemieckiem. Następnie bisk. Bodzanta przeniósł mto na początku XIV w. na inne miejsce i nazwał Bodzęcinem. W połowie XV w. istnieje już drewniany kościół paraf. we wsi Wzdole a do parafii należą: Łączna i Siekirna. Przemysł górniczy rozwinął się tu zapewne dopiero w XVI w. Regestra pobor. z 1578 r. wymieniają w par. Wzdół cztery kuźnie (minera): Wojciecha Berezy (dziś wieś Berezów) o 4 kołach, Stanisława Suchinia (złąd Suchedniów, właściwie Suchiniów) o 4 kołach, Baranowa (dziś ws. Baranów) o 3 kołach i Andryszowa o 3 kołach (dziś Jędrów). Prócz tego huta szklana zwana Bodzęcka (Pawiń., Małop., 190). W 1748 r. bisk. Andrzej Załuski, by podnieść upadły w XVII w. przemysł górniczy założył w S. dwa piece wielkie, 19 fryszerek, a 1758 r. wystawił dla napływającej tu ludności kaplicę. Bisk. Sołtyk zajmował się też tutejszemi zakładami. Po zabraniu dóbr biskupich na rzecz skarbu, przez uchwałę sejmu czteroletniego zakłady przeszły pod zarząd skarbowy. Rząd ks. warszawskiego popierał działalność tutejszych fabryk. W 1811 r. było w S. i sąsiednich osadach 9 fryszerek, szlifiernia, stalownia, rafinerya, lejarnia, kotłarnia, 3 blachownie i rurarnia. Fryszarki wydawały żelazo w sztabach, naczyniach i narzędziach, blachownia blachę w arkuszach, rafinerya ciągnęła żelazo na pałasze, kosy, piły. Prócz tego było do 50 warsztatów wyrabiających ostrogi,

bagnety, spisy, podkowy, oskardy, noże, narzędzia chirurgiczne, wyroby ślusarskie i rzesznikarskie. Szczegóły o tych zakładach podaje Niemcewicz (Podróże historyczne, str. 18 i 19). Za król. polskiego, gdy zarząd górnictwa przeszedł w ręce Staszycy, zakłady suchedniowskie rozwijały się pomyślnie. Przez pewien czas zostawały te zakłady pod zarządem banku polskiego. Henryk Łubieński, dyr. banku, rozszerzył kaplicę w 1842 r., przedłużając jeden z 4 portyków, otaczających rotundę, w nawę i dodając dwie wieże. W 1862 r. konsekrowano kościół i utworzono przy nim parafię. Pamiątką po Staszycu są sprawione przez niego dzwony, z których jeden pęknięty, świeżo został przelany, z zachowaniem napisu pamiątkowego. Po 1863 r. działalność zakładów została bardzo ograniczoną. Fryszerki i kuźnice tutejsze posługiwały się siłą wody (ośm kół o sile 8 do 10 koni). Surowca i odlewów dostarczały zakłady w Rejowie. W 1875 r. wyrobiono żelaza kutego 5115 pudów, wyrobów żel. i drutu 803 pud. Istniała też jakaś czas fabryka machin i narzędzi rolniczych z prod. do 8000 rs. Do gminy Suchedniów w r. 1887 należały: wś Berezów (14 dm., 193 mk.); wś Baranów (35 dm., 361 mk.); wś Gozd (100 dm., 825 mk.); wś Konstantynów (6 dm., 46 mk.); wś Łączna i folw. (majorat) (167 dm., 1690 mk.); wś Michniów (29 dm., 297 mk.); wś Ostojów v. Ostojew (77 dm., 819 mk.); wś Rejów (32 dm., 347 mk.); wś Stokowiec (35 dm., 307 mk.); wś Suchedniów Zachod. (159 dm., 1400 mk.) i Such. Wschod. (68 dm., 593 mk.); oraz attynencye Ostojowa: Błahodat (2 dm., 11 mk.), Jędrów (15 dm., 112 mk.) i Ogonów (1 dm., 8 mk.). Razem 7034 mk.; podług wyznania: 14 prawosł., 6 ewang.-aug., 420 mojżesz., reszta katolicoy. W zakładach górniczych pracuje tylko ludność miejscowa; wyłącznie poświęcających się pracy przemysłowej nie ma. Rozkład obszaru (w r. 1886): pod osadami 92 mr., ogrody, sady 102 mr., ziemi orn. 6351 mr., łąk i pastw. 2009 mr., ziemi zdatnej do uprawy, lecz nieupraw. 271 mr., nieuż. 1207 mr., lasu 11,333 mr., razem 21,365 mr. W tem: własności rządowej 11,490 mr., do kościoła 6, do towarz. prywatnych i instytucyj 47, do szlachty 296, do włościan 9526 mr. Zakłady przemysłowe w gminie: młyn wodny amerykański (w Berezowie), założony w r. 1879, przerobiony 1885 r. na walcowy, z 3 parami walców stalowych, 1 parą porcelanowych i kamieniami, z produkcją roczną rs. 2500; 5 młynów zwyżających wodnych; 1 tartak wodny; 1 cegielnia; 1 olejarnia hydrauliczna. Ludność gminy przeważnie napływowa; może połowa nazwisk niemieckich; pochodzenie zresztą zatracone. Strójów charakterystycznych nie noszą. W o-

góle biedni; stan moralny dobry. Lasy rządowe tworzą obręb leśny suchedniowski, należący do leśnictwa bodzentyńskiego, które w 1850 r. obejmowało 2503 mr. lasu należącego do zakładów rządowych górniczych. (Dane dotyczące się obecnego stanu S. i gminy zebrali i opracował p. *Kaz. Król.*, część historyczną dodał *Br. Ch.*).

Suche Górki, leśniczówka, w pow. ostrzeszowskim (Kępno), ku pld. od Baranowa; okr. dwor. Mroczeń, 1 dm., 10 mk.

Suche Góry, pow. konecki, ob. *Góry Suche*. Według reg. pob. pow. checińskiego z r. 1508 we wsi S., w par. Policzko, Barezowski płacił tu 1 grz. 39 gr. W r. 1540 Pilezycki miał 5 łąn. km. osiadł. dwór i folw. Wartość wsi 470 grzyw. W r. 1573 wś ma 2 1/2 łąn. (Pawliński, Małop., 275, 484, 573).

Suche Holendry, niem. *Blake*, ztąd *Blaki* (!), wś, pow. bukowski (Lutomyśl), o 11 klm. ku zachodowi od Lwówka i tyleż na wsch. pld. od Trzebiela, u źródeł Suchej, dopł. Sępólny; par. kat. Lwówek, par. prot. i poczta w Lewicy (Lewitz), st. dr. żel. w Lutomyślu (Neutomischel) o 16 klm.; ma 35 dm., 255 mk. (7 katol.) i 499 ha (328 roli, 43 łąk, 111 lasu). Istniały już przy schyłku zeszłego stulecia; dziedzicem był Melchior Korzbok Łącki na Lwówku. *E. Cal.*

Suchelipie 1.) wś i folw., pow. krasnostawski, gm. Rudnik, par. Płonka, odl. 22 w. od Krasnegostawu. W 1827 r. było 28 dm., 139 mk. W r. 1884 folw. S. rozł. mr. 596: gr. or. i ogr. mr. 375, pastw. mr. 7, lasu mr. 206, nieuż. mr. 8; bud. z drzewa 11; płodozm. 10-pol., las nieurzadzony, pokłady kamienia wapiennego. Wś S. ma osad 11, mr. 65. Prócz tego folw. są jeszcze inne drobniejsze, powstałe z rozdziału pierwotnego obszaru, wynoszącego 832 mr. 2.) **S.**, os., pow. chełmski, gm. Cyców, par. Olchowiec. *Br. Ch.*

Suche 1.) **Lutole**, ob. *Suchy Lutolek*. 2.) **S.** *Michorzewo*, ob. *Michorzewko*.

Suchenicze, wś, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Zubryca, o 11 w. od Sokółki.

Suche Rytale, ob. *Rytale* 2.).

Suchinie 1.) wś i dobra nad Skidlicą, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Dubno, o 46 w. od Grodna. 2.) **S.**, wś, pow. wołkowyski, w 5 okr. pol., gm. Samarowice, o 15 w. od Wołkowyska.

Suchinice, mto nad rz. Brynią, pow. kozielski gub. kałuskiej, o 35 w. na pld.-zach. od Kozielska a 96 w. od Kaługi odległo, w r. 1870 miało 961 dm. (7 murów.), 6498 mk. (8 katol., 423 jedynowierców, 1050 rozkoln.), 2 cerkwie prawosł., 1 jedynowierców, 37 sklepów, dom przytułku, 2 szkoły męskie i 1 żeńska. Własność mta stanowi 2377 dzies. ziemi i 28 sklepów; dochód miejski w 1869 r.

wynosił 9513 rs. Jakkolwiek przeważna część mieszkańców zajmuje się rolnictwem, mto jednak ma dość ważne znaczenie pod względem handlu płodami rolniczymi oraz przemysłu fabrycznego, reprezentowanego przez 5 zakładów, produkujących za 211,600 rs. rocznie (3 garbarnie produkują za 208,000 rs.). Targi odbywają się co piątek, jarmarki: 18 stycznia, 2 maja i 14 września. Prawo miejskie otrzymało dopiero w 1840 r.

Suchiny, wś, pow. kaniowski, w 3 okr. pol., gm. Taraszcza, o 60 w. od Kaniowa, na lesistej wyniosłości położona, ma 1915 mk. W 1741 r. było tu 60 sadyb i około 450 dusz; w 1863 r. 1427 mk. Posiada cerkiew p. w. św. Michała, z drzewa wzniesioną w 1801 r., na miejsce dawniejszej w 1728 r., opisanej w wizyt. dziekana korsuńskiego z 1741 r. S. wchodziły w skład sstwa korsuńskiego, obecnie należą do klucza korsuńskiego dóbr ks. Łopuchina.

J. Krz.

Suchlicze, białorus. *Suchliczy*, wś i folw. radziwiłłowski, poprzednio ordynacyi kleckiej, od 1874 r. ordynacyi nieświeskiej, pow. słucki, nad bezim. dopł. Cepry, w 2 okr. pol., gm. i par. katol. Kleck. Wś ma 16 osad; fol. około 27 włók; miejscowość falista, bezleśna, łąki dobre, grunta wyborne.

A. Jel.

Suchlino, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Plissa, okr. wiejski i dobra hr. Brzostowskiego, Mniuta, o 4 w. od gminy a 45 w. od Dżisny, ma 10 dm., 102 mk. (w 1865 r. 28 dusz rewiz.).

Suchmienię, wś, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Górnicza, o 10 w. od Grodna.

Suchoborce, zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 80 w. od Dżisny, 1 dm., 7 mk. starowie.

Suchobory al. *Suchy Bór*, folw., pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Dołhinów, okr. wiejski S., o 39 w. od Wilejki, przy dr. poczt. z Dołhinowa do Wilejki, ma 1 dm., 18 mk.; w 1865 r. własność Hryniewieckich. W skład okr. wiejskiego wchodzi wsi: Dubrowieże, Jodzie-wszczyzna, Miagczyły, Mleczy i Starynki, w ogóle 145 dusz rewiz. włósc. uwłaszczonych.

Suchocin 1.) wś włósc., pow. warszawski, gm. Góra, par. Nowydwór; ma 158 mk., 152 mr. W 1827 r. było 2 dm., 55 mk. Wchodziła w skład dóbr Góra. 2.) S., wś (w opisie rzki *Kostrzyn*), mylnie za: *Suchocin*. 3.) S., al. *Suchocino Czyżewo* i *S. Praga*, dwie wsi nad rz. Mołtawą, S. *Suchardy* os., pow. płocki, gm. Łubki, par. Blichowo, odl. 17 w. od Płocka. S. *Czyżewo* ma 8 dm., 11 mk., 354 mr.; 1827 r. 15 dm., 120 mk.; S. *Praga* 33 dm., 251 mk., 1034 mr.; w 1827 r. 18 dm., 112 mk. S. *Suchardy* 1827 r. 2 dm., 32 mk.

Br. Ch.

Suchoczasy, w XVI w. *Suchoczasche*, wś

i folw., pow. sieradzki, gm. Zduńska Wola, par. Szadek, odl. od Sieradza 19 w.; wś ma 8 dm., 79 mk., folw. 4 dm., 12 mk. W 1875 r. folw. S. rozl. mr. 625: gr. or. i ogr. mr. 342, łąk mr. 43, pastw. mr. 19, lasu mr. 195, nieuż. mr. 26; bud. z drzewa 13, las nieurządzony. Wś S. os. 11, gr. mr. 5. Na początku XVI w. łąny km. i dwor. dawały dziesięcinę pleb. w Szadku, kmiecie także kołędę po 1 gr. z łąnu (Łaski, L. B., II, 442).

Br. Ch.

Sucho Daniec, niem. *Sucho Danietz* (wś) i *Trach Danietz* (dobra), pow. wielko-strzelecki, par. ew. W. Strzelce, kat. Rozmierz. W r. 1885 dobra miały 9 dm., 130 mk. kat., 893 ha.; wś 39 dm., 308 mk. kat., 232 ha.

Suchodębie 1.) w XVI w. *Suchedambye*, wś i folw., pow. kutnowski, gm. Mikstał, par. Łanięta, odl. 14 w. od Kutna, ma 352 mk. Staranne gospodarstwo folwarczne. W 1827 r. 18 dm., 231 mk. Dobra S. składały się w 1885 r. z fol.: S., Lipie i Benignów, rozl. mr. 2056: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 816, łąk mr. 24, past. mr. 4, lasu mr. 350, nieuż. mr. 51; bud. mur. 10, drewn. 8; płodozm. 18-pol.; fol. Lipie gr. or. i ogr. mr. 384, past. mr. 3, lasu mr. 5, nieuż. mr. 18; bud. mur. 5, drewn. 5; płodozm. 18-pol.; fol. Benignów gr. or. i ogr. mr. 345, past. mr. 8, lasu mr. 34, nieuż. mr. 14; bud. mur. 3, drewn. 3; płodozm. 18-pol., las nieurządzony. Dobra te stanowią jedną całość z dobrami Łanięta (ob.). Wspomina tę wieś L. B. Łaskiego w opisie par. Kutno (I, 481). 2.) S. al. *Suchodęby Łaziskie*, wś, pow. zamojski, gm. i par. Skierbieszów, odl. od Zamościa 13 w., ma 5 os., 70 mk. i 40 (155?) mr. ziemi; wchodziła w skład dóbr Łaziska. Fol. S. stanowi jedną całość z fol. Łaziska. 3.) S. *Skierbieszowskie*, wś i folw., tamże, odl. od Zamościa 20 w., ma 3 dm. dwor., 8 os. włósc., 47 mk., 78 mr. włósc. i 1108 mr. dwor.

Br. Ch.—T. Żuk.

Suchodol, rzka w pow. orszańskim, dopływ Łuczesy (dopł. Dżwiny).

Suchodole, ob. *Suchodoły*.

Suchodolina 1.) wś i dobra, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Łasza, o 28 w. od Grodna. 2.) S., wś, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Romanówka, o 24 w. od Sokółki.

Suchodolszczyzna, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Krasne (Krasnesioło), okr. wiejski Ułanowszczyzna, w 1865 r. 21 dusz rewiz.; należała do dóbr Świeczki Kurowskich.

Suchodolski 1.) potok, bierze początek z pod grzbietu Siwakowa, w pasmie Lipowicy, na obszarze gm. Suchodołu, w pow. dolińskim, uchodzi do Czeczwy z lewego brzegu. 2.) S., potok, w pow. bobreckim, dopł. Krywuli (dopł. Boberki). 3.) S., potok, w pow. husiatyńskim, ob. *Dworzyska*.

Suchodół, nazwa dawana suchym obszarom w nizinach nadrzecznych. W dok. Władysława ks. opolskiego z 1373 r. (ob. *Mikityńce*) czytamy: „eum quadam planicie circa Szwyrz fluvium dicta Suchodol“. Walka którą Bolesław Wstydlwy stoczył 25 maja 1243 r. z Konradem, odbyła się „in campo qui dicitur Suchodol“ (dok. Bolesława z 1251 r. w Kod. Małop., I, 41). Nazwę tę dawano też suchym rowom, może jarom naturalnym, broniącym dostępu do grodów.
Br. Ch.

Suchodół 1.) ws. włośc., pow. grójecki, gm. Komorniki, par. Tarczyn, ma 143 mk., 271 mr. W 1827 r. 21 dm., 119 mk. 2.) **S.**, ws. i folw. po nad doliną Wisły, na płu. od Ilowa, pow. sochaczewski, gm. Ilów, par. Życk; ws. ma 134 mk., 108 mr.; folw. 17 mk., 390 mr. W 1827 r. 17 dm., 189 mk. **S.** wchodził dawniej w skład dóbr Ilów (ob.). Jestto starożytna osada. R. 1219 „comes Nichalaus“, syn Dobrogosta, w obecności kanoników płockich, zeznał przed ks. Konradem, iż pierwszy mąż jego żony Przybysławy, niejaki „Cristinus filius Pomnani“ przekazał w chwili śmierci wsi: „Gori, Zuchodol et Brodino“ kościółowi P. Maryi w Płocku. Potwierdziła to sama Przybysława w obecności arcyb. gnieźn. Henryka, w charakterze legata papieskiego. Kanonicy płoccy zgodzili się na to, by Przybysława dożywotnio użytkowała z tych wsi, trzymając je w imieniu kościoła (Duk. Kuja. i Mazow. Ulanowskiego, str. 152, Nr. 3). Widocznie jednak czy sama Przybysława, czy jej sukcesorowie nadali ponownie te wsi klasztorowi miechowskiemu. Skutkiem tego wynikł spór między klasztorem a biskupem płockim. Spór ten zakończył się układem. Klasztor zrzekł się Góry (pow. gostyński, gm. Łąck) i Suchodołu a za to otrzymał Kramsko (w konińskim) z jeziorami, bobrami, rybołówstwem (ob. Kod. Małop., II, 36—40). 3.) **S. Łęg**, ws. włośc., pow. sochaczewski, gm. i par. Ilów, ma 149 mk., 264 mr. W 1827 r. 8 dm., 77 mk. 4.) **S.**, os. leś., pow. sandomierski, gm. i par. Przysucha, odl. od Sandomierza 26 w., 1 dm., 2 mk., 6 mr. 5.) **S.**, pow. jędrzejowski, ob. *Sudół*. 6.) **S. Wielki**, ws. włośc., pow. siedlecki, gm. Mordy, par. Przesmyki, odl. 21 w. od Siedlec, ma 9 dm., 56 mk., 556 mr. W 1827 r. 12 dm., 55 mk. 7.) **S. Wypychy**, ws. i fol., pow. siedlecki, gm. i par. Mordy, odl. 21 w. od Siedlec, ma 13 dm., 85 mk. W 1827 r. 10 dm., 67 mk. W 1889 r. fol. **S. Wypychy** al. Suchodołek, z attyn. leśną Majówka, rozl. mr. 437: gr. or. i ogr. mr. 322, łąk mr. 2, past. mr. 2, lasu mr. 102, nieuż. mr. 9; bud. drewn. 13; las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: ws. **S. Wielki** os. 5, mr. 136; ws. **S. Wypychy** os. 17, mr. 123; ws. Skolimów Roguziec os. 6, mr. 108; ws. Wólka Soseńska os. 16, mr. 391. 8.) **S.**, ws. i folw., pow. wegrowski, gm. Wyszków, par. Grębków, odl. 10 w. od

Węgrowa, 19 dm., 175 mk. W 1827 r. 15 dm., 65 mk. W 1871 r. fol. **S. lit. A** rozl. mr. 516: gr. or. i ogr. mr. 164, łąk mr. 14, past. mr. 189, wody mr. 2, lasu mr. 83, zarośli mr. 49, nieuż. mr. 13; bud. mur. 1, drewn. 10; las nieurządzony. Ws. **S.** os. 10, mr. 21. Wspomniany w dokum. z 1476 r. jako wieś w ziemi liwskiej (Kod. Maz., 273). 9.) **S. Świącki**, ws. i folw., pow. sokołowski, gm. Sabnie, par. Skibniew, odl. 10 w. od Sokołowa, ma 20 dm., 289 mk. W 1827 r. 24 dm., 108 mk. W 1872 r. fol. **S. Świącki lit. A** rozl. mr. 1412: gr. or. i ogr. mr. 719, łąk mr. 50, past. mr. 2, lasu mr. 595, nieuż. mr. 26; bud. drewn. 12; płodozm. 8-pol., las nieurządzony, pokłady kamienia wapiennego. Ws. **S. Świącki** os. 59, mr. 543. 10.) **S.**, ws., pow. płoński, gm. i par. Pomiechowo. W spisie urzęd. osad gub. płockiej (z 1881 r.) niepodana. Na mapie sztabu gen. pomieszczona jako wieś o 9 dm., leżąca na zach. od wsi Wymysły. 11.) **S.**, ws. włośc., pow. płocki, gm. Brwilno, par. Sikorz, odl. o 14 w. od Płocka, ma 16 dm., 38 mk., 674 mr. W 1827 r. 14 dm., 119 mk.; karczma rządowa.
Br. Ch.

Suchodół 1.) ws., pow. krośnieński, nad pot. Lubaczówką, wzn. 267 mt. n.p.m., odl. 3 klm. na pld. od Krosna, przy kolei żel. i gościńcu do Rymanowa. Par. rz.-kat. w Krośnie; szkoła ludowa. Zabudowana w dolinie, ma 910 mk. (7 izr.). Na obszarze wieś. posiadł. (gminy m. Krosna) znajduje się karczma. Obszar ten wynosi 142 mr. 1578 sąż. kw. roli, 29 mr. 843 sąż. łąk, 1386 sąż. ogr., 68 sąż. pastw. i 333 sąż. nieuż.; pos. mn. 702 roli, 105 łąk, 55 past. i 1 mr. lasu. **S.** graniczy na płu. z Guzikówką, przedmieś. Krosna, na zach. z Głowienką, na wsch. z Krościenkiem Niższym a na pld. z Leżanami i Miejscem. 2.) **S. z Hutą Suchodolską**, ws., pow. bobrecki, 10 klm. na pld.-zach. od Bóbrki (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na płu. leżą Łopuszna i Olchowice, na wschód Wołoszczyna i Chlebowice Wielkie, na pld. Wybranówka i Huta Szczerzecka (pow. lwowski), na zach. Hucisko. Przez wieś płynie pot. Siedliński (dopływ pot. Suchodolskiego) i przyjmuje w obręb wsi od praw. brzegu pot. Basarowy. Zabudowania **S.** leżą w dolinie tego potoku, na pld. od nich zabudowania Huty. Na płu. wznosi się wzgórze Podkamienna do 365 mt. Pld. część obszaru zajmuje las suchodolski. Lesistą jest także wsch. część obszaru. Własną wieś. tu i w Hucisku (Romana hr. Potockiego) ma roli or. 202, łąk i ogr. 47, past. 72, lasu 4870 mr.; wł. mn. roli or. 1403, łąk i ogr. 363, past. 177, lasu 20 mr. W r. 1880 było 136 dm., 808 mk. w gminie; 5 dm., 29 mk. na obsz. dwor. (626 gr.-kat., 157 rz.-kat., 41 izr., 13 in. wyzn.; 624 Rusinów, 210

Polaków, 3 Niemców). Par. rz.-kat. w Staremsiole, gr.-kat. w miejscu, dek. bobrecki. We wsi jest cerkiew i szkoła etat. 1-klas. 3.) **S.** al. *Suchodół*, folw. i grupa domów w Łazarówce, pow. buczacki. 4.) **S.**, ws., pow. doliński, 26 klm. na pld. od Doliny (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na zach. leży Ilemnia, na pln. Ilemnia i Łuhy, na wsch. Lipowica, na pld. Perehińsko. Wzdłuż granicy wsch. płynie pot. Czeczwa i przyjmuje w obrębie wsi od praw. brzegu Nerydówkę i Meciwkę, a od lewego: Wołoskę, Suchodół, Potoki, Czorny i Bezderuski. Wzdłuż granicy pld.-zach. ciągnie się od pln.-zach. na pld.-wsch. pasmo górskie Arszyca (ob. Czeczwa), ze szczytem Nerydów (1557 mt.); dalej ku pln. wznoszą się: Skorodna (1195 mt.), Siwakowa (861 mt.), Helebartyn (1035 mt.). Zabudowania wiejskie leżą na pln. w dolinie Czeczwy, głównie na przestrzeni między Potokami a Czornym (595 mt. cerkiew). Własny wiek. tu i w Lipowicy (rządowa) ma roli or. 8, łąk i ogr. 51, past. 126, lasu 21521 mr.; wł. mn. roli or. 526, łąk i ogr. 1471, past. 514, lasu 60 mr. W r. 1880 było 92 dm., 613 mk. w gminie; 5 dm., 22 mk. na obszarze dwor. (593 gr.-kat., 22 rz.-kat., 20 izr.; 620 Rusinów, 15 Polaków). Par. rz.-kat. w Dolinie, gr.-kat. w miejscu, dek. perehiński. We wsi jest cerkiew. **S.** jest siedzibą ces. król. zarządu lasów i domen. Są tu dwa tartaki wodne, każdy o 2 gatrach i 2 piłach; spotrzebowują rocznie 4200 mt. sześć drzewa a produkują 2600 mt. desek, brusów i łąt. Za czasów Rzpltej należała wieś do ststwa dolińskiego. W lustracyi z r. 1661 i 1662 (Rkp. Ossol., Nr. 2834, fol. 136) czytamy: „W tej wsi tylko łąn jeden. Czyszu z łąnu zł. 30; owsa z łąnu mac 2 po gr. 15 = 1 zł.; za stróża i za hajduka zł. 20; gęsi z łąnu 2 po gr. 6 = 12 gr., trzecia na p. podstarościęgo; kur z łąnu 4, dwie zosobna na p. podstarościęgo; jajec kopa; drew wozów 6; dziesięciny pszczelnej pień dziesiąty, teraz pszczół nie było; dziesięciny owczej dwudziestą owce, teraz się dostało owiec 3 po złp. 2 = 6 zł.; dziesięciny świnnej, kiedy się żer zrodził, dają dziesiątego wieprza, kiedy się nie zrodzi, dają od wieprza po gr. 3, dostało się od świń 11 po gr. 3 = 1 zł. 3 gr.; sarnę jedną dają; koleny z łąnu gr. 24; pop daje 2 zł. Stóg siana ze wsią Lipowicą zrobić powinni. Kniaziowie dworską usługę odprawują i kozaka na koniu stawiają. Prawa nie pokazali. Summa procentu z tej wsi facit zł. 81 gr. 9“. W inwentarzu ststwa dolińskiego z r. 1727 (Rkp. Ossol., Nr. 1420, str. 37) czytamy: „Ta wieś osiadła na jednym łąnie. Osiadłość (wymieniona po nazwisku) składa się z 7 wołowych a 10 zagrodników. Powinności poddanych:

Pieniędzy czynszowych z łąnu 30 zł.; owsa z łąnu mac 2, gęsi 2, kur 4, jajec kopa. Osobliwie p. podstarościemu na święta gęś 1, kur 2 i drew na opał. Item drew z łąnu należy się wozów 4. Za stróżę i hajduka 20 zł.; kolenydzich pieneędzy 5 zł. 24 gr.; rybackich pieneędzy 4 zł.; za 2 sarny 4 zł.; spisnego płacą 1 zł. 18 gr.; stóg siana zrobić, lub za niego złp. 20 dać powinni. Kniaziowie za kozaka płacą 60 zł.; za puste pole płacą 10 zł.; za cerkiewne 2 zł. Dziesięcinę owczą, świnną i pszczelną opisze się w summaryuszu“. W inwentarzu z r. 1758 (Rkp. Ossol., Nr. 1419, str. 20, czytamy: „Osiadłość wsi (wymieniona po nazwisku) wynosi 24 osadników, którzy posiadają razem 28 wołów, 2 byki, 18 krów, 4 jałówki, 2 konie, 307 owiec. Powinności: wieś daje czyszu na rok dwiema ratami zł. 150; hiberny zł. 100; pogłównego na rok cały zł. 18; smolackich zł. 35; świętecznego zł. 11; wieprzowego zł. 8; na stróża zł. 18; szalasoowego zł. 6; owsa osmaczek 12. Stróżę do folw. Nadziejowskiego jako i do kieratu odbywa. Sianożęć inwentarską skosić i zwieźć według dawnego zwyczaju powinni. W tej wsi karczmy nie masz, do Ilemskiej osady wsi przyłączona. Osiadła na łąnie jednym“. 5.) **S.**, ws., pow. husiatyński, 4 klm. na pld.-zach. od Husiatyna (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na pld. leżą Szydłowce i Sidorów, na pln. Czabarówka i Husiatyn; wsch. część wsi sąsiaduje z pow. kamienieckim gub. podolskiej. Wzdłuż granicy wschod. płynie Zbrucz od pln. na pld. Zach. część wsi przepływa w tym samym kierunku pot. Suchodół, zasilony od praw. brzegu pot. Rudka. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Suchodółu; na pld.-wschód od nich, nad Zbruczem, przys. Bednarówka, a na zachód od niego przys. Trojanówka. Wznies. dochodzi na pln. do 301 mt., na pld.-wsch. opada do 271 mt. Własny wiek. ma roli or. 1004, łąk i ogr. 90, past. 8, lasu 98 mr.; wł. mn. roli or. 738, łąk i ogr. 101, past. 30, lasu 2 mr. W r. 1880 było 139 dm., 743 mk. w gminie, 25 dm., 149 mk. na obszarze dwor. (624 gr.-kat., 256 rz.-kat., 12 izr.; 727 Rusinów, 165 Polaków). Par. rz.-kat. w Sidorowie, gr.-kat. w miejscu, dek. husiatyński. We wsi cerkiew p. w. św. Dymitra, szkoła filialna i kasa pożycz. gm. z kapitałem 300 złr. 6.) **S.**, grupa domów w Horyhladach, pow. tłumacki. 7.) **S.**, grupa domów w Kutyskach, pow. tłumacki. Leży nad Dniestrem, przy samej przeprawie przez rzekę. *Mac.—Lu. Dz.*

Suchodół, osada niegdyś, w par. Trłag, w dawnym pow. gnieźnieńskim (Mogilno), w okolicy Mogilna i Pakości. Istniała jeszcze przy schyłku zeszłego stulecia; dziesięcinę płaciła z łąnów km. proboszczom w Wenecyi. W r.

1464 Stanisław z Broniewic zeznawał przed konsystorzem gnieźn., że plebanowi weneckiemu winien 12 grzyw. za dziesięcinę z S. W r. 1579 należała ws do Jana Modliboga i Andrzeja Kołudzkiego. Pierwszy miał 2 łany, os., 4 półłanki puste, 1 zagr. i komorn., a drugi 1 łan os. i 1 zagr. Regestra pob. z r. 1620 wykazują dział Kacpra Wyganowskiego (1 łan kmiecy). *E. Cal.*

Suchodółka, folw., pow. opatowski, gm. i par. Czyżów Szlachecki, odl. od Opatowa 27 w., 1 dm., 8 mk., 237 mr. ziemi dwor. W 1827 r. 6 dm., 28 mk., par. Przybysławice.

Suchodoły ws i folw., pow. kutnowski, gm. i par. Krośniewice, odl. 18 w. od Kutna, ma 52 mk. W 1827 r. 9 dm., 74 mk. Fol. S. lit. B rozl. (1882 r.) mr. 146: gr. or. i ogr. mr. 122, łąk mr. 6, past. mr. 1, lasu mr. 10, nieuż. mr. 7; bud. mur. 4, drewn. 2. Fol. S. lit. C w 1871 r. rozl. mr. 115: gr. or. i ogr. mr. 83, łąk mr. 3, past. mr. 17, lasu mr. 10, wody mr. 1, nieuż. mr. 2; bud. mur. 3, drewn. 2. Zarówno kmiecy jak dwor. łany dawały dziesięcinę pleb. w Krośniewicach (Łaski, L. B., II, 471). 2.) **S.**, osada nie istniejąca obecnie, należała w XVI w. do par. Łęki, w pow. kutnowskim (Łaski, L. B., II, 489). 3.) **S.**, ws i folw., pow. janowski, gm. i par. Gościeradów. Folw. wchodzi w skład dóbr Gościeradów, ma 214 mr.; ws ma 22 os., 245 mr. 4.) **S.**, ws i folw., pow. krasnostawski, gm. i par. Fajslawice, odl. 19 w. od Krasnegostawu. W 1827 r. 56 dm., 349 mk. Dobra S. składały się w 1870 r. z fol. S. i Dziecinin, rozl. mr. 1467: gr. or. i ogr. mr. 963, łąk mr. 54, past. i zarośli mr. 268, lasu mr. 845, nieużytk. mr. 85; las urządzony. Ws S. os. 76, mr. 1468. R. 1531 Żegota miał 3 łany, 1 młyn. Jeszcze w 1676 r. S. należał do par. Biskupice. Mieszka tu Teresa Silnicka i płaci od 8 ludzi dwor. i 86 poddanych (Pawinski, Małop., 352 i 6 a). W połowie XV w. ws S., w par. Biskupice, miała łany km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 4 grzyw., nadał Zbigniew Oleśnicki plebanowi w Biskupicach (Długosz, L. B., II, 550). 5.) **S.**, pow. ostrołęcki, ob. *Kostki-S.* 6.) **S.**, ws włośc., pow. suwalski, gm. i par. Jeleniewo, odl. od Suwałk 8 w., ma 16 dm., 118 mk. W 1827 r. 12 dm., 75 mk. *Br. Ch.*

Suchodoły 1.) al. *Suchodole*, ws i dobra, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Suchodoły, o 4 w. od gminy a 7 w. od Oszmiany. Folw. ma 1 dm., 27 mk. kat.; ws 19 dm., 110 mk. tegoż wyzn.; karczma 1 dm., 5 mk. (w 1865 r. 32 dusz rewiz.; własność Zasimowskich oraz 3 dusze należące do dóbr Kiewliszki, Wojniczów). W skład okr. wiejskiego wchodzi wsi: S., Baruliszki, Cieleżyszki, Grodzie, Radziuny, Widzie (Wiże),

Żurawy, w ogóle 138 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych. 2.) **S.**, ws, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 5 okr. pol., gm. Połowiec, o 48 w. od Brześcia. 3.) **S.**, zaśc. poradziwiłowski, pow. miński, w 1 okr. pol. mińskim, gm. Samochwałowice, par. kat. Kojdanów, niegdyś w hrabstwie kojdanowskim, nabyty w 1849 r. przez szlachtę zagrodową; mają tu własność: Bazarzewscy 3 włóki, Wysocy około 7 włók, Łęscy 7 włók (razem z os. Mieszczycy), Borowikowie 1/2 włóki. Miejscowość falista, dość leśna, grunta szczerkowo-glinkowate, urodzajne. *J. Krz.—A. Jel.*

Suchodoły, w dokum. *Suchodoł*, ws nad rz. Studenką, dopł. Bugu, pow. włodzimierski, na pld.-zach. od Włodzimierza (par. kat.), posiada cerkiew. W dokum. wspomniane są: cerkwie: Wozniesieńska i Siemionowska, oraz szpital. W 1570 r. należała do Wasyla Zahorowskiego, który z S. i Diechszowa płacił z 20 1/2 dworz., 27 ogrod. po 6 gr. i 10 ogrodn. po 4 gr. W 1583 r. p. Wasilowa Zahorowska, kasztel. brasławska, ks. Czartoryska, ze wsi S. płaci z 32 dym., 3 ogrodn., 2 ogrodn., 2 komorn., 2 kół dorocz., 2 bojarów i 1 popa (Jabłonowski, Wołyn., 23, 114). *J. Krz.*

Suchodoły z *Gajami Suchodolskimi*, ws, pow. brodzki, 10 klm. na pld. od Brodów (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na pld. leży Ponikowica, na wschód i pld. Ponikwa Wielka, na zach. Hołoskowice. Przez wieś płynie z Ponikwy do Ponikowicy jedna z odnog prawego ramienia Styru. Na pld.-wsch. przys. Gaje Suchodolskie. Na pld. wzgórze Mogiłka. Przez wieś idzie gościniec brodzko-złoczowski. Włas. więk. ma roli or. 576, łąk i ogr. 25, past. 35; wł. mn. roli or. 792, łąk i ogr. 55, past. 40 mr. W r. 1880 było w gminie 128 dm., 782 mk. (na Gaje przypada 34 dm., 195 mk.), 17 dm., 114 mk. na obsz. dwor. (660 gr.-kat., 188 rz.-kat., 48 izr.; 655 Rusinów, 193 Polaków, 46 Niemców). Par. rz.-kat. w Ponikwie, gr.-kat. w miejscu, dek. brodzki. We wsi cerkiew, szkoła etat. 1-klas. z językiem ruskim (istnieje od 1873), trzy młyny, kasa pożycz. gm. z kapit. 450 złr. i gorzelnia. *Lu. Dz.*

Suchodorówka, rzeka w gub. mohylewskiej, prawy dopływ Łuczesy. Przybiera od lewego brzegu Olszanę a także i Łososinkę. Uchodzi do Łuczesy (dopł. Dźwiny) w pow. orszańskim.

Sucholas 1.) grupa domów w Sieniawce, pow. cieszanowski. 2.) **S.** al. *Sychylas*, grupa domów w Borkach Janowskich, pow. lwowski. Była to dawniej oddzielna wieś w starostwie janowskim (ob. t. III, 424).

Sucholasy, *Sucholiesy*, ws na lewym brz. Rosi, przy linii dr. żel. chwastowskiej, pow. wasylkowski, w 3 okr. pol., gm. Błoszczyńce,

o 54 w. od Wasylkowa, ma 816 mk. W 1740 r. było tu 26 sadyb a w 1863 r. 638 mk. Posiada cerkiew Przemien. Pańskiego, wzniesioną z drzewa 1849 r., na miejsce dawniejszej z 1726 r. i uposażoną 42 dzies. Do par. należy ws. Mołodecka (o 5 w. odl.). We wsi znajduje się starożytne horodyszcze oraz st. dr. żel. chwastowskiej, pomiędzy Białą Cerkwią (o 20 w.) a Olszanicą (o 25 w.), odl. o 52 w. od Chwastowa a 230 w. od Znamienki. S. należy do Białocerkiewszczyzny hr. Branickich. J. Krz.

Sucholaszczaki-Mieczki, ob. *Mieczki* 4.).

Sucholiesy, ob. *Sucholasy*.

Sucholipie, pow. krasnostawski, ob. *Sucholipie*.

Sucholażce, niem. *Sucholasetz*, z *Hadrunkiem*, ws., w pow. opawskim. Graniczy z gm. Sedlitz. Ma szkołę ludową, 948 mk. (z tego na Hadrunek przypada 216).

Sucholda, mała rzeczka uchodząca do Biebrzy, wspominana w dok. z 1358 r. (Kod. Maz., 73).

Sucholeg, ob. *Las-S*.

Sucholucze, w 1637 r. także *Dobratyn*, ws. nad Dnieprem, a właściwie przy starem zamulonym ujściu Teterowa do Dniepru, pow. radomski, w 5 okr. pol., gm. Hornostajpol, par. praw. i dobra Rotycze (o 12 w.), o 138 w. od Radomyśla, ma 191 mk. Według Po-chilewicz jest tu 208 mk.; włościanie uwłaszczeni zostali na 660 dzies., ze spłatą po 294 rs. 69 kop. rocznie. Znajduje się tu przystań statków parowych, trzecia od Kijowa, odległego o 60 w. Na gruntach wsi są stare mogiły, a mianowicie na pld., przy drodze do Rudni, i na zach., przy drodze do Syczówki.

Suchom, kolonia, pow. świecki, st. p. leśn. Louisenthal, par. kat. Drzycim; 8 dm., 55 mk. kat. (ob. *Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver.*, 1886, str. 366). Ks. Fr.

Suchomyła, os., pow. chełmski, gm. Turka, par. r. g. Berdyszczcze.

Suchopary 1.) ws., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Horodek, okr. wiej. i dobra (w 1865 r.) Drużbickich, Chołchło, o 12 w. od gminy a 43 w. od Wilejki, przy b. trakoie poczt. z Mołodeczna do granicy pow. mińskiego, 6 dm., 42 mk. praw. (w 1865 r. 19 dusz rewiz.). 2.) S., ws. włośc., tamże, o 8 w. od gminy, 1 dusza rewiz.

Suchopol al. *Suchopole*, sióło i dobra, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. Suchopol, o 21 w. od Prużany, 36 w. od Narewki a 145 w. od Grodna.

Suchoporowo, ws., pow. lepolski, należy do dóbr Mosarz, poprzednio Szczyttów, dziś Józefy Zabiłłowej, ma 160 dzies. ziemi.

Suchoraba, w XV w. *Sucha Raba*, ws., pow. wielicki, odl. 11 klm. na wschód od Wie-

liczki, przy gościńcu do Książnicy, o 6·5 klm. na pld. od st. kol. Karola Ludwika w Podłężu. Ma 24 dm., folw. i 164 mk. (7 izr.). Par. rz.-kat. w Brzeziu. Pos. więk. (benedyktyniek staniąteckich) składa się z 184 roli, 26 łąk, 1 ogrodu, 3 past., 20 lasu i 1 mr. nieuż.; pos. mn. ma 276 roli, 26 łąk, 22 past. i 4 mr. lasu. Za Długosza (L. B., III, 285) należała do klasztoru staniąteckiego i graniczyła z Górką (dziś Zagórze?). S. styka się na pld. z Zabłociem i Zborezcami, na wschód z Czyszowem. na pñ. z Siomirogiem i Zagórzem a na zach. z lasem. Mac.

Suchorączek 1.) 1288 *Suchorambzke*, 1695 *Suchorąsk*, niem. *Wilhelmsruh*, dobra rycer., w pow. złotowskim, st. p. i par. kat. Więcbork, o 2·5 klm. odl., 539 ha (397 roli or., 82 łąk); 1885 r. 6 dm., 27 dym., 184 mk. (106 kat.); hodowla koni, bydła i owiec. W dok. zachodzi pod nazwą Suchorąbsk; rycerskimi zostały te dobra dopiero r. 1859 (ob. *Gesch. d. Kr. Flatow, v. Schmitt*, str. 292). Jeszcze r. 1783 napadł tu niedźwiedź skotarza na polu (ob. tamże, str. 14). 2.) S., niem. *Suchoroneczek*, ws., tamże, 276 ha (167 roli or., 24 łąk, 2 lasu); 1885 r. 13 dm., 14 dym., 93 mk., 76 kat., 17 ew. R. 1695 dawało tu 3 włościan mesznego po 2 kor. żyta i tyleż owsa, reszta włók została do dworu przyłączona (ob. *Wizyt. Jezierskiego*, str. 92); szkoła 1-klasowa kat. Ks. Fr.

Suchorebszczyzna, folw. nad rz. Myszanką, pow. nowogródzki, w 3 okr. pol. i gm. Nowa-Mysz, o 1 milę od st. dr. żel. mosk.-brzeskiej Baranowicze, ma 92 włók, od 1868 r. własność urzędnika Anieńskiego; grunta urodzajne, łąki dobre. A. Jel.

Suchoręcz, niekiedy *Suchorącz*, *Suchoriczice* i *Suchorancecz* w r. 1343, *Suchorancecz* i *Suchorzance* w r. 1397, *Szuchoracz*, *Szuchoreszcz*, ztąd *Suchoręś*, mylnie *Suchorzec*, urzęd. *Gross Suchorencz*, dwór i folw., pow. szubiński, o 6½ klm. na wschód-pñ. od Keyni, nad strugą, która płynie od Roztrębowa i ginie w bagnisku Lasowiny, w okolicy obniżającej się od 104 mt. nrm. do 82 mt. Graniczy z Malicami, Szczepicami, Suchoręczkiem i Wszeradowem; par. Wszeradów (Szaradowo), poczta w Zalesiu, st. dr. żel. w Keyni (Exin). Dwór, folw. i karczma Czerwoniak tworzą okrąg dworski, mający 3 dm., 236 mk. (224 kat., 12 prot.) i 1342 ha (548 roli, 52 łąk, 720 lasu). W r. 1343 pisał się z S. Mirosław, syn Boddzanty, synowiec bisk. pozn. Jana i Mikołaja z Będlewa (Kod. Wielkp., 1214, 1227); później, r. 1397—99 pisali się z S. Wincenty i inni Suchoręccy (Akta gr. Wielkp., II). Około r. 1523 płacono proboszczom wszeradowskiemu dziesięcinę snopową z łąnów dziedzicznych, a z kmiecych mesznego po korcu żyta

i owsa; zagrodnicy i karczmarze po groszu. Dział Karlikowo leżał w r. 1542 pustkami. W r. 1578 było 5 śladów os. i 4 zagr.; dział Wawrzyńczowy obejmował 1 ślad os. i 2 zagr.; w r. 1618—20 było 5 ślad. os., jeden pół-łanek, 4 zagr., wiatrak i karczmarz. Około r. 1793 należał S. i Suchoreczek do Franciszka Polewskiego, później do Wolszlegierów.

Suchoreczek al. *Suchorecz Mały*, urząd. *Klein Suchorencz*, dwór, pow. szubiński, o 7 klm. na wschód-płn. od Keyni, na wzn. 101 mt. npm. Graniczy z Suchoreczem; par. Wszeradów (Szaradowo), poczta w Zalesiu, st. dr. żel. w Keyni (Exin); 5 dm., 75 mk. (49 kat., 26 prot.) i 404 ha (329 roli, 12 łąk, 47 lasu). S. miewał dawniej tych samych co Suchorecz dziedziców. Nazwa niemiecka „Wilhelmsbruch“ nie utrzymała się. Około r. 1523 składał S. proboszczom wszeradowskim takie jak Sachorecz daniny; w r. 1578 były w S. 2 ślady os. i 2 zagr., a w 1618—20 r. 3 ślady puste i 1 zagroda. *E. Cal.*

Suchoros 1.) *Stary*, wś, pow. szczeciński, st. p. Lipowiec; 13 dm., 74 mk., 135 ha. 2.) *S. Nowy*, wś, tamże; 23 dm., 138 mk., 370 ha.

Suchorów 1.) al. *Suchoropy*, część Zameczka, w pow. żółkiewskim. 2.) *S.*, ob. *Suchorzów*.

Suchorowiec, wś, pow. szczeciński, st. p. Lipowiec; 37 dm., 187 mk., 472 ha.

Suchorowszczyzna al. *Sucharewyszczyna*, zaśc., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Niestaniszki, okr. wiejski i dobra Chomińskich Dubrowlany, o 2 w. od gminy a 49 w. od Świecian, ma 1 dm., 9 mk. kat.

Suchoruki, grupa domów w Kamionce Wołoskiej, pow. Rawa Ruska.

Suchorzec, fol., pow. suwalski, gm. Czostków, par. Bakalarzew, odl. od Suwałk 18 w.; ma 2 dm., 27 mk., 867 mr. Wchodzi w skład dóbr Czostków. W 1827 r. 2 dm., 11 mk., par. Filipowo.

Suchorzeczka, rzka, bierze początek na płn. od jez. Studzieniowego, w pow. augustowskim, pod Suchą rzeczką wchodzi w jezioro Serwy i wyszedłszy łączy się z lewego brzegu z kanałem augustowskim.

Suchorzew 1.) al. *Sucharzewo*, niem. *Trockau*, dawniej *Salem*, dwór, pow. mogilnicki, ku płn. od Mogilna (st. dr. żel.), par. Parlin, poczta Dąbrowa (Kaisersfelde); 7 dm., 164 mk. (135 kat., 29 prot.) i 254 ha (227 roli, 13 łąk); chów i tucz bydła holenderskiego. 2.) *S.*, wś i dwór, pow. pleszewski (Jarocin), o 6 klm. na zach. od Pleszewa, nad Nerem, dopł. Proсны. Graniczy z Orpiszewkiem, Kowalewem, Baranowem, Piekarzewem i Kotlinem; par., poczta i st. dr. żel. w Kowalewie pod Pleszewem, o 3 klm. W XIV w. składał się S. z 2 części: polskiej i niemieckiej (osadzonej na prawie niemieckim). Sułko z Zawidowie sprzedał

Wincentemu z Kepy, podkomorzemu kaliskiemu, S. niemieckie i dział na polskim; czynność tę potwierdził król w r. 1368 (Kod. Wielk., 1588). S. zlał się z biegiem czasu w jedną całość. Akta grodzkie i ziem. kaliskie z XVI w. zawierają liczne sprawy, odnoszące się do S. i dziedziców. W r. 1579 było tu 2 $\frac{1}{2}$ łąn. os., 2 komor. i 1 pasterz; S. należał wówczas do Kacpra Suchorzewskiego; około r. 1620 do Małgorzaty Sławoszewskiej. W nowszych czasach dziedziczyli tu Tomiccy. Wś ma 11 dm., 112 mk. (107 katol., 5 prot.) i 96 ha (78 roli, 12 łąk). Dwór 10 dm., 225 mk. (200 katol., 25 prot.) i 671 ha (516 roli, 50 łąk, 69 lasu). 3.) *S.* al. *Suchorzowo*, urząd. *Sucharzewo*, wś, pow. szremski, o 6 klm. na wschód od Czempania (st. dr. żel.) pod Chaławami; par. Hówek, poczta w Szoldrach; 4 dm., 44 mk. kat. i 86 ha (75 roli, 5 łąk, 3 lasu). Należało około r. 1773 do Zakrzewskich. 4.) *S.* Według reg. pob. z r. 1557—1565 (Pawliński, Wielkop., II, 35, 37) i M. Boruckiego (Ziemia kuj., 161, 162) istniały na Kujawach, w pow. kruszwickim, wojew. brzeskiem, 2 osady t. n.: jedna w par. gębickiej, druga w kruszwickiej. Pierwsza należała do Zakrzewskich, a drugą dziedziczyła Rokosowska w r. 1676. *E. Cal.*

Suchorzewko, wś i folw., pow. pleszewski (Jarocin), o 9 klm. na płn-zach. od Koźmina (st. dr. żel.). Graniczy z Strzyżewkiem, Ruskiem i Potarzycą; par. Rusko, poczta Golina. S. należało w końcu zeszłego wieku do Zarebów, później do Objezierskich, dziedziców Ruska. Wś ma dziś 14 dm., 84 mk. kat. i 92 ha (90 roli). Folw. ma 7 dm., 167 mk.; wchodzi w skład okr. dwor. Rusko; właścicielem jest Zygmunt hr. Czarnecki. *E. Cal.*

Suchorzewszczyzna, folw., pow. nowogrodzki, właśc. *Suchorebszczyna* (ob.).

Suchorzów al. *Suchorów*, z *Przewozem*, wś, pow. tarnobrzeski, na praw. brzegu Wisły, 4 klm. na wsch. od Baranowa, przy gościńcu z Mielca do Tarnobrzegu. Zajmuje nieco wzniesiony obszar wśród rozległej niziny (186 mt. npm.) nadwiślańskiej i składa się z 138 dm., 604 mk. Os. Przewóz ma 28 dm. (u ujścia pot. Baranowskiego do Wisły), na płn.-zach. od Suchorzowa. Wisła płynie tu szerokim korytem z płaskimi brzegami, tworzy liczne kepy. Mieszkańcy, w liczbie 126, trudnią się przewoźnictwem do przykomorka i rybołówstwem. Obie osady liczą 718 mk. rzym.-kat. i 12 izrael. Par. rzym.-kat. w Baranowie. Według Skorowidza Pilata z r. 1890 jest w tej wsi karczma a posiadłość większa (Stanisława Dolańskiego) wynosi 73 mr. roli, 25 mr. łąk i 54 mr. lasu. Obszaru mniejszej posiadłości nie podają Skorowidze. Za Długosza L. B., II, 310—312) obydwie osady należały do par. w Chorzelowie. Dziedziczył je Jan Ba-

ranowski. W S. było 9 łan. km., w Przewozie 1 łan. Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508 Stanisław z Kurozwek płaci tu wraz z innemi 8 grzyw. 46 gr. W r. 1578 wś Suchorzów, w par. Michocin, własność Andrzeja Leszczyńskiego, miała 14 osad., 7 łan., 2 kom., 2 biednych (Pawiński, Małop., 198, 457). S. graniczy na zach. z Baranowem, na pld. ze Skopaniem, na wsch. z Siedleszczanami i Dąbrowicą. *Mac.*

Suchorzyn, w XVI w. *Suchorzyno quadruplex*, wś i fol., pow. sieradzki, gm. Wierzchy, par. Drużbin, odl. 30 w. od Sieradza; wś ma 4 dm., 57 mk., fol. 4 dm., 9 mk. W r. 10 dm., 99 mk. W 1888 r. fol. S. rozl. mr. 795: gr. or. i ogr. mr. 563, łąk mr. 5, pastw. mr. 19, lasu mr. 103, w odpadkach mr. 82, nieuż. mr. 23; bud. mur. 8, z drzewa 8; las nieurządzony. Wś S. os. 13, mr. 9; wś Dybów os. 15, mr. 179. Na początku XVI w. dziesięcinę z łan. km. i folw. pobierał pleb. w Drużbinie. Za kołędę dawali kmiecie po korcu owsa z łanu, a zagrodnicy po pół grosza (Łaski, L. B., I, 397). Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552 było tu 4 posiadaczy, mających po 1/4 łana; Czepowska 1/8 łana (Pawiński, Wielkop., II, 245). *Br. Ch.*

Suchostaw, mko, pow. husiatyński, 28 klm. na pñ.-zach. od Husiatyna (st. dr. żel.), 8 klm. od Kopyczyniec (sąd pow. i urz. poczt.). Leży pod 49° 9' pñ. szer. a 43° 32' wsch. dł. od F. Na pñ.-wsch. leży Howików Wielki i Chorostków, na pld.-wsch. Kopyczyńce, na pld.-zach. Jabłonów, na pñ.-zach. Kobyłowska (pow. trembowelski). W stronie pñ.-zach. nastają potoki: Kręciłów i Strzałka, płynące do Kopyczyniec, gdzie wpadają do stawu, z którego wychodzą jako rz. Niezlawa. Na pñ.-wsch. folw. „Na Rudzie”. Wznies. sięga 361 mt. w środku obszaru (znak triang.). Przez miasteczko idzie gościniec z Kopyczyniec do Trembowli. Włas. więk. ma roli or. 104, łąk i ogr. 17, pastw. 10; wł. mn. roli or. 1724, łąk i ogr. 699, pastw. 25 mr. W r. 1880 było 324 dm., 2089 mk. w gminie, 9 dm., 192 mk. na obsz. dwor. 1484 gr.-kat., 183 rzym.-kat., 614 izrael.; 1477 Rusinów, 395 Polaków, 408 Niemców). Par. rzym.-kat. w Kopyczyńcach, gr.-kat. w miejscu, dek. husiatyński. W mieście jest cerkiew, szkoła etat. 1-klas. i kasa poż. gmin. z kapit. 790 zł. Dworzani Zygmunta Augusta Mikołaj Potocki, rządcą zamku kamienieckiego i dzierżawca Jabłonowa, otrzymał w r. 1553 przywilej, pozwalający przeistoczyć wś Jabłonów na miasto t. n. Dla rychlejszego wzrostu nowej osady obdarzył król niemieckiem prawem, uwolnił na lat 15 od podatków, jakoteż od targowego, mostowego, grobelnego i cła, oprócz pogranicznego, od czopowego zaś tyl-

ko na rok jeden; zaprowadził targ w piątek, jarmarki na św. Stanisława i św. Leonarda. Mimo to wszakże Jabłonów pozostał wsią, a w małym oddaleniu, za stawem, założono miasteczko Suchostaw, o którym lustratorowie piszą w r. 1664: „bywało osiadłych ludzi 90 i karczma; teraz w kozackiej wojnie spustoszało i żadnego w niem nie masz mieszczana”. Lustr. z r. 1765 podaje: „S. miasteczko z wsiami Jabłonów, Uwisła i Celejów, są dzierżawą w posesyi Fr. Salezego Potockiego, wwdy kijowskiego. W miasteczku jest cerkiew, gospodarzy chrześcian. 161, żydów 57”. Później S. zostawał w posiadaniu Marcina Lipskiego, podstolego buskiego, i Teresy z Markowskich, z prow. 23,207 złp. 22 gr., z czego kwarta 5801 złp. 28 gr. Rząd austriacki oddał je spadkobiercom Tadeusza hr. Dzieduszyckiego jako częściowy ekwiwalent za dobra kosowskie, dla salin zajęte. Herb miasteczka: w niebieskiem polu u góry herb Pilawa, u dołu złota ryba. *Lu. Dz.*

Suchostrzydz al. *Launów*, wś, ob. Narłowy.

Suchostrzygi, niem. *Launau* (por. *Launen*), wś włośc., powstała z rozparcelowanych dóbr ryc., pow. tczewski, st. p. i kol. i par. kat. Tczew (o 2·5 klm.); zawiera 9 gburów, posiadał i 3 zagr.; 546 ha (402 roli orn., 62 łąk); 1885 r. 43 dm., 160 dym., 665 mk., 516 kat., 144 ew., 8 żyd. Na folw. Amalienhof przypada 60 mk. i 3 dm. Szkoła 2-klas. miała 1887 r. 135 dzieci. R. 1338 czyni Augustyn Cegenberg h. Chomato, dziedzic Zajaczkowa pod Gdańskiem, z Teodorykiem hr. z Altenburga zamianę dóbr zajaczkowskich za wś Suchostrzygi—Launaw. Od tego czasu pisze się ród ten w aktach krzyżackich „de Cegenberg”, albo „de Launaw”. Inny Aug. Cegenberg był w początku XV w. sędzią ziemskim chełmińskim, a Jan Cegenberg podchorążym tejże ziemi i przywódcą związku jaszczurezego. Był to pan bogaty, bo prócz dóbr pomorskich posiadał w ziemi chełmińskiej: Augustynowice, Bogdanki, Pęslawice, Orle i Zaskocz. Nazwisko swoje ma ta rodzina od zamku Cegenberg czyli Cymbark, niegdyś nad jez. wąbrzeskiem położonego (ob. Kętrz. Oludn. pol., str. 123). Podług taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili tu poddani od 22 wł. osiad. i 2 rzemieśln. 45 fl. 18 gr., wwdą chełmiński zaś od 6 wł. osiad. 12 fl. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 173). Według taryfy na symple z r. 1717 płaciły S. 10 zł. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 83). Wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 — 11 donosi, że włościanie dawali mesznego po pół kor. żyta i owsa od 22 włók; z tych Jan Tyla sieje włók 4, Michał Fox 2, Bart 1, Jerzy Kuca 2, Gawroński 1, Jerzy Fox 3, Daniel Hofkie 1, Akier 1, Marcin Ku-

ca 2, Wagaza 3 (ob. str. 166). R. 1780 posiadał S. Czapski; mk. było 117 kat. i 382 ew. Mesznego dawał dwór 3 korce żyta i tyleż owsa, wś 11 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 201). Na cmentarzu spoczywa 26 żołnierzy austriackich, którzy tu w niewoli zmarli r. 1866. R. 1888 postawiono im pomnik, który uroczystie został odsłonięty. Koszta pokryto ze składek, które Czesi złożyli. Niedawno temu znaleziono tu na polu p. Rogowskiego kości zwierząt zaginionych gatunków i kawał skamieniałego drzewa. *Ks. Fr.*

Suchota, część Boratyna z folw., pow. brodzki.

Suchotów 1.) staw al. jezioro na gruntach m. Sarny, pow. lipowiecki. 2.) **S.**, chutor, pow. lipowiecki, w 3 okr. pol., gm. Sarny, o 72 w. od Lipowca, ma 4 mk.

Suchotówka 1.) *Niemiecka*, urząd. *Deutsch Suchatowko*, wś, pow. inowrocławski, o 5 klm. ku wsch. od Gniewkowa (par., poczta i st. dr. żel.), par. prot. Murzynek. Wś leży na wzn. 106 mt. n.p.m., ma 34 dm., 289 mk. (100 kat., 189 prot.) i 141 ha (126 roli). 2.) **S. Polska** al. *Suchatowska Osada*, urząd. *Polnisch Suchatowko*, wś, tamże, 17 dm., 114 mk. (88 kat., 26 prot.) i 108 ha (104 roli). *E. Cal.*

Suchowce, w dokum. także *Suchowice*, sioło nad Stubłą, pow. rówieński, niegdyś we włości żukowskiej, na pld. od Klewania i Żukowa.

Suchowce Małe i Wielkie, po rus. *Suchiwci*, wś, pow. zbaraski, 21 klm. na wsch. od Zbaraża (sąd pow.), tuż na zach. od urz. poczt. w Nowem Siole, 12 klm. na pln. od stac. kol. w Bogdanówce. Na pln.-wsch. leżą Hniliče Wielkie, na wsch. Nowesioło, na pld. Terpiłówka i Obodówka, na zach. Szelpaki. Przez wś płynie od Szelpak do Nowegosioła potok, wpadający pod nazwą Młyńskiego za obrębem wsi do Zbrucza. W dolinie potoku leżą zabudowania. Wznies. sięga na pln. 349 mt. Włas. więks. ma roli or. 782, łąk i ogr. 10, pastw. 15 mr.; wł. mn. roli or. 837, łąk i ogr. 31, pastw. 5 mr. Dobra S. w r. 1881 zapisał dziedzic Kaz. Czerniakowski na stypendya. W r. 1880 było 124 dm., 725 mk. w gminie, 2 dm., 14 mk. na obsz. dwor., (512 gr.-kat., 211 rzym.-kat., 16 izrael.; 720 Rusinów, 11 Polaków, 8 Niemców. Par. rzym.-kat. w Zbarażu, gr.-kat. w Nowemsiole. We wsi jest kasa pożyczk. gmin. z kapit. 385 złr., folw. i młyn. *Lu. Dz.*

Suchowczyce 1.) wś i dobra, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Pruska, o 9 i 10 w. od Kobrynia. W 1566 r. należały do dworu czerewaczyskiego i miały 20 włók (Lustr., 4, 190). 2.) **S.**, wś i folw. nad rz. Wuswą, pow. słucki, gm. Bystryca, w 3 okr. pol. i par. kat.

Kopyl. Wś ma 30 osad; folw., dość dawna własność Wojniłowiczów, 25 włók; grunta równe, urodzajne, łąki dobre, miejscowość małołesna. Odl. o 10 w. od st. Mackiewicz, przy szosie mosk.-brzeskiej. *A. Jel.*

Suchowercha al. *Suchowerchów*, wś, pow. kocmański na Bukowinie, posiada cerkiew paraf., 1606 mk. Należała do bisk. radowieckich od początku XV w. (ob. t. IX, 444).

Suchowerskie, grupa domów w Bilezu, pow. drohobycki.

Suchowicze, wś skarbowa nad Obiedówką, pow. rzeczycki, w 3 okr. pol. wasilewickim. gm. Dudzicze, ma 39 osad; cerkiew p. w. św. Jana Złotoustego, posiada około 5 włók ziemi i plac w Mozyrzu; kaplica w Szyiczach, uposażona 50 mr. ziemi; około 900 parafian. Szkółka wiejska. Miejscowość nieco falista, grunta lekkie. Dawniej był tu monaster bazylianów, fundowany w 1652 r. przez jezuitę Ignacego Jelca, oficjała kijowskiego, a opatrzone funduszami przez Teresę Komorowską, Michała Jeleńskiego, Jana Wolbeka, Korsaków, Horwatów i in. Wiadomość o tym monasterze podał archimandryta Mikołaj w *Historii eparchii mińskiej* (str. 165). S. były niegdyś królewsczyzną w sstwie szyickim, trzymaną długo przez Jeleńskich. Podług spisów podskarbińskich z 1766 r. S. były sstwem nierodowem, w zastawnem posiadaniu Michała Jeleńskiego, podkomorzego mozyrskiego, a jako sstwo tak dawniej zwane sumowne, nie opłacało w tym roku kwarty tylko 165 złp. hybernny; w spisach z 1780 r. znajdujemy wykazaną kwartę złp. 352 gr. 11. *A. Jel.*

Suchowierzba al. *Suchowierzka Malużynska*, wś, pow. ciechanowski, gm. Młock, par. Malużyn, odl. 19 w. od Ciechanowa, ma 4 dm., 64 mk., 54 mr. Wchodziła w skład dóbr Malużyn. W 1827 r. 3 dm., 18 mk.

Suchowierzka-Wolińska, wś, pow. ciechanowski, gm. Młock, par. Przasnysz, ma 27 mk., 120 mr. Mieszka tu drobna szlachta.

Suchowizna, os. młyn., pow. nowomiński, gm. Ładzyń, par. Stanisławów, ma 8 mk., 30 mr. Ob. *Ładzyń*.

Suchowlany, wś, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Skidel, o 31 w. od Grodna.

Suchowola 1.) folw., pow. grójecki, gm. Kobylin, par. Worów, ma 10 mk. 2.) **S.**, wś włośc., pow. kozienicki, gm. Trzebień, par. Magnuszew, odl. od Kozienic 25 w., ma 4 dm., 24 mk., 79 mr. 3.) **S.**, folw. i wś, pow. stopnicki, gm. i par. Chmielnik, odl. 20 w. od Stopnicy, posiada pokłady wapienia, dwa piece wapienne, cegielnię. W 1827 r. było 30 dm., 221 mk. W 1885 r., folw. S. oddzielony od dóbr Lubania, rozl. mr. 416: gr. or. i ogr. mr. 321, pastw. mr. 1, lasu mr. 81, nieuż. mr. 13; bud. mur. 1, z drzewa 8; płodozm. 10-pol.,

las nieurządzony. Wś S. ma 41 os., 512 mr. 4.) **S.**, wś i dobra w pobliżu rz. Wieprza, w pld.-wsch. stronie pow. zamojskiego, gm. Suchowola, par. kat. Krasnobród, odl. od Zamościa 18 w., Tomaszowa 21 w. Posiada cerkiew par. p. w. św. Jerzego, drewniana, zbudowaną 1852 r. a odrestaurowaną kosztem rządu w r. 1868 i szkołę początkową; 4 dm. dwor., 133 os. włośc., 985 mk., 566 kat., 393 prawosł., 10 izrael. i 1881 mr. włośc. Na obsz. dwor. S. powstała kol. z 79 os., mająca 900 mr., jednak obszar większ. własności z fol. Hutków (Niewiarowskiego) ma jeszcze 1950 mr. W r. 1880 było 2450 mr. folw. (1858 mr. lasu a 385 mr. łąk). Na obszarze S. bagno zwane Kryńskie. W skład gm. S. wchodzi: Adamów, Bondyryz, Bliźów, Boża-Wola, Feliksówka, Chutków, Potoczek, Rachodoszcze, S., Szewnia, Trzepięciny i Zalesie, oraz Jatutów leśnicz. Gmina S. należy do sądu gm. III okr. w Zwierzyńcu, granicząc wsch. krańcem z pow. tomaszowskim, zajmuje 16,627 mr. obszaru (ziemi orn. 8591 mr., łąk 784 mr., nieuż. 457 mr., pod budyn. 724 mr., rzeki i błota 65 mr. i lasu 6006 mr.). Położenie górzysto-lesiste, gleba ziemi piaszczysta i gliniasta. Ma 3 cerkwie (S., Potoczek i Szewnia) i 4 szkoły gminne. Urząd gm. i kasa wkład. zaliczkowa w Adamowie. 5.) **S.**, wś, pow. łukowski, gm. Miastków, par. Zwola. W 1827 r. było 10 dm., 93 mk. 6.) **S.**, wś, folw. i dobra nad rz. Tyśmienicą, pow. radzyński, gm. Suchowola, par. Czemierniki, odl. 12 w. od Radzynia, posiada cerkiew par., gorzelnię, młyn wodny, torf, 59 dm., 1100 mk. W 1827 r. było 46 dm., 275 mk. Dobra S., własność hr. Natalii Kieckiej, składały się w 1887 z fol.: S., Branica, Zawoinka, Pszonka i Jezioro, rozl. mr. 5240: folw. S. gr. or. i ogr. mr. 348, łąk mr. 24, pastw. mr. 94, lasu mr. 2078, nieuż. mr. 39; bud. z drzewa 15; płodozm. 8-pol.; folw. Branica gr. or. i ogr. mr. 549, łąk mr. 138, nieuż. mr. 31; bud. mur. 2, z drzewa 12; płodozm. 13-pol.; folw. Pszonka gr. or. i ogr. mr. 240, łąk mr. 252, lasu mr. 67, nieuż. mr. 24; bud. z drzewa 6; płodozm. 9 pol.; folw. Zawoinka gr. or. i ogr. mr. 437, łąk mr. 230, nieuż. mr. 88; bud. mur. 4, z drzewa 7; płodozm. 9-pol.; fol. Jezioro gr. or. i ogr. mr. 436, łąk mr. 122, pastw. mr. 20, lasu mr. 44, nieuż. mr. 23; bud. z drzewa 3; płodozm. 8-pol., lasy urządzone. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 69, mr. 1293; wś Branica os. 37, mr. 561; wś Jezioro os. 16, mr. 213; wś Swiercze os. 26, mr. 700; wś Zbulitów os. 26, mr. 350; wś Wólka Zdunkowska os. 20, mr. 532. Wymieniona przez Długosza (L. B., II, 550) w opisie par. Czemierniki. Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 S. miała 5 łąn. W r. 1676 Wojc. Niemyski, wojski mielnicki, pła-

oi od siebie i żony, 6 osób szlach. pochodz., 13 sług dwor. i 55 poddanych (Pawński, Małop., 350, 15a). S. gmina graniczy z gm. Siemień, Milanów, Biała, Sitno i Lisiawółka, ma 19,130 mr. obszaru i 3015 mk. Sąd gm. okr. III w Cichostowie, st. p. Radzyń. W skład gm. wchodzi: Antonin, Augustówka, Bramka, Branica-Radzyńska, Bran.-Suchowolska, Brudno, Czech, Glinny Stok, Jezioro, Józefek, Miłków, Pohulanka, Pszonka, Suchowola, Świerze, Zawoinka i Żminne. 7.) **S.**, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Lubów, odl. od Kalwaryi 10 w., ma 12 dm., 31 mk. *Br. Ch.—T. Żuk.*

Suchowola 1.) uroczysko, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. michajłowska, o 8 w. od Prużany. 2.) **S.**, mko na lewym wybrzeżu rzeki Olszanki (dopł. Brzozówki), pow. sokólski, w 2 okr. pol., o 35 w. od Sokółki a 49 w. od Grodna, przy b. trakcie handl. z Grodna do Goniądza, 573 st. npm. wzniesione. Ma 434 dm. (6 mur.), 2292 mk. (1104 męż. i 1188 kob.), 9 praw., 1087 kat., 1184 żyd. i 12 mahm.; kościół kat. par., 2 domy modlitwy żydowskie, zarząd okr. policyjnego dla 5 gmin powiatu. Kościół par. p. w. św. Piotra i Pawła, z drzewa fundowany przez Zygmunta Augusta, obecny z muru wzniesiony w 1865 r. ze składek parafian, kosztem około 50,000 rs. Par. kat., dek. sokólskiego, 7125 dusz. Kaplica w Chororówee, dawniej prócz tego filia w Karpowiczach. Za czasów pruskich i dawniej S. była mtem ludnem i handlowem, po przyłączeniu zaś do Rosyi w 1807 r. upadła. *J. Krz.*

Suchowola 1.) w dokum. *Sucha Wola, Suchowaly, Suchow*, wś nad dopł. Styru, pow. łucki, w pobliżu granicy pow. dubieńskiego, na pld. od Łucka a na zach. od Radomyśla. Podług reg. pob. pow. łuckiego z 1577 r. należała do włości targowickiej (Torhowicza) kn. Koreckiej, wwdziny wołyńskiej, i płaciła z 6 dym. po 4 gr., 2 ogr. po 2 gr. i 1 bojarzyna 24 gr. W 1588 r. Antoni Jałowicki płaci z przysiółka Radomyśla, Suchej Wolej z 5 dym., 4 ogr., 1 ogr. (Jabłonowski, Wołyń, 50, 93). 2.) **S.**, wś, pow. nowogradwołyński, gm. piszczońska, ma 126 dusz włośc., 652 dzies. ziemi włośc. Należy do dóbr piszczońskich hr. Maryi Potockiej. *J. Krz.—L. R.*

Suchowola al. *Suchawola*, wś, pow. brodzki, 13 klm. na pld.-wsch. od Brodów (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na pld. leżą Gaje Starobrodzkie i Dytkowieckie, na wsch. Buczyna, na pld.-wsch. Nakwasza, na pld. Czernica, na zach. Boratyn. Wś leży w dorzeczu Dniepru za pośrednictwem Suchowółki, dopł. Styru. W jej dolinie leżą zabudowania wiejskie (cerkiew 262 mt.). Włas. więk. ma roli or. 800, łąk i ogr. 38, past. 39, lasu 202 mr.; wł. mn. roli or. 1613, łąk i ogr. 153,

past. 235 mr. W r. 1880 było 196 dm., 1317 mk. w gminie, 8 dm., 33 mk. na obsz. dwor. (1099 gr.-kat., 207 rz.-kat., 44 izr.; 1288 Rusinów, 24 Polaków, 36 Niemców). Par. rz.-kat. w Brodach, gr.-kat. w miejscu, dekanat brodzki. We wsi cerkiew p. w. Narodz. N. M. P., szkoła fil. od r. 1865 z językiem wykł. ruskim. Mieszkańcy hodują wiele owiec, a z wełny wyrabiają sukno i pasy. *Lu. Dz.*

Suchowolce, dawniej *Sucha-Wola*, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Dubiażyn, o 19 w. od Bielska. Wchodziła w skład ststwa Kleszczele.

Suchowółka al. *Bołdurka*, *Berlinka*, rzka, prawy dopł. Styru (dopł. Prypeci). Bierze początek na obszarze wsi Suchowola, w pow. brodzkim, płynie koło Brodów, Łahodowa, Bołdur, Nakwaszy i niedaleko granicy pow. brodzkiego i dubieńskiego uchodzi do Styru.

Suchoworze, wś nad rzką Wołtą, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra ks. Radziwiłłów, Czeress, o 7 w. od gminy a 29 w. od Dzisny, ma 6 dm., 55 mk. prawosł. i 12 kat. (w 1865 r. 29 dusz rewiz.).

Suchowszczyzna 1.) wś, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. Szereszów, o 17 w. od Prużany. 2.) **S.**, wś, pow. homelski, wchodziła niegdyś w skład ststwa homelskiego.

Suchożany, folw. i wś, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Kobylniki, okr. wiejski Chomejki, o 9 w. od gminy, w 1865 r. 13 dusz rewiz.; własność Ryntowtów.

Suchożebrska Wola, wś i folw. nad rz. Sosenką, pow. siedlecki, gm. Krześlin, par. Suchożebrzy, odl. 12 w. od Siedlec, ma 27 dm., 353 mk. W 1886 r. fol. S. Wola, w r. 1874 oddzielony od dóbr Suchożebrzy, rozl. mr. 1272: gr. or. i ogr. mr. 531, łąk mr. 113, past. mr. 109, lasu mr. 364, wody mr. 5, w odpadkach mr. 105, nieuż. mr. 45; bud. mur. 3, drewn. 26; płodozm. 9-pol., las nieurządzony, pokłady torfu.

Suchożebrzy, wś i folw. nad rzką Sosenką, pow. siedlecki, gm. Krześlin, par. Suchożebrzy, odl. 12 w., od Siedlec, ma kościół par. murów., 17 dm., 242 mk. W 1827 r. 21 dm., 155 mk. Fol. S. w 1872 r. rozl. mr. 826: gr. or. i ogr. mr. 416, łąk mr. 19, past. mr. 23, wody mr. 84, lasu mr. 129, nieuż. i past. wspólne mr. 205; bud. mur. 2, drewn. 10; las urządzony, pokłady torfu. Wś S. os. 15, mr. 125; wś Wola Suchożebrska os. 40, mr. 585; wś Kopce os. 12, mr. 285. Kościół i par. erekcyi nieznanej. Fundatorem miał być dziedzic wsi Trojan Suchożebrski. Obecny kościół pochodzi z XVIII w. S. par., dek. siedlecki, 4274 dusz. *Br. Ch.*

Suchożyńce, w dokum. *Chowżyńce*, wś i fol. nad rz. Chomorą, pow. zasławski, na pld.-zach. od Zasławia, dawniej we włości zasław-

skiej pow. krzemienieckiego. Folw. należy do klucza białogródeckiego dóbr sławuckich.

Suchrów, rus. *Suhriw*, wś, pow. bobrecki, 32 klm. na pld.-płd.-wsch. od Bóbrki, 6 klm. na pld.-wsch. od Chodorowa (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na pld. leżą Nowosielce i Podliski, na zach. Dobrowlany i Zagóreczko, na pld. Wołczatycze i Pomonięta (pow. rohatyński), na wschód Wierzbica i Okrzeszyńce (pow. rohatyński). Z pld. części wsi płynie struga na pld. do Swirza. W stronie pld., wzn. do 333 mt., leży fol. Anielówka. Pld. część obszaru opada do 264 mt. Włas. więk. ma roli or. 565, łąk i ogr. 127, past. 11, lasu 26 mr.; wł. mn. roli or. 870, łąk i ogr. 193, past. 27 mr. W r. 1880 było 105 dm., 667 mk. w gminie, 6 dm., 104 mk. na obsz. dwor. (689 gr.-kat., 64 rz.-kat., 18 izr.; 692 Rusinów, 66 Polaków, 13 Niemców). Par. rz.-kat. w Chodorowie, gr.-kat. w miejscu, dek. chodorowski. Do par. należy Wierzbica. We wsi jest cerkiew, szkoła fil. i kasa pożycz. gm. z kapit. 215 zł. *Lu. Dz.*

Suchry, wś włośc., pow. bielski, gm. Zabłoc, par. Kodeń, ma 6 dm., 42 mk., 25 mr. Wchodziła w skład dóbr Kodeń. W 1827 r. 3 dm., 21 mk.

Suchy Bór, pow. wilejski, ob. *Suchobory*.

Suchybór, niem. *Duerrheide* i *Derschau*, kol., pow. opolski, o 9 klm. od Opola, założona 1773 r., otoczona lasami królewskimi. Przylega do toru dr. żel. opolsko-tarnowieckiej, ma 429 mr. rozl., 20 osad i szkołę ewang.

Suchyborek, os., pow. kolneński, gm. Gawrychy, pow. Nowogród.

Suchy Byteń, lewy dopływ Rosawy, ob. *Buteń*.

Suchy Dąb al. *Ostrówka* al. *Rowce*, miejscowość na Murzynowie Kościelnem, od strony Zberek, w pow. średzkim.

Suchydąb, niem. *Zugdam*, wś włośc., śród nizin gdańskich, nad Motławą, pow. gdański, nizinny, st. p. i kol. Pszczółki, par. kat. Gieмлиce; 12 gburs. posiadał i 13 zagród, 1019 ha (610 roli or., 150 łąk); 1885 r. 48 dm., 89 dym., 498 mk., 322 ew., 162 kat., 1 dyssyd., 13 żyd. Dawniej istniał tu kościół kat. par., który zaginął. Należał do zwiniętego dek. stęblewskiego (ob. Utrac. kościoły przez ks. Fankidejskiego, str. 205). R. 1340 dostaje tu Henryk Culmer jako lokator, 40 włók, między temi 4 wolne; od reszty mają osadnicy płacić po 3 grz. bez 1 wiardunka; prob. zaś ma pobierać po 1 kor. żyta i tyleż owsa od włóki (ob. Land u. Leute des Landkr. Danzig von Brandstaeter, str. 211). R. 1877 było tu 268 arów pod uprawą tytoniu. *Ks. Fr.*

Suchy Dół, ob. *Suchodół*.

Suchy-Dunajec, uroczysko w okolicy Kaniowa (ob. t. III, 818).

Suchydwór, miejscowość w dawniejszym pow. wejherowskim, w spisach urzędowych niepodana. Należała w 1807 r. do dóbr klasztoru oliwskiego (ob. *Oliwa* (t. VII, 800).

Suchy-groń, szczyt pod Kozubową, przys. Tylmanowy, w dziale górskim ciągnącym się od Łacka (w pow. sądeckim). Wzn. 945 mt. Z pod szczytu wypływa pot. Klepowski, lewy dopł. Dunajca. Ob. *Dunajec* (t. II, 222).

Suchy-Grunt 1.) wś i fol., pow. rypiński, gm. Okalewo, par. Skrwilno, odl. o 19 w. od Rypina, ma 6 dm., 150 mk., 695 mr. W 1827 r. 6 dm., 63 mk. Folw. należy do dóbr Okalewo; wś ma 21 mr. obszaru. 2.) **S. G.**, os. pow. augustowski, gm. Sztabin, par. Krasnybór, odl. od Augustowa 12 w., 1 dm., 15 mk.

Suchy Grunt, wś, pow. dąbrowski, w piaszczystej równinie (171 mt. n.p.m.), nad pot. Upustem, dopł. Brenia, odl. 8 klm. na pld.-wschód od Szczucina. Graniczy na pln. z Dąbrowicą, na zach. z Zabrnem i Brzeźówką, na pld. z Małcem a na wschód z Wadowską Wołą; wbrew nazwie ma podmokłe grunta, obracane na łąki i osuszone kanałem. Obszar więk. pos. (folw. i karczma) liczy 252 roli, 363 łąk, 2 ogr., 42 past. i 241 mr. lasu; pos. mn. 260 roli, 147 łąk i 100 mr. past. Na obu obszarach stoi 66 dm. i mieszka 386 osób (30 izr.). Par. rz.-kat. w Szczucinie. *Mac.*

Suchy Jar, w 1748 r. *Suchy Chutor*, wś nad rzeką Torczycą, pow. taraszczański, w 2 okr. pol., gm. Strzyżawka, o 44 w. od Taraszczy, rzeczką oddzielona od Strzyżawki, rozrzucona wśród gliniastych jarów, ma 807 mk. (1863 r. 552 mk., 1717 dzies. ziemi). Posiada cerkiew Pokrowską, wzniesioną w 1774 r. i uposażoną 40 dzies. ziemi. W 1863 r. wraz z Wasilichą należała do Józefiny z Walewskich Giżyckiej.

Suchy Kahorlik al. *Kahortyk*, al. *Kahorlik Suchy*.

Suchy Kał, część lasu na Tarcach, w pow. pleszewskim.

Suchy Kierz, os. les., pow. włocławski, gm. Łęg, par. Włocławek. Należy do dóbr Lisiek-Błazejewo.

Suchy Las, nazwa dawana obrębom leśnym, a następnie i utworzonym na nich osadom. Na obszarze zajętym przez Warszawę nazwa ta z obrębu leśnego przeszła na osadę, a ostatecznie na jeden z domów przy ulicy Długiej.

Suchy Las 1.) wś, pow. kolski, gm. Lubotyń, par. Makolno, odl. od Koła w. 26; ma 3 dm., 23 mk. W 1827 r. 4 dm., 32 mk. 2. **S. L.**, kol., pow. kolski, gm. Czołowo, par. Dębno Królewskie, odl. od Koła 13 w.; ma 14 dm., 28 mk. 3.) **S. L.**, przyl. dóbr Niwiska, w powiecie siedleckim.

Suchy Las 1.) *Zuchilless* r. 1218, *Suchilas* w r. 1388, wś, pow. poznański, o 8 klm. ku

pln. od Poznania, przy tracie obornickim. Graniczy z Złotnikami, Strzeszynom, Piatkowem i Morawskiem, w okolicy wzgórzystej; par. Chojnica, poczta w Poznaniu, st. dr. żel. na Złotnikach o 5½ klm.; 29 dm., 321 mk. (135 kat., 183 prot., 3 żyd.) i 719 ha (657 roli, 10 łąk, 25 lasu); czysty doch. z ha roli 6'66, z ha łąk 13'71, z ha lasu 1'17 mrk. Bisk. poznański Radwan († 1170) przekazał dziesięcinę z S. kawalerom św. Jana jerozolimskiego (w Poznaniu); nadanie potwierdzili: biskup Paweł w r. 1218 i Władysław Laskonogi w 1225 (Kod. Wielkp., 104, 115). W r. 1388 wchodziła osada w skład opola chojnickiego (Akta gr. wielkp., I, 392). Kawalerowie posiadali S. jeszcze przy schyłku zeszłego wieku. Zabranany następnie przez rząd, wcielony został do domeny Swarzędz. W r. 1580 było w S. 6 półłanków os., 1 pusty, 1 sołtysi i 1 karcz., 1 zagr. i komor.; dzierżawił wieś Aleksander Mokronoski. 2.) **S.** al. *Suchylasek*, leśniczówka do Kuklinowa, w pow. krotoszyńskim (Koźmin). *E. Cal.*

Suchy Lasek, ob. *Suchy Las* 2.):

Suchylasek, wś, pow. lecki, st. p. Wydminy; 114 dm., 553 mk., 894 ha. Michał v. Eysak, ststa straduński, sprzedaje r. 1550 Marcinowi i Janowi Masłom z Gryz na prawie chełmińskim 5 włók sołeckich, włókę za 30 grzyw., celem założenia wsi dannickiej na 50 włókach. W S. znajduje się r. 1600 ludność tylko polska. *Ad. N.*

Suchy Lutol al. *Lutolek*, *Suche Lutole*, *Lututhol*, urzęd. *Duerltel*, wś i st. dr. żel. w pow. międzyrzeckim (dawniej poznański), o 3½ klm. ku wsch. od Brojce, na krzyżujących się traktach: Świebodzin-Trzciel i Zbąszyń-Międzyrzecz, graniczy z Łagowcem, Chociszewem i Brojami; par. kat. Chociszew (Kutschkau), prot. Bukowiec (Bauchwitz), poczta i st. dr. żel. w mieścu. Wraz z st. dr. żel. (3 dm., 23 mk.), odl. o 2½ klm. ku wsch., tworzy okr. wiejski, mający 95 dm., 707 mk. (28 kat., 679 prot.) i 1580 ha (1013 roli, 80 łąk, 362 lasu). S. Lutol istniał równocześnie (r. 1231) z Mokrym. W r. 1400 prawowała się Agnieszka Komorowska z Peczkim Smolką (ob. Akta gr. wielkp., II, n. 2612); r. 1449 ograniczono Trzciel, Chociszew, Mokry Lutol i Suchy; w r. 1564 było tu 20 łąnów osiadł., z których płacono 8 f. biskupom pozn. Reg. pob. z r. 1580 (Pawłowski, Wielkp., I, 19) wykazują tu panią Filipowską, płacącą od 20 łąn., 13 zagr., 5 rzemieśl., 9 komor. i owczarza z 87 owcami. Nie wiadomo, kiedy wieś przeszła na własność królewska; wchodziła bowiem w skład ststwa międzyrzeckiego. R. 1788 było tu, prócz 20 łąn. km., sołtystwo i posiadać dziedziczna; kmiecie płacili od łąnu 2 dukaty, 2 kapłony albo 2 grosze, 30

jaj, licząc kopę 6 gr.; odrabiali 2-dniową pańszczyzną w tygodniu i dostarczali podwód w odległości dwumilowej, za co im policzono dzień pańszczyzny; z karczmy płacono dukata; zagrodnicy płacili 20 gr. czynszu i robili dzień w tygodniu, albo zamiast tego dawali dukata rocznie. Za posiadłość dziedziczną płaćca cała gmina 180 złp.; od wiatraka 100 złp., za kapłony 76 tynfów, za 19 kóp jaj 31 tynf., za kopanie gliny 5 tynf. 13 gr.; za łakę 216 złp.; za barcie dukata, za wolne szynkowanie wódki 6 duk., piwa 12 kor. żyta i 48 kor. owsa; owczarz płaćca 6 tynf. a w razie przesiedlenia się 12 tynf.; tyle też dawał owczarek w podobnym przypadku; wybranych przez gminy sołtysa i ławników zatwierdzał ststa za opłatą 6 tynf. Po zabiorze otrzymał Lucchesini wieś tę ze ststwem międzyrzeckiem. Istniał tu kościół katol. paraf., wcielony w r. 1551 do par. chociszewskiej. W czasie wizyty Braneckiego (1640 r.) nie odprawiało się nabożeństwo, tylko niekiedy rektor szkoły w Rogozińcu czytał zgromadzonemu ewangelicze i epistoły w języku niemieckim. Na cmentarzu chowali swoich zmarłych lutrzy (J. Łukaszewicz, Kośc. par., II, 356). W tym czasie istniała też szkoła, której rektor pobierał korzec żyta od każdego łanu. O 11 klm. ku wsch. od S. Lutola, po lewym brzegu Obry, między jez. Lutole i Głębokie, tudzież między miastami: Trzciel i Zbąszyń, w pow. międzyrzeckim, dawniej kościańskim, leży *Lutol* al. *Lutolek Mokry* (ob. *Mokry Lutolek*), *Lutole Madidum* w r. 1231, *Lynthol*, *Liqtoliek*, *Lutolek Wodny*, urząd. *Nasslettel*, ws i dwór; par. kat. Zbąszyń, protest. i poczta w Trzcielu (Tirschtiegel), st. dr. żel. w Zbąszyniu (Bentschen) o 6 klm. W r. 1231 Odoniec poświadczył, że kantor gnieźn. Sędziwoj przekazał cystersom łekneńskim między innymi: Lutol Mokry z jeziorami w celu założenia w tej okolicy klasztoru dla benedyktynów; w r. 1238 oznajmia tenże Sędziwój, że po śmierci jego Lutol i inne wsi przechodzą na własność klasztoru w Obrze (Kod. Wielkp., n. 130, 131, 215). L. Mokry przeszedł z czasem w inne ręce, bowiem r. 1365 synowie Wojciecha z Kozłowa sprzedali go Wincentemu z Kepy, kaszt. kamieńskiego (Kod. Wielkp., n. 1534), a w r. 1403 Hińczko Szkapo oddał go z sołtystwem chociszewskim klasztorowi paradyjskiemu w zamian za Ścibowice i inne włości. Odtąd pozostał w posiadaniu klasztoru; w r. 1435 wydzierżawiono tę wieś Piotrowi Kubaczyńskiemu; r. 1449 regulowano jej granice; r. 1460 król Kazimierz ustanowił pańszczyznę, jaką mieszkańcy Mokrego L. i Chociszewa odrabiać winni na korzyść zamku babimoskiego. Około r. 1564 płaćca L. Mokry biskupom pozn. 6 gr.

fertonów od 2 łan. os.; r. 1580 były tu 3 półłanki osiadłe, 2 osadn., 6 zagrod., 4 komor., rybak i 90 owiec z owczarzami. R. 1608 odgraniczono Mokry L. i Chociszew od Rogozińca starościńskiego. Wjeś ma obecnie 33 dm., 243 mk. (197 kat., 46 prot.) i 370 ha (210 roli, 48 łak, 53 lasu). Dwór (folw.) poklasztorny ma 6 dm., 51 mk. (39 kat., 12 prot.) i 486 ha (166 roli, 95 łak i 31 lasu). *E. Cal.*

Suchy Obycz, szczyt górski, w pow. dobromilskim, na obszarze gm. Makowa Kolonia. Wzn. 621 mt. Z pod szczytu wypływa pot. Turnica, dopł. Wiaru i pot. Kim, dopł. Wyrwy.

Suchy Omelnik, ob. *Omelniczek*.

Suchypień, folw., pow. gostyński, gm. Szczawin Kościelny, par. Gombin, ma 7 dm., 44 mk., 30 mr. W 1827 r. 8 dm., 78 mk.

Suchy Pies, niem. *Rother*, karczma, w par. Rynarzewo, dek. kcyńskim; nie jest wykazana w spisach urzędowych.

Suchy Potok 1.) lewy dopł. Wisłoki (prawego dopł. Wisły), uchodzi poniżej Osieka, w pow. jasielskim. 2.) **S. P.**, lewy dopł. pot. Gajduszowiec (dopł. Dunajca), w pow. sądeckim. 3.) **S. P.**, lewy dopł. Oporu, w pow. stryjskim. 4.) **S. P.**, prawy dopł. Stryja, w pow. turczańskim. 5.) **S. P.**, prawy dopł. Kłodnicy (lewego dopł. Dniestru). 6.) **S. P.**, bierze początek we wsi t. n., w pow. turczańskim, a na obszarze gm. Myta uchodzi z prawego brzegu do pot. Zawadki (dopł. Stryja). 7.) **S. P.**, w pow. turczańskim, ob. *Muczny*. 8.) **S. P.**, lewy dopł. Czeremoszu Białego, w pow. kossowskim; uchodzi powyżej pot. Probina. 9.) **S. P.**, lewy dopł. Maniawki (dopł. Bystrzycy Sołotwińskiej), w pow. bohorodczańskim, na obsz. Maniawy. 10.) **S. P.**, nazwa kilku potoków w Tatrach Liptowskich, ob. *Alabastrowa jaskinia*, *Holica*, *Kardolin*, *Kwaczanka*. 11.) **S. P.**, dopływ rz. Głuchowy (dopł. Olzy), w pow. jabłonowskim (Szląsk austr.).

Suchy Potok, ws, pow. turczański, 27 klm. na pld.-wsch. od Turki, 21 klm. na pld.-wschód od Boryni (sąd pow. i urz. poczt.). Na pld.-zach. i pld.-zach. leży Myta, na pld.-wschód i wschód Tysowiec (pow. stryjski). W pld.-wsch. stronie wsi nastają potoki: Belasiwka i Jelenowaty, które złączywszy się, płyną na zach. do Myty i wpadają tam do Zawadki. W dolinie potoków leżą zabudowania (cerkiew 796 mt.). Na pld. sięga punkt jeden do 1141 mt. Włas. więk. ma roli or. 38, łak i ogr. 35, past. 98, lasu mr. 40; wł. mn. roli or. 219, łak i ogr. 65, past. 238, lasu 42 mr. W r. 1880 było 34 dm., 171 mk. w gm. (151 gr.-kat. narod. ruskiej, 20 izr.). Par. gr.-kat. w Rosochaczu. We wsi cerkiew p. w. św. Michała Arch. Za czasów Rzpltej należała ws do dóbr kor., krainy ilnickiej,

ekonomii samborskiej. W lustr. z r. 1686 (Rkp. Ossol., Nr. 1255, str. 159) czytamy: „W tej wsi jest łąn. 5, z tych oderwano na wójtowstwo łąn. 2, na popowstwo jeden. Na tych 5 łąnach wolnicy osiedli, którzy żadnych powinności nie odprowadzają, tylko dwiema ratami czynsz do skarbu J. Kr. Mości płacą: pierwszą na św. Marcin zł. 20, drugą ratę na św. Wojciech zł. 20. A że rewizya anni 1682 świadczy, że się łąn. 2 i trzeci popowski znalazł nad te wyżej opisane 5 łąn., tedy z nich zosobna płacić mają: z wójtow. łąnów na rok czynszu zł. 8, a z popow. zł. 2 gr. 6“. W inwentarzu ekon. sambor. z r. 1760 (Rkp. Ossol., Nr. 1632, str. 184) czytamy: „Ta wieś osiadła na łąnach wraz z kniazkami 4, videlicet sianych łąn. 2, koszone 1, pusty 1. Zosobna popowski jeden. Chlebnika ad praesens znajduje się 16. Czynsze tej wsi: kuchennego z chlebnika każdego po gr. 14 = 7 zł. 14 gr.; stróżnego z łąnów sianych 2 po 1 zł. = 2 zł.; żyrowszczyzny z tychże łąnów po 1 zł. 10 gr. = 2 zł. 20 gr.; hajduczczyzny z tychże łąnów po zł. 6 = 12 zł.; zborowszczyzny z tychże łąnów po złp. 10 = 20 zł.; czynszu głównego z tychże po zł. 6 = 12 zł.; za wołu kuchennego z tychże po 1 zł. = 2 zł.; owsa czynszowego z tychże łąnów po półmiarków 4, czyni 8 półmiarków; z tych 4 w ziarnie oddać a za drugie 4 zapłacić powinni zł. 8; gęsi po 2, kur po 4 z łąnu sianego albo po 2 zł. = 4 zł.; trawowego z łąnu sianego po gr. 6 = 12 gr.; za barana kuchennego 2 zł.; za barana wielkanocnego zł. 1; za jagnię i jarząbki gr. 28; jajec kopę, albo za nie 20 gr.; z koszonego łąnu jednego zł. 6; ciesielszczyzny z łąnów sianych dwóch po zł. 4 = 8 zł. Summa czynszu 89 zł. 4 gr.“

Lu. Dz.

Suchy Rakowiec, rzeka, w pow. chocimskim, ob. *Rakowiec*.

Suchy Rojst, zaśc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarb. Sumiliszki (o 6 w.), okr. wiejski Budzile, o 25 w. od Trok, ma 1 dm., 7 mk. kat. (w 1865 r. 5 dusz rewiz.).

Suchy Ryk, pow. liski, ob. *Rzeki* 9.).

Suchy Taśmin, rzeka, pow. czechryński, ob. *Taśmin Suchy*.

Suchy Taszłyk, ob. *Taszłyk Suchy*.

Suchy Wierch 1.) szczyt górski w Beskidzie zachodnim, pow. bielskim. Wzn. 799 mt. Ob. *Magórka* 1.). 2.) **S. W.**, ob. *Olczyńska dolina*. 3.) **S. W.**, szczyt górski w Beskidzie lesistym, w dziale Górnego Wierchu, na obszarze pow. dolińskiego. Wzn. 910 mt. 4.) **S. W.**, szczyt w Tatrach lipowskich, w pobliżu Jałowieckiej doliny. Wzn. 1479 mt. Na wsch. od niego turnia Ostra (wzn. 1765 mt.) w ramieniu idącym od Siwego Wierchu. 5.) **S. W.**, szczyt, wzn. 1064 mt., w pasmie Fatra.

Suchynia, wś włośc., pow. janowski, gm.

Dzierzkowice, par. Kraśnik-(odl. 3 w.), ma 27 os., 191 mk., 400 mr. W 1827 r. było 15 dm., 89 mk. Wchodziła w skład dóbr ordynacyi Zamoyskich. W połowie XV w. wś należała do par. w Kraśniku. Jan Rabsztyński miał tu 15½ łąn., od 3½ płacono scholastryi sandomierskiej po 6 gr., od 12 zaś po 6 gr. klasztorowi w Kraśniku. Ze wszystkich łąnów dawano po mierze pszenicy, owsa i jęczmienia kościołowi w Kraśniku (Długosz, L. B., I, 341; II, 501; III, 175). Według reg. pob. pow. urzędowskiego z r. 1531 wsi Suchynie i Wyżnica, w par. Kraśnik, miały 8 łąn., 1 młyn (Pawiński, Małop., 374). *Dr. Ch.*

Sucin, wś i okolica szlach. nad rzeką Sucinką, pow. ihumeński, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. Omelno, par. kat. serafińska, o 2 mile od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Talka. Wś ma 14, okolica 33 osad; kaplica katol. Okolice odludna, nizinna; grunta lekkie ale urodzajne, łąk obfitość, zwierzyny i ryby dużo. Mieszkańcy trudnią się kołodziejstwem, wyrobem rogózek lipowych; pszczolnictwem w lasach znaczne.

A. Jel.

Sucinka, rzeka, w pow. ihumeńskim, mały, bagnisty, prawy dopływ Talki; bierze początek na granicy pow. bobrujskiego, płynie w obrębie gm. Omelno, w kierunku północnym lasistymi moczarami koło okolicy szlach. i wsi Sucin i po za nią ma ujście. Długość biegu około 7 w.; rybna.

A. Jel.

Suckase al. *Succase*, wś w Pomezanii, nad zatoką Fryską, pow. elbląski, 2¼ mili na pñ. od Elbląga (par. kat.); par. ew. i st. p. Łęcze, dawniej łączyła się z Łęczem; zawiera 3 gbur. posiada i 29 zagr., 145 ha (86 roli or., 25 łąk, 8 lasu); 1885 r. 36 dm., 85 dym., 411 mk., 52 kat., 359 ew.; szkoła ew. 1-klas. Mieszkańcy prowadzą handel wiśniami.

Suckau 1.) zapewne *Zuków*, dobra i wś, pow. glogowski, par. ew. Pilgramsdorf, kat. Hoehkirch. W r. 1885 dobra miały 4 dm., 53 mk. (24 kat.), 222 ha. Wś 23 dm., 158 mk. (67 kat.), 24 ha. Istnieje tu przedzalnia wełny, papiernia, 4 młyny wodne, browar, cegielnia. Do Suckau należały: Koslinsko-Muehle, Tuchwalke, Weisgerber-Walkmuehle. 2.) **S.**, dobra i wś, pow. szprotowski, par. ew. Neustaedtel, kat. Milkau. W r. 1885 dobra miały 1 dm., 3 mk. kat., 139 ha.; wś 32 dm., 370 mk. (164 kat.), 353 ha; 5 młynów wodnych.

Suckezin *Gross i Klein* (niem.), ob. *Zuchcin i Zuchcinek*.

Suckel, w pow. kościańskim, ob. *Sokolowo*. **Suکی** 1.) wś, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Żyrmuny, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Wolskich, Dworzyszcze, o 5 w. od gminy a 9 w. od Lidy, ma 4 dm., 34 mk. (w 1865 r. 15 dusz rewiz.). 2.) **S.**, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Dworzec, o 38 w. od Słonima.

Sucymin, 1648 r. *Sycimino*, 1685 *Sycimin*, 1710 *Sucimin*, 1780 *Sukumin*, niem. *Suzemin*, dobra rycerskie, pow. starogardzki, stacya poczt. Starogard (o 1 milę), parafia katol. Pinczyn; 845 ha (600 roli, 57 łąk, 92 lasu); 1885 r. 11 dm., 45 dym., 276 mk., 150 kat., 126 ew.; szkoła ew. (1887 r. 65 dzieci); gorzelnia parowa i młyn; hodowla owiec rasy Rambouillet. Mesznego pobierał prob. ztąd 1710 r. 4 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 118). Wizyt. Ostrowskiego z r. 1765 opiewa, że dawniej dawano 16 kor. żyta i tyleż owsa, wówczas jednak tylko po 5 kor. owsa (str. 165). W wizyt. Rybińskiego z r. 1780 czytamy, że prob. dostawał 14 kor. żyta i tyleż owsa, S. zaś liczył 110 mk. (69 kat.); dziedziczką była p. Grąbczewska (str. 442). Akta z drugiej połowy XVIII w. wspominają, że podkomorzyna Balbina Grąbczewska utrzymywała tu kaplicę domową (ob. Utr. kość. ks. Fankidejskiego, 252). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu Rembowski 14 fl. 28 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 174). Podług taryfy na symple z r. 1717 płacił S. 20 gr. (ob. Cod. Beln. w Peplinie, str. 83). Przy S. istniał też Sucyminek, dziś zapewne złączony w jedną całość.

Ks. Fr.

Suczaki, ws i dobra, pow. grodzieński, w 3 okr. pol., gm. Gudziejewice, o 42 i 43 w. od Grodna.

Suczaki, ws, pow. mohylowski, mylnie (VII, 89), zamiast *Suchaki* (ob.).

Suczawa, rzeka na Bukowinie, bierze początek ze źródeł tryskających z gór Hreben i Łuczyna (wzn. 1590 mt.), w Karpatach bukowińskich, na obszarze Szypotu, w pow. radowieckim, mija Ruske, Fratołce, Radowce, Badowce, Chyliszany; uchodzi do Seretu z lewego brzo. pod Paskanami w Mołdawii. Długość 23 mil. Spad wód znaczny; ponad źródłami wzn. 1457, na granicy pow. radowieckiego tylko 316 mt. Dopływy z lew. brzoğu: Ropocz, Ruska, Sudau, Falken, Biłka, Paraul, Rusul, Ruda, Hatna, Dragomirna; z praw. brzoğu: Pohaniczoara, Sepitul, Brodina, Putna, Pozeu, Toplica, Solka, Sołonec, Rakowa, Suczawica. W dolinie S. istnieje uprawa wina.

Suczawa, z przys. *Itzkany Sture*, *Kuttem*, *Szeptelicem* i *Zamką*, miasto powiatowe na Bukowinie, nad rz. Suczawą (z praw. brzoğu), na wzgórzu, odl. 5 mil od Seretu, 5 klm. od Itzkan Nowych, stacya dr. żel. lwowsko-czerńowieckiej, odl. 356 klm. od Lwowa a 90 klm. od Czerniowiec. Posiada cerkiew klasztorną ormiań.-nieun., dawniej katedralna, z grobowcem św. Jana Nowi, patrona Bukowiny, cerkiew gr.-unic., kościół par. rz.-kat., szkoły, sąd powiatowy, sąd śledczy, 10,104

mk. (w tej liczbie około 2000 ormian wschod. obrządku). Dokoła miasta liczne ruiny dawnych obwarowań. W 1388 r. Piotr Muskat, wojew. mołdawski, przenosi swą rezydencją do S. Jego następca Aleksander Dobry dla podniesienia osady sprowadził Ormian. Za Stefana Wielkiego S. zostaje obleżoną r. 1497 przez Jana Olbrachta, zamierzającego osadzić na gospodarstwie swego brata Zygmunta. Z przeniesieniem stolicy przeniesiono też rezydencją biskupów. Koło zamku wojewodów powstaje cerkiew katedralna św. Jerzego. Drugą cerkiew p. w. św. Dymitra wznosił r. 1475 Stefan Wielki. Jan Zamoyski, popierając na gospodarstwo Mohiłów, oblega S. r. 1600. Tymoszko Chmielnicki, chcąc osadzić na gospodarstwie swego teścia Lupulę, zrzuconego z tej godności, oblega S. i tamże ginie 1653 r. Szereg oblegających S. kończy Jan Sobieski, który po zwycięstwie chocimskim r. 1673 zajmuje miasto. Po nim owdągnęli S. Turcy i spustoszyli zamożną i przemysłową osadę. Zwłoki św. Jana uwięzione przed Turkami do Żółkwi, sprowadzone zostały na nowo do S. z polecenia cesarza Józefa II. Suczawski powiat na Bukowinie ma 10 mil. kwadr. i 76210 mk. Dzieli się na dwa okręgi sądowe: Suczawa (52,392 mk.) i Gurahumora (23,818 mk.). Miasta w powiecie: Gurahumora, Bukszaja, Bosancze.

Suczaweny, ws, w pow. storozynieckim, u zbiegu Małego Seretu z Seretem; ma 861 mk.

Suczawica, rzeczka bukowińska, prawy dopływ Suczawy; ma źródła pod Dealu Marului, uchodzi pod Badowcami. Dopływy: Soarek, Ruska, Wojewodeasa. Długość 4 1/2 mil. Por. *Mardzina* i *Obezyra* 15.).

Suczawica, ws, w pow. radowieckim, ma 886 mk. Posiada starożytny klasztor gr.-nieun., założony 1570 r. przez hospodara Multan Jeremiasza Mohiłow. W kościele piękne freski i grobowce Mohiłów. Na obszarze wsi łomy piaskowca.

Suczek, nazwa nadawana niekiedy wsi Jarosławka (ob.), w pow. zwinogrodzki.

Suczki, ws, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. mazyjska, o 21 w. od Słoniwa.

Suczki 1.) niem. *Sutzken*, ws, pow. gierdowski, st. p. Nordenbork; 46 dm., 227 mk., 357 ha. 2.) **S.**, ws, pow. goldapski, st. p. Goldap; 33 dm., 185 mk., 519 ha. 3.) **S.**, ws, pow. łecki, st. p. Bajtkowy; 22 dm., 127 mk., 287 ha. Istniała już w r. 1484. Wszystkie te wsi są osadami założonymi przez Polaków.

Suczy Borek, uroczysko, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. Masiewo, o 64 w. od Prużany.

Suczy al. *Zielony staw*, w Tatrach nowotar-
skich, ob. *Gąsienicowe stawy*.

Suczyn, ob. *Szczuczyn*.

Suczysko al. *Suszyko*, karczma, w pow. węgrowskim, o 2 klm. na zach. od Kopaszyna, na trakcie margonińskim. Niewykazana w Spisie gmin i okręgów. *E. Cal.*

Sudabówka, wś, pow. borysowski, gm. Smolewice, par. prawosł. Żodzin, posiada cerkiew p. w. św. Mikołaja. *A. Jel.*

Sudaczaja (w dokum. z 1390 r.), nazwa pierwotna Żydaczowa (ob. Liske, A. G. Z., t. III, str. 86).

Sudacze, ob. *Subycze*.

Sudaczje al. *Siergiewskoje*, sióło nad jez. t. n., pow. atkarski gub. saratowskiej, o 175 w. od mta powiat., ma 416 dm., 3207 mk., szkołę; prowadzi handel zbożem.

Sudajów al. *Sterna*, kol., pow. sieradzki, gm. i par. Brzeźno, odl. od Sieradza 15 w., ma 8 dm., 38 mk. W 1827 r. 1 dm., 12 mk.

Sudak, mko nad brzegiem zatoki Sudakskiej m. Czarnego, w pow. teodozyjskim gub. tauryckiej (w Krymie), o 83 w. od Teodozyi, ma 914 mk., cerkiew prawosł., st. p. i post-runek straży pogranicznej. Mieszkańcy prowadzą dość znaczny handel winem i suszonymi owocami. Znajdują się tu zwaliska starożytnego zamku genueńskiego. O 3 w. od mka jest kolonia niemiecka tej nazwy, słynąca z malowniczej miejscowości i winnic, wydających wyborne wino. Początek osady odnosi do drugiego dziesiątku III w. po Chr. W VII w. pod nazwą Sugdaj al. Soldaja należy do Bizancjum i stanowi ważny punkt handlowy. W XIII w. zajęte przez Wenecyan, ucierpiało wiele od napadów Tatarów 1223, 1322 i 1327 r. W 1365 r. Genueńczycy odebrali S. Wenecyanom i wzniesli w nim silny zamek. Pod koniec XV w. mto dostało się pod władzę Turków, poczem stopniowo utraciło dawne znaczenie handlowe. Po przyłączeniu do Rosyi nazwane było początkowo twierdza Kyrjowska.

Sudaki, wś włośc. nad jez. Kiewkle, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski Bejwidzie, o 10 w. od gminy a 61 w. od Wilna, ma 13 dm., 144 mk. kat. (w 1865 r. 48 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Szeszole.

Sudatiszki, folw., pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 11 w. od Poniewieża.

Sudańskie (?), jezioro na obszarze dóbr Kadaryszki, w pow. suwalskim (ob. III, 658).

Sudarewo, obręb leśny, około 10 w. kw., w pow. nowogrodzkim, nad rz. Szczarą, w gm. Krzywoszyn, należy do dóbr Rzepichowo hr. Potockich. *A. Jel.*

Sudargi, niekiedy *Jansborg*, os. miejska, folw. i leśn. rząd. nad Niemnem, pow. władysławowski, gm. Kidule, par. Sudargi, odl. 34 w. od Władysławowa, 2 w. od granicy Prus, około mili na zach. od Jurborga (na

praw. brzegu Niemna, pow. rossieński); Osada leży w malowniczej okolicy na wyniosłym brzegu Niemna, na płu. od osady góra ze śladami grodziska litewskiego. Osada ma kościół par. kat., drewniany, filiał par. ewang. Szaki (od 1842 r.), dwie szkoły początkowe, 30 dm. i do 900 mk. Do osady należy około 120 mr. W 1827 r. było 29 dm., 373 mk. W 1862 r. było 905 mk. (831 żyd.). Leśnictwo rządowe obejmuje 5278 mr.; stanowi ono część dawnej puszczy jurborskiej. Os. miejska i leśnictwo wchodziły w skład dóbr rządowych Kidule. Związkiem osady był stary gród litewski, wzniesiony zapewne dla obrony przeciw Krzyżakom. Wieś ta wchodziła potem w skład stłwa jurborskiego. Gdy starostwo to za Jana Kazimierza dostało się Radziwiłłom, jeden z nich Jan, woj. nowogrodzki, uzyskał od Augusta II w 1724 r. przywilej na założenie na obszarze wsi S. miasta, pod nazwą „Jansborg“. Stanisław August, potwierdzając w 1792 r. przywileje S., nadał miastu herb (miecz z pałaszem na krzyż). Nazwa Jansborga nie weszła w użycie. W r. 1748 wzniesiono tu drewniany kościół p. w. św. Jana Chrzciciela; był on filią par. Jurborg. Za rządów pruskich utworzono parafię. Obecny kościół wzniesiono r. 1844. S. par., dek. władysławowski, 1844 dusz. *Br. Ch.*

Sudarka, sióło, pow. sorocki gub. bessarabskiej, o 44 w. od Sorok, ma 100 dm., 662 mk., cerkiew. W pobliżu wsi znajduje się na pół zniszczony obelisk, wzniesiony na pamiątkę hetmana Żółkiewskiego, poległego tu 1620 r. w bitwie z Turkami. Ob. *Cecora*.

Sudary, wś nad Szczarą, pow. nowogrodzki, w gm. Stołowice, o 2 w. na płu. od Stołowicz, ma 9 osad; miejscowość bezleśna, lekko falista, łąki nadrzeczne. *A. Jel.*

Sudarzewszczyzna, pow. miechowski, ob. Kozłów 8.).

Sudaska dolina, w południowym Krymie, ob. *Krym* (IV, 749) i *Sudak*.

Sudata, zaśc. nad rzką Grejmianą, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski i dobra skarbowe Wójtowstwo Sudaty, o 14 w. od Święcian, ma 2 dm., 13 mk. kat. (w 1865 r. 1 dusza rewiz.). Porów. *Kirdaliszki*.

Sudaty, jezioro w pow. święciańskim, przy samej drodze żel. warsz.-petersb., na pld. od stacyi Święciany, pod zaśc. Kirdaliszki, inaczej zwanym Sudata.

Sudaty, dobra skarbowe, pow. święciański, ob. *Wójtowstwo Sudaty*.

Sudau 1.) *Adelig*, wś i dobra, pow. królewiecki wiejski, st. p. Schugsten; 22 dm., 135 mk., 242 ha. 2.) *S. Koenig*, wś, tamże, st. p. Troempau, 29 dm., 135 mk., 328 ha.

Sudawia, *Sudowa*, *Sudorum terra sive Jacu-*

itarum, niem. *Sudauen*, jedna z ośmiu ziem składających Prusę w epoce przed podbojem krzyżackim. Obejmowała ona część dzisiejszego obszaru gub. suwalskiej i przyległe części Prus wschodnich. Rzeka Elk stanowiła granicę zachodnią S. od Galindy; wschodnią granicą był zapewne Niemen. Sudawowie byli podobno najwaleczniejszymi ze szczepów pruskich. Bohaterem ich jest dzielny wódz Skomont. Siedzibą jego była osada Skomętno nad jeziorem t. n. (dziś pow. łecki, o milę od granicy królestwa polskiego). W 1268 r. Sudawianie oblegają Chelmę (o 3 mile od Torunia); r. 1273 powtórnie oblegają ten gród pod wodzą Skomonta i pustoszą okolice Chelmu nad Wisłą. Według kroniki Dusburga ziemia Sudawów dzieliła się na terytoria: Kime-nau, Merunissen, Pokimen, Krasine, Selien, Kirsau. W wyrokach rozjemczych z 1420 i liście cesarza Zygmunta z 1432 r., występuje druga nazwa S. („item terra Sudorum sive Jacuitarum quod idem est“). Zdaje się, iż istniał ścisły związek plemienny między Sudawianami a Jadźwingami i stąd rozciągano nazwę Jadźwingów na mieszkańców Sudawii. Ziemia ta podbita po uporczywej obronie przez Krzyżaków, została w znacznej części przez nich odstąpiona Litwie i Polsce traktatem brzeskim z 1435 r. (ob. Toeppen, Hist. compar. Geogr. v. Preussen, 29—32).

Sudawskie, wś i folw., pow. suwalski, gm. i par. Wiżajny, odl. od Suwałk 37 w.; wś ma 7 dm., 71 mk.; folw. 4 dm., 29 mk. W 1827 r. 18 dm., 141 mk. Dobra S. składały się w 1887 r. z fol.: S. i Skombole, rozl. mr. 917; fol. S. gr. or. i ogr. mr. 260, łąk mr. 122, past. mr. 5, lasu mr. 186, nieuz. mr. 36; bud. mur. 6, drewn. 12; płodozm. 4-pol., las nieurządzony; fol. Skombole gr. or. i ogr. mr. 164, łąk mr. 81, past. mr. 7, lasu mr. 42, nieuz. mr. 14; bud. mur. 2, drewn. 11; płodozm. 4-pol., las nieurządzony. Wś S. os. 8, mr. 38; wś Skombole os. 5, mr. 22; wś Rozgólna os. 26, mr. 76. Sudawskie starostwo niegrodowe wraz ze skombolemskim (Skombole) stanowiło jedną całość. W 1766 r. posiadał je Adam Zaborowski, później Baranowsky. Płacono kwarty 58 zł., hyberty 30 złp.

Sudcy, wś, pow. miński, w 3 okr. pol. kojsdanowskim, gm. Stołpce, przy gośc. pomiędzy Jaczonką i Stołpcami, o 4 w. od st. dr. żel. mosk.-brzeskiej Stołpce, ma 28 os.; miejscowość falista, małoletnia, grunta urodzajne.

Sudcze, wś i dobra, pow. piński, na Zarzeczcu, w 2 okr. pol. lubieszowskim, gm. Kucheczka-Wola, par. kat. Lubieszów, par. praw. w mieście, przy drodze z Żeleźnicy do Wólki Bereźniańskiej. Dawniej Dolskich, Wisznio-wieckich, obecnie Czarneckich. Wieś ma 96 osad, 325 mk.; cerkiew p. w. św. Trójcy,

przeszło 800 parafian; z dawnych zapisów 2 włóki ziemi. Dobra, 2863 dzies., młyny, rybołówstwo, propinacje i wyrób cegły stanowią znaczny dochód. Oprócz dóbr S. należą do Czarneckich folw.: Zadołże, Pożoh i Wólka Bereźniańska, obejmujące w ogóle 375 włók. Miejscowość nizinna, poleska, W S. odbywa się jarmark na św. Trójcę. A. Jel.

Sudde, rzka, dopływ rz. Egel Wielki (ob.).

Sude, lewy dopływ rz. Schale, praw. dopływu Elby, bierze początek z jez. t. n. Z lewej strony przybiera rz. Roecknitz.

Sudejki 1.) wś nad jez. Ołowsza, pow. wilkomierski, gm. Owanty, o 73 w. od Wilkomierza, ma 26 dm., 127 mk., kościół kat. par., dom przytułku. Uwłaszczone od dóbr Dekszmiany. Kościół p. w. N. M. P., z muru wzniesiony kosztem Koziellę i parafian, przeniesiony z Biguszek, gdzie był kościół drewniany. fundowany w 1791 r. przez Benedykta Pruszyńskiego. Par. kat., dek. uciańskiego, ma 2780 wiernych. 2.) **S.**, zaśc., pow. wilkomierski, gm. Traszkun, o 26 w. od Wilkomierza. 3.) **S.**, przys., tamże, gm. Kowarsk, o 26 w. od Wilkomierza. 4.) **S.**, wś, tamże, gm. Towiany, o 22 w. od Wilkomierza.

Sudejki, niem. *Sudejken*, wś, pow. stołpucki, st. p. Pillupoenen, 7 dm., 63 mk., 144 ha.

Suden, lotew. *Suhdu-Mujza*, folw. dóbr prywat. Dundangen, w okr. goldyngskim, pow. windawski, par. dundangska (Kurlandya).

Sudenie, wś, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 36 w. od Wilna, 3 dm., 27 mk. kat.

Sudergi (*Surdegi* ?), zaśc., pow. wilkomierski, gm. Dobejki, o 47 w. od Wilkomierza.

Suderwianka al. *Suderwa*, rzka w pow. wileńskim, bierze początek za Bujwidziskami, przepływa pod zaśc. Gudele i fol. Zameczek, uchodzi do Wilii od praw. brzegu, o 10 w. na zachód od Wilna.

Suderwa 1.) mko nad jeziorami: Rzesza, Wilnoje i Kowszelis, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Suderwa, o 20 w. od Wilna, o 7 w. od rz. Wilii z prawego brzegu. Ma 7 dm., 82 mk. (1 praw., 76 kat., 5 żyd.), ładny pałacyk dziedziców, otoczony obszernym cienistym ogrodem, kościół kat. par. Kościół ten, p. w. św. Trójcy, z muru na górze, wzniesiony został w 1803 r. przez ks. Walentego Wolczackiego, bisk. tomaszeńskiego, dziedzica wsi i pierwszego proboszcza suderwiańskiego (parafia założona została w r. 1782 przez bisk. Massalskiego), przy pomocy Teodory ks. Sapieżyny, podług planu skreślonego przez architekta wileńskiego Wawrzyńca Gucewicza. Do 1812 r., za życia jeszcze fundatora, wzniesiono ściany; po zgonie zaś biskupa, spadkobierca jego Hipolit Wolk-Faniewski hojnym nakładem dokończył świątynię, która w 1822 r. została po-

święconą a w 1834 r. konsekrowaną przez J. B. Kłagiewicza, biskupa chryzopolitańskiego. Jestto okazała budowla w stylu doryckim, bez wież, z kopułą, blachą żelazną pokrytą, z frontem ozdobnym w krążgankach w kształcie półkola, o sześciu kolumnach murowanych, wspierających facyatę, a pomiędzy którymi umieszczono nisze na posagi. W niszach tych stoją gipsowe figury czterech ewangelistów, oraz św. apostołów Piotra i Pawła, wykonane około 1820 r. przez rzeźbiarza Pulmana. Par. kat., dekan. wileńskiego zamiejskiego, w 1889 r. miała 3983 wiernych. Kaplica w Szylanach. Opis par. podaje wizyt. kościoła suderwianskiego z 1820 r. (udzielona nam przez p. Ad. Kosmowskiego z Wilna), w której czytamy: „Kościół suderwianski murowany, założony kosztem Walentego Wołczackiego, biskupa tomaszeńskiego. W obrębie parafii znajduje się jedna altarya. Kolatorem tej parafii jest właściciel S. Folw. funduszowy Sanguniszki zwany, o 1 1/2 mili od kościoła odległy, w par. mejszagolskiej. Tam dwie chaty ludzi wolnych. Powinność tam dwóch gospodarzy taka: przez cały rok co tydzień po dwa dni na swoim chlebie i uprzęży za dobrowolną umową za grunt odbywać pańszczyznę, dróg żadnych nie odprawują, czynszów nie płacą. Folwark Sanguniszki liczy morgów dwa; gruntu roboczego z łąkami i zaroślami włók 4 mr. 5. Wysiewa się w folw.: żyta beczek 4 i ośmin 3, jęczmienia beczka 1, owsa 3, grochu parów 2. Dusz włościańskich w San-niszkach wszystkiego 8. Parafia należy do dek. pobojskiego. Suma funduszowa kościoła legacyjna 3000 rs., nadana w 1784 r. przez Walentego Wołczackiego, biskupa tomaszeńskiego, oparta na Suderwii majątności. Opisanie statystyczne parafii następne: rozległa ona wzdłuż od południa na północ półtory mili, od wschodu na zachód milę 1. Graniczy na wschód z par. werkowską, na pld. z łukiską, na zach. z dukuštańską, na pln. z mejszagolską i korwieńską. Miasteczko S. traktu pocztowego nie ma. Dwory znaczniejsze w tej parafii są następne: 1) dwór Suderwa Wołka Hipolita, byłego prezydenta sądów granicznych, w którym dusz pici obojej przystępujących do świętych sakramentów 10; 2) Rostyniany Hornowskiego, dusz obojej pici 11; 3) Ciechanowiszki Drzewickiego, dusz 7; 4) Mazuryski Prozora, obożnego, dusz 3; 5) dwór Szylany kapituły wileńskiej, dusz 4; 6) Galinie Pomernackiego, sędziego ziemskiego pow. wileńskiego, w nim dusz 5; 7) w tej parafii są trzy folwarki Kosmowskich Rostyniany, dusz 4; 8) Pietrańce Pomernackiego, dusz 3; 9) Pelikany pułk. Chodalejowa, dusz 3. Wsie zaś i ludność wyrażają się jak następuje: moczko S. dm. 5, osób 10; wsi: Gry-

kienie dm. 6, osób 18; Widawciszeki dm. 5, osób 19; Pustolawki dm. 7, osób 23; Pelikany dm. 2, osób 7; Popiszki dm. 7, osób 29; Płociemiszki dm. 4, osób 19; Kapliczniki dm. 9, osób 40; Wejwodziszki dm. 10, osób 41; Ciechanowiszki dm. 8, osób 31; Łojcie dm. 8, osób 42; Lapowciszeki dm. 3, osób 15; Solde-nie dm. 8, osób 24; Pikuciszki dm. 11, osób 51; Siderańce dm. 4, osób 16; Szwedzi dm. 5, osób 40; Michaliszki dm. 7, osób 32; zaśc. Komaryszki dm. 1, osób 5; Buby dm. 6, osób 40; Brozoliszki dm. 5, osób 34; Dąbrowiszki dm. 7, osób 34; Żemagule dm. 2, osób 13; Pokańce dm. 4, osób 18; Puciniżki dm. 8, osób 51, Brynkiszki dm. 15, osób 50; Burbule dm. 4, osób 18; Wobale dm. 6, osób 28; Szylany dm. 8, osób 45; Swiliszki dm. 3, osób 10; zaśc. Kapliczniki dm. 1, osób 3; Propoły wś dm. 4, osób 19. W d. 31 grudnia 1820 r. wynosiła ogólna ludność parafii razem z nowonarodzonemi: 869 męż., 799 kob., ogółem 1668 dusz. Istniejący dawniej przy parafii szpital spalił się w 1820 r. W skład okręgu wiejskiego S. wchodzi wsi: Brynkiszki, Grykienie, Pikuciszki i Widawciszeki, oraz zaśc.: Bołosie, Bujnówka, Grykienie, Niedźwiedziszki, Pikuciszki, Purwiszki, Rzesza, Szwedzi, Widawciszeki i Witowciszeki, w ogóle w 1865 r. 263 dusz rewiz. włość. uwłaszczonych. Dobra, własność niegdyś Zenowiczów, Białozorów, Łopotów, ks. Wołczackiego, Wołków, w rękach których do dziś pozostają. 2.) S. Branciszewska, folw. szlach. nad jez. Zapolce, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 22 w. od Wilna, 1 dm., 19 mk. kat. 3.) S. Wirszylowska, dwór o 1 milę od Wilna, ob. Zameczek. 4.) S., ob. Suderwianka.

Sudilowka, ob. Sudyłków.

Sudily, sióło, pow. klimowiecki, gm. Rodnia. Z liczby mieszkańców 12 zajmuje się wybijaniem oleju konopnego.

Sudisław, mto nadetatowe pow. i gub. kostromskiej, nad rz. Kobrą, o 50 w. na ptn. wschód od Kostromy, ma 192 dm. (19 mur.) i 1037 mk. W mieście znajdują się 2 cerkwie mur., 76 sklepów, szkoła par. Własność miasta stanowi 121 dzies. ziemi, 5 dm., 8 sklepów; dochód miejski w 1869 r. wynosił 1624 r. Mieszkańcy zajmują się rolnictwem i ogrodnictwem; przemysł rękodzielniczy nieznaczny (w 1871 r. 33 rzemieślników), zarówno jak i fabryczny (w 1868 r. 3 fabryki, z produkcji do 120,000 rs.). Natomiast dość ożywiony handel, zwłaszcza płótnem, przędzą, skórą, masłem i grzybami suszonymi. Wspominane od 1572 r., w którym Iwan IV przekazał je synowi Feodorowi, było od 1719 r. mtem powiat. prowincji kostromskiej w gub. moskiewskiej, od 1778 r. mto nadetatowe.

Sudki, wś, pow. władysławowski, gm. Ki-

dule, par. Kajmele, odl. od Władysławowa 29 w.; ma 10 dm., 100 mk. W 1827 r. 14 dm., 166 mk., par. Ilgowo.

Sudków, właściwie *Sadki* (ob.), ws, pow. ostrogski. Podług reg. pob. łuckiego z 1570 r. p. Jachim Łaszcz z części imienia swego Sadków płaci z 8 dym., 4 ogr. po 4 gr., 1 ogr. po 2 gr., 2 bojar. putn.; zaś p. Hrehor Dzyussa z Sianiecz i z części Sadkowskiej z 9 służeb po 20 gr., 5 bojar. putn., 9 ogr. po 2 gr., 1 koła młyn. W 1577 r. Jachim Łaszcz płaci z Sadka z 20 dym. po 10 gr., 2 ogrod. po 2 gr. W 1583 r. Hrehory Dzyusa ze wsi Sudków płaci z 5 dym., 4 ogr. (Jabłonowski, Wołyń, 5, 16, 52, 107).

Sudkowce, ob. *Sutkowce*.

Sudkowice, rus. *Sudkowyczi*, ws, pow. mościsk, 18 klm. na pld.-płd.-wschód od Mościsk (sąd pow. i st. kol.), 6 klm. od urz. pocz. w Krukienicach. Na pld. leżą Jatwiegi, na zach. i pld. Chliplę, na wsch. Łaszki Zawiazane i Niehowice (obie w pow. rudeckim). Wł. więk. ma roli or. 239, łąk i ogr. 45, past. 17 mr.; wł. mn. roli or. 215, łąk i ogr. 32, past. 12 mr. W r. 1880 było 94 dm., 458 mk. w gm., 4 dm., 40 mk. na obsz. dwor. (454 gr.-kat., 2 rz.-kat., 37 izr., 5 in. wyzn.; 466 Rusinów, 21 Polaków, 11 Niemców). Parafia rz.-kat. w Krukienicach, gr.-kat. w Chliplu. *Lu. Dz.*

Sudmanten 1.) ob. *Marienburg Urban*. 2.) *S.-Hans*, ob. *Russeln*.

Sudniki 1.) ws, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Woropajewszczyzna, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Romerów, Ikażń, o 8 w. od gminy a 85 w. od Dżisny, ma 8 dm., 67 mk.; 22 prawosł., 38 kat. i 5 starow. (w 1865 r. 52 dusz rewiz.). 2.) **S.**, ws włośc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 26 w. od Wilejki, 14 dm., 161 mk. 3.) **S.**, ws, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadziół, okr. wiejski Ostrów, o 6 w. od gminy a 57 w. od Wilejki, ma 10 dm.; 111 mk., 89 praw., 32 kat. (w 1865 r. 52 dusz rewiz.; należała do dóbr Werezata Koziełków). 4.) **S.**, zaśc. włośc., pow. wileński, w 5 okr. pol., o 26 w. od Wilna, 2 dm., 12 mk. (5 praw., 7 kat.). 5.) **S.**, własność ziemską, pow. miński, od 1864 r. należy do Iwanowskich, ma około 2 włók. 6.) **S.**, ws nad Usą, pow. miński, w 3 okr. pol. i gm. Kojdanów, ma 8 osad; grunta faliste, urodzajne, łąki wyborne, miejscowość małołesna. 7.) **S.**, ws nad rz. Kunoską, lewym dopł. Niemna, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Howieźna, należy do ordynacji nieświejskiej, ma 20 osad, 16 1/2 włók; grunta lekko faliste, szare, dość urodzajne, łąki dobre, lasy znaczne. *J. Krz.—A. Jel.*

Sudobicze, ws, pow. dubieński, okr. pol. warkowicki, o 15 w. od Dubna.

Sudoble al. *Sudobla*, jezioro w pld. stronie

pow. borysowskiego, o 2 w. od granicy pow. ihumeńskiego, w gm. Hlewin, o 5 w. na pld.-wschód od st. dr. żel. moskiewsko-brzeskiej Żodyń, ma 2 w. długości a 1 w. szeroki; leży wśród głębokich lasów. Od pld. i wsch. brzegi ma suche, od pld. zaś i zach. niskie; głębokość znaczna, ryb obfitość, które poławiają się dopiero w zimie. Na pld. i wsch. od jeziora ciągną się ogromne sosnowe lasy, Słobodzkiem zwane, poprzepłatane licznymi błotami, w których wiele przebywa dzikich zwierząt; łosie znajdują się pod ścisłą strażą, polowanie wzbronione. *T. S.*

Sudobówka, białorus. *Sudobauka*, ws nad rz. Plisą, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohajskim, gm. Hlewin, o 2 w. od toru dr. żel. brzesko-smoleńskiej, ma 25 os.; grunta lekkie.

Sudogda, msto powiat. gub. włodzimierskiej, przy ujściu rzki Czarnej do Sudogdy (praw. dopływu Kłazmy), o 37 w. na pld.-wschód od Włodzimierza, przy tracie poczt. muromskim, w okolicy błotnistej i lesistej. Ma 2 cerkwie (1 mur.), 262 dm. (19 mur.), 28 sklepów, szpital, szkołę paraf., 2205 mk. Majątek miasta stanowi 2098 dzies. ziemi i 12 sklepów; dochód w 1869 r. wynosił 4273 rs. Przemysł rękodzielniczy (w 1870 r. 101 rzemieślników) i fabryczny (4 fabryki, z produkcją na 31615 rs.) nieznaczny, równie jak i handel. Targi odbywają się co niedziela. S. występuje jako słoboda na początku XVII w. Należała wówczas do ks. Griazewa, który testamentem przekazał ją jednemu z monasterów moskiewskich. W 1764 r. przeszła na rzecz skarbu i w 1778 r. zamienioną została na msto powiat. namiestnictwa włodzimierskiego. *Sudogski powiat*, leży w południowej części gubernii i podług Strjelbickiego zajmuje 105 64 mil al. 5111 9 w. kw. Powierzchnia przerznięta jest niezbyt wyniosłym działem wodnym pomiędzy dorzeczami Kłazmy i Oki. Powierzchnia zachodniej części powiatu, t. j. po lewym brzegu rz. Sudogdy, jest wyniosłą, pagórkowatą, ma glebę piaszczystą, w wyższych miejscowościach pokrytą łem. Po praw. brzegu rz. Sudogdy powierzchnia początkowo jest równa, błotnista, porośnięta nędznym lasem, z gruntem zwirowatym a miejscami kamienistym, dalej znów wyniosła i falista, z glebą w części gliniastą, przeważnie zaś piaszczystą. W powiecie znajdują się łomy wapienia i pokłady białej gliny fajansowej. Środkowa część powiatu zroszona jest dopływami Kłazmy, z których najważniejszy Sudogda z Sojmą. Część zachod. i wschodnia należą do dorzecza Oki, z dopływów której ważniejsze: Pola z Bużą w części zachodniej i Usznia z Kołpią we wschodniej. W powiecie jest 6 jezior, z których największe Ostrowskie, ma 2 w. dług. i 1/2 w. szeroki. Błota ob-

szerne, zwłaszcza w części zachod. W lasy obfituje połudn. część powiatu. W 1867 r. było w powiecie (bez mta S.) 70,625 mk. (562 jedynowierców i 95 rozkolników), zamieszkanych w 499 osadach. Mieszkańcy zajmują się rolnictwem (sieją żyto, owies i tatarkę) i przemysłem leśnym. Przemysł fabryczny, dosyć rozwinięty, ogranicza się przeważnie na wyrobie naczyń szklanych i kryształowych. W 1870 r. było w powiecie 76 fabryk, zatrudniających 1257 robotników i produkujących za 474,899 rs., mianowicie: 51 olejarni, z produkcją 27,075 rs., 16 hut szklanych, z prod. na 435,924 rs. i 9 cegielni z prod. na 11,900 rs.

J. Krz.

Sudola, zaśe., pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopenickim, gm. Zaczyste, ma 5 osad; gruntu lekkie.

A. Jel.

Sudolski, potok, lewy dopływ Prądnika, uchodzi na obszarze Rakowie, w pow. krakowskim. Płynie od Sudolu (część Dziekanowic).

Sudol 1.) os. leś., pow. konecki, gm. i par. Borkowice, odl. od Końskich 25 w., 1 dm., 7 mk., 6 mr. 2.) **S.**, ws i folw. u źródeł rzki Jakubówki, pow. pińczowski, gm. Drożejowice, par. Dzierżanina, odl. 20 w. od Pińczowa. W 1827 r. 31 dm., 178 mk. Dobra S. składały się w 1884 r. z fol. S. i Gaik, rozl. mr. 815: gr. or. i ogr. mr. 645, łąk mr. 27, lasu mr. 123, nieuż. mr. 20; bud. mur. 2, drewn. 16; płodozm. 4, 6 i 10-pol., las urządzony. Ws S. os. 32, mr. 162. W połowie XV w. S. był własnością Sudolskiego h. Habdank; miał łąny km., karczmy, zagr., z których dziesięcinę płacono pleb. w Dzierżni. Folw. rycerski dawał kościołowi w Książnicach (Długosz, L. B., II, 426, 465). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1508, część S., Zapniów i Sobaszów, własność Juguszowskiego, płaciły poboru 2 grzyw. 36 gr. W r. 1579 Sudol, Bieglów i Dembiany, w par. Dzierżanina, w części Katarzyny Chełmskiej miały 12 osad., 6 łąn., 8 zagr., 4 biedn.; Borowskiej 4 osad., 2¹/₂ łąn., 2 zagr., 1 chał., 1 biedny (Pawński, Małop., 221, 486). 3.) **S.**, w dok. z 1256 r. *Suchodol*, 1309 *Sugdol*, fol., pow. jędrzejowski, gm. Przysław, par. Jędrzejów (o 3 w.), ma młyn wodny. W 1827 r. 14 dm., 114 mk. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 523: gr. or. i ogr. mr. 453, łąk mr. 10, past. mr. 34, lasu mr. 12, nieuż. mr. 14; bud. mur. 1, drewn. 15; płodozm. 5, 9 i 10-pol. Wymieniony w liczbie posiadłości klasztoru jędrzejowskiego w dok. z 1256 r. Jednakże nie cała wieś nadana była klasztorowi, gdyż w 1309 r. niejaki „Vencelaus filius Ade” sprzedaje klasztorowi swą część (unam sortem in Sugdol) za zgodą „przyjaciół” (Kod. Małop., I, 51, 171). W połowie XV w. łąny km. dawały klasztorowi czynsz, także jaja, koguty, sery, robociznę,

powab, osep. Były też karczmy, zagr., folw. i młyn. Wszystkie role dawały dziesięcinę snopową i konopną klasztorowi (Długosz, L. B., III, 370). Według reg. pob. pow. książkiego z r. 1581 było 2¹/₂ łąn. km., 3 zagr. bez roli, 4 kom. bez bydła (Pawński, Małop., str. 87). Po zniesieniu klasztoru S. wchodził w skład dóbr rząd. Jędrzejów. Br. Ch.

Sudol 1.) os. dom. do Dziekanowic, pow. krakowski, par. rz.-kat. w Raciborowicach, leży nad pot. Sudolskim, dopł. Prądnika, a na zach. stronie gościńca z Krakowa do granicy król. polskiego. 2.) **S.**, przys. do Wągrzców, wsi w pow. krakowskim, 5 dm. i 40 mk. 3.) **S.**, nazwa opuszczonej wsi, na której obszarze w XV w. (L. B., III, 365) założono „in cruda radice” ws Rudnik. Mac.

Sudol, niem. *Sudoll*, 1335 *Suchdol*, ws nad rz. Odrą i Psinną, pow. raciborski, par. ew. Raciborz, kat. Binkowice. W r. 1885 miała 114 dm., 590 mk. kat., 533 ha. Kościół kat. filialny od 1804 r. i szkoła.

Sudolawkis, zaśe., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Łyngmiany, okr. wiejski Drabiszki, o 8 w. od gminy a 42 w. od Święcian, ma 4 dm., 23 mk. kat. (w 1865 r. 8 dusz rewiz.).

Sudolek, w XV w. *Sudol*, ws i folw., pow. miechowski, gm. Pałecznicza, par. Wrocimowice, odl. 20 w. od Miechowa. W 1827 r. 12 dm., 68 mk. W 1889 r. fol. S. rozl. mr. 358: gr. or. i ogr. mr. 336, łąk mr. 14, nieuż. mr. 8; bud. drewn. 18; płodozm. 15-pol. Ws S. os. 11, mr. 48. W połowie XV w. S., w par. Wrocimowice, własność Sudolskiego h. Habdank i Goworka h. Rawa, miał łąny km., karcznię, zagr., od których dziesięcinę snopową i konopną pobierały naprzemiany to z jarzyny, to z oziminy dwie prebendy katedralne krakowskie: Bieżanowska i Żyrowska. Fol. rycerski dawał dziesięcinę, wartości 3 grzyw., plebanowi we Wrocimowicach (Długosz, L. B., I, 120 i II, 78). W r. 1490 Sudol miał 2¹/₂ łąn. W r. 1581 ws Sudolek, w par. Wrocimowice, własność Prospera Prowana, miała 7 łąn. km., 1 zagr. z rolą, 1 kom. z bydł., 1 kom. bez bydła (Pawński, Małop., 15, 440).

Sudol 1.) *Jarosław*, folw. i ws, i S. *Jakusy*, pustka, pow. sieradzki, gm. Gruszczyce, par. Wąglczew, odl. 16 w. od Sieradza; folw. ma 2 dm., ws 4 dm. (co do ludności ob. *Łubna*). W 1827 r. S. *Jarosław* 7 dm., 42 mk.; S. *Jakusy* 2 dm., 11 mk. W 1881 r. fol. S., oddzielony od dóbr Łubna *Jarosław*, rozl. mr. 280; bud. mur. 1, drewn. 5; płodozm. 7-pol., pokłady torfu. 2.) **S.**, folw., pow. sandomierski, gm. i par. Sandomierz, 1 dm., 3 mk., 86 mr.

Sudol 1.) wólka do Wilczej Woli, pow. kolbuszowski, w równinie piaszczystej, nad Łęgiem; ma 18 dm., 143 mk. 2.) **S.**, wólka

do Raniżowa, w pow. kolbuszowskim, ma 5 dm. i 30 mk. Na mapie Kumersberga nie oznaczona.

Sudomie, dok. *Sudome*, jezioro, o pół mili na pld.-zach. od Kościerzyny, pow. kościerski, wzn. 145 mt. n.p.m.; łączy się z jez. Mielnica i jez. Garczyno. Damroka, siostra ks. Mestwina, darowała je cystersom w Peplinie, z ich rąk zaś przeszło drogą zamiany w ręce Krzyżaków (ob. Opactwo peplińskie, ks. Kujota, str. 73). Nad jeziorem leży wś Rybaki.

Sudonia al. *Sudoń*, rzeka, w pow. kalwaryjskim, poczyna się na zachód od Dewoniszek, płynie kręto ku wschodowi przez Gulbiniszki, Stabuliszki i pod Ludwinowem wpada z lew. brzegu do Szeszupy. Długa przeszło 10 w.

Sudorówka, rzeczka w gub. mohylowskiej, prawy dopływ Łuczesy.

Sudorowszczyzna, własność ziem., pow. ihumeński, od 1855 r. należy do Bobrowskich, ma około 1½ włóki.

A. Jel.

Sudość, *Sudost'*, rzeka w gub. orłowskiej i czernihowskiej, prawy dopływ Desny. Bierze początek w pow. briańskim, przepływa w kierunku z płu. na pld. przez powiaty: mgliński, starodubski i nowogród-siewierski. Długa 152 w., głęboka od 1½ do 2 saż., szeroka od 2 do 25 saż. Dno ma równe, w górnej połowie biegu ilaste, w dolnej piaszczyste, brzegi przeważnie niskie, po części błotniste lub też porośnięte zaroślami i lasem. Rzeka spławna jest na przestrzeni 15 w. od mka Hremiacze (w pow. nowogród-siewierskim). Na wybrzeżach S. znajdują się 42 osady, mające 21,800 mk., w tej liczbie mka Pocze (5205 mk.) i Pohar (4382 mk.). Przybiera od praw. brzegu rz. Kostę, Wablę i Warę, od lewego Roh i Ramusuchę z Bołotenką.

Sudów, os. leś., pow. częstochowski, gm. Popów, 1 dm., 5 mk., 1653 mr. lasu rząd.

Sudowica, wś, pow. bobrujski, gm. Parycze, (o 11 w. na pld.), o 2 w. od Berezyny.

Sudrabe 1.) rzeczka w Kurlandyi, dopływ rz. Behrse (lewego dopł. rz. Aa). 2.) **S.**, rzeka, tamże, dopływ rz. Platony (również lewego dopływu rz. Aa).

Sudragi, wś i folw., pow. rypiński, gm. Gujsk, par. Ligowo, odl. o 28 w. od Rypina, posiadają kościół kat. filialny i szkołę początkową, 23 dm., 260 mk. W 1827 r. 64 dm., 613 mk. Fol. S. lit. A. rozl. mr. 483: gr. or. i ogr. mr. 374, łąk mr. 13, past. mr. 2, lasu mr. 70, nieuż. mr. 18; bud. mr. 7, drewn. 3. Wś S. os. 39, mr. 44; wś Pokrzywnica os. 2, mr. 2; wś Kapuśniki os. 19, mr. 231. Fol. S. lit. B., oddzielony od dóbr Sudragi, rozl. mr. 119: gr. or. i ogr. mr. 114, łąk mr. 2, nieuż. mr. 3. Kościół tutejszy, niewiadomej erekcyi, istniał już jako parafialny w 1564 r. W 1780 r. wcielony został jako filialny do

par. Ligowo. Wś sama r. 1375 była własnością Iwona, marszałka dworu Kazimierza ks. szczecińskiego i kujawskiego (Kod. dypl. pol., II, 759). W 1564 r. Andrzej Tułochowski ma 7 kmieci (na łąkach?), 5 ogrodz., pasiecznika. Piotr Sudraski 5 kmieci na łąkach, 2 ogrodz. i młynarza. Płacili poboru 7 fl. 29 gr. 2 sol. (Pawin., Wielk., II, 329). *Br. Ch.*

Sudrogi, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. i dobra (w 1865 r.) Lipnisk, okr. wiejski Rusaki, o 4 w. od gminy, 54 w. od Oszmiany a 26 w. od Dziewieniszek, ma 16 dm., 132 mk. kat. (w 1865 r. 51 dusz rewiz.).

Sudujki (zapewne *Sudejki*), wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski Ołkuny, o 16 w. od gminy, 27 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Inturki.

Sudwa, niem. *Sauden*, w dok. *Sawda*, *Windekendorf*, wś, pow. ostródzki, st. p. Olsztynek; 44 dm., 206 mk., 323 ha. W. m. Winryk v. Kniprode odmawia Windekowi, Wiklewnemu, Schwyllayowi, Maciejowi i Wiltotowi przywilej na 25 włók w Windekendorf w ziemi saskiej na prawie pomeziańskim, nadając niższe sądownictwo. Granice: jeziora Jemiolowo (Ameling) i Świetañskie. Dan w Dąbrowie 1380 r. we czwartek po śś. Wicie i Modęcie.

Ad. N.

Sudwoiszeki 1.) wś włośc. i dobra skarbowe, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Jezno, okr. wiejski Sabowa, o 6 w. od gminy a 49 w. od Trok, ma 20 dm., 180 mk., 176 katol., 4 żydów (w 1865 r. 80 dusz rewiz. włośc. i 6 jednodworców). W 1850 r. dobra skarbowe S., w par. Stokliszki, składały się z 5 wsi i 8 zaśc., i miały 1758 dzies. rozległ. 2.) **S.**, wś nad jez. t. naz., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Butrymańce, okr. wiejski Ajciuny, o 14 w. od gminy a 37 w. od Trok; ma 5 dm., 100 mk. kat. i 5 żydów (w 1865 r. 15 dusz rewiz.; należała do dóbr Stackiszki, Chelstowskich). 3.) **S.**, wś włośc. i dobra skarbowe, tamże, okr. wiejski Girejkańce, o 11 w. od gminy, 5 dusz rewiz.

J. Krz.

Sudwoje 1.) wś włośc., w spisie z 1866 r. okolica szlach. nad Niemnem, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Aleksandrowo (dawniej Oława), okr. wiejski Gieczelówka, o 8 w. od gminy a 84 w. od Trok, 11 dm., 78 mk., 16 prawosł., 53 katol., 4 machomet. i 5 żydów (w 1865 r. 30 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Niemonajcie. Pod S. znajdują się progi w Niemnie. 2.) **S.**, zaśc. rząd. nad Niemnem, tamże, o 83 w. od Trok, 1 dm., 4 mk. katol.

J. Krz.

Sudytków, w dok. *Sudzitkow*, *Suldzikow*, 1570 r. *Sudilówka* i *Sudzikow* 1583 r., na karcie Chrzanowskiego *Sudytki*, mko nad rzeką Kosecką, dopł. Kwiatochy (Cwietochy) i przy

linii dr. żel. brzesko-kijowskiej, pow. zasławski, okr. pol. łabuński, gm. Sudyłków, o 5 w. od st. dr. żel. Szepietówki, 23 w. na wschód od Zasławia, a 120 w. od Żytomierza odległe. W równinie błotnistej położone, w 1870 r. miało 422 dm., 1384 mk., w tem 40% żydów, cerkiew, 2 kaplice, synagogę, dom modlitwy żydowski, 2 fabryki sukna, 5 garbarni, cegielnię, browar, 2 młyny, 22 sklepy, 55 rzemieślników, targi co tydzień. Przy wjeździe do mka, nad traktem z Połonnego idącym, są ślady starego zamczyska, dokoła wałem opasanego. Jest tu kilka dość porządných domów zajezdnych, inne natomiast bardzo lichę. Domki mieszkańców otoczone są sadami, sami zaś oni trudnią się rolnictwem, a ponieważ ziemia jest urodzajną (czarnoziem III klasy), są przeto zamożni, mają dosyć koni i w wielkiej ilości hodują bydło rogate, owce i trzodę chlewną i prowadzą handel masłem i serem; corocznie sprzedają około 100 karmnych wieprzy. S. należy do najdawniejszych osad w okolicy, przeszłość jego jednak i historia mało są rozjaśnione. W XVI w. należał do Zasławszczyzny. Według reg. pob. pow. krzemienieckiego z 1570 r. był w zastawie u Tytusa Chomiaka, który z Horodyszcza i Sudzilkowa płacił z 8 dym., 13 ogr. po 2 gr., 1 karcz. W t. r. dodatkowo wniósł pobór Michał Łabuński z Sudzilkowa z 18 dym., 11 ogr. po 4 gr., 7 ogr. po 2 gr., 1 koła młyn. W 1583 r. kn. Michał Zasławski z imienia swego zasławskiego Sudzilkowa płacił z 3 dym., 2 ogr., 1 podsusiedka, zaś z Sudzilkowa Ludwikowego z 3 dym., 2 ogr., 1 koła dorocz. W t. r. Krzysztof Łabuński płacił z Sudilówki od 3 dym., 7 ogr., 1 koła wodnego (Jabłonowski, Wołyń, 25, 35, 134, 147). W XVII w. S. należał do Aksaków, początkowo Jana, podwojewódzkiego, następnie sędziego ziemskiego kijowskiego († 1627 r.), następnie na mocy działu pomiędzy jego synami, zdziałanego w 1670 r., młodszego z nich Michała, podstolego kijowskiego, dworzanina królewskiego, żonatego z Katarzyną Musałową Ziemblicką (ob. Rulikowski, Opis pow. wasylkowskiego, 45 — 47; porów. też art. *Motowidlówka*). W połowie XVIII w. S. należy do Stanisława Lubomirskiego, po którym przechowała się erekcja na cerkiew św. Dymitra, wydana w S. d. 25 marca 1740 r. (ob. Stecki, Wołyń, I, 370). Od St. Lubomirskiego otrzymał S. kanclerz w. kor., biskup poznański Jędrzej Stanisław Młodziejowski, jako wynagrodzenie za forytowanie jego sprawy podczas tranżakeji kolbuszowskiej, mocą której dostały mu się z dóbr ordynacji Ostrogskiej miasta Stepań i Dubno z okolicznymi włościami. Młodziejowski, jako dziedzic S., otrzymał od króla przywilej pod d. 11 maja 1771 r.,

pozwalający zaprowadzić w tem mieście 12 jarmarków według kalendarza ruskiego. Po śmierci Młodziejowskiego nabył S. Jan Grocholski, oboźny koronny. Ten przyozdobił mko pięknym pałacem, przy którym wznosił niewielką murowaną kapliczkę. Po 1831 r. S. zajęty został na skarb, w 1857 r. zwrócony Grocholskim, obecnie należy do Iżyckich. Pałac wraz z starożytną cerkwią św. Dymitra zgorzał w 1859 r., poczem kaplicę zamieniono na cerkiew, nabożeństwo zaś katolickie odprawia co niedziela i święta zjeżdżający z Zasławia ksiądz w kapliczce na omentarzu grzebalnym. Z dawnej cerkwi pozostał tylko srebrny trybularz misternej roboty, około 20 funtów wążący, z napisem u spodu, świadczącym, że ofiarowała go do cerkwi św. Dymitra Róża Pocięjowa. Wiadomość podana przez Lipińskiego w Starożytnej Polsce o istnieniu tu klasztoru bernardynów, zdaje się być mylną, nie ma bowiem żadnego śladu, aby kiedykolwiek w S. był kościół lub klasztor katolicki (ob. Stecki, Wołyń, 368—372). J. Krz.

Sudyłówka al. *Burkacz*, rzeczka w pow. dubieńskim, lewy dopływ Styru, do którego uchodzi przy wsi Mierzwa (Merwa), powyżej Beresteczka, prawie na granicy z Galicyą. Wypływa z błot za Rzysszczowem, mija Berylów, Uwyń, Mikołajów, Styrkowce i Burkacz. Płynie w kierunku wschodnim, długa przeszło 25 w.

Sudynty, okolica, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 43 w. od Telsz.

Sudziany, ws, pow. telszewski, w 3 okr. pol., o 75 w. od Telsz.

Sudzibór, zaśc., pow. mozyrski, w 2 okr. pol. petrykowskim, gm. Laskowice, o 5 w. na pld.-zach. od Sniadynia, ma 6 osad.

Sudzice, morawskie *Saudice*, niem. *Zauditz*, dawniej *Suderwitz*, 1313 *Zuditz*, 1331 *Czudicz*, ws i targowisko, pow. raciborski (przed 1818 głupeczycki), leżą w dolinie, nad strumieniem Białawoda, odl. 2 mile od Raciborza. Posiadają kościół katol., szkołę 1006 ha ziemi do gminy należącej (913 ha roli), 163 dm., 1192 mk. (156 ew.). Ludność morawska i niemiecka. Obszar większ. własn. ma 7 ha. Par. ewang. Rozumic. Pożar zniżył osadę w 1800 r.

Sudziewicze, ws, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Iwieniec, ma 7 osad; grunta lekkie, miejscowość dość leśna.

Sudzików, ob. *Sudyłków*.

Sudzilkow, ob. *Sudyłków*.

Sudzilowicze 1.) ws i dobra, pow. prużański, w 2 okr. pol., gm. Maciejowicze (Matwiejewicze), o 49 w. od Prużany. 2.) S., ws, pow. połocki, niedaleko jeziora Dołżyca, nadana w 1673 r. przez ks. Michała Wiszniewieckiego cerkwi bł. Józafata w Połocku, w

1806 r. należała do bazylianów połockich, poczem przeszła na własność arcybiskupów połockich, którzy tu mieli pałac drewniany, łogród, stawy rybne, a w obszernych oficynach seminaryum dyecezyalne, w 1820 r. przeniesione do klasztoru bazylianów w Połocku. Do 1821 r. przemieszkiwał w S. arcybiskup połocki Jan Damascen Jastrzębiec Krasowski. Od 1833 r. S. stanowiły uposażenie seminaryum połockiego.

Sudziłówka 1.) rzka w pow. kobryńskim, prawy dopływ Jasioldy, ma źródła w okolicach wsi Derewnia (Derwiena na karcie Chrzanowskiego i u W. Pola), płynie w kierunku płn.-wsch., mija Sukacze, Leśniki, Markowice i pod wsią Czerniewice ma ujście. 2.) **S.**, rzeczka w pow. rzeczyckim, drobny lewy dopływ Prypeci, zaczyna się w moczarach za wsią Buda, w obrębie gm. Jurewicze, płynie w kierunku zachodnio-południowym pod ws. Tulhowicze i za nią ma ujście, przyjąwszy z lewej strony rzekę Staw. Długość biegu około 12 w. *A. Jel.*

Sudzin, fol., *S. Duży*, ws. i *S. Mały* al. *Sudziniek*, ws. nad rz. Pilicą, pow. noworadomski, gm. i par. Maluszyn, 240 mr. (r. orn. 86 mr., 70 mr. łąk, 58 mr. past.). Fol. ma 2 dm., 21 mk., 199 mr. Ws. *S. Duży* 13 dm., 77 mk., 15 os., 141 mr.; *S. Mały* (Sudziniek) 18 dm., 127 mk., 242 mr. W 1827 r. *S. Duży* miał 9 dm., 60 mk.; *Sudziniek* 12 dm., 92 mk. *Sudziniek* wchodził w skład dóbr Maluszyn. Na początku XVI w. wsi te należały do par. Maluszyn. Łany kmiece i folw. w Sudzinie dawały dziesięcinę pleb. w Chełmie, a z *Sudzinka* brał kanonik gnieźnieński. Pleb. w Maluszynie dostawał tylko kołędę (Łaski, I. B., II, 202, 211). Według reg. pob. pow. sieradzkiego z 1552 r. w *Sudzin* (Swidzyń), w par. Maluszyn, własność Zycieńskiego, miała 8 osad., 2 łany. *S. Minor*, własność Pukarzewskiego, ma 3 osad., 1 łan (Pawiński, Wielkp., II, 276, 277). *Br. Ch.*

Sudziniek, ob. *Sudzin*.

Sudża, mto powiat. gub. kurskiej, nad rz. Sudżą i Olesznią, o 101 w. na pld.-zach. od Kurska. Do mta przylegają slobody: Gonczarnaja, Zaoleszynskaja, Podol i Zamostie (po drugiej stronie rz. Sudży). W 1870 r. było w mieście: 3 cerkwie i również 3 w slobodach, 403 dm. (40 murow.) w mieście i 731 w slobodach, 83 sklepy, szpital, szkoła duchowna i 2 świeckie, 4482 mk. w mieście i 5624 w slobodach. Dochód miejski w 1871 r. wynosił 7204 rs. W 1785 r. było tu: 8 cerkwi, 733 dm., 9 sklepów, 4 domy przytułku, 25 kuźni, 2 szynki, 3 młyny wodne; znajdowało się wówczas 333 rzemieślników, z zakładów zaś przemysłowych 1 potażarnia. I obecnie pod względem handlowym i przemysłowym

miasto ma małe znaczenie; włościanie zajmują się przeważnie rolnictwem, mieszczanie zaś rzemiosłami. W 1869 r. było tu 393 rzemieślników (93 majstrów); kwitnęło zwłaszcza kowalstwo. W 1871 r. było w mieście 9 fabryk, produkujących za 40940 rs. Targi odbywają się dwa razy tygodniowo (w poniedziałki i piątki), jarmarki zaś cztery razy do roku. Nieznany jest rok założenia mta. Prawdopodobnie powstało ono w XVII w. Początkowo było miastem sotniczem pułku kozackiego sumskiego i było opasane wałem i rowem. W 1661 r. zniszczone prawie zupełnie przez pożar. W 1708 r. przyłączone do gub. kijowskiej, od 1719 r. w prowincyi biełgorodzkiej tejże gub., zostało w 1779 r. mtem powiat. namiestnictwa kurskiego. *Sudzjański powiat*, leży w zachodniej części gubernii i podług wymiaru Strjelbickiego zajmuje 80'81 mil al. 3910'4 w. kw. Powierzchnia powiatu pochyla się od płn.-wschodu ku południo-zachodowi. Najwyższe wzniesienia (798 st. n. p. m.) znajdują się w płn.-wschod. zakątku powiatu, gdzie przechodzi dział wodny między dopływami Sejmu i Psła. Południowa część powiatu przedstawia równinę. Gleba przeważnie czarnoziemna, wyjątkowo tylko znajduje się gleba piaszczysta i kamienista. Pod względem hydrograficznym powierzchnia powiatu należy do systematu rz. Sejmu i Psła. Pierwsza z nich przepływa po za granicami powiatu i tylko przybiera biorące tu początek rz. Reut i Snagost'. Druga przerzyna południową część powiatu i przybiera: Rybicę, Koroczkę, Bielice, Woróżbę, Smierdzicę z Sudżą, Bobrowę, Ilek, Siennę i in. Błota i jeziora nieznaczne. Lasy zajmują mniej niż 25% ogólnej przestrzeni. W 1867 r. (bez *Sudży* i *Miropola*) było w powiecie 99606 mk. (w tem 46 $\frac{1}{4}$ % Małorusów), zamieszkujących, oprócz miast, 163 osad (5 slobód, 4 slobódki, 57 siół, 8 siołek, 58 wsi i 31 chutorów). Mieszkańcy zajmują się przeważnie rolnictwem i hodowlą bydła, oraz sadownictwem, pszczelnictwem, uprawą lnu i tytoniu. Pod względem przemysłowym w 1871 r. było w powiecie 45 fabryk, zatrudniających 280 robotników i produkujących za 366450 rs. Najważniejsze z nich: 3 młyny z produkcją na 120000 rs. i 3 gorzelnie z produkcją na 172759 rs. *J. Krz.*

Suerchen 1.) *Gross*, dobra i ws., pow. wołowski, par. ew. Dyhernfurth, kat. Wahren. W 1883 r. dobra miały 7 dm., 123 mk. (21 kat.), 733 ha; ws. 23 dm., 120 mk. (4 kat.), 40 ha. 2.) **S. Klein**, dobra i ws., tamże. W 1885 r. dobra miały 2 dm., 45 mk. (20 kat.), 140 ha; ws. 14 dm., 94 mk. (13 kat.), 17 ha.

Suerding 1.) *Gross*, dobra i ws., pow. wrocławski, par. ew. Wiltschau, kat. Rothsuer-

ben. W 1883 r. dobra miały 7 dm., 180 mk. (62 kat.), 489 ha; wś 24 dm., 116 mk. (45 kat.), 41 ha. 2) **S. Klein**, wś, tamże, par. ew. Domasław, kat. Oltaszyn; 14 dm., 150 mk. (34 kat.), 207 ha. *Br. Ch.*

Suessenbach, 1212 *Suzinbach*, wś, pow. lwowski (Szląsk), par. ew. Wiesenthal, kat. Lahn. W 1885 r. było 78 dm., 360 mk. (16 kat.), 632 ha.

Suesswinckel, 1300 *Silva*, 1364 i 1380 *Suswinckel*, dobra i wś, pow. oleśnicki, par. ew. Raake, kat. Kunersdorf. W 1885 r. dobra miały 19 dm., 172 mk. (59 kat.), 1085 ha; wś 37 dm., 255 mk. (24 ew.), 102 ha.

Sufeznin, ob. *Suszyszno*.

Sufezyce, w XV i XVI w. *Suchczyce*, w spisie z 1827 r. *Suszczyce*, wś włośc., pow. stopnicki, gm. i par. Oleśnica, przy drodze z Oleśnicy do Staszowa, ma 65 os., 797 mr. Wechodziła w skład dóbr Oleśnica. W 1827 r. 35 dm., 296 mk. W połowie XV w. S., w par. Oleśnica, miały łąny km., z których dziesięcinę wartości 6 grzyw., płacono kościołowi w Oleśnicy (Długosz, L. B., II, 440). Według reg. pob. pow. wiślickiego z 1579 r. wś Szuchczyce, w par. Strzelce, własność kaszt. krak., miała 15 osad., 6 łąn., 3 bied. Po zabraniu kościoła w Oleśnicy przez reformatörów parafię czasową przeniesiono do Strzele. (Pawński, Małop., 226). *Br. Ch.*

Sufezyn 1.) wś i fol., pow. nowomiński, gm. i par. Kołbiel, odl. 14 w. od Mińska, ma 227 mk. W 1827 r. było 23 dm., 181 mk. W 1875 r. fol. S. z nomenklat. Sokoły i Zielonka rozl. 888 mr.: gr. or. i ogr. 475 mr., łąk 118 mr., past. 8 mr., wody 8 mr., lasu 151 mr., zarośli 51 mr., w osad. 53 mr.; bud. mur. 4, z drzewa 26; płodozm. 8-pol., las nieurządzony, pokłady torfu i wapienia, młyn wodny; wś S. 26 os., 354 mr. 2.) **S.**, pow. chełmski, gm. Brzeziny, par. Łancuchów.

Sufezyn, w XV w. *Suchczyn*, wś, pow. brzeski, nad pot. t. n., dopł. Uszwicy, przy gościńcu z Brzeska (13,6 klm.) do Wojnicza (7,3 klm.), w okolicy prawie równej (243 mt. n. p. m.), poprzerywanej liściowymi lasami. Par. rzym.-kat. w Dębnie. Grunta są glina urodzajną. Na obszarze dwor. znajduje się gorzelnia, 2 karczmy i młyn. Obszar ten (w ostatnich czasach Wyhowskich, obecnie Judy Goldberga) ma 12 dm. i 86 mk., obszaru zaś 544 mr. roli, 37 mr. łąk, 4 mr. ogrodu, 26 mr. past., 158 mr. lasu, 4 mr. moczarów i 9 mr. nieuż.; obszar mn. pos. składa się z 154 dm. i 907 mk. i wynosi 651 mr. roli, 81 mr. łąk, 85 mr. past. i 25 mr. lasu. W ogólnej liczbie 986 mk. jest 41 izrael. Za Długosza (L. B., II, 271) „Suchczyn“ należał do Jakuba Dębińskiego, kaszt. i ssty krakow.; w 1581 (Pawński, Małop., 147) Jana Rupniewskiego.

W tym czasie było 15 łąn. km., 3 zagr. z rolą, 1 zagr. bez roli, 6 kom. z bydł., 7 kom. bez bydła, 2 piekarzy, 1 duda i 4 rzemieśl. S. graniczy na zach. z Dębniem, na pñ. z Pertą i Łoponiem, na wschód z Radwanami, a na pñd. z Łysą Górą i Grabnem. *Mac.*

Sufezyna, wś, pow. dobromilski, 32 klm. na pñ.-zach. od Dobromila (st. kol.), 6 klm. na pñ. od Birezy (sąd pow., urz. poczt. i tel.). Na pñ. leży Jasienica Sufczyńska, na pñ.-wsch. Brzuska, na wsch. Huta Brzuska, na pñd. Nowawieś, na zach. Rudawka. Środkiem wsi płynie Stopnica (Stupnica), praw. dopł. Sanu, i przyjmuje w obrębie wsi liczne strugi. W dolinie pot. Stopnicy leżą zabudowania wsi. Wznies. sięga na pñ.-wsch. 409 mt. Własny wiek. ma roli or. 235, łąk i ogr. 22, pastw. 58, lasu 312; wł. mn. roli or. 807, łąk i ogr. 61, past. 242, lasu 39 mr. W 1880 r. było 132 dm., 764 mk. w gmia., 3 dm., 27 mk. na obsz. dwor. (670 gr.-kat., 87 rzym.-kat., 34 izr.; 673 Rusinów, 105 Polaków, 13 Niemców). Par. rzym.-kat. w Birezy, gr.-kat. w Brzuce. We wsi jest cerkiew. Znajduje się też tartak o jednym gatrze i pile zwyczajnej, spotrzebowujący rocznie 100 mt. sześć. drzewa, produkujący 62 mt. desek, łąt i brusów.

Sufczyńska Wola, wś, pow. nowomiński, gm. i par. Kołbiel, odl. 10 w. od Mińska, ma 218 mk. W 1827 r. było 14 dm., 134 mk. W 1874 r. dobra S. W. rozl. 1348 mr.: fol. S. W. gr. or. i ogr. 436 mr., łąk 102 mr., past. 94 mr., lasu 429 mr., nieuż. 37 mr.; bud. mur. 2, z drzewa 15; płodozm. 13-pol., las nieurządzony; fol. Głupianka gr. or. i ogr. 87 mr., łąk 20 mr., pastw. 113 mr., nieuż. 30 mr.; płodozm. 6-pol. Wś S. Wola 24 os., 157 mr.; wś Głupianka 28 os., 218 mr. *A. Pal.*

Sufinoło al. *Prejma*, uroczysko, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Gródek, o 28 w. od Białogostoku.

Sufraganiec, strumień płynący od fol. (osada?) Sufraganiec, na pñ. od Niewachłowa (w pow. kieleckim), płynie przez Niewachłów i uchodzi do Bobrka (Bobrzyce) z lew. brzegu pod Białogonem.

Sufraganiec, fol., pow. kielecki, gm. Niewachłów, par. Kielce, leży na pñ. od Niewachłowa.

Sufraganka, część Seredyce, w pow. lwowskim.

Sugajenko, 1706 *Sugnienko*, niem. *Sugainko*, wś, w pow. lubawskim, niedaleko jez. Sugajna, st. p. Kurzętnik, par. kat. Mroczo, 614 ha (519 roli orn., 18 łąk); 1885 r. 69 dm., 93 dym., 444 mk., 386 kat., 58 ew.; szk. kat. (1887 r. 80 dz.). Wizyt. Strzosa z 1667—1672 r. podaje, że Sugajno należało do miasta Chełmży i obejmowało 40 włók (str. 379). Wizyt. Potockiego donosi, że 1706

r. były tu tylko 2 osadzone posiadła (ob. str. 658). Inwentarz biskupstwa chełmiń. z 1731 r. opiewa: „Sugajenko, wieś Chełmży oddana, ma włók 40, na które Chełmża ma przywilej. Soltysi dwaj, mają razem 2 posiadła, 4 włóki, płacą 2 korce żyta i tyleż pszenicy. Krzysztof Szpak ma 1 posiadło, 2 wł., daje 1 k. żyta i tyleż pszenicy; tak samo Jakub Gburek, Bartłomiej Bendycki, Fracek Nagórski, Maciej Karczmarczyk, Kazimierz Kaczmarz i Marcin Szpak; Piotr Dannik ma posiadło, 2 wł., daje 1 korzec żyta, 2 pszenicy; włók pustych 20 (ob. str. 72; manuskrypt w Peplinie). *Ks. Fr.*

Sugajły, ws. włośc., pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Lida (o 10 w.), okr. wiejski Berdówka, ma 6 dm., 77 mk. (w 1865 r. 30 dusz rewiz.).

Sugajno, jezioro i rzeczka pod wsią t. n., w pow. brodnickim. Wymieniona w dok. z 1378 r. Jezioro nosi miano Sugana (1291 Suchayna), struga zaś Suganice i Suganicze. Stanowiły granicę między posiadłościami bisk. i kapituły płockiej, a kapituły chełmińskiej (ob. Kod. Maz., 90 i Woelky: „U. B. des Bist. Culm“, str. 271). Rzeczka ta i jezioro leżały w zlewie Drwęcy, zapewne w okolicy dzisiejszej wsi Brzozie (Polnisch Brzozie), gdyż w dok. powiedziano: „circa viam... de villa Sugana in Brzozam Pauli“. *Ks. Fr.*

Sugajno, dok. *Sugan*, *Suchayna*, *Suganice*, 1414 *Sugayn*, ws., pow. brodnicki, leży nad jez. i strugą t. n. i nad płn. granicą pow., st. p. Kurzętnik, par. kat. Boleszyn; 898 ha (785 roli orn., 25 łąk, 2 lasu); 1885 r. 70 dm., 88 dym., 451 mk., 431 kat., 20 ew. Szkoła kat. Dawna własność kapituły chełmińskiej, która wstę 1310 r. nadaje Grzegorzowi i jego spadkobiercom celem lokacji z prawem chełm. Włók było 50; z tych otrzymuje lokator dziesiątą, nadto karczmę i trzecią część kar sądowych. W pobliżu jeziorze ma wolne rybołówstwo dla własnego stołu „cum hamis et minutis piscacionum instrumentis“. Także osadnikom nadajemy wolne ryboł. i 10 lat wolnych. Pomieniony zaś Grzegorz i jego spadkobiercy będą nam od każdej włóki czynszowali po pół grzywny i po 2 kury na św. Marcin (ob. Woelky: U. B. des Bist. Culm, str. 111). Według ksiąg szkodowych z 1414 r. poniosła wś stratę na budynkach, bydłu, zbożu i koniach, wynoszącą 2000 grzywien (tamże, str. 392). Wizyt. Strzesza z 1667 — 1672 r. opiewa, że nobilis Jan Rzeszotarski posiadał tu 28 wł., z których dawał mesznego 14 kor. żyta i tyleż owsa; soltys Rudowski 2, soltys Ambroży 3; gburów osiadłych było 2, pustych było 6 posiadł, każde o 2 wł.; mianowicie rola Patorowska, Świdrowska, Jurkowska, Cybunowska, Ambrożowska i Filipowska (ob. str. 384). R. 1706 pobierał

prob. ztąd tylko 16½ kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Potockiego, str. 669). *Ks. Fr.*

Suginty 1.) dobra, pow. rossieński, gm. Aleksandrów, par. Nowe Miasto, o 104 w. od Rossień, pod mkiem Gordoma, niegdyś dziedzictwo Ronikierów; w 1862 r. własność Rymkiewicza. 2.) **S.**, ws., pow. rossieński, par. Niemokszty. 3.) **S.**, ws., pow. rossieński, par. Widukle. 4.) **S.**, ws. rząd., pow. szawelski, gm. Okmiany, o 81 w. od Szawel. 5.) **S.**, ws. i dobra, pow. wilkomierski, gm. Owanty, par. Uciany, o 46 i 50 w. od Wilkomierza, na pograniczu pow. wileńskiego, przy bocznym trakcie łączącym Wilkomierz z Wilnem. Kościół filialny p. w. Ukrzyżowania J. Chr., w 1773 r. z drzewa wzniesiony przez Michałowski. Stanowiły niegdyś sstwa niegrodowe, będące ostatecznie w posiadaniu Stefana Jerzego Roemera. Obecnie własność Piłsudzkich. *J. Krz.*

Sugłobiszki, okolica szlach., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 14 w. od Oszmiany, 4 dm., 34 mk. kat.

Sugnienen, ws., pow. brunsberski, st. p. Melzak; 55 dm., 340 mk., 901 ha.

Sugodeniec, potok w pow. święciańskim, płynie pod fol. Rozalinowo.

Sugowdzie, ws. i dobra, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 45 w. od Telsz.

Sugowice (ob. *Borek Falęcki*), mylnie, zamiast *Jugowice*.

Sugruszki, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski Karolinowo, o 15 w. od gminy, 9 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Inturki.

Sugryno al. *Suigrino*, ws. zaginiona pod Witominem, pow. wejherowski. R. 1283 nadaje ją ks. Mestwin bisk. kujawskiemu Alberowi (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 328).

Sugwozdy, ws., pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. i dobra Wołożyn, okr. wiejski Sugwozdy, o 69 w. od Oszmiany, ma 13 dm., 163 mk. (130 prawosł., 17 kat., 16 żyd.), karczma. W skład okręgu wiejskiego wchodzi wsi: S., Aleksandrowo, Budrowszczyzna, Ciabuty, Jeśmany, Kosmowszczyzna, Łosakin, Miłasze, Nowosady, Poliksowszczyzna, zaśc. Śubowo (Dębowo) i okolica szlach. Zacharzewo, w ogóle 239 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych i 44 b. włośc. skarbowych.

Suhacze al. *Suhaczy*, osada, pow. mozyrski, w 1 okr. pol. skryhałowskim, gm. Skorodno, ma 10 siedzib; miejscowość małodudna, grunta lekkie. *A. Jel.*

Suhacze, ob. *Sukacze*.

Suhaki, ws. nad rz. Niemiją, dopł. Dniestru, pow. mohylowski, okr. pol. i par. kat. Łuczyńce, gm. Wendyczany, sąd Mohylów (o 25 w.), między Łuczyńcem a Ozarzyńcami, ma 312 osad, 1328 mk., 1776 dzies. ziemi włośc.,

1171 dworskiej, 51 cerkiewnej. Cerkiew pod wez. św. Szymona, wzniesiona w 1857 r., ma 1960 parafian. Gorzelnia założona w 1871 r. produkuje do 1,900,000 st. spirytusu. Własność dawniej Uruskich, dziś Sulatyckich.

Suhakleja, rzeczka w pow. bobrynieckim gub. chersońskiej, prawy dopł. Ingulu, bierze początek na gruntach wsi Sawiczewki, uchodzi w pobliżu mka Stojkowa. W. Pol w swej Hydrografii podaje dwie rzeczki t. n., obie prawe dopływy Ingulu, mianowicie: S. Kamienowatę, przybierającą Zorowatkę, i S. Kamyszowatę, przybierającą rzki Kamyszewatę i Bobryniec. Pierwsza odlewa podług niego 12, druga zaś 16 stawów.

Suhlau (niem.). ob. *Żuława*.

Sulirs, dobra prywatne, w okr. goldyngskim, pow. i par. windawska (Kurlandya). Do dóbr należą folwarki: Julianenhof, Udringen, Wirsikken, Stirben i Gumbeln.

Suiken, *Sójki*?, folw., pow. iławkowski, st. p. Landsberg; 1 dm., 10 mk.

Suitkaiten, ws na prus. Litwie, pow. tylicy, st. p. Kalwen; 11 dm., 55 mk., 270 mk.

Suja, jezioro w póln. części pow. lepelskiego, za pośrednictwem rzki Turowsianki, odpływu jez. Turowsa, połączone z siecią jezior. Ob. *Janowo* (jezioro).

Sujany ws, pow. rossieński, par. Widukle.

Sujemce, w dok. *Swiemcze* 1577 r., *Suiemce* 1583 r., ws, pow. nowogrodzki, gm. Smolderów, ma 524 dusz włośc., 2756 dzies. ziemi włośc. Należy do klucza smolderowskiego hr. Alfreda Potockiego. W 1577 r. ks. Konst. Ostrogski płaci z 6 dym. półdworz., 15 na ówierci, 9 ogrod., w 1583 r. zaś z 22 dym., 7 ogr., 1 koła wodn., 1 popa. W obu latach ws należała do włości berezdowskiej (ob. Jabłonowski, Wołyn, 42, 84).

Sujety, dobra, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 23 w. od Poniewieża.

Sujmy, ws nad Zbytenką, dopł. Wilii, pow. dubieński, o 7 w. od Mizocza, ma 267 mk., 480 mr. gruntów włośc., 569 mr. dworskich, oprócz lasu, położonego wśród lasów hurbieńskich, w uroczysku Olchawa. Porządny dwór murowany, gorzelnia i młyn. Gleba urodzajna, glina z czarnoziemem. Ws ta stanowiła dawniej jedną majątność z Mizoczem. S. należały pierwotnie do ordynacji ostrogskiej, w 1748 r. przeszły w dom hr. Duninów Karwických, którzy je posiadali do 1816 r. Na mocy dekretu kolokacyjnego przeszły w posiadanie Rafała hr. Krasickiego, obecnie drogą spadku są własnością córki jego Antoniny, zamężnej za Romualdem Nejhoff Sej, b. marszałkiem szlachty pow. kobryńskiego. Osada ta sięga XVI w., jak widać z nadania i potwierdzenia za konsensem ks. Konstantyna Ostrogskiego, wwdy kijowskiego, z daty 9

września 1603 r., w Ostrogu, ur. Michała Sujskiego trzeciej części w dobrach jego wsi Sujmach z działu między bracią na rzecz ur. Lasoty Stubelskiego.

J. D. K.

Suka, jedna z nazw rzeczki Urzędówki, w pow. janowskim.

Sukacze 1.) ws, pow. kobryński, w 3 okr. pol., gm. Ziółowo, o 40 w. od Kobrynia, na póln.-wschód od Antopola. 2.) **S.**, folw., tamże, o 36 w. od Kobrynia. 3.) **S.**, ws, tamże, w 4 okr. pol., gm. Chomsk, o 62 w. od Kobrynia. 4.) **S.**, ws poradziwiłłowska, pow. mozyrski, w 4 okr. pol. i par. praw. Lenin, ma 8 osad. Przechodzi tedy drożyna z zaśc. Chotlin do mka Lenina. 5.) **S.** al. *Sukaczy*, zaśc., pow. słucki, w 2 okr. pol. i par. kat. Kleck, gm. Kruhowicze, o 4 w. od st. Lubaszewo, przy gośc. poczt. pińskim; ma 4 osady, grunta piaszczyste.

A. Jel.

Sukacze, w 1648 r. *Suhacze*, ws na lewym brzegu Teterewa, pow. radomyski, w 5 okr. pol., gm. i par. praw. Przyborsk (o 8 w.), o 90 w. od Radomyśla, ma 574 mk. Podług Pochilewicza jest tu 660 mk., uwłaszczonych na 838 dzies., ze spłatą po 343 rs. 98 kop. rocznie. Przy drodze do Iwankowa (odl. o 1 $\frac{1}{4}$ w.), na kępie utworzonej przez ujście rzeczki Bołotni, znajduje się kilka mogił, niezbadanych dotychczas. S. należą do dóbr Przyborsk (ob.). W 1648 r. w dziale Stef. Niemiryca.

Sukaczówka, ws, pow. homelski, gm. Diałłowicze, ma 18 dm., 125 mk.

Sukawicze, ws, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostrów, o 15 w. od Sokółki.

Sukczyn *Gross i Klein* (niem.), ob. *Zuchcin* i *Zuchciniek*.

Suki, w par. Dębica, por. *Sulin*.

Sukiel, potok, bierze początek na obszarze gm. t. n., w pow. dolińskim, na póln.-wschód. stoku pasma Żeleznianka. Dolina potoku w pobliżu źródeł wzn. 509 mt., otaczające szczyty górskie sięgają od 900 mt. (szczyt Sukiel) do 1233 mt. („Na Benki“). Płynie on na póln.-wschód leśnistym obszarem, przepływa wsi: Brzazę, Polanice, Cisów, Bolechów, Wołoską Wieś, Lisowice, Zaderewacz i Wolę Zaderewacką przechodzi do pow. stryjskiego na obszar Dzieduszyce Wielkich. Przyjawszy w końcu znowu kierunek wsch., wchodzi do Sokółowa, następnie płynie przez Łony, gdzie jednym ramieniem wlewa część wód do Świcy, a następnie wchodzi do Balicz podróżnych w pow. żydaczowskim, gdzie kilkoma ramionami wpada do Świcy. Długość biegu wynosi około 60 klm. Z pośród licznych dopływów wymieniony jako znaczniejsze od praw. brzegu: Gogokowe, Brzazę, Pretyczny, Korzeniówkę, Majdan, Zobrowice, Tańków, Żydowice i Gerynię, a z lew. brzegu: Jamy, Łoże,

Chomę, Łuhy, Ozerę, Kamienną, Młynówkę, Beniów, Janków i Fyrczów. *Lu. Dz.*

Sukiel, wś, pow. dolińskiego, 30 klm. na zach. od Doliny, 21 klm. na pld.-zach. od Bolechowa (st. kol., sąd pow., urz. poczt. i tel.). Na pln.-zach. leżą Kamionka i Truchanów (pow. stryjski), na pln.-wschód Polanica, na pln.-wsch. Brzaza, na pld.-zach. Tuchla (pow. stryjski). W pld.-zach. stronie powstaje pot. Sukiel i płynie zrazu na pln.-wsch. do Brzazy. W obrębie wsi zasilają go od praw. brzegu Gogokowa, od lew. brz. pot. Jamy, Choma, Czerlic. Zabudowania wsi leżą w dolinie Sukiela; na pld.-zach. od nich grupa domów „Chaszczewate”. Wznies. na pld.-zach. sięga w lesie „na Benki” 1233 mt. Na pld. do 1141 mt., na pln. wzgórze Sukiel 900 mt. (znak triang.). W dolinie Sukiela na wsch. wzn. 569 mt. Wł. więk. ma łąk i ogr. 1, lasu 1435 mr.; wł. mn. roli or. 90, łąk i ogr. 407, past. 650, lasu 203 mr. W r. 1880 było 38 dm., 269 mk. w gm. (263 gr.-kat. Rusinów, 6 izr.). Par. gr.-kat. w Brzazie, rz.-kat. w Bolechowie. We wsi cerkiew p. w. św. Michała i szkoła niezorganizowana. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr koronnych, do klucza bolechowskiego. *Lu. Dz.*

Sukin, wś nad Teterowem, istniała w 1507 r.; ob. *Rozów*.

Sukinie 1.) wś, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 10 w. od Telsz. 2.) **S.**, zaśc., pow. wilkomierski, gm. Wojtkuny, o 16 w. od Wilkomierza.

Sukkan, folw. dóbr koron. Pilten, w okr. goldyngskim, pow. windawski, par. piltyńska (Kurlandya).

Sukmanie, w XV w. *Czukman*, wólka, pow. brzeski, na lew. brzegu Dunajca, przy gościńcu z Wojnicza (7,5 klm.) do Zakluczyna, na pln. od Olszyn, z którymi tworzy wspólną gminę. Zajmuje porzece równe i urodzajne, zasłonięte od pln. i zach. lasistemi pagórkami. Jest tu 21 dm., folw., 141 mk. Par. rz.-kat. w Olszynch. Pos. więk. (Lud. Kochanowskiej) wynosi 136 roli, 4 łąk, 12 ogr., 20 past., 199 lasu i 13 mr. moczarów; pos. mn. 80 roli, 12 łąk, 10 past. i 6 mr. lasu. Graniczy na pln.-zach. z Milówką a na pln. z Wielką Wsią. W połowie XV w. wś Czukman, w par. Olszyny, własność Buczyńskiego, miała 2 i pół łąn. km., z których dziesięcinę, wartości 2 seksag., oddawano dziekanowi krakowskiemu. Z ról kmiecych pobierała dziesięcinę prepozytura św. Jakuba na Kazimierzu, z innych altarzysta katedralny (Długosz, L. B., I, 14). W r. 1581 (Pawiński, Małop., 142) ma nazwą Sukman i dzieli się na trzy części: Adama Gierałta, Stanisława Rożna i Turrowskiego. Wszystkie części miały 2 półłan-

ki kmiece i 4 pręty roli, 2 zagr. i 2 komor. z bydłem. *Mac.*

Sukmanów, dawniej wieś, dziś przys. wsi Koropiec. Por. *Kropiec*.

Sukmanowa al. *Sukmanówka*, grupa domów i folw. w Uhorecach, pow. złoczowski.

Sukmanowka al. *Sukmanka*, sióło nad rz. Szynokostą, pow. borysoglebski gub. tambowskiej, o 6 w. na pln.-zach. od Borysoglebska, ma 608 dm., 5533 mk.

Sukniewicze 1.) wś włośc. nad rzką Bystrzycą, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Smorgonie (o 6 w.), okr. wiejski Sukniewicze, o 37 w. od Oszmiany, ma 43 dm., 414 mk., 246 praw. i 168 kat. (w 1865 r. 173 dusz rewiz.), szkółka cerkiewna (w 1885 r. 13 uczniów). Okr. wiejski obejmuje wsi: S., Biała, Perebranowicze, Szaludźki, Szutowicze, w ogóle w 1865 r. 427 dusz rewiz. włośc. skarbowych. 2.) **S.**, folw. i trzy pobliskie zaśc., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Pleszczenica, par. kat. Chotajewicze. Jeszcze w piątym dziesiątku b. stulecia mieli tu własność Waliccy z 62 poddanymi płci męz. i Kazimirscy z 42 poddanymi płci męz. W 1871 r. urzędnik Bobarykin otrzymał tu w nagrodę 10½ włók, szlachcie zaś Czechowicz posiada włókę jedną. Miejscowość mocno wzgórzysta, kamienista; w okolicy duże lasy. *J. Krz.—A. Jel.*

Sukniewszczyzna, folw., pow. lepelski, należy do dóbr Babcze, ma 1520 dzies. ziemi dworskiej. Własność niegdyś ks. Druckich Sokolińskich, następnie Teofili z Rajeckich Wieliczkowej, która w 1703 r. sprzedaje Kazimierzowi Przysieckiemu, sędz. płockiemu, do dziś należy do jego następców. *A. K. Ł.*

Sukniki, zaśc. pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 46 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z mka Ilji do mka Radoszkowic, 2 dm., 10 mk.

Sukniszki, dobra nad Ławeną, pow. ponie-wieski, w 1 okr. pol., o 12 w. od Poniewieża, w 1859 r. 18 mk., kaplica kat., gorzelnia.

Sukońce, wś, pow. szawelski, gm. Tryszkuny, o 53 w. od Szawel.

Suków 1.) w XVI w. *Sulkow*, wś włośc., pow. radomski, gm. Przytyk, par. Jankowice, odl. od Radomia 20 w.; ma 44 dm., 255 mk., 561 mr.. W 1827 r. 27 dm., 208 mk. Na początku XVI w. dziesięcinę z jednego kawałka ziemi dworskiej pobierał pleban z Przytyka. Pleban w Jankowicach dostawał tylko koledę po groszu z łąnu. Dawano też świętopietrze po denarze od osoby (Łaski, L. B., I, 676, 682). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508, wsi: Sułków, Wola Sułkowska i Przytyk, własność Hieronima Podłodowskiego, płaciły pob. 4 grzyw. W r. 1569 we wsi Sułków (Sukowo), w par. Jankowice, Wojciech Podłodowski miał 9 łąn., 2 komor. (Pawiński, Ma-

łop., 302, 477). 2.) **S.**, w XV w. *Szulkow*, wś włośc. nad rzeczką Lubzanka, pow. kielecki, gm. Dyminy, parafia Kielce, leży o kilka wiorst na wschód od szosy kielecko-krakowskiej, na pld. od Kielc, w dolinie, w pobliżu ujścia potoku spływającego z Łysogór do Lubzanki, ma szkołę początkową. Istniała tu papiernia (bibularnia?). Na obszarze wsi pokłady marmurów. W 1827 r. 135 dm., 646 mk. W połowie XV w. wś **S.**, własność bisk. krakow., miała 2 wolne łany sołtysie, z których płacono dziesięcinę, wartości 2 grzyw., vicekustodyi kieleckiej, zaś w pewnych latach prebendzie kieleckiej, zwanej Pirsznicka (Długosz, L. B., I, 450, 457). W 1540 r. *Sulkow*, wś biskupa krakow., należała do klucza kieleckiego, miała 6 łan. osiadł., karczmę, młyn na rzece Cydzynie i 2 łany wójtowskie (Pawiński, Małop., 584). *Br. Ch.*

Suków, pow. inowrocławski, ob. *Sukowy*.

Sukow al. *Suchowe*, *Zukow* 1205, wieś w Brandenburgii, pow. Westpriegnitz, st. poczt. Perleberg. R. 1205 nadaje ją ks. pomorski Świętopełk bisk. kamieńskiemu Sigwinowi (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 11). *Ks. Fr.*

Sukowaty, potok w pow. liskim, w połączeniu z pot. Kamionką tworzy pot. Tarnawkę, dopływ Oslawy.

Sukowate, wś, pow. liski, u źródłowski Tarnawki (dopl. Oslawy). Położenie górskie (511 mt. n. p. m.), od zach., pośd. i wschodu otaczają wś lesiste wzgórza, z których szczyt „Na Szywni“, w stronie pośd. siega 796 mt., a za nim Wysoki dział 990 mt. wzn. Wś ma drewnianą cerkiew, filię par. gr.-kat. w sąsiedniej Kalnicy, młyn i karczmę. Cała górską osadą liczy 47 dm. i 324 mk., gr.-kat. i ruskiej narodowości. Obszar więk. pos. (Edm. hr. Krasieckiego) wynosi 29 mr. roli, 7 mr. łąk, 10 mr. past., 622 mr. lasu i 12 mr. moczarów; pos. mn. ma 534 mr. roli, 110 mr. łąk, 214 mr. past. i 1 mr. lasu. **S.** graniczy na wschód z Roztokami, na zach. z Turzańskiem, a na pld.-zach. z Kamionkami. *Mac.*

Sukowce, zaśc., pow. miński, w 3 okr. pol. i par. katol. Kojdanów, gm. Stańkow, niegdyś własność radziwiłłowska w hrabstwie koidanowskim, teraz hr. Czapskich, należy do domin. Stanków; ma 16 osad zamieszkałych odwiecznie przez szlachtę zagrodową: Trusewiczów, Nowickich, Wołosewiczów, Klimowiczów i in. Grunta szczerkowo-gliniaste; tu się wyrabia wyborna cegła i kafle proste piecowe; miejscowość falista, dość leśna. Cerkiew od 1843 r. (ob. Miński eparch. wied., 1843 r., Nr. 23). *A. Jel.*

Sukowice, niem. *Suckowitz*, 1402 i 1532 *Suckowitz*, dobra i wś, pow. kozielski, par. ew. Koźle, kat. Zakrzów. W 1885 r. dobra miały

3 dm., 43 mk. kat., 195 ha; wś 39 dm., 236 mk. kat., 224 ha.

Sukowicze 1.) fol., pow. miński, o 12 w. od mka Radoszkowicz, włók 9 1/2; dość dawna własność Zaliwskich; karczma. 2.) **S.**, wś, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Zasław, nieopodal dawnego gośc. poczt. mińsko-wileńskiego, ma 18 osad; miejscowość lekko falista. *A. Jel.*

Sukowska Wola, w XVI w. *Sulkowska Wola*, wś włośc., pow. radomski, gm. Przytyk, par. Jankowice, odl. od Radomia 20 w.; ma 33 dm., 209 mk., 560 mr. W 1827 r. było 20 dm., 161 mk. Wymienia ją Lib. Ben. Łaskiego; ob. *Suków*.

Sukowszczyzna (*Sękowszczyzna?*), folw., pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 5 okr. pol., gm. Wysokie Litewskie, o 42 w. od Brześcia.

Sukowy, *Sulkow* i *Sulcow* w r. 1357, *Sukowo* r. 1436, *Sukowi*, *Szukowy*, dwór, pow. inowrocławski (Strzelno), o 7 klm. na wschód-półd. od Strzelna (poczt.), w okolicy wzn. 95 do 101 mt. n. p. m. Graniczy z Łęgiem, Baranowem, Sławęcinem, Rechcą i Chrośną; par. Polanowice, st. dr. żel. w Kruszwicy o 8 klm.; z Rechcą tworzy okrag dwor., mający 20 dm., 325 mk. (266 kat., 59 prot.) i 740 ha (678 roli, 25 łąk, 18 lasu); cegielnia. Od **S.** wychodzi droga żel. polna do Kruszwicy. Z **S.** pisali się Mikołaj i Wacław w 1357—8 r., Mikołaj i Chwał w 1436 r. (Kod. Wielk., 1366—78 i Kod. Dypl. Pol., II, 867). Około 1560 r. należały **S.** do Wojcińskiego, Wojciecha Łaskiego (Łęskiego?) i do p. Grabskiej; pierwszy miał 1 łan km., drugi 2 łany i 1 zag., a trzecia 2 łany i 7 zag.; w 1676 r. dziedziczyła **S.** wdowa Grabaska z córką. Zachodzące w aktach grodzkich wielk. (I, n. 2381) z 1397 r. *Szukowo* jest *Zukowem* w pow. obornickim. *E. Cal.*

Sukra, rzeczka w gub. wileńskiej, lewy dopływ Wilii, uchodzi między Padalosa a Żyzmorką.

Sukremł, wś, pow. klimowicki, gu. Szumiacze, ma 7 dm., 40 mk.

Sukremł al. *Sukremeńska*, osada fabryczna nad rz. Bołwą, pow. żydzryński gub. kałuskiej, o 28 w. od mta powiat., niedaleko Ludynowa, ma 203 dm, 1357 mk., cerkiew, tartak, fabrykę cegły ogniotrwałej, hutę żelazną i fabrykę maszyn (Malcowa). W pobliżu osady kopalnia węgla kamiennego, a od 1857 r. zaczęto dobywać rudę żelazną błotną.

Sukremno, wś, pow. sieński, gm. Ulanowicze, ma 35 dm., 207 mk.

Sukurcze, dobra, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Lida, okr. wiejski Sukurcze, o 7 w. od Lidy, ma 38 mk.; w 1865 r. własność Piłeckich. W XVIII w. były własnością Nar-

butta, podkomorzego lidzkiego. W skład okr. wiejskiego wchodzi wsi: Bielewice, Bielsk, Chrule, Dejnowo (Dziejnowo), Domejki, Janiewiczze, Jewsiewicze, Kozicze, Krupa, Łowczyłowicze, Molgi, Nowickie, Obreby, Ostrowla, Purecie, Romejki, Zapol i Zaścianek, oraz okolica szlach. Czerniki, w ogóle 569 dusz rewiz. włość. uwłaszczonych i 96 b. włość. skarbowych. *J. Krz.*

Sukuście, ws, pow. wilkomierski, gm. Towiany, o 18 w. od Wilkomierza.

Sulaki, ws, pow. łomżyński, gm. i par. Szczepankowo.

Sulanki, w XVI w. *Szulanki* i *Szulanka*, ws i fol. nad strum. Patnowskim, pow. koniński, gm. i par. (dla wsi) Gosławice, fol. należy do par. Morzysław, odl. od Konina 9 w.; ws ma 4 dm., 104 mk., 12 os., 72 mr.; fol. 1 dm., 13 mk., 306 mr. Wchodził w skład dóbr Gosławice. W 1827 r. było 12 dm., 102 mk. Wś „Tzulentzitz“, wymienioną w liczbie posiadłości bisk. lubuskich, w akcie Władysława Łokietka z 1328 r., uważa wyd. Kod. Wielk. za S. (Kod. W., Nr. 1088). Już na początku XVI w. dwory szlach. należały do par. Morzysław i tam dawały dziesięcinę; wieś zaś należała do par. Gosławice i dawała pleb. za dziesięcinę po 10 gr. z łanu. Wtedy stała pustką (Łaski, L. B., I, 230, 238). Według reg. pob. pow. konińskiego z 1579 r. Andrzej Roguski płacił od 1 łanu, Suliński od 1 łanu, 2 zagr. bez roli (Pawliński, Wielk., I, 234). *Br. Ch.*

Sularzowa al. *Sulaszowa*, szczyt górski. wzn. 624 mt. Leży nad doliną Raby, na obszarze gm. Stróża (ob. IX, 339). Por. *Bysinka* i *Jasienicki potok*.

Sulaszewo, ob. *Sulaszewo*.

Sulatyce, ws i fol. nad rz. Wołownią, pow. nowogrodzki, w 1 okr. pol. wsielubskim, gm. Horodeczna. Wś ma 29 osad; cerkiew paraf. św. Anny, murowana, fundacyi obywatelki Puchalskiej, ma altaryę z zapisu obywatela O'Rurka i 2 włóki ziemi, przeszło 1600 parafian; kaplice: św. Barbary, erokoyi obywatela Jazwińskiego z 1824 r. i w Basinie św. Dymitra z 1839 r. z zapisem, funduszu na 6 ubogich przez Ignacego Jazwińskiego. Dobra, niegdyś Jazwińskich, od 1867 r. własność Trykućko, mają 21 1/2 włók; gleba wyborna, pszenna, łąki dobre, młyn, propinacya; miejscowość mocno wzgórzysta, bezleśna. Według inwentarza z 1719 r. włościanie odbywali oprócz pańszczyzny bardzo uciążliwe gwałty, mianowicie: każda dusza z chaty po 6 dni do żniwa, po 6 dni do orki, po 6 dni do kośby i po 6 dni do grabienia siana; niemniej w rok 3 drogi do Wilna, o 18 mil odległego, lub za każdy kurs opłaci po 2 1/2 złp. (dokum.

w Wileńskim centralnem archiwum, ks. 66, 580). *A. Jel.*

Sulatyce z *Demnią*, ws, pow. żydaczowski, 22 klm. na pld. od Żydaczowa, 13 klm. na pld.-zach. od Żurawna (sąd pow., urz. poczt. i tel.). Na ptn. leżą Sydorówka i Lachowice Podrózne, na wsch. Lachowice Zarzeczne i Korczówka, na pld. Balicze Podgórne, na zach. Balicze Podrózne. Środkiem wsi płynie Świca, dopł. Dniestru, dzieląc się na ramiona. W obrębie wsi wpada do niej od lew. brz. Nieciecz. Zabudowania leżą w dolinie Świcy, na pld.-wsch. od nich przys. Demnia. Wsch. część obszaru zajmuje las „Broczów“. Włas. więk. ma roli or. 258, łąk i ogr. 112, pastw. 113, lasu 348; wł. mn. roli or. 974, łąk i ogr. 459, past. 242, lasu 91 mr. W 1880 r. było 150 dm., 1012 mk. w gmin.; 1 dm., 9 mk. na obsz. dwor. (944 gr.-kat., 33 rzym.-kat., 44 izr.); 966 Rusinów, 13 Polaków, 42 Niemców). Par. rzym.-kat. w Sokołowie, gr.-kat. w Baliczach Podróżnych. We wsi cerkiew p. w. Zmartwychwstania Chr. P., szkoła etat. i kasa poż. gm. z kapit. 2277 zlr. *Lu. Dz.*

Sulatyeczyna, fol. w Swaryczowie, pow. doliński.

Sulau al. *Suhlau*, polskie *Sulejewo*, *Sulawa*, *Zulawa*, miasto i zamek na praw. brzegu Baryczy, pow. mielicki, odl. 1 1/4 mili od Mielicza. Posiada kościół par. kat., szkołę kat., kościół par. ewang. (od 1743 r.), szkołę ew., ruiny starego zamku. Wyroby drewniane. Miasto ma 88 dm., 596 mk. (67 katol., 3 żyd.), 101 ha (79 roli); zamek (gmina) 74 dm., 601 mk. (73 katol.), 216 ha (151 ha roli); zamek (dobra) 12 dm., 149 mk. (19 kat.), 890 ha (269 ha roli, 58 ha łąk i 535 ha lasu). Kościół par. katol. należał od 1597 do 1654 r. do ewangelików. Pierwotnie miał być filią Słacza. W pobliżu miasta góra z krzyżem (Schlachtberg), na pamiątkę walki, jaką tu stoczyć mieli 1643 r. Szwedzi z Austryakami. Par. S., dek. mielickiego, miała 1869 r. 530 kat. (z wojskiem), 4500 ewang., 7 izrael.

Sulawa, os. w pow. żywieckim, ob. *Rycerka*.

Sulawka Fluss (niem.), ob. *Żulawka*.

Sulawken, wyb. do Białek, pow. kwidzyński; 1 dm., 3 mk.

Sulawkiszek, folw., pow. szawelski, ob. *Charzewskie*.

Sulatkowice, w XVI w. *Sulanthkowicze*, ws, ob. *Ślądkowice*.

Sulbiny Dolne, ws i fol., i S. *Górne*, ws i fol., pow. garwoliński, gm. Górzno, par. Garwolin (odl. 4 w.). S. Dolne mają 27 dm., 204 mk.; S. Górne 19 dm., 318 mk. W 1827 r. S. Celińskie miały 17 dm., 117 mk. Sulbiny Pniewskie 18 dm., 121 mk. W 1883 r. fol. S. Dolne rozl. 492 mr.: gr. or. i ogr. 243 mr.,

łąk 117 mr., past. 1 mr., lasu 44 mr., nieuż. 87 mr.; bud. z drzewa 24. Wś S. 28 os., 389 mr. W 1874 r. fol. S. Górne rozl. 1115 mr.: gr. or. i ogr. 502 mr., łąk 101 mr., past. 13 mr., lasu 465 mr., nieuż. 34 mr.; bud. mur. 10, z drzewa 10, las urządzony, młyn wodny. Wś S. Górne 11 os., 63 mr. *Br. Ch.*

Sulborowice, w XVI w. *Suliborowicze*, wś i fol., pow. opoczyński, gm. Machory, par. Skórkowice, odl. od Opoczna 26 w.; ma 42 dm., 227 mk. W 1827 r. było 26 dm., 187 mk. W 1881 r. fol. S rozl. 1922 mr.: gr. or. i ogr. 305 mr., łąk 61 mr., past. 18 mr., wody 1 mr., lasu 1493 mr., zarośli 10 mr., nieuż. 34 mr.; bud. z drzewa 14, las nieurządzony; płodozm. 9-pol. Wś S. 27 os., 221 mr.; wś Sosnowice 4 os., 76 mr. W połowie XV w. dziedzic Jan Dołęga miał 6 łąn. km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wart. 2 grzyw., płacono kantoryi sandomierskiej; karczma, folw. i zagr. pleban. w Skórkowicach (Długosz, L. B., I, 325). Na początku XVI w. dziesięcinę z ról dworskich i od zagrodników, wartości do 2 seksagen, dawano kościołowi w Skórkowicach (Łaski, L. B., I, 622). W 1508 r. wś S. i inne, własność Wspinka, płaciły pob. 4 grzyw., 24 gr. W 1577 r. Lutomirski płacił od 3½ łąn., 4 zagr., 3 kom. (Pawiński, Małop., 288, 482). *Br. Ch.*

Suldzików, ob. *Sudyłków*.

Sulechów, 1490 r. *Szulochow*, wś, pow. krakowski, leży na granicy królestwa polskiego, przy gościńcu z Czyżyn do granicy a dalej do Proszowic. Par. rzym.-kat. w Raciborowicach. Sam S. liczy tylko 13 dm. i 103 mk. Do składu gminy należą jeszcze dwie wólki: Cymigi (3 dm., 8 mk.) i Pocięszka (2 dm., 15 mk.). W połowie XV w. S., w par. Luborzycy, własność bisk. krakowskiego, miała 3 i pół łąn. km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 4 grzyw., płacono pleban. w Luborzycy (Długosz, L. B., II, 153). W 1581 r. miała 3½ łąn. km. i 2 komor. bez bydła (Pawin., Małop., 441). Obecnie posiada tu kapituła 1 mr. 14 sążni roli i 543 sąż. łąk; pos. mn. wynosi 172 mr. roli, 31 mr. łąk i 45 mr. past. Na pld. graniczy S. z Prusami, a na wschód z Kołomyżowem, *Mac.*

Suleconko, jezioro pod Suleczynem, pow. kartuski.

Suleczyn, mylnie *Sulęcin* i *Sulęcyn*, niem. *Sullenschin*, 1686 r. *Suleczyn*, 1765 *Solenczyn*, 1780 *Suleczyno*, wśkość. na Kaszubach, z agent. poczt., pow. kartuski. Leży na wzn. 160 mt. n. p. m., nad rz. Słupą i jez. Suleconkiem, na pln. zaś ciągnie się jez. Węgorzyna, a na pld. Moczydło (Mausch-See). Z innych bliższych jezior zasługują na wzmiankę Snadki i Głęboki Guścierz, Karłęczyn (stronny, we-

średni i głęboki), Skarsino, bagna Plesno i błota Świnie. S. odl. 22 klm. na pln.-zach. od Kościerzyny. Gleba nie bardzo urodzajna. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem, hodowlą bydła, owiec, świni i gęsi. Rzeczka Słupa pędzi 2 młyny. Szkoła 2 klas. bezwyzn. liczyła 1887 r. 2 naucz. i 150 dzieci. Odbywają się tu 2 jarmarki, także roki sądowe 8 razy do roku. Przez S. przechodzi bity trakt kartusko-bytowski. We wsi są dwie karczmy. Projektowana jest kolej żel. z Kościerzyny na S. do Bytowa. Kościół ewang. stanął tu przeważnie za fundusze stowarzyszenia Gustawa Adolfa. Fol., obejmujący 637·87 ha (263 roli orn., 25 łąk, 221 past., 10 nieużytk., 116·94 wody), należy z dawną do Łaszewskich. W skład gm. wchodzi: wyb. Borek, Kołodzieje, Ustka i Zagóry; posiadał włosc. liczono (1869 r.) 26, zagród 10; cały obszar ma 1415 ha (1001 roli orn., 60 łąk, 30 lasu). W 1885 r. było 47 dm., 90 dym., 409 mk. kat., 108 ew., 19 żyd., razem 536, z których na Borek przypada 20 mk. i 3 dm., na Ustka 25 mk., 3 dm., a na Zagóry 34 mk. i 2 dm. S. jest miejscem rodzinnym sławnego historyka czasów Batorego, Reinholda Heidensteina, który tu 1606 r. wystawił kościół paraf. drewniany. Tak według Borka („Echo sepulch.” II, 604) opiewa napis na ołtarzu św. Anny. Według wizyt. Szaniawskiego zaś nastąpiła erekcja kościoła dopiero 1616 r. (ob. str. 71). Fundator wyposażył probostwo 4 włókami i postarał się o odłączenie S. od Parchowa, dokąd przedtem należał. W szematyzmie dyec. czytamy, że kościół zbudowany został 1614 r., a 1616 r. konsekrowany i to przez Franciszka Łackiego, sufrag. włocławskiego (Borek, l. c., str. 604). Jest p. w. św. Trójcy, patronatu prywatnego. Dawniej należał do dekan. bytowskiego, teraz do mirachowskiego. Przed kilkunastu laty stary kościół się spalił, na jego miejsce stanął nowy, murowany. W 1889 r. było 3269 parafian. Przy kościele istnieje bractwo Różańcowe i Trzeźwości od 1851 r. W skład par. wchodzi: S., Węsiory al. Węsiny, Bukowa Góra, Podjazy, Borek al. Bork, Bielawki, Bigus, Kistowo, Kistówko, Zakowo, Zdunowice Wielkie i Małe, Ostrowite i Borowy Las. W 1780 r. należały jeszcze: kol. Kołodzieje, Zagóry, Gusta, Ogonki, Bork Suleczyński. R. 1686 liczyła paraf. około 1000 dusz. Szkoła paraf. istniała już 1710 r. R. 1780 było w par. 737 kat. i 81 akatol. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 54). Mesznego dawała wś 1710 r. 8 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 71), zaś 1780 r. 9 kor. żyta i tyleż owsa (Wizyt. Rybińskiego, str. 64). Inwentarz plebański składały: 2 woły, 2 krowy, 4 świni, 4 gęsi, 2 kury, 1 kogut, 2 kaczki, 1 wóz,

1 pług z żelaztewem, 2 jarzma na woły, 2 kądzie do piwa, 2 węborki, 1 szondy, 1 siekiera, 1 motyka, 1 półbeczek do piwa, 8 kor. żyta na zimę wysianego; plebania z 4 izbami dobra. Stodółka stara, stajnia, szopka dla bydła mizerna, chałupa organisty pomierna, z stajenką (tamże, str. 65). Proboszczami byli: Dymus od 1607 r., Albert Warszawski 1659, Jan Brądwicz 1685, Marcin Żuromski 1710, Andrzej Michał Gurlicki 1721, Jan Gliński 1742, Maciej Wroński († 1756), Jan Musiarski 1766, Jan Malotka 1775, Wincenty Kubin, Franciszek Żórawski od 1871 r., Franciszek Łabuński od 1887 r. W starym kościele znajdowało się kilka grobowców z napisami, zawierającymi ciekawe wiadomości o rodzinie Heidensteinów. Za wielkim ołtarzem nagrobek z napisem: „Fundator ecclesiae hujus Solenczynensis Generosus Dominus Reinholdus Heidenstein Secretarius Regiae Maj. Tenuarius Zajaczkoviensis et Montaviensis. Obiit a. salutis 1620, aetatis vero suae 67-mo, die 24 Decembris. Non multo post in Ecclesiam Monasterii Olivensis honorifice delatus ibique 4 Februarii non sine moerore suorum terrae traditus decumbit. Oretur pro eo“. Po lewej stronie tegoż ołtarza, drugi: „Magnifica et Generosa Theresia de Konarzyn Heidensteinowa, uxor olim Magnifici et Gen. Reinoldi Heidensteinii, Secretarii Regii, maturae annis et virtutibus, vetustae Familiae suae adiciens vitae suae et viduitatis per 38 annos, laudabiliter actae decora, Zarnovcii Resurrectionis Christi festo resurgit coelo, moritur mundo, Anno D. 1658 die 21 Aprilis, aetatis suae 76. Olivam translata a. eodem die 11 Julii tumulo infertur proprie. Vade in pace et dum vivis mortuorum memento“. W przypisku dodaje Borck (Echo sepulchr., manusk. w Peplinie, str. 606), że myli się Niesiecki (t. II, fol. 353 i 374) nazywając ją Ertmudis, była bowiem córką Jana Konarskiego i Żeliszawskiej; bawiła w Żarnówcu u swej córki Zofii, ksieni tamtejszego klasztoru. Trzeci napis brzmi: „Generos. D. Joannes Heidenstein in Solenczyno et Pamiętowo Haeres, et Gen. Dna Barbara de Zdzarowiti Heidensteinowa conjuges Communis sortis memores hoc conditorium sibi successoribusque suis vivi fabricari curarunt, Ne mortui posteris crederent (cederent?). Anno D. 1642 die 18 Febr.“. Czwarty nagrobek był po za wielkim ołtarzem: „Collator ecclesiae hujus Solenczynensis Illustrissimus Dom. Joannes Heidenstein, Castellanus Gedanensis, in Solenczyno et Pamiętowo Dominus et Haeres, Tenuarius Zajaczkoviensis et Montaviensis obiit A. D. 1673 die 13 Febr. aetatis vero 63. Hic 18 Julii non sine moerore suorum terrae traditus decumbit. Oretur pro eo“. W przypisku

powiada Borck, że Niesiecki wiele mylnych o nim podaje wiadomości. „Nam in Corona Polona (fol. 246) scribit, illum a. 1679 post Michaellem Działyński ad castellanium culmen. promotum, factum Gedanensem castellanium, cum ille ante triennium jam obivit. Deinde vocat eum Reinholdum, non Joannem, alibi vero nimirum (tom. II, fol. 353) cum fecit binomium, nempe Joannem Reinholdum, quod tamen minime subticuissent bina epithaphia jam recitata. Uxor illius primo voto fuit Barbara de Zdzaroviti sive Zdzarowska; 2-do vero voto fuit Catharina Witosławska“. Piąty nagrobek znajdował się po prawej stronie wielkiego ołtarza: „Scire desideras? Magnifica et Generosa Domina Catharina Heidensteinowa ex antiqua Vitosławiorum de Sielec progenita domo. Primum Joanni Smoszewio Castellano Santocensi, deinde Joanni Heidensteinio, Succamerario Marienburgensi, nupta, hic quiescit in pace. Pietate, prudentia, foecunditate insigni uxori, moestus maritus ultimum dicit et deponit vale. Obiit Gedani A. D. 1659 die 16 Maji; sepulta Solenczyni A. eodem 6. Nov.“. W przypisku dodaje Borck, że Jan był mężem uczonym, ponieważ „Historiam de bello Moschovitico sub Stephano rege a Reinholdo patre editam, ille auxit ex manuscriptis ejus et in lib. 12 distribuit ediditque Francof. 1672 in fol.; edidit (Gedani, 1637 in 4) „Normam civis in Republica boni“; „Orationem in funere Sigism. III“ (Lowanii in fol., 1633). Post hunc vero (1742, Dantisci) prodiit „Opus de dignitate et officio cancellarii Regni Pol.“ (ob. str. 609). S. jest starożytną osadą. R. 1887 odkryto tu w pld.-zach. stronie, na wyniosłej górze, 6 grobów skrzynkowych z wielu popielnicami. Pięć odesłano do Muzeum Tow. przyrodniczego w Gdańsku (ob. Objaśnienia do mapy Ossowskiego, str. 52). W XIII w. należał S. do kaszt. chmielęńskiej. R. 1365 wystawia w. mistrz Winryk v. Kniprode Piotrowi z Rusocina przywilej na dobra tutejsze, nadając mu je na prawie chełm., zakon pobierał ztąd od każdej włóki osiadłej po 1 koreu owsa (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., VI, 39). Za czasów polskich należał S. do pow. mirachowskiego. W XVII w. dzierżyli dobra te Heidensteinowie, do których należało i Pamiętowo w pow. tucholskim. Po Reinholdzie pisze się dziedzicem S. Jan, kaszt. gdański († 1673); w rękę tej rodziny pozostał S. aż do r. 1751, w którym zmarła ostatnia z rodu Barbara 1-mo voto Działyńska, 2-do Marwiczowa, 3-tio Wolska (ob. Borck, l. c., str. 603). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu Heydenstein od 6 włók osiadł., 2 kół młyns., ile nie podano (ob. Roczn. T. P.

N. w Pozn., 1871, str. 192). Podług taryfy na symple z r. 1717 płacił S. 3 zł. 15 gr. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 98). R. 1780 należał S. do Józefa Łaszewskiego, chorążego inflanckiego. Mieszkańców liczyła wieś bez kolonii 111, 100 katol., 11 akat. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 54).

Ks. Fr.

Suleje, w XVI w. *Szuleye Borzimy i Sulejowie*, ws, pow. łukowski, gm. Celiny, par. Łuków, ma 284 mk., 812 mr. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1531 we wsi Suleje Borzyny, w par. Łuków, był 1 łąn, 1 młyn, Jan Borzym $\frac{3}{4}$ łąn. W r. 1552 Sulejowie płacili od 1 łąnu i 1 koła młyn. W r. 1580 Stanisław Sulej Jakubowicz od siebie i od sąsiad swych od 5 włók, które sami orzą, fl. 2 gr. 15. Suma fl. 2 gr. 15 (Pawin., Małop. 382, 392, 412).

Br. Ch.

Sulejewiec, *Szolejewiec*, miejscowość pod Miłosławiem, w pow. niegdyś pyzdrowskim, obecnie wrzesińskim, istniała w latach 1508—1521.

Sulejewko al. *Sulewko*, r. 1388 *Sulewo parvum*, osada, niegdyś w okolicy Osieczny i Starego Bojanowa, w dawnym pow. kościańskim, złała się prawdopodobnie z Sulejewem. W r. 1396 Hanka, córka Ubisława, wdowa po Bogusławie z Wilkowa, prawowała się z Jarotą (Wilkowskim) o S. i Olszewo (Oleszczno), a w r. 1400 nabyła drogą ugody S. i pobliskie Chełkowo (Akta gr. wielkop., II, n. 1869 i 2482).

E. Cal.

Sulejewo 1.) urząd. *Saule*, *Sulewo* w 1294 r., *Suliewo* 1580 r., ws i dwór, pow. kościański (Szmigiel), o $6\frac{1}{2}$ klm. na pń.-zach. od Osieczny. Graniczy z Górką Duchowną, Olszewem, Popowem Polskiem i Drzeczkowem; par. Goniembice, poczta i st. dr. żel. na Starem Bojanowie (Alt-Boyen) o 6 klm. W r. 1294 Piotr z S. nadał dział swój na S. benedyktynom w Lubiniu (Kod. Wielkop., n. 719); Piotra z S. († 1377) wspomina księga zmarłych klasztoru (Pomn. Dziej. Pol., V, 606); w r. 1362 król Kazimierz pozwolił osadzać na prawie niemieckiem S. i inne wsi dziedziczne burgrabi pyzdrowskiego Andrzeja i brata jego Piotra z Drzeczkowa; w r. 1388 właściciele Drzeczkowa, Morkowa, Olszawa, Wilkowa, S. i Sulejewka pozwolili Janowi, kaszt. przemęckiemu, i Maciejowi, kaszt. moderskiemu (Modrze), dziedzicom Jezierzyc i Paruszewa, wykopać kanał, któryby z ich dóbr wodę sprowadzał do Jezierzyc, leżących nad jeziorem odpływającym do Obry (Kod. Wielkop., n. 1474, 1883). Od r. 1393 pisali się z S. różni Sulejewscy (Akta gr. wielkop., II); w r. 1580 należało S. do Marcina Sulejewskiego i Piotra Gałęskiego; pierwszy miał $1\frac{1}{2}$ łąnu osiadł. i 2 zagr., a drugi 1 os., 1 zagr. i 12 owiec. Około tego czasu płacono bisk. po-

znańskim 1 fl. 9 gr. Później dziedziczyli Unrugowie; r. 1774 dostało się S. Aleksandrowi Zaydlcowi, zięciowi Zygmunta Unruga. Ws ma obecnie 14 dm., 100 mk. (39 kat., 61 prot.) i 142 ha (126 roli, 12 łąk). Dwór z Pustopolem (2 dm., 30 mk.) tworzy okrąg, mający 11 dm., 139 mk. (104 kat., 35 prot.) i 406 ha (341 roli, 18 łąk, 34 lasu); właścicielką jest Elżbieta Cioromska. 2.) **S.**, *Sulewo* w r. 1388, *Suliewo* r. 1580, ws i folw., pow. szremski, dawniej kościański, o $7\frac{1}{2}$ klm. na wsch.-pń. od Czempinia (st. dr. żel.), nad Błotnicą. Graniczy z Ilówcem, Grzybnem, Żabnem, Brodnica i Rogaczowem; par. Brodnica, poczta w Grzybnie. W r. 1388 pisał się Andrzej z S. (Akta gr. Wielkop., I, n. 328); r. 1580 był tu jeden półłanek km., 1 os., młyn i 2 zagrodn.; około r. 1773 zachodziły spory graniczne z dziedzicem Rogaczewa (Konstyt., II, 173). Przy schyłku zeszłego wieku należało S. do Wiktora Szoldrskiego z Brodnicy, później do Chłapowskich. Ws ma obecnie 11 dm., 94 mk. kat. i 92 ha (79 roli, 9 łąk, 3 lasu). Folw. (4 dm., 75 mk.) należy do Brodnicy. E. Cal.

Sulejewy, łąka na Orchowie, pow. mogilnicki.

Sulejki, ws, pow. olecki, st. p. Dunajki; 76 dm., 343 mk., 739 ha. Michał v. Eysak, ststa straduński, sprzedaje r. 1550 Jakubowi Dąbrowskiemu na prawie chełmińskim 3 włoki sołeckie, włokę za 30 grzyw., celem założenia wsi dannickiej na 30 włókach; 6 lat wolności. W S. mieszkają r. 1600 sami Polacy. S. nazywano też od nazwiska właściciela Dąbrowskiem. Ad. N.

Sulejów 1.) ws i folw., pow. radzyński, gm. Jadów, par. Sulejów, posiada kościół par. drewniany, 322 mk., 588 mr. dwors., 618 mr. włosc. Folw. S. wchodzi w skład dóbr Jadów. W 1827 r. 46 dm., 292 mk. Kościół i parafią erygował wojew. rawski Samuel Lipski, posesor S. 1666 (1671 ?) r. W 1770 r. odnowiony. Obecnie ma stanąć nowy. S. par., dek. radzyński (dawniej stanisławowski), 2500 dusz. Sulejowskie ststwo niegrodowe, w wojew. mazowieckiem, ziemi nurskiej, podług lustracji z r. 1660 powstało z dawniejszego ststwa stanisławowskiego przez oddzielenie zeń jednego z kluczy, który się składał z wsi: Sulejów, Kurówka i Tłusćciec. W 1771 r. posiadał je Antoni Ossoliński, generał wojsk koronnych, opłacając zeń kwarty złp. 980 gr. 1, a hyberny 677 gr. 13. Sejm z r. 1773—75 nadał te dobra rodzinie Drewnowskich w posiadanie emfiteutyczne na lat pięćdziesiąt. 2.) **S.**, w XVI w. *Sulow*, ws i folw. w pobliżu Wisły, pow. ilżecki, gm. Ciszyc Górna, par. Tarków, odl. od Iłży 35 w., ma 32 dm., 146 mk. W 1875 r. fol. S. rozl. mr. 823: gr. or. i ogr. mr. 234, past. mr. 26,

wody mr. 105, lasu mr. 262, zarośli mr. 133, nieuż. mr. 63; bud. mur. 1, drewn. 13; płodzm. 9-pol., las urządzony. Wś S. os. 25, mr. 248. Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508 S. i Wielka Ciszycą, własność Golkowskiego, płaciły pob. gr. 28 den. 9. W r. 1578 S., w par. Słupia Nadbrzeżna, własność Ożarowskiego, miała 9 osad., 4 $\frac{1}{2}$ łan., 5 zagr. z rolą, 2 kom. biednych (Pawiński, Małop., 178, 462). 3.) S., 1145 r. *Sulugew*, 1176 *Siliow*, 1178 *Suleo*, 1213 *Syllo*, os. miejska nad rz. Pilicą (z lew. brzegu), pow. piotrkowski, gm. Łęczno, par. Sulejów, odl. 13 w. od Piotrkowa w stronę wsch.-płd., posiada kościół par. mur., szkołę począt., urząd gm., 205 dm., 2268 mk., 3519 mr. należących do mieszczan (2020 mr. roli). W okolicy S. występuje biała jura, dostarczająca wybornego wapna, którego dobywanie i wypalanie stanowi główną gałąź przemysłu miejscowego. Produkcja wapna, rozchodzącego się po kraju (głównie do Warszawy), dochodzi znacznych rozmiarów. W 1827 r. było w miasteczku 154 dm., 1201 mk.; 1862 r. 157 dm. (18 mur.), 1747 mk. (552 żyd.). Wójtowstwo dawne sulejowskie weszło w skład wsi Łęczno i zamienione zostało na kolonie włościańskie. Związkiem osady było starożytne targowisko przy przewozie przez Pilicę. W XII w. pobierano tu cło wodne. Nadane klasztorowi cystersów, założonemu na obszarze należącym do S. na praw. brzegu Pilicy, zostawało pod władzą opatów, którzy uzyskali dla tej osady prawo miejskie zapewne w drugiej połowie XIII w. Władysław (Łokietek), ks. krakowski, gorliwy protektor klasztoru, potwierdzając jego przywileje w 1308 r., uwalnia „cives civitatis suleyoviensis“ od opłaty targowego w Piotrkowie i Żarnowie i oddaje ich pod wyłączną jurysdykcję opata i sołtysa (Kod. Mał., II, 214). Współcześnie z utworzeniem miasta wzniesli tu cystersi kościół drewniany p. w. św. Floryana i utworzyli parafią. W 1640 r. na miejscu drewnianego wystawiono dzisiejszy murowany, poświęcony 1748 r. przez Franc. Kobielskiego, bisk. łuckiego. Od 1778 do 1819 r. funkcję proboszczów pełnili zakonnicy. Po zniesieniu klasztoru w 1819 r. rozdzielono parafią na dwie: ze wsi leżących po praw. brzegu Pilicy utworzono nową parafią i przyłączono do kościoła poklasztornego. Pierwsza nosi nazwę Sulejów i należy do dek. piotrkowskiego, dyec. kujawskiej (ma 3015 dusz), druga, zwana S. al. Podklasztor, należy do dek. opoczyńskiego, dyec. sandomierskiej (620 dusz). Zdawna ludność trudniła się wypalaniem wapna, spławianego Pilicą. Miasteczko było biedne i nieludne. W 1552 r. płaci 6 zł. szosu. Szwedzi w 1655, pożar w 1731 r. niszczą

całą osadę. Po 1795 r. miasteczko przeszło pod panowanie pruskie, zaś klasztor pod panowanie austriackie. Komora celna austriacka mieściła się przy osadzie klasztornej. Po 1815 r. S. włączony został w skład dóbr rządowych Koło, które łączyły się z dobrami Łęczno (ob. *Koło* 4.). Osada klasztorna mieści się na praw. brzegu Pilicy, zdala od miasteczka, w pow. opoczyńskim, na obszarze wsi zwanej Podklasztor Sulejowski (ob.). *Dzieje klasztoru*. Długosz i Paprocki podają, iż terytorium klasztoru sulejowskiego wraz z okolicznymi wsiami należało do niejakiego „comesa“ Raclawa (Rościława?) z rodziny Skarbków, piszących się z Góry. Umierając bezpotomnie r. 1176 miał zapisać średniowiecznym obyczajem, majątek swój na kościół („Chrystusowi“), choć z aktu fundacyjnego ks. Kazimierza wynika, iż ów Raclaw trzymał tylko dożywotnio zapewne, wsi książęce rozłożone w okolicy S. Sam Sulejów był osadą książęcą (targowiskiem), położoną przy przeprawie przez Pilicę i miejscem poboru cła. Książę Mieszko nadaje w Gnieźnie 1145 r. klasztorowi w Trzemesznie, Inowłódz (nad Pilicą) z kościołem św. Idziego (z 1080 r.), dwiema wsiami i karczmą, tudzież cła w Przedborzu i Sulejowie (Kod. Wielkop., Nr. 11). Wkrótce po śmierci Raclawa ks. Kazimierz Sprawiedliwy zajął się fundacją klasztoru, dla niedawno przybyłych do Polski cystersów. W potwierdzeniu przywilejów klasztoru przez Konrada (1242 r.) powiedziano: „Dux Kazimirus pater noster... fratres Cisterciensis ordinis... de Romanis partibus evocatos“ (Kod. dypl. pol., I, 47). W potwierdzeniu Leszka Czarnego z 1279 r. powiedziano, że sprowadzeni byli „de Morimundo“. W akcie z 1308 r. oświadcza Łokietek: „fratres Gallicos de Gallie partibus advocatos“. Kronika wielkopolska w liczbie fundacji Piotra Włosta wymienia kościół sulejowski, a Paprocki, wyliczając klasztory cystersów w Polsce podaje, iż sulejowski zwał się pierwotnie „skrzynnińskim“. Możliweby ztąd wnosić, iż cystersi spełniali funkcję kapelanów na dworze Piotra w Skrzynnie i ztamtąd przenieśli się do Sulejowa. Ks. Kazimierz w nadaniu dla klasztoru z r. 1178 powiada: „capellanus meus de Suleo“. Podobnie spotykamy benedyktynów pierwotnie w charakterze kapelanów zamkowych, czyto w Płocku, czy w Siciechowie. W S. był zapewne gród czy dworzec książęcy a przy nim istniała kaplica, przy której cystersi (ze Skrzynna?) byli kapelanami; dopiero zgon owego Raclawa umożliwił ks. Kazimierzowi założenie klasztoru. Piotr, arcybisk. gnieźn., nadając 1176 r. dziesięciny dla nowego klasztoru, oświadcza, iż czyni to widząc w księ-

ciu chęć zbudowania klasztoru. W nadaniu tem otrzymali cystersi obok dochodu z dziesięcin i obowiązek zarządzania kościołem w Bałdrzychowie. Akt fundacyjny wydany przez ks. Kazimierza „in ecclesia sancti Blasii” 10 sierpnia 1176 r., nadaje klasztorowi wieś Sulejów z przyległościami: Strzelce i Dąbrowa, tudzież Górę, Bałdrzychów, Businę, Kępinę, Prusinowice, Mianów, Szczepanów, Piotrów (położone w okolicy Szadka i Zgierza). Prócz tego otrzymywać będą zakonnicy z cła sandomierskiego 13 miar (plaustratos) soli prowadzonej z Rusi (de Russie) i koryto soli w Krakowie, tudzież 9 bobrów z komory książęcej. W dwa lata (1178 r.) uzupełnia książę uposażenie dodatkowym nadaniem. W obu aktach uczestniczy arcybiskup gnieźn., ustępujący zaraz dziesięcin z nadanych klasztorowi wsi. W 1206 r. Leszek Biały potwierdza nadanie Okaliny i Gojcowa przez mistrza Wincentego, prob. kollegiaty sandomierskiej. Na wiecu w Mikulinie pod Jeżowem tenże mistrz Wincenty obdarza klasztor wsiami: Czerników i Gojców. Roku 1213 Iwo kanclerz (późniejszy biskup krak.) nadaje „fratribus de Syllo praedium novum quod dicitur Dobrech” (Kod. dypl. pol., III, 10). Leszek Biały (ibid., V, 23) daje 1221 r. część we wsi Świeciechowie; inną część tamże kupili zakonnicy „iure hereditario” od Konrada i Malissy, synów „Rodoani” (Radwana?). W Hłowie 1224 r. nadaje ks. Konrad mazowiecki Hłów (z kościołem), Lubotyn (z cłem i dwoma jeziorami), pół Wysocka (z połową jeziora i bobrami na jeziorze i Wiśle). Leszek ks. krakowski nadaje 1224 r. wieś Łęczno (koło Piotrkowa), której posiadacz Chocimir ustępuje praw swych opatowi za 80 grzyw. srebra. Darowiznę tę potwierdza ks. Konrad 1238 r. Księżna Grzymisława daje klasztorowi hobry po obu brzegach Pilicy od ujścia rz. Czarnej do ujścia Błogiej. Władysław Odoniec nadaje 1232 r. wieś „Strasoviz”, należącą do naroku grodu „Wilem” (domysły wydawców Kod. dypl. pol. i Kod. Wielkp. co do położenia tej wsi i grodu są wątpliwe). Bolesław (syn Konrada), ks. sieradzki, udziela 1233 r. prawo połowu bobrów po obu brzegach Neru, w obrębie Bałdrzychowa. W 1237 r. w obecności ks. Bolesława, kasztelan żarnowski Pakosław sędzi we wsi Błogie spór o granicę między posiadłościami klasztorami i dziedzicami częściowymi z Wójcina. Komornik Bogdan za zgodą stron w obec opola („coram vicinia”) granicę przeprowadził i wyrąbał. Klasztor dał dziedzicom z Wójcina za pracę przy wyrąbaniu granicy 15 miar miodu (Kod. dypl. pol., I, 41). W 1239 r. ks. Bolesław Wstydlivy potwierdza nadanie klasztorowi wsi Kępiny przez Fulkona, arcyb.

gnieźnieńskiego. Kazimierz ks. kujawski nadaje 1242 r. wieś „Dobrecham cum lacu”. Gdy klasztor zamienił wś Lubotyn z bisk. kujawskim na Borkowice, o granice tej ostatniej wynikł spór z opatem witowskim, ztąd ks. Konrad nakazał 1242 r. rozgraniczenie. Jak widzimy klasztor cieszy się gorącym poparciem ze strony książąt i duchowieństwa. Na prośbę zakonników Grzegorz IX przyjmuje 1229 r. klasztor pod swą opiekę i potwierdza posiadłości i przywileje otrzymane od książąt. Akt papieżki wymienia w liczbie wsi Milejów z prawem połowu bobrów na rzece Luciąży. W 1234 r. potwierdza tenże papież nadane przez arcyb. Fulkona dziesięciny z 7 wsi (w pow. opoczyńskim). Tak bogate uposażenie pozwoliło zakonnikom przystąpić do budowy kościoła, który ukończono i poświęcono w 1232 r. Dopełniający ten akt Fulko, arcyb. gnieźn. potwierdził nadanie z 1176 r. W 1242 r. Konrad, ks. Krakowa i Łęczycy, potwierdza przywileje i posiadłości klasztoru. W 1249 r. Ziemowit ks. mazowiecki w Piotrkowie, wynagradzając klasztor za uczynioną zakonnikom obrazę (nos contigit offendisse) i w zamian za posiadany przez klasztor Hłów, nadaje („deo atque capellanis nostris de Suleow”) wieś Mogielnicę z kaplicą, dwoma Otalążami, bobrami, karczmami (Kod. Maz., 339). Nadanie to potwierdził i rozszerzył nieco Ziemowit, ks. mazowiecki i na Wiznie, 1313 r., który następnie nadał tym posiadłościom prawo niemieckie w 1317 r. (tamże, 340). Pomyślny rozwój klasztoru przerwał na czas jakiś napad Tatarów, którzy w 1260 r. nie tylko złupili majątki klasztorne z ludzi i bydła, ale pomordowali lub uprowadzili wielu braci. W klasztorach polskich utraciło życie 50 cystersów, wedle świadectwa jednego z ówczesnych opatów, opisującego tę klęskę w liście wyprawionym do któregoś zagranicznego klasztoru (Kod. Małop., II, 112). Zdaje się, że jakieś skandale i niesnaski w łonie zakonu wywołały wmieszanie się francuskiej kapituły cystersów w sprawy zakonników sulejowskich, których zamierzano osadzić w opuszczonym (z powodu napadów pruskich) Byszewie wielkopolskim i oddać im, również opuszczony, szpital św. Gotarda (nad Wisłą, naprzeciw Włocławka). Uposażenie szpitala zabrał biskup kujawski Michał, a klasztor sam (filia lubiązkiego) spalili Prusacy, pozabijawszy zakonników i przeora (list opata lubiązkiego, w Dok. kujaw. i mazowiec. Ulanowskiego, str. 198, Nr. 25). Wypadki te zaszły około 1260 r. W 1285 r. z rozporządzenia kapituły zakonu, opat Morimundu (od którego wywodził się klasztor nadpilicki) polecił czterem opatom polskich klasztorów, rozpatrzenie i rozsądzenie sprawy

klasztoru sulejowskiego. Otóż w liście do opata Morimundu donoszą ci delegaci, iż dla uniknięcia skandalu w zakonie („pro scandalo Ordinis evitando et bona pacis reformando”), wymogli na konwencie sulejowskim, iż zrzekł się swych praw do dotychczasowej siedziby i zgodził na przenosiny do Byszewa. Układ ten potwierdził w wigilią św. Jana Chrzciciela 1285 r. opat Morimundu (Dok. kuj. i mazowiec. Ulanowskiego, str. 219, Nr. 45). Ten sam akt (z kopii) podaje Kod. Wielkop. z datą 1255 r. Jednakże inne dokumenty dotyczące tej sprawy z lat 1285 do 1288 przemawiają stanowczo za pierwszą datą, znajdującą się zresztą w oryginalnym akcie (Arch. w Poznaniu). Przenosiny te jednak nie doszły do skutku. Akt z 1288 r., którym opat byszewski oznajmia o układzie między biskupem kujawskim a klasztorem, kończącym spory o posiadłości zapisane szpitalowi św. Gotarda (Ulanowski, Dok., 222, Nr. 49), świadczy, iż klasztor byszewski zorganizował się na nowo (może przy częściowym przeniesieniu zakonników z Sulejowa), ale jednocześnie sulejowski nie przestał istnieć. W 1251 r. ks. kujawski Kazimierz przysądził klasztorowi wsł Łęcznę, nadaną 1224 r., o którą wszczął spór z klasztorem niejaki Myślibor. Mimo to synowie Myślibora wznowili proces, lecz dekret Władysława, ks. Kujaw i Sieradza, 1291 r. w Piotrkowie wydany, oddalił ich pretensje. Jeszcze raz z pretensjami do tej wsi wystąpił 1296 r. Zbigniew, kaszt. sieradzki, ale też bezskutecznie (Kod. dypl. pol., I, 58, 136 i 137). R. 1292 Kazimierz, ks. łęczycki, nadaje opatowi sulejowskiemu „Capellano nostro spirituali” przywilej na osadzenie wsi: Puczniew, Góra (Bałdrzychowska) i Kępa na prawie niemieckiem (nowotarskiem). Drugim aktem z tegoż roku nadaje książę osadnikom 16 lat wolności od opłat i ciężarów wszelkich. W 1295 r. pozwala Władysław Łokietek osadzić wieś klasztorną „Strassow” na prawie nowotarskiem. Sądowa władza należy do opata i sołtysa. Długi szereg nadań, trwających prawie przez całe stulecie (od 1176 do połowy XIII w.), uczynił klasztor posiadaczem rozległych i rozrzuconych po kraju włości. Przy końcu XIII w. rozpoczyna się działalność kolonizacyjna; klasztor uzyskuje prawo niemieckie dla swych posiadłości. Władysław Łokietek, gorliwy protektor klasztoru, potwierdzając przywileje klasztorne, pozwala w 1308 r. osadzać wszystkie wsi, jakie posiada i będzie posiadać, na prawie niemieckiem, nadaje im 12 lat wolności, uwalnia od wszelkich ciężarów publicznych i oddaje pod wyłączną jurysdykcją opatów i ich sołtysów (Kod. Małop., II, 213). W 1313 r. odbywa się tu wobec tegoż księcia zjazd dostoj-

ników (colloquium) 18—23 czerwca, w czasie którego wydaje przywilej nadający mieszkańcom posiadłości klasztornych swobodę handlu i wolność od ceł w całym państwie (ibid., 243). Jednocześnie rozpoczynają się procesy o włości i dochody już to z klasztorem witowskim, to z biskupem kujawskim, wreszcie ze świeckimi panami i szlachtą. Nowe nadania stają się coraz radsze. W 1361 r. Mikołaj, szlachcic, oddaje klasztorowi w Opocznie, wobec sędziego ziemskiego Andrzeja z Drzewicy, wieś dziedziczną Świeciechów (Kod. dypl. pol., III, 273). W ciągu XV w. opactwo sulejowskie miało zapewne w czasie sejmów odbywających się w pobliżu Piotrkowie licznych gości świeckich i duchownych. Położony prawie na połowie drogi z Krakowa do Warszawy, na pograniczu dwu prowincji, zamożny, z obszernym pomieszczeniem, nadawał się klasztor ten na miejsce odpoczynku dla dostojnych podróżnych. Zatrzymuje się tu w dzień św. Jana Chrzciciela w 1410 r. Jagiełło spieszący na wyprawę przeciw Krzyżakom; bywa tu Kazimierz Jagiellończyk zjeżdżający na sejmy do Piotrkowa. W XVI w. klasztor sulejowski jest zwykłą stacją legatów papieżkich. W 1565 r. bawi tu Comendoni, 1574 i 1577 r. gości znowu Wincenty Laureo, następnie Annibal z Kapui 1588 r., wreszcie kardynał Gaetano (z sekretarzem Mucante) 1597 r. w marcu. Trybunały piotrkowskie musiały sprowadzić też licznych gości klasztorowi. Jan Kazimierz, uciekając przed Szwedami, zatrzymuje się tu 1655 r. przez kilka dni. Po walce pod Opoczniem, żołnierze elektora brandeburskiego łupią miasto i klasztor; zamordowane zostały w klasztorze siedem osób duchownych i świeckich. W XVIII w. znowu wraca klasztor do swej dawnej roli. Kapituły generalne zakonne, odprawowane tu w 1738 i 1750 r., głośnie były w kraju. Dzieje klasztoru w XVIII w. wypełniają głównie trzy wielkie procesy. Pierwszy, zaczęty jeszcze w końcu XVII w., prowadzi się z pobliskim klasztorem witowskim o graniczące ze sobą posiadłości (były już o to spory w XIII w.). Sprawę tę wreszcie załatwiają polubownie w 1742 r. dwaj książęta, deputaci trybunału piotrkowskiego: Jeżewski z Kujaw i Kliński z Chełmna. Drugi, wszczęty około połowy XVIII w., toczy się ze starostą piotrkowskim, który w czasie konfederacji barskiej mści się potem na klasztorze. Trzeci wynika ze skarg uciskanych mieszczan w klasztornych miasteczkach: Sulejowie i Mogielnicy. Kancelarya królewska wzięwszy stronę klasztoru, nakazała 1775 r. mieszcza- nom uległość dla żądań klasztoru, który wkrótce potem pozbywa się Mogielnicy drogą zamiany na inne dobra z Walewskim, wojew.

rawskim. Za to nabywa klasztor za pozwoleniem sejmu (1775 r.) mczko Skrzynno. Ruch wojsk w epoce konfederacji barskiej przyniósł wiele szkód klasztorowi. Gości tu wtedy na przemiany to Drewicz to Zaremba. W 1793 r. pruscy huzarzy zajęli klasztor i miasto. W dwa lata potem klasztor z całym prawym brzegiem Pilicy przeszedł pod panowanie Austrii. Zdaje się, że bogate uposażenie klasztoru o ile umożliwiło rozwinięcie działalności budowlanej, której zabytki budzą nasz podziw, o tyle odciągało od wyższych zadań. Ani gorliwość religijna, ani życie umysłowe zakonników nie upamiętniły się żadną wybitniejszą postacią, żadną instytucją, fundacją, pracą. Dopiero po zniesieniu klasztoru w murach jego około 1860 r. znalazła pomieszczenie ochrona dla dzieci, założona i przez lat kilka utrzymywana przez siostrę miłosierdzia, Klarę Zienkiewiczównę. *Ruiny klasztoru.* Zabudowania klasztorne przedstawiają dziś jedną z najokazalszych ruin. Zdaleka, od drogi bitej z Piotrkowa prowadzącej na Sulejów, Żarnów do Kielc, po przebyciu mostu na Pilicy, przedstawia się oku jakby wielki średniowieczny zamek obronny, z basztami, wieżą i bramami, zajmujący kilkomorgową powierzchnię wzgórza, pochylającego się ku rzece. Do wnętrza prowadzi jedna tylko brama, z wieżą od północy. Wieża ta pochodzi z początku XVII w. Dziedziniec rozległy dzieli się na kilka części, poddzielanych budowlami. Zapewne kiedyś musiało tu być (jak się domyśla prof. Łuszczkiewicz) przeprowadzone robocze koryto Pilicy, dla wprowadzenia w ruch młyna, tartaku, folusza, wchodzących zwykle w skład zabudowań klasztornych. Przy murze obwodowym ciągną się liczne zabudowania gospodarcze: spichrze, browar, piekarnia, gorzelnia, stajnie, wozownie. Prócz wieży nad bramą wjazdową jest jeszcze pięć baszt, z tych dwie (wschodni i zachodni róg), zbudowane z cegły, przechowały się dobrze i przedstawiają piękne zabytki architektury wojennej XVI w. Inne, wzniesione z polnych kamieni, uległy zniszczeniu częściowemu. Z właściwych budowli klasztornych przechowały się szczątki krużganku, otaczającego mały dziedzińczyk klasztorny (13,5 × 22,4 mt.), prostokątnej formy. Budowle klasztorne w ruinie nie przechowały cech pierwotnej architektury. Ciekawym i pięknym jest kapitułarz, oddzielny budynek piętrowy, w którym przechowywała się dolna sala kapitałna, z dwoma oknami ostrołukowymi i sklepieniem wspartym na jednym środkowym filarze. Mimo sklepień ostrołukowych występują (głównie w filarze) cechy romańskiego stylu. Pałac opacki stał we wsch.-połudn. rogu. Zostały z niego tylko

ruiny. Był to budynek okazały, mający swą oddzielną komunikację ze światem i ogrodem, który rozciągał się po za murem klasztoru. Najważniejszym i najlepiej zachowanym zabytkiem jest kościół klasztorny, stojący w głębi dziedzińca gospodarczego. Zbudowany z ciosu, przedstawia się nam w tym bez mała stanie, w jakim został wzniesiony 1232 r. Jedynym anachronizmem jest dach blaszany z drewnianą sygnaturką, dany po pożarze 1847 r. i drobne zmiany w szczytach. Kościół ten jest najpiękniejszym i najlepiej zachowanym z zabytków architektury romańskiej w Polsce. Ostrołukowe sklepienia wskazują na ostatnią epokę w rozwoju romanizmu. Piękność materiału budowlanego, który stanowi wyborny piaskowiec szydłowiecki, starannie ociosany w regularne bloki, nadaje budowli poważne wejście, mimo małych rozmiarów. Długość świątyni wynosi (wewnątrz) 36,75 mt. (w Wąchocku 40,75, w Jędrzejowie 49,90, w Mogile 86,20), szerokość w krzyżu 19,45 mt. (w Wąchocku 22,40, Jędrzejowie 26,35, Mogile 35,10 mt.), szerokość trzech naw przodkowych 14,26. Nawy boczne oddzielają od środkowej rzędy filarów, podpierających półkuliste arkady. Okna pierwotne uległy przekształceniu, rozszerzono je dla zyskania światła. Choć w innych kościołach cystersów wejście do kościoła było pierwotnie z boku, tu jednakże piękny portal, zdobiący główną facjatę, został wzniesiony niewątpliwie wraz ze świątynią. Z przechowanych wewnątrz kościoła zabytków starożytnych zasługują na uwagę piscyna i okazałe lwy z drzewa rzeźbione. Piscyna, używana przy obrządkach kościelnych do połowy XIV w., przedstawia framugę wykutą w ścianie (0,50 mt.), prostokątną, półkolem w górze zamkniętą. Lwy zaś stanowiły widocznie albo części jakiejś większej całości, albo też podstawy do katafalku. Jest ich sześć większych (długość około metra) i cztery mniejsze. Wyrobite z drzewa dębowego (z całych kłoców), szczerbiałe od starości, przedstawiają one postacie lwie w leżącej postawie, dzwigające na grzbiecie poduszki lub tarcze herbowe bez godek. Podobne lwy zdobią tympanon kościoła w Hamersleben (1212 r.) i św. Zenona w Weronie. Wykonanie 6 większych odwarza z wielką energią cechy charakterystyczne tych zwierząt. Cztery mniejsze małą przedstawiają wartość. Nagrobki dawniejsze musiały uleść zniszczeniu w czasie kilkakrotnych pożarów. Późniejsze pochodzą z XVII wieku. Opis i historię klasztoru pomieścił Julian Bartoszewicz w „Księdze Świata” (r. 1855, str. 170). Ważniejsze nagrobki opisał tenże historyk w piśmie codziennym „Kronika” (z 1858 r., Nr. 225). Opisy S. z rysun-

kami podały też: „Tygod. Illustr.“ (z 1875 r., Nr. 380, opactwo) i „Kłosy“ (z 1886 r., Nr. 1104). Najdokładniejszy opis przechowanych dotąd zabytków, z ich oceną architektoniczną, rysunkami i planami, pomieścił profesor Wł. Łuszczkiewicz w „Sprawozdaniach Komisji do badania historii sztuki“. Praca ta rozpoczyna I tom tych „Sprawozdań“ (Kraków, 1877 r.).

Br. Ch.

Sulejów, w dok. *Suleyów*, jezioro, przy którym w 1361 r., między wsią Młynami (ku połd. od Strzelna) a lasem młyńskim, leżało Młodojewo, własność norbertanek strzeleckich (Kod. Wielkop., n. 1455), nie da się dziś bliżej oznaczyć co do położenia.

Sulejówek, wś i fol., pow. warszawski, gm. Okuniew, par. Długa Kościelna; ma 93 mk., 1676 mr. dwor. (1278 mr. lasu) i 14 mr. włośc. Fol. S. należy do dóbr Okuniew. W 1827 r. było 6 dm., 57 mk.

Sulejowska Wólka, wś włośc., pow. radzyński, gm. Międzyłże, ma 120 mk., 275 mr. Wchodziła w skład dóbr Jadów.

Sulejowska Wola, pow. iłżecki, ob. *Dorotka*. Według reg. pob. pow. sandomierskiego z 1578 r. wś S. Wola, w par. Słupia Nadbrzeżna, własność S. Ożarowskiego, miała 4 osad., 1 łan., 2 zag. z rolą 3 kom. (Pawiński, *Małop.*, 178).

Sulejowskie Kąty, wś i kol., pow. radzyński, gm. Międzyłże, par. Dobrze; mają 668 mk., 2200 mr. kolonii, 1365 mr. włośc.

Sulenczyce al. *Sulencice*, wś i fol., pow. sierpecki, gm. Kossemin, par. Jezewo, odl. 16 w. od Sierpeca, ma 11 dm., 25 mk. W 1827 r. było 14 dm., 100 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. 597 mr.: gr. or. i ogr. 435 mr., łąk 10 mr., pastw. 65 mr., lasu 68 mr., nieuż. 19 mr.; bud. mur. 7, z drzewa 10, las nieurządzony, wiatrak. Wś S. 20 os., 41 mr.; wś Wróblewo 4 os., 4 mr.

Br. Ch.

Suleniec, potok, dopł. Biały (dopł. Wisły), na obszarze Mikuszowic, w pow. bielskim (Galicya).

Sulerzyż al. *Sulerzysz*, wś i fol., pow. ciechanowski, gm. Młock, par. Sulerzyż, o 14 w. od Ciechanowa, posiada kościół paraf. drewniany, 15 dm., 233 mk. Kościół i par. erekeyi niewiadomej. W 1827 r. 15 dm., 134 mk. Dobra S. lit. A miały w 1839 r. około 1620 mr., w tem lasu około 810 mr. Wś S. 28 os., 40 mr.; wś Kunigówko 32 os., 163 mr.; wś Działy 6 os., 119 mr. Obecnie fol. S. ma 1034 mr.; wś 198 mr. S. par., dek. ciechanowski, 2000 dusz.

Br. Ch.

Sulewa, rzeczka, prawy dopł. Abeli (dopł. Niewiaży).

Sulewo-Kownaty i *S.-Prusy*, wś, pow. szczeciński, gm. Biełaszewo, par. Wąsosz, ma 511 mr. należących do drobnej szlachty i

włościan. W 1827 r. S. Kownaty miały 21 dm., 125 mk.; S. Prusy 20 dm., 117 mk.

Sulęcín, wś, pow. ostrowski, gm. Komorowo, par. Jelonki, ma 37 dm., 328 mk. Mieszka tu drobna szlachta i włościanie. W 1827 r. S. *Stary* i *Nowy*, ma 25 dm., 176 mk.

Sulęcín 1.) urząd. *Sulencin*, fol. do Lenartowic, pow. pleszewski, o 4 klm. na półn.-wschód od Pleszewa (st. dr. żel. i poczta), w pobliżu Zawidowic i Grodziska; par. Lenartowice (dawniej Grodzisko); 1 dm. i 10 mk. S. (Zollaczyno) leżał pustkami na początku XVI w. (Łaski, L. B., II, 31); w Aktach ziemskich kaliskich zachodzi p. r. 1528 i 1546; reg. pob. z 1579—1620 r. nie wykazują go; w nowszych czasach należał do Szwykow-skich. 2.) **S. Sulanczino**, *Sulenczyno*, *Sulęcino*, urząd. *Sulencin*, wś i dwór, pow. średzki, na praw. brzegu Warty, o 8 klm. na zach.-półn. od Nowego Miasta i tyleż na półn.-wschód od Książa. Graniczy z Solcem i Młodzikowem; par. Solec, poczta i st. dr. żel. na Holendrach Sulęcińskich. Od 1392 r. pisali się z S. Sulęcicy (ob. Akta gr. Wielkop., I, II); między 1578 i 1620 r. należał S. do Kaczkowskich; było wówczas 4 ślad. os., cwiérć karczmi., 3 zagr., 5 komor. i młyn. Około 1793 r. siedzieli tu Bogdańscy, potem Kokczyńscy, Sokolniccy i około 1845 r. Skrzydlewscy. Na obszarze S. odkopano cementarnię z popielnicą czarną, naczyniami glinianymi i przedmiotami z brązu i żelaza; znaleziono też topór kamienny. Wś z Ciołkami (3 dm. i 38 mk.) tworzy okrag, mający 28 dm., 244 mk. (209 kat., 35 prot.) i 263 ha (194 roli, 54 łąk, 2 lasu). Dwór z Kokczynowem (5 dm., 57 mk.) tworzy okrag dwor., mający 15 dm., 223 mk. (199 kat., 24 prot.) i 807 ha (523 roli, 101 łąk, 91 lasu). 3.) **S.**, ob. *Sulęcinskie Holendry*.

E. Cal.

Sulęcín, młynie, ob. *Suleczyn*.

Sulęcinskie 1.) *Holendry*, urząd. *Sulencin Hauland*, os. wiejska i st. drogi żel. pozn.-oleśnickiej, pow. średzki, o 9 klm. na zach.-pół. od Nowego Miasta i 10 klm. na połd. od Środy; par. kat. Solec, prot. Zaniemyśl, szkoła i poczta w miejscu; 51 dm., 421 mk. (177 kat., 244 prot.) i 316 ha (229 roli, 64 łąk). 2.) **S. Przymiarki**, część gm. Solec, tamże, 9 dm., 78 mk.

E. Cal.

Sulęcyn, ob. *Suleczyn*.

Sulgostów, wś, fol. i dobra nad rzeką Drzewiczką, pow. opoczyński, gm. i par. Klwów, odl. od Opoczna 28 w., ma 32 dm., 300 mk. W 1827 r. było 32 dm., 186 mk. Dobra S. składały się w 1876 r. z fol.: Sulgostów, Klwowska Wola i Brzezki, nomenkl.: Lipowe, Zapole, Magierowa Wólka i Berowa Wólka, rozl. 4471 mr.: fol. S. gr. or. i ogr. 994 mr., łąk 44 mr., pastw. 30 mr., lasu

2557 mr., nieuż. 156 mr.; bud. mur. 7, z drzewa 24, las nieurzadzony; fol. Klwowska Wola gr. or. i ogr. 285 mr., łąk 2 mr., pastw. 41 mr., lasu 3 mr., nieuż. 25 mr.; bud. mur. 3, z drzewa 4; fol. Brzezki gr. or. i ogr. 226 mr., łąk 85 mr., nieuż. 23 mr.; bud. z drzewa 18. W skład dóbr poprzednio wchodziły: mto Klwów 132 os., 307 mr.; wś Sulgostów 66 os., 540 mr.; wś Wola Klwowska 26 os., 159 mr.; wś Brzyski al. Brzezki 30 os., 200 mr.; wś Jelonek 9 os., 257 mr.; wś Lipowe 11 os., 33 mr.; wś Borowa Wola 8 os., 192 mr. Na początku XVI w. łąny dwor. dają dziesięcinę pleb. w Klwowie (wartości seksageny), zaś łąny kmieccie pleb. w Białaczowie (do 2 grzyw.) i temuż po 2 gr. z łąnu za dziesięcinę konopną. Widocznie pierwotną parafią dla S. był Białaczów (Łaski, L. B., I, 658, 708). Według reg. pob. pow. radomskiego z 1508 r. Suligostów, Borowa Wola, Jelonek płaciły poboru 30 gr. W 1569 r. S., w par. Klwów, własność Suligostowskich, miała 1 1/4 łąn., 1 zagr.; Stanisław Rzuchoowski 1 1/2 łąn., 4 zagr. (Pawiński, Małop., 474, 314). S. wraz z Klwowem (ob.) od początków XVIII w. należał do rodziny Swidzińskich. Tu urodził się 1793 r. z ojca Kajetana, kaszt. radomskiego, i matki Felicyny Hadziewiczówny, zasłużony obywatel i zbieracz Konstanty Swidziński. Zaraz po ukończeniu szkół w 1812 r. w Warszawie oddał się gromadzeniu książek, rękopisów i wszelkiego rodzaju zabytków przeszłości. Zbiory swoje przewiózł w 1831 r. do Rogalina i oddał pod opiekę hr. Raczyńskiego. Późniejsze zbiory dokonywane w Krakowie i umieszczone u Pawła Popiela, spłonęły w 1850 r. Otrzymawszy po matce znaczne dobra w gub. kijowskiej osiedlił się tam około 1834 r. i od 1838 do 1850 r. mieszkał w Chodorkowie (ob.), gromadząc bezprzerwanie zabytki, jakie w tamtych stronach napotykał. Pomimo utraty zbiorów pomieszczonych w Rogalinie (w części znacznej) i Krakowie, zgromadził na nowo bibliotekę z 12449 tomów i 5988 broszur, 943 rękopisów i 6000 dokumentów, prócz tego zbiór monet, archeologicznych zabytków, obrazów i rycin. Umierając w Kijowie 1855 r., przekazał Swidziński te zbiory, wraz z funduszami odpowiednimi, ordynacyi Myszkowskich, wkładając na ordynatów obowiązek utworzenia z nich publicznego Muzeum imienia Swidzińskich. Wola zmarłego nie została jednak wykonana, a zbiory ostatecznie znalazły pomieszczenie przy bibliotece i zbiorach ordynacyi Krasieńskich w Warszawie.

Br. Ch.

Sulica, rzeka w gub. połtawskiej, prawy dopływ Suły, przepływa pod mtem Łochwica.

Sulica, pow. radowiecki, ob. *Moldawa* i *Putna*.

Sulice al. *Sulicice*, niem. *Sulitz*, 1648 *Suliczyce*, około 1400 *Sulleczyz*, *Sucziltz*, *Suliczyt*, dobra ryc. na Kaszubach, nad rz. Czarną, pow. pucki, st. p. Krokowo, par. kat. Starzyn; 816 ha (432 roli orn., 157 łąk, 61 lasu); 1885 r. 10 dm., 21 dym., 153 mk., 66 kat., 87 ew. Około 1400 r. miały S. jeszcze prawo polskie; za czasów krzyżackich były zobowiązane do jednej służby (ob. „Gesch. d. Kreise Neustadt“ von Prutz, str. 54 i 57). Według taryfy z 1648 r. płacił tu Marcel Sulicki od 2 wł. osiadł., 3 folw., 2 ogr. 7 fl., 16 gr.; Ewald Sulicki od 3 wł. folw., 3 fl. (ob. „Roczn. T. P. N.“ w Poznaniu, 1871, str. 194). Podług taryfy na symple 1717 r. płacił tu Sulicki 2 zł. i 24 gr. (ob. „Cod. Belnensis“ w Peplinie, str. 102). Na obszarze wsi znaleziono groby skrzynkowe (ob. Ossowski, objaśn. do mapy, str. 64). W kopenhadzkiej tablicach woskowych napotykamy 1398 r. Bartke v. S., oskarżonego o zabójstwo, za które musi zapł. karę pieniężną; tegoż roku występuje jako świadek Jakub z S., a 1401 r. Hans v. Sucziltz, t. j. Jan ze Sulic (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., IV, 80). Ks. Fr.

Sulichów, os. dom. do Krawców, pow. tarnobrzski, leży na półn.-zachód od wsi, w stroonie Grębowa.

Mac.

Sulicice, ob. *Sulice*.

Sulickie błoto al. *Sulinaj*, błoto, w pow. szawelskim, na wschód od błota Tirule, między Palczkami a Szawlanami, około 36 w. kw. rozległe. W środku błota znajduje się jez. Suliki.

Suliczewo, wś, pow. kobryński, w 3 okr. pol., gm. Wołowieli, o 49 w. od Kobrynia, na wschód od kanału dniewrowsko-buskiego.

Suliki 1.) jez. w pow. szawelskim, pośród błot Sulinaj, na północ od mka Szawłany, ma 1/4 w. średnicy. 2.) S., fol., pow. poniewieski, własność niegdyś Szemiottów, następnie Sołłohubów, później Anny z Sołłohubów Mateuszowej Łopacińskiej. 3.) S., fol., pow. szawelski, należy do Szawłan, dawniej Sołłohubów, następnie Szemiottów, dziś Salomei Landsbergowej, ma 952 dzies. ziemi dworskiej.

J. Krz.

Sulików 1.) wś i fol. i *Sulikowska Kuźnica*, wś nad Czarną Przemszą, pow. będziński, gm. Sulików, par. Siewierz, przy drodze z Zabkowic do Siewierza. S. wś ma 2 dm., 88 mk., 22 mr.; fol. S. al. *Maryno* 4 dm., 606 mr.; S. Kuźnica, wś, ma 23 dm., 217 mk., 450 mr. W 1827 r. było 9 dm., 69 mk. We wsi znajdują się zduny, wyrabiający kafle. Na obszarze fol. browar piwa zwyczajnego, z produkcją roczną na 5190 rs. W połowie XV w. S., wś w par. Siewierz, własność Jana h. Prawdzie, miała 2 łąny, 4 zagr. z rolą, 1 fol. rycerski, z których dziesięcinę, wartości 2

grzyw., płacono bisk. krakowskiemu (Długosz, L. B., II, 201). Reg. pobor. ks. siewierskiego z 1443 r. podają wś Sulików (Pawiński, Małop., 452). S. gm. należy do sądu gm. okr. III w Siewierzu (tamże i poczta); ma 19472 mr. obszaru i 10487 mk. (1870 r. 8721). 2.) **S.**, w XVI w. *Sulkow*, wś i fol., pow. włoszczowski, gm. Radków, par. Bebelno, odl. 11 w. od Włoszczowy. Około 1851 r. kwitła tu uprawa warzyw. W 1827 r. było 7 dm., 48 mk. W 1886 r. fol. S. rozl. 685 mr.: gr. or. i ogr. 154 mr., łąk 74 mr., past. 192 mr., lasu 253 mr., nieuż. 12 mr.; bud. z drzewa 8; płodozm. 7 i 8-pol., las nieurządzony, pokłady kamienia budowlanego. Wś S. 14 os., 71 mr. Na początku XVI w. S. należał do par. Bebelno (Bambelno), ale dziesięciny ztąd pobierał pleb. w Chotowie (Łaski, I. B., I, 570, 610). Według reg. pob. pow. checińskiego z 1540 r. wś S., w par. Bebelno (Bambelno), własność Krzysztofa Sulikowskiego seu Gosławskiego, miała 2 kmieci na łąkach osiadłych, należących do fol. Bambelno. W 1573 r. S. należała do kaszt. bieckiego (Pawiński, Małop., 274, 577). *Br. Ch.*

Sulikowice, w par. Andrzychów, ob. *Sulikowice*.

Sulina Buda, wś, pow. maryampolski, gm. Gudele, par. Pilwiszki, odl. od Maryampola 16 w., ma 15 dm., 108 mk. W 1827 r. 5 dm., 48 mk.

Sulimierzycze, ob. *Sulmierzyce*.

Sulimin Bajrak, uroczysko na gruntach wsi Nieczajówki, w pow. checińskim.

Sulimów 1.) *koło Waręża*, rus. *Sulymiw*, wś, pow. sokalski, 21 klm. na pñn.-zach. od Sokała, 18 klm. na pñn. od Bełza (sąd, st. kolejowa), 5 klm. od urz. pocztow. w Warężu. Na pñd. leżą: Horodyszcze, Liwcze i Hulcze, na zach. Kościarzyn; część pñn.-wsch. przypiera do granicy pow. tomaszowskiego. Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Sulimówki, płynącej wzdłuż granicy pñd. Pñn. część obszaru lasista. Wznies. sięga na pñn. 257 mt., w dolinie Sulimówki 208 mt. Włas. więk. (Tadeusza hr. Wiszniewskiego) ma roli or. 319, łąk i ogr. 75, pastw. 9, lasu 184 mr.; wł. mn. roli or. 535, łąk i ogr. 138, past. 3 mr. W 1880 r. było 56 dm., 376 mk. w gmin.; 12 dm., 64 mk. na obsz. dwor. (232 rzym.-kat., 198 gr.-kat.; 10 izr.; 228 Polaków, 202 Rusinów, 10 Niemców). Par. rzym.-kat. w Warężu, gr.-kat. w Hulczem. We wsi cerkiew, szkoła filialna, kasa poż. gmin. z kapitałem 630 zł., gorzelnia i młyn. 2.) **S. koło Kulikowa**, wś, pow. żółkiewski, 20 klm. na pñd.-wsch. od Żółkwi, 9 klm. na pñd.-wsch. od Kulikowa (sąd i urząd poczt.). Na zach. leżą Nowesiolo i Udnów, na pñn. Zwertów, na wsch. Remenów, na pñd. Wisłoboki i Stronia-

tyn (3 ostatnie w pow. lwowskim). Przez środek wsi płynie Kulikówka, dopł. Kapiełówki (dopł. Pełtwi). Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Kulikówki (258 mt. wzn.). Na pñd. wznies. sięga 281 mt. Na pñn. „Iżyskie góry“ (280 mt.). Włas. więk. ma roli or. 116, łąk i ogr. 5, past. 7, lasu 12 mr.; wł. mn. roli or. 906, łąk i ogr. 150, past. 41, lasu 61 mr. W 1880 r. było 116 dm., 685 mk. w gmin.; 3 dm., 11 mk. na obsz. dwor. (644 gr.-kat., 36 rzym.-kat., 9 izr., 7 innych wyzn.; 631 Rusinów, 51 Polaków, 14 Niemców). Par. rzym.-kat. w Kulikowie, gr.-kat. w miejscu, dek. kulikowski. Do par. należy Udnów. We wsi cerkiew i szkoła etat. *Lu. Dz.*

Sulimówka al. *Krynichki*, potok, dopływ Bugu, w pow. sokalskim, ob. *Warężanka*.

Sulimy 1.) wś, pow. łęczycki, gm. Tkaczew, par. Leźnica Wielka, ma 2 dm., 23 mk. W 1827 r. było 4 dm., 37 mk. 2.) **S.**, pow. łęczycki, ob. *Różyce* 2.). 3.) **S.**, pow. przasnyski, ob. *Rapaty* 3.). 4.) **S.**, wś, pow. łomżyński, gm. i par. Miastkowo. Mieszka tu drobna szlachta. 5.) **S.**, pow. szczuczyński, ob. *Grabowo* 13.). *Br. Ch.*

Sulimy 1.) grupa domów w Kamionce Wołoskiej, pow. Rawa ruska. 2.) **S.**, grupa domów w Zurawcach, pow. Rawa Ruska.

Sulimy 1.) wś, pow. lecki, st. p. Lec; 128 dm., 598 mk., 966 ha. Ks. Olbracht podaje do wiadomości 1563 r., że ssta Jerzy Krostą założył wieś dannicką, zwaną S., na 50 włókach, że sołectwo z 5 włókami na prawie magdeburskiem nadał Janowi i Jakubowi. W S. mieszkają 1625 r. sami tylko Polacy. 2.) **S.**, wś, pow. jańsborski, st. p. Drygały; 70 dm., 354 mk., 625 ha. Fryderyk Heidek, ssta piński, zamienia Lenartowi, Bartoszewi i Janowi, ziemianom sulimskim, 15 włók i 2 1/2 mr., które mieli w Gurkaah, na 17 włók i 2 1/2 mr. nadwyżki w Drygałach, t. j. Sulimach. Działo się to w sądzie ziemskim przed Andrzejem Hińczą, sędzią ziemskim, Piotrem Rakowskim i Mikołajem Rakowskim, ławnikami, w dzień św. Scholastyki 1535 r. *Ad. N.*

Sulin 1.) wś w hr. spiskim, na granicy Galicyi i hr. szaryskiego, kościół paraf. gr.-katol., źródł. szczawiowy, 692 mk. 2.) **S.**, węg. *Palocs-Szulín*, wś w hr. szaryskim, nad rz. Popradem w pobliżu Żegiestowa (w Galicyi); lasy, bogaty źródł. szczawiowy, kościół filialny gr.-kat., 372 mk. Są to dwie wsi przyległe.

Sulin 1.) al. *Sulino*, *Szulyno*, *Suki* (w spisach kościelnych), wś i dwór, pow. gnieźnieński, o 6 1/2 klm. na pñd. od Klecka (poczta). Graniczy z Dziećmiarkami, Sępowem, Dębnicą i Komorowem; par. Dębница, et. dr. żel. na Chwałkowie (Weisenburg, Brmbrg) o 8 klm. „Solec“ w 1253 r. i „Sulovo“ w 1357

r. (Kod. Wielkop., n. 320 i 1354), posiadłość kościoła gnieźn., nie odnoszą się do Sulina. Solec złał się prawdopodobnie z Waliszewem, a Sułowo istniało jeszcze w XVI w. w okolicy Kostrzyna (pow. średzki). S. składał się z łąn. km. i dziedzicznych; w 1504 r. rozgraniczono tę osadę od Dębicy; w 1580 r. posiadał ją Latałski Jerzy; było wówczas 5 łąn. km. i 1 zagr.; w 1620 r. były tylko 2 łąny, a 3 wcielono do dworu; dziedzicem był Jan Jarochowski, około 1793 r. Adam Rozbicki, a w nowszych czasach Zawadzcy. Daniny kościelne składano prob. w Dębicy (Łaski, L. B., I, 50, mylnie pisze „Szubyno“). Ws ma obecnie 4 dm., 31 mk. kat. i 25 ha roli. Dwór ma 5 dm., 88 mk. (77 kat., 11 prot.) i 321 ha (291 roli, 20 łąk). 2.) **S.**, os. niegdys, ku połd. od Poznania, w 1235 Władysław Odoniec wymienia ją między przyległościami Minikowa, które nadał kościołowi poznańskiemu (Kod. Wielk., n. 184). *E. Cal.*

Sulinaj, ob. *Sulickie błoto*.

Sulinki, fol., pow. konstantynowski, gm. Zakanale, par. Janów, odl. 5 w. od Konstantynowa, a 10 w. od Białej; ma 3 dm., 11 mk. Fol. ten, oddzielony od dóbr Komarno, rozl. 846 mr.: gr. or. i ogr. 315 mr., łąk 76 mr., pastw. 51 mr., lasu 391 mr., nieuż. 13 mr.; bud. mur. 2, z drzewa 7; płodozm. 9-pol., las nieurządzony. *A. Pal.*

Sulinowo, ws, pow. węgrowski (Żnin), o 6 klm. na zach.-półn. od Żnina (poczta). Graniczy z Jaroszewem, Sarbinowem, Słabomierzem, Dochanowem i Brzyskorzestewkiem; par. Górzycza, st. dr. żel. na Domasławku (Elsenau) o 11 klm.; z Beganowem tworzy okrąg wiejski, mający 26 dm., 229 mk. (226 kat., 3 prot.) i 659 ha (591 roli, 15 łąk, 3 lasu). S. było własnością arcyb. gnieźn.; potwierdził ją król Kazimierz w 1357 r. (Kod. Wielk. n. 1354). Zabrane przez rząd pruski, wcielone było do domeny Wągrówiec. Około 1523 r. składano z S. daniny kościelne prob. górzycy (Łaski, L. B., I, 156, mylnie pisze „Schubynowo“); między 1577 i 1620 było tu 6 śladów os., 4 puste i 3 sołtysie.

Suliński, potok, lewy dopł. Popradu. Płynię od wsi Sulin w hr. spiskim.

Suliny 1.) pow. olkuski, gm. Ogrodzieniec, par. Kromolów. 2.) **S.**, pow. suwalski, ob. *Soliny*.

Sulislave (1209) al. *Zulislawe* (1295), ws zaginiona pod Żukowem, pow. kartuski. R. 1209 nadaje ją Mestwin norbertankom w Żukowie (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 13). Por. *Lisewo* 5.). *Ks. Fr.*

Sulislaw, ws i fol., pow. odolanowski, dawniej kaliski, o 6 klm. na pld.-zach. od Raszkowa; par. Janków Zalesny, szkoła w miejscu, poczta w Daniszynie, st. dr. żel. w O-

strowie i Biniewie o 10¹/₂ klm. S. leżał pustkami około 1580 r. (Pawiński, Wielkop., I, 120 przyp., mylnie Subisław). W lesie między S. i Pogrzebowem znajduje się nasyp z śladami okólnego rowu. Ws ma 21 dm., 146 mk. katol. i 122 ha (108 roli, 4 łąk). Fol. (5 dm. i 110 mk.) należy do Pogrzebowa. Własność Niemojowskich. *E. Cal.*

Sulislawice 1.) ws i folw., pow. kaliski, gm. Żydów, par. Dobrzec, odl. od Kalisza 6 w.; ws ma 10 dm., 133 mk.; fol. 4 dm., 73 mk. W 1827 r. 13 dm., 63 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. 657 mr.: gr. or. i ogr. 576 mr., łąk 46 mr., lasu 18 mr., nieuż. 17 mr.; bud. mur. 11, z drzewa 10; płodozm. 11-pol. Ws S. 17 os., 52 mr. Na tutejszym folwarku 1803 r. zaprowadził Aloizy Biernacki pierwszy w tych stronach płodozmian. Na początku XVI w. dziesięciny z łąn. km. i dwor. pobierał pleban w Dobrecu (Łaski, L. B., II, 43). Według reg. pob. pow. kaliskiego z 1579 r. Piotr Sulislawski płacił tu od 4¹/₂ łąn., 3 zag., 4 kom., 3 rzeż. (Pawiński, Wielkop., I, 116). 2.) **S.**, w 1581 r. *Sulikowice*, ws i fol. nad rz. Szreniawą, pow. miechowski, gm. Tczyca, par. Szreniawa, odl. 14 w. od Miechowa. W 1827 r. było 28 dm., 177 mk. Według reg. pob. pow. krakowskiego z 1490 r. S. miała 4¹/₂ łąn. W 1581 r. ws Sulikowice, własność Bonara, który płacił od 4 zagr. z rolą, 6 kom. bez bydła (Pawiński, Małop., 26, 438). W 1886 roku folw. S. rozległości 418 mr.: gr. or. i ogr. 280 mr., łąk 7 mr., pastw. 42 mr., lasu 65 mr., w odpadkach 18 mr., nieuż. 7 mr.; bud. mur. 7, z drzewa 7; płodozm. 14-pol., las nieurządzony, pokłady wapna, młyn wodny. Ws S. 30 os., 210 mr.; ws Podlesie 19 os., 252 mr. Wymienione w potwierdzeniu posiadłości klasztoru tynieckiego przez Grzegorza IX z 1229 r., w liczbie wsi dających opłatę klasztorowi. W połowie XV w. S., ws w par. Szreniawa, własność Sulislawskiego, miała 5 łąn. km., z których dziesięcinę, wartości 6 grzyw., płacono prebendzie krakowskiej zwanej krzeszowską. Folw. ryccerski, karczma, 3 zagr. z rolą płacili dziesięcinę pleb. w Szreniawie (Długosz, L. B., II, 36). 3.) **S.**, 1366 r. *Sulislawicz*, 1370 *Sulislawice*, w XV w. *Sulyslawicze*, ws, pow. sandomierski, gm. Łoniów, par. Sulislawice. Leży w żyznej i malowniczej okolicy, o 24 w. na zach.-płd. od Sandomierza, około 5 w. na zach. od Koprzywnicy, posiada kościół par. mur., 37 dm., 345 mk. S. Poduchowne, ws, ma 3 dm., 25 mk. W 1827 r. 27 dm., 232 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. 269 mr.: gr. or. i ogr. 249 mr., łąk 9 mr., past. 5 mr., nieuż. 6 mr.; bud. mur. 4, z drzewa 7; płodozm. 11-pol. Ws S. 35 os., 166 mr.; ws S. Poduchowne 48 mr. Jest to jedna ze starszych osad. W akcie z 1366 r. występu-

ją jako świadkowie: Ilik z synem Imramem „de Sulislavicz“. W wyroku sądu ziemskiego sandomierskiego z 1370 r. występuje jako świadek Marek z S. (Kod. Małop., II, 202, 241). W połowie XV w. jest tu już kościół paraf. drewniany, p. w. Narodz. P. Maryi. Dziedzicami wsi są: Jan Lenartowicz i Albert Gorzyceński. Dziesięcinę z łąnów km. i karczmem pobierał klasztor jędrzejowski. Dwa fol. i zagrodnicy dawali pleb. swojemu. Do plebana należały role porozrzucane, łąka, zagrodnik i karczma z rolą dającą 1 seksag. czynszu (Długosz, L. B., II, 349). Według reg. pob. pow. sandomierskiego, z 1508 r. ws Sulislawice i Jakimowice, własność Mateusza Czartkowskiego, płaciły pob. 16 gr. Część S. Krzesimowskiej płaciły z innymi wsiami pob. 1 grzyw. 12 gr. W 1578 r. Stanisław Wolski płaci w S. od 8 osad, 2 $\frac{1}{4}$ łąn., 1 ogrod. z rolą, 3 ogr. bez roli, 1 kom., 2 ubogich (Pawłowski, Małop., 168, 459, 460). Kościół tutejszy stał się głośnym od połowy XVII w. w całej ziemi sandomierskiej z cudownego obrazu M. Boskiej, który wedle akt kościelnych miała przywieźć ze wschodu w 1610 r. niejaka Dorota Ografina. Jestto obrazek małeńki, 9 cali wysoki, na drzewie malowany, w srebrnych ramach, ozdobiony perłami, rubinami, turkusami. Zaczął słynąć jako cudowny około 1655 r. Współcześnie rozpoczyna się rozgłos obrazu w Studzianny (w Opoczyńskim) i płacze obraz M. Boskiej w Dzierzgowie (Dzierzków) nad Nidą. Oba te obrazy opiewa Kochowski. Około 1600 r. na miejscu drewnianego wzniesiono kościółek murowany, który przetrwał do ostatnich czasów. W 1857 r. zaczęto zbierać składki na budowę nowej, okazałej świątyni. W 1865 r. wygotowano plan i następnie rozpoczęto budowę kościoła w stylu ostrołuku angielskiego, z dwoma wieżami. Poświęcenie świątyni po jej ukończeniu nastąpiło 1888 r. Odpusty tutejsze ściągają tysiące pobożnych z dalszych okolic. Wyszła z druku książeczka „Wiadomość o cudownym obrazie M. Boskiej Bolesnej w S.“ (Warszawa, 1857). Opisy kościoła dawniejszego i teraźniejszego wraz z rysunkami podawał „Tygod. Ilustr.“ (z 1860 r., V, 315, 1871 r., VIII, 40 i z 1884 r. Nr. 1103). S., par., dek. sandomierski (dawniej koprzywnicki), 1409 dusz.

Br. Ch.

Sulislawice 1.) niem. *Zuelzendorf*, 1324 *Czulislawicz*, *Sulislai villa*, 1375 *Czoelczilndorf*, 1385 *Czulczendorf*, ws i dobra nad rz. Słężą, pow. niemczyński, kościół par. ewang. w miejscu, kat. Protzan. Ws ma 111 ha (83 roli), 67 dm., 345 mk. (35 kat.); dobra 395 ha (327 roli, 27 łąk, 20 lasu), 5 dm., 92 mk. (26 kat.). Na obszarze wsi znajdują się źródła Słęzy, która w pobliżu nich obraca już młyn.

Przy wsi znajduje się kolonia zwana u ludu „złodziejską“, urzędownie zaś *Zuelzendorf Neu al. Haschkerei*, ma 7 dm., 24 mk. 2.) S., niem. *Zuelzendorf*, 1208 *Sulizlauisdorf*, *Sulyslawendorf*, *Zulezlai villa*, 1389 *Czolczendorf*, ws i dobra, pow. świdnicki, par. ew. Świdnica, kat. Wierzbno. Ws ma 30 ha (20 roli), 16 dm., 139 mk. (14 kat.); dobra 189 ha (152 roli), 8 dm., 111 mk. (25 kat.).

Sulistrowa, ws, pow. krośnieński, nad Iwłą (praw. dopł. Wisłoki), przy drodze z Żmigroda do Rogów. Par. rz.-kat. w Kobylanach. Z os. Brzezówka i obszarem dwor. ma 35 dm. i 196 mk. rz.-kat. Posiadłość większa (Miecz. Kozubowskiego), do której należy także młyn, wynosi 320 roli, 63 łąk, 7 ogr., 9 past. i 12 mr. nieuż.; pos. ma. ma 98 roli, 22 łąk i 6 mr. past. W 1581 (Pawłowski, Małop., 118) dziedziczył S. Stan. Bolikowski, który płacił od 2 zagr. z rolą i 1 rzemieślnika. Graniczy na zach. z Kobylanami, na półn. z Nienanowem, na wschód z Grabaniną a na płd. z Makowiskami.

Mac.

Sulistrowice, ws i folw. nad rzką Jabłonnicą, pow. radomski, gm. Wieniawa, par. Wysoka, odl. od Radomia 28 w., ma 15 dm., 106 mk. W 1827 r. 10 dm., 67 mk. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 351: gr. or. i ogr. mr. 223, łąk mr. 13, past. mr. 39, lasu mr. 63, nieuż. mr. 13; bud. mur. 4, drewn. 6, las nieurządzony, młyn wodny. Ws S. os. 9, mr. 84. W połowie XV w. S., ws, w par. Wysoka, własność Krystyna Sulistrowskiego, miała łąny km., folw. rycerski. Ze wszystkich ról płacono dziesięcinę pleb. w Wysokiej (Długosz, L. B., II, 522). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 z części Jana ze Sulistrowic dawano poboru gr. 5. W r. 1569 J. Sulistrowski miał 3 łąny, 1 zagr. (Pawłowski, Małop., 309, 473).

Br. Ch.

Suliszcza, pow. wasylkowski, ob. Rokitna (t. IX, 704).

Suliszew, ws i folw. nad rzeczką Rawką, pow. skierniewicki, gm. Doleck, par. Rawa Stara, odl. 8 w. od Skierniewic na płd.-wsch., ma 25 os., 269 mk. W 1827 r. 14 dm., 170 mk. Ludność włościańska zajmuje się wyrobem kaszy jęczmiennej. W 1875 r. fol. S. rozl. mr. 674: gr. or. i ogr. mr. 398, łąk mr. 146, past. mr. 38, lasu mr. 40, nieuż. mr. 52; bud. mur. 5, drewn. 19; młyn wodny, pokłady torfu. Ws S. os. 26, mr. 318; ws Sewerynów os. 19, mr. 102.

Br. Ch.

Suliszewice, w XVI w. *Schulyschewycze*, ws, fol. i kol. nad rzką Cienią, pow. kaliski, gm. i par. Staw, odl. od Kalisza w. 23; kol. ma 13 dm., 112 mk.; fol. 2 dm., 39 mk.; ws 12 dm., 111 mk. W 1827 r. 17 dm., 143 mk. Do 1877 r. jedną całość z S. stanowił fol. Jaraki, przyłączony następnie do dóbr Kołdów.

Częścią S. był też fol. Mikołajewszczyzna. W 1881 r. fol. S. rozl. mr. 520: gr. or. i ogr. mr. 417, łąk mr. 38, past. mr. 44, nieuź. mr. 21; bud. mur. 7, drewn. 12; płodozm. 5 i 10-polowy, pokłady torfu. Wś S. os. 16, mr. 166. W 1868 r. fol. S. Mikołajewszczyzna rozl. mr. 120: gr. or. i ogr. mr. 115, łąk mr. 3, nieuź. mr. 2. Wś Suliszowice os. 31, mr. 172. Na początku XVI w. łąny km. dają plebanowi w Stawie po mierze żyta i owsa z łąnu (Łaski, L. B., II, 65). Według reg. pob. pow. sieradzkiego wś Suliszowice, w par. Staw, miała w 1553 r. 10 łąn., w 1576 r. 11 łąn. (Pawin., Wielkp., II, 218). W 1734 r. S. zostały zniszczone przez stronników Augusta III.

Suliszka, wś i fol., majorat rząd., pow. radomski, gm. Zalesice, par. Wierzbica, odl. od Radomia 17 w., ma 29 dm., 259 mk., 96 mr. dwors., 632 mr. włośc. W 1827 r. 19 dm., 138 mk., par. Skaryszew. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1569 wieś Suliszka, w par. Wierzbica, miała 3 łąny (Pawin., Małop., 307).

Br. Ch.

Suliszów 1.) Dolny i Górny, wś i fol., pow. sandomierski, gm. i par. Łonów, odl. od Sandomierza 20 w., ma 29 dm., 261 mk. W 1827 r. 49 dm., 183 mk. Dobra S. składają się z fol. S. Górny, S. Dolny, attyn. Łąki Sulisławskie, rozl. mr. 667: fol. S. Górny gr. or. i ogr. mr. 250, łąk mr. 9, past. mr. 10, nieuź. mr. 12; bud. mur. 3, drewn. 10; płodozmian 7 i 6-pol.; fol. S. Dolny gr. or. i ogr. mr. 199, past. mr. 13, lasu mr. 111, nieuź. mr. 4; bud. drewn. 2; płodozm. 5 i 9-pol., las nieurządzony; Łąki Sulisławskie mr. 57, nieuź. mr. 1. Wś S. os. 28, mr. 227. W połowie XV w. wś S., w par. Łonów, własność Wnorowskiego h. Strzegomia, miała łąny km., karczmy, z których płacono dziesięcinę wartości 7 grz., bisk. krakowskiemu. Folw. rycerski płacił pleb. w Łonowie. Była karczma z rolą i zagr. (Długosz, L. B., II, 346, 347). W 1578 r. Adam Lubański (po Gotkowskim) płacił od 5 osad., 2 1/2 łąn., 1 ogr., komor. i 4 ubogich. Stanisław Suliszowski od 4 os., 1 łąnu, 1 ogr., 1 kom., 1 ubog. rybaka (Pawin., Małop., 167). 2.) **S.**, wś i fol., pow. stopnicki, gm. i par. Piotrkowice, odl. 28 w. od Stopnicy. W 1827 r. 15 dm., 135 mk. W 1884 r. fol. S. rozl. mr. 1352: gr. or. i ogr. mr. 319, łąk mr. 100, past. mr. 53, lasu mr. 858, nieuź. mr. 22; bud. mur. 6, drewn. 7; płodozm. 10-pol., las nieurządzony, pokłady kamienia wapiennego, torfu. Wś S. os. 28, mr. 220. W połowie XV w. wś S., w par. Piotrkowice, miała łąny km., folw., karczme, z których płacono dziesięcinę, wartości 4 grz., pleb. w Piotrkowicach (Długosz, L. B., II, 395). Według reg. pob. pow. checińskiego z r. 1508 wś Suliszów, Grabowiec, własność Zalasów, płaciły pob.

46 gr. 9 den. W r. 1540 Łuczycki ma w S. jedną część, Rzeczyccy posiadali drugą część, Zajacek trzecią a Kliszewski czwartą. Były tam 4 dwory, 4 folw., 1 kmięc na półłanie i 3 zagr., 2 sadzawki, lasy, łąki. Całość otakowano na 150 grzyw. W r. 1573 były 4 łąny, 2 zagr. (Pawin., Małop., 271, 485, 589). *Br. Ch.*

Suliszowice, wś i os. leś., pow. częstochowski, gm. Olsztyn, par. Przybyszów; wś ma 60 dm., 341 mk., 971 mr.; os. leś. 1 dm., 4 mk., 15 mr. dwor.; os. karcz. 1 dm., 5 mk., 1 1/2 mr. Według reg. pob. pow. lelowskiego z r. 1581 wś S., w par. Przybyszów, własność zamku olsztyńskiego, miała 3 1/2 łąn. km., 1 czyn., 2 zagr. z rolą (Pawin., Małop., 75). Wś ta wchodziła w skład ststwa olsztyńskiego.

Sulk, jezioro pod Ryńskiem, w pow. wąbrzeskim. Wspomina je dok. z 1341 r. *Ob. Ryńsk.*

Sulkau, wś, pow. górski (Szląsk), par. ew. i kat. Tschirnau. W r. 1885 było 40 dm., 189 mk. (7 kat.), 234 ha.

Sulki 1.) wś, pow. węgrowski, gm. Borze, par. Czerwonka, ma 20 dm., 108 mk., 692 mr. W 1827 r. 17 dm., 95 mk. W 1476 r. istnieje już, leży w ziemi liwskiej (Kod. Maz., 272).

2.) **S.**, wś drobnej szlachty i włośc., pow. łomżyński, gm. i par. Szczepankowo. W 1827 r. 16 dm., 97 mk. 5.) **S.**, pow. łomżyński, ob. *Grądy 14.)*. 4.) **S.**, ob. *Rykacze*.

Sulków, ob. *Suków*.

Sulkowice, niem. *Zuelkowitz, Zilechowitz*, 1340 *Sulcow*, wś i dobra nad rz. Cynną, pow. głupezycki, par. Baborów. Posiada kaplicę katol. od 1819 r., szkołę 895 ha, 811 mk. (799 kat., 12 ew.). Dawna własność zakonnic w Raciborzu. Ludność polska. *Ob. Dzielów*.

Sulkowo 1.) wś, pow. pułtowski, gm. Gołębie, par. Winnica. W 1827 r. 6 dm., 69 mk., par. Gąsiorowo. 2.) **S.**, wś nad rz. Skrwą, pow. lipnowski, gm. i par. Tłuchowo, odl. o 25 w. od Lipna, ma 9 dm., 91 mk., 209 mr. (60 nieuź.). W 1827 r. 7 dm., 40 mk. 3.) **S.**, ob. *Sulkowo*. 4.) **S.-Męczki**, pow. łomżyński, ob. *Męczki*.

Sulkowskie Budy, pow. ciechanowski, ob. *Budy 39.)*.

Sulkówstok, ob. *Rykacze 1.)*.

Sulmice, wś i folw. w pobliżu rzki Kalinówki, pow. zamojski, gm. Stary Zamość, par. kat. Skierbieszów; cerkiew par. i szkoła początkowa. Leżą w lesistej okolicy, o 20 w. na płu. od Zamościa, o 18 w. od Krasnegostawu, mają 2 dm. dwor., 28 os. włośc., 363 mk. (28 kat.), 751 mr. dobrej ziemi. W 1827 r. 32 dm., 233 mk. Fol. S. należy z obszarem 452 mr. do klucza zwierzynieckiego dóbr Zamojskich. Cerkiew par. drewniana, niewiadomej erekcyi, istniała już 1661 r., obecna z r. 1792, odnowiona r. 1868 kosztem rządu. Do

par. należy cerkiew fil. w Monastyrku. Podobno istniał tu kiedyś klasztor bazylianów.

Sulmierz, wś i fol. pow. ciechanowski, gm. Regimin, par. Niedźborz, odl. 8 w. od Ciechanowa, ma 25 dm., 317 mk., 1924 mr.

Sulmierzyce al. *Szulmierzyce*, w XVI w. *Szulmyrzyce*, wś, fol. i dobra, pow. noworadomski, gm. i par. Sulmierzyce, odl. 18 w. od Radomska, przy trakcie do Szczercowa. Posiadają kościół par. mur., dom modlitwy żydowski, szkołę początkową, urząd gm., 87 dm. (22 na obszarze folw.), 990 mk. (212 na folw.). Dobra S. składały się w 1870 r. z fol.: S. i Anielów, nomenkl.: Wiśniów, Dygadaj i Winek, rozl. mr. 3292; fol. S. gr. or. i ogr. mr. 1099, łąk mr. 221, past. mr. 167, wody mr. 23, lasu mr. 1186, zarośli mr. 7, w wieczystych dzierżawach mr. 443, w osadach mr. 12, nieuż. mr. 67; bud. mr. 7, drewn. 34; płodozm. 10 i 12-pol., las urządzony; fol. Anielów gr. or. i ogr. mr. 247, zarośli mr. 18, nieuż. mr. 2; bud. drewn. 3; płodozm. 10-pol. W 1870 r. było 2 gorzelnie, fryszerka, młyn wodny i wiatrak. W skład dóbr wchodziły poprzednio wsi: S. os. 82, mr. 680; Eligiów os. 24, mr. 425; Ksawerów os. 5, mr. 102; Stanisławów os. 11, mr. 236; Puszcza os. 8, mr. 50. Prócz tego na gruntach poduchownych powstał fol. S. Poduchowne (1 dm., 6 mk., 96 mr.) i os. karcz. (1 dm., 30 mk., 1 mr. włósc.). Wieś ta była gniazdem rodziny Sulimierskich. W 1552 r. Jan Sulimierski płacił tu od 27 osad. na 9 łąkach, 5 młynów i 2 karczmem (Pawliński, Wielkop., II, 204). Kościół par. drewniany, p. w. św. Jadwigi, istniał tu już w XV w. Uposażenie plebana na początku XVI w. stanowiły 2 półłanki w każdym polu (a więc 3 łąny), plac z 2 ogrodami pod karczmą (przy karczmie dziedzica), dwie łąki w lesie Ostrów pod karczmę. Dziesięciny z folw., 2 $\frac{1}{2}$ łąn. km. i 2 karczmem szły dla plebana; łąny km. dawały na stół arcybiskupa a pleb. po trzy kor. żyta i 3 owsa z łąnu za meszne (Łaski, L. B., I, 491, II, 394). Część dziesięcin kmiecych, do wysokości 3 grzyw., Wojciech Jastrzębiec, arcyb. gnieźn., nadał kościołowi w Strykowie. Od 1690 do 1731 r. do kościoła w S. należał kościół fil. w Stróży. Po zgorzeniu w 1800 r. starego kościoła modrzewiowego, wzniesiono 1806 r. nowy murowany. Wzrastająca ludność w parafii spowodowała rozszerzenie (dobudowanie naw bocznych) w ostatnich czasach. S. par., dek. noworadomski (dawniej brzeźnicki), 4894 dusz. S. gmina należy do sądu gm. okr. I w Pajęcznie, st. poczt. i dr. żel. Nowo-Radomsk. Ma 10232 mr. obszaru i 3994 mk. *Br. Ch.*

Sulmierzyce, też *Sulmirzyce*, dawniej *Szulmierzyce*, *Sulimierzycy*, miasto w pow. odolanowskim, dek. krotoszyńskim, o 12 klm. na płd.-

wschód od Krotoszyna, na trasie kaliskowrocławskim, na pół drogi (9 klm.) między Odolanowem i Zdunami, przy granicy Śląska, w okolicy wzn. 127·7 mt. (od strony Chwaliszewa), 135 mt. (od Chruszczyna al. Chróślin), 130 mt. (od Odolanowa) i pochylającej się ku dolinie Płonki (121 mt.), przedzielone tą Płonką (Schwarzwasser na Mapie niwelacyjnej z r. 1887), praw. dopływem Baryczy, od Błonia, przedmieścia, ma 239 dym., 2630 mk., kościół par. kat., szkołę, st. tel., urząd poczt., 5 wiatraków wokoło miasta i 5 jarmarków do roku. Jest siedziba komisarza obwodowego, urzędu stanu cywilnego i lekarza. Z miasta wychodzą drogi bite do Krotoszyna, Odolanowa i Mielicza. Herb wyobraża zamczysko o trzech wieżach z strzelnicami. Pierwotny kościół p. w. WW. Św. zgorzał około 1623 r.; odbudowany, runął w pierwszych latach bieżącego stulecia. Dzisiejszy, p. w. Wniebowzięcia N. M. Panny, z wieżą murowaną, stanął w r. 1809 staraniem Jana Kupajskiego, proboszcza. Przy kościele są bractwa: Rożańcowe od r. 1639 i szkaplerzowe od roku 1640. Są tu 2 altary: św. Anny i św. rożańca. Parafia, licząca 4927 dusz, składają: Chruszczyn (Chrośliny), Chwaliszewo z kościołem fil., Sulmierzyce i Uciechów (nie Mielichowo). Szkoły par. znajdują się w Chwaliszewie, S. i Uciechowie. Na placu kościelnym stoi pomnik Fabiana Seb. Klonowicza (Acernus Sulmiricensis), poety, który był synem miejscowego młynarza Klona i urodził się w młynie zwanym Długołęka około r. 1551 (rysunek pomnika podał „Tyg. Illustr.“ z 1862 r., t. V, 258). Mieszkańcy trudnią się rolnictwem, chowem bydła, wyrabianiem oleju i drobnym handlem. W r. 1579 było 14 łąn. os.; burmistrz Mikołaj Urbanowski złożył z miasta 2 fl. 12 gr. soszu podwójnego; innych podatków płacono w ogóle 23 fl. 18 gr. od 5 szewców, 4 krawców, 2 rzeźników, garncarzy, kołodziejów i bednarzy, od jednego kuśnierza, kowala, płóciennika, piekarza, szynkarza i przekupki, tudzież od 17 komorników. Do r. 1620 nie zmieniała się opłata soszu, ani liczba łąnów osiadłych; inne podatki wynosiły 40 fl. 24 gr., t. j. od 10 szewców, 2 kuśnierzy, bednarzy, piekarzy, płócienników i kowali, 6 krawców, 4 rzeźników i kołodziejów po 15 gr.; od 29 komornic po 6 gr.; od 2 kół walnych po 24 gr., tudzież od 14 żrzebi roli po 30 gr. Przy schyłku zeszłego wieku istniały jeszcze 2 kościoły; dymów było 219 i 1311 mk., między którymi 9 żydów, 14 szewców, 8 młynarzy, 7 krawców, po 4 stolarzy i garbarzy, 3 garncarzy, po 2 olejników, kowali, kołodziejów i cieśli, jeden mielczarz, tokarz i muzykant. Miasto utrzymywało 2 stróżów nocnych; dochody wyno-

siły 833 a rozchody 405 tal. W r. 1809 było w S. i na przedmieściu Błoniu około 1700 mk.; 1816 r. 1689 mk.; 1837 r. 2305 mk.; 1858 r. 2455 mk.; 1871 r. 2746 mk. W r. 1848 mówiło tylko po polsku 2167 mk., tylko po niemiecku 67, obudwoma zaś językami władało 428 mk. Przedmieście Błonie ma 53 dm. i 491 mk. i tworzy z miastem i leśniczówką okrag, który w r. 1885 liczył 293 dm., 654 rodzin, 3130 mk. (1446 płci męz., 1684 żeń., 2878 kat., 209 prot., 43 żyd.) i 3060 ha (1752 roli, 505 łąk, 591 lasu). Las miejski zowie się Świętomarcińskim od św. Marcina, który, jak mówi podanie, siedział tam na pustelni, i graniczy z innymi lasami, które sięgają na Szlask i popod Krotoszyn. W tych lasach, o 3 1/2 klm. na pń.-zach. od S., 2 klm. na pld.-zach. od Chwaliszewa, znajduje się okop kolisty, 380 kroków obwodu i 3 1/2 mt. wysokości; miało tu niegdyś stać zameczko, którego dziedzic, jak niesie podanie, takie posiadał skarby, że mógł wybrukować talarami drogę do samego Poznania. Pod S. odkopano kilka cmentarzysk z popielnicami i różnymi przedmiotami z kamienia, brązu i żelaza, opisanymi przez Wł. Jażdżewskiego. Przywilejem z d. 26 grudnia 1457 r. miasto uzyskało różne swobody od króla Kazimierza za wstawieniem się Mikołaja Gruszczyńskiego, stędy odolanowskiego; w r. 1604 Zygmunt III nadał podobny przywilej. W r. 1524 znajdowała się w S. komora celna; r. 1638 spalono tu Małgorzatę Turowczyne, posądzoną o czarodziejstwo. S. wchodziły w skład stęstwa odolanowskiego. Wójtowstwo miejscowe trzymało około r. 1773—75 doktor de la Casa; toczące się o nie i o granice stęstwa spory rozstrząsać miała wyznaczona uchwałą sejmową komisya (Konstyt., 151—2). Zabrane przez rząd pruski, przeszły w r. 1819 na własność księcia Thurn-Taxis. Dawne przywileje miasta zebrał i ogłosił C. F. W. Altman w r. 1866.

E. Cal.

Sulmin 1.) 1717 *Sulmino*, dobra ryc., pow. gdański górny, st. p. i kol. Lublewo (o 3 1/2 klm.), par. kat. Żukowo. Leży niedaleko Raduni, na wzn. 366 st. n.p.m., w malowniczej okolicy, tuż nad granicą pow. kartuskiego, ma 618 ha (181 roli or., 74 łąk, 270 lasu); 1885 r. 11 dm., 26 dym., 94 mk. kat., 65 ew., 1 żyd.; szkoła ew., mlekarnia, hodowla owiec rasy Rambouillet i Negretti. Przy dworze park z starymi lipami i dębami. Na końcu ogrodu grobowiec rodziny v. Gralath, do której dobra te już w r. 1858 należały. R. 1742 posiadał je Conradi, który w Jankowie utworzył zakład wychowawczy dla chłopców (ob. Land und Leute d. Landkr. Danzig v. Brandstaeter, str. 183). Przywilej krzyżacki z r. 1340 opiewa, że Sulmin obejmuje wraz z sołec-

twem włók 40 (ob. Odpisy Dregera w Peplinie, str. 58). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu Jackowski od 4 włók osiadł. karcz., 4 ogr., 10 fl. 12 gr. (ob. Roczn. T. P. Nauk w Pozn., 1871, str. 174). Według taryfy na symple z r. 1717 płacono 1 zł. 6 gr. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 83). Mesznego pobierał prob. ztąd 1710 r. 6 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 140). R. 1780 było 37 kat. i 24 akat. (Wizyt. Rybińskiego, str. 234); dziedzicem był Gdańszczanin Conradi. 2.) **S.**, dziś *Rychtowo* (ob.), wsł, której śladem jest ta drobna osada, w powiecie kartuskim. Tu za czasów krzyżackich odbywały się sądy pod przewodnictwem komtury gdańskiego; tu zbierali się też z okolicy zobowiązani do służby zbrojnej, których było 60. S. i Mąkocin stawiały 2 zbrojnych jeźdźców. R. 1439 nadaje zakon dobra tutejsze rajcy gdańsk. Bert. Buramer ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., VI, 136).

Ks. Fr.

Sulminek, niem. *Conradienhof*, wyb. do Sulmina, pow. gdański górny. W najnowszym spisie niewymienione. Nazwę niem. przybrało od rodziny Conradi, do której dawniej należało.

Ks. Fr.

Sulmów, w XVI w. *Schulymowo*, *Sulmów majus et minus*, wsł, fol. i dobra, pow. turecki, gm. i par. Goszczanów, odl. 22 w. od Turka, 2 w. od Koźminka, ma 24 dm., 384 mk. (wraz ze wsią Sulmówek). W 1827 r. 19 dm., 170 mk. Dobra S. składały się w 1885 r. z fol. S. i Sokołów, rozl. mr. 1211: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 366, łąk mr. 13, past. mr. 38, lasu mr. 47, nieuż. mr. 24; bud. mur. 17, drewn. 15; płodozm. 6 i 9-pol.; fol. Sokołów gr. or. i ogr. mr. 228, łąk mr. 8, past. mr. 3, lasu mr. 462, nieuż. mr. 22; bud. mur. 3, drewn. 1; płodozm. 7-pol., las urządzony. Wsł S. os. 24, mr. 239; wsł Sokołów os. 24, mr. 95. Dobra te w ostatnich czasach były własnością Unrugów. W 1533 r. S. majus, miał 1 1/2 łąn, 1576 r. 2 łąny; S. minus (dziś Sulmówek) 1553 r. 2 łąny, 1576 r. 1/2 łąnu (Pawiński, Wielkop., II, 223, 224).

Br. Ch.

Sulmówek 1.) wsł i fol., pow. turecki, gm. i par. Goszczanów, odl. 22 w. od Turka. Wsł ma 4 dm.; co do ludności ob. *Sulmów*; folw. ma 1 dm., 40 mk. W 1827 r. 2 dm., 18 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 214: gr. or. i ogr. mr. 158, łąk mr. 46, zarośli mr. 3, nieuż. mr. 7; bud. mur. 1, drewn. 5, wiatrak. Wsł S. os. 6, mr. 11. 2.) **S. Chrutny**, w XVI w. *Schulymowko*, wsł i folw. nad strugą Białosł, pow. kaliski, gmina Staw, parafia Chlewo, odl. od Kalisza 25 w. Wsł ma 2 dm., 34 mk.; folw. 3 dm., 50 mk. W 1878 r. fol. S. Chrutny rozl. mr. 185: gr. or. i ogr. mr. 146, łąk mr. 28, past. mr. 4, nieuż. mr. 7; bud. z drze-

wa 5. Wś os. 6, mr. 12. Na początku XVI w. wieś ta istnieje i należy do par. Chlewo (Łaski, L. B., I, 60). *Br. Ch.*

Sulnikowo, 1257 r. *Solnikowo*, wś i folw., pow. pułtuski, gm. Kozłowo, par. Gzy, odl. 8 w. od Pułtuska, ma 92 mk. W 1827 r. 25 dm., 190 mk., par. Klukowo. W 1887 r. fol. S. rozl. mr. 283: gr. or. i ogr. mr. 184, łąk mr. 16, past. mr. 54, lasu mr. 22, nieuż. mr. 8; bud. mur. 1, drewn. 6. „Bogussa miles de Poltowsk tribunus“ roku 1257 nadaje kościółowi płocekiemu „villam suam que vocatur Solnikowo“ (Kod. Maz., 20). Dobra S., składające się ze wsi i folw. t. n., wchodziły w skład dóbr Gołdkowo, należących do bisk. płocekich. Po zabraniu dóbr na rzecz skarbu, weszły w skład dóbr narodowych Gołdkowo. W 1819 r. S. ma 5 osad pańszczyźnianych (3 puste), wysiewających po 5 kor. jarzyn i tyleż ozimin i zbierających po 3 fur siana; każda osada posiadała 35 mr., z których odrabiała po 78 dni sprzęż. i tyleż pieszych do folw., nie licząc prestaey i naturalii oddawanych do dworu w Gołdkowie; 6 kopiarzy, razem 29 męż., 14 kob.; 2 konie, 4 woły, 8 krów, 2 jałowki, 8 świń. Na folw. wysiewano 4 kor. pszenicy, 23 żyta, 9 jęczm., 21 owsa, 6 gryki, 1 grochu; zbierano 20 fur siana; na folw. było 2 fernali, 1 włodarz, 3 parob., 2 pasterzy, 2 dziewczki, 1 dm., 6 koni, 8 wołów, 16 krów, 6 jałowic, 10 świń. Wieś i folw. płaciły wytyczną (wieś płaciła wytyczną lub 56 złp.) do kolleg. w Pułtusku. *Br. Ch.—Lu. Krz.*

Sulno, wś włośc., pow. będziński, gm. olkuskosiewierska; ma 19 dm., 145 mk., 75 mk.; ob. *Strzemiszycze*.

Sulnówko 1.) al. *Solnówko*, niem. *Sulnowko*, dok. *Solnaw* 1400, *Sulna* 1436, *Solnowa* 1565, *Sulnówko* 1649, *Sulnowka* 1749, wieś, pow. świecki, stacya poczt. i parafia kat. Świecie (o $\frac{1}{4}$ mili), 682 ha (488 roli or., 10 łąk, 30 lasu); 1855 r. 57 dm., 95 dym., 441 mk., 358 kat., 83 ew. Szkoła kat. (169 dzieci). Przywilej Świecia z r. 1338 podaje, że S. należało do tego miasta, obejmowało 29 włók. Osadnicy płacili rocznie od włóki 3 wiardunki na M. B. Gromn., a od każdego placu, 10 pretów długiego i 2 szerokiego, po 1 wiardunku na św. Marcina (ob. Wegner: Ein Pommer. Herzogthum, II, str. 85). R. 1565 miało 4 osiadłe włóki i 7 gburów, płacących 21 grzyw. 15 gr. Osadnicy mieli pomagać miastu przy mostach i tamach, a pewną część roli miejskiej musieli sami obrabiać, obsiewać i kosić. Zamek zbierał z tego obszaru 2 łaszy żyta i tyleż zboża jarego. Mesznego dawało tu 1649 r. 5 gburów po 1 kor. żyta; 4 zagrod. było wolnych. R. zaś 1711 pobierał prob. świecki ztąd 7 korey żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 268). R.

1749 obejmowało S. 14 włók; 1773 r. zaś 19 włók 26 mr.; 1789 r. było tu 11 dym. (ob. Zeitsch. des Westpr. Gesch. Ver., 1886, str. 327). 2.) **S.**, niem. *Kl. Sullnowko*, kilka wyb. pod wsią tejże nazwy, powstałych na karczowisku, które r. 1822 zostało puszczone w wieczystą dzierżawę. *Ks. Fr.*

Sulnowo, niem. *Sullnowo*, 1400 r. *Solnow*, 1424 *Solnaw*, 1565 *Solnowo*, dobra, pow. świecki, st. p., kol. i par. kat. Świecie (o 3-5 klm.), 546 ha (423 roli or., 27 łąk, 27 lasu); 1885 r. 8 dm., 30 dym., 214 mk., 98 kat., 116 ew., gorzelnia i młyn parowy, owczarnia rasy Rambouillet, tryki rasy Hampshire i Southdown, hodowla koni wschodnio-pruskich, świn i bydła. Wspominane w dokum. z 1400 r. „jako Solnow“. Około r. 1447 nadaje w. m. Konrad v. Erlichshausen 6 pustych włók we wsi „Solnaw“ Mikołajowi (Claus) vom Ende (ob. Wegner: Gesch. ein Pom. Herzogthum, II, str. 36). Za czasów polskich należało S. do ststwa świeckiego; włók obejmowało 32, z których r. 1565 sołtys 3 posiadał, 3 inne sołeckie były puste, 4 wolne posiadał podstarosta świecki Mokierski; nadane mu były przez króla za zasługi położone około zamku świeckiego; resztę 22 włók trzymało w dzierżawie 11 gburów, którzy na folw. zamkowym czynili tłokę i płacili po 1 grzywnie i po 2 kury od włóki. Karczmarz, bez obowiązku tłoki, miał prawo do 1 mr. w każdym polu i płacił 3 grzyw. czynszu. Dwaj na gburskich posiadłach siedzący zagrodnicy, pracujący u gburów, mogli być pociągnięci do tłoki na folw. tylko za osobną zapłatą. Jez. Deczno, w ryby nie bardzo obfite, zabrał jakiś Elbieski, który też nie pozwalał ubogim ludziom bydła wypędzać na pastwiska, do czego oddawna mieli prawo. Suma prowentów ze S. do zamku świeckiego wynosiła, oprócz tłoki, 25 grzyw. i 44 kur. Mesznego płacili tutejsi włościanie i sołtysi r. 1565 po 1 macicy owsa od włóki; r. 1649 dawał każdy z 11 gburów po 1 kor. owsa, podczas gdy 4 ogrod. było wolnych. R. 1711 pobierał prob. świecki ztąd 10 $\frac{1}{2}$ kor. żyta (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 268). R. 1676 liczył folw. i wś 60 mk. Według taryfy na symple z r. 1682 i 1717 płaciło S. 29 gr. 13 $\frac{1}{2}$ fen. R. 1718 zostało tutejsze lemaństwo za 660 zł. sprzedane. R. 1773 obejmuje S. 19 włók folwarkowych i 10 włościańskich, 14 dym. i 62 mk. kat., między nimi 2 wolnych sołtysów i 6 zagrod. R. 1791 zostały dobra obciążone kanonem w kwocie 300 tal. a za 803 tal. sprzedane. R. 1854 sprzedał je G. Freitag za 66000 tal. Gustawowi Gerlich. R. 1875 wreszcie nabył je teraźniejszy dziedzic Rahm (ob. Zeitschr. d. Westpr. Gesch. Ver., 328). *Ks. Fr.*

Sulów, wś i folw., pow. janowski, gm. i

par. Zakrzówek, odl. 12 w. od Kraśnika, 28 w. od Janowa; ma 47 osad włośc., 317 mk., 800 mr. W 1827 r. było 57 dm., 386 mk. Folw. wchodzi w skład dóbr donacyjnych (gen. Trepowa) Zakrzówek, obejmuje 420 mr. Gleba gliniasta urodzajna. Pod wsią ze wzgórzy biją silne źródła, tworzące rz. Bystrycę. W potwierdzeniu posiadłości klasztoru koprzywnickiego w 1279 r. przez Filipa, legata papieżkiego, wymieniono „Sulicetow“; w potwierdzeniu Leszka, księcia krakowskiego, z 1284 r. spotykamy formę „Sulichechow“ (Kod. Małop., II, 114, 155). Widocznie pierwotna forma nazwy była odmienną od dzisiejszej i brzmiała może Sulichow, Sulichowice, już jednak w dokum. z 1277 r. mamy skróconą formę „Sulow“, a w akcie z 1284 r. „Suleiow“ (Kod. Małop., I, 110, 123). W połowie XV w. ws S, własność klasztoru koprzywnickiego, należała do par. w Kraśniku. Było tu 28 łąnów km., dających klasztorowi po fertonie, 10 jaj, ser, 2 koguty, 2 korce owsa i wołu z łąnu każdego rocznie. Obowiązani byli dawać podwozy do Pokrzywnicy, uprawić pod zasiew 2 kor. jarzyny i 2 oziminy i zasiać takowe. Trzej ogrodnicy nie nie płacą lecz odrabiają dzień w tygodniu. Dzieśięcinę dają kmiecie i ogrodnicy i młyn ($\frac{1}{2}$ łąnu) klasztorowi, z połowy łąnów snopowat, z połowy drugiej pieniężną, po 4 gr. z łąnu (albo 3 szerokie gr.). Sołtys ma 2 łąny dawne i $2\frac{1}{2}$, nowo dodane, sadzawkę i 2 karczmy, z których daje po 1 grzyw. czynszu a z łąnów dzieśięcinę klasztorowi. Młyn płaci 2 grzyw. czynszu (Długosz, L. B., II, 501 i III, 389). W r. 1531 wsi: Sulów, Zakrzów, Bystrzyca, w par. Kiełczowice, miały $12\frac{1}{2}$ łąn., 1 młyn. W 1569 r. we wsi S., w par. Kraśnik, płacił wójt dziedziczny Jan Kobilski od $1\frac{1}{2}$ łąnu (Pawin., Małop., 355, 372). *Br. Ch.*

Sulów, szczyt górski w Beskidach szląskich, 943 mt. nrm. wzn.

Sulowa 1.) folw. w Demianowie, pow. rohatyński. 2.) **S.**, część Martynowa, w pow. rohatyńskim.

Sulszynie, ob. *Sulżyn*.

Sultecken, ob. *Ganderkehen*.

Sulżyce 1.) ws, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Hermanowice, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Kowzanów, Starynki, o 8 w. od gminy a 59 w. od Wilejki, przy dr. poczt. z Mołodeczna do granicy pow. mińskiego, ma 9 dm., 68 mk. (w 1865 r. 20 dusz rewiz.). 2.) **S.**, własność ziemską, pow. miński, należy do domin. Łanice, Czapliskich, nabyta w 1863 r.

J. Krz.—A. Jel.

Sulżyn, w dok. *Sulszynie* w 1570 r., *Sulzincze* 1577, *Szulzynie* 1583, *Sulzynie* 1589 r., ws nad Chomora, pow. zasławski, okr. pol. antoniński, gm. Sulżyn, par. kat. Butowce,

o 22 w. na pld.-zach. od Zasławia a 150 w. od Żytomierza, przy traktie poczt. między st. Konstantynowem a Zasławiem, w okolicy lesistej; posiada cerkiew drewnianą. Położenie niskie, mokre i bagniste a gleba popielatka. Domów włościańskich wiele, porozrzucanych po rozmaitych zakątkach leśnych. Dawniej S. był miastem z zamkiem, którego śladów nawet dziś odszukać niepodobna. Pozostawał zdawna w posiadaniu ks. Ostrogskich. Według reg. pob. pow. łuckiego z 1570 r. wymieniony pomiędzy innemi osadami należącymi do ks. Ostrogskich, z których pobór wnosi w ogóle Antoni Łowski, namiestnik ostrogski, w imieniu Olbrachta Łaskiego, wojewody sieradzkiego. W 1577 r. kn. Konstantyn Ostrogski płaci z mta Sulzincze z domów rynkowych 24 po gr. 4, domów ulicznych 19, co tylko ogrody przy sobie mają, z domu po gr. 2, ogr. po gr. 1, domów pół-dworz. 24, z roli po gr. 10, z domu po gr. 2, rzemieśl., co ogrody mają 14, z rzemieśl. 4, domu po gr. 1, ogr. po gr. 1, przekup., co domy i ogr. mają, dym. 5, z przekup. po gr. 7, z domu po gr. 1, ogr. po gr. 1. W 1583 r. ks. Janusz Ostrogski, wojewódzic kijowski, z mka Szulzyniecz wnosi: z domów rynkowych 12 po gr. 6, z domów ulicznych 29, z nędznych chałup 36, z rzeźnika 1, dym. 28, rzemieśl. 5, koło 1 walne, 1 pop. Wreszcie w 1589 r. p. wojewoda wołyński dał z Połonnego i Sulzyniecz flor. 80 (Jabłonowski, Wołyń, 15, 43, 131, 156). Na mocy transakcyi kolbuszowskiej z 1753 r. oppidum Sulżyn al. Sulzyniece darowane zostały Jabłonowskiemu, cześnikowi w. litew. W bieżącym wieku S. należały do Ciechońskiego, marszałka pow. zasławskiego, potem do jego szwagra Nartowa, od którego nabył Husakowski, ten zaś podzielił na części i sprzedał każdą oddzielnie. Między Zasławiem a Sulżynem stoczoną została bitwa między wojskiem polskim, dowodzonym przez Suchodolskiego, a Kozakami, pod wodzą Taboreńki i Dońca, która zakończyła się zupełną porażką ostatnich (ob. Pamiętn. do panowania Zygmunta III, Władysława IV i Jana Kazimierza, wydał Wójcicki, t. II, 57). *J. Krz.*

Suła, rzeka w pow. mińskim i oszmiańskim, prawy dopł. Niemna. Bierze początek w pow. mińskim, w podgórzach około folw. Bobrowszczyzna (u Zielińskiego mylnie pod wsią Horne), płynie dość bystrym nurtem w kierunku południowym około folw. Suła, wsi: Rudniewicze, Gońkowszczyzna, zaśc.: Dranicy, Żydowicze, drugiego fol. Suła, kędy na rozlewie ma młyn; o 5 w. poniżej z prawej strony zasila się rzeką Pohrebica, płynie koło wsi Morozowo, pod mkiem Rubieżewicze ma młyn na rozlewie, płynie pod wieś i folw. Hnieck, o $1\frac{1}{2}$ w. poniżej przyjąwszy pod

Rudnią z prawej strony rz. Szaciłkę, a z lewej Pierekałkę, ma młyn; w dalszym biegu przepływa pod fol. Karolin i wsią Januszki, o 2½ w. po za którą uchodzi do S. z prawej strony rzka Chalimonówka, połączona z rzką Siermiazką. Od Januszek do folw. Najdzenowicze, na przestrzeni 4 w. prawy brzeg jest lesisty; pod wsią Najdzenowicze młyn; o parę wiorst poniżej S. zasiliwszy się z lewej strony rzką Wołk, zwraca się kręto na zachód, płynie lesistą kotliną ku wsi Nowopole (młyn na rozlewie) i w ciągłych zakrętach dociera do granicy pow. oszmiańskiego za zaśc. Tulonka. Od Tulonki zwróciwszy się prawie na płn-zach., na przestrzeni 3 w. tworzy granicę pow. mińskiego i oszmiańskiego, poczem wkracza w pow. oszmiański i zatoczywszy szerokie koło wśród puszczy ku zaśc. Zubarów, o 4 w. dalej ma ujście w nizinnej miejscowości, naprzeciwko błotnego uroczyska zwanego Zielony-Moch, po lewej stronie Niemna, w pow. nowogródzkim leżącego. Długość biegu w pow. mińskim około 40 w., w pow. oszmiańskim około 10 w.; w górnym biegu ma brzegi malownicze, zasila się wielu bezimiennymi strumieniami, brzegi w wielu miejscach mają zalewne łąki. Rybna na stawiskach. W czasie rozlewów wiosennych S. w dolnym swym biegu, na przestrzeni 3 mil mniej więcej, poczynszyszy od wsi Nowopole, spławia drzewo z puszczy okolicznych. Teraz spław się zmniejsza z powodu wyniszczenia lasów.

A. Jel.

Suła 1.) dobra nad rz. Sułą, prawym dopł. Niemna, pow. miński, w 3 okr. pol. koidanowskim, gm. Rubieżewicze, do niedawna w par. katol. Rubieżewicze, teraz Koidanów, w pobliżu traktu handlowego z Rubieżewicz do Iwieńca, Pierszai i dalej. Dość dawne dziedzictwo Łeskich, mają 2796 dz. ziemi dworskiej; grunta szczerkowe, dość urodzajne, łąki nadrzeczne obfite. Do dóbr należy folw. Pawlucie. Rezydencya zamożna, gospodarstwo staranne. Była tu dawniej kaplica kat. par. Rubieżewicze. W XVI w. było to miejsce królewsczyzną i bodaj należało do starostwa czerkaskiego; nadane przez Stefana Batorego Michałowi Hrybunowiczowi Bajbuzie, który to nadanie odstąpił Aleksandrowi Wiszniowieckiemu, stłście czerkaskiemu, na jakąś ugodę zapadła uchwała sejmowa w r. 1590 (ob. Vol. Leg., II, fol. 1345). Następnie S. przeszła na własność prywatną Radziwiłłów i należała do końca XVIII w. do klucza starzyńskiego (ob. Starzynki). Miejscowość lekko falista; gorzelnia, młyny, propinacye. 2.) **S.**, dwa pobliskie folw. poradziwiłłowskie u źródła Suły, pow. miński, własność Ratyńskich; jeden ma 230, drugi 146 dzies;

miejscowość dość falista, małołesna, grunta szczerkowe, łąki dobre.

A. Jel.

Suła, rzeka w gub. charkowskiej i poławskiej, lewy dopł. Dniepru. Bierze początek pod wsią Miłowidową, w pow. lebedyńskim gub. charkowskiej, na pograniczu pow. sumskiego, przepływa w kierunku pld.-zachod. przez powiaty: lebedyński, romeński, łochwicki, łubieński, chorolski, żółtowski i kremenieczugski i w pobliżu mka Czyhryryn-Dubrowy (Czyhryńska Dąbrowa) trzema ramionami uchodzi do Dniepru. Długa 360 wiorst, szeroka do 20 saż., głęboka od 2 do 4½ arsz. Brzegi, zwłaszcza prawy, ma miejscami wyniosłe i urwiste. Płynie doliną mającą od 1½ do 5 w. szerokości, krawędzie której są wyniosłe. Wylew wiosenny zalewa całą dolinę. Dno miejscami błotniste. Dawniej wybrzeża S. pokryte były odwiecznymi lasami, obecnie prawie zupełnie wytrzebionymi. W całej dolinie S., zwłaszcza zaś w okolicach Łubien, rosną wyborne drzewa owocowe. Nie jest żeglowną, ani nawet spławną, do czego przyczynia się mnóstwo młynów; obfituje w ryby. Na brzegach S. znajdują się 4 miasta: Romny, Hlińsk (Glińsk), Łochwica i Łubny, oraz 132 wsi, z 242,000 mk. Lewe dopływy S. są nieznaczne, z prawych ważniejsze: Romna, Łochwica, Udań, Słeporód, Orzawiec i Orzyca, powstająca z trzech rzek: Suchaja Orzyca, Syraja Orzyca i Czumań. Nad S. rozciągały się niegdyś obszerne posiadłości ks. Wiszniowieckich, nabyte w 1590 r. przez ks. Aleksandra od Michała Hrybunowicza Bajbuzy (ob. t. VI, 734—5).

J. Krz.

Sułaszewo, urząd. *Sulaszewo, Szulasszewo* r. 1364, majątność dworska, pow. chodzieski, o 3 klm. na pld. od Margonina (par. i poczta), na wschodnim wybrzeżu jez. Margońskiego. Graniczy z Witkowicami, Próchnowem i Margoninem; st. dr. żel. w Budzynie o 7 klm. S. zwane bywa Starem, w przeciwstawieniu do drugiego folwarku, zwanego Nowem (5 dm., 115 mk.) i leżącego o 2 klm. na pld.-wschód od Starego. Oba folw. tworzą okrąg dworski, mający 9 dm., 165 mk. (161 kat., 4 prot.) i 689 ha (461 roli, 43 łąk, 149 lasu). Właścicielem jest ordynat Zygmunt hr. Potulicki na Próchnowie. W r. 1364 przy rozgraniczeniu dyec. gnieźnieńskiej i poznańskiej przypadło S. dyec. pozn. (Kod. Wielkop., 1522). W r. 1578 było na S. 5 śladów os., następnego roku 7 śl. os. i 2 sołtysie, a w r. 1618—1620 1 ślad sołtysi i 5 osiadłych. Przy schyłku zeszłego wieku dziedziczył S. Fryderyk Skórzewski.

E. Cal.

Sułków 1.) folw. i *S. Siemnowo*, wś, pow. włocławski, gm. Piaski, par. Zgłowiączka, odl. 24 w. od Włocławka. W 1875 r. fol. S.

rozł. mr. 988: gr. or. i ogr. mr. 886, łąk mr. 54, past. mr. 1, nieuż. m. 47; bud. mur. 12, drewn. 12; płodozm. 13-pol.; wiatrak. Wś S. os. 46, mr. 38; wś Siemnowo os. 13, mr. 160; wś Siemnowko os. 18, mr. 127. 2.) **S.**, wś włośc., pow. kozienicki, gm. Bobrowniki, par. Głowaczów, odl. od Kozienic 28 w., ma 10 dm., 78 mk., 182 mr. 3.) **S.**, wś włośc., pow. konecki, gm. Czermno, par. Fałków, odl. od Końskich 25 w., ma 9 dm., 56 mk., 40 mr. W 1827 r. 6 dm., 38 mk. Wchodziła w skład dóbr Czermno. 4.) **S.**, wś, pow. włoszczowski, gm. i par. Krasocin; w 1827 r. 22 dm., 311 mk. Według reg. pob. pow. checińskiego z r. 1508 wś Sułków (Suków), Krassocin i Miczyn, własność Rogińskiego, płaciły poboru 2 grzyw. 33 gr. W r. 1540 wś Sułków, własność Hieronima Szafranca, miała 9 kmieci na półłanach, lasy i pasieki. W 1573 r. było tu 5 łąnów (Pawiński, Małop., 273, 276, 483, 568). Ob. Łaski, L. B. (I, 606). *Br. Ch.*

Sułków, wś, pow. wielicki, o 8,5 klm. na wschód od Wieliczki, w okolicy pagórkowatej, w pobliżu gościńca do Podłęża. Zabudowana na wzgórku (294 mt. n.p.m.), ma 45 dm. (folw. i 3 karczmy na obszarze więk. posiadł. Albina Beyma). Ludność obu obszarów wynosi 314 osób (287 rz.-kat. do par. w Wieliczce i 27 izrael.). Pos. więk. wynosi 259 roli, 13 łąk, 3 ogr., 9 past. i 7 mr. lasu; pos. mn. ma 215 roli, 12 łąk i 10 mr. past. S. graniczy na pld. z Małą Wsią, na zach. z Zabawą, na wschód z Bodzanowem a na pld. z Przebieczanami. W XV w. (Długosz, L. B., II, 106) dziedziczył tę wś Włodek h. Łodzia, a miała wówczas 4 łąny km., 2 karczmy, 2 zagrody, młyn i predium szlacheckie; w 1581 r. (Pawiński, Małop., 66) była własnością Adama Niewiarowskiego i miała 3 półłanki km., 3 zagrody z rolą, komor. i rzemieślnika. *Mac.*

Sułków 1.) al. *Sułkowe*, os., w r. 1549, w okolicy Kołacina, Chwałkowa i nieistniejących Mierzaw, między Jaraczewem a Książem. 2.) **S.** al. *Sułkowa*, ob. *Krobica* (IV, 675).

Sułkowa, wólka do Wołowic, pow. krakowski, składa się z 3 dm. i 12 mk. (6 izr.), leży na pld. od Wołowic, w zagięciu Wisły, na jej lew. brzegu, naprzeciw wsi Ochodzy. Pos. więk. wynosi 36 roli, 6 łąk i 10 mr. past.; pos. mn. 3 roli i 1 mr. łąki. Par. rz.-kat. w Czernichowie. *Mac.*

Sułkówek, folw. i wś, pow. włocławski, gm. Piaski, par. Zgłowiączka, odl. 21 w. od Włocławka, ma 93 mk. W 1827 r. 7 dm., 79 mk. W 1888 r. fol. S. oddzielony od dóbr Grójezyk, rozł. mr. 516: gr. or. i ogr. mr. 339, łąk mr. 34, past. mr. 6, lasu mr. 122, nieuż. mr. 15; bud. mur. 11, drewn. 4; las nieurządzony. Ob. *Sułkowo*.

Sułkowice 1.) wś i folw., pow. grójecki,

gm. Czersk, par. Sobików, odl. 16 w. od Grójca, ma 121 mk. W 1827 r. 11 dm., 124 mk. W 1887 r. fol. S. rozł. mr. 612: gr. or. i ogr. mr. 341, łąk mr. 36, past. mr. 95, lasu mr. 118, nieuż. mr. 21; bud. drewn. 18; płodozm. 9 pol., las nieurządzony; wiatrak. Wś S. os. 11, mr. 51; wś Budy Sułkowskie os. 4, mr. 37. 2.) **S.**, wś i folw., pow. łęczycki, gm. i par. Piątek, odl. od Łęczycy 20 w.; wś ma 17 dm., 268 mk.; folw. 7 dm., 69 mk. W 1827 r. 18 dm., 183 mk. W 1888 r. fol. S. rozł. mr. 806: gr. or. i ogr. mr. 579, łąk mr. 65, past. mr. 132, lasu mr. 3, nieuż. mr. 27; bud. mur. 10, drewn. 7; płodozm. 15-pol.; wiatrak. Wś S. os. 34, mr. 197. W 1247 r. odprawia tu Konrad ks. Łęczycy „colloquium“, na którym biorą udział dostojnicy ziemi łęczyckiej, z wojewodą Mszczugiem (Mistyng) na czele (Kod. Wielkop., Nr. 267). Na początku XVI w. dziesięcina z dworów szlacheckich z nadania Wojciecha Jastrzębca, arcybisk. gnieźn., szła dla pleb. w Piątku, z łąnów km. dla kanonii łęczyckiej (Łaski, L. B., II, 419, 510). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z 1576 r. A. Sułkowski miał $\frac{1}{2}$ łąnu, 1 zagr., 12 osad.; Agnieszka Sułkowska 2 łąny, 2 zagr., karczmę. Albert Łącki 1 łąn; Jan Sułkowski $\frac{1}{2}$ łąnu, 1 zagr.; Jakub Sułkowski $\frac{1}{2}$ łąnu, 1 zagr.; Sułkowski Dzbanek $\frac{1}{2}$ łąnu, 1 zagr., karczmę; Katarzyna Sułkowska $\frac{1}{2}$ łąnu, 1 zagr., karczmę (Pawiński, Wielkop., II, 57). 3.) **S.**, wś i folw., pow. stopnicki, gm. Pęczelice, gm. Szczaworyż, odl. 6 w. od Stopnicy. W 1827 r. 12 dm., 99 mk. W 1871 r. fol. S., z nomenkl. Pogorzelec i Kamienna Góra, rozł. mr. 708: gr. or. i ogr. mr. 532, łąk mr. 51, lasu mr. 77, zarośli mr. 6, nieuż. mr. 42; bud. mur. 12, drewn. 3; las nieurządzony, pokłady kamienia wapiennego i torfu, piec wapienny. Wś S. os. 47, mr. 281; wś Piasek Mały os. 39, mr. 429. Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1508 właścicielem był Andrzej Zborzeński. W r. 1579 Andrzej Zborowski miał 12 osad., 3 łąny, 1 kom., 2 bied. (Pawiński, Małop., 211, 487). 4.) **S.**, wś, pow. miechowski, gm. Iwanowice, par. Minoga. Folw. poduchowny rozł. 216 mr., nabyty został przy sprzedaży przez licytację za 12203 rs. W 1827 r. 25 dm., 164 mk. Bolesław Wstydlivy nadaje r. 1259 wieś Sułkowice „sitam prope... monasterium“ siostrze swej Salomei i założonemu przez nią klasztorowi. Komesowi Warcisławowi, jego żonie i dzieciom wzamian za prawa dziedzictwa, jakie mieli w tej wsi, oddano wieś Sydzyne. Elżbieta, królowa, pozwała 1373 r. przeniesć S. i inne wsi klasztorne na prawo niemieckie (Kod. Małop., I, 65, 379). W połowie XV w. S., własność klasztoru św. Andrzeja w Krakowie, ma 8 łąn., z których płacono po 1 grzywnie, 30 jaj, 2

koguty, odrabiano jutrzyny; 4 zagr. płaciło po fertonio. Na rzece Minodze stał młyn. Folw. duchowny dawał dziesięcinę klasztorowi św. Andrzeja. Kmiecie i osadnicy (incolae) płacili dziesięcinę snopową i konopną prebendzie krakowskiej Raciborowskiej; wartość dziesięciny 12 grzyw. (Długosz, L. B., III, 332). Według reg. pob. pow. proszowskiego z roku 1581 S., dzierżawione przez Obremskiego, miały 5 łąn km., 1 zagr. z rolą, 1 bez roli (Pawin., Małop., 24). *Br. Ch.*

Sułkowice 1.) w XVI w. *Sulikowice*, wś, pow. myślenicki, w zwartej dolinie Skawinki (dopł. Wisły), do której uchodzi tu pot. Jasienicki. Niegdyś zamożna wś z powodu rozgałęzienia przemysłu kowalskiego, zabudowana jest gęsto po obu stronach rzeki i gościńca do Izdebnika (o 3·7 klm.). Posiada parafią rz.-kat. z mурowanym kościołem, erygowanym w r. 1617 a poświęconym przez bisk. Andrzeja Załuskiego, nadto mурowany kościół zbudowany w r. 1825 p. w. św. Zofii i mурowaną kaplicę. Dolinę wsi zamyka od zach. w części uprawny, w części świerkami pokryty grzbiec zwany Górskami, od wsch. podobnyż grzbiec przeżwany Działkami. S. mają szkołę ludową, 440 dm., 2596 mk. (1237 męz., 1359 kob.) rz.-kat., prócz 53 izrael. Ludność oprócz uprawy roli trudni się kowalstwem. Dawniej kwitnął ten przemysł, ponieważ S. dostarczały znacznej części kraju gwoździ, obecnie nie mogą wytrzymać konkurencji z wyrobami fabrycznymi, podniesiono jednak w sejmie galicyjskim myśl założenia tu szkoły kowalstwa i ożywienia na nowo tego przemysłu. Według sprawozdania komisji sejmowej dla spraw przemysłu domowego z r. 1887 jest w gminie S. i okolicy około 1000 kowali. W skutek zabiegów ks. kanonika Opidowicza założono w 1887 r. towarzystwo kowali z nieograniczoną poręką, do którego przystąpiło zaraz przeszło 150 majstrów. Na czele towarzystwa stoi 4 dyrektorów, kowali, i prozoks. Opidowicz. Przerabiają oni złomki żelaza w dosyć znacznej ilości, albowiem tygodniowo cały wagon, do czego zużywają cały wagon koksu. Zabiegi wydziału krajowego o podniesienie przemysłu kowalskiego w S. odniosły skutek, ponieważ ministerium wyznań i oświaty postanowiło utworzyć w S. na razie filialną szkołę, zależną od kierownika szkoły ślusarskiej w Świątnikach, i przeznaczyło w tym celu do preliminarza wydatków na rok 1891 wstawić kwoty 4200 zł. jako wydatek zwyczajny i 800 zł. jako pierwszą ratę sumy 10,000 zł. nadzwyczajnych wydatków na urządzenie szkoły i potrzebne maszyny. Według programu ministerialnego ma to być na próbę założona szkoła fachowa, z warsztatem instrukcyjnym dla grubszych

wyrobów z żelaza. Nauka praktyczna ma być przystępną nie tylko dla młodzieży, ale i dla samoistnych przemysłowców i polegać na okazywaniu nowych technicznych sposobów i pouczaniu, jak należy obchodzić się w przemyśle kowalskim z maszynami i narzędziami nowoczesnymi i jak je można najkorzystniej zużytkować dla obrotu przemysłowego, tak domowego jakoteż w spółce. Wykształconym samoistnym przemysłowcom i spółce kowalskiej będzie wolno korzystać z maszyn szkolnych. Nauka teoretyczna ma obejmować tylko rysunki geometryczne i zawodowe, rachunkowość przemysłową i naukę o korespondencji przemysłowej. Ponieważ wydział krajowy i gmina S. wypełniły warunki, pod którymi ministerium przyrzekło w r. 1891 szkołę utworzyć, przeto instytucja ta wkrótce już wejdzie w życie. S. mają glebę glinkową, na działach nieurodzajną, dla tego pos. więk. (areyks. Rainera) uprawia tylko 11 mr. a 11 mr. jako łąki i pastw., 150 mr. zaś obraca na łąs; pos. mn. wynosi 1604 roli, 114 łąk, 363 past. i 397 mr. lasu. Za Długosza (L. B., II, 177) należały S. do Lancokorony; w 1581 r. (Pawin., Małop., 47) była w Sulikowie parafia. Spis pobor. wykazuje wtedy: 8 łąn km., 10 zagr. z rolą, 4 kom. z bydł., 4 kom. bez bydła, 8 rzemieśln., 2 przekupniów, rzeźnika, pret roli i dudy. Do par. należą: Jasienica, Rudnik i Biertowice. S. graniczą na pld. z Harbutowicami, na pld. z Biertowicami, na zach. z Jastrzebią a na wsch. z Rudnikiem. 2.) **S.**, w 1581 r. *Sulikowice*, wś, pow. wadowicki, odl. 5 klm. na pld.-wschód od Andrychowa, nad pot. Rzyki, liczy 243 dm. i 1730 mk., 1718 rz.-kat. i 12 izrael. Par. w Andrychowie. Pos. więk. (Kar. br. Bobrowskiego) wynosi 5 roli, 4 past. i 303 mr. lasu; pos. mn. 1046 roli, 97 łąk, 381 past. i 182 mr. lasu. Ludność zajmuje się wyrobem drelichów. W 1581 r. (Pawin., Małop., 101) S. posiadał Jakub Secygniowski. Było tam 7 półłanków km., 5 zagr. z rolą, 4 kom. z bydł. i 3 kom. bez bydła. Wś graniczy na zach. z Brzezinką, na wsch. z Zagórnikiem, na pld.-wsch. z Rzykami a na pld. ma lasy. *Mac.*

Sułkowice, *Crob Sulconis* w r. 1335, *Villa Sulconis* r. 1367, urząd. *Sulkowitz*, wś, pow. krobski, o 4 klm. na wsch.-pln. od mta Krobi (par. i poczta), st. dr. żel. w Gostyniu i na Piaskach (Sandberg) o 10 klm., szkoła w miejscu; z folw. (4 dm., 62 mk.) tworzy okr. wiejski, mający 76 dm., 493 mk. (490 kat., 3 prot.) i 655 ha (620 roli). Mikołaj Sułkowicz, odziedziczywszy S., zamienił je w r. 1335 na Zawidowice i Warszewkę, wsi należące do bisk. pozn.; akt zatwierdził król Kazimierz; biskup Jan sprzedał w r. 1357 sołtystwo miejscowe podkoniuszemu Maćkowi, ustanawiając czyn-

sze i daniny (Kod. Wielkop., n. 1142 i 1586). Te opłaty zmieniły się z biegiem czasu, jak dowodzi Inwentarz dochodów bisk. z r. 1564 (ob. Ks. J. Jabczyńskiego, Rys hist. mta Dol-ska, 102—3). S. obejmowały wówczas 23 $\frac{1}{4}$ łan. (12 $\frac{1}{4}$ km., 7 pustych, 3 sołtysie i jeden wolny). Zabrane przez rząd pruski, wcielone były do domeny Chumiętki. *E. Cal.*

Sułkówka, *Sułkowce*, pow. lityński, ob. *Sułkówka*.

Sułkowo 1.) fol. i dobra, pow. włocławski, gm. Piaski, par. Zgłowiączka; ma 73 mk., 1178 mr. dwor., 1 mr. włośc. W 1827 r. 18 dm., 208 mk. W skład dóbr wchodziły: Sawilno, Sułków, Siemnowo i Siemnowek. Obszar ogólny 1425 mr. Według reg. pob. pow. brzeskiego z r. 1557 we wsi S. major Feliks Sułkowski miał 1 łan, 2 zagr., 1 kom. We wsi S. minor Sułkowski i Jasiński mieli 3 łany, 2 zagr. i Mateusz Sułkowski 1 łan. Kmieci nie mieli wcale (Pawłowski, Wielkp., II, 14). 2.) **S.-Barjany**, *S. Błony* i *S. Jasionki*, 3 folw. przyw. nad rz. Skrwą, pow. sierpecki, gm. Lisiewo, par. Mochowo, odl. o 14 w. od Sierpeca. S. Barjany mają 4 dm., 38 mk., 192 mr.; w 1827 r. 5 dm., 35 mk. S. Błony mają 6 dm., 71 mk., 226 mr.; w 1827 r. 8 dm., 40 mk. S. Jasionki 3 dm., 38 mk., 170 mr.; w 1827 r. 3 dm., 20 mk. Wspominane w dok. z 1349 r., jako należące do kasztelanii wyszogrodzkiej (Kod. Maz., 60). 3.) **S.-Borowe**, ws i folw., pow. mławski, gm. Stupsk, par. Żurominek, odl. 18 w. od Mławy, ma 19 dm., 248 mk., 1266 mr. (365 mr. włośc.). 4.) **S.-Polne**, ws i folw., pow. ciechanowski, gm. Regimin, par. Niedźborz, odl. 12 w. od Ciechanowa, ma 12 dm., 222 mk. W 1827 r. 19 dm., 162 mk., par. Głinojeck. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 712; gr. or. i ogr. mr. 521, łąk mr. 89, past. mr. 49, lasu mr. 29, nieuz. mr. 23; bud. mur. 3, drewn. 21; płodozm. 24-pol.; cegielnia, wiatrak. W skład dóbr poprzednio wchodziły: ws S. os. 41, mr. 250; ws Budy Sułkowskie os. 19, mr. 269; ws Zpniapole os. 3, mr. 36. *Br. Ch.*

Sułkowskie Budy 1.) ws włośc., pow. grójecki, gm. Czersk, 26 mk., 37 mr. 2.) **S. B.**, ws włośc., pow. ciechanowski, gm. Regimin, par. Niedźborz; ma 15 dm., 136 mk., 269 mr.

Sułkowszczyzna al. *Sułkowszczyzna*, ws, pow. mościski, tuż na pñ. od Mościsk (sąd, st. kol., urz. poczt. i tel.). Na pñ. leżą: Laska Wola i Hodynie, na wsch. Rudniki i Mościska, na pñd. Mościska, na zach. Trzciniec. Wzdłuż wsch. granicy płynie Siekanica, dopływ Wiszni. W dolinie rzeczki leżą zabudowania. Wzdłuż krawędzi pñ.-wsch. biegnie kolej, część pñd. przebiega gościniec do Przemyśla. Wznies. w środku obszaru sięga 245 mł. S. tworzy jedną gminę z Rudnikami

(por. co do obszaru). W r. 1880 było 120 dm., 640 mk. w gminie (574 rz. kat., 16 gr.-kat., 50 izr.; 657 Polaków, 3 Rusinów). Par. rz.-kat. i gr.-kat. w Mościskach. *Lu. Dz.*

Sułocin al. *Sulocino*, ws i folw. nad rzeką Strugą, pow. sierpecki, gm. Borkowo, par. Sierpe (odl. o 5 w.), ma 7 dm., 66 mk. W 1827 r. 16 dm., 84 mk. W 1887 r. fol. S. rozl. mr. 843; gr. or. i ogr. mr. 441, łąk mr. 12, lasu mr. 372, nieuz. mr. 18; bud. mur. 3, drewn. 7; las nieurządzony. Ws S. os. 17, mr. 46. R. 1789 było dwunastu częściowych właścicieli; 70 korcy żyta wysiewu.

Sułocinek, os. młyn. nad rzeką Gozdownicą, w pobliżu jej ujścia do Skrwy, pow. rypiński, gm. Gójsk, par. Sierpe, odl. 28 w. od Rypina; posiada młyn wodny, tartak, 2 dm., 7 mk., 20 mr. Wchodziła w skład dóbr Gójsk.

Sułojony, ws i dobra, pow. rzeżycki, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. Sułojony, w r. 1863 wraz z dobrami Antoniszki 500 dusz rewiz. Gmina S. w t. r. miała 1459 dusz rew.

Sułonie, jezioro na Pomorzu, przepływa przez nie Brda.

Sułoszowa, ws włośc., pow. olkuski, gm. i par. Sułoszowa, odl. około 8 w. na wschód-pñd. od Olkusza. Posiada kościół par. mur., szkołę począt., urząd gm., 388 dm. i przeszło 3000 mk. W 1827 r. 378 dm., 2311 mk. Wielka wieś na wyżynie olkuskiej, dochodzącej tu najwyższego prawie wzniesienia do 1600 stóp. W połowie obszaru wsi, mającej blisko 7 w. długości, zaczyna się tworzyć wśród wyżyny zagłębienie, będące początkiem sławnej doliny ojcowskiej. Dolina płynie rzeka Prądnik, mająca na obszarze S., blisko granicy od Pieskowej Skały, swe źródło nadzwyczaj obfite. Tuż za S. od południa leży Pieskowa Skała. Jestto zapewne jedna z najdawniejszych osad w tej okolicy. Rozwój przemysłu górniczego na wyżynie olkuskiej tudzież wzrost poblizkiego Krakowa, wpłynął na zaludnienie i rozkwit drobnych osad, ukrytych w wąwozach wyżyny olkuskiej. W 1315 Władysław Łokietek nadaje niejakiemu Mikołajowi las książęcy, poczynając od zamku „Peskenstein“ (Pieskowa Skała) do granic Kosmołowa, ze wsią Sułoszową (widocznie drobną osadą, skoro nadanie wymienia las na pierwszym miejscu), dla osadzenia na tym obszarze wsi na prawie niemieckim. Osadnicy mieć będą 16 lat wolności. Osadzca zaś otrzyma 2 łany wolne, karcznię, młyn, sadzawkę, jatki mięsne, szewskie i rybackie. Prócz tego każdy szósty denar i łan i trzeci denar z kar sądowych. Po upływie lat wolnych płacić będą czynszu po 8 skotów z łanu (Kod. Małop., I, 179) Wkrótce potem (1324 r.) bisk. krakowski Nankier osadza podobnież sąsiedni las z wioską Biskupice, na których obszarze po-

wstaje dzisiejsza wieś Jangrot. Sołtysi sułoszowscy zasiadają jako ławnicy sądu niemieckiego w grodzie krakowskim (ob. Kod. Małop., I, 298, 332, 401). Ci zamożni sołtysi, z pomocą mieszkańców wsi, wznoszą w połowie pierwszej XIV w. kościół i uposażają parafią. Na akcie uposażenia kościoła w Dobry r. 1361 podpisał się jako świadek pleban (rector ecclesiae) „Ambrosius de Sulosow“ (Kod. dypl. pol., III, 273). W połowie XV w. znajduje się w S. kościół murowany z kamienia wapiennego, p. w. św. Wawrzyńca. Pleban pobierał dziesięcinę z folwarku a od kmieci meszne po 4 korce żyta i tyleż owsa z łąnu, po pół gr. z łąnu, od komor. po 6 denarów, od 2 łąnów sołtysich po fertonie. Dziesięcinę dawali kmiecie bisk. krakowskiemu. Wieś miała 120 łąnów, trzy karczmy bez roli. Wś ta, należąca do zamku pieszkoskańskiego, została wraz z zamkiem nadana przez Ludwika Węgierskiego Piotrowi Szafrąncowi. Tenże Piotr wraz ze swym bratem stryjecznym Janem, dziekanem krakow., ufundowali altaryę w katedrze i uposażyli ją czynszami ze Sułoszowy, lecz jak się żali Długosz, rzadko takowe wypłacali (Długosz, L. B., I, 229 i II, 93). W 1490 r. wś S., należąca do zamku skańskiego, ma 60 łąn. km. Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1581 Stanisław Szafraniec płaci od 89½ łąn. km., 5 zagr. z rolą, 4 kom. z bydł., 5 kom. bez bydła, 3 rzemieśl. (Pawiński, Małop., str. 24, 435). Parafia S. (dekanat olkuski) składa się tylko z jednej wsi S. Stary kościół stał się za ciasny, dlatego r. 1873 został rozebrany i założono fundamenta pod nowy, który poświęcił biskup Kułiński w lipcu r. 1884. W starym kościele był piękny nagrobek Zuzanny Szafrąncowej z r. 1501. S. gmina należy do sądu gm. okr. II w os. Skała, st. p. i dr. żel. w Olkuszu, ma 15,933 mr. i 8568 mk. (74 żyd.). *Br. Ch.*

Suloszyn, wś, pow. lubartowski, gm. Firlej, par. Kock, odl. 14 w. od Lubartowa; ma 42 osad, 552 mr. Wchodzi w skład dóbr Skromowska Wola, pierwotnie zaś wchodziła w skład dóbr Kock. Folw. nosi nazwę Oleśin (ob.) W 1827 r. wieś miała 56 dm., 364 mk. Wspomina tę wś Długosz (L. B., II, 567). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 S., Łukowiec, Skromowska Wola, w par. Kocko, własność Piotra Krakowczyka, kaszt. chełmskiego, miały 3 łąny, ½ młyn. Część Symparka 1 łąn, ½ młyn. W 1676 r. jest we wsi 56 poddanych (Pawiński, Małop., 349 i 25 a). *Br. Ch.*

Sułów 1.) wś i folw. nad rz. Pór, pow. zamojski, gm. Sułów, par. Szczepieszyn, odl. od Zamościa na zach. 26 w., od Szczepieszyna na półn. o 8½ w., od st. dr. żel. Rejowiec 54 w. Ma 48 os., 362 mk, kat., 779 mr.

ziemi ornej i łąk obfitych; urząd gm. W 1827 r. 37 dm., 252 mk. Fol. S. dawniej należał do probostwa w Szczepieszynie. Obecnie własność prywatna, ma 5 dm. i 683 mr. Położenie równe. Przez łąki przepływa rz. Pór, zabierając drobne strumyki. W skład gminy S. wchodzi wsi: Bodaczów, Deszkowice, Gaj Gruszczański, Gruszka Zaporska, Kitów, Klemensów (pałac rezydencyjny ordynatów Zamoyskich, z kaplicą), Michałów, Mokrelipie, Rozłopy, Sąsiadka, S., Sułówek, Sułowiec, Tworyczów, Zakłodzie i Żrebce oraz Nowiny przys. Gmina S. należy do sądu gm. IV okr. w Gorajcu. Ma 6315 mk., w tej liczbie 445 praw., 5 prot., 42 żyd. Zajmuje 16,518 mr. (ziemi or. 10,442 mr., łąk 2449 mr., zabudowania 120 mr., nieużytk. 478 mr., wody 49 mr., błota 40 mr. i lasu 2940 mr.). Gleba lekka, popielatka, w części czarnoziem, najwięcej gliny. Przez wschod. część gm. przepływa Wieprz w półn. Pór. 2.) **S.**, przyl. fol. Hruszniew, pow. konstantynowski. *T. Zuk.*

Sułów, wś, pow. wielicki, na wzgórku, po zach. stronie gościńca z Wieliczki (8-5 km.) do Gdowa, u źródeł pot. Nizowy (lew. dopł. Raby). Graniczy na zach. z Dobranowicami, na wschód z Łazanami, na półn. z wielkim lasem należącym do Biskupic, na półd. z mniejszym liściowym lasem. Par. rz.-kat. w Biskupicach. Wś składa się z 60 chat i 2 dm. folw., ma 283 mk. rz.-kat. Pos. więk. (Aleks. Bakatowicza) wynosi 162 roli, 6 łąk, 3 ogr., 11 past. i 47 mr. lasu; pos. mn. 209 roli, 33 łąk, 16 past. i 26 mr. lasu. Długosz opisując tę wieś raz podaje (L. B., II, 106) jako właściciela Włodka h. Łodzia; we wsi było 4 łąny km., 2 karczmy, 2 zagr. z rolą, młyn z rolą i predium szlacheckie; drugi raz (III, 48) wymienia jako dziedziców braci Stanisława i Piotra h. Strzemię i podaje 4 łąny km., zagrodę z rolą i predium. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 64) posiadał S. Lubomirski; liczono 5 łąn. km., 3 zagr. z rolą, 3 kom. z bydłem i 2 kom. bez bydła. *Mac.*

Sułów, *Sulovo* w r. 1357, wś, własność niegdyś kapituły gnieźn., z obszarem 10 łąn. km. i 2 sołtys., graniczyła z Łowęcinem i Siekierkami, w pow. poznańskim. Zatwierdził ją król Kazimierz z r. 1357 (Kod. Wielkop., n. 1354, mylnie objaśnia jako Sulin i Sulęcín). Zachodzące w Akt. grodz. wielkop. (n. 2600) z r. 1398 „Sulovo“ zdaje się być tym S. a nie „Wszolowem“ z pod Pleszewa. W r. 1552 kapituła sprzedała Siekierzeckiemu, dziedzicowi Siekierki, Sułów, który przed r. 1580 już przestał być osadą. *E. Cal.*

Sułów, góra w Beskidzie szląskim, wznies. 943 mt. n.p.m. Leży w punkcie zejścia się granic: Szląska, Morawy i Węgier. Z pod szczytu wypływa rz. Ostrawica.

Sułówek, wś, pow. zamojski, gm. Sułów, par. Szczebrzeszyn, odl. od Zamościa 27 w. Ma 17 os., 177 mk. kat., 380 mr. włośc. oraz 30 mr. na prawach dwors. W 1827 r. było 18 dm., 124 mk. *T. Żuk.*

Sułowiec, wś i folw. nad rz. Pór, pow. zamojski, gm. Sułów, par. i poczta Szczebrzeszyn, odl. od Zamościa 26 w.; ma 253 mk. kat. S. lit. A. ma 4 dm. i 395 mr. dwor., 26 os., 260 mr. włośc. i S. lit. B. ma 1 dm., 199 mr. dwor. i 13 os., 121 mr. włośc. Obszar dwor. należał do Sawickich, dziś wł. Huskowskiego. Dawniejszym jeszcze dziedzicem S. miał być Dzierżanowski Michał h. Grzymała, konfederat barski. *T. Żuk.*

Sułowo, wś i folw., pow. piński, w 2 okr. pol., gm. Brodnica, ma 47 mk., 519 dzies. ziemi; dość dawna własność Budziskich. *A. Jel.*

Sułszecy, niem. *Sollschwitz*, wś, pow. wojrowski, do 1810 r. własność klasztoru Marienstern w Saksonii. W 1840 r. było tu 189 Serbów (Łużyczan); 1860 r. 218; 1880 r. 206. Ob. *Sollschwitz*.

Sułtanówka, wś nad rzeką t. n., pow. mohylewski, ma 78 mk. W 1812 r. pod wsią stoczona była bitwa wojsk ruskich pod dowództwem gen. Rajewskiego z Francuzami.

Sułuków al. *Soluków*, wś, pow. doliński. Opis podano pod nazwą „Sołuków”; tutaj dodajemy jako uzupełnienie: W lustracji z r. 1661 i 1662 (rkp. Ossol., Nr. 2834, str. 138) czytamy: „Ta wieś zasiadła na łanach 6½. Teraz osiadłych łan. dwa. Czynszu z łanu po zł. 40, facit zł. 80. Owsa po mac 2, facit mac 4 po 15 gr. = 2 zł; gęsi po 2, facit gęsi 4 po gr. 6 = 24; trzecia na pana podstarościęgo. Kur po 4, 2 zosobna na pana podstarościęgo. Jajec po kopie. Za stróża i hajduka zł. 30. Z młyna zł. 20. DREW z łanu po wozów 6. Dziesięciny z owiec dwudziestą owce; teraz się dostało owiec 3 po zł. 2 = 6 zł. Dziesięciny pszczelnej dziesiąty pien; teraz się dostało pniów 3 po zł. 2 = 6 zł. Dziesięciny świnię od świń 15 po gr. 3 = 1 zł. 15 gr. Sarnę jedną dają. Kolendę z łanu po gr. 24 = 1 zł. 28 gr. Stożek siana zrobić powinni. Pop w tej wsi siedzi na ćwierci roli. Czynszu daje zł. 2. Od inszych powinności wolen. Kniaziowie na łanach dwóch siedzą. Powinność ich jako i innych kniaziów. Summa prowentu z tej wsi facit zł. 149 gr. 27“. W inwentarzu z r. 1727 (rkp. Ossol., Nr. 1420, str. 39) czytamy: „Ta wieś osiadła na łan. 1½. Osiadłość poddaństwa tej wsi: 7 wołowych, 7 zagr. (wymienieni po nazwisku). Powinności poddanych: Pieniądzy czynsz. zł. 40. Owsa z łanu mac 2, gęsi 2, kur 4, jajec kopa. Osobliwie p. podstarościemu na sustentament z łanu gęś 1, kur 2 i drew na opał, co potrzeba. Item drew z łanu 1, należy wozów

4. Za stróżę i hajduka zł. 40. Za stóg siana płacą zł. 30. Rybackich pieniędzy zł. 5; kołendnych pieniędzy zł. 2 gr. 24. Za sarnę zł. 2. Spisnego zł. 2 gr. 15. Kniaziowie za kozaka płacą zł. 30. Z pustych pól zł. 20. Z gruntu do cerkwi należącego zł. 10. Za robociznę zł. 40. Dziesięcina w summaryuszu wyraża się“. W inwentarzu z r. 1758 (rkp. Ossol., Nr. 1419, str. 31) czytamy: „Ta wieś osiadła na łanie jednym. Osiadłość tej wsi: 13; wołów 14, byków 2, krów 9, jałówek 5. Powinności wsi: czynszu dają na rok ogółem dwiema ratami zł. 120 gr. 22. Hiberny zł. 30. Poglównego na rok cały zł. 12, smolackich zł. 17, świątecznego zł. 22, wieprzowego zł. 6, na stróża zł. 9. Stróżę do folw. jakubowskiego z drugimi wsiami jako i do kieratu odbywa. Część gruntu w Jakubowie zorać i zebrać, tudzież sianożęć inwentarską skosić i zwieźć powinni według dawnego zwyczaju. Owsa osypu osmaczek 6 dają. Soli fur 3 wywożą do Lwowa na rok beczek 68“. *Lu. Dz.*

Suma, wś włośc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 59 w. od Wilejki, przy b. drodze poczt. z mka Mołodeczna do granicy pow. mińskiego, 7 dm., 56 mk.

Sumaize, jezioro, w pow. wendeńskim gub. inflanckiej, za pośrednictwem rz. Aa łączy się z jeziorami Alukste i Laidze al. Ludse.

Sumallen, folw. dóbr pryw. Seslauken, w okr. tukumskim, pow. talszeński, par. arwańska (Kurlandya).

Sumaryn, potok, prawy dopł. Bystrzycy Solotwińskiej, w pow. bohorodezańskim, wypływa ze stoków Rypna, w dziale skolsko-dolatyńskim Karpat wschodnich.

Sumaryn, grupa domów w Porohach, powiat bohorodeczański.

Sumiężne al. *Siemiężne*, wś włośc., pow. ostrowski, gm. Orło, pow. Brok, ma 46 dm., 328 mk. W 1827 r. 19 dm., 135 mk. Co do innych szczegółów ob. *Siemiężne*.

Sumilińce, nieistniejąca obecnie wś w powiecie skwirskim, należała niegdyś do Nowochwastowa i powstała po 1631 r. za Janusza ks. Wiszniowieckiego.

Sumiliska Buda, wś włośc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. i dobra skarb. Sumiliszki (o 7 w.), okr. wiejski Budzile, 25 dusz rewiz.

Sumiliskie Łojcie, wś włośc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarb. Sumiliszki (o 9 w.), okr. wiejski Naszkuny, 15 dusz rew.

Sumiliszki 1.) mylnie *Sumieliszki*, mko rząd. na ptn. brzegu jez. Niestrowa, przy wypływie z niego rz. Strawy, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Sumiliszki, o 20 w. od Trok a 46 w. od Wilna, ma 29 dm., 410 mk. (40 prawosł., 300 katol., 70 żydów), kościół katol. paraf., gorzelnią, jarmark 10 sierpnia. Kościół par.

katol., p. w. św. Wawrzyńca, pierwotnie z drzewa wzniesiony w 1502 r. przez króla Aleksandra, zniszczony przez pożar w 1699 r., odnowiony został w 1774 r. przez ks. Kibitniewskiego. W kościele znajduje się obraz św. Rocha, uważany za cudowny. Parafia katol., dekanatu trockiego, 6132 wiernych. Dawniej miała filię w Barbaryszkach. Dobra skarbowe S. w 1850 r. składały się z mka, 1 folw., 11 wsi i 10 zaśc. i miały 6793 dzies. rozległ. Okr. wiejski obejmuje mko S., oraz powstałe po uwłaszczeniu włościan wsi: S., Sumiliszki Nowe i Nowoaleksandrówka, w ogóle w 1865 r. 195 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych, 45 b. ludzi wolnych, 18 jednodworców, 12 żołnierzy dymisjonowanych i 43 osadników w. ross. Gmina należy do 1 okr. pok. do spraw włośc., 1 rew. konskrypcyjnego, oraz 8 udziału okręgu wileńskiego sądu pokoju, składa się z 11 okr. wiejskich (S., Budzile, Naszkuny, Windziule, Jagielany, Korejwiance, Kietowiszki, Korkuciany, Mustyniany, Bohdanańce i Dowgierdziszki), obejmuje 83 miejsc zamieszkałych, mających 489 dm. i 4793 mk. włościan. Podług spisu z 1865 r. było w gminie 2807 dusz rewiz., w tej liczbie 1718 b. włościan skarbowych. Miejscowość ta, jako znajdująca się na szlaku wypraw krzyżackich na Wilno i Troki, często podlegała zniszczeniu. W 1377 r. marszałek zakonu Gotfryd Linden, przechodząc przez S., zniszczył je ogniem i mieczem, i wówczas po raz pierwszy wzmiankowana jest w kronikach. W 1403 r. w. mistrz Werner Tettingen na nowo i niemiłosiernie te okolice spłondrował. Dobra te należały do ekonomii stołu królewskiego. Następnie zamienione na sstwo niogrodowe, było w posiadaniu Mateusza Roemera, generała artylerii, który przekazał synowi swemu Stefanowi Wilhelmowi, poczem przeszło na jego brata Mateusza, a następnie na syna ostatniego Aleksandra. W 1717 r. należało do Krzysztofa Zawiszy, wwdy mińskiego. Podług spisów podskarbińskich z 1766 r. obejmowało mko S. z folwarkami. Posiadał je wówczas Leonard Pocię, oboźny w. lit., razem z sstwem żyżmorskiem i wsiami Ejtykany i Rejzany, odpłacając z sstwa sumiliskiego kwarty 798 złp. 11 gr., a hyberny 450 złp. 2.) S., wś włośc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Sumiliszki (o 1 w.), 8 dusz rewiz. osadników w. ross. 3.) S. Nowe, wś włośc., tamże, o 2 w. od Sumiliszek, 15 dusz rewiz. Obie wsi powstały po uwłaszczeniu włościan.

J. Krz.

Sumin 1.) jezioro w pow. gostyńskim, na póln. od Gostynina. Należy do grupy jezior, otaczających jezioro Lucień, leży na pld. od jez. Białego, ma brzegi wyniosłe, bezleśne;

przepływa przez nie rzeczka wpadająca do Skrwy. Por. *Lucień*. 2.) S., jezioro o 2 w. na zach. od os. Kikoł, w pow. lipnowskim, leży przy wsi t. n., około 3 w. długie, 1/2 w. szer.; brzegi przeważnie wyniosłe. Obszar wynosi 75 mr. Głębokość dochodzi 21 st. Wązki pas ziemi oddziela je od jez. *Kikoł* (ob.). 3.) S., jezioro na póln. od wsi Garbatówka (ob.), w pow. chełmskim, gm. Cyców. Leży wśród błot i lasów, na wschód od jez. Ratcze. Nad jeziorem kol. włośc. powstała na obszarze fol. dóbr Garbatówka. *Br. Ch.*

Sumin 1.) wś i fol. rumun. nad jez. t. n., pow. lipnowski, gm. Kikoł, par. Sumin, odl. o 11 w. od Lipna, posiada kościół par. murowany. Wś ma 49 dm., 461 mk.; rumun. 34 dm., 237 mk. W 1827 r. było 49 dm., 389 mk. Fol. S. z fol. Jarczachowo rozl. 1176 mr.: gr. or. i ogr. 597 mr., łąk 17 mr., pastw. 17 mr., lasu 326 mr., wody 187 mr., nieucz. 32 mr.; bud. mur. 5, z drzewa 12, las nieurządzony. Wś S. 52 os., 356 mr.; wś Jarczachowo 20 os., 55 mr.; wś Wysiolki Sumińskie (rumunek) 30 os., 529 mr.; wś Łempiszczyszna 2 os., 6 mr. W akcie rozgraniczenia wsi Jankowo w ziemi (dobrzyńskiej) z 1371 r. wspomniana wś S., jako pograniczna z Jankowem, Wola, Grabowem (Kod. Dypl. pol., II, 755). Tomko „de Somyno“ podpisany w gronie szlachty dobrzyńskiej na akcie z 1434 (ib., 857). Według reg. pob. pow. rypińskiego z 1564 r. wś kościelna Sumino miała 6 kmieci na całych łąkach i 3 zagr., poddanych Bartłomieja Dębskiego; 3 kmieci i 5 zagr. poddanych Jakuba Szyrakowskiego, 4 kmieci i 3 zagr., 1 karcznię Jana Sumińskiego, 3 kmieci i 2 zagr. Piotra Sumińskiego; jednego poddanego F. Sumińskiego; 1 zagr. i 2 poddanych T. Balińskiego. Płacono poboru 11 fl. 26 gr. i 2 sol. (Pawiński, Wielkop., I, 323). Tutejszy kościółek założony został 1325 roku przez Franciszka Schenka, dziedzica S. Parafia oddana pod zarząd Bożogrobcom z Górzna (w powiecie brodnickim). Później odebrano go kanonikom i osadzono świeckich proboszczów. Obecny kościół maleńki, murowany, w stanie ruiny. Pomimo otrzymanego pozwolenia na budowę nowego kościoła 1888 roku nie przystąpiono do roboty. S. parafia, dekanat lipnowski, 1010 dusz. W skład par. wchodzi: S., Jankowo, Trzebiegoszcz, Jarczachowo. 2.) S., wś włośc., pow. rypiński, gm. Starorypin, par. Strzygi, odl. o 7 w. od Rypina; ma 42 dm., 300 mk., 734 mr. W 1827 r. 32 dm., 228 mk. Stefan „de Somną“ występuje przy akcie z 1441 r. (Kod. dypl. pol.). Według reg. pobor. z 1564 r. wś „Sinino“ (?), w par. Strzygi, własność Elżbiety z Sierpca, wojewodziny łęczyckiej (dziedziczki Strzygi i Długiego), płaciła od 10 kmieci na całych

łanach 2 zagr. i karczmy 6 flor. 2 gr. i 2 sol. (Pawin., Wielk., I, 301). W 1789 r. płaciły do Strzyg 2407 złp. czynszu. 3.) **S.**, kol. włość. nad jez. t. n., pow. chełmski, gm. i par. r. g. Cyców, r. l. Wereszczyn, ma 101 mr. obszar. Powstała na obszarze fol. należącego do dóbr Garbatówka. 4.) **S.**, ws., pow. tomaszowski, gm. Tarnawatka, par. Tomaszów (odl. 1½ mili), przy szosie, nowozałożona, ma 8 dm., 30 mk., 80 mr.; gleba popielatka. 5.) **S.**, fol., pow. tomaszowski, gm. Krynice, par. Krasnobród, odl. 24 w. od Tomaszowa. Fol. ten, oddzielony od dóbr Niemirówek lit. A., rozl. (1880 r.) 225 mr. (71 mr. roli, 72 mr. łąk i 76 mr. lasu).

Br. Ch.

Sumin, niem. *Summiner-See*, jezioro w pow. kartuskim, przy fol. t. n., wznies. 162 mt. npm., pół mili długie.

Ks. Fr.

Sumin 1.) niem. *Summin*, 1280 *Somino*, 1648 *Sumino*, dobra ryc., pow. starogardzki, st. p. i kol. i par. kat. Starogard (o 7½ klm.). Leżą nad jez. t. n. Do dóbr należą folwarki: Brzeziny (1 dm., 24 mk.), Buchwalde (2 dm., 32 mk.), Lipy (3 dm., 55 mk.), wyb. Waldhaus (1 dm., 4 mk.), leśn. Wygoda (1 dm., 8 mk.) i cegielnia (1 dm., 4 mk.). Cały klucz obejmuje 1240 ha (763 roli orn., 100 łąk, 150 lasu), tudzież 20 dm., 60 dym., 340 mk., 185 kat., 155 ew. Szkoła ew. liczyła 66 dz. Gorzelnia parowa, młyn i cegielnia; hodowla owiec i bydła. Według taryfy z 1648 r., gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił Rembowski 29 fl. (ob. Rocz. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 174). Podług taryfy na symple z 1717 r. płacił S. 2 zł. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 83). Mesznego pobierał prob. ztąd 7 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego z 1710 r., str. 110). R. 1780 liczył S. z Józefowem, Brzezinią i Wygodą 125 kat. i 47 ew.; dziedzicem był podstoli Józef Grąbczewski (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 249). R. 1280 nadaje ks. Mestwin synom Gotsalka Jakubowi i Luthardowi dobra „Somino“, z prawem dziedzicznym, wolne od ciężarów. Zobowiązani są tylko do obrony kraju. Sprawy sporne poddanych aż do 300 denar. i 6 grzyw. dziedzice sami będą rozstrzygali i kary pieniężne ztąd pobierali; sprawy większe sobie zastrzegamy. Wolno im też za naszem zezwoleniem dobra te sprzedawać komukolwiek, tylko nie kościołowi albo klasztorowi. Dan w Świeciu (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 267). Dawniej znajdowała się tu kaplica, wybudował ją około 1740 r. Tomasz Grąbczewski, chorąży pruski. Kapelanem był podówczas ks. Łukasz Kozikowski. Podług wizyt. bisk. Rybińskiego z 1780 r. była w dobrym stanie (ob. „Utrac. kościoły“, ks. Fankidejskiego, str. 246). 2.) **S.**, niem. *Summin*, 1376 r. *Somyn*, później

Semen, ws. nad Ossą, pow. lubawski, st. p. Biskupiec, par. kat. Lipinki, 414 ha (300 roli orn., 35 łąk); 1835 r. 48 dm., 78 dym., 344 mk., 301 kat., 43 ew. Za czasów krzyżackich należała do komturstwa radzyńskiego. R. 1376 występuje w dok. pomezzańskich Johann Somyn, t. j. Jan z Sumina (ob. Kętrz „O ludn. pol.“, str. 188). Tutejsza szkoła kat. liczyła 1886 r. 108 dzieci pol. i 21 niem. Na wschód graniczy S. z Babalicami i Lipinkami, na płd. z Mierzynem (Petersdorf) i Płowężem, na zachód z Partęcinami i Babkami, a na płn. z Ossówką, Kuczałami i Suminkiem. S. leży na granicy pow. lubawskiego i graniczy z pow. brodnickim, grudziądzkim i suskim. Aż dotąd sięgało w. ks. warszawskie, którego granicę stanowiła rz. Ossą. Za polskich czasów odrabiała ws. pańszczyznę do Łąkorka, ale małą; miała wolny połów ryb i użytek z lasu mierzyńskiego. Na płd. od wsi znajduje się między jeziorami: Mierzyńskim i mniejszym Sumińskim nasyp stary; drugi podobny jest przy Płowężu za Ossą, a trzeci przy Tymawie. W środku wsi leży pole Zazdrość. 3.) **S.**, niem. *Summin*, 1710 *Sominy*, 1780 *Suminy*, fol. nad jez. t. n., 1779 r. puszczone w wieczystą dzierżawę, pow. kartuski, st. p. Wygoda 6½ klm. odl., par. kat. Parchowo, 787 ha (123 roli orn., 13 łąk, 15 lasu); 1835 r. 10 dm., 17 dym., 113 mk., 90 kat., 23 ew. Mesznego pobierał prob. ztąd 1 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 73). R. 1780 liczyły S. 15 mk. kat., 8 ew. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 41).

Ks. Fr.

Sumin, ws., pow. rybnicki, ob. *Suminiec*.

Sumina, rzeczka, bierze początek w płd. części pow. rybnickiego, na obszarze wsi Łonice, około 2 mil od Rybnika, płynie, między innymi, przez Rzechów, Łyski, Górek i na obszarze wsi Ciechowice (w pow. raciborskim) uchodzi do Odry z praw. brzegu.

Suminek, kol. włość. i fol., pow. lipnowski, gm. Skepe, par. Głuchowo, odl. o 18 w. od Lipna, ma 12 dm., 101 mk., 756 mr. W 1827 r. 13 dm., 119 mk. Fol. S. rozl. 428 mr.: gr. or. i ogr. 200 mr., łąk 7 mr., past. 4 mr., lasu 202 mr., nieuż. 15 mr.; bud. z drzewa 7, las urządzony, pokłady torfu.

Suminek, os. młyńska nad Ossą, pow. lubawski. W najnowszych spisach nie wymieniona.

Ks. Fr.

Suminiec, niem. *Summin*, 1531 *Somyna*, dobra i ws., pow. rybnicki, par. kat. Łyski. W 1885 r. dobra miały 4 dm., 22 mk. (1 ew.); ws. 44 dm., 291 mk. kat., 113 ha. Jest tu stacja dr. żel. na linii z Katowic do Karniowa (Jaegerndorf) na Szląsku austr., odl. 66 klm. od Katowic.

Sumińska Wólka, ws. i fol., pow. rypiński, gm. Osiek, par. Strzygi, odl. 6 w. od

Rypina, ma 10 dm., 79 mk. W 1871 r. fol. S. rozl. 345 mr.: gr. or. i ogr. 161 mr., łąk 56 mr., pastw. 55 mr., lasu 50 mr., zarośli 18 mr., nieuż. 5 mr. Wś 9 osad, 11 mr.

Sumińszczyzna, zaśc. radziwiłłowski, pow. słucki, ma 1 1/2 włóki; należy do ordynacji nieświeskiej. *A. Jel*

Suminy 1.) *Stare*, dawniej *Suminy*, niem. *Alt-Summin*, dobra ryc., pow. tucholski, st. p. i kol. i par. kat. Pol. Cekeyn, 2.5 klm. odl., 468 ha (265 roli orn., 31 łąk, 19 lasu); 1885 r. 11 dm., 18 dym., 85 mk. kat., 21 ew., razem 106 mk., z których na kol. Okoninek przypada 37 mk. i 6 dm. Dobra te mają być parcelowane. R. 1352 nadaje w. m. Winrich v. Kniprode wiernemu Janowi Sumińskiemu (Hans von Summyn) 30 włók, leżących w dobrach „Suminy“ zwanych, z chełm. prawem i dziedzicznie. Za to będzie czynił jedną służbę zbrojną, będzie także pomagał przy budowaniu zamków, przy ich naprawianiu lub rozbieraniu. Od każdego pługą zaś, którym na tych dobrach orać będą, będzie nam dawał 2 korce żyta, a na uznanie naszego zwierchnictwa funt wosku i 1 pieniądz chełm. Także biskupowi będzie swą powinność oddawał według zwyczaju. Dan w Tucholi (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 41). Pod 1570 r. zapisuje lustracja ststwa tucholskiego: „Nobilis Szczesny Szumiński recognitiōne a iudice attulit, se igne periisse“; 2 ogrodni. płaciło po 2 gr. Według taryfy z 1648 r., gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu Michał Plata od 2 wł. osiadł. i 3 ogr. 5 fl. 26 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 183). Podług taryfy na symple z 1717 r. płaciły S. 20 gr. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 92). 2.) **S. Nowe**, niem. *Neu Summin*, kol., tamże, 1828 założona; 207 ha (181 roli orn., 15 łąk); 1885 r. 59 dm., 78 dym., 351 mk., 273 kat., 73 ew., 5 żyd. Szkoła kat. 3.) **S.**, niem. *Sommin*, 1780 *Sominy*, wś nad jez. t. n., pow. bytowski, par. kat. Ugoszcz; 1489 ha (314 roli orn., 36 łąk, 64 lasu); 1885 r. 37 dm., 70 dym., 416 mk., 49 kat., 367 ew., kościół paraf. ewang., dawniej katolicki. W 1780 r. było 21 kat. i 210 ew. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 23). *Ks. Fr.*

Sumirówka, futor, pow. latyczowski, par. Latyczów.

Sumki al. *Nowa Wieś*, wś, pow. jańsborski, st. p. Orzysz; 13 dm., 74 mk., 241 ha. Konrad v. Erlichshausen, w. m., nadaje Wawrzyńcowi Polakowi 10 włók w S. (zwanych także Nową wsią, Neuendorf) na prawie magdeburskiem z obowiązkiem jednej służby konnej. Dan w Rastemborku, w sobotę po św. Macieju Apostole 1443 r. *Ad. N.*

Sumkiany, dwór rządowy, pow. rossieński, par. Niemokszty, 111 dzies. ziemi.

Sumkinie, zaśc., pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 20 w. od Kowna.

Summe Klein, ob. *Sumówko*.

Sumorokowszczyzna, fol. i wś nad strugą Chomicze, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Ejszyszek, okr. wiejski Nowydwór, o 7 w. od Ejszyszek a 47 w. od Lidy. Fol. ma 17 mk. kat., wś zaś 5 dm., 14 mk. t. wyzn. (w 1865 r. 9 dusz rewiz.; własność Konopackich).

Sumówka, mylnie (VII, 482) *Sumów*, wś nad Bohem, pow. olhopolski, okr. pol. i gmina Berszada (o 15 w.), par. kat. Obodówka, o 40 w. od Olhopola, ma 147 osad, 1102 mk., 1090 dzies. ziemi włośc., 1579 dworskiej, 34 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Niepokalanego Poczęcia N. M. P., wzniesiona w 1789 r., ma 1575 parafian. Gorzelnia, założona w 1858 r., produkuje do 1,000,000 st. spirytusu, cegielnia, st. poczt. wiejska do przewozu urzędników. Własność Sobańskich. *Dr. M.*

Sumówka, niem. *Nettelort* (mylnie *Nettel-dorf*), os. wiejska, pow. szubiński, o 5 klm. na pld.-wschód od Rynarzewa (par. i poczta), na lew. brzegu Noteci; okrąg wiejski Annoniewo, st. dr. żel. na Chmielnikach; 5 dm., 59 mk. Należała dawniej do dóbr łabiszyńskich.

Sumówko, wś i fol., pow. rypiński, gm. Osiek, par. Strzygi, o 6 w. od Rypina, ma 6 dm., 100 mk. W 1827 r. 4 dm., 20 mk., par. Rypin. W 1887 r. fol. S. rozl. 390 mr.: gr. or. i ogr. 267 mr., łąk 34 mr., past. 19 mr., lasu 51 mr., nieuż. 19 mr.; bud. mur. 5, z drzewa 11; płodozm. 11-pol., las nieurządzo-ny. Wś S. 8 os., 16 mr. *A. Pal.*

Sumówko, niem. *Klein Summe*, dobra ryc. nad jeziorem, pow. brodnicki, st. p. i kol. Brodnica (o 12.5 klm.), par. kat. Bobrowo, 527 ha (424 roli orn., 47 łąk, 8 lasu). W 1885 r. 6 dm., 22 dym., 136 mk., 123 kat., 13 ew.; fabryka krochmalu, hodowla bydła, owiec i świń, mlekarnia; dziedzic 1858 r. Józef Czapski, 1885 r. Hagemann. S. należało za czasów krzyżackich do komturstwa brodnickiego. Według wizyt. Strzesza z r. 1667 S. należało do Falkowskich (ob. 330 b.).

Sumowo 1.) jezioro w pow. sejneńskim, gm. Krasnopol, przy wsi t. n.; ma 30 mr. obszaru. Wody jego odpływają do jez. Dzie- mitrowo. 2.) **S.**, jezioro w pow. suwalskim, gm. Zaboryszki, w pobliżu małego jeziora Podumowo, między jez. Hańcza i Szelment, ma 12 mr. obszaru. *Br. Ch.*

Sumowo 1.) wś nad jez. t. n., pow. sejneński, gm. Krasnopol, par. Sejny, odl. od Sejn 4 w., ma 19 dm., 165 mk. W 1827 r. 11 dm., 88 mk. 2.) **S. Kotyły** i **S. Muchy**, wś, pow. suwalski, gm. i par. Jeleniewo, odl. 18 w. od Suwałk, mają 9 dm., 75 mk. W 1827 r. 2 dm., 14 mk.

Sumowo, dok. *Gross Summe*, *Sommau*, oko-

ło 1667 *Szumowo*, dobra ryc., pow. brodnicki, st. p. i kol. Brodnica (o 10·5 klm.), par. kat. Bobrowo, 666 ha (506 roli orn., 94 łąk); 1885 r. 14 dm., 44 dym., 207 mk., 188 kat., 18 ew., 1 żyd.; parowa fabryka krochmalu, młyn parowy o 3 gankach i cegielnia, 80 krów. Szkoła kat. Dziedzic 1858 r. Józef Czapski, 1885 Albert Wolfram. Za czasów krzyżackich należało S. do komturstwa brodnickiego. Wizyt. Strzesza z r. 1667—72 donosi, że S. dzieliło się na 3 posiadła szlach., jedno dzierżył Samuel Czecholewski, drugie Gabryel Chelstowski, trzecie wdowa Chelstowska. Każdy dwór dawał mesznego po 2 kor. żyta i tyleż owsa (ob. str. 330 b.). R. 1885 nabył dobra w drodze subhasty kapitalista Katz z Królewca za 380,000 mk. *Ks. Fr.*

Sumowo, jezioro, należy do grupy jeziora łeckiego, w pow. łeckim. Ob. *Elk* (II, 351).

Sumowo, wsł, pow. gołdapski, st. p. Dubeninki; 29 dm., 176 mk., 480 ha. Landhofmistrz Albrecht Kittlitz sprzedaje 1594 r. 60 włók, które 1562 r. od ks. Olbrachta otrzymał, urodzonemu Stanisławowi Zabielskiemu plobanowi w Rożyńsku, Andrzejowi Ogonkowi z Dmus w powiecie piskim i Janowi Żelazkowi z Rożyńska w powiecie ryńskim za 6 tysięcy zł. p.; na tych włókach powstały wsie: Czarne i Sumowo. Dan w Królewcu, dnia 10 grudnia 1597 r. R. 1597 Andrzej Ogoniek sprzedaje z swego działu 4 włoki swemu przyjacielowi Maciejowi Stańkowiczowi Małejce, komornikowi zamku łeckiego. *Ad. N.*

Sumpf (niem.), ob. *Sapp.*

Sumy, mto powiat. gub. charkowskiej, nad rz. Psiołem, Sumą i Sumką, pod 50°54' pñ. szer., a 52°28' wsch. dług., o 184 w. od Charkowa. W 1870 r. było w mieście: 9 cerkwi murow., 1763 dm. (108 murowan.), 14126 mk. (69 kat., 76 prot. i 111 żydów), 130 sklepów, 4 zajazdy, progimnazjum, szkoły paraf., gminna i dla dziewcząt, szpital, st. poczt., bank. W 1877 r. S. miały 153 dm. murow., 1832 drewnianych, 15534 mk. (74 kat.), 7 składów na towary, 337 sklepów, gimnazjum męskie i żeńskie i szkołę realną. St. dr. żel. sumskiej. Własność mta stanowi 1074 dzies. ziemi, dochody wynoszą około 16000 rs. Mieszkańcy zajmują się przemysłem i handlem; jest tu 876 rzemieślnik. (370 majstrów, 309 robotników, 260 uczniów), w tej liczbie 171 szewców, 136 krawców, 80 kowalów. W 1878 r. było 14 fabryk, zatrudniających 63 robotników i produkujących za 146685 rs. Jako położone na pograniczu pomiędzy guberniami małoruskimi a wielkoruskimi, S. mają ważne znaczenie pod względem handlowym. Odbywają się tu targi tygodniowe, oraz 3 jarmarki, z których główny, dwutygo-

dniowy, w połowie listopada. Wartość przywożonych na ten jarmark towarów wynosi około 3,000,000 rs., sprzedawanych zaś do 1,000,000 rs. St. S. dr. żel. sumskiej, pomiędzy st. Hołowaszewka (o 16 w.), a Syrowatka (o 18 w.), odległa jest o 51 w. od st. Woróżba, a 184 w. od Charkowa. Droga żelazną sumską zowie się otwarta w 1877 r. gałęź dr. żel. charkowo-nikołajewskiej, mająca 227 w. długości, od st. Merefa dr. kursko-charkowsko-azowskiej, do st. Woróżba dr. kursko-kijowskiej, która na st. Lubotin łączy się z dr. charkowo-nikołajewską. Ma ona 15 stacyi i 2 przystanki. Miasto założone zostało przez wychodźców z Małorusi w 1652 i 1653 r., na miejscu dawnego horodyszcza, zwanego Lipeńskiem. Dawność osady potwierdzają znajduwane w okolicy monety arabskie z VII—IX w. Około 1665 r. uformowany został pułk kozacki sumski. Podczas wojny północnej w 1708 r. w S. odbył Piotr W. radę wojenną, na której zatwierdzono plan działań przeciwko Karolowi XII i Mazepie. W tym czasie mto przyłączone zostało do gub. kijowskiej. W 1732 r. S. zostały mtem pułku sumskiego gub. biełgorodzkiej. Od 1765 r. siedziba kancelaryi prowincjonalnej, utworzonej wówczas gub. słobodzko-ukraińskiej, zostały w 1780 r. mtem powiatowem namiestnictwa, a następnie gub. charkowskiej. *Sumski powiat* leży w pñ.-zach. części gubernii i zajmuje 57·64 mil al. 2789 w. kw. Powierzchnia powiatu równa, gleba czarnoziemna, bardzo urodzajna. W powiecie znajdują się trzy znaczne torfowiska: w pobliżu słobody Niżniej Syrowatki (500 dzies., 7 stóp głębokie), pod siółem W. Bobryk (200 dzies. i 6 st. głęb.) i pod wsią Nizy (200 dzies. i 6 st. głęb.). Z rzek najważniejszą jest Psioł uchodzący w guber. kurskiej i przerzynający powiat w kierunku pñd.-zach. Z dopływów jego ważniejsze z lewej strony: Kamycza, Kruć, Lubań i Sytnaja, z prawej zaś: Krasnaja i Suma. Oprócz tego północną część powiatu na przestrzeni 40 w. przerzyna rz. Wir (dopływ Sejmu). Znaczniejszych jezior i błot powiat nieposiada. Pod lasami znajduje się 51600 dzies., t. j. 18% ogólnej przestrzeni. W 1878 r. było w powiecie 133727 mk., w 1870 r. zaś bez miasta 109414 mk. (25 kat., 55 protest. i 58 żydów), zamieszkałych w 357 osadach (10 słobód i 25 siół). Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo. Oprócz zboża uprawiają: buraki cukrowe, konopie, len i tytuń. W niektórych miejscowościach zajmują się sadownictwem. Hodowla bydła dosyć rozwinięta. W 1870 r. było tu: 28000 sztuk koni, 20500 bydła rogatego, 38000 owiec zwyczajnych, 15000 rasy poprawnej i 24500 świń. Przemysł fabryczny na dość wy-

sokim stopniu, w 1878 r. reprezentowany był przez 68 fabryk (głównie cukrowni), zatrudniających 4415 robotników i produkujących za 6,824,143 rs. J. Krz.

Sund, nazwa cieśnin morza Bałtyckiego. 1.) *Wielki S.*, między lądem a wyspą Moon, 10 w. szer., 10 do 12 sąż. głęb. 2.) *Mały S.*, między wyspami Ozylią a Moon, 3 w. szer., płytszy od poprz. i 3) *Saala*, między Ozylią a Dagden.

Sundziszki, fol. szl., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 67 w. od Wilna; 1 dm., 15 mk. żydów.

Sungardy, jezioro w pow. nowoaleksandrowskim, na zach. od jez. Dżisna.

Sungiały, ws. włośc., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. i okr. wiejski Mickuny (o 4 w.), 2 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Ławaryszki.

Sungul, szczyt górski, wzn. 1379 mt., w Karpatach bukowińskich, na pln. granicy powiatu radowieckiego.

Sunia, rzeka, prawy dopływ Dżwiny. Tak W. Pol. w Hydrografii mylnie nazywa rz. Saryankę (ob.).

Suniczka, al. *Sunica*, rzeczka w pow. mozyrskim, zaczyna się za osadą Krupoje, w obrębie gm. Bujnowicze, płynie w kierunku pld.-zachodnim pod osadą Łaziszcz i odtąd przybiera nazwę Łasny (ob.), uchodzi do rz. Uboré z prawej strony. A. Jel.

Suniawa 1.) *Wyźnia*, węg. *Also-Sunyava*, niem. *Ober-Schoenau*, *Ober-Schungau*, ws. w hr. spiskim; kościół katol. filialny, 829 mk. 2.) *S. Dolne*, węg. *Felső-Sunyava*, niem. *Unter-Schoenau*, *Unter-Schungau*, w pobliżu poprzedniej wsi, kościół kat. filialny, 618 mk.

Sunka al. *Supka*, rzeczka w pow. czerkaskim, bierze początek w lesie Motroneńskim, przepływa pod wsią Sunki i pod wsią Zalewki uchodzi do Taśminy od prawego brzegu.

Sunkały, karczma nad potokiem, pow. wileński, w 6 okr. pol., o 13 w. od Wilna, 2 dm., 27 mk. żydów.

Sunkeln 1.) *Gross*, fol., pow. darkiejmski; 3 dm., 50 mk. 2.) *S. Gross*, dobra, pow. węgoborski, st. p. Szabienen; 9 dm., 52 mk., 259 ha. 3.) *S. Klein*, dobra, tamże; 17 dm., 117 mk., 275 ha. Ws. założona 1669 r.

Sunki, ws. nad rzeką t. n., dopł. Taśminy, pow. czerkaski, w 1 okr. pol., gm. Sunki, o 32 w. od Czerkas, a 8 w. od mka Smiły, ma 2796 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 2020 mk.; włościanie uwłaszczeni zostali na 1468 dzies., ocenionych na 64952 rs. W 1741 r. było w S. 60 sadyb. Posiada cerkiew p. w. św. Trójcy, uposażoną 36 dzies., z muru wzniesioną w 1860 r., na miejscu dawniejszej z 1776 r. S. wraz z Zalewkami, Buzukowcem i 6232 dzies. ziemi należała w 1863 r.

do Zofii Rajewskiej, która odziedziczyła majątek po ojcu swem gen. Mikołaju Rajewskim. Gmina Sunki składa się z 8 okręgów (starostw) wiejskich, obejmuje 16 miejsc zamieszkałych (1 cukrownia, 5 fol. ekonomicznych, 1 leśnictwo, 1 karczma), 1961 osad, 10558 mk., 18541 dzies. (5735 włośc., 12616 dworskich, 190 cerkiew.). J. Krz.

Sunkiety, zaśc. rząd., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 38 w. od Wilna; 1 dm., 7 mk. prawosł.

Sunołówka, rzeczka, dopływ Ptyczy, ob. Cojniaki.

Sunowskie, jezioro, ob. Lepuki.

Suntoka, zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Niemenczyn, o 9 w. od gminy, 5 dusz rewiz.; należy do dóbr Czarndwórz, Parczewskich.

Suntoki 1.) ws. włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski Spodwiliszki, o 5 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Szeszole. 2.) *S.*, przysiółek, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Rukojnie, okr. wiejski i dobra skarbowe Kiena, o 9 w. od gminy, 10 dusz rewiz.

Suntupie, ws. pow. nowoaleksandrowski, w 2 okręgu polic., o 13 w. od Nowoaleksandrowska.

Supa, nazwa przez niektórych dawnych pisarzy nadawana rzece Sobi.

Supczykie Dworzyszcze, własność ziemiska w pow. pińskim, w Łopatynie, oddana przez królową Bonę w 1526 r. kilku bojarom pińskim (ob. „Rewizya Puszczy”, wyd. Wil. Arch. Kom., str. 254). A. Jel.

Supiatów, nieistniejąca dziś ws. w pow. hajsyńskim, należąca niegdyś do dóbr korołkowskich, w 1595 r. sprzedana przez Hrehorego Korotkiego ks. Januszowi Zbaraskiemu, wwdzie bractwowskiemu (ob. *Ładyżyn*, t. V, 569—570).

Supie Janówka i *S. Podleśne*, ws. pow. mazowiecki, gm. Szepietowo, par. Dąbrowa.

Supienie, ws. włośc., pow. suwalski, gm. Czostków, par. Filipów, odl. od Suwałk 30 w.; ma 14 dm., 140 mk., 15 os., 606 mr. Wchodziła w skład dóbr Czostków.

Supikowice, niem. *Saubsdorf*, ws. pow. frywałdzki na Szląsku Austr., odl. 8 klm. na pln.-zach. od Frywałdu, w górzystej okolicy (ob. *Rotwasser*), mają kościół par. kat., szkołę ludową, st. poczt., 1255 mk., zajmujących się przeważnie łamaniem i obrabianiem murmu droboziarnistego, białego i szarego, znajdujących się w obfitych pokładach. W skład gm. wchodzi ws. Geisslersfeld.

Supka, rzeczka, ob. Sunka.

Supoj, rzeka w gub. połtawskiej, lewy dopływ Dniepru. Bierze początek w południowej części pow. kozieleckiego gub. czernihow-

skiej, w pobliżu sioła Swidowiec, zrasza pow. perejasławski, przyłucki, piratyński, żółtonoski i uchodzi do Dniepru czterema odnogami w pobliżu mta Domontowa. Płynie w kierunku południowym na przestrzeni 150 w.; szerokość nieznaczna, dno ilaste. Pod mtem Jagotyńnem rozlewa się w dość obszerne jezioro, w środku którego znajduje się wyniosła wysępka, pokryta lasem. Nad brzegami S. rosły niegdyś wielkie lasy, obecnie wyniszczone. Oblewa ona 40 osad, mających 43000 mk., z których ważniejsze: Pieszczana (3254 mk.), Zhurowa (3234 mk.) i Helmiarow (2972 mk.). Nad S., od ujścia do Dniepru aż prawie do źródła, leżały niegdyś obszerne posiadłości ks. Wiszniowieckich (VI, 734). J. Krz.

Suponiec, jezioro w puszczy przyległej do dóbr Kublicze, w pow. lepelskim. Ob. *Kublicze*.

Suponinek, ob. *Soponinek*.

Supornica, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Mikołajewo, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Jeśmanów, Hryhorowicze, o 12 w. od gminy a 15 w. od Dżisny, ma 3 dm., 16 mk. praw. (w 1865 r. 21 dusz rewiz.).

Suporośna Słoboda, pow. oszmiański, ob. *Słoboda Suporośna*. Odl. o 114 w. od Oszmiany, ma 27 dm., 257 mk. (246 kat. i 11 żyd.).

Supówka, pow. mohylowski, ob. *Sopówka*, **Supliethen** 1.) dobra, pow. fiszhuski, st. p. Pobethen; 9 dm., 46 mk., 192 ha. 2.) **S.**, dobra, pow. ilawkowski, st. p. Rositten; 10 dm., 48 mk., 139 ha.

Supraśl, w akcie rozgraniczenia Mazowsza i Litwy z 1358 r. *Sprząśl* i *Sprząśla*, rzeka w gub. grodzieńskiej, prawy dopływ Narwi. Bierze początek ze wzgórz niedaleko wsi Wielkie Folwarki i Telwica pod Gródkiem, płynie przez pow. białostocki, mija Wasilków i uchodzi o 2 w. poniżej Żółtek, naprzeciwko wsi Złotoryi. Płynie w kierunku zachodnim na przestrzeni 95 w. Szeroka powyżej Wasilkowa od 6 do 10 sąż., poniżej od 10—15 sąż., głęboka od 7—10 st. Łoże piaszczyste i gliniaste; dolina błotnista, ma do 1½ w. szerokości. Na S. znajduje się 13 mostów i wiele młynów wodnych. Odbywa się po niej wielki spław drzewa, a od Wasilkowa poczynając, rzeka mogłaby być żeglowna, gdyby koryto nie było tamowane przez znajdujące się na niej młyny. Z dopływów najważniejsza Sokolda (prawy), uchodząca pod wsią Zasady. Nadto przybiera od pr. brz.: Czarne, Jałówkę i Krzemionkę, od lewego zaś Płoskę, Białą z Niewodnicą i Dolinę.

Supraśl, mko nad rz. Supraślą, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Dojlidy, par. Białystok, o 16 w. od Białegostoku. Otoczone lasami, w 1878 r. miało 3091 mk. (1488 męż., 1603 kob.), w tej liczbie 538 żydów. W 1867

r. było tu 450 dm., 2800 mk., kościół katol. filialny, dawniej kaplica, kościół ewang., dom modlitwy żydowski, 5 fabryk kortów (F. W. Zacherta, Ad. Buchholtza, F. Annerta, A. Alta, H. Marckwardta), wartość produkcji których wynosiła do 800,000 rs. rocznie i barwiernia (J. Jansena). Kościół kat. p. w. św. Trójcy, w 1861 r. z muru wzniesiony przez miejscowych fabrykantów. W filii 1205 dusz. Miasteczko powstało pomiędzy 1824 a 1834 r. staraniem Wilhelma Zacherta, który w 1833 r. założył tu pierwszą fabrykę sukna. W 1857 r. było już sześć fabryk (Zacherta, Buchholtza, Alta, Koschade, Liperta i Tebusa), o 218 warsztatach, zatrudniających około 800 ludzi i produkujących rocznie do 300000 arszynów sukna, wartości 580000 rs. W tymże roku było w S. 3450 mk. (1398 męż. i 2052 kob.), w tej liczbie 1327 praw., 2086 kat., 790 ewang. i 227 żydów. Pod miasteczkiem znajduje się wspólny monaster prawosławny męzki Błahowieszczeński, założony przez Aleksandra Iwanowicza Chodkiewicza, wwdę nowogródzkiego i marszałka w. ks. litew., pierwotnie w 1498 r. w Gródku, o 30 w. w górze rz. Supraśli, w pobliżu jej źródła. Sprowadzeni przez niego mnisi, podług podania z góry Athos, prawdopodobnie jednak z monasteru pieczerskiego w Kijowie, osadzeni zostali przy zamku w Gródku. Niezadowoleni jednak ze zgiełku światowego, za zgodą założyciela przenieśli się w ustronne miejsce, wśród lasów Błudowskich, w uroczysko zwane Sucha Gruda, przy ujściu rzeczek Berezówki i Grabówki do Supraśli i tu w 1500 r. rozpoczęli budowę dzisiejszego monasteru. W 1510 r. Chodkiewicz nadał monasterowi dobra swe Chworoszczę (obecnie mko Choroszczę) z obszernymi przyległościami ograniczonymi rzekami: Narwią, Supraślą, Białym Istokiem, Chworoszczą i Rogówką. W 1529 r., za pozwoleniem króla Zygmunta i braci zakonnej, wzamian za Chworoszczę Aleksander Chodkiewicz nadał monasterowi wsie swe Chwosty i Porośl, leżącą nad rz. Supraślą, oraz lasy okalające monaster, a także wsi Chworostowo i Pużyce na Polesiu, z dworcem w Klewinowie. Nadto Józef Sołtan, arcybiskup smoleński, w następstwie metropolita kijowski, halicki i całej Rusi, nadał w 1506 r. monasterowi wsi: Topilec, Baciuty i Pyszczewo, położone nad rz. Narwią, we włości suraskiej pow. bielskiego. Na początku XVII w. (około 1627 r.) monaster przeszedł w posiadanie unitów i przełożonymi jego bywali zwykle wyżsi dostojnicy kościoła. Tak w 1656 r. naznaczony został na przełożonego Gabryel Kolendo, arcybiskup połocki; następnie prawdopodobnie był nim pogrzebiony tutaj arcybiskup połocki i metropolita całej Rusi Cypryan Żochow-

ski († 1694), znany ze światła i pobożności. W 1722 r. metropolita zachodniej Rusi i przełożony monasteru Leon Kiszka uczynił monaster główną rezydencją zakonu bazylianów i założył tu fabrykę papieru oraz drukarnię, z której w ciągu XVIII w. wydawano nie tylko księgi duchowne w języku cerkiewnosłowiańskim, ale także dzieła świeckie w językach polskim i łacińskim. Drukarnia ta nie była jednak pierwotną, znane są bowiem druki cerkiewne supraskie z XVII w. Poprzednia ta drukarnia przeniesioną została prawdopodobnie w końcu XVI w. z Zabłudowa, gdzie założoną została przez Grzegorza Chodkiewicza, syna założyciela monasteru supraskiego. W 1743 r. wydrukowano w S. całkowitą biblię słowiańską. Około tego czasu Michał Grygoriew Sołowiew wybijał tu przez lat kilka książki nabożne dla starowierców. Bazylianie zgromadzili tu cenną bibliotekę ksiąg religijnych i historycznych, w językach: łacińskim, polskim, francuskim i ruskim. Ozdobą tej biblioteki był jeden z najdawniejszych i najcenniejszych zabytków języka starosłowiańskiego, tak zwany rękopis supraski, pochodzący z XI w. i obejmujący żywoty świętych na miesiąc marzec, oraz niektóre mowy św. Jana Złotoustego, Focjusza i in. W 1730 r. August II, wracając z sejmu grodzieńskiego, nocował tutaj d. 21 października, z kąd nazajutrz po nabożeństwie wyjechał do Warszawy. W 1736 r. powiększył się majątek klasztoru przez przyłączenie wsi: Wojnowce i Kuźnice, nadanych przez Kazimierza Baciute, podkomorzego grodzieńskiego i sępa sumiliskiego. W 1740 r. opiekun klasztoru Adam Tadeusz hr. Chodkiewicz, wdwa brzeski, oraz Jerzy Bulhak, opat supraski i biskup turowski i piński, wyjednali u papieża Benedykta XIV bullę, przywracającą pierwotną ustawę, mocą której opaci wybierani byli z grona braci zakonnej. Pierwszym w ten sposób wybranym opatem był Antoni Młodowski. Po ostatnim rozbiórze Rzpltej, gdy obwód białostocki przeszedł pod panowanie pruskie, większość majątków klasztornych została w części zajętej przez Rosyę, pozostałe zaś zabrane zostały na skarb, który na utrzymanie klasztoru przeznaczył po 2333 tal. i 45 sr. gr., oraz 75 sążni i 4 wozy drzewa na rok. Po przyłączeniu obwodu białostockiego do Rosyi w 1807 r. wyznaczono klasztorowi 2110 rs. 45 kop. i 70 sążni drzewa rocznie. Po przyłączeniu unii do kościoła prawosławnego klasztor zamieniony został na monaster prawosławny, a ostatni opat Nikodem Marcinowski przemianowany na archimandrytę. Do 1853 r. przy monasterze znajdowała się szkoła 4 klasowa, przeniesiona w tymże roku do Grodna. Od 1865 r. zaprowa-

dzono przy monasterze szkołę ludową. Drukarnia zniesioną została za czasów pruskich. Pod względem archeologicznym odznaczają się freski, pokrywające wewnętrzne ściany cerkwi, pochodzące z pierwszej połowy XVI w. Freski te przez długi czas były zabielone wapnem, z pod którego wydobyte zostały dopiero w 1887 r. Obszerniejszy opis monasteru podał Bobrowski w Opisie gub. grodzieńskiej (II, 1022 — 33) i Batuszkow w dziele Biełorussija i Litwa (137 — 141), który też podał wizerunek cudownego obrazu Bogarodzicy, widok monasteru i niektóre motywy fresków (str. 165, 168, 169 i 173). J. Krz.

Supronieta al. *Suproniety*, ws, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Niestaniszki, okr. wiejski i dobra Chomińskich Dubrowlany, par. kat. Świr, o 4 w. od gminy a 52 w. od Święcian, ma 36 dm., 304 mk. kat. (w 1865 r. 146 dusz rewiz.).

Supronówka al. *Sopronówka*, ws, pow. skałacki, 18 klm. na pñ.-wsch. od Skalatu (sąd pow.), 5 klm. na pñ.-zach. od Podwołoczysk (st. kol., poczt. i tel.). Na wsch. leżą: Staromiejszczyzna i Zadniszówka, na pñ. Zadniszówka, na zach. Rosochowaciec, na pñ. Korzyłówka i Skoryki (obie w pow. zbarskim). Pñ. część wsi przepływa pot. Samiec, prawy dopł. Zbrucza i przyjmuje tu strugę od lew. brzegu. W dolinie Samca leżą zabudowania i biegnie tor kolejowy. Wznies. sięga na pñ. 330 mt.; własn. więk. ma roli orn. 505, łąk i ogr. 59, pastw. 4, lasu 13 mr.; wł. mn. roli or. 912, łąk i ogr. 94, past. 11, lasu 119 mr. W 1880 r. było 117 dm., 774 mk. w gminie, 10 dm., 74 mk. na obsz. dwor. (739 gr.-kat., 82 rzym.-kat., 27 izr.; 776 Rusinów, 70 Polaków). Par. rzym.-kat. w Zbarażu, gr.-kat. w miejscu, dek. zbarski, dyec. stanisławowska. Do par. należy Rosochowaciec. We wsi cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., szkoła etat., młyn. Podług reg. pob. pow. krzemienieckiego należała do włości wołoczyskiej (Wołoczyszcze), trzymanej przez kn. Stefana Korybutowicza Zbaraskiego, wwdę trockiego, od nieboszczyka kn. Władysława Zbaraskiego, i płaciła z 6 dym., 5 ogr. i 4 ogr. (Jabłonowski, Wołyń, 128). Lu. Dz.

Suprowszczyzna, ws nad rz. Dzitwą, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Gonczary, o 2 w. od gminy a 20 w. od Lidy; 11 dm., 115 mk. (w 1865 r. 40 dusz rewiz.); należała do dóbr Zajęczyce, Łęskich.

Suprun, chutor, pow. radomyski, par. praw. Willa, wraz ze wsią Oleszpol należy do Franciszka Protobowierija.

Supruńkowce, ws nad rzką Błyszczanówką (Tarnawką), dopł. Tarnawy, pow. uszycki, 1 okr. pol. i sąd Dunajowce (o 20 w.), gm. Rachnówka, st. poczt. Szatawa. Położona w

okolice lesistej, w pobliżu jednej z gałęzi gór Miodoborskich, ma 131 osad, rozrzuconych w głębokim jarze, 894 mk. (133 jednodworców), 799 dzies. ziemi włośc., 901 dworskiej (wraz z Ksawerówką, Teklówką i Szydłówką), 36 cerkiewnej. Posiada cerkiew p. w. św. Krzyża, wzniesioną w 1860 r., z 895 parafianami, i kościół katol. paraf., p. w. Serca Jez. Chr., z muru wzniesiony w 1809 r. kosztem Szydłowskich. Parafia katol., dekanatu uszyckiego, 583 wiernych. Do parafii, oprócz S., należą wsi: Beznoskowce, Błyszczanówka, Huta Błyszczanowiecka (Błyszczanica), Ksawerówka, Michałówka, Szydłówka i Teklówka. Do S. należy w części las Gniliaki i las Kałatury. Jestto stara osada, sięgająca pierwszej kolonizacji tego kraju w końcu XIV w. W 1530 r. płaciła z 2 pługów i 1 koła młyńskiego, w 1542 r. zaś z 1 pługa i 1 koła. W 1565 r. p. Sieciechowa płaci od 6 pługów, 2 kół młyńskich i 1 komornika, w 1569 r. sukcesorowie Sieciechów wnoszą pobór od 6 pługów, 2 kół młyńskich, 2 włóczęgów i 2 komorn. (Jabłonowski, Wołyni i Podole, 159, 192 i 220). Przez jednego z późniejszych właścicieli nadana jezuitom na utrzymanie konwiktu dla młodzieży kształcącej się w szkole w Kamieńcu. Po kasacie jezuitów przeszła na rzecz komisji edukacyjnej, od której nabył tę dobra Symeon Kazimierz Szydłowski, kasztelan żarnowski, dawszy ewikwe na dobrach Zbożenna, w pow. radomskim, należących do Karola Szydłowskiego, ssty uszyckiego. Roczna intrata z dóbr oznaczona była na 4518 złp. 21 $\frac{1}{2}$ gr. Szydłowski założył w S. teraźniejszy kościół, a wykończył go w 1809 r. syn jego. Od Szydłowskich S. przeszły do Łozińskich, następnie Jaroszyńskich, dziś Gorłowów. Dr. M.

Suprunów, ws nad Zharem, dopł. Bohu, pow. winnicki, na pograniczu lityńskiego, okr. pol., gm. i par. kat. Strzyżawka, o 20 w. od Winnicy, ma 82 osad, 400 mk., 423 dzies. ziemi włośc., 1169 dworskiej wraz z Majdanem Suprunowskim, 36 cerkiewnej. Położenie góryste. Cerkiew p. w. Niepokalanego Poczęcia N. M. P., wzniesiona w 1759 r., ma 565 parafian. Stara osada, należała do rodziny Mikulińskich, założył ją prawdopodobnie Suprun Mikuliński, otrzymawszy od Świdrygiełły tę miejscowość i połowę Miziakowa. W ostatnich czasach należała do Andrzejowskich i Malinowskich, poczem przeszła na rzecz skarbu, dziś Rallego. Dr. M.

Suprunowcy, ws, pow. nowogródzki, w 5 okr. pol. i gm. Snów, przy gośc. z Hrycewicz do Swojatyecz, ma 17 osad; miejscowość bezleśna. A. Jel.

Suprunówka, ws, pow. brackowski, w 3 okr. pol., gm., par. katol. i sąd w Niemirowie

(o 7 w.), przy traktach poczt. z Niemirowa do Woronowicy, ma 60 osad, 436 mk. (z Kozakówką), 543 dzies. ziemi włośc. Należy do klucza niemirowskiego, dawniej Potockich, następnie Strogonowych, dziś Szczerbatowych. Dr. M.

Suprunowski Majdan, ws nad Zharem, dopł. Bohu, pow. winnicki, na pograniczu pow. lityńskiego, okr. pol., gm. i par. Strzyżawka, ma 75 dm., 397 dzies. ziemi włośc.; cerkiew. Należała do Józefa Waśkiewicza, następnie skarbową, dziś Rallego.

Supruny 1.) ws, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Starawieś, o 22 w. od Słonima. 2.) S., ws, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Tarnopol, o 64 w. od Wołkowyska.

Supy 1.) *Gręskie* al. *Gręsko*, ws, pow. kolneński, gm. Kubra, par. Przytuły. W 1827 r. było 25 dm., 149 mk. Mieszka tu drobna szlachta. 2.) S., ob. *Supie*.

Sura 1.) *Mokra*, rzeka w gub. ekaterynosławskiej, dopływ Dniepru z prawej strony, wpada do Dniepru, poniżej Starogo Kudaku. Poczyna się w okolicy Bohdanówki, płynie na pñ.-wsch. do wsi Wojewódzkoje, dalej na pñd.-wsch. do Apolonówki, dalej na pñ.-zchd. do futorów Surskich, zkad znowu aż do ujścia na pñd.-wsch. Długa około 60 w. Nad S. oraz jej dopływami leży 50 osad, mających do 13000 mk. Przyjmuje z prawej strony Hruszewkę, Kamyszowatą, a z lewej Suchą Surę. 2.) S. *Sucha*, rzeczka w gub. ekaterynosławskiej, dopływ Mokrej Sury, powstaje blisko Dniepru we wsi Tretuznowo. 3.) S., rzeka w gub. symbirskiej, saratowskiej, penzeńskiej, kazańskiej i niżegorodzkiej, prawy dopływ Wołgi. Bierze początek w pow. syzrańskim gub. symbirskiej, płynie przeważnie w kierunku północnym na przestrzeni do 1000 w. Szeroka od 10 do 100 saż., głęboka od 4 do 20 st.; dno ma gliniasto-piaszczyste, miejscami ilaste. Spławna od granicy pow. kuźnieckiego gub. saratowskiej, żeglowna od przystani w Czerkaskiej slobodzie mta gub. Penzy. Nad brzegami jej leży 5 miast (Penza, Ałatyr, Kurmysz, Jadryń i Wasilsursk) i 90 wsi z 110000 mk. Uchodzą do Sury: Koslej, Uza, Jułow, Penza, Szukma, Ajwa, Inża, Iszleja, Sztyrma, Barysz, Ałatyr, Lula, Kirja, Kiswa, Miedjana i Wyła. J. Krz.

Suradówko, ws, pow. lipnowski, gm. Czarne, par. Karnkowo, odl. 10 w. od Lipna, ma 24 dm., 163 mk., 594 mr. Do drobnej szlachty należy 411 mr., reszta do włościan. W 1827 r. było 19 dm., 201 mk. Według reg. pob. pow. lipnowskiego z 1564 r. były tu 2 łany. Płacono poboru 24 gr. (Pawiński, Wielkp., I, 313).

Suradowo, ws nad stawem, z którego wypływa rzka Mień, pow. lipnowski, gm. Skę-

pe, par. Karnkowo, odl. 7 w. od Lipna, posiada młyn wodny, 13 dm., 130 mk., 341 mr. W 1827 r. 10 dm., 138 mk. S. wchodziło w skład dóbr Skepe. Według reg. pob. pow. lipnowskiego z 1564 r. ws S., w par. Wierzbick miała 2 kmieci, poddanych Ezechiela Chelmieckiego na całym łanie i pasiecznika. Płacono poboru 1 fl. 5 gr. i 1 solid. (Pawiński, Wielkp., I, 313).

Br. Ch.

Suradowskie Budy, ws, pow. lipnowski, gm. Czarne, par. Karnkowo, odl. 10 w. od Lipna; 8 dm., 21 mk., 28 mr.

Surakście, jezioro w pow. święciańskim, pod zaśc. Puniszcz.

Suranty, ws, pow. rossieński, gm. Rossienie, o 21 w. od Rossień.

Suraski powiat, ob. *Suraz*.

Suraszka, ws, pow. wilkomierski, par. Ucianny, uwłaszczona od dóbr Suginty.

Suraty, ws, pow. szczeciński, gm. i par. Grabowo. W 1827 r. było 18 dm., 106 dm. Mieszka tu drobna szlachta wraz z włościanami.

Suraz 1.) mko nad Narwią, na wprost ujścia rzki Lissa, pow. białostocki, na pograniczu królestwa polskiego, pod 50°57' płn. szer. a 40°37' wschd. dług., o 30 w. na płd.-zchd od Białegostoku, a 111 w. od Grodna odległe, ma (w 1878 r.) 1119 mk., w tej liczbie 522 męż. i 597 kob.; 30 prawosł., 871 kat., 218 żydów. W 1775 r. było tu 99 domów; w 1867 r. 3 cerkwie (1 mur.), 2 kościoły katol. (1 mur.), kaplica kat., 7 domów modl. żydowskich, 176 dm. drew., 2 sklepy, 1475 mk. (739 męż.), w tej liczbie 1035 kat., 322 żydów. Do miasta należało 1622 dzies. ziemi (41 pod osadami, 918 roli orn., 215 łąk, 598 nieużytków); dochód miejski w 1869 r. wynosił 234 rub. Mieszkańcy zajmują się wyłącznie rolnictwem i hodowlą bydła, a także tkaniem płótna; zatrudnienie żydów stanowi drobny handel i po części rzemiosła (w 1870 r. było 19 rzemieślników). W mku niema żadnych fabryk ani zakładów przemysłowych; również nieodbywają się targi ani jarmarki. Handel ogranicza się na zaspokojeniu najniezbędniejszych potrzeb życia wieśniaczego. Kościół par. kat. p. w. Bożego Ciała, z drzewa wzniesiony w 1744 r. przez biskupa Załuskiego, zgorzał w 1872 r. Parafia katol., dekanatu białostockiego, ma 2365 wiernych a z filią Uhowo 3519 dusz. Jest to jedno z najdawniejszych miast dawnego wwdztwa podlaskiego, istniało już na początku XIII w. Erdziwił, synowiec ks. litewskiego Mendoga, postępując w 1241 r. na czele Litwinów, znalazł świeżo przez Tatarów zburzony zamek, który odbudowawszy, ludem swoim osadził. Po śmierci Giedymina S. należał do dzielnicy syna jego Kiejstuta, poczem dostał się Wi-

toldowi. W 1391 r. Krzyżacy podpłynawszy Narwią na statkach zajęli tutejszy zamek. Władysław Jagiełło nadaje w 1391 r. Ziemo-witowi IV, ks. mazowieckiemu, Drohiczyn, Mielnik, S. (*Suraz castrum et districtum in terra Drohiczensi*) i Bielsk (Kod. Maz., 111). Następnie przechodzi znów do Litwy. We czwartek po podwyż. św. Krzyża 1440 r. Kazimierz, w. ks. lit., przywilejem wydanym w Mereczu, nadaje miastu Surasz, tak wyznawcom rzym. jak i greckiej wiary, prawo magdeburskie na wzór Wilna, Kowna i Brześcia, z uwolnieniem na zawsze od płacenia kapczyzny (ab exactione tabernalium alias kapia). W przywileju Aleksandra, w ks. litew., wydanym w Grodnie 1501 r. w pierwszy piątek po św. Bartłomieju, czytamy: ażeby mieszczenie byli w stanie opłacać nam podatki, umyśliliśmy miasto rozprzestrzenić; lecz ponieważ grunta miejskie, zwane: służebne, ciągle i dziakielne (tributorie vulgo dziakielne) są opuszczone, chcąc przeto zaradzić temu, bez uszczerbku dawnych posiadaczy, poleciliśmy Mik. Mikołajewiczowi (Radziwiłłowi), podczaszemu litew., namiestnikowi bielskiemu, ażeby opuszczone grunta połączył, objechał i granice oznaczył; co uskuteczniwszy, ma nam przedstawić do potwierdzenia. Z tych gruntów obowiązani będą mieszczenie dawać plebanowi greckiego i łacińskiego kościoła, dzieścię snopową; pozwalamy im mieć w domu żarny, podczas suszy i powodzi; nadajemy wrab w lasach na budowę, wolne rybołówstwo w Narwi i stawianie na niej jazów; włościan okolicznych uwalniamy od opłaty targowego. Pospólstwo, wraz z wójtem, wybierać ma corocznie trzech rajców, ci zaś łącznie z pospólstwem obiorą burmistrza. Stanowimy, ażeby za winy sądowe, inaczej potoczne zwane, pobierano tylko 10 szelągów, które czynią 16 ternarów, a za pamiętne 4 szel. (testimonialis vero alias pamiętnego). Opłatę zwyczajną, kuniczą zwaną, która pobierana była, gdy spór wiodące strony pogodziły się bez wiedzy sądu, uchylamy zupełnie, jakoteż i wszelkie ruskie zwyczaje" (Baliński i Lipiński, *Star. Polska*, II, 1315). Z opłaty na potrzeby wojenne, wynoszącej 20 gr., można wnosć, że S. w pierwszej połowie XVI w. stał niżej od wielu innych miast Podlasia. Po przyłączeniu wwdztwa podlaskiego do Korony, S. należąc do dóbr królewskich, zwany był w 1590 r. dzierżawą (tenutą) i należał do Sapiehów, następnie wraz z przyległościami stanowił uposażenie stołu królewskiego, w 1638 r. należał do dóbr, na których ubezpieczone było uposażenie królowej Cecylii Renaty, poczem zamieniony został na sstwo niegrodowe, które w 1771 r., po Piotrze Zalewskim, podkomorzym ziemi nurskiej, posia-

dał Piotr z Alkantary Ożarowski, pisarz w. kor., opłacając 5053 złp. 27 gr. kwarty. Cieszące się niegdyś dobrym bytem miasto tak dalece z czasem podupadło, zwłaszcza za panowania Augusta II, że odprawiające się tu sądy ziemskie na mocy uchwały sejmu 1588 r., przeniesione zostały w 1768 r. do Bielska. Z dawnego zamku książęcego pozostał niewielki okop, otoczony rowem, zwany Zamkową górą. Przy ostatnim rozbiorze Rzpltej w 1795 r. S. dostał się Prusom, a na mocy pokoju tylżyckiego w 1807 r. przeszedł pod panowanie Rossyi i został mtem nadetatowem pow. białostockiego. 2.) S., mto nadetatowe pow. witebskiego, dawniej (do 1866 r.) mto powiat. gub. witebskiej, leży na dość znacznej wyniosłości, po obu brzegach rz. Dźwiny, przy ujściu do niej od praw. brzegu ruczajów: Racwina, Ananiewa i Zujewa, od lewego zaś rz. Kaspli z uchodzącą do niej rzką Surazką i ruczajem Sołdynym. Odl. o 41 w. na pñ.-wschd. od Witebska, w 1870 r. miało 357 dm. (2 murow.), 1738 mk. (26 kat. i 731 żydów), 2 cerkwie drewniane, 2 domy modl. żydowskie, szkołę powiatową dwuklasową, szkołę ludową męską i żeńską, szkołę żydowską rzadową, 21 sklepów. Do miasta należało 1606 dzies. ziemi; dochody w 1869 r. wynosiły 2744 rs. Główne zajęcie mieszkańców chrześcian stanowi rolnictwo, żydów zaś rzemiosła i drobny handel. W 1870 r. było tu 70 rzemieślników. W mieście nie było żadnych fabryk ani zakładów przemysłowych. Targi odbywają się w niedziele, środy i piątki. Miasto założone zostało w 1564 — 5 r. z polecenia Zygmunta Augusta przez ks. Stefana Zbaraskiego, wwdę witebskiego, na gruntach wsi Drzewieliki, należącej wówczas do Sapiehów. Pobudką założenia tego grodu był cel czysto strategiczny, mianowicie potrzeba obwarowania ujścia rz. Kaspli, dla obrony Białorusi od państwa moskiewskiego. Dla ściągnięcia osadników Zygmunt August nadał miastu w 1570 r. różne przywileje, między innemi jarmarki 29 czerwca i 25 grudnia. W 1580 r. obozował tu Jan Zamoyski, idąc z potężnem wojskiem na odebranie Wielizy. W 1616 r. S. spalony został przez wojska ruskie, poczem w 1654 r. powtórnie był przez nie wzięty, na mocy jednak przymierza Andruszowskiego w 1667 r. ustąpiony Rzpltej. W 1772 r. przyłączony do Rossyi, został w 1777 r. mtem powiatowem gub. połockiej, od 1796 r. gub. białoruskiej, a od 1802 r. gub. witebskiej. W 1812 r. w S. była główna kwatery wicekróla włoskiego Eugénusza. W 1866 r. S. zamieniony został na mto nadetatowe, powiat zaś suraski wcielony częściowo do sąsiednich powiatów: witebskiego, wieliskiego i horodeckiego. Pomimo do-

godnego położenia przy zbiegu spławnych rzek Dźwiny i Kaspli, oraz o 2 w. poniżej uchodzącej Uświaczy, S. nigdy nie miał znaczenia ani pod względem handlowym, ani też przemysłowym i rozwijał się bardzo powoli. I tak w 1667 r. było w mieście tylko 60 dm.; w 1780 r. była tu 1 cerkiew unicka, 100 dm. mieszczkańskich, 10 żydowskich, 328 mk. pñ. męskiej mieszczan i 6 żydów. Za czasów Rzpltej S. stanowił starost. niegrodowe, obejmujące mto S. z zamkiem i przyległościami. Podług metryk litewskich powstało one w 1590 r., w którym za zezwoleniem Stanów Rzpltej król Zygmunt uczynił zamianę dóbr królewskich na dobra dziedziczne Sapiehów. Odtąd posiadali te sstwo: Zawiszowie, Wojnowie, Horscy, Stabrowscy, Słuszkowie, Obuchowiczowie, Kotowiczowie, Pocięjowie, wreszcie z mocy przywileju króla Stanisława Augusta z d. 20 lutego 1771 r., po śmierci Ludwika Pocięja, strażnika wiel. księstwa litew., dzierżył te dobra narodowe Franciszek Cżyż, sędzia ziemski wdztwa wileńskiego, z opłatą kwarty 400 złp. a hyberny 460 złp. Dawniejszy powiat suraski graniczył na pñ. i wschód z pow. wieliskim i porzeczkim gub. smoleńskiej, na pñd. z pow. orszańskim gub. mohylewskiej, na zachód z pow. witebskim i horodeckim. Obejmował 2720 w. kwadr. al. 291,250 dzies., w tej liczbie 42,395 dz. ziemi ornej, 12,945 łąk, 184,785 lasów, 9,378 pod wodami i błotami, 31,736 zarośli, pastwisk i nieużytków. Powierzchnia powiatu pagórkowata, najwyższe wyniosłości w zachodniej części znajdują się około wsi Hory, Seńkowo i Chodyczewo. Wyniosłości południowej części powiatu noszą nazwę gór Wojtowskich. Jeziora rozrzucone są po całej powierzchni powiatu, nie jest ich jednak wiele. Najważniejsze z nich jez. Uświat, Tiesto i Wyszno. Z błot znaczniejsze: Lipowy Moch, w części pñ.-wschod., na pograniczu pow. wieliskiego, zajmujące około 44 w. kw., dalej błoto pomiędzy rz. Uświaczą i Uspolą, mające do 22¼ w. kw. i we wschodniej części powiatu błoto długie do 10 a szerokie około 2 w. Główną rzeką powiatu była Dźwina Zachodnia, przybierająca od lewego brzegu Kasplę, a przego zaś Uświaczę. Gleba piaszczysto-gliniasta, dość urodzajna; łąki dobre, zwłaszcza około Suraza i na wybrzeżach rz. Uświaczy, Owsianicy i Wyszny. W 1863 r. było w powiecie 35,999 mk., w tej liczbie 30,503 praw., 1576 katol., 71 jednowierców, 470 rozkolników, 19 protest., 4390 żydów. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo; oprócz tego trudnią się uprawą i obróbką lnu, przemysłem leśnym, spławem drzewa oraz pędzeniem dziegciu i smoły. Hodowla bydła niezbyt rozwinięta. W 1864 r. było w powiecie: 9195

sztuk koni, 17,296 bydła rogatego, 11,272 owiec zwyczajnych, 6207 nierogacizny, 2206 kóz. Powiat obejmował 929 miejsc zamieszkałych: 4 miasteczek, 4 pogosty, 9 siół, 84 folw., 787 wsi (41 mających po przeszło 10 dm.) i 40 karczem. Było w powiecie 20 cerkwi paroch., 12 domowych, 1 filialna, 2 ementarne i 3 monasterskie. Katolicy posiadają jedną tylko parafię Stańków. Przemysł fabryczny był bardzo nieznaczny, oprócz bowiem gorzelni znajdowała się w powiecie jedna tylko huta szklana, produkująca za 3000 rs. rocznie. Marszałkami szlachty pow. suraskiego byli (1783—1865 r.): Łuskiński Tadeusz h. Odrowąż, Ciechanowiecki Krzysztof h. Dąbrowa, Rahoza Tadeusz h. Szreniawa, Hurko Ksawery h. własny, Hurko Sylwester h. własny, Luboszczyński Jan, Bykowski Józef, Bohdanowicz Rafał i Józef h. Mogiła (ostatni 1856—1865 r.). *J. Krz.*

Suraz, w dok. *Surozi* 1570 r., wsł nad Wilią, pow. krzemieniecki, na pograniczu ostrońskiego, na płn.-wschód od Szumska a na pld.-zachód od Ostroga, o 4 mile od Krzemieńca, ma cerkiew, będącą pierwotnie kościołem jezuitów. S. był dawniej aż do połowy XVIII w. miasteczkiem. Jestto ogromna wsł, na kilku górach rozrzucona, dokoła otoczona, przed niedawnymi przynajmniej czasy, nieprzebytymi lasami. Na trzech wyniosłych, naprzeciw siebie w niewielkiej odległości leżących górach, z których jedna w samym środku wsi położona, znajdują się ślady murów, całkiem już prawie z ziemią zrównanych, oraz opasujących je wałów i okopów ziemnych. Są to niewątpliwie szczątki dawnego zamku obronnego, stawiającego niegdyś silny opór Tatarom i Kozakom. Jestto dawna osada. Podług reg. pobor. pow. krzemienieckiego z 1570 r. własność kn. Iwana Mossalskiego, urzędnik którego Moncezej Floryan Łupieński wnosi z imion pana swego Onoszkowicz, Surozi, Thurowa, Chodakowa i Sernik od 6 bojar putn., 74 dym., 2 ogrod. po 4 gr., 28 ogrod. po 2 gr., 9 kół młyn., 2 karcz., 2 kotłów gorzałczanych. W 1583 r. własność ks. Konst. Ostrońskiego, wwody kijowskiego, który ze wsi Suraza płacił z 17 dym. W 1589 r. jest już mkiem, z którego ks. wwoda płacił szosu 7 fl., z ról miejskich 5 fl., z rzemieśl. 4 fl.; czopowe per arend. czyni 15 fl. Summa 31 fl. (Jabłonowski, Wołyń, 34, 145, 157). Ks. Konst. Ostroński część dochodów z S. przeznaczył na szpital dla włościan w Ostrogu. Z podziału fortuny księcia S. dostał się na dziedzictwo wnuczce jego Annie Chodkiewiczowej, żonie hetmana Jana Karola, która w 1640 r. zapisała tę majątność jezuitom ostrońskim, wkładając na nich obowiązek utrzymywania bezpłatnie 20 uczniów z ubo-

giej szlachty w kolegium ostrońskim. Jezuiti wzniesli tu niewielki kościółek, przerobiony obecnie na cerkiew, oraz mały klasztor, z 6 lub 8 cel składający się, z narożną wieżyczką, na kształt bastyonu zbudowaną. Na dziedzińcu klasztornym stała niewielka okrągła kapliczka. Jednocześnie była tu cerkiew wschodniego obrządku, pamiątką po której pozostał się dość duży krzyż srebrny, z cienkich blaszek złożony, wewnątrz próżny, z napisem sławiańskimi głoskami, że pochodzi z daru gromady mta S. z 1648 r. Mko było wówczas dość ludne i zamożne, jezuiti prowadzili tu znaczny handel drzewem z otaczających lasów, zaprowadzili cechy rzemieślnicze, których początkowo było więcej, następnie zaś, jak widać z dokumentu wydanego przez rektora kolegium ostrońskiego Adama Lotyńskiego d. 1 listopada 1724 r., jeden tylko garncarski, do którego powinni należeć wszyscy inni rzemieślnicy, znajdujący się w Surazu. Dokument ten, przechowany w miejscowej cerkwi, ogłoszony został przez T. J. Steckiego (Wołyń, II, 80—82). Upadek S. i zamienienie go na osadę wiejską nastąpił jednocześnie prawie ze zniszczeniem jezuitów. Dobra suraskie, do których w ostatnich czasach należały: S., Zińki, Onyszkowce, Chodaki, Andruszówka, Huta i Hucisko Suraskie, przeszły na rzecz komisji edukacyjnej, od której w 1775 r. otrzymał je Józef Mielżyński, kasztelan poznański, dając ewikycę na dobrach swych: Woźniki, Kotowo, Borysław, Snowiedowo i Grodziszowo, w pow. kościańskim w wództwa poznańskiego, przyczem indata roczna oznaczona została na 25,000 złp. Mylnie przeto podaje Stecki (ibid., 77), że nabył je Józef Strojnowski, komisarz cywilno-wojskowy pow. łuckiego. Prawdopodobnie wszedł on później dopiero (około 1780 r.) w prawa Mielżyńskiego. Po Strojnowskich przeszedł S. we władanie Karwickich, następnie Rakowskich, którym w 1828 r. zabrał rząd za nieopłacanie przez lat kilka podatków. O dobra suraskie zacięte spory wiódł Czacki, pragnący dochody z dóbr przeznaczyć na szkołę nauczycieli parafialnych w Krzemieńcu, ze Śniadeckim, starającym się je zachować dla ogólnego funduszu edukacyjnego, zostającego pod zawiadywaniem uniwersytetu wileńskiego. Obszernie całą tę sprawę opisuje M. Baliński w *Studyach historycznych* (str. 41—50). O S. pisał Stecki (Wołyń, II, 74—82) i Sendulski (w Wołyn. eparchial. wiadom., 1873). *J. Krz.*

Suraz, miasto powiatowe gub. czernihowskiej, na prawym, wyniosłym brzegu Ipuci, w miejscowości suchej i otwartej, odl. o 268 w. na płn.-wschód od Czernihowa. W 1870 r. było tu 318 dm. (3 murowane), 3850 mk. (11

kat. i 2743 żyd.), cerkiew drewniana, 2 domy modlitwy żydowskie, 42 sklepy, szpital, szkoła powiat. i miejska, st. poczt. Dochód miejski w 1869 r. wynosił 1974 rs. S. należy do najuboższych miast gubernii i pod względem handlowym i przemysłowym nie ma żadnego znaczenia. Przeważna część mieszkańców zajmuje się uprawą konopi, żydzi zaś drobnym handlem i rzemiosłami. W 1870 r. było w mieście 82 rzemieślników (58 majstrów) oraz znajdowało się 8 małych fabryk, produkujących zaledwo za 9450 rs. Pierwotnie była to wieś Surazyce, zamieniona w 1781 r. na mto powiatowe namiestnictwa nowogród-siewierskiego pod nazwą Suraz na Ipuć; w 1797 r. jako mto nadetatowe przyłączone do gub. małorossyjskiej, od 1803 r. mto powiat. gub. czernihowskiej. *Suraski powiat* leży w póln.-zachod. części gubernii i zajmuje (podług Strzelbickiego) 75·2 mil al. 3638·3 w. kw. Powierzchnia w ogóle równa, pochylająca się nieco od póln.-wsch. ku póln.-zach. Najwynioślsze miejscowości, nieprzewyższające 800 stóp npm., znajdują się na dziale wodnym pomiędzy Sożą a Ipucią. Gleba przeważnie gliniasta lub piaszczysta, najbardziej urodzajna pomiędzy rz. Ipucią a Biesiedzią. Z ciał kopalnych znajduje się w powiecie jedynie glina garncarska i wapień, w dość lichym zresztą gatunku. Cała powierzchnia powiatu leży w dorzeczu Soży, przepływającej po za granicami powiatu, z dopływów której ważniejsze: Biesiedź w części zachod. i Ipuć w pozostałych. Do Biesiedzi uchodzą: Olesznia, Pałuż, Dorohowska, Hormynka, Dubieniec, Alesowka, Opołonka, Kaszkowka i Żeszowka, do Ipuć zaś: Irzacz, Bielica, Wietka, Pokonka, Rjeczyca, Wichółka, Unieczka, Turosna i in. Z jezior ważniejsze: Kożanowskie-Trubanowskie (długość do 4, szer. do 2 w.), Drahotimel (dł. 1 w., szer. 300 saż.) i Jałowka (dł. 600, szer. 350 saż.). Największe błoto jest Kożanowskie, z którego wypływa rzka Wichółka, do 35 w. długie a od 1—5 w. szer. Pod lasami znajduje się 30% ogólnej przestrzeni. W 1867 r. było w powiecie (bez mta) 105,040 mk. (141 kat., 146 prot., 887 jedynow., 8681 rozkoln., 2010 żydów), zamieszkałych w 281 miejscowościach (3 osady, 1 mko, 2 slobody, 4 kolonie, 34 siół, 140 wsi i 97 drobniejszych osad). Pod względem etnograficznym masę ludności stanowią: Białorusini (66·1%), dalej Małorusini (19·3%), Wielkorusini (11·4%), Żydzi (2·9%). Główne zajęcia mieszkańców stanowią rolnictwo, w wyjątkowe tylko lata zaspakajające miejscowe potrzeby, dalej uprawa i przeróbka konopi, przemysł leśny, wypalanie smoły i dziegciu oraz zajęcia w miejscowych fabrykach. Przemysł fabryczny dosyć rozwinięty, reprezentowany był w 1870

r. przez 88 zakładów, zatrudniających 10,154 robotników i produkujących za 2,416,051 rs.; w tej liczbie 14 fabryk sukna, z produkcyjną 2,112,226 rs. Opis powiatu wydał Ezymontowski (Petersburg, 1846). *J. Krz.*

Surazka, potok w pow. święciańskim, pod zaśc. Jodopurwie.

Surbiniec, kol. włośc., pow. łódzki, gm. Gospodarz, par. Rzgów, ma 8 dm., 146 mk., 56 mr.

Surble, wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 32 w. od Telsz.

Surchów, wś, fol. i dobra nad rzeką b. n., pow. krasnostawski, gm. Czajki, par. Surchów, odl. 10 w. od Krasnegostawu. Posiada kościół par. murowany, wzniesiony w 1824 r. przez Pawła Cieciszowskiego, dziedzica. Pierwotny kościół i parafię założyli 1676 r. Stanisław i Maryanna Brzeziacy. We wsi szkoła początkowa. Do folw. należy młyn wodny. W 1871 r. istniała gorzelnia. W 1827 r. 27 dm., 206 mk. Dobra S. składały się w 1871 r. fol. S., Augustówka i Dzierżawka, rozl. mr. 2967: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 504, łąk mr. 140, past. mr. 15, lasu mr. 1598, zarośli mr. 25, nieuż. mr. 63; bud. mur. 11, drewn. 7; fol. Augustówka gr. or. i ogr. mr. 379, łąk mr. 68, past. mr. 3, nieuż. mr. 19; bud. mur. 2, drewn. 2; płodozm. 10-pol.; fol. Dzierżawka gr. or. i ogr. mr. 126, łąk mr. 15, nieuż. mr. 12; bud. drewn. 2; płodozm. 6-pol., las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś Surchów os. 42, mr. 522; wś Majdan Surchowski os. 29, mr. 592; wś Łukasówka os. 13, mr. 169; wś Franciszkowce os. 15, mr. 181. S. par., dek. krasnostawski, 2825 dusz. *Br. Ch.*

Surchowski Majdan, wś włośc., pow. krasnostawski, gm. Czajki, par. Surchów. W 1827 r. 24 dm., 129 mk. Ob. *Surchów*.

Sureyr, potok, ob. *Pleszywa*.

Surdegi, wś i dobra nad rzeką Woszką, pow. wilkomierski, gm. Traszkuń, par. Surobacz, o 57 w. od Wilkomierza, w 1859 r. 4 dm., 40 mk. Własność Tańskich. Znajduje się tu kaplica kat. drewniana, p. w. św. Michała, niewiadomej erekcyi, oraz monaster prawosł. p. w. św. Ducha. Pierwotna cerkiew wzniesioną została w 1510 r. przez dziedzica Bohdana Szysz-Staweckiego. Wkrótce potem Aleksander Władysław wznosił drugą cerkiew na miejscu pojawienia się cudownego obrazu Bogarodzicy, przechowanego dotychczas w monasterze. W pierwszej połowie XVII w. (1636 r.) dziedziczka wsi Anna ze Staweckich Horodecka Bilewiczowa (podług innych źródeł Mleczkowska) wzniosła murowaną cerkiew, odbudowała monaster i uposażyła go nadaniem wsi Woźdale, rybołówstwem w jez. Rubiki i młynem w Oniksztach. Obecna cer-

kiew została wzniesioną w 1812 r. a odnowioną w 1889 r. Wizerunek obrazu Bogarodzicy i widok monasteru podany jest w dziele Batiuszkowa: Biełorussija i Litwa, str. 173 i 183. *J. Krz.*

Surdowgi 1.) dobra, pow. wilkomierski, gm. Rogowo, o 39 w. od Wilkomierza. 2.) **S.**, ws, tamże, o 28 w. od Wilkomierza.

Surejkiszki, ws, pow. rossieński, gmina Szweksznie, o 111 w. od Rossień.

Surgaty, osada, przyległ. dóbr Lipowice, w pow. mławskim.

Surgefer, ws, ob. *Inflanty* (t. III, 286).

Surgialiszki, zaśc. rząd., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 50 w. od Wilna, 1 dm., 10 mk. katol.

Surgiaty, ws nad pot. Burbeńka, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Szyrwinty (o 5 w.), o 51 w. od Wilna, ma 6 dm., 44 mk. kat. (w 1865 r. 16 dusz rewiz.); należy do dóbr skar. Degucie Sznipaneie.

Surgiance, ws, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski Orniany, o 4 w. od gminy a 54 w. od Wilna, ma 4 dm., 74 mk. kat. (w 1865 r. 24 dusz rewiz.; własność Zajackowskich). *J. Krz.*

Surgłoc, jezioro w pow. trockim, pod wsią Rokotany.

Surgoniszki, ws, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Kronie, okr. wiejski Nikodemowo, o 42 w. od Trok, ma 5 dm., 34 mk. katol. (w 1865 r. 25 dusz rewiz.).

Surgoszcz, ws w par. Chlewo, pow. kaliski. Już na początku XVI w. stała pustkami. Obecnie nie istnieje (Łaski, L. B., II, 60).

Surgowce 1.) ws nad Wilią, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Nieśtaniszki, o 8 w. od gminy a 57 w. od Święciań, ma 18 dm., 107 mk. kat. (w 1865 r. 44 dusz rewiz.); należała do dóbr Miłaniszki Kulwińskich. 2.) **S.**, zaśc. rząd. nad Wilią, tamże, 3 dm., 36 mk. kat.

Surgucie, ws nad rz. Szeszupa, pow. maryampolski, gm. Szumsk, par. Maryampol (odl. 10 w.), przy trakcie do Pilwiszek, ma 56 dm., 430 mk. W 1827 r. 30 dm., 223 mk.

Surguszki 1.) ws włośc. nad jez. Biebrusy, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Biebrusy, o 8 w. od Malat a 57 w. od Wilna, ma 4 dm., 15 mk. prawosł., 15 kat. (w 1865 r. 10 dusz rewiz.); należy do dóbr skar. Inturki. 2.) **S.**, zaśc., tamże, o 59 w. od Wilna, ma 4 dm., 15 mk. kat.

Surka, strumień, w pow. bractawskim.

Surkonty, okolica szlach., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Raduń, okr. wiejski Pelasa, o 11 w. od Radunia, 30 w. od Wasiliszek a 42 od Lidy, ma 11 dm., 103 mk. kat. (spis z 1865 r. podaje 3 dusze rewiz.).

Surma, os. włośc., pow. będziński, gm. Sulików, par. Siewierz, 2 dm., 19 mk., 56 mr.

Surmacze 1.) ws nad rz. Krzną, pow. radzyński, gm. Zerocin, par. Dołha (r. gr.), 6 dm., 58 mk., 222 mr. W spisie z 1827 r. ws nazwana jest Surmasze, ma 3 dm., 34 mk., należy do par. Międzyrzecz. 2.) **S.**, ws, pow. biłgorajski, gm. Księżpol, par. Tarnogród.

Surmaczewo 1.) ws nad Drujką, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Druja, o 50 w. od Dżisny, ma 2 dm., 9 mk. kat.; należy do mta Druj. 2.) **S.**, fol., tamże, 1 dm., 14 mk. kat.; awuls dóbr Kozaków, dawniej Światopełków Mirskich, dziś Zdrojewskich. 3.) **S.**, chutor, tamże, o 51 w. od Dżisny, 1 dm., 11 mk. (7 kat., 4 ew.). *J. Krz.*

Surmaczówka i *Maczugi* (wólka), z leśniczówkami, ws, pow. jarosławski, w piaszczystej równinie, pokrytej borami sosnowymi (wzn. 184 mt. n.p.m.), nad Lubaczówką (praw. dopł. Sanu). Par. rz. kat. w Radawie a gr. kat. w Mołodyczy. Wraz z obszarem więk. pos. liczy 93 dm. i 559 mk. (446 gr.-kat., 71 rz.-kat. i 42 izrael.). Z tej liczby przypada na wólkę Maczugi (nad pot. Staryczem, dopł. Lubaczówki) 23 chat i 135 mk. Pos. więk. (Włodz. Youngi) wynosi 490 roli, 160 łąk, 2 ogrodu, 20 past., 320 lasu i 8 mr. moczarów; pos. mn. ma 392 roli, 166 łąk, 119 past. i 19 mr. lasu. Graniczy na wschód z Wólką Zapółowską, na zach. z Radawą, na pld. z Cetulą a na ptn. z Buczyną. *Mac.*

Surmica, rzka w pow. dubieńskim, prawy dopływ Ikwy, uchodzi nawprost Dubna, przy przedmieściu zwanem Surmicze.

Surmicze, w dok. *Sulmice*, *Surmica*, *Surmicz*, przedmieście powiat. mta Dubna, na prawym brzegu Ikwy, przy ujściu do niej rzki Surmicy. Posiadało cerkiew św. Jerzego.

Surminy, nad rz. Wentą, przy ujściu rzki Czauszy, folw. dóbr Kurszany, w pow. szawelskim.

Surminy 1.) ws, pow. węgoborski, st. p. Benkheim, 116 dm., 535 mk., 883 ha. Wawrzyniec Roch, ststa węgoborski, nadaje Mikołajowi z Szarejk z pow. łeckiego 48 włók we wsi S, które po części już są obsadzone dannikami. Mikołaj otrzymuje 5 włók sołeczek, płacąc za wólkę 42 grzyw., z obowiązkiem, aby puste włoki osadzić dannikami; 10 lat wolności. Dan dnia 12 marca r. 1566. R. 1579 Jan i Andrzej, bracia z Popiół, kupują od Mikołaja 4 włoki sołeckie w S., płacąc za wólkę 120 grzyw. R. 1615 mieszka w S. Stanisław Surmiński. 2.) **S.**, pow. gabiński, st. p. Walterkehmen, 1 dm., 28 mk.

Surmisznie, folw., pow. szawelski, gm. Szawkiany, o 39 w. od Szawel.

Surmonty, ws i dobra, pow. rossieński, gm. Mańkuny, par. Girtakol, o 15 w. od Rossień.

Surmowa 1.) *Wola* al. *Surmówka*, niem. *Surmowen*, wś, pow. żądzborski, st. p. Sorkwity, wzn. 669 st. n.p.m.; ma 66 dm., 344 mk., 516 ha. Andrzej Jonasz, ststa szestyński, sprzedaje r. 1577 Jakubowi Surmo 4 włóki sołectkie za 200 grzyw. na prawie chełm., celem założenia wsi dannickiej na 40 włókach. S. ma r. 1693 tylko polską ludność. 2.) **S. Nowa**, os., tamże, 15 dm., 112 mk. 3.) **S.**, niem. *Surmowenhof*, os., tamże, 3 dm., 33 mk. niem. *Surmowa Wola*.

Surmówka, ob. *Surmowa Wola*.
Surnik, wś, pow. wrocławski, ob. *Neukirch* 1.).

Surnowka 1.) *Mała*, wś, pow. sieński, gm. Tołoczyn Zarzeczny, ma 19 dm., 115 mk. 2.) **S. Wielka**, wś, tamże, ma 17 dm., 112 mk.

Surochów, wś, pow. jarosławski, w urodzajnej równinie (196 mt. n.p.m.), nad pot. Szkło (praw. dopł. Sanu), przy kolei jarosławsko-sokalskiej. Posiada cerkiew drewnianą i murowany kościół rz.-kat. fil., zbudowany w r. 1860, starożytny dwór, szkołę, gorzelnię, 2 młyny wodne, st. kol. (odl. o 10 klm. od Jarosławia), urząd poczt. Duża wieś, liczy 209 dm. (13 na obszar wiek. pos.) i 1163 mk.; 1037 gr.-kat., 100 rz.-kat. i 26 izrael. Pos. wiek. (Kazim. hr. Badeniego) wynosi 405 roli, 8 łąk, 6 ogr., 7 past. i 2 mr. moczarów; pos. mn. 1410 roli, 139 łąk i 367 mr. pastw. Par. rz.-kat. w Jarosławiu. Do par. gr.-kat. należą: Sobiecin i Koniaczów. Proboszcz gr.-kat. posiada 38 mr. 642 sąż. roli, 7 mr. 328 sąż. łąk i pobiera 177 zlr. dodatku do kongruy. We dworze, dawniej dziedzicznym gnieździe hr. Fredrów, urodził się w 1793 r. jeden z twórców komedyi polskiej, Aleksander hr. Fredro. S. graniczy na płn. z Koniaczowem, na wschód z Makowiskiem i Wietlinem, na zach. z Sobiecinem, a na pld. oblewa wieś San. Mac.

Surodół, dwa folw. i okolica szlach., pow. poniewieski, w 1 okr. pol.

Suromszczyzna, w spisie z 1865 r. *Suromszczyzna*, nad jez. Miadźwiedź, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Druja, okr. wiejski i dobra Miłoszów Stajki, o 4 w. od gminy a 54 w. od Dżisny, ma 14 dm., 145 mk., 7 prawosł. i 138 kat. (w 1865 r. 69 dusz rewiz.).

Suroszkowo, wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostrów, o 31 w. od Sokółki.

Surow, rzka w pow. klimowickim, prawy dopływ Biesiedzi (lewego dopł. Soży), uchodzi pod wsią Kanice, płynie od Pusiatyna.

Surowa, wś, pow. mielecki, na prawym brzegu Wisły, w równinie, wzn. 163 mt. n.p.m. Par. rz.-kat. w Czerminie (na pld. o 8·2 klm.). Wieś szeroko rozrzucona składa się z 51 dm. i liczy 280 mk. (6 izrael.). Rola urodzajna; wał 3 mt. wysoki zabezpiecza od wylewów Wisły. Zbytęcną wodę ściąga długi, wązki

staw. Pos. wiek. (Jadwigi ks. de Ligne) wynosi 9 roli, 18 łąk, 92 lasu i 16 mr. nieuż.; pos. mn. ma 216 roli, 42 łąk i 20 mr. past. Wś istniała w 1581 (Pawiński, Małop., 255) i należała do dóbr Jana Tarnowskiego; było w niej 3 km., 2 i ćwierć łąnu, zagroda z rolą, 3 komor. bez bydła i 3 rzemieśln. Graniczy na wschód z Glinami Wielkimi i Łysakówkiem, na pld. z Wolą Otałęską; na płn. i zachód oblewa wś Wisła. Mac.

Surowce, zaśc. szlach., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 50 w. od Dżisny, 2 dm., 8 mk. katol.

Surowe, wś nad rz. Omulew, pow. ostrołęcki, gm. Wach, par. Myszyniec, ma 95 dm., 927 mk., 2582 mr. obszaru. W 1827 r. 74 dm., 535 mk. Wieś ta leży w obrębie dawnej puszczy myszynieckiej; zamieszkała przez Kurpiów. Wchodziła w skład ststwo ostrołęckiego. Istniała już w 1660 r. Br. Ch.

Surowice, r. 1361 *Surowice*, wś, pow. sandomiecki, w okolicy górskiej, wzn. 438 mt. n.p.m., u ujścia pot. Moszczęca do Wisłoka z lew. brzegu. Par. gr.-kat. z cerkwią drewnianą. Wś zbudowana w dolinie potoku w długą ulicę. Teren podnosi się ku zach. do 497 mt. n.p.m., ku wsch. tworzy niższe wały, spadające w dolinę Wisłoka. Liczy 76 dm. i 469 mk. (7 izrael.). Pos. wiek. (Aug. ks. Czartoryskiego) wynosi 1143 sążni kw. łąk i 51 mr. lasu; pos. mn. ma 904 roli, 208 łąk, 146 past. i 285 mr. lasu (w tem probostwo gr.-kat. ma 88 mr. roli, 24 mr. 257 sąż. kw. łąk i 32 mr. pastw.). Rola górską, owsianą, dlatego pobiera proboszcz dodatek w kwocie 168 zlr. 98 ct. Do par. należą Moszczanice i Darów. S. istniały już w XIV w., wymienia je przywilej Kazimierza W. z 25 czerwca 1361 r. (Kod. Małop., III, 143), w którym król nadaje Piotrowi i Pawłowi z Węgier opuszczone wsi: Zboiska, Wisłok i Radoszyce. Graniczy na pld. z Moszczanem, na zach. z Polanami Surowicznymi i Wolą Niżną, na pld.-wschód z Darowem. Mac.

Surowiczne Polany, ob. *Polany* 5.).

Surowina, folw. dóbr Czarnewas, pow. opolski.

Surowina, rzka na Szląsku, dopływ rzki Małapanew, uchodzącej do Odry pod Czarnewasem, w pow. opolskim.

Surówka al. *Surówki*, wś, pow. wielicki, par. rz.-kat. w Biskupicach. Leży w okolicy pagórkowatej, o 11·5 klm. na pld.-wschód od Wieliczki, nad pot. uchodzącym w Pierzchowicach do Raby. Wraz z os. Kawki (4 dm., 15 mk.) liczy wś 24 dm. i 147 mk. rz.-kat. Pos. wiek. (Franc. br. Przychodzkiego) wynosi 71 roli, 6 łąk i 2 mr. ogrodu; pos. mn. ma 75 roli, 21 łąk i 5 mr. past. Długosz (L. B., II, 22) raz podaje, że wszyscy mieszkań-

cy są szlachtą, drugi raz (III, 46) powiada, iż S. jest własnością Stanisława Zborowskiego h. Kornicz, ma 3 zagrody, karcznię i preidium. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 64) S. zapisana została jako należąca do par. w Brzeziu. Część Niewiarowskiej miała 4 półtąki km., 2 zagr. bez roli i 2 kom. bez bydła; część wojew. kaliskiego 3 łany km. Kawki leżą na pñ. od wsi. S. graniczy na pñ. z Suchorabą, na zach. z Zabłociem i Zborówkiem, na pñd. z Witowicami a na wschód ze Zborzycami. Mac.

Surowy Taszłyk, ob. *Taszłyk*.

Suroż al. *Suroże*, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Lipnisk, okr. wiejski Roubowicz, o 4 $\frac{1}{2}$ w. od gminy, 17 w. od Dziewieniszek a 50 w. od Oszmiany, ma 10 dm., 71 mk. kat.; w 1865 r. należała do dóbr Berdowszczyzna, Umiastowskich.

Suroż, dawna nazwa obecnego mka Suda-ku, na południowym brzegu Krymu, ząd też i dzisiejsze morze Azowskie nosiło niegdyś nazwę morza Surożkiego.

Surpily, jezioro i wś, ob. *Szurpily*.

Surrogatka, futor obok mta Szarogrodu, pow. mohylowski.

Surski, drugi poroh Dnieprowy, niewspomniany u Konstantego Porfirogenity, w granicach pow. i gub. ekaterynosławskiej, o 7 w. od poprzedzającego go porohu Staro-Kodackiego (niewłaściwie Kojdackiego), na wprost wsi Wołoskoje, u ujścia rzki Mokrej Sury. U samego ujścia Sury leży wyspa Surska. Poroh składa się z 2 ław, ma spadek 3 $\frac{1}{2}$ st. na przestrzeni 300 st.; jest łatwym do przebycia. Por. *Dniepr* (II, 46).

Surucz, rzka w gub. witebskiej, dopływ jez. Łubań.

Surupata, potok górski, w pow. kossowskim, lewy dopływ Kosmacza.

Surupin, wś, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Żydomla, o 22 w. od Grodna.

Surutany, dobra, pow. wilkomierski, par. Uciany, własność dawniej Łappów, po exdywizji rozdzielone pomiędzy kredytorów, fundum zostało w ręku córki, zameżnej Dubilewskiej.

Surweyte, pow. elbląski, ob. *Spittelhof*.

Surwiele, folw. szlach. nad potokiem t. n., pow. trocki, w 2 okr. pol., 40 w. od Trok, 1 dm., 15 mk. kat.

Surwieliskie, jezioro, w pow. święciańskim, niedaleko folw. t. n., ma do 5 w. długości, około 1 w. szerokości.

Surwile, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol. o 14 w. od Telsz.

Surwile, dobra, pow. rastemborski, st. p. Dryfort, 23 dm., 136 mk., 357 ha.

Surwiliciany, dobra, pow. wilkomierski, gm. Rogowo, o 35 w. od Wilkomierza.

Surwiliszki 1.) w spisie urzęd. *Surwieliszki*, meczko pryw. nad rzką Baranka, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Traby, okr. wiejski Czeniewicze, o 28 w. od Oszmiany, 13 w. od Dziewieniszek a 65 w. od Wilna, ma 5 dm., 30 mk. kat. i 9 żyd. Posiada kościół kat. p. w. św. Trójcy, pierwotnie w r. 1591 z drzewa wzniesiony przez kasztelanów Różę Gajkowską, a uposażony w 1603 r. przez Bohdana Koryznę; obecny, fundacyi jezuitów, pochodzi z 1758 r. Parafia kat., dek. wiszniewskiego, 3435 wiernych. Kaplica w Klewicy. Obok mka leży fol. S., mający 23 mk. kat. i 7 żyd., gorzelnię i młyn wodny. Własność niegdyś Hilarego Połubińskiego, marszałka w. ks. litew., który dobra te w r. 1678 darował jezuitom wileńskim. Po zajęciu dóbr jezuickich na fundusz komisji edukacyjnej w 1781 r. sprzedane Józefowi Kazimierzowi Stypulkowskiemu, skarbnikowi i pisarzowi grodzkiemu pow. lidzkiego, który dał ewikoyę na dobrach Kasperowszczyzna w pow. lidzkim. Intrata oznaczona była na 6400 złp. Obecnie meczko i dobra należą do Popławskich. 2.) **S.**, folw. nad jez. Surwiliszki, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. i par. Komaje, okr. wiejski Korolewce, o 28 w. od Święcian, 1 dm., 11 mk. kat. Należał do dóbr Maćkowicze. Własność niegdyś Rudominów, następnie Sulistrowskich, d. 17 maja 1741 r. prawem wieczysto-darownem przeszedł od Michała Sulistrowskiego, stolnika oszmiańskiego, do Barbary z Sulistrowskich i Tomasza Czechowiczów, pozostawał w posiadaniu rodziny Czechowiczów do 1867 r., w którym sprzedany generałowi Mawros. 3.) **S.**, mko rząd. na praw. brzegu Niewiaży, pow. kowieński, w 3 okr. pol., gm. i par. Surwiliszki, o 70 w. od Kowna, przy trakcie handlowym poniewieskim, ma 15 dm., 250 mk., zarząd gminy, szkoła wiejska. Kościół paraf. p. w. Ukrzyżow. J. Chr., w 1640 r. z drzewa wzniesiony przez bisk. Jerzego Tyszkiewicza. Na cmentarzu pod temże wezwaniem kaplica drewniana z 1800 r. Parafia kat., dek. kroskiego, 4862 wiernych. Filia w Podbrzeziu, kaplica w S., Mieganach, Kałnoberżach i De-windonach. Gmina S. należy do 2 okr. pok. do spraw włośc., 4 okr. sądowego i 2 rewiru kon-skrypeyjnego, składa się z 2 okręgów (starostw) wiejskich, obejmuje 16 wsi, mających 1067 mk. włościan (w 1878 r.). 4.) **S.**, dobra nad jez. Oknista, pow. wilkomierski, gm. i par. Dobejki, o 52 w. od Wilkomierza; własność Grotkowskich. W 1859 r. 47 mk., gorzelnia, 1102 dzies. 5.) **S. Skomoroki**, wś, pow. wilkomierski, gm. Traszkun, o 51 w. od Wilkomierza. J. Krz.

Surwily 1.) wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra dawniej

Sulistrowskich, następnie Skirmuntów, Szemietowo al. Szemietowszczyzna, o 1 w. od gminy a 49 w. od Święcian, ma 16 dm., 134 mk. kat. (w 1865 r. 61 dusz rewiz. 2.) **S.**, okolica, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 45 w. od Kowna, gm. Ejragoła, par. Butkiszek. Dawniej należała do Butkiszek i r. 1686 była własnością Kazimierza Surwilły h. Kotwicz; dziś Butkiszeki należą do Anny Wendziagolskiej, zawierają 460 dzies. a wsł Surwilły, obejmująca 370 dz., należy do wielu właścicieli, którymi są: Antonina Anczewiczowa, 11½ dz.; Paweł Borodziez, 62 dz.; Wincenty i Jan Borodziezowie, 15½ dz.; Jerzy Butkiewicz, 15 dz.; Butrymowicz, 29 dz.; Józefa Wendziagolska, 120 dz.; Jerzy Wyrzykowski, 53 dz. i Joanna Gosztoftowa, 180 dz.

Suryki, w spisie z 1866 r. *Suroki*, wsł nad bezim. rzeczką, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Głębokie, okr. wiejski Kasztelanowo o 11 w. od gminy a 54 w. od Dżisny, ma 6 dm., 62 mk. (w 1865 r. 19 dusz rewiz.).

Surynka, wsł, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Żyrowice, o 16 w. od Słonima, niedaleko drogi ze Słonima do Kosowa.

Surynowska ziemia, ob. *Malin* (VI, 13).

Surynty, wsł włość, podług spisu z 1866 r. okolica szlach., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. i dobra skarb. Krasne (Krasnesioło), okr. wiejski Koszewniki, o 3 w. od gminy a 39 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Wilna do Mińska, ma 10 dm., 32 mk. kat. (w 1865 r. 9 dusz rewiz. włość i 20 jednodworców).

Suryszki, dobra, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 68 w. od Kowna; gorzelnia (w 1859 r.).

Surża 1.) rzka w pow. kamieniecki, lewy dopływ Żwańca, ma źródła na gruntach wsi Kadyjowice, mija wsi: Surżę (Wygode), Nagórzany i pod wioską Samakówką, w pobliżu Kniakinina uchodzi do Żwańca. Długa 9 w. 2.) **S.**, *Surżyńce* al. *Wygoda*, wioska nad rzeką t. n. (dopł. Żwańca), pow. kamieniecki, 1 okr. pol. Żwaniec, gm. Dłużek, par. praw. Nagórzany, kat. Kamieniec (potrynitarska), o 6 w. od Kamieńca, ma 16 osad, 54 mk. (25 jednodworców), 140 dz. ziemi włość, młyn wodny. W 1410 r. S. nadana była przez Władysława Jagiełłę Fredrze z Pleszowic. W ostatnich czasach własność Sadowskich, Szenwalda, dziś w połowie Janikowskich i z ks. Obolińskich Chyłkowej. *X. M. O.*

Surzno, pow. kamieniecki, ob. *Suszno*.

Surzówka al. *Daniłówka*, rzeczka w pow. uszyckim, lewy dopływ Dniestru, ma źródła pod wsią Iwaszkowcami, płynie z północy ku południowi na przestrzeni 20 w., mija wsi: Piesiec, Popówkę, Borsukowce, Szebutyńce, Surzówkę i pod Krzywym Wozem wpada do Dniestru. *X. M. O.*

Surzyce, wsł, pow. wołkowyski, wchodziły w skład dóbr stłstwa Mścibów.

Surzyce, rozłożysty szczyt górski, w pow. żywieckim, nad pot. Jaszczerówką (lewy dopł. Skawy). Wzn. 539 mt. npm.

Surżyńce, wioska nad Tarnawą, dopł. Dniestru, pow. kamieniecki, na pograniczu uszyckiego, gm. Bahowica, par. praw. Furmanówka, kat. Kitajgród, sąd w Kamieńcu, ma 24 osad. Należy do wsi Kalinia, część do Szelepińskich (184 dzies.), a część do Hrycenków (149 dzies.). *Dr. M.*

Surzynów al. *Susinów*, szczyt górski w grupie Babiej Góry, w pow. żywieckim, na obszarze gm. Stryszawy, w lesie Hucisko zwanym. Wzn. 870 mt. npm. Z pod szczytu wypływa pot. Hucisko (dopł. prawy Stryszawy).

Susaki, fol., pow. mozyrski, ma 8 włók; należy od 1849 r. do Krasińskich. *A. Jel.*

Susakowa Góra, wyniosłość na dziale wodnym Łomnicy i Łukwi, w pow. kałuskim, w wschod. części obszaru. Wzn. 380 mt. npm.

Susannenthal, fol. do Wygnańczyce, pow. wschowski.

Susannenthal (niem.), ob. *Wiewórka*.

Suschenhof, fol. dóbr prywat. Baechhof, w okr. i pow. tukumskim, par. neuemburska (Kurlandya).

Susej Mały al. *Robesz*, ob. *Suscei* 2.).

Susen, pow. bydgoski, ob. *Żużela*.

Suserz, w XVI w. *Schuscherz*, wsł i fol. w pobliżu rzki Przysowy, pow. gostyński, gm. Szczawin, par. Suserz, odl. 14 w. od Gostynina, posiada kościół par. murowany, wiatrak, 23 dm., 294 mk. W 1827 r. było 40 dm., 404 mk. W 1870 r. fol. S. rozł. 1630 mr.: gr. or. i ogr. 764 mr., łąk 46 mr., past. 21 mr., spornych 659 mr., w osad. 7 mr., nieuż. 33 mr.; bud. mur. 11, z drzewa 11. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wsł S. 31 os., 121 mr.; wsł Leopoldów 10 os., 90 mr.; wsł Stefanów 12 os., 253 mr.; wsł Budki Suserzkie 6 os., 60 mr. Gleba w połowie pszenna. W 1870 r. na fol. istniała gorzelnia, browar i cegielnia. Parafia istniała tu już zapewne od XV w. W 1660 r. spłonął kościół i dokument erekcyjny. Obecny murowany z 1810 r., fundacyi Skarzyńskiego. Według lustracyi z czasów Zygma. Augusta pobierano tu grobłowe (zapewne na błotach doliny Przysowy) po 6 denar. od konia. Skarżyli się na to Płoczananie. Wsł należała do Ewy Szczawińskiej, małżonki Krzysztofa Lasockiego (Lust., 4, 90). S. par., dek. gostyński (dawniej gabiński), 2809 dusz. *Br. Ch.*

Susewald, wsł na wielkich żuławach malborskich, pow. malborski, st. p. Nowydwór, par. kat. Tiegenhagen; zawiera 3 większe posiadła, 143 ha (77 roli orn., 37 łąk); 1885 r. 4 dm., 6 dym., 35 mk. ew., 3 dyssyd. Według

kontraktu z 1786 r. obejmowała wś 4 włóki 25 mr. dobrej roli i 18 mr. nieużytków (ob. Gesch. des Kr. Marienburg von Dormann, str. 78). *Ks. Fr.*

Susie al. *Sucie*, os., pow. warszawski, gm. i par. Njeporęt, ma 7 mk., 8 mr. dwor.

Susiec, wś, pow. biłgorajski, gm. Majdan Sopocki, par. Tomaszów (odl. 2 1/2 mili). Leży wśród lasu, w piaszczystej okolicy. Posiada kościół murowany filialny, 74 dm., 559 mk. (49 r. gr.), 1311 mr. ziemi ornej. O 1/2 mili od wsi, w lesie, wśród niedostępnych z trzech stron bagien, wznosi się zarosła lasem góra, Zameczyskiem zwana. Podanie głosi, iż aby zniszczyć ten zamek, Tatarzy sypali groch moczony w wodę, a gdy gołębie usnęły, chwytali je przywiązując hubkę zapaloną i puszczali do zamku, który tym sposobem został zapalony. Zamek ten istniał za czasów konfederacji Tyszwieckiej 1656 r. Przy zamku stał kościółek filialny z drzewa, w 1818 roku rozebrany. Obecny wzniesiono w 1862 r., o 1/2 mili od zamku, przy wsi, w lesie do ordynacji Zamoyskich należącym. Przy kopaniu fundamentów znajdowano liczne czaszki i kości ludzkie. O 1 1/2 mili od S., w lesie, przy samej granicy od Galicyi, otoczona z trzech stron bagnami, wznosi się Lisia Góra, pamiętna stoczona tu walką. Okolica wsi leśnista (przeważnie lasy sosnowe), grunt poczęści piaszczysty, po części kamienisty. Włoszcianie, pomimo nieurodzajnej gleby, chodują wiele bydła i owiec, dzierzawiac w ordynacji t. z. leśne pustki i łąki. Przytem trudnią się hodowlą pszczół i posiadają bogate pasieki. Wś sama należała do dóbr ordynacji Zamoyskich.

Susiec, niem. *Sussetz*, wś i dobra, pow. pszczyński, par. kat. Susiec. Posiada kościół par. kat., szkołę. Wś ma 1027 ha obszaru, 140 dm., 1241 mk. (157 cw.); dobra 9 dm., 94 mk., 289 ha. Do dóbr należały dawniej wioski: Grabówka, Podlesie i Stary Susiec. S. par., dek. pszczyńskiego, w 1869 r. miała 2302 katol., 285 ewang., 14 izr. *Br. Ch.*

Susinów, wzgórze, ob. *Surcynów*.

Susk 1.) wś i fol., pow. sierpecki, gm. Białyszewo, par. Golezszyn, odl. 5 w. od Sierpeca, ma 27 dm., 257 mk. W 1827 r. 20 dm., 118 mk. Fol. S. rozl. 1105 mr.: gr. or. i ogr. 262 mr., łąk 29 mr., lasu 572 mr., zarośli i pastw. 232, nieuż. 10 mr. Wś S. 38 os., 444 mr.; wś Witkowo 2 os., 7 mr. 2.) **S. Stary**, wś, fol. i dobra, pow. ostrołęcki, gm. Rzekuń, par. Miastków, odl. 6 w. od Ostrołęki, ma 405 mk. (1882 r.). W 1827 r. było 18 dm., 165 mk. Wieś ta, wspominana w aktach z 1408 r., była gniazdem Suskich (Gloger, Ziemia łomż.). Dobra S. składały się w 1885 r. z fol. S. Stary i Rozwory, rozl. 2770 mr.: fol.

S. gr. or. i ogr. 628 mr., łąk 192 mr., past. 279 mr., lasu 291 mr., nieuż. 29 mr.; bud. mur. 8, z drzewa 11; płodozm. 9-pol.; fol. Rozwory: gr. or. i ogr. 351 mr., łąk 123 mr., pastw. 7 mr., lasu 844 mr., w odpadkach 10 mr., nieuż. 16 mr.; bud. mur. 5, z drzewa 8; płodozm. 7-pol., lasy urządzone. Wś S. 37 os., 336 mr.; wś Rozwory 30 os., 314 mr. 3.) **S.**, ob. *Janochy Susk.* 4.) **S.**, pow. ostrowski, ob. *Suski.* *Br. Ch.*

Susk 1.) w dokum. *Susko, Sussko*, wś nad Horyniem, pow. rówieński, o 18 w. na póln.-zchd od Równego, na póln.-wschd od Peresopnicy, ma 26 dm., 198 mk.; przystań, w której w 1865 r. naładowano 53225 pudów, wartości 31170 rs., w 1868 r. zaś 29100 pud., wartości 39760 rs. Według reg. pobor. pow. łuckiego z 1577 r. należała do włóści klewańskiej kn. Iwanowej Czartorejskiej, która płaci od 6 dym., 1 ogr. po gr. 4. W 1583 r. kn. Jurek Czartoryski płaci z 10 dym., 2 ogr. (Jabłonowski, Wołyń, 47, 88). Następnie własność monasteru w Peresopnicy. 2.) **S.**, w dokum. *Susko, Suszko*, wś nad rzeką Konopłą, pow. łucki, na póln.-wschd od Sokula, a póln.-zchd od Kołków. Według reg. pob. pow. łuckiego z 1570 r. kn. Andrzej Maszański z imion swoich: Butina, Suska, Nossaczewic, Prothrasowic, Oliskowic, Sniedzina i Boda-czewa płaci z 22 1/2 dworzyszcz po 20 gr., 4 młyn. kół po 24 gr., 1/2 koła 12 gr. W 1577 r. Szczęsny Charliński ze wsi Suszko płaci z 18 dym., 6 ogr., a p. Hawryłowa Bokijawa z 4 dym. W 1583 r. tenże płaci ze wsi Suska z 13 dym., 2 ogr., 2 kół waln., 3 bojar i z czwartej części popa Suskiego 15 gr., kn. Marko Sokalski z 1 bojarzyna i z części popa suskiego 10 gr., kn. Dymitrowa Buremska z części Suska 4 dym., 10 ogr. i czwartej części popa suskiego, zaś Andrzej Zahorowski z 1 bojarzyna (Jabłonowski, Wołyń, 33, 58, 61, 90, 91, 95, 106). *J. Krz.*

Suskermuehle (niem.), ob. *Suszek*.

Suski al. *Susk*, fol., pow. ostrowski, gm. i par. Długosiodło, odl. 14 w. od Ostrowa. W 1827 r. było 6 dm., 48 mk. W 1886 r. fol. S. lit. B. rozl. 759 mr.: gr. or. i ogr. 204 mr., łąk 23 mr., pastw. 8 mr., lasu 499 mr., nieuż. 26 mr.; bud. z drzewa 6, las nieurządzony.

Suski, wś, pow. rówieński, ob. *Susk*.

Suski Młyn, niem. *Suchauer Muehle*, os. młyń. (ob. *Sucha*). R. 1565 istniała tu hamernia, przerabiająca rudę, skupowaną od włoszcian w Kosowie. Na opał używano węgla z borów staroświeńskich. Hamernia ta należała do zamku świeckiego, który rząd pobierał co tydzień 6 sztab żelaza. R. zaś 1773 napoty-kamy tu już młyn wodny, osadzony na 1 wł. 15 mr. (ob. *Zeitsch. des Westpr. Gesch. Ver.*, 1886, str. 327). *Ks. Fr.*

Suski Młynek al. *Stary Młynek*, nad rz. Upustną, pow. radomski, gm. i par. Białobrzegi, odl. od Radomia 28 w.; ma 4 dm., 23 mk., 70 mr.

Suski powiat, ob. *Susz*.

Suskis, dwór, pow. szawelski, gm. Grudzie, o 39 w. od Szawel.

Suskowola, ws i fol. majorat rząd., pow. kozienicki, gm. Suskowola, par. Sucha, odl. 17 w. od Kozienic, ma 41 dm. (3 mur.), 353 mk., 1373 mr. folwarcznych (majorat pułk. Obruczewa) i 990 mr. włośc. W pobliżu leży wieś Sucha. W 1827 r. 32 dm., 264 mk. Dobra S. oddzielone zostały od dóbr rządow. Zwoleń, które w 1838 r. nadane były jako majorat gener.-majorowi Aleksandrowi Obruczew. W 1866 r. składały się z fol. Suskowola 413 mr.; fol. Sucha 310 mr.; lasy zajmowały 2362 mr., probostwo Suskowola 81 mr. i probostwo Sucha z lasami 758 mr. Ws Suskowola 35 os., 990 mr.; ws Sucha 33 os., 984 mr.; ws Trupiel 10 os., 235 mr.; ws Laski 75 os., 1217 mr.; ws Miron 17 os., 566 mr.; ws Płachty 17 os., 319 mr.; ws Męciszew 23 os., 561 mr.; ws Linów 34 os., 555 mr. S. gmina, z urzędem we wsi Miron, należy do sąd. gm. okr. IV w os. Zwoleń (st. poczt.), ma 3018 mk., obszaru 9939 mr., w tem ziemi folw. (rządowej) 3742 mr. W skład gminy wchodzi: Bieliny (os. leś.), Brzeźniczka (os. leś.), Januszno, Kamyk (os. leś.), Koszary (os. leś.), Laski, Linów, Męciszew, Miodne, Miron, Płachty, Podgórze (os. leś.), Salki, Słupica (os. leś.), Sucha, Suskowola i Trupień. Na obszarze gminy cztery jeziora jednomorgowe.

Br. Ch.

Suskrajowice, ws i fol., pow. stopnicki, gm. i par. Gnojno, odl. 14 w. od Stopnicy, posiada młyn, pokłady torfu. W 1827 r. było 18 dm., 162 mk. W 1873 r. fol. S. rozł. 394 mr.: gr. or. i ogr. 241 mr., łąk 74 mr., pastw. 60 mr., wody 3 mr., nieuż. 16 mr.; bud. mur. 3, z drzewa 16. Ws S. 21 os., 126 mr. Według reg. pob. pow. wiślickiego z 1579 r. ws Suskrajowice, w par. Gnojno, własność J. Suskrajowskiego, miała $1\frac{1}{2}$ łąn., 3 zagr. z rolą, 1 biedny, 1 rzem. Część Marcina, Stan. Suskrajowskich miała $\frac{1}{4}$ łąn., 6 zagr. z rolą, 3 biednych, 1 rzem. (Pawński, Małop. 228).

Br. Ch.

Susliszki, zaśc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 14 w. od Oszmiany, 4 dm., 50 mk. kat.

Susłów, młyn nad rz. Studzienicą (Studenicą), dopł. Dniestru, pow. uszycki, gm. Łysiec, par. Żwańczyk, we wsi Trybuchówce, należącej do Macieja Chełmińskiego.

Susłowce, ws nad Bohem, pow. latyczowski, okr. pol. Międzyboż, gm. Susłowce, par. kat. i sąd Latyczów (o 8 w.), przy trakcie poczt. do Lityna, ma 133 osad, 710 mk., 701

dzies. ziemi włośc., 787 dworskiej, 53 cerkiewnej. Posiada cerkiew p. w. św. Mikołaja, wzniesioną w 1775 r., z 1052 parafianami. Jest tu zarząd gminny, st. poczt. wiejska do przewozu urzędników, młyn, 2 piece wapienne, cegielnia. Ws bezleśna, gleba w połowie czarna, w połowie glinowata; mieszkańcy trudnią się kowalstwem i ślusarstwem. W skład gminy wchodzi: S., Bahłaje, Czapla, Horbasów, Iwonińce, Jurezenka, Kierdanówka, Kudynka, Markowce, Popowce, Rożny, Werbka i Zawółk, razem 16 starostw wiejskich, 1596 osad, 9435 mk. włośc., 11560 dzies. ziemi do nich należącej (7267 ornej). Oprócz tego w obrębie gminy zamieszkuje 426 mk. innych stanów i znajduje się 8672 dzies. (4994 ornej) ziemi do nich należącej i rządowej, cała więc gmina ma 9861 mk. i 20232 dzies. (12261 ziemi ornej). W 1530 r. S. płaciły od 3 pługów, w 1542 r. wraz ze wsią Szczodrową od 5 pługów. Około 1564 r. należały do Choteckich, którzy je zamienili z Rzplą na Kumanów, a S. weszły w skład sstwa barskiego. Podług reg. pob. z 1565 r. z S. płaci Wierzejski od 7 pługów. W 1578 r. S. płacą od 10 pługów, popa i włośczi, w 1583 r. zaś od 8 pługów, popa, 2 kół dorocznych po 12 gr. i koła stepnego (Jabłonowski, Wołyn i Podole, 169, 187 i 295). Podług lustracyi Humieckiego z 1616 r., S. należą do sstwa latyczowskiego, były w posiadaniu Potockich, i wraz z robocznymi, czynszem, dacinami, młynem o jednym kamieniu i karczma czyniły prowentu 69 fl. 7 gr. 9 den. Przed lustratorami wniósł protest przeciwko Potockim o nieprawne posiadanie wsi (nazwanej Sułłowce) Maciej Libuski, w imieniu Stanisława z Brzezia Lanckorońskiego, wwdy ziem podolskich. Natomiast Mikołaj Małuja w imieniu Potockich przedstawił dwa przywileje, wydane na sejmie 1609, którymi ubezpieczona była, między innymi, na wsi Suszłowce suma 12000 zł., wyłożona przez Jana Potockiego, wwdę bractwskiego, na zbudowanie zamku latyczowskiego. W 1629 r. ws S. (mylnie nazwana Husłowce) wchodziła w skład dzierżawy Szczodrowa, będącej w posesyi Stefana Potockiego (Jabłonowski, Lustracye, 8, 13, 17, 192). Przy końcu zeszłego wieku wraz z sstwem latyczowskim darowana przez cesarżową Katarżynę hr. Morkowowi.

Dr. M.

Susłówka, ws, pow. czauski, gm. Radoml, ma 23 dm., 95 mk.

Susłówka al. *Klimunka*, osada na stepie, należącym do wsi Steckowiec, pow. żytomierski, w pobliżu granicy pow. lityńskiego, par. praw. Steckowce, kat. Krasnopol, ma 350 mr. rozległości. Założona przez Seweryna Budzyńskiego, należy do Michalcuków.

Sustowki, dwór, pow. rossieński, gm. Rossienie, o 15 w. od Rossień.

Susły, w dokum. *Sustów* 1577 r., *Suszel* 1583 r., osada mieszczańska, pow. nowogrodzki, ma 63 chat. Założona na gruntach rządowych, nabytych razem ze Zwiąhlem od hr. Protowej Potockiej. W 1577 r. sioło zamkowe zviahelskie, płaci z 2 dym. pół dworz., 6 dym. na ćwierć, 6 ogrod.; w 1583 r. zaś z 4 dym., 5 ogrod., 1 półanku (Jabłonowski, Wołyń, 42, 84). Na polach susłowskich znajduje się wiele kurhanów i mogił z czasów wojen Chmielnickiego. *L. R.*

Susmiany, wsł, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 10 w. od Trok, 5 dm., 63 mk. praw.

Susni, wsł, pow. miński, w gm. Pierszaje, ma 10 osad; miejscowość falista, małołesna, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Susnia, jezioro w dobrach rząd. Kalwarya, pow. kalwaryjski, ma 44 mr. obszaru i do 12 st. głębokości.

Susnia, pastwisko na obszarze Nowejwsi, w pow. krakowskim.

Susnia 1.) niem. *Eduardshof*, fol. do Podzamecza, pow. ostrzeszowski (Kepno), o 11 klm. na wschód-półn. od Kepna, par. Olszowa, poczta ist. dr. żel. w Podzameczu o 1 klm.; 1 dm., 26 mk. 2.) **S.**, pow. krotoszyński (Kozmin), ob. *Sośnie*. 3.) **S.**, pow. międzychodzki, ob. *Sośnia*. *E. Cal.*

Susnia al. *Susznia*, niem. *Suschen*, dobra i wsł, pow. sycowski, par. ew. i kat. Mittelwalde. W 1885 r. dobra miały 53 dm., 477 mk. (47 kat.), 816 ha; wsł 51 dm., 483 mk. ew., 361 ha. Do S. należały: Surmin i Żelazna Huta.

Susnik 1.) wsł, pow. rastemborski, st. p. Korsze; 58 dm., 293 mk, 511 ha. 2.) **S.**, fol., tamże; 5 dm., 90 mk.

Susniki, w spisie z 1827 r. *Sośniki*, wsł, pow. kalwaryjski, gm. Raudań, par. Kalwarya, odl. od Kalwaryi 8 w., ma 81 dm., 528 mk. W 1827 r. 49 dm., 379 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Kalwarya lit. B.

Sussei 1.) rzeka w gub. kurlandzkiej, prawy dopływ Niemenka. Bierze początek w pow. ilukszańskim, płynie w kierunku półn.-zachd przez tenże powiat, dalej przez wrzynającą się w granice Kurlandii część pow. nowoaleksandrowskiego, gdzie przepływa pod mkiem Oknista, poczem wkracza w pow. frydrychsztański, w którym pod fol. Holmhof, ubiegłszy do 80 w., uchodzi do Niemenka. Przepływa kilka jezior i od prawego brzegu przyjmuje kilka rzeczek, z których ważniejsze: Wilkuppe, Sauka, odpływ jez. Saukeńskiego, Salwa, Skirsa i Szkejbina. Obfituje w ryby; zasiana jest kamieniami i ma wiele wirów. Na wiosnę spławiają po niej drzewo. Brzegi ma głęboko werżnięte i tworzy malo-

wniczą dolinę. Równolegle z rz. S., od Subo-
cza poczynając, ciągnie się łańcuch wzgó-
rów, który od wsi Sussei zwraca się w kie-
runku półn.-wschodnim od mta Jakobsztatu.
2.) **S. Mały**, rzeczka w Kurlandii, lewy do-
pływ Dźwiny, w parafii zeburskiej. Uchodzi
pomiędzy rzeczkami Egleń i Sakke, poniżej
Kreutzburga. 3.) **S.**, fol. dóbr pryw. Nerft, w
okr. zeburskim, pow. frydrychsztański, par.
nereteńska (Kurlandya). 4.) **S. Gross**, dobra
prywatne, tamże. 5.) **S.**, dobra prywatne, w
okr. zeburskim, pow. ilukszeński, par. dy-
neburska. Do dóbr należą fol. Klein Sussei,
Wilkup i Prolenau. *J. Krz.*

Susseihof, dobra koronne, w okr. zebur-
skim, pow. frydrychsztański, par. zeburska
(Kurlandya).

Susseitschen, wsł, pow. stołupiański, st. p.
Pillupoenen; 15 dm., 92 mk., 133 ha.

Sussemilken 1.) *Alt*, wsł, pow. labiewski,
st. p. Laukenen; 74 dm., 369 mk., 177 ha. 2.)
Neu, wsł, tamże; 63 dm., 371 mk. 3.) **S.**, leśn.,
tamże, należy do nadleśnictwa Pfeil; 1 dm.,
6 mk.

Sussetz (niem.), ob. *Susiec*.

Sussko, ob. *Susk*.

Susten, lotew. *Suste*, dobra prywatne, w
okr. hazenpockim, pow. grobiński, par. durb-
ska (Kurlandya). Dobra S. były w jednym
posiadaniu z dobrami Kreuzburg (lot. Krih-
berge).

Susulów al. *Sosulów*, wsł, pow. rudecki, 16
klm. na pld.-wsch. od Rudek, 11 klm. na pld.-
zach. od Komarna (sąd, urz. poczt. i tel.). Na
wsch. leżą Mosty i Nowawieś, na półn. Tulig-
łowy (przys. Jasionów), na zach. Małpa i
Podolce, na pld. Wołoszcza (pow. samborski).
Środkiem wsi płynie Strwiąż, dopł. Dniestru.
Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Strwią-
ża (267 mt. wzn.). Włas. więk. ma roli or.
42, łąk i ogr. 1295, pastw. 94, lasu 34 mr.;
włas. mn. roli or. 268, łąk i ogr. 222, past.
101, lasu 29 mr. W 1880 r. było 132 dm.,
648 mk. w gmin. (548 gr.-kat., 80 rzym.-kat.,
20 izr.; 548 Rusinów, 100 Polaków). Par.
rzym.-kat. w Tuligłowach, -gr.-kat. w Podol-
cach. We wsi cerkiew. Pokłady torfu, uży-
wanego dla gorzelni i młocarni. *Lu. Dz.*

Susz, niem. *Rosenberg in Westpr.*, dok. 1466
Rosenberg, miasto powiatowe w Pomezanii, w
regencyi kwidzyńskiej. Leży w piaszczystej
okolice, wzn. 111 mt. n.p.m., nad jeziorem Su-
skiem i strugą (dopł. Liwny), pod 53°42' półn.
szer. i 37° wschod. dług. od F., posiada stac.
dr. żel. malborsko-mławskiej. Schodzą się tu
cztery trakty: z Kwidzyna, Kiszporka, Ilawy
i Kisielic. Terytoryum miejskie ma 1730 ha
(1039 roli orn., 215 łąk, 61 lasu). W 1885 r.
było 303 dm., 626 dym, 3055 mk. (218 kat.,
2711 ew., 126 żyd.). Ludność trudni się upra-

wą roli i drobnym handlem. Miasto posiada drukarnię, tartak parowy, 2 garbarnie i znaczny bro ar; towarzystwo pożyczkowe. Z urzędów znajdują się: landratura, urząd pobor., sąd okręg., urząd poczt. 2 klasy. Stoją tu 3 szwadrony ułanów. W ciągu roku odbywa się 8 jarmarków. Szkoła 7 klas. ewang. liczyła 1887 r. 7 naucz. i 326 dzieci; oprócz tego jest t. zw. wolna szkoła ewang. (127 uczn.), wreszcie prywatna szkoła katol., utrzymywana przez stowarzyszenie św. Wojciecha, które nauczycielowi płaci 600 mrk. i 166 mrk. dodatku na mieszkanie, opał. Kościół ewang. został zbudowany podobno 1318 r., jest piękną budowlą obszerną i ozdobną malowidłami ściennymi. Kiedy należał do katolików słynął z odpustów na św. Rozalię. Kiedy całe biskupstwo pomezańskie przyjęło luteranizm, przeszedł kościół w ręce protestantów. Pierwszy pastor nastał tu 1574 r. Katolicy mają tu tylko stacyą misyjną, należącą do dek. lubawskiego. W zakupionym domu murowanym z placem pomieszczono kaplicę, mieszkanie dla księdza i szkołkę. W końcu dobudowano kościółek i 1873 r. wzniesiono parafią, która 1884 r. liczyła 412 dusz, rozproszonych w 163 miejscowościach; 1889 r. liczono 457 dusz. Na utrzymanie księdza płaci stow. św. Wojciecha 1200 mrk. (ob. „Utrac. kośc.” p. ks. Fankidejskiego, str. 153). O początku miasta brak świadectw. Istniało już przed 1315 r., w którym kapituła pomezańska wystawia dla miasta nowy przywilej na 80 włók, z których sołtys ma posiadać każdą dziesiątą, więc razem 8, a prob. 6 wolnych. Od reszty włók mają osadnicy na M. B. Gromniczną płacić po 17 skojców zwyczajnej monety i po 2 kury od włóki. Prob. ma od każdej włóki mesznego pobierać po pół korca żyta i tyleż owsa. W pobliżu jeziorze mają tak mieszczenie jako i kapituła wolne rybołówstwo małemi narzędziami. Oprócz tego dostają mieszczenie 10 włók w borze na pastwisko i 1 wolną włókę dla okopowizny i to w ten sposób, że do każdego posiadła w mieście będzie należało pół morgi ogrodu, którego bez posiadła nie wolno sprzedąć. W niejasnych sprawach sądowych mają się łączyć przez burgrabiego udawać do rady miasta Kwidzyna. Mieszkańcom przysługuje także trzecia część dochodów z jatek rzeźniczych i piekarskich; wszystko to nadajemy im na prawie chełm. (ob. Cramer: „Gesch. des Bist. Pomesanien, str. 69). Pieczęć tego przywileju przedstawia górę, różami porośłą, na niej dziewicę z różą w ręku, pewnie św. Rozalię, co potwierdza zdanie, że od niej pochodzi niemiecka nazwa miasta. R. 1361 sprzedaje kapituła miastu 10 1/2 włók nad drogą do Nipkowie za 17 1/2 grz. rocznego czynszu, który przez 15 lat ma opłacać; po upływie tychże lat ma miasto płacić rocznie 16 skojców na M. B. Gromniczną. Kapituła zastrzega sobie jednak wolne pastwisko dla swej służby. Nie wolno też mieszczenom tych ogrodów sprzedąć, które do ich posiadła mają należeć. Oba te przywileje przechowują się na ratuszu w mieście. R. 1414 zostało miasto przez Polaków zdobyte i spalone (ob. Script. rer. Prus, III, 345). R. 1454 stał S. po stronie zakonu, ale 1520 r. stosunki się zmieniły, jak świadczy kronika, gdzie czytamy: „Civitas Rosenberg Polonis adhaesit eis-que homagium fecit” (Ser. rer. Prus, V, 436). Wojny szwedzkie dały się miastu we znaki. Kiedy od 1708—11 r. srożyło się tu morowe powietrze, mieszczenie przebywali w namiotach za jeziorem. W średnich wiekach miasto silnie było obwarowane, jak wnioskować można z szczątków muru i ruin zamku, w pobliżkim parku się znajdujących. Powiadają też, że dawniej jezioro Suskie oblewało całe miasto. R. 1785 należał S. do rodziny Schack v. Wittenau, posiadającej też Nipkowie. Dopiero w powyższym roku wykupił rząd pruski miasto od dziedziców. W topografii pruskiej z 1789 r. czytamy, że w S. mówili mieszczenie po polsku i po niem. (ob. Kętrz. „O ludn. pol., str. 210). Nawet między suskimi pastarami ewang. znajdujemy w XVIII w. polskie nazwiska jak: Moneta i Sokołowski (ob. „Gaz. Toruńska”, r. 1884, Nr. 139). *Powiat suski* obejmuje 18 1/2 mil kwadr. i graniczy na półn. z pow. sztumskim i morąskim, na wschód z morąskim, ostródzkim i lubawskim, na półd. z lubawskim, a na zach. z grudziądzkim i kwidzyńskim. R. 1885 liczył 5 miast, 65 gmin, 72 dominiów, 249 osad, 9683 dymów i 49271 mk. (1871 r.: 51637; 1880: 50343 mk.). Co do wyznania to w miastach było 13196 ew., 2026 kat., 78 dyssyd., 824 żyd., 1 bezwyzn.; w gminach: 10762 ew., 1643 kat., 97 dyssyd., 17 żyd.; w dominiach: 13678 ew., 1386 kat., 24 dyssyd. Miasta powiatu są: Susz (3055 mk.), Biskupice (2030), Iława (2489), Kisielice (2186) i Prabuty (4284). Wschod. części powiatu pokrywają rozległe lasy. Z rzek zasługują na wzmiankę Drwęca, tworząca wsch. granicę pow., dalej Liwna, przerzynająca jego zach. część, wreszcie Ossa w półd. stronie. Z licznych jezior największe są: Jezierzycce, Dzierzgoń, Łabędź, Trupel. Komunikacyą ułatwiają szosy: z Susza na Iławę do Lubawy (32 klm.), z Susza przez Kisielice do Łasina (21 klm.), z Susza do Prabut (11 klm.), z Prabut do Kwidzyna (7 klm.) i z Susza do Szumu (12 1/2 klm.). Dwie koleje przerzynają powiat: toruńsko-wystrucka (stac. w Iławie i Rudziczu) i małborska-mławska (w Prabutach, Suszu, Ząbrowie i Iławie). Jeszcze 1717

r. cały powiat był zamieszkały przez Polaków ewang. (ob. „Gaz. Toruńska“, 1884, Nr. 139), dziś prawie cały jest niemieckim; polska par. kat. istnieje w Iławie, do połowy polska jest paraf. w Prabutach, jeszcze mniej polską jest par. suska. *Ks. Fr.*

Susza 1.) rzeczka w pow. bobrujskim, lewy dopływ Olśy, zaczyna się we wschodnim krańcu powiatu, na granicy gub. mohilewskiej. Na przestrzeni 5 w. płynąc na południe stanowi granicę pomiędzy pow. rohačewskim i bobrujskim, od zetknięcia się z rzeką Wiazownicą wpływa całkiem w pow. bobrujski, o 2 w. poniżej przyjmuje z lewej strony Doroszynkę, dociera do wsi Horodziec (młyn), niżej o 1 milę pod wsią Rudnia ma młyn drugi i zwróciwszy się na zachód płynie pod wioską Pieresonna, w pobliżu której zasila się z lewej strony rzeką Lesiszczę i ubiegłszy jeszcze 4 w. ma ujście na przeciwko wsi Wojowicze. Długość biegu lesistymi moczarami około 24 w. Brzegi w niektórych miejscach obfitują w rudę żelazną. 2.) **S.**, rzeczka w pow. ihumeńskim, lewy dopływ Olśy, ma początek za wsią Osokina, w obrębie gm. Dołhe, płynie w kierunku południowym ku wsi Susza (młyn na rozlewie) i o 3 w. poniżej tej wsi ma ujście. Długość biegu około półtrzeciej mili; zasila się z obu stron kilkoma małymi strumieniami. *A. Jel.*

Susza 1.) ws. nad rz. t. naz., dopływem Olśy, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Dołhe, ma 20 osad, młyn na rozlewie; grunta lekkie, łąk błotnych wiele, w okolicy kurhany przedhistoryczne. 2.) **S.** al. *Bierozki*, fol., pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. brahińskim, gm. Joleża, o 1 milę od brzegów Dniepru; grunta urodzajne. 3.) **S.**, ws. i dobra nad jeziorem t. naz., pow. lepelski, w 3 okr. pok. do spraw włosc., gm. Kamień, na pln.-zach. od Uły, o 10 w. na pln.-zach. od Boczajkowa, 30 w. od Lepla, a około 100 w. na zach. od Witebska. Dobra mają 798 dzies. ziemi dworskiej. W 1863 r. było 121 dusz rewiz. Posiada kaplicę katol. par. Kamiennohubin. Znajdował się tu niegdyś bardzo silny zamek, wzniesiony na półwyspie jeziora w 1566 r. z polecenia Iwana Groźnego i zwany Kopiec. Podług Pacholowieckiego, który podał widok warowni na jednej ze swych kart, była ona w czworobok wzniesiona i otoczona murem z 7 basztami i 2 bramami i oblana wodami jeziora, przez które przeprowadzony był most, łączący ją z brzegiem. W 1579 r. d. 9 października twierdza wzięta i zburzona została przez hetmana kor. Mieleckiego. Obecnie nie pozostało nawet śladów po zamku. Dobra stanowiły niegdyś własność Stabrowskich. W 1616 r. Piotr Stabrowski, kasztelan parnawski, z żoną swą Teodora z ks.

Sanguszków zastawiają S. Michałowi Sokolińskiemu, w wdzie połockiemu, w sumie 1600 kóp gr. lit. Po śmierci Piotra S. dostaje się w dziele Jerzemu, który w 1620 r. zastawia ją w sumie 1600 kóp Janowi Wołkowi; w 1622 r. tenże Wołk odstępuje swoje prawa Michałowi Sokolińskiemu. Następnie Ludwik i Konstancja z Przeclawskich (1-voto Stabrowska) Oborscy, kasztel. liwscy, Antoni, Jan i Adam Stabrowscy zastawiają S. Florianowi Sokolińskiemu. W 1702 r. Franciszek i Jerzy Piotrowiczowie Stabrowscy S., spadła na nich po ojcu, będąca w zastawie u Sokolińskich, sprzedają za 12000 talarów bitych Konstantemu Szczyttowi, który w 1711 r. zapisuje ją synowi swemu Janowi, kasztelanowi inflanckiemu, ten zaś sprzedaje Franciszkowi i Antoninie z Bielikowiczów Przeciszewskim, podkomorzemu żmujdzkim, od których przeszła do Wasilewskich, później Stołyhów, Bohdanowiczów, obecnie Adama Korsaka. *A. Jel.—A. K. E.*

Suszanka al. *Suszenka*, rzeczka w pow. słuckim, lewy dopływ Naczy, zaczyna się w okolicy wsi Słowje, płynie w kierunku południowym koło wsi: Lisowszczyzna, Trzeciaki, Tueza (młyn), Babicze, Korack i za zaśc. Bojany ma ujście. Długość biegu około 16 w.; ma dobre łąki na błoniach. *A. Jel.*

Suszcza, ws. pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Tarnopol, o 63 w. od Wołkowyska.

Suszczenka, ws. nad Irpeniem, powiat skwirski, w 3 okr. pol., gm. Łuczyn, par. praw. Mochnaczką (o 2 w.), odl. 51 w. od Skwiry, ma 450 mk. W 1863 r. należała do Teofila Ryłskiego. Założona na gruntach Korinna po 1717 r. przez Proskurów.

Suszczeny 1.) ws. nad bezim. ruczajem, pow. kijowski, na pograniczu wasylkowskiego, w 3 okr. pol., gm. i par. praw. Hermanówka (o 4 w.), odl. 66 w. od Kijowa, ma 666 mk. Podług Pochilewicz jest tu 1173 mk.; włościanie uwłaszczeni zostali na 810 dzies., ze spłatą po 1890 rs. 6 kop. rocznie. Posiada cerkiew filialną, p. w. św. Aleksandra Newskiego, wzniesioną z drzewa w 1870 r., oraz kaplicę kat. par. Chwastów. Założona na początku bieżącego wieku przez dziedzica Hermanówki, Proskurę Suszczeńskiego, należała później do Oktawiana Baniewskiego, dziś częściowych właścicieli. 2.) **S.**, siółko nad Uborcią, pow. owrucki, na zach. od Wielelnika, a na pln.-wsch. od Olewska. Dziedzictwo niegdyś Jelców, następnie Proskurów, którzy od Suszczan Suszczeńskimi się pisali (ob. IV, 408 i VI, 379). *J. Krz.*

Suszcze, ws. na pol. prus. Mazurach, pow. łecki, st. p. Bojkowy; 11 dm., 75 mk., 149 ha.

Suszczenica, fol. nad rz. Leśną, dopł. Te-

terowa, pow. żytomierski, par. Cudnów, ma 8 dm.

Suszczewiczów futor, osada, pow. nowogradwołyński, gm. Romanów, ma 32 dusz włościan, 88 dzies. ziemi włośc. Należy do dóbr romanowskich. *L. R.*

Suszczewo 1.) wś, pow. bychowski, gm. Horodziec, ma 76 dm., 439 mk. 2.) **S.**, dobra, pow. witebski, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. Wierzehowo, w 1863 r. 64 dusz rewiz.

Suszczyn al. *Suszczynski*, fol., pow. iłumeński, w 4 okr. pol. i gm. Puchowice, par. katol. Błóń, przy drodze z Oczyża do Puchowicz, ma 13 włók; wspólna własność Dawacych, Kolendów i Marsantich; grunta lekkie.

Suszczyn 1.) al. *Suszczyn*, grupa domów w Krasowie, pow. lwowski. 2.) **S.**, wś, pow. tarnopolski, 24 klm. na pld.-wsch. od Tarnopola, 9 klm. na wsch. od Mikuliniec (sąd, urz. poczt. i tel.). Na zach. leżą Ostalce, na pld. Skomorochy i Kozówka, na wsch. Hławce, na pld. Łoszniów (obie w pow. trembowelskim). Wzdłuż granicy zach. płynie Gniezna; pld. część przepływa Olchowice, lewy dopł. Gniezny. Zabudowania leżą w klinie między Gniezną a Olchowcem (301 mt. wzn.). Włas. więk. ma roli or. 768, łąk i ogr. 128, pastw. 57, lasu 22 mr.; wł. mn. roli or. 971, łąk i ogr. 101, pastw. 59 mr. W 1880 r. było 125 dm., 775 mk. w gminie; 13 dm., 102 mk. na obsz. dwor. (662 gr.-kat., 161 rzym.-kat., 49 izr., 5 innych wyznań; 642 Rusinów, 217 Polaków, 18 Niemców). Par. rzym.-kat. w Łoszniowie, gr.-kat. w miejscu, dek. trembowelski. Do par. należą: Ostalce i Łoszniów. We wsi cerkiew p. w. św. Jerzego, szkoła etat., kasa poż. gminna z kapitałem 1118 zł. i gorzelnia. *Lu. Dz.*

Suszczyna, część Balic i fol., pow. mościski.

Susze, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Hermanowice, okr. wiejski i dobra (w 1865 r. Kowzanów) Starynki, o 7 w. od gminy, 32 dusz rewiz.

Suszek, niem. *Friedenthal* (od 1871 r.), dawniej *Suskermuehle*, młyn i leśn. nad Raciążką strugą, pow. chojnicki, st. p. i kol. Rytel, parafia katol. Nowacerkiew; 1 dm., 13 mk., 487 mr. *Ks. Fr.*

Suszel, ob. *Susły*.

Suszeń, wś włośc., pow. krasnostawski, gm. Rudnik, par. Płonka, ma 17 os., 165 mr.

Suszeni, węg. *Ratko-Szuha*, wś w hr. go-moerskiem, na wzgórzu, 319 mk. Ludność trudni się sukiennictwem, furmańskim. Brak wody do picia.

Suszewo, w XVI w. *Sussewo*, wś, fol., rumun., pow. lipnowski, gm. Kłokock, par. Lipno (odl. 6 w.). Wś z fol. ma 14 dm., 124 mk., Rumunki Suszewskie 16 dm., 101 mk. W

1827 r. było 21 dm., 157 mk. W 1888 r. fol. S. rozl. 526 mr.; gr. or. i ogr. 424 mr., łąk 67 mr., lasu 18 mr., nieuż. 17 mr.; bud. mur. 4, z drzewa 9; płodozm. 12-pol., pokłady torfu. Wś S. 16 os., 31 mr.; Rumunki Suszewskie 29 os., 220 mr. Według reg. pob. pow. lipnowskiego z 1564 r. we wsi Sussewo, w par. Lipno, Kacper Szuszewski płacił od pół łąnu, J. Sussewski od pół łąnu i 1 zagr., A. Sussewski od pół łąnu i 2 zagr. Płacono pob. 24 gr. (Pawński, Wielk., I, 313). R. 1789 wś S. płaciła do Kłokocka 16 zł. czynszu, dziedzic Sumiński wysiewał tu 35 kor. żyta, a Mioduski 7 korcy. *Br. Ch.*

Suszewo, wś, pow. mogilnicki (dawniej gnieźnieński), o 13 klm. ku pld. od Gębic i tyleż na pldn.-wschód od Powidza, na zach. brzegu jez. Suszewskiego, wprost Świętnego; par. Linowiec, poczta w Orchowie, st. dr. żel. w Trzemesznie o 20 klm.; 11 dm., 79 mk. (64 kat. 15 prot.) i 205 ha (164 roli, 31 łąk). Składało się dawniej z łąn. km. i dziedzicznych, z których około 1523 r. płacono me-szne i dziesięcinę proboszczom w Linowcu (Łaski, L. B., I, 200); w 1580 r. posiadał na S. 2 łąn. os. i 2 zagr. Sebastian Suszewski; około 1620 r. należało do Łukasza Moszczeńskiego, w 1793 r. do Kajetana Mlickiego.

Suszewskie jezioro, leży w paśmie jezior powidzkich, około 5 klm. długie, 1/2 klm. szerokie, między jeziorami: Kownackiem i Budziślawskim, odgranicza pow. mogilnicki od królestwa polskiego. Granica idzie środkiem jeziora S., na zach. brzegu leży Suszewo, a na wschod. Świętne. *E. Cal.*

Suszewy, wś, pow. kolski, gm. Sapolno, par. Mąkolno, odl. od Koła 16 w., ma 6 dm., 49 mk. W 1827 r. 8 dm., 60 mk.

Suszka al. *Suszki*, os., pow. biłgorajski, gm. Biszcza, par. (r. g.) Lipiny.

Suszki 1.) wś nad jez. Plisą, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Łuck, okr. wiejski Żelazowszczyzna, o 4 w. od gminy a 59 w. od Dżisny, ma 5 dm., 50 mk. 2.) **S.**, wś nad jeziorem, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra, ks. Radziwiłłów, Czeress, o 1/2 w. od gminy a 32 w. od Dżisny, ma 8 dm., 81 mk. prawosł. (w 1865 r. 37 dusz rewiz.). 3.) **S.**, fol., pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 5 okr. pol., gm. Warchowice, o 37 w. od Brześcia. 4.) **S.**, dobra, pow. drysieński, w 4 okr. pok. do spraw włośc., gm. Suszki. Gmina S. w 1863 r. miała 1284 dusz rewiz. *J. Krz.*

Suszki 1.) w dokum. *Soszczyńce*, wś, pow. starokonstantynowski, par. kat. St. Konstantynów, przy trakcie pocztowym między Starym Konstantynowem a Zapadynkami, na pld. od Krasikowa, ma 16 dusz. Podług reg. pob. pow. krzemienieckiego z 1583 r. wś na-

leżała do włości połońskiej ks. Konstantego Ostrogskiego, w wdy kijowskiego, marszałka ziemi wołyńskiej, i była spustoszona od Tatarów (Jabłonowski, Wołyń, 132). 2.) **S.**, w dokum. *Suszkowicze*, wś nad rzeką Białką, pow. żytomierski, na płu.-zchd od mka Horoszek, a na zchd-płu.-zchd od siola Ryżany. Smolarnia. Na gruntach wsi uroczysko Matwijewszczyzna. *J. Krz.*

Suszeko, ob. *Susk.*

Suszków, fol. i wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Krajsk, okr. wiejski i dobra (w 1865 r. Kamieńskich) Suszkowo, o 3 w. od gminy a 55 w. od Wilna. Fol. ma 1 dm., 4 mk. kat., wś zaś 5 dm. i 38 mk. praw. (w 1865 r. 24 dusz rewiz.). W skład okr. wiejskiego wchodzi mko Krajsk, wsi Bobrowo, Budzienicze, Chodaki, Suszkowo, Zadrozdzie i zaśc. Żogłowszczyzna, w ogóle 177 dusz rewiz., włość. uwłaszczonych, 22 b. ludzi dworskich i 7 jednodworców. *J. Krz.*

Suszkówka, w dokum. *Suszkowce*, wś nad rzeką Umańką (Humańką), w pobliżu ujęcia jej do Jatrani, pow. humański, w 2 okr. pol., gm. Babanka, par. praw. Grodziewo (o 3 w.), o 10 w. od Humania, ma 1309 mk. Posiada cerkiew Troicką, drewnianą, wzniesioną w 1748 r. a przebudowaną w 1855 r., do 1841 r. parafialną. Należała do humańskiego okręgu kolonii wojskowych.

Susznia, grupa domów w Gorajcu, pow. cieszanowski.

Suszno, wś i fol., nad Bugiem pow. włodawski, gm. i par. Włodawa (o 3 w. na pld.), posiada szkołę początkową, 85 dm., 757 mk., 2729 mr. W 1827 r. było 122 dm., 749 mk.

Suszno z *Heinrichsdorfem*, *Tobolowem* i *Zabawą*, wś, pow. kamionecki, 31 klm. na płu.-wsch. od Kamionki, 10 klm. na płu.-zach. od Radziechowa (sąd pow.), 5 klm. od urz. poczt. w Witkowie Nowym. Na płu. leżą: Witków Stary, Płowe i Wólka Suszańska, na wsch. Wólka Suszańska i Stojanów, na płu. Torki i Byszów, na zach. Rozdziałów i Korczyn (4 ostatnie w pow. sokalskim). Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Białego-stoku, dopł. Bugu. W dolinie potoku leżą zabudowania. Na płu. przys. Zabawa, na płu.-wsch. przys. Heinrichsdorf, na płu.-zach. przys. Tobolów. Włas. więk. (hr. Władysława Baworowskiego) ma roli or. 1197, łąk i ogr. 168, past. 24, lasu 1024 mr.; wł. mn. roli or. 3429, łąk i ogr. 386, past. 328 mr. W 1880 r. było 280 dm., 1669 mk. w gminie; 8 dm., 63 mk. na obsz. dwor. (1000 gr.-kat., 321 rzym.-kat., 80 izr., 322 innych wyzn.; 1281 Rusinów, 314 Polaków, 94 Niemców). Par. rzym.-kat. w Radziechowie, gr.-kat. w miejscu, dek. chołojowski. Do par. należy Ordów. Cerkiew p. w. św. Szymona, szkoła etat., gorzelnia i

młyn. Wś ta wspomniana jest już w dok. z XVI w. (ob. *Niestanice*). W starym drewnianym dworku mieszkał tu Jakub Komorowski h. Korczak, stłata nowosielski (później kaszt. santocki), z żoną Anną z Werbny Pawłowską. Tu, zaskoczony przez ulewę na polowaniu, Szczęsny Potocki schronił się pod bramę dworu w Susznie. Trafił on właśnie na chwilę, gdy córka Komorowskich Gertruda, po długiej nieobecności wracała z Wiednia. Starosta nowosielski, spostrzegłszy młodego Potockiego, zaprosił go do domu. Dnia 18 listopada 1770 r. odbyły się zaręczyny, a wreszcie ślub potajemny w unickiej cerkiewce w Niestanicach (ob. Kraszewski „Staroscina bełzka“ i artyk. „*Niestanice*“). *Lu. Dz.*

Suszów, wś i fol., pow. tomaszewski, gm. Poturzyn, par. (r. l.) Oszczów, posiada cerkiew paraf. drewnianą, 49 dm., 409 mk. (18 rz.-kat., 4 izr.). Wś ma 409 mr. roli or., 74 mr. łąk, 41 mr. lasu. Gleba popielata, urodzajna, ludność rolnicza. Fol. S. należy do dóbr Dołhobyeczów, ma 300 mr. roli or., 37 mr. łąk, 15 mr. lasu. W 1827 r. było 43 dm., 385 mk. Cerkiew tutejsza, filia par. Nowosiółki, erekcyi niewiadomej, istniała już 1691 r. Por. *Nowosiółki Pokropiune* 4.) (VII, 278).

Suszowce, 1583 r. *Suszowicze*, wś na prawym brz. Horynia, pow. ostrogski, o 4 w. od Lachowicz a 45 w. na południe od Ostroga, posiada cerkiew parafialną. Wś rozrzucona na pochyłości wyniosłej góry, cała w ogrodach, przedstawia malowniczy widok. Przy końcu wsi głęboki parów, z którego wytryska źródło czystej wody. Ogrody sięgają do samego brzegu Horynia, a warzywa w nich hodowane, z powodu urodzajności gleby i łatwości podlewania, olbrzymiej dochodzą wielkości. Glebę stanowi głęboki czarnoziem. Włóścianie trudnią się rolnictwem, sadownictwem, pszczelnictwem i rybołówstwem, utrzymują dostateczny inwentarz, a mając pod dostatkiem łąk i wypasów, hodują bydło rogate, owce, trzodę chlewną i ptactwo domowe. S. należały pierwotnie do Sieniutów Lachowieckich, następnie przeszły do ks. Jabłonowskich, od których drogą wiana za ks. Teresę weszły w dom ks. Sapiechów; po 1831 r. zajęte na rzecz skarbu. Podług reg. pob. pow. krzemienieckiego z 1583 r. własność Balcera Czetnerza, który płaci z 7 dym., 6 ogr., 5 ogr., 3 kom. (Jabłonowski, Wołyń, 144).

Suszówka, karczma przy Niepołomicach, pow. bocheński.

Suszwa, ob. *Suszawa*.

Suszybaba al. *Suszybaba*, wś nad dopł. rz. Turyi, pow. włodzimierski, na pograniczu pow. kowelskiego, na płu.-wsch. od Kupiaczowa. Niegdyś dobra biskupów włodzimierskich. Podług reg. pob. pow. włodzimierskie-

go z 1577 r. Fiedosiej, władca włodzimierski, wnosi z 8 dym. po 10 gr., 4 ogr. po 2 gr., od koła wieśn. 12 gr.; w 1583 r. zaś z 9 łanów, 1 półłanka, 1 ogr., 1 komorn. (Jabłonowski, Wołyń, 69, 119).

Suszyca, rzeczka w pow. radomskim, prawy dopływ rzki Oleszni, bierze początek na gruntach wsi Niwki al. Miklewszczyzna, płynie w kierunku płn.-wschodnim pod wsiami: Horodyszcze al. Michajłówka i Suszyca al. Ignatówka i ma ujście na wprost ujścia rzki Tereszczki.

J. Krz.

Suszyca al. *Ignatówka*, ws nad rzką t. n., pow. radomski, w 4 okr. pol., gm. i par. praw. Kresiatycze (o 4 w. na płn.), o 105 w. od Radomyśla, ma 161 mk. Włościanie uwłaszczeni zostali na 67 dzies., ze spłatą po 49 rs. 80 kop. rocznie. Wś, pierwotnie chutor, założony został na początku bieżącego wieku przez Ignacego Ilińskiego. W 1863 r. należała do Nowosielskiego Aleksandra.

Suszyca, szczyt górski, w paśmie Chwaniów, w zach. części pow. dobromińskiego, na lewym brzegu Wiaru. Wzn. 528 mt. Szczyt ten opływa potok Klimów.

Suszyca 1.) *Mała* al. *Chałupki*, część Bąkowie, pow. staromiejski. 2.) *S. Rykowa*, ws, pow. staromiejski, 4 klm. na płd.-wschód od Staregomiasta (urz. poczt. i tel.). Na wschód leży Wola Koblańska, na płd. Łużek Górny i Busowiska, na zach. Terczów, na płn. Staremiasto i Sozań. Na płd.-wsch. powstaje mały potok, płynie środkiem obszaru na płn.-zach. do Terszowa, gdzie wpada do Dniestru. W dolinie potoku leżą zabudowania. Wznies. sięga 542 mt. na płd.-wsch., 435 mt. na płd.-zach. Wł. więk. ma roli or. 24, łąk i ogr. 9, pastw. 3, lasu 829 mr.; wł. mn. roli or. 443, łąk i ogr. 153, past. 167, lasu 14 mr. W r. 1880 było 59 dm., 369 mk. w gminie, 2 dm., 4 mk. na obszarze dwor. (364 gr.-kat. Rusinów, 2 rz.-kat., 7 izrael.). Par. rz.-kat. w Staremiście, gr.-kat. w miejscu, dek. staromiejski. We wsi cerkiew. 8.) *S. Wielka*, ws, pow. staromiejski, 14 klm. na płn.-zach. od Staregomiasta, 10 klm. na zach. od Starejsoli (sąd pow.), 5 klm. na płd. od st. kol., urz. poczt. i tel. w Chyrowie. Na płd. leży Bilicz, na wsch. Strzelbice, Tarnawka, Śliwnica i Bąkowice, na płn. Suszyca Mała (część Bąkowice) i Tarnawa, na zach. Starzawa i Smereczne (3 ostatnie w pow. dobromińskim). Płn. część wsi przepływa Strwiąż. Na płd.-wsch. powstaje dopływ Strwiąża i płynie środkiem wsi na płn.-zach. aż do ujścia. W dolinie tego dopływu (451 mt. na płd.-wsch., 417 mt. na płn. wzn.) leżą zabudowania. Na płn. cegielnia, tartak, browar i gorzelnia. Wzn. na płd. w lesie „Kalne” sięga 721 mt. Doliną Strwiąża biegnie wzdłuż praw. brzegu kolej

a wzdłuż lewego brz. gościniec z Chyrowa do Ustrzyk. Własn. więk. ma roli or. 334, łąk i ogr. 41, past. 45, lasu 885 mr.; wł. mn. roli or. 1898, łąk i ogr. 188, past. 494, lasu 8 mr. W r. 1880 było 209 dm., 1225 mk. w gminie, 11 dm., 75 mk. na obszarze dwor. (1231 gr.-kat., 8 rz.-kat., 61 izrael.; 1291 Rusinów, 6 Polaków, 3 Niemców). Par. rz.-kat. w Chyrowie, gr.-kat. w miejscu, dek. starosolski. Aktem d. 25 września 1556 r. w Laszkach, nadał cerkwi Mikołaj Tarło, chorąży przemyski, półtory ćwierci pola. Za staraniem ks. Michała Wolańskiego nadał cerkwi półtory ćwierci pola Józef Mniszech, kaszt. krak. (w Laszkach d. 25 września 1742 r.). We wsi jest cerkiew. Niegdyś był tu klasztor bazyliński, pod zarządem klasztoru św. Spasa. Jeszcze w r. 1779 byli tu dwaj zakonnicy. We wsi jest tartak wodny o jednym gatrze i dwóch piłach zwyczajnych, który produkuje 560 mt. sześć. desek i bruków. Natrafiono tu na ślady nafty (ob. Kosmos, Lwów, 1880, str. 302 i Dod. do Gazety Lwów., 1868 r., str. 234). W lustracji z r. 1686 (Rkp. Ossol., Nr. 1255, str. 219) czytamy: „Ta ws ma łąn. 21, kniazki 1, popowski 1, leśnego ćwierć 1. Czynsze na św. Wojciech: stróżnego z łąnu ornego płacą po gr. 9; kuchennego od chlebników płacą po gr. 2 $\frac{1}{2}$; za jagnię i jarzabki daje gromada gr. 28; dziesięcinę owczą dają albo barana od dwudziestej owcy albo 4 gr. od każdej; za sady zborowe dwiema ratami zł. 10; za barana kuchennego z łąnu po zł. 3, do tego baranka wielkanocnego i kopę jajec gromada daje; drew wywieźć powinni do żupy z łąnu wozów 120; posyłać mają z łąnu plug jeden; koziarz z chlebnika jeden; na straż chodzić do żupy podczas jarmarku powinni. Pola Panaszowskie przedtem pop zasiewał, teraz, któkolwiek ich zażywa, płacić będzie zł. 6. Czynsze na św. Marcin: żyrowezczyzny dają z łąnu zł. 1 gr. 10; stróżnego po gr. 9; kuchennego od chlebników po gr. 2 $\frac{1}{2}$; owsa z łąnu półmiarek jeden, gęś jedną, kur 2; z pustych, koszonych łąnów płacą zł. 6, z pustych zaś sianych po złp. 4; z kniazkich po gr. 24; z postwa czynszu płacą zł. 1 gr. 11”. W inwentarzu ekonomii samborskiej z r. 1760 (Rkp. Ossol., Nr. 1632, str. 235) czytamy: „Ta ws osiadła na łąnach 21; zosobna kniazki 1, popowski 1, leśnego $\frac{1}{4}$. Ta wieś także jako i Niedzielnia w osiadłości podupadła i dobrowolnie na takse podjęła się. Corocznej rewizji podpadać ma. Z tegorocznej rewizji pokazano się, że do kasy ekonomicznej tak z pól sianych jako i łąk koszonych prowent czynszu 284 zł. 22 gr. Prócz tego traw skoszono na skarb dla koni kieratnych do żupy starosolskiej, które wynosiły taksy zł. 46, tudzież

na pojezdznika zł. 10. Od hiberny na gardekurów Jego Kr. Mości i od ekspenszczyzny ta wieś wolna być powinna, tudzież innych powinności pełnić nie ma, prócz wypłacenia głównego dwiema ratami i wożenia drow do żupy starosolskiej i na straż podczas jarmarku chodzenia. Wójtostwa seu kniaztwa w tej wsi posesorami: Antoni Mikuliński i Teresa z Żuchowskich małżonkowie, na które prawo produserunt, vigore którego płacić powinni do kasy ekonomicznej czynszu tylko gr. 12, tudzież onera fundi ferre tenentur, a zaś w hibernie na gardekurów J. Kr. Mości administracya względ mieć powinna ex quo, że gromada nie jest in statu odbywania wszystkich powinności do wójtostwa, oraz że na skarb do żupy starosolskiej półtąnków 15 koszą. Leśny z ćwierci lasu pilnować powinien. Lasy tej wsi: od wschodu słońca jodłowy „Krzemień“ zwany; chaszcze od południa „Dolne“ nazwane; chaszcze po za Czarny potok laskowe i osikowe; las wielki nazwany „Dział“, bukowy i jodłowy“. *Lu. Dz.*

Suszyce, 1321 r. *Sussyci*, r. 1564 *Suszyce*, fol., pow. lipnowski, gm. i par. Szpetal, odl. o 22 w. od Lipna, ma 7 dm., 84 mk., 442 mr. W 1827 r. 8 dm., 73 mk. Fol. ten należy do dóbr Szpetal. W 1879 r. na obszarze S. znaleziono dwa groby kamienne. W akcie rozgraniczenia dyecezyi kujawskiej i płockiej z 1321 r. wymienioną jest ws „Sussyci“ (Kod. dypl. pol., II, 232). Mikołaj Grabia „haeres de S.“ występuje przy akcie w 1441 r. (ib., II, 489). W 1564 r. mieszka tu Jan Murzynowski, który płaci od 6 kmieci, 3 zagr., karczmarza, 3 fl. 28 gr. (Pawński, Wielkop., I, 285). W S. urodził się publicysta reformatorski z XVI w. Stanisław Murzynowski, o którym podała wiadomość „Bibl. Warsz.“ (grudzień, 1879).

Suszyce, szczyt górski w Beskidzie zachodnim, dziale andrychowskim, w pobliżu doliny Skawy. Wzn. 539 mt. nrm. Zapewne będzie to część szczytu Magórki w pow. wadowickim. Ob. *Magórka* 4.) (t. V, 905).

Suszyck, ws nad Jasiółdą, w pobliżu jez. Suszyckiego, pow. piński, w 1 okr. pol. Po-host Zahorodny, gm. Pińkowiec, ma 22 osad; łąki obfite, rybołówstwo znaczne; lud flisaczy i rybaczy. Za czasów Rzpltej królewsczyzna placąca w 1717 r. 42 złp. hyberny (ob. Vol. Leg., VI, fol. 373). Podług Echarda płaciła 115 złp. kwarty. *A. Jel.*

Suszyckie, jezioro, pow. piński, w kotlinie Jasiółdy z lewej strony, pomiędzy wsiami: Suszyck i Horodyszcze, w obrębie gminy Pińkowiec, długie na 1½ w., szerokie na ½ w., zlewa się do Jasiółdy; bardzo rybne.

Suszyckie, folw. w Wójtkowy, pow. dobromilski.

Suszycko, pow. węgrowski, ob. *Suczysko*.

Suszyczno, ob. *Suszyszno*.

Suszyłno, ob. *Suszyszno*.

Suszyły, dobra, pow. połocki, w 1 okr. pok. do spraw włosc., gm. Minieczany, w 1863 r. 25 dusz rewiz.

Suszyńno, ob. *Suszyszno*.

Suszyrówka, rzeczka, w pow. mozyrskim, ob. *Mozyrz* (t. VI, 759).

Suszyszki, ws nad rzeką Raduńką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Ejszyszek, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Turskich, Poraduń, o 10 w. od Ejszyszek a 35 w. od Lidy, ma 13 dm., 86 mk. kat.

Suszyszno, w dok. *Suszyłno*, *Suszyńno*, *Suszyczno*, mylnie *Suffcznin*, ws, pow. kowieński, w pobliżu granicy pow. włodzimierskiego, okr. pol. Kamień Koszyrski, gm. Suszyszno, o 11 w. od mka Niesuchojeże, 19 w. od Kamienia Koszyrskiego, 21 w. od Kowla. Niedgdyś dobra biskupów włodzimierskich, w ostatnich czasach własność Komarów, mające wraz z Zaprudziem 500 włók (450 włók lasu); sprzedane za 53,000 rs. Podług reg. pob. pow. włodzimierskiego z 1577 r. Fiedosiej, władca włodzimierski, z imienia cerkownego Suffcznin z 19 dym., 5 cwierni po 5 gr., 10 ogr.; w r. 1583 zaś władca płaci z 46 dym. 2 rzemieśl., 1 koła dorocz., 1 popa, 1 bojaryna (Jabłonowski, Wołyń, 68, 119). *J. Krz.*

Suszyszna al. *Suszyn*, tartak, pow. łukowski, gm. Jarczew, par. Wilczyńska.

Sutek, os. młyn., pow. rawski, gm. Regnów, par. Cieladz, 3 dm., 30 mk., 5 mr. W 1827 r. 1 dm., 9 mk. Należy do dóbr Cieladz.

Sute Mosty, ws włosc. nad rz. Luciążną, pow. piotrkowski, gm. Łęczno, par. Witów, ma 6 dm., 46 mk., 171 mr. W 1827 r. 8 dm., 58 mk. Na początku XVI w. wieś należała w części do par. Witów, w części do Milejowa. Z ról wójtostwa, na których siedzieli wtedy Jakub Białobrzęski, szlachcic, i Nurek, kmieć, dziesięcinę dawano kościołowi par. w Sulejowie, z ról karczemnych klasztorowi w Witowie. Innych ról nie było (Łaski, L. B., II, 188). Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1552 opat sulejowski płacił od 3 osadn. a opat witowski od karczmy (Pawński, Wielkop., II, 251). *Br. Ch.*

Sutkajcie 1.) dobra, pow. rossieński, gm. i par. Szydłowo, o 13 w. od Rossień; w 1862 r. własność Butkiewicza. 2.) **S.**, zaśc., tamże, o 12 w. od Rossień. 3.) **S.**, ws, tamże, par. Gawry.

Sutki 1.) pow. ostrowski, ob. *Czyżewo* S. 2.) **S.**, ws włosc., pow. wladyslawowski, gm. Kidule, par. Kajmele, odl. od Władysławowa 29 w.; ma 10 dm., 109 mk., 509 mr. Wchodziła w skład dóbr rząd. (później majoratu) Kidule. 3.) **S.**, ws, pow. wladyslawowski,

gm. Świątoszyn, par. Iłgowo, odl. od Władysława 57 w.; ma 11 dm., 128 mk.

Sutki 1.) al. *Sutki*, ws. włośc., pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Serwecz, okr. wiejski i dobra skarbowe Kościeniewicz, o 4 w. od gminy a 23 w. od Wilejki, ma 12 dm., 116 mk. 2.) **S.**, ws., pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Drohiczyn, o 61 w. od Kobrynia 3.) **S.**, *Sutkie*, ws., pow. rossieński, gm. i par. Kielmy, o 38 w. od Rossień. *J. Krz.*

Sutkie 1.) u Buszyńskiego, w spisie urzęd. *Sutnie*, ws., pow. rossieński, gm. Taurogi, par. Pogromoncie, o 73 w. od Rossień. 2.) **S.**, ob. *Sutki*.

Sutkiszki, os. nad Niemnem, pow. władysławowski, gm. Świątoszyn, par. Ponieomń, odl. od Władysława 49 w., 2 dm., 24 mk. W 1827 r. 3 dm., 28 mk.

Sutkiszki, fol. w dobrach Dowiatów, pow. szawelski, gm. Szawlany, o 41 w. od Szawel.

Sutków al. *Sudkowo*, ws. i dobra nad Dnieprem, pow. rzeczycki, przy gośc. poczt. rzeczycko-czerlichowskim, w 4 okr. pol. rzeczyckim, gm. Chołmecz, attyn. dóbr Łojowa, nadanych przez Zygmunta Augusta Bazylemu Judyckiemu. Przed czterdziestu kilku laty właścicielka S. Idalia Judycka wniosła ten majątek w dom Rudziejewskich, syn zaś jej Henryk Rudziejewski sprzedał S. w 1870 r. Czajkowskiej, od której wkrótce odkupił folwark Baranowski, obecny właściciel. Po Rudziejewskich został ładny pałacyk murowany. Grunta pszenne I-ej kl.; z powodu jednak zaniedbanego gospodarstwa, dobra są dziś nawpół zrujnowane. Rybołówstwo znaczne. Ws. ma 4 osady. W 1869 r. dostał tu dotację (22 włók) urzędnik Aleksander Sarajew; 1874 r. nabył tu v. Kube 220 włók. *A. Jle.*

Sutków, ws. w par. Soborzyce (dziś pow. noworadomski), istniała na początku XVI w. (Łaski, L. B., I, 513).

Sutków, część Gruszowa, pow. dąbrowski.

Sutkowce, mylnie *Sudkowce*, w dok. *Suthkowce*, *Sudkowce*, ws. nad Uszycą, dopł. Dniestru, pow. latyczowski, na pograniczu proskurowskiego, okr. pol., gm. i sąd w Zinkowie (o 12 w.), par. kat. Jarmolińce. Uszyca tworzy tu kilka stawów. Do S. należą przysiołki: Korolówka (17 osad), Lisówka (29 os), Podmiety (87 os.) i S. (62 os.), oraz osady: Gabinety, Helenówka, Jeżyńce i Kowalówka, mające razem 1660 mk. Ws. rozrzucona w głębokich jarach nad Uszycą, ma 1556 dz. ziemi włośc., do 1000 dwors. i 43 cerkiewnej; kilka młynów, 2 krulepazne, kamień wapienny i do murowania, pokłady fosforytów. Posiada cerkiew murowaną p. w. Niepokalanego Poczęcia N. M. P., na wzgórzu zbudowaną, bizantyjskiej architektury, obronna, ze strzelnicami

i wieżyczkami ze czterech stron, fundowaną przez Bałabanów, a może dawniejszą. Sklepienie oparte na jednym słupie pośrodku a do niedawna znajdował się kamień w posadzce z czytelnym napisem: „Iwan Bałaban na Sudkowcach pan“. Do parafii należy 1563 wiernych. Druga cerkiew znajduje się w Lisówce (ob.). W S. znajdują się ruiny zamku, zbudowanego przez Aleksandra Bałabana, składające się z dwóch narożnych wież, opatrzonych strzelnicami. Grunt górzysty, ziemia czarna, niebłotnista, krzemień w górach. Jest to stara osada, należała do potomków Chodki, Kroaty, osiadłego tu za czasów Władysława Jagiełły, którzy od Jarmoliniec poczęli się zwać Jarmolińskimi. Podług reg. pob. z 1530 r. ze wsi S. wniesiono pobór od 5 1/2 pługów i 2 kół młyn. a w 1543 r. od 4 1/2 pługów i 2 kół młyn. W 1565 r. Sutkowska płaci od 12 pługów, 1 popa, 4 włóczęgów, 3 kół dorzeczných, 5 komorników, 1 rzemieśl. W 1569 r. ws. zniszczona przez nieprzyjaciela, własność Sutkowskiego, który płaci od 4 pługów, 3 kół młyn. i 2 włóczęgów. W 1578 r. zniszczona, płaci od 6 pługów, 3 kół dorzeczných po 12 gr., 2 kół stepnych po 15 gr., 2 włóczęgów po 24 gr., 4 rzemieśl. po 4 gr., 1 ogrod. 4 gr., czopowego rocznie fl. 2 gr. 12 (Jabłonowski, Wołyń i Podole, 168, 189, 223, 293, 294). Następnie S. weszły w dom Bałabanów jako wiano Barbary Jarmolińskiej. Aleksander Bałaban, ssta winnicki, trembowelski i rohatyński, rotmistrz królewski, siostrzeniec hetmana Żółkiewskiego, w bitwie pod Cecorą wzięty był do niewoli tureckiej, z której wykupiony kosztem Rzpltej za 10,000 złp. Po powrocie do kraju wzniósł w 1623 r. w S. zamek obronny. W końcu zeszłego wieku należały S. do Tadeusza Grabianki, znanego mistyka, u którego przebywał tu przez pewien czas słynny Cagliostro. Następnie własność Teresy Grabiańczy, starościny liwskiej, dziś Martyny z Grabianków Zaleskiej. S. posiadały przywilej miasteczka, nadany przez Stanisława Poniatowskiego, ale zdaje się, że z niego nie korzystały. *Dr. M.*

Sutkowice, ob. *Sudkowice*.

Sutkowo, ws. włośc. nad rzką Bystrzycą, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Smorgonie (o 10 w.), okr. wiejski i dobra skarbowe Sutkowo, o 41 w. od Oszmiany, ma 14 dm., 135 mk. prawosł. (w 1865 r. 74 dusz rewiz.), cerkiew murowana Przemienienia Pańskiego, niewiadomej erekcyi, młyn wodny. W skład okręgu wiejskiego wchodzi wsi: S., Bajby, Bureczaki, Cary, Draki, Kunawa, Nowospaska i Pasynki, oraz zaśc. Boruńszczyzna, w ogóle w 1865 r. 160 dusz rewiz. włośc. uwłaszczone i 212 b. włośc. skarbowych. Parafia prawosł., dekanatu (błahoczynia) oszmiań-

skiego, 1603 wiernych. Szkołka cerkiewna we wsi Korowaje. *J. Krz.*

Sutkuny 1.) dwór i okolica, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 75 w. od Kowna. 2.) **S.**, wś szlach., pow. kowieński, par. Siesiki, okr. pol., poczta, gmina i st. dr. żel. w Janowie (o 10 w.); grunta urodzajne. 3.) **S.**, dobra, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 84 w. od Poniewieża. 4.) **S.**, wś, pow. szawelski, gm. Ligumy, o 22 w. od Szawel. 5.) **S.**, wś, pow. szawelski, gm. Szawle, o 66 w. od Szawel.

Sutkuszk, fol. i dobra, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski Kiernow, o 41 w. od Wilna, ma 1 dm., 2 mk. prawosł. i 21 katol.; w 1865 r. własność Krukowski.

Sutniowce, ob. *Szutniowce*.

Sutno, wś i dobra, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Aleksandrówka, o 60 w. od Bielska.

Sutki 1.) zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 21 w. od Dżisny, 1 dm., 11 mk. kat. 2.) **S.** al. *Garduczyno*, zaśc. szlach., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 10 w. od Dżisny, 1 dm., 6 mk. kat. 3.) **S.**, wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Przebrodź, okr. wiejski i dobra skarbowe Hustata, o 25 w. od gminy a 72 w. od Dżisny; w 1865 r. 9 dusz rewiz. 4.) **S.**, wś włośc. na prawym brz. Willi, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Serwecz, okr. wiejski i dobra skarbowe Kościeniewicz, o 4 w. od gminy a 22 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Dołhinowa do Wilejki, ma 12 dm., 95 mk. 5.) **S.** al. *Kaleniszcz*, zaśc. nad rz. Zorą, praw. dopł. Schy, pow. borysowski, w 1 okręgu pol. i parafii kat. Chołopenicze, ma 5 osad; grunta lekkie. 6.) **S.**, wś przy ujściu rz. Cny do Hajny, pow. borysowski, gm. Jurewo; ma 22 osad, cerkiewka; łąki obfite, grunta lekkie. 7.) **S.**, folw. nad rz. Cną, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Jurewo, w pierwszej połowie b. stulecia należał do Garwazkich i miał 38 poddanych płci męz. Grunta lekkie, łąki obfite. 8.) **S.**, zaśc. nad rz. Cną, naprzeciwko ujścia do niej rzki Studzieniec, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Jurewo; grunta lekkie, łąki obfite. 9.) **S.**, zaśc. nad bezim. dopł. Użdżienki, pow. ihumeński, w 1 okr. pol., gm. i par. kat. Uzda, o 2 w. na płn.-zachód od wsi Czuryłowo, o 10 w. od st. dr. żel. mosk.-brzeskiej Niehorele; miejscowość dość leśna, łąki obfite, grunta szczerkowe, szare, urodzajne. 10.) **S.**, zaśc. przy ujściu Lucynki do Iłoczy, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. i par. kat. Pierszaje; miejscowość lesista; grunta lekkie, łąki obfite. 11.) **S.**, wś, pow. bychowski, gm. Osowiec Cerkiewny, ma 63 dm., 264 mk. 12.) **S.**, wś, pow. orszański, gm. Chłystowo, ma 29 dm.,

187 mk. 13.) **S.**, wś, pow. sieński, gm. Pustyn, ma 12 dm., 89 mk., z których 7 zajmują się wyrobem wozów, sań i t. p., 3 bednarzy. 14.) **S.**, jezioro, pow. siebieski, przepływa przez nie rz. Niewiedranka. *J. Krz.--A. Jel.*

Sutorczyszki, zaśc. rząd., pow. trocki, w 2 okr. pol. o 44 w. od Trok, 1 dm., 19 mk. kat.

Sutorowszczyzna, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 76 w. od Nowoaleksandrowska.

Sutra Rządowa, wś, i *S. Metelska*, os., pow. sejneński, gm. Metele, par. Sereje, odl. od Sejn 34 w. S. Rządowa ma 12 dm., 94 mk.; S. Metelska 1 dm., 11 mk. W 1827 r. S. Rządowa 4 dm., 31 mk.; S. Metelska 1 dm., 17 mk. Ob. *Metele*. *Br. Ch.*

Sutrańce, wś wiośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski Goćkiszk, dobra skarbowe Inturki, o 12 w. od gminy a 49 w. od Wilna, ma 5 dm., 42 mk. kat. (w 1865 r. 31 dusz rewiz.).

Sutrowicze, u Echarda *Sutorowice*, wieś, pow. dzisieński, dawniej w pow. brasławskim, stanowiła ststwo niegrodowe, czyniące 38 złp. intraty. W 1714 r. było w posesyi Głuchowskiego, w 1782 r. zaś we władaniu Tomaszewicza. *A. K. Ł.*

Sutryszki, zaśc. włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski i dobra skarbowe Wójtowstwo Sudaty, o 12 w. od gminy a 8 w. od Święcian, ma 2 dm., 22 mk. kat.

Sutsza, rzka, w pow. trockim, pod wsią Mażuńce.

Sutszy, wś, pow. niborski, st. p. Jedwabno; 123 dm., 608 mk., 1725 ha.

Sutten, dobra prywatne, w okr. tukumskim, pow. talseński, par. zabelnska (Kurlandya). Do dóbr należy fol. Kannenhof.

Suttkehen 1.) wś, pow. ragnecki, st. p. Kraupischken; 12 dm., 78 mk., 188 ha. 2.) **S.**, os., pow. pilkałowski, bez zabudowań, 31 ha; należy do S. w pow. ragneckim.

Sutwier, gród starożytny w Natangii, istniał podobno w miejscu, gdzie dziś znajduje się wś Sausgarten (ob.).

Sutyska, wś nad Bohem, pow. winnicki, okr. pol. Żmerynka, gm. Tywrów, par. kat. Woroszyłówka, sąd Brahilów, o 20 w. od Winnicy, 8 w. od Gniewania (st. dr. żel. kijowsko-odeskiej), ma 233 osad, 1248 mk., 1812 dzies. ziemi włośc., 2283 dwors., 35 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, wzniesiona w 1874 r., 757 parafian. Wś posiada gorzelnię, założoną w 1879 r., która w 1886/7 r. wyprodukowała 11,089,780 st. spirytusu. W r. 1884 przerobiła (w ciągu 335 dni) 261,300 pud. melasy i 26,130 pud. ziarna na drożdże. Pracowało przy niej 15 oficjalistów i 60 robotników. Znajdowała się również fabryka

oczyszczająca okowitę, która przerabiała codziennie najmniej 45,000 st. okowity surowej, własnej i nabytej. Fabrykę obsługiwały 3 kotły parowe o sile 220 koni i turbina o sile 120 koni. Produkowała rocznie do 30 milionów st. okowity. Na gruntach wsi znajduje się cegielnia i spółkowa fabryka papieru. Wieś należała do Potockich, obecnie Aleksandra Bekkerta. Oprócz tego 6 dzies. należy do towarzystwa fabr. papieru. Dr. M.

Suur-Joeggi, czuchońska nazwa miasta Parnawy (ob.).

Suur-Lacht (estońskie) al. *Wielka*, zatoka na wyspie Ozylii (Oesel).

Suwadowa, grupa chat, ob. *Jablonka* (III, 344).

Suwajówka, część wsi Jachówka, w pow. myślenickim.

Suwaki, wś włośc., pow. sierpecki, gm. i par. Gradzanowo, odl. o 29 w. od Sierpca, ma 7 dm., 71 mk., 271 mr.,

Suwała, niem. *Suwalla*, osada młyn. nad strugą do Drwęcy wpadającą, pow. brodnicki, st. p., gm. i par. kat. Wroćki, 243·78 mr. magd.; 16 dm., 121 mk. Ks. Fr.

Suwałka, strumień, w pow. wileńskim, płynie pod wsią Martyszuny.

Suwałki, miasto gubernialne, leży pod 54° 4' 6" szer. półn. i 40° 35' 4" dług. wsch. od F., nad rz. Czarną Hańczą, w dolinie ciągnącej się od jez. Hańcza do jez. Wigry, dłuższej około 5 mil a szerokiej od 1 1/2 do 3 w. Od północy i południa osłania miasto wyżyna, sięgająca na pld. przy cmentarzu żydowskim 830 st. n. p. m. Dolina ta jest niewątpliwie dnem dawnego jeziora, którego szczątkami są pozostałe dotąd jeziora Hańcza i Wigry, tudzież łącząca je rzeka. Przy kopaniu studni w mieście trzeba przebijać się przez grube warstwy żwiru, otaczające zaś miasto zbocza wyżyny okryte są licznymi bryłami głazów narzutowych. Klimatu miasta cechą charakterystyczną jest ciągły wiatr, zależny nie tylko od położenia śród wyżyny pojezierza, ale i lokalnych warunków tej długiej a wąskiej doliny, łączącej dwa wielkie jeziora. Przepuszczalność gruntu przy ciągłym ruchu powietrza i otoczeniu leśnem, czynią S. jednym z najzdrowszych miast w królestwie. Drogi bite łączą S. z Warszawą (odl. 268 w.), Kownem (około 110 w.) i miastami powiatowemi gubernii. Najbliższa stacya dr. żel. brzesko-grajewskiej: Grajewo (odl. 70 w.) a warsz.-petersburskiej (na odnodze do Wierzbolowa) w Wylkowyszkach (około 80 w.). S. posiadają kościół par. kat. murowany, cerkiew, dwie kaplice kat. (na cmentarzu i przy gimnazjum), kościół par. ewang. ze szkołą i cmentarzem, dom modlitwy, filiał zboru reformowanego w Serejach (od 1860 r.), gimna-

zyum męskie, gimnazjum żeńskie, 3 szkoły początkowe, szpital św. Piotra i Pawła na 60 łóżek, szpital wojskowy, szpital żydowski na 30 łóżek, dom przytułku na 12 osób (od 1869 r., z kapit. 5755 r.), ochronę dla 33 dzieci (z kapit. 4210 rs.). Z władz rządowych mieszczą się: rząd gubernialny, zarząd powiatowy, sąd okręgowy, zjazd sędziów pokoju okr. I, sąd pokoju, zarząd akeyzy VI okręgu, urząd pocztowy gubernialny, st. telegr. Znajduje się też dyrekcya szczegółowa towarz. kredyt. ziemskiego. Istnieje od 1878 r. w S. straż ogniowa ochotnicza (120 członków), przy której zorganizowała się amatorska orkiestra (38 osób) i chór, lecz po kilkoletniem istnieniu rozprzegły się około 1886 r. Wyrazem życia towarzyskiego jest klub miejski. Miejscem przechadzek jest ogród miejski, założony przed 50 laty w miejscu, gdzie stał dawniejszy kościół i cmentarz. Dalsze okolice miasta leśiste, urozmaicone jeziorami, obfitują w malownicze miejscowości, nadające się do wycieczek. Z zakładów przemysłowych istnieją obecnie dwa browary i kilka mniejszych zakładów, których produkcya roczna dochodziła w 1878 r. 40,290 rs. Miasto samo składa się głównie z jednej wielkiej ulicy, ciągnącej się wzdłuż szosy i zwanej Warszawską a teraz Petersburskim Prospektem. Przy tej ulicy mieszczą się prawie wszystkie instytucye, kościoły, sklepy ważniejsze. Cała zabudowana domami murowanemi, piętrowemi przeważnie drewniane. W 1890 r. było zapisanych do ksiąg stałej ludności 20,592, po straceniu nieobecnych (32·8%), rzeczywista stała ludność wynosiła 13,830 a z niestałą 16,863. Według wyznań było śród stałej ludności: 7009 katol., 386 prawosł., 657 prot., 12,540 żyd. (61%). Wśród stałej (obecnej) i niestałej było: 440 prawosł., 108 starowier., 585 prot., 12,060 żyd. Domów liczono około 700. W 1800 r. było 214 dm., 1184 mk. (ani jednego żyda); 1827 r. było 235 dm., 2116 mk.; 1857 r. 152 dm. murow., 797 drewn., 11,273 mk. (7016 żyd., 488 Niemców). Dochody kasy miejskiej wynosiły w 1878 r. 28,636 rs., wydatki 20,843 r. Poza miastem, przy drodze do Sejnu, wzniesiono po 1876 r. wielkie koszary na pomieszczenie pułku dragonów. W 1887 r. rozpoczęto przy szosie warszawskiej budowę wielkich koszar dla piechoty. Wielkie te budowle (z cerkwią) stanowią niemal oddzielne miasto. Dawny folwark kamedulski (dziś donacya rządowa), zwany Papiernią (z młynem i stawem), przylega do miasta od strony południa. Mieszczą się tu na stawie łaźienki kąpielowe. *Historya.* Jeszcze na początku XVI wieku wyżyna pojezierza, w okolicy dzisiejszych Suwałk pokryta była

puszczą, wśród której mieszcili się rzadkie i nieładne osady Mazurów, Rusinów i Litwinów, trudniących się wypalaniem smoły, hodowlą pszczoł, pasterstwem i myśliwstwem. Obszar puszczy (leżącej w wojew. trockim, pow. grodzieńskim) otaczającej dzisiejsze S., należał do dwóch królewskich leśnictw: przełomskiego i perstuńskiego. Kolonizacja tych obszarów i rozdawnictwo części puszczy różnym panom litewskim i ruskim rozpoczyna się, o ile się zdaje, za Zygmunta I. Puszcze dzielono na kąty (uhły). Jeden taki „uhół“ nadaje król 1514 r. Sopoćkom, od których przeszedł do Wołowiczów. Kameduli, których klasztor (1613 r. na Bielanych pod Krakowem) zaczynają się rozszerzać w Polsce w ciągu XVII w., upatrzywszy w puszczy tej bardzo dogodnie dla założenia swych pustelni miejsce, na wysepce wśród jeziora Wigry, otrzymali od Władysława IV pozwolenie na wzniesienie klasztoru i kościółka na wyspie, którą otrzymali na własność. Zapowinę prócz tego uzyskali wolny wręb w lasach i obszar powien puszczy jako uposażenie. Wytrzebiwszy część lasu, założyli nad jeziorem wioski: Magdalenów (św. Magdaleny) i Burdyniszki, zaludnione przez rzemieślników i robotników używanych do budowy pustelni i kościoła. Usługi jakie oddawali kameduli jako kolonizatorzy, szerzyciele kultury i pasterze dusz, wywoływały objawy uznania w formie nadań. Nietylko Jan Kazimierz potwierdził im przywileje 1667 r., lecz poczynił nowe nadania w 1668 r. Wołowiczowie odstąpili im swą część puszczy. Wkrótce klasztor został panem rozległego obszaru na kilka mil wokoło. W szeregu osad nowo powstających koło klasztoru, pojawiają się w XVIII w. Suwałki, wieś zaludniona przez Mazurów i Podlasian, których osadzili tu kameduli, pozwalając użytkować z gruntów i puszczy, z obowiązkiem odbywania pańszczyzny dla dworu Żywawoda (o 1 milę na póln.-zachód od Suwałk). Zakładanie w tej okolicy na początku XVIII w. licznych miast (Sejny, Krasnopol i Jeleniewo) pobudziło kamedułów do rywalizacji z sąsiadami. Centralne położenie S. sprzyjało zamiarom zakonników. Przeor ówczesny Ildefons wniósł w osadzie drewniany kościółek i uzyskał od Augusta II przywilej lokacyjny z d. 26 kwietnia 1710 r. Dopiero jednak w 1715 r. kapituła zakonna uchwaliła, iż ludność osady uwalnia się od pańszczyzny, ustanowiła subdelegatem, z władzą wójta, sławnego Symeona Podbielskiego i Antoniego Rowińskiego pisarzem, z władzą burmistrza. Mieszkańcy mieli wybrać dwu rajców i sześciu ławników. Wydzielono na miasto 300 placów i dano w uposażeniu 83 włók lasu do wytrzebień, tudzież dwa

uroczyska i 300 mr. nad jez. Krzywem pod uprawę i łąki. Osadnicy otrzymują drzewo z puszczy pod budynki i przez 7 lat będą wolni od opłat. Następnie płacić będą po 20 tynf. czynszu od włóki. Do nich też należeć będzie utrzymanie kościoła, kapelana i organisty. Dla żydów wyznaczono osobną ulicę. August II nadał miastu 1720 r. prawo magdeburskie. Apelacja od wójta szła do przeora. Miasto otrzymało targi tygodniowe, cztery jarmarki do roku i herb wyobrażający św. Romualda (założyciela kamedułów) i Rocha, przy trzech górach z krzyżem i koroną. Przytem król zwolnił mieszczan na lat 18 od podatków. Za rządów pruskich, gdy utworzono nową dyecezyą wigierską (później sejneńską), której obszar wchodził poprzednio w skład dyecezyi wileńskiej, wtedy też i kościół w S., będący filialnym kościoła w Wigrach, zamieniono na parafialny. W 1800 r. S., miasto w pow. wigierskim (pokrytym w połowie przez lasy), jest siedzibą landrata i sądu okręgowego (a więc władz powiatowych), szwadronu czarnych huzarów, mających swe magazyny. Regularnie zabudowane, z wielkim rynkiem, na którym według Holsche'go nie można było dostać, przedstawiało się porządnie. Miało 214 dm. i 1184 mk. (żydów nie było wcale). Ponieważ dobra klasztorne zabrał rząd pruski, przeto i S. stały się miastem królewskim. W 1802 r. utworzono w S. parafię ewang.-augsburską. Za księstwa warszawskiego S. należał do departamentu łomżyńskiego. Po utworzeniu królestwa polskiego S. za staraniem Paca, dziełca niedalekiej Dowspudy, wyznaczone zostały 1816 r. na stolicę województwa. Prefektura łomżyńska, zamieniona na komisję wojewódzką augustowską, przeniosła swą siedzibę do S., które, ze zmianą województw na gubernie, zostały od 1837 r. miastem gubernialnym. W 1820 r. założono nowy cmentarz z kaplicą drewnianą, którą zastąpiono 1853 r. piękną budowlą murowaną w stylu ostrołukowym z kamieni granitowych, z wieżą. W 1840 r. wzniesiono cerkiew parafialną murowaną. W 1857 r. otwartą została resursa.

Suwalski powiat, gubernii t. n., utworzony r. 1866 z części dawnego pow. augustowskiego (7 gmin) i sejneńskiego (6 gmin), leży w środkowej części zachodniej połowy obszaru gubernii. Graniczy od póln. z wykłowskim i kalwaryjskim, od wschodu z kalwaryjskim i sejneńskim, od póln. z augustowskim, na zach. z pow. gołdapskim i oleckowskim regencyi gumbińskiej w Prusach wschodnich. Obszar powiatu ma 27·75 mil kw. czyli 1342·7 wiorst kw. al. 1528 klm. Zajmuje on przeważnie płaskowzgórze pojezierza bałtyckiego i część jego póln. stoków. Wzniesienie póln.-

wschod. części powiatu wynosi średnio 700 st., wzrasta ono w miarę posuwania się w kierunku zach.-póln. W okolicy Suwałk wzn. przechodzi 800 st., wreszcie w półn.-zach. części powiatu występuje najwyższy taras wschodniej części wyżyny pojeziorza, sięgający w okolicach Przerośli (na półn.-wschód od niej na granicy od Prus) do 973 st. i przechodzący średnio 900 st. n. p. m. Wzniesienie to, rozciągające się też na obszarze przyległych powiatów: gołdapskiego, stołupiańskiego i wykowskiego, pokryte jest licznymi jeziorami, z których największe Wisztyniec leży w pow. wykowskim, a w pow. suwalskim: Wiżajny, Werszele, Hańcza, Rospuda i cała grupa drobniejszych w okolicy Przerośli i Filipowa. Wody tego wyniosłego tarasu rozchodzą się w różnych kierunkach do trzech głównych rzek: Pregoly, Niemna i Narwi (Wisły). Szeszupa z dopływem swym Szyrwintą (a ta z Liponą) spływają z północnych stoków i dążą na północ do Niemna, Rominta, Pisa i Węgorapa (na obszarze Prus) na zachód do Pregoly, Hańcza, opływająca taras centralny, od wschodu dąży ku półn.-wsch. do Niemna, Rospuda zaś z półn. stoków zdąża ku półn. do Biebrzy a z nią do Narwi. Głównymi rzekami powiatu są: Hańcza i Rospuda. Hańcza uprawdza w dolnym biegu wody wielkiej grupy jezior wigierskich. Ogólna powierzchnia jezior w powiecie wynosi przeszło 50 w. kw. W półn.-zach. części powiatu, w dolinie Rospudy, średnie wzn. niewiele przechodzi 500 st. n. p. m. Spotykamy tu obszar piasków, zalegających południowe podnóże wału wyżyny jeziornej. Kamienisto-ziwirowata gleba wyżyny jest również niezbyt; najlepszą pod względem żyzności jest półn.-wschodnia część powiatu. Liczne jeziorne kotłiny mieszczą obfite pokłady torfu, którego eksploatacja odbywa się na przestrzeni 3477 mr. Rocznie dobywają do 150,000 wozów, przy cenie od 5-50 do 7 rs. za 1000 cegieł. W znacznym obszarze leśnym, zwłaszcza w zach. połowie powiatu, lasy rządowe zajmują 18,947 mr. i wchodzi w skład trzech leśnictw: pomorskiego, suwalskiego i puńskiego. Głównem zajęciem ludności jest rolnictwo, polegające na uprawie kartofli, owsa i żyta. W 1878 r. wysadzono 46,205 czetw. kartofli i wysiano: 28,694 cz. owsa, 24,146 cz. żyta, 8410 cz. jęczmienia, 578 cz. pszenicy, 670 cz. gryki, 2367 cz. innych ziarn. Większych gospodarstw folwarcznych jest 71, mniejsze włościańskie są ubogie, z powodu nieurodzajności gleby, braku inwentarza. Bieda zachęcała do przemysłnictwa, które tu było niedawno jeszcze wielce rozwiniętem i skłania ludność do opuszczania siedzib dla szukania chleba w innych stronach. Między

zapisanymi do stałych ksiąg ludności jest 18% nieobecnych, gdy średnia cyfra dla całego królestwa wynosi 8-3%. Przemysł fabryczny prawie nie istnieje. Dwie gorzelnie, trzy małe browary i kilka drobnych fabryk zatrudniają zaledwie kilkudziesięciu robotników i produkują za 100,000 rs. (około) rocznie. Ludność powiatu wynosi (1890 r.) 90,414 (42,502 męż., 47,912 kob.), z tego na Suwałki przypada 16,863. Co do wyznania, to główną masę ludności stanowią katolicy (71-5%), prócz tego jest 2732 prawosł., 8364 protest., 18,746 żyd. i 36 mahomet. (w gm. Maćkowo). Oprócz zakładów naukowych mieszczących się w Suwałkach, znajduje się w powiecie 27 szkół początkowych w osadach i wsiach: Aleksandrów, Błęda (Blendy), Bród, Bakalarzewo, Filipów, Fornetka, Głębok Rów, Jeleniewo, Kaletnik, Magdalenów, Maćkowo, Puńsk, Przerośl (dwie szkoły), Pawłowo, Rakówek, Rutka, Smolany, Sobolew, Szypliszki, Wychodne, Wysoka Góra, Wierciechy, Wiżajny, Zarzecze, Zuśno, Żubryń. Pod względem kościelnym powiat stanowi dekanat t. n., dycezyi sejneńskiej, obejmujący parafie: Bakalarzewo, Filipowo, Jeleniewo, Kaletnik, Przerośl, Puńsk, Smolany, Suwałki, Wigry i Wiżajny. Ogólna ilość katolików 75,076. Pod względem sądowym powiat dzieli się na jeden okrąg sądu pokoju dla S. i cztery okręgi sądów gminnych: S., Filipowo, Puńsk, Stara Hańcza. Pod względem administracyjnym powiat składa się z jednego miasta (Suwałki) i 16 gmin: Andrzejewo, Czostków, Filipów, Hutta, Hańcza Stara, Jeleniewo, Kadaryszki, Kuków, Koniecbór, Maćkowo, Pawłówka, Przerośl, Sejwy, Wiżajny, Wólka, Zaboryszki. Pod względem archeologicznym ciekawymi są grodziska otaczające jezioro Szurpiły, nasypy w uroczysku Warupie pod Puńskiem i w leśnictwie Białorogi pod Suwałkami, przy tak zwanej Szwajcaryi.

Suwalska gubernia, utworzona przy nowym podziale królestwa polskiego w r. 1867 z części dawnej gubernii augustowskiej, od której oddzielono obszar około 108 mil kw., obejmujący nowe powiaty: łomżyński, mazowiecki, kolneński i szczuczyński, wchodzące w skład gubernii łomżyńskiej. Zajmuje ona północną część obszaru królestwa, sięgając północnym krańcem 55° 6' szer. półn. Niemen oddziela obszar gubernii ze strony północy i wschodu od gub. kowieńskiej, wileńskiej i grodzieńskiej, na półn. zaś rzeki: Biebrza i Netta od grodzieńskiej, od półn.-zach. i zachodu graniczy z gub. łomżyńską i Prusami. Suchą granicę przerywają tu: jezioro Wisztyniec oraz rzeczki: Lepona, Szyrwinta i Szeszupa. Obszar gubernii przedstawia postać nieforemnej prostokąta, którego największa długość

od północy ku południowi 220 w. a od zachodu ku wschodowi 110 w. *Powierzchnia i układ warstw.* Odrębność cech charakteryzujących układ powierzchni w obrębie gub. suwalskiej zależy od wyżyny pojezierza bałtyckiego, zalegającej środkową część tejże gubernii. Wchodzi tu ona z obszaru gub. grodzieńskiej i wileńskiej a w części i kowieńskiej (na linii Grodno Kowno) i zniżając się na lewym brzegu Niemna, biegnie w kierunku zach.-północnym, zbliżając się ku Bałtykowi na obszarze Prus wschodnich. Rzeki: Szeszupa (w dolnym biegu) i Hańcza, uprawiające do Niemna wody tejże wyżyny, wskazują poniekąd jej linie graniczne od pñ.-wschodu i pñd.-zachodu. W miarę oddalania się od lewego brzegu Niemna w kierunku pñ.-zach. wzrasta wzniesienie (400 do 550 st., w pow. sejneńskim), dochodzące 800 st. w okolicy Suwałk a 940 st. pod Wisztynem (na granicy Prus wschod., w pow. wykowskim). W pñ. części obszaru gubernii, na praw. brzegu Szeszupy, rozciąga się nisko położona równina dolin Niemna i Szeszupy, ze średnim wznies. 180 st. n.p.m. Góra na pñd. Sudarg nad Niemnem wzn. 277 st., okolica Szak 184 sz. Na linii Władysławów-Pilwiszki poziom podnosi się do 240 st. Toż samo wzniesienie przedstawia prawie cały obszar pow. maryampolskiego. Wyżyna pojezierza przedstawia ciąg wzgórz kopułowych lub wałowych, naprzemiennie z licznymi kotlinami jeziorowymi lub pojeziornymi (wypełnione zwykle torfami). Zarówno wzgórza jak jeziora i kotliny mają stały kierunek, przeważnie od pñ. ku pñd., a w układzie powierzchni występuje falistość w kierunku prostopadłym do pierwszego. Utworzona przez lodowce, które usypały ten wał (morenę) z naniesionych, obcego pochodzenia materiałów, glin, żwirów, odłamów skał skandynawskich, wyżyna pojezierza nie zostaje w genetycznym związku z formacjami zalegającymi głębsze warstwy. Najczęściej ten wał dyluwialny spoczywa wprost na kredzie (jak w gub. grodzieńskiej). W niektórych miejscach napotkano jednakże twory trzeciorzędowe, jak piaski lignitowe (we wsi Tartak nad Czarną Hańczą), warstwy glaukonitowe (w pow. wołkowskim). W najwyższych punktach spotykamy największe nagromadzenie głazów narzutowych. Na południowych stokach wzgórz leżą grube warstwy żwiru z piaskiem. Wyżyna ta powoli zmienia swój charakter przez stopniowe zaniżanie jezior, zamieniających się na torfowiska i zamulanie przez wody wawozów. Wyciąganie lasów ułatwia tę niwelacyjną działalność czynników atmosferycznych. Wielka zmienność w naturze gleby całego pojezierza i ostry klimat sprawiają, iż obszar ten stano-

wi najnieudziękniejszą część gubernii. Północna nizina między Niemnem a Szeszupą odznacza się urodzajnością. Wody spływające ze środkowej wyżyny unoszą żyzne cząstki i osadzają na przyległych obszarach. Pokłady marglu czerwonego, pokryte niezbyt grubą warstwą piasku, pozwalają łatwo polepszać glebę. Najżyźniejsze grunta z glebą czarną leżą na pasach czerwonego marglu lodowcowego, towarzyszących biegowi rzek. Południowa równina (część pow. suwalskiego i powiat augustowski) ma glebę ubogą (piaski i żwiry), dla braku materiałów umożliwiających jej poprawę. Z bogactw kopalnych prócz torfów, margłów i glin, znajdują się w wielu miejscach wapienne wydzieliny i osady w warstwach drobnych lub bryłach (zlepionych z piaskiem i żwirem), używanych na wyrób kamieni młyńskich. W piaskach okolicy Olity znajdują niekiedy kawałki bursztynu. Błotne rudy, znajdujące się w dolinach Szeszupy, Pilwy, Penty, były niegdyś eksploatowane przez budników mazurskich. Źródła słone ma wieś Narawy (pow. maryampolski). Powierzchnia gubernii obejmuje 227 mil kw., 11,028.6 wiorst kw. al. 12,550.9 klm. Z ogólnego obszaru, wynoszącego 1,158,444 dzies. (2,259,894 mr.), około 270,000 dz. zajmują lasy, 482,000 dz. przypada na grunta orne, do 30,000 dz. sady i ogrody warzywne, 7,296 dz. zajmują wody rzek, 50,921 dz. jeziora i stawy, reszta zaś przypada na zarośla, nieużytki i bagna. Największy obszar bagnisty stanowią tak zwane Pale al. Plinje, zalegające przeszło 12,000 mr. w kotlinie zaczynającej się od wsi Ingowangi, na zach. krańcu dawnej puszczy puńskiej. W ich obrębie mieszczą się grząskie jeziora: Żuwinta i Amalwa. Obecnie oprócz czterech obrębów mieszanego lasu, pokrywa „pale“ karłowata oleha, brzoza, świerk, kruszyna, jarzębina i t. p., krzewiące się na kępach porośniętych „bagmem“ i soczystym mchem, usianym masą żurawin. Brzegi jezior i błotnistych rzeczek Dawiny i Amalwy, zarosłe sitowiem i łożyną, stanowią schronienie błotnego ptactwa. Moczary, poprzerzynane licznymi strumieniami i porośnięte twardą trawą, wydają najpośledniejszego gatunku siano, którego zwózka możliwa jest tylko w porze zimowej. Miejsca więcej wyniosłe lub osuszone sztucznie stanowią powiększej części nieużytki, pokryte suchym mchem i gatunkiem drobnej paproci. *Stosunki hydrograficzne* zostają w ścisłym związku z układem powierzchni. Wyżyna środkowa pokryta jest przez jeziora, których odpływy zasilają całą sieć rzeczek i rzek przebiegających północną niziną i południową równiną. Jeziora te dotąd nie były badane naukowo. Rozmiary ich i głębokość ulegają sto-

pniewo zmianom. Podawane zarówno w szczegółowych opisach jak i w poniższym wyliczeniu cyfry, oparte na urzędowych danych, uważać należy za przybliżone jedynie. Liczba jezior większych i mniejszych dochodzi 500. Wymienimy tu ważniejsze: w pow. wykowskim: Wisztyniec na granicy pruskiej (do 3 mil obwodu), Pojeziory (150 mr., głęb. 60 st.), Olwita, Pojeziorki (50 mr., gł. 180 st.) i Gulbinas (gm. Pojeziory), Ruda (29 mr., odlewa je rzeka Rowsia). W pow. kalwaryjskim: Zuwinta (600 mr., zalewa do 20,000 mr. nieuz.), Amalwa (200 mr.) i Pożerele (w gm. Podawinie), Giłujcie (241 mr.), Simno (210 mr., gł. 36 st.), Raudań al. Raudonis (214 mr.), Szyłańce i Nemorajeie (w gm. Raudań), Otesia (202 mr., w gm. Krakopol), Nowiniki (120 mr.), Suśnia (41 mr.), Gilbieć (12 mr.), Kraśno i Kirsna (w gm. Kirsna), Pluwia al. Koniuchy (216 mr., gł. 18 st.) i Oniszki (w gm. Balkuny), Urdomin al. Rudomine (w gm. Urdomin), Udrya (w gm. t. n.), Raudonialis (w gm. Kalwarya), Rykacieje i w. in. W pow. maryampolskim: Kolnino (200 mr., w gm. Balwierzyski) i mniejsze: Prenowłoki (15 mr., gm. Chlebiszki), Iglówek (gm. Jaworowo). W pow. suwalskim: Wigry (największe w królestwie, 585 włók i do 150 st. gł.), Rospuda (1303 mr., 56 st. gł.), Krzywulka (206 mr.), Krzywule (41 mr.), Garbaś, Motule i Czostków (w gm. Czostków), Wiżajny (600 mr.), Wisztuć, Putrelek, Wilkokuk, Prudel i Stanuliszki (w gm. Wiżajny), Hańcza (150 mr.), Poblindzie (15 mr.), Pogorzałek (gm. Pawłówka), Pobondzie (100 mr., 30 st. gł.) i Rutka Tartak (w gm. Kadaryszki), Szurpiły al. Surpile (100 mr.), Białawoda i Jeleniewo (w gm. Jeleniewo), Krzywe al. Zielone (50 mr.), Wigrance, Hutta (w gm. Hutta), Gremzdel (46 mr.) i Sejwy (90 mr., 24 st. gł., w gm. t. n.), Stabo (w gm. Filipowo), Kościelne al. Kastelnie (w gm. Przerosił), Smolany (w gm. Sejny), Rudka (w gm. Maćkowo), Wólka i Sosnowo (w gm. Wólka), Szypliszki (60 mr., w gm. Zaboryszki) itd. W pow. sejneńskim: Duś (910 mr., 48—120 st. gł.), Metele (630 mr., 72 st. gł.), Obelja (300 mr., 30 st. gł.), Podwejsieje al. Pawejsej (750 mr., 50 st. gł.), Szuralis (300 mr. w gm. Wejsieje) i tamże Hańcza (730 mr., 60 st. gł.), Gremzdy (638 mr.), Giby (150 mr.), Gremzdy Polskie i Sumowo (w gm. Pokrowski), Gausty (500 mr.), Bobrze (180 mr.), Sejwy (300 mr. 60 st. gł.) Czarne (40 mr.), Dawionie (93 mr.), Jodilis (Czarne, 12 mr.), Hołny (pół mili długie szer. 250 sążni), Kielig (15 mr.), Puńsk (15 mr., w gm. Berzniki), Gaładus (700 mr., 9 w. długie), Sejny (34 mr.), Klejwy, Żegary (w gm. Krasnowo), Paserniki (400 mr., 60 st. gł.), Sagowo (16 mr.), Płaskie, Pers, Osukinie, Perdziek (w gm. Sereje),

Powieśniki (200 mr.), Bylsa (60 mr., w gm. Kopciowo), Długie (160 mr., 70 st. gł.), Białe (90 mr.), Jegliniec (36 mr., 30 st. gł., w gm. Krasnopol), Chołdakowskie (80 mr.) Postawolin (15 mr.), Postawełe (10 mr., w gm. Kadaryszki), Powilonie (60 mr.), Prepunty (60 mr.), Rejsty (20 mr.), Szwentażeris (10 mr.), Tejzy (200 mr.), Szławanty (5 wiorst), Spartas (w gm. S-to Jezioro), Woralis, Toboło, Łubialis (małe jeziora w gm. Kudrany). W pow. augustowskim: Sajno (900 mr.), Białe (800 mr.), Ślepe (147 mr.), Serwy (400 mr.), Studzieniczne (60 mr.), Płaskie (40. mr. 18 st. gł.), Danowskie al. Blizno (300 mr., w gm. Szczebro-Olszanka), Necko (690 mr., 180 st. gł., w gm. Kolnica), Białe (224. mr. 42 st. gł.), Bolesty (90 mr.), Ślepe i Kolno (w gm. Kolnica), Rospuda (150 mr., w gm. Dowspuda), Mikoszewo (180 mr.), Orlewo, Paniewo (w gm. Kurjanka), Kamień (30 mr.), Jezioroki (15 mr., gm. Bargłowo), Jabłoni (w gm. Dębowo) i inne. Z wyjątkiem pld. części, należącej do dorzecza Narwi-Wisły, cały obszar gubernii leży w dorzeczu Niemna. Podstawą rozgałęzienia sieci rzecznej jest wyżyna pojezierza, której najwyższy taras w zach.-płn. części pow. suwalskiego rozsyła swe wody w trzech kierunkach. Do Niemna uprowadzają wody swe rzeczki: 1) Łosośna, dotykająca na małej przestrzeni granicy od gub. grodzieńskiej. 2) Czarna Hańcza, wypływa z jez. Hańcza, przepływa jez. Wigry, dążąc do wsi Mikaszówka. Jej dopływy są: Szlachta (od jez. Krzywule), Kraśna (z jez. t. n.), Rudzianka (z jez. Rudka), Marycha (z jez. Giby), zwana też Sejna al. Sejenka, Wolkusz (ze wsi t. n.), przyjmująca strumienie: Leka i Święcica. 3) Białozycza (z jez. Bylsa) do wsi Mizery. 4) Biała Hańcza (z jez. Hańcza pod Sejnami) płynie do wsi S-to Jańskie. Przyjmuje z lew. brzegu Paserejkę (z jez. Paserniki) z Serejką (z jez. t. n.), z praw. brzegu: Hołniankę al. Zapsię (z jez. Hołny). 5) Perszajka al. Neszejka (z jez. Pers), biegnie do Balwierzyszek. Jej dopływ. Sperna (z jez. Simno). 6) Obelina (z jez. Obelja), z dopł. Gudeniszki. 7) Drobinga, z dnem kamieniem, zaczyna się pod Prenami. 8) Tejtupie, Strawinie, Wicia i Siemionka, drobne potoki płynące ze stokiem pojezierza. 9) Jesia w przebiegu swoim od wsi Igliszki do Poniemonia (37 wiorst) przyjmuje dopływy: Szwetupię, Szunupię, Kobliszki, Wersznia i Warnupę. 10) Szeszupa, zaczyna się pod wsią Szeszupką, w gm. Pawłówka, przepływa jez. Pobondzie, podąża przez wsi i osady: Lubów, Kalwarya, Ludwinów, Maryampol, Pilwiszki, z kąd zwraca się na zachód, następnie rozdziela pow. wykowski od wladyslawowskiego, gdzie od Władysławowa do wsi Kirkily płynie granicą pruską i staje się splawną. Do-

plywy z lew. brzegu: a) Rowsia al. Rauswe (od folw. Roś do Pilun), b) Szyrwinta (z jez. Poszyrwinty) od wsi Grażyszki do Władysławowa na przestrz. 44 w. stanowi granicę od Prus. Wpadają do niej z praw. brzegu: Szejmena, Ejsta i Skraudzupie, z lew. brzegu: Zaniła, Waslausze, Powerszupie i Lepona, stanowiąca granicę pruską do wsi Sokolupiany. Dopływem Szejmeny jest Wilkowyja pod Wyłkowyszkami. Z praw. brzegu do Szeszupy wpadają: a) Kirsna (z jez. t. n.) przy wsi Położdzieje jako Położdziejka, kierując się na pñ., przepłynawszy jez. Szyłaudzie przybiera nazwę Kirsny. Długa 34 w. Dopływami jej są: Kirsnianka (z jez. Zuwinty), Nowejsza (z jez. Urdorin z dopł. Czarnuchą), tudzież Wiażupie i Ponia. b) Dawinia al. Borbrzanka wypływa z jez. Duś jako Spornianka, przepływa jez. Kopseniki, z kądem wyszedłszy jako Bombina wpada do jez. Słimno i z niego już pod wsią Dawinię kieruje się przez pale do Ludwinowa. Przyjmuje rz. Amalwę. c) Jawonia (pływie pod Maryampolem). d) Porajszupie (pod wsią t. n.). e) Sosna (pod wsią Sosnowo). f) Rajkszte (pod wsią Aleksandrowem). g) Pilwa powstaje pod wsią Powejszupie i w trzech milowym przebiegu do Pilwieszek przyjmuje z praw. brzegu: rz. Tomaszbudze, Jurę i Wysoką, z lew. zaś Nowobelksnię. h) Nowie al. Penta, wypływa z jez. Szurpiły, pływie (40 wiorst) do wsi Syntowty, przyjmuje Tomaszupie i Ragupie. i) Błustupie (w gm. Szyłgale). k) Cesarka (z bagna Serafiny 40 w. długa). l) Jotyja (od wsi Budele, pływie 30 w. do wsi Kiszkele al. Kirkily), z dopł. Kryksanta i Otyja. Do systemu Wisły należy tylko jedna rzeka Biebrza al. Borbrza, bierze początek z bag. Jatlica w pow. augustowskim, który odgranicza od gub. grodzieńskiej; pod wsią Dębówce wchodzi do kanału augustowskiego, z kądem aż do ujścia pod wsią Ruś jest spławna. Dopływami jej są: a) Kamionka; b) Netta, wypływająca z jez. Necko, wchodzi w syst. kanału augustow., przyjmuje rz. Bargłówkę, Rozpudę (pod os. Raczki) i Kolniankę (z jez. Kolno); c) Niedzwiedzica (z błot przy os. Kopczany, uchodzi pod wsią Rogożynem). Do jezior wpadają rzeczki: Przystajna do jez. Białego, Sutra do jez. Duś, Pissa do jez. Wisztyniec. *Kanał augustowski*, droga wodna łącząca Niemen z Wisłą, wykonana w latach 1824 — 1844 kosztem 2,048,429 rs. (prócz drzewa i płacy inżynierów wojskowych pod kierunkiem gener. Malleskiego), zaczyna się przy osadzie kanałowej Niemnowo (pow. augustowski, gm. Wołowiczowce), leżącej nad Niemnem o 2 mile na wschód pñ. od os. Sopoćkinie, z kądem głębokim przekopem przerzyna wyżynę pojezierza aż do wioski Kurzyniec, gdzie łączy się z Czar-

na Hańczą, dalej przechodzi przez cały szereg drobnych jezior, następnie przez szereg większych jezior: Mikaszewo, Krzywe, Paniewo, Orle, Studzieniczne, Białe i Necko. Pod Augustowem, gdzie urządzono przystań dla statków, kanał łączy się z rz. Netką. Następnie od wsi Dembowo ciągnie się rzeką Biebrzą, granicą gub. grodzieńskiej, aż do Wizny, gdzie przechodzi do Narwi. Długość całej drogi wodnej od os. Niemnowo do ujścia Narwi do Wisły wynosi 438 wiorst. Ponieważ poziom wody w kanale jest wyższy niż w rzekach, przeto urządzono 21 szluz, w miejscowościach: Dembowo, Sosnowo, Borki, Białobrzegi, Augustów, Przewięż, Swoboda, Gorczyca (podwójna szluz), Paniewo, Perkuć, Mikaszówek, Sosnowka, Tartak, Kudryniki, Kurzyniec, Wołkusz, Dąbrówka i Niemnowo (potrójna), każda ma 156 st. dług., 20 szerok. Kanał ten jednakże nie oddał usług dla jakich był budowany. Brak wody, tudzież inne kierunki handlu wywozowego sprawiły, iż żegluga na kanale prawie zupełnie upadła. *Klimat*. Blizkie sąsiedztwo morza, od którego dzieli bezleśna prawie płaszczyna, przy braku osłony naturalnej od wschodu, sprawdza charakterystyczną niestalość stanu atmosfery, uwydatniającą się w częstych bardzo zmianach temperatury i kierunków wiatru. Zmienność ta dochodzi swego maximum w porze wiosennej, najmniejszą zaś bywa w jesieni. Burze wielkie w lecie są rzadkością, ulewy z grzmotami lub gradem, średnio do 10-ciu rocznie, przeciągają zwykle dolinę Niemna. Deszcz spada przeciętnie 70 razy w roku, śnieg do 30 razy. Bliskość wód i blizkość morza wpływa na nasycenie powietrza wilgocią, z kądem upały są bardzo rzadkie, dla tego śniegi rzadko się utrzymują, przez czas dłuższy, topniejąc zwykle przed, przy pierwszych podmuchach pñ.-zach. wiatru. Dwudziestopięć latnio spostrzeżenia czynione w Maryampolu dały następujące przeciętne ciepłoty: styczeń — 5 R., luty — 4, marzec + 3, kwiecień + 5, maj + 10, czerwiec + 14, lipiec + 15, sierpień + 14, wrzesień + 12, październik + 6, listopad + 2, grudzień — 1. *Lasy*, niegdyś bardzo rozległe, obfitujące w cenne gatunki drzew, dziś choć przetrzebione, zajmują jeszcze czwartą część guberni. Większość ich należy do skarbu lub majoratów rząd. Obszar lasów rządowych wynosi 344,427 mr., z tego najwięcej, bo 106,163 mr., przypada na pow. augustowski, najmniej (4,275 mr.) na wyłkowyski. Obszar ten dzieli się na 12 leśnictw: augustowskie, balińskie, gryszkobudzkie, hańczańskie, maryampolskie, pomorskie, puńskie, sorejskie, sudarskie, suwalskie, szlanowskie. Najrozleglejsze z nich pilwiskie liczy 47,601 mr., najmniejsze zaś puńskie 4651. Leśnic-

stwa rządowe tworzą trzy odrębne grupy: Pierwsza stanowi jednolity obszar, składający się z pięciu leśnictw: suwalskiego, augustowskiego, balińskiego, hańczańskiego i pomorskiego; drugą jednolitą masę tworzą leśnictwa: pilwiskie i gryszkobudskie, pozostałe zaś pięć leśnictw składają się z mniejszych, oddzielnie porozrzucanych części leśnych. W dwóch pierwszych grupach grunt przeważnie leśno-piaszczysty, na którym prawie wyłącznie rośnie sosna. Gdzie niegdzie tylko w nizinach zjawia się jodła a na mokradłach liściaste drzewa. Leśnictwa dzielą się na 38 straży, z których w pow. maryampolskim jest 10, w augustowskim i sejneńskim po 8, w suwalskim i władysławowskim po 5, w kalwaryjskim 2. Z prywatnych lasów najobszerniejsze są w dobrach Bałwierzyski lecz i te częściowo przechodzą w ręce żydowskie. Bogactwa leśne przypominają dziś tylko nazwiska straży lub wsi np. Cisowagóra, Dębowy Róg, Grabowo, Jesionowo, Taurokenie (żubrowy dwór), Miaszkapiewe (niedźwiedzia łąka), Oszkoszwile (sarnia ruń), Wilkupe (wileza rzeka), Kiebliszki (keblis—dzik), Łapiszki (łapis—lis), Łosiszki, Łosewicze, Teterwinrajste (tokowisko cietrzewi) i w. innych. *Roslinność* w ogóle nie jest bujna; delikatniejsze gatunki drzew i krzewów w ogrodach łatwo niszczej. Z rosnących dziko spotykamy: brzozę, brzość, bylicę, bagno, borówkę, babkę, bielut, bobrek, bratek, berberys, bodziszek, błękit, barszcz, bławatek, bluszczyk, bobownik, chmiel, chrzan, czeremchę, czosnek, cykoria, dąb, dereń, dwuzęb, dziędzierzawę, dziewannę, dzwonki, firletkę, głóg, gorczycę, goryczkę, grab, groszek, grzybień, grzybieniec, gwiazdosz, jałowiec, janowiec, jarzębinę, jaskier, jemiolę, jesion, język psi, jęcz. wołowy, jodłę, kalinę, kąkol, kąkolnicę, karolek, klon, kluczyki, kmin, kocanki, koniczyne, konwalia, koper, kopytnik, kostrzewę, kruszynie, kuklik, krwawnik, kurzyślak, kurzeziele, kostrzewę, lebidkę, leszczynę, lilie leśną, lipę, lniankę, lulkę, łobodę, łopian, łopuchę, łożę, tylko wileze, macierzankę (mało), maczek, malinę, moroszkę, maślak, mech, molisę, mieczyk, modrzew, muchomor, muchotrzew, nie wodno, niezapominajkę, nostrzyk, nosek, oczko ptasie, olszę, oman, orlik, oset, ostróżkę, pałkę, paproć, perz, pieczarkę, pierwiosnkę, podbiał, pokrzywę, powójkę, przetacznik, przylaszczkę, przywrotnik, pysk kreci, rdest, rojownik, rokiecinę, rozchodnik, rumianek, rydz, rzepak, skrzyp, słaz, słodkogorz, sosnę, starzec, stokroć, stopę gęsią, strzępkę, świerk, szakłak, szalen, szczaw, szczawik, szczyr, topolę, trędownik, trzęsido, turzyce, wiąz, wesz świnią, włóczęgę, wrzos, wrotycz, żabieniec, zawilec, żegawkę, ziele tatarskie,

złocien, żurawinę, żywokost i zimozioł północny, znaleziony w lasach sejneńskich przez prof. Jastrzębowski. Rolnicy oprócz zwykłych zbóż, jarzyn i kartofli, sieją len, konopie, koniczyne i trochę gryki. W ogrodach uprawiają wszystkie jarzyny i rzadziej szparagi i kalafior, kalarepę i pomidory, dynie i kukurydzę. Z owoców najlepiej dojrzewają: jabłka i gruszki; wiśnie i śliwki węgierki nie zawsze, a wino rzadko kiedy. Z roślin ozdobnych spotykają się: sosna amerykańska, cyprys, jałowiec wirgiński, tuja, akacja, orzech włoski, kasztan gorzki, wiśnia turecka i koński ząb (nie dojrzewa); z kwiatów zaś pospolitsze gatunki, cebulkowate, przeważnie zaś jesienne. *Fauna* nieodzyna się różnorodnością gatunków. Nietoperz gładkouchy, jeż, kret, tchórz, łasica, borsuk, kuna, wydra, wilk, lis, wiewiórka, mysz, szczur, zając (bielak rzadki) i sarna przedstawiają gromadę ssących. Z ptaków: drózd, pokrzywka, piegża, pliszka, dzierzba, srokosz, sikory, królik, zięba, szczygieł, czyżyk, wróbel, skowronek, gil, makolągwa, trznadł, dzierlatka, potrzyszek, kruk, wrona, gawron, kawka, sroka, sówka, orzechówka, szpak, wilga, kozodój, jerzyk, jaskółka, dąbek, kukułka, dzięcioł, żółń, jastrząb, krogulec, myszolew, sowa, pułacz, pódzka, siniak, grzywacz, turkawka, głuźzec, cietrzew, jarząbek, kuropatwa, pardwa (b. rzadka), przepiórka, żóraw, czapla, siewka, czajka, bekas, dubelt, słonka, bojownik, derkacz, kokoszka, nur rdzawy, kaczka, bocian, kuliki i czasami mewa. *Z ptaków*: żółw błotny, jaszczurka, padalec, wąż gładki i wodny, żmija, żaby i tryton. *Ryby*: jesiotr, sum (w Niemnie), pstrąg (Czarna Hańcza, Drobinga, Wić), sieja (jez. Wigry), sielawa (jez. Wigry, Augustowskie, Duś, Sajno, Spartas i Szławanaty), minog al. lampred (Niemen i Szeszupa), karp (jez. Pojeziory), szczupak (najlepszy z jez. Wisztyniec), leszcz (jez. Głujcie, Sereje, Paserniki), karaś (j. Poszyrwinty), stynka (jez. Duś), certa (Niemen), węgorz (jez. Augustowo), okuń, płoć, lin, miętus, jazgarz, strzebla, kielb', ciernik, uklej i piskorz. *Ludność* gubernii wynosi 598,923 (w księgach stałej ludności zapisano 662,871), w tem 284,645 męż., 314,278 kob. W 1819 r., przy obszarze 342 mil kwadr. (320 według geografii Platara), miało wojew. augustowskie 430,705 mk., a więc 1259 na 1 milę; 1858 r. było 624,061 a więc 1825 na 1 milę. Obecnie, przy obszarze zmniejszonym do 227 mil kw., wypada 2760 mk. na 1 milę. W składzie ludności pod względem plemiennym pierwsze miejsce co do ilości zajmują Litwini w liczbie 306,708. Osiedli oni głównie w powiatach północnych, posuwając się aż do Czarnej Hańczy, za którą liczba ich zmniejsza się stopnio-

wo, tak, że w pow. augustowskim i zachodnich częściach sejneńskiego i suwalskiego nie ma ich prawie. Dzieli się oni na pewne grupy, jużto na podstawie małych różnic w wymawianiu, np. *dz* zamiast *d* (tz. dzuki-dzuka), a głównie odpowiednio do topograficznych warunków ich rozsielenia i tak: *Zanawikaj* zwa się ci co osiedli za rzeką Nowic; *Guogaj* ci znów co przedarli się przez puszcę aż do pow. maryampolskiego (od starego słowa *guog*—chodźcie); *Stuokaj* (od *stuok*-stój); *Bajgowie* (od *bajgt*-kończyć się), co odpowiada ich kresowemu osiedleniu nad Czarną Hańczą. Przewisko *Szokaj* w pow. sejneńskim (od *szok*-skacz) łatwo się tłumaczy naturą obszaru, pełnego kęp i trzęsawisk, jak również *Użwigaj* (użwiagis-zakręt) pozycją zajętą nad pld. zakrętem Niemna. Ludność litewska należy wyłącznie do stanu włościańskiego. *Polacy*, w liczbie 178,357, należą przeważnie do klasy większych właścicieli, zamieszkują miasta i tworzą ludność włościańską w pld. części gubernii, przeważnie mazurskiego pochodzenia (bartnicy, budnicy, osocznicy pierwotnie). Cechuje ich język i strój odrębny (czarny), skutkiem czego „żmogusi” (żmogus—człowiek) w szarych siermięchach, nadają czarnym tytuł panów (ponas). *Rusini*, w liczbie 13,225, zamieszkali wschodnią część pow. augustowskiego, zachowali swe odrębne narzecze. Przedstawiciele plemienia wielko-ruskiego stanowią 1-13% ogólnej ludności, zamieszkują głównie po miastach, z wyjątkiem tak zw. Filiponów, rozkolonizowanych w powiatach: suwalskim, augustowskim, kalwaryjskim i sejneńskim w liczbie 7000, z tego do 3000 przypada na pow. suwalski. *Niemcy* rozrzućeni po całej gubernii, głównie jednak w pow. maryampolskim, kalwaryjskim i władysławowskim, zajmują się rolnictwem, przemysłem lub rzemiosłami. W 1871 r. było 59 kolonii niemieckich, mających 7430 mk. (z tych 5800 przybyłych z zagranicy); 508 rodzin niemieckich posiadało 31,942 morg. a 285 rodzin dzierżawiło 2160 morg. W 1879 r. było w całej gubernii 35,775 Niemców, do których należało 61,436 morg. *Żydzi*, w liczbie około 112,000, zagarnęszy w miastach i osadach na własność prawie 80% nieruchomości, w ostatnim dziesięcioleciu rzucili się do roli, rugując z posiadłości nie tylko włościan ale i większych właścicieli. *Tatarzy* osiedli tu w XV w., przyjęli język i obyczaj polski. Liczą ich dziś przeszło 600 w pow. kalwaryjskim i wykowskim. Pracują na roli we wsiach lub folwarkach: Borowszczyzna, Dolnica, Dębowy Róg, Kiewlica, Makowszczyzna, Nowiniki, Potylcze, Szyłańce, Szwańce i innych. Cyganie, w małej ilości, trzymają się we wsiach:

Cyganowo, Sudargach, Prenach i kilku innych. Co do stanów ludność ta przeważnie składa się z włościan (515,100), mieszczań liczą 82,500, reszta przypada na szlachtę, urzędników itd. Według wyznań jest: katolików 458,678, żydów 111,916, ewangelików 41,182, prawosławnych 15,531, starowierów 7047, mahometan 684. Co do rozsielenia ludności to na obszarze gubernii, oprócz Suwałk, jest 6 miast powiatowych, liczących 65,321 mk. i 12,159 dym., trzy miasta niepowiatowe (40,436 mk. i 2971 dym.), 17 osad miejskich (40,856 mk. i 2971 dym.). A mianowicie: w pow. suwalskim: Suwałki (mk. 16,863, dm. 734), osady miejskie: Filipowo (mk. 2488, dm. 190), Przerośl (mk. 2101, dm. 153), Bakałarzewo (mk. 1729, dm. 110); w pow. maryampolskim: Maryampol (mk. 6797, dm. 418), Preny (mk. 3764, dm. 201), osady: Pilwiszki (mk. 3599, dm. 249), Balwierzyszki (mk. 2604, dm. 173), Poniemoń (mk. 2088, dm. 128), Sapieżyszki (mk. 564, dm. 45); w pow. augustowskim: Augustów (mk. 9496, dm. 491), osady: Raczki (mk. 2864, dm. 158), Sopotkinie (mk. 2467, dm. 173), Lipsk (mk. 1510, dm. 242); w pow. sejneńskim: Sejny (mk. 4779, dm. 249), os. Łoździeje (mk. 4055, dm. 260), Sereje (mk. 3671, dm. 320); w pow. kalwaryjskim: Kalwarya (mk. 10,087, dm. 548), os. Ludwinów (mk. 1992, dm. 115), Simno (mk. 1861, dm. 115), Olita (mk. 843, dm. 140); w pow. wykowskim: Wykowszki (mk. 5662, dm. 372), Wierzbów (mk. 3929, dm. 262), os. Wisztyniec (mk. 4066, dm. 265), Kibarty (mk. 2354, dm. 126); w pow. władysławowskim: Władysławów (mk. 4500, dm. 349), Szaki (mk. 1608, dm. 162). Ludność wiejska rozdziela się między 712 folwarki (dym. 2722), 448 wsi (dym. 52,259), 63 osady (dm. 94). Ludność miast podana według stanu w dniu 1 stycz. 1890 r., z potrąceniem nieobecnych, ludność osad miejskich razem z nieobecnymi a zapisanymi do ksiąg stałej ludności. Procent nieobecnych jest w tej gubernii niezwykle wielki: w Szakach 66%, w Wykowszkach 39,8%, w Władysławowie 31,7%. *Zajęciem* mieszkańców jest prawie wyłącznie rolnictwo; przemysł mało rozwinięty, wiąże się ściśle z rolnictwem. Rynki miast pruskich są głównym miejscem zbytu produktów rolnych, leśnych i inwentarza. Sąsiedztwo wyższej kultury rolnej w Prusach wpływa na postępy w gospodarce, rozszerzanie się maszyn i ulepszonych narzędzi rolniczych. Śród większej posiadłości przeważają drobne folwarki, obciążone pożyczką Tow. Kred. Ziem. w wysokości od 500 do 3000 rs., stanowią one 36% ogółu dóbr; średnie, z pożyczką od 3000 do 25,000 rs., stanowią 58%, większe obszary tylko 6%. Uprawiają prze-

ważnie pszenicę i kartofle, żyta i jarzyn mniej nieco, buraki, rośliny oleiste, głównie na potrzeby domowe, równie jak i koniczyne, zwłaszcza w powiatach północnych, gdzie łąk nie wiele; warzywo sadzą w niektórych folwarkach, głównie jednak uprawiają je filiponi, a w bliskości miast żydzi. Sadów owocowych wiele, tak po dworach jak i u włościan, w których często można się spotkać z większą lub mniejszą pasieką, o ulach prostych i ramowych. W r. 1887 zasiano: w powiecie suwalskim oziminy 27,538 czetw., jarzyny 35,035, kartofli 53,482; w pow. augustowskim oziminy 24,076, jarzyny 23,446, kartofli 45,071; w pow. sejneńskim oziminy 29,998, jarzyny 31,814, kartofli 44,729; w pow. kalwaryjskim ozim. 42,079, jarz. 39,843, kart. 33,603; w pow. maryampolskim ozim. 40,917, jarz. 51,311, kart. 65,356; w pow. wyłkowyskim ozim. 47,166, jarz. 58,714, kart. 55,581; w pow. władysławowskim ozim. 23,419; jarz. 39,657, kart. 24,431; ogółem ozim. 235,193, jarz. 279,820, kart. 322,253; zebrano zaś, pomimo że to był rok nieurodzajny: w pow. suwalskim ozim. 111,045 cz., jarz. 138,563, kart. 251,392; augustowskim ozim. 116,112, jarz. 96,066, kart. 207,843; sejneńskim ozim. 158,509, jarz. 127,259, kart. 178,916; kalwaryjskim ozim. 224,586, jarz. 191,878, kart. 197,487, maryampolskim ozim. 261,581, jarz. 277,449, kart. 408,293; wyłkowyskim ozim. 293,512, jarz. 306,482, kart. 334,940; władysławowskim ozim. 154,110, jarz. 176,209, kart. 211,396; ogółem ozim. 1,319,455 ($7\frac{1}{4}$ ziarn), jarz. 1,313,906 ($4\frac{1}{7}$), kart. 1,790,267 ($5\frac{1}{2}$). Siana średnio zbierają do 8,000,000 pud. ze 128,380 dzies. łąk; zużywa się dla inwentarza około 7,000,000 pud. (oprócz koniczyzny), pozostaje do zbytu rocznie średnio do 400,000 pudów. W 1878 r. obszar ziemi uprawnej wynosił 430,922 dzies.; wysiano oziminy 201,130 czetwerti, jarzyny 212,662 czet., kartofli 300,813 czet., zaś zebrano: oziminy 927,833 czet., jarzyny 1,174,144 czet. i kartofli 1,549,107 czet., siana do 10,000,000 pudów. Lud wiejski pomimo wrodzonej oszczędności, nie posiada magazynów zapasowych zboża, tak własnych jak i ogólnych. Zapasy pieniężne ukrywa i niechętnie narusza, nawet w razie nieurodzaju lub głodu, morząc inwentarz, albo pozbywając się go na mięso czy skórę. Inwentarz włościański w ogóle mierny; dworski lepiej się przedstawia; racjonalna hodowla nie istnieje. Zamożniejsi tylko gospodarze, i to na gruntach ciężkich, orzą wołami, powszechnie jednak używają koni, z których jeszcze przed kilkunastu laty słynęły te strony. Skasowanie stadnin hr. Wołłowicza i bar. Keudla znacznie się przyczyniły do upadku rasy. Dziś

jednak, dzięki folwarkom niemieckim, można spotkać u wielu włościan okazy wartujące po 200 rs. i droższe, produkowane w celu zbytu za granicę. Owce trzymają głównie po dworach, i to w niewielkiej ilości; najbogatsze stada są w Szuklach i w Buchcie. Nierogaczną prowadzi się dosyć ożywiony handel z Prusami, równie jak i gęśmi, których sprzedają podobno do miliona sztuk rocznie; przez same Kibarty jesienią przewożą ich do 80,000. Ceny robotnika zwykle wysokie. Każdy robotnik na swoim chlebie bierze 80 kop. dzien., ze stołem 50, robotnica 60—30 k. *Przemysł* w ogóle słabo rozwinięty, brak ducha przedsiębiorczego, specjalnego wykształcenia, a głównie kapitałów, przy znacznej odległości ognisk targowo-przemysłowych, jest tego przyczyną. Budulec spławiają Niemnem i kanałem Augustowskim, zboże idzie przeważnie koleją do Prus, inne produkty zbywają na targach co środa; inwentarz, narzędzia gospodarskie i domowe na jarmarkach, których odbywa się w gubernii 130 rocznie. Produkcya torfu, wskutek podniesienia się ceny drzewa, w ostatnich czasach rozwija się dość pomyślnie. W pow. augustowskim zajmuje się tem 200 ludzi, w kalwaryjskim 162, w maryampolskim 31, w sejneńskim 32, w suwalskim zaś prawie wszystkie wsie wyrabiają torf. W całej gubernii wydobywają przeszło pół miliona pudów rocznie. Rybołówstwo zostaje wyłącznie w rękę żydów. Przedmiotem wywozu są tylko sielawy wędzone, chociaż wzamian spotykają się latem na targach droższe ryby z jezior pruskich, a zimą sandacze i szczupaki mrożone z cesarstwa. Fabryk w gubernii liczą 358, z obrotem do półtora miliona rubli rocznie, zatrudniających do 1300 robotników. Największą cyfrę produkcji przedstawiają gorzelnie w liczbie 26, wyrabiają za 636,403 rs., przy pomocy 150 robotn. Dawniej istniały niemal w każdym folwarku. Obecnie zbywają spirytus niedystylowany lub wódkę włościanom lub do własnych karczem, z wyjątkiem antonowskiej, prowadzonej na większą skalę; niski gatunek wyrobów nie może wytrzymać konkurencyi z produkcją nadsyłaną z Warszawy i cesarstwa. Słynne niedawno jeszcze stare litewki dziś znikają zupełnie. Browary, w liczbie 35, nie lepiej się prezentują. Suwalski, antonowski i preński zostają w rękę żydów i wyrabiają lichsze gatunki piwa, wartości do 130,000 rs. (95 robot.); kilka mniejszych sycarni nie zasługuje na uwagę. Garbarni 42, z obrotem 118,252 rs. (179 robot.), również w rękach żydów lub Niemców, wyrabiają nędzny towar na potrzeby miejscowe. Młynów wodnych 63, w tych samych warunkach, z obrotem 125,219 rs. i 105 robot., jak

i 65 wiatraków, z obrotem 52,661 rs. i 75 robot., obliczone są na potrzeby włościan i pieczywo miejskie. Cegielnie (40) zatrudniają do 200 włościan, produkując na 43,000 rs. rocznie. Oczyszczaniem szczeciny zajmuje się w 5 miejscowościach 80 robot., z obrotem 34,500 rs. Na mniejszą skalę prowadzą wyrobów samodzielną, filcowych kapeluszy, mebli włościańskich i plecionych. Fabryka mebli giętych w Aleksocie, nie lepsze robi interesu, również jak kilka serowni, po folwarkach prowadzonych na mniejszą skalę. Włościanie zajmują się wyrobem płótna, którego produkują rocznie do 1½ miliona arszynów, a sprzedają 560,000 arsz. *Handel przywózowy* ogranicza się na wyrobach żelaznych, przeważnie na potrzeby wiejskie. W ostatnich czasach rozwinął się w tymże kierunku dowóz towarów bławatnych i gotowych ubiorów dla włościan, którzy zarzucają strój narodowy, ograniczając się w domu na tkaniu płócien i materiału na spódnice kobiece (andaraki), w istocie godne uwagi. Tutaj należałoby zaliczyć i wyrób kozuchów, nieszonych zimą i latem, chociaż zajmują się wyprawianiem takowych po wsiach, w porze zimowej, przybywający specjaliści z za Niemna. Po miastach przedmiotem dowozu są towary kolonialne, bławatne i galanteryjne, dostarczane, z wyjątkiem warszawskiego obuwia, w pośledniejszych gatunkach. W r. 1887 izba skarbową suwalską wydała: świadectw kupieckich 1-ej gidyi 10, 2-ej 435; świadectw handlowo-przemysł. 4-ej i 5-ej klasy 1798; biletów na przewóz 21; świadectw przemysł. 4-ej i 5-ej klasy 161; dla subiektów handl. 457; pasportów kupieckich i biletów 1252. Przywóz przez komorę celną wierzbołowską w os. Kibarty wynosi około 35 milion. rs., wywóz do 32½ milion. rs. rocznie. *Komunikacye.* Przez obszar gubernii przechodzi odnoga drogi żel. warszaw.-petersburskiej na przestrzeni 85 w. od Kowna do Wierzbołowa, ze stacyami: Maurucie, Koźłowaruda, Pilwiszki, Wyłkowyszki i Kibarty. Szosy: rządowa 1-go rzędu na traktach kowieńskim i królewieckim (na Wyłkowyszki) wynosi 224 w.; drogi bite gubernialne 140 w.; traktów pocztowych bocznych 180 w., wiejskich 2010 w. Pocztowych stacyi wydających i przyjmujących korespondencye 10; konnych 17, koni pocztowych 39. Stacje telegraficzne, oprócz miast powiatowych, mają: Kibarty, Wierzbołów, Sereje, Jastrzębno, Kopciowo, Simno i Sopoćkinie. *Zarządy gminne.* W liczbie 92 gmin 73 są czysto wiejskie, 16 mieszanych, 3 samodzielnych osad. Z nich liczą do 2000 ludności 1 gmina, do 4000 lud. 17 gm., do 6000 lud. 34 gm., wyżej 6000 lud. 40 gm. Gruntów opodatkowanych jest 1,597,072 mr., na sumę 175,874 rs. 19 kop.,

przecięciowo po 11 kop. z morgi. Składka w porównaniu z rokiem przeszłym powiększyła się o 4789 rs. 74 kop. i powiększa się corocznie, głównie z powodu sądów gminnych. Przy opodatkowaniu zarządy gminne przyjmowały 4 mr. lasu za morgę ornej ziemi. *Kasy zaliczkowo-wkładowe* rozwijają się pomyślnie. Z 75 założono 33: z kapitału rządowego na sumę 17,263 rs. 88 k.; z procentu od tegoż kapitału na 39,657 rs. 96½ k.—17; z kapitału gmin i osad na 17,388 rs. 38 kas; ogółem na 74,309 rs. 72½ kop. Do 1 stycznia 1887 r. było dochodu 88,101 rs. 58 k.; w ciągu tego roku przybyło dochodu 16,941 rs. 42 k., tak że do 1 stycznia 1888 r. cały kapitał bez rządowego wynosił 165,089 rs. 39½ k. Dotąd 15 gmin nie ma kas własnych. *Zarząd gubernii* cywilny podlega gen.-gubernatorowi warszawskiemu, pod względem wojennym zaś należy gubernia do okręgu wileńskiego. Pod względem administracyjnym gubernia dzieli się na 7 powiatów i 92 gmin: suwalski (15 gm.), augustowski (12 gm.), kalwaryjski (15 gm.), maryampolski (14 gm.), sejneński (13 gm.), wyłkowyski (12 gm.) i władysławowski (11 gm.). Pod względem kościelnym gubernia stanowi dyecezyą augustowską, dzielącą się na 7 dekanatów katolickich: augustowski (8 parafii, 2 filie), kalwaryjski (11 par.), maryampolski (9 par., 6 filii), sejneński (13 par.), suwalski (10 par.), wyłkowyski (10 par.), władysławowski (10 par., 2 filie). Oprócz tego znajduje się klasztor kś. maryanów w Maryampolu i 84 kaplic. Biskup rezyduje w Sejnach a sufragani w Wyłkowyszkach. Prawosławnych cerkwi paraf. 11, filial. 2, kaplica 1. Cerkiew jednowierców we wsi Pokrowsk (pow. sejneński). Starowiercy mają trzy parafie: pogorzelska w sejneńskim, Głęboki Rów w suwalskim i Pijawne Russkie w augustowskim. W tym ostatnim powiecie utworzono 8 parafii prawosławnych, mianowicie: Balla, Hołynka, Łabno, Lipsk, Perstunie, Rygałówka, Sopoćkinie i Augustów. Ewangielicy augsburscy tworzą od 1844 r. oddzielną dyecezyą augustowską, obejmującą 8 parafii: Godlewo, Maryampol, Suwałki, Szaki, Wierzbołów, Wiżajny, Łomża, Prażuchy. W 1880 r. było 29,907 dusz, 23 szkół, 15 kantoratów. W obrębie samej gubernii suwalskiej jest 6 parafii, 9 filii, 4 domy modlitwy, 1 kaplica. Ewang.-reformowana parafia jedna w Serejach. Babtystów jeden dom modlitwy w Kibartach bez przełożonego. Mahometański meczet jeden we wsi Winksznupie, przy którym znajduje się jeden iman rządowy. Żydowskich synagog 11, domów modlitwy 40; okręgów bóżniczych w pow. suwalskim 6, augustowskim 6, sejneńskim 6, kalwaryjskim 5, maryampolskim 7, władysławowskim i wył-

kowyskim po 3. *Oświata*. W r. 1886 było 202 zakładów naukowych: gimnazyów męzkich filol. 2 (w Suwałkach i Maryampolu), gimn. żeńskie 7-klas. w Suwałkach; seminarjum duchowne katol. w Sejnach; semin. nauczycieli wiejskich z wzorową szkołą w Wejwerach; 3-klas. szkoła miejska w Sejnach; 2-klas. miejskich 6; 1-klas. początkowych 169; ewang. szkół 14; niedzielno-rzemieślniczych 5; progimn. (prywat.) w Suwałkach, obecnie zamknięte. Uczniów ogółem było 13,394, z nich 10,466 chłopców i 2928 dziewcz. Podług wyznań: katol. 8064, prawosł. 1055, ewang. 1879, żyd. 2202, mahom. 14, starow. 180. Podług stanu: szlachty rodowej 101, szlachty osob. 525, duchow. 34, kupiec. 37, mieszcz. 3050, włośc. 9590, cudzoziem. 57. Liczba uczniów w gimnazyach zmniejsza się: w Maryampolu spadła o połowę; w szkołkach zwiększa się stopniowo. W stosunku do ludności jedna szkoła przypada na 3126 mk., jeden uczeń na 47·29 ludn. Śród włościan umiejących czytać po rusku 41,725, po polsku 58,265, po litewsku 32,088. W powiatach: suwalskim czyt. po pol. 24,019, rus. 8621, litew. 1401; augustowskim po pol. 10,412, rus. 4918, lit. 92; sejneńskim po pol. 8944, rus. 4612, lit. 2458; kalwaryjskim po pol. 4365, rus. 5095, lit. 8666; maryampolskim po pol. 6288, rus. 8657, lit. 6857; wykowskim po pol. 3036, rus. 7027, lit. 6578; władysławowskim po pol. 1201, rus. 2895, lit. 6036. *Zakłady dobroczynne*. Szpitali w Suwałkach 2: a) św. Piotra i Pawła na 60 łóżek, zapasowy kapitał 2447, zaległości 10,595 rs.; b) żydowski na 30 łóżek, fundusz żelazny 1212, zaległ. 4135 rs.; w Maryampolu św. Małgorzaty 30 łóżek, fund. żel. 11,800, zaległ. 2432 rs.; w Kalwarii św. Jerzego 25 łóżek, fund. żel. 13,500, zaległ. 1427 rs.; w Sejnach św. Szymona 20 łóżek, fundusz żel. 14,407, zaległ. 1693 rs.; w Augustowie powiatowy 15 łóżek, fund. żel. 5069, zaległ. 2263 rs. Leczone w nich 1667 chorych; śmiertelność średnia 1 na 15·5, koszt 42½ kop. dziennie. Lekarzy cywilnych 48: w tej liczbie inspektor lek. 1, lekarzy pow. 7, szpitalnych 8, więzienny 1, miejskich 2, wolno-praktyk. 29; fellezerów 60, z nich: powiat. 7, szpital. 6, wolno-praktyk. 47, oprócz potrójnej przeszło liczby praktykujących nieprawnie; akuszerów 17, z nich: 7 powiat., 1 miejska i 9 wolno-praktyk.; wreszcie dentystów 2, cyrulików 5. Aptek prywatnych 26, skład materiałów aptecznych 1, w tej liczbie aptek normalnych 19, filii 3, aptek wiejskich 3. W r. 1886 miały one recept 53695. Domów dla obłąkanych nie ma. W banku warszawskim są sumy depozytowe, przeznaczone na otwarcie zakładów: a) szpitali w Wykowskich i Władysławowie 5245 rs. 53 k.

i 606 rs. 42 k.; b) ochronki dziecięcej w Augustowie 5035 rs. 27 k. i Maryampolu 246 rs. 75 k.; c) domu przytułku w Augustowie 2252 rs. 99 k. i d) na ochronę imienia „Johanka“ 1000 rs., zabezpieczonych hypotecznie, od których procent odsyła się do banku. Weterynarzy w gubernii 5: guber. 1, powiat. 3, nadet. 1. Dom przytułku dla starców i kalek w Suwałkach, fundusz żelazny 31,110 r., pensyonarzy 9, z tych 2 zmarło; utrzymanie dzienne 17½ kop. Ochrona dla dzieci prawosławnych i z małżeństw mieszanym posiada dom własny, nabyty w 1880 r. ze składek, na 15 do 25 miejsc; oprócz tego dochód z domu drugiego, wynoszący dotychczas 2089 rubli. Chrześcijańskie towarz. dobroczynności istnieje także od r. 1886, posiada przytułek własny na 12 męż., utrzymanie którego w r. 1887 kosztowało 183 rs. 80 k., przyczem udzielono wsparcia 75 osobom 346 rs. *Sądownictwo*. Sąd okręgowy w Suwałkach; sądy pokojów: I okr. w Suwałkach 3; w Kalwarii, Augustowie i Sejnach po 1; II okr. z prezesem w Maryampolu 2; w Wykowskich i Władysławowie po 1. Sądy gminne I okr.: w pow. suwalskim, kalwaryjskim i sejneńskim po 4, w augustowskim 3; II okr. w pow. maryampolskim 5, wykowskim i władysław. po 4. W r. 1887 popełniono w gubernii przestępstw 17,522, z nich 528 sędzono w jurysdykcji ogólnej, pozostałe w sądach pokoju i gminnych. Więzień 2: karno-śledcze w Kalwarii i śledcze w Suwałkach. *Pożarów* w r. 1887 było 574; spaliło się budowli 1362, ubezpieczonych na sumę 309,433 rs. Największy pożar w osadzie Pilwiszki dał straty 46,593 rs. 50 k. W Suwałkach, Augustowie, Maryampolu i Władysławowie są ochotnicze straże ogniowe, w innych miastach i osadach przy zarządach gminnych i w wielu folw. znajdują się podręczne narzędzia do gaszenia ognia. *Zabytki archeologiczne* na obszarze gubernii ograniczają się do grobów i nasypów z czasów przedhistorycznych. Najpospolitszymi są ziemne nasypy, zwane „Pile“, które Litwini ubezpieczali granice swoje i siedziby od napadów. „Pile“ są to stożkowate kopce, z uciętym wierchołkiem i podstawą o 2 lub 3 kondygnacjach. Opasywane rowami, wzmacniano kamieniami i ostrokołem. Czasami fortyfikowano nimi obszerniejsze przestrzenie. Najokazalsze nasypy tego rodzaju spotykamy w Szurpiłach (pow. suwalski). Do mniejszych należą: Jegliniec (w tymże powiecie), ze śladami zamczyska; Urdomin (pow. kalwaryjski), Netta (pow. augustowski); pod wsią Rumbowice wielka góra zwana „Pilup“; na gruntach wsi Pilekałnie grodzisko „Ejsta“; podobne na fol. Łakińskie; w Makowszczyźnie za Lubowem kopiec podobny do urdomińskiego,

nad rzeką Wiażupie; takież we wsi Plinie. W pow. maryampolskim we wsi Pokiewliszki pod Chlebiszkami grodzisko wysokie na 56 stóp, u podstawy 500, na wierzchołku 135 st.; w fol. Bograny dwie sypane góry. Od tej wsi w kierunku ku Urdominowi i ku wsi Elksnokemie ciągną się całem pasmem nasypy różnej wielkości. W Poszławantach (gm. Jaworowo) ślicznie zachowane pile. W lesie za wsią Berżyniszki wielka góra sypana, otoczona w formie elipsy łańcuchem kopców różnej wielkości. W pow. wyłkowyskim, pod Pojewoniem, wysoka góra nad rzeczką Ponia. W pow. sejneńskim, w lesie Bradokalnie, są pile porośnięte liściastym starodrzewem, jedno bez nazwy, drugie zwane „Łylwa“. Podobne znajdują się we wsi Bendry pod Mirosławiem i nad jez. Obelia. Oprócz tego spotykamy wysokie podłużne nasypy, z wierzchołkiem wklęsłym lub płaskim, o jednym lub dwóch stopniach u podstawy. Ze cmentarzysk godniejsze uwagi: litewskie pod Puńskiem i Szwajcaryą (ob. *Suwański powiat*), szwedzkie pod wsią Wysoką Rudą i Olitą, oraz karaimskie w Sto-Jeziorach. Tutaj zaliczyć wypada spotykane w różnych miejscowościach (Nemonajcie, Kułaki, Wojnotraki i t. d.) nasypy i wały ziemne, wznoszone w czasach historycznych i ztąd noszące nazwy okopów krzyżackich, szwedzkich lub francuzkich, w których znajdują dziś szczątki żelazstwa, monety, kości i t. p. Godneby również były bliższego zbadania t. z. góry święte, ciągnące się na wybrzeżach Niemna od Aleksoty przez Pakalniszki aż do wsi Dziewagoła (Dewagałas), na których miały istnieć liczne świątynie i uroczyska litewskie. *Dzieje*. Historyczne czasy zaczynają się dla tego obszaru dopiero z wiekiem XVI, z chwilą gdy światelka wyższej kultury rozjaśnia nieco głąbłą ciemność puszczy, zalegających zarówno nieżyzną wyżynę pojezierza, jak i przyległe jej od południa i północy niziny, gdy siekiera hutnika i smolarza przygotowuje karczowisko dla pracy rolnika a organizacya kościelna i polityczna zapewni opiekę pracy ludzkiej i jej owocom. Jeszcze w XV w. na całym obszarze nieliczna ludność prowadzi życie leśne. Główną część obszaru obejmowała dawna Sudawia, jedna ze starożytnych ziem pruskich, zamieszkała przez plemię pokrewne podobno Jadźwintom. Ujarmieni w części przez Krzyżaków a w części przez Litwinów, wyginęli Sudawowie, podobnie jak i pokrewni im Jadźwintowie, nie tylko od oręża, ale przez zetknięcie się z wyższą kulturą napływających z przyległych krajów: Mazurów, Rusinów, Litwinów a w części i Niemców. Pokrewieństwo z Litwinami ułatwiło wsiąknięcie resztek wojowniczego plemienia Sudawów w lepiej zor-

ganizowane społeczeństwo litewskie. Czy rozległe grodzisko Szurpiły (na płn. od Suwałk) było litewskim czy też sudawskim, trudno wiedzieć. Właściwa forma nazwy: Surpile nie może służyć za wskazówkę, z powodu pokrewieństwa plemiennego i językowego Sudawów z Litwinami. Krzyżacy rozszerzając swe panowanie nad Sudawią od zachodu, zetknęli się z Litwą, roszczącą również prawo do panowania nad obszarami prawego brzegu Niemna. Zapewne już w układzie zawartym z Krzyżakami nad jez. Melnem ułożono rozdział Sudawii między Zakon a Litwę i wkrótce potem na zjeździe w Wielonie r. 1423 przeprowadzono rozgraniczenie między „Prusami a Żmudzią, Litwą a Sudawią“. Toeppen twierdzi, iż traktatem brzeskim r. 1435 Zakon zrzekł się Sudawii na rzecz Litwy. Obszar ten włączony został do województwa trockiego i rozdzielony między powiaty: trocki i grodzieński. W skład powiatu kowieńskiego wchodziła dzisiejsza północna część gubernii suwalskiej, stanowiąca część Żmudzi. Brzegi Niemna były zdawna już zaludnione (obok osad litewskich istnieją tu zamki krzyżackie w XIV w.), ale reszta obszaru dzisiejszej gubernii stanowiła rozległą puszczy, którą królowie, od XVI w. począwszy, rozdają częściami możnym panom, kościołom, klasztorom, dla poparcia kolonizacyi. Pierwotnymi ogniskami kultury i chrześcijaństwa są: zaniemeńskie Troki (z klasztorem benedyktynów od 1405 r., bernardynów od 1615 r. i dominikanów z początku XVII w.) i nadniemeńskie: Kowno (bernardyni od 1467, dominikanie 1621, benedyktynki i kolegium jezuickie), Merecz (dominikanie od początku XVII w. i kolegium jezuickie od 1676 r.), Grodno (kollegium jezuickie 1623), Preny (kościół 1609), Olita (parafia 1524), Jurborg (kościół 1430, ponowna erekcyja 1522). Pierwsze kościoły pojawiają się na obszarze dzisiejszej gubernii dopiero w XVI w. Królowie rozdają części puszczy, zwłaszcza w pobliżu Niemna, możnym rodzinom litewskim i ruskim (Radziwiłłowie, Czartoryscy, Sapiehowie, Pacowie, Tyszkiewicz, Glinsey, Wiszniowiecy, Ogińscy, Zabrzezińscy, Wołłowicze), którzy, bądź jako właściciele, bądź w charakterze starostów, wznoszą tu pierwsze kościoły, zakładają klasztory, urządzają pierwsze miasteczka, ściągają osadników z Mazowsza, Podlasia, Litwy i Prus. Jeden z najdawniejszych kościołów parafialnych mają Balwierzyszki nad Niemnem (erekcyja z 1522 r.); następnie idą: Olita (1629), Pożajście (1550), Wierzbolowo (1554), Wisztyniec (1560 ?), Wiejsieje (1562), Przerośl i Filipów (1571), Augustów (około 1561), Lipsk (1583). Dolina Niemna i obszar między traktem królewiecko-kowień-

skim (na Wierzbołów) a Niemnem, dzisiejsze powiaty: władysławowski, wyłkowyski i maryampolski, wcześniej się zaludniły, dzięki żyznej glebie, zachęcającej do pracy rolniczej, i łatwemu zbytowowi produktów. W XVII w. dopiero zaczyna się kolonizacja wyżyny pojeziernia (dzisiejsze powiaty: suwalski, sejneński, kalwaryjski). Powstają tu dwa ważne ogniska religijne i centry wyższej kultury: klasztor kamedułów w Wigrach (od 1800 r. siedziba biskupa), którego działalności kolonizatorskiej zawdzięczają swe powstanie Suwałki i klasztor dominikanów w Sejnach, ze szkołami (klasztor 1602, szkoły 1768 r., katedra biskupia 1822 i seminarium 1834 r.). Jak klasztor kamedułów w Wigrach dał początek głównemu miastu tego obszaru: Suwałkom (prawo miejskie 1720 r.), tak znowu klasztor maryanów na pograniczu puszczy przeńskiej i kowieńskiej w os. Staropole, założony 1765 r., był zawiązkiem Maryampola (prawo miejskie 1792 r.). Kościelnej fundacji zawdzięcza też swój początek Kalwaria (1640 r.). Rozwój Władysławowa wiąże się z klaszturem karmelitów, który powstał z fundacji królowej Cecylii Renaty współcześnie z założeniem miasta, nazwanego od imienia króla (r. 1643). Większą część parafii obecnie istniejących utworzono dopiero w ciągu XVIII w. Jak widzimy, średnie wieki przypadły dla tych okolic na wiek XVII i XVIII. Po 1795 r. obszar ten dostał się pod panowanie pruskie i stanowił do 1807 r. część departamentu białostockiego. Liczne starostwa przeszły z rąk dotychczasowych posiadaczy na własność państwa. W ówczesnym pow. maryampolskim było w 1800 r. 30 folwarków, 731 wsi i 129 osad oddzielnych (młyny, karczmy), ogółem 5608 dymów królewskich; w pow. kalwaryjskim 78 folw., 488 wsi, 17 osad, 5835 dym.; w pow. wigierskim 66 folw., 416 wsi, 28 osad i 5908 dym. Wliczono tu i dobra poklasztorne i kościelne, zabrane przez rząd pruski. Dobra te rozdzielone zostały na 53 domen i częściowo wydzierżawione. Większa część tych dóbr została po 1831 r. w formie donacji i majoratów ponadawana przez rząd wyższym wojskowym i cywilnym dostojnikom. Własnością państwową pozostały tylko lasy. W 1850 r. na obszarze ówczesnej gubernii augustowskiej było 1,007,358 mr. lasu, w tem 477,000 mr. lasów prywatnych. 6,580 mr. miejskich, resztę stanowiły lasy państwowe. W 1872 r. na ogólną liczbę 3403 wsi było 2065 dawnych wsi państwowych. Wskutek takich stosunków średnia własność nie mogła się rozwinąć. Za księstwa warszawskiego część departamentu białostockiego weszła w skład departamentu łomżyńskiego, a obwód białostocki został r. 1807

przez Prusy ustąpiony Rosyji i włączony do gub. grodzieńskiej. Po utworzeniu królestwa polskiego departament łomżyński zamieniony został r. 1816 na województwo augustowskie, przemianowane 1837 r. na gubernię. *Bibliografia.* Holschego: „Geographie u. Statistik.“ (2 t., 1800, Berlin); Aleks. Połujński: „Wędrówki po gub. augustowskiej“ (Warszawa, 1859); tegoż: „Opisanie lasów król. polskiego“ (II, 333 i nast.); Mizierowicz: „Album Augustowskie“ (Wilno u Zawadzkiego, 1857 r. 6 widoków) i „Przegląd Augustowski“ (?). Obszerny opis gubernii, z widokami fotograficznymi Suwałk, Dowspudy, jez. Szurpily, mieści „Pamiętn. książka gub. suwalskiej“ za r. 1872, wydana w Suwałkach pod redakcją Michała Kirkora, sekretarza rządu gubernialnego. Spis miejscowości ułożony powiatami, podał „Pam. książka“ z 1878 r. Sprawozdania z poszukiwań geologicznych dokonywanych przez ks. Giedroycia w r. 1878 i 1883 (Pamiętnik fizyogr., t. VI z r. 1886). (Opis gubernii dostarczył E. Usc. z Maryampola; danych do opisu Suwałk R. Wierzb. z Suwałk; opisy miasta, powiatu, układ powierzchni i historii obszaru opracował Br. Ch.).

Suwałki 1.) *Stare*, folw. i *S. Nowe* al. *Suwałeczki*, folw., pow. kalwaryjski, gm. Janów, par. Kalwaria (odl. 5 w.). *S. Stare* mają 4 dm., 16 mk.; *S. Nowe* 5 dm., 22 mk. W 1827 r. 10 dm., 46 mk. 2.) **S.**, wś, pow. władysławowski, gm. i par. Gryszakuda, odl. od Władysławowa 19 w., ma 5 dm., 50 mk. W 1827 r. 5 dm., 48 mk. 3.) **S.**, wś, pow. wyłkowyski, gm. Pojeziory, par. Wyłkowyski (odl. 6 w.), ma 28 dm., 134 mk. W 1827 r. 9 dm., 54 mk.

Suwały 1.) al. *Na Suwałach*, grupa domów w Porudeńku, pow. jaworowski. 2.) **S.**, folw. w Porudnem, pow. jaworowski.

Suwartowo, wś, pow. rossieński, gmina Kielmy, o 31 w. od Rossień.

Suwczyzna, ob. *Sufczyzna*,

Suwehnen al. *Judjahr-Bartel*, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Kinten; 64 dm., 270 mk., 225 ha.

Suwejdziszki, wś i zaśc., pow. wilkomierski, gm. Wirbaliszki, o 81 w. od Wilkomierza.

Suwejki, sioło, pow. nowoaleksandrowski, o 20 w. od Nowoaleksandrowska.

Suwejnie, zaśc., pow. wilkomierski, gm. Kupiszki, o 95 w. od Wilkomierza.

Suwejniszki 1.) mko nad rzeką Nieretką, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 80 w. od Nowoaleksandrowska, w 1859 r. 14 dm., 53 mk., kościół kat. fil. (par. Poniemuń) p. w. św. Jakuba apostoła, wzniesiony w 1863 r. przez parafian; szkoła żydowska. 2.) **S.**, zaśc., pow. wilkomierski, gm. Subocz, o 80 w. od Wilkomierza.

Suwejdzdie (w spisie urzęd. *Szwejdzcze*), folw., pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 88 w. od Nowoaleksandrowska.

Suwieki, ws i dobra nad jez. t. n., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., par. Aleksandrów, o 16 w. od Nowoaleksandrowska. Niegdyś rozległe dobra Zaranków, po exdywizji i odpadnięciu folwarków i wsi przeszły w linii żeńskiej do rąk Naciewiczów, a później Józefa Kosski. *J. Krz.*

Suwin, ws, pow. pultuski, gm. Somianka, par. Pniewo. W 1827 r. 19 dm., 98 mk.

Suwingis al. *Suwanga*, jezioro w pow. trockim, pod wsią Rymiańce i Karlingi.

Suworowo, ws, pow. sejneński, gm. i par. Berżniki, odl. od Sejn 10 w.; ma 13 dm., 69 mk.

Suzdał, mto powiat, gub. włodzimierskiej, po obu brzegach rzki Kamieńki, w pobliżu ujścia jej do Małej Nerezy, o 33 w. na płu. od Włodzimierza. Z miastem zlewają się prawie dwa sioła: Korowniki i Selco, liczące 820 mk. W 1870 r. było w mieście: 25 cerkwi mur., 4 monastery (2 męskie i 2 żeńskie), 1038 dm. (95 mur.), 6861 mk. (59 kat., 6 rozkolkników, 2 ewang., 37 żyd., 1 mahomet.), 65 sklepów, dwór gościnny z 98 sklepami, szpital miejski, dom przytułku, szkoła duchowna i 3 świeckie. Miasto posiada 747 dzies. ziemi, 3 domy i sklepy; dochód w 1869 r. wynosił 9538 rs. W 1870 r. było tu 316 rzemieślników (101 majstrów) i 10 fabryk, produkujących za 29,184 rs. Targi odbywają się co tydzień, jarmark zaś od 25 września do 1 paździer. S. słynął dawniej z handlu wyrabianymi tu obrazami religijnymi, znanymi pod nazwą suzdalskich. Obecnie kwitnie tu ogrodnictwo, zwłaszcza zaś uprawa chrzanu, cebuli, mięty, cykoryi i ogorków. Jest to jedno z najstarszych miast płu.-wsch. Rusi. Podług podania, niezem. nieuzasadnionego, powstało za czasów przybycia Waria-gów; w każdym jednak razie już od 1024 r. wymieniane jest w latopisach. Od czasów ks. Jerzego Włodzimierzowicza Dołgorukiego stołeczne udzielných książąt, przyłączone zostało w 1370 r. do w. ks. moskiewskiego. Często niszczone przez nieprzyjaciół (w 1237, 1281 i 1293 r. przez Tatarów), podlegało niejednokrotnie i innym klęskom, jak morowej zarazie, pożarom i t. p. Od 1719 r. mto prowincjonalne gub. moskiewskiej, przeznaczone zostało od 1778 r. na mto powiat. gub. włodzimierskiej. *Suzdałski powiat*, leży w płu. połowie gubernii i zajmuje 51·92 mil al. 2512·3 w. kw. Płu.-zach. część powiatu, leżąca na praw. brzegu rz. Nerli, jest falista, w wielu miejscach górzysta, z glebą gliniastą, pomieszaną w wyższych miejscowościach z czarnoziemem. Dalej na płu., po tejże samej stronie Nerli, powierzchnia przedstawia

równinę, pokrytą błotami, mającą glebę w części piaszczystą, w części gliniastą i ilowatą. Na lew. brzegu Nerli powierzchnia jest nierówną, w wielu miejscach falistą, z glebą żwirowatą. Cały powiat należy do dorzecza Kłazmy, z dopływów której najważniejsze: Mała Nerla z Kamieńką, Irmiziem, Sachty-szem, Podokszą i Peczugą. Jezioro mało i to niewielkich. Błota grupują się we wschodniej części, zwłaszcza na pograniczu pow. kowrowskiego. Lasy zajmują 30% ogólnej przestrzeni. W 1867 r. było w powiecie (bez miasta) 87,456 mk., zamieszkałych w 383 osadach. W 1870 r. znajdowało się tu 159 cerkwi (143 murow.). Mieszkańcy oprócz rolnictwa, które zresztą nie zaspakaja miejscowych potrzeb, zajmują się ogrodnictwem oraz tkactwem. Przemysł fabryczny słabo rozwinięty. W r. 1870 było tu 8 fabryk (przeważnie wyrobów bawełnianych), produkujących za 244,411 rs.

Suzdrawa al. *Sauzdrawa*, rzka, prawy dopływ Minii, płynącej w pow. telszewskim i uchodzącej do Bałtyku.

Suzenberg (niem.), ob. *Sosne*.

Sużany, folw. nad jeziorem t. n., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 35 w. od Wilna, 1 dm., 31 mk. (21 kat., 10 żyd.). Przed kilku laty była tu kaplica kat. par. niemenczyńskiej. Własność hr. Jana Tyszkiewicza, b. kuratora honorowego szkół pow. borysowskiego.

Suże, ws, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Giełwany, okr. wiejski Kiejżany, o 23 w. od gminy a 88 w. od Wilna, ma 2 dm., 26 mk. kat. (w 1865 r. 11 dusz rewiz.); należy do dóbr Rukla hr. Kossakowskich.

Swacha, pow. bobrujski, ob. *Mikul-Horodok*.

Swachy, folw., pow. bobrujski, 8 włók; należy od 1867 r. do Wolskich. *A. Jel.*

Swaciłowicze, ws, pow. nowogródzki w gm. Nowa-Mysz, o 2 w. od st. dr. żel. moskiewsko-brzeskiej Baranowicze, ma 11 osad; miejscowość lekko-falista, mało leśna, grunta urodzajne. *A. Jel.*

Swadbicze, ws, pow. prużański, w 2 okr. pol., gm. Rewiatycze, par. Siechniewicze, o 17 w. od Brześcia a 27 w. od Prużany, przy b. trakcie poczt. z Brześcia do Moskwy, posiadała dawniej st. poczt., między st. Zapрудy i Bieraża. W 1790 r. własność Eliasza Hryniewieckiego, skarbnika brzeskiego, „ma dymów lustracyą ostatnią objętych i przybyłych po lustracyi sejmowej 22; 1 z karczmy z gruntem, 1 z karczmy bez gruntu“ (Akta podskarb., Nr. 35, str. 65). Na początku bieżącego wieku znajdujemy je w posiadaniu Witanowskich, po zgonie zaś Piotra Witanowskiego, marszałka prużańskiego († 1860 r.), przeszły w obce ręce. *M. R. Wit.*

Swaderki, niem. *Schwedrich*, ws i młyn, pow. ostródzki, st. p. Kurki; 23 dm., 200 mk.,

608 ha. S. założono r. 1564; w r. 1599 była tu ludność mieszana; przeważali Niemcy.

Swadkowce al. *Swatkowce*, grupa domów i cegielnia w Torkach, pow. sokalski.

Swadłówka, potok, lewy dopływ Jasiołki (praw. dopł. Wisłoki). Nad nią wznosi się szczyt Ostra (687 mt.).

Swadyckie, jezioro w pow. porzeczkim gub. smoleńskiej, odpływa do rz. Kaspli za pośrednictwem rzki Swadycy. Połączone z szeregiem jezior. Ob. *Dgo* i *Diwo*, gdzie mylnie nazwane zostało *Swadnickiem*.

Swadzim, *Swancino* w r. 1288, ws i dwór, pow. poznański, o 12 klm. ku zach. od Poznania, na tracie berlińskiej, graniczy z Sadami, Lusowem, Sobiesierniem, Baranowem i Wielkiem; par. Lusowo, poczta w Sadach, st. dr. żel. w Dąbrówce o 7 $\frac{1}{2}$ klm. W r. 1288 bisk. poznański Jan wcielił S. do par. lusowskiej; r. 1387—90 pisał się Wojciech z S.; r. 1388 wchodziła ws w skład opola chojnickiego; r. 1580 dziedziczył ją Stanisław Kierski; było tu 11 półłanków osiadł., ówierć karczmi., 6 zagr. i 5 ziemieł. Około r. 1793 należał S. do Szymona Komorowskiego, potem do Kasińskich. „Svacim“ w zapisku 25 Akt grodz. pozn. z r. 1386 nie jest Swadziem lecz Zrazimem, pod Żernikami, w pow. wągrowieckim. Ws ma obecnie 15 dm., 137 mk. kat. i 161 ha (135 roli, 9 łąk). Dwór z Przeźmirowem (2 dm., 47 mk.) tworzy okr. dworski, mający 18 dm., 304 mk. kat. i 749 ha (482 roli, 48 łąk, 189 lasu); gorzelnia parowa; właściciel Wład. Kasiński. Znalezione tu ementarzysko przedhistoryczne. *E. Cal.*

Swahanowa, potok, w hr. orawskim, prawy dopł. Półhoranki (dopływ Orawy Białej).

Swainen, *Szwejnuchy*, ws, pow. wystrucki, st. p. Mehleken; 42 dm., 194 mk., 354 ha.

Swajinie, ws włośc., pow. władysławowski, gm. Kidule, par. Sudargi, odl. od Władysławowa 30 w., ma 4 dm., 39 mk., 264 nr. Wchodziła w skład dóbr rząd. Kidule.

Swalowicze, białoruskie *Swalowiczy*, ws i folw. skarbowy nad rozlewem Prypeci (zwanej tu Parokiem), przy ujściu do niej rz. Stochodu, pow. piński, w 2 okr. pol. i gm. Lubieszów; niegdyś królewszczyzna, którą w r. 1702 posiadał Franciszek Kurzeniecki, chorąży piński, lecz gdy później zaszły procesy graniczne Kurzenieckich z sąsiadem Janem Czarneckim, kasztel. braclawskim, właścicielem Dolska, stanęła konstytucja 1768 r. w rzeczy rozgraniczenia tych dóbr, a do komisji wyznaczono obywateli pińskich pod prezydencją Antoniego Strawińskiego (ob. Vol. Leg., VII, fol. 853). W r. 1775 S. były w rękę Franciszka Czarneckiego, kasztelaniego braclawskiego, z obowiązkiem płacenia rocznie czterech kwart (Vol. Leg., VIII, fol.

690), a ponieważ nieporozumienia o granice nie ustawały, więc stany wyznaczyły komisję pod prezydencją Ignacego Wyganowskiego (Vol. Leg., VIII, fol. 785). Według Echarda stłstwo Swalowicze płaciło 8 $\frac{1}{2}$ złp. Obecnie ws ma 9 osad; lud zajmuje się flisactwem i rybołówstwem. W pobliżu znajduje się jezioro Okunino. Na gruntach wsi znajdowało się uroczysko Nowohoszcze (ob. Piscew. Księga star. pinsko, II, 482). *A. Jel.*

Swanendorf (niem.), ob. *Michałki*.

Swapa, rzka, dopływ Sejmu, w pow. rylskim, ob. *Rylsk*.

Swaraszczyzna 1.) al. *Swarawszczyzna* al. *Nacza*, dobra, pow. lepelski, w 4 okr. pok. do spraw włośc., gm. Nacza, 231 dzies. ziemi dwors., własność Obrapalskich. Kaplica kat. par. Zahacze, fundacyi Obrapalskich. 2.) *S-Biedrzyca*, ob. *Nacza* 11.).

Swarawa, ob. *Sworawa*.

Swarby, dwór, pow. wilkomierski, gm. Kurkle, o 56 w. od Wilkomierza.

Swareml, ob. *Swaromje*.

Swareml, jezioro na gruntach wsi Borki, w pow. kowelskim.

Swarliny, błota pod Przytarnią, pow. chojnicki.

Swarocino, ws, w części kasztelanii wyszogrodzkiej, położonej na lew. brzegu Wisły, była w 1349 r. (Kod. Maz.) wraz z Młodzieszynem i Przeclawicami jedną z nielicznych osad wśród wielkiej puszczy, pokrywającej dorzecza Wisły i Bzury. Akt ks. Konrada z 1474 r. nie wymienia już S. Zapewne śladem po tej znikłej, starej osadzie jest nazwa „Rosiny“, jaką na mapie sztab. polskiej znajdujemy na wschód od wsi Lisice (w pow. sochaczewskim), pomiędzy Szladowem (od płu.) a młynem należącym do Tułowic od pld. Spisy urzęd. wsi i osad królestwa polskiego nie podają osady t. n. Jestto widocznie miano jakiejś przyległości, czy pola. Zmiany nazwy polegające na utracie początkowej zgłoski i następne przekształcenie w duchu ludowego słoworodu zachodzą bardzo często. *Br. Ch.*

Swaromje, w dok. *Swareml*, ws nad Dnieprem, pow. osterski gub. czernihowskiej, na płu. od Kijowa; na rzece wielka mielizna. Niegdyś własność monasteru pieczerskiego w Kijowie.

Swarowszczyzna, ws nad rzeką Swolną, w gub. witebskiej.

Swarozyn, niem. *Swaroschin*, w dok. *Swarisewo* 1281, *Swarozino*, *Swarżisewo*, *Swarżystów*, dobra ryc., pow. tczewski, posiadają st. poczt., telegr. i st. kolei wschodniej, między Tczewem a Starogardem; par. kat. Lubieszewo; żyzna gleba, rozległe lasy; gorzelnia, tartak parowy, cegielnia; znaczny handel drzewem. Z przyległościami ma S. 1336 ha (708

roli or., 73 łąk, 414 lasu); 1885 r. było 40 dm., 107 dym., 353 mk. kat., 198 ew.; z tego przypada na st. kol. 8 dm., 72 mk., fol. Ludwigsthal 4 dm., 66 mk., fol. Nowy Młyn 2 dm., 23 mk., wyb. Zabagna 8 dm., 111 mk., wyb. Zalewki 1 dm., 6 mk., cegielnia 2 dm., 12 mk. Razem z Goszynem i Wętkowami tworzą dobra te majorat. Dziedzic już 1858 r. von Paleske. Szkoła kat. miała 1887 r. 61 dzieci, ewang. 48 dzieci. S. należy do najstarszych osad na Pomorzu. R. 1282 nadaje ks. Mestwin, między innymi, S. bisk. kujawskiemu Alberowi (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 300). R. 1290 poświadcza, że dla zdrady odebrał „Swarożyn“ dawniejszemu dziedzicowi i nadał biskupowi (str. 415). R. 1301 nadaje biskup Gerward sołectwo w Subkowach i Swaróżynie Henrykowi i Janowi de Lywnow, aby te wsie osadzili na prawie niemieckiem (str. 528). R. 1304 poświadcza rada miejska w Elblągu, że Katarzyna de Benzenenborch z dziećmi swemi zrzekła się prawa do wsi S. na korzyść biskupa Gerwarda (str. 552). Nie ostał się jednak S. przy biskupach, gdyż już r. 1305 jest w ręku dwóch braci Henryka i Jana Zwadajewiczów (Swadaiaawiz), z których Jan w następnym roku poległ pod Tczewem, gdy się tam rozgrywała sprawa o uznanie Łokietka lub margrabiów następcami po Przemyśławie (ob. „Majątki biskupów“ ks. Kujota, str. 39). R. 1305 poświadcza: Piotr Świeca z Nowego, woj. pomorski, Piotr, kaszt. tczewski, i Ramota, podkomorzy, że bracia Henryk i Jan Zwadajewiczowie część wsi swej sprzedali klasztorowi w Oliwie (P. U. B. v. Perlbach, str. 564). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu Czapski 1 fl. 18 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 174). Podług taryfy na symple z r. 1717 płacił S. 16 gr. (ob. Cod. Beln. w Peplinie, str. 83). Wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 opiewa, że proboszcz pobierał z S. 15 kor. żyta i tyleż owsa, dawniej zaś po 23 kor. każdego zboża (str. 171). Roku zaś 1780 dostawał proboszcz ztąd tylko 9 kor. żyta i tyleż owsa. S. liczył wówczas 104 mk. kat. i 58 ew. i należał do Potulickich (ob. Wiz. Rybińskiego, str. 197). W XVI w. byli dziedzicami Czapsey, od których linia swaróżyńska ród swój wywodzi. Andrzej ze S. podarował r. 1566 klasztorowi w Peplinie 1000 tal., a Mikołaja Swaróżyńskiego chwali wizyt. Rozdrażewskiego z r. 1583 jako nadzwyczaj gorliwego o wiarę męża. Jedyną córkę Mikołaja pojął za żonę około r. r. 1606 Jan Czapski z Bękowa. Dawniej był w S. także kościół, afiliowany do Lubiszewa, p. w. św. Katarzyny. Musiał być nowo zbudowany w pierwszej połowie XVI w., bo konsekrowany był za bisk. Karnkowskie-

go (1567—1581). Prob. lubiszewski przybywał tu z nabożeństwem co trzeci tydzień. Ponieważ późniejsze wizyty o kościele nie mówią, widocznie zniszczył w wojnach szwedzkich, które w tej okolicy dawały wielkie zrobiły spustoszenia (ob. Utr. kośc. przez ks. Fankidejskiego, str. 204). R. 1889 założono tu nową parafię ewangelicką. *Ks. Fr.*

Swarreithehmen, ws i leśnictwo, pow. tyłżycki, st. p. Szameithkehmen; 22 dm., 110 mk., 260 ha.

Swarren, ws, pow. szyłokarczemski, st. poczt. Jugnaten, 27 dm., 132 mk., 200 ha.

Swarszowice, w XV w. *Swarziszchowycze*, 1578 r. *Swarziszowice*, ws, pow. opatowski, gm. Częstocice, par. Mychów, odl. od Opatowa 22 w.; ma 12 dm., 74 mk., 40 mr. dwor., 94 mr. włośc. W 1827 r. 8 dm., 45 mk., par. Szewna. Ws ta kilkakrotnie zmieniała swą parafię. W XV w. należy do Mychowa, w r. 1578 do Mominy, 1827 r. do Szewny, obecnie znów do Mychowa. W połowie XV w. S., ws w par. Mychów, należy do szlachty h. Rawa, ma łąny km.; karczma z rolą dawała dziesięcinę prepozyturze kieleckiej. Łan należący do Warsza Michowskiego dawał kościołowi w Kielcach (Długosz, L. B., II, 471). Według registr. pobor. z r. 1578 ws leżała w par. Momina. Miała tu Anna Olszyna, wdowa, 1/2 łąnu, 1 zagr.; Stanisław Swarżyszowski i Wysocki 1/2 łąnu, 3 zagr.; Mikołaj Swarżisz. 1/2 łąnu, 2 zagr., 1 komor. ubogi; Hieronim Swarż 1/4 łąnu; Stanisław Swarżisz., 1/4 łąnu, 1 zagr. z rolą (Pawliń., Małop., 188). *Br. Ch.*

Swarte al. *Schwarte* (w dok. niem. z 1507 r.), jezioro pod Świchowem, pow. łębski (ob. Gesch. d. Lande Lauenburg und Buetow von Cramer, II, 243).

Swarteze (u Kętrz.), ob. *Schwarzsee-Klein*.

Swartówka, wzgórze w pow. złoczowski, na dziale wodnym Lipy Gnilej i Lipy Złotej; wznies. 364 mt.

Swarycewicz, białorus. *Swarycewicz*, ws i dobra nad rz. Stubłą, prawym dopł. Styru, pow. piński, w 3 okr. pol. stolińskim, gm. Raczyńsk. Niegdyś królewsczyzna w ststwie pińskim, we władaniu królowej Bony, która w 1531 r. dała tu schedę niejakiemu Zankowiczowi (ob. „Rewizya puszczy“, str. 325). Wspominane są też S. pod 1558 r. w dokumencie dotyczącym rozgraniczenia puszczy w wójtostwach chrystobłockiem i zarzeckiem (ob. ibid., str. 10). W późniejszych czasach S. dostały się Skirmuntom. Ws ma 40 osad; cerkiew p. w. św. Jerzego, drewniana, z 1853 r., fundacyi Bolesława Skirmunta (do 500 parafian), ma z zapisu ks. Leona Woronieckiego z 1524 r. ziemi 7 włók i 1 włókę lasu. **Lasy** swarycewickie dotychczas słyną **wybornym** drzewostanem dębiny. Cegielnia, założona po-

dobno przez franciszkanów pińskich, którzy posiadali część S., wyrabia cegłę i dachówkę; hodowała owiec.

A. Jel.

Swaryczew, wś, pow. tomaszowski, gm. Kotlice, par. Dub, ma 3 dm., 38 mk. rz.-kat., 74 mr. Ludność rolnicza. Fol. S. należy do dóbr Dub.

X. S. S.

Swaryczów, wś, pow. doliński, 14 klm. na wschód od Doliny, 4 klm. na pñ.-wschód od Rożniatowa (sąd pow. i urz. poczt.), 7 klm. od st. kol. i tel. w Krechowicach. Na pñ.-zach. leżą Rożniatów i Strutyn Niżny, na pñ.-Reków, Krechowice i Broszniów, na wsch. Tużyłów, Bertohy, Topolsko i Równia (4 ostatnie w pow. kałuskim). Częścią granicy wsch. płynie pot. Łomnica, środkiem wsi Cieczawa (dopł. Łomnicy); ze Strutyna Niżnego na pñ. wsch. do Tużyłowa. Przyjmuje w obrębie wsi od praw. brz. pot. Dubę, nadpływający z Rożniatowa. Pñ.-zach. część wsi przepływa pot. Cieczawa (dopł. Siwki). Zabudowania wiejskie leżą po obu brzegach jednego z ramion Łomnicy. Na lew. brzegu Cieczwy leży Podmonaster, gdzie stał niegdyś monaster bazyliński. Wzn. obszaru: na pñ.-wsch. 351 mt., w środku 345 mt., na pñ.-zach. 370 mt., na pñ.-wsch. 330 mt. Na zach. leży las Rubany i Pohar. Do obszaru dwor. należy fol. Sulatyszczyzna. Wł. więk. ma roli or. 432, łąk i ogr. 272, past. 559, lasu 240 mr.; wł. mn. roli or. 1182, łąk i ogr. 1682, past. 542, lasu 18 mr. W r. 1880 było 386 dm., 1932 mk. w gminie, 12 dm., 70 mk. na obszarze dwor. (1791 gr.-kat., 164 rz.-kat., 37 izr., 10 in. wyznań; 1833 Rusinów, 139 Polaków, 30 Niemców). Par. rz.-kat. w Rożniatowie, gr.-gr.-kat. w miejscu, dek. perehiński. We wsi cerkiew p. w. Zmartwychwstania Chr. Pana i szkoła etat. 1-klas. Monaster bazyliński przyłączono w r. 1744 „ob tenuem fundationem“ do monasteru hoszowskiego. Wówczas to właściciele S. Daniel i Ignacy Sulatycy i Andrzej Swaryczewski, chcąc monaster ten, założony przez ich przodków zachować, wydali w r. 1754 nowy akt fundacyjny. Powiadają tu: „czyli per continuas hostilitates na ten czas grassantes, czyli też quodam causali fato erekeya i fundacya od antecessorów naszych dla pomienionego monasteru służąca, depergit;.. nadajemy górę całą, na której ad praesens monaster zostaje, z lasem, polem tak ornem jak i kośnem, na tejże górze znajdującem się, jako też i ówierć pola „na Łukach“ nazywającą się, tudzież ogród pod górą Bazylikowszczyzna“. W r. 1789 zniesiono ten monaster. W Żydaczowie d. 13 paździer. 1387 r. potwierdza król Władysław Iwanowi i Boczkowi Wołochom i potomstwu ich posiadanie wsi S., w pow. żydaczowskim (Przeegl. archeol., Lwów, 1882, str. 74 nn.). Również

w Żydaczowie poświadcza książę Fedor Olgierdowicz (Lubartowicz) o rozgraniczeniu wsi Tużyłowa i Swaryczowa (dokum. po rusku pisany, bez roku, ob. Przeegl. archeol., Lwów, 1882, str. 77). Ks. Petraszewicz odnosi ten dokum. do początków XV w. W Żydaczowie d. 27 grud. 1518 r. poświadcza Fedor Olkirkowicz, kniaź, że topolski monaster i Czarny las za rzeką Łomnicą należą do Swaryczowa (Liske, A. G. Z., t. X, Nr. 278). W inwentarzu z r. 1757 (Rkp. Ossol., Nr. 1419, str. 108) podano kontrakt na arendę swaryczewską.

Lu. Dz.

Swaryn, wś w pñ. części pow. kowelskiego.

Swaryn, potok, dopływ Czarnego Wagu.

Swaryszów, w XVI w. też *Swarżiszowice*, wś włośc., pow. jędrzejowski, gm. Mstyczów, par. Tarnawa, ma 48 os., 149 mr. Wchodziła w skład dóbr Krzelów. W 1827 r. 25 dm., 146 mk. W połowie XV w. S., w par. Tarnawa, własność Skrzelowskiego h. Topór, miał łąny km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 5 grzyw., oddawano pleb. w Mstyczowie (Długosz, L. B., II, 92). W r. 1490 S. należy jeszcze do par. w Mstyczowie. W r. 1581 wś S., w par. Tarnowa Góra, własność Stadnickiego, miała 4½ łąn. km., 3 kom. bez bydła (Pawin., Małop., 92, 438). *Br. Ch.*

Swarzeń, wś i folw., pow. turecki, gm. Zelgoszcz, par. Wielenin, odl. 28 w. od Turka, ma 6 dm., 66 mk. W 1827 r. 3 dm., 38 mk.

Swarzewo, niem. *Schwartzau*, 1340 *Swarsow*, wś kośc. na Kaszubach, pow. pucki, nad zatoką pucką, o 6½ klm. na pñ. od Pucka (st. poczt.), zawiera 16 gburstw i 19 zagr., 680 ha. W 1885 r. 60 dm., 94 dym., 539 mk., 524 kat., 15 ew. Szkoła kat. liczyła 1887 r. 73 dzieci. R. 1889 założono tu nową par. ew. Kościół kat. mur. p. w. Narodz. N. M. P., patronatu rządowego, został nowo wzniesiony 1878—1880 r. i przez ks. dziek. Gollnika poświęcony. Jeden obraz ołtarzowy darowała cesarzowa Augusta (ob. Pielgrzym, 1880, Nr. 8). Znajduje się też w kościele mały ołtarz z marmuru i alabastru, pochodzący pewnie z XVII w. Jeden z dzwonów lat r. 1627 Daniel Tihm, drugi r. 1632 Ludewich Wichtendahl w Gdańsku (ob. Bau- u. Kunstdenkmäler d. Prow. Westpr., 1885). Przy kościele istnieje bractwo szkaplerza od r. 1676 i trzeźwości od r. 1856. W skład par. (dek. pucki) wchodzi: Swarzewo, Gnieździewo, Łebcz, Chłapowo, Wielka Wieś, Chałupy i Dana; dusz było 2411 (1889 r.). O 1 klm. na pñ. od S., na lewo od drogi do Wielkiej Wsi, występuje wśród wyniosłej równiny polnej niewielki pagórek, na którym w latach 1856 i 1857 znajdowano groby skrzynkowe z urnami. Dziś stoi tam krzyż. Też na lewo od

drogi do Poczernina napotkano groby z popielnicami (ob. objaśn. do mapy Ossowskiego, str. 65). R. 1340 nadaje komtur gdański Winrych v. Kniprode niejakiemu Konradowi sołectwo i 40 włók na prawie chełm. celem lokacyi. Sołtys dostaje 10 włók wolnych, trzeci fenik kar sąd. i rybołówstwo dla własnego stołu w zatoce. Mieszkańcy zaś czynszują po 3 wiardunki i 4 kury od włóki do zamku gdańskiego, biskupowi zaś po pół wiardunka. Około r. 1400 dostawia wieś 3 zbrojnych. R. 1552 król Zygmunt August wystawił, z powodu zatrąty starego przywileju, nowy, który aczkolwiek zgadzać się miał ze starym, jednak w niektórych punktach od niego się różnił. Sołtys posiada teraz tylko 6 wł., prob. dwie. Reszta czynszuje po 1½ grzyw. prus. monety, a biskupowi po 2½ gr. zwyczajnej monety, proboszczowi zaś po 1 kor. żyta i kor. pszenicy i 2 kury; nadto ciążyła na nich tłoka podczas żniw (ob. Prutz: *Gesch. des Kr. Neustadt*, str. 208). Za czasów polskich należało S. do ststwa puckiego. Lustracya ststwa z r. 1678 opiewa: „Wś S. ma włók 40. Kościół juris patronatus Regii, Ksiądz pleban ma włók 2 i tacę zwyczajną. Sołtys Jerzy Dytłow, wdowiec, dzieci ma czworo dorosłych; włók ma 4, podwody odprawować powinien, gdy z zamku nakażą. Gburów tam było 7, teraz tylko 3. Matys Dytłow gbur poddany, z żoną, ma dzieci troje, na włók. 2, szarwarkuje jak i drudzy gburzy. Czyszu daje pieniędzy fl. 6, owsa kor. 6, kur 6, jaj 15. Michał Kławke, poddany, z żoną, gbur, dziecię 1 ma, na włók. 2; szarwarkuje jak i drudzy. Czysz taki daje jako wyższy. Jerzy Pyier, gbur poddany, z żoną, dzieci dwoje małych (ma), na wł. 2; szarwark odprawuje i czynsz daje jak i drudzy. Ksiądz pleban tameczny arendą trzyma wł. 2 pustych, płaci fl. 30. Paweł Dere, poddany, z żoną, ma dzieci troje małych, na wł. 2, arendą siedzi, płaci fl. 18 i robotę zwyczajną we żniwa odprawuje. Wawrzeniec Rychter, poddany z żoną, dzieci ma czworo, na wł. 2, arendą siedzi, płaci i robi jak wyższy. Marcin Brandt, poddany, karczmarz, z żoną, ma dzieci dwoje dorosłych, nie nie daje, bo się sam budował, piwo i gorzałkę pańską szynkuje. Cała wieś z pustego gburstwa płaci fl. 24. W tej wsi kiedy się żer zrodzi, od świni idzie prowent zamkowi. Tamże mieszka p. Stanisław Komuntowski per cessionem na wyprawę od Karbota cum consensu J. K. M. Jana Kazimierza na wł. 6. Ten zaś Karbot per privil. D. Sigismundi Tertii die 5 Mai a. 1627 post per duellem Michaellem Brzewski te włóki miał także i konserwacyą od K. J. M. Jana Kazimierza cum onere pilnowania strądu morskiego na mil ośm“ (ob. str. 14, manuskrypt w Pe-

plinie). R. 1686 należały do par.: S., Gniezdowo, Wielka Wieś, Jastarnia, dziś osobna wieś paraf., Kusfelt i Nieponia; parafian liczono około 300 (ob. Wizytacya Madalińskiego, str. 80). Przy kościele istniała szkoła, organista był nauczycielem. R. 1710 pobierał prob. mesznego 12 kor. żyta i tyleż owsa, dawniej zaś po 30 korey (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 52). R. 1780 liczyła par. swarzewska 1459 kat. i 297 akat., żydów nie było; mesznego dawała wś po 32 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 35). Proboszczami byli tu: r. 1676 Gaspar Kazimierz Edward; 1686 Jan Axoltz; 1730 Haraźniewski; 1740 Dąb; 1779 Jan Olszewski, miał 2 wikarych do pomocy; 1848 Wincenty Lniski; 1853 Antoni Kapica; 1869 Józef Gollnik. R. 1686 należały do prob. 2 włóki, dalej łaki i wolne rybołówstwo w morzu. W wielkim ołtarzu kościoła jest umieszczona cudowna figura N. M. P., słynąca w całych Kaszubach. Jest udatnie z drzewa rzeźbiona i pozłacana; przedstawia zaś Matkę Najświętszą piastującą Dzieciątka Jezus. Tak Dziecko jako i Matka mają na głowie srebrne pozłacane korony, drogami wysadzone kamieniami; w ręce trzyma Matka Boska berło srebrne. Przez pewien czas mieściła się ta figura w kościele na Helu. Później jednak wystawili rybacy i żeglarze pierwotny kościółek w Swarzewie. Kiedy potem przybudowano drugą część, stanowił ten pierwszy kościółek chór mniejszy czyli presbyteryum. Odtąd figura N. M. Panny nowemi zasłynęła łaskami, jak świadczą różne wizytacye i wota. „Cujus imago in hoc loco plurimis miraculis claret, quod probant offerentium tabellae et alia vota (tych było wówczas 89), atque imagines naufragantium, powiada wizyt. Szaniawskiego (str. 51). Między innymi darował opat oliwski Aleksander Kęsowski srebrną monstrancję, takież pacyfikał, dwa srebrne lichtarze i puszkę srebrną, oprócz tego drogi bardzo ornat. Ludu pobożnego przybywało dawniej bardzo wiele, nawet całe kompanie, mianowicie z Pucka i Wejherowa. Teraz jednak przychodzi już tylko kompania na Szkaplerzną z Jastarni i na Narodz. Matki B. ze Strzelna. Największy odpust przypada w to ostatnie święto, które jest zarazem świętem tytularnem kościoła. Papież Pius IX udzielił 1855 r. na ten dzień jako i na całą oktawę zupełnego odpustu. Zaraz za wsią znajduje się w stronie Puckiej zatoki studzienka. Około niej jest okragła kapliczka, cała z cegły, gontami kryta, ale ołtarza w niej nie ma. Natomiast znajduje się w niej opis wszystkich zajęć cudownych i losów obrazu. Opis ten oprawiony jest w ramy, niby obraz i wykonany wierszem po polsku i po niemiecku r. 1775

(ob. „Cudowne obrazy“ przez kś. Fankidejskiego, str. 76—83). *Ks. Fr.*

Swarzewska Kępa, niem. *Schwarzauer Kaempe*, północna z trzech kęp nad zatoką pucką, oddzielona od ładu dwoma rzeczkami przymorskimi, od pld. Płutnicą, a od zach. Czarną (ob. Pucka i Oksywska Kępa).

Swarzędz 1.) al. *Grzymalów*, urząd. *Schwer-senz*, miasto, w pow. poznańskim, o 10 klm. na wschód od Poznania, na wschodnim wybrzeżu jez. Swarzędzkiego, przy drodze żel. poznańsko-wrzesińskiej, na trakcie poznańsko-warszawskim, w okolicy wzn. 91 do 99 mt. npm. Posiada kościół prot., synagogę, szkołę, st. dr. żel., st. tel., urząd pocz. 3-rzędny, aptekę, lekarza, chirurga, towarzystwo pożyczkowe, 4 jarmarki do roku, 300 dm., 721 rodzin, 3100 mk. (1440 pld. męz., 1660 żeńs.; 1448 katol., 1078 prot., 574 żyd.). S. jest siedzibą komisarsza obwod. i urzędu stanu cywiln. Herb miasta składa się z dwóch herbów szlach. Łódzia i Grzymała: na złotej łodzi brama o 3 wieżach, w środku bramy rycerz z mieczem. Kościół katolicki stoi na obszarze wsi Swarzędza, a protestancki w mieście. Par. prot. liczyła w r. 1860 w 64 osad. 3438 dusz, obok 8354 katol. Dzieje kościoła podaje „Posener Provinzial Blaetter“ (1846 r., II, 96). Ludność zajmuje się handlem i drobnym przemysłem. W r. 1704 było tu 2767 mk., między którymi 1501 żydów, 448 rzemieślników i 87 sukienników. W r. 1765 płacili żydzi 2048 złp. pogłównego. Jezuici poznańscy mieli w S. na synagodze 18500 złp. Około r. 1793 było w S. 356 dm., 6 wiatraków i 2430 mk. (1277 żydów, posiadających 15000 tal. majątku kahalnego), 86 krawców, 73 sukienników, 39 szewców, 37 handlarzy, 36 płócienników, 26 mielarzy, 25 kuśnierzy, 16 szynkarzy, 9 piekarzy, 8 guzikarzy, 7 muzykantów, po 6 rzeźników, młynarzy i golarzy, po 5 garncarzy i stolarzy, po 3 tabaczników, szmuklerzy, cieśli, bednarzy, slusarzy, kowalów, garbarzy i kapeluszników, po 2 powroźników, mosiężników, szklarzy i oberżyistów, jeden blacharz, farbiarz, tokarz, blachnierz, druciarz, iglarz, gwoździarz, siodlarz, kołodziej, kamieniarz, ceglarz, pończosznic, piernikarz, introligator, lekarz i aptekarz. Miasto miało 2000 tal. długu; utrzymywało 2 stróżów; dochody wynosiły 860 tal. a rozchody 804 tal. W r. 1809 było około 2500 mk.; w 1811 r. 1797 mk. w 360 dym.; 1821 r. 2309 mk.; 1837 r. 2923 mk.; 1840 r. 364 dm. i 3197 mk. (862 katol., 691 prot., 1644 żydów); 1843 r. 369 dym., 2968 mk.; 1861 r. 3083 mk.; 1871 r. 314 dm., 2939 mk. (1152 kat., 1008 prot., 779 żydów). Miasto powstało na obszarze wsi S. około r. 1620. Zygmunt Grudziński, kalwin, dziedzic, zajął się prze-

śladowanymi wówczas w Poznaniu żydami, sprowadził ich gromadnie do S., gdzie im wybudował 36 domów, pozwolił założyć synagogę i cmentarz i prowadzić rękodzieła bez osobnej opłaty; zapewniwszy im opiekę, wyniósł tak zaludnioną część wsi do rzędu miast i nazwał ją Grzymałowem od herbu swego; następnie uzyskał w r. 1638 od króla Zygmunta III przywilej, nadający miastu prawo niemieckie i zezwalający na targi i jarmarki. Równocześnie lub też nieco później Grudziński dał przytułek prześladowanym w Poznaniu dysydyntom; pozwolił im odprawiać nabożeństwo w kaplicy zamkowej, sprowadził pastora Niemca, wyznaczył miejsce na założenie kościoła, cmentarza i szkoły. Miasto Grzymałów stało się rajem dla żydów, miejscem pielgrzymki dla dysydyntów. Sąsiedztwo nowej, rozwijającej się szybko osady miejskiej, stało się niewygodnym dla Poznania, który w r. 1627 obliczywszy poniesione stąd straty na 50,000 tal. wytoczył woj. Zygmuntowi Grudzińskiemu proces o nieważność lokacji Grzymałowa. Zabiegi mieszczaństwa były daremne; Grudzińskiemu przysadzono tę lokację. Odnosny dokument, spisany na zamku kurnickim w r. 1683 dnia 23 sierpnia, zdaje się być powtórzeniem pierwotnego, którego nie znamy. Kronika miejscowa zapisuje wielki pożar w r. 1656, łupiestwo Adama Szmigielskiego w r. 1704 i pobyt wojsk rosyjskich w r. 1707. Miasto Grzymałów miało wspólnych z wsią S. dziedziców; pierwsza z tych nazw poszła w zapomnienie, a druga przyczepiła się do miasta. Domena Swarzędz złożyła się z nabytej przez rząd pruski majątności swarzędzkiej i z innych dóbr zabranych, kościelnych, klasztornych i starościńskich, rozrzuconych w pow. poznańskim i średzkim; składały ją w r. 1843 następujące osady: Baranów, Berdychów, Biskupice, Bociniec, Borowa Karczma, Borówko, Borowy Młyn, Bugaj, Buszkowice, Czapury, Czerlejko, Czerlejno, Czerwonak, Darnosz, Dębina, Garaszewo, Garby, Giecz, Glinka, Główno, Góra, Gortatów, Gruszczyn, Hamry, Heinrichsau, Jagodno, Janikowo, Janków z młynem, Jasień, Jerzykowo wieś i holendry, Jerzyn, Jerzyńskie holendry (Bitterfeld), Jezierce, Karolin, Kicin, Kliny, Kleszczewo, Kocanowo, Komandorya, Kostrzyn wieś, Koziegłowy, Krerowo, Krzesinki, Krzyżowniki, Kuracz, Łączny młyn, Łągiewniki, Libartowo, Łowecin, Mała Górka, Maryopole, Marlewo, Mechowo z młynem, Michałowo, Minikowo, Nadolnik, Nadroźny młyn, Nowa Wieś, Nowy Dwór, Nowy Młyn, Obrzyca, Olszak Komandorski, Olszak Starościński, Opatówko, Paczkowo, Piotrowo, Pławce, Podarzewo wieś i holendry, Polska Wieś (i Forbach), Poświę-

tne, Prądno wieś i holendry, Psarskie, Rabowice, Rybitwy, Sarbinowo, Śródka, Staniszewo, Starołęka Mała i Wielka, Stępcin, Stęszewko wieś i holendry, Strumiany, Sychy Las, Swarzędz wieś, Swarzędzkie leśnictwo (Streitort), Świętojański młyn, Świszulkowo, Tanibórz, Trzebiśławki, Wagowo, Węglewo wieś i holendry, Wilhelmshorst, Wiorek, Wiśniewo, Wójtowstwo, Zalasewo i Zieleniec. Osady te obejmują 32913 ha (26772 włosc. i 6141 dwor.); na powiat poznański przypada 14796 ha. (13643 włosc., 1153 dwor.) a na pow. średzki 18117 ha (13129 włosc. i 4988 dwor.). 2.) **S.** al. *Swarzędz* i *Swarzędz*, *Swanrancz* w r. 1366, *Swanrzancz* r. 1377, urzęd. *Schwersenz*, ws. kościelna, tamże, zlewa się z miastem S., z którym tworzy poniekąd jedną całość. W r. 1366 Tomisław z S. sprzedał kapitulę pozn. młyn Borowy nad Cybiną; w r. 1377 pisał się Wincenty z S.; r. 1397 Mikołaj z Srebrnej Góry przekazał altarzyście pozn. Pomerowi roczny czynsz z S. i innych włości (Kod. Wielkop.); w r. 1398 występuje Wytko Swarzędzki (Akta gr. wielk., II, 737), a w r. 1400 Andrzej syn Wiktora z S., wikary pozn. (Kod. Mazow., str. 135). W r. 1580 było w S. 2½ łąn, os., 3 zagr., 30 owiec i pasterz; ws. tę dziedziczył Andrzej Górka, kaszt. międzyrzecki, a po śmierci jego w r. 1592 Piotr Czarnkowski; późniejszymi dziedzicami byli Zygmunt Grudziński († 1653), Adam Antoni Opaliński, potem Koźmińscy z Iwanowic (do 1792), Jan Klug, kup. poznański, około r. 1796 kaszt. Bojanowski, po nim Kasawdów, a około r. 1830 rząd pruski. Na obszarze S. założył około r. 1620 woj. Grudziński miasto Grzymałów, dziś Swarzędzem zwane; około r. 1773—5 Teodor Koźmiński, wojewódzki kaliski, wiódł spory graniczne z p. Lipską, kasztelanową łączycą (Konstyt., II, 143). W końcu zeszłego wieku składały się majątności swarzędzkie osady: Garby, Gruszczyn, Jasień, Kruszwania, Łowęcina, Swarzędz, Zieleniec i Zalasewo. Zamek istniał tu jeszcze po r. 1777; dziś nie wiadomo gdzie stał. Ws. ma obecnie 27 dm., 320 mk. (284 kat., 36 prot.) i 439 ha (287 roli, 25 łąk); czysty doch. z ha roli 11·94 mrk., z ha łąk 18·90 mrk.; w tym obszarze objęty jest folw. (250 ha, w tem 100 ha jeziora z 2 wyspami); właścicielem jest Carl Hofmeyer. Przysłowie „Przyjechała nędza do Swarzędza“ nie wyraża, jak sądzi Weryha Darowski, żadnej miejscowości. Ks. Dambek przypuszcza, że przysłowie to powstać mogło w czasie przesiedlenia żydów—nędzarzy z Poznania. Kościół p. w. św. Marcina istniał już w r. 1377; w tym bowiem czasie Wincenty z S. chcąc pozbyć się dziedzictwa swego, znalazł w obec stęty wielkopolskiego Domarata,

że Dzierkowi z sąsiedniego Łowęcina służył prawo kolatorstwa w jednej trzeciej części (Kod. Wielk., n. 1738). W miejscu starego, drewnianego, stanął około r. 1638 nowy z cegły, do którego przybudowano później niektóre części a 1792 r. wieżę w formie piramidy (90 stóp wysoka). Pod kościołem w grobowcu sklepionym spoczywają zwłoki niektórych Koźmińskich. Altarya p. w. św. Rożanica, założona w r. 1752 przez Teodora Koźmińskiego, wcielona została do probostwa w r. 1796. Ta altarya z bractwem rożanicowem miała osobnego księdza promotora (ob. ks. Dambek, Opis S. i parafii, zamieszczony w Kurjerze poznańskim z r. 1886). Par., licząca 1474 dusz, składają: Gortatowo, Gruszczyn, Jasień, Kruszwania, Łowęcina, Nowa Wieś, Nowy Młyn, Paczkowo, Swarzędz miasto i wieś, Zalasewo i Zieleniec. Kapliczkę zamkową utrzymywali Koźmińscy około 1777 r. Szkoła przy kościele istniała w r. 1695. Obecnie znajdują się szkoły par. w Łowęcinie i w mieście Swarzędzu. Szpital kościelny wspominają wizyty z r. 1638 i 1725; zabezpieczony w r. 1647 na synagodze poznańskiej kapitał 200 złotych, od którego pobierał odsetki, przepadł w r. 1775. Obecny fundusz na utrzymanie ubogich składa się z 5562 mrk. S. jest miejscem urodzenia (r. 1815) Pauliny z Łauczów Wilkońskiej, powieściopisarki i żony znanego humorysty, który w swoich Ramotkach pomieścił zabawną anegdotę p. t. „Napoleon i Żydki ze Swarzędza“. *E. Cal.*

Swarzędzkie 1.) jezioro, 3 klm. długie, 0·6 klm. szerokie, zasila ją wody Cybiny, która płynie przez jezioro, i strugi od Zalasewa; wybrzeża są wzgórzyste; na wschod. rozłożyły się ws. i miasto Swarzędz, na zach. nie ma osad. Na jez. są dwie wysypki. Cybina wchodzi do jez. między Gruszczynem i Gortatowem; wypływa pod Zieleniec. 2.) **S.**, leśnictwo, niem. *Streitort*, ma 1 dm., 7 mk. (3 kat., 4 prot.) i 529 ha obszaru dwor. (16 roli, 487 lasu). Rozciąga się między Poznaniem i Swarzędzem, tudzież między drogą żel. pozn.-gnieźnieńską i traktem poznańsko-warszawskim. 3.) **S. Piaski**, niem. *Schwersenzer Schiebsandwache*, na wschód od Poznania, wzdłuż praw. brzegu Cybiny, od młyna Świętojańskiego do Łącznego, są po większej części zagajone i służą za pola do strzelania dla wojska. *E. Cal.*

Swarzów, ws. nad Wisłą, pow. dąbrowski. Leży w dolinie Wisły, wzn. 180 mt. n.p.m., przy gościńcu z Dąbrowy (3·7 klm.) do Odmętu. Par. rz.-kat. w Oleśnie. Chaty, w liczbie 102, rozłożone są nad pot. Breniem (praw. dopł. Wisły). Potok ten dzieli się na obszarze wsi na ramiona, obejmujące obszerny ostrów; zachodnie ramie tworzy dosyć duży staw.

Obszar wiek. pos. (bar. Konopki) wynosi 23 mr. roli, 5 mr. łąk, 5 mr. pastw. i 1563 sążni kw. lasu; pos. mn. ma 771 mr. roli, 86 mr. łąk, 136 mr. pastw. i 7 mr. lasu. Ludność wynosi 577 dusz, 564 rz.-kat. i 13 izrael. Za Długosza (L. B., II, 431) S. opłacał dziesięcinę (warta 1/2 grzyw.) kościołowi w Oleśnie. W 1581 (Pawiński, Małop., 233) S. był własnością kasztelana sandom., który płacił od 9 kmieci, 2 i 1/2 łąna, 11 zagr. z rolą, 4 komor. z bydłem i 2 komor. bez bydła. S. graniczy na pld. z Rudą i Kozubowem, na zach. z Oleśnem, na wschód z Gruszowem, a na ptn. z Breniem Konopką. *Mac.*

Swata-Mara, węg. *Szent-Maria*, wś, w hr. liptowskim; kościół katol. paraf., sięgający czasów zaprowadzenia chrześcijaństwa w Węgrzech. Parafia założona w XII w.; w pobliżu kościoła stał niegdyś zamek, zburzony r. 1425 przez czeskich taborytów. Wś ma 373 mk.

Swati Jan, węg. *Szent-Ivany*, *Szent-Janos*, niem. *St.-Johann*, wś, w hr. liptowskim, silne źródła wody szczawiowej. Kościół par. katol., zbudowany na skale wapiennej, w grobach doskonale zachowane zwłoki osób zmarłych przed 200 laty. Kościół par. ewang. Wś ta jest kolebką i własnością rodziny magnackiej Szent-Ivany; 1072 mk.

Swati Jur, węg. *Szent-György*, niem. *St.-Georg*, wś, w hr. szaryskim; kościół katol. paraf., 67 mk.

Swati-Martin, węg. *Szent-Marton*, niem. *St.-Martin*, wś, w hr. liptowskim, 411 mk.; kościół katol. filialny. Niegdyś siedziba templaryszów.

Swati-Michal, węg. *Szent-Mihaly*, wś, w hr. liptowskim; kościół katol. filialny, 141 mk.

Swati Mikulasz, św. *Mikolaj*, węg. *Lipto-Szent-Miklos*, niem. *St. Nicolaus*, mko, w hr. liptowskim, nad rz. Wagiem; starożytny kościół katol. paraf., synagoga żydowska, gorzelnia, browar, liczni rzemieślnicy i kupey, żegluga po Wagu, jarmarki i targi. Siedziba urzędu hrabstwa, z pięknym gmachem (*Comitatshaus*), st. dr. żel. koszycko-bogumińskiej, 2849 mk.

Swati Ondrej 1.) węg. *Szent-Andras*, niem. *St. Andre*, wś, w hr. spiskim; kościół katol. filial., zdroj szczawiowy, 118 mk. 2.) **Sw. O.**, węg. *Szent-Andras*, niem. *St. Andree*, wś, w hr. liptowskim; kościół katol. paraf., 369 mk.

Swati Peter, węg. *Szent-Peter*, wś, w hr. liptowskim; katol. kościół filialny, kościół par. ewang., uprawa roli, chów owiec, 690 mk.

Swatki, wś nad rzeką Izłą, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Kniahynin, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Oskierków, Marcyanowo, o 9 w. od gminy a 52 w. od Wilejki, ma 10 dm., 103 mk. (49 dusz rewiz. w 1865 r.). Była tu cerkiew prawosł. drewniana.

Swatki, sióło nad rz. Grupą, pow. hadziacki gub. połtawskiej, o 16 w. na ptn. od Hadziacza, ma 340 dm., 2707 mk.

Swatno, wyb. do Osia, pow. świecki, 5 dm., 41 mk.

Swatowo, dobra, pow. lepelski, w 2 okr. pok. do spraw włosc., gm. Stanisławowo, w 1863 r. 99 dusz rewiz.

Swaty, w XVI w. *Swaty*, wś i fol., pow. garwoliński, gm. i par. Ryki, odl. 35 w. od Garwolina, ma 89 dm., 594 mk. W 1827 r. 90 dm., 619 mk. Dobra Swaty składały się w 1882 r. z fol. S. i Wiktoryn, rozl. mr. 861: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 332, łąk mr. 33, past. mr. 3, lasu mr. 218, łos. młyn. mr. 1, nieuz. mr. 30; bud. mur. 2, z drzewa 5; płodozm. 6-pol., las urządzony; fol. Wiktoryn gr. or. i ogr. mr. 238, zarośli mr. 5, nieuz. mr. 2. Wś S. os. 68, mr. 1625. Według reg. pob. pow. stężyckiego z r. 1569 wś król. S., w par. Ryki, należąca do ststwa stężyckiego, miała 24 łąny, 20 zagr., 2 komor., 2 rzem. (Pawiński, Małop., 339). *Br. Ch.*

Swawola al. *Swynwola*, wś, pow. olkuski, gm. Cianowice, par. Białe Kościół. Leży pomiędzy Białym Kościołem a Szycami, po nad doliną Prądnika, ma 10 dm. W 1827 r. wś rząd., ma 8 dm., 57 mk. Zdaje się, że jest to ta sama osada którą Długosz (L. B., II, 52) opisuje pod nazwą „Wyschowa alias Wyzowa”. W XV w. stała tu karczma królewska z rolą, dająca dziesięcinę do kościoła W. W. Św. w Krakowie, wartości do 2 grzyw. Należała do par. Białe Kościół. *Br. Ch.*

Swawola, niem. *Schwolow*, dok. 1240 *Zolow*, wś, w Pomeranii, pow. słupski, paraf. kat. Słupsk. R. 1240 nadaje ją Świętopełk Krzyżakom (ob. Perlbach: P. U. B., str. 61).

Swawola, ob. *Sobiewola*.

Swedern (niem.), os., pow. szyłokarczemski, st. p. Szyłokarczma; 1 dm., 11 mk.

Swehpaine, *Szwehpaine*, rzeka w Kurlandyi, jedna z trzech strug, dających początek rzce Terweta (Tehrwitte, Terpentyna).

Swehtaine, jezioro w okr. goldyngieńskim, w par. Frauenburg (Kurlandya).

Swehte, rz. w Kurlandyi, lewy dopływ rz. Aa; ob. *Szweta*.

Swethof (*Szwehof*) 1.) *Gross*, folw. dóbr koronnych Kron-Wuerzau, w okr. mitawskim, pow. dobieński, par. mitawska (Kurlandya). Znajdował się tu letni zameczek książąt kurlandzkich, otoczony pięknym ogrodem. 2.) **S. Klein**, folw., tamże. 3.) **S. Bewehrt**, dobra koronne, tamże. 4.) **S. al. Pastoratshaeftchen**, fol. należący do probostwa mitawskiego. 5.) **S. Liewen**, folw. dobr prywatnych Azenburg, w okr. mitawskim, pow. i par. dobieńska.

Swejka, szczyt górski w Beskidzie lesistym, nad pot, Czertyżnianką, na obszarze gm.

Ropki (pow. gorlicki) i Czertyżnego (pow. grybowski). Wzn. 788 mt.

Swejsznie, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Niestaniszk, okr. wiejski i dobra Chomińskich, Dobrowlany, o 14 w. od gminy a 59 w. od Święcian, ma 15 dm., 146 mk. kat. (w spisie z 1865 r. podano tylko 3 dusze rewiz.).

Swelina (dok. 1283), struga pod Sopotem, pow. wejherowski (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 646).

Swemilwicz, ob. *Schwammelwitz*.

Swenten 1.) *Świętnujskie*, jezioro, w pow. selburskim (Kurlandya), w okolicach Ilukszty, wysoko położone (ob. t. IV, 899). 2.) **S.**, lotew. *Swentmujza*, wś i dobra pryw., w okr. selburskim, pow. i par. ilukszteńska. Posiada kościół katol. p. w. św. Trójcy, wzniesiony w 1800 r. przez hr. Kazimierza Zyberga, filialny par. Ilukszta.

Swentoroga, dolina przy ujściu Wilenki do Willi, pierwotna osada późniejszego Wilna, na której w 1272 r. ks. litewski Swintorog czy też syn jego Germont, w lesie dębowym miał wzniesić ołtarze na cześć Perkuna i rozniecić ogień święty, postanowiwszy tu arcykapłana Krywe-Kriwejto i innych ofiarników a miejsce to na groby czyli całopalenie zwłok książęcych przeznaczyć. Porów. *Wilno*.

J. Krz.

Swentupa, ob. *Święta* 3).

Sweprawice, *Zveprawici* i *Zvepavici* w r. 1136, *Sveprawice* 1265, *Sweprawice* r. 1357, os. niegdyś, w okolicy Znina. Bulla Innocentego II z r. 1136 wymienia między posiadłościami arcyb. gnieźnieńskich S. z kmieciami: Kusz, Krotosza, Oslab, Suliwy, Radost, Kochan i Domawy; r. 1265 arcyb. Janusz zamienił S. i Swierczewo na część Ostrowitego, należąca do Wincentego syna Aleksandra; r. 1357 arcyb. Jarosław przekazał dziesięcinę z S. kościołowi w Chomiąży. Odtąd nikną S., które niektórzy uważają za dzisiejsze Podawę, pod Gąsawą, w pow. szubińskim. Nazwę S. znajdujemy w Czechach, n. p. *Svepravice* (Sciprawitz) i *Svjpravice* (Siprawitz), a pokrowne Sieprawka w Lubelskiem. *E. Cal.*

Sweredówka al. *Swerydówka*, grupa domów w Pieniakach, pow. brodzkim.

Swerszutten (w dok.), ob. *Dzwierzuty* i *Mensguth*.

Swerydy al. *Na Swerydach*, grupa domów w Mostach Wielkich, pow. żółkiewski.

Swierzow. po węg. *Svirzso*, wś, w hr. szarymskim, kościół katol. filial., gr.-katol. filial., łąki, lasy, 342 mk.

Swęta, rzeczka, pow. szawelski (ob. *Dylbiny* i *Liżyki*), ob. *Szwęta*.

Swęchy 1.) pow. ciechanowski, ob. *Konarzewo-S.* 2.) **S.**, pow. przasnyski, ob. *Rapaty-S.*

3.) **S. Płoskie**, wś włośc., pow. przasnyski, gm. Bugzy-Płoskie, par. Janów, odl. o 26 w. od Przasnysza, ma 3 dm., 43 mk., 23 mr.

Swędów 1.) *Królewski*, wś włośc. nad rzeką Moszczenicą, pow. brzeziński, gm. Bratoszewice, par. Szczawin, o 3 w. na zach. od Strykowa, ma 20 dm., 235 mk., 700 mr. włośc., szkołę początkową. W 1827 r. było 22 dm., 165 mk. Według lustracyi z 1569 „wś Swędów szlachetny Jan Żeligowski dzierży w starej summie“, łąn. 3¹/₂, wójtostwa łąn. 2 (Lustr., V, 263). W 1576 Jan Żeligowski płacił od 3¹/₂ łąn., 1 zagr., 1 karczmy, 4 rzem., 8 osad. i 2 łąny wójtow. (Pawński, Wielkp., II, 88). 2.) **S. Szlachecki**, kol., młyn, karcz. nad rz. Moszczenicą, pow. brzeziński, gm. Dobra, par. Szczawin. Jest to wś przyległa z S. Królewskim; kol. ma 4 dm., 45 mk., 146 mr. włośc.; młyn 1 dm., 10 mk., 34 mr. dwor.; karcz. 1 dm., 6 mk., 2 mr. W 1827 r. było 8 dm., 66 mk. Na początku XVI w. łąny km. dawały dziesięcinę prebendzie łączyczej, zaś proboszczowi w Szczawinie meszne po 3 kor. żyta i 3 owsa z łąnu; wójtostwo zaś dawało dziesięcinę pleb. w Szczawinie (Łaski, L. B., II, 390).

Br. Ch.

Swędnia, rzeczka, bierze początek na obszarze wsi Lipicze, w gm. Tokary, pow. turckim, z mokrej nizin, płynie na pld. do wsi Rzęzawy, odtąd zwraca się na zach., płynie przez Chrosno, Gać Kaliską, Raszewy, skręca ku ptn.-zach. do Koźminka, po za Osuchowem skręca na zach. płynie pod os. młyn. Murowaniec, tworzy tu duży staw i rozdwaia swe koryto w mokrej nizinie. Dalej zmienia kierunek zachodni na pld.-zach., płynie na kol. Józefinę, Dęba, Roździały, Nędzarzew, Stare Miasto (Kalisz) i na obszarze tej wsi uchodzi do Prosny z praw. brzegu, o kilka wiorst powyżej Kalisza. W górnym biegu aż po Koźminiek nosi niekiedy nazwę „Gajowa“ i pod tą nazwą została opisana (ob. t. II, 440) jako lewy dopływ Swędnii. Rzeczka ta wspomniana już jest w dok. Innocentego II z 1136 r. pod obecną nazwą („aqua Zvandri“). Ujście S. schodzi się prawie z ujściem Cieni. Długa około 5 mil.

Br. Ch.

Swędrowy Most, wś, pow. ostrołęcki, gm. Dylewo, par. Ostrołęka (Kadzidło?). W 1827 r. było 8 dm., 46 mk.

Swędzieniewice al. *Świędzeniejewice*, w XVI w. *Swyadzanowicze*, *Szedzanowicze*, 1552 *Świędzeniejewice*, wś i dwa fol., pow. łaski, gm. Zapolice, par. Zduńska Wola, odl. 10 w. od Łasku; wś ma 10 dm., 111 mk.; fol. lit. A. 2 dm., 31 mk.; fol. lit. B. 3 dm., 34 mk. W 1827 r. było 11 dm., 107 mk. W 1882 r. fol. Swędzieniewice rozl. mr. 764: gr. or. i ogr. mr. 491, łąk mr. 40, pastw. mr. 40, wody mr. 2, lasu mr. 68, zarośli mr. 100, nieuż. mr. 23;

bud. mur. 5, z drzewa 11, las nieurzadzony, wiatrak. Wś os. 29, mr. 148 (według innych danych 184 mr.); wś Nowe Miasto os. 100, mr. 366. Na początku XVI w. należy do par. Marzenin. Łany kmieccie dają dziesięcinę arcyb. gnieźnieńskiemu a pleb. swemu tylko koledę, łany folw. dziesięcinę pleb. w Marzeninie (Łaski, L. B., I, 483). Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552 wś S., w par. Marzenin, miała 10 osad., 3 łany (Paw.ński, Wielkp., II, 242).

Br. Ch.

Świacica 1.) lewa odnoga rz. Hajny, w pow. boryrowskim, w gm. Ziembin, ma około 5 w. długości; łączy się z korytem głównem naprzeciwko wsi Murożnej. 2.) S., rzka w pow. bobrujskim, prawy dopływ Oły.

A. Jel.

Świacie, pow. święciański, ob. Uświacie.

Świaciec, jezioro, w pow. boryrowskim, w gm. Jurewo, pomiędzy jeziorami Wialikoje i Małoje, w lesistej, nizinnej i dość odludnej miejscowości; około 1/2 w. długie i prawie tyleż szerokie. W porze zimowej odbywa się tu rybołówstwo.

A. Jel.

Świack 1.) folw. centr. rozległych dóbr, w pow. augustowskim, gm. Wołowiczowce, par. Teolin, leży o 3 w. na pld. od Sopoćkiń i Teolina, około 20 w. na pln.-zach. od Grodna a 51 w. od Augustowa. Zarówno główny fol. jak i dobra, należące w XVIII w. i pierwszej połowie XIX w. do rodziny Wołowiczów, rozpadły się na kilka części: a) S. Górny, dziś S. Górskich, fol. i dobra, posiada pałac (po Wołowiczach), ogród angielski i owocowy, staw zarybiony; była też oranżerya i pasieka. Znajduje się tu obecnie fabryka parowa mączki kartoflanej, mogąca przerabiać do 200 korcey dziennie. Istniała tu dawniej sławna stadnina hr. Michała Wołowicza. W 1870 r. było 9 dm., 55 mk.; 1827 r. 4 dm., 29 mk. Część Świack Górskich składała się w 1884 r. z folw. S. i Gulbińszczyzna, rozl. mr. 1646; fol. S. gr. or. i ogr. mr. 337, łąk mr. 144, past. mr. 114, lasu mr. 756, nieuż. mr. 31; bud. mur. 9, z drzewa 14; płodozm. 8-pol., las urządzony; fol. Gulbińszczyzna gr. or. i ogr. mr. 211, łąk mr. 47, nieuż. mr. 6; bud. mur. 1, z drzewa 3; płodozm. 8-pol. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś Soniezo os. 23, mr. 417; wś Pieszczany os. 13, mr. 258; wś Radziwiłki os. 19, mr. 337; wś Wasaraby os. 9, mr. 61; os. Carewo os. 1, mr. 104. b) Świack „Jasudów“, dawniej S. Wołowicza, folw., ma 9 dm., 80 mk. W 1827 r. 4 dm., 41 mk. Część Świack „Jasudów“ składała się w 1889 r. z fol.: S., Wasaraby, Jasudów, Świackowszczyzna i Klimowszczyzna, rozl. mr. 3642; fol. S. gr. or. i ogr. mr. 606, łąk mr. 87, pastw. mr. 17, lasu mr. 1743, nieuż. mr. 72; bud. mur. 17; z drzewa 4; płodozm. 13-pol.; fol. Wasaraby gr. or. i ogr. mr. 231, łąk mr.

11, lasu mr. 52, nieuż. mr. 8; bud. z drzewa 4; fol. Jasudów gr. or. i ogr. mr. 350, łąk mr. 59, pastw. mr. 5, lasu mr. 61, nieuż. mr. 25; bud. mur. 5, z drzewa 8; fol. Świackowszczyzna gr. or. i ogr. mr. 112, łąk mr. 67, pastw. mr. 7, nieuż. mr. 5; bud. z drzewa 4; fol. Klimowszczyzna gr. or. i ogr. mr. 88, łąk mr. 8, pastw. mr. 16, nieuż. mr. 13; bud. z drzewa 2; lasy urządzone, gorzelnia, młyn wodny, pokłady wapna. W skład dóbr wchodziły poprzednio wsi: wś Wołowiczowce os. 35, mr. 879; wś Nowosady os. 18, mr. 368; wś Balenięta os. 28, mr. 465; wś Nowiki os. 20, mr. 218; wś Tartak i Nowosiółki os. 15, mr. 179; wś Aleksandrowo os. 2, mr. 33. c) S. al. Kokukowszczyzna, fol., pow. augustowski, gm. Wołowiczowce, par. Lipsk. Nie podany w nowszych spisach urzęd. W 1827 r. było 6 dm., 40 mk. d) S. Szaniawskich, zapewne ta sama część, która należała do Szefera. e) S. Szymkowce, ob. Szymkowce. 2) S., wś, pow. sejneński, gm. i par. Berżniki, odl. od Sejnu 8 w., ma 9 dm., 67 mk. W 1827 r. 5 dm., 42 mk.

Br. Ch.

Świack 1.) al. Świackie, folw., pow. dziśnieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okr. wiejski Terezyanów, którego był attyneneyą. Około 1840 r. nabyty przez Klemensa Fedorowicza, dziś własność syna jego Kazimierza, ma 293 dzies. 2.) S., Świdzka al. Świdzkaje, wś nad rz. Świdz, w pobliżu ujścia do niej rzeki Świerchiny, pow. rzeczycki, o 2 w. od koryta Berczyny, o 1 w. od traktu poczt. bobrujsko-rzeczyckiego, w gm. Horwał, ma 35 osad; cerkiew p. w. św. Eliasza, w 1851 r. zbudowana przez właścicielkę Horwala, Maryę Chołodowską, ma około 1000 parafian i z dawnych zapisów przeszło 1 1/2 włóki gruntu. Za poddaństwa należał S. do dom. Horwał; niegdyś królewskowszczyzna.

A. Jel.

Świackaja, osada nad rzeką Czesią, pow. surażki gub. czernihowskiej, o 90 w. od Suraża a 342 w. od Czernihowa, ma 430 dm., 2559 mk., dwie cerkwie jednowierców. Do osady należy 2018 dzies. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem, sadownictwem i ogrodnictwem, a także pszczelnictwem (do 870 ulów). Przemysł rękodzielniczy prawie nie istnieje; kołodzieje tutejsi wychodzą na zarobek do gub. mińskiej. Ruch handlowy dosyć rozwinięty; odbywa się tu 4 jarmarki doroczne oraz targi dwa razy na tydzień. Osada, jako słoboda, założoną została w końcu XVII w.

Świackiewicze, okolica szlach. i folw. przyw. z dworem, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 50 w. od Lidy, 14 w. od Bjszyszek, 2 dm., 15 mk. katol.

Świackowszczyzna, pow. augustowski, gm. Wołowiczowce, par. Teolin, ob. Świack.

Świacz, ob. Świdz.

Świada, ob. *Swiedź*.

Świadka al. *Swiatka*?, w Kieleckiem, część majoratu rząd. Kownatki.

Świadkowa (ob. *Nieznałowa*), mylnie zamiast: *Świątkowa*.

Świadnów, wś nad rz. Ostrawicą, w Morawii, pow. i okr. sąd. Mistek, ma 786 mk.; ob. *Ostrawica*.

Świadoście, jezioro w pow. wilkomierskim, na północ od mka t. n., otoczone łąkami, 2 1/2 w. dł., 3/4 w. szer.

Świadoście, żmujdz. *Swiadasej*, mko i dobra nad jez. Ołowszą, pow. wilkomierski, na pograniczu nowoaleksandrowskiego, okr. pol. Onikszty, gm. i par. Świadoście, o 59 i 60 w. od Wilkomierza, przy drodze bocznej z Komaj do Wilkomierza, na północ od Onikszt. Ma 64 dm., 903 mk., kościół katol. paraf., 2 kaplice katol., dom modlitwy żydowski, urząd gminny, szkołę wiejską. Kościół p. w. św. Michała Archan., wzniesiony z drzewa w 1575 r. przez ks. Mikołaja Radziwiłła. Dwie kaplice: koło kościoła i na cmentarzu kaplica grobowa fundowana około 1848 r. przez Lucyana hr. Morykoniego dla swej żony Maryi z Łopacińskich. Parafia katol., dekanatu uciańskiego, 3207 wiernych. Kaplica N. M. P. w Ołotach. Gmina składa się z 9 okręgów wiejskich (starostw), obejmuje 46 nomenklatur, mających 1967 mk. włościan. W okolicy uprawa lnu. Ś. należało niegdyś do klucza birżańskiego ks. Radziwiłłów, którzy tu zbór kalwiński założyli. Duchowny przy zborze tym pobierał pensję i ordynaryę ze skarbu książęcego. W 1784 r. zbór tutejszy afiliowany był do zboru sołomiejskiego. Dziś w całej parafii niema ani jednej osoby wyznania reformowanego i niepozostało się nawet tradycyi ustnej o ich bytności tutaj. Kościół katol. miał się znajdować przez pewien czas w ręku kalwinów, wkrótce jednak został zwrócony katolikom. W 1596 r. ks. kardynał Jerzy Radziwiłł uposażył go nadaniem ziemnym. W zeszłym wieku Ś. nadane było przez ks. Karola Radziwiłła „panie kochanku“ Leonowi Borowskiemu, przeszło następnie do rodziny hr. Morykonich i do dziś pozostaje w ich posiadaniu.

Świadowo 1.) wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Plissa, okr. wiejski i dobra, dawniej Rudominów, następnie Wańkowiczów, Horki, o 15 w. od gminy a 38 w. od Dżisny, 6 dm., 55 mk. (w 1865 r. 24 dusz rewiz.). 2.) **Ś. al. Świady**, folw. i dobra nad jez. t. n., pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Prozoroki, okr. wiejski Ziabki, o 6 w. od gminy a 39 w. od Dżisny, 1 dm., 43 mk. (w 1865 r. 21 dusz rewiz.); własność Rudominów. J. Krz.

Świady 1.) jezioro w pow. dzisieńskim, do 2 w. długie i 300 saż. szerokie, pod folw. t.

nazw. 2.) **Ś.**, folw., pow. dzisieński, ob. *Świadowo*.

Świady al. *Świada*, wś i dobra w pobliżu rz. Essy, pow. borysowski, w 1 okr. pol. i par. katol. Chołopienicze, gm. Wołosewicz. W XVIII w. dobra należały do Żabów. Tadeusz Żaba, podkomorzy wileński, uregulowawszy swoim kosztem koryto rz. Essy, wyrobił sobie na sejmie 1775 r. prawo pobierania opłaty za spław drzewa (ob. Vol. Leg., VIII, fol. 695). W pierwszej połowie b. stulecia dobra Ś. były własnością Platerów, składały się z 17 wiosek, mających 722 włośc. płci męz. Obecnie wś ma 31 osad; cerkiew p. wez. św. Koźmy i Damiana, erekcyi Tadeusza Żaby, opatrzona funduszem ziemnym w ilości 150 morgów pola i łąk, liczy do 1500 parafian, ma kaplicę p. wez. św. Eliasza w Rudni. Od 1870 r. dobra należą do mieszczańskiej rodziny Haława, mają 19052 dzies. ziemi dworskiej; gorzelnia, 4 karczmy, młyn z foluszem. Grunta wzgórzyste, w okolicy duże lasy, łąk obfitość. A. Jel.

Świadzica, rzka w pow. borysowskim, prawy dopł. Essy, ma początek w lesistych moczarach pomiędzy folw. Reut-Pole i zaśc. Iwan-Bor. W pobliżu źródeł przybiera z prawej strony strugę Usiewierdzinkę, upływającą 6 w. w kierunku północnym dociera do granicy powiatu lepelskiego i na przestrzeni 3 w. zatoczywszy tąż granicą koło na zachód i przyjąwszy z praw. strony rzeczkę Starobinkę, płynie ku wsi Świadzica, poniżej której uchodzi do Essy pod osadą Wilę, na granicy pow. borysowskiego i lepelskiego. Długa przeszło 2 mile. Wiosną spławia drzewo z lasów okolicznych do Essy. Z powodu małego spadku młynów nie ma. A. Jel.

Świadzica, wś nad rzką t. naz., dopł. Essy, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Wołosewicz, ma 19 osad. Dawniej należała do dom. Świady (par. prawosł.), Żabów, następnie Platerów. Grunta lekkie, w okolicy duże lasy, łąk i pastwisk obfitość.

Świaniszki, okolica szlach. nad rz. Wersoką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 39 w. od Lidy, 3 w. od Ejszyszek, 2 dm., 13 mk. katol.

Świanowo, ob. *Sianowo*.

Świanowska Huta, ob. *Sianowska Huta*.

Świanowszczyzna, okolica szlach. nad strum. Dołomanem, pow. lidzki, w 4 okr. pol., o 42 w. od Lidy, 29 w. od Wasiliszek, 2 dm., 8 mk. kat. A. T.

Świat..., ob. *Święc...* i *Świąt...*

Świat-Nowy 1.) al. *Nowy-Swiat*, fol., pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, par. katol. Woroncz. 2.) **Ś. N.** al. *Nowy-Swiat*, wś, w pobliżu kotliny rzki Kołpienicy, dopł. Szczary, pow. nowogródzki, w 3 okr. pol. Nowa Mysz, gm. Stołowicz,

ma 7 osad; miejscowość lekko falista, bezleśna, grunta urodzajne. *A. Jel.*

Świate, wś, pow. dubieński, nad stawem uformowanym przez rzekę Czerniawkę, wpadającą do Zbytenki, która połączywszy się pod Ostrogiem z Wilią, wpada do Horynia; gleba piaszczysto-gliniasta. Położona na brzeżu obszernych lasów hurbieńskich, należących do dóbr mizockich. Wś ta zostaje obecnie w posiadaniu Horbaczewskich i Sowinowskich. Przed 1816 r. należała do Duninów Karwickich, a przed 1748 r. stanowiła część ordynacji ostrogińskiej. *J. D. K.*

Światec al. *Święciec* 1.) rzeka w gub. wołyńskiej, dopł. Horynia. 2.) **Ś.**, rzeka w pow. kijowskim, dopł. Irpenia, ob. *Bobryca*.

Światelko, kuźnica, pow. kielecki, w pobliżu Humra, produkowała do 2400 cnt. żelaza rocznie. Dziś nieczynna.

Światkówka, góra trachitowa w obrębie wsi Szczawnicy, zwana też Bryjarką (ob.). Na pld.-zach. stronie tej góry wytryskiwały dawniej źródła „Anieli” i „Heleny”, które 1867 r. zniknęły, a natomiast o 3 stopy powyżej powstało źródło „Wandy”. W r. 1875—1876 badał je prof. Radziszewski.

Światle, jezioro, w pow. święciańskim, pod zaśc. Kretowszczyzna.

Światłowizna, os. nad strum. Oleśnica, pow. sieradzki, gm. Majaczewice, par. Stolec, odl. 23 w. od Sieradza; ma 1 dm., 13 mk. kat., 30 mr.

Światłowo, projektowana w r. 1438 nazwa dla Przygodzi, w pow. kaliskim, później odolanowskim.

Światock al. *Światockie*, wś nad jeziorem, pow. radomyski, na pograniczu pow. owruckiego, w 4 okr. pol., gm. i par. praw. Chabne (o 6 w. na pld.-zach.), o 104 w. od Radomyśla, ma 603 mk. (650 podług Pochilewicz), uwłaszczonych na 1185 dzies. Wś ta w 1415 r. należała do dóbr katedry Sofijskiej w Kijowie, następnie weszła w skład klucza chabeńskiego, należącego obecnie do Horwatów.

Światoje 1.) sioło, pow. rohaczewski, gm. Horodziec, ma 103 dm., 795 mk. 2.) **Ś.**, ob. *Święte*.

Światonia al. *Światunia*, wś włośc., pow. turecki, gm. Zelgoszcz, par. Wielenin, odl. od Turka 29 w., ma 9 dm., 63 mk. W 1827 r. 11 dm., 65 mk.

Światoniowa - Wola, pierwotna nazwa *Manasterza*.

Światopolszczyzna, wś, pow. dzisieński, ob. *Polkowszczyzna*.

Światopółcz, zaginiony gród nad Dnieprem, w pow. kijowskim, na miejscu którego zaległa dziś wś Wytaczów (ob.).

Światopółka, rzeka w gub. mińskiej, prawy dopływ Jasiółdy.

Światosław al. *Świętosław*, przys. Skolego, pow. stryjski.

Światoszyce, sioło, pow. horecki, gmina Światoszyce, w pobliżu mka Dąbrowny (Dąbrowny), posiada zarząd gminny, ambulatoryum. Gmina ma 6665 mk. (1638 męz., 1701 kob. i 3326 dzieci). W gminie znajduje się 2064 dzies. lasów prywat. i 2384 włościań.

Światoszyn, folw. i dobra nad Niemnem, pow. władysławowski, gm. Światoszyn, par. Ponieśń, odl. od Władysławowa 49 w., ma 78 mk. W 1827 r. 2 dm., 26 mk. Fol. **Ś.** rozl. mr. 1456; gr. or. i ogr. mr. 373, łąk mr. 187, past. mr. 74, lasu mr. 823, w odpadkach mr. 85, nienż. mr. 140; bud. mur. 5, drewn. 9; płodozm. 4-pol., lasy nieurządzone, wiatrak. W skład dóbr poprzednio wchodziły wsi: Kruki os. 44, mr. 50; Jagieniszki os. 11, mr. 325; Juszki os. 2, mr. 80; Kulnie os. 3, mr. 94; Soboliszki os. 3, mr. 75; Norejki os. 4, mr. 180; Ejeiuny os. 6, mr. 254; Pipliszki os. 10, mr. 79; Borowiszki os. 6, mr. 10; Bożyszki os. 2, mr. 80; Pojzdogi os. 3, mr. 125; os. Androniszki mr. 35; os. Raponiszki mr. 50; os. Ziemiówka mr. 29. **Ś.** gmina ma 5001 mk., 14,116 mr. obszaru. Należy do sądu gm. okr. IV w os. Lokajcie (16 1/2 w.), st. p. Szaki. W skład gminy wchodzi: Androniszki, Antozele, Antubiszki, Bertule, Borowiszki, Bożyszki, Czerbiszki, Duleńczyszki, Ejeiuny, Ejeiginy, Gieguże, Golonkowo, Gierdziuny, Ilgowo fol., Ilgowo Małe, Jagieniszki, Jakubańce, Juszki, Katele, Kłongie, Kmietyszki, Krejwie, Kretkompie, Kruki, Kulnie, Kumiecie, Lepołatele, Mieszkieluny, Misiuny - Hryncewicz, M.-Olszewskiego, Minkiszki, Morgowo, Morki, Norejki, Pamiątka, Pesel, Pipliszki, Pojeziorki, Pojzdogi, Połobie, Ponieśń, wś i fol., Potasze, Prościuny, Pujdaki, Puniszki, Raponiszki, Rymaniszki, Soboliszki, Sutki, Sutkiszki, Syberya, Światoszyn, Świrgały, Szoryszki, Terwidany, Tubiszki, Tucie, Twirbuty, Tyrniany, Urlikis, Wedegiszki, Wojdgiry, Ziemiówka, Zygmontyszki, Żejmy, Żemajtele i Żukle. *Br. Ch.*

Światoszyn al. *Światoszyński*, las koło wsi Bieliche, w pow. kijowskim. W lesie znajduje się uroczysko Strelniki.

Świato-Troickoje al. *Troickoje* al. *Wołchonskoje*, mko nad rzeką Tiligulą, pow. ananiewski gub. chersońskiej, o 25 w. na pld.-wschód od Ananiewa, ma 192 dm., 929 mk., cerkiew, targi, st. poczt. Założone w 1829 r.

Światozierje, jezioro, w pow. borysowskim, w obrębie gm. Byteza, w pobliżu wsi Dubieni, długie 3/4 w., szerokie 1/2 w.; brzozi ma wyniosłościami lesistemi otoczone. *A. Jel.*

Światyłowicze al. *Świtiłowicze* 1.) wś, pow. mohylewski, gm. Nieżkowka, ma 23 dm., 142 mk., z których 20 zajmuje się garncar-

stwem. 2.) **S.** 2, ws, tamże, ma 24 dm., 129 mk., z których 20 zajmuje się garncarstwem. 3.) **S.**, sioło, pow. rohaczewski, gm. Stolbuny, ma 119 dm., 377 mk.; szpital wiejski.

Światyłowka, sioło nad rzeką Krzywą Rudą, pow. kremieneczucki gub. poltawskiej, o 61 w. na pñ.-zach. od Kremieneczuga, ma 406 dm., 2985 mk.

Światyszk, ws, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Janiewo, okr. wiejski Słowiki, o 3¹/₂ w. od gminy, w 1865 r. 9 dusz rewiz.; należała do dóbr Lasunowo Zasztowtów.

Świążk al. *Swijażsk*, mto powiat. gub. kazańskiej, na praw. brzegu rz. Świagi, w pobliżu ujścia jej do Wołgi, odl. o 37 w. na pñd.-zach. od Kazania, zbudowane na wzgórzu, otoczone nizinami, zalewanymi podczas przyboru wiosennego wodami Wołgi i Świagi. Ma 6 cerkwi (1 drewn.), monaster męzki i żeński, 322 dm. (8 mur.), 3376 mk., 34 sklepów, szpital, szkołę powiat. i miejską, st. poczt. i przystań statków parowych. Własność miasta stanowi 2 dm. drewn., młyn wodny, prawo rybołówstwa na rz. Świadze i 1698 dzies. Mieszkańcy zajmują się drobnym handlem i wychodzeniem na zarobek do Kazania. Przemysł rękodzielniczy i fabryczny słabo rozwinięty, reprezentowany był w 1868 r. przez 140 rzemieślników i 2 małe zakłady przemysłowe. Targi odbywają się co tydzień (w niedziele). Mto założone zostało w 1551 r. z polecenia Iwana Groźnego dla powstrzymania napadów Tatarów kazańskich i Czuwaszów; było otoczone rowami i wałami, miało kilka wież i wrót. Od 1708 r. mto powiat. gub. kazańskiej, następnie miasto prowincjonalne prow. świążskiej, od 1781 r. mto powiat. namiestnictwa, a od 1796 r. gub. kazańskiej. *Świążski powiat* leży w środkowej części gubernii, po praw. brzegu Wołgi, która od pñ. i zachodu stanowi jego granicę, i zajmuje 54-22 mil al. 2623 w. kw. Powierzchnia powiatu ma spadek od pñd.-zach. na pñn.-wsch., jest w ogóle wzgórzystą. W powiecie znajdują się bogate pokłady wapna, spotyka się nadto gips. Pod względem geognostycznym należy do formacji triasowej. Powiat należy do dorzecza Wołgi, z dopływów której najważniejsze: Świaga z Kubnią i Buwą. Nieznaczne jeziora znajdują się wyłącznie na lew. brzegu Świagi. Błota, również niewielkie, spotykają się w dolinie Świagi i niektórych z jej dopływów. Pod lasami znajduje się 21% ogólnej przestrzeni. W 1867 r. było w powiecie (bez mta) 103,246 mk. (2648 rozkoln., 20,458 mahomet. i 64 pogan), zamieszkałych w 181 osadach (2 slobodach, 40 siołach, 11 siołkach, 123 wsiach i 5 drobnych osadach). W powiecie znajduje się 44 cerkwi praw. (21 murow.) i 12 domów modlitwy mahomet. Pod

względem etnograficznym, oprócz Wielkorus. jest tu do 25-6% Tatarów i 1-2% Czuwaszów. Mieszkańcy zajmują się rolnictwem, dożywianiem i wypalaniem wapna, rybołówstwem, sadownictwem, flisactwem i wychodzeniem na zarobek. Przemysł fabryczny nieznaczny, ograniczał się w 1863 r.: 2 gorzelniami, 2 młynami parowymi, fabryką oleju i potażarnią. *J. Krz.*

Świącie 1.) al. *Święcie*, ws włość. nad Bzurą (z praw. brzegu), pow. łowicki, gm. Bąków, par. Zduny, odl. 5 w. od Łowicza, ma 10 dm., 99 mk., 295 mr. W 1827 r. 4 dm., 34 mk. Wchodziła w skład ekonomii Zduny, w dobrach ks. łowickiego. 2.) **S.**, os. nad rz. Moszczenicą, pow. łęczycki, gm. i par. Piątek, odl. od Łęczycy 21 w., ma 1 dm., 8 mk.

Świączyn 1.) *Swieczyno* w r. 1580, niem. *Friedrichseck*, ws i dwór, pow. szremski, o 6 klm. na pñn.-wschód od Książa, na lew. brzegu Warty, między Roguskiem i Gogolewem, par. kat. Gogolewo, par. prot. i poczta w Książu (Xions), st. dr. żel. na Chocieczu (Falkstaett) o 5 klm. „Zwencino“ w dok. z d. 6 lutego 1234 r. (Kod. Wielkop., n. 139) nie wyraża S. lecz Świątniki (Schwentnig) pod Wrocławiem (Cod. Dipl. Sil., VII, n. 440). Co do r. 1265, 1318 i 1369 ob. *Świniec* (tawniej *Święciec*), w pow. kościańskim. *Swancza* w aktach grodz. wielkop. (I, n. 875) mylnie objaśniony Świączynem, jest imieniem osobowem. Pierwszą pewną wiadomość spotykamy w reg. pob. z r. 1580, było wówczas w S. 7 półłanków os., 2 zagr. i młyn wodny. Sejm z r. 1773—75 wyznaczył komisję do rozsądzenia sprawy Wacława Zakrzewskiego z Skrzetuskim o rozgraniczenie Zakrzewa, Książa, Kielczyna i Świączyna od Gogolewa, Zaborowa i Konarskiego (Konst., II, 283). Przy schyłku zeszłego stulecia należał S. do Ignacego Zakrzewskiego na Książu, kaszt. nakielskiego. Wieś składa się obecnie z 1 dm., ma 3 mk. kat. i 82 ha obsz. (56 roli, 6 łąk, 10 lasu). Dwór z Dębniakiem (7 dm., 58 mk.) tworzy okrag dwor., mający 23 dm., 299 mk. (231 kat., 68 prot.) i 619 ha (365 roli, 10 łąk, 150 lasu); tucz bydlą. 2.) **S.**, ob. *Świączyńskie Holendry*. *E. Cal.*

Świączyńskie Holendry, urząd. *Swionczyn-Hauland*, pow. szremski, o 3¹/₂ klm. na pñn.-wsch. od Książa. Graniczą z Świączynem; par. kat. Gogolewo, par. prot. i poczta w Książu; z leśniczówką tworzą okrag wiejski, mający 14 dm., 74 mk. (33 kat., 41 prot.) i 282 ha (142 roli, 13 łąk, 87 lasu). *E. Cal.*

Świątki 1.) al. *Świętki*, pustkowie na obszarze Klonowy, w pow. sieradzkim. 2.) **S.** al. *Świątki Rydzewo*, ws drob. szlach. i włość., pow. szczuczyński, gm. Grabowo, par. Lachowo. 3.) **S.** *Wertyce*, ws drobnej szl., pow. łomżyński, gm. Chlebiotki, par. Rutki. *Br. Ch.*

Świątkowa 1.) *Wielka*, wś, pow. jasielski, na wznies. 494 mt. n.p.m., na lew. brzegu Wisłoki, u ujścia potoku płynącego od Świerzowy i przyjmującego z praw. brzegu potok Kuczki. Teren podnosi się na wschod. granicy wsi w szczycie Kotaniu do 707 mt., na zachod. w szczycie Ohercu do 706 mt. n.p.m. U źródeł pot. Kuczki znajduje się źródło ropy. Wś posiada cerkiew par. drewn., 111 dm., 743 mk.; 725 gr.-kat., 8 rz.-kat. (par. w Żmigrodzie Nowym) i 10 izrael. Więk. pos. (Jana Lewickiego) wynosi 5 roli, 9 łąk, 1 ogrodu, 16 past. i 400 mr. lasu; pos. mn. 1669 roli, 744 łąk, 1069 past. i 112 mr. lasu. Gleba górska, owsiana, nieurodzajna. Uposażenie probostwa składa się z 257 mr. roli. Grunta probostwa są rozrzucone w 3 gminach: w Świątkowej Wielkiej, Małej i Świerzowej. Od r. 1878 szkoła ludowa. Graniczy na zach. z Wołowcem, na półn. ze Świerzową a na wsch. z Kotaniem. 2.) *S. Mała* al. *Świątkówka*, wś na praw. brzegu Wisłoki, naprzeciw Ś. Wielkiej, ciągnie się wzdłuż brzegu rzeki i drogi z Nieznajowej do Kotania. Granica wsi tworzy na zach. i półn. Wisłoka, na wschód pot. Gboń, na płd. góra Czerela (699 mt.). We wsi jest cerkiew gr.-kat. drewn. (wznies. 419 mt. n.p.m.). Wś ma 43 dm. i 251 mk.; 247 gr.-kat., i 4 izr. Obszar wiek. pos. (Jana Lewickiego) wynosi 349 mr. lasu; mniejszy podany razem z Ś. Wielką. Wś graniczy na płd. z Rozstajnem. W 1581 r. (Pawłowski, Małop., 122 i 123) istniały obydwie osady. Ś. Wielka jest wsią paraf., należy do stwta bieckiego. Było w niej 19 łąn. km., zagroda bez roli, 1 kom. bez bydła, 1 łąn. sołtys i 1 łąn. popowskie. Do par. należało Jaworze. Ś. Mała (Świethkowa) należała do par. w Grabiem i była dziedzictwem Mikołaja Stadnickiego, który miał 7 dworzyszcz wołoskich i dworzyszcz sołtysie. *Mac.*

Świątkowa Wola, w XV w. *Szwantkowa Wola*, w reg. pobor. z 1578 *Sniatkowa Wola*, w par. Momina. Obecnie nie istnieje. W połowie XV w. własność bisk. lubuskiego, miała 8 łąn. km., 2 karczmy z rolą, 4 zagr., z których dziesięcina (4 grzyw.) należy do proboszcza w Mominie, role położone w stronie Truskolasu płaciły dziesięcinę, wartości 4 grzyw., biskup. lubuskiemu (Długosz, L. B., II, 469). W 1578 r. własność Mikołaja Radziwiłła, który płacił od 10 osad., 7 łąn., 2 ubog. kom. (Pawłowski, Małop., 187). *Br. Ch.*

Świątkowice 1.) wś, pow. włocławski, gm. Baruchowo, par. Kowal, odl. 19 w. od Włocławka; mają 15 dm., 168 mk., 280 mr. ziemi włośc. i 560 mr. lasu dwors. należącego do Włocławca. W 1827 r. 13 dm., 124 mk., par. Kłótno. Według reg. pobor. pow. kowalskiego z r. 1557 wś S. al. Świątkowice, w par.

Białotarzek, miała 4 1/2 łąn. (Pawł., Wielkop., II, 18). 2.) *Ś.*, w XVI w. *Szwiatkowycze*, wś, kol. i folw., pow. wieluński, gm. Naradniece, par. Lututów, odl. 12 w. od Wielunia; posiadają szkołę początkową. Wś ma 35 dm. i 371 mk. (z kol. Bielawy); kol. ma 14 dm., 44 mk.; dwa fol. 8 dm., 45 mk. W 1827 r. 35 dm., 309 mk. Fol. S. lit. B. rozl. (w 1887 r.) mr. 56: gr. or. i ogr. mr. 52, łąk mr. 2, nieuż. mr. 2; bud. drewn. 3; fol. S. lit. A oddzielony w r. 1871 od Świątkowic lit. B, rozl. mr. 300: gr. or. i ogr. mr. 206, łąk mr. 53, lasu mr. 30, nieuż. mr. 11; bud. mur. 1, drewn. 9, las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły wsi: Ś. os. 53, mr. 348; Rososz os. 17, mr. 527; Swoboda os. 31, mr. 402; Dobrosław 22, mr. 290; Wiry os. 8, mr. 55. Wymienione w akcie z 1357 r. (Kod. Wielkop., Nr. 1354). Istniał tu kościółek p. w. św. Jana Chrzciciela, zdaje się parafialny pierwotnie. Po utworzeniu r. 1406 parafii w Lututowie, kościółek ten uposażony jednym łąnem ziemi, stał się filialnym. Jeszcze w r. 1765 stał ten kościółek z wieżą na froncie i o jednym ołtarzu. Obecnie nie istnieje. W reg. pobor. pow. wieluńskiego z r. 1552 wymieniona jest parafia „Świątkowice“, do której należy tylko wieś t. n. (Pawł., Wielkop., II, 302). Na początku XVI w. była to wieś częściowej szlachty. Sołtys za dziesięcinę dawał plebanowi w Lututowie fertona, zagrodnicy po groszu za meszne, 1 łąn. dworskie dziesięcinę plebanowi a kmiecie meszne po mierze żyta i owsa (Łaski, L. B., II, 157). W 1552 r. Anna Kłomnicka ma tu 13 osad. na 5 łąn. i młyn o 1 kole. *Br. Ch.*

Świątkowizna 1.) os., pow. kaliski, gm. Ostrów Kaliski, par. Wójków, odl. od Kalisza 27 w., 1 dm., 5 mk. 2.) *Ś.*, kol. i folw. pow. lipnowski, gm. Szpetal, par. Chełmca, odl. 16 w. od Lipna; ma 5 dm., 56 mk., 40 mr. Folw. należy do dóbr Chełmca Wielka.

Świątkówka, ob. *Świątkowa Mała*.

Świątkowo, *Sotkowo* w r. 1356, *Swantkowo* r. 1380, *Szwiatkowo* około r. 1523, *Swiethkowo* r. 1577, ztąd *Świątkowo*, urząd. *Swiontkowo*, majetność z kościołem paraf., w pow. węgrowskim (Żnin), dek. rogowskim, o 5 klm. na półn.-wsch. od Żernik. Graniczy z Juńczewem, Obiecanowem, Uścikowem i Ustaszewem; par. w miejsc. poczta i stacja dr. żel. na Domaślawku (Elsenau); razem z Bogdarką (2 dm., 24 mk.) i Piotrkowem (2 dm., 41 mk.) tworzy okrąg dwor., mający 21 dm., 333 mk. (330 kat., 3 prot.) i 1048 ha (744 roli, 43 łąk, 88 lasu); cegielnia; chów bydła szwajcar.; właścicielką jest od r. 1887 fundacja niemiecka (Stift) Neuzelle. W r. 1356 występują jako świadkowie: Piotr Uścikowski i syn jego Jan z sąsiedniego Świątkowa (Kod. Wielkop.,

n. 1348, objaśnia Sadkami z pod Wągrówca), a w r. 1380 Piotr z S., skarbnik pozn., i Ozep z Uścikowa (Kod. Wielkop., 1776—7). W r. 1470 rozgraniczono S., Żerniki, Obiecanowo i Uścikowo; za czasów arcyb. Łaskiego był Piotr Świątkowski kolatorem kościoła miejscowego; między r. 1577 i 1620 było w S. 6 śladów os. i 2 zagr. Około tego czasu lub później dziedziczyli tę majątność Chybińscy. Sejm z r. 1773—5 wyznaczył komisję do rozgraniczenia S. i Uścikowa, dziedzictwa Gozimirskich, od wsi sąsiednich (Konstyt., II, 135—6); około r. 1793 należało S. do Walentego Gozimirskiego, kaszt. elbląskiego; majątność tę składały: Kaczkowo, Świątkowo, Uścikowo i Wydrzyłój (!); po Gozimirskich nastali Brezowie. Na obszarze S. wykopano szeroki sztylet i długi nóż z brązu. Kościół p. w. św. Trójcy istniał już około r. 1450. Obecny, z drzewa, wystawiła Joanna z Puchalów Chybińska, dziedziczka (ob. Łaski, L. B., I, 158—161). Par., liczącą 860 dusz składają: Bogdarka, Kaczkowo, Piotrkowice, Sławoszew, Stawek, Świątkowo, Uścikowo i Ustaszewo. *E. Cal.*

Świątkowska Wólka, ws., pow. łukowski, gm. i par. Łuków, ma 20 dm., 188 mk., 758 mr.

Świątnice, pow. gnieźnieński, ob. *Poświętne* 5.).

Świątniczki 1.) al. *Małe Świątniki*, urzęd. *Klein Swiontnik*, ws., pow. gnieźnieński, o 8 klm. na wschód od Klecka. Graniczy z Świątnikami; par. Sokolniki, szkoła w miejscu, poczta w Zdziechowcie, st. dr. żel. na Mącznikach i nieco dalej w Mieleszynie; ma 26 dm., 226 mk. kat., 370 ha (325 roli, 6 łąk). S. istniały już za arcyb. Łaskiego (L. B., I, 94, 5) i składały się z samych łąn. km., z których dawano po 2 korce żyta i owsa mesznego proboszczom sokolnickim. S. były własnością kapituły gnieźn. przed zabranieniem ich przez rząd pruski. W reg. pobor. z r. 1580—1620 są pominięte. 2.) **Ś.**, niekiedy *Świątniczek*, *Świątniki* w r. 1580, urzęd. *Swiontniczki*, folw. do Koninka i posiadł. wiejska w pow. szremskim, o 10 klm. ku pld. od Poznania, przy granicy pow. poznańskiego i przy drodze żel. pozn.-kluczborskiej, między Krzesinami i Koninkiem; par. Głuszyna, poczta i st. dr. żel. na Gądkach (Gondek). Folw. ma 4 dm., 57 mk. a posiadłość składa się z 1 domu i 5 mk. Ś. zwano pierwotnie Świecotkami (ob.). W r. 1580 posiadał tu Jan Krzesiński jedną zagrodę; około r. 1793 należały S. do Zakrzewskich, później do Sypniewskich. *E. Cal.*

Świątniki 1.) ws. włosc., pow. nieszwawski, gm. i par. Radziejów; ma 132 mk., 446 mr. Według reg. pob. pow. radziejowskiego z r. 1557 we wsi S., w par. Kaczewo, płacono z folw. od 4 zagr.; Wąsowski płacił od 5 łąn.,

3 zagr. (Pawiński, Wielkop., II, 30). 2.) **Ś.**, ws. i folw. nad jeziorem i rzeką Kłobią, pow. włocławski, gm. Pyszkowo, par. Kłobią, odl. 15 w. od Włocławka; ma 165 mk.; kopalnia torfu. W 1827 r. 10 dm., 104 mk. Folwark Ś., rozl. (1874 r.) mr. 768: gr. or. i ogr. mr. 543, łąk mr. 203, nieuż. mr. 22; bud. mur. 11, drewn. 2; płodozm. 7 i 17-pol. Ws S. os. 19, mr. 20. Wspomniana w dokum. z 1351 i 1404 r.: Mikołaj, kustosz katedry kujawskiej, sprzedaje 1404 r. sołtystwo w S. Mateuszowi „haeredi de Wieszczyce“. Dostaje on dwa łąny wolne i morgę dla ogrodnika, sędzić będzie wszystkie sprawy i pobierać trzeci denar z kar sądowych i karczm. Może łowić ryby w jeziorze i rzece, stawiać jazy. Kmiecie mają dawać kustoszowi czynszu po 24 gr. na św. Marcin, uprawiać i obsiewać folwark kustosa (jego ziarnem), kosić zboża i łąki i zwozić. Dawać mieli na Wielkanoc po 15 jaj i dwa koguty na Wniebowz. N. P. Sądzić sołtysa będzie kustosz (Kod. dypl. pol., II, 290, 359, 366). Według reg. pob. pow. brzeskiego z r. 1557 ws Ś., w par. Choczeń, miała 6 łąn., 2 łąny sołtysie, 2 zagr. (Pawiński, Wielkop., II, 8). 3.) **Ś.**, ws. nad rz. Czarną Strugą, pow. słupecki, gm. Emilienheim, par. Rzgów, odl. od Słupcy 22 w., 58 dm., 492 mk. W 1827 r. 31 dm., 318 mk. Wchodziła w skład dóbr Kopoyno. W akcie Mieszka z r. 1143, uposażającym klasztor w Ładzie, wymieniono: „Rzgowo cum Sanctuariis“. W r. 1375 zachodzi spór o granice między S. a wsią Grabienie; r. 1390 między S. a Sztetletem nastąpiło rozgraniczenie (Kod. Wielkop., Nr. 10, 393, 1721, 1896). Na początku XVI w. łąny kmiecie dawały pleb. w Rzgowie meszne po korcu żyta i owsa z łąnu. Na obszarze S. leżały role i łąki proboszcza (Łaski, L. B., I, 284). W 1564 r. ws S. (własność klasztoru w Ładzie) płaci „stacyi“ zł. 8 gr. 12 (Lustr., V, 87). Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1579 ws Ś., w par. Zagorów, miała 9 łąn., 1 zagr. bez roli, 1 rzem. (Pawiński, Wielkop., I, 241). 4.) **Ś.**, kol., folw. i młyn nad rz. Ner, pow. łaski, gm. i par. Górka Pabianicka; kol. ma 22 dm., 205 mk., 587 mr. włosc.; folw. 2 dm., 9 mk., 150 mr.; młyn 3 dm., 7 mk., 59 mr. dwor. W 1827 r. 23 dm., 200 mk. Kol. S. wchodziła w skład dóbr Górka Pabianicka. Według Długosza (L. B., I, 173) wieś ta, kupiona przez kapitułę krakowską w połowie XV w. ze wsi Borków (koło wsi Saniec), leży o pół mili od Pabianic i należy do par. Górka. Wieś miała 15 łąn. km., z każdego płacono czynszu 3 fertony, 2 kapłony, 60 jaj, 4 kor. jęczmienia, tyleż owsa. Karczma płaciła pół grzywny, jednego kapłona; 3 zagr. 9 groszy; dwór kapitulny z folw. miał 4 łąny. Młyn płacił 3 grz. i fertona. Młynarz obowią-

zany był reperować budowle. Do wsi należał las, długi na 4 do 6 staj, a szeroki na 2 do 3. Na początku XVI w. ws ta, poprzednio szlachecka dziedziczna, należała do kapituły krakowskiej (klucz pabianicki). Łany folw. i łąn zwany Mydlowski dawały dziesięcinę pleb. w Górcie, kmiecie zaś prepozyturze łączyskiej, zaś pleb. tylko po groszu na kołędę (Łaski, L. B., I, 378). Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552 było tu 17 osad., 9 łąn. (Pawłowski, Wielkp., II, 237). 5.) S., ws i kol. nad rz. Wolborką, pow. piotrkowski, gm. Bogusławice, par. Wolborz; ws i kol. mają 27 dm., 206 mk., 356 mr.; karcz. 1 dm., 3 mk., 2 mr. dwors. W 1827 r. było 14 dm., 90 mk. Leszek, ks. sieradzki, nadaje r. 1273 swobody wsiom bisk. kijowskich, w ich liczbie wymienia S. (Kod. dypl. pol., II, 85). Na początku XVI w. ws należała do par. Wolborz lecz łąny km. dawały dziesięcinę scholastri łączyskiej, folw. zaś pleb. w Nagórzycach. Pleban w Wolborzu dostawał tylko kołędę po groszu z łąnu (Łaski, L. B., II, 177 i 185). Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1552 bisk. kujawski płacił tu od 7 osad., 6 $\frac{1}{2}$ łąn. (Pawłowski, Wielkp., II, 267). 6.) S., ws włośc., pow. sandomierski, gm. i par. Obrazów, odl. od Sandomierza 14 w., ma 109 dm., 550 mk., 324 mr. W 1827 r. było 11 dm., 354 mk. W połowie XV w. S., ws w par. Obrazów, nadana przez książąt kościołowi P. Maryi w Sandomierzu ma kmieci wolnych od czynszów, danin, robocizn, gdyż ich obowiązkiem było pełnić kolejno dzień i noc służbę przy kościele. Zostawali oni pod opieką kustosa sandomierskiego, któremu w każdym kwartale dawali miarę owsa, czyli 12 korcy, jedną miarę (octuale) piwa. Na Wielkanoc zaś 30 jaj. Karczma z rolą płaćła 1 grzywnę (Długosz, L. B., I, 347, 387). Jan K. Gregorowicz mieszkając jakiś czas w sąsiedniej ze S. wsi Bilezy, poznał tutejszy lud i odmalował jego życie w obrazkach p. t. „Wieś Świątniki, wiejskie zarysy“ (Warszawa 1854 r., 2 tomy). 7.) S., pow. jędrzejowski, gm. Wodzisław, par. Mieronice. W 1827 r. było 15 dm., 118 mk. W połowie XV w. S., w par. Mieronice, własność Wodzisławskich h. Zadora, miała 9 łąn. km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 8 grzyw., płacono pleb. w Mironicach (Długosz, L. B., II, 86, 88). Według reg. pob. pow. księzkiego z r. 1581, Wodzisławski płaćł tu od 10 półtąnków, 1 kom. bez bydła (Pawłowski, Małop., 84). 8.) S., nie istniejąca obecnie ws, pod Wachocikiem. Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 miała 7 zagr. z rolą, 1 rzem. (Pawłowski, Małop., 196).

Br. Ch.

Świątniki 1.) ws włośc. nad jeziorem t. n., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i

dobra skarbowe Międzyrzecze, o 6 w. od gminy a 10 w. od Trok, 11 dm., 134 mk. katol. (w 1865 r. 63 dusz rewiz.). Była tu kaplica katol. par. Stare Troki. W 1850 r. dobra skarbowe S. składały się z 1 folw., 3 wsi i 9 zaśc. i miały 2133 dzies. rozl. 2.) S., osada, tamże, 1 dm., 23 mk. katol. 3.) S., karczma, tamże, 1 dm., 9 mk. żydów.

J. Krz.

Świątniki 1.) Dolne, ws, pow. bocheński, u źródeł pot. Baranówki, uchodzącego p. n. Gnojskiego pot. pod Książnicami do Raby. Ws ma 87 dm. i 424 mk.; 411 rz.-kat. i 13 izrael. Par. w Brzeziu. Graniczy na pñ. z Czyżowem, na zach. ze Zborezycami, na pñd. z Szczytnikami a na wsch. z Brzeziem i Łysokaniem. W Kod. kapituły krak. (II, 322) ogłoszono akt sprzedaży tej wsi na 15 grud. 1407 r. kapitule krakowskiej przez Jana z Pawłowa za 50 grzyw. „melioris monethae“. Od tego czasu S. był własnością kustody krakowskiej (Długosz, L. B., I, 89). Mieszkańcy byli wolni od pborów i poradnego a tylko z 24 osad opłacali czynszu 10 grzyw., 2 fer-tony, 4 ćwierci groszy, nadto jeden z nich co tydzień pełnił służbę w katedrze krakowskiej we dñie i w nocy. Z 5 takich wsi było dzie-więciu tego rodzaju „świątników“ w każdym tygodniu. Zwyczaj ten utrzymał się do osta-tnich czasów; do dziś nazywają posługaczy w katedrze „świątnikami“. Oprócz posługi kościelnej oprowadzali oni podróżnych po ko-ściele i kaplicach. 2.) S. Górne, ws, pow. wiel-licki, ma kapelanią rz.-kat. z kościołem muro-wanym należącą do par. w Mogilanach. Po-łożenie wsi pagórkowate, wzn. 397 mt. nrm. Leży u źródeł rzeki Wilgi. Przez ws prowa-dzi droga z Wieliczki do Mogilan; w środku wsi oddziela się gościniec do Jawornika. Gę-sto zabudowana ws leży 294 dm. i 1804 mk.; 1798 rz.-kat. i 6 prot. Obszar więk. pos. (gmi-ny Świątnickiej) wynosi 9 mr. roli, 1 mr. łąk, 3 mr. pastw. i 1 mr. lasu; pos. mn. 519 mr. roli, 59 mr. łąk, 88 mr. pastw. i 62 mr. lasu. Kościół został zbudowany w latach 1846 do 1856 i poświęcony w 1864. Pierwotnie nazy-wała się ta osada „Świątnicze Górki“, zosta-ła zaś założoną przez królowę Jadwigę w XIV w. Mieszkańcy uwolnieni od wszelkich danin mieli po czterech pełnić służbę w katedrze, każdy przez dni 14 w roku. We wsi rozwi-nął się od dawna przemysł ślusarski; prawie w każdej chacie był warsztat. W ostatnich wyrabiali tu tylko kłódki, które sprzedawano bądź żydowskiemu handlarzom, bądź sami mie-szkańcy rozwozili po kraju dla sprzedaży. Kłódki te wykonywane przy pomocy starych narzędzi nie miały większej wartości; ztąd przemysł chylił się ku upadkowi. Ażeby go podnieść wydział krajowy za sprawą Dra Weigla uzyskał u rządu decyzją otwarcia

szkoły ślusarskiej w S. na wzór takichże szkół istniejących w Austrii górnej, Styrii i Czechach. W r. 1887 wysłało ministerium do S. inżyniera Miera, by zbadał miejscowy przemysł i opracował plan szkoły, na kierownika której wybrano asystenta politechniki lwowskiej Kazim. Bruchnalskiego. W r. 1888 otwarto szkołę ślusarską, mającą w r. 1891 otrzymać murowany budynek, na który prelimitowano 30 tysięcy zlr. Obecnie, według urzędowego sprawozdania dyrekcji z roku szkolnego 1889 i 1890 (Kraków), dzieli się szkoła ta na dwa oddziały: teoretyczno-praktyczny z dwuletnim kursem (od 15 września do 1 sierpnia) i praktyczny dla hospitantów (od 15 września do 1 września), którzy są samoistnymi majstrami, trwający pięć miesięcy. Szkoła jest zaopatrzona w najpotrzebniejsze maszyny i motor parowy, ma prócz kierownika nauczyciela, katechetę, dwóch werkmistrzów i pomoconika. Jakkolwiek nie długo szkoła istnieje wpłynęła już na ulepszenie przemysłu w S., ponieważ dotychczas wykształciło się w niej 15 majstrów, którzy, prócz kłódek, wyrabiają także zamki i okucia do drzwi i okien, przez co przemysł znów się podnosi. Wyszukano nową drogę zbytu, mianowicie nawiązano układy co do wysyłania wyrobów do Indyi. Ś. nie mają przyjaznych warunków dla rozwoju przemysłu ślusarskiego, Świątniczanie nie odznaczają się pracowitością, robią zazwyczaj tylko 3 do 4 dni w tygodniu, chociaż uprawą dosyć lichą sami się nie zajmują ale wyręczają najemnikami. Że mimo to przemysł utrzymał się dotąd, a teraz znacznie się podnosi, tłumaczy się tradycją i tem, że dawniej przerobiony materiał zwiększał trzydziestokrotnie wartość, a i dzisiaj jeszcze ma wartość dziesięciokrotną. Ponieważ przemysł ten uprawia ludność wsi sąsiednich: Konar, Olszowic, Sieprawia i Rzeszotar, można spodziewać się, że wszystkie te gminy z czasem utworzą związek ślusarski. Według urzędowego sprawozdania wartość produkcji samych Świątniczian wynosi przeszło 300000 zlr., całej zaś okolicy prawie dwa razy tyle. Oprócz szkoły fachowej istnieje w Ś. szkoła ludowa i urząd pocztowy. Siostry serwicyanki mają tu siedzibę i ochronkę. Dnia 23 paźdz. 1889 zgorzało w Ś. 60 dm., wskutek czego 300 osób zostało bez dachu. Ś. graniczą na póln. z Konarami, Ochojmem i Rzeszotarami. na pld. z Olszowicami i Łyczanką.

Mac.

Świątniki 1.) *Villa Sanctuariorum* w r. 1357, *Szwycathenyky* około r. 1523, urzędow. *Gross Swiontnik*, wś, pow. gnieźnieński, o 8 klm. na wschód od Kłęcka. Graniczy z Mącznikami, Bojanicami, Sokolnikami, Świątniczkami, Dębówcem, Modliszewkiem i Modliszewem; par.

Modliszewko, szkoła w miejscu, poczta w Żdziechowcie, st. dr. żel. na Mącznikach; ma 44 dm., 334 mk. (321 kat., 13 prot.) i 432 ha (389 roli, 10 łąk, 2 lasu); cz. doch. z ha roli 10·57, z ha łąk 18·41, z ha lasu 0·39 mrk. Ś. były odwieczną własnością kapituły gnieź., potwierdzoną przez króla Kazimierza w r. 1357 (Kod. Wielk., n. 1354); zabrane przez rząd pruski, wcielone zostały do domeny Gnieźno. Za arcyb. Łaskiego (L. B., I, 97) składały się z samych łąków km., z których dawano proboszczom w Modliszewku mesznego po 2 kor. zboża i owsa; w rejestrach pobor. z r. 1580—1620 nie wykazane. 2.) **Ś.**, urzęd. *Swiontnik*, wś, pow. inowrocławski (Strzelno), o 2 klm. na wschód od Kruszwicy, na zach. wybrzeżu jez. Trzyszczyń; par., poczta i st. dr. żel. w Kruszwicy; ma 7 dm., 88 mk. (78 kat., 10 prot.) i 89 ha (57 roli, 23 łąk). Ś. miały około 1560 roku 1½ łąk. osiadłych; zabrane przez rząd pruski, wcielone były do domeny Strzelno. 3.) **Ś.**, urzęd. *Swiontnik*, wś, pow. szremski, na praw. porzeczu Warty, o 9½ klm. na zach. od Bnina i 7 klm. na wsch.-płd. od Mosiny; par. Rogalinek, poczta na Holendrach Radzewskich (Hohensee), st. dr. żel. w Mosinie; 40 dm., 299 mk. (296 kat., 3 prot.) i 281 ha obszaru (171 roli, 35 łąk, 14 lasu). W r. 1580 było na Ś. 6 łąk. os. Między tą wsią a Holendrami Radzewskimi istniała niegdyś wś Dobiertki. Ś. wchodziły dawniej w skład dóbr rogalińskich. 4.) **Ś.**, ob. *Wielka Wieś* pod Bukiem.

E. Cal.

Świątniki 1.) niem. *Schwentnig*, 1148 *Suecina*, 1223 *Villa Sanctuariorum*, 1353 *Olzeschino*, 1360 *Swentnik*, folw., pow. wrocławski, par. kat. u św. Maurycego, ew. u św. Krzysztofa we Wrocławiu, ma 141 ha (8 roli, 101 łąk, 20 lasu), 1 dm., 8 mk. 2.) **Ś.**, niem. *Schwentnig*, 1369 *Swentenik*, wś i dobra nad rz. Czarna Wodą, pow. niemieczyński, par. kat. Naselwitz, ew. Klein-Kniogwitz. Wś ma 155 ha (122 roli), 49 dm., 257 mk. (31 katol.). Dobra mają 315 ha (230 roli), 8 dm., 114 mk. (22 kat.), młyn wodny, olejarnia, browar, gorzelnia, zamek i park.

Świątno, pow. babimoski, ob. *Świątno*.

Świątoniowa, wś, pow. łancucki, na praw. brzegu Wisłoka, 7 klm. na póln.-zach. od Przeworska, w urodzajnej ale podmokłej okolicy. Ma 82 dm., 488 mk. rz.-kat. Pos. więk. (uposażenie probostwa rz.-kat. w Przeworsku) wynosi 83 mr. roli, 9 mr. łąk, 29 mr. pastw., 14 mr. lasu i 2 mr. nieuż.; pos. mn. 391 mr. roli, 72 mr. łąk, 157 mr. pastw. i 29 mr. lasu. Ś. należała dawniej do klasztoru Miechowitów, którzy mieli zarząd parafii przeworskiej. Po suppresji zakonu przeszła na fundusz religijny i dopiero w nowszych czasach została zwrócona probostwu. Graniczy na pld. z Grzę-

ską, na zach. z Budami Łańcuckimi, na wsch. z Gniewczyną.

Mac.

Świba, rzeczka, lewy dopływ Niesobu (dopł. Proсны), wypływa ze stawu w Kierznie, o 7½ klm. na płn.-wschód od Kępna, w pow. ostrzeszowskim; płynie od płn. ku pld.; oblewa Świbę i Donaborów; uchodzi pod młynem Niesobem, o 6½ klm. na pld.-zach. od Wieruszowa. Długość biegu około 10 klm.

Świba, *Swyba* w r. 1360, później *Swidba*, *Sffiba*, *Szwiba*, *Szwyba*, urząd. *Swiba* I i II, os. wiejska, złożona z obszarów dwor. i włośc., w pow. ostrzeszowskim (Kępno), o 7 klm. ku wschod. od Kępna, nad rzeką Świbą, przy bitym trakcie i drodze żel. wiodącej do Wieruszowa (na granicy królestwa polsk.), w okolicy wzn. 181 do 184 mt. n.p.m., między Olszową i Podzamczem; par. Olszowa, szkoła w miejscu, poczta i st. dr. żel. Louisenhof. W r. 1360 Stefan Gromassy, kanonik pozna., otrzymał od bisk. wrocławskiego Przecława Ś. razem z innymi włościami w dożywocie; w r. 1553 było tu 5, a w 1518 r. 8 łan. os. W nowszych czasach rozdzielono tę osadę na 2 części: Ś. I, wś, ma 31 dm., 204 mk. (203 kat., 1 prot.) i 142 ha (115 roli, 7 łąk). Dwór al. folw. (3 dm., 171 mk.) wchodzi w skład okr. dwor. Dobrydział; obejmuje 867-84 ha; ma gorzelnię parową i wiatrak; właścicielem jest ks. pruski Henryk; przedtem należał do w. ks. badeńskiego. Ta część Ś. była niegdyś własnością paulinów wieruszowskich, którzy tu wystawili kaplicę z drzewa, p. w. św. Katarzyny; rząd pruski zabrał własność klasztorną (ob. Kś Fabisz, Kron. dekan. kemp., 160—3). Ś. II, wś, ma 34 dm., 210 mk. (197 kat., 13 prot.) i 100 ha (83 roli, 12 łąk). Dwór z młynem Dzieńciołem (nad Niesobem) tworzy okr. dwor., mający 8 dm., 106 mk. (61 kat., 45 prot.) i 401 ha (290 roli, 27 łąk, 72 lasu); owczarnia, chów bydła, nabiał. E. Cal.

Świbel, dobra, pow. siebieski, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. Matysowo, w 1863 r. 136 dusz rewiz.

Świbło, jezioro, w pow. siebieskim, zajmujące 14 w. kw. powierzchni (podług Strzeleckiego 12½ w. kw.); największa długość 7, szerokość zaś 4 w.; głębokość dochodzi do 7 sażeń. Północny brzeg zarosły wielkimi lasami, inne zaś odkryte. Na przestrzeni 3 w. płn.-wschodnim brzegiem jeziora przechodzi droga z Newla do Siebieża. Dno przy brzegach ma piaszczyste, dalej zaś ilaste. Wypływa z niego strumień Ustje. Rybna; słynne są zwłaszcza tutejsze duże i tłuste leszcze.

Świca, rzeka, prawoboczny dopływ Dniestru, nastaje w pow. doliniańskim, na granicy wsi Wyszkowa i Lolina, na płn. stoku Kruhlej Młaki, szczytu wznoszącego się w Be-

skidzie lesistym (1261 mt. n.p.m.) i płynie zrazu na płn. wzdłuż granicy wsi Lolina a Wyszkowa. Następnie skręca na płn.-wsch. i płynie w tym kierunku, tworząc granicę między Lolinem a Ludwikówką, poczem przybiera znowu kierunek płn. i dzieląc się na liczne ramiona płynie przez Wełdzierz, Pacyków, Nowosielicę, Kniaziolukę, Tiapczę, Hoszów i Podbereż. Tu skręca znowu na płn.-wschód a przepłynawszy Czochany wchodzi do pow. stryjskiego i płynie przez Dzieduszyce Małe, Dzieduszyce Wielkie i Sokołów, gdzie na malej przestrzeni przyjmuje znowu kierunek wsch. Opusciwszy pow. stryjski wchodzi w obręb pow. żydaczowskiego na granicę Balicz Podgórných i Balicz Podróżnych a przyjąwszy znowu kierunek płn.-wsch., płynie już w tym kierunku przez Sulatycze, Lachowice Zarzeczne, Lachowice Podróżne, Dubrawkę, Włodzimircę i wzdłuż granicy Mielnicza a Żurawna aż do ujścia poniżej Żurawna. Długość jej biegu wynosi przeszło 100 klm. Ś. zasilają z obu boków liczne dopływy. Znaczniejsze z pośród z nich są: od praw. brz. postępując od pld. ku płn.: Sołotwina, Tysowice, Prawicz (zwany w górnym biegu Brabcem), Łukowiec, Sokołowiec, Szandrowiec, Pokereczny, Jasionowica, Niagryn, Jasienowiec, Zadzawka, Zadzawa, Łuszczawa (al. Luszczawa), Hłuszawa (al. Hłuszewa), Turzanka i Dubrawka. Od lew. brz. zasilają Świcę postępując również od pld. ku płn.: Czarna, Roztoka, Jelowec, Bachonka, Ilnica (z Brzezińcem od lew. brz.), Starzycki, Pianulski, Luszecki, Dziadysz, Mizunka, Witwica, Sukiel i Nieciecz. Koryto górnej Świcy napełnione jest odłami skalistymi. Powodzie w dorzeczu tej rzeki powstają głównie wówczas, gdy wysoki stan wody w Dniestrze powstrzymuje szybkie uchodzenie wód Ś. Wtedy to napełnia się wodą cała dolina dolnej Ś. a wskutek tego tworzą się w pobliżu ujścia bagna i moczary. Spadek wód wskazuje liczby następujące: przy ujściu Sołotwiny (4 klm. od źródła) 954 mt.; przy ujściu Czarnej Rostoki (10 klm. od źródła) 804 mt.; przy ujściu Bachonki (20 klm.) 704 mt.; w oddaleniu 32 klm. 589 mt.; przy ujściu Niagryna (40 klm. od źródła) 502 mt.; przy ujściu Łuszczawy (75 klm.) 335 mt.; przy ujściu do Dniestru 237 mt. Od ujścia Mizunki począwszy jest Ś. spławna.

Lu. Dz.

Świchemejcie, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 88 w. od Nowoaleksandrowska.

Świchotschin, w pow. międzyrzeckim, ob. Świechocin.

Świchówko 1.) niem. *Klein Schwichow*, wś, pow. łęborski, par. kat. Łębork; 135 ha, 7 dm., 51 mk. ewang. 2.) Ś., dobra ryc., tam-

że, st. p. Brzeźno, 4-7 klm. odl.; 434 ha, 3 dm., 48 mk. ew. *Ks. Fr.*

Swichowo, urzęd. *Schwichowo*, *Świechowo*, na mapie Chrzan. *Świechów*, wś, pow. wągrowiecki (Żnin), o 3 klm. na pld. od Łopienna (par., poczta i st. dr. żel.). Graniczy z Międzychodem; ma 5 dym., 48 mk. katol. i 65 ha (56 roli, 5 łąk). *E. Cal.*

Swichowo 1.) niem. *Gross Schwichow*, wś, pow. łoborski, par. kat. Łębork; 169 ha, 10 dm., 12 dym., 91 mk. (3 kat.). R. 1493 nadaje ks. Bogusław X wś tę Wawrzyńcowi Krokowi. Jeszcze r. 1437 dawało Ś. zamiast czynszu świnię, krowy i prowod (Cramer, *Gesch. der Lande Lauenburg u. Buetow*, II, str. 293). 2.) Ś., dobra ryc., tamże, st. pocz. Brzeźno, 3-3 klm. odl.; 327 ha, 7 dm., 13 dym., 94 mk. (5 katol.). R. 1378 nabywa te dobra drogą zamiany zakon krzyżacki (ob. Cramer: *Gesch. der Lande Lauenburg u. Buetow*, II, 236). W Kopenhadzkich tablicach woskowych z r. 1414 czytamy, jako sąd Boguszowi (Bogoschowi) z Ś. i jego synowi Lantusowi nakazuje żyć w pokoju z Pawłem ze Sławków. Tegoż roku nakłada sąd karę na Marka z Ś. za 2 mniejsze przewinienia (ob. *Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver.*, IV, str. 81). *Ks. Fr.*

Swichowo, niem. *Schwichowo*, wyb. do Robakowa, pow. wejherowski.

Swicież, dwie wsi, zaśc. i folw., u źródeł Uszy, w pow. słuckim, na pld. od Nieświeża; gm. Łań, w 2 okr. polie. kleckim. Miejscowość lekko falista i bezleśna; susły robią dużo szkody w zbożu. *A. Jel.*

Swickie Mchy, błoto, w pow. bielskim gub. smoleńskiej, na pld.-wschd od wsi Swity (o 28 w. od Bielska) do wsi Mazur, po prawej stronie dr. pocz. ze Smoleńska do Bielska (Bieltyj). Ma do 30 w. długości a od 1 do 10 w. szerokości; pokryte drobnymi zaroślami i mnóstwem niewielkich jeziorok.

Swicza, rzeczka, w pow. lepelskim; por. *Katarsy*.

Swida, wś, pow. radomyski, na pograniczu żytomierskiego, w 3 okr. pol., gm. Potyżówka, par. praw. Widybór (o 1 w.), odl. o 26 w. od Radomyśla, ma 559 mk. (podług Pochilewicza 647 mk. prawosł., 7 katol., 10 żydów), 190 dusz rewiz., uwłaszczonych (wraz z chutorem Wychła i slobodą Wiślanka) na 615 dzies., ocenionych na 7418 rs., ze spłatą roczną po 437 rs. 26 kop. Posiada cerkiew filialną drewnianą, p. w. św. Trójcy, wzniesioną w 1790 r. a odnowioną w 1854. Wś ta należała do Michała Bielickiego, po śmierci którego (w 1858 r.) odziedziczyły córki jego Stanisława Kwaśnicka i Antonina Kraszewska. Własność dworską stanowi obecnie 465 dzies. ziemi ornej i łąk, 302 lasów, 92 nieuż.,

pozostałą zaś ilość 407 dzies. sprzedano w 1871 r. 16 osobom, które założyły nową slobodę i nazwały ją Wiślanka. *J. Krz.*

Swidańce, wś, pow. wilkomierski, gm. Kupiszki, o 78 w. od Wilkomierza.

Swideń 1.) folw., pow. piński, w 2 okr. polie. lubieszewskim, od 1870 r. Wasila Essaulowa, ma około 46 włók. 2.) Ś., *Świe-deń*, *Ostrów*, uroczysko, w pow. pińskim, w okolicy wsi Knubowo (obecnie gm. Chojno), oddane w 1555 r. przez królowę Bonę niejakiemu Urbanowi Jezowi (ob. *Rewizya puszczy*, str. 127). *A. Jel.*

Swider 1.) rzeczka, prawy dopływ Wisły, powstaje z połączenia kilku strumieni uprowadzających wody leśne pld.-zach. części płaskowzgórza, między Stoczkiem, Parysowem a Wodyniami, w pow. łukowskim. Strumień wypływający z bagien na wschód od Stoczka, pod wsią Różą (ztdą zwany Różanką), nosi na karcie woj. topogr. (Sek. XVIII, 1) nazwę Świdra. Z nim łączy się pod os. Stoczkiem Rudnia z pod Gościeciew (koło Miastkowa w łukowskim) i strumień płynący od pld. ze wsi Świder (gm. Mysłów w pow. łukowskim). Strumień ten niewątpliwie uważać należy za początek samej rzeczki. Pod Latowiczem uchodzi z praw. brzegu Wodyńka (od Wodyń w pow. siedleckim). Ś. podąża w kierunku zach., przyjmuje pod Transborem z lew. brzegu strumień (Jalina?) biorący początek pod Łukowcem, o 2 w. na zach. od Parysewa, a pod Starogrodem z praw. brzegu Piaseczną, podąża ku zach. na Majdan, Radachówkę, Sufczyn, przyjmuje z praw. brzegu Sienniczkę (od Cegłowa i Siennicy), od Kolbieli skręca na północ, od Dobrzyńca zwraca się ku pld.-zach. na Gliniankę, Kopki, Wólkę Mładzką, połączwszy się pod Mładzem z Mienia, prowadzącą wody z lasów płaskowzgórza Mińskiego, skręca ku pld.-wschod., przerzyna linią dr. żel. nadwiślańskiej o 2 w. na pld. od stacyi Otwock, przepływa pod założoną tu pod lasem osadą utworzoną z licznych willi i domków służących za letnie mieszkania dla Warszawian, i skręciwszy jeszcze więcej ku pld., uchodzi do Wisły pod wsią Świdry Małe, o 3 w. na pld. od Karczewia. Strumień (jedne z ramion Ś.) płynący od wsi Róża bierze początek w pobliżu wypływu rzki Krzny (dopl. Bugu), z bagien leśnych Jata zwanych. Spadek wód wynosi w przybliżeniu od źródeł do ujścia około 250 stóp. Długość ogólna około 10 mil. Pęd wody bystry, głębokość bardzo zmienna. Dno piaszczyste. Obfitość raków i drobnych ryb. Poszukiwania archeologiczne w dolinie Ś. prowadził dr. Leon Durdzewicz (ob. *Gaz. Warsz.* Nr 101 z 1875 r.). 2.) Ś., nazwa górnego biegu rzki Bystrzycy, dopl. Tyśmienicy. Ob. *Bystrzyca* 2). *Br. Ch.*

Świder, wś włośc. przy źródłach głównego ramienia rzeczki Świder, pow. łukowski, gm. Mysłów, par. Wilezyńska, ma 15 dm., 164 mk., 245 mr. Wchodziła w skład dóbr Jagodne. W 1827 r. 9 dm., 46 mk., par. Zwola.

Świdera, folw., pow. rzeczycki, należy do domin. Horwał, ma 15 włók; od 1835 r. własność Chołódowskich. *A. Jel.*

Świderek, wś, pow. augustowski, gm. Kolonica, par. Augustów, odl. od Augustowa 10 w., ma 4 dm., 42 mk. W 1827 r. 5 dm., 28 mk.

Świderki al. *Świderka*, wś nad rzeką Bystrzycą (Świder), pow. łukowski, gm. i par. Łuków, ma 19 dm., 252 mk., 405 mr. W 1827 r. 26 dm., 145 mk., par. Tuchowicz.

Świdarska Karczma, pow. miechowski, ob. *Jaksice*.

Świdarszczyzna, os., pow. nowomiński, gm. Łukowiec, par. Jeruzal, ma 10 mk., 77 mr. dwors. W 1827 r. 2 dm., 7 mk., par. Siennica.

Świdarszczyzna 1.) wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Przebrodź, o 15 w. od gminy a 67 1/2 w. od Dżisny, ma 3 dm., 15 mk. praw. i 4 kat. (w 1865 r. 10 dusz rew.). Niegdys statwo niegrodowe, w posiadaniu Rudominów, później Kwintów, czyniło intraty 60 złp. 2.) **Ś.**, zaśc. szlach., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 14 1/2 wiorst od Dżisny, 1 dm., 16 mk. kat. 3.) **Ś.**, os., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, własność Kasperowiczów, ma 4 3/4 wł. 4.) **Ś.**, os., tamże, ob. *Prytyka*. *J. Krz.--A. Jel.*

Świdle 1.) kol., pow. kaliski, gm. Ceków, par. Przespolew, odl. od Kalisza 29 w., ma 10 dm., 41 mk. 2.) **Ś.**, wś, pow. turecki, gm. Strzałków, par. Przespolew, odl. 20 w. od Turka, ma 4 dm., 148 mk., 272 mr. Są to dwie części jednej wsi, rozdzielonej między dwa powiaty.

Świdlin, urząd. *Świdlina*, dawniej *Świdwin*, folw. do zamku szamotulskiego, tuż pod Szamotułami (par., poczta i st. dr. żel.); ma 8 dm. i 98 mk. Znajduje tu się stacya dr. żel. pozn.-szczecińskiej; stał tu zamek Świdwów, dziedziców wsi (Kod. Wielkop.). *E. Cal.*

Świdnia, wś nad rz. Hajną, pow. borysowski, gm. Łohojk, ma 12 os.; łąki piękne, miejscowość lesista i wzgórzysta, grunta lekkie, urodzajne. *A. Jel.*

Świdniaczek, ob. *Świdniczek*.

Świdnica, część dóbr rząd. (majorat) Koziegłówek, w pow. będzińskim.

Świdnica, w spisie z 1866 r. *Świdlica*, wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Postawy, okr. wiejski Woropajewszczyzna, o 24 w. od gminy a 92 w. od Dżisny, ma 1 dm., 11 mk. praw. (w 1865 r. 5 dusz rewiz.).

Świdnica, wzgórze w pow. jaworowskim,

na pñ. od Wielkich Oczów. Wzn. 263 mt. Ob. *Łysa* 20.).

Świdnica al. *Świednica* al. *Dublen*, potok, w pow. cieszanowskim, powstaje na obszarze Świdnicy, przys. Horyńca, płynie przez wsi: Nowiny, Nowe Siolo, Krzywe, uchodzi na obszarze Załuża z praw. brzegu do Smolinki (Sołotwy), jednego z ramion Lubaczówki. Nazywają też Ś. Sołotwą i Sołotwiną.

Świdnica 1.) mylnie *Sidnica*, grupa domów w Horyńcu, pow. cieszanowski. 2.) **Ś.** z *Horodnem* i *Tarasówką*, wś, pow. jaworowski, 18 klm na pñd.-zach. od Jaworowa, 5 klm. na pñn.-wsch. od sądu pow. i urz. poczt. w Krakowcu. Na pñn. leżą Skolin, Wielkie Oczy i Bożawola, na wsch. Wilezagóra i Kochanówka, na pñd. Ruda Kochanowska i Krakowiec, na zach. Kobylnica Wołoska (pow. cieszanowski). Pñd.-zach. krawędź wsi przepływa pot. Szkło i przyjmuje tu z praw. brzegu pot. Hatkę. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru. Najwyższe wznies. na pñn. 238 mt. Część wsi nazywa się Hrycków, druga Tarasówka. Do obsz. dwor. należy grupa domów Horodno. Włas. więk. ma roli or. 579, łąk i ogr. 139, past. 43, lasu 254 mr.; wł. mn. roli or. 1099, łąk i ogr. 266, past. 367, lasu 19 mr. W r. 1880 było 140 dm., 833 mk. w gminie, 6 dm., 35 mk. na obsz. dwor. (457 gr.-kat., 375 rz.-kat., 36 izr.; 494 Rusinów, 374 Polaków). Par. rz.-kat. w Krakowcu, gr.-kat. w Kochanówce. We wsi cerkiew i szkoła etatowa 1-klasowa. *Lu. Dz.*

Świdnica, dawniej *Siedlnica*, *Sedelitz* r. 1322, *Cedelitz* r. 1326, *Sydlitz* r. 1327, *Sedlnitz* r. 1333, *Schidnicza* r. 1579, urząd. *Zedlitz*, znaczna osada, złożona z obszarów dwor. i włośc., w pow. wschowskim, o 3 klm. na pñd. od Wschowy, nad Kopanicą Wschowską (dopływ Odry), par. kat. i szkoła w miejscu, par. protest. Olbrachocice, poczta w Świdnicy Dolnej (Niederzedlitz), st. dr. żel. w Wschowie. Z Ś. pisali się: Klothewig w r. 1322, Weylelinus i Maranus w r. 1326 i Konrad w r. 1333 (Kod. Wielkop.). W r. 1566—1578 składała się ta osada z 2 działów; jeden należał do Rydzyńskich, a drugi do Dłuskich; Jan Rydzyński posiadał tu 18 łąn., 3 zagr. z rolą, 7 zagr. bez roli, 14 komor. z bydł., 9 komor. bez bydła, 2 rzemieśl., kowala, kapełana (sacerdos) i owczarza do 50 owiec; na drugim dziale miał Nenker Dłuski 7 1/2 łąn. osiadł., 5 zagr. z rolą, 3 zagr. bez roli, 9 komor. z bydł., 6 kom. bez bydła i owczarza do 45 owiec (Pawłowski, Wielkop., I, 100). Ten podział przechował się dotąd; jedna część osady zowie się Dolną Świdnicą, a druga Górną. Ś. Dolna, urząd. *Niederzedlitz*, tworzy zach. połowę os.; wś ma 75 dm., 465 mk. (169 kat., 296 prot.) i 977 ha (640 roli, 243 łąk, 22 łą-

su). Dwór ma 6 dm., 107 mk. (42 kat., 65 prot.) i 360 ha (223 roli, 39 łąk, 85 lasu). W końcu zeszłego wieku dziedziczył tę część Ś. Antoni Dzieduszycki. Na Dolnej Ś. stoi kościół par. kat. p. w. św. Jana Ewang. Jan ze Ś. miał założyć ten kościół i uposażyć w r. 1300, a biskup poznań. Andrzej miał go poświęcić w r. 1310 (J. Korytkowski, *Brevis Descr.*, II, 258). W r. 1333 występuje pleban miejscowy (Kod. Wielkop.). W XVI w., za dziedzictwa Kotwiczów, przeszedł kościół w ręce protestantów; około r. 1693 wrócił do katolików; stanowczo przysądzony w r. 1709 wyrokiem trybunału piotrkowskiego; wracającego z wyrokiem plebana, ks. Sosnickiego, zabili protestanci świdniccy. W kościele znajduje się kilka nagrobków Kotwiczów; na suficie jest obraz Matki Boskiej, a pod jej nogami rok 1604 i litery W. L., które oznaczają mają Annę z Litwiców Wojer; kosztem tej pani odnowionym był kościół; tu pochowano jej zwłoki w r. 1608. Znaczenia roku 1585 i litery V, zamieszczonych także na suficie, nie rozwiązano dotąd. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1693. Do par. wcielone niegdyś były kościoły filialne w Jedrychowicach i w Kowalewie (ob. J. Łukasiewicz: *Kr. op. hist. kośc. par.*, II, 321—6). Parafię, liczącą 375 dusz, składają: Czerlejewo, Dryżyna, Jedrychowice, Kowalewo, Łęgowo, Olbrachcice i Świdnica. Szkoły parafialne są w Dryżynie i Świdnicy. Ś. Górna, urzęd. *Oberzedlitz*, stanowi wsch. część osady. Wś z Czerlejewem (11 dm., 57 mk) tworzy okrąg wiejski, mający 65 dm., 329 mk. (44 kat., 285 prot.) i 407 ha (255 roli, 118 łąk, 10 lasu). Dwór ma 11 dym., 110 mk. (73 kat., 37 prot.) i 336 ha (194 roli, 47 łąk, 90 lasu); chów bydła holenders. i nabiał; właścicielem jest Mieczysław hr. Kwilecki na Oporowie. Około r. 1793 posiadał Adam Kwilecki. *E. Cal.*

Świdnica, niem. *Schweidnitz*, miasto pow. na Szląsku pruskim, w regencyi wrocławskiej, stolica dawnego księstwa t. n., leży pod 50° 50' 3" pñ. szer. i 34° 7' 4" wsch. dłg., na wzn. 652 do 686 st. n. p. m., na lewym wyniosłym brzegu Wystrzycy, płynącej z pobliskiego (od pñd.) pasma gór Waldenburskich (Wysokilas) i przyjmującej w pobliżu miasta dwa dopływy: potok od Boegendorfu i Piławę (Peile). Ś. leży przy linii dr. żel., idącej od Głogowy na Lignię (odl. 60 klm.), Ś., Nisse, Raciborz do Bogumina (Oderberg) i przecinającej się w pobliżu Ś. w Koenigszelt z linią idącą z Wrocławia do Trautenau (w Czechach). Odl. 7½ mil od Wrocławia na zach.-pñd. Jeszcze na początku obecnego stulecia Ś. była otoczona murami. Do miasta prowadziło z przedmieść 7 bram. Z przedmieść najważniejsze: Wrocławskie, Steinweg

(przed dolną bramą) i Kościelne przed mostem (Laufbruecke). Obecnie po zniesieniu fortyfikacyi (po 1837 roku) i zmieniono stoki forteczne na plantacye, stanowiące miejsce przechadzki. Miasto posiada kościół parafialny katolicki, kościół ewangelicki, gimnazjum, szkołę rzemiosł, wyższą szkołę dla dziewcząt, zakład poprawczy i przytułek dla ubogich. Jarmarki na wełnę i zboże. Z zakładów fabrycznych najważniejsze są: fabryka machin i narzędzi rolniczych, fabryka organów, wyrób skór i rękawiczek. Miasto ma 1017 dm., 23,669 mk. (1509 wojska), w tej liczbie: 14,469 ew., 8776 kat., 62 in. wyzn., 362 żydów. W 1840 r. było 778 dm., 87 publicznych i 111 fabrycznych budynków, 10,621 mk. prócz wojska (2205), w tej liczbie 7491 ew., 2993 kat., 137 żyd. Do miasta należy 1482 ha (999 ha roli, 189 łąk i 172 lasu, z dochodem czystym 51·30 mrk z ha roli, 43·08 z ha łąk i 13·71 z ha lasu). Najgodniejszą uwagi budowlą w mieście jest starożytny kościół par. p. w. św. Stanisława i Wacława. Okazała ta budowla ma 254 stóp (szląskich) długości, 96 szerok. i 70 wysokości (do 1694 r. 85 st.). Wieża kościelna wznosi się na 327 st. (po wieży kościoła św. Elżbiety we Wrocławiu najwyższa na Szląsku). W wielkim ołtarzu N. P. Marya z Dzieciątkiem Jezus. Na jednym z chórów rzeźbiony z drzewa ołtarz o 4 skrzydłach, przedstawiający Wniebowz. P. Maryi, z 1492 r. Fundatorem kościoła miał być Piotr Włast Dunin na początku XI w. Zburzony przez Tatarów 1241 r., odbudowany został z drzewa przez Bolesława, ks. wrocławskiego, i oddany klaryskom wrocławskim 1250 r. Bolesław wznosił nowy kościół z kamienia 1330—1353 r. Wtedy zapewne zmieniono pierwotne poświęcenie, przez dodanie św. Stanisława. Budowę wieży rozpoczęto 1429 r. Zamierzano wznieść też drugą. Zająty przez protestantów w połowie XVI w., wrócił w połowie XVII w ręce katolików; przyczem patronat otrzymali jezuiti. Od 1773 r. prawo patronatu należy do rządu. Drugi kościół, p. w. św. Michała, wzniesli jako kaplice szpitalna 1283 r. krzyżowcy (bracia szpitalni) wrocławscy. W 1812 r. zamknięty został i przerobiony na dom prywatny. W r. 1501 wzniesiono kościółek św. Barbary przy Strzygłowskiej bramie, służył on w ostatniem stuleciu przez czas jakiś za kościół garnizony. Kaplica św. Trójcy w ratuszu istnieje od 1448 r. Cmentarny kościół św. Mikołaja istniał już zapewne w XVI w. Na miejscu starego grodu książęcego, zniszczonego przez pożary, wzniesiono 1682 r. kościół z klasztorem kapucynów. Kościół następnie zamieniono na ewang. i oddano na użytek garnizonu. Kościół z klasztorem urszulanek, fun-

dacyi hr. Schaffgotsch, powstał 1700 r. (klasztór 1712 r.). Od 1729 r. zajmowały się zakonnice nauczaniem dziewcząt. Klasztor i zakład ten przetrwały aż do ostatniego „kulturkampfu”. Kościół ewang., p. w. św. Trójcy, tworzy z budowlami kościelnymi i szkołami oddzielne przedmieście. Jestto jedna z trzech świątyń, które wznosił cesarz Ferdynand II na upamiętnienie pokoju z 1648 r. Budowę ukończono 1657 r. Gimnazjum ewangelickie powstało 1707 r. na mocy konwencji altranszadzkiej. Początek miasta sięga XI w. Zburzona przez Tatarów 1241 r. pojawia się jako miasto 1250 r. za Henryka III. R. 1285 nadaje Ś. Henryk IV rozmaite przywileje. Bolko I otoczył miasto murem. Ks. Bernard dozwolił 1321 r. zaprowadzić księgę miejską i udzielił pełne sądownictwo. Od 1326 r. Ś. zostaje stolicą odrębnego księstwa świdnickiego i jaworskiego. Bolko II (1326—1368), siostrzeniec Kazimierza W., potwierdza przywileje miasta 1328, rozszerza takowe i pozwala 1336 r. połączyć nowe miasto ze starym. Książę ten, jakkolwiek odparł energicznie pretensje Jana, króla czeskiego, żądającego uznania zwierzchności korony czeskiej i popierającego to żądanie oblężeniem Ś. w 1345 r. i zajęciem Kamienogóry (Lands-hut), jednak następnie wchodzi w stosunki z królem Karolem (synem Jana), który żeni się z siostrzenicą Bolesława Anną, córką Henryka ks. jaworskiego, i otrzymuje w umowie ślubnej zapewnienie, że po bezdzietnej śmierci Bolesława zostanie dziedzicem ks. świdnickiego i jaworskiego. Nastąpiło to dopiero 1392 r. po śmierci wdowy po Bolesławie, Agnieszki. Bolesław w 1363 a Agnieszka 1389 r. wydali dla Ś. ważne przywileje dotyczące się wykonywania prawa magdeburskiego, udzielania takowego innym osadom, zasięgania wyjaśnień prawnych w Raciborzu, wyboru rajców, pieczęci miejskiej i wójtowskiej, funduszów miasta. O pomyślnym rozwoju miasta świadczy ilość domów, wynosząca 949 w 1397 r. Ważną gałęzią przemysłu miejskiego był wyrób piwa zwanego „Schwarzer Schoeps”. Piwo to sprowadzone do Wrocławia przez wikaryuszów katedry, wywołało w drugiej połowie XIV w. zatarg między kapitułą a mieszczanami. Zatrzymanie przez mieszczan wozu z piwem świdnickim, spowodowało kapitułę do rzucenia interdyktu (Kronika Janka z Czarnkowa, rozdz. 50). Hussyci oblegają Ś. r. 1427; Jerzy, margrabia brandeburski, oblega z rozkazu cesarza r. 1522 dla ukarania mieszczan za znieważenie urzędnika cesarskiego. Oba oblężenia były bez skutku. Dragoni Lichtensteina owładnęli miastem przez podstęp 17 stycz. 1629 r. Szwedzi i Sasi oblegli Ś. 1632 r. Najstra-

szliwszym dla miasta był rok 1633. Szereg klęsk rozpoczął pożar 520 domów 18 maja; 5 lipca rozpoczęły bombardowanie bezskutecznie wojska Wallensteina, jednocześnie rozszerzyła się zaraza. Zmarło do 14,000 ludzi (z okolicą); z 1900 obywateli miasta zostało 70. Wojska straciły do 30,000 ludzi. Szwedzi oblegają i ostrzeliwują Ś. od 30 maja do 3 czerwca 1642 r. Cesarskie wojska oblegają od 24 listop. 1643 do 14 maja 1644 r. (poddanie się). W mieście panuje straszliwy głód. Pożar 1716 r. niszczy $\frac{2}{3}$ miasta i dawny zamek książęcy (z 1295 r.), odtąd już nieodbudowany. Fryderyk II zamienia Ś. na fortecę z wysuniętymi fortyfikacjami. Zdobyta przez Austriaków 11 listopada 1757 r., odebrana przez Prusaków 1759 po 18-dniowym oblężeniu (od 1 do 18 kwiet.). R. 1761 znowu Austriacy zajmują Ś. a Prusacy po dwumiesięcznym oblężeniu (od 8 sierpnia) odbierają 1762. R. 1807 oblężona od 10 stycz. do 16 lutego przez Bawarów. Po zdobyciu fortyfikacje uległy zburzeniu. Straty jakie poniosło wtedy miasto i wartość zburzonych robót wynoszą miliony talarów. Historię Ś. napisał Schmidt: „Geschichte der Stadt Schweidnitz“ (Świdnica, 1846). Ś. par. kat., dek. kielcowski (Koeltsch), miała 1869 r. 5714 kat., 10015 ewang., 262 izr., 63 dyss.

Powiat świdnicki ma 10 $\frac{1}{2}$ mil kwadr. obszaru, zajmuje on obszar północnych stoków gór Waldenburskich, głównie żyzną dolinę Bystrzycy (Wystrzycy) i jej dopływów. Na obszarze powiatu wznosi się odosobniona grupa górská Sobótki i płynie Słęza, na której brzegach mieściły się odwieczne siedziby Słęzanów. Żyzność wielka gleby, nadającej się do uprawy zbóż, buraków, drzew owocowych, bogactwa mineralne (węgiel brunatny, ołów, miedź), rozwinęły przemysł rolniczy i fabryczny, sprowadziły na tym obszarze niezmiernie wysoką gęstość zaludnienia. Na 10 $\frac{1}{2}$ milach mieszka obecnie (1885 r.) 95,011 mk., a więc przeszło 9,000 na jednej mili. Z tej ogólnej cyfry na miasta przypada: 35,028 (w tem 2020 wojska), na gminy wiejskie 53,250 i na większą posiadłość 6733. Co do wyznania, to w miastach mieszka: 21,607 ew., 12,807 kat., w gm. wiejskich: 33,016 ew. i 19,769 kat.; na obszarze większej posiadłości: 4595 ew., 2122 kat. Żydów w powiecie jest 478 (471 w miastach). Co do pochodzenia plemiennego, to wykazy urzędowe i geografia Szlaska Adamy'ego uważają wszystkich za Niemców. Polskiej ludności nie ma tu zupełnie. Obszar miejskich posiadłości wynosi: 3005 ha (2104 roli, 251 łąk, 400 lasu); gminy wiejskie mają 33,822 ha (27,038 roli, 2098 łąk, 2315 lasu); większa posiadłość obejmuje 22,202 ha (13,326 roli, 1646 łąk,

6321 lasu). Przemysł fabryczny bogato rozwinięty reprezentują: cukrownie w liczbie 7, garbarnie, fabryki oleju, krochmalu, powozów, machin, przedziałnie, tkackie warsztaty, blicharnie. Główne osady fabryczne są, prócz Świdnicy, Freiburg i Saarau. *Br. Ch.*

Świdnicka Bystrzyca, ob. *Wystrzyca*.

Świdnicka Ruda, ob. *Ruda* (t. IX, 895).

Świdnicka Woda, rzka, dopł. *Wystrzycey*.

Świdniczek, w XV w. *Świdnik Koniński*, wś, pow. lubelski, gm. Wólka, par. Kalinowszczyzna (przedmieście Lublina), ma 12 os., 222 mr. Wchodziła w skład dóbr Jakubowice. W 1827 r. 15 dm., 101 mk. W połowie XV w. wś, w par. Lublin, własność Kazimierskiego h. Rawa, miała łany km., karczmy, zagr., folw., z których dziesięcinę, wartości 6 grzyw., płacono plebanowi w Jaroszyńcu (Długosz, L. B., II, 537). Wchodził Ś. w skład dóbr ordynacji Ostrogskich w 1618 r. (ob. t. VII, 686). *Br. Ch.*

Świdnik 1.) *Duży* i *Ś. Mały*, dwie wsi i fol., pow. lubelski, gm. Wólka, par. Kalinowszczyzna, odl. 8 w. od Lublina, przy linii dr. żel. nadwiślańskiej, między Lublinem a Minkowcami. Wzn. 660 st. npm. W 1827 r. 30 dm., 237 mk., par. Czwartek. Ś. Duży jest własnością szpitala św. Wincentego w Lublinie; ma 3298 mr. obszaru. Władysław Jagiełło nadaje r. 1392 Piotrowi z Moszny sołtystwo dziedziczne we wsi królewskiej Świdnik Wielki (major); otrzymuje on dwa łany z łakami, karczme wolną, szósty denar z czynszów, trzeci denar z kar sądowych. Ma on lokować tę wieś na prawie niemieckim, średzkiem (była dotąd na polskim). Kmiecie mają płacić po 12 gr. pragskich rocznie, sołtys obowiązany do służby wojennej na koniu (Kod. dypl. pol., I, 261). W połowie XV w. Ś. Duży, w par. Lublin, własność prebendy na zamku lubelskim, miała łany km., karczmy, zagr., folw., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 6 grzyw., płacono prebendzie zamku lubelskiego. Ś. Mały miał także łany km., zagr., karczmy, z których dziesięcinę, wartości 4 grz., dawano temuż prebendarzowi (Długosz, L. B., II, 537). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś Ś. major miała 6 łan. i 2 sołtysie a płaciła 2 fl. 12 gr. Ś. minor miała 13 łan. i płaciła 1 fl. (Pawiński, Małop., 347). Świdnickie stłstwo niegrodowe, w pow. lubelskim, podług lustracyi z r. 1602 obejmowało wsi: Świdnik Wielki i Mały, z folwarkami i wójtostwem. W r. 1771 posiadała je Maryanna z Zielińskich Puławska, opłacając kwarty złp. 639 gr. 15, a hyberty złp. 62 gr. 24. *Br. Ch.*

Świdnik, potok, lewy dopływ Dunajca, na obszarze wsi t. n., w pow. nowosądeckim. Por. *Ruda* 7.) (t. IX, 891).

Świdnik 1.) wś, pow. limanowski, w okolicy podgórskiej, u ujścia pot. Łukawicy do Słomki (lew. dopł. Dunajca). Par. rz.-kat. w Łukawicy. Wś ma 26 dm. (6 na obszarze więk. pos.) i 123 mk. (172 rz.-kat. i 11 izr.). Pos. większa dzieli się na 2 folw.: jeden (Antoniny Walter) obejmuje 106 roli, 7 łąk, 2 ogr., 5 past. i 4 mr. lasu; drugi (Wandy Niwickiej) 140 m. roli, 3 łąk, 259 sąż. kw. ogr., 9 m. past., 24 lasu i 2 mr. nieuż. Pos. mniej. składa się z 62 roli, 11 łąk i 10 mr. past. Za Długosza (L. B., I, 550) należał Ś. do par. w Podegrodziu i był własnością Żegoty Gabańskiego; w 1581 r. (Pawiński, Małop., 128) należał do tejże parafii, ale był dziedzictwem Stanisława Rogowskiego. Składał się wówczas z 4 łan. km., 3 zagr. z rolą, komor. z bydł. i miał 2 rzemieśl. Graniczy na zach. z Łukawicą i Jadamwolą, na płu. ze Stroniem, na wsch. z Owiecką a na pld. z Rogami. 2.) *Ś.*, wś, pow. nowosądecki, mała osada w okolicy górzystej, na lew. brzegu Dunajca, przy drodze słotwińsko-sądeckiej, na płu. od Tęgorborza. Składa się z 76 chat i 476 mk. Pierwszą wzmiankę o Ś. mamy w dok. Chebdy de Rostin (Kod. Krak., II, 246 i Kod. dypl. kat. krak., 246), zakładającego klasztor augustyanów w Tęgorborzu. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 137) posiadał Ś. Andrzej Tęgorborski. Wś miała 3 łany km. i zagr. z rolą. Należy do par. rz.-kat. w Tęgorborzu i graniczy na zachód z Rójówką i Skrzetlą a na płu. z Jakubkowicami. 3.) *Ś.*, wś, pow. drohobycki, 32 klm. na płu.-zach. od Drohobycza, 14 klm. na płu.-zach. od sądu pow. w Podbużu, tuż na pld. od urz. poczt. w Turzem. Na płu.-wsch. leżą Smólna i Bystrzyca, na pld.-wschód i pld. Łastówki, na zach. Isaje (pow. turczański), na płu.-zach. Turze (pow. staromiejski). Na płu.-zach. powstaje pot. Świdnik, a zasilony licznymi strugami z obu boków płynie na pld.-wschód do Łastówek, gdzie wpada do Stryja. W dolinie potoku (wzn. 541 mt.) leżą zabudowania wiejskie. Góra Kruhła na granicy wsch. sięga 788 mt. Włas. więk. ma roli or. 3, łąk i ogr. 4, lasu 232 mr.; wł. mn. roli or. 625, łąk i ogr. 191, past. 470, lasu 115 mr. W r. 1880 było 82 dm., 399 mk. w gminie (382 gr.-kat. Rusinów, 17 izr.). Par. rz.-kat. w Turce, gr.-kat. w miejscu, dek. staromiejski, dyec. przemyska. We wsi jest cerkiew. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koron. krainy wołosiewskiej, w ekon. samborskiej, ziemi przemyskiej. W lustracyi z r. 1686 (Rkp. Ossol., Nr. 1255, str. 125) czytamy: „Ta wś ma łan. 6, wójtowski 1, wolniczego 1/2. Powinności: Też powinności ta wś odprawuje jako i Wołosianka Wielka. Także drzew wydaje do wyprawy cieśłów. Czynsze na św. Michał: Z chlebnika po gr. 3, stróżnego po gr. 15,

żerowszczyzny po 1 zł. 10 gr., za sady zborowe płaci gromada z każdego łanu po zł. 10 trzema ratami tak, jako Wołosianka. Czynsze na św. Marcin: Czynszu głównego z łanu płacą po złp. 5; za wołu daje gromada z łanu po zł. 1; z wójtostwa płacą na rok zł. 9 gr. 6; z półłanu wolniczego płacą zł. 6 gr. 12; owies, kury, gęsi z łanu oddają jako Wołosianka Wielka; z pustych łanów płacą po zł. 6. Czynsze na św. Wojciech: Kuchennego od chlebnika po gr. 10; stróżnego gromada płaci z łanu gr. 15; za jagnię i jarzabki gr. 28; owies czynszowy, kury, gęsi, jajca, drzewo, baranka, barana oddają jako Wołosianka. W inwentarzu ekonomii sambors. z r. 1760 (Rkp. Ossol., Nr. 1632, str. 74) czytamy: Ta wieś osiadła na łan. 6, *videlicet* sianych 3, koszonych $1\frac{1}{2}$, pustych $1\frac{1}{2}$, zosobna wójtowski 1, wolniczego $\frac{1}{2}$ łanu. Chlebnika ad praesens znajduje się 25. Czynsze tej wsi: kuchennego z chlebnika ad praesens 25 po gr. 13 = 10 zł. 25 gr.; stróżnego z łanów sianych 3 zł.; zborowszczyzny z tychże łanów po zł. 10 = 30 zł.; żyrowszczyzny po 1 zł. 10 gr. = 4 zł.; czynszu głównego z tychże łanów po zł. 5 = 15 zł.; za wołu kuchennego 3 zł.; owsa czynszowego z każdego łanu sianego po pół miarków 4, facit z łanów 3 półmiarków 12, które przez połowę jako inne wsie w ziarnie oddać powinni, a za drugą połowę pieniędzi zł. 12 zapłacić powinni; gęsi po 2, kur po 4 z każdego łanu sianego albo po zł. 2 = 6 zł.; z łanów koszonych $1\frac{1}{2}$ po 6 zł. = 9 zł.; za barana kuchennego gromada daje 3 zł.; za baranka wielkanocnego 1 zł.; za jagnię i jarzabki 28 gr.; za jajec kopę 20 gr.; ciesielszczyznę odprawują jako inne wsie, albo płacą z każdego łanu sianego po zł. 4, z łanów 3 = 12 zł. Summa czynszu 110 zł. 13 gr. Ad hoc z półłanu wolniczego winni Fed i Andrusz Juszczyszynowie i Hawryło Luboszyn płacić zł. 20. Wójtostwa posesorki panie Bardre Oemhe i Hojer, siostry rodzone, które prawo produxerunt, vigore którego i inwentarzów dawnych płacą do kasy ekonomicznej dwoma ratami zł. 80. Lasy tej wsi: Las „Kirniczny“ nazwany, na wschód słońca, w którym olszyna i smereczyna. Las na pld. „Bereznianiec“ nazwany, olechowy. Żaliła się gromada, że Jędrzej Sopotnicki, popowicz, gruntu gromadzkiego na półtora pługą trzyma od lat więcej 20, a należałoby z takowego pola czynszu na rok zł. 3. Także ks. Michał Kimakowicz przywłaszczył sobie pola gromadzkiego ćwierci 2, a w żadnym inwentarzu o cerkwi i gruncie do niej należącym wzmianki nie masz. Tenże ksiądz zł. 40 podług dekretu konsystorskiego de 31 martii a. 1760, należące gromadzie, nie oddał“. *Mac.—Lu. Dz.*

Świdnik 1.) *Niżni*, po węg. *Also-Szwidnik*,

wś w hr. szaryskim, nad rz. Ondawą, kościół filial. gr.-kat.; lasy, pastwiska. 2.) **S. Wiżni**, po węg. *Felső-Szwidnik*, wś, w hr. szaryskim, nad rz. Toplą, kościół paraf. gr.-kat.; pastwiska, lasy. Wraz z S. Niżnym 467 mk.

Świdniki, wś, folw. i dobra, pow. hrubieszowski, gm. Miączyn, par. r. l. Grabowiec, r. gr. Świdniki. Posiada cerkiew par., szkołę początkową, dom przytułku dla starców (*fundusz?*), dwa młyny wodne. W 1827 r. 59 dm., 337 mk. Cerkiew par. erekcyi niewiadomej. Dobra Ś. składały się w 1885 r. z fol. Ś. i Rogów, rozl. mr. 2091: fol. Ś. gr. or. i ogr. mr. 608, łąk mr. 131, lasu mr. 967, nieuż. mr. 30; bud. mur. 5, drewn. 20; płodozm. 8-pol., las nieurządzony; fol. Rogów gr. or. i ogr. mr. 241, łąk mr. 99, nieuż. mr. 14; bud. drewn. 9; płodozm. 10-pol. Wś Ś. os. 66, mr. 695; wś Rogów os. 28, mr. 201. *Br. Ch.*

Świdniki, wś nad Stochodem, pow. kowelski, na pograniczu pow. łuckiego, na pld. od mka Mielnicy. Podług reg. pob. pow. włodzimierskiego z 1577 r. własność Aleksandra Siemeszka, podkomorzego włodzimierskiego, płaci z 8 dym. półłank., 5 ogr. po 4 gr., od karczmy 12 gr., od palenia gorzałki 12 gr. (Jabłonowski, Wołyń, 68).

Świdniki, leśniczówka w Wolicy Komarowej, pow. sokalski.

Świdno 1.) 1399 r. *Suidno*, wś, folw. i dobra nad rz. Pilicą, z lew. brzegu, pow. grójecki, gm. Borowo, par. Michałowice, przy trakcie z Białobrzegów do Nowego Miasta, posiada 297 mk., pałac z parkiem nad brzegiem Pilicy. W 1827 r. było 28 dm., 230 mk. Dobra S. składały się w 1866 r. z fol. Ś., Michałowice i Stryków, z ogólną rozległością 1349 mr. Sam fol. Ś. 654 mr.; wś włosc. 316 mr. Jestto starożytna przedhistoryczna osada. Wykopują tu często na wyniosłej krawędzi zboczy, ciągnących się wzdłuż doliny rzeki, liczne urny z popiołami, narzędzia i strzały krzemienne. Zapewne już w czasach historycznych osiedlili się tu przybyli z Małopolski Ligęzowie (h. Półkozie) i doszli do zamocności i znaczenia. Ziemowit ks. mazow. nadaje Jakubowi, dziedzicowi na Ś. i Grzmiącej, 1399 r. prawo chełmińskie dla jego posiadłości. W 1400 r. występuje Sławko ze Ś. (Kod. Maz., 129, 137). „Jacobus de S., subjudex ravensis“ oskarżony o szkody w dobrach duchownych w 1427 r. (Kod. dypl. pol., II, 437). Piotr ze Ś., podsędek i ststa rawski, otrzymuje 1446 r. przywilej od ks. Władysława na wybudowanie mostu na Pilicy i pobierania opłaty, a 1449 r. wraz z Maciejem i Janem z Michałowa (krewnymi a może braćmi) otrzymuje (powtórnie?) prawo niemieckie dla wsi: Świdno, Grzmiąca, Michałowice i Koziołki. Na początku XVI w. dziesięcinę

z łańców km. pobierali arcyb. gnieźnieńscy, z łańców dwor. i ogrod. pleban w Michałowicach. Prawo patronatu nad kościołem mieli dziedzice Ś. (Łaski, L. B., II, 310). Przez cały wiek XV i XVI piastują Świdzińscy różne ziemskie urzędy w Rawskim. Dopiero w początkach XVIII w. Wawrzyniec Świdziński przez dwukrotne bogate ożenienie zwiększa znacznie fortunę rodzową i piastuje cały szereg urzędów. Jeden z trzech jego synów Stanisław (ur. 1685 r.) służy wojskowo, otrzymuje krzesło senatorskie (wojewoda bractawski), ożeniwszy się z wdową po Józefie Brzuchowskim, nabywa od niej Sulgostów, do którego przeniósł swą rezydencją i rozszerzył dobra, dokupując Klwów, Odrzywół. On też wznosił w Ś. stojący dotąd pałac. Przez dział majątku między dwu synów, Ś. otrzymał starszy Ignacy, który nabywszy 1775 r. Nowe Miasto, tam przemieszkował. Jego wnuczka Helena otrzymawszy Ś., jako jedynaczka, po ojcu, wniosła je w posagu mężowi Michałowi Stadnickiemu, który założył tu ogród i oranżeryę. Po jego śmierci Ś. przeszło w ręce Bonieckich. Opis Ś. z historią rodziny Świdzińskich i widokiem pałacu podał „Tyg. Illustr.” z 1877 r., t. IV, 293, 306). 2.) Ś., wś, pow. włoszczowski, gm. i par. Oleszno. W 1827 r. 19 dm., 137 mk. W akcie z 1394 r. wspomniane Ś. z połową lasu Długorącz (Kod. Wielkop., 1953). Na początku XVI wieku Ś. należy do par. Chotów (choć kościół przeniesiony już do Oleszna). Dziesięciny, wartości około 3 grzyw., i konopną po 2 gr. z łańu pobiera pleban w Olesznie (Łaski, L. B., I, 610). Według reg. pob. pow. checińskiego z r. 1508 wś Ś. należała do Zofii Szafrancowej. R. 1540 os., w par. Chotów (Khotów), własność Z. Szafrancowej, kaszt. wiślickiej, miała 3 km. na półłanach, 1 łań pusty, 1 zagr. (Pawiński, Małop., 485, 579). 3.) Ś., wś i folw., pow. nowoaleksandryjski, gm. Godów, par. Chodel, odl. 14 w. od Nowej Aleksandryi (Puław). W 1827 r. 21 dm., 148 mk. W 1886 r. fol. Ś. rozl. mr. 793: gr. or. i ogr. mr. 556, łąk mr. 4, past. mr. 4, lasu mr. 219, nieuz. mr. 10; bud. mur. 2, drewn. 12; las nieurządzony, wiatrak. Wś Ś. os. 9, mr. 144. W połowie XV w. Ś., w par. Kłodnica, miało łąny km., folw., z których dziesięcinę snopową i konopną dawano pleban. w Kłodnicy (Długosz, L. B., II, 547). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 płacono tu od 5 łań. i 1/2 łańu sołtysiego (Pawiński, Małop., 369). 4.) Ś., wś, pow. węgrowski, gm. Osówno, par. Wierzbno, ma 16 dm., 139 mk., 280 mr. Br. Ch.

Świdno, jezioro, w pow. wilejskim, pod mkiem Duniłowicze i wsią tejże nazwy.

Świdno 1.) w spisie z 1865 r. *Świdy*, wś

nad jez. Świdno, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Duniłowicze, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Janiszewskich Jaśniewicze, o 3 w. od gminy a 80 w. od Wilejki, ma 19 dm., 4 mk. prawosł. i 207 kat. (w 1865 r. 93 dusz re wiz.). 2.) Ś., zaśc., tamże, ma 1 dm.

Świdno, jezioro pod Czernskiem, pow. chojnicki. Wymienione już w przywileju Czernska. Po brzegach jeziora rośnie świdwa w wielkiej obfitości.

Świdowa, jedno z przedmieść Niepołomio.

Świdowa, potok, lewy dopł. Czeremoszu.

Świdowa 1.) wś, pow. czortkowski, 18 klm. na pld.-płd.-zach. od Czortkowa (sąd pow.), tuż na pld. od urz. poczt. i tel. w Tłustem. Na zach. leży Antonów, na pld. Muchawka, na wschód Milowce i Lisowce, na pld. Tłuste i Angielówka (4 ostatnie w pow. zaleszczyckim). Środkiem wsi płynie potok Dupa (prawy dopływ dnjestrowego Seretu). Tworzy on we wsi dwa stawki. W dolinie potoku leżą zabudowania. Wznies. Świdowa na pld.-zach. sięga 329 mt. Włas. więk. (Karola hr. Lanckorońskiego) ma roli or. 1002, łąk i ogr. 37, past. 31 mr.; wł. mn. roli or. 1945, łąk i ogr. 115, past. 2 mr. W r. 1880 było 246¹/₂ dm., 1326 mk. w gminie, 9 dm., 114 mk. na obsz. dwor. (1112 gr.-kat., 293 rz.-kat., 35 izr.; 1112 Rusinów, 297 Polaków, 31 Niemców). Par. rz.-kat. w Tłustem, gr.-kat. w miejscu, dek. zaleszczycki. We wsi jest cerkiew p. w. św. Mikołaja, szkoła etatowa 1-klas., kasa pożycz. gm. z kapit. 989 złr., folw. i gorzelnia. 2.) Ś., folw. koło Wołczkowa, na obszarze dwor. Maryampola, w pow. stanisławowskim. Lu. Dz.

Świdówek, *Swidowok*, w dok. *Swidówka*, wś nad Dnieprem, pow. czerkaski, w 2 okr. pol., gm. Moszny (o 14 w.), odl. od Czernas o 14 w., otoczona sosnowym lasem, ma 1610 mk. praw. i 18 żyd.; w 1740 r. 90 sadyb. Posiada cerkiew Pokrowską, drewnianą, wzniesioną przez parafian w 1845 r. na miejsce dawniejszej, pochodzącej z 1718 r. Wchodziła niegdyś w skład stłstwa czerkaskiego, obecnie należy do okręgu czerkaskiego dóbr państwa.

Świdowiec, rozlew rz. Świdówki, w pow. mozyrskim, w gm. Lelezyce, przy kotlinie rz. Uboré, z którą się łączy. Lud zwie ten rozlew jeziorem. Szeroki na 100 przeszło sążni, długości 3 w.; właściwie jest to ujście rzeki Świdówki. A. Jel.

Świdowiec, sioło u źródeł rz. Supoj (w latopisie Wieliczki zwanej także Świdowiec), pow. kozielecki gub. czernihowskiej, na pld.-wschód od miasteczka Kobylce, o 50 w. od Kozielca, ma 163 dm., 1394 mk.; w okolicy liczne mogiły.

Świdówka, rzeka w pow. owruckim i mozyrskim, prawy dopł. rz. Uboré, zaczyna się

w pow. owruckim i płynąc lesistemi moczarami aż do granicy pow. mozyrskiego nosi nazwę Bołotnicy, wkroczywszy dopiero w granice pow. mozyrskiego od osady Rudyszcze przybiera nazwę Ś. i upłynawszy 2 mile w kierunku pń.-wsch. rozlewa się w wązkie, długie 3 w. jezioro, zwane Świdowiec, łączące się z kotłina rz. Uboró. *A. Jel.*

Świdówka, rzka w pń.-wsch. części pow. zasławskiego, w pobliżu mka Krasnystaw, prawy dopływ Korczyku.

Świdówka, 1490 r. *Świdówka*, przys. do Niewiarowa, pow. bocheński, na pń. stronie gościńca ze Gdowa do Bochni. Wymienia Ś. Długosz (L. B., I, 101), jako własność Jana Niewiarowskiego h. Półkozic, wynoszącą 7 łąnów km. i sołtystwo. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 61, 447) własność Niewiarowskiej, liczyła 4 łąny km. i 2 komor. bez bydła. W spisie ludności z r. 1880 objęto tę osadę gmina Niewiarów. *Mac.*

Świdowo, folw., pow. wołkowyski, w 5 okr. pol., gm. Piaski, o 24 w. od Wołkowyska.

Świdrów, ws włośc., pow. radzyński, gm. Rudzienko, par. Pniownik, ma 64 mk., 91 mr. Wchodziła w skład dóbr Nowa Wieś.

Świdrówka, potok, ob. *Cyrła i Poroniec*.

Świdrówka, ws, pow. dąbrowski, 2 klm. na wsch. od Szczucina. Par. rz.-kat. w Szczucinie. Składa się z 36 dm., ma 247 mk., 242 rz.-kat. i 5 izr. Pos. więk. (Hel. hr. Hussarzewskiej) wynosi 137 roli, 26 łąk, 5 ogr., 16 past., 46 lasu i 15 mr. nieuż.; pos. mn. ma 136 roli, 44 łąk, 33 past. i 23 mr. lasu. Graniczy na pń. z Wolą Szczucińską, na wschód z Borkami a na pld. z Zabrnem. W stronie pld. ma lasy, pokrywające małe wznies. (170 mt.), zwane Babia Góra. *Mac.*

Świdrówko, dwa folw. przy wsi Orzechówce, pow. oleckowski, 4 dm., 65 mk.

Świdrowski Młyn, pow. łowicki, gm. i par. Bielawy. Niepomieszczony w spisach urzęd. Zapewne będzie to młyn należący do Soboty.

Świdry 1.) ws włośc. nad Wisłą z praw. brzegu, pow. warszawski, gm. Jabłonna, par. Tarchomin, przy drodze z Warszawy do Jabłonn, naprzeciw Młocin (z lew. brzegu), ma 117 mk., 159 mr. W 1827 r. było 12 dm., 146 mk. Przy wsi leży os. fabr. *Podświdry* (ob.). 2.) **Ś. Małe**, ws i fol. przy ujściu rz. Świdra do Wisły, pow. warszawski, gm. Zagórz, par. Karczew, odl. 21 w. od Warszawy, ma 143 mk. W 1827 r. było 13 dm., 134 mk. W 1877 r. folw. Świdry Małe rozl. mr. 984: gr. or. i ogr. mr. 324, łąk mr. 148, past. mr. 183, lasu mr. 239, nieuż. mr. 90; bud. mur. 1, z drzewa 9; las nieurządzony. Ws Ś. os. 13, mr. 111. 3.) **Ś. Dalsze i Bliższe** al. **Ś. Wielkie**, ws, pow. nowomiński, gm. Otwock,

par. Karczew. Nie podane w nowszych spisach urzęd., stanowią dalszy ciąg wsi Ś. Małe (pow. warszawski). Leżą przy linii dr. żel. nadwiślańs., o 2 w. od Otwocka ku Wawrowi, mają 11 os., 219 mr. W 1827 r. 18 dm., 109 mk. Ś. Wielkie wchodziły w skład dóbr Otwock. Naprzeciw wsi Ś. leży na Wiśle Świdowska Kępa. 4.) **Ś.**, fol. i **Ś. Maleniec**, ws, pow. janowski, gm. i par. Potok Wielki, odl. 18 w. od Janowa. W 1874 r. fol. Ś. rozl. mr. 1601: gr. or. i ogr. mr. 70, łąk mr. 16, past. mr. 2, lasu mr. 1452, zarośli mr. 20, wody mr. 4, nieuż. mr. 37; bud. z drzewa 18; las urządzony, pokłady torfu, tartak, smolarnia i cegielnia. 5.) **Ś.** dawniej **Ś. Wielkie i Małe**, ws i fol., pow. łukowski, gm. i par. Łuków (odl. 4 w.), ma 59 dm., 451 mk., 1145 mr. (w tem 138 mr. folw.). W 1827 r. było 54 dm., 238 mk. W r. 1531 ws Ś. Wielkie, w par. Łuków, miała 3 łąny. Ś. Małe w części Abramowiat 1 łąn. W r. 1552 płaca tu: Abramowięta, Mikołajowięta, Rafałowięta z 1 łąnu, Kamienta od 1 łąnu, Kuziej 1 łąnu, Michałowięta z 1 łąnu. R. 1580 Stanisław Maneto z czwartej części wsi Większych Świdrów od 4 włók, które sami orzą fl. 2. P. Maciej Kuziej z obojga Świdrów z części drugiej od 4 włók, które sam orze z uczestnikami swemi, fl. 2. P. Stanisław Świdorski z części Wagłowski od 4 włók, które sami orzą, fl. 2, od 4 zagród bez ról gr. 16, od 2 komornie bez bydła gr. 4, od koła dorocznego gr. 12, od folusza gr. 15. P. Stanisław Koczowik z części Abramowskiej od 4 włók, które sami orzą fl. 2, od 5 zagród bez ról gr. 20. P. Piotr Goiszczycki od zagrody bez roli gr. 4. Summa fl. 10 gr. 11 (Pawiński, Małop., 381, 391, 410). 6.) **Ś.**, ws, pow. makowski, gm. Sielec, par. Rożan. 7.) **Ś. Awisa** al. **Awysa**, fol. i ws nad rz. Wisłą, pow. szczuczyński, gm. i par. Szczuczyn (odl. 1 w.). Fol. ma 270 mr., ws 32 os., 199 mr. Mieszka tu częściowa szlachta i włościanie. W 1827 r. było 25 dm., 147 mk. 8.) **Ś. Dobrzyce** i **Ś. Podleśne**, dwie wsi, pow. szczuczyński, gm. i par. Grabowo. W 1827 r. Ś. Dobrzyce miały 10 dm., 61 mk. a Ś. Podleśne 39 dm., 192 mk. *Br. Ch.*

Świdry 1.) ws, pow. oleckowski, st. pocz. Gąski; 50 dm., 252 mk., 542 ha. Ks. Olbracht nadaje Mikołajowi Zimmermann z Świdrów na prawie chełmińskim 2 włóki w powiecie straduńskim, między Dziegielami, Gąskami i Jabłonowem (czyli Kijowem). Dan w Królewcu r. 1563. 2.) **Ś.**, ws, pow. lecki, st. p. Lec; 95 dm., 469 mk., 800 ha. Jerzy Krosta, ssta lecki, nadaje Wojtkowi Kostce 4 włóki sołeckie nad jeziorem Trad, między Pierkunowem, Pieczarkami i Śpierzem, włókę za 33 grzywien, celem założenia wsi dannickiej na 40 włókach, 8 lat wolności. Ś. mają r. 1625 tyl-

ko polskich mieszkańców. 3.) **Ś.** wś, pow. jańsborski, st. p. Biała; 48 dm., 257 mk., 709 ha. Zygfryd Flach v. Schwarzburg, komtur baldzki, nadaje Stańkowi (Stanick), Mikołajowi, Andrzejowi, Stefanowi, Jakubowi, Janowi, Wojtkowi, Pawłowi, Mćciszkowi, Janowi, Marcinowi na prawie magdeburskiem 40 włók w **Ś.** z obowiązkiem 2 służb zbrojnych. Dan w Piesz r. 1471. Tenże nadaje Mikołajowi Janowi na prawie magdeburskiem 8 włók nadwyżki w **Ś.** z sądownictwem wyższem i niższem. Dan w Baldze r. 1476. *Ad. N.*

Świdrygały, wś i fol., pow. rawski, gm. Góra, par. Nowe Miasto; wś ma 8 dm., 118 mk., 223 mr.; fol. 1 dm., 526 mr. W 1827 r. było 6 dm., 60 mk. **Ś.** wchodziły w skład dóbr Nowe Miasto.

Świdwa, wś, w obrębie kasztelanii zakroczymskiej, wymieniona jako własność klasztoru czerwińskiego w dok. z 1155 i 1361 r. Obecnie nie istnieje. Być może iż uległa zniesieniu przez zmianę koryta Wisły (ob. Kod. dypl. pol., I, 10).

Świdwiborek, wś, pow. ostrołęcki, gm. i par. Myszoniec, ma 813 mr. W 1827 r. 22 dm., 145 mk.

Świdwie, wś zaginiona pod Sepólnem, pow. złotowski. Jeszcze dziś zowie się tam tak część lasu, gdzie widać zagony i brzozy wśród gestych zarośli (ob. Der. Kr. Flatow von Schmitt, str. 67). *Ks. Fr.*

Świdwin, ob. *Swidlin*.

Świdwowiec 1.) al. *Swidowiec*, *Swidówko*, *Swidowke* r. 1845, *Schwidufke* na mapie sztab., fol. do Trzciela, pow. międzyrzecki, o 2 klm. na zach. od Trzciela. Istniał przed r. 1793 i należał do Mielżyńskich; w najnowszych spisach urzęd. nie wykazany. 2.) **Ś.**, dawniej *Szwydwoyecz*, os. pod Powidzem, pow. gnieźnieński, leżała pustkami za arcyb. Łaskiego (Lib. Benef., I, 319, 321), ma być późniejszym Szydłowcem. *E. Cal.*

Świdy 1.) leśniczówka nad rz. Kalinówką, pow. zamojski, gm. Skierbieszów. 2.) **Ś.**, fol., pow. tomaszowski, gm. i par. Tomaszów.

Świdy, pow. wilejski, ob. *Swidno*.

Świdzicze, wś i fol. nad bezim. dopł. Wygni, pow. słucki, gm. i par. katol. Kopył. Wś ma 31 osad; folw., dość dawna własność Orzechowskich, około 25 włók; grunta urodzajne, miejscowość lesista. *A. Jel.*

Świdzie, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 84 w. od Poniewieża.

Świdziłówka Nowa, wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostrów, o 32 w. od Sokółki.

Świdzińce, przedmieście mta pow. Lityna (ob.).

Świdzińska Wola, w XVI w. *Oleszeńska Wola*, wś, pow. włoszczowski, gm. i par. Ole-

szno. W 1827 r. 6 dm., 65 mk. Na początku XVI w. dziesięcinę, wartości 1 seksageny, pobierał pleban w Olesznie (Łaski, L. B., I, 610). *Br. Ch.*

Świdziszki, wś, pow. suwalski, gm. Maćkowo, par. Puńsk, odl. od Suwałk 25 w., ma 28 dm., 164 mk., 52 os., 89 mr. Wchodziła w skład dóbr rząd. Maćkowo.

Świebie, 1534 *Schwibin*, niem. *Schwieben*, dobra ryc. i wś kośc., pow. toszecko-gliwiicki. Posiada kościół kat., filią par. Wyżnice. W 1885 r. było 142 dm., 1158 mk. (31 ew.). Dobra ryc. z fol. **Ś.** i Napłatki obejmują 4907 mr. Fol. **Ś.** ma 2578 mr. roli i łąk, 915 mr. lasu; fol. N. 1414 mr. roli i łąk. Pola w części drenowane, łąki nawodniane. Gorzelnia, młyn amerykań., młyn kościany, cegielnia. Na fol. N. owczarnia. Dobra te stanowią połowę dóbr (Herrschaft) Schwieben, obejmujących 8348 mr. i rozdzielonych na cztery obszary dóbr rycerskich. Gmina wiejska ma 2294 mr. (26 gospodarzy, 19 ogrodn. i 60 komorn.). Kościół katol. obecny murowany, zbudowany 1682 r., z wieżą; kaplica założona przez hr. Colonna. Szkoła katol. istnieje od połowy XVIII w. *Br. Ch.*

Świebodna, wś, pow. jarosławski, óród lasów, wzn. 318 mt. n.p.m., nad pot. Wólka, o 7-2 klm. na zachód od mka Pruchnika. Składa się z 95 dm. (w dolinie potoku) i 503 mk., 250 rz.-kat., 241 gr.-kat. i 12 izrael. Rzym. kat. paraf. w Pruchniku, gr.-kat. w Rozborzu Okragłym. Większa pos. (Heleny Zaklika) wynosi 9 mr. roli, 2 mr. łąk, 1 mr. past. i 225 mr. lasu; pos. mn. ma 534 mr. roli, 65 mr. łąk, 53 mr. past. i 59 mr. lasu. Graniczy na póln. z Rączyną, na zach. z dużymi lasami, na wsch. z Jodłówką a na pld. z Wolą Rzeplinską. *Mac.*

Świebodzin 1.) z *Kosierówką*, wś, pow. dąbrowski, w nadwiślańskiej równinie, wzn. 180 mt. n.p.m., 3 klm. na pld. od Bolesławia. Składa się z dwóch grup chat, z których **Ś.** liczy 75 dm. a Kosierówka 22 dm. Obie mają 518 mk., 486 rz.-kat. i 32 izrael. Na obszarze więk. pos. (Andrzeja hr. Potockiego) 3 dm. i 32 mk. (5 izrael.). Par. w Bolesławie. Pos. więk. wynosi 375 mr. roli, 65 mr. łąk, 435 sążni ogr., 5 mr. past. i 2 mr. zabudowań; pos. mn. 399 mr. roli, 47 mr. łąk i 80 mr. past. Pierwszą wzmiankę o **Ś.** znajdujemy w dypl. Henryka, prepozyta miechowskiego (Kod., Małop., II, 196), w którym r. 1295 nadano Piotrowi, mieszczaninowi krakowskiemu, w tej wsi dwa łąny; dnia 30 maja 1366 (ibid., III, 197) przeniósł tę wieś wraz z Bolesławiem, Brzeźnicą i Kanną z prawa polskiego na niemieckie. Za Długosza (L. B., II, 433) posiadał **Ś.** Jan Lipnicki h. Półkozic ale folwarku nie było. W spisach poborów z XVI w.

(Pawiński, Małop., 234) Ś., Teodora Ligezy, miał w 1579 r. 19 km., $4\frac{3}{4}$ łana i 2 zagrody. Wś graniczy na pld. z Kuziem, na wschód z Grądami, na zach. z Podlipiem. 2.) Ś. z *Kółkową*, wś, pow. tarnowski, na praw. brzegu Białej (dopł. Dunajca), składa się z dwóch grup chat, z których mniejsza Sw. (22 dm., 133 mk.) leży ku północy, bliżej Tarnowa, większa Kołkowa (30 dm., 156 mk.) ku pld., bliżej Tuchowa. Obszar obu osad przecina kolej tarnowsko-lełuchowska między stacyami Tarnów i Pleśna. Osady zajmują urodzajne porzeczce. Ku wschod. podnosi się teren z 210 na 403 mt. Wraz z obszarem więk. pos. (Adolfa Jordana) liczą obie osady 56 dm. i 323 mk., 303 rz.-kat. i 20 izrael. Część wsi należy do par. w Pleśny, część do par. w Porębie. W spisie pobor. z r. 1536 (Pawiński, Małop., 546) wymieniona jest ta osada jako własność Mikołaja i Klemensa Łowczyckich i ich matki. Miała 7 km. i karcznię; czynsze wynosiły $6\frac{1}{2}$ grzywny i pół kamienia łożu. Obecnie więk. pos. ma 272 mr. roli, 6 mr. łąk, 1 mr. ogrodu, 40 mr. pastw., 117 mr. lasu i 20 mr. nieużytków; pos. mn. 67 mr. roli, 8 mr. łąk, 9 mr. past. i 1 mr. lasu. Ś. graniczy na pln. z Radlną, na wsch. z Porębą i Łękawką a Kołkowa na pld. z Woźniczka. Mac.

Świebodzin, obecnie *Schwibus*, *Swebosin* r. 1302, *Swebosin* 1319, *Swibzin*, *Schwiborchin* 1329, *Swebusin* 1334, *Swebesia* 1335, *Sweboczyn* 1352, *Schwibussem* 1302, *Schwibussen* (w podrob. dok. z r. 1251), *Schebissen* 1410, *Swebuszu* 1474, *Swebussin* 1476, *Swebussa* 1481, *Swebodzyn* 1493, miasto w Brandenburgii, stolica niegdyś ziemi świebodzińskiej, leży o 95 klm. ku zach. od Poznania, 20 klm. na pln. od Cylichowy i o 3 klm. od jez. Wilkowskiego, które rzeką Ołobokiem spływa do Odry, przy drodze żel. pozn.-marchijskiej, między Zbąszynem a Sternbergiem, i przy trakcie z Skwirzyny do Szlaska. Miasto jest siedzibą sądu okr., ma 8296 mk. (1327 katol., 6880 prot., 89 żyd.), 2 kościoły paraf.: katolicki i protestancki, st. tel., st. dr. żel., gazownia, fabryki stearyny, maszyn i sukna, młyny parowe, browary, fabryki spirytusu i cegielnie. Słynne sukna świebodzińskie rozchodzą się do Holandyi, Szwecyi i Ameryki; 40 fabryk wyrabia rocznie za 10,000,000 mrk sukna. Czysty dochód z ha roli wynosi tu 18 mrk. Winnice uprawiane na najgorszej ziemi przynoszą rocznie w przecięciu 3000 mrk; w pobliżu znajdują się pokłady węgla brunatnego, przynoszące do 200,000 mrk rocznie. Dzieje pierwotne Ś. przedstawiają płataninę domysłów. Średniowieczna pisownia tej osady naprowadza Niemców na ślad Swewów, których uważają mylnie za Szwabów; inni znów upatrują Ś. w os. Busine, którą według

Dytmara zdobył r. 1015 Ołdrzych, ks. czeski, podczas gdy wojujący z Chrobrym cesarz Henryk II przeprowadził się przez Odrę pod Krośnem; mylnie jest też mniemanie, jakoby Konrad mazowiecki nadał Ś. i okolice Krzyżakom. Okolica ta była już wówczas gęsto osadzona; Knispel, monograf Ś., pomieszał tę osadę ze Zbąszyniem (Zhibansim, Zhibansyn), zachodzącym pod r. 1247; podrobiony dokum. z datą 19 list. 1251 r., określający granice między dzierżawami polskimi a zaborami niemieckimi, wspomina drogę wiodącą z Landsberga do Ś. (Kod. Wielkop., I, n. 297). Księcia Konrada († 1273) mieni Annalista głogowski z XV w. (Script. Rer. Siles., X, 8) panem na Głogowie, Ścienawie, Górze, Sprotawie, Żeganiu, Kozuchowie, Zielonej Górze, Krośnie, Świebodzinie (Swebibusensis dominus), Cylichowie i innych miastach. Pierwszą pewną o Ś. wiadomość znajdujemy pod r. 1302. Gniewomir, dziedzic Ś., występuje między świadkami, obecnymi przy nadaniu Lubieniska, posiadłości cystersów paradyjskich, prawem lennem w dożywocie Boguszowi de Wesenburch (Kod. Wielk., n. 849). W r. 1334 piszą się z Ś. Wojtuś i Peczeko, świadkowie czynności odnoszącej się do Wyszczanowa, własności tychże zakonników (Kod. Wielk., n. 1140). Peczeko z Ś. przyrzekł następnego roku marg. brandenburskiemu Ludwikowi, że mu wiernie służyć będzie, wyjąwszy atoli króla polskiego i ks. głogowskiego, za co margraf przekazał mu 10 kóp groszy na Rzepinie (Reppen) i nadał mu wieś Wysoką (Klauswalde, ob. Riedel, Cod., II, str. 97). Ten lub inny Peczek z Ś. brał udział w pierwszej konfederacji wielkopolskiej, która na dniu 2 września 1352 r. zawiązała się w Poznaniu przeciw nieprzyjaciółom króla (Kod. Wielk., n. 1313). Książęta szlascy Henryk i Przemysław dzieląc się obszarami, których nie posiadali, odstąpili w r. 1319 Ś. i zachodnią część Wielkopolski, od Kopanicy do Międzyrzecza, margr. brand. Waldemarowi w zamian za Żegań i Krośno; śmierć atoli margrafa zniweczyła ich zamiary (Kod. Wielk., n. 1012). Ś. był już wówczas miastem; r. 1320 posiadał je Henryk ks. głogowski, a około r. 1327 Władysław Łokietek. W r. 1329 oznajmia ks. Henryk, że otrzymał Ś. i inne dzierżawy prawem lennem od Jana, króla czeskiego (Kod. Wielk., n. 1099). Ś. odpadł od Polski; pod panowaniem książąt szlaskich i innych wchodził w skład księstwa głogowskiego, dzielnicy krośnieńskiej (Pomn. Dz. pol., III, 539, 570). W r. 1382 dnia 20 sierpnia ks. Henryk na Żeganiu i Krośnie, przebywając w Ś., poświadczył, że bracia Smolkowie z Kielpina (Koppin) ułożyli się co do Wyszczanowa z cystersami paradyjskimi

(Kod. Wielk., n. 1801), którzy mając swe posiadłości rozłożone w 2 pogranicznych państwach, różne tu załatwiali czynności sądowe (Th. Warmiński, *Paradies*). Droga handlowa z Głogowy na Ś. do Landsberga łączyła suchą drogą Odrę z Wartą. Niebawem zasłynęły sukno i piwo świebodzińskie. W r. 1439 Abraham z Zbąszynia, sędzia poznański, z licznym poczetem zbrojnego ludu najechał pograniczne dzierżawy ks. głogowskiego Henryka, lecz doznał klęski i dostał się do niewoli; w czasie tej wyprawy napadł także na Ś. Opis najazdu ma się znajdować w księgach kościoła miejscowego. Starosta świebodzińskim był na on czas Konrad Burkersdorf, około r. 1477 Jerzy von Lobin, 1490 Cercovicus, od r. 1558 po za r. 1614 Knobelsdorffowie: Sebastyan, Maksymilian i Jan Jerzy. Książę Henryk XI, ożeniony z Barbarą, córką Albrechta, Achillesem zwanego, kurfirsta brandeburskiego, panował od r. 1467 do 1476; po nim ks. żegański Jan objął rządy nad Głogową, Kozuchowem, Sprotawą, Zieloną Górą, Ś. i Cylichową (*Script. Rer. Sil.*, X, 10). Z Kozuchowa wypędził Jadwigę i Katarzynę, siostry Henryka, i wdowę po nim. Za panowania Henryka, w r. 1474, wybuchła wojna polsko-węgierska. Podczas gdy król Kazimierz pustoszył ziemie szląskie w okolicy Opola, Brzegu, Kluczborka i Olawy, oddział wojsk węgierskich pokusiwszy się o Głogowę, przeszedł przez Odrę i dotarł do Ś., z kąd najeżdżał pobliskie dzierżawy polskie. W r. 1476 dnia 13 grudnia Świebodzianie po krótkim wahaniu się złożyli ks. Janowi przysięgę, nakazaną przez króla węgierskiego Macieja (*Script. Rer. Sil.* X). Następnego roku na dniu 13 czerwca oznajmia legat papieżki Baltazar de Piscia miastom Ś. i innym, że nieważnym jest zapis księstwa głogowskiego na rzecz Barbary, wdowy po Henryku XI, ponieważ sporządzony został bez zezwolenia króla Macieja; również nieważną jest złożona Barbarze przysięga, ponieważ księżna za zwierzchnika swego uznała króla polskiego Władysława, wroga króla węgierskiego Macieja, i od niego uzyskać miała zatwierdzenie zapisu. Książę Jan uznawszy zwierzchnictwo Macieja, żąda wyklecia tych, którzy mu nie chcą hołdować. Legat przeto grożąc kłutwą, nakazuje posłuszeństwo Janowi, bez względu na złożoną Barbarze lub komu innemu przysięgę, z której w imieniu papieża uwalnia (*Scr. Rer. Sil.*, I, 380—1). W sierpniu t. r. 1477 książę Jan zajął miasto Ś. z zamkiem, osadzając starostów i urzędników. Margraf brand. chciał z bronią w ręku poprzeć sprawę Barbary, ale starosta świebodziński rozbił wojska jego 14 grudnia t. r. (*Scr. Rer. Sil.*, X). Około tego czasu wszczęły się długole-

tnie spory między bernardynami szląskimi a polskimi o założenie kustodyi w Ś., gdzie zakonnicy polscy z Kościana kwestowali od ustanowienia prowincyi polskiej około r. 1453 (Jan z Komorowa w *Pomn. Dz. Pol.*, V). W r. 1481 Jerzy de Lapide w imieniu króla Macieja zatwierdził ks. Jana w posiadaniu Głogowy, Sprotawy, Kozuchowa, Zielonej Góry, Ś. i Cylichowy; r. 1482 król Maciej chciał zastawić Krośno, Cylichowy i Ś. margraf. brand.; układy odnośne nie przysły do skutku, margraf bowiem chciał nabyć te dzierżawy na własność dziedziczną. R. 1488 dnia 6 stycznia ks. Jan wydając swe trzy córki za książąt kładzkich, zwołał do Głogowy szlachtę i reprezentantów miasta z księstwa swego i zażądał od nich, ażeby złożyli hołd nowożeńcom. Odmówiły mu tego Ś. i inne dzierżawy, ponieważ przed 6 laty przysięgały królowi Maciejowi. Jan przezuwając, co ztąd wyniknie, w dniu 4 lutego t. r. wysłał żonę swoją z córkami, służbą i klejnotami do Ś., dokąd i sam przybył w październiku t. r. po bezskutecznym oporze; potem udał się do króla polskiego, który mu odmówił swej pomocy. Tymczasem wojsko Macieja zajęło Głogowę, a następnie Kozuchów, Sprotawę i Zieloną Górę; ztąd posunęło się przez Krośno do Ś., gdzie stanawszy po Trzech Królach r. 1489, obsaczyło miasto, które poddało się na dniu 15 stycznia, a zamek w 2 dni potem. Księżnę Janową z dziećmi wyprawiono z miasta, dając jej glejt bezpieczeństwa (*Scr. Rer. Sil.*). Po śmierci Macieja, r. 1490, połączył korony czeską i węgierską Władysław Jagiełłończyk, który pokonawszy współzawodnika i brata swego, Jana-Olbrachta, oddał mu prawem lennem księstwo głogowskie z Ś. i inne dzielnice szląskie. Jan Olbracht objawszy rządy polskie w r. 1492, udzielił Świebodzianom „poddanym swoim“ następnego roku w Poznaniu, pozwolenie sprzedawania wyrobów sukiennych na łokcie podczas jarmarków odbywających się w Międzyrzeczu i Skwirzynie (Kod. Wielk., wyd. Rac., str. 191—2). Ś. wrócił następnie do korony czesko-węgierskiej, a potem dostał się Zygmuntovi Jagiełłończykowi na mocy związku braterskiego, odnowionego w r. 1499 dnia 20 lipca; gdy zaś Zygmunt wstąpił na tron polski w r. 1506, Władysław król czesko-węgierski umarł r. 1516, i nuka Lutra krzewić się zaczęła coraz dalej ku wschodowi, zrywały się stosunki pobratymcze Szląska z Polską, a Ś. z okolicą odpadł od dyecezyi poznańskiej. W r. 1510, za panowania króla Władysława, przystąpił Ś. do związku miast szląskich, zawartego celem obrony przeciw napaściom włóczącego się rycerstwa. Po śmierci Władysława przeszła z czasem korona czesko-węgierska z dziel-

nicami szlaskiem w dom Habsburgów. W r. 1534 pojawił się w Ś. pierwszy zwiastun nauki Lutra Marcin Vechner, lecz wydany z miasta, znalazł przytułek u dziedziców pobliskiego Szczanica; r. 1541 dnia 12 maja zgorzało miasto z kościołem i ratuszem; ocalały tylko zamek, brama i przedmieście głogowskie; drugi wielki pożar powstał dnia 1 paźdz. 1640 r. W czasie wojny trzydziestoletniej kwaterowały tu kolejno oddziały wojsk cesarskich i szwedzkich. Od r. 1686 wcielony był Ś. z powiatem do elektoratu brandenburskiego na mocy zawartej z cesarzem umowy; r. 1694 wrócił do cesarstwa, a od r. 1742 skutkiem wojny szlaskiej należy do państwa pruskiego. *Powiat*, zwykle „ziemią świebodzińską“ zwany, graniczył na wschodzie i północy z pow. niegdyś poznańskim, dziś międzyrzeckim, od Brudzewa na Brójce popod Kaławę, i zagarniał obszary objęte na południu przestrzenią: Smardzew (Schmarso), Raków (Rackau), Rosin (Rissen), Darnawa (Dornau), Skape (Skampe), Steinbach, a na zachodzie Niedźwiedź (Niedewitz), Heinersdorf, Wutschdorf, Lubrza (Liebenau), Staropole (Starpel). Chrobrzy zakładając biskupstwo w Lubuszu, był panem ziemi lubuskiej, graniczącej na wschodzie z dzielnicą poznańską i rozciągającej się na zach. po obu brzegach Odry od zagięcia jej ku północy pod Szydłowem (Schiedlow) aż ku ujściu Warty. Tej ziemi część pld.-wsch. pozostała przy biskupstwie poznań., które założył Mieczysław I. Ziemia lubuska, obejmująca obszary świebodzińskie, wchodziła w skład państwa polskiego aż do r. 1163; w tym czasie oddali ją synowie Krzywoustego książętom szlaskim, z wyjątkiem Lubusza, który jeszcze w r. 1209 był w posiadaniu Władysława Odonicza, a około r. 1218 w dzierżawie dożywotnej Laskonogiego. W r. 1249 Bolesław Łysy, ks. szl., sprzedał część ziemi arcyb. magdeburskiemu, a drugą margrafom brandenburskim, którzy uzyskawszy r. 1336 część arcybiskupią, utworzyli na prawem porzeczcu Odry część południową t. zw. Nowej Marchii (Kod. Wielkop., IV, str. 355). Lubuszanie, należący do plemion łużycko-lechickich, mieszały się i zlewali na wschodzie z Polanami; odnośnej granicy pod względem etnograficznym dziś odtworzyć nie podobna. Łużyczanie, w późniejszym tej nazwy znaczeniu, nie istnieli na prawem porzeczcu Odry. Zajęcie ziemi świebodzińskiej przez książąt szlaskich i wcielenie jej do dzierżaw łużycko-szlaskich przyczyniło się do policzenia tej ziemi z ich mieszkańcami do Łużyc i Łużyczan. Owóż, na wsch. pograniczu ziemi lubuskiej i na przeciwnych mu, zach. kresach dzielnicy poznańskiej powstał z bie-

giem czasu powiat świebodziński, w określonych powyżej granicach, ulegających różnym drobnym zmianom. Henryk Brodaty, posiadłszy ziemię lubuską i krośnieńską, wdzierał się od zachodu i od południa do dzierżaw polskich. Okolice Ś. stała się wskutek uroszczeń jego ziemią sporną. W r. 1223 panował tam wspomniany książę, skoro cysterkom trzebińskim nadał wieś Łęki w pobliżu Ś., w ówczesnej dzielnicy krośnieńskiej, z jeziorem Niedźwiad (Meduad, później Meczwech) i skoro zatwierdził drugie podobne nadanie: komes Przybysław odkupił wś Sarnowo (Ołobok, Muehlbock), którą brat jego Dzierżysław (Dirzek), syn Gosława, był sprzedał Witosławowi, dziek. pozn., i darował połowę tej wsi cysterkom trzebińskim; za drugą zaś połowę Sarnowa wziął w zamian posiadłość Jana, syna Marcina, na Powidzku. Książę do obu wsi (Sarnowo i Łuki), które własnym kosztem osadzać będzie na prawie niemieckim, dorzucił dochody z Węgrzynic (Altbrachtsdorf, dziś Ulbersdorf, na pld.-zach. od Ś.), i tym sposobem rozpoczął w ziemi świebodzińskiej dzieło stopniowego niemczenia ludności za pomocą klasztorów i przeistaczania odwiecznych nazw. I jakby na przekorę Brodatemu sfałszowano w 2 wieki później, w założonym przez niego klasztorze trzebnickim, dokument z jego pieczęcią i zmyśloną datą 11 lipca r. 1207, który wydobywa z niepamięci nazwy polskie następujących, nadanych klasztorowi w ciągu XIII w. włości: Ołobok (Melbok, Muehlbock), Chociule (Koczule, Kutschlau), Rudgerzowice (Rudgersdorf, Riegersdorf), Darnawa (Dornawa, Dornau), Radoszyn (Radoschino, Renczeyn, Rentschen), Skape (Scampey, Skampe), Łęki (Lanke, Lanke), Międzylesie (Meczylosse, Metwald, Mittwalde), Rokitnica (Rogytнице, Schonwald, Schoenfeld), Węgrzynice (Wangrunice, Olbrachczdorf, Ulbersdorf), Krzyżowa (Lichtenwalde) i Padługóra (Steinbach, na pld.-zachód od Ś., nie dzisiejszy Padligar nad Obrzycą), tudzież następujących jezior: Niedźwiad (Meduad, Meczwech), Sarnowskie (Sernowo), Łęki (Lenky), Trzebiech (Trzebachowo, Treboch) i Borów (Borow) — (Cod. Dipl. Sil., VII, 124). Wszystkie te osady i jeziora leżą w ziemi świebodzińskiej; na własność cysterek trzebnickich przeszły między r. 1223 i 1267; sfałszowanie dokumentu odnosi się jedynie do daty, która w tym wypadku może świadczyć o prawnym posiadaniu tej ziemi przez Henryka Brodatego. Książę ten powołując się w r. 1234 na nieznane nam bliżej nadanie Laskonogiego, zawarł za pośrednictwem bisk. pozn. i gnieźn. z Odoniczem umowę, na mocy której zastawił mu zie-

mie rozciągające się na północ i na wschód od Warty, z zamkami: Nakło, Ujście, Czarnków, Wieleń i Drzeń (Kod. Wielk., n. 168). Tym sposobem opanował Brodaty znaczną część Wielkopolski, utwierdzając się w posiadaniu ziemi świebodzińskiej. W r. 1230 komes Bronisz oddaje swe dziedzictwo Gościkowo, później Paradyżem przezwane, i inne włości cystersom dla założenia klasztoru, a w r. 1234 Henryk Brodaty potwierdza to nadanie; w r. 1236, gdy już stanął klasztor, komes Przybigniew darował mu Rusinowo (Rinnersdorf) w pobliżu Ś. Tegoż roku Władysław Odoniec przyjął klasztor paradyński pod opiekę, zaś r. 1240 Bolesław Łysy. Za przykładem Przybigniewa poszli inni, jak np. Bodzęta i Janusz. Pierwszy oddał klasztorowi Lubrę (Liebenau), drugi Lubienisko (Merzdorf); do tych darów dorzucił t. r. Przemysław I wieś Paklice; r. 1263 Jarost zamienił Grodziszczę (Graeditz); r. 1304 Zbilowit sprzedał Staropole (Starpel), a wojewódzic poznański darował wieś Łązek (Lugau); później przybyły klasztorowi Glinisko (Leimnitz), Nowawioska (Neudorf) i Nobliżyce (Oppelwitz). Wszystkie te wsie, krom Paradyża, leżą w ziemi świebodzińskiej. Opat paradyński miał w tym powiecie pierwszy głos i pierwsze zajmował miejsce (o stosunkach klasztoru i opatów do rządów pogranicznych czytaj „Urkund. Gesch. d. ehem. Cister. Kl. in Paradies von Dr. Theodor Warminski“, 1886, Meseritz). W ręku szlachty okolicznej pozostały tylko: Szczaniec (Stentsch), Dąbrówka (Klein Dammer), Wilkowo (Wilkau), Mostek (Moestchen), Rzeczyca (Rietschuetz), Myślecin (Muschten), Niedźwiedź (Niedowitz), Wytyń (Witten, Bytyń?) i niektóre inne włości, których nazw pierwotnych nie można było wyśledzić. Po śmierci Henryków szląskich, Brodatego w r. 1238 i Pobożnego w r. 1241, odzyskiwała Wielkopolska swe ziemie na zachodzie. Między r. 1246 i 1319 panowali tu książęta wielkopolscy. W tym okresie dopiero pojawia się w dokum. Świebodziń, od którego nazwano tę ziemię. Po r. 1329 odpadły od Polski z Ś. Lubrza i Cylichowa. Powiat świebodziński wchodził z kilkoletnią przerwą w skład księstwa głogowskiego aż do r. 1742; w tym czasie dostał się pod panowanie pruskie; przydzielony następnie do pow. cylichowskiego, tworzy obecnie część składową pow. cylichowsko - świebodzińskiego (Zuelligau - Schwiebus) w prowincji brandeburskiej. Por. A. Kniepel, „Geschichte der Stadt Schwiebus“.

E. Cal.

Świeca, ob. *Świeka*.

Świech właściwie *Świech*, os. młyn., pow. włocławski, gm. Łęg, par. Włocławek, ma 17 mk., 56 mr. dwors. Wchodziła w skład dóbr

Lisek-Błaziejewo. W 1827 r. 4 dm., 27 mk. Dawna własność bisk. kujawskich. Pietrasz „de Swanche“ występuje w akcie z 1579 (Kod. dypl. pol., II, 327).

Świechów, w XVI w. *Syechow* i *Swyechow*, ws i fol., pow. kutnowski, gm. i par. Oporów, odl. 16 w. od Kutna, ma 396 mk. W 1886 r. fol. Świechów rozl. mr. 931: gr. or. i ogr. mr. 863, łąk mr. 21, nieuż. mr. 42; bud. mur. 11, z drzewa 7; płodozm. 5-pol.; wiatrak. Ws S. os. 35, mr. 41; ws Jastrzębie os. 13, mr. 354. Na początku XVI w. dziesięcina z łąk. km. i dwor. należy do pleb. w Oporowie (Łaski, L. B., II, 495). W 1576 r. Mateusz Sleszyński płaci tu od 1½ łąk, 2 ogr., karczmy, 1 rzem., 3 osad. Wojciech Sleszyński, z części nabytej, od 7½ łąk., karczmy, ogrod., 4 osad. (Pawliń., Wielk., II, 106).

Br. Ch.

Świechy, ws, w gub. grodzieńskiej, ob. *Korzeniówka*.

Świecia, rzeczka, prawy dopływ Wisły, na Żuławach, płynie z południa ku północy, wpada przy Szkarpówce i Nogacie.

Świecie, 1198 r. *Zwece*, 1224 *Swece*, 1267 *Zwece*, *Sueche*, *Swetz*, *Sweze*, niem. *Schwetz*, urząd. *S. an der Weichsel* (a. d. W.) zwane, miasto pow. w regencji kwidzyńskiej, przy ujściu Czarnej Wody do Wisły, o 1 milę na pñ. od Chełmna; pod 53° 24' pñ. szer. i 36° 8' wsch. dłg. od F. Obszar obejmuje 1264 ha (699 roli or., 293 łąk, 60 lasu); gleba żyzna. W 1885 r. było 405 dm., 1288 dym. i 6348 mk. (3139 kat., 2686 ew., 24 dyssyd., 497 żyd.), z których na wyb. Gubkę przypada 28 mk., 3 dm., na Lippekaempe 5 mk., 1 dm., a na kol. Glukowo Miejskie 77 mk., 5 dm. Posiada, prócz zwykłych władz powiatowych, prowincjonalny zakład dla obłąkanych, dwa kościoły katol., farę na Starem Mieście i kościół pobernardynski na Nowem Mieście, kościół parafialny ewang., synagogę, urząd poczt. II klasy, st. kol. żel. Droga żel. (od 1888 r.) łączy miasto z Terespołem (odl. 6-6 klm.) a przez to i z koleją wschodnią. Bite trakty idą do Nowego, Laskowic, Osia, Tucholi i Bydgoszczy. Jarmarków odbywa się 8 do roku. Symultanne progimnazjum (od 1876 r.) 1887 r. liczyło 7 klas, 124 uczniów i 9 nauczycieli. Opłata szkolna wynosiła dla klasy przygotowawczej 64 mrk., dla klas gimnazjalnych 94 mrk. Dla dziewcząt istnieją dwie wyższe szkoły miejskie i dwie prywatne, nadto miejska szkoła symultanna dla chłopców z 6 klasami i także dla dziewcząt. Cukrownia (od 1883 r.); urządzenie kosztowało 490,000 mrk., buraków przerobiono w pierwszej kampanii 300,000 cent., otrzymano 40,000 cent. cukru. W ostatniej kampanii 1889/90 r. przerobiono 541,000 cent., ale dywidendy akcyonariuszom jeszcze nie

było można wypłacić. Budżet miejski na rok 1890/91 przedstawia 78,217 mrk wydatków. Do par. kat., kollacyi rządowej, należą: Świecie, Przechowo, Przechówko, Kozłowo, Nowe Dobro, Sulnowo i Sulnówko, Ostrowo, Skarszewo i Skarszewko, Morsk, Wiąg, Głogówko, Żurawia Kepa, Jedwabka Kepa i Ernestowo, oprócz tego kościół filialny w Sartawicach (ob.) ze swojemi wsiami. R. 1867 liczyła parafia 4407 dusz, zaś 1889 było 5270. Proboszczami i kapelanami byli tu: r. 1198 Wilhelm z Świecia; 1260 Stephanus, kapelan; 1264 Otto ze Świecia, kapelan; 1266 Heymo, kapelan przy kość. N. M. Panny w Ś.; 1267 Ratzlaus i Heimo, plebani, Meynard, kapelan i notaryusz Mestwina; 1273 Theodatus, plebanus; 1274 Herman i Teodoryk, plebani w Ś.; 1283 Teodoryk, Timislaus i Lambert, kapelani nadworni; 1292 Tomislaus, kapelan; 1294 Teodor, Walradus, Audacianus i Albert, kapelani Mestwina w Ś.; 1293 Jan, pleban w Ś.; 1295 Jaśko; przed r. 1369 Piotr (ob. Wegner, l. c., I, 113). Później zaś: 1611 Jan Juzdy (Jyzdy) z Krobii; 1611—34 Wawrzyniec Rynkowski; 1634—49 Tomasz Prusakowski; 1654—70 Albert a Siedlecz-Zawodzki; 1670—76 Walenty Sądkowski; 1676 Adam Franciszek Dolecki, obok niego było 2 wikarych: Mikołaj Kukliński i Jan Słaboszewski; 1708—30 Walenty Aleksander Czapski (potem opat pepliński, bisk. w Przemyślu, wreszcie kujawski † 1751); 1730—56? Wawrzyniec Behme; „viri hujus beneficentia, pisze Borek („Echo sepulchralis“, II, 754) in ecclesiam Suecensem, nullis satis depraedicabilis encomiis“; Jan Maurzycki aż do r. 1773. W nowszych czasach zarządzali: Józef Kalicki 1848; Ignacy Jasiński 1849; Józef Block od r. 1868; Wojciech Block od r. 1884. *Kościół*. Parafialny na Starem Mieście, p. w. św. Stanisława, murowany, z sufitem drewnianym. Prezbiterium z pięknym szczytem pochodzi z początku XV w., główna nawa i dwie boczne tudzież wieża z połowy XVI w. Pod wieżą znajduje się otwarty przedsionek, podobnie jak przy kościołach w Golubiu i Lubawie. Wielki ołtarz bogatej snycerskiej roboty, pozłacany i malowany, prawdopodobnie z pierwszej połowy XVII w. Z obrazów zasługuje tylko na wzmiankę jeden, przedstawiający sąd ostateczny. Wielki dzwon pochodzi z r. 1549, drugi z r. 1774. Konsekrował kościół około r. 1580 biskup włocławski Rozdrażewski (ob. Borek: „Echo sepulch.“, II, 564). W bocznej kruchcie znajduje się cudowna figura Pana Jezusa. Niesiecki (II, 498) pisze, że do tego Pana Jezusa miała nabożeństwo znana z świętobliwości Maryja Anna Jabłonowska, z domu Kazanowska, żona hetmana poln. Jabłonowskiego (ob. „Cudowne obrazy“ przez kś. Fan-

kidejskiego, str. 10). Przez częste powodzie i pożar podczas pierwszej wojny szwedzkiej kościół ucierpiał, tak że w murach widać znaczne rysy. Roku 1674 stała woda w kościele na 3 łokcie i zniszczyła książki kościelne; wielkie szkody wyrządził wylew r. 1745, także 1855 i 1888. Najwyższy stan wody bywa zwykle zaznaczany na słupie pod chórem. Nagrobki mają tu Konopaccy (dobroczyńcy kościoła), mianowicie: ssta świecki Jerzy († 1513), jego następca tegoż imienia († 1566), Maciej Konopacki, wojew. pomorski († 1540). Oprócz tego są tu nagrobki Sienickich, Domagańskich i innych mieszczan świeckich. Wizytacya Rozdrażewskiego z r. 1583 opiewa, że szkoła paraf. liczyła 50 chłopców, których uczył nauczyciel od jezuitów przysłany. Przy kościele istniały dawniej bractwa, mianowicie: św. Anny (od r. 1602), św. Izydora (od r. 1733), różańcowe (od r. 1639) i literatów p. w. Trójcy św. (od r. 1638). Oprócz tego różne cechy, których r. 1686 było aż 12 (strzelecki, tkacki, szewski, piekarzy, krawców, stolarzy, kowali, kuśnierzy, ślusarzy, tokarzy, rybaków i piwowarów) opiekowały się swemi ołtarzami, których było dawniej 12. Przy uroczystościach i procesjach brali wszyscy udział ze świecami i chorągwiami; co kwartał zamawiali nabożeństwo żałobne za dusze braci zmarłych; o wyznaczonym czasie odbywali swe schadзки, wybierali przełożonych i utrzymywali w porządku książki brackie (ob. „Utrac. kościoły“ przez kś. Fankidejskiego, str. 271). Nowszy i lepiej zachowany jest kościół pobernardyński na Nowem Mieście, który ma być odpowiednio powiększony i zamieniony na parafialny. Na tem miejscu stał dawniej kościół N. Maryi Panny. Fundacya kościoła i klasztoru nastąpiła r. 1624 staraniem burmistrza Jerzego Kapell. Wprowadzenia bernardyńców dopełnił kanonik Jakub Piasecki, archidyakon i oficyał włocławski, d. 1 maja 1626 r. Kościół był drewniany, p. w. św. Michała, został konsekrowany r. 1674 przez sufragana chełmiński. Macieja Bystrama. Pożar od piorunu zniszczył go r. 1699; ojcowie zabrali się do nowej budowy, którą r. 1720 ukończyli. Nowy murowany kościół, p. w. Niepokal. Pocz. N. M. P., konsekrował Krzysztof Szembek. Cała budowa klasztoru stanowiła prawie regularny kwadrat. Na parterze było 5 cel i kuchnia, na piętrze 21 cel. Spichlerz był murowany, nadto stajnia, stodoła i browar, do którego wodę kunsztownie z gór prowadzono; piwo warzył klasztor tylko dla własnego stołu. R. 1751 liczył klasztor 20 ojców i bractw; kasata nastąpiła r. 1816. Dziś zachował się tylko kościół z przedsionkiem i część krużganku na pld.; reszta zabu-

dowań i ogród za kościołem oddane zostały dla domu obłąkanych. W dużym ołtarzu znajduje się za zasuwą cudowny obraz N. Maryi Panny, na płótnie malowany. Tło wyłożone jest czerwonym aksamitem. Obraz ten był własnością pewnej rodziny kupieckiej w Gdańsku, która po przyjęciu reformacji sprzedała go szlachcicowi polskiemu z ziemi sandomierskiej, przybyłemu dla sprzedaży pszenicy. Kupiec żądał tyle pieniędzy, ile na całym obrazie się zmieści. Nowy nabywca miał zawieźć obraz do Świecia, gdzie licznymi zaraz zaskłynał cudami (ob. „Cudowne obrazy“ przez ks. Fankidejskiego, str. 106—113). Umieszczono go w kościele św. Michała, prawdopodobnie tym samym, na którego miejscu stanął dzisiejszy kościół bernardyński. Dawniej posiadało miasto jeszcze kościołek na zamku książęcym. Zbudował go w końcu XII wieku ks. Grzymysław p. w. N. Maryi P. W r. 1198 w uroczystość św. Marcina d. 11 listop. konsekrował go bisk. kujawski Stefan. Obsługiwali kościół kapelani książęcia, których bywało niekiedy trzech do czterech. Jeden z nich pełnił zwykle urząd sekretarza nadwornego. Kościół ten istniał jeszcze w XV w., następnie zaginął. Na jego miejscu stoi prawdopodobnie dzisiejszy pobernardyński. Na zamku krzyżackim znajdowała się też w płn. skrzydle, obok sali kapitulnej, obszerna kaplica, 80 stóp długa, 26 stóp szeroka, okien wysokich było z obu stron po 3 i jedno od wschodu nad ołtarzem. Łuki, w liczbie 37, pozawieszane na ścianach, przypominały rycerzom o gotowości do boju. W spisie urzędow. z r. 1438 podano między innemi, tablicę srebrną pozłacaną, w kształcie składanego ołtarzyka, z relikwiami, srebrną monstrancję z relikwiami św. Katarzyny, 2 puszki kościane z relikwiami, 2 puzderka skórą pociągnięte z relikwiami i 3 głowy różnych świętych. Jako kosztowności drogie podano: krzyż srebrny mały, drugi krzyż srebrny wielki, 2 monstrancje wielkie miedziane i pozłacane i 3 srebrne kielichy z przyborami. Ornatów z różnemi dalmatykami naliczono coś 15, kap 7. Tytuł nosiła kaplica prawdopodobnie św. Katarzyny, ponieważ w skarbcu przechowywano, prócz wymienionej już relikwii, także obraz drewniany wyślaczany tejże świętej, wraz ze srebrnem pozłocistym kołem i taką koroną (ob. „Utrac. kościoły“ p. ks. Fankidejskiego, str. 276). *Szpitala*. W Ś. istniały oddawna trzy osobne szpitale paraf. W jednym, zwanym domkiem chorych, mieszkało 1686 r. 5 ubogich; należał kawał roli o 3 korcach wysiewu i połowa procentu z kępy Jedwabki. Drugi „wielki“, liczył 1686 r. 12 ubogich. Posiadał łąkę na Wielkim Łęgu i drugą w Pieprzowych łąkach. W trzecim

„małym“, przy kościele bernardynów, było 5 ubogich. Wszystkie miały swoich prowizorów (ob. Wizyt. Madalińskiego z r. 1686, str. 706 i Szaniawskiego z r. 1710, str. 270). Dla braku uposażenia stopniowo podupadły. W 1863 r. dekretem biskupim zostały połączone w jeden, pod nazwą domu chorych i sierot p. w. N. M. Panny. Zarządza osobne kuratorium (ob. „Klasztory żeńskie“ p. ks. Fankidejskiego, str. 251). Aż do r. 1877 obsługiwały szpital siostry miłosierdzia. Roku 1867 zakupiony został dla nich dom murowany, naprzeciwko kościoła pobernardyńskiego, z obszernym ogrodem. Utrzymywały ochronę (100 dzieci), sierot miały 20 i szwalnię dla 30 dziewcząt. Później otworzyły szkołę prywatną, do której uczęszczało około 80 uczennic. W przyległym starym szpitalu parafialnym pielęgnowały chorych. D. 1 kwiet. 1877 r. musiały opuścić zakład (ob. „Klasztory żeńskie“ p. ks. Fankidejskiego, str. 251). Zakład dla obłąkanych otwarty został r. 1855; pierwotnie dla 200 chorych urządzony; w r. 1877 było przeszło 400. W skład dekanatu świeckiego (dyec. chełmińska) wchodzi parafie: Bysław, Pol. Cekcyn, Drzycoim, Gruczno, Przysiersk, Jeżewo, Łąkie Polskie, Lubiewo, Niewieścina, Osie, Świecie, Serock, Śliwice, Świekatowo i Topólno. Dziekanami byli: 1611 Wawrzyniec Rynkowski, 1634 Tomasz Prusakowski, 1649 Albert Zawodski, 1670 Stanisław Drozdowski, 1711 Jan Rolbiecki, 1722 Bartłomiej Pawłowski, 1730 Wawrzyniec Behm, 1766 Jan Mauszycki, 1848 Ignacy Jasiński, prob. w Grucznie, 1875 Juliusz Steinige, prob. w Jeżewie, 1890 Wojciech Block (ob. Borck: „Echo sepulch.“, II, str. 576). Dawniej istniały w dekanacie tutejszym jeszcze kościoły: w Świętem par., w Michału fil. do Świętego, tak samo w Stwoli, w Polednie par., kościół na zamku w Świeciu, kościół św. Michała tamże, kaplica na zamku krzyżackim, wreszcie kaplice: w Belnie, Parlinie, w Jasieńcu (zamkowa), dalej w Łowinku, Brzeźnie, Szymkowie i Grabowie (ob. „Utrac. kościoły“ p. ks. Fankidejskiego, str. 271—280). *Historja*. Świecie należy do najstarszych miast Prus Zachodnich. Groby skrzynkowe napotymano tu często nad brzegami doliny nadwiślańskiej. R. 1884 znaleźli robotnicy, kopający glinę w pobliżu cukrowni, dwa groby, zawierające 16 urn (ob. „Objaśn. do mapy“, Ossowskiego, str. 37). Przez Ś. szła najstarsza droga etruskiego handlu; tu zapewne przeprawiali się kupcy przez Wisłę i udawali się przez bród na Ossie pod Słupem do wybrzeża bursztynowego w Sambii (ob. „Drogi handlowe“, Sadowskiego, str. 55). Pierwszą wzmiankę o Ś. mieści wystawiony tu r. 1198 przywilej ks. Grzymysława,

wzmiankujący o konsekracji kościoła N. M. Panny przez bisk. kujawskiego Stefana (ob. P. U. B. v. Perlbach, Nr. 9, str. 7). Z tego dokumentu można wnioskować, że zamek książęcy a obok niego i jakaś osada już przedtem istniały. R. 1112 zdobył Krzywousty najprzód Wyszogród pod Świeciem, a potem dalej się posuwawszy, jeszcze inny większy zamek („Inde progrediens obsidione castrum aliud circumivit. Illud namque castrum cum majori labore prolixiorique dilatione Boleslaus expugnavit qui plures ibi et fortiores pugnatore locumque munitorem assultu bellico exprobativ”; ob. Scr. rer. pruss., I, 752). Zdaje się, że należy to odnosić do zamku świeckiego, który pierwotnie stał na wzgórzu, na lewym brzegu Czarnej Wody (gdzie dziś zakład dla obłąkanych). Dopiero gdy r. 1242 Krzyżacy zdobyli na Świętopelku zamek sartawicki na lewym brzegu Wisły, książę pragnął być panem żeglugi na Wiśle, przeniósł r. 1245 zamek z góry na dół, czemu Krzyżacy daremnie przeszkodzić usiłowali (ob. Scr. rer. Pruss., I, 77). Zamek ten stał w pobliżu miejsca, gdzie później Krzyżacy wystawili nowy. Krzyżacy dopiero nadali rzeczce Czarnej Wodzie jej bieg dzisiejszy, przenieśli także miasto z góry na dół. Roku 1309 d. 20 września zdobyli Krzyżacy zamek świecki po oblężeniu i zniszczyli takowy („Anno 1309 Sweca castrum fuit circumvallatum et destructum”, Script. rer. pruss. III, p. 63). Na tem miejscu stanął za w. mistrza Dyteryka v. Altenburg (1335—41) nowy murywany, którego szczątki do dziś się zachowały. O istnieniu miasta za książąt pomorskich nie ma wiadomości, dopiero r. 1310, podczas pertraktacji zakonu z margrabiami brandeburskimi, dowiadujemy się, że ci ostatni ustępują zakonowi za 10,000 grzyw. „castra et civitates Danch (t. j. Gdańsk), Dersoviam atque Sweczam” (ob. P. U. B. v. Perlbach, Nr. 685, str. 603). Przy zdobyciu zamku r. 1309 nie ma o mieście wzmianki. Dopiero r. 1338 d. 25 lipca otrzymało miasto od w. mistrza Dyteryka v. Altenburg list nadawczy na prawie chełmiń. Dokument ten naprzód opisuje granice miasta, między którymi są wymienione Czarna Woda, Przechowo, Nowy Młyn, Kozłowo, Konopat, Sulnowo, Skarszewo i Wiąg, potem nadaje w. mistrz miastu pobliskie kepy na Wiśle, dalej 10 włości przy Drozdowie, czynsz ze Sulnowa, obejmującego 29 włości, dalej połowę czynszu od jatek rzeźnickich, piekarskich, łazienek i kramów. Zakon zastrzega sobie zakładanie młynów i stawów w obrębie granic miejskich jako i kopanie gliny. Ogrody i łąki, do pojedynczych posiadał należące, nie mają być ani oddzielane, ani sprzedawane. Miasto otrzymuje prawo

łowienia ryb w Czarnej Wodzie, wybierania sołtysa, burmistrza i radnych; z kar sądowych przypadną dwie części zakonowi, trzecia sędziemu. Kościół N. M. Panny i św. Stanisława dostają tylko 1 włókę i 2 mr. łąk, a w mieście plac o 2 posiadłach. Zwykle dostawał prob. 4 włóki. Nowy wilkierz lub prawa wolno miastu tylko za zezwoleniem zakonu ustanawiać. Dan w Malborku w dzień św. Jakuba. Między świadkami jest i komtur świecki Conrad v. Brunsheim (ob. Wegner: „Ein Pommersches Herzogthum, II, 81—87). Wówczas leżało miasto jeszcze na wzgórzu, po lewej stronie Czarnej Wody, gdzie dziś mieści się Nowe Miasto. Przeniesienie na dół nastąpiło między r. 1338—1375, bo w tym ostatnim roku zaczęli mieszkańcy budować mur naokoło miasta, który w części jeszcze dotąd istnieje. Według starej kroniki świeckiej nawiedził miasto wielki pożar, po którym przenieśli się mieszkańcy na dół, na płd. od zamku. Na górze pozostały jeszcze niektóre zabudowania, mianowicie kościół N. M. P. Na jego miejscu stanął w XVII w. klasztor bernardyński. Zmiana ta była dla miasta korzystna, gdyż Czarną Wodą spławiano dużo drzewa: „Puść się do Świecia, pisze Klono-wicz (Flis), aż pod samą bronę. Tamże też rzeczka co nią pławia lasy Po wszystkie czasy”, ale dla niskiego położenia, powodzie wielkie wyrządzały szkody. Jako lata w tym względzie pamiętne wymieniają r. 1379, 1445, 1540, 1674, 1745 d. 28 marca i 1816 d. 2 lut. R. 1855 stała woda 23 stóp i 11 cali nad zerem, tak że przez dosyć wysoko położony rynek wielkie łodzie rybackie wygodnie przechodziły. W skutek tego zezwolił Fryderyk Wilhelm IV na przeniesienie miasta na dawne miejsce, i udzielił na to 20,000 talarów. zapomogi. Translokacja nastąpiła z wolna. W 1847 r. pobudowano sąd, potem inne budowle; między r. 1877—1881 stanął nowy ratusz i reszta domów. Na Starem Mieście znajduje się fara, ruiny zamku krzyżackiego, resztki muru miejskiego i kilka domów mizernych. Po bitwie pod Grunwaldem zajęli Polacy tylko miasto, zamek pozostał w ręku Krzyżaków. Za szkody w wojnie tej poniesione wynagrodził w. mistrz mieszczan przez nadanie im folwarku Nowogodworu, obejmującego 13½ włości, których podział między mieszczan nastąpił r. 1419, podczas kiedy dopiero r. 1424 w. mistrz Paweł v. Russdorf wydał przywilej. Pożar zniszczył miasto r. 1430. Na odbudowanie udzielił w. mistrz roku następnego 180 grzywien. W 13-letniej wojnie (1454—66) zajęli Polacy zamek świecki (Scr. rer. Pruss., IV, 506), atoli r. 1455 d. 10 lipca Krzyżacy miasto szturmem zdobyli i spalili. R. 1460 d. 11 listop. zdrajca jakiś

na zamku wyższym wpuścił Krzyżaków (pod wodzą Bernarda v. Zinnenberg), którzy zamek ten osadzili, ale na wieść o tem szlachta kujawska i bydgoska, oraz mieszczenie z Gdańska i Torunia przybiegli i zamek opasawszy, do poddania się zmusili (Długosz, V, 308). W 1461 r. znów udało się Zinnenbergowi na krótki czas zdobyć wyższą część zamku. Piotr Dunin jednak, złączywszy się z tymi co zamek w oblężeniu trzymali, rychło nieprzyjaciół, głodem przyciśnionych, do poddania się przymusił (ob. Rogalski: „Dzieje Krzyżaków“, II, 333—334). Od r. 1460—1520 trzymali Toruńczanie miasto i połowę zamku zastawem za wyłożone pieniądze i wydali je dopiero Zygmuntowi I, za co dostali kilka wiosek w dawniejszem komturstwie bierzgłowskiem, mianowicie: Smolno, Łążyn, Bierzgłowo, Żydę i Wypcz. Przez czas zastawu poruczał magistrat toruński zamek świecki starostom, z którymi zawierał kontrakty. Od r. 1467—68 pobierał starosta od nich półrocznie 100 zł., r. 1468 zaś oprócz tego połowę czynszu zamkowego; za to musiał na własny koszt utrzymywać 10 pachołków, 2 oraczy i strażnika. Takimi starostami byli: r. 1467 Ludwik v. Schoenfeld; 1467 Burchard v. Schoenfeld na pół roku; 1468 Ludwik v. Schoenfeld; r. 1468—72 Szymon Czapke; r. 1473—76 Ludwik v. Schoenfeld; r. 1477 Mikołaj Wolkow; 1489—95 Gabryel v. Kossow. Od r. 1496 dzierża starostwo Konopacy: do 1513 r. Jerzy Konopacki, wojewoda pomorski; 1526—66 Jerzy Konopacki, wojewoda pomorski, kasztelan chełmski, ztąd Chełmiński zwany; 1566—79 Jerzy, Jan i Maciej Konopacy; ci zostali przez króla z urzędu złożeni, ich następcą został 1579 r. Ostroróg; 1580—90 Jan Dulski, kaszt. chełmiński; 1590 Kostka; 1592—1614 Zofia a Fulstin Herbertówna, wdowa po staroście; 1632—1641 Jan Zawadzki, kaszt. gdański; 1641—1642 jego syn; 1648 podkomorzy parnawski; 1668 Teresa Zawadzka, wdowa; 1667—78 Stan. Jabłonowski, woj. ruski; za jego czasów był administratorem 1668 Kazimierz Tokarski, dzierżawcą r. 1671—76 Stan. Albrecht Dolecki; 1702 był starostą Jan Stan. Jabłonowski; 1718 Fabian Pawłowski, podstarosta; 1723 Kazimierz Makowski, gubernator; 1739 Stefan Świdorski, podstarosta; 1746—42 Joanna v. Bethuny hr. Jabłonowska, starościni; 1742—54 Stan. Jabłonowski; 1753—55 Michał Sozański, gubernator; 1754 Dorota, wdowa po Stanisławie Jabłonowskim; 1754—68 Antoni Chryzostom na księstwie ostrogskim Jabłonowski. Przez pewien czas, mianowicie r. 1593, 1609 i 1646, dzierżyła ststwo królowa polska. Ciekawe szczegóły o ststwie podaje lustracya z r. 1565: „Ststwo świeckie,

dzierżawa Wgo Pana Jerzego Konopackiego; do którego ststwa należy zamek muirowany nad Wisłą, który odnoga wiślna wokrag otoczyła, wpadając tudziez i schodząc się spolecznie z rzeką Bdą (t. j. Czarna Woda); potrzebuje ten zamek wielkiej poprawy. Do przerzeczonego ststwa należy miasto Swiecie i wsi 18, w których in summa jest włók 654, to jest osiadłych 436, sołtyskich 51, lemańskich 18, kościeln. 14, pustych 120; młynów mącznych na miarach i na pieniądzech 5, folusz do sukna sukiennikom 1, item rudy 2, które czynsz oddawają żelazem na każdy tydzień do zamku, karczmarzów na szynku 23, ogrodników okrom ról 61, jezior pospolitych tak wielkich jako małych, z których o jedno prawo wiedzie pan starosta z ziemianinami 15, item folw. 2, jeden na gruncie dobrym i rodzimym od starodawna zbudowany, drugi nowo założony nad Wisłą, acz na dobrym gruncie, ale woda wiślna częstokroć wytapia i wielką szkodę czyni. Item rybitwa, której najem z pożytkiem do zamku przychodzi. Summa prowentów wszystkich tak pieniężnych jak pospolitych na pieniądze liczby polskiej oszacowanych czyni fl. 3621 gr. 1 fen. 3, z których na onera czeladzi zamkowej i w folw. mieszkającej na rok wydawają fl. 219 gr. 10. Oprócz tego płaciło miasto do ststwa od każdej jatki szewieckiej 6 den. = 38 fl. 11 gr. 6 fen., połowę czynszu od rzeźników, razem 12 fl., połowę targowego (targ zaś odbywał się co sobotę) 5 fl., połowę czynszu piekarskiego 1½ fl., połowę czynszu z jatek ratuszowych 6 fl., ćwierć czynszu z łazienek 1½ fl., połowę czynszu z wyszynku piwa 1 fl., z Sulnowa do miasta należącego 21 fl. 15 gr., 14 rybaków dzierżawiło od starostwa rybitwę w Wiśle od strony miasta za opłatą czynszu wynoszącego dla każdego po 1½ fl., razem 21 fl. Zatem pobierał zamek r. 1565 od miasta 109 fl. 16 gr. 6 fen. Wydatki zaś zamku wynosiły: dla podstarosty obrok dla 2 koni i rocznie 40 fl., dozorca pobierał 15 fl., pisarz 30 fl., kucharz i kuchcik 24 fl., mistrz kucharski, który także ma nadzór nad jedną częścią zamku, 15 fl., służący 8 fl., 2 strażników à 6 fl. = 12 fl., piekarz 12 fl., piwowar 16 fl., młynarz 50 fl., razem 222 fl. Oprócz tego wydało ststwo na żołdowników 1659 r. 1415 zł. pol., 1664 r. 1500, r. 1665 zł. 1500. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił starosta 800 fl.“ (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 181). Ststwo tutejsze było niegrodowe; w Świeciu odbywały się sejmiki powiatowe, sądy grodzkie i ziemskie. Sędziami ziemskimi byli: r. 1547 Wacław Lubodzieski, 1558 Waleryan Czapski, 1668 Aleksander Powalski, 1669 i 1673 Remigiusz

Powalski, 1708 Franciszek Pawłowski, 1732 i 1754 Józef Płaskowski († 1777), 1753 Piotr Łyskowski. R. 1757 należeli do sądu ziemskiego: sędzia ziemski Józef Płaskowski, dalej 8 asesorów sądowych, mianowicie: Dominik Kossowski, Jakub Pawłowski, Stanisław Czarliński, Jan Deręgowski, Franciszek Pawłowski, Szymon Leski, Franciszek Jeżewski, Piotr Łyskowski i notaryusz Maciej Grąbczewski. Na czele miasta stali reprezentanci trzech klas mieszczań: najprzód rada miejska, składająca się z burmistrza (proconsul), jego 2 zastępców (consules) i radnych, podrugie sąd, do którego należał sędzia i ławnicy, potrzejcie z 10 reprezentantów (decemviri). Żywił polski między mieszczanami zawsze przeważał; między burmistrzami od r. 1516—1770 znachodzą się tylko 3 nazwiska niemieckie. R. 1789 należały do miasta folw. Nowe Dobra i Glukówko, ws Sulnówko i 2 kępy: Żurawia i Jedwabka o 21 dym., oprócz tego lemaństwo w Wiagu, 5 karczem i mały lasek sosnowy. Według taryfy na symple z r. 1682 płaciło miasto 79 zł. 20 gr.; r. 1717 zaś 74 zł. 7 gr. 2½ fen. R. 1588 srożyło się w mieście powietrze morowe. Podczas wojny 30-letniej obozował tu r. 1629 oddział wojska Wallensteina, pod dowództwem Arnima. Za Jana Kazimierza generał szwedzki Horn na początku paźdz. 1655 r. pobił pod Świeciem 4 hufce polskie, a podpaliwszy zamek i miasto, mieszkanców do poddania się przymusił. Wskutek licznych nieszczęść miasto podupadło; jeszcze r. 1789 wiele było pustych placów. Późnas wojny północnej (1700—21) znów mór tu panował. R. 1709 d. 22 paźdz. przybył tu August II z Piotrem W. i odbyli przegląd saskich regimentów. R. 1769—70 obsadzili Rosjanie miasto, ale następnego roku ustąpili je Prusakom. R. 1806 d. 14 listop. zaszła tu potyczka między Francuzami a Prusakami; 1807 zajęli Polacy pod Dąbrowskim miasto i wyruszyli ztąd w lutym pod Tczew; r. 1812 urządzili Francuzi w celach pobernardynskich lazaret wojskowy. *Stare Miasto*, między Wisłą a Czarną Wodą położone, było murem i fosą otoczone i w podłużny czworobok zbudowane, tak że ulice krzyżowały się pod prostym kątem. W środku mieścił się rynek z ratuszem; kościół par. stał w pld.-zach. rogu miasta. Z ulic ważniejsze były: Chełmińska, Mostowa i Zamkowa. Mur miejski rozpoczęto r. 1375 budować i wykończono go po 17 latach. Był on w równych odstępach basztami obwarowany; po każdej stronie znajdowała się brama. W stronę lądu, a więc w miejscu najwięcej zagrożonem, wznosiła się brama Chełmińska, której szczątki dziś jeszcze widać; na pld. prowadziła brama Wiślana, ku zamkowi Zamkowa a na pln. Mostowa (ob.

plan miasta r. 1810 u Wegnera: „Ein Pommer. Herzogthum, II, str. 131). Za miastem leżała na wschód stara winna góra (Der alte Weinberg), tak już za czasów krzyżackich zwana, z czego by wnioskować można, że rycerze mieli tu swe winnice (Wegner, l. c., I, str. 89). Zamek świecki leżał o 350 mt. na pln.-wschód od miasta, w samym kącie półwyspu utworzonego przez zbieg rz. Czarnej Wody z Wisłą. Od miasta dzieliła go szeroka fosa, dawne koryto Czarnej Wody, którą Krzyżacy, dla wzmocnienia zamku od strony lądu, na zachód od zamku ku Wiśle przeprowadzili. Przedmurze od głównego zamku dzieliła też szeroka fosa, z mostem zwodzonym. Jako słabo obwarowane, łatwo dostawało się nieprzyjaciołom, podczas kiedy główny zamek zwycięzko się bronił. Z przedzamcza tylko małe szczątki dziś zostały. Lepiej zachował się główny zamek, stanowiący czworobok (po 50 mt. z każdej strony). Na czterech rogach wznosiły się okrągłe wieże, z których pln.-zach. (Bergfried) najlepiej jest zachowana. Wieża ta ma 110 stóp wysokości; na górnem piętrze znajduje się strażnica. R. 1843 Fryderyk Wilhelm IV kazał ją odnowić. Rozległy z niej przedstawia się widok na dolinę Wisły. W r. 1866 dostrzeżono jednak, że wieża ta o 45 cnt. na pln.-zach. pochyliła się. Główną część zamku stanowiło północne skrzydło, w którego wsch. części znajdowała się kaplica, w zach. kapitularz. Zamek zbudował w. mistrz Dyteryk v. Altenburg (1355—1341), jak świadczy kronikarz Wigand z Marburga, pisząc: „Aedificavit eciam duo castra Gdantz et Swetza a fundamento usque ad moenia intra et extra“ (ob. Script. rer. pruss., II, 498). Pod koniec zeszłego stulecia urządzono w części zamku magazyn, druga zaś została rozebrana i do nowszych budowl użyta. Dopiero Fryderyk Wilhelm IV zachował resztę od zagłady. *Kościół ewangelicki* stoi na Starem Mieście przy rynku. Jest to budynek, w 1795 r. z starego domu przebudowany i r. 1853 wieżą ozdobiony. Parafia urządzona r. 1773. *Księstwo świeckie i kasztelania*. Już r. 1198 jest zamek świecki siedzibą udzielnego księcia pomorskiego Grzysława („unus de principibus Pomeranie“, ob. P. U. B. v. Perlbach, Nr. 9, str. 6), a r. 1264 Mestwin I, jako „dux Scwecensis“, kraj swój „terram nostram Scwecensem“ przekazuje Barnimowi, ks. pomorskiemu (ob. tamże, Nr. 206, str. 171). Mestwin II nazywa ziemię swoją kasztelanią świecką („in castellania nostra de Svece“, ob. Kod. Wielkop., II, Nr. 659, str. 40). Księstwo świeckie stanowiło pld. część wschod. Pomorza, podczas kiedy stolicą północnej części był Gdańsk. Granicę księstwa oznacza na wschód Nowe, na pld.

Wyszogród, na zach. Brda, na pñ. puszcza tucholska (ob. Quandt: „Baltische Studien“, 1856, str. 115, 116 i Toeppen: „Hist. Comp. Geogr.“, str. 48—49). Po Grzymisławie († 1207) panowali tu: Mestwin I aż do r. 1212, Wracisław do 1219, Świętopełk II aż do r. 1264, najsławniejszy z nich Mestwin II do 1295, Przemysław II do 1296, Władysław Łokietek do 1300, Wacław II do 1305, Wacław III do 1306 i znów Władysław do 1309 (ob. Wegner, l. c., I, str. 82—96). W otoczeniu książąt występują różni urzędnicy; wojewodowie: Paweł, syn Bogusława „palatinus in Zwece, r. 1198, Nasslaus 1224, Arnold 1248, Primislaus 1253, Paweł 1280, Stanislaus de Gondecz 1298, Julian (Ulianus) 1303, Adam przed 1309. Kasztelanami byli: Jarognęus r. 1238, Dietrich (Thidericus) 1260, Vitieus burgravius 1262, Arnold 1273, Paweł, Stanisław, Adam, Albert Preslaus, Paweł 1307. Podkomorzymi: Pantinus r. 1238, Paweł, Themo, Zadic, Nemir, Falimir, Paweł, Adam 1308. Cześnikami: Pantinus 1253, Arnold, Bosey, Jan, Zadic, Jan Preporta 1293. Podczaszymi: Jan Preporta 1266, Jan Nossala, Prezlaus 1299. Stolnikami: Bessor r. 1238, Jan, Themo, Mizlebor, Gothard. Podstolimi: Piotr Cramsela r. 1267, Dalesius. Wojskimi (tribunus): Jan 1198, Szczepan (Steffanus). Chorążymi: Piotr 1269, Mateusz, Jan Cemics 1303; wreszcie cubicularii: Jan Nossala 1279 i Stanisław 1279 (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 692 i Wegner, l. c., I, 107—112). Komturstwo świeckie obejmowało r. 1415: jedno miasto (Świecie), 49 dóbr ryc., 33 włość. wsi czynszowych, 2 osady (Gartendoerfer), 6 młynów, bez młyna świeckiego, 4 folw. zakonu, 10 dóbr duchownych, mianowicie: Grabowo, Grabówko, Gruczno, Jeżewo, Kozielec, Lipieniec, Lubiewo, Zalesie, Świekatowo i Suche; dalej w wójtostwie jasienieckim: Jasieniec, Łąkie Niem. i dwa zamki krzyżackie: świecki i jasieniecki. Na pñ.-zach. obejmowało komturstwo świeckie jeszcze Śliwice i Śliwiezki, Minikowo i Klonowo. Na zach. od Lubiewa aż do Wisły zgadzała się granica komturstwa z dzisiejszą granicą powiatową, tylko Zła Wieś leżała jeszcze w jej obrębie; na pñd. i pñd.-wschód ciągnęła się wzdłuż Wisły aż pod Michale, lecz enklawa Niedźwiedz na leżała do komturstwa popowskiego, Mniszek do radzyńskiego, a folw. krzyżacki Bratwin do pokrzywińskiego a później do grudziądzkiego. Na wsch. ciągnęła się granica wzdłuż Mątawy. Dzisiejsza pñ. część powiatu między Mątawą i Wisłą, włącznie z Nowem (Neuenburg), należała, po większej części do wójtostwa tczewskiego, komturstwa malborskiego, do którego po zniesieniu komtur-

stwa pokrzywińskiego około r. 1415 także Mątawa i Zajaczkowo przyłączone zostały, podczas kiedy Tragoszcz, W. i M. Lubień, Bzowo i Osiek należały do komturstwa grudziądzkiego, a przez krótki czas do rogozińskiego. W. i M. Komorsk, Melkarnia, Mlekarnia Psalterzystów? i Warlubie należały także do wójtostwa tczewskiego, były atoli dobrami duchownymi (ob. Wegner: „Ein Pommer. Herzogthum, II, 120—121). Cały obszar komturstwa wynosił około 25 mil kw. Na zamku rezydował konwent, składający się zwykle z 12 rycerzy; czasem było ich tu więcej; r. 1449 skarży się komtur, że ma za wielu rycerzy i prosi, żeby dwóch mogło się udać do Gniewu, bo i tak będzie ich jeszcze 15. Zamki i grody były w Świeciu, Lipinkach, Sartawicach, Gródku, Jasieńcu i w Nowem; okopy były pod Kosowem i nad Czarną Wodą. Do kasy komturstwa miało r. 1407 wpłynąć samego czynszu 910 grzyw. i 60 łasztów zboża; 1451 r. 900 grzyw., 71 łasztów żyta i 60 łasztów owsa. Cały dochód komturstwa wynosił na początku XV w. około 4000 grzywien, czyli około 40,000 talarów. Stan bydła na 6 folw. krzyż., t. j. Bratwinie (o 13 włók.), Stwolnie (16), Nowym Dworze pod Świeciem (13½), Polednie (10), Gródku (19) i Rysze (2) był r. 1415 następujący: koni rycerskich 27, roboczych 84, pocztowych 7, źrebców 15, bydła rogatego 110, jałowic 16, świń 397, owiec 125 (ob. Wegner, l. c., str. 169). Banderia komturstwa miała naprzemian kwadratowe pola białe i czerwone (Długosz: „Hist. pol.“, lib. XI, str. 46). Pieczęć komturstwa wyobrażała tarczę o 12 polach w 4 rzędach. Także na pieczęci miasta z r. 1540 widać tarczę, a naokoło napis: „Sigillum Civitatis Swiecie“ (ob. Wegner, l. c., I, str. 65). Komturami świeckimi byli: 1) Dyteryk v. Lichtenstein r. 1317—96, 2) Marquard v. Sparrenberg 1329, 3) Konrad v. Bruningsheim 1335—44, 4) Guenter v. Hohenstein, 5) Albrecht Schoff v. Dornberg 1349—77, 6) Daniel v. Menden 1377—82, 7) Tomasz v. Merheim 1382—92, 8) Albrecht hr. Schwarzburg 1392—96, 9) Jan v. Pfirt 1396—1407, 10) Henryk hr. von Plauen 1407—10, sławny obroną Malborka po klęsce pod Grunwaldem, 11) Fryderyk v. Konstetten 1410—11, 12) Marcin v. der Kemnate 1411—15, 13) Wilh. v. Eglingen 1415, 14) Wilh. v. Steinheim 1415—16, 15) Wilh. v. Eppingen 1416—18, 16) Jan v. Anewende 1418—23, 17) Jerzy v. Seckendorf 1423—24, 18) Jan v. Melbel 1424, 19) Henryk Marschalk 1434, 20) Jan v. Stetten 1434—38, 21) Eberhard v. Wentthau 1438—40, 22) Kilian v. Exdorf 1440, 23) Hans v. Reibenitz 1441—49, 24) Eckart

v. Gansrode po r. 1449 (ob. „Namens Codex der deutschen Ordensbeamten“ v. Voigt, str. 53—54 i Wegner, l. c., 217—236).

Powiat świecki leży w pld.-wsch. części regencyi kwidzyńskiej, między 53° 14' i 53° 43' pñ. szer. a 35° 38' i 36° 25' wsch. dłg. od F. Graniczy na pñ. z pow. kwidzyńskim, starogardzkim i tucholskim, na wsch. z grudziądzkim i chełmińskim, na pld. z bydgoskim, a na zach. z bydgoskim i tucholskim. Obszaru ma 30 mil kw., czyli 645,906 pruskich mr., t. j. 166,910 ha, z których 1885 r. 77,617 ha było pod pługiem, 10,705 zajmują łąki, 56,827 lasy; 1 ha roli or. daje przecięciowo 6·62 mrk czystego dochodu, 1 ha łąk 16·06 mrk, a 1 ha lasu 1·96 mrk. Okręgów wójtowskich liczył powiat 1885 r. 43, miasta 2 (Świecie i Nowe), gmin wiejskich 136, obwodów domin. 97, miejscowości 463, domów 8989, dym. 15,038, gmachów publicznych 39. Ludności było 1858 r. 60,500, w tej liczbie: 29,000 kat., 29,400 ew., 813 menon., 1250 żyd.; 27,500 Polaków, 33,000 Niemców; 1871 r. 73,612 mk.; 1885 r. 76,229, między nimi: 41,713 kat., 32,521 ew., 625 dyssyd., 1368 żyd., 2 bezwyzn. Tak do parlamentu pruskiego jako i niemieckiego wybiera powiat po jednym pośle. R. 1867 było uprawnionych do głosowania 13,356 osób, z których 12,356 oddało swe głosy: na Niemca 6502, na Polaka 5468. W ostatnich wyborach do parlamentu niemieckiego d. 20 lut. 1890 r., gdzie 43·5 proc. przypadła na prot. a 54·7 na kat., oddano na Polaka 6583 głosów; przeszedł jednak Niemiec, ale tylko większością 18 głosów; i wybór ten izba zakwestyonowała. Miasta Świecie i Nowe są przeważnie polskie; pierwsze ma 3139, drugie 2587 kat. Dla narodowości niemieckiej odliczamy z nich: w Świeciu 139, w Nowem 100, a pomiędzy ludnością wiejską jest do 500 Niemców katolików, mieszkających na nizinach. Odliczywszy 739 Niemców, otrzymamy 40,974 Polaków (ob. „Ludność pol. w Prusach Zach.“, przez Nadmorskiego, Warszawa 1889, str. 43). Największy podatek gruntowy i budynkowy płaci fiskus 7003 mrk; Gordon w Laskowicach płacił 1885 r. 4814 mrk; hrabina Schwanefeld na Sartowicach 3108 mrk. Najludniejszą gminą było r. 1880 Osie (1903 mk.), najmniejszą Trepel (25 mk.). Główną rzeką powiatu jest Wisła, stanowiąca na 9-milowej przestrzeni, od Kozielca aż do Nowego, wschodnią granicę. Dopływ Wisły rzeka Czarna Woda, wchodzi na obszar powiatu o 4 klm. na pñ. od Starej Rzeki, przerzyna go w kierunku pld.-wsch. i przy Świeciu uchodzi do Wisły. Od Wiecka w pow. starogardzkim spławna jest na przestrzeni 96 klm.; jej dopływ Prusina jest także spławna; na pld. od Prusiny uchodzi Ryszka z Mukrzem do Czar-

nej Wody. Trzecią rzeką jest Maława, która powstaje o 12 klm. na zach. od Nowego, płynie potem przez 45 klm. na pld., następnie drugie 45 klm. na pñ. się wije i pod Nowem uchodzi do Wisły. Jezior liczy pow. świecki przeszło 70; ważniejsze są: Stelchno, Laskowickie, Czarne, Zawada, Świekatowskie, Piasечно, Miedzno, Udzierz, Lipienica, Błędzmin i inne. Gościńce bite idą: ze Świecia do Nowego (41 klm.); do M. Lubienia naprzeciw Grudziądza idzie odnoga (5·5 klm.); ze Świecia do Bydgoszczy (w powiecie 2½ klm.); ze Świecia do Tucholi (25 klm.), ze Świecia do Zdzikowa naprzeciw Chełmna (3·5 klm.). Kolej bydgosko-tczewska idzie równolegle z Wisłą z pld.-zachodu ku pñ.-wsch.; st. kolejowe są: w Pruszczu, Terespolu, Parlinie, Laskowicach, Warlubiu i Twardej Górze. Kolej laskowicko-chojnicka przerzyna średnią część powiatu ze wschodu na zachód; stacje: w Laskowicach, Drzycimiu i Luianie. Kolej laskowicko-jabłonowska wychodzi z Laskowie w wsch. kierunku przez stacje: Jeżewo, Dubielno, Grupę i Górną Grupę do Grudziądza i dalej. Stan bydła r. 1864 był następujący: koni 9223, bydła rogatego 24,419, owiec 98,411, świń 15,109, kóz 2256 sztuk. W nizinach nadwiślańskich mieszkają zdawna menonici, przez lud polski Manistami zwani. Przybywali oni z Holandyi w XVI i XVII stuleciu, sprowadzani przez polską szlachtę. Wsie przez nich zamieszkałe są: Bratwin, Krostkowo, gdzie ich napotykamy r. 1722, Tragoszcz, Głogówko, Dolna i Górna Grupa (1625), Jezioraki (1727), Osiek (1612), Mały Komorsk (1637), Kampania, Konopat Niem. (1755), Kosowo (1650), W. i M. Lubień (w XVI w.), Marze, Michale, Mniszek, Maławy (1580), Dziewięćwłók, Poledno, Przechówko, Zajączkowo, Świeckie Kępy, Bzówko, Tryl i Stwolno (ob. Zeitschr. d. Westpreuss. Gesch. Ver., 1886, str. 49—61). R. 1789 liczono w 20 miejscowościach 1059 menonitów. Dawniej byli oni wolni od służby wojskowej, ale r. 1867 został przywilej ten zniesiony. Pod względem *archeologicznym* przedstawia obszar powiatu bogate pole do poszukiwań. Okop starożytny znajduje się pod Gruczniem; groby skrzynkowe znaleziono w Bąkowie, Belnie, Błędzminie, Bratwinie, Brzeźnie, Bzowie, Komorsku, Lubiewie, Osieku, Płochocinie, Rulowie, Sartawicach, Serocku, Świeciu, Topolinku, Topolnie i Warlubiu. Mogiły kamienne: w Biechówku, Gołuszcycach, Konopacie, Łowinku, Serocku i Świekatowie. Wyroby z kamienia, brązu i żelaza znaleziono w Busznie, Grupie, Ostrowitem, w Wstążkach i Taszewie (ob. objaśn. do mapy Ossowskiego, 109—110). *Bibliografia.* Wegner: „Ein pommer. Herzogthum“; Maercker: „Eine poln. Starostei“ i t. d.

w Zeitschr. d. Westpr. Gesch. Ver., 1866; „Bau- und Kunstdenk. der Provinz Westpreussen“ (str. 336—355, plany i rysunki); Borek: „Echo sepulchralis“ (II, 553—586); „Utraczone kościoły“ przez ks. Fankidejskiego (271—278). *Ks. R. Frydrychowicz.*

Świecie 1.), niem. *Schwetz*, dok. *Poln. Schwetz, Schwecze, Schwiecie*, wś, pow. gruzdzicki, nad rzeką Lutrzyną, posiada agenturę poczt. (od 1889), szkołę ewang., 1021 ha (759 roli, 63 łąk, 2 lasu); par. kat. Linowo. W 1885 r. było 65 dm., 136 dym., 654 mk. (165 kat.), z których na wyb. Małe Świecie przypada 13 dm., 91 mk., na Lemaństwo 1 dm., 29 mk. O okopie starożytnym w Ś. wspomina Dr. Lissauer (ob. Objaśn. do mapy archeol. Prus Zach., str. 9). Za czasów krzyżackich należała wś do komturstwa radzyńskiego. R. 1404 nadaje w. m. Konrad v. Jungingen mieszkańcom Pol. Świecia 50 włók na prawie chełm., między nimi 2 $\frac{1}{2}$ włók i 3 morgi lasu. Granica ciągnie się od lisowskiego mostu wzdłuż granicy słupskiej do Rychnowa, ztąd do Nowego Młyna. Nadaje im także łąki podłe wsi, do wymienionych 50 wł. nie policzone, wreszcie wolne pastwisko w lesie, drzewo na budowlę do poprawy mostu. Żaden owczarz dworski nie ma pasać na ich pastwiskach; 4 włók z tych 50 i sołectwo ma posiadać Andrzej Grimmer, wolne od czynszu i tłoki; od reszty 46 włók będą co rok na św. Marcin płacić po pół grzyw. i po 2 kury i tłokę czynili jak inne wsi. Także $\frac{2}{3}$ kar sądowych wpływać będą do kasy państwowej, a $\frac{1}{3}$ sołtys pobierać będzie. Sołtysowi służy wolna rybitew w stawie młyńskim przy Nowym Młynie małemi narzędziami dla własnego stołu. Dan w Radzynie w niedzielę przed św. Elżbietą. Za czasów krzyżackich znajdował się w Ś. kościół. Księga szkodowa z r. 1414 opiewa, że cała wś wówczas zgorzała, z wyjątkiem kościoła; zabrano tylko dzwon jeden, kielich i brewiarz. Stratę kościoła obliczono na 30 grzywien, stratę włościan na 2000 grz.; 20 ludzi zostało uprowadzonych lub zabitych; 26 posiadał było pustych. Odtąd brak wiadomości o kościele. Registry czynszowe z r. 1438 donoszą: Pol. Świecie ma 46 włók, między temi 20 osiadłych; przynoszą 10 grz.; 2 karczmy czynszują po 2 grz.; r. 1446 było: osiadł. 29 wł. R. 1650 potwierdza Jan Kazimierz Janowi Grzembskiemu wolne sołectwo, tak samo r. 1703 August II Janowi Szewe, który miał prawo warzenia piwa i wolne pastwisko dla 300 owiec. Adam Szewe około r. 1749 utracił sołectwo, które objął ssta Tomasz Czapski; reszta posiadał była wydzierżawiona mocą kontraktu starościni Konstancyi Czapskiej z d. 12 maja 1742 na lat 40. Włościanami

byli wówczas: Andrzej Manke, Chrystyan Drews, Michał Nickel, Marcin Ueberscheit, Jan Reich, Hermann Maschke, Hermann i Jerzy Blume, Chrystyan Herzberg, Krzysztof i Jan Bralentin, Hermann Stahnke i karczmarz Chrystyan Nitz. Dzierżyli 28 $\frac{1}{2}$ włók i płacili 30 fl. razem 855 fl. Tak opiewa lustr. z r. 1765. Wizyt. Strzesza zaś z r. 1667—72 pisze: Villa Świecie regalis ad capitaneatum spectans emethones habebat decem cum sculteto; scultetia desolata et possessiones emethonum (pag. 456). Mesznego pobierał proboszcz linowski po pół korca żyta i tyleż owsa od włók osiad. (Wizyt. Potockiego, str. 807). Spadkobiercy Adama Szewe Józef i Jadwiga ur. Szewe Szczepańscy odzyskali drogą sądową sołectwo. R. 1831 nastąpiło uwłaszczenie 11 czynszowników, którzy za to zrzekli się wolnego drzewa. Młyn postavili Krzyżacy już w XIV w. i wydali go na czynsz. Według registrów czynszowych dawał młynarz 5 łasztów zboża, podczas kiedy inne młyny zamkowe w komturstwie płaciły tylko 3 lub 4 łaszty. Nowy przywilej wystawił Zygmunt I w Gdańsku młynarzowi Jakubowi, nadając na prawie dziedzicznym młyn wraz z 4 włók. i wyspą, która się w Młynówce utworzyła. Za to powinien co rok 3 łaszty zboża do zamku odstawiać, pomagać przy naprawianiu mostów w starostwie jako i bram zamkowych. Miał oprócz tego wolną rybitwę dla własnego stołu, prawo warzenia piwa, wystawiania dwóch sieci na zające w radzyńskich lasach i prawo sprzedaży swego majątku i przywilejów. R. 1646 był młyn bez posiadacza, dlatego nadaje go Władysław IV młynarzowi Engelbrecht Weiss. R. 1738 znów ta osada młyńska jest pustą. Starościni Czapska nadaje ją na 40 lat od r. 1743 młynarzowi Adamowi Richter w dzierżawę, za czynszem 300 fl.; udziela mu także prawo warzenia piwa i gorzałki dla własnej potrzeby. Młyn miał 2 ganki dla maki i 2 dla kaszy. R. 1780 dostaje młyn Marcin Splittgarb w wieczystą dzierżawę; zakupne wynosiło 16 tal. 60 gr., roczny czynsz cd 4 wł. roli 31 tal. 18 gr., czynsz wodny 6 tal., kontrybucya 17 tal. 71 gr. 10 fen. Oprócz tego zobowiązał się nabywca w ciągu roku wystawić na własny koszt nowy, murowany młyn; na budowlę dostał z królew. lasu 3 sztuki drzewa dębowego i 234 sztuk sosnowego. Obecnie obejmuje os. młyńska 24 wł. 21 mr. 2.) **Ś.**, folw., tamże, 309 ha (233 roli orn., 51 łąk); st. kol. Linowo 6.5 klm. odl.; 1885 r. 9 dm., 19 dym., 102 mk. (24 kat.); sprzedaż masła do Berlina. Folw. ten za czasów krzyżackich około r. 1390 założony, należał do zamku radzyńskiego. R. 1391 stało tu 33 koni pocztowych, 51 źrebców, 39 sztuk rogatego bydła, 400 owiec,

60 świń itd. Niektóre pola w lesie były na czynsz wydane. W 1682 r. napotykamy tu 4 dziedziców: Ciborskiego, Koziobrockiego, Dyżgradowicza i Głowińskiego, z których pierwsi trzej płacili po 4 gr., ostatni 8 gr. według taryfy poborowej na symple obrachowanej. Według lustr. z r. 1765 zarządza znów folw. jeden ekonom. Wysiew wynosił 3 łaszty i 20 kor. żyta à 100=333 fl. 10 gr. Owczarz płacił za owce i rolę 120 fl. Oprócz tego napotykamy wówczas w Ś. 2 lemanów: Pawła Zientarskiego i Albrechta Wieczorkowskiego, posiadających po 2 wł., którzy swoje przywileje otrzymali r. 1754 od Augusta III i co rok każdy płacił po 100 fl. do kasy starościńskiej. R. 1781 wydany został fol. majorowi v. Mueller w wieczystą dzierżawę. Kanon wynosił 270 tal., dzierżawa t. z. małego polowania 20 sbr.; obszar obejmował 19 wł. 4 mr. 3.) *Ś. Male*, niem. *Kl. Schwetz*, wybud., powstałe na obszarze folw. niedługo po okupacji pruskiej w r. 1778. Uwłaszczenie nastąpiło r. 1831; 7 czynszowników otrzymało 22 włók 14 morg. na własność. Roczny czynsz domin. wynosi 60 tal. 16 sbr. (ob. *Gesch. d. Graudenzer Kreises v. Froehlich*, I, 311—314). 4.) *Ś.*, niem. *Schwetz*, dok. 1291 *Swozcia*, 1378 *Swetczia*, dobra ryc. nad Drwęcą, pow. brodnicki, st. p., tel. i kol. Brodnica 9,5 klm. odl., par. kat. Pokrzydowo, 549 ha (388 roli orn., 51 łąk, 43 lasu); 1885 r. 9 dm., 23 dym., 104 mk. (79 kat., 25 ow.), gorzelnia, młyn, mlekarnia, 50—60 krów holenderskich, hodowla chmielu. Dziedzic 1885 r. Ernest Abramowski. Na obszarze Ś. istniał starożytny gród pograniczny, na granicy Mazowsza i ziemi lubawskiej w Prusach. Gród ten nadany został biskupom płockim. Konrad, ks. Kujaw i Łęczycy, potwierdza r. 1252 biskupom i przywileje dla grodów w Świeciu i Rużu (ze sądami, targowiskami, prawem polowania, karczmami). W 1291 r. bisk. płocki Tomasz oświadcza, iż Werner bisk. chełmiński, wydzielił dla biskupów płockich 30 łąnów na pograniczu ziemi lubawskiej (zapewne dla sprostowania granicy). Dokument ten oznacza przebieg linii granicznej, przechodzącej koło Świecia (przy ujściu Brynicy do Drwęcy. (Dok. kujaw. i mazow., wyd. Ulanowskiego, str. 158, 163, 164, Nr. 11, 19, 20). Wspomniane w dok. z r. 1291 jako ws graniczna (ob. U. B. des Bist. Culm., Nr. 124, str. 88); drugi raz w dok. z r. 1378 (tamże, str. 171). Za czasów krzyżackich należało Ś. do komturstwa brodnickiego. R. 1446 nadaje w. m. Conrad v. Erlichshausen wiernemu Alger 11 1/2 włók w Ś., w komturstwie brodnickim; za to ma czynić służbę wojenną w pełnej zbroi, pomagać przy budowach i dawać płużnego po 1 kor. pszenicy i 1 kor. żyta od pług, także 1

funt wosku i 1 fen. chełmiński. Dan w Brodnicy (ob. *Gesch. d. Stadt u. des Kr. Kulm von Schultz*, II, str. 104). R. 1450 nadaje w. m. Ludwik v. Erlichshausen Ludwikowi ze Sosna i Janowi Kalksteinowi 11 wł. w Ś. na prawie magd., sądy większe i mniejsze, wyjąwszy drożne; za to mają czynić służbę zbrojną, pomagać przy budowach, płacić płużne i 1 funt wosku i 1 fen. chełmiński (tamże). Po r. 1415 spotykamy tu 23 właścicieli, płacących po 3 wiard.; lecz tylko 4 włóki były osadzone (str. 112, II). Według krzyżackich ksiąg szkodowych z r. 1414 poniosło Ś. w ostatniej wojnie strat na 500 grz. Wizytacya Strzesza z r. 1667—72 donosi: Ś. sortes nobilium quatuor Generosorum Andreao Głowiński, Michaelis Dziedzicki, Michaelis Ciborski, Christophori Małuski (ob. str. 338). *Ks. Fr.*

Świeciechów, jezioro, w pobliżu wsi t. n., w dolinie Wisły, w pow. janowskim. Jestto odlew Wisły, ztąd zwane łąką wiślaną a niekiedy starem korytem. Według Długosza źródła bijące we dnie jeziora czynią je trwałem, czasem także zasila je wodami Wisła, o wiorstę płynąca. Obecnie należy do folw. Świeciechów, jest bardzo rybnem, obfituje w karpie i węgorze, lecz z powodu głębokości połów wielce utrudniony. Dawniej niewątpliwie większą miało rozległość, obecnie ma przeszło włókę obszaru.

Świeciechów 1.) w dok. z r. 1229 *Specechou*, 1308 r. *Swieczehow*, w XVI w. *Swyeczehow*, ws, pow. opoczyński, gm. Radonia, par. Błogie odl. od Opoczna 18 w., ma 8 dm., 75 mk., 165 mr. włośc. W 1827 r. było 9 dm., 70 mk. W 1221 r. nadał tę ws Leszek Biały klasztorowi sulejowskiemu (Kod. dypl. pol., I). Wymieniona w akcie Grzegorza IX z 1229 r. potwierdzającym posiadłości i przywileje klasztoru sulejowskiego, jako własność tegoż klasztoru. Wymienia ją też potwierdzenie Wład. Łokietka z 1308 r. (Kod. Małop., II, 41, 215). Na początku XVI w. dziesięcinę z jednej części ról kmiec. i szlacheckich (?) pobierał pleban w Błogiem (wartości 3 1/2 grzyw.), z drugiej zaś proboszcz w Dąbrowie (Łaski, L. B., I, 628, 630). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508, z części Popławskich Michała i Marcina ze Świeciechowa płacono poboru gr. 19 den. 9. W r. 1577 Dembowski miał 3 łąny; 7 innych posiadaczy 3 1/2 łąn., 3 zag. z rolą (Pawłowski, Małop., 293, 481). 2.) *Ś.*, ws i fol. nad rz. Wisłą, pow. janowski, gm. Annapol, par. Świeciechów, odl. 6 mil od Janowa. Posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, 202 osad włośc., 24 kolonii na ziemi folw., 1485 mk. rz.-kat., 1495 mr. folw. i 1473 mr. włośc. W 1828 r. było 140 dm., 856 mk. Jestto starożytna osada, zapewne

targowisko nadrzeczne. Już w 1223 r. istnieje tu kaplica, której dochody służą za uposażenie jednego z kanoników sandomierskich (ob. Kod. Małop., II, 31). Uposażeniem utworzonej tu parafii była wś Popów, nazwana, jak objaśnia Długosz, od swego przeznaczenia. Druga w pobliżu leżąca wś nosiła nazwę Świątniki (w XV w. Wola Świeciechowska) lecz znikła zniesiona przez Wisłę. Uposażenie pierwotne kaplicy zostało oddane archidyakonowi zawichoskiemu, któremu podobno jakiś czas służyło prawo kollacji co do parafii świeciechowskiej. W XV w. S. należał do bisk. krakowskich, którzy mieli tu swój folwark, dwór i prawo kollacji. Kościół drewniany p. w. św. Mikołaja. We wsi było 14 łąn. km., 8 karczem, 2 zagr. z rolą. Dziesięcinę, wartości do 14 grzyw., pobierał pleban, który posiadał też we wsi swe role i łąki. Zbigniew Oleśnicki dokupił od Wilhelma Pawłowskiego Godziemby pobliską wieś Świątniki, przez Wisłę zniszczoną i włączył jej obszar do nowo założonej „in cruda radice” Woli Świeciechowskiej (Długosz, L. B., I, 193, 195, 198, 323, 332, 389, II, 510). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 było 13 łąn. (Pawin., Małop., 356). Biskup Sołtyk wznosił 1764 r. na miejscu drewnianego nowy kościół murywany, p. w. św. Małgorzaty i Antoniego Opata, i sam go konsekrował. Według innych kościelnych źródeł wybudował go ks. Michałowski w 1790 r. Do par. Ś., w dek. janowskim (dawniej urzędowskim), należały poprzednio: os. Annapol, wsi: Świeciechów, Wałowice, Popów, Bliskowice, Baraki, Charnówka, Jakubowice, Opoka Duża, Opoczka, Rachów i Wólka Rachowska, ogółem dusz 4350, lecz w 1886 r. kaplicę w Annapolu zamieniono na kościół filialny i utworzono nową filialną parafię Annapol, do której przydzielono: os. Annapol, wsi: Opokę Dużą, Opoczka, Jakubowice i Rachów, przez co liczba dusz w parafii zmniejszyła się do 2500. Kościół, p. w. św. Małgorzaty i Antoniego Opata, jest budowlą okazałą, wysoką, w stylu włoskim, obecnie kosztem mieszkańców pokryty został blachą cynkową. Fol. Ś., do którego należał fol. Piotrawin, do 1864 r. znajdował w dzierżawnym posiadaniu różnych osób, trzymających go od kapituły krakowskiej; po 1864 r. przeszedł na własność rządu i w 1872 został sprzedany przez licytację Mauryemu Ejgerowi, który pozostawiający przy dworze 5 włók, w tem włókę jeziora, utworzył folw. hipotecznie nazwany „Świeciechów część I”, resztę gruntów sprzedał kolonistom. W 1885 r. po przymusowym rozdzieleniu wspólnych państwisk nadwiślańskich, część tychże, w ilości 6½ włók, nabył Tadeusz Ejdziatowicz, właściciel dóbr Słupi, na przeciwnym brzegu Wisły,

który założył tu folw. („Świeciechów część II al. Rózin”) i takowy wcielił do dóbr Słupi. Lasy świeciechowskie, obfitujące w starodrzew sosnowy, przestrzeni 1762 mr., została dotąd pod administracją rządową. Grunty gliniasto-wapienne, urodzajne, łąki wyborowe.

R. Prz.—Br. Ch.

Świeciechowo 1.) niem. *Schwetzkow*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. słupski, st. p. i kol. Dębica 4,5 klm. odl., 664 ha. W 1885 r. 14 dm., 30 dym., 204 mk. ew. 2.) Ś., wś, tamże, 55 ha, 2 dm., 18 mk. ew.

Ks. Fr.

Świecieńskie al. *Święte, Swiatoje*, jezioro, w pow. ihumeńskim, w obrębie gm. Dukora, w okolicy wsi Bór, pomiędzy jeziorami: Macierzyńskie i Głuche położone, ma przeszło włókę obszaru; brzegi błotniste i lesiste. Zryb ma szczupaki i okonie. Łączy się kanałem ze Świsłoczą.

A. Jel.

Świecin al. *Świecino*, niem. *Schwetzin*, dok. *Swecyno, Swecin* 1291, *Swetzin, Swezin* 1281, *Swecyno* 1301, wś na Kaszubach, pow. pucki, st. p. Krokowo, par. kat. Żarnowiec. W pobliżu wypływa rzeka Czarna. Szkoła katol. (1887 r. 50 dzieci). Posiadeł włóść. jest 10, obszaru zaś ma gmina 807 ha (443 roli orn., 58 łąk, 216 lasu). W 1885 r. 38 dm., 51 dym., 336 mk., 174 kat., 162 ew. Na wyb. Czechy przypada 6 dm., 44 mk., na Dąbrowę 4 dm., 30 mk., na Fischerkathen 2 dm., 14 mk., na Galicę 1 dm., 10 mk., na Gruenthal 5 dm., 40 mk., Robaczek 2 dm., 29 mk., Sapałę 2 dm., 14 mk. Ś. leży na wzgórzu, otoczonym lasem. Gleba uboga. Ciekawe są niektóre nazwy miejscowe; pola: Organicka, Pieniąznik, Pażęc, Mogiła, Witus, Szestnostka, Nort (t. j. Kąt), Ameryka, Srokowiszczce, Kapustnik; łąki: Sparzeszczce, Rogoczewa, Stawczyszczce; bagna: Witolecz, Łużk, Glinica, Ług; strugi: Karlepk, Piaśnica, Żarnowska struga i Czarna. Jezioro Dobre na pld. od wsi przy os. Galicy. *Historia*: R. 1281 w wigilię św. Marcina bisk. nadaje ks. Mestwin klasztorowi cysterek w Żarnówcu wś Ś. z młynem Robaczkiem i przyległościami, których granice Ciborz, kaszt. pucki, tak oznaczył „a stagno, quod vulgariter Dobra (jez. Dobre) dicitur, incipiunt tendentes directe versus aquilonem per descensum cuiusdam rivuli, qui Rogoniceza (t. j. Rogoźnica) dicitur, usque ad locum, ubi rivulus, qui Pratniceza (Pratnica) dicitur, influit in Rogonieczam, et sic directe ultra paludem, sicut fluit Pratniza, usque ad vallem, de qua effluit in paludem, de palude autem et valle directe versus orientem usque ad tumulum cuiusdam pagani, qui Scarbouemugula (Skarbowa mogiła) nuncupatur, deinde directe ultra nemus ad quendam lapidem iuxta viam publicam positum, qui Bozistopka dicitur (Bożastopka, gdzie się r. 1342 schodziły

granice Świecina, Domatowa i Polchowa), inde revertuntur termini per ascensum viae versus meridiem ad quandam paludem, quae Porrosle dicitur et sic per directum ad quandam locum, qui Powiri dicitur, iuxta viam publicam quae versus Danz (Gdańsk) tendit, inde revertuntur termini per eandem viam versus occidentem ad quandam vallem, quae vallis et via tendunt usque ad finem paludis, quae de stagno, quod Dobra dicitur, effluit ad duas quercus signatas, ubi termini de Lubezin (Lubocin) et Warsowe (Warzewo) conveniunt, inde revertuntur termini versus aquilonem directe trans paludem in stagnum supradictum" (ob. P. U. B. v. Perlbach, Nr. 327, str. 283). W kopenhadzkiej tablicach woskowych czytamy, jako r. 1403 braciom Janowi (Hans) i Henrykowi ze Świecina (Swotzin) kara śmierci za zabójstwo zostaje zamieniona na pieniężną (ob. „Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., IV, str. 81). W XVI w. trzymają wś włościanie i młynarz. W XVII w. napotykamy tu folw. klasztorny, wypuszczony później w arendę. R. 1741 jest dzierżawcą Jan Ceynowa, 1749 Jan Szmyt, 1769 Marcin Janiczka. We wsi było 3 gburów szarwarkowych i 6 ogrod. Do Ś. należał także bór klasztorny (ob. „Klasztorzy żeńskie" p. ks. Fankidejskiego, str. 198). W historii znany jest Ś. z bitwy, jaką w piątek d. 17 wrz. 1462 stoczyli Polacy, pod wodzą Piotra Dunina, z Krzyżakami, którymi dowodzili Fryc v. Raveneck i Kaspar Nostitz. Wzmocniony przez hufce z Gdańska i Tczewa dotarł Dunin aż na krańce ziemi kaszubskiej, do wybrzeży bałtyckich. Wracając z tego zwycięskiego pochodu, przybyli Polacy w czwartek d. 16 wrz. pod Ś., gdzie się pod osłoną taboru okopali w liczbie 2000. Lecz już następnego dnia nad ranem nadciągnęli nieprzyjaciele w 1000 zbrojnej jazdy, 400 piechoty i 1300 uzbrojonych włościan, wedle niem. źródeł, według Długosza zaś (II, 353) z 5000 samych żołnierzy, nie rachując włościan. Pewni zwycięstwa, zamknęli wszystkie drogi do ucieczki przypartym do morza Polakom. Dla przeważnych sił nieprzyjaciół, chciał Dunin nocą z miejsca owego ustąpić, aby się wprzód połączyć z dążącym mu ku pomocy Górskim, którego król był spiesźnie wyprawił z Torunia. Ale dowiedziawszy się, że nieprzyjaciół zagroził mu drogę przez lasy, skłonić się musiał do stoczenia bitwy. Była to rocznica klęski pod Chojnicami. Polacy uderzyli z całym zapalem. Waleczono z obu stron przez kilka godzin uporczywie. Lecz gdy wódz krzyżacki Fryc v. Ravenbeck poległ, poszło jego wojsko w rozsypkę. Padło nieprzyjaciół około 2000, jeńców 600 naliczono. Do 100 wozów dostało się w ręce Polaków, z których zginął ze znaczniejszych Hektor

Chodorski, z ludu pospolitego zaś do stu, ale rzadko który został bez rany (ob. „Dzieje Krzyżaków" Rogalskiego, II, 337). Polacy w dniu tym jeszcze w trzech innych miejscach pobili nieprzyjaciół. Król nagroził znakami rycerskimi 36 najwaleczniejszych, między nimi Pawła Jasieńskiego Gozdawę, który jak Winkelrid pod Sempach rzucił się na włócznie nieprzyjaciół i utorował towarzyszący drogę do zwycięstwa (ob. Dzieje Morawskiego, II, 172 i Script. rer. pruss., IV, 593). Dopiero po bitwie przybył Wojciech Górski z królewskim hufcem i połączył się z Duninem. Ciało poległego wodza krzyżackiego pochowano w pobliskim klasztorze benedyktynów w Żarnówcu. Zwycięzcy przenocowali w taborze pod Ś. Historycy nasi walkę tę niesłusznie nazywają bitwą pod Puckiem, który oddalony jest około 2 mil od Ś. Kronikarz Jan Lindau wymienia wyraźnie pole Świecińskie jako miejsce bitwy (Ser. rer. pruss., IV, 594). Toż samo potwierdza tradycja miejscowa. Na polu bitwy znajduje się duży kamień, Bożą stopką zwany, ze stopą wytłoczoną. Gdy tu raz pewnego Polacy walczyli ze Szwedami (tych wymienia podając zamiast Krzyżaków), a pierwsi już nieomal klęskę ponieść mieli, ukazała im się jakaś postać, która jedną nogą stanawszy na owym kamieniu, polskie hufce zwycięzko poprowadziła (według relacji z miejsca zaczerpniętej). Mesznego dawała wś 1710 r. 6 1/2 korcy żyta i tyleż owsa (ob. Wiz. Szaniawskiego, str. 63).

Ks. Fr.

Świecinki, kol., pow. kutnowski, gm. Mikstał, par. Grochów, ma 9 dm., 98 mk., 88 mr.; ob. *Świeciny*.

Świecinówka, fol., pow. augustowski, gm. Łabno, par. Adamowice, odl. od Augustowa 61 w., 1 dm.

Świeciński, folw., pow. złoczowski, ob. *Pomorzany*.

Świeciny, ob. *Świeciny*.

Świeciszki 1.) folw. i dobra, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. i par. Gielwany, o 70 w. od Wilna, 15 włók rozl., własność Bronisława Montwiłły. Folw. ma 2 dm., 22 mk. katol. 2.) **Ś.**, folw., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 42 w. od Wilna, 2 dm., 14 mk. katol.

Świeciwko al. *Świecinko*, część Zofijowa, w pow. czarnkowskim; 3 dm., 15 mk.

Świecki Ostrów, niem. *Ehrenthal*, dawniej *Ostrower Kaempe*, wś naprzeciw Świecia, po praw. stronie Wisły, pow. świecki, st. p. i kol. Chełmno, par. kat. Świecie, szkoła w miejscu; 598 ha (327 roli orn., 4 łąk, 34 lasu); 1885 r. 64 dm., 82 dym., 491 mk., 169 kat., 322 ew. R. 1773 obejmowała ta os. 15 wł. i 15 mr. roli włościańskiej, 67 dym. i 322 mk., (6 rzeźmieśln., 1 zagr. i 48 gospodarzy czynsz.; (ob.

Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., 1886, str. 190).

Ks. Fr.

Świeckie, jezioro, w pow. pińskim, wśród odnóg Prypeci, o 1 w. na płn.-zachód od jez. Nobel, ma $\frac{3}{4}$ w. długości i $\frac{1}{2}$ w. szerokości, kształtu owalnego, bardzo rybne. Kn. piński Teodor Jarosławowicz nadał w XVI w. tu dworzyszcze monasterowi leszczyńskiemu w Pińsku (ob. „Rewizya Puszczy”, str. 131).

Świecza 1.) wś nad Świeczanką, pow. lepelski, przy trakcie z Bieszenkowicz do Boczajkowa. Własność niegdyś Szapki Hurki, który w 1583 r. sprzedaje połowę Ś. Wojciechowi Stabrowskiemu, ten zaś następnie Piotrowi Stabrowskiemu, który w 1586 r. drugą połowę Ś. nabywa od Heleny Świeckiej; w 1620 r. Jan Stabrowski zapisuje żonie swej Zofii ze Świejkowskich. W 1655 r. nastąpiła ekshumacja i Ś. z folw. Pokarełyn, Wodopojewin i wsiami Dziewicznkami i Zapolem wydzielono na schedę Michała Stabrowskiego. W 1672 r. Dadzibog Stabrowski zostawia żonie swej Annie z Bieleckich a w 1679 r. tenże Stabrowski zapisuje drugiej żonie swej Helenie Wojniance. W 1695 r. Ludwik Dadzibogowicz Stabrowski sprzedaje Ś. Benedyktowi Łuszczykowi, wojskiemu połockiemu. W 1697 r. Ludwik i Eleonora ze Stabrowskich Kaciuczewiczowie i Elżbieta z Wojnów Dadzibogowa Stabrowska zrzekają się Ś. na rzecz Benedykta Łuszczyka. W 1732 r. Mikołaj Łuszczyk, podczaszy mścisławski, Maryanna z Podbereskich, wojska połocka, i syn jej Michał Łuszczyk, ssta dworzycki, sprzedają części swoje za 2000 talarów bitych Feliksowi Ciechanowieckiemu; w 1760 r. sukcesorowie Łuszczyków części swoje sprzedają Galiczom, podczas. brasławskim, a ci w 1770 r. sprzedają Józefowi Ciechanowieckiemu. Dobra Ś. do dziś pozostają w posiadaniu Ciechanowieckich. 2.) Ś., rzeka, ob. *Świeczanka*.

Świecza-Ostrów, zaśc. i uroczysko leśne nad rzką Żelōńką, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Narowla, ma 5 osad.

Świecza Piotrowa, wś, pow. homelski, gm. Wylewo, ma 21 dm., 52 mk.

Świeczanka al. *Świecza*, rzeka w gub. mohylewskiej i witebskiej, prawy dopływ rz. Uły al. Ulanki. Bierze początek w pow. sieńskim z niewielkiego jeziora w pobliżu wsi Zamoszcie, płynie zrazu w kierunku południowo-zachodn. do wsi Waszer, odkąd wykręca się na płn.-zachód, przechodzi przez kilka jezior, w końcu przez jez. Sterzeń (na pograniczu z gub. witebską), po wyjściu z którego przepływa przez pow. lepelski w kierunku północnym pod folw. Wierchowie, wsią Woskresieńce (most), siołem Stanisławką (młyn), wsią Holszewki, odkąd wykręca się na zachód do wsi Świecza, pod którą znajduje się most na

trakcie poczt. z Witebska do Lepla. Zmieniawszy w dalszym biegu kierunek na zachodni, przepływa pod siołem Słobódki, dalej przez niewielkie jezioro Dawydkowicze, pod wsią Strzyżewo i w pobliżu wsi Ujście wpada do Uły od prawego brzegu. Długa 65 w., z tego w gub. witebskiej (od wyjścia z jez. Sterzeń) 32 w., szeroka od 10 do 15 saż., głęboka od 3 do 7 st.; dno przeważnie ma gliniaste, miejscami piaszczyste; brzegi niskie. Płynie szeroką, pokrytą łąkami doliną, którą zalewa podczas wylewów wiosennych.

J. Krz.

Świeczki, folw. i wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Krasne (Krasnesioło), okr. wiejski Ulanowszczyzna, o 7 w. od gminy a 43 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Wilna do Mińska, 1028 st. ang. nrm. wzniesiona. Folw. ma 1 dm., 8 mk. katol., wś 5 dm., 36 mk. prawosł. (w 1865 r. 22 dusz rewiz.); własność Kurowskich.

Świeczna, *Świczna*, 1530 r. *Szwyeczna*, wś, pow. latyczowski, na pograniczu pow. lityńskiego, okr. pol. Międzyboż, gm. Susłowce, par. katol. Nowy Konstantynów, sąd Latyczów, ma 45 osad, około 240 mk., 239 dzies. ziemi włośc., 283 dworskiej, 43 cerkiewnej. Cerkiew p. wezw. św. Dymitra, wzniesiona w 1866 r., ma 296 parafian. Mieszkańcy trudnią się tkactwem. Podług reg. pob. pow. latyczowskiego w 1530 i 1542 płacił od $\frac{1}{2}$ pluga, również jak i w 1583 r. W 1578 r. własność Jeremiasza (Reremicy) Świeczninskiego, była zniszczona; płacił od 8 ogrodn. po 4 gr. (ob. Jabłonowski, Wołyń i Podole, 169, 294). Później przeszła na własność korony. Podczas lustracji Humieckiego, kasztel. kamienieckiego, w 1616 r. posesorką była Anna Dremblikówna, wdowa po Prokopie Witkowskim. „Czynszu tam niedają pieniężnego. Z owsem, kurami etc., młynikiem o jednym kamieniu i karczma. Folwarczek, który iż swem bydłem obrabia, dla tego się też na wychowanie defalkuje. Summa prowentu tej wsi facit fl. 18 gr. 24. Przychodzi od tej kwarty fl. 3 gr. 22 den. 14“. W 1636 r. trzymał ją Jan Chociński z opłatą 30 fl. 13 gr. 15 den. (ob. Jabłonowski, Lustracye, 9, 193). W 1765 r. wraz z Czapłą i Roznami była w posesyi Maksymiliana Woronieckiego, z opłatą 2217 złp. Obecnie własność Gdowskich.

Dr. M.

Świeczynno, wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 47 w. od Poniewieża.

Świednica, ob. *Świdnica*.

Świedź, *Świed*, *Świada*, *Świedy*, u Echarda *Swiacz*, rzeka, w pow. rzeczyckim, prawy dopływ Berezyny. Bierze początek w moczarach na północ od wsi Chutor, w gm. Jakimowska-Słoboda, płynie pierwotnie w kierunku północnym, następnie we wschodnim koło wsi Jelań, Szupejki, Borowina; pomiędzy te-

mi ostatnimi wsiami zasila się z prawej strony rzeką Bobreliną; za wsią Borowina rozlewa się w jezioro na 1 w. długie i $\frac{3}{4}$ w. szerokie, o 1 w. dalej pomiędzy wsiami Świdz i Sieliszcz na znacznym drugim rozlewie ma młyn, i przeciąwszy gośc. pocz. z Bobrujska do Mozyrza i Rzeczyce zatacza duże półkole ku wsi Świdzkie. Na tej milowej przestrzeni przybiera z prawej strony rzeki Stoupieńkę i Świerchinia, poczem o 3 w. za wsią Świdzkie ma ujście. Długość biegu przeszło 3 mile wód bagńsk. W 1878 r. skanalizowana.

Świdz, wś nad rozlewem rz. Świdz, pow. rzeczycycki, przy trak. poczt. bobrujsko-rzeczyckim, w 4 okr. pol. rzeczyckim, gm. Jakimowska-Słoboda; miejscowość nizinna, skanalizowana w ostatnich czasach ku Berezynie.

Świdziebna, wś i fol., pow. rypiński, gm. Dzierżno, par. Świdziebna, odl. 9 w. od Rypina i 10 w. od Brodnicy (w Prusach). Posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, urząd gm., wiatrak, cegielnię, 28 dm., 288 mk. W 1827 r. było 32 dm., 228 mk. Folw. Świdziebna rozl. mr. 1109: gr. or. i ogr. mr. 811, łąk mr. 249, nieuż. mr. 49; bud. mur. 7, z drzewa 12; płodozm. 10-pol.; pokłady torfu i glinki. Wś Ś. os. 27, mr. 29: wś Granaty os. 32, mr. 228. Jestto starożytna osada, w dawnej ziemi dobrzyńskiej. Kazimierz król sprzedaje r. 1356 Piotrowi „de Brussina“ wsi „Swedzebna, Rokitnicza, Janowo, Zeinte (Księte) in districtu Xenitensi“ na prawie niemieckim, osadzone za 50 grzyw. R. 1434 siedzi tu Stanisław h. Ogończyk (Kod. Dypl. Pol., II, 722, 860). Według reg. pob. pow. rypińskiego z r. 1564 było tu 11 kmieci Krzysztofa Galimskiego na 5 łąnach, 6 pół łąnach i 4 zagr.; 13 kmieci, 2 zagr. poddanych Rokitnickiego na całych łąnach i 2 pół łąnach. Płacono pob. 12 fl. 13 gr. (Pawliński, Wielkop., I, 306). R. 1789 własność Murzynowskich. Wysiewa 130 kor. żyta, $3\frac{1}{2}$ kor. pszen.; od włościan 1529 złp. czynszu. Proboszcz ma wysiewu 24 kor. żyta, 1 kor. pszen. Od Murzynowskich przeszło Ś. około r. 1830 do Jackowskiego, później córki jego ks. Mirskiej, z kolei Cisowskiego i Lipskiego. Kościół paraf. istniał już w 1564 r. W wizycie z r. 1618 powiedziano: „Ecclesia lignea, dedicata s. Bartholomei locationis haereditum ejusdem villae Dom. Rokitnickich“. Do par. należał kościółek fil. w Księżym, p. w. św. Michała. Na miejscu drewnianego wzniesiono w Ś. r. 1715 nowy z drzewa, który zgorzał 1875 r. Nowy murowany, z wieżą, został ukończony r. 1879 i konsekrowany przez bisk. płockiego Gintowta. Na cmentarzu znajduje się grobowiec Józefa Niemojewskiego, starosty szremskiego, generała b. wojsk polskich (ur. 1779 † 1839) i jego żony Julianny. Przy

poprzednim drewnianym kościele miał się znajdować starożytny dzwon z X wieku, który stopił się w czasie pożaru. Ś. paraf., dek. rypiński (dawniej golubsko-dulski), 3540 dusz. Br. Ch.

Świdz, pow. rzeczycki, ob. Świack.

Świegnajno, niem. *Schwignainen* Gross i Klein, dobra i kolonia, pow. ządzoborski, st. pocz. Alt-Ukta.

Świegin, wólka do Korzenny, w pow. grybowski, składa się z 8 dm. i 83 mk., 78 rz.-kat. i 5 izrael. Leży na pld. od Korzenny a na wsch. od lasu trzycieskiego. Por. *Mogilno* (t. VI, 582) Mac.

Świeginie, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Sulistrowskich Wiszniów (o 5 w.), 52 dusz rewiz.

Świejkówka, wś, pow. żytomierski, miała 400 dusz rewiz. Około 1848 r. nabyta przez Waleryana Uziębłę, plenipotentą dóbr hr. Branickich.

Świejniary, zaśc. szl. nad jez. Wilkieni-
cze, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 21 w. od Trok, 1 dm., 13 mk. katol.

Świeka 1.) mylnie *Świeca*, urząd. *Świeca*, okrag wiejski, w pow. odolanowski, o $4\frac{1}{2}$ klm. ku pld. od Odolanowa (par. i poczt.); szkoła w Świecie, st. dr. żel. na Przygodzicach o 9 klm. W skład Ś. wchodzi: wś Świeka nad jez. Sobelniak (odpływa do jez. Zborowiec), ma 67 dm., 379 mk.; Piaski, liczące 49 dm., 457 mk.; Schwedenschanze 7 dm., 35 mk. i Zawidze 5 dm., 40 mk. Cały okrag ma 128 dm., 911 mk. (893 kat., 18 prot.) i 887 ha (481 roli, 257 łąk, 42 lasu); czysty doch. z ha roli 5-97, z ha łąk 6-33, z ha lasu 0-57 mrk. Zachodzący pod r. 1348 Wacław Gąsiorek „de Swyka“ (Kod. Wielkop., nr. 1267) nie pochodził z Świeki, która później dopiero się pojawia i zdaje się być jedną (ob. Regestra pob. z r. 1579—1620) z kuźnic lub młynów odolanowskich, w których wyrabiano przeważnie pałasze. Rozkopanie wzgórza pod Świeką w celu poszukiwań archeologicznych nie wydało rezultatów. 2.) Ś., leśniczówka, tamże, wchodzi w skład dóbr krotoszyńskich. E. Cal.

Świekatówko, niem. *Gruenfelde*, kolon. i nadleśn. królewskie, pow. świecki, st. pocz. i par. kat. Świekatowo; 3082 ha (168 roli orn., 140 łąk, 2541 lasu); 1885 r. 15 dm., 18 dym., 109 mk., 34 kat., 75 ew. Leśnictwa należące tu są: Świekatówko, Kohli, Rudno Schoenholz, Seebruch, Brukniewo. 2.) Ś., niem. *Schwekatowo*, kol., wybudowania po r. 1773, powstałe na obszarze Świekatowa. Ks. Fr.

Świekatowo, niem. *Schwekatowo*, dok. *Sechotowo* 1277, *Sieczekowo* 1565, *Siekotowo* 1583, *Siekotowo* 1649, *Siekotowo* 1669, *Siekotowo* 1676, *Świekatowo* 1686, *Schwenkotowo* i *Świekotowo* 1789, wś kośc., pow. świecki, 26-8 klm.

na zach. od Świecia, nad znacznym jeziorem. Posiada agent. pocz. i szkołę kat. i ew.; gleba piaszczysta. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem. Z wyb. Steinberg obejmuje 1188 ha (911 roli or., 107 łąk); 1885 r. 93 dm., 142 dym., 773 mk., 442 kat., 316 ew., 15 żyd. Kościół paraf. p. w. św. Marcina, wzniesiony r. 1822 z cegły i tegoż r. przez dziekana Lakometzkiego benedykowany. Patronat przysługiwał kapitule włocławskiej, dziś koleją miesięcy do biskupa i rządu. Przy kościele bractwa: szkaplerzne (od r. 1746), Opatrz. Boskiej (od r. 1803) i trzeźwości (od r. 1858). W skład par. (dekan. świecki) wchodzi: Świekatowo, Świekatówko, Łąkie Niem., Jania Góra, Zalesie, Lipienica, Żuławy, Steinberg, Szewno i Szewienko, Wyřebki, Tuszyń i Tuszyńki, Antoninowo, Krupocin, Franciszkowo, Brunstplac, Bładzmin, Zacisz, Ostrowite, Huta i Jadwigowo, Słepiska, Dębowo, Sarniak, Jędrzejewo i Stanisławie. R. 1889 liczyła par. 2191 dusz. W okolicy wsi, w północnej stronie, istniały jeszcze r. 1866 mogiły kamienne; pod jedną z nich znaleziono popielnice (ob. Ossowskiego „Objaśn. do mapy“, str. 22). R. 1277 nadaje ks. Mestwin bisk. kujaw. Alberowi ws. Skrobatowo „et in terra Suetensi villam Sechotouo, t. j. Świekatowo, cum omni suo districtu ab antiquo habito“, obie za 158 grzywien, które sam prawdopodobnie za zaległe dziesięciny z dóbr książęcych był winien (ob. P. U. B. v. Perlbach, Nr 287, str. 244). S. przekazali biskupi już wcześniej kapitulę, która je posiadała aż do r. 1772 (ob. Majątki biskupie ks. Kujota, str. 33 i 56). R. 1669 było tylko 30 mr. pod pługiem, 2 ogrod. i 1 szewc; r. 1676 był rządcą Albert Rogala Popławski; włościańskich familii było 7 (30 głów), zagrodn. 8 (26 głów), karczmarz (7 osób). Według taryfy na symple z r. 1682 i 1717 płaciło Ś. 4 zł. 5 gr. R. 1773 obejmowała ws. 40 włók chełm. i 47 mr. roli gburskiej, dalej 31 dym., 141 mk. kat. (18 włościan na dzierżawie, 1 rzemieśl., 1 kupiec, ksiądz i nauczyciel luterski). Mesznego pobierał prob. od 12 poddanych ze Ś. po 1 korcu żyta i tyleż owsa, od pierwszego sołtysa zaś po 1½ kor. żyta i tyleż owsa; drugi sołtys płacił od swej włóki tak jak inni gburzy; rola proboszczowska obejmowała 1790 r. 4 włóki. Z wizytacyi Madalińskiego, pochodzącej z r. 1686, dowiadujemy się, że wówczas był tu kościół drewniany, r. 1644 zbudowany. Do par. należało Ś., Zalesie, Bładzmin, Ostrowite, Krupocino, Branica, Siewno, Łąkie i Staszki. Dusz liczono około 405. We wsi szkoła paraf. i szpital (str. 79). Proboszczami byli tu: r. 1583 Franciszek de Gubin; 1686 Bartłomiej Pawłowski, zarazem prob. w Serocku; 1687 Mateusz Groniewski; 1712 An-

toni Czapiewski; 1736 Michał Niezlinkowski, dawniej prob. w Jeżewie; 1747 Mściśzewski Bronk (ob. Borek: „Echo sepulchr.“, II, 597); 1848 Stanisław Schulz; 1860 Andrzej Sterke; 1881 Antoni Milucki (ob. „Zeitsch. des Westpreuss. Gesch. Ver.“, 1886, str. 307). Stan bydła był tu r. 1773 następujący: koni 43, wołów 81, krów 44, jałowic 25, owiec 154, świń 22; wysiew: żyta 249 korcy, jęczm. 86, owsa 51, grochu 36, tatarki 35, lnu 10; siana zebrano 21 fur. *Ks. Fr.*

Świeklcze, ws. i ferma, pow. kobryński, w 3 okr. pol., gm. Antopol, o 32 i 33 wiorst od Kobrynia.

Świekotki, osada niegdyś szlach., siedziba Świekotów, Świekotków i Świekockich, leżała pod Głuszyną, ku pld. od Poznania, w miejscu dzisiejszych Świątniczek. W r. 1521 wymieniona między osadami okolicznymi: Piotrowo, Taczały, Kamionki, Daszewice, Głuszyna, Babki, Świątniki, graniczyła z Piotrowem. Nazwę Świekotek podaje Pawiński (Wielkop., I, 13) w przypisku do Świątnik czyli Świątniczek, w par. głuszyńskiej. Imię osobowe Świekot i zdrobniła nazwa Świekotki naprowadzają na domysł, że w tej okolicy istniała także osada „Świekoty“. Jeżeli zaś w istocie „Świekotki“ przewano „Świątnicznkami“, to można nazwę „Świekoty“ odnieść do „Świątnik“, leżących o 1½ mili od Świątniczek, w par. Rogalińsk, zwłaszcza, że nie mamy pewności, czy Świątniki nosiły tę nazwę przed r. 1521. Do Ś. odnosić należy występujących między r. 1387 i 1400 w aktach grodz. wielkop.: Mikołaja, Dobiesława i Mirosława Świekockich (ob. E. Calliera: „Akta grodzkie poznańskie z lat 1386—99“, str. 42—44). *E. Cal.*

Świekszna, ob. *Szweksznie*.

Świeligów al. *Świeligowo*, urząd. *Swilugow*, ws., pow. odolanowski (Ostrów), o 5½ klm. na pld. od Raszkowa i nieco dalej na zach.-płn. od Ostrowa; par. Pogrzebów, poczta i st. dr. żel. w Ostrowie; ma 30 dm., 224 mk. (184 kat., 40 prot.) i 197 ha (178 roli, 4 łąk). Ś. należał dawniej do dóbr Przygodzice; w r. 1597 rozgraniczono Ś., Radłów i Jaskółki (Akta ziemskie kaliskie). *E. Cal.*

Świemirowo al. *Siemirowo*, niem. *Schmierau*, w dok. *Swemirove* 1209, *Simirivo*, *Swemirowo*, ws. nad zatoką pucką, pow. wejherowski, st. p. i gm. Sopot, par. kat. Oliwa. W 1885 r. 43 dm., 719 mk. R. 1209 nadaje Mestwin ws. tę norbertankom w Żukowie (ob. P. U. B. v. Perlbach, Nr. 14, str. 13). R. 1245 nadaje bisk. kujawski Michał tymże pannom dziesięciny ze Ś. (tamże, str. 79). Obszerne łąki na Nierzei należały do wsi tutejszej. Ponieważ Ś. leżało wśród majątności klasztoru oliwskiego, dlatego ustąpiły je panny r. 1316 cy-

stersom (ob. „Klasztory żeńskie“ przez ks. Fankidejskiego, str. 58). *Ks. Fr.*

Swien....., ob. *Świę*.....

Świeniciany, ob. *Świećiany*.

Swienice, ob. *Świnice*.

Świenskopolę, ob. *Świńskopole*.

Świerbiłowka, wś, pow. czerykowski, gm. Mehinie, ma 34 dm., 247 mk.

Świerchinia, rzeczka, w pow. rzeczyckim, drobny prawy dopł. Świedzi, w obrębie gm. Horwał, przecina trakt pocztowy bobrujsko-rzeczycki, ma ujście w pobliżu wsi Świedzkie; długość biegu w kierunku płn. 6 w. *A. Jel.*

Świerchowa, wś, pow. jasielski, na praw. brzegu Wisłoki, 2,8 klm. na płn. od Osieka, przy gościńcu z Dębowa (3 klm.) do Żmigrodu (8,5 klm.). Chaty stoją nad potokami, łączącymi się prawie w środku wsi, z których jeden wypływa z lasu wsi Łężyń, ku płn.-zach., drugi Dunaj przychodzi ze wsi Glinika i przybiera kierunek pld.-zach. Porzecze Wisłoki wznies. 270 mt. n. p. m. podnosi się ku wsch. na granicy Łajsc do 370 mt. Gleba na porzeczu jest urodzajną, namulistą, na działach iłowatą. Wś składa się z 76 dm. (4 na obszarze więk. pos.) i 378 mk.; 367 rz.-kat. i 10 izr. Par. rz.-kat. w Osieku. Pos. więk. (Józefa Kranza) wynosi ogółem 259 mr. (188 roli, 5 łak, 1 ogr., 18 past., 2 mr. nieuż.), Obszar opłaca 118-36 złr. podatku grunt. i 13-40 złr. podatku domowego; jest karczma i folwark. Pos. mn. ma 268 roli, 31 łak i ogr. i 130 mr. past. Osada ta istniała w 1581 r. (Pawłowski, Małop., 115), była własnością Mikołaja Stadnickiego, który płacił od 4 1/4 łan. km., 6 zagr. z rołą, czynszownika, zagrody bez roli i 3 komor. z bydł. Ś. graniczy na płn. przez las Buczynę z Zarzycami, na wsch. z Łajscami a na pld. z Łężyńcami. *Mac.*

Świercz 1.) przyst. dr. żel. nadwiślańskiej, odl. od Warszawy 56 1/2 w., między Gąsocinem (o 8 w.) a Nasielskiem. Leży na obszarze wsi Świercze, w pow. pułtuskim. 2.) Ś., przyl. wsi Fułki, w pow. łeczyckim.

Świercze 1.) al. *Piaski*, pow. sieradzki, ob. *Piaski* 29.) i 30.). W 1827 r. 8 dm., 68 mk., par. Uników. 2.) Ś., os. leś. nad rz. Liswartą, pow. częstochowski, gm. i par. Miedźno, 2 dm., 4 mk., 6 mr. W 1827 r. 8 dm., 34 mk. 3.) Ś., wś, pow. łukowski, gm. Celiny, par. Łuków, ma 14 dm., 77 mk., 137 mr. W 1827 r. 36 dm., 264 mk., par. Czemierniki. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1552 Ś., wś drobnej szlachty, miała dwie ćwierci łąnu. W r. 1580 p. Stanisław Świercz i od sąsiad swych od 5 włók, które sami orzą, płaci fl. 2 gr. 15, od koła młyńskiego dorocznego gr. 12, od zagrody bez roli gr. 4, zagrodnik na roli i 2 komornice opustoszeły, na co z tych jeden chłop spustoszał. Summa fl. 3 gr. 1. We wsi

Ś. Borki (par. Zbuczyn), od 6 włók fl. 3 (Pawłowski, Małop., 391, 412 i 414). 4.) Ś., *Koty*, Ś. *Siołki* i Ś. *Wochny*, wś, pow. pułtuskim, gm. Gołębie, par. Klukowo. Na obszarze wsi leży przyst. drogi żel. nadwiślańskiej Świercz (pomiędzy Gąsocinem a Nasielskiem). W 1827 r. Ś. *Koty* miały 11 dm., 51 mk.; Ś. *Siołki* 8 dm., 58 mk. i Ś. *Wochny* 5 dm., 26 mk.

Świerczek 1.) al. *Świerczyn*, osada, pow. piotrkowski, gm. Wadlew, par. Dłutów, 1 dm., 8 mk., 18 mr. włośc. 2.) Ś., wś i folw., pow. konecki, gm. i par. Szydłowiec, odl. od Końskich 42 w., ma 8 dm., 80 mk., 191 mr. dwor., 165 mr. włośc. W 1827 r. 5 dm., 42 mk., par. Wysoka. Folw. poduchowny przeszedł drogą sprzedaży w ręce prywatne. W połowie XV w. wś w par. Wysoka, własność Bukowskiego, miała łąny km., z których dziesięcinę snopową i konopną płacono klasztorowi wachockiemu. Folw. rycerski z 2 łąnami płacił dziesięcinę pleb. w Wysokiej (Długosz, L. B., II, 523). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1569 Kieskowski płacił od 1 łąnu (Pawłowski, Małop., 309). 3.) Ś., wś włośc., pow. iłżecki, gm. i par. Skarżysko Kościelne, odl. od Iłży 23 w., ma 17 dm., 111 mk., 275 mr. W 1827 r. 9 dm., 77 mk. *Br. Ch.*

Świerczew, ob. *Świerczów*.

Świerczew 1.) al. *Świerczewo*, *Svirchevo* w r. 1235, wś, pow. poznański, o 5 klm. ku pld. od Poznania (poczt. i st. dr. żel.), między Dębem i Żabikowem, na lewym porzeczu Warty, wprost Minikowa; par. Wiry; ma 10 dm., 112 mk. (106 kat., 6 prot.) i 273 ha (153 roli, 30 łak, 4 lasu). W r. 1235 Władysław Odonicz nadał kościołowi poznań. między innymi: Minikowo, Ś. i Sulin (Kod. Wielkop., n. 184). Ś. zabrany przez rząd pruski, wcielony był do domeny Komorniki. 2.) Ś., *Swircevo* w r. 1265, folw. do Słębowa, w pow. wągrowieckim (Żnin), o 7 klm. na zach. od Żnina (poczt.); par. Cerekwica, st. dr. żel. na Domasławku (Elsenau) o 9 klm., 1 dm. i 24 mk. W r. 1265 arcyb. Janusz zamienił posiadłości kościelne Ś. i Sweprawice na część Ostrowitego, należąca do Wincentego, syna Aleksandra (Kod. Wielkop., n. 414); w r. 1399 miał pisać się z Ś. Wyszak (Akta gr. wielkop., II, n. 1295). Księgi kośc. z XV w. wymieniają w par. cerekwickiej Świerczew (Łaski, L. B., I, 160, przyp.), który niewykazany ani w księdze nadań Łaskiego, ani w regest. pobor. z r. 1577—1620, leżał wówczas prawdopodobnie pustkami. *E. Cal.*

Świerczewo, pow. mazowiecki ob. *Jablonka* (t. III, 342).

Świerczków, wś, pow. tarnowski, w wiołach zbiegu Białej z Dunajcem. Składa się z dwu grup chat, przedzielonych starem korytem Dunajca. Część zachod. nosi nazwę

„Błonie“, wsch. „Nad jeziorem“. Wś przeciwna tor kolei arcyks. Karola Ludwika, między st. Tarnów (odl. 6 klm.) i Bogumiłowice. Wraz z obszarem dwors. (Eust. ks. Sanguszek) liczą obie części 69 dm. i 451 mk.; 429 rz.-kat. (par. w Zbytłowskiej Górce) i 22 izrael. Pos. więk. ma dwa folw. i młyn. Z obszaru 946 mr. przypada na role 721, łąki 35, past. 53, las 116 mr., staw zajmuje 518 sąż., nieużytki 12 mr. a budowle 5 mr. 766 sąż.; pos. mniej. ma 117 roli, 7 łąk i ogr. i 6 mr. past. Ś. graniczy na pld. z Dąbrówką, na pln.-zach. i wschód koryta rzek. W 1581 r. Piotr Liezko płacił tu od 13 km., 2 1/2 łąn., zagrody z rolą, 5 zagr., 14 chałupn., 7 komor. z bydł., 2 komor. bez bydła i rzemieślnika (Pawiński, Małop., 263).

Świerczów 1.) w XVI w. *Szwycerow*, wś i os., pow. łaski, gm. Dąbrowa Widawska, par. Widawa (odl. 2 w.); wś ma 22 dm., 199 mk., 220 mr.; os. 3 dm., 10 mk., 700 mr. W 1827 r. 15 dm., 139 mk. Na początku XVI w. łąny km. i dworskie dawały dziesięcinę pleb. w Widawie, prócz tego kołędę, po groszu z łąnu (Łaski, L. B., I, 470). Według reg. pobor. pow. sieradzkiego wieś Ś. miała w 1553 r. 4 1/2 łąn., w 1576 r. 3 łąny, 3 zagr. (Pawiński, Wielkop., II, 215). 2.) Ś., kol. i młyn nad rzeką Luciążą, pow. piotrkowski, gm. Uszczyn, par. Piotrków; kol. ma 11 dm., 142 mk., 201 mr. włośc.; młyn 2 dm., 47 mr.; karcz. 1 dm., 3 mk. W 1827 r. 12 dm., 85 mk. Na początku XVI w. Ś., wś arcyb. gnieźnień., w par. Piotrków, dawała tamże dziesięcinę (Łaski, L. B., II, 224). Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1552 wś Ś. miała 4 osad., 1 łąn, młyn (Pawiński, Wielk., II, 251). 3.) Ś. al. *Swierczek*, wś, pow. konecki, gm. Niekłan, par. Odrowąż, odl. od Końskich 18 w.; ma 47 dm., 289 mk., 389 mr. Istniała tu kuźnica żelazna, zapewne od XVI w. *Br. Ch.*

Świerczów, wś, pow. kolbuszowski, w piaszczystej równinie, wzn. 209 mt. n.p.m., przy gościńcu z Kolbuszowy (5 klm.) do Mielca, otoczona od zach. i pln. borem sosnowym, od pld. i zach. moczarami. Przez wś przepływa pot. Swierczowski (dopł. Olszańca al. Przyrwy, wpadającej do Łęgu). Wś ma 56 dm. (6 na obszarze więk. pos.), 324 mk., 314 rz.-kat. (par. w Kolbuszowy) i 10 izrael. Pos. więk. (Zdzisł. hr. Tyszkiewicza) ma karcznię, tartak i folw. i wynosi 115 roli, 82 łąk, 133 past., 466 lasu, 7 mr. stawów i moczarów, ogółem 755 mr. Podatek gruntowy wynosi 155.46 złr., domowy 9.50 złr. Mniejsza pos. ma 344 roli, 84 łąk, 43 past. i 1 mr. lasu. Wś powstała niedługo przed r. 1581 (Małop. Pawińskiego, 255), w tym bowiem roku spotykamy pierwszy raz Ś. w par. Wyrnina (Kolbuszowa). Stanisław Tarnowski płacił tu od 7

zagród i 3 komor. z bydłem. Ś. graniczy na zach. z Siedlanką, na pld. z Nową Wsią, na pln. z Cmolasem a na wsch. z Kolbuszową.

Świerczów, 1359 *Swirczow*, 1385 *Haus Swiczów* i *Swirschau*, *Schwirz*, wś, pow. namysłowski, par. ew. Miedary, kościół kat. we wsi Miejsce, par. kat. Bąkowiec, ma 110 dm.; folw. 825 mk. (282 ew.), kat. szkoła. Do Ś. należała Przygorzela albo Przygorzelec.

Świerczówka, potok, ob. *Przyrwa* 1.).

Świerczyn, w dok. z 1282 r. *Swircino*, wś i folw. nad rzeką Zgłowiączką, pow. nieszawski, gm. Czamanin, par. Świerczyn, odl. 38 w. od Nieszawy. Posiada kościół par. mur., 199 mk., cegielnię. W 1827 r. 16 dm., 118 mk. Dobra Ś. składały się w 1885 r. z fol. Ś. i Galonki z os. Topółka, rozl. mr. 1430: fol. Ś. gr. or. i ogr. mr. 672, łąk mr. 54, past. mr. 10, lasu mr. 142, nieuż. mr. 53; bud. mur. 18, drewn. 10; płodozm. 17-pol.; fol. Galonki z os. Topółka gr. or. i ogr. mr. 330, łąk mr. 81, lasu mr. 74, nieuż. mr. 14; bud. drewn. 4; las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś Ś. os. 23, mr. 29; wś Galonki os. 14, mr. 19; wś Topółka os. 12, mr. 93. Wspominana w dok. z 1282 r. Krystyn, wikaryusz w Ś., występuje w dok. z 1427 r. (Kod. dypl. pol., II, 102, 425). Według reg. pob. pow. brzeskiego z r. 1557 było tu 4 łąny, 2 zagr. Część Dąbskiego 1/2 łąnu, Kieleczewski 1 łąn, Kobieliński 3 łąny. Świerczynko minor 8 łąn., 3 zagr., 2 komor. (Pawiński, Wielkop., II, 11). Kościół i parafia erekeyi niewiadomej; istniał już 1427 r. Około 1850 roku kościół drewniany uległ ruinie i został zamknięty. Nabożeństwo odprawiało się we wsi Czamaninku w kaplicy. Nowy kościół wzniesiony został w 1862 r. Do par. należy kościół fil. w Chalni. Ś. par., dek. nieszawski (dawiej brzesko-kujawski), 2030 dusz. 2.) Ś., os., pow. noworadomski, ob. *Dębowiec* 7.). 3.) Ś., wś i fol., pow. płocki, gm. i par. Drobin, odl. 29 w. od Płocka, ma 14 dm. Fol. Ś. i Nowa Wieś, w r. 1858 oddzielone od dóbr Drobin, rozl. mr. 563: gr. or. i ogr. mr. 475, łąk mr. 6, past. mr. 44, lasu mr. 18, nieuż. mr. 20; bud. mur. 10, drewn. 4; płodozm. 10-pol. Wś Ś. os. 31, mr. 137; wś Nowa Wieś os. 22, mr. 312. *Br. Ch.*

Świerczyna 1.) kol. i os., pow. kaliski, gm. Ostrów Kaliski, par. Giżyce, odl. od Kalisza 24 w.; ma 8 dm. Stanowi jedną całość ze wsią Ostrów Kaliski. 2.) Ś., kol., pow. słupecki, gm. i par. Szymanowice, odl. od Słupcy 26 w.; ma 23 dm., 188 mk. 3.) Ś., os. włośc., pow. piotrkowski, gm. Grabica, 1 dm., 5 mk., 30 mr. 4.) Ś., wś włośc., pow. opoczyński, gm. i par. Opoczno, odl. od Opoczna 5 wiorst; ma 6 dm., 49 mk., 148 mr. Wchodziła w skład dóbr Januszewice. 5.) Ś.,

w XVI w. *Swyerczyna* i *Swyerczynka*, wś włoś., pow. opoczyński, gm. i par. Drzewica, odl. od Opoczna 9 w.; ma 21 dm., 165 mk., 481 mr. W 1827 r. 15 dm., 92 mk. W połowie XV w. Ś. w par. Drzewica, własność królewska, miała 5 łan. km., karcznię z rolą, z których dziesięcinę snopową i konopną wartości 3 grzyw., płacono prebendzie kubiernickiej (Długosz, L. B., I. 363). Wspomniana bez podania szczegółów w opisie par. Drzewica w Lib. Ben. Łaskiego (I, 650). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1577 wś królewska Ś. miała 5 łan. (Pawński, Małop., 283). 6.) Ś., wś, pow. janowski, gm. Zakrzówek, parafia Bożawola. *Br. Ch.*

Świerczyna, *Swirchyna* w r. 1319, *Swirczina* r. 1323, później *Swyrczyna* i *Szwierczyna*, urzęd. *Swierczyn*, wś kościelna i dwór, pow. wschowski (Leszno), dek. szremski, o 6 klm. na pld.-zach. od Krzywina i tyle na wsch.-płn. od Osieczny, wśród jezior; par. i szkoła w miejscu, poczta w Osiecznej (Storchnest), st. dr. żel. w Lesznie (Lissa) i w Starem Bojanowie (Altbojen) o 15 klm. Maciej z Ś., brat Jana, nadał wieś Garby klasztorowi lubińskiemu, który śmierć jego zapisał w „Księdze zmarłych“ pod dniem 26 marca r. 1308 (Pomn. Dziej. Pol., V, 617; Kod. Wielkop., Nr. 1014). W dokumencie z r. 1323 zwany jest Maciej synem Jana z Ś. (Kod. Wielkop., Nr. 1036). Wspomniany w memoryale Jana z Komorowa (Pomn. Dziej. Pol., V, 203) pod r. 1468 franciszkanin Bernard z Ś. mógł pochodzić z innej Świerczyny. Między r. 1471 i 1608 posiadali Ś. Borkowie-Gostyńscy, później Malczewscy, a w końcu Modlibowscy. W r. 1580 było tu 11³/₄ łan. os., 3 puste, 2 zagrodn., 2 rzemieśl., 7 rybaków i wiatrak; około r. 1793 składały majątność: Berdychowo, Bielawy, Bojanice, Brzostownica, Chmielkowo, Kleszczewo, Krzemieniewo i Świerczyna; dziedzicem był Józef Malczewski. Na obszarze dóbr, pod Berdychowem, znajduje się okop zwany Ostrówkiem. Kościół p. w. św. Łukasza istniał tu już przed r. 1412; w miejsce starego wystawił nowy z drzewa około r. 1650 Wojciech Malczewski, kaszt. łędzki; Maciej Malczewski odnowił ten kościół około r. 1720, a w r. 1853 Jan Modlibowski przystawił kaplicę z cegły, p. w. Przemienienia Pańskiego. Do kościoła zaprowadzono bractwo Niepokal. Pocz. N. M. Panny od 1720 r. Znajduje tu się cudowny obraz N. M. P. (ob. J. Łukaszewicza: Kośc. par., II, 30—2). Księgi kośc. zaczynają się od r. 1702. Par., licząca 3921 dusz, składają: Bołecin, Berdychowo, Bojanice, Brzostkownica, Brylewo, Chmielkowo, Czarnysad, Dobramyśl, Drobnin, Frankowo, Garzyn, Górka, Goruszki, Górzno, Grodzisko, Hersztupowo, Karchowo, Kleszczewo,

Łoniewo, Świerczyna, Trzebiec, Ustronie i Węgorzewo. Do par. afiliowany był kościół w Bojanicach. We dworze jest kaplica p. w. N. M. Panny, a na obszarze tej majątności, nad jez. Osieckiem stała około r. 1830 kaplica p. w. św. Maryi Magdaleny. Szpital i szkoła istniały już przed r. 1667. Szkoły par. znajdują się w Bełcinie, Drobinie, Górznie, Grodzisku i Świerczynie. Wś Ś. z częścią Berdychowa tworzy okrąg wiejski, mający 40 dym., 296 mk. (288 kat., 8 prot.) i 388 ha (248 roli, 48 łąk, 4 lasu). Dwór z drugą częścią Berdychowa, Bielawami i Chmielkowem tworzy okrąg dworski, mający 15 dm., 234 mk. (230 kat., 4 prot.) i 1340 ha (528 roli, 358 łąk, 213 lasu); czysty doch. z ha roli 10·57, z ha łąk 7·83, z ha lasu 3·92 mrk.; właścicielem jest Karol Modlibowski. *E. Cal.*

Świerczynek 1.) wś i folw., pow. nieszawski, gm. Czamanin, par. Świerczyn, odl. 35 w. od Nieszawy, ma 146 mk. W 1827 r. 16 dm., 124 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 760: gr. or. i ogr. mr. 511, łąk mr. 97, past. mr. 6, lasu mr. 112, wody mr. 11, nieuż. mr. 23; bud. mur. 11, drewn. 4; płodozm. 12-pol., las nieurzadzony, wiatrak. Wś Ś. os. 20, mr. 27. 2.) Ś. al. *Swierczynka*, wś i folw., pow. płocki, gm. i par. Drobin, odl. 28 w. od Płocka, ma 4 dm., 59 mk.; cegielnia i karczma. W 1827 r. 6 dm., 43 mk. W 1886 r. folw. Ś. rozl. mr. 310: gr. or. i ogr. mr. 271: łąk mr. 22, past. mr. 17; bud. mur. 6, drewn. 6; płodozm. 9-pol., cegielnia. Wś Ś. os. 8, mr. 5. *Br. Ch.*

Świerczynki, niem. *Swierczynko*, dokum. *Schwerceen* 1667 r., os. plebańska z kośc. kat. par., pow. toruński, st. p., tel. i kol. Ostaszewo, 7 klm. odl., 98 ha (90 roli or., 4 łąk); 1885 r. 6 dm., 14 dym., 67 mk., 65 kat., 2 ew. Kościół p. w. św. Jana Chrz., cały murywany, pochodzi z początku XIV w.; patronat przysługiwał dawniej benedyktynom w Toruniu. Przy kościele bractwo trzeźwości (od r. 1860) i szpital dla 4 ubogich. R. 1867 liczyła parafia (dek. toruński) 1064 dusz, zaś 1889 r. 1240 dusz. Do parafii są przyłączone: Świerczynki, Świerczyny, Pigża, Piwnice, Leszcze, Olek, Korab', Strugaj, Chrystyanowo, Lulkowo, Kuwroź (al. Kowros), Kuwrozek i Kożankowo. Szkoła katol. liczyła 1887 r. 186 dzieci. Ś. należały aż do r. 1834 do benedyktynek w Toruniu, którym zapewne r. 1415 dobra tutejsze nadał w. mistrz Michał Kuechmeister, łącząc szpital św. Ducha w Toruniu i dobra do niego należące z klasztorem benedyktynek. Między temi dobrami znajdowały się i Ś., choć w przywileju wymieniony jest tylko czynsz z Pigży, lecz nie ulega prawie wątpliwości, że plebanka tutejsza należała wówczas do Pigży i dopiero później osobną otrzymała nazwę. Potwierdza to wizy-

tacya Strzesza z r. 1671, gdzie czytamy: „Swierczynki nulla villa est, sed locus seorsivus, ubi ecclesia, domus parochialis, hospitale, schola et duae hortulaniae plebanales sunt locatae; fundus ditionis monialium Regulae s. Benedicti, conventus Thorunensis, bonis villae Pigza obnoxius in conterminio villae Thorunensis Swierczyny“. Z wizytacyi tej dowiadujemy się też, że szpital fundowała tu r. 1637 Feliczyta Piwnicka z domu Karnowska. W skład par. wchodziły podówczas: Ś., Swierczyny, Piwnice, Lulkowo, Kowros, Pigza, Leszcze i młyn Cierpisz, spustoszone. Komunikantów liczono 370 (str. 134—139). Wizyt. Potockiego z r. 1706 opiewa, że dawniej istniało tu bractwo św. Izydora (od r. 1701). W większe święta przybywali tu z pomocą duchowną jezuici z Torunia (str. 270—279). Podczas 13-letniej wojny uległ kościół w części zniszczeniu. Wówczas to niezawodnie został zburzony ostrołukowy sufit w prezbiterium i czubek wieży. Na początku bieżącego stulecia nastąpiła gruntowna restauracya kościoła. Z zabytków sztuki zasługuje na uwagę krzyż z początku XVI w., starożytny pajak brązowy i ornat z r. 1755, zapewne dar benedyktynek. Niedaleko Ś. leży nad stróżką Bachorką (dopl. Branicy) osada młyńska Bachor. Między Bachorem a Gołkówką przechodziło r. 1831 wojsko polskie przez granicę pruską, gdzie zostało rozbrojone. Przy czyszczeniu stawu i strugi Bachorki znaleziono jeszcze lufy karabinów, pałasze a podobno i koła od armat. *Ks. Fr.*

Swierczynki, osada, pół mili od Grzaw, pow. brodnicki. *Ks. Fr.*

Swierczyńska Łąka, niem. *Swierczynerwiese*, kol., pow. toruński, st. p. Pędzowo, obwód domin. Zamek bierzgłowski, par. kat. Swierczynki; 99·32 mr.; 1885 r. 8 dm., 36 mk.

Swierczyńskie jeziora, grupa trzech jezior, w pow. wschowskim, o 2½ klm. na zach. od Swierczyny i 3 klm. na wsch.-płn. od Osieczny. a) Pierwsze bez odpływu, obejmuje około 0·8 klm. kwadr., łączy się na płn. z drugim mniejszym i tworzy z niem rodzaj wyspy, bujnie zagajonej. b) Drugie ma 0·2 klm. szer., 0·7 klm. długości, nad którym rozłożyła się Swierczyna. c) Trzecie ma dwa znaczniejsze jeziora, między Swierczyną i Górzniem, których nazw nie znamy.

Swierczyńsko, w XVI w. *Swierczyńsko duplex*, ws i folw. nad rzeką Luciążką, pow. piotrkowski, gm. i par. Rozprza, odl. 15 w. od Piotrkowa, ma 12 dm., 136 mk. W 1827 r. 17 dm., 117 mk. W 1885 r. fol. Ś. rozł. mr. 507: gr. or. i ogr. mr. 279, łąk mr. 117, lasu mr. 90, nieuż. mr. 21; bud. mur. 2, drewn. 13; płodozm. 12-pol., lat nieurządzony. Ws Ś. os. 14, mr. 64. Na początku XVI w. łąny

dworskie, zdawna tu istniejące, dawały dziesięcinę pleban. w Rozprzy, kmieccy zaś tylko kołędę po groszu a dziesięcinę na stół arcybiskupi (Łaski, L. B., II, 191). Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1552 ws Swierczyńsko major, miała w części Głińskiego 2 osad., 1 łąn, 1 młyn; Mikołaj Głiński 1 os.; J. Bełchacki 1 os. Ś. minor 3 łąny i młyn (Pawłowski, Wielkp., II, 253). *Br. Ch.*

Swierczyny 1.) os. włośc., pow. noworadomski, gm. Zamość, 1 dm., 8 mk., 18 mr. 2.) Ś., kol., pow. lipnowski, gm. Bobrowniki, par. Kikoł, odl. o 7 w. od Lipna, ma 8 dm., 80 mk., 100 mr. Utworzoną została na obszarze dwor. Korytkowa.

Swierczyny, niem. *Swierczyn*, dok. *Swirtzin*, *Swierczschin* 1352 r., ws, pow. toruński, st. p. i kol. Ostaszewo, par. kat. Swierczynki; 339 ha (234 roli or., 23 łąk, 57 lasu); 1885 r. 10 dm., 16 dym., 112 mk.; 106 kat., 6 ew. Roku 1339 nadaje komtur bierzgłowski Jan Notherhof Henrykowi von der Balge 6 włók we wsi tutejszej. R. 1352 potwierdza komtur Henryk Henrykowi Limburg nadane mu 10 włók w Ś. R. 1389 sprzedaje komtur Arnold von Hacke Henrykowi v. der Kemenath ogród w Ś. Według ksiąg czynszowych z początku XV w. obejmowały Ś. 36 włók, 4 ogrody i karozmę. R. 1474 dają biskup chełmiński i wojewoda Ściborz Bażyński, jako komisarze królewscy, ws tutejszą miastu Toruniowi w tymczasowy zastaw; zaś r. 1520 nadaje ją król Zygmunt razem z zamkiem bierzgłowskim Toruńczykom na własność (ob. Bau- v. Kunstdenkmale der Prov. Westpreussen, r. 1889, str. 193 i Woelky: Urk. Buch. des Bist. Culm., Nr. 676 i 816). Ciekawe wiadomości zawiera wizytacya Strzesza z r. 1667—72: „Villa Swierczyny Maior ditionis Thorunensis civitatis pendebat antea messalia, nimirum scultetus unum coretum siliginis et totidem avenae, Bartnik similiter unum coretum siliginis alterum avenae. Modo utriusque possessio desolata. Cmethonales agri quondam 12; modo a D. D. Thorunensibus locatur praedium (str. 157). Wizytacya Potockiego zaś z r. 1706 opiewa: Villa Swierczyny Wielkie Thorunen. propria tribuit coretos siliginis 10, avenae similiter 10, scilicet scultetus Simon tribuit siliginis coretos medios (?) 2, avenae similiter 1½; Maciek siliginis cor. medios (?) 1½, avenae similiter 1½; Bączek siliginis cor. 1¾, avenae similiter 1½; Jagniak siliginis cor. 1, av. 1; Rybski silig. cor. 1, av. 1; Marcin Lisiak sil. cor. 1, av. 1; Łukasz silig. coretos 1½, av. 1½; Jarliak silig. cor. 1, avenae 1 (str. 274). *Ks. Fr.*

Swierczyny, niem. *Swierczyn*, dobra ryc. nad szosą, pow. brodnicki, st. p. i kol. Brodnica 6 klm. odl., par. kat. Szczuka, filia Cie-

leta, 979 ha (840 roli or., 48 łąk, 87 lasu); 1885 r. 17 dm., 56 dym., 282 mk., 234 kat., 48 ew.; z tych przypada na folw. Władysławki 1 dm. i 11 mk. Gorzelnia parowa, cegielnia, młyn koński; dziedzic 1858 r. Sulerzycki na Piątkowie, 1885 Ernst Braun. Dawniej była to własność Wybiekich. *Ks. Fr.*

Swierdle, *Swierdły* al. *Wandówka*, wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra ks. Radziwiłłów Czeress, o 7 w. od gminy a 40 w. od Dżisny, ma 11 dm., 113 mk. (99 prawosł., 4 katol., 10 starow.; w 1865 r. 45 dusz rewiz.).

Swierdlikowo, wś skarb. przy ujściu rzki Kamionki do Siniuchy, pow. humański, w 2 okr. pol., gm. Oksanina, par. kat. Humań (o 42 w.), o 5 w. od Targowicy, ma 1290 mk. (5 kat.), cerkiew p. w. N. M. P., drewniana, wzniesioną w 1765 r. i uposażoną 34 dzies. ziemi. Od 1834 r. należała do okręgu humańskiego kolonii wojskowych.

Swierguszki, os., pow. sejneński, gm. i par. Pokrowsk, odl. od Sejn 30 w., ma 1 dm., 9 mk.

Swierk al. *Swirk*, wś i folw., pow. nowomiński, gm. Glinianka, par. Karczew, ma 172 mk., 332 mr. dwors., 272 mr. włose. W 1827 r. 10 dm., 67 mk.

Swierk, pow. szubiński, ob. *Podlesie* 6.).

Swierki al. *Swirki*, kol., pow. sieradzki, gm. Barzew, par. Burzenin, odl. 12 w. od Sieradza, ma 20 dm., 273 mk. (w tem 35 ew.), 225 mr. rozl.

Swierklaniec, karczma, w pow. rybnickim, ob. *Rybnik*.

Swierkocin, wś i folw., pow. sierpecki, gm. Kossemin, par. Jeżewo, odl. o 1 w. od Sierpeca, ma 5 dm., 42 mk., 316 mr. W 1827 r. 7 dm., 47 mk.

Swierkocin 1.) niem. *Tannenrode* (od r. 1874), dok. *Swirkoczyn*, *Swirkotzyn*, wś nad Ossą, pow. grudziądzki, na pln.-wsch, od Grudziądza (st. p. i par. kat.), 261 ha (194 roli or., 35 łąk, 5 lasu); 1885 r. 24 dm., 35 dym., 183 mk., 36 kat., 147 ew. Za czasów krzyżackich należał Ś. do komturstwa grudziądzkiego; dobra były obowiązane do służby w lekkiej zbroi. Po bitwie pod Grunwaldem żądał Jan z Ś. 50 grzyw., jako wynagrodzenie za poniesioną szkodę, zadowolili się jednak 20 grzyw. R. 1393 poświadczają Jan z Ś., mieszkający wówczas w Ulnowie, i trzech innych dziedziców Ulnowa, przed sądem miejskim w Suszu, że sprzedali dobra ulnowskie za 1000 grzyw. kapitule pomezańskiej (ob. Kętrzyński: „O narodow. pols., str. 186). R. 1481 nabywają: Maciej v. Markyn i Augustyn v. d. Laune 9 włók do Ś. należących za 40 grz., r. zaś 1501 nabył całe dobra ststa grudziądzki Paweł Sokołowski. R. 1560 jest dziedzic

cem ststa pokrzywiński Melchior Mortęski, r. zaś 1649 Czapski, kaszt. chełm., który dobra zapisał franciszkanom w Chełmnie; obejmowały one wówczas 18 włók, od których prob. grudziądzki pobierał mesznego 9 korcy owsa (ob. Wizyt. Strzesza, str. 174 b). Według taryfy na symple z r. 1682 płacił Ś. 2 fl. R. 1789 liczył Ś. 14 dym. R. 1806 uległ klasztor franciszkanów kasacie, a Fryderyk Wilhelm III zapisał go tegeż roku wraz z Ś. siostron miłosierdzia w Chełmnie, które te dobra pozostawiły w dzierżawie. Wtedy posiadało 8 włóścian po 2 włóki, 2 po jednej; czynszu płacili od 18 włók, razem 216 tal., a przy każdej zmianie posiadziela po 3 tal. od włóki; zakupnego zapłacili 800 tal. R. 1824 wreszcie nastąpiło uwłaszczenie dotychczasowych dzierżawców (ob. Froehlich: „Gesch. d. Graudenzer Kr.“ I, 314). 2.) **Ś.**, dok. 1290 *Swirkotzin*, wś pod Tymawą, pow. kwidziński, wymieniona przy odgraniczeniu Kopytkowa (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 415). Por. *Luchowo* i *Melculis*. *Ks. Fr.*

Swierków, wś i os., pow. włoszczowski, gm. Radków, par. Kossów. Wś ma 13 os., 32 mr.; wchodziła w skład dóbr Kossów. W 1827 r. 4 dm., 23 mk.

Swierkowiec al. *Swierkowice*, wś, pow. mogiński, tuż pod Mogilnem (par., poczta i st. dr. żel.), na trakcie gębićkim; ma 9 dm., 109 mk. (99 kat., 10 prot.) i 314 ha (228 roli, 42 łąk, 4 lasu). Ś. wchodził dawniej w skład domenę rząd. Mogilno. Większa posiadłość, obejmująca 262 ha obszaru, należy do Artura Suchorzewskiego. *E. Cal.*

Swierkówki al. *Swierkówko*, os. włose. i folw. do Wargowa, pow. obornicki, o 7½ klm. na pld.-wschód od Obornik, przy drodze żel. poznańsko-pilskiej; par. Objezierze, poczta w Chłudowie, st. dr. żel. na Wargowie; os. włose. ma 1 dm., 6 mk. a folw. 3 dm., 103 mk.; właścicielem jest Teodor Żółtowski. Przy schyłku zeszłego wieku należały Ś. do Chryzostoma Gronowskiego z Ocieszyna, w nowszych czasach do Koszutskich z Wargowa (ob. Konstytucje Sejmu r. 1773—75, II, 149). *E. Cal.*

Swierkowo al. *Ś. Stawówko*, wś i folw., pow. pułtuski, gm. Gołębie, par. Nasielsk, odl. 28 w. od Pułtusk. W 1827 r. 8 dm., 77 mk. W 1885 r. folw. Ś. rozl. mr. 403: gr. or. i ogr. mr. 289, łąk mr. 54, past. mr. 24, lasu mr. 20, nieuż. mr. 16; bud. drewn. 11; las nieurządzony. Wś Ś. os. 11, mr. 12.

Swierkowskie, pustkowie, w pow. ostrzeszowskim, o 3½ klm. na zach. od Mikszata, przy granicy pow. odolanowskiego; niewykazane w najnowszym Spisie gmin i okręgów.

Świernia, r. 1497 *Schwyrna*, wś, folw. i dobra, pow. włocławski, gm. i par. Lubień, odl. 31 w. od Włocławka, ma 115 mk. W 1827

r. 17 dm., 119 mk. Dobra Ś. składały się w 1881 r. z folw. Ś. i Janowo, rozl. mr. 700: fol. Ś. gr. or. i ogr. mr. 372, wody mr. 3, zarosli mr. 8, nieuź. mr. 7; bud. mur. 1, drewn. 8; fol. Janowo gr. or. i ogr. mr. 302, wody mr. 2, nieuź. mr. 6; bud. mur. 1, drewn. 7. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś Ś. os. 15, mr. 11; wś Władysławów os. 13, mr. 231; wś Janowo os. 11, mr. 11. Według reg. pob. pow. kowalskiego z r. 1557 wś Ś., w par. Lubień, miała 6 łan., 2 zagr., 1 rzem. (Pawliński, Wielkop., II, 17). *Br. Ch.*

Świerniszka, os., pow. augustowski, gm. Kolnica, par. Studzieniczna, odl. od Augustowa 9 w., 1 dm., 8 mk.

Świerniszki, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Udrya, odl. od Kalwaryi 51 w.; wś ma 9 dm., 46 mk.; os. 1 dm., 5 mk. W 1827 r. 4 dm., 38 mk.

Świerszawki, os., pow. konecki, gm. Grodzisko, par. Radoszyce, odl. od Końskich 21 w.; ma 15 mr. dwor.

Świerszczów 1.) wś, folw. i dobra, pow. chełmski, gm. Cyców, par. Świerszczów (r. gr.), odl. 32 w. od Chełma. Posiada cerkiew par. drewn., szkołę początkową, wiatrak, cegielnię. Była poprzednio gorzelnia i smolarnia. W 1827 r. 39 dm., 331 mk., par. Wereszczyn. Dobra Ś. składały się w 1889 r. z fol. Ś. i Zagórze, rozl. mr. 3441: gr. or. i ogr. mr. 776, łąk mr. 308, past. mr. 427, lasu mr. 1754, nieuź. mr. 176; bud. mur. 8, drewn. 28; płodozm. 8, 9 i 10-pol., las nieurządzony, wiatrak. Fol. Głina, oddzielony od dóbr Ś. rozl. mr. 604: gr. or. i ogr. mr. 312, łąk mr. 123, past. mr. 26, lasu mr. 127, nieuź. mr. 15; bud. murów. 2, drewn. 1; las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły wsi: Ś. os. 56, mr. 881; Garbatówka os. 26, mr. 579; Kopana os. 39, mr. 827; Sumin os. 5, mr. 110; Borysik os. 7, mr. 132; Małkowo os. 22, mr. 284. Cerkiew erekcyi niewiadomej, w 1795 r. powiększona. Dobra Ś. należały już w XVIII w. do Rulikowskich. 2.) Ś., wś i folw. nad rz. Huczwą, pow. hrubieszowski, gm. Dziekanów, par. Hrubieszów (odl. 2 w.). W 1827 r. 26 dm., 152 mk. W 1885 r. fol. Ś. rozl. mr. 482: gr. or. i ogr. mr. 302, łąk mr. 92, past. mr. 4, lasu mr. 75, nieuź. mr. 9; bud. mur. 3, drewn. 13; płodozm. 8-pol., las nieurządzony. Wś Ś. os. 22, mr. 291. Wś ta istniała już w XVI w. *Br. Ch.*

Świerszczówka, białorus. *Swiarszczouka*, zaśc., pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Stare-Sioło, w miejscowości bardzo wzgórzystej; grunta szczerkowe. W pobliżu zaśc. wzgórze, najwyższe w powiecie, wznoszące się 150 saż. (1098·7 st. ang.) npm. *A. Jel.*

Świerszowa (ob. *Hrubieszów*, t. III, 182), jestto *Świerszczów*.

Świerta, wś włosc., pow. itzecki, gmina Wierzbnik, par. Pawłów, odl. od Iłży 27 w., ma 5 dm., 38 mk., 89 mr. W 1827 r. były dwie części: 1-sza miała 2 dm., 14 mk.; 2-ga 2 dm., 16 mk.

Świerynowo al. *Zwierynowo*, wś nad Niemnem, pow. miński, w 3 okr. pol. kojanowskim, gm. Świerzeń, ma 87 osad; grunta namułowe, urodzajne, w dalszej okolicy lasy znaczne; lud zajęty, oprócz rolnictwa, flisactwem; łąki obfite. *A. Jel.*

Świerż, w XVI w. *Swyerysch*, wś nad rz. Przysową, pow. łowicki, gm. Baków, par. Łowicz (odl. 6 w.), ma 58 dm., 65 os., 425 mk., 1766 mr. (w tem 979 mr. past. i 49 mr. nieuź.), wiatrak. W 1827 r. 60 dm., 310 mk. Ziemiowit, ks. mazowiecki, wynagradzając szkody, jakie ludzie książęcy zrzadzili w dobrach arcybiskupich, nadał 1374 r. kościołowi gnieźnieńskiemu trzy wsi książęce w pobliżu Łowicza a między niemi i Świerż (Kod. Wielkop., 1700 i 1733). Wojciech Jastrzębiec, arcybiskup, uposażając kolegiatę łowicką w r. 1433, nadał kanonikom dziesięciny sнопowe z łąnów kmiecych w Ś. a z sołtysich po 18 gr. (Łaski, L. B., II, 511, 512, 515). Wójtostwo w Ś. zostało nadane, jako uposażenie, mansjonarzom ufundowanym przy kościele w Żłakowie. Ś. wraz z dobrami arcybiskupimi stał się za rządów pruskich własnością rządową i następnie wraz z całym księstwem łowickim nadany został 1820 r. w. ks. Konstantemu. W 1834 r. zarząd dóbr księstwa odkupił od mansjonarzy w Żłakowie wójtostwo, zobowiązując się płacić 840 złp. rocznie. Na polach między Ś. a Niedźwiadą zaszła 1769 r. 12 kwietnia potyczka z konfederatami, którzy po cztero-godzinnej walce stracili 40 ludzi (Kronika cechu szewskiego w Łowiczu). *R. Ocz.*

Świerż, lewa odnoga Prypeci, w pow. rzeszyckim, w okolicy pomiędzy Barbarowem i Obuchowszczyzną, w obrębie gminy Jurewice. *A. Jel.*

Świerż, rz., ob. *Świrz*.

Świerżawy al. *Świeżawy*, r. 1564 *Szwiessawy*, wś i folw., pow. rypiński, gm. i par. Rogowo, odl. o 10 w. od Rypina, ma 16 dm., 158 mk. W 1873 r. folw. Ś. rozl. mr. 860: gr. or. i ogr. mr. 598, łąk mr. 123, past. mr. 95, lasu mr. 22, nieuź. mr. 22; bud. mur. 3, drewnian. 10; płodozm. 15-pol., las nieurządzony; była gorzelnia. Wś Ś. os. 18, mr. 27. Według reg. pob. pow. rypińskiego z r. 1564 płacono od 3 kmieci, poddanych Świeżawskiego, na całym łąnie; A. Świeżawski od 1/2 łąnu; Andrzej Świeżawski od 2 kmieci na całym łąnie (mieli zagajniki), 4 zagr. Płacono pob. 3 fl. 9 gr. 1 solid (Pawliński, Wielkop., I, 291). W 1789 r. właścicielami są: Nekrasz,

Dieżyński i Koziobrodzki; wysiewają 37 kor. żyta, pobierają czynsz 123 złp. W ostatnich czasach należały Ś. do Niemca Kuentzla.

Swierzbień, wś, pow. białostocki, w 3 okr. pol., gm. Przytulanka, o 37 w. od Białegostoku.

Swierzchulkowo, folw., pow. średzki, ob. Krerowo 2.).

Swierze 1.) *Górne*, w dok. z r. 1191 *Zwir-sow*, u Długosza *Szwyrze*, wś i folw. nad rz. Wisłą z lew. brzegu, pod 51°39'26" szer. pñ. i 19°8'49" dłg. wschod., przy złączeniu się z Wisłą łachy, ciągnącej się od Sieciechowa, przerzynającej na przestrzeni kilkunastu wiorst rozległą nizinę nadwiślańską. Ś. leżą o 10 w. na pñ. od Koźienic, około 6 w. na pñd. od ujścia Radomki do Wisły, pow. kozienski, gm. i par. Swierze. Na przeciwnym brzegu leży wś Kochów, za nią Maciejowice. Wś posiada kościół par. drewniany, dom przytułku dla starców i kalek, urząd gminny, 40 dm., 261 mk., 370 mr. ziemi rządowej i 147 mr. włość. W 1827 r. było 20 dm., 200 mk. Pod wsią jest przewóz przez Wisłę. Bolesław, ks. krakowski i sandomierski, nadaje klasztorowi miechowskiemu r. 1256 prawo połowu bobrów na rzekach Wiśle i Radomirce, dotyczących granic wsi klasztornej „Suircevice“. Potwierdzenie posiadłości klasztornych przez Kazimierza W. wymienia też tę wieś (Kod. Małop., II, 105 i III, 93). Wydawca Kod. Małop. domyśla się, iż nazwa ta oznacza „Swierze“. Wprawdzie możnaby przypuścić, iż wieś ta od nazwy pierwotnego założyciela mogła przybierać zarówno miano „Swierzowa“ jak „Swierzewice“ i w skróceniu „Swierze“, ale wyraźna wzmianka o Radomce, uchodzącej do Wisły o milę na pñ. od wsi, osłabia ten domysł, chyba że przypuścimy, iż nazwę Radomki przeniesiono w akcie na łachę wiślańską. W każdym razie Ś. są jedną ze starszych osad i tworzą wraz z przeciwnym Kocho-wem zwykłą w osadach nadwiślańskich parę targowisk, położonych przy przewozie. Jak w Kochowie tak i w Ś. znajduje się już w XII w. kaplica, którą akt konsekracji kolegiaty sandomierskiej z r. 1191 wymienia jako należąca do uposażenia tegoż kościoła („capella de Zwir-sow cum suis redditibus“, Kod. Małop. I, 5 i 126). Dochodami temi były zapewne opłaty z przewozu. Z opisu Długosza (L. B., II, 301, 342, 343), dowiadujemy się, iż we wsi jest kościół par. drewniany p. w. św. Jakuba, wzniesiony przez Mikołaja Drzewickiego h. Ciołek, kustosa sandomierskiego. Wieś sama składała się z trzech części. Dwie (Ś. Górne i Dolne ?) należały do uposażenia kustodyi. W nich było 10 łąn. km., z których płacono po 16 gr. czynszu, po 30 jaj, 3 kogu-ty i 2 dni w tydzień odrabiano, 4 karczmy

dające po 1/2 grzyw. czynszu i zobowiązane do koszenia i sprzątania łąk kustosa, warzenia mu piwa. Kustosz miał piękny dwór z folwarkiem i rybne jeziora. Trzecia część wsi należała do Piotra Bielińskiego h. Ciołek. Nadana była podobno przez Władysława Jagiełłę (przywilej widział Długosz) i oddzielona kopcami i palami (w jeziorze) od poprzednich. Były tu łąny kmiece i dworskie (militares). W lesie kustodyi posiadali mieszkańcy tej wsi i sąsiednich swe pasieki, z których kustosz dostawał po 10 i więcej miar (urnae) miodu. Ze wszystkich pól pobierał dziesięcinę miejscowy pleban. Istniała też część królewska, należąca do ststwa radomskiego. Spis pobor. z 1569 r. podaje: „Jan Niemojowski z części custodis Sandomir. łąn. 4, komor. 3. Stefan Zaleski z części J. K. Mości i Kochanowskiego łąn 1, ogrod. 2“ (Pawliński, Małop., 324, 475). Obecny kościół wzniósł 1744 r. sufragan krakowski Michał Kunicki. Ś. Górne par., dek. kozienski, 2250 dusz. Ś.-Górne gmina, ma 18,501 mr. (w tem 10,547 mr. włość.), 653 dm. (4 mur.), 6476 mk. (810 żyd.); sąd gminny okr. I w Koziensicach, st. poczt. w Magnuszewie. W skład gm. wchodzi: Antoniówka, Chinów-Stary i Nowy, Chotków, Chotkowska - Wola, Gozd, Holendry-Piotrkowskie, Krasiek nowa osada, Kraski Dolne, K. Górne, Kuźmy Niemieckie, K. Polskie, Łuczyn Nowy, Łuczynów, Majdany, Michałówka, Mostki, Nowa-Wieś, Opatkowice, Pastewnik, Piotrkowice, Rusin, Ryczewół, Selwanówka, Stanowiska, Swierze Dolne i Górne i Wilczkowice Górne. 2.) *Ś. Dolne*, folw., pow. kozienski, gm. i par. Ś. Górne, odl. od Koźienic 10 w., 4 dm., 29 mk., 402 mr. Należy do generała Dena. W 1827 r. 20 dm., 84 mk. 3.) *Ś.*, os., wś, folw. i dobra nad Bugiem, pow. chełmski, gm. i par. Swierze, odl. 25 w. od Chełma, 90 w. od Lublina, na połowie drogi między Opalinem a Bardszczami. Najbliższa st. dr. żel. nadwiślańskiej w Dorohusku. Osada posiada przystań na Bugu, kościół par. kat. drewniany, cerkiew par., synagogę, szkołę początkową 2-klas., urząd gm., 6 jarmarków, 26 dm., 480 mk. (315 żyd.). Ludność wsi wynosi zapewne dwa razy tyle, wnosząc z liczby osad (121). W 1827 r. targowisko przy przystani miało 38 dm., 310 mk.; wś 110 dm., 546 mk. Na obszarze dóbr znajdują się następujące zakłady przemysłowe: gorzelnia przerabiająca do 20,000 korcy kartofli rocznie, 2 młyny wodne, wiatrak, cegielnia, piec wapienny, smolarnia. Znajduje się tu kamień wapienny i pokłady torfu. Dobra Ś. składały się w 1885 r. z fol.: Ś., Okopy, Zamięście, Żalin i Dobryłów, rozl. mr. 10,639: fol. Ś. gr. or. i ogr. mr. 117, łąk mr. 955, past. mr. 503, lasu mr. 4078, w odpadkach

mr. 163, nieuż. mr. 1687; bud. mur. 11, drewnian. 20; płodozm. 4-pol.; fol. Żalin gr. or. i ogr. mr. 175, łąk mr. 74, past. mr. 316, nieużytki mr. 3; bud. drewn. 10; fol. Dobryłów gr. or. i ogr. mr. 153, łąk mr. 33, past. mr. 69, lasu mr. 25; fol. Okopy gr. or. i ogr. mr. 644, łąk mr. 302, past. mr. 175, lasu mr. 30, nieuż. mr. 95; bud. mur. 3, drewn. 28; fol. Zamieście gr. or. i ogr. mr. 549, łąk mr. 190, past. mr. 286, nieuż. mr. 16; bud. mur. 5, drewn. 12. W skład dóbr wchodziły wsi: Ś. os. 121, mr. 2499; Okopy os. 28, mr. 682; Wólka Okopska os. 34, mr. 535; Żalin os. 22, mr. 534; Dobryłów os. 7, mr. 18; Ludwinów os. 7, mr. 163; Holendry os. 2, mr. 35. Kościół kat. i cerkiew erekyi niewiadomej, 1757 r. przez Przyłuskich, dziedziców dóbr Ś., potwierdzonej. R. 1859 ustanowiono tu 6 jarmarków. Ś. par., dek. chełmski, 1461 dusz. Ś. gmina, ma 22,367 mr., 6752 mk. (3085 praw., 635 żyd.). Sąd gm. okr. II w Rudnie. 4.) Ś., ws włośc., pow. radzyński, gm. Suchowola, par. Czemierniki; ma 26 dm., 270 mk., 648 mr. Mikołaj Pszonka „de Swirsze“ występuje w dokumencie z 1475 r. (Kodeks dypl. pol., III, 451). Według rejestrów poborowych pow. lubelskiego z r. 1531 we wsi Swirze, w parafii Czemierniki, Krzysztof Pszonka płacił od 3¹/₂ łąn., 1 młyn. (Pawiński, Małop., 350). 5.) Ś., okolica szlach. nad rzeką Broczykiem, pow. ostrowski, pomiędzy Czyżewem a Ostrowem. Składa się ona z następujących wsi, zamieszkiwanych przez drobną szlachtę: w gm. Szulborze Koty, par. Andrzejów, leża: a) Ś. *Kielce*, W 1827 r. 1 dm., 5 mk. b) Ś. *Panki*, 10 dm., 77 mk. W 1827 r. 17 dm., 84 mk. c) Ś. *Tworki*, 5 dm., 45 mk. W 1827 r. 4 dm., 25 mk. d) Ś. *Leśniówek* (par. Zareby), ma 13 dm., 69 mk. W 1827 r. 8 dm., 64 mk. W gminie i par. Zareby Kościelne: e) Ś. *Kończany*, 22 dm., 152 mk. W 1827 r. 21 dm., 127 mk. f) Ś. *Zielone*, 11 dm., 63 mk. W 1827 r. 16 dm., 94 mk. 6) Ś. *Pulazie*, pow. mazowiecki, ob. *Pulazie* 2.). 7.) Ś., ws nad rz. Orz, pow. łomżyński, gm. i par. Lubotyń. Mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. 9 dm., 52 mk. *Br. Ch.*

Świerze, os. na obszarze więk. pos. w Łuszczowicach, pow. dąbrowski, składa się z folw. nad stawem, utworzonym przez potok Radgoski (dopł. Brenia). *Mac.*

Świerze, pow. oleśnicki, ob. *Schwierse*.

Świerzeń 1.) jezioro na granicy pow. borysowskiego i lepelskiego, ma 1¹/₂ w. dług. i 1¹/₂ w. szerokości; od płn. zasila się rzeczką t. n., płynącą z pod wsi Rożki (pow. lepelski). Rybne. 2.) Ś., rzeka w płn. zach. części pow. borysowskiego, wypływa z pod wsi Rożki (w pow. lepelskim), na przestrzeni 1 w. sta-

nowi granicę pomiędzy pow. borysowskim i lepelskim i wpada do jez. Świerzeń. *A. Jel.*

Świerzeń 1.) zaśc. nad jeziorem t. n., pow. borysowski, przy granicy pow. lepelskiego, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Dolce, par. kat. Berezyna. 2.) Ś., ws, mko i dobra radziwiłłowskie na lew. brzegu Niemna, przy ujściu rzki Zacieroży (Zaterówki), mylnie u Balińskiego Uszy, pow. miński, w 3 okr. pol. koidanowskim, gm. Świerzeń. Niemen poczynając od Ś. zaczyna być żeglownym. Mko Ś. Nowy, o 78 w. od Mińska, przy dawnym trakcie poczt. z Mińska przez Nieśwież do Słucka, o 3 w. od st. Stołpce dr. żel. moskiewsko-brzeskiej, o 2 w. od mka Stołpce, o 18 w. od Miru, ma 180 osad, przeważnie żydowskich. Cerkiew pobazylińska p. w. Wniebowz. N. P., fundacyi radziwiłłowskiej z 1590 r. Według archimandryty Mikołaja ks. Michał Radziwiłł, kaszt. wileński, zapisał bazylianom w 1743 r. 74,000 złp., opierając sumę na dobrach swych: Piasiecznej, Cetrze, Zaturyi i Boracinie (ob. Hist. eparchii mińskiej, str. 103). Przy monasterze był nowicyat bazyliński, w którym, oprócz nauk teologicznych i moralnych, uczono języka łacińskiego, geometryi, arytmetyki, historii, retoryki i filozofii; alumnów było najwyżej kilkunastu. Z rektorów tego zakładu ważniejsi: Innocenty Jastkiewicz (1754 r.), Oktawian Dowgird (1802), Aleksander Butkiewicz (1816), Władysław Połkotycki (1820 r.). Monaster skasowano w 1833 r. W cerkwi znajduje się obraz N. M. P., uważany przez lud za cudowny. Fundusz ziemny cerkwi składa się z 3 wólk. Parafia ma około 2500 wiernych. Kaplica w miejscu z 1814 r. Kościół paraf. katol., murowany, przerobiony jakoby z aryańskiego zboru w 1588 r. przez ks. Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła Sierotkę, ma filię w Prusinowie, kaplicę w Horodcu. Parafia katol., dek. nadniemeńskiego, około 6000 wiernych. Gmina świerzeńska składa się z 8 okręgów (starostw) wiejskich; ma 515 osad włościańskich, 2848 włościan płci męskiej, z nadziałem 4657 dzies. ziemi. Szkołka wiejska. Mieszczenie posiadają znaczne sady fruktowe. Ś. jest pierwszą na Niemnie, poczynając od jego źródeł, przystanią, dla tego jest mtem handlowem; podczas zimy zwozi się tu corocznie na spław przeszło 20,000 sztuk drzewa z okolicznych puszc. Wieś Ś. Stary, od meczka na zach. o 3 w., ma 38 osad. Cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., fundacyi radziwiłłowskiej, z kaplicą z 1857 r. w miejscu, uposażona z dawnych zapisów 65 mr. ziemi, ma około 2000 parafian. W pobliżu wsi znajduje się folw., zwany również Ś. Stary; trzymał go w pierwszej ćwierci XVIII w. na prawie zastawnem, w sumie 12,000 tynfów,

Jan Matuszewicz, stryjeczny brat Marcina, pamiętnikarza (ob. Pamiętnik, II, 8). Do XVI w. Ś. był własnością korony i dopiero Zygmunt I nadał go prawem wieczystem Janowi Litawor Chreptowiczowi, marszałkowi w. ks. lit., stłście drohickiemu, po śmierci którego Ś. przeszedł na dwie córki: Annę Ościkową i Zofię Wrzewlewską. Ościkowie 1536 r. ustąpili swą schedę Wrzewlewskim, od których Ś. przeszedł do Służków, dziedziców sąsiednich Stołpców, zaś w 1575 r. nabyty został przez ks. Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła Sierotkę. Później wywiązała się sprawa o tę dobrą pomiędzy Radziwiłłami a Hlebowiczami, roszczeniami jakieś do nich pretensje. Spór ten został załatwiony na drodze polubownej w 1581 r. przez Łukasza Górnickiego, stłstę tykocińskiego, którego strony wezwały na arbitra. Trudno przypuścić, aby, jak twierdzi Syrokomla (Wędrowki, 105), Radziwiłł Czarny († 1565 r.) mógł fundować w Ś. zbór kalwiński skoro dobra te nabył dopiero syn jego ks. Mikołaj Krzysztof w 1575 r. Zresztą ani Kotłubaj, historyk domu Radziwiłłów, ani Łukaszewicz i Baliński o tej fundacji nie wiedzą. Jeśli był tu zbór, przez ks. Sierotkę zamieniony na kościół, to chyba errekcji Słuszków, popierających poprzednio reformę kościelną. D. 26 kwietnia 1706 r. Ś. spalony został przez Szwedów. W 1812 r. 9 listopada gen. Kosecki zebrawszy tu z rozkazu gen. Bronikowskiego rekonwalescentów i rekrutów, po trzydniowych utarczках z oddziałem gen. Czyżagowa, został odparty i cofnął się pod Kojdanów, gdzie raniony, ustąpił ku Mińskowi. D. 12 listopada t. r. wojsko ruskie zaatakowało pod Ś. batalion Bitnera, który, utraciwszy 450 ludzi, dostał się do niewoli (ob. Pamiętniki wojen, wyd. Kraszewskiego, str. 138—139). Dobra Ś. obejmują teraz 15,109 dzies. w tem znaczna część lasów; grunta szczerkowe, urodzajne, w części lekkie, łąk dużo; 2 młyny, które przynoszą około 1000 rs.; z aręd drobnych około 10,000 rs. 3.) Ś., mko nad rzką Rakutina, o 1 w. od ujścia jej do Dniepru, pow. rohaczewski, w 2 okr. pol. o 22 w. od Rohaczewa, ma 610 mk. (295 męz. i 315 kob.), w tej liczbie 221 prawosł., 11 kat. i 378 żyd., 87 dm. drewn. (32 należy do chrześcian a 55 do żydów), 7 sklepów, cerkiew paraf. mur., dom modlitwy żydowski. Dawniej był tu kościół kat. murow., wzniesiony przez byłego dziedzica Sulistrowskiego. W mku znajduje się szkoła ludowa, młyn wodny oraz odbywa się nieznaczny jarmark w dzień Wniebowstąpienia. Własność Erdmanów. W okolicy mka, w stronę Dniepru, znajdowały się kurhany, zaorane obecnie przez włóścian, w których znajdowano różne zabytki odnoszące się do epoki kamiennej,

jak: topory, młoty, ostrza włóczni i strzał. Przedmioty te przechowywane były przez właściciela Erdmana w fol. Sipurówka i podczas pożaru uległy zniszczeniu. O 8 w. od Ś., pod wsią Judycze, znajduje się okop ziemny, zajmujący do 3 dzies. powierzchnię i otoczony z jednej strony rowem, a z trzech innych stron wałami ziemnymi. Okop ten zarosły jest obecnie lasem. O pół w. od mka wzniesiona jest nad krynicą kaplica drewniana, poprzednio katolicka, obecnie prawosławna, z powodu objawienia się w tem miejscu cudownego obrazu, który dziś zaginął. Wodzie krynicznej przypisywał lud okoliczny własności lecznicze. Prawo miejskie otrzymał Ś. w 1784 r. 4.) Ś., dobra, pow. witebski, własność niegdyś Ciechanowieckich, z których Samuel sprzedaje w 1692 r. Szczyttowi; później własność Szyszków. A. Jel.—J. Krz.

Świerzkowce, w dokum. *Swierczkowce*, *Swiersczkowce*, *Swyrckowce*, *Szwyrckowce*, ws nad Zwańczykiem, dopł. Dniestru, pow. kamieniecki, okr. pol. Lanckorona, gm. Berezanka, par. kat. Kutkowce, sąd w Gródku, ma 146 osad, 1172 mk. (51 jednodworców), 701 dzies. ziemi włosc., 1288 dwors. należącej do Podwysockiej i Sadowskiej, 22 do Paruszewskich, sukcesorów Szydłowskich, 40 cerkiew. Cerkiew p. w. Niepokalanego Poczęcia N. M. Panny, wzniesiona w 1765 r., ma 875 parafian. Jestto stara osada, znana już w 1493 r.; miała wówczas 37 osad. Podług reg. pobor. pow. kamienieckiego z 1530 r. należała do Rulikowskiego, który płacił od 1 pluga; w 1542 r. zaś od 1 pluga i 1 koła młyn.; w 1565 r. własność Iwanowej Swierczkowskiej a w 1566 r. p. Jasińskiej, płacił od 3 plugów i 1 koła korzecznego. W 1569 r. własność Swierczkowskiego, płacił od 3 plugów i 2 kół młyn.; w 1578 r. w 3 działach (Swierczkowskiego, Woronicza i Talaphusa i siostr jego), wnosil również od 3 plugów, a w 1583 r. od 4 plugów, 4 ogrodn. po 4 gr. i koła dorocznego (ob. Jabłonowski, Wołyń i Podole, 161, 198, 199, 222, 291). W 1762 r. Antoni Michał ze Złotego Potoku Potocki, wwódca bełzki, sprzedał klucz husiatyński, do którego należały Ś., Ignacemu Potockiemu stłście czorsztyńskiemu. Następnie kolejno własność Wojakowskich, Golejowskich i Szydłowskich. Dr. M.

Świerzkowce, ws, pow. zaleszczycki, 36 klm. na pñn.-zach. od Zaleszczyk, 21 klm. na pñn.-zach.-zach. od sądu pow. w Tłustem, 11 klm. od urz. poczt. i tel. w Jazłowiec. Na pñn.-zach. i pñn. leżą Beremiany, na wsch. Drohiczówka, na pñd.-wsch. Chmielowa, na pñd.-zach. Chmielowa (pow. horodeński). Wzdłuż granicy pñd.-zach. płynie Dniestr. Wznies. obszaru dochodzi na pñn. do 361 mt., na pñd. do 349 mt. Własność wiek. ma roli or. 411, łąk

i ogr. 18, past. 26, lasu 160 mr.; wł. mn. roli or. 471, łąk i ogr. 47 mr. W r. 1880 było 96 dm., 544 mk. w gminie, 9 dm., 18 mk. na obszarze dwor.; 517 gr.-kat., 32 rz.-kat., 13 izr.; 520 Rusinów, 42 Polaków. Par. rz.-kat. w Jazłowie, gr.-kat. w Chmielowej. We wsi jest cerkiew i szkoła filialna. *Lu. Dz.*

Swierzliszki, zaśc. szlach., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 70 1/2 w. od Święcian, 2 dm., 24 mk. kat.

Swierznica, rzeczka w pow. rowieńskim, ograniczała niegdyś dobra Kustyn (ob. t. IV, str. 951).

Swierzno, wś, pow. siebieski. W XVIII w. należała do Mikołaja Żaby. Dominik Żaba, chorąży znaku hussarskiego († 1848), majątność S., składającą się ze wsi Nestorowa, Maczałowa, Skopowa i Siniejna, aktem z d. 22 sierpn. 1794 r. w sądzie siebieskim spisanym, sprzedał Józefowi Szadurskiemu, szambelanowi Stan. Augusta (ob. Złota ks., VI, 454).

Swierzowa, szczyt górski, w pow. jasielskim, na granicy gm. Jaworza i Swierzowy i pow. krośnieńskiego. Leży w pasmie Magóry. Wznies. 803 mt. Wody uprowadza do Wisłoki pot. Rzeszówka. Ob. *Magóra 2.*

Swierzowa 1.) wś, pow. jasielski, w zwartej dolinie pot. Rzeszówki, uchodzącej z lew. brzegu na obszarze Świątkowy do Wisłoki. Dolina potoku opada z 508 na 434 mt. n.p.m., zamknięta na płu. lesistymi stokami pasma Magór, sięgających na granicy wsi 842 mt.; na zach. poboczny dział z górą Mereską dochodzi 794 mt. a na wschód inny dział 636 mt. bezwzględnej wysokości. Płu. kraniec wsi wysunięty w las u źródeł potoka, tworzy folw. Majdan, w środku wsi stoi drewniana cerkiewka, filia parafii gr.-kat. w Świątkowy, z którą się S. styka od południa. Z powodu strumienia działów chaty zbudowane są długą linią wzdłuż potoka i drogi łączącej Świątkową (nad Wisłoką) z Bartnem (w dorzeczu Ropy). S. ma 66 dm. i 459 mk., 453 gr.-kat. Rusinów i 6 izrael. Pos. więk. (Jana Lewickiego) ma karcznię, 25 mr. roli, 50 mr. łąk, 35 mr. past., 985 mr. lasu, ogółem 1095 mr. Mniejsza posiadłość ma 260 mr. roli, 47 mr. łąk i ogr. i 82 mr. pastw. Gleba górska, nieurodzajna, lasy świerkowe. Zdaje się, że S. została założona już po roku 1581, gdyż spotykamy ją dopiero w spisie pobor. pow. bieckiego z r. 1665 (Pawłowski, Małop., 122 i 53a). S. graniczy na płu.-zachód z Bartnem, na płu. z borami pokrywającymi wzgórza, na wschód z Jaworzem, a pld.-zach. z Wołowcem. 2.) *S. Polska*, wś, pow. krośnieński, nad pot. Jasiołka, przy gościńcu z Krosna (61 klm.) do Dukli, w okolicy pagórkowatej, składa się z 84 dm. (2 na obsz. więk. pos.) i 465 mk. rzym.-kat. Paraf. rzym.-kat. w Zre-

cinie. Pos. większa (Jana Trzecieckiego i Józ. Wiktora), ma karcznię, folw. i 253 mr. obsz. (174 mr. roli, 6 mr. łąk, 32 mr. pastw., 2 mr. lasu i 18 mr. nieuż.). Podatek grunt. wynosi 145-72 złr, domowy 6-60 zł. Mniejsza posiadłość ma 503 mr. roli, 202 mr. łąk i ogr., 732 mr. pastw. i 28 mr. lasu. S. graniczy na pld. ze Zrećcinem, na zach. z Dobrzą, częścią Kopytowy, na płu. z Dobieszynem, a na wschód z Szczepańcówą i Przygrodami. O wsi tej mileży Długosz i spisy pobor. z XVI w., być może że nosiła ona inną nazwę. W spisie wsi należących do par. Zrećcin r. 1581 (Pawłowski, Małop., 112) spotykamy nieistniejącą dziś Kolanówkę Alberta Dłuskiego, który płacił od 3 łąn. km., 2 zagr. bez roli, komorn. z bydłem i 2 rzemieśl. Kolanówka odpowiada dzisiejszej Swierzowy Polskiej, a zwłaszcza, że wszystkie istniejące dziś sąsiednie wsi w tym spisie też znajdujemy. *Mac.*

Swierzówka, potok, dopływ Wisłoki, jest to inna nazwa pot. Rzeszówka (ob.).

Swierzycy (ob. Bystrzyca, t. I, 514), mylnie, zamiast Iwierzyce.

Swierzyny, w XVI w. *Swyżyny* i *Szwieszy*, wś, folw. i os., pow. łaski, gm. Zapolice, par. Strońsko, odl. 20 w. od Łasku, 14 w. od Sieradza; wś ma 18 dm., 163 mk.; fol. 2 dm., 46 mk.; os. 1 dm., 9 mk. W 1827 r. 12 dm., 88 mk. W 1885 r. folw. Swierzyny, w r. 1879 oddzielony od dóbr Pstrokonie, rozl. mr. 572: gr. or. i ogr. mr. 288, łąk mr. 10, past. mr. 17, lasu mr. 240, nieuż. mr. 17; bud. mur. 2, z drzewa 8; las urządzony, pokłady torfu. Do włościan należy 143 mr. Na początku XVI w. dziesięcinę z łąn. km. i folw. pobierał pleban w Strońsku (Łaski, L. B., I, 477). Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552 Pstrokoński miał 1 osad., 1/2 łąn.; Adam i Rafał Swieżyńscy 2 łąny (Pawłowski, Wielk., II, 244, 249). *Br. Ch.*

Swiesia, chutor nad rzeką Swiesią, pow. głuchowski gub. czernihowskiej, o 35 w. od Głuchowa, ma 35 dm., 198 mk., fabrykę żelaza, fabrykę wyrobów mechanicznych i gorzelnię.

Swiesielice, wś włośc., pow. ilżecki, gm. i par. Ciepiałów, odl. od Hły 29 w., ma 71 dm., 437 mk., 1596 mr. W 1827 r. było 60 dm., 401 mk. W połowie XV w. S., w par. Ciepiałów, własność królewska, miała 5 łąn. km., z których dziesięcinę, wartości 10 grzyw., płacono klasztorowi świętokrzyskiemu. Szósty łąn, karczma, zagrod., folw. dawały pleb. w Solcu; wartości 2 grzyw. (Długosz, L. B., II 555, 574 i III, 243.). Według reg. pob. pow. checińskiego z r. 1569 wś S., należąca do starostwa soleckiego, miała 3 1/2 łąn. (Pawłowski, Małop., 323). *Br. Ch.*

Swieslino 1780, *Sfislino* 1686, *Świeltino* we-

dług Kętrz., niem. *Schweslin*, ws w Pomieraniu, pow. łoborski, paraf. kat. Łobork, dawniej Brzeźno, liczyła 12 mk. kat., 40 akat. Za czasów krzyżackich należała do wójtostwa łoborskiego i obejmowała 1437 r. 12 radeł, od każdego czynszowano 3 wiardunki i 1 korzec owsa, razem 2 grzyw. (ob. Cramer: *Gesch. der Lande Lauenburg*, II, str. 295). *Ks. Fr.*

Świesz al. Świsz, ws, fol. i dobra, pow. nieszawski, gm. Piotrków, par. Bytów, odl. 24 w. od Nieszawy, 124 mk. Na obszarze Ś. jezioro, mające około 37 mr. obszaru; zarybione. Dobra Świesz składały się z folw.: Ś. i Trojaczek, rozl. mr. 1592: folw. Ś. gr. or. i ogr. mr. 550, łąk mr. 87, pastw. mr. 51, lasu mr. 80, wody mr. 37, nieuź. mr. 27; bud. mur. 7, z drzewa 4; folw. Trojaczek gr. or. i ogr. mr. 166, łąk mr. 98, pastw. mr. 16, lasu mr. 135, w odpadkach mr. 329, nieuź. mr. 16; bud. mur. 4, z drzewa 8; las nieurządzony, pokłady torfu. W skład dóbr poprzednio wchodziły: ws Ś. os. 15, mr. 19; ws Lubsin os. 45, mr. 793; ws Kozy os. 11, mr. 351; ws Kózki os. 7, mr. 384; ws Trojaczki os. 14, mr. 71. Według reg. pob. pow. radziejowskiego z r. 1557 ws Ś., w par. Kaczewo, miała 2 zagr. (Pawłowski, *Wielkp.*, II, 30). Na początku obecnego wieku nabył te dobra i zamieszkiwał tu Franciszek Ksawery Dmochowski, znany pisarz i tłumacz. *Br. Ch.*

Świeszewko, ws i fol., pow. pułtuski, gm. Gołębie, par. Nasielsk, odl. 30 w. od Pułtuska. W 1827 r. 4 dm., 37 mk. W 1889 r. fol. Świeszewo rozl. 332: gr. or. i ogr. mr. 281, łąk mr. 21, lasu mr. 22, nieuź. mr. 8; bud. mur. 1, z drzewa 11; las nieurządzony. Ws Ś. os. 11, mr. 13.

Świeszewo 1.) pow. pułtuski, gm. Gołębie, par. Nasielsk, odl. 28 w. od Pułtuska. W 1827 r. było 10 dm., 93 mk. W 1880 r. fol. Świeszewo rozl. mr. 378: gr. or. i ogr. mr. 258, łąk mr. 28, lasu mr. 85, nieuź. mr. 7; bud. mur. 2, z drzewa 9, las nieurządzony. Ws Ś. os. 15, mr. 11. **2.) Ś**, ws włośc. nad rz. Narwią, pow. pułtuski, gm. Gzowo, par. Dzierżenin. W 1827 r. było 8 dm., 47 mk. Jako ws zarobna wchodziła w skład klucza Gzowo, dóbr biskupich Gołdkowo. Po 1815 r. opustoszała, dopiero w kilka lat dzierżawca klucza Gzowo zaczął osadzać gospodarzy, biorąc od nich po 52 dni sprzężaj. i 104 pieszych; w 1820 r. ustanowiono pańszczyznę na takich warunkach jak w Gzowie, mianowicie każdy gospodarz odrabiał 115 dni pieszych (od św. Małgorzaty przez 11 tygodni po 3 dni tygodniowo, w pozostały czas po 2 dni) i 57½ dni sprzęż. (tygodniowo nie więcej nad 2). W 1821 r. z 5 osad jedna stoi pustką, na drugiej znówu 2 gospodarzy. Osady liczyły po 30 mr., 1 zagr. 10 mr., odrabia-

jący 115 dni pieszych na tych samych warunkach co gospodarze. Szynek, młynarz; razem 22 męż., 19 kob. (13 męż., 11 kob. starszych nad 12 lat); 5 koni, 8 woł., 8 krów, 5 jałow., 8 świń. *Br. Ch.—Lud. Krz.*

Świeszewy al. Świszewy, 1557 r. *Schwesewy*, ws i fol., pow. kolski, gm. i par. Izbica, odl. od Koła w. 29; ws ma 10 dm., 140 mk.; fol. 6 dm., 28 mk. W 1827 r. 16 dm., 160 mk. W 1885 r. fol. Świeszewy rozl. mr. 840: gr. or. i ogr. mr. 592, łąk mr. 88, past. mr. 27, lasu mr. 81, w osad. czynsz. mr. 31, nieuź. mr. 21; bud. mur. 12, z drzewa 12; płodozm. 12-pol.; las nieurządzony, pokłady torfu. Ws Ś. os. 26, mr. 29; ws Zdrojówka os. 3, mr. 30; ws Hulanki os. 7, mr. 81. Dobko, dziedzic Ś. w końcu XIV w., do dwu łąnów swoich przyłączył pięć łąnów kmiecyh i sołtysich lecz nie chciał z nich płacić dziesięciny kościołowi w Lubotynie, z czego wynikła sprawa przed sądem biskupim, który nakazał uiszczać Dobkowi dziesięcinę (Kod. dypl. pol., II, 566). Według reg. pob. pow. przeddeckiego z r. 1557 ws Ś., w par. Izbica, miała 11 łąn., 1 zagr., 1 kom. (Pawłowski, *Wielkp.*, II, 21). *Br. Ch.*

Świeszkowice, 1370 r. *Szwarschowicz*, *Szwierzchowicz*, dziś *Świeszkowice*, ws, pow. opatowski, par. Waśniów. Wchodziła w skład dóbr Chocimów. W 1370 r. przy erekcyi kościoła paraf. w Chybicach nadane mu zostały dziesięciny ze Ś. przez Świesława, oficyała krakow., i Mateusza, kanclerza dobrzyń., synów Wojysława ze Ś. W 1379 r. królowa Elżbieta przenosi tę wieś z prawa polskiego na niemieckie (Kod. Małop., III, 242, 330). Ob. *Świeszkowice*. *Br. Ch.*

Świetlany, folw. i ws na lewym brzegu Wilii, pow. święciański, na pograniezu oszmiańskiego, w 4 okr. pol., gm. Dubotówka (o 11 w.), okr. wiejski Daniszewo, o 84 w. od Święcian, a 5 w. od st. dr. żel. Smorgonie. Folw. ma 1 dm., 19 mk. (7 prawosł., 14 kat.), cerkiew drewniana; ws zaś 10 dm., 140 mk. (127 prawosł., 13 katol.; w 1865 r. 74 dusz rewiz.). Była tu kaplica katol. par. Daniszew. Dobra Ś. z folw. Czarny Bór, własność dawniej Strumiłków, są od 1849 r. w posiadaniu rodziny Aleksandrowych, mają 1820 mr. rozległ., w tem 500 mr. gr. orn., 550 mr. boru (sosn.), 506 mr. wody i nieużytków, 250 mr. łąk. Jest też tu gorzelnia. Gospodarstwo 5-polowe. Miejscowość przedstawia równinę.

Świetlica, także *Świetnica*, ws, pow. wykłowski, gm. Karkliny, par. Kieturwłoki, odl. od Wyłkowyszek 19 w., 26 dm., 379 mk.

Świetlickie al. Świetlica, jezioro, w pow. pińskim, o ½ w. ku płu. od wsi Zadołże, w gm. Kucheka-Wola, własność Czarneckich. **Świetlickie**, sioło nad stawem, pow. łoch-

wicki gub. połtawskiej, o 47 w. od Łochwicy, ma 246 dm., 1702 mk.

Świeliki 1.) zaśc. włośc. nad rzeką Mussa, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 50 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. katol. 2.) Ś., okolica szlach. nad rz. Uszą. pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. mirskim, gm. Żuchowice, par. kat. Połoneczka, ma 4 osady; miejscowość faliasta, bezleśna, gruntu pszenne. *A. Jel.*

Świelikowa Wola, ws i fol., pow. kozienicki, gm. i par. Policzna, odl. od Kozienice 18 w., ma 37 dm., 350 mk. W 1875 r. folw. Ś. Wola i Aleksandrów, rozl. mr. 1087: folw. Ś. Wola gr. or. i ogr. mr. 542, łąk mr. 23, lasu mr. 225, nieuź. mr. 8; bud. z drzewa 21; folw. Aleksandrów gr. or. i ogr. mr. 285, nieuź. mr. 4; bud. z drzewa 10; wiatrak. Ws Ś. Wola os. 26, mr. 473. W 1868 r. fol. Ś. Wola lit. B. al. Ługowa Wola (ob.) rozl. mr. 570: gr. or. i ogr. mr. 239, łąk mr. 5, lasu mr. 150, zarośli mr. 150, nieuź. mr. 26. Ws os. 13, mr. 296. Według reg. pobor. z r. 1569 Gniewosz płaci tu od 5 łąn.; par. w Sieciechowie. *Br. Ch.*

Świelino ob. *Swieslino*.

Świelowice, niem. *Swietlowetz*, przyl. dóbr Rohow, w pow. raciborskim.

Świelowiec, niem. *Swietlowetz*, fol. dóbr Kuchelna, w pow. kozielskim.

Świelnica, ws, pow. wyłkowyski, gm. Karkliny, odl. od Wyłkowyszek 19 w., ma 26 dm., 379 mk.

Świelniki, ws włośc. i zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski i dobra skarbowe Bujwidy, o 13 w. od gminy a 35 w. od Wilna, ma 37 dm., 208 mk. katol.

Świelów, niem. *Polnisch Wette*, 1309 *Swetonia polonica*, 1371 *Swetow Polon.*, ws i dobra, pow. nissański, posiada kościół par. katol., szkołę katol. Ws ma 722 ha (552 ha roli, 14 łąk i 96 lasu), 104 dm., 664 mk. (2 ew.); dobra 53 ha (46 ha lasu), stanowią leśnictwo rząd. Por. *Wette*.

Świelynowo, ob. *Świtylnów*.

Świeża Nierzeja, ob. *Mierzeja i Nierzeja*.

Świeża Zatoka, mylnie *Fryska*, 1565 *Haba*, niem. *Frisches Haff*, rzadko *Elbinger Haff*, dawniej *Haff*, *Hab*, *Habe*, *Habes*, w opisie podróży Wulfstana (około 900) *Estmere*, w przywileju Sambora z r. 1178 i u Dusburga zwykle „mare recens”, odnoga morza bałtyckiego, ciągnąca się od pld.-zach. na pñ.-wschód od okolic Elbląga pod Królewiec; ma 64 klm. długości i przecięciowo 7½ klm. szerokości, tylko nad wybrzeżami sambijskimi dochodzi 3 mil szer., obszaru zaś obejmuje 1563 kw. mil czyli 879 kw. klm. Wąski półwysep, Nierzeją Świeżą zwany, oddziela ją od Bałtyku, z którym łączy się tylko za pomocą cieśniny piławskiej, ledwie 1 klm. szerokiej, u-

tworzonej dopiero r. 1527. Zachodnia część zatoki zarasta i zamula się coraz bardziej, dla tego istnieje już dawno zamiar cały ten kąt osuszyć, przez co uzyskanoby żyzny obszar ziemi. Za to na innych miejscach, zwłaszcza pod Balgą, podmywa morze wciąż brzegi, tak że kształt zatoki coraz bardziej się zmienia. Przy normalnym stanie wznosi się powierzchnia wody w zatoce o 0,095 mtr. n.p.m., ale przy długotrwałych wiatrach dochodzi ta różnica do 0,628 mtr., dla tego groble, zwłaszcza na Nierzeji, zawsze w dobrym stanie muszą być utrzymywane. Głębokość zatoki wynosi od 2½ do 5 mtr., tak że statki większe niemogą dobić do lądu, a dla ciężko obciążonych okrętów zatoka jest nieprzystępna. W zach. kącie, trzciną zarosłym, gnieźdzą się niezliczone stada dzikich kaczek, nad powierzchnią wody zaś unoszą się różne odmiany mew i dość często także szare czaple. Nadto ożywiają morze liczne parostatki handlowe i łodzie rybackie, gdyż ryby znajdują tu się w obfitości, mianowicie jesiotry, okunie, skarpie i bańki. Nad zatoką świeżą leżą miasta: Piława, Fiszhuza, Królewiec, Brunsberga, Frombork, Tolkmicko i Elbląg. Z rzek do zatoki uchodzących zasługują na wzmiankę: Pregel, Frisching, Pasarya, Elbląg, Nogat i Elbląska czyli stara Wisła, które dostarczają tyle wody, że cała zatoka napełniona jest wodą prawie słodką. Aeneas Sylvius powiada: „mare, quod recens vocant; est enim sinus longus, in quo dulces aquae salsedine vincunt” (ob. *Ser. rer. pruss.*, IV, 243). Lustracja z r. 1565 opiewa: „Panowie gdańscy nie pokazywali listów de libertate łowienia ryb na odnodze morskiej Habie, wielkiej żuławie przyległej, z czego mają wielkie pożytki, o których ich wolnościach nie wie pan gdański (t. j. kasztelan Jan Kostka) i chcąc uczynić pożytek J. K. M., tedy był dał uczynić niewod wielki, któryśmy oglądali, aby tam łowił ryby a niemi pożytek W. K. M. czyniło i rzeczypospolitej; czego jemu panowie Gdańszczanie mocno bronili i nie dopuścili. A gdy J. K. M. raczysz rozkazać dać wolne łowienie za kwitem pana gdańskiego książęciu pruskiemu albo kapitule elbląskiej, tedy tego nie bronią, czego nie mogliśmy się dowiedzieć, dla czegooby to czynili”. *Ks. Fr.*

Świeżawka, fol., pow. zamojski, należy do dóbr ordyn. Zamojskich, Horyszów Polski.

Świeżawy, pow. rypiński, ob. *Swierzawy*.

Świeżewszczyzna, ws, pow. rossieński, par. Rossienie.

Świec..., ob. *Swiac...*, *Swiat...*

Świec al. *Swiat*, część Lubyczy Kameralnej w pow. Rawa Ruska.

Świecajno, jezioro, ob. *Świątajno*.

Świecany, 1581 r. *Swieczani*, ws, pow. ja-

sielski, odl. 5·6 klm. na pñ. od Biecha (st. dr. żel.). Chaty, kościół paraf. i szkoła ludowa rozłożyły się przeważnie na lew. brzegu pot. Olszynki, płynącego kręto ku pñd. do Siepietnicy (gdzie uchodzi do Ropy z lew. brz.). Teren falisty, podnosi się z 259 mt. (dolina potoku) ku zach. do 385 mt. w szczycie Wymysle, ku wsch. do 370 mt. w szczycie Ryczaku a do 337 mt. ku pñ. Od wschodu otaczają wieś obszerniejsze lasy. W pobliżu kościoła, obok folw. Ryczak znajduje się staw. W r. 1831 było na obszarze gm. 298, na dwor. 16, razem 314 dm. i 1996 mk. (978 męz., 1018 kob.), 1947 rz.-kat. i 49 izrael. Narodowość polska. Posiadłość większa (Felicji Pruszyńskiej) ma 4 karczmy, młyn, tartak, cegielnię i 992 mr. Obszar ten dzieli się na dwie części: Ś. mają 362 mr. (172 mr. roli, 26 mr. łąk, 27 mr. pastw., 4 mr. ogr., 72 mr. lasu); fol. Ryczak 237 mr. roli, 3 mr. łąk, 16 mr. pastw., 372 mr. lasu, 2 mr. nieuż. i pod budowlami, ogółem 630 mr. Podatek gruntowy z obu części 377·54 złr., domowy 40·70 złr. rocznie. Posiadłość mniejsza wynosi 1540 mr. roli, 137 mr. łąk, 231 mr. pastw. i 323 mr. lasu. Kościół paraf. murowany, niewiadomej erekcyi, ma na łuku pod krzyżem rok 1520. Długosz nie wymienia tej parafii, która leżała w obrębie dekanatu bieckiego i była zapewne filią Biecha. W r. 1581 (Pawłowski, Małop., 125) była tu parafia. „Swieczani“ Ocieskiej miały w tym czasie 27 łąn. km., 17 zagr. z rolą, 3 kom. z bydłem, 3 kom. bez bydła, 6 rzemieśl. wiejskich, 10 pretów roli, kijaka i folusz. Par. należała do dyecezyi krakowskiej, obecnie należy do dyecezyi przemyskiej, dek. jasielskiego. Oprócz kościoła jest kaplica we dworze. Ś. graniczą na pñ. z Szerzynami i Czerminą, na zach. z Binarową, na wsch. z Jabłonką i Lisowem a na pñd. z Siepietnicą. *Mac.*

Świecie, jezioro, w pow. węgoborskim, pod Węgoborkiem.

Świeciek, niem. *Schwentzekfluss*, rzeczka w pow. jańsborskim (ob. t. III, 439).

Świeceni, wsł szlach. i włość, pow. szczuczyński, ob. *Świecienin*.

Świechocin al. *Swiechociny*, *Swiekociny*, *Swiegocin*, urząd. *Swichotschin*, dawniej *Swichocin*, wsł, pow. międzyrzecki, o 5 klm. na wschód od Pszczewa (par. i poczta), w okolicy wzgórzystej i lesistej; szkoła w miejscu, st. dr. żel. na Bukówcu (Bauchwitz) o 19 klm., ma 78 dm., 502 mk. (422 kat., 80 prot.) i 1385 ha (710 roli, 43 łąk, 256 lasu). Ś. był odwieczną własnością bisk. poznańskich; zabrany przez rząd, sprzedany został z Pszczewem i innemi wsiami ks. Hohenlohe-Ingelfingen. Około r. 1564 obejmował Ś. 15 łąn. (9 osiad., 4 pust. i 2 softysie); softys opłacał 2 flor. 24 gr.; z łąnów osiad. płacono po 24 gr. czynszu,

ówiertni owsa, 2 kapłony i 20 jaj; z pustych, jeżeli je uprawiano, po 24 gr. i tyle też od karczmy. Przy Ś., mówi inwentarz dochodów biskupich, jest dobry bór, też w tej wsi daje karczmarz stawne. Regestra pob. z r. 1580 wykazują 7 łąn. km., 2 zagr. i 3 komor.

Świechów, dziś *Smiechów*, w pow. tureckim. Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552 wsł Ś., w par. Niemysłów, miała 4 osad., 2½ łąn.; w części Serafina 1/8 łąn. (Pawłowski, Wielkp., II, 231, 245).

Świechy 1.) os., pow. przasnyski, gm. i par. Janów. W 1827 r. 2 dm., 15 mk. 2.) Ś., pow. mazowiecki, ob. *Stypulki*

Świecia, 1263 r. *Swencza*, w XVI w. *Szwycza*, kol., pow. koniński, gm. Dąbroszyn, par. Kuchary, odl. od Konina 11 w.; ma 48 dm., 50 os., 454 mk., 1127 mr., kantorat ewangelicki. W 1827 r. 38 dm., 430 mk. Wchodziła w skład dóbr Kuchary Kościelne. Bolesław, ks. Polski, nadaje r. 1263 klasztorowi w Łądzie wieś „Swencza que sita est inter Zorevo et Cizewo“. Ks. Przemyśl w 1280 r. uwalnia Ś. i inne wsi klasztorne od ciężarów i sądownictwa książęcego (Ulanowski, Dok. Kujaw., 355, 356). Na początku XVI w. kmiecie dawali pleb. w Kucharach meszne po 3 kor. owsa i tyleż żyta z łąnu. Karczmarze i ogrodn. po groszu (Łaski, L. B., I, 287). Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1579 w. Swiencia, w par. Zagorów, własność Grodzieckiego, miała 3½ łąn., 2 zagr. bez roli (Pawłowski, Wielkp., I, 241). *Br. Ch.*

Świecianiki, fol. szlach. nad jeziorem, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 43 w. od Trok, 1 dm., 20 mk. katol.

Świecianki 1.) dobra, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. michajłowska, okr. wiejski Świecianki, 1 dm., 37 mk. katol., gorzelnia. Należały do dóbr Jodziszki. W 1690 r. Franciszek Chrapowicki miał tu 15 chat; dalej własność Stanisława Białożora, podkomorzyca wilkomierskiego, później Filipa a następnie Jana Czechowicza. W skład okręgu wiejskiego wchodzi wsi: Bereźniaki, Dauksze, Druściany, Grygoluny, Munkuszki, Niewiarzyszki i Poszkany oraz zaśc. Maśliszki 1 i 2, Osina i Pohulanka, w ogóle 203 dusz rewiz. włość. uwłaszczonych i 24 włość. bezrolnych. 2.) Ś. 2-gie, dobra, tamże, okr. wiejski Sory Strunojeie, 1 dm., 15 mk. katol.; w 1865 r. własność Piwciewiczów. 3.) Ś., zaśc. szl. nad rzeką Grejmianą, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 11 w. od Świecian, 4 dm., 25 mk. kat.

Świeciany al. *Swienciany* 1.) w dokum. *Swinczany*, mto powiat. gub. wileńskiej, pod 55°8'9" pñ. szer. a 43°49'30" wschód. dług. od F., odl. o 72 w. na pñ.-wschód od Wilna, o 11½ w. od st. dr. żel. warsz.-petersburskiej Świeciany, w okolicy mało ludnej, poprzędzy-

nanej jeziorami i bagnami. Ma 423 dm. (2 murów.), 6795 mk. (w 1880 r.), w tej liczbie 613 prawosł., 813 katol., 880 rozkolników, 2 ewang., 4480 żydów, 7 mahom.; podług stanów zaś: 377 szlachty, 16 duchow. różn. wyznań, 43 obyw. honorowych i kupców, 5775 mieszczan, 75 włościan, 464 stanu wojskowego, 39 in. stanów. W mieście znajduje się cerkiew prawosł. drewniana, p. w. św. Piotra i Pawła, kościół katol. paraf., 3 domy modlitwy żydowskie, 70 sklepów, szkoła 3-klas. miejska (w 1885 r. 70 uczn.), szkoła paraf. (w t. r. 22 chłopców i 25 dziewcz.), szkoła 2-klas. żydowska (58 chłopców), pensja prywatna żeńska, zwykłe urzędy powiatowe, sąd pokoju, inkwizent sądowy, urząd konskrypcyjny, st. poczt. i telegr. Własność mta stanowi 705 dzies. (278 ornej); dochód w 1869 r. wynosił około 3200 rs. Miasto nie ma żadnego znaczenia pod względem handlowym i przemysłowym. W 1868 r. było tu 124 rzemieślników (53 majstrów) i 1 browar piwny. Mieszkańcy (żydzi) zajmują się drobnym handlem i skupywaniem produktów rolniczych od okolicznych mieszkańców. Targi tygodniowe odbywają się co niedziela, nieznaczne jarmarki zaś d. 1—6 stycznia i 1—7 września. Paraf. praw., dekanatu (błahocynia) święciańskiego, ma 760 wiernych. Prawosł. dekanat święciański obejmuje 9 parafii: Ś., Spiaha, Zana-rocz, Sosnowo, Zaświrz, Ruskiesioło, Świetlany, Dubotówka i Hanuta, 9 cerkwi paraf., 7 filialnych, 1 kaplica i 14709 wiernych. Kościół katol. paraf. drewniany, na murowanym fundamencie, p. wez. WWSŚ., fundowany pierwotnie przez w. ks. Witolda (w 1414 r.), w 1638 r. odnowiony, konsekrowany przez Abrahama Wojnę, biskupa wileńskiego, w 1816 r. przebudowany przez proboszcza kś. Niedźwiedzkiego, wyrestaurowany w 1846 i 7 r. staraniem ówczesnego proboszcza kś. Mikołaja Kozłowskiego. Parafia katol., dekanatu święciańskiego, ma 12233 wiernych. Kaplice w Raczkowszczyźnie, Cerkliszkach (p. w. św. Domicelli, wzniesiona w 1826 r. przez Domicellę z Siekierzyńskich hr. Mostowską, z grobami rodziny hr. Mostowskich) i w Stanisławowie, dawniej w Konciarzynie, Lubochowszczyźnie i Antosorach. Fundusz ziemny dla probostwa święciańskiego potwierdził Zygmunt III; altaryą przy kościele fundował Jan Szczyt, marszałek litew., nadając dobra Szwinta. Dekanat święciański, dyec. wileńskiej, ma 15 parafii: Ś., Hoduciszki, Komaje, Łyntupy, Daugieliszki, Twerecz, Melegiany, Strunojcie, Połusze, Korkorzyski, Sorokpol, Łyngmiany, Łabonary, Kołtyniany i Kuku-ciszki, 73041 wiernych. Okrąg wiejski Święciany obejmuje wsi: Burby, Hołodajówka, Maciuny, Madziuny, Misiuny, Nowosiółki,

Rukszliszki, Rusaliszki, Wałka, Wiejkuny, Wojszkupy, Wróblewszczyzna i Zadworniki, oraz zaśc. Aścikiszki, Biezuwis, Cegielnia, Czerwonopole, Janieliszki, Jodzieliszki, Pipiryski, Rawszyki, Szelinis i Wielekskryckie, w ogóle 315 dusz rewiz. b. włośc. skarb., 7 osadników w. ross., 39 włośc. bezrolnych i 10 jednodworców. Gmina Ś., z urzędem gminnym we wsi Milach, składa się z 6 okr. wiejskich (Ś., Konciarzyn, Mile, Pokretona, Symoniszki i Wójtowstwo-Sudata), obejmuje 153 miejsc zamieszkałych, 1066 dym., 7540 mk. włośc. Ś. należą do najdawniejszych osad litewskich, jakkolwiek nieznanym jest rok założenia. Podlegały napadom Krzyżaków. W XVI w. były w posiadaniu Gasztoldów i wówczas wielkie puszcze zalegały okolice Ś. Po przyłączeniu do Rosyi (w 1795 r.) weszły w skład gub. wileńskiej jako mto główne powiatu zawilejskiego, od 1797 r. należały do gub. litewskiej, w 1801 r. przemianowanej na wileńską. Do 1837 r. Ś. należały do admirała Czyczagowa, poczem zostały zakupione przez skarb.

Święciański powiat, do 1842 r. zwany zawilejskim, znajduje się w płu. części gubernii i podług wymiarów Strjelbickiego zajmuje 99·74 mil al. 4827·5 w. kw. Graniczy od płu. z gub. kowieńską, od wschodu z pow. dzisieńskim i wilejskim, od płu.-zachodu i zachodu z pow. oszmiańskim i wileńskim. Powierzchnia powiatu jest falista, nigdzie jednak nie występują wyraźne wzgórza. Zroszony jest rzekami należącymi do systemu Niemna i Dźwiny Zehd., które przepływają po za granicami powiatu. Przedstawicielką systemu rz. Niemna jest Wilia z dopływami, uchodzącymi do niej wyłącznie od prawego brzegu, zaś do systemu Dźwiny należy Dzisna. Wilia na całej przestrzeni od ujścia rzeki Uszy (dopływ lewy) aż do ujścia Żejmiany (prawy dopływ) zrasza pld.-zehd część powiatu i prawie na całej tej przestrzeni odgranicza pow. święciański od pow. oszmiańskiego i wileńskiego. W granicach powiatu jest żeglowna, niema wszakże na niej przystani. Ma ona 8 wirów: o 2 w. poniżej dworu Domożynu (Prywit), o 3 w. dalej (Syzółki), o 3 w. od Żodziszek (Rawiat), o 8 w. poniżej tychże (Oszmian), naprzeciwko folw. Dubsk, o 2 w. od wsi Rymiszki (Zibucha), około wsi Bujaki (Czeremcha) i przy wsi Bujwidzie (Szakista). Z dopływów Wilii ważniejsze: Narocz, stanowiąca poniżej wsi Iża granicę z pow. wilejskim (spławna); Stracza, wypływająca z jez. Szwakszta, długa do 50 w., spławna na wiosnę; Żejmiana (spławna), wypływająca z jeziora t. nazw., długa do 70 w., stanowiąca na całej prawie tej przestrzeni granicę z pow. wileńskim. Rz. Dzisna dotyka

do pñ.-wschd granicy powiatu; od prawego brzegu uchodzi do niej: Podzisa, utworzona z połączenia rzki Orzwiety z Komajką; oprócz tego łączy się z nią rzka Miadziołka, wypływająca z jeziora t. nazwy. Powiat obfituje w błota i jeziora. Znajduje się w nim 106 jezior, zajmujących w ogóle 205 w. kw., z których najważniejsze: Narocz, największe w gubernii, mające $12\frac{1}{3}$ w. długości a $9\frac{1}{2}$ w. szerokości i zajmujące 72·4 w. kw.; dalej Świr ($13\frac{1}{2}$ w. dług., od 1— $2\frac{1}{2}$ w. szer., 17·5 w. kw.); Miadzioł (12 w. dług., 5 w. szer.); Miasro, Batoryn, Wiszniewskie ($4\frac{1}{2}$ w. dług., $3\frac{1}{2}$ w. szer., 9·6 w. kw.); Łusza (6 w. dług., 3 w. szer.); Kretony (7 w. dług., 5 w. szer.); Szwakszta W. (7 w. dł., 2 w. szer.); Szwakszta M.; Dury (6 w. dług., $1\frac{1}{2}$ w. szer.); Piórki (5 w. dług., $1\frac{1}{2}$ w. szer.); Styrnie (8 w. dług., do 2 w. szer.); Snowiliszki (do 5 w. długie, około 1 w. szerokie); Szwantonie (do $8\frac{1}{2}$ w. dług., 1 w. szer.); Żejmiana (do 10 w. dług., do 3 w. szer.). Największe błota znajdują się: w pobliżu folw. Stroczań, gdzie po obu brzegach rzki Straczy ciągną się nieprzebyte trzęsawiska, oraz w dolinach rz. Dżisny i Miadziołki wiele błot, wysychających podczas lata. Lasy w 1859 r. zajmowały przeszło 160000 dzies., t. j. 32% ogólnej przestrzeni. Z lasów skarbowych najrozleglejsze były lasy łabonarskie, mające 10524 dzies. (urządzone); dalej: daugieliskie, antesarskie, kołtyniańskie, bujwidzkie, korkorzyńskie i cerkliskie. W 1880 r. było w powiecie (bez mta powiat.) 145525 mk., w tej liczbie 13148 prawosł., 122,453 katol., 5460 rozkolk., 311 ewang., 4051 żydów i 102 mahomet.; podług stanów: 5188 szlachty, 144 duchow. różnych wyznań, 50 obyw. honorowych i kupców, 13323 mieszczan, 123245 włościan, 3332 st. wojskowego, 90 cudzoziemców i 153 in. stanów. Pod względem etnograficznym masę ludności stanowią Litwini (w 1859 r. 82%), dalej Białorusini (6·5%), Polacy (5·5%), żydzi (3·4%). Granicę pomiędzy plemieniem litewskim a białoruskiem stanowi linia przeprowadzona od mka Postawy przez Świr do Michaliszek; na północ od linii tej zamieszkują Litwini, na południe Białorusini. Pod względem administracyjnym powiat dzieli się na 4 okręgi policyjne (stany): Łyntupy, Kołtyniany, Hoduciszki i Wiszniów, obejmujące 22 gmin: Święciany, Zabłociszki, Melegiany, Twerecz, Daugieliszki, Łyngmiany, Kukuciszki, Michajłowo, Kiemieliszki, Aleksandrowo, Łyntupy, Komaje, Hoduciszki, Jasiewo, Kobylniki, Zanarocz, Szemietowo, Świr, Niestaniszki, Wiszniów, Dubotówka i Wojstom, z których 10 pierwszych należy do 1 okr. pok. do spraw włośc., 12 zaś ostatnich do 2-go okr. (biura obu w Święcianach). Gminy te dzielą się na

99 okr. wiejskich (starostw) i obejmują 1741 miejsce zamieszkałych, mających 10679 dym. Oprócz wsi, zaśc. itp. znajduje się w powiecie 37 miasteczek: Balingródek al. Balinpol, Cejkinie al. Kiejzy, Daniszewo, Daugieliszki, Gawejniany, Hoduciszki, Kiemieliszki, Kluszczań, Kobylniki, Koczergiszki, Komaje, Kołtyniany, Konstantynowo, Korkorzyski, Kukuciszki, Łabonary, Łyngmiany, Łyntupy, Melegiany, Niestaniszki, Poddrodzie, Połusze, Porynga, Poszumień, Powiewiorka al. Sorokopol, Skoduciszki, Śpiałha, Strunojcie, Świr, Świranki, Szemietowo al. Szemietowszczyzna, Twerecz, Wiszniów, Wojstom, Zaświrz, Żeladź i Żodziszki. Miasteczka te, z małym wyjątkiem (głównie Hoduciszki, Świr, Komaje, Kobylniki i Żodziszki), są to właściwie tylko wsi kościelne, mające od 30 do 400 mk. Pod względem sądowym powiat rozdzielony jest na: 3 rewiry inkwirentów sądowych (1 i 2 w Święcianach, 3-ci w Świrze) oraz 4 rewiry sądów pokoju, z których 4-ty, oprócz gm. Kiemieliszki pow. święciańskiego obejmuje 5 gmin pow. wileńskiego (Giedrojcje, Malaty, Janiszki, Niemenczyn i Bystrzyca). Pod względem kościelnym parafie prawosł. stanowią jeden dekanat (błahoczynie) święciański, katolickie zaś dwa dekanaty: święciański i świrski. W powiecie znajduje się 25 szkółek wiejskich (Święciany, Michajłowo, Zabłociszki, Kukuciszki, Daugieliszki, Łyngmiany, Hoduciszki, Zahacz, Twerecz, Szemietowo, Aleksandrowo, Kiemieliszki, Żeladź, Łyntupy, Zaświrz, Niestaniszki, Śpiałha, Dubotówka, Wojstom, Ruskiesioło, Hanuta, Zanarocz, Melegiany, Komaje i Kobylniki) oraz 4 szkółki parafialne (we wsiach: Łycewicze i Roliceze w par. Śpiałha i we wsiach: Chausty i Lachowszczyzna w par. Hanuta). W 1885/6 r. w szkołkach wiejskich uczyło się 1132 chłopców i 58 dziewcząt, w parafialnych zaś 43 chłopców. Pomimo niezbyt urodzajnej gleby, przeważnie piaszczystej a miejscami tylko gliniastej, rolnictwo stanowi główne zatrudnienie ludności. Pod rolą orną znajduje się do 104000 dzies., t. j. 22% ogólnej przestrzeni. Produkcya zboża wystarcza na zaspokojenie miejscowych potrzeb. Oprócz zboża w północnej części powiatu, graniczącej z gubernieńską, zajmują się uprawą lnu. Hodowla bydła niezbyt rozwinięta. W 1858 r. było tu 21908 sztuk koni, 29064 bydła rogatego, 30136 owiec zwyczajnych, 1205 rasy poprawnej, 1863 kóz i 19528 świń. Mieszkańcy osad położonych nad jeziorami zajmują się rybolarstwem, w okolicach zaś leśnych ścinaniem i obrabianiem oraz spławom drzewa i wyrobem naczyń drewnianych. Przemysł fabryczny nieznaczny, ograniczał się w 1868 r. na 18 gorzelniach i 5 browarach piwnych.

Handel koncentruje się w rękę żydów, przemieszkujących w miasteczkach, gdzie też odbywają się targi. Jarmarki 3 razy do roku odprowadzają się tylko w Hoduciszkach. Pod względem komunikacyjnym zachodnią część powiatu przecina dr. żel. warsz.-petersburska, ze stacyami: Dukszty, Duda, Ignalino, Święciany, Kretonka. Drogi pocztowe prowadzą od st. dr. żel. Święciany przez mto Święciany do Świru; od mta Święciany do st. Głębokie przez Hoduciszki, Komaje, Postary; od st. Postawy do st. Miadziół; od st. Komaje do st. Kobylniki i od st. Podbrodzie do st. Kiemieliszki. Herb powiatu (nadany 9 czer. 1845 r.) przedstawia w górnej połowie pogoń na polu czerwonym, w dolnej zaś dwie sielawy na polu niebieskiem. Marszałkami szlachty pow. zawilejskiego al. święciańskiego byli (w porządku alfabetycznym): Bortkiewicz Wincenty h. Lubicz, Czechowicz Ignacy h. Ostoja (1798—1800 r.), Czechowicz Kazimierz h. Ostoja (1820), Chomiński Stanisław h. Poraj (1850—4), Ewdokimow Aleksander (1867—72), Izmajłow Konstanty (1872), Morykoni hr. Benedykt h. własny (1805), Mostowski hr. Edward h. Dołęga (1813—31), Plater hr. Konstanty h. Trzy bramy (1809—11), Przeździecki hr. Karol h. Prus (1812), Sulistrowski Kazimierz h. Lubicz (1817), Świątecki Fabian (1816, 35), Świątecki Henryk (1855—63). 2.) **Ś.**, ferma rządowa, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, o $\frac{1}{2}$ w. od Święcian, ma 1 dm., 20 mk. starowierów. 3.) **Ś.** al. *Nowo Święciany*, st. dr. żel. warsz.-petersburskiej, nad rzeką Grejmią, pow. święciański, w 2 okr. pol., o $11\frac{1}{2}$ w. od Święcian, ma 13 dm., 82 mk. (18 praw., 17 katol., 13 ewang., 44 żydów). Pomiędzy st. Podbrodzie (25 w., właściwie przyst. Kretonka o 12 w.) a st. Ignalino (22 w., właśc. przyst. Pokretony o 12 w.), odl. jest o 585 w. od Petersburga, 72 w. od Wilna, a 460 w. od Warszawy.

J. Krz.

Świecica 1.) wś i fol., pow. sandomierski, gm. Obrazów, par. Kleczanów, odl. od Sandomierza 10 w., ma 32 dm., 190 mk. W 1827 r. było 30 dm., 130 mk., par. Obrazów. W 1884 r. folw. Świecica rozl. mr. 450: gr. or. i ogr. mr. 381, łąk mr. 33, pastw. mr. 23, nieuź. mr. 13; bud. mur. 8, z drzewa 16; płochoz. 6 i 14-pol.; wiatrak. Wś Ś. os. 36, mr. 264; wś Komorna os. 27, mr. 301; wś Zagrody os. 17, mr. 88. W połowie XV w. wś Ś., w par. Obrazów, własność Gutha h. Rawa, miała 7 łąn. km., 2 karczmy, zagr., z których płacono dziesięcinę, wartości 6 grzyw., bisk. krakowskiemu. Folw. rycerski płacił dziesięcinę pleb. w Obrazowie (Długosz, L. B., II, 353, 354). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś Ś., własność Wol-

skiej i Bystrowskiego, miała 9 osad., $4\frac{1}{2}$ łąn., $1\frac{1}{2}$ puste, 5 zagr. z rolą, 2 kom. z bydłem (Pawiński, Małop., 171). 2.) **Ś.** al. *Świeciny*, wś włośc. nad rzeką Czarną, pow. stopnicki, gm. Ogłędów, par. Koniemłoty, leży przy trakcie ze Stopnicy do Staszowa, naprzeciw Rytwian, ma 48 os., 565 mr. Świeciecki gaj ma 6 os., 83 mr. W 1827 r. było 35 dm., 202 mk. Wechodziła w skład dóbr Łubnice. W połowie XV w. w par. Koniemłoty, własność klasztoru św. Krzyża, miała 11 łąn. km., z których płacono po 1 seksagenie, 30 jaj, 2 koguty, 2 sery, odrabiano 4 dni; karczma, 3 zagr. z rolą płaćli pół grzywny. Wszystkie role kmieccie dawały dziesięcinę snopową i konopną, wartości 10 grzywien pleb. w Koniemłotach (Długosz, L. B., III, 125, 238, 239). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 we wsi Ś. kasztel. bełzki płaćli od 8 osad., 4 łąn., 1 zagr. z rolą (Pawiński, Małop., 229). 3.) **Ś.**, wś, fol. i dobra, pow. chełmski, gm. i par. Olchowiec, odl. 18 w. od Chełma, posiada cerkiew filialną, należącą do par. Bezek, szkołę początkową. W 1827 r. było 57 dm., 344 mk. Dobra Świecica składały się w 1877 r. z fol. Ś. i Pniewno, rozl. mr. 2679: fol. Ś. gr. or. i ogr. mr. 512, łąk mr. 223, past. mr. 90, lasu mr. 654, nieuź. mr. 27; bud. z drzewa 18; fol. Pniewno gr. or. i ogr. mr. 381, łąk mr. 78, pastw. mr. 171, lasu mr. 501, nieuź. mr. 42; bud. z drzewa 10; lasy nieurządzone, pokłady torfu. Wś Ś. os. 63, mr. 991; wś Pniewno os. 51, mr. 817; wś Sewerynow os. 21, mr. 323. Dobra Ś. i Olchowiec należały w XVIII w. do Komorowskich. Br. Ch.

Świecica 1.) rzeczka w pow. lidzkim, prawy dopływ Niemna, bierze początek na gruntach wsi Łagody, płynie w kierunku południowym przez Janopol, Ludwinów, Mokrzec, Pożniakowszczyznę, Rakowice, Rusaki, Rząśnicę. 2.) **Ś.**, rzeka w gub. grodzieńskiej, dopływ Rosi (lew. dopł. Niemna), stanowi właściwie jej źródła. 3.) **Ś.**, rzeka w pow. nowoaleksandrowskim, prawy dopływ rzki Dudy (dopł. Dzwiny).

Świecica 1.) dobra, pow. wołkowyski, w 2 okr. pol., gm. Tołoczmany, o 10 w. od Wołkowyska, na płu.-zach. od Łopienicy, posiada zarząd gminy tołoczmańskiej. 2.) **Ś.**, białoruskie *Swiacica*, wś poduchowna, pow. piński, w 1 okr. pol. Pohost, gm. Chotynicze, ma 20 osad, 97 mk.; własność hr. Potockich. Miejscowość całkiem odosobniona, bez dróg. Nadana w 1586 r. przez ks. Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła Sierotkę jezuitom w Nieswieżu. Prawie o 1 milę na południe od Ś. leży wielkie jezioro, zwane Świecieckim al. Wyganieckim. A. Jel.

Świecica, wś skarbowa nad Zamczykiem, dopł. Bohu, pow. brachławski, okr. pol. i sąd

Niemirów, gm. Monasterskie, par. kat. Bra-
cław (o 9 w.), ma 86 osad, 334 mk., 934 dz.
ziemi włośc., 61 cerkiewnej; cerkiew p. w.
Podwyższenia Krzyża św., wzniesiona w 1768
r., ma 915 parafian. Wchodziła w skład sta-
rostwa bracławskiego.

Dr. M.

Święcice 1.) wś i folw. nad rz. Pisia (dopł.
Bzury), pow. błoński, gm. Radzików, par.
Rokitno, odl. 5 w. od Błonia, ma 325 mk.,
wiatrak, cegielnię. W 1827 r. 11 dm., 153
mk. W 1887 r. folw. Ś. rozl. mr. 1476: gr.
or. i ogr. mr. 527, łąk mr. 66, past. mr. 81,
lasu mr. 754, nieuż. mr. 46; bud. mur. 4,
drewn. 20; płodozm. 8-pol., las nieurządzony.
Wś Ś. os. 31, mr. 249; wś Kiełpienszczyzna
os. 8, mr. 243. Jestto starodawne gniazdo
rodu Święcickich, którzy siedzą tu już za
Zygmunta Augusta (Lustr., 4—92). 2.) Ś.,
w XV w. *Szwyczyce*, wś, pow. miechowski,
gm. Nieszków, par. Ślabosów. W 1827 r. 18
dm., 163 mk. W połowie XV w. Ś. należy
do par. Ślabosów (Ślawoschow). Większa
część wsi należy do klasztoru tynieckiego,
który tu posiada piękny folwark, karcznię
z łąnem ziemi, dającą 2 grzyw. czynszu; czte-
ry łąny kmiecie dawały klasztorowi czynszu
po grzywnie z łąnu, po 30 jaj, koguty, dwa
kapłony, dwa sery. Były też dwie części
szlacheckie (w drugim opisie podaje Długosz
za dziedzica Jana Opatkowskiego h.; Jastrzę-
biec, który ma tu 4 łąny) z folwarkami, dwaj
zagrod. z rolą, dający po groszu czynszu.
Dziesięcinę z całej wsi pobierał klasztor (Dłu-
gosz, L. B., II, 75 i III, 212). Według reg.
pob. pow. ksiąskiego z r. 1490 wś Ś. miała 1
łąn. W r. 1581 Stokowski i Domirchowski
płacili od 6 półłan. km., 3 zagr. bez roli, 2
kom. bez bydła (Pawiński, Małop., 440, 89).
3.) Ś. *Wróble* i *Archutówko* dwa folw. i wś
włośc., pow. plocki, gm. Święcice, par. Or-
szymowo, odl. 24 w. od Płocka, ma 24 dm.,
268 mk. W 1827 r. Ś. Wróble 6 dm., 30 mk.;
Ś. Archutówko 7 dm., 35 mk. W 1881 r. rozl.
mr. 1153: fol. Ś. Wróble gr. or. i ogr. mr. 559,
past. mr. 38, lasu mr. 93, nieuż. mr. 21; bud.
mur. 4, drewn. 6; płodozm. 7 i 10-pol.; fol.
Archutówko gr. or. i ogr. mr. 390, past. mr.
7, lasu mr. 35, nieuż. mr. 10; bud. drewn. 10;
płodozm. 5 i 10-pol., las nieurządzony, wia-
trak. Wś włośc. ma około 200 mr. Ś. gmina
należy do sądu gm. okr. IV, ma 19,372 mr.
obszaru (621 nieuż.), 439 dm., 5451 mk.
W gminie znajdują się dwa kościoły, kaplica,
2 szkoły, kasa wkładowo-zaliczkowa, 2 ce-
gielnie, 4 karczmy, browar. W skład gminy
wchodzi: Arciszewo, Archutowo, Archutów-
ko, Borzeń, Brody-Małe, Bielice, Cioćkowo,
Cybulin, Galki, Grodkowo, Grodkówko, Gli-
nice, Główeczyn, Karwowo, Kobylniki, Kieł-
tyki, Liwin, Łasocin, Marcyanna, Mała-Wieś,

Murłowo, Nakwasin, Nizdżino-Duplice, Orszy-
mowo, Perki, Pozarzyn, Przykory, Pruszczyń,
Rostkowie, Słomin, Święcice, Węgrzynowo
Wielkie, Wilkanowo.

Br. Ch.

Święcichów al. *Święcichowo*, ob. *Święcie-
chowo*.

Święcickie al. *Wyganowickie*, *Wyganowskie*,
jezioro na zach.-płn. krańcu pow. pińskiego,
przy granicy pow. słonimskiego, wchodzi
w system wodny Ogiński, łącząc Jasiołdę ze
Szczarą (ob. *Ogiński kanał* i *Szczara*). Stanowi
ono główny zbiornik dla systemu wodnego
Ogińskiego, będąc położonem wyżej ponad
okoliczne moczary; długie prawie 7 w., szer-
okie 4 w., bez żadnych dopływów; napełnia
się wiosną wodami Szczary przez t. zw. kanał
Północny, głębokość w zimie do 7½ st. po-
nad bortnicą śluz, utrzymujących w jeziorze
potrzebny poziom wody; kanał Południowy,
idący ku Jasiołdzie, ma 42 w., kanał Północ-
ny idący ku Szczarze, 2 w. i 15 sąż. Brzegi
jeziora niedostępne, bagnisto-lesiste; zajmuje
prawie 22 w. kw.; bardzo rybne. Na przeciw-
ległych brzegach jeziora leżą wsi: Wygo-
noszcza i Święcice. Niegdys jezioro leżało na
granicy puszczy królewskiej, włości „Wiaż-
skiej“ (ob. *Rewizya puszczy*, str. 13). A. Jel.
Święcie, osada młyn., pow. łęczycki, ob.
Krzyszkowice.

Święcie, jezioro, pow. trocki, w dobrach
Kowale. Leży nad niem wś Butkienie.

Święciec, w XVI w. *Szwyczyecz*, wś i
folw. poduchowny rząd., pow. koniński, gm.
i par. Kramsk, odl. od Konina 25 w.; wś ma
11 dm., 123 mk.; folw. 2 dm., 1 mk. Wieś ta
powstała na obszarze ziemi, nadanym jako
uposażenie kościołowi w Kramsku (istniał już
w XIII w.). Na początku XVI w. dawali
kmiecie plebanowi czynsz po trzy i pół ferto-
nów z łąnu, po 2 kapłony, 10 jaj i robociznę
konną i pieszą wedle wymagań plebana (Ła-
ski, L. B., I, 223). Według reg. pob. pow.
konińskiego z r. 1579 wś Ś., w par. Kramsko,
miała 2 łąny (Pawiński, Wielkp., I, 232).

Święciec, *Światac*, wś, pow. krzemieniecki,
okr. pol. Jampol (o 15 w.), gm. Święciec, par.
kat. Teofipol (o 9 w.), na płaskim stepie po-
łożona, bezleśna, w glebie bardzo urodzajnej.
Największa wś w powiecie; w 1837 r. miała
320 dm., cerkiew, piec wapienny. Około 1859
r. należała do Chodkiewiczów. Według wie-
ści gminnej wś Ś. założyli Szwedzi po prze-
granej pod Połtawą.

Święciec, pow. kościański, ob. *Świniec*.

Święcichów, ob. *Świeciechów*.

Świeciechowa, niekiedy *Świeciechowo* i
Świeciechów, *Svecechov* w r. 1258, *Sveczcov* r.
1333, *Swanczechow* r. 1366 i 1458, urzęd.
Schwetzkau, miasto, pow. wachowski (Leszno),
o 6 klm. na zach. od Leszna i 12 klm. na płn.

od Wschowy. Jest siedzibą komisarza obwodowego i urzędu stanu cywilnego; ma kościół par. kat., szkołę, agencję poczt., 4 jarmarki, 226 dm., 414 rodzin, 1657 mk., 1577 kat., 77 prot., 3 żyd. i 1899 ha (1446 roli, 101 łąk, 198 lasu). Przez Ś. przechodzi żwirówka, łącząca trakt kościański-leszczyński z wschowsko-włoszakowskim. Herb miasta wyobraża św. Wita. Kościół p. n. św. Jakuba apostoła istniał już w r. 1333; w tym bowiem czasie występuje pleban (Kod. Wielkop.). Po spaleniu Ś. w r. 1474 przez Szlązaków, stanął około r. 1483 nowy kościół z cegły, z wieżą, staraniem sołtysa Jerzego, z zebranej w tym celu jałmużny (Pomn. Dziej. Pol., V, 640). Kościół ten ulegał kilkakrotnym pożarom; ostatni raz odnawiany był po r. 1780; znajduje się w nim słynący cudami obraz N. M. Panny, tudzież niektóre nagrobki, opisane przez J. Łukaszewicza (Kośc. par., II, 298—299). Istnieją tu 2 altarye: św. Rożańca i Wawrzyńca, bez altarystów; bractwa: rożańców (od r. 1660) i św. Szkaplerza (od r. 1719). Księgi kościelne zaczynają się od r. 1789. Par., licząca 2100 dusz, składają: Mączyn, Ogrody, Przybyszewo, Święciechowa, Trzebiny i Wilczy folwark czyli Wilcze Trzebiny. Filią Ś. był nie istniejący już kościół w Ogradach, oraz kościółek szpitalny p. w. św. Walentego w Ś., który spłonął w pożarze r. 1780. Kościółek, szpital i szkoła istniały już w r. 1610. Ludność, przeważnie polska i katolicka trudni się rolnictwem, drobnym handlem i przemysłem. W r. 1579 opłacało miasto 9 fl. 18 gr. soszu; było tu 31 łąnów osiadłych, 28 komor. z bydł. i 2 prasołów; w r. 1800 było 218 dm., 20 wiatraków i 1264 mk., między którymi 31 płócienników, 20 młynarzy, 15 szewców, 12 rzeźników, 7 mielcarzy, 5 szynkarzy, 4 krawców, po 3 olejników i stolarzy, 1 sukiennik, rękawicznik, kołodziej, murarz, kuśnierż, oberżysta i organista. Miasto miało 14,122 tal. długu; utrzymywało katar i 2 stróżów nocnych; dochody wynosiły 2587 tal. a rozchody 2291 tal.; około r. 1810 było tu 1300 mk., między którymi 126 płócienników; w 1811 r. 219 dm., 1181 mk.; 1843 r. 246 dm., 1554 mk. (1497 kat., 51 prot., 6 żyd.). Żydów nie cierpiano dawniej w mieście. Ś. była odwieczną własnością benedyktynów w Lubiniu; wymienia ją jako posiadłość klasztoru ks. Bolesław w dokum. z r. 1258; później zatwierdzali tę własność Przemysław I w r. 1294 i Henryk, syn Konrada, ks. na Głogowie w r. 1302. Ks. Przemysław pozwoił w r. 1277 osadzać Ś. i Radłów na prawie niemieckim. Ś. była miastem w r. 1333 i miała swe wójtowstwo, o które toczyły się spory między klasztorem a wójtem Janem Warmulem; w r. 1366 War-

mul sprzedał wójtowstwo kaszt. gnieźnieńskiemu Wincentemu, który je odstąpił Mikołajowi Korzbokowi (Kod. Wielkop.). W r. 1458 dostawiła Ś. 10 pieszych na wyprawę malborską; była przeto znaczną już osadą; w r. 1469 król Kazimierz ustanowił w Ś. „in districtu poznaniensi“ 2 jarmarki do roku (Rykaczewski, Invent., 288); r. 1474 Szlązacy, pustosząc Wielkopolskę, spalili Ś. Reformacya znalazła tu zwolenników, których opat Stanisław Kiszewski († 1604) przywrócił kościołowi katol. (Pomn. Dziej. Pol., V, 636). Ś. wchodziła w skład ziemi wschowskiej. Objasnienia do XVIII tomu Buesching'a „Magazyn dziejów“ i t. d. wyszły w języku niemieckim ze zmyślonem miejscem druku: „Schwetzka in Gros-Pohlen“ (ob. Bandkie: Hist. Druk., II, 144). W r. 1780 d. 3 czerwca spłonęło prawie całe miasto. Pożar w r. 1861 również zniszczył miasto. Rząd pruski sprzedał je z innemi majątkami radcy gabinetowemu von Beyer. Majętność składały przed zaborem: Gniewowo, Górka Duchowna, Mączyn, Ś. mto i folw. i Wonieść. Folw. klasztorny, który stanowi wschodnią część osady Ś., przezwano między r. 1874 i 1884 *Reichenau*. Folw. ten wraz z Mączynem (2 dm., 17 mk.), przezwanym *Wiese*, tworzy okrąg dworski, mający 4 dm., 55 mk. (48 kat., 7 protest.) i 184 ha obszaru (160 roli, 57 łąk, 16 lasu). E. Cal.

Święcienica, wś, pow. pułtuski, gm. Zegrze, par. Seroek. W 1827 r. 11 dm., 60 mk.

Święcieniec, wś, pow. płocki, gm. Ramutówko, par. Święcieniec, odl. 13 w. od Płocka a 3 w. od Wisły, posiada kościół par. drewn., karczmę, 6 dm., 27 mk., 116 mr. W 1827 r. 1 dm., 29 mk. Zdaje się, że par. istniała tu już w XV w. Wieś zapewne powstała na ziemi nadanej kościołowi (jak o tem świadczy nazwa). Przy przebudowie plebanii znaleziono na belce modrzewiowej napis: odnowiona R. P. 1572. W aktach kapituły wspomniana jest parafia pod 1518 r. Obecny kościół wzniesiony z drzewa 1731 r.; odnowiony około 1886 r. Piękną monstrancyą, w stylu odrodzenia, ofiarowali r. 1723 Kanigowscy (z pobliskiego Kanigowa). Ś. par., dek. płocki (dawniej wyszogrodzki), 909 dusz. Br. Ch.

Święcienin, wś, pow. szczeciński, gm. i par. Radziłów. W 1827 r. 22 dm., 135 mk.

Święcina, pow. opolski, ob. *Neuwedel* 1.).

Święcinek al. *Święcinko*, dawniej *Święcin*, urząd *Swiencinek*, folw. i huby, pow. średzki, o 5 klm. na wsch.-płn. od Śwarzędza (poczt. i st. dr. żel.), po lew. brzegu Cybiny (dopł. Warty), między Uzarzewem (par. rz.-katol.) i Sarbinowem. Folw. ma 5 dm., 86 mk. i należy do dóbr uzarzewskich; huby (2 dm., 11 mk.) wchodzi w skład okr. wiejskiego: Uza-

rzewo. Ś. obejmował w 1580 r. 2 łany osiadłe i młyn; dziedzicem był Krzysztof Iwiński. Około r. 1793 należał do Kurcewskich, później do Lipskich, w końcu do Żychlińskich.

Świeciniki, folw. dóbr Kowale, w pow. trockim.

Świeciny 1.) w XVI w. *Swyeczyny duplex*, ws i folw., pow. kutnowski, gm. Mikstał, par. Grochów, odl. 10 w. od Kutna, ma 165 mk. W 1827 r. Świeciny miały 11 dm., 66 mk., Świecinki 8 dm., 69 mk. W 1888 r. folw. Ś. rozł. mr. 545: gr. or. i ogr. mr. 518, łąk mr. 9, nieuż. mr. 18; bud. mur. 6, drewn. 6. Wś Ś. os. 21, mr. 103. Na początku XVI w. Ś. duplex (Świeciny i Świecinki) dawały dziesięcinę plebanowi w Grochowie (Łaski, L. B., II, 476). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 we wsi Ś. siedziała szlachta częściowa nie mająca kmieci. W części Ś. major, L. Świeczyński płacił od 1/4 łąnu; Wojciech Świeciński od 1 łąnu. W części Ś. minor Grudziński i Bielicki płać od 1/4 łąnu, 1 zagr.; Świeczyński Zaczekowie od 1/2 łąnu; K. Świeczyński 3/4 łąnu; Siemianowski 1 łąnu, 1 zagr.; M. Świeczyński 1/4 łąnu (Pawliński, Wielkop., II, 82 i 136). 2.) **Ś.**, pow. stopnicki, ob. *Świecica*. *Br. Ch.*

Świeciowiszki, os., pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny, odl. od Maryampola 36 w., 1 dm., 5 mk. W 1827 r. 1 dm., 7 mk. Przebywał tu r. 1425 d. 28 września Władysław Jagiełło, chroniąc się w tych lasach przed zarazą (Kod. dypl. pol., II, 415).

Świeck-Wielki, w XIII w. *Swantsko*, ws drobnej szlachty nad rzeką Brok, pow. mazowiecki, gm. Szepietowo, par. Dąbrowa Wielka, odl. 6 w. od Wysokiego Mazowieckiego, posiada 800 mk., 1148 mr. obszaru, młyn wodny i wiatrak. W 1827 r. 42 dm., 269 mk. W 1870 r. folw. Ś. Strumiany rozł. mr. 347: gr. or. i ogr. mr. 194, łąk mr. 24, lasu mr. 117, wody mr. 1, nieuż. mr. 12; bud. drewn. 18; las nieurządzony. Jestto starożytna osada, położona na stokach płaskowzgórza górującego ponad doliną rz. Broku, na dawnej granicy Mazowsza i Podlasia. Istniał tu jeden z pogranicznych grodów, a przy nim targowisko i kościół. Akt Konrada z 1203 r. (?), wyliczając posiadłości biskupów płockich, wymienia „castrum Svantsko“, z licznym szeregiem należących do niego wsi. Przy zamku jest kościół („ecclesia de Swansk“), mający za uposażenie wsi „Crivovo, Kebla“. Przy zamku pobierano cło, głównie od prowadzonej tędy soli. Ponieważ pierwszymi kolonizatorami tych stron byli książęta piastowscy i biskupi płoccy, stąd pierwotni osadnicy przybywali zapewne przeważnie z Wielkopolski, Kujaw, Pomorza, jak o tem świadczą nazwiska osad. Napływ ludności mazurskiej i roz-

rost drobno szlacheckich osad spowodził zmiany w nazwiskach, niepozwalające odszukać znacznej części nazw podanych w dokum. Konrada (ob. Kod. Mazow., 337, 338). Zdaje się, że założenie miasta na obszarze pobliskiej wsi Wysokie, spowodziło upadek Ś. i pozba-
wiło osadę kościoła parafialnego. *Br. Ch.*

Świeckie Rytale, ob. *Rytale* 3.).

Świeconka, wzgórze w pow. poznańskim, o 5 1/2 klm. na pñ.-zach. od Stęszewa, na pñ.-wsch. wybrzeżu jeziora Tomickiego, pod Lisówkami. Podanie mówi, że tu niegdyś pokutował konny myśliwiec z psami na smyczy. Poszukiwania archeologiczne nie wydały rezultatów. *E. Cal.*

Świeculiszki, ws, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 30 w. od Poniewieża.

Świedzieniewice, ob. *Śwędzieniewice*.

Świekówice, część gm. Hołe, pow. Rawa Ruska.

Świeżki 1.) ws, pow. szczuczynski, gm. Grabowo, par. Lachowo. 2.) **Ś.**, pow. ostrowski, gm. Warchoły, par. Rossochate.

Świąt...., ob. *Świac....*, *Świat....*

Świąta, żmudzkie *Szwinta uppe* (świąta rzeka), nazwa wielu rzek w gub. kowieńskiej. Według podania ludu litewskiego rzeki t. n. dla tego są tak liczne, że każdą rzekę, w której pogan chrzczono, zwano Świątą. Baliński temu przeczy, twierdząc, że rzeka przepływająca pod Wilkomierzem już w XIII w. zwała się Świątą. Ważniejsze z nich są: 1.) **Ś.**, rzeka w pow. nowoaleksandrowskim i wilkomierskim, prawy dopł. Wilii. Wypływa z jez. Szwentis (Święte), w par. sołockiej, na pñ.-zach. od mka Smolwy (w pow. nowoaleksandrowskim), przepływa przez jez. Dusiaty, od którego nosi nazwę Dusiatki, następnie przerznąwszy szosę o 7 w. od st. Degucie, przybiera nazwę Ś. i kierunek pñ.-zach., przepływa pod mkiem Antolepty, poczem zmieniawszy kierunek na północny, pod mkiem Dusiaty zlewa swe wody z jez. Sorty, wypłynąwszy z którego, łączy je szerokim rękawem z jez. Rosza, poczem płynie ku pñ.-zach. do mka Uszpole (pow. wilkomierski). Przybrawszy od prawego brzegu rzekę Peliszę, Ś. zwraca się ku pñ., przecina pow. wilkomierski na dwie prawie równe części, mija mka Androniszki, Onikszy, Kowarsk i mto Wilkomierz i przyjąwszy w końcu kierunek zachodni, pod wsią Kułwa, o 5 w. powyżej mka Janowa, uchodzi do Wilii. Długość biegu w pow. nowoaleksandrowskim wynosi około 50, w wilkomierskim zaś przeszło 150 w., szeroka od 20 do 25 saż., przy ujściu zaś do 40 saż., głęboka od 3 do 8 stóp. Dno ma piaszczyste, brzegi miejscami urwiste, miejscami zaś piaszczyste lub błotniste (jak około wsi Świadoście, Ołoty, Polepie i mka Onik-

szty). W wielu miejscach występują na nich obnażenia wapienia, mające za podłoże gips. Spławna na wiosnę od jez. Sorty; żegluga uniemożliwia niski stan wody podczas lata. Dopływy nieznaczne. Ważniejsze z nich od praw. brzegu: Szateksznia, uchodzące do Ś. p. n. Jary, Pelisza, Musza i Stara (Siania); od lewego zaś: Wiżuna, Onikszta, Wirynta, Cesarka al. Sesarka i Szyrwinta. Przy ujściu rz. Ś. do Wilii znajduje się rapa Sołupa. 2.) Ś. al. *Świętucha*, rzka w pow. rossieńskim, prawy dopł. Niemna (pomiędzy Mitwą i Jurą). Wraz z prawym swym dopływem Jotczakielis (Jotczakellis) stanowi część granicy gub. kowieńskiej od Pruss. Uchodzi do Niemna pod wsią Poświęcie (Poświętą). 3.) Ś. al. *Swentupa*, rzka w pow. szawelskim, lewy dopływ rzki Dobikinia. 4.) Ś., tak się zowie też rzeka Wyrwita. 5.) Ś., niem. *Heiligen Aa*, łotew. *Szwent-Aa* al. *Szwentupe*, rzeka przymorska w Kurlandii, dopływ morza Bałtyckiego. Bierze początek w pow. telszewskim, na pld.-zach. od mka Masiady, przy wsi Żalogiry, płynie początkowo w kierunku pld.-zach., poczem przybrawszy od praw. brzegu na granicy Kurlandii rzekę Łuknię (u W. Pola Łukane), zmienia kierunek na pld.-zachodni i do fol. Budendickshof stanowi część granicy pomiędzy gub. kowieńską a kurlandzką, poczem wkracza do Kurlandii i o 1½ w. od wsi Swenty uchodzi do Bałtyku. Długa około 60 w., posiada dostateczną głębokość, tak że chodzą po niej barki, zanurzające się na 1½ stopy. Oprócz Łukni i Dorby, biorącej początek na pld.-wschód od mka Dorbiany i uchodzącej pod Budendickshof, Ś. przybiera tylko nieznaczne dopływy, między innymi w gubernii kowieńskiej rzekę Pławszynę (w pobliżu źródła) i rzekę Judupis (przy wsi Stare Impilty). Rzeka Ś. stanowiła dawniej na całej swej przestrzeni granicę gub. wileńskiej (część której stanowi dzisiejsza gub. kowieńska) od kurlandzkiej. Przy ujściu rzeki znajdował się niegdyś port, dogodniejszy od Połagi, zwany Świętym. Za czasów Jana III Sobieskiego kompania angielska otrzymała pozwolenie na utrzymywanie tu kantoru, który założył w r. 1685 anglik Horst. Port jednak był już wówczas zniszczony. Podług podania bowiem Gustaw Adolf (1625 r.), z poduszczenia kupiectwa ryńskiego, przysłał na 9 okrętach kamienie, któremi port zasypany został. *J. Krz.*

Święta, niem. *Schwente*, 1653 r. *Święcin* i *Święte*, ws, pow. złotowski, st. p. i par. kat. Złotowo (o ¾ mili); posiada szkołę ewang. 1-klas. (64 dzieci) i 2-klas. katol. (133 dzieci); 2752 ha (1892 roli or., 197 łąk, 160 lasu); 1885 r. 188 dm., 236 dym., 1328 mk.; 748 kat., 571 ew., 9 żyd.; na kol. Nową Świętę przypada 38 dm. i 259 mk. R. 1732 i 1752

dostają Niemieccy sołtysi tutejsi przywileje, z warunkiem obsadzenia miejsc pustych Niemcami. Wieś dzieliła się na część niemiecką i polską, która też miała swego sołtysa (ob. Der Kreis Flatow von Schmitt, str. 279). Wizytacya Jezierskiego z r. 1695 opiewa, że tu było 40 włościan (coloni); mesznego dawał każdy żyta po 1 kor. wielkiej miary łobzenickiej, owsa zaś po pół korca; od pustych włók zaś według kontraktu (ob. str. 58). *Ks. Fr.*

Święta Anna 1.) ws włośc., pow. noworadomski, gm. Dąbrowa, par. Przyrów (odl. 3 w.). Leży przy drodze bitej z Koniecpola do Częstochowy, z odnogą do Kłomnic, ma 25 dm., 188 mk., 300 mr. (123 mr. roli); osada karcz. 3 dm., 5 mk., 5 mr. St. p. W 1827 r. 14 dm., 150 mk. 2.) **Ś. A.**, os. klaszt., pow. częstochowski, gm. i par. Przyrów. Kościół i klasztor pobernardyński, mieszczący obecnie dominikanki; ma 2 dm., 28 mk., 18 mr. Zarówno wieś jak i osada klasztorna powstały na terytorium miasta Przyrowa, przy trakcie wiodącym do Częstochowy, na wyniosłości stanowiącej zwykle miejsce wypoczynku pielgrzymów. W 1606 r. (1609 ?) wzniesiono tu kościół p. w. św. Anny (patronki bernardyńców), przy którym osadzeni zostali bernardyni. Zapewne poprzednio już musiały istnieć liczne karczmy i kramy dla pielgrzymów. Następnie zaczęły się odbywać targi a nawet jarmarki, zapewne pod osłoną klasztoru, który z tego ciągnął korzyści, podczas gdy mieszczanie Przyrowa ponosili straty (ob. *Przyrów*). Od wezwania kościoła przybrała nazwę osada. Po zniesieniu klasztoru bernardyńskiego pomieszczono tu r. 1869 etatowy klasztor dominikanek a wraz z niemi osadzono maryawitki z Częstochowy. W 1882 r. klasztor został zniszczony przez pożar. Obecnie odbudowany. 3.) **Ś. A.** al. *Smardzewice*, os. kośc., pow. opoczyński, gm. Zajączków, par. Smardzewice, odl. od Opoczna 18 w., ma 4 dm., 7 mk., 6 mr. W 1827 r. 2 dm., 15 mk. *Br. Ch.*

Święta Anna, niem. *Annaberg*, pow. wielkostrzelecki (ob. *Anna Święta*). W 1885 r. 164 ha (124 ha roli), 62 dm., 846 mk. (314 męż., 532 kob.), w tej liczbie 1 tylko ewang., reszta rzym.-katol.

Święta Anna, węg. *Szent-Anna*, ws, w hr. liptowskim, na granicy pow. orawskiego (Węg.), kościół kat. par., dobra gleba rolna, obszerne lasy jodłowe, 361 mk.

Święta Elżbieta, węg. *Sz. Erzsébet*, wieś z kościołem paraf., w hr. liptowskim, pow. mikulowski (Węgry).

Święta Góra, wyniosłość pod Słomkowem Suchym, w pow. sieradzkim.

Święta Góra 1.) uroczysko w mście Łuku. 2.) **Ś. G.**, wyniosłość w pobliżu miasteczka Medwina, w pow. kaniowskim.

Święta Góra, wyniosłość należąca do pasma wzgórz otaczających dolinę Bugu na obszarze gm. Czeremoszni, w pow. złoczowskim. Wznies. 373 mt. npm.

Święta Góra 1.) niem. *Heiligenberg*, zwinięty już folw. do Płochocina należący, w pow. świeckim; istniał jeszcze r. 1782 (*Zeitschr. des Westpreus. Gesch. Ver.*, 1886, str. 211). 2.) **Ś. G.**, wyb. do Krzywin, pow. świecki, dziś nieistniejące. *Ks. Fr.*

Święta Góra, niem. *Heilsberg*, miasto pow. na Warmii, ob. *Lidzbark*.

Święta Góra, wyniosłość (około 200 stóp) na obszarze wsi Chylonii, w pow. wejherowskim, odl. około pół mili od brzegu morskiego.

Święta Góra, wyniosłość, wznies. 839 st. npm., na obszarze miasta Pollnów w Pomeranii, pow. sławiński. Stał tu kościół i odbywały się pobożne pielgrzymki.

Święta Góra *Gostynska*, w pow. krobskim, ob. *Gostyn*.

Święta Górka, wyniosłość pod Śmiłowiczami, w pow. ihumeńskim, przy gościńcu do Lady, na obszarze wsi Wierch-Les, obrosła wiekowymi sosnami, w których mnóstwo barci; na lewym cyplu góry widnieje kupka kamieni; pośrodku nich większy z małym zagłębieniem. Kamienie te są otoczone mnóstwem krzyżów i krzyżyków lub obrazków świętych. Lud opowiada, że szły tędy „trzy Bohorodicy“, jedna się zwróciła do Dudzicz, druga do Nowosiółek a trzecia przed odejściem do Lady (miejsce cudowne) odpoczywała na kamieniu największym i zostawiła odciski swej stopy. Lud składa tu kwiaty i stawia krzyże. *A. Jel.*

Święta Helena, folw. do Brodów, w pow. bukowskim, na pld.-wschod. wybrzeżu jez. Zgierzynki; ob. *Helena* (t. III, 54).

Święta Katarzyna, ws i klasztor, na stokach Łysicy (wzn. 1908 st. npm.), szczytu tworzącego kraniec zachodni pasma Łysogór, pow. kielecki, gm. i par. Bodzentyn. Mała ta wioska leży u stóp Łysicy, ze strony zach., na pld. od wsi Wilkowa, nad strumieniem, będącym jednym ze źródłowych dopływów Czarnej Nidy. W 1827 r. było tu 4 dm., 44 mk., należała do par. Wzdół. Wznies. wsi wynosi zapewne około 930 st. (Krajno u pld. podnóża Łysicy wzn. 924 st.). Klasztor bernardynek z kościołem stoją na stokach Łysicy, niedaleko szczytu. Zdaje się, że obszar Łysicy należał do dóbr biskupów krakowskich. U pld. stoku góry leży bowiem Krajno, dawna wieś biskupia. Że zaś przez górę Łysicę prowadziła droga z Kielc do klasztoru św. Krzyża, więc zapewne już w XIV w. biskupi wzniesli tu kapliczkę dla pielgrzymów. Być może iż tu, podobnie jak na Łysejgórze, odbywały się w epoce przedchrześcijańskiej

i później jeszcze obrzędy religijne pogańskie. Według *ks. Łętowskiego* (*Katalog biskupów krakow.*) Jan Rzeszowski († 1478), biskup krak., wystawił tu kościółek pod wezw. św. Katarzyny i osadził przy nim bernardynów (około 1478 r.). Według rękopisu benedyktyna Szepińskiego (z 1764 r.) istniał tu pierwotnie przy kościółku św. Katarzyny osobny dom emerytów, który opat klasztoru świętokrzyskiego Maciej z Pyzdr (od 1490 r.) nadał w końcu XV w. wraz z kościołem bernardynom, z obowiązkiem, ażeby w większe uroczystości przybywali do św. Krzyża słuchać spowiedzi. Tenże opat zawiązał z całym zakonem bernardyńskim t. zw. filadelfią, t. j. uczestnictwo zasług duchownych (*Ks. Gaicki Benedyk. klasztor na Łysej Górze*, str. 84). Ubogi klasztorzek niewielu zapewne mieścił zakonników. Gdy w 1817 r. spłonął klasztor bernardynek w Drzewicy (opoczyński), zakonnicy ustąpili swej górskiej pustelni siostrom, które tu osiadły i dotąd pozostają. W kościele (odnowiony 1847 r.) znajdują się groby rodziny Broniewskich. Błędne niewątpliwie, z ustnych źródeł czerpane szczegóły podaje o tej miejscowości Połujański (*Opisanie lasów*, t. I, 231). Opis i rysunek kościółka podał Tyg. Illust. (r. 1860, II, 587). *Br. Ch.*

Święta Lipa, niem. *Heilige Linde*, miejscowość, pow. międzyrzecki, tuż pod Pszczewem.

Święta Lipka, niem. *Heiligelinde*, ws kośc., w pow. rastemborskim, st. poczt. Reszel, ma kościół par. kat. (dek. reszelski), z cudownym obrazem Matki Boskiej, ściągającym na tujejsze odpusty licznych pielgrzymów z Warmii i Prus. Ws ma 65 dm., 313 mk., 147 ha. Leży w malowniczej lesistej okolicy, pomiędzy jeziorami (Denau i Werbel). W pobliżu kościoła, na wzgórzu, stoi kolumna (około 13 st. wysoka), na której umieszczona wykuta z kamienia lipa i statua Matki Boskiej. Sam kościół, okazała budowla z dwoma wieżami, stoi pomiędzy jeziorami, otoczony wieńcem lip. Ma on 150 st. długości i 75 szerokości. Dokoła galerye z arkadami, 294 st. długie, 190 szerokie. Miejsce to, jak świadczy przywilej w. mistrza Marcina v. Weterhausen z r. 1477, należało do niejakiego Piotra Vogler; ten sprzedał je Janowi Langerbein, któremu w r. 1491 w. mistrz Jan v. Tieffen wydał przywilej świadczący, że już wtedy stała kapliczka, a przy niej kapelan, który jeżeli był z zakonu krzyżaków, to markę (bonam marcam) czynszu miał pobierać od posesorów gruntu, a jeśli inny ksiądz, to czynsz miał należeć do magistratu w Rastemburgu. Obraz Matki Boskiej zasłynął cudami w początkach XVII w. Niejaki Zadorski wznosił wtedy kościółek czy też obszerniejszą kaplicę. Ponieważ okoliczna ludność była prze-

ważnie protestancką, rozgłos cudownego obrazu rozniósł się po całej Polsce i wywołał gorliwe zainteresowanie się katolików. Pielgrzymowano z odległych stron Rzeczypospolitej do cudownego obrazu, który się pojawił wśród ludności przeważnie luteranńskiej. Zbierano po całej Polsce składki na wzniesienie kościoła, na co uzyskano pozwolenie u księcia pruskiego, za poparciem króla Zygmunta III. Sam Władysław IV, jako królewicz, odbywał tu pielgrzymkę. Jednocześnie jezuici Niemieccy zakładają tu swą misję i biorą opiekę nad kościołem. Z zebranych składek przeznaczony misji Marcin Wotte rozpoczął r. 1681 budować okazały kościół na miejscu poprzedniej kaplicy. W tym celu zrównano najprzód część przyległej góry, a następnie, gdy przy kopaniu fundamentu nie można było znaleźć stałego gruntu, musiano bić pale, na co poniesiono 1000 dukatów kosztu i ledwie w r. 1688 przystąpiono do położenia węgielnego kamienia, czego dopełnił Michał Radziejowski, bisk. warmiński. Budowę tę prowadzono z niezmiernymi trudami i kosztem za superiorstwa Leonarda Schroetera i Sebastjana Mollera. Już w 1690 r. 8 grudnia postawiono wielki ołtarz, w którym umieszczono relikwie św. Łukasza, Stefana i św. Barbary. Poświęcenia zaś kościoła dopełnił d. 15 sierpnia 1693 r. bisk. Jan Stanisław Zboiński. W dalszym czasie zajmowano się dokończeniem wież i wewnętrznymi ozdobami do r. 1759. Mejer, na środkowym sklepieniu kościoła odmalował N. M. Pannę w różnych postaciach, t. j. królową aniołów, patryarchów, apostołów, na bocznych sklepieniach obrazy z Pisma świętego i z żywotów sławnych jezuitów. Organy budował w 1721 r. Jozue Mosengel z Królewca. Przy głównym kościele są jeszcze cztery kaplice, a na płaskim między niemi dachu umieszczono 44 figur kamiennych, wyobrażających genealogię Jezusa Chrystusa podług św. Mateusza, dzieło Gerwanger z Tolkemit, którego dłuta są także inne figury na cmentarzu umieszczone. Wspomniane kaplice są fundacyi biskupa Szembeka i kupców: Satargusa z Królewca i Dromlera z Mehlsak. Mają tytuły św. Trójcy, Trzech Króli, św. Andrzeja i św. Wojciecha. Jako arcydzieło sztuki kowalskiej widzieć tu można bramę zamykającą cmentarz, z kutego żelaza, którą zrobił Szware, kowal z Reszla. Największą przy budowie kościoła położył zasługę ks. Bartłomiej Moller, superior, i wspierający go hojnie sąsiedni proboszcz: Schultz z Glockstein i Schroeter z Stanhoppe; ich też portrety, jak i pierwszego fundatora Zadorskiego, do dziś dnia przechowują się w kościele. Do osobliwości tej świątyni należy krucyfiks, umieszczony na

ołtarzu Matki Boskiej Bolesnej, dar Zadorskiego. Po kasacie jezuitów król Fryderyk II dozwolił im w swoim państwie zostawać do r. 1780, lecz wówczas ojcowie w Świętej-Lipce musieli złożyć suknię zakonną i jako księża świeccy objęli zarząd kościoła. Superior Franciszek Ksawery Rymkiewicz, za którego przypadła kasacja, został tu pierwszym proboszczem. Po nim następowali kolejno: Jakub Reynigk, Franciszek Marquitan, Joachim von Oppekowski, Kraemer od 1798—1807 r., a potem proboszczem był Sebastyan Benert do 1814 r. W wojnie 1806 r. Święta-Lipka wiele ucierpiała. Rząd pruski chciał zaliczyć Świętą-Lipkę do kategorii klasztorów i jako taki suprymować. Przedstawienia, że to miejsce nie było klasztorem, ale tylko domem misyjnym, że okolica potrzebuje misji i takową swym kosztem utrzyma dla usługi chorych w Starych Prusach, nie odniosły żadnego skutku; dopiero gdy biskup warmiński Józef von Hohenzollern w 1816 r. ustanowił tu parafię, byt kościoła został zapewniony, parafia zaś do dekanatu reszelskiego r. 1817 została przyłączoną. Od roku 1814—1835 był tu proboszczem ks. Józef Samułowicz, a od 1835—1849 dawniejszy dyrektor seminarium ks. Witkowski. Jego następcą był ks. Franciszek Krause († 1852 r.). W r. 1853 był proboszczem ks. Józef Rautenberg. Nabożeństwa odprawiane w Świętej-Lipce są dobrodziejstwem dla okolicznych Mazurów, gdyż nie mają oni ani szkół, ani kościołów katolickich i duchowni tylko w domach odbywają religijne obrządki. Tysiące więc okolicznych katolików przynajmniej dwa razy do roku bywa w Świętej-Lipce. Odpusty odbywają się na wszystkie uroczystości N. M. Panny, na św. Piotra i Pawła, św. Józefa, św. Magdaleny, św. Annę, św. Michała i Wszystkich Św. Por. Clagiusa: „Linda Mariana“; Leo: „Historia Warmii“; oraz dzieła: Henebergera, Wernera, Mislenty, Arnolda, ks. Hiplera i Kolberga. (Na podstawie artykułu Cez. Biernackiego, w Encykl. Orgelbranda).

Święta Marza, ob. *Świętomarz*.

Święta Nowa, niem. *Neu Schwente*, kol. (ob. *Święta*); posiada szkołę ew. (94 dzieci).

Święta Rozalia, pow. makowski, gm. Sielec, par. Szelków.

Święta Siekierka, niem. *Heiligenbeil*, miasto powiatowe obw. reg. królewieckiej, nad rz. Jarftą, odl. 2 klm. od zat. Fryskiej, w okolicy pagórkowatej, z piaszczystą glebą. W pobliżu znaczne lasy. Miasto ma 902 dm., 3554 mk. (około 200 kat.), 2225 ha, st. drogi żel., poczt. i tel. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem, chowem bydła i koni. Uprawiają przeważnie żyto, jęczmień i owies. Prowadzą te-

mi artykułami znaczny handel z Szląskiem, Saksonią i Berlinem. Wielki młyn miele zboże na eksport mąki do Berlina, Brunświku i Gdańska. Znaczny handel mąką z sąsiednimi miastami i wsiami. Słyną też tutejsze wyroby tokarskie. Miasto jest siedzibą landrata i władz powiatowych. Nazwa miasta, które prawo miejskie otrzymało r. 1301, ma pochodzić z czasów, gdy pierwszy biskup warmiński Anzelm, szerząc w tych stronach chrześcijaństwo, własnoręcznie ścinał siekierą święty dąb Prusaków. Godło miasta mieści w sobie dwie siekiery na krzyż złożone. Na pieczęci do dziś zatrzymano nazwę „civitas sancta”. *Świętosiekierski powiat* leży między 54° 16' i 54° 39' płn. szer. a 37° 26' i 38° 6' zach. dłg. Graniczy na płn. z zatoką Fryską, na wschodzie z pow. królewieckim i iławkowskim, na pld. z iławkowskim i brunsberskim, na zach. z brunsberskim i zatoką Fryską. Obejmuje 906 mil kw. Ma 2 miasta, do których należy 2559 ha ziemi pod uprawą, 494 łąk, 491 lasów; 112 wsi (41,675 ha obszaru i to: 25,511 ha pod uprawą, 5602 łąk, 3580 lasów), 113 dóbr i folw. (45,186 ha obszaru i to: 26,782 ha roli, 4824 łąk, 8529 lasów). Miasta liczyły w 1885 r. 6969 mk. (w 1880 r. 6656, w 1875 r. 6555, w 1870 r. 6578); wsi 26,335 mk. (w 1880 r. 26,170, w 1875 r. 26,034, w 1870 r. 25,950); dobra 13,028 mk. (w 1880 r. 13,653, w 1875 r. 12,993, w 1870 r. 13,171). Rzeki w powiecie następujące: Pasarja, Banau, Stradik, Frysing, Jarfta i Omaza. Większych jezior nie ma. Bitych traktów wiele; przeryniają powiat w różnych kierunkach na długości około 200 klm. Kolej żelazna królewiecko-berlińska przechodzi przez płn. część powiatu, na przestrzeni 41 klm. Obszaru tego sięgnęła w XV w. kolonizacja polska; dowodem tego nazwy wsi: Bartki, Chorzele (Korschellen al. Ernstfelde), Chorzelki. Dziś nie ma polskiej ludności. O stosunkach geologicznych tych stron pisał R. Klebs: „Die Braunkohlenformation um Heiligenbeil” (Królewiec, 1881). O przeszłości dziejowej, Sieniawski: „Biskupstwo Warmińskie” (str. 131).

Ad. N.

Święta Skala, pow. wileński, ob. *Lucyany*.

Święta Struga 1.) w pow. malborskim, ob. *Laski* 1.). 2.) **Ś. S.**, ob. *Połom*.

Święta 1.) *Wielka*, niem. *Gr. Schwente*, rzka przymorska, w pow. malborskim; wypływa z lasu matawskiego, przeryna wielkie Żuławy, przybiera pół mili przed Nowymdworem miano Tugi i uchodzi dwoma ramionami do Świeżej zatoki. 2.) **Ś. Mała**, powstaje pod Lichnówkami i łączy się pod Nytychem z Dużą Świętą.

Święta-Woda 1.) zaśc. szlach. nad strum. tejże nazwy, pow. dzisieński, w 3 okr. pol.,

o 51 w. od Dżisny, 1 dm., 4 mk. Była tu kaplica kat. par. Miory. 2.) **Ś. W.**, w pow. sokólskim, niedaleko Wasilkowa, wznosił się na wysokiej górze stary drewniany kościółek, w którym była studnia z wodą, słynącą jako cudowna w chorobach, zwłaszcza oczu. W ostatnich latach zbudowano tu murowaną cerkiew.

Święta Wola, mko, pow. piński, w 4 okr. pol. łohiszyńskim, gm. w miejsc. par. kat. poprzednio Łohiszyn, obecnie Pińsk (o 60 w.), ma około 70 osad, przeszło 600 mk., zarząd gminy, szkoła wiejska. Cerkiew paroch. p. w. św. Krzyża, wzniesiona w 1794 r. przez hetmana Michała Ogińskiego, który uposażył ją 3 włókami ziemi z poddanyimi (przed reformą 9 męż. i 16 kob.); około 1000 parafian. Kaplica na cmentarzu grzebalnym we wsi Mała Hać. Gmina składa się z 8 okręgów (starostw) wiejskich, ma 386 osad, 2080 włóścian płci męż., nadzielonych 7849 dzies. W skład gminy wchodzi wsi: Bobrowiszczce, Dołha, Hać Mała i Wielka, Hlinna, Hoszcze, Kołoińsk, Obrowo, Omelna i Planta. Własność niegdyś kn. Dolskich, Wiszniowieckich, Ogińskich, dziś Pusłowskich. Król August II przywilejem z d. 23 list. 1724 r. nadał **Ś. W.** prawo miejskie oraz targi tygodniowe. *A. Jel.*

Świątajno 1.) al. *Świątajny*, w dok. *Swyn-
teyn* i *Swyntheyen*, jezioro we wsi Skajboty, w pow. olsztyńskim (Warmia). Por. *Mokiny* i *Naterki*. 2.) **Ś.**, jezioro, w pow. oleckowskim, przy wsi t. n., należy do łańcucha jezior przeryniających powiat z płn.-zach. ku pld.-wsch. Obszar wynosi 88 ha. Tuż przy nim leży jez. Dworackie. Ob. *Goldopiwa* i *Kruklińska struga*.

Świątajno 1.) wś, pow. oleckowski, st. p. Dunajki, 174 dm., 762 mk., 1127 ha. Posiada kościół par. ewang.; odbywają się tu targi. Ś. al. Kowale, Dworackie, Herrndorf założono w r. 1554. W tym samym czasie zapewne powstały także Dworackie i Herrndorf jako osady osobne, które w r. 1600 mają polskich mieszkańców. W Ś. mieszkają r. 1719 sami Polacy, i dziś w większej części także, ale już protestanci. Herrndorf dziś nieznan. Por. *Kowale* (t. IV, 506). 2.) **Ś.**, wś, pow. szczeciński, st. p. Chochół (Friedrichsfelde); 334 dm., 1594 mk., 1953 ha. 3.) **Ś.**, leśn., tamże, w nadleśn. chochołskim, 1 dm., 12 mk. 4.) **Ś.** al. *Świątajny*, wś, pow. ostródzki, st. p. Olsztynek; 14 dm., 80 mk., 201 ha. Ś. al. Świątany, Swentene istniały już 1448 r. i były w posiadaniu Jakusza. *Ad. N.*

Święte 1.) jezioro we wsi Bendzelin (Będzielin), w pow. brzezińskim. Wspomniane w dokum. z 1468 r. Należało do soltystwa w Będzielinie, wsi biskupa kujawskiego (Kod. dypl. pol., II, 533). 2.) **Ś.**, jezioro na obszarze wsi Skępe, w pow. lipnowskim. Należy

do łańcucha pięciu łączących się z sobą jezior: Skępe, Święte, Mielno, Czermno i jezioro b. n. pod wsią Wólka. Ma około 60 mr. obszaru. 8.) **Ś.**, jezioro, w pow. lipnowskim, pod wsią Konotopie, ma około 15 mr. obszaru. Koło jeziora osada Bugaj. 4.) **Ś.**, jezioro, w pow. sejneńskim, na obszarze wsi Świętojeziory, ma 15 mr. obszaru. *Br. Ch.*

Święte 1.) wś nad rzką Pływcią, pow. skierniewicki, gm. Skierniewka, par. Maków, leży na zach. od linii dr. żel. warsz.-wiedeń., naprost Pływi, ma 257 mk., 35 mr. dwors., 1240 mr. włosc. W 1827 r. jedna część (wójtostwo dawne) miała 2 dm., 24 mk. a wieś 18 dm., 144 mk. Wincenty Kot, arcybiskup gnieźn., uposażając r. 1446 probostwo w Makowie, nadał między innemi dziesięciny z wójtostwa w **Ś.** Łany kmiecie dawały na stół arcybiskupi. W 1519 r. Jan Łaski, arcyb. zamienił tę dziesięcinę, dającą do 3 grzyw., z kanonikami łowickimi, za należące do nich łąki we wsi Wicie, ponieważ kmiecie ze **Ś.** zwykle wypasali te łąki i ztąd podpadali często kłatwie od kanoników. Zastrzega sobie Łaski czynsz z tych łąk po trzy grzyw. rocznie (Łaski, L. B., II, 280, 530). 2.) **Ś.**, wś i folw., pow. nieszawski, gm. Straszewo, par. Koneck, odl. 8 w. od Nieszawy; ma 367 mk. W 1827 r. 13 dm., 179 mk. Na obszarze wsi jezioro. Dobra **Ś.** składały się w 1885 r. z fol. **Ś.** i Spoczynek, rozl. mr. 1348: gr. or. i ogr. mr. 793, łąk mr. 126, past. mr. 110, lasu mr. 234, wody mr. 36, nieuż. mr. 49; bud. mur. 14, drewn. 7; płodozm. 7 i 12 pol., las urządzony, wiatrak, pokłady torfu. Wś **Ś.** os. 43, mr. 407; wś Lewino os. 9, mr. 48; wś Spoczynek os. 6, mr. 6; wś Umierzyno Żolnowo os. 19, mr. 624. Według reg. pob. pow. brzeskiego z r. 1557 w części Grabskiego było 10 łąn., 6 zagr., 1 kom., 2 rzem.; Mikołaj Święcki miał 3 łąny, 1 zagr.; Jakub Nieszczeński 1 łąn.; Kacper Święcki 2 łąny, 2 zagr. (Pawiński, Wielkp., II, 6). 3.) **Ś.**, kol. nad rz. Wartą, pow. koniński, gm. Kramsk, par. Morzysław, odl. od Konina 16 w.; ma 40 dm., 272 mk. W 1827 r. 4 dm., 90 mk. 4.) **Ś.**, przyl. dóbr Chajów, pow. sieradzki, 3 dm. 5.) **Ś.**, wś (ob. t. IX, 409) w ststwie stężykiem, mylnie, za: *Swaty*. *Br. Ch.*

Święte 1.) *Swiatoje*, błoto, w pow. grodzieńskim, 15 w. długie, 6 w. szerokie. 2.) **Ś.**, jezioro, w pow. bobrujskim, w gm. Zamosze, o 1 w. od koryta rz. Świsłoczy, odgraniczającej tu pow. ihumeński; ma około 15 mr. 3.) **Ś.**, jezioro wśród moczarów, w pow. bobrujskim, w obrębie gm. Stepy, długie przeszło 1 w., szerokie $\frac{1}{2}$ w. 4.) **Ś.** al. *Krasne*, jezioro na granicy pow. ihumeńskiego i borysowskiego, $1\frac{1}{2}$ w. długie, 1 wiorstę szerokie, w pow. ihumeńskim, w obrębie gm. Bielicza-

ny, w pow. borysowskim zaś, w gm. Hlewin. Ob. *Krasne* (t. IV, 628). 5.) **Ś.**, jezioro w pow. ihumeńskim, ob. *Swięcińskie*. 6.) **Ś.**, małe jezioro, w pow. mozyrskim, o $2\frac{1}{2}$ w. na zach. od wsi Hliniszcz, w obrębie gm. Skryhałowska Słoboda; łączy się za pośrednictwem strugi wodnej z rzką Skołodzinką. 7.) **Ś.**, jezioro w ptn. części pow. nowogródzkiego, w pobliżu okolicy szlach. Kolitycze, w gm. Lubcz, ma około 20 mr. Miejscowość nizinno-lesista. 8.) **Ś.**, niewielkie jezioro, w pow. rzeczyckim, w pobliżu wsi t. nazw., w obrębie gminy Horwał. 9.) **Ś.**, jezioro, w pow. słuckim, w gm. Starobin, w pobliżu drożyny ze wsi Milkowicz do wsi Sakowicz, $\frac{1}{2}$ w. długie, $\frac{1}{4}$ w. szerokie. 10.) **Ś.**, jezioro, w pow. rohaczewskim, w obrębie gm. Tichiniche, w pobliżu wsi Kołosy. Ma kształt okrągły, zajmuje do 40 dzies.; brzegi i dno piaszczyste. 11.) **Ś.**, jezioro, w pow. sieńskim, o 1 w. od wsi Zaozerje, w gm. Ulanowicze. Ma do 2 w. dług., około 1 w. szer. i zajmuje 100 dzies. przestrzeni. Brzegi błotniste, pokryte lasem; dno bagniste. *A. Jel.—J. Krz.*

Święte 1.) białorus. *Swiatoje*, osada, pow. borysowski, ma 6 włók; należy od 1849 r. do Juszkiewiczów. 2.) **Ś.**, wś nad jez. t. n., pow. rzeczycki, w 4 okr. pol. rzeczyckim, gm. Horwał, par. praw. Świdz (Swiack), o 1 w. od gośc. poczt. bobrujsko-rzeczyckiego, ma 44 osad; miejscowość lekko falista, gruntu dobre, żytne. *A. Jel.*

Święte 1.) jezioro na obszarze wsi Lebedynce, w pow. berdyczowskim. Wypływa z niego rzka Nieciecza (dopł. Hujwy). 2.) **Ś.**, jezioro, w pow. kowelskim, jedno z grupy jezior przy ujściu Wiźnicy. Przez jezioro **Ś.** i Białe przechodzi przekop Biełozierski, łączący Prypeć z kanałem Dnieprowsko-Bugskim.

Święte, jezioro na granicy wsi Gawłów i Krzyżanowice, w pow. bocheńskim. Istniało w XIV w. (ob. Kod. Małp., I, 333).

Święte, wś, pow. jarosławski, w urodzajnej równinie, na lew. brzegu Sanu, którego kręty bieg został tu uregulowany. Składa się z 146 dm., 717 mk. (384 męż., 402 kob.); 739 gr.-kat., 16 rz.-kat. i 51 izr. Par. rz.-kat. w Radymnie (o 5 klm.), gr.-kat. kapelania lokalna z drewnianą cerkwią w miejscu. Jest tu szkoła ludowa, założona w r. 1862, a zorganizowana r. 1876, z językiem wykładowym ruskim. Kapelania ma za uposażenie 46 mr. Terytorium wsi przecina dr. żel. arcyks. Karola Ludwika między stac. Radymnem a Żurawicą. **Ś.** graniczy na ptn. z Zagrodami, przedmieściem Radymna, na zach. z Skoloszowem i Zamojskiem a na pld. z Sośnicą. Pos. więk. (Ludgardy hr. Stadnickiej) ma, prócz folw. i karczmy, 279 roli, 45 łąk, 3 ogrody, 8 stawów i moczarów i 2 mr. pod budynkami, ogółem 338

mr. Podatek gruntowy 367·52 złr., domowy 22·10 złr. Pos. mn. ma 1057 roli, 107 łąk i ogr. i 128 mr. pastw. *Mac.*

Święte 1.) jezioro, w pow. babimskim, o 4 klm. na pld.-zach. od Kębłowa, około 1/2 klm. długie i szerokie, między Świętnem i jez. Radusz, z którym odpływa do Obry, należało niegdyś do klasztoru oberskiego. 2.) **Ś.** w pow. babimskim, o 3 klm. na zach. od Kargowy, pod Chwalimiem, spływa do Obrzy-cy. 3.) **Ś.** w pow. babimskim, o 13 klm. na pld.-wschód od Kębłowa, pod Osłoninem, w pld. części lasów mochowskich (Mochy). 4.) **Ś.** w pow. bydgoskim, w podliżu Bysze-wa, ku zach. od Koronowa. W tem jeziorze, jak niesie podanie, znaleziono słynący cuda-mi obraz N. M. Panny; ob. *Byszewo* (I, 515). 5.) **Ś.** w pow. czarnkowskim, bez odpływu, o 9 klm. na pld.-wschód od Wielenia, po pra-wym brzegu Rudnika czyli Niedźwiadki (do-pływ Noteci). 6.) **Ś.** al. *Białe, Bielsko, Bel-sko* w r. 1295, jezioro, w pow. gnieźnieńskim, u stóp góry Lechickiej, jednego z pagórków, na którym rozwinęło się Gniezno. Podanie mówi, że z tej góry strącono bożyszcza w głąb jeziora, nad którym stanął kościół św. Krzyża. Zwane było pierwotnie Bielskiem; nadał je z innemi jeziorami w r. 1295 Przemysław II klaryskom gnieźnieńskim (Kod. Wielkop., n. 736). 7.) **Ś.** w pow. mogilnickim, jedno z je-zior pod Trzemesznem. 8.) **Ś.** jezioro na ob-szarze miasta Piły. Według lustracji z r. 1564 miało: wzdłuż sznurów 26 łokci 30, wszcz sznur. 4 łok. 60, głębokości sąż. 15. „Toń niewodowych trzy, są w nim ryby szczuki, okunie i inne pospolite ryby“ (Lustr., V, 19). *E. Cal.*

Święte al. *Świętne*, posiadłość w pow. mogilnickim, o 2 klm. na pld.-wschód od Trze-meszna (par., poczta i st. dr. żel.), ma 7 dm., 83 mk. (63 kat., 20 prot.) i 227 ha (177 roli, 36 łąk). Zachodzący pod r. 1396 kanonik gnieźn. Krzesław „de Swanthe“ (Kod. Wielkop., n. 197) miał ztąd pochodzić. Reg. pob. z r. 1580—1620 nie wykazują tej osady. W XVIII w. była własnością klasztoru trze-meszyńskiego, który ją przeznaczył na utrzy-manie szkoły i szpitala w Trzemesznie. Fun-dacya ta istniała jeszcze w r. 1830; później, za przyczynieniem się rządu pruskiego, prze-szło **Ś.** w ręce prywatne. Około r. 1870 po-siadał je Jakub Koszutski. *E. Cal.*

Święte 1.) jezioro pod Nowymdworem, pow. lubawski, należało do bisk. chełmińskich (ob. Woelky Urk. d. Bist. Culm., str. 922). R. 1578 nadaje bisk. Piotr Kostka jezioro to Danielowi Plemięckiemu z prawem rybo-łóstwa (tamże). 2.) **Ś.** jezioro pod Seroc-kiem (ob. *Jasieniec*, III, 475). 3.) **Ś.** część rowu między M. Mątami a Pogorzałą Wsią,

w pow. malborskim. Jest tu zbiornik wody, na 20 stóp głębokiej, którą wedle podania ludu przechodziła błogosławiona Dorota z W. Ma-tew suchą nogą (ob. Pielgrzym, 1879, Nr 7).

Święte, niem. *Schwenten*, dok. *Swenten*, *Hennynghesdorff*, *Hennigisdorf*, *Henningsdorf*, *Sven-te*, około 1400 *Heiligsdorf*, *Hoeningisdorf*, dobra ryc. z kościoł. paraf. katol., pow. grudziądzki, st. p. Goczałki (o 2·5 klm.), razem z plebanką (3 dm., 52 mk.), 605 ha (457 roli orn., 40 łąk, 8 lasu); 1885 r. 14 dm., 40 dym., 231 mk. (177 kat., 54 ew.). Szkoła 3 klas. symultanna (220 dz. i 2 naucz.). Kościół p. w. św. Bar-bary, patronatu prywatnego; parafia (dokan. łańskie) liczyła 1867 r. 1150 dusz, 1889 zaś: 1347. W skład paraf. wchodzi: Święte, Huta, Kozłowo, Krzywki, Lessenwalde, Nowy Fol-wark, Wałdówko, Szalasy, Babki, Dohna-staedt, Goczałki, Osówko, Tymawa, M. Ty-mawa, Bellingswalde, Goryń, Kisielice, Śpi-kora, Wałdowo, Sobiewola i Limża. **Ś.** istnia-ło już przed przybyciem krzyżaków i wzięło według legendy ztąd swą nazwę, że tujejsi mieszkańcy, jako gorliwi chrześcianie, ponieśli śmierć męczeńską z rąk pogan. Kiedy krzy-żacy na dworskim pierwotnie polu założyli tu wieś nową, zatrzymał dwór swoje staro-dawne miano, wś zaś wzięła od swego osadz-cy Henninga nazwę Hennynghesdorff. Ale na-zwa ta nie przyjęła się u ludu (ob. Kę-trzyński „O narod. pol.“, str. 98). Dlatego już za czasów w. m. Pawła z Russdorf (1422—41) wraca nazwa Święte. Po raz pierwszy wspo-mina je r. 1314 przywilej w. m. Karola z Tre-wiru, wystawiony dla Łasina. R. 1366 odna-wia w. m. Winrich z Kniprody przywilej wsi, mającej obejmować razem z torfiskami 101 włók i 11 mr. Granice stanowią: Wałdowo, Szonowo, Łasin i Rogóźno. Sołtys posiada 7 włók wolnych na prawie chełm. i pobiera 1/3 kar sądowych, 2/3 zaś zakon. Proboszcz ma 6 wolnych włók; resztę włók posiadają miesz-kańcy także na prawie chełm. dziedzicznie, mają jednak co rok na św. Marcin czynszo-wać po pół grzywny i 2 kury. Gdyby się wykazało więcej lub mniej włók, to zastosuje się do tego i czynsz. Dan w Rogóźnie, do którego to komturstwa, względnie wójtostwa, **Ś.** należało. R. 1369 nadaje wójt rogoziński Jan v. Wichholz sołtysowi w Hennynghesdorf 13 1/2 mr. w lesie jako dodatek do sądów. R. 1376 zachodzi Jeske v. Swenten, t. j. Ja-śko ze Świętego (Kętrz., I. c., 124). Krzyżac-kie księgi szkodowe z r. 1414 opiewają, że wś poniosła szkodę na 2226 grzyw., nadto zginęło 3 ludzi. Księga czynszowa z r. 1435 wykazuje 99 włók, z których sołtys posia-da 7, a prob. 6 wolnych; czynszowych było 88, nadto karczma. R. 1442 było tu 101 włók; 7 soleckich, 6 proboszcz., 22 pustych. R. 1454

występuje Jocusch v. Swenten, t. j. Jakusz ze Świętego (Kętrz., l. c.). R. 1599 nabywa Ś. i Wałdówko wdowa po staroście radzyńskim Hugonie Dąbrowskim, Katarzyna z Działyńskich od spadkobierców po Mik. Kostce de Szembek. Około r. 1667 dzierży dobra Jan Dąbrowski, przed nim ojciec jego Feliks. Wizytator Strzesz znalazł tu kościół zburzony, nie wie czy był parafialnym czy tylko kaplicą; z fundamentów wnosi, że był mурowany. Nad jeziorem leżał cmentarz. Opowiada, że kościół miał tytuł św. Barbary i że do prob. należały 4 wł. ale nikt nie umiał oznaczyć ich granic. Na miejscu kościoła stał krzyż wysoki (ob. str. 489). Już wówczas włóki wiejskie zamieniono na dworskie. Według taryfy za symple płacono Ś. 12 gr. R. 1722 był dziedzicem Kozłowski, który się zobowiązał za tak długo używaną rolę plebańską prob. w Łasinie płacić rocznie 60 fl. Jego syn Wacław K., dziedzic na Ś. i Goczałkach, prosił biskupa o proboszcza, wyznaczył dla niego 4 włóki, po części chróstem zarosłe, wystawił r. 1736 kościół w pruski mur i postawił plebanią. Pierwszym prob. był Adempski, który r. 1733 został instytuowany. Po Kozłowskim objął dobra tutejsze około r. 1741 chełmiński sędzia ziemski Adam Kosowski. Jemu to wytoczył pomieniony prob. proces o resztę włók zabranych i wygrał go, tak że probostwo znów obejmowało 6 wł. jak opiewa przywilej krzyżacki z r. 1366. Do paraf. należało wówczas 6 włościan na Świętem Polu, 8 w Krzywce, 6 w Wałdówku, 2 w Józefowie, oprócz tego 5 zagrod. w Lessenwalde. R. 1777 należały do tutejszego klucza: Święte, Huta, Kozłowo, Krzywka i Wałdówko, razem 89 włók 6¹/₂ morgi, między temi 20 mr. łąk, 20 wł. lasu, ogród warzywny i owocowy o 3 morgach, jez. o 9 morgach, pustkowie Szałaszy o 1 wł. i 24 morgach, karczma, wiatrak, nadto sądownictwo, prawo polowania, warzenia piwa i patronat nad kościołem. Ś. samo obejmowało 57 wł. i 6¹/₂ morgów i przynosiło wraz z lasem i ogrodem 596 tal. 88 gr. czystego dochodu. R. 1786 posiadał Ś. i jego t. z. kolonie Franciszek Leski. Tegoż r. nabył je drogą subhasty Karol Ferdynand v. Gersdorff za 20200 tal (ob. Gesch. d. Grand. Kr. v. Froehlich, str. 308—311). *Ks. Fr.*

Święte, niem. *Swante*, dobra w Pomeranii, pow. słupski, st. p. Dębno (o 7 klm. odl.), 300 ha, 3 dm., 5 dym., 18 mk., 17 ew., 1 kat.

Świętepole, ob. *Marynowy*.

Święte 1.) Wielkie, niem. *Gr. Schwenten*, dok. 1470 *Schwenthen*, 1533 *Szwante*, 1558 *Swyete*, folw. szlach. i ws. z młynem nad rz. Mątawą i jeziorem Święte, pow. świecki, st. p. i paraf. kat. w Świeciu. We wsi kościół ewang., filia Grupy, kościół filialny katol. w Sartawicach.

Fol. i młyn należą do Sartawic. W 1885 r. było 18 dm., 33 dym., 155 mk., 11 kat., 137 ew., 2 dyssyd., 5 żydów. R. 1470 sprzedają Gabryel v. der Lawne, Michał v. Wulckow i pani v. Marsen (z Marsów) i jej syn Andrzej Sthueem młyn w Ś. Wawrzyńcowi Neumann na prawie chełm. za 49 grzyw. R. 1533 nabywa jedną część dóbr Jan Kopicki od brata. Inny dział nabył r. 1558 od Rafała Kosa ssta prabucki Franciszek Żeliszawski (v. Zelislaw), który już r. 1565 nabył tu młyn za 200 grz. Od r. 1589—98 posiadają dobra Michał Żeliszawski i żona jego Estera Bażyńska i razem z nimi od 1583—1649 Bąkowski. W 1668 r. wskutek banicyi Wierzbowskiego, ówczesnego dziedzica, król nadaje Ś. Stanisławowi Kadłubowskiemu. R. 1676 posiada je Piotr de Pileca Koryziński razem ze Sartawicami. R. 1662 było w Ś. tylko 40 mr. pod pługiem; mieszkał tylko 1 kowal, 1 zdun i 3 mk. R. 1676 liczyły obie wsi (Ś. Małe i Wielkie) 67 mk. Dzierżawcą był Grzegorz Korzeniecki; między mieszkańcami przeważają niemieckie nazwiska; Jan Mask, Matthis Tepper, Stefan Fircha, Zacharyasz Kerber, Joachim Rahn, Marcin Hirsch, Chrystyan Wegner i inne. R. 1686 wszyscy mieszkańcy są akatolicy. R. 1773 był dzierżawcą W. Świętego Prusak, ws. obejmowała 10 wł. chełm. i 7 mr. w ręku włościan, 32 dym. i 134 kat. i ew. mk., pomiędzy nimi 10 gburów na dzierżawie siedzących, 5 zagrod., 2 rzemieśl., 2 handlarzy i 1 naucz. Paraf. ew. została tu urządzona r. 1804; nabożeństwo miało się odbywać co trzecią niedzielę. Kasa kościelna pobierała dziesięciny i dochody za ławki i ze dzwonka; ztąd otrzymywał pastor 50 talar., zakrystyan 16 tal. (ob. „Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver.“, 1886, str. 308). 2.) **Ś. Małe**, niem. *Klein Schwenten*, ws. szlach. nad jez. t. n. należąca do majoratu sartawickiego, pow. świecki, st. pocz. Grupa, paraf. katol. Świecie. W 1885 r. 16 dm., 18 dym., 86 mk., 1 katol., 85 ewang., szkoła ewang. R. 1773 obejmowały dobra i ws. 8 włók gbur., 16 dym., 81 ew. mk., między nimi 7 gbur. na dzierżawie. Dawniej istniał kośc. par. katol., patronatu prywatnego, pierwotnie p. w. św. Barbary, w XVII w. zamieniono na tytuł św. Wojciecha. Wizyt. Rozdrażewskiego z końca XVI w. opiewa, że kościół był w pruski mur stawiany, miał kruchtę i zakrystyę i kryty był dachówką; wewnątrz zdobiły 3 ołtarze. Dzwonnica z 2 dzwonami stała osobno na cmentarzu. Do paraf. należał kościół filial. w Sartawicach i wioski: M. i W. Święte, Bratwin, Marzy, Stwolno i Stwolinko. Proboszczem był r. 1580 Marcin z Dobrzyńnia; po nim jakiś inny, już apostata, który dla tego uchodzić musiał. Około r. 1590 przebywa pro-

boszcz przy kościele w Sartawicach, dokąd i parafianie przychodzili. W następnych czasach został kościół w Świętem jako filialny przyłączony do Świecia. Co się tyczy włók w Świętem, to było ich przynajmniej dwie, ale podówczas już zabrano je do folwarku. O kościele pisze r. 1686 wizytator Albinowski: „In statu suo miserrimo clamat haec ecclesia indies casura: Miseremini mei“ (ob. pag. 69). Około r. 1686 wytoczył kś. Dolecki, proboszcz w Ś. i zarazem dziekan świecki, proces o włóki; r. 1693 dekretuje trybunał piotrkowski, ażeby dziedzic Stanisław Tuczyński bezwzględnie oddał kościołowi zabrane 2 włóki w Świętem. Dekret ten jednak nie został wykonany. Dnia 29 maja 1724 rozporządza bisk. kujawski, aby wszystkie należytości kościołowi tutejszemu zostały przywrócone, a r. 1725 przyłącza do nowo erygowanej parafii Święte M. i D. i młyn Kościelno (?), Stare i N. Marzy i Mniszek. Ale już r. 1745 kościół nie ma roli ani łąki, ani miejsca, gdzieby zajęwał prob. ze Świecia, który często przybywał z nabożeństwem. Nieraz też własnym kosztem proboszczowie naprawiali kościół, jak to uczynił kś. Dolecki, który go po spustoszeniu przez Szwedów w r. 1688 z gruntu odnowił. R. 1758 prezentuje dziedzic na probostwo Jana Naurzyckiego. R. 1760 istnieje tu znów odnowiony i w paramenta zaopatrzony kościół, z osobną dzwonnica i ogrodzonym cmentarzem. W naszym stuleciu około r. 1828 kościół stał jeszcze, ale już bardzo podupadł. W r. 1835 kościół rozebrano. Nieliczne pozostałe ruchomości darowano sąsiadnim parafiom, ołtarz i ambonę kościołowi w Lubiewie, organy już dawniej były wzięte do Serocka. Gminę kościelną w Ś. zupełnie rozwiązano i przyłączono do kośc. filialnego w Sartawicach (ob. „Utracone Kościoły“ p. kś. Fankidejskiego, str. 276).

Kś. Fr.

Święte, jezioro na pruskich Mazurach, w pow. ostródzkim, ob. *Kurki* 3).

Świętego-Ducha *Probostwo*, wś włośc. nad rz. Rypienicą, pow. rypiński, gm. Starorypin, par. Rypin, 2 osady, 10 dm., 54 mk., 9 mr. gruntu. Kaplica i karczma.

Świętego Jerzego, góra, ob. *Spiska Soboty*.

Świętego Marcina, góra, wyniosłość z okopami szwedzkimi, panująca nad miastem Tarnowem w Galicyi.

Święte-Miejsce 1.) al. *Bartny Borek*, os. we wsi Bartniki, pow. przasnyski, gm. Karwacz, par. Przasnysz (odl. o 6 w.), ma kaplicę, karczmę, 2 dm., 25 mk., 19 mr. W 1827 r. 1 dm., 15 mk. Ludność okoliczna uważa to miejsce za święte. 2.) **Ś.-M.**, tak lud okoliczny nazywa polankę wśród lasów sosnowych, nad brzegiem rz. Rospudy, tuż przy ujściu do

niej wód jeziora Jałowe, w pow. suwalskim. Według podania, lat kilkanaście temu, dziewczynie pasącej bydło ukazała się tu, na odosobnionym dębie, Najśw. Panna. Na wieść o cudzie tłumy pobożnych zaczęły odwiedzać to ustronie. Gajowy rozgniewany, iż przychodnie niszczą drzewka i wydeptują łąki, ściał ów dąb i wrzucił do rzeki. Lecz pomimo silnego prądu rozłożyste konary leżały nieruchomie, dopóki lud, uważając to za nowy dowód cudu, nie wyjął ze czcig i nie spalił. Na pniu świętego dębu, dotychczas widocznym, postawiono krzyż, a lud corocznie w dniu św. Jana licznie się tu zgromadza. *M. R. Witan.*

Świętki 1.) pustka, pow. sieradzki, gm. i par. Klonowa, ma 6 dm. Należy do obszaru Klonowy. 2.) **Ś. al. Świeżski**, pow. szczużyński, gm. Grabowo, par. Lachowo. 3.) **Ś.-Wertyce**, wś, pow. łomżyński, gm. Chlebotki, par. Rutki, Wspominana w dokum. z XVII w. gniazdo Świecińskich (Głoger, Ziemia łomż.). W 1827 r. było 7 dm., 42 mk.

Świętmujskie, jezioro w Kurlandyi, ob. *Swenten*.

Świętne, wś i os. leś. nad jez. Marszewskiem i Suszewskiem, pow. słupecki, gm. Wileza Góra, par. Wilczyn, odl. od Słupcy w. 24; wś ma 17 dm., 115 mk.; os. leś i straży pogr. 1 dm., 6 mk. W 1827 r. 8 dm., 40 mk.

Świętuo, niem. *Schwenten*, wś z kościołem prot. i drobne osady, w pow. babimoskim, o 5 klm. na pld. od Kębłowa (par. katol.), wśród kanałów Obry, na drodze do Konotopia śląskiego; szkoła, par. prot. i poczta w miejscu, st. dr. żel. w Wolsztynie o 12 klm. Par. prot. liczyła w r. 1860 w 12 os. 1533 dusz, obok 4750 katol. Przy schyłku zeszłego wieku należało Ś. do Bielińskich na Kębłowie, później do króla holenderskiego. Wś, tworząca odrębną gminę, ma 108 dm., 702 mk. (65 katol., 637 protest.) i 837 ha (612 roli, 51 łąk, 81 lasu). Drobne osady wchodzą w skład okr. dwor. Mochy. Są to: dwie leśniczówki, nadleśnictwo, piła i folwark, ogółem 15 dm., 95 mk. *E. Cal.*

Świetny-Dąb, folw. dóbr Janów, w pow. częstochowskim.

Świętobrość, żmujdz. *Szwętibrestis*, wś kośc. zwana mkiem, nad Niewieżą, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 66 w. od Kowna, w 1859 r. 3 dm., 26 mk. Posiada kościół kat. p. wez. Przemienienia Pańskiego, z drzewa wzniesiony w 1770 r. przez Zawiszę, filialny opitołocki. Własność dawniej Mleczków, w końcu XVI w. przeszła w posiadanie Zawiszów przez siostrę Jana Konstantego Mleczki.

Świętocha, rzeczka w gub. wołyńskiej, dopływ Horynia.

Świętochłowice, dawniej *Ś. Górne, Średnie, Dolne*, niem. *Schwentochlowitz ober, mittel i nie-*

der, 1332 *binum Szwentochlowice*, 1532 *Swentokleu*, wś i dobra z os. górniczą, pow. bytomski, par. kat. i ew. w Królewskiej Hucie (Koenigshuette), odl. $\frac{3}{4}$ mili od Bytomia na pld., st. dr. żel. górnośląskiej, z odnogą do Królewskiej Huty, odl. 180 klm. od Wrocławia. Wś ma 163 ha (95 ha roli), 146 dm., 3818 mk. (164 ew., 46 żyd.); dobra 386 ha (345 ha roli), 67 dm., 1787 mk. (122 ew., 2 żyd.). St. dr. żel., na obszarze gminy Hajduk Górny, ma 1 dm., 24 mk. Szkoła katol. istnieje od 1848 r. Położone w centrum przemysłu górniczego, Ś. mimo ubogiej gleby, dzięki bogactwom mineralnym (węgiel), sąsiedztwu z Królewską Hutą i położeniu przy trzech drogach bitych (Gliwica—Królewska Huta, Królewska Huta—Mikołajów i odnoga do huty Antoniew) i kolei żel., wzrosły z ubogiej wioski, liczącej jeszcze 1842 r. tylko 791 mk., na osadę mającą do 6000 mk. Dobra Ś., złożone z trzech odrębnych części, zostały r. 1790 połączone w jedną całość w ręku Józefa v. Lipa; 1817 r. nabył je Józef Porębski. Od 1828 r. zostają w ręku hr. Henckel v. Donnersmark. Pierwszy z tej rodziny założył w Ś. zaraz po nabyciu hutę żelazną „Betlem-Falva huette“, z dwoma wielkimi piecami i pudlingarnią, następnie cegielnią do wyrobu cegły ogniotrwałej. Następnie powstały tu liczne kopalnie węgla (najważniejsze: Jacobsschacht i Mathilde), od 1857 r. własność Towarz. akcyjnego. Na obszarze Ś. powstały kolonie: Pniaki (od 1842 oddzielna gmina) i Charlottenhof (założona przez Porębskiego przed 1828 r.). *Br. Ch.*

Świętochów 1.) wś i fol. nad rzeką Tarczynką, pow. grójecki, gm. Komorniki, par. Tarczyn, odl. 10 w. od Grójca, 53 w. od Warszawy, ma 128 mk. W 1827 r. było 11 dm., 108 mk. W 1885 r. fol. Świętochów rozl. mr. 588; gr. or. i ogr. mr. 431, łąk mr. 12, past. mr. 3, lasu mr. 127, nieuż. mr. 15; bud. mur. 4, z drzewa 12; las nieurządzony Wś Ś. os. 16, mr. 21. 2.) *Ś. Stary* i *Ś. Nowy*, 1472 r. *Swyatkochowo*, dwie wsi nad rzeką Gołębnicą, pow. węgrowski, gm. Borze, par. Pniewnik. Ś. Stary ma 19 dm., 138 mk., 902 mr.; Ś. Nowy 7 dm., 28 mk., 424 mr. W 1827 r. było 20 dm., 150 mk. Wś ta wymieniona (w ziemi liwskiej) w dok. z 1476 r. (Kod. Maz., 272). 3.) *Ś. Polazie*, w spisie z 1827 r. *Potazie*, pow. węgrowski, ob. *Polazie* Ś. W 1827 r. było 22 dm., 166 mk. 4.) *Ś. Trawy*, pow. węgrowski, gm. Borze, par. Pniewnik, ma 27 dm., 210 mk., 1303 mr. W 1827 r. było 21 dm., 132 mk.

Świętodniówki, pow. niski, ob. *Racławice* 1).

Świętojanka, rzeczka, nazwa Białej Hańczy.

Świętojanka al. *Świętojańska*, góra pod Grucznem, w pow. świeckim, nad drogą do

młyna wiodącą. Znajdowano na niej nieraz kości ludzkie.

Ks. Fr.

Świętojańsk 1.) *Wołowicza* i *Ś. Romano-wicza*, wś przy ujściu Hańczy Białej do Niemna, pow. augustowski, gm. Wołowiczowce, par. Teolin, odl. od Augustowa 74 w., ma 11 dm., 80 mk. W 1827 r. są dwie części: I ma 3 dm., 19 mk., II-ga 5 dm., 28 mk. 2.) *Ś.*, wś, pow. sejneński, gm. i par. Kopciowo, odl. od Sejnu 38 w., ma 5 dm., 26 mk. W 1827 r. było 4 dm., 18 mk.

Świętojańsk, uroczysko, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Sobolany, o 24 w. od Grodna.

Świętojańska Kuźnica, wś nad rz. Czar-ną Przemszą, pow. będziński, gm. Sulików, 10 dm., 82 mk., 10 mr. włośc.

Świętojański młyn, niem. *Johannismuehle*, os. młyn., w pow. poznańskim, tuż pod Poznaniem, ku wsch., 0-6 klm. od bramy warszawskiej, na praw. brz. Cybiny, przypiera do piasków swarzędzkich; par. św. Jana, ma 3 dm., 41 mk., 64 ha. Wechodzi w skład okr. wiejs. Komandorya. Ta osadą zdaje się być młyn, który komandor Stanisław Meżyk wystawił w r. 1566 na Cybinie i na który w r. 1578 Stefan Batory dał przywilej młynarzowi Gądkowskiemu (ob. J. Łukaszewicz, *Poznań*, I, 246). Około r. 1846 odkrył Fr. Wawrowski pod młynem Ś. ślady śmietnika kuchennego, groby z popielnicami obłożone kamieniami, tudzież różne przedmioty z żelaza i kamienia (ob. Przyjaciół Ludu leszcz., XIII, 52).

E. Cal.

Święto Jezioro, wś i fol., pow. sejneński, gm. i par. Św.-Jezioro, o 3 w. na pld.-zachód od jez. Duś, o 30 w. od Sejnu, posiada kościół par. drewniany, szkołę początk., urz. gminny, 41 dm., 300 mk. W 1827 r. było 37 dm., 271 mk. Na obszarze folw. małe jezioro. W 1887 r. fol. Św.-Jezioro rozl. mr. 1503; gr. or. i ogr. mr. 592, łąk mr. 238, pastw. mr. 125, lasu mr. 222, w odpadkach mr. 135, przestrzenie sporne mr. 90, nieuż. mr. 51; bud. mur. 4, z drzewa 6; gospodarstwo 4-polowe, las nieurządzony, pokłady wapna i torfu. Ś. leżą na krańcu dawnego leśnictwa przełomskiego i zapewne były pierwotnie wsią królewską. W XVIII w. dobra Ś. składały się z miasteczka t. n. oraz 29 wsi i folw. Należały tytułem zastawu do ks. Dominika Radziwiłła, po nim przeszły na córkę ks. Stefanią Radziwiłłównę. Następnie w drodze procesu, na mocy patentu donacyjnego króla pruskiego z r. 1783, wyrokiem sądu najwyższej instancji Król. Polskiego z r. 1824, przysądzone Mikołajowi Myszkowskiemu. Do r. 1863 zostawały w ręku Myszkowskich. Następnie rozpadły się na kilkanaście części. Fol. Ś. przeszedł na własność Mendla Buraka. Kościół i parafia ery-

gowali około 1605 r. Radziwiłłowie. Św.-Jezioro par., dek. sejneński (dawniej Łódziej-ski), 4041 dusz. Św.-Jezioro gm., ma 24063 mr., 6879 mk., sąd gm. okr. II i st. p. w os. Łódziej (o 8 w.). W gminie: 2 gorzelnie, 2 młyny, cegielnia i wiatrak. W skład gm. wchodzi: Awiżanec, Bobry wś i fol., Bojaryszki, Bokszyński wś i fol., Buda, Buteluny, Dzikowizna, Gebaszyn, Girajcie wś i fol. Girajtele, Górciszki, Grykapól, Jachta, Janówka, Jezioro, Juryzdyka, Juszkwowce, Kamionka, Kiercieliszki, Komisarowka, Krejsa, Kurdymokszty, Marcinkowizna, Mikicie, Modzeliszki, Morgi, Niemajuny, Nowosady, Ogarynie, Paciogrynda, Piotrowice, Pobalinie, Ponary wś i fol., Ponary-Buchta, Popieczę, Prepenty, Rymieć, Sokółka, Starościszki, Stejderszki, Strągi, Szyłanec, Sławanty, Świętojeziory, Tejzy, Tejzenniki, Ułiszki, Wierstominy i Żaliszki. *Br. Ch.*

Świętokamienie, zaśc. włosc., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 39 w. od Wilna, 1 dm., 11 mk. katol.

Świętokrzyska, straż w leśnictwie rządowym Łagów, dzieli się na 8 obrobów i zawiera 7,466 mr. lasów, niegdyś benedyktyńskich.

Świętokrzyska karczma al. *Świętokrzyż*, niem. *Kreuzkrug*, ztąd *Krzyska karczma*, do Podlesia starościskiego, w pow. inowrocławskim, o 2 km. na pñ. od Gniewkowa, na trakcie toruńskim; ma 1 dm. i 24 mk.; dzieląc losy Podlesia, dostała się do t. zw. domeny Inowrocław. Ob. *Krzyska karczma*.

Świętokrzyskie góry, ob. *Eysagóra* i *Eysogóry*. O stosunkach geologicznych ob. J. Siemiradzkiego „Sprawozdanie z badań geologicznych w zachodniej części gór kielecko-sandomierskich“ (z mapą), w Pam. Fizyogr. (t. VII, z 1887 r.). Bolesław Getko Wydzga „Święto Krzyskie pod względem rolnym“ (Gazeta rolnicza, z 1887 r., Nr. 5).

Świętolipka, ob. *Święta-Lipka*

Świętomarz, w XV w. *Szwyantha marza*, wś włosc., pow. iłżecki, gm. Tarczek, par. Świętomarz. Leży o kilka wiorst na wschód od Bodzentyna, tuż przy wsi Tarczek, odl. od Iłży 36 w., posiada kościół par. murowany, dom schronienia dla 2 starców i kalek (fundusz?), 21 dm., 144 mk., 3 mr. ziemi dwors., 174 mr. włosc. W 1827 r. było 15 dm., 282 mk. Według Długosza była to osada wśród lasów należących do biskupstwa krakowskiego, w pobliżu biskupiego dworca w Tarczku. Pewne dochody z niej biskupi przeznaczyli na uposażenie prepozytury kieleckiej. Niejaki Boguła Rogala, syn Piotra „militis haeredis de Klonow Vladislaviensis dioecesis“, będąc proboszczem kieleckim, zaczął budować tu kościółek z kamienia p. w. Matki Boskiej. Śmierć

(24 lipca 1367 r.) nie dozwoliła mu dokończyć dzieła. Od kościółka przybrała przyległa osada nazwę „Świętamarza“, używaną przez lud na oznaczenie M. Boskiej. Jeszcze w XV w. kościółek nie był wykończony, zaczęta z kamienia budowlę uzupełniono z drzewa („in superficie ligneam“). Proboszcz kielecki miał tu 3 zagrodn. z rolą, od których pobierał dziesięcinę. Pleban miejscowy brał dziesięcinę z łąnów kmiecych, biskup krakowski zaś pobierał od swych czterech zagr. i karczmy z rolą (Lib. Ben., I, 438, II, 462). Parafia była dość rozległa i obejmowała wsi: Świślinę, Szerzawy, Krajków, Radkowice, Bielów, Brzezcie, Łomno, Grabków, Jadowniki, Rzepin i Rzepinek. Są to w połowie wsi biskupie a w połowie klasztoru łysogórskiego. Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 biskup krakowski płacił tu od 6 zagr. z rolą (Pawłowski, Małop., 191). Ś. par., dek. iłżecki (dawniej kunowski) 3625 dusz. *Br. Ch.*

Świętomiejsc, ob. *Święta Siekierka*.

Świętoniszki, folw., pow. kowieński, odl. o 1/2 mili od mka Kiejdany.

Świętopietrze 1.) przedmieście Przemętu, w pow. babimskim, na którym stoi kaplica p. w. św. Piotra i Pawła (Pawłowski, Wielkp., I, 81). 2.) Ś., role plebańskie, należące do kościoła św. Piotra w Gnieźnie (Łaski, Lib. Ben., I, 17). *E. Cal.*

Świętopól, pow. szawelski, ob. *Mejze* 5).

Świętopółki, wś, pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Bezdziez, o 75 w. od Kobrynia.

Świętorzecze 1.) al. *Świętorieczje*, wś włosc., pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Aleksandrowo (dawniej Oława), okr. wiejski Gieczelówka, o 5 w. od gminy, 26 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Ejnarowice. 2.) Ś., zaśc. nad rz. Świętą, pow. wilkomierski, gm. i par. Wiżuny, o 48 w. od Wilkomierza. 3.) Ś. al. *Świętrzec*, wś rządowa, tamże, o 57 w. od Wilkomierza. Stanowiła niegdyś osobne sstwo, teraz wcielona do Uszpoła. W XVIII w. dawała kwarty zł. 408. 4.) Ś., dobra nad rz. Świętą, pow. wilkomierski, okr. pol. i par. Widziszki, o 11 w. od Wilkomierza, gorzelnia i wiatrak (1859 r.), 717 dzies. przestrzeni. Około 1780 r. własność Bartłomieja Dąbrowskiego, następnie Onufrego Kosski, w końcu Grabowskiego, od którego kupił pułkownik von Kramer za 29001 rs.

Świętosław 1.) wś, pow. wrocławski, gm. Śmiłowice, par. Kruszyn, odl. 10 w. od Włocławka, ma 150 mk. W 1827 r. było 11 dm., 93 mk. Fol. Świętosław w 1884 r. rozł. mr. 479: gr. or. i ogr. mr. 440, łąk mr. 6, lasu mr. 19, nieuż. mr. 14; bud. mur. 2, z drzewa 16. Wś Ś. os. 22, mr. 32; wś Krowica os. 18, mr. 20. Według reg. pob. pow. brzeskiego z r. 1557 wś Ś., w par. Kruszyna, miała 2 1/2

łan. (Pawński, Wielkp., II, 8). 2.) **Ś.**, w 1564 *Zwiethoslawie*, ws i fol., pow. lipnowski, gm. i par. Mazowsze, odl. o 21 w. od Lipna, ma 38 dm., 451 mk. W 1827 r. 24 dm., 291 mk. W 1883 r. fol. Świętosław rozl. mr. 1557: gr. or. i ogr. mr. 1039, łąk mr. 84, past. mr. 2, lasu mr. 376, niouż mr. 56; bud. mur. 5, z drzewa 13; las nieurządzony, pokłady torfu. Ws Ś. os. 65, mr. 390; ws Morgowo os. 24, mr. 412; ws Władysławowo os. 8, mr. 60. Według reg. pobor. z r. 1564 dziedziczyli tu Świętosławscy. Jan Świętosławski płacił od 8 poddanych na całych łanach, 5 zagrodn. i 1 rzem.; Andrzej od 3 kmieci na łanach i 3 zagrodn., Sebastian od 3 km., 4 zagr., Jan, zwany Górny, od 4 km., 3 zagr., Baltazar od 3 łanów i 1 zagr. Ogółem fl. 11 gr. 23 (Pawński, Wielkp., I, 320). R. 1789 dziedzic Bonawentura Paprocki wysiewał tu 175 kor. żyta, 5 kor. pszen., a czynszu brał 1016 złp.

Świętosław, przys. Skolego, ob. *Swiatoslaw*.

Świętosław, niem. *Wenzlau*, dok. *Wenzlow*, dobra ryc., pow. chełmiński, st. kol. Chełmża, 10 klm. odl., par. kat. i st. p. Dzwierzno, 437 ha (343 roli orn., 36 łąk, 41 lasu); 1885 r. 8 dm., 28 dym., 194 mk., 146 kat., 48 ew., mlekarnia. R. 1868 rozkopano tu przypadkowo groby skrzynkowe; w urnie znaleziono zausznice bronzowe z paciorkami ze szkła błękitnego i inne drobne rzeczy, na pół w ogniu przetopione, oprócz tego dużo kamienne (ob. Ossowski: *Objaśn. do mapy Prus Zachodn.*, str. 68), *Ks. Fr.*

Świętosławczyk, potok, prawy dopł. Oporu (dopł. Stryja).

Świętosławice, ws i fol. nad jez. Brdowskim (Długiem), pow. kolski, gm. Lubotyn, par. Brdów, odl. od Koła w. 21; ws ma 5 dm., 60 mk.; fol. 6 dm., 21 mk. W 1827 r. 9 dm., 87 mk. Według reg. pob. pow. przeddeckiego z r. 1557 było 9 łan., 3 zagr. Zda się, że przez pomyłkę te same Ś. podane są w tychże regestrach w par. Kłótno (pow. kowalski), jako mające 5 łan., 4 zagr. (Pawński, Wielkp., II, 18, 20). Według lustracyi z 1564 r. ws Ś., w dzierżawie Anny, wdowy po Jerzym Latańskim, kaszt. łędzkim, miała 9 włók (Lustr. V, 280). *Br. Ch.*

Świętoszowice, niem. *Schwentoschowitz*, ws i dobra, pow. toszecko-gliwicki, par. kat. Ziemięcice, ew. Gliwice (odl. 1 1/4 mili). Gmina ma 91 ha (83 ha roli), 28 dm., 267 mk. (1 ew.); dobra 274 ha (154 roli i 103 lasu), 6 dm., 87 mk. (5 ew.).

Świętoszówka, ws, pow. skoczowski na Szląsku austr., par. kat. Grodziec; 260 mr., 66 dm., 511 mk. (47 prot.), 505 polaków.

Świętów, niem. *Wette Polnisch*, 1309 *Swe-tonia Polonica*, 1371 *Swetow Polon.*, 1406 r.

Duczeswetow, dobra i ws, pow. nissański, par. ew. Nissa, kat. Świętów. W r. 1385 ws miała 104 dm., 664 mk. (2 ew.), 722 ha; dobra 53 ha. We wsi kościół par. katol., szkoła katol., młyn wodny.

Świątroszeń, niem. *Schwentroschine* al. *Schwenterschine*, ws i dobra, pow. mielicki, par. kat. i ew. Mielice. Ws ma 361 ha (217 ha roli), 52 dm., 425 mk. (419 ew., 6 katol.); dobra 716 ha (212 roli, 374 lasu), 5 dm., 61 mk. (56 ew., 5 katol.).

Świątrzec, ob. *Świątorzeczce*.

Świątucha, ob. *Święta* 2).

Świątupa, rzeczka, lewy dopływ rz. Dobkini (dopł. Wenty).

Świątupia, rzeczka, prawy dopływ Jesi (dopł. Niemna), uchodzi pod Wejwerami, w pow. maryampolskim.

Świąty..., ob. *Swati*.

Świąty al. *Swiatoje*, zaśc., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Hlewin, ma 3 osady. *A. Jel.*

Świąty, potok, dopływ pot. Kłodnicy, na obszarze gm. Nieżuchów, w pow. stryjskim.

Świąty Duch 1.) ws włośc. i dobra skarbowe nad rz. Oszmianką, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Oszmiana, o 6 w. od gminy a w. od Oszmiany, ma 12 dm., 178 mk. katol. (w 1865 r. 60 dusz rewiz.). 2.) **Ś. D.**, przysiółek, tamże, 2 dm., 18 mk. katol. (w 1865 r. 3 dusze rewiz.); należał do dóbr Sylwestrów, Nowosielskich.

Świąty Dwór, dobra nad Niemnem, pow. iłumeński, w 1 okr. pol. i par. katol. Uзда, około 373 włók; grunta lekkie, łąki obfite. Własność niegdyś ks. Radziwiłłów, z kolei ks. Wittgensteina, obecnie ks. Hohenlohe.

Świąty Jan-Jerozolimski, *Villa in territorio ecclesie domus Hospitalis* w r. 1238, *Villa Sancti Joannis* w r. 1580, przedmieście niegdyś Poznania, na wschód od Środki, za bramą warszawską, z kościołem t. n., ob. *Poznań* (t. VIII, 902 i 909). Reg. poborowe z r. 1580 (Pawński, Wielkp., I, 43) wykazują tu 2 łany os., ówieré roli, 19 zagr. i 3 komor., tudzież Adama Czarukowskiego, który wówczas był komandorem maltańskim.

Świąty Jur, część Gołogór, w pow. złoczowskim.

Świąty Krzyż, ob. *Lysagóra*.

Świąty Krzyż, szczyt górski w dziale Gorców, na granicy pow. myślenickiego i nowotarskiego, wzn. 664 mt. ob. *Krzyż Święty*.

Świąty Krzyż, nieistniejący już klasztor z kościołem ks. benedyktynów, w pow. słuckim, o 2 1/2 w. na wschód od Nieświeża, fundowany w 1673 r. przez Michała Kazimierza ks. Radziwiłła, podkanclerzego i hetmana litewskiego. Była to fundacja wspaniała, z mu-

ru, a w świątyni dużo marmurów grobowych i pamiątek miejscowych. Fundator, oprócz nadań ziemi, zapisał klasztorowi 30,000 złp. na dobrach swoich. Syn jego ks. Karol Stanisław, dokończywszy zabudowań klasztornych i zabezpieczywszy fundusz onego prawnie, uzyskał aprobatę Stanów Rzpltej w 1690 r. (ob. Vol. Leg., V, fol. 825, tit. Aproba-cio). Św. Krzyż był uprzywilejowanym emen-tarzem Nieświeża; benedyktyni mieli tu piękną bibliotekę; klasztor zniesiony został po 1833 r., kościół zaś w 30 lat później. *A. Jel.*

Święty Łazarz, niem. *Sankt-Lazarus*, os. pod Poznaniem, o 1.3 klm., przy drodze żel. marchijsko-pozn., za wielkim dworcem dróg żelaznych; par. katol. św. Marcin, prot. św. Paweł; poczta na Wildzie i w Poznaniu; 22 dm., 671 mk. (304 kat., 366 prot., 1 żyd) i 52 ha (8 roli, 2 łąk).

Święty Marcin 1.) przedmieście Poznania, z kościołem t. n., dziś ulica (ob. *Poznań*, t. VIII, 904 i 910). 2.) *Ś.*, kaplica, w pow. odolanowskim, o 5 klm. na pld.-wschód od Krotoszy, przy drodze do Sulmirzyc i Odolanowa (Mapa Chrzanow.). 3.) *Ś.* al. *Las Świętomarciniński*, w pow. odolanowskim, tuż pod Sulmirzycami. *E. Cal.*

Święty Onufry, ob. *Onufry Sw.*

Święty Roch 1.) przedmieście Poznania, dziś Miasteczkiem zwane (ob. *Poznań*, t. VIII, 903 i 912). 2.) *Ś. Roch*, kaplica, w pow. ostrzeszowskim (Kepno), par. Olszowa, o 2 klm. na pld. od Podzamcza, przy drodze na Opatów do Szlaska, w pobliżu ujścia Niesobu do Prosnę. *E. Cal.*

Święty Stanisław, wś, pow. stanisławowski, 24 klm. na pld. od Stanisławowa, 2 klm. na pld.-zach. od Halicza (sąd pow., st. kol., urz. pocz. i tel.). Na pld.-zach., zach. i pld. leży Załukiew, na wsch. i pld.-wsch. Halicz. Wzdłuż granicy pld.-wsch. płynie Dniestr. Zabudowania wiejskie i klasztor franciszkanów leżą na zach. (wzn. 280 mt.). Co do obszaru to wstworzy jedną całość z gminą Załukiew (ob.). W r. 1880 było 56 dm., 347 mk., 1 dm., 6 mk. na obsz. dwor. (189 gr.-kat., 146 rz.-kat., 18 izr.; 214 Rusinów, 135 Polaków, 4 Niemców). Par. rz.-kat. w Haliczu, gr.-kat. w Załukwi. We wsi klasztor franciszkanów, niewiadomo kiedy i przez kogo założony. Z przywileju Zygmunta III z d. 5 maja 1596 r. okazuje się, że klasztor ten istniał już podówczas. *Lu. Dz.*

Święty Wojciech, ob. *Wojciechowo*.

Świętyszki al. *Święciszki*, wś, pow. suwałski, gm. Andrzejów, par. Puńsk, odl. od Suwałk 24 w., ma 6 dm., 52 mk. W 1827 r. 4 dm., 24 mk., par. Kalwaryja.

Świętyszki Wielkie i *Ś. Małe*, niem. *Schwentuschken*, dwie wsi, pow. stołupiański,

st. pocz. Mehlkemen. Leży na obszarze dawnej puszczy Romickiej. W pobliżu góra Lasdin-Kalnis, 738 st. wzn. *Ś. Wielkie* mają 180 dm., 775 mk., 518 ha; *Ś. Małe* 20 dm., 78 mk., 68 ha. Przez wieś płynie rzeczka t. n., uchodząca do Pisy przy wsi Gros Bait-schen.

Świężyce, w dok. z XIII w. *Suenoicy*, *Suen-sichi*, *Swinzicze*, u Długosza *Zwinczicze* i *Sumszicza*, wś włośc. nad rz. Koprzywianką, pow. sandomierski, gm. i par. Koprzywnica, odl. od Sandomierza 17 w., ma 28 dm., 209 mk., 354 mr. W 1827 r. było 20 dm., 215 mk. Na obszarze wsi jezioro Głasko. W dok. z 1277, 1279 i 1284 występuje *Ś.* jako posiadłość klasztoru koprzywnickiego (Kod. Mał., I, 109, 123, II, 144 i 155). Zdaje się, że tylko pewna część należała do klasztoru, gdyż właściciele innych części Lasota i Michałko procesują się z klasztorem r. 1369 o łąkę w tej wsi a 1385 r. Wichna „generosa domina haeres de Strzezevicze“ sprzedaje klasztorowi „suam hereditatem nuncupatam Swinzicze“ za 400 grzyw. groszy pragskich (Kod. Małop., III, 61, 235, 359). Według Długosza wś ta należała niegdyś do bisk. krakowskich, zamienioną była z księciem Bolesławem na Złotą i Łojowice. Mikołaj z Bogoryi oddał część wsi klasztorowi koprzywnickiemu. W połowie XV w. miała 13 łąk, km., które płaciły czynszu po pół grzyw. i jaja a dziesięcine snopową, wartości 13 grzyw., dawano klasztorowi koprzywnickiemu (Długosz, L. B., II, 321 i III, 380). W 1578 r. wś Swinzi-cza, własność klasztoru, w dzierżawie Hycynty Młodziejowskiego, ma 10 osad., 5 łąk, 1 kom., 2 ubog. (Pawin., Małop., 166). *Br. Ch.*

Świgajno 1.) wś, pow. żądzborski, st. p. St. Łukta; 14 dm., 94 mk., 143 ha. 2.) *Ś.* al. *Schoenfeld*, wś, tamże; 84 dm., 337 mk., 227 ha.

Śwignie, pow. mazowiecki, ob. *Kłoski-Ś.*

Świha, rzeczka, dopływ Prypeci, ob. *Polesie* (t. VIII, 537).

Świlany, wś włośc. nad rzeką Świlką, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Hóduciszki, okr. wiejski Stojaciszki, o 21 w. od Święcian, ma 27 dm., 221 mk. katol. (w 1865 r. 89 dusz rewiz.).

Świlcza z *Kameszynem*, wś, w pow. rzeszowskim, w równinie, nad pot. Wesówka, dopł. Mrówli (lew. dopł. Wisłoka), 8 klm. na pld.-zachód od Rzeszowa. Składa się z dwóch grup chat: Świlczy i Kameszyna. Środek wsi przerzyna gościniec murowany z Rzeszowa do Sędziszowa, pld. zaś kraniec wsi, zwany Capówką, tor dr. żel. arc. Karola Ludwika, między stac.: Rudna Wielka i Trzciana. Kameszyn, przedzielony od reszty wsi moczarem, jest zbudowany na praw. brzegu Mrówli. We

wsí znajduje się kościół paraf. drewniany i szkoła ludowa. W samej Świlczy jest 457 dm. i 2193 mk. (1057 męż, 1136 kob.); w Kameszynie 44 dm., 193 mk.; na obszarze więk. pos. 2 dm., 35 mk. Co do wyznania jest 2349 rz.-kat. i 72 izrael. Pos. większa wynosi 770 mr. i rozpada się na cztery parcele. Największa wynosi 675 mr., mniejsza 90 mr., dwie inne po 2 mr. Właścicielami są dwaj izraelici i dwaj włościanie; mniejsza posiadłość ma 7605 mr. roli, 337 mr. łąk i ogr. i 198 mr. pastw. Wieś, zwana także Świńczą, została w r. 1624 zniszczoną przez Tatarów, którzy także spalili kościół, przyczem zaginęły wszelkie nadania. Obecny kościół wraz ze szpitalem na 10 ubogich wybudował w 1636 r. Mikołaj Spytek Ligieza, dziedzic Rzeszowa. Paraf. (dyec. przemyska, dek. głogowski) obejmuje wsi: Rudną Małą al. Rejteradę, Rogoźnicę, Rudną Wielką i Wolicką. Wś graniczy na zach. z Wolicką, na pld. z Bełdową i Bzianką, na wsch. z Przybyszowem, a na pñ. z Mrówłą.

Mac.

Świle 1.) wś, pow. kowieński. 2.) Ś., wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 52 w. od Poniewieża. 3.) Ś., wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 72 w. od Poniewieża. 4.) Ś., dwór i dobra, pow. szawelski, gm. Szawkianny, o 28 i 29 w. od Szawel.

Świliń, strumień, w pow. trockim, ob. *Kludzia* 2).

Świlińa, struga przymorska nad zatoką pucką, pow. wejherowski; u jej ujścia leżą dobra ryc. Kolebki.

Ks. Fr.

Świliniszki, folw. szl., pow. trocki, w 4 okr. pol., o 49 w. od Trok, 1 dm., 62 mk. katol.

Świliszki 1) 1 i Ś. 2 al. *Szczyty*, dwa zaśc. nad Świłą, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski i dobra skarbowe Mile, o 10 w. od gminy, mają 3 dm., 42 mk. katol. i 8 starow. (w 1865 r. 9 dusz rewiz.). 2.) Ś., wś nad Wilią, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Ciechanowiszki, o 21 w. od gminy a 18 w. od Wilna, ma 3 dm., 19 mk. katol. (w 1865 r. 4 dusze rewiz.); należy do dóbr skarbowych Szyłany. 3.) Ś., wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 24 w. od Nowoaleksandrowska, ma 2 dm., 60 dzies. Należy do dworu Dukszty Dowgiałłowej.

J. Krz.

Świluki 1.) wś, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 44 w. od Kowna. 2.) Ś., wś i dobra, tamże, o 45 w. od Kowna. 3.) Ś., wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 58 w. od Nowoaleksandrowska.

Świła 1.) sioło i wś włośc. nad jeziorem t. nazwy, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Plissa, okr. wiejski i dobra skarbowe Peredol, o 6 i 7 w. od gminy a 61 w. od Dżisny,

mają 37 dm., 481 mk. prawosł. (podług spisu z 1865 r. sioło ma 62, wś zaś 66 dusz rewiz.). Cerkiew paraf. drewniana, p. wezw. Przemienienia Pańskiego, wzniesiona w 1745 r. przez ks. karmelitów z Głębokiego. Par. praw., dekanatu (błahocznia) głębockiego, 1858 wierznych. 2.) Ś., dwór, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Plissa, okr. wiejski Świła, w 1865 r. własność Miasojedowych. 3.) Ś., dwór, tamże, w t. r. własność Januszkiewiczów. 4.) Ś., dwór, tamże, w t. r. własność Bartoszewiczów. 5.) Ś., dwór, tamże, w t. r. własność Falkowskich. W 1866 r. wszystkie 4 folw. miały 4 dm., 39 mk. W skład okręgu wiejskiego wchodzi wsi: Kubażniki, (? czy nie Kubeczники), Kubeczники (Kuboczники), Miedwiedowo (Niedźwiedzewo), Niwie, Nowe Sioło, Nowiki, Snarki i Strypadki, w ogóle 81 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych. 6.) Ś., folw. nad rzką Świłą, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Melegiany, okr. wiejski Poleś, o 30 w. od Święcian, ma 1 dm., 21 mk. katol.; w 1865 r. własność Mackiewiczów. 7.) Ś., folw., tamże, w 1865 r. własność Szostaków.

Świlele, wś, pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 19 w. od Kowna.

Świleńszki, folw. skarb. i wś włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., o 10 w. od Święcian, 10 dm., 130 mk. katol.

Świleń, wś, pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 19 w. od Kowna.

Świlele, wś, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. i par. Komaje, okr. wiejski i dobra ks. Drucekich Lubeckich Jarzewo, o 18 w. od gminy a 34 w. od Święcian, ma 7 dm., 60 mk. katol. (w 1865 r. 28 dusz rewiz.).

Świłka, rzeczka w pow. święciańskim, bierze początek poniżej wsi Daukszyszki, płynie na Milkuny, Akmeniszki, Szwałkuniszki, Bołtyniszki, Wasiuny, Świleń, Świłki, Kowalki, Raściuny, Koczanowszczyznę, Gontowniki, Pietraszuny, Babiany i pod wsią Pieczurki łączy się z rzeczką płynącą przez Melegiany, poczem połączywszy się z trzecią rzką, płynącą przez Hoduciszki, uchodzą do Miadziołki niedaleko jej ujścia. Płynie w licznych zakrętach w kierunku pñ.-wschd., długa około 35 w.

Świłka, folw. nad rzką Świłą, pow. święciański, w 3 okr. pol., o 26 w. od Święcian, 1 dm., 11 mk. katol.

Świłołowki, wś, pow. wilkomierski, gm. Kurkle, o 41 w. od Wilkomierza.

Świłowka, folw. szl. nad rzką Kantusią, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 25 w. od Oszmiany, 1 dm., 14 mk. katol. Własność Zawadzkich.

Świły 1.) wś nad rzką Janką, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okrąg wiejski Judycyn, o 14 w. od gminy a 79 w. od

Dzisny, ma 7 dm., 100 mk. prawosł. (w 1865 r. 45 dusz rewiz.); należała do dóbr Ustroń Łopacińskich. 2.) **Ś.**, zaśc. pryw. nad rzką Miadziolką, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 100 w. od Disny, 2 dm., 21 mk. 3.) **Ś.**, ws nad rzką Wiszewką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Beniakonie, okr. wiejski i dobra Wagnerów, Sokoleńszczyzna, o 7 w. od gminy, 31 w. od Ejszyszek a 45 w. od Lidy, ma 11 dm., 131 mk. katol. (w 1865 r. 46 dusz rewiz.).

Swimbarg, szczyt górski na obszarze gm. Łuczywny, w hr. spiskim, pow. tatrzańskim, wzn. 994 mt.

Świna, węg. *Szinye*, ws, w hr. szaryskim (Węgr.), nad pot. Świnką; kościół katol. par., 751 mk.

Świnak, jezioro, w pow. święciańskim, ob. *Olszewo* 1).

Świnarka, szczyt górski, wzn. 1014 mt., na obszarze Poharu, w pow. stryjskim.

Świnarka al. *Świniarka* 1.) ws nad ruczajem t. n., uchodzącym pod wsią Wiazówką do Olszany, pow. czerkaski, na pograniczu pow. zwinogródzkiego, w 3 okr. pol., gm. Chłystunówka, o 65 w. od Czerkass, otoczona od pñ. i wschodu starym lasem dębowym, ma 2395 mk. Podług Pochilewicz a w 1863 r. było tu 1960 mk. prawosł., 9 katol., 23 żydów. Posiada cerkiew pod wcz. św. Piotra i Pawła, wzniesioną po 1746 r. a w 1854 z gruntu odrestaurowaną. Należy do klucza moszniańskiego dóbr ks. Woroncowych. 2.) **Ś.**, ws, pow. humański, w 1 okr. pol., gm. Oradówka, o 27 w. od Humania, ma 53 mk. 4.) **Ś.**, tamże, w 2 okr. pol., gm. Babanka, o 21 w. od Humania, ma 703 mk. 5.) **Ś.**, ob. *Świniarka*. J. Krz.

Świnarka, siolo nad rz. Psłą, pow. hadziacki gub. połtawskiej, o 12 w. na pñ.-wschód od Hadziacza, ma 192 dm., 1505 mk., cukrownia.

Świnarki i *Świnary*, ob. *Świniarki* i *Świniary*.

Świnaryn, ob. *Świniarzyn*.

Świncia, jezioro, w pow. trockim, pod wsią Miciuny.

Świncz, niem. *Schwintsch*, dobra szl. na nizinach, pow. gdański górny, st. p., tel. i kol. Pruszcz 6 klm. odl., par. kat. św. Wojciech; 464 ha (435 roli orn., 3 łąk); 1885 r. 13 dm., 35 dym., 204 mk., 112 kat., 92 ew., z których na wyb. Żabionkę przypada 2 dm., 15 mk., a na Hinterfeld 2 dm., 20 mk. Szkoła w miejscu (67 dz.); cegielnia, hodowla bydła rasy amsterdamskiej i owiec na tucz. R. 1888 nabył te dobra na subhaście Hoene z Pępowa za 420,000 mrk. R. 1321 nadaje w. m. Fryderyk v. Wildeberg dobra **Ś.** i Straszyn Stanisławowi Skłodowiczowi (ob. Dregera

odpisy, w Peplinie, str. 49). W gdańskich tablicach woskowych napotykamy około r. 1400 Mikołaja (Niklas) ze Świncza, który jednemu z krewnych wypłaca część jego majątku. R. 1401 skarży Marcin z Pobłocia Wojciecha (woiczech) ze Świncza o zranienie na drodze publicznej (ob. *Zeitsch. des Westpr. Gesch. Ver.*, XI, str. 18). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu pan Eska od 2 wł. osiadł., karczmy i ogr. 5 fl. 18 gr. (ob. *Rocz. T. P. N. w Pozn.*, 1871, str. 174). R. 1710 dawał **Ś.** mesznego 7 korcy żyta i tyleż owsa (ob. *Wizyt. Szaniawskiego*, str. 147). R. 1782 posiadał dobra tutejsze Piotr Kalsztejn, notaryusz malborski. **Ś.** i Żabianka liczyły wówczas 90 mk. wyłącznie kat. (ob. *Wizyt. Rybińskiego*, str. 315). Ks. Fr.

Świnczów, fol., pow. olkuski, gm. Ciano-wice, par. Smardzewice, odl. 25 w. od Olkusa. W 1827 r. było 2 dm., 13 mk. W 1876 r. rozl. mr. 150: gr. or. i ogr. mr. 117, lasu mr. 27, nieuż. mr. 6; bud. mur. 2, z drzewa 2; płodozm. 9-pol.; las nieurządzony.

Świnek, pow. brzeziński, ob. *Świńsko*,

Świnia al. *Charubin*, ws kurpiowska śród błot i lasów, pow. kolneński, gm. i par. Turośl, odl. 21 w. od Kolna, 49 od Łomży, ma 728 mr. obszaru (332 ornej ziemi). W 1802 r. 6 gospod., 3 chałupnik., karczma; w 1819 r. 6 rolnik., 16 chałupnik., karczma, razem 105 mk. (28 męż., 28 kob., 22 syn. i 18 córek młodszych, 3 syn. i 2 cór. starszych nad 10 lat, 3 parob., 1 dziewczka, w tej liczbie 7 żydów; 27 koni, 30 woł., 14 krów, 11 jądół, 23 świń, 30 owiec. Czynnosc wynosił 155 złp. 4 gr., dziesięcina do dworu 8½ złp.; chałupnicy płacili po 3 złp. trzydniówki. Nadto cała gromada dawała od chaty 4 garn. żyta, tyleż jęczmienia lub gryki, 10 funt. siana i 1 złp. na utrzymanie proboszcza w Turośli. W 1827 r. 24 dm., 114 mk. **Ś.** przytyka do obrębów leśnych Dawin i Budziski. Na Budziskach, straża Cieciorzy, znajduje się 806 mr. olszyny; torf, ruda żelazna, cietrzewie. Budziszki znane są pod nazwą błot Kładzie. Niedaleko od **Ś.** leży os. Czarny Bród.

Świnka, ob. *Świnna*.

Świnia, rzeka, w pow. kraśnieńskim (gub. smoleńskiej), uchodzi pod miastem Krasne do Merei (dopł. Dniepru).

Świnia, rzeka, dopływ Raty, powstaje w zach. stronie Skwarzawy nowej, pow. żółkiewskim, i płynie na wschód przez Skwarzawę Nową, wzdłuż granicy Skwarzawy Starej i Mokrotyna do Macoszyna. Tu skręca na pñ., podąża dalej do Soposzyna, gdzie pñ.-wsch. przyjmuje kierunek i wchodzi do Żółkwi. W mieście tem płynie zrazu w kierunku pñ. pomiędzy zabudowaniami, ale w pobliżu gra-

nicy płu. przybiera znowu kierunek płu.-wschod., wchodzi do Wiazowej, gdzie się w staw rozlewa, a wypłynawszy z niego dąży w tymże kierunku przez Turynkę i wzdłuż granicy Derewni z jednej, a Turynki i Bojańca z drugiej strony. Przyjawszy ostatecznie kierunek płu., przepływa Stanisłówkę i na granicy Wolicy i Dworców wpada do Raty, ubiegłszy blisko 50 klm. Od praw. brzegu zasilają ją potoki: Rosochy w Mokrotynie i strugi w Turynce i Bojańcu. Z lew. brzegu wpadają potoki w Skwarzawie Starej, w Sopotynie, Fajna (al. Młynówka) w Żółkwi i Derewenka (zwana też Świnia w górnym a Krywulą w dolnym biegu), z praw. dopł. Bzynka w Derewni. *Lu. Dz.*

Świnia 1.) niem. *Schweinefluss* al. *Neugolzer-Fluss*, rzeczka, prawy dopływ Dobrzyicy, płynie przez Kesburg i uchodzi na półn. od Wólca i Klaudynowa (ob. „Powiat walecki“ przez Calliera, str. 51). 2.) **Ś.**, niem. *Schweine*, rzka w Warmii. Wypływa z jeziora pod Nordenborkiem (pow. gierdawski) i uchodzi do Ilmy, (dopł. Łyny) pod Albergą. Lewym dopł. **Ś.** jest Wichrowa (Wicherow). 3.) **Ś.**, prawy dopł. Piły (dopł. Głdy), w pow. szczecińskim.

Świnia, nazwa środkowej z pomiędzy trzech odnóg, któremi Odra do Bałtyku wpada. Długa 21 klm. Znaczna głębokość pozwala okrętom podchodzić aż pod Szczecin. Nad **Ś.** znajduje się forteca Swinemünde.

Świnia, jezioro pod Czerskiem, pow. chojnicki. *Ks. Fr.*

Świnia Gać, rzeka pod Konarzynami, pow. człuchowski.

Świnia Góra al. *Starynka*, uroczysko, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Nowowola, o 14 w. od Sokółki.

Świnia Góra 1.) szczyt górski, w pasmie Gorców, na granicy gm. Wilkowisko, w pow. limanowskim. Opływają go potoki: Rychlów i Rosocha. Wzn. 652 mt. 2.) **Ś. G.**, szczyt leśny w pow. tarnowskim, na obszarze gm. Zalasowej, nad pot. Łackim (dopł. Wisłoki). Wzn. 386 mt. npm.

Świnia Góra al. *Pod Świnia Górą*, wólka do wsi Szynwałdu, pow. tarnowski, ma 28 dm. i 141 mk. Leży na wschód od Szynwałdu, u stóp leśnego wzgórza (286 mt. npm.), zwanego Świnia górą. *Mac.*

Świnia Grupa, niem. *Schweingrube*, wieś w Pomezanii, pow. sztumski, st. p. Ryjewo, par. kat. Sztumka Wieś, 354 ha, gleba żyzna; 1885 r. 36 dm., 54 dym., 254 mk., 46 kat., 135 ow., 64 dysyd. 2.) **Ś. G.**, niem. *Krug Schweingrube*, leśn., tamże; 1885 r. 42 dm., 352 mk.; gmina: nadleśn. Ryjewo. *Ks. Fr.*

Świnia Kępa, niem. *Schweinekampe*, wyb.

do Groschenkampe, pow. gdański nizinny; 1885 r. 5 dm., 49 mk.

Świnia Krzywda 1.) os. młyn., pow. noworadomski, gm. Masłowice, par. Chełmo, 1 dm., 7 mk., 18 mr. W 1827 r. 1 dm., 9 mk., 2.) **Ś. K.**, ws. włośc., pow. opatowski, gm. Malkowice, par. Iwaniska, odl. od Opatowa 13 w., ma 3 dm., 19 mk., 63 mr. W 1827 r. 4 dm., 18 mk.

Świnia Krzywda, wólka do Radgoszczy, pow. dąbrowski, składa się z 28 chat i 141 mk. rz.-kat. Na mapie Kumersberga (sek. 9) nieoznaczona. *Mac.*

Świnia Poręba, ob. *Poręba* 18.).

Świniaja, ob. *Świnna*.

Świnianka, szczyt górski, na obszarze Mikuliczyna, w pow. nadworniańskim. Wznies. 1121 mt. Ze stoków spływa pot. Poławica, lewy dopływ Prutu.

Świniarka 1.) al. *Ulatówka*, rzka, w pow. przasnyskim, bierze początek na obszarze Grabowa w gm. Bugży Płoskie, płynie pod wsią Grądką i uchodzi do rz. Orzye (dopł. Narwi), we wsi Małowidz, gm. Jednorzec. 2.) **Ś.**, rzka, w pow. nowomińskim; ob. *Długa*.

Świniarka 1.) rzka, w pow. bractawskim, lewy dopł. rz. Sobi, do której uchodzi pod Paryówką. Przybiera strugę Długą. 2.) **Ś.**, rzka w gub. kijowskiej, lewy dopł. Irpeni. 3.) **Ś.**, ruczaj, w pow. czerkaskim, płynie od wsi t. n. i pod Wiazówką uchodzi do Olszany. 4.) **Ś.**, struga w gub. kijowskiej, dopływ rz. Bolanki, uchodzącej do Jatrani (dopływ Si-niuchy).

Świniarka 1.) al. *Lubomirka*, wieś, pow. zwiniagrodzki, ob. *Kajetanówka*. 2.) **Ś.**, ob. *Świnarka*.

Świniarka, szczyt górski w Karpatach wschodnich, pow. nadworniańskim, nad pot. Lubizną (lewy dopł. Prutu). Wzn. 872 mt.

Świniarki 1.) dwór niegdyś, pow. gnieźnieński, o 4 klm. na pld.-zach. od Łopienina; miał 6 dm., 96 mk. kat. i 279 ha (268 roli, 2 łąk); ostatnim dziedzicem był Józef Malczewski (ob. *Świniary*). Obecnie siedzą na Świniarkach koloniści niemieccy. Za arcyb. Łaskiego (L. B., I, 91) składały się **Ś.** z 1 an. kmiec. i dziedzicznych; w r. 1580 był tu 1 1 an os., 1 dwor. i 4 zagr., a w 1620 r. 1 1 an os., 1 dwor. i 4 zagr.; dziedzicem był Stanisław Brzeziński; około r. 1793 posiadał Walenty Młodzianowski **Ś.** z częścią Dobiejewa; później przeszły **Ś.** i Świniary w ręce Malczewskich. 2.) **Ś. Huby**, ob. *Równa*. *E. Cal.*

Świniarki, ws. w hr. liprowskim, ob. *Borowe*.

Świniarnia, os. do Czystobłot, pow. brodnicki, st. p. Kurzętnik, par. kat. Pokrzydowo.

Świniarów, ws. pow. konstantynowski, gm. Czuchleby, par. r. l. Niemojki, r. g. Cho-

tycze; ma 433 mr. obszaru, 75 dm., 266 mk. Szkoła początkowa, urząd gminny. W 1827 r. 25 dm., 207 mk. *Ad. Rz.*

Świniarów al. *Świniarzów*, 1210 *Suinarovo*, wś, pow. bocheński, w nizinie praw. brzegu Wisły, u ujścia pot. Drwinki, która tworzy staw, mający 7 mr. obszaru. Na granicy wsi uchodzi Raba do Wisły, tworząc u ujścia obszerne podmokłe łąki. Nizkie położenie naraża wś na wylewy Wisły i Raby. Ś. ma 80 dm. i 428 mk., 411 rz.-kat. a 17 izrael. Pos. więk. (rządowa) wynosi 173 roli, 45 łąk, 22 past., 40 lasu, 7 stawu, 6 nieuż. i 2 mr. pod budowlami, ogółem 295 mr.; pos. mn. 164 roli, 46 łąk i ogr., 8 past. i 38 mr. lasu. Wś była królewska; założona wśród puszczy niepołomskiej. Wincenty, bisk. krakowski, nadał 1214 r. dziesięcinę ze Ś. klasztorowi w Miechowie (Kod. Małop.; II, 25). Graniczy na zachód z magazynami soli w Sierosławicach, na pld. z Niedarami i Podlesiem. *Mac.*

Świniarowo, ob. *Siniarzewo* i *Świniarzewo*.

Świniarska-Wółka, wś, pow. węgrowski, gm. Ossówno, par. Wierzbnio, ma 24 dm., 178 mk., 375 mr.

Świniarski, potok, prawy dopływ Kwaczanki, w hr. liptowskim.

Świniarskie Holendry, urząd. *Schweinert Hauland*, pow. międzychodzki (Skwirzyna), rozłożyły się na praw. brzegu Warty, o 4 klm. na pln.-wschód od Skwirzyny, pod Świniarami; par. kat. i poczta w Skwirzynie (Schweinert an der Warthe), par. prot. w Świniarach, st. dr. żel. na Santoku (Zantoch) o 16 klm.; mają 29 dm., 235 mk. (14 kat., 221 prot.) i 633 ha (245 roli, 109 łąk, 62 lasu). Około r. 1793 należały do Stefana Unruga, dziedzica Świniar. *E. Cal.*

Świniarsko z Małą Wsią, r. 1283 *Suinarsco*, wś, pow. nowosądecki, w równinie, na lewym brzegu Dunajca, dzielącego się tu na trzy ramiona, o 4,3 klm. na pld.-zach. od Nowego Sącza, u ujścia Trzetrzewinki do Dunajca, składa się z dwóch grup domów. Bliższa miasta jest Mała Wieś. Za Józefa II założono tu na gruntach poklasztornych kolonię niewielką protest., którą nazwano Hutweide. Kolonia utrzymała się, koloniści jednak spoleścili a tylko 21 zachowało dotąd luteranizm. Cała osada liczy 84 dm. i 514 mk., 481 rz.-kat., 21 prot. i 12 izr. Narodowość polska. Pos. więk. (funduszu religijnego) ma karczmę i 3 mr. gruntu; pos. mn. 569 roli, 11 łąk i ogr. i 145 mr. past. Gleba namulista i przepuszczalna, ponieważ jest osłoniętą od wiatrów, przeto urodzajna. Par. rz.-kat. w Nowym Sączu. Starożytna osada, miała w r. 1278 prawdopodobnie dworzec książęcy, tu bowiem wydała ks. Kunegunda przywilej uwalniający mieszczan Sącza od opłaty cła w Korczy-

nie, Opatowcu i Wojniczu (Kod. Małop., I, 114; Kod. Pols., III, 119; Morawski: *Sądecka*, I, 144). D. 6 lipca 1280 r., mocą aktu erekcyjnego dla klasztoru klarysek w Starym Sączu wieś „Suynarsco paruum“ przeszła wraz z innemi 26 wsiami, tworzącemi opawę św. Kingi, na własność klasztoru (Kod. Małop., 145), co zatwierdził papież Marcin V bulą 5 lipca 1283 r. W dok. Wacława króla czeskiego z 6 listop. 1292 r., potwierdzającym nadania św. Kingi, podano nazwę „Minor Suinarczcy“. Klasztor posiadał tę wieś aż do r. 1785. Nazwa Świniary Małe odnosi się do Małej Wsi, w 1581 r. własności klasztoru sądeckiego, dla odróżnienia od części połudn., wówczas własności biskupa krak. Pierwsza miała 1 1/2 łąnu km., druga 13 półłanków km. i 9 zagród z rolą (Pawński, Małop., 126). Ś. graniczy na pld. z Podrzciami, na zachód z Chochorowicami i Szymanowicami, na pln. z Byczycami. *Mac.*

Świniary 1.) pow. warszawski, ob. *Orężno*. 2.) **Ś.**, dawniej *Swinary*, wś i folw., pow. kutnowski, gm. Krzyżanówek, par. Strzegocin, odl. 5 w. od Kutna, mają 12 dm., 135 mk. W 1827 r. 11 dm., 82 mk., par. Łąkoszyn. W 1870 r. fol. Ś. rozl. mr. 391: gr. or. i ogr. mr. 300, łąk mr. 20, past. mr. 14, lasu mr. 10, zarośli mr. 38, wody mr. 1, nieuż. mr. 8; bud. drewn. 6; płodozm. 13 pol. Wś Ś. os. 20, mr. 49. Na początku XVI w. były tu same łąny folwarczne, dające dziesięcinę pleban. w Strzegocinie (Łaski, L. B., II, 486). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 siedziało tu kilkunastu drobnych posiadaczy na 10 łąnach (Pawński, Wielkp., II, 140). 3.) **Ś.**, kol. w pobliżu Wisły, pow. gostyński, gm. Cermno, par. ew. Gombin, ma 23 dm., 183 mk. ew., 209 mr. Na obszarze wsi jezioro 6 morgowe, zarybione. Sady owocowe, uprawa buraków cukrowych i wierzby, wyrób sera holenderskiego. W 1827 r. 11 dm., 108 mk., par. Życk. Na początku XVI w. dziedzic Ś. i Życka, Andrzej Życki, zabezpieczył na Ś. 4 grzyw. dla altaryi św. Mikołaja przy kolegiacie łowickiej (Łaski, L. B., II, 252). W 1868 r. dobra Ś. składały się z fol. Juliszew, rozl. mr. 93: gr. or. i ogr. mr. 50, lasu mr. 40, nieuż. mr. 3. W skład dóbr wchodziły wsi: Ś. os. 85, mr. 765; Juliszew os. 12, mr. 156; Sady os. 34, mr. 809; Stokowo os. 6, mr. 90; Wiączemin Niemiecki os. 21, mr. 457; Wiączemin Polski os. 36, mr. 470; wś Nowosiodła os. 48, mr. 449; kol. Bobrza i Popielarka os. 3, mr. 28; Kalinowo Kozików os. 14, mr. 203; Mirowice os. 18, mr. 169. 4.) **Ś.**, wś, folw. i dobra nad rz. Wisłą, na granicy od Galicyi, pow. sandomierski, gm. i par. Łoniów, odl. od Sandomierza 18 w., mają 103 dm., 614 mk. W 1827

r. 41 dm., 375 mk. Dobra Ś. składały się z fol.: Ś., Bogorya i Otoka, rozl. mr. 1628: fol. Ś. gr. or. i ogr. mr. 249, łąk mr. 26, past. mr. 197, lasu mr. 77, nieuź. mr. 420; bud. mur. 1, drewn. 24; fol. Bogorya gr. or. i ogr. mr. 325, łąk mr. 67, past. mr. 4, nieuź. mr. 20; budowli drewn. 3; fol. Otoka gr. or. i ogr. mr. 149, łąk mr. 72, past. mr. 5, lasu mr. 13, nieuź. mr. 4; bud. drewn. 3; lasy nieurządzone, pokłady torfu i kamienia budulcowego. W skład dóbr poprzednio wchodziły wsi: Ś. os. 99, mr. 807; Żurawica os. 14, mr. 136; Grabina os. 5, mr. 47; Krowia Góra os. 11, mr. 227; Jasienica os. 17, mr. 304; os. Przeżownik mr. 14; os. Tarnówka mr. 3. Wymienione w dok. z 1360 r. Może z tych Ś. pisał się Rafał 1353 a Prandota 1367 r. (Kod. Małop., III, 88, 141, 212). W połowie XV w. Ś., w par. Łoniów, były w połowie własnością Dziką h. Doliwa, w drugiej zaś Machowskiego. Folw., łąny km., zagr., karczmy, płaciły dziesięcinę, wartości 10 grzyw., pleban. w Łoniowie (Długosz, L. B., II, 345, 346). W 1578 r. Stan. Gniewosz płacił tu od 7 os., 1³/₄ łąn, 1 ogrod., komor., 3 ubog.; Ostafii Dzik, w zastawie od Jakuba Przyłuskiego, 12 osad., 3¹/₄ łąn., 5 ogr., 1 komor., 3 ubog., 1 roztrucharz; Wojciech Skotnicki od 6 osad. 1¹/₂ łąn., komor., ubog.; Marcin Dzik od 12 osad., 3 łąn., 6 ogrod., komor., ubogi (Pawłowski, Małop., 167). 5.) Ś. *Kościelne* i Ś. *Zielęckie*, ws i fol., pow. stopnicki, gm. Pawłów, par. Świniary, odl. 13 w. od Stopnicy, przy drodze z Korczyna do Pacanowa, posiadają kościół par. drewn., szkołę początkową. W 1827 r. 38 dm., 306 mk. Fol. Ś. w 1878 r. rozl. mr. 601: gr. or. i ogr. mr. 480, łąk mr. 66, nieuź. mr. 55; bud. mur. 4, drewn. 6; płodozm. 10 i 11-pol. Ws Ś. os. 49, mr. 307. Erekeya kościoła i parafii nieznana. Obecny z r. 1798. W połowie XV w. Ś. mają kościół par. drewniany. Dziedzicem wsi Zakrzewski h. Jelita. Było tu 12 łąn. km., karczmy, zagr., od których dziesięcinę wartości 10 grz., dawano pleb. w Szczucinie. Folw. rycerski płacił dziesięcinę pleb. w Świniarach. Pleban miał łąkę między strumieniem i Przekopą (Długosz, L. B., II, 426, 427, 429). Według reg. pobor. pow. wiślickiego z r. 1508 Parchocki płacił pob. 2 grzyw. 12 gr. W r. 1579 Paweł Biechowski miał 6 osad., 2 łąny, 2 zagr., 1 komor., 4 biednych, 1 rzem.; S. Dembiński 6 osad., 2 łąny, 6 zagr., 3 kom., 4 biednych, 8 rzem.; Sebastian Sadło 13 osad., 4¹/₄ łąn., 4 zagr., 2 kom., 3 biedn., 1 rzem. (Pawłowski, Małop., 212, 487). R. 1803 Franc. Wodziecki, dziedzic Ś., lokował na tej wsi sumę 76,529 zł. dla ubogich. Następnie właścicielem Ś. był Stanisław hr. Wodziecki, sena-

tor i wojewoda król. polskiego, prezes senatu Rzpłtej krakowskiej. Dobra jego składały: Medyka, Niedźwiedzia, Morawica, Złota, Świniary, Wawrowice, Skrobaczów, Wojutyce (Złota ks., II, 245). Ś. par., dek. stopnicki (dawniej wiślicki), 2737 dusz. 6.) Ś., ws, pow. siedlecki, gm. Skupie, par. Mokobody, ma 44 dm., 330 mk., 1380 mr. W 1827 r. 40 dm., 225 mk. 7.) Ś., ws i dwa folw., pow. przasnyski, gm. i par. Krzynowłoga Wielka, odl. 18 w. od Przasnysza, mają 36 dm., 369 mk., 1408 mr. W 1827 r. 24 dm., 156 mk. W 1867 r. fol. Ś. lit. A rozl. mr. 714. Ws Ś. os. 2, mr. 7. Fol. Ś. lit. B rozl. mr. 660: gr. or. i ogr. mr. 266, łąk mr. 72, past. mr. 30, lasu mr. 16, zarośli mr. 276. Ws Ś. os. 10, mr. 72. 8.) Ś., pow. płocki, ob. Chabowo Ś. Br. Ch.

Świniary 1.) dwór niegdyś, w pow. gnieźnieńskim, o 4 klm. na pñ.-wschód od Kłecka i o 5 klm. na pñd. od Łopienna, na zach. wybrzeżu jeziora, które ciągnie się od Dobieje-
wa popod Kłecko, naprzeciw Borzawki; par. i poczta w Kłecku, st. dr. żel. na Mieleśzynie o 2¹/₂ klm.; miał 10 dm., 190 mk. kat. i 592 ha (470 roli, 2 łąk, 9 lasu); ostatnim dziedzicem był Józef Malczewski, który 1887 r. sprzedał Ś. i Świniarki kolonizacji niemieckiej. Dziś siedzą tam, na poćwiertowanych obszarach dworskich, osadnicy niemieccy. W r. 1396 pisali się dziedzicami Ś. bracia Jan i Piotr (Akta gr. Wielkop., II, n. 1028); 1493 r. odbyły się działy Ś.; około r. 1523 składały się Ś. z łąnów km. i dziedzicznych (Łaski, L. B., I, 91 i przyp.); r. 1580 należały do Jana Świnarskiego i Jerzego Popowskiego; pierwszy miał 1¹/₂ łąn. os. i 2 zagr., a drugi 1¹/₂ łąn. os. i 1¹/₂ past., tudzież 6 zagr.; około r. 1620 Mikołaj Mielński miał 1¹/₂ łąn. os. i 4 zagr. Około r. 1793 mieszka tu Maciej Rowiński, 1872 r. p. Bolesława Radońska z Głębokiego, potem Albin, w końcu Józef Malczewscy. 2.) Ś., urząd. *Schweinort*, ws z kościołem prot. i dwór, pow. międzychodzki (Skwirzyna), o 7 klm. na wsch.-pñ. od Skwirzyny (par. kat. i poczta), na praw. brzegu Warty, na pñd.-wsch. krawędzi lasów świniarskich; par. prot. w miejscu, st. dr. żel. na Santoku (Zantoch) o 18 klm. Zachodzące w Aktach grodzkich z r. 1394 Ś. (I, n. 1948) mogły też wyrażać inną osadę t. n. (ob. E. Calliera: Akta grodz. pozn., str. 111—112). W r. 1580 było w Ś. skwirzyńskich 10 ćwierci roli, 1 łąn. soltysi, 10 rybaków, 7 zagrod., 2 komor. i rzemieślnik; około r. 1793 należały Ś. z holendrami do Stefana Unruga. Ws z karczmą Gruenbaum tworzy okrąg, mający 57 dm., 414 mk., (9 kat., 405 prot.) i 421 ha (160 roli, 47 łąk, 117 lasu). Par. prot. liczyła r. 1860 w 11 os. 1103 dusz, obok 29 kat.

Dwór z leśniczówką Smolarnią (Keilehensee) tworzy okrag mający 5 dm., 42 mk. (2 kat.), 40 protest.) i 5749 ha (135 roli, 43 łąk, 5439 lasu); właścicielem jest Ant. ks. Hohenzollern, przedtem v. Winterfeld. W dworze mieści się urząd stanu cywilnego. Lasy świniańskie sięgają ku płn. do granicy brandenburskiej, a na wschodzie i zachodzie zlewają się z nowodworskimi i skwirzyńskimi. *E. Cal.*

Świniary, potok, w pow. sądeckim, prawy dopływ Łomnicy.

Świniary 1.) niem. *Schweinern*, 1330 *Swynar*, 1341 *Swinern*, 1360 *Sweynern*, wś, pow. wrocławski. Do Ś. należał: Neuforwerk. Posiada kościół par. kat., par. ew. Psary (Huenern). Wś ma 133 ha (103 roli), 72 dm., 489 mk. (149 kat.). Dobra, zwane też Weidenhof, mają 745 ha (433 roli, 183 łąk, 62 lasu), 12 dm., 202 mk. (58 kat.). Kościół par. istniał już 1348 r., obecny wzniesiony po pożarze r. 1575. Młyn wodny stał już 1353 r. 2.) **Ś. Male**, niem. *S. Klein*, wś, pow. trzebnicki, par. kat. Cerekwica (Zirkwitz), ew. Massel, 14 dm., 114 mk. (12 kat.), młyn wodny. 3.) **Ś. Male**, wś i dobra ryc., pow. kluczborski, par. kat. Świniary Wielkie, ew. Polska Wierzbica. W 1861 r. 19 dm., 149 mk. (42 kat.), 640 mr. 4.) **Ś. Wielkie**, niem. *S. Gross*, 1401 *Desertum Swejner*, 1410 *Wustin Sweiner*, 1412 *Polnischin Sweinern*, wś i dobra ryc., pow. kluczborski, kościół kat. należący do par. Włochy (Wallendorf), szkoła ew., par. ew. w Szymonkowie. W 1861 r. 22 dm., 330 mk. (137 kat.). Dobra ryc. mają 1800 mr., pokłady torfu; wś ma 1000 mr. Najświeższy urzędowy „Gemeinde Lexikon“ z 1887 r. nie podaje wcale tej gminy zarówno jak i Ś. Małych. Opis szczegółowy jednak daje Triest w swem dziele: „Handbuch von Oberschlesien“ (Wrocław, 1865). Być może, iż zostały wcielone do innych gmin, lub też otrzymały świeże niemieckie nazwy, różne całkiem od pierwotnych. 5.) **Ś.**, niem. *Schwina-ren*, 1496 *Swejner*, wś, pow. górski, par. katol. i ewang. Herrnstadt; ma 563 ha (382 ha roli, 99 łąk, 47 lasu), 36 dm., 242 mk. (16 kat.). *Br. Ch.*

Świniarzewo, pow. nieszawski, dziś *Siniarzewo* (ob.). Przemysław, ks. polski, potwierdzając r. 1280 nadanie Mieszka dla klasztoru w Łądzie, wymienia w liczbie wsi „Svina-revo“ (Ulanowski: Dok. kujaw., 357). Według reg. pob. pow. brzeskiego z r. 1557 Makowiecki i Sobiesierski mieli tu 4 łany, 4 zagrod.; pleban 1 łąk; Zakrzewscy 3 łany (Pawliński, Wielkop., II, 6).

Świniarzewo, w dok. *Świniarzewo* i *Swynarzew*, osada, niegdyś w pow. nakielskim, w okolicy Mroczy, Więborka i Koronowa. R. 1386 Ś. płaćło dziesięcinę klasztorowi

byszewskiemu. W r. 1374 arcybis. gnieźn. Jan polecił niektórym proboszczom, ażeby ekskomunikowali mieszkańców Ś. i innych osad w pow. nakielskim, którzyby nie chcieli płaćć dziesięcin klasztorowi; podobne rozporządzenie wydał arcyb. Bodzanta z r. 1385; w r. 1377 zachodziły o dziesięcinę z Ś. spory, w których występują sołtys miejscowy i Jaśko, dziedzic Wawelna. W r. 1380 przeszło Ś. na własność cystersów w Łeknie, którym działły swoje na Ś. darowali: Jaśko z Woli, skarbnik kaliski, Jan Izdebka i Mści-gniew de Pantkow; zaś r. 1386 opat cystersów Henryk sprzedał Ś. klasztorowi byszewskiemu; czynność tę potwierdził kaliski Sędziwoj w r. 1388. R. 1309 opat łekneński Eberhard poświadcza, że odebrał od klasztoru byszewskiego pieniądze za sprzedane mu Ś. (Kod. Wielkop.). Około r. 1440 leżała ta osada pustkami. *E. Cal.*

Świniarzów, ob. *Świniarów*.

Świniarzyn, *Świnaryn*, *Świniaryn*, sióło nad błotami źródeł Stochodu, pow. włodziński, na pograniczu kowelskiego, na płn. od mka Ozdziutycze. Podług rewizji zamku łuckiego z 1545 r. należało w połowie do zamku włodzińskiego, w połowie do łuckiego i nadane było przez króla Aleksandra Piotrowi Manatyczowi, który przekazał je podskarbiemu Bohuszowi. Obowiązane było do utrzymywania jednej horodni w zamku łuckim (Jabłonowski, Rewizye, 54, 83). Podług reg. pobor. pow. krzemienieckiego z 1570 r. własność Michała Działyńskiego (Działinsky), który z imion swoich: Rzewassek, Świniaryna (sic), Moczulek i z części Cerniewskiej płacił z 33 1/2 włók, 24 ogrodn. po 2 gr., 11 dym., 4 dworz., karczmy 12 gr. W 1577 r. (w pow. łuckim) własność Chwiedory Działyńskiej, ma 14 dym., 12 ogrodn. Reg. pob. z 1583 r. wykazują wś Ś. w pow. włodzińskim, jako własność kn. Aleksandra Prońskiego, stolnika w. ks. litew., stasy łuckiego, który wniósł 20 fl. poboru (Jabłonowski, Wołyń, 34, 55, 125). Wchodziła potem w skład ordynacji Ostrońskich. Ob. *Ostróg* (VII, 687).

Świniasza, pow. rudecki, ob. *Mosty* 3.).

Świnica, ob. *Swinnica*.

Świnica, wś włośc. nad rz. Zospoją, pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 80 w. od Wilejki, gm. Łuczaj, 4 dm., 42 mk. (2 praw., 40 kat.).

Świnice 1.) wś włośc. i dobra, pow. błoński, gm. Radziejowice, par. Mszczonów, odl. 24 w. od Błonia, tuż pod Mszczonowem; posiadają fabrykę zapalek (oznaczającą za swą siedzibę Mszczonów), młyn wodny, 84 mk. W 1827 r. 11 dm., 67 mk. Dobra Ś. Marków składały się w 1885 r. z fol. Józefpol, rozl. mr. 731: gr. or. i ogr. mr. 602, łąk mr. 39, past. mr. 12, lasu mr. 2, w osadach wieczy-

sto-czynsz. mr. 44, nieuz. mr. 32; bud. mur. 3, drewn. 16. W skład dóbr wchodziły poprzednio wsi: Ś. os. 9, mr. 139; Józefpol os. 4, mr. 3; Huta Świnicka os. 4, mr. 49; Ługowizna os. 10, mr. 84; Lublinów os. 20, mr. 198; Grabce os. 14, mr. 233; Czekaj os. 8, mr. 105. 2.) Ś., kol. i os. karczm., pow. rawski, gm. Regnów, par. Rawa; kol. ma 5 dm., 77 mk., 145 mr.; karcz. 1 dm., 6 mk. W 1827 r. 5 dm., 39 mk. 3.) Ś. *Kaliskie*, ws i folw. nad odnogą rz. Prośny, pow. turecki, gm. Goszczanów, par. Chlewo, odl. od Turka 30 w.; ws ma 11 dm., 124 mk.; folw. 7 dm., 81 mk. W 1827 r. 14 dm., 155 mk. W 1888 r. fol. Ś. *Kaliskie* rozl. mr. 581: gr. or. i ogr. mr. 445, łąk mr. 31, past. mr. 11, lasu mr. 68, nieuz. mr. 26; bud. mur. 6, drewn. 14; płodozm. 9-pol., las nieurządzony. Ws Ś. os. 21, mr. 81. Na początku XVI w. dziesięcinę pieniężną, po fertonie z łąnu, pobiera pleban w Chlewie (Łaski, L. B., II, 61). W 1579 r. Jan Rajski płacił tu od 1 1/4 łąnu, 1 komor., 1 rzemieśl. (Pawiński, Wielkop., I, 111). 4.) Ś. *Warcie*, r. 1301 *Suencia*, w XVI w. *Suyencze*, kol., dwie wsi, folw., os. prob., pow. turecki, gm. Zelgoszcz, par. Świnice, odl. od Turka w. 32; posiada kościół par. mur. Kol. ma 9 dm., 55 mk.; 1sza ws 4 dm., 146 mk.; 2ga ws 9 dm., 147 mk.; folw. 11 dm., 229 mk.; os. prob. 1 dm., 7 mk.; ogółem 34 dm., 584 mk. W 1827 r. 17 dm., 170 mk. W 1888 r. fol. Ś. rozl. mr. 1193: gr. or. i ogr. mr. 643, łąk mr. 127, past. mr. 14, lasu mr. 264, nieuzyt. mr. 70; bud. mur. 15, drewn. 9, las nieurządzony, pokłady torfu, kamienia wapiennego. Ws Ś. os. 20, mr. 19; ws Głogowiec os. 11, mr. 99. W dok. z r. 1301 czytamy: „in Zpratkowicz in castellanya Spicimiriensi prope Svenciam“ (Kod. Wielkop., Nr. 838). Wieś ta wedle podania miała być założoną przez Jakuba Swinkę, arcyb. gnieźn. (ztaąd nazwa Swięcze al. Swięncze), który założył tu około 1300 kościół par. p. w. św. Gotarda. Na początku XVI w. ws jest szlachecką własnością, pleban ma po 2 łąny w każdym polu i pobiera dziesięcinę z łąnów folw., kmiecie zaś dają mu tylko kolędę (meszne) po koreu żyta, karczmarze zaś po groszu. Z łąnów kmiecych dziesięcinę, wartości do 4 grzyw., pobierała kanonia uniejowska, zwana święką. Gdy kościół drewniany zgorzał r. 1828, przez lat 30 nabożeństwo odprawiano się w tymczasowej kapliczce, dopiero r. 1859 dziedzic Kazimierz Karasowski z pomocą parafian wzniósł murowany kościół, poświęcony p. w. św. Kazimierza (Łaski, L. B., I, 353, 364 i przypisy). W 1552 r. wieś kościelna Swięncze miała 10 osad., 3 łąny, łąn soltyisi i karczmę (Pawiński, Wielk., II, 234). Opis i rysunek kościoła podał „Tyg. ilustr.

z 1860 r. (t. II, 423). Ś. par., dek. turecki, 1802 dusz. *Br. Ch.*

Świnice Nowe i Stare, w dok. *Swinicze, Svy-nicze, Snyuisch, Snyńcz, Snyncze, Sunymcze*, posiadłość klasztoru byszewskiego, między r. 1296 i 1315 (Kod. Dyp. Pol., I, 178; II, 138, 160, 198 i Perlbach: Pomm. Urk., n. 606, 653). Odmienne czytania wydawców budzą wątpliwości co do samej nazwy.

Świnicka Huta, ws włośc., pow. błoński, gm. Radziejowice, par. Grodzisk, 24 mk., 47 mr. Ob. *Świnice* 1.).

Świnie, ws, śród lasów, pow. janowski, gm. i par. Modliborzyce; ma 7 dm.

Świnie, ws wchodziła w skład ststwa jezierskiego, ob. *Jezierzyszcze*.

Świnie, jezioro pod Czerskiem, pow. chojnicki.

Świnie Bagno 1.) bagno pod Suminem, pow. lubawski. 2.) **S. B.**, pod W. Chełmami, w pow. chojnickim.

Świnie Błota, dok. *Swinibłota, Swiniabłota*, posiadłość klasztoru łekneńskiego, między r. 1211 i 1328, leżała w pobliżu Kopaszyna i Kobylec, na pñ. od Wągrowca (Kod. Wielk.).

Świnie Błota 1.) tak zwało się Ostrowite, w pow. kartuskim. R. 1356 zamienił zakon krzyżacki dziedzicowi prawo polskie na magdeburskie (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., VI, 60). R. 1356 nadaje w. mistrz Winrich v. Kniprode braciom Letanten, Gnyornrowi i Stefanowi i ich spadkobiercom 40 włók w Świnich Błotach, między jeziorami: Ostrowitem i Zdunowicami, w których im też udziela rybołówstwo małemi narzędziami (ob. „Odpisy Dregera w Peplinie“, str. 54). 2.) **S. B.**, pod Sulęczynem, pow. kartuski. *Ks. Fr.*

Świnie Budy 1.) niem. *Schweinebude*, ws włośc., pow. kościerski, st. p. i par. kat. Skarszewy, 305 ha. W 1885 r. 23 dm., 29 dym., 158 mk., 14 kat., 144 ew. Lustracja pruska z r. 1772 donosi: Schweinsbude liczy 11 włościan i 6 zagr., między którymi 1 pasterz i 3 rzemieśl., wszyscy ew.; posiadają 10 włók roli, 2 wł. lasu i 1 wł. nieuz. Na włókę wysiewają 9 korey żyta, 2 jęczm., 1 tatarki, 10 owsa, 1/2 grochu, 1/4 lnu; zbierają 3-cie ziarno; 9 włók płaci raz 210 tal. czynszu. Gottfried Weber zaś płaci od 2 wł. tylko 15 tal., zagłównego 12 tal., hiberny 16 tal. 60 gr. (ob. „Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, str. 154). Mesznego płaciła ws 1710 r. 2 kor. jęczm. i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 184). Uwłaszczenie nastąpiło r. 1819. 2.) **S.**, niem. *Wiesenthal* (od 1890 r.), leśn., tamże, 546 ha, 1 dm., 7 mk. *Ks. Fr.*

Świnie Głowy, niem. *Dreischweinskoepfe*, majetność chełmińska, pow. gdański górny, st. p. Orunia, gm. Maćkowy, par. kat. Św. Wojciech. W 1885 r. 6 dm., 71 mk. Leży

nad szosą i koleją gdańsko-tezewską i nad rz. Radunią, 1 milę na pld. od Gdańska. W pobliżu ciągnie się piękny las bukowy, ulubione miejsce wycieczek dla Gdańszczan. Piękny widok ztąd na Tezew, zamek malborski i żyzne niziny. Osada powstała dopiero r. 1597 na obszarze Maćków, należących do bisk. kujawskich. Tegoż roku nadał bisk. Rozdrażewski nową tę osadę na prawie emfiteutycznym Ferberowi, mieszczaninowi gdańskiemu, który płacił 50 zł. kanonu (ob. „Majątki bisk.” przez ks. Kujotą, str. 49 i 59). Ferberowie należeli do najbogatszych gdańskich patrycyuszów i piastowali nieraz urząd burmistrzów. Mieli tu oni swój dwór letni, na którym jeszcze dziś widać herb tej rodziny, trzy świnię głowy, od których poszła nazwa osady. We dworze tym gościł r. 1673 król Jan Sobieski (ob. „Land u. Leute des Landkreises Danzig“ von Brandstaeter, str. 188). *Ks. Fr.*

Świnie Góry, dok. *Svinegori*, góry pod Kamieniem, w pow. złotowskim, wymienione przy ograniczeniu zaginionej wsi Mochli, którą jeszcze dziś przypomina jez. Mochla pod Kamieniem (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 210).

Świnie Kąty, niem. *Borgwinkel*, posiadłość miasta Brodnicy, pow. brodnicki, st. p. i par. kat. Brodnica (o 2 klm.), 107·5 ha (73·63 roli or. i ogr., 14·85 łąk, 17·52 past., 0·99 nieuż., 0·51 wody), młyn, 2 dm., 25 mk. Posiadacz Szyłakowski. *Ks. Fr.*

Świnie Oko, niem. *Eichelswalde*, wś, pow. żądzborski, st. p. Baranowo; 20 dm., 131 mk., 253 ha.

Świniec, dobra nad bezim. rzką, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Soleczniki, okr. wiejski Karolinów, o 49 w. od Wilna, 1 dm., 9 mk. kat.; własność Sielanków. Por. *Bohumiliński*.

Świniec, właściwie *Święciec*, *Svencez* 1265, *Svencecz* 1318, *Swacecz* i *Swaczecz* 1369, *Święcziec* 1580 r., *Świeniec*, niekiedy *Świnice*, wś, pow. kościański, o 4 klm. na pln. od Krzywina (par. i poczta), na praw. brzegu Obry, wprost Jurkowa; szkoła w miejscu, st. dr. żel. w Kościanie i Starem Bojanowie (Alt-Boyen) o 14 klm., 46 dm., 291 mk. (287 kat., 4 prot.) i 493 ha (358 roli, 94 łąk, 14 lasu). Zmiana nazwy: *Święciec* na *Świniec*, która powstała przez stopniowe przekształcanie w wymawianiu i pisaniu, wprowadziła w błąd badaczy dokumentów i naprowadzała na *Świączyn* z pod Książa (pow. szremski). W r. 1265 ks. Bolesław, syn Władysł. Odonicza, wobec opata lubińskiego, kaszt. krzywińskiego i in. nadał wś Ś. Mikołajowi, synowi Koźmy; później dziedziczyli Mikołaj i Mańczo, synowie Jagny, którzy ją darowali klasztorowi lubińskiemu; nadanie to potwierdził Łokietek przywilejem, spisany pod Pyzdrami w r. 1318;

sołtys Maciej posiadał w Ś. 2 łąny, które z bratem Jakubem odstąpił klasztorowi; opat Wojciech Pałuka w r. 1369 przeznaczył Jakubowi w dożywocie łąn, który poprzednio trzymał pasterz Mikołaj (Kod. Wielkop., n. 413, 1000, 1609). Sołtysa Macieja i innego Piotra, tudzież sędziego poznańskiego Przecława, który około r. 1366 przysądził klasztorowi Święciec i Motolewo, wspomina Księga zmarłych klasztoru lubińskiego (Pomn. Dziej. Pol., V, 615, 637). W r. 1580 było w Ś. 4 1/2 łąn. os., 2 sołtysie i 2 zagr. Ś. był własnością benedyktynów lubińskich aż do zniesienia klasztorów; zabrany przez rząd pruski, wcielony został do majątności Jerka. Na obszarze Ś. wykopano popielnice. *E. Cal.*

Świniecka Wola, wś, fol. i dobra, pow. turecki, gm. Wola Świniecka, par. Świniec, odl. 28 w. od Turka. Wś ma 12 dm., 136 mk.; fol. 6 dm., 67 mk. Dobra Ś. Wola składały się w 1874 r. z fol.: Ś. Wola i Stawiszyniek, rozl. mr. 815: fol. Ś. Wola gr. or. i ogr. mr. 408, łąk mr. 5, past. mr. 36, lasu mr. 128, nieuż. mr. 18; bud. mur. 3, drewn. 10; płodoz. 10-pol.; fol. Stawiszyniek gr. or. i ogr. mr. 106, łąk mr. 61, lasu mr. 48, nieuż. mr. 5; bud. mur. 1, drewn. 1; płodozm. 10 pol., las nieurzadzony. Wś Ś. Wola os. 29, mr. 183; wś Stawiszyniek os. 4, mr. 8. W 1552 r. było 9 osad. i łąn sołtysi (Pawłowski, Wielkop., II, 234). Ś. Wola gmina należy do sądu gm. okr. I we wsi Świnice, st. p. w Gostkowie; ma 7583 mr. obszaru, 293 dm. (28 mur.), 2592 mk.

Świniewo, wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 5 okr. pol., gm. Werchowicze, o 49 w. od Brześcia.

Świniewo, niem. *Schweine-See*, jezioro pod Sierakowicami, pow. kartuski.

Świnigród, *Świnihorod*, ob. *Dźwinogród*.

Świnikierz, kol. i folw., pow. rawski, gm. Żelechlin, par. Żelechlinek, odl. 20 w. od Rawy, na lewo od drogi z Jezowa do Ujazdu; kol. ma 26 dm., 180 mk., 650 mr.; folw. 4 dm., 4 mk., 267 mr. (257 ziemi or.). W 1827 r. 13 dm., 132 mk. Na początku XVI w. dziejącinę z łąnów dwor. i kmiec. pobiera pleban w Żelechlinie (Łaski, L. B., II, 326). *Br. Ch.*

Świni Nosek, bagno pod Przytarnią, pow. chojnicki.

Świnin, dziś *Schwein*, wś, w pow. głogowskim. Na akcie z r. 1320 podpisał się „Iwaco de Swynyn“ (Kod. Wielkop., Nr. 1020).

Świniński, las, w dolinie Wyrwy, w pow. dobromilskim. Ob. *Kwaszenina* i *Lopuszanka*.

Świniocha al. *Swinka*, fol. nad rz. Radomką, pow. radomski, gm. i par. Wolanów, odl. od Radomia 13 w., ma 2 dm., 10 mk., 140 mr.

Świniołużka, *Swinołużka*, rzka, w pow. radomskim, dopływ Teterowa, ob. *Myka*.

Świniów, wś nad rzką Korzeniówką, pow.

konecki, gm. Szydłowiec, par. Wysoka, odl. od Końskich 45 w., ma 17 dm., 121 mk., 306 mr. W 1827 r. 15 dm., 96 mk. W połowie XV w. Ś., w par. Wysoka, własność Świnowskiego i Zdziechowskiego, miał łany kmiece, z których dziesięcinę płacono klaszt. wachockiemu. Folw. dawał dziesięcinę pleb. w Wysokiej (Długosz, L. B., II, 528 i III, 418). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 Jan ze Swiniowa płacił 6 gr. W r. 1569 Modrzewski i Zdziechowski płacą od 2½ łan. Proboszcz sandomierski Jaszewski od 2 kom. (Pawłowski, Małop., 309, 473). *Br. Ch.*

Świniowice, niem. *Schwinowitz*, r. 1354 *Schwinowitz*, ws i dobra, pow. toszecko-gliwicki, par. kat. Wielowieś (Langendorf). Ws ma 191 ha (126 roli), 54 dm., 397 mk. kat.; dobra 744 ha (633 ha lasu), 4 dm., 20 mk. (16 kat., 4 ew.). Obszar dworski należy do dóbr ks. Hohenlohe-Oehringen.

Świniszcz, jezioro, pow. święciański, na pñ.-zach. od jez. Świrskiego, z którym łączy je struga przechodząca przez jez. Głuche. Z pñ. końca jeziora wypływa bezim. struga.

Świniucha, rzka, prawy dopł. Dniestrowego Seretu, nastaje na granicy Ładyczyna i Ludwikówki, w pow. tarnopolskim, płynie zrazu na wschód, wzdłuż granicy obu tych wsi a potem przez pñ.-wsch. część Ludwikówki. Tu skręca na pñ., potem wchodzi do Ładyczyna, przybiera kierunek wschodni, a nareszcie pñ.-wschodni, wchodzi do Warszawianiec w pow. trembowelskim, gdzie wpada do Seretu, ubiegłszy blisko 20 klm. Ze znaczniejszych dopływów zasilają ją od lew. brzegu potoki: Knur i Wodawa. *Lu. Dz.*

Świniuchy 1.) ws nad prawobocz. dopływem Horynia, pow. krzemieniecki, na pñ.-zachód od Wiszniowca. Podług reg. pobor. pow. krzemienieckiego z 1583 r. należała do włości andrzejowskiej (dziś Oleksiniec Nowy) kn. Andrzeja Wiszniowieckiego, w wody wołyńskiego, który płacił tu od 11 dym., 5 ogr., 2 kół waln. (Jabłonowski, Wołyń, 144). 2.) Ś., mko nad stawem, pow. włodzimierski, okr. pol. Horostów (o 12 w.), gm. Świniuchy, par. kat. Koniuchy, o 45 w. na pñ.-wschód od Włodzimierza, przy trakcie z Łokaczów do Kołpytowa. W 1870 r. było 64 dm., 1042 mk., w tem 36% żydów, cerkiew, dwa domy modlitwy żydowskie, 212 rzemieślników, fabryka potażu, targi co tydzień, jarmarki. Jestto stara osada, o której latopisy ruskie wspominają po 1157 r. z powodu pochodu w. ks. Jerzego z Jarosławem Halickim na Włodzimierz. Przywilejem Zygmunta Starego z 1512 r. nadana jakiemś Michajle Wasilewiczowi. Podług rewizji zamku łuckiego z 1545 r. własność Michała Swinuskiego, pisarza, nadana mu wraz z Łowcami przez Zy-

gmunta Augusta. Pobierano tu wówczas myto po groszu od wozu (Jabłonowski, Rewizya, 63, 82). Podług reg. pobor. pow. włodzimierskiego z 1570 r. własność Balcera Gniewosza, który z Ś. i innych dóbr swych dał poboru 75 fl. W 1577 r. mko Ś., własność Gniewosza Balthazara Oleksowskiego, płaci z 3 dym. rynk. po 4 gr., 10 dym. dworz. na przedm., 7 ogr. po 4 gr., 17 ogr. po 2 gr., 2 łóżn. hul-tajów po 12 gr., 3 rzemieśln., po 4 gr., 6 uczniów al. towarzyszy ich po ½ gr., 3 przekupniów po 7 gr., 3 bojar putn. po 20 gr. W 1583 r. Gniewosz Oleksowski płaci z 2 dym. rynk. po 6 gr., 21 dym. przedm., 8 przekupniów, od 6 sług żydowskich, 26 ogr., 14 ogr., 9 komor., 7 rzemieśln., 2 kół w., 2 bojar. W 1589 r. własność Sobieskiego, chorążego nadwornego, który wnosi szosu 12 gr., z 21 ról 10 fl. 15 gr., z zagrodników, z przekupniów, z rzemieślników, sług żydowskich, z komorników, z bojar, z kół młynowych 21 fl. 23 gr., z czopowego per arend. 30 fl.; summa 62 fl. 20 gr. (ob. Jabłonowski, Wołyń, 22, 76, 122, 155). Następnie stanowiło starostwo, które w 1770 r. posiadał Wacław Rzewuski, w wda krakowski, z opłatą kwarty 2863 zł. 4 gr. 7½ den. W 1790 r. otrzymało mko prawo magdeburskie oraz ustanowione zostały jarmarki. *J. Krz.*

Świniusza al. *Świniucha*, część wsi Mosty i część Nowej Wsi, w pow. rudeckim.

Świniuszki, os., pow. olkuski, gm. Ogrodzieniec, par. Chechło.

Świnka 1.) rzka, bierze początek pod Białą, w pow. brzezińskim, płynie przez Dzierżążnę, Bądków, Katowice, Gieczno, Piątek i ubiegłszy dwie mile wpada do Bzury. W biegu swoim nadaje ruch 15 rozmaitym zakładom. 2.) Ś. al. *Jagielnica*, rzka, bierze początek z bagien, w okolicach Cycowa, w pow. chełmskim, uprawia wody jezior i mokradli leżących na linii działu wodnego Bugu i Wieprza, w okolicy Olechowca i Bussowna, płynie pod Puchaczowem, łączy się z Jagielną (od praw. brzegu), prowadzącą wody jeziora Dratowskiego i uchodzi z prawego brzegu do Wieprza pod Łęczną. *Br. Ch.*

Świnka, os., pow. włoszczowski, gm. i par. Włoszczowa. W 1827 r. 2 dm., 17 mk.

Świnka 1.) rzka, pow. wileński, ob. *Podworańce* 8.). 2.) Ś., rzka w gub. mohylewskiej, lewy dopływ Biesiedzi. 3.) Ś., rzka w gub. mińskiej, dopływ Berezyny.

Świnka 1, 1.) ws, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Wiszniów (o 5 w.), w 1865 r. 44 dusz rewiz.; należała do dóbr Hipolitowo, Kozłowskich. 2.) Ś. 2, ws, tamże, w 1865 r. 29 dusz rewiz.; należała do dóbr Spiablica, Kiersnowskich. 3.) Ś., ws, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr.

wiejski Dubotówka (o 5 w.), o 66 w. od Święcian, ma 16 dm., 136 mk. kat. (w 1865 r. 36 dusz rewiz.); własność dawniej Miłaczewskich, następnie Bokszańskich. 4.) **Ś.**, zaśc. i os. karczm. w leśnem uroczysku, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadzioł, o 55 w. od Wilejki, 1 dm., 2 mk. kat. 5.) **Ś.**, zaśc. nad Świsłoczą, pow. ihumeński, w 4 okr. pol. i gm. Puchowicze. 6.) **Ś.**, ws poradziwiłowska nad rz. Roszą, pow. ihumeński, przy goście z Kuczynki do mka Piaseczna, w 1 okr. pol. uździeńskim, gm. Mohilna, ma 22 osad; miejscowość dość leśna, grunta lekkie, łąki obfite. *J. Krs.—A. Jel.*

Świnka, rzka około miasteczka Rożyszcze, pow. łucki.

Świnka, potok, lewy dopływ Sanu, uchodzi na obszarze Nienadowy, w pow. przemyskim.

Świnka, ws i dobra z ruinami starego zamku, pow. bolkowicki; ob. *Schweinhaus*. Opis i rysunek zamku podał „Tyg. Illustr.” z 1882 r. (Nr. 318).

Świnki 1.) kol. włość, pow. nieszawski, gm. Czamanin, par. Makoszyn, leży na pld. od wsi Orle, ma 42 mk., 118 mr. Wchodziła w skład dóbr Orle. 2.) **Ś.**, dziś *Sinki*, folw. i holendry, pow. nieszawski, gm. Bądkowo, par. Siniarzewo. W 1827 r. 7 dm., 70 mk. Ob. *Sinki*. Według reg. pob. pow. brzeskiego z r. 1557 ws **Ś.**, w par. Świnarzewo, miała 2 półłanki, 3 zagr. (Pawiński, Wielkop., II, 6). 3.) **Ś.**, folw., pow. zamojski; ob. *Karolówka* 3.).

Świnków, ws, pow. konecki, gm. i par. Miedziera, odl. od Końskich 10 w., ma 26 dm., 138 mk., 145 mr. włość. i 11 mr. dwor. W 1827 r. 6 dm., 38 mk.

Świnków, ws i folw., pow. krotoszyński, o 10½ klm. na zach.-płd. od Raszkowa i ty-leż ku wsch. od Krotoszyna (st. dr. żel.), na praw. brzegu strugi Orpiszewskiej (dopł. Baryczy), wprost Rudy, przy drodze żel. łączącej koleje poznań.-kluczborską i gnieźn.-oleśnicką; par. w Jankowie, szkoła w miejscu, poczta w Roszkach. W r. 1574 odbyły się działy dóbr: **Ś.**, Janków, Orpiszewo i Bachorzewo (Akta ziem. kaliskie); rejestra pobor. z r. 1579 (Pawiński, Wielkop., I, 120) wymieniają Feliksa Kurowskiego i Jana Szoldrskiego, właścicieli Jankowa, Orpiszewa i **Ś.**; w **Ś.** były wówczas 3 łany os., komornik i rzeźnik; dobra te są r. 1620 w ręku Jana Rozdrażewskiego; w **Ś.** były 2 łany, 2 zagr. i 2 rzemieśl., młyn o jednym kole. **Ś.** wszedł następnie w skład dóbr krotoszyńskich. Ws z Rudą (6 dm., 45 mk.) i z pustkowiem Jędrzejewskim (5 dm., 30 mk.) tworzy okrąg, mający 70 dm., 499 mk. (494 kat., 5 prot.) i 358 ha obszaru (293 roli, 31 łąk, 1 lasu).

Folw. (2 dm., 99 mk.) wchodzi w skład okr. dwors. Krotoszyn. *E. Cal.*

Świnkówka, rzka w pow. wierzchnie-dnieproskim gub. ekaterynosławskiej, prawy dopł. Dniepru, do którego uchodzi pomiędzy mtem powiat. a Miszurynym Rogiem.

Świnkowszczyzna 1.) dwa zaśc. szlach., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 26 w. od Oszmiany. Jeden z nich ma 1 dm., 9 mk. kat.; drugi zaś 1 dm. i 10 mk. t. wyzn. 2.) **Ś.**, zaśc. włość, pow. święciański, w 4 okr. pol., o 32 w. od Święcian, 1 dm., 5 mk. kat.

Świnna, ws nad rz. Drzewiczką, pow. opoczyński, gm. i par. Opoczno, odl. od Opoczna 2 w.; ma 10 dm., 74 mk., 83 mr. włość. i 30 dwor., młyn wodny. W 1827 r. 5 dm., 43 mk.

Świnna al. *Świnno*, rzka w gub. witebskiej, prawy dopł. Obola, wypływa z jeziora t. n. i ubiegłszy 16½ w. wśród lesistej miejscowości uchodzi do Obola pod fol. Stawice. Wązka lecz dość głęboka, dno ma piaszczysto-gliniaste, twarde. Na rzeczce znajdują się 4 drewniane mosty.

Świnna, zaśc. nad strugą wodną, dopływającą do lewych odnóg rz. Uborć, pow. mozyrski, w 1 okr. pol. skryhałowskim, gm. Bujnowicze, ma 6 osad; komunikacja z okolicą przez brody i bagna. *A. Jel.*

Świnna 1.) przedmieście al. przysiółek mka Orynina, w pow. kamienieckim. 2.) **Ś.**, ws nad błotami rz. Wołku, pow. lityński, okr. pol. i sąd w Zińkowie, gm. Michałpol, par. kat. Michałkowce, odl. o 12 w. od Proskurowa a 9 w. od Bohdanowic (st. dr. żel. ze Zmierzynki do Wołoczysk), ma 122 os., 632 mk., 680 dz. ziemi włość. (620 roli, 60 łąk), 1083 dwors. (900 roli, 160 łąk, 23 lasu, przeważnie dębowego), 35 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Niepokal. Poczęcia N. M. P., z muru wzniesiona w 1852 r., ma 813 parafian. Glebę stanowi czarnoziem bardzo urodzajny. Roczna produkcja wynosi około 15,000 pud. pszenicy, 12,000 owsa, 1500 żyta. Podług reg. pob. pow. międzyboskiego z 1530 r. ws *Szwynna* al. Monasterz miała 3½ łanów upr., w 1542 r. zaś dwa w dwóch działach. W 1565 r. własność p. Pretficzowej, płaci od 3 pługów; w r. 1578 posiadali tu części: Jazłowieccy, Mikołaj i Rafał Sieniawscy. W 1583 r. płaci od 2½ pługów, koła dorocznego i 1 ogrodnika (ob. Jabłonowski, Wołyń i Podole, 168, 186, 294). Następnie własność ks. Czartoryskich, Kumanowskich, Chojeckich i Kozielskich, z którymi zamienili się Kownaccy na Jan-kowce. Dziś Adryana i Konstantego Kownackich. 3.) **Ś.**, *Świnno*, w dokum. *Świnia*, *Świniaja*, ws u źródeł rz. Słuczy, pow. starokonstantynowski, w pobliżu granicy galicyjskiej, par. kat. Bazalia, niegdyś we włości kuźmiń-

skiej, na zach. od mka Kuźmina, ma 96 dm., cerkiew. Wymieniona w XVIII w. jako należąca do dóbr Czechowce ks. Michała Serwacego Wiszniowieckiego (ob. Stecki, Wołyń, II, 342). 4.) **Ś.**, ws nad dopływem Słuczy, pow. starokonstantynowski, na wsch. od mka Kuźmina, par. kat. Stary Konstantynów, między Starym Konstantynowem a Samczykami, ma cerkiew, 220 dm. Niegdyś należała do włości kuźmińskiej. Podług reg. pob. pow. krzemienieckiego z 1583 r. należała do włości konstantynowskiej ks. Konstantego Ostrogskiego i płaciła poboru z 14 dym., 8 ogr., 1 koła dorocz. (Jabłonowski, Wołyń, 129). 5.) **Ś.**, *Świnno*, w dokum. *Swiniaja*, ws, pow. zasławski, par. kat. Połonne, na zach. od Połonnego, ma 45 dm., cerkiew. Podług reg. pob. pow. krzemienieckiego z 1583 r. należała do włości połońskiej ks. Janusza Ostrogskiego, wojewodzica kijowskiego, i była spustoszona od Tatarów (Jabłon., Wołyń, 132).

Świnna, ws, pow. żywiecki, par. rz.-kat. w Żywcu, leży nad pot. Koszarawą, prawym dopł. Soły, przy gościńcu i dr. żel. z Żywca (o 6-8 klm.) do Suchy. **Ś.** ma 144 dm. i 753 mk., 746 rz.-kat. i 7 izr. Pos. więk. (arcyks. Albrechta) ma karczme, 21 roli, 8 łąk, 1 ogr., 5 past., 658 lasu, 5 mr. nieuz.; pos. mn. 519 roli, 35 łąk i ogr., 502 past. i 267 mr. lasu. W r. 1581 (Pawłowski, Małop., 106) należała do dóbr żywieckich (Komorowskich) i składała się z 6 łąk. km.; później wraz z Żywcem i Łodygowicami była własnością prywatną królowej Maryi Ludwiki, następnie, na naleganie sejmu, królewszczyzną. Kamionecki w „Dziejopisie żywieckim“ powiada, że nazwa pochodzi od stanowisk pasterzy, którzy tedy pedzili trzode do lasów na bukwie. Prof. Szajnocha, który odbywał tu studia geologiczne (Kosmos, 1884, str. 222), znalazł ślady czerwonych iłów, następnie gruboziarniste, popękane, niebiesko-szare piaskowce, z niewyraźnem uwarstwowieniem i silnie rozwinięte diluwium. Tory kolei przeprowadzono przekopem na kilkanaście mt. głębokim. *Mac.*

Świnna Góra, szczyt górski, w pow. wileńskim, nad pot. Krzyworską (praw. dopł. Raby). Wznies. 528 mt.

Świnna Krzywda ws nad rzeką Tymanówką, dopł. Sielnicy, pow. jampolski, w 3 okr. pol., gm. Tymanówka, par. praw. Drańka, kat. Tomaszpol, ma 40 osad, 318 mk., 378 dz. ziemi włośc., 400 dwors. Należała do ks. Józefa Kalasantego Czetwertyńskiego, dziś hr. Bachmetiewa Protasowa.

Świnna Poreba, pow. wadowicki, ob. *Poreba* 8.).

Świnne, jezioro, w gub. witebskiej, z którego wypływa rzeka t. n., dopływ Obola (lewego dopł. Dźwiny).

Świnne, część Grąziowej, w pow. staromiejskim.

Świnnica, szczyt w głównym grzbiecie Tatr, między doliną Pięciu stawów polskich a doliną Gąsienicowych stawów, na zach. od Zawratu, przełęczy prowadzącej z doliny Czarnego Stawu pod Kościelcem do doliny Pięciu Stawów. Szczyty Kościelca (Wielki i Mały) oddzielają **Ś.** od Zawratu. Wzniesiona 2293 mt., panuje **Ś.** nad okolicznymi szczytami, a że należy do najłatwiej dostępnych, przeto ściąga licznych turystów, którzy podążają rozkoszować się rozległymi widokami panoramy tatrzańskiej. Granica węgierska przechodzi w pobliżu szczytu **Ś.** Od szczytu tego wybiega ku płd. ramię górskie ze szczytem „Walentkowa“ al. „Nad Kamenem“ (wzn. 2158 mt.), stanowiącym zach. ścianę doliny Pięciu Stawów. U stóp tego szczytu leży staw Zadni (wzn. 1889 mt.). Droga z Zakopanego prowadzi przez Boczań, hałę Królowę, dolinę Stawów Gąsienicowych, Liliowe (1948 mt.), przez które przechodzi linia graniczna od Węgier. Dotąd można dojechać konno, ztąd dopiero zaczyna się trudniejsza droga przez turnie: Skrajną i Pośrednią, po złomach granitu, piargach i upłazach. **Ś.** ma dwa szczyty (**Ś.** Wielka i Mała); Mały (o 64 stóp niższy) nie bywa zwiedzany. Około 15 godzin czasu wystarcza by z Zakopanego wejść na szczyt **Ś.** i powrócić. Opis wycieczki na **Ś.** skreślił Walery Eliasch (Kłosy, XI, Nr. 262).

Świnno, kol. włośc., pow. słupecki, gm. Ostrowite, par. Giwartów, odl. od Słupcy 13 w.; ma 4 dm., 21 mk. Ob. *Gostoh*.

Świnno, ob. *Świnna*.

Świnno, pustkowie w starostwie tucholskim, dziś już nie istniejące. Lustracja z r. 1664 donosi, że mieszkańcy tutejsi strzegli barci w Czersku. *Ks. Fr.*

Świnny Bród, uroczysko, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Gródek, o 23 w. od Białegostoku.

Świnny, pasmo górskie nad pot. Lipowicą (dopł. Czeczwy), na obszarze gm. Lipowicy, w pow. dolińskim. Szczyt najwyższy wzn. 1197 mt.

Świnny 1.) potok, w pow. dolińskim, lewy dopł. rz. Łomnicy, uchodzi powyżej Angelowa, przys. gm. Perehińska. Wzdłuż potoku ciągnie się pasmo górskie Jawornik (wzn. 946 do 1197 mt.). 2.) **Ś.**, potok, lewy dopł. Prutu w górnym biegu.

Świno, al. *Waruza*, rzka, w pow. świeckim, ob. *Drzyćcin*.

Świnobródka, rzeczka w gub. grodzieńskiej, dopływ Płoski (dopł. Supraśli).

Świnobycze, ws, pow. nowogradwołyński, gm. Smółderów, ma 195 dusz włośc., ziemi

włość. 1079 dzies. Należy do dóbr smołde-
rowskich hr. Alfreda Potockiego. *L. R.*

Świnogród, ob. *Zwinogródk*.

Świnoje, ws, pow. borysowski, w gm. Do-
kazyce, ma 10 osad; miejscowość falista; grun-
ta lekkie. *A. Jel.*

Świnojady, ws nad Desną, pow. osterski
gub. czernihowskiej, na pñn.-zach. od mka
Letki, niegdys własność monasteru wyd-
bickiego w Kijowie.

Świnolesie 1649, *Sinolesie* 1682, *Szynalesie*
1768, w dok. *Swinolicze* 1310, *Swynoles* 1415,
takż *Brzęczek*, niem. *Bschenschek*, dawniej
szlach. folw. do Jastrzębia, w pow. świockim,
dziś zwinieły. R. 1390 nadaje zakon Henryko-
wi z Pnia 5 wsi, między niemi i Ś., na prawie
chełm. (ob. Wegner: *Gesch. d. Kr. Schwetz*,
str. 35, t. I, i P. U. B. v. Perlbach, str. 607).
Dziedzicami byli 1676 Fabian Orłowski, przed
r. 1701 kasztelan kruszwicki Czapski, potem
aż do r. 1736 Andrzej Pawłowski, poczem
potomkowie. R. 1768 zostały Jastrzębie, Świ-
nolesie i Sołowiec sprzedane przez Andrzeja
Pawłowskiego za 31000 złp. asesorowi mal-
borskiemu Gabryelowi Steffens. R. 1791 na-
był Świnolesie Henryk Knoff za 5200 tal.,
r. 1799 zaś na subhastacyi Ignacy Tuchołka
za 6545 tal. R. 1773 obejmował folw. 4 wło-
ki, 6 dym., 30 mk. kat.; czysty dochód z fol.
i młyna wynosił 1776 r. 59 tal. 86 gr. 2 fen.
Oprócz tego należało tu 10 morgów łąk, dwór
z zabudowaniami i ogrodem warzywnym, 5
ogrod., którzy czynili tłokę i czynsz płacili,
wyższe i niższe sądownictwo, rybołówstwo i
prawo warzenia piwa i pędzenia wódki (ob.
Gesch. d. Schwetzer Kr. v. Maercker, str.
169). *Ks. Fr.*

Świnołuźka 1.) część wsi Białkowce (ob.),
w pow. radomskim, leżąca na prawym brze-
gu rzeczki Świnołużki. 2.) Ś., ob. *Świnio-
łuźka*.

Świnoryje, grupa domów w Hujczu, pow.
Rawa Ruska.

Świnotop, dwa fol. i ws nad rz. Liwiec,
pow. radzyński, gm. Zabrodzie, par. Ka-
mieńczyk, odl. 28 w. od Radzymina, ma 60
mk. W 1870 r. fol. Świnotop lit. A. rozl. mr.
435: gr. or. i ogr. mr. 202, łąk mr. 9, pastw.
mr. 57, lasu mr. 122, nieuż. mr. 45; bud.
z drzewa 11, las nieurządzony, pokłady torfu.
Do włościan należy 33 mr. Folw. lit. B. al.
Rozalin rozl. mr. 501: gr. or. i ogr. mr. 259,
łąk mr. 7, pastw. mr. 39, lasu mr. 185, nieuż.
mr. 11; bud. z drzewa 7, las nieurządzony.

Świnów 1.) czes. *Svinov*, niem. *Schoenbrunn*,
ws na Szląsku austr., w pow. opawskim, obw.
sąd. klimkowskim (Koenigsberg), nad pot.
Poręba (Poruba), dopł. Odry, tuż na granicy
morawskiej. W r. 1880 było 148 dm. i 1010
mk.; 986 rz.-kat., 4 protest., 20 izrael.; 887

Czechów, 107 Niemców, 1 Polak. Posiada
szkołę ludową, urząd poczt., st. kol. żel. pñn.,
zarząd dóbr hr. Wilczka. Stosunki rolne pod
względem historycznym przedstawia Gruen-
hagen w dziele: „*Codex diplom. Silesiae*“, t.
IV (*Urkunden schlesischer Doerfer*). 2.) Ś.,
leśnictwo dóbr Łędziny, w pow. pszczyń-
skim. *Waleryan Heck.*

Świnowicka-Woda, strumień w pow.
wielkostrzeleckim, ob. *Kuschnuehle*.

Świnowody, rzka w pow. mozyrskim, pra-
wy dopływ Prypeci, zaczyna się w lesistych
nizinach za zaśc. Buda-Danilewska, płynie
w kierunku północnym pod wieś Simonowi-
cze, tu przeciąwszy gośc. turowsko-mozyrski i
zasiliwszy się z prawej strony rzeczką Suszy-
rówką dociera do wsi Rudni, ma wreszcie pod
wsią Chłupin ujście do jez. Pleszczenica, w ko-
tlinie Prypeci leżącego i połączonego odnoga-
mi z korytem rzeki. Długa 33 w. (Winc. Cho-
roszewski), płynie wśród odludnych mocz-
arów; w dolnym biegu łąki błotne obfite i ry-
bołówstwo znaczne. *A. Jel.*

Świńska Krzywda, *Swiniacza Kriwda*,
przedm. mta pow. Skwiry, nad rz. Skwirką.

Świnska Nowa Wes, węg. *Szinye-Ujfalú*,
niem. *Neudorf*, ws w hr. szarymskim; kościół
katol. filial., 670 mk.

Świński potok, prawy dopływ Mszańca,
na obszarze Graziowy, w pow. staromiejskim.

Świńskie wody, obszar leśny na obszarze
Mirca, w pow. ilżeckim. Wypływa ztąd rzka
Ilżanka.

Świńsko al. *Świnek*, w XVI w. *Swygnsko*,
ws, folw., majorat rząd., pow. brzeziński, gm.
Łazisko, par. Chorzecin. Ws ma 11 dm., 89
mk., 283 mr.; fol. 3 dm., 38 mk., 420 mr.; os.
1 dm., 19 mk., 5 mr.; karczma 1 dm., 3 mr.
W 1827 r. było 9 dm., 57 mk. Na początku
XVI w. łąny folw. dawały dziesięcinę pleb.
w Chorzecinie, kmiecc zaś na stół arcybiskupi
a pleb. tylko kołędę (Łaski, L. B., II, 180).
Według reg. pob. pow. brzezińskiego z r. 1576
J. Konisewski płacił tu od 6½ łąn., 1 łąn
pusty, 8 osad. (Pawiński, Wielkp., II, 95).

Świńskopole al. *Świeńskopole*, st. pocz. na
trakcie moskiewsko-warszawskim, w pow.
bychowskim, pomiędzy st. Propojsk (o 1875
w.) a Krystopole (o 1377 w.).

Świny, ws i fol., pow. brzeziński, gm. Dłu-
gie, par. Jeżów, odl. 10 w. od Brzezin; ws ma
12 dm., 89 mk.; fol. 3 dm., 4 mk. W 1827 r.
było 8 dm., 85 mk. W 1876 r. fol. Świny
rozl. mr. 261: gr. or. i ogr. mr. 242, łąk mr.
10, nieuż. mr. 9; bud. z drzewa 6. Ws Ś. os.
12, mr. 131 (według późniejszych wykazów
175 mr.); ws Leosin os. 14, mr. 250. Na po-
czątku XVI w. łąny folw. dają dziesięcinę
pleb. w Jeżowie, zaś kmiecc kościołowi we
wsi Lipce (Łaski, L. B., II, 335, 338). *Br. Ch.*

Świny Pienki, kol., pow. brzeziński, gm. Długie, paraf. Jeżów, ma 5 dm., 33 mk., 175 mr.

Świpes, rzeczka w pow. nowogrodzkim, mały prawy dopływ Osy, zaczyna się dwoma strumieniami w okolicy wsi Siedliszcze; płynie 6 w. w kierunku północnym pomiędzy wzgórzami. A. Jel.

Świr...., ob. *Swier...*

Świr al. *Świrskie*, jezioro w pow. święciańskim, drugie co do wielkości w gub. wileńskiej, ma kształt wydłużony i ciągnie się w kierunku z póln.-zchdu ku pld.-wschd. na 13½ w., mając w pld. końcu 2½ a w pln. około 1 w. szerokości. Zajmuje 17½ w. kw. powierzchni. Według Witolda Wróblewskiego (Pamięt. fizjogr., III, 76—7) było ono prawdopodobnie dawniej dłuższe i stanowiło jedną całość na pld. z jez. Wiszniewskim, z którym połączone jest przez rzekę Smółkę, 2 w. długą, na pln. zaś z jez. Głuchem i Świniszczem, łączącymi w osi jez. Świrskiego. Być może, że leżące na pld.-wschd od jez. Wiszniewskiego bagno Brzozowice jest również dawnym zamulonym jeziorem, którego ostatni zabytek stanowi jez. Kołodkowskie; miejsca płytkie wypełniły się mułem, zabagniły i jezioro rozdzieliło się na cztery mniejsze. Brzeg jez. Ś. na pld. końcu pod wsią Horniany początkowo jest płaski, wzgórza leżą o kilkaset kroków od brzegu a rzadkie trzciny zarastają daleko w jezioro. Cały brzeg zachodni stanowi prawie prostą linię, którą przerywają tylko mniej lub więcej wrzynające się przylądki, zwane „Stiur“. Dno stanowi czarny delikatny muł, w którym ołowianka głęboko się zanurza. Przeciętna głębokość jeziora wynosi 7 mt., największa dochodzi do 8 mt. Wiosną woda podnosi się wyżej o 1½ mt., w czasie miesięcy letnich woda podług miejscowego wyrażenia kwitnie, t. j. zielenieje od mnóstwa wodorostów. Łód w czasie zimy 1880/1 r. miał około 1¼ arsz. (89 cm.) grubości i trzymał się do 1 maja. Jezioro jest dość rybne; dawniej obfitowało w sielawy, które od kilku lat prawie zupełnie znikły. Poławiają się przeważnie: szczupak, miętus, leszcz, płotka, okoń. Na dnie jeziora wyniosłości, na których zwykle najlepsze tonie. Temperatura wody przy powierzchni wynosiła 20·6° Cel. (prawie tyle ile temperatura powietrza), na dno zaś 19·4° Cel., co dowodzi braku źródeł, przynajmniej znacniejszych. Poczynając od Zaświrza oba brzegi jeziora, szczególnie zachodni, są płaskie; lasy nikną i tylko gdzieś niedaleko znajdują się niewielkie gaje. Z pln. końca jeziora wychodzi ruczaj uchodzący do Straczy, wypływający z jez. M. i W. Szwakszta, oraz drugi ruczaj, łączący jez. Ś. z jez. Głuchem i Świniszczem. J. Krz.

Świr 1.) mko na pln.-zchd brzegu jez. t. n., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Świr, odl. o 42 w. od Święcian a 84 w. od Wilna, ma 1643 mk.; własność po części skarbu, po części Jerzego Byszewskiego. W 1859 r. było tu 119 dm., 589 mk.; w 1865 r. w części skarbowej 107, w części zaś Byszewskiego 42 dusz rewiz.; w 1866 r. 133 dm., 640 mk. (14 prawosł., 152 katol., 6 ewang., 58 starowierów, 405 żydów, 5 mahom.). Posiada kościół katol. paraf., 2 domy modlitwy żydów., browar, młyn wodny, fabrykę sukna, zarząd gminy, biuro sędziego pokoju i inkwidenta sądowego, st. poczt.-telegraf. Targi odbywają się co święto, jarmarki zaś 7 razy do roku. Kościół paraf., p. wez. św. Mikołaja, fundował w 1452 r. ks. Jan Świrski. Zrazu drewniany, kosztem ks. Gaspra Jasińskiego, proboszcza miejscowego, i za pomocą Fabiana Koziełło, chorążego oszmiańskiego, w 1653 r. został wymurowany. Parafia katol., dekanatu świrskiego, ma 10590 wiernych. Kaplice w Dubrowlanach, Szemotowszczyźnie i Straczance. Dawniej filia w Zaświrzu u karmelitów. Dekanat świrski, dyec. wileńskiej, ma 44980 wiernych w 10 parafiach: Ś., Wojstom, Niestaniszki, Kobylniki, Świranki, Żodziszki, Kiemielszki, Konstantynów, Danuszew, Kluszczy (dawniej 12; prócz wymienionych jeszcze: Wiszniów i Zeladź). W skład okręgu wiejskiego wchodzi mka: Ś. i Zaświrz, wsi: Bogadźki, Dubniki, Karki, Kluczatki, Kurkuł, Łukaszewice, Nowosiółki, Oleszki, Sielewice, Straczany, Szymaki, Wołodźki; przysiółki: Iwanówka i Krugliszcze, oraz zaś.: Bielikiszki, Budziszki, Gliniszcz, Jacynki, Niecki, Niwie, Tuszcza, Worowiec, w ogóle w 1865 r. 707 dusz rewiz. b. włosc. skarbowych i 63 osadników w. ruskich. Gmina, należąca do 2 okr. pok. do spraw włosc. oraz do 3 rewiru konskrypcyjnego, składa się z 4 okręgów (starostw) wiejskich: Ś., Bolkowszczyzna, Konstantynowo i Olszewo, ma 52 miejsc zamieszkałych, 396 dm. i 5123 mk. włosc. Na zachód od mka, na wysokim wzgórzu, jest dwór, także Ś. zwany, w pierwszej jeszcze połowie b. wieku własność podupadłej zupełnie rodziny ks. Świrskich. Nad mkiem wznosi się na kilkadziesiąt stóp wysoka, ręką ludzką usypana góra, na wierzchu płaska, na której wznosił się niegdyś zamek książęcy. Założycielem Ś. miał być w XIII w. Dowmont, ks. litewski, syn Romunta. W XVI w. razem z okolicznymi wsiami dziedzictwo ks. Świrskich, sprzedane z czasem Radziwiłłom, wróciło znowu do Świrskich, aż w końcu z zupełnym upadkiem tej rodziny wyszło z ich rąk. Około 1570 r., kiedy wszystka prawie szlachta okoliczna przyjęła wyznania helweckie, i sami Świrscy

do nich się przyłączyli, kościół tutejszy został opuszczony i znaczne fundusze probostwa rozebrane przez sąsiadów, kościół zaś prawdopodobnie zamieniony na zbór kalwiński, jakkolwiek Łukaszewicz w *Dziejach kośc. wyznania helweckiego* wymienia w tych okolicach zbór w Świranach (t. II, 83). W 1598 r. kościół zwrócony został katolikom i fundusze jego odzyskano za sprawą proboszczów miejscowych ks. Mikołaja Koryzny, kanonika wileńskiego, i następcy jego ks. Wojciecha Kuleczyńskiego. W 1579 r. Stefan Batory, rozpoczynając wojnę o Inflanty z Iwanem Wasilewiczem, kazał ściągnąć pod Ś. wszystkie wojska w pierwszych dniach lipca, i przybywszy tu z Wilna, odbył popis jazdy litewskiej, poczem złożył radę wojenną, na której postanowiono przedewszystkiem zwrócić się na zdobycie Połocka. Ztąd Batory wydał 12 lipca t. r. manifest do wojska. O kilka wiorst od Ś. znajduje się okolica szlach, zamieszkała przez Świrskich, mających prawo kollaeyi plebanii świrskiej. 2.) **Ś. Laskowski**, fol. szl., pow. święciański, w 4 okr. pol., o 42 w. od Święcian, 1 dm., 11 mk. (8 prot., 3 katol.). 3.) **Ś. Steckowski**, fol. szl., pow. święciański, w 4 okr. pol., o 42 w. od Święcian, 1 dm., 12 mk. (7 kat., 4 żyd.). *J. Krz.*

Świrajcie, wś, pow. szawelski, gm. Tryszkun, o 60 w. od Szawel.

Świrańce, zaśc., pow. wileński, mylnie (t. VII, 906), ob. *Skwirańce*.

Świranka, struga w pow. wileńskim, przepływa pod karczmą Krzyżówka.

Świranki 1.) wś włośc., zwana miasteczkiem, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski i dobra skarbowe Świrany, o 10 w. od gminy, 35 w. od Święcian a 119 w. od Wilna, ma 22 dm., 172 mk. katol. i 10 żydów; w 1864 r. 76 dusz rewiz., w 1880 r. 217 mk. Posiada kościół katol. p. wez. św. Jerzego, w 1690 r. z drzewa wzniesiony kosztem kapituły wileńskiej. Parafia katol., dekanatu świrskiego, 4580 dusz. Własność niegdyś kapituły wileńskiej, dziś skarbu, który ziemię oddał włościanom na wykup. 2.) **Ś.**, fol. rząd. nad Wilią, pow. święciański, w 1 okr. pol., o 36 w. od Święcian, ma 1 dm., 4 mk. katol. *J. Krz.*

Świrany 1.) dobra skarbowe, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski Świrany. W skład okr. wiejskiego i dóbr skarbowych wchodzi wsi: Babicze, Bucurmy, Kurnickie, Łosie, Muchile (Muchyły), Sieniucie, Skienkowszczyzna, Stołpienty Małe i Wielkie i Świranki oraz zaśc.: Barowie, Borejszycha, Borek, Lewieniszki, Minary, Osienkiszki, Ozary, Paszkuny, Podłache, Rodziewszczyzna, Śmielgowszczyzna i Tuchciaki, w ogóle 494 dusz rewiz. b. włośc. skar-

bowych w 1867 r. 2.) **Ś.** 1 i 2, dwa folw., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Kiemieliszki, o 36 w. od Święcian a o 1 w. od siebie odległe, mają razem 2 dm., 50 mk. katol., 20 żydów i 9 ewang. W Ś. 1 znajduje się gorzelnia i młyn wodny. Jeden z nich, zaliczony do okręgu wiejskiego Kiemieliszki, w 1865 r. był własnością Szyszków, drugi zaś, do okr. wiejskiego Polany, należał do Gelingów. 3.) **Ś.**, fol. i wś, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Kobylniki, okr. wiejski i dobra (w 1865 r. Antonowiczów) Świrany, o 7 w. od gminy a 38 w. od Święcian, 117 dusz rewiz. (folw. w 1866 r. miał 1 dm., 4 mk. katol.). W skład okręgu wiejskiego wchodzi wsi: Ś., Cermoki, Cucki, Czechy, Grzybowszczyzna, Łapińce, Maciasy, Rudoszany, Tiuksze i zaśc. Jaskułodowszczyzna, w ogóle 242 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych, 82 b. włośc. skarbowych, 5 jednodworców. 4.) **Ś.**, kar. nad jez. Szwakszta, pow. święciański, w 3 okr. pol., o 35 w. od Święcian, 1 dm., 5 mk. żydów. 5.) **Ś.**, fol. i dobra skarbowe nad bezim. rzeką, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Rukojnie, przy trakcie z Wilna do Mińska, o 20 w. od Wilna, 1 dm., 6 mk., młyn. Dwór nad wodą wśród olsz; mogiły Francuzów z 1812 r. Własność niegdyś bazylianów wileńskich, dziś rządu. 6.) **Ś.**, dobra skarbowe, pow. wileński, w gm. Rukojnie i Ilino, obejmowały w 1865 r. 43 wsi, 6 przysiołków i 7 zaśc., w ogóle 1135 dusz rewiz. 7.) **Ś.**, wś i fol., pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Luszniowo, o 25 i 26 w. od Słonima. *J. Krz.*

Świrbucie, folw., pow. szawelski, gm. Kurszany, należał dawniej do dóbr Dyrwiany, należących do rodziny Nagórskich.

Świrczyk, szczyt górski lesisty, na obszarze gm. Opaki, w pow. drohobyckim. Wzn. 681 mt.

Świrdunie al. *Świrduny*, dobra, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Łyntupy, okr. wiejski Świrduny, w 1865 r. własność Kątkowskich. W skład okręgu wiejskiego wchodzi wsi: Kojry, Pajehuty i Reduta, w ogóle 61 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych.

Świrel, wś, pow. klimowiecki, gm. Chotowiz, ma 43 dm., 358 mk.

Świrelany, ob. *Świruiany*.

Świrieliszki, zaśc., pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 60 w. od Poniewieża.

Świrgoły, wś, pow. władysławowski, gm. Światoszyn, par. Hgowo, odl. od Władysławowa 40 w., ma 4 dm., 52 mk. W 1827 r. było 4 dm., 40 mk.

Swirgsde, rzka w Kurlandyi, prawy dopływ rz. Ekawy (Ekau), uchodzi w parafii mitawskiej.

Świrk, czesk. *Svrklo*, niem. *Schwirkel*, os. na Szląsku Austr., pow. bielski, obw. sąd. bogu-

miński, nad pot. Łuczyną, dopł. Odry z praw. brzegu. W r. 1880 liczono 15 dym. i 126 mk. Osada należy do gm. Kunczyce Małe. W. H.

Swirkaln *Gross i Klein*, dwa folw. dóbr pryw. Ruhenthal (łotew. Runde al. Rundale), w okr. mitawskim, pow. i par. bowska.

Świrki 1.) wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski Krasnopol, w 1865 r. 3 dusze rewiz.; należała do dóbr Katowicze, Petrykowskich. 2.) **Ś.**, folw. i zaśc., pow. święciański, w 1 okr. pol., ma 2 dm., 9 mk. katol. i 7 żydów. 3.) **Ś.**, wś włośc. nad jez. t. naz., pow. święciański, w 3 okr. pol. gm. Twerecz, okr. wiejski Gontowniki, o 7 w. od gminy a 43 w. od Święcian, ma 4 dm., 81 mk. (77 katol., 4 żydów; 29 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Dzisna. 4.) **Ś.**, folw. nad rzeką Szylwą, dopł. jez. Szwańska Mała, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. i par. Komaje, okr. wiejski Dąbrowszczyzna. Nadane były przez ks. Witolda plebanii niemieckich, fundowanej przez Władysława Jagiełłę. D. 11 marca 1525 r. Zygmunt I zatwierdza nadanie Witolda. W 1618 r. ks. pleban niemiecki Wojciech Żabicki sprzedaje **Ś.** Fabianowi Koziełłowi, sekretarzowi król. D. 13 kwietnia 1669 r. Kazimierz Koziełło zapożywa Tomasza Rudominę o stawianie, mimo jego wiedzy, żelaza na rzece i złowienie 40 bobrów (z ksiąg grodzkich oszmiańskich). D. 20 lutego 1799 r. Józef, sędzia grodzki zawilejski, i Tadeusz Chomiński, bracia rodzeni, przyznają prawo wieczysto sprzedażne na majątność **Ś.**, folw. Rozkosz, Zasajank i Jażgnisy, Brygidzie z Łopacińskich Sulistrowskiej, szambelanowej król., za 5200 czerwonych złotych. W 1875 r. z działu familijnego dostały się **Ś.** z Karolinowem Wandzie z Sulistrowskich Alfredowej Roemerowej. 5.) **Ś.**, wś, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Hoduciszki, okr. wiejski Mirkliszki, o 20 w. od Święcian, ma 10 dm., 78 mk. (31 katol., 47 starow.). Spis z 1865 r. wykazuje 5 dusz rewiz. 6.) **Ś.**, karcz., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 20 w. od Święcian, 1 dm., 5 mk. żydów. 7.) **Ś.**, wś i folw., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Parafianów, okr. wiejski Świrki, o 5 w. od gminy a 69 w. od Wilejki, ma 12 dm., 6 mk. prawosł. i 108 katol. (w 1865 r. 65 dusz rewiz.); własność Łojków. W skład okr. wiejskiego wchodziły wsi: **Ś.**, Azarce, Pasieki i Powarki, w ogóle 113 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz. J. Krz.

Świrkla z *Długolęką*, wś, pow. nowosądecki, u źródłowsk pot. Gostwickiego (lew. dopł. Dunajca) i nad pot. Brzezina, 10 klm. na zach. od Nowego Sącza. Część póln., zwana „Długolęką“ (Langendorf), ma 40 dm., Świrkla (Tannendorf) 30 dm. Z 490 mk. jest 438 rz.-kat., 43 prot. i 8 izrael. Pos. większa (rządowa)

wynosi 5 mr.; pos. mn. 489 mr. roli, 80 mr. łąk i ogr., 147 mr. past., 51 mr. lasu. Parafia rz.-kat. w Przyszowy a ewang. w Stadle. **Ś.** wymienia przywilej ksieni Konstancy z 6 czerw. 1357 (Kod. Małop., III, 108); Długolęka została założoną tym przywilejem przez sołtysów Jana i Wielisława. Do 1785 r. należała do klasztoru w Starym Sączu. Po sekularyzacji założył Józef II na obszarze folwarku dwie kolonie niemieckie: Tannendorf i Langendorf, które zachowały dotąd odrębność w stroju i wyznaniu, ale uległy spolszczeniu. Graniczy na pld. z Gostwicą, na zach. z Mokłą Wsią i Zagórowem, na póln. z Wysokiem i Wolą Brzezińską, na wsch. z Wolą Brzezińską, Szymanowicami i Chochorowicami. Mac.

Świrkle 1.) niem. *Horst*, wś, pow. opolski, par. kat. Czarnowas, ew. Kupp, ma 266 ha (184 roli, 40 łąk, 27 lasu), 70 dm., 439 mk. (2 ew.). 2.) **Ś.**, kol. na obszarze Radłowa, w pow. oleśińskim. 3.) **Ś.**, huta żelazna w Ządowicach, pow. wielkostrzelecki. 4.) **Ś.**, os. leś, na obszarze Semrowic, w pow. lublinieckim. 5.) **Ś.**, ob. *Schwirklau*.

Świrkliniec 1.) niem. *Neudeck*, 1498 „*Swoclenez*“, zamek i dobra, pow. tarnowski, par. kat. Żyglin Wielki. Dobra mają 2525 ha (249 roli, 231 łąk i 1831 lasu), 35 dm., 551 mk. (399 katol., 144 ew., 8 żyd.). Na obszarze dóbr okazały zamek z parkiem. Jest to starożytny zamek, sięgający zapewne XIII w. R. 1477 król węgierski Matyas Korwin zastawia odstąpiony mu przez księcia cieszyńskiego Przemysława zamek **Ś.** za 8,000 fl. Janowi z Zierocina. W r. 1498 Jan z Zierocina (Zerocin) ustąpił swych praw księciu Janowi opolskiemu. Od 1526 do 1603 należy **Ś.** do margrabiów z bocznej linii domu Brandenburg-Hohenzollern, którzy urządzili sobie tu zamek myśliwski, mając rezydencją w Karniowie. Po wygaśnięciu tej linii, **Ś.** przeszedł w ręce panów Henckel v. Donnersmark (nadany im przez cesarza Rudolfa II). Nazwa niemiecka „*Neudeck*“ pojawia się dopiero po 1503 r. Nowi właściciele rozpoczęli 1670 r. przebudowę zamku, przez włoskiego architekta, i urządzenie okazałego parku. W każdym stuleciu rozszerzano zamek, dodając mu nowe piętra i upiększenia. Ostatecznie w r. 1849 hr. Guido Henckel dostawił jeszcze piętro i ozdobił dwiema wieżami, nadającymi budowli imponujący wygląd. Park rozciąga się aż pod samą granicę królestwa polskiego. 2.) **Ś.** al. *Swierklaniec*, *Swierczyniec*, niem. *Swierczynietz*, dobra i wś, pow. pszczyński, par. ew. Pszczyzna, kat. Berun. W r. 1885 dobra miały 2 dm., 23 mk. kat., 307 ha; wś 59 dm., 532 mk. kat., 347 ha. Br. Ch.

Świrkoliszki, zaśc., pow. nowosądecki

drowski, w 3 okr. pol., o 52 w. od Nowoaleksandrowska.

Świrkońce, wś, pow. szawelski, gm. Wieksznice, o 73 w. od Szawel.

Świrkowszczyzna 1.) zaśc. nad rz. Zare-zanka, pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 76 w. od Wilejki, 1 dm., 10 mk. katol. 2.) **Ś.**, zaśc. szl., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 42 w. od Wilna, 1 dm., 11 mk. katol.

Świrna, wś i fol., pow. opatowski, gm. Czestocice, par. Szewna, odl. od Opatowa 19 w.; wś ma 16 dm., 155 mk., 166 mr.; fol. 1 dm., 244 mr. W 1827 r. 17 dm., 90 mk. Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 Szczucki miał tu 6 osad., 1½ łan., 5 zagr. z rolą, 1 zagr., 1 kom., 4 biednych (Pawiński, Małop., 185).

Br. Ch.

Świrnie, uroczysko, ob. *Czerkasy* (I, 805).

Świrniewata, ob. *Sworniwata*.

Świrniszki, folw. nad bezim. jeziorem, pow. święciański, w 1 okr. pol., o 22 w. od Święcian, ma 1 dm., 20 mk. starowier.

Swirnitza, dok. *Swirnze*, 1299 *Swirinse*, *Swirnythse*, struga pod Sławnem, w Pomeranii (ob. P. U. B. von Perlbach, str. 646). *Ks. Fr.*

Świrnowiecie 1.) wś, pow. maryampolski, gm. Kwieciszki, par. Maryampol (odl. 10 w.), ma 3 dm., 33 mk. W 1827 r. 2 dm., 28 mk. 2.) **Ś.**, pow. maryampolski, gm. i par. Szumsk, odl. od Maryampola 5 w., ma 3 dm., 40 mk. W 1827 r. 3 dm., 36 mk.

Świrny 1.) wś, pow. rossieński, par. Lido-wiany. 2.) **Ś.**, pięć folw. w pobliżu rz. Świętej, pow. wilkomierski: a) **Ś.**, par. i okr. pol. Widziszki (o 5 w.), własność Narkiewiczów; gleba pszenna. b) **Ś.**, okr. pol. Widziszki (12 w.), par. i gm. Kowarsk (o 2 w.), przy gośc. z Onikszta do Wilkomierza (o 18 w.), własność Tańskich; grunta urodzajne. c) **Ś.**, w malowniczem położeniu nad rz. Świętą, okr. pol. i par. Widziszki (o 5 w.), w pobliżu szosy kowieńskiej, własność Roubów; grunta żyzne. d) **Ś.**, gm. i par. Kowarsk (o 5 w.), własność włościańska. e) **Ś.**, *Świronki* al. *Ferdynandów*, gm. i par. Kowarsk (o 5 w.) przy gośc. z Onikszta do Wilkomierza (o 17 w.), własność Pietraszewskich, posiada kaplicę katol. drewnianą. Do dóbr należy folw. Rychliki. W jednym z tych folw. urodził się Adam Bartoszewicz, ojciec Juliana. Był on w dziedzicznym posiadaniu jego rodziców: Jana, rotmistrza wilkomierskiego, i Anny z Kuszelewskich (ob. Tyg. powszechny, 1882 r., Nr 15, str. 231).

Świrplen, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 57 w. od Poniewieża.

Świrplajcie, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 16 w. od Telsz.

Świrpmiany, zaśc. szlach. nad rzeką Ło-

wmiana, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 45 w. od Trok, 1 dm., 9 mk.

Swirrinten (niem.), wś, pow. tyłżycki, 6 dm., 37 mk., 175 ha.

Świrska-Bania, wś huculska, ob. *Bania*.

Świrskie 1.) jez. w pow. święciańskim, ob. *Świr*. 2.) **Ś.**, małe jezioro, pow. bobrujski, w gm., Laskowice, w pobliżu gośc. z Kosarycz do Bobrowicz. *A. Jel.*

Świrskie Chlebowice, pow. przemysłański, ob. *Chlebowice*.

Świrszczyzna, wś i dobra, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Mikołajewo, okr. wiejski Hryhorowicze, o 13 w. od gminy a 13½ w. od Dżisny, ma 1 dm., 14 mk., w tej liczbie 1 prawosł. i 13 katol. (w 1865 r. 14 dusz rewiz.); własność Janczewskich.

Świrszczyzna 1.) wś włośc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 22 w. od Oszmiany, 5 dm., 36 mk. (9 praw., 27 katol.). 2.) **Ś.**, zaśc., tamże, w 2 okr. pol., o 37 w. od Oszmiany, 2 dm., 8 mk. katol.

Świrtyszki, dwór, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 59 w. od Poniewieża.

Świrydowicze 1.) wś włośc. nad rzeką Oksną, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Smorgonie (o 3 w.), okr. wiejski Świrydowicze, o 33 w. od Oszmiany, ma 32 dm., 247 mk. prawosł. (w 1865 r. 114 dusz rewiz.). W skład okręgu wiejskiego wchodzi wsi: **Ś.**, Chodaki, Gawienowicze, Wasilewicze i Wiewkowo, w ogóle 223 dusz rewiz. b. włośc. skarbowych. 2.) **Ś.**, białoruskie *Swirydowiczy*, wś i dobra, pow. rzeczycki, w 4 okr. pol. rzeczyckim, gm. Zaspą, o 2 mile na pld. od Rzeczycy, o 4 w. od trak. pocztow. z Rzeczycy przez Łojów do Czernihowa, o 7 w. od Dniepru. W drugiej połowie XVI w. Zygmunt August nadał **Ś.** z przyległościami Przyborom, którzy długo władali całym kluczem, wynoszącym do 2000 włók. W pierwszej połowie bieżącego stulecia nastąpił podział dóbr: Brygidów przeszedł po kądzieli do Kuncewiczów, Hipolitów z większą częścią **Ś.** do Kieniewiczów, pozostała zaś część **Ś.** do Leszczyńskich; w ręku pierwotnych właścicieli pozostają obecnie folw.: Maładusza, Borsuki, Hramoty i Berezówka. Sam folw. **Ś.**, około 29 włók, stanowi teraz wspólną własność Kieniewiczów i Gumińskich. Wś ma 24 osad. Cerkiew filial. p. wez. Wniebowzięcia N. M. P., z 1736 r., erekcyi Jana Przybory, ma około 1600 parafian, ziemi z dawnych zapisów blisko 2 włók. Grunta w znacznej części bardzo urodzajne, łąki obfite, lasy dębowe i sosnowe, dobrze zachowane. 3.) **Ś.** (?), dobra w dawnym pow. orszańskim, stanowiły niegdyś sstwo niegrodowe świrydowskie, które podług spisów podskarbińskich z 1766 r. było w posiadaniu Stankiewicza,

z opłatą kwarty 52 złp. 13 gr. a hyberty 10 złp. *J. Krz.—A. Jel.*

Świrydówka, rzeczka w pow. borysowskim, drobny prawy dopływ Moży, ma młynek pod folw. t. nazw. *A. Jel.*

Świrydówka 1.) folw. skarbowy nad rzeką t. naz. (dopl. Moży), pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, posiada młyn. 2.) **Ś.**, ws. rządowa nad rzeką t. nazwy (dopl. Moży), pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Uchwały, ma 38 osad; miejscowość mało ludna, grunta piaszczyste. *A. Jel.*

Świrydówka, chutor na lewym brzegu Żerewy, pow. radomski, w 4 okr. pol., gm. i par. praw. Rozważów, odl. o 1 w. od Sidorowicz a 82 w. od Radomyśla, ma 51 mk. Podług Pochilewicza jest tu 5 dm., około 25 mk., 18 dzies. należących do Kotowskiego i 22 do Kruszelnickich.

Świrydówka, siolo nad rz. Sułą, pow. łochwicki gub. połtawskiej, o 12 w. na płu. od Łochwicy, ma 289 dm., 1832 mk.

Świrydowszczyzna, zaśc. nad bezim. dopływem Niemna, pow. miński, w 3 okr. pol. koldanowskim, gm. i par. Świerzeń, ma 4 osady; grunta wyborne, namulowe, łąki obfite, miejscowość mało leśna. *A. Jel.*

Świryce, ws. pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Aleksin, o 24 w. od Bielska.

Świridy 1.) ws. pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Wasiliszi, okr. wiejski Szejbakpol, o 7 1/2 w. od Wasiliszek a 43 w. od Lidy, ma 7 dm., 66 mk. kat. (w 1865 r. 32 dusz rewiz.); należała do dóbr Kościeniewo, Kostrowickich. 2.) **Ś.**, okolica, pow. bielski gub. grodzieńskiej, na płu.-wschód od Brańska.

Świryniany, w spisie z 1866 r. *Świrielany*, ws. nad rzeką Łowmianą, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żośle, okr. wiejski Łowmiany, o 16 w. od gminy a 45 w. od Trok, ma 5 dm., 64 mk. kat. (w 1865 r. 24 dusz rewiz.); należała do dóbr Poporcie, dawniej Zaleskich, następnie Tuchołków.

Świrz al. *Świerz*, rzeka, lewoboczny dopł. Dniestru, powstaje ze stoków Gołogór, w zach. stronie Kopania, w pow. przemysłańskim, po krótkim biegu wsch. skręca na pld., wchodzi do mta Świrza, tworzy tu stawek, z którego wypłynawszy, dąży na pld. przez Chlebowice Świrskie i wchodzi na granicę pow. przemysłańskiego i bobreckiego, oddzielając Chlebowice Świrskie, Tucznę i Prybeń w pow. przemysłańskim od Lubeszki Wołochowej i Strzelisk Starych w pow. bobreckim. Wszedłszy w obręb pow. rohatyńskiego zatrzymuje kierunek pld., płynie przez Męnę, Wyspę (mały staw), wzdłuż granicy Jakłusza i Podbórze, przez Fragę (staw wchodzący na obszar zachodniej części Podkamienia), następnie bie-

gnie wzdłuż granicy Podkamienia a Bieńkowic, przez Psary (obszerny staw) i przez Knihinicze (staw). Wypłynawszy ze stawu, dąży zrazu wzdłuż granicy Knihinicza a Zagórza Knihinieckiego, następnie przez Wasieczyn na pld.-zach. do Hrehorowa, gdzie znowu przyjmuje kierunek pld. a dalej pld.-wschodni, tworzy granicę Podmichałowic a Hrehorowa, przepływa Żurów, Czerniów i Bukaczowce, odlewając w tych trzech wsiałach małe stawy i wchodzi w końcu do Tenetnik, gdzie powyżej Martynowa Starego wpada do Dniestru, ubiegłszy około 70 klm. Spad wód podają liczby: 315 mt. w Świrzu; 281 mt. na granicy Prybenia i Strzelisk Starych; 249 mt. przy wejściu do stawu knihinieckiego; 242 mt. staw żurowski; 232 mt. w pobliżu pld. granicy Bukaczowic. Znaczniejsze dopływy nie mogły się rozwinąć, gdyż w oddaleniu 10 do 15 klm. na zach. od doliny Świrza płynie równolegle z nim Boberka, jeszcze bliżej w stronie wsch. Gniła Lipa, także równoległa. Ważniejsze dopływy są: od prawego brzegu: Lubeszka w pld. stronie Podbórze, Błotka w Psarach, Rudka w Czerniowie; od lewego brzegu: Podkamień w Podkamieniu, Ochaba na granicy Czerniowa i Żurowa. Dolny bieg Ś. przerzyna w Czerniowie tor drogi żelaznej lwowsko-czerniowieckiej. *Lu. Dz.*

Świrz al. *Świerz* z *Świrzykiem*, mko, w pow. przemysłańskim, 10 klm. na zach. od Przemysła (sąd pow.), pod 49° 39' płu. szer. a 42° 6' wsch. dłu. od F., z urz. poczt. w miejscu. Na płu. leży Kopań, na wsch. Kimirz, na pld. Niedzieliska i Chlebowice Świrskie, na pld.-zach. Podhorodyszcze i Romanów (pięć ostatnich w pow. bobreckim). Środkiem obszaru płynie Świrz (dopływ Dniestru) i przyjmuje w obrębie mka małe strugi z obu boków. W dolinie Świrza (321 do 344 mt. wzn.) leżą zabudowania miasteczka, na zach. od nich część miasta Świrzyk, na pld.-wsch. grupa domów Halina. Najwyższe wzn. na pld.-zach. 412 mt. Włas. więk. ma roli or. 311, łąk i ogr. 96, pastw. 99, lasu 1162 mr.; wł. mn. roli or. 1362, łąk i ogr. 628, past. 190, lasu 6 mr. W r. 1880 było 402 dm., 1948 mk. w gminie; 11 dm., 33 mk. na obsz. dwor. (1302 rz.-kat., 300 gr.-kat., 381 izr.; 1038 Rusinów, 784 Polaków, 159 Niemców). Par. rz.-kat. w miejscu (dek. świrski), erygowana w r. 1481 przez braci: Andrzeja (miecznika lwowskiego) i Marcina Świrskich, dziedziców miasteczka. Do par. należą: Chlebowice Świrskie, Kimirz, Kopań z Gniłą, Niedzieliska, Ostalówice, Siedliska i Tucznó. W mku kościół murowany, wzniesiony w r. 1546, konsekrowany w r. 1561. Do dek. świrskiego należą parafie: Bóbrka, Brzozdowce, Chodorów, Podkamień, Przemyslań, Sokółówka,

Staresioło i Świrz. Par. gr.-kat. w Chlebowicach Świrskich. Jest tu także cerkiew, szkoła etatowa 1-klas. i zamek (niegdyś Cetnórów; ob. rycinę w zbiorze rycin Pawlikowskiego, Nr. 4904). *Lu. Dz.*

Świrz, folw. dóbr Ciasna, w pow. lublińskim.

Świrzanka, rzeczka, płynie w pow. święciańskim. Ob. *Justynowo* 1.).

Świrzyki, grupa domów w Ławrykowie, pow. Rawa Ruska.

Świś, strumień, w pow. taraszczańskim, płynie pod wsią Krute Horby.

Świskowszczyzna, folw. nad dopł. Wiedźmy, pow. stucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Lachowice, par. kat. dawniej Lachowice, teraz Kleck, odl. o 5 w. od st. dr. żel. poleśskich Lachowice, należy do domin. Lachowice; miejscowość małoletnia, grunta urodzajne, łąki wyborne. *A. Jel.*

Świślina al. *Siekierna*, rzeczka, powstaje z połączenia kilku strumieni spływających z płn.-wsch. stoków Łysogór, między wsiami Wzdół i Siekierno, w pow. kieleckim, płynie w licznych zakrętach ku wschodowi przez Psary, Bodzentyn, Tarczek, Świętomarz, Sitki, Świślinę, Rzepin, Zawadę, Pawłów, Zapniów, Szeligi, Wióry, Doły Opackie, Nietulisko i pod Małachowem wpada do Kamienny z praw. brzegu, ubiegłszy 36 wiorst. Z lew. brzegu przyjmuje Psarkę pod Radkowicami, z prawego zaś Pokrzywiankę pod Szeligami (złąd dają niekiedy dolnemu biegowi Ś. nazwę Pokrzywianki). Pod Szeligami uchodzi też (z praw. brzegu?) Kamionka a Ponikła (ob.) jestto zapewne jedna z nazw miejscowych górnego biegu Ś. *Br. Ch.*

Świślino al. *Świślina*, ws nad rz. Świśliną, pow. ilżecki, gm. Rzepin, par. Świętomarz, odl. od Iłży 28 w., ma 39 dm., 273 mk., 482 mr. włość. i 3 mr. dwor. (rządowy majorat). W 1827 r. 14 dm., 87 mk. W połowie XV w. Ś. w par. Świętomarz, własność bisk. krakowskiego, miała 10 łąn. km.; z 9 łąn. płaciła dziesięcinę snopową kościołowi w Krynkach, a z jednego łąnu pleb. w Świętomarzu (Długosz, L. B., II, 462). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 biskup krak. płacił od 10 os., 10 łąn., 1 zagr., 2 komor. biędnych (Pawiński, Małop., 191). *Br. Ch.*

Świśla, zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 44 w. od Dżisny, 1 dm., 6 mk. żyd.

Świsłocka puszcza, w pow. wołkowyskim, dawniej należąca do Tyszkiewiczów, rozgraniczona Narwią od puszczy białowiejskiej, ma 5 mil kwadr. przestrzeni. Przemieszkuja w niej żubry.

Świsłocz 1.) rzeka w gub. grodzieńskiej, lewy dopł. Niemna. Bierze początek z błota pod mkiem Świsłoczą (w pow. wołkowyskim),

płynie z początku w kierunku pld.-zach. do wsi Łukowicz, zkad zwraca się na płn., przepływa w tym kierunku przez pow. grodzieński i powyżej wsi Świsłoczy, pod wsią Sinoiki, uchodzi do Niemna. Długa około 110 w.; szeroka w górnym biegu od 1½ do 6 saż., w dolnym od 5 do 8, a przy ujściu do 12 saż., głębokość dochodzi od 2—2½ stóp; bieg ma bystry, brzegi niskie i często błotniste; płynie wśród szerokiej doliny, ograniczonej dość znacznymi wyniosłościami; na wiosnę rozlewa na przestrzeni od ½ do 2 w., a w niektórych miejscowościach do 7 w. Z powodu krętego biegu niezdadna do żeglugi; spław odbywa się podczas przyboru wiosennego, lecz nie corocznie. Od praw. brzegu przybiera: Rudawkę, Kuklanę z Kwaterką, Brzostowiczanę z Brzostówką, Warecie z Wereką i Peplę al. Pepelnią; od lew. zaś brzegu: Jałówkę z Istoczanką, Kołodziejankę z Werbelą, Nietupę z Krynką, Usnarz, Odłę z Wiszniówką i Jerzyłówką, Łaszankę z Lipówką, Bojarką i Indurką. 2.) Ś., rzeka w gub. mińskiej, prawy dopływ Berezyny dniewowej. Zaczyna się w płn. części pow. mińskiego, o 1 milę od mka Dubrowy, za wsią Szopowały (Szypowały), w gm. Zasław, ze wzgórz stanowiących dział wodny pomiędzy rzekami płynącymi do morza Czarnego i Bałtyckiego, z których bierze początek i rz. Usza (lewy dopł. Berezyny niemnowej). Ś. początkowo płynie bystro wzgórzystymi miejscowościami w kierunku północnym, aż do wsi Wiekszyce, tu zbliżywszy się do linii dr. żel. lipawo-romeńskiej zwraca się na wschód i przeciąwszy za fol. Hanusin tor drogi, płynie równolegle do niej pod ws. Woronki, gdzie od lew. brzegu przyjąwszy rzekę Moczyne, płynie ku Zasławowi i tu zasila się z prawej strony rzeką Czernicą. Za Zasławiem wkracza w miejscowość bardziej nizinną, lesistą i za fol. Hanulin ma pierwszy młyn na rozlewie; o 4 w. poniżej przybiera od praw. brzegu Katomkę a od lewego Wiacze. Pod wsią Bancerowszczyzną obraca pytlę i folusze; pod wsią Borową młyn. W Mińsku Ś., zatamowana trzema groblami: na Niskim Rynku, pod Kisterem i na przedmieściu Lachówce, podczas przyborów wiosennych często wyrządza szkody miastu. Bezpośrednio za Mińskiem Ś., przeciąwszy tor drogi żel. mosk.-brzeskiej, obraca duże młyny z pytlami i foluszami w osadzie Sierebranka; dalej tocząc swe wody w zwrotach gwałtownych i przyjąwszy z lewej strony rz. Słepnię ze skłobodą Archirejską, pod wsią Nowy-Dwór przecina gościniec poczt. mińskohumeński i obraca młyny pytlowe; za fol. Sydalin, wkroczywszy w pow. ihumeński, zwraca się kręto na lewo ku Koroliszczewiczom, przecina znowu tenże gościniec i zwró-

ciwszy się na prawo ku wsi Sieniko, przecina poraz trzeci gość. mińsko-ihumeński, potem płynąc w kierunku pld. ku wsi Michanowicze zbliża się znowu do pow. mińskiego, stanowiąc granicę na przestrzeni 5 w. aż do fol. Łysowszczyzna, o 5 w. poniżej obraca wielkie młyny pytlowe za wsią Lesznica, a o 1 milę dalej wielki młyn pytlowy pod Zazierzem; w tem miejscu Ś., przeciąwszy gość. wojenno-komunikacyjny ihumeński, płynie ku wsi Korowajewo (młyn na rozlewie), dalej zwraca się na pfn. ku Dukorze (pytle i folusze), poczem zmieniając kierunek na bardziej wschodni, płynie około wsi: Żurawki, Turzec; w okolicy Pudziek, pod wsią Słoboda, rozlewa się w jezioro i obraca młyn; pod wsią Turyn młyny i folusze; 5 wiorst poniżej przyjmuje z lewej strony rz. Wołnę pod wsią Międzyrzecze, i zwróciwszy się gwałtownie na pld. pod mko Puchowicze, zasila się tu od praw. brzegu rz. Citewką. O 9 w. za Puchowiczami dopływa do Ś. z lew. strony rz. Bołocza, pod wsią Berleż (Berłaż, przystań) z prawej str. rzka Błuża, a o 3 w. dalej rz. Talka naprzeciwno wsi Orzeszkowicze. Od Orzeszkowicz Ś. przybierając znowu kierunek wschodni, płynie ku mku Łapicze i na tej przestrzeni zasila się od lew. brzegu rzkami: Kamionką, Młynkiem i Celanką, a pod Łapicami rz. Żarnówką. Od zaśc. Żużlanka Ś., zasiliwszy się od praw. brzegu rzka Żużlanka, rozszerza znacznie swe koryto i w zakrętach nieustannych dopływa do Zborska (Izborska), a pod wsią Wiazy rozlana w jezioro obraca młyny; o 4 w. poniżej przyjmuje z prawej strony rz. Sinicę i odtąd na przestrzeni 15 w., stanowiąc granicę pomiędzy pow.: ihumeńskim i bobrujskim, zasila się od lew. brzegu rzkami: Orezą i Zawiszynką; o 3 w. poniżej wsi Chołuj wkracza w pow. bobrujski i ubiegłszy w kierunku wsch. około 7 w. przyjmuje z lewej strony rz. Pocięchę i o 3 w. poniżej zatoczywszy koło na pld., pod mkiem Świsłocz wpada do Berezyny. Długość biegu około 250 w. Spławna na przestrzeni 70 w. od wsi Berleż. Dolina Ś. wąska, bagnista i ściśnięta wzgórzami, stopniowo rozszerza się w miarę zbliżania się do ujścia i dochodzi do szerokości 1 wiorsty. Ś. nadzwyczaj kręta i bystra, dno ma nierówne, wiele jest głębokich wirów czyli jam, a między Bancerowszczyzną i Krupcami, o 7 w. powyżej Mińska, znajduje się odmet, zwany Bobrowszczyzną, którego głębokość niezmierna; jestto prawdopodobnie źródło, otwór którego zagłębia się ukośnie pod powierzchnią ziemi. Na łakach nadbrzeżnych znajduje się wiele krynic al. źródeł, jakoteż trzęsawisk; wszystkie one zarosłe zieleniącą trawą i w zimie nie zamarzają. W Krupcach nad podobnym źródłem

wznosi się cerkiew, a woda źródłana uchodzi u okolicznych włościan za lekarstwo na oczy i chętnie przez nich jest używaną. Łąki nad Ś. odznaczają się szczególną dobrocią i prawie wszędzie są dwukośne. Brzegi od źródeł aż do ujścia są gęsto zasiedlone. Szerokość rzeki rozmaita. W górnym biegu, w pow. mińskim płynie wąskim, głębokim, bystrem korytem; W Mińsku szeroka od 8—10 sąż., pod Puchowiczami i Łapiczami od 12—15 sąż., a pod mkiem Świsłocz u ujścia przeszło 20 sąż. Mostów na Ś. jest wiele, mianowicie: 3 powyżej Zasławia; poniżej zaś jest ich 20 ważniejszych, mianowicie: w Zasławiu, Bancerowszczyźnie, Borowej, 4 w Mińsku, w Nowym-Dworze, Koroliszczewiczach, Sienile, Iwanowszczyźnie, Piaskach, Lesznicy, Zazierz, Korowajewie, Dukorze, Turcu, Słobodzie Pudziekiej, Turyniu, Międzyrzeczu, Puchowiczach, Wiazach i Świsłoczy. Promy urządzone są: w Puchowiczach, Łapiczach i Chołju. Mosty w ogóle licze, z wyjątkiem mostów w Mińsku i w Zazierz na trakcie wojenno-komunikacyjnym. Ś. pomimo licznych zakrętów mogłaby być spławna, poczynając od Mińska, gdyby nie liczne mosty i groble, a wtedy znaczenie rzeki byłoby nader ważnem dla miejscowości, przez które przepływa. Z powodu tam spław zaczyna się zaledwo za Puchowiczami, od wsi Berleż, zkąd na drobnych łodziach przewozi się do Świsłoczy dziegieć, smoła, terpentyna, rogózki lipowe, kamienie i spławia się drzewo towarowe w małych płytach (tratwach); dalej zaś w skutek tamy przy młynie przedmioty spławiane transportują się ku Berezynie na wozach, na przestrzeni 1 w. Składy drzewa towarowego zwykle w zimie przygotowują się na spław wiosenny: w Błuży i Międzyrzeczu. Jakkolwiek w ostatnim dwudziestoleciu potrzebiono wszędy lasy, puszcze jednak nad Świsłocz: łapickie (skarbowe), chołujskie i żarnowskie (po Zawiszy, hr. L. Krasińskiego), świsłockie (Niezabitowskiego) i in., dostarczają dużo drzewa różnego i klepki dębowej na spław do Krzemienczuga. Począwszy od ujścia rzeki Talki jeszcze dotychczas na Świsłoczy są liczne gony bobrowe, a najobfitsze tonie na rybę zwaną wierzozub w Nowych-Włokach i pod Międzyrzeczem, o 6 w. powyżej Puchowicz.

J. Krz.—A. Jel.

Świsłocz 1.) wś, folw. i dobra nad Świsłoczą, niedaleko od ujścia jej do Niemna, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Łasza, o 25 w. od Grodna. Posiada rozwaliny b. klasztoru katol. Wzorowe gospodarstwo. Własność niegdyś Kierdejów, drogą wiana za Heleną Kierdejówną przeszły na Mateusza Roemera, stę sumieliskiego. August III d. 16 listopada 1754 r. dał przywilej Stefanowi Roemerowi,

chorążemu w wództwa trockiego, na pobieranie mostowego na nowo urządzonym moście na rz. Świsłoczy. Obecnie własność Wandalina Pusłowskiego. 2.) Ś., mko i dobra nad rz. Świsłoczą, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Świsłocz, o 14 w. od Mścibowa, 29 w. od Wołkowyska o 80 w. od Grodna odległe, dość schludne, ma 179 dm., 1958 mk., w tem 1420 żydów. Posiada cerkiew, kościół kat. paraf., synagogę, 2 domy modlitwy żydowskie, seminarium nauczycielskie, szkołę początkową, zarząd okręgu policyjnego dla 6 gmin powiatu: świsłockiej, bojarskiej (Kołonna), dobrowolskiej, szymkowskiej (Jałówka), juszowskiej (Łuplanka) i tarnopolskiej (Lewkowo), zarząd gminy, lecznicę, aptekę. Targi odbywają się co tydzień; dawniej odbywał się jarmark miesięczny od 25 sierpnia, na którym w 1839 r. ruch wynosił przeszło 200,000 rs., w 1845 r. jeszcze na 135,000 rs. a w 1857 r. nie wyżej jak 15,000 rs., obecnie zupełnie podupadł. Były tu wielkie garbarnie. Parafia praw., dek. (błagocynia) wołkowyskiego, 1844 wiernych. Dawniej istniał oddzielny dekanat (błagocynia) świsłocki, obejmujący w 1857 r. 9 parafii i 10,886 wiernych. Kościół par. kat. p. w. św. Trójcy, pierwotnie w 1668 r. przez Hieronima Kryszpina, podskarbiego litew., z drzewa wzniesiony, został odnowiony w 1742 r. kosztem Teresy Kryszpinowej, kasztelanki trockiej, a przez hr. Wincentego Tyszkiewicza, referendarza litewskiego, ostatecznie urządzony i odnowiony w 1782 r. Ma on długości 41 a szerokości 20 łokci, posiada pięć ołtarzy i dwie po bokach kaplice. Księgi metryczne ma od 1706 r. Parafia kat., dek. wołkowyskiego, 2050 wiernych. Kaplice: w Krasnej i Rudni; dawniej i w Hrynkach. Na środku rynku wznosi się kolumna pamiątkowa. Obszerny budynek, który mieścił w sobie kilkadziesiąt sklepów na towary przywożone w czasie jarmarku, spłonął przed kilkunastu laty i dotąd nieodbudowany. Znośny pozór mka i wspomnienia przeszłości ściągają tu na stały pobyt pewną liczbę emerytów. Obok mka był rozległy dwór, rezydencya hr. Tyszkiewiczów, dziedziców dóbr Ś. Wspaniały ten gmach, park i ogrody, obecnie w znacznej części zniszczone, inną powierzchowność przybrały. Niegdyś włość królewska, w 1542 r. w dzierżawie kn. Zasławskiego, zobowiązana była do reparacji zamku kijowskiego. W XVII wieku rozległe dobra świsłockie należały do Kryszpinów, poczem w połowie XVIII w. przeszły w posiadanie rodziny Tyszkiewiczów, z których Wincenty, referendarz w. ks. litew., stał się twórcą świetności mka, przez wyjednanie zezwolenia na jarmarki doroczne oraz założenie w 1806 r. gimnazjum akademickiego, które

zaopatrzył obficie we wszelkie potrzeby naukowe, jako to: w piękną bibliotekę, gabinet fizyczny i mineralogiczny. Szkoły przez świetny dobór nauczycieli ściągnęły liczny zastęp wychowalców, z liczby których wielu zjednało sobie później głośne imię tak w piśmiennictwie, jak i na innych polach pracy obywatelskiej, jak Leon Zienkiewicz, Józef Paszkowski, Wiktor Heltman, Józef Szczepan Kowalewski, J. Ign. Kraszewski (przez dwa lata) i w. in. Po 1831 r. dobra świsłockie przeszły na skarb; gimnazjum w 1851 r. zamieniono na szkołę pięcio-klasową, przekształconą następnie na progimnazjum, które zniesione zostało w 1864 r. W dawnych murach gimnazjalnych od 1875 r. mieści się seminarium nauczycieli wiejskich. Obszerne wspomnienie o gimnazjum świsłockiem podały „Kłosa“ (1879 r., Nr. 744—747), które podały też widok gmachu szkolnego i kościoła (tamże). 3.) Ś., mko i wielkie dobra na praw. brzegu Berezyny dniewskiej, przy ujściu do niej rz. Świsłoczy, na płn. krańcu pow. bobrujskiego, przy gośc. poczt. z Mińska przez Ihumeń do Bobrujska (o 40 w.) i dalej. Mko ma około 90 osad i przeszło 1000 mk., w znacznej większości żydów, zajmujących się handlem leśnym, zbożowym i solnym. Znajduje się tu przystań dość ważna, gdyż nie tylko spławiają tędy towar leśny z górnej Berezyny, lecz i z rz. Świsłoczy, a sól, sadło, śledzie, żelazo i inne towary przychodzące z dołu rzeki rozwożą się w dalekie okolice. Istnieją tu domowe warsztaty wyrobu lekkich łodzi; lud okoliczny trudni się flisactwem, rybołówstwem, pszczolnictwem leśnym i rolnictwem. Cerkiew paraf. p. w. św. Mikołaja ma dawne zapisy Haraburdów; na miejscu starej wzniosła w XVIII w. nową świątynię Barbara z Zawiszów Niezabitowska. Do parochii należy 2 wł. ziemi ornej i 30 mr. łąk. Filie: we wsiach Kośba p. w. Narodzenia N. M. P., w Tatarowiczach Opieki N. P. i Kamieniczach św. Jana. Przeszło 1500 parafian. Kośc. kat. drewn. z 1786 r., fundacyi tejże Barbary z Zawiszów Niezabitowskiej, ma filię w Chołuju (pow. ihumeński), erekcyi jezuitów z 1797 r. Przeszło 3500 parafian, rozrzuconych na wiele mil dokoła. Synagoga żydowska i kilka domów modlitwy. Kahał żydowski z partykularzem opłacał pogłównego w 1717 r. 200 złp. (Vol. Leg., fol. 354—55). Stacje: pocztowa i telegraficzna. Zarząd 4 okr. polic. dla 6 gmin: Życin, Bacewicz, Zamosze, Horodek, Świsłocz i Horbacewicz. Gmina świsłocka składa się z 4 okręgów (starostw) wiejskich, ma 309 osad włościańskich, 1948 włościan płci męz., z nadziałem 4945 dzies. Szkółka wiejska i szkółka cerkiewna; szpital wiejski. Dobra mają około 1000 włók, przeważnie w la-

sach, pełnych zwierzyzny; łąk obfitość, w lasach wyrób smoły i terpentyny. Trzy młyny i cztery karczmy czynią znaczny dochód. Grunta są rozmaite, najwięcej piaszczystych, lecz w pobliżu rzek Berezyny i Świsłoczy zdarzają się wyborne namułowe niwy, w kulturze z powodu mnogości łąk. Rybołówstwo znaczne. Wapno i glina. Rezydencya stara; są ślady okopów. Miejscowość ta należała prawdopodobnie pierwotnie do ks. mińsko-zasławskiego, skoro około 1367 r. przy podziale synów Jawnuta-Gedyminowicza, mającego udział zasławski, dostała się drugiemu synowi Siemionowi, który się tytułował ks. świsłockim (ob. u Narbuta t. IV, 3 tablica genealogiczna; Encykl. Orgel., t. XXVIII, 334). Następnie dzielnica świsłocka wróciła do korony w 1387 r., bowiem Jagiełło nadaje Ś. wraz z Mińskiem, Rzeczycą, Łohojskiem, Propojkiem i t. d. bratu swemu Skirgajlle (ob. Skarbiec Daniłowicza, t. I, str. 267, Nr. 542). Następnie dość długo głucho o Ś., wiadomo tylko, że była to królewsczyzna, rządzona przez ststów i musiały dźiać się przez nich nadużycia, kiedy w 1511 r. 2 października Zygmunt Stary nadał mieszkańcom prawo wnoszenia podatków wprost do skarbu, bez pośrednictwa ststów i poborców. Przywilej ten zatwierdził Zygmunt August d. 19 lipca 1540 r. W 1506 r. Tatarzy perekopscy, stojący koszem pod Kleckiem i daleko rozpuszczający zagony, splądrowali też i Ś. W wojnach cara Wasila IV z Zygmuntem I pomiędzy latami 1507 i 1526, wojska ruskie kilkakrotnie spustoszyły miasteczko. Około 1600 r. otrzymuje Ś. wraz z Ostrowiem za zasługi Mikołaj Haraburda h. Abdank, kaszt. miński (Niesiecki, IV, 341, wyd. Bobr.). Zdaje się, że w XVIII w. władali Ś. Zawiszowie herbu Łabędź, a następnie przeszły te dobra do Niezabitowskich h. Lubicz i do dziś pozostają w ich ręku. W 1812 r. gen. Dąbrowski operując z dywizją swą pod Bobrujskiem przeciwko gen. Hertelowi, miewał tu główną kwaterę i opuścił Ś. d. 11 paździer. idąc pod Borysów (ob. „Pamięt. wojenne“, wyd. Kraszewskiego, str. 127). J. Krz.—A. Jel.

Świsłoczany, wś, pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Hołynka, o 69 w. od Grodna.

Świstaczewo, zaśc., pow. bobrujski, w 3 okr. pol. i par. kat. Hłusk, gm. Osowiec, ma 2 osady, grunta lekkie. A. Jel.

Świstaki, os. przy wsi Krawce, w pow. tarnobrzeskim.

Świstelniki *Dolne i Górne*, wś, pow. rohatyński, 21 klm. na pld.-wsch. od Rohatyna, 13 klm. na pld.-wschód od Bursztyna (sąd pow.), tuż na pld. od urz. poczt. w Lipicy Dolnej. Na pld. leżą Podszumlańce, na zach. Sarnki Średnie i Górne, na pld. Lipica Dolna,

na wsch. Sławetyn i Szumlany Wielkie (obie w pow. podhajeckim). Środkiem wsi płynie Narajówka, dopływ Gniżej Lipy i tworzy staw. W dolinie potoku leżą zabudowania. Najwyższe wznies. obszaru sięga na pld.-wschód 378 mt., na pld.-wsch. 316 mt., na pld.-zach. 348 mt., na zach. 290 mt. Własność wiek. ma roli or. 873, łąk i ogr. 178, past. 129, lasu 381 mr.; wł. mn. roli or. 1179, łąk i ogr. 367, past. 59, lasu 21 mr. W r. 1880 było 177 dm., 971 mk. w gminie, 16 dm., 85 mk. na obsz. dwor. (907 gr.-kat., 74 rz.-kat., 75 izr.; 937 Rusinów, 43 Polaków, 75 Niemców). Par. rz.-kat. w Kąkolnikach, gr.-kat. w miejscu, dek. rohatyński. Fundatorem parafii był Elias Świstelniczy w r. 1630 (Literaturny Sbornik, Lwów 1874, str. 68). We wsi cerkiew p. w. Zmartwychwstania Chr. Pana i szkoła etat. 1-klas. Lu. Dz.

Świstopol, dwór, pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 49 w. od Kowna.

Świstowa, niem. *Roter Flussturm*, turnia i dolina w głównym grzbiecie Tatr. Dolina leży między turnią Litworową a Świstową turnią, oddzielającą ją od doliny Rówienek. Dolinami temi idą drogi wodące do Węgier. Świstowa turnia należy do szczytu Czerwono-stawiańskiego al. Kołowego (niem. Rothesee-spitze), wzn. 2424 mt. Wznies. turni 2378 mt. al. 7523 stóp.

Świstówka 1.) grzbiet tatrzański, trawą porosły, wznoszący się pomiędzy górną częścią doliny Rostoki, ponad Sikławą, spadającą z doliny Pięciu Stawów, a doliną Białki. Przez Ś. wiedzie zwykła droga pieszka z Zakopanego do Morskiego Oka. Wzn. 5593 st. n.p.m. Od strony Rostoki grzbiet ten opada prostopadłą ścianą. Widok ze szczytu rozległy; oko sięga ku wschodowi aż do wyłomu Dunajca w Pieninach. 2.) **Ś.**, górna część doliny Małej Łąki w Tatrach, kończy się przełęczą pomiędzy Czerwonym Wierchem Kondrackim a Małolączniakiem. Obfituje w dość rzadkie rodzaje flory górskiej.

Świstówka, dawna nazwa wsi Michałówka, pow. uszycki (ob. *Michałówka* 10.).

Świstunówka, słoboda, pow. kupiański gub. charkowskiej, o 80 w. na pld.-zach. od mta powiat., ma 245 dm., 2176 mk.; jarmark.

Świstunna, dwór, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 34 w. od Kowna.

Świstuny, zaśc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiej. i dobra (w 1865 r.) Rusieckich Kiernów, o 7 w. od gminy, 17 dusz rewiz.

Świstuny 1.) grupa domów w Lubeli, powiecie żółkiewskim. 2.) **Ś.**, grupa domów w Kamionce Wołoskiej.

Świstyna, gajówka na obszarze Kopyczyniec, w pow. husiatyńskim.

Świsz, ob. *Świsz*.

Świszcze, wś, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. murawjewska, o 32 w. od Prużany.

Świszczewo, wś i dobra, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Rataj-gucy, o 31 w. od Brześcia.

Świszczów 1.) w dok. *Swiszow, Swyszow*, wś nad dopł. Styru (Jałowica?), pow. dubieński, na pld.-zach. od Ołyki, niegdyś w pow. łuckim. Podług rewizji zamku łuckiego z r. 1545 własność Andrzeja, Iwana, Faleja (Faleleja) i Wasilisy (Wasilewoje) Swiszczowskich, którzy, wspólnie z innymi, zobowiązani byli do utrzymywania kilku horodni w zamku łuckim (ob. Jabłonowski, Rewizye, 38, 40, 43, 50, 55). Podług reg. pob. pow. łuckiego z 1570 r. p. Andrzej Swyszczowski z części imion swoich Swyszczowa i Nadezie płaci z 25 dym., 6 ogr. po 4 gr., 9 ogr. po 2 gr. W 1577 r. p. Jelowa Malińska płaci ze Ś. z 5 dym., 2 ogr., 2 ogr.; Andrzej Swiszczowski z 12 dym. po 10 gr., 4 ogr. po 4 gr., 6 ogr. po 2 gr.; Lewek (Swiszczowski?) z 3 dym. po 10 gr., 1 ogr. 6 gr. a Siemien (Swiszczowski?) z Swiszczowa i Nadezie od 4 dym. po 10 gr., 3 ogr. po 4 gr., 3 ogrod. po 2 gr. W 1583 r. Siemion Swiszczowski płaci z części imienia Swiszczowa z 3 dym., 1 ogr., $\frac{1}{4}$ popa; Andrzej Ś. od 8 dym., 8 ogr., $\frac{1}{2}$ popa; Ostafiej Ś. z części imienia zastawnego Ś. od 3 dym., 3 ogr., $\frac{1}{4}$ popa (Jabłonowski, Wołyn, 7, 51, 52, 60, 62, 102). 2.) **Ś.**, wś nad dopł. Styru, pow. dubieński, na płn. od mka Dawidówki.

Świszczypole, folw., pow. borysowski, ma 2 włoki; własność mieszczańskiej rodziny Derwińskich. *A. Jel.*

Świszewy, ob. *Świszewy*.

Świszulkowo, niekiedy *Swiszulkowo* i *Świszulkowo*, folw., pow. średzki, par. Krerowo, o 6 klm. na płn.-wschód od Kurnika, tuż pod Bugajem. Niewykazany w nowszych spisach urzęd.; zabrany przez rząd pruski, wcielony do domen Swarzędz.

Świt, niem. *Schwiedt*, nadleśn. król. nad Brdą, pow. tucholski, st. p. i par. kat. Tuchola (o 6 klm.); 7633 ha, w tem 6835 ha lasu. Do obwodu dominial. należą dobra Brzozie (Birkwald), Rudzki Most Królewski, Nowy Młyn, Rudzki Młyn i leśn.: Brzozie, Siemiony, Eichberg, Fuchswinkel i Świt, razem z nadleśn. 20 dm., 25 dym., 144 mk., 47 kat., 97 ew. Tucholskie akta hipoteczne opiewają: Pustkowie, względnie bartnictwo Nowymost, później Świt zwane, posiadali na mocy przywileju z 1701 r. króla Augusta II i z 1762 r. króla Augusta III: 1) Andrzej Łukaszewicz, 2) Łukasz Budziłowski, 3) małżonkowie: Maciej i Maryanna Łukaszewicz, 4) Jan de Borzyszkowski po swej matce Elżbiecie. Po Janie Borzyszkowskim dzierżyła te dobra jego

żona Anna z Prądzyńskich, potem jej syn Juliusz, który sprzedał tę posiadłość 1860 r. Amalii Lange za 9100 tal. Teraz posiada ją fiskus, który tu urządził nadleśnictwo i pustkowie zamierza tu zalesić. *Ks. Fr.*

Swita al. *Switte*, rzeka w Kurlandyi, ob. *Szwiteń*.

Świtajliszki, wś, pow. świeciański, w 1 okr. pol., gm. michajłowska, okr. wiejski i dobra, hr. Mostowskich, Cerkliszki, o 12 w. od gminy, ma 6 dm., 144 mk. kat. (podług spisu z 1865 r. 21 dusz rewiz.).

Świtajłówka, fol., pow. ihumeński, w pobliżu gościńca z mka Łoszy do mka Uzdy, w 1 okr. pol., gm. i par. kat. Uzda (o 8 w.); grunta lekkie, miejscowość dość leśna, łąk dostatek. W XVII w. Ś. należała, razem ze wsią Zabłocie, do domin. Prysynek Bułharynów; następnie, przechodząc w ręce rozmaitych właścicieli, dostała się Lipskim, a w pierwszej połowie b. stulecia nabyli ją Niecieccy.

Świtarzów z *Rulikówką*, wś, pow. sokalski, 7 klm. na płn.-wschód od Sokala (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na płn. leżą Skomorochy i Steniatyn, na wschód Bobiatyn, na pld. Kopytów i Horbków, na zach. Sokal i Ilkowice. Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Karbowa, praw. dopływu Bugu. Przepląwa on pld.-zach. część wsi, a przyjmuje tu od praw. brzegu pot. Rojatyń. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Karbowa; na pld.-wschód od nich Rulikówka. Wsch. część obszaru leśnista. Własn. wiek. ma roli or. 467, łąk i ogr. 256, past. 31, lasu 941 mr.; wł. mn. roli or. 575, łąk i ogr. 111, past. 5, lasu 1 mr. W r. 1880 było 114 dm., 715 mk. w gminie; 20 dm., 202 mk. na obszarze dwor. (685 gr.-kat., 197 rz.-kat., 35 izr.; 795 Rusinów, 115 Polaków, 7 Niemców). Par. rz.-kat. w Sokalu, gr.-kat. w Steniatynie. We wsi cerkiew, szkoła etat. 1-klas., kasa pożycz. gm. z kapit. 761 złr.; gorzelnia, młyn amerykański i młyn zwyczajny. Od końca XVIII w. zostaje w ręku Rulikowskich, dziś Wandy z Rulikowskich Kownackiej. *Lu. Dz.*

Świtasz, jezioro w pow. kowelskim, w b. statwie ratnieńskim.

Świtawa, lewy dopł. Czarnanki, lewego dopływu Ihławy, praw. dopł. Morawy, lew. dopł. Dunaju. Przy jej ujściu leży miasto Brno (Bruenn).

Świteż, jezioro w pow. nowogrodzkim, w gm. Rajcy, w pobliżu mka Szacka i gośc. handl. z mka Horodyszcza do mka Walówki, o 3 w. na pld. od wsi Jatwież. Największe w powiecie, kształtu prawie okrągłego, zajmuje 8 włók 9 mr. i 150 mr. przestrzeni; brzegi: północny, wschodni i południowy obrosłe lasami. Ma na brzegach sitowie; dno piaszczyste. Niezbyt rybne, poławiają się w niem

wszakże wielkie szczupaki, okunie i liny. Własność niegdyś Niezabitowskich, obecnie należy do kilku właścicieli, przeważnie do domin. Miratycze. Według podań ludowych jezioro to pokrywa zatopiony na dnie zamek i miasto, które zapadły się w topieli wodnej na prośbę bezbronných niewiast, kiedy na gród napadł liczny nieprzyjaciół. Okoliczni mieszkańcy wskazują z brzegu bruki starożytnego miasta i rzeczywiście bruk taki, z średniej wielkości kamieni jakby kunsztownie ułożony, rozciąga się z wysokiego brzegu w głąb wody. Jestto wał w trzech miejscach ułożony z kamieni, które woda podmywając, zsyłała foremnie do jeziora. Zawisza czyniąc tu poszukiwania archeologiczne w r. 1871 znalazł na dnie jeziora przy brzegu kilka odłamków krzemiennych, ręką ludzką odbitych i obrobionych, w wodzie zupełnie zbielałych; na otaczającym zaś wale, w nieznacznej głębokości, czerepy od naczyń bardzo pierwotnych oraz odłamki krzemienne, ale koloru czarnego, przezroczystego (ob. art. Zawiszy: „Mereczowskie okopisko i jezioro Świteż“, Bibl. Warszaw., 1872, t. III, 444). Lud miejscowy opowiada o pojawiających się na jeziorze wodnicach, które zowie Świteziankami, które to podanie posłużyło Mickiewiczowi za ośnowę do znanej powszechnie pięknej balady (por. art. „Świtezianka“, Kłossy, t. XII, Nr. 288). J. Krz.

Świtka, strumień, w pow. piotrkowskim, gm. Kluki, pod wsią Zbyszek.

Świtki, ws włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Małaty, okr. wiejski Biebrusy, o 10 w. od Małat, 5 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Inturki.

Świtkowo, folw., pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Brzostowica Mała, o 48 w. od Grodna.

Świtłówka, ws, pow. szawelski, gm. Kijanowo, o 70 w. od Szawel.

Świtoń 1.) młyn, w pow. ostrzeszowskim, o 10 klm. na wsch.-płd. od Ostrzeszowa (st. drogi żel.), między Mikorzynem i Rudniczym, pod Mechnicami, nad Rudnicą (dopł. Prośny); parafia Mikorzyn, poczta Domanin; wchodzi w skład okr. wiejs. Mechnice; 1 dm., 11 mk. 2.) **Ś.**, młyn, tamże, o 8 klm. na wsch.-płn. od Ostrzeszowa, pod Przytoczną, nad Porajówką (dopł. Prośny); par. Doruchów. Niewykazany w nowszych Spisach urzęd.

Świtry, ws, pow. rossieński, par. Stulgie.

Świtte, rzeka w Kurlandyi, lewy dopływ rz. Aa, ob. *Sewiteń*.

Switten, łotew. *Szwittene*, dobra pryw. nad rzeką Szwiteń, lew. dopł. rz. Aa, w okr. mitawskim, pow. i par. bowska. Do dóbr należy folw. Klein-Switten, Kaupenhof, i Lepern.

Świtycze, ws i dobra, pow. brzeski gub.

grodzieńskiej, w 5 okr. pol., gm. Wysockie Litewskie, o 35 w. od Brześcia. Była tu kaplica kat. par. Wysockie Litewskie.

Świtylnów al. *Świtylnowo*, sioło nad Trubeżą al. Trubajlą, pow. osterski gub. czernihowskiej, na pograniczu pow. kozieleckiego, na płn.-wschód od mka Hoholewa. W 1392 r. oddany kn. Dymitrowi Sokirze, poprzednio ks. ze Skwira Połowców Rożynowskich. W 1630 r. w dziale Stefana Aksaka (ob. t. VI, 744).

Śwityńce, ws u źródeł rz. Myki, pow. berdyczowski, w 2 okr. pol., gm. Śwityńce, o 50 w. od Berdyczowa, ma 673 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 727 mk., 2003 dzies.; w 1741 r. 30 sadyb. Posiada cerkiew p. w. św. Archaniola Michała, wzniesiona w 1790 r. przez ówczesną właścicielkę wsi Jadwigę Grabowską, na miejsce dawniejszej, fundowanej w 1738 r. przez Urszulę Franciszkę z ks. Wiśniowieckich, ks. Radziwiłłowej. W zeszłym wieku wieś wchodziła w skład klucza pohrebyszczańskiego, w 1863 r. należała do Eustachego Kazimirskiego.

Swoben, ws na Warmii w XIV w., ob. *Muensterberg*.

Swoboda 1.) al. *Józefina*, folw., pow. nowomiński, ob. *Józefina* 3.). 2.) **S. Trębska**, ws, pow. gostyński, gm. Szczawin Kościelny, ma 20 dm., 92 mk., 140 mr. 3.) **S.**, folw., pow. łęczycki, gm. Piaskowice, parafia Parzęczew, ma 2 dm., 33 mk. 4.) **S.**, kol., os. i folw., pow. turecki, gm. Strzałków, parafia Lisków, odl. od Turka w. 25¹/₂; kol. ma 14 dm., wraz z kol.: Dębniaki, Tencery, Józefów 287 mk. Por. *Strzałków*. 5.) **S.**, kol., pow. wieluński, gm. Naramnice, par. Lututów, odl. od Wielunia 14 w.; kol. ma 33 dm., 242 mk.; os. karcz. 1 dm., 8 mk. 6.) **S.**, ws, pow. łódzki, gm. Dzierżązna, par. Zgierz, ma 14 dm., 52 mk., 230 mr. Wchodziła w skład dóbr Dzierżązna. 7.) **S.**, os., pow. iłżecki, gm. Pętkowice, par. Bałtów, odl. od Iłży 40 w., 60 mr. dwor. 8.) **S.**, os. leś., pow. opatowski, gm. Malkowice, par. Kiełczyna, odl. od Opatowa 23 w., 1 dm., 5 mk., 15 mr. 9.) **S.**, pow. lipnowski, gm. Ossówka, par. Czernikowo, odl. o 16 w. od Lipna, 2 dm., 8 mk. 10.) **S.**, os., pow. siedlecki, gm. Niwiski, 1 dm., 6 mk., 47 mr. 11.) **S.**, os. leś. i os. straży kanałowej, pow. augustowski, gm. Szczebro-Olszanka, par. Studzieniczna, 2 dm., 19 mk. 12.) **S.**, przył. dóbr Gutków, w pow. wyłkowyskim. Br. Ch.

Swoboda, folw. i dobra nad rz. Małonką, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Ihumenowo, okr. wiejski Julianowo, o 65 w. od Dziśny, 1 dm., 11 mk. kat.; w 1865 r. własność Romanowiczów, poprzednio Korsaków. 2.) **S.**, zaśc., pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 39 w.

od Poniewieża. 3.) **S.** al. *Mohorty*, folw. poradziwiłowski nad rz. Słuczą, pow. słucki, o 5 w. na płu. od Słucka (par. kat.), w 1 okr. pol. starobińskim, własność Heleny z Pieślaków Jodkowej Jakubowej, ma około 17 włók; gruntu urodzajne, łąki wyborne. *A. Jel.*

Swoboda 1.) al. *Sloboda*, część Nahujowie, w pow. drohobyckim. 2.) **S.**, część Czerchawy, w pow. samborskim. 3.) **S.**, ob. *Sloboda*.

Swobodnia, wś włośc., pow. płoński, gm. Błędówko, par. Kroczewo, odl. o 25 w. od Płońska, ma 6 dm., 34 mk., 91 mr. Wchodziła w skład dóbr Janowo.

Swobodzin, os. młyn. nad rz. Skrwą, pow. sierpecki, gm. Borkowo, par. Sierpc (odl. 3½ w.), młyn wodny, 1 dm., 7 mk., 95 mr.

Swodiszewice, ob. *Swolszewice*.

Swojatycze, mko i dobra nad rz. Wiedźmą, w pobliżu jej źródła, pow. nowogródzki, w 5 okr. pol. snowskim, gm. i par. kat. Darewo, niegdyś Obuchowiczów, obecnie drogą wiana hr. Czapskich. Mko ma około 100 osad, przeważnie żydowskich. Cerkiew p. w. św. Mikołaja ma z dawnych zapisów około 3 włók ziemi, do 1500 parafian. Do 1868 r. był tu kościół kat. par., w dawniejszym dek. stwołowickim; obecnie zaś znajduje się kaplica cementarna par. Darewo (dek. nowogródzkiego). Dobra mają 55 włók w wybornej pszennej ziemi; znaczna propinacja, młyn wietrzny, młyn wodny, łąki, rezydencja wspaniała, posiadająca dużo pamiątek i dzieł sztuki, ogrodnictwo. Obuchowiczowie jeszcze w XVIII w. utrzymywali tu piękną stadninę koni. Według inwentarza z 1828 r. na folw. swojateckim zasiano żyta 150 mr. (40 beczek), pszenicy 19 mr. (4 beczki 2 ośminy); ekonom pobierał pensji 300 zł.; ordynaryi: żyta 3 beczki i 4 ośm., pszenicy 4 ośm., gryki 6 ośm., grochu 2 ośm., siemienia lnianego 1 ośm., soli 15 garn., gorzałki 12 garn., 3 indyki, 4 kury, 4 gęsi, 3 barany, 1 wieprza karmnego, 4 kopy świec, 300 pud. siana na 2 konie, 2 beczki piwa; miał prawo utrzymywać 1 krowę. Do S. należy fol. Zofiliński. *A. Jel.*

Swojczany, wś, folw. i dobra, pow. miechowski, gm. i par. Tezycza, odl. 11 w. od Miechowa, przy drodze z Żarnowca. W 1827 r. 33 dm., 220 mk. Dobra składały się r. 1879 z fol. S. i Augustynów, rozl. mr. 927: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 472, łąk mr. 39, past. mr. 27, nieuż. mr. 14; bud. drewn. 14; płodozm. 7, 10 i 11-pol.; fol. Augustynów gr. or. i ogr. mr. 282, past. mr. 5, lasu mr. 83, nieuż. mr. 6; bud. drewn. 3; las nieurządzony. Wś S. os. 49, mr. 317. W połowie XV w. S., wś w par. Tezycza, własność Szadowskiego, miały łąny km., karcznię z rolą, zagr. z rolą, od których dziesięcinę pobierano rozmaicie. Z niektórych pól brał (wartości 6 grzyw.) klasztor

w Imbramowicach; kościół w Tezycy także 6 grzyw.; z pewnych zaś ról prebenda w Obiechowie. Folw. rycerski dawał dziesięcinę plebanowi w Tezycy, wartości 6 grzyw. (Długosz, L. B., II, 35 i III, 112). Według reg. pow. ksiąskiego z r. 1490, było tu 9 łąn. W r. 1581 Morawicki płacił od 3 łąn. km., 1 czyn., 3 zagr. bez roli, 1 kom. bez bydła, 1 czyn.; Wielkonocki od 3 łąn. km.; Golecki od 3 łąn., 3 zagr. bez roli, 2 kom. bez bydła (Pawliński, Małop., 92, 438). *Br. Ch.*

Swojczów, w dokum. *Swojczew*, *Swoyciew*, *Zwoiczew*, wś, pow. włodzimierski, na zach. od mka Ozdziutycze, o 14 w. od Wierzb, posiada kościół par. kat. p. w. N. M. P., z muru wzniesiony w 1607 r. przez kasztel. Jana Łahodowskiego. Par. kat. dek. włodzimierskiego, 1285 wiernych. Kaplice w Makowiczach, Ossie i Mohilnie. Podług reg. pob. pow. krzemienieckiego z 1570 r. p. Ohwiedor Kohiliński z imienia swojego Kohilna, Swoyciewa i z przysiołka Swoyczewskiego i Osduczicz płaci z 48 dym., 13 ogr. po 4 gr., 2 kół młyn. po 24 gr., 1 karcz. 12 gr. W 1577 r. p. Zdanowa Kowleńska płaci z Zwoiczewa z 11 półłan., 4 ogr. W 1583 r. Anna Michajłówna Hrennicka płaci z imieni swoich Ozdintcz i Swojczowa z 12 dym., 11 ogr., 3 komor., 2 kół waln., 1 step., 1 popa i ze wsi Swoiczewa z 15 dym., 3 ogr., 3 komor. (Jabłonowski, Wołyn., 34, 69, 125). Por. *Nowosiółki* (t. VII, 284).

Swojczowska Wolica, wś, pow. włodzimierski, na zach. od mka Ozdziutycze.

Swojec, niem. *Swojeze* i *Swojezicz*, 1360 *Swoychs*, 1376 *Schwoytz*, 1425 *Schwwoitsch*, wś i dobra nad rz. Widawą, pow. wrocławski, par. ew. w miejscu, kat. Psie Pole. Wś ma kościół par. ew., 272 ha (180 roli, 51 łąk, 15 lasu), 54 dm., 629 mk. (109 kat.); dobra zaś 514 ha (354 roli, 53 łąk, 45 lasu), 9 dm., 146 mk. (31 katol.), cegielnia. Parafia tutejsza była jedną z 4 wiejskich parafii, których patronat należał do magistratu wrocławskiego. Po spaleniu 1536 r. kościół został odbudowany, lecz oddano go protestantom (około 1555 r.). Następnie od 1654 do 1707 r. zostaje w ręku katolików. Obszar większej własności należy do szpitala św. Trójcy we Wrocławiu.

Swojecin, wś włośc., pow. sierpecki, gm. Żuromin, par. Lutocin, odl. 25 w. od Sierpeca, posiada szkołę początkową, wiatrak, 32 dm., 302 mk., 865 mr. W 1827 r. 21 dm., 152 mk.

Swojków, wś i folw., pow. sandomierski, gm. Lipnik, par. Włostów, odl. od Sandomierza 22 w., ma 11 dm., 79 mk., 249 mr. dwor., 98 mr. włośc. W 1827 r. 7 dm., 27 mk. Fol. S. należy do dóbr Włostów. Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508 S. w części, Płaczkowice i Wysokie, własność Płaczkowskiego, płaciły pob. 32 gr. W r. 1578

Swiencicki miał 13 osad., $3\frac{3}{4}$ łan., 3 kom. bied. (Pawński, Małop., 179, 460).

Swolkienie, okolica nad Łankiesą, pow. kowieński, okr. pol. Janowo (o 16 w.), gm. i par. Żejmy (o 3 w.), o 48 w. od Kowna; gleba żyzna, łąki doskonałe.

Swolszowice *Duże i S. Małe*, w 1412 *Swodzisevicze*, w XVI w. *Swodzyschewycze duplex*, kol. włość. nad rz. Pilicą (o 2 mile poniżej Sulejowa), pow. piotrkowski, gm. Golesze, par. Wolborz. S. Duże mają 36 dm., 248 mk., 716 mr.; S. Małe 59 dm., 395 mk., 702 mr.; 2 os. karcz. 2 dm., 9 mk., 2 mr.; os. leś. 1 dm., 6 mk., 15 mr. dwor. W 1827 r. S. Duże miały 26 dm., 188 mk.; S. Małe 22 dm., 156 mk. Jestto dawna posiadłość bisk. kujawskich. Wymieniona w akcie rozgraniczenia wsi biskupich z 1412 r. (Kod. dypl. pol., II, 380). Na początku XVI w. łąny km. dawały dziesięcinę scholastykowi łączyckiemu a pleban. w Nagórzycach koledę po korcu żyta z łąnu (Łaski, L. B., II, 184). Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1552 S. major, w par. Nagórzycy, własność bisk. kujawskiego, miała 14 osad., 8 łan., młyn. S. minor miała 12 osad., $7\frac{1}{2}$ łan., karczma (Pawński, Wielkop., II, 268).

Swółka, rzeka w pow. poniewieskim, prawy dopływ Ławeny, wypływa z błot na płn. od Poniewieża.

Swółna al. *Swolna*, rzeka w gub. witebskiej, prawy dopł. Dryssy. Bierze początek z wielkiego zbiornika wód, składającego się z sieci jezior, zajmujących przestrzeń $31\frac{1}{2}$ w. kw. i połączonych z sobą za pomocą odpływów, mianowicie: jez. Siebieskie, Orono, Wietiterewo, Białe, Nieczeryco, który łączy rzeka Ugorynka; ostatnie z tych jezior przyjmuje wody niewielkich jezierek: Bronia, Nica, Motiaż i Berezawica, łączących się małemi odpływami t. naz. Z jez. Nieczeryco wypływa rzeka Nieczeryca, uchodząca do jez. Lisno, łączącego się odpływem z jez. Swółna, z którego wypływa właściwa rz. Swółna. Płynie ona w kierunku południowym pod wsią Swarowszczyzną, folw. Swółną i pod wsią Osoki uchodzi do Dryssy. Długa około 40 w., szeroka od 5 do 10 saż., głęboka od 7 do 14 st., dno ma gliniaste, brzegi urwiste lecz niewysokie, bieg bystry, kręta. Na S. w dół rzeki odbywa się spław drzewa z pow. siebieskiego, w górę zaś rzeki na łajbach łotyskich, unoszących od 40 do 100 pudów, dostawiają do Siebieża: sól, śledzie, tytoń i towary kolonialne. Mosty drewniane znajdują się pod wsiami: Reuty, Miłowidy, Łukianki, Tarulenki, Długa (Dolha) i Murackowo; promy w pobliżu wsi Tarulino, na drodze z Połocka do Oświei, pod wsią Sworowszczyzna, przy fol. Hołubowa, Swół-

na, wsi Połczyno i fol. Tobołki. Przybiera potok Berezówkę.

Swółna 1.) wś i dobra nad rz. Swółną, pow. drysieński, w 2 okr. pok. do spraw włośc., gm. Swółna, par. Oświei, przy linii dr. żel. dynebursko-witebskiej, 2106 dzies. ziemi dworskiej, w 1863 r. 399 dusz rewiz. Włościanie wnieśli 24495 rs. 50 kop. za wydzieloną im ziemię. Posiada kaplicę katol. na omentarzu grzebalnym. Około 1506 r. nadała Fiedkowi Łowejce, bojarowi połockiemu. Krystyna Łowejkówna, około 1628 r. wychodząc za Eustachego Chrapowickiego, wniosła tę dobra w dom Chrapowickich. Około 1789 r. własność Teofila, następnie Wawrzyńca, dalej Dominika, w 1750 r. Jana, łowczego połockiego, Chrapowickich; syn ostatniego Piotr Celestyn, brygadier, w 1804 r. sprzedaje S. Ignacemu Lipskiemu, od którego przechodzi do jego syna Jana, marszałka gub. witebskiej, dziś w posiadaniu żony jego Aliny z Ryków oraz córek Maryi Zabiellowej, Zofii i Rafaeli Lipskich. St. dr. żel. dynebursko-witebskiej, pomiędzy Dryssą (o 11 w.) a Borkowiczami (o 16 w.), odległa jest o 101 w. od Dyneburga a 143 w. od Witebska. 2.) S., dobra, pow. drysieński, w 2 okr. pok. do spraw włośc., gm. Tobołki, w 1861 r. 121 dusz rewiz. Własność niegdyś Szypillów, później Jana Skornia, skarbnika orszańskiego, dalej Józefa Korsaka, nakoniec Czerskich, którzy około 1835 r. sprzedają Józefowi i Maryi z Rudominów Szczytom; dziś własność syna ich Józefa, stanowi attyn. Tobołek. 3.) S., tamże, własność Korsaków, z których Hilary sprzedaje w 1772 r. Ludwikowi Korsakowi, skarbnemu połockiemu, za 2000 talarów bitych. 4.) S. al. *Żurkowo*, własność Dłużniewskich, ma 671 dzies. ziemi dworskiej. 5.) S., tamże, własność Zarakowskiej, ma 498 dzies. ziemi dworskiej. 6.) S., tamże, własność Katarzyny Kulżyńskiej, ma 258 dzies. ziemi dworskiej. 7.) S., dobra skarbowe, tamże, własność niegdyś Tomasza Chrapowickiego, wnukowie którego Wańkowiczowie sprzedają w 1725 r. Annie Szczytowej, która zapisuje ks. dominikanom, poczem, jako dobra duchowne, zajęte zostały na skarb. W 1725 r. dobra te liczyły 81 chat we wsiach: Citwiaki (5), Kozłowszczyzna (4), Krasno (2), Mamonowszczyzna (6), Nakielowo (7), Osowo (4), Ostrożynno (1), Ostrykoniec (2), Połykowszczyzna (16), Szelakowo (6), Wierzchowice (2), Wysockie (4), Żółtowszczyzna (10), Żyliszczyna (3). A. K. Z.

Swółoki, wś, pow. lidzki, ob. *Smoloki*. Odł. o 27 w. od Lidy a 12 w. od Wasiliszek, ma 4 dm., 4 mk. prawosł. i 31 katol.

Swóły, wółka do Pława, pow. niski, składa się z 24 chat i 142 mk. rz.-kat.; leży na lew. brzegu Sanu, przy drodze z Niska do Roz-

wadowa. Od zachodu duży kameralny bór sosnowy, część dawnej puszczy sandomierskiej. Graniczy na płd. z Malcem a na płn. z Pławem.

Mac.

Swonowo, ws i fol. przy Ostrodzie, pow. ostródzki. Luder, książę brunświcki, wielki szatny zakonu, nadaje Konradowi Daring w ziemi saskiej 200 włók na prawie chełmińskim. D. ma obowiązek czynić 3 służby w lekkiej zbroi. Świadcami są Piotr z Leszcza, Hejman z Wądzyna, Hanusz z Otoczyna, rycerze, oraz lennicy, nie będący rycerzami: Gedyk, Tessym, Jan z Turznice, Jan z Linke. Dan w Dzierzgoniu r. 1326 w dzień św. Jana Chrzciciela. Na tem terytoryum powstały dobra Durąg (70 włók), Swonowo (10 włók), Głądy (20 włók), Pancerzyn (20 włók) i Ryn (80 włók).

Ad. N.

Sworawa, r. 1242 *Svarava*, w XVI w. *Swarawa*, ws i dwór, pow. turecki, gm. Biernacice, par. Tur, odl. od Turka 36 w.; ws ma 40 dm., 324 mk.; dwór 1 dm., 4 mk. W 1827 r. 40 dm., 241 mk., par. Uniejów. W akcie ks. Konrada z r. 1242 czytamy: „quatuor autem villae in quibus archiepiscopus mansionem consuevit habere, videlicet: Lovich, Slup, Uneyov et Svarava“ (Kod. Wielk., Nr. 234 i 135a). Na początku XVI w. S., włość stołu arcyb., nie miała folwarku tylko 2 łany sołtysie i łany kmiecie. Kmiecie dawali dziesięcinę na stół arcyb., sołtys po 6 gr. z łanu pleb. w Turze, kmiecie zaś tylko koledę po groszu z łanu (Łaski, L. B., II, 367). Według reg. pob. pow. łączyckiego z r. 1476 ws arcyb. gnieźn., miała 15 łan., łan pusty, 3 karczmy dziedz., 2 łany sołtysie, 21 osad. (Pawiński, Wielkp., II, 52).

Br. Ch.

Swornica, niem. *Swornitzbach*, rzeczka w pow. kozielskim, lewy dopływ Odry, płynie przez obszar wsi Lenscheutz (ob.).

Swornigac, 1678 *Swornygacie*, *Sfornygacie*, 1695 *Sfornigac*, niem. *Schwornigatz*, dok. 1272 *Sworinagac*, 1275 *Sworinagaht*, ws kośc., pow. chojnicki, nad granicą pow. człuchowskiego, jez. Karsinem i rz. Brdą; posiada agenturę pocz. i szkołę 3 klas. kat. (1887 r. 2 naucz. i 190 dz.). Otoczona wielkimi jeziorami, ma glebę piaszczystą. Gmina obejmuje 5580 ha (788 roli orn., 74 łąk, 1770 lasu); 1885 r. 169 dm., 234 dym., 1267 mk., 1213 kat., 33 ew., 21 żyd., z tych przypada na Kamionkę 14 dm. i 93 mk., na Nowe Swornygacie 21 dm., 151 mk., na wyb. Sanie 30 dm., 240 mk., na Szpryce 16 dm. i 128 mk., na Wąsosz 22 dm. i 195 mk. Kościół drewniany p. w. św. Barbary, kollacji rządowej, należy do parafii konarzyńskiej. Pochodzi prawdopodobnie z r. 1742 (ob. Bau u. Kunstdenkmale d. Prow. Westpreussen, str. 383). Prob. konarzyński dojeżdża tu z nabożeństwem co trzecią nie-

dziele. Zmarły r. 1887 ks. bisk. Jan Marwicz zapisał około 20,000 marek na założenie tu parafii. S. jest wsią prawie czysto polską, kaszubską; r. 1888 mieszkały tu tylko 2 żydowskie i 1 niem. rodzina. Pięknie wybudowane, po części murowane domy, otaczają oba brzegi Brdy, która łączy dwa duże, bardzo rybne jeziora: Charzykowskie i Karsino, płynie przez Swornigac. Mieszkańcy mają się dosyć dobrze, bo chociaż ziemia jest piaszczysta, to jednak z ryb, torfu i robót w okolicznych lasach mają znaczny dochód. Znajdują się tu 3 karczmy w rękę polaków, zo składami różnych towarów, czwartą żyd posiada (ob. Gazeta Toruńska, 1888, Nr. 10). W XIII w., wkrótce po zaprowadzeniu chrześcijaństwa w tych stronach, spotykamy w S. osadę augustyanów z przeorem na czele („prior et fratres heremi sancti Johannis baptistae de Sworinagac, ordinis s. Augustini“; ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 205). Pierwszą wzmiankę podaje dokum. z r. 1272, w którym papież Grzegorz X osadę tę („locum, in quo estis divino obsequio mancipati“), stojącą bezpośrednio pod jurysdykcyą papieżką, w swą szczególną bierze opiekę (ob. tamże, Nr. 252, str. 205). Tegoż roku poleca papież bisk. chełm. tychże ojców („multiplices molestias et iacturas“, tamże, Nr. 253, str. 206). R. 1275 ojcowie mają tu już swój kościół tyt. św. Jana, a ks. Mestwin II staje się ich dobroczyńcą, nadając przeorowi Borysławowi i jego braciom r. 1275 „clausuram“, quae vulgo Nechoch nominatur, et locum cum pertinentiis suis, qui Zwerinez communiter nuncupatur, cujus terminos sic duximus distinguendos: a ponte in descensu fluvii Melnica, usque ad lacum, qui Loucome (t. j. Łukamie al. Charzykowskie), deinde in directum ad fluvium, qui dicitur stara reka, eundem fluvium cum utroque littore cum pratis adjacentibus, deinde in ascensu usque ad album montem, postmodum ad locum, qui dicitur Cluce“. Do tego dołączył ws Dąbrowę pod Kamieniem, villam, quae vocatur Louissowa Dubrowa (Lovisova Dambrova) w następ. granicach: „a Palicebloto usque ad montes, a montibus ad viam, quae ducit de Cirquirza (Cerkwica) in Ogorolina (Ogorzeliny), „deinde usque in Prelog, de Prelog usque in Babam, deinde usque in Mogili, deinde usque in Sadiker, deinde in descensu usque ad rivulum, qui circa Vissoke Soddisce, deinde usque in lacum, qui est inter paludes, lacum cum utroque littore in descensu rivuli usque Gori, deinde in ascensu rivuli usque ad Palicebloto“. Nadto uwolnił ich książę od wszelkich ciężarów i sądownictwa (tamże, str. 232, Nr. 276). R. 1291 przybył książę sam z licznym orszakiem do S. i nadał ojcom „particulum mericae cum lacubus, pra-

tis, pascuis ipsorum terminis interclusis, qui sic vulgariter nominantur: Carsnino, Długe, Vitozno, Selone“, których granice szczegółowo są opisane (ob. tamże, str. 432, Nr 483). Przywilej ten transsumuje bisk. wrocławski Wiśław z. 1293 (ob. tamże, Nr. 500, str. 448). R. 1294 potwierdza ks. Przemysław kościołowi wszelkie posiadłości (ob. tamże, Nr. 516, str. 461). Zdaje się jednak, że w następnych czasach ojcowie tu nie mogli bezpiecznie siedzieć, dla tego król Wacław II r. 1303 daje im pozwolenie złączenia się z klasztorrm oliwskim. („Admittimus insuper et favemus fratribus de Sworinagacz, ut cum hereditatibus, lacubus et piscationibus suis ad dictum monasterium transire valeant et praedicto ci-sterciensi ordini se unire“; l. c., Nr. 610, str. 541). Tak tedy wszystkie posiadłości swornigackie stały się własnością cystersów w Oliwie. Chociaż augustynianie przenieśli się do Oliwy i przyjęli regułę cystersów, to jednak zdaje się, że klasztor oliwski utrzymywał tu jakąś osadę, z kilku może braci złożoną, bo starszy kronikarz oliwski skarży się na częste napady za czasów krzyżackich mistrzów ziemskich Konrada i Fryderyka v. Wildenberg (1317—24) i na nagabywania sąsiednich osadników, którzy na braci tamże przebywających („fratres ibidem exeuntes“) napadali, z odzieży i wszystkiego ich odzierając (ob. Script. rer. pruss., I, 714), a ci których obowiązkiem było czuwać nad nimi, t. j. Krzyżacy, temu nie przeszkadzali. Aby zapobiedz dalszym swarom wydali cystersi r. 1333 na życzenie w. m. Luthera z Brunświku wś Krzyżakom, biorąc w zamian 2 włości w obwodzie puckim: Darzłubie o 50 włók. i Domatowo, jako i 50 morgów (jugera) łąk nad rzeczką przymorską (dawniej Redą zwaną, uchodzącą pod Bładzikowem do zatoki Puckiej); wreszcie zwrócił im zakon wś Smolno, którą cystersi nabyli już r. 1283 (Ser. rer. pr. 717 i 712). Odtąd należał S. do komturstwa tucholskiego i został zamieniony na folwark. Jeszcze r. 1825 odszukał Benwitz niedaleko kościoła fosę, długą 170 kroków, otaczającą miejsce gdzie, wedle podania ludowego, stał zamek krzyżacki (ob. „Prouss. Prov. Blaetter“, r. 1830, str. 11, 16, 21). Dla lichej gleby utrzymywał tu zakon tylko kozy, których r. 1417 miał 70. Jeszcze na początku XV w. wystawia tu zakon różne przywileje, chociaż już r. 1382 wydał rolę folwarczną osadnikom, jak opiewa przywilej następny: „My Henryk Bollendorf, komtur tucholski, nadajemy sołtysowi i mieszkańcom swornigackim i ich spadkobiercom prawem chełm. rolę dawniej do zamku tucholskiego należącą („den Acker, den vorrhin das Haus Tuchol zu seinem Ackerwerke oder Hofe gehabt“), jako i bło-

ta i zarośla, które się na rolę zdadzą, jako to Karwieńskie błoto, winnicę Stuper, Stuprowe łąki i łąki Melwice. Posiadeł będzie z tego 23, tak że każdy ogród będzie obejmował 2 morgi roli; sołtysowi zaś i jego spadkobiercom dajemy jego ogród z rolą i łąkami jak przedtem miał wolne i dziedziczne. Za co nam będzie służył jako i inni sołtysowie. Chcemy też aby roli żaden nie sprzedał bez placu ani placu bez roli. A te role i błota, które przedtem mieli, dajemy im i ich następcom i nadal do użytku. Od każdego placu będą nam co rok na św. Mikołaj czynszowali 10 skojców zwyczajnej monety; a za drugie ogrody, które są i jeszcze być mogą, powinni nam co rok czynszować jako przedtem albo jak będą mogli sobie od nas wyjednać. Także powinni od każdego ogrodu dawać plebanowi po 1 skojcu co suche dni; prócz tego 1 pie-niędzy za meszne i bakalarskie myto. Nadajemy też plebanowi 1 ogród, Goldasz (Goldactz) zwany, i jaz przy Zielnieckiej strudze, także 2 morgi chmielniku pod Karsinem. Powinni też ciż mieszkańcy i następcy nasze siano zbierać i zwieźć do dworu naszego swornigackiego, za co dostaną po 1 skojcu od morga. Dajemy im też, na ich prośby, wolne pastwisko dla ich wieprzów z naszemi, w lasach naszych. A gdy będą chcieli budować, powinni się ozwąć rządcom naszym. Świadcami są: Jan z Człuchowa, piwniezy, Konrad Postir, pleban tucholski, Jan Ossowski, sędzia ziemski“ itd. (ob. Codex Belnensis, mskr. w Peplinie, str. 55). Tegoż roku nadaje komtur plebanowi Hermanowi 2 karczmy w S. na prawie chełm. wraz z rolami i łąkami: „Najprzód role leżące podług Chocimia z obu stron począwszy u gór (?) do bagnistego brodu podług Lubonia, dalej jez. Łączką zwane i łąki leżące podług strugi Chociny. Dołączamy także półczwartą morga łąki podług Wytoczna (?) i łąkę podług góry i drugą podług łącznych błot. Dajemy także wolne pastwisko i drwa do opału i budynku w dobrach naszych do ich potrzeby. Czynszu będzie nam płacił co rok na św. Marcina 4½ grz. Pozwalamy też w tych karczmach chleb piec i piwo warzyć i sprzedawać. Świadcami są, między innemi, ks. Konrad, pleban tucholski, ks. Jan, pleban miedromierski, t. Jan, kapłan nasz tucholski i inni“ (ob. Cod. Belnensis, w Peplinie, str. 56). Dan w dzień Obrzezania Pańskiego. R. 1400 w środę przed Bożem Nar. nadaje komtur tucholski Jan v. Streifen uczciwemu Schoenhagowi karczmę swornigacką na owej stronie Brdy, przy moście, prawem dziedzicznym. Wolno mu sprzedawać chleb, piwo, mięso, śledzie, ryby, masło, ser i cokolwiek do picia i jedzenia mieć będzie. Nadto dajemy mu 5 morgów w łąkach i lasach podług strugi Łaską

zwanej z tej strony. Czynszu będzie płacił po 3 grz. na św. Mikołaj. Dan w naszym zamku tucholskim (tamże, str. 66). R. 1416 podaje komtur tucholski Michał Nesse do wiadomości, że przed nim stanął karczmarz swornigacki Mikołaj Bypowa oznajmując, jako on karczmę na owej stronie Brdy, podła mostu, kupił i jak przywilej na pomienioną karczmę w wojnie zabrany został, tak że się więcej do karczmy dostać nie mógł. Na jego prośby odnawia mu komtur przywilej z r. 1400 (tamże, str. 70). Za czasów polskich należało pustkowie swornigackie do sstwa tucholskiego, klucza koscobuckiego, i płaciło według lustracyi z 1664 r. 256 fl. 20 gr. czynszu. Puszcza swornigacka liczyła bartników 4, którzy po jednym na każdy tydzień zobowiązani byli, podług przepisanej kolei, odbywać razem z drugimi straż leśną. Ogrodników z Swornigacu 7, młynarz z Parszczenicy 1; do tychże się przykładają z Swornigacu sołtys 1, pustkowanie z Zielonego 2, z Karsina 4, z Parszczenicy 1, karczmarze z Sworn. 3, każdy z nich po tygodniu kolejną; rybaków z Sworn. 18, po jednym na każdy tydzień. R. 1727 skarży się Piotr Tuchółka z Konarzyna na mieszkańców swornigackich, że Chocina oddawna jest z obu brzegami granicą, a oni tam łowią, łaki po tej stronie sobie przywłaszczają; Tuchółka chce łaki zabrać i rzekę zatamować (ob. Wyciągi kś. Kujota z aktów sądowych w Chojniech). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny i akcyzę potrójną, płacili rybacy w Swornigacu 8 fl. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 185). Wizytacya Jezierskiego z r. 1695 donosi, że tu jest kościół filialny z drzewa, tyt. św. Jana Chrzciciela i św. Bartłomieja, z 3 ołtarzami. Do probostwa należał ogród i 2 morgi roli, niedawno napowrót odzyskane. Mieszkańcy (villani) dawali po rzędzie ryby; miał także prob. konarzyński jazową rybitwę w rz. Chocinie, w miejscu „Zielone” zwanem. Mesznego niedawali mieszkańcy, lecz płacili prob. kwartalnie 8 fl. Stół dają mu kolejno, a na Wielkanoc za kartki każdy po groszu. Nauczyciel pobierał po 2 flor. kwartalnie od włościan („a colonis”). Prowizorami kościoła byli sołtys Adam i Bartłomiej Lis; proboszcz odprawiał tu nabożeństwo co trzecią niedzielę (ob. str. 34—35). Długosz nazywa jezioro przy wsi tutejszej Stworzonagacz (I, 34).

Ks. Fr.

Swornigacie Nowe, niem. *Schwornigatz*, os. do Swornigaci; szkoła katol. (1887 r. 1 naucz., 49 dz.), 21 dm., 151 mk. Ks. Fr.

Sworniwata, *Swirniwata*, wsł nad Mołdawką, pow. bałcki, okr. pol. Bohopol, gm. Lipowienkie, par. katol. i sąd Hołowaniewskie, o 80 w. od Bałty, ma 60 osad, 365 mk., 909

dzieś. ziemi włośc., 1206 dworskiej, należącej do Znamierowskich a 751 do Olszewskich, 62 cerkiewnej. Cerkiew p. wez. Niepokalanego Poczęcia N. M. P., wzniesiona w 1811 r., ma 695 parafian. Dawniej własność hr. Bolesława Potockiego. Dr. M.

Sworzeń, r. 1662 *Swaroń*, wsł włośc. nad rz. Wisłą, pow. sandomierski, gm. Tursko, par. Osiek, odl. od Sandomierza 33 w., ma 25 dm., 168 mk., 142 mr. W 1827 r. było 25 dm., 103 mk. Nie wymieniona w spisach pob. z XVI w., pojawia się dopiero w spisie z 1662 r. (w par. Osiek), liczy 60 głów.

Sworonowszczyzna, zaśc. włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 78 w. od Wilejki, 1 dm., 11 mk. (3 praw., 8 katol.).

Sworotowszczyzna, folw., pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Rohotna, o 34 w. od Słonima.

Sworotwa al. *Sworotówka*, rzeka w pow. nowogródzkim, prawy dopł. Mołczadki, zaczyna się w okolicy wsi Porzecze, w gm. Rajcy, płynie w kierunku południowym koło wsi Purniewicze (młyn), pod wsią Emiljanowo rozlana w jeziorko obraca młyny i zwraca się na płn.-zach. ku miasteczku Poczępowo (młyny); dalej płynie pomiędzy wzgórzami na zachód ku wsi Sworotwie Wielkiej (młyn); od wsi Sworotwa Mała zwraca się na płd. i na granicy pow. słonimskiego, naprzeciwko mka Mołczadz ma ujście. Długa około 4 mil, przyjmuje z obu stron kilka drobnych bezimiennych rzeczułek. A. Jel.

Sworotwa 1.) wsł i dobra, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Luszniwio, o 40 w. od Słonima. 2.) S., dwie wsi i dobra nad rzeką. naz., dopł. Mołczadki, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Poczępowo, par. katol. Nowogródek. Wsł S. Wielka ma 19 osad. Cerkiew parafialna p. wez. św. Trójcy, murowana, z 1823 r., fundacyi Niezabitowskich, ma z dawnych zapisów około 2 włók ziemi, do 1000 parafian; szkoła cerkiewna od 1886 r. S. Mała ma 20 osad, cerkiewkę drewnianą p. wez. Przemienienia Pańskiego parafii wielko-sworotwińskiej i przy niej ziemi 5 włók. Dobra, około 100 włók, niegdyś Judyckich. W 1765 r. d. 23 marca Antoni Judycki, ssta miżewicki, zapisał S z dobrami mołczadzkiemi Tyzenhauzowej, sścień dyałmentowskiej, siostrze swojej, przeciwko czemu występowali Puzynowie i Judyccy. Od początku XIX w. S. przeszła w posiadanie Niezabitowskich. Piękną rezydencję urządził tu Jakub Niezabitowski, b. wojskowy († w Warszawie 1853 r.). Obecnie własność syna jego Stefana. Pałac z muru obszerny, zawiera liczne pamiątki, ważne archiwum i bibliotekę. Kaplica cmentarna katolicka. Ogrodnictwo na wielką skalę; grunta wyborne, pszen-

ne, łąki piękne, szczególnie w folw. Kajszuwce i Sworotwie.

A. Jel.

Sworowo, jezioro, w pow. krotoszyńskim (ob. t. IV, 715).

Sworowo 1.) wś i fol., pow. krobowski (Rawicz), o 9 klm. na pld.-wschód od Sarnowy i Górki Miejskiej, nad Orlą (dopl. Baryczy), przy granicy Szlaska; par. Golejewko, poczta Pakosław, st. dr. żel. w Rawiezu o 12 klm. Wś ma 38 dm., 262 mk. katol. i 254 ha (170 roli, 39 łąk). Fol. czyli dwór z fol. Drogi, karczmą Zielony Jeleń i leśniczówką Skrzyptowo tworzy okrag dworski, mający 6 dym., 76 mk. katol. i 547 ha (194 roli, 144 łąk, 120 lasu); właścicielem jest Jan hr. Czarnecki na Golejewku. Przedtem posiadali S.: Walenty Rogaliński z Ostrobrudek około r. 1840 i Antoni Bronikowski w r. 1793. 2.) **S.** czyli *Sworowski młyn*, tamże, wchodzi w skład okręgu wiejskiego Ugodą; 3 dm., 18 mk. Ob. *Stupski młyn*.

E. Cal.

Sworszówka, inna nazwa pot. Grodzisko (ob.), w pow. jasielskim.

Swory, wś włośc., pow. konstantynowski, gm. i par. r. g. Swory, r. l. Biała, posiada cerkiew paraf., urząd gm., szkołę początkową, 132 dm., 876 mk., 3446 mr. W 1827 r. było 80 dm., 540 mk. Cerkiew par. (dekan. międzyrzecki) erygował r. 1603 ks. Krzysztof Radziwiłł. S. gmina graniczy z gm. Huszlew i Witulin, 15532 mr. obszaru, 2537 mk.; sąd gm. okr. IV w Huszlewie, st. p. Biała. W gminie znajduje się: gorzelnia i cegielnia w Woronicach, browar w os. Sycyna, smolarnia w os. Grabance, młyn i folusz w os. Muszyki, i 5 kuźni. W skład gm. wchodzi: Boczenka, Całujki, Franopol, Grabanka, Karolinów, Kownaty, Krasno, Krzymowskie, Makarówka, Mosty, Muszyki, Ostrów, Smolny-piec, Sycyna, Waśko-Wółka, Władysławów, Woronice i Zawadki.

Br. Ch.

Sworzany, dobra, pow. wilkomierski, gm. Konstantynowo, par. Wilkomierz, o 5 w. od Wilkomierza; własność Misiewiczów.

Sworzycze, wś i fol. nad rzeką t. n., tworzącą staw, pow. opoczyński, gm. Sworzycze, par. Bedlno, odl. od Opoczna 14 w., ma 39 dm., 273 mk., młyn wodny, pokłady piaskowca. W 1827 r. było 23 dm., 210 mk. W 1875 r. fol. Sworzycze rozl. mr. 1095: gr. or. i ogr. mr. 444, łąk mr. 108, past. mr. 20, lasu mr. 266, zarośli mr. 120, wody mr. 2, nieuż. mr. 117; bud. mur. 5, z drzewa 14, las nierządzoney. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 35, mr. 246; wś Radonia os. 4, mr. 48; wś Grabków os. 2, mr. 22. Na początku XVI w. dziesięcinę z łąn. folw. pobierał pleban w Bedlnie (Łaski, L. B., I, 706). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508 Sworski płaci tu 1 grzyw. 17 gr. 9 den. W 1577

r. Jan Korczyński miał 1 1/2 łąn.; Jan Sworski 2 łąny, 1 zagr. (Pawiński, Małop., 287, 481). S. gm. z urzędem we wsi Soczówki, ma 11164 mr. obszaru (w tem 8326 mr. dwors.); s. gm. okr. IV w os. Żarnów, st. pocz. Końskie, 320 dm. (17 murow.) i 2883 mk. W skład gm. wchodzi: Bedlno, B. Poduchowne, Głupiów, Grabków, Kopaniny, Malków, Niemojowice, Paszkowice, Przybyszowa, Radonia, Sworzycze, Sobień, Soczówki, Strzemeszna, Szymanów, Wierzchowisko.

Br. Ch.

Sworzycze, niekiedy *Stworzycze*, *Sworice utraque* r. 1257 i 1304, *Swarzane* (!) r. 1403, *Sworzicze* r. 1580, wś, pow. bukowski (Lutomysł), o 7 1/2 klm. na pld.-zachód od Grodziska, wśród lasów; szkoła w miejscu, paraf., poczta i st. dr. żel. na Bukówcu (Eichenhorst). Okrag wiejski z leśniczówką ma 49 dm., 339 mk. (284 kat., 55 prot.) i 196 ha (157 roli, 26 łąk). W r. 1257 Przemysław I, potwierdzając nadania klasztoru paradyckiego i prawo niemieckie, wymienia też S.; w r. 1304 poświadczył biskup poznański Andrzej, że widział dokument, mocą którego wojewodzie poznański Prandota sprzedał dział swój na S. klasztorowi temu (Kod. Wielk., n. 351, 882); w r. 1403 zamienili cystersi paradyscy wsi: Ścibowiec, Słocin i S. na Lutole Mokre i sołtystwo w Chociszewie, posiadłości Hińczki Szkapły (Kod. Wielk., wyd. Raczyński, str. 146). S. przeszły następnie w ręce Opalińskich. Jeden z ostatnich archiwistów poznańskich z czasów Rzpltej, Anastazy Ptak Ptaszyński, który zregestrował akta grodzkie i ziemskie poznańskie i kaliskie, przechował w swych rękopisach, złożonych w zbiorach pozn. Tow. Przyj. Nauk, nomenklaturę miejscowości w okolicy Sworzycze, Bukówca i pobliskiego Grodziska, z której, wypisujemy tu nazwy: Ostrzewka, Osina, Słepowce, Niwiska, Krzę, Pioro, Jeziora, Jaźwie Jamy, Wiązki, Świdno, Łączysko, Pary, Ściegna, Piskorzyska, Przyrowa, Pieczyska, Karaś, Konatka, Marchewka, Nietrzeba, Żelazna, góry Jagodna, Wapienna, Wilcza, Ciska (Cicha) i Melne.

E. Cal.

Swosdow, jezioro, w pow. tucholskim.

Swoszowa, wś, w pow. jasielskim, na granicy pow. pilzneńskiego, w okolicy podgórskiej i lesistej, na pld. od Ołpin, składa się z czterech osad: Swoszowa (42 dm., 301 mk.), Sikornica (15 dm. i 79 mk.), Wola (46 dm. i 272 mk.) i Zapole (19 dm. i 101 mk.), w ogóle 122 dm. i 753 mk., 745 rz.-kat. i 8 izrael. Paraf. w Szerzynch. Większy obszar, rozparcelowany między włościan, ma 10 mr.; mn. pos. 627 mr. roli, 82 mr. łąk, 75 mr. past. i 539 mr. lasu. Osady otacza ze wszystkich stron las, pokrywający pagórki, z których spływa kilka potoków uchodzących do Ol-

szynki (lew. dopł. Ropy). Graniczy na pld. z Olpinami, na wschód z Radoszycami, na zach. z Żurawą a na pñ. z Kowalowym. W r. 1552 było w posiadaniu Jana Ocieskiego, kancel. kor. (Lustr. I, 40). W 1581 (Pawiński, Małop., 125) Piotr Górski płacił tu od 9 półłanków km., 6 zagr. z rolą, komor. z bydłem, 4 kom. bez bydła, rzemieślnika, łanu sołtyskiego i czynszownika. *E. Cal.*

Swoszowice, wś i fol., pow. pińczowski, gm. i par. Czarnocin, odl. 21 w. od Pińczowa. W 1827 r. było 15 dm., 125 mk. W 1887 r. fol. Swoszowice z os. Swoszka rozł. mr. 416: gr. or. i ogr. mr. 370, łąk mr. 39, nieuż. mr. 7; bud. z drzewa 14; płodozm. 7 i 18-polowy. Wś S. os. 19. mr. 92; os. Swoszka mr. 13. W połowie XV w. S., wś, w par. Czarnocin, własność Swoszowskiego h. Gryf, miała 1 łąn, którego połowa należała do Pawła Swoszowskiego, druga połowa do kmieci; dziesięcinę snopową, wartości 1 seksageny, dawano scholastrii wiślickiej. Z innych ról dawano dziesięcinę u św. Jakuba, na Kazimierzu w Krakowie (Długosz, L. B., I, 416). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 Hieronim Konarski płacił tu od 6 osad., 4 łąn., 4 zagr. z rolą, 1 kom., 5 biednych (Pawiński, Małop., 216). *Br. Ch.*

Swoszowice z *Siarczaną Górą*, wś i zakład kąpielowy, odl. $\frac{3}{4}$ mili od Krakowa, pow. wielicki, par. rz.-kat. w Wróblowicach. S. leżą w okolicy pagórkowatej, nad pot. Krzywica, dopł. Wilgi (prawy dopł. Wisły). W pobliżu wsi oddziela się od gościńca prowadzącego z Podgórza (8,3 klm.) do Mogilan, gościńiec z Jugowic do Wieliczki. Wś składa się z dwóch części, pomiędzy którymi w małej kotlinie znajduje się zakład kąpielowy siarczany z mur. kaplicą. Część zachodnia ma 126 dm. (7 na obsz. więk. pos.), 748 mk., 683 rz.-kat. i 65 izr.; część wschodnia, Siarczana Góra ma 14 dm. (3 na obsz. więk. pos.) i 98 mk., 88 rz.-kat. i 10 izr. Obszar więk. pos. (Franciszki Starzewskiej) ma 3 karczmy i folw. i zajmuje 145 mr. 931 sąż. przestrzeni, z czego 107 mr. roli, 18 mr. łąk, 3 mr. 1400 sąż. ogr., 12 mr. past., 1455 sąż. lasów, 1 mr. nieuż., 2 mr. pod budowlami; pos. mn. wynosi 228 roli, 67 łąk i 18 mr. past. Źródła siarczane tutaj znane już były oddawna. Oczko w swej książce „O cieplicach“ (Kraków, 1578) powiada: „w Swoszowicach przy Krakowie (cieplice) moc tę mające, chorego który w nich siedzi ratować“. Gdy w r. 1807 kopalnie siarki stały się własnością rządu, przyległa wioska wraz ze źródłem została kupioną przez F. Radwańskiego, prof. uniwer. jagiel., który wybudował w r. 1811 dom murowany na łązienki i zarazem gościnny, zaprowadził pompę i ryny, i przez odpowiednie urządzenie po-

łożył podwaliny tutejszego zakładu, który się szybko rozwijać począł, ściągając gości na kurację z sąsiednich okolic a nade wszystko z blizkiego Krakowa. Tak kwitnący stan zdrojowiska utrzymywał się do 1831 r. Niesprzyjające okoliczności wpłynęły na upadek zakładu, z którego znowu podniosła go spółka zdrojowisk krajowych, utworzona w r. 1859 za inicjatywą Dietla; wreszcie gdy w 1867 r. przeszedł w ręce hr. Stadnickiego i Kirchmejera liczba gości wzrosła do tego stopnia, iż zakład nie mógł ich pomieścić a Swoszowice stały się ulubionym miejscem wycieczek Krakowian. Następnie podczas dzierżawy Szmita zakład upadać zaczął, aż w końcu, kiedy się okazał brak wody, poszedł w zapomnienie. Na spadzistości wzgórza w odległości 10 króków od łązienek, wytryska źródło, ciosanym kamieniem omurowane, 10 mt. głębokie, nad źródłem znajduje się altana. Ponieważ w pobliskiej kopalni siarki i fabryce dwusiarku węgla (CS₂) pogłębiono studnię na 62 mt. (w r. 1880), przeto w źródle zakładowym, chociaż znacznie niżej położonem, woda uciekać zaczęła do owej studni i okazał się brak wody mineralnej. Wtedy przypomniało sobie o studni egzystującej po drugiej stronie szosy, w dolinie o paręset kroków odległej, która niegdyś służyła do odprowadzenia wody z kopalni i natrafiono na 3 mt. głęboki zbiornik wody mineralnej, lepszej od tej, która w źródle zakładowym się znajduje; nosi on nazwę „Napoleon“ i nie ma komunikacji z kopalnią; wodę ztamtąd pompują i wożą w beczkach do łązienek. Zakład składa się z następujących budynków: Przy źródle dom mieszczący 24 łązienek; pokój do natrysków i 2 pokoje dla wypoczynku; wanny z blachy cynkowej, dla kąpieli błotnych 2 wanny kaflowe. Kąpiel kosztuje 50 i 60 cent., błotna 1 fl. Tuż przy łązienkach znajduje się maszyna parowa przeznaczona do pompowania i ogrzewania wody. O kilka sążni na wzgórze jest dom mieszkalny parterowy, murowany, z dwoma piętrowymi pawilonami, mieści on 35 pokoi. Cena pokoju od 30 cent. do 1 fl. na dobę. Nieco dalej przy szosie znajduje się sala restauracyjna, mogąca pomieścić przeszło 200 osób. Wszystkie te budynki znajdują się w parku mającym 12 mr. obszaru. Po drugiej stronie szosy stoi dom piętrowy, drewniany, w guście szwajcarskim, zwany „Pałacem“, zawierający 19 obszernych pokoi, umeblowanych wygodnie. O 20 kroków od niego jest drugi dom zwany „Szwajcarką“, o 17 pokojach. Nieco dalej w kierunku fabryki, stoją trzy domy obszerne dla izraelitów. W czasach świetności, w r. 1869 np., przebywało 430 rodzin składających się z 970 osób. Woda swoszowicka była chemicznie rozbierana przez

Torosiewiczza i prof. Czyrniańskiego. Ciepłota źródła 6° R. Ciężar gatunkowy 100,325. W składzie wody główną rolę odgrywa gaz siarkowodowy, a ze stałych składników sole siarkowe i węglan żelazowy. Zamieniając objętość sześcienną gazu siarkowodowego na grana, widzimy iż w jednym funcie wód siarczanych znajduje się: w Akwizgranie $\frac{1}{30}$ grana, w Wielbach $\frac{1}{20}$ grana, w Swoszowicach $\frac{15}{20}$ grana, w Lubieniu $\frac{18}{20}$ grana. Opis i widoki podał „Tyg. Illust.” w r. 1862 (t. VI, 98) i r. 1871 (t. III, 62); „Kłosy” z 1875 r. Pisali osobno broszurki: Teodor Torosiewicz, „O źródle siarkowym w S. (Warszawa, 1859); Dr. Bronikowski, „S. w r. 1869” (Kraków, 1820) i Dr. M. Zieleniewski w dziele: „Nasze źródła mineralne”. Kopalnie siarki, istniejące od r. 1422 (ob. Słow. Geogr., t. VI, 69), utrzymywały się ciągle i zatrudniały niekiedy do 250 robotników. Wydawały do półtora miliona kłgrm. siarki rocznie. Eksploatował je w XIX w. rząd, ponieważ jednak z powodu częstych zalewów przez wody zaskórne kopalnie nie przynosiły korzyści, dlatego zamknięto je w r. 1886. S. mają szkołę ludową, urząd poczt. i st. dr. żel. poczt. W kaplicy odprawia się w czasie kąpielowym msza codziennie. Najdawniejszą wzmiankę o S. (Swoszow) spotykamy w dyplomie z d. 12 marca 1362 r. (Kod. tyniecki, 130). W 1387 r. 24 czerwca sprzedali synowie Wacława de Swoszowice mieszczaninowi krak. Mikołajowi Volkenstalerowi zarośla w stronie Jugowie (Kod. krak., II, 120 i Kat. krak., 120); w 1392 r. Piotr ze S., sekretarz królewski, z żoną Dobrochną, sprzedali znów łaki Maciejowi (Matheyka) Platz, prebendarzowi od św. Wawrzyńca (Kod. krak., 166; Kod. katedr. krak., 166). W 1399 r. sprzedała wdowa po Fochstacie, mieszczanin krak., młyn na Wilcze w S. probostwu kościoła św. Jakuba na Kazimierzu (Kod. krak., II, 237; Katedr., 252) a 1401 r. nabył proboszcz kościoła Bożego Ciała część wsi od Piotra i Dobrochny za 120 grzywien (Kod. krak., II, 252). Odtąd stało się probostwo tego kościoła nabyć całą wieś i rzeczywiście w r. 1402 nabyto od Leonarda i Jana, synów Stanisława, dwie części za 90 grzywien i 10 kwartników i od Jana Szado część młyna za 16 grzyw. (Kod. katedr. krak., 263). Inną część młyna nabył 6 marca 1408 r. od Mściwniowa ze S. klasztor augustyanów (Kod. krak., II, 323). Jako właściciel większej części wsi uzyskał klasztor Bożego Ciała u króla Władysława II w dyplomie z 4 lutego 1415 (Kod. krak., II, 398) przeniesienie Swoszowice z prawa polskiego na średzkie a w 1416 r. potwierdzenie sprzedaży niektórych gruntów (ibid., 413). W r.

1422 odkryto pokład siarki. Krystyan, przełożony kopalni, zbudował dom na gruncie klasztornym, o co wytoczono sprawę przed króla. Dyplomatem (Kod. m. Krak., II, 480) postanowiono, iż Krystyan ma płacić klasztorowi $\frac{1}{2}$ grzywny za plac, póki król wsi nie zamieni na inną, bogactwa mineralne bowiem uważano za własność królewską. Z tego roku posiadamy jeszcze jeden dokument, według którego sprzedają tę wieś dziedzice Andrzej i Piotr wdowie po Hunulonie za 200 grzyw., konia wartości 30 grzyw. „et uno stamine panni” wartości 20 grzyw. (ibid., 486). W r. 1581 spis pobor. (Pawiński, Małop., 40) podaje S. jako własność probostwa Bożego Ciała, mająca 5 łan. km., komornika bez bydła i karczmę z ćwiercią łanu. Odtąd aż do końca XVIII w. była własnością klasztorną. Zygmunt III przyznał właścicielom prawa do kopalni. Po zajęciu tej części kraju przez rząd austriacki, wcielono S. do dóbr funduszu religijnego a w końcu, z wyjątkiem kopalni, sprzedano. S. graniczą na pld. z Opatkowicami i Wróblowicami, na zach. z Sydzina, na pln. z Jugowicami a na wsch. z Rakowicami i Kurdwanowem Górnym i Dolnym. Mac.

Swosz, w dokum. *Zwoz*, *Zboz*, *Swoz*, wś nad rzeką Konopelką, pow. łucki, na wschód od mka Rożyszcze. Niegdyś siło zamkowe łuckie. Podług rewizji zamku łuckiego z 1545 r. były tu 2 dworzyszcz, z których obowiązani byli wozić węgle na użytek dworu hnidowskiego, o ile tego okaże się potrzeba (Jabłonowski, Rewizye, 78). Podług reg. pobor. pow. włodzimierskiego z 1577 r. należała do włości Niesuchojeże kn. Romanowych, i miała 3 dym. półdworz. W 1583 r. w pow. łuckim, własność kn. Fiedora Romanowicza Sanguska, miała 3 dym. (Jabłon., Wołyń, 65, 85).

Swynoryja, potok, dopł. *Sotokii*, ob. *Rzeczycy* 1.).

Swyntheynen, jezioro, ob. *Świątajno*.

Swyrydy, grupa domów w gm. Kulawa, pow. żółkiewskim.

Swyszczow (w dokum.), pow. dubieński, ob. *Świszczów*.

Sy....., ob. *Si*.....

Syba al. *Szyba*, niem. *Syba*, wś, pow. łucki, st. p. Elk.

Sybelin, łotew. *Sybalins*, wś, pow. łucyński, par. Posiń, własność niegdyś Borchów, następnie Adama Benisławskiego, dziś córki jego Zofii Ciechanowieckiej, około 1200 dzies. ziemi dwor. i tyleż włość. Włościanie wnieśli 21,439 rs. wykupu za wydzieloną im ziemię. Należała dawniej do dóbr Landskorona.

Syberówka, zaśc. szlach. nad jez. Gejli szki, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 37 w. od Wilna, 1 dm., 4 mk. kat.

Syberya 1.) willa z ogrodem, pow. warszawski, gm. Młociny, par. Wawrzyszów, o 1 w. od szosy i od Młocin. Graniczy z lasem młocińskim. Długoletnia rezydencja gen. Giećewicza, prezesa tow. kredyt. ziem. 2.) **S.**, os. leś., pow. łączycki, gm. Gostków, par. Wartkowice, odl. od Łęczycy 17 w., 1 dm., 9 mk. 3.) **S.**, karczma przy trakcie z Kutna do Piątku, na gruncie wsi Wojciechowice Małe, pow. kutnowski, gm. Krzyżanówek, par. Łąkoszyn, 1 dm., 9 mk. 4.) **S.**, karczma w Złoczewie, pow. sieradzki, gm. i par. Złoczew. 5.) **S.**, os. karcz., pow. wieluński, gm. Mierzyce, par. Pątnów, odl. od Wielunia 14 w. 6.) **S.**, karczma, pow. wieluński, ob. *Ciele*. 7.) **S.**, os., pow. piotrkowski, gm. Ręczno, par. Bęczkowice, ma 2 dm., 38 mk., 52 mr. włósc. 8.) **S.**, wś, folw. i os. karcz., pow. brzeziński, gm. Mroga Dolna, par. Kołacinek; wś ma 14 dm., 100 mk., 167 mr.; folw. 1 dm., 7 mk., 82 mr.; karcz. 1 dm., 5 mk. W 1827 r. 14 dm., 85 mk. Fol. **S.** wchodzi w skład dóbr Kołacin. 9.) **S.**, os., pow. iłżecki, gm. i par. Rzecznów, odl. od Iłży 18 w., 1 dm., 10.) **S.**, os., pow. jędrzejowski, gm. i par. Nagłowice, ma 73 mr. Wchodzi w skład dóbr Nagłowice. 11.) **S.**, os., pow. węgrowski, należała do dóbr Starawieś. 12.) **S.**, os., pow. płoński, gm. Kuchary, par. Płońsk. Niepomieszczona w ostatnich spisach urzędowych. 13.) **S.**, os., pow. lipnowski, gm. Mazowsze, par. Działyn, odl. o 21 w. od Lipna, 1 dm., 6 mk., 2 mr. 14.) **S.**, wś, pow. mławski, gm. Mostowo, par. Dąbrowa, odl. o 17 w. od Mławy, ma 11 dm., 106 mk., 450 mr. 15.) **S.** al. *Nowy Folwark*, wś, pow. mławski, gm. Rozwóz, par. Zieluń, odl. o 46 w. od Mławy, ma 22 dm., 190 mk., 379 mr. 16.) **S.**, os., pow. włodzisławowski, gm. Świątoszyn, par. Poniemoń, odl. od Władysławowa 51 w., 1 dm., 11 mk., 3 mr. Należy do fol. Kretkompie. 17.) **S.**, pow. wykowycki, gm. Karkliny, par. Kieturwłoki, odl. od Wykowszek 18 w., ma 14 dm., 77 mk. *Br. Ch.*

Syberya 1.) karczma niegdyś do Łopuchowa, w pow. obornickim, o 5 klm. na wsch.-płn. od Gośliny Murowanej. Około r. 1850 właściciel Łopuchowa wystawił w miejscu karczmy budynki folw. i nazwał je „Marienrode“, przydzielając do nich fol. Worowo. Tak utworzona majątność tworzy razem z Worowem okrąg dworski, mający 10 dm., 141 mk. (118 kat., 23 prot.) i 487 ha obszaru; ob. *Marienrode*. 2.) **S.**, os., o 1 klm. na płd. od Poznania, przy drodze do Dębiny. 3.) **S.**, folw. do Biechowa Szlach., w pow. wrzesińskim, o 7½ klm. na płd. od Wrzesni (począł i st. dr. żel.), pod Zajezierzem; par. Biechowo Duchowne. Fol. **S.** powstał około r. 1826 i

należał do Jagodzińskich, później do Rożnowskich a obecnie do Łukomskich. 4.) **S.**, miejscowość w pow. gnieźnieńskim, o 3 klm. na zach.-płn. od Powidza, pod Charbinem, na płd. wybrzeżu jez. Skorzęcińskiego (mapa sztab.). *E. Cal.*

Syberyski, zaśc. szlach., pow. trocki, w 4 okr. pol., o 56 w. od Trok, 1 dm., 15 mk. kat.

Sybillenort al. *Sibyllenort*, wś, zamek i dobra, pow. oleśnicki, par. ew. Peuke, katol. Langewiese, st. dr. żel. z Wrocławia do Oleśnicy (odl. 13 klm.). Wś ma 109 ha (76 roli), 39 dm., 335 mk. (76 kat.); dobra (ks. brunszwickiego) mają 598 ha (179 roli, 104 łąk i 194 lasu), 10 dm., 120 mk. (14 kat.), zamek z teatrem, park, oranżerya. W zamku piękne zbiory obrazów.

Sybirka 1.) os. górnicza, pow. będziński, gm. Gzichów, 4 dm., 110 mk., 12 mr. 2.) **S.**, os., pow. garwoliński, gm. i par. Maciejowice.

Sybirka 1.) wś, w spisie z 1866 r. zaśc., nad stawem, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Bejkany, o 9 w. od gminy a 14 w. od Oszmiany, ma 1 dm., 5 mk. kat. (w 1865 r. 3 dusze rewiz.); należała do dóbr Dejnowo, Jankowskich. 2.) **S.**, zaśc., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Troki, okr. wiejski Bobrówka, o 2 w. od Trok, 1 dm., 5 mk. kat. (w 1865 r. 3 dusze rewiz.); należał do dóbr wielickowskich Wasilewskich. 3.) **S.**, zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Podkrzyż, o 6 w. od gminy a 23 w. od Wilna, 2 dm., 5 mk. kat. (w 1865 r. 4 dusze rewiz.); należał do dóbr Antoniszki, Tomasza Szczerbińskiego. 4.) **S.**, zaśc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagola, okr. wiejski Jurewo Giejszyski, o 10 w. od gminy (w 1865 r. 5 dusz rewiz.); należał do dóbr Europa, Narbutów. 5.) **S.**, folw., pow. wilkomierski, gm. Konstantynów, o 9 w. od Wilkomierza. 6.) **S.**, karczma, pow. borysowski, przy drodze ze wsi Prudok do zaśc. Zakałuże i Świdarszczyna, gmina Pleszczenice. *J. Krz.—A. Jel.*

Sybirka, karczma, pow. hajsyński, w 3 okr. pol. i par. kat. Ternówka, przy trakcie z Ternówki do Pohoryle. *X. M. O.*

Sycanów, w XVI w. *Siczanów*, fol. i wś, pow. łaski, gm. Pruszków, par. Sędziejowice, odl. 7 w. od Łasku; fol. ma 6 dm., 46 mk.; wś lit. A 7 dm., 118 mk., 89 mr.; lit. B 5 dm., 50 mk., 40 mr. W 1827 r. 15 dm., 109 mk., par. Buczek. W 1873 r. fol. **S.** rozl. mr. 583; gr. or. i ogr. mr. 363, łąk mr. 101, past. mr. 16, lasu mr. 77, wody mr. 1, nieuż. mr. 24; bud. mur. 1, drewn. 18; płodozm. 4-pol., las nieurzadzony. Na początku XVI w. były same łąny kmieccie, z których dziesięcina szła na stół arcyb., zaś pleban w Sędziejowicach

pobierał tylko kołędę po groszu z łanu (Łaski, L. B., I, 467). W 1552 r. ws „Szyczanow“ miała 9 os., 1 łan (Pawin., Wielkp., II, 240).

Syce, niem. *Zietzen*, ws w Pomeranii, pow. słupski, par. kat. Słupsk; 883 ha, 59 dm., 92 dym., 459 mk. (452 ew., 7 żyd.). *Ks. Fr.*

Sycewicz 1.) fol. rząd. i ws włośc. nad rzeką Udrania, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Radoszkowicze, okr. wilejski Putniki, o 7 w. od gminy a 45 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Wilna do Mińska. Fol. ma 1 dm., 4 mk.; ws 30 dm., 224 mk. (w 1865 r. 93 dusz rewiz.). Poprzednio należał do dóbr Karlsberg (dawniej Huje) Śnitków. 2.) **S.**, dobra, pow. borysowski, w 2 okr. pol., gm. i par. kat. Łohojsk, własność dawniej hr. Tyszkiewiczów, dziś Szadurskich, 1890 dzies. ziemi dwor.; grunta lekkie, okolica dość leśna, lekko falista. *A. Jel.*

Sycewo al. *Syców*, w XVI w. *Szyczewo* i *Zyczewo*, ws i folw., pow. kolski, gm. Sompolno, par. Mąkolno, odl. 21 w. od Koła; ws ma 20 dm., 266 mk., 34 osad, 349 mr.; folw. 3 dm., 84 mk., 1236 mr. Cegielnia z wyrobem dachówek. Folw. wchodzi w skład dóbr Nowa Wieś. W 1827 r. 18 dm., 180 mk. R. 1845 nadaje Jarosław, arcyb. gnieźn., dziesięcinę swe ze S. kościołowi w Osieku (Kod Wielkp., 1237). Na początku XVI w. pleban w Mąkolnie pobierał dziesięcinę z łanów dwor. i kmiecyh i od kmieci też kołędę. Były tu dwa folw., na jednym siedział „Mathias Zyczewsky“ i dawał dziesięcinę do Mąkolna, na drugim zaś Andrzej, dziedzic na Mąkolnie, który dawał dziesięcinę pleb. w Osieku (Łaski, L. B., I, 214, 222). Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1579 Kościelski miał tu 3 łany, 3 zagr. bez roli, 1 past.; Stanisław Obielawski 3½ łan., 3 zagr. bez roli; Lupstowski ½ łanu; Sławski ½ łanu, 1 zagr. bez roli (Pawin., Wielkp., I, 234). *Br. Ch.*

Syćhuta, mylnie, zamiast: *Zycowa Huta*.

Sychła, ob. *Syhl*.

Sychołka al. *Seholec*, grupa domów w Niedzielnej, pow. staromiejski.

Sychota, część Hordyni, pow. samborski.

Sychowa, niem. *Arnoldshof*, nigdy *Baierhof*, *curia Bavari*, ws i dobra, pow. jaworski (Szląsk). Ws ma 25 ha, 11 dm., 65 mk. (63 kat.); dobra 194 ha (169 roli), 3 dm., 35 mk. (10 kat.). Do 1810 r. własność klasztoru w Lubiążu (Leubus).

Sycieniec, zaśc., pow. słucki, w 1 okr. pol. i gm. Starobin (o 4 w. ku zachodowi), należy do dom. Starzyna, niegdyś Radziwiłłów, Wittgenstejnów, obecnie ks. Hohenlohe, ma 10 os.; grunta lekkie. *A. Jel.*

Sycimin, ob. *Sucymin*.

Syconko 1.) jezioro pod Rolbikiem, pow.

chojnicki. 2.) **S. Duże** i **Małe**, dwa jeziora pod Przytarnią, pow. chojnicki. *Ks. Fr.*

Syców, ob. *Sycewo*.

Syców, niem. *Polnisch Wartenberg*, 1276 r. *Syczow*, 1312 *Wartinberg*, miasto powiatowe w regencyi wrocławskiej, na Szląsku pruskim, pod 51° 17' 56" szer. płn. i 35° 21' 37" dłg. wsch., wzn. 489 st. npm., odl. 8 mil od Wrocławia na wsch.-płn. i 3 mile od Kępna i Ostrzeszowa (w. ks. poznańskie). Posiada kościół par. kat., kośc. par. ew., szkoły (szkoła rzemiosł), st. dr. żel. na linii Kępno-Oleśnica (odl. 25 klm.), urząd poczt. i tel., dwa zamki, park angielski z bażantarnią. Do mieszczan należy 219 ha (150 roli). Miasto ma 214 dm. (587 gospodarstw) i 2320 mk. (887 kat., 127 żyd.). Gmina zamkowa (Wartenberg Schloss) ma 29 ha, 31 dm., 215 mk. (43 kat.). Dobra (Wartenberg Schloss) mają 165 ha, 7 dm., 67 mk. (31 kat.). Leśnictwo miejskie ma 300 ha. Osady (st. dr. żel., restauracya, fol. zamkowy, owczarnia) mają 5 dm., 112 mk. Odbywają się w S. targi na len. Miasto było otoczone murami; dopiero 1809 r. zniesiono obwarowania i zasypano fosy. Między czterema bramami jedna zwała się polską a druga niemiecką. Są tu przedmieścia: Polskie, Niemieckie i Komorowskie (Kammerauer). S. jest stolicą państwa i fideikomisu (Standesherrschaft) „Wartenberg“, należącego do książąt Bironów. Kościół par. kat., p. w. św. Piotra i Pawła, istniał już r. 1444, od 1560 do 1601 r. zostawał w ręku ewangelików; zniszczony przez pożar 1813, został odbudowany 1840 r. Na cmentarzu grzebalnym stoi kaplica św. Marka. Drugi kościół św. Michała był od r. 1601 oddany ewangelikom, po spaleniu obrócony został na magazyn soli. Kościół par. ew. św. Jana i Piotra, przy zamku, zbudowany był 1785—89. Przedtem była na zamku kaplica ew. (od 1735). Nabożeństwo ewang. odbywało się w języku polskim. Mury miejskie wzniesione zostały w 1576 r. Pożary wielkie niszczyły miasto w latach: 1444, 1544, 1616, 1637, 1742 i 1813. W dziejach S. pojawia się jako targowisko r. 1276. W akcie podziału książąt szląskich z 1312 r. wymieniono „Wartinberg cum suo districtu“. W układzie Jana, króla czeskiego, i Kazimierza W. z r. 1337 wymieniono „Wortenberg“ jako miasto, w którym ststa wrocławski ma odprawić sądy na złoczyńców (Kod. Wielkp., Nr. 952 i 1166). S. po 1490 r. należał do księstwa oleśnickiego. Baron Jerzy Braun, pochodzący z dawnego rodu szląskiego, kupił S. 1570 r. od wdowy Elżbiety Maltzan za 133,000, a następnie nabył Międzybórz i Goszczę. Podźwignął handel i rękodzieła w mieście. Usiłował uregulować i poprawić położenie włościan przez wydane 1575 r. roz-

porządzenie. Syn jego Jerzy Wilhelm po śmierci ojca (1585 r.) obejmuje dobra. Jestto lekkomyślny awanturnik. Sprzedaje on S. 1591 r. za 140,000 talar. burgrabiemu Abrahamowi z Donina. Nowynabywca chciał przywrócić w swem państwie katolikom kościoły zamienione na zbory; ludność stawiała opór. Z pomiędzy 36 kościołów protestanckich, jakie na obszarze państwa sycowskiego istniały między 1571 a 1597 r., sześć zamieniono na katolickie do 1598 r., dwa r. 1601, a resztę (z wyjątkiem Międzybórza) w latach 1605—1654. Par. S., dek. t. n., miała 1869 r. 4998 kat., 10,000 ewang., 255 izr. Dek. sycowski, dyec. wrocławskiej, liczył 1869 r. 13,179 kat., 37,483 ew., 472 izr., 6 dyss. Składał się z 7 parafii: Bralin, Międzybórz, Syców, Drołtowice, Szczodród, Trzebaczów i Turków. Nabożeństwo odbywa się w języku polskim. Dzieje Sycowa opracowywali w częściowych monografiach: Gomolke, Kurtz, Koenigk i Josef Franckowski. Do S. odnosi się też praca Schoenborna.

Sycowski powiat leży w pñ.-wsch. części obszaru regencji wrocław. Graniczy od pñd. z pow. namysłowskim, od zach. z oleśnickim i mielickim, od pñ. i wsch. z w. ks. poznańskim. Obszar powiatu wynosi 14½ mil kw. Przedstawia on piaszczysto-gliniaste płaskowzgórze, z wyniosłym wzniesieniem grzbieta (Trzebnickie al. Kocie góry), ciągnącym się od Kępna (w w. ks. poznań.) ku zachodowi po za Trzebnicę, ku dolinie Odry. Wzniesienia tych wzniesień sięgają do 768 stóp (góra pod Bołęcinem - Pollentschiner Berg). Z pñ. stoków tego grzbieta uprowadza wody rz. Barycz (do Odry), a z pñd. Widawa (też do Odry). Stolica powiatu leży przy linii wododziału obu rzek, nad stawami spływającymi do Baryczy. Gleba mało-urodzajna, sprzyja uprawie lnu, hodowli owiec. Liczne stawy (koło Sycowa) służą do hodowli ryb. Miejscami spotykamy uprawę owocowych drzew i wina. Lesiste obszary dość znaczne. Z zakładów przemysłowych istnieją huty szklane i żelazne. Wś Bukowina ma źródła żelaziste. Obszar powiatu, wynoszący 81,287 ha, składa się z 41,741 ha roli, 8229 ha łąk, 24,497 ha lasu. Czysty dochód z ha roli wynosi tylko 9-40 mrk (gdy w innych powiatach dochodzi 37 mrk). Do miast należy 408 ha (270 ha roli); gminy wiejskie mają 29,797 ha (21,213 ha roli); większa posiadłość 51,682 ha (20,249 ha roli, 3819 ha łąk i 23,263 ha lasu). Głównym właścicielem jest ks. Biron. Ludność ogólna powiatu wynosiła w 1871 r. 52,195 a 1885 r. 51,197. W 1870 r. liczono 57% Polaków, 2% Czechów a 41% Niemców. W miastach mieszka 7254 mk. (w tej liczbie 3051 kat., 208 żyd.); w gminach wiejskich

37,200 mk. (14,625 kat., 137 żyd.); na obszarach większej posiadłości 8097 mk. (3194 kat., 11 żyd.). Prócz Sycowa są w powiecie tylko dwa miasta: Twardogóra (Festenberg) i Międzybórz, tudzież dwa targowiska: Bralin i Goszcz. Czescy hussyci zamieszkują osadę: Friedrichstabor. Między ludnością ewangelicką jest znaczny procent Polaków. *Br. Ch.*

Sycyn (dok.), ob. *Siciny*.

Sycyn 1.) al. *Sycyno*, niekiedy *Syczyn*, *Siczino* w r. 1580, *Syciny* około 1793, wś i fol., pow. obornicki, o 7 klm na pñ.-wschód od Szamotuł, 2 klm. od Warty, na pñd. brzegu jez. Sycyńskiego, między Jaryszewem i Piotrkówkiem; par., poczta i st. dr. żel. w Szamotułach (Samter). Stefan i Dzierzykraj de Zyce, którzy w r. 1278 sprzedali Białokosz sędziemu pozn. Mikołajowi, mieli pochodzić z Sycyna (Kod. Wielkop., n. 479). W r. 1580 Mikołaj Łącki miał tu 2 łany os., 4 puste, 1 zagr. i komornika; ok. r. 1793 nabył ją generał Filip Raczyński. Wś ma obecnie 25 dm., 171 mk. (147 kat., 24 prot.) i 116 ha (97 roli, 12 łąk, 1 lasu). Folw. ma 8 dm., 157 mk. (111 katol., 46 prot.) i 345 ha (238 roli, 42 łąk); właścicielem jest Edward hr. Raczyński. 2.) **S.** czyli *Sycyńskie*, jezioro, tamże, 0-4 klm. długości, 1-3 klm. szer., odpływa z Samicą szamotulską do Warty.

Sycynka, rzeczka, poczyną się w pow. kozienickim, niedaleko wsi Brzezinki, na pñ.-wschód od Kazanowa, płynie ku wschodowi pod wsią Sycyną, wchodzi w pow. ilżecki i tam, powyżej Siekierki wpada z praw. brzegu do Lucyni. Długa 12 w. Miano wszakże Sycynki dawane bywa często i Lucyni aż do jej ujścia do Wisły. Akt działu sędziców Koołanowskich z r. 1559 wspomina kilkakrotnie tę rzeczkę p. n. „Szczizanka”. *J. Bliz.*

Sycyna 1.) w XVI w. *Szicznia*, *Sicznia*, wś i fol., pow. kozienicki, gm. Grabów nad Wisłą, par. Zwolen, cdl. od Kozienic 28 w., ma 85 dm., 761 mk. W 1827 r. było 16 dm., 117 mk. W 1875 r. fol. Sycyna z nomenkl. Leśniczówka rozl. mr. 1241: gr. or. i ogr. mr. 699, łąk mr. 20, past. mr. 1, lasu mr. 478, nieuz. mr. 43; bud. mur. 10, z drzewa 9; płodozm. 5 i 14-pol., las nieurządzony. Była wtedy gorzelnia, cegielnia, smolarnia. Wś S. os. 62, mr. 1227; wś Karolin os. 23, mr. 392. S. leży wprost na pñd. od Zwolenia, w odległ. 6 w. Czarnolas zaś leży w znacznem oddaleniu, około 16 w. na pñ.-wschód od Zwolenia a więc blisko trzy mile od Sycyny. O dwie wiorsty na pñ. od S. leży Sudół, o 1 w. na pñ.-wschód Wola Szelażna, o 3 w. na wschód Barycz, o 2 w. na pñd. Jasieniec. W połowie XV w. S. wś, w par. Zwolen, własność Jana i Henryki Szemków h. Wąż, miała 9 łan. km., z których dziesięcinę snopową i konopną, war-

tości 6 grzyw., dawano prebendzie kobiernickiej; karczma, zagr., folwark płaciły dziesięcinę snopową pleb. w Zwoleniu (Długosz, L. B., I, 362). Podług akt radomskich dziedzicem S. r. 1499 jest Stanisław Klonowski. W 1508 r. część na S. posiada Mikołaj Krogulecki (ob. *Parznice*). Akt działu między braćmi Kochanowskimi (stryjami poety) z r. 1519 przekonywa, iż S. jeszcze nie była w ręku tej rodziny. Piotr Kochanowski, dziedzic połowy Czarnolesia, nabywa w 1527 r. od Dobiesława, dziedzica Garbatki, Rudę i młyn ze stawem między Garbatką a Grodkiem. Możliwy żąd wnoszą, iż siedzi on jeszcze w Czarnolesie; skoro kupuje części położone o kilka wiorst na północ od tej wsi (dziś jest tam młyn Smiełanka i wieś Nowa Wieś), choć ks. Gacki twierdzi, że już r. 1525 jest właścicielem S. W tym czasie Piotr żeni się z Anną, córką Andrzeja Białaczowskiego i zapewne w związku z tem zostaje kupno Sycyny i przeniesienie się do nowej siedziby. W akcie rozgraniczenia Szawłowie i Nasiłowa (wsi klasztoru sieciechowskiego) z Jaroszyńcem i Górą (braci Grotów) występuje jako komornik graniczny powiatu radomskiego „Piotr z Sycyny Kochanowski“. Możemy więc ze znacznym prawdopodobieństwem uważać S. za miejsce urodzenia wielkiego poety który przyszedł tu na świat r. 1530 (data oparta na wskazówce jaką daje wiek poety, oznaczony w napisie grobowym). Ponieważ S. należała do par. w Zwoleniu, tam zostali pochowani rodzice poety i tam im wzniesł on nagrobek. Z działów dokonanych r. 1559 przypada S. na Mikołaja i Jakuba. Dział wsi na dwie połowy przeprowadzili dopiero 1572 r. Mikołaj (autor Rotu i ojciec Piotra, tłumacza Jeruzolimy), żonaty z Katarzyną z Jasieńca (sąsiednia wieś), zmarł 1582. Syn jego Adam przeżył pięciu braci, wystawił kaplicę w Zwoleniu i w niej nagrobki rodzicom i bratu Piotrowi. Zmarł bezdzietny; nagrobek w Zwoleniu wzniesli 1628 r. synowcowie. Skutkiem obdłużenia majątku, trybunał lubelski r. 1698, w obec nie stawienia się na termin, na żądanie wierzycieli, Adama, Franciszka i Jana, synów Piotra Kochanowskiego, uznał iż zrzekają się dziedzictwa i ogłosił konkurs. Wskutek tego S. przeszła na własność Macieja Łajszczewskiego (pasierba Piotra Kochanowskiego, kasztel. radom.) a z kolei należała do Chomętowskich (1731), Wielopolskich (1760), Wierzbowskich (1786), Olechowskiego (1803), Młodzieckiego (1827), Morzkowskich. 2.) S., ws i os., pow. konstantynowski, gm. i par. r. g. Swory, r. l. Huszlew; ws ma 25 dm., 254 mk., 846 mr.; os. 5 dm., 19 mk., 4 mr. Istniał tu w ostatnich latach mały browar piwny. W 1827 r. było 27 dm., 203 mk. *Br. Ch.*

Sycyna al. *Sycynka*, ws, pow. bielski gub. grodzieńskiej par. Biała. W r. 1537 była własnością Jana Rawicza-Witanowskiego, dworzana J. K. M., o czym świadczy prawo wieczyste, zapisane w brzeskim grodzkim sądzie. Około zaś r. 1630 prawem zastawnym dzierży ją Piotr Krzysztofowicz Witanowski, o czym wspomina akt zawarty w r. 1774 w grodzie brzeskim (archiwum rodzinne). Z dokonanej lustracji dymów z r. 1789 okazuje się, że ws S., z dworem Woroncem, dziedzictwo w wdy wileńskiego, była w zastawie u W. Frankowskiego, vice starosty mielnickiego, miała 34 dm. Tamże szlachcic zasłużony księciu p. Nowicki 1 dym. Pleban w S. 1 dym (Akta podskarbi, Nr. 35, str. 11—12). W urzędowym spisie niepodana. *M. R. Wit.*

Sycyńska Wola, ob. *Szelągna Wólka*.

Sycyńskie, jezioro, w pow. obornickim ob. *Sycyn 2.)*.

Sycz 1.) mała rzka, w pow. ihumeńskim, w obrębie gm. Bieliczany; zaczyna się niedaleko folw. Kruszyna, z lasów i błot kniaziowskich, płynie z początku w kierunku wschodnim, potem północnym koło wsi t. naz., o 2 w. poniżej zasila się z lewej strony rzka Szabinka, pod wsią Czerniewiec porusza młyn, dalej nieco przyjmuje rzekę Czapę z lewej strony i płynąc odtąd granicą pow. ihumeńskiego i borysowskiego około 4 w., uchodzi pod wsią Osową do Berezyny z prawej strony. Długa około 12 w., płynie wśród puszczy i moczarów; rybna w czasie rozlewów wiosennych. Na polach nadrzecznych znajdują zabytki z epoki krzemiennej a przy osadzie Zielonce z pr. strony rzki leży kurhan ofiarowy, na przeciwległej stronie cmentarzysko przedchrześcijańskie. 2.) S., błoto lesiste, w pow. bobrujskim, rozciąga się na 1 milę ku płn. od mka Urzecza, w gm. Horki. *A. Jel.*

Sycz, ws nad rzka t. naz., pow. ihumeński, gm. Bieliczany, przy dr. z Kalużyc do Zabaszewicz (w pow. borysowskim), ma 7 osad, 150 mr. włosc.; grunta lekkie, urodzajne, okolica małoлюдna. *A. Jel.*

Syczany, dwór, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 37 w. od Kowna.

Syczawka al. *Aleksandrowka*, *Izmajłówka* al. *Tiszkowka*, sioło, pow. odeski gub. chersońskiej, przy dr. poczt. z Odessy do Nikołajewa, o 39 w. na płn.-wschód od Odessy; ma cerkiew, 180 dm., 1055 mk. Małorusów.

Sycze 1.) sioło i dobra, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Łyszczycy, o 23 w. od Brześcia. 2.) S., ws, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Zbierogi, o 32 w. od Kobrynia. 3.) S., ws, pow. kobryński, w 3 okr. pol., gm. Imienin, o 45 w. od Kobrynia. 4.) S. al. *Syczy*, zaśc., pow. ihumeński, w 1 okr. pol. i par. katol. Uzda, gm. Puków, przy

drożynie z Pukowa do Borkowców, ma 10 osad; grunta szczerkowe, urodzajne, miejscowość dość leśna. 5.) **S.**, wś, pow. nowogródzki, w gm. Snów, przy gośc. z Jaćwieża do Snowia, ma 15 osad; grunta urodzajne, miejscowość bezleśna. *J. Krz.—A. Jel.*

Syczeniki, wś, pow. duchowszczyński gub. smoleńskiej, przy trakcie z Iwaszkowa do Duchowszczyzny.

Syczewka 1.) rzeczka, w pow. wilejskim, dopływa Wiazynki (lewego dopł. Wilii), przepływa pod zaśc. Hajdukówka. 2.) **S.**, rzeczka, w gub. mohylewskiej, prawy dopływ Pokoti (lewego dopł. Soży).

Syczewka, wś, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Kotra, o 17 w. od Prużany.

Syczewka al. *Syczewki*, mto powiat. gub. smoleńskiej, nad rz. Waruzą i rzeką Łośniną (Łośmeń), pod 50°50' płn. szer. a 51°57' wsch. dług. geogr., odl. o 231 w. na płn.-wschód od Smoleńska. W 1871 r. było tu 3 cerkwie (2 murow.), 651 dm. (41 murow.), 4484 mk. (29 katol., 7 jednowierców, 164 rozkolników, 1 protest., 23 żydów, 3 mahom.). Obecnie ludność wzrosła do 4984 dusz. Znajduje się w mieście: 74 sklepów (19 murow.), szpital, szkoła powiat. i miejska, st. poczt., telegr. i dr. żel. rżewo-wiaziemskiej (odl. o 70 w. od Wiaźmy a 46 w. od Rżewa). Własność mta stanowi 405 dzies. ziemi i młyn wodny; dochód miejski w 1869 r. wynosił 4734 rs. Pod względem handlowym **S.** ma dość ważne znaczenie, jako przystań dla płodów rolnych spławianych po rz. Waruzie. Głównymi przedmiotami handlu są: zboże, len, konopie, skóry niewyprawne, tytoń, ryby, mięso, owoce i ogrodowizny, pióra i puch. Rzemieślników w 1871 r. było 375 (136 majstrów), warsztat. zaś 30, produkujących za 12340 rs. Targi latem odbywają się co niedziela, zimą zaś co piątek; jarmarki 9 maja i 8 września. Do 1766 r. **S.** było siółem dworskim, w tym roku otrzymało prawa miejskie i wyznaczone zostało na mto powiat. namiestnictwa a od 1796 r. gub. smoleńskiej.

Syczewski powiat leży w płn.-wschd. części gubernii, graniczy na północ z gub. twerską, na wschód z pow. gżackim, na pld. z wiaziemskim a na zachód z bielskim gub. smoleńskiej, i podług obliczenia Strzelbickiego zajmuje 52°87' mil al. 2558'4 w. kw. Największa przekątnia powiatu wynosi 70 w. na długość, 65 w. na szerokość. Przeważna część powiatu przedstawia równinę płaską, bezleśną; wyjątek stanowi tylko część zachodnia, przez którą przechodzi dział wodny pomiędzy dopływami Dniepru i Waruzy, należącej do dorzecza Wołgi. Dział ten wodny, przedstawiający szereg niewysokich pagórków, przechodzi

z pow. bielskiego i wchodzi do pow. wiaziemskiego. Gleba przeważnie piaszczysto-gliniasta. Prawie cała powierzchnia powiatu należy do dorzecza Wołgi, której jedyną przedstawicielką jest Waruza, przerzynająca powiat w kierunku od południa na północ i przybierająca od praw. brzegu: Gżat (z Żerdką), Kacznię (z Derzą i Sieżą), Lubuszę, Salitę, od lewego zaś: Słuję i Łośmeń. Dniepr stanowi granicę pow. syczewskiego od bielskiego i przybiera od lewego brzegu nieznaczne rzeczki. Jezior niewiele, największe z nich: Sawińskie (1½ w. dług., ½ w. szer.) i Gawryłowskie (4 w. dług., ½ w. szerokie). Pod wsią Dugino znajduje się źródło wody żelazistej. Niewielkie błota spotykają się w dolinach rzek. Lasy zajmują 24% ogólnej przestrzeni. W 1867 r. było w powiecie (bez miasta) 91686 mk. (8 katol., 28 protest., 6431 rozkoln., 3 żydów), zamieszkujących w 869 osadach (43 siółach, 787 wsiach, 39 drobniejszych osadach). Pod względem etnograficznym ludność należy do plemienia wielkoruskiego. W 1871 r. było w powiecie 51 cerkwi (28 murow.) i 1 monaster męzki. Oprócz rolnictwa, mieszkańcy zajmują się obróbką konopi, wyrobem kół, przemysłem leśnym, wyrobem butów wołkowych i wychodzeniem na zarobek do imnych gubernii. Przemysł fabryczny prawie nie istnieje, ograniczał się w 1871 r. wyłącznie na 125 drobnych zakładach, produkujących za ledwo za 14275 rs.

Syczewo 1.) folw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 38 w. od Dżisny, 1 dm., 5 mk. katol. 2.) **S.**, wś, pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Bezdzież, o 69 w. od Kobrynia, na pld.-wschód od Bezdzieży. 3.) **S.**, wś, pow. sieński, gm. Rasna, ma 18 dm., 165 mk. 4.) **S.**, dobra, pow. wieliski, w 2 okr. pok. do spraw włosc., gm. Serteja, w 1863 r. 240 dusz rewiz. 5.) **S.**, ob. *Syczewo*.

Syczkowo, pow. bobrujski, ob. *Paniaszkowicze* 2).

Syczmany, wś, pow. bychowski, posiada kaplicę katol. par. żurowickiej.

Syczówka 1.) wś u źródeł rzki Kublicz, pow. humański, na pograniczu gub. podolskiej, w 1 okr. pol., gm. Oradówka, par. kat. Humań (o 30 w.), przy drodze pocz. z Humania do Hajsyna, ma 225 mk. (15 kat.). Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 1373 prawosł. i 14 katol., 2003 dzies. ziemi. Posiada cerkiew p. wez. św. Jana Chrzc., drewnianą, wzniesioną w 1770 r. i uposażoną 44 dzies. Należała do klucza teplickiego dóbr tulczyńskich Szczęsnego Potockiego, odprzedana Opoczyńskiemu Hipolitowi. W 1888 r. od Karola i Ludwika Opoczyńskich nabył Tereszenko 1800 dzies., po 180 rs. za dziesięcinę

(Kraj, 1889 r., Nr. 9). 2.) **S.**, sloboda, przedmieście mta Krzemieńca. 3.) **S. al. Trościanica** (*Trostjanica*), ws nad rzką Trościanicą, w pobliżu ujścia jej do Irszy, pow. radomyski, w 3 okr. pol., gm. Malin, par. praw. Janówka (o 12 w.), odl. o 40 w. od Radomyśla, ma 29 mk. (podług Pochilewicza 40 mk.). Własność Wielhorskiego. 4.) **S. al. Rudnia Syczowska**, ws nad rzką Trościanicą, pow. radomyski, w 3 okr. pol., gm. Malin, par. praw. Janówka, o 40 w. od Radomyśla, ma 91 mk. Podług Pochilewicza (wyd. 1887 r.) jest tu 150 mk.; włościanie, w liczbie 14 dusz rewiz., uwłaszczeni zostali na 115 dzies., za spłatą po 41 p. 60 kop. rocznie. Własność większa (Wład. Wielhorskiego) wynosi 39 dzies. ziemi uprawn. i 1028 lasów. 5.) **S.**, ws nad rzką Żydek (Żydok), pow. radomyski, w 5 okr. pol., gm. Hornostajpol, par. praw. Złodijówka (o 3 w.), o 123 w. od Radomyśla, ma 272 mk. Włościanie uwłaszczeni zostali na 373 dzies., ze spłatą roczną po 107 rs. 70 kop.; własność większa wynosi: 88 dzies. ziemi uprawn., 823 lasów, 891 nieuz. Własność dawniej Iskrów, obecnie Łukomskich. W pobliżu wsi, nad rzeczą, znajduje się wyniosłość, zwana Wojskąwą górą. *J. Krz*

Syczucha al. Syczewo, fol., pow. słucki, należy do ordynacyi nieświeskiej. *A. Jel.*

Syczyki, ws i dobra, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Lyszczyce, o 24 w. od Brześcia, w pobliżu Wołczyna, własność niegdyś wojskiego Kłokockiego.

Syczyki, st. dr. żel. moskiewsko-brzeskiej, w gub. smoleńskiej, pomiędzy st. Uwarówka (o 15 w.) a Batuszkowo (także o 15 w.), odl. o 145 w. od Moskwy a 879 w. od Brześcia.

Syczyn, fol., ws i kolonia, pow. chełmski, gm. i par. Olechowiec, odl. 28 w. od Chełma, posiada cerkiew par. drewnianą. Na obszarze wsi wśród bagien i mokrych łąk dwa jeziora: jedno 12 mr., drugie 8 mr. Leżą one na działach wodnym Wieprza i Bugu. Uherka prowadzi wody do Bugu a Świnka do Wieprza. W 1827 r. było 68 dm., 647 mk. W 1888 r. fol. Syczyn rozl. mr. 756; gr. or. i ogr. mr. 430, łąk mr. 112, pastw. mr. 2, lasu mr. 200, nieuz. mr. 12; bud. z drzewa 11; płodozm. 8-pol., las nieurządzony, pokłady torfu. W skład dóbr wchodziły poprzednio: ws S. os. 93, mr. 762; ws Ludwinów al. Stawek os. 7, mr. 54; ws Bachus os. 24, mr. 206; os. Bekesza os. 1, mr. 10. Z obszaru folwarcznego wydzielono 12 kolonii, należących do częściowych nabywców. Kolonie te mają od 20 do 106 mr. obszaru. Cerkiew paraf. erygował r. 1758 hełman polny kor. Wacław Rzewuski. *Br. Ch.*

Syczyn al. Syczeń, Sycyn, uroczysko na

gruntach wsi Różyn, w pow. kowelskim, od strony wsi Turowicze.

Syczynieta al. Syczyniety, ws włośc., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Dubotówka, okr. wiejski Syczynieta, o 6 w. od gminy, 92 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Żodziszki. W skład okr. wiejskiego wchodzi mko Żodziszki, wsi: Andrzejowce 1 i 2, Bujance, Owieczki, Poniżany i Syczynieta, oraz zaśc. Borowy i Kapacze, w ogóle 287 dusz rewiz. włośc. skarbowych i 14 osadników w. ross. *J. Krz.*

Sydałin, fol. na prawym brz. Świsłoczy, pow. miński, w pobliżu tr. poczt. miński-ihumieńskiego, w 1 okr. pol. mińskim, gm. Sienica, par. katol. Koroliszcze, o 12 w. od Mińska, około 25 włók; grunta szczerkowoglinkowate, urodzajne, łąki nad Świsłoczą wyborne, dwukośne. W końcu XVIII w. S. należał do Wojdziejewiczów; przez wiano Felicyi Wojdziejewiczówny przeszedł do Rudolfa Hruszwickiego, dziś syna ich Michała, mającego rezydencję w Wyhoniczach, o 5 mil za Mińskiem. Z powodu bliskości od Mińska, a tem samem łatwości zbytu produktów gospodarstwa, folwark przynosi znaczne dochody. *A. Jel.*

Syddden, pow. olecki, ob. Żydy.

Sydłarowo, jezioro we wsi Ginki, w pow. wileńskim.

Sydół, w XVI w. *Szudol*, ws i kol., pow. kozienicki, gm. Grabów nad Wisłą, par. Zwoleń, odl. od Kozienic 32 w.; ws ma 41 dm., 267 mk., 680 mr. włośc. i 1 mr. dwor.; kol. ma 171 mr. włośc. W 1827 r. było 15 dm., 117 mk. Akt działu braci Kochanowskich z r. 1559 powiada: „Poczynając od ściany dóbr królewskich miasteczka Zwoleń, od miejsca zwanego Szudół, idą znaki gościńcem starym, prowadzącym ze wsi Sicznia do miasteczka Barycz, przez pola mianowane Szudół do boru“ (Ks. Gacki, O rodzinie Kochan., 35). Widocznie więc było to pole należące do dóbr królewskich Zwoleń. Zapewne dopiero w XVIII w. powstała tu wieś. *Br. Ch.*

Sydotówka, także *Sudyłówka, Burkacz, Nieboczka*, rzeczka, wypływa z błot pod Rzysszczowem, w pow. włodzimierskim, wchodzi do Galicyi, przerzyna pow. kamionecki i brodzki i wchodzi znowu na obszar pow. włodzimierskiego, gdzie powyżej Beresteczka uchodzi do Styru. Por. *Baryłów, Kulików, Stojanów i Sudyłówka*.

Sydonówka, grupa domów i fol. w Gajach Smoleńskich, pow. brodzki.

Sydorowicze, ws, pow. radomyski, ob. *Sydorowicze*. W 1570 r. należały do Olizarów. Por. *Korosteszów* (t. IV, 417).

Sydorówka, wś, pow. kaniowski, ob. *Sydorówka*.

Sydory, ob. *Sydory*.

Sydory 1.) część Wiszenki Wielkiej, pow. gródecki. 2.) **S.**, grupa domów w Juśkowicach, pow. złoczowski.

Sydorycha, fut. pod Chmielnikiem, pow. lityński, w 5 okr. pol. Ulanów, gm. i paraf. Chmielnik, przy tr. pocz. z Chmielnika do Ulanowa. W 1868 r. było tu 65 dm.

Sydów, pow. gdański, ob. *Grabiny*.

Sydzina, ob. *Sydzina*.

Sydziny, r. 1259 *Sydzina*, w XVI w. *Sydzyna Mała* i *Duża*, wś, pow. stopnicki, gm. Łubnice, par. Beszowa. W 1827 r. 1-a część miała 11 dm., 84 mk.; 2-a część 4 dm., 53 mk. Bolesław, ks. krakowski, nadając klasztorowi w Skale r. 1259 wś Sułkowice, do której rościł pewne pretensje „comes“ Warcisław, dał mu za zrzeczenie się tych praw Sydzinę (Kod. Mał., I, 65). Drobną tą osadą pominięta została przez Długosza w opisie parafii Beszowa. Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 we wsi **S.**, w par. Baszowa, Czyżowska miała 4 osad., 1 łan.; Stanisław Świchtowski Kula 1 zagr. (Pawłowski, Mał., 226).

Sygatka, w XV w. *Schiganthka*, wś, os. leśn. i obręb leśny nad rz. Wiercicą, pow. częstochowski, gm. Staropole, par. Przyrów; wś ma 29 dm., 196 mk., 479 mr.; os. leśn. 1 dm., 4 mk., 1594 mr. lasu (w tem 15 mr. roli); obręb leśny stanowi część leśnictwa rząd. Gidle. W 1827 r. było 13 dm., 127 mk. W połowie XV w. **S.**, wś królewska w par. Podlesie (pow. włoszczowski), miała łany km., z których dziesięcinę płacono biskupom (Długosz, L. B., II, 213). Według reg. pob. pow. lelowskiego z r. 1581 wś Sygatka, w par. Podlesie, należąca do zamku olsztyńskiego, miała 8 zagr. bez roli (Pawł., Małop., 72). *Br. Ch.*

Sygielki, wś nad łąką Sanu, pow. biłgorajski, gm. i par. Krzeszów. Leży na pld.-wschód od Krzeszowa (odl. 6 w.), o 3 w. od Sanu, na skraju wyniosłego brzegu doliny rzecznej, nad łąką (jeziorem), utworzoną przez wody spływające z wyżyny, ma 25 osad. Łączy się z przyległą wsią Bystre (od pñ.) i z Łazowem (od pld.). *Br. Ch.*

Sygneczów, wś, pow. wielicki, w okolicy pagórkowatej, na praw. brzegu Wilgi, o 6·5 klm. na pld.-wschód od Wieliczki, ma 36 dm. i 233 mk., 227 rzym.-kat. (par. w Wieliczce), 6 izrael. Pos. większa (Bolesł. Włodka) składa się z folw., karczmy i 159 mr. (130 mr. roli, 17 mr. łąk, 1 mr. ogr., 8 mr. past., 3 mocz. i nieuż.); pos. mn. ma 117 mr. roli, 21 mr. łąk i ogr., 30 mr. past. i 2 mr. lasu. Spisy pobor. z XVI w. nie wykazują tej osady. Graniczy na pñ. z Soboniowicami, na

wsch. z Sierczą i Wolica, na pld. z Podstolicami a na zach. z Gołkowicami. *Mac.*

Sygniówka al. *Signiówka*, wś, pow. lwowski, 7 klm. na pld.-zach. od Lwowa (sąd i urz. pocz.). Na pñ. leży Białohorszcze, na pñ.-wschód Lwów, na wschód Kulparków (część I), na pld. Skniłówek i Skniłów, na zach. Zimnawódka. Wody spływają do pot. Białohorskiego. Przez wieś idzie gościniec lwowsko-gródecki i biegnie tor kolejowy. Jedną część wsi zwie się Sygniówką Małą. Włas. więk. ma roli or. 92, łąk i ogr. 16, past. 5 mr.; wł. mn. roli or. 465, łąk i ogr. 60, past. 9 mr. W r. 1880 było 77 dm., 496 mk. w gm., 5 dm., 44 mk. na obsz. dwor. (437 rzym.-kat., 37 gr.-kat., 50 izr., 16 innych wyz.; 124 Polaków, 23 Rusinów, 384 Niemców, 5 innej narod.). Par. rzym.-kat. w Zimnawodzie, gr.-kat. w Kulparkowie. We wsi jest kościół postawiony w r. 1850. Wieś zamieszkują przeważnie koloniści niemieccy. *Lu. Dz.*

Sygulina, potok, w pow. nowotarskim, wypływa ze stoków szczytu Groniek (1005 mt.), w pasmie Gorców, na granicy gm. Maniowy, i na obszarze przyległej wsi Mizerna uchodzi z praw. brz. do pot. Mizerny (lew. dopł. Dunajca).

Syhla, -potok, praw. dopł. Hoczewki, w pow. liskim.

Syhleński, potok, w pow. kossowskim, ob. *Kosmacz*.

Syhlenyja, szczyt górski na obszarze gm. Kosmacz, w pow. kossowskim. Wzn. 860 mt. Ob. *Ruszor*.

Syhloja, szczyt górski, w Karpatach bukowińskich, na pñ. granicy pow. radowieckiego. Wzn. 1225 mt.

Syhlos, szczyt górski, w pow. dolińskim, ob. *Lipowica*.

Syhla al. *Sychla*, al. *Sechla* 1.) wzgórze, w pow. dolniskim, w gm. Cisów, wzn. 650 mt. Z pod niego wypływa pot. Janków, dopł. Sukiela. 2.) **S. Czarna**, szczyt górski na obszarze pow. dolińskiego, na lew. brz. Mizunki, między pot. Sobolem a Hłybokim. Wzn. 1287 mt. W pobliżu źródła pot. Sychla. 3.) **S.**, las jodłowy na obszarze wsi Przysłup, w pow. turczańskim. 4.) **S.**, wzgórze, w pow. kałuskim, na obszarze gm. Kadobna, nad pot. Kropiwnikiem.

Syhla, szczyt górski na obszarze gm. Litmanowa, w pow. popradzkim (hr. spiskie), nad pot. Lipnikiem. Wzn. 927 mt.

Syhla 1.) al. *Sychla* al. *Sechly*, potok, powstaje na stokach lesistych Magóry (al. Lisaka), wzn. 1365 mt., na granicy gmin Brzazy i Kalnej, płynie przez obszar Libochory (pow. stryjski) i w obrębie Tuchli wpada do Oporu z praw. brzegu. Na praw. brzegu góra Melnyczne (wzn. 1071 mt.). W pobliżu źródeł

szczyt Czarna Sychła (wzn. 1287 mt.). Por. *Bahńska Rostoka i Daszkowiec*. 2.) **S.**, ob. *Sy-kłowaty*.

Sychła-Hreben, grzbiet górski na obszarze pow. turezańskiego, w dorzeczu pot. Gniła al. Hnyła (lew. dopł. Stryja), wzdłuż pot. Sykłowego (dopł. Gniły).

Sychła 1.) leśniczówka w Krasnej, pow. kałuskim. 2.) **S.**, część Dzwiniacza Górnego w pow. turezańskim.

Sychłowate, część Butli, pow. turezański.

Sychłowaty al. *Sychłowaty* al. *Sychły*, potok, w pow. dolińskim, lewy dopł. pot. Łużanki (lew. dopł. Świcy).

Sychły, potok w pow. dolińskim, prawy dopływ Czeczwy.

Sychły al. *Sychły*, część Gałówki, pow. staromiejski.

Synhajówka al. *Synhajówka*, wś, pow. zwiniogrodzki, ob. *Sinhajówka*.

Syhtowal (ob. *Butla*), mylnie, zaś *Sychłowate*.

Sykorzyn, ob. *Sikorzyn*.

Syksów, w hr. spiskim, ob. *Letanowce* (t. V, 181).

Sykuła al. *Sykuły*, fol., pow. wrocławski, gm. Piaski, par. Kruszyn, odl. 13 w. od Włocławka, ma 98 mk. W 1827 r. było 3 dm., 45 mk. Do końca XVIII w. była własnością probostwa w Kruszynie. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 295: gr. orn. i ogr. mr. 267, łąk mr. 16, past. mr. 2, nieuż. mr. 10; bud. mur. 6, z drzewa 6; płodozm. 13-pol., pokłady torfu.

Sykuła, jezioro, w pow. mogiłęckim, o 9 klm. na pld.-wschód od Rogowa, pod Orlą Górą, w pld.-zach. części lasów ryszewskich, 1,2 klm. dług., 0,3 klm. szer., odpływa z Piszczkiem do jez. Łęgi, z którego wychodzi Wełna, dopł. Warty. *E. Cal.*

Sylamy, pow. przasnyski, ob. *Kawieczyno-S.*

Sylasy Lipno, wś, pow. łomżyński, gm. Kosaki, par. Rutki. W 1827 r. było 9 dm., 56 mk.

Sylifona, mylnie (ob. *Moleczadź*, t. VI, 642), właściwie *Seliwonki* (ob.); leży na lewym brzu. Moleczadzi, przy ujściu do niej bezim. ruczaju.

Sylwestrowo, wś, pow. siebieski, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. Czernieja, w 1863 r. 22 dusz rewiz.

Sylwa, st. dr. żel. uralskiej, w gub. permskiej, pomiędzy st. Lady (o 11 w.) a Wależnaja (o 13 w.), odl. o 45 w. od Permu a 424 w. od Ekaterynburga.

Sylwanowce, wś nad Niemnem, pow. augustowski, gm. Balla Wielka, par. Hoża Sylwanowce, odl. od Augustowa 55 w., leży na samej granicy od gub. grodzieńskiej, ma 27 dm., 211 mk. W 1827 r. było 21 dm., 124 mk. Por. *Hoża Sylwanowce*.

Sylwanowo, zaśc. szl., pow. trocki, w 4 okr. pol., o 48 w. od Trok, 2 dm., 16 mk. kat.

Sylwerówka, fol. pod Kimirzem, w Uszkowicach, pow. przemysłański.

Sylweryanów al. *Zaracza*, fol., pow. nowoaleksandrowski, attynencya Dryświat, Łopacińskich, od których przeszedł do Aleksandrowiczów; dziś własność Eugeniusza Engelharda, ma 295 dzies. ziemi dwor. *A. K. Ł.*

Sylwerynów, wś włośc., pow. opoczyński, gm. Topolice, par. Żarnów, odl. od Opoczna 18 w., ma 20 dm., 129 mk., 235 mr.

Sylwestrowo, fol. nad rz. Oszmianką, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Sylwestrowo, o 4 w. od Oszmiany, 1 dm., 10 mk. katol.; w 1865 r. własność Nowosielskich. W skład okręgu wiejskiego wchodzi wsi: Bupie, Carska Aleksandrowka, Chorażyski 1 i 2, Daukszyski, Kałtupiówka, Nowa Słoboda, Tolminowo i Zagórnik, oraz zaśc. Miadziny i Soly, w ogóle 188 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych, 58 włościan skarbowych i 13 osadników w. ross.

Sylwestry, wś i dwór skarbowy, pow. rossieński, gm. Łabardzie, par. Ławkowo, o 64 i 65 w. od Rossień. Do dworu należy 82 dzies.

Sylwestryn, łotew. *Silwastrowa*, wś, pow. rzeżycki, w 4 okr. pok. do spraw włośc., gm. i par. Kownata; w 1866 r. własność Ignacego Karpińskiego, poprzednio należała do dóbr Tulenmujza.

Sylwiszki, wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Kronie, należała do dóbr Kowale (ob.). W spisie urzęd. niepodana.

Sylgudyszki, fol. i dobra, między jez. Ejziata i Ławmiesta, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski Sylgudyszki, o 32 w. od Święcian, ma 1 dm., 25 mk. katol.; własność Jałowieckich. Piękny ogród owocowy, gleba błotnista, płodozmian 9-polowy. W skład okr. wiejskiego wchodzi wsi: Antokol, Antołomieście, Krzywosiele 1 i 2, Płauciszki, Trynkuny oraz zaśc. Bindrowo, Pokiewenis, Powiażyńcie, Worniszki i Wilkokalnis, w ogóle 159 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych. *J. Krz.*

Sytki, pow. miński, ob. *Mędryki*.

Sytowniki, dobra, pow. rzeżycki, w 2 okr. pok. do spraw włośc., gm. Berzygal, w 1863 r. 74 dusz rewiz.

Sytowyszki al. *Sołowyszki*, łotew. *Solu Wyszkas*, dobra, pow. dyneburski, w 4 okr. pok. do spraw włośc., gm. i par. Wyszki, w 1863 r. 161 dusz rewiz.; własność Mohłów.

Symaki, wś, pow. władysławowski, gm. Gryszakabuda, par. Pilwiszki, odl. od Władysławowa 20 w., ma 5 dm., 38 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo.

Symaniszki, wś, pow. rossieński, gm. Szydłowo, o 34 w. od Rossień.

Symanowicze, wś, pow. kobryński, w 4

okr. pol., gm. Braszewicze, o 59 w. od Kobrynia.

Symbirsk, mto główne gub. sybirskiej, pod 54°19' płn. szer. a 66°4' wschd. dług. geogr., nad rz. Wołgą, przy ujściu do niej Świagi ze Symbirka, odl. o 1455 w. na płd.-wschód od Petersburga a 781 w. od Moskwy. W 1868 r. było tu 17 cerkwi (1 drewn.), 2 monaster (męzki i żeński), 2 kaplice, cerkiew jednowierców, kościół katol. murow., kość. ewang. murowany, synagoga (drewn.), meczet (murow.), 2903 dm. (206 murow.), 24607 mk. (obecnie 39047 mk.), w tej liczbie 158 katol., 194 ewang., 184 jednowierców, 100 rozkolników, 418 żydów, 364 mahomet. Znajduje się tu: dwór gościnny murowany, 1037 sklepów (241 murow.), teatr drewniany, 47 ulic, 21 poprzecznic, 7 placów, kilka skwerów, 2 ogrody publiczne, gimnazjum męzkie z pensjonatem, gimn. żeńskie, dom sierot, 4 szkoły ludowe męzkie i 13 mieszanych, seminarium duchowne (w 1867 r. do wszystkich tych zakładów uczęszczało 966 chłopców i 284 dziewcząt). Z zakładów dobroczynnych znajduje się szpital miejski na 140 łóżek, szpital Aleksandrowski na 60 łóżek, domy przytułku dla mężczyzn i kobiet, zakład dla obłąkanych, dom poprawy i pracy. W mieście założona została w 1830 r. biblioteka publiczna imienia Karamzina (pomnik którego wzniesiony został na jednym z placów miejskich), licząca w 1867 r. 5667 dzieł w 12217 tomach. Oprócz filii banku państwa, istnieje od 1863 r. bank miejski. Tutejszy kościół katolicki powstał po 1831 r. Parafia ma około 1000 wiernych, z czego w samym Symbirsku do 300, reszta po kilku, kilkunastu lub kilkudziesięciu przebywa w gubernii: w Ałatyrsku, Ardatowie, Bnińsku, Karsunie, Kurmyszu, Sengileju, Syzranii, Samarze (mto gubern.), oraz w miastach gub. samarskiej: Bugulmińsku, Bugurusłaniu, Buzułuku, Nikolsku, Nowouziemsku, Stawropolu, Sergijewsku. Parafia ma 3730 mil kw. obszaru. Proboszczem od 1872 r. był ks. Tomasz Suchocki z Wilna. Własność mta stanowi 19942 dzies.; dochód w 1868 r. wynosił 97309 rs.; nadto mto posiadało 62113 rs. kapitału. Główne zajęcie mieszkańców stanowi: sadownictwo (do 300 sadów), ogrodnictwo (około 150 ogrodów warzywnych) i rybołówstwo (roczny połów około 5000 pudów). Nadto mieszkańcy slobód podmiejskich (Czasownia, Kanawka, Korolewka i Konnaia) zajmują się rolnictwem. Przemysł rękodzielniczy zadowalnia potrzeby miejscowe. W 1868 r. było w ogóle 2085 rzemieślników (575 majstrów, 1008 robotników i 502 uczniów). Przemysł fabryczny dość ograniczony, w 1868 r. reprezentowany był przez 29 fabryk, produkujących za 115229 rs. Handel dość ożywiony.

Na tutejszej przystani w 1868 r. naładowano 1144779 pudów, wartości 715414 rs., wyładowano zaś 270440 pud., wartości 154053 rs. Główny jarmark odbywa się w 1 i 2 tygodniu w. postu, na który w 1869 r. przywieziono towarów na 6440000 rs., sprzedano zaś za 4378000 rs.; pomniejsze zaś: 8 lipca i 29 sierpnia. Targi odbywają się co niedziela, środa i piątek. S. założony został w 1648 r. z polecenia cara Aleksego Michałowicza, i początkowo stanowił punkt wychodny linii obronnej, mającej za zadanie połączyć Wołgę z linią obronną tambowską. W 1670 r. S. oblegany był przez Stenkę Razina, w następnym zaś roku przez Fedka Szełudjaka, którego odparł jednak wojewoda Szeremetiew. Podczas buntu Pugaczewa S. pozostał wiernym tronowi. Od 1708 r. włączony do gub. kazańskiej, od 1717 r. do astrachańskiej, w 1722 r. powrócił do gub. kazańskiej i od 1780 r. został głównym miastem namiestnictwa, zmniejszonego w 1796 r. na gub. saratowską. Pożar w 1864 r. (od 13 do 21 sierpnia) zniszczył 1/4 miasta. Padło wówczas ofiarą ognia: 12 cerkwi, monaster Spaski, 30 gmachów rządowych i publicznych, 1480 dm. mieszczan, dwór gościnny.

Symbirski powiat leży we wschodniej części gubernii i podług Strjelbickiego zajmuje 124·75 mil al. 6036·2 w. kw. Powierzchnia powiatu, położonego na prawym brzegu Wołgi, do prawego brzegu rz. Świagi pokryta jest dość wyniosłymi wzgórzami. Część położona na lewym brzegu rz. Świagi przedstawia równinę, poprzeryzaną wzgórzami i jeziorami. Część północna należy do formacji jurajskiej, płd.-zachod. do formacji kredowej; oba wybrzeża rz. Świagi przedstawiają osady trzeciorzędne formacji pliocenicznej. W połudn. części pow. występują osady trzeciorzędne formacji eocenicznej. Z bogactw kopalnych znajduje się: piaskowiec, kreda i in. Glebę stanowi przeważnie czarnoziem gliniasto-piaszczysty. Głównymi rzekami powiatu są: Wołga, przepływająca granicą powiatu, i Świaga; dalej Seldja, Birjucz, Tagaj, Taszła, Tuszna, Czarny Ureń i in. Wszystkie te rzeki poruszają wiele młynów. Jeziora spotykają się tylko w dolinach rzeki; błot niewiele i te wysychają podczas lata. Lasy zajmują do 140,000 dzies., czyli 1/4 ogólnej przestrzeni; najbardziej lesistemi są części płn.-wschd., wschd. i płd.-zach., natomiast płn.-zach. i środkowa są prawie bezleśne. W 1867 r. było w powiecie (bez mta) 136530 mk. (6 katol., 294 rozkolników, 2 protest., 9 żydów, 12087 mahom.), zamieszkałych w 200 osadach (3 slobody, 65 siół, 12 siółek, 120 wsi). W powiecie znajdowało się 68 cerkwi (32 murow.) i 20 meczetów (drewn.). Pod względem etno-

graficznym, oprócz Wielkorusów, było do 5·5% Mordwinów, 7·2% Czuwaszów i 9·2% Tatarów. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo; hodowla bydła słabo rozwinięta. W niektórych wsiach zajmują się sadownictwem, ogrodnictwem i rybołówstwem. Przemysł fabryczny dość znaczny, reprezentowany był w 1868 r. przez 160 fabryk, produkujących za 839037 rs. (7 fabryk sukna produkowało za 629500 rs.).

Sybirskaja gubernia leży na prawym brzegu rz. Wołgi i podług Strjelbickiego zajmuje 898·5 mil al. 43474·9 w. kw. Powierzchnia gubernii pochyla się w dwóch zupełnie przeciwnych kierunkach: pobrzeże Wołgi pochyla się od północy ku południowi, pozostała zaś część gubernii, oddzielona od Wołgi pasmem gór, od południa ku północy. Biegowi Wołgi towarzyszy pasmo wzgórz, wychodzące z gub. kazańskiej, rzadko tylko odstępujące na dalszą odległość od brzegu rzeki i przechodzące do gub. saratowskiej. Od pasma tego, na granicy pow. sengilejewskiego i syzrańskiego, oddziela się grzbięt, zwany Samarska Łuka, przechodzący do środkowej części gubernii. Od tego pasma oddzielają się gałęzie wzgórz na płn. i pld. Gałęź północna, zwana Białe góry, idzie wzdłuż biegu rz. Świegi i pod Sybirskiem łączy się z pasmem wzgórz nadwołżańskich. Gałęź południowa z biegiem Sury uchodzi w granice gub. saratowskiej i penzeńskiej. Część gubernii leżąca za rz. Surą (pow. ardatowski, połowa pow. kurmyskiego i ałatyńskiego i część pow. karsuńskiego) przedstawia równinę falistą, poprzerzynaną licznymi rzekami i dolinami. Pod względem geognostycznym gub. sybirskaja przedstawia wielką różnorodność, poczynając od najnowszych osadów aż do formacji węglowej. W północnej części gubernii, pogranicznej z kazańską, przeważa trias; część wschodnią, ograniczoną pr. brzegiem Wołgi, zalega formacja węglowa i kredowa, poprzerzynana w wielu miejscach osadami formacji trzeciorzędnej; w części zachodniej rozpowszechniona jest formacja kredowa, nad którą rozpościerają się osady formacji eocenicnej. Pod względem hydrograficznym cała powierzchnia gubernii należy do dorzecza Wołgi i jej dopływów, najważniejsze z których Sura i Świaga uchodzą po za granicami gubernii. Wołga wkracza w granice gubernii od północy i na przestrzeni 450 w. rozgranicza ją od gub. kazańskiej i sybirskiej. Oprócz Sury i Świagi z dopływów Wołgi ważniejsze: Usa i Syzrań. Jeziora i błota, w ogóle nieznaczne, spotykają się tylko w dolinach rzek. Lasy zajmują do 1651000 dzies., t. j. 37·5% ogólnej przestrzeni. Nie są one równomiernie rozłożone; najbardziej leśną jest część północna gubernii, wiele miejsc

natomiast jest zupełnie огоłoconych z lasów. Klimat dość umiarkowany, chociaż znacznie surowszy od klimatu gubernii leżących pod tym samym równoleżnikiem bardziej na zachód; temperatura roczna wynosi $+3^{\circ}\text{R}$.; znaczna jest różnica pomiędzy temperaturą lata (upały do $+37^{\circ}$) i zimy (mrozy niekiedy do -35°). W 1867 r. było w gubernii 1192510 mk., w tej liczbie 70198 mk. w miastach. Oprócz prawosławnych było: 322 katol., 282 protest., 957 jednowierców, 8701 rozkoleńców, 505 żydów, 96533 mahomet. i 78 poganów. Pod względem etnograficznym przeważną część ludności stanowią Wielkorusy (69·17%), dalej idą Mordwini (13·24), Czuwasze (9·27) i Tatarzy (8·32%). Pod względem administracyjnym gubernia rozdzielona jest na 8 powiatów: sybirski, ałatyński, ardatowski, bniński, karsuński, kurmyski (najmniejszy, mający 8·7% ogólnej przestrzeni), sengilejewski, syzrański (największy, zajmujący 18·4% ogólnej przestrzeni). W 1859 r. ludność zamieszkiwała w 1626 osadach (8 miast, 1 osada, 6 przygródków, 7 slobód, 488 siół, 117 siótek, 965 wsi i 34 drobniejszych osad). Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo, płody którego nie tylko zaspakajają miejscowe potrzeby ale także stanowią po części przedmiot zbytu, po części zaś są przetwarzane w gorzelniach. Głównie sieją żyto, pszenicę w niektórych tylko powiatach, owies i tatarkę najwięcej w północnej części gubernii; nadto sadzą kartofle oraz sieją len i konopie. Sadownictwo kwitnie na brzegach Wołgi. Hodowla bydła nieznaczna, głównie z powodu braku łąk. Rybołówstwo kwitnie w niektórych okolicach nad Wołgą i Surą, pszczelnictwo zaś pomiędzy Mordwinami. Z powodu bogactwa lasów rozwinięty jest przemysł leśny. Przemysłowi rękodzielniczemu poświęcało się w 1868 r. w miastach gubernii 4691 ludzi (1877 majstrów, 1997 robotników i 817 uczniów), w tej liczbie 2085 w Sybirsku i 1530 w Syzranii. Przemysł fabryczny, powiększający się z każdym rokiem, reprezentowany był w r. 1868 przez 1953 fabryk, zatrudniających 15768 robotników i produkujących za 5256876 rs. Najbardziej przemysłowymi były powiaty: karsuński, mający 457 fabryk, z produkcją 1438217 rs. i sengilejewski, 97 fabryk, produkujących za 1242138 rs., w których rozwinięty jest przemysł sukienniczy. Pod względem naukowym w 1867 r. było w gubernii 561 zakładów, do których uczęszczało 10693 dzieci (10693 chłopców i 2697 dziewcząt). Pod względem historycznym dzisiejsza gub. sybirskaja zamieszkała była niegdyś przez ludy plemienia mordwińskiego (Burtasy, Bułgarzy i Erzianie); w XIII w. pojawili się tu Tatarzy; przed

końcem XVI w. rozpoczyna się kolonizacja wielkoruska, która w ciągu XVII w. rozszerzyła się i utrwaliła. W 1708 roku miasta tu-tejsze włączone zostały do gub. kazańskiej, następnie część przeszła do gub. astrachańskiej, część zaś do niżegorodzkiej, od 1780 r. utworzone zostało namiestnictwo sibirskie, zamienione w 1797 r. na gubernię, która w 1850 r. otrzymała obecną organizację. *J. Krz.*

Symferopol, mto główne gub. tauryckiej, w dolinie zbudowane, nad rzką Salhirą, wysychającą częstokroć podczas lata, i przy linii drogi żel. łożowo-sewastopolskiej, pod 44° 57' pñ. szer. i 51° 46' wsch. dłg. geogr., otoczone od pñd.-wschodu wyniosłemi górami, pomiędzy którymi panuje Czatyrdach. W 1870 r. 1894 dm. (1654 mur.), 17129 mk. (obecnie 36503 mk.), w tej liczbie 9743 prawosł., 1412 innych wyznań chrześc., 4047 żydów i karaimów, 1926 mahom. Posiada 15 cerkwi, kościół kat. mur., kościół ormiańsko-gregor., kościół ormiań.-katol., kościół ewang., synagogę i meczet, 12 zakładów naukowych (gimnazjum z oddziałem mierniczo-taksatorskim, szkoły: powiatową, parafialną duchowną, 2 żydowskie, 5 prywatnych), szpital gubernialny z przytułkiem i oddziałem dla obłąkanych, szpital żydowski, kilka ochron, st. poczt., telegr. i dr. żel. Par. kat. obejmuje pow. jałcki i perekopski, ma 2600 wiernych (1800 Polaków); kościół paraf. 1840 r. kosztem parafian wystawiony. Stacya S. drogi żelaznej łożowo-sewastopolskiej, pomiędzy st. Sarabuz (o 19 w.) a Alma (o 17 w.), odległa jest o 497 w. od st. Łozowaja a 72 w. od Sewastopola. Przemysł i handel mało rozwinięte, ograniczają się na zaspokojeniu potrzeb miejscowych. W 1866 r. przy ogólnej ludności 16557 dusz, było 1522 rzemieślników (193 krawców, 147 krawcowych i szwaczek, 250 szweców, 142 kowali, 101 stolarzy). W t. r. było w mieście 19 zakładów przemysłowych, w tej liczbie 11 mydlarni i fabryk świec, z produkcją na 12000 rs. i 5 fabryk tabaczych, produkujących za 50000 rs. Mieszkańcy zajmują się nadto ogrodnictwem, sadownictwem i uprawą wina. Miejscowość dzisiejszego S. oddawna jest znana historycznie, choć pod innym nazwiskiem. Na pñd.-wschód, przy drodze do Ałuszt, przylega do miasta uroczysko zwane Kermenczyk (t. j. forteczka), ze śladami budowli, będących pozostałościami twierdzy Neapol, wzniesionej przez króla tauryckiego Skilura na 100 lat przeszło przed erą chrześc. i istniejącej do końca III w. po Chr. Za czasów chanatu krymskiego znajdowała się tu osada tatarska Akmeczet (biały meczet), która w XVII w. stała się rezydencją głównodowodzącego wojskami tatarskimi, t. zw. Kałgi sułtana, wskutek cze-

go otrzymała nazwę Sułtan-seraj (dworzec sułtana). W 1786 r. zajęta i spalona przez wojska ruskie, przyłączona została w 1783 r. wraz z całym półwyspem krymskim do Rosyi, w 1784 r. otrzymała obecną nazwę i została mtem obwodowem obw. tauryckiego, od 1797 r. mto powiatowe, w 1802 r. zostało mtem głównem gub. tauryckiej.

Symferopolski powiat obejmuje środkową część półwyspu krymskiego, graniczy od pñd. z pow. eupatoryjskim, od pñn. z teodozyjskim, od wsch. z jałckim, od zach. dotyka morza Czarnego. Podług wymiarów Strjelbickiego ma 92° 42' mil al. 4472·4 wiorst kw. Północna część powierzchni ma charakter stepowy, południowa zajęta jest przez stoki pasma gór krymskich. Gleba części stepowej, zajmującej 1/3 ogólnej przestrzeni, jest gliniasto-słona, prawie zupełnie pozbawiona czarnoziemu i bezwodna. Pozostała część (2/3 przestrzeni) jest górzystą. W części zachodniej stoki gór poprzedzielane są dolinami, którymi przepływają rzeki przymorskie: Czarna, Belbek, Kacza, Alma i Bułhanak; w górach wschodniej części bierze początek rz. Salhir, uchodząca do Siwaszu (morza Zgnitego), przybierająca rzekę Bijuk-Karasu al. Karasówkę. Doliny wszystkich tych rzek odznaczają się wielką urodzajnością gleby. Większych jezior nie ma w powiecie; część stepowa cierpi na niedostatek wody, której dostarczają prawie wyłącznie studnie. Lasy, w ilości do 80000 dz., t. j. 17% ogólnej przestrzeni, znajdują się w południowej części powiatu i zalegają stoki gór. W 1870 r. (bez miast) było w powiecie 33885 mk. (4730 prawosł., 1364 katol., 1822 protest., 25865 mahom.), zamieszkujących 350 osad: 4 msta (S., Bakeczyseraj al. Bachczyseraj, Sewastopol i Karasubazar), 1 mko, 213 wsi; resztę stanowią drobne osady. W powiecie znajdowało się 17 cerkwi prawosł., 7 kościołów katol. i ewang. i 175 meczetów i synagóg. Mieszkańcy w części górzystej powiatu zajmują się przeważnie sadownictwem, ogrodnictwem i pszczelnictwem; w części stepowej główne zajęcie stanowi hodowla koni i bydła. W 1870 r. było w powiecie 6100 sztuk koni, 20000 bydła rogatego, 85000 owiec zwyczajnych, 62000 rasy poprawnej, 364 świń, 1660 kóz, 75 wielbłądów, 57 osłów i mulów. Główne przedmioty handlu stanowią owoce, wino i tytoń. Pierwszych w 1870 r. sprzedane za 116000 rs., wina około 145000 wiader, wartości 130009 rs., tytoniu zaś za 11000 rs.

J. Krz.

Symków, pow. sztumski, ob. *Dworek*.

Symniatyn, las na Bukowinie, w pow. wyżnickim, między dwoma Bereźnicami (rze-ki): zachodnią i wschodnią (dopł. Czeremoszu). Ob. *Majdan 5.*

Symnow (dok.), ob. *Dziemiany*.

Symoliszki, właściwie *Samoliszki*, niem. *Augstupoehnen*, wś, pow. pilkałowski, st. poczt. Szyrwint (Schirwindt).

Symonele, wś nad potokiem, pow. wileński, w 4 okr. pol., o 47 w. od Wilna, 8 dm., 115 mk. (8 praw., 107 kat.).

Symoniszki 1.) wś włośc. i dobra skarbowe, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Symoniszki, o 7 w. od gminy, 34 dusz rewiz. W skład okr. wiejskiego wchodzi wsi: S., Czyślewo, Dowiaciszki, Dworzany, Gajluny, Kowale, Raczany i Werdaciszki, oraz zaśc. Kowale, Podstronjocie i Warniszki, w ogóle 208 dusz rewiz. b. włośc. skarbowych, 10 jednodworców i 20 włośc. bezrolnych. 2.) **S.**, zaśc. nad jez. Pruta, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Łyngmiany, okr. wiejski Antolkiena, o 6 w. od gminy a 26 w. od Święcian, ma 2 dm., 15 mk. kat. (w 1865 r. 4 dusze rewiz.). 3.) **S.**, zaśc. szlach., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 18 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. kat. 4.) **S.**, zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Bystrzyca (o 1 w.), o 39 w. od Wilna, ma 1 dm., 1 mk. praw. i 7 kat. (w 1865 r. 5 dusz rewiz.). 5.) **S.**, wś i dobra, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 35 w. od Poniewieża. 6.) **S.**, wś, pow. szawelski, gm. Skiemie, o 57 w. od Szawel.

Symonów, wś nad Horyniem, pow. ostrogski, o 28 w. na pñ. od Ostroga, na pñ.-zach. od mka Hoszezy, posiada cerkiew, szkołę paraf., kaplicę katol. (par. Międzyrzec Korecki), dwór z oficynami murowanymi, obszerny ogród z parkiem, wśród którego wzniesiona murowana i gustownie urządzona kaplica. Ku północy poza wsią, nad Horyniem, śród sosnowego lasu, znajduje się czworobok wysokich wałów, nieuszkodzonych dotychczas. Horyń pod wsią płynie głęboką doliną. Gleba glinkowata 3 klasy, pszena. Włościanie trudnią się rolnictwem, niektórzy nadto pszczelnictwem. Utrzymują dosyć koni roboczych, bydła, owiec, trzody chlewnej, drobiu i są w ogóle zamożni. Podług rewizyi zamku łuckiego z 1545 r. wś należała do Matyasza Zenkowicza i Andrzeja Wilhorskiego, którzy wspólnie zobowiązani byli do utrzymywania jednej horodni w zamku łuckim (Jabłonowski, Rewizya, 48). Podług rog. pobor. pow. łuckiego z 1570 r. Lew Wielehorski z imion swych Wielhora, Uholecz, Sawidowa i Simonowa płaci z 20 dym., 9 ogr. po 4 gr., 11 ogr. po 2 gr., 4 bojar., 2 kół młyn.; Michajło Wielhorski z części imion Symonowa, Duleb, Zawiezowa z 20 dym., 4 ogr. po 2 gr., w końcu Mathias Ostriyewski z Ostriyowa i z części Simonowskiej i Duliepskiej z 32 dym., 31 ogr. po 2 gr., 5 bujar. putn., 2 kół młyn.,

1 kół. W 1577 r. p. Timofiej płaci ze Świszczowa i Simonowa z 3 dm. po 10 gr., 3 ogr. po 4 gr., 2 ogr. po 2 gr. W 1583 r. należy w części do Tychny Świszczowskiego, w części zaś do Michała Wilhorskiego. Pierwszy płaci z 2 dym., 4 ogr., 2 komor., drugi z 5 dym., 4 ogr. (Jabłonowski, Wołyń, 12, 16, 32, 60, 103, 104). Następnie wś należała do Malińskich, poczem jako wiano Karoliny Malińskiej przeszła na własność ks. Franciszka Światopełk Czetwertyńskiego. Po bezpotomnej śmierci syna ich Włodzimierza dostała się drogą spadku Oskarowi Sosnowskiemu, synowi Kasyldy z Malińskich, rodzonej siostry ks. Karoliny Czetwertyńskiej. *Z. Róż.*

Symonowicze, wś, pow. mohylewski, gm. Ciecierzyn (Teterino), ma 40 dm., 282 mk.

Symony, wś włośc. nad jez. Narocz, pow. święciański, w 3 okr. pol., o 53 w. od Święcian, 3 dm., 37 mk. prawosł.

Symony, wś, pow. żytomierski; odlewnia żelaza. *Dr. F. N.*

Sympnowe (w dok. z r. 1281), *Sipnow*, *Sumpnow*, 1279 *Sziempnoho*, wś zaginiona pod Gniewem, pow. kwidzyński. R. 1245 potwierdza Innocenty IV klasztorowi oliwskiemu posiadłości, między którymi jest: Sziempnoho (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 74). Za czasów Mestwina dostała się ta wieś razem z ziemią wąską Krzyżakom (str. 311). *Ks. Fr.*

Symutyski 1.) fol. szlach., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 37 w. od Święcian, 2 dm., 22 mk. kat. 2.) **S.**, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 28 w. od Telsz.

Synaj al. *Sunaj*, wś, pow. ihumeński, w 1 okr. pol. uździeńskim, gm. Puków (o $\frac{3}{4}$ w.), ma 27 osad; grunta wyborne, szczerkowe, miejscowość falista, dość leśna. *A. Jel.*

Synawa, młyn w Siechowcie, pow. stryjski.

Synceniszki, zaśc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski Bobrykowszczyzna, o 6 w. od gminy, w 1865 r. 5 dusz rewiz.; należał do dóbr Gładkiszki Giedrojców.

Syndry, wś, pow. wilkomierski, gm. Dobejki, o 52 w. od Wilkomierza.

Syndykowszczyzna, wś, pow. warszawski, ob. *Sędykowszczyzna*.

Syneczów, ob. *Seneczów*.

Syngaly, mylnie *Sygnaly*, wś, pow. nowogródzki, gm. Snów, ma 10 osad; grunta równe, urodzajne, miejscowość bezleśna. *A. Jel.*

Syngóry al. *Syngury*, wś nad bezim. dopł. Kodeńki, pow. żytomierski, par. kat. Trojanów, na pñd. od Żytomierza a na pñd.-zachód od Prażowa, posiada cerkiew. Należy w części do Trypolskich, w części do Jezierskiej.

Synhaje 1.) w dok. *S. Wielkie*, wś nad pot. Osoki, dopł. Użu (Uszy), pow. owrucki, na pograniczu pow. radomskiego, o 6 w. na wschód od Iskorości. Grunta składa wyłącz-

nia gnejs. Uroczyska noszą nazwy: Pierebrod i Chrestowata. 2.) **S. Małe**, ob. *Szatryszcze*.

Synhajówka 1.) pow. berdyczowski i zwinogrodzki, ob. *Sinhajówka*. 2.) **S.**, rzeka, dopływ Zakijanki.

Synhajowski al. *Syngajewski*, potok, ob. *Sinhajewski*.

Syniak, szczyt górski nad doliną Oporu, z praw. brzegu, niedaleko ujścia tej rzeki do Stryja. Wzn. 781 mt.

Synin, wś, pow. piński, w 1 okr. pol., gm. Stawek, ma 57 mk.; własność Pusłowskiego.

Synków, ob. *Senków*.

Synkowatycze, część gm. Hołe, pow. Rawa Ruska.

Synkowicze 1.) wś, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Kostrowicze, o 10 1/2 w. od Słonima. 2.) **S.**, osada, tamże, o 14 w. od Słonima.

Synkowszczyzna, wieś, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Kostrowicze, o 16 1/2 w. od Słonima.

Synogać, dawniej *Swinogacz*, 1557 r. *Swinogac*, wś i fol., pow. nieszawski, gm. Wierzbie, par. Sepolno, posiada młyn wodny, szkołę początkową, 205 mk., 186 mr. dwor., 542 mr. włosc. W 1827 r. 19 dm., 174 mk., par. Sadlno. Według reg. pob. z 1557 r. wś Swinogacz, w pow. radziejewskim, par. Sadlno, własność wdowy Jadwigi i Trojana, uległa zupełnemu grabieżowi, ztąd nie placila (Pawliński, Wielkop., II, 30).

Br. Ch.

Synowo, w dok. *Synowa*, *Synów*, wś nad jeziorem t. n., pow. kowelski, na pñ.-zachód od mka Milce. Rozróżniano dwie części: *S. Monasterskie*, należące do monasteru mileckiego, i *S. Ruteńskie*. Według reg. pobor. pow. włodzimierskiego z 1557 r. wś należała do włości Niesuchojeże kn. Romanowych, miała 2 dym. na łanach, 2 ogr. W 1583 r. własność kn. Romana Sanguski, miała 2 dym., 3 ogr. (Jabłonowski, Wołyn., 65, 114. Por. Słownik Geogr., t. IX, 542).

J. Krz.

Synowce *Dolne* i *Górne*, rumuń. *Sinoutz*, wś, pow. serecki, posiada cerkiew par. gr. nieun., st. poczt., komorę celną. *S. Górne* mają 308 mk. na obszarze gminy a 50 na obszarze dwor.; *S. Dolne* 384 w gminie a 100 mk. na obsz. dwor. Właściciele większej posiadłości Grygorcze Aleks. i Aywas J.

Synowice, niekiedy *Synowiec*, dawniej *Sinowice* i *Silnowice*, folw. do Gowarzewa i posiadłość wiejska, w pow. średzkim, o 6 klm. na pñd. od Swarzędza, poczta i st. dr. żel. pod Szewcami, nad Maskawą (dopł. Warty), par. Tulce. Z *S.* pisali się Silnowscy między r. 1387 i 1400 (Akta gr. wielkp., t. II, mylnie objaśnione są Silnem, w pow. międzyrzeckim, własnością bisk. pozn.). W r. 1580 dziedziczyli *S.* Anna Gądkowska i Maciej Płaczkowski z Gądek; było tu 3 zagr.; w r. 1581 roz-

graniczono Szewce, Tulce i *S.*; około r. 1793 posiadali *S.* Lutomscy, później Sepołowscy z Gowarzewa. Folw. ma 2 dm. i 24 mk. Posiadłość wiejska (1 dm., 10 mk.) wchodzi w skład okr. wiej. Gowarzewo. *E. Cal.*

Synowiec, os., pow. wieluński, gm. Radoszewice, par. Ossyaków, odl. od Wielunia 20 w., ma 4 dm. Stanowi część wsi Drobnice.

Synowódzko 1.) *Niżne*, wś, pow. stryjski, 24 klm. na pñd.-zach. od Stryja, 13 klm. na pñn.-wsch. od sądu pow. w Skolem, 6 klm. na pñd.-zach. od urz.-poczt. w Lubieńcach. Na pñn. leży Stynawa Niżna, na wsch. Rozhurcze, na pñd. Truchanów, na zach. Pobuk i Synowódzko Wyżne. Śródek obszaru przepływa Stryj od zach. na wschód, łukiem na pñd. wygiętym i przyjmuje z obu boków liczne dopływy, z których najznaczniejsze: Tyszownica i pot. Głęboki z praw. brzegu. Wzdłuż granicy zach. płynie na małej przestrzeni aż do ujścia (do Stryja) Opór. Na praw. brzegu Stryja, w zachodniej stronie obszaru, leży wś Tyszownica, a na pñn.-zach. od niej wś Międzybrody. Południową część obszaru zajmuje las Markowice, ze szczytem Hrabnik (662 mt., znak triang.). Wzdłuż lew. brzegu Stryja biegnie gościniec i tor kolejowy. Własność wiek. ma roli or. 157, łąk i ogr. 90, past. 40, lasu 580 mr.; wł. mn. roli or. 1102, łąk i ogr. 1409, past. 898, lasu 98 mr. W r. 1880 było w *S. Niżnem* 168 dm., 876 mk. w gminie, 5 dm., 21 mk. na obsz. dwor. (861 gr.-kat., 14 rz.-kat., 22 izr.; 861 Rusinów, 27 Polaków, 9 in. narod.). Par. rz.-kat. w Stryju, gr.-kat. w miejscu, dek. skolski. We wsi jest cerkiew p. w. św. Michała i szkoła etat. 1-klasowa. 2.) **S. Wyżne**, wś, pow. stryjski, 26 klm. na pñd.-zach. od Stryja, 10 klm. na pñn.-wsch. od sądu pow. i urz. poczt. w Skolem, ze st. kolejową w miejscu. Na wschód leżą Stynawa Niżna i Wyżna, na pñd.-wsch. Pobuk, na pñd.-zach. Skole, na zach. Korczyn, Kruszelnica i Jamelnica, na pñn. Orów (pow. drohobycki). Środkiem wsi płynie Stryj i przyjmuje, obok innych pomniejszych, od prawego brz. Opór, a od lew. brz. potoki: Zdzenny, Seredny, Berezowice i Głęboki. Zabudowania wiejskie leżą w klinie między Stryjem a Opołem. Na pñd. ciągną się lasy: Dąbrowa i Dębina (przeszło 800 mt. wznies.); na pñn. wznoszą się lesiste wzgórza: Magóra, Pożarnica, Kiczarka, Pohar. Pñd.-wsch. część obszaru przebiega kolej i gościniec. Własność wiek. ma roli or. 142, łąk i ogr. 92, past. 445, lasu 3704; wł. mn. roli or. 1576, łąk i ogr. 2157, past. 791, lasu 79 mr. W r. 1880 było 395 dm., 1773 mk. w gm.; 11 dm., 60 mk. na obsz. dwor. (1633 gr.-kat., 103 rz.-kat., 90 izr., 7 in. wyzn.; 1784 Rusinów, 44 Polaków, 5 Niemców). Par. rz.-kat. w Skolem, gr.-kat.

w miejscu, dek. skolski. We wsi jest cerkiew, poświęcona w r. 1884 przez metropolitę Sembratowicza, i szkoła etat. 1-klas. Dawniej był klasztor bazyliński, podobno w lesie zwanym „Dębina“. Ipatiewska kronika podaje, że król Daniło wracając z Węgier od króla Beli IV, do którego był się udał w r. 1240 z prośbą o pomoc przeciw Tatarom, stanął na nocleg w tutejszym monasterze Boga Rodzicy. Nazwa „Synowódzko“ miała powstać jakoby od sinych wód wielkiego jeziora, które niegdyś zalewało całą dolinę zajęta przez obie wsi (Bielowski w art. „Pokucie“, Dodatek do „Czasu“, 1857, t. VI, str. 659 i 660). Za czasów Rzplitej należały te wsi do ststwa stryjskiego. Według rewizji r. 1692 było w S. Wyżnem chałup z gruntem 144, a bez gruntów 47; zaś w S. Niżnem chałup z gruntem 104. O chłopach S. Wyżnego, przodkach dzisiejszych Bojków, podaje też rewizya: „Ci tu ludzie bawią się różnymi handlami, do Węgier jeżdżąc i towary po różnych jarmarkach wożąc“. Zajęcie to zachowało się u mieszkalców Synowodzka dotąd. Handlują oni i teraz winogronami i owocami, a we Lwowie mają główną siedzibę. O geologicznych stosunkach tutejszych pisał obszerniej K. Angerman w artykule p. t. „Studia geologiczne w okolicy Synowodzka“ (Kosmos, 1886, t. XI, str. 575). *Lu. Dz.*

Synowskie, jezioro, w pow. dziśnieńskim, ob. Glinówka 2.).

Synse (w dok. z XIV w.), jezioro, w pow. chojnickim, ob. Przytarnia.

Syntoki, dobra, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 45 w. od Kowna.

Syntowty, wś, i S. Nowe, wś, pow. władysławowski, gm. i par. Syntowty, odl. od Władysławowa 14 w., posiada kościół par. drewniany, sąd gm. okr. II, urząd gm., szkołę początk. S. mają 28 dm., 349 mk.; S. Nowe 14 dm., 109 mk. W 1827 r. 36 dm., 334 mk. Pierwotnie zbudowano tu kościółek drewniany, filialny do par. w Wielonie (za Niemnem). Gdy spłonął, wzniosła dzisiejszy księżna Poniatowska (z domu Kińska), starościna wielońska, na wzór kościoła w Gryszakubdach. Karpowicz, bisk. wigierski, konsekrował 1800 r. p. w. Wniebowzięcia N. M. P. i św. Bartłomieja. Król pruski Wilhelm III ustanowił tu oddzielną parafią, nadał grunta orne, łąkę i drzewo z lasów dóbr Zypie. Papież Pius IV pozwolił utworzyć przy kościele cztery bractwa: N. M. P. Rożańcowej, Najśw. Imienia Jezus, św. Antoniego i św. Franciszka Ksaw. Adam Kościuszko Terpiński, bisk. żmudzki, zatwierdził je 1792 r. S. par., dek. władysławowski, 4716 dusz. S. gmina ma 5258 mk., 22,088 mr. obszaru, st. p. Szaki. W skład gminy wchodzi: Adamowizna, Balceniszki,

Barandy, Bieruktyski, Bredyski, Brydzie, Degimiszki, Gajwie, Izdogi, Jeżoruki, Kampinie, Kotyle, Krauniszki, Leopole, Lepsze, Łauciszki, Łazdynie, Meszkinie, Musztynie, Oszkinie, Palepinie, Piętyski, Pikszynie, Plagi, Pokorbudzie, Powilktynie, Rogoże, Sabinie, Skajsgiry, Skordupie, Sontaki, Starki, Stuksze, Syntowty, S.-Nowe, Szylwetys, Szyłgale, Szłamy, Szmajliszki, Szopajcie, Szopie, Szwedyski, Smilgie, Tarpucie, Wiersze, Wilkieliszki, Wiatrak, Żułbudzie i Zypie. *Br. Ch.*

Synwald Wielki i Mały, niem. *Schoenwald* Gross i Klein, dwie wsi i dobra, pow. sycowski, par. kat. i ew. Twardogóra. Posiadają kościół kat. fil., szkołę ew. S. Wielki, wś, ma 244 ha (204 roli), 46 dm., 360 mk. (335 ew., 25 kat.); dobra mają 1891 ha (423 roli, 69 łąk, 1313 lasu), 10 dm., 155 mk. (28 kat.). S. Mały, wś, ma 139 ha (114 roli), 22 dm., 187 mk. (15 kat.), na obsz. dóbr 3 dm., 27 mk. Do dóbr należy też leśniczówka (1 dm., 12 mk.), Schoeneiche (2 dm., 24 mk.) i Weinberghaus (1 dm., 6 mk.). *Por. Szywald.*

Synych, ob. Szynych.

Synzer al. *Synzira* al. *Baszkane*, wś, pow. chocimski, par. Chocim, przy drodze z Białowiem do Berestia, posiada cerkiew drewnianą, 57 dm.; własność Rafałowicza. *X. M. O.*

Syp, okop pod Pokrzydowem, pow. brodnicki, pomiędzy rzeką Grzmiącą a jez. Strazinem. Podług podania bawiła tu krótki czas królowa Jadwiga. *Ks. Fr.*

Sypana Góra, uroczysko, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Wiercieliszki, o 17 w. od Grodna.

Sypanica, niem. *Scheipnitz*, dok. 1242 *Sypenin*, 1253 *Sypanitz*, 1303 *Sypenitz*, wś w Pomezanii, pow. suski, st. p. i par. kat. Prabuty, 609 ha (542 roli or., 4 lasu); 1885 r. 49 dm., 68 dym., 284 mk., 40 kat., 244 ew. Szkoła ew. R. 1243 otrzymuje Dytryk de Dypenow od Krzyżaków między innemi „Sypenin“ (ob. Kętrz.: O ludności pols., str. 26). R. 1253 osadza Dytryk Stango w Sypanicy, nad jez. Orkuskiem, lemanów Konrada i Wilhelma, nadając im 20 włók, z obowiązkiem podwójnej służby. Potomkami ich byli 1366 r. Bieniek czyli Bieńko (Benecke) i Jakub. R. 1366 nadaje bisk. pomezanski Mikołaj i kapituła Sypanie i Orkusz Samborowi Stangonowi, Mikołajowi z Plemiat (von dem Clement), Hanuszowi (Hanken) Bunden z Gont do połowy i Małgorzacie, wdowie po Andrzej Stangonse, i ich córce Elżbiecie, jako też dzieciom Jana i Piotra z Sypanicy (Schybans) do drugiej połowy (por. *Orkusz*; ob. Cramer: *Gesch. d. Bist. Pomesanien*, str. 94). R. 1386 nadają Piotr i Hanusz Stangonowie, słudze Mikołajowi (Niecze) Burger 4 wł. we wsi S. na prawie dziedzicznym, za to będzie na Boże

Narodzenie płacił 4 grz. i 8 skojców i trzeci fenik kar sądowych; ma być wolny od służby wojennej, łłoki i wszelkich podróży, ale za to będzie jeszcze płacił po pół grzywny od wł. (ob. Cramer, l. c., str. 105). R. 1809 napotykamy tu 18 nazwisk polskich na 35 mieszkańców (ob. Kętrzyń: O narod. pols., str. 208). Roku 1887 nabyło prowincjonalne muzeum w Gdańsku znaleziony tu w pokładzie żwiru krąg zwierzęcia „saurus“ zwanego. *Ks. Fr.*

Sypary, ws, pow. rossieński, gm. Aleksandrów, par. Nowemiasto, o 102 w. od Rossień.

Sypejliszki, folw., pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 30 w. od Poniovia.

Sypień, w XVI w. *Sypyen*, ws, pow. łowicki, gm. i par. Nieborów, odl. 12 w. od Łowicza a 3 od Nieborowa, ma 40 dm., 325 mk., 965 mr. W 1827 r. 34 dm., 289 mk. Na początku XVI w. S. (wieś arcyb. gnieźn.?) dawała dziesięciny i koledę pleb. w Nieborowie (Łaski, L. B., II, 271).

Sypin 1.) w XVI w. *Schypyno*, ws i os. młyn. nad rz. Moszczenica, pow. łęczycki, gm. Rogóźno, par. Gieczno, odl. 18 w. od Łęczycy, ma 7 dm., 93 mk., 214 mr. W 1827 r. 7 dm., 77 mk. Wchodziła w skład dóbr Gieczno. Na początku XVI w. S. stał pustkami, były tu poprzednio łany kmieci, dające dziesięcinę kanonii łęczyckiej a pleban. w Giecznie tylko koledę (Łaski, L. B., II, 411). 2.) **S.**, osada młyn. i rybicka nad Wartą, w par. Uniejów. Należała do Balina (dziś pow. turecki). Dziś pod tą nazwą nie istnieje (ob. L. B. Łaskiego, I, 344). *Br. Ch.*

Sypińska Wola, ws, pow. sieradzki, gm. Wierzchy, par. Zadzim, odl. 26 w. od Sieradza, ma 10 dm., 78 mk. Na początku XVI w. ws „Wolia Sypynska“ daje z łan. km. dziesięcinę kollegiacie uniejowskiej; z folw. zaś pleb. w Zadzimie, który od kmieci dostaje tylko koledę po gr. z łanu (Łaski, L. B., I, 387). W 1552 r. „Wolia Szypynska alias Wiencławkowa“ ma 9 osad., 3 łany (Pawinski, Wielkop., II, 230).

Sypitki, ws, pow. łecki, ob. *Kucze*.

Sypne, ws i dobra, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Grodzisk, o 39 w. od Bielska.

Sypniewo 1.) ws i folw., pow. makowski, gm. Sypniewo, par. Gąsewo, odl. 20 w. od Makowa, posiada 668 mr. obszaru (w tem 238 folw.), urząd gm. W 1827 r. 14 dm., 93 mk. Ws i folw. S. wchodziły w skład dóbr Sieluń. S. gmina ma 6648 mk. i 23022 mr. obszaru, sąd gm. okr. II, w os. Krasnosiele (o 13 w.), st. poczt. Sieluń; w skład gminy wchodzi 10 wsi szlach.: Boruty-Kurzutki, Chełchy, Chojnowo, Glinki-Rafały, Majki-Tykiewki, Mamino, Olki-Kurzutki, Rawy, Zabiele i Żebry-Chudek; 2 wsi z ludnością mieszaną: Jarzyły i

Zamość, oraz 17 wsi włośc.: Chojniki, Dylewo, Działyn, Gąsewo, Glinki-Stare, Grabówek, Mostowo, Mostówek, Nowawieś, Poświętne, Przysań, Rzaniec, Sławkowo, Sypniewo, Szczeglin, Wyszel i Ziemaki. 2.) **S.**, pow. kolneński, ob. *Górki* 46.) (II, 715).

Sypniewo 1.) 1435 *Czypniewo*, ws kośc., pow. złotowski, nad szosą złotowsko-więborską, 20 klm. na wschód od Złotowa, w piaszczystej glebie; 585 ha (540 roli or., 15 łąk, 16 lasu); 1885 r. 60 dm., 88 dym., 427 mk., 350 kat., 67 ew., 10 żyd.; agentura poczt. i 4-klas. szkoła bezwyznaniowa (1887 r. 3 nauczycieli, 271 dzieci). Kościół kat. patronatu prywatnego, p. w. św. Katarzyny, zbudowany 1781 w pruski mur. Istnieje przy nim bractwo trzeźwości od r. 1858. Do par. (dek. kamieński) należą: S., Wymysłowo, Charlottenhof, Dorotheenhof, Ludwigshof, Cegielnia, Friedrichsau, Łukowo, Lilienhecke, Klementynowo, Hłowo, Jazdrowo, Hammermuehle, Adamkowo, Werskerbrueck, Radońsk, Wolf-schlucht i Lubeza. W r. 1867 było 1321 dusz, r. 1889 zaś 1528. W XVI w. istniała tu gmina braci czeskich; nabożeństwo odprawiał im przez czas pewien pleban z Łobżenicy (ob. „Der Kreis Flotow“ von Schmitt, str. 298). Wizytacya Jezierskiego z r. 1695 opiewa, że S. należało wówczas do Działynskiego, woj. kaliskiego. Kościół p. w. św. Jana Chrzc. i św. Katarzyny, w pruski mur stawiany, mieścił 3 ołtarze i kaplicę. Do prob. należały 2 włóki i przydatki, oprócz tego jedna łąka in loco dicto Modelka, druga przy Jazdrowiach, dalej jez. Baba i wolne rybołówstwo w jeziorach dworskich małymi narzędziami, drzewo w lesie dworskim. Od każdej włóki pustej pobiera ćwiertnię żyta i tyleż owsa i 6 (?) beczek piwa rocznie. Kapusty zagon przez cały ogród pański, stóg siana pod Werskiem między rzekami, na olszynie furę siana i t. d. Wsi parafialne: 1) Sypniewo, włościan 13, dawniej 19, każdy daje mesznego po 1 korcu miary łobżenickiej, t. j. po 4 kor. al. rzeszetniki żyta i tyleż owsa. Niemców było tu dawniej 3, obecnie 7, z których każdy płaci po 3 fl. i po 6 kur od włóki. 2) Jazdrawy płacą similiter. 3) Młyn Łubeza daje ćwiertnię żyta i owsa. 4) Młyn Hamer 3 fl. pol. i 2 kury. 5) Młyn Szyszkowskie daje 1 fl. monety pruskiej. Sołtys jazdrowski od 2 włók po 4 fl. i 6 gr., sołtys z Radońska fl. 6; ws Radońsk, w której jest włościan 10, także 3 fl. Ws Łukowo, w której są tylko chałupnicy (inquilini), nie nie płaci. Oba młyny także mesznego nie chcą dawać „quod est cum evidenti injuria“. Ogród do szkoły przytykający zajął podobno dwór. Nauczyciel pobierał od prob. ćwierćrocznie fl. 6 i zdaje się wolny stół u niego, od włościan dostawał snopo-

we, z dworu 4 korce al. ćwierćnie żyta, miary łobżeńickiej, owsa ćwierć korca i rzeszetnik grochu. Dla fabryki kościoła nie było żadnej roli. Kościelnymi byli: Maciej Rogaliński i Jan Kiczka (ob. str. 72—73). Z proboszczów znani są: Stanisław Wochowicz († 1651), Michał Obornicensis, Andrzej Rosunowski, komendarz, Błażej Łabisinensis, komendarz, Grzegorz Sendoch, kom., Tomasz Kurzavius, kom., Walenty Olkowski (? Obkaski), kom., Stanisław Kolasiński, kom., Albert Grembiński prob., Jan Budziński, prob., Józef Smakolski, kom., Wawrzyniec Prusiecki, prob. († 1711), Marcin Dega, prob., później kanonik kamieński († 1751), Adam Wiżyński, kom. († 1710), Wojciech Józef Schreiber, kom. († 1740), Gaspar Ferterowicz, prob. († 1759), Jakub Głeczmański (ob. Borek: „Echo sepulch.“, II, 772). Z zabytków zasługuje na uwagę monstrancja srebrna, w głównych częściach w ostrołuku, w pojedynczych renesansowa. Z dzwonów pochodzi jeden z r. 1729, z giserni Dawida Bieck, drugi ma napis niemiecki z datą r. 1620 (ob. „Bau- und Kunstdenkmäler d. Prov. Westpreussen“, str. 430). R. 1889 d. 14 lipca odprawiło się tu pierwsze ewang. nabożeństwo w tymczasowym lokalu. 2.) S., dobra ryc., tamże; w ich skład wchodzi: kol. Adamkowo (1885 r. 28 dm., 151 mk.), fol. Adamkowo (2 dm., 42 mk.), Charlottenhof (2 dm., 57 mk.), leśn. Dorotheenhof, fol. Dorotheenhof (3 dm., 104 mk.), Friedrichsau (2 dm., 58 mk.), Hammermuehle, Ludwigshof, Łukowo (3 dm., 57 mk.), Werskerbrueck, Wymysłowo, Wolfslucht i cegielnia, razem 71 dm., 168 dym., 961 mk. (557 kat., 404 ew.), 3613 ha (1585 roli, 290 łąk, 1395 lasu); gorzelnia, cegielnia, tartak, 2 młyny, olejarnia, fabryka mielenia kości, hodowla bydła. Na fol. Dorotheenhof znaleziono r. 1880 kocioł brązowy, 18 centym. wysoki, zakryty kamieniem płaskawym, zgrabnie wyrobiony i przyozdobiony. Prócz tego znaleziono drobniejsze rzeczy, służące do ozdoby i szczątki narzędzi metalowych (ob. Pielgrzym, r. 1880, Nr. 4). Od XIV do XVI w. posiadali dobra te Runge-Sypniewscy, oprócz tego należało do nich Dźwierzno i Jutrogość. Gałęź posiadająca ostatnie dobra przybrała nazwę Dźwierzgowskich. Późniejszymi dziedzicami byli: Witosławscy, Działyńscy i Grabowscy, a mianowicie r. 1722 Andrzej Teodor Grabowski, sędzia ziemski w Człuchowie. W tymże roku przekazał on testamentem najstarszemu synowi Adamowi, pisarzowi przy pomorskim sądzie grodzkim, Buczek W. i M. i Czyżkowo za 42000 zł. pruskich (5 szóstaków na 1 zł.), oprócz tego: Breitenfelde, Platendyk, Jączonki i Mękowy; drugiemu synowi: Debrzno, Kapę, Bługowo i Huetten za

75,000 zł.; trzeciemu: Sypniewo, Iłowo, Radosk, Jazdrowo i Łukowo za 75,000 zł.; najmłodszemu wreszcie: Grabowo, Zamarte i część Blumfeldu, Nowydwór w pow. człuchowskim, Ogorzeliny i Ciecholewy. Swemu przyjacielowi Kazimierzowi Wolszlegrowi wyznaczył legat w kwocie 5000 zł., Jutrogość zaś i Izdebkę na uposażenie najmłodszej córki. Grabowscy posiadali S. jeszcze za czasów polskich. Później nabył je główny bank berliński (ob. „Der Kreis Flatow von Schmitt“, str. 292). 3.) S., niem. Zippnow, dok. Cypniewo 1641, Zypnow, Nałęcz 1570, Zipnow, Zipnow, ws kośc., w pow. wałeckim, na ptn. od Wałęza, 17 klm. na zach.-ptn. od Jastrowia, nad Plitnicą, w żyznej równinie, w części lasami pokrytej; posiada agenturę poczt. III klasy, połączoną z Jastrowiem, szkołę 2-klasową kat. (1887 r. 2 naucz., 188 dz.) i szkołę 2-klas. ew. (2 naucz., 200 dz.), murowany kośc. ew., r. 1864 nowo pobudowany, i 2 jarmarki. Obszar ma 4552 ha (2719 roli or., 223 łąk, 501 lasu); 1885 r. 243 dm., 421 dym., 2143 mk. (996 kat., 1082 ew., 65 żyd.). S. powstało dopiero 1570 r.; w tym bowiem roku nadaje starosta nowodworski Andrzej Górka burmistrzowi wałeckiemu Walentynowi Horn przywilej na założenie wsi i przyrzeka jemu i żonie jego adwokaturę tamże. Ponieważ Górkowie h. Łódzia, jako spadkobiercy Ostrogskich używali h. Nałęcz, dlatego i ws ta przez pewien czas tak się nazywała. R. 1783 liczyło S. 113 dym., aż do r. 1830 pobierano tu cło mostowe. Ewangelicy tutejsi musieli do kasy kościoła kat. dawać na Wielkanoc pół grosza dobrej monety i 3 owce, al. cały czeski (einen ganzen Boehm) płacić, jużto na uznanie zwierzchnictwa, jużto za pogrzeby (ob. „Gesch. d. Deutsch.-Kroner Kr. von Schmitt“, str. 223). Za czasów polskich należało S. do ststwa nowodworskiego. Kościół par. kat. p. w. Narod. N. M. P. był aż do schyłku XVII w. filiał. Nadarycza. Potem Wojciech Konstanty de Goraj Breza, wojew. poznański, erekęję jego odnowił i pomnożył dochody. Królowie Jan III i August II uposażenie to potwierdzili r. 1690 i 1700. Od tego czasu plebani nadarzyccy przenieśli się do S., leżącego w środku parafii, a kościół został parafialnym. W czasie wizytacji Kierskiego z r. 1738 kościół był już stary, w mur pruski stawiany i wymagał naprawy; nie był poświęcony. Między r. 1835—37 stanął nowy, murowany, z wieżą w stylu ostrołukowym, który r. 1837 poświęcił oficjał wałecki Antoni Perzyński. Do par. (dek. wałecki) należą: Bruchmuehle, Brzeźnica (szkoła paraf.), Budy (niem. Jagdhaus), Dabermuehle, Duderlag, Feldmuehle, Friedenshain, Głowacz (Klawittersdorf), Gross Zacharin, Hoppenmuehl,

Hundefier, Jaegerthal, Marienbrueck, Moritzberg, Myrammuehle, Nadarycz (Rederitz, ze szkołą paraf.), Neu-Freudenfier, Schoneiche, Schoenthal, Szweyca (Freudenfier, ze szkołą par.), Sypniewo (szk. par.), Nowe Sypniewo, Thurbruch, Zbyczno (Stabitz, ze szk. par.). Kościoły filialne są: w Nadaryczu, Szweyca, Zbycznie, Brzeźnicy, Budach, Głowaczu i Duderlagu. W 1885 r. było w parafii 3371 dusz (ob. „Opis hist. kościołów w dawnej dyec. poznań.” przez Łukaszevicza, I, 199). Szkoła była w S. już r. 1641. Dom szkolny stał przy cmentarzu. W r. 1738, w czasie wizytacji Kierskiego, był rektorem Krystyan Treger. Każdy mieszkaniec posiadający włókę roli dawał mu pół korca żyta miary waleckiej, po kilka groszy, drzewo na opał i pewną daninę od pogrzebów, chrztów i t. d. 4.) **S. Nowe**, niem. *Neu Zippnow*, ws., tamże, 206 ha; 1885 r. 258 mk., 19 kat., 239 ew., 35 dm., 50 dym.; posiada szkołę ew. (1887 r. 60 dzieci). *Ks. Fr.*

Sypniewo 1.) ws., pow. chodzieski, dawniej keyński, o 4 klm. na pld. od Margonina (par. i poczta), na pld.-zach. wybrzeżu jez. Margonńskiego, naprzeciw Witkowic, st. dr. żel. w Budzynie o 8 klm.; ma 17 dm., 187 mk. (54 kat., 133 prot.) i 657 ha obszaru (458 roli, 47 łąk, 83 lasu). Z tego S. mieli pisać się w r. 1380—1 Janko, wójt kwieciszewski, i Andrzej (Kod. Wielkop., n. 1775, 1786). W r. 1577—79 było tu 7 (10) śladów os. i 4 zagr. a około 1620 r. 5 śladów i zagrodnik; około r. 1793 posiadał S. Fryderyk Skórzewski. 2.) **S. Małe**, tamże, ob. *Klotyldów*. 3.) **S.**, ws., pow. poznański, o 8 klm. na pld.-zach. od Kurnika, przy granicy pow. średzkiego, między Kamionkami, Piotrowem i Szczytnikami; par. Głuszyna, poczta i st. dr. żel. na Gądkach (Gondek) o 3½ klm., ma 4 dm., 28 mk. kat., 57 ha (40 roli), 5 łąk, 1 lasu). Około r. 1840 należało S. do Sypniewskich z Piotrowa. *E. Cal.*

Sypniewka, tak zwała się niegdyś Łobzonka (ob. *Der Kreis Flatow* von Schmitt, str. 4). *Ks. Fr.*

Sypniewska Struga, niem. *Zippnower Fluss*, tak zowią niektórzy Plitnicę (ob.).

Sypowo, os. wiejska, pow. obornicki, o 5 klm. na pld.-zach. od Obornik (par., poczta i st. dr. żel.), wchodzi w skład Hub Bąblińskich, 2 dm., 16 mk. Około r. 1840 należała do Dobrzyckich z Bąblina. *E. Cal.*

Sypruń al. *Dworzysko*, szczyt górski we wschod. ramieniu głównego grzbiotu pasma Fatra (ob.). Wzn. 1462 mt.

Sypyłka, os., pow. suwalski, gm. i par. Przerósł, odl. od Suwałk 28 w., 1 dm., 6 mk.

Syra Orzyca, rzka w gub. połtańskiej, ob. *Orzyca*.

Syraczka, potok górski, w pow. nowotar-

skim. Powstaje na obszarze gm. Morawczy-ny, ze stoków Soliska (wzn. 734 mt.), a na granicy gmin: Lasek i Krauszowa uchodzi z praw. brzegu do Lepietnicy al. Klikuszów-ki, lew. dopł. Czarne Dunajca.

Syracje 1.) dobra, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 3 w. od Telsz. 2.) **S.**, okolica, tamże, o 2 w. od Telsz. Ob. *Kajryszyki*.

Syrbiczany, ws. nad bezim. dopł. Drabisz-cza, pow. chocimski gub. bessarabskiej, gm. Romankowce, par. kat. Chocim, ma cerkiew drewnianą, 107 dm. Własność Zanga.

Syrcyn al. *Surcyn*, ws., pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Iwioniec, 4 osady; miejscowość mocno wzgórzysta, dość leśna, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Syrdite (dok.), ob. *Syrwicie*.

Syrec, struga, w pow. kijowskim, bierze początek niedaleko wsi Bieliche, i uchodzi do Dniepru na pld. od Kijowa. W dokumen-tach wymienione są uroczyska nad nią leżące: Płocka Niwa, Popkowce, Rokoszanka.

Syredziszki, ws. i dobra, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 115 i 116 w. od Nowoaleksandrowska.

Syrejki, ws., pow. szawelski, ob. *Serejki*.

Syrejkiszki, zaśc., pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 12 w. od Poniewieża.

Syrenczany, dwór, pow. święciański, par. Komaje, ob. *Serenczany*. W 1679 r. Elżbieta z Sulistrowskich i mąż jej Piotr Rudomina, stłata starodubowski, nabyli tę ziemię od Andrzeja Abramowicza. Później należały do Koziełłów, Morykonich, od których w 1840 r. nabył Kątkowski.

Syreszna (dok.), ob. *Dzierżęno*.

Syrgiedy 1.) folw., pow. nowoaleksandrow-ski, w 1 okr. pol., 402 dzies. rozl., własność Spitzbarta Edwarda. 2.) **S.**, folw., tamże, własność Aureliusza Chludzińskiego, 398 dz. ziemi dworskiej.

Syrgut 1.) (w dok.), ob. *Mensguth*. 2.) **S.**, tak zwały się dawniej *Dzwierzuty*.

Syrladyszyki, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Łabonary, o 3 w. od gminy, 5 dusz rewiz.; należy do dóbr skar-bowych Łyngmiany.

Syrmieź, rzeczka, w pow. święciańskim, przepływa pod miasteczkiem Kobylniki i wsią Syrmieź.

Syrmieź 1.) ws. nad rzką t. n., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm., par., okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Świętorzeckich, Kobylniki (o 5 w.), o 53 w. od Święcian, 7 dm., 88 mk. (75 kat., 7 starow., 6 żyd.; w 1865 r. 31 dusz rewiz.). Około 1768 r. własność Władysła-wa i Klary Śliźniów, mieczników oszmiań-skich. 2.) **S.**, karczma, tamże, 1 dm., 2 mk. żyd. 3.) **S.**, ws., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra, dawniej Suli-

strowskich, następnie Skirmuntów, Szemietowo al. Szemietowszczyzna, o 7 w. od gminy a 57 w. od Święcian, 24 dm., 217 mk. (15 prawosł., 207 kat., 5 żyd.; w 1865 r. 91 dusz rewiz.). *J. Krz.*

Syrnicka Wola, wś, pow. lubartowski, gm. i par. Syrniki. Istniała już w 1531 r. w par. Krężnica Jara; r. 1676 siedzi tu Drohojewski, który płaci od 15 dworskich i 235 poddanych, i Latoszyński od 5 osób ze służby dwor. (Pawiński, Małop., 43 a).

Syrnie 1.) wś nad rzeką Niewiszką, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Pokrowsk, okr. wiejski Chodźkowie, o 4 w. od gminy a 28 w. od Szczuczyna, w 1865 r. 4 dusze rewiz.; należała do dóbr Ugołniki, Tabeńskich. 2.) **S.**, wś, tamże, w 1865 r. 10 dusz rewiz., własność Sikorskich. W 1866 r. obie miały 2 dm., 30 mk.

Syrniki, w XV w. *Zyrniki*, 1676 *Serniki*, wś i folw., pow. lubartowski, gmina i parafia Syrniki, na prawym brzegu Wieprza, o 5 w. na pld.-wschód od Lubartowa, posiada kościół paraf. murowany, szkołę początkową, urząd gm., gorzelnię (z prod. do 60,000 rs.). Istniała też przez jakiś czas cukrownia. W r. 1827 było 42 dm., 288 mk. R. 1330 Władysław król pozwala posiadłości Dzierzka, kanonika krakow., i jego brata (Hostasius?) przenieść z prawa średzkiego na magdeburskie. W liczbie tych wsi są i S. (Kod. Małop., II, 275). W połowie XV w. S. należała do par. Bystrzyca (Długosz, L. B., II, 576). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś Syrniki, Syrnicka Wola, Ossmolice, Prawiedniki i inne, w par. Krężnica Jara, miały 21 łan. i młyn. W 1676 r. Drohojewski płaci ze S. od 56 poddanych (Pawiński, Małop., 354 i 43 a). Kościół i par. erekcyi niewiadomej, istnieje już r. 1603. Obecny wystawił 1766 r. Eust. Potocki. S. par., dek. lubartowski, 2758 dusz. S. gmina należy do sądu gm. okr. IV w Łęczny, st. poczt. w Lubartowie. Obszar gminy wynosi 15,725 mr., ludność 3827 dusz. W skład gminy wchodzi: Brzostówka, Czerniejów (wś i folw.), Gilowice os., Kaznów, Kępa os., Marysin folw., Nowa Wieś, Prokop os., Ruskowola, Syrniki, Syrnicka Wola, Zabłocka Wólka, Zawieprzycza Wólka. *Br. Ch.*

Syrojowszczyzna, wś nad rz. Hajną, pow. borysowski, gm. Łohojsk, ma 3 os. *A. Jel.*

Syrojeżki, wś, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Świsłocz, o 28 w. od Wołkowyska.

Syrokomla, ob. *Serokomla*.

Syrokomla, folw. nad Oressą, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. i par. kat. Hłusk, gm. Horki, o 3 w. od szosy brzesko-bobrujskiej, dość dawna własność Piereswiet-Soltanów h. Syrokomla, ma około 32 włók; młyny i propinacye, grunta lekkie, łąk obfitość. *A. Jel.*

Syropiast Majdan, os., pow. ostrowski, gm. i par. Długosiodło; smolarnia z produkcją na 1300 rs.

Syroslawice, pow. miechowski, ob. *Sierosławice*.

Syrowatka al. *Syrowitki*, wś nad rzeką Rudzicą, pow. miński, w pobliżu gośc. z Rubieżewicz do Kojdanowa (okr. polic.), ma 7 osad; grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Syrowatka 1.) *Mała* al. *Nowosielica*, sloboda nad rzeką Syrowatką, pow. sumski gub. charkowskiej, o 10 w. na pld.-wsch. od Sum, ma 38 dm., 252 mk. Małorusów, fabrykę saletry. 2.) **S. Niżnia**, sloboda nad rzeką Syrowatką, tamże, o 18 w. na pld.-wschód od Sum, ma 850 dm., 5000 mk. Małorusów, targi i 4 jarmarki doroczne. Miejscowość ta była prawdopodobnie już dawno osiadła, pod samą bowiem slobodą znaleziono bogaty zbiór monet arabskich z IX w. Dzisiejsza osada założona została w połowie XVII w. przez wychodźców z za Dniepru. 3.) **S. Wierchnia** al. *Wyższa*, sloboda, tamże, o 12 w. na pld.-wschód od Sum, ma 368 dm., 2288 mk. Małorusów, zarząd okr. polic., 2 nieznaczne jarmarki. Założona w połowie XVII w. przez wychodźców z za Dniepru. 4.) **S.**, st. dr. żel. charkowo-nikołajewskiej, na odnodze sumskiej, pomiędzy st. Boromla (o 18 w.) a Sumy (o 18 w.), odl. o 166 w. od Charkowa a 69 w. od Worobjy (st. dr. żel. kursko-kijows.).

Syrowatki, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Dubotówka, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Bokszańskich Tupalszczyzna, o 17 w. od gminy a 60 w. od Święcian, 10 dm., 64 mk. kat. (w 1865 r. 60 dusz rewiz.).

Syrowo, sioło nad rzeką Kodynką, pow. ananiewski gub. chersońskiej, o 58 w. na pld.-wschód od Ananiewa, przy drodze z Olwipola do granicy gub. podolskiej, ma 314 dm., 2183 mk. Małorusów i Wołochów.

Syrsk, wś, pow. rohaczewski, gm. Korma, ma 55 dm., 529 mk.

Syrska Buda, wś, pow. rohaczewski, gm. Korma, ma 34 dm., 255 mk.

Syrucie 1.) wś, pow. rossieński, gm. Kielmy, o 19 w. od Rossień. 2.) **S.**, dwór, tamże, gm. i par. Szydłowo, o 14 w. od Rossień; w 1863 r. własność Ostrowskiego.

Syruciszki 1.) wś i okolica szlach., pow. wilkomierski, gm. Owanty, par. Kurkle, o 28 w. od Wilkomierza. 2.) **S.**, wś, tamże, o 33 w. od Wilkomierza.

Syruniszki, wś, pow. szawelski, gm. Błagowieszczeńsk, o 51 w. od Szawel.

Syrutany, dwór i dobra, pow. wilkomierski, gm. i par. Uciany, o 66 w. od Wilkomierza. Posiada kaplicę kat. p. w. N. M. P., w 1780 r. z muru wzniesioną przez obywatela Łappę. Własność Wiktoryi z Łappów Dubi-

lewskiej. Do dóbr należały wsi: Garnele, Juszkiany, Pakalniszki, Podborze.

Syrutyszki 1.) dwór nad Niewiażą, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 60 w. od Kowna. Duży bór syrutyski nad Niewiażą. Około 1760 r. własność Szymona Syrucia, kasztelana witebskiego, dziś Komarowskich. 2.) **S.**, dwór, tamże, o 59 w. od Kowna; własność Stankiewiczów. 3.) **S.**, dwór, tamże, o 58 w. od Kowna; własność Szworonowiczów. 4.) **S.**, dwór, tamże, o 57 w. od Kowna; własność Macenowiczów. 5.) **S.**, dobra, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 55 w. od Kowna. 6.) **S.**, ws i dobra, pow. szawelski, gm. Skiemie, o 56 i 57 w. od Szawel. Dobra, własność Bielskiej, mają 223 dzies. ziemi dworskiej. 7.) **S.**, dobra, pow. wilkomierski, gm. Uciany, par. Wiżuny, o 70 w. od Wilkomierza, własność Michaliny Kibortowej. *J. Krz.*

Syrwedgole, ws, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 37 w. od Kowna.

Syrwicie, ws, pow. rossieński, pod Ławkowem, ob. *Sarwicie*. Własność niegdyś Stankiewiczów, potem Zaleskich, posiada ślady warowni Sisdito, Syrdite, pod którą w 1314 r. pobity mistrz krzyżacki Henryk v. Plotzke.

Syrwidy, ws, pow. władysławowski, gm. Dobrowola, par. Poniemoń, odl. od Władysławowa 50 w., ma 43 dm., 253 mk.

Syrwidy 1.) ws włośc., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Rukojnie, okr. wiejski Broskowszczyzna, o 9 w. od gminy a 26 w. od Wilna, ma 14 dm., 14 mk. prawosł. i 81 kat. (w 1865 r. 47 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Swirany. 2.) **S.**, dobra i zaśc., pow. szawelski, gm. Błagowieszczeńsk, o 49 w. od Szawel. 3.) **S.**, ws, pow. wilkomierski, gm. Traszkun, o 27 w. od Wilkomierza.

Syrwidzie, dwór, pow. nowoaleksandrowski, okr. polic. sołocki, par. Tauroginy, 5 mk., gorzelnia (1859). Należy do dóbr tauroginińskich Pusłowskich. Do niego należą obszerne lasy, zwane Mincza, wśród których jest osada fabryczna Mincza, posiadająca młyn, hamernią i kotłarnią. *J. Krz.*

Syrwidziszki 1.) zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Padziny, o 6 1/2 w. od gminy, 5 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Jęczmieniszki. 2.) **S.**, fol., pow. wilkomierski, gm. Owanty, o 35 w. od Wilkomierza.

Syrwiet, rzka, w pow. święciańskim, (ob. *Purwiany*), zapewne Szyrwinta.

Syrwinta, rzeczka, ob. *Szyrwinta*.

Syry al. *Sery*, ws, pow. lubartowski, gm. Samokleski, par. Kamionka, ma os. 38, mr. 601, mk. 690 (r. 1886); 1827 r. 35 dm., 288 mk., par. Rudno. W 1887 r. znaleziono tu w ogrodzie za chatą, na miejscu gdzie stała stara wieś, gliniane naczynie ze srebrną mo-

netą oraz ryngraf miedziany z orłem i wizerunkiem N. P. M. Częstochow. Wykopalisko składało się z 286 sztuk, z których 54 ortów kor. 1621—24 r., 41 ortów gdańskich 1609—1626 r., 97 szóstaków kor. 1623—27 Zygmunta III-go, 11 ortów kor. Jana Kazimierza 1651—1653 r. Reszta talary i półtalary zagraniczne, przeważnie hiszpańskie i holenderskie, t. zw. „lewkowe“, z wyjątkiem jednego talara koron. z 1633 r. *J. E. W.*

Syry-Koreń al. *Swideń*, uroczysko leśne, w powiecie pińskim, w okolicy Plotnicy, wspomniane w dokumencie pod r. 1555 r. (ob. *Revizya Puszczy*, str. 127). *A. Jel.*

Syry Taszlik, rzka, w pow. czehryńskim, ob. *Taszlyk Syry*.

Syryca, dobra, pow. horodecki, w 1 okr. pok. do spraw włośc., gm. Rowno, w 1863 r. 224 dusz rewiz.; 1433 dzies. ziemi dworskiej. Własność Bronisława Hłuszanina.

Syryn, też *Serín*, 1531 *Syryne*, ws i dobra, pow. raciborski, par. katol. Lubom, ew. Raciborz (odl. 1 1/2 mili), posiada kaplicę katol. filialną, założoną r. 1305. Szkoła katol. od 1829. Ws ma 586 ha (384 roli, 82 łąk, 56 lasu), 172 dm., 1081 mk. (1 ewang.); dobra mają 722 ha (225 roli, 142 łąk, 167 lasu), 1 dm., 17 mk. katol. Do S. należy grupa domów Dąbrowa i młyn wodny Lorek.

Sysaki, grupa domów w Szczutkowie, pow. cieszanowskim.

Syscyna al. *Siczyna*, os. włośc., pow. wileński, gm. Radoszewice, par. Ossyaków, odl. 19 w. od Wielunia. Należy do wsi Drobnice wraz z os. Synowiec. Wieś i te dwie osady mają 71 dm., 481 mk.

Sysdroy, pow. żądzborski, ob. *Zyądroj*.

Syse, jezioro, w pow. dzisieńskim, do 4 w. długie a 2 szerokie; por. *Siso*. Leży nad niem ws Sysa, niepodana w spisie urzędowym.

Syscerod, niem. *Suessenrode*, ws, pow. opolski, par. ew. Blimkinów, kat. Stare Budkowie. W r. 1885 było 32 dm., 342 mk. (105 kat.), 168 ha.

Syski 1.) ws, pow. piotrkowski, gm. Grabica, par. Srocko, ma 40 dm., 351 mk., 538 mr. częściowych własc. W 1552 r. ws S., w par. Srocko, należy do ubogiej drobnej szlachty; mają tu oni po ćwierci i po pół ćwierci łąnu. Siedzą tu: Błoński, Grabski, Miesiączkowie, Kozikowie, Kosisko, Nastalek, Syskowski (Pawin, Wielkop., II, 261). 2.) **S.**, ws, pow. opoczyński, gm. Zajczków, par. Sławno, odl. od Opoczna 7 w., ma 15 dm., 120 mk., 272 mr. włośc. i 15 mr. dwor.

Sysłów, niem. *Syslau*, *Suesslan*, ws, pow. prądnicki, par. kat. Kujawy, 22 dm., 139 mk. kat.

Sysojew, ws, pow. horecki, gm. Bajewo, ma 20 dm., 152 mk.

Sysuny, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Horodek, okr. wiejski i dobra (w 1855 r.) Olendzkich, Piotrowszczyzna, o 8 w. od gminy a 48 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Mołodeczna do gran. pow. mińskiego, ma 4 dm., 25 mk. (10 dusz rewiz. w 1865 r.).

Syzcyce, pow. rzeczycy, ob. Orsiche.

Syta, os. młyn., pow. radomski, gm. i paraf. Skaryszew, odl. od Radomia 18 w., ma 2 dm., 24 mk., 15 mr. dwors.

Sytce, wś, pow. wilejski, ob. *Sitce*. W 1880 r. wzniesiono tu nową cerkiew.

Sytenka, rzeczka w pow. dubieńskim i brodzkim, prawy dopł. Słonówki (pr. dopł. Styru), uchodzi na obszarze Korsowa (w pow. brodzkim). Porów. *Sitenka*.

Sytki, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Siemiatycze, o 49 w. od Bielska.

Sytkowo, fol. do Gołęcina, w pow. poznańskim, o 5 km. na zach. od Poznania (par. poczt. i st. dr. żel.); ma 4 dm. i 18 mk. S. było królewsczyzną; zabrane przez rząd pruski i wcielone do domeny Komorniki, przeszło z Gołęcinem w ręce prywatne. *E. Cal.*

Sytinia, ruczaj w pow. berdyczowskim, płynie od Mecherzyniec Wołoskich, przez Józwin i w Biłolówce uchodzi do Rastawicy.

Sytniki, pow. kaniowski, ob. *Sitniki*. Podług lustracyi z 1636 r. wchodziła w skład sstwa kaniowskiego.

Sytny, ostrów lesisty wśród błot, pow. rzeczycy, w okolicy pomiędzy Kokujewiczami i Ostaszkieviczami, przez który jedyna komunikacja piesza pomiędzy temi wsiami. W ostatnich czasach przeprowadzono tu prace kanalizacyjne. *A. Jel.*

Sytyck, wś, pow. piński, w 3 okr. pol., gm. Plotnica, ma 69 mk. *K. s. M.*

Sytyta, os., pow. włodawski, gm. i par. Opołe, 1 dm., 3 mk.

Sywir, wś, pow. ostrogski, śród lasów położona, odl. o 12 w. na pld.-zachd od Ostroga. Miejscowość bagnista, domy są budowane na wyżynach; gospodarze posiadają tylko po 4 do 6 mr. ogrodu, w którym, oprócz warzyw, sieją konopie, jare żyto i jęczmień; pól nie mają. Oprócz uprawy ziemi trudnią się piłowaniem tarcie, obrabianiem belek i klepek na spław. Bydło utrzymują w wielkiej ilości, wypasują je w lesie i ciągną znaczne zyski tak ze sprzedaży bydła jako też masła i serów. Trzodę chlewną i drób utrzymują na własną potrzebę. Wś ta powstała w nowszych czasach, niema bowiem o niej wzmianki w dziale ks. Ostrogskich, założoną przeto została albo przez poprzednich dziedziców Koniępcowskich, albo też późniejszych ks. Jabłonowskich. *Z. Ról.*

Sywula al. *Sewula*, szczyt górski, główny

w skalistym dziale Karpat lesistych, zalegających obszar między Łomnicą a Bystrycą. Dział ten jest równoległym z działem Gorganu. Na północ dolina pot. Łopuszna oddziela ten dział od grupy Ithrowiszcza. Szczyt S. leży na granicy gm. Jasień (w pow. kałuskim) i Porohów (pow. bohorodczański) przy samej granicy od Węgier. Wzn. 1818 mt. nrm. Potok Łopuszna uprowadza wody z pñ. stoków S. do Bystrzycy sołotwińskiej.

Syzowo, dobra, pow. łepelski, w 3 okr. pok. do spraw włosc., gm. niseńska, w 1863 r. 26 dusz rewiz.

Syzrań, mto pow. gub. symbirskiej, przy ujściu rzki Krymszy do Syzrani, w pobliżu ujścia tej ostatniej do Wołgi od praw. brzegu, odl. o 133 w. na pld. od Symbirska, pod 52°56' pñ. szer. a 65°59' wschd. dług., ma 28624 mk. W 1867 r. było tu 2982 dm. (84 murów.), 19270 mk. (21 katol., 303 jednowierców, 1193 rozkoln., 10 żydów, 24 mahomet.), 7 cerkwi prawosł. (6 murów.), 1 jedynowierów, 2 monastery (męzki i żeński), 507 sklepów i magazynów, szkoła powiat. i miejska, szkoła duchowna, szkoła żeńska, szpital, bank miejski, założony w 1863 r., st. poczt., telegr. i dr. żel., przystań statków parowych. Własność miasta stanowi: 22 sklepy, 4 młyny wodne, 13355 dzies. ziemi; dochód miejski w 1869 r. wynosił 42145 rs. Przeważna część mieszkańców zajmuje się rolnictwem i sadownictwem; wielu także oddaje się pracy na miejscowej przystani, rzemiosłom i drobnemu handlowi. W 1871 r. było tu 1376 rzemieślników (611 majstrów), w tej liczbie 450 szewców i 297 kowalów. Przemysł fabryczny dość rozwinięty, reprezentowany był w 1871 r. przez 30 zakładów, produkujących za 242673 rs. Z fabryk najważniejsze: 65 garbarni, 2 warzelnie łożu, 1 fabr. świecz łożowych i woskowych. St. dr. żel. morszańskosyzrańskiej S. odległa jest o 485 w. od Morszańska i połączona ze st. Batraki dr. żel. orenburskiej, odl. o 13 w. Miasto założone zostało w 1683 r. z polecenia carów Iwana i Piotra Aleksiejewiczów przez wwdę symbirskiego kn. Kozłowskiego, który wznosił tu gród, otoczony siedmioboczną ścianą drewnianą z basztami. Do 1717 r. S. przyłączony był do gub. kazańskiej, poczem zaliczony został do astrachańskiej; w 1764 r. należał do prowincyi symbirskiej gub. kazańskiej, od 1780 r. mto powiat. namiestnictwa a od 1796 r. gub. symbirskiej.

Syzrański powiat zajmuje południową część gubernii i podług obliczeń Strjelbickiego ma 165·6 mil al. 8012·8 w. kw., jest przeto największym z powiatów gubernii. Powierzchnia powiatu wzniesiona, dochodzi do 1105 st. nrm. (Zymina Góra). Pod względem geogno-

stycznym przedstawia nadzwyczajną różnorodność, spotykają się bowiem formacje: węglowa, kredowa, eoceniczna, plioceniczna, jurajska. Cała powierzchnia powiatu należy do dorzecza Wołgi, do której uchodzą od prawego brzegu, pomiędzy innemi, Syzrań i Usa. Nadto w zachodniej części powiatu bierze początek rz. Sura i dopływ jej Barysz. W lasy obfituje wschodnia a zwłaszcza pld.-zachod. część powiatu. W 1867 r. było w powiecie (bez mta) 165147 mk. (39 katol., 253 jednowerców, 4503 rozkoln., 5 protestan., 4361 mahomet.), zamieszkałych w 205 osadach (2 przygródkach, 75 siolach, 16 siólkach, 107 wsiach i 5 chutorach). Pod względem etnograficznym masę ludności stanowią Wielkorusini (90·49%), dalej Mordwini (4·53%), Tatarzy (2·5%) i Czuwasze (2·48%). W 1871 r. było w powiecie 90 cerkwi (28 murywan.) i 7 meczetów. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo, dalej w niektórych miejscowościach: pędzenie smoły, wyrób sani, kół i sprzętów drewnianych, wydobywanie wapna, garncarstwo, rybołówstwo i in. Hodowla bydła na niskim stopniu. Przemysł fabryczny dość rozwinięty. W 1871 r. było 101 fabryk, zatrudniających 1742 robotników i produkujących za 1350690 rs. Najważniejsze z nich: 1 gorzelnia z produkcją na 866581 rs. i 4 fabryki sukna, produkujące za 433013 rs.

Sz..., ob. *S...* i *Sch...*

Szaba, *Szaby* al. *Szabalat*, osada nad limanem Dnieprowskim, pow. akkermanński gub. bessarabskiej, o 7 w. od Akkermanu, którego właściwie stanowi przedmieście, ma 2680 mk., 4074 dzies. Założona została w 1824 r. przez kolonistów Szwajcarów, których obecnie znajduje się tu 538 dusz.

Szabałackie al. *Szabołockie*, jezioro, w pow. akkermanńskim gub. bessarabskiej, w pobliżu limanu Dnieprowskiego, od którego oddziela je przesmyk, mający do 1 w. szerok. Z drugiej strony zbliża się do brzegów m. Czarnego. Ma do 15 w. długości i około 3 w. szerokości; zajmuje 27·9 w. kw. Jest płytkie, wodę ma słoną. Poławiają w niem wiele ryb, wchodzących tu z morza przez wykopane w tym celu kanały.

Szabałdowskie, wś, pow. wilkomierski, par. Uciany, uwłaszczona od dóbr Suginty.

Szabanika, zaśc., pow. wilkomierski, gm. Wiżuny, o 64 w. od Wilkomierza.

Szabanówka, dwór, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 12 w. od Kowna.

Szabanowo, folw. pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 95 w. od Dżisny, 1 dm., 9 mk. praw.

Szabaniuszczyna, okolica szlach., pow. nowogródzki, w 5 okr. pol. snowskim przy dr.

ze Swojatyecz do Podlisiejki, ma 4 osady; grunta urodzajne, miejscowość bezleśna.

Szabany 1.) wś włośc., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Głębokie (o 15 w.), okr. wiejski Korolewicz, o 69 w. od Dżisny, ma 12 dm., 79 mk. prawosł. (w 1865 r. 24 dusz rewiz.). 2.) **Sz.**, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra hr. Czapskich, Łużki (o 5 w.), o 35 w. od Dżisny, ma 4 dm., 43 mk. 3.) **Sz.**, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Plissa (o 8 w.), okr. wiejski i dobra Rudominów, Filipowszczyzna, 19 dusz rewiz. Porów. *Dworyce*. 4.) **Sz.**, w spisie z 1865 r. *Szobany*, u Korejwy *Szobiny*, wś nad jez. Dołża, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. i dobra ks. Druckich Lubeckich, Mańkowicz (o 4 w.), o 77 od Wilejki, przy b. dr. pocz. połockiej, ma 9 dm., 73 mk. (41 prawosł., 32 katol.). Podług Korejwy była tu fabryka szkła. 5.) **Sz.**, wś nad Niemnem, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Sobolany, o 21 w. od Grodna. 6.) **Sz.**, wś nad rz. Świsłoczą, pow. miński, w gm. Siennica, o 12 w. od Mińska, ma 16 osad; grunta szczerkowo-gliniaste, urodzajne, łąki obfite. *J. Krz.—A. Jel.*

Szabasowa Dolina, folw. i karczma na obszarze Nakwaszy, w pow. brodzkim.

Szabastówka, wś nad bezim. ruczajem, pow. lipowiecki, w 3 okr. pol., gm. Cybulów, o 50 w. od Lipowca, ma 1540 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 1048 mk., 2514 dzies.; wś należała do hr. Krasickich. Posiada cerkiew paraf. Bohosłowska, drewnianą, wzniesioną w 1754 r. i uposażoną 61 dzies. ziemi i chutorem, oraz kaplicę katol. par. Monasterzyszcze.

Szabczyce, wś, pow. rohaczewski, gm. Dowsk, ma 156 dm., 1116 mk.

Szabda, w dok. *Schabe*, *Schawe*, wś, pow. brodnicki, st. pocz. Brodnica, par. kat. Mazano; 570 ha (478 roli orn., 43 łąk); 1885 r. 51 dm., 84 dym., 419 mk., 333 kat., 96 ewang. Należała za czasów krzyżackich do komturstwa brodnickiego (ob. Kętrz. O ludn. pol., str. 86). Posiada szkołę kat. i ewang. Według krzyżackich ksiąg z r. 1414 poniosła S. w ostatniej wojnie 2000 grz. szkody (ob. *Gesch. der Stadt und des Kreises Kulm. von Schultz*, II, 160). Księgi czynszowe krzyżackie z XV w. opiewają, że S. liczyła 38 włók; między temi 20 osiadł., 11 pustych (tamże, str. 112). *Ks. Fr.*

Szabel, wś, pow. klimowiecki, gm. Zahustino, ma 38 dm., 192 mk.

Szabel, rzeczka w Prusach Wschodnich, dopływ Gilii (Winc. Pol.).

Szabelinow, siolo, pow. sosnicki gub. czernihowskiej, o 12 w. od Sosnicy, ma 229 dm., 1713 mk.

Szabelka al. *Wiesielocha*, karczma, pow. mozyrski, przy trak. poczt. mozyrsko-owrucim, o 6 w. na północ od st. Kuźmicze, w gm. Skorodno. *A. Jel.*

Szabelki, przys. do dóbr Kulczyce, w pow. samborskim.

Szabelna 1.) rzka w gub. kijowskiej, dopływ rz. Sobu, uchodzi pod mkiem Kalnikiem. 2.) **Sz.**, rzeczka w południowym zakątku pow. ekaterynosławskiego (gub. t. naz.), dopływ Dniepru z prawego brzegu, uchodzi do limanu Wielkie Wody.

Szabelna 1.) uroczysko leśne, pow. kijowski, w lesie należącym do wsi Babka, przy drodze z Rubieżówki do Nowej Hrebli, karczma. 2.) **Sz.**, wś, pow. lipowiecki, w 1 okr. pol., gm. i par. praw. Daszów (o 7 w.), o 43 w. od Lipowca, ma 421 mk. (w 1863 r. 365 mk.). Posiada cerkiew filialną Pokrowską, wzniesioną w zeszłym wieku, z dzwonnica z 1860 r.; uposażenie cerkwi stanowi 33 dzies. Na gruntach wsi znajduje się uroczysko, zwane Monasterem, w kształcie wału okrągłego, wśród którego, podług miejscowego podania, miał się niegdyś wznosić monaster. Od Sz. do Tałajówki ciągnie się wał ziemny, zakończony na obu końcach horodyszczem. Wś należy do Daszowa. *J. Krz.*

Szabelnia 1.) os., pow. będziński, gm. Gzichów, par. Będzin. Nie pomieszczona w nowszych spisach urzęd. 2.) **Sz.**, wś i folw., pow. konecki, gm. Duraczów, par. Końskie, odl. 3 w. od Końskich, ma 11 dm., 65 mk., 1042 mr. dwors. i 58 mr. włosc. W 1827 r. było 4 dm., 26 mk. Wchodziła w skład dóbr Końskie. *Br. Ch.*

Szabelnia 1.) młyn w Zawadowie, pow. lwowski. 2.) **Sz.** al. *Salasze*, część Rawy Ruskiej. 3.) **Sz.** al. *Szabelnia*, część Brzyszcza, w pow. żółkiewskim.

Szabelniki, wś u podnóża gór naddnieprówskich, pow. czechryński, w 1 okr. pol., gm. Szabelniki, o 15 w. od Czechryna a 2 w. od Bużyna, ma 2015 mk. W 1741 r. było tu 90 sadyb, w 1808 r. 87 chat i 99 mk., w 1863 r. podług Pochilewca 2335 mk. prawosł. i 20 żydów. Posiada cerkiew p. w. św. proroka Eliasza, drewnianą, wzniesioną w 1765 r. i uposażoną 57 dzies. ziemi. Na wzgórzu pod wsią znajdują się ślady dawnego horodyszczu, na polach zaś wiele mogił. Gleba dość urodzajna, choć piaszczysta. Wchodziła dawniej w skład stwa czechryńskiego, obecnie należy do dóbr Państwa. Gmina Szabelniki składa się z 4 okręgów wiejskich (starostw), obejmuje 4 wsie, mające 1547 dm., 10099 mk., 13747 dzies. ziemi (14511 włosc., 67 dworskiej, 166 cerkiewnej). *J. Krz.*

Szabelny, młynek na rz. Derewence, na

obszarze Krechowa, w pow. żółkiewskim (ob. t. IV, 658).

Szabijówki, wś wymieniona w XVIII w. jako należąca do klucza antonowskiego dóbr ka. Wiszniowieckich, t. j. w dzisiejszym pow. skwirskim, obecnie Szalijówka (ob.).

Szabinka, mała rzka, w pow. ihumeńskim, w obrębie gm. Bieliczany, dopływa do rzki Sycz. Długa około 4 w. *A. Jel.*

Szabinki, wś nad rzką Szabinką, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Bieliczany, przy drodze z Bereżyny Luboszańskiej do Borysowa, ma 12 osad; miejscowość poleska, grunta lekkie. Zamieszkała przez włościan i szlachtę; ostatnia płaci czynsz Wańkowiczom, do których należy Sz. *A. Jel.*

Szabiszki, dobra, pow. szawelski, gm. Skiemie, o 57 w. od Szawel.

Szablak al. *Jednaczewo*, wś i fol. nad rz. Narew, pow. łomżyński, ob. *Jednaczewo*.

Szablak, młyn, pow. obornicki, ob. *Piłka* 57).

Szablaki, wś, pow. kolneński, gm. i par. Turośl, ma 542 mr. obszaru (250 mr. roli). W 1819 r. było 119 mk.; 1827 r. 24 dm., 143 mk. Stanowiła przyległość wsi Popiołki i razem z nią wchodziła w skład dawnego starostwa kolneńskiego. Ob. *Kolno* i *Popiołki*.

Szablewo, wyb. do Piechowic, pow. kościerski.

Szabliszki, wś, pow. wilkomierski, gm. Kowarsk, o 15 w. od Wilkomierza.

Szablittki, wś, pow. szawelski, gm. Szawiany, o 14 w. od Szawel.

Szablók, wś (ob. *Nowogrod*, t. VII, 247) mylnie, zamiast: *Szablaki*.

Szabły *Młode* i *Stare*, także *Szablówo*, wś, pow. łomżyński, gm. i par. Śniadowo, mieszka tu drobna szlachta, Szablówscy. W 1827 r. S. Młode miały 19 dm., 102 mk. S. Stare 26 dm., 121 mk. Wspominane w dok. z 1438 (Gloger, Ziemia łomż.). *Br. Ch.*

Szabsk-Żabowo, niekiedy *Szapsk*, wś i 11 kolonii, pow. płoński, gm. Stróżecin, par. Gralewko, odl. 26 w. od Płońska, ma 23 dm., 277 mk. Wś ma 26 os., 167 mr. Fol. lit. A. ma 232 mr. (po odłączeniu 11 kolonii), lit. B. ma 119 mr., lit. K. (al. Złotopole) ma 484 mr. inne zaś od 20 do 45 mr. (jeden tylko ma 2 nr.). *Br. Ch.*

Szabunie 1.) zaśc. w pobliżu rz. Uszy, pow. ihumeński, w 2 okr. pol. smilowickim, gm. Wierchmien, przy gośc. z Ratkowszczyzny do Wierchmienia, należał do domin. Ratkowszczyzna, Moniuszków. Dziś mają tu własności: szlach. Skuratowicz 3 włóki od 1859 r., szlach. Murawski 4 włóki od 1868 r., mieszcz. Kudzin 6 1/3 włók od 1874 r. Ten ostatni ma młyn i karczmę. Grunta lekkie, szczerkowe, urodzajne, łąki obfite, miejscowość lesista.

2.) **S.**, zaśc. nad rzką Piaskówką, prawym dopł. Ptycza, pow. ihumeński, w 1 okr. pol. uździeńskim, gm. Dudziekiej, par. katol. dawniej Annapol, obecnie Kalwarya, o 5 mil od Mińska. Posiada kaplicę na cmentarzu grzebalnym p. w. św. Rocha; ma 12 osad zamieszkałych od dawna przez szlachtę zagrodową: Pawłowiczów, Bulhaków, Wiktorowiczów, Szabuniewiczów, Jurkiewiczów, Zdanowiczów, Korzeniowskich, Szaciłów, Bachanowiczów, Pietkiewiczów i Cywilskich. S. niegdyś własność radziwiłłowska, w hrabstwie kojdanowskim, z kolei ks. Wittgenstejnów a po 1877 r. nabyte przez hr. Emeryka Czapskiego z całym kluczem samuelowskim, należą do domin. Samuelów. Dzierżawcy posiadają po 15 do 40 morgów, płacą średnio arendy od włóki po 60 rubli, bez opału z lasów dziedzica. Grunta równe, szczerkowe, w dobrej kulturze, glina wszędzie w podłożach, zaścianek zabudowany porządnie, mieszkańcy dość zamożni, lecz bez oświaty.

A. Jel.

Szabuniewszczyzna, zaśc. poradziwiłłowski, pow. miński, w 3 okr. pol. i par. katol. Kojdanów, ma 17 osad. Od 1851 r. w znacznej części własność Piątkowskich; między inną szlachtą zagrodową mieszkają tu rodziny Szablowskich i Pawłowiczów. Grunta szczerkowo-gliniaste, dość urodzajne, miejscowość bezleśna.

Szabuniówka, zaśc. u źródeł rz. Wołk, lew. dopł. Suły, pow. miński, w 3 okr. pol., gm. i par. katol. Kojdanów, przy gośc. z Zasuła do Kojdanowa, ma 6 osad; miejscowość wzgórkowata, dość leśna, grunta szczerkowe, dobre.

Szabunki, zaśc. nad rz. Siwielgą, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, par. katol. Słuck, przy dr. z Brańczone do Mińska, ma 10 osad; miejscowość równa, mało leśna.

Szabuny, zaśc., pow. święciański, ob. Nie-wiarzyski 5).

Szachniba, ob. Aksakowa, mogiła na polach Motowidłowski, w pow. wasylkowskim (ob. t. VI, 748).

Szachnowa, błoto, w pow. czechryńskim, między wsiami Bużyn, Adamówka i Racowe, 15 w. długie, 20 saż. szerokie (ob. Funduklej, Gub. Kij.).

Szachnowo, uroczysko, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Derewna, o 10 w. od Słonima.

Szachnowszczyzna, ws poradziwiłłowska nad bezim. dopł. Niemna, pow. miński, w 5 okr. pol. Kojdanowskim, gm. Swierzeń, ma 3 osad; miejscowość wzgórzysta, mało leśna, grunta wyborne, łąki i pastwiska obfite.

Szachów al. *Szachowo*, zaginiona ws włości kupieckowskiej, w dzisiejszym pow. kowelskim, w sąsiedztwie Lubitowa, na pld.-

wschód od Kowla a na pld.-wschód od Kupieczowa (w pow. włodzimierskim). Należała do dóbr biskupstwa włodzimierskiego. Podług reg. pob. pow. włodzimierskiego z 1577 r. Fiedosiej, władca włodzimierski, płaci tu od 8 dym., 4 ćwierc., 9 ogr. W 1583 r. p. Własny Iwanowicz Czernski płaci z 18 dym., 3 ogr., 13 rzemieśl. i 1 pustej roli (ob. Jabłonowski, Wołyń, 68, 118).

J. Krz.

Szachowa, mogiła, w pow. wasylkowskim, na polach wsi Polanicyńce.

Szachowce, ws, pow. orszański, gm. Nowy Tuchyń, ma 6 dm., 35 mk., z których 6 zajmuje się kołodziejstwem.

Szachowka, rzeczka w pow. ekaterynosławskim, dopływ Dniepru z prawego brzegu, uchodzi do limanu Wielkie Wody.

Szachownicze, pow. ihumeński, ob. Smiłowicze.

Szachowszczyzna, osada, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 25 w. od Oszmiany, ma 1 dm., 7 mk. prawosł.

Szachrawszczyzna, ws nad rz. Wiehą, pow. kijowski, w 5 okr. pol., gm. Chotów, par. praw. Krukowszczyzna (o 1 w.) odl. o 26 w. od Kijowa, ma 153 mk. Podług Pochilewicza jest tu 205 mk.; włościanie, w liczbie 64 dusz rewiz., uwłaszczeni zostali na 311 dzies., ze spłatą roczną po 398 rs. 38 kop. Ws ta osadzona została przed dwoma wiekami przez wychodźcę mołdawskiego Dawida, i dla tego dzisiejsi mieszkańcy wsi nazywani są Dawideńkami. Podług podania na górze pomiędzy Sz. a Krukowszczyzną mieszkał niegdyś ks. Szachraj, władający całą okolicą. J. Krz.

Szachtań al. *Szachtania*, rzeczka w pow. jampolskim, lewy dopływ Jalańca al. Izwaru, praw. dopł. Markówki al. Szumiłówki.

Szachty, wioska, pow. kowieński, tuż pod Kownem, obok tunelu dr. żel. warsz.-petersb. na odnodze do granicy pruskiej.

Szachworonówka, u Pochilewicza *Szachworostówka*, ws nad rzką Kiryczanką, pow. radomyski, w 2 okr. pol., gm. i par. praw. Korostyszów (o 12 w.), odl. o 35 w. od Radomyśla, ma 191 mk., wyłącznie dawnej szlachty, należącej obecnie do stanu mieszczańskiego. Ws ta, wraz z sąsiednimi wsiami: Kuliszówka, Hłuboczek i Leonówka należą do kupca żytomierskiego Rosenberga.

Szachy, ws i os., pow. radzyński, gm. Żerocin, par. Dołhe (r. gr.); ws ma 21 dm., 165 mk., 450 mr.; os. 1 dm., 4 mk., 2 mr. W 1827 r. było 17 dm., 118 mk.

Szacilka al. *Szacilówka*, rzka w pow. mińskim, prawy dopływ Suły, w obrębie gm. Rubieżewicze. Zaczyna się w lesistej kotlinie w okolicy wsi Lewaszy, płynie lasami w kierunku wschodnio-południowym, około wsi Nowiki, Słoboda (młyn na rozlewisku) i pod

wsią Rudnia ma ujście. Długa 10 w., od połowy prawie ma oba brzegi wzniesione, prąd bystry.

A. Jel.

Szacilki, okolica szlach. i dobra na prawym brzegu Berezyny, pow. bobrujski, przy gośc. poczt. bobrujsko-rzeczyckim, w 2 okr. pol. i gm. Parycze, paraf. katol. Bobrujsk. Okolice ma 49 osad; kościół filialny p. wez. św. Krzyża, z 1818 r., wzniesiony z drzewa przez parafian. Dobra, około 86 włók, otrzymał od rządu w 1871 r. jako nagrodę urzędnik Arkadiusz Skałów. Przysłań na Berezynie należy do dziedzica; rybołówstwo czyni znaczny dochód; grunta lekkie, łąk obfitość. Sz. były niegdyś królewsczyzną.

A. Jel.

Szacilówka, ob. *Szacilka*.

Szacilówka 1.) wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostra Góra, o 38 w. od Sokółki. 2.) Sz., wś, pow. rohaczewski, gm. Merkułowice, ma 7 dm., 53 mk.

Szacilowo, dobra, pow. połocki, w 2 okr. pok. do spraw włósc., gm. Szacilowo, w 1863 r. 97 dusz rewiz. Gmina Sz. w t. r. miała 474 dusz rewiz.

Szacily al. *Szatily* 1.) wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Dziewieniszki (o 7 w.), okr. wiejski Szudonje, o 29 w. od Oszmiany, ma 5 dm., 52 mk. katol. (w 1865 r. 14 dusz rewiz. włósc. i 3 jednod.; należała do dóbr Ludwinowo, Umiastowskich). 2.) Sz., wś, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. Obrebniki, o 15 w. od Białegostoku. 3.) Sz., wś, tamże, gm. Jaświły, o 49 w. od Białegostoku. 4.) Sz., wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostrów, o 38 w. od Sokółki. 5.) Sz., zaśc. w pobliżu rz. Usy, pow. miński, w 3 okr. pol. i par. katol. Kojdanów (o 4 w.), ma 8 osad; miejscowość falista, małoletnia, grunta szczerkowe, dość urodzajne. Nazwany od osiadłej tu niegdyś szlachty Szacilów. J. Krz.—A. Jel.

Szack 1.) w dokum. *Szack-Biały*, mko i dobra nad rz. Szaczą, dopł. Płycza, pow. ihumeński, w 1 okr. pol. i par. kat. Uзда, gm. Szack, odl. o 10 mil od Ihumienia, 9 mil od Mińska, 3 mile od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Rudzieńsk. Jestto starożytna osada, jednak wiadomości o niej pochodzą dopiero z XVI w., gdyż w tym czasie należała do ks. nieświeskiego. Historia Sz. wiążąc się z dziejami Nieświeża (o 12 mil odl.), naprowadza na domysł, że musiał niegdyś stanowić posiadłość księżęcą i razem z Nieświeżem nadany przez Aleksandra Jagiellończyka w 1492 r. rodzinie Kiszaków, po których spuściznę wzięli Radziwiłłowie. W 1582 r. pod d. 30 sierpnia ks. Mikołaj Krzysztof Radziwiłł „Sierotka” sprzedaje Sz. „od ks. nieświeskiego odłączony”, Szczęsnemu Jarosławowiczowi Hołowczyńskiemu, stęście luboszańskiemu, za 10,000 kop groszy litew. (kopa groszy 2 złp. 15 gr.).

W pierwszej ćwierci XVII w. trzymał Sz. prawem zastawnem Andrzej Winko, który w 1620 r. mając spór graniczny z dobrami Tokaczewicze, najechał je gwałtownie, zniszczył wraz z fol. Kowalewicze i właściciela Janasza Bychowca zamordował. Sprawa ta ściągnęła na Winka infamię i banicję, atoli w 1628 r. zakończoną została w grodzie nowogródzkim polubownie z sukcesorami zabitego Bychowca, którzy otrzymali sowite wynagrodzenie. W 1623 r. d. 17 stycznia, kn. Hołowczyński zeznaje w grodzie mińskim prawo wieczysto-sprzedażne na Sz. temuż Wince za 10,000 kóp gr. litew.; wszakże w tym jeszcze roku Winko, widać zubożony procesem z Bychowcami, puszcza część Sz. w zastaw Janowi Cedrowskiemu za 2,000 kóp groszy, a d. 20 sierp. 1631 r. przyznany został w trybunale mińskim zapis sprzedażny na całą majątność Sz. od Winki Piotrowi Piekarskiemu, który 10 września t. r. ustępuje praw swych na Sz. Krzyszkowskiemu. Z kolei Krzyszkowski przyznaje w r. 1636 r. w grodzie mińskim prawo wieczysto-darowne na Sz. Bazylemu Mozolewskiemu, lecz d. 2 maja 1637 r. Mozolewski ustępuje swych praw na powrót Krzyszkowskiemu. Byłyto czasy pieniatwa szlacheckiego, nie tedy dziwnego, że dla machinacji procesowych, wciąż różnemi dokumentami gmatwano własność, tak, że dziś trudno dojść istotnego powodu tych częstych transakcyi. W 1654 r. władali Sz., zdaje się na prawie zastawnem, Chreptowiczowie, a jednocześnie mieli tu schedę Wołodkowiczowie. Około 1671 r. siedzieli w Sz. na prawie zastawnem Czyżowie, a nieco później widzimy tu na dziedzictwie Bychowców. D. 29 wrześ. 1699 r. Samuel Dobrohost Bychowiec, stęta luecyński i żona jego Krystyna z Denhofów zapisują Sz. prawem wieczystem jako wiano córce swej Annie, poślubionej Jerzemu Tyzenhauzowi, stęście Dyamenekiemu, wojewodzicowi nowogródzkiemu; ale synowie Bychowca procesowali ojca w 1701 r. za ten zapis. Na początku XVIII w. miał tu schedę jako zastawnik Janiszewski i takowa w d. 7 kwiet. 1701 r. razem z „zasiedziałyimi chłopami” ustąpił Jerzemu Tyzenhauzowi. Małżonkowie Tyzenhauzowie d. 23 kwiet. 1708 r. przelali część swych praw na Orańskich, a ci d. 10 marca 1713 r. zeznali prawo wlewkowe na Sz. Uniechowskiemu, pisarzowi mińskiemu, któremu w tymże czasie i Tyzenhauz oddał resztę Sz. ze wsią Sieredziną prawem zastawnem. Uniechowski władał Sz. jeszcze w 1719 r., a w 1732 r. trzymał już go w zastawie Gerwazy Ludwik Oskierko, cześnik lit., w r. 1735 zaś doszło do okupna Sz. na imię Antoniego Oskierki, stęsty mozyrskiego, syna poprzedzającego. Przyznane mu prawo d. 23

sierp., intromisya nastąpiła d. 22 paździer. Do dominium Sz. należały wtedy folw.: Józefów, Werkały, Gabryelówka z przyległościami, przeszło 400 włók, obszerne puszcze, gony bobrowe na rzece Szaczy; wsi: Zadoszczenie, Michalewice, Sieredzina, Słoboda, Leonowice, Wieczorzewice, Protasowszczyzna; zaśc.: Sawin, Sietno, Starzynki, Podkoziele i in. Józef Gabryel Oskierka, syn Antoniego i Franciszki z Brzezińskich, podkomorzy chełmiński, otrzymawszy Werkały po ojcu, oddał je w zastaw 1784 r. Ludwikowi i Zofii z Jaworzyńskich Hruszwickim za 460 dukatów. Na pozostałości miała dożywocie matka jego, a Sz. znajdował się wtedy w dzierżawie u Przeździeckiego, z ręki którego administratorem był Olędzki. Dozór ich był słaby; ekonom Paszkowski wspólnie z ochmistrzynią Juchnowiczową uciskali tak lud, że wielu włościan zbiegło; nadto okradali mienie dziedziców i w 1786 r. podczas uczty, w skutek nieostrożnego obchodzenia się z ogniem, byli powodem spalania się pałacu z całą bogatą ruchomością i archiwami. Właścicielka wytoczyła im proces i w 1788 r. ustąpiła praw swojego dożywocia na rzecz syna Józefa Gabryela. Drugi syn starościny Ignacy, był kanonikiem wileńskim i wziął po rodzicach w pow. wołkowyskim fol. Parafianowice ze wsią Samołowice, według mapy z 1795 r. 25 włók 10 mr. Po śmierci kanonika dobra te przeszły na brata Józefa. Dwie córki Antoniego Oskierki Konstancja, za Ignacym Ratyńskim, strażnikiem mińskim i Ewa, za Felkersambem, podkomorzym nowogródzkim, otrzymały w posagu, oprócz wyprawy, po 50,000 złp. Żoną Józefa Gabryela Oskierki, była Anna z Czapskich, wojewodzianka chełmińska. W Sz. około 1790 r. budował z muru dwupiętrowy pałac i ozdobił rezydencję z zewnątrz pięknym parkiem. W 1795 r. było w dobrach szackich około 150 osad włościańskich. Józef Gabryel miał synów: Ignacego, późniejszego podkomorzego ihumeńskiego, ożenionego z Oskierczanką i Franciszka, porucznika artylerii, poległego w wojnie 1812 r. oraz córkę Weronikę, wydaną za Benisławskiego. Synowie wychowywali się pierwotnie w domu przy Francuzie księdzu Ravaux. Życie nad stan podkomorzego chełmińskiego wyczerpało fortunę, aż w końcu w 1812 roku zarządzono z urzędu exdywizję Sz., która trwała do 1816 r. Sąd exdywizorski składali: Karol Towiański, Piotr Zawadzki i Wincenty Paweński. W dobie exdywizji o stanie gospodarskim posiadamy następne dane. W 1812 r. zebrano w Sz. 112 kóp pszenicy, 2047 kóp żyta (wymłócono 196 beczek), 82 kóp jarego żyta, 596 kóp owsa, 261 kóp gryki, 256 kóp jęczmienia, 68 wozów grochu; gorzałki wypę-

dzono 1474 garncy. W 1813 r. 160 kóp pszenicy, 835 kóp żyta (wymłócono 140 beczek), 42 kóp żyta jarego, 255 kóp jęczmienia, 574 kóp owsa, 143 kóp gryki, 45 wozów grochu; gorzałki 1056 garncy. W 1814 r. 136 kóp pszenicy, 617 kóp żyta (wymłócono 145 beczek), 30 kóp jarego żyta, 206 kóp jęczmienia, 430 kóp owsa, 241 kóp gryki, 50 wozów grochu; gorzałki 1240 garncy. Exdywizya oderwała od Sz. folw.: Gabryelówkę i Stary-Szack ze wsią Zadoszczenie (39 dym.) na rzecz kredytorów Puciatów; Werkały i Michałów ze wsią Słoboda (12 dym.) i wś Werkały (19 dm.) na rzecz Hruszwickich; Józefów ze wsią Leonowice (30 dm.) na rzecz Kaznowskich; Uborek na rzecz Brylewskich; Pszczółkę na rzecz Sobieckich. Wzięli też schedy: Dąbrowscy, Jurkiewiczowie, Oczapowscy, Matusiewiczowie i inni. Zostało przy Oskierkach tylko domin. Biały-Szack z mkiem (25 dym., w tem 12 żydowskich), wś Sieredzina tuż przy mku (15 dym.) i wś Michalewice (21 dym.), młyn wodny z propinacją przynoszącą 500 rubli. Już za wladania Ignacego syna Oskierki 1845 r. majątność Sz. dzierżawił Dąbrowski za 1300 rs.; dawał nadto dziedzicowi 10 beczek żyta, 30 beczek owsa, 15 beczek kartofli, 1000 pud. siana najlepszego, warzywo wszelkie, opłacał wszystkie podatki rządowe, odstawiał drwa na potrzeby dworu, a daniny od włościan też należały do dziedzica. W tym czasie było we dworze 32 sztuk bydła rogatego. Zasiawano: 27 beczek żyta, 2 beczki pszenicy, 5 beczek jęczmienia, 50 beczek owsa, 2 beczki gryki, 18 beczek kartofli. Włościanie odbywali z osady włóczęj tygodniowo po 2 dni męzkich z uprzężą, po 2 dni kobiece, piesze; nadto gwałtów rocznie z osady: 2 dni znojowe, 2 dni pasieczne, 2 dni do orki i 2 dni do kosy, tudzież gwałtu rocznie z każdej roboczej osoby po 10 dni; dawali kolejke stróżów nocnych do dworu i stróżów do gorzelni. Danina od włościan z każdej osady włóczęj wynosiła: 20 funtów chmielu z prawem odrobienia za takowy 5 dni pieszych w porze zimowej; po 1 kopie desek do krycia dachów łupanych, 1 kopę grzybów, 2 kury, 16 jaj, 2 talki cienkiej przędzy, 1 sześń dREW z lasów dziedzica, podwodę z wozem na odległość 10 mil. W chwili reformy włościańskiej w 1861 r. w mku Sz. było 43 poddanych płci męskiej, we wsi Michalewiczach 97, we wsi Sieredzinie 35, razem 175 dusz, osiadłych w 44 osadach, na 903 mr. gruntów i łąk i 58 mr. ogrodów. Grunta te przy formowaniu listów nadawczych w 1862 r. cenily się, licząc dzień sprzężajny po 14 kop. a pieszy po 10 kop.. Komisya weryfikacyjna po 1863 r. zredukowała cenę wykupną; włóka gruntu oceniona została niżej stu rubli. Ponieważ

ciążyły na majątku znaczne długi skarbowe i prywatne, Ignacy Oskierko sprzedał Sz. około 1879 r. A. Homulickiemu. Dobra miały jeszcze obszaru przeszło 100 włók. Obecnie mko Sz. ma 22 osad; żydzi zajmują się rzemiosłami i drobnym handlem. Mko podnosi się w skutek istnienia tu biura sędziego pokoju 4 okr. i biura 3 rewiru konskrypcyjnego. W 1888 r. zaprowadzono targi niedzielne, a w dniu św. Eliasza proroka, 20 lipca kiermasz doroczny. Istnieje tu szkołka gminna i szpital miejski. Sz. nie miał nigdy przywilejów, kahał żydowski istniał oddawna. Są pewne ślady istnienia tu niegdyś zboru kalwińskiego a może i aryańskiego. Łukaszewicz nadmienia zaledwo kilku słowami o zborze szackim (Dzieje, II, 139); kto go założył i kiedy ustał, zaginęły ślady, zapewne w pożarze archiwów szackich. W pozostałych po Oskierkach papierach znalazł piszący wizytę cerkwi szackiej z 1782 r., w której w punkcie 5, pomiędzy księgami cerkiewnymi, zapisana „metryka ewangelicka polska“. Zapewne że w 1839 r. musiała wraz z innemi księgami zostać przeniesiona do archiwum eparchii mińskiej. Drugim śladem, poświadczającym istnienie zboru w Sz., jest ta okoliczność, że kalwini z mocy dawnych zapisów poszukiwali na dziedzicach Sz. Samuelu Bychowcu, stłście lucyńskim, i żonie jego Krystynie z Denhofów, sumy 88,000 złp. Sprawa ta agitowała się pierwotnie w sądach i trybunale litewskim w latach 1682 do 1691 i gdy Bychowcowie nie dopuścili kalwinów do wyegzekwowania wyroku, oparła się o Jana III Sobieskiego, przez zapozwanie małżonków Bychowców do sądów zadwornych asesorskich, przez wice aktuar. zborów asesorskich w w. ks. lit. Samuela Estkę. Gdy na czterokrotne zawezwanie królewskie zapozwani Bychowcowie nie stawili się, zapadł d. 17 lutego 1693 r. w Grodnie wyrok, skazujący małżonków Bychowców na wieczne wywołanie z kraju i zapłacenie petentom sumy wraz z kosztami i nawiązkami 88,330 złp. Niewiadomo jakie były koleje banicy na Bychowców; prawdopodobnie wyjednali oni zwolnienie. Co się zaś tyczy uzyskania sumy przysądzonej kalwinom na Sz. znajduje się ślad w dokumencie układowym, uczynionym w trybunale nowogródzkim d. 15 grud. 1715 r. pomiędzy spadkobiercami Bychowców a stroną powodową, na mocy którego postanowiono rzecz całą poddać ostatecznemu rozstrzygnięciu przed sądem trybunału głównego w Wilnie w roku następnym 1716. Nie przyszło jednak widocznie do układu, skoro zarząd ewangelicki dystryktu białoruskiego pozwał w 1802 r. ówczesnego dziedzica L. Oskierkę w przedmiocie tej sprawy oraz sumy legowanej kal-

winom na Sz. przez Chreptowiczową. Józef Gabryel Oskierko z tego powodu pozywał Józefa Bychowca z wołkowyskiego, dowodząc, że Bychowcowie ustępując Sz. przyjęli na siebie wszelkie zobowiązania względem interesantów nie objętych transakcją sprzedażną. Niewiadomo w jaki sposób zakończyła się ta sprawa. O ile się zdaje zbor w Sz. mógł powstać z czasów władania nim Mikołaja Radziwiłła Czarnego, żarliwego propagatora reformy w dobrach swoich i nadto mógł być urządzony w cerkwi po jej skasowaniu, skoro później metryka ewangelicka znalazła się w zbiorze cerkiewnym. Że zbor istniał w Sz. w XVII w. już po wyjściu z rąk Radziwiłłów, naprowadza na domysł władanie częścią Sz. w 1623 r. dysydentów Cedrowskich i w 1654 r. całości przez Chreptowiczów, z których jedna widocznie protestantka, czyni wzmiankowany zapis na Sz. Cerkiew par. p. w. św. Eliasza proroka, według notaty w wizycie generalnej z 1732 r. dopełnionej przez generalnego wizytatora kś. A. Tęczyńskiego, oficyała i przełożonego klasztoru bazylianów w Rakowie, erygowana pierwotnie przez kn. Jarosława Hołowczyńskiego (więc w XVI w.), z gruntu odrestaurowana w 1732 r. przez Gerwazego Ludwika Oskierkę, pierwszego właściciela Sz. z tego rodu, za parochowstwa kś. Wierzbolowicza, dziekana błońskiego, instalowanego na parochię Sz. w 1708 r. Z wizyty tej dowiadujemy się, że cerkiew z dawnych nadań posiadała następne fundusze i użytkowania: grunta plebanialne w uroczyskach: Dramina, Kamieniec, Słona-Łuża, Chrost, Podlesiszczce, Pryworocie, przytem łąk na 31 wozów w uroczyskach: Borek, Czeremcha, Dawki i Dziwosz i na kilkadziesiąt wozów w błotach okolicznych. Nadto cerkiew miała prawo na zacios barci w uroczysku Popowa-Hrada, wrębu do puszczy, połowu ryby, warzenia piwa, sycenia miodu, pędzenia wódki bez niczyjej przeszkody i pozwolenia. Dominium mełło parochowi rocznie 6 beczek zboża. Do parochii należącej wtedy do dek. błońskiego, należały wsi dóbr szackich, a nadto wsi: Konaryzy (? może Kobylicze) i Bondarówka (? takiej wsi dziś nie ma w tej miejscowości). Trzeba zaznaczyć, iż w 1808 r. Józef Gabryel Oskierko dał prezentę na parocha szackiego, człowiekowi świeckiemu, Bazylemu Szelidze Suszczyńskiemu, którego stary ojciec kś. Jan Suszczyński był tu plebanem. Ówczesny arcybiskup gr.-kat. Bułhak, aprobując ten wybór, wyświecił następnie kandydata. Obecnie cerkiew w Sz. należy do 2 okręgu duchownego (błahoczynia al. dekanatu), w pow. ihumeńskim, ma z dawnych zapisów 10 włók ziemi; około 1900 parafian. Filie: w Werkałach

p. w. Narodz. N. M. P. i w Słobodzie Opieki N. M. P. Gmina szacka graniczy od wschodu z gm. Citwa i Omelna, rz. Ptyczem i Jasną; od pld. z gm. Hresk (w pow. słuckim); od zach. z gm. Pereszewska-słoboda; od pñ. z gm. Dudzicze. Składa się z 8 okręgów (starostw wiejskich), ma 439 osad włościańskich, około 2570 włościan pñ. męz., uwłaszczonej na 11,178 dzies. W obrębie gm. szackiej znajdują się następujące dobra: Tołkaczewicze i Chotlany hr. Grabowskich; Sz. Homolickich; Werkały i Lubicze Obrapalskich; Józefów Obrapalskich; Michałów Hruszwickich; Gabryelówka al. Mosice, Pszczółka i St.-Sz. Puciaków; Uborek Brylewskich; Kowalewicze Bungego. Okolica Sz. obfituje w wapno, glinę, w podłożach kamień narzutowy; grunta lekkie, szczerkowe, urodzajne. Archiwum szackie znajduje się w Zamościu, w zbiorach piszącego. 2.) **Sz.-Stary**, folw. nad rz. Szaczą, pow. ihumeński, w 1 okr. pol. i par. kat. Uzdą, o 1 w. od mka Sz.-Białego. Do 1816 r. należało do tego dominium, dziedzictwo Oskierków h. Murdelio, i wtedy z exdywizji dóbr Józefa Gabryela Oskierki, podkom. chełmińskiego dostał się wraz z dobrami Gabryelówka al. Mosice Antoniemu Puciacie. Po podziale między jego synami Piotrem i Aleksandrem Sz.-Stary wraz z częścią Zadoszczecina dostał się ostatniemu. Było 50 włościan pñ. męz., osiadłych w 11 dym., z nadziałem po 1 włóce i 6 mr. Według inwentarza z r. 1848 włościanie odrabiali rocznie po 104 dni sprzężajnych i 104 dni pieszych, nadto po 4 gwałty sprzężajne i po 8 dni pieszych z każdej roboczej duszy w porze letniej; dawali stróżów nocnych, 20 jaj, 2 kury, 2 kopy grzybów, odstawiali sążen drow do dworu, przędli 6 funtów lnu na nici. Umowa nadawcza z 1862 r. ustanowiła roczny czynsz z każdego działu włóczego na 32 rs. 70 kop., ale komisya weryfikacyjna po 1865 r. zmniejszyła znacznie tę kwotę i nazaczyła sumę wykupną mniej niż po 100 rs. za włókę. Po odseparowaniu włościan zostało przy dominium około 60 włók. Gleba lekka, szczerkowa, urodzajna; lasy piękne, łąki wyborne, glina, wapno. Gospodarstwo dawniej porządne, upadło następnie. Po śmierci Aleksandra Puciaty († 1888) Sz.-Stary przeszedł na jego synów. Por. *Szack Białe*. A. Jel.

Szack, ws karbowa nad jez. Licemierz, pow. włodziński, okr. pol. lubomelski, gm. Sz., o 23 w. od Krymna, o 15 w. od Orzechowa, a 90 w. na pñ.-zach. od Włodzimierza, przy gości. z Włodawy do Lubomla. Ma 194 dm., 1557 mk., cerkiew. W pobliżu źródła Prypeci. Jest tu ogromne i bardzo piękne jezioro, z wyspą na środku. Głębia jego znaczna, dno musi być granitowe. Na brzegi wy-

rzuca piasek barwy ciemno-fioletowej. Sz. wchodził niegdyś w skład starostwa lubomelskiego. J. Krz.

Szack, mto pow. gub. tambowskiej, nad rz. Szaczą (lew. dopł. Cny), o 466 w. na pñ. od Tambowa odl., ma 718 dm. (13 mur.), 7261 mk. (6 kat., 5 rozkol., 4 prot., 10 mahom.), 6 cerkwi (4 mur.), 50 sklepów, szkoła pow. od 1832 r., szkoła par. miejska (od 1832) i żeńska (od 1874), szkoła kościelna, dom przytułku dla 14 starców, szpital, apteka, bank miejski, st. poczt. Własność mta stanowi 1147 dzies. ziemi, dom i śpichlerz; dochody w 1881 r. wynosiły 22,897 rs. Mieszkańcy przedmięć zajmują się przeważnie rolnictwem i ogrodnictwem, mieszczanie zaś rzemiosłami, pracą fabryczną i handlem. Przemysł fabryczny nieznaczny, ograniczał się w 1881 r. do 6 fabryk, produkujących za 23,355 rs. Kupecy miejscowi prowadzą dość ożywiony handel, zwłaszcza: konopiami, łojem, skórami, miodem, woskiem i poczęści zbożem. Targi odbywają się co sobotę, jarmarki zaś dwa razy do roku. Początek dzisiejszemu miastu dał posterunek wojskowy nad rz. Szaczą, istniejący już w połowie XVI w. i nazwany Szackiem Wrotami. W 1551 r. z polecenia Iwana Groźnego wzniesiono tu miasto, mające ważne znaczenie strategiczne i posiadające silny garnizon. Za czasów Samozwańców msto stało się po ich stronie. W 1708 r. przyłączony do gub. azowskiej, od 1732 r. do woroneskiej, został w 1779 r. mtem pow. namiestnictwa a następnie gub. tambowskiej.

Szacki powiat leży w pñ. części gubernii i podług Strjelbickiego zajmuje 78·55 mil al. 3807·7 w. kw. Powierzchnia powiatu przedstawia równinę pochylającą się z pld. ku pñ. Gleba piaszczysto-gliniasta, w niektórych miejscowościach pomieszana z czarnoziemem. Znajdują się pokłady wapienia. Lasy bardzo wyniszczone, zajmują do 26% ogólnej przestrzeni. Powiat należy do systematu rz. Oki, przedstawicielką której jest Cna, przeryniająca środek powiatu z pld. ku pñ. i mająca ważne ekonomiczne znaczenie dla powiatu. Z dopływów jej znaczniejsze: Wysza, Serp, Szacza, Wielka Aza i Aleszczna. Niewielkie jeziora położone są w dolinie Cny, błota zaś otaczają źródła rzek. W 1870 r. było w powiecie 134,494 mk. (1426 rozkol., 24 protest., 13 żyd. i 1220 mahom.), pomiędzy którymi znajduje się 8·67% Mordwinów i 3·57% Tatarów. W 1881 r. było tu 74 cerkwie (19 mur.), 2 monastera męzkie i 2 meczety mahomet. (drewn.). Mieszkańcy zamieszkują 224 osad, z liczby których 51, t. j. do 23% leży w dolinie rz. Cny. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo, płody którego nie tylko zaspakajają miejscowe potrzeby, ale

nadto stanowią przedmiot zbytu. Oprócz zboża sieją nadto w znacznej ilości len i konopie. Ogrodnictwo i sadownictwo na niskim stopniu. Pszczelnictwem zajmują się przeważnie Mordwini. Hodowla bydła i koni słabiej rozwinięta niż w innych powiatach gubernii; w 1881 r. było 27,900 sztuk koni, 22,100 bydła rogatego, 90,000 owiec zwyczajnych, 900 rasy poprawnej, 55,600 świń. Przemysł rękodzielniczy na niskim stopniu, natomiast fabryczny dość znaczny, reprezentowany był w 1881 r. przez 10 fabryk, zatrudniających 714 ludzi i produkujących za 3,091,132 rs. *J. Krz.*

Szacka, ob. *Szacza*.

Szacniutyński staw, uroczysko na gruntach wsi Radowicze, w pow. włodzimierskim.

Szacsur (węgier.), ob. *Saczurów*.

Szacuny 1.) dobra, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 67 w. od Kowna. 2.) **Sz.**, ws, pow. wilkomierski, ob. *Jaskajcie*.

Szacza, u Zielenieńskiego *Szacka*, rzka w powiecie ihumeńskim, prawy dopł. Ptycza. Zaczyna się w puszczech dóbr Tołkaczewicze, za zaścian. Stara-Huta; płynie w kierunku wschod. koło wsi Lubiacza (młyn), pod fol. Wałek, ma młyn drugi i zasila się drobnym dopływem z prawej strony, dalej płynie koło fol. Mońce al. Gabryelówka, mta Szack (młyn), zaśc. Starzynki i Podkoziele, o 2 w. za tym ostatnim łączy się z rzką Kowalówką i ma ujście wśród niedostępnych trzęsawisk. Długość około 4 mil; brzegi ma porośnięte bujną trawą, zwłaszcza w dolnym biegu, obfituje w łąki dwukośne i odznacza się rybnoscią; w miejscu połączenia z Kowalówką ma do dzisiaj gony bobrowe; w tem też miejscu obfituje w węże, szczury wodne i wydry. *A. Jci.*

Szaczkiszki, ws, pow. wyłkowyski, gm. Pojeziory, par. Wyłkowyszki (odl. 13 w.), ma 3 dm., 49 mk.

Szadbary, ws, pow. rossieński, gm. Szydłów, o 32 w. od Rossień.

Szadboryszki, ws, pow. rossieński, par. girdyska.

Szade, ws, pow. samborski, 8 klm. na pld.-wschód od Sambora (sąd pow., st. kol., urząd poczt. i tel.). Na pln. leżą Kulczyce, na wsch. Horodyszczce, na pld. i pld.-zach. Sielec, na pln.-zach. Radłowice. Wieś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem strug, dopływów Czerchawy. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru. Przez wieś idzie gościniec samborsko-stryjski. Własni. więk. ma roli or. 303, łąk i ogr. 43, past. 18, lasu 242 mr.; wł. mn. roli or. 420, łąk i ogr. 98, past. 275, lasu 3 mr. W r. 1880 było 99 dm., 449 mk. w gm., 2 dm., 14 mk. na obsz. dwor. (445 gr.-kat., 13 rz.-kat., 5 izr.; 445 Rusinów, 18 Polaków). Par. rz.-kat. w Samborze, gr.-kat. w Horodyszczu. We wsi cerkiew i szkoła fil. Za cza-

sów Rzpltej należała do dóbr kor. ekonomii samborskiej. W r. 1572 daje Zygmunt August na prośbę Sebastjana Broniewskiego, pokojowego królewskiego, ws Sz. jemu, a to po ustąpieniu z niej ojca jego, Stanisława, podkoniuszego przemyskiego (Dod. do Gaz. Lwow., 1856, Nr. 49). W r. 1609 daje Zygmunt III Sz. w dożywocie Stanisławowi Witowskiemu, rotmistrzowi parczowskiemu, a swemu dworzaninowi, a to po zejściu Jana Porudyńskiego, również dworzanina (Dod. do Gaz. Lwow., 1867, Nr. 12). W Jaworowie d. 22 grud. 1681 r. pozwala Jan III Mikołajowi Strzałkowskiemu ustąpić praw do wsi Sz. na rzecz Pawła Ertmanta Schmita (Arch. krajowe we Lwowie, C., t. 165, str. 19). Według inwentarza z r. 1768 była wieś w posiadaniu Wojciecha Dąbrowskiego, cześnika łomżyńskiego z prow. 1640 złp. 28 gr., z czego kwarta 410 złp. 9 gr. Zajęto wieś w r. 1780 i przydzielono do dóbr samborskich. Jedna część wsi nazywa się Olejniki. Zdaje się że inna część pierwotnego obszaru zwana Szade Jabłoń, własność Spytka wojew. krakow. została przez pozostałą po nim wdowę nadana r. 1406 klasztorowi dominikanów w Samborze (ob. Słow. Geogr., t. X, 230). *Lu. Dz.*

Szadejki 1 i 2, dwie wsi, pow. wilkomierski, gm. Owanta, o 61 w. od Wilkomierza.

Szadejkiszki, zaśc. włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 52 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. katol.

Szadek..., por. *Szatk*....

Szadek 1.) 1295 *Schadek*, osada miejska, dawniej miasto, w pow. sieradzkim nad rzką Pisią (lew. dopł. Neru), w piaszczystej dolinie odl. 25 w. na pln.-wschód od Sieradza (szosa na Zduńską Wolę), około 15 w. na pln.-zach. od Łasku a 30 w. na zach. od Łodzi, posiada kościół par. katol. murowany, drugi filialny na cmentarzu, kościół ewang., bóżnicę, dom przytułku dla 10 starców, szkołę poczt. (150 dzieci), sąd gminny okr. IV, urz. gminny z kasą pożyczkowo-wkładową, st. poczt., gorzelnię parową, olejarnię (z prod. na 2000 rs.), browar piwa zwyczajnego (na 1000 rs.). W osadzie jest apteka, doktor, hotel, handel win, 9 szynków i kilkadziesiąt kramów, 280 dm. (21 murow.), 2682 mk. (2010 katol., 89 ewang., 583 żyd.). W 1799 r. było 788 mk., 1829 r. 1587 (208 żyd.), 1859 r. 1861 (407 żyd.). Ludność zajmuje się rzemiosłami, drobnym handlem i rolnictwem. W 1868 r. było 25 bednarzy, 20 szewców, 13 krawców, 14 rzeźników, 6 stolarzów, 5 młynarzy, 6 piekarzy, 9 garncarzy, 5 ślusarzy, 4 kołodziejów, 2 farbiarzy, 2 rymarzy, 1 mechanik, kowal, kotlarz. Domy ubezpieczone są od ognia na 190,000 rs.; kapitał kasy pożyczkowej wynosił 9000 rs. Do miesz-

czan należy 2638 mr. ziemi, w tem 596 mr. lasu urządzanego i stanowiącego wspólną własność, ziemia orna, o żyznej glebie, rozdzielona jest na mnóstwo działków. Dolina w której się rozłożyła osada była zapewne kiedyś jeziorem, którego pozostałość stanowiły błota istniejące jeszcze w XVIII w. Na początku XVI w. znajdujemy tu liczne sadzawki, młyny i łąki. Pierwotna osada mieściła się na wzgórzu po za miastem, gdzie dziś cmentarny kościółek św. Idziego. Część ta nosi nazwę Podgórze a w dokum. zwana jest Stary Szadek. Prawdopodobnie z chwilą gdy Sieradz staje się siedzibą książąt, osada książęca Szadek (w pobliżu leżą Szadkowice), położona w dolinie nad wodą, stała się dogodnym punktem dla wypraw myśliwskich. Wzniesiono tu zapewne dworzec drewniany a przy nim drewnianą kaplicę św. Idziego (na początku XIII w.?). Położona między dolinami Neru i Warty osada, nadawała się na centr sądowy i handlowy dla zaludniającego się obszaru. Władysław Łokietek nadaje r. 1295 niejakiemu Wileczkowi dwa łany wolne w Wielkiej wsi „juxta civitatem nostram Szadek“ (Kod. dypl. pol., II, 136). Miasto rozwijało się w dolinie opodal Starego Szadka i otrzymało wcześniej (w końcu XIII w.) parafię i kościół p. w. Wniebowzięcia N. M. Panny i św. Jakuba. Najazd krzyżacki z r. 1331 dosięgnął Sz. Spłonęła wtedy osada wraz z drewnianym kościołem. Według Domalewicza, arcyb. gniezn. Janisław miał konsekrować nowy kościół w 1335 r. W drugiej połowie XIV w. (od 1361 r.) odbywają się w Sz. roki sądowe (ob. Kod. Wielkp., Nr. 1472, 1630, 1692); archiwum sieradzkie (obecnie w Warszawie) posiadało księgi sądowe szadkowskie (najdawniejsze z sieradzkich) od r. 1407. W 1373 r. odbywa się w Sz. „colloquium et parlamentum“ t. j. zjazd dostojników i szlachty sieradzkiej. Uczestniczą w nim: Świętopełk wojewoda sieradzki, Jan Kmita starosta, Janusz podkomorzy i kasztelanowie: Mateusz rozpierski, Mścisz rudzki, Zbigniew sieradzki. Kazimierz W. bawi w Sz. r. 1370 i wydaje tu przywilej na lokacyą Grójca wielkiego w sieradzkim na prawie niemieckim. W r. 1401 Władysław Jagiełło w Brześciu Kujawskim wydaje przywilej przenoszący Sz. z przedmieściem Podgórze z prawa polskiego na magdeburskie; r. 1409 uwalnia od dostarczania podwód dla króla. R. 1485 Kazimierz Jagiellończyk uwalnia mieszczan od ceł w wojew. sieradzkim a zmniejsza im o połowę cła w innych województwach. R. 1493 bawi tu Jan Olbracht i w gronie kasztelanów sieradzkich potwierdza przywileje miasta. Ważny przywilej otrzymuje Sz. w r. 1511 na sejmie piotrkowskim. Zygmunt I ze względu

iz przez zbyt wysokie opłaty ludność zaczęła się zmniejszać i wiele domów stoi pustkami, ogranicza wysokość szosu do 50 grzyw. (po 48 groszy), drugim zaś aktem nadaje Ulrykowi d'Elzendorf dziedziczne wójtostwo w Sz. z łąznią, młynem, stawem, łąkami i polem w Prusinowicach, trzeci denar od kar w mieście i wsiach: Prusinowice i Wielka wieś, czynsz z jatek szewckich i rzeźniczych (po groszu) i pozwala mu wybierać z łona mieszczan po dwu rajców. R. 1520 król pozwala rajcom używać na własną korzyść opłat słodowych obracanych dotąd na potrzeby miasta; 1537 r. uwalnia Sz. z powodu pożaru na 8 lat od opłat, stacyi kontrybucyi i pozwala mieszczanom dla odbudowania się brać drzewo z lasów królewskich w Prusinowicach. Pożary często bardzo niszczą to drewniane miasto. R. 1561 król z powodu pożaru zwalnia na 8 lat od podatków; 1569 znów na 4 lata; 1574 r. otrzymuje Sz. z tegoż powodu uwolnienie na lat 4 od: szosu, czopowego, małdrów, miar słodowych, karbowego, mielenia słodów, wyprawiania na wojnę i innych wszelakich „starości i młynarskich dochodów i pożytków“ ale zwolnienie to ściąga się tylko do zniszczonych przez pożar. Dla odbudowania się otrzymuje miasto r. 1568 królewski las Osiny. Ważny bardzo przywilej wydaje r. 1578 Stefan Batory. Potwierdzający na nowo nadania zniszczone przez ogień, pozwala mieszczanom za wzorem Sieradza, wybierać urzędników miejskich. Co rok nazajutrz po św. Agnieszce mają przedstawiać 3 kandydatów na urząd burmistrza a 4 na urząd radziecki. Z nich wybierał starosta dostojników którzy przed nim składali przysięgę. W razie gdyby starosta nie dopełnił wyboru, miasto samo może to uskutecznić. Przywilej królewski stanowi, iż każdy posiadacz nieruchomości miejskich, ulegać musi prawom miejskim i ponosić ciężary. Dalej określa stosunki starosty z mieszczanami. Słody z młyna królewskiego mają być dawane mieszczanom o 2 gr. drożej nad cenę targową, lecz od wyrobionego z nich piwa nie będzie pobierane czopowe. Następnie naznacza targi tygodniowe na wtorki i jarmarki na św. Jakób, Podniesienie św. Krzyża, św. Szymona i Jude, nadaje wolność pastwisk w lasach królewskich, wolny wręb na budulec w lesie Kolwiąg i opłatę na rzecz miasta od palących wódkę i szynkarzy. Przywilej ten wywarł wielki wpływ na losy osady i był do końca XVIII w. kartą konstytucyjną Sz. W r. 1624 Zygmunt III zabrania żydom osiedlać się w Sz. i w całym obrębie jurydykcyi starosty. W r. 1640 Jakub Zadzik bisk. krakowski jako kanclerz akademii, wydaje w Bodzentynie przywilej dozwalający burmistrzowi i rajcom

Sz. przedstawia do pomieszczenia w bursie Jerozolimskiej młodzieńca od 17 do 22 lat rodem z Sz. lub powiatu szadkowskiego. Jan Kazimierz uwalnia r. 1654 zniszczone pożarem miasto na lat cztery od czopowego i wszelkich podatków i ciężarów. Ostatni przywilej potwierdzający poprzednie nadania otrzymało miasto od Stanisława Augusta r. 1778. Pomyślny stan swój w XV i XVI w. zawdzięcza Sz. rozwojowi rzemiosł i handlu. Uchwała miejska z 1457 (przechowana w kopii z XVII w.) wymienia pięciu cechmistrzów („cechmagistri“) z czego można wnosić o istnieniu już pięciu cechów (stolarze, krawcy, szewcy, tkacze, kupecy). Dokument z r. 1569 którym Zygm. August bierze w opiekę 23 (imiennie wymienionych) mieszczan z Sz., pozwalając im przez 3 lata swobodnie po całym kraju jeździć za swymi sprawami, wskazuje na ożywioną działalność handlową mieszczaństwa. Według lustracyi z 1564 r. płaćło miasto czynszu na św. Jan zł. 9 gr. 18, na św. Marcin za domów po gr. 1 den. 6, z ogrodów, od rzemiosła i komorników po 1 gr. (piekarze i szewcy płać do wójtowi), szynkarze co piwo szynkują od browarów po gr. 1. Razem zł. 23. Od 14 jatek po fl. 1, razem zł. 14, cła (około) 18 zł., targowe, jarmarczne i doroczne zł. 8. Małdrowego żyta korcy 117 po gr. 10 = zł. 39; pszenicy tyleż po gr. 20 = zł. 78; owsa tyleż po gr. 5 = zł. 19 gr. 15; owsa stacyjnego miary wierchowatej kor. 200 po gr. 6 = zł. 40; piwa beczek stacyjnych 12 po gr. 16 = zł. 6 gr. 12; śledzi 1 beczkę do zamku za zł. 9; z młyna końskiego słodów do roku 44 po fl. 5 = zł. 220, przy każdej mierze siodu dają po fl. 14 na owies dla koni co robią w młynie; od słodów gorzałczanych z młynów korcy 39 po gr. 12 = zł. 15 gr. 18. Suma prowentów zł. 501 gr. 7. Ogólny dochód starostwa zł. 4389 fl. 14 den. 4 $\frac{1}{2}$. W 1765 r. toż samo starostwo daje, przy obniżonej znacznie wartości pieniędzy, tylko zł. 2178 gr. 12. Jak rozwiniętym był wyrób piwa w XVI w. świadczy zaprowadzenie wodociągów na których utrzymanie Zygmunt I w r. 1541 pozwalał pobierać oddzielny podatek. Główny wodociąg był w rynku; ztąd rozchodziła się woda rurami po domach i zasilala mieszkania i studnie. Warzący piwo płaćli za wodę od wyrobionego piwa, mający wodę w mieszkaniach po 6 gr. a korzystający ze studni tylko po 2 gr. rocznie. Liczny szereg młodzieży mieszczańskiej ze Sz. jaki spotykamy w Akademii Krakowskiej od połowy XV w., spisy inwentarzy po zmarłych, częste małżeństwa mieszczan ze szlachećkami—wszystko to stwierdza pomyślność materyalną osady i wysoki stopień kultury. Stan ten trwa jeszcze i w pierwszej połowie XVII w. W r.

1616 lustracya wykazuje 216 domów mieszczkańskich, 36 szlacheckich, 90 sukienników, 12 krawców, 18 kuśnierzy, 24 innych rzemieślników. Około r. 1630 zaczyna się szereg klęsk które, w połączeniu z nadużyciami starostów, rujnują pomyślność miasta. Pisarz wójtowski zapisuje w księgach pod r. 1630 „Pogorzel, po leży głód. Przechodziły różne chorągwie z wojny pruskiej na Ukrainę; w dzień św. Wojciecha zgorzało 46 domów, dwie chorągwie Butlera szkody poczyniły a tego roku pszenica była po zł. 10, jęczmień po zł. 8, owies po zł. 7, żyto po 8 $\frac{1}{2}$, groch po 12; ludzie głodem marli, słodziny, ziemię jedli, od głodu umarło ludzi półtrzecia sta. Szadek tak spustoszał że co przedtem osady półczwarta sta to teraz sto dwadzieścia kilka. Taki głód w całym świecie panował. W r. 1653 pożar niszczy 167 domów z budynkami, browarami i 8 domków mansyonarskich i probostwo św. Ducha. Pod r. 1665 donosi pisarz Sempkowicz o nieszczęściach które długim pasmem zwały się na miasto. Burze, wylewy, choroby dzieci, nagłe śmierci, złe pieniądze (wołoskie i tyńfy) wreszcie najcięższa plaga, postoje wojsk połączone z licznymi gwałtami. Naprzód oddział Lubomirskiego (stanął 17 paździer.) pozabierał bydło, zapasy, poniszczył stodoły, następnie inna jakaś chorągiew wycisnęła z ubogiego miasteczka 7560 zł. a na końcu kazała sobie dać po 30 zł. na konia (było ich 40). Podobnie postępowała zimująca tu chorągiew Opalińskiego w r. 1677 r. „genus nequissimum, inhumanum, intractabile, barbarum“ wyraża się pisarz miejski. Zubożali mieszkańcy rozchodzą się za zarobkiem w różne strony. Na ich miejsca napływają żydzi których ściąga starosta dla powiększenia dochodów. Puścił im w dzierżawę dochody niektóre jak: obroczone, kozikowe, łopatkowe, śledziowe. Skarżą się na to mieszczanie przed lustratorami w r. 1765 i 1789. Do pomyślności miasta w XVI w. przyczyniły się wiele odbywające się tu sądy ziemskie (od początku XV w.), sejmiki ziemie sieradzkiej i popisy powiatowe. W dniu 19 wrz. 1587 r. szlachta sieradzka tu zebrana oświadcza się za Zygmuntem przeciw Maksymilianowi. Dnia 11 sierp. 1649 sejmik pod łaską Adama Poniatowskiego stolnika sieradzkiego uchwała by pospolite ruszenie zebrało się na 25 sierpnia i wyruszyło dla koncentracji na Bugaj (pod Piotrkowem) zkad miało rozpocząć pochód przeciw Kozakom. Dnia 10 list. 1665 sieradzanie stają po stronie króla przeciw Lubomirskiemu i zwołują pospolite ruszenie. Dnia 2 stycz. 1704 przystępują tu sieradzanie do konfederacyi województw wielkopolskich. Dnia 22 lutego 1734 zbiera się szlachta wezwana uniwersałem Stanisława Lesz-

czyńskiego z dnia 17 paźdz. 1733 i zawiązuje w sprawie króla konfederacya, ogłaszając obiór Augusta III za nieważny. Uchwała ta wywołała srogi odwet ze strony przeciwej; kilkanaście wsi i dworów zostało spalonych i zrabowanych. W r. 1767 sejmik zwołany uniwersałem ks. Karola Radziwiłła, marszałka konfederacyi radomskiej, poleca posłom ażeby starali się „o zabezpieczenie wiary katolickiej i formy rządowej, przedewszystkiem zaś liberum veto jako najwspanialszej narodu ohwały i najgruntowniejszej wolności twierdzy”. Sejmik 16 list. 1790 r. poleca posłom by nie dopuszczali sukcesyjności tronu i nie pozwalali ks. Kołłątajowi dawać podkanclerstwa z powodu jego nieprzychylności dla stanu szlacheckiego. Nakoniec 8 sierp. 1792 w Sz. zebrało się 57 obywateli z czterech powiatów i uczynili akces do konfederacyi targowickiej. *Kościół*. Jedynym zabytkiem przeszłości jest kościół paraf. p. w. Wniebowzięcia N. M. P. i św. Jakuba. Założony w XIII wieku, zniszczony przez Krzyżaków r. 1331 a odbudowany i poświęcony w r. 1335, upiększał się i rozszerzał w miarę rozwoju miasta. W XV w. obsługę kościelną pełni tu niekiedy 12 księży. W 1451 r. Damian burmistrz i radni zgodzili Jana z Wrocławia by za 32 grz. ozdobił kościół takimi malowaniami jakie wykonał w kolegiacie łęczyckiej. W r. 1481 Antoni z Warty cieśla podjął się za 70 grzyw. i 17 beczek piwa robót około świątyni. W dwa lata później pracuje Jurko ze Lwowa od r. 1487, Maciej mularz z Wielunia wypala cegłę na dachówkę i reperacye za co ma otrzymać 115 grzyw., 12 miar maki, po wiardunku co sobotę, miarę jagieł i 6 beczek piwa. Ostatnią większą odnowę (pokrycie dachu) dokonał ks. Rafał Wargowski proboszcz miejscowy, kan. krakowski, kustosz kujawski i sekretarz J. K. Mei w r. 1551. Dziś przedstawia się nam kościół jako budowla w stylu ostrołuku ceglanego, nadwiślańsko-bałtyckiego wsparta na 6 grubych filarach, sklepiona, oświeconą 9 oknami ostrołukowemi. Dwanaście skarpów bocznych i dwa przy drzwiach wchodowych wspierają mury. Z pomiędzy kilku ołtarzów wyróżnia się marmurowy ołtarz Aniołów Stróżów, fundacyi Wierzbowskich, z napisami grobowemi tej rodziny. Mają tu napisy między innemi: Mikołaj kaszt. inowłodzki ststa szadkowski z żoną, Urszulą Grudzińską, Stefan bisk. poznański, Hieronim wojew. sieradzki, ststa szadkowski. W posadzce kościoła kamień grobowy z postacią rycerza i zatartym napisem, może jeszcze z XV w. Prócz Wierzbowskich spoczywają w grobach kościelnych Tarnowscy, których portrety na blasze z napisami długimi znajdując się w prezbiterjum. Najstarszy nagro-

bek jest Stefana Ołdakowskiego zmarłego r. 1583. Ambona pochodzi z r. 1631. Wzniósł ją Mikołaj Starzeński proboszcz łaski, opat sulejowski, sekret. królew. Dzwonnica starożytna z cegły pomieszananej z granitem, ze skarpami. Przy kościele byli mansyonarze, których ufundował r. 1505 Jarosław z Łasku i uposażył ich trzecią częścią młyna i wsią Kotlinki. Było ich pierwotnie 6 ale już w XVIII w. zaledwie dwu dla braku funduszków. Z bractw: najstarsze literackie istnieje już r. 1535; św. Anny także z XVI w.; rozańcowe od 1615 r.; Aniołów Stróżów od 1642 przez prowincyała paulinów częstochowskich utrzymywane i Bożego Ciała przy wielkim ołtarzu od 1649 r. Kościół św. Idziego na Starem mieście czyli Podgórzu, najstarszy wedle tradycyi, wspominany już w XIV w. popadł w ruinę w XVII w. Na miejscu murowanego wzniesiono drewniany r. 1750. Obecny murowany stanął r. 1858. Szpitalny św. Ducha wzniesiony z drzewa 1540 r. odbudowany r. 1740. Obecnie jest domem modlitwy dla ewangelików. Szpital powstał r. 1456, spłonął 1629, odbudowany 1729. Upadł dla braku funduszków. Szkoła istniała do połowy XVII w. *Starostwo szadkowskie* stanowiło pierwotnie część sieradzkiego. Niekiedy tylko oddzielane bywało jako tenuta. W r. 1502 trzymał je Piotr z Mirowa Myszkowski woj. łęczycki, w latach 1547—1564 Stanisław Tarnowski kaszt. zawichoski. W 1564 r. czyni dochodu zł. 4389 gr. 24 i den. 4½. Od r. 1588 stanowczo się oddziela szadkowska tenuta od Sieradza. Tenutaryusze przywłaszczają sobie powoli atrybucye i jurysdykcyę starostów (względem mieszczan). Starostami są: 1) Mikołaj Zebrzydowski h. Radwan w r. 1588; 2) Jan Zebrzydowski miecznik kor. do 1621 r.; 3) Mikołaj Wierzbowski h. Jastrzębiec, uciążliwy dla mieszczan, † 1638. Po nim trzymali kolejno trzej synowie: 4) Władysław ststa dybowski, woj. brzesko-kujawski; 5) Zygmunt chorąży łęczycki do 1655 r.; 6) Hieronim, starosta oświęcimski, kaszt. łęczycki, wojew. brzesko-kujawski, potem sieradzki, miał starostwo od 1655 r. († 1665); 7) Stefan wnuk Mikołaja, otrzymał starostwo drogą cesyi od wdowy po Hieronimie w r. 1666, był starostą do 1704 r.; 8) Adam, syn poprzedniego, ostatni starosta z rodu Wierzbowskich trzymał od 1704 r.; 9) Jan Pokrzywnicki h. Grzymała, od 1716 do 1725 r.; 10) Franciszek Pstrokoński, chorąży piotrkowski, marszałek sejmikowy szadkowski. Objął ststwo w r. 1725 i rozpoczął swe czynności od opisu dóbr złożonego do grodu sieradzkiego. Ciekawy ten opis świadczy o strasznem spustoszeniu i opuszczeniu. Wieś Grzybów cała borem zarosła, w Kromolinie nie prócz

pustej chałupy, młyny porujnowane, stawy pozrywane, pozarastały trzcina; 11) Karol Zakrzewski, h. Wysogota (od 1744 do 1755); 12) Michał Boksza z Siemikowic Radoszewski, stolnik gostyński, poseł szadkowski, od r. 1755. Opłacał on w r. 1771 kwarty złp. 544 gr. 18, hyberty złp. 1376 gr. 18. Sejm z r. 1775 nadał starostwo to w posiadanie emfiteutyczne Ignacemu z Suchcic Sucheckiemu h. Poraj, stolnikowi sieradzkiemu wraz ze starostwem Kahorlickiem, Piekarami i Rudą Zajączkowską. Po nim posiadał Szadek Daniel Suchecki, komisarz cywilno-wojskowy powiatu szadkowskiego. W 1841 r. dobra rządowe Szadek nadane zostały jako majorat gener. Loeschernowi. Folwark należący do probostwa w Sz. przeszedł na własność rządu w r. 1865 i został następnie sprzedany. Dawny powiat szadkowski w ziemi sieradzkiej obejmował w XVI w. 37-75 mil kwadr. Było w nim 8 miast, 293 wsi. Dzielił się na 33 parafii. Historią Sz. i starostwa opracował źródłowo A. J. Parczewski (Monografia Szadku, Warszawa, 1870) którego praca służyła za główną podstawę niniejszego zarysu. Opis Sz. z ryciną (kościół) podał Tyg. Ilustr. z r. 1869 (t. III, str. 49). 2.) **Sz.**, wś i fol. nad rz. Prosną, na granicy od W. ks. Poznańskiego, pow. kaliski, gm. i par. Pamięcin, odl. od Kalisza 10 w.; wś ma 16 dm., 170 mk.; fol. 5 dm., 45 mk. W 1827 r. było 13 dm., 122 mk. W 1885 r. dobra Szadek składały się z folw. Sz. i Pamięcin rozl. mr. 679: fol. Sz. gr. or. i ogr. mr. 335, łąk mr. 37, past. mr. 1, lasu mr. 22, nieuz. mr. 10; bud. mur. 14, z drzewa 3; płodozm. 9 i 10-pol.; fol. Pamięcin gr. or. i ogr. mr. 242, łąk mr. 26, nieuz. mr. 6; bud. mur. 4, z drzewa 4; płodozm. 6 i 8-pol. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś Sz. os. 23, mr. 156; wś Pamięcin os. 6, mr. 11; wś Rzegocin os. 10, mr. 15; wś Dojutrow os. 5, mr. 85. W 1579 r. Katarzyna z Orla Ciświcka płaci tu od 1 łąnu, 4 ogrod., 1 kom., 2 rybak. (Wielkop., I, 125). W r. 1618 Wojc. Gądkowski płaci od 1 łąnu, 2 ryb. (po gr. 8), 4 ogr. (po 4 gr.) i kom. (2 gr.). 3.) **Sz.**, wś i fol., pow. kaliski, gm. Kamień, par. Kosmów, odl. od Kalisza w. 18; wś ma 6 dm., 119 mk.; fol. 15 dm., 31 mk.; os. 1 dm., 5 mk. W 1827 r. 13 dm., 114 mk. W 1885 r. fol. Sz. rozl. mr. 474: gr. or. i ogr. mr. 415, łąk mr. 13, past. mr. 32, nieuz. mr. 14; bud. mur. 4, z drzewa 8. Wś Sz. os. 12, mr. 30. W 1579 r. Jan Grodzicki płaci tu od 1 łąnu, 3 ogr., 2 kom., 2 rzem. (Wielkop., I, 113). W r. 618 Zofia Rusocka ma 1½ łąn., Mateusz Bogomski 1 łąn. (3 ogr.), 3 ogr. (po 4 gr.), 2, rzem. (po 4 gr.). *Br. Ch.*

Szadki al. *Szatki*, wś i folw., pow. włocławski, gm. i par. Śmiłowice, odl. 11 w. od

Włocławka, ma 78 mk. W 1887 r. fol. Sz. rozl. mr. 273, gr. or. i ogr. mr. 262, nieuz. mr. 11; bud. mur. 1, drewn. 3; płodozm. 9-pol. Wś Sz. os. 6, mr. 13; wś Kuźnice os. 28, mr. 169. W 1557 r. wś Sadki, stęty kujawskiego, płaci od 5 łąn., 2 kom. (Wielkop., II, 8),

Szadkowice 1.) w XVI w. *Schadkovicze* i *Satkowice*, wś, folw. i os. leś., nad strum. Pichną, pow. sieradzki, gm. i par. Szadek, odl. od Sieradza w. 21; wś ma 10 dm., 127 mk.; folw. 7 dm., 25 mk.; os. leś. 1 dm. W 1827 r. 16 dm., 118 mk. Na początku XVI w. dziesięcinny z łąnów dwor. kmiecyh i kołędę po groszu z łąnu pobierał pleban w Szadku (Łaski, L. B., I, 442). Według lustracji z 1564 r. wś „Satkowice“ zostaje w posiadaniu Janusza z Kościelca, woj. sieradzkiego. Zygmunt August nadał list wieczności na nią księdzu Wargawskiemu. Włók było 9 (osiadłych 5). Dochód zł. 11 gr. 10 den. 12; z fol. zł. 24 gr. 1. (Lustr., V, 153). 2.) **Sz.**, w 1508 r. *Siedkowice Parva, Szyedkowycze*, wś włośc., pow. opoczyński, gm. Kuniecki, par. Kunice, odl. od Opoczna 10 w.; posiada szkołę począt., urząd gm., 20 dm., 170 mk., 320 mr. włośc., 1 mr. dwor. W 1827 r. 18 dm., 171 mk. Na początku XVI w. Sz. wraz z Pilezycą należą do Szpota (Dunina). 3.) **Sz.**, ob. *Słodkowice*. *Br. Ch.*

Szadkowizna, os. włośc., pow. włocławski, gm. i par. Kłóbka, ma 1 dm., 14 mk. 33 mr.

Szadkówka al. *Sadkowa*, strumień w pow. sieradzkim, płynie z pod Szadku, przez Prusinowice, Rzeczyce, Skęczno i poza wsią Ralewice uchodzi z praw. brzegu do Brodnie, wpadającej do Warty. Niekiedy znowu Brodnia uchodzi za dopływ Szadkówki.

Szadkowska Nowa Wieś, ob. *Nowa Wieś* 39.).

Szadkowska Wrząca, ob. *Wrząca*.

Szadluńce 1.) wś, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Wysoki Dwór, okr. wiejski Wierzhnierzecz, 12 dusz rewiz. 2.) **Sz.**, wś, tamże, okr. wiejski Jasudańce, 16 dusz rewiz.

Szadłowice, al. *Szawłowice*, pow. turecki, ob. *Sadłowice*.

Szadłowice al. *Sadłowice*, dawniej *Szawłowice, Savłowycy* w r. 1282, wś kośc., probostwo, dwór i os., pow. inowrocławski, o 7 klm. na pñ.-wsch. od Inowrocławia (poczta i st. dr. żel.) na pół drogi od Gniewkowa, przy dr. żel. pozn.-toruńskiej; par. i szkoła w miejscu. Konrad mazowiecki przywilejem z r. 1228, nadał braciom dobrzyńskim Dobrzyń z kawałkiem ziemi na prawem Powiślu, część Dąbia wprost Dobrzyńia i Siedlce (Sedlce, Sedlee) przed Inowrocławiem (Dogiel, Cod. dipl., IV, 5.); nadanie to zatwierdził papież Grzegorz IX (Theiner, Mon., I, 17). Zastanawia nas w zestawieniu tych osad dziesięciomilowy

odskok od Dobrzynia popod Inowrocław, późniejsze atoli dyplomaty zbliżają nas znów do Inowrocławia. Po złączeniu się z Krzyżakami oddali im Dobrzyńscy posiadłości swoje. W r. 1234 na mocy ugody Konrada mazowieckiego z Krzyżakami zostały przy nich Siedlce, Orłów i Rojewo (Perlbaach, Pr. Reg., n. 140); r. 1237 poświadcza biskup kujawski Michał, że Krzyżacy zamiast dziesięciny z Siedlec płacić będą 3 grzywny rocznego czynszu kościołowi w Wyszogrodzie kujawskim (Perlbaach, Pom. Urk., 52 i Kod. Dyp. Pol., II, 13). W tych Siedleach krzyżackich widzą wydawcy kodeksów dzisiejsze „Szadłowice“ inowrocławskie, których nazwa od r. 1282 brzmiała: „Szawłowice“. Domysł więc nie ma podstawy. Leżały Sz. wówczas w kasztelanii inowrocławskiej; dziedzicem był kaszt. wiski, Mikołaj, który je oddał Alberowi, bisk. włocławskiemu wzamian za Powsin w ziemi czerkskiej (Kod. Dyp. Pol., II, 103 i Damalewicz); w r. 1583 było w Sz. 14 łan. km., 2 sołtysie, 2 komor., zagrodnik i rzemieślnik; w skład parafii wchodziły nieistniejące już Wiotesy al. Wioteszki. Biskupi kujawscy posiadali Sz. aż do upadku Polski; zabrane przez rząd pruski, wcielone były do amtu: Gniewkowo, potem do domeny inowrocławskiej. Kościół p. w. św. Bartłomieja istniał już przed 1597 r.; nowy kościół z drzewa wystawili w 1763 r. Antoni Ostrowski, bisk. włocławski i Jan Borucki, pleban miejscowy. Par. (dek. gniewkowski) liczącą 1000 dusz składają: Edwino, Łatkowo, Raclawice, Skalmirowice, Słońsko, Szawłowice i Więckowice. Przy kościele od r. 1797 bractwo Opatrzności Boskiej. Wś z probostwem (3 dm., 56 mk.), tworzy okrąg mający 32 dm., 371 mk. (348 kat., 23 prot.) i 556 ha (447 roli, 80 łąk). Dwór z folw. biskupiego ma 6 dm., 113 mk. (97 kat., 16 prot.) i 260 ha obszaru (238 roli, 7 łąk); tucz bydła. Osada Szadłowicka (4 dm., 60 mk.) wchodzi w skład okr. dwor. Wierchosławice. *E. Cal.*

Szadółki 1.) niem. *Schueddelkau*, wś szpitalna, pow. gdański górny, 1 milę na pld.-zach. od Gdańska, wzn. 333 st. nrm., par. kat. kość. św. Józefa w Gdańsku; ma szkołę ew., 9 gburkich posiadał i 3 zagr., razem 330 ha (280 roli or., 23 łąk); 1885 r. 32 dm., 88 dym., 430 mk., 215 kat. i tyleż ew. Należy do połączonych szpitalów św. Ducha i św. Elżbiety w Gdańsku. 2.) **Sz.**, niem. *Schadölke*, wyb. od Brentowa, pow. gdański górny. W najnowszym spisie niewymienione. W pierwszej połowie XVIII w. nabyli cystersi w Oliwie Sz. od Lerchenfelda. *Ks. Fr.*

Szadon, ob. *Szadun*.

Szadów *Pański*, kol., młyn i Sz. *Księży*, kol. nad strum. b. n. W XVI w. *Schadowo duplex*, *Schadowo nobilium* i *Sch. Kszyaze*, pow.

turecki, gm. Pęcherzew, par. Turek (odl. 3 w.). Sz. *Pański*, kol., ma 23 dm., 226 mk.; młyn 1 dm., 5 mk.; Sz. *Księży* 26 dm., 174 mk. W 1827 r. Sz. *Pański* 14 dm., 123 mk.; Sz. *Księży* 23 dm., 159 mk. Wś Sz. *Pański* miał w 1866 r. mr. 323; wś Bobrowizna os. 39, mr. 409; wś Góra Wilhelmska os. 30, mr. 293. Władysław ks. polski poświadcza r. 1232, iż kościół w Dobrowie z przynależącymi do niego wsiami (w tej liczbie i Szadowo) ze świątnikami, rybakami, dziesięcinami, nadany pierwotnie zakonowi cystersów przez Bogumiła arcyb. gnieźn., ustąpiony następnie przez zakon Krystyanowi, bisk. pruskiemu a przez tegoż znowu nadany został kościołowi w Sulejowie (Kod. Wielkop., Nr. 136). W 1288 r. Dobrowo ze wsiami należącymi doń zostaje w posiadaniu cystersów z Byszewa (Kod. Wielkop., Nr. 618). W 1390 r. opat byszewski Bertold zamienił z arcyb. gnieźn. kościół w Dobrowie i jego dziesięcinę na dziesięcinę arcybiskupie z wsi kasztelanii nakielskiej (Kod. Wielkop., Nr. 655, 656). Ponieważ pewien „miles Slavanta“ wystąpił z prawami do patronatu w Dobrowie i widocznie miał do tego podstawę, przeto arcybiskup w r. 1399 ustępuje mu dziesięcinę z Dobrowa i całej parafii, a wzamian za to klasztor byszewski ustępuje arcyb. wś Pieczewo (ib., Nr. 805). Ponieważ część Sz. zostawało w ręku osób prywatnych, przeto w r. 1360 arcyb. Jarosław nabywa od Betki, żony Jarogniewa z Sarnowa, część jej w Sz. za 60 grzyw. (ib., Nr. 1420). Na początku XVI w. we wsi Sz. Księżę łany sołtysie dają dziesięcinę pleb. w Turku, kmieccie kolebę po groszu. Łany folw. w Sz. szlacheckim dają pleb. w Turku, dziesięcinę, kmieccie zaś tylko kolebę (Łaski, L. B., I, 263). Dziesięcinę z obu wsi i czynsze z Sz. Księżego pobierali arcyb. gnieźnińscy. W r. 1553 „Schodow Nicoli“ i „Sch. Archiepiscopi“ należą do par. Psary (?). Pierwsza część ma 2 łany, 2 ogr., druga część 8½ łan. (Wielkop., II, 224). *Br. Ch.*

Szadów al. *Szadowo* 1.) żmujdzkie *Szadowa*, miasto nadetatowe nad rzeką Niewduwą, w pobliżu jez. Ryle, na pograniczu pow. szawelskiego i poniewieskiego, gm. Szawlany, pod 53° 36' pñ. szer. a 40° 59' wsch. dłg., o 34½ w. na pld.-wschód od Szawel, 34 w. na zach. od Poniewieża a 170¾ w. od Kowna, przy linii dr. żel. lipawo-romeńskiej, na przestrzeni Kałkuny-Radziwiliszki, wzn. 702 st. nrm. Rzeka Niewduwa (należąca do systemu rz. Mussy) przepływa mto z pld. na pñ. i dzieli je na dwie nierówne połowy, z których mniejsza leżąca na praw. brzegu, należy do pow. poniewieskiego, większa zaś, na lew. brzegu do pow. szawelskiego. Miasto otaczają dobra prywat.: Szadów (Czerwony Dwór),

Bowki, Porwartyce, Pujpie, Żylany, folw. Morgowiany i wieś skarbową Przostowiany. W 1880 r. było w mieście: 440 dm. (3 mur.), 3783 mk., w tej liczbie 264 praw., 1036 kat., 19 rozkol., 78 protest. i 2386 żydów (63%). W 1859 r. było 284 dm., 2130 mk., a w 1870 r. 2020 mk. Znajduje się tu: cerkiew praw. mur., kościół kat. mur., synagoga mur., dom modlitwy żyd., 48 sklepów (9 mur.), szkoła początk., dom przytułku dla 12 biednych, miejsce pobytu komisarza 4 okręgu polic. (stanowego), st. poczt., tel. i dr. żel. Mieszkańcy chrześcijanie zajmują się rolnictwem, żydzi zaś rzemiosłami i handlem. W 1880 r. było 140 rzemieślników. Handel przeważnie drobiazgowy, kilku tylko kupców zajmuje się skupowaniem zboża, lnu i siemienia na wywóz do portu lipawskiego. Targi odbywają się co czwartek, jarmarki zaś 6 razy do roku. Kościół kat. p. w. św. Krzyża z muru wzniesiony w 1542 r. przez stę żmujdzkiego Wokłowicza. Parafia kat. dek. szadowskiego, ma 8098 wiernych. Filia w Szczodrobocie. Kaplice: w Aleksnupiach, Wismontach i Pojeziarach. W 1639 r. Mikołaj Łopaciński ufundował przy kościele altaryę i uposażył ją nadaniem wsi Kionzery. Dek. szadowski, dyec. żmujdzkiej składa się z 10 parafii: Sz., Szawłany, Radziwiliszki, Ligumy, Smilgie, Rozalin, Pokroj, Kławany, Puszołaty, Johaniszkie, z tych cztery pierwsze w pow. szawelskim a 6 innych w poniewieskim; 6 filii; 51,264 wiernych. Parafia prawosł. ma 266 wiernych, 2 cerkwie. Okr. polic. szadowski obejmuje: 5 miasteczek, 197 wsi, 82 zaśc. i liczy 11,810 mk. St. Sz. dr. żel. lipawsko-romeńskiej na odnodze Kałkuny-Radziwiliszki, między st. Łabą (o 8 w.) a Radziwiliszkami (o 17 w.), odległa jest o 169 w. od Kałkun a 194 w. od Lipawy. Niewiadomy jest rok założenia miasta, które było niegdyś naczelnem bardzo obszernego ststwa i szczyciło się swobodami municypalnemi. Jan Kazimierz d. 25 czerwca 1654 r. nadał miastu przywilej na prawo magdeburskie. Michał Wisznowiecki przywilej ten zatwierdził w 1672 r., pozwolił wystawić ratusz i przybrać w pieczęć herb, przedstawiający orła białego z koroną w polu błękitnem, mającego na piersiach tarczę koloru czerwonego z trzema liliami. Jan Sobieski w 1679 r. zastrzegł, żeby ststowie szadowscy zachowywali miasto przy jego prawach, pod karą 10,000 kóp groszy litew. August II przywilejem d. 5 maja 1699 r. w Warszawie podpisanym, potwierdził swobody od poprzedników nadane i wyłączył miasto od wszelkiego spółnictwa ze ststwem, zalecając aby podatki wnoszone były nie do dworu, lecz wprost do poborców dochodu publicznego. W 1766 r. ststwo szadowskie po-

siadał Jerzy Dettlof hr. Fleming, wojewoda pomorski, z opłatą kwarty 27,213 złp. 8 gr. a hyberty 14,808 złp., razem 42,041 złp. 8 gr. Na sejmie z 1773—75 r. stany Rzpltej chcąc zaradzić niedostatkom skarbu koronnego, dla zapłacenia zaległego żołdu pułkowi gwardyi konnej koronnej w ilości 714,470 złp., upoważniły dowódcę tego pułku ks. Kazimierza Poniatowskiego, do zapłacenia tego długu, a wzamian oddały mu ststwo szadowskie na dziedzictwo, pod warunkami w prawie opisanemi. Ks. Poniatowski zrobił układ z mieszczanami szadowskimi w 1779 r. nazwany przywilejem, który Stanisław August d. 19 marca 1792 r. w Warszawie zatwierdził. Podług układu tego mieszczanie zostali obowiązani opłacać księciu pewny czynsz, apelacye zaś od dekretów magistratu szły do dworu. Ks. Stanisław Poniatowski sprzedał w 1798 r. ststwo szadowskie obywatelowi Roppowi. 2.) Sz. al. *Czerwony Dwór*, dwór i dobra, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 38 i 39 w. od Poniewieża. J. Krz.

Szadowiszki, dwór, pow. rossieński, gm. Kielmy, par. Lale, o 24 w. od Rossień; w 1863 r. własność Grużewskich.

Szadowka, dziś *Sadówka* (ob.), ws w powiecie brzezińskim. Według reg. pob. pow. brzezińskiego z r. 1576, ws Sz., w par. Kozieł, miała w części Piotra Mecznińskiego 1½ łanu, 1 karczme, osad. 3. W części Szadowskich 2 łany, 1 zag., 1 karczme, 2 osad. (Pawliński, Wielkop., II, 91).

Szadowo al. *Trynowo*, niem. *Schadau*, dobra ryc., w Pomezanii, nad Liwną, pow. kwidzyński, st. p. Rakowice (o 6.2 klm.), st. kol. Prabuty, o 10 klm. odl., par. kat. Kwidzyn, o 10 klm., 318 ha (187 roli or., 13 łąk, 52 lasu); 1885 r. 5 dm., 11 dym., 64 mk., 21 kat., 43 ew.; cegielnia, hodowla tryków. 2.) Sz., młyn, tamże, 34 ha (18 roli or., 1 łąk, 4 lasu); 2 dm., 2 dym., 14 mk., 2 kat., 12 ew. R. 1327 nadaje bisk. pomezanski Rudolf wsi Trynowu przywilej na 26 włók z prawem chełm. Sołtys dostaje 2½ wł. wolnych, sołectwo, trzecią część kar sąd. i prawo wystawienia karczmy, za co ma rocznie płacić pół grzywny; od reszty włók mają dawać na św. Marcin po 16 skojców (ob. Cramer: *Gesch. d. Bist. Pomezanien*, str. 74). R. 1540 nadaje ks. pruski Albrecht ws Sz. z 2½ wł. wraz z młynem i karczmą nowemu bisk. luterańskiemu Pawłowi Separatusowi i jego potomkom na prawie magd. (tamże, str. 237). 3.) Sz., ob. *Czadowo*, *Cudów*, *Sadow*, *Santhow*, *Zade*, *Zadow*, ws, pow. wałecki, st. p. Frydland Marchijski, par. kat. Marcinków; 339 ha (195 roli or., 16 łąk, 90 lasu); 1885 r. 11 dm., 13 dym., 89 mk ew.; posiada kościół ew. 1840 r. z drzewa zbudowany. Sz. zachodzi już w podrobionym

dokum. z r. 1251, na mocy którego dzielili się zabranym krajem margrabiowie brandeburscy i zakon. Nadto zachodzi w dokum. z r. 1313 i 1349 (ob. Pow. wałecki, p. Calliera, str. 12). 4.) **Sz.**, dobra, tamże, st. p. Marchijski Frydland, o 6 klm. odl., par. kat. Tuczo; 621 ha (321 roli or., 24 łąk, 61 lasu); 1885 r. 4 dm., 6 dym., 40 mk. ew. *Kś. Fr.*

Szadrowo, ob. *Szkaradowo*.

Szadryńsk, miasto pow. gub. permskiej, w równinie lew. brzegu rz. Iseti, o 578 w. na pld.-wschód od Permu odległe, miał 1870 r. 1068 dm. (36 mur.), 7194 mk. W 1871 r. spłonęła prawie połowa miasta, wkrótce jednak odbudowało się i znacznie rozszerzyło, tak że w 1879 r. było już 5 cerkwi prawosł. mur., cerkiew jedynowier. drewn., 2181 dm. (86 mur.), 363 sklepów (133 mur.), szkoła pow. męzka (od 1789 r.), dwie szkoły początk. dla chłopców i jedna dla dziewcząt, dom przytułku dla 30 starców, szpital, apteka, bank miejski, st. poczt. Do miasta należy 4848 dz. ziemi (1022 lasów), 7 dm., 169 sklepów; dochód miejski w 1880 r. wynosił 35,626 rs. **Sz.** należy do miast handlowo-przemysłowych, i dlatego mieszkańcy zajmują się przeważnie rzemiosłami, pracą fabryczną i handlem. Z rzemiosł najbardziej rozwinięte czapnictwo i kuśnierstwo. Przemysł fabryczny w 1880 r. reprezentowany był przez 35 zakładów, zatrudniających 525 robotników i produkujących za 852,058 rs. Przedmiot handlu stanowi zboże, łąk, masło, bydło rogate, szczeniaki, skóry niewyprawne i in. Targi odbywają się trzy razy tygodniowo, jarmarki zaś 25 stycznia, 24 czerwca i 1 listopada. **Sz.**, jako słoboda założony został w 1662 r. przez osadczego Juskę Sołowia. Pod koniec XVII w. mieszkańcy obwarowali się dla obrony przed napadami Tatarów. W 1712 r. słoboda otrzymała prawo miejskie i nazwę Małochangielewski al. Archangielski Szadryński gródek, która jednak nie utrzymała się. Zniszczone przez pożar w 1733 r., po odbudowaniu przyłączone zostało w 1737 r. do gub. sybirskiej, od 1744 r. do orenburskiej, od 1781 mto pow. prowincyi ekaterynburskiej namiestnictwa permskiego, zostało w 1796 r. mtem pow. gub. permskiej.

Szadryński powiat leży w pld.-wsch. części gubernii, na wschodniej stronie gór Uralskich i podług Strjelbickiego obejmuje 327·52 mil al. 15847·1 w. kw., w tej liczbie 13·36 mil al. 646·5 w. kw. zajmują wielkie jeziora. Powierzchnia powiatu rz. Isetą podzielona jest na dwie części, z których leżąca po prawym brzegu jest równa, bezleśna, ma glebę czar-noziemną i pokryta jest mnóstwem jezior; w części zaś leżącej po lewym brzegu spotyka się wielkie lasy sosnowe, gleba jest czar-

noziemno-gliniasta, jezior bardzo mało. Pod lasami znajduje się 22% ogólnej przestrzeni. Powiat należy do dorzecza rz. Toboła, przepływającej poza jego granicami, za pośrednictwem Iseti, z dopływów których ważniejsze: Tecza, Barniewka i Mias. Znajduje się w pow. 309 jezior (47 rybnych, ześrodkowanych przeważnie w części pld.-zachodniej. Najważniejsze z nich: Majan (133·2 w. kw.), Ujełga (82·5), Adykul (66·4) i in. W 1870 r. było w powiecie (bez miast) 249,066 mk. (85 kat., 11,699 rozkol., 33 prot., 28 żyd. i 26,136 mahom. Baszkirów), zamieszkujących (oprócz miast **Sz.** i Dałmatowa) 420 osad z 51,859 dym. W 1880 r. było w powiecie 73 cerkwie prawosł. (62 mur.), 8 cerkwi drewn. jedynow. i 42 meczety (1 mur.). Mieszkańcy zajmują się przeważnie rolnictwem. Hodowla bydła rozwinięta (w 1880 r. 164·200 sztuk koni, 131,200 bydła rogat., 313,900 owiec i 34,000 świń). Oprócz tego trudnią się rybołówstwem, głównie na miejscowe potrzeby, oraz przemysłem domowym na wielu wsiach. Przemysł fabryczny prawie nie istnieje, ograniczał się bowiem w 1880 r. na 2 gorzelniach (z produk. 269,000 wiader okowity) i papierni (z produk. 12,000 rs. Nadto było w powiecie w t. r. 523 drobnych zakładów przemysłowych, zatrudniających 1000 ludzi i produkujących za 770,828 rs. *J. Krz.*

Szadubały, zaśc., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarb. Jewie (o 4 w.), 8 dusz rewiz. osadn. w.-ruskich.

Szadujki 1.) wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 50 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **Sz.**, wś rząd., pow. wilkomierski, par. Uszpole.

Szadujkiszki 1.) zaśc., pow. nowoaleksandryjski, w 4 okr. pol., o 48 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **Sz.**, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 18 w. od Nowoaleksandrowska.

Szaduń, *Szadon*, *Sadun*, niem. *Schadon*, wyb. w pow. chełmińskim. Ob. *Rafa*.

Szadurki, wś pod Nałęczowem, ob. *Sadurki*.

Szadurszczyzna, pow. wołkowyski, w 1 okr. pol., gm. Podoroś.

Szadwałd (1641), niem. *Schadwalde*, wś w Pomezanii, na nizinach malborskich, nad lew. brz. Nogatu, pow. malborski, st. p. Malbork, 1 milę odl., par. kat. Leżwice. Posiada kościół ew. i szkołę ew., 855 ha (543 roli), 59 łąk, 16 lasu; 1885 r. 45 dm., 85 dym., 403 mk., 118 kat., 277 ew., 8 sekciarzy. Wś ta posiada przywilej z r. 1352, wystawiony przez. w. mistrza Winricha v. Kniprode; za czasów krzyżackich płaciła 2¼ grzyw., łąkę przez 6 dni. Przywilej lokacyjny wspomina tu o probostwie kat.: pierwszy pastor ew. zaś

nastał około r. 1590 (Gesch. d. Kr. Marienburg v. Eckerdt, str. 28, 52 i 99). Istniał tu kościół kat. afiliowany do Leżwicz. Wizyt. Potockiego z r. 1706 opiewa, że był p. w. św. Katarzyny, której obraz mieścił się w jedynym ołtarzu, miał osobne przybory i paramenta. Do prob. należały 2 włóki za które płacono 200 fl. dzierżawy. Mesznego pobierał z Szadwałdu, obejmującego 36 włók, 36 kor. żyta i tyleż owsa; Blumsztein dawał od 15 1/2 wł. 15 1/2 kor. żyta i tyleż owsa, Halbstat od 19 wł. 19 kor. jęczm. Plebania w lichym była stanie, podczas kiedy szkoła na nowo pobudowaną została (ob. str. 897). Proboszczem tytularnym bywał tu później jeden z kanoników chełmińskich (ob. „Urk. d. Bist. Culm“, von Woelky, str. 1123). *Ks. Fr.*

Szadwidzie, zaśc., pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 64 w. od Telsz.

Szadwigie, wś, pow. rossieński, gm. Kielmy, o 35 w. od Rossień.

Szadychorek, pow. kaliski, ob. *Sadykierz*.

Szadykierz, ob. *Sadykierz*.

Szadziewszczyzna, os. szlach. nad rz. Stawiną, pow. dzisieński, o 23 w. od Dżisny, 3 dm., 19 mk. kat.

Szadzińce al. *Szadyńce*, wś, pow. augustowski, gm. Balla Wielka, par. Teolin, odl. od Augustowa 58 w.; leży na wschód od wsi Wołowiczowce, ma 22 dm., 137 mk. W 1827 r. 10 dm., 63 mk.

Szadziszki, os., pow. wyłkowyski, par. Urdomin. Niepodana w nowszych spisach urzęd. W 1827 r. 1 dm., 7 mk.

Szadzińce, dwa zaśc., pow. trocki, par. Wysoki Dwór; w 1850 r. jeden z nich własność Rudkowskiego miał 10 dz., drugi zaś Giedrojcia 20 dz.

Szadziuny 1.) wś, pow. sejneński, gm. Krasnowo, par. Łoździeje, odl. od Sejn 17 w.; ma 13 dm., 139 mk. W 1827 10 dm., 77 mk. 2.) **Sz.**, wś, pow. sejneński, gm. i par. Wieszaje, odl. od Sejn 31 w.; ma 39 dm., 293 mk. W 1827 r. 30 dm., 138 mk., par. Sereje.

Szadziuny 1.) wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Dziewieniszki (o 6 w.), okr. wiejski Girdziuny, o 33 w. od Oszmiany, ma 6 dm., 41 mk. kat., 5 żyd. (w 1865 r. 19 dusz rewiz.; należała do dóbr Żemkośław, Umiasztowskich). 2.) **Sz.**, wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Kiemieliński (o 1 w.), okr. wiejski Polany, o 35 w. od Święcian, ma 5 dm., 46 mk. kat., 9 żyd. (w 1865 r. 20 dusz rewiz.; należała do dóbr Świrany, Gielingów).

Szafarczyńska, wś, pow. ostrołęcki, gm. Nasiadki, par. Ostrołęka, 676 mr. W 1827 r. 14 dm., 101 mk.

Szafarka, zaśc. szlach. nad rz. Wilią, pow. wileński, w 4 okr. pol., o 45 w. od Wilna, 1 dm., 9 mk. kat.

Szafarnia 1.) wś i fol., pow. rypiński, gm. i par. Płonne, odl. o 19 w. od Rypina, ma 9 dm., 122 mk., 703 mr. (w tem 20 mr. włośc.). Ob. *Płonko*. W 1827 r. 6 dm., 73 mk. **Sz.** i *Płonko* należały około r. 1825 do Juliana Dziewanowskiego. W jego domu spędzał wakacje w latach 1824 i 1825 Fryderyk Chopin, kolega szkolny młodego Dziewanowskiego. 2.) **Sz.**, wś, pow. ostrołęcki, gm. Dylewo, par. Kadzidło. W 1827 r. było 21 dm., 130 mk. *Br. Ch.*

Szafarnia 1.) zaśc. szl. nad rzeką Czpą, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 8 w. od Święcian, 1 dm., 7 mk. katol. 2.) **Sz.**, zaśc., tamże, o 30 w. od Święcian, ma 2 dm., 9 mk. katol. 3.) **Sz.**, zaśc. szlach. nad jez. Rona, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 45 w. od Święcian, 1 dm., 7 mk. katol. 4.) **Sz.**, zaśc. szl. nad Wilią, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 19 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. katol. 5.) **Sz.**, zaśc., pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 26 w. od Kowna. 6.) **Sz.**, zaśc., pow. borysowski, wśród puszczy, w 1 okr. pol. chłopińskim, gm. Krasnoluki. *A. Jel.*

Szafarnia, jezioro pod wsią t. n., pow. brodnicki.

Szafarnia, niem. *Schaffarnia*, wś nad jez. t. n., pow. brodnicki, st. p. Kurzętnik, paraf. kat. Pokrzydowo; 339 ha (251 roli orn., 6 łąk); 1885 r. 97 dm., 125 dym., 530 mk., 297 kat., 233 ew. Szkoła 3-klas. bezwyznaniowa (1887 r. 171 dz., 2 naucz.) i wiatrak. *Ks. Fr.*

Szafarów al. *Szafarowo*, zaśc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Łuczaj, okr. wiejski i dobra hr. Mostowskich (w 1865 r.) Stary Dwór, o 7 w. od gminy a 77 w. od Wilejki, ma 1 dm., 16 mk. katol.

Szafary, białoruskie *Szapary*, wś u źródeł rz. Plisy, pow. nowogródzki, w 1 okr. pol. i gm. Wsielub, ma 3 osady; miejscowość falista, grunta urodzajne. *A. Jel.*

Szaflarowo, wś i folw., pow. miński, przy linii dr. żel. lipawo-romeńskiej, o 2 w. od st. Michanowicze, w 1 okr. pol. mińskim, gm. Samochwałowicze, par. katol. Koreliszczowicze, o 18 w. od Mińska. Wś ma 6 osad; grunta szczerkowo-gliniaste, miejscowość falista.

Szaflary, w XIII w. *Schefflary*, wś, pow. nowotarski, po obu brzegach Białego Dunajca, wzn. 646 mt. n.p.m., zajmuje górską dolinę otoczoną na zachód działem sięgającym 738 mt., na wschód zaś 670 mt. wzn. Na płu. dotyka torfowisk zwanych „Borem na czerwonym“. Od granicy węgierskiej oddzieloną obszarem wsi Grońków. We wsi na praw. brzegu Dunajca stoi kościół murowany, wybudowany około 1823 r. i szkoła ludowa, na lew. brzegu folw. zwany Podmajerzem. Obszar gm. ma 230 dm., obszar wiek. pos. (Adama Uznańskiego) 11 dm., razem 241. Ludność

szczepu góralskiego Podhalań wynosi 973 osób (541 męz., 532 kob.), 939 rzym.-kat. i 34 izrael. Na obszarze więk. pos. są 2 karczmy, tartak, młyn, browar i cegielnia. Obszar ten obejmuje 162 mr. (54 mr. roli, 90 mr. lasu). Pos. mn. wynosi 1661 mr. roli, 172 mr. łąk, 298 mr. past. i 22 mr. lasu. Gleba zimna, nieurodzajna, klimat niesprzyja uprawie zboża; mieszkańcy sięgają tylko owies i kartofle. Głównym źródłem utrzymania jest chów owiec, zarobek w lasach i przy fabrykach w Zakopanem. Początek wsi sięga XIII w., kiedy opat cystersów w Ludźmierzu zbudował tu około 1245 r. zameczek dla ochrony klasztoru i Nowego Targu. Dzieje tej wsi podano już przy dziejach Nowego Targu (ob. Sł. Geogr. VII, 308). W r. 1581 (Pawłowski, Małopolska, 146) nie było kościoła i Sz. należały do paraf. w Ludźmierzu. Jan Pieniążek (dzierżawca?) płacił tu od 3 łąk km., 5 zagr. bez roli, 7 komorn. bez bydła, 1/4 łąki roli i łąk sołtysi. Kiedy wymurowano kościół, nie wiadomo; mylną jest tradycja zapisana w Schematyzmie duch. dyec. tarnowskiej z r. 1880 jakoby kościół mieli założyć Komorowscy i jakoby do 1519 był paraf. a potem filią Nowego Targu. „Post Lexikon“ Crusiusa z 1802 r. podaje iż Sz. należą do dóbr kameralnych Nowy Targ i mają parafię. Śladów zamku nie ma obecnie. Sz. graniczą na płn. z Nowym Targiem, na zach. z Zaskalem, na pld. z Bańską i Leśnicą a na wschód z Grońkowem.

Mac.

Szaflary, niem. *Schafflary* (według Kętr.) miejscowość w pow. kościerskim. W spisach najnowszych nie wymieniona. Ob. *Szufalarze*.

Szafranek, os. młyn. nad strum. t. n., pow. wieluński, gm. i par. Rudniki, odl. od Wielunia 18 w.; 1 dm., 7 mk.

Szafranki 1.) wś niedaleko rzeki Szkwy, pow. kolneński, gm. Łyse, par. Lipniki, ma 2215 mr. obszaru. Wchodziła w skład dóbr starostwa nowogrodzkiego. W 1827 r. było 58 dm., 302 mk., par. Kadzidło. 2.) **Sz.**, wś nad rz. Biebrzą poniżej Goniądza, pow. suwalski, gm. i par. Filipów, odl. od Suwałk 21 w., ma 19 dm., 149 mk. W 1827 r. było 7 dm., 65 mk.

Br. Ch.

Szafranki 1.) przedmieście mta Goniądza, pow. białostocki, w 3 okr. pol., o 52 w. od Białegostoku. 2.) **Sz.**, wś, pow. białostocki, w 3 okr. pol., gm. Krypno, o 35 w. od Białegostoku.

Szafranów, 1802 r. *Szafranówek*, wś, w pow. mieleckim, w piaszczystej równinie, po lew. brzegu pot. Brenia, 107 mt. n.p.m. Część płn. zajmuje las sosnowy. Sz. ma 52 dm., 249 mk.; 236 rzym.-kat. i 13 izrael. Parafia w Czerminie. Na pld. od wsi leży wólka Breń lub Brnik (4 dm.). Pos. więk. (Andrzeja

hr. Potockiego) ma 21 mr. obszaru, 8 roli, 11 mr. łąk i karczmę; pos. mn. 276 mr. roli, 47 mr. łąk i ogr. i 83 mr. past. Gleba piaszczysta, wś podlega częstym wylewom Brenia. Wiesz, czy też nazwa sama jest świeżego pochodzenia, w r. 1802 pod nazwą Szafranówek była częścią dóbr Łysaków. W spisach pobor. z XVI w. nie ma Sz. ale za to podane w par. Czermin nie istniejące obecnie: Mylonin i Wioski (Pawł., Małop., 255); być może iż jedna z tych nazw odnosi się do dzisiejszego Sz. Wś graniczy na wsch. z Czerminem, na płn. z Łysakowem, na zach. z Wola Otałęzką i Ziempniowem a na pld. z Breniem osuchowskim.

Mac.

Szafranówka, część wsi Mironówki w pow. kaniowskim.

Szafranówka, szczyt w Pieninach na działle wodnym między pot. Leśnickim a Ruską Wodą. Wzn. 742 mt.

Szafranowo, zaśc. nad Dźwiną, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 56 w. od Dżisny, ma 1 dm., 9 mk. (3 praw., 6 katol.).

Szagańskie, jezioro słone w Bessarabii, w pobliżu morza Czarnego, ma do 30 w. obwodu. Rocznie dobywa się około 4,000,000 pudów soli, osadzającej się na powierzchni jeziora.

Szagaten, ob. *Peter Blasden*.

Szaggattpurwen, pow. szyłokarczemski, ob. *Miszten-George*.

Szaiben, pow. stołupiański, ob. *Mitzkaweitschen*.

Szaicnowo, niem. *Herrmenau*, wś i dobra, pow. mielecki, par. ew. i kat. Straburek. Wś ma 15 ha (11 roli), 10 dm., 57 mk. (29 kat.); dobra 214 ha (155 roli), 3 dm., 52 mk. (17 katol.). Nazwę „Szaicnowo“ podaje Knie w swym Słowniku geogr. Szląska (z 1845) ale sam wątpi o poprawności jej formy.

Szainskie al. *Szańskie jabłońskie* i *Sz. tarnawskie*, dwa szczyty górskie na działle wodnym Sanu i Stryja, w pow. turezańskim, na obszarze gm. Jabłonki wyżnej. Sz. jabłońskie wzn. 876 mt. a Sz. tarnawskie 873 mt. Potok Rostoka uprowadza wody ze stoków Sz. tarnawskiego a pot. Młaki ze stoków Sz. jabłońskiego. Oba uchodzą do Jabłonki (dopł. Stryja). Potok Ryka ze stoków Sz. tarnawskiego uchodzi do Sanu.

Szajbaki, okolica szlach. nad rz. Swisłoczą, pow. miński, o 3 w. na wschód od Mińska; ma 7 osad.

A. Jel.

Szajbówka 1.) fol. w Narajowie, pow. brzeżański. 2.) **Sz.**, karczma w Buszkowicach, pow. przemyskim.

Szajcie, wś, pow. władysławowski, gm. Dobrowola, par. Sapieżyski, odl. od Władysławowa 52 w., ma 12 dm., 352 mk. W 1827 r. wś rządowa, ma 18 dm., 183 mk.

Szajczyce, wś, fol. i os. młyn., pow. chełmiński, ob. *Czuchy* i *Sajczyce*.

Szajdówka, os., pow. radzyński, gm. Milanów, par. Włodawa, 1 dm., 3 mk., 3 mr.

Szajec, pow. ciechanowski, ob. *Klusze-wo-Sz.*

Szajka, straż leśna, pow. kobryński, w 3 okr. pol., gm. Antopol, o 35 w. od Kobrynia.

Szajki al. *Szejki*, wś nad rzeką Bordzynką, dopł. Isłoczy, pow. miński, w 2 okr. pol. i gm. Raków, ma 5 osad; miejscowość falista, dość leśna, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Szajksztaliszki, ob. *Szauksztaliszki*.

Szajkun al. *Michaliczewo*, folw. i dobra, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Aleksandrów, okr. wiejski Podolce, par. Kluszczy, o 23 w. od Święcian, ma 20 mk. katol., 6 żydów; kaplica katol. Własność Swolkienia.

Szajno al. *Szejno*, wś, pow. kowelski, na pñ.-zach. od Kowla. Podług reg. pobor. pow. włodzimierskiego z 1583 r. należała do dóbr Wyzwa kn. Andrzeja Kurbskiego, który płacił od 25 $\frac{1}{2}$ łanów, 2 bojarów (Jabłonowski, Wołyń, 121). Wchodziła w skład ststwa kowelskiego (ob. t. 1V, 517). *J. Krz.*

Szajno, futor nad rz. Mukszą (dopł. Dniestru), pow. kamieniecki, par. Kamieniec.

Szajnohy al. *Szajnogi*, część Cholojowa, i leśniczówka, pow. Kamionka Strumiłowa.

Szajny, dobra, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 43 w. od Poniewieża.

Szajryszki, wś włośc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Sumiliszki (o 13 w.), okr. wiejski Mustyniany, dobra skarbowe Obieniany, 12 dusz rewiz. włośc. i 3 b. ludzi wolnych.

Szajtarowszczyzna, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Głębokie (o 7 w.), okr. wiejski Głębokie 2-gie, 16 dusz rewiz.

Szajtupis, struga w pow. trockim, pod wsią Dowcielizki.

Szaka 1.) rzeczka w pow. rossieńskim, prawy dopływ rzki Aszwy (lew. dopł. Wewirzy), przybiera od lewego brzegu strumień Kieszczupis, od prawego zaś Kołupis. 2.) **Sz.**, strumień w pow. szawelskim, lewy dopływ rzki Szarkupie (lew. dopł. Szerkszni).

Szakale, rzeczka w pow. telszewskim, lewy dopływ Bartawy, uchodzi pod Masiadami.

Szakali, zaśc. włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 10 w. od Święcian, 4 dm., 40 mk. kat.

Szakaliszki, wś, pow. maryampolski, gm. Balwierzyski, par. Igłówka, odl. od Maryampola 24 w., ma 20 dm., 266 mk. W 1827 r. 16 dm., 152 mk. 2.) **Sz.**, os., pow. sejneński, gm. Sereje, odl. od Sejn 34 w., ma 2 dm., 7 mk.

Szakaliszki 1.) wś nad rzeką Grejmianą, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) gen. Ma-

wrośa Kołtyniany, o 16 w. od Łabonar i ty-leż od Święcian, ma 5 dm., 53 mk. katol. (w 1865 r. 21 dusz rewiz.). 2.) **Sz.** al. *Szakieliszki*, wś włośc. nad Dżisną, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Twerecz, o 5 w. od gminy a 38 $\frac{1}{2}$ w. od Święcian, ma 4 dm., 53 mk. katol. (w 1865 r. 16 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Dżisna. 3.) **Sz.**, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Małaty (o 9 w.), o 60 w. od Wilna, ma 1 dm., 8 mk. katol. (w 1865 r. 3 dusze rewiz.); należy do dóbr skarbowych Jęczmieniszki. 4.) **Sz.**, wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 60 w. od Wilna, 8 dm., 71 mk. katol. 5.) **Sz.**, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 51 w. od Wilna, 1 dm., 6 mk. katol. 6.) **Sz.**, zaśc. wł., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 58 w. od Wilna, 1 dm., 11 mk. katol. *J. Krz.*

Szakała, rzeczka w pow. telszewskim, lewy dopływ rzki Skrobli (lew. dopł. Okmiany).

Szakarnie 1.) wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 60 w. od Poniewieża. 2.) **Sz.**, dobra nad Muszą, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 56 w. od Poniewieża, w 1859 r. 20 mk., młyn; 499 dzies. Własność niegdyś Franciszka Białozora, podsejda nowogródzkiego, od 1725 r. Jana Kurcza, dziś z Kobylunami Róży Możejkowej.

Szakarny, wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Michajłowo, okr. wiejski Sory-Strunojcie, o 9 w. od gminy, 21 dusz rewiz.; należy do dóbr Sory, dawniej Marciniowskich i Sołtanów, następnie Goldnerowej.

Szakarwa al. *Bojary*, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łyngmiany, okr. wiejski Antolkiena, o 8 w. od gminy, 11 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Macici-szki.

Szakaryszki, wś włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Daugieliszki, okr. wiejski Izabelin, o 6 w. od gminy a 29 $\frac{1}{2}$ w. od Święcian, ma 7 dm., 36 mk. katol. (w 1865 r. 13 dusz rewiz.).

Szakau al. *Schakau*, ob. *Żakowo*.

Szaki 1.) miasto nad rz. Sesarką (Cesar-ką), w pow. władysławowskim, przy drodze bitej z Władysławowa do Jurborga, odl. 24 w. na pñ.-zach. od Władysławowa a 21 na wsch.-płd. od Jurborga. Posiada kościół par. katol. drewniany, kościół par. ewang., szkołę początkową 2-klas. ogólną, magistrat, st. poczt., 126 mr. ziemi, 144 dm., 1608 mk. (w tem 88% żydów, 6 $\frac{5}{10}$ % protest., 5 $\frac{3}{10}$ % katol.). W 1827 r. było 71 dm., 1500 mk.; 1862 r. 166 dm. (14 mur.), 3443 mk. (3038 żydów); około 1870 r. 144 dm., 3506 mk. Istotna ludność była niewątpliwie mniejszą, gdyż w wykazach urzędowych podawano wszystkich zapisanych do ksiąg, choć nieobe-

nych, tymczasowo Sz. należą do rzędu osad dostarczających wielkiego procentu nieobecnych. Z pomiędzy zapisanych do ksiąg stałej ludności 61·2% przebywa po za obrębem swej gminy, gdy w innych gminach zwykle liczba nieobecnych rzadko przechodzi 10%. Dochód miasta w r. 1878 wynosił rs. 2609, rozchód 2278 rs. Sz. są starożytną żmudzką osadą, w obrębie dawnej puszczy jurborskiej. W 1352 r. pustosz ją Krzyżacy pod wodzą w. m. Winryka v. Kniprode. Po zajęciu Żmudzi wzniesli tu Krzyżacy warownią drewnianą. Znaczny obszar puszczy jurborskiej z lew. brzegu Niemna, na pld. od Giełgudyszek, otrzymali Czartoryscy (w XVII w.?). Część zachodnią (Sudargi) otrzymali Radziwiłłowie, część wschodnią (Błogosławieństwo) Tyszkiewiczowie. Dla zwiększenia dochodów starają się ściągać ludność, zakładają miasteczka, urządzają parafie. Przed 1748 r. Czartoryscy budują w Sz. kościółek św. Krzyża, pierwotnie filialny do Giełgudyszek. W 1765 r. Michał Czartoryski, kanclerz lit., pozwolił żydom osiedlać się w Sz. i utrzymywać szynki; 1776 r. uzyskał u króla przywilej na wyniesienie Sz. na stopień miasta, z prawem magdeburskiem. W 1801 r. utworzoną została oddzielna parafia a 1823 r. kościół został przebudowany. Dla dość licznej ludności litewskiej wyznania ewangelickiego wzniesiono tu kościół i urządzono parafią w 1842 r. Dobra Szaki al. Giełgudyszki składały się 1865 r. z fol. Szaki, Kranczajniszki, nomenklatur: Gutkajnie i Dobiszki. Rozl. wykazana nr. 1131. Sz. par. rz.-katol., dek. władysławowski (dawniej maryampolski), 1798 dusz. Par. ew.-augsb. obejmuje 3713 dusz. Filia w Sudargach. 2.) **Sz.**, fol., pow. władysławowski, gm. Giełgudyszki, paraf. Szaki, odl. od Władysławowa 24 w., ma 133 mk. W 1827 r. 4 dm., 64 mk. 3.) **Sz.**, ws., pow. wyłkowyski, gm. Kopsodzie, par. Pojewoń, odl. od Wyłkowyszek 21 w., ma 39 dm., 311 mk. W 1827 r. było 25 dm., 237 mk. W pobliżu wsi błotnista nizina, jakby dno dawniejszego jeziora, pomiędzy fol. Kopsodzie i wsiami: Jegliniszki, Podworniszki, Kopsodzie.

Br. Ch.

Szaki, jezioro, w pow. nowoaleksandrowskim, między st. dr. żel. warsz.-petersb. Turmont a jez. Dryświaty.

Szaki 1.) ws., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Mikoszków Galiniszki, o 7 w. od Kukuciszek a 56 w. od Święcian, ma 12 dm., 96 mk. katol. (w 1865 r. 37 dusz rewiz.). 2.) **Sz.**, zaśc. szlach. nad potokiem, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 35 w. od Wilna, 1 dm., 13 mk. katol. 3.) **Sz.**, dobra, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 6 w. od Kowna. 4.) **Sz.**,

ws., pow. rossieński, par. Kołtyniany. 5.) **Sz.**, ws., pow. rossieński, gm. Taurogi, o 69 w. od Rossień.

Szakiany, pow. rossieński, ob. Szawkiany.

Szakielewsczyzna, dwór, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 56 w. od Nowoaleksandrowska.

Szakieliszki, ob. Szakaliszki 2).

Szakima, zaśc. nad jez. Amersin, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedroje, okr. wiejski i dobra hr. Tyszkiewiczów Gawejki, o 14 w. od gminy a 55 w. od Wilna, ma 1 dm., 15 mk. katol. (w 1865 r. 2 dusze rewiz.).

Szakimy, zaśc. nad jez. Dublińskim, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 38 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. katol.

Szakinów, żmudzkie Szakina, mko i dobra nad rzeką Szakinówką, pow. szawelski, okr. pol. Janiszki, gm. Krupie, o 36 i 37 w. od Szawel, ma 13 dm., 239 mk. (w 1859 r. 23 dm., 275 mk.), kośc. katol., kaplica, dom przytułku. Kościół katol. paraf. p. wez. św. Michała Arch., z muru wzniesiony w 1680 r. kosztem ssty żmudzkiego Berga. Na cmentarzu kaplica św. Józefa z 1802 r. Parafia, dekanatu Janiszki, 2702 wiernych. Filia w Łotwelach al. Żoranach, z kościołem św. Józefa, z muru wzniesionym w 1768 r. przez Piotrowskiego. Mko stanowiło niegdyś sstwo niegrodowe szakinowskie, położone w ks. żmudzkiem, pow. birżańskim. Według taryfy ks. żmudzkiego z 1717 r. Sz. z Martyniszkami i Zagórami Nowemi stanowiło część dóbr królewskich, będących we władaniu Berga. Podług spisów podskarbińskich z 1766 r. sstwo obejmowało mko Sz. i wsi przyległe; posiadał je Bystram, opłacając kwarty 2213 złp. 29 gr. Na sejmie z 1773—75 r. stany Rzpltej nadały te dobra w posiadanie emfiteutyczne Janowi Bystramowi, majorowi gwardyi w. ks. lit. Na tymże samym sejmie z powodu licznych i długoletnich sporów o granice tego sstwa, Stany Rzpltej, dla ostatecznego ich oznaczenia, wyznaczyły przez oddzielną uchwałę komisya, z 13 urzędników składającą się. W 1801 r. cesarz Paweł I darował Sz. hr. Waleremu Lautrec, emigrantowi francuzkiemu, syn którego Aleksander sprzedał Szakinów i pozostał się tylko przy Martyniszkach (ob. Martyniszki, t. VI, 138).

Szakis, niewielkie jezioro, w pow. nowoaleksandrowskim, na wschód od mka Antolepty, w pobliżu jez. Ledis.

Szakisze, ws. włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., o 17 w. od Święcian, ma 14 dm., 58 mk. katol.

Szakiszki 1.) zaśc. nad stawem, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Rymaszewskich Haraburdziszki, o 9 w. od gminy a 30 w. od Wilna,

ma 4 dm., 32 mk. (7 prawosł., 25 katol.). 2.) **Sz.**, dwie wsi i fol., pow. poniebieski, w 3 okr. pol., o 18 w. od Poniewieża.

Szaknie, u Buszyńskiego *Szankie*, wś, pow. rossieński, gm. Kielmy, par. Lale, o 24 w. od Rossień.

Szakole, wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 64 w. od Telsz.

Szakoldany, wś włośc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Sumiliszki (o 8 w.), okr. wiejski Windziule, dobra skarbowe Postrawie, 31 dusz rewiz. włośc., 1 jednodworzec i 1 żołnierz dym.

Szakowken, ob. *Żakówko*.

Szakubalis, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 47 w. od Nowoaleksandrowska.

Szakucie, osada, pow. rossieński, gm. Mańkuny, o 15 w. od Rossień.

Szakuliszki, zaśc. szl., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 25 w. od Wilna, 1 dm., 9 mk. katol.

Szakunowo, w dawnym wwdztwie połocikiem, stanowiło sstwo niegrodowe szakunowskie, które podług spisów podskarbińskich z 1766 r. było w posiadaniu Mikołaja i Barbary Łopacińskich, za opłatą 85 złp. 4 gr. kwarty a 19 złp. hyberty.

Szakuny, wś, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. michajłowska, o 8 w. od Prużany.

Szakupis, dwór, pow. poniebieski, w 4 okr. pol., o 23 w. od Poniewieża.

Szakury, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 55 w. od Nowoaleksandrowska.

Szakwicie, wś i dobra, pow. rossieński, gm. Botoki, par. Pogromoncie, o 52 w. od Rossień; w 1863 r. własność Urbanowiczów.

Szalbienka, struga, w pow. rzeczyckim, bierze początek w błotach Ciotkowoszczyzna, gm. Maładusza, płynie w kierunku wschodnio-południowym 2 mile i ginie w bagnach w okolicy folwarku Rohozino, łączących się z kottiną rzeki Brahinki. *A. Jel.*

Szalcia, rzeczka, w pow. trockim, prawy dopływ Niemna. Nad Sz. i Mereczem (Merkys) znajdują się najpiękniejsze łąki w powiecie. Porów. *Szaltupka*.

Szalcin, wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Holszany, okr. wiejski i dobra Karczewskich (w 1865 r.) Bieniuny, 16 dusz rewiz.

Szalcinie 1.) wś, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Tyszkiewiczów Zyrmuny (o 2 w.), o 16 w. od Lidy, ma 3 dm., 30 mk. (w 1865 r. 13 dusz rewiz.). 2.) **Sz.**, ob. *Szalciny*.

Szalciny 1.) wś nad jez. Narojsze, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Druja (o 6 w.), okr. wiejski i dobra Miłoszów Stajki, o 58 w.

od Dżisny, 6 dm., 69 mk. katol. (w 1865 r. 30 dusz rewiz.). 2.) **Sz.** al. *Szalcinie*, wś włośc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Dziewieniszki (o 2 w.), okr. wiejski Stołgany, o 33 w. od Oszmiany, ma 5 dm., 66 mk. katol. (w 1865 r. 27 dusz rewiz.). 3.) **Sz.**, wś, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wiszniów (o 9 w.), okr. wiejski i dobra hr. Chreptowiczów Ancielowoszczyzna, o 32 w. od Oszmiany, ma 4 dm., 37 mk. (30 prawosł. i 7 katol.). 4.) **Sz.**, ob. *Szalcinie*.

Szalczmiry, wś, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 62 w. od Kowna.

Szaldu-Pils, wś w Kurlandyi, ob. *Frauenburg*.

Szale 1.) w XVI w. *Szalye*, kol. nad strum. Pokrzywnica, pow. kaliski, gm. Opatówek, par. Chełmce, odl. od Kalisza 7 w.; ma 32 dm., 234 mk. W 1827 r. 15 dm., 118 mk. Na początku XVI w. dawano z każdego półłanka po 2 korce owsa i 2 kor. żyta plebanowi w Chełmcach (Łaski, L. B., II, 54). 2.) **Sz.**, pustka, pow. sieradzki, gm. i par. Kłownowa. Ob. *Leliwa*. W 1827 r. było 4 dm., 32 mk., par. Wojków.

Szale 1.) wś włośc. i dobra skarbowe nad jez. Święte, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Sumiliszki (o 8 w.), okr. wiejski Korejwiance, o 25 w. od Trok, 10 dm., 129 mk. katol. (w 1865 r. 52 dusz rewiz. włośc., 4 b. ludzi wolnych, 1 jednodworzec i 2 żołn. dym.). 2.) **Sz.**, okolica, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 37 w. od Kowna.

Szaleniec, os., pow. siedlecki, gm. i par. Żeliszew.

Szaleniec, wyb. do Radomna, pow. lubawski, 5 dm., 26 mk.

Szalenik, fol. należący do Lubyczy Kamestralnej, w pow. Rawa Ruska.

Szalewo, folw., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Myto, okr. pol. Wawiora, o 30 w. od Lidy a 10 w. od Wasiliszek, ma 26 mk. katol. i 12 żydów; własność Szalewiczów.

Szalgow 1.) węg. *Salgo*, wś w hr. szaryskim, ma kościół katol. filialny, 192 mk. 2.) **Sz.** *Uzowski*, węg. *Uz-Salgo*, wś w hr. szaryskim, ma kościół katol. filial., 304 mk.

Szalicze, wś i dobra, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Kamienie Litewski, o 27 w. od Brześcia.

Szaliówka, wś nad rz. Berezianką, pow. skwirski, w 1 okr. pol., gm. Worobiówka, par. praw. Tereski (o 1 w.), odl. o 9 w. od Skwiry, ma 523 mk. Podług Pochilewiczów było tu w 1863 r. 712 mk. prawosł., 20 katol. i 54 żydów (włączoną została tu ludność Kononówki, wsi leżącej po drugiej stronie Berezianki). Poprzednio była tu cerkiew paraf. p. w. św. Trójcy, zniesiona po 1848 r. Sz. na-

leżała do Straszynskich, którzy tu oraz w Tchórzówce posiadali w 1883 r. 3655 dzies. W XVIII w. pod nazwą Szabijówki należała do klucza antonowskiego dóbr ks. Wisznio-wieckich.

J. Krz.

Szaliniany, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 25 w. od Nowoaleksandrowska.

Szalinis 1.) zaśc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Święciany, o 9 w. od gminy, 5 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Szwinta. 2.) **Sz.**, przysiółek, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiejski Niemeż, 1 dusza rewiz.; należy do dóbr skarbowych Szaterniki.

Szalipury, wś rządowa nad rz. Antą, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 19 w. od Dżisny, 3 dm., 25 mk.

Szaliszki, os., pow. maryampolski, gm. Antonowo, par. Pilwiszki, odl. od Maryampola 56 w., 1 dm., 9 mk. W 1827 r. 2 dm., 32 mk.

Szaliszki, wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Kronie, okr. wiejski Kowale, par. Użugóś, o 35 w. od Trok, w 1865 r. 4 dusze rewiz. W spisie z 1866 r. podana jako okolica szlach., mająca 4 dm., 69 mk. (17 prawosł., 28 katol., 24 starowierców). W 1850 r. wś i folw., własność Chomskiego i Pohoskiego, ma 112 dzies. rozl.

Szaliwka, rzeczka, w pow. proskurowskim i starokonstantynowskim, prawy dopływ Medwedówki. Bierze początek poniżej wsi Krzywaczyniec, płynie z pld.-wschodu na zachód, mija wś Łozowa, potem zwraca się ku południowi, mija wś Kopaczówkę i pod Niemierzynkami wpada do Medwedówki.

Szalkiewicze al. *Szalkowicze*, wś nad bezim. dopł. Pohrebicy, pow. miński, w 3 okr. pol. kojanowskim, gm. Rubieżewicze, przy gośc. z mka Słobódki do mka Rubieżewicz, ma 25 osad; miejscowość wzgórzysta, grunta szczerkowe.

A. Jel.

Szalkowszczyzna, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. i dobra ks. Druckich Lubeckich (w 1865 r.) Mańkowicze (o 3 w.), okr. wiejski Soroczyn, o 60 w. od Wilejki, ma 4 dm., 44 mk. (21 prawosł. i 23 katol.; w 1865 r. 18 dusz rewiz.).

Szalkundzie, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 60 w. od Nowoaleksandrowska.

Szallehnen, wś, pow. piłkałowski, st. pocz. Lasdehnen.

Szallgirren 1.) wś, pow. darkiejmski, st. poczt. Jodlauken. 2.) **Sz.**, wś, pow. labiewski, st. poczt. Mehlawischken.

Szalloge, wś i dobra, pow. nizinny, st. p. Neukirch.

Szalnio, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 48 w. od Poniewieża.

Szalniszki, wś włośc., pow. maryampolski, gm. Antonowo, par. Pilwiszki, odl. od Maryampola 20 w., ma 9 dm., 85 mk.

Szalnoje, zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski i dobra skarbowe Bujwidy, 7 dusz rewiz.

Szalona Baba, uroczysko we wsi Bielicze, w pow. kijowskim. Ma kształt długiego rowu, od niepamiętnych czasów zarosłego trawą i drzewami.

Szalona Nissa, rzeczka na Szlasku, ob. Nissa 3).

Szalone Biskupice, pow. odolanowski, ob. Biskupice 5) (t. I, 239).

Szalonka, wś, w pow. ostrzeszowskim (Kepno), o 13 klm. na pld.-wschód od Kepna i 4 1/2 klm. na zach. od Bolesławia, między bitym traktem do Byczyny Szlaskiej i koleją żel. pozn.-kluczborską, nad jeziorkiem, przez które płynie Pomianka (dopł. Proсны). Graniczy z Opatowem, Łęką i Siemianicami; par. Opatów, poczta i st. dr. żel. w Łące opatowskiej (Lenka); 36 dm., 214 mk. katol. i 143 ha (107 roli, 25 łąk).

Szalonki al. *Szalonka*, wś i folw., pow. nieszawski, gm. Osiećciny, par. Byczyna, odl. 18 w. od Nieszawy, ma 106 mk. W 1827 r. było 7 dm., 82 mk., par. Krzywosadz. W 1888 r. fol. Sz. rozl. mr. 647: gr. or. i ogr. mr. 536, łąk mr. 45, past. mr. 43, lasu mr. 6, nieuż. mr. 17; bud. mur. 17, z drzewa 3; płodozm. 5, 6 i 11-pol., wiatrak. Wś Sz. os. 14, mr. 13. Według reg. pob. pow. brzeskiego z r. 1557 wś Szalionki, w par. Kościół, miała w części Tomisławskiego 3 łąny, 1 zagr.; Rusinowskiego 2 łąny, 2 zagr. Na fol. Wiszeczino 4 zagr. (Pawiński, Wielk., II, 13).

Szalony Dół, dolina pod Borówcem i pod Stężycą, pow. kartuski.

Ks. Fr.

Szalony Wierch al. *Glupi Wierch*, niem. *Thoerichter Gern*, szczyt w Tatrach Bielskich, na Podhalu Spiskim, na pld.-wschód od Hawrania. Wzn. 2061 mt. Przełęcz, zwana Szeroką Żdzarską (Breites Feld), dzieli go od szczytu Starej (na Widłach), leżącego między Szal. Wierchem a Hawraniem. Przełęcz ta wzn. 1450 mt. Na wschód od Szal. Wierchu, w odległości 600 mt., wznoszą się szczyty: Jatki Przednie i Tylne, stanowiące pld. ścianę doliny Koperszad bielskich. Z pld. stoku Szal. Wierchu spływa potok Reglański, prawy dopł. Biały Spiskiej.

Szาลowa, wś, pow. gorlicki, nad pot. Szalówką (dopł. Bieśnianki a z nią Białą Dunajcowej), przy kolei państwowej między stac.: Wola Łużańska i Stróże. Wznies. 371 mt. przy kościele, opada w stronę pld. na 324 mt. Gęsto zabudowana wieś, ma kościół par.

drewniany i szkołę ludową, 197 dm., 1077 mk.; 1066 rz.-kat. i 11 izrel. Pos. większa (Salom. Nowakowej) ma 2 karczmy i folw., 546 mr. (441 mr. roli, 26 mr. łąk, 2 mr. 1584 s. ogr., 13 mr. past., 412 mr. lasu, 7 mr. nieuż. i pod budowlami); pos. mn. wynosi 1130 mr. roli, 181 mr. łąk i ogr., 256 mr. past. i 246 mr. lasu. Gleba urodzajna; lasy znajdują się na pld., na wzgórzu stanowiącem dział wodny Ropy i Białej, sięgającym w Maślonej górze 747 mt. wys. Kto i kiedy założył parafię nie wiadomo; erekcyja z r. 1238, przypisująca fundacyę Fredrze, jest niezgrabnie podrobioną. Za Długosza była już parafia. W 1581 część wsi posiadał Mikołaj Jordan, część zaś Krzysztof Szałowski (Pawłowski, Małop., 113). Szałowscy byli arianami i z powodu złożenia zwłok Serafina Szałowskiego w kościele nieodprawiało się czas jakiś nabożeństwo, jak się dowiadujemy o tem z wizytacyi biskupiej z r. 1595. Teraźniejszy kościół zbudowano r. 1750. Do par. (dyec. przemyskiej, dek. brzeskiego) należy sąsiednia wieś Bieśnik. Graniczy na pln. z Łużną, na wsch. z Wola Łużańską, na zach. z Polną a na pld. z Bieśnikiem. *Mac.*

Szałówka, potok, powstaje na obszarze Szalowa, w pow. gorlickim, a uchodzi na obszarze Łużny z praw. brzegu do Bieśnianki (Bieśnika), dopł. Białej.

Szałpircie, wś, pow. szawelski, gm. Szawiany, o 20 w. od Szawel.

Szalsninis, dobra, pow. rossieński, gm. Kroże, o 39 w. od Rossień.

Szaltinnen 1.) wś, pow. goldapski, st. pocz. Gawniten. 2.) **Sz.**, wś, pow. darkiejmski, st. pocz. Trempen.

Szaltucie, wś, pow. szawelski, należy do dóbr Kurszany (ob.).

Szalupchen al. *Endrienen*, os., pow. wystrucki, ob. *Endrienen*.

Szalutschen, *Zaluszen*, dobra, pow. darkiejmski, st. poczt. Sodehnen.

Szałabudziszki, wś, pow. kalwaryjski, gm. Janów, par. Ludwinów, odl. od Kalwaryi 5 w., ma 25 dm., 190 mk. W 1827 r. było 17 dm., 127 mk. Wchodziła w skład dóbr rządowych Kalwarya.

Szałachowo, dobra, pow. newelski, w 2 okr. pol. do spraw włosc., gm. Szałachowo, w 1863 r. 53 dusz rewiz. Gmina w tymże r. miała 609 dusz rewiz.

Szałachwany, wś, pow. lepelski, attyn. Porzecha Kamińskiego, własność niegdyś Antoniego Urbana Hrebnińskiego, później Snarskich. *A. K. Ł.*

Szaładonówka, wś, pow. klimowicki, gm. Chocimsk (Chotimsk), ma 40 dm., 340 mk.

Szałajówka, wś, pow. bychowski, gm. Czehyrynka, ma 21 dm., 100 mk.

Szałapin, część gm. Dobrostanty, w pow. gródeckim.

Szałaputy, przys. wsi Pogorzelsko, pow. Rawa Rumska.

Szałas 1.) os. młyn. nad rz. Bobrek, pow. będziński, gm. olkusko-siewierska, leży na pld. od Strzemieszyc, 1 dm., 8 mk., 38 mr. dwor. 2.) **Sz.** al. *Salos*, os. gór., pow. kielecki, gm. Samsonów, par. Odrowąż. Biskupi krakowscy wzniesli tu w 1774 r. wielki piec, który istniał do 1824 r. Piec ten stanowił część zakładów samsonowskich. 3.) **Sz.**, pow. jędrzejowski, gm. Mstyczów, par. Tarnawa.

Szałasy, *Salasy* (Ketrz.) al. *Salasze*, niem. *Salassen*, dobra, pow. grudziądzki, st. p. Łasin, par. kat. Święte (o $\frac{1}{8}$ mili), gm. Krzywki, 181·49 mr.; 1835 r. 2 dm., 21 mk. S. należały dawniej do dóbr Święte; osobno istnieją dopiero od połowy zeszłego wieku. Osadnicy siedzieli tu na prawie emfiteutycznym i czynili tłokę w Świętem. Według ostatniego kontraktu płacił każdy z nich 7 tal. czynszu, 1 geś, 2 kury, 1 miedel jaj, przez jeden dzień wywoził nawóz w 4 konie, musiał zorać 400 kw. pretów ugoru, pomagać 2 dni w żniwa, zawieść 36 korcy żyta 4 mile daleko, osemkę drzewa zwieść z boru i dostawić potrzebną podwoły przy budowlach, pomagać przy sianocęciu, 9 dni pracować sierpem albo kosą. R. 1828 zrzekł się dziedzic z Świętego swego prawa i nastąpiło uwłaszczenie dwóch ówczesnych dzierżawców, którzy otrzymali 184 mr. i 166 kw. pretów za opłatą rocznej renty w kwocie 20 tal. (ob. „Gesch. d. Graudenzer Kr.“ von Froehlich, II, 289). *Ks. Fr.*

Szałasze, wś, na której obszarze powstało mko Józwin, w pow. winnickim.

Szałaszek, karcz. i zaśc. szlach., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 1 w. od Wilna, 2 dm., 15 mk. (10 kat., 5 żyd.).

Szałaszy 1.) wś i folw., pow. borysowski, w gm. Tumiłowicze. Wś ma 8 osad; folw. Józefowiczów, należy do dominium Porzeche. 2.) **Sz.**, wś, pow. ihumeński, gm. Jurewicze, wśród puszczy, o 4 w. na pln. od Ihumenia, ma 6 osad; grunta piaszczyste. *A. Jel.*

Szaławity, folw., pow. miński, w 3 okr. pol. i par. kat. Kojdanów, gm. Stańków, przy drodze z Litwian do Ostrowia, o 9 w. od st. dr. żel. mosk.-brzeskiej Niehorele. *A. Jel.*

Szale, wś (ob. t. III, 692), jestto: *Szale*.

Szałkowice, wś, pow. opolski, ob. *Siałkowice*.

Szałkówka, w spisie urzęd. *Szankówka*, os., pow. radzyński, gm. Międzyłes, par. Sulejów, ma 13 mk.

Szałkowo, zaśc., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Góry, okr. wiejski Łajbiszki, o 28 w. od Wilna, ma 5 dm., 35 mk. (30 kat., 5 żyd.; podług spisu z 1865 r. 6 dusz rewiz.

żydów rolników); należy do dóbr skarbowych Świrany.

Szałkowski, pow. wilkomierski, ob. *Szolkowo*.

Szałkowszczyzna 1.) wieś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadziół, okr. wiejski Niekazieck, o 14 w. od gminy a 69 w. od Wilejki, ma 4 dm., 88 mk. kat.; należy do dóbr skarbowych Przegrodzie. 2.) **Sz.**, w spisie z 1866 r. *Szalkowszczyzna*, zaśc., pow. wilejski, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski Rubno, o 14 w. od gminy a 26 w. od Wilna, ma 2 dm., 7 mk. kat. (w 1865 r. 8 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Dubienka.

Szałnojdzia, rzka w gub. wileńskiej, lewy dopływ Willi, uchodzi między Bystrzycą a Bujwidzami, u zaścianka Szałnojdzie.

Szałomiczy, okolica szlach. nad kotłina Strumienia, pow. piński, na Zarzeczcu, w miejscowości bardzo nizinnej, w 3 okr. pol. stolińskim, gm. Lemieszewicze, ma 16 os. Niedgdy królewsczczyzna, osadzona szlachtą, z obowiązkiem niesienia służby wojskowej, podobnie jak w Płotnicy, Stachowie, Berezcach, Karaulowiczach i in. Szlachta siedzi tu na dziedzictwach wysłużonych, wyznania jest wschodniego, mało oświecona, zajmuje się przeważnie flisactwem i rybactwem; łąk niezmierną obfitość. *A. Jel.*

Szałowicze, wś poradziwiłłowska, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. i par. praw. Romanowo, ma 41 osad; miejscowość równa, małołesna, grunta urodzajne. *A. Jel.*

Szałpia, *Szolpe*, rzeka, lewy dopł. Wiewierzy, lew. dopł. Mini, dopł. morza Bałtyckiego.

Szałetry, niem. *Schaustern*, wś, w pow. olsztyńskim, st. p. Jonkendorf, założona w 1352 r. przez prusaka Sirsaten.

Szałsza, ob. *Schalscha*.

Szałtaławki 1 i 2, dwa zaśc., pow. wilkomierski, gm. Owanta, o 37 w. od Wilkomierza.

Szałtenie, folw., pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 45 w. od Wilna, 1 dm., 8 mk. kat.

Szałtensie, wś, pow. wilkomierski, gm. Subocz, o 74 w. od Wilkomierza.

Szałtoborszczyzna, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Giedrojeje, okr. wiejski Wielki Dwór, o 10 w. od gminy a 56 w. od Wilna, ma 14 dm., 34 mk. kat. (w 1865 r. 6 dm. rewiz.; należała do dóbr Koźliszki Zygmunt Zasztowta).

Szałtona, rzka, w pow. rossieńskim, lewy dopływ Szeszuwy. Bierze początek z błot na wschód od Rossień, o 5 w. od źródeł Dubissy, płynie w kierunku zach.-płd.-zach. na przeszczeni do 40 w., okolicami lesistemi, mija Erzwilek i Poszałtonie i uchodzi przy wsi Podworniki. Przybiera od praw. brzegu: Gintarę, Iszylinę, Wiszczowę i Akminę (Okmia-

nę), od lewego zaś: Apusinę, Szulupię i Bibirwę. Jako prawy dopływ podają jeszcze rzekę Kałnupis (al. Kiaun-Upis), którą Afanasiew (Opis gub. kowień.) uważa za prawy dopływ Iszyliny. *J. Krz.*

Szałtropie 1.) folw. i dwór, pow. rossieński, gm. Rossienie, par. Widukle, o 14 w. od Rossień. 2.) **Sz.**, folw., pow. szawelski, gm. Błagowieszczeńsk, o 59 w. od Szawel; własność Linkowskich. 3.) **Sz.**, folw., tamże, własność Bielskich.

Szałtrule, folw., pow. rossieński, gm. Rossienie, o 12 w. od Rossień.

Szałtuny, zaśc. rząd. nad Wilią, pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 1¹/₂ w. od Wilna, 2 dm., 12 mk. kat.

Szałtupie, folw., i *Sz. Nowe*, wś nad rz. Szwentupą, pow. maryampolski, gm. Pogiermoń, par. Preny (odl. 10 w.), odl. od Maryampola 46 w.; folw. ma 10 dm., 169 mk.; wś 104 mk. W 1827 r. 3 dm., 43 mk. W 1884 r. fol. Sz. z os. młyn. Czudyszki rozl. mr. 602: gr. or. i ogr. mr. 392, łąk mr. 160, past. mr. 25, nieuż. mr. 25; bud. mur. 2, drewn. 35; młyn wodny, cegielnia. Wś Sz. Nowe ma 60 mr. Sz. wchodziły w skład dóbr starostwa preńskiego. W 1866 r. nadane zostały na własność gener. Stachowiczowi.

Szałtupie 1.) zaśc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Giedrojeje, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Jasińskich Okmiana, o 1 w. od gminy; 15 dusz rewiz. 2.) **Sz.**, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 8 w. od Telsz. 3.) **Sz.**, wś, tamże, o 28 w. od Telsz. 4.) **Sz.**, wś, pow. wilkomierski, gm. Owanta, o 52 w. od Wilkomierza.

Szałtupis, wawóz w dolinie, w której zbudowane mko Onikszty, w pow. wilkomierskim (ob. t. VI, 534).

Szałtupka 1.) rzka, w pow. trockim, przepływa pod wsią Filipiszki, Oleśniki i zaśc. Szałtupka. Por. *Szałcia*. 2.) **Sz.**, rzka, w powiecie nowoaleksandrowskim, lewy dopływ Wiżunki (praw. dopł. Niemenka).

Szałtupka, zaśc., w spisie z 1866 r. wś nad potokiem t. n., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarb. Jewie (o 4 w.), o 16 w. od Trok, ma 3 dm., 24 mk. kat.

Szałtupy, zaśc. szlach. nad potokiem, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 24 w. od Święcian, 3 dm., 19 mk. kat.

Szałtynie, zaśc., pow. wilkomierski, gm. Wiżuny, o 65 w. od Wilkomierza.

Szałtyniszki, wś, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny, odl. od Maryampola 38 w.; ma 4 dm., 45 mk. W 1827 r. 2 dm., 32 mk.

Szałtyszki 1.) dobra, pow. rossieński, gm. Kołtyniany, o 50 w. od Rossień. 2.) **Sz.**, dobra, pow. szawelski, gm. Popielany, o 48

w. od Szawel. 3.) **Sz.**, dobra, tamże, o 49 w. od Szawel. 4.) **Sz.**, wś, tamże, gm. Okmiany, o 72 w. od Szawel.

Szałuchy, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Krasne al. Krasnesioło (o 8 w.), okr. wiejski Usza, o 46 w. od Wilejki, przy b. drodze poczt. z Wilna do Mińska, ma 5 dm., 54 mk. prawosł. (w 1865 r. 19 dusz rewiz.; należała do dóbr Korsakowicze Golijewskich).

Szałudźki, wś włośc., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarb. Smorgonie (o 5 w.), okr. wiejski Sukniewicze, o 37 1/2 w. od Osmiany, ma 15 dm., 108 mk. prawosł. i 21 kat. (w 1865 r. 52 dusze rewiz.).

Szałutki, ob. *Szołutki*.

Szałuszyno, *Szeluszyno*, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Prozoroki (o 2 w.), okr. wiejski do br. Kossów Sanniki, o 34 w. od Dżisny, ma 6 dm., 88 mk. kat. (w 1865 r. 29 dusz rewiz.).

Szałygi 1.) wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Horodek (Gródek, o 4 w.), 44 dusz rewiz.; należy do dóbr Proncejkowo hr. Tyszkiewiczów. 2.) **Sz.**, dobra, pow. witebski, w 2 okr. pok. do spraw włośc., gm. Miszkowo, w 1863 r. 122 dusz rewiz. 3.) **Sz.**, dobra, tamże, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. Wierzchowo, w 1863 r. 28 dusz rewiz.

Szałypy, wś nad bezim, dopł. Hłyboczka, pow. rzezycki, przy gośc. poczt. pomiędzy st. Domanowicze i Dudzicze, w 3 okr. pol. wasilewickim, gm. Dudzicze, ma 18 osad; grunta lekkie. *A. Jel.*

Szama, węg. *Sorm*, wś, w hr. szaryskim, kościół par. gr.-kat., wiele łąk, pastwiska, obszerne lasy, 668 mk.

Szamaiteń, pow. łecki, ob. *Żmójdz.*

Szamańskich-Usocha, zaśc. nad rz. Sławieczną, przy ujściu do niej Bołotnicy, pow. mozyrski, o 1 1/2 w. od traktu poczt. mozyrsko-owruckiego, w 1 okr. pol. skryhałowskim, gm. Skorodno, ma 4 osady; łąki obfite, grunta lekkie. *A. Jel.*

Szamarzewo al. *Samarzewo*, wś i folw. nad rzeką t. n., pow. słupecki, gm. Ciążęń, par. Szamarzewo, odl. od Słupcy w. 12. Granica pruska od w. ks. poznańskiego przedziela wieś na dwie połowy. Połowa w królestwie posiada kościół par. drewn., 42 dm., 360 mk., 36 os., 812 mr.; posterunek straży pogran. 1 dm., 6 mk.; os. prob. 2 dm., 5 mk.; fol. 1 dm. Wś i folw. wchodziły w skład dóbr Ciążęń. Druga połowa tej wsi leży w pow. wrzeńskim (ob. niżej). **Sz.** par., dek. słupecki, 1300 dusz. *Br. Ch.*

Szamarzewo 1.) al. *Samarzewo*, *Szamarzewicz* r. 1303, *Semarzewo* 1339, wś, pow. wrzeński, o 16 1/2 klm. na pld.-wschód od Wrześni, 7 1/2 klm. na pld.-wsch. od Pyzdr, na lew.

brzegu Wrzeńnicy (dopł. Warty), przecięta na dwoje granicą królestwa w r. 1815; par. i poczta w Sokolnikach, szkoła w miejscu, st. dr. żel. w Strzałkowie o 10 klm.; wraz z folw. (3 dm., 54 mk., 200 ha) i Dąbrową (3 dm., 38 mk.) tworzy okrąg wiejski, mający 37 dm., 342 mk. (320 kat., 20 prot., 2 żydów) i 771 ha obszaru (719 roli, 7 łąk, 2 lasu); czysty doch. z ha roli 9-40, z ha łąk 21-15, z ha lasu 1-96 mrk; właścicielem folw. był w r. 1877 Józef Świnarski. **Sz.** było własnością bisk. poznańskich i wchodziło w skład klucza ciążyńskiego. W r. 1303 występuje sołtys miejscowy Jan (Kod. Wielkp., n. 870), a w r. 1394 Mikołaj (Akta gr. wielkp., II, 375); w r. 1331 Krzyżacy spustoszyli tę wieś. Zachodzące w aktach grodz. wielkp. z r. 1391 (I, 935) „Samnessevo“ nie jest, jak mylnie objaśniono, Szamarzewem lecz Staniszewem z pod Środy. Około r. 1564 było w **Sz.** 28 łąn. osiadł.; z każdego łąnu składano czynszu 1 grz. i 8 gr., 4 ćwiertnie owsa, 2 kapłony i 30 jaj, wiecznego 1 ćwiertnię owsa, 1 kurę czy koguta, krownego, wieprzowego i stronnego płacono rocznie 1 fl. 20 gr.; zagrodników było 3, każdy z nich składał po 1 fl. Łany opustoszałe uprawiali kmiecie „z kopczyzny alias z trzeciej kopy“. Był tam młyn o jednym kole, który atoli nie zawsze mleł; młynarz składał trzecinę. Łąki koszone dla biskupa, a siana około 9 kóp zwożono do Ciążynia. W r. 1578 było w **Sz.** 11 śladów os., 1 pół-łanek pusty, 5 zagr. i 9 kom. pod zarządem szafarza biskupiego, tudzież 1 ślad sołtysi, 4 zagr., 3 kom. i 2 reżn., poddanych plebańskich; sołtysiem był Łukasz Czeski. Taki podział wsi istniał jeszcze po r. 1620; biskup płacił podatków 8 fl. 20 gr., t. j. z 8 śladów os. po złotemu, od 4 zagr. po 4 gr., od 2 kom. bez bydła po 2 gr.; a szlachetny Jarosław Bieganowski 1 fl. 10 gr., t. j. z wójtostwa (sołectwa) z 1 śladu 1 zł., od 2 zagr. po 4 gr. i od kom. bez bydła 2 gr. Kościół p. w. św. Michała stoi w części **Sz.**, która przypadała r. 1815 królestwu polskiemu; istniał już przed r. 1498; gdy groził upadkiem, podźwignął go Ignacy Frejszewicz, pleban miejscowy, w r. 1766. Par. obejmowała przed r. 1815 Borków, Pietrzyków, Rataje i nieistniejące już Kwisowo. 2.) **Sz.**, *Schamarzewo*, os., w pow. niegdyś kościańskim, par. szremskiej (Pawiański, Wielkp., I, 84), dziś nie istnieje. *E. Cal.*

Szamarzowice, *Siamarowice*, *Zamarzowice*, niem. *Schammerwitz*, 1534 *Schemrowitz*, wś i dobra nad rzeką Troją, pow. raciborski, par. Krzanowice. W 1861 r. 69 dm., 442 mk. kat. Dobra miały 974 mr. (814 mr. roli); wś 1064 mr. (673 mr. roli, 418 mr. łąk). We wsi szkoła (od 1821 r.), młyn wodny.

Szambelaniszki 1.) wś, pow. poniewieski,

w 1 okr. pol., o 21 w. od Poniewieża. 2.) **Sz.**, pow. rzeżycki, ob. *Fejmany* (II, 379).

Szambielowce, wś, pow. augustowski, gm. Balla Wielka, par. Sylwanowce, odl. od Augustowa 61 w., ma 11 dm., 167 mk. W 1827 r. 21 dm., 124 mk.

Szambolin, wś, pow. wołkowyski, w 2 okr. pol., gm. Hornostajewicze, o 20 w. od Wołkowyska.

Szamboliszki, wś, pow. kowieński, 2 wło-ki, należy do dóbr Łopie Sokołowskich.

Szamborowo, ob. *Szemborowo*.

Szambory, wś, pow. grodzieński. Wła-ność niegdyś Szystowskiej, od której naby-wa Jerzy Szczytt i leguje w 1716 r. ks. do-minikanom grodzieńskim za depozycje w ko-ściele syna swego Aleksandra i na kosztą łożone na jego pogrzeb. A. K. Ł.

Szambron, węg. *Fekete-Kut*, niem. *Schwarz-brunn*, wś, w hr. szaryskim, kościół par. gr.-kat., lasy, piękne łąki, 1141 mk.

Szameitkehmen 1.) wś, pow. tyłżycki, odl. 26 klm. na zach.-płn. od Tyłży, przy trakcie od Kłajpedy, 6 klm. od st. Staniszk dr. żel. tyłżycko-kłajpedzkiej. W okolicy nie-urodzajnej, przepelnionej torfowiskami i ba-gnami, otoczonej na płn. kawoluskiemi lasa-mi; 143 mk. Litwinów ewang., mówiących po litewsku i niemiecku; agentura poczt. 2.) **Sz.**, pow. piłkałowski, ob. *Koegsten*. 3.) **Sz.**, pow. stołupiański, ob. *Radszen* 2.). 4.) **Sz.**, wś, pow. piłkałowski, st. p. Piłkały. 5.) **Sz.**, wś, pow. wystrucki, st. p. Wystruć. 6.) **Sz.**, wś, pow. tyłżycki, st. p. Neu Argeningken. 7.) **Sz.** al. *Chatoull Rosenber*, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Saugen.

Szameitschen 1.) wś, pow. darkiejmski, st. p. Darkiejmy. 2.) **Sz.**, wś, pow. gumbiński, st. p. Gumbin. 3.) **Sz.**, wś, pow. darkiejm-ski, st. p. Wilhelmsberg. 4.) **Sz.**, wś, pow. darkiejmski, st. p. Trempen.

Szamlinki, potok, w pow. święciańskim, pod mkiem Poszumień.

Szam Osow, wś, pow. czerykowski, gm. Nowa Jelnia, ma 23 dm., 154 mk.

Szamocin 1.) wś i folw., pow. warszawski, gm. Brudno, par. Tarchomin, posiada szkołę początk., 125 mk., 102 mr. folw. i 274 włośc. W 1827 r. 7 dm., 95 mk. 2.) **Sz.**, wś., pow. radzyński, gm. Strachówka, par. Sulejów, ma 95 mk., 163 mr.

Szamocin 1.) al. *Samocin*, *Szamoczino* 1364 r., urząd. *Samotschin*, dawniej *Samoczyn*, myl-nie *Zamoczyn*, mto, w pow. chodzieskim, da-wniej keyńskim, o 7½ klm. na płn. od Mar-gonina (par. kat.), na pół drogi do Białosi-lwia (st. dr. żel.), na trakcie z Wagrówca do Złotowa, wśród drobnych jezior, w okolicy wzgórzystej, pochylającej się ku łegom nad-noteckim od 99 mt. do 64 i 50 mt. npm.; par.

prot., szkoła i poczta w miejscu. Sz. jest sie-dziłą komisarza obwodowego i urzędu stanu cywil.; ma kościół prot., synagogę, st. poczt., 4 jarmarki do roku, lekarza, aptekę, 207 dm., 2099 mk. (464 rodzin, 955 płci męz., 1144 żeń; 461 kat., 1309 prot., 329 żyd.) i 1151 ha obszaru (336 roli, 564 łąk); czysty dochód z ha roli 6-66, z ha łąk 9-40 mrk. Ludność, przeważnie niemiecka, trudni się rolnictwem, chowem bydła, drobnym handlem i przemy-słem. Par. protest. liczyła w r. 1860 w 34 osadach 6746 dusz, obok 2319 kat. Niektóre opisy Sz. wspominają kościół kat. i dziedzic-ów Bentkowskich. W r. 1577 było tu 8 śla-dów os. i 4 zagr.; w 1579 r. 6 ślad., 6 zagr. i 1'kowal, a w 1620 r. 6 ślad., 2 zagr. Sz. był dotąd wsią; około r. 1711 wyniesiony został do rzędu miast. Z taryfy pogłównego żydow-skiego z r. 1765 widać, że nie było tu jeszcze żydów. W r. 1773 dostał się Sz. razem z zie-mią nadnotecką pod panowanie pruskie; w r. 1788 było tu 66 dm., 738 mk.; 1811 r. 108 dm., 868 mk.; 1816 r. 175 dm., 1121 mk. (196 kat., 827 prot., 98 żyd.), między którymi 90 sukienników; w 1830 r. 164 dm., 1771 mk. (256 kat., 1212 prot., 303 żyd.); 1858 r. 2173 mk.; 1871 r. 198 dm., 2122 mk. (367 kat., 1345 prot., 410 żyd.). H. Wuttke (Staedt., 430) szukał daremnie początków Sz. w Sa-mociażku pod Koronowem, w pow. bydgoskim. Pierwsza pewna wiadomość o Sz. sięga r. 1364; przy ówczesnem rozgraniczeniu dye-cezyi gnieźnień. od poznańskiej przypadł Sz. dyecezyi poznań. dziesięcina atoli pozostała przy arcyb. gnieźn. (Kod. Wielkp., n. 1522). W XVIII w. dziedziczyli tę majątność Ra-czyńscy, którzy się jej pozbyli, sprowadziw-szy do kraju Niemców protest. i uwieczniw-szy w okolicy Sz. imiona swoje, herb i nazwi-sko. Jeden z tych Niemców wydał pisemko p. n.: „Vernunftmaessige Grundregel des Gra-fen Raczyński“ i t. d., w którym proponuje przezwac Sz. Filipsburgiem. Klucz szamociń-ski składały jeszcze około r. 1830 os.: Anto-nin, Atanazyń, Edwardowo, Hamernia, Lasko-wo, Nałęcz, Raczyn, Smolary, Szamocin, mto, dwór i holendry. W r. 1848 przyłączyli się Niemcy szamocińscy do t. zw. Netzbrude-rów, żądających wcielenia w ks. poznańskie-go do Rzeszy. Niektórzy uczeni utrzymują, że Szamocinem jest wymienione w Kosmogra-fii Ptolomeusza: Limiosaleion. Na obszarze Sz. odkryto cmentarzysko z popielnicami i wykopano bransoletę brązową. 2.) **Sz.**, dwór i okrag dwor., tamże. Dwór ma 6 dm., 125 mk.; około r. 1884 obejmował razem z folw. na Laskowie 1054-50 ha (298-77 roli, 195-75 łąk, 12-77 past., 452-36 lasu, 18-25 nieuż. i 76-60 wody); gorzelnia parowa i cegielnia; chów bydła holenderskiego, nabiał; właści-

cielem jest Fritz Brendel. Okrąg dworski składają obecnie: dwie leśniczówki (2 dm., 10 mk.), Ludwigslust (24 dm., 232 mk.), Mariannenhof (36 dm., 274 mk.), Smolary (13 dm., 170 mk.). Cały okrąg liczy 10 os., 85 dm., 844 mk. (459 kat., 378 prot., 7 żyd.) i 1101 ha (435 roli, 180 łąk, 466 ha lasu). 3.) **Sz.**, ob. *Szamocińska Hamernia* i *Szamocińskie Holendry*. E. Cal.

Szamocińska Hamernia, urząd. *Hammermuehle Samotschin*, posiadłość, w pow. chodzieskim, o 2 klm. na pñn.-zach. od Szamocina (poczta i par. prot.), par. kat. w Margoninie, st. dr. żel. w Białosłiwu (*Weissenhoehe*) o 7 klm.; miała w 1885 r. 6 dm., 49 mk. (2 kat., 47 prot.) i 142 ha (58 roli, 26 łąk, 2 lasu); obecnie jest rozparcelowana. E. Cal.

Szamocińskie Holendry, pow. chodzieski, tuż pod Szamocinem, rozdzielone są na trzy części: 1) *Sz. H.*, urząd. *Samotschin* (7 dm., 30 mk.), wcielona jest do okr. wiejs. Antonin (Antonienhof); 2) *Sz. H.*, urząd. *Neu-Samotschin*, do okr. wiejs. Atanazyń (8 dm., 40 mk.); 3) *Sz. H.*, przezwane *Freundsthal*, tworzy z fol. (2 dm., 16 mk.) odrębną gminę, która ma 24 dm., 205 mk. (19 kat., 186 prot.) i 622 ha (308 roli, 308 łąk, 8 lasu). E. Cal.

Szamos, rzeka, lewy dopływ Cissy (Tyssy). Przybiera z lewej strony Bystrycę.

Szamotuły, urząd. *Samter*, w dok. *Samotul* r. 1231, *Schamothule* 1284, *Szamanuli* 1298, *Szamohtul* 1360, *Samptur* 1348, *Czampthur* i *Zampter* 1428, *Sambter*, miasto pow. w w. ks. poznańskim, o 34 klm. na pñn.-zach. od Poznania, przy dr. żel. pozn.-szczecińskiej, nad Samicą (dopł. Warty), pod 52° 37' pñn.-szer. i 34° 15' wsch. dłg. Jest siedzibą władz powiatowych, sądu okr., 2 urz. stanu cywil., 2 komisarzy obwod. i komendy batalionu landwery krajowej; ma 2 kościoły kat., 1 prot., klasztor poreformacki, obrócony na składy wojskowe, synagogę, szkołę agronomiczną i szkołę par., st. dr. żel., st. tel., urz. poczt. drugorzędny, towarzystwa: pożyczkowe, przemysłowe, agronomiczne i gimnastyczne (Sokołów), browar, fabrykę kafli, 2 rzeczników, 3 lekarzy, weterynarza, aptekę, 342 dym., 901 rodzin, 4185 mk. (1962 męż., 2223 kob., 2204 kat., 1130 prot., 851 żyd.) i 624 ha (476 roli, 63 łąk); czysty dochód z ha roli 14.49, z ha łąk 27.42 mrk. Herb miasta wyobraża głowę koronowaną w tarczy, u spodu dwa drogie kamienie opawione w złoto i perły; na kończynach wstęgi rok 1455. Kościół par., pierwotnie p. w. św. Stanisława, obecnie św. Trójcy, istniał już przed r. 1298; około r. 1319 występują równocześnie 2 plebani: Wodzisław i Herman (Kod. Wielkp., n. 770 i 2039). W r. 1423 Dobrogost i Wincenty Szamotulscy wystawili nowy kościół

z cegły; budowla dzisiejsza zdaje się być późniejszą. Do rzędu kolegiat wyniósł go biskup pozn. Andrzej z Bnina około r. 1447; w tym czasie papież Mikołaj V, uproszony przez Dobrogosta i syna jego Piotra, dziedziców Sz., polecił dziekanowi włocławskiemu i kantorowi pozn., ażeby zbadali, czy można przekazać kościołowi, mającemu do utrzymania proboszcza i 8 mansyonarzy, 15 grzyw. dochodu ze zbytęznego uposażenia pobliskich kościołów w Chłudowie, Obrzycku i Radzimi; równocześnie udzielił pięcioletni odpust tym, który w uroczystość św. Stanisława zwiedzać będą kościół szamotulski (*Theiner*, *Vet. Mon.*, II, 54, 56). Kolegiatę w XVI w. składały 4 prelatury, 7 kanonii, kolegium mansyonarzy i drugie wikaryuszów; prałata mi byli: proboszcz, dziekan, kustosz i scholastyk Biskup poznański Ignacy Raczyński zmniejszył w r. 1805 kolegiatę o 2 prelatury i 4 kanonie, a w r. 1809 dekretem konsystorskim zniesiono ją całkiem. Prelatury diekana i kustosa fundował i uposażył Mikołaj Piotr, mieszczanin z Sz., proboszcz we Wronkach w r. 1531; kantora i 7 kanonii fundował Łukasz Górka, bisk. kujaw., zapisawszy na ten cel 3000 grz., do których Grzegorz, mieszczanin z Sz., dodał 1500 zł.; scholastyka ustanowili Maciej Łubieński i Wojciech Tholibowski, biskupi pozn. Stanisław Staszyc był w r. 1797 kanclerzem kolegiaty szamotulskiej. Około r. 1475 Andrzej Świdwa, dziedzic Sz., założył i uposażył kapelanię przy ołtarzu św. Trójcy w kościele św. Stanisława; dla utrzymania jej przekazali dziesięcinę snopową arcyb. gnieźn. z Sławoszewa, a bisk. pozn. z Jastrowia, Samoleża, Wrzeszczyny i Pęczkowa; fundacyę zatwierdził papież Sykstus IV (*Theiner*, II, 204). W r. 1477 bisk. pozn. dał przywilej na wystawienie ołtarza p. w. św. Krzyża, Stanisława i Wojciecha. W r. 1569, po śmierci Marcina Zborowskiego, Łukasz Górka, w porozumieniu ze współdziedzicem Janem Świdwą, oddał kolegiatę luteranom i osadził przy niej predykanta Łukasza Jaraczowskiego, który uchodzić musiał przed prześladowaniem w r. 1573. Po śmierci Górki część Sz. przeszła w ręce Gostyńskich, katolików, którzy chcieli powrócić kościół współwyznawcom; oparł się temu Jan Świdwa i osadził przy kościele ministra braci czeskich. W końcu stanęła między dziedzicami ugoda względem podziału dochodów i odprawiania nabożeństw obojga wyznań naprzemiennie w tym samym kościele. Ugodę tę zamieścił E. hr. Raczyński we „Wspomnieniach Wielkp.” (I, 173—4). J. Łukaszewicz w dziele „O kościołach braci czeskich” (351) wymienia trzech ministrów: Błażeja Adamicyusza, Macieja Maja i Macieja Dukata. Po śmierci Jana Świdwy, osta-

tniego po mieczu potomka Szamotulskich, kościół wrócił około r. 1590 do katolików. W kościele znajdują się: 1) słynący cudami obraz N. M. P., przywieziony w r. 1665 (?) z Moskwy przez ststę Aleksandra Wolfa, dzierżawcę majątności szamotulskiej, i uznany w r. 1666 za cudowny przez komisję, którą w tym celu wyznaczył bisk. pozn. Stefan Wierzbowski (ob. J. Łukasiewicz: „Kosc. par.“, I, 301—304); 2) figurka wypukłej roboty w wielkim ołtarzu, naprzeciw której wyrzytym jest herb Róża z literami: M. B. P. S.; ma ona wyobrażać Czarną Księżniczkę, do której wiążą się podania; 3) ołtarz obozowy króla Jana III; i 4) trzy nagrobki z napisami: Andrzeja z Szamotuł, woj. pozn. († 22 maja 1511); Jakuba Rokossowskiego († w lipcu 1580) i Anny z Niegolewskich, chorążanki wschowskiej, 1^{mo} voto Mycielskiej, 2^{do} hrabiny na Tucznie Tuczyńskiej, stęciny powidzkiej, na Szamotułach pani dziedzicznej († 25 lipca 1723). Do kościoła zaprowadzone zostały bractwa: literackie, miłosierdzia, św. Anny i rożańcowe, przeniesione z kościoła św. Ducha; dziś już nie istnieją. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1600. Jest także biblioteka kościelna. Par., licząca 6263 dusz i sięgająca na wschodzie do pow. obornickiego, składają: Babórówko, Baborowo, Gaj Mały, Gałowo, Gąsawy, Grabowiec, Jastrowie, Kąsinowo, Kępa, Ludwikowo, Mutowo, Nowa Wieś, Nowy Folwark, Osowo, Ostrolesie, Piaskowo, Piotrkówko, Popówko, Popowo, Przeciwnica, Siemiątkowo, Śmiałów, Sycyn, Świdwin, Szamotuły, Szezuczyn, Twardowo, Urbanowo, Wychowaniec i Zagaj. Szkoły par. znajdują się: w Gaju Małym, Jastrowiu, Kąsinowie, Popówku i Szamotułach. Kościół p. w. św. Krzyża przy klasztorze ks. reformatów, stanął w r. 1675 w połudn. części Sz., w miejscu zamku Świdwów, rozebranego z rozkazu dziedzica Jana Korzboka Łąckiego, który osadził tu reformatów, poświęciwszy na budowę 15,000 złp. i zapis 5000 złp. na dobrach. Do fundacyi miał przyczynić się także Jan Ulatowski, podstoli dobrzyński. W r. 1682 poświęcono klasztor i kościół, w którym chowano szlachtę okoliczną i zawieszano na ścianach wizerunki z napisami. Tu spoczywać też mają zwłoki Ignacego de Otto Trampeczyńskiego, spowiednika Maryi Leszczyńskiej, królowej francuskiej. Kościół p. w. św. Marcina, wcielony w r. 1487 do kolegiaty na prośbę dziedzica Andrzeja, runął w drugiej połowie XVIII w.; w miejsce jego miał wzniesić w r. 1755 Jan Iwański, proboszcz, nowy kościółek, dziś już nieistniejący. Kościół p. w. św. Mikołaja, założony w r. 1521 przez Mikołaja-Piotra, proboszcza z Wronek, rozebrany został w r. 1726; na miejscu jego postawiono figurę w r.

1757. Kościółek św. Barbary, przy szpitalu, spłonął w wielkim pożarze r. 1634. Kościół św. Ducha istniał już przed r. 1510; w rękę braci czeskich znajdował się od r. 1596 do 1620. Kazimierz Siciński, dziekan kolegiaty zaczął w r. 1726 stawiać nowy kościół, który wykończony między r. 1769 i 1779, stał jeszcze w pierwszej połowie bieżącego wieku; dziś po nim śladu nie ma; może stał na Starem Mieście, o kilka staj na płu. od mta Sz. Kościół staromiejski istniał jeszcze w r. 1821 (mapa powiatowa) i znikł razem z tą osadą; w r. 1580 był paraf. Do par. należały: Osowo, Sycyn, Piotrkówko i nieistniejący już Wielżyn, tudzież młyny: Grabowiec i Mędzikowski (Pawin., Wielkp., I, 31, 32). Dom modlitwy dla 18 osiadłych w Sz. rodzin protest. wystawił w r. 1786 dziedzic Józef Mycielski, z współudziałem Józefa Gromadzińskiego; następcą zaś jego Stanisław Mycielski fundował w r. 1795 istniejący dotąd kościół; parafia liczyła w r. 1860 w 104 osadach 2900 prot. obok 15,147 kat. Szkołę par. założył dziedzic Dobrogost Świdwa, który w tym celu w r. 1445 lokował na wsi swojej Kępie 12 grzyw. dochodu dla rektora, włożywszy na mieszczan obowiązek stołowania rektora, wybudowania domu szkolnego, opalania go podczas zimy i t. p. (ob. J. Łukasiewicz: Kosc. par., I, 305—6). Proboszcz kolegiaty miał rektorom dawać rocznie 4 grzyw. W r. 1610 Jan Soltysik, mieszczanin, zapisał szkole 100 złp.; Sebastyan Ożeg, oficjał bydgoski, zapisał też kilkaset złp. Prócz tego rektor i bakałarz brali od uczniów płacę, zwaną kwartałem. Szpital przy kościółku św. Barbary zgorzał w pożarze r. 1634; szpital przy kościółku św. Ducha znikł z kościołem. Drukarnia w Sz. istniała między r. 1558 i 1569 (ob. Bandtke: Hist. druk.; Estrejchera: Bibliogr. XVI w. i Raczyński: Wspomn. Wielkop., I, 172). Zamek. Nie ulega wątpliwości, że majątna i dostojna rodzina Szamotulskich miała swe odwieczne zamczysko, około którego grupowała się osada; gdy zaś z biegiem czasu majątność rozpadła się na części, kilka też było zamków. Źródła piśmienne przechowały nam tylko wspomnienie o zamku Świdwów, który ustąpił miejsca klasztorowi; istniejący zaś dotąd zamek z basztą, sprzedany Niemcom, kilka przetrwał wieków. Nad drzwiami w sieni zamkowej rżnięte są herby szlacheckie: Łódzia, Nałęcz i Korzbok, z napisem: Lucas de Gorka Cast. Posn. et Cap. majoris Poloniae. 1518. Stojąca w dziedzińcu baszta, wieżą Czarnej Księżniczki zwana, pochodzi z tych czasów; tworzyła ona zewnętrzną zamku obronę wraz z innymi, których dziś ślady tylko pozostały. Ową Czarną Księżniczką, o której różne tu powiastki jeszcze krążą,

była słynna z swej piękności i majątku Halszka z Ostroga, córka księcia Eliasza i Beaty Kościeleckiej, zaślubiona w jednym z klasztorów lwowskich kniaziowi słuckiemu Siemionowi Olelkowiczowi. Ztąd wywiózł ją stąta lwowski Piotr Barzo i w r. 1559 oddał w Sz. Łukaszowi Górcie, który, gdy Halszka wzbraiała się żyć z nim w stanie małżeńskim, uwięził ją w baszcie zamkowej. Tu przesiedziała aż do śmierci Łukasza r. 1573 i oswo-bodzona z tego więzienia, umarła w obłąkaniu. Dotąd opowiadają w Sz., że Łukasz Górka wykopać kazał ganek podziemny z baszty do kościoła dla Halszki, która, uważając się za wdowę po Olelkowiczu, szat żałobnych nie zdejmowała. Inni znów twierdzą, iż dzie-dzie Sz. miał córkę, która z czarną na twarzy plamą przysła na świat. Dumny ojciec nie chcąc pokazać światu upośledzonej od przy-rodziny córki, na całe życie zamknął ją kazał w tej wieży (Racz.: Wspomn.). Znajdująca się w wielkim ołtarzu kościoła par. figurka wyobrażała ma jedną z tych Czarnych Ksie-żniczek. Ryciny zamku podają „Wspomnie-nia“ Raczyńskiego i „Album“ N. Ordy; nie-wykonany zaś projekt przebudowania zamku zamieścił „Przyjaciół Ludu“, (Leszno, 1843, IX, 244). Na zamku siedzą dziś Niemcy, dzierżawcy majątności. Zamek jest czołem okręgu dwor., złożonego z osad: Ludwikowo al. Louisenhof (1 dm., 11 mk.), Mutowo (4 dm., 95 mk.), Nowawieś (1 dm., 31 mk.), No-wy Folwark (3 dm., 36 mk.), Świdwin (8 dm., 98 mk.) i zamek szamotulski (15 dm., 258 mk.); cały okrąg ma 32 dm., 529 mk. (410 kat., 119 prot.) i 1295 ha obszaru (1034 roli, 116 łąk, 42 lasu); czysty doch. z ha roli 13-71 z ha łąk 22-32, z ha lasu 2-35 mrk; młyn i gorzelnia parowa, znaczna uprawa szpara-gów; właścicielem jest Ernest ks. Sachsen-Coburg-Gotha. *Dzieje*. Różni pisarze przy-czepiają do historii Sz. Ostrorogów, wymie-niając niejakiego Dobrogosta, który w zapa-sach Laskonogiego z Odoniczem poległ pod Ujściem w r. 1226—27; inni upatrują pokre-wieństwo rodu w wspólności herbu Nałęcz, lub tożsamość pojawiających się równocze-śnie Dobrogostów, Dzierzykrajów, Sędziwo-jów, Wincentych, Tomisławów. Ostrorogowie nie byli, zdaniem naszym, pierwotnymi dzie-dzicami Sz., ani Szamotulscy nie są Ostro-rogami. Szamotulscy występują już w r. 1231, Świdwowie dopiero w r. 1352, a Ostrorogo-wie, o których mówi Paprocki, że przybyli z Niemiec, w r. 1383. Pierwszym, stwierdzo-nym dziedzicem Sz. był Wincenty, znajdujący się w r. 1231 w orszaku Władysława Odonicza (Kod. Wielkp., n. 131). Z nim atoli niepodobna, wobec braku źródeł, powiązać genealogicznie późniejszych dziedziców, któ-

rych rodowód urywa się kilkakrotnie. Ró-wnocześnie występują kasztelan pozn. Tomi-sław i tegoż imienia wojew. pozn. (1277—1293), którego niektórzy uważają za ojca Do-brogosta Małego; kasztelan pisze się wyra-źnie z Sz., podczas gdy wojewoda nie wymie-nia swego dziedzictwa. Kasztelan przeto po-znański (1279—87) Tomisław był dziedzicem Sz., ojcem Dobrogosta, i zasługiwał się już Przemysławowi I przed r. 1257 (Kod. Wielkp., n. 546, 915). Przemysław II przy-wilejem, spisany w Kaliszu d. 13 paźdz. r. 1284, z uwagi na zasługi „barona-komesa“ Tomisława, kaszt. pozn., odnawia, zatwierdza i nadaje wszelkie swobody dziedzicznym wło-ściom jego, od dawien dawna i później w na-grodę uzyskanym; z szczególnym zaś przy-ci-skiem zatwierdza księżę ustanowione przez ojca swego targi w Sz. Szamotuły, leżące na drodze z Poznania do Wroniek nad Wartą i do Drzenia nad Notecią, były już wówczas osadą, posiadającą warunki rozwoju; będąc zaś siedzibą dostojnika, pana obszernych wło-ści, rozwijały się też pomyślnie. Prócz Sz. wymienia przywilej z r. 1284: Piotrkówko (Petrovo), Mały Gaj (Gay), Biezdrowo (Bec-row), Chojno (Hoyno), Pakawie (Pachawe), Otorowo, Otusz, Pomarzano (Pomorano?), Okisowo (?), Nojewo (Nogyew) i Crusele (Krę-żoły?). Wyliczone tu osady obejmują wed-ług najnowszych pomiarów przeszło 11,591 ha. Sz. miały około tego czasu już kościół par. Dobrogost t. zw. Mały, syn Tomisława, woj. poznański, który w r. 1310 rozbił pod Kłeckiem najeżdżające Wielkopolskę wojsko Henryka ks. na Głogowie, pisał się w r. 1307 z Dzwonowa, a następnego roku z Szamotuł (Kod. Wielkp., n. 903, 915); tożsamość po-twierdzają późniejsze związki rodowe Szamo-tulskich z Dzwonowskimi. Po Dobrogoście objął województwo pozn. siostrzeniec jego Przybysław Borkowicz z Sierakowa, który równocześnie był starostą wielkopolskim i na tym urzędzie spowodował w r. 1321 rekon-cyliacyą grobów Dobrogosta i jego syna, po-chowanych pod kłatwą kościelną, za szkody wyrządzone posiadłościom biskupim. Ta czyn-ność odbyła się w katedrze poznańskiej wobec stęty Przybysława, biskupa, kapituły, wdowy po Dobrogoście i Dzierzykraj, jej pasierba (Kod. Wielkp., n. 1023). Dzierzykraj spoty-kamy w r. 1348 na Dzwonowie (Kod. Wielkp., n. 1269; por. także n. 2039); dla Sz. nasuwa się, po śmierci Dobrogosta, Wincenty, który w przechowanych dyplomatach nie pisał się ani z Sz., ani, jak chcą niektórzy, z Pomorzan. Wincenty, krewniak wojewody pozn. Dobro-gosta, sprzedał w r. 1310, wobec dostojnika tego, bawiącego wówczas w Dzwonowie, kla-sztorowi byszewskiemu wieś swoją dziedzicz-

na Słupowo (Kod. Wielkp., n. 937). Ten sam prawdopodobnie Wincenty jest kasztelanem wileńskim (1298—1319), któremu Łokietek nadał miasto Wronki, zamek Wieleń i różne osady, i który po Przybysławie Borkowiczu, siostrzeńcu Dobrogosta, objął wojew. poznańskie. D. 1 stycznia 1329 widzimy Wincentego na tym urzędzie, w orszaku Łokietka (Kod. Wlkp., n. 1095), i tegoż jeszcze roku trzyma statwo wielkopolskie. Pierwszą znaną czynnością Wincentego było zawarcie na trzy lata rozejmu z margrafem brandeburskim Ludwikiem i z Sasami w imieniu Łokietka, który tę umowę zatwierdził w Krakowie d. 29 paźdz. t. r. Na swoją zaś rękę zawarł Wincenty wspólnie z braćmi Dobrogostem i Tomisławem w Landsbergu d. 18 sierpnia 1331 r. rodzaj traktatu odpornego i zaczepnego z tymże margrafem i wójtami jego (ob. Kod. Wielkp., n. 1117). Kilka tygodni przed zawarciem tego przymierza, którem Wincenty i bracia jego zdradzali króla swego i państwo, t. j. na d. 14 czerwca r. 1331, na zjeździe w Chęcinach, król Władysław nakazał Wincentemu złożyć rząd Wielkopolski w ręce królewicza Kazimierza (Pomn. Dziej. Pol., III, 192—6). Wincenty, jak mówi kronika, przeszedł do Krzyżaków, naprowadził ich na Polskę i zdradził następnie pod Płowcami; po zakończeniu wojny zginąć miał z ręki własnych współobywateli pod zarzutem zdrady. Znana ta powszechnie tradycja dostarczyła treści do różnych utworów literackich; w nowszych czasach podjęto rehabilitację Wincentego. Zygmunt z Sz., domniemany syn Wincentego, jest bohaterem powieści F. Wężyka, wydanej bezimiennie w r. 1830 w Warszawie i tłumaczonej w r. 1834 na język niemiecki. O Tomisławie, bracie Wincentego, nic więcej nie wiemy; Dobrogost zaś zdaje się być siostrzeńcem Betkina Ostena, piszącym się w r. 1338 z Sierakowa, a w r. 1345 z Szamotuł (Samp-tur); związane w r. 1331 stosunki z margrafem Ludwikiem i jego wójtami, tudzież treść odnośnych dyplomatów (Kod. Wielkop., n. 1186, 1248) przemawiają za tem przypuszczeniem. Inny Dobrogost, syn Dzierżysława Świdwy, występuje w r. 1352 (Kod. Wielkp., n. 1313); syn i ojciec brali udział w pierwszej konfederacji wielkopolskiej, złożonej w Poznaniu d. 2 września t. r.; ojciec jest może Dzierżykrajem z Dzwonowa, a syn Dobrogostem z Sz., występującym w r. 1360 w orszaku króla Kazimierza (Kod. Wielkp., n. 1420) i biorącym w r. 1399 czynny udział w wyprawie Witolda na Tatarów (Długosz, Hist., III). Ten Dobrogost, o ile pozory nie mylą, był ojcem Jana z Sz. i Mikołaja z Jastrowia Nałęczów, głośnych w r. 1384 (Jan z Czarn., w Pomn. Dz. Pol., II, 753). Dobro-

gost nie był kasztelanem pozn. w r. 1393, a Mikołaj, woj. kaliski w r. 1342—3, nie pochodził z Sz. Sędziwój Świdwa, słynny z czasów wojny domowej kaszt. nakielski (1381—1390), posiadał między innemi: Gałowo, Kazimierz, Piotrkówko, część Sz. i Ostroroga (?); był bratem Marcina z Dzwonowa i ojcem Dobrogosta i Wincentego; na województwo pozn. wstąpił w r. 1390; po nim objął ten urząd Sędziwój z Ostroroga w r. 1409. Z licznych śladów piśmiennych, jakie zostały po Sędziwoju Świdwie Szamotulskim, zastanawia dokument z r. 1401 (Kod. Dypl. Pol., II, 818), w którym król Władysław nadając Brześciowi Kujawskiemu łakę Obore, porucza Sędziwojowi „de Ostrorok palatino Sandomirien-si (?) et capitaneo Brzestensi“, ażeby mieszczanie brzescy nie doznawali w tej mierze żadnych przykrości. Długosz pod r. 1384 wymienia mylnie Wincentego Świdwę, kaszt. nakielskiego, zamiast Sędziwoja, którego następcą był Wincenty z Granowa. Andrzej z Szamotuł nie był woj. poznańskim w r. 1400, ani kasztel. międzyrzeckim w r. 1408 (ob. Akta gr. i ziem., X, 3). Sz. były mtem w r. 1383, a okolica widownią zapasów bratobójczych wojny domowej. Domarat, przywódca Grzymałów, rozłożył się w pobliskich Piotrkowicach, zkąd go wyparł Sędziwój Świdwa, dziedzic ówczesny Sz., Piotrkowie i Gałowa; następnego roku wrócił Domarat i spustoszył Sz. w oczach obsaczonego w Gałowie Sędziwoja. Sz. podniosły się niebawem; między r. 1393 i 1400 występują mieszczanie w procesach z szlachtą okoliczną i dalszą; osadzeni na obszarze dwors. kmiecie prawują się w r. 1364 z sędzią kaliskim Mikołajem „Krwawym Dyablem“ z Wenecyi, którego rozległe stosunki sięgały także do okolic Sz. Mieszczanstwo szamotulskie było już należycie urządzone, względnie zamożne i wykształcone; z łona jego wyszli mężowie, jak np. Jan, kapelan proboszcza pozn. w r. 1391; Słupko, kanonik pozn. w r. 1422; Andrzej, bakałarz sztuk wyzwolonych we Lwowie r. 1441—54; Mikołaj, przebiter lwowski r. 1450, kanonik plocki r. 1456; Jan, magister 1460, kanonik lwowski r. 1467; Wojciech, prof. medycyny w Krakowie r. 1473; Bartłomiej, bakałarz krakowski r. 1493; Mateusz, astronom 1522; Mikołaj-Piotr, proboszcz wroniecki r. 1521; Szymon, prof. medycyny w Krakowie r. 1540; Wacław, wierszopis r. 1545; Grzegorz, archidyakon pszczyński, prof. prawa w Krakowie r. 1551; Wacław, kompozytor (urodzony około r. 1529; życiorys w „Echu muzycznym“ z r. 1881, Nr. 19); Sebastian, teolog r. 1581—1592. Wszyscy ci mężowie pisali się tak jak dziedzice miejscowi bądź z Szamotuł, bądź Szamotulskimi. Z obojej rodziny, osia-

dziej w Sz., pochodził słynny polihistor Jan Jonston (1603—75). Współdziedzicem Sz. w czasie rozruchów domowych w r. 1384 był Jan, syn Dobrogosta, wnuk Dzierzysława Świdwy, brat Mikołaja z Jastrowia (Jan z Czarn., w Pomn. Dziej. Pol., II, 753). Po śmierci woj. pozn. Sędziwoja Świdwy, objął majątność syn jego Dobrogost, podkomorzy kaliski około r. 1423, ststa wielkopolski w r. 1432—33, kast. pozn. r. 1437—50. Dobrogost był bratem Wincentego, kaszt. międzyrzeckiego, ojcem Piotra (kaszt. pozn.), Beatrycy, wydanej za straconego w r. 1439 Spytka Melsztyńskiego, i Katarzyny, wydanej za Łukasza Górke, woj. pozn. Wincenty, współdziedzic Sz., zachodzi w aktach grodz. wielkop. z r. 1391—93; kaszt. międzyrzeckim był od r. 1424; około 1432 piastował urząd starosty Rusi Czerwonej; poległ pod Warną; był ojcem Małgorzaty, wydanej za ks. raciborskiego Wacława, i Jadwigi, która w Turobinie zaślubiona była ks. mazowieckiemu Kazimierzowi. Współczesnych sobie Janów Świdwów z Sz. spotykamy kilku, o których tożsamości nie przesadzamy: podkomorzy sandomierski pojawia się w r. 1444 w Kołomyi, w orszaku kaszt. krak. Jana z Czyżowa (Akta gr. ziem., V, 130); Janowi Świdwie z Sz., kanon. krak., papież Mikołaj nadał w r. 1447 kanonikat przy kościele szamotulskim (Theiner, Vet. Mon., II, 57); Janowi z Sz. zapisał w 1441 r. 150 zł. weg. na Zuhorzycach i dopisał 300 grzyw. na łożach pobieranych w Poznaniu, Kościanie; Jana Świdwę widzimy w orszaku króla Kazimierza w r. 1457 w Gdańsku (Długosz, Hist., V); potem wiąże się z Janem zastaw ceł wielkopolskich w r. 1473 (Rykacz., Inv., 257, 283, 289), a w r. 1478 spotykamy tegoż imienia dworzanina w orszaku króla Kazimierza (Kod. Dypl. m. Krak., 265). Jeżeli zastaw ceł nie przeszedł z ojca na syna, wnioskować wypada, że tym Janem był późniejszy woj. kaliski (1485), który postąpił w r. 1495 na wojew. poznańskie. Piotr Świdwa z Sz., syn kaszt. pozn. Dobrogosta, kaszt. kaliski od 1447, pozn. (około 1450, do śmierci r. 1473), „supremus campiductor“ w r. 1459, ststa wielkopolski od r. 1461—73, tenutaryusz ststwa międzyrzeckiego i innych królewskich na Rusi Czerwonej, był ojcem Andrzeja, zmarłego na wojew. poznańskim, i Anny, matki Piotra Tomickiego, bisk. krak.; dziedziczył Sz., Turobin, Wolwanowice i inne włości. Z licznych czynów, któremi zapisał swe imię w dziejach, wspomniemy tylko o „Roczniku małopolskim“, przepisany w r. 1471 z jego polecenia i zwanym niekiedy szamotulskim (ob. Pomn. Dz. Pol., II, 861 i III, 139 nast.). Syn Piotra Andrzej był kaszt. międzyrzeckim od r. 1473—84, kaszt.

gnieźn. od r. 1484—85, potem kaliskim, następnie woj. kaliskim w r. 1501, i w końcu wojewodą pozn. od r. 1501 do śmierci w r. 1511 d. 22 maja. Nagrobek znajduje się w kościele parafialnym w Sz.; córka jego Katarzyna wniosła Łukaszowi Górce część majątności. Wincenty Świdwa z Sz. był kaszt. gnieźnieńskim od r. 1518 do 1527, a syn jego Jan kasztel. biechowskim od r. 1552—56. Ten Jan (Jan-Dobrogost) zostawił z Elżbietą Łatałską, wojewodżianką poznańską, syna Jana, ostatniego po mieczu potomka Szamotulskich, współdziedzica Sz. i Gałowa (1575—1580 r.). Jan zostawił 3 córki: Brygidę, Urszulę i Zofią, która wniosła część Sz. Janowi Rokosowskiemu († 1614). Wymienieni powyżej Szamotulscy Nałęczę wpływali korzystnie na rozwój miasta, którego nazwę rozgłosili wspólnie z słynnymi mieszczanami, aczkolwiek gośćmi tylko byli na zamku swoim. W r. 1428 dziedziczyli tę majątność Dobrogost i Wincenty, synowie Sędziwoja Świdwy. Wincenty wyprawiał się wówczas z Witoldem na Rusinów nowogrodzkich; Dobrogosta odwoływały ztąd liczne poselstwa i poruczenia królewskie. To też umówiony na dzień 18 lutego zjazd odbył się w dworku plebana szamotulskiego dnia 23 i 24 t. m. i roku; zjechali się Sędziwów z Ostroroga, woj. pozn., Marcin z Sławaska, kaszt. kaliski, i Piotr Korzbok, podkomorzy pozn., pełnomocnicy królewscy, Andreas Phaffendorp, pleban toruński, Siffred de Stegheliez i Borghard de Guntersperch, pełnomocnicy Krzyżaków; zjazd ten, jak zwykle, spełził na niczem (ob. Kod. Lit. wyd. Rac., 330—3 i Cod. Epist. Vit., 789, 795, 6). W r. 1450 kasztelanowie Dobrogost i Piotr, ojciec i syn, wyjednali u bawieckiego w Poznaniu króla prawo niemieckie, które, sądząc z daty na pieczęci miejskiej, zaprowadzonym zostało dopiero w r. 1455. Odnośny przywilej zatwierdzając sobotnie targi, ustanowił 2 jarmarki, które odbywać się miały w dzień św. Stanisława i na św. Marcina (Łopiński, I, 10—12). W r. 1458 dostawiły Sz. 12 pieszych na wyprawę malborską; r. 1507 dnia 29 września gościł tu książę Gliński (Pomn. Dz. Pol., III, 221). Po śmierci Andrzeja Szamotulskiego w r. 1511 przeszła część majątności szam. w ręce Łukasza Górki, kaszt. pozn., który po śmierci żony, Katarzyny z Szamotulskich, został biskupem kujawskim i umarł w r. 1542, podobno w Szamotułach. Zwłoki Łukasza spoczywają w katedrze włocławskiej; dział szamotulski przeszedł w ręce syna jego Andrzeja, kaszt. pozn. († 1553 r.), a potem w ręce Łukasza, syna Andrzeja. Około r. 1548 pojawiają się w Sz. prześladowani w granicach Niemiec protestanci i doznają szczególnej o-

pieki Andrzeja Górki; przybyło też kilka rodzin szkockich, zajmujących się handlem i rzemiosłem; w r. 1558 powstała tu drukarnia czeska i polska; później w r. 1589 i 1621 związały się cech połączonych kowali, kotlarzy, kołodziejów i powroźników. W r. 1559 związano do Sz. zaślubioną Górcę Halszkę z Ostroga i uwięziono w baszcie zamkowej, zwanej dotąd wieżą Czarnej księżniczki; r. 1568 srożyło się powietrze morowe; r. 1573, po śmierci Łukasza Górki, oswobodzono z więzienia Halszkę; przybył po nią w licznym orszaku brat jej stryjeczny Jan Konstantynowicz, wojewódzic kijowski. Część Sz., którą Katarzyna wniosła w dom Górków, przeszła w ręce Gostyńskich, a wkrótce potem dostała się Jakubowi Rokosowskiemu. Pożar zniszczył Sz. tak dalece, że w r. 1581 miasto nie płaciło żadnych podatków i odnośne rejestra pob. wykazują na obszarze dworskim Sz. 2½ łan. os., tyle pustych i 2 zagrod.; pominięty tu Świdwin nie tworzył snąc odrębnej całości. Około tego czasu miało przebywać w Sz. do 300 sukienników. Po Jakubie przeszły całe Sz. w ręce Jana Rokosowskiego, pierwszego męża Zofii z Szamotulskich, a po jego śmierci w r. 1614 rozdzielono je między synów, z których Andrzej otrzymał część Świdwów, a Stanisław część po Górkach; pierwsza z nich dostała się Świętosławowi Węgierskiemu, który ją w r. 1631 odstąpił Stanisławowi Kostce, a druga przeszła w r. 1634 w ręce Aleksandra Kostki. Kostkowie posiadali Sz. aż do ok. r. 1670. O znaczniejszych pożarach wspominają przywilej lokacyjny z r. 1450 i Regestra pobor. z r. 1580—1; akta zaś grodzkie poznańskie z r. 1634 zawierają obszerną skargę poszkodowanych pożarem, który powstał wskutek nieostrożności drużyny panów Tuczyńskich z Tuczna, jadących do Poznania. Pożar ten obrócił w perzynę 123 domów, 17 stodół i różne budynki dworskie; 20 ludzi straciło życie; szkody obliczono na 200,000 złp. W r. 1649 król Jan Kazimierz przychyłając się do prośby dziedzica Sz. Stanisława-Franciszka Kostki, stysty lipnowskiego, za twierdził bractwo strzeleckie, które było się tu związało (ob. Łopiński, I, 12). Powiatkę niemiecką, jakoby w r. 1657 wojsko brandeburskie pod wodzą generała Derfflingera w 2500 głów rozbiło w pobliżu Sz. oddział złożony z 5000 Polaków, zbija trafnie Dr. Łopiński w swej pracy o Szamotułach. Powodem tej bitwy miało być ciągle niepokoje nie marchii brandeburskiej przez Polaków, którzy docierali aż do samego Landsberga. Rok 1657 zapisuje tymczasem między innemi wypadkami wyparcie Brandeburezyków z Poznania, konwojowanie ich kilkoma chorągiewami polskimi do Landsberga, wyparcie

Szwedów z Krakowa i odwiedziny kurfirsztą brandeburskiego w Bydgoszczy. Około tego czasu zaczęły wynosić się z Sz. rodziny szkockie. Ludwika, jedyna córka Stanisława Kostki, wniosła około 1670 r. całą majątność szamotulską Janowi Korzbok Łackiemu, podskarbiemu wschowskiemu, który w r. 1675 sprowadził ks. reformatów, zburzył zamek Świdwów i w miejsce jego wystawił klasztor z kościołem. Po śmierci Łackiego w r. 1694 odziedziczył majątność syn, także Jan. Nie mając potomstwa z drugą żoną Katarzyną Mycielską, sprzedał w r. 1719 Sz. Władysławowi Konstantemu Kasinowskiemu za 240000 złp. Majętność składały wówczas: Gałowo, Jastrowie, Śmiłów, Świdwin, Szamotuły i część Brodziszewa. Kasinowski nie utrzymał się, następnego bowiem już roku (1720) sprzedał tę majątność za 260,000 złp. Annie z Niegolewskich Adamowej Mycielskiej, która ją odstąpiła za tę samą cenę synowi swemu Maciejowi, staroście konińskiemu, kaszt. pozn. Po śmierci Macieja przeszły w r. 1747 Sz. na syna Józefa Mycielskiego, woj. inowrocławskiego. W r. 1765 płacili żydzi w Sz. 988 złp. pogłównego; r. 1777 (T. Żychliński, Złota Ks., V, 173—5) i następnie w r. 1786 Józef Mycielski nadał miastu obszerny przywilej, rodzaj statutu, zamieszczony w przekładzie niemieckim w pracy Dra Łopińskiego. Tegoż roku mieszkało w Sz. 18 rodzin protest. Po śmierci Józefa Mycielskiego odziedziczył w r. 1789 majątność syn jego Stanisław, generał wojsk litewskich, zmarły w r. 1813 i zostawił ją synowi Michałowi, którego miał z Anną z Mielżyńskich, wdową po Bonawenturze Gajewskim. Stosunki mieszczan do dziedziców uregulowano w r. 1833; ordynacją miejską uzyskały Sz. w r. 1835. Wyłączną dziedziczką od r. 1830 była Anna Mycielska, której działu swego odstąpił syn jej Michał, idąc na wojnę. Pani ta sprzedała w r. 1837 dobra Sz. ówczesnemu następcy tronu pruskiego Fryderykowi Wilhelmowi, który w tem kupnie występuje tylko jako pośrednik; sprzedana bowiem ziemia przeszła natychmiast w ręce szambelana v. Brandta. Za dziedzictwa Stanisł. Mycielskiego Sz. przeszły pod panowanie pruskie i wcielone zostały do t. zw. inspekcji międzyrzeckiej, powiatu obornickiego. W Sz. były wówczas 2 kościoły katol. z 6 księżmi, kościół i klasztor reformatów z 11 zakonnikami i 6 lajkami, kościół protest., szkoły polska i niemiecka, ratusz, 3 młyny odn. wiatraki, urząd pocztowy i komora celna; jarmarków dorocznych odbywało się 12; dym. liczono 149, stodół 26, mk. 737. Burmistrza Wojciecha Michalskiego zrzuceno z urzędu, a znajdującą się w kasie miejskiej gotówkę, w ilości 5093 złp. 2½, gr.,

zabrano. Przywilej dziedzica z r. 1795 na otwarcie apteki uzyskał potwierdzenie króla pruskiego. Majętność składały wówczas: Gałowo, Grabowiec, Jastrowie, Nowawieś, Piotrkówko, Stare Miasto i Szamotuły; nieco później przybyły: młyn Borowiec, karczma Dołęga (herb Mycielskich), Gromadzin, Kiszewko, Kiszewo, Nowa Myśl, Ostrolesie, Ruksz młyn, Siemiątkowo i Świdwin. Liczba rodzin protest. podniosła się do 42. Przy samym schyłku zeszłego stulecia było w Sz. 135 dm. i 979 mk. (między którymi 326 żydów), 34 krawców, 21 szewców, po 19 rzeźników i różnych szynkarzy, 16 mielcarzy, 11 płócienników, kołodziejów i bednarzy, 1 tokarz, rymarz, siodlarz, powroźnik, cieśla, kupiec, winiarz i lekarz. Dochody miejskie wynosiły 2579 tal. W r. 1800 miały Sz. 1258 mk.; ok. 1809 r. 1300 mk. (600 żydów); 1836 r. 2277 mk.; 1843 r. 223 dym., 2451 mk. (927 kat., 657 prot., 865 żydów); 1871 r. 259 dym., 4214 mk. (755 rodzin, 2197 męż., 2017 kobiet, 1676 kat., 1589 prot., 949 żydów, 870 dzieci niżej 10 lat, 5 głuchoniemych i 5 obłąkanych). W r. 1841 zawiązało się w Sz. pod przewodnictwem Jędrzeja Moraczewskiego Towarzystwo zbieraczy starożytności krajowych, które po pięcioletniej działalności rozwiązaniem zostało przez rząd pruski (ob. Przegląd Wielkop. z r. 1867, str. 209—226). W r. 1842 szambelan v. Brandt sprzedał majątność szamotulską panu Albrecht Carl Bethe, a ten w r. 1862 Ernestowi księciu Sachsen-Koburg-Gotha. W r. 1848 Niemcy tutejsi żądali wcielenia Sz. do Rzeszy niemieckiej. W 1850 r. wychodziło tu pismo polityczne polskie. Na obszarze Sz. odkryto cmentarzysko z przedmiotami glinianymi, złożonemi w zbiorach poznańskiego Towarzystwa przyjaciół nauk. Przysłowie „Głuchy, by od Szamotuł“ wziąć miało początek w XVI wieku, w czasie usadowienia się braci czeskich. Dr. Łopiński wydał: „Materialien zur Geschichte von Samter“; obecnie pracuje nad wyczerpującą monografią Sz.

Szamotulski powiat powstał po r. 1815 z części pld. ówczesnego pow. obornickiego, na obszarze dawnego pow. poznańskiego, od którego w r. 1791 odpadły Pniewy z okolicą, wcielone do utworzonego wówczas pow. międzyrzeckiego. Przy ostatnim podziale w. ks. poznańskiego w r. 1888 nie uległy granice pow. szamotulskiego żadnym zmianom. Na pln. graniczy on z pow. czarnkowskim (Wieleń), na wschodzie z obornickim i poznańskim, na pld. z bukowskiem i międzychodzkiem. Rozciąga się między 52°22' a 52°49' pln. szer. i między 33°41' a 34°20' wsch. dług.; największa długość od pln. ku pld. wynosi 42 klm. a od wschodu na zach. średnio 28 klm. Po-

wierzchnia przedstawia równinę, pochylającą się przeważnie ku dolinie Warty, na pld zaś od Pniew, Wilczyny i Wielkiego Gaju ku łęgom Obry. Główną rzeką w pow. jest Warta, która na obszar ten wchodzi przy młynie Borowniku, odgranicza pow. obornicki na przestrzeni 1 klm.; płynie ku zach. i oblewa Obrzycko, Wronki, Wartosław i Chojno, poniżej którego odgranicza pow. międzychodzki na przestrzeni 1½ klm.; długość biegu jej w pow. około 30 klm.; z prawego brzegu przyjmuje Smolnicę, tudzież odpływy jez. Radziszewskiego i Chojńskiego, a z lew. brzegu Samicę szamotulską pod Obrzyckiem i Ostroróżką pod Wartosławiem, oraz odpływy jez. Pakowskiego (Gać w r. 1284) i Krzemienia. Jez. Krzemień z odpływem swoim odgranicza pow. międzychodzki na przestrzeni 2 klm.; zasilone odpływami jezior, między którymi Chrzypsko przyjmuje w siebie wody jezior Lubocześnickiego i Psarskiego. Ku pld. płynie Sarbka, powstająca w jeziorze Wilczyńskim i drugi dopływ Mogilnicy, toczący się od Chełmna z pod Pniew. Jeziora zajmowały dawniej znaczniejsze obszary, zwłaszcza w okolicy objętej granicami Lubosiny, Buszewa, Koźła (Kuzle), Otorowa, Sokolnik, Górszewic. Bytynia i Sękowa. Na tej przestrzeni szukać należy jeziora Nałęcz, które swą nazwę przejęło na herb osiadłej tam szlachty. Dziś pozostały tu bujne łąki, otaczające n. p. wieś Przystanki jakoby nałęczą, i znaczne jezioro Bytyńskie z 5 wysepkami, które odpływa do Samicy; z Bytyńskiem łączą się jeziora Lubosinśkie, Buszewskie i Mielno; do pow. poznańskiego przypiera jez. Gajskie, połączone Samicą z jeziorami Kiączyńskim i Radzyńskim; na pld.-zach. kresach powiatu znajdują się jez. Pniewskie i Zamorskie; jedno z jezior Lubowskich oblewa pld.-zach. kończyń powiatu; w pobliżu Pniew są jez. Okony i Konińskie, nieco dalej Zajęczkowskie, łączące się z Psarskiem; pod Ostrorogiem jez. Małe, Wielkie, Księżę, Marmińskie i Bagno; inne jez. Wielkie, pod Strzyżminem, przecięte granicą powiatu na zachodzie, spływa do jeziora Krzemień; nieopodal drobne jeziora Cyblino, Grabowo, Kupiszewo i Czarne; jez. Pożarówskie leży bliżej Wartosławia. Na prawem porzeczku Warty spotykamy wśród lasów jez. Reczyńskie i Pokroczynek bez odpływów, tudzież Radziszewskie i Chojńskie, spływające do Warty. Bagniska Pszczewo pod Turowem, Łoży i Jezioraki pod Niewierzem, w pld.-zach. części powiatu, zamieniły się w łąki. Dwa pasma wyżyn ciągną się wzdłuż Warty; znaczniejsze wzgórza wznoszą się pod Pniewami, Dusznikami, Kunowem, Bytyniem, Mieścińskiem, Grzebieniskiem, Wierzeją, Grodziszczkiem i Brzozą, ku pln. od Buku. Odwieczne lasy,

zwane od kluczów, do których należą, pokrywają prawie porzecze Warty i sięgają do pow. sąsiednich. Ze znaczniejszych pożarów leśnych zasługuje na uwagę wypalenisko choińskie na granicy pow. międzychodzkiego. Droga żel. pozn.-szczecińska przerywa te lasy od Wroniek ku Krzyżowi. Nomenklatura topograficzna jest tu nadzwyczaj bogata; zestawimy ją według obu języków, które się łąnią i ściągają na tej przestrzeni: Piaźda, Studzianka, Lisi Kąt, Ciemny Rów, Sosnowiec, Gliniana, Ptasia, Wysoka, Księża i Kobusie góry, Trzy Kopce, Kościelny grunt, Niedźwiedzi, Kozi i Psie łęgi, Maślane i Smolnickie błota; Wurzel, Spukien, Putzkie, Garner i Krellwitzer-Berg, Waschsee, Schmidgen Brand, Strassen Camp i Lehmschlangen-Lug. Również bogata nomenklatura na lew. porzeczu Warty nie jest dotąd zebrana i systematycznie zestawiona. Wymienimy tu: Chluszczkę pod Biezdrowem, Kozia góra pod Bielejowem, Jeziora na Kaśnowie, Piaskowe góry pod Jastrowiem, Dębowiec pod Wilczyńą, Bielawę, Kisy, Lisie Jamy, Rybne Ławy, Szubienicę i Zapadliwsko pod Ostrorogiem, Białe błoto w lasach dobrojewskich, Mostki w Szamotułach, Naddawki pod Dusznikami, Cebulka, Długie Błoto, Gaza, Groblanka, Kapałka, Kluszczańka, Przychody i Żłoby na Małych Sokolnikach. Główną komunikację w pow. stanowi droga żelazna poznańsko-szczecińska, ze stacyami: Szamotuły, Wronki i Mokrzy, tudzież odnoga, która odchodzi się od tej drogi i z Rokitnicy na Kazimierz, Półko, Lubosinę i Pniewy prowadzi do Międzychodu. Pierwsza z nich przebiega w pow. przestrzeń 42, a druga 28 klm. Ogólna długość dróg bitych wynosi 150 klm.; wielki trakt poznańsko-berliński na Bytyn i Pniewy 28, z Pniew do Lwówka 4, drugi do Piotrkowa na Wronki 32, z pod Dobrojewa na Ostroróg, Lipnice, Duszniki do Boku 37, z Wroniek do Sierakowa 12, z Szamotuł do Obornik 4 i drugi na Obrzycko do Piotrowa 14, z Piotrowa do Czarnkowa 4, z pod Szamotuł na Lipnicę do Otorowa 13 klm. Warta jest spławna na całej przestrzeni; dwa mosty łączą jej brzegi; jeden drewniany pod Obrzyckiem, drugi żelazny pod Wronkami. Powiat ma 109,213 ha obszaru (62737 roli, 6072 łąk, 30157 lasu); czysty doch. z ha roli 11·36, z ha łąk 12·92, z ha lasu 1·96 mrk. Obszar ten podzielony jest na 4 okręgi sądowe, 7 policyjnych, 20 stanu cywilnego, 5 miejskich, 105 wiejskich i 70 dworskich; ma według statystyki z 1885 r. 331 osad, 4889 dym., 10158 rodzin i 53113 mk. (24976 męż., 28137 kob., 9097 dzieci niżej 6 lat, 11214 od 6—14 lat; 37774 katol., 13012 prot., 2327 żyd.). W r. 1836 było 35995 mk.; 1843 r. 40480 mk.; 1871 r. 50436 mk. (33199 kat.,

14340 prot., 2830 żyd.); 1880 r. 53375 mk. Na okręgi miejskie przypada 12 osad, 1108 dym., 2594 rodzin, 12095 mk. (6359 katol., 3557 prot., 2179 żyd.) i 3226 ha obszaru (2485 roli, 204 łąk, 42 lasu); czysty doch. z ha roli 9·40, z ha łąk 18·80, z ha lasu 1·17 mrk; w r. 1871 było 11621 mk.; 1880 r. 12311 mk. Na okręgi wiejskie przypada: 131 osad, 2635 dym., 4416 rodzin, 22189 mk. (14,466 kat., 7594 prot., 129 żyd.) i 27,635 ha (20,968 roli, 1506 łąk, 1486 lasu); czysty doch. z ha roli 9·40, z ha łąk 11·36, z ha lasu 1·57 mrk; w r. 1871 było 21,150 mk.; 1880 r. 21,934. Na okręgi dworskie przypada: 188 osad, 1146 dym., 3148 rodzin, 18,829 mk. (16,949 kat., 1861 prot., 19 żyd.) i 78,352 ha (39,284 roli, 4362 łąk, 28,629 lasu); czysty doch. z ha roli 12·14, z ha łąk 13·71, z ha lasu 2·35 mrk; w r. 1871 było 17,665 mk.; 1880 r. 19,130 mk. Powiat tworzy okrag batalionowy obrony krajowej. Sądy okręgowe znajdują się w Szamotułach, Pniewach, Wronkach i Międzychodzie, a sądy ziemiańskie w Poznaniu i Międzyrzeczu; okręgi policyjne są: Duszniki, Obrzycko, Ostroróg, Otorowo, Pniewy, Wierzeja, Wronki, Szamotuły miasto i okolica. Parafii kat. w powiecie jest 12: Biezdrowo, Bytyn, Kazimierz, Obrzycko, Ostroróg, Otorowo, Pniewy, Psarskie, Stapanowo, Szamotuły, Wilczyńa i Wronki; z pogranicznych pow. wchodzi parafie: Chrzypsko, Buk, Brody, Ceradz i Niepruszewo. Par. prot. jest 8: Duszniki, Obrzycko, Ostroróg, Piotrowo, Pniewy, Szamotuły, Wartosław i Wronki. Żydzi mają synagogi: w Obrzycku, Pniewach, Szamotułach i Wronkach. Ludność przeważnie polska i katolicka, trudni się uprawą roli, chowem bydła, drobnym przemysłem i handlem. Malowniczy ubiór ludu wiejskiego nosi dotąd cechy narodowe i odznacza się wysokimi czapkami z siwego baranka, ustrojonemi w tyle barwnymi wstążkami, a na boku pawiem piórem; z tą odrębnością walczy kultura niemiecka. Zwyczaje ludu są z małemi odmianami te same co w pow. bukowski i kościański. Stosunek ziemi dziedzicznej w ręku Polaków do nabytej przez Niemców ma się jak 14 do 16. Rząd pruski posiada 8459 ha: Duszniki (1346 ha), Młynkowo (211), Sękowo (503) i lasy Biezdrowskie (6399). W r. 1837 liczono w pow.: 4669 koni, 12,033 bydła rogatego, 100,119 owiec, 131 kóz i 5937 nierogacizny. Chowem i tuczą bydła zajmują się dwory: Baborówko, Bydun, Ceradz Dolny, Chojno, Dobrojewo, Duszniki, Gałowo, Gasały, Gnuszyn, Kazimierz, Kępa, Kiaczyn, Kluczewo, Koszanowo, Lipnica, Lubosina, Niewierz, Nojewo, Oporowo, Pniewy, Przyborówko, Rudki, Sędzin, Śmiłów, Sokolniczeki, Wierzeja, Wróblewo i Wronki: — nabiałem:

Baborówko, Gąsawy, Gnuszyn, Kąsinowo, Kępa, Kiączyn, Kluczewo, Konin, Koszanowo, Lipnica, Lubosina, Myszkowo, Obrowo, Otorowo, Psarskie i Sokolniki; — chowem owiec: Bytyń, Gnuszyn, Kąsinowo, Kępa, Kiączyn, Koszanowo, Lubosina, Myszkowo, Otorowo, Pniewy i Sokolniki; — chowem nierogacizny: Przyborówko; — chowem koni: Kobylniki, Koszanowo, Otorowo, Śmiłów i Turowo. Stacje do stanowienia klaczy znajdują się w Oporowie i Kobylnikach. Uprawą szparagów zajmuje się zamek szamotulski. Znaczne pokłady węgla brunatnego zachodzą się pod Wronkami. Gorzelnie mają: Biezdrowo, Buszewo, Bytyń, Dobrojewo, Gałowo, Duszniki, Kąsinowo, Lipnica, Nojewo, Nowawieś Kazimierska, Obrowo, Oporowo, Otorowo, Pniewy, Psarskie, Sędzin, Szamotuły, Szczuczyn, Turowo, Wilkowo i Wronki; — cegielnie: Chojno, Duszniki, Gałowo, Kobylniki, Konin, Młodawsko, Obrowo, Oporowo, Pniewy, Pożarowo, Przyborówko, Radzyn, Rudki, Słopanowo, Szczepankowo, Wierzeja, Wróblewo i Wronki; — młyny: Chojno, Dobrojewo, Duszniki, Kąsinowo, Kikowo, Koszanowo, Radzyn, Sędzin i Wronki; — młyny parowe: Nojewo i Szamotuły; — wiatraki: Niewierz i Sokolniki; — olejarnie: Myszkowo i Śmiłów; — fabryki krochmalu: Brodziszewo, Chełmno, Chojno, Gąsawy i Koszanowo. Huta szklana stoi w Karolowie; piła parowa w Pniewach; garbarnia w Wronkach; fabryka kafli w Szamotułach; browary: w Obrzycku, Pniewach, Szamotułach i Wronkach. Handel i przemysł rozwijają się prawidłowo. Towarzystwa pożyczkowe znajdują się: w Obrzycku, Pniewach, Szamotułach i Wronkach; kółka rolnicze w Pniewach i Szamotułach. *Dzieje*. Dwie osady w pow. szamotulskim, Kazimierz i Konin, zwróciły na siebie uwagę W. Kętrzyńskiego, który chcąc pogodzić tradycję narodową z zbijającymi ją wywodami wyprawy dra Kade („Vita quinque fratrum Poloniae”), przypuszcza, że męczeństwo pięciu pustelników (w r. 1003) dokonało się na puszczy niegdyś między Kazimierzem i Koninem, wioską leżącą pod Pniewami. Dr Kade mniema, że Międzyrzecz wielkopolski był miejscem męczeństwa; obaj jednak nie zdołali stwierdzić swych domysłów (ob. Pomn. Dziej. Pol., V, 870—880). Najstarszą z istniejących dotąd w powiecie osadą jest Lipnica, której dzieścinę biskup pozn. Radwan przekazał w r. 1170 kawalerom św. Jana jerozolimskiego (Długosz, Hist.). Potem pojawiają się w dokumentach Słopanowo i Kobylniki w r. 1218, Szamotuły 1231, Wierzchoć 1238, Wronki 1251, Samoleż 1252, Obrzycko i Pniewy 1256, Grodziszczko (?) i Młodawsko 1257, Rzeczyn (jezioro) 1279, Popowo (nie Piotro-

wo) 1280, Sokolniki 1282, Chojno, Gaj Mały, Nojewo, Otorowo i Pakawie 1284, Brzeźno 1288, Kazimierz i Wilczyna 1298, Szczuczyn 1303, Bytyń 1322, Pęczkowo (?) 1337, Kiączyn 1352, Krzeszkowice i Zajączkowo 1369, Nowa Wieś wroniecka 1370, Piersko 1382, Gaj Wielki, Ostroróg i Piotrkówko (Piotrkowice) 1383, Gałowo i Jastrowie 1384, Pożarowo 1385, Chlewiska, Grzybno, Komorowo, Psarskie i Stramnica 1386, Brzoza, Kikowo, Koźle (Kuzle), Lubosina, Przyborowo, Sędzin, Wierzeja, Wilkowo, Witkowice i Wróblewo 1387, Cmachowo, Kąsinowo, Kłodzisko, Koźmin, Myszkowo, Oporowo i Piaskowo 1388, Brodziszewo, Chełmno, Dobrojewo, Gnuszyn, Grzebienisko, Lubocześnica (Rybocześnica) i Nosalewo 1389, Bielejewo, Przystanki, Rudki Ostrorogskie i Wielim (Wielonek) 1391, Niewierz, Orliczko i Sokolniczki 1393, Głuchowo, Gorszewice, Ordzin i Sarbia 1394, Roszczki i Szczepankowo 1397, Bobolczyn, Buszewo i Wierzchaczewo 1398, Nadolny młyn pod Nojewem i Sędzinki 1399, Duszniki 1442, Radzyn r. 1450. Znikły: Antoniewo Jastrowskie, Borowiec Nowowiejski, Gromadzin, Kaczebloto, Nietrzeba, Piaski, Wypalanka, Zmysłona, różne młyny i folusze. Wątpliwe: Okisowo, Crusele i Pomorano w dyplom. wielkop. z r. 1284. Obok szlachty dziedzicznej, posiadali różnemi czasy: biskup pozn.: Duszniki, Koszanowo, Lipnice, Ludowo, Młynkowo, Podrzewie i Sękowo; kolegiata N. M. Panny w Poznaniu: Mieściska; kawalerowie maltańscy: Wierchonin; cystersi paradysey: Młodawsko i Grodziszczko (?), łekneńscy: Słopanowo i Kobylniki; cysterki owińskie: Samoleż; dominikanie pozn.: Buszewo i Sokolniki; wronieccy: Popowo i Rzeczyn. Z zabranych dóbr kościelnych, obejmujących 6791 ha obszaru (4466 włoc. i 2325 dwors.), utworzył rząd pruski domenę Duszniki, w której skład wchodziły, prócz Dusznik, Koszanowo, Lubieniec, Ludowo, Mieściska, Młynkowo, Podrzewie, Sękowo i Wilczyna, Mieściska przeszły w ręce prywatne. Zabranym obszarom dworskim nadał rząd pruski nazwy niemieckie: Duszniki Kaisershof i Seelhorst, Lubieniec Wilhelmshof, Ludowo Preussenhof, Młynkowo Augustenhof, Sękowo Albrechtshof. Z rodów osiadłych różnemi czasy w powiecie wymienimy następujące: Adamczewski, Bielejewski, Biezdrowski, Bniński, Bobolecki, Bobrownicki, Bojanowski, Branicki, Breza, Brodowski, Brodziszewski, Broniewski, Bronikowski, Brudzewski, Bukowiecki, Buszewski, Bzowski, Chełmski, Chłapowski, Chrzypski, Cielecki, Cmachowski, Czarnkowski, Dobrzycki, Drwęski, Dzieduszycki, Gajewski, Gąsiorowski, Głuchowski, Gnuszyński, Górka, Gorzeński, Go-

ślinowski, Gostyński, Grabowski, Grabski, Gralewski, Grodzicki, Gromadziński, Grzebieniński, Jaktorowski, Jarochoński, Jaskolec-ki, Jastrowski, Kachliński, Kalkstein, Kamieński, Kasinowski, Kęblowski, Kiączyński, Kiedrowski, Kierski, Kikowski, Kłodziński, Kobylnicki, Konarzewski, Koniński, Kościel-ski, Kosiński, Kostka, Kowalski, Koźmiński, Krzestkowski, Krzyszkowski, Kurzewski, Kur-natowski, Kwilecki, Łącki, Lipnicki, Łódzki, Łowęcki, Łoziński, Łubieński, Lubosiński, Lwowski (na Lwówku), Mańkowski, Miecz-kowski, Mielecki, Mielński, Mielżyński, Mie-rzyński, Młodawski, Moszczeński, Mycielski, Niegolewski, Niemierzewski, Niewierski, Nie-zuchowski, Nosalewski, Obrzycki, Odalkow-ski (Odolikowski), Oporowski, Ordziński, Orzelski, Ostroróg, Ostrowski, Otorowski, Pawłowski, Piaskowski, Pietrski (Pierski), Pniewski, Poklatecki, Poniński, Potocki, Po-tulicki, Pożarowski, Proski (Pruski), Prusim-ski, Przecławski, Przetocki, Przyborowski, Przystanowski, Psarski, Raczynski, Rado-micki, Radziński, Ratajski, Rogaliński, Ro-kosowski, Rozbicki, Rożnowski, Roztworow-ski, Rudzki, Rusinowski, Rydzynski, Sarb-ski, Sezaniecki, Skarzynski, Skóra, Skrzy-dlewski, Smogulecki, Smuszewski, Sokolni-cki, Stablewski, Starzęcki, Suchodolski, Świd-wa, Święcicki, Świnarski, Szamotulski, Szczepankowski, Szolterski, Tomicki, Trampezyń-ski, Turno, Twardowski, Tyszkiewicz, Unrug, Wargowski, Węgierski, Węsierski, Wieczyń-ski, Wielżyński, Wierzchaczewski, Wierze-jewski, Witkowski, Włostowski, Wojnowski, Wróblewski, Zajączkowski, Zbyszewski, Ze-roński, Żółtowski, Żyliński. W powiecie utwo-rzono majorat z dóbr obrzyckich, dziedzictwa hr. Raczynskich. Żydzi osiedli we wszyst-kich miastach. Zamki obronne stały: w By-tyniu, Gałowie, Obrzycku, Ostrorogu, Pnie-wach, Szamotulach i na Świdwinie. Kaszto-lania obrzycka istniała między r. 1238 i 1280. Wronki były czołem powiatu w r. 1312. Pra-wo niemieckie zaprowadzano w miastach i po-siadłościach duchownych. Tomisław z Sz. uzyskał w r. 1284 przywilej na takie prawo dla obszernych dóbr swoich, lecz, jak się zda-je, nie korzystał z tego nadania. W r. 1458 było 7 miast, które dostawiały 37 żołnierzy pieszych na wyprawę malborską, t. j. Sz. 12, Wronki 10, Pniewy 6, Ostroróg 4, Kazimierz 3, Obrzycko i Bytyń po jednym. Kazimierz i Bytyń przestały być miastami; tego samego losu doznał Wartosław, osada późniejsza, i doznać ma Ostroróg. Komora celna istniała w r. 1390 w Wronkach, gdzie też odbywały się sądy starościńskie. Drogi handlowe szły z Poznania na Sz. i Wronki do Drzenia, na Sieraków do Drzenia i na Pniewy do Skwi-

rzyny. Kościoły pojawiają się w następują-cym porządku: Obrzycko r. 1256, Kazimierz, Otorowo, Szamotuły, Wilczyna i Wronki r. 1298, Piaskowo Ostrorogskie 1396, Biezdrowo 1439, Duszniki 1442, Pniewy 1450, Psar-skie 1462, Bytyń, Ostroróg, Słapanowo i Za-jączkowo 1510, Wartosław r. 1785. Kościół szamotulski posiada cudowny obraz N. M. Panny, a biezdrawski ma słynący cudami kru-cyfiks; cudowny obraz św. Jakuba przenie-siono z Piaskowa do Ostrorogu. Kolegiatami były przez pewien czas kościoły ostrorogski i szamotulski. Kaplice stały w Zamościu (pod Chełmem) i na Sędzinach. W ręku prote-stantów znajdowały się kościoły: ostrorogski, szamotulski i słapanowski; kaplicę swoją mie-li bracia czescy w Kasinowie; cmentarz kal-wiński istnieje dotąd na Sokolnikach. Domi-nikanie mieli swój klasztor w Wronkach od r. 1279, a reformaci w Sz. od r. 1675. W r. 1829 urodził się w Sokolniczkach Kazimierz Jarochoński, zmarły niedawno temu dziejopis. Znaczniejszych wypadków widownią był pow. szamotulski, główne siedlisko Nałęczów, w r. 1383—84 w czasie wojny domowej; sku-tków jej doznały: Bytyń, Gałowo, Jastrowie, Kazimierz, Obrzycko, Ostroróg, Piotrkówko, Szamotuły i Wronki. Nasypy ziemne sterczą dotąd w pobliżu Brzozy i Grodziszczka, pod Gałowem, Kasinowem, Młynkowem, Niewie-rzem, Ostrolesiem Jastrowskiem, Pniewami, Rudkami Ostrorogskimi, Sędzinem, Śmiko-wem, Zalesiem i na wyspie Komorowskiej jez. Bytyńskiego. Wykopalisk dostarczyły: Biezdrowo, Bytyń, Ćmachowo, Dolne Pole, Gor-szewice, Grabowiec, Jakubowo, Karolewo, Kazimierz, Kiączyn, Kluczewo, Kopanina, No-wawieś Wroniecka, Obrowo, Obrzycko, Ole-szyn, Oporowo, Ostroróg, Pierwoszewo, Piotr-kówko, Psarskie, Samoleż, Sieraków, Słapa-nowo, Sokolniki, Sokolniczki, Sz., Szczepan-kowo, Wartosław, Wierzchaczewo, Wierzcho-cin, Wilczyna, Wilkowo, Wróblewo, Wronki i Zamość. Podania o palących się pieniądzech powtarzają się w różnych stronach powiatu. Jest też podanie o krzyżu przyniesionym z Częstochowy do Biezdrowa, który trzykro-tnie ztąd sprowadzany do klasztoru domini-kanów wronieckich, wracał zawsze do kościo-ła biezdrawskiego. Z tem podaniem łączy się drugie, o skrzyni dębowej, pełnej pieniędzy, przeznaczonych na wystawienie nowego ko-ścioła w Biezdrowie. Znaczne skarby miał też wykopać jakiś Rumkowski pod Wronka-mi, gdzie do niedawnego czasu stał drąg alar-mowy, o którym mówi podanie, że przymoco-wanej beczki smoły nie było można nigdy rozpaścić, ponieważ w tem miejscu pokutowa-ły czarty.

E. Cal.

Szamoty 1.) ws włość, pow. warszawski,

gm. Pruszków, par. Żbików, ma 80 mk., 60 mr. W 1827 r. 7 dm., 42 mk. 2.) **Sz.**, wś i folw., pow. błoński, gm. Młochów, par. Tarczyn, odl. 22 w. od Błonia, ma 137 mk. W 1827 r. 20 dm., 144 mk. W 1871 r. fol. Sz. lit. H rozl. mr. 503: gr. or. i ogr. mr. 386, łąk mr. 57, past. mr. 8, lasu mr. 42, w osadach mr. 2, wody mr. 2, nieuż. mr. 6; bud. drewn. 15; las urządzony, pokłady torfu. Wś Sz. os. 11, mr. 46.

Br. Ch.

Szamotyńa, rzeczka w pow. bractawskim, prawy dopływ Sielnicy. Bierze początek na gruntach wsi Kiernasówki i uchodzi poniżej wsi Bohdanówki.

X. M. O.

Szamów, wś i folw., pow. łęczycki, gm. i par. Witonia, odl. od Łęczycy w. 16; folw. ma 11 dm., 29 mk.; wś wraz z Wergową (6 dm.) ma 19 dm., 381 mk. W 1827 r. 17 dm., 201 mk. W 1872 r. dobra Sz. lit. A B składały się z fol. Sz. i Rudniki, rozl. mr. 900: gr. or. i ogr. mr. 719, łąk mr. 60, past. mr. 8, lasu mr. 72, nieuż. mr. 41; bud. mur. 19, drewn. 12; płodozm. 11-pol., las nieurzadzony, wiatrak. Wś Sz. os. 24, mr. 87. Na początku XVI w. łąny dwor. i szlach. dają dziesięcinę pleb. w Witoni (Łaski, L. B, II, 448). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 Szamowski, kasztelan brzeziński, miał 10 łąn., 8 zagr., karczme, 5 osad. Część Ossendowskich $\frac{1}{2}$ łąnu (Pawliński, Wielkp., II, 87, 141).

Szamówka, własność ziemską, pow. borysowski, od 1847 r. należała do Zawadzkich, dziś we wspólnym władaniu z Karczewskimi, ma około 11 $\frac{1}{2}$ włók.

A. Jel.

Szamowo, mko nad ruczajem Lejedną, pow. mścisławski, w 3 okr. pol., gm. Szamowo, przy traktie poczt. z Mścisławia (o 33 w.) do Horek (o 27 $\frac{1}{3}$ w.), ma 91 dm. drewn. (33 należy do chrześcian a 58 do żyd.) i 741 mk. (374 męż. i 367 kob.), w tej liczbie 372 praw. i 369 żyd. Posiada: cerkiew par. drewn., dom modlitwy żydowski drewn., 30 sklepów, zarząd okr. polic., zarząd gminy, szpital miejski, szkołę ludową, krupiarnię i olejarnię. Odbywa się tu trzydniowy jarmark w 11 piątek po Wielkiejnocy, z obrotem około 8500 rs. Mko należy do Borejszów, Brodowskich i in. W statystycznym opisie gubernii w 1784 r. nazwane już mkiem. Gmina Sz. ma 8800 mk. (2794 męż., 2901 kob. i 3105 dzieci). W gminie znajduje się 9101 dzies. lasów prywatnych i 1247 włościańskich.

J. Krz.

Szampiniszki, folw., pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 35 w. od Kowna.

Szamrajówka 1.) wś nad Sinicą, dopł. Bohu, pow. bałcki, okr. pol. i par. kat. Hołowaniewskie, gm. Daniłowa Bałka, sąd w Sawranii, o 75 w. od Bałty, ma 70 osad, 875 mk., 2089 dzies. ziemi włośc., 3141 dwor., 63 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Jana, wznie-

siona w 1853 r., 1127 parafian. Posiada gorzelnię, która w 1886/7 r. wyprodukowała do 6,042,420 st. spirytusu. Poprzednio była tu fabryka mączki cukrowej. Dziedzictwo Potockich, następnie Maryi z Potockich Stroganowej, należy dziś do Udzielów. 3.) **Sz.**, wś na obu brzegach rz. Rastawicy, pow. wasylkowski, w pobliżu granicy pow. skwirskiego, w 1 okr. pol., gm. Truszki-Szamrajówka, o 50 w. od Wasylkowa, przy dr. poczt. pomiędzy Białocerkwią a Skwirą, w równej od tych miast odległości. Posiada st. poczt., zarząd gminy, 2567 mk. W 1740 r. było w Sz. 75 dm. i do 600 mk.; w 1863 r. 2345 mk. praw., 101 kat., 16 żyd. Posiada cerkiew par. p. w. św. Spirydona Trymofijskiego, z muru wzniesioną w 1849 r. przez hr. Branicą, na miejscu poprzedniej, drewnianej, p. w. Pokrowy N. M. P., istniejącej już przed 1740 r. Uposażenie parocha stanowi 37 dzies. ziemi. Do par. praw. należy wś Znaczk al. Szamrajewska Stadnica (o 3 w.). We wsi znajduje się stare zameczysko oraz fabryka cukru. Należy do klucza białocerkiewskiego dóbr hr. Branicich. Gmina Truszki-Szamrajówka składa się z 6 okr. wiejskich (starostw), obejmuje 5 wsi, mających 1250 dm., 9888 mk., 13,332 dzies. ziemi (9360 włośc., 3306 dwor., 166 cerkiewnej).

Dr. M.—J. Krz.

Szamrajowska Stadnica, pow. wasylkowski, ob. Znaczk.

Szamsza, rzeczka w pow. porzeczkim gub. smoleńskiej, wypływa z jeziora t. n., wpada do jez. Szczuczego.

Szamszuliszki, zaśc. szlach., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 53 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. kat.

Szamszury, wś włośc., pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski Pawłowicze, 8 dusz rewiz.

Szanaliszki, pow. rossieński, ob. Szapaliszki.

Szańce 1.) wś, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 23 w. od Kowna, ma 5 osad; należy do dóbr Łopie Sokołowskich. 2.) **Sz.**, wś rząd., pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 3 w. od Kowna, 321 dzies. gruntu. Majątek pojezuicki.

Szanciły 1.) wś włośc. nad bezim. potokiem, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 26 w. od Oszmiany, 4 dm., 36 mk. kat. 2.) **Sz.**, zaśc. szlach., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 20 w. od Oszmiany, 1 dm., 9 mk. kat.

Szandadusze, os., pow. maryampolski, gm. i par. Pilwiszki, odl. od Maryampola 24 w., 2 dm., 20 mk. W 1827 r. 2 dm., 32 mk.

Szandal al. *Sandal*, wś, w hr. szarymskim (Węg.), kościół fil. gr.-kat., lasy, pastwiska, 323 mk., w tem 85 Polaków.

Szandarowszczyzna, zaginione siolo we

włości żukowskiej, w dzisiejszym pow. rówieńskim, w pobliżu mka Derażni i Klewani.

Szandra, strumień, w pow. kaniowskim, lewy dopł. Rossawy, przepływa pod mkiem Szandra i uchodzi o 4 w. poniżej pod wsią Bereźniagi.

Szandra, mko nad rzką t. n. (dopł. Rossawy), pow. kaniowski. „Szandra“ w ukraińskim narzeczu jest nazwą ziela błotnego (marrubium vulgare), które rośnie obficie na polach tutejszych. Sz. należy do 1 okr. pol., gm. Kuryłówka, odl. o 22 w. od Kaniowa, ma 2113 mk. Według Pochilewicz w 1863 r. było 1557 mk. praw. i 226 żyd. W 1789 r. było 99 sadyb włośc. i 1095 mk. Ziemi należy do wsi 3187 dzies. Jest tu cerkiew p. w. św. Michała Archaniola, w 1863 r. na nowo zbudowana z muru, na miejscu dawnej, spalonej, wzniesionej w 1755 r. Nadto znajduje się tu kaplica kat. par. Rzysszczów. Sz. dawniej wchodziła w skład ststwa kaniowskiego, nie musiała jednakże być dawnego założenia, we wszystkich bowiem dawnych lustracjach ststwa kaniowskiego, nawet w ostatniej z nich z 1765 r., przy wyliczeniu wiosek toż ststwo składających, o niej nie ma wzmianki. Mikołaj Potocki, przedostatni ststa kaniowski, mieszkał w Kaniowie, czasami także i w Sz., gdzie był dworek. Sz. wtedy nazywała się futorem; było jakby folwark starosty. Ze wszystkich wsi do niej robiono; tam tylko były skarbowe łany; w innych wsiach skarb nic nie miał. Pod koniec życia Potocki tak ststwo kaniowskie jak i cały majątek oddał synowcowi Janowi, a sam udał się na pokutę. Lud w Sz. dobrze go pamiętał i długo przeróżne szczegóły o nim opowiadał. Ststa, według tych opowiadań, był ogromnego wzrostu i miał potężny głos; kiedy zaśpiewa, to chata się trzęsie; włóczył się on ciągle po kraju, szukając przygód i rozrywkę; spotka bywało tam chłopca a tu dziewczynę, to choćby się nigdy w życiu pierwszej nie widzieli, każe im ślub dawać, żeby tylko miał wesele, na którymby pohulał. Czasami przebierze się za chłopca, za prostego kozaka, i chodzi po okolicy zwodząc chłopów. Spotkał raz poddanego jadącego nędznymi byczkami i siada mu na wóz, ten go spędza i łaje, ale ststa nie słucha aż pod Kaniowem zsiada i idzie naprzód do zamku; ztamtąd wysłał kozaka, żeby mu przyprowadził chłopca. Zobaczywszy kogo łajał, gospodarz byczków pewny był śmierci. Ststa przypomniał mu, że razem łulki kurzyli, a spytawszy wielu ma synów, dał tyleż par dobrych wołów, nagrodziwszy, że nędznymi byczkami jeździ. Bywał po chatach chłopskich i jak zacznie tańczyć z młodocymi, to aż kołyski tłuką się o ściany. Że jednak do siebie wiedział jak dokazuje, kiedy podpije to

strzela do ludzi i krzywdzi, gdy więc przebrał miarę krzyczy na wartę, na swoich dragonów, żeby go w areszt brano, i warta bierze, prowadzi jak chłopca, bo taki już miała rozkaz. W 1775 r. stany Rzpltej darowały starostwo kaniowskie Stanisławowi Augustowi, ten zaś następnie przelał dobra te prawem dziedzicznym na synowca ks. Stanisława Poniatowskiego. Gdy zaś ten ostatni w dalszym czasie rozprzedał dobra, kupił od niego Sz. Podwysoccy, potem przeszła ona w posiadanie Jaczewskich, w końcu Mikułowskich i Rakowskiej. W pobliżu wsi, na trzech przeciwnych wyniosłościach, wznoszą się ziemne nasypy.

Ed. Rul.

Szandrowiec 1.) potok na obszarze Niagryna, w pow. dolińskim, dopływ rz. Swicy. Na dziale wodnym od pot. Niagryna leży szczyt górski t. n., wzn. 1191 mt. 2.) **Sz.**, potok, lewy dopł. Oporu, w pow. stryjskim.

Szandrowiec, wś, pow. turozański, 15 klm. na zach. od sądu pow., urz. tel. i poczt. w Turce (koło Chyrowa). Na pñ.-wsch. leży Woleza, na pñd.-wsch. Jabłonka Wyżna, na pñd. Tarnawa Niżna, na zach. Dźwiniacz Górny, na pñn.-zach. Boberka. Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Ryki, praw. dopływu Sanu. Nastaje ona na pñd., płynie w nieznacznym oddaleniu od granicy i wchodzi do Boberki. W obrębie wsi przyjmuje z obu boków liczne strugi. W jej dolinie leżą zabudowania (cerkiew 694 mt.). Najwyższe wznies. na pñd. sięga 851 mt. Własn. więk. ma roli or. 247, łąk i ogr. 114, past. 4, lasu 261 mr.; wł. mn. roli or. 1694, łąk i ogr. 74, past. 449, lasu 292 mr. W r. 1880 było 155 dm., 719 mk. w gminie, 1 dm., 4 mk. na obsz. dwor. (693 gr.-kat., 4 rz.-kat., 26 izr.; 720 Rusinów, 3 Polaków). Par. rz.-kat. w Turce, gr.-kat. w miejscu, dek. zatwornicki, dyec. przemyska. We wsi jest cerkiew p. w. św. Michała. Wś ta należy do liczby dawnych wsi wołoskich.

Lu. Dz.

Szandru, potok, prawy dopł. Mołdawy, na Bukowinie.

Szandry, wś, pow. wołkowyski, w 4 okr. pol., gm. Wilezuki, o 10 w. od Wołkowyska.

Szandryhołowa al. *Szendryhołowa*, sloboda nad rzką Netriusą, pow. iziumski gub. charkowskiej, o 37 w. na pñd.-wsch. od Iziumu, ma 279 dm., 1641 mk., cerkiew z 1780 r., 2 jarmarki.

Szandubra, wś, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Sobolany, o 34 w. od Grodna.

Szandyrów, ob. *Szenderów*.

Szandyrówka, wś, pow. bractawski, ob. *Szenderówka*.

Szaniawy, dawna okolica szlach., pow. łukowski, gm. i par. Trzebieszów. W obrębie jej leżą wsi i folw.: a) *Sz. Matysy*, wś i folw., ma

23 dm., 186 mk. W 1827 r. 29 dm., 150 mk. W pobliżu przystanek dr. żel. warsz.-teres-polskiej, odl. 10 w. od Łukowa a 80 od Brze-ścia. Fol. Sz. rozl. mr. 996: gr. or. i ogr. mr. 394, łąk mr. 119, past. mr. 162, lasu mr. 270, nieuż. i place mr. 51; bud. mur. 1, drewn. 20. Wś os. 21, mr. 199. b) *Sz. Poniaty*, wś i folw., ma szkołę począt., 57 dm., 333 mk., 1542 mr., w tem 360 mr. folw. W 1827 r. 41 dm., 213 mk. c) *Sz. Ryndy*, wś i folw., mają 24 dm., 169 mk., 78 mr. W 1827 r. 15 dm., 89 mk. Jestto dawne gniazdo Szaniawskich. W XVI w. było więcej części z oddzielnymi nazwi-skami. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1531 w części Sz. Matysy Jan i inni Ry-szkowscy płacą od 1 łąnu, w części Sz. Ponia-ty płacą Pudelkowie od 1 łąnu, w części Sa-lomony tylko od 1/2 łąnu, a w części Rindy też od 1/2 łąnu. W 1552 r. już obszar upra-wny się zwiększa. Sz. Matysy dają od 1 łą-nu i ćwierci, Poniaty od 1 łąnu, Rindy od 2 ćwierci a Salomony od 3 ćwierci. Widocznie przemysł leśny, bartnictwo, hodowla bydła stanowiły główne źródło dochodów. Rolnic-two rozwija się dopiero w drugiej połowie XVI w. Według reg. pob. z r. 1580 w części Sz. Gzary, w par. Trzebieszów, Krzysztof Saniawski płaci i od sąsiad swych od 6 włók, które sami orzą, fl. 3, od 2 zagr. bez ról gr. 8, od 5 komornic bez bydła gr. 10, zagrodnik trzeci spustoszał. Suma fl. 3 gr. 18. W części Sz. Matysy Sebastian Pliska z uczestnikami swymi od 5 włók, co sami orzą, fl. 2 gr. 15; Piotr Pesko i z bracią swą od lasznickiej wło-ki i z czwarciny gr. 25, od ogrodnika bez roli gr. 4, od komornicy bez bydła gr. 2. Suma fl. 3 gr. 16. W części Sz. Poniaty Wojciech Saniawski i od sąsiad swych od 15 włók, co sami orzą, fl. 2 gr. 15, od 6 komornic bez by-dła gr. 12, od 4 zagród bez ról gr. 16. Suma fl. 3 gr. 13. W części Saniawy Rindi An-drzej Rinda i od sąsiad swych od 6 włók, które sami orzą, fl. 3, od zagrody na roli gr. 6. W części Sz. Salomony Stanisław Olszewski z pół wsi od 3 włók, co sami orzą, fl. 1 gr. 15, od 3 zagród bez ról gr. 12; Szczepan Gzara i Oleksy z innymi uczestnikami od 3 włók, co sami orzą, fl. 1 gr. 15, od zagrody bez roli gr. 4, od komornicy bez bydła gr. 2. Suma fl. 3 gr. 18 (Pawiński, Małop., 385, 399, 419).

Br. Ch.

Szanicha, wś, pow. syczewski gub. smo-leńskiej, przy drodze z Iwaszkowa do Sy-czewki, o 19 w. od Syczewki.

Szanie, wś (ob. *Pojewoń*), mylnie za: *Szaki*.

Szaniec (może *Saniec*), wś, folw. i dobra, pow. stopnicki, gm. i par. Szaniec, odl. 18 w. od Stopnicy, około 6 w. na pñ. od Buska, w malowniczym położeniu, wśród wzgórz gipso-wych, wzn. około 800 st. npm., w pobliżu

drogi bitej kielecko-stopnickiej, posiada ko-ściół par. mur., szkołę począt., dom przytułku dla starców, starożytny dwór, młyn wodny, cegielnię; pokłady gipsu, łomy wapienia i piaskowca. W 1827 r. 81 dm., 610 mk. Do-bra Sz. składały się r. 1885 z folw.: Sz., Ja-nów, Nowy Folwark i Józefów al. Kameduły, rozl. mr. 2460: fol. Sz. z Nowym Folwarkiem i Józefowem gr. or. i ogr. mr. 742, łąk mr. 168, past. mr. 236, lasu mr. 884, nieuż. mr. 62; płodozm. 9-pol., las nieurzadzony; fol. Janów gr. or. i ogr. mr. 304, pastw. mr. 7, nieuż. mr. 57; płodozm. 11-pol.; bud. mur. 9, drewn. 13. Wś Sz. os. 89, mr. 804. W poło-wie XV w. istnieje tu już kościół par. mur. (z kamienia wapiennego), p. w. Panny Maryi. Przy kościele prebenda, mająca swój dom i plac i dziesięcinę (wartości do 4 grzyw.) z 4 łąnów odrębnych we wsi. Dziedzicem wsi był Krzesław z Kurozwęk h. Róža. Łany kmiecie i folw. (prócz owych 4) dawały dziesięcinę plebanowi, wartości do 10 grzyw. Do kościo-ła należały role, łąki, trzy sadzawki, czynsz z dwu karczem (po seksagenie), grzywna z młyna (Długosz, L. B., II, 378). Jeden z Kurozwękich, także Krzesław, bisk. kujaw-ski (od 1493 r.), kanclerz koronny, dziedzic Szańca, wznosił tu na miejscu pierwotnego, małego zapewne kościołka, nową piękną świą-tynię, z kamienia ciosowego, w r. 1499. Napis po obu stronach wielkiego ołtarza powiada o tym fundatorze, iż „ecclesiam a se elegan-tissime edificatam et omnia altaria in eodem dedicavit et consecravit, apparatusque elegan-ti pro cultu divino auxit, imaginibusque et picturis exornavit ac proventibus dotavit“. Jeszcze r. 1508 Sz. i przyległe wsi należą do Stanisława z Kurozwęk. W r. 1579 siedzi tu Wojciech Padniewski, ststa dybowski, płaci on od 14 osad., 7 łąn., 2 zagr., 2 biednych, 2 ziemieśl. (Pawiński, Małop., 224, 487). Tenże Padniewski, dziedzic Sz. i Pilicy, darował ko-ściołowi sprzęty i aparaty kościelne po swym stryju Filipie, biskupie krak., a Stanisław na Pilicy Padniewski, ststa dybowski, wcielił w 1612 r. prepozyturę szaniecką do kolegiaty pilickiej. Tradycja o istnieniu w Sz. zbo-ru aryańskiego nie ma podstawy. Według podania budynek murowany, mieszczący ko-mnaty zajmowane przez możnych dziedziców okolicznych dóbr w czasie pobytu ich w Sz., miał być pierwotnie zbozem. Od Padniew-skich przeszedł Sz. i Pilica w ręce Myszkow-skich. Ostatni z nich Józef Władysław, ka-sztelan sandom., założył o 1/4 mili od Sz., wśród lasu, klasztor kamedułów z kościołem drewnianym, przy końcu XVII w. Zmarł on 1727 r. w Szańcu i został pochowany pod kościo-łem kamedulskim. Wraz z ordynacją My-szkowskich i Sz. przeszedł do Wielopolskich.

Sprzedany w skutek zmniejszenia ordynacji, dostał się w ręce Jana Olrycha, który od tej własności przezwiał się Szożanieckim. Był to człowiek zdolny, wykształcony, dobry prawnik, głośny z wielkiego procesu jaki wygrał z hr. Wielopolskim. Następnie Sz. należał do Bocheńskiego. Kościół tutejszy jest pięknym zabytkiem stylu ostrołukowego. Część kapłańska najstaranniej wykonana i utrzymana. Pięknymi są też oddrzwia w ścianie szczytowej, wykute z kamienia. Sklepienie kościoła wspiera się na dwu filarach, w środku nawy stojących. Z zabytków sztuki przechowały się trzy części składanego drewnianego ołtarza, z malowidłami szkoły staro-niemieckiej, na drzewie. Są to sceny z życia Matki Boskiej, na tle złotem. Klasztor kamedułów przestał istnieć zapewne już w XVIII w. Pozostała po nim pamiątka w nazwie folwarku Kamedułów, leżącego pomiędzy wsią Gałów a Szańcem. Sz. par., dek. stopnicki, 3085 dusz. Sz. gmina należy do sądu gm. okr. VI w os. Busk (st. poczt.), ma 15,029 mr. obszaru i 5740 mk.

Br. Ch.

Szaniec, wzgórze w pow. oszmiańskim, pod wsią Montuciszkami, na trakcie z Oszmiany do Krewa, w obwodzie 560 kroków mające, 18 sążni wyniosłe, niegdyś wodą rz. Ponarki oblane, porośnięte odwiecznymi drzewami.

Szaniec 1.) *Orłowski*, ob. *Oreł*, *Orełgród*, dawna nazwa mta Olwipola, w gub. chersońskiej. 2.) **Sz.** *Petrovski*, pow. elizawetgradzki gub. chersońskiej, ob. *Petroostrow*.

Szaniki, wś, w pow. zwinogrodzkim, należała w 1720 r. do dóbr Lisianka. Obecnie pod tą nazwą nie istnieje.

Szankajcie, dobra, pow. szawelski, gmina Gruntdzie, o 23 w. od Szawel.

Szańki, wś nad rz. Czernicą, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Prusowice, ma 6 osad; miejscowość dość leśna, wzgórzysta.

A. Jel.

Szankie (u Buszyńskiego), pow. rossieński, ob. *Szankie*.

Szańków, wś, pow. konstantynowski, gm. Czuchleby, par. Hadynów, ma 28 dm., 179 mk., 661 mr. Mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. 21 dm., 109 mk.

Szańska, puszcza, w pow. dzisieńskim i lepelskim, łącznie z puszcza holubicką tworzy puszcze zwaną Cytowizną (ob.). Por. też *Kublicze* (t. IV, 833).

Szańskie, ob. *Szańskie*.

Szanterowo, ob. *Szantyrowo*.

Szantory 1.) w spisie z 1865 r. *Szytory*, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Szyszków Parafianowo, o 75 w. od Wilejki, ma 3 dm., 34 mk. (3 prawosł., 31 kat.). 2.) **Sz.** al. *Szantory*, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm., okr. wiej. i dobra ks.

Wittgensteina Porpliszcz (o 4 w.), o 76 w. od Wilejki, ma 11 dm., 48 mk. praw. (w 1865 r. 36 dusz rewiz.).

Szantyrowo al. *Szanterowo* 1.) wś nad rzką Powianuzką, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Mikołajewo (o 8 w.), okr. wiej. i dobra Platerów Wanuza, o 12 w. od Dżisny, 10 dm., 46 mk. praw. i 1 kat. (w 1865 r. 29 dusz rewiz.). 2.) **Sz.**, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiej. Puciacin, o 11 w. od Dżisny, przy b. dr. poczt. z Wilejki do Dżisny, ma 6 dm., 42 mk. (w 1865 r. 19 dusz rewiz.; należy do dóbr Mazyrn Moszkowskich).

Szantyrowszczyzna 1.) wś rząd., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 68 w. od Dżisny, 4 dm., 37 mk. praw. 2.) **Sz.**, folw. i dobra nad jez. Wiesznem, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Sitce, okr. wiej. Szantyrowszczyzna, o 80 w. od Wilejki, 1 dm., 44 mk. (13 praw., 31 kat.); w 1865 r. własność Bohdanowiczów. Dobra miały 1555 dzies. obszaru. W skład okręgu wiej. wchodzi wsi: Burełomszczyzna, Działki (Djatk), Grebucze, Hryczenniki, Kisie, Malinowszczyzna, Osinówka, Warhany, Wiesznia, w ogóle 351 dusz rewiz. włościan uwłaszcz. 3.) **Sz.**, folw., pow. słucki, niegdyś Szantyrów, oddany 1871 r. w nagrodę Wasilowi Sewastjanowowi, ma 4 1/2 włóki. 4.) **Sz.**, zaśc. nad bezim. dopł. Jeusiejki, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Hresk, ma 8 osad.

J. Krz.—A. Jel.

Szantiry 1.) okolica szlach. nad rzką Pietuchówką, lewym dopł. Serwecza, pow. nowogrodzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, par. kat. Woroncz, ma 7 osad; grunta wyborne, miejscowość falista, bezleśna. 2.) **Sz.**, ob. *Szantory*.

A. Jel.

Szapale, folw., pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 91 w. od Nowoaleksandrowska.

Szapiszki (u Buszyńskiego), w spisie urzęd. *Szapiszki*, zaśc., pow. rossieński, gm. Szymkajcie, par. Erzwilek, o 14 w. od Rosień.

Szapary, wś, pow. sejneński, gm. Lejpuń, par. Kopciowo, odl. od Sejn 31 w., ma 18 dm., 116 mk. W 1827 r. 5 dm., 54 mk.

Szapary, ob. *Szafary*.

Szapczyno, folw., pow. lepelski, 172 dzies. rozl., własność Reuttów.

Szapczyszcz, wś nie istniejąca obecnie, w pow. rówieńskim, w okolicy mka Tuczyzna.

Szapecie 1.) wś włosc. nad stawem, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 28 w. od Wilna, 4 dm., 43 mk. (11 praw., 32 kat.). 2.) **Sz.**, zaśc. szlach., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 28 w. od Wilna, 1 dm., 43 mk. (5 prawosł., 38 kat.). 3.) **Sz.**, zaśc. szlach., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 38 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. kat.

Szapelki, niewielkie jezioro, w pow. no-

woaleksandrowskim. Wypływa z niego rzka Liguma, płynąca w kierunku płn.-zachod. i uchodząca do jez. Antokrewno.

Szapeta, błoto, w pow. wilkomierskim, na pld. od mka Kupiszki, ma przeszło 16 w. kw. obszaru. Zarosłe nędną karłowatą sośniną, jest w ogóle nieprzebyte. Za pośrednictwem błotnistego ruczaju Szapeta spływa do jez. Sterkańskiego, położonego na płn. od mka Wieszynty.

Szapijówka, w dokum. *Szabijówka*, ws nad rz. Berezianką, pow. skwirski, w 1 okr. pol., gm. Worobiówka, o 9 w. od Skwiry, ma 739 mk. (w 1863 r. 686 mk., 815 dzies.). Posiada cerkiew p. w. Zmartwychwstania Jez. Chr.; wzniesioną w 1854 r. kosztem dziedzica wsi Tadeusza Zaleskiego, na miejsce dawniejszej, zbudowanej w 1779 r., która zgorzała w r. 1846. Uposażenie parocha stanowi 44 dzies. ziemi. Do par. praw. należy ws Tokarówka (o 2 w.). Na początku XVIII w. Sz. należała do klucza antonowskiego dóbr ks. Wyszniowieckich. W 1785 r. w dziale Anny z Rzewuskich Augustowej Platerowej, kasztelanowej trockiej, poczem do 1813 r. należała do Lubowickich, następnie do 1852 r. do Paszkowskich, w końcu nabyta została przez Tadeusza Zaleskiego, od 1855 r. syna jego Franciszka.

J. Krz.

Szapiłowo, ws poniżej ujścia Oboli do Dźwiny, pow. połocki.

Szapinków, ws, pow. mohylowski, ob. Szepinków.

Szapirowo, ws, pow. czauski, gm. Czauasy, ma 30 dm., 168 mk.

Szapki 1.) ws nad rzką Pohrebią, dopł. Suły, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Rubieżewicze, ma 4 osady; miejscowość wzgórzysta. 2.) **Sz.**, osada, pow. orszański, gm. Mikulino, ma 1 dm., 9 mk.; kowal.

Szapki, ws nie istniejąca obecnie pod tą nazwą, w pow. łuckim Podług reg. pob. pow. łuckiego należała do dóbr archimandrytów żydyczyńskich. Pobór oddzielnie niewyznany (Jabłonowski, Wołyń, 10).

Szapkina, czy też *Szankina*, ws i folw., pow. wyłkowyski, gm. Bartniki, par. Łankieliszki, odl. od Wyłkowyszek 9 w., ma 58 dm., 108 mk.

Szapkowszczyzna, pow. wileński, ob. Szalkowszczyzna 2.).

Szaplicze, ws, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. Nowe-Dorohi, ma 17 osad; miejscowość głucha, gleba piaszczysta. *A. Jel.*

Szapnagi 1.) ws, pow. szawelski, gm. Okmiany, o 79 w. od Szawel. 2.) **Sz.**, ws, pow. szawelski, gm. Szawle, o 6 w. od Szawel.

Szapnie, zaśc. nad jez. Niewieranką, pow.

wileński, w 2 okr. pol., o 59 w. od Wilna, 2 dm., 7 mk. kat.

Szaporowa, dobra, pow. wieliski, w 2 okr. pok. do spraw włosc., gm. Budnica, w 1863 r. 28 dusz rewiz.

Szapów, rzka w gub. kijowskiej, dopływa rz. Rostawicy.

Szapowałówka 1.) sioło nad błotem Torhowicą, pow. konotopski gub. czernihowskiej, na pld.-zach. od Konotopu. 2.) **Sz.**, sioło nad stawem, pow. borzeński gub. czernihowskiej, o 8 w. od mta pow., w pobliżu dr. żel. kursko-kijowskiej, ma 807 dm., 3486 mk., 2 cerkwie, szkołę, zarząd okr. pol., gorzelnię. Sz. była niegdyś siołem sotniczem pułku nieżyńskiego; do sotni należało 6 wsi, mających w 1764 r. 4490 dusz.

Szapowały 1.) folw. i ws nad rzką Kantusią, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Holszany (o 9 w.), okr. wiejski Bałwaniszki, o 20 w. od Oszmiany. Folw. ma 1 dm., 11 mk. kat., ws zaś 8 dm., 44 mk. praw. i 75 kat. (w 1865 r. 15 dusz rewiz. w części należącej do Niemorszańskich, 9 zaś w części skarbowej). 2.) **Sz.**, folw., pow. oszmiański, w 4 okr. pol., o 58 w. od Oszmiany, 1 dm., 24 mk. (16 praw., 8 kat.).

Szapsk, ws i folw., pow. płoński, gm. Stróżecin, par. Gralewko, odl. o 20 w. od Płońska, ma 23 dm., 277 mk., 1028 mr., wiatrak. W 1827 r. 11 dm., 104 mk.

Szapten, ws, pow. stołupiański, st. poczt. Bilderweitschen.

Szaptucie, jezioro, w pow. trockim, pod folw. Gubiszki.

Szara, ob. Szczara.

Szara Buda, pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Płutyski, odl. od Maryampola 26 w., 4 dm. 24 mk. W 1827 r. 1 dm., 13 mk.

Szara rzeka (w dokum. z 1599 r.), ob. Saryanka.

Szara Wola, ws, pow. tomaszowski, gm. Tarnawatka, par. r. l. Tomaszów, r. g. Łoziniec, odl. o 7 w. na płn.-zach. od Tomaszowa, w bagnistej dolinie, wśród wyżyny dochodzącej tu do 1000 stóp, ma 87 dm., 800 mk., w tem 440 r. l., 1652 mr. gruntu. Cerkiew była unicka, drewniana, grunt popielaty i gliniasty, ludność rolnicza, 5 włościan ma pasieki (razem 60 uli), 1 kowal, 1 tkacz. W 1827 r. 79 dm., 530 mk. *X. F. S.*

Szarabaje, folw. i ws, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Głębokie (o 7 w.), okr. wiejski Szarabaje, o 70 w. od Dżisny, przy b. drodze poczt. z Głębokiego do granicy pow. wileńskiego. Folw. ma 2 dm., 47 mk., młyn wodny, fabrykę sukna; ws zaś 12 dm., 186 mk. praw. (w 1865 r. 90 dusz rewiz.). W skład okr. wiejs. wchodzi wsi: Sz., Lichobłocie (Lichobolotie), Łowce, Radłowce (Rałowce), Tu-

masze, w ogóle 258 dusz rewiz. Własność dawniej ks. Wittgensteina.

Szaracze, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski Krasnopol, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr Katowicze Petrykowskich.

Szaradowo, pow. szubiński, ob. *Wszegradów*.

Szaragi 1.) wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Głębokie (o 10 w.), okr. wiejski Korolewicz, 80 dusz rewiz. 2.) **Sz.**, zaśc. szl., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 4 w. od Dżisny, 2 dm., 28 mk. prawosł. 3.) **Sz.**, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra hr. Chrapowickich Prozoroki (o 4 w.), 7 dusz rewiz. 4.) **Sz.** al. *Norgieliszki*, wś nad Dżisienką, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Mikołajewo (o 3 w.), okr. wiejski i dobra Medunieckich (w 1865 r.) Górki, o 11 w. od Dżisny, ma 2 dm., 26 mk. praw. (w 1865 r. 11 dusz rewiz.). 5.) **Sz.**, wś, tamże, gm. Mikołajewo (o 16 w.), okr. wiejski i dobra Korzeniowskich Dryhucze, o 20 w. od Dżisny, 4 dm., 44 mk. praw. (w 1865 r. 17 dusz rewiz.).

Szaragowo, wś pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 18 w. od Dżisny, 2 dm., 18 mk.

Szaraj, wś, pow. miński, gm. Pierszaje, ma 8 osad; grunta szczerkowie lekko faliste.

Szarajcie, wś włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 62 w. od Wilna, 10 dm., 111 mk. kat.

Szaraje al. *Szyraje*, wś, pow. mścisławski, w pobliżu granicy pow. czerykowskiego, stanowiła niegdyś stłstwo niegrodowe szarajewskie, położone w wwdztwie mścisławskiem. Podług metryk litewskich powstało ono na początku XVIII w. z dawniejszego stłstwa czarnousowskiego, przez wydzielenie z niego w 1730 r. wsi: Sz., Stoski, Rewiaki, Zercin, Łosiowszczyzna, Czychrowszczyzna i Karlina, które posiadali: Bokiejowie, Horodeńscy, Suchodolscy, Iliniczowie, wreszcie, z mocy przywileju Augusta III z d. 1 lutego 1749 r., Michał Horodeński, sędzia ziemski wileński, cedował Sz. Janowi Horodeńskiemu, który opłacał kwarty po 20 złp. 5 gr. a hyberty 10 złp. 15 gr.

Szarajewszczyzna 1.) wś i dobra nad rzką Dworanką, pow. bobrujski, w 1 okr. pol. Kaczorycze (dawniej Dobrzyca), gm. Bortniki. Wś ma 13 osad; dobra, dość dawna własność Kiełczewskich, 1809 dzies. ziemi dworskiej. Włościanie wnieśli 23,529 rs. 83 kop. wykupu za wydzieloną im ziemię. 2.) **Sz.**, własność ziemską, pow. borysowski, od 1862 r. Grudzińskich, około 6 włók. *A. Jel.*

Szarajówka al. *Szaryjówka*, folw., pow. biłgorajski, gm. i par. Łukowa. Leży na zachód od Łukowy, na wzn. 702 st. npm., ma

7 dm. Wchodzi w skład dóbr ordynacyi Zamoyskich.

Szarajówka, ob. *Dziuników* (t. II, 301).

Szarakiszy, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedroje, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Komarów Marciniszki, o 3 w. od gminy, 1 dusza rewiz.

Szarańczuki, ob. *Szarańczuki*.

Szarapanówka, mylnie *Szarapanowce*, wś nad rz. Bernardynką (Bereżanką), która rozlewa się tu w duży staw, pow. olhopolski, na pograniczu pow. jampolskiego, gm. Ternawka Zabokrzycka, par. kat. Miastkówka, sąd Piszczanka, o 68 w. od Olhopola, 22 w. od Tulczyna, ma 270 osad, 1700 mk., 1771 dzies. ziemi włośc., 1560 dwors., 39 cerkiewnej. Cerkiew z 1745 r., wyrestaurowana w 1848 r., ma 1343 parafian. Gorzelnia założona w 1839 r. Dziedzictwo niegdyś Koniecpolskich i Lubomirskich, dziś Jaroszyńskich. Obok leży słobódka Szarapaniecka, z cerkwią p. w. Narodz. N. M. P., wzniesioną w 1877 r. i uposażoną 36 dzies. ziemi, mającą 1299 parafian. *Dr. M.*

Szarapicze al. *Szaropicze*, wś nad Ochówką, pow. rzeczycy, w 3 okr. pol. wasilewskim, par. praw. Orsiche, ma 29 osad. *A. Jel.*

Szarasz, wś rząd., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 64 w. od Dżisny, 15 dm., 149 mk. prawosł.

Szarawa, rzka, w pow. nowogródzkim.

Szarawara, pustka, należy do dóbr Łaskowice, w pow. opolskim.

Szaraweczka, wś nad rz. Płoską, dopł. Bohu, pow. proskurowski, okr. pol. Felsztyn, gm. Maliniche, par. kat. Proskurów, przy drodze z Proskurowa do Maćkowiec, ma 145 os., 732 mk., 620 dzies. ziemi włośc., 400 dwors. Wchodziła w skład stłstwa proskurowskiego, darowanego przez cesarżowę Katarzynę Gudowiczowi, dziś jego sukcesorów Lizogubów. Por. *Hreczana* 2.) i *Maćkowiec*. *Dr. M.*

Szarawka al. *Szkarawka*, z tatarskiego szary = żółty, od piasku lub łąki żółtem kwieciem pokrytej, nazwa wielu miejscowości w południowej części gub. wołyńskiej i podolskiej.

Szarawka, w dok. *Sarawka*, *Scharawka*, mko nad rzką Kadyjoweczką al. Uszką (dopł. Uszycey), pow. proskurowski, okr. pol., st. poczt.-teleg. i sąd Jarmolińce (o 7 w.), gm. i par. Szarawka, odl. o 24 w. od Proskurowa a 68 w. od Kamieńca. Mko zbudowane jest na dość stromem wzgórzu, w kształcie trójkąta, mającego za podstawę staw, uformowany z rozlewu Kadyjoweczki. Ma 200 dm., 943 mk., w tej liczbie do 100 żydów, cerkiew par., przerobioną w 1832 r. z b. kościoła dominikańskiego, kościół par. kat., dom modlitwy żydowski, 14 sklepów, duży młyn krupczatny, szkołę wiejską (z 62 uczniami), go-

rzelnie, cegielnię, 33 rzemieślników, 762 dz. ziemi włośc., 1296 dwors., 119 lasu, 38 cerkiewnej. Dawniej była tu fabryka cukru. Jarmarki odbywają się dwa razy do roku. Par. praw., do której należą: Sz., Bednarówka, Borbuchy, Tatarzyńce, Werbka Drewniana i Wileza, ma 1730 wiernych. Kościół par. kat., p. w. N. M. P. Rożańcowej, w 1861 r. ze składek parafian z polnych kamieni zbudowany, jest tynkowany i wewnątrz malowany. Ma piękny wielki ołtarz mozajkowy, z obrazem Matki Boskiej Rożańcowej, bogate złocenia całego ołtarza i kolorowe okna. Konsekrowany był w 1886 r. przez biskupa sufragana łucko-żytomierskiego ks. Cyryla Lubowidzkiego. Do par. kat., dek. proskurowskiego, oprócz Sz., należą wsi: Antonowce, Bednarówka, Borbuchy, Bujwołowce, Hołochwasty, Lewkowce, Lichnówka, Magdaszówka, Pasieczna, Perehońka, Skarzyńce, Tatarzyńce, Wasylkowce, Werbka Drewniana, Wileza Grobla, Wyhyłowka i Żylińce, ogółem 3563 wiernych. Do czasu wybudowania teraźniejszego kościoła nabożeństwo odprawiało się w szopie, na dziedzińcu dworskim, gdzie obecnie krzyż postawiony. W skład gminy wchodzi: Sz., Antonowce, Bałamutówka, Bednarówka, Borbuchy, Bujwołowce, Hołochwasty, Kazimirek, Lewkowce, Lichnówka, Michałkowce, Pasieczna, Perehońka, Skarzyńce, Tatarzyńce, Wasylkowce, Werbka Drewniana, Wileza, Wyhyłowka i Żylińce, w ogóle 19 okręgów (starostw) wiejskich, 1779 osad, 10,606 mk. włościan, 10,759 dzies. ziemi do nich należącej (8739 ornej). Oprócz tego w obrębie gminy zamieszkuje 1476 osób innych stanów, posiadających 11,528 dzies. ziemi (8002 ornej). Cały więc obszar gminy obejmuje 12,082 mk. i 22,287 dzies. ziemi (16,768 ornej). Mko w ogóle jest ubogie, źle zabudowane. Z dawnych obwarowań pozostały się wały od strony dzisiejszego kościoła. Na miejscu dawnego zamku stoją dziś liche domki żydowskie. Chaty włościan, wyciągnięte w długą ulicę, umieszczone są na sąsiednim wzgórku. W rozdole pod skałą znajduje się niewielkie półkole, hołową (głową) zwane, z którego wytryska 15 bardzo obfitych źródeł, dających czystą i zdrową wodę. Nadto, według Marczyńskiego, ma się tu znajdować źródło żelazistej wody. Sz. należy do starych osad na Podolu; pierwotnie należała do dóbr królewskich i musiała być oddawna obronna, gdyż na mapie Hondiusa przedstawiona jest otoczona fortami. Jagiełło w 1433 r. dał ją w zastaw ur. Domaratowi: „Szaravka in districtu Smotricensi, cum ipsius attinentiis, alias z przysadki, hoc tamen adjectio specialiter et expresso, quod in terris Podoliae residentiam faciat

personalem, ipsarumque defensionis toto posse intendat“ (Akta Archiw. bernardyn., t. IV, 146). Widać że w zastawie u tej rodziny długo pozostawała, gdyż Zygmunt I w 1510 r. pozwala, ażeby dzierżawca miasteczka w ziemi kamienieckiej leżącego, Filip Domarat z Baliny i jego prawi potomkowie, pobierali na własny użytek mostowe: od wozu z towarami po 1 gr. pol. a po $\frac{1}{2}$ gr. od wozu kmieściego, pod obowiązkiem utrzymywania dróg w należytych porządku, jako też w Bohucicach i Horyłowce (nie istnieją). Tenże monarcha ustanawia w 1546 r. jarmarki na Wniebowst. Pań. i Podwyż. św. Krzyża, targ zaś w Piątek (Star. Polska, II, 1028). W reg. poborowych z 1530 r. wymieniony jest w Sz. pop „Levoynthy“ (Jabłon., Wołyn i Podole, 174). W 1550 r. Zygmunt August nadaje, zapewne w dożywocie, zamek i miasto Sz. z wsiami, młynami, dworami i ze wszystkimi tychże dóbr attynencyami ur. Bernardowi Pretficzowi, stłście barskiemu. W Krakowie feria 4, proximo ante festum s. Nicolai (Papiery familijne Archiwum królestwa). Bernard Pretficz h. Wczele według Niesieckiego ze Szlaska tu przyszedł i wkrótce zastąpił jako rycerz kresowy; z Wołochami i Tatarami aż pod Oczaków i Belgrad się zapędził i do 70 potyczek z nimi stoczył. W przysłówie weszło „za pana Pretficza, wolna od napadów granica“, to też w nagrodę swych zasług otrzymał najważniejsze starostwa barskie i trembowelskie, dobra Hlesniów (Leżniów; dan w Piotrkowie, post fest. s. Michaelis 1541 a.); dalej mto Oleczydajów, wsi: Srebrna, Kieliszczce, Michałkowicze, Ladawa w pow. barskim, oraz mto Sirań i wsi Jakimowicze i Właskowce (nie istnieją) w pow. kamienieckim (post fest. exalt. s. Crucis 1549 r., papiery famil.). W 1566 r. Sz. płaci 2 mrk szosu, od 1 popa, 4 kół młyn., 4 rzem., 2 fl. od żydów. Czopowego Jan Dobromirski wniósł 38 flor. (Jabłon., l. c., 179, 181). Bernard Pretficz zakończył życie w 1561 r. a już w 1567 r. Tatarzy zupełnie zniszczyli miasto i okolice. Lustracya z 1570 r. podaje nam smutny stan jego: „miasteczko było zburzone i spalone przez Tatary w 1567 r., tylko 3 kucze (sic) zostały, towary też wszystkie pobrali i dusz wzięli 112. Teraz na nowej osadzie, po tej pożodze, jest domów w starem i nowem mieście 114, z tych jest służbow. 4, którzy nic nie dają, jedno są na służbie zamkowej, a któremu też i wodzami są przeciwko nieprzyjacielowi, kiedy tego potrzeba. Mieszczanie powinni robić do zamku 6 dni do roku, a po wyjściu slobody 12 dni. Żydów jest 2. Mieszczanie aby porządniej osiedzieć się mogli i lepiej, tedy prosili o prawo niemieckie i ukazywali list nieboszczyka Pretficza, gdzie

był wójta osadził na starem mieście jure theutonico magdeburgense. W 1573 r. z Sz. wniesiono 4 młk szosu i z 2 kół dorocznych, ogółem 7 fl. 69; czopowego zapłacono 4 fl. (Jabłon., l. c., 232, 233 i 237); w 1578 r. od 9 żydów po 1 fl. i czopowego 9 fl., razem 18 fl. Jak wielkie były zasługi Bornarda Pretficza, okazuje uchwała sejmu 1578 r. „za przyczyną panów rad i posłów ziem. pozwalamy Sz., leżącą w pow. kamienieckim, cum attinentiis ejus omnibus ur. Jakubowi Pretficzowi sście tremb. i potomkom jego nadać w dziedzictwo na wieczne czasy, jako przywilej nasz w sobie obmawia“ (Star. Polska, II, 1029). Stefan Batory na sejmie walnym koron. potwierdził ten przywilej 19 marca tegoż roku. Jakub Pretficz, urodzony z Zawadzkiej, kaszt. halički, następnie kamieniecki (1605) a następnie wojew. podolski (1607), również znakomitą po sobie zostawił pamięć; on to rozbił Tatarów pod Zbarażem w 3 potyczkach, pod Turubem i Rastawicą, a Kozaków pod Piastkowem (Niesiecki). Zdaje się, że stałe mieszkał w Szarawce, z żoną swoją Ciołkową z Żelechowa Górnego. Na półwyspie, otoczonym z trzech stron wodą, pobudował, czy też wznowił obronny zamek; na drugim końcu wymurował o silnych i szerokich murach kościół, ze strzelnicami; wchodził więc widać w obręb fortecy. Na miejscu tem stał drewniany kościółek, zniszczony przez Tatarów. Kościół ten (dzisiejsza cerkiew) i klasztor, ukończony w 1607 r., oddał ks. dominikanom i uposażył ich sąsiednią wsią Hołochwasty, z warunkiem, aby się modlili za duszę króla Władysława, poległego pod Warną, za duszę Stefana Batorego i jego małżonki Anny i za fundatorów złożonych w grobach miejscowych. W 1613 r. wojewoda zakończył życie i tu ciało jego złożono, prawdopodobnie w murze po prawej stronie, gdzie do niedawna była tablica z napisem i portretem jego (znajduje się u właściciela Jarmoliniec). Widocznie syn woj. Jan (według Święcickiego Aleksander) wkrótce bezdzietnie zmarł, gdyż Sz. dostała się córce tegoż Dulskiej (zdaje się Zofia, a nie Anna). Druga córka Ester wyszła za Rafała Uchańskiego, któremu cedował dobra ułanowieckie na Podolu jeszcze w 1605 r. Odtąd Sz. z wsiami: Antonowce, Bednarówka, Borbuchy, Lewkowce, Magdaszówka, Piaseczna, Tatarzyńce, Wasylkowce, Werbka Drewniana, Wilcza, Wyhylówka i Zylińce w ciągu dwóch wieków nie wychodziła z rodu Dulskich, choć według Dra Rollego chwilowo władał nią Michał Stanisławowski, wdwa kijowski (1668), a następnie siostra jego Konstancja Koniecpolska i syn jej Jan, wdwa sieradzki, który, będąc bezdzietnym, w 1720 r. miał ją darować Stan. Rozdole Rzewuskiemu,

krajcz. koron. Faktem jest tylko, że w połowie zeszłego stulecia Sz. było w posiadaniu Dulskich. W 1776 r. było tu 250 domów podatujących; właścicielem był Ignacy Dulski, stolnik latycz., który na czele włościan witał 17 listopada 1781 r. przejeżdżającego z Kamieńca Stanisława Augusta. Znaczne długi, wynikłe podobno z powodu poręczenia za króla (846,000 złp.), były początkiem ruiny Dulskich; powiększył je swoimi dziwactwami ostatni z rodu Antoni Dulski († 1831). Po śmierci jego majątek został sprzedany z publicznej licytacji. Sz. nabyła Helena Chełmińska, obecnie jej syna. Klasztor dominikanów w ostatnich latach swego istnienia mieścił tylko kilku zakonników. Dziś klasztor w ruinie; w kościele pozostały na sklepieniu ślady malowideł i fresków roboty znanego Prathla. Z prawej strony obok b. wielkiego ołtarza znajduje się nagrobek Dulskich, z białego marmuru, z napisem, zamazanym dziś grubą warstwą wapna. O Sz. pisał Dr. Rolle w podróży po kraju (Kłosy, Nr. 1040).

Szarawy, folw., pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 60 w. od Kowna.

Szaraz-Voelgy (węgier.), ob. Dolina Sucha.

Szarżyniec, ob. Nowypol.

Szarbia 1.) zwana też Sz. Zwierzyniecka w XV w., w 1259 *Sarbe*, u Długosza *Sarbye*, wś i fol., pow. pińczowski, gm. Drożejowice, par. Skalbierz, odl. 21 w. od Pińczowa. Leży w pobliżu Działoszyc i dwóch dróg bitych z Miechowa do Działoszyc i z Działoszyc do Skalbierza. W 1827 r. 47 dm., 291 mk. Folw. poduchowny, mający 641 mr., nabyty od rządu w ostatnich latach za 48719 rs. W 1887 r. folw. Sz. Zwierzyniecka rozł. mr. 571: gr. or. i ogr. mr. 502, łąk mr. 46, past. mr. 8, nieuz. mr. 14; bud. mur. 7, z drzewa 11; płodozm. 11-pol. W potwierdzeniu i rozszerzeniu przywilejów klasztoru zwierzynieckiego przez Bolesława, ks. krakowskiego, r. 1259 wymieniono: „Sarbe cum agris, pratis, taberna et molendino“ (Kod. dypl. pol., III, 71). Toż samo w potwierdzeniu Leszka Czarnego z r. 1287 „Sarbe cum taberna, molendinis“ (ib., 149). W połowie XV w. S., wś w par. Skalbierz, własność klasztoru zwierzynieckiego, miała 15 łan. km., które płaciły rocznie czynszu po 3 fertony, dawały po 30 jaj, 2 koguty, 2 sery i 2 grosze ład pernam lardi. Odrabiano jeden dzień w tygodniu a od św. Jana i św. Bartłomieja 3 dni. Też dwojaką powabę. Dawano osyp. Karczma z rolą płaciła 2 seksageny i kamień łożu. Zagr. płacili czynszu po 1 fertonie. Młyn płacił 1½ grzywny. Był też folw. duchowny. Wszystkie role dawały dziesięcinę, wartości 20 grzyw., klasztorowi zwierzynieckiemu. Morgi kla-

sztorne (intrzyni) obowiązani byli uprawiać, obsiewać i zbierać. Długosz pomieszał tę wś z drugą Szarbią (pow. miechowski) i twierdzi ztąd, że jakoby Sz. zwierzyniecka dawała z 11 łąnów dziesięcinę klasztorowi w Brzesku (Hebdownie; Długosz, L. B., III, 65, 79, 86, 101, 102). Według reg. pob. pow. proszowskiego z r. 1581 wś S., własność klasztoru zwierzynieckiego, miała 11 łąn. km., 3 zagr. z rolą, 1 kom. z bydł., 3 kom. bez bydła, $\frac{1}{2}$ łąnu karczem. (Pawłowski, Małop., 18). 2.) **Sz.**, w XV w. *Sarbye*, wś i fol., pow. miechowski, gm. Wierzbno, par. Igołomia, odl. 35 w. od Miechowa. W 1827 r. było 22 dm., 168 mk. W r. 1884 folw. Sz., oddzielony r. 1873 od dóbr Igołomia, rozl. mr. 526; gr. or. i ogr. mr. 453, łąk mr. 54, past. mr. 2, lasu mr. 2, w odpadkach mr. 7, nieuź. mr. 8; bud. mur. 1, z drzewa 18; płodozm. 13-pol. W połowie XV w. Sz., wś w par. Igołomia, była własnością Mikołaja Polanowskiego, Sarbskich i Słupowskiego, miała 4 folwarki, 5 zagr. z rolą, od których dawano dziesięcinę, wartości 17 grzyw., plebanowi w Igołomii; 2 łąny km. dawały dziesięcinę klasztorowi w Brzesku (Hebdownie). W innym miejscu powiada Długosz, iż 11 łąnów km. dawały dziesięcinę. Póř. *Szarbia Zwierzyniecka* (Długosz, L. B., II, 160, III, 79, 211). Według reg. pob. pow. krakowskiego w r. 1581 w części Gabryela Rogozińskiego było trzy półłanki, 2 zagr. z rolą, 1 kom. z bydł., 2 kom. bez bydła, 1 rzem., $\frac{1}{4}$ roli, 1 duda (Pawłowski, Małop., 7, 443). *Br. Ch.*

Szarbków, w XV w. *Sarbków*, 1579 r. *Sarpkoff*, wś, pow. pińczowski, gm. Pińczów, par. Sędziejowice. W 1827 r. było 24 dm., 143 mk. Wymieniona w akcie fundacji klasztoru w Krzyżanowicach przez Bolesława Wstydlwego r. 1254, jako nadana przez Pakosława, wojew. sandomierskiego (Kod. dypl. pol., I, 75). W połowie XV w. Szarbków, w par. Kije, własność klasztoru w Busku, miał 9 łąn. km., 2 sołtysie, karczemę, 1 zagr. z rolą. Dziesięcinę (wartości do 10 grzyw.) dawano prebendzie Żydowskiej w Kielcach. Jedno pole, zwane Laskowicem, dawało dziesięcinę (około 1 grzyw.) kościołowi w Sędziejowicach (Długosz, L. B., II, 378). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 wś Sz., w par. Kije, miała 7 osad., $6\frac{1}{2}$ łąn., 1 chał., 1 zagr., 3 kom., 2 bied., 1 łąn sołtysi (Pawłowski, Małop., 220). *Br. Ch.*

Szarbowa, węg. *Sarbo*, wś, w hr. szaryskim, obszerno lasy bukowe, pastwiska, fabryka szkła, 70 mk.

Szarbsko, wś i fol., pow. konecki, gm. Skotniki, par. Skórkowice, odl. od Końskich 35 w., ma 21 dm., 171 mk., 347 mr, włość. W 1827 r. było 19 dm., 143 mk. W 1885 r.

fol. Sz., oddzielony od dóbr Stara, rozl. mr. 292; gr. or. i ogr. mr. 170, łąk mr. 17, past. mr. 26, nieuź. mr. 78; bud. z drzewa 8. Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508 wś Sarbsko i Stara Dąbrówka płaciły poboru 1 grzyw. 18 gr. W 1577 r. Mielniński płacił tu od $\frac{1}{2}$ łąna, 2 zagr. z rolą (Pawłowski, Małop., 288, 482). *Br. Ch.*

Szarabura, młyn koło Hryniowa, na obszarze dwor. Romanowa, w pow. bóbreckim.

Szarcz, niem. *Scharziger-See*, jezioro, w pow. międzyrzeckim, ku pñ. od Pszczewa, $1\frac{1}{2}$ klm. dług., $1\frac{1}{4}$ klm. szer., tworzy pñ. kończyne sieci jezior pszczewskich, wpływających do Obry. Na pñd. łączy się z jez. Mielno; na pñ. wybrzeżu rozłożyła się os. Szarcz. Jezioro było odwieczną własnością bisk. poznańskich. *E. Cal.*

Szarcz, dawniej *Szorecz*, *Sorcz*, *Sardz*, urzęd. *Scharzig*, wś, pow. międzyrzecki, o 4 klm. na pñn.-zach. od Pszczewa (Betsche), gdzie par. i poczta; st. dr. żel. w Międzyrzeczu (Meseritz) o 13 klm.; szkoła w miejscu; ma 31 dym., 277 mk. (260 katol., 17 prot.) i 1033 ha (654 roli, 58 łąk, 192 lasu). Około r. 1564 było 14 łąn., 2 sołtysie, 9 osiad. i 3 puste; z łąnu płacono bisk. poznańskim po 18 groszy; z łąn. sołtysich i kmiecych dawano prócz tego po ćwierćni owsa, 2 kury i 15 jaj; sołtys płacił 2 flor. 4 gr. a karczmarz 18 gr. W r. 1580 było tylko $4\frac{1}{2}$ łąn. osiadł., 4 zagr. i komornik. Po r. 1793 zabrał wś rząd pruski i sprzedał. *E. Cal.*

Szarca-Łąka, wś, pow. ostrołęcki, gm. Dylewo, par. Kadzidło, ma 743 mr. obszaru. W 1827 r. wś rząd., 18 dm., 102 mk.

Szarde, *Spenge-Daniel-Peter*, dobra, pow. kłajpedzki, st. p. Carlsberg.

Szardehlen 1.) ob. *Quetschlauken*. 2.) **Sz.**, dobra, pow. piłkawański, st. p. Schillehnen. 3.) **Sz.**, leśniczówka, pow. ragnecki, st. p. Wischwitt.

Szarden-Culmen al. *Kentern*, wś, pow. tyłżycki, st. p. Piktupoehnen.

Szardeningken al. *Zardeningken*, wś, pow. gołdapski, st. p. Gowaiten.

Szardouksze, wś, pow. rossieński, par. Kielmy.

Szardwethen-Woitkus, wś, pow. tyłżycki, st. p. Szameitkehmen.

Szare al. *Smierławka*, wś, pow. żywiecki, w podgórskiej okolicy, nad potokiem (lew. dopł. Soły), na pñn. stronie od gościńca z Kamesznicy do Jabłonkowa na Szląsku. Wieś zbudowana przeważnie nad potokiem. Domów jest 255, mk. 1591 (760 męż., 831 kob.); 1573 rzym.-kat., 18 izrael. Mieszkańcy należą do szczepu góralskiego Babiogórców. Par. rz.-kat. w Milówce o 6-8 klm. na wschód. We wsi kaplica i szkoła ludowa. Pos. więk. (arc.

Albrechta) ma karczmę, 8 mr. roli, 11 mr. łąk, ogółem 21 mr.; pos. mn. 1585 mr. roli, 229 mr. łąk, 752 mr. past. i 1 mr. lasu. Wieś została założona między r. 1581 a 1674, gdyż znajdujemy jej nazwę dopiero w spisie pob. z 1674 r. Na ten czas podaje jej początek Kamionecki w „Dziejop. żywieckim“ (str. 36). Sz. graniczy na płn. z Kamesznicą, na płd. z Nielewcią; wsch. granicę stanowi rzeka Soła, zach. zaś granica Szląska. *Mac.*

Szare Bagno, os., pow. pszczyński, należy do gm. Zawada.

Szare-Niwy, wś, pow. mozyrski, ob. *Niwy Szare*.

Szarejki, wś, pow. rzeczycki, ob. *Pieszczańska*.

Szarejki, wś, pow. klimowicki, gm. Kościukowicze, ma 45 dm., 240 mk.

Szarejkiszki, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedroje, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Jeleńskich Wielki Dwór, o 5 w. od gminy a 50 w. od Wilna, ma 21 mk. katol.

Szarewyszczyna, białoruskie *Szareuszczy-na*, zaśc., pow. borysowski, w okolicy pomiędzy Łohojskiem i Hajną, w 2 okr. pol. łohojskim, ma 2 osady; miejscowość wzgórzysta, kamienista, dość leśna. *A. Jel.*

Szarga 1.) karczma w Berezowicy Wielkiej, pow. tarnopolski. 2.) **Sz.**, karczma w Gołogórach, pow. złoczowski.

Szarganiec, os., w par. Wroneczyn, pow. średzki, nie wykazana w spisach urzędowych.

Szarganówka 1.) karczma w Hodynii, pow. mościcki. 2.) **Sz.**, karczma w Bolestraszczech, pow. przemyski. 3.) **Sz.**, karczma w Nakle, pow. przemyski.

Szargillen, wś i leśnictwo, pow. labiewski, st. p. Gr. Baum.

Szarglew, wś włośc. i os. leś., pow. sochaczewski, gm. i par. Hów, ma 48 mk., 147 mr. W 1827 r. 4 dm., 33 mk.

Szargorod, ob. *Szarogród*.

Szarkajcie al. *Szarkajtyś*, jezioro we wsi t. n., w pow. kalwaryjskim, na lewo od drogi bitej z Suwałk do Kalwaryi. Brzegi ma bezleśne, płaskie, około 15 mr. obszaru i do 100 st. głębokości. W okolicy cała grupa drobnych jezior.

Szarkajcie al. *Szarkańce*, *Szarkajnie*, wś nad jeziorem t. n., pow. kalwaryjski, gm. i par. Lubowo, odl. od Kalwaryi 11 w., ma 9 dm., 83 mk. W 1827 r. było 7 dm., 73 mk.

Szarkajnie, wś, pow. rossieński, gm. Rosienie, par. Widukle, o 10 w. od Rossień.

Szarkale, zaśc., pow. szawelski, gm. Krupie, o 51 w. od Szawel.

Szarkalnie, dobra, pow. szawelski. gm. Tryszki, o 57 w. od Szawel.

Szarkana-Mujza, ob. *Rothhof*.

Szarki, jezioro w dobrach Krasnowo, pow. sejneńskim.

Szarki 1.) wś, pow. częstochowski, gm. Kuźniczka, par. Danków. Nie pomieszczona w spisach urzęd. ostatnich (z r. 1880) i na mapach. W 1827 r. było 17 dm., 86 mk. 2.) **Sz.**, wś w par. Charłupia, pow. sieradzkim, dziś nie istnieje (ob. Lib. Ben. Łaskiego, I, 436). 3.) **Sz.**, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Lubowo, odl. od Kalwaryi 10 w., ma 15 dm., 110 mk. W 1827 r. było 8 dm., 62 mk. Na obszarze wsi małe jezioro.

Szarki 1.) wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Bierwienciszki, w 1865 r. należała do dóbr Prackowszczyzna Moczydłowskich. 2.) **Sz.**, wś, tamże, gm. Polany (o 7 w.), okr. wiejski Mokrzyca, 9 dusz rewiz.; należy do dóbr Dejnów Maciejowskich. 3.) **Sz.**, wś włośc. nad jez. Kiemeż, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łyn-gmiany, okr. wiejski Drabiszki, o 10 w. od gminy a 42 w. od Święcian, ma 7 dm., 56 mk. katol. (w 1865 r. 36 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Kiemeż. 4.) **Sz.**, wś, pow. szawelski, gm. Janiszki, o 45 w. od Szawel. 5.) **Sz.**, wś nad rz. Szatą, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 55 w. od Telsz, w 1859 r. 18 dm., 96 mk., młyn wodny. 6.) **Sz.**, zaśc., pow. wilkomierski, gm. Owanta, o 95 w. od Wilkomierza. 7.) **Sz.**, ob. *Szarkie*.

Szarki 1.) wś, pow. łatyczowski, okr. pol., gm., parafia i sąd w Derażni, ma 61 osad, 429 mk., 199 dzies. ziemi włośc., 389 dworskiej. Należała do Markowskich, dziś Rudnickich. Dawniej dobra Rzpltej, zwały się inaczej Lipkowce; w 1616 r. trzymali ją Łabęccy a w 1765 r. Adam Tyrawski. 2.) **Sz.**, wś nad rzeką Horochowatką, pow. wasylkowski, w 3 okr. pol., gm. Wincentówka, o 66 w. od Wasylkowa, naprzeciw wsi Romaszki, ma 1345 mk. W 1790 r. było tu wraz ze wsią Bakumówką (przysiółkiem Romaszek) 95 sadyb i 557 mk. w Sz. a 308 w Bakumówce; w 1863 r. 872 mk., 3078 dzies. Posiada cerkiew p. w. św. Konstantyna i Heleny, drewnianą, wzniesioną przez dziedzica w 1845 r., na miejsce dawniejszej z 1766 r. W zeszłym wieku Sz. należały do dóbr Rokitno, osadzone za Karwickiego w 1775 r., poczem w 1793 r. przeszły na własność Borowickiego, od spadkobierców którego kupione przez gen. Karpowa. *Dr. M.—J. Krz.*

Szarki, grupa domów w Kamionce Wołoskiej, pow. Rawa Ruska.

Szarki, urząd. *Scharke*, *Czarki*, na mapie Chrzan. *Żarki*, holendry, pow. babimoski, ku wsch. od Zbąszynia i ku płd. od Lutomyśla, rozrzucone między innymi osadami na przestrzeni kilku kilometrów, w okolicy leśisto-bagnistej, składają się z 2 części: Sz. Stare i

Leśne; par. katol. Zbąszyń, prot. Borujskie Kościelce, poczta w Hamerni (Hammer Bz. Posen); st. dr. żel. w Wolsztynie, Lutomyślu (Neutomischel) i Zbąszyniu (Beutschen). Sz. Stare (Alt-Scharke) mają 58 dm., 377 mk. a Sz. Leśne (Waldhaukland Scharke) 23 dym., 125 mk. Obie części tworzą okr. wiejski, mający 502 mk. (13 katol., 489 prot.) w 81 dym. i obszar 852 ha (521 roli, 102 łąk, 185¹/₂ lasu).

Szarkie al. *Szarki* 1.) dwór i okolica szl., pow. rossieński, gm. Konstantynów, par. Szytele, o 77 w. od Rossień. Dwór w 1863 r. należał do Sylwestrowiczów. 2.) **Sz.**, wś, pow. rossieński, gm. i par. Rossienie, o 4 w. od Rossień. 3.) **Sz.**, dobra, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 57 w. od Telsz. 4.) **Sz.**, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 23 w. od Telsz. 5.) **Sz.**, ob. *Szarki*.

Szarkiele 1.) fol. szl., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. i par. Druja, o 51 w. od Dżisny, 1 dm., 14 mk. kat. Należy do Kozakowa, dawniej Mirskich, dziś Zdrojewskich. 2.) **Sz.**, dwór, pow. rossieński, gm. Szydłów, o 14 w. od Rossień.

Szarkinia, przysiółek, pow. poniewiecki, w 2 okr. pol., o 25 w. od Poniewieża.

Szarkinie 1.) zaśc. nad jez. Punkiezele, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 23 w. od Trok, 2 dm., 21 mk. katol. 2.) **Sz.**, zaśc. szl., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 58 w. od Wilna, 1 dm., 11 mk. katol.

Szarkiszki 1.) wś włośc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żyżmory (o 7 w.), okr. wiejski Turłowiszki, dobra skarbowe Strawieniki, 10 dusz rewiz. b. ludzi wolnych. 2.) **Sz.**, wś włośc. nad rzeką, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Orany (o 10 w.), okr. wiejski Girajcie, o 56 w. od Trok, ma 6 dm., 59 mk. katol. (w 1865 r. 15 dusz rewiz.). 3.) **Sz.**, zaśc. szl., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 33 w. od Wilna, 2 dm., 24 mk. (18 katol., 6 żydów). 4.) **Sz.**, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podberezie, okr. wiejski Adamiejczyski, o 9 w. od gminy a 50 w. od Wilna, ma 3 dm., 40 mk. katol. (w 1865 r. 8 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Jęczmieniszki. 5.) **Sz.**, fol. rząd., pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., par. Dusiaty, o 50 w. od Nowoaleksandrowska. 6.) **Sz.**, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 22 w. od Nowoaleksandrowska. 7.) **Sz.**, zaśc., pow. wilkomierski, gm. Kupiszki, o 70 w. od Wilkomierza.

Szarkiuny, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 99 w. od Nowoaleksandrowska.

Szarkuny, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 70 w. od Nowoaleksandrowska.

Szarkojcie, w spisie z 1866 r. *Szakrojcje*,

wś nad rz. Gawią, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Dziewieniszki (o 6 w.), okr. wiejski Girdziuny, o 37 w. od Oszmiany, ma 10 dm., 160 mk. katol. (w 1865 r. 37 dusz rewiz.; należała do dóbr Kazimierzowo Umiastowskich).

Szarkomiedź, zaśc. szl., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 14 w. od Oszmiany, 1 dm., 15 mk. katol.

Szarkówka, wś i fol., pow. miechowski, gm. Rzerzuśnia, par. Szreniawa, odl. 16 w. od Miechowa. W 1827 r. było 17 dm., 86 mk. W 1873 r. fol. Sz. rozl. mr. 394: gr. or. i ogr. mr. 278, lasu mr. 100, nieuż. mr. 16; bud. z drzewa 10; płodozm. 12-pol., las nieurządzony. W r. 1881 oddzielono od folw. attyn. Rosochacz i Charsznickie, z obszarem mr. 137, i utworzono kolonie włościańskie. Wś Sz. os. 19, mr. 114. W połowie XV w. Sz., w par. Szreniawa, własność Pieniążka z Witowie, miała 8 łąk km., fol., z których dziesięcinę płacono pleb. w Szreniawie; 2 i pół łąka dawały dziesięcinę prebendzie krakowskiej zwanej Krzeszowska, wartości 3 grzyw. „et vocatur decima praefatalegatska“, podaje Długosz (L. B., II, 36). Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 Sz. miała 8¹/₂ łąk. W r. 1581 Czerny płacił od 4 łąk km. (Pawiński, Małop., 26, 438). *Br. Ch.*

Szarkowszczyzna, os., pow. kalwaryjski, gm. Raudań, par. Kalwarya, odl. od Kalwaryi 7 w. W 1827 r. 1 dm., 10 mk.

Szarkowszczyzna 1.) dwa mka i fol. na obudwu brzegach Dżisienki, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Ihumenowo, paraf. katol. Pohost, odl. o 60 w. na płd.-zach. od Dżisny, o 30 w. na zach. od st. poczt. Łużki. a) *Sz.-Nowa* ma 568 mk. (300 męz., 268 kob.), cerkiew par. drewniana, dom modlitwy żydowski, zarząd 2 okr. pol. (stanu) dla 5 gmin powiatu, st. pocztową. Cerkiew par. p. w. Niepokalanego Poczęcia N. M. P., wzniesiona w 1776 r. przez Jana Nikodema Łopacińskiego, sstę sądowego mściławskiego, i uposażona przez niego sumą 8000 złp., opartą na mku Nowej Szarkowszczyźnie, z opłatą 5 proc.; nadto przeznaczona 15¹/₂ dzies. ziemi. Par. praw., dek. (błahoczynia) dzisieńskiego, ma 1099 wiernych. W cerkwi spoczywają zwłoki fundatora. Prawo miejskie otrzymało mko 1767 r. przywilejem St. Augusta. b) *Sz.-Stara* ma 28 dm., 191 mk. (w 1881 r. 215 mk.), cerkiew praw., szkołę ludową (w 1885 r. 52 dzieci). Cerkiew p. w. Wniebowzięcia N. M. P., wzniesiona w 1639 r. przez ks. Lwa Sapiechę a odnowiona w 1839 r. przez Bernarda Fiedorowicza, uposażona została przez fundatora zaśc. Tyszkowo, o 1 milę odległym. W 1880 r. Jan Nikodem Łopaciński zamienił zaśc. Tyszkowo na

wś dziedziczną Olchowce, mającą dwie osady, 13 dusz męż. Nadto wyznaczył przy niej dla parocha plac i ogrody oraz dwie włóki ziemi w osobnym obrębie i łąki, przyczem zapisał 4000 złp., z opłatą procentu po 30 rs. rocznie. Par. praw., dekanatu (błahoczynia) dzisieńskiego, 2323 wiernych. Szkółki cerkiewne znajdują się we wsiach: Kozaki, Sosnowce i Piali. c) Sz., fol. nad rzeką Janką, okr. wiejski Łońsk, o 58 w. od Dżisny, ma 1 dm., 33 mk., kaplicę katol. murowaną, fundowaną około 1770 r. przez Jana Nikodema Łopacińskiego, młyn wodny. Rozległe dobra Sz., dawniej zwane Dzisieńskimi, nad rz. Dzisieńką i Janką, nadane zostały w 1503 r. przez króla Aleksandra Jerzemu Deszpot Zenowiczowi, należały później do Mikołaja Zenowicza, dalej do syna jego Jerzego, potem do wnuka Mikołaja, wreszcie do córki ostatniego Reginy, 1-mo voto Połubińskiej, 2-do Chamcowej. Regina Chamcowa z mężem swym w 1604 r. dobra te sprzedaje Lwu Sapiesz, kanclerzowi litew., który przyłącza Sz. do dóbr swoich Dru i Ikaźni. Sapielowie trzymali Sz. do 1638 r. na siebie; od 1638 do 1645 r. był tenutaryuszem Jerzy Żdżarowski, w 1669 r. trzymał Petemtole, kapitan królewski, przed 1692 r. Czyż, podkomorzy wileński, od 1692 r. Massalski, cześnik wołkowyski. W 1713 r. Aleksander ks. Sapieha puszcza Sz. w zastaw Remianowi Sielickiemu, sędziemu grodzkiemu połockiemu, a w 1716 r. Marcyanowi i Ewie z Komorowskich Dąbrowskim, marszałk. wilkomierskim. W 1753 r. Aleksander ks. Sapieha, wwdą połocki, odkupuje od sukcesorów Dąbrowskich te dobra i sprzedaje Mikołajowi Tadeuszowi Łopacińskiemu, wwdzie brzesko-litewskiemu, ten w 1770 r. ustępuje synowi swemu Janowi Nikodemowi, sście grod. mścisław. i łożdziejskiemu, który wznosi tu pałac murowany o piętrze, kaplicę, oranżeryę, cieplarnię i urządza tu swą rezydencyę, jedną z okazalszych w owym czasie w powiecie. W 1802 r. następuje eksdywizya Sz. Dobra rozpadają się na wiele części pomiędzy kredytorów; powstają nowe folwarki, jak: Łońsk, dziś Józefa Romanowicza, nabyty przez niego od Władysława Łopacińskiego; Helenów, dziś Aleksandra Szyryna; Julianów i Bazyłpol, dziś Fiedorowiczów; Buda Rodziewiczów; Mikołajów Klottów; Stanisławów Łopacińskich; Sebastianów Zdrojewskich; Terezyanów w 1800 r. nabyty przez Jana bar. Knabnofa, dziś Izabeli Święcieckiej; Przemysł, przód Końcy, teraz Rodkiewiczów; Komarów Konoplańskich; Rakowce i Chiny Boguckich; Świackie Kazimierza Fiedorowicza; Radźki Szymkowicza; Krzywda Rymszy; Bohy Galinowskiego. Przy dziedzicu Łopacińskim, sście mścisław., pozostał sam dwór

Sz. z Józefowem i Chinami, z których Sz. i Józefowo w 1807 r. przekazuje synowi swemu Tomaszowi, wice-marszałkowi dzisieńskiemu, a Chiny synowi Józefowi. Tomasz w 1814 r. część swoją odprzedaje Mateuszowi Boguckiemu, po śmierci którego przechodzi na syna jego Adolfa, dziś synów ostatniego Aleksandra i Roberta. Chiny przechodzą później na własność Feliksa Boguckiego. Dobra Sz. zawierały 735 włók al. 14700 dzies. i liczyły około 2000 dusz męż. Mko Nowa Sz. od 1802 r. jest własnością Fiedorowiczów (obecnie Konstantego), Stara Sz. i fol. (dwór) Boguckich. 2.) Sz., fol. szl., pow. świeciański, w 3 okr. pol., o 49 w. od Święcian, 1 dm., 10 mk. katol. A. K. Ł.

Szarkpliszki, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojczie, okr. wiejski i dobra hr. Tyszkiewiczów Dubinki, o 18 w. od gminy, 8 dusz rewiz.

Szarkucie 1.) okolica szlach., pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Koniawa, okr. wiejski Krzywile, o 56 w. od Lidy a 16 w. od Ejszyszek, ma 3 dm., 18 mk. katol. (w 1865 r. 3 dusze rewiz.). 2.) Sz., ws nad rz. Gawią, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Subotniki (o 3 w.), okr. wiejski Huta, o 39 w. od Oszmiany a 11 w. od Dziewieniszek, ma 13 dm., 98 mk. katol. (w 1865 r. 46 dusz rewiz.; należała do dóbr Zemłosław Umiastowskich). 3.) Sz., ws włośc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 27 w. od Oszmiany a 8 w. od Dziewieniszek, 11 dm., 113 mk. katol. 4.) Sz., dwór, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 89 w. od Kowna. J. Krz.

Szarkupie 1.) rzka w pow. szawelskim, lewy dopływ Szerkszni (lew. dopł. Wenty al. Windawy). 2.) Sz., okolica, pow. wilkomierski, gm. Pupany, o 70 w. od Wilkomierza.

Szarklandis, dwór, pow. szawelski, gm. Gruździe, o 33 w. od Szawel.

Szarlat, ob. *Szarlat*.

Szarlej 1.) urząd. *Szarley*, *Zagople* r. 1271, *Sarley* r. 1363, *Scharley* r. 1441, *S. vel Łojewko* w r. 1583, ws i dwór, w pow. inowrocławskim, o 5 klm. na ptn. od Kruszwicy, wzn. 82-6 mt. nrm.; na pld.-wsch. brzegu jez. Szarlejskiego. Graniczy z Karczynem i Łojewem; przypiera do Bachorzy nadnoteckiej; par. Góra, poczta w Łojewie, st. dr. żel. w Inowrocławiu o 10 klm. i w Kruszwicy. W r. 1271—3 pisał się Bieździad z Zagopla, kaszt. kruszwicki (Kod. Wielk., n. 444; Perlbach, Preuss. Reg., n. 793, 7). Na Sz. stał zamek książęcy; w r. 1353 ks. kujawski, pan na Gniewkowie, Władysław (Biały) bawiać tu, pozwolił norbertankom płockim osadzać na prawie niemieckiem wieś klasztorną Ostrową, leżącą w ziemi gniewkowskiej (Kod. Dyp. Pol., II, 299); w dwa lata potem, r.

1355, w obec samych dostojników kujawskich, zwolnił od wszelkich ciężarów sołtystwo ostrowskie (Kod. Dyp. Pol., I, 212 mylnie objaśniony Szarglewem), a w r. 1363 sprzedał wójtostwo złotoryjskie z przyległym Ostrówkiem Dobiesławowi, zwanemu de Miodusy (Kod. Dyp. Pol., II, 299). Po kilkoletnim pobycie za granicą, powróciwszy do kraju, opanował w r. 1373 zamek szarlejski i inne, które znów utracił. Zachodzące w Aktach grodzkich wielkopolskich z r. 1399 (II, n. 1235) Szeley nie jest Szarlejem, lecz Szelejowem. W r. 1409 król Władysław, w zbrojnym pochodzie z pod Łęczycy do Prus, obozował czwartego dnia na polach szarlejskich; ztąd wyruszył do Tuczna (Długosz, Hist., III). Około r. 1440 pisał się Szarlejskim Mikołaj (z Sciborza), kast. inowrocławski, późniejszy (r. 1452—6) woj. brzesko-kujawski (Długosz, Hist., IV, V). W r. 1441 był burgrabią szarlejskim Stanisław z Maszenic (Dok. Kuj. Ulan.); r. 1450 rozciągał się obszar szarlejski popod Matwy, na praw. brzegu Noteci (Kod. Dyp. Pol., II, 895); ok. r. 1580 były na Sz. 3 łany osiadłe; dziedziczył tę majątność z sąsiednim Karczynem Wojciech Niemojewski, podkom. inowrocławski. Na obszarze Sz. rozkopano cmentarzysko, na którym znaleziono różne wyroby kamienne, bronzowe i żelazne, złożone w znacznej części w dworze Karczyńskim. Okop kolisty, 87·7 mt. npm., znajduje się wprost Sz., na zachodnim wybrzeżu jeziora (ob. A. Kohn, Mater. zur Vorgesch., II, 78). Przechowuje się podanie o dwóch braciach w Sz., zaciętych wrogach. Wieś ma 11 dm., 104 mk. katol. i 52 ha (43 ha roli). Dwór z Gajem (5 dm., 61 mk.) i Ostrowem Szarlejskim (2 dm., 33 mk.) tworzy okr. dworski, mający 15 dym., 300 mk. katol. i 1067 ha (687 roli, 50 łąk); chów i tucz bydła; właścicielem jest Józef Kościelski na Karczynie. 2.) **Sz.**, ob. *Szarlejskie jezioro*.

Szarlej, niem. *Scharley*, os. górnicza, w pow. bytomskim, wzn. 860 st. npm. Stanowi część gmin Piekary i Bytom. Sz. Miejski (gm. Bytom) ma 34 dm., 823 mk. W gminie Piekary znajdują się: Sz. Neuhoft, 7 dm., 216 mk., Sz. Nowy 3 dm., 87 mk., kolonia Sz. 149 dm., 3984 mk., st. dr. żel., piec wapienny, kopalnia (Rudolfgrube), ogółem 6 dm., 66 mk. Por. *Scharley*.

Szarlejska, kol. i os. karcz. nad rzeką Karcynką, pow. częstochowski, gm. Grabówka, par. Kłobucko, odl. 8 w. na pñ. od Częstochowy, ma 47 dm., 355 mk., 1072 mr. włośc. Szkoła początkowa. W 1827 r. było 28 dm., 230 mk. Wieś ta, należąca do dóbr królewskich, nadaną została przez Wład. Jagiełłę r. 1393 klasztorowi na Jasnej Górze pod Częstochową. W połowie XV w. były łany km.,

z których dawano jaja, koguty, sery, powabę, osyp. Ze wszystkich łanów dawano dziesięcinę, po 6 gr., pleb. w Kłobucku (Długosz, L. B., III, 122, 124, 171). Według reg. pob. pow. lelowskiego z r. 1581 klasztor częstochowski miał 1 łan km., 1 sołtysi (Pawński, Małop., 78).

Br. Ch.

Szarlejski 1.) *Gaj al. Arturowo*, urz. *Szarley-Gay*, fol. do Szarleja, bliżej Karczyna, w pow. inowrocławskim, ma 5 dm., 61 mk. i 158 ha; ob. *Gaj-Szarlej*. 2.) **Sz.** *Ostrów al. Szarlejskie Kępy*, urzęd. *Szarley-Ostrow*, os., pow. inowrocławski, na zach. brzegu jeziora, o 6 klm. na pñ. od Kruszwicy (st. dr. żel.). Graniczy z Wydrzychowem czyli Ostrowem Królewskim; par. Góra, poczta w Łojowie; 2 dm., 33 mk.

E. Cal.

Szarlejskie, jezioro, w pow. inowrocławskim, na pñ. od Kruszwicy, 3½ klm. dług., 0·3 klm. szerokie, wzn. 77·4 mt. npm., stanowiło dawniej północną kończynę jez. Gopła; przez południową część jeziora płynie Noteć. Wybrzeża wschodnie są wzgórzyste, a zachodnie niskie i bagniste. Na obu kończynach od wschodu rozłożyły się osady Łojewo i Szarlej, a na zach. brzegu Wydrzychowo i Ostrów Szarlejski. Wprost Szarleja znajduje się okop kolisty, 87·7 mt. npm. Rów (Friedrichsgraben) od Balczewa sprowadza wody łączne z Turzan, Dziennic, Trzask, Jaront, Sikorowa i Łojewa do pñ. kończyny jeziora. E. Cal.

Szarliska, pole, na Wysokiej, w pow. międzyrzeckim, przy drodze do Kaławy.

Szarlotenbrun, niem. *Charlottenbrunn*, ws targowa i zakład kąpielowy, w pow. walbrzyskim, na Szląsku Pruskim, posiada kościół par. ew., 80 ha obszaru (53 roli), 124 dm., 1195 mk. (201 katol., 11 żyd.); ob. *Charlottenbrunn*.

Szarłajówka, w dokum. także *Szyrajówka*, sióło, pow. zasławski, na pograniczu ostrogskiego, na pñ.-zach. od Zasławia.

Szarłat, ws włośc., pow. ostrołęcki, gm. Szczawin, par. Goworowo, ma 16 os., 372 mr. W 1827 r. 8 dm., 62 mk. Leży na pograniczu dawnej ziemi łomżyńskiej i nurskiej. Wchodziła w skład dóbr Kunin.

Szarłata, 1780 *Szarłota*, niem. *Charlotten*, ws na Kaszubach, nad szosą do Gdańska, z licznymi wybud., pow. kartuski, st. p. i paraf. kat. Przodkowo; szkoła katol. (1887 r. 101 dz., 1 naucz.); 1243 ha (821 roli orn., 76 łąk, 5 lasu); 1885 r. 188 dm., 224 dym., 1071 mk. kat., 82 ew., z których na Bielawy przypada 5 dm., 31 mk.; na Brzeziny 31 dm., 202 mk.; Butterfass 17 dm., 103 mk.; Friedrichshof 1 dm., 11 mk.; Hopy 25 dm., 169 mk.; Glinianą Górę 6 dm., 33 mk.; Czarną Rzekę 2 dm., 13 mk.; Czarną Hutę 6 dm., 43 mk.; Stanisławie 11 dm., 67 mk.; Tannenberg 3 dm., 21 mk.;

Teufelsbruch 13 dm., 79 mk.; Wilanowo 53 dm., 294 mk. Wizytacya Rybińskiego z r. 1780 donosi, że Sz. „cum nova colonia Gliniana Góra“, własność Gostomskich, liczyła 99 kat. i 6 ew. (str. 272). 2.) **Sz.**, niem. *Charlottenthal*, król. nadleśn. i leśn., pow. świecki, st. p. Osie; 5896 ha (153 roli orn., 40 łąk, 5400 boru); 1885 r. 18 dm., 21 dym., 65 mk. kat., 69 ew.

Ks. Fr.

Szarłotowo, kol. i os., pow. kolski, gm. Budziszew Kolski, par. Koło, odl. od Koła w. 19; kol. ma 24 dm., 391 mk.; os. 1 dm., 5 mk.

Szarłaty 1.) os. w dobrach rząd. Górki, pow. gostyński. 2.) **Sz.**, ws. włośc., pow. rypiński, gm. Okalewo, par. Strzygi. Wchodziła w skład dóbr Okalewo. W 1881 r. miała 3 os., 138 mr. W ostatnich spisach urząd. nie pomieszczona.

Szarławki, ws., pow. rossieński, gm. Szwek-sznice, o 79 w. od Rossień.

Szarmuki, ws., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 35 w. od Święcian, 2 dm., 20 mk. kat.

Szarnapole, przysiółek, pow. wilkomierski, gm. Pupany, o 65 w. od Wilkomierza.

Szarnele al. *Szornele*, ws. nad rz. Wardawą, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 27 w. od Telsz, w 1859 r. 170 mk., wiatrak.

Szarniew, ws., pow. sieński, gm. Obczuha, ma 19 dm., 151 mk. Dobra dziedziczne niegdys Szolkowskich, następnie Wilczyńskich, przez tych ostatnich sprzedane przed 1880 r. Ziemi używalnej 686, nieużytków 99 dzies.

Szarno *Stare i Nowe*, w dokum. *Sarny, Szczarny*, dwie wsi, pow. owrucki, prawie u zbiegu rzek Noryń i Zwizdał z rzeką Uż, na wschód od mka Narodycze.

Szarnopol, ob. *Szarnupie*.

Szarnotele, dwór, pow. wilkomierski, gm. Pupany, o 72 w. od Wilkomierza.

Szarnupie 1.) al. *Szarnopol*, okolica, pow. wilkomierski, gm. i par. Kupiszki, o 94 w. od Wilkomierza. 2.) **Sz.**, fol., własność Surwiłły, gm. Pupie.

Szarzy, ws. szl., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 24 w. od Wilna, 8 dm., 90 mk. katol.

Szarnypol al. *Sarnopol*, ws. nad Tykiczem Górkim, pow. lipowiecki, w 3 okr. pol., gm. Cybulów, par. praw. Zarubińce, katol. Monasterzysko, odl. o 63 w. od Lipowca, ma 745 mk. Stanowi właściwie część wsi Zarubińce. Ludność składa się z włościan i czynszowej szlachty, między którą wielu jest katolików. Od Jałowickich przeszła drogą wiana w dom Rogozińskich. Poprzednio należała do Koneli.

J. Krz.

Szarobury al. *Olszyna*, grupa domów w Pietniczanach.

Szarogród, *Szarygród, Szarogrodka, Szargorod*, mko przy ujściu rzki Kiełbaśnej do Moraszki (dopł. Morachwy), pow. mohylowski, okr. pol., gm., par. praw. i katol. i sąd Szaro-

gród, odl. o 45 w. od Mohylowa, 199 w. od Kamieńca a 20 w. od st. dr. żel. kijowsko-odeskiej Jaroszenka. Na górze, w pięknym położeniu, nędznie zabudowane, ma 519 dm. (146 należy do mieszczan, 372 na czynszu), 2006 mk. (2242 żydów). Posiada cerkiew par. p. w. św. Jana, z 1700 r. (z 2500 paraf.), monaster prawosł. p. wez. św. Mikołaja, z dwoma cerkwiami, z których jedna przebudowana z dawnej w 1833 r., druga zaś wzniesiona w 1829 na wzór soboru św. Aleksandra Newskiego w Petersburgu. Przy monasterze istnieje szkoła duchowna, założona jeszcze w zeszłym wieku; pobiera od rządu 4085 rs. rocznie i posiada ws. Plebanówkę (137 dzies.), nadaną niegdyś przez Zamoyskich kościołowi. W szkole tej jest 156 uczniów i 9 nauczycieli. Znajduje się tu dalej kościół paraf. katol., pod wez. św. Floryana, z muru wzniesiony w 1595 r. przez Jana Zamoyskiego, hetm. w. koron., i uposażony wsią Plebanówką, a konsekrowany w 1536 r. przez biskupa kamien. Wołuckiego. Kaplica na cmentarzu grzebalnym. Par. katol., dekanatu mohylowskiego, ma 5280 wiernych. Do parafii, oprócz Sz. z przedmieściami, należą wsi: Bielany, Budne, Chomenki, Derewianka, Dołhowce, Iwaszkowce, Jozefówka fut., Kalinówka, Kalityna, Konatkowce, Koropownia, Kozłówka, Łozowa, Millerówka, Nasikówka, Perepileczyńce, Pisarzówka, Plebanówka, Pokutyna, Poltanka, Posurogacka Słobódka, Rola fut., Roskosz, Sadkowce, Szostakówka, Tekłówka i Tropawa. Żydzi posiadają w Sz. obszerną synagogę, w stylu maurytańskim zbudowaną, w kształcie zamku, i dom modliwy. Sz. jest siedzibą zarządu policyjnego (stanu) dla gmin: Kopajgród, Serby i Sz., sądu pokoju, inkwizenta sądowego (sędziego śledczego), kantoru pocztowo-telegr., zarządu gminy. Do gminy szarogrodzkiej należą: mko Sz. i wsi: Bohaczówka, Chomenki, Derewianka, Hibałówka, Kalinówka, Kozłówka, Nasikówka, Plebanówka, Szarogrodzka Słobódka i Szostakówka, razem 12 okr. wiejskich (starostw), 2128 osad, 10860 mk. włościan, posiadających 9587 dzies. ziemi (7123 ornej). Oprócz tego w obrębie gminy zamieszkuje 3964 osób innych stanów i znajduje się 7399 dzies. ziemi skarbowej i prywatnej (5395 ornej). Cały więc obszar gminy obejmuje 16986 dzies. (12518 ornej) i 14830 mk. W mku znajduje się: gorzelnia, browar, cegielnia, trzy młyny, dwie garbarnie, apteka, szkoła jednoklasowa, założona w 1877 r. (83 uczniów), 125 sklepów, 275 rzemieślników. Do włościan (z Masłówką) należy 145 dzies. Ziemi dworskiej w całym kluczu ze Słobódką, Szostakówką, Derewianką i Koropownią 4577 dzies.; własność Julii z hr. Potockich hr. Władysławowej Branie-

kiej. Sz. ma 7 przedmieści: Bohaczówka, Hibałówka, Kiełbaśna, Masłówka, Sieńkowce, Słoboda i Worobjówka. Grunt kamienisty, przeważnie skałami wapiennymi napełniony. W dobrach, obok wsi Szostakówki, znajduje się fabryka cukru, zwana Sosnówka (ob.). Początek Sz. odległych sięga czasów. Ziemię, na której leży, Witold, w. ks. lit., darował słudze swemu Wasyłowi Karaczewskiemu, przywilejem wydanym w Połocku d. 5 maja 1383 r.: „Dopuszciliśmy założyć wś Kniazia Łukę na mokrym korzeniu, w podolskiej ziemi, w kamienieckim pow., między rz. Moraszki, do brzegu Moraszki Senkowskiej, z lasem, który zowią Stryjów Róg i Kulikowemi Laskami, aż dotąd, gdzie wpada Moraszka Senkowska w Morachwę Wielką, Wasyłowi Karaczewskiemu, słudze naszemu, a daliśmy jemu ze wszystkimi lasami, z dąbrowami, z polami, z sianozębiami, z łąkami, ze wszystkimi pożytkami, jemu i dzieciom jego, wszystkim jego potomkom na wieki wieków, tośmy zrobili z panami naszymi za jego wierne posługi“. Oryginał przywileju tego na pergaminie, bez pieczęci, znajdował się w archiwach szarogrodzkich; właściciel jego ks. Henryk Lubomirski ofiarował go do zakładu Ossolińskich we Lwowie, i kazał go wylitografować (A. Przeździecki: Wołyń i Podole). Nie wiadomo czy powstała zaraz wzmiankowana wieś Kniazia Łuka, czy też może zniszczona była przez Tatarów, dosyć że 120 lat nie o niej nie słyhać, dopiero około 1500 r. Jakub Holeniszczowicz, posiadacz uroczyska, zwanego od pierwszego właściciela Karaczowem, dziedzictwo swoje przekazuje następującym zapisem wnukowi Mykicie: „Jakub Holeniszczowicz zapisuje imię swoje Karaczow panu Mykicie, wnuczkowi rodzaju swojego (sic), w dziesięciu kopach szerokich pieniędzech, i jeżeli znajdzie się do tego imienia który dziedzic, wtenczas niech da p. Mykicie dziesięć kop pieniędzy, a jakim ten list pisał, przy tem był p. Jaszko Bohdanowicz i p. Symno Danowicz i p. Prokopij Iwaszko Chronicz i jego Izaak, a p. Teodor Zabokrzycki i p. Prokopiej Iwaszko Chronicz i syn jego Iwaszko, a ten list pisany u Charytona we dworze, a dla lepszej sprawiedliwości i pieczęć do tego listu mego przyłożyłem“ (Arch. szarogrodzkie). Aleksander, w. ks. lit., potwierdza powyższy zapis aktem: „Bił nam czołem ziemianin bractawski Mykita Fomicz i prosił nas siedliszczę w bractawskim powiecie nam prawnego i powiadał nam, że i tą razą te siedliszczę puste leży; i my jemu to siedliszczę dali, ze wszystkim tym, co do tego siedliszczu zdawna należy. Niech on to siedliszczę trzyma, i nam z niego służy potom jak i przedtem; bo z tego służba bywa-

ła. Pisano na Komorowie d. 29 Augusti, indicta 15“ (Arch. szarogr., Przeździecki). Odtąd znowu w ciągu 80 lat głucho o tej miejscowości, która przemieniła swą nazwę na Karczmarzów i z przyległemi wsiami: Popowcami, Wasyłówką, Handykowcami (czy też Hadnikowcami, Baliński), Kaszczyńcami (czy też Kańczycami) i Mikulińcami (znanymi z wizerunku kościelnych Karczmarzowską włością), przeszła w posiadanie biskupów kamienieckich. W 1583 r. w sobotę po św. Walentym, w grodzie lwowskim nastąpiła zamiana dóbr tych między biskupem kamien. Białobrzeskim a Janem Zamoyskim, kancl. w. kor., na połowę mka Pragi pod Warszawą. Z włości wyżej wymienionych przetrwały do naszych czasów tylko Karczmarzów i Popowce, inne znikły bez śladu lub może zmieniły nazwę. W tym samym czasie Jan Zamoyski otrzymuje od Stefana Batorego pustki kresowe w okolicy Karczmarzowa, przywilejem z 26 marca 1579 r., w Wilnie danym: „Gdy zawiadomiliśmy nas Jan Zamoyski, kancl. w. kor., że na gruntach jego włości: Karczmarzówce, Popowce, Wasyłowce, Hadnikowce, Kańcycze i Mikulińce, nader dogodnie znajduje się miejsce opodał, gdzie rz. Kiełbaśna uchodzi do Moraszki, na którym zamierzył założyć miasto Szary Gród, i należycie go obwarować, skądby bezpiecznie można było wstrzymywać częste napady Tatarów, a tym sposobem okolicę tameczną przez nieprzyjaciół z mieszkalców ogołoconą zaludnić, chętnie przeto daliśmy to pozwalamy doprowadzić do skutku, za które my i następcy nasi wdzięczni mu będziemy. Dla zachęcenia zaś do skorszego budowania się, uwalniamy ostatnich od chwili rozpoczęcia do erekcji na lat 20 od opłat wszelkich, podatków publicznych, danin i ciężarów“ (Baliński: Star. Pol., II, 1852—53). Tak więc około 1585 r. powstało mto Sz., a Zygmunt III, oceniając ważność miejscowości, obdarza go nowym przywilejem 26 stycznia 1588 r.: „Przed 3 laty założonemu mto Szarogrodek, o mil 6 od Baru odległemu, nadajemy prawo magdeb., uchylając wszelkie przeciwne temuż prawa polskie, ruskie i wołoskie, zaprowadzamy targ w sobotę, jarmark zaś na Nowy Rok, św. Trójcę i św. Galla. Pragnąc zaś ustalenia bytu miasta, które jest jakby warowną zaporą przeciwko nieprzyjaciółom (tanquam propugnaculum aliud non solum contra Tataros, sed etiam Valachos et Turcos), polecamy, aby kupcy z Wołoszczyzny lub Turcyi, do różnych ziem lub województw jadący, zawsze tedy przejeżdżali, przez dwa dni towary na sprzedaż wystawiali, i trzeciego dopiero dnia w dalszą podróż udawali się. A nadto pozwalamy tymże mieszczanom z Wołochami, Turkami i Tatarami handel pro-

wadzić, wszelkie towary lądem i wodą zwozić, takowe po kraju przez Bar rozwozić, sprzedawać, zamieniać, bez żadnej przeszkody i opłat celnych; oprócz cła na granicach Szlążka uiszczanego, ustanawiamy skład soli, wosku, ryb, skór, jakoteż innych towarów, gdziekolwiek nabytych i skąd bądź sprowadzonych. Pod czas wojny lub trwogi, dzie dzic, a w jego nieobecności rzadca zamku, przestrzegać ma pod uczciwością i wiarą, aby przez napływ ludzi zagranicznych i ich prze chody, nie wynikło jakowe dla Rzpltej nie bezpieczeństwo. Za herb nadajemy św. Floryana, mającego po prawej stronie tarczę z 3 włóczniami, w lewej zaś ręce trzymającego naczynie z wodą, którą pożar zalewa, a to na pamiątkę, że miasto od walecznego niegdyś Floryana Szarego otrzymało nazwisko (*idque eam ab causam, quod opidum hoc, ab olim strenuo Floriano Sary denominationem habet*). Nic więc dziwnego, że kresowa ta mie ścina rosła w dobrobyt, a warownia jej stała się jedną z ważniejszych. Jan Zamoyski zbu dował kościół paraf. p. w. św. Floryana, obdarzył go wsią: Księżą Łuką, dzisiejszą Ple banówką, nazначzył dziesięciny pieniężne i w zbożu, zalecił trzymać wikarego: „aby w niedzielę i święta parafian uczyć wiary świętej“, i zaprowadził szkołę przy kościele „aby dzieci w pobożności i naukach ćwiczone były“. Miasto opasał murem i fosami a za mek opatrzył. Osiedlili się tu w tym czasie żydzi, za pozwoleniem kanclerza wymurowali piękną synagogę w stylu maurytańskim, któ rą Turcy w czasie zaboru przemienili na ma hometański dom modlitwy. W 1595 r. Ko zacy, mszcząc się za wzbronienie najazdu grodów tureckich, doszczętnie Sz. zniszczyli (Hejdenstein); ocalał jednak zamek, a miasto wkrótce wróciło do dawnej świetności. Z cza sów władania Tomasza Zamoyskiego, stąty knyszyńskiego, kancl. w. kor., mamy również dwa przywileje dla kościoła św. Floryana. Pierwszy podpisany w Zamościu 11 sierpnia 1612 r., w którym wyznacza dla plebana, szkoły i szpitala spory obszar gruntu z osa dnikiem (późniejsza jurydyka) i podatek dla kościoła. Drugim, podpisanym w Sz. 7 grud. 1618 r., uwalnia wszystkich osiadłych na ziemi plebańskiej od wszelkich powinności, czynszów i danin, wyjąwszy szarwarki, stra że i rabanie lodu. Świetne to były czasy dla miasteczka; posiadało ono liczny garnizon, miało 4 dzielnice: Staromiejską, kędy stoi za mek, broniony przez fosy i mury, w trzy wy sokie bramy zaopatrzone; Nowomiejską, gdzie był kościół, cerkiew i osadnicy na ziemi ple bańskiej osiedleni; dwie ostatnie dzielnice właściwie stanowiły przedmieścia. Wójtem był wtenczas Babski, proboszczem Płackow-

ski. Rzemieślnicy składali osobną korporację, t. j. cechy; miasto posiadało zamek wcho dzący w obręb fortyfikacji, szpital, szkołę a w 1635 r. ustanowiony został skład win i miodów wołoskich, z zastrzeżeniem, aby żaden kupiec nie ważył się, pod karą i utratą tychże trunków, jeździć po nie do Wołoch, ani insze mi do Korony prowadzić drogami. Za czasów wojen Chmielnickiego Sz. doszczętnie zni szczony został. Kozacy pod wodzą Gandzy i Maksyma Krzywonosy wpadli na Podole, Sz. poddał im się bez wystrzału (w sierpniu 1648 r.), załoga jego bowiem przedtem usta piła do Zamościa. W 1649 r. w marcu pod stąpili trzej regimentarze pod zamek, chcąc go odebrać, ale widząc go dobrze opatrzonym, uznali oblężenie za niepodobne. W rok niespełna Marcin Kalinowski, hetm. pol. kor., po zniesieniu Neczaja w Krasnem, i wyparowa niu Kozaków z Morachwy, podstąpił pod Sz. i zmusił do poddania się. W 1653 r. pod Sz. stało 27 chorągwi z wwodą bractwem Piot rem Potockim, robiąc wycieczki i oczyszczają c sąsiednie meczka od Kozaków. W listopadzie t. r. Chmielnicki zajmuje Sz. z 20,000 oddziałem Kozaków, mających do pomocy hana tatarskiego z koszem około Derebczyna. W 1654 r. Stan. Potocki, hetm. w. kor., i Stan. Lanckoroński, hetm. pol. kor., z 30,000 woj skiem stanęli tu obozem, a w 1664 zatrzymał się Jan Kazimierz dążąc za Dniepr. Gdy za hetmaństwa Wyhowskiego i Jurka Chmiel nickiego nastąpił kilkoletni pokój, zwrócono uwagę na ufortyfikowanie Sz., a namiestnik Płackowski trzymał się tu z chorągwią do połowy stycznia 1672 r. Od tej daty zaczy na się panowanie Kozaków a potem Turków. W tym czasie otrzymał Sz. Stan. Koniecpol ski, po matce Joannie Barbarze Zamoyskiej, kanclerzynie w. kor., która w posagu otrzy mała włości szarogrodzką i kraśniańską, o 7 kluczach, zawierające 33 miast i 136 wsi. W 1672 r. włość szarogrodzka odpadła do Turcyi; dochód z niej, oprócz rocznej intra ty z saletry i powołówszczyzny, przynosił 63,000 złp. Za czasów tureckich jeszcze raz zabłysła gwiazda dla Sz., spodobał się on bowiem Turkom, którzy nazwali go Małym Stambułem (Kuczuk Stambuł) i starali się o podźwignienie i ozdobienie. Wróciwszy pod panowanie Rzpltej długo uważany był za stanowisko obronne; około 1715 r. zajęto się odbudowaniem zamku, w 1717 r. zaś wyre stauowano kościół, od 1648 r. będący w gru zach. W tym czasie wygaśł ród Koniecpol skich. Stanisław, kaszt. krak., umarł w 1682 r., majątki jego przeszły na Jana Aleksandra, wwodę sieradzkiego, ale i ten nie miał dzieci, przekazał więc je Leonardowi Koniecpolskie mu, kaszt. bractwem, który jednak nie

doczekał się sukcesyi, umarł bowiem przed wrodę sieradzkim. Po śmierci Jana Aleksandra (1720 r.) odziedziczył dobra szarogrodzkie krewny jego Jan Walewski, który je odprzedał Stanisławowi Lubomirskiemu, podst. kor., a wedle Rollego, ojcu jego Aleksandrowi, wrodzie sandomier. Tak więc ogromna fortuna Koniecpolskich, zaczynająca się poniżej Winnicy aż do Jahorłyka, obejmująca kilka dzisiejszych powiatów, dostała się Lubomirskiemu za 200,000 złp. Niedługo nowi właściciele nią władali, według bowiem Przędzieckiego Stan. Lubomirski miał ją przebrać w karty Józefowi Sosnowskiemu, pisarzowi w. lit. Bartoszewicz inaczej tę rzecz opowiada. Według niego Sosnowski, późniejszy hetm. pol. lit., korzystając z afektów dla niego ks. Lubomirskiej, namówił ją, aby męża, który, jak powszechnie utrzymywano, niespełna był rozumu, wywiozła do Lwowa, i tu nabył od niego Szarogrodzkie, otrzymawszy na to tranzakcyę i kwit na umówioną sumę, który księżna miała później wydostać i oddać Sosnowskiemu. Takim sposobem miał przejść do posiadania Szarogrodu; wkrótce jednak synowie podstolego wytoczyli proces Sosnowskiemu o nieprawne wyłączenie ojca, niedołęznego pod względem umysłowym. Sejm w 1775 r. połubownie zakończył tę sprawę. Sosnowski miał dwie córki; młodszą z nich Ludwika, wyszła za Józefa Lubomirskiego, starostę rówieńskiego, syna podstolego, i otrzymała dobra szarogrodzkie w posagu; starsza Kazimiera wniosła majątki pobereckie Platerom. Lubomirscy nie mieszkali tu zupełnie. Jeszcze za życia ks. Henryka, syna Józefa, majątność ta zmniejszyła się o 7 sprzedanych wiosek, a około 1850 r. ks. Jerzy, syn Henryka, sprzedał Sz. ks. Romanowi Sangusze. Przy Sosnowskich jeszcze Sz. był drugiem co do osiadłości miastem wwdztwa podolskiego i liczył 1124 dm. Po przyłączeniu do Rosyi wszedł w skład gub. podolskiej, należał najprzód do pow. jampolskiego a od 1848 do mohylowskiego. Ks. Roman Sanguszko poprawił zamek, podniósł gospodarstwo, założył fabryki. Córka jego wniosła Sz. jako wiano hr. Alfredowi Potockiemu, a córka tychże, w ostatnich czasach, Władysławowi Branickiemu. Były tu szkoły, do których w 1784 r. uczęszczało około 600 uczniów, ale niedbale je prowadzono; przetrwały one do 1793 r. W 1794 r. Jończyusz Połński, biskup bractawsko-podolskiej prawosł. eparchii, osiadł w Sz. i założył w 1797 r. przy monasterze seminarjum, we dwa lata później przeniesione do Kamieńca. Do ostatnich czasów przebywali w Sz. wikaryusze biskupów prawosł. Z dawnym

budowli pozostał tylko mieszkalny zamek, bramy i wały forteczne, oraz rozległe lochy, liczne rumowiska po polach, świadczące o rozległości niegdyś miasta. Ob. Dra Antoniego J. (Rollego): „Zameczki na kresach“; Tygod. Ilustr. (1872 r., IX, 116); Orłowski: „Podol. eparch. wied.“. W pobliżu Sz. znajduje się futor Henryków al. Henrykówka, należący do dóbr ks. Sanguszeki, w którym Matylda Waldof († 1879 r.) utrzymywała pensyę żeńską przez 32 lata, i przez ten czas przeszło 300 panien ukończyło w niej nauki. W Henrykowie około 1830 r. urodził się dr. Aleksander Józef Rolle (dr. Antoni J.), znany pisarz historyczny. Dr. M.

Szarogródka, ob. Szarogród.

Szarogrodzka 1.) *Jurydyka*, pow. mohylowski gub. podolskiej, 25 dusz męz. i 26 dz. ziemi włość.; dziś skarbowa. 2.) **Sz. Słobódka**, z przys. Barabajówka, obok mta Szarogrodu, pow. mohylowski gub. podolskiej, ma 1131 mk. i 1277 dz. ziemi włość. Należy do Szarogrodu.

Szarogrodzkie Bielany, pow. mohylowski gub. podolskiej, ob. *Bielany* (t. I, 209).

Szarojówka, wś, pow. czerykowski, gm. Łobanówka, ma 56 dm., 344 mk.

Szarokoźle, *Szarokosle*, w aktach grodz. wielkop. z r. 1388 (I, 397), zdaje się być Starem Koźlem, dziś Kuźle, w pow. szamotulskim, w pobliżu Ostroroga.

Szaromyśl, folw., pow. ihumeński, w okolicy Maryi-Góry i Rożampolu, w 4 okr. pol. puchowickim, par. kat. Błoń, ma około 12 włók. W pierwszej połowie b. stulecia nabyty przez Kotowiczów; w ostatnich czasach drogą wiana przeszedł do Apolinarego Szabun; poprzednio należał do domin. Kostrzyń.

Szaromyśl al. *Czaromyśl*, *Czarmyśl*, *Czarnyśl* w r. 1580, *Zaromyśl*, urząd. *Schermeisel*, dawniej *Scharmeisel*, wś z kościołem protest., niegdyś w pow. i wojew. poznańskim, obecnie w Brandenburgii, o 10 klm. na wschód od Sulęcina (Zielenzig), na bitym trakcie do Międzyrzecza, ma 730 mk. Graniczy z Grochowem. W r. 1564 wchodziła w skład ststwa międzyrzeckiego; w r. 1580 trzymali ją lub posiadali Szczanieccy Baltazar, Jan i Piotr; było tam wówczas 9 łan., ówieró roli (karczmarzkiej), 24 zagr., 4 komor., kował, pastuch i 20 owiec (Pawłowski: Wielkp., I, 9). Spisy miejscowości z 2-ej połowy XVIII w., tudzież Opis histor.-stat.-topogr. Prus połudn. Huebnera (1798 r.) wymieniają w pow. poznańskim (międzyrzeckim) przy Sz., jako właścicieli dwóch Kalkreuterów i Zofię Zaydlie, a przy Grochowiu Sebastjana Unruga. Mapa Zanonego oznacza obie osady w granicach wojew. poznańskiego, które sięgały popod

Sulęcín (Zilenzig). Nie wiadomo jakim sposobem Sz. i Grochów odpadły od ststwa międzyrzeckiego i jakim prawem wcielone zostały do Brandeburgii. Zachodzące pod r. 1293 przy określaniu granic Nowej Wsi-Maskowa „Skrelewe“ ma być Szaromysłą (Kod. Wielkp., n. 702). Nazwa Skrelewe naprowadza na Skrzele (Kriel na mapie sztab.), jezioro pod Grochowem, u źródeł Ponikwy, dopł. Obry. Ob. *Czaromysł*. *E. Cal.*

Szarów Pański, wś i folw. i Sz. *Księży*, wś, pow. turecki, gm. Biernacice, par. Uniejów, odl. od Turka w. 26. Sz. Pański i Księży, wś, ma 19 dm., 193 mk.; folw. ma 2 dm., 30 mk. W 1827 r. Sz. Pański 7 dm., 53 mk., par. Niewiesz; Sz. Księży 15 dm., 117 mk. W r. 1880 Sz. Pański rozł. mr. 221: gr. or. i ogr. mr. 200, łąk mr. 13, past. mr. 4, nieuż. mr. 4; bud. mur. 4, drewn. 2; płodozm. 10 pol., pokłady torfu. Wś Sz. Pański os. 6, mr. 3. Własność arcyb. gnieźn. Zniszczony przez Krzyżaków w czasie łupieżczego napadu w r. 1331 (Kod. Wielkp., Nr. 1192). Na początku XVI w. była to jedna wieś, której większa część należała do dóbr stołowych kolegiaty uniejowskiej. Wszyscy kanonicy i proboszcz, prócz archidyakona, mieli tu po łanie, prebenda zaś zwana Świnicką dwa łany. Pewna część łąnów stała pustkami. Z powodu nieobecności wielu kanoników, nie mieszkających przy kolegiacie, ci co przebywali dzielili między siebie dochody z tej wsi, jako dóbr stołowych. Kmiecie jako czynsz i dziesięcinę płacili po grzywnie z łąnu i żadnych innych nie mieli powinności. Prócz tego była część szlachecka, z której (z łąnów folw. i kmiec.) dawano dziesięcinę kolegiacie wartości do 2 grzyw. Prócz tego dla wikaryi przy tym kościele dawali w części kościelnej pokorcu żyta z łąnu, a w części szlach. po 1½ groszu za kołędę (Łaski, L. B., I, 340, 344, 345, 350). Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552 było w części Kozy ¼ łąnu, Grzegorza ¼ łąnu, Sebastjana ¼ łąnu (Pawński, Wielkp., II, 246). *Br. Ch.*

Szarów, r. 1490 *Scharow*, 1581 *Sarow*, wś, pow. bocheński, na pld. krańcu puszczy niepołomskiej, przy drodze z Bochni do Podłęża, ma 87 dm. i 424 mk. (411 rz.-kat. i 11 izr.). Odl. od Niepołomia 6 klm., od Podłęża 9 klm. Par. rz.-kat. w Brzeziu. Pos. więk. (Stanisława Żeleńskiego) ma 3 karczmy i 188 mr. (163 mr. lasu); las sosnowy przytyka do puszczy Niepołomskiej, przecina go tor dr. żel. arcyks. Karola Ludwika, między stacyami Kłaj i Podłęże. Pos. mn. ma 267 roli, 132 łąk i ogr. i 158 mr. past. W 1499 r. (Pawński, Małop., 446) należał Sz. do par. w Mikuszowicach, w 1581 (ibid., 63) do par. w Brzeziu. Wś trzymał Lanckoroński, miała 5 łąn. km.,

2 komor. z bydł., 3 komor. bez bydła i karczmę z ½ łąn. Sz. graniczy na pln.-zach. z Dąbrową, na wschód z Kłajem, na pld. z Brzeziem i Łysokaniem. *Mac.*

Szarowce, mold. *Sziroucy*, wś, pow. chocimski gub. bessarabskiej, par. Chocim, przy drodze z Niedobowic do Zarożan, posiada cerkiew. Wieś ta łączy się ze wsią Władyczną.

Szarowicze, os. włość, pow. konstantynowski, gm. i par. Rokitno, 1 dm., 11 mk., 40 mr. W 1827 r. 5 dm., 19 mk. Osadę tę, jak świadczy dyplom dotąd przechowany u właścicieli, nadał Jan Kazimierz rodzinie Bazyluków, za przechowanie go w czasie wojny przed wojskami Szeremetiewa. *Rz.*

Szarowizna 1.) wś, pow. łęczycki, gm. Topola, par. Siedlec, odl. od Łęczycy 7 w., ma 2 dm., 10 mk. W 1827 r. 4 dm., 36 mk. Ob. *Pruski*. 2.) **Sz.**, ob. *Kozuby-Sz.*

Szarówka, rzka w pow. nowogrodzkim, w obrębie gm. Wsielub', prawy dopł. Plisy, zaczyna się w podgórzach za folw. Bujwidowszczyzna, płynie w kierunku pln. pod wsią Szkielice i pod mkiem Wsielub' ma ujście. Długa około 5 w. *A. Jel.*

Szarówka, sloboda nad rzką Merczykiem, pow. bohoduchowski gub. charkowskiej, o 12 w. na pld.-zach. od Bohoduchowska, ma 112 dm., 736 mk., cerkiew murowaną z 1836 r.

Szarowy 1.) wś, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 38 w. od Kowna. 2.) **Sz.**, zaśc., tamże, o 57 w. od Kowna. 3.) **Sz.**, folw., tamże, o 17 w. od Kowna.

Szarpajcie, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 31½ w. od Telsz.

Szarpanice, wś, pow. sokalski, 22 klm. na pln.-wschód od Sokala (sąd pow. i st. kol.), 15 klm. na pln.-wschód od urz. poczt. w Tartakowie. Na pld. leżą Łuczyce i Bobiatyn, na zach. Steniatyn (część zwana Rojatyn); pln. i wsch. część obszaru przypiera do granicy meczka Milatyna w pow. włodzimierskim na Wołyniu. Wzdłuż granicy pln.-wsch. płynie pot. Strib. Włas. więk. ma roli or. 303, łąk i ogr. 33, past. 2, lasu 263 mr.; wł. mn. roli or. 685, łąk i ogr. 137, past. 7, lasu 8 mr. W r. 1880 było 62 dm., 384 mk. w gminie, 13 dm., 55 mk. na obsz. dwor. (394 gr.-kat., 25 rz.-kat., 19 izr.; 377 Rusinów, 42 Polaków, 20 Niemców). Par. rz.-kat. w Tartakowie, gr.-kat. w Łuczycach. We wsi jest cerkiew i szkoła filialna. *Lu. Dz.*

Szarpaniec, karczma w hr. spiskim, gm. Landek.

Szarpanka 1.) karczma w Turynce, pow. żółkiewski. 2.) **Sz.**, karczma w Zarzyszczu, pow. żółkiewski.

Szarpanówka, wś, pow. czerykowski, gm. Krzyzew, ma 3 dm., 18 mk.

Szarparty, ob. *Szatarpy*.

Szarpene, gródek, na płu. od wsi Osi-
tniażki, w pow. czehryńskim (ob. VII, 641).

Szarpiłówka, sioło, pow. homelski, gm.
Diatłowicze, ma 94 dm., 450 mk.

Szartaki, wś, pow. bialski, ob. *Szóstaki*.

Szaruniszki, zaśc., pow. święciański, w 1
okr. pol., gm. Kiemieliński, okr. wiejski i do-
bra skarbowe Korkożyski, o 12 w. od gmi-
ny, 7 dusz rewiz.

Szarupy al. *Szarupa*, wś nad rz. Ryczą,
pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. i dobra ks.
Druckich Lubeckich Lack, okr. wiejski Da-
browo (o 6 1/2 w.), o 16 w. od Szczuczyna, ma
5 dm., 50 mk. (w 1865 r. 19 dusz rewiz.).

Szaruty, wś i folw., pow. węgrowski, gm.
Ruchna, par. Węgrów, ma 25 dm., 186 mk.,
654 mr. W 1827 r. 18 dm., 108 mk.

Szarwark, wś, pow. dąbrowski, leży w ró-
wninie pagórkowatej, wznies. 215 mt. npm.
(w pld. stronie do 230 mt., na zach. 245 mt.),
u źródłisk pot. uchodzącego pod mtem Da-
browa do Brenia, na pld.-wschód (6 klm.) od
Dąbrowy. Chaty, w liczbie 197, pobudowano
wzdłuż potoku i drogi do Lipin, przez które
prowadzi gościniec powiatowy murowany.
Wś ma 929 mk. (908 rz.-kat. a 21 izr.). Pos.
wiek. tworzy dwa korpusy tabularne, nale-
żące do izraelitów. Część 1-sza ma 288 roli,
22 łąk, 3 ogr., 23 past., 117 lasu, 17 nieuż.,
razem 473 mr.; część 2-ga 44 roli, 10 łąk,
razem 54 mr. Pos. mn. wynosi 1167 roli, 204
łąk, 209 past. i 51 mr. lasu. Jestto nowsza
osada z XVIII w. Graniczy na płu. z Nie-
czajną, na wsch. z Luszowicami, na pld. z Li-
pinami a na zach. z Brnikami. *Mac.*

Szarwiniszki, wś, pow. władysławowski,
gm. Leśnictwo, par. Władysławów, odl. od
Władysławowa 48 w., ma 6 dm., 55 mk.
W 1827 r. 6 dm., 53 mk. Wchodziła w skład
dóbr rząd. Leśnictwo.

Szary, zaśc., pow. mozyrski, w 1 okr. pol.
skryhałowskim, gm. Skorodno, ma 5 osad.

Szarybówka, wś, pow. rohaczewski, gm.
Koszelew, ma 64 dm., 440 mk.

Szary Dwór, niem. *Neuhof*, według Cejno-
wy miejscowość w pow. wejherowskim.

Szarygród, ob. *Szarogród*.

Szaryn, wś, pow. mozyrski, w 1 okr. pol.
skryhałowskim, gm. Michałki, o 8 w. na zach.
od mka Jelska, ma 31 osad. *A. Jel.*

Szaryn, wś nad bezim. dopł. Jatrani, pow.
humański, w 2 okr. pol., gm. Ładyżynka, o 12
w. od Humania, ma 727 mk. (186 kat.). W 1863
r. 773 mk., 1479 dz. Posiada cerkiew Boho-
słowską, drewnianą, niewiadomej erekeyi, od-
nowioną w 1841 r. W 1809 r. Stanisław Szo-
łajski nabył Sz. i Ropotuche (o 2 w. odl.) od
Jarosława Potockiego, drogą wiana przeszły
na Henryka hr. Tyszkiewicza, poczem od
1847 r. syna jego Stanisława.

Szarysz 1.) Wielki, Wielki Szarysz, węg.
Nagy-Saros, niem. *Gross Scharosch*, główne
miasto w hr. szaryskim, nad rz. Torysą, ko-
ściół kat. par., bożnica, st. dr. żel. koszycko-
bogumińskiej, 2865 mk., wielu sukienników,
szewców i ogrodników. Pałac, w którym trzy-
mano jakiś czas w niewoli ostatniego z Rako-
czych, z kąd uciekł on do Polski. Jarmarki
bardzo ożywione. Gleba średnia, obszerne
pastwiska i lasy. Ponad miasteczkiem wyso-
ka, jodłami obrosła góra, na której szczycie
imponujące ruiny zamku, wysadzonego w po-
wietrze przez nieostrożność żołnierza r. 1660.
Z góry tej widok piękny na 20 okolicznych
wsi i miasta: Preszów i Cybin. Na obszarze
hr. szaryskiego znajdują się kolonie polskie:
Hradzisko i Szandel. 2.) **Sz. Mały, Mali Szar-
ysz**, węg. *Kis-Saros*, niem. *Klein Scharosch*, wś
w hr. szaryskim, w pobliżu Preszowa; ko-
ściół kat. filial., żelazisty zdroj szczawio-
wy, 519 mk.

Szaryszki al. *Szoryszki*, wś, pow. włady-
sławowski, gm. Światoszyn, par. Poniemoń,
odl. od Władysławowa 50 w., ma 12 dm., 120
mk. W 1827 r. 4 dm., 37 mk.

Szarzdaninie, dobra, pow. rossieński, gm.
Kielmy, o 20 w. od Rossień.

Szarzewo 1.) niem. *Scharsow*, dobra ryc.
w Pomeranii, pow. słupski, st. p. Dębica,
par. kat. Słupsk, 12 1/2 klm. odl., 617 ha; ra-
zem z Hohenscharsow miało 1885 r. 15 dm.,
34 dym., 8 mk. kat., 216 ew. 2.) **Sz.**, wś, tam-
że, 147 ha, 1885 r. 9 dm., 15 dym., 68 mk. ew.,
1 kat. 3.) **Sz.**, pewnie niem. *Scharschau* (ob.);
mieszkali tu Szarzewscy (ob. Kętrzyński:
„O ludn. pol.“, str. 204). *Ks. Fr.*

Szarzyno, wś, w ziemi wyszogrodzkiej,
wymieniona w dok. z 1349 r. (Kod. Maz., 59);
będzie to zapewne dzisiejszy Sarzyn w pow.
płockim.

Szasnowicze, wś nad bezim. dopł. Naczy,
pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Lachow-
wicze, ma 16 osad; grunta wzgórzyste, szcze-
rkowe, urodzajne, miejscowość małoletnia.

Szassupoenen al. *Runkehlen*, wś, pow. pił-
kałowski, st. p. Mallwischken.

Szast, wś nad jez. Pogóbskim, pow. jańs-
borski.

Szastały, wś, pow. bielski gub. grodzień-
skiej, w 2 okr. pol., gm. Malesze, o 6 w. od
Bielska.

Szastarka, ob. *Szatarka*.

Szastowo, wś, pow. połocki, o 10 w. od
Połocka a 2 w. od Kazimierzowa, którego sta-
nowi attynenecę. W 1707 r. należała do Sta-
niława Sielawy, skarbnika, dziś własność
Kuleszów. *A. K. Z.*

Szastuny, wś, pow. drysieński, attyn. dóbr
Justynianowo Szczyttów.

Szasty, folw., pow. płocki, gm. Łubki, par.

Daniszewo, odl. 13 w. od Płocka, ma 3 dm., 42 mk., 361 mr. (325 mr. roli, 24 mr. łąk). W 1827 r. 4 dm., 20 mk.

Szasza, wś, pow. hajsyński, ob. *Sasza*.

Szaszajcie 1.) wś, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 6 w. od Telsz. 2.) **Sz.**, wś, tamże, o 26 w. od Telsz. 3.) **Sz.**, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 20 w. od Telsz.

Szaszany al. *Szaszanie*, wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 35 w. od Trok, na lewo od Wilii, między Poporciami a Mitkiszkami, ma 8 dm., 90 mk. (83 kat., 7 żyd.).

Szasze 1.) wś, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 88 w. od Kowna. 2.) **Sz.**, wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 66 w. od Poniewieża.

Szaszek, staw na terytoryum nowodworskim, pod Peplinem, pow. starogardzki (ob. „Opactwo pelplińskie“, przez kś. Kujota, str. 388). *Ks. Fr.*

Szaszele, wś, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 90 w. od Kowna.

Szaszeny, wś, pow. szawelski, gm. Skiemie, o 57 w. od Szawel.

Szaszki 1.) zaśc. szlach., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 22½ w. od Dżisny, 1 dm., 8 mk. kat. 2.) **Sz.**, zaśc., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Smorgonie (o 6 w.), okr. wiejski Węclawienieta, 4 dusze rewiz. 3.) **Sz.**, wś, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 7 w. od Poniewieża. 4.) **Sz.**, wś, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Kruhowicz, przy drodze z Ogierowicz do Kruhowicza, ma 12 osad. *J. Krz.—A. Jel.*

Szaszkinia, zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski i dobra skarbowe Preny, o 14 w. od gminy, 4 dusze rewiz.

Szaszkiszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 65 w. od Nowoaleksandrowska.

Szaszkowicze, w dokum. *Szaskowicze*, wś nieistniejąca obecnie pod tą nazwą, w pow. włodzimierskim. Podług reg. pob. pow. włodzimierskiego z 1577 r. p. Hryhory Wołczko z Szaskowiczi Kolonej płaci z 12 dym. dworz., 6 ogr. po 4 gr. (Jablonski, Wołyń, 70).

Szaszkowszczyzna 1.) zaśc. pryw., pow. lidzki, w 3 okr. pol., o 21 w. od Szczycyna, 9 mk. 2.) **Sz.**, wś nad bezim. prawobocznym dopł. Soły, pow. miński, w 3 okr. pol. kójdanowskim, gm. Zasule, przy gośc. ze wsi Ihumenowszczyzny do Tulonki, ma 10 osad; miejscowość falista, grunta szczerkowie, urodzajne. *A. Jel.*

Szaszowa, *Sassova*, wś, w hr. szarymskim (Węgry), ma kościół filial. gr.-katol., lasy, łąki, 245 mk.

Szata, rzeczka, w pow. telszewskim, do-

plyw Bartawy, przepływa pod wsią Łukonajcie, Szarki i mkiem Szaty.

Szatalowo, wś, w pow. smoleńskim. Była tu st. pocztowa przy dawnej szosie smoleńsko-warszawskiej, o 17 w. od Murygina.

Szatanek, część wsi Miroszewice, w pow. łączyckim.

Szatanki, pow. mazowiecki, ob. *Dąbrowa* 98) (t. I, 923).

Szatanówka, rzeczka w gub. mohylewskiej, prawy dopływ Wiechry (praw. dopł. Sożu).

Szatanowszczyzna, dwa pobliskie zaśc., pow. miński, w 3 okr. pol., gm. i par. katol. Kojdanów, o 10 w. od st. dr. żel. moskiewskobrzeskiej Niehorele. Jeden z nich ma 9, drugi 5 osad; miejscowość falista, grunta szczerkowie, urodzajne. *A. Jel.*

Szatarka, niekiedy zwana *Szastarka*, wś, pow. janowski, gm. Brzozówka, par. Kraśnik, odl. 17 w. od Janowa, łączy na lewo od drogi bitej z Kraśnika do Modliborzyc, śród lesistej wyżyny, sięgającej w okolicy wsi do 1000 st. nrm. Na pld. graniczy ze wsią Polichna. W lasach Sz. rosną w znacznej ilości modrzewie. Wieś ma 46 os., 420 mk. rz.-kat., 617 mr. Gleba gliniasta, sapowata. Należała do dóbr ordynacyi Zamoyskich.

Szatarpy, dok. 1294 *Zaparty*, 1710 *Szarparty*, Kętrz. *Szaraparty*, niem. *Schatarpi*, wś włośc. na Kaszubach, pow. kościerski, niedaleko szosy gdańsko-kościerskiej, st. p. Nowa Karczma, par. kat. Wysin, ew. Przywidz; szkoła katol. 1-klas., 515 ha (357 roli or., 13 łąk); 1885 r. 65 dm., 96 dym., 499 mk., 336 kat., 163 ew. Wś zawiera 21 gburs. posiadał i 15 zagr. Na zachód leży bagno z pokładami torfu, na pld. zaś od bagna jeziorko. Sz. były dawniej własnością bisk. kujawskich i należały do klucza wysińskiego. Nabył je r. 1294 bisk. Wiśław za 13 grzyw. od spadkobierców Jędrzeja z przewiskiem Książd („dicti Clerici“), mieszczanina nowskiego. Ks. Mestwin II potwierdził kupno, przyznał mu te wolności, jakich używały inne osady biskupie i zwolnił wś od ciężaru dostarczania do dworu książęcego pewnej miary piwa (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 453 i Kujota: Majątki biskupie, str. 45, 51 i 59). Lustracja komisji pruskiej z r. 1772 zastała Sz. jeszcze w posiadaniu biskupów; włośc było 18, włościan 8, zagr. 4, samych katol. Wysiew wynosił po 8 kor. żyta, 1 jęczm., 5 owsa, pół grochu, 1½, tatarkina włók. Czynsz jak we Wysinie, tloka jak w Skrzydlowie (Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, str. 169). Wizyta Rybińskiego z r. 1780 donosi, że Sz. liczyły 72 mk. katol.; mesznego pobierał prob. 3½ kor. żyta i tyleż owsa (str. 134 i 137). Uwłaszczenie nastąpiło r. 1819. *Ks. Fr.*

Szatawa, rzeczka, w pow. telszewskim, lewy dopływ Luby (dopł. Bartowa), uchodzi pod Szkudami.

Szatawa, mko nad rzeką Szatawką, dopł. Mukszy, pow. kamieniecki, okr. pol., gm. i sąd Maków, par. katol. Zalesce, przy trakcie poczt. z Uszycy (Letniowiec) do Kamieńca, odl. o 18 w. na płn.-wschód od Kamieńca, ma 231 dm., 886 mk., w tej liczbie 252 żydów i 91 jednodworców. Posiada cerkiew p. wez. św. Jana, wzniesioną w 1862 r. i uposażoną 34 dzies. ziemi, z 1010 parafianami, synagogę żydowską, st. poczt. konną z przyjęciem korespondencji, 6 sklepów, 9 rzemieślników, 26 targów. Własność dawniej Giżyckich, Makowieckich, dziś Raciborowskich; należy do kłucza makowskiego (ob. *Maków*). Jest to stara osada. Jako mko, pod nazwą Satawa al. Stupincze, istnieje już w 1565 r.; należy wówczas do Herburta, ssty barskiego, i płaci 4 marki szosu, od 1 popa, 4 rzemieśln., 2 kotłów gorzałczanych i 3 włóczęgów. W 1567 r. Herburt płaci 4 marki szosu, od 7 kotłów gorzałczanych, 4 włóczęgów, 2 rzemieśln., 2 komor., 2 kół dorocznych 1 mar. 12 gr.; czopowe w t. r. wynosiło 15 flor. W 1573 r. szosz wynosił 4 mrk. = 6 fl. 12 gr. W 1578 r. Sz. płaci szosu podwójnego 8 mrk., od 8 pługów, 4 rzemieśln. po 15 gr. z powodu ubóstwa, od piwowara 1 fl., również z powodu ubóstwa, od 4 włóczęgów po 15 gr., od 8 komor. po 6 gr., od 2 kotłów gorzałczanych i od wyszynku 1 fl. 6 gr., od popa 2 fl., od 1 koła młyńskiego 12 gr., od koła stępnego 15 gr., czopowego 3 fl. 4 gr.; ogółem 34 fl. 13 gr. Na podstawie wysokości szosu Jabłonowski przypuszcza, że w t. r. było w Sz. 90 dm. i 450 mk. W 1583 r. Sz. płaci 8 mrk szosu, od 8 pługów, 4 rzemieśln. po 15 gr., 1 piwowara, 8 komorn. po 6 gr., 2 kotłów gorzałczanych po 12 gr., 1 popa, 1 koła dorocznego i 1 koła stępnego (ob. Jabłonowski, Wołyn i Podole, 180, 229, 230, 232, 239, 243). August IV d. 12 sierpnia 1750 r. potwierdził przywileje miejskie i nadał pieczęć z wyobrażeniem św. Tomasza w całej postawie, z napisem w około. „S. Thomas. A. Sigillum, Oppidi. Szatawa“, oraz nazначzył 12 jarmarków dorocznych, co następnie ponowił Stanisław August przywilejem z d. 10 października 1782 r., wydanym na prośbę Mikołaja Makowieckiego, skarbnika czerwonogródzkiego, dziedzica Sz., z powodu zatracenia dawnych nadań. Przywilej ten, w całości ogłoszony w Starożytniej Polsce (t. II, str. 974—6), w skróceniu opiewa: „Przychylając się do prośby Mikołaja Makowieckiego, zwłaszcza iż się okazuje z transakcyi ziemskich od lat 183, iż Sz. jest miastem, pozwalamy onemuż miastu, na wzór i kształt innych lokować, zakładać, postawić,

budować, fosami, groblami, wałami obronnemi według swego upodobania obwieść i opatrzyć. Mieszczan, kupców i wszelkich rzemieślników sprowadzać, towary wozić i sprzedawać, pod kondycją jednak, że miasto w sprawach tyczących się przywileju do sądu naszego asesorskiego zawsze należeć będzie. Pieczęć do stwierdzenia aktów i spraw miejskich taka, jaką mu dziedzic naznaczy, mieć i używać będzie. Prawo tuteńskie, które się magdeburg. nazywa, także inne wolności i prerogatywy łaskawie nadajemy“. Dalej przywilej naznacza targi co dwa tygodnie i 8 jarmarków. Aby zaś do osiedlenia się zachęcać, mieszkańców tylko sądowi miejskiemu a przez apelacyą sądowi dziedzica poddaje, w sprawach zaś kryminalnych poleca odsyłać przestępców do Kamieńca. Dr. M.

Szatawka, rzeczka, w pow. kamienieckim, lewy dopływ Mukszy, ma źródło powyżej mka Szatawy.

Szatejki 1.) al. *Szatejnie*, ws nad Niewiażą, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 60 w. od Kowna. Niegdyś, wraz z sąsiednimi Syrutyszkami, własność Syruców. 2.) **Sz.**, ws i dobra nad rzeką t. n., pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 35 w. od Telsz. Posiada kościół katol. p. wez. św. Marka, w 1716 r. z muru wzniesiony przez hr. de Broel-Plater, filialny par. Płotele. Dziedzictwo niegdyś Szwerynow, z których Barbara z Konarskich Szwerynowa, wdowa, kupuje od Erazma Skołwida za 30000 złp. Jakub Szweryn zastawia w 1661 r. za 54000 złp. Andrzejowi i Danielowi braciom Platerom. Od Szwerynow przechodzi do Sapiehów, którzy sprzedają de Broel-Platerom, pozostaje do dziś w ich posiadaniu. A. K. Ł.

Szatejnie, ob. *Szatejki* 1.).

Szateksznia, rzeka, w gub. kowieńskiej, bierze początek w pow. nowoaleksandrowskim, na pld. od mka Komaje; w pobliżu dworu Szateksznia płynie błotnistą doliną, miejscami niemożliwą do przebycia, wpada do jez. Jara (ob.), w pow. wilkomierskim, po wyjściu z którego przybiera nazwę Jara, pod którą uchodzi od prawego brzegu do rz. Świętej (pr. dopł. Wilii).

Szatełska Buda, ws, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 89 w. od Kowna.

Szaterniki 1.) ws nad potokiem, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Rennów Sokołojcie, o 11 w. od gminy a 64 w. od Wilna, ma 4 dm., 43 mk. katol. (w 1865 r. 18 dusz rewiz.). 2.) **Sz.**, ws i dobra skarbowe, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Rukojnie, okr. wiejski Czarna, o 6 w. od gminy a 16 w. od Wilna. Folw. ma 1 dm., 5 mk. katol., ws zaś 8 dm., 2 mk. prawosł. i 76 katol. (w 1865 r. 33 dusz rewiz.). Stanowiła niegdyś sstwo nie-

grodowe, podług spisów podskarbińskich w 1766 r. będące w posiadaniu Jana Muśnickiego, który opłacał 65 złp. 7 gr. kwarty a 30 złp. hybernny. *J. Krz.*

Szaterniki 1.) w dokum. *Satyrniki*, wś nad bezim. dopł. Korczyka, pow. ostrogski, o 33 w. na wschód od Ostroga, zbudowana po drugiej stronie rzki na wprost wsi Sknyt Mały (ob.), wraz z którą należała do ks. Ostrogskich. W 1577 r. ks. Konstanty Ostrogski płacił z 4 dym. na ćwierciach po 5 gr. i 3 ogr. po 2 gr., w 1583 r. zaś z 4 dym., 1 ogr., 2 podsusied. (Jabłonowski, Wołyń, 38, 82). Następnie Jabłonowskich, Leńkiewiczów, od 1881 r. Jawkowa. 2.) **Sz.**, przedmieście mta powiat. Ostroga (ob. t. VII, 682). *Z. Róż.*

Szatłgale, wś, pow. telszewski, zarząd mta Kretyngi, o 56 w. od Telsz.

Szatk..., ob. *Szatk...*

Szatkajmie, wś, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 72 w. od Kowna.

Szatkowień, pow. sierpecki, ob. *Charyzyny*.

Szatkowo, *Szczatkowo* al. *Szczatków*, wś i fol. nad Berezyną, pow. bobrujski, w 4 okr. pol. świsłockim, par. katol. Bobrujsk, gm. Horbacewicz, w okolicy Bobrujska. Wś ma 11 osad; fol., dość dawna własność Węclawowiczów, 10¹/₄ włóki. Grunta w kulturze, lekcie, łąki wyborne, lud oprócz rolnictwa trudni się flisactwem i rybołówstwem. *A. Jel.*

Szatkowszczyzna, wś, pow. łepelski, nadana w 1674 r. wraz ze wsią Olszanką ks. dominikanom czasznickim przez Dominika i Konstancję z Podbereskich Służków, chorążych litewskich.

Szatmusie, wś, pow. maryampolski, gm. i par. Pilwiszki, odl. od Maryampola 25 w., ma 9 dm., 148 mk. W 1827 r. było 6 dm., 57 mk.

Szatnica, rzeczka, w gub. smoleńskiej, lewy dopływ rz. Moży. Bierze początek z jez. Szoska W. (w pow. duchowszczyńskim), płynie w kierunku płn.-wschd. na przestrzeni 30 w., ujście ma poniżej ujścia rzki Czyeczata. Płynie w miejscowości błotnistej.

Szatonie, wś, pow. łódzki, gm. Brużyc, par. Aleksandrów, ma 12 dm., 110 mk., 132 mr. W 1827 r. było 2 dm., 27 mk.

Szatralins, strumień, w pow. szawelskim, prawy dopływ rzki Poszatryi (pr. dopł. Awnowy, pr. dopł. Wenty al. Windawy).

Szatraminy, *Szatraszyny* (?) wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 59 w. od Telsz, posiada kaplicę katol. par. Masiady, p. w. N. M. P., drewnianą. W rubryce dyec. telszewskiej z 1877 r. oraz w Słowniku p. wyr. Masiady wś podana została pod nazwą Szatraszyny.

Szatranicy, wś, pow. sejneński, gm. Kociowo, par. Lejpuny, odl. od Sejn 33 w., ma

9 dm., 94 mk. W 1827 r. było 5 dm., 57 mk., par. Sereje.

Szatraszyny, wś, ob. *Szatraminy*.

Szatrawki al. *Szatrówki*, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Mikołajewo (o 6 w.), okr. wiejski i dobra Dowmontów (w 1865 r.) Czelniczek, o 10 w. od Dżisny, ma 6 dm., 83 mk. (w 1865 r. 30 dusz rewiz.).

Szatrenka, rzka, w dawnym pow. pińskim, stanowiła granicę puszczy król. kurzeliczyńskiej, płynie błotem zw. Wieina (ob. *Revizya Puszczy*, str. 12). *A. Jel.*

Szatrowo, dobra, pow. drysioński, w 4 okr. pok. do spraw włośc., gm. Suzzki, w 1863 r. 190 dusz rewiz. Własność Bohdanowicza, który założył dwór we wsi Nowikach. Stanowiło niegdyś z przyległościami sstwu niegrodowe, będące do 1701 r. we władaniu Dominika Słuszki, wdwy połockiego; od 1701 r. posiadali je Konstanty i Krystyna z Korsaków Szczyttowie, podsędkowie połocy, w 1742 r., po śmierci Bazylego Rypińskiego, pisarza ziem. połockiego, nadane Stefanowi Sebatyanowiczowi, podczaszemu wendeńskiemu; w 1744 r. Adryanowi Holsteinowi, porucznikowi regim. konnego lit., w 1746 r. Mikołajowi i Barbarze z Kopciów Łopacińskim, wojskim mściel., którzy łącznie ze sstwem szakunowskim opłacali kwarty 467 złp. 4 gr. a hybernny 74 złp. W Volum. leg. znajdujemy jeszcze pod 1775 r. sstę Jana Nornickiego, jakkolwiek dobra te już w 1772 r. zajęte zostały przez Rosyja.

Szatrya, góra, w pow. szawelskim, o 2³/₄ w. na pld.-wschód od mka Łukniki, wzn. 745·9 st. ang. nrm. Okolice góry są malownicze, sama służy za pastwisko dla obory właściciela, jednowlókowego szlachcica Mierzejewskiego (porów. *Łukniki*). Jest to najwyższe wzgórze w gub. kowieńskiej, na które, podług podania ludowego, zlatują się na łopatach wszystkie czarownice z kraju, corok, w wigilią św. Jana. Za czasów saskich tak wierzono w te podania, że kilka osób spalono na tej górze, jak świadczą inkwizycye i wyroki z 1729 i 1730 r.

Szatrycha, uroczysko, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Kamienna, o 39 w. od Sokółki.

Szatrysze, wś na prawym brzegu rz. Uży (Uszy), pow. owrucki, w pobliżu granicy pow. rodomyńskiego, o 3 w. na płn.-wschód od Iskorości. Grunta składają się z gnejsu i czerwonego granitu. Skały nad Użą jeszcze obecnie noszą nazwę kapieli Olgi; na cmentarzu są stare mogiły; o 1 milę mogiła Igora. W nazwie wsi pozostał ślad obozu Olega z 883 r.

Szatrysze, siolo nad rzką Kluczysze, pow. nowogród siewierski gub. czernihowskiej, o 30 w. na pld.-wschód od Nowogrodu Sie-

wierskiego, ma 257 dm., 1613 mk., 2 cerkwie, zarząd okr. pol., bogate pokłady gliny.

Szatuny, zaśc. nad rzeką Jasieniec, dopł. Sławocznym, pow. mozyrski, w 1 okr. pol. skryhałowskim, gm. Skorodno, ma 2 osady.

Szaty 1.) żmujdzkie *Szates*, mko nad rzeką Szatą, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 46 w. od Telsz, w 1859 r. 15 dm., 158 mk., kościół paraf. p. w. św. Jana Chr., z drzewa wzniesiony w 1670 r. przez Jana Wolskiego. Par. katol., dekanatu szkudzkiego, 3224 wiernych. 2.) **Sz.**, żmujdzkie *Szety*, mko nad rz. Abelą, pow. wilkomierski, pod 55°17' płn. szer. a 41°57' wschd. dług., okr. pol. Pogięłoże (o 2 mile), par., gm. i st. poczt. w miejscu, o 35 w. na zachód od Wilkomierza, przy gości. między Kiejdanami (o 18 w.) a Wilkomierzem. Ma 145 dm., 967 mk. (w 1859 r. 80 dm., 868 mk.), kościół katol., kapł. na cmentarzu grzeb., dom przytułku dla 4 starców, dom modlitwy żydowski, towarzystwo wkładowo-zaliczkowe, zarząd gminy, aptekę, targi we wtorek, słynny trzydniowy jarmark na konie w dzień św. Trójcy oraz mniejszy w oktawę N. M. P. Rożańcowej. O 1 w. od mka znajduje się młyn wodny i parowy. Kośc. paraf. p. wez. św. Trójcy, pierwotnie z muru wzniesiony w 1492 r. przez Pietkiewicza i Koncewicza, po pożarze 1799 r. odbudowany przez ks. Chrzczonowicza, a w końcu w 1817 r. przez parafian wymurowany. Na cmentarzu kaplica p. w. św. Bogumiły, wzniesiona w 1825 r. przez Wielickę. Par. katol., dekanatu wilkomierskiego, 4376 wiernych. Gmina należy do 1 okr. pok. do spraw włośc., składa się z 4 okręgów (starostw) wiejskich, obejmuje 32 miejscowości, mających 1333 mk. włośc. Leży w najlepszej części powiatu, grunt ma bardzo żyzny, czarnoziem. Dziedzictwo niegdyś Pietkiewiczów, z których Bohdan zapisał w 1499 r. fundusz na kościół parafialny. Przy końcu XVI w. dzieżdźce tutejsi zamienili kościół na zbór helwecki, który jeszcze się tu znajdował w połowie następnego wieku. Stanisław August dał w 1785 r. przywilej Sz. na jarmarki. Obszerne dobra należały niegdyś do Bohuszów, po exdywizji których powstało kilka naście majątków. Obecnie Sz. należą do Montwiłłów.

J. Krz.

Szatybiałki, wś włośc., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 59 w. od Dżisny, 4 dm., 38 mk. katol.

Szatyje, okolica, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 17 w. od Kowna, w 1859 r. 10 dm., 152 mk., gorzelnia i cegielnia.

Szauczudnieszki, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 69 w. od Wilna, 1 dm., 8 mk. katol.

Szauda, rzeka, lewy dopływ Minii, ob. *Tenenis*.

Szaudadusze, wś, pow. maryampolski, gm. i par. Pilwiszki, odl. 24 w. od Maryampola, ma 3 dm., 20 mk.

Szaudeczynny, zaśc. rząd. w pobliżu błota Głucha Jark, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 18 w. od Święcian, 4 dm., 19 mk. katol.

Szaudousie, zaśc., pow. trocki, w 2 okr. pol., o 28 w. od Trok, 2 dm., 25 mk. (10 kat., 15 żydów).

Szaudszen, wś, pow. nizinny, st. poczt. Kaukehmen.

Szaudynia, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 11 w. od Poniewieża.

Szaudynie 1.) wś, pow. maryampolski, gm. i par. Pilwiszki, odl. od Maryampola 23 w., ma 3 dm., 32 mk. W 1827 r. 5 dm., 56 mk. 2.) **Sz.**, wś, pow. władysławowski, gm. Zypie, par. Łuksze, odl. od Władysławowa 35 w., ma 9 dm., 77 mk. W 1827 r. 6 dm., 60 mk. 3.) **Sz.**, zaśc. włośc. nad Niemnem, pow. władysławowski, gm. Kidule, par. Kajmele, odl. od Władysławowa 36 w., leży naprzeciw Jurborga, w nizinie nadrzecznej, ma 22 dm., 454 mk. W 1827 r. było 20 dm., 198 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Kidule.

Szaudyniszki, wś i fol., pow. wykowycki, gm. Kibarty, par. Olwita, odl. od Wyłkowyszek 13 w., ma 15 dm., 130 mk. W 1827 r. było 15 dm., 169 mk. Dobra Sz. składały się z fol. Sz. i Karolinowo, rozł. mr. 1317: fol. Sz. gr. or. i ogr. mr. 653, łąk mr. 65, pastw. mr. 7, nieuż. mr. 39; bud. mur. 12, z drzewa 14; płodozm. 9 pol.; fol. Karolinowo, gr. or. i ogr. mr. 506, łąk mr. 81, past. mr. 6, nieuż. mr. 37; bud. mur. 3, z drzewa 8; płodozm. 9-pol. Wś Sz. os. 8, mr. 240; wś Jonajcie os. 17, mr. 82; wś Uszkurajcie os. 5, mr. 150.

Szaudynka, okolica, pow. wilkomierski, gm. Pupany, o 25 w. od Wilkomierza.

Szaukeln, wś, pow. kłajpedzki, st. poczt. Proekuls.

Szauken 1.) wś, pow. kłajpedzki, st. p. Dawillen. 2.) **Sz.**, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Kinten.

Szaukle, wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 53 w. od Telsz.

Szaukliszki, wś, pow. rossieński, gm. Konstantynów, o 76 w. od Rossien.

Szaukście al. *Szaukszty*, wś, pow. władysławowski, gm. Leśnictwo, par. Władysławów (odl. 6 w.), ma 5 dm., 49 mk. W 1827 r. 5 dm., 54 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo, należała do fol. Bobtele.

Szauksztaliszki 1.) fol. i wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojeje, okr. wiejski i dobra hr. Tyszkiewiczów Dubinki, o 11 w. od gminy a 56 w. od Wilna. Fol. ma 2 dm., 27 mk. katol., wś 2 dm., 31 mk. t. wyzn. (7 dusz rewiz. w 1865 r.). 2.) **Sz.**, w spisie

z 1865 r. *Szajksztaliszki*, zaśc. nad jez. Urnis, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Bijuciszki, o 6 w. od Malat a 49 w. od Wilna, ma 2 dm., 15 mk. katol., (w 1865 r. 3 dusze rewiz.); należy do dóbr skarbowych Inturki.

Szauksztele 1.) wś, pow. rossieński, gm. Kołtyniany, o 63 w. od Rossień. 2.) **Sz.**, wś, pow. szawelski, gm. Żagory, o 63 w. od Szawel.

Szaukszty, ob. *Szaukszczie*.

Szaukuny, w spisach urzęd. *Sankury*, wś, pow. sejneński, gm. i par. Krasnowo, odl. 14 w. od Sejna, ma 8 dm., 82 mk., 420 mr. Wchodziła w skład dóbr Krasnowo.

Szaulicha, ob. *Szawulicha*.

Szaulicze 1.) wś, pow. wołkowyski, w 5 okr. pol., gm. Biskupce, o 9 w. od Wołkowyska. 2.) **Sz.**, wś, tamże, o 13 w. od Wołkowyska.

Szaupielki, wś, pow. rossieński, gm. Kielmy, o 28 w. od Rossień.

Szaury, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 55 w. od Nowoaleksandrowska.

Szaustry, wś, pow. olsztyński, par. Kokendorf. Ludność polska.

Szawary, część Wróblaczyna, pow. Rawa Ruska.

Szawdaniszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 55 w. od Nowoaleksandrowska.

Szawdany, pow. rossieński, ob. *Szawdziany*.

Szawdele, wś, pow. rossieński, gm. Konstantynów, o 69 w. od Rossień.

Szawdów, *Szawdowo*, w dokum. z XVI w. *Szowdowo*, *Szowdy*, *Szawdowo*, *Szawdy*, dobra, pow. telszewski, w 4 okr. pol., par. Ławków, o 57 w. od Telsza, mają 5 chat; własność sukcesorów obywatela Świrtuna. Niegdyś sstwo i główne miejsce ciwuństwa al. powiatu szawdowskiego. Włość szawdowska według popisu szlachty osiadłej z 1578 r. stawiła 35 koni. Podług ustawy z 1529 r., nadanej dla Żmudzki przez Zygmunta I, Sz. należał do dóbr skarbowych w ks. lit. Powiat szawdowski sądził się w Rossieniach. Sstwo al. ciwuństwo niegrodowe szawdowskie podług spisów podskarbińskich z 1766 r. obejmowało wsi: Sz., Szewy, Klaby i Giemiaty, posiadał je wówczas Zalewski, opłacając kwarty 15 złp. 3 gr. Niedaleko od dworu szawdowskiego leży wzgórze zwane Dewajte. Według podań miejscowych składano na niem za czasów pogańskich ofiary bogom i stąd dano mu nazwę Dewajtskałnas, t. j. Boska góra. *J. Krz.*

Szawdyń al. *Szawdyniz*, żmudzkie *Szawdynia*, wś i dobra, pow. szawelski, o 54 w. od Szawel, okr. pol. Popielany, w 1859 r. 12 dm., 120 mk., kościół katol. N. M. P., z XVIII

w., przebudowany przez Godlewskiego, filialny popielañski. Obszerne dobra należały niegdyś do Ludwika Godlewskiego.

Szawdynia, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Malaty (o 6 w.), o 70 w. od Wilna, ma 2 dm., 16 mk. kat. (w 1865 r. 1 dusza rewiz.); należy do dóbr skarbowych Roupiszki.

Szawdynie 1.) dobra, pow. rossieński, gm. i par. Botoki, o 42 w. od Rossień. 2.) **Sz.**, wś, pow. rossieński, par. nowomiejska. 3.) **Sz.** al. *Szawdynie*, wś, pow. wilkomierski, gm. i paraf. Wiżuny, o 54 w. od Wilkomierza; uwłączona od dóbr Wiżuny.

Szawdyniszki al. *Szawdzieniszki*, wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Michajłowo, okr. wiejski i dobra hr. Mostowskich Cerkiszki, o 11 w. od gminy i tyleż od Święcian, ma 3 dm., 40 mk. katol. (w 1865 r. 29 dusz rewiz.).

Szawdynka, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Niemenczyn, o 9 $\frac{1}{2}$ w. od gminy, 10 dusz rewiz.; należy do dóbr Czarnydwór Parczewskich.

Szawdziany, u Buszyńskiego *Szawdany*, wś, pow. rossieński, gm. i par. Szweksnie, o 113 w. od Rossień.

Szawdzie 1.) zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedroje, okr. wiejski Marciniuszki, o 5 w. od gminy a 48 w. od Wilna, 1 dm., 8 mk. katol. (w 1865 r. 3 dusze rewiz.); należy do dóbr skarbowych Jęczmieniszki. 2.) **Sz.**, dwie wsi, tamże, okr. wiejski Kietutany, o 48 w. od Wilna, w 1865 r. należąca do Szwojnickiego miała 5 dusz, zaś do Michała Jacyny 14 dusz rewiz. W spisie z 1866 r. wykazane jako jedna wś, mająca 13 dm., 136 mk. (28 prawosł., 103 katol., 5 żydów).

Szawdzinie al. *Szawdziny*, wś nad Niemnem, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Żołądek, okr. wiejski i dobra Grabowskich Dąbrowa, o 30 w. od Szczuczyna, ma 12 dm., 119 mk. (w 1865 r. 49 dusz rewiz.).

Szawdziuki, wś, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Żyrmuny (o 3 w.), okr. wiejski Apolin, o 10 w. od Lidy, 4 dm., 31 mk. (w 1865 r. 13 dusz rewiz.; należy do dóbr Rekście Rapackich).

Szawelańce, okolica, pow. wilkomierski, gm. Kowarsk, par. Troupie, o 24 w. od Wilkomierza; własność Surgowtów.

Szawelskie al. *Szawle*, jezioro pod mtem t. naz., pow. szawelski, przeszło 2 w. długie, $\frac{1}{4}$ w. szerokie, od $\frac{1}{2}$ do 5 arszynów głębokie. Urzędowy opis gub. kowieńskiej mylnie podaje jakoby Dubissa ztąd wypływała.

Szawelszczyzna, uroczysko, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Kamienna, o 40 w. od Sokółki.

Szawerdaki, wś, pow. lidzki, w 1 okr.

pol., gm., okr. wiejski i dobra Tyszkiewiczów Zyrmuny (o 3 w.), 23 dusz rewiz.

Szawice, dawna nazwa wsi Nerwik, w pow. olsztyńskim. Ob. *Południowo*.

Szawkiany 1.) al. *Szaumiany*, zaśc. nad jez. Oławką, pow. trocki, w 4 okr. pol., o 67 w. od Trok, 1 dm., 8 mk. katol. 2.) **Sz.**, wś, pow. rossieński, gm. i par. Taurogi, o 65 w. od Rossień. 3.) **Sz.**, w spisie urzęd. *Szakiany*, wś, pow. rossieński, gm. Konstantynów, par. Tenenie, o 101 w. od Rossień. 4.) **Sz.**, żmudzkie *Szaukianaj*, mko i dobra nad rzeką Szoną, pow. szawelski, okr. pol. Kurtowiany, gm. i par. Szawkiany, o 33 w. od Szawel, ma 15 dm., 706 mk., kośćc. katol. paraf., dom modlitwy żydowski, synagoga, urząd gminny, szkoła wiejska, st. pocztowa, gorzelnia (w 1859 r.), targi co środę, 4 jarmarki doroczne: w dzień św. Józefa 19 marca, św. Stanisława 8 maja, na św. Trójcę i w dzień N. M. P. Roząńcowej 26 września. Kościół paraf. p. w. św. Trójcy, w 1497 r. wzniesiony z drzewa przez Mikołaja i Jana Szemiutowiczów. Parafia katol., dekanatu wiekszniańskiego, 4772 wiernych. Filia w Warpucianach, p. w. św. Antoniego, z drzewa wzniesiona w 1792 r. przez Macieja Jeleńskiego. Gmina należy do 1 okr. pok. do spraw włośc., składa się z 3 okręgów (starostw) wiejskich, obejmujących 36 osad, 1472 mk. włościan. Własność dawniej Szemiottów, później Górskich. *J. Krz.*

Szawkle 1.) dobra, pow. rossieński, gm. Szymkajcie, par. Rossienie, o 12 w. od Rossień; w 1863 r. własność Dowgirdów. 2.) **Sz.**, wś, tamże, o 14 w. od Rossień. 3.) **Sz.**, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 33 w. od Telsz.

Szawkota, jezioro, w pow. rossieńskim, pod Szawkotami, dawniej Buszyńskich.

Szawkoty 1.) *Białe i Dolne*, dwa dwory nad jez. t. nazwy, pow. rossieński, gm. i par. Szydłów, o 29 w. od Rossień. Pierwsze z nich w 1863 r. własność Buszyńskich, drugie Cytowiczów. 2.) **Sz.**, żmudz. *Szawkotaj*, mko rząd. nad jez. t. nazwy, pow. szawelski, okr. pol. Szadowo, gm. Kirianowo, par. Poszuszwie, o 72 w. od Szawel, w 1859 r. 13 dm., 125 mk., kośćc. filial. katol., dom przytułku dla 3 starców, młyn wodny. Kościół katol. p. wez. św. Trójcy, wzniesiony został w 1773 r. z drzewa przez Herubowicza. Prawo kollacji należało do Duszyńskich. Sz. należały do Żukowskich. *J. Krz.*

Szawlany, wś włośc., pow. sejneński, gm. Kudrany, paraf. Lejpuny, odl. od Sejna na wschód o 40 w. Leży w okolicy wzn. 480 do 500 st. n.p.m., ma 14 dm., 96 mk., 7 osad, 625 mr. W 1827 r. było 3 dm., 19 mk., par. Liszków. Wchodziła w skład dóbr Kudrany,

Szawlany 1.) wś, pow. dzisieński, w 3 okr.

pol., gm. Woropańszczyzna (o 9 w.), okr. wiejski i dobra Mirskich Zajnowo, o 75 w. od Dziśny, ma 17 dm., 127 mk. (21 prawosł., 80 kat., 19 starow., 7 żyd.). 2.) **Sz.**, pow. wileński, ob. *Szawle*. 3.) **Sz.**, żmudzkie *Szawlenaj*, mko i dobra nad rz. Szuszwą, pow. szawelski, okr. pol. Szadowo, gm. i par. Szawlany, o 35 w. od Szawel, ma 61 dm., 707 mk. (w 1859 r. 20 dm., 224 mk.), kościół katol. paraf., dom przytułku na 8 starców, dom modlitwy żydowski, wiatrak. Kośćc. paraf. p. w. św. Anny, z muru wzniesiony w 1474 r. przez Butrymowicza a w XIX w. zupełnie przebudowany przez Jana Szemiota. Szemiota opatrzył kościół funduszem ziemnym 50 włośc., 79 dusz męz. i kapitałem 5875 rs. Przy kościele altarya kollacji Szemiota, mająca 2 mr. ziemi i 1200 rs. kapitału. Dwie kaplice Ukrzyżowanego J. Chr. Parafia katol., dekanatu szadowskiego, 6045 wiernych. Filia w Dowiatowie. Gmina Sz. należy do 1 okr. pok. do spraw włośc., składa się z 3 okręgów (starostw) wiejskich, obejmujących 49 osad, 2493 mk. włośc. Własność Szemiottów. *J. Krz.*

Szawle al. *Szawluk*, jezioro, w pow. sejneńskim, leży wśród lasów, na zach. od wsi Szawlany. Długość w kierunku od płu. ku pld. przeszło wiorstę, szerokość około pół wiorsty. Należy do dóbr Poniemoń. W dobrach tych jest też drugie jezioro, Giedewardzis zwane.

Szawle, wś, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny, odl. od Maryampola 36 w., 2 dm., 19 mk. W 1827 r. 2 dm., 21 mk.

Szawle, żmudzkie *Szawlej*, mto powiat. gub. kowieńskiej, pod 55°56' płu. szer. a 41°0' wschd. dług. (wieża kościoła św. Piotra i Pawła), o 171 w. na płu. zach. od Kowna, przy dr. żel. lipawo romeńskiej i tr. poczt. ryskottaurogieńskim, wzn. 427 st. n.p.m., na prawym brzegu jeziora Szawelskiego, przerznięta rzeczą Rudawka. W 1880 r. było: cerkiew par., kościół katol., kościół ewangelicki (wszystkie trzy murowane), synagoga drewniana, 14 domów modlitwy żydowskich (2 murow.), 754 dm. (72 murow.), 12 magazynów towar. (2 murow.), 320 sklepów (56 murow.), 15901 mk., w tej liczbie 3093 katol., 234 ewangel., 16699 żydów (67·3%). Ludność miasta, zwłaszcza po przeprowadzeniu drogi żelaznej, szybko wzrasta. Około 1848 r. było tu: 318 dm., 4253 mk.; w 1861 r. 385 dm., 5834 mk.; w 1870 r. 846 dm., 13343 mk.; obecnie liczba mieszkańców wynosi przeszło 20000. W mieście znajduje się, oprócz zwykłych władz powiatowych, gimnazjum męskie klasyczne przeniesione tu w 1851 r. ze Świsłoczy i mające w 1887 r. 508 uczniów (865 katol., 58 praw., 65 żydów), 4-klasowa szkoła prywatna żeńska pod opieką hr. Zu-

bową, szkoły początkowe dla chłopców i dziewcząt, początkowa szkoła żydowska, drukarnia, szpital dla starców przy kościele katol., apteka, straż ogniowa ochotnicza, dwa kluby (cywilny i wojskowy), st. pocz., telegr. i dr. żel., bank miejski (od 1879 r.), piękny park, prywatna własność hr. Zubowa, otwarty dla publiczności. Miasto, oprócz ulic i placów, zajmuje 148 dzies. 32 saż. kw.; nadto do miasta należy przeszło 1223 dzies. (301 roli, 189 łąk, 659½ pastw. i 74 pod osadami). Cerkiew paraf. p. w. św. Piotra i Pawła, wzniesiona z muru w 1867 r. Parafia prawosł. ma 505 dusz. Kościół katol. paraf., również p. w. św. Piotra i Pawła, z muru wzniesiony w 1625 r. przez parafian. Na cmentarzu grzebalnym kaplica, drewniana, p. w. św. Juliana. Parafia katol., dekanatu Janiszki, ma 9596 wiernych. Filia w Kużach, kaplice: w Kajrach i Berżyniach. Kościół ewang.-augsb., z muru wzniesiony w 1854 r.; parafia liczy 8588 dusz. Dochód miejski w 1881 r. wynosił około 27000 rs. Mieszkańcy zajmują się przeważnie drobnym handlem. Rzemiosła mało rozwinięte; w 1880 r. było tylko 269 rzemieślników, w tej liczbie 32 furmanów. Przemysł fabryczny również stoi na niskim stopniu i w 1881 r. ograniczał się na 28 fabrykach, zatrudniających 177 robotników i produkujących za 418850 rs. Ważniejsze z nich: 2 gorzelnie (z produkcją 139510 rs.), 1 fabryka tytoniu (134000 rs.), 4 młyny (85000 rs.), 9 browarów (25790 rs.), 2 mydlarnie (15100 rs.) i in. Kupcy miejscowi, oprócz handlu drobnego, prowadzą hurtowy handel zbożem, lnem i siemieniem lnianym, które zbywają przeważnie w Lipawie. Targi odbywają się co poniedziałki i piątki, nieznaczne jarmarki zaś trzy razy do roku. St. dr. żel. lipawo-romeńskiej, na przestrzeni Możejki-Radziwiliżki, pomiędzy st. Omole (o 15 w.) a Szyłany (o 8 w.), odl. jest o 73 w. od Możejki, 158 w. od Lipawy a 19 w. od Radziwiliżki. St. poczt. na trasie bitym z Mitawy do Taurogen, między Meszkuciami a Bubijem (o 13¼ w.). Niewiadomo kiedy miasto zostało założone. Według podania na wznoszącej się zaraz za miastem górze Sałduwie (żmudzkie Sałduwes Kałnas) stał niegdyś zamek, a według innych tradycji twierdza drewniana krzyżacka. Następnie Sz. były (od 1589 r.) naczelnem miastem rozległej ekonomii stołu królewskiego, która, według lustracji z 1619 r. (w księgach metryki litew. w archiwum głównem w Warszawie), miała 8446 włók i 27 mr. przestrzeni, i przynosiła dochodu 74469 złp. 29 gr., co według redukcji na dzisiejszą monetę przedstawia sumę 75000 rs. Po nieszczęśliwych wojnach za Jana Kazimierza sejm z 1661 r. oddał eko-

nomią szawelską w zastaw Janowi Sapieżie, wwdzie wileńskiemu, hetman. w. lit., na 6 lat, za 800000 złp., które on z własnego majątku na żołąd zaległy dla wojska litew. zaliczył. Dla wynagrodzenia królowi za ten uszczerbek z własnych jego dochodów, Stany Rzpltej zapewniły mu, do wykupu zastawy, wypłatę corocznie po 40000 złp. z podatków w. ks. litew. W niedostatku skarbu sejm przedłużył kilkakrotnie zastawę Szawel, a Janowi Sobieskiemu pozwoliła Rzplta własnymi pieniędźmi ekonomię tę wykupić. Tyzenhauz, podskarbi nadworny litew., objawszy w rząd ekonomie królewskiej w Litwie, wprowadził do szawelskiej między 1770 a 1780 r. nowe porządki, założył w Sz. fabrykę płótna, i w ogóle podniósł to miasteczko, któremu przybyło dużo domów i mieszkańców. Według repartycji uczynionej na sejmie 1776 r. Sz. stały się miastem sądowem dla 13 powiatów żmudzkiech. Po przyłączeniu do Rosyi ekonomia szawelska została nadana hr. Zubowowi. Od 1795 r. Sz. były mtem powiat. gub. litewskiej, od 1796 r. namiestnictwa wileńskiego, zamienionego w 1797 r. w gub. litewską a od 1802 r. w gub. wileńską; od 1842 r. są mtem powiat. nowo utworzonej gub. kowieńskiej. D. 14 (26) lipca 1872 r. wielki pożar zniszczył 144 dm. (6 murów. i 138 drew.), ocenionych na 377998 rs. W nowszych czasach staraniem hr. Zubowa, właściciela Szawel, odbywają się tu w początkach września wystawy rolnicze, wpływające dodatnio na podniesienie gospodarstwa rolnego w gubernii.

Szawelski powiat, najrozleglejszy z powiatów gubernii, leży w północnej jej części i graniczy od północy z gub. kurlandzką, od wschodu z pow. poniewieskim, od południa z kowieńskim i rossieńskim, od zachodu zaś z telaszewskim. Według obliczeń Strzelbieckiego obejmuje 125·64 mil al. 6079·3 w. kw. Według danych z 1877 r. z ogólnej przestrzeni 596913 dzies.: 310738 dzies. (52·6%) należało do właścicieli posiadłości większej, 248637 dzies. (41·7%) do włościan, 32545 do skarbu, 1580 do kościołów, 2258 do miast. Średnio właściciele posiadłości większej (w liczbie 926) posiadają po 335·6 dzies., mianowicie 61 mniej niż po 10 dzies., 503 od 11 do 100 dzies., 257 od 101 do 500 dzies., 58 od 501 do 1000 dzies., 39 od 1000—5500 dzies. i 8 przeszło po 5000 dzies. Średni nadział b. włościan prywatnych wynosi po 5·3 dzies., skarbowych zaś po 7 dzies. Powierzchnia powiatu pochyla się od południa (Szawłany pod 55° 40' płn. szer., 603 st. nrm.), ku północy Stupury pod 56° 8' płn. szer., 279 st. nrm.). Najwyższe wzniesienie w powiecie dochodzi w górze Szatry do 746 st. W pld.-zach. czę-

ści powiatu, na praw. brzegu rz. Wenty (Windawy), rozrzucone są niewielkie pagórki, należące do formacji jurajskiej, złożone z żółtego piasku, szarej lub czarnej gliny i białego wapienia ze skamieniałościami. Góra Popiełańska, wznosząca się nad grupą pagórków w pobliżu mka Popielany, ciekawa jest pod względem geognostycznym przez liczne i charakterystyczne skamieniałości i stanowi najwybitniejszą przedstawicielkę formacji jurajskiej w Rosyi. W północnej części powiatu ciągnie się kilka gałęzi nieznacznych wzgórków, rozdzielonych pomiędzy sobą rozległymi równinami albo dolinami. Pod wsią Żogi wapień stanowi wierzchnią warstwę formacji sylurskiej; pod wsią Liguty znajduje się zbitý wapień żółto-biały, zawierający w sobie skamieniałości. W pobliżu mka Zagory śród wapienia spotykają się gniazda i cienkie żyły rudy żelaznej czerwonej. Glebę stanowi przeważnie czarnoziem, zalegający zwłaszcza okolice Szawel i ciągnący się przez grunta Janiszek, Zagor i Gruźdź, prawie do rz. Wenty. Wyniosłe miejsca na tej przestrzeni pokryte są gliną. Okolice mta Szadowa uważane są za najurodzajniejsze w gubernii. Lasy zajmują 21% ogólnej przestrzeni. Do rządu należą 29,112 dzies. lasów. Jakkolwiek cała powierzchnia powiatu leży w dorzeczu morza Bałtyckiego, zraszając ją jednak rzeki należą do różnych systematów wodnych. Główną arteryę stanowi rz. Wenta (Windawa), zraszająca wraz ze swemi dopływami całą zachodnią część powiatu. W części wschodniej biorą początek Szwedt i Mussa, uchodzące do kurlandzkiej Aa; w części południowej płyną rzeczki, uchodzące poza granicami powiatu do Niemna, mianowicie Dubissa i niektóre lewoboczne dopływy Jury. W powiecie znajduje się około 50 jezior, wszystkie one jednak nie są zbyt wielkie. Najważniejsze z nich: Rekijskie al. Karpiofskie (7-2 w. kw.), Szawelskie, Kajre, Gudele, Rajzgie, Enełajcie, Kamany, Majzgle, Dyrwiany i in. Powiat należy do najbardziej błotnistych w gubernii; błota zajmują przeszło 33,000 dzies. Ważniejsze z nich: błoto leżące na płu. od miasteczka Gruździe i Szakinowo, zajmujące przeszło 40 wiorst kwadr., zarosłe lasem, z którego wypływa rz. Mussa; dalej błoto Kamany (około 48 w. kw.), w pobliżu granic Kurlandyi, dostępne tylko w porze zimowej; na płu.-zach. od niego znajduje się błoto Wodoksto-Pelkija, do 2 1/2 w. długie. O 5 w. na pld. od Szawel znajduje się błoto Tirule, długie do 30 w., szerokie 3 w., dostępne tylko zimą i oddzielone od zachodu wąską wyniosłością od błota zajmującego do 50 w. kw., z którego wypływa rz. Szawsza, lewy dopł. Dubissy. Na wschód od błota Tirule, pomiędzy

Szawlanami i Pałeczkami, ciągnie się błoto Sulinaj, mające do 36 w. kw. Wreszcie na wschód od mka Uźwienty, na przestrzeni do 40 w. kw. rozrzucone są błota, towarzyszące zwłaszcza biegowi rzeczek, uchodzących do górnej Wenty. W 1880 r. było w powiecie, bez miast, 206,913 mk., w tej liczbie 2218 prawosł., 164,841 katol., 1076 rozkol., 8455 protest. i 30,323 żyd.; podług stanów zaś: 9560 szlachty, 42,983 mieszczan, 140,188 włościan. Pod względem etnograficznym masę ludności stanowią Żmujdzini (69%), dalej idą żydzi (do 15%), Litwini (11%) i Łotysze (4%). Podług danych z 1877 r. było w powiecie 3136 miejscowości zamieszkałych, a mianowicie: 2 miasta (Szawle i Szadow), 34 miasteczek (Bejsagoła, Gruździe, Janiszki, Klikole, Kruki, Krupie, Kurtowiany, Kuże, Lacków, Ligumy, Łajzew, Łukniki, Mieszkucie, Okmiany, Pacunele, Podubiś al. Bazyliany, Pokopie, Poszuszewie, Poszwityń, Radziwiliszki, Rawdziany, Skajzgirya, Szakinów, Szawkiany, Szawkoty, Szawłany, Tryszki, Ubiżki, Upino, Uźwienty, Wajgowo, Wegier, Wieksznie, Zagory Stare i Nowe), 1311 wsi włośc. (Pamięt. książka z 1879 r. 1200), 377 dworów, 601 osad, 603 chutorów, 48 os. przy zakładach przemysłowych, 160 os. drobnych. Spis urzędowy z 1886 r. wymienia ogółem 2141 nomenklatur. W 1877 r. było w ogóle 24,757 dm. (4280 w miasteczkach i 15,157 w osadach włośc.), w tej liczbie 248 muryowanych i 276 bitych z gliny. Z ogólnej liczby dymów było 3114 krytych nie słomą (11 blachą, 93 dachówką i 3010 drzewem). Pod względem administracyjnym powiat dzieli się na 4 okręgi policyjne (stany): Słoboda, Popielany, Janiszki, Radziwiliszki oraz 21 gmin: Błagowieszczeńsk, Kirianowo, Kurszany, Ligumy, Łukniki, Podubiś, Radziwiliszki, Skiemie, Szawkiany, Szawle (należące do 1 okr. pok. do spraw włośc.); Gruździe, Janiszki, Kruki, Krupie, Okmiany, Popielany, Poszwityń, Tryszki, Wieksznie i Zagory (do 2 okr. pok. do spraw włościan.). Gminy obejmują w ogóle 76 okręgów (starostw) wiejskich. Pod względem sądowym dzieli się powiat na 4 rewiry sądów pokoju (1 i 2 w Szawłach, Zagory i Gruździe); 3 okręgi inkwizentów sądowych (sędziów śledczych): Szawle, Zagory Nowe i Kurszany. Okręgi akcyzne znajdują się: w Szawłach, Szadowie, Kurszanach i Wiekszniach (w ogóle 22 gorzelnie, 30 browarów, 3 dystylarnie), okręgi konskrypcyjne: w Szawłach, Janiszkach, Popielanach, Szawkianach i Radziwiliszkach. Pod względem oświaty, oprócz gimnazjum klasycznego oraz szkoły początkowej w Szawłach, w 1877 r. było w powiecie: 1 szkoła 2-klas. wiejska w Janiszkach (106 chłopców),

1-klas. paraf. w Szadowie (149 chłopców) i Bejsagole (34 chłopcy, 5 dziewcząt), 24 szkółek gminnych (1373 chłopcy, 29 dziewcząt). Nadto do hederów żydowskich uczęszczało w t. r. 207 chłopców. Pod względem kościelnym powiat szawelski obejmuje: 5 parafii prawosł.: Szawle, Szadów, Wieksznie, Podubiś i Błagowieszczeńsk (2207 wiernych), 1 parafię ewang. i 30 parafii katol., należących do 6 dekanatów. Mianowicie do dekanatu janiskiego należą parafie: Szawle (filia Kuże i 3 kaplice), Janiszki (filia Rudyszki i 9 kapl.), Gruździe (filia Szypile i 2 kapl.), Poszwityń (filie Łauksodzie i Żajmele), Żagory Nowe (filia Skajgirz i 2 kapl.), Szakinów (filia Łotwele al. Zorany i kapl.), Krupie (2 kapl.), Żagory Stare, Kruki (1 kapl.) i Mieszkucie; do dekan. wiekszniańskiego należą: Wieksznie (2 kapl.), Kurszany (filia Mieczajcie i Szekście i 3 kapl.), Szawkiany (fil. Warpućiany), Kurtowiany (filia Gordy i 1 kapl.), Okmiany (filia Klikole i Węgierzy i 1 kapl.), Rawdziany (filia Józefów), Tryszki (1 kapl.), Łajzew (filia Purple), Popielany (filia Szawdynie i 1 kapl.), Lacków, Pokopie (filia Rekiów i 2 kapl.); do dekanatu szadowskiego: Szadów (filia Szczodrobowo i 3 kapl.), Szawiany (filia Dowiatowo i 2 kapl.), Radziwiliszki (3 kapl.) i Ligumy (filia Staszuny i 3 kapl.); do dekanatu krokowskiego: Bejsagoła (filia Pacunele i Polany i 2 kapl.) i Poszuszewie (filia Szawkoty i 1 kapl.); do dekanatu wornieńskiego: Łukniki (filia Upina i Ubiszki i 1 kapl.), Użwienty (1 kapl.), w końcu do dekanatu szydłowskiego należy par. Wajgowo (fil. Pokiewie i 2 kaplice); w ogóle 30 kościołów paraf., 26 filial. i 50 kaplic. Nadto w powiecie znajdowało się 11 synagog żydowskich (15 mur.), 29 domów modlitwy (2 mur.). Pod względem komunikacyjnym powiat przetrzynięty jest w kierunku z pñ.-zach. na pñ.-wschód przez drogę żel. lipawo-romeńską na przestrzeni 125 w., od której ze st. Radziwiliszki oddziela się linia do Koszedar, należąca do powiatu na przestrzeni 19 w. Z drogi żel. lipawo-romeńską na st. Możejki łączy się dr. żel. miławska, mająca w granicach powiatu około 15 w. Droga żel. lipawo-romeńska ma w pow. stacje: Możejki, Wieksznie, Dobikinia, Popielany, Kurszany, Omole, Szawle, Szyłany, Radziwiliszki, Bejsagoła i Michelmond; odnoga zaś do Koszedar st. Szadów. Z drogą żel. lipawo-romeńską przecina się w Szawlach trakt poczt. rysko-mitawo-taurogieński, biegnący od pñ.-wschodu na pñ.-zach., ze stacjami: Janiszki, Mieszkucie, Szawle i Bubie, od którego w Janiszkach oddziela się gałąź do mka Żagory, długa 26 w. Pod względem zajęcia mieszkańców powiat należy do czysto rolniczych. Oprócz zboża

wszelkiego rodzaju kwitnie także uprawa lnu. W 1881 r. zasiano: pszenicy ozimej 4600 czet., jarej 1700, żyta 52,700, owsa 42,800, jęczmienia 26,800, innych gatunków zbóż 3100 czet., kartofli zasadzono 113,200 czet.; zebrano zaś: pszenicy ozimej 20,200 czet., jarej 8800, żyta 214,600, owsa 200,900, jęczmienia 188,700, innych gatunków zbóż 6000, kartofli 341,800. W tymże roku wyprodukowano 71,800 pud. włókna i otrzymano 17,600 czet. siemienia lnianego. Hodowla bydła z powodu bogactwa łąk i pastwisk stoi na dość wysokim stopniu. W 1800 r. było w powiecie 49,900 sztuk koni (podług spisu z 1875 r. 54,405 sztuk), 89,400 bydła rogatego, 39,700 owiec zwyczajnych, 34,400 świń. Przemysł fabryczny, niezbyt zresztą rozwinięty, ogranicza się przeważnie wyrobem napojów spirytusowych. W 1881 r. było w powiecie 52 zakładów fabrycznych, produkujących za 488,760 rs., w tej liczbie 8 gorzelni (363,210 rs.), 1 dystrylarnia (58,000 rs.), 19 browarów piwnych (33,630 rs.), 10 garbarni (10,300 rs.), 2 fabryki guzików (11,720 rs.), 6 cegielni (8300 rs.) i 6 wapielni (3600 rs.). Handel dość znaczny, zwłaszcza zbożem, lnem i siemieniem lnianem, wywożonemi przeważnie do Lipawy. Niejakie pojęcie o obrocie handlowym dają cyfry wywozu i przywozu towarów przez stacje dróg żel. W 1888 r. przywieziono 3,617,012 pud. (1,279,537 pud. od Lipawy, 1,664,850 pud. z drogi mitawskiej), wywieziono zaś 5,632,416 pud. (4,614,015 pud. ku Lipawie, 2,313,763 pud. na drogę mitawską). Jarmarki odprawiają się: w Łuknikach (4 razy do roku), w Kurszanach, Szawkianach (4 razy), Janiszkach (4 razy) i Żagorach. Marszałkami szlachty pow. szawelskiego byli (w porządku alfabetycznym): Burba Antoni h. Odyniec (1822—25), Górski Tytus h. Nałęcz, Jucewicz Jan (1817), Kownacki Eligiusz h. Ślepowron (1819), Kownacki Franciszek (1798—1800), Kownacki Tadeusz (1805), Lutkiewicz Onufry (1819), Lotrek de Tuluz hr. Aleksander, Nagórski Dominik h. Ostoja (1807), Szemiott Marek h. Łabędź, Szemiott Tadeusz (1820), Szemiott Józef (1855—1863), Steckiewicz Talwosz Michał h. Łabędź (1795), Witkiewicz Wiktor (1812), Zubow hr. Mikołaj (od 1870), Żukowski Antoni h. Gryf (1809—14).

J. Krz.

Szawle 1.) wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski Izabelin, o 9 w. od gminy a 35 w. od Wilna, ma 6 dm., 51 mk. kat. (w 1865 r. 20 dusz rewiz.; należała do dóbr Jody Januszeuwskich). 2.) **Sz.** al. *Szawlany*, wś włośc. nad potokiem, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Gielwany, okr. wiejski Gielwanki, o 6 w. od gminy a 58 1/2 w. od Wilna, ma 13 dm., 112 mk. kat.; nale-

ży do dóbr skarb. Szeszole. Posiada kaplicę katol., par. Bogusławiszki (Bohusławiszki). 3.) **Sz. 1**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., gm. Bachmaty, o 8 w. od Nowoaleksandrowska. 4.) **Sz. 2**, wś tamże, o 17 w. od Nowoaleksandrowska. 5.) **Sz. 3, 4 i 5**, trzy wsi, tamże, o 7 w. od Nowoaleksandrowska. 6.) **Sz.**, wś, pow. rossieński, gm. i par. Szweksznie, o 117 w. od Rossień. 7.) **Sz.**, wś, pow. wilkomierski, gm. Owanta, o 44 w. od Wilkomierza. *J. Krz.*

Szawlis, dwór, pow. rossieński, gm. Szymkajcie, o 25 w. od Rossień.

Szawliszki, wś, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny, odl. od Maryampola 37 w., ma 50 dm., 438 mk. W 1827 r. 20 dm., 254 mk.

Szawliszki, wś włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagola, okr. wiejski i dobra skarb. Dukszy, o 7 w. od gminy a 29 w. od Wilna, ma 6 dm., 57 mk. kat. (w 1865 r. 17 dusz rewiz.).

Szawłajcie 1.) wś, pow. rossieński, par. kroska. 2.) **Sz.**, wś, pow. szawelski, gm. Szawlany, o 37 w. od Szawel.

Szawtele, wś, pow. rossieński, gm. i par. Szydłów, o 14 w. od Rossień.

Szawłowo, ob. *Sadłowice i Szadłowice*.

Szawłowo, wś włośc. i folw. pryw., pow. płocki, gm. Łubki, par. Daniszewo; 4 dm., 3 osady, 27 mk., 153 mr. gruntu (145 mr. ornego). W 1827 r. 3 dm., 30 mk.

Szawły 1.) wś i folw., pow. konstantynowski, gm. Olszanka, parafia Hadynów; ma 29 dm., 266 mk., 835 mr. W 1827 r. 30 dm., 163 mk. 2.) **S. Żmijewo**, pow. mławski, ob. *Żmijewo*.

Szawnica al. *Szewnica*, uroczysko, bród na rz. Turyi, na gruntach wsi Borki, w pow. kowelskim.

Szawniewo, wś, pow. horecki, gm. Szawniewo, ma 60 dm., 320 mk. Gmina ma 5415 mk. włościan (2043 męż., 2116 kob. i 1256 dzieci). W gminie znajduje się 7356 dzies. lasów prywatnych.

Szawnik, *Schavnik* 1.) wś, w hr. spiskiem (Węg.), nad Hernadem; kościół kat. par., leżnie pomieszkanie biskupa spiskiego, urodzajny grunt, 1067 mk. 2.) **Sz.**, wś, w hr. szaryskim (Węg.), kościół par. gr.-kat., kąpiele siarczane, źródło szczawinowy. Leży w dolinie otoczonej bezleśnymi górami; ma 216 mk.

Szawry, wś i folw. nad rzeką t. n., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Raduń (o 4 w.), okr. wiejski Kiwańce, o 36 w. od Lidy a 16 w. od Ejszyszek. Wś ma 14 dm., 93 mk. kat. (62 dusz rewiz. w 1865 r.); folw., dziedzictwo Narbutów, 13 mk. t. wyzn. Tu urodził się i zmarł Teodor Narbutt, historyk Litwy (1784

—1864 r.). Widok pomieścił Orda w swym Albumie.

Szawryszki, wś, pow. rossieński, gm. Botoki, par. Gawry, o 58 w. od Rossień.

Szawsza, rzka, w gub. kowieńskiej, lewy dopł. Dubissy. Bierze początek w pow. szawelskim z wielkiego błota, okrążającego jez. Rekijskie al. Karpiowskie, płynie w kierunku pld.-zach. koło mka Poszawsze i uchodzi do Dubissy pod Mejzami, prawie naprzeciw ujścia Krożenty.

Szawtyzki, jezioro w dobrach Kroże, w pow. rossieńskim.

Szawulicha, rzka w pow. melitopolskim gub. tauryckiej, dopływ Dniepru od lewego brzegu, uchodzi powyżej mka Kachówki.

Szawulicha al. *Szaulicha*, mczko przy ujściu rzki Bierzynki od lew. brzegu do Uhorskiego Tykicza, pow. humański, w 3 okr. pol., gm. Szawulicha, o 40 w. od Humania. Na przeciwnym brzegu Tykicza leży wś Papużyńce. Ma 1390 mk.; podług Pochilewicza w 1863 r. było 786 mk. praw. i 50 żyd. Posiada cerkiew Michajłowską, z drzewa, niewiadomej erekcyi, uposażoną 34 dz. ziemi. Pierwotnie miejsce to zwanem było: Rokoszwar. Nazwa ta zdaje się być śladem przechodu a nawet pobytu w tych stronach Ugrów, którzy (w 884 i 888 r.) pogromiwszy pod wodzą Arpada Rusinów, gościli tu do podboju Pannonii. Zachodzi o tem wzmianka u Nestora, jak również u Anonima Węgierskiego (Bielowski, Monum., I, 563 i Fragments hist. et geogr. sur la Scythie par le cte Jean Potocki, 1796). Dlatego też imię narodu tego istniało i istnieje dotąd w rozlicznych nazwach miejscowości, jak Rokoszwar w Kijowskim, Nesterwar (Tulczyn) na Podolu, Uhorski Tykicz, Uhorskoje uroczysko w Kijowie, Uhrynów w Galicyi. Rokoszwar od tego czasu przez długie wieki nie zatracił swojego nazwiska i w połowie XV w. widzimy tu nowo założoną, z tą samą nazwą, osadę. Za rozpostarciem się w Krymie Tatarów osada ta znika rychło, jak i wszystkie inne tutejsze osady. Straszliwe zagony Mendligireja (1482 r.) zniosły je też ze szczerem. Następnie w pierwszej połowie XVI w. miejsce to wchodzi już w skład stwata białocerkiewskiego, i należy do tak zwanych „pustyń za Białocerkwią położonych“. Białocerkiewszczyzna wówczas była odcięta rz. Tykiczem Uhorskim od innych posiadłości, ziemskiej już natury. Obok niej, po prawej stronie Tykicza, leżały obszary należące do wsi Sokółkowa (dzisiejszej Sokółówki) i Mytkowiec (dzisiejszego Woroniego), które w 1546 r. były nadane Dymitrowi Bazanowiczowi, kozakowi zwinigrodzkiemu. Bazanowicz rozprzestrzeniając się coraz to dalej wokół siebie, zagarnął i szerokie białe

cerkiewskie pustki po lewej stronie Tykicza, leżące, jako to: Buki, Czarną Kamionkę i Rokoszwę. Przeciwko tym jego przywłaszczeniom ze strony Białejcerkwi nikt wtedy nie zaprotestował, tak, że nie tylko on ale i syn jego Bogdan i wnuk Fedor w spokojnem trzymali je posiadaniu. Aż nareszcie Fedor Bazanowicz tak Mytkowce (Woronne) jak i Sokółków (Sokołówkę) razem z całym zaborem od Białejcerkwi sprzedał Jerzemu Strusiowi, kaszt. halickiemu, a ten znów w 1604 r. przelał te dobra na zięcia swego Aleks. Walentego Kalinowskiego, który następnie w 1609 r. otrzymał od króla i Rzpltej olbrzymią sąsiednią „pustynię Umany”. Kalinowski rozpoczyna nowonabyte dobra swoje kolonizować; jakoż około 1616 r. z jego ręki szlachcic Konstanty Szaula zostaje osadzcą Rokoszwu, który od nazwiska swojego założyciela odtąd już Szaulichą zaczyna się nazywać. Ale i teraz ze strony Białejcerkwi nie podnoszono sporu o zabór Rokoszwu. Aleks. Walenty Kalinowski zginął pod Cecorą (1630 r.) a majątności jego przechodzą na syna Marcina, wwodę czernihowskiego. Wtedy Konstanty Lubomirski, ówczesny ststa białocerkiewski, postanowił przywrócić zagarnięte od ststwa ziemie i w tym celu uczynił zajazd do Rokoszwu al. Szawulichy, i odzyskawszy ją, do ststwa wcielił. Tylko Buki i Czarna Kamionka pozostały i nadal w ręku Kalinowskich, o które pomiędzy sukcesorami tychże a Białącerkwią w 1775 r. jeszcze się proces toczył (ob. Awulsa Humania, pamiętnik historyczny prawny do dziejów wewnętrznych Ukrainy, wydał Edmund Ostoja Solecki). Niedługo potem Sz. została zniszczoną przez Tatarów; wpadli tu oni w r. 1644, spalili osadę i ludzi wybrali. Hetman w. kor. Stanisław Koniecpolski następnie zbił ich w pobliżu pod Ochmatowem. Mieszczanie sauliscy tegoż jeszcze roku zanieśli manifest do grodu kijowskiego, aby przez wzgląd na klęskę, jaką ponieśli, wolni byli od podatków Rzpltej (Ksiąg grodzkich i ziemskich kijowskich i t. d. regestr). Widać, że Sz. długo jeszcze nie mogła się odrodzić, kiedy za Chmielniczyną nie była nawet miastem soticzem (Bodianskij, Regestra wojska zaporozkiego). Stany Rzpltej na sejmie 1659 r. nadały Mlijowszczyznę i Sz. wraz z klejnotem szlacheckim Samuelowi Zarudnemu, sędziemu wojska zaporozkiego (Vol. Leg., IV, 303—360). Dzięki opiece nowego dziedzica osada ta zaludniła się rychło, do tego stopnia nawet, że w niej aż trzy rachowano cerkwie (Pamiętn. kijew. wrem. komis., IV, 109). Po dług pewnej, niedość zresztą wiarogodnej wieści, Jan Wyhowski, wojewoda kijowski, w Sz. miał jakoby do nowego przeciwko

Rzpltej powstania Sulimenka i czerni zachęcić; za co też w Korsuniu następnie i życiem przepłacił (tamże). Następnie opustoszała Sz., dzielając losy całego tego kraju. Wówczas właściciel jej Jan Zarudny, sukcesor Samuela, zrobił cesę tej pustki swojej w 1732 r. Felicyanowi Bierzyńskiemu, który nie tylko w niedługim czasie zaludnił na nowo Sz. i Wesóły Kąt, ale nadto założył całkiem nową osadę, nazwawszy ją od swojego nazwiska Bierzynką. Felicyan Bierzyński służył wojskowo pod rozkazami Stanisława Sługockiego, ówczesnego partyi ukraińskiej regimentarza. Mając główny swój posterunek w Smile, bił grasujących w tym czasie hajdamaków (ob. o nim w Mater. istor. Andrejewskiego, zes. 4, str. 115). Po śmierci Felicyana Bierzyńskiego objął lenność szawuliską syn jego Onufry. Jednocześnie Józef Aleks. ks. Jabłonowski, wwoda nowogródzki, wystąpił, choć bezskutecznie, z pretensją do tych dóbr. Sejm z 1776 r. zatwierdził Onufremu Bierzyńskiemu posiadanie lenności szawuliskiej następującą konstytucją: „Utwierdzenie prawa lennego na dobra meczko Sz. z przyległościami przez poprzednika naszego Jana Kazimierza Samuelowi Zarudnemu w 1659 r., przez ur. Jana Zarudnego, naturalnego sukcesora w r. 1732 d. 20 września w grodzie kijowskim przez cesę prawem sporządzoną ur. Felicyanowi Bierzyńskiemu ustąpione, w prawnej i spokojnej posesyi ur. Onufrego Bierzyńskiego będące, pułkownika w wojsku Naszym będącego, w naturze prawa nadawczego zostawiając, toż prawo jemu służące, na rzeczzone dobra Sz. z przyległościami, w wwdztwie kijow. leżące, utwierdzamy“ (Vol. Leg. octavum, fol. 144). Lustracja starostwa szawuliskiego z 1765 r. mówi: „Poddani czynsz tu płacą podług mienia swojego, koszą po dniu jednym; osypy żytnie i jaglane dają według mienia i ciągła. Nie masz tu zamku i dworu dobrego, tylko budynek dla p. dyspozytora z dwiema izbami i alkierzem; stajnia na boku częstokołem ostawiona, słomą pokryta; żydów osiadłych w Sz. nie masz, tylko karczma jedna, w której arendarz siedzi. Chałup tu 51. Wsie: Bierzynka, Wesóły Kąt. Intraty rocznej złp. 7253 i gr. 1. Kozaków w ststwie tym jest 11; ci Kozacy są postawieni dla obrony gruntów tego ststwa, które w sporze cum collatoralibus zostaje. Słoboda Onufryówka i była wprzód słoboda Józefówka, lecz ztąd ludzi Serby zabrali za granicę wszystkich. Gubernator szawuliski p. Antoni Kukliński żalił się, że wiele gruntów, lasów, sianożęci z jednej strony do Lisianki, z drugiej do Umiana podobierano“. W 1771 r. ststwo opłacało 1722 złp. 9 gr. kwarty. W grudniu 1768 r., już po uśmierzeniu buntu Gonty i Żeleźniaka, nowy

bunt wybuchł, wzniecony przez kozaka Buhaja, który w pień wyciąwszy Lisiankę, na Papużynce do Humania się zwrócił, gdzie się do niego przyłączyły gromady z Sz. i Bierzynki. Ale Rudzki, ówczesny komisarz Humaniuszczyny, wysłał przeciwko Buhajowi oddział wojska nadwornego i Kozaków pod wodzą Magnuszewskiego, który wpadłszy z nienacka do Papużyniec, zbił i rozpedził hajdamaków. Poległ w tej walce porucznik Wład (ob. Opisanie powtórznego buntu, wszczętego przez Buhaja w jesieni 1768 r., zniszczonego we wsi Papużynach przez wojska nadworne; rkpsm). Onufry Bierzyński założył tu od swego imienia chrześnego wieś Onufryówkę. W 1775 r. zasiadłszy krzeszło nowokreowanej kasztelanii żytomierskiej, umarł w 1783 r. Dobra szawuliskie w 1789 r. przynosiły dochodu 24670 zł. i 9 gr. W dalszym czasie zasekwestrowano te dobra i zwrócono je dopiero wnukowi Onufrego Adamowi Bierzyńskiemu. Dziś majątność ta przeszła w inne ręce. Gmina szawuliska składa się z 9 okręgów (starostw) wiejskich, obejmuje 11 miejscowości (mko Sz. i 2 hutory), mających 2149 dm., 10994 mk., 20,135 dzies. ziemi (16,253 włósc., 3517 dworskiej, 242 cerkiewnej, 123 rządowej).

Edward Rulikowski.

Szaz Vasar (węg.), ws na Spiżu, zwana *Hodermark*.

Szastak, jezioro w pow. łeckim, ob. *Orzechowo*.

Szcenica, niem. *Steinitz*, ws i dobra, pow. wojerecki, par. ew. Koenigswartha (w Saksonii). W 1840 r. było 220 Serbów, 1860 r. 263, 1880 r. 245. W 1885 r. ws miała 362 ha (169 roli), 53 dm., 238 mk. ew.; dobra 476 ha (258 lasu), 2 dm., 11 mk. (4 kat.).

Szczabela, kol., pow. turecki, gm. Niemiesz, par. Niemysłów, odl. od Turka 29 w.; ma 18 dm., 175 mk.

Szczabli, pow. cieszanowski, ob. *Nowa-wieś 1.*

Szczabranów, potok, w pow. staromiejskim, dopływ Leniny (lew. dopł. Dniestru).

Szczadrowszczyna, ws włościań., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Dziewieniszki (o 5 w.), okr. wiejski Szudojnie, 10 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Traby.

Szczajowa Wola, ob. *Szczawno*.

Szczaki, ws i folw., pow. grójecki, gm. Komorniki, par. Tarczyn, odl. 16 w. od Grójca. W 1827 r. 12 dm., 133 mk. W 1885 r. fol. Sz. z attyn. Henryków rozl. mr. 832: gr. or. i ogr. mr. 614, łąk mr. 64, past. mr. 127, nieuż. mr. 27; bud. mur. 10, drewn. 14. Wś Sz. os. 30, mr. 346.

Br. Ch.

Szczakowa, ws, pow. chrzanowski, leży w okolicy piaszczystej i lesistej, nad strumieniem Kozibrodem, lewym dopł. Przemszy, na

wznies. 307 mt. n.p.m. Na gruntach wsi znajduje się st. kolei póln. cesarza Ferdynanda, od której odłącza się na póln. odnoga (5 klm.) Szczakowa-Granica, łącząca tę linię z drogą warsz.-wiedeńską, na zach. odnoga do Mysławic na granicy pruskiej (25 klm.), na póln. linia do kopalni węgla w Jaworznie. Stacja stoi wśród obszarów pokrytych żółtym lotnym piaskiem, zupełnie nieurodzajnym. Widnokrąg zamykają wysokopienne sosnowe bory. Wieś, leżąca na póln.-zach. od stacyi, ma 141 dm. i szkołę ludową. Z 1098 mk. jest 936 rz.-kat. a 162 izr. Izraelici są przeważnie zatrudnieni przy kolei. Par. rz.-kat. w Jaworznie. Pos. większa (Gwarectwa jaworznickiego) ma 2 karczmy i 1341 mr. (5 roli, 16 past., 825 lasu, 14 stawów i moczarów i 479 mr. piasków); pos. mn. wynosi 675 roli, 122 łąk, 257 past. i 29 mr. lasu. Sz. została założona na gruntach wsi Jaworzna, zapewne między 1490 a 1581 r. Spisy pobor. z 1490 r. wymieniają tylko Jaworzno, jako attyn. zamku Bobolice, w r. 1581 zaś Sz. jest attyn. zamku będzińskiego i ma 19 półłanków km., 8 zagr. bez roli, piekarza, 14n soltyśi i dudę. Graniczy na zach. z Długoszyńcem, na wschód z Cieżkowicami, na póln. z Jaworzniem, na póln. z królestwem polskim.

Mac.

Szczalenka, karczma w pobliżu bezim. dopływu Brahinki, pow. rzeczycki, gm. Brahini, przy dr. ze wsi Szkuraty do wsi Komanowo.

Szczalb al. *Szczalbia* al. *Mikolajów*, folw., pow. łukowski, gm. i par. Wojcieszków, odl. 16 w. od Łukowa, ma 11 dm., 85 mk. W 1827 r. 10 dm., 90 mk. W 1886 r. fol. Szczalb, oddzielony od dóbr Burzecka Wola, rozl. mr. 239: gr. or. i ogr. mr. 115, łąk mr. 22, past. mr. 17, lasu mr. 76, nieuż. mr. 8; bud. drewn. 3; pokłady torfu. Ślady starożytnej rezydencji i park zdziczały, w las zamieniony. Kaplica drewniana, cudami słynąca; odpusty przez wszystkie piątki w maju gromadzą tysiące pobożnych. W 1569 r. ws „Szczałba“, w pow. stężyckim, oraz Burzec, były własnością Jana Radziejowskiego. Płaci on w Szczałbie od 1 łąnu, 3 ogr. a Marcin Lyczenski od 2 półłan. i 2 zagr. (Pawin, Małop., 338). Br. Ch.

Szczałoki, ws, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Rohozna, o 22 w. od Kobrynia.

Szczan, nazwa Ożomli, lew. dopł. Szkła, w dolnym biegu, począwszy od Porudna.

Szczani, ws włość., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Wojstom (o 1/2 w.), o 78 w. od Święcian, ma 10 dm., 2 mk. praw. i 98 kat. (w 1865 r. 46 dusz rewiz.).

Szczaniec al. *Szczaniec*, *Stans* i *Stansi* w r. 1236, *Stensz* i *Stenz* r. 1278, *Szczanec* i *Szczanec* r. 1293, *Stienz* i *Stancik* r. 1322, *Szczanitz* r. 1440, *Stentsch* obecnie, ws z kościołem prot.,

w Brandeburgii, przy granicy pow. międzyrzeckiego, o 5 klm. na pld. od Brojec (Braetz), ma 930 mk. i stację dr. żel. poznań.-frankfurtskiej, między Zbąszyniem (Bentschen) i Świebodzinem (Schwiebus); jest gniazdem Sczanieckich. W r. 1236 występuje Mikołaj, pleban miejscowy, między świadkami nadania Rusinowa i Gostynia, w okolicy Świebodzina, na rzecz klasztoru paradyjskiego przez komesa Przybigniewa; w r. 1250 komes Krystyn, syn Bodzanty z Szczańca, z zezwoleniem brata Stępoty, darował temuż klasztorowi puszcę Chołmem zwaną; odnośne nadanie zatwierdził Przemysław I w Gnieźnie d. 23 kwietnia t. r. W r. 1278 komes Wojciech z Sz. dał trzem sługom swoim 2 łany lenne; między świadkami występują Pielgrzym, karczmarz miejscowy, rządcą Henryk i syn jego Gerlach. Ten sam prawdopodobnie Wojciech, kaszt. zbąszyński, piszący się także z Lubrzy, nadał r. 1293 słudze swemu Teodorykowi 4 wolne łany na Sz. wobec sołtysa miejscowego Bertrama i innych świadków, a w kilka tygodni potem dwa jeszcze łany na Sz. i 14 na Kręsku. Występujący pod r. 1311 jako świadek Henryk z Sz. mógł być wspomnianym powyżej rządcą, który może nabył część Sz. Kasztelan zbąszyński Wojciech pisał się w r. 1286 Albertus Krcenoviz. Z takim nazwiskiem bez tytułu spotykamy się pod r. 1322; z podobnem „Albertus Kyrzonowiz dictus de Stanek” pod r. 1312. Kyrzonowiz (Krystynowicz?, syn Krystyna) nadał klasztorowi ziemskiemu 5 wolnych łanów na Cieślach pyzdrskich, a Krcenoviz darował dziedzictwo swoje Lubrę (Liebenau) z przyległościami cystorsom paradyjskim; tegoż r. 1222 w Sz. dziedzic lub współdziedzic miejscowy Teodoryk sprzedał im jezioro Likmich pod Lubrą, na obszarze, gdzie się stykały granice miasta i zamku. W r. 1440 pisze się Baltazar Sczenitz (Sczaniecki) panem na Staropolu (około 2 mil od Szańca); w r. 1544 cesarz Ferdynand zastawił na 5 lat Kacprowi z Sz. za 1000 złt. węgierskich należące do klasztoru paradyjskiego posiadłości, które, oderwane niegdyś od Wielkopolski przez książąt szląskich, znajdowały się wówczas pod panowaniem austriackiem (Kod. Wielkp.; T. Warmiński, *Paradies*). Sz. jest gniazdem rodzinnem Sczanieckich herbu Osorya. Obszerny rodowód ich, spisany przez Stanisława Sczanieckiego, znajduje się w księgozbiorach Michała S., dziedzica Nawry, w ziemi chełmińskiej (por. *Złota Księga*, I, 259). Kościół kat., budowy średniowiecznej, p. w. św. Anny, stał pustkami od r. 1758; w r. 1845 oddano go protestantom, w których ręku dotąd się znajduje; role plebańskie i legata pobożne przekazano proboszczom w Świebodzinie. *E. Cal.*

Szczanka, rzka, w pow. ihumeńskim, dopł. jeziora uformowanego z rozlewu rz. Żarnówki, pod wsią Żarnówką, w gm. Pohost; długa około 2 w. *A. Jel.*

Szczanowo al. *Szozonowo*, ws i dwa folw. nad rzką Meżawną, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Rajcy, par. kat. Woroncza, o 5 mil na pld. od Nowogródka. Ws ma 17 osad; jeden z folw., dość dawna własność Mikulskich, 22 włók, młyn wodny, piękny dwór, park, sztuczne sadzawki; drugi folw., nabyty w 1867 r. przez urzędnika Zacharyna, ma 7 włók, młyn, karczmę. Grunta wyborne, pszenne, łąki dobre, miejscowość wzgórzysta, bezleśna. Niedaleko Sz. słynne jez. Świtez. Lud ubogi, więcej niż gdzieindziej na Litwie przechowujący tradycję obrzędów pogańskich. *A. Jel.*

Szczaplewyszczyna, folw. w dobrach Gile, pow. sieński.

Szczara, *Szara*, *Szura*, *Szczura*, rzeka w gub. mińskiej i grodzieńskiej, lewy dopł. Niemna, wchodzący w system wodny kanału Ogińskiego. Początek bierze z błotnistego jeziora Koldyczewo, w pow. nowogródzkim, w gminie Horodyszcze, z którego wypływa pod nazwę Szary al. Szury; początkowo płynie w kierunku południowym moczarami koło wsi Tarczyce, Zahorje; pod fol. Soczewki zasilisz się od prawego brzegu rzką Kołpienią (młyn), zwraca się nieco na wschód ku mku Kraszyn (młyn), pod którym przeciąwszy tor dr. żel. moskiewsko-brzeskiej płynie znowu na pld. koło wsi Odachowszczyzna, Darewo (młyn), fol. Darewo (młyn), o 1 w. dalej przecina tor dr. żel. pińsko-baranowieckiej. O 3 w. poniżej, wkroczywszy w pow. słucki, Sz. rozlana w jezioro pod wsią Piotuchowicze obraca znaczne młyny i folusze; pod fol. Mołodowice ma na rozlewie dwa duże młyny, poczem przybrawszy od lew. brzegu rz. Wiedźmę al. Wiedynę, płynie szeroką doliną pomiędzy wzgórzami koło wsi Popowce i Wańki; przed zaśc. Dubiszczę przecina dawną szosę brzesko-bobrujską, o 3 w. poniżej, za fol. Minicze, płynie okolicą nizinną, poleską, pod wsią Chutor zasila się z prawej strony bezimienną rzeczką, a o 2 w. poniżej z lewej strony rzką Brodnicą; dalej płynie około wsi: Cyganie, Chaciaż i oddzieliwszy prawe ramie za fol. Bereśniewicze, pod fol. Trubnica dociera do punktu zetknięcia się granic pow.: słuckiego, nowogródzkiego i pińskiego; odtąd Sz. zatacza półkole na pld.-zach. i stanowi granicę pomiędzy pow. nowogródzkim i pińskim i zasila się rz. Lipnicą. Płynie dalej odludną miejscowością pod ws Załuże, pod którą ma pierwszą przystań handlową. Za Załużem rozszerza koryto i ubiegłszy 12 w. zbliża się do granicy pow. słonimskiego i w tem miej-

scu, przyjąwszy od lew. brzegu płu. część kanału Ogińskiego przekopanego od jez. Wyganowickiego al. Święcickiego, odległego ztąd o 2 w. i 150 sąż., Sz. wkracza w pow. słonimski i zwróciwszy się zrazu na zach., płynie w ciągłych zakrętach przez lesiste niedostępne moczary; w okolicy wsi Sielce zasila się z praw. strony Myszanką; za wsią Czemiłą przecina po raz drugi szosę brzeską a pod wsią Domanowo przyjmuje od lew. brzegu rz. Grywdę (Grzywdę al. Hrywdę) i o 1 w. poniżej, przecinawszy znowu tor drogi żel. mosk.-brzeskiej, płynie pod mko Byteń, kędy zasiloną rzeką Klimówką zatacza koło na płu. pod wś Podhorie; następnie od wsi Uhły kierując się znowu na zach., zasila się ze strony prawej rzeką Łachozwą; dalej płynie koło wsi: Dobry-Bór i Szyłowicze; pod Słonimem przyjmuje z praw. strony rz. Issę. Od Słoniwa aż do granicy pow. lidzkiego pod wsią Wielka-Wola Sz. przybiera, oprócz drobnych rzeczek, od lew. brzegu: Wołabrenkę, Jaźwiec, Bierozę i Łukonicę, od prawego zaś: Berezynę, Sohowasznę, Kopanicę, Ozaryczankę, Chytrę, Sciechówkę al. Ścienówkę i Chworkę. Za wsią Wielka-Wola Sz., przyjąwszy w siebie z prawej strony rz. Jawornę al. Jaworkę i stanowiąc odtąd aż do swego ujścia granicę pomiędzy gub.: wileńską i grodzieńską, płynie koło wsi: Krupicy, Kazibor i Moskale; przed okolicą Szczarą zasila się rz. Sipą z lewej strony i nareszcie za wsią Mosty, naprzeciwko wsi Nowosiółki, ma ujście. Długość biegu podług Stuckenberga wynosi około 350 w., podług Zielińskiego zaś 298 w.; z tego na gub. mińską przypada 86 w., w tem spławna jest Sz. około 14 w., mianowicie od wsi Załuża (w pow. nowogródzkim) do kanału Ogińskiego. O uszlupnieniu Sz. a raczej zużytkowaniu jej dla połączenia Bałtyku z morzem Czarnym przez wodozbiory Prypeci i Dniepru, pierwszy zdaje się pomyślał Mateusz Butrymowicz, a hetman Michał Ogińskiłożył koszt na przekopanie kanałów: od Jasiołdy do jez. Wyganowickiego i od tego do Sz. Roboty te rozpoczęto w 1760 r., zaś w 1768 r. stany Rzpltej, pochwalając uszlupnienie rzeki Sz., postanowiły pewne wynagrodzenie hetmanowi Ogińskiemu (ob. Vol. Leg., VII, fol. 846). Ztem wszystkiem ponieważ wykonane roboty nie odpowiadały przeznaczeniu i płytkość Sz. przeszkadzała bezpiecznej żegludze, zarządzono 1802 r. dalsze roboty, które przeciągnęły się aż po 1806 r. W tym czasie oczyszczono koryto i zbudowano na przestrzeni od północnego kanału Ogińskiego aż do Słoniwa pięć szluz, mianowicie: przed ujściem do Sz. rz. Myszanek, w okolicy uroczyska Pocieroby, naprzeciw wsi Czemiły, za fol. Złotowo (obecnie przy linii dr. żel. mosk.-brzeskiej) i za

wsią Pahorje. Roboty te kosztowały przeszło 127,000 rs., w czem są policzone także wydatki na oczyszczenie Jasiołdy. W górnym biegu Sz. po zlanu się z Wiedźmą ma szerokości 7 (od kanału Ogińskiego) do 16 sążni. Spadek wody od kanału Ogińskiego do ujścia wynosi 142 stóp na przestrzeni 212 w. Żegluga w ogóle bardzo utrudniona, zarówno w skutek ciągłych zakrętów jak i płytkości rzeki, nie przechodzącej średnio dwóch stóp głębokości, nawet przy pomocy tam szluzowych. Łąki nad Sz. obfitują w siano wyborne. Opisywali Szczarę: Stuckenberg, Zieliński (Materiały dla geogr. i statys. mińskiej gub., I. 113—114, 222—226); Korotyński Wincenty (Wielka Encykl., XXIV, 566); Syromomla (Niemen, 37); Encykl. Rolnicza (III, 300). Echard w Dyke. Geogr. mylnie twierdzi, iż „Sz. wypływa z bagien brzeskich“ (II, 91). Dużo wiadomości o Sz. podaje Bobrowski w opisie gub. grodzieńskiej. Por. *Ogiński-Kanał*. A. Jel.

Szczara 1.) sioło i dobra nad Szczarą, pow. słonimski, na pograniczu gub. wileńskiej, w 3 okr. pol., gm. Kuryłowicze, o 48 i 49 w. od Słoniwa. 2.) **Sz. Przewóz**, pow. słonimski, ob. *Przewóz* 7.).

Szczarbierz, rzeczka, ob. *Zubianka*.

Szczarka 1.) zaśc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Chotenczyce (o 7 w.), okr. wiejski Zaborze, 9 dusz rewiz.; należy do dóbr Zaborze Hrehorowiczów. 2.) **Sz.**, wś włośc., tamże, o 41 w. od Wilejki, przy b. drodze poczt. z Ilii do Radoszkowic; ma 3 dm., 28 mk. 3.) **Sz. Wiazyn** al. *Rojówka*, zaśc. włośc. nad rzeką Szczarką, pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 50 w. od Wilejki, przy b. drodze poczt. z Ilii do Radoszkowic, 1 dm., 7 mk.

Szczasnówka, ob. *Szczosnówka*.

Szczatały, wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Soly (o 5 w.), okr. wiejski i dobra Sulistrowskich Kuszłany, 49 dusz rewiz.

Szczawa, wś, pow. limanowski, w okolicy górskiej i lesistej, 517 mt. nrm., nad pot. Kamienicą (lew. dopł. Dunajca), na obszarze wsi Zabrzezia. Składa się z 132 dm. i kaplicy, zajmuje zwartą dolinę Kamienicy i jej praw. dopływu Gołębińca. Dolinę, opadającą ku pld.-wsch., otaczają od zach. i płu. wzgórza lesiste, dochodzące w szczytach Magóry 881 mt., Polanki 1008 mt.; od wsch. niższe wzgórza, tworzące dział wodny Kamienicy i jej lew. dopływu pot. Zbludzkiego, dochodzące w szczycie Okręg do 747 mt. Z 970 mk. jest 954 rz.-kat. (par. w Kamienicy) i 16 izr. Obszar wiek. pos., mający w r. 1886 („Specielles Ortsrepertorium“) 6 dm., nie jest wymieniony w Skorowidzu dóbr tabularnych z r. 1890 dra Pilata; według Skorowidza Orzechowskiego z r. 1872 ma się składać z 17 roli,

16 łąk, 4 past. i 1815 mr. lasu; pos. mn. (podług Orzechowskiego) ma 754 roli, 310 łąk, 917 past. i 242 mr. lasu. Wś została założona już po r. 1674, nie podają jej bowiem wcześniejsze spisy poborowe. Do par. należała tylko Zbłudza w 1581 r., później więc posunęła się ludność wyżej w lasy za biegiem potoków. Sz. graniczy na zach. przez lasy z Lubomirzem, na płd. z Zasadnem, na wsch. z Zalesiem i Zbłudzą, na płn. zaś przez górę Mogilnicę (1171 mt.) z Myszówkami. *Mac.*

Szczawiana, szczyt górski w zach. ścianie doliny Krynicy, w pow. sądeckim. Wzn. 687 mt. n.p.m. *Ob. Krynica* (IV, 754).

Szczawica, strumień pod Kucborkiem, w pow. niborskim.

Szczawice, *ob. Drohiczyn* (II, 150).

Szczawin 1.) *Borowy al. Wielki*, wś i folw., pow. gostyński, gm. Szczawin Kościelny, par. Suserz, odl. 20 w. od Gostynina, ma 44 dm., 268 mk. W 1827 r. 23 dm., 326 mk. W 1886 r. fol. Sz. Wielki rozl. mr. 856; gr. or. i ogr. mr. 721, łąk mr. 102, nieuż. mr. 33; bud. mur. 13, drewn. 9; płodozm. 9-pol., pokłady torfu. Wś Sz. Wielki os. 34, mr. 188; wś Golas os. 8, mr. 147; wś Przychód os. 3, mr. 24. Fol. Sz. Mały został rozdzielony na kilka drobnych kolonii, od 20 do 30 mr. obejmujących. Mikołaj Oporowski, podkomorzy i ststa łączycycki, zastawia w r. 1419 część wójtostwa w Sz. Albertowi z Glinnika za 18 grzywien (*Kod. dypl. pol.*, I, 296). 2.) **Sz. Kościelny**, wś, folw. i dobra, pow. gostyński, gm. Szczawin, par. Suserz, odl. 14 w. od Gostynina. Leży nad jeziorem (mającym 60 mr.), zlewającem wody do pobliskiej Skrwy, posiada kościół poklasztorny, fil. par. Suserz, szkołę początkową, 43 dm., 428 mk., pałac, wiatrak. W 1827 r. 40 dm., 404 mk. Fol. Sz. Kościelny Mały lit. D rozl. mr. 231; gr. or. i ogr. mr. 172, łąk mr. 24, past. mr. 16, lasu mr. 18, nieuż. mr. 1; bud. drewn. 7; pokłady torfu. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś Sz. Kościelny os. 25, mr. 23; wś Nowy Młyn os. 2, mr. 14; wś Budy Kaleńskie os. 30, mr. 621; wś Kaleń os. 8, mr. 176; wś Lubieniek os. 17, mr. 302; wś Skoki os. 7, mr. 20; wś Łokietnica os. 10, mr. 38; wś Joanówek os. 10, mr. 30; wś Mościska os. 13, mr. 259; wś Sewerynów os. 8, mr. 190; os. Przychód mr. 20; os. Walentyna mr. 23. Klasztor reformatów założony został r. 1661 przez Jakuba Olbrachta Szczawińskiego, woj. inowrocławskiego, ststę łączycyckiego, gabińskiego etc. W aktach klasztornych czytamy taki wyjątek: „ex additamentis ad chronicas ordinis editas a patre Alexio Korabiewicz, chronologo provinciae“ (in parte 2, cap. 8, fol. 72): „Roku 1661 d. 9 sierpnia odprawował ośmą kapitułę... w konwencie pakoskim. Na tej ka-

pitule obecny będąc Jakub ze Sz. ponowił swoją intencję, już przedtem na kongregacyi lutomierskiej i podgórskiej proponowaną, usilnie upraszając o przyjęcie miejsca na klasztor przy kościele, od rodziców swoich wystawionym, w dobrach swych dziedzicznych Sz., obiecując pilne staranie i nakłady na murywanie klasztoru. Bacząc ojcowie nieodmienną uprzejmość afektu miłościwego fundatora ku ubogiemu zakonowi naszemu, wdzięcznie i zgodnie ofiarowaną przyjęli dobroczynność, i tego roku 1661 d. 8 listopada introdukowani są do tegoż kościoła od Wojciecha Tolibowskiego, bisk. pozn.“ (*ob. Przegląd katol.*, Nr. 51, z r. 1887). 3.) **Sz.**, wś, folw. i sześć osad leśnych rząd., pow. brzeziński, gm. Dobrze, par. Szczawin, leży na lewo od drogi bitej ze Zgierza do Strykowa, posiada kościół par. mur., 66 dm., 495 mk., 627 mr. włośc., 6 os. kośc., 300 mr. folw., 18 mr. przy osadzie młyn. i 1462 mr. lasu rząd. (w tem 28 mr. roli). W 1827 r. 33 dm., 240 mk. Kościół par., p. w. św. Stanisława, dawniej patranatu królewskiego, powstał zapewne w XV w. Na początku XVI w. pleban utrzymywał kapelana. Był też plac na szkołę. Pleban pobierał od kmieci meszne po 3 kor. żyta i tyleż owsa z łąnu, dziesięciny zaś dawano przez dwa lata prebendzie łączycyckiej, a co trzeci rok altaryi św. Katarzyny w Zgierzu (należącej do prepozytury łączycyckiej). Z łąnów folw., wójtostwa i karczmy dziesięcinę brał pleb. w Szczawinie. Po założeniu klasztoru franciszkanów w Łągiwnikach (1680 r.) probostwo w Sz. zostało oddane temuż klasztorowi, który zarządzał niem aż do kasacyi (Łaski, L. B., II, 380 i przyp.). Według lustracyi z r. 1564 Sz. był w dzierżawie p. Piaskowskiego, „podzupka“ wielickiego; było łąnów 7, wójtostwa 1 włoka (*Lustr.*, V, 262). Według reg. pob. pow. brzezińskiego z r. 1576 wś król. Szczawin, dzierżawiona p. Krzysztofa Liasockiego, miała 7 łąn., 3 zagr., karczmę, młyn, 1/2 łąnu soltysiego, 22 osad. (*Pawin.*, Wielk., II, 88). Sz. par., dek. brzeziński, 1908 dusz. Szczawińskie statwo niegrodowe, w wojew. łączycykiem, podług spisów podskarbińskich z r. 1770 obejmowało wsie: Szczawiny i Szeliği z soltystwem, które posiadał Franciszek Maczyński, a po nim Szymon Dzierzbicki, kaszt. brzeziński, wraz z wsią Lucimierzem, opłacając kwarty złp. 376 gr. 19, a hyberty złp. 154 gr. 2. Na sejmie z r. 1773—75 stany Rzpłtej nadały te dobra w posiadanie emfiteutyczne rzeczonemu kasztelanowi wraz z ststwem błońskim. 4.) **Sz.**, folw. i wś, pow. płoński, gm. Modzele, par. Nowemiasto, odl. 19 w. od Płońska, ma 25 dm., 289 mk. W 1827 r. 13 dm., 97 mk. Fol. Sz. rozl. mr. 674; gr. or. i ogr. mr. 542, łąk mr. 54, past.

mr. 23, lasu mr. 36, nieuź. mr. 19; bud. drew. 13; płodozm. 4 i 7-pol., las nieurzadzony, pokłady torfu. W r. 1299 Bolesław, ks. mazowiecki, nadaje w Troszynie niejakiemu Janowi, za usługi oddane („servicia Joannis servitoris nostri“), wsi książęce: Schawin i Włoschonow na dziedziczną własność, z prawem sądownictwa wyższego, z uwolnieniem od posług i danin książęcych, prócz obowiązku naprawy zamków, służby wojennej, przewodu myśliwskiego i powodu wojennego (Kodeks Maz., 34). W jakim jednak Troszynie (gostyńskim czy ostrołęckim) akt sporządzono i do którego Szczawina się ściąga, trudno orzec. 5.) **Sz.**, wś, folw. i dobra nad strumieniem b. n., dopł. rzeki Orz, płynącej w stronę wschodniej od Goworowa, pow. ostrołęcki, gmina Szczawin, parafia Goworowo, odl. 21 wiorst od Ostrołęki, posiada urząd gminny, gorzelnię z zacierem dziennym 50 korcy, lasy urządzone, pokłady torfu, gospodarstwo staranne, chów bydła i owiec. W 1827 r. 21 dm., 169 mk. Wspominany w dok. z XVI w. jako gniazdo Szczawińskich (Gloger, Ziemia łomż.). Dobra Sz. składały się r. 1885 z fol.: Sz., Grodzisk, Ponikiew Wielka, Czarnów, rozl. mr. 7701: fol. Sz. gr. or. i ogr. mr. 456, łąk mr. 58, past. mr. 108, nieuź. mr. 25; bud. mur. 11, drewn. 15; płodozm. 16-pol.; fol. Grodzisk gr. or. i ogr. mr. 372, łąk mr. 49, past. mr. 51, lasu mr. 13, nieuź. mr. 21; bud. mur. 6, drewn. 6; płodozm. 9-pol.; fol. Ponikiew Wielka gr. or. i ogr. mr. 501, łąk mr. 72, past. mr. 3, lasu mr. 18, nieuź. mr. 17; bud. mur. 8, drewn. 6; płodozm. 9-pol.; fol. Czarnów gr. or. i ogr. mr. 366, łąk mr. 113, past. mr. 71, lasu mr. 180, nieuź. mr. 19; bud. mur. 2, drewn. 6; płodozm. 9-pol., Lasy oddzielne, urządzone, mają w osadach leśn.: gr. or. i ogr. mr. 80, łąk mr. 32, past. mr. 106, lasu mr. 4802, nieuź. mr. 167; bud. drewn. 15. W skład dóbr poprzednio wchodziły wsi: Sz. os. 32, mr. 131; Daniłowo os. 46, mr. 183; Czarnów os. 48, mr. 209; Jurgi os. 7, mr. 164; Smolnik os. 9, mr. 130; Dąbrowa os. 22, mr. 272; Ludwinowo os. 33, mr. 541; Grodzisk os. 34, mr. 115; Kaszewiec os. 20, mr. 208; Józefów os. 22, mr. 243; Ponikiew Duża os. 44, mr. 368. Szczawin (poprzednio Goworowo) gmina ma 13,449 mr. i 4832 mk., sąd gm. okr. III i st. p. w os. Czerwin o 15 1/2 w. W skład gminy wchodzi: wś szlach. Chełsty, wś szlach. i włośc. Kunin, 12 wsi włośc.: Borki, Czarnowo, Daniłowo, Dąbrówka, Działek, Jurgi, Kaszewica, Michałowo-Nowe, M.-Stare, Szarłat, Szczawin i Zaorze, i 4 kolonie włośc.: Jawory, Kruszewo, Ludwikowo i Wólka. *Br. Ch.*

Szczawin al. *Szczawino, Szavynko*, posiadłość niegdyś kapituły gnieźnieńskiej, w po-

bliżu Gniezna, zatwierdzona przez króla Kazimierza w r. 1357, istniała jeszcze około r. 1523 (Kod. Wielkp.; Łaski, L. B., I, 14, 16); w r. 1510 rozgraniczono Sz. od nie istniejącej także Wolnicy.

Szczawina 1.) szczyt górski we wschod. połaci Beskidów zachodnich, na granicy Galicyi i Orawy, w grupie otaczającej szczyt Piłsko (1557 mt.). Wznies. 1356 mt. npm. 2.) **Sz.**, szczyt górski, w pow. drohobyckim, na obszarze gm. Dolhe, w pld. końcźnie powiatu, na praw. brzegu Stryja, nad pot. Rybnikiem Majdańskim, do którego uchodzi tu pot. Gliniec. Wzn. 1020 mt.

Szczawinek, wś, pow. gostyński, gmina Szczawin Kościelny, par. Suserz, ma 23 dm., 88 mk., 553 mr. Składa się z osad liczących po 20 do 40 mr. W 1661 r. fol. Sz. wchodził w skład ststwa guzowskiego, wydzielonego ze ststwa sochaczewskiego.

Szczawinka al. *Szczawinki*, szczyt górski na obszarze gm. Jaworów, w pow. turczańskim, nad pot. Jaworówką (lew. dopł. Ropy). Wznies. 953 mt. npm. Por. *Odryt*.

Szczawińska Wola, folw. i kol., pow. sieradzki, gm. Majaczewice, par. Burzenin, odl. 18 w. od Sieradza. Folw. ma 27 mk., 200 mr. roli or., 30 mr. lasu, 20 mr. łąk; kol. zaś 109 mk. samych ewang., 36 mr. roli or. Por. *Szczawno*. Według reg. pob. pow. sieradzkiego z r. 1553 wś Sz. Wola miała 8 1/2 łąn., soltys 1 1/2 łąnu (Pawński, Wielkp., II, 215). *J. K.*

Szczawińska Wólka, folw., pow. płoński, gm. Modzele, par. Nowe Miasto, odl. o 20 w. od Płońska; ma 8 dm., 112 mk. W 1887 r. Sz. Wólka i Łuszczewo rozl. mr. 628: gr. or. i ogr. mr. 363, łąk mr. 76, lasu mr. 161, nieuź. mr. 28; bud. drewn. 10, las nieurzadzony.

Szczawińskie, jezioro, w pow. gostyńskim, w okolicy wzn. około 300 st. npm., ciągnie się wązkim pasem na długości około 2 w., w kierunku od pld.-wsch. ku pln.-zach., między wsiami Szczawin Borowy i Szczawin Kościelny. Na brzegu pln.-wschodnim leży fol. Szczawinek. Obszar jeziora wynosi podobno około 240 mr. Wody jego łączą się z jez. Lubienieckiem i wraz z odpływem jez. Kiełpienieckiego łączą się koło wsi Skoki w rzekę Osetnicę (Skrwę).

Szczawna, szczyt górski w Beskidzie leśnym, w Karpatach wschodnich, na obszarze gm. Mizuń, w pow. dolińskim, na praw. brzegu pot. Mizuńki. Wzn. 1175 mt. npm.

Szczawne, w dok. *Scawne* i *Szczawne*, wś, pow. sanocki, zbudowana w zwartej dolinie Osławicy, z lew. brzegu, przy kolei żel. przemysko-łupkowskiej i gościńcu z Bukowska do Baligrodu. Na pln. znajduje się stacya kol. Szczawne-Kulaszne (odl. 122 klm. od Przemyśla a 41 klm. od Mezo Laborcz). Górską

wioska, ma parafię gr.-kat., urząd poczt. i tel. przy stacji kolei. Składa się z 116 dm. (9 na obszarze więk. pos.), w dolinie gęsto zabudowanych. Dolinę zamyka od zach. pasmo Bukowica, tworzące dział Wisłoka i Osławicy, tudzież Osławicy i jej praw. dopływu Tarnawki. Góry te już na granicy obszaru wsi sięgają 589 mt. Z 691 mk. (349 męż., 342 kob.) jest 627 gr.-kat., 33 rz.-kat. (par. Bukowsko) i 31 izr. Rz.-katolicy i izraelici są narodowości polskiej. Na obszarze więk. pos. (Michała Groblewskiego) znajdują się 2 karczmy, młyn, tartak i cegielnia. Pos. ta wynosi 253 roli, 47 łąk, 5 ogr., 335 past., 540 lasu, 2 nieuż. i 2 mr. parcel budowl., razem 1187 mr.; pos. mn. ma 1107 roli, 77 łąk i ogr., 342 past. i 2 mr. lasu. Do pos. mn. wliczono uposażenie probostwa gr.-kat., składające się z 89 roli i 6 mr. łąk. Z powodu biednej gleby pobiera proboszcz dodatek w kwocie 128 złr. rocznie. Cerkiew paraf. drewniana. Par. należy do dyoc. przemyskiej, dek. jasielskiego i obejmuje Kulaszne z cerkwią drewnianą. O przeszłości wsi wiadomo, że istniała już w r. 1433 (A. G. Z., XI, 78). Była to już ludna osada, licząca więcej niż 13 kmieci i kniaziów, używająca prawa wołoskiego (A. G. Z., 28 wrześ. 1451, str. 375, zapis. 3039 i str. 405, zapis. 3256 z r. 1455), albowiem według tego prawa odpowiadają przed sądem grodzkim sanockim. Wchodziła w skład dóbr stw. mrzygłodzkiego (ob. *Mrzyglód*). Graniczy na zach. z Przybyszowem, na płd. z Rzepedziem, na płn. z Płoną a na zach. z Kulasznem. *Mac.*

Szczawnica Niżna, Miedzius i Sz. Wyżna, dwie wsi ze znanym zakładem zdrojowo-kąpielowym i klimatycznym, w pow. nowotarskim, pod 38°9' dług. geogr. od F. a 49°25' płn. szer. Sz. Niżna leży u ujścia Ruskiego pot., zwanego też Grajcarkiem (praw. dopł. Dunajca) i nad pot. Skotnicą (dopł. Ruskiego pot.). Najniższy punkt tej wioski wzn. 427 mt. n.p.m. Droga bita, poprowadzona na zachód praw. brzegiem Ruskiego pot., wiedzie w dolinę Miedziusia, w którym znajduje się dolny zakład kąpielowy. Około ogrodów i domów drewnianych, parterowych i piętrowych, w stylu szwajcarskim, dochodzi się tą drogą do górnego zakładu kąpielowego, dalej zaś ku wschodowi spuścić się można w kotlinkę Szczawnicy Wyżnej, mającej kościół paraf. drewniany i piękny pałacyk z zabudowaniami gospodarczymi więk. posiadłości. Sz. Wyżna rozsiadła się u ujścia pot. Sopotnicy do Ruskiego pot. (wzn. 470 mt. n.p.m.). Dolinę obu wsi i zakładu kąpielowego otacza na zachód uroczne pasmo Pienin, na płd. pasmo wysokiego Beskidu między Dunajcem a przełomem Popradu, tworzące granice między Galicyą i

Wegrami; od płn. zasłaniają ją gniazda górskie bez zbiorowego nazwiska, pokryte świerkowymi borami. Gniazda te rozłożyły się między Dunajcem i Popradem, zamykając od południa kotlinę sądecką. Najwyższymi punktami w nich, idąc od zachodu ku wschodowi, są: Blisur (833 mt.), Zwonkówka (984 mt.), Obidzna (892 mt.), Skałki (1198 mt.), Prehyba Wielka (1195 mt.), Radowa (1265 mt.), Wielki Rogacz (1182 mt.), Niemkowa (1026 mt.). Szczyty te, wznoszące się w znaczniejszym oddaleniu (4 do 6 klm.) od Sz., zasłaniają to miejsce od wiatrów północnych i wpływają na złagodzenie klimatu. Na płd. od Sz. ciągną się ku wschodowi, od góry zwanej Siodełkiem, strome góry porośnięte świerkami, z pomiędzy których w niższych miejscach przegładają jaśniejszą barwą lasy liściaste. Wzgórza te, zasłaniające Miedzius od płd., są zakończone kopulastą górą Polanicą. Z góry tej przedstawia się piękny widok ku północy na Szczawnicę i góry sądeckie, na płd. na wioski po stronie węgierskiej. Na wschód od Polanicy piętrzy się wyższa od niej Jarmuta (817 mt.), od niej zaś ku płd.-wschodowi Rabsztyn (899 mt.), o kształtach przypominających ruiny zamczyska. Na wschód od Rabsztyna a na płd. od wsi Jaworki ciągną się wapienne góry Skałki (1052 mt.), nazywane przez lud okoliczny Małemi Pieninami. Bliższą górą w stronie płn. jest Bryjarka, pochodzenia wulkanicznego, ze szczytem wznoszącym się stromo, pokrytym złomami skały. Szczyt ten, z każdego punktu zakładu widzialny, uwieczono staraniem kś. kan. Kazim. Skrzyńskiego olbrzymim żelaznym krzyżem w r. 1865. Widok na zachód zasłania Sokolica, wznosząca się po lew. brzegu Dunajca. Sz. Niżna miała w 1880 r. 132 dm. i 732 mk. (345 męż., 369 kob.); 692 rz.-kat. a 21 żydów. Sz. Wyżna wraz z obszarem więk. posiadłości 387 dm., 1441 mk. (708 męż., 733 kob.); 1318 rz.-kat., 16 gr.-kat. i 106 izrael. Ludność chrześcijańska należy do szczepu góralskiego i nosi strój góralski, malowniczy, podobny do ubiorów w Szlachtowy. Obszar więk. posiadłości (Władysława i Tytusa Szalayów) ma 1772 mr. Z tego jest 122 mr. roli, 161 mr. łąk, 3 mr. ogr., 10 mr. past., 1471 mr. lasu. Pałacyk murowany piętrowy, pawilon drewniany w stylu szwajcarskim i dwór wiejski otacza nie wielki ale starannie utrzymany ogród. Na małej przestrzeni znajduje się tu sadzawka z wodotryskiem, wodospad sztuczny i wiele pięknych i rzadkich w naszym klimacie drzew, doprowadzonych do znacznych rozmiarów: jawor (*platanus occidentalis*), tulipanowiec (*liriodendron tulipifera*), żywocierz (*thuja occidentalis*) wielkości sosny, sumak perukowaty (*rhys cotinus*), buk

krwawy, sosna amerykańska, jesiony płaczące. Dalej za dworcem jest kościół, plebania i chaty włościańskie, zbudowane z drzewa i kryte deskami lub gontami, dzielące się zwykło na świetlicę, dużą, oknami wielkimi oświetloną izbę, i mieszkanie gospodarza. Czasami jest w tych chatach po kilka izb, które włościanie wynajmują gościom kąpielowym, jeżeli w zakładzie zabraknie pomieszczeń. Włościanie mają 1337 mr. roli, 682 mr. łąk, po większej części na równinach w górach, zwanymi polanami, 738 mr. pastwisk na stokach czyli działach górskich i 2278 mr. lasu. Gleba jest tu owsiana, wydaje jednak przy starannej uprawie żyto i jęczmień, natomiast pszenica rzadko się udaje. We wsi jest szkoła ludowa, młyn, tartak i cegielnia; w zakładzie kąpielowym urz. poczt. i telegr. Oprócz kościoła paraf., erygowanego w 1550 r., stoją tu trzy kaplice: na Miedziusiu, w górnym zakładzie i na cmentarzu a nadto wkrótce ma być ukończony kościół murowany między wsią, zakładem górnym i Miedziusiem. Dawniej istniała w Sz. kuźnica, w której wykonywano różne grubsze przedmioty z żelaza, teraz jednak zamknięta ją. Do r. 1870 była ta parafia filią Krościenka. W ciekawym dokumencie polskim i łacińskim (z XIV?), w którym miał niejaki Wyszga (Wydźga) h. Janina, posiadacz Czorsztyna, Rytra i zamku „Lyemyansz“, opisać odkryte w Pieninach kopalnie złota, mowa jest o Sz. („a Crosczenko interrogare ad Szczawniczam Magna“). Długosz jednakże nie podaje w innym miejscu opisu Sz. (ob. Lib. Ben., III, 355). W r. 1550 powstała parafia w Sz. W spisie pobor. z r. 1581 (Pawński, Małopolska, 145) Sz. ma za ledwie 5 półłanków km. i 4 zagr. bez roli. Należała do r. 1811 do dóbr zamku i starostwa czorsztyńskiego. Oddalenie Sz. od Krościenka wynosi 7 klm., od Piwnicznej 16 klm. w linii prostej, dotąd jednak niema dobrej drogi z powodu stromych gór; wytknięta już droga będzie wynosić 20 klm.; od Starego Sącza odległość w linii prostej 20 klm., droga jednak ze względu na wysokie i strome góry jest przeprowadzona doliną Dunajca i wynosi w skutek silnych zagieć tej rzeki 41·2 klm. Bliższa droga przez Kadcę i Obidzę ma 30 klm. długości, jest kamienistą, stromą i niewygodną. Zakład kąpielowy powstał w r. 1828, znano jednak źródła tutejsze oddawna, jak o tem świadczy nazwa wsi. Teraz jest siedm źródeł: Józefiny, Szczepana, odkryty w r. 1838 przez Józefa Szalaya († 1878), właściciela wsi i założyciela zakładu, źródło Magdaleny (od 1838) i Waleryi, urządzony w r. 1840. Cztery te źródła znajdują się w górnym zakładzie, u podnóża góry Świątkówki. Jest to góra formacji wulkanicznej, trahito-

wa. Trahit ten składa się z ciemno-brunatnego, niekiedy czarnego amfibolu i z szklanego feldszpatu. Zdrój Szymona, znany od r. 1840, i źródło Wandy, urządzony dopiero w r. 1866, w miejsce dwóch dawniej odkrytych a dziś nieistniejących źródeł Heleny i Anieli, znajduje się w dolnym zakładzie, t. j. na Miedziusiu. Prócz tych sześciu źródeł jest jeszcze na stoku Bryjarki wytryskający źródło Jana. Odkopano go w r. 1889 i zabezpieczono od przypływu wody słodkiej cembryną betonową, 7·50 mt. głęboką a 1·50 mt. w średnicy, wody jego jednak nie rozebrano dotąd i dla tego nie bywa jeszcze używaną. Chociaż woda wszystkich źródeł należy do jednego działu wód szczawo-słono-alkalicznych, to jednak wody poszczególnych źródeł różnią się od siebie pod względem części składowych. Najbardziej uderza ta różnica w wodzie źródła Szymona, którą ze względu na znacznie większą ilość żelaza zaliczają do szczaw żelazistych. Woda wszystkich źródeł jest bezbarwna, czysta i przezroczysta, trzymana w naczyniu na wolnem powietrzu burzy się, wydając mnóstwo bąbków gazowych; to kwas węglowy zawarty w wodzie ulatnia się. Smak wody źródeł Józefiny i Waleryi jest słonawo-alkaliczno-kwaskowaty; woda ze źródła Magdaleny i Wandy ma smak mocniej słono-alkaliczny; smak wody źródła Szymona jest ściągająco-kwaskowaty. Najmniej przyjemna jest woda ze źródła Waleryi. Woni nieposiadają te wody żadnej, jedynie w czasie słotnym czuć się daje nieco w wodzie źródła Szymona i Waleryi, a niekiedy i Szczepana, woń jakoby jaj nieświeżych, pochodząca z rozkładu części organicznych. Ciężar gatunkowy tych wód wynosi 1·0025 do 1·0182, ciepłota 9—11°C. Wody źródeł Józefiny i Szczepana należą do najsilniejszych w Europie wód szczawo-sodowo-solnych. W porównaniu z innymi wodami jest woda ze źródła Szczepana najpodobniejszą do wody z Fachingen i selterskiej, woda Józefiny zbliża się do wody Gleichenburskiej i Vichy. Zdrój Magdaleny jest bardzo podobny do wód lucheńskich, chociaż bowiem te mają więcej węglanu sodowego, to mniej mają chlorku sodu. Rozcieńczona słodką wodą, woda ze źródła Waleryi zastąpić może zupełnie wodę emską a po dodaniu 4 ziarn soli glauberskiej wodę salzbrunską. Rozbiór chemiczny dokonany przez prof. Dr. Stopczńskiego 5 źródeł i przez prof. Dr. Radziszewskiego źródła Wandy, wykazał iż głównymi składnikami są: chlorek sodu, węglan sodowy, wapniowy i magnowy i kwas węglowy. Wód szczawnickich używa się do picia i do kąpieli. Do ogrzewania (w razie potrzeby) znajdują się przy źródłach stosowne przyrządy. Z wody

źródeł Magdaleny i Wandy wyrabiają na wiosnę, po oczyszczeniu źródeł a przed napełnianiem flaszek wodą, sól szczawnicką. Użykuje się ją przez wyparowanie wody do suchości. Soli szcz. używa się do kąpieli jako dodatku, mało jednak jest rozpowszechniona z powodu dość wysokiej ceny (2 złr. za funt), spowodowanej kosztownością otrzymywania. Więcej rozpowszechnione są kołaczki szczawnickie, wyrabiane na wzór pastylek bilińskich, emskich i Vichy, używane tam z dobrym skutkiem, gdzie są wskazane wody szczawnickie w małej ilości. Oprócz wód waleńskim środkiem leczniczym jest klimat Szczawnicy. Zasłonięty od wiatrów, nie bardzo wiele nad poziom morza wzniesiony, otoczony szpilkowymi lasami a w końcu mający teren przepuszczalny i dobrze nawodniony, ma zakład szczawnicki klimat bardzo przyjemny. Gorąco w czerwcu i lipcu nie bywa tam tak przykre jak w równinach i miastach a chociaż w czerwcu zdarzają się częste deszcze, różnica temperatury dnia i nocy nie bywa większą nad 6 do 8°C. Najpiękniejszą częścią roku są miesiące czerwiec, lipiec, sierpień i wrzesień. Zmniejszenie ciśnienia atmosferycznego jest nieznaczne, natomiast znaczną jest wilgotność powietrza z powodu częstych deszczów, Dunajca, licznych potoków i źródeł. To też i roślinność jest tu bujną. Burze bywają rzadkie, tworzenie się ozonu obfite. Powietrze jest nadzwyczaj czyste, posiada wszystkie cechy klimatu podałpejskiego. Wpływa ono zbawiennie na ustrój ludzki. To też lekarze polecają Sz. szczególnie tym osobom, u których choroba jeszcze daleko nie postąpiła, a którzy po skończeniu kuracji muszą powracać do zajęć w miastach i narażać się w późnej jesieni na działanie powietrza. Według spostrzeżeń meteorologicznych było w r. 1890 w maju (od 21 do 31) 2 dni deszczowe, w czerwcu 21 dni, w lipcu 14, w sierpniu 12, od 1 do 20 września 15, opad jednak nie przekraczał 3 mm. dziennie. Najwyższa ciepłota wynosiła 4 i 25 sierpnia +32°C., najniższa 18 września +1.5°C. Średnia temperatura w czerwcu była +13.2°C., w lipcu +16.3°C., w sierpniu +18.6°C., we wrześniu (1—20) +11.3°C.; trafiają się jednak i cieplejsze lata. Prócz wód mineralnych i powietrza służą jako środki lecznicze kąpiele dunajcowe, zakład hydropatyczny dra Kołaczkowskiego na Miedziusiu, zakład inhalacyjny, mleko, żentyca, kumys. W czasie kąpielowym przebywa stale 11 lekarzy, jest otwarta apteka i zakład bakteriologiczny. Obecnie ma zakład szczawnicki dwóch właścicieli: Miedzius, dawniej własność spółki krajowej zdrojowej, teraz Franc. Tomanka, wydzierżawił na lat 20 dr. Kołaczkowski, i

zakład górny, zapisany akademii um. w Krakowie przez Józefa Szalaya, z obowiązkiem wypłacania synom zmarłego połowy czystego dochodu. W obydwóch częściach jest 22 domów zakładowych i 23 domów większych prywatnych, z 500 pokojami. Nadto na wsi jest kilkanaście umyślnie dla gości urządzonych domów, tak że w porze kąpielowej jest do 800 pokoi. We wszystkich zakładowych domach i niektórych prywatnych zaprowadzono w dwóch ostatnich latach różne ulepszenia, jak np. sprężynowe materace. Po wyjeździe gości poddają mieszkania dezynfekcyi. Ceny pokoi wynoszą od 80 ct. do 2 złr. dziennie. W r. 1890 bawiło w Sz. od 20 maja do 20 września 1992 rodzin, złożonych z 3408 osób, między którymi było 1616 mężczyzn, 1444 kobiet i 348 dzieci niżej 14 lat. Pożywienia dostarczało 11 restauracyi, z których 3 były połączone z cukierniami; stołujący się zaś w domach mogli nabywać wiktuałów w jatkach i kilku sklepach. Dla zarobku przybyło do zakładu w tym czasie 302 osoby. Ponieważ kuracya wymaga swobody umysłu, przeto zakład stara się o uprzyjemnienie gościom pobytu. Do rozrywki służą pięknie urządzone parki i spacer, orkiestra grywająca dwa razy dziennie, przedstawienia trupy krakowskiej, odczyty, koncerty i gry towarzyskie. Dla zajęcia umysłu służy wypożyczalnia książek i czytelnia (około 30 czasopism). W celach humanitarnych urządzono szpitalik, w którym ubodzy chorzy znajdują bezpłatne umieszczenie, i ochronkę, utrzymywaną przez siostry służebniczki, zajmujące się w czasie kąpielowym pielęgnowaniem osób ciężko chorych po domach. Do najważniejszych przyjemności, zwłaszcza dla osób przybywających w celu wypoczynku, należą wycieczki, jak np. przez Niższą Szczawnicę nad Dunajec do mostu pod Krościenkiem, albo na wzgórze nad Dunajcem położone. Najczęstszem celem bywają góry: Bryjarka, Światkówka, Polanica i Jarmuta, z których piękne przedstawiają się widoki. Wycieczki te wymagają 3 do 4 godzin czasu. Do dalszych wycieczek, wymagających dłuższego czasu, należą wycieczki łódkami po Dunajcu do ruin starożytnego, od r. 1765 rozsypującego się w gruzy zameczyska Czorsztynu, do zamku Niedzicy na Węgrzech, do Piecin, na górę Koronę, do zameczku św. Kunegundy, zbudowanego na skale prawie niedostępnej, na Siodełko, Sewerynowkę, do Lubowli, Szmeksu a w końcu w Tatry. Zazwyczaj z wycieczką do Czerwonego Klasztoru i Smierdziączki, zakładu siarczanych kąpieli na Spiżu, łączy się powrót do Szczawnicy czółnamami. Szczegóły bliższe mieści dziełko dra Wł. Ściborowskiego: „Przewodnik do źródeł

lekarskich w Szczawnicy", Kraków, 1877, i „Sprawozdania“ przedstawiane akademii um. w Krakowie. Prócz luźnych sprawozdań i opisów lekarskich dr. Trembeckiego, Ściobrowskiego, Zieleniewskiego, wymieniamy tu ważniejsze prace i opisy dotyczące Sz.: L. Zejszner „Geognostische Beschreibung von Szczawnica und Szlachtowa in Polen“ (Leonhard's Jahrbuch, 1835); „Wypadki rozbioru chem. źródła Wandy w Szczawnicy“ przez prof. Bron. Radziszewskiego w r. 1876. (Rozprawy komisji fizyograf.); „Album Szczawnickie“ Szalay'a z tekstem Szczęsnego Morawskiego. Liczne opisy z rysunkami podawał Tyg. Illustr. (r. 1864, t. X, 243; 1870, t. V, 232; 1872, t. IX, 313, 334) tudzież „Kłasy“ (t. III) i „Tygod. Powszechny“ (z r. 1880, Nr. 27).

Mac.

Szczawnica, *Stjawnica*, szczyt i hala w dziale górskim Dzumbiru, w Tatrach Niżnich. Z działu tego wypływa potok Szczawnicki, który na obszarze wsi Szczawniczki łączy się z pot. Ludrowianką i uchodzi z nią do Wagu z lew. brzegu.

Szczawnickie góry, dział Rudaw węgierskich, ob. *Karpaty* (t. III, 867).

Szczawnicki potok, ob. *Szczawnica*, szczyt górski.

Szczawniczek, potok, ob. *Szczawniczny*.

Szczawniczka, węgier. *Kis-Selmec*, wś, w pow. liptowskim, nad pot. Ludrowianką.

Szczawniczny al. *Szczawniczek*, potok, lewy dopływ pot. Krynica, w pow. sądeckim. Potok Krynica nosi niekiedy nazwę Szczawnicznego i uchodzi wraz z Muszynką do Popradu z praw. brzegu.

Szczawnik, potok, prawy dopł. Łomnicy (dopł. Dniestru), w pow. kałuskim. Wypływa z lasu tego nazwiska, leżącego na stokach Gorganu łomnickiego.

Szczawnik, wś, pow. nowosądecki, w okolicy górzystej, nad pot. t. n. (lew. dopł. Popradu). Większa część chat i cerkiew gr.-kat., przyłączona do par. w Złockiem, leży po lewej, mniejsza część po prawej stronie potoku. Dolina wsi koło cerkwi wzn. 549 mt. n.p.m., opada jednak u ujścia pot. Szczawniczka, oddzielającego obszar tej wsi od Złockiego, na 509 mt. Granicę pld. od Milika tworzy częściowo potok Milik. Na płn. oddziela Sz. od Wierchowli lasem pokryta góra Jaworzynka Wielka (1002 mt.), od Łosiego pasmo górskie ze szczytami, idąc od pld. ku północy: Kotylniczny Wierch (1110 mt.), Czubałówka (1077 mt.), Groniek (1082 mt.). Wioska, odl. 4-3 km. na płn. od Muszyny, liczy 106 chat drewnianych, deszczkami pokrytych, i 600 mk. (292 męż., 308 kob.), 587 gr.-kat., 13 izrael. Pos. wiek. (funduszu religijnego) ma 2 mr. roli, 17 mr. łąk, 896 mr. lasu, ogół-

em 917 mr. Pos. mn. wymosi 969 mr. roli, 509 mr. łąk i ogr., 228 mr. past. i 481 mr. lasu. Gleba nieurodzajna, kamienista, wydaje owies i kartofle; lasy świerkowe. Nazwę tej wsi spotykamy w spisach pobor. (Pawiński, *Małopolska*) w r. 1674. W spisie z r. 1581 niepodano wsi należących do par. w Muszynie, lecz zaznaczono ogólnie; „Muszyńskie państwo Krynica i do tego państwa inszych wsi należących ten Stan. Kempijski, władarii Sandecensis, 63 półdworzyszc wołoskich, 2 piły traczne, 2 huty szklane, 2 towarzysze“. Pozwała ta notatka przypuszczać, że Sz. był założony na prawie wołoskiem. Wś ta wraz z państwem muszyńskim należała do biskupstwa krakowskiego a po zajęciu Galicji przez rząd austriacki została wcielona do funduszu religijnego.

Mac.

Szczawnik, wś na Spiżu, własność Łaskiego w XVI w., ob. *Niedzica*.

Szczawniki, szczyt w Karpatach lesistych, między Sanem a Stryjem, wzn. 946 mt.

Szczawno 1.) w XVI w. *Szczawno*, wś włośc., pow. sieradzki, gm. Majaczewice, par. Burzenin, odl. 17 w. na pld. od Sieradza. Ma 22 dm., 258 mk., 118 mr. roli or., 25 mr. łąk. W 1827 r. 12 dm., 132 mk. Sz. wraz z Wolą Szczawińską należało 1554 r. do kś. Stan. Szczawińskiego, sekr. J. Kr. M., później własność Porajów Burzeńskich, następnie Porajów Pstrokońskich, a od r. 1771 Korabitów Kobierzyckich. Na początku XVI w. dziesięcinę z łąn. dwor. pobiera pleban w Burzeninie, łąny kmiecc dają kanonii gnieźn. (Łaski, L. B., I, 427). Według reg. pob. pow. sieradzkiego było w 1553 r. 10 łąn., a w 1576 r. 9 łąn. (Pawiński, *Wielkp.*, II, 215). 2.) **Sz. Rożdżałowskie**, dwie os., pow. sieradzki, gm. Zadzim, par. Rossoszyca, odl. od Sieradza na płn.-wsch. o 21 w., mają 3 dm., 42 mk. 3.) **Sz. Rzeczyckie**, os. nad strum. b. n., pow. sieradzki, gm. i par. Zadzim, odl. od Sieradza w. 21. 4.) **Sz.**, wś i fol. nad jez. Skrwilno, pow. rypiński, gm. i par. Skrwilno, odl. o 20 w. od Rypina, ma 19 dm., 38 osad, 314 mk., 263 mr. włośc. Fol. należy do dóbr Skrwilno, ma 859 mr. W 1827 r. było 6 dm., 49 mk. Zdaje się, że dzisiejsze Sz. jest wsią, która w XVI w. zwana była Szczajowa Wola. Według reg. pqb. pow. rypińskiego z r. 1564 wś Szczajowa Wola miała 6 kmieci, poddanych Jana Rościszewskiego; jeden płacił z całego łąnu, pozostali, świeżo osadzeni, używali jeszcze wolności; 6 poddanych Pawła i Andrzeja Rościszewskich, wszyscy nowo osadzeni. Płacono poboru 16 gr. i 1 sold (Pawin., *Wielkp.*, I, 310). W końcu zeszłego wieku Sz. stanowiło jedną całość dóbr ze Skrwilnem i Okalewem.

Br. Ch.

Szczaworyż, w XV w. *Schczeworzysz*, wś, pow. stopnicki, gm. Pęczelice, par. Szczaworyż, przy drodze bitej ze Stopnicy do Buska, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, urząd gm. W 1827 r. było 21 dm., 183 mk. Na polach wsi znajdują się starożytne okopy, odnowione w czasie wojen szwedzkich przez Szmigielskiego. W połowie XV w. istniał tu już kościół par., drewniany, p. w. św. Jakuba i Leonarda. Wś miała łany km., karczmy, zagr. z rolą, folwarki rycerskie, z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 15 grzyw., płacono proboszczowi w Szczaworyżu. Pleban miał swoje role i łaki. W drugim opisie podaje Długosz, iż dziesięcinę pobierał klasztor w Busku (może tak było przed założeniem parafii; Długosz, L. B., II, 381, 454, 459, 460, III, 85, 96, 97). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 Swichowski miał tu $\frac{1}{3}$ łan., Hieronim Szczaworyżski 3 osad., $1\frac{1}{2}$ łan., Słopecki pleban 2 zagr., Swichowski $\frac{1}{2}$ łan., Jakub Kostecki 2 osad., $\frac{1}{2}$ łan., 1 zagr. (Pawin., Małop., 211). Kiedy stanął dzisiejszy kościół murowany niewiadomo; kaplicę przybudowano r. 1722. Sz. par., dekanat stopnicki (dawniej wiślicki), 1757 dusz. *Br. Ch.*

Szczawry, wś, pow. sieński, gm. Bóbr, obszerne dawne dziedzictwo Roszkowskich. Ziemi używalnej 1370, nieużytk. 1333 dzies. Na gruntach tego majątku, niedaleko st. dr. żel. Krupki, istnieje zakład fabryczny rozmaitych wyrobów z drzewa, którego liczne lasy w okolicy dostarczają obficie. Pod wsią Sz. i Chapanowszczyzna kończy się szereg wyniosłości, ciągnących się przez północną część gub. mohylewskiej, do której wchodzi z gub. smoleńskiej pomiędzy mkami Rudnią i Mikulinem (w pow. orszańskim). *A. Ch.*

Szczawy Stawkowskie, ob. *Szmeks*.

Szcząb, szczyt górski w Beskidzie, nad doliną rz. Kamienicy (z lew. brzegu), dopł. Dunajca. Wzn. 632 mt. Ob. *Kamienica 2*).

Szczebel, góra z pieczarami, na obszarze gm. Kasiny Małej, w pow. limanowskim; ob. *Strzebel*.

Szczeberka al. *Szczebra* al. *Blizna*, rzeczka, bierze początek o 2 w. na pld. od jez. Jemieliste (Rospuda), w pow. suwalskim, z wyniosłego terenu wyżyny pojezierza, płynie przez Podgórze, Kropiwno, Niemcowiznę, Bakaniuk, Stoki, Kurzanki, Cisówek, Sokolne, Gatne, Szczeberkę, Szczebrę i przyjąwszy tu Długankę wpada z lew. brzegu do Rospudy.

Szczeberka, wś nad rzeką t. n., pow. augustowski, gm. Szczebro Olszanka, par. Szczebra, odl. od Augustowa 8 w., ma 25 dm., 206 mk.

Szczebiebiszcza al. *Skarbnica Wojskowa*,

wysepka na Bazułuku, na wprost ujścia Czarotomeliku.

Szczebitowszczyzna, zaśc. pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 49 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Ilii do Radoszkowicz, 1 dm., 7 mk. katol.; w 1866 r. własność Wańkowiczowej.

Szczebiory, zaśc. szl., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 31 w. od Dzięny, 2 dm., 16 mk. katol.

Szczebirat, jezioro, w pow. dzisieńskim, pod fol. Kopciówka.

Szczebiwilki al. *Szczybiwilki*, grupa domów w Wólce Zapółowskiej, pow. cieszanowski.

Szczeble, pow. cieszanowski, ob. *Nowa Wieś 1*).

Szczeblotowo, r. 1557 *Szczebiotowo*, wś i dobra, pow. nieszawski, gm. Sędzin, par. Byczyna. W 1827 r. było 8 dm., 59 mk. Por. *Dobre 2*). Według reg. pob. pow. radziejowskiego z r. 1557 wś Sz., w par. Byczyna, własność Wacława Tchórzewskiego, miała 3 łany (Pawin., Wielkp., II, 28).

Szczebra, rzeczka, ob. *Szczeberka*.

Szczebra, dwie wsi i fol., i Sz. Mała, wś, pow. augustowski, gm. Szczebro Olszanka, par. Szczebra, odl. od Augustowa 20 w., od Suwałk 22 w. Leży przy drodze bitej z Warszawy do Suwałk, na wzgórzach, wśród lasów i błot rozległych, ciągnących się po brzegach rzeki Rospudy, Szczeberki, Długanki. Posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową; wś pierwsza ma 24 dm., 195 mk.; druga 8 dm., 58 mk.; fol. 2 dm., 23 mk.; Sz. Mała 13 dm., 58 mk. W 1827 r. było 18 dm., 123 mk. Kościół wystawiony w 1793 r. z drzewa, fundacyi króla Stanisława Augusta, erygowany na paraf. przez ks. Dawida Pilchowskiego, sufragana wileńskiego, a poświęcony przez ks. Massalskiego, bisk. wileńskiego, 21 stycznia 1794 r. Król nadał 24 lipca 1793 r. na utrzymanie proboszcza 6 włók i 8 mr. pustoszy, lasem zarosłej. Pierwszym proboszczem był ks. Stefan Bajer. Prezentę nadał mu król 18 marca 1794 r. Sz. paraf., dek. augustowski, 2695 dusz. Filia w Studzieniczny. Szczebro-Olszanka gmina ma 13,826 mr. obszaru i 6427 mk.; sąd gm. okr. I i st. poczt. w Augustowie. W gminie istnieje przemysł leśny: wyrób terpentyny, smoły i dziegiu. Szkół początkowych dwie. W skład gm. wchodzi: Atteny wś i fol., Barszczowa-Góra, Blizna, Bryzgiel, Cisówek wś i fol., Czarnybród, Danowskie, Dolny-Las, Dora, Gatne, Gorczyca, Juryzdyka, Józefowo fol., J.-poduchowne, Kąt, Klonownica, Kopanica, Krusznik, Kujawy, Nowinka, Olszanka wś i fol., Osieńska-Buchta, Pijawnie, P.-Małe, P.-Polskie, P.-Ruskie, Podjózefowo, Podkopanica, Podkrólówek, Podnowinka, Podserwy,

Podsokolnie, Podwalnie, Poniatowizna, Płaska, Serwy, Sokolnie, Strękowizna, Studzieniczna, Sucha-Rzeczka wś, leśn. i młyn, Swoboda, Szczebra folw., Szczebra (dwie wsi), Szczebra-Mała, Szczeberka, Szczepki, Ślepsk, Upustek kol. i leśnicz., Walnie, Walnie Małe, Wojciech i Żyliny.

Br. Ch.

Szczebrachcice, niem. *Seifersdorf*, dobra i wś, pow. niemodliński, par. ew. Niemodlin, kat. Prądy (Brande). W r. 1885 dobra miały 5 dm., 106 mk. (15 ew.), 564 ha; wś 46 dm., 272 mk. (11 ew.), 223 ha.

Szczebrzeszyn, w dok. *Scabresinum*, miasto nad rz. Wieprzem z lew. brzegu, pow. zamojski, pod 50° 41' szer. płn. i 40° 37' dłg. wsch., przy trakcie bitym Zawichost-Uściług, w nadrzecznej nizinie, zamkniętej od zachodu stromym stokiem t. z. gór szczebrzeskich, a właściwie poszarpanego głębokimi jarami płaskowzgórza lubelskiego, dochodzącego na obszarze między Gorajem a Sz. od 1000 do 1500 st. npm. Dolina Wieprza wzn. około 700 stóp. Rzeka ta dopiero pod Krasnymstawem spławna być zaczyna. Wieprz pod Sz. ma do 7 sążni szerokości; w czasie wylewów pokrywa woda łąki na 1/2 w. szerokości. Są tu na nim dwa mosty na grobli łączącej Sz. ze wsią Brody. Sz. odległy od Zamościa na pld.-zach. o 20 w., od Janowa ordynackiego 42³/₄, Biłgoraja 32¹/₂, Krasnegostawu 40, st. dr. żel. nadwiślańskiej w Rejowcu o 59¹/₂, Lublina 105 i od Zwierzyńca o 12 w. Posiada kościół par. kat. mur., kościółek mur. św. Leonarda na cmentarzu, dwie cerkwie, synagogę i dwa domy modlitwy, szpital św. Katarzyny ogólny, ze stałym lekarzem, dom schronienia, szkołę początk. 2-klas., urz. miejski, st. poczt. a od r. 1887 i tel., notaryusza, aptekę i 38 sklepików. Z zakładów fabrycznych jest młyn wodny o 8 kamieniach, cylindrowo-amerykański, z produkcją na 27,000 rs., folusz i fabryka sukna czarnego i siwego dla włościan, z prod. 900 rs. rocznie. Mieszczanie zajmują się przeważnie rolnictwem, żydzi zaś handlem i faktorstwem. Szewców jest 18, kowali 8, serwetników 2, stolarzy 2, rymarz 1 i po kilku krawców, ślusarzy, tkaczy, bednarzy, garncarzy i garbarzy, produkcja których zaledwo zaspakaja miejscowe potrzeby. W malowniczym położeniu, pełne zieleni mto Sz., składa się przeważnie z parterowych, drewnianych, w części murowanych dworków, z ogródkami, zabudowanych w rynek i tworzących kilka wązkich ulic (Szkołna, Turobińska, Klasztorna, Cerkiewna, Parkowa, Zatylna i Biłgorajska), niezabrukowanych, prócz ulicy Zamojskiej, przez którą przeprowadzona szosa łącząca Sz. z Zamościem i Zwierzyńcem. Pośród rynku stoi obszerny dom piętrowy mur., zwany Oberżą, w części

którego do r. 1876 mieścił się sąd pokoju okr. zamojskiego. Z zamku, spalonego w 1583 r., i dawnych murów miejskich pozostały tylko małoznaczne ruiny. Resztki pozostałej bramy miejskiej użyte zostały r. 1840 przy budowie nowego ratusza, a z zamku została tylko jedna baszta. Miasto otoczone było wałami. Sz., z trzema przedmieściami: Błonie, Zamojskie, ciągnące się wzdłuż Wieprza po fol. Bodaczów, i Zarzeczce al. Szperówka, z fol. t. n., od r. 1876 należy do sądu pokoju okr. I w Zamościu. Obszar miejski zajmuje 4565 mr. 236 przęt., w tem ziemi or. 3319 mr., łąk 588 mr., nieuż. 104 mr., pod budyn. 548 mr. i wody 5 mr. Dawne jurydyki Sz. są: Po-franciszkańska, składa się z części dworskiej (dziś własność L. Sajkiewicza), ma 109 mr. i części B włośc. (18 osad, 81 mr.). Po-proboszczowska, na prawach włośc., część lit. A ma 5 os., 30 mr. i lit. C 63 os., 132 mr. Gleba ziemi gliniasta, na pokładzie opoki i kredy. Łąki obfite; lasu miasto nie posiada. W 1827 r. Sz. miał 499 dm., 3233 mk.; 1832 r. było 3453 mk.; 1860 r. 4018 mk. (2162 rz.-kat., 1683 żyd.); 1875 r. 4753 mk.; 1878 r. 433 dm. (66 mur.) i 4750 mk.; 1881 r. 463 dm. (42 mur.), 5064 mk. (2667 izrael.); 1885 r. 433 dm. (39 mur.), 5129 mk. (2381 izrael.); 1888 r. 448 dm. (54 mur.), 5264 mk. (2398 izrael.); 1890 r. było 5418 mk. (912 prawosł., 2429 żyd.). Dochód kasy miejskiej wynosił w 1878 r. 2544 rs. 46¹/₂ kop. a 1887 r. 2191 rs. Sz. należy do rzędu starszych osad w dawnej ziemi chełmskiej. Należał on prawdopodobnie do rzędu zameczków, broniących osad zajmujących dolinę Wieprza. Siega zapewne czasów Kazimierza W. W akcie nadania Krasznika i Goraja r. 1377 przez króla Ludwika Dymitrowi i Iwanowi (Kod. Małop., III, 310) nie ma mowy o Szczebrzeszynie. Władysław Jagiełło, potwierdzając nadanie poprzednika, przywilejem w Krakowie 1388 r. wydanym, Dymitrowi z Goraja, uczynił wieczyste nadanie całego okręgu szczebrzeszyńskiego, z jurydyką nad mieszkańcami („super vassallos districtum ejusdem”). Paprocki podaje, iż widział dokument wydany 1399 r. przez tegoż Dymitra, zaczynający się tak: „Nos Demetrius de Goraj et in Szczebrzeszyn haeres”. Aktem tym nadawał niejakiemu Cedzikowi Próchańskiemu wsi: Gruszkę i Zaporze „ratione servitii in terra Chelmensi” (obie wsi w okolicy Szczebrzeszyna). Po wygaśnięciu potomstwa Dymitra dobra przeszły, drogą wiana, w dom Leliwitów z Tarnowa, Różyców z Krzepic i Toporczyków z Tęczyna. Sz. dostał się Janowi Amorowi Tarnowskiemu. Podobno prawo miejskie nadał Sz. Władysław, ks. opolski, w czasie swych rządów na Rusi. Jagiełło w potwierdzeniu nadania dla

Dymitra, udzielił miastu pewne swobody. Tarnowski Jan ustanowił w Sz. r. 1472 jarmark na św. Agnieszkę, uwalniając kupujących od cła i myta. Przywilej ten potwierdzili r. 1520 ówcześni dziedzice Sz. Piotr i Stanisław Kmitowie h. Szreniawa. Po nich Górkowie stali się panami Sz. Oni to wzniesli cerkiew, zapewne na miejscu dawniejszej, tudzież przekształcili kościół par. rz.-kat. na zbór kalwiński, przy którym urządzili szkołę. Przebywali tu wtedy czasowo: Stankar i Cruciger. Andrzej Górka przywilejem z r. 1560 w piątek przed św. Maciejem danym, przedmieszczanom Błonia i Zarzecza zapewnił używanie prawa magdeb., na wzór miasta, które oddawna tem się rządziło, oraz pobór dochodów miejskich uporządkował. Ten Andrzej z Górki, kaszt. międzyrzecki, ststa gnieźnieński, wałecki i jaworowski, był prawdziwym feudalnym baronem na całą okolicę. Na zamku w Sz. odprawiały się sądy lenne dla powiatu, tak ziemskie jako i grodzkie, p. t. dzieciów Sz. a szlachta, mająca w nim swoje posiadłości, była ich wazalami. Feudalizm ten trwał jeszcze w całej mocy w końcu XVI w. Gdy bowiem Jan Zamoyski nabył pewną wieś w pow. szczeczeskim od Anny Niedźwiedzkiej, hrabia z Górki, przez wzgląd na powagę jaką nabywca miał w kraju, uwolnił go od swej jurydykcyi. Pierwszy dzień września 1583 r. w zamku Sz. wybuchł w nocy pożar, tak gwałtowny, że ststa zamkowy z rodziną ledwo się uratował. Zgorzały wtenczas wszystkie akty i dokumenty. Prosił więc Górka króla Stefana o odnowienie przywilejów z jurydykcyą nad wazalami, co wsparł dowodami i prejudykatami z różnych akt sądowych. Przekonawszy się o słuszności żądań i prawdziwości przedstawionych dowodów, król 12 grudnia 1583 r. dał w Lublinie przywilej konfirmacyjny i odnawiający dawne. Przezeń Andrzej Górka i prawi jego sukcesorowie otrzymali uznanie na wieczne czasy dziedzictwa zamku, miasta i całego powiatu, z wolnością wykonywania jurydykcyi nad wazalami sobie podległymi, oraz odprawowania sądów lennych, podług dawnego zwyczaju, jako był dotąd zachowywany, z terminami „in utroque foro, tam Terrestri quam Castrensi“ i utrzymywania akt autentycznych, wyłączając Sz. od wpływu wszelkich sądów krajowych i urzędów, a nawet trybunału. Z akt magistratu mamy wiadomości o następujących jeszcze przywilejach: 1) Przywilej Andrzeja Górki, dziedzica Sz., wydany 1586 r. przed św. Mateuszem, którym ponawia nadanie miastu prawa magdeb., w miejsce oryginału spalonego na zamku w 1583 r., a zarazem uwalnia mieszkańców od reparacyi grobli i

wiązuje przedmieszczan do odbywania powinności w naturze, t. j. do bronowania 6 dni i zwożenia po 10 kóp zboża do stodół dworskich z połowy każdego łanu. Jednocześnie zabrania żydom wykupywania po wsiach towarów, nadaje moc radnemu sądzić żydów wrazie nieprzybycia do ratunku ognia i za długi. Wreszcie zobowiązuje starszych zgromadzeń do zdawania rachunków z młyna, z którego trzecią część dochodu przeznaczył dla kasy miejskiej, jak niemniej dochód z mostowego, miar, wag i kramów. Urzędników miejskich od wszelkich ciężarów w naturze zwolnił i oddał radnym do wykarczowania łąkę zwaną Radziecką, 2 mr. przestrzeni mającą, w miejsce zajętej na dwór innej łąki przy młynie. 2) Stanisław Górka, syn Andrzeja, przywilejem swym z d. 9 stycznia 1595 r. poprzedni przywilej zatwierdził, z dodatkiem, aby przedmieszczanie z każdego półłanka bronowali po 6 dni i po 10 kóp zboża zwozili, przy opłacie czynszu po 12 groszy z półłanka, a mieszczanie po 20 gr. z półłanka, którzy to ostatni od tych robót w naturze zwolnieni zostali. 3) Przywilej Zygmunta III z d. 25 marca 1597 r., mocą którego wzbroniono żydom pobieranie podatków i dzierżawę czopowego. 4) Przywilej Jana Zamoyskiego, hetmana i kancel. w. kor., z d. 27 sier. 1598 r., zatwierdzający te wszystkie poprzednie przywileje miast Sz. oraz pozwalający wolnego wrębu w lasach dziedzica Sz. na budowę i opak; znoszący opłatę od sycenia miodu, oraz pozwalający zamienić przez opłatę po 10 gr. zamiast korca osepnu owsa, o ile dwór owsa w naturze potrzebować nie będzie. 5) Przywilej Tomasza Zamoyskiego z d. 26 sierpnia 1629 r., zatwierdzający miastu Sz. wszystkie dawniejsze przywileje. 6) Przywilej tegoż Tomasza Zamoyskiego z d. 26 czerwca 1643 r., pozwalający mieszkańcom budować się na pustych placach. 7) Przywilej króla Michała Korybuta z d. 25 sierpnia 1673 r., pozwalający mieszkańcom kurzenia i sprzedaży wódki, za opłatą od bani po złp. jednemu i gr. 3, oraz zatwierdzający dawne przywileje miasta Sz. 8) Przywilej Jana Zamoyskiego z d. 21 maja 1700 r., pozwalający mieszkańcom prowadzić szynki w domach własnych i kurzyć wódkę, za opłatą po trzy złp. od kadki. 9) Przywilej króla Augusta II z d. 12 lipca 1729 r., ustanawiający trzy nowe jarmarki: na św. Jan Chrzciciel, na Wniebowzięcie N. M. Panny i na św. Mikołaj. Cechy Sz. posiadają oryginalne przywileje, nadane przez Jana Zamoyskiego 1661 i 1694 r. sukiennikom, szewcom i bednarzom, które wyrażają jednobrzmiące obowiązki uczniów, czeladzi, majstrów, przepisują obchody wyzwolin, przyjęcia majstrowstwa, opłatę od tychże, wymiar kar za

nieposłuszeństwo, niemniej za przekupstwo; pozwalają w czasie jarmarków od przyjezdnych rękodzielników z podobnymi towarami małą kwotę do skarbonki pobierać, jakoteż od partaczów, wreszcie zabraniają na jedną milę od Sz. obcym towary zakupione i rękodzieła prowadzić. Miasto Sz., jako rządzące się prawem niemieckim, miało swoje sądy miejskie, złożone z wybieralnych landwójta i ławników oraz jus gladii, lecz akta tychże sądów zaginęły. Od Górków Sz. przeszedł (między 1595 a 1598 r.) w posiadanie kancelarza Jana Zamoyskiego, który go wcielił do swej ordynacji. Szczecbrzeszyn i rozciągająca się u jego podnóża płaszczyna, w której nikną zaślaniające go od zach.-płd. ramiona góry, pamiętnymi są z następnego dziejowego faktu. Gdy konfederacyę gołąbską potwierdził reces lubelski (10 listop.), zawieszający jej obrady do Warszawy 4 stycznia 1673 r., zwycięskie (nad Tatarami) wojsko hetmana Sobieskiego, z królem na czele, zawiązało przeciw konfederacyi gołąbskiej konfederacyę szczecbrzeszyńską (23—24 listop. 1672 r.) w obronie władzy hetmańskiej i wolności tamtą zachwianych. Podpisali ją: hetman polny a stryj króla i chorągwie królewskie. Przy pierwszym rozbiórce Rzpltej Sz. przeszedł pod panowanie Austrii i wtedy zabrano przywileje miejskie i przewieziono do Lwowa. Kościół i par. rz.-kat. założył tu podobno Dymitr z Goraja r. 1397. Zabrany na zbór, został zwrócony katolikom za staraniem Zamoyskiego r. 1593. Obecny kościół murywany, z wieżą nad przysionkiem, p. w. św. Mikołaja, wzniesiony został w latach 1610—1620 przez Mikołaja Kiślickiego, pierwszego dziekana-infulata kolegiaty zamojskiej, proboszcza szczecbrzeszyńskiego; konsekracyi dopełnił Jerzy Zamoyski, bisk. chełmski, 1620 r. trzeciej niedzieli po Zielon. Świątkach. Nie wielki rozmiarem, przez dodanie kilku skarp, jakimi został wzmocniony na zewnątrz, zmienił nieco pierwotną strukturę. W zewnętrznej, podkowiastej ścianie presbiterium, zwróconej frontem do ulicy Zamojskiej, jest nisza, z obrazem św. Mikołaja alfresco. Na umieszczonej niżej obrazu płycie kamiennej, z kilkoma herbami, jest napis łaciński, bardzo zatarty. W kilku ołtarzach nowe obrazy pendzla Rafała Hadziewicza. Dzwonnica osobna. Na cmentarzu, za miastem na górze, stoi kościółek p. w. św. Leonarda, wzniesiony w 1812 r. Obraz św. Leonarda uważa lud za cudowny. Do par. kat., dekan. zamojskiego, należy msto Sz. z przedmieściami Błonie, Zamojskie i Zarzecze, oraz wsi: Brody, Czarnystok, Deszkowice, Kawęczyn, Kawęczynėk, Kulików, Lipowiec, Michałów, Obrocz, Rudka, Sułów, Sułówek, Topólcza, Trzęsiny, Wy-

włoczka, Zwierzyniec (z kapelaną), Żurawnica, Żrebce, fol. Bodaczów, razem 9307 dusz; 1874 r. było 8234 a 1879 r. 8511 dusz. Cerkiew Uspenja (Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny), murowana, fundacyi Górków, których zwłoki przechowywały się dotąd w grobach podkościelnych, została odnowioną kosztem rządu w r. 1868 i później w r. 1876. Parafia r. gr. do r. 1867 należała do dekanatu t. n. Proboszcz i dziekan (ostatni Al. Górski) mieszkał w poblizkiej cerkiewnej wsi Rozłopy. Obecnie należy do dek. zamojskiego. W r. 1869 liczono 242 męż. i 238 kob., razem 480 dusz. Druga cerkiew przerobioną została w r. 1888 z kościoła św. Trójcy przy klasztorze sióstr miłosierdzia św. Wincentego a Paulo. Kościół ten, z wyniosłą wieżą nad przysionkiem, do którego wchodzi się po kilkunastu stopniach z ciosowego kamienia, fundował pierwotnie dla klasztoru franciszkanek Jan Zamoyski, nadając łan pola i obszerny ogród, który jednocześnie z budową klasztoru opasany został po rz. Wieprz wysokim murem. Data wzniesienia i konsekracyi nie dała się odszukać. Po kasacyi franciszkanek kościół i klasztor oddano franciszkanom z Zamościa a ich wspaniałą świątynię, za rządów austriackich, zabrano na koszary. Klasztor ten krótko istniał, bo r. 1783 był już opustoszałym. Chylący się tym sposobem ku upadkowi gmach obrócono na szpital i takowy wraz z kościołem w r. 1812 oddano siostrom miłosierdzia, sprowadzonym z Zamościa, które przybyły tu 1784 r. i zajęły gmach i kość. po bonifratrach (obecnie klub miejski), dziedzicząc zarazem 31,000 zł. pol. lokowanych na państwie ła-buńskim, które wypłacało im rocznego procentu po zł. pol. 800. Siostry miłosierdzia posiadały do r. 1864 dominium Wólka Panieńska, Kalinowice i inne odziedziczone po bonifratrach, franciszkankach i franciszkanach. Utrzymując się odtąd z ofiarności publicznej, zmniejszały stopniowo personal zakonny, tak iż w r. 1874 było 5 sióstr, a przy zamknięciu kościoła i klasztoru w r. 1883 tylko trzy. Szpital św. Katarzyny dla 30 chorych, pierwotnie 1812 r. nie był tak obszernym. Dopiero Andrzej hr. Zamoyski, ówczesny prezes rzeczonoj instytucyi, mając sobie powierzony znaczny fundusz, w r. 1845 rozszerzył go przez urządzenie w gmachu klasztornym obszernych sal, jednej na dole i dwóch na piętrze. Z mocy prawa (1870 r.) o zakładach dobroczynnych szpital ten w r. 1870 przeszedł pod zarząd rady opiekuńczej pow. zamojskiego, z ramienia której ustanowiono intendenta, przy szarytkach zaś pozostał tylko obowiązek dozoru chorych, powierzony od 10 maja 1883 r. elzbiętanom. W r. 1879 urządzono tu ambulans dla przy-

chodzących chorych, z wydawaniem biedniejszym bezpłatnych lekarstw. Oprócz 3 mr. 150 przet. ogrodu owocowego nad Wieprzem, szpital posiada (1887 r.) kapitały: w warszawskim kantorze banku państwa rs. 39,990 kop. 3 na 4% proc., na hipotekach rs. 11517 i u skarbu ma rs. 1981 kop. 99, razem rs. 53,489 kop. 2. Według budżetu za 1887 r. dochód wynosił rs. 6233, zaległość rs. 4551, wydatki rs. 5969. Jednocześnie z rozszerzeniem szpitala (1845 r.) hr. Zamoyski założył przy nim szkołę w dwóch salach z pokojami, obecnie mieszkanie intendenta. Egzystujący tu od r. 1845 dom schronienia dla 6 ubogich starców i kalek, również fundacji Andrzeja hr. Zamoyskiego, posiada (1888 r.) 38 mr. 76 pr. ziemi ornej i łąk i 792 rs. kapitału. Z dzierżawy pola i łąk ma rocznego dochodu rs. 137 a z domu rs. 50. Według sprawozdania za r. 1887 dochód wynosił rs. 250, wydatki rs. 130. Biedni izraelici mają tu sklepik pod Nr. 14, zapisany 1880 r. przez Ic. i Berka Feldmanów, przynoszący rs. 50 rocznego czynszu. Na urządzenie ochrony dla dzieci rada opiekuńcza powiatu posiada fundusz rs. 4819. Głównie swojego czasu szkoły szczebrzeskie były niejako dalszym ciągiem akademii zamojskiej. Gdy bowiem w r. 1809 Zamość zamieniono na twierdzę a gmachy akademickie, później liceum, ostatecznie szkoły wojewódzkiej, zajęto na użytek wojskowy, Stanisław hr. Zamoyski urządził w Sz. szkołę, która przechodząc różne fazy i zmiany nazwy: liceum, szkoła wyższa wydziałowa, potem wojewódzka i ostatecznie gimnazjum imienia Zamoyskich, przetrwała do r. 1852. Za gmachy szkół zamojskich, z mocy układu pod d. 11 maja 1819 r. zawartego, ordynacya dostała: Gruszkę Zaporską, Podlesie, Zaporze i Gaj oraz Branewkę, wartości rs. 75,000, które, jako dobra allodialne hr. Zamoyskiego, wydzielone były na własność gimnazjum imienia Zamoyskich. Układ ten, dotyczący się utrzymania szkół, przestał zobowiązywać, ponieważ nowym układem z kuratorem okręgu nauk. warszawskiego z dnia 1 (13) maja 1848 r., objętym ukazem cesarza Mikołaja I z d. 6 (18) lipca t. r., ordynacya Zamoyskich hipotecznie zabezpieczyła wieczystą opłatę po rs. 6000 rocznie na wspomnianą szkołę, ustępując zarazem główny gmach, dwie boczne przeciwległe oficyny i 30 mr. gruntu na rzecz takowej, pozbywając się praw kuratorzy i nadzoru, dotąd ordynatowi służących, z pozostawieniem tylko kuratorzy honorowej dziedzicznej. Szkoła sama została wkrótce zamkniętą. Uiszczane dotąd owe 6000 rs. rocznie pomieszczane są w budżecie państwa jako dochód głównego zarządu zakładów wojenno-naukowych pod pozycją „zasiłków ze

specjalnych źródeł“. Kapitał szkoły, lokowany na ordynacyi a częścią w banku, wynosił rs. 10935. Gmach główny z oficynami i ogrodem stanowią własność rządu i służą za koszary. Należą do zarządu gmachów wojskowych okręgu warszawskiego i mają stałego intendenta. Z profesorów szkoły wyróżnili się: Kowalski Franc., wierszopis i prozaik, Kudasiiewicz Adolf, gramatyk, Kukolnik Bazyli, Rychter Ignacy, bibliograf, Sierociński Teodozy, gramatyk i pedagog, Zienkowski Jan, agronom, Żochowski Józef, naturalista. Szkoły tutejsze dzięki niskiej opłacie (24 zł. rocznie), taniości utrzymania i doborowi nauczycieli były zawsze przepełnione uczniami. Gimnazjum tutejsze ogłaszało drukiem w Warszawie od 1834 do 1844 r. „Akta uroczyste zamknięcia roku szkolnego“. Jednocześnie istniała 4-klas. pensya żeńska prywatna Teofili Reder. Zwinięcie tych zakładów podkopało dawniejszy dobrobyt miasteczka. Sz. jest miejscem urodzenia wielu uczonych, między którymi cenniejszym był: Bazeusz Wojciech, gram. łaciński XVI w., Brandt Józef, artysta malarz, Kohen (Isachar Ber.), uczony talmudzysta XVI w. i Siestrzyński Jan, lekarz filantrop, pedagog i jeden z pierwszych polskich litografów. Szchebrzeski dekanat dyec. chełmskiej dzielił się poprzednio na 13 parafii: Biłgoraj, Branew, Kossobudy, Lipsko, Otrocze z filią w Tarnowie, Potoczek z filią w Szewni, Siedliska z filią w Bortatyczach, Sól z filią w Majdanie Księżopolskim, Suchowola z filią w Krasnobrodzie, Szchebrzeszyn, Terepol, Topóleza i Złojec. *T. Żuk.—R. Przeg.*

Szchebrzusz, w XV w. *Szchebrzusz*, ws w pobliżu Wisły, pow. stopnicki, gm. i par. Pacanów. Posiada szkołę początkową. W 1827 r. było 26 dm., 165 mk., par. Zborówek. Długosz wymienia tę wieś w opisie par. Zborówek lecz nie podaje żadnych szczegółów (L. B., II, 422). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 Sz., w par. Zborówek, własność Jakuba Chlewickiego, miała 11 osad., $\frac{2}{3}$ łana, 6 zagr. z rolą, 5 kom., 4 biednych, 2 hultajów (Pawłowski, Małop., 231). *Br. Ch.*

Szzechowo, ws i kol. nad jez. Orszulewskim, pow. rypiński, gm. Szczutów, paraf. Gujsk, odl. o 23 w. od Rypina, ma 36 dm., 317 mk. W 1827 r. 3 dm., 54 mk. W 1866 r. fol. Sz. i Blizne rozl. mr. 247: gr. or. i ogr. mr. 116, łąk mr. 60, pastw. mr. 40, zarośli mr. 6, nieuż. mr. 25. Ws Sz. os. 23, mr. 796.

Szczecin 1.) ws, pow. włocławski, gm. i par. Chodecz; 6 dm., 32 mk., 40 mr. gruntu. W 1827 r. 10 dm., 128 mk. Według reg. pob. pow. przeddeckiego z r. 1557 ws Szczecino, w par. Chodecz, miała 4 łany, 3 zagr. (Pawłowski, Wielk., II, 22). 2.) **Sz.**, w XVI w. *Szczeczn*, ws i fol., pow. brzeziński, gm. i par.

Dmosin, odl. 14 w. od Brzezin. Wś ma 9 dm., 192 mk.; fol. 4 dm., 19 mk. W 1827 r. było 14 dm., 92 mk. W 1886 r. fol. Sz. rozl. mr. 448: gr. or. i ogr. mr. 413, łąk mr. 13, past. mr. 6, lasu mr. 5, nieuż. mr. 11; bud. mur. 3, z drzewa 10; płodozm. 5 i 11-pol. Wś Sz. os. 9, mr. 224. Fol. Sz. wchodził w skład dóbr Osiny. Na początku XVI w. były tu same tylko łąny kmiecie, które dawały dziesięcinę kanonii łęczyckiej a pleb. w Dmosinie jedynie meszne, po groszu z łąny, i za kołędę pół grosza (Łaski, L. B., II, 343). 3.) Sz., wś i fol. na stokach wyżyny lubelskiej (wzn. do 900 st. n.p.m.), opadającej ku rozległej nizinie schodzących się dolin Sanu i Wisły, pow. janowski, gm. i par. Gościeradów, odl. 4 mile od Janowa a około 6 w. na pld od Gościeradowa. Fol. Sz. (417 mr.) należy do dóbr Gościeradów. Wś ma 72 osad, 632 mk. rz.-kat. i 1140 mr. Gleba piaszczysta; kamień wapienny. W 1827 r. było 48 dm., 313 mk. Wydawcy Kod. dypl. pol. (t. I, 79) objaśniają mylnie wieś „Tezcino“ w akcie uposażenia klasztoru w Zawichoście przez ks. Bolesława Wstydlwego r. 1257 za dzisiejszy Szczecin, kiedy jest to niewątpliwie Tuczyno, wś której nazwę nosi rzka Tuczyn, płynąca pod Gościeradowem. Wieś sama, jak to zresztą objaśnia Długosz (L. B., III, 329), zmieniła nazwę na Mniszek (w sąsiedztwie Szczecina) Inne nazwy wsi pobliskich, nieodgadnione przez wydawców Kodeksu, dadzą się łatwo objaśnić: „Kostrów“ jestto Ostrów, „Postrusnicy“ Patragi (dziś nie istniejące, znane w XVI w.) a „Hośno“ jestto Kosin. Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1581 wsi: Szczecin i Kliczkowice, w par. Opole, miały 2 łąny i młyn. W r. 1676 Sz., w par. Gościeradów, należy do Wacława Góreckiego i Koseckiego, którzy płacą od 101 poddanych, 8 służby dwor. i 5 osób szlach. (Pawiński, Małop., 356 i 22a).

Br. Ch.

Szczecin, niem. *Stettin*, „*totius Pomeraniae metropolis*“ jak się wyraża stary kronikarz, miasto stołeczne Pomeranii i szczecińskiego obwodu regencyjnego, oraz powiatu t. n., leży pod 53°25' pń. szer. i 32°13' wsch. dług. od F., nad Odrą, dzielącą się tu na 5 ramion, właściwą Odrę, Parnicę, M. i W. Reglicę i Duńczyce, wpadającą do jez. Damskiego. Schodzą się tu trzy koleje: szczecińsko-hamburska, berlińsko-szczecińsko-gdańska i szczecińsko-kostrzyńsko-wrocławska. Główne ramie Odry dzieli miasto na 2 części, z których każda składa się z starej i nowej dzielnicy. Na lew. brzegu Odry leży na północ stare miasto (Altstadt), na południe nowe (Neustadt); prawy brzeg zajmuje stara część miasta Lastadie (od lastadium, miejsce, gdzie towaru ładują) i nowa Silberwiese zwana,

przedzielone zielonym rowem (Gruener Graben al. Pladrin), który łączy Odrę z Parnicą. Sz. ma 6 przedmieści: Unterwiek, Oberwiek, Sommerensdorf, fort Prusy (Fort Preussen), Neutorney i Gruenhof; siódme Westend powstaje między Neutorney a Gruenhof. Ulice, do których są zwrócone szczyty domów, biegną w części po pagórkach. Mimo urządzeń sanitarnych błotnista gleba, wąskie ulice, ciasne podwórza, przepełnione ludnością wysokie domy, przyczyniają się do rozszerzania chorób epidemicznych, to też cholera panowała tu już 14 razy. Obszar miasta wynosi 6039 ha (711 roli orn., 3047 łąk, 1072 lasu); 1871 r. było tu 76149 mk.; 1885 r. 3712 dm., 21657 dym., 99543 mk., między niemi 3954 żołnierzy, 93233 ew., 2881 kat., 923 żyd., 2501 dyssyd. W 1890 r. liczył Sz. 116,139 mk.; zajmował 22-ie miejsce między miastami rzęsy niemieckiej. Paraf. katol. misyjna, należąca do dyecezyi wrocławskiej, liczyła 1888 r. 4450 dusz i obejmowała miasto Sz. i powiaty: Randow, Greifenhagen i Wolin-Use-dom. R. 1888 przy ulicy św. Elżbiety założony został kamień węgielny pod nowy kościół katol. Herb miasta przedstawia tarczę przedzieloną, po prawej stronie niebieskie i srebrne pole, po lewej mieści się w niebieskiem polu głowa gryfa w koronie. Sz. odl. 8 mil od Bałtyku a 18 mil od Berlina, którego jest portem. Wzrost olbrzymi tego miasta oddziaływa na Sz. Handel Sz. już w średnich wiekach był dosyć znaczny a od r. 1720, t. j. od zajęcia przez Prusy (Sz. liczył 6081 mk.), powiększał się coraz więcej. R. 1740, kiedy Fryderyk W. wstąpił na tron, było tu 85 kupców i 12740 mk. Dopiero przez odnowienie kanału Finowskiego (1742—46), przez zniesienie lub zniesienie cła na Odrze, podniósł się znacznie handel spedycyjny. R. 1754 założono giełdę, r. 1768 kommandytę berlińskiego banku pożyczkowego i poręczającego, dzisiejszy główny bank państwowy. Po r. 1772 Wisła z Odrą została połączona kanałem bydgoskim, co ułatwiło wywóz drzewa i zboża polskiego. Płody naturalne i fabryczne Szlaska i Brandenburgii idą głównie do Szczecina. Pod tym względem Sz. znajduje się w daleko korzystniejszym położeniu niż Gdańsk i Królewiec, którym przez podział Polski odcięto główne źródła dowozu. Handel morski Sz. obejmuje Holandya, Anglia, Francya, Hiszpania, Portugalia, Włochy i większą część Ameryki. Statków handlowych posiadało miasto 1872 r. 215, o 49777 tonach, a 1876 r. 206, o 45253 tonach. Do portu przybyło 1872 r. 2882 okrętów, o 507793 tonach, w 1876 r. 2889, o 560320 tonach. Wypłynęło zaś z portu 1872 r. 2911 okrętów, o 512720 tonach, a 1876 r. 2838, o 557723 tonach.

Przywóz drogą wodną wynosił 1875 r. 13,755,829 ctn., kolejną 6884990 ctn., razem 20640819 ctn.; r. 1876: wodą 14359898 ctn., kolejną 7056648, razem 21416546 ctn. Wywóz drogą wodną wynosił 1875 r. 6287978 ctn., kolejną 8765520 ctn., razem 15053498 ctn.; r. 1876: wodą 6400093 ctn., kolejną 8925656, razem 15325749. Głównymi artykułami dowozu są: towary kolonialne, surowiec, węgle kamienne, śledzie, nafta, wina. Główne artykuły wywozu stanowią: zboże, spirytus, drzewo i olej. R. 1876 liczono tu 1082 firm handlowych wpisanych do rejestru; r. 1874 było 200 składów towarów kolonialnych, 134 handli zbożowych, 82 handli drzewa i węgla kamiennego, 37 spirytusu, 62 wina, 140 towarzystw i agentur dla zabezpieczenia, 14 księgarni. Zakładów przemysłowych na większą skalę było w 1874 r. 149, zatrudniających 9223 robotn.; surowego materiału przerobiono 6207970 ctn. Znajdują się tu fabryki machin i warsztaty okrętowe, gisernie żelazne, fabryki cementu, młyny parowe i tartaki, fabryki chemikaliów, gorzelnie, 14 browarów, cukrownie, fabryki cykoryi, mydła, skór, tytoniu, sukna, kapeluszy, pończoch, kartonów, likierów, nici i wstążek, płótna żaglowego itp. Największymi fabrykami są: „Vulkan“ (1876 r. 2405 robot.) i Szczecińskie akcyjne towarzystwo dla budowy machin i okrętów (około 350 robot.). Państwowy bank główny miał 1876 r. obrotu 634,877,500 mrk. Konsulaty utrzymuje tu: Anglia, Austria, Belgia, Brazylia, Dania, Francja, Hiszpania, Holandia, Portugalia, Rosya, San Salvador, Szwecya i Norwegia, Stany Zjednoczone półn. Ameryki. Dwa razy w tygodniu odchodzi parowiec do Kopenhagi, raz w tydzień do Goeteborg w Szwecyi. Między gmachami publicznymi zasługują na uwagę: zamek królewski, 1575 r. zbudowany, dawniej rezydencya książąt pomorskich, dziś pałac regencyjny, o którym stary kronikarz Jansson pisze: „tanta arte et sumptu extructum, ut ne Italicis quidem praestantissimis cedat“. Jestto gmach obszerny, ale brak mu symetrii. Z nim łączy się kościół św. Ottona, apostoła Pomorza, zawierający groby książąt pomorskich. R. 1666 przebywał w zamku tutejszym przez kilka miesięcy zdetronizowany elektor heski. Kościół św. Jakuba pochodzi z XIII w. Kościół św. Piotra i Pawła, najstarszy w całej Pomeranii, został r. 1124 zbudowany i roku 1816 odnowiony. Najpiękniejszą świątynią był kościół Maryi Panny, z wieżą 108 mt. wysoką, który zburzył piorun tak, że cały musiał być rozebrany. Z innych budowli zasługują na wzmiankę: poczta, teatr, giełda z czasów hanzeatyckich, brama berlińska i królewska, gmach prowincjonalny

z biblioteką, ratusz nowy i stary z r. 1245; tu przechowują się wszystkie monety i medale rossyjskie, które miasto dostaje dlatego, że w Sz. urodziła się 9 maja 1729 r. cesarzowa Katarzyna II. Na placu królewskim, najpiękniejszym w całym mieście, stoi posąg Fryderyka Wielkiego z brązu a przed nowym teatrem marmurowa statua Fryderyka Wilhelma III. Z zakładów naukowych ważniejsze są: gimnazjum królewskie i miejskie, szkoła realna I i II klasy, prowincjonalna szkoła dla przemysłowców i seminarjum nauczycielskie. Oprócz tego Sz. jest siedzibą naczelnego prezesa prowincyi pomerańskiej, głównego dowodzącego II korpusu, generalnego towarzystwa kredytowego dla Pomeranii, regencyi, sądu apellacyjnego, urzędu poczt. i telegr. I klasy, dyrekcji policji, głównego urzędu pobor. i wielu innych władz i urzędów. *Historja.* Początki Sz. sięgają dalekiej przeszłości. Założony został przez Słowian; nazwa oznaczać ma „colluvies aquarum“ (ob. Die Bedeutung der Pommerschen Staedtenamen von Th. Schmidt, w programie z r. 1865). R. 1121 w lutym dotarł Bolesław Krzywousty po lodach aż do Szczecina, gdzie wśród bagien, w miejscu niedobytem, siedział najznakomitszy z przywódców pomorskich, Warcisław, podobno syn Swatybora. Zagrożony w ostatnim przytułku, musiał przyjąć chrzest i uznać się hołdownikiem (ob. Dzieje narodu pols., Morawskiego, I, str. 90). Kiedy bisk. bamberski Otto r. 1124 za staraniem Bolesława głosił na Pomorzu chrześcijaństwo, oświadczyli mieszkańcy Julina, że pójdą w tej ważnej sprawie za przykładem Szczecina: „Hanc enim civitatem, mówi Anonymus (str. 672), antiquissimam et nobilissimam dicebant in terra Pomeranorum matremque civitatum“. Szczecinianie oświadczyli, że wyprowadzą wpród posłów do Bolesława, którzy mu mieli oświadczyć, że gotowi są przyjąć chrzest, jeżeli im zapewni pokój stały i dań zmniejszy. Król polski oświadczył, że przestanie na daninie rocznej 300 grzyw. srebra na całe Pomorze i na obowiązku dostarczania dziesiątego mieszkańca z rynsztunkiem i płacą do służby wojennej, zaręczając za to opiekę wszystkim. Zniszczył tedy Otton i jego towarzysze 4 drewniane gontyny, przy czem im w końcu pomagali sami mieszczanie. Runął także sławny posąg Tryglawa, którego potrójną głowę biskup posłał w pobożnym darze papieżowi (tamże, str. 92; por. „Gesch. von Ruegen u. Pommern“ von Barthold, II, 50—54). R. 1345 powołał tu ks. pomorski Barnim I kartuzów, którzy przy mieście założyli klasztor, po niem. „Gottes Gnade“ zwany (ob. „Zeitsch. d. Vestpreuss. Gesch. Ver.“, VI, 84). W średnich wiekach należał Sz. do

związku hanzeatyckiego i był rezydencją książąt pomorskich. Tu r. 1570 zawarty został pokój między Danią a Szwecją. R. 1630 zajął to miasto skutkiem traktatu z ostatnim księciem Pomorza Bogusławem XIV Gustaw Adolf, król szwedzki, aby sobie odwrót zabezpieczyć. Kiedy r. 1637 z Bogusławem wymarł książęta pomorscy, elektor brandenburski Fryderyk Wilhelm usiłował na mocy starych traktatów familijnych zająć Pomeranię i wysłał w tym celu herolda z patentem okupacyjnym do Szczecina. Ale Steno Bjelke, komendant szwedzkiej załogi w mieście, groził posłowi, że mu każe przybić ów patent do głowy. Ponieważ elektor nie był w stanie prawa swego orężem poprzeć, dlatego pozostał Sz. w ręku Szwedów, którym też r. 1648 pokojem westfalskim stanowczo przyznany został. Korzyści, wypływające z handlu z pobliską Szwecją, wytworzyły u mieszkańców z czasem sympatye szwedzkie, tak że r. 1677 miasto silny stawiało opór wielkiemu elektorowi brandenburskiemu. R. 1713 w wojnie północnej zdobyli je sprzymierzeńcy i król pruski Fryderyk I obłożył sekwestrem, aż mu r. 1720 pokojem sztokholmskim stanowczo odstąpione zostało. R. 1806 d. 29 paźdz. wydał komendant v. Romberg fortecę tę bez oporu Francuzom, którzy ją zajmowali bez przerwy aż do 5 grudnia 1813. Mocą ustawy państwowej 1873 r. przestał Sz. być fortecą, przez co miasto znacznie się powiększyło (ob Encykl. powsz. Orgel., XXIV, 578 i Daniel: „Handb. der Geographie“, IV, 189). *Ks. Fr.*

Szczecin Nowy, ob. *Szczecinek*.

Szczecina, wś, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. i gm. Brahni, odl. 2 w. na pñ.-wschód od Ostrohladowicz, 14 osad; gleba urodzajna, pżenna. *A. Jel.*

Szczecinek al. *Nowy Szczecin*, niem. *Neustettin*, msto powiatowe w Pomeranii, w obw. regencyi koszalińskiej, pod 53° 43' pñ. szer. a 34° 22' wsch. dłg., między jez. Vilm i Streitzig, wzn. około 230 mt. npm., śród wyżyny pojezierza, w pñd. części tylnego Pomorza (Hinterpommern), niedaleko źródła Prośnicy; punkt zbiegu kolei pozn.-białogrodzkiej, pozn.-dzierzłowskiej (Ruegenwalde), względnie ujskiej (Stolpmuende) i chojnicko-węgorzkiej. Gleba piaszczysta, nieprzepuszczalna, dlatego zimna i nieurodzajna. Klimat ostry i zmienny, dochodzi przeciętnie 5-73° R. Woda do picia zawiera przymieszki wapienne i jest dlatego niezdrowa. Obszaru obejmuje miasto z przyległościami 4647 ha (2619 roli orn., 719 łąk, 537 lasu); 1885 r. 678 dm., 1702 dym., 8389 mk., 116 kat., 7751 ew., 139 dyssyd., 383 żyd. Głównem zatrudnieniem jest rolnictwo, hodowla bydła i owiec. Handel ogranicza się na zbożu, wełnie i spi-

rytusie, które wywożą do Szczecina, zresztą istnieje tu tylko drobny przemysł. Kościół par. kat. w Czaplinku (Tempelburg), ewangelicy mają tu swego superintendenta. Oprócz tego jest tu urząd poczt. I kl., nadleśn., sąd okr., urząd pobor., katastrowy, ziemski, gimnazjum i t. d. Miasto założone zostało r. 1313, według planu Szczecina, przez ks. Władysława IV. R. 1321 przeszło w ręce bisk. kamieńskich, wróciło jednak znów pod rządy Bogusława V i Barnima V. R. 1653, po śmierci ostatniego księcia pomor. Bogusława XIV, odziedziczył je elektor brandenburski Fryderyk Wilhelm. W XVI w. został Sz. wyludniony przez powietrze morowe i inne epidemie, r. zaś 1540 zgorzał do szczytu. Roku 1628 było tylko 244 dym. i 1545 mk. Do wzrostu miasta przyczyniła się księżna Jadwiga, córka Juliusza z Brunświku i siostra sławnego w dziejach wojny 30-letniej Chrystyana z Brunświku, która, jako wdowa, mieszkała tu przez 28 lat. Ona to założyła gimnazjum, nazwane od jej imienia, i szpital dla ubogich. R. 1807 zaszła tu utarczka między oddziałem wojska polskiego a mieszczańami, którzy pobici zostali. *Powiat szczeciński* obejmuje 36½ mil kw. W 1871 r. było 72,952 mk.; 1880 r. 77,933; 1885 r. 74,463 mk. Ma 4 miasta: Szczecinek (1885 r. 8389), Czaplinek (4510), Baerwalde (2159), Okonek (Ratzebuhr, 2327), 118 gmin, 144 obwodów domin. Powiat na pñ. graniczy z pow. białogrodzkim i bobolickim, na wschód z człuchowskim, na pñd. z wałeckim i drawenburskim, na zach. z drawenburskim i białogrodzkim. Główną rzeką jest Prośnica (Persante). Pod względem archeologicznym opisał powiat Kasiski w dziele p. t. „Beschreibung der vaterlaend. Alterthuemer im Neustettiner und Schlochau Kreise“, Danzig, 1881. Przy regulacji majątków było w powiecie 2402 posiad. włośc. R. 1878 było tylko 1031 posiad.; 1306 było rozdrobnionych, 65 zaś nabyły graniczące z niemi majątki rycerskie. *Ks. Fr.*

Szczecinka, *Szczetinka*, wś, pow. czerski, gm. Łobanówka, ma 42 dm., 269 mk.

Szczecinki, niem. *Szczeczinken*, wś, pow. olecki, st. p. Margabowa.

Szczecinówka, rzka, prawy dopł. Dunajca, uchodzi poniżej Nowego Sącza.

Szczecinowo, niem. *Szczecznowen*, wś, powiat łecki, st. p. Neu-Jucha.

Szczecińska Zatoka, niem. *Stettiner Haff* (ob. *Odra*, Słow. Geogr., VII, 387 i 389). Jej rozległość od wschodu do zach. wynosi 7 mil, od pñd. do pñ. 3 mile. Omawiano już projekt osuszenia zatoki, przynajmniej w części, zwłaszcza że jej głębokość dochodzi przeważnie tylko 1 mt., a miejscami jeszcze mniej. Zyskanoby przez to około 12 mil kw. urodzajnej

ziemi, któraby była w stanie wyżywić około 50,000 ludzi, podczas kiedy dziś tylko mała liczba rybaków mierne tam znajduje utrzymanie (ob. „Handbuch der Geographie“, von Daniel, III, 10).

Ks. Fr.

Szczecka-Wółka, ws, pow. janowski, gm. i par. Gościeradów; przylega do wsi Szczecin (na pld.), ma 24 dm., 537 mr.

Szczecno, ws i folw. nad rzeką Pierzechnianką, pow. kielecki, gm. Szczecno, par. Pierzechnica, odl. 15 w. od Kiele, przy drodze z Daleszyc do Chmielnika, posiada szkołę począt., wielki piec, dwie fryszerki, trzy tartaki, młyn wodny, pokłady rudy żelaznej, wapienia i torfu. W 1875 r. wyrobiono żelaza surowcu 26126 pud. i kutego 2795 pud. W 1827 r. 45 dm., 330 mk. Dobra Sz. składały się w r. 1879 z fol.: Sz., Pierzechnianka, Trzemoszna i Ujny, nomenkl.: Wojciechów, Kaczyn, Borków, Czarna i Skrzetle, rozl. mr. 9993; fol. Sz. gr. or. i ogr. mr. 399, łąk mr. 82, past. mr. 49, nieuż. mr. 36; płodoz. 10-pol.; fol. Pierzechnianka gr. or. i ogr. mr. 206, łąk mr. 37, past. mr. 40, nieuż. mr. 12; płodoz. 10-pol.; fol. Trzemoszna gr. or. i ogr. mr. 96, łąk mr. 20, past. mr. 128, nieuż. mr. 4; fol. Ujny gr. or. i ogr. mr. 69, łąk mr. 16, past. mr. 22; przyległości: Wojciechów gr. or. i ogr. mr. 15, łąk mr. 5, past. mr. 4, nieuż. mr. 21; Kaczyn gr. or. i ogr. mr. 20, łąk mr. 46, past. mr. 5, nieuż. mr. 12; Borków gr. or. i ogr. mr. 12, łąk mr. 11, past. mr. 14, nieuż. mr. 85; Czarna gr. or. i ogr. mr. 15, łąk mr. 8, past. mr. 28, nieuż. mr. 22; w lasach: gr. or. i ogr. mr. 50, łąk mr. 78, lasu mr. 7962, nieuż. mr. 363; bud. w ogóle mur. 20, drewn. 62; lasy urządzone. W skład dóbr poprzednio wchodziły wsi: Sz. os. 66, mr. 472; Ujny os. 21, mr. 207; Pierzechnianka os. 26, mr. 185; Leonów os. 4, mr. 53; Holendry os. 10, mr. 126; Trzemoszna os. 9, mr. 123; Huta Szklana os. 5, mr. 49; Borków os. 5, mr. 110; Kaczyn os. 7, mr. 110; Słopiec os. 32, mr. 231; os. Czarna mr. 20. Długosz w opisie par. Pierzechnica nie wymienia Sz.; widocznie ws jeszcze nie istniała. Według reg. pob. pow. checińskiego z r. 1508 ws Sz., własność Borka, płaciła poboru gr. 43. W r. 1579 ws w pow. wiślickim, par. Pierśnica (Pierzechnica), własność Stanisława Borka, miała 8 os., 4 łany, 2 łany puste, 3 zagr. z rolą, 1 kom., 1 biedny (Pawński, Małop., 484, 225). Szczecno gmina należy do sądu gm. okr. III w os. Daleszyc, st. p. w Kielcach, ma 16938 mr. obszaru, 4353 mk. W gminie jest kilka młynów, tartaków, zakłady żelazne i łomy marmuru w Słopcu.

Szczeczyce, ws, pow. grodzieński, w 3 okr. pol., gm. Hudziewiczze, o 46½ w. od Grodna.

Szczedroje al. *Bogdanowka*, mko prywatne

nad stawem, pow. tyraspolski gub. chersońskiej, o 60 w. na pñ.-wschód od Tyraspoła, ma 58 dm., 198 mk. Prawo miejskie otrzymało w 1831 r.

Szczedrowa, mylnie *Szczodrowa*, w dokum. *Szczodrowa*, ws przy ujściu rz. Wołku do Bohu, który tworzy tu duży staw, pow. latyczowski, okr. pol. Międzyboż, gm. Susłowce, par. kat. i sąd Latyczów, ma 77 os., 420 mk., 607 dz. ziemi włosc., 782 dwors., 55 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Jana, wzniesiona w 1650 r., ma 597 parafian. Ws bezleśna, posiada kamień na toczydła i żarna, 5 młynów. Znajduje się tu akcyjna fabryka cukru, założona w 1873 r., o 11 dyfuzorach, mieszczących 1650 wiader; zatrudnia 270 robotników, przerabia przeszło 120,000 berkowców buraków. W 1886/7 r. wyprodukowała 118,991 pudów cukru. Jest to stara osada. Należała początkowo do Choteckich, którzy następnie, na mocy zamiany z Rzplitą, otrzymali za nią Kumanów, w pow. proskurowskim. Ponieważ jednak do Kumanowa okazali swoje prawa Odrowążowie, powstał więc proces i dopiero dekret trybunału w 1636 r. przyznał Kumanów Stanisławowi Choteckiemu. Sz. przyłączoną została początkowo do ststwa barskiego, następnie do latyczowskiego. W 1530 r. płaciła od 5 pługów; od tyłuż równie w 1542 r. razem ze Susłowcami. W 1565 r. należy już do ststwa barskiego; opłaca z niej Wierzejski od 7 pługów. W 1578 r. należy również do Baru, płaci od 10 pługów, popa, od 9 ogrod. 1 fl. 6 gr., od 2 kół młyńskich 12 gr., od koła stepnego 15 gr., od gorzałki 12 gr., od szynkowania 6 gr., od 1 rzemieślnika 4 gr., od 1 włóczęgi 24 gr. W 1583 r. płaci od 8 pługów i komornika (ob. Jabłonowski: Wołyń i Podole, 169, 187, 296). W czasie lustracji Humieckiego, kasztal. kamien., w 1616 r. „pose-sorami byli Potoccy, za przywilejem sławnej pamięci JMP. Janowi Potockiemu, wwodzie bractawskiemu, ad extenuationem annorum 50 danym, z robociznami, czynszem, daninami wszelkiemi. Summa facit 88 fl. 22 gr. 9 den.“ Przeciwno prawu Potockich wystąpił przed lustratorami Maciej Libuski imieniem Stanisława z Brzezia Lanckorońskiego, wojewody ziem podolskich, ukazując przywilej królewski na te dobra. Prawa Potockich poparł Mikołaj Małuja okazując dwa przywileje, wydane na sejmach 1609 r. i konstytucyami tychże sejmów potwierdzone. Potoccy utrzymali się przy dzierżawie, lustracya bowiem z 1636 r. głosi: „dzierżawa Szczodrowa ze wsiami: Popowce, Husłowiec (Susłowce), Kipityńce i Wysiołek sloboda, której posesorem JMP. Stefan Potocki, wwoda bractawski, kamieniecki, lityński etc. ststa, fl. 519 gr. 24“ (Jabłonowski, Lustracye, 8, 13, 17, 192).

W 1795 r. cesarzowa Katarzyna darowała ststwo latyczowskie ze Szczodrową hr. Morkowowi, dziś w posiadaniu jego spadkobierców.

Szczedrowszczyzna, zaśc., pow. miński, należy od 1835 r. do Wroczyńskich, razem z zaśc. Lisowszczyzną ma około 14 włók.

Szczedryno al. *Szczedryn, Szczodrzyn*, mko i dobra rząd., niegdyś królewsczczyzna, pow. bobrujski, przy drodze z Parycz do Stepów, w 1 okr. pol. dobryckim, gm. Nowe-Stepy, o 15 w. od toru dr. żel. lipawo-romeńskiej. Mezko około 1844 r. rozparcelowane przez rząd pomiędzy żydów rolników, opłacających czynsz wieczysty, ma 127 osad; st. poczt. i tel.; folw., około 45 włók, nabyty w 1844 r. przez izraelitę Sznecersona, do dziś pozostaje w ręku jego spadkobierców. *A. Jel.*

Szczedryszyki, ws., pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 40 w. od Telsz.

Szczedrzyk, *Szczedrzyk*, 1400 r. *Scedrzykh*, ws., pow. opolski. Posiada kościół par. kat., szkołę kat., 244 dm., 1455 mk. (13 ew.), 1948 ha. W czasie pożaru w r. 1753 spłonęły wszystkie dokumenty i księgi kościelne. Do Sz. należy park Dieloken, młyny: Gołab i Mazur. Podleśnictwo królewskie. Par. Sz., dek. opolskiego, 1869 r. miała 2753 kat., 6 ewang., 2 izrael.

Szczefaniszki, pow. rossieński, ob. *Szczepaniszki*.

Szczefojnie al. *Szczefajnie* 1.) okolica, pow. szawelski, gm. Krupie, o 39 w. od Szawel. 2.) **Sz.**, dobra, pow. szawelski, gm. Kruki, o 60 w. od Szawel.

Szczeglacin al. *Szczeglatyn*, ws nad rzeką Jeziorną, pow. sokołowski, gm. Korczew, par. Knychówek, ma 30 dm., 369 mk., 681 mr. W 1827 r. było 34 dm., 256 mk. Wchodziła w skład dóbr Korczew.

Szczeglice, w XV w. *Szczeglycze*, ws i folw., pow. sandomierski, gm. Górki, par. Szczeglice, odl. od Sandomierza 30 w., posiada kościół par. mur., szkołę początkową, 30 dm., 232 mk. Sz. poduchowne, os. włośc., 1 dm., 5 mk., 26 mr. W 1827 r. 21 dm., 135 mk. W 1885 r. fol. Sz. rozl. mr. 357: gr. or. i ogr. mr. 268, łąk mr. 21, past. mr. 3, lasu mr. 4, w odpad. mr. 3, nieuż. mr. 58; bud. mur. 1, drewn. 15; płodozm. 11-pol. W skład dóbr wchodziły poprzednio: ws Sz. os. 23, mr. 206; ws Wysoka os. 31, mr. 207; ws Wólka Łasięka os. 7, mr. 68; os. Moszyny mr. 1. W połowie XV w. istniał tu kościół par. mury, p. w. św. Jerzego, wzniesiony wedle tradycji w r. 1328 przez Jana Grota h. Rawa, kantora krak. Dziedzicem Sz. był Jakub Jugoszewski h. Habdank. Ws miała 7 łąn. km., 2 karczmy, 2 zagr., którzy dawali dziesięcinę konopną i snopową kolejno to kościółowi w Szczyglicach, to znów w Ujażdzie.

Folw. rycerski dawał dziesięcinę plebanowi w Szczyglicach. Proboszcz miał folw. z łąką, karczmę z rolą wolną, zagr. z rolą; karczma przy drodze publicznej dawała dziesięcinę bisk. krakowskiemu (Długosz, L. B., II, 330, 343). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508, część Sz., Rybitwy, Wysokie, własność Mikołaja Jugoszewskiego, płaciły pob. 1 grzyw. gr. 18. W r. 1578 Bystrowski (w dzierżawie Mrocza) miał 3 osad., 1 $\frac{1}{4}$ łąn., 2 zagr. z rolą, 2 kom., 2 biednych; Jaźwiecki 3 osad., 1 łąn., 2 biedn., 2 rzemieśl., 1 rybak (Pawński, Małop., 175, 459, 460). Sz. par., dekanat sandomierski (dawniej staszowski), 1909 dusz. *Br. Ch.*

Szczeglice, ob. *Szczyglice*.

Szczeglickie Łaziska, pow. sandomierski, ob. *Łaziska* 9.)

Szczegliki, ws., pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Rohozna, o 19 w. od Kobrynia.

Szczeglin 1.) ws i folw., pow. stopnicki, gm. Stopnica, par. Pacanów, odl. 5 w. od Stopnicy. W 1827 r. 11 dm., 85 mk. W 1885 r. fol. Sz., w r. 1873 oddzielony od dóbr Żabiec, rozl. mr. 304: gr. or. i ogr. mr. 265, łąk mr. 12, past. mr. 19, nieuż. mr. 8; bud. mur. 2, drewn. 5; płodozm. 10-pol. W połowie XV w. Sz., ws w par. Pacanów, była własnością w połowie Piotra i Floryana z Pacanowa, a w drugiej połowie plebana z Pacanowa. Było tam 8 łąn. km., 2 folw. (rycer. i proboszcza). Ze wszystkich ról dawano dziesięcinę pleb. w Pacanowie. Było też jezioro należące do dziedzica i proboszcza (Długosz, L. B., II, 423, 424). Według reg. pob. z r. 1579 Sz. należy do par. Zborówek. Stanisław Karwiczki płaci tu od 5 os., 2 $\frac{1}{2}$ łąn., pleban od 2 os., $\frac{1}{2}$ łąnu, 1 ubog. (Pawński, Małop., 231). Por. *Pacanów*. 2.) **Sz.**, kol. i os. pokościelna, pow. makowski, gm. Sypniewo, par. Gąsewo. W 1827 r. 17 dm., 136 mk. *Br. Ch.*

Szczeglin al. *Szczyglin*, dawniej *Sceglino*, *Szczeglino*, posiadłość, w pow. mogilnickim, o 4 klm. na wschód od Mogilna (par., poczta i st. dr. żel.); ma 4 dym., 88 mk. (71 kat., 17 prot.) i 167 ha (144 roli); chów i tucz bydła, nabiał i owczarnia Rambouillet. Sz. był odwieczną własnością klasztoru mogilnickiego, nadaną w r. 1065 i zatwierdzoną w r. 1193 (Kod. Wielkop., n. 3, 33); zabrana przez rząd pruski i wcielona do domeny Mogilno, przeszła w ręce prywatne, niemieckie. *E. Cal.*

Szczegło, w XV w. *Szczegiel*, kol., folw. i os., pow. opatowski, gm. Modliborzyce, par. Momina, odl. od Opatowa 14 w. Os. włośc. ma 1 dm., 9 mk., 37 mr.; kol. 16 dm., 60 mk., 115 mr. dwor.; folw. 2 dm., 5 mk., 58 mr. W r. 1827 były dwie części: 1-sza miała 3 dm., 21 mk.; 2-ga 4 dm., 7 mk. W połowie XV w. Sz., w par. Momina, łącznie z Truskolasami

należało w części do bisk. lubuskiego, który miał karcznię, płacącą jeden seksagen, pół na św. Trójcę a drugą połowę na św. Marcin. Dziesięcina należała do bisk. krakowskiego. Były tam 2 karczmy z rolą, należące do klasztoru św.-krzyżskiego, dawały czynszu 2 $\frac{1}{2}$ grzyw. i 4 gr. (Długosz, L. B., I, 640 i III, 236). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 wójtostwo Sztemberkowe miało 2 os., 1 łan, 6 zagr. z rolą, 1 kom., 1 biedn., 2 rzem. (Pawiński, Małop., 187). *Br. Ch.*

Szczegna, *Ściegna* (?), część gminy Garki, w pow. odolanowskim, ku pld. od Odolanowa; 10 dym., 80 mk.

Szczegniajów, ws na wsch. granicy pow. żytomierskiego, na pld. od rz. Bystrzyjówki.

Szczehlice, *Szczehlicy*, siolę, pow. mohylewski, gm. Kniażyce, ma 33 dm., 217 mk., z których 33 zajmuje się wyrobem przędzy lnianej i płótna.

Szczehlijówa, ws nad rz. Wilią, pow. radomyski, w pobliżu granicy pow. skwirskiego, w 1 okr. pol., gm. Wodotyje, par. praw. Wilna al. Wilia (o 6 w.), odl. o 30 w. od Radomyśla, ma 210 mk. (podług Pochilewicz 283 mk.); włościanie, w liczbie 30 dusz rewiz., uwłaszczeni zostali na 233 dzies., ocenionych na 4564 rs., ze spłatą po 248 rs. 11 kop. rocznie. Własną większą stanowi 273 dz. ziemi użytkowej, 1237 lasu, 607 nieuz. Ws ta, śród starego lasu położona, otoczona jest wałem, mającym do 4 w. długości, w wielu miejscach rozkopanym, na którym rosną stare dęby. We wsi była poprzednio cerkiew par., p. w. św. Dymitra, afiliowana w 1814 r. do Wilny a w 1836 r. z powodu starości rozebrana. Sz. należała do Katarzyny z Olizarów Bielke, po jej zaś śmierci (w 1860 r.) przeszła na jej siostrzeńca Zygmunta Olizara. Ob. *Chodorków* (t. I, 610, gdzie mylnie nazwana *Szczygłowce*) i *Hrubsk*. *J. Krz.*

Szczeka, ws i folw., pow. sandomierski, gm. Rytwiany, par. Połaniec, odl. od Sandomierza 42 w., ma szkołę początkową, 94 dm., 533 mk., 271 mr. dwor., 791 mr. włośc. Spytoko z Krobielic część swą w tej wsi sprzedał za 12 grzyw. Spytkowi „de Szczeka quae praedicta haereditas sita est in hereditate dicta Crobelicze“ (Kod. dypl. pol., III, 316). W połowie XV w. Sz., w par. Połaniec, własność Rytwiańskiego, kaszt. krakowskiego, miała 7 łan. km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 3 grzyw., płacono bisk. krakow. Fol. rycerski dawał dziesięcinę plebanowi w Połancu (Długosz, L. B., II, 450, 451). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 było tu 14 osad., 6 łan., 2 zagr. z rolą, 3 kom. Ws należała do dóbr Rytwiany (Pawiński, Małop., I, 169). *Br. Ch.*

Szczekanica, przedmieście w Piotrkowie trybunalskim.

Szczekarków 1.) ws, folw. i dobra nad Wisłą, pow. nowoaleksandryjski (Puławy), gm. Szczekarków, par. Wilków, odl. 24 w. od Puław, posiada fabrykę sera na sposób szwajcarski, wyrabiającą za 4000 rs. rocznie, młyn wodny. Na obszarze wsi jezioro, którego wody spływają do rzki Chodel. W 1827 r. 40 dm., 267 mk., par. Opole. Dobra Sz., dawniej wchodzące w skład dóbr opolskich, składały się w r. 1888 z fol.: Sz. i Wilków, attyn.: Sosnowa i Brzozowa, rozl. mr. 1697: fol. Sz. gr. or. i ogr. mr. 528, łąk mr. 265, past. mr. 530, w odpad. mr. 6, nieuz. mr. 70; bud. mur. 8, drewn. 29; płodozm. 9-pol.; fol. Wilków gr. or. i ogr. mr. 233, łąk mr. 8, w odpad. mr. 8, nieuz. mr. 49; bud. mur. 1, drewn. 5; płodozm. 10-pol. W skład dóbr poprzednio wchodziły wsi: Sz. os. 39, mr. 300; Kłodnica os. 34, mr. 356; Kąty os. 22, mr. 126; Szkucińska os. 9, mr. 60; Czarna os. 4, mr. 17; Zarudki al. Siedlisko os. 20, mr. 90; Drągi os. 4, mr. 30; Urzędków os. 11, mr. 87; Wilków os. 25, mr. 152; Machów Stary i Nowy os. 28, mr. 156. W połowie XV w. Sz., w par. Wilków, własność Choteckich h. Nabra, miała 4 łany km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 3 grzyw., dawano klasztorowi św.-krzyżskiemu. Była także karczma, zagrodnicy i folwark, który dawał dziesięcinę snopową (Długosz, L. B., II, 554; III, 243). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wsi Sz. i Wrzątków (Urządków), w par. Wilków, miały 1 $\frac{1}{2}$ łanu. W r. 1676 kasztelan połonicki płacił tu pogłówne od 118 poddanych, 11 dworskich, 2 szlach. służby, 5 osób z rodziny (Pawiński, Małop., 357 i 48 a). Sz. gmina ma 8862 mr. obszaru, 4208 mk. (56 żyd.). Należy do sądu gm. okr. IV w Polanówce, st. poczt. w Kazimierzu, urz. gm. w Urzędkowie. W skład gminy wchodzi: Brzozowa, Czarna, Czarna Kościelna, Dratów, Drągi, Kąty, Kępa Chotecka, Kłodnica, Kosiorów, Lubomirka, Machów Stary i Nowy, Majdany, Niedźwiada, Nieciecz, Rybaki, Szczekarków, Szkucińska, Wilków Opolski, Wilków Polanowski, Trzciniec, Urzędków, Wrzelów, Zarudki, Żmijowska, Żuławie. 2.) **Sz.**, ws i folw. nad rz. Wieprzem, pow. lubartowski, gm. Łucka, par. Lubartów (odl. 4 w.). W 1827 r. 27 dm., 201 mk. W 1876 r. fol. Sz., oddzielony od dóbr Lubartów, rozl. mr. 1127: gr. or. i ogr. mr. 354, łąk mr. 269, past. mr. 140, lasu mr. 281, nieuz. mr. 83; bud. mur. 4, drewn. 13, las nieurządzony, młyn wodny. Ws Sz. ma 32 os., 582 mr. Długosz wymienia tę ws (w par. Bystrzyca), nie podając opisu (L. B., II, 575). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 ws Sz., w par. Bystrzyca, miała 4 $\frac{1}{2}$ łan., 1

młyn. W r. 1676 Sz., w par. Lewartów (Lubartów), ma 55 poddanych (Pawński, Małop., 350 i 28 a). *Br. Ch.*

Szczekarkowskie, jezioro, ob. *Chodel* i *Szczekarków*.

Szczekarzewo, wś nad jez. t. n., pow. lipnowski, gm. i par. Skępe, odl. o 18 w. od Lipna, ma 14 dm., 142 mk., 425 mr., w tem 180 mr. włośc. a 245 mr. lasu dworskiego. W 1827 r. 7 dm., 43 mk. Na obszarze wsi jezioro, mające 28 mr. Wś wchodziła w skład dóbr Lubin.

Szczekarzów 1.) w XV w. *Szczekarzów*, wś i folw., pow. pińczowski, gm. Boszczynek, par. Skalmierz, odl. 23 w. od Pińczowa. W 1827 r. 14 dm., 68 mk. W 1888 r. folw. Sz. rozl. mr. 197; gr. or. i ogr. mr. 178, łąk mr. 14, nieuż. mr. 5; bud. mur. 2, drewn. 8; płodozm. 8-pol. Wś Sz. os. 13, mr. 66. W połowie XV w. Sz., wś w par. Skalmierz, własność Jana Rzeszowskiego h. Półkoza, miała 6 łąn. km., karczme, zagrodn.; dziesięcinę pobierali mansjonarze krakowscy, wartości do 8 grzyw.; dworskie role dawały kościołowi w Nagłowicach (Długosz, L. B., I, 266). Według reg. pob. pow. krakowskiego w r. 1581, Piotr Głiński płacił tu od 1 łąnu km., 2 zagr. bez roli (Pawński, Małop., 18, 441). 2.) **Sz.**, wś, na której obszarze powstało przy końcu XIV w. miasto Krasnystaw. *Br. Ch.*

Szczekarzowice, dziś *Czekarzowice*, wś i folw. nad rz. Kamienną, pow. iłżecki, gm. Ciszycza Górna, par. Tarłów. Jestto dawna siedziba jednej gałęzi Toporezyków, którzy przybrali nazwisko Tarłów i pisali się ze Sz. Król Władysław nadaje r. 1420 Zaklice ze Sz. obszary leśne i pustkowie w ziemi sandomirskiej, pow. radomskim, położone nad rzeczkami „Sworzina, Cimna struga et Camyonca“, dla zakładania tam wsi na prawie niemieckiem (Kod. dypl. pol., III, 380). Według Paprockiego siedzą oni w Sz. już w XIV w. Długosz nie opisuje tej wsi. Zapewne należała pierwotnie do par. w sąsiednim Zemborzynie. Na akcie z 1440 r. podpisał się Jan Tarło ze Sz. „incisor Regni“ (Kod. dypl. pol., III, 418). W 1480 r. przychodzi na świat w Sz. Tarło Stanisław, późniejszy bisk. przemyski. W 1508 r. Barbara Tarłowa płaci ze Sz. i Okołu 1 grz., 36 gr., Stanisław Tarło z części Sz. i Okołu, Bodzechowa i Gozdzielina 2 grzyw. 39 gr. W 1550 r. Jędrzej Tarło założył na obszarze wyżyny lesistej, o 4 w. na pld. od Sz., miasteczko, które nazwał Tarłów. Założył on tu zbór kalwiński, który jednakże krótko istniał, gdyż jeszcze w XVI w. Małgorzata Tarłowa funduje tu parafię kat. i uposaża kościół. W 1578 r. Sz. należą do tejże Małgorzaty, która płaci tu od 30 osad., 6 łąn., 6 zagr. z rolą, 4 komor. biedn., 1 rzem. (Pa-

wiński, Małop., 196). Sz. należą wtedy do par. Waśniów. Widocznie kościół w Zemborzynie uległ zniszczeniu a w Tarłowie jeszcze nie było parafii. W r. 1592 pisze się ze Sz. Jan Amor Tarło, ststa pilźnieński (Lustr., IV, 427). Por. *Czekarzowice*.

Szczekaty 1.) w spisie z 1865 r. *Szczokoty*, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. i dobra ks. Druckich Lubeckich (w 1865 r.) Mańkowice (o 10 w.), okr. wiejski Radzki, 26 dusz rewiz. 2.) **Sz.**, fol., tamże, o 56 w. od Wilejki, przy b. dr. pocz. połockiej, ma 1 dm., 12 mk. (4 prawosł., 8 katol.), młyn wodny.

Szczekieczyn, w dokum. także *Szczikieczyn*, wś, pow. rówieński, na ptn. od mka Międzyrzecza. Podług reg. pob. pow. łuckiego z 1577 r. należała do Międzyrzecza kn. Koreckiego i płaciła od 4 dym., 4 ogr. W 1583 r. należy do Tuczyna p. Aleksandra Siemaszki, kaszt. bractawskiego, który płaci z 5 ogr., 2 kół (Jabłonowski, Wołyn., 45, 87).

Szczekielno, *Szczekyolno*, *Szczekyelno*, błota niegdyś, w pow. gnieźnieńskim, między Imielnem i Wierzycami, ku wschodowi od Pobiedzisk (Łaski, Lib. Ben., I, 46).

Szczekociny, 1361 r. *Szecocyn*, w XV w. *Szczekocyny*, os. miejska, dawniej miasteczko i dobra nad rz. Pilicą, pow. włoszczowski, gm. i par. Szczekociny, odl. 29 w. od Włoszczowy na pld.-zach., 36 w. na zach. od Jędrzejowa, około 10 w. na wsch.-pld. od Lelowa, posiadają kościół paraf. murowany, szkołę początkową, dom przytułku dla starców, st. poczt., około 200 dm. i 4428 mk. (3078 żyd.). W 1827 r. było 146 dm., 1209 mk.; 1869 r. było 187 dm. (6 mur.) i 2864 mk. (2003 żyd.). W 1869 r. istniała tu fabryka płótna i dystrylarnia. Odbывa się 12 jarmarków do roku. Dobra Sz. składały się r. 1885 z fol. Nawsie, rozl. mr. 1069; gr. or. i ogr. mr. 380, łąk mr. 126, pastw. mr. 53, lasu mr. 381, nieuż. mr. 129; bud. mur. 18, z drzewa 18; płodozm. 6 i 7-pol.; las urządzony, dwa młyny i tartak. W skład dóbr poprzednio wchodziły: os. Szczekociny os. 391, mr. 918; wś Bógdał os. 17, mr. 218; wś Zarzecze os. 255, mr. 714; wś Nawsie os. 12, mr. 60. Jest to starożytna siedziba Odrowążów. Piotr ze Sz., starosta sandecki, występuje w aktach z r. 1356 i 1361. Piotr Woda ze Sz., podkanclerzy królewski, podpisuje dokum. z 1438, 1440 i 1443 (Kod. dypl. pol., I, 219, 321, 328; III, 268, 417). Zapewne tenże Piotr uzyskał dla swej wsi przywilej miejski. W połowie XV w. Sz. są już miastem, mają kościół par. murowany p. w. św. Bartłomieja, fundacyi podobno tegoż Piotra, podkanclerzego. Dziesięcinę z łąnów miejskich (wartości do 4 grzyw.) i z folwarku pobierał pleban miejscowy (Długosz, L. B., II, 213). Jeszcze w r. 1581 Sz. są ubogiem

miasteczkiem. Płaca 4 fl. szosu; od 1 łanu miejskiego, 12 rzemieśln., 4 komorn. Ogółem 11 fl. 24 gr. (gdy Lelów płaci 136 fl. a Jędrzejów 169 fl.). Sz. należały już wówczas do Szczepanowskich, którzy zmienili kościół parafialny na zbór kalwiński (około r. 1560) i ogółocili z funduszw. Podobno jednak przy końcu XVI w. zwrócony został katolikom. Według innych relacji posiadali go kalwini do 1660 r. Dopiero Koryciński zwrócił katolikom i dobudował r. 1669 kaplicę św. Rożana. Na początku XVII w. dobra te przeszły do Oleśnickich a z kolei do Jordanów i Korycińskich, od których je nabył r. 1709 Franciszek z Dębian Dębiński, kaszt. wojnicki. Rodzina Rawiczów Dębińskich należała do najmniejszych domów w ziemi krakowskiej. Wnuk Franciszka, także Franciszek, pojął w 1762 r. za żonę Urszulę Morsztynówną, słynną z urody, rozumu i niepospolitej energii. Jeszcze jako panna słynęła ze swych upodobań do konnej jazdy i łowów, nawet na grubszego zwierza. Jako mężatka tym gorliwiej uprawiała ten sport a jednocześnie żywo się interesowała sprawami publicznymi. Gdy po niedługim pożyciu z mężem owdowiała, nie tylko że umiała wybornie administrować znacznym majątkiem i wychowywać dzieci, ale wywierała przeważny wpływ na wszystkie sejmiki ziemi krakowskiej i sandomierskiej i dokonywane na nich wybory. Stanisław August, dbając o życzliwość pani starościny wolbromskiej, nawiedził ją, wracając z Krakowa, r. 1787 i dwa dni bawił u niej w Sz. Po 1794 r. starościna stała się osiadłą w Sz. i zbudowała tu okazały pałac, z wielkim dwupiętrowym salonem, wspaniale umeblowany, z rzeźbionymi sufitami. Adamaszk i makaty okrywały ściany. Córkę wydała za Tadeusza Czackiego, który tu częstym bywał gościem. Kościół w Sz. odnowił r. 1782 i przyozdobił dwoma wieżami. Zmarła jako 84-letnia staruszka w 1824 r. (por. ks. Chołoniewski, Dwa wieczory u pani starościny wolbromskiej, Wilno 1843). Miasteczko zniszczone pożarem w 1656 w czasie wojny szwedzkiej, ucierpiało wiele za drugiej wojny ze Szwedami. W 1794 r. 6 czerwca Kościuszko stoczył pod Sz. niepomyślną walkę, w której poległ generałowie Grochowski i Wodzicki. Z 14000 ludzi (w tem do 4000 nieregularnego wojska) stracił w poległych i jeńcach około 2000 ludzi i 17 dział. W ostatnich czasach dobra Sz. należały do Łubieńskich. Sz. par., dek. włoszczowski (dawniej lelowski), 3500 dusz. Sz. gmina należy do sądu gm. okr. III w Dzierzgowie, ma 1210 mr. i 4428 mk. W skład jej wchodzi os. Sz. i folwark. *Br. Ch.*

Szczekock, sióło, pow. kobryński, w 5 okr. pol., gm. Drużyłowice, o 78 w. od Kobrynia.

Szczekotowo, wś nad rzeką Prudok, pow. mozyrski, w 1 okr. pol. skryhałowskim, gm. Skryhałowska Słoboda, o 12 w. ku zachodowi od Mozyrza, ma 14 osad. *A. Jel.*

Szczekowica al. *Szczekawica*, uroczysko na praw. brzegu Dniepru, poniżej Kijowa, w pobliżu monasteru wydubieckiego. Według podania jeden z trzech braci Szczek założył tu miasto, Kij powyżej a Chorew jeszcze dalej, w miejscu dzisiejszego Wyszhorodu. *Porów. Kijów* (t. IV, 62).

Szczelatyn *Kolomyje*, wś, pow. hrubieszowski, gm. i par. Grabowiec, posiada gorzelnię, z produkcją na 28,000 rs., 9 os., 81 mr. Wchodziła w skład dóbr Grabowiec.

Szczelipówka, fol., pow. piński, w 4 okr. pol. łohiszyńskim, gm. Porzecze (o 3 w.).

Szczelbinica, rzeczka w pow. siebieskim, dopływ Niszczy, przepływa przez jez. Osyń.

Szczelkany, wś, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wołożyn, okr. wiejski Czertowice, o 53 w. od Oszmiany, ma 4 dm., 30 mk. prawosł. i 8 katol. (w 1865 r. 21 dusz rewiz.).

Szczelkowo, wś nad rz. Kłazmą, pow. bogorodzki gub. moskiewskiej, o 27 w. na pld.-zach. od Bogorodzka, ma 70 dm., 512 mk., fabrykę wyrobów jedwabnych (z produkcją od 15—20000 rs.) i sukna, założoną w 1852 r. (roczna produkcja wynosi do 200000 rs.). W czterdziestych latach były tu jeszcze dwie fabryki wyrobów jedwabnych (produk. za 28515 i 283800 rs.).

Szczelkuny, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Plissa (o 14 w.), okr. wiejski i dobra, dawniej Biegańskich, następnie Nornickich Bohuszewicze, o 31 w. od Dżisny, 12 dm., 102 mk. (w 1865 r. 41 dusz rewiz.).

Szczemiaty, zaśc., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Pleszczewice; miejscowość mocno wzgórzysta. *A. Jel.*

Szczeminka, wś, pow. czerykowski, gm. Łobanówka, ma 42 dm., 269 mk.

Szczeniacze al. *Wołoska Bałaklejka*, słoboda nad rzeką Bałaklejką, pow. kupiański gub. charkowskiej, o 85 w. na pld.-zach. od Kupiańska, przy krzyżujących się drogach pocz. z Kupiańska do Charkowa i z Charkowa do Starobielska, ma 180 dm., 1454 mk., cerkiew. Pod Sz. znajduje się kurhan, znany pod nazwą Szczeniaczego już w 1647 r.

Szczeniec, wś, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Berszty, o 44 w. od Grodna, przy drodze ze Skidla do Ostryna.

Szczeniów, wś nad rzeką Myką, pow. żytomierski, na pograniczu pow. radomyskiego, par. praw. Humieniki (w pow. radomyskim, o 1 w. odległa), par. kat. Żytomierz, ma 473 mk. Posiada kaplicę katol., z obrazami N. M. P. i św. Mikołaja, nważanymi przez lud okoliczny za cudowne. Podług rewizyi zamku ży-

tomierskiego z 1545 r. wś Szczenejewo była ojcowizną Senki i Zdana Czerniejewskich, opustoszała w owe czasy (ob. Jabłonowski, Rewizya, 131). W końcu XVI w. Sz. Mały al. Zabrodzie należał do Aleksandra Zbigniewa Jakubowskiego, następnie wraz z Humienikami do dóbr korostyszewskich Olizarów, obecnie wraz ze wsią Saki (właściwie zachodnia część wsi) do Podgórszych. *J. Krz.*

Szczeniówka, rzka, w pow. ihumeńskim, błotnisty drobny dopływ Czernicy, w obrębie gminy Wierchmień, długa 2 w., płynie w kierunku północnym. *A. Jel.*

Szczeniuczyn, *Szczeniutyn*, w dok. *Szczeniutyn* 1545 i 1583 r., *Szczucin*, *Szuthin* 1570 r., *Szczenniczin* 1577 r., *Szczeniuczyn* 1577 r., *Mały i Wielki*, dwie sąsiednie wsi nad rz. Łuhą, pow. włodzimierski, na pñ.-zach. od Poręka a na pñd. od wsi Janiewiczze, której właściwie stanowią przysiółki. Podług rewizyi zamku włodzimierskiego z 1545 r. wraz z Lachową należy do Lachowskiej i jej pasierba, którzy zobowiązani byli do utrzymywania jednej horodni w zamku włodzimierskim (ob. Jabłonowski, Rewizya, 11). Podług reg. pob. pow. włodzimierskiego z 1570 r. Iwan Lachowski z Liachowa i Szuthina płaci z 32 dym., 19 ogr. po 4 gr., 8 ogr. po 2 gr., 1 bojara, 2 kołmłyńsk., folw. 24 gr.; p. Obuchowa z imienia Szczuczina z 7 dym., 4 ogr. po 2 gr.; część należy do dóbr władyków włodzimierskich. W 1577 r. sielce bojarskie Szczenniczin należy do dóbr władyków, którzy płacą od 9 ogr., Iwan Lachowski zaś płaci od 6 dym., 15 ogr. po 4 gr., 3 ogr. po 2 gr., od 2 kół po 12 gr., od karczmy 12 gr. W 1583 r. tenże Iwan Lachowski płaci z Lachowa i Szczeniutyna z 24 dym., 28 ogr., 2 komorn., 2 popowych, 2 kół wałn. (Jabłonowski, Wołyń, 22, 23, 69, 72, 117). *J. Krz.*

Szczenki, wś, pow. miński, pomiędzy mkiem Wołna i wsią Łukasze, ma 5 osad; gruntu szczerkowie, miejscowość mocno faliasta. *A. Jel.*

Szczepańcowa, w 1406 *Szczepańcowa Wola*, wś, pow. krośnieński, o 5 klm. na pñd.-zach. od Krosna, na praw. brzegu Jasiela, wzn. 276 mt. n.p.m., w okolicy faliściej, gęsto i schłodnie zabudowana. Składa się z 121 dm. i 609 mk., 601 rz.-kat. i 8 izrael. Pos. więk., nie wymieniona w Skorowidzu dóbr tabularnych Pilata z r. 1890, ma według Skorowidza St. Orzechowskiego z r. 1873 roli 32 mr. i 6 mr. past. i była własnością gminy m. Krosna; pos. mn. ma wynosić 430 mr. roli, 66 mr. łąk i 185 mr. pastwisk. Par. w Wrocance. Graniczy na zach. z Zręcinem (na lew. brzegu Jasiela), na pñd. z Wrocanką, na wsch. z Głowienką, na pñn. z Świerkową i Guzinkówką pod Krosnem. W 1406 król Władysław

potwierdza kupno wsi Szczepańcowa Wola przez miasto Krosno. *Mac.*

Szczepanek, wś i fol., pow. radzyński, gm. Międzyłże, par. Klembów, odl. 18 w. od Radzymina, ma 98 mk. W 1827 r. było 11 dm., 72 mk. W 1886 r. fol. Sz. rozl. mr. 363: gr. or. or. i ogr. 219, łąk mr. 51, pastw. mr. 43, lasu mr. 13, nieuż. mr. 37; bud. z drzewa 9. Wś Sz. os. 21, mr. 239.

Szczepanek, niem. *Stephanshain*, wś, pow. wielko-strzelecki, par. kat. Jemielnica; 19 dm., 133 mk. katol. Powstała na obszarze Gąsiorowie.

Szczepaniec, fol., pow. garwoliński, gm. Kłoczew, par. Okrzeja, 3 dm., 30 mk., 191 mr.

Szczepaniszki al. *Stefaniszki*, wś, pow. rossieński, par. Botoki.

Szczepanki 1.) fol., pow. łukowski, gm. Jakusze, par. Trzebieszów, 3 dm., 9 mk., 168 mr. ziemi. W 1827 r. było 3 dm., 25 mk. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1531 płacono we wsi Sz., par. Trzebieszów, od 1/2 łąnu W r. 1552 płacił Leonard od 1/2 łąnu, Walenty z 1/4 łąnu. R. 1580 Stanisław Głuchowski z połowicy wsi od 2 włók, co sami orzą, fl. 1, od zagrody bez roli gr. 4; Bartosz Lenartowicz od drugiej połowy wsi od 2 włók, co sami orzą, fl. 1. Suma fl. 2 gr. 4 (Pawński, 386, 399, 421). 2.) **Sz.**, folw., pow. sierpecki, gm. Białyszewo, par. Golezryn, odl. o 9 1/2 w. od Sierpeca, 1 dm., 12 mk., 346 mr. 3.) **Sz. Starawieś**, *Sz. Nowiny* i *Sz. Pychy*, wś, pow. przasnyski, gm. Chojnowo, par. Kozi-czynek, odl. o 9 w. od Przasnysza. *Sz. Starawieś* mają 10 dm., 75 mk., 144 mr.; *Sz. Nowiny* 1 dm., 15 mk., 50 mr.; *Sz. Pychy* 5 dm., 41 mk., 142 mr. W 1827 r. *Sz. Starawieś* 8 dm., 27 mk.; *Sz. Nowiny* 3 dm., 11 mk.; *Sz. Pychy* 9 dm., 97 mk. 4.) **Sz.**, pow. przasnyski, ob. *Kobyłaki Sz.* 5.) **Sz.**, pow. ciechanowski, ob. *Rutki* 2). 6.) **Sz.**, os., pow. mławski, gm. Dąbrowa, par. Bogurzyn, odl. o 12 w. od Mławy, 1 dm., 15 mk., 38 mr. 7.) **Sz. Małe** i *Sz. Wielkie*, wś i kol., pow. lipnowski, gm. Kłokock, par. Ostrowite, odl. o 7 w. od Lipna, ma 16 dm., 122 mk., 466 mr. Wś Sz. Małe i Wielkie wchodziły w skład dóbr Ostrowite i miały w 1876 r. 31 os., 79 mr. Kolonia Sz. powstała na obszarze folwarku. W 1827 r. było 11 dm., 81 mk. Według reg. pob. pow. lipnowskiego z r. 1564 od 4 łąnów kmiecyh, 2 zagr. i karczmy płacił Feliks Ostrowicki (Pawin., Wielk., I, 328). *Br. Ch.*

Szczepanki 1.) niem. *Szczepanken*, w dok. z 1293 *villa Theodorici, Dietrichsdorf*, 1495 *Szchepanke*, wś kośc. katol., pow. grudziądzki, paraf. kat. i st. p. Łasin, 4 klm. odl., st. kol. Mełno 9.5 klm. odl. Leży niedaleko Ossy i jej dopł. Łasinki, w pagórkowatej, żyznej okolicy; jedną część wsi nazywa lud „szarym

kątem", druga zowie się „wieś". Włościanie mieszkają na wybudowaniach wśród pól, we wsi mieszkają przeważnie tylko chałupnicy. Obszaru ma 639 ha (548 roli orn., 34 łąk, 15 lasu); 1880 r. liczono 37 dm., 57 dym., 301 mk., 223 kat., 67 ew., 1 dyssyd.; szkoła 1-klas. katol. Kościół katol. filialny, p. w. św. Wawrzyńca. Do filii należą: Sz. ws i dobra, Szczepanki M., Hermanowo, Lipowiec, Lencwałd, Pęslawice i Słupski Młyn. Kościół murywany z czasów krzyżackich; plebanka obejmuje 335 mr. roli, 6 mr. ogrodu. 2.) **Sz.**, niem. *Rittershausen*, dobra ryc., tamże, razem z folw. Lencwałdem i Hermanowem obejmują 735 ha (608 roli or., 24 łąk, 40 lasu); 1885 r. 12 dm., 51 dym., 295 mk., 218 kat., 77 ew. (na Lencwałd przypada 49 mk. i 3 dm., na Hermanowo 11 mk., 1 dm.); 60 krów holend. rasy; mleko wysyłają do Berlina; 2500 owiec rasy Rambouillet do strzyży, rasy Southdown do tuczy. Sz. należały za czasów krzyżackich do wójtostwa rogozińskiego. Mistrz ziemski Meinhard v. Querfurt podaje do wiadomości, że jego poprzednik Konrad v. Thierberg przez komtura radzyńskiego Henryka v. Vaternode nadał Teodorykowi we wsi, po nim villa Theodorici zwanej, 92 włók celem ich osiedlenia, których granice rozpoczynają się od granic zamku rogozińskiego, ztamtąd wzdłuż Ossy aż do rzeki przy Pęslawicach płynącej, a ztąd wprost ku jez. Łasińskiemu („Łeszyn"). Udzielamy z tych włók Teodorykowi 7 wolnych, sołectwo i karcznię, którą tam wystawi na prawie dzied., nadto trzecią część kar sądowych, podczas kiedy $\frac{2}{3}$ do nas należeć będą. Za to będzie nam przeciw nieprzyjaciółom służył w zbroi (cum thorace) na każde zawołanie. Dla prob. wyznaczamy 6 wł. a 2 dla wspólnego pastwiska. Od reszty 77 wł. będą Teodoryk i jego spadkobiercy płacić pół grzywny i 4 kury od włóki na św. Marcin, gdyż lata wolne już upłynęły. Oprócz tego będzie nam dawał, także na św. Marcin, od każdego pługa jedną miarę pszenicy i żyta, a od każdego radła jedną miarę pszenicy. Zboże to odstawić będzie do Radzyna. Do wsi będą należały dwa jez. „dicti Pribenitz", gdzie gospodarze będą mieli wspólną rybitwę. Także w rzece Ossie wolno im ryby łowić, ale jaz urządzać im tam zakazujemy. Dan w Radzynie r. 1293. W r. 1386 posiada tu sołtys już 8 włók. Po bitwie pod Grunwaldem poniosła ws szkodę wynoszącą 3350 grzyw.; dwóch ludzi zostało zabitych. Rogozińskie rejestry czynszowe z r. 1435 wykazują tu 7 włók sołeckich, 6 proboszcz. wolnych, 3 lasem zarosłe, 3 puste, zrosztą czynszowe. R. 1442 było 7 wł. pustych, ale i osiadłe nic nie czynszowały, bo grad wszystko zniszczył. Podczas 13-letniej wojny 1454—66 ws spu-

stoszała, tylko część roli sołeckiej była pod pługiem. R. 1495 napotykamy tu Hanusza ze Szczepanek. R. 1510 posiada Jakub ze Sz. 3 włóki, 1518 r. Jakub Szczepański ma dobra Miliszewy, Szczepanki, Kuligi i Tomki. R. 1523 występuje w dok. Marcin Szczepański (ob. Ketrz. „O ludności pol.", str. 137). R. 1593 potwierdza Zygmunt III powyższy przywilej krzyżacki. R. 1596 parafia tutejsza została wcielona przez bisk. chełmińskiego Tylickiego jako filia do Łasina, z tym warunkiem, aby proboszcz utrzymywał wikarego, któryby co niedzielę i święto dojeżdżał tu z nabożeństwem. Włóki plebańskie już sobie przywłaszczyli starostowie rogozińscy, ale prob. łasiński Walenty Kutkowski odzyskał je znów r. 1609; on też kościół naprawił. Wizytacya Strzesza z r. 1667—72 opisuje kościół jako podupadły. Włościan (cmettones) było 18; mesznego dawali z włóki osiadłej półkwierć żyta i tyleż owsa. Nabożeństwo odprawiało się tylko w uroczystość św. Wawrzyńca (ob. str. 480—481). W lustracyi z r. 1686 czytamy, że było 2 półgburów, każdy na 1 włóce; płacili po 20 fl. rocznie. Oprócz nich były we wsi tylko 4 chałupy; w jednej z nich karczma. Według taryfy na symple płacił folw. w 1682 r. 8 gr. R. 1727 wydaje administrator zamku rogozińskiego ws na lat 40 w dzierżawę. Dzierżawcami byli: Andrzej Kręczewski, Jakub Schlag, Jan Kepka, Jan Rafiński, Bartł. Plebański i Jan Pawski. Znaczna część roli wiejskiej została do fol. przyłączona. R. 1779 nadaje Fryderyk Wielki folw., obejmujący 42 włók 24 mr., wraz z 437 mr., które przedtem mniejszym posiadzieliom były wydzierżawione, Jerzemu Albrechtowi Sosnowskiemu na zamku rogozińskim, w wieczystą dzierżawę. Po jego śmierci nabyła dobra r. 1798 córka Wilhelmina Zofia Holzheimer za 14,000 tal. R. 1848 nabyła Sz. majorowa Lenz za 48267 tal. R. 1867 zostały Sz. wyniesione do rzędu dóbr rycerskich i na życzenie dziedzica Rittershausen nazwane. We wsi nastąpiło uwłaszczenie 8 włościan posiadających 13 wł. w r. 1831; wolne sołectwo rozpadło się na 4 działy; lemaństw liczy ws 2 (ob. Froehlich: *Gesch. d. Graudenz Kr.*, str. 325—328). Przed kilku laty kupił dobra wraz z 2 do nich należącemi folw. na subhaście p. Zimmermann z pod Susza za 705000 mrk. 3.) **Sz.**, niem. *Diétrichsdorf*, dawniej *Dt. Szczepanken*, ws, pow. brodnicki, st. p. i kol. i paraf. kat. Jabłonowo, o $\frac{3}{4}$ mili odl.; 519 ha (446 roli orn., 13 łąk, 10 lasu); 1885 r. 73 dm., 102 dym., 479 mk., 48 kat., 431 ew.; szkoła ew. (1887 r. 92 dz., 1 naucz.). Wizyt. Strzesza z r. 1667—72 opiewa, że ws zamieszkała była przez Olędrow (str. 465).

Ks. Fr.

Szczepanki, niem. *Szepanken*, wś, pow. lecki, st. p. Milken.

Szczepankowice, niem. *Szczepankowitz*, wś i dobra, pow. raciborski, posiada kościół katol., filia par. Kobierzyce. W 1885 r. dobra miały 5 dm., 194 mk. (7 ow.), 507 ha; wś 212 dm., 1230 mk. katol., 600 ha.

Szczepankowo 1.) pow. ciechanowski, ob. *Stefankowo*. 2.) **Sz.**, wś i fol., pow. łomżyński, gm. i par. Szczepankowo, odl. 10 w. od Łomży w stronie pld.-zach., posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, urząd gm., gorzelnię. W 1827 r. było 36 dm., 258 mk. Dobra Sz. składały się w r. 1886 z folw. Sz. i Młynik, rozl. mr. 2318: fol. Sz. gr. or. i ogr. mr. 606, łąk mr. 18, past. mr. 10, lasu mr. 976, w odpadk. mr. 23, sporne mr. 23, nieuż. mr. 45; bud. mur. 8, z drzewa 18; płodozm. 10-pol.; fol. Młynik gr. or. i ogr. mr. 331, łąk mr. 5, pastw. mr. 132, lasu mr. 36, nieuż. mr. 13; bud. z drzewa 6; płodozm. 6-pol., lasy urządzone. Wś Sz. os. 30, mr. 250; wś Mikołajew os. 9, mr. 445; wś Uśnik os. 50, mr. 1077; wś Wszerzecz os. 10, mr. 61; wś Młynik os. 6, mr. 69. Wedle tradycji, niepopartej świadectwami, bisk. płocki Werner († 1172) miał nadać tę wieś w r. 1169 benedyktynom w Płocku a jakiś kanclerz książąt mazowieckich założył tu podobno kościół parafialny w r. 1242. W każdym razie wś ta była własnością benedyktynów płockich. Na miejscu dawnego drewnianego kościołka rozpoczął opat Łukasz w r. 1540 budowę murowanej ostrołukowej świątyni, którą ukończył opat Jan Dziedzicki około 1550 r. Prawo kollacji należało do klasztoru. Tomasz Ujejski, bisk. płocki, opat kijowski, jezuita, wprowadził tu r. 1677 bractwo rożańcowe i uposażył funduszami. W r. 1775 opat Kulpiński uzyskał u króla przywilej na zaprowadzenie w Sz. 12 jarmarków rocznie. Prawa miejskiego nie posiadało Sz., było tylko wsią targową, Za rządu pruskiego dobra przeszły na własność rządu a zarząd parafii objęli księża świeccy. Dobra Sz. przeszły następnie na własność gen. Milberga. Kościół, jeden z najokazalszych w dyecezyi, stawiany z cegły, nieotynkowy, przedstawia cechy ostrołuku ceglanego, bałtyckiego. W ołtarzach nieźle rzeźby. Sz. par., dek. łomżyński, 3198 dusz. Sz. gm. ma 15,913 mr. obszaru, 5675 mk. (137 żydów). Sąd gm. okr. II w Miastkowie, st. pocz. w Łomży. W skład gm. wchodzi: Andrzejki, Bogusze Stare, Chojny, Czaplice, Dębowo, Dłużniewo, Gałązki, Grzymały-Nowogrodzki, Grzymały-Zalesie, Jarnuty, Konopki, Kraski, Kisiołki, Leopoldów, Mikołajki, Młynik, Naruszczyki, Podosie, Sierzputy, Sławiec, Sulki, Szczepankowo, Usznik, Wierzbowo, Wszerzecz, Zagroby

i Żebry. W 10 wsiach zamieszkuje drobna szlachta, 6 zaś posiada ludność mieszaną, pozostałe są czysto włościańskie. *Br. Ch.*

Szczepankowo 1.) *Nowe*, wś, pow. kościański (Szmigiel), o 7 klm. na pld.-zach. od Szmigla (poczt. i st. dr. żel.); par. Dłużyna; 15 dym., 99 mk. katol. i 82 ha (76 roli). 2.) **Sz. Stare**, fol. do Mórownicy, tamże, nad Żeleźnicą, dopł. jez. Trzebież; ma 6 dym., 94 mk. W r. 1580 było na Sz. 1½ łąn. os.; dziedzicami byli od r. 1793 Małachowscy, Kwileccy i Niegolewscy. Na obszarze tego Sz. wykopano trzy grosze pragskie i mnóstwo szelągów z czasów Jana Kazimierza. Wykazane w regest. pobor. z r. 1566 (Pawński, Wielk., I, 101) Sz., własność Drzewieckich, osiadłych w pobliżu Wschowy, mogłoby też wyrażać inną, nieznaną nam bliżej osadę. 3.) **Sz. al. Szczepanówko, Szczepankowo Młode** w r. 1361, wś, pow. mogilnicki, o 7 klm. na pld. od Barcina (poczt.), na trakcie mogilnickim, między Szczepanowem (parafia) i Sławoszewkiem, w okolicy lesistej, st. dr. żel. na Janikowie (Amsee) o 14 klm; ma 24 dym., 228 mk. (185 kat., 43 prot.) i 400 ha (290 roli). Sz. było własnością kapituły gnieźnieńskiej; powstało na obszarze Szczepanowa, zwanego pierwotnie także Szczepankowem. W r. 1361 kanonik gnieźn. Jan, syn Chwała Białego, oddał Sz. Młode sołtysowi Przeźmirzowi do osadzania na prawie niemieckim (Kod. Wielk., n. 1459); w r. 1577 było tu 5 łąnów os. i 1 zagr.; co do lasów ob. *Szczepankowskie* leśnictwo. Sz. zabrane przez rząd pruski, wcielone było do domeny Mogilno. 4.) **Sz.**, dawniej *Szczepankowice*, fol. do Kobylegopola, pow. poznański, o 6 klm. na pld.-zachód od Swarzędza (st. dr. żel.); par. Spławie, poczt. i st. dr. żel. w Poznaniu; ma 8 dym., 193 mk. Już przed r. 1793 należał do Mycielskich. Między r. 1391 i 1399 pisali się z Sz. Waclaw, Dobrosława, Jadwiga i Jarosław (Akta gr. wielkp., II); w r. 1580 Benedykt Spławski dziedziczył Sz.; było tu wówczas 5 łąnów os., 2 zagr. i komornik. Około r. 1773 dziedziczyła Sz., Spławie i Kobylepole Lipska, kasztelanowa łączyczka, która wiodła spory graniczne z wojewodziecem kaliskim Teodorem Koźmińskim, dziedzicem Swarzędza, Tulc, Garb i Zalatowa (Konstyt., II, 143). 5.) **Sz.**, wś i dwór, pow. szamotulski, o 5 klm. na zach. od Szamotuł (poczt. i st. dr. żel.); par. Ostro-róg, szkoła w miejscu. W r. 1397 pisał się z Sz. Przeźdrzew Szczepankowski (Akta gr. wielkp., I); w r. 1580 należało Sz. do dwóch Bobrownickich, z których Łukasz miał 3 łąny os., 1 zagr. i 1 komor. a Marcin 5 łąn. os. i 1 komornika; przy schyłku zeszłego wieku dziedziczył je Ignacy Kowalski, w nowszych czasach Święcicki. Na obszarze Sz. wykopa-

no 2 brązowe naramienniki. Wś ma 5 dym., 51 mk. (47 katol., 4 prot.) i 78 ha (71 roli, 3 łąk). Dwór z folw. Wygoda tworzy okrąg dworski, mający 11 dym., 177 mk. (145 kat., 32 prot.) i 530 ha (404 roli, 33 łąk, 27 lasu).

Szczepankowo, niem. *Stephansdorf*, wś, pow. lubawski, par. kat. Prątnica, agentura pocz. w miejscu (od r. 1889); 732 ha (650 roli or., 21 łąk); 1885 r. 71 dm., 84 dym., 414 mk., 372 kat., 41 ew., 1 dyssyd.; posiada 1-klas. szkołę kat. (1887 r. 83 dz.). Wizyta Strzesza z r. 1667—72 donosi: „Villa Szczepankowo olim Schepsdorf nobilitaris. Mansos 38 possidet. Ex quolibet manso unus coetus et una quarta siliginis et totidem avenae (pag. 136). Później było Sz. własnością bisk. chełmińskich. W inwentarzu biskupstwa z r. 1733 czytamy: „Villa Szczepankowo produxit privilegium Tydemani, Ep. Culmensis, a. 1549, d. 17 Jan. super mansos 40. Obligati ad stationem ad latus Illmi unius militis cum uno spadone et levibus armis. In casu vero hostilitatis et belli tumultus vel incursionis quoties requisiti fuerint, in castro Lubaviensi armati contra adversarios fidelem agere custodiam et defensionem nostris quidem sub alimentis“ (str. 43). Na innym miejscu inwentarza czytamy, że Sz. obejmowało 15 posiad. 40 włók, dawało żyta 15 korcy, tyleż pszenicy, 1 funt wosku i 5 pieniążków (str. 73). *Ks. Fr.*

Szczepankowskie, nadleśnictwo, urząd. *Stephanswalde*, pow. szubiński, powstało z lasów szczepankowskich i innych, zabranych przez rząd kapitule gnieźnieńskiej; około r. 1884 obejmowało 3670·72 ha (3373·50 lasu, 158·07 wody, 110·14 pastwisk, 14·50 łąk i 14·51 nieuż.); czysty dochód gruntowy 11507 mrk; lasy przeważnie sosnowe. W skutek ostatniego podziału w. ks. poznańskiego dostała się część nadleśnictwa do pow. mogilnickiego, a druga do żnińskiego. Najnowsza statystyka z r. 1888 wykazuje tylko 3508 ha obszaru, t. j. w pow. mogilnickim 2077 ha (66 roli, 2 łąk, 1985 lasu), a w pow. żnińskim 1431 ha (25 roli, 9 łąk, 1246 lasu); czysty doch. z ha lasu w pow. mogilnickim wynosi 5·87, a w pow. żnińskim 3·30 mrk. Całe nadleśnictwo ma 7 dym., 72 mk. (15 katol., 57 prot.). W granicach pow. mogilnickiego znajdują się 4 dymy i 48 mk. (7 kat., 41 prot.), t. j. nadleśnictwo *Stephanswalde* pod Szczepankowem, leśniczówki: *Ruhwalde* pod Mierucinem, *Baerwalde* i *Stephanswalde* pod Szczepanowem; do pow. żnińskiego przydzielono 3 dymy, 24 mk. (8 kat., 16 prot.), t. j. leśniczówki: *Balczewo*, *Blumenthal* i *Kiebitzbruch*. *E. Cal.*

Szczepanów 1.) kol., pow. kolski, gm. Drzewce, par. Umień, odl. od Koła w. 13; ma

8 dm., 53 mk. Nadany klasztorowi sulejowskiemu przez Kazimierza, ks. Polski, r. 1176 (Kod. dypl. pol., I, 12). Spisy pobor. z 1576 r. nie podają tej wsi w par. Umienie. 2.) **Sz.**, folw., pow. sieradzki, ob. *Maryanów* 21.). 3.) **Sz.**, os. młyn. nad rz. Kamienna, przy ujściu Szynkarki, pow. iłżecki, gm. Skarzynsko Kościelne, par. Wąchock, odl. od Iłży 27 w., 1 dm., 11 mk., 18 mr. włosc. W 1827 r. 5 dm., 35 mk., par. Skarzynsko. 4.) **Sz.**, wś, pow. jędrzejowski, gm. Brzegi, par. Mnichów (Michów), ma 19 os., 81 mr. Wchodziła w skład dóbr Mnichów. 5.) **Sz.**, wś, pow. węgrowski, gm. Ossowo, ma 8 dm., 62 mk., 102 mr. 6.) **Sz.**, wś nieistniejąca obecnie. Graniczyła z Popowem i Wałowicami, w pow. janowskim. Była własnością klasztoru braci szpitalnych św. Ducha w Sandomierzu. Podarował ją klasztorowi Zaklika „de Myedzigorze“ wobec królowej Jadwigi (Długosz, L. B., III, 53). W połowie XV w. wieś ta miała 7 łan. kmiecych braci szpitalnych św. Ducha w Sandomierzu, które płaciły czynszu po fertonie a kmiecie mieli obowiązek siać, orać i sprzątać na polu klasztorne. Folw. płacił dziesięcinę pleb. w Świeciechowie. Z łąnu dawali czynszu 15 jaj, 1 koguta, 1 ser. Karczma z rolą płaciła czynszu pół grzywny; 1 zagr. z rolą i łąką płacił fertonu. Wszystkie role kmieccie dawały dziesięcinę, wartości 6 grzyw., pleb. w Świeciechowie (Długosz, L. B., III, 54). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś Sz. i Wałowice, w parafii Świeciechów (dziś Sieciechów), miała 4 łany (Pawński, Małop., 356). *Br. Ch.*

Szczepanów, wś, pow. brzeski, w piaszczystej równinie, wzn. 245 mt. npm. Od pñ. otacza ją las Hobot (Chobot?), od pñd. las Jadownicki. Odl. 5·3 klm. od stacyi dr. żel. arcys. Karola Ludwika w Słotwinie. Liczy 102 dm. i 562 mk. (258 męż., 304 kob.), 529 rz.-kat. i 33 izr. Lud wymawia *sz*, *cz* jak *s*, *c*, zachowuje *a* pochylone, ubiera się w długie białe sukmany, wyszyte na szwach czarnymi taśmami i nosi wysokie, ku górze zwężone kapelusze. Kobiety noszą czerwone gorsety i lubują się w jaskrawych chustach. Strój ten jednak, szczególnie u mężczyzn, ustępuje coraz więcej ubraniu małomiejowskiemu, t. j. długim, szarym kapotom. Wieś ta jest miejscem urodzenia św. Stanisława, biskupa krakow. Był on synem Wojsława i Benigny, dziedziców wsi (z rodu Prusów), urodził się 26 lipca 1030 r. Objął biskupstwo w 1071 r. a zabity został w kościółku na Skałce d. 21 kwietnia 1079 r. W miejsce starożytnego, drewnianego kościoła, założonego podobno przez rodziców biskupa, wymurował Jan Długosz, kanonik krak. i proboszcz szczepanowski, historyk, obszerny kościół w stylu ostrołukowym, po-

kryty dachówką. Uposażywszy kościół kielichem, kapami, ornatami i innymi potrzebami według możliwości (L. B., II, 268), otoczył cmentarz murem w r. 1470. Do tego kościoła dobudował w r. 1610 niejaki Czerny od póln. strony kaplicę, w której urządził grobowiec swej rodziny. W r. 1855 kościół z gruntu został odnowiony. Prócz tego kościoła wybudowano już po Długoszu drewniany kościółek w miejscu, gdzie stał dom rodziców św. Stanisława. Kościół ten zniósł Stanisław Lubomirski w r. 1781 a na jego miejsce wymurował nowy, dotąd stojący. W pobliżu tego kościoła wybudował w r. 1862 proboszcz Wojciech Bobek kaplicę, w miejscu gdzie stał stary dąb, pod którym według podania urodził się święty. Pierwszy kościół paraf. był p. w. św. Maryi Magdaleny, później poświęcono go także św. Stanisławowi. Za Długosza odprawiano trzy odpusty: na św. Maryę Magdalene, d. 8 maja i 21 kwietnia. Opowiada ten historyk, że Władysław II odprawiał tu corocznie nabożeństwo i zwykle, opuściwszy dworzan, oddawał się do późnej nocy modłom. Zapisał on kościołowi 10 grzywien na królewsczyźnie Uście, ale Klemens Wątróbka ze Strzelec h. Oksza skorzystawszy z tego, że proboszcz akt donacyjny zatracił, zabrał darowiznę. Za czasów Długosza należało do parafii Uście i wsi: Wokowice i Mokrzyska. Wś dziedziczył Spytek z Melsztyna Leliwita, proboszczem zaś był Jan Żabka h. Prus. Kościół miał własne role, łąki i karcznię. Z karczmy pobierał proboszcz grzywnę czynszu, trzech zagrod. płaciło po fertonie i robiło dzień w tygodniu na gruntach proboszcza. Jak za dawnych czasów tak i teraz odbywają się tu trzy odpusty w roku, które gromadzą lud okoliczny. We wsi utrzymują się legendy o św. Stanisławie, które widocznie przeszły do ludu z żywota św. Stanisława Jana Długosza za pośrednictwem duchowieństwa. Po Melsztynskich posiadali „Szczepanów“ Czernowie (Pawiński, Małop., 57). Wś miała w 1581 r. 1½ łąn. km. i 7 zagr. z rolą. Do par. należały: Przyborów, Łęki, Dziekanów, Stykowiec i Mokrzyska. Potem była ta wieś attyn. kłucza wiśnickiego ks. Lubomirskich. Po śmierci Izabeli z ks. Czartoryskich Lubomirskiej przeszły dobra w dom hr. Potockich, następnie wianem na hr. Zamoyskich, od których nabył je dr. Maurycy Straszewski. Obszar więc. pos. wynosi 16 roli, 366 mr. lasu; pos. mn. ma 242 roli, 59 łąk, 25 pastw. i 2 mr. lasu. Par. (dyec. tarnowskiej, dek. wojnickiego) obejmuje, prócz wymienionych u Długosza i w 1581 r., jeszcze później powstałe wólki: Busze, Rysie i Rudy, część Grąd, część Borka, część Jodłówki i część Cerekwi. Graniczy na pld. z Jadownikami i Sterkowcem, na zachód z Mokrzyskami, na wschód z Wokowicami a na póln. z Przyborowem. *Mac.*

Szczepanów, wś, pow. podhajecki, 14 klm. na póln. od Podhajec (sąd pow.), 5 klm. od urz. poczt. w Litiatynie. Na pld. leżą Telacze, na zach. Litiatyn, na póln. Krzywe, na wschód Kalne (3 ostatnie w pow. brzeżańskim). Na póln.-zach. powstaje pot. Masłówka, dopł. Koropca i płynie na pld.-wschód do Kalnego. Nad potokiem stoi młyn. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru (wzn. 381 mt.). Na póln. niwy „Bordunki“, na pld.-zach. wzgórze Szczepanów (do 406 mt.). Pld.-zach. kraniec wsi przebiega gościniec brzeżańsko-podhajecki. Włas. więc. ma roli or. 747, łąk i ogr. 28, past. 9 mr.; wł. mn. roli or. 791, łąk i ogr. 51, past. 14 mr. W r. 1880 było 71 dm., 472 mk. w gminie, 6 dm., 70 mk. na obsz. dwor. (450 gr.-kat., 67 rz.-kat., 25 izr.; 439 Rusinów, 103 Polaków). Par. rz.-kat. w Kozowej, gr.-kat. w Kalnem. We wsi jest cerkiew i kasa pożyczkowa gminna z kapit. 1456 zlr. *Lu. Dz.*

Szczepanowice 1.) wś i folw. nad rz. Lubiczną, pow. piotrkowski, gm. Gorzkowice, par. Mierzyn, odl. 18 w. od Piotrkowa. Wś ma 23 dm., 222 mk.; folw. 8 dm., 29 mk.; os. 1 dm., 8 mk. W 1827 r. 18 dm., 163 mk. Dobra Sz. składały się r. 1888 z fol. Sz. i Bujnice, rozl. mr. 1181: fol. Sz. gr. or. i ogr. mr. 346, łąk mr. 79, past. mr. 6, nieuż. mr. 14; bud. mur. 7, drewn. 20; płodozm. 12-pol.; fol. Bujnice gr. or. i ogr. mr. 331, łąk mr. 58, past. mr. 47, lasu mr. 285, nieuż. mr. 15; bud. mur. 2, drewn. 6; płodozm. 12-pol., las nieurządzony. Wś Sz. os. 32, mr. 331; wś Bujnice os. 23, mr. 258. Na początku XVI w. łąny km. i folw. dawały dziesięcinę plebanowi w Mierzynie; kmiecie prócz tego kolebę po groszu z łąnu (Łaski, L. B., II, 193). Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1552 wś Sz. miała w części Mateusza Giedły 1 łąn, Jan Guńcerz 1 łąn, Niedopierutko 1 łąn, Miskowski 6 osad., Zerniczko 1 łąn (Pawiński, Wielkop., II, 254). 2.) **Sz.**, wś, pow. miechowski, gm. i par. Miechów. W 1827 r. 26 dm., 228 mk. „Sbroslaus“, kanonik krakow. i wrocławski, nadał (po swej śmierci) za zezwoleniem braci „comitum Wincencii, Pelce et Janussii“ wieś „Szczepanovich sitam super Goscham in castellania Cracoviensi“ klasztorowi miechowskiemu. Dziad tegoż, także Zbroslaw, nadał klasztorowi pewien obszar we wsi Kolanowice (pow. opolski na Górnym Szląsku), widocznie więc tam była pierwotna siedziba tego rodu (Kod. Małop., II, 141). Mieszka tu w r. 1349 prokurator klasztoru, zarządzający wsią, która posiada prawo niemieckie nadane przed 1376 r. (Kod. Małop., III, 62, 77, 93, 301). W połowie XV w. Sz.,

wś w par. Miechów, własność klasztoru miechowskiego, miała 19 łan. km., z których płacono po 14 skotów i odrabiano jutrzyny. Dawano po 30 jaj, 4 koguty, 2 sory; 4 kmieci z łanów swych obowiązani byli do robót i płacili po 1 seksagenie. Dwie karczmy z rolą, z których jedna płaciła 2 grzyw., druga 1 seksagene. Było 5 zagr., z których dwóch płaciło po 1 seksanie a 3 po grzywnie i odrabiali jutrzyny. Wszyscy kmiecie dawali osep i odbywali powabę. Folw. duchowny płacił dziesięcinę klasztorowi. Wszystkie role dawały dziesięcinę klasztorowi miechowskiemu, wartości piętnastu grzyw. Młyn płacił 2 seksagony. Drugi młyn na rzece Szreniawie płacił 6 grzyw. Dwaj kmiecie, trzymający łąny sołtysie, po 3 grzyw. dawali i jeździli końno na posyłki (Długosz, L. B., III, 22). Według reg. pob. pow. książkiego z r. 1581 wś Sz., własność prepozytury miechowskiej, miała 7½ łan., 5 zagr. z rolą, 2 komor. bez bydła (Pawin., Małop., 92). 3.) Sz., wś, pow. miechowski, gm. i par. Niedźwiedź. W 1827 r. były dwie części: jedna miała 13 dm., 131 mk., 2-ga zaś 26 dm., 228 mk. Pierwotnie była to wieś królewska. Dziesięcinę ze znacznej części wsi nadał Kazimierz Wielki altaryi Wniebowzięcia P. Maryi, którą fundował w katedrze krakowskiej. Jan z Tarnowa, wojewoda sandomierski, zapisuje r. 1393 w Korczynie żonie swej Katarzynie 800 grzyw. groszy pragskich na wsiach Krzyszowice i Sz. (Kod. dypl. pol., III, 353). W połowie XV w. Sz., w par. Niedźwiedź, własność Tarnowskiego h. Leliwa, miały 8 łan. km., 2 karczmy, 3 zagr., od których dawano dziesięcinę, wartości 10 grzyw., dla altaryi św. Marty. Folw. rycerski dawał rozmaicie: z większej części altaryi Wniebowzięcia w katedrze krakowskiej, z mniejszej zaś części kantoryi tarnowskiej (Długosz, L. B., I, 211, 612; II, 47). Według reg. pob. pow. proszowskiego z r. 1490 wś Sz., w par. Radziemice, miała 8 łan. W r. 1581 wś Sz., w par. Niedźwiedź, własność „ducie Constantini“, miała 7½ łan. km., 3 zagr. z rolą, 3 kom. z bydł., 4 kom. bez bydła, ¼ roli (Pawin., Małop., 22, 441). 4.) Sz. Białe, folw., pow. ostrowski, par. Czyżewo, odl. 28 w. od Ostrowia, rozl. 375 mr. (290 mr. roli). Ob. Białe 2.). Br. Ch.

Szczepanowice, wś, pow. tarnowski, składa się z trzech części: właściwa wieś na prawym brzegu Dunajca, nad pot. Lasowym, na wzgórzu wzn. 311 mt. n.p.m.; wólka Jodłówka, leżąca ku pld., na wzn. 373 mt. n.p.m., z folw. Nakle nad Dunajcem; wólka Zawodzie z Isepem, na lew. brzegu Dunajca, 8-3 klm. na pld.-wschód od Wojnicza. Wszystkie te osady razem mają 132 dm. (8 na obsz. więk. pos.) i 862 mk. (426 męż., 436 kob.; 815 rz.-kat.,

14 prot. i 33 izr.). Z tego przypada na Sz. 97 dm. i 645 mk., na Jodłówkę 24 dm. i 134 mk., na Zawodzie i Isep 11 dm. i 83 mk. Posiadł. więk. tworzy dwa korpusy tabularne: Szczepanowice z Jodłówką (Lejby Buttermanna) mają 446 mr. obszaru, mianowicie: 305 roli, 9 łąk, 10 ogr., 94 past., 20 lasu, 5 mr. nieuż.; Zawodzie z Isepem i Naklem (Maryi Żaba) obejmuje 436 mr. obszaru (sam las). Gleba żyzna, urodzajna, lasy bukowe. Par. w Pleśny (st. kolei tarnowsko-lełuchowskiej). Zdaje się, że Sz. istniały za Długosza (choć w L. B. nie wymienione), gdyż i wieś par. jest tylko zapisana lecz nieopisana. W 1508 r. (Pawin., Małop., 467) była to już znaczna wieś, skoro dziedzic Hieronim Chrzastowski zapłacił z niej 3 grzyw. 13 gr.; w 1536 r. (ibid., 496) znajduje się przy wsi przewóz na Dunajcu, z dokładnego zaś oszacowania w tymże roku (ibid., 546) dowiadujemy się, że w Sz. siedziało 9 kmieci na nierównych rolach, którzy płacili dziedzicowi 9½ grzyw. 10 gr., karczmarz płacił 2½ grzyw., przewoźnik 1 grzyw. 12 gr., inne dochody szacowano na 9 grzyw.; nadto dawali kmiecie kury, jaja i t. p. We wsi były 2 sadzawki i młyn, dworzec i obszar szlachecki. Wieś wpisano wtedy do par. w Jodłówe, o której istnieniu nie wiadomo. W 1581 r. (ibid., 262) należała Sz. do par. w Wojniczu; dziedziczy je Cyryl Chrzastowski; było 10 kmieci na 3½ łan., 10 zagr. z rolami, 8 komor. z bydł., 4 komor. bez bydła, 2 rzemieśln. i kijak. Zawodzie graniczy na pln. z Łukanowicami, na zach. z gościńcem z Wojnicza do Zakluczyna, który wś dzieli od Rudki, na pld. z Wielką Wsią; Sz. graniczą na pln. z Błoniem, na zach. z Rzuchową i Pleśną, na pld. z Lubczą. Mac.

Szczepanowice 1.) niem. *Scheppanowitz*, *Czeppanowitz*, wś i dobra, pow. niemodliński, tuż pod Niemodlinem na pld., par. kat. i ew. Niemodlin. Wś ma 133 ha (96 ha roli), 37 dm., 268 mk. (135 ew. i 133 kat.); dobra mają 319 ha (256 ha roli), 8 dm., 126 mk. (86 kat., 40 ew.). 2.) Sz., 1295 r. *Schepanowitz*, 1532 *Stczepanowitz*, *Szczepanowitz*, wś i dobra, pow. opolski, odl. ¼ mili od Opola (par. kat. i ew.). Wś ma 152 ha (117 roli), 32 dm., 324 mk. (1 ew.); dobra 272 ha (108 roli), 6 dm., 77 mk. (11 ew.). Na obszarze Sz. istniał klasztor sióstr miłosierdzia. Knie w swym „Słowniku“ podaje, iż w 1843 r. ludność była ewangelicka i szkoła ew. istniała od 1778 r. Na obszarze folwarku wielkie stawy i gospodarstwo rybne.

Szczepanowice, folw. i wś, podług spisu z 1866 r. okolica szlach., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Grauzyski (o 3 w.), okr. wiejski Wojsznaryszki, o 13 w. od Oszmiany. Okolice ma 22 dm., 184 mk. kat. (podług spi-

su z 1865 r. wś miała 21 dusz rewiz.; własność Świebódowskich). Folw. nosi także nazwę Helenpol.

Szczepanówka, grupa domów w Wiśniowczyku, pow. przemysłański.

Szczepanowo, dawniej *Szczepankowo*, *Szczepancewo* r. 1339, *Szczepancowo* r. 1345, *Szczepancovo* r. 1357, wś kośc. i os., pow. mogiłański, dek. żniński, o 5 klm. na pld. od Barcina (poczta), nad jeziorciem, na trakcie mogiłańskim. Graniczy z Szczepankowem i Wojcinem, par. i szkoła w miejscu, st. dr. żel. na Janikowie (Amsee) o 15 klm. Wś (46 dm., 547 mk.) z os. (31 dm., 155 mk.) tworzy okrąg wiejski, mający 77 dym., 702 mk. (439 kat., 255 prot., 8 żyd.) i 578 ha (547 roli). W r. 1331 zburzyli Krzyżacy kościół szczepanowski; r. 1345 dziekan gnieźn. Wincenty oddał Sz. do osadzania na prawie niemieckiem sołtysowi Witalisowi synowi Zbiluta. Sz. było odwieczną własnością kapituły gnieźn., potwierdzoną w r. 1357 przez króla Kazimierza; około r. 1361 powstała na obszarze Sz. druga osada, Szczepankowem Młodem zwana (Kod. Wielkp.); w r. 1577 było na Sz. 10 śladów osiadł. i 2 zagr. W pobliżu wsi odkopano cmentarzysko z popielnicami. Według podania miało tu niegdyś siedzieć stu kmieci, między którymi wielu bartników; ludność miejscowa wspomina pochody wojsk francuzkich i polskich. Kościół p. w. św. Bartłomieja istniał tu już przed r. 1331; nowy kościół, z cegły palonej, wieżą ozdobioną, stanął w r. 1848. Uposażenie plebana opisuje Łaski (L. B., I, 182—3). Parafię, liczącą 2935, dusz składają: Annowo, Białe Błoto, Bielawy, Bielawki, Chomiąża Księża, Kierzkowo, Kroto szyn, Krzekotowo, Krzekotówko, Mikołajk owo, Radłowo, Rydzek, Sławoszewo, Sławoszewko, Stary Dwór, Szczepankowo, Szczepanowo, Szeroki Kamień, Wiktorowo, Wójcin i Wolica. Kościół fil. znajduje się w Wójcinie; kościół niegdyś paraf. w Kierzkowie już nie istnieje. Szkoły paraf. są w Sławoszewie i Szczepanowie. Sz. zabrane przez rząd pruski, wcielone było do domeny Mogilno. *E. Cal.*

Szczepanowo, ob. *Stefanowo*.

Szczepanowszczyzna, folw., pow. słucki. Tu urodził się d. 27 lutego 1842 r. filolog i publicysta Ludomir Szczerbowicz-Wieczor.

Szczepany, pustka, pow. wieluński, gm. Mierzyce, par. Działoszyn, odl. 22 w. od Wielunia, ma 9 dm., stanowi część wsi Bobrowniki nad rz. Wartą. W 1827 r. 8 dm., 37 mk.

Szczepany 1.) os. karcz., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 14 w. od Oszmiany, 1 dm., 7 mk. kat. 2.) **Sz.**, wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 14 w. od Oszmiany, 11 dm., 99 mk. kat. 3.) **Sz.**, wś, pow. bielski gub. gro-

dzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Malesze, o 13 w. od Bielska.

Szczepiatyn, wś, pow. Rawa Ruska, 30 klm. na pln.-wschód od Rawy, 10 klm. na pln.-wsch. od Uhnowa (sąd pow.), tuż na pln. od urz. poczt. w Korczowie. Na wsch. leży Korczmin, na pld. Korczów, na zach. Tarnoszyn, na pln.-zach. Uluwek, na pln.-wsch. Krzewica. Przez wieś płynie pot. Rzeczyca, dopł. Sołokii. W dolinie jej leżą zabudowania (203 mt. wzn.). Na pln. wzgórze Szczepiatyn (232 mt.). Własność wiek. ma roli or. 403, łąk i ogr. 101, past. 2, lasu 311 mr.; wł. mn. roli or. 589, łąk i ogr. 170, past. 2 mr. W 1880 r. było 81 dm., 537 mk. w gminie, 7 dm., 48 mk. na obsz. dwor. (469 gr.-kat., 101 rz.-kat., 15 izr.; 550 Rusinów, 14 Polaków, 21 Niemców). Par. rz.-kat. w Uhnowie, gr.-kat. w Korczowie. We wsi jest cerkiew p. w. św. Trójcy i szkoła filialna.

Szczepice, urząd. *Schepitz*, majątność, pow. szubiński, o 5 klm. na pln. od Keyni (par., poczta i st. dr. żel.), nad strumykiem, który ginie w Lasowinach, błotach ściekających do Gąsawki (dopł. Noteci), w okolicy wzgórzy-stej, wzn. 101—107 mt. n.p.m.; szkoła w miejsc. W skład majątności tej wchodzi: dwór (17 dm., 177 mk.); folw. t. n. (2 dm., 45 mk.), o 3 klm. na pln. od dworu, młyn Zdrojek (3 dm., 6 mk.) i karczma Studzienki (1 dm., 2 mk.), które tworzą okrąg dwor., mający 23 dym., 230 mk. (179 kat., 51 prot.) i 1216 ha (599 roli, 88 łąk, 449 lasu); cegielnia, gorzelnia parowa, młyn wodny o 2 kołach; nabiał, chów bydła fryzyjskiego. Przy schyłku XIV w. pisali się ztąd Szczepiccy (Akta grodz. wielkop., II); w r. 1521 odbył się urzędowy pomiar łąk (Akta grodz. keyńskie); między r. 1577 i 1620 było w Sz. 1 1/2 ślad. os. i 3 zagr. Około r. 1793 posiadał Sz. z Roztręborem Mikołaj Bojanowski, a w nowszych czasach Zabłocki. *E. Cal.*

Szczepidło, wś i os. młyn. nad rz. Wartą, pow. koniński, gm. Brzeźno, par. Morzysław, odl. od Konina 7 w.; wś ma 39 dm., 228 mk.; os. młyn. 1 dm., 4 mk. W 1827 r. 23 dm., 196 mk. Na początku XVI w. łąny km. i sołtysie dawały pleb. w Morzysławiu tylko kołędę, po groszu z łąnu (Łaski, L. B., I, 238). Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1564 Jan Luboński płacił od 3 łąn., 6 zagr. z rolą, 31 kom., 8 rybaków (Pawliński, Wielkop., I, 234). *Br. Ch.*

Szczepiec, rzka, w gub. pskowskiej, prawy dopł. rz. Wielkiej. Wypływa z błot w pobliżu źródeł rz. Mnogi, pomiędzy os. Rokitno i Pogostiszcze (pow. ostrowski), płynie w kierunku zachodnim. Długa do 40 w., szeroka w dolnym biegu do 10 saż., głęb. od 2—3 arszynów. Na wiosnę rozlewa. Brzegi ma po-

czątkowo niskie, w dolnym biegu wyniosłe i urwiste. Przybiera niewielkie ruczaje: Szczepinkę i Rożankę.

Szczepiekowicze, okolica szlach., pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Zubryca, o 12 w. od Sokółki.

Szczepielówka, mylnie, ob. *Szepiłówka*.

Szczepieniszki, okolica, pow. szawelski, gm. Szawkiany, o 40 w. od Szawel.

Szczepiernia, rzka, w gub. witebskiej, lewy dopływ Dryssy, bierze początek z błota Łonnica, uchodzi pod wsią Szczepiernią. Bieg ma powolny, wczasie przyboru wód ma do 30 saż. szerokości i do 7 st. głębokości, w zwykłym zaś czasie szerokość nie przechodzi 2 sażeni, głębokość w ogóle nieznaczna. Znajduje się na niej kilka mostów, z których ważniejsze pod fol. Michnie i przy karczmie Mostowucha, na drodze z Połocka do Newlu. W pobliżu tego mostu znajduje się grobla przez błota, długa przeszło 1 w., podług podania usypana z polecenia Stefana Batorego, nosząca nazwę mostu królewskiego.

Szczepinka, ws nad rzką Niemiją, pow. mohylowski.

Szczepki i *Sz. Kujawy*, ws i os., pow. augustowski, gm. Szczebro-Olszanka, par. Szczebra, odl. od Augustowa 14 w., 18 dm., 139 mk. Istniała tu dawniej st. p. między Augustowem a Suwałkami, na trasie warszawsko-kołowieńskim, odl. 37 $\frac{1}{4}$ mil od Warszawy.

Szczepkowiec, niem. *Zipkow*, ws i dobra ryc. w Pomeranii, pow. słupski, st. p. Stójcino, par. kat. Słupsk; w 1885 r. liczyła ws 93 mk., dobra zaś z 2 folw. 326 mk. ew. *Ks. Fr.*

Szczepkowo 1.) ws i folw., pow. sierpecki, gm. Gutkowo, par. Unieck, odl. o 36 w. od Sierpeca, ma 42 dm., 330 mk. W 1827 r. 23 dm., 155 mk. Po rozparcelowaniu znacznej części folwarku, obejmującego do 1000 mr., pozostały dwa większe folwarki. W 1875 r. fol. Sz. lit. A rozl. mr. 195: gr. or. i ogr. mr. 105, łąk mr. 11, past. mr. 41, lasu mr. 34, nieuż. mr. 4; bud. mur. 1, drewn. 5; fol. Sz. lit. B rozl. mr. 116: gr. or. i ogr. mr. 91, łąk mr. 15, past. mr. 6, nieuż. mr. 5; bud. drewn. 3. Ws Sz. miała w 1867 r. 34 os. i 193 mr. Następnie od folw. odłączono na kolonie około 700 mr. 2.) **Sz**, okolica szlach., w pow. mławskim, gm. Szczepkowo, par. Janowiec, odl. 20 do 25 w. od Mławy, o 4 w. od granicy pruskiej, na wyniosłości panującej nad błotnistą doliną rzki Orzyc. Pierwotna osada obejmowała obszerne terytorium na brzegu rz. Orzyc, mające około 6 w. szerokości a do 4 w. długości. Na tej przestrzeni powstało z czasem kilkanaście wiosek i osad, które obok odrębnej nazwy zatrzymały i ogólną. Znajdują tu się obecnie: a) *Sz. Borowe*, ws, ma 44 dm., 359 mk., wiatrak, 1060 mr. (626

mr. roli or.). W 1827 r. 33 dm., 176 mk. Mieszka tu drobna szlachta. b) *Sz. Giewarty*, ws nad rzką Orzyc, ma 12 dm., 90 mk., 223 mr. Drobna szlachta. c) *Sz. Iwany*, ws, ma 9 dm., 70 mk., 226 mr. (34 nieużytków). Drobna szlachta. d) *Sz. Kukielki*, folw., ma 4 dm., 20 mk., 98 mr. e) *Sz. Pawelki*, folw., ma 3 dm., 43 mk., 79 mr. W 1885 r. folw. Sz. Pawelki, Kukielki B D A C i Rutki B, rozl. mr. 275: gr. or. i ogr. mr. 207, łąk mr. 36, lasu mr. 27, nieużytk. mr. 5; bud. drewn. 9. f) *Sz. Skrody*, ws nad rz. Orzyc, ma 12 dm., 109 mk., 170 mr. Drobna szlachta. g) *Sz. Söldany*, ws, 3 dm., 11 mk., 133 mr. W 1885 r. fol. Sz. Söldany rozl. mr. 179: gr. or. i ogr. mr. 157, łąk mr. 9, past. mr. 11, lasu mr. 1, nieuż. mr. 2; bud. drewn. 6. h) *Sz. Zalesie*, ws nad strum. b. n., ma 8 dm., 101 mk. W r. 1887 fol. Sz. Zalesie lit. B rozl. mr. 330: gr. or. i ogr. mr. 169, łąk mr. 106, past. mr. 8, lasu mr. 45, nieuż. mr. 2; bud. mur. 1, drewn. 5. Folw. ten należał do dóbr Zaborowo. Prócz tego Sz. Zalesie ma 333 mr. drobnej szlachty i 12 mr. włośc. Sz. gmina należy do sądu gm. IV okr., ma 437 dm., 4588 mk. (40 żyd.), 12,170 mr. obszaru (w tem 1184 mr. nieuż.). W gminie mieszka przeważnie drobna szlachta; do włościan należy 567 mr. W gm. znajdują się: 2 kościoły, 2 stacje dr. żel. nadwileśkiej: w Mławie i Konopkach, 3 młyny wodne, 3 wiatraki. W skład gminy wchodzi: Bukowiec-Wielki, Grzebsk, Gurowo-Trzeski, Janowiec-Boruta, J.-Kościełny, J.-Leśniki, J.-Szlachecki, J.-Jastrząbki, J.-Zdzięty, Kownatki-Falencino, Krajewo-Wielkie, K.-Małe, K.-Kawęczyno, Krusze, Leśniewo-Wielkie, Majki-Zagrody, Miecznikowo-Golebie, M.-Kołaki, M.-Miąchy, M.-Siwe, M.-Sowy, M.-Cygany, Mszczony-Poście-Stare, M.-Poście-Młode, Nowawieś-Dmochy, Piotrkowo, Pokrzywnica-Wielka, P.-Kuce, Smolany, Szypułki-Zagorze, Sz.-Zaskóry, Szczepkowo-Borowe, Sz.-Giewarty, Sz.-Iwany, Sz.-Kukielki, Sz.-Pawelki, Sz.-Skrody, Sz.-Söldany, Sz.-Zalesie, Wasniewo-Grabowo, W.-Gwoździe, Zaborowo, Zabino, Ż.-Arguły, Ż.-Gąsiory. *Br. Ch.*

Szczepkowo, niem. *Louisenhof*, dok. 1438 *Schcepken* al. *Szepakau*, folw. do Symbarka, w Pomezanii, pow. suski, st. p. Ząbrowo, par. kat. Iława; 1885 r. 6 dm., 96 mk. W połowie XVI w. były dobra te bez właściciela (ob. Kętrz., „O ludności pols.“, 194). *Ks. Fr.*

Szczepłoty, ws, pow. jaworowski, 16 klm. na pñ.-pñ.-zach. od Jaworowa, 21 klm. od Krakowca (sąd pow.), 4 klm. od urz. poczt. w Hruszowie. Na pñd.-wsch.-pñd. leży Zawadów, na zach. Kłonice, na pñ.-zach. Hruszów, na pñ.-wsch. Niemirów (pow. Rawa Ruska). Pñd. część wsi przepływa Zawadówka i przyjmuje tu pot. Smerdech, nadpływający z Nie-

mirowa. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Zawadówki. Na płn. niwy Stadniczyna (249 mt. wzn.). Część wsi zwie się Monaster. Wł. więk. ma roli or. 65, łąk i ogr. 103, past. 3, lasu 459 mr.; wł. mn. roli or. 211, łąk i ogr. 150, past. 98, lasu 2 mr. W r. 1880 było 60 dm., 352 mk. w gm., 3 dm., 16 mk. na obsz. dwor. (343 gr.-kat., 12 rz.-kat., 10 izr., 3 in. wyzn.; 343 Rusinów, 20 Polaków, 5 Niemców). Par. rz.-kat. w Niemirowie, gr.-kat. w Hruszowie. Niegdyś stał tu klasztor bazyliński, założony w r. 1626 przez Adama Lityńskiego. W akcie fundacyjnym oświadcza on „iz fundując monaster na czernce wyzn. religii greckiej, na gruncie swym dziedzicznym we wsi Hruszowie, na przysiołku rzeczonym Szczepłoty, gdzie się już począł fundować (cele dwie i kaplica zbudowana) nad grobem przewielebnego świętobliwej pamięci ojca Chrystofora Wołkowieckiego, protosingela wielk. patryarchy konstantynopolskiego, ten grunt jako jest znak uczyniony, na którym się budować mają, cerkiew ma być założenia N. P. Maryi, grunt wiecznie zapisuje do tego monastynu, począwszy od dołu, nad którym się sędzi, jako znak przekopem jest uczyniony, prosto przez pole poprzek aż do drugiego potoku, rzeczzonego Głębokiego, to pole i łąki przytem do rzeki Hodwiszni, i wszystko póki staw zalał, i staw na którym młyn jest, i ten staw i młyn do tego monastynu wiecznymi czasy, daje na 12 świąszczenników, żeby odprawa zawsze była wedle porządku cerkwi świętej wschodniej. Pierwszym ihumenem był tu Awramij († 1653 r.). Cerkiew zbudował ihumen Józef Wołk, urodzony w Drohomyślu († 1708 r.). Na soborze w Przemyślu w r. 1693 uchwalono, aby w Sz. założyć nowicyat. W r. 1774 założono w monasterskiej cerkwi bractwo św. Onufrego, a starszym był dziedzic Hruszowa Rozwadowski. Od r. 1772 utrzymywano tu szkołę retoryki. W r. 1788 zniesiono klasztor. W bibliotece klasztoru w Krechowie znajduje się pamiętnik szczepłockiego monastynu (Szematyzm prowincyi św. Spasyłela czyną św. Wasylią Wełykoho w Hałycyi, Lwow, 1867, str. 193).

Lu. Dz.

Szczepnik, potok, lewy dopł. Stryja, w powiecie drohobyckim.

Szczepnik, grupa domów Dolhem, w pow. drohobyckim.

Szczepocice 1.) w XVI w. *Szczepoczycze*, wś nad rz. Wartą, pow. noworadomski, gm. i par. Radomsk. Wś ma 16 dm., 122 mk., 387 mr.; os. karcz. 2 dm., 2 mk., 12 mr. W 1827 r. 24 dm., 147 mk. Według reg. pob. pow. radomskiego (Radomsk) z r. 1552 część kaszt. sieradzkiego miała 3 osad., w 1553 r. 4½ łąn.; była też karczmą z rolą. Część Marcina Ruśkiego z karczmą 3 os. (Pawin, Wielkp.,

II, 272). 2.) **Sz. Rządowe**, kol., pow. noworadomski, gm. Radziechowice, par. Radomsk, na prawo od linii dr. żel. warsz.-wiedeńskiej, między Radomskiem a Kłomnicami, ma 38 dm., 322 mk., 1060 mr. włośc. W 1827 r. 23 dm., 170 mk. Wchodziły w skład dóbr rząd. Gidle. Na początku XVI w. Sz. dają dziesięciny kościołowi gnieźn., zaś plebanowi w Radomsku tylko kołędę, po groszu z łąnu (Łaski, L. B., I, 496).

Br. Ch.

Szczepowice, niem. *Porthof*, dwór i st. poczt., w pow. kościańskim, o 11 klm. na płn.-zach. od Kościana (st. dr. żel.) i 3½ klm. od kanału obrzańskiego; par. Konojad, poczta w miejscu; ma 13 dym., 213 mk. (167 kat., 46 protest.) i 373 ha obszaru (333 roli, 21 łąk, 11 lasu); gorzelnia parowa. W r. 1580 było w Sz. 2 zagr. i 1 osadnik; około r. 1793 dziedziczył je Benon Skórzewski. Na obszarze Sz. wykopano topór kamienny z jasnego serpentynu.

E. Cal.

Szczepowszczyzna, białoruskie *Szczapouszczyna*, wś poradziwillowska i folw. nad bezim. dopł. Łani, do 1874 r. ordyn. kleckiej, odtąd nieświeskiej ks. Radziwiłłów, pow. słucki, w 2 okr. pol., par. praw. i katol. i gm. Kleck (o 4 w.). Wś ma 14 osad; folw. 26½ włók; miejscowość lekko falista, bezleśna, grunta urodzajne, szczerkowe, łąk dostatek.

A. Jel.

Szczepy, fol. do Rudek, pow. szamotulski, o 3½ klm. na pld. od Ostroroga (Scharfenort), gdzie par. i poczta; st. dr. żel. w Szamotułach (Samter) o 9 klm.; 3 dym., 47 mk.; należał przy końcu zeszłego wieku do Cielec-
kich.

Szczerba, ob. *Szczyrba*.

Szczerbacka kolonia, pow. konecki, gm. i par. Gowarczów, odl. od Końskich 14 w., ma 20 dm., 152 mk., 208 mr.

Szczerbacz, dobra, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Rohoźna, o 22 w. od Kobrynia.

Szczerbaczyńce, w spisie urzęd. *Szczerbaszczyńce*, wś nad ruczajem Chorobrą, pow. zwinogrodzki, na pograniczu pow. kaniowskiego, w 3 okr. pol., gm. Żurzyńce, par. kat. Lisianka, odl. o 30 w. od Zwinogrodki, o 5 w. od Medwina, ma 1360 mk. W 1741 było tu 30 sadyb. Posiada cerkiew murowaną, p. wez. św. Mikołaja, wzniesioną w 1823 r. przez Protopopowa, na miejsce dawniejszej z 1722 r., i uposażoną 40 dzies. Do par. należy wś Huta Steblowska. Wś wchodziła dawniej w skład sstwa korsuńskiego, obecnie należy do Protopopowych.

Szczerbaki, wś, pow. wasylkowski, w 1 okr. pol., gm. Jeziorna, par. praw. Jabłonówka (o 8 w.), o 73 w. od Wasylkowa, ma 395 mk. (w 1863 r. 188 mk.). Należy do klucza białocerkiewskiego dóbr hr. Branickich,

Szczerbaków, wś w pobliżu Wiślicy, pow. stopnicki, gm. Grotniki, par. Stróżyńska. Posiada źródło słono-siarczane. Poszukiwania soli dokonywane tu przez kilka lat (między 1820 a 1840 r.) dostarczyły materiału do pracy Beckera p. t. „Ueber die Floetzgebirge im suedlichen Polen, besonders in Hinsicht auf Steinsalz“, Freiburg 1830. Wywiercono tu szyb głęboki około 200 sążni. W połowie XV w. było tu 6 łan. km., z których dziesięcinę, wartości 4 grzyw., dawano pleb. w Bolesławie (Długosz, L. B., II, 435). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 wś „Szczobakoff“, w par. Stroziska, własność Piotra Tylickiego, miała 9 osad., 3 łany, 3 zagr. z rolą, 2 kom. (Pawin, Małop., 213). *Br. Ch.*

Szczerbaków-kuć, uroczysko na obszarze wsi Chodosówki, w pow. kijowskim.

Szczerbanie, wś, pow. lityński, okr. pol., gm. i paraf. katol. Stara Sieniawa, sąd w Chmielniku, o 42 w. od Lityna, ma 66 osad, 334 mk., 380 dzies. ziemi włosc., 739 dworskiej, 69 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Paraski, wzniesiona w 1775 r., ma 405 parafian. Własność dawniej Borejów, dziś Hanów.

Szczerbanie, sioło nad rzeką Zgniłym Jelańcem, pow. elizawetgradzki gub. chersońskiej, o 59 w. na pld.-zach. od Elizawetgradu, ma 356 dm., 1563 mk. W pobliżu sioła odkryto pokłady węgla kamiennego.

Szczerbanówka al. *Szczerbaniewka*, wś nad rz. Krasną, pow. kijowski, w 4 okr. pol., gm. i par. praw. Trypol (o 3 w.), odl. o 50 w. od Kijowa, ma 602 mk. (podług Pochilewicza 677 mk.). Włościanie, w liczbie 210 dusz rewiz., uwłaszczeni zostali na 864 dzies., ze spłatą po 1128 rs. 76 kop. Glebę stanowi wyborny czarnoziem. Wś ta należała do dóbr trypolskich metropolitów kijowskich.

Szczerbanówka, wś, pow. liski, w kotlinie wzn. 600 mt. n.p.m., u źródeł Oślawicy (lew. dopł. Sanu). Ku zach. kotlina rozszerza się i opada na 569 mt.; od wschodu, południa i północy otoczyły ją lesiste góry, stanowiące dział wodny Oślawicy i Solinki. Górąmi temi ciągnie się granica wsi. Na pld. najwyższą sięga Matragora (991 mt.), na północ od niej są wzniesienia 749 i 797 mt., Wielki Pryśłop (1007 mt.), na pld. Wielki Dilec (937 mt.). Wszystkie te góry pokrywa nieprzerwany las świerkowy. We wsi jest cerkiew drewniana, filia parafii w Maniowie. Od Maniowa oddziela Sz. drugi potok, będący źródłowym Oślawicy. Chat, nad potokiem zbudowanych, jest 21, mk. 125, a to 122 gr.-kat. i 3 izrael. Pos. większa (T. hr. Kaster i Ern. hr. d'Ollone) ma 820 mr. (810 mr. lasu). Grunta są zimne, owsiane, lasy przetrzebione lub niedostępne i dlatego z tak znacznego obszaru wynosi podatek gruntowy tylko 652 złr., do-

mowy 320 złr. Posiadłość mniejsza ma 225 mr. roli, 117 mr. łąk, 179 mr. past. i 3 mr. lasu. Sz. graniczy na zach. z Maniowem, na pld. z Balnicą (lasami), na wschód z Żubraczem a na pld. z Rabem. *Mac.*

Szczerbasze al. *Szczerbacze*, wś, pow. czerkowski, gm. Malatycze, ma 33 dm., 192 mk.; należały niegdyś do dóbr Malatycze.

Szczerbatówka, wś nad rz. Irszą, właściwie przedmieście mka Malin, pow. radomycki, w 3 okr. pol., gm. i par. praw. Malin, odl. o 33 w. od Radomyśla, ma 162 mk.

Szczerbena Dolina, os. koło Baranówki, na obszarze Brzeżan.

Szczerbice, niem. *Szczyrbitz*, wś i dobra, pow. rybnicki, par. kat. Lisek. Wś ma 166 ha (116 ha roli), 47 dm., 332 mk. katol. Dobra mają 275 ha (178 roli), 5 dm., 97 mk. (1 ew.).

Szczerbickie, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski dobra Korsaków (w 1865 r.) Jazno, o 17 w. od Dżisny, 8 dm., 69 mk. (w 1865 r. 32 dusz rewiz.).

Szczerbiecin, 1710 *Szczerbiecino*, 1780 *Szczerbiecin*, niem. *Czerbienschin*, dobra ryc., pow. tczewski, st. pocz. i paraf. kat. Godziszewo 75 klm. odl., st. kol. Pszczółki 7 klm. odl. Razem z folw. Altonah obejmuje 517 ha (378 roli orn., 44 łąk, 60 lasu); 1885 r. 17 dm., 33 dym., 196 mk., 118 kat., 78 ew. (na folw. przypada 5 mk.). Szkoła 1-klas. ew. liczyła 1889 r. 40 dz. kat. i 33 ew.; fabryka sera. Według taryfy pobor. z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podw. a akcyzę potrójną, płacił tu Wagner od 3 osiad. włók ogr., 6 ratajów (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 170). Sympla wynosiła 1717 r. 16 groszy (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 83). Mieszniego pobierał prob. godziszewski ztąd 9 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego z r. 1710, str. 173). R. 1780 liczył Sz. 111 kat., 13 akatol.; dziedzicem był Szymon Kicki, ssta sobowidzki (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 76). *Ks. Fr.*

Szczerbin, wś, pow. jelniański gub. smołenskiej; ob. „Smol. eparch. Wied.“ 1874.

Szczerbin al. *Szczerbyn*, wzgórze nad Stryjem, w pow. drohobyckim, na pld.-wach. granicy gm. Łastówki i Kropiwnika. Wznies. 824 mt.

Szczerbin al. *Szczerbinek*, *Szczerbinko*, mylnie *Czerbin*, wś i dwór, pow. wyrzyski, o 3½ klm. na pld. od Łobzenicy, na praw. brzegu Łobzanki (dopł. Noteci), wprost Małego Kościerzyna, wzn. 109 mt. n.p.m.; par. Gromadno, poczta w Łobzenicy (Lobsens), st. dr. żel. w Osieku (Netztal) o 12½ klm. W r. 1578 było na Sz. 3 łany os. i 10 zagr. z rolą, a w r. 1618—1620 karczma, 4 zagr. i 4 łany osiadłe; około 1793 r. posiadali Łakińscy Sz.

i Wyrzę. Wś ma 14 dym., 109 mk. (108 kat., 1 prot.) i 155 ha (121 roli, 24 łąk). Dwór ma 5 dym., 90 mk. katol. i 328 ha (275 roli, 25 łąk); olejarnia i piła parowa; właścicielem jest Władysław Radoj. *E. Cal.*

Szczerbina, wś włośc., pow. szawelski, okr. wiejski Karolin (Karulin).

Szczerbinek, jezioro pod Płochocinem, pow. świecki.

Szczerbinkowo, wś, pow. drysieński, w 2 okr. pok. do spraw włośc., gm. Ziabki, w 1863 r. 20 dusz rewiz. Posiada kaplicę katolicką parafii Zabiały. W 1811 r. własność Róży Cześnickiej, dziś Andrzeja Bitnera, ma 489 dzies. ziemi dworskiej.

Szczerbino, wś nieistniejąca obecnie. Według reg. pob. pow. lipnowskiego z r. 1564 wś Szczerbino leżała w par. Ciechocino. Franciszek Szczerbiński miał tu 1 łąk i jedno koło korzeczne (Pawłowski, Wielkp., 1, 332).

Szczerbino, dobra, pow. witebski, w 2 okr. pok. do spraw włośc., z zarządem gminy, mającej w 1863 r. 694 dusz rewiz.

Szczerbinówka, wś wymieniona w XVIII w. jako należąca do klucza antonowskiego na Ukrainie, t. j. w dzisiejszym powiecie skwirskim, w gm. Worobjówka. Dziś pod tą nazwą nieistnieje.

Szczerbinówka, kol. polska, pow. bachmucki gub. ekaterynosławskiej, 40 dusz.

Szczerbinowo, wś i fol. w pobliżu rz. Lipnicy, dopł. z prawej strony odnogi Szczary, zw. Jabłonówka, pow. nowogródzki, w 3 okr. pol. i par. katol. Nowa-Mysz, gm. Krzywoszyn. Wś ma 20 osad; miejscowość lesista i wzgórzysta ponad okolicznymi moczarami.

Szczerbinowskie, chutory nad rzeką Krzymym Torcem, pow. bachmucki gub. ekaterynosławskiej, o 25 w. na pld.-zach. od Bachmutu, ma 318 dm., 1751 mk. O 4 w. od osady znajdują się pokłady węgla kamiennego.

Szczerbiny 1.) własność ziemska, pow. miński, około 1½ włóki, należy do Iwana Bołonina. 2.) **Sz.**, mylnie *Szerbiny*, wś nad rz. Moczyną, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Zasław, przy drodze ze wsi Dojnarowice do wsi Kryczki, o 4 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Radoszkowice, ma 14 osad; miejscowość mocno falista, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Szczerbiny, wś, pow. żytomierski. Była tu kaplica katol. par. Puliny.

Szczerbiszki, wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Łyntupy, okr. wiejski i dobra dawniej Hrehorowiczów, następnie Zdziechowskich Podjelniaki, o 11 w. od Łyntup, ma 133 mk. katol., 7 mahomet. (w 1865 r. 49 dusz rewiz.).

Szczerbnica, rzeka, w pow. włoszczowskim, ob. Białka 2).

Szczerbowa, os. młyn., pow. będziński, gm. Żarki, 1 dm., 4 mk., 80 mr.

Szczerbowce, wś nad rzeką Żwanem (Zamiechówką), dopł. Dniestru, pow. uszycki, okr. pol. Wierzbowiec, gm. Struga Wielka, par. kat. Zamiechów, sąd w Nowej Uszycy (o 8 w.), ma 90 osad, 522 mk. (40 jednodworców), 150 dzies. ziemi włośc., 275 dworskiej; w części Maksymowa, oprócz tego 18 drobnych części, 38 dzies. ziemi cerkiewnej. Posiada cerkiew p. w. św. Trójcy, wzniesioną w 1807 r., z 739 parafianami. Wś należała dawniej do Potockich, w 1762 r. nabył ją Ignacy Potocki, ssta czorsztyński, późniejszy ssta kaniowski, dalej Newelskich, Stępowskich, Krzyżanowskich, Szujskiej, Karasze-wicza, Urbanowskich, dziś Maksymowa, Dzie-wanowskiego, Laszkowa i in. Obok Szczer-bowiecka sloboda. *Dr. M.*

Szczerbowicze 1.) wś, pow. grodzieński, w 3 okr. pol., gm. Łunna, o 28 w. od Grodna. 2.) **Sz.**, wś nad rzeką Dzwieją, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. mirskim, gm. Cyryn, ma 24 osad; grunta i łąki wyborne, miejscowość wzgórzysta, bezleśna. *A. Jel.*

Szczerbowiecka slobódka, wś nad rz. Żwanem (Zamiechówką), dopł. Dniestru, pow. uszycki, okr. pol. Wierzbowiec, gm. Struga Wielka, par. praw. Szczerbowce, katol. Zamiechów, ma 20 dm., 125 dusz mez., 305 dzies. ziemi włośc., 315 dworskiej Korsaka (dziś zięcia jego Biesiadowskiego) i 92 Hula-nickiego. Dawniej Stępowskich.

Szczerbowo, wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Kamieniec Litewski, o 35 w. od Brześcia.

Szczerby, wś, pow. rypiński, gm. Szczu-towo, par. Gujsk, odl. o 13 w. od Rypina, 14 dm., 104 mk., 115 mr.

Szczerby 1.) wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Plissa (o 6 w.), okr. wiejski i dobra Kurowskich Sielce, o 49 w. od Dżisny, 15 dm., 168 mk. (w 1865 r. 69 dusz rewiz.). 2.) **Sz.**, wś, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. Horodeczna, o 28 w. od Prużany.

Szczerce, doły, na Szczepanowie, w pow. mogińskim, ku pld. od Barcina.

Szczerców 1.) r. 1387 *Szczerzow*, w XVI w. *Szczyrczow*, os. miejska, dawniej miasteczko, nad rz. Widawką, o 17 w. na pld.-wschód od Widawy, pow. łaski, gm. Dżbanki, paraf. Szczerców. Leży wśród piaszczystej równiny, pokrytej w części lasami, w części zaś przedstawiającej obszary lotnego piasku i bagnistych łąk. Posiada kościół murowany, szkołę początkową, st. pocz., aptekę, lekarza, 221 dm., 1529 mk., 1932 mr. ziemi należącej do mieszczan i 6 mr. probostwa. W 1827 r. było 181 dm., 1195 mk.; 1864 r. 239 dm., 1907 mk. (572 żydów). Domy drewniane. Ludność

uboga. Zawiązkami osady były zapewne karczmy przydrożne, na trakcie z Kiele do Sieradza, i kuźnica założona w lasach królewskich, przy ujściu rzeczki Pisi do Widawki, około 4 w. na płn.-zach. od osady dzisiejszej. Obecnie jest w tym miejscu osada zwana Fryszerka. Przy kuźnicy powstała wś Szczerców (dziś Szczercowska Wieś). Przemysł leśny i położenie w punkcie wypoczynku dla koni po przebyciu piaszczystej drogi, stały się podstawą bytu i rozwoju drobnej osady. Należała ona pierwotnie do par. w Widawie (jak o tem świadczy oddawanie dziesięcin do Widawy jeszcze w XVI w.). Po utworzeniu (w XIII w.) parafii w pobliskim Restarzewie, przyłączono tam osadę. Założenie miasta na obszarze przyległych do wsi lasów nastąpiło zapewne za Kazimierza W., jak o tem świadczy, współczesne zwykle, utworzenie parafii i uposażenie jej przez króla aktem z 8 września 1367 r., w Szczercowie wydanym. Aktem tym nadał król kościołowi dziesięciny z ról dworów królewskich we wsiach: Strzałków (par. Radomski), Piekary (par. Sulmierzyce), Uszczanowice (dziś Łuszczanowice w par. Sulmierzyce) i we wsi Stary Szczerców (Szczercowska wieś, w par. Restarzew); z łanów miejscich osiadłych dziesięcinę pieniężną po 6 gr. z łanu, a z pustych, o ile będą uprawiane, snopową, też z ogrodów. Place miejskie mają dawać po groszu księdzu a kościelnemu po pół grosza. Ksiądz może założyć w mieście jedną lub dwie jatki rzeźnicze i stawiać jazy na Widawie dla połowu ryb. Posiadać będzie trzy łany roli i 4 łąki. Prócz tego pobierać będzie dwa cła: jedno na trakcie do Krakowa, z tego dziesięcinę tygodniową, drugie na trakcie do Wrocławia i drodze do Sieradza z Opoczna, Piotrkowa, Wolborza, Inowłodza, tak zwane „przeczne cło“. Od bydłęcia każdego, pędzonego przez miasto, po 2 denary, od wozu ładownego pół grosza. Nadanie to spisał obecny przy królu Jan, archidyacon gnieźn., podkanclerzy (Janko z Czarńkowa kronikarz). Erekcją parafii wydał Jarosław Skotnicki, arcyb. gnieźn. (Łaski, L. B., I, 456, 457). Zygmunt I potwierdził to nadanie r. 1511. W 1564 r. Sz. z przyległym obszarem trzymają w dzierżawie Piwowie. Miasto daje owsa kor. 91, piwa beczek 6. Za wołu płacą co rok fl. 2. Mieszczanie mają obowiązek „blankow oprać w Sieradzu koło zamku, tych przesł, które mają wymierzone i z basztami a teraz nie oprać w Sieradzu“ (Lustr., V, 132). Szosy płaci Sz. fl. 22 gr. 12, ma 7 rzemieśln. (Pawliński, Wielkp., II, 309). Szczerczowskie starostwo niegrodowe, w pow. piotrkowskim, podług Instrukcji z r. 1662 powstało z dawniejszego starostwa piotrkowskiego, przez wydzielenie żeńmeczka Szczerczów i wsi: Stary Szczerców

z fol. i Chrzastowa z wójtostwem. W r. 1771 posiadał je Aleksander Szembek, wojewódzie inflancki, opłacając kwarty złp. 932 gr. 9, a hyberty złp. 383 gr. 9. Na sejmie z r. 1773—75 Stany Rzpltej nadały te dobra w posiadanie emfiteutyczne Tymowskiemu, stolnikowi piotrkowskiemu. W 1642 r. spłonał kościół drewniany, p. w. św. Piotra i Pawła wzniesiony. Przy nowo wzniesionym założył r. 1737 ks. Aleks. Pilszecki, kanonik chełmski, rektor akademii zamojskiej, rodem ze Szczercowa, bractwo rożańcowe i uposażył je kapitałem 6000 złp. Na początku obecnego wieku wzniesiono kościół murowany, który w r. 1868 zgorzał. W r. 1880 pożar zniszczył prawie całe miasteczko. Po spaleniu kościół został odbudowany w r. 1870 do 1872. Sz. parafia (dek. łaski) ma do 2000 dusz. 2.) **Sz. Poduchowny**, wś włośc. na obszarze dawnego folw. proboszczowskiego, ma 3 dm., 29 mk., 45 mr.

Br. Ch.

Szczercowska Wieś, kol., folw., donacya rząd. nad rz. Widawką, przy ujściu strumienia zwanego Pisia al. Rudzisko, pow. łaski, gm. Dźbanki, par. Restarzew, leży o 4 w. na płn. od Szczercowa, przy trakcie do Widawy; kol. ma 23 dm., 315 mk., 479 mr. włośc.; fol. 8 dm., 88 mk., 286 mr.; karcz. 1 dm., 3 mk., 1 mr. W 1827 r. było 18 dm., 167 mk. Na początku XVI w. „Scyerczowska wyese“, w par. Restarzew, daje dziesięciny kościołowi w Widawie a pleb. w Restarzewie tylko koledę, po groszu z łanu (Łaski, L. B., I, 463). Zdaje się że ta wieś a może tylko sam folwark królewski z fryszerką, nosił nazwę Staroego Szczercowa w XVI w. W r. 1564 wraz ze Szczercowem w dzierżawie Piwów, którzy „z 4 zrebij płacą po gr. 3, owsa po kor. 4, kurow po 3, jajec po 12, dranic albo desk po 30“ (Lustr., V, 133).

Br. Ch.

Szczercz, właściwie *Szczerecz* lub *Szczorecz*, 1280 *Scezer*, 1293 *Sceres*, 1581 *Sozerisz*, wś, pow. nowosądecki, w okolicy podgórskiej, 3-7 klm. na płn.-wschód od Łącka (paraf. rz.-kat.) a na zach. od Olszany. Ma 37 dm., 231 mk.; 226 rz.-kat. i 5 izrael. Osada powstała przed r. 1280; wymienia ją pod nazwą „Scezer“ akt fundacyi klasztoru klarysek w Sączu (Kod. małop., II, 145) i potwierdzenie posiadłości klasztoru przez Marcina IV z 5 lipca 1283 r. (ibid., 154), tudzież w dyplomie ks. Gryfina, wdowy po Leszku, księżni sandomieckiej, z 2 listopada. 1293 „Scezer super Olsanam“ (ibid., 192). W tym czasie był młyn na Olszanie, który Gryfina darowała swemu kapelanowi Maciejowi. W 1581 zapisano tę wś klasztorowi jako należącą do paraf. w Podgrodziu. Miała 2 łany kmiece i łan sołtysi. Teraz należy do paraf. w Łącku.

Mac.

Szczerczewo, wś, pow. prużański, w 3

okr. pol., gm. Horodeczna, o 28 w. od Prużany.

Szczerczyk al. *Szczyrczyk*, część Ulicka Seredkiewicz, pow. Rawa Ruska.

Szczerek, potok, powstaje na obszarze gm. Basiówki, w pld. części pow. lwowskiego, ze wzgórz wznoszących się wśród zalegającej ten obszar wyżyny. Płynie on na pld. przez Nagórzany, gdzie przyjmuje z lew. brzegu pot. Kower i Sołonecki, skręca od Winiawy na zach. do Siemianówki, gdzie od praw. brzegu przyjmuje Bartatówkę i pot. Niemiecki, potem na pld.-zach. do Szczerca, gdzie z lew. brzegu przyjmuje Przyrwę. Tu nad doliną Sz. wznoszą się charakterystyczne skały gipsowe. Dalej zwraca się znowu ku pld., wchodzi na obszar pow. sandeckiego, płynie przez Honiatycze, Kahujów, Czerkasy, następnie na obszarze pow. żydaczowskiego, w okolicy Drohowyża, uchodzi do Dniestru z lew. brzegu.

Szczerepel, wś, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. murawiejska, o 44 w. od Prużany.

Szczerki 1.) jezioro, w pow. czarnkowskim, o 9 1/2 klm. na pld.-wschód od Wielenia, pod Miałą, utworzone przez Rudnik czyli Niedźwiadkę, dopł. Noteci. 2.) **Sz.**, *Stirkenbruch* (na Mapie sztab.), błota, w pow. międzychodzkiem, o 11 klm. na wschód-pld. od Skwirzyny, między Rokitnem i Przytoczną, na wschod. krawędzi lasu rokicińskiego. *E. Cal.*

Szczerków, *Szcirkowo* r. 1397, *Szcerkowo* r. 1398, później *Szcyrkowo* i *Szczyrkowo*, folw., pow. krotoszyński, o 3 klm. na zach.-pld. od Krotoszyna (poczt. i st. dr. żel.). Graniczy z Konarzewem; par. Baszków, okr. dworski Konarzewo; ma 3 dym., 74 mk. W r. 1397 pisał się Michał z Sz. (Akta gr. wielkop., II, 585, mylnie objaśn. Żerkowem), a następnego roku Jan, altarzysta przy kościele św. Maryi-Magdaleny w Poznaniu (Kod. Wielk. n. 1986). W r. 1521 rozgraniczono Sz. z Konarzewem i Lutogniewem, a w r. 1562 licowano kopiec narożny, usypany między Sz. i Lutogniewem. Sz. dziedziczyli: Piotr Potulicki, kaszt. przemęcki, około r. 1578, Zofia Lipska około r. 1618, Zalescy w r. 1644, Dobrscy w r. 1793, Morawscy w nowszych czasach. W r. 1578 było tu 1 1/2 śladu os., 2 komorn. i 30 owiec.

Szczerkowo 1.) kol., pow. nieszawski, gm. Wierzbie, par. Sompolno. 2.) **Sz.**, os. młyn., pow. włocławski, gm. i par. Chodecz; 1 dm., 4 mk., 30 mr. gruntu. Wchodziła w skład dóbr Kobylańska. *X. M.*

Szczerosługi al. *Wronki*, niem. *Szeroslugi*, wś, pow. wąbrzeski, dawniej należała do pow. chełmińskiego; st. p. Wąbrzeźno, paraf. kat. Nowawieś, 92 ha (81 roli orn., 5 łąk); 1885 r. 7 dm., 12 dym., 7 mk. kat., 34 ew. *Ks. Fr.*

Szczerzec 1.) al. *Szczyrzec*, rus. *Szczyrzed*, miasto, pow. lwowski, 29 klm. na pld.-

zach. od Lwowa, pod 49°39' pld. szer. a 41°31' wsch. dług. od F. Posiada st. dr. żel., urząd poczt., tel. i sąd powiatowy. Na pld. leży Siemianówka, na wsch. Piaski, na pld. Łany, na zach. Ostrów. Pld. i zach. część obszaru przepływa pot. Szczerek, a część pld. dopł. Szczerka, pot. Pryrwa. Zabudowania miejskie leżą na zach. Na pld.-wschód od nich wzgórze wzn., 313 mt. (znak triang.). Zwa je „cerkiewnem“, gdyż stoi tu cerkiewka, przebudowana ze starożytnego zameczku, po którym pozostał jeszcze mur obronny z basztą i strzelnicami. „Pod stromo spadającym zboczem tej góry znajduje się gipsołom. Zbocze to, stanowiące lewą ścianę obszerniej doliny Szczerka, uwydatnia się już zdala. Naprzeciw grobli, tuż za młynem i gipsarką, piętrzą się skały gipsu, do 16 mt. wysokie, tak popod cerkwią, jak i przyległym cmentarzem. Po między cerkwią a laskiem „Zbudowem“ (o 1-5 klm. ku wsch.) występują liczne lejki, zwykle regularnie koliste, o średnicy kilkunastu do kilkudziesięciu metrów, napełnione stałe wodą. Całą tę wierzchowinę zajmuje glina dyluwialna, piaskowata, albo przechodząca w czysty piasek dyluwialny, żółty, lub ciemnordzawy, bezpośrednio miejscami leżący na gipsie. Skała gipsowa składa się głównie z trzech odmian: gipsu tabliczkowego, ziarnistego i włóknistego. Górne warstwy (do 4 mt.) pokładu tworzą gips wykrystalizowany w bliźniacze tabliczki. Dolną część (do 8 mt.) tego pokładu tworzy gips ziarnisty szary lub biały, z szarymi żyłkami, często także śnieżnobiały, ze znaczną ilością wprysniętej siarki, brunatnawo lub siarkowo-żółtej“ (Łomnicki „Formacja gipsu na zach.-pld. krawędzi płaskowzgórza podolskiego“, Kosmos, 1881, t. VI, 194 do 198). Według Gwagnina wydobywano tu siarkę już w XVI wieku. Tutejsza fabryka gipsu wyrabia 3 gatunki: 1) gips zupełnie miałki na figury i sztukaterie; 2) zwyczajny gips murarski i 3) gips nawozowy. Własność większa w mieście i wsiach: Łany, Ostrów, Piaski, Rosenberg i Zagródki ma roli or. 5, łąk i ogr. 5 mr.; wł. mn. roli or. 303, łąk i ogr. 109, past. 15 mr. W r. 1880 było 169 dm., 1754 mk. w Szczercu (152 gr.-kat., 114 rz.-kat., 1385 izr., 103 innych wyznań; 183 Polaków, 112 Rusinów, 1459 Niemców). Par. rz.-kat. i dekanat w miejscu. Rok fundacyi parafii nie znany. Z przywileju miasta okazuje się, że istniała już w r. 1391 i że ją fundował Jan z Tarnowa. Fundacją odnowił Zygmunt August w r. 1556. Kościół par. murowany p. w. św. Stanisława. Do par. należą wsie: Łany, Ostrów i Piaski, uważane jako przedmieścia szczerzeckie, Dmytrze, Einsiedl, Falkenstein, Horbacze, Humieniec, Jastrzębków, Nikon-

kowice, Popielany, Rosenberg, Serdyca-Wola, Sroki i Zagródk. Do łacińsk. dek. szczyrzeckiego należą parafie: Dawidów, Hodowica, Nawarya, Obroszyn, Rakowiec, Siemianówka, Szczerzec, Wołków i kapelania Krotoszyn. Par. i dek. gr.-kat. w miejscu. Należą do parafii: Piaski, Siemianówka i Serdyca. Cerkiew p. w. św. Trójcy. Do dekanatu należą parafie: Brodki, Chrusno, Czerepin, Dmytrze, Dobrzany, Humieniec, Krassów, Miłoszowice, Mostki, Nawarya, Obroszyn, Polana, Porozna, Pustomyty, Siechów, Sołonka, Sroki, Stawczany, Szczerzec, Tołszczów, Wołków i Żyrarka. W Sz. osiedliło się za Józefa II kilkanaście rodzin mennonitów; potomkowie ich wyemigrowali w ostatnich latach do Ameryki. W mieście jest szkoła etat. czteroklasowa. Herb miasta: w niebieskim polu brama z trzema wieżami, z których każda zakończona spiczastym dachem. W bramie drzwi roztwarte, zielone, z kratą czarną u góry, w otworze bramy na tle niebieskiem srebrna litera „S”. Istnieje w Sz. fundusz ubogich, założony w r. 1805 przez Ignacego An. Zaglińskiego, miejscowego proboszcza rz.-kat. Jako gród warowny istniał Sz. podobno już w XII w. W czasie napadów tatarskich uległ zniszczeniu. Dokumentem, wydanym w Przeworsku dnia 4 stycz. 1397 r. Jan Tarnowski, woj. sandomierski i ststa ziemi ruskiej, króla i swoim imieniem pozwala wójtowi Maciejowi założyć miasto Szczerzec na stu łanach, przeznacza z tych 2 łany na państwa a jeden pod plebanią; wykarczowane łany uwalnia od czynszów na lat 6, zaroślami okryte na 12, lasami zaś na lat 20; mieszkańców na lat 10 od wszelkich opłat z wystawionych domów, zaś po wyjściu wolności dawać mają na św. Marcin po 8 skojeów z łanu, po 2 kapłony, 12 jaj i 2 miary owsa, a nadto dziesięciny po 6 groszy biskupowi. Wójtą uposaża połową czynszu z młyna, jatek szewskich, piekarskich i rzeźniczych; przeznacza mu szósty denar z łanów i ogrodów, a trzeci od spraw i kar zasądzonych; pozwala na użytek stołu w stawie poławiać, mieć łaźnię, zastrzegając, iż król i starosta mogą jej używać bezpłatnie; na każdą wyprawę wojenną wójt ma się stawić z dwoma jeźdźcami, których konie po 3 grzywny warte być mają, i z łucznikiem (A. G. Z., t. IX, str. 6, 7). We Lwowie d. 1 paździer. 1397 r. zatwierdza Władysław Jagiełło powyższy dokument i rozszerza go nadaniem miastu prawa magdeburskiego i urządzeniem targów tygodniowych w poniedziałki a rocznych w dniu 27 września (A. G. Z., t. IX, str. 8, 9). Dnia 4 paździer. 1399 r. bawił w Sz. Władysław Jagiełło i wystawił dokument nadający dominikanom lwowskim dwa dwo-

rzyska w Krotoszynie i Kościejowie (A. G. Z., t. III, str. 140). W skutek zniszczenia przywilejów nadał Zygmunt I we Lwowie d. 13 listop. 1509 r. ponownie miastu prawo magdeburskie i dotacją (Arch. miasta Lwowa, III, oddz. A, Nr. 222, str. 107). W r. 1516 uwalnia Zygmunt I Sz., spalony przez Tatarów, na lat 8 od danin i poborów (Rkp. Os., Nr 2836, str. 32). Lustratorowie wzmiankując w r. 1572 o morowem powietrzu przed 2 laty, zastali w mieście szewców 7, jatek rzeźniczych 4, piekarsk. 10. O nowej klęsce miasta donosi lustracya z r. 1621: „miasto Sz. jest funditus zniesione i popalone przez Tatary, zaczem prowiant żaden nie idzie”. W r. 1638 uległo Sz. zniszczeniu przez pożar (Rk. Os., Nr 2410, t. I, str. 113). W lustracyi z r. 1661 i 1662 (Rkp. Ossol., Nr 2834, fol. 145 nn.) czytamy: „Wezwani przez nas mieszczenie dla pokazania praw swoich, prezentowali prawa i przywileje różne, od królów onym nadane, także późniejsze dekrety i komisyje między dzierżawcami i wójtami a mieszczanami ferowane i odprawione, których, iż niemały poczet, niektóre tu w tę naszą lustracyą wpisaliśmy. A najprzód przywilej locationis miasta z r. 1397 (podana treść), a dalej przywilej króla Zygmunta III z r. 1589, w którym jest inserowany przywilej króla Władysława z r. 1397 i konfirmacya króla Stefana. Przy których prawach, fundacyach, lokacyach i wszystkich innych dekretych, komisjach w niczem onych nie derogując, i owszem one utwierdzając, iż nie są prawu i zwyczajom innych miast przeciwnie, i my na affektacyą i prośbę teraz zubożonych i znędznionych przez ustawiczne leże i przechody żołnierskie mieszczan i my powagą naszą lustratorską zachowujemy. Prowent z miasta Sz. do zamku należący: To miasto Sz. juxta privilegia et posteriora decreta tum et commissiones ma pod sobą łanów 106, oprócz wójtowskich i plebańskich, które to łany podług przeszłych lustracyj osiadłe były i czynsze także i osep należyta JMei panu dzierżawcy dochodziła. Ale teraz niemal te wszystkie łany puste leżą. Z przedmiennie jednak: Łanów, Piasków i Ostrowa powinność według komisji a dekretu króla JMei należy panu dzierżawcy. Po wojnie jednak kozackiej znajdowało się osiadłych łanów 16, z których dotąd płacić musieli mieszczenie, lubo przez wojny, a osobliwie związkowy obóz, który tam swój początek brał i zaczynał, funditus byli zniesieni i zniszczeni tak dalece, iż nie tylko szesnastu, ale czterech albo pięciu nie siali łanów i nieużywali, a przecie z łanów 16 czynsze i osep owsową płacili do zamku, o co żalosną i płacziwą supplikę do nas wnieśli i uczynili. Na którą to supplikę ich żalobliwą,

tak z prawa pospolitego i funkcyi naszej, jako też commiseratione ducti, pilną o dezolacyi i spustoszeniu miasta tego, in fundo oppidi Szczerzec zjechawszy, tam praesenter inkwizycyą czyniliśmy, et post multas inquisitiones doszliśmy tego, że teraz 16 łanów nie zasiewają, bo na pobór sine abjuratis uchwalony tylko z półtora łanów zasiew odprzysięgli, któremu mniej wiary dając, kazaliśmy im zeznać sub juramento, z jak wielu łanów meszne kościołowi ex antiqua fundatione należyte płacą i oddawają, dowiedli tego, że tylko z półsiódma łanów meszne na ten rok oddali i zapłacili. Na co się plenipotent pana dzierżawcy odezwał i przytem stawał, aby z 16 łanów podatki płacili. Atoli my lustratorowie uważając w terażniejszej lustracyi ujme nietylko panu dzierżawcy ale i skarbowi prowentu za spustoszeniem takowych łanów konsyderując, oraz quasi in equilibrio uciśnienie mieszczan, którzy się deklarowali i ten ostatek co ich jest kilkanaście odejść, jeśliby folgi jakiej w tych łanach od nas mieć nie mogli, ponieważ tak wiele łanów nie sieją, z jak wielu im każą płacić i przymuszają ospy do zamku i czynszu, jaka z samego prawa i świętej sprawiedliwości, która reddere jubet, quod suum est, a alienum vindicare zabrania, a tu contra justitiam est, tak i z samej słuszności, która przeciw mizernym i zniszczonym ludziom propensją swoją oświadczać zwykła, skłoniliśmy się do tego i tę naszą decyzją postanowili, aby mieszczanie szczerzeczcy od daty tej lustracyi naszej czynszu i ospy owsowej do zamku nie płacili tylko z łanów ośmiu. Z takową jednak deklaracją, iż gdy mniej będą nad te łany ośm zasiewać, tedy też czynsz, osep, kapłony i jajca nie z 8, ale z tak wielu, jako zasiewać będą, powinni do zamku płacić i oddawać. Gdy zaś za nastąpieniem pokoju w Koronie i szczęśliwszych czasów będzie większa osiadłość miasta tak, że będą nad te 8 łanów zasiewać i zarabiać, tedy już nie z 8, ale z tak wielu łanów, jako ich zasiewać będą, mają mieszczanie czynsz, osep, kapłony i kury do zamku podług praw dawnych i zwyczajów płacić i oddawać, o których łanach, jako ich wiele zasiewać będą, wolno panu dzierżawcy szczerzeckiemu teraz i na potem będącemu przez subytuta swego albo podstarościego rewizyą, tą decyzją naszą zostawujemy i pozwalamy. Wygony jednak, z których żadnych podatków i osepów nie dawali mieszczanie według dawnych praw i lustracyi, na teraz nie będą i nie mają dawać, bo nie powinni, i wy ich na teraz i na potem cale uwalniamy. Należy tedy z łanów 8 czynszu, z łanu rachując po gr. 16, wytrąciwszy na wójta szósty grosz. Owssa juxta lustrationes a. 1616 et 1627 szczerzeckiej

miary wierzchowatej z każdego łanu po dwie kłódzie, co uczyni z łanów 8 kłód 16. Kapłonów z łanu po 2, przychodzi 16; jajec z łanu po 10, przychodzi 80. Szewców juxta lustrationem a. 1616 i 1627 było 10; każdy z nich dawał po gr. 12; wytrąciwszy szósty grosz na wójta, czyniło 2 złp. Teraz żadnego nie masz. Rzeźniczych jatek było 4, z każdej dawano łożu niesmelcowanego po kamieni 3, wytrąciwszy na wójta połowę, restabat kamieni 6; kamień rachując po gr. 40 faciebat zł. 8. Piekarzów tylko 10; czynszu dawali po gr. 6; połowę na wójta wytrąciwszy, czyniło 1 zł. Teraz i rzemieślników i szewców i piekarzów i rzeźników cale nie masz. Jednak gdy się miasto osadzi i ci rzemieślnicy będą, ten podatek ginać nie ma, ale go powinni będą płacić do zamku szczerzeckiego. Mostowe mieszczanie wybierają ab omnibus mercatoribus per praefatum oppidum, per medium grossum, za to most i drogę naprawować powinni, czego p. dzierżawca i wójt sub poenis publicis doglądać ma. Podwodne pieniądze: Juxta lustrationem a. 1627 na każdy rok podwodnych pieniędzy, na pocztę należących, mieszczanie płacić powinni, o czym kwity z zapłacenia z podpisem szlachetnego Sebastjana Walmiciskiego, agenta poczty J. Kr. Mości i exaktora przed nami produkowali. Suma prowentu z Szczerca facit zł. 71 gr. 16. Deklaracya ratione podatków: Wnieśli do nas mieszczanie i o to suplikę, iż wiele osób stanu szlacheckiego dobra i grunty miejskie trzymając, także i osoby stanu duchownego per legata od mieszczan grunty i domy w posesyi swojej mając, podatków należitych i składek na przechodzącego żołnierza, pobory i inne kontrybucye płacić nie chcą i wzbraniają, o które tak decydujemy: Iż dawne prawa obloquuntur, statuta i konstytucye stare i nowe, że wolno szlachcie dwory i grunty miejskie trzymać i zażywać, ale podatki miejskie wszelakie równo z mieszczanymi płacić i oddawać, i jurysdykcyi miejskiej podlegać. Za czem też, aby każdy takowe podatki płacił, nakazujemy. Do czego ma i zamek miastu dopomódz, aby każdy, lubo z stanu szlacheckiego będzie, wszelakie podatki i składki na żołnierza płacił. Co się tyczy ludzi stanu duchownego, tedy nie ma władzy mieszczanin legować dóbr i gruntów Króla Jmci i Rzeczypospolitej, ale ma i wolno mu oddać bona mobilia, to jest suknie, pieniądze, i takowych zapisów urząd miejski przyjmować nie ma pod winami w prawie opisanymi, a ponieważ już niektóre dobra i grunty miejskie per legata privata do kościoła szczerzeckiego w posesyą są wzięte, tedy te osoby, które tych dóbr zażywać będą i one trzymać, lubo duchowne, mają wszelakie podatki, tak

pobory, jako i na żołnierza przechodzącego składki zupełnie płacić i oddawać, do czego im pomocy ma dodawać zamek. Toż się ma rozumieć wszystko i o cerkwiach. Suplikacya mieszczan: Cum manifestatione supplicowali mieszczanie do nas na księdza Sebastjana Filkiewicza, plebana sokolnickiego a przeszłego komendarza szczyrzeckiego, iż mając dekret sądu duchownego lwowskiego na zapłacenie 300 zł. względem podatków z ról jego w Szczercu leżących, onych im zapłacić nie chce i wzbrania się, o co się i manifestowali przed nami, którą my ich manifestacyą jako słuszną przyjmujemy. Także i do Króla Jmci i Rzpltej za nimi prośbę wnosimy, aby Król i Rzplta w podatkach i poborach onym folgę jaką uczynił, żeby się to miasto z gruntu spustoszące mogło jakokolwiek poprawić i restaurować. O wójtostwie szczyrzeckiem czytamy: „Jest w tem mieście wójtostwo, którego possessorem urodzony Michał Morzkowski, za przywilejem Króla z r. 1657, z wsiami nazwanymi: Siemianówka, Chorosno i Ostrów, także z sołtystwami, jurysdykcją wójtowską, z budynkami folwarkowymi, młynami, karczmannami, gruntami, paleniem i szynkiem gorzałki (na którą produkował dekret) i innymi przynależnościami tak juxta fundationem predictae advocatiae et oppidi Sz. per Joannem haeredem de Tarnow de data in Przeworsko a. 1397 factam, na którą to fundacyą zaszyły aprobacje Najjaśniejszych Królów Władysława, Stefana i Zygmunta III (o czem szerzej pomieniony opiewa przywilej na pergaminie, z podpisem Naj. Zygmunta III i pieczęcią zawieszistą koronną, z d. 22 marca 1589 r.) jako i antiquos usus, consuetudines et decreta Serenissimorum, której to posesyi pomieniony pan Morzkowski intromissya w przerzeczzone wójtostwo i wsi do niego należące przed nami juxta relationem ministerialis in castro inferiori Leopoliensi feria secunda post Dominicam Misericordiae proxim. 1657 a. recognitam. Także i dekret Sigismundi Augusti cum confirmatione Vladislai IV produkował, którym generoso Petro Boratyński, advocato szczyrzecensi et ejus successoribus przysądzone młyn i staw miejski, ze wszystkimi pożytkami z tego młyna i stawu. W tymże dekrete wyrażono, aby wszyscy mieszczanie i przedmieszczanie w pomienionym młynie, a nie gdzie indziej słody i różne zboża męły, ani p. dzierżawca nie powinien do swoich młynów tychże mieszczan i przedmieszczan obracać. A za spustoszeniem albo rozerwaniem tego stawu pomienieni mieszczanie i przedmieszczanie powinni do zastawiania i naprawiania grobli wysyłać, do czego i p. dzierżawca powinien ich przymuszać. Tenże staw wójtom szczyrzeckim wolno spuszczać

i ryby łowić w nim, kiedy się podoba, według tegoż dekretu, sine quovis impedimento p. dzierżawcy. A jeżeliby pomieniony staw był spuszczoney albo rozerwany tak, żeby młyn stanął, tedy wszystkie przecie miary tak słodowe jako i różnego zboża od pomienionych mieszczan i przedmieszczan wójtów przerzeczonych szczyrzeckich powinny dochodzić aż do zastawienia tego stawu. W r. 1671 potwierdza król Michał mieszczanom wybór członków magistratu, szynk napojów, kurzenie gorzałki i pobór targowego, a nadto pozwala im większe pobierać mostowe, targ zaś dla dogodności na czwartek przenosi. Lustracya z r. 1765 podaje: „Posiadaczka starostwa jest Pelagia z Potockich Potocka, wdowa po Józefie, kasztelanie lwowskim. Znajdują się w Szczercu: kościół paraf., cerkwi murow. 2; cechy: tkacki, w którym cechmistrzów 2, majstrów stołowych 4, młodszych 14, partaczów 10; czynszu nie płacą, dla wygody jednak starościńskiej i wójtowskiej, za proporcjonalną zapłatą, półsetki robić powinni; cech szewski, w którym cechmistrzów 2, majstrów 30; stołkowego płacą po gr. 12; cech piekarski, 7 piekarzy, płacą stołkowego po gr. 6; cech rzeźniczy, katolików 14, żydów 4, płacą kłocowe po gr. 6 i łożu topionego po półtora kamienia; połowę czynszu od 3 ostatnich cechów wójt pobiera. W rynku domów katolickich 5, żydowskich 21; w ulicach domów katol. 46, żydow. 30; na przedmieściu Ostrowie chałup 211, na Łańskim 200. Dochód miejski czynił 876 zł. 10 gr., wydatek zaś wynosi 616 zł. 10 gr.“ (Baliński, Star. Polska, II, 576). Do ststwa szczyrzeckiego należały, prócz miasta, wsie: Wola Seredycka, Humieniec, Popielany, Dmytrze (dawniej Miechuńczyce zwane), Dobrzany, Brodki, Krasów, Polana, Hucisko z Nową Polaną, Łubiana, Nagórzany, Porsznia. Starostwo to zajęte w r. 1785. Wsie: Seredycka Wola, Popielany, Dmytrze, Humieniec, Stoki z wójt. (Jastrzebków), osady Einsiedel i Falkenstein nabył przy licytacji w r. 1828 Jędrzej Skulimowski za 46,100 złr. Miasto Sz. z przedmieściami: Łany, Piaski i Ostrów, wsie: Chrusno, Porszna, Dobrzany, Krasów, Nowosiołki, z osadami: Rosenberg, Dornfeld, Neu-Chrusno i Reichenbach nabył w r. 1828 Kriegshaber za 103,200 złr. Wsie: Polana z Nową Polaną, Hutą, lub Huciskiem, Lubiana z Lubianką, Nagórzany, Brodki, Głuchowiec i os. Lindelfold nabył w r. 1828 Wacław Chudetz za 39,000 złr. 2.) Sz., ws, pow. Rawa Ruska, 16 klm. na pld.-zach. od Rawy Ruskiej (st. kol.), 9 klm. na pld. od sądu pow. i urz. pocz. w Niemirowie. Na pld.-zach. leżą Parypsy, na pld.-wsch. Ulicko-Seredkiewicz, na pld.-wschód Wiszenka Mała (pow. gródecki), na

płd.-zachód Trościaniec (pow. jaworowski). Przez wieś płynie pot. Smerdech. Część wsi zwie się Jasionówką, druga część Kleparów. Włas. więk. ma roli or. 716. łąk i ogr. 25, past. 186, lasu 292 mr.; wł. mn. roli or. 2023, łąk i ogr. 50, past. 371, lasu 56 mr. W 1880 r. było 180 dm., 953 mk. w gm., 10 dm., 63 mk. na obsz. dwor. (616 rz.-kat., 363 gr.-kat., 29 izr., 8 in. wyzn.; 623 Polaków, 363 Rusinów, 27 Niemców). Par. rz.-kat. w Niemirowie, gr.-kat. w miejscu, dek. lubaczowski. Do par. należy ws. Parypsay. We wsi jest cerkiew p. w. Podwyższenia św. Krzyża. Nadania gruntów parafialnych sięgają r. 1661. Cerkiew stała niegdyś w części wsi Kleparów. Według podania cerkiew tę kupiono w Werchracie i przeniesiono na grunt plebański. W r. 1752 powtórnie przeniesiono ją do Szczerca na życzenie kolatora, który kazał pokryć gontami a wnętrze przyozdobić. *Lu. Dz.*

Szcześ, os., pow. sieradzki, należy do Godynie. Ob. *Jonczyki*.

Szczęśniki, ob. Szczęśniki.

Szczetinskoje, sióło ze st. poczt., pow. poszechiński gub. jarosławskiej, o 32 w. na płn.-zach. od st. Jermakowa.

Szczetowszczyzna al. Hrebielka, okolica szlach. nad bezim. dopł. Świsłoczy, pow. miński, o 6 w. od Mińska, ma 14 osad. *A. Jel.*

Szczewica, pow. Rawa Ruska, ob. Krzewica.

Szczewka, szczyt górski, w Beskidzie wschodnim, pow. nadworniański, nad pot. Kamionką (lew. dopł. Prutu). Wzn. 1238 mt. W pobliżu szczyty: Czarnohorzec i Czarnohorczyk.

Szczeżery, ws., pow. czauski, gm. Holenie, ma 89 dm., 585 mk.

Szczęście, ws. włośc., pow. kozienicki, gm. Grabów nad Wisłą, par. Radom, odl. od Kozienic 33 w., ma 15 dm., 91 mk., 258 mr. Wchodziła w skład dóbr Grabów.

Szczęśliwa, b. st. poczt., pow. wilkomierski, gm. Rogowo, o 38 w. od Wilkomierza, na trakcie poczt. z Poniewieża do Wilkomierza, między Maliną a Poniewieżem, o 23¹/₂ w. od Poniewieża a 107³/₄ w. od Kowna. Dziś st. poczt. w Rogowie.

Szczęśliwa, ws., pow. braclawski, gm. Obodne, par. kat. Niemirów (o 30 w.), ma 112 osad, 646 mk., 679 dz. ziemi włośc., 463 dz. Hanickiej 2^{do} voto Ważyńskiej, 349 dz. skarbowej, dawniej Aleksego Hanickiego i 19 dz. Fryziuka. Poprzednio w całości Zofii hr. Potockiej. *Dr. M.*

Szczęśliwice, ws. i os. fabr. (cegielnia), pow. warszawski, gm. Pruszków, par. Służew, leży o 5 w. na płd. od Warszawy, na prawo od dr. bitej warsz.-radomskiej, posiada szkołę począt. ogólną, kilka większych cegielni, tu-

dzież zakłady ogrodnicze Wilmana, z hodowlą jarzyn i owoców. W 1827 r. było tu 7 dm., 54 mk. Dzisiejszy stan ludności zmienny bardzo, zależy od czynności tutejszych cegielni i innych zakładów.

Szczęsna Dolina, dok. Feliz Vallis, w r. 1288, pow. bydgoski, w okolicy Koronowa i Byszewa (Kod. Dypl. Pol., II, 628).

Szczęsne al. Cyborowa Wola, folw. dóbr Jordanowice, pow. błoński.

Szczęśniki al. Szczęśniki, ws. nad jez. Law- skiem, pow. włodawski, gm. Hańsk, par. Sawin, ma 23 dm., 129 mk., 675 mr. W 1827 r. 11 dm., 98 mk. Wchodziła w skład dóbr Hańsk.

Szczęsno, ob. Szesno.

Szczęsno, dawniej Poddubie, dobra nad Dźwiną, pow. drysieński, przy linii dr. żel. dynebursko-witebskiej, w pobliżu st. Drysa; własność Szczyttów. Dziedzictwo niegdyś Rymków, jako wiano córki ostatniego z rodu Iwana, Maciuty Rymkówny, przechodzi Poddubie w dom Węclawowiczów. Sukcesorowie jej w 1602 r. sprzedają Poddubie Janowi i Eufemii Rohozom za sumę 200 kóp gr. lit. W 1616 r. własność Dymitra Rohozy, syn którego Mirosław 1643 r. rzeka się na rzecz Jana Kossarzewskiego, landwójta połockiego. Ten zakłada nad Dźwiną meczko, nazwano od jego nazwiska Kossarzewo, przyczem otrzymuje od Jana Kazimierza przywilej na prawo magdeburskie. Mko to spalone w czasie wojny z Rosyją, nie powstało już więcej, pomimo powtórnego przywileju erekcyjnego Jana Kazimierza z d. 22 sierpnia 1662 r., potwierdzającego prawo magdeburskie oraz nadającego targi tygodniowe i jarmarki a także prawo przewozu na Dźwinie i Drysie, z poborem myta i mostowego, dalej z wolnem erygowaniem kościołów i cerkwi (por. *Kossarzewo*, IV, 439). W 1697 r. Jan Bolesław Kossarzewski, imieniem swoim oraz małoletniego brata Jerzego, Władysława i Bogdana Kossarzewszy zbywają Poddubie Konstantemu Szczyttowi, podsędkowi połockiemu, za 8000 złp. Następnie własność syna jego Antoniego, dalej brata Jana, kasztel. inflanckiego, który ustępuje synowi swemu Justynianowi, pisarzowi lit. Ten od imienia syna swego Feliksa nazywa Poddubie Szczęsno, dziś własność prawnuka jego Michała Szczytta. Obecny dziedzic wznosił tu pałac piętrowy oraz wszystkie budowle gospodarskie z muru i w ogóle doprowadził gospodarstwo do wzorowego porządku, tak że obecnie Sz. może się liczyć do najlepiej urządzonych majątków w pow. drysieńskim. W d. 21 i 22 lipca 1882 r. na gruntach dóbr odbyła się wystawa rolnicza kosztem i staraniem dziedzica, który nie szczędził pracy i trudów, ażeby zewnątrz-

na jej stronę przedstawić jak najokazalej. W zaadaptowanym parku, o kilkaset kroków od dworca dr. żel., urządzono zagrody dla zwierząt domowych i niewielkiej ilości wystawionych narzędzi i machin rolniczych, w środku placu wzniesiono kryty pawilon dla ekspertów i gości, oraz drugi mniejszy dla orkiestry. W ciągu dwu dni zwiedziło wystawę przeszło 3000 osób, w tej liczbie około 2000 włościan.

A. K. Ł.

Szczęsnów al. *Szczęsnowo*, dobra, pow. szawelski, gm. Kurszany, o 31 w. od Szawel, w 1859 r. 1 dm., 26 mk., wiatrak.

Szczęsnowiszki, folw., pow. nowoaleksandrowski, gm. Dusiaty, po exdywizji z dóbr wanusowskich przysądzony Waneckim, następnie nabył Wołodzko, obecnie rozkolonizowany.

Szczęsnówka 1.) folw., pow. uszycki, ob. Zreby. 2.) **Sz.** al. *Czesnówka*, ws., pow. zwinnogrodzki, w 3 okr. pol., gm. Bojarka, par. praw. Pisarzówka (o 2 w.), odl. o 30 w. od Zwinnogrodki, ma 580 mk. (w 1863 r. 680 mk.). Należy do dóbr Lisianka ks. Radziwiłłów.

Szczkówko al. *Szczkówek*, ws., folw. i os. młyn., pow. kolski, gm. i par. Izbica, odl. od Koła w. 26; ws. ma 10 dm., 115 mk.; folw. 6 dm., 26 mk.; os. młyn. 1 dm., 10 mk. W 1827 r. 13 dm., 102 mk. W 1887 r. fol. Sz. rozl. mr. 598: gr. or. i ogr. mr. 396, łąk mr. 100, past. mr. 55, w osad. mr. 6, nieuż. mr. 4; bud. mur. 10, drewn. 7; płodozm. 10-pol. Ws. Sz. os. 21, mr. 39.

Szczkowo, ws., folw. i os. młyn., pow. kolski, gm. i par. Izbica, odl. od Koła w. 28; ws. ma 6 dm., 110 mk.; folw. 3 dm., 12 mk.; os. młyn. (wiatrak) 1 dm., 7 mk. W 1827 r. 11 dm. 101 mk. W 1873 r. fol. Sz. rozl. mr. 403: gr. or. i ogr. mr. 338, łąk mr. 4, lasu mr. 3, os. młyn. mr. 2, nieuż. mr. 20; bud. mur. 7, drewn. 7; pokłady torfu. Ws. Sz. os. 15, mr. 17. Król Władysław zastawia r. 1411 wieś swą Boguszyce Stanisławowi „de Szczkowo“ za 150 grzyw. (Kod. dypl. pol., I, 286). Według reg. pob. z 1557 r. we wsi Sz. major Grochowicki (za Jerzego Rozińskiego) płaci od 2 łąn. kmiec. i 2 zagr.; we wsi Sz. minor Jerzmanowski (za Alberta Szczkowskiego) od 2 łąn., 2 zagr. Prócz tego siedzi tu częśćiowa szlachta, nie mająca kmieci. Szkowscy mają 2 łąny, Wiszczelski $\frac{1}{2}$ łąnu, Albert Szczkowski 1 łąn, Andrzej Szczkowski 2 łąny i 3 zagr. (Pawin., Wlkp., II, 21, 25). *Br. Ch.*

Szczmielów, dawniejsza forma nazwy os. Cmielów.

Szczob 1.) szczyt górski nad ujściem Przyśłopu do Oporu, na obszarze gm. Klimkówki, w pow. gorlickim. Wzn. 669 mk. 2.) **Sz.**, szczyt górski kończący pasmo zwane Dauszki, na obszarze gm. Pławie, w pow. stryjskim.

3.) **Sz.**, szczyt górski na obszarze gm. Koziowej, w pow. stryjskim, na praw. brzegu Orawy (dopł. Oporu). Wzn. 905 mt. 4.) **Sz.**, wzgórze na obszarze gm. Boryni, w pow. turczańskim, nad pot. Łokied (lew. dopł. Stryja). Wzn. 744 mt. 5.) **Sz.**, wzgórze, w pow. turczańskim, na obszarze gm. Łosiniec, nad potokiem (dopł. Stryja). Wzn. 813 mt.

Szczodrak, os. fabr. na obszarze Goszczy, w pow. sycowskim.

Szczodrkowice 1.) ws. i folw., pow. olkuski, gm. Cianowice, par. Smardzewice, odl. 28 w. od Olkusa, posiada pokłady wapienia i piasek wapienny, 357 mk., z tych 317 nie umie czytać. W 1827 r. 24 dm., 156 mk. W 1885 r. fol. Sz. rozl. mr. 521: gr. or. i ogr. mr. 357, łąk mr. 8, past. mr. 5, lasu mr. 145, nieuż. mr. 6; bud. mur. 9, drewn. 14; płodozm. 13-pol., las nieurządzony. Ws. Sz. os. 22, mr. 154; ws. Niebyła os. 8, mr. 56. W połowie XV w. Sz. miały 4 właścicieli; prócz łąnów km. były 4 folw. rycerskie, z których dziesięcinę snopową i konopną dawano plebanowi w Smardzowicach (Długosz, L. B., II, 54). Według reg. pob. pow. proszowskiego z 1581 r. we wsi Sz., w par. Smardzowice, Przyłęcki miał 1 łąn km., 1 zagr. bez roli; Morawicki 1 łąn ziem., 1 zagr. bez roli; Paweł Szidłowski $\frac{1}{2}$ łąnu km., 2 zagr. bez roli (Pawin., Małop., 25). 2.) **Sz.**, ob. *Szczotkowice*. *Br. Ch.*

Szczodrobów, ws., pow. poniebieski, w 2 okr. pol., o 30 w. od Poniewieża, posiada kościół kat., filialny par. Szadów.

Szczodrochowo 1.) *Scodrochov* r. 1258, *Zcodrochovo* r. 1293, *Scodrochovo* r. 1300, ws. i folw.; pow. szremski, o 6 klm. na pñ. od Gostynia (st. dr. żel.), 7 klm. na pñd.-zach. od Dolska, na trakcie kościańskim, między Kunowem i Stężycą, na praw. brzegu Obry (dopł. Warty); par. Kunowo, poczta w Bielewie. W r. 1258 ks. Bolesław, syn Odonicza, zatwierdzając przywilej Laskonogiego, dany benedyktynom lubińskim, wymienia Sz. między posiadłościami klasztoru; r. 1277 Przemysław II uwalnia Sz. od ciężarów opola, a w r. 1294, potwierdzając posiadłości, pozwala mnichom lubińskim osadzać je dowolnie na prawie niemieckim. W r. 1300 woj. kaliski Mikołaj zamienił ws. swoją Daleszyn na Sz., która wkrótce potem wróciła znów do klasztoru; r. 1311 układał się opat Wincenty z kanon. poznań. Michałem o dziesięciny z Sz. a w r. 1358 opat Jan odnawiając przywilej na sołtystwo miejscowe, różne czyni ustępstwa na rzecz sołtysa Pawła i braci jego, synów Jacha. W r. 1376 występuje Janusz, dziedzic Sz. (Kod. Wielkp.). Chcąc pogodzić to dziedzictwo z własnością klasztoru, winniśmy domyślić się, że część dworska tej osady została jeszcze w ręku następców woj. kali-

skiego Mikołaja. W r. 1580 było na Sz. 5 łan. os., 3 sołtysie i młyn. Sz. nie przestało własnością benedyktynów lubińskich, aż do chwili gdy je zabrał rząd pruski i wcielił do domeny Szrem. Wś ma obecnie 12 dym., 92 mk. (78 kat., 14 prot.) i 134 ha (108 roli, 16 łąk, 3 lasu). Folw. ma 8 dym., 66 mk. (56 kat., 10 prot.) i 169 ha (131 roli, 17 łąk). 2.) **Sz.**, *Scedrowo* w r. 1253, niem. *Deutschfeld*, wś, w pow. wągrowieckim, o 3 klm. na pld. od Skok, graniczy z Rojewcem; par. kat. Dąbrówka, prot. Rojewiec, poczta w Skokach, st. dr. żel. w Rogoźnie (Rogasen) o 18 klm. i nieco dalej w Pobiedziskach (Pudewitz); ma 8 dym., 74 mk. (2 kat., 72 prot.) i 295 ha (185 roli, 20 łąk, 31 lasu). W r. 1253 ks. Przemysław I wziął od cystersów Iekneńskich wś Łoskuń wzamian za połowę Sienna i połowę innej osady z przyległym Sz. (Kod. Wielkp., n. 315); w r. 1416 zachodziły zatargi o dziesięcinę szczodrochowską z proboszczem. Reg. pob. z r. 1580—1620 nie wykazują Sz. W r. 1793 należała do Wincentego Świnarskiego na Skokach. 3.) **Sz.**, w pow. kościańskim, ob. *Szczodrowo*. E. Cal.

Szczodrohoszcze, *Szczodrohość*, *Szczodrohost*, wś nad Prypecią, pow. kowelski, na pñ.-wschód od Ratna; należy do dóbr Lelikowo Bykowskich. Podług lustracyi z 1628 r. należała do ststwa Ratno i czyniła 203 fl. 28 gr.; następnie wchodziła w skład ststwa lubomelskiego.

Szczodrow, wś, w par. Bebelno (dziś pow. włoszczowski). Stała pustką już na początku XVI w., obecnie nie istnieje. Leżała na drodze z Bebelna do Konieczna, w sąsiedztwie Rogienic i Krasowa (Łaski, L. B., I, 551 i 571).

Szczodrow 1.) al. *Nazarówka*, karczma na obszarze dwor. Przyłbic, pow. jaworowski. 2.) **Sz.**, ob. *Terpentyna*.

Szczodrow, niem. *Schollendorf Nieder* i *Ober*, wś i dobra, pow. sycowski, par. ew. Poniatowice, kościół kat. w miejscu, filia par. Ostrowine. Wś ma 632 ha (458 roli, 65 łąk, 45 lasu), 87 dm., 564 mk. (70 kat.); dobra mają 1018 ha (457 roli, 50 łąk, 427 lasu), 9 dm., 137 mk. (31 kat.). Szkoła ew., 2 młyny, cegielnia, browar, zamek i 2 folw. Par. filialna, dek. sycowskiego, 1879 r. miała 364 kat., 5000 ewang., 5 dysyd.

Szczodrowa, mylnie, ob. *Szczedrowa*.

Szczodrowo 1.) mylnie *Szczodrochowo*, wś i dwór, pow. kościański, o 3 1/2 klm. na zach.-pñ. od Kościana (par., poczta i st. dz. żel.), na praw. brzegu Obry (dopł. Warty), graniczy z Sierakowem i Kokorzynem. Około r. 1393 pisali się Szczodrowscy z Sz. (Akta gr. wielkop., II); w r. 1580 było tu 5 półłanków os., jeden pusty, pół ćwierci karczmarzkiej, 7 zagrod., młyn, wiatrak i 7 owiec; około 1793

r. dziedziczyli Sz. Żychlińscy, którzy tu jeszcze siedzieli po r. 1843. Na łąkach znajduje się t. z. okop szwedzki. Wś ma 6 dym., 37 mk. kat. i 53 ha (45 roli, 4 łąk). Dwór ma 9 dym., 161 mk. (136 kat., 25 prot.) i 346 ha (204 roli, 69 łąk, 62 lasu); chów i tucz bydła; cegielnia, młyn parowy, fabr. krochmalu i maszyna do czesania lnu. 2.) **Sz.**, os. niegdys, pod Kostrzynem, w pow. średzkim, graniczyła w r. 1424 z Strumianami, własnością franciszkanek gnieźn. (Ak. grodz. gnieźn.). E. Cal.

Szczodrowo 1.) niem. *Schadrau*, dok. 1198 *Scedrou*, wś włośc., pow. kościerski, posiada kościół kat., fil. par. skarszewskiej, agent. poczt. (od 1890 r.) i szkołę 2-klas. (1887 r. 14 dz., 2 naucz.); z folw. i młyn. obejmuje 1234 ha (837 roli or., 51 łąk, 108 lasu); 1885 r. 80 dm., 137 dym., 507 mk. kat., 216 ew., 8 żyd., razem 731 mk. (na fol. przypada 11 dm., 132 mk.). Sz. leży nad strugą, dopł. Wietciszy i jest jedną z najstarszych osad w okolicy. Już w dok. Grzymisława, ks. pomorskiego, który nadaje Sz. joanitom w Skarszewach, zowie się ta wś „desolata“ (ob. Perlbach: P. U. B., str. 7). Natrafiano tu często na groby skrzynkowe (ob. objaśn. do mapy archeol. p. Ossowskiego, str. 48). Komisya katastrowa zdała r. 1772 następną relacya: Sz. otrzymał r. 1748 szambelan Narzymski od ojca, styty skarszewskiego, na lat 30 jure emphiteutico. Mieszkańcy są po większej części ewang. Sz. jest na 3 lata wydzierżawione, arendarz płaci pierwszy rok 650 fl., drugie lata 720 fl. Oprócz tego są tu: 1 sołtys wolny, posiadający przywilej z r. 1428; dalej 12 gburów i 4 gburzy na kościelnej roli, 5 ogrodników do folw. należących i 10 zagrodników (Instleute), między nimi 1 karczmarz, 1 owczarz i 1 strażnik leśny. Włók jest w ogóle 64, z których folw. posiada 23 1/4, sołtys 6, gburzy 14, młyn 2 1/2, prob. 4, Przerębska Huta, do wsi należąca, 4 1/2. Prob. zadzierżawił swoją rolę czterem gburom za 80 fl. Wysiew na folw. wynosi 100 korey żyta, 10 jęcz., 50 owsa, 6 grochu, 2 tatarki. Plon przynosi trzecie ziarno. Sołtys i gburzy wysiewają na włókę 10 kor. żyta, 1 jęczm., 6 owsa, pół grochu i tyleż tatarki. Posiadacz emfiteutyyczny płaci kanonu 40 tal., kwarty 116 tal. 65 gr.; sołtys kwarty 4 tal. 60 gr. Gburzy płacą do dworu 20 fl. od włóki i czynią tłokę i to 1 dzień z podwoda, 6 dni ręczną pracą. Zagłówno wynosi 58 fl., hiberna 51 fl. 10 gr. Sołtys płaci 14 fl. 6 gr. hiberny, 14 fl. 15 gr. zagłównego. Młyn posiada prawem dziedzicznym Jerzy Henning; ma nadto 2 1/2 włóki roli i płaci 33 tal. 30 gr. kanonu, ale zresztą ani zagłównego ani od chleba (Brodgeld). Potem podaje lustracya przywilej następny. My Paweł v. Rusdorf, w. mistrz, podajemy do

wiadomości, że przybyli do nas proboszcz, sołtys i mieszkańcy wsi czynszowej w wójtostwie tczewskim, z prośbą o odnowienie przywileju, który im się spalił. Znalazłszy w księdze przywilejów w Sobowidzu przechowywanej łaciński tekst, odnawiamy im ich list nadawczy po niemiecku. Nadajemy im więc 64 wł. w starych granicach na prawie chełm. Proboszcz będzie posiadał 4 wolne wł., sołtys 6 wolnych; nadto użyczamy mu 4 szelagi sądu i mniejsze sądownictwo i wszystkie kary pieniężne z niego; większe sądownictwo atoli sobie zastrzegamy, a z kar pieniężnych ztąd płynących będą $\frac{2}{3}$ nam należały, $\frac{1}{3}$ sołtysowi; oprócz tego udzielamy mu pół grz. czynszu karczemnego, reszta zaś nam należeć będzie. Od reszty 54 włók będą mieszkańcy rocznie na Boże Narodzenie nam dawali po 3 wiardunki od włóki i po 2 kury. Granice są następujące: Zaczynają się pod górą Wilgor, ciągną się do Wietcisy, potem wzdłuż rzeki aż do drogi Grzymysława, dalej wzdłuż tej drogi aż do Kamiennego mostu i ztąd znów aż do góry Wilgor. Dan w Malborku r. 1428. Przywilej ten przedłożył sołtys Albert Sulewski ze Szczodrowa r. 1741 sądowi w Skarszewach w oryginale; był na pergaminie pisany i nieuszkodzony. Jerzy Bażyński, ststa skarszewski i sobowidzki, potwierdza r. 1580, że do młyna tutejszego od niepamiętnych czasów należy ogród i łąki; posiadacz płaci pann rocznie 10 grz. a 20 groszy i tuczy mu 2 świnie. R. 1580 nabył młyn ten Bartel Willemann od Jana Bażyńskiego za 550 grz., ale bez konsensu Jerzego Bażyńskiego i bez oznaczenia granic nie chciał go przejąć. Ponieważ stary przywilej zaginął, dlatego sołtys Walenty Lindenberg i ławnicy Bartłomiej Dumrath i Maciej Dellike zostali zapoznani, którzy oświadczyli, że młyn ten posiadany był oddawna prawem dziedzicznym, że do niego należała 1 włóka roli, 3 łąki i ogród i prawo paszenia bydła na granicy szczodrowskiej. Drzewo na swoim polu niech młynarz tnie, ale poza jego obrębem tylko za zezwoleniem zwierzchności. Tu B. Willemannowi i jego potomkom na nowo potwierdzamy. Później powstały między młynem a wsią spory o granicę. Tedy zostali jak do publicznej wiadomości podaje Gerhard Doenhof, woj. pomorski i ststa skarszewski, burgrabia pomorski, p. Niewierski, podstarosta Adam Pietrzywolski i burmistrz Rutz ze Skarszew powołani na komisarzy, celem oznaczenia granic. Im tedy przedłożył młynarz Jan Meller różne przywileje, jako to Jerzego Bażyńskiego, ststy skarszewskiego, Ludwika Mertens, woj. pomorskiego i ststy skarszewskiego, Pawła Działyńskiego, woj. pomorskiego, w których granice były opisane, dostawił

nadto jako świadków Bartłomieja Wybickiego, przeszło 70 lat mającego, dawniejszego podstarostę Ludwika Mertens, Jana Sławickiego i Jerzego Feist, mieszczań skarszewskich, przeszło 80 lat mających, którzy zeznali, że woj. Paweł Działyński nadał młyn tutejszy w oznaczonych granicach Janowi Meller, przy czym sami byli obecni. Folw. szczodrowski nabył r. 1779 dotychczasowy dzierżawca Józef de Rembiliński bez zakupnego, za opłatą 80 tal. 49 gr. rocznie, po 5 lach wolnych. Obszar wynosił 393 mr. roli or., 576 nieuż., 358 bagien, 751 zarośli; wysiew wynosił 153 kor. żyta, 40 jęcz., 105 owsa, $7\frac{3}{4}$ gryki; budynki były w lichym stanie (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, XV, str. 157—159). R. 1886 młyn i folw. (razem 400 mr.) na subhaście sprzedano za 36,000 mrk. Kościół p. w. św. Szymona i Judy, patronatu rządowego, był już r. 1686 filialnym. Do filii należa: Sz., Szczodrowski młyn i Szczodr. leśn. i Nowy Wietc. Wizyta Rybińskiego z r. 1780 powiada: Kościół z drzewa wystawiony, nad wyższym chórem jest dach z gontów, nad niższym z dachówki, na którym jest wieżyczka z sygnarkiem. Od zachodu słońca ma z sobą złączoną dzwonnice z wieżą, z drzewa, gontami pokrytą, w której się znajdują 2 dzwony. Ściany wewnątrz tarciami obite. Od strony połudn. jest przysionek drewniany, dachówką pokryty, przez który drzwi do kościoła prowadzą. Posadzka w wyższym chórze z cegieł, w niższym tarciami wyłożona, ściany, sufit, chór są malowane. Ołtarzy jest 3. Ołtarz wielki św. Szymona i Judy, drugi Najśw. M. P., trzeci św. Kazimierza. O poświęceniu kościoła żadnej nie ma pewności, nie ma też kościół żadnych dochodów na reparacya. Do prob. należa 4 włóki, przez prob. skarszewskiego 4 gburum wydzierżawione, z których bierze rocznie arendy fl. 120 i usługi niejaki. Mesznego dawał fol. szczodrowski 10 kor. żyta i tyleż owsa, wieś 6 kor. żyta i tyleż owsa, młyn 3 kor. żyta, sołtys 3 kor. żyta i tyleż owsa. Naczytel pobierał od rządu 15 fl. co kwartał. Sz. liczyło cum attinentiis 173 mk. kat., 49 ew. (ob. str. 9—13). Dawniej był kościół parafialnym; jako taki zachodzi w przywileju wsi z r. 1428 (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, 182). 2.) Sz., leśn. król., należy do nadl. Białego Błota, pow. kościerski. *Ks. Fr.*

Szczodrowszczyzna, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Radoszkowice (o 7 w.), okr. wilejski Hołowacze, o 58 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Wilna do Mińska, ma 10 dm., 67 mk. (w 1865 r. 26 dusz rewiz.; należała do dóbr Nowy Dwór Wołodkowiczów).

Szczodruchy 1.) wś i folw., pow. suwałski, gm. Wólka, par. Raczek, odl. od Suwałk

22 w.; folw. ma 3 dm., 18 mk.; wś 7 dm., 27 mk. W 1827 r. 1 dm., 5 mk. Wechodziła dawniej w skład dóbr Raczk. 2.) **Sz. Wypychy i Sz. Zalesie**, dwie wsi, pow. łomżyński, gm. Kossaki, par. Kołaki. Mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. Sz. Wypychy miały 3 dm., 14 mk.; Sz. Zalesie 13 dm., 93 mk.

Szczodrzejewo 1.) niekiedy *Szczedrzejewo*, wś, pow. wrzesiński, o 8 klm. na pld.-wschód od Miłosławia, na praw. brzegu Warty, par. Czeszewo, poczta w Pogorzeli, st. dr. żel. w Chrzanie pod Żerkowem o 9 klm.; z komorą celną pogorzeli, dawniej Szczodrzejewkiem zwana (6 dm., 86 mk.), tworzy okrag wiejski, mający 25 dm., 230 mk. (178 kat., 52 prot.) i 194 ha (113 roli, 13 łak). W r. 1390 prawował się Mikołaj Tarnowski z pannami Szczodrzejewskimi, córkami Żegociny z Sz. (Akta gr. wielkop., II, n. 56); r. 1469 Piotr i Magdalena Miłosławscy sprzedali Sz. Jakubowi Kotowi, dziekanowi; r. 1531 istniał tu młyn; około tego czasu zachodziły spory graniczne z dziedzicami Czeszewa. Między r. 1578 i 1620 należało Sz. do Jana Roszkowskiego, kaszt. przemyskiego, a około r. 1793 do Jędrzeja Gorzeńskiego; w r. 1578 było tu 1½ śladu osiadł., 7 komor. i 2 rybaków, a około r. 1620 tyleż śl. os., 3 koła walne, 3 komorn. bez bydła, 2 rybaków i 2 rzemieśln. 2.) **Sz.**, leśnis. do Czeszewa, tamże, obejmuje 306·38 ha (270·64 lasu); czysty doch. gruntowy wynosi około 1200 mrk. *E. Cal.*

Szczodrzykowo, dawniej *Szczedrzykowo*, *Szczedrzykowice*, folw. do Kurnika, pow. średzki, o 5 klm. na pln. od Kurnika, nad Maskawą, dopł. Warty; par. Kurnik (dawniej Pierzchno), poczta w Kurniku, st. dr. żel. na Gądkach (Gondek) o 5 klm.; 4 dym. i 40 mk.; właścicielem jest Wład. hr. Zamoyski. Sz. zdaje się być siedzibą Teodoryka (Szczedrzyka), kanonika pozn., i Mrocza, synów Jaracza, którzy w r. 1287 wzięli od bisk. pozn. wsie Borek i Skrzyńki, leżące w pobliżu Pierzchna, wzamian za Orkowo (Kod. Wielkop., nr. 579); w r. 1352 pisał się Stefan, a w r. 1396 Floryan z Szczedrzykowic, kanonik pozn. Imię Szczedrzyk spotykamy w aktach grodz. pozn.

Szczojno, jezioro, pow. dzisieński, na obszarze wsi Góra al. Aleksieje i Kamionka al. Rokitka.

Szczokotowo, wś, pow. czauski, gm. Radoml, ma 48 dm., 364 mk.

Szczokowszczyzna 1.) wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol. gm. Chotenczyce (o 3 w.), okr. wiejski Karpowicze, o 37 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Ilii do Radoszkowicz, ma 4 dm., 39 mk. (w 1865 r. 19 dusz rewiz; należała do dóbr Zaborze Hrehorowiczów). 2.) **Sz.**, zaśc., tamże, o 38 w. od Wilejki, 1 dm., 7 mk. kat.

Szczolnizski, zaśc. szlach. nad Wilią, pow.

wileński, w 4 okr. pol., o 30 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. kat.

Szczolbowo, dobra, pow. suraski, w 3 okr. pok. do spraw włośc., w 1862 r. 86 dusz rew.

Szczolby, folw. nad rz. Studzienicą (Studenicą), dopł. Dniestru, pow. uszycki, 1 okr. pol. Dunajowce, leży między Demiankowcami a Muszkutyńcami. Należy do klucza hołozubinieckiego, Wiktora Skibniewskiego. *X. M. O.*

Szczolno, dobra, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Miory, okr. wiejski, Szczolno, o 8 w. od Mior, własność Doręgowskich. Okrag wiejski składa wś Ruskie Siolo (70 dusz rewiz.). Dziedzictwo niegdyś Zenowiczów. Mikołaj Deszpot z Bratoszyna Zenowicz sprzedaje w 1522 r. Piotrowi Massalskiemu, który przyłącza je do Drui. Do Sz. należały wówczas Idołta i Krylenicze. Od sukcesorów kn. Massalskich przechodzi Sz. do Rudominów, od których nabywa je w 1727 r. Franciszek Felicyan Niewęglowski, wojski brasławski, dalej syna jego Michała, dalej wnuka Justyna, sędziego grodz. brasławskiego, ten zaś w 1823 r. sprzedaje Emerykowi i Ksawerze z Walickich Doręgowskim, dziś własność wnuka ich Stanisława. *A. K. Ł.*

Szczolup al. *Żołob*, wzgórze w paśmie Woroniałów, na obszarze wsi Pobocz, w pow. złoczowskim, nad doliną Bużka. Wzn. 367 mt.

Szczomyślница, osada wiejska, pow. miński, przy drodze z Mińska do wsi Wołożkowicze, w 1 okr. pol. mińskim. Należy do dóbr Przyluki. *A. Jel.*

Szczonowo, *Stanowo* w r. 1578—1620, wś, pow. wrzesiński (Jarocin), o 6½ klm. na pln. od Żerkowa, nad łaczą, którą tam z lew. brzegu tworzy Warta, graniczy z Pogorzeli, Smilowem i Gąsiorowem; parafia i poczta w Pogorzeli, st. dr. żel. w Chrzenie pod Żerkowem o 9 klm.; ma 28 dm., 214 mk. (213 kat., 1 prot.) i 215 ha (148 roli, 7 łak, 7 lasu). Posiadłość klasztoru lędzkiego (Vczonowo w r. 1305, Wszonowo w r. 1324 i Usczonowo w r. 1357), którą cystersi zamienili na trzecią część Wrąbczyna (Kod. Wielkop.) nie jest Sz. lecz Łuszczanowem (o 5 klm. na pld. od Żerkowa). Po r. 1357 pisali się z Ł. Łuszczanowscy (Wszonowski, Usczonowski, Akta gr. wielkop., I, II). Między r. 1578 i 1620 należało Szczonowo (Stanowo) do Roszkowskich, później do Gorzeńskich; w r. 1578 był tu jeden ślad os. i 5 zagr., a w r. 1620 zagrodnik z rolą i pięciu „co się żywią z wymłotu“. *E. Cal.*

Szczoroczyska, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Chotenczyce (o 11 w.), okr. wiejski Zalesie, 12 dusz rewiz.; należy do dóbr Skobierzec Lipskich.

Szczorse al. *Szczorsy*, wś i dobra nad Niemnem, pow. nowogródzki, w 1 okr. wsie lub-

skim, gm. Szczorse, o 3 mile od Nowogródka, własność starodawnej rodziny Litawor Chreptowiczów h. Odrowąż. Wś ma 156 osad. Cerkiew paraf. murowana p. w. św. Dymitra, zbudowana na miejsce starej (zniszczonej przez pożar w 1758 r.), w 1776 r. przez Joachima Chreptowicza, kanclerza, przechowuje kilka pamiątek po Chreptowiczach i dwa wielkie obrazy pędzla Marcellego Baciarellego, około 4000 parafian; fundusz cerkwi składa się z 2 włók ziemi nadanej przez dawnych kollatorów. Podług podania już w XIV w. istniała tu świątynia obrządku słowiańskiego, a któryś z Chreptowiczów, potwierdzając dokument cerkwi w 1627 r., wspomina, iż takowa oddawna istnieje; na srebrnej zaś szacie św. Dymitra wybity jest rok 1386. Sz. posiadają szpital wiejski na kilkanaście łóżek, zarząd gminy, szkołę wiejską oraz szkołkę dla dziewcząt, założoną na mocy uchwały gminnej w 1888 r. na pamiątkę bytności ks. Włodzimierza Aleksandrowicza z małżonką. Gmina Szczorse składa się z 3 okręgów (starostw) wiejskich, ma 559 osad, 2637 dusz męskich włościan, uwłaszczonych na 4373 dzies. Włościanie w Sz. oddawna odznaczają się wyższym rozwojem umysłowym i dobrobytem, kilka bowiem pokoleń Chreptowiczów dbało o to starannie. Ztąd pochodzą najlepsi i najbardziej poszukiwani flisacy. Kanclerz Joachim Chreptowicz czynszował i rozkoloizował poddanych w 1790 r.; syn jego Adam założył 1811 r. szkołkę paraf. w niezbyt odległych Niehniewiczach, a w kilka lat później na większą skalę w Sz., którą zaopatrzył w biblioteczkę odpowiednią. Odrazu uczęszczało do niej 50 uczniów wiejskich (ob. J. Giżyckiego: „O szkołach grodzieńskiej gubernii“, 1885 r., str. 30). Po 1839 r. szkołka w Sz. została zamknięta i dopiero około 1866 r. założono nową. W Sz. urodził się w 1729 r. Joachim Chreptowicz, syn Maryana, ststy werbelskiego, i Reginy Wojniarki. Zbudował on tu wspinały pałac w stylu Ludwika XV do dziś dnia starannie utrzymany, a w nim zgromadził szacowną bibliotekę, obfitującą w rzadkości bibliograficzne i cenne rękopisy, oraz olbrzymie archiwum, starannie później dopełnione przez synów Adama i Ireneusza. Wiadomość o tych zbiorach podał piszący w *Gazecie Warszawskiej* (1880 r., Nr. 208—215). W otaczającym pałac parku znajduje się pomnik Joachima Chreptowicza, wystawiony niedawno przez wnuka jego po kądzieli Brzostowskiego. W Sz. przebywali często uczeni i inne osoby, między innymi: Stanisław August, powracając z Nieświeża na sejm grodzieński w 1784 r., z całym dworem bawił tu i nocował d. 23 września; przez dłuższy czas przebywał tu astronom Marcin Poczeb; rón-

nież bawił tu Joachim Lelewel w 1830 r. dla studyów historycznych (ob. t. XII, 177 i VI, 319); przebywali tu też z kolei: Adam Mickiewicz, Ignacy Daniłowicz, Mikołaj Malinowski, historyk Jaroszewicz, Syrokomla, Jan Czeczot i in. Obecny właściciel Sz. Michał Chreptowicz, wnuk Joachima po Ireneuszu, ostatni z rodu, podniósł gospodarstwo rolne w Szczorsach. Szczegółowy opis gospodarstwa w Sz. podał piszący w *Gazecie Rolniczej* za rok 1880 (Nr. 40—48). Klucz ekonomiczny szczorsowski składa się z 6 folw.: Sz., Marysin, Murowanka, Niehniewicze, Kosy-Dwór i Adampol; tudzież z 2 awulsów: Goraba i Prześliska. Pod pługiem znajduje się 2500 mr., w znacznej części drenowanych drenami wyrobionymi w cegielni w Koleczycach. Łąk miernej dobroci około 2300 mr.; lasu do 8000 mr. obciążonego serwitutem pastwiskowym, co uniemożliwiło gospodarstwo leśne, i ta jedynie gałąź gospodarstwa leży odłogiem. We wszystkich folwarkach istnieje zaprowadzony płodozmian, a hodowla inwentarzy znakomita. Znajduje się 200 roboczych wołów, 450 krów dojnych; piękna serowarnia na folw. Murowanka, wyrabiająca sery na sposób szwajcarski; przeszło 3000 owiec rasy Negretti i Rambouillet. Sercem całego gospodarstwa jest fol. Adampol, posiadający olbrzymią parową gorzelnię, młyn parowy mielący 3000 beczek pszenicy i olejarnię. Wszystkie produkta surowe tu się przetwarzają na wywóz, do czego służy mała flotylla na Niemnie, w miejscu zwanem Ponie-munie, składająca się z kilkunastu wicin, ładujących do 12,000 pudów. W stanie nieprzerobionym wywozi się tylko owies. W pobliżu Adampola istnieje młyn wodny dla mielenia kości, któremi bez dodania mierzwy nawozi się całe pole w awulsach Goraba i Prześliska. Nadmienię wypadu, iż całe to wzorowe gospodarstwo w dobrach szczorsowskich urządził w ciągu trzydziestu lat i dziś tam pracujący uzdolniony inżynier-agronom Ferdynand Fischer, rodem Saksończyk. On to z ruiny dźwigając mienie Chreptowiczów, bez nakładowego kapitału zdołał wszystko doprowadzić do stanu kwitnącego i olbrzymie środki obrotowe wytworzyć, a przytem zorganizować wzorową administrację, złożoną całkiem z oficyalistów miejscowych, tudzież wytworzyć żywiol fabryczno-gospodarski, posiadający znaczne zarobki. Karol Adolf de Mehlig opisał pod względem ekonomicznym wyborne gospodarstwo w dobrach Sz. w „Zabawach przyjemnych i pożytecznych“ (1777 r.). Teofila Głińska zamieściła w „Magazynie Warszawskim“ 1785 r. (t. I, ks. 91) wiersz p. t.: „Szczorse, opis majątn. Chreptowicza“. Najlepszy życiorys Joachima Chreptowicza

skreślił Julian Bartoszewicz w Wiel. Enc. Orgel. (V, 505—512). Syrokomla pisze o Sz. w dziełku „Niemen“ (str. 29—30). A. Jel.

Szczorsówka, rzka, pow. nowogrodzki.

Szczorsowskie-Łozki al. *Łoski*, pow. nowogrodzki, ob. *Łozki Szczorsowskie*.

Szczosnówka al. *Szczasnówka*, ws nad stawem, przez który przepływa rz. Zbrucz, pow. krzemieniecki, par Białozórka, o 1 w. od granicy Galicyi, ma 170 dm. Należała do dóbr czechowieckich Michała Serwacego Wiszniowieckiego. Powyżej Sz. Zbrucz bierze początek.

Szczotka, pustkowie, w pow. krotoszyńskim, o 8 klm. na wschód od Krotoszyna, pod Jasnopolem; nie jest wykazane w Spisie gmin i okręgów; w r. 1843 miało 2 dym. i 25 mk. katol.

Szczotki 1.) ws, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Łuck (o 3 w.), okr. wiejski Kozłowo, o 62 w. od Dżisny, 20 dm., 222 mk. różnych wyznań. 2.) **Sz.**, ws, tamże, gm. Leonpol, ob. *Zamoszie*.

Szczotki 1.) pow. bialski (Galicya), stanowi część gminy Brzeszcze, składa się z 17 dm. i 97 mk. rzym.-katol. Leży na płn. od Brzeszcz, w pobliżu lasu i przy drodze z Oświecima (15 klm.) do Białej. 2.) **Sz.** al. *Szczotka*, grupa domów w Arłamowskiej Woli, pow. mościński. *Mac.*

Szczotki, część dóbr Gorzów, w pow. oleśńskim.

Szczotków, część wsi Kamesznica, w pow. żywieckim.

Szczotkowice, w XVI w. *Szczodrkwice*, folw. i os. młyn., pow. pińczowski, gm. Sanecygniów, par. Działoszyce, odl. 21 w. od Pińczowa, posiadają kopalnię gipsu, młyn amerykański (na stawie). Fol. Sz., oddzielony od dóbr Chmielów, rozl. mr. 187: gr. or. i ogr. mr. 136, łąk mr. 23, past. mr. 17, nieuż. mr. 11; bud. mur. 3, drewn. 4. Ws ma 12 os., 31 mr. W połowie XV w. Sz., w par. Działoszyce, własność Ciszewskiego (Czyżowskiego) h. Półkoza, miały 4 łany km., zagr. z rolą, od których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 6 grzyw., dawano kanonii skalbmierskiej. Były też drobne części szlacheckie; folwarku nie było. Ws należała do dóbr działoszyckich (Długosz, L. B., I, 528—530 i II, 456). Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 ws Szczodrkowice miała 2½ łan. W r. 1581 Ocześnie miała tu 4 łany km. (Pawin-ski, Małop., 19, 441). *Br. Ch.*

Szczotkowo, posiadłość, pow. szremski, pod Dusiną, ku płn. od Gostynia.

Szczubielec, jezioro pod Koniecwałdem, pow. sztumski.

Szczubranów, potok, lewy dopł. Leniny,

w pow. staromiejskim, na obszarze gm. Leniny Wielkiej.

Szczuchnia, folw., pow. lubartowski, ob. *Chuda Wola*.

Szczucice, ws włośc., pow. opatowski, gm. Sadowie, par. Wszechświęte, odl. od Opatowa 5 w., ma 13 dm., 107 mk., 265 mr. włośc. W 1827 r. było 15 dm., 54 mk. Należały do dóbr bisk. lubuskiego. Wymienia je w r. 1328 akt Władysława Łokietka, potwierdzający posiadłości biskupie (Kod. Wielk., 1088). Według domysłu wydawcy Kod. Wielk. „Vitaszco de Stimnicze“, podpisany na akcie z 1380 r. wydanym w Opatowie (ib., 1770), ma oznaczać dziedzica Szczucic. Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 ws Szczucice, własność Mikołaja Radziwiłła, miała 8 osad., 4 łan., 1 komor. (Pawin., Małop., 184).

Szczucin, mtko na praw. brzegu Wisły, w pow. dąbrowskim, w równinie wzn. 173 mt. nrm., zabudowane nieregularnie, przeważnie drewniane, składa się z rynku i trzech ulic. Nieznaczna wyniosłość na pld.-wschód od miasteczka nosi nazwę „Babiej góry“ (179 mt. nrm.). Gleba piaszczysta, na pld. od Sz. ciągną się znaczne lasy sosnowe, na płn. zaś podmokłe łąki. Miasteczko zajmuje 453·30 ha i liczy według Szematyzmu Galicyi z 1891 r. 1244 mk.; 663 rz.-kat., 4 gr.-kat., 4 ewang. i 573 izrael. Podług spisu ludności z r. 1880 było 129 dm. i 1154 mk.; 583 rzym.-kat., 4 gr.-kat., 4 ewang. i 566 izrael., podniosła się przeto nieznacznie liczba rzym.-kat., ubyło zaś izraelitów. Zarząd miasta sprawuje urząd gminny, złożony z burmistrza, zastępcy, sekretarza i lekarza; służbę stanowi policyant i stróż nocny. Jest tu parafia rzym.-kat., urząd pocz., szkoła ludowa czteroklasowa mieszana, apteka i kilka sklepików. Mieszkańcy trudnią się uprawą roli, rzemiosłami i drobnym handlem. Parafia została założoną przed r. 1326, wymienia bowiem Theiner (Monumenta vetera, 1860) w spisie kościołów dyec. krakowskiej Mikołaja plebana „de Sucin“. Za Długosza (L. B., II, 129) Sz. był własnością Pacanowskich h. Jelita. Do kościoła należały grunta po obu stronach drogi do Słupca, błoto nad Wisłą zwane Gadką i trzy wátoki czyli wyschnięte koryta Wisły. W 1579 r. (Pawin-ski, Małop., 234) należały do par.: Wola Szczucińska, Słupiec, Delastowice, Odmęt, Wojczyną i Laskowa Wola czyli Łaskówka a nadto na lew. brzegu Wisły (dziś w królestwie polskim) Rataje i Obieków (Oblieków). Stanisław Niedowicki miał tu 14 kmieci, 6 łanów, 4 zagrody, 21 komorn. z bydłem, 11 komorn. bez bydła, 2 hultai i 3 rzemieśl. Kościół paraf. był drewniany. Dzisiejszy murywany postawił proboszcz Adam Miklaszew-

ski a poświęcony został przez sufragana krak. Mich. Kunickiego w r. 1748. Kiedy wieś została zamienioną na miasteczko nie wiadomo. Teraz odbywają się targi co środę, a targowe stanowi główny dochód urzędu miejskiego. Miasteczko jest prywatne, t. j. prawo propinacyi należało do Heleny hr. Hussarzewskiej, dziedziczki więk. posiadłości, która wynosi 344 mr. roli, 27 mr. łąk, 13 mr. ogrodu, 16 mr. pastw., 26 mr. lasu, 1 mr. moczarów, 2 mr. nieuż., 4 mr. parcel budowl., ogółem 438 mr. Należy tu karczma, młyn, cegielnia i folw. Posiadłość mn. ma 186 mr. roli, 53 mr. łąk i 23 mr. past. Do paraf. (dyec. tarnowska, dekan. dąbrowski) należą: Łęka Szczucińska, Kępa Żabiecka, Świdrówka, Borki, Dąbrowice, Lubacz, Maniów, Skrzynka, Żaluzie, Brzezówka, Radwan, Wola Międzychowska, Zabrze i Suchy Grunt, prócz wymienionych w r. 1579 a leżących na praw. brzegu Wisły. Krzyżują się tu drogi z Dąbrowy (odl. 18 klm.) do Łęki Szczucińskiej i z Lubacza do Słupca, nadto na pld.-wschód prowadzi droga z Sz. do Brzezówki. Z powodu braku kamienia są te drogi gminne. Sz. graniczy na pñ. z Wolą Żabiecką i Lubaczem, na zach. z Delastowicami, na pld. ze Skrzynką i Zabrzem, na wschód ze Świdrówką.

Mac.

Szczucińska Wola, ws, pow. dąbrowski, w równinie nadwiślańskiej, 2 klm. na pñ.-wsch. od Szczucina, par. rzym.-kat. w Szczucinie. Graniczy na pñ. z Wolą Żabiecką, na wschód z Borkami, na pld. z Świdrówką a na zachód z Lubaczem i Szczucinem. Ma na obszarze gmin. 26 dm. i 168 mk., na obsz. więk. pos. 10 dm., 67 mk., razem 36 dm., 235 mk.; 220 rzym.-kat. i 15 izrael. Pos. większa (A. Sękowskiej) wynosi 581 mr., mianowicie 484 mr. roli, 8 mr. łąk, 1 mr. ogrodu, 56 mr. past., 13 mr. lasu, 2 mr. stawów, 12 mr. nieuż. i 3 mr. parcel budowl. na których stoi folwark i karczma. Pos. mn. ma 187 mr. obszaru, jako to 130 mr. roli, 39 mr. łąk i 28 mr. pastwisk. Długosz milczy o tej wsi; w r. 1579 (Pawin., Małop., 234) miała 8 km. i 2 łany.

Mac.

Szczuck, ws, pow. rzeżycki, w dobrach Warklany, zaludniona wyłącznie przez włościan pochodzenia polskiego, w liczbie 40 osób płci obojej.

Szczucze, jezioro, w pñ. części pow. grodzieńskiego, między Kotrą a Pyrrą.

Szczucze, jezioro, w pow. porzeckim gub. smoleńskiej, bardzo rybne, największe z jezior tej gubernii, ma do 15 w. dł., 1 do 3 w. szer. i podług wymiarów Strzelbickiego zajmuje 9 w. kw. Do jez. Sz. wpada z pñ. rz. Ogniwiec a z pld. rzeczki Pława, Szamsza i Dołżyca. Rybołówstwo od prywatnych właścicieli okolicznych wynajmują najczęściej t.

zw. Ostasze (z Ostaszkowa w gub. twerskiej). Łód na jez. Sz. trzyma się bardzo długo i puściwszy wydobywa się z szumem na brzegi, bo jez. nie ma upływu. Dołżyca łączy je przez jez. Dgo z całą grupą jezior, zajmujących przestrzeń do 90 w. długości a do 40 w. szerokości. Brzegi jeziora niskie, pokryte lasami.

Szczuczki, ws i fol., pow. nowoaleksandryjski, gm. Karczmiska, par. Wojciechów, odl. 36 w. od Puław. W 1885 r. folw. Sz. rozl. mr. 1145: gr. or. i ogr. mr. 629, łąk mr. 30, past. mr. 9, lasu mr. 455, nieuż. mr. 22; bud. mur. 5, z drzewa 12; płodozm. 9-pol.; las urządzony, młyn wodny. Ws Sz. os. 17, mr. 246.

Szczuczno, ob. Stoczno.

Szczuczno, jezioro, w pow. kartuskim, na obszarze wsi Kiełpina.

Szczuczyn, *Mazowieckim* zwany, miasto powiatowe gub. łomżyńskiej, nad rz. Wisłą (z praw. brzegu), pod 53°33'4" szer. pñ. i 39°57'6" dług. wschod. od F. Odl. 186 w. od Warszawy, 4 1/2 w. od granicy Prus Wschodnich, 4 1/2 w. na pñ.-zach. od os. Wąsosz. Szosa warszawsko-kowieńska, przecinająca powiat, łączy Sz. z Grajewem, Augustowem, Suwałkami, Kolnem i Łomżą. Najbliższa st. dr. żel. w Grajewie o 14 w. na pñ.-wschód. Miasto posiada kościół par. mурowany (papijarski), szpital św. Stanisława na 30 łózek (w dawnym kolegium pijarów), szkołę miejską 4-klasową, sąd pokoju okr. II, sąd gm. okr. I, urząd powiat. i kasę, magistrat, urząd gm., urząd pocz. i telegr., resursę miejską (od 1875 r.). W mieście stoi pułk kozaków. Ludność zapisana do ksiąg stałych wynosi obecnie 4897, lecz po straceniu nieobecnych (1253) rzeczywiście znajduje się na miejscu 3644, do czego dodawszy 356 niestałych, otrzymamy 4000 ogólnej ludności bez wojska. Śród stałej ludności (z nieobecnyymi) było 3968 żydów, 908 katol., 17 prot. i 4 prawosł.; 1827 r. było 277 dm., 3084 mk. Dochody miasta wynosiły (r. 1890) rs. 5163, rozchody rs. 4946. Miasto położone dość wysoko ponad doliną Wisły. Miasto powstało na obszarze okolicy zaludnionej przez rodzinę Szczuków, którzy porożniadali się tu w licznych wioskach, które z czasem utraciły pierwotną ogólną nazwę. Władysław, ks. mazowiecki, potwierdza r. 1437 w Wąsoszu (Wąsoszach) sprzedaż 10 włók nadanych przez księcia Grzegorzowi z Gumowa w ziemi wiznieńskiej za 9 seksagen „Falislao et Martino dictis Szczuki“. W r. 1461 w Wiźnie ks. Ziemowit stwierdza, iż według akt sądu ziemskiego wąsoskiego z r. 1456 Jan Chey (może Skaj, bo jest wieś Skaje pod Szczuczynem) wszystkie „residuitates sive sortes terrae a-

lias Zbytki in districtu Visnensi inter grannies: Karwowska et Mazowska (Mazewo i Czarnowo chyba, bo Karwowo leży dość daleko pod Radziłowem), inter Dołęga et Woyśław (Dołęgi i Wojśławy), ac inter Mieczysławiecki (Niedźwiedzkiej), Andream, Martinum Szczuka, Choynowskie (Chojnowo), Danowskie (Danowo), Mathiam Guty (Guty i Gutki), Rekowskie (Raków) et Pruthenorum, nec non inter Bolestam, Falislaum Szczuka, a granities Choynowska usque ad granities Pruthenicales, et inter Chejewo (dziś Skaje?) et Chojnowo protensas et extensas in longum et latum consistentes“ oddał w zastaw Andrzejowi Szczuce, który zapłacił za to ks. Władysławowi (ojcu Ziemowita) 5 seksagen i dał 500 „robora alias Wanczosa“ (Herbarz Kapi-cy, str. 410). Wymienione w tym akcie wioski leżą dokoła Szczuczyna. Z pomiędzy osiadłych tu Szczuków wyróżniał się widocznie zdolnościami wspominany tu Andrzej, który, pozyskawszy względy książęce, doszedł do zamożności i dał początek znaczeniu swej rodziny. Na obszarze przez tę rodzinę zamieszkiwanym powstały wsie: Pawelki, Jambrzyki, Barany, Skaje i trzy inne, na których obszarze Stanisław Szczuka, podkanclerzy w. ks. litewskiego, za przywilejem Jana III z 9 paźdź. 1690 r. utworzył miasto Szczuczyn. Przywilej ten nakazywał mieszczanom płacić podatki do skarbu królewskiego, czynsze zaś i placowe dziedzicowi, który nie mógł nakładać żadnych ciężarów. Podobno wskutek ślubu uczynionego przed wyprawą wiedeńską Jan III po zwycięstwie dał 200,000 złp. na wzniesienie kościoła w Sz., należącym do par. w Wąsoszu. Szczuka osadził przy kościele pijarów, którym wybudował kolegium (r. 1700) i dał w uposażeniu wioski Świdry-Awissa i Miętuszewo oraz zapisał sumy na dobrach na utrzymanie szkół. Król Jan III przeznaczył dla tych szkół fundusz stypendyalny z zapisu Katarzyny Jagiellonki, matki Zygmunta III. Funduszem tym rozporządzało po 1836 r. gimnazjum w Suwałkach. Po śmierci Szczuki miasto i dobra przeszły za córką jego w dom Potockich (papiery po Szczuce mieszczą się w zbiorach wilanowskich). W końcu XVIII w. posiadał dobra generał Łączyński. Pomysłny rozwój Sz. zawdzięczał głównie szkółom pijarskim a następnie położeniu na trakcie z Królewca do Białegostoku. Około r. 1800 wedle Holsche'go było tu 261 dm., 1849 mk. (wiele żydów). Miasto, położone przy granicy litewskiej, było porządnie zabudowane, miało obszerny rynek, szerokie brukowane ulice, znaczne przedmieście, dobrze zabudowane. Przy mieście stała w ruinie już niedokończona rezydencya dziedziców (przez Szczukę zaczęta?). W kolegium pijarskim

pobierało bezpłatnie naukę 150 uczniów. Siostry miłosierdzia mieszkały w domu prywatnym, oczekując na wzniesienie klasztoru. W mieście znajdował się urząd celny, podatkowy i konsumcyjny, zajmujące część budowli pijarskich. Stał też szwadron dragonów. Rząd pruski zamierzył odkupić miasto od właściciela. Po 1815 r. Sz. wchodzi w skład obwodu augustowskiego. Żydzi wnoszą tu wielką synagogę. Miasto zaczyna upadać, zapewne z powodu tego, iż ruch handlowy na trakcie z Królewca do Białegostoku zmniejszył się po przeprowadzeniu nowych granic politycznych. Z władz istnieje tu tylko sąd pokoju. Szkoła zostawała pod zarządem pijarów jeszcze jakiś czas po 1831 r. Z nauczycieli ważniejszymi byli kś. Jakub Falkowski, założyciel instytutu głuchoniemych w Warszawie, Bronisław Trentowski, Witwicki. Uczniami szkoły byli dwaj Wagowie: Jakub i Antoni, rodem z pobliskiego Grabowa. W 1836 r. inspektorem szkoły jest M. Szumkowski, nauczycielami: kś. W. Żukowski, Zajcew, Paweł Adamski, Konwicki, Rzecznowski i Królikowski. Akty uroczyste zamknięcia roku szkolnego szkoły obwodowej w Sz. wychodziły w r. 1834 i 1836 w Suwałkach. Wielki pożar w r. 1858 zniszczył w mieście 186 domów, ocalało tylko 59. Z zabytków przeszłości najważniejszym jest piękny kościół z grobami pijarów i okolicznej szlachty. W zakrytych portretach podkanclerzego Szczuki i jego żony. Z zamku Szczuków został tylko wał i piwnica obszerna. W mieście, w pobliżu poczty, stał murowany pomnik, wzniesiony jakiemś Samuelowi Szpielowskiemu, zmarłemu z morowego powietrza 20 maja 1710 r. Dobra Sz. składały się w r. 1880 z fol. Sz. Gubernia, rozl. mr. 1058: gr. or. i ogr. mr. 810, łąk mr. 117, pastw. mr. 67, lasu mr. 14, obszar sporny mr. 6, nieuż. mr. 44; bud. mur. 7, z drzewa 27; płodozm. 15-pol., pokłady torfu, wiatrak. W skład dóbr wchodziły poprzednio: miasto Sz. os. 249, mr. 998; wś Skaje os. 22, mr. 836; wś Wólka os. 6, mr. 272; wś Jambrzyki os. 14, mr. 353; wś Barany os. 23, mr. 61. Sz. par., dekanat t. n., 1300 dusz. Sz. gmina, ma 11694 mr. obszaru, 4724 mk. (162 żyd.), s. gm. okr. I, urz. gm. i st. poczt. w mieście Szczuczynie. W gminie istnieją: 2 browary, gorzelnia, kopalnie wapienia do wypalania wapna, 2 młyny i wiatraki, szkoła. W skład gm. wchodzi: Barany, Będzkowo, Brzeźno, Bzury, Chojnowo, Czarnowo, Czarnówek, Danowo, Dołęgi, Grędy, Hurty-Starawieś, Jambrzyki, Koniecki, Kurki, Lipnik, Łepice, Mazewo, Milewo, Nieckowo, Niedźwiedzkie, Niedźwiadna, Obrytki, Rakowo, Skaje, Sokoły-Gutkowo, Świdry-Awysa, Wojśławy, Wólka, Zacieczki i Za-

łuski. Z wymienionych miejscowości 4 posiadają ludność czysto szlachecką, 8 mieszaną, inne czysto włościańską.

Szczuczynski powiat gub. łomżyńskiej utworzony został w r. 1867 z połowy pld. dawnego pow. augustowskiego. Zajmuje on północną część gubernii. Obszar powiatu, wynoszący 26·64 mil kwadr., zajmuje stoki wyżyny pojezierza. Od zach. i pld.-zach. przytyka do pow. jańsborskiego i łeckiego (w Prusach wschodnich), od pld. graniczy z pow. augustowskim, od wschodu z częścią augustowskiego i pow. białostockim, od pld. z kolneńskim. Powierzchnia pochyla się w kierunku od pld.-zach. ku wsch.-płd., a w części północnej od pld. ku pld. Wznies. części pld.-zach. sięga 600 st. n. p. m. Obniżenie poziomemu jest bardzo nieznaczne, stąd leniwy bieg rzek, rozlewających się szeroko i tworzących podmokłe bagniste doliny. Wody pojezierza pruskiego spływają na obszarze powiatu rzekami: Łyką i Wisłą do Biebrzy, która na przestrzeni kilkunastu wiorst tworzy pld.-wsch. granicę powiatu. Cała pld.-wschodnia połowa powiatu przedstawia rozległy obszar błot, będących wielkiem zlewiskiem wód spływających z wyżyny jeziornej, otaczającej wielkiem półkolem tę kotlinę, nie dochodzącą prawdopodobnie 400 st. wznies. (brak cyfr wznies. na mapie sztab.). Między Sztabinem a Goniądzem Biebrza przyjmuje z obu brzegów liczne dopływy. Obszar bagien i bagnistych lasów sięga pod Rajgród i Grajewo. Nieliczne wioski, często o kilka mil oddalone, oddzielone błotami i lasami, wznoszą się jak wysepki wśród tego leśno-błotnego obszaru. Wody jezior Rajgrodzkich uprowadza do Łyku (z lew. brzegu) Jęgrznia, uchodząca na pld. od wsi Ciszewo (na pld. od Kapie), pod os. leśną Dębowiec. Łyk zaś, prowadzący wody jezior pruskich, przerzyna powiat w kierunku od pld.-zach. ku pld.-wsch. i płynąc szeroką błotnistą doliną, bez wyraźnych krańców, uchodzi do Biebrzy z lew. brzegu, powyżej Goniądza, na pld. od wsi Klewianki. Wisła bierze początek w pow. jańsborskim, wchodzi pod Rakowem na obszar pow. szczuczynskiego, podąża na Szczuczyn, Wąsosz, poniżej Karwowa przyjmuje strugę z pod Radziłowa i o 3 wiorsty poniżej wsi Łoje-Awisy uchodzi wśród błotnistej równiny do Biebrzy (z lew. brzegu). W północnej części powiatu znajduje się jezioro Rajgrodzkie, wchodzące tu z Prus i w stronie wschod. od Rajgrodu jez. Dręctwo. Wody ich uprowadza Jęgrznia. Pld.-zach. część powiatu, przedstawiająca obszar pagórkowaty, piaszczysty, wyżej wzniesiony, jest gęściej znacznie zaludniona. Przy ogólnym obszarze około 250,000 mr., połowa tylko stanowi ziemię użytkową. Opłaty gmin-

ne pobierane są od 126,821 mr. Lasy rządowe stanowią leśnictwo Rajgrodzkie, mające 27,214 mr. Prywatnych lasów obszar nieznany. Większych posiadłości (wyżej 200 mr.) jest 49, wsi włośc. 255. Rządowe donacze zajmują 3250 mr. Co do gęstości zaludnienia, to zajmuje powiat czwarte miejsce od końca w szeregu powiatów królestwa. Ma on przy obszarze 1288·8 w. kwadr. al. 1466·7 klm. 60,309 mk., czyli 46·8 na 1 w. a 41·1 na 1 klm. Gorzej zaludnionemi są: konstantynowski (38·8 na 1 klm.), włodawski (38·4), sejneński (36·9) i augustowski (36·3). Śród ludności miejskiej żydzi stanowią 81%, nieobecni (zapisani do ksiąg stałej ludności) 25·6%; śród ludności gmin wiejskich żydzi tworzą 16·9% a nieobecni 5·4%. Katolicy stanowią 82·5%. Ludność niestała wynosi 5·8%, obcy poddani 0·5%. Ludność polska, mazurska. Pomimo że kolej brzesko-grajewska (stacya w Grajewie) przerzyna środek powiatu (od pld.-wsch. ku pld.-zach.) a szosa warszawsko-kowieńska idzie przez całą długość od pld. ku pld.-wsch. na Szczuczyn, Grajewo, Rajgród, przemysł fabryczny i handel wewnętrzny nie mają warunków rozwoju. Prócz gorzelni istnieją tylko drobne zakłady fabryczne. Przemysł i handel miejski zostają w ręku żydów. W zakłady naukowe powiat nie obfituje. Prócz szkoły początk. 2-klas. w Szczuczynie, jest w powiecie 14 szkół początk. w osadach: Belda, Białaszewo, Grabowo, Grajewo, Lachowo, Niedźwiadna, Radziłów, Rajgród, Ruda, Słucz, Szczuczyn, Tajno, Wąsosz, Woźna Wieś. Pod względem kościelnym powiat tworzy dekanat t. n. dyecezyi sejneńskiej, obejmujący 11 parafii: Białaszewo, Grabowo, Grajewo, Lachowo, Niedźwiadna, Radziłów, Rajgród, Rydzewo, Słucz, Wąsosz i Szczuczyn. Pod względem sądowym dzieli się powiat na I okrąg sądu pokoju w Szczuczynie i trzy okręgi sądów gmin.: Szczuczyn, Grajewo i Rajgród. Pod względem administracyjnym dzieli się na 9 gmin: Belda, Białaszewo, Bogusze, Grabowo, Pruska, Ruda, Radziłów, Szczuczyn, Wąsosz i jedno miasto: Szczuczyn. *Br. Ch.*

Szczuczyn 1.) zwany *Litewskim*, mko nad Szczuczynką, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Sz. pod 53° 36' pld. szer. a 42° 25' wsch. dłg., przy dr. poczt. z Wilna do Grodna, odl. o 49 w. na pld.-zach. od Lidy a 137 w. od Wilna. Ma 123 dm., 1088 mk. (1866 r.), cerkiew par. mur., kość. kat., dom modlitwy żyd., szkoła par. (w 1885 r. 78 chłop. i 6 dziew.), zarząd okr. polic. (stanu) i gminy, apteka, st. poczt., targi co niedziela, jarmarki 15 sierpnia i 16 października. Kościół kat. p. w. Jezusa Chr., z muru wzniesiony w 1829 r. przez ks. Druckiego Lubeckie-

go. Poprzednio był w Sz. kościół kat. drewn., p. w. św. Jerzego, który popadł następnie w ruinę. Parafia kat., dek. lidzkiego, ma 2057 wiernych. Miała kaplicę w Jatwisku. Parafia praw., dek. (błagoczyńia) szczuczynskiego, 901 wiernych. Prawosł. dek. szczuczynski obejmuje 10 parafii: Sz., Dziembrowo, Dziakuski, Głębokie, Orla, Ostryna, Rakowiec, Sobakińce, Turejki i Wasiliszki; 10 cerkwi, 9 kaplic, 25,795 wiernych. Gmina należy do 2 okr. pok. do spraw włośc., 2 rewiru konskrypcyjnego oraz 2 okr. sądowego, obejmuje 3 okręgi wiejskie (Sz., Krasne i Iszczolno), 56 miejsc zamieszkałych, 412 dym., 6596 mk. włościan. W skład okr. wiejskiego wchodzi mko Sz., wsi: Bale 1 i 2, Bartosze, Bujwice, Dogi, Dubrowlany, Gierniki, Kułaki, Lack, Micary, Murawiówka, Nowosiołki, Ogrodniki, Planty, Podgajniki, Rogacze, Rzeszotniki, Topoliszki, Turówka, Worony, Wyzgi, Żaguny, Zarzecze, Żylicze, oraz kol. Turya, w ogóle w 1865 r. 836 dusz rewiz. Sz. należał niegdyś do Scypionów, którzy, podług Balińskiego (Star. Polska, III), mieli tu ufundować kolegium pijarów i założyć szkoły. Tymczasem konstytucja z 1726 r., potwierdzająca kolegium pijarskie w Sz., nazywa fundatorem Hlebickiego-Józefowicza, wojskiego połockiego. Pijarzy osiedli przy kościele farnym i za zezwoleniem konsystorza biskupiego objęli probostwo świeckie z wszelkimi dochodami i zabudowaniami. Kolegium pijarskie w Sz. należało do znaczniejszych i utrzymywało seminarium pijarskie i szkoły wyższe, w których uczono nawet języków wschodnich. W 1755 r. rektorem kolegium był Łukasz Rossocki, profesorem języków wschodnich i historii Kanty Wykowski, teologii Józef Szaniawski, nauki moralnej Eustachy Kurowski, historii naturalnej Wincenty Kloss, logiki i metafizyki Józef Kętrzyński, wymowy i poezji Wojciech Komorowski. W 1742 r. Teresa z Hlebickich-Józefowiczów Scypionowa, kasztelanowa smoleńska, zaprowadziła tu zgromadzenie sióstr miłosierdzia i założyła szpital. Komisya edukacyjna, organizując szkoły krajowe, wyniosła szkołę szczuczynską do rzędu podwydziałowych o 3 klasach. Po Scypionach Sz. przeszedł do ks. Druckich-Lubeckich, w posiadaniu których do dziś pozostaje. 2.) Sz., wś nad rzeką Łużesianką, w gub. witebskiej. J. Krz.

Szczuczyn 1.), niekiedy *Szczuzyn*, urząd. *Suczyn*, wś, pow. bydgoski, o 3 klm. na zach. od Fordonia (par., poczta i st. dr. żel.), w nizinie, wzn. 51 mt. n.p.m.; ma 21 dym., 163 mk. (94 kat., 69 prot.), 281 ha (136 roli, 107 lasu). Tym *Szczuczynem* nie jest *Jezurzino* z r. 1293, w kasztelanii wyszogrodzkiej, jak przypuszcza Perlbach (Pomm. Urk., n. 502), ani

Sycow z r. 1345, jak objaśnia wydawca Kod. Wielkp. (n. 1240); pierwsze jest *Jaruzynem*, ku płu. od Fordonia, drugie wsią *Dziki* (Sicowe w r. 1303, *Zuków* r. 1362), na płu. od Świecia. 2.) Sz., *Szczuczino* r. 1391, majątność, pow. szamotulski, o 3 klm. na płu. od Szamotuł (par., poczta i st. dr. żel.), na lew. brzegu Samicy (dopł. Warty); z fol. *Mędzisko* tworzy okrąg dworski, mający 14 dym., 276 mk. (247 kat., 29 prot.) i 1262 ha (648 roli, 54 łąk, 496 lasu). Właścicielem jest *Tadeusz Twardowski*. *Dziedzictwo Scucino* (r. 1303—1319), o którego sprzedaż układają się: *Mikołaj*, archidyakon poznański, *Paweł*, mnich łekneński, *Boguchwał Odolkowicz* i *Henryk*, syn *Gotarda*, budzi pewną wątpliwość co do tożsamości *Szczuczyna* szamotulskiego (Kod. Wielkp., n. 2039 i IV, 333). Dwaj świadkowie „plebani de Samotuł” przemawiają wprawdzie za okolicą Szamotuł, klasztor atoli łekneński i Odolkowicz przenoszą nas w okolicę Keyni, gdzie na początku XVI w. (Łaski, L. B.) istniały jeszcze Odolkowice, a *Szczuczyn* leżał pustkami. W r. 1391 pisał się *Darek* z *Szczuczyna*, występujący w gronie osiadłych w okolicy Szamotuł świadków (Akta gr. wielkop., I, n. 977). W r. 1580 należał Sz. do *Jana Świdwy* i *Jakuba Rokossowskiego*, dziedziców Szamotuł; pierwszy z nich miał na Sz. 10 łąk os., 1 pustą i komorniką, drugi posiadał 5 łąk os., 4 zagr. wójtowskich, 2 zwyczajnych i 2 komor.; przy schyłku zeszłego stulecia *Twardowscy* dziedziczyli Sz. z *Karczemką* na *Wrzosach*. *Dobrogost Twardowski* utworzył z dóbr *Kobylnik* i *Szczuczyna* (8559 mr.) na syna swego ordynację, zatwierdzoną 27 kwiet. 1859 r. przez *Fryderyka Wilhelma IV* (Złota Ks., I, 379). 3.) Sz., osada niegdyś, w pobliżu Keyni, leżała już pustkami około r. 1523 (Łaski, L. B., 124, 6).

Szczuczynce, mylnie *Szczurzynce*, wś, pow. jampolski, okr. pol. i sąd *Morachwa*, gm. *Pieńkówka*, par. kat. *Krasne*, ma 90 os., 410 mk., 352 dz. ziemi włośc., 616 dwor., 73 cerkiewnej. Gleba glinowata i piaszczysta. Posiada cerkiew p. w. *Wniebowzięcia N. M. P.*, wzniesioną w 1738 r., z 941 parafianami. Własność *Jaroszyńskich*, dziś *Dłuskich*. Dr. M.

Szczuczynek, folw. pryw., pow. lidzki, w 3 okr. pol., o 3 w. od *Szczuczyna*, 30 mk.

Szczuczynka al. *Czuczynka*, rzeka, w pow. kijowskim, prawy dopł. *Dniepru*, bierze początek pod wsią *Lipów Róg*, na pograniczu pow. kaniowskiego, płynie przez *Hulaniki* i uchodzi pod wsią *Szczuczynką*.

Szczuczynka, u *Pochilewicz* *Czuczynka*, wś przy ujściu rzeki *Szczuczynki* do *Dniepru*, pow. kijowski, na pograniczu pow. kaniowskiego, w 4 okr. pol., gm. i par. kat. *Rzyszców* (o 16 w.), odl. o 87 w. od *Kijowa*, ma

431 mk. Podług Pochilewicza jest tu 895 mk. praw., 14 kat. i 37 żyd. Włościanie, w liczbie 325 dusz rewiz. (163 w części skarbowej, 134 w części Rudnickiej oraz 28 w kolonii żydów rolników, utworzonej przy części skarbowej), uwłaszczeni zostali na 1545 dzies. (958 dz. w części skarbowej, 587 dz. w części dworskiej wraz ze wsią Bałyki), z opłatą po 1142 rs. 76 kop. z części skarbowej i po 935 rs. 86 kop. z części dworskiej. Posiada cerkiew p. w. św. Mikołaja, drewnianą, wzniesioną w r. 1752, na miejsce dawniejszej, pochodzącej w 1723 r. Do par. praw. należy odległa o 1 w. ws Bałyki. W pobliżu wsi, nad Dnieprem, wydobywają kamień budowlany i na żarna. Wieś ta nie istniała jeszcze w XVII w., a w miejscu tem znajdował się młyn, należący do monasteru rzysszczewskiego, do którego należała ws Bałyki. Założona na początku XVIII w. przez przeniesienie części ludności z Bałyk, nadana została 1764 r. przez Onufrego Szczeniowskiego, ststę trachtymirowskiego, założonemu przez niego w Rzysszczewie klasztorowi trynitarowskiemu. Szczuczynka już w 1792 r. była ludniejszą od Bałyk, liczyła bowiem 47 osad, podczas gdy w Bałykach było tylko 32 sadyb. Po 1833 r. Sz. przeszła na własność skarbu, obecnie zaś należy w części do skarbu, w części zaś do właścicieli wsi Bałyki, Rudnickich. J. Krz.

Szczudłów, ws nad Bzurą, pow. łowicki, gm. Jeziorko, par. u św. Ducha w Łowiczu (odl. 2 w.), ma 16 dm., 113 mk., 356 mr. (141 mr. past.). W 1827 r. 11 dm., 80 mk. W 1576 r. Sz., ws w pow. orłowskim, własność arcyb. gnieźn., ma 2 łany, młyn dziedziczny o 4 kołach, 7 zagr. (Pawiniński, Wielkp., II, 99). Po przejściu na własność rządu, wcielona w skład dóbr księstwa łowickiego. Ob. Jeziorko.

Szczudły, niem. *Szczudlen*, ws, pow. łecki, st. p. Pissanitz. Polska wieś, istniała już w r. 1516. Per. *Lega*.

Szczuja, grupa domów w Werchracie, powiat Rawa Ruska.

Szczuka, folw., pow. bobrujski, w 3 okr. pol., gm. i par. kat. Hłusk. A. Jel.

Szczuka 1.) dok. *Hecht*, 1325 *Szczuka*, ws kośc., pow. brodnicki, niedaleko granicy, agent. poczt. i szkoła kat. (1887 r. 148 dzieci) w miejscu; 1026 ha obszaru (787 roli or., 25 łąk); 1885 r. 69 dm., 102 dym., 499 mk., 464 kat., 28 ew., 7 żyd.; na kol. Rybaki przypada 21 mk. i 4 dm. Kościół kat. par. p. w. św. Fabiana i Sebastjana, patronatu rządowego; przy nim istnieje bractwo trzeźwości od r. 1859. W skład par. wchodzi: *Szczuka*, Rybaki i folw. Szymkowo i Koziróg; do filii w Cieletach, gdzie jest kościół p. w. św. Mikołaja; Cieleta, Rumunki, Nowydwór, Koziały, Świerczyń i Igliczyzna; wreszcie należy też

filia Gorczenica ze swemi wsiami (ob. II, 702). W r. 1867 liczyła parafia 2096 dusz, w 1890 r. 2108. Dawniej należała Sz. do dyec. płockiej, dopiero r. 1821 przyłączoną została wraz z całym dekanatem górznieńskim, do którego jest wcielona, do dyec. chełmińskiej. Sz. leży w ziemi michałowskiej. 2.) **Sz.** al. *Sucha*, niem. *Szukowo* al. *Szykowo*, wyb. do Steżycy, pow. kartuski, 3 dm., 31 mk. Ks. Fr.

Szczuki 1.) *Wielkie* i 2.) **Sz. Małe**, ws i kol., pow. rawski, gm. Stara Wieś, par. Biała, odl. 16 w. od Rawy, mają 20 dm., 200 mk., 529 mr. ziemi włośc. i 105 mr. kolonii (dawniej folw.). W 1827 r. Sz. *Wielkie* miały 12 dm., 82 mk.; Sz. *Małe* 4 dm., 33 mk. 3.) **Sz.**, ws i folw. nad rz. Węgierką, pow. ciechanowski, gm. Zalesie, par. Krasne, odl. o 27 w. od Ciechanowa, 15 dm., 322 mk., 643 mr. (w tem 48 mr. włośc.). W 1827 r. 13 dm., 80 mk. Folw. należy do dóbr Augustów (hr. Krasińskiego). Tuż przy folw. a w części na obszarze jego cukrownia „Krasiniec“, przetwarzająca około 120,000 korey buraków. W pobliżu druga cukrownia „Izabelin“. We wsi tej urodził się w XVI w. Jan Krasiński, autor dziełka „Polonia“. Br. Ch.

Szczuki 1.) dwie wsi, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Wiażyn (o 3 w.), okr. wiejski Łotygoł, o 24 w. od Wilejki; jedna z nich 10 dm., 90 mk. prawosł., druga 9 dm., 63 mk. tegoż wyzn. Podług spisu z 1865 r. miała w części należącej do dóbr Łotygoł, Umiastowskich 39, w części zaś do dóbr Łaberyanowo Ostrowskich 37 dusz rewiz. 2.) **Sz.**, ws, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Kamionka, o 54 w. od Grodna. 3.) **Sz.**, ws, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Trofimówka, o 26 w. od Sokółki. J. Krz.

Szczukiszki, fol. nad jez. Łowkista, pow. trocki, w 2 okr. pol., par. Zośle, o 35 w. od Trok, 1 dm., 57 mk. kat.; w 1850 r. własność Strawińskiego.

Szczukocice, ws i folw., pow. piotrkowski, gm. i par. Gorzkowice, odl. 20 w. od Piotrkowa; ws ma 31 dm., 262 mk.; folw. 5 dm., 38 mk. W 1827 r. 21 dm., 195 mk. W 1887 r. fol. Sz. A B rozl. mr. 816: gr. or. i ogr. mr. 435, łąk mr. 62, past. mr. 3, lasu mr. 299, nieuż. mr. 18; bud. mur. 7, drewn. 12; las nieurządzony. Ws Sz. os. 19, mr. 294; ws Borzęcin os. 8, mr. 106. Na początku XVI w. dziesięcinę z łąnów szlach. pobierał pleban w Gorzkowicach, zaś z łąnów kmiecych (z których dwa trzymał i uprawiał szlachcic Niemierza) dla kanonii kurzelowskiej (Łaski, L. B., I, 554, II, 218). Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1552 ws Szczukoczyce w części Szczukockiego miała 6 osad., 1 łąn. Część Jakuba Politańskiego 2 osad. (Pawiniński, Wielkp., II, 254). Br. Ch.

Szczukowice, wś i folw., pow. kielecki, gm. i par. Piekoszków. Wś ma 28 os., 189 mr. Folw., oddzielony w r. 1867 od dóbr Podzamcze Piekoszewskie, 689 mr. W 1827 r. 25 dm., 141 mk. Na początku XVI w. dziesięcinę z całej wsi, wartości do 5 1/2 grz., pobierał pleban w Piekoszowie, prócz tego za dziesięcinę konopną płacili kmiecie po 2 gr. z łanu (Łaski, L. B., I, 590). Według reg. pob. pow. checińskiego z r. 1540, Hieronim Odrowąż z Piankoszyna miał tu 10 kmieci na łanach, z których jeden jest sołtysi, dziedziczny; 1 młyn, 2 sadzawki, lasy, łąki i zagajniki wspólne (Pawiński, Małop., 375). *Br. Ch.*

Szczukowiec, ob. *Sztukowiec*.

Szczukowskie (zapewne *Szczukockie*) Górki, wś, pow. kielecki, gm. Niewachłów, par. Kielce, posiada łomy marmuru ciemnoszarego. W 1827 r. 14 dm., 59 mk. Wchodziła w skład ekonomii rząd. Kielce.

Szczukwin, wś i folw. przy źródłach rzki Grabin (dopł. Grabówki), pow. łódzki, gm. Górki, par. Tuszyń. Wś ma 64 os., 1123 mr.; folw. 216 mr.; dawne wójtostwo 59 mr. Należała do majoratu rząd. Czarnocin. Na początku XVI w. łany kmieci dawały dziesięcinę scholastykowi łączyckiemu, zaś pleb. w Tuszynie tylko kołędę, po groszu z łanu (Łaski, L. B., II, 167). *Br. Ch.*

Szczupacznik, jezioro, w pow. wileńskim, w dobrach Kojrań.

Szczupaki, zaśc. poradziwiłowski, pow. ślucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Pocięjki (o 3 w.); ma 3 osady. *A. Jel.*

Szczuplinki, niem. *Czeplinken*, dok. *Zippel*, *Schippelsdorf*, wś, pow. grudziądzki, st. p. i par. kat. Radzyn, szkoła ew. w miejscu (1887 r. 37 dz.); 361 ha (303 roli or., 51 łąk); 1885 r. 18 dm., 24 dym., 139 mk. ew. Za czasów krzyżackich należały Sz. do komturstwa radzyńskiego; założone zostały na 13 włók. i były zobowiązane do 1 służby konnej. Według krzyżackich ksiąg szkodowych z r. 1414 poniosł dziedzic Jan z Szczuplinek (Hans v. Schippelsdorf) 100 grzyw. szkody. W pertraktacjach, poprzedzających pokój mełdziński z r. 1422, występuje Jan z Sz. Wizytator Strzesz (1667—72) zastał Sz. w posiadaniu Łukasza Trzcńskiego, lecz spustoszałe (str. 443). Według taryfy poborowej z r. 1682 wynosiła sympla 28 gr. Od Trzcńskich nabył dobra woj. Piotr Czapski. R. 1776 był ich posiadaczem ststa Tomasz Czapski, ale mocą zastawu trzymał je Jakub Zaleski, spadkobierca opata oliwskiego Franciszka Mik. Zaleskiego, który r. 1736 pożyczył 14,000 fl. Piotrowi Czapskiemu na wykupienie Gołębiewa. W skutek skargi sądowej został ten dług r. 1785 splacony. Wtedy puściła dobra ówczesna dziedziczka hr. Konstancja Mała-

chowska, z domu Czapska, r. 1790 włościanom Jerzemu Krebsowi i towarzyszym w wieczystą dzierżawę. R. 1835 nastąpiło uwłaszczenie Jerzego Templina i 11 towarzyszków za 173 tal. 14 sbr. rocznej renty i to w ten sposób, że 1379 mr. podzielono między nich w parcelach, od 1 do 2 1/2 włóki obejmujących, prawa zaś szlacheckie przeniesione zostały na dobra Ollenrode (ob. Froehlich: „Gesch. d. Graudenzer Kr.“, I, 58). *Kł. Fr.*

Szczur, wzgórze, na obszarze gm. Rusianówka, w pow. tarnopolskim.

Szczur, grupa domów w Wolicy Derewlańskiej, pow. Kamionka Strumiłowa.

Szczur-Faustynów, os. włośc., pow. łaski, gm. i par. Wygiełzów; ma 8 dm., 43 mk., 86 mr. W 1827 r. 3 dm., 37 mk.

Szczura, *Szura*, ob. *Szczara*.

Szczurdk, wś, własność klasztoru w Koronowie. Stała pustką w XV w.

Szczurek 1.) młyn i os. leś., pow. rawski, gm. i par. Lubochnia; os. młyn. 1 dm., 22 mk., 20 mr.; os. leś. 1 dm., 15 mr. W 1827 r. 1 dm., 8 mk. 2.) **Sz.**, wś i os. fabr. nad rz. Drzewiczką, pow. konecki, gm. i par. Gowarczów, odl. od Końskich 6 w.; ma 14 dm., 58 mk., 126 mr. włośc. i 2 mr. dwor. Wieś wchodziła w skład dóbr Gowarczów. W 1827 r. 6 dm., 32 mk. Istniały tu około 1850 r. dwie kuźnice, wyrabiające do 1500 centn. żelaza.

Szczurkiszki 1.) zaśc. rząd. nad potokiem, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 63 w. od Wilna, 2 dm., 38 mk. kat. 2.) **Sz.**, folw., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Giełwany, okr. wiejski Bogusławiszki, o 58 w. od Wilna, ma 1 dm., 7 mk. kat.; w 1865 r. własność Wyszomirskich i Żagielów.

Szczurów, dawniej *Szczurowo*, wś, pow. węgrowski, gm. Borze, par. Pniewnik, ma 10 dm., 17 mk., 334 mr. W 1827 r. 15 dm., 83 mk. Wspominana w dok. z r. 1476, jako wieś ziemi liwskiej (Kod. Maz., 274).

Szczurów, dobra, pow. łepelski, 427 dz., własność Maryi Gałofowej. Dziedzictwo niegdyś Hlebickich-Józefowiczów, z których Aleksander, ststa orszański, sprzedaje w 1737 r. za 6000 talarów bitych Stanisławowi Sielawie, skarbn. smoleńskiemu, z ewikoyą na Nizhołowie. Od 1743 r. syna ostatniego, Karola Sielawy, ststy sokolskiego, który 1757 r. sprzedaje szwagrowi swemu Ignacemu Korsakowi; dalej Hrebnickich, Szaumanów, od których nabyła Marya Gałofowa; w sukcesyi przeszły do Wenclawowiczowej. *A. K. Ł.*

Szczurów, osada w Grabiem, pow. wielicki, na praw. brzegu Wisły, na zach. od Grabiego a na wschód od Brzegów. Suche koryto Wisły, która tworzyła tu niegdyś półkole, oddziela tę osadę od Grabiego. Na mapie Kummersberga (sek. 7) oznaczono Sz. jako II

część Grabiego. Jakkolwiek osada jest złożoną zaledwie z kilku domów, to przecież istnieje już przeszło 300 lat, zapisano ją bowiem w spisie poborów z r. 1581 (Pawiński, Małop., 67) jako własność Jerzego Brańskiego, dziedzica Grabiego i Zymbrzegu; składała się z 5 zagród z rolą i 2 komor. bez bydła. *Mac.*

Szczurowa, os., pow. pińczowski, gm. i par. Czarnocin.

Szczurowa 1.) zaginiona wś w okolicy wsi Dziewoczki (Diewoczki), w pobliżu mka Czerniachowa, w dzisiejszym pow. żytomierskim. 2.) **Sz.**, ob. *Przyborsk* (IX, 197).

Szczurowa 1.) wś, pow. brzeski, w równinie nadwiślańskiej, wzn. 185 mt. n.p.m., między Uszwą i Uszwicą (praw. dopł. Wisły). Gęsto zabudowana, rozciąga się wzdłuż drogi od zach. ku wsch. Na przecięciu tej drogi stoi kościół par. drewniany, dalej zaś ku płu. piękny pałac, świeżo wzniesiony. Na ementarzu nowa, gotycka kaplica. Gmina liczy 361 dm. i 1911 mk., 1844 rzym.-kat. i 67 izrael. Rozpada się na wś Sz. (302 dm. i 1690 mk.) i trzy wólki: Brzezinki (13 dm., 63 mk.), Wołoszyn (29 dm., 95 mk.) i Zakęcie (17 dm., 63 mk.). We wsi jest parafia rz.-kat. (dek. radłowski), szkoła ludowa i poczta. Pos. wiek. (Jana Kępińskiego) wynosi 547 mr. (386 roli, 130 łąk, 6 ogrod., 12 past., 3 lasu, 6 nieuż.); pos. mn. ma 1250 roli, 487 łąk i ogr., 447 past. i 3 mr. lasu. Sz. należała do dóbr radłowskich, biskupstwa krak. Parafię utworzył biskup Jan Grot, który zbudował kościół drewniany w r. 1337, p. t. św. Bartłomieja. Z r. 1391 mamy dokument (Piekoński, Kod. kat. krak., 155) odnoszący się do tej wsi. Za Długosza liczyła 9 łąnów kmiec., z których dziesięcinę oddawano bisk. krak.; sołtystwo na dwóch łąnach, karcznię z rolą i zagrodą. Prócz tego miało probostwo rolę i łąki (L. B., II, 138). Do par. należały Rząchowa i Rajsko. Dzisiaj należą jeszcze późniejsze osady: Niedzieliska, Ryłowa, Górka, Sekutki i Kopaniny. W 1536 r. były już Niedzieliska. W tym roku taksatorowie tak opisują Sz. (Pawiński, Małop., 492): „Wieś najprzewielebniejszego kś. biskupa, należąca do Radłowa. Jest w niej 8 1/2 łąna i 3 prety, na których siedzi 32 kmieci, mających nierówne role, a w ten sposób płacących niejednako czynsz, stosownie do jakości gruntu. Suma czynszu wynosi 6 grzyw. i 3 gr.; dają także po 4 kor. owsa z łąnu, po 2 koguty, 2 sery i po 20 jaj, pracują na dworskim gruncie w Radłowie; karczma płaci grzywnę; jest tam sołtys, mający dwa łąny, sadzawkę, młyn tylko na własny pożytek, karcznię i szósty denar z czynszu; zagroda, las, bór wspólny z innemi wsiami“. W 1581 r. (ibid., 260) było 10 km., 6 łąn., 7 zagr., 2 kom. z bydł., 6

kom. bez bydła, 4 rzemieśl., sołtys na 1 łąnie i karczma na ćwierci łąnu. Z porównania opisów wynika, że między r. 1536 a 1581 wieś podupadła; być może, że część oddzielono, w tym bowiem spisie znajdujemy Zaborowę (Zaborów), wś której pierwiej nie było. Dalsze losy dzieliła wś z Radłowem. Graniczy na wschód z Dołęgą i Ryłową, na zach. z Strzelcami Małemi, na płu. z Rząchową. 2.) **Sz.**, część Gajów Smoleńskich, pow. brodzki. *Mac.*

Szczurowce 1.) w dok. także *Czurowce*, wś rząd. nad Bohem, pow. bractawski, na pograniczu pow. hajsyńskiego, okr. pol. Niemirów, gm. Monasterskie, par. kat. i sąd Bractaw, odl. 18 w. od Hajsyna, ma 156 osad, 912 mk., 964 dz. ziemi włośc., 41 cerkiewnej. Posiada cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., wzniesioną 1862 r., z 1291 parafianami. Wś ta należała do ststwa bractawskiego. Podług rewizji zamku bractawskiego z 1545 r. wsi Sz. i Drowne (Drownoje) należały do Szczurowskich (ob. Jabłonowski, Rewizye, 126). Podług lustracji Humieckiego, kaszt. kamien. z 1616 r. „Ta wś od lat 5 osiadła, libertowani do lat 40“. Był tu wówczas młyn o 1 kamieniu, który może czynić fl. 15 (ob. Jabłonowski, Lustracye, 70, 71). 2.) **Sz.**, wś i folw., pow. zasławski; folw. należy do zasławskiego klucza dóbr sławuckich. *Dr. M.*

Szczurowe Góry, płaskowzgórze w pow. zbaraskim i tarnopolskim, ciągnie się z płu. ku pld., po obu brzegach rz. Hnizdeczny (prawego dopł. Gniezny). Rozdziela ono tę rzekę od Seretu. Najwyższe wznies. sięga 368 mt. Por. *Bajkowce*, *Hnizdeczna*, *Szczur*.

Szczurowice z *Dobrzyłówką*, meczko, pow. brodzki, pod 50° 16' płu. szer. a 42° 42' wsch. dłg. od F., 25 klm. na płu.-zach. od Brodów, 16 klm. na płu.-wsch. od Łopatyna (sąd pow.), urząd poczt. w miejscu. Na płu. leżą Smarczów i Romanówka, na wsch. Grzymałówka i Leszniów, na pld. Laszków, na zach. Laszków i Zawidcz. Wzdłuż granicy wsch. płynie Styr i przyjmuje w obrębie Sz. od lewego brzegu pot. Rzeczkę, płynącą wzdłuż granicy pld. Zabudowania meczka leżą nad Styrem (wzn. 202 mt.). O 4 klm. na pld.-zach. od nich leży grupa domów Dobrzyłówka. Na zach. lasy: Stary bór na pld., Pustelnik na płu. Na zach. wzn. sięga 227 mt. Dolina Styru moczarzysta. Wł. wiek. ma roli or. 29, łąk i ogr. 148, past. 114, lasu 2235 mr.; wł. mn. roli or. 577, łąk i ogr. 766, past. 228 mr. W r. 1880 było 256 dm., 1705 mk. w gminie, 3 dm., 21 mk. na obsz. dwor. (512 gr.-kat., 346 rz.-kat., 757 izr.; 606 Rusinów, 358 Polaków, 710 Niemców). Par. rz.-kat. w miejscu, dek. brodzki. Parafię założył i uposażył król Jan Kazimierz r. 1611. Do par. należą:

Baryłów, Grzymałówka, Hrycowola, Laszków, Mikołajów, Nowostawce, Romanówka, Smarżów, Strzemilec, Styrcowce, Uwiń i Zawidcz. Kościół par. mur. p. w. św Trójcy. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. chołojowski. Należą do niej: Grzymałówka i Romanówka. Cerkiew p. w. Podwyższenia św. Krzyża. Jest tu szkoła etat. 1-klas. (od r. 1864), z językiem wykładowym polskim i ruskim. Sz. istniała jako miasteczko już w połowie XV w. Dnia 7 wrześ. 1553 r. uwalnia Zygmunt August mieszczan w Sz. od podatków na lat 15 (Arch. kraj. we Lwowie, C., t. 331, str. 21). W r. 1651 pozwała Jan Kazimierz Teofili z Żurowa, wdowie po Jakubie Sobieskim, kasztel. krakowski, przenieść prawa swoje do miasteczka Sz. i kilku wsi na Marka Sobieskiego, chorążego nadwornego, ststę krasnostawskiego (l. c., C., t. 229, str. 2073). Lustratorowie w r. 1665 mówią, iż dzierżawa tutejsza ze wsiami przed laty 18 od ststwa buskiego oderwana została. Mieszczankowie wezwani przed nas, zeznali, że nieprzyjaciele im wszystkie prawa i przywileje zabrali. Domów było przed wojną 200, teraz tylko mieszkańców 9, którzy nie dla ubóstwa swego nie dają i żadnego procentu miasteczko nie czyni. Wsie zaledwie po 3 mają poddanych, inne zupełnie puste. Wybrańcy albo sołtysi pokazali przywilej Jana Kazimierza z r. 1650, którym wybrańców przy prawach i wolnościach za króla Stefana nadanych zachowuje, dając im wolność używania gruntów do wybraństwa należących, wolne warzenie piwa, palenie gorzałki i miodu sycenie na własną potrzebę, także rąbanie w lasach, ale na opał i domową potrzebę; ktemu wolnymi ich czyni od robót, służb dwornych, czynszów, zaciągów, podróży. Podług lustr. z r. 1765 ststwo szczurowieckie, w ziemi buskiej, trzymała Katarzyna z Zamoyskich Mniszchowa, podkom. litew., miała ona czystego dochodu zł. 45,478. W mieście było domów rynkowych wjezdnych żydowskich 13, mniejszych 7, chałup 11, kramnic 6; mieszczan i przedmieszczan 27, młyników 2, na chałupach siedzących 7, czynszowników 13. Kościółek farny murowany. Na mocy królewskiego uposażenia z 1661 r. pobiera proboszcz po 1 zł. czerw. mesznego na Boże Narodz. i Wielkanoc od żydów, a każdej niedzieli łopatkowe od rzeźników. Czynsz wynosił ogółem 11,296 złp. Ostatnim posiadaczem ststwa, składającego się ze wsi: Mikołajów, Łopatyn, Niemilów, Ohladów i części Sterkowic, był 1772 r. Ignacy Chołoniewski. Rząd austriacki sprzedał ststwo w r. 1776 za 218,070 złr. D. 5 lipca 1884 r. zniszczył pożar miasteczko do szczytu; kościół, cerkiew, bóżnica, szkoła począt., ratusz i domy (z wyjątkiem 26) padły ofiarą. W zbiorze Aleks.

Batowskiego znajdują się „Akta ławnicze Szczurowieckie z lat 1643 do 1646“ (ob. Dod. do Gazety Lwów., 1856, Nr. 31). *Lu. Dz.*

Szczurowo, fol., pow. płoński, gm. Wychochów, par. Grodziec. W 1827 r. było 3 dm., 14 mk. Dobra Szczurowo i Gaworowo oddzielone zostały przed r. 1867 od dóbr Smoszewo.

Szczurowo, dobra, pow. newelski, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. Rykszyny, w 1863 r. 80 dusz rewiz.

Szczurowo, sioło nad Dońcem północnym, pow. iziumski gub. charkowskiej, o 52 w. na pld.-wschód od Iziumu, ma 35 dm., 1515 mk.

Szczurowszczyzna, wś, pow. sieński, gm. Łukomla, ma 9 dm., 32 mk.

Szczury 1.) zaśc. nad jez. Ejsiaty, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra (w 1865 r.) Chrystyniczów, Łabonary (o 6 w.), o 36 w. od Święcian, ma 1 dm., 7 mk. katol. 2.) **Sz.**, wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Malaty (o 6 w.), 7 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Roupiszki. 3.) **Sz.**, zaśc. nad jez. Łoką, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Biebrusy, o 14 w. od Malat a 77 w. od Wilna, ma 1 dm., 9 mk. katol. (w 1865 r. 5 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Inturki. 4.) **Sz.**, wś nad rz. Usiażą, pow. miński, w gm. Ostrożyce, ma 6 osad; miejscowość dość leśna, grunta szczerkowo-gliniaste, urodzajne, łąki dobre. 5.) **Sz.**, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 8 w. od Nowoaleksandrowska. 6.) **Sz.**, zaśc., tamże, o 14 w. od Nowoaleksandrowska. 7.) **Sz.**, wś, tamże, o 32 w. od Nowoaleksandrowska. *J. Krz.*

Szczury 1.) dok. *Szczuri*, mylnie *Szczurowo*, majątność z kościołem paraf., pow. odolanowski (Ostrowo), dekan. ołobocki, o 6 klm. na wschód od Raszkowa, 8 1/2 klm. na północ od Ostrowa, przy trakcie pleszewskim, w okolicy wzn. 145—149 mt. n.p.m.; par. i szkoła w miejscu, poczta i st. dr. żel. w Biniewie o 3 klm.; z Brygidkami tworzy okrąg dworski, mający 14 dm., 234 mk. (231 kat., 3 prot.) i 716 ha (384 roli, 23 łąk, 285 lasu); czysty doch. z ha roli 10'97, z ha łąk 9'79, z ha lasu 4'70 mrk; chów i tucz bydła; właścicielem jest Kazimierz hr. Skórzewski na Raszkówku. W r. 1403 bisk. pozn. Wojciech Jastrzębiec przekazał dziesięciny z Sz. i innych włości okolicznych mansyonarzom w Poznaniu (Długosz, Hist., III); w r. 1447 posiadali trzy działy na Sz. Jan i Mikołaj Szczurscy, a jedną część dziedziczył Jan Rąbczyński; Szczurskich spotykamy tu jeszcze około r. 1560; niewydane dotąd akta grodzkie i ziemskie kaliskie zawierają liczne czynności odnoszące się do Szczur i Szczurskich. W r. 1578

siedziało na Sz. 5 dziedziców: Jan Łaszczyński posiadał 1 łan os. i 3 rzem.; Ambroży Pruszek i Sebastyan Będzieski 2 łany os. i 1 rzem.; Maciej Tarzecki 1½ łan. os. i 1 zagr.; Wojciech Wturkowski 1¼ łan. os., 2 zagr. i 1 komor.; około r. 1620 posiadali: Jan Wysocki 1 łan pusty, 1 zagr. i 1 rzem.; Jan Będzieski 1 łan km. i 1 koło walne; Jan Pacynowski 1 łan, który sam uprawiał, 1 komor., 2 zagr. i 1 rzem.; Marcin Nowowiejski 1½ łana km., 1 zagr. i 1 kom.; Jakub Kluczewski miał 1 łan km. Sejm z r. 1773—5 odesłał, nie wiadomo z jakich powodów, do ziemstwa wachowskiego sprawę Kaniewskich, Milewskiego i Gromadzkiego o część Kaniewyszczyny na Sz.; potem wyznaczył komisję do rozszkolenia sporów granicznych między Franciszkiem Koźmińskim a sąsiadami, między którymi wyliczony jest także Gromadzki (Konstyt., II, 31, 259). Nasypy ziemne na Sz. nie są dotąd badane. Kościół p. w. św. Michała Archaniola istniał już przed r. 1447; w miejscu starego wystawił nowy z drzewa w r. 1762 pleban Kazimierz Kędzierski; obraz N. M. Panny umieszczony w wielkim ołtarzu słynie cudami. Dawne uposażenie plebanów opisuje Łaski (Lib. Ben., II, 45—6). Paraf. licząca 830 dusz, składają: Będzieszyn, Biniew, Brygidki, Górzno, Górzeńskie Holendry, Młynów, Słaborowice, Szczury i Szczurskie Holendry; kościół filial. znajduje się w Górznie, a szkoły paraf. w Będzieszynie, Górznie i Szczurach. Między Sz. a Holendrami pociągnięto granicę nowo utworzonego pow. ostrowskiego; Holendry te powstały na obszarze Szczur. 2.) **Sz. al. Szczurskie Holendry**, w pow. odolanowskim, rozłożyły się na wschód od Raszkowa (par. prot. i poczta), między Raszkówkiem i Szczurami, wśród lasów; par. katol. Szczury, st. dr. żel. na Biniewie o 3 klm.; 26 dym., 226 mk., 138 katol., 88 prot. i 217 ha. *E. Cal.*

Szczurzyn, wś, pow. łucki, w pobliżu granicy pow. włodzimierskiego, na zach. od mka Rożyszcze.

Szczurzyn, wś i folw. nad rz. Łydynia, pow. ciechanowski, gm. Nużewo, par. Ciechanów, odl. o 2 w. od Ciechanowa, przy linii dr. żel. nadwiślańskiej, posiada młyn wodny, cegielnię i karcznię. W 1827 r. 5 dm., 51 mk. Zamierzano tu urządzić zakład wodolecznicy. W 1878 r. fol. Sz. rozl. mr. 396: gr. or. i ogr. mr. 267, łąk mr. 39, pastw. mr. 9, lasu mr. 62, nieuż. mr. 19; bud. mur. 2, z drzewa 15; płodozm. 8-pol., las nieurządzony, młyn wodny. Wś Sz. os. 19, mr. 16. *Br. Ch.*

Szczurzyńce, mylnie, ob. *Szczurzyńce*.

Szczurzyński, dwa zaśc. nad jez. Giebruniny, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski Rubikańce, o 16 w. od

gminy a 63 w. od Wilna, 19 mk. katol. (w 1865 r. jeden z nich ma 4, drugi 6 dusz rewiz.); należą do dóbr skarbowych Szeszole.

Szczusy, wś, pow. rossieński, paraf. gawrańska.

Szczutki 1.) przys. Dąbrowy, pow. ciechanowski. 2.) **Sz. al. Szutki**, w dokum. *Szczytków*, przys. Lubaczowa, pow. ciechanowski. 3.) **Sz.**, przyl. Jarocina, w pow. niskim.

Szczutki, *Schodrcow, Scodrcow, Schodercow, Schodzewo* w r. 1288, *Schodricow* r. 1315, *Szodrkowi* r. 1530, *Szutrki* r. 1583, *Szczutkowo*, wś, pow. bydgoski, o 11 klm. na póln.-zach. od Bydgoszczy, wzn. 92 mt. n.p.m.; w okolicy wzniesionej i lesistej; par. kat. Wtelnio, par. prot. Małe Sitno, poczta w Trzyszczyźnie (Trischin), st. dr. żel. w Strzelewie (Strelau) i w Bydgoszczy; 25 dym., 191 mk. (166 kat., 25 prot.) i 279 ha (250 roli, 3 lasu); czysty doch. z ha roli 9-79, z ha lasu 0-39 mrk. Około r. 1288 Nasław syn Ubisława, kaszt. serocki, dał klasztorowi byszewskiemu spustoszone dziedzictwo swoje Sz., w zamian za działy, jakie klasztor posiadał na Gęsinie kujawskim; księżna kujawska Salomeja, potwierdzając tę zamianę w r. 1288, pozwoliła osadzać Sz. na prawie niemieckim (Perlbach, Pomm. Urk., str. 393—5); biskupi kujawscy pobierali z Sz. dziesięciny, które klasztor wziął t. r. na dniu 28 kwietnia w zamian za inne (Dok. Kuj. Ulan., str. 223 i Kod. Dypl. Pol., II, 628); w r. 1315 ks. kujawski Przemysław, chcąc wynagrodzić wyrządzone klasztorowi szkody, pozwolił osadzać na prawie niemieckim wszystkie posiadłości klasztorne, między którymi wymieniana także Sz.; w r. 1583 były tu 2 łany sołtysie. Rząd pruski zajmując ziemie nadnoteckie, zabrał Sz. i wcielił do domeny Koronowo. *E. Cal.*

Szczutków, wś, pow. ciechanowski, 16 klm. na pld. od Ciechanowa, 7 klm. na pld. od Lubaczowa (sąd pow., urz. pocz. i tel.). Na póln.-zach. leży Opaka, na póln.-wsch. Lisiejamy i Dąbrowa, na pld.-wsch. Krowica Lasowa, na pld. i pld.-zach. Łukawica. Wzdłuż granicy póln.-zach. płynie Lubaczówka i przyjmuje w obręb wsi od lew. brzo kilka potoków, z których znaczniejszy Młaha. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru (219 mt. wzn.). W skład gm. wchodzi grupa domów: Buczyzna, Łoby, Mandziaki, Mielniki, Na Kokietkach al. Kokietki, Onyszczeni, Przewedy, Sysaki i Werpole. Własność większa (laciń. biskupstwo przemyskie) ma roli orn. 54, łąk i ogr. 69, past. 22, lasu 74 mr.; wł. mn. roli orn. 931, łąk i ogr. 255, pastw. 204, lasu 195 mr. W r. 1880 było 147 dm., 717 mk. w gm. (644 obrz. gr.-kat. Rusinów, 25 rz.-kat. Polaków, 48 izrael.). Par. rzym.-kat.

w Łukawicy, gr.-kat. w miejscu, dek. lubaczowski. Z kopii erekcyi Wacława Sierakowskiego, łańc. biskupa przemyskiego, wystawionej d. 3 lutego 1752 r. w Brzozowie, na prośbę Bazylego Szczutkowskiego, parocha, widzimy, iż biskup wszystkie grunta „zdawien dawna“ do parochów należące, na wieczne czasy darowuje. Cerkiew drewniana, p. w. św. Dymitra, postawiona w r. 1671, jak świadczy napis wyrzeźbiony pod chórem na belce. W cerkwi znajduje się ewangelia, sprawiona w r. 1659 przez Kaczmarę, miejscowego gospodarza. We wsi jest szkoła filialna.

Lu. Dz.

Szczutkowo 1.) właściwie *Szczodrkowo*, r. 1557 *Szczodrkowo*, 1582 *Szczodrkowo*, wś i fol., pow. włocławski, gm. Śmiłowice, par. Grabkowo, odl. 18 w. od Włocławka. W 1827 r. 18 dm., 132 mk. W 1885 r. fol. Sz. rozl. mr. 754: gr. orn. i ogr. mr. 527, łąk mr. 49, past. mr. 29, lasu mr. 115, wody mr. 9, nieuż. mr. 25; bud. mur. 9, z drzewa 3; płodozm. 10-pol., las nieurządzony. Wś Sz. os. 19, mr. 19. Do folw. należą przyległości: Hulanka, Janowo, Józefowo, Łopatki, Smolarka, Pinczata, Zakrzewek. Według reg. pob. pow. kowalskiego z r. 1557 wś *Szczodrkowo*, w par. Grabkowo, miała 4 łąn., 2 zagr. (Pawński, Wielkp., II, 16). 2.) **Sz.**, fol., pow. turecki, gm. Ostrów Warty, par. Jeziorsko, odl. 31 w. od Turka, 1 dm., 9 mk. Br. Ch.

Szczutkowska Ruda, ob. *Ruda* 20.) (t. IX, 895).

Szczutnowo, wś, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Wiercielszki, o 8 w. od Grodna.

Szczutowo, zwane także *Blizno*, jezioro we wschodniej części pow. rypińskiego, pod wsiami Szczutowo i Blizno, zajmuje około 200 mr. przestrzeni. Na brzegach płaskich, bezleśnych, bagnistych mioszczą się dwie wioski. Łączy się z jez. Orszulewo (ob.).

Szczutowo 1.) wś i fol., pow. rypiński, gm. i par. Płonne, odl. o 12 w. od Rypina, ma 11 dm., 119 mk. W 1827 r. 12 dm., 100 mk. W r. 1887 fol. Sz. rozl. mr. 647: gr. or. i ogr. mr. 571, łąk mr. 32, lasu mr. 17, nieuż. mr. 27; bud. mur. 6, z drzewa 7; płodozm. 11-pol., pokłady torfu. Fol. należy do dóbr Dobry. Wś Sz. os. 19, mr. 20. Według reg. pob. pow. rypińskiego z r. 1564 wś *Szczutowo*, w par. Płonne, własność Polichnowskiego, miała 1 łąn., 1 zagr. (Pawński, Wielkp., I, 296). R. 1789 własność Ostaszewskich i Jasińskich; wysiewają 60 kor. żyta, 1 kor. pszenicy. 2.) **Sz.** z os. *Cienkusz*, wś, pow. rypiński, gm. Dzierżno, par. Świedziebna, odl. o 18 w. od Rypina, posiada kościół filialny drewniany, posterunek straży pogran., szkołę początkową, 64 dm., 468 mk., 1574 mr. W

1827 r. 37 dm., 231 mk., par. *Szczutowo*. Osada *Sz. Cienkusz* powstała z osad uwłaszczonych, rozl. mr. 135: gr. or. i ogr. mr. 104, łąk mr. 24, pastw. mr. 4, nieuż. mr. 3; bud. z drzewa 8; płodozm. 7-pol. Kościół filialny par. Świedziebna w 1703 (1707) r. wystawiony. Dawniej należał do kośc. paraf. w Górznie (pow. brodnicki). R. 1789 własność biskupa płockiego, który ze wsi Sz. i z kol. *Cienkusz* z propinacją pobierał 4839 złp. czynszu. Probostwo wysiewało 25 korcy żyta. Do proboszcza należało tu około 5 włók. 3.) **Sz.**, wś włośc. nad jez. t. n., pow. rypiński, gm. *Szczutowo*, par. Gujsk, odl. o 19 w. od Rypina, posiada kościół filialny, urząd gm., szkołę początk., wiatrak, 21 dm., 169 mk., 317 mr. W 1827 r. 11 dm., 89 mk. Straż Sz. leśnictwa rządowego Lipno obejmuje 2129 mr. lasu. Do r. 1781 oddzielna parafia (dek. dobrzyński), następnie filia par. Gójsk. Według reg. pob. pow. rypińskiego z r. 1564 wś Sz., w par. *Szczutowo*, miała 10 kmieci, 2 zagr. rzem. Płacono poboru 5 fl. 6 gr. 2 sol. Siedział też tu Bartłomiej, poddany Urszuli Sierpskiej, na 1 łąnie, była karczma, 3 zagr. Płacono poboru 1 fl. 4 gr. 2 sol. (Pawński, Wielkp., I, 302, 305). R. 1789 własność benedyktynek (z Orszulewem i Ciszewem) i pani Broniewskiej; wysiewa 540 korcy żyta. Sz. gmina należy do sądu gm. V okr., ma 610 dm., 4722 mk. (obecnych), 13781 mr. (476 mr. nieuż.). W gm. znajdują się: 2 kościoły katol., kaplica, dom modlitwy ewang., 2 szkoły początkowe, 3 karczmy, tartak, urząd gminny. W skład gm. wchodzi: Babe-Wiazanki, Babe-Rzały, Blizno, Biele, Cise, Ciapienica, Czumsk Duży i Mały, Dąbkowa-Parowa, Dziki-Bór, Gorzeń, Gąsiorowy-Mostek, Grabal, Hermany, Jeleniec, Jażwiny, Joncie, Karlewo, Korbulewo, Krzyżówka, Łukomie, Łukomka, Mierzęcino, Narty, Orszulewo, Paprotki-Białasy, P.-Gogoły, P.-Bryski, Pustynia, Słupia, Topiaca, Szezerby, Szczechowo, *Szczutowo*, Wola Stara, Żochowo. Położenie w pobliżu granicy wywołuje ruch ludności. Z pomiędzy zapisanych do ksiąg stałej ludności jest do 18% nieobecnych. Br. Ch.

Szczybot, jezioro, w pow. lepelskim, niedaleko Lepła.

Szczybryn, wś, pow. rohaczewski, gm. Kistenie, ma 22 dm., 135 mk.

Szczybule 1.) al. *Szczybały*, niem. *Szczybalen*, wś, pow. lecki, st. pocz. Lec. 2.) **Sz.**, wś, pow. lecki, st. pocz. Orlowen.

Szczycień, szczyt górski, ob. *Cieten*.

Szczycieński powiat, ob. *Szczytno*.

Szczygielszczyzna, zaśc., pow. miński, w pobliżu gośc. ze Starego Siola do Wolmy, w 3 okr. pol. koldanowskim, ma 3 osady; miejscowość dość leśna, grunta szczerkowe.

Szczygiel 1.) pustkowie i młyn, pow. częstochowski, gm. Kuźniczka, par. Krzepice. Należały do dóbr rząd. Krzepice. 2.) **Sz.**, pow. radomski, ob. *Chomentów-Sz.*

Szczygielkowa Wola, wś, pow. kielecki, gm. Bodzentyn, par. Dębno. Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 miała 16 osad; 10 łąn., 2 sołtysie, 1 kom. (Pawłowski, Małop., 190).

Szczygłe, część dóbr Grochów, w pow. kutnowskim.

Szczyglice, r. 1382 *Szczeglicze*, wś, pow. krakowski, na lew. brzegu Rudawy, która ją okraża od zachodu i pld. Wioska rozsiadła się w dolinie (wzn. 224 mt. n.p.m.) otoczonej lasistymi wzniesieniami. Od pñn. wzgórze (288 mt.) łączące się ze skałami zabierzowskimi (Skała Kmity), na pld. Młyńska góra (262 mt.), na zachód teren dochodzi 266 mt. Wś przecina gościniec z Rzęski do Czulówka, łączący gościniec z Krakowa do Chrzanowa i z Krakowa do Oświęcimy, i tor kolei północnej w pobliżu st. Zabierzów (13 klm. od Krakowa). **Sz.** mają 25 dm. i 166 mk. rzym.-kat. Obszar stanowi z Balicami wspólną całość tabularną. Paraf. w Morawicy. Szkoła ludowa we wsi. Dnia 24 maja 1382 (Kod. kat. krak., II, 92) zamieniła kapituła krakowska część wsi (Szczyglice) za Borek koło Kobierzyna. Za Długosza (L. B., II, 44) było dwóch współwłaścicieli (Ossoliński i Olbrycht h. Topór); były łąny km. i karczma z rolą; w 1490 Balice, Burów (Borów) i Szczyglice zapłaciły poradnego z 12 łąnów (Pawłowski, Małop., 442); w 1581 szacowano je z Balicami i Borowem (ibid., 37). **Sz.** graniczą na pld. z Mydlnikami, na wschód z Rzęską, na pñn. z Zabierzowem a na zach. z Balicami i Borowem. *Mac.*

Szczygliczka, karczma, pow. odolanowski (Ostrowo), o 2 klm. na pñn. od Ostrowa (pocz. i st. dr. żel.), nad Ołoboczką (dopł. Prośny); par. i okr. wiejski Lewków, ma 2 dm., 10 mk. Należała niegdyś do Lipskich na Lewkowie.

Szczyglin, pow. mogilnicki, ob. *Szczeglin*.

Szczyglowce (ob. *Chodorków*, t. I, 610), mylnie, ob. *Szczechliówka*.

Szczyglów al. *Szczełłów*, fol., pow. pińczowski, gm. Topola, par. Skalmierz. Leży pomiędzy Szczekanowem a Cudzynowicami.

Szczyglów 1) r. 1490 *Szczeglyew*, 1581 *Szczaglow*, wś, pow. wielicki, w okolicy pagórkowatej, od pñn. osłoniętej gajami, przy drodze z Wieliczki (7,6 klm.) do Książnice nad Rabą, u źródła potoku uchodzącego na obszarze Pierzchosławie do Raby z lew. brzegu. Wś ma 21 dm. i 90 mk. rz.-kat. Pos. więk. ma 18 osad na 106 mr.; pos. mn. wynosi 46 mr. roli, 6 mr. łąk i 2 mr. past. Za Długosza (L. B., II, 121) wś należała do Creza, miała

łąny kmiece i obszar szlachecki; w 1490 wybrano poradnego z 2 łąnów (Pawłowski, Małop., 446); w 1581 (ibid., 64) Książnicki miał 6 łąn. km., 2 zagrody bez roli i komorn. bez bydła. Przed rozparcelowaniem w ostatnich latach należał do Wiktora Zakrzewskiego. Par. w Biskupicach. Graniczy na zach. z Biskupicami, na pld. z Trąbkami a na wschód z Zabłociem. 2.) **Sz.**, leśniczówka i karczma w Toustobabach, pow. podhajecki. *Mac.*

Szczyglów, staw, w r. 1553, pod Twardowem i Wyszkami, w pow. niegdyś kaliskim, na pld.-wschód od Jarocina.

Szczyglowa-Góra, fol. nad bezim. dopł. Usy, pow. miński, w 3 okr. pol. i par. katol. Kojdanów, gm. Stanków, o 1 w. od toru dr. żel. moskiewsko-brzeskiej, należy do domin. Stanków. Grunta szczerkowe, urodzajne, miejscowość lekko falista, bezleśna, łąki dobre, gospodarstwo staranne. *A. Jel.*

Szczyglowice, niem. *Szczyglowitz*, 1581 r. *Szczyglowitz*, wś, fol. i leśnictwo, pow. rybnicki, par. kat. Pilchowice. Wś ma 302 ha (222 ha roli), 52 dm., 366 mk. (17 ew.), 4 młyny wodne. Dobra mają 1828 ha (67 ha roli, 49 ha łąk i 1683 ha lasu), 4 dm., 27 mk. katol. Leśniczówka Neuhoft ma 1 dm., 7 mk.

Szczyglówka, wś, pow. kłimowiecki, gm. Bielinkowice, ma 30 dm., 189 mk.

Szczyglówka 1.) fol. i karczma w Stojanowie, pow. Kamionka Strumiłowa. 2.) **Sz.**, grupa domów w Wólce Suszańskiej, tenże powiat.

Szczygły Dolne i **Sz. Górne**, wś i fol. nad rz. Bystrzycą, pow. łukowski, gm. i par. Łuków (odl. 9 w.), mają 17 dm., 191 mk. W 1827 r. było 20 dm., 56 mk. W 1873 r. fol. **Sz.** rozl. mr. 987; gr. or. i ogr. mr. 503, łąk mr. 60, past. mr. 12, lasu mr. 373, nieuż. mr. 39; bud. mur. 1, z drzewa 14; płodozm. 9-pol., las nieurzadzony, młyn wodny z foluszem, pokłady torfu. Wś Świderki os. 23, mr. 404. W XVI w. siedziała tu na całym obszarze szlachta zagrodowa. Zaludnienie wzrosło dopiero przy końcu tego wieku. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1531 we wsi Szczygły, w par. Łuków, płacono w jednej części od 1/2 łąnu w drugiej od 3/4 łąnu. Z części **Sz.** Mediocres Mikołaj Mysza od 1 łąnu. W r. 1552 **Sz.** Stare płać od 2 łąnów. W r. 1580 wś Szczygły, Stara Wieś i Dębniaki leżą w par. Łuków. P. Marcin Wrona sam od siebie i od uczestników swych od półtora włók, które sami orzą, płaci gr. 22 1/2. P. Szczepny Widlicza z ostatka tej wsi od dwu poddanych na półwłóczku winien. P. Stanisław Cholewka z Mikołajem Domaszewskim od włóki, którą sami orzą, gr. 15. P. Jan Mikołajewicz od 4 włók, co sami orzą, fl. 2. Suma fl. 3 gr. 7 1/2. Według reg. pob. z r. 1552

wś szlach. Sz. Pasternaki miała $3\frac{1}{2}$ łan. W 1580 r. P. Marcin Pasternak Broda od siebie i od sąsiad swych od 3 włók, które sami orzą, fl. 1 gr. 15. Suma fl. 1 gr. 15 (Pawiński, Małop., 381, 391, 411). *Br. Ch.*

Szczygowo, jezioro, w pow. brodnickim, pod fol. Jajkowem. Leży w dorzeczu Drwęcy.

Szczygry, mto powiat, gub. kurskiej, na wyniosłem wzgórzu pomiędzy rzekami Szczygorą i Leśną (Wiesową) Płatą, odl. o 58 w. na pñ.-wschód od Kurska. W 1870 r. było tu 402 dm. (7 murów.), 4946 mk. (5 katol., 1 prot., 11 żydów, 2 mahomet.), 2 cerkwie (1 murów.), szpital, apteka, szkoła powiatowa (od 1802 r.), dwie szkoły miejskie (mężka od 1862 r. i żeńska od 1872 r.), szkołka początkowa prywatna, bank miejski. Do miasta należy: dom, młyn wodny i około 220 dzies. pastwisk; dochód miejski w 1881 r. wynosił 10147 rs. Mieszkańcy słobód podmiejskich zajmują się wyłącznie rolnictwem, właścivi zaś mieszczanie drobnym handlem i skupowaniem zboża w okolicy. Przemysł rękodzielniczy nieznaczny; najwięcej kwitnie szewctwo. Przemysł fabryczny ogranicza się na 5 krupierniach, produkujących na 30100 rs. rocznie, i 1 olejarni z prod. 1300 rs. Targi odbywają się co niedziela i czwartek, jarmarki zaś dwa rocznie. Sz. były siołem do 1779 r., w którym zostały mtem powiat. namiestnictwa a od 1796 r. gub. kurskiej.

Szczygryński powiat leży w pñ.-wschod. części gubernii i podług Strjelbickiego zajmuje 59.99 mil al. 2902.6 w. kw. Powierzchnia wzniesiona, poprzerzynana głębokimi dolinami przepływających rzeczek, zwłaszcza zaś część środkowa, przez którą ciągnie się dział wodny pomiędzy dorzeczem Donu i Dniepru. Glebę stanowi przeważnie czarnoziem, w jarach występuje glina a w dolinie rz. Tuskory znajduje się grunt kamienisty. Lasów mało, stanowią one zaledwo 7% ogólnej przestrzeni. Rzeki należą do dorzecza Donu i Dniepru. Do pierwszego zaliczają się: Kszeń al. Kszeniew, Tim i Dejman, do drugiego Tuskora i Rat. Właściwych błot i jezior niema wcale, znajdują się natomiast niziny, zatapiane przez wody wiosenne, po spłynięciu których zmieniają się na urodzajne łąki. W 1870 r. było w powiecie (bez mta) 128760 mk. (2506 rozkoln., 2 protest. i 2 żydów), zamieszkujących 472 miejscowości (283 siół i wsi, 36 folw., 104 chutorów i 49 drobnych osad), mających 19541 dym. W t. r. było 55 cerkwi (29 murów.). Powiat należy do czysto rolniczych. W 1877 r. z całego obszaru znajdowało się pod rolą 83% w majątkach większych a 87.9% w włościańskich. Z powodu niedostatku łąk i pastwisk hodowla bydła stoi na niskim stopniu. Oprócz rolnictwa wie-

lu włościan zajmuje się wychodzeniem na zarobek, mianowicie do Moskwy; nadto rozwinięty jest przemysł tkacki. Przemysł fabryczny słabo rozwinięty, w 1881 r. reprezentowany był przez: 1 fabr. maszyn rolniczych (z produkcją 10740 rs.), młyn krucepatny (45000), 12 młynów zwyczajnych, 4 gorzelnie oraz kilka cegielni i olejarni.

Szczykiczanki, wś, pow. rowieński, ob. Hupków (t. III, 199).

Szczykawa al. *Szczykowa*, rzeczka, w pow. kaliskim, jest odpływem jez. Lubstowskiego, łączy się z Gopłem przez rzekę (kanał?) Przekop.

Szczykowo, sioło, w pow. radomskim, w 1507 r. w dziale Jacka Łoży, dziś pod tą nazwą nieistnieje. Ob. *Rozów* (t. IX, 871).

Szczyz, rzka, dopł. Ilżanki, poczyna się w gm. Skaryszew, pow. radomskim, przepływa w pow. ilżeckim koło wsi Niedarczów Dolny, Zakrzówek, Kopiec, Osuchów i uchodzi pod wsią Dobiec. Długa 8 w.

Szczypiec, wś i fol., pow. pińczowski, gm. i par. Pińczów (odl. 4 w.). W 1827 r. było 6 dm., 87 mk. W 1881 r. fol. Sz. rozl. mr. 451: gr. or. i ogr. mr. 296, łąk mr. 44, pastw. mr. 55, nieuż. mr. 56; bud. mur. 4, z drzewa 5. Wieś Sz. os. 17, mr. 97. W połowie XV w. Sz., wś w par. Pińczów, miała 12 łan. km., karcznię z rolą, z których dawano dziesięcinę snopową i konopną, wartości 7 grzyw., prebendzie kieleckiej zwanej Żydowską. Niektóre role płaciły dziesięcinę, wartości pół grzyw., bisk. krakowskiemu. Folw. rycerski dawał dziesięcinę pleb. w Lisowie, wartości 5 grzyw. (Długosz, L. B., I, 460 i II, 391, 392). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 wś Szczepiecz, w par. Paszczorka (dziś Pasturka), własność Jana Oleśnickiego, miała 4 osad., 2 łany, 2 biednych (Widocznie przeniesiono parafię katolicką z Pińczowa, po zajęciu kościoła na zbór, do przyległej wsi Pasturki). Około 1800 r. Sz. był własnością pułk. Tissona. *Br. Ch.*

Szczypiorna, wś włośc., pow. rypiński, gm. i par. Skrwilno, odl. o 22 w. od Rypina, ma 6 dm., 45 mk., 103 mr.

Szczypiorno 1.) wś i fol., pow. kaliski, gm. Kalisz, par. Dobrzec, odl. 5 w. na zach. od Kalisza, leży na samej granicy pruskiej od w. ks. poznańskiego, posiada szkołę początk. ogólną, komorę celną I klasy. Stanowi miejsce wycieczek dla mieszkańców Kalisza. Zakłady restauracyjne, ogród, las sosnowy. Sz. leży przy szosie łączącej Kalisz z najbliższą stac. dr. żel. pruskiej w Ostrowiu. Projektowana kolej kalisko-łódzka, miałaby w Sz. swą stację pograniczną. Wś ma 12 dm., 151 mk.; fol. 8 dm., 123 mk. W 1827 r. było 11 dm., 117 mk. W 1887 r. fol. Sz. rozl. mr. 537: gr.

or. i ogr. mr. 426, łąk mr. 13, lasu mr. 74, nieuż. mr. 24; bud. mur. 16, z drzewa 24, las nieurządzony, wiatrak. Wś Sz. os. 30, mr. 33. Na początku XVI w. należy do par. Skalmierzycze (Lib. B. Łaskiego, II, 8). Według reg. pob. pow. kaliskiego z r. 1579 wś Scipierno, w par. Słup, jest własnością Scipierskich (Pawiński, Wielkp., I, 130). 2.) **Sz.**, kol., pow. płoński, gm. Pomiechowo, par. Aleksandryjska, odl. 24 w. od Płońska, posiada szkołę początkową ogólną, karczmę, 20 dm., 260 mk., 898 mr. W 1827 r. było 10 dm., 99 mk., par. Pomiechowo. Jest to kolonia zaludniona przez wielkorosyjskich osadników, założona 1839 r. Osadzono tu 20 rodzin (100 dusz) z gub. pskowskiej. W r. 1883 było 10 osad wielkorosyjskich, 10 innych osad. Jest to jedna z osad utworzonych na obszarze otaczającym fortecę Nowogrodzieńską (Modlin). Dobra Sz. nabyte przez rząd i rozkolonizowane składały się w r. 1856 ze wsi: Wymysły, Szczypierno i Falbogi; ogólna rozległość wynosiła mr. 2347. *Br. Ch.*

Szczypiorzy, por. *Sipiory*.

Szczyporowice, właściwie *Sciborowice*, wś, pow. prądnicki, ob. *Stiebendorf*.

Szczypulszczyzna, wś, pow. kalwaryjski, gm. Balkuny, odl. od Kalwarii 42 w., ma 9 dm., 69 mk.

Szczypy, wś, pow. ścisławski, gm. Oślan-ka, ma 32 dm. i 207 mk.

Szczyrba, słowackie *Štrba*, węg. *Csorba*, wś na Węgrzech, w komit. liptowskim, w pow. hradeckim (Liptó-Ujvár), przy głównym gościńcu, idącym doliną Wagu i Popradu, nad pot. Młynicą, wzn. 829 mt. (mapa gener. sztabu); graniczy na wschodzie i południu z wioskami: Mięguszwicami (Mengersdorf), Szuniawą Górną i Dolną a na zach. z Ważcem (Vážec). Według szematyzmu diecezji spińskiej z r. 1891 istnieje kościół parafialny już od r. 1222; metryki przechowane są od r. 1683; istnieje również i kościół protestancki (augsb. wyzn.); mieszkańców jest 329 rz.-kat., 1430 protest., 36 nieun., 20 izrael., czyli razem 1430 mk.; do par. szczyrbskiej należy jeszcze Ważec (z kościołem) i stacja kolei żel. koszycko-bogumińskiej Szczyrba, odl. o 4 klm. Stacja ta jest miejscem wyjścia turystów do jeziora szczyrbskiego odl. o 8 klm. *W. H.*

Szczyrbska Turnia, *Csorber Spitze*, szczyt tatrzański na Podhalu Liptowskim, między Basztą wzn. 2335 mt. od wschodu a Furkotą (wzn. 2437 mt.) od zachodu. Szczyt ten stanowi środkowy punkt ściany północnej doliny Młynicy, u której połudn. krańca mieści się Szczyrbskie jezioro. Wzn. turni 2386 mt.

Szczyrbskie jezioro, niem. *Csorbaer See*, słowac. *Štrba*, węg. *Csorbai tó*, leży na północ

od wsi Szczyrba, naprzeciw ujścia doliny Młynicy, ciągnącej się w kierunku od pñn. ku pñd. pomiędzy doliną Mięguszwiecką (od wschodu) i Furkocką (od zach.). Szczyty: Furkota, Szczyrbska turnia i Baszta zamykają tę dolinę od północy. Wody doliny uprowadza pot. Młynica do Popradu, biorącego początek w dolinie Mięguszwieckiej, podczas gdy pot. Furkocki uchodzi do Białego Wagu. Jezioro leży więc na linii działu wodnego między Popradem a Wagiem. Brzegi pologie, pokryte gąszczem kosodrzewiny i czarnych jagód. Według pomiarów dr. Dozś, dokonanych z polecenia węgierskiego towarzystwa karpackiego, największa głębokość wynosi 20·7 mt. Powierzchnia obejmuje 20·4 ha (36 morg) według K. Koblenheyera („Die hohe Tatra“). Ze wszystkich jezior tatrzańskich jest ono najniżej położone, gdyż znajduje się na poziomie 1351 mt., a zatem jeszcze w krainie lasów; wszystkie inne większe jeziora tatrzańskie leżą znacznie wyżej, bo już w krainie kosodrzewu, między 1384 mt. (Morskie Oko) a 2000 mt. (Zadni Staw w dolinie Pięciu Stawów polskich 1889 mt.). Jeziora mniejsze, przypierające do głównego grzbietu Tatr, leżą już w krainie nagich turni, powyżej 2000 mt. a nawet 2200 mt. Jezioro Szczyrbskie leży u samego podnóża Tatr, na spodnim końcu doliny Młynicy, powstało skutkiem zatarasowania doliny przez morenę dawnego lodowca, która bieg miejscowych wód powstrzymała. Jest to jedyny przypadek, że zjawiska okresu lodowego nadały podtatrzańskiej okolicy właściwy charakter. Powstanie takie stwierdza nie tylko skład brzegów jeziora, ale i kształty głazów zalegających brzegi i dno jego. Okrągłe, ogładzone i o milę na dolinę zaniezione, pozwalają czynność tego rodzaju przypisywać jedynie lodowcowi. Równie jak położenie jest i obecnie istnienie jeziora zagadkowym. Przypływu ani odpływu jego nie widać, a przecież dla wytłumaczenia czystości wody są one konieczne. Z położenia najbliższych strumieni przypuszczać tedy wypada, że jezioro czerpie zapas wody skrycie z doliny Młynicy, a nadwyżkę uprowadza ku zachodowi potokiem Szczyrbskim, który się poczyna poniżej grobli jeziora. Piękny widok z nad brzegów na samo jezioro i na szereg szczytów tatrzańskich od Krywania po Ślawkowski Wierch ściaga rokrocznie licznych turystów. Prócz kilku prywatnych domów znajduje się obecnie i hotel. Dom, które wystawiło towarzystwo węgierskie karpackie na schronisko dla turystów, sprzedany został w r. 1879 prywatnemu nabywcy, aby nie sprawiał konkurencji właścicielowi hotelu. Literatura: Elias Wale-ry, Z nad jezior w Tatrach (Pamiętnik to-

warzystwa tatrzańskiego, tom IX, 1884 r.). Emeriozy Géza. Der Csorber See (Jahrbuch des ungar. Karpathenvereines, V, 1878, str. 389; w tymże roczniku przez tegoż autora i po węgiersku). Strobel Josef. Der Csorba-See in der hohen Tatra (Jahrbuch des oesterr. Touristenclubs in Wien, IV, 1873). W. H.

Szczyrk, wś, pow. bialski (Galicya), leży w lesistej górskiej okolicy, u źródeł pot. Żyłcy (lew. dopł. Soły), na granicy księstwa cieszyńskiego. Zachodnią granicę rozległej wsi stanowią szczyty Beskidu, tworzące granicę Galicyi i Szlązka: Malinów (1095 mt.), Rysowaniec (905 mt.), Kotarz (965 mt.), Beskid (850 mt.) i Klimczak (1119 mt.). Od Klimczaka ciągnie się granica na północ, dzieląca Szczyrk od Meszny, linią prostą ku wschodowi po szczyt Magóre (1095 mt.), stąd na pld. aż do pot. Godziska. Linia na południe pociągnięta, wygięta ku wschodowi łukiem nieregularnym, dzieli Sz. od Buczkowic i Starej Godziski. Dalej granicę tworzy pot. Godziska do szczytu Skrzycznego (wschodniego, 1250 mt.), następnie więcej ku zach. do szczytu Skrzycznego (zach., 1201 mt.) a stąd ku pld.-zach. do szczytu Skała Malinowska (1150 mt.) na granicy szlaskiej. Linia ta jest granicą pld. Szczyrka od wsi Lipowej. Tylko mała część chat (138) i kościół paraf. mieści się w zwartej dolinie Żyłcy, tworzącej długą ulicę. Prawie dwa razy tyle chat, rozrzuconych po wądołach i polanach, tworzy wólki: Beskid, Bieła, Biemałka, Czerna, Dunaci, Kołack, Malinów, Pod Magórą, Pod Suchem, Pośredni, Rostoki, Skaliste, Zapalenieca. Nazwy często pochodzą od pobliskich gór lub od pierwszych osadników. Cała gmina ma 328 dm. i 2034 mk. (994 męż., 1040 kob.; 2008 rz.-kat., 3 protest. i 23 izrael.). Lud należy do szczepu góralskiego, nosi okrągłe kapelusze filcowe, z niską budką, obwiedzioną muszelkami nanizanymi na sznurek czerwony i szerokimi kresami, gunię tabaczkowego koloru z domowego sukna, obszytą czerwonymi taśmami, białe wełniane spodnie, obcisłe przystające do ciała i kierzce z surowej skóry. Na obszarze więk. pos. (Pawła, Otona i Rudolfa Klobusów) są 3 dm., tartak i 13 mk., 7 rz.-kat. a 6 prot.; 6 Niemców a 7 Polaków. Obszar więk. pos. ma 43 mr. roli, 80 mr. past., 3546 mr. lasu, 8 mr. moczarów; pos. mn. wynosi 815 mr. roli, 339 mr. łąk i ogr., 865 mr. past. i 915 mr. lasu. Przy drewnianym kościółku, erygowanym z kapelanią w 1790 r. (dyec. krakowska, dek. żywiecki), istnieje kaplica murowana i szkoła ludowa. Do kapelanii należą wsie: Szczyrk i Salmopol. Obie dopiero po r. 1674 występują w spisach pobor. Ponieważ wiele sąsiednich wsi powstało dopiero między r. 1581 a 1674, i to bli-

żej Soły położone, przeto wnosić należy, że ludność posuwała się za biegiem rzek w górę, że zatem pierwiej powstała osada Szczyrk a później, może w XVIII w., Salmopol. Gleba nieurodzajna, kamienista i zimna, zdadna do uprawy owsa i kartofli, lasy świerkowe. Głównego zarobku dostarcza ludności praca w lasach i przewóz tarcie do Żywca. Mac.

Szczyrowszczyzna, uroczysko na gruntach wsi Mostyszcze, w pow. kowelskim.

Szczyrka, karczma nad Dźwiną, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 41 w. od Dżisny, 1 dm., 2 mk.

Szczyrzyce, w dok. *Cjrice*, *Cyrich*, *Chirich*, *Czyrzych*, *Schyricz*, *Ciricz*, *Scirzych*, *Cyris*, *Czirzicz* i *Szczyrzych*, wś, w pow. limanowskim. Starożytna wioska, z dużym kościołem murywanym i staroż. klasztorem (do r. 1795 opactwem cystersów), leży w dolinie Stradomki, przy drodze z Dobry do Gdowa. Obszerną górską dolinę zamyka na zach. lesiste pasmo, pokryte świerkowym borem, tworzące dział wodny Krzyworzeki i Stradomki, sięgające w pobliżu klasztoru w szczycie „Księżda góra” 649 mt. Ku wschodowi opasuje wieś niższe wzgórze (402 mt.), będące działem wodnym Stradomki i pot. Wilkowisko, dalej jednak ku wsch. piętrzą się wyższe lesiste wzgórza. Ze stacyi kolei podkarpackiej w Dobry przedstawia się piękny widok na dolinę i gmach klasztoru, zajmujący jej środek. Białe mury kościoła, z wysokimi wieżami, odbijają się od zieleni doliny i czarnych gór, stanowiących naturalne ramy obrazu. Klasztor stoi odosobniony, w nizinie, otoczony wysokim murem, na pld.-wschód od niego w niewielkim oddaleniu wólka Wadzyn (8 dm., 77 mk.), dalej ku pld. gmina Abramowice (33 dm. i 279 mk.). Do klasztoru należy 7 dm. i 99 mk. Klasztor, będący większą posiadłością, Abramowice i Wadzyn tworzą gminę Szczyrzyce. Z całej ludności (455 mk.) jest 440 rz.-kat. a 15 izrael. Klasztor posiada karczmę, browar, młyn, tartak, cegielnię i folw. Z obszaru więk. 260 mr. przypada 195 mr. roli, 17 mr. łąk, 8 mr. ogr., 19 mr. past., 3 mr. moczarów, 12 mr. nieuż. i 3 mr. zabudowań. Posiadłość mniejsza wynosi 257 mr. roli, 40 mr. łąk i 11 mr. past. Klasztor spełnia obowiązki parafialne w wsiach najbliższych i utrzymuje szkołę ludową. Sz. graniczą na pld. z Raciborzanami, na zach. z Pogórzezanami, na pld. z Górą św. Jana, a na wschód z Janowicami i Mstowem. O starożytności osady świadczy pobliskie godzisko (ob. *Grodzisko Szczyrzyckie*, St. G. t. II, 844). Początek klasztoru, mieszczącego się przy grodzie zapewne, sięga r. 1234. Długosz (L. B., III, 437—439) opowiada, że Teodor al. Cedron z Ruszczy Gryfita, woj. krakow., założy-

wszy klasztor cystersów w Ludzimierzu (ob.), przeniósł go w r. 1245 z powodu częstych napadów rozbójniczych do wsi Szczyrzyce. Wieś tę nabył dla cystersów Teodor od Sulisława, kanon. krak., syna Jana, za 100 grzyw. srebra. Posiadamy akt z 30 czerwca 1244 (Kod. Małop., I, 32), w którym Sulisław, kan. krak., potwierdza sprzedaż wsi Cyrich, dokonaną przez ojca jego Andrzeja, scholastyka krakow., później bisk. mazow., Teodorowi, woj. krak., w celu uzyskania funduszu na studia w Padwie dla Sulisława. Teodor nabył wieś w celu osadzenia w niej cystersów. Biskup Jan Prandota Odrowąż z Białaczowa, następcą Wisława Kościeleckiego, za którego czasów klasztor w Ludzimierzu został założony, nadał cystersom dziesięciny snopowe i konopne, dawane dotąd biskupowi, z Poznachowic, Glichowa i Goszczachowa (?) (Kod. Małop., I, 84, dypl. z 12 maja 1264) i ze 100 łan. frankońskich w Czarnym lesie (Nigra silva). W 1250 r. 21 czerwca wydał Bolesław Wstydlivy dyplom (Kod. Małop., I, 37), w którym wzywał w opiekę klasztor w Szczyrzycach i uwolnił poddanych klasztornych od przewozu, stróży, poradnego, targowego, przewodu, pogoni itd. i od sądów grodzkich. W następnym roku (ibid., I, 42) potwierdził Bolesław Wstydlivy przywilej z r. 1234 dany Teodorowi woj. krak., przez Henryka, ks. krak. i szląskiego, na zakładanie wsi w Nowotarżyczynie, który to przywilej przekazał Teodor klasztorowi w Szczyrzycach. W tymże czasie (ibid., I, 43) kupił opat Theoclinus od klasztoru zwierzynieckiego wsł Kurdwanów (pow. wielicki) i uzyskał od Klemensa i Marka, synów Marka, woj. krak., potwierdzenie darowizny uczynionej przez Teodora, woj. krak., na rzecz klasztoru w Sz. W dyplom. z 16 maja 1254 (ibid., I, 44) wymienione są jako klasztorne wsi: Szczyrzyce, Pobrzęcin, Abramowice, Podolany, Pogorzany, Godusza, Krzyszkowice, Kurdwanów, Mogilany, Głogoczów (Głowaczów), Cisów, Ściborzyce (nad Dłubnią) i nieczytelna „B....zów“, nadto pola i łąki: Długopole, Ludzimierz, Dębno, Ostrowiec (nieistniejący), Ostrowsko i Wilczepole (nie istnieje). Część dóbr leżała w pobliżu klasztoru, inne w dzisiejszym pow. wielickim i nowotarżkim. W tym czasie miał klasztor uzyskać dypl. od Bolesława Wstydliwego (z dn. 6 czewca 1252) na założenie Nowego Targu na prawie niem., dyplom ten jednak (Kod. Małop., II, 283) jest prawdopodobnie podrobiony, podobnie jak akt Bolesława V z 1255, nadający klasztorowi wolności (Kod. Małop., I, 47). W 1296 r. wynikł spór między opatem a Ratoldem, synem Jana Żyty, o patronat nad kościołem w Szczyrzycach, który bisk. krak. Jan rozstrzygnął aktem z 4

maja 1296 na korzyść klasztoru (ibid., I, 151). Od Łokietka uzyskał klasztor 29 maja 1308 (ibid., I, 169 i II, 215, Kod. pol., III, nn. 74) przywilej pozwalający zakładać wsie w lasach klasztornych na prawie niemieckim lub innym, któryto przywilej potwierdził następnie Kazimierz W. 4 paźdz. 1333 (ibid., I, 228). Łokietek bawił w klasztorze 25 paźdz. 1324 (ibid., I, 200). Klasztor starał się o zabezpieczenie posiadłości i zaludnienie ich. Uzyskuje zatem potwierdzenie swych dzierżaw u Jana XXII w Awinionie 12 czerwca 1329 (ibid., I, 213 Chiritz), nabywa od Jana z Obrowiecz za 30 grzyw. groszy sołtystwo Ściborzyce (dok. w Kod. Małop., I, 214), uzyskuje u Łokietka 8 paźdz. 1329 potwierdzenie kupna i wydziela Mikołajowi Kiecznich 17 łan. frankońskich nad Lepietnicą, by założył wieś Ludzimierz (dok. opata Dyonizego z 1333 w Kod. Małop., I, 229). Równocześnie toczą się spory o dziesięciny w Krzyszkowicach, które rozstrzyga kan. krak. Derżko 1339 (ibid., I, 247), o dziesięciny w Głogoczowie i Włosaniu 1368 r. (ibid., I, 352 n.). Z tych czasów mamy trzy dyplomy: z 27 listop. 1340, w którym archidyakon Jarosław przepisuje przywilej bisk. krak. Wisława na założenie kościoła w Ludzimierzu z r. 1234, dyplom uwalniający od dziesięcin wsie, któreby w lasach założono (ibid., I, 252), z 19 czerw. 1368, podrobiony prawdopodobnie w XV w. z powodu sporu o dziesięciny z Włosania lub o patronat (ibid., I, 353) i z r. 1369 w sprawie granic, również podrobiony w XV w. W 1377 zakończył opat Henryk (13 kwietnia, Kod. Małop., III, 306) spór o dziesięciny z Jugowie i o patronat nad kościołem w Drogini. Z czasów Ludwika węgierskiego mamy trzy akty. Dnia 12 lut. 1381 (Kod. Małop., I, 422) nadał król klasztorowi różne przywileje, w 1382 (ib., 426) skarżył opat Henryk sołtysa ze Ściborzyce, że klasztorowi zabrał młyn, czemu sołtys zaprzeczał, i z 1382 (ib., I, 433), mocą którego potwierdzał opat Henryk, że sprzedał sołtystwo w Krauszowie Stefanowi, mieszczaninowi krakowskiemu. Ostatnio dokumenta nabierają znaczenia z powodu następującej opowieści Długosza (l. c.): „Klasztor utrzymał się długo przy nadaniach Teodora, woj. krak. Dopiero za Ludwika węg. r. 1380 jeden z opatów, mąż bogobojny ale łatwowierny, wydzierżawił zamek w Szaflarach (ob.), zbudowany dawniej przeciw rozbójnikom dla obrony klasztoru w Ludzimierzu, podstępnemu przechrzcie, który w nim założył mennicę fałszywych krajowych i zagranicznych pieniędzy. Skargi szlachty skłoniły Ludwika do wydania surowego nakazu usunięcia fałszerza. Ale opat słuchając uniewinnień przewrotnego żyda nie kwapił się

z wykonaniem polecenia. Rozgniewany monarcha kazał Sędziwojowi z Szubina, staroście krak., zająć zamek w Szaflarach. Zamek zdobyto, fałszerza spalono na stosie, dobra zaś Szaflary, Nowy Targ, Dębno, Ostrowiec, Ostrowsko, Wilczepole, Wachsmut, Długiepole, Klikuszowa, Porebe, Miedzwiedź, Podobin, Olszówkę, Mszanę, Kasinę, Ogonówkę, Rabkę i Górę Górcz zabrano na skarb królewski. Opat pojechał do Budy prosić o zwrot dóbr, Ludwik jednak odroczył sprawę do swego przyjazdu do Polski, zwróciwszy jedynie Ludzimierz i Krauszów, na które opat posiadał dyplomy wydane przez samego Ludwika. W powrocie z Budy umarł opat w okolicy Szczawnicy (Chemnitz?), w rok zaś później zakończył życie Ludwik, nie przybywszy do Polski. Ponieważ ani opat następny, ani biskup krak., ani Gryfci, fundatorowie klasztoru, nie upominali się o zwrot tych posiadłości, przeto Władysław II sądząc, że to są dobra królewskie, zastawił je w różnych sumach szlachcie, a następnie rozdarował. Opowieść ta budzi podejrzenie, że oprócz Ludzimierza i Krauszowa nie posiadali cystersi innych wsi w Nowotarszczyźnie, nie można bowiem przypuścić, by istotnie po śmierci opata, zmarłego w drodze, nikt się o zwrot dóbr nie upominał. Długosz mógł mieć dokumenty sfalszowane lub interpolowane, którymi się dał zwieść, a gorliwy o dobro kościoła wylał żółć na niedbalstwo biskupa i opatów. Tymczasem fałszowanie dokumentów kwitnęło podówczas w klasztorach (niemieckich zwłaszcza), być może więc, że istotnie jeździł opat Henryk do Ludwika, żądając potwierdzenia podrobionych dyplomów, król jednak zatwierdził tylko te, które były prawdziwymi. Długosz wymienia jako wsie klasztorne za jego czasów: Szczyrzyce, Pobęczyn, Abramowice, Pogorzany, Goduszę, Smykań, wszystkie w pobliżu klasztoru, Krzyszkowice, Kurdwanów, Mogilany i Głogoczów w pow. wielickim, Ściborzyce nad Dłubnią w proszowskim, Czyszów, Ludzimierz i Łąki w Niedzieszkach w pow. nowotarskim, Droginię w pow. myślenickim, Brzazowice, część Popowic (w pow. wielickim) i karczmę w Wieliczce. Dokumentów do dalszych dziejów klasztoru nie posiadamy. Niektóre z wymienionych wsi nie należały do klasztoru już w kilkadziesiąt lat po napisaniu Liber benef., mianowicie: Ściborzyce w proszowskim należały 1581 r. do Kłoczowskich (Pawiński, Małop.), Kurdwanów do probostwa św. Ducha w Krakowie, Krzyszkowice do klasztoru Bożego Ciała na Kazimierzu w Krakowie, Mogilany i Głogoczów do kaszt. krak. Jordana, Droginię do Stanisława Jordana, Brzazowice i Popowice do Adama Jordana, klasztor posiadał przeto

w 1581 r. Szczyrzyce, Pobęczyn, Abramowice, Smykań, Pogorzany i Goduszę w pow. limanowskim, Ludzimierz i Krauszów w pow. nowotarskim, przy których utrzymał się do r. 1794, t. j. do śmierci ostatniego opata Remigiusza Grzymisławskiego. Po zniesieniu opactwa zabrał rząd austriacki większą część dóbr na rzecz funduszu religijnego, następnie sprzedał (hr. Dzieduszyckim) dobra położone w pow. wielickim, Ludzimierz zaś i Krauszów innym rodzinom. W 1864 r. odkupił klasztor od hr. Heleny Dzieduszyckiej swe dawne posiadłości wraz z rezydencją opatów. Okoliczność, że w niedługi czas po Długoszu nie posiada opactwo dóbr, które Długosz wymienia jako klasztorne, da się wytłumaczyć jedynie tem, że klasztor posiadał w tych wsiach bardzo małe części, które następnie sprzedał z powodu trudności administracyi. Długosz nie posiadał dokładnego wykazu majątków klasztornych, albo raczej nie umiał pogodzić dwóch różnych podań. Z tego powodu np. w Mogilany raz opisuje (t. III, 440) jako własność opactwa, drugi raz (II, 175) podaje tylko nazwę wsi, opuszczając opis. Według jego opisu (t. III) miała wieś 4 łany km., zagrody i karczme; w 1581 (Pawiński, Małop., 43) było w niej 7³/₄ łanów kmiecych, 6 zagród z rolą, 4 zagr. bez roli, komornik z bydłem, 8 kom. bez bydła, kijak, 6 rzemieśl., duda i karczma na półłanku. Kwestya ta, przed wydaniem późniejszych dokumentów klasztornych, nie może być stanowczo rozstrzygnięta. W 1581 (Pawiński, Małop., 52) Szczyrzyce, lub jak wówczas nazywano „Szczyrzycka Góra“, należały do par. w Górze św. Jana, i miały pięć półłanków km., zagrodę z rolą, 2 komor. z bydłem i chałupnika. Terazniejszy kościół i klasztor wybudował Stanisław Korczak Drohojewski, kanon. gnieźn., później zaś opat szczyrzycki, w r. 1620. Poświęcił go p. w. Wniebowzięcia M. B. i św. Stanisława sufr. krak. Tomasz Oborski w r. 1642. W klasztorze przebywa obecnie 11 księży i kilku braci szków. *Mac.*

Szczyt, 1520 r. *Szczyt*, w 1576 r. *Szczytna Wola*, ws i fol., pow. kutnowski, gm. Wojszyce, par. Kaszewy, ma 17 dm., 171 mk., 813 mr. (552 mr. roli i 232 mr. lasu); folw. i 21 os. 76 mr. włośc. W 1827 r. 5 dm., 59 mk. Folw. wchodził w skład dóbr Kamienna. Na początku XVI w. ws Sezyty i Gaj, w par. Kaszewy, składały się z łanów folwarcznych (5 łan. w Szczytach), dających dziesięcinę pleb. w Kaszewach, i z kmiecych, dających prepozyturze łeczyckiej (Łaski, L. B., II, 485). Według reg. pob. pow. ołowskiego z r. 1596 we wsi Szczytna Wola, w par. Kaszewy, Jan Łaziński Szocha płacił od 1/2 łanu, 1 usad.; Łukasz Tarnowski od 1/2 łanu; Jan Gajewski

od $\frac{1}{2}$ łąnu; Tomasz Dębowski od 1 zagr. Z części na których nie było kmieci, płacili trzech posiadaczy z półłanków, Łaziński i Socha od 1 łąnu, Dembowski od $\frac{1}{2}$ łąnu (Pawiński, Wielkp., II, 104, 143). *Br. Ch.*

Szczyt, chutor, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Rożany, o 48 w. od Słonima.

Szczytce, ws nad Dnieprem, pow. rzeczycki, przy gośc. poczt. rzeczycko-czernihowskim, w 1 okr. pol. brahińskim, gm. Łojów, ma 8 osad; grunta i łąki dobre, lud zamożny, rolniczy, flisaczy i rybaczy. *A. Jel.*

Szczytek, ws, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chłopińskim, gm. Uchwały, ma 9 osad; grunta piaszczyste, miejscowość nizinna, małołudna. *A. Jel.*

Szczytki, mylnie *Szczytków*, ws rząd. nad rz. Winniczka, pow. winnicki, okr. pol. Strzyżawka, gm. Hawryszówka, par. kat. i sąd Winnica (o 10 w.), ma 50 osad, 540 mk., 565 dz. ziemi włośc.; cerkiew. Należała do starostwa winnickiego. Stanowi właściwie przysiółek wsi Pisarzówki.

Szczytki, os., w okolicy Środy i Kostrzyna, graniczyła w r. 1489 z Wielawicami.

Szczytkowice, niem. *Schickwitz*, 1203 r. *Sttkowichi*, ws, pow. trzebnicki, par. ew. i kat. Trzebnica. Ws ma 561 ha (447 roli), 38 dm., 282 mk. (26 katol.). Należała do biskupów wrocławskich.

Szczytkowice, ws i dobra, pow. ihumeński, przy granicy pow. bobrujskiego, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. Omelno. Ws ma 78 osad pełnonadziałowych i 7 zagrodników, posiadających po 8 dz. ziemi. Nadział każdego gospodarza wynosi do 30 mr. pola i łąk, przytem całej wsi wydzielono 1800 mr. pastwiska. W chwili uwłaszczenia włościan w 1861 r. ws liczyła 323 dusz płci męz. W tym czasie każdy gospodarz z osady włośczej odrabiał rocznie do dworu po 104 dni sprzężajnych i po 4 gwałtów z chaty sprzężajnych; nadto każdy roboczy człowiek odrabiał osobiście w porze letniej 8 dni. Liczyło się w wieku roboczym: 157 męz. i 160 kob. Oprócz robocizny z każdej włośczej osady dwór pobierał rocznie 8 złp. czynszu, po $\frac{1}{2}$ beczki żyta i owsa, po 2 furmanki na odległość 30 mil, po 1 kurze, 10 jaj, po kopie grzybów i po 3 pasma nici. Na mocy umowy nadawczej w 1862 r. i zamianie robocizny na pieniądze liczono dzień sprzężajny po 15, a dzień pieszy po 10 kop. We wsi znajduje się cerkiew filialna par. Porzecze, p. w. św. Kozmy i Damiana, z 1849 r., posiadająca z dawnych nadań 1 wł. 7 mr. i 195 pret. gruntu. Dobra, własność niegdyś ks. Radziwiłłów, następnie ks. Wittgensteina, obecnie ks. Hohenlohe, od niepamiętnych czasów wydzierżawiane, mają około 100 włók. Grunta lekkie, pokłady wapna,

łąk błotnych i pastwisk dużo; pszczelnictwo w lasach. Od pld. są znaczne wzgórza dylwialnej formacji. *A. Jel.*

Szczytna, ws, pow. jarosławski, w urodzajnej równinie, 8.5 klm. na zach. od Jarosławia, składa się z 34 dm. i 188 mk. (176 rz.-kat., 5 gr.-kat. i 9 izr.). Pos. więk. (probstwa jarosławskiego) ma folw., karczmę i 148 mr.; pos. mn. 246 roli, 21 łąk i ogr. i 14 mr. past. Ws została nadana probostwu prawdopodobnie w r. 1523 przez Jadwigę z Wawrzyszyna, żonę Spytka z Jarosławia, kaszt. krak., przy podniesieniu probostwa do godności kolegiaty, przedtem bowiem posiadał proboszcz tylko łąn, nadany przez Władysława Opolskiego, fundatora parafii. Sz. graniczy na pld. z Cieszacinem Wielkim, na zach. z obszarem Cieszacina Małego, na pld. z Ożańskiem i Tywonią. *Mac.*

Szczytnik, ws włośc., pow. nowomiński, gm. i par. Jakubów. Powstała z osady robotników huty, zwanej niegdyś „Na Szczytniku“ i znajdującej się na gruntach dóbr Łaziska (ob.). Ma 23 osad, 286 mr. obszaru. Por. *Szczytno* 1.). *A. Św.*

Szczytnik, węg. *Csetnek*, meczko nad pot. t. n., w hr. goemerskim (Węg.). Posiada kościół par. kat. i ewang., st. tel. i poczt., dwa szpitale, wielu rękodzielników, 1619 mk. Plantacje tytoniu, korzystny handel żelazem, kopalnie dostarczające doskonałego żelaza i antimonium, siedziba wielu węgierskich rodzin szlacheckich. Z dawnego obwarowanego zamku pozostały tylko szczątki. Miasteczko ma własny magistrat; król węg. Karol nadał Sz. prawo miecza i przywileje na odbywanie jarmarków.

Szczytniki 1.) ws, fol. i dobra, pow. kaliski, gm. i par. Iwanowice, odl. 19 w. od Kalisza, przy szosie z Kalisza do Błaszek, posiadają szkołę począt. ogólną. Ws ma 33 dm., 294 mk.; folw. 8 dm., 116 mk. W 1827 r. 26 dm., 245 mk. Dobra Sz. składały się w r. 1886 z folw.: Sz., Wawry, attyn. Białacz, Bronibór, rozl. mr. 2387; fol. Sz. gr. or. i ogr. mr. 1081, łąk mr. 123, past. mr. 73, lasu mr. 811, nieuź. mr. 61; bud. mur. 23, drewn. 3; płodozm. 13-pol., las nieurządzony; fol. Wawry gr. or. i ogr. mr. 234, nieuź. mr. 4; bud. mur. 3; płodozm. 10-pol., wiatrak. Ws Sz. os. 40, mr. 366; ws Korzekwin os. 21, mr. 83; ws Kuczowola os. 37, mr. 181; ws Popów os. 45, mr. 277. Według reg. pob. pow. kaliskiego z r. 1579 Dobrogost Potworowski płacił od 2 łąn. sołtysich, 7 łąn., 2 zagr., 3 kom. (Pawiński, Wielkp., I, 120). Dobra te w r. 1775 były własnością Feliksa hr. Łubieńskiego, ministra sprawiedliwości za kr. warszawskiego. Tu się urodził syn jego Tomasz, późniejszy poseł, senator, jeden z zało-

życieli drogi żel. warsz.-wiedeńskiej, zmarły 1870 r. Następnie dobra te zamienił Feliks Łubieński na ststwo guzowskie. Dobra Sz. zostawały w ostatnich czasach w ręku Bogdańskich, potem Murzynowskiego. 2.) **Sz.**, ws nad rz. Wisłą, pow. sandomierski, gm. Dwikozy, par. Góry Wysokie, odl. od Sandomierza 9 w., ma 28 dm., 153 mk., 181 mr. W 1827 r. 7 dm., 46 mk. W połowie XV w. Sz., w par. Sandomierz, miały łany km., karczmy, zagr., z których dawano dziesięcinę kościołowi św. Piotra w Sandomierzu (Długosz, L. B., II, 312, 313). Według reg. pob. pow. sandom. z r. 1508 **Sz.**, Kamień, Słupca i inne, własność Słupieckiego z Konar, płaciły poboru 10 grzyw. 24 gr. W r. 1578 Jan Słupiecki miał 8 osad. na 2 łan., 1 zagr. (Pawliński, Małop., 165, 460). 3.) **Sz.**, ws i folw., pow. stopnicki, gm. Szczytniki, par. Janina, odl. 5 w. od Stopnicy. W 1827 r. 20 dm., 209 mk. Fol. Sz., oddzielony w r. 1872 od dóbr Kołaczkowice, rozl. mr. 569: gr. or. i ogr. mr. 259, łąk mr. 41, past. mr. 20, lasu mr. 246, nieuż. mr. 10; bud. drewn. 9; płodozmian 8 i 10-pol., las nieurządzony. Ws ma 36 os. 250 mr. W połowie XV w. Sz., ws w par. Janina, własność Piotra Mruka, miała łany km., z których dziesięcinę, wartości 5 grzyw., dawano pleb. w Daleszycach. Folw. rycerski płacił dziesięcinę, wartości 1 grzyw., pleb. w Janinie (Długosz, L. B., II, 381, 382, 459). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 ws Sz., własność Jana i Krzysztofa Kołaczkowskich, miała 6 os., 3 łany, 2 zagr. z rolą, 1 chałup., 4 kom., 4 biednych (Pawliński, Małop., 232). Sz. gmina, należy do sądu gm. w Busku, st. poczt. w Stopnicy; ma 3694 mk. (38 żyd.) i 9695 mr. 4.) **Sz.**, ws, folw. i dobra, pow. miechowski, gm. Klimontów, par. Proszowice (odl. 5 w.), od Szreniawy (cukrownia) 3 w., od Miechowa 28 w. W 1827 r. 41 dm., 266 mk. Dobra Sz. składały się w r. 1889 z fol. Sz. i Wielopole, rozl. mr. 903: fol. Sz. gr. or. i ogr. mr. 565, łąk mr. 62, past. mr. 4, lasu mr. 3, nieuż. mr. 23; bud. mur. 4, drewn. 15; płodozm. 8-pol.; fol. Wielopole gr. or. i ogr. mr. 217, łąk mr. 10, pastw. mr. 14, nieuż. mr. 5; bud. drewn. 7; płodozm. 8-pol., pokłady gipsu. Ws Sz. os. 60, mr. 346. R. 1370 król Kazimierz nadaje jednemu ze swych „wiernych“ nazwiskiem „Petrlinus dictus Brun“, który był dziedzicem Żmigrodu, część we wsi Sz. pod Proszowicami (Kod. Małop., I, 372). Królowa Elżbieta w r. 1372 przeznacza dziesięcinę z tej części (oddane poprzednio Petrlinowi) dla kościoła w Proszowicach (ib., 374). W połowie XV w. ws Sz., w par. Proszowice, własność Pielgrzyma h. Nabra al. Waldorf, Jakuba Kuli z Wojciechowie i Jana Niemsty, miała

14 łan. km., z których dziesięcinę dawano prebendzie krakowskiej, zwanej szczytnicką. Jeden łan należał do prepozytury św. Michała w Miechowie, dawał on 1 1/2 grzyw. czynszu; 9 zagr. z rolą i karczmy płaciły dziesięcinę, wartości 20 grzyw. prebendzie krakowskiej; 2 folw. rycerskie dawały (wartości 5 grzyw.) plebanowi w Proszowicach (Długosz, L. B., I, 535 i II, 154). Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 ws Sz. miała 2 1/2 łan. W r. 1581 prepozytura miechowska płaciła od 9 1/2 łan. km., 4 zagr. z rolą, 1 zagr. bez roli, 2 kom. z bydł., 3 kom. bez bydła, 3 chałup., 1 na czynszu, 1/2 łanu karczmy. (Pawliński, Małop., 13, 442). 5.) **Sz. al. Sz. Czarkowskie**, ws i folw., pow. pińczowski, gm. Czarkowy, par. Stróżyska, leży przy drodze z Chmielnika do Stopnicy, w wyniosłym położeniu nad podmołką doliną, łączącą się z doliną Nidy. W 1827 r. 47 dm., 289 mk. Fol. Sz. należy do dóbr Czarkowy, ma 523 mr.; ws ma 72 os., 636 mr. W połowie XV w. Sz., w par. Stróżyska, własność Młodziejowskiego h. Starykoń, miała łany km., z których dziesięcinę, wartości 4 grzyw., dawano kościołowi w Bolesławiu. Folw. ryc. i karczma płaciły dziesięcinę pleb. w Stróżyskach (Długosz, L. B., II, 434, 436). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1508 ze wsi Szczytniki i Stawiszcz, własności Stawieckiego, dawano poboru 3 grzyw. Sz., własność Zbigniewa Borezyńskiego, płaciły poboru gr. 24. W r. 1579 było 6 os., 3 łany, 4 zagr., 3 chałup., 2 kom., 3 biednych (Pawliński, Małop., 213, 486, 488). *Br. Ch.*

Szczytniki 1.) futor przyw., pow. lidzki, w 1 okr. pol., o 10 w. od Lidy. 2.) **Sz.**, sioło i dobra, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Łyszczycy, o 24 w. od Brześcia. 3.) **Sz.**, ws, tamże, o 25 w. od Brześcia. 4.) **Sz.**, folw., pow. nowoaleksandrowski, dawniej attyn. Dryświat Łopacińskich, dziś własność Łowejków, ma 252 dz. ziemi dwors.

Szczytniki, ws, pow. bocheński, w okolicy pagórkowatej, u źródeł Baranówki, dopł. pot. Podłęże (praw. dopł. Wisły), 13 klm. na pñ.-wschód od Gdowa a 8 klm. na pñ.-zach. od Podłęża. Par. rz.-kat. w Brzeziu. Ws ma 111 dm. i 535 mk., 534 rz.-kat. i 1 izr. Pos. więk. (Pawła Libiszewskiego) wynosi 95 mr. (87 mr. roli); pos. mn. 605 roli, 65 łąk i ogr. i 18 mr. past. Graniczy na pñ. ze Świątnikami Dolnymi, na zachód ze Zborezycami, na pñ. z Cichawą, na wschód z Gródkowicami a na pñ. z Brzeziem. Gleba składa się z glinki urodzajnej. Za Długosza (L. B., II) należały Sz. do kustodyi krak., miały pięć łan. świątnickich. Świątnicy czyli studzy kościelni z gruntów płacili dziesięcinę snopową i kornopną, wartości 7 grzyw. Prócz tego były 4

łany sług kościelnych uwolnionych od dziesięciny i 4 łany Jana Kwiatoniowskiego. Ten darował dziesięcinę prebendzie krak. W drugim opisie (I, 90) podaje Długosz dokładniejsze szczegóły i odróżnia od sąsiednich Świątnik Dolnych. Wraz z karczmarzem było 17 kmieci w 17 chatach, na różnej wielkości roślach. Karczmarz miał tylko ogród. Z ról płacą kmiecie dziesięciny wartości 10¹/₂ grzyw., które według podania wykupił od szlachty św. Stanisław; utrzymał się tylko jeden szlachcic Jan Kwiatoniowski na 4 łanach. W 1581 r. (Pawłowski, Małop., 64) Szczytniki ze Świątnikami miały 3 łany km. i 15 zagr. z rolą. Ponieważ katedra krak. nie posiadała swego folwarku, przeto po zniesieniu serwitutów w r. 1772 przestano zaliczać wś do posiadłości kapitulnych, obszar zaś większy powstał z owych 4 łanów Kwiatoniowskiego. Mac.

Szczytniki 1.) al. *Sz. Czerniejewskie, Shitnik* r. 1311, *Szczytniki* r. 1361, folw. do Czerniejewa, pow. gnieźnieński (Witkowo), o 4 klm. ku wsch. od Czerniejewa, przy dr. żel. gnieźnień.-oleśnickiej; par. Marzenin, szkoła w miejscu, poczta i st. dr. żel. na Czerniejewie (Schwarzenau Bz. Bromberg); z dworcem kolei żel. tworzy okr. dwor., mający 11 dym., 240 mk. (216 kat., 24 prot.) i 664 ha (624 roli, 18 łąk); chów bydła holenderskiego i oldeburckiego; właścicielem jest ordynat Zygmunt hr. Skórzewski na Czerniejewie. W r. 1311 Niemir z Sz., bratanek Świętomirza, sprzedał część Barda klasztorowi łędzkiemu za 20 grzyw. wagi pyzdrskiej; r. 1361 przy rozgraniczaniu dyecezyi gnieźn. od poznańskiej przypadły dziesięciny z Sz. i pobliskiego Nidomia arcyb. gnieźn. (Kod. Wielkp., n. 946, 1460); przy końcu XIV w. pisali się z Sz. Szczytnicy (Akta gr. wielkp., II); w r. 1412 i 1418 prawował się pleban marzeniński z dziedzicem Sz. o dziesięcinę, którą mu przysadził konsystorz gnieźn.; kmiecie płacili z łanów meszne po 2 kor. żyta i tyleż owsa, karczmarze po groszu, a zagrodnik korzec owsa (Łaski, L. B., 27—8); w r. 1443 rozgraniczono Pakszyn od Sz.; w r. 1580 było tu 9 łan., 8 zagr., 2 komor. bez bydła i 5 karczmarzy; około r. 1620 składały się Sz. z dwóch działów: Mikołaj Mielżyński miał 4¹/₂ łan. os. i 4 zagr.; na dział po Marcinie Szczytnickim był 1 łan os., 1 ćwierć karcz. i 2 zagr.; około r. 1793 dziedziczył Sz. Józef Lipski z Czerniejewa. 2.) **Sz. Skorzęcińskie** al. *Królewskie*, urząd. *Koeniglich Szczytnik, Scithniki* w r. 1319, *Szczytniki* r. 1350, *Szczytniki* r. 1357, wś, pow. gnieźnieński (Witkowo), o 5 klm. na wsch.-płd. od Gniezna (poczta i st. dr. żel.), par. Kędzierzyn; razem z Osincem tworzy okrąg wiejski, mający 37 dym., 429 mk. (356 kat., 73 prot.) i 1039 ha (581 roli, 28 łąk). Jest tu

kilka większych posiadłości z obszarem 135 do 180 ha. W r. 1319 Stefan z Kopaszyna sprzedał Sz. za 20 grzyw. toruńskich arcyb. gnieźn. Janisławowi; r. 1350 arcyb. Jarosław, uposażając altaryę N. M. Panny i św. Stanisława w katedrze gnieźn., przekazał altarzystom małdraty z Sz. i innych włości; r. 1357 król Kazimierz zatwierdzając posiadłości arcybisk. gnieźn., wymienia także Sz.; około r. 1523 kmiecie i sołtysi miejscowi wozili plebanom kędzierzyńskim po 2 korce żyta i owsa z łanu; między r. 1580 i 1620 były tu 4 łany os., 2 zagr. i 1 komor.; po r. 1793 zabrał rząd pruski Sz. i wcielił do domeny Gniezno. 3.) **Sz. al. Szczytniki**, urząd. *Szczytnik*, wś i dwór, pow. szremski, o 8 klm. na pñ.-zach. od Kurnika. Graniczy z Kamionkami, Piotrowem, Koninkiem i Gądkami; par. Głuszyna, poczta i st. dr. żel. na Gądkach (Gondek). Od r. 1386 pisali się Szczytnicy z Sz. (Akta gr. wielkop.); w r. 1580 dziedziczyli je Jan i Sędziwój Szczytnicy; były tu wówczas 3 łany os., 2 zagr. i 2 komor. Sz. wchodził dawniej w skład klucza kurnickiego. Wś ma 10 dym., 85 mk. (80 kat., 5 prot.) i 119 ha (97 roli, 4 łąk, 6 lasu). Dwór z leśniczówkami na Daszewicach i Kamionkach tworzy okrąg dwor., mający 5 dm., 73 mk. kat. i 857 ha (101 roli, 17 łąk, 688 lasu); czysty doch. z ha roli 6-27, z ha łąk 18-80, z ha lasu 3-52 mrk; nabił, chów i tucz bydła holender.; właścicielem jest T. Ks. Włodzimierz hr. Dzieduszycki. E. Cal.

Szczytno 1.) wś i obręb leśny w dzisiejszym pow. nowomińskim. Na obszarze tym Jakub z Goszczancie założył w r. 1473 kościół paraf. i nazwał osadzoną tu wieś od swego imienia Jakubów. Zapewne to samo Sz. nadaje w r. 1313 Trojden, ks. czerski, Krystynowi, woj. czerskiemu (Kod. Maz., 38). 2.) **Sz.**, wś i folw. nad rz. Mrową, pow. sochaczewski, gm. Chodaków, par. Sochaczew (odl. 5 w.). W 1827 r. 15 dm., 193 mk. W 1885 r. fol. Sz. rozl. mr. 1233: gr. or. i ogr. mr. 924, łąk mr. 30, past. mr. 49, lasu mr. 201, nieuż. mr. 29; bud. mur. 11, drewn. 8; płodozm. 8 i 9-pol., las nieurządzony, wiatrak. Wś Sz. os. 21, mr. 158; wś Wymysłów os. 5, mr. 99. Mikołaj, sędzia sochaczewski, rozstrzyga w r. 1402 spór między dziedzicami częściowymi Szczytna a szlachtą ze wsi Orły o granicę, idącą koło bagien „ultra paludem Jumentii“ (Kod. dypl. pol., I, 274). 3.) **Sz.**, wś i folw., pow. włocławski, gm. Pyszkowo, par. Chocień, odl. 16 w. od Włocławka; 155 mk. W 1827 r. 11 dm., 120 mk. W 1885 r. fol. Sz. rozl. mr. 330: gr. or. i ogr. mr. 263, łąk mr. 43, past. mr. 13, nieuż. mr. 11; bud. mur. 13, drewn. 1; płodoz. 5 i 11-pol.; młyn wodny, pokłady torfu, jezioro. Wś Sz. os. 17, mr. 17; wś Zapust os. 3, mr. 62. Według reg. pob. pow.

brzeskiego z r. 1557 wś Szczytno, w par. Choczeń, miała 1 1/2 łan., 3 zagr., 2 rzem. (Pawiński, Wielkp., II, 9). 4.) Sz., wś i folw., pow. płoński, gm. Rogozino, par. Miszewko-Strzałkowski, odl. 14 w. od Płocka, ma 16 dm., 247 mk. W 1827 r. 20 dm., 117 mk. W 1886 r. fol. Sz. z przyl. rozl. mr. 470: gr. or. i ogr. mr. 420, łąk mr. 33, past. mr. 5, nieuź. mr. 12; bud. mur. 2, drewn. 11. Wś Chełstowo Szczytno os. 41, mr. 347. 5.) Sz., wś i dwa folw. nad rz. Naruszewką (Poczerninką), pow. płoński, gm. Załuski, par. Krysk, odl. 9 w. od Płońsk, posiada młyn wodny i karcznię, 33 dm., 287 mk. W 1827 r. 16 dm., 110 mk. W 1876 r. fol. Sz. Północne rozl. mr. 353: gr. or. i ogr. mr. 309, łąk mr. 25, past. mr. 5, wody mr. 1, nieuź. mr. 13; bud. mur. 1, drew. 8. Wś Sz. os. 40, mr. 193. Fol. Sz. Wschodnie, oddzielony od Sz. Północnego, rozl. mr. 90: gr. or. i ogr. mr. 78, łąk mr. 10, nieuź. mr. 2; bud. drewn. 3. Br. Ch.

Szczytno, wś i uroczysko, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Rożany, o 48 1/2 w. od Słonima.

Szczytno, urząd. *Schittno*, *Szcitno* r. 1580, wś, pow. obornicki, o 9 klm. na pld.-zach. od Rogoźna (st. dr. żel.), na pół drogi od Obornik (st. dr. żel.), graniczy z Rożnowem, Parkowem, Boguniewem i Słomowem; par. i poczta w Parkowie, 8 dym., 57 mk. (12 kat., 45 prot.) i 173 ha (152 roli, 10 łąk). Sz. istniało już przed r. 1580 (Pawiński, Wielkp., I, 34); przy schyłku zeszłego stulecia należało do Jana Lipskiego, potem do Aleksandra Bojanowskiego, dziedziców Boguniewa. E. Cal.

Szczytno, niem. *Ziethen See*, jezioro, w pow. człuchowskim, przepływa przez nie rz. Brda, wychodząca przy Szczytnie. Pld. część jeziora zwana bywa Krepk.

Szczytno, niem. *Ziethen*, w dok. z r. 1299 *Scicen*, *Schytna* 1313, *Stytene*, 1313 *Stytna*, 1391 *Cziten*, 1695 *Szczytno*, dobra ryc. nad jez. Szczygieńskim, pow. człuchowski, st. p. i par. kat. Przechlewo, 4-3 klm. odl., st. kol. Człuchowo, 17 klm. odl.; 1517 ha (663 roli or., 26 łąk, 252 lasu); 1885 r. 20 dm., 46 dym., 300 mk., 78 kat., 222 ew. (na Stare Sz. przypada 136 mk., 7 dm., na Nowe Sz. 86 mk., 7 dm., na fol. Sorge 64 mk., 5 dm., a na fol. Sz. 14 mk., 1 dm.). Szkoła 1-klas. ew. (1887 r. 116 dzieci, 1 naucz.); gorzelnia parowa, hodowla bydła. R. 1362 nadaje w. mistrz Winrich v. Kniprode braciom Godzisławowi (Gotzlaw), Węcesławowi (Wentzlaw), Racławowi (Rentzlaw) i Ottonowi i ich spadkobiercom dobra Sz. w swoich granicach, między dwoma Brdami. Nadajemy im także 40 włók na drugiej stronie Brdy, oba wymienione dobra na prawie chełm. Młyn jednak w Sz. położony zastrzegamy sobie dla zamku człuchowskiego.

Słownik Geograficzny T. XI.—Zeszyt 132.

Od tych dóbr mają nam czynić dwie służby wojenne a od owych 40 włók 1 służbę przy wszystkich wyprawach wojennych; mają także pomagać przy budowach. Mają także płacić od dóbr 2 grzyw. zamiast owsa, a na uznanie naszego zwierzchnictwa 2 funty wosku i 2 fen. koloń, a od owych 40 włók dawać od każdej osiadłej włóki po 1 kor. żyta, a na uznanie zwierzchnictwa 1 fenik i 1 funt wosku. Oprócz tego mają dla nas mieć na pogotowiu na jeziorze 4 łódki z ludźmi, gdy będziemy polowali. Dan w Człuchowie w dzień św. Cecylii (ob. Dregera odpisy w Peplinie, str. 17). R. 1374 podaje Henryk v. Grobitz, komtur człuchowski, do wiadomości, że młyn w Sz. nadał wiernemu Henrykowi Kulebabin i jego prawowitym spadkobiercom; oprócz tego wolną rybitwę w Brdzie dla własnego stołu i łąki i ogrody oddawna dotąd należące, jako też wolne drzewo z lasu do budowli młynarskich. Za to mają nam płacić rocznie 6 grzyw. i to 1 1/2, co kwartał. I aby nam ten czynsz tem pewniej płacili, rozkazujemy, aby nasza wś Przechlewo tylko w tym młynie mleć dawała. Dan w Człuchowie. R. 1391 podaje Jan v. Schonefeld, komtur człuchowski, do wiadomości, że za czasów jego poprzednika Henryka v. Grobitz zaszła wymiana między nim a Mikołajem z Szczytna (Nitzche) względem łąk położonych przy fol. krzyżackim w Przechlewie, za które dostał 13 włók w okolicy Pokrzywnicy (Copsifnitz). Na jego prośbę wystawiamy mu na to niniejszy przywilej. Dan w Człuchowie w dzień św. Stanisława (ob. tamże, str. 18). W Sz. istniał zdawna kościół kat. drewniany, patronatu rządowego, p. w. św. Jakuba ap. Miał kruchtę, zakrystę i 3 ołtarze. Proboszcz posiadał, podług wizytacji Jana Dorengowskiego z r. 1611, dwie włóki, kawał roli przy Zdrójkach i ogród. Do gminy zaliczano wioski: Sz., Lisowo, Płaszczyce, Zawadę, Pakotolsk, Pawłówko i Pokrzywnicę. Szkoła par., uposażona rolą dla nauczyciela, istniała zdawna. R. 1617 przyłączył arcyb. Gębicki kościół ten do Przechlewa, z kąd proboszcz dojeżdżał co trzecią lub czwartą niedzielę. Odpusty odbywały się: na św. Jakub, św. Bartłomieja i w drugą niedzielę postu (ob. „Utrac. kość.” kś. Fankidejskiego, str. 342). Wizyta Jezierskiego z r. 1695 opisuje kościół jako podupadły, tak że wizytator zakazuje proboszczowi odprawiać tu nabożeństwa w czasie wichrów lub deszczu, polecając, aby się starał o jego restaurację. Do prob. należała jedna włóka, na której stał dom; dzierżawa wynosiła 18 fl., oprócz tego posiadał prob. zagon roli i ogród. Gburów w Szczytnie, Lisowie i Płaszcycach było 8, dawali po 1 kor. żyta i tyleż owsa; od pustych po połowie tej mia-

ry; dawniej było 14 gburów. Zawada dawała 6 kor. żyta i tyleż owsa, dawniej 9; Pakotolsk, gdzie jest 4 gburów, daje 4 kor. żyta i tyleż owsa; Pawłówko daje 6 kor. żyta i tyleż owsa, chałupnicy (inquilini) dają zamiast kolendy 4 kor. owsa; Pokrzywnica nie dawała mesznego (ob. str. 36). R. 1760 czynił Łukasz Golański, dziedzic Sz., zabiegi, ażeby sobie pozyskać prawo patronatu nad kościołem. Kościół jeszcze w XVIII w. znajdował się w dosyć dobrym stanie; kiedy zaginał, nie wiadomo (ob. Fankidejski, l. c., str. 343). Według taryfy pobor. z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił p. Borna z Sz., Lisowa i Piaszczyc 21 fl., 24 gr.; p. Stoliński ze Sz. 21 fl. 24 gr. (ob. „Rocz. Tow. P. Nauk w Pozn.“, 1871, str. 190). *Kasztelania*. Sz. było za książąt pomorskich stolicą kasztelanii. Na zamku warownym, którego dziś nie ma śladu, zasiadali, oprócz kasztelanów, podkomorzowie, podstolowie, wojscy i inni urzędnicy grodzcy. Starożytne grodzisko przy Sz. wspomina Benwitz („Preuss. Prov. Bl.“, 1830, I, str. 22 i 24). R. 1299 nadaje Łokietek kasztelanę comesowi Mikołajowi Jankowiczowi (ob. P. U. B. v. Perlbach i Kod. Wielkp., II, 174). Granicę między ziemią słupską a kasztelaną podaje dok. margrabiego brandenburskiego Waldemara z r. 1313 (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 616). Z kasztelałów są znani: Razlaus 1275, Mikołaj 1284, Misscina 1287 al. Missina, Misliborius 1291; jako podstoli występuje 1291 r. Arnold (ob. tamże, str. 693). *Ks. Fr.*

Szczytno, niem. *Ortelsburg*, miasto powiatowe na Mazurach, w obw. królewskim, pod 53° 34' płn. szer. i 38° 37' wsch. dłg., wzn. 147 mt. n.p.m., 23 klm. na płn. od granicy królestwa polskiego, w pagórkowatej, lesistej okolicy, z glebą w części piaszczystą, w części gliniastą, obfitującą w glazy narzutowe i bryły wapienia, z wielkimi pokładami torfu. Samo miasto ma tylko 1979 mk., lecz z przyległymi wsiami: Bartna Strona, Figaty i tak zw. Amsfreiheit Ortelsburg, które urzędowo do miasta liczone nie są, lecz właściwie jedną całość z niem tworzą, cała osada ma 4362 mk., przeważnie ewangelików, po polsku mówiących. W mieście jest bank kredytowy (stowarzyszenie) z obrotem 1,000,000 mrk rocznie; w pobliżu kilka gorzelni, browarów i 9 cegielni. Zamek zbudowany 1266 r., zrujnowany po bitwie pod Grunwaldem 1410 r.; wyrestaurowane resztki służą obecnie za śpichrz. Sz. dopiero 1616 r. uzyskało prawo miejskie od elektora Jana Zygmunta. W październiku i listopadzie 1806 r. chroniła się tu pruska rodzina królewska w ucieczce przed Francuzami do Kłajpedy. Miasto jest siedzibą landratury, geometry powiat., sądu okręg.

sądu przysięgłych i prokuratury; na miejscu st. poczt. i tel., poczty osobowe do Rothfließ, Wielborka i Rozog. Jarmarków na rok cztery, zawsze na dwa dni przed kramnym na bydło i konie, raz do roku, zwykle w czerwcu, jarmark na płótno, 6 dni trwający. Targi co środę, mniejsze co sobota. W pobliżu miasta dwa nadleśnictwa. Łukaszewicz i Estreicher (II, 528) piszą, iż 1850 r. Gąsiorowski wydał tu pismo: „Kurek Mazurski“. Jestto błąd, i Estreicher na innem miejscu (II, 13) słusznie powiada, że pismo to wychodziło w Jańsborku. Sz. i Dźwierzuty, par. kat., należy do dekan. wartemborskiego, dyec. warmińskiej. *Powiat szczytyński* ma 31·04 mil. kw., w tem 23,887 mr. wody (jezior). Obszar powiatu bowiem obejmuje wyżynę pojezierza bałtyckiego. Ma 65000 mk., w tem $\frac{1}{4}$ Mazurów, mówiących po polsku. Ważniejsze miejscowości: Willenberg, Passenheim, Friedrichshof, Mensguth.

J. B.

Szczytomierzyce ai. *Szczytomieży*, wieś i folw., pow. miński, w 1 okr. pol. mińskim, gm. Siennica, par. kat. Kalwarya, o 9 w. od Mińska, należały do 1863 r. do domin. Siennica Torczyńskich. Folw. ma 12 włók, nadany został w 1868 r. urzędnikowi I. Bungemu; wś ma 17 osad. Cerkiewka cmentarna p. w. św. Antoniego. Grunta szczerkowo-gliniaste, urodzajne, miejscowość falista, małołesna. *A. Jel.*

Szczytów, folw., pow. kutnowski, gm. Żychlin, par. Śleszyn, 1 dm., 11 mk.; ziemi ornej 200 mr., łąk 19 mr. *W. W.*

Szczytowiec, wś, pow. zaleszczycki, 12 klm. na płn.-wsch. od Zaleszczyk (sąd pow.), tuż na wsch. od urz. poczt. w Kasperowcach. Na płn. leżą Lesieczniki i Horyhlady, na wsch. Winiatyńce, na pld. Duninów i Gródek, na zach. Kasperowce. Granicy zach. dotyka rz. Seret, dopł. Dniestru. Środkiem wsi płynie pot. Chrumowa, dopł. Seretu, od płn.-wsch. z Winiatyniec, a wzdłuż granicy płn. płynie Chrepelów, dopł. Chrumowy. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Chrumowy. Wznies. sięga 243 mt. na płn. Przez wś idzie gościniec borszczowsko-zaleszczycki. Własni. więk. (hr. Jerzego Dunina Borkowskiego) ma roli or. 260, łąk i ogr. 6, past. 23, lasu 156 mr.; wł. mn. roli or. 1090, łąk i ogr. 114, past. 108 mr. W r. 1880 było 224 dm., 1076 mk. w gminie, 4 dm., 24 mk. na obsz. dwor. (963 gr.-kat., 86 rz.-kat., 51 izr.; 969 Rusinów, 121 Polaków, 10 Niemców). Par. rz.-kat. w Zaleszczykach, gr.-kat. w miejscu, dek. zaleszczycki. Do par. należą Kasperowce. We wsi jest cerkiew p. w. Wniebowst. Chr. Pana, szkoła etat. 1-klas., folw., leśniczówka i młyn. Wś tę nazywają niekiedy Scytowiec, a mylnie także Szczytowiec. Na polach są ślady liczných mogiłek. Znajdowano tu niejednokro-

tnie popielnice, siekierki kamienne, brązowe ozdoby. Podług reg. pobor. wwdztwa podolskiego z 1566 i 1569 r. Jazłowiecki płaci ze wsi Sezytowiec od 2 pługów. W 1578 r. wś Schitowce, własność Jazłowieckich, w dzierżawie Stachery, płaci od 4 pługów, koła dorocz. 12 gr.; w 1583 r. wś Sezytowiec płaci od 4 pługów, koła dorocz., 2 ogr. po 4 gr. (ob. Jabłonowski, Wołyn i Podole, 200, 227, 293).

Lu. Dz.

Szczyty 1.) folw., pow. łęczycki, gm. Podębice, par. Kałów, odl. od Łęczycy 28 w., 1 dm., 14 mk. W 1827 r. 1 dm., 10 mk. 2.) **Sz.**, wś, folw. i pust. i *Sz. Poduchowne*, wś, pow. wieluński, gm. i par. Działoszyn, odl. od Wielunia 22 w., graniczy z Działoszynem. Wś ma 42 dm., 268 mk.; folw. 5 dm., 28 mk.; pustka 3 dm., 22 mk.; *Sz. Poduchowne*, wś, 10 dm., 82 mk. W 1827 r. 30 dm., 346 mk. W 1887 r. fol. *Sz.*, w 1873 r. oddzielony od dóbr Działoszyn, rozl. mr. 586: gr. or. i ogr. mr. 392, lasu mr. 186, nieuż. mr. 8; bud. mur. 2, drewn. 10; las nieurządzony. Wś *Sz.* ma 37 os., 592 mr. W połowie XV w., *Sz.*, wś kośc., własność Hinczy z Rogowa h. Działosza, miała 13 łań. km., z każdego łańu płacono po 6 gr.; 2 łańy sołtysie płaciły dziesięcinę pleb. w Szczytach, kmiecie także tam opłacali meszne, z każdego łańu po 3 korce owsa i 3 jęczmienia (Długosz, L. B., I, 504). Według reg. pob. pow. wieluńskiego z r. 1552 wś par. Szczyty, własność K. Kobyłańskiego, miała 17 os., 3½ łań. Wolny dziedziczny łań 1, karczma i propinacja (Pawiński, Wielkp., II, 303). Zdaje się, że w pierwszej połowie XV w. założony tu został kościół par. p. w. WW. Św. Zapewne fundatorem był Hincza z Rogowa, kaszt. sandomierski, dziedzic wsi. Parafia pierwotnie musiała mieć większe rozmiary, ale gdy na przyległym obszarze powstało mto Działoszyn (w XV w. ?) i otrzymała osobną parafię, przy kościele w *Sz.* pozostała tylko jedna wieś. Brak parafian i szczupłość dochodów wynagradzało sute uposażenie w ziemi. Pleban miał w *Sz.* ośm łańów (dwa nieuprawne zarosły drzewami), pobierał dziesięcinę z łańów sołtysich i karczmy a od kmieci meszne po 5 korce (wiertele) żyta i tyleż owsa z łańu (Łaski, L. B., I, 534). Według wizyty z r. 1765 kościół tutejszy drewniany chylił się do upadku. Wkrótce potem został rozebrany a parafię wcielono do Działoszyna. We wsi wystawiono na miejscu dawnego kościoła kaplicę. 3.) **Sz.**, wś i folw., pow. radomski, gm. Stomiec, par. Jasionna, odl. od Radomia 35 w., ma 30 dm., 255 mk., 510 mr. dwor., 465 włosc. W 1827 r. 16 dm., 164 mk. Ziemowit i Kazimierz, ks. mazowieccy nadali, r. 1343 Panacie (Panatka) z Boglewic, kaszt. czerskiemu, wsi „Se-

gluki et Szichi“ (Siekluki i Szczyty), wzmian za Boglewice, Wolę i Seroczynno (Kod. dypl. pol., I, 193). Na początku XVI w. łańy folw. dawały dziesięcinę pleb. w Jasionny, wartości około 1 grzywny (Łaski, L. B., I, 668).

Br. Ch.

Szczyty 1.) zaśc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski i dobra skarbowe Mile, o 10 w. od gminy; 8 dusz rewiz. 2.) **Sz.**, pow. święciański, ob. Świliszki. 3.) **Sz. Dziendzielowo**, wś i dobra, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Pasynki, o 8 i 9 w. od Bielska. 4.) **Sz. Nowodwory**, wś i dobra, tamże, o 8 i 9 w. od Bielska.

Szczytyń, *Szczytino*, *Szczetino*, wś przy ujściu Turyi do Prypeci, pow. kowelski, na pñ. zach. od mka Kamień Koszyński.

Szczytyńska Wólka, folw. dóbr Lelikowo, w pow. kowelskim.

Szczywiory, dział górski w Karpatach bułowińskich, w pow. radowieckim, wzdłuż granicy północnej powiatu, na działach wodnym Suczawy i Seretu. Najwyższy szczyt Stożek (1417 mt.).

Szczyworys al. *Szyworys*, szczyt karpacki, w dziale skolsko-delatyńskim, przy zbiegu pasm Rypny i Czortki, w pow. bohorodczańskim, w gm. Porohy. Wzn. 1078 mt. Od strony wschodniej ciągnie się dolina pot. Płoski, dopł. Bystrzycy sołotwińskiej, która opływa zachodnie stoki szczytu.

Szebedinas, zaśc., pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 56 w. od Kowna.

Szebeki, wś, pow. orszański, gm. Alenowice, ma 10 dm., 52 mk.

Szebekino, stacya dr. żel. orłowsko-witebskiej, w pow. orszańskim, gm. Łożna, pomiędzy st. Krynki (21½) a Rudnią (o 18½ w.), odl. o 45½ w. od Witebska, 82½ w. od Smoleńska a 442½ od Orła.

Szebeko, wś, pow. sieński, gm. Pustyn, ma 2 dm., 20 mk., z których 2 zajmuje się garniarstwem.

Szebela 1.) *Stara*, szczyt górski, między rzekami Stryjem a Oporem, w pñd. klinie powiatu drohobyckiego, pomiędzy stryjskim a turczańskim, na obszarze gm. Majdan Żelazny. Wzn. 1220 mt. 2.) **Sz. Mała**, szczyt górski, w pobliżu *Sz. Starej*, na granicy pow. turczańskiego; wzn. 1170 mt. Potok Szebela łączy się z pot. Horbowym i uchodzi z nim do Butywli. Por. *Minczolski dział*.

Szebelinka al. *Szabelinka*, słoboda nad rzką Szebelinką, pow. żmijewski gub. charkowskiej, o 25 w. na pñd.-wsch. od mta powiat., ma 505 dm., 3327 mk., cerkiew z 1782 r.

Szeben, *Kis-Szeben*, ob. *Sabinów*.

Szebenno, w dok. *Szybena*, wś nad rz. Żerdzia, pow. starokonstantynowski, na pñd.-

wschód od Białozorki. Niegdys we włości zbaraskiej pow. krzemienieckiego.

Szebesz 1.) *Nizni*, węg. *Also-Sebes*, meżko, w hr. szaryskim, kościół kat. par., klasztor franciszkanów, których gwardyan jest zarazem miejscowym proboszczem, syxagoga, pałac z ogrodem, fabryka fajek glinianych, obszerne lasy, pastwiska, 1086 mk. 2.) **Sz. Wyżni**, węg. *Felső-Sebes*, wś, w hr. szaryskim, kościół kat. fil., obszerne lasy, ruiny starego zamczyska, 473 mk.

Szebikowo, zaśc. nad rzeką Wiejnicą, lew. dopł. Bereżyny, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chłopiennickim, gm. Wielatycze, ma 4 osady; miejscowość odosobniona, gruntu piaszczyste. *A. Jel.*

Szebiszwice, czes. *Sebisovice*, niem. *Schoebischowitz*, Górne i Dolne, dwie wsi, położone na Szląsku austr., w pow. cieszyńskim, nad pot. Łuczyną, dopł. Ostrawicy z praw. brzegu. Szebiszwice Dolne miały w 1880 r. 37 dm. i 206 mk.; z tych było 197 rz.-kat., 9 prot. (wyzn. angb.); co do narodowości wyłącznie Czechów. Sz. Górne liczyły w tymże roku 105 dm. i 560 mk., z których było 524 rz.-kat., 28 prot., 8 izr.; co do narodowości: 9 Polaków, 543 Czechów i 7 Niemców. Obie wsi tworzą dopiero z wsią Pitrów (czes. Pitrov, niem. Pitrau), mającą 183 mk., jedną gminę administracyjną, tak że liczba wszystkich mieszkańców gminy wynosiła 949. Szkoła 4-klas. znajduje się w Sz. Dolnych. *W. H.*

Szebleje, grupa domów w Arłamowskiej Woli, pow. mościski.

Szebnie, wś, pow. jasielski, w okolicy fałistej, na przecięciu gościńców z Jasła (9,1 klm.) do Krosna (11 klm.) i z Frysztaka (10 klm.) do st. kolei państwowej w Tarnowcu (3 klm.), gęsto zabudowana na niewielkim pagórku (283 mt. n.p.m.). W miejscu gdzie się drogi krzyżują stoi kościół paraf., drewniany, wybudowany w r. 1606, p. w. św. Marcina bisk. Obszar wsi tworzy nieregularny czworobok, dotykający tylko na niewielkiej przestrzeni praw. brzegu Jasiołki. Graniczy na pld. z Dobrucową i Sadkową, na zach. z Zimnąwodą, na pln. z Brezówką i Chrzastówką a na wsch. z Moderówką. Glebę ma urodzajną. We wsi szkoła ludowa, 149 dm. (4 na obszarze wiek. pos.) i 748 mk.; 741 rz.-kat., 7 izr. Pos. wiek. (Kazim. Gorayskiego) wynosi ogółem 181 mr. (169 mr. roli); pos. mn. ma 524 roli, 102 łąk i ogr., 61 past. i 10 mr. lasu. Wś tę wymieniają pod nazwą *Sebna* i *Szebna* dokumenta odnoszące się do Tyńca (Kod tyniecki); dawniejsze jednak, jako to: kardynała Idziego (str. 2), Leszka Czarnego z r. 1288 (ibid., 71) i Kazimierza W. r. 1367 (ibid., 151), są bezwątpienia podrobione lub interpolowane w XIII w. Jestto jednak staro-

żytna osada, gdyż znajduje się o niej wzmianka w dyplomie z r. 1326 (Seben) i z r. 1362 (l. c., 130). W tym dokumencie nazywa ją opat tyniecki Jan, nadając w Bierowcach sołtystwo jakiemuś Tymkowi, „Szebna militaris“. Za Długosza (L. B., II, 283) wieś była własnością Ribersteinów (de domo Wyberschten); z ról km., zagród i karczmy dawano dziesięciny do kościoła w Zręcinie, z folw. do kościoła w Szebnie. W drugim opisie (III, 209) zalicza Długosz Sz. do posiadłości opactwa tynieckiego, wymienionych w buli papiejskiej, a zabranych klasztorowi przez Spytka z Melsztyna. Mimo opinii Długosza, że Spyttek gwałtem wsie zabrał a potem za słusznym wyrokiem utracił swoje, skoro zajął cudze, wsie te nie należały nigdy do opactwa tynieckiego. W tym opisie właściciel nazwany Mikołajem Schebyenskim „de domo Biberstein“. W spisie poboru kwarty z pow. pilzneńskiego w r. 1508 mamy jako właściciela części (sors) Alberta, syna Piotrowego; w r. 1481 (Siebienie) Skotnickiego liczyło 14 kmieci na 7 1/2 łąn., 3 zagr. z rolą, 3 chałup., 8 komor. z bydł., 9 komor. bez bydła i 3 rzemieśln. O założeniu parafii nie mamy wiadomości. Istniała już w r. 1326. Do par. (dyec. przemyska, dek. jasielski) należą: Bajdy, Białkówka, Budzin, Chrzastówka, Jaszczew, Moderówka, Niepla, Ustrobnia i Zimnawoda. Na cmentarzu znajduje się murów. kaplica. *Mac.*

Szebryn, sioło, folw. i dobra, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Kosicze, o 11 i 13 w. od Brześcia.

Szebutyńce, w 1566 r. *Subutyncze*, wś nad jarem utworzonym przez rzekę Surzówkę (Daniłówkę), w pobliżu ujścia jej do Dniestru, pow. uszycki, okr. pol. Zinkowce, gm. Kosikowce, par. praw. Chreptyów, kat. Sokółec, sąd Mińkowce, o 20 w. od Uszycy. Na wzgórzu położona, ma 67 osad, 454 mk., 405 dz. ziemi włośc.; dworskiej: Łozińskiego 161 dz., Stempowskich 137, Biskupskich 38, Ilnickich 18, Smoryczewskich 12 dz.; oprócz tego 35 małych części i 43 dz. należących do rządu. Dawna osada, w wykazie pobor. wwdztwa podolskiego z 1566 r. występuje jako dobra królewskie, będące w posiadaniu Choczimirskiej, która płaci od jednego pług. Była wówczas zniszczona przez Wołochów (Jabłonowski, Wołyń i Podole, 199). *Dr. M.*

Szechinie, ob. *Szechynie*.

Szechmań, st. poczt. w pow. lipieckim gub. tambowskiej.

Szechynie al. *Szehynie*, wś, pow. przemyski, 14 klm. na wsch. od Przemyśla, tuż na wsch. od st. kol., urz. poczt. i tel. w Medyce. Na pln. leżą Buców i Medyka, na zach. Medyka, na pld. Medyka, Nowosiółki i Balice, na wsch. Lacka Wola (dwie ostatnie w pow.

mościskim). Wody płyną strugami do pot. Stubienka. Zabudowania wiejskie leżą przy gościńcu mościsko-przemyskim. Na pld.-wsch. od nich grupa domów Kustowięta al. Kustowięta. Na pld.-zach. fol. Kopań. Wzn. sięga 254 mt. Włas. więk. (Mieczysława Pawlikowskiego) ma roli or. 150, łąk i ogr. 30, past. 27, lasu 615 mr.; wł. mn. roli or. 720, łąk i ogr. 400, past. 132, lasu 16 mr. W r. 1880 było 182 dm., 1036 mk. w gminie, 1 dm., 26 mk. na obsz. dwor. (831 gr.-kat., 169 rz.-kat., 63 izr.; 825 Rusinów, 237 Polaków). Par. rz. i gr.-kat. w Medyce. We wsi cerkiew i szkoła etat. 1-klas. Widok cerkwi znajduje się w zbiorze rycin Pawlikowskiego (Nr 4927) i w Muzeum Ossol. (Widoki Galicyi, Nr 1756). W Metr. kor. (Lib. lit. T, fol. 423. A. 1515 ad 1517) znajduje się „privilegium locationis villae Szechinie, in terra Premisliensi, circa villam Medyca, intra limites scilicet incipiendo ab eadem ipsa villa usque ad altum montem et ab illo monte ad Krzyw Potok et Stypieniec“.

Lu. Dz.

Szedekany, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 22 w. od Poniewieża.

Szedikert, ob. *Secikard*.

Szedkehmen al. *Doerxnen*, wś, pow. gołdapski, st. p. Kiauten.

Szedlicze, ob. *Sedlice*.

Szedwidzie, wś nad Dubissą, pow. rossieński, par. Kielmy.

Szedwigi, wś nad rzką Nawą, pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Gryszkabuda, odl. od Władysławowa 28 w.; ma 25 dm., 184 mk. W 1827 r. 18 dm., 206 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo.

Szedy, wś, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. murawiewska, o 42 w. od Prużany.

Szedzie, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 56 w. od Nowoaleksandrowska.

Szeben, wś, pow. gołdapski, st. poczt. Gawaiten.

Szegdy, wólka we wsi Cieplice, w pow. jarosławskim, składa się z 31 dm. i 171 mk. Leży na pln. od wsi, wśród lasów, na granicy królestwa polskiego, nad Złotarzyczką, praw. dopł. Sanu.

Mac.

Szegdys, dwór, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 103 w. od Nowoaleksandrowska.

Szeidischken, wś, pow. ragnecki, st. p. Ragneta.

Szein-ostrog, mała forteczka, o 6 w. od Smoleńska, ku Moskwie, wzniesiona w XVII w. przez bojara Szeina.

Szein-wał, okopy pod Smoleńskiem, tak zwane na cześć bojara Szeina, obrońcy Smoleńska w 1632 r., który je wtedy wzniesć kazał i z nich ostrzeliwał miasto. W 1812 r.

Francuzi z tych okopów bombardowali Smoleńsk.

Szeipen-Thoms, wś, pow. kłajpedzki, st. poczt. Immersatt.

Szejbaki, wś nad Lidzieją, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Lida, okr. wiejski i dobra Sadowskich (w 1865 r.) Przepieczycę, o 4 w. od Lidy, 10 dm., 103 mk. (w 1865 r. 35 dusz rewiz.).

Szejbakpol al. *Szejbakpole*, folw. i dwie wsi, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Wasiliszkowski (o 7 i 8 w.), okr. wiejski Szejbakpol, o 44 w. od Lidy, między Wasiliszkami a Ostryną. Folw. ma 13 mk. kat. i 3 żyd., 285 dz. ziemi; jedna wś ma 10 dm., 3 mk. praw. i 78 kat.; druga 5 dm., 73 mk. kat. i 6 żyd. (w 1865 r. jedna 10, druga 21 dusz rewiz. włośc. i 3 żyd. rolników). Własność Raczynskich. Na gruntach folwarcznych uroczysko Kostyniewo al. Krasna Dacza. Pod Sz. w 1242 r. ks. żmudzki Erdziwił, brat Mendoga, pobił Szejbaka, brata i dowódcę wojsk Batego. Zwycięstwo to wstrzymało dalszy pochód dzicz mongolskiej (ob. Kurjer Wileński, 1864 r. Nr 46). Por. *Funna*. Okr. wiejski Szejbakpol obejmuje wsi: Sz., Baniuki, Bojary, Doliniany, Drabusze, Gołsiewiczze, Gudziszki, Hlebowce, Jośkiewiczze, Korewiczze, Kościeniewo, Kozły, Krasna, Lebiodka Górna, Prymaki, Rogielowce, Rusaczki, Rusanowce, Świridy, Szermiacze, Szlachtownszczyzna, Wielkie Siolo i Wojejkowce; zaśc.: Podświęty, Prymaki i Rybaki oraz okolice szlach.: Hlebowce i Niewieszce, w ogóle w 1865 r. 599 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz., 122 b. włośc. skarb., 9 jednodworców i 3 żydów rolników.

J. Krz.

Szejbatyszkł, wś, pow. wilkomierski, gm. Owanta, o 49 w. od Wilkomierza.

Szejbery, os., pow. wyłkowyski, gm. i par. Wyłkowyszki.

Szejeronka, jezioro, w pow. wileńskim, pod folw. Giełwanki.

Szejka, rzka pod wsią Pokostówka, pow. żytomierski.

Szejka, góra, w pow. turezańskim, nad pot. Litmirzem (dopł. Jabłonki). Wzn. 730 mt.

Szejki 1.) folw., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 13 w. od Oszmiany, 1 dm., 5 mk. kat. 2.) **Sz.**, wś, pow. wołkowyski, w 1 okr. pol., gm. Międzyrzecze, o 26 w. od Wołkowyska. 3.) **Sz.**, pow. miński, ob. *Szajki*. 4.) **Sz.**, wś w pobliżu rz. Naczy, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Siniawka, w okolicy Hołynki, ma 15 os.; grunta faliście ponad okolicznymi oczkami, miejscowość leśna. 5.) **Sz.**, wś, pow. rohaczewski, gm. Stolbuny, ma 34 dm., 163 mk.

J. Krz.

Szejkiszki 1.) zaśc. nad jez. Pakszcze, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski Styrnie, o 10 w. od Łabonar

a 17 w. od Święcian, ma 1 dm., 5 mk. kat. (w 1865 r. 3 dusze rewiz.); należy do dóbr Purwianice, Kostrowickich. 2.) **Sz.**, folw. nad jez. Cesarki, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 68 w. od Wilna, 1 dm., 60 mk. kat.

Szejmena, też *Szejlina*, rzka, bierze początek w pow. wylkowyskim, płynie ku pñ. pod wieś Znaczk, ztąd ku zach. pod Wylkowyszki, tu przyjmuje z lew. brzegu Wylkowiję i zwraca się ku pñ. na Wyszczejajnie, za Andrykajszami zwraca się ku zach., przyjmuje pod folw. Szukle rzekę od pñd. z pod Olwity idącą i krętym biegiem wśród niziny i mokrych brzegów spieszy w pñ.-zach. kierunku do Szyrwinty, z którą się łączy pod wsią Szukilele. Długa około 28 w.

Szejmoty, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 38 w. od Nowoaleksandrowska.

Szejnabudka, folw. i karczma, pow. wileński, w 5 okr. pol., o 22 w. od Wilna. Folw. ma 1 dm., 11 mk. kat.; karczma 1 dm., 13 mk. (2 kat., 11 żyd.).

Szejniaki 1.) wś, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Rożany, o 46 w. od Słonima. 2.) **Sz. Dolne**, dobra, tamże, o 46 1/2 w. od Słonima. 3.) **Sz. Górne**, wś i dobra, tamże, o 46 w. od Słonima. 4.) **Sz. Wielkie**, dobra, tamże, o 46 1/2 w. od Słonima.

Szejno, pow. kowelski, ob. *Szajno*.

Szejpiaki, wś, pow. rzeżycki, w 1767 r. za zasługi nadana Władysławowi Giedrojciovi, horodnicemu smoleńskiemu.

Szejpiszki, jezioro przy folw. t. n., w pow. sejneńskim. Brzeg wschodni wzgórkowaty i lesisty, inne płaskie, bezleśne. Przepływa przez nie strumień wpadający do rz. Czarny z lew. brzegu. W pobliżu jez. Klejwy.

Szejpiszki, folw. i dobra, pow. sejneński, gm. Krasnowo, par. Sejny (odl. 11 w.), 2 dm., 17 mk. Dobra Sz. składały się w r. 1889 z folw.: Sz., Smolany, nomenkl.: Baraniszki, Borek, rozl. mr. 1009; fol. Sz. gr. or. i ogr. mr. 182, łąk mr. 61, past. mr. 23, nieuż. mr. 5; bud. mur. 1, drewn. 12; płodozm. 4-pol.; fol. Smolany gr. or. i ogr. mr. 99, łąk mr. 31, past. mr. 41, lasu mr. 65, nieuż. mr. 7; bud. drewn. 6; w osad. leśn.: Baraniszki i Borek gr. or. i ogr. mr. 6, łąk mr. 4, lasu mr. 479, nieuż. mr. 6; las nieurządzony. Wś Smolany os. 32, mr. 95. *A. Pal.*

Szejpiuńce, wś włośc. nad jez. Szejczanka, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 59 w. od Wilna, 10 dm., 120 mk. kat.

Szejpuny, wś włośc. nad potokiem, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Gielwany, okr. wiejski Gielwanki, o 9 w. od gminy a 58 w. od Wilna, ma 4 dm., 53 mk. kat. (w 1865 r.

15 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Szeszołe.

Szejry, wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 47 w. od Telsz.

Szejryszki, wś włośc. nad jez. t. n., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 16 w. od Trok, ma 7 dm., 79 mk. kat.

Szejwakoje, zaśc., pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 72 w. od Poniewieża.

Szeka, wzgórze lesiste, w pow. bobreckim, na granicy gm. Łanki Bóbrka. Wzn. 389 mt.

Szekelówka, szczyt górski w Karpatach wschodnich, w dziale czarnohorskim, na obszarze Mikuliczyna w pow. nadworniańskim. Wzn. 1287 mt. Ob. *Lisznów*.

Szekelowski, potok w Karpatach wschodnich, lewy dopł. pot. Prutecia Wschodniego, na obszarze Mikuliczyna, w pow. nadworniańskim. Wypływa ze stoków góry Szekelówki.

Szekoldany, wś włośc., pow. trocki, w 1 okr. pok., o 22 w. od Trok, 7 dm., 64 mk. kat.

Szeks, niem. nazwa wsi Dziegę, w pow. tucholskim.

Szeksćie 1.) dobra nad Kroją, pow. szawelski, gm. Ligumy, o 15 w. od Szawel, w 1850 r. 14 dm., 98 mk., gorzelnia, wiatrak. 2.) **Sz.**, dobra, pow. szawelski, gm. Kurszany, o 37 w. od Szawel.

Szeksna, rzeka, w gub. nowogrodzkiej i jarosławskiej, lewy dopływ Wołgi. Bierze początek z jez. Biełooziera, w pow. biełozierskim, zrasza powiaty: biełozierski (42 w.), kiryłowski (34 w.), czerepowiecki (162 w.), poczem wkracza w pow. poszechoński gub. jarosławskiej (13 w.), na przestrzeni 23 w. stanowi granicę pomiędzy pow. poszechońskim i mołogskim, następnie wkracza w pow. mołogski (70 w.) i w końcu zrasza pow. rybiński (50 w.), w którym pod mtem Rybińskiem ma ujście. Ogólna długość biegu do 420 w., szerokość w gub. nowogrodzkiej od 40 do 60 a miejscami do 100 saż., w jarosławskiej od 70 do 120 saż., głębokość od 10 do 16 1/4 st.; średni spadek wód na 1 w. wynosi 0-15 st. Dno ilasto-gliniaste, w dolnym biegu piaszczyste. W powiatach kiryłowskim i czerepowieckim znajduje się w rzece 18 porogów i mielizn, utrudniających spław. Sz. ma ważne znaczenie pod względem handlowym, wchodzi bowiem z jednej strony w skład systemu wodnego maryńskiego, z drugiej zaś ks. Aleksandra Wirtemberskiego, służy więc do połączenia Wołgi z morzem Bałtyckiem i Białem. Z dopływów Sz. ważniejsze: Suda, Ułoma, Sławianka, Siżma, Jagorka, Pidma, Sogoża, Andoga i Uchra.

Szeksznogówka, wś, pow. wilkomierski, gm. Traskuny, o 34 w. od Wilkomierza.

Szeksza, rzeczka, w pow. poniewieskim, prawy dopływ rz. Ławeny (Ławan aa).

Szekszténiki, wś, pow. wilkomierski, gm. Kupiszki, o 108 w. od Wilkomierza.

Szekszténiszki, wś, pow. wilkomierski, gm. Wirbaliszki, o 109 w. od Wilkomierza.

Szeksztynie, wś, pow. wilkomierski, gm. Rogowo, o 30 w. od Wilkomierza.

Szelachanówka, wś, pow. borecki, gm. Horki, ma 16 dm., 58 mk.

Szelachowskie, wś, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. Białostoczek, o 8 w. od Białogostoku.

Szelahiry, wś, pow. borysowski, w gm. Tumilowicze, 14 osad; miejscowość wzgórzysta.

A. Jel.

Szelahy, wś nad rz. Ptyczem z lewej strony, pow. ihumeński, na przeciwko wsi Ozieryczyn, w pobliżu drogi z mka Uzlań do Woroniecz, w gm. Citwa, ma 7 osad; należała kiedyś do rodziny Szyszków. Grunta szczerkowe, urodzajne, łąki obfite; wieś ocieniona starami drzewami i sadami, włościanie hodują pszczoły.

A. Jel.

Szelakowo, wś rząd., pow. drysieński, ma 6 osad. Należała do dóbr Szczęsłny, Wańkowiczów, którzy w 1725 r. sprzedali Annie Zabielskiej Szczyttowej a ta zapisała ks. dominikanom wołyńskim.

Szeląg l.) niem. *Schilling*, os., tuż pod Poznaniem, około 2000 kroków ku płu. od bramy fortecznej, na lew. brzegu Warty, wprost ujścia Cybiny, w okolicy wzgórzystej; par. św. Wojciech, okr. wiejski Winiary, poczt. i st. dr. żel. w Poznaniu; 4 dymy i 28 mk. W r. 1432 stał w miejscu Sz. młyn, który Wojtko Kula sprzedał Mikołajowi Gajdzie za 10 grzyw. Folw. Sz., założony na obszarze Winiar przez kupca poznańskiego Mikołaja Szilingka, który w r. 1559 był burmistrzem, i nazwany od założyciela, był już własnością miasta w r. 1580 (Pawiński, Wielkp., I, 43); w r. 1759 zniszczony został przez wojsko sprzymierzone, które wycięło tu sad, odwieczne dęby i lipy, rozebrało budynki a dwór zamieniło, w łaźnię parową (J. Łukaszewicz, Obr. m. Pozn., I, 229). Sz. przeszedł w nowszych czasach w ręce prywatne. Wykopaliska miejscowe opisał szczegółowo W. Jażdżewski (Zapiski archeol.). 2.) **Sz.**, urząd. *Szelong*, leśniczówka do Międzychoda, pow. szremski, o 4 klm. na płu. od Dolska, na pld. kończy się jez. Międzychodzkiego; st. dr. żel. w Szremie, o 8½ klm.; 1 dm. i 4 mk.; właścicielem jest Konst. Sezaniecki.

A. Ch.

Szeląg *Wielki i Mały* al. *Szelągowskie*, niem. *Schillings-See*, dwa jeziora, w pow. ostródzkim, niedaleko Ostródy. Ciągnie się wązkim bardzo korytem na długości 15 klm., wpada do niego rzeczka Taborza. Kanał łączy to jezioro

z Drwęcą. Leżą nad nim między innemi wsi: Łubajny i Maderwiza.

Szelągi, pow. mazowiecki, ob. Łopienie-Sz.

Szelągowa góra, wyniosłość w lasach Celejowa, pow. nowoaleksandryjski.

Szelągowskie, jezioro, ob. *Szeląg*.

Szelągna Wólka al. *Sycyńska Wólka*, wś i fol., pow. kozienicki, gm. Grabów nad Wisłą, par. Zwoleń, odl. od Kozienic 32 w., ma 22 dm., 161 mk. W 1880 r. folw. rozl. mr. 139: gr. or. i ogr. mr. 136, nieuż. mr. 3; bud. mur. 1, z drzewa 4; płodozm. 8-pol. Wieś os. 22, mr. 488; wś Sydół os. 40, mr. 680. W akcie działu Kochanowskich (synów sędziego Piotra) z r. 1559, na część Mikołaja, Andrzeja i Jakuba przypadły: Siecznia, Barycz i Wola Szelezina al. Szczinska. Te dwie ostatnie, widocznie drobne wioski, wziął z działu Andrzej, podczas gdy Sycyna dostała się dwu jego braciom. Andrzej miał 9 synów. W registr. pobor. z r. 1569 mylnie podana ta wieś jako „Wolia Zelińska“. Andrzej Kochanowski płaci tu od 1½ łana a w Baryczy od 2½ łan. (Pawiński, Małop., 320).

Br. Ch.

Szeldkehmen-Doerxnen al. *Zielona Wieś*, wś, pow. gołdapski, st. poczt. Kiauten. Leży na granicy dawnej puszczy rominckiej.

Szelechów, w dok. *Sielechow* 1566, *Seli-chow* 1578, *Sielechow* 1583, *Selechow* 1616, wś nad Rowkiem (dopl. Rowu), pow. latyczowski, okr. pol. i sąd w Zinkowie, gm. i par. kat. Żeniszkowce, o 18 w. od Baru, ma 43 os., 343 mk., 531 dzies. ziemi włośc., 470 dwors. Siemaszki i Zmaczyły, 48 cerkiewnej. Oprócz tego jest tu część rządowa. Posiada cerkiew p. w. św. Jana, wzniesioną w 1756 r., z 701 parafianami; młyn wodny. Grunt gorzysty i błotnisty. Założona przez braci Hrynia, Andruszkę i Romana Karyczyńskich na nadanej im przez Zygmunta I w 1539 r. w dożywocie, „za zasługi w obronie ziem podolskich“, puśtej ziemi ze ststwa barskiego wsi Karyczyńce, nad rz. Rów, pod lasem Szelechów. Zygmunt August w 1551 r. w Krakowie wś Sz. z przyległościami nadał prawem dziedzictwa: Andruszce, synom Hrynia: Nicyporowi i Choroszce oraz synom Romana: Andruszce, Waśce i Iwaśce „za nieobawianie się stawiać czoła nieprzyjacielowi“. Z nadaniem praw dziedzictwa Szelechowa Karyczyńscy zaczęli się pisać Szelechowskiemi. W dokumencie granicznym z 1561 r. wyrażono: „między gruntami wsi Żeniszkowce, dziedzicznej ur. Anny Rudeckiej z jednej strony, a wsią Szelechowem, też dziedzicznej panów Szelechowskich, t. j. Nicypora, Choroszka, Klimka, syna Andrusiowego, i Jeremiego Szelechowskich z drugiej strony“. W 1566 r. Nicypor Szelechowski płaci od 6 pługów, 1 koła dorocznego. W 1578 r. z Sz. płacą od 8 pługów, 1 koła dorocznego

12 gr., 7 rzemieśl. po 4 gr., 4 ogrod. po 4 gr. W 1583 r. zależy od Baru i płaci od 6 pługów, koła dorocz., 5 rzemieśl. po 4 gr., 2 rzemieśl. po 12 gr., 2 gorzelni po 12 gr. (Jablónowski, Wołyn i Podole, 199, 295). W czasie lustracji Humieckiego, kasztel. kamien., w 1616 r. posesorem była ur. Anna z Jarmoliniec, niegdy Chryczka Łojowskiego pierwszego, a teraz ur. Mikołaja Dziusia wtórego małżeństwa małżonka, na jednej, a na drugiej części ur. Jan Łojowski, i z małżonką swą Małgorzatą Oborską, a ten za ustąpieniem prawa przez ur. Siemiana Łojowskiego na osobę swoją za konsensem Króla JMci, obadwa prawem dożywotniem, które dożywocia iż po konstytucyi, którą starych posesorów od lustrowania ekscypowano, nastąpiły, tedy lustracyi być podległe znajdujemy. Prowent z tej wsi wynosił 57 fl. 18 gr., od czego przychodzi kwarty 11 fl. 15 gr. 11 den. W 1629 i 1636 r. posesorem jednej części był Mikołaj Dziusa z opłatą 81 fl., drugiej zaś Małgorzata, wdowa po Janie Łojowskim, z opłatą 81 fl. (Jablónowski, Lustracye, 38, 189). Następnie stanowiło statwo niegrodowe, będące od 1707 r. w posiadaniu Kawieckich (Staniśława); w 1771 r. trzymał je Antoni Kawiecki, stolnik latyczowski, z żoną Nimfą z Lipskich, z opłatą kwarty 793 złp. 26 gr. Sz. wraz z Szelechowską Słobódką do 1850 r. pozostawał we władaniu Kawieckich. (Podług notat Ign. Zgórskiego).

J. Krz.

Szelechówka, wś, pow. latyczowski, gm. Wójtowce, ma 12 osad, 77 mk., 32 dzies. ziemi włośc., 67 1/2 dworskiej; własność Szelechowskich.

Szelechowska Słobódka, pow. latyczowski, nad Rowkiem, obok Szelechowa, ma 51 dm., cerkiew. Ob. *Szelechów*.

Szelejewo 1.) *Zelow* r. 1310, *Szelewo* 1396, *Scheliwo* r. 1580, wś i dwór, pow. krotoszyński (Koźmin), dawniej w kościańskim, o 6 1/2 klm. na pñn.-zachód od Pogorzeli, na pół drogi do Piasków (st. dr. żel.), w równinie lesistej, graniczy z Lipiem, Drogoszewem i Zalesiem (poczta); kaplica i szkoła w miejscu, par. Wielkie Strzelee. W r. 1310 wchodziło Sz. w skład powiatu ponieckiego, utworzonego przez Henryka II (Kod. Wielkp., n. 930); w r. 1396 pisał się Janusz Szelejewski, a w r. 1400 Pietraszy z Sz. (Akta gr. wielkop., II); w r. 1462 spotykamy na Sz. Mikołaja Szelewskiego, później ok. r. 1567 różnych Pogorzelskich, piszących się także z Sz.; w r. 1732 dziedziczył tę majątność Franciszek z Bnina Radzewski; w działach po nim wziął ją Stefan Garczyński w sumie 56,882 talarów, jako cesyonaryusz Woroniki z Mycielskich Garczyńskiej na mocy działów z dnia 8 marca 1805 r.; po nim nastał w r. 1810 Franciszek

Garczyński, pułkownik wojsk polskich; w r. 1821 ceniono tę majątność na 170,274 tal.; Garczyński sprzedał ją w r. 1829 Józefowi Pruskiemu za 115,000 tal.; po nim odziedziczył ją syn jego Nazary; w r. 1560 kupił ją na licytacji żyd poznański Lewin Benas za 168,050 tal. Około r. 1793 składały tę majątność: Sz., Bielawy i Organki. W r. 1564 płacono bisk. pozn. z 9 łan. km. po 12 gr. fertonów; w r. 1580 posiadali tu Hieronim Pogorzelski 8 łan. os., 6 zagr., komornika, 1 rzemieśln. i wiatrak; Dobrogost Pogorzelski 3 1/2 łan. os. i 2 zagr.; około r. 1578 istniało soltystwo. W r. 1598 kmieć Paweł Porzuczek prócz zwykłej wyprawy dał córce swojej 60 grzyw. posagu, a syn jego Adam w r. 1636 zapisał 100 złt. ówczesnych altarzyście bractwa rożańcowego w Borku (J. Łukaszewicz, Pow. krotosz., II, 133—6); w r. 1617 wojsko Mansfelda burząc okolicę, nie oszczędziło Sz. W r. 1848 mieli jakoby chłopci polscy z żydem Rubenem Wollmannem na czele wybrać się w deputacyi do Berlina z prośbą, ażeby ich wcielono do Rzeszy niemieckiej, ponieważ nie chcą być Polakami, lecz Prusakami (Wuttkes Staedtch. d. L. Posen, 274, przyp.). Wiadomości tej nie potwierdzają inne świadectwa. Kaplica dworska z cegły stoi w ogrodzie; wystawił ją w r. 1647 Andrzej z Sz. Pogorzelski; w ołtarzu znajduje się obraz N. M. Panny seneńskiej; na ścianie wisi portret Fr. Garczyńskiego († 1810) i drugi bez napisu (ob. E. Kierski, w III Roczn. pozn. Tow. Prz. Nauk, 127—9). Na Józefowie, folwarku szelejewskim, znajdują się nasypy, zwane powszechnie Zamczyskiem. Wiek ma obecnie 53 dym., 400 mk. katol. i 304 ha (287 roli). Dwór z folw.; Antonin, Bielawy, Józefowo i Stefanowo tworzy okrąg dworski, mający 32 dym., 546 mk. (486 kat., 60 prot.) i 1764 ha (1086 roli, 85 łąk, 231 lasu); gorzelnia parowa; właścicielem jest Hugo książę Schoenburg-Waldenburg. 2.) **Sz.**, *Selewo* r. 1145, *Schelewo* r. 1357, *Szelewo* r. 1361, *Sielewo* r. 1580, wś, pow. mogilnicki (Żnin), o 3 klm. na pñd. od Gąsawy (par. i poczta), na starym trakcie gnieźnieńskim; szkoła w miejscu, st. dr. żel. w Mogilnie o 16 klm.; razem z Różą Górą i Budami Szelejewskimi tworzy okrąg wiejski, mający 52 dym., 417 mk. (367 kat., 38 prot., 12 żydów) i 1083 ha (813 roli, 86 łąk). Obszar większy dzieli się na części: spadkobiercy po Borku mają 218 ha, Kazimierz i Tomasz Wiczorkowie po 94 ha, Antoni Marosz 86 ha, B. Marcinkowski 135 ha. Posiadłość Marcinkowskiego nabył żyd Aronsohn. Sz. było własnością klasztoru trzemeszeńskiego, któremu je darował komes Bernard, a ks. Mieszko zatwierdził przywilejem z r. 1145; w r. 1357 występują 2 kmiecie Jan

i Maciej a w r. 1378 wódarz klasztoru; r. 1361 opat Gniwomir poświadcza, że jakiś Adam posiada połowę sołtystwa; r. 1368 król Kazimierz, potwierdzając przywileje poprzedników, wymienia Sz. między posiadłościami klasztoru (Kod. Wielkop.). Metryka klasztoru posiada jeszcze dokument z r. 1573 odnoszący się do Sz. W r. 1399 przysadzono opatowi trzemeszeńskiemu całą pozostałość po Stanisławie i Zbilucie, sołtysach szelejewskich, którzy zabili mieszczanina trzemeszeńskiego Ambrożego, uciekli (Akta gr. wielkop., II, 1235, mylnie objaśnione Szarlejem i Szelejewem w pow. krotoszyńskim). W r. 1580 było na Sz. 14¹/₂ łan. km. i 2 zagr. a około 1620 r. 11 łan. Po r. 1793 zabrał tę wieś rząd pruski i wcielił do domeny Mogilno. 3) **Sz. Budy**, ob. *Szelejewskie Budy*. *E. Cal.*

Szelejewskie Budy, urząd. *Szelejewo-Budy*, *Novum Szelevo* r. 1378, *Villa Szelevo dicta Nowina* r. 1384, os., pow. mogilnicki (Żnin), o 6 klm. na pld. od Gąsawy (par. i poczta) i ty-leż na wschód od Rogowa, graniczy z Szelejewem; okr. wiejski Szelejewo, st. dr. żel. w Mogilnie o 15 klm.; ma 3 dymy i 20 mk. W r. 1378 klasztor trzemeszeński założyciel Nowe Szelejewo, oddał je z sołtystwem Marcinowi, kmieciowi z Komratowa, dla osadzania na prawie niemieckim; między innymi uzyskał sołtys wolne rybołówstwo na jeziorze Drewno; w r. 1384 proboszcz klasztoru odnawiając przywilej, zatwierdził sprzedaż sołtystwa na rzecz szlachcica Grzymułta (Kod. Wielkop.). Budy dzieliły swe losy z Szelejewem. *E. Cal.*

Szelepka, ob. *Slepkowce*.

Szelepki, wś, pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Brzostowica Wielka, o 59 w. od Grodna.

Szelepucha, wś, pow. czerkaski, w 2 okr. pol., gm. Szelepucha, o 40 w. od Czerkas a 2 w. od wsi Bereźniaki odległa. Położona w nizinie, pokrytej lasami sosnowymi, ma 1452 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 842 mk. prawosł., 34 katol. i 17 żydów. Posiada cerkiew p. w. św. Michała, drewnianą, wzniesioną w 1760 r. a zgruntu odbudowaną w 1855 r. Uposażenie parocha stanowi 38¹/₂ dzies. Do parafii należą wsi: Zofijówka i Komarówka al. Stanisławczyk z Hutą. Wś należy do dóbr Kumejki hr. Branickich. Gmina Sz. składa się z 8 okręgów (starostw) wiejskich, obejmuje 32 nomenklatur (3 hutory, 1 gorzelnię, 2 smolarnie, 1 przystań leśna i 13 strażnic leśnych), mających 1700 dm., 8396 mk., 18274 dzies. ziemi (4919 włósc., 13131 dworskiej, 224 cerkiewnej). *J. Krz.*

Szeles Poruba, ob. *Poruba* 3).

Szeleściany, wś u źródeł Tałowej (dopł. Dniestru), pow. uszycki, okr. pol. Zwańczyk,

gm. Kosikowce, par. kat. Sokółec, sąd Miń-kowce, o 25 w. od Uszycy Nowej. Ma 48 osad, 313 mk., z tych na części rządowej 124 mk. i 138 dzies. ziemi włósc., na części Iwanowa, dawniej Humieckich, Trzecieckich i Iżyckich, 260 dzies. ziemi włósc. a 276 dzies. dworskiej. Dawniej cała wś należała do Humieckich. Znajduje się tu cerkiew p. w. Niepokalanego Poczęcia N. M. P., wzniesiona w 1786 r. i uposażona 44 dzies. ziemi; 607 wier-nych. Parafia przyłączona do Kosikowic.

Szelestów Gaj, grupa domów w Kadłubi-skach, pow. brodzki.

Szelestowa, mogiła, na polach wsi Tuniki, w pow. kaniowskim.

Szelestucha, hutor na lewym brzegu Rosi, pow. kaniowski, w pobliżu wsi Moskalańki. w 1863 r. 40 mk.

Szelesty, wś, pow. wołkowyski, w 2 okr. pol., gm. Tołoczmany, o 19 w. od Wołkowy-ska.

Szelewówka, wś należąca w 1775 r. do Lipowca (ob. V, 287), dziedzictwa Goławiń-skich, w dzisiejszym pow. lipowieckim al. ber-dyczowskim; dziś pod tą nazwą nie istnieje.

Szelewszczyzna, białoruskie *Szeleuszczy-na*, wś nad lewobocznym dopł. Isłoczy, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Iwie-niec, ma 12 osad; miejscowość wzgórzysta, grunta szczerkowe, lasu mało. *A. Jel.*

Szelewszczyzna, uroczysko nad rz. Olsza-ną, w okolicach mka Olszana, we włóści smi-lańskiej.

Szelegówka, dobra, pow. białostocki, w 3 okr. pol., gm. Jaświlki, o 32 w. od Białego-stoku.

Szelibudy, przyl. dóbr Kołacze, w pow. włodawskim.

Szelichowo al. *Uljanowka*, mko nad rzeką Tiligulą, pow. ananiewski gub. chersońskiej, o 10 w. na pld.-wschód od Ananiewa, ma 38 dm., 211 mk. Jako mko istniało już przy końcu XVIII w.

Szeliga, wś, pow. biłgorajski, gm. i par. Huta Krzeszowska. Wechodziła w skład dóbr ordynacyi Zamoyskich.

Szeligi 1.) fol., pow. warszawski, gm. Bli-zne, par. Babice, odl. 8 w. od Warszawy. Oddzielony r. 1879 od dóbr Blizne, ma 274 mr. (269 mr. roli). 2.) **Sz.**, fol., pow. błoń-ski, gm. Piekary, par. Mszczonów, odl. 16 w. od Grodziska, rozl. mr. 300 (279 mr. roli); 4 bud. murów., 9 drewn. W 1827 r. było 6 dm., 42 mk. Wymieniony w akcie zwiększenia dziesięcin kościoła mszczonowskiego przez Jana, bisk. pozn., w r. 1380 (Kod. Wielkop., Nr. 1781). 3.) **Sz.**, pow. łowicki, ob. *Seligi*. 4.) **Sz.**, wś w par. Szczawin (dziś pow. brze-ziński), leżała w pobliżu poprzedniej. Już na początku XVI w. stała pustką (Łaski, I. B.,

II, 391). Według reg. pob. pow. brzezińskiego z r. 1576 wś królewska Szeliği, własność Łascekiego, miała 2 łany i 2 łany sołtysie (Pawiński, Wielkp., II, 88). 5.) **Sz.**, wś i fol. nad rzeką Pokrzywianką, która tu uchodzi do Siekierny, pow. opatowski, gm. i par. Waśniów, odl. od Opatowa 28 w., ma 15 dm., 121 mk. W 1827 r. było 18 dm., 158 mk. W 1870 r. fol. Sz. rozl. mr. 420: gr. or. i ogr. mr. 289, łąk mr. 30, past. mr. 79, wody mr. 8, nieuż. mr. 14; bud. mur. 4, z drzewa 9; pokłady kamienia ciosowego, młyn. Wś Sz. os. 4, mr. 41; wś Broniewice os. 17, mr. 130; wś Jamy os. 3, mr. 35. W r. 1578 wś Szeliği leżała w par. Waśniów. Część Szeliskich miała $\frac{1}{2}$ łanu; B. Szeliski $\frac{1}{2}$ łanu; Jan Szeliski $\frac{1}{2}$ łanu; 1 kom., 1 rzem.; Nieczujscy i Miłostowscy $\frac{1}{2}$ łanu (Pawiński, Małop., 195). 6.) **Sz. Duże**, fol. i **Sz. Małe**, wś i fol. nad rzeką t. n. (łacha Wisły), pow. plocki, gm. Ramutówko, par. Słupno, odl. o 9 w. od Plocka. Sz. Duże mają młyn wodny, 2 dm., 80 mk. W 1827 r. 5 dm., 31 mk. Sz. Małe 12 dm., 97 mk., 227 mr. W 1827 r. 4 dm., 33 mk. W 1875 r. fol. Sz. Wielkie lit. A. rozl. mr. 126: gr. or. i ogr. mr. 114, past. mr. 9, nieuż. mr. 3; bud. z drzewa 6; płodozm. 7-pol. Fol. lit. B. rozl. mr. 132: gr. or. i ogr. mr. 110, past. mr. 17, wody mr. 1, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 10. 7.) **Sz. Leśnica**, wś, pow. łomżyński, gm. i par. Puchały. Mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. było 25 dm., 152 mk. **Szeligi**, dwie osady, w pow. niegdyś pyzdrowskim, dziś nie istniejące. 1.) **Sz.**, dok. *Seligi*, pod Witowem, na prawem porzeczu Warty, w pobliżu Nowego Miasta, w granicach pow. średzkiego. Mikołaj, proboszcz w Solcu, nabył dziedzictwo Sz., które bisk. Andrzej w r. 1302 przyłączył do wsi Witowa, dając w zamian obszary z folwarku na Solcu (Kod. Wielk., n. 854). 2.) **Sz.**, w okolicy Krotoszyńska. Mikołaj z Bożacina sprzedał bisk. pozn. Sz.; czynność tę zatwierdził Łokietek przywilejem z dnia 11 stycznia 1314 r. (Kod. Wielk., n. 965).

E. Cal.

Szeligów, pow. łowicki, ob. *Seligów*.

Szeligówka, grupa domów we wsi Kościełski, pow. nowotarski.

Szelimny, ob. *Szelomy*.

Szeliwy, pow. sochaczewski, ob. *Wszeliwy*.

Szelków, wś i fol. nad rz. Orzyc, pow. makowski, gm. Smroek, par. Szelków, leży przy szosie warszawsko-kowieńskiej, o 72 w. od Warszawy. Posiada kościół par. murowany, st. poczt. W 1827 r. było 16 dm., 123 mk. W 1867 r. fol. Sz. rozl. mr. 870: gr. or. i ogr. mr. 270, łąk mr. 14, past. mr. 70, lasu mr. 240, zarośli mr. 220, nieuż. mr. 56. Wś Sz. os. 17, mr. 104. Mikołaj, syn Widona,

kanonik plocki, r. 1247 w Plocku, w obecności ks. Bolesława i za jego zezwoleniem nadał kościołowi plockiemu dla stołu biskupiego „predicum quod Selcovo vulgariter appellatur.... cum villis adjacentibus“ (Kod. Maz., 13). Kościół i parafią erygował r. 1402 bisk. plocki Jakub. Obecny kościół wzniesiony w w 1817 r. Sz. paraf., dek. makowski, 2880 dusz.

Br. Ch.

Szelków, wś, pow. włodzimierski, ob. *Szelwów*.

Szellenbruch (niem.), jezioro pod Konieczwaldem, pow. sztumski.

Szelment Duży al. *Szypliszki* i **Sz. Mały** al. *Leszczewo*, dwa połączone z sobą jeziora, pow. suwalski, o 10 w. na północ od Suwałk, na lewo od drogi bitej z Suwałk do Kalwaryi. Brzegi zachodnie i wschodnie wzniesione, zach.-płn. i północny płaski i niski. Sz. Duży ma $5\frac{1}{2}$ w. długości, 400 saż. szerokości a podobno 350 st. głębokości, rzadko zamraża. Sz. Mały ma 3 w. długości, 400 saż. szerokości, 30 do 50 st. głębok. Wody ich uprowadza rzeczka Szelmentka do Szeszupy z praw. brzegu.

Br. Ch.

Szelmentka, rzeczka, wypływa z jeziora Szelment, w pow. suwalskim, przepływa przez cały szereg łączących się z sobą jezior, jak: Szelment Mały (Leszczewo), Szelment Duży, Kupowo, Ilgiel al. Rykacieje. Uchodzi do Szeszupy z praw. brzegu, w pow. kalwaryjskim. Długa (z jeziorami) około 18 w.

Szelmentka, wś nad rzeką t. n., pow. suwalski, gm. Andrzejewo, par. Lubowo, odl. od Suwałk 24 w., ma 6 dm., 53 mk. W 1827 r. 1-a część miała 3 dm., 24 mk., 2-a zaś 3 dm., 36 mk.; par. Wiżajny. Wchodziła w skład dóbr rząd. Kadaryszki.

Szełoń al. *Szolonia*, rzeka w gub. pskowskiej i nowogrodzkiej, dopływ jez. Ilmen. Bierze początek z błotnistej wyniosłości w pld. części pow. porchowskiego, poczem przechodzi do gub. nowogrodzkiej i płynie w kierunku wschodnim przez połudn. część pow. nowogrodzkiego. Długa do 220 w., z czego na gub. nowogrodzką przypada 37 w.; szeroka w górnym biegu 7 saż., w dolnym miejscami do 100 saż.; głęboka do 1 saż. Dno twarde, piaszczyste lub wapieniste, bieg powolny, brzegi początkowo niskie, następnie urwiste. Spławna na przestrzeni 40 w.

Szelong, ob. *Szeląg*.

Szelpachówka, wś nad rz. Udyczem (Hadyczem), dopł. Bohu, pow. humański, w 1 okr. pol., gm. Kuźmina, par. katol. Humań, o 25 w. od Humania, ma podług spisu urzędowego z 1885 r. 128 mk., podług zaś Pochilewicz (w 1863 r.) wraz z częścią wsi zw. Uchożą (ob.) 1104 mk. praw., 25 kat. i 12 żydów; 2794 dzies. Posiada 2 cerkwie drewniane.

ne: Uśpieńską w 1771 r. w właściwej Sz. i p. w. św. Michała w Uchożej z 1810 r. Kupiona w 1811 r. od hr. Potockich przez Łukasza Czarnowskiego, dziś jego sukcesorów.

Szelpaki, wś, pow. zbaraski, 19 klm. na wsch. od Zbaraża, 6 klm. na zach. od sądu powiat. i urz. pocz. w Nowemsiolu koło Zbaraża. Na póln. leżą Hnilice Wielkie, na wsch. Suchowce, na pld. Obodówka i Huszczanka, na zach. Lisieczyńce. Przez wś płynie pot. Młyński, dopł. Zbrucza, od póln.-zach. z Lisieczyńcem. W dolinie potoku leżą na praw. brz. zabudowania wsi. Włas. więk. ma roli or. 536, łąk i ogr. 15, past. 9 mr.; wł. mn. roli or. 783, łąk i ogr. 74, past. 37 mr. W r. 1880 było 134 dm., 767 mk. w gm., 5 dm., 32 mk. na obsz. dwor. (726 gr. kat., 23 rzym.-kat., 50 izr.; 752 Rusinów, 3 Polaków, 44 Niemców). Par. rz.-kat. w Zbarażu, gr.-kat. w miejscu, dek. zbaraski. We wsi jest cerkiew p. w. św. Jerzego, szkoła filialna i kasa pożycz. gm. z kapit. 2635 złr. Przy tutejszej cerkwi był parochem jeden z najwybitniejszych przywódców rusińskich ks. Stefan Kaczała. Ur. w r. 1815 w Firlejowie niedaleko Brzeżan, z rodziców włościan, zmarł w Sz. r. 1888. *Lu. Dz.*

Szeluchy, wś, pow. sieński, gm. Ulanowicze, ma 7 dm., 49 mk.

Szelwów 1.) borek i osada w okolicach Kijowa, w zachodniej stronie miasta. 2.) **Sz.**, w rubrycelli *Szelków*, wś nad rz. Łuhą, pow. włodzimierski, na wschód od mka Łokacze, posiada kaplicę katol. par. Koniuchy. Podług reg. pobor. pow. włodzimierskiego z 1577 r. połowa Sz. należała do Łokacza ks. Romana Sanguszki, który płacił z 5 dym. łąnow., 6 ogr.; Iwan Szelwowski płacił z 8 dym. dwor., 6 ogr. po 6 gr., 5 ogr., 2 rzemieśl. po 2 gr. (Jabłonowski, Wołyn., 66, 73). 3.) **Sz.**, wś nad Horyniem, pow. zasławski, o 5 w. poniżej Kornicy. Należała do dóbr Kornica.

Szelwy, wś, pow. wyłkowyski, gm. i par. Wyłkowyski (odl. 3 w.). Leży tuż przy st. dr. żel. na linii Kowno-Wierzbołów, ma 137 dm., 749 mk. W 1827 r. było 39 dm., 278 mk.

Szelachowo al. *Szlochowo*, wś, pow. newelski, przy trakcie z Newla do Siebieża.

Szelamy, ob. *Szelomy*.

Szelepówka al. *Julianówka*, fol. na obsz. dwor. Kołodróbki, pow. zaleszczycki.

Szelkinie, wś, pow. rossieński, gm. Kroże, o 38 w. od Rossień.

Szelkowszczyzna, fol. nad stawem, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 45 w. od Wilna, 1 dm., 24 mk. żydów; gorzelnia murowana i wiatrak.

Szelmy, *Szelamy* al. *Szelimy*, osada nad pot. Karnieńskim, pow. nowozybkowski gub. czernihowskiej, o 6 w. na póln. od Nowozyb-

kowa a 158 w. na póln.-wschód od Czernihowa, ma 476 dm., 2782 mk., prawie wyłącznie rozkolników, cerkiew jedynowierców, szkoła. Do osady należy 2647 dzies. ziemi (1274 roli). Mieszkańcy zajmują się wyłącznie rolnictwem, ogrodnictwem i sadownictwem. Założona została w XVII w. przez przybyłych do Starodubowszczyzny rozkolników.

Szelonia, ob. *Szelon*.

Szełtynie, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 63 w. od Nowoaleksandrowska.

Szełuchówka 1.) wś, pow. czerykowski, gm. Bratkowicze, ma 18 dm., 116 mk. 2.) **Sz.**, wś, pow. horecki, gm. Horki, ma 16 dm., 58 mk., z których 4 zajmuje się kołodziejstwem.

Szełutki, ob. *Szołutki*.

Szełudkowo al. *Nowo-Andrejewka*, sióło przy ujściu rzki Gniłuszki do Dońca póln., pow. żmijewski gub. charkowskiej, o 19 w. na póln.-wschód od mta powiat., ma 476 dm., 2250 mk., cerkiew z 1774 r. Sióło istniało już w XVII w. i w 1690 r. miało cerkiew.

Szełupie, rzka, w pow. telszewskim, prawy dopł. rzki Sauzdrawy (pr. dopł. Minii).

Szełuszyno, pow. dzisieński, ob. *Szalu-szyno*.

Szembalewszczyzna, zaśc. szlach. nad rzką Rudomino, pow. wileński, w 6 okr. pol., o 19 w. od Wilna, 1 dm., 11 mk. (1 prawosł., 10 katol.).

Szembark 1.) *Szynberk* (we „Flisie“), niem. *Schoeneberg*, wielka wś kościelna na żuławach malborskich, na praw. brzegu Wisły, 3¼ mili na póln. od Malborka, pow. malborski, st. pocz. Neu-Muensterberg. Z wyb. Murksendorf (2 dm., 94 mk.) i Schoenebergerfaehre (6 dm., 63 mk.) zawiera 1050 ha; 633 roli orn., 200 łąk (27·42 mrk doch. z ha). Cała gmina liczyła w 1885 r. 199 dm., 376 dym., 1510 mk., 719 kat., 753 ew., 35 dyssyd., 3 żyd. Do paraf. kat. należy filia w Schoensee. We wsi jest też kościół par. ew., szkoła 2-klas. rz.-kat. (2 naucz., 144 dz.), i szkoła 3-klas. ew. (2 naucz. i 163 dz.). Przywilej lokacyjny nadał w. m. Luther v. Braunschweig r. 1333. Pierwszy pastor ewang. stał r. 1592; był nim Joachim Pollich (ob. „Gesch. d. Kr. Marienburg“ von Eckerdt, str. 19 i 99). Według Ossowskiego (Objaśn. do mapy arch., str. 17) znajduje się tu cmentarzysko grobów rzędowych mieszanych, z urnami odosobnionymi. Klonowicz we Flisie mówi: „Tam kępa Czczowska, tam też niedaleko Przewoz Malborski przez Wisłę poprzeko, Gdzie Szynberg w swojej karczynie jako w jamie Zasiadł na tamie (wiersz 402—405). 2.) **Sz.**, ob. *Szymbark*. *Ks. Fr.*

Szembekowo, wś, pow. lipnowski, gm. i

par. Dobrzejowice, odl. o 34 w. od Lipna, ma 14 dm., 122 mk., 856 mr. (92 mr. nieuż.), szkołę początkową. W 1827 r. 15 dm., 104 mk. W 1789 r. wś należy do par. Nieszawa, i daje czynszu dla kapituły we Włocławku 800 złp. Następnie wchodzi w skład dóbr rząd. Ciechocin i należy do par. w Ciechocinie.

Szemberg, ob. *Symbark*.

Szembieliszki, zaśc., pow. wilkomierski, gm. Siesiki, o 18 w. od Wilkomierza.

Szemblonen *Gross i Klein*, wś, pow. gierdowski, st. p. Muldszen.

Szemborno, ob. *Sztynborn*.

Szemborowice, pow. gnieźnieński, ob. *Małachowo-Sz.*

Szemborówko, wś, pow. gnieźnieński (Witkowo), pod Małachowem-Szemborowicami; par. i poczta w Witkowie; 4 dymy, 32 mk. katol. i 67 ha (65 roli). 'Nie jest folw. do Małachowa (ob.); tworzy odrębny okrąg wiejski.

Szemborowo, dawniej *Szamborowo*, *Schamborowo*, wś kościelna, pow. wrzesiński, dekan. powidzki, o 4 klm. na pld.-zach. od Mielżyna, na trakcie wrzesińskim; par. i szkoła w miejsc. poczta w Otocznie, st. dr. żel. w Strzałkowie o 7 klm.; 49 dym., 450 mk. (433 kat., 17 prot.) i 1134 ha (1046 roli, 14 łąk); większą własność, obejmującą 112·85 ha obszaru, posiada Lange. Sz. powstało przed r. 1431 i było królewsczyzną, liczoną zwykle do ststwa pyzdrowskiego. W r. 1578 zarządzał Sz. Stanisław Bobolecki, podstarości pyzdrowski; było wówczas 13 łądów os., 1 pusty, 2 zagr. i 1 komor.; około r. 1620 było 12 łąd. os. i 2 puste; w r. 1771 trzymał Sz. Jan Lipski, wojski i surrogat grodzki kaliski, opłacając 297 złp. kwarty i 77 złp. hyberty; po r. 1793 zabrakł je rząd pruski i wcielił do domeny Gorazdowo. Kościół, p. w. 11000 Dziewic, istniał już przed r. 1463; nowy stanął w r. 1818 (ob. Łaski, Lib. Ben., I, 324, 6, 8). Par., liczącą 960 dusz, składają: Broniszew, Nowy Wesołów, Otoczna, Sędziwojewo, Stanisławowo i Szemborowo. Szkoły paraf. są w Otocznie i Szemborowie. *E. Cal.*

Szembory, wś, pow. nowomiński, gm. Chrościece, par. Kałuszyn. W 1827 r. było 3 dm., 22 mk.

Szemborze, ob. *Szymborze*.

Szembruk Wielki, niem. *Gross Schonebrueck*, dok. *Schonebrugke*, *Schonebruecke*, *Szymbrugk*, wś kościelna z agent. poczt. i st. kolei żel. między Łasinem a Gardeją, 1415 ha (1201 roli orn., 61 łąk, 6 lasu). W 1885 r. 73 dm., 146 dym., 465 mk. kat., 241 ew., 4 dyssyd., razem 710 mk. (na leśn. przypada 44 mk., 3 dm.; na Theerbuden 36 mk., 5 dm.; Wróblewo 108 mk., 5 dm.). We wsi szkoła 2-klas. kat. (1887 r. 115 dz., 2 naucz.) i 1-klas. ew.

(63 dz.). Szematyzm dyecezalny z r. 1867 podaje: Szembrucki kościół, dek. łasińskiego, p. w. św. Bartłomieja, patronatu rząd., r. 1715 zbudowany. Przy nim szpital dla 4 ubogich i bractwo trzeźwości od r. 1860. Do paraf. należą Szembruk W. i M., Białek, Nogacik, Piątek, Przeczno, Sobota i Wróblewo. Oprócz tego należy kościół filialny w Gubinach. W r. 1867 było 1020 dusz; 1890 r. 1035. Rola plebańska obejmuje 350 mr. Pierwszy przywilej krzyżacki dla Sz. pochodzi pewnie z r. 1306. Nadał go mistrz ziemski Konrad Sack. Ponieważ zaginął, dla tego wystawił w. m. Konrad v. Jungingen (1393—1407) nowy, nadając wsi 153 włók na prawie chełm., z których 6 ma posiadać prob., 13 wł. zaś obaj sołtysi: Wawrzyniec i Jan wraz z sołectwem i $\frac{1}{3}$ kar sądow., 4 wł. zaś dostaje Jan Okneyer wolne od tłoki, za opłatą 1 grz. czynszu. Reszta 130 wł. czynszuje po 13 skojców od włóki, oprócz tego 39 włók 2 skojce więcej a od każdego pługa mają dawać po 1 mierze żyta i tyleż pszenicy, a od każdego radła po 1 mierze pszenicy. Karczma pozostaje przy zamku rogozińskim wraz z 11 morgami ogrodu. Mieszkańcy mają wolną rybictwę w granicach wsi małemi narzędziami dla własnej potrzeby, wyjąwszy 4 włóki Okneyerskie, na które został osobny przywilej wystawiony. Według ksiąg szkodowych krzyżackich z r. 1414 spalono tu kościół, zabito proboszcza i 21 mieszkańców, prawie cała wieś w perzynę obrócona; szkodę szacowano na 6406 mrk. R. 1435 posiadał sołtys 13 wł., prob. 6, młynarz czynszował 6 łąsz. zboża, także karczma była we wsi; na 130 wł. czynsz. było 27 pustych; r. 1442 zaś było ich 39. W 1526 r. 5 sierp. nadaje król Zygmunt w Grudziądzu nowy przywilej, w głównych punktach równający się pierwotnemu. R. 1565 obejmował W. i M. Szembruk tylko 79 włók. Na 13 wł. sołeckich siedziało 2 sołtysów. Na 4 wł. lemańskich siedział Błomski, który zamiast zwykłej służby płacił rocznie 4 grzyw. do zamku rogozińskiego. Resztę 62 włók włościańskich posiadało 35 gburów; od każdej włóki płacili po 2 grz. i 2 kury, albo też za te ostatnie po 1 groszu czyli razem 6 grz. i 4 gr. Sołtysi i gburzy dawali od 37 pługów po 1 wiertłu pszenicy i tyleż żyta. Dwaj karczmarze posiadali ogrody, jeden płacił 4 grz., drugi 2. Trzej ogrodnicy płacili rocznie 3 grz. i 10 groszy. Mieszkańcy mieli wolne drzewo opałowe i budulcowe w lasach starościńskich. Niektórzy gburzy zabrali nieco roli bez pana i płacili za nią 5 grz. Kołodziej płacił za drzewo porządkowe z lasu starościńskiego 4 grz. 10 gr. Gburzy wypalaniem smoły się zajmujący płacili 45 grz. Z jezior należały: Kuchnia i Nogat do

zamku, małe jezioro we wsi posiadał sołtys, drugie prob.; w trzecim łowiła ryby cała wieś. Na Jardędzie stał młyn prywatny; młynarz obowiązany był na każde zawołanie pracować toporem na zamku. W stawie przy młynie miał młynarz i poddani wolną rybictwę. Nadto był tartak starościński. Także łąki pod wsią należały od dawna do zamku, wieś zaś była zobowiązana do kośby, do zgrabienia i do zwieźlenia dwóch stogów siana do Rogoźna. Oprócz tego mieli gburzy tutejsi obowiązek tłoki na pańskim folw. w Gubinie. Proboszczowi dawali gburzy po 1 wiertłu żyta i tyleż owsa. Suma prowentów z W. i M. Szembru ku wynosiła 198 złr. 4 gr., płużne zaś 37 wiertle pszenicy i tyleż żyta. R. 1618 nadaje król Zygmunt Sebastyanowi Wróblewskiemu, podstaroście rogozińskiemu, 6 oddawna pustych włók na lat 30. Jeszcze dziś posiadało to zowie się Wróblewem. W pierwszej wojnie szwedzkiej została wś r. 1628 całkiem zburzona, co potwierdza wizyta Strzesza z r. 1667—72, opiewająca, że jeszcze wówczas prawie cała była spustoszona i zamieszkała tylko przez 2 sołtysów i młynarza. Kościół par., p. w. św. Bartłomieja, w pruski mur zbudowany, został przez Szwedów wraz z plebanią spalony, dla tego parafia została przyłączona do łasińskiej. Do probostwa należały 4 wolne włóki (ob. str. 486). R. 1666 wystawia Jan Kazimierz Wawrzyńcowi Mortęskiemu nowy przywilej na młyn prawem chełm. Czyszu miał na św. Marcin dawać 2 łaszty żyta, czyli 120 kor. chełm. Dan w Warszawie. Wróblewo także było bez pana, dlatego nadaje r. 1668 tenże król 7 wolnych włók, zwykle Wróblewszczyzną zwanych, swemu odźwiernemu Albertowi Chylińskiemu wraz z wolnem drzewem budulcowem i opałowem. A ponieważ posiadłość ta całkiem była zniszczona, dla tego mieli ją Chylińscy tak długo dzierżyć, ażby koszta na wzniesienie budynków łożone im zwrócone zostały. Odbudowanie wsi szło jednak oporem, gdyż r. 1673 król Michał nadaje znów puste Wróblewo Albertowi Mortęskiemu; r. 1712 odnawia król August II wdowie po Mortęskim prawo emfiteutyczne na to posiadło. Nie długo potem wystawił tu dziekan łasiński Szmelter, przy pomocy młynarza Mortęskiego, drewniany kościółek, oddany r. 1716 do użytku. Przez 100 lat nieomal nie było tu żadnej świątyni. R. 1718 rezygnował ks. Szmelter na Sz. dla wielkiego napływu ludu z Prus Książęcych. Po nim objął tę parafię wraz z filią w Gubinie Albert Szymkowski. R. 1721 została rola proboszczowska na nowo wymierzona i uzupełniona do 6 włók. Mesznego dawało wolne sołectwo 3 korce żyta i tyleż owsa; drugie sołectwo 1½

kor. żyta i tyleż owsa; młyn 2 kor.; dwaj gburzy 7¾ kor. żyta i tyleż owsa; folw. M. Szembruk 2 kor.; dwaj gburzy tamże 2½ kor. żyta i tyleż owsa; folw. Gubin 2 kor. żyta i 2 owsa; osady: Nogacik, Piątek, Sobota i Białek, powstałe dopiero po r. 1740, 1 kor. żyta i tyleż owsa; Budy 2 kor. żyta i tyleż owsa. Wolne sołectwo w W. Szembru ku zostało na mocy przywileju z r. 1649, przez króla Jana Kazimierza w Warszawie wystawionego, o 4 wł. lemańskie powiększone i obejmowało 11 wł. R. 1649 dzierżył je podstarosta Jan Sumowski, r. 1720 pisarz Fryderyk Broker z Rogoźna. Drugie wolne sołectwo o 6 wł. posiadał Jan Henryk Miller, który je około r. 1722 sprzedał Kasprowi Haydmann. Młyn posiadali r. 1710 Mortęscy. W Szembruczu założono folw., oprócz tego mieszkało tam 4 półgburków, każdy na 1 włóce, którzy płacili po 20 fl., czyniąc nadto tłokę. W W. Szembru ku osiedliło się tylko 6 półgburków, każdy na 1 włóce, płacąc także po 20 fl. Rybak we wsi płacił 30 fl. rocznie. Po okupacji pruskiej należały do W. Szembru ka 2 wolne sołectwa, 2 lemaństwa, 1 młynarz, karczmarz i 17 czynszowników, którym r. 1831 ich włóki, razem 23, na własność przekazane zostały. Folw. M. Szembruk został nadany na lat 40 wraz z pustkowiem Piątkiem r. 1713 przez Augusta II Janowi Bliwernitz. R. zaś 1750 nadał August III M. Szembruk i pustkowie Piątek, Sobotę i Białek Janowi Beniaminowi Steinhausen, na lat 50, z prawem sprzedaży. Pod koniec tej dzierżawy posiadał M. Szembruk Wilhelm de Bequignolle ze Zebrdowa, któremu król Fryderyk Wilhelm III r. 1799 wystawił nowy przywilej. Według topografii Goldbecka z r. 1789 liczył W. Sz. 59 dym., M. Sz. 19 dym. 2.) **Sz. Mały Królewski**, niem. *Koenigl. Kl. Sch.*, wś, tamże, 283 ha (239 roli or., 14 łąk); 1885 r. 328 mk., 210 kat., 114 ew., 4 żyd., 48 dm., 71 dym. 3.) **Sz. Mały Szlachecki**, niem. *Adl. Kl. Sch.*, dobra rycer., tamże, st. p. Rogoźno 6,5 klm. odl., 481 ha (442 roli or., 26 łąk, 1 lasu); cegielnia, hodowla owiec rasy fryzyjskiej, mleczarnia; 1855 r. 8 dm., 23 dym., 81 kat., 53 ew., razem 143 mk. 4.) **Sz.**, leśn. w nadleśnictwie Jamach, tamże, 1 dm., 4 mk. *Ks. Fr.*

Szemejniszki, zaśc. szlach. nad rzką Piermaksnią, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 73 w. od Wilna, 1 dm., 12 mk. kat.

Szemetajcie, wś, pow. szawelski, gm. Popielany, o 39 w. od Szawel.

Szemetowszczyzna, mylnie *Szemetow-szczyzna*, *Szemetowszczyzna*, urząd. niekiedy *Szemetowo*, mko, folw. i dobra nad rzką Szemetówką, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Szemetowszczyzna, par. kat. Świr, o 52 i 53 w. od Święcian. Mko ma

23 dm., 233 mk. (16 praw., 213 kat., 4 żyd.), zarząd gminny, szkołę wiejską (w 1885 r. 58 uczniów); folw. ma 1 dm., 99 mk. (26 kat., 73 ew.), kaplicę kat. z grobami familijnymi, wzniesioną przez Aleksandra Sulistrowskiego, gubern. mińskiego, na miejscu stojącego niegdyś paraf. kościoła, gorzelnia parowa, wyrabiająca rocznie do 35,000 wiader spirytusu, olejarnię, młyn wodny, cegielnię, cztery duże zarybione stawy i kilka jezior. Dobra mają 8784 mr. ziemi dwors., piękne lasy sosnowe; gospodarstwo postępowe. Od 1877 r. istnieje w Sz. spółka zaliczkowo-wkładowa, założona przez Konstantego Skirmunta. W 1880 r. miała 384 uczestników, 17,294 rs. kapitału udziałowego, 44,039 rs. zlokowanego i pożyczonego; wypożyczyła uczestnikom w ciągu 1879 r. 128,096 rs., dywidendy dała im 14%; czystego zysku miała 4631 rs. Okrag wiejski obejmuje mko Sz., wsi: Bójki, Bołtaguzy, Chmyłki, Choniewiczze, Gąski, Janiewiczze, Koncieniaty, Micieniaty, Niewiarowicze, Sielatki, Starługi, Surwiły, Szymies, oraz zaśc. Chaćki, Podsielatki i Siwkowszczyzna, w ogóle w 1865 r. 987 dusz rewiz. włosc. uwłaszcz. i 7 b. włosciar skarb. Gmina należy do 2 okr. pok. do spraw włosc., 3 rewiru konskrypcyjnego i 3 okręgu sądowego, składa się z trzech okr. wiejskich (starostw): Szemetowszczyzna, Ostrowlany i Kołodno, obejmuje 35 miejsc zamieszkałych, mających 359 dm., 4596 mk. włosc. W 1865 r. było w gminie 1383 dusz rewiz. włosc. uwłaszcz. i 160 b. włosc. skarb. Sz. należała niegdyś do zamożnego rodu Szemetów, po nich dostała się Adamowi Boskiemu, podkomorzemu oszmiańskiemu, po bezdzietnej śmierci którego odziedziczyła w 1597 r. siostra jego Katarzyna z Boskich Kasprowa Szwykowska. Córka jej Zofia z Szwykowskich Janowa Stabrowska wraz z synem Kasprem sprzedają w 1638 r. Piotrowi Pawłowi i Annie z Kiewliczów Przeździeckim, poczem syna ich Mikołaja Władysława, kasztelana nowogródzkiego, następnie jego córki Zuzanny Krzysztofowej Zenowiczowej, wojewodziny mińskiej. Teresa Zenowiczówna wychodząc za Karola Sulistrowskiego, przekazała Sz. synowi swemu Alojzemu Sulistrowskiemu, pisarzowi lit., ten przekazuje synowi swemu Kazimierzowi, córka którego Konstancja wniosła posagiem Aleksandrowi Skirmuntowi; od 1872 r. dziedzicem jest Konstanty Skirmunt. Florę okolic Sz. badała Marya Twardowska (ob. Pam. fizyograficzny, III, 274). Przyjęcie w Sz. Karola Radziwiłła przez Kazimierza Sulistrowskiego opisał Ignacy Chodźko w „Dworkach na Antokolu”.
J. Krz.

Szemetyszki, osada, pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 40 w. od Kowna.

Szemgrinden, fol., pow. kłajpedzki, st. p. Dawillen.

Szemiahnen, ob. *Ziemiany*.

Szemiaki, okolica szlach. nad rzeką Zienia-piszka, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Pokrowy al. Sobakińce, (o 4 w.) o 28 w. od Szczuczyna, ma 12 dm., 94 mk. (podług spisu z 1865 r. 5 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Wasiliszki.

Szemiakowo, uroczysko, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Kozłowszczyzna, o 26 w. od Słonima.

Szemiańka, strumień, w pow. dzisieński, dopływ Dżisny, przepływa pod wsią Janiańce.

Szemiatońska Dzitwa, fol., pow. lidzki, ob. *Dzitwa 2.*

Szemiaticze, wś, pow. owrucki, na pld.-wschód od mka Łuhiny.

Szemielszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 60 w. od Nowoaleksandrowska.

Szemierzyce, wś u źródeł rz. Kudep, w gub. witebskiej, na granicy gub. inflanckiej.

Szemetowo, ob. *Szemetowszczyzna*.

Szemetowszczyzna 1.) al. *Szemiato-wszczyzna*, w spisie z 1866 r. *Szynietowszczyzna*, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Radoszkowice (o 7 w.), okr. wiejski Putniki, o 47 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Wilna do Mińska, ma 5 dm., 50 mk. prawosł. (w 1865 r. 28 dusz rewiz.); należy do dóbr Dekszniany Wołodkowiczów. 2.) **Sz.**, ob. *Szemetowszczyzna*.

Szemietyzki 1.) wś, pow. rossieński, gm. Taurogi, o 63 w. od Rossień. 2.) **Sz.**, ferma, pow. szawelski, gm. Błagowieszczeńsk, o 52 w. od Szawel.

Szemilis, jezioro, w pow. święciańskim, pod zaśc. Jodzina i Szeminka.

Szeminka, potok, w pow. święciańskim, przepływa pod zaśc. Michałowo.

Szeminka 1.) al. *Szemina*, zaśc. nad jez. Szemilis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Daugieliszki, okr. wiejski Ożany, o 10 w. od gminy a 13 w. od Święcian, ma 1 dm., 12 mk. katol.; w 1865 r. należała do dóbr Podzi-sna, Mirskich. 2.) **Sz.**, karczma nad rzeką t. n., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 32 w. od Święcian, ma 1 dm., 7 mk. żydów.

Szemionek (niem.) ob. *Ziemiarki*.

Szemionki, pow. lecki, ob. *Siemionki*.

Szemiótówka, wś, pow. sieński, gm. Kawkoczyn, ma 24 dm., 125 mk.

Szemiótowo, wś nad rz. Uszą, pow. ihu-meński, w 2 okr. pol. i gm. Śmiłowicze, ma 13 osad; grunta lekkie, miejscowość odosobniona.

Szemiętowszczyzna, ob. *Szemetowszczyzna*.

Szemioty, zaśc. pryw., pow. dzisieński, w

2 okr. pol., o 78 w. od Dżisny, 2 dm., 21 mk. katol.

Szemiotyszki 1.) 1 i 2, dwa folw., pow. wilkomierski, gm. Owanta, o 42 w. od Wilkomierza, mają 110 dzies.; własność Aleksandra Szemioty. 2.) **Sz.**, wś, pow. wilkomierski, gm. Konstantynowo, o 3 w. od Wilkomierza.

Szemiska, szczyt górski, na obszarze Łomny, w pow. dobromilskim, nad doliną lew. brzegu Wiaru; wzn. 491 mt.

Szemiszki, folw., pow. rossieński, gm. Mańkuny, o 21 w. od Rossień.

Szemkehn *Alt i Neu*, wś, pow. tyłżycki, st. p. Szameitkehmen.

Szemki al. *Semki*, mylnie *Siemki*, fol., pow. płocki, gm. i par. Drobin, odl. 34 w. od Płocka. Rozl. mr. 233 (207 mr. orn.). Do włościan należy 6 os., z 3 mr. ziemi. Por. *Siemki*.

Szemlaucken, wś, pow. wystrucki, st. p. Aulowoehn.

Szemlauken 1.) wś, pow. gumbiński, st. p. Nemmersdorf. 2.) **Sz.**, os., pow. nizinny, st. p. Skaisgiren.

Szemole, wś, pow. rossieński, gm. Kroże, o 38 w. od Rossień.

Szemplino Wielkie i **Sz. Czarne**, pow. przasnyski, gm. Bugzy Płoskie, par. Janów. **Sz. Wielkie** ma 25 dm., 189 mk., 224 mr. **Sz. Czarne** 14 dm., 113 mk., 121 mr. W 1827 r. **Sz. Wielkie** miało 14 dm., 86 mk.; **Sz. Czarne** 7 dm., 49 mk.

Szemrejewce, przedz. *Szemrejewiec*, szczyt górski, na obszarze gm. Isaje, w pow. turczańskim. Ob. *Isaja i Jarczycki las*.

Szemrowizna, os., w pow. węgrowskim, tuż pod Węgrowem, ma 2 dm., 6 mk., 157 mr.

Szemujcie, wś, pow. telszewski, w 3 okr. pol., o 49 w. od Telsz.

Szemule, wś, pow. telszewski, w 3 okr. pol., o 49 w. od Telsz.

Szemzdrowo, urząd. *Schlemsdorf*, *Sliemstrow* w r. 1580, później *Szlemsdrowo*, *Schlemsdrowo*, *Szemstrowo*, wś i fol., pow. krobowski (Rawicz), o 4 klm. na zach. od Bojanowa (st. dr. żel.), na pół drogi do Czerniny, przy granicy Szlaska, u źródeł Trzebosza, dopł. Kopanicy Dzięczyńskiej; par. Gołaszyn, poczta w Czerninie (Tschirnau). **Sz.** istniało już przed r. 1580 (Pawiński, *Wielkop.*, I, 70); przy schyłku zeszłego stulecia dziedziczyła je Katarzyna z Bojanowskich Zychlińska na Gołaszynie. Wś ma obecnie 13 dym., 58 mk. (6 kat. 52 prot.) i 37 ha (33 roli). Folw. należy do Gołaszyna, ma 2 dm., 40 mk. *E. Cal.*

Szenakowce, po węg. *Senyik*, wś, w hr. szarymskim, nad rz. Torysą; kościół filial. gr.-kat., 165 mk.

Szenbek (w r. 1765), niem. *Schoenbeck*, wś na Kaszubach, pow. kościerski, st. p. Przy-

widz, paraf. kat. Mierzyszyn, dawniej Przywidz, szk. ew. w miejscu (1887 r. 109 dz., 1 naucz.); 423 ha (291 roli orn., 13 łąk, 12 lasu); 1885 r. 57 dm., 67 dym., 373 mk., 47 kat., 326 ew., z których na Gorczyńska przypada 8 dm., 58 mk., na Jeziora (niem. Kleinsee) 1 dm., 11 mk., na Lichtstaedt 2 dm., 17 mk. Wizytacja Rybińskiego z r. 1780 opiewa, że wś tutejsza należała wówczas do Franciszka Trzcńskiego (str. 218). *Ks. Fr.*

Szenbark, ob. *Szymbark*.

Szenberg, mko w Kurlandyi, ob. *Schoenberg*.

Szenburk, ob. *Szymbark*.

Szenciłowszczyzna, fol. i wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Holszany, okr. wiejski Bałwaniszki, o 14 w. od Oszmiany, 4 dm., 42 mk. katol. (w 1865 r. 6 dusz rewiz.; własność Abramowskich).

Szenderów al. *Szandyrów*, *Szenderówka*, wś nad Kaszlanką (dopł. Bohu), pow. bractawski, okr. pol., par. kat., sąd i st. poczt. Woronowica, gm. Rubań, o 16 w. od Niemirowa, ma 49 osad, 240 mk. (22 jednodworców), 314 dzies. ziemi włośc., 49 cerkiewnej. Cerkiew p. wez. Narodzenia N. M. P., wzniesiona w 1763 r., ma 969 parafian. Młyn wodny. Założona przez Szenderewskich, następnie Grocholskich, dziś Możajskich. *Dr. M.*

Szenderówka 1.) wś nad rzeką Olszanką, dopł. Desny, pow. berdyczowski, w 3 okr. pol., gm. i par. katol. Wachnówka, o 65 w. od Berdyczowa, ma 680 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było 576 mk. prawosł., 47 katol.; 1481 dzies., z których w 1863 r. wydzielono włościanom 406 dzies. Posiada cerkiew Pokrowską, drewnianą, wzniesioną w 1796 r. i uposażoną 44 dzies. Własność Rakowskich. 2.) **Sz.**, mtko nad rzeką Borowicą, dopł. Rosi, pow. kaniowski, na pograniczu pow. zwinogrodzkiego, w 3 okr. pol., gm. Szenderówka, o 70 w. od Kaniowa a 145 w. od Kijowa odległe, ma 2905 mk. (2425 praw., 60 katol., 420 żydów). W 1863 r. było 1997 mk. praw., 30 katol. i 234 żydów. Wraz ze wsiami Szenderowską Budą i Komarówką ma 5712 dzies. ziemi, w glebie urodzajnej, czarnoziemnej a po części gliniastej, z czego na mocy ustawy wykupnej do 2500 dzies. wydzielono włościanom. Posiada cerkiew p. w. Uspienia N. M. P., drewnianą, na fundamentach murowanych, wzniesioną w 1804 r., na miejsce dawniejszej z 1708 r., opisanej w wizycie dziekana korsuńskiego z 1741 r. Uposażenie cerkwi stanowi 36 dzies. Do par. należy wś Szenderowska Buda. Nadto w miasteczku znajduje się dom modlitwy żydowski i oddział fabryki sukna istniejącej w Tahańczy. Odbývają się tu co dwa tygodnie targi na zboże, bydło i inne produkta. Podług kon-

stytucji z 1659 r. Sz. nadana zostało prawem lennym Eustachemu Faczkowiczowi; w 1775 r. prawo to przyznane było Ostrowskim, którzy w 1777 r., na mocy zezwolenia Stanisława Augusta, ustąpili swoje prawo na rzecz Stanisława Poniątkowskiego, posiadacza rozległego sstwa kaniowskiego. Od niego w 1800 r. nabył Sz. Józef Poniątkowski, pułkownik w. pol., z innej gałęzi pochodzący, który zostawił ją wraz z Szenderowską Budą i Komarówką w niepodzielne władanie trzem synom swoim: Lambertowi, Daryuszowi i Augustowi. Szenderowska gmina składa się z 13 okręgów (starostw) wiejskich, obejmuje 15 nomenklatur (mka Sz. i Steblów, 2 cukrownie, 1 chutor), ma 1383 dm., 13003 mk., 20307 dzies. ziemi (8502 włośc., 11508 dworskiej, 297 cerkiewnej). 3.) Sz. al. *Szandyrówka*, ws nad Łozową, pow. mohylowski, na pograniczu pow. jampolskiego, okr. pol. Szarogród, gm. Serby, par. katol. Czerniejowce. Ma 178 osad, 786 mk. (84 jednodworców), 947 dzies. ziemi włośc., 705 dworskiej, 75 cerkiewnej. Posiada cerkiew p. wcz. św. Michała, wzniesioną w 1753 r., z 1156 parafianami. Dziedzictwo niegdyś Zamoyskich, Koniecpolskich, następnie Iwanowskich, od których drogą wiana dostała się ks. Wittgensteinowi, dziś Hohenlohe. *J. Krz.—Dr. M.*

Szenderowska al. *Szenderowiecka-Huta* al. *Buda*, przysiółek, pow. kaniowski, o 3 w. od mka Szenderówki w stronę Zwinogrodki, ma 320 mk. praw. i 2 katol. Należy do Szenderówki.

Szendrany, ws niedaleko Prutu, pow. chocimski gub. bessarabskiej, par. Chocim, przy tr. poczt. z Lipkan do Nowosielicy, posiada cerkiew. Własność Sąsiedzkiego. *X. M. O.*

Szendzin al. *Wyspy*, zaśc. szl., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 55 w. od Dżisny, 1 dm., 4 mk. kat.

Szendzino, w spisie z 1865 r. *Szenbino*, fol. i dobra nad rz. Dżisienką, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Stefanpol, okr. wiejski Szendzino, o 22 w. od Dżisny, ma 1 dm., 22 mk.; własność Smigielskich. W skład okr. wiejskiego i dóbr Sz. wchodzi wsi: Dorowce, Krupieniszcz, Michałuszki, w ogóle 45 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz.

Szenejki, fol., pow. bielski, gm. Lubienka, par. Łomazy, ma 2 dm., 20 mk., 236 mr. W 1827 r. było 7 dm., 42 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Łomazy.

Szenfeld, z niem. *Schoenfeld*, 1648 *Szonfeldt*, dobra ryc. nad szosą chojnicko-kamieńską, pow. chojnicki, st. p. i kol. i paraf. kat. Chojnice, 3,5 klm. odl.; 1010 ha (843 roli orn., 35 łąk, 55 lasu); 1885 r. 23 dm., 34 dym., 194 mk., 165 kat., 29 ew. Szkoła kat., kosztem dziedzica wystawiona, liczyła 1887 r. 43 dz.

Oprócz tego jest publiczna kaplica p. w. św. Trójcy i cegielnia, Sz. jest dawną majątnością dziedziczną Wolszegrów. R. 1338 nadał w. mistrz Dyteryk v. Altenburg wiernemu Mikołajowi de Maleczkow i jego siostrze dobra Schonfelt, obejmujące 54 włók, na prawie chełm., na wieczne czasy. Dla proboszcza wyznaczamy z tych włók 4 wolne („De jam dictis mansis Plebano, qui pro tempore fuerit, quatuor debent libere pertinere“). Za to będzie nam Mikołaj czynił dwie służby zbrojno i pomagał przy warownych budowlach na każde zawołanie braci naszych. Od każdego pluga zaś będzie nam dawał po 2 miary zboża, a od każdego radła po jednej mierze. Na uznanie zwierzchnictwa naszego będzie dawał co rok 1 funt wosku i 1 fenik koloński. Dan w Malborku, w dzień św. Piotra i Pawła (ob. Odpisy Dregera w Peplinie, str. 27 b). W wizytacji Trebnica z r. 1653 czytamy, że pierwotny kościół znajdował się w miejscu wilgotnem, na środku wsi; dla tego kazał go arcybiskup Karnkowski przenieść tam, gdzie go zastał wizytator, a na jego miejscu wybudować kaplicę dla szpitala. Z czasem stary szpital i kaplica podupadła a wizytatorowi pokazywano r. 1653 tylko miejsce, gdzie stała dawniej. Niektóre pozostałe fundusze obrócił arcyb. Wężyk na fundację bursy Doregowskich w Chojnicach (ob. Utrac. kośc. p. kś. Fankidejskiego, str. 330). Wizyta Jezierskiego z r. 1695 donosi, że kościół już przed t. z. reformacją był filialnym. Około czterech księży włóki „quos haeretici alienarunt“, pozyskali napowrót Doregowscy, dziedzice Sz. Paramentów, tak, pisze wizyta, kościół nie posiada, bo w wojnie szwedzkiej wszystko zabrano; dlatego nie odprawiało się tu żadne nabożeństwo. Dopiero ówczesny prob. dojeżdża tu co czwartą niedzielę (str. 50). Za czasów pols. należał Sz. do pow. człuchowskiego. Według taryfy pobor. z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płaciła tu p. Wolslegerowa od 4 włók folw. 4 fl. (ob. Roczn. T. P. N. w Poznaniu, 1871, str. 190). Sympla wynosiła tu 1717 r. 1 zł. 24 gr. 9 den. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 95). „Szenfeldzkie włóki“, niem. *Schoenfelder Hufen*, obejmujące 67 ha, należą dziś do kat. probostwa chojnickiego. *Ks. Fr.*

Szenhejda al. *Szeneida*, *Szynheyda* 1710 r. *Szenejda*, z niem. *Schoenheide*, ws na Kaszubach, pow. kościerski, st. p. Nowe Polaszki, par. kat. Kościerzyna; 6 gburstw i 3 zagr., 667 ha (127 roli or., 12 łąk); 1885 r. 9 dm., 16 dym., 82 mk. kat. Wizyta Szaniawskiego z r. 1710 donosi, że ws mesznego miała dawać 1 korzec żyta i tyleż owsa (str. 4). *Ks. Fr.*

Szeniaławki, ws, pow. rossieński, par. Kielmy.

Szeniawce, dobra, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Rudniki, o 11 w. od Prużany.

Szeniawszczyzna, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Mańkowiec (o 6 w.), okr. wiejski Kubarka, 28 dusz rewiz.; własność Koziełłów.

Szenie, wś, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. michajłowska, o 5 w. od Prużany.

Szenik, rzka, w pow. głuchowskim gub. czernihowskiej.

Szenkowana, niem. *Schankowanna*, wyb. do M. Donimierza, pow. wejherowski, st. p. Smażyn; 5 dm., 41 mk.

Szenkówek, ob. *Szynkówek*.

Szenkursk, mto pow. gub. archangielskiej, na praw. brzegu rz. Wagi, przy ujściu do niej ruczaju Bolszoj, dzielącego msto na dwie części, pod 62° 6' płn. szer. a 60° 34' wsch. dłg., o 415 w. na płd.-wsch. od Archangielska, przy zimowym trakcie poczt. pomiędzy Moskwą a Archangielskiem. W 1880 r. 176 dm. (2 mur.), 1298 mk. (40 kat., 2 prot., 10 żyd., 5 mahom.), monaster męzki, 5 cerkwi (2 mur.), 43 sklepów, szkoła pow. męzka i paraf. żeńska, szpital z apteką. Przemysł fabryczny i rękodzielniczy nie istnieje; w 1880 r. było tylko 15 rzemieślników. Handel słabo rozwinięty, ogranicza się na skupywaniu smoły, dziegciu i terpentyny. Targi odbywają się co wtorek, jarmark raz na rok od 2 do 10 lutego. Niewiadomo kiedy mto zostało założone; wspominane jest w kronikach pod 1315 r., jako pohost należący do Nowogrodu Wielkiego. Od 1565 r. stanowił osobistą własność carów moskiewskich. W połowie XVII w. był ostrogiem, otoczonym wałem, rowami i palisadą. Od 1710 r. przyłączony do gub. archangielskiej, od 1780 r. mto powiatowe. Sz. nigdy nie miał żadnego znaczenia pod względem handlowym i przemysłowym i zawsze był biednym i nieludnym mczkiem. *Szenkurski powiat* leży w połudn. części gubernii i podług Strjelbickiego zajmuje 452·63 mil al. 21,900·3 w. kw., w tej liczbie 2·50 mil al. 121·2 w. kw. pod wielkimi jeziorami. Z ogólnej przestrzeni 2,244,032 dzies. w 1877 r. było: 507 dz. w posiadaniu właścicieli prywat., 92,862 dz. (4·1%) włościan, 1,560,872 dz. (69·6%) apanaży, 586,100 (26·1%) skarbowej, 2145 cerkiewnej, 84 monasterskiej i 1462 miejskiej. Powierzchnia przeważnie równa, pełna miejscowości błotnistych i bagnisk. Gleba w ogóle piaszczysta, miejscami błotnista, choć spotykają się przestrzenie czarnoziemne. Z pldów kopalnych znajduje się: torf, kamień wapienny i ruda żelazna błotna. Pod względem hydrograficznym powiat obfituje tak w wody bieżące jak i stojące. Głównymi rzekami są: Dźwina północna, przerywająca płn.-wsch. część powiatu na przestrzeni 120 w. oraz do-

pływ jej Waga, przerywająca powiat w kierunku z płd.-wsch. ku płn.-zach. na przestrzeni 200 w. Obie są spławne i żeglowne. Z dopływów Dźwiny ważniejsze: Topsa, Teda i Wajenga; z dopływów zaś Wagi: Kokszczenka, Ustja, Puja, Padenka, Ciuma i Led. W powiecie znajduje się 120 jezior, z których 31 ma przeszło po 1 w. kw. powierzchni. Bagna liczne, zwłaszcza wśród lasów, pod którymi było przeszło 2,200,000 dzies. W 1880 r. było w powiecie (bez mta powiat.) 73,738 mk. (846 rozkoln.), zamieszkujących 1066 osad (12 pohostów, 925 wsi włośc., 129 chutorów, młynów i t. p.), mających w ogóle 9650 dym. W powiecie jest 173 cerkwi (28 mur.). Mieszkańcy zajmują się przeważnie rolnictwem i hodowlą bydła, oraz wychodzeniem na zarobek do Petersburga i Archangielska. Właściwy przemysł fabryczny nie istnieje, jakkolwiek w wielu wsiach zajmują się pędzeniem smoły (do 100,000 beczek rocznie) oraz wyprawą skór (92 zakładów, z produkcją na 40,000 rs.). Jarmark odbywa się w siole Błagowieszczeńskoję od 25 lutego do 10 marca, z obrotem na 850,200 rs (1880 r.). *J. Krz.*

Szenów, czes. *Szenov*, niem. *Schoenhof*, wś na Szląsku austr., pow. cieszyński, nad pot. Łuczyna (dopł. Ostrawicy), wznies. 250 mt. nrm., przy głównym gościńcu z Cieszyna do Opawy. W r. 1880 liczono 299 dm. i 2178 mk.; 1791 rz.-kat., 354 prot. i 33 izr.; co do narodowości 2087 Czechów, 80 Niemców i 2 Polaków. Posiada kościół paraf., szkołę ludową 4 klas. i urząd poczt. *W. H.*

Szent..., ob. *Swati...*

Szent-Anna, ob. *Święta Anna*.

Szent-Ersebet, ob. *Święta Elżbieta*.

Szenurza 1.) niem. *Schoenehr*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. leborski, st. p. Łeba, par. kat. Lebork; 1239 ha; 280 mk. ew., 2 kat. 2.) **Sz.**, wś, tamże, 318 ha obszaru, 204 mk. ew., 3 żydów. *Ks. Fr.*

Szenwald al. *Szenwald*, wś, pow. rypiński, gm. Dzierżno, par. Świdziebna, odl. 8 w. od Rypina, ma 6 os., 320 mr. Od 200 lat w czynszowem posiadaniu kolonistów niemieckich (Holendrów). Niemieckie jej nazwisko pochodzi od pięknego boru, jaki osadnicy wykurdowali. Do ostatnich czasów należała ta wieś do dóbr Rokitnica. Na obszarze wsi szaniec, około 1½ w. długi, wznosi się wśród płaszczyny, z zagięciami dość regularnymi (ob. Korespon. plocki, Nr. 85, z r. 1877).

Szenwałd, ob. *Szynwałd*.

Szenwałd, niem. *Schoenwald*, osada na Węgrzech, w komitacie spiskim, nad pot. Toporcem (lewy dopł. Popradu), na wsch. stokach Spiskiej Magóry, o 5 klm. od wsi Toporca (Toporcza). Według szematyzmu dyec. spiskiej z r. 1891 liczył Sz. 108 mk. (89 rz.-kat.,

7 niemn. i 12 izr.); par. w Toporcu. Osada Sz. istnieje już w pierwszej połowie XIV w.; wspominana w dokum. między r. 1334 i 1338 (ob. Janota „Zapiski o zaludnieniu dolin Dunajca i Popradu na Spiżu“, Rocznik Towarz. Nauk. Krak., t. IX, str. 82, r. 1864). W. H.

Szenwałdzik, ob. *Szynwałdzik*.

Szenwiz, węg. *Senviz*, *Schoenwiz*, wś, w hr. szarymskim; kościół kat. fil., lasy, łąki, 490 mk.

Szenwiza al. *Szenweza*, niem. *Schoenwiese*, wś, pow. malborski, st. p. Stare Pole, par. kat. Koenigsdorf, leży nad szosą i kol. wschodnią, na żuławach, na praw. brzegu Nogatu; 483 ha (319 roli or., 119 łąk, 3 lasu); 1885 r. 15 dm., 30 dym., 195 mk.; 119 kat., 76 ew. Przywilej z r. 1340, wystawiony przez w. mistrza Teodoryka v. Altenburg, nadaje mieszkańcom 31 włók na prawie chełm., z tych dostaje Michał z Fiszewa 2, sołtys Piotr 2 wł. i 3 mr. wolne. Od reszty mają rocznie płacić 1 grz. i funt pieprzu (ob. Dormann: „Gesch. d. Kr. Marienburg“, str. 96). *Ks. Fr.*

Szepagi, zaśo., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 48 w. od Nowoaleksandrowska.

Szeperowce al. *Szyparowce*, wś, pow. kołomyjski, 7 klm. na pñn.-zach. od sądu pow., st. kol., urz. poczt. i tel. w Kołomyi. Na pñn. leży Rakowczyk, na pñn.-wschód Kołomyja (przys. Mariahilf), na pñd.-wsch. Działkowce, na pñd. Kujdańce, na zach. Książdwór. Pñd.-zach. krawędź obszaru przepływa Prut, do którego wpada w obręb wsi z lew. brzegu Moczehwost. Wzdłuż granicy pñn.-wschod. płynie Kołomyjka, dopływ Prutu. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Prutu. Własność (rządowa) ma past. 62, lasu 336 mr.; wł. mn. roli or. 233, łąk i ogr. 431, past. 100 mr. W r. 1880 było 128 dm., 666 mk. w gminie; 573 gr.-kat., 35 rz.-kat., 58 izr.; 588 Rusinów, 20 Polaków, 58 Niemców. Par. rz.-kat. w Mariahilf, gr.-kat. w Kołomyi. We wsi cerkiew, kasa pożycz. gm. z kapit. 857 złr. i cegielnia. *Lu. Dz.*

Szepe Biały i Czarny, ob. *Schoeps*.

Szepee, pustka, pow. wieluński, gm. Lututów, par. Czarnożyły.

Szepeł, w dokum. *Szepla*, *Szeplia*, *Seplia*, *Szeple*, wś nad rzeką Sierną, pow. łucki, na pñn.-zach. od Torczyna, posiada kaplicę kat. par. Torczyn. Podług reg. pob. pow. łuckiego z 1570 r. wnosi „urzędnik pana Ostafieja Ornostaja sepielski Christow Siedlecki, z imienia pana swego zastawnego Seplia z 34 włók, 11 ogrodn. po 4 gr., 15 ogr. po 2 gr., 1 karcz. 2 kotł. gorzałcz., 7 kotł. młynowych“. W 1577 r. dwór Sz., własność kn. Iwanowej Czartorejskiej, płaci z 10 dym. po 20 gr., 6 ogr. po 4 gr. Jako należące do dworu wykazane są sioła: Zabołotoze, Wolica, Wojheze i Wolica w Ostrowie. W 1583 r. p. Paweł Pałucki

z imienia swojego Szeplia płaci z 26 łąków, 15 ogr., 4 kom., 6 kotł. waln., 2 bojar. (Jabłonowski: Wołyń, 32, 48, 99).

Szepełówka, wś nad lewym dopł. Horynia, pow. krzemieniecki, na pñd.-wschód od Wiśniowca. Wymieniana w XVIII w. jako należąca do klucza nowowiśniowieckiego dóbr ks. Wiśniowieckich.

Szepełowski Ostrów, uroczysko pod Kobylinem, w pow. owruckim.

Szeperya, osada do Barłomina, w par. lużyńskiej, w pow. wejherowskim, wymieniona w wizyt. Rybińskiego z r. 1780, str. 188.

Szepes Igló, ob. *Neudorf* 5.).

Szepes-Remete, ob. *Mniszek* 1.).

Szepes-Szombathely, ob. *Spiska Sobota*.

Szepes-Varalya, ob. *Podegrodzie*.

Szepeta 1.) błoto, w pow. wilkomierskim, ob. *Szapeta*. 2.) **Sz.**, dwór, pow. wilkomierski, pow. Kupiszki, własność Antoszewskiego.

Szepetnik, wzgórze na praw. brzegu Bystrzycy, na obszarze gm. Podbuż, w pow. drohobyckim. Wzn. 649 mt.

Szepetówka al. *Szepietówka*, w dok. także *Szepietyn*, mko nad rzeką Huską (podług Słownika Semenowa nad Krasnosiołką i Wapniową), pow. zasławski, okr. pol. Sławuta (o 20 w.), gm. Szepetówka, par. kat. Zasław, odl. o 19 w. na pñn.-wsch. od Zasławia a 20 w. od Korczyka, w pobliżu linii drogi żel. brzesko-kijowskiej, która ma tu stację. Położone w okolicy lesistej, schludnie i porządnie zabudowane, ma 395 dm., 2791 mk., w większej połowie żydów, cerkiew p. w. św. Michała archaniola, z dwoma pięknymi obrazami: Chrystusa na górze Oliwnej i św. Rodziny, kaplicę kat., synagogę, dwa domy modlitwy żydowskie, szkołę miejską, 57 sklepów, targi tygodniowe co niedzielę, 4 jarmarki doroczne. Na pñn. od mka znajduje się młyn parowy, na pñd. zaś cukrownia z rafinerią, założona w 1844 r. Pomiędzy mkiem a cukrownią jest niezbyt szeroka dolina, którą przepływa rzeczka, rozlana tu w staw. Przez dolinę tę prowadzi grobla, wysadzona drzewami. Po prawej stronie grobli, wśród czarnoziemiu położonego na podłożu gliniastym i piaszczystym, w końcu zeszłego wieku odkryto dwa źródła mineralne żelaziste, o 50 kroków od siebie odległe. Źródła te wydają wodę czystą i przezroczystą, smaku nieco cierpką-żelazistego, zapachu lekko siarczanego, mającą temperaturę + 8° R. Przy źródłach staraniem dzieciów urządzone są wygodne łaźienki oraz dom dla gości kąpielowych. Wody tutejsze ściągają letnią porą wielu chorych z dalekich nawet okolic i są pomocne w chorobach chronicznych skórnych, zastarzanych reumatyzmach i w skrofalach z osłabieniem trawienia a przede wszystkim w osłabieniu i wyniszczeniu

niu sił oraz blednicy. Główniejsze części składowe wód tutejszych są węglany: żelaza, magnezyi i wapna. Pisali o nich: dr. Karol Kaczkowski w piśmie „Przyjaciel Zdrowia“ i aptekarz Dziezkowski. Miasteczko posiada obszerny czworokątny rynek oraz kilka ulic, z których prowadząca od cukrowni do st. dr. żel. jest 5 w. długa, wyziwiona kosztem dziedzica. Przy niej wzniesione są porządne domki dla robotników fabrycznych. Przy ulicy Sławuckiej zamieszkują wieśniacy, trudniący się rolnictwem i plantowaniem buraków. Są oni w ogóle dorodni, zamożni, utrzymują dość koni dla przewożenia do cukrowni zimową porą drzewa oraz hodują bydło rogate, trzodę chlewną i drób. Stacja Sz. dr. żel. brzesko-kijowskiej, między Sławutą (o 19 w.) a Chrolinem (o 11 w.), odległa jest o 322 w. od Brześcia, a 286 w. od Kijowa. Sz. należała pierwotnie do ks. Ostrogskich. Podług reg. pobor. pow. łuckiego z 1583 r. Szepietyn należy do włości miasta dubieńskiego ks. Konstantyna Ostrogskiego, wojew. kijowskiego, marszałka ziemi wołyńskiej, i płaci od 9 dym. (Jabłonowski, Wołyń, 82). W zeszłym wieku wraz z majątnością zaskławska była we władaniu ks. Sanguszków, od których wraz z kluczami: antonińskim, piszczońskim i szepietowskim, drogą wiana za Maryą Klementyną, jedyną córką ks. Romana, przeszła w posiadanie hr. Alfreda Potockiego, dziedzica Łańcuta.

J. Krz.

Szepetynka, grupa domów w Mikuliczynie, pow. nadworniański.

Szepiecie, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podbrzezie, okr. wiejski i dobra (w 1865 r. Wróblewskich) Wiżulany, o 37 w. od gminy, 11 dusz rewiz.

Szepielaki, pow. ostrowski, ob. *Krzeczko-wo Szepielaki*.

Szepiele 1.) folw., pow. miński, w 1 okr. pol. mińskim, gm. Białorucz, od 1875 r. własność urzędnika Bronowickiego, ma około 19½ włók; grunta mocno wzgórzyste, szczyrkowe. 2.) **Sz.**, fol. pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 31 w. od Nowoaleksandrowska.

Szepielewicze, mczko nad rzką Ośliwką, pow. mohilewski, w 3 okr. pol., o 56 w. od Mohylewa i 27 w. od st. dr. żel. moskiewskobrzeskiej Sławiany. Ma 91 dm. drewn. (87 należy do chrześcian a 7 do żydów), 553 mk. (501 praw., 5 kat. i 47 żyd.), cerkiew par. drewnianą i takiż dom modlitwy żyd., gorzelnia (zatrudnia 2 robotników i produkuje 179,382 st. spirytusu), młyn wodny. O 2 w. na pld.-zach. od mka znajduje się jez. Chotola, mające 1½ w. obwodu, woda którego uważana jest przez okolicznych wieśniaków za pomocną w chorobach skórnych i skrofulach. W 1655 r. przez Sz. przechodził hetman li-

tewski Radziwiłł, udając się pod Mohylew. Obecnie należą do Hołoszczapowych.

Szepielewo, folw. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 51 w. od Dżisny, 1 dm., 10 mk. katol.

Szepielewszczyzna 1.) wś włość, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. i dobra skarb. Lida. okr. wiejski Przepieczycze, o 1 w. od gminy. 2.) **Sz.**, wś nad rz. Ołą, pow. bobrujski, w 1 okr. pol. i gm. Kaczorycze, przy drożynie z Wołosowicz do Polkowicz, ma 14 osad; grunta lekkie, łąk obficie.

Szepielicze al. *Szepelicze* 1.) *Nowe*, w dok. *Szepielicka Wólka* al. *Słobódka*, wś na prawym brzegu Prypeci, pow. radomyski, na pograniczu gub. mińskiej, gmina Szepielicze Stare, o 151 w. od Radomyśla, na pld.-zach. od Czarnobyli, przy wielkiej drodze handlowej z Kijowa i Czarnobyli (o 30 w.) do Pińska, ma 525 mk. Podług Pochilewicz jest tu 668 mk. chrześc. i 201 żyd. (w całej parafii); włościanie, w liczbie 189 dusz rewiz., uwłaszczeni zostali na 1821 dzies., ze spłatą po 550 rs. 14 kop. rocznie. Posiada cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., wzniesioną w 1789 r. przez archimandrytę monasteru owruckiego Józafata Ochockiego. Na miejsce tej cerkwi wzniesiono po 1843 r. staraniem zarządu dóbr państwa nową, murowaną. Do par. praw. należą wsi: Sz. Stare, Sachań, Koszarówka, Beniówka i Czystobółowka. We wsi znajduje się dawne horodyszcze, otoczone rowem i wałami i zajmujące około dwóch dzies. Mieszkańcy, z powodu ubóstwa gleby, zajmują się przeważnie flisactwem na Prypeci i Dnieprze. Jest to stara osada, podług Pochilewicz wspomnianą w latopisach, jako gród Szepiel, pod 1097 r. Na początku XVI w. (w 1507 r.) Siemion Romanowicz, namiestnik żytomierski i żona jego Tatyana nadali monasterowi mikołajewskiemu w Kijowie połowę siola Szepielicz wraz z jeziorami Weroput i Dołha Toń. W kilka lat potem nadał temuż monasterowi drugą połowę siola Iwan Wołczkiewicz, który otrzymał ją drogą wiana za Duchną z Surynów (ob. *Rokitna*, IX, 709). Następnie Sz. wraz z Denisowiczami, Lelowem, Paryszowem, Koszówką i Starosielem, przeszły na własność monasteru bazylianów w Owruclu, w posiadaniu którego pozostawały do 1832 r., poczem zajęte zostały na skarb i włączone do dóbr państwa. 2.) **Sz. Stare**, w dok. także *Szypilowicze*, wś nad rzką Sachań, tamże, o 6 w. od Szepielicz a 150 w. od Radomyśla, ma 433 mk. Podług Pochilewicz jest tu 550 mk.; włościanie, w liczbie 160 dusz rewiz., uwłaszczeni zostali na 1475 dzies., za spłatą 463 rs. 70 kop. Do 1789 r. była tu cerkiew parafialna, poczem w 1797 r. archimandryta owrucki wznioł kaplicę, istniejącą dotych-

czas jako cmentarna. Gmina Sz. składa się z 24 okręgów (starostw) wiejskich, obejmujących 40 nomenklatur (8 chutorów, 1 ferma, 1 straż leśn., 1 folw., 1 monaster rozkoln.), ma 1279 mk. i 59,081 dzies. (25,962 włosc., 18,448 dwors., 14,374 skarbowych., 297 cerkiewnych). *J. Krz.*

Szepielówka, wś, pow. horecki, gm. Maślaki, ma 38 dm., 209 mk., z których 20 zajmuje się wyrobem wozów, sań i t. p.

Szepieniszki, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra (w 1865 r. Chrystyniczów) Łabonary (o 1 w.), 12 dusz rewiz.

Szepietówka, st. dr. żel. warsz.-petersburskiej, odl. 116 w. od Warszawy, leży na obszarze wsi Szepietowo, w pow. mazowieckim.

Szepietowo, kilka wsi i folw. t. n., pow. mazowiecki, gm. Szepietowo, par. Dąbrowa Wielka, odl. 8 w. od Wysokiego Mazowieckiego. Na obszarze Sz. mieści się stacya Szepietówka na dr. żel. warsz.-petersburskiej. Istnieją tu wsi: *Sz. Janówka* (1827 r. 11 dm., 66 mk.); *Sz. Podlesne* (1827 r. 4 dm., 80 mk.); *Sz. Wawrzeńce* wś i *Sz. Żaki*, wś drobnej szlachty (1827 r. 30 dm., 174 mk.). Wsi z temi nazwami istniały już w XVI r. (Gloger, Ziemia bielska). W 1886 r. fol. Sz. z nomenkl.: Mystki, Rzym, Średnica, Maćkowieta, Sz. Plewki, Gołacze Puszcza, Kulesze Stare, Wykno, Kulesze Nowe, Gołacze Mścickie, Czerwony Bór, rozl. mr. 2141: gr. or. i ogr. mr. 990, łąk mr. 183, past. mr. 6, lasu mr. 900, nieuż. mr. 62; bud. mur. 19, drawn. 17; las urządzony, wiatrak, cegielnia. W skład dóbr poprzednio wchodziły wsi: Sz. Wawrzeńce os. 43, mr. 26; Sz. Janówka os. 30, mr. 487; Sz. Podlesne os. 7, mr. 10; Dąbrówka Kościelna os. 18, mr. 110; Giewały Nowe os. 7, mr. 142. Sz. gmina, z urzędem we wsi Dąbrowa-Wielka, ma 1070 dm., 7627 mk. (288 żyd.), rozl. 6398 mr. Sąd gm. okr. III w Dąbrówce. W skład gm. wchodzi 38 wsi drobnej szlachty: Brzozki-Gromki, B.-Stare, B.-Tatary, Dąbrowa-Gogole, D.-Cherubiny, D.-Kaski, D.-Łazy, D.-Michałki, D.-Moczydły, D.-Nowawieś, D.-Szatanki, D.-Tworki, D.-Wilki, D.-Zabłotne, Dąbrówka-Kościelna, Jabłoń-Samsony, Kaczyn Herbasy, K.-Stary, Kamień-Rupie, Moczydły-Jakubowieta, M.-Stanisławowieta, M.-Stanowieta, M.-Stok, M.-Wielkie, Pułazie Świerze, Stawiereje-Michałowieta, Szepietowo-Żaki, Szymbory, Średnica-Jakubowieta, Ś.-Maćkowieta, Ś.-Pawłowieta, Święck-Wielki, Tybory, Wojny-Piecki, W.-Pogorzal, W.-Izdebnik, Wólka-Goła i W.-Kosmata; 4 wśie z ludnością mieszaną: Bryki, Dąbrowa-Bybytki, Gierłaty i Wiszniówek; 8 wsi włościańskich: Dąbrowa-Wielka, D.-Mała, Miodusy-Litwa, Strumiany-Święck, Szepie-

towo-Janówka, S.-Podlesne, S.-Wawrzyńce, Trzciny. *Br. Ch.*

Szepietyszki, pustkowie, pow. wilkomierski, gm. Pupany, o 36 w. od Wilkomierza.

Szepijówka al. *Szypjówka*, wś przy ujściu Rudy do Śniwody, pow. winnicki, okr. pol., gm., par. kat. i sąd w Pikowie, ma 73 osad, 468 mk. (25 jednodworców), 555 dzies. ziemi włosc., 502 dwors., 49 cerkiewnej. Posiada cerkiew p. w. św. Michała, wzniesioną w 1778 r., z 698 parafianami. Śniwoda rozlewa się tu w ogromny staw, ciągnący się aż do Pikowa, zajmujący do 500 dzies., długi około 9 a szeroki do 2 w. Wś należała do Borejów, następnie Jakubowskich. *Dr. M.*

Szepilskie 1.) al. *Szepilsko*, *Szypilsko*, młyn i karczma koło Dołhołuków, na obszarze Lubieniec, w pow. stryjskim. 2.) **Sz.**, grupa domów w Woli Dołhołuckiej, pow. stryjski.

Szepiłowicze, wś nad Oressą, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. Zabołocie, ma 19 osad; grunta lekkie, łąki obfite. Cerkiew paroch. p. w. Oczyszczenia N. M. P., należała do monasteru słuckiego na Trojezanach, ma około 900 parafian, ziemi z dawnych zapisów 1½ włóki. *A. Jel.*

Szepiłówka, mylnie *Szczepielówka*, wś nad Taszlikiem (dopł. Jatrana), pow. bałeki, okr. pol., gm., par. kat. i sąd Hołowaniewskie, o 96 w. od Bałty, ma 53 osad, 476 mk., 575 dzies. ziemi włosc., 1092 dwors., 88 cerkiewnej. Posiada cerkiew p. w. św. Dymitra, wzniesioną w 1764 r., z 942 parafianami. Należała do Potockich, dziś Strogonowych. *Dr. M.*

Szepinki, ob. *Szypinki*.

Szepakau (niem.), ob. *Szczepkowo*.

Szeplerzyzna, niem. *Schoenerswalde*, wś w Pomezanii, pow. suski, st. poczt. i par. kat. Hława, 152 ha (107 roli or., 16 łąk); 1885 r. 32 dm., 34 dym., 147 mk., 17 kat., 130 ew.

Szeplugi, dobra, pow. prużański, w 2 okr. pol., gm. Malecz, o 16 w. od Prużany.

Szepotowicze, okolica szlach., po roha-czewski, gm. Dudzicze, 83 dm., 521 mk.

Szeppoten, wś, pow. klajpedzki, st. poczt. Saugen.

Szeptaki, sioło nad rzeką Romą, pow. nowogródziewierski gub. czernihowskiej, o 12 w. na płu.-zach. od mta pow., przy trakecie poczt. do Starodubu, ma 271 dm., 2235 mk., 2 cerkwie, zarząd okr. pol., szkołę. Niegdyś mto sotnicze pułku starodubskiego. Do sotni należało 51 os., liczących podług rewizyi z 1764 r. 15,565 mk.

Szeptunowszczyzna 1.) okolica szlach., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Juraciszki (o 19 w.), okr. wiejski Dowgierdziszki, o 47 w. od Oszmiany a 28 w. od Dziewieniszek, ma 3 dm., 15 mk. kat. (w 1865 r. 4 dusze rewiz.; należy do dóbr Tekledamów, Pio-

trowiczów). 2.) **Sz.**, ws., tamże, o 45 w. od Oszmiany, ma 3 dm., 16 mk. kat.

Szeptuny, ws., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. i dobra, hr. Zamoyskich, Iwie (o 7 w.), okr. wiejski Łukoszyno, o 66 w. od Oszmiany a 36 od Dziewieniszek, ma 10 dm., 95 mk. kat. (w 1865 r. 42 dusz rewiz.).

Szeptyce al. *Szeptycze*, ws., pow. rudecki, 6 klm. na zach. od Rudek (sąd pow., urząd poczt. i tel.). Na płn. leżą Woszczańce, na wsch. Michalewice, na pld. Chłopczyce i Koniuszki Sieniawskie, na zach. Kupnowice Nowe i Rozdziałowice. Narożnik płn.-zach. dotyka Kanafostów. Płn. część wsi przepływa pot. Wiszenka. W jego dolinie leżą zabudowania wiejskie. Na pld.-wsch. wzgórze Szeptyce (317 mt.). Własn. więk. (Seweryna Augustynowicza) ma roli or. 306, łąk i ogr. 73, past. 5, lasu 12 mr.; wł. mn. roli or. 421, łąk i ogr. 86, past. 17 mr. W r. 1880 było 60 dm., 328 mk. w gminie, 5 dm., 34 mk. na obsz. dwor. (296 gr.-kat., 34 rz.-kat., 27 izr., 5 in. wyzn.; 193 Rusinów, 169 Polaków). Par. rz.-kat. w Rudkach, gr.-kat. w Woszczanach. We wsi jest cerkiew. W Grodku d. 12 kwiet. 1469 r. zatwierdza Kazimierz Jagiellończyk Fiedora Szeptyckiego i wnuków jego: Fiedora, Hliba i Sienka w posiadaniu dóbr Szeptyce i t. d. (Liske, A. G. Z., VI, str. 132). W lustracji z r. 1686 (Rkp. Ossol., Nr 1255, str. 110) czytamy: „Ta wieś ma łąn. 4 i ćwierć jedną, między tymi popowskich ćwierci 2, młynarska jedna, zostaje osiadłych ćwierci 14. Robocizna: Z tych ćwierci osiadłych naprzód orać powinni dwa dni na wiosnę, 2 dni na jesień, także włóczyć 2 dni na wiosnę i 2 dni na jesień. Wyorać zaś powinni na dzień lasek 12, a w lasce powinno być łokci 8. Gnój dwa dni wozić raz do roku z ćwierci. Zboże 2 dni wozić z ćwierci od poranku do wieczora, 2 dni kosić, 2 dni żąć, 2 dni pleć, 2 dni siano grabić. Soli beczek 6 wywieźć z ćwierci do Sośnicy albo na targ. Konopi dwie kopy moczyć, trzeć i miadlić i gotowe oddać do dworu ze ćwierci. Prząść powinni z pańskiego przędzy po łokci 8 bez pańszczyzny. Mielnik żąć we żniwa dni 4 i 2 kosarzy na rok posłać, a z siekiera do poprawki dworu, kiedy trzeba, a do innych robót niema chodzić. Czysze: Czyszu płacą na rok z ćwierci osiadłej zł. 10. Pop czyszu daje na rok zł. 2 gr. 17½. Młynarz z ćwierci zł. 10 gr. 20. Tenże młynarz na trzeciej miarce siedzi i dawno płacił za dwie miary panu do dworu kupnowskiego zł. 30; ale teraz pan bierze 2 miary, a sobie trzecią młynarz, tedy już nie daje do dworu. Ciż poddani szeptycecy powinni staw tarasować, groblę i upust naprawować, aby ruiny jakiej i szkody nie było. Ciż poddani, którzy bydła nie mają a na zagrodach

siedzą, tyleż robocizny dać mają nie bydłem, ale tylko pieczo odrobić będą powinni. A że ich pociągano, aby za groszy 6, odrobiwszy swoje powinności, robili na dzień, tedy aby do tego nie byli przymuszani, ustanawiamy. Jednak jeśliby do kogo innego na robotę iść mieli, tedy bliższy dwór do tego będzie, aby we dworze za taką zapłatę, jaką gdzieindziej płacą, robili, co im nieodwłocznie dwór płacić będzie. A że pan Kupara grunty gromadzkie puste zasiewa, które sobie na folwark obrócił, tedy jeśli poddani tej wsi do zarobienia na folwarku tym nie wystarczą, postanawiamy, aby nie uciążając ubogich poddanych i do robocizny choć za opłatą nie przyjmując, pług sobie we dworze i czeladź dworską chował, poddanych nad inwentarz do robocizny nie pociągając. Ciż poddani mają dawny zwyczaj, według którego piwo sobie na prąniki robić powinni, i przez jeden dzień pić sobie mogą“. W inwentarzu ekonomii samborskiej z r. 1760 (Rkp. Ossol., Nr 1632, str. 164) czytamy: „Ta wieś osiadła na łąnach 4 i ćwierci 1, co czyni ćwierci 17; videlicet gromadzkie roboczych ćwierci 14, karczmarska seu młynarska 1, popowskich 2. Chlebnika ad praesens gromadzkiego znajduje się 17. Czysze tej wsi: Czyszu ze wszystkich ćwierci gromadzkich in Nr 14 będących, według komisji anni 1686, z każdej po zł. 10 płacić powinni; wynosi na rok zł. 140. Soli do składu odwieźć z każdej ćwierci osiadłej po beczek 6, wynosi beczek 84; lecz teraz płacą za każdą beczkę po gr. 24, wynosi zł. 67 gr. 6; z ćwierci młynarskiej, która lubo jest zastawiona, jednak czynszu do skarbu należy 10 zł. 20 gr.; z tejże ćwierci do gromady zastawnik daje zł. 19 gr. 10, te za wiadomością dworu na potrzebę gromadzką, a mianowicie zniesienie długu mają być dysponowane. Młyn ani stawu, żkąd był prowent skarbowy, ad praesens nie masz. Summa czynszu: 217 zł. 26 gr. Powinności gromady tej wsi: Z tych ćwierci osiadłych 14 gromada cała orać powinna na wiosnę dni dwa, na jesień także dni dwa, włóczyć po dni dwa, to jest na wiosnę i jesień z każdej ćwierci, a te dni od rana do wieczora odbywać mają. Wyorać zaś powinni pług jeden na dzień lasek 12, w lasce powinno być łokci 8; a jeżeliby który pług nie odbył, tedy zapłacić ma po zł. 2 gr. 12. Gnój wozić powinni także z ćwierci od poranku do wieczora. Kosić także 2 dni i żąć 2 dni, oraz pleć 2 dni jakoteż siano grabić 2 dni. Konopi dwie kopy moczyć, trzeć, miadlić i gotowe oddać do dworu z ćwierci. Prząść powinni z pańskiego przędzy po łokci 8 z ćwierci bez pańszczyzny. Mielnik albo zastawnik tego gruntu mielniczego żąć powinien w żniwa dni 4 i 2 kosarzy na rok posłać. Z sie-

kiera do poprawki dworu, kiedy potrzeba iść. Ciż poddani powinni byli staw tarasować groblą i upust naprawiać; lecz staw od kilkunastu lat zdezolowany, recommendatur utrzymać go. Ciż poddani podług inwentarza a. 1686 za dane gr. 6 mieliby komu innemu robić, tedy od południa robić mogą dworowi kupnowskiemu. Poddani ciż sami dawny mają zwyczaj, podług którego powinni sobie piwo warzyć na praznik i przez jeden dzień pić, nie zatrzymując na drugi dzień pod konfiskacyą na dwór, jeżeliby się wynalazło przy uczynionej rewizyi. Obory część na folwarku kupnowskim za szarwark reparują, także mostu sztukę błożewskiego oporządzają. Zagrodnicy, jeżeliby się znajdowali, tedy roboczną choć pieszko, odbywać powinni. Karczma w tej wsi skarbowa, izba i komora z drzewa budowana, sień z chrustu grodzona, gliną oblepiona, drzwi do izby na biegunach drewnianych, w tej izbie okna 3 w drzewo oprawne, piec piekarski z gliny; ta cała karczma słomą poszyta. Uskarżała się gromada jako et in anno 1749 o toż samo żaliła się, że W. Pan Szepteycki, podczaszy lwowski, od lat kilkunastu do dóbr dziedzicznych swoich pola zagonów 1500 i dolin 4 na siana wozów 30 przywłaszczył i onym ani podatku płacić nie chce. Recommendatur administracyi następującej, aby onym dała protekcyą o tę krzywdę in foro competenti upomniała się. W Żółkwi dnia 21 maja 1694 r. zatwierdza Jan III Bazylego Kuparę w dożywotniem posiadaniu wsi Szeptyce, w ekonomii samborskiej (Arch. krajowe we Lwowie, C., t. 489, str. 872). *Lu. Dz.*

Szeptyczyna, fol. na obszarze Terła, pow. staromiejski.

Szeptajcie, ws, pow. rossieński, gm. Aleksandrów, par. Wojnuta, o 97 w. od Rossień.

Szerauksza, rzka, w pow. poniewieskim, prawy dopł. rzki Skarycy (praw. dopł. Muszy).

Szerbińce, ws, pow. chocimski gub. bessarabskiej, par. Chocim, przy drodze z Ozerliny Mare do Forestny; posiada cerkiew.

Szerczyst, rzka, w gub. podolskiej, zaczyna się pod wsią Michalówką, uchodzi do Sielnicy powyżej wsi Klebania.

Szerechów, rzka, w pow. rówieńskim, dopływ Słuczy, ob. *Mokwin*.

Szerechowska Buda, ws, pow. rohaczewski, gm. Merkułowice, ma 50 dm., 312 mk.

Szereczycha, ws włośc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 35 w. od Wilejki, 4 dm., 33 mk.

Szerednye (*Serednje*), mko, w hr. ungwar-skim (Węg.), ma kościół par. rz.-kat., cerkiew gr.-kat., synagogę, dwa pałace, kilka młynów wodnych, st. p., 1748 mk. Dokoła lasy i winnice, w których rodzi się doskonałe wino stołowe, znane pod nazwą Szerednyer.

Szerejkiszki, dobra nad jez. Janiszki, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. i par. Janiszki, st. dr. żel. Podbrodzie, własność dawniej ks. Giedrojców, dziś Zajączkowskich. *A. K. Z.*

Szerelnia, zaśc., pow. wilkomierski, gm. Pupany, o 36 w. od Wilkomierza.

Szeremeta 1.) młyn w Chocimirzu, pow. Horodenka. 2.) **Sz.**, część Łąki, pow. samborski.

Szeremetka, ws nad Wisznią, pow. winnicki, okr. pol. Żmerynka, gm. Józwin, par. kat. i sąd Winnica (o 5 w.), ma 50 osad, 670 mk. (z Wisznią i Ludwikówką), w tej liczbie 74 jednodworców, 795 dzies. ziemi włośc., 1650 dwors., 50 cerkiewnej. Posiada cerkiew p. w. Niepokal. Poczęcia N. M. P., wzniesioną w 1784 r., z 500 parafianami. Dawniej Grybolewskich, obecnie należy do sukcesorów znakomitego chirurga Pirogowa. *Dr. M.*

Szeremówka, w 1608 r. *Szeremince*, ws, pow. berdyczowski, ob. *Szyrmówka*.

Szerencs (*Serencz*), mko, w hr. ziemneńskim (Zemplin, Węgry), w Hegyallyi, ma kościół par. gr.-kat., rz.-kat. i ewang., bóżnicę, stacyę węg. kolei żel. wschodniej i cisańskiej, dom ubogich, młyn, jarmarki, 1726 mk. W okolicy żyzna gleba, uprawa win, łąki. Stary, zniszczony zamek, przebudowany w r. 1556 z istniejącego niegdyś opactwa benedyktynów, otoczony dokoła moczarami; na zach. od niego źródło zawierające w sobie saletrę i siarkę. Benedyktyni mieli tu niegdyś wielkie stawy rybne, dziś zarosłe szuwarem. Już w r. 1321 była tu parafia kat.; w 1393 założono klasztor benedyktynów; r. 1490 królówiech polski Jan Albert (Olbracht) obwołany królem węgierskim zapowiedział tu sejm. R. 1605 odbyty tu sejm ogłosił Bocskaya księciem węgierskim, za co miasteczko otrzymało od niego przywileje, które następnie przepadły. W niepokojach i wojnach Bocskaya, Rakoczego i Toekoelego przechodziło miasteczko wraz z zamkiem różne koleje; po ucieczce Franciszka Rakoczego II r. 1711 został Sz. królewsczyzną. Dziś należy do rodziny szlacheckiej Almasych. *H. M.*

Szerenosy al. *Szeronosy*, ws, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. Juchnowiec, o 13 w. od Białegostoku.

Szereszów, mko nad Lśną, w pobliżu jej źródeł, pow. prużański, w 3 okr. pol. i gm. Szereszów, o 14 w. na zach. od Prużany a 168 w. od Grodna, na pld.-wsch. od puszczy białowiejskiej, przy dr. z Grodna do Kobrynia. Z trzech stron otoczone nieprzebytymi błotami i topielami, z których bierze początek rz. Lśna (Łeśna), z czwartej zaś piaszczystą, prawie nieurodzajną równiną, ma 750 dm., prawie wyłącznie drewnianych i 9196 mk. (4217 męż. i 4979 kob.), w tej liczbie 4831 żydów.

Posiada cerkiew par. murowaną, kaplicę prawosł. na cmentarzu grzebalnym, kościół kat. mur., synagogę mur., starożytną i dość okazałą, 9 domów modlitwy żydow., zarząd okr. polic. dla pięciu gmin powiatu (Szereszów, Horodeczna, Staruny, Suchopol i murawiewskiej z urz. gm. we wsi Ogrodniki), zarząd gminy, zarząd miejski, st. poczt. Mieszkańcy trudnią się oddawna pędzeniem dziegieciu. Na początku b. wieku żydzi tutejsi prowadzili na wielką skalę kontrabandę, która zupełnie ustała po zniesieniu kordonu granicznego od granicy królestwa. Parafia praw., dekan. szereszowskiego, ma 5273 wiernych, 1 cerkiew paraf., 2 filialne i 3 cmentarne. Dekanat (błahocześnie) szereszowski obejmuje 10 parafii (Sz., Suchopol, Rzeczyca, Kotra, Wieźnia, Murawa, Dubina, Białowieża, Cichowola i Narewka), 10 cerkwi paraf., 5 filial., 6 cmentarnych i ma 28,192 wiernych. Kościół par. kat., p. w. św. Trójcy, w 1848 r. przez parafian z muru wzniesiony. Parafia kat., dek. prużańskiego, 2750 wiernych. Miała kaplicę w Wielkiejwsi. W par. powierzchnia płaska, bagna, lasy, puszcza białowieńska, gleba lekka; margiel, zwir. Przepływają rzeki: Biała, Łona, Narewka, Pieszcza. W Sz. spoczywa zmarły w 1864 r. w Przedzielsku (gdą bawił u córki Joanny Moraczewskiej) Jan Kraszewski, chorąży prużański, ojciec Józefa Ignacego, który ułożył dlań łaciński napis na kamiennym obok kościoła grobowcu. Na cmentarzu prawosł. spoczywają zwłoki uczonego sławisty, profesora uniwersytetu wileńskiego, ks. Michała Bobrowskiego. Za Zygmunta Augusta w 1569 r. Sz. należał do dóbr stołowych królewskich. Następnie wraz z obszernymi przyległościami stanowił stwto niegrodowa, położone w powiecie i wwdztwie brzesko-litewskim. Według spisów podskarbińskich z 1766 r. posiadali je Flemingowie a następnie ks. Czartoryscy, którzy opłacali 7602 złp. 15 gr. kwarty a 4000 złp. hyberty.

J. Krz.

Szergaliszki, ws, pow. wyłkowyski, gm. Pojeziory, par. Wyłkowyszki (odl. 16 w.), mają 4 dm., 51 mk. W 1827 r. 19 dm., 150 mk.

Szerim, rzka, lewy dopł. Pregoły.

Szerkajcy, ws, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra hr. Platerów, Gielwany, o 3½ w. od gminy, 47 dusz rewiz.

Szerki, ws, pow. rossieński, par. Szyłe.

Szerkiszki, ws, pow. rossieński, parafia Szweksznie.

Szerksznia, rzka, w pow. telszewskim, lewy dopł. Wenty, przyjmuje od lew. brzegu Szarkupie z Szaką i Ziemelupis.

Szerkszuiany 1.) ws nad rz. Szerksznia, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 35 w. od Telsz, w 1859 r. 36 dm., 366 mk., młyn wodny. 2.) **Sz.**, dobra, tamże, o 40 w. od Telsz.

Szerksznie, rzka, w pow. telszewskim, lewy dopł. rzki Bobruni (praw. dopł. Minii), uchodzi pod Płungianami.

Szerksznie, ws, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 53 w. od Telsz, w 1869 r. wraz ze wsią Żebraki 36 dm., 360 mk., młyn wodny.

Szermeisel, ob. *Szaromysł*.

Szermicze, ws, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Wasiliszki (o 7 w.), okr. wiejski Szejbak-pol, 7 dusz rewiz.; należy do dóbr Niewisza, Aleksandrowiczów.

Szermie, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 48 w. od Nowoaleksandrowska.

Szermierz al. *Wolczyn*, dobra, pow. orszański, własność niegdyś Szczyttów, z których Fryderyk, stryj, i Samuel, synowiec, sprzedają w 1614 r. Adamowi Paszkiewiczowi za 6000 złp. A. K. Z.

Szermuksznie, ws, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 30 w. od Poniewieża.

Szerniatyńskie, góry w pow. osińskim gub. permskiej, ob. *Osa* (VII, 617).

Szernie, ws, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Orla, o 8 w. od Bielska.

Szerniszki, ws, pow. wladyslawowski, gm. Zypie, par. Łuksze, odl. od Władysławowa 32 w., mają 3 dm., 25 mk. W 1827 r. 6 dm., 52 mk.

Szeroka, ws włośc., pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Lida, okr. wiejski Przepieczyce, o 3 w. od gminy.

Szeroka 1.) szczyt górski w Tatrach Niznich, nad doliną Czarnego Wagu. Wzn. 1083 mt. 2.) **Sz.**, szczyt górski w Karpatach Stryjskich, w paśmie Żelemianki, nad pot. Dereszynem (praw. dopł. Oporu). Wzn. 1267 mt.

Szeroka 1.) potok, dopł. Jasienickiego potoku. Wypływa z Beskidu jabłonkowskiego, w pow. bielskim. 2.) **Sz.**, potok, w pow. sokalskim, ob. *Karbów* i *Spasówka*.

Szeroka, fol. i karczma na obsz. dwor. Demianowa, pow. rohatyński.

Szeroka Grobla 1.) ws nad rz. Desną, pow. berdyczowski, w 3 okr. pol., gm. Mecherzyńce Dębowe, par. praw. Józefówka (o 2 w.), par. katol. Samhorodek (o 10 w.), o 40 w. od Berdyczowa, ma 132 mk. (w 1863 r. 70 mk.). Należy do dóbr Józefówka, Abramowiczów. 2.) **Sz.**, ws nad Bohem, pow. lityński, okr. pol. Sieniawa, gm., paraf. katol. i sąd Chmielnik, o 23 w. od Lityna, ma 142 osad, 738 mk., 1056 dzies. ziemi włośc., 23 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Wniebowstąpienia J. Chr., wzniesiona w 1844 r., liczy 1543 parafian. Należała do stwa chmielnickiego, darowanego ks. Kuszelewowi Bezborodce; od niego nabyli Iwanowscy a Józefa z Iwanowskich wniosła ją Orłowski. Należy do klu-

cza kuryłowieckiego, mającego 4920 dzies. Porów. *Filiopol*. 3.) **Sz.**, wś rządowa nad Rowcem (dopł. Bohu), pow. winnicki, okr. pol. Strzyżawka, gm. Józwin, par. katol. Brahiłów, sąd Winnica (o 16 w.), przy trakcie z Niedźwiedziego Ucha do Ladawki, ma 99 osad, 714 mk. (47 jednodworców), 1169 dzies. ziemi włośc., 47 cerkiewnej. Posiada cerkiew wzniesioną w 1862 r. z 897 parafianami. Gleba glinowata. Należała do sstwa pułtowieckiego wraz z Ilkówką i Pułtowcami. W 1775 r. nadana na 50 lat Marcinowi Grocholskiemu, wwdzie bractwowskiemu, a przez niego ustąpiona Józefowi Dziekońskiemu, z opłatą 2169 rs. kwarty. *J. Krz.—Dr. M.*

Szeroka Jaworzyńska, szczyt tatrzański i dolina w Tatrach spiskich, zachodnie odgałęzienie doliny Jaworzyńskiej. Wody tej doliny uprawia potok Szeroki, praw. dopł. Jaworzynki, uchodzącej do Białki. Szczegóły o szczycie i dolinie podane zostały w artyk. Jaworzynka (ob.).

Szeroka Olsza, kol., pow. rypiński, ob. Przywittowska Wólka.

Szeroka Woda, niem. *Breit-Wasser*, potok, praw. dopł. Kamiennej Wody (lew. dopł. Popradu), w hr. spiskim.

Szeroki Bór, niem. *Breitenheide*, nadleśnictwo, w pow. jańsborskim.

Szeroki Bród, czesk. *Szirokij Brod*, niem. *Breitenfurt*, wś na Szląsku austr., pow. frywałdzki, po obu brzegach rz. Biały (dopł. Nissy). W r. 1880 liczone 108 dm. i 696 mk. katol., narodow. niemieckiej. Do gminy należą jeszcze: wś Bez (Chelzi, niem. Hollunder) i Kaltsaisen (czesk. Kaltzejf, niem. Kaltseifen). Ludność całej gminy wynosiła 989. Par. w Mikułowicach (Niklasdorf) o 3 klm. We wsi jest kaplica i szkoła 2-klas. Wś „Breitenfurt” wymieniona jest w dok. bisk. wrocławskiego Konrada z 1422 r. 4 marca jako posiadłość biskupstwa wrocławskiego (ob. Lehn-u. Besitzurkunden Schlesiens im Mittelalter, wydane przez Dr. C. Gruenhagena i Markgrafa, I, str. 248). *W. H.*

Szeroki gron, szczyt górski, ob. Gron.

Szeroki Horb, pasmo górskie na obszarze gm. Ilnik, w pow. turezańskim, nad doliną pot. Ilnika (praw. dopł. Stryja). Najwyższe wzn. 915 mt. Por. *Ilnik Ziemiański*.

Szeroki Kamień, niem. *Breitenstein*, mylnie *Braksztyny*, wś, pow. szubiński, o 7 klm. na pld.-wschód od Barcina i tyleż na zach. od Pakości (pocz. i st. dr. żel.), pod Białemi Błotami; par. Szczepanowo; 18 dym., 140 mk. (24 kat., 116 prot.) i 219 ha (211 roli). Ob. *Braksztyny*. *E. Cal.*

Szeroki Ług, zaśc. nad stawem, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., o 67 w. od Oszmiany, 1 dm., 19 mk, katol.

Szeroki Wierch 1.) szczyt górski w Karpatach Stryjskich, na samej granicy pow. drohobyckiego i stryjskiego, na obszarze gm. Kruszelnicy. Wzn. 1181 mt. Wody ze stoków uprawia pot. Gliniec, dopł. Rybnika majdańskiego, i Kruszelnica (dopł. Stryja). 2.) **Sz.**, szczyt górski, w pow. dolińskim, na obszarze Lolina. Wzn. 1168 mt. Ze stoków jego spływa pot. Ruska, dopł. Pohareckiego potoku. 3.) **Sz.**, szczyt górski w Karpatach wschodnich, w Beskidzie lesistym niedaleko granicy węgierskiej i szczytu Halicz. Wzn. 1269 mt. 4.) **Sz.**, szczyt górski w Tatrach spiskich, nad pot. Jakubianką, niedaleko gm. Jakubiany. Wzn. 1114 mt.

Szerokie 1.) białoruskie *Szyrokoje*, jezioro, w kotlinie Prypeci, o 4 w. na pń.-zach. od Turowa, łączy się strugami z Prypecią, tudzież z jez.: Pliszczą, Chorom, Babino, Piaseczno, Holickie, Utoplec i in. Główny zbiornik na $\frac{1}{2}$ w. długi i $\frac{1}{4}$ w. szeroki; bardzo rybne. 2.) **Sz.-Błoto**, białoruskie *Szyrokaje Baloto*, zaśc., pow. miński, w 1 okr. pol. mińskim, o 5 w. na zachód od Mińska, ma 4 osady; grunta faliste, szczyrkowo-gliniaste. *A. Jel.*

Szerokie, 1875 r. niem. *Breitenthal* zwane, dobra miasta Torunia w wieczystą dzierżawę wydane, pow. toruński, st. p. Pędzewo, 4 klm. odl.; st. kol. i paraf. katol. Toruń 16 klm. odl.; 280 ha (167 roli orn., 64 łąk, 31 lasu); 1885 r. 5 dm., 24 dym., 137 mk., 120 kat., 17 ew.; hodowla bydła holenderskiej rasy, fabrykacja masła; 1858 dziedzic Grodzki, 1885 r. Hermann Windmueller. Przedtem byli posiadaczami 1735 burmistrz toruński Reinhold Teodor Schoenwald, 1774 burmistrz Chrystyan Klosmann, po nim Toruńczanin Lemke, który się potem wyprowadził do Chełmży. Tenże sprzedał tę posiadłość majorowi v. Besser, który ją odstąpił miastu Toruniowi za 7400 tal. (ob. Wernicke: *Beschr. v. Thorn*, str. 286). *Ks. Fr.*

Szerokopas, 1706 *Szerokopas*, niem. *Scherokopass*, w dok. *Sircopes*, 1446 *Schirckenpas*, *Schinkendorf*, *Schinkenkopf*, domena, pow. chełmiński. st. p., tel. i kol. Chełmża, 9 klm odl. i w Kornatowie 6·5 klm., par. kat. Dźwierzno; 355 ha (304 roli orn., 10 łąk); 1885 r. 6 dm., 22 dym., 140 mk., 126 kat., 14 ew.; hodowla bydła rasy holenderskiej i koni rasy na pół angielskiej. Za czasów krzyżackich należała os. do wójtostwa lipińsko-wieldzadzkiego. Wizyta Strzesza z r. 1667—72 donosi: Szerokopas praedium quondam ad Capitaneatum Lipinensem, modo locus desertus; duos coretos siliginis et totidem avenae persolvebat ratione administrationis sacramentorum familiae praediali (str. 33). *Ks. Fr.*

Szerokoruda, struga, w gub. kijowskiej, dopływ rz. Sob z prawej strony,

Szerokostaw, niem. *Breitenteich*, młyn, dziś już nie istniejący, w par. Wielko-Łąkowskiej, w pow. toruńskim, dawniej własność benedyktynek w Toruniu, stał nad rz. Łąką, na północ od Bierzgia. Początkowo należał do Krzyżaków, którzy go r. 1333 zamienili na inny, który posiadały nad strugą Belis (Bielica), opuszczając im 2 łaszty żyta, jakie młyn ten dostawiał na kowalewskie zamki. R. 1403 sprzedali zakonnicie młyn nad Łąką Tomaszowi Hercfeld'za za 24 grzyw. i 8 grzyw. czynszu. W ugodzie wymówiły sobie aby im wprzód mł. zboże w potrzebie, aniżeli innym i to za macówkę, nie jak zwykle za pieniadze. Wioskom klasztorным: Kamionkom, Nowemu Dworowi, Segelin (Zeglinu) i Rebinowi miał przedę młec, niż drugim ludziom. R. 1520 pisze księga: Młynarz w Sz. przedtem czynszował pół grzywny za leżące drzewa, które woził do ognia swego. Ale pogorzał i grobla się przerwała, nie dał żadnego czynszu. O nowym upadku piszą panny na innym miejscu: R. 1608 Jakub Tylicki, nie wiedząc czemu pobudzony, zasławszy ludzi na młyn Szerokostaw, w dzierżawie tedy będący Fabiana Plemięckiego, kazał groblę rozrzucić (ob. „Klasztory żeńskie“ przez ks. Fankidejskiego, str. 169). *Ks. Fr.*

Szeromin, wś i fol. nad rz. Żurawianką, pow. płoński, gm. Wojty-Zamoście, paraf. Płoński (odl. 3 w.), ma 13 dm., 315 mk., 1176 mr. W 1827 r. było 17 dm., 174 mk.

Szerominek, wś nad rz. Żurawianką, pow. płoński, gm. Wojty-Zamoście, par. Płoński (odl. o 4 w.), wiatrak, 9 dm., 89 mk., 319 mr. W 1827 r. 7 dm., 55 mk.

Szeronosy, ob. *Szerenosy*.

Szeroslugi, niem. ob. *Szczerosługi*.

Szerowce Górne i Dolne, *Szeroutz*, wś, pow. czerniowiecki. Sz. Górne leżą nad pot. Kuczur (lew. dopł. Prutu), mają 1519 mk., 141 dm.; Sz. Dolne al. *Słobódka* mają 712 mk., 58 dm.. młyny zwane Na Czobotalie.

Szerpinia, zaśc., pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 55 w. od Kowna.

Szerpiszki, wś, pow. rossieński, gm. Kroże.

Szerpliszki, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 21 w. od Poniewieża.

Szerpyńce, wś, pow. maryampolski, gm. Gudele, par. Skrawdzie, odl. od Maryampola 22 w., ma 10 dm., 67 mk. W 1827 r. 3 dm., 22 mk.

Szersbowen, wś, pow. żądzborski, st. p. Nikolaiken.

Szersnio, os. włośc., pow. sejneński, gm. Pokrowsk, par. Studzieniczna. Nie pomieszczona w spisach urzęd.

Szerstyń, mko nad rz. Sożą, pow. rohaczewski, w 4 okr. pol., o 101 w. od Rohacz-

wa, na lewo od byłego traktu poczt. rohaczewskiego. Ma 110 dm. drewn. (101 należy do chrześc. a 9 do żydów), 727 mk. (683 prawosł. i 44 żydów), cerkiew praw. i dom modl. żydowski (obie drewniane), szkoła ludowa. W XVII w. Sz. wchodził w skład stwa homelskiego, obecnie własność hr. Melina. *J. Krz.*

Szerszantienen, wś i leśn., pow. labiewski, st. p. Gr. Baum.

Szerszenie Pszczółki, ob. *Pszczółki* 2).

Szerszenie, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Aleksandrówka, o 49 w. od Bielska.

Szerszeniowce, wś, pow. borszczowski, 18 klm. na zach. od Borszczowa (sąd pow.), 9 klm. na pld.-wschód od urz. poczt. i tel. w Tłustem. Na pld.-wschód leży Głęboczek, na pld.-wschód Oleksińce, na pld. Myszków, na zach. Hołowczyńce, na pld. Szypowce (3 ostatnie w pow. zaleszczyckim). Środkiem wsi płynie Seret, dopł. Dniestru, od pld. z Szypowiec. W jego dolinie leżą zabudowania. Na wsch. wznosi się wzgórze Popławy (309 mt.). Włas. więk. ma roli or. 793, łąk i ogr. 58, past. 94, lasu 482 mr.; wł. mn. roli orn. 1158, łąk i ogr. 99, pastw. 35 mr. W r. 1880 było 177 dm., 1062 mk. w gm., 10 dm., 99 mk. na obsz. dwor. (816 gr.-kat., 251 rz.-kat., 94 izr.; 818 Rusinów, 341 Polaków, 1 Niemiec). Par. rzym.-kat. w Tłustem, gr.-kat. w Oleksińcach. We wsi cerkiew, szkoła etat 1-klas., kasa pożyczk. gm. z kapit. 905 zł. i gorzelnia. *Lu. Dz.*

Szersznie 1.) wś pryw. nad rz. Istowicą, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 15 w. od Dżisny, 3 dm., 17 mk. 2.) **Sz.**, wś pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 40 w. od Dżisny, 3 dm., 52 mk. katol. 3.) **Sz.**, wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Szczuczyn, okr. wiejski Korytnica, 38 dusz rewiz. 4.) **Sz.**, wś u zbiegu Uświaty z Uświatą, pow. wieliski (dawniej suraski), w pobliżu granicy pow. newelskiego.

Szersznie 1.) mylnie *Szersnie*, dawniej *Sierszniewce*, wś rządowa nad rz. Rowem (dopł. Bohu), pow. mohylowski, okr. pol., par. katol. i sąd Bar (o 7 w.), gm. Tereszk, ma 61 osad, 444 mk., 618 dzies. ziemi włośc. Gleba glinowata. Wś ta należała do klasztoru ks. dominikanów barskich. 2.) **Sz.**, wś nad rz. Irszą, pow. radomski, na pograniczu pow. żytomierskiego, w 3 okr. pol., gm. Malin, o 60 w. od Radomyśla, ma 545 mk. Podług Pochilewicz jest tu 643 mk. Włościanie, w liczbie 179 dusz rewiz., uwłaszczeni zostali na 978 dzies., ze spłatą po 321 rs. 20 kop. rocznie. Gleba należy do najgorszych w powiecie i dla tego mieszkańcy w ogóle są biedni. Łasy obszerne, wśród których dwie smolarnie.

Znajduje się tu cerkiew par. p. w. Podwyższenia Krzyża św., wzniesiona z drzewa około 1750 r. a z gruntu odnowiona w 1849 r. Uposażona 51 dzies. ziemi. Do par. należą wsi: Sobolówka, Staryki i Rudnia Szerszniowska. Podług podania Sz. były niegdyś dość ludnem miasteczkiem, śladem którego pozostały wały, dawne cerkowiszczce, zajęte obecnie pod cmentarz grzebalny oraz znajdujące na polach podczas orania fundamenta różnych budyków. Na początku XVII w. Sz. wraz z Nowakami, Sobolówką i kluczem czerniachowskim należały do Stefana Niemirycza. Ze skargi wniesionej przez niego do ksiąg grodu żytomierskiego na Grzegorza Paszkiewicza okazuje się, że wś ta zwała się wówczas mkiem Stefanowem, które było świeżo osadzone i w 1610 r. oraz 9 stycznia 1611 r. zupełnie ograbione przez zajazd Paszkiewicza (ob. Arch. J. Z. R., t. I, cz. 3, 155). W 1770 r. Sz. wraz z Nowakami należały do Dubrowskiego, któremu zostały skonfiskowane w 1796 r. za opuszczenie kraju i nadanie w dożywocie Kutuzowowi i zięciowi jego generałowi Christowo. Obecnie należą do dóbr państwa. 3.) **Sz.**, wś przy ujściu Kudaszówki do Bohu, pow. winnicki, gm. i par. Tywrów, o 28 w. od Winnicy, 12 w. od Gniewania (st. dr. żel. kijowsko-odeskiej). Wraz z przysiółkami Szostakówką i Kurnikami ma 168 osad, 900 mk. (18 jednodworców), 974 dzies. ziemi włośc., 1050 dworskiej, 34 cerkiewnej. Posiada cerkiew p. wez św. Krzyża, z 876 parafianami. Gorzelnia, założona w 1851 r., produkuje do 1½ miliona stóp spirytusu; 8 młynów wodnych. Grunt częścią równy, przeważnie jednak górzysty, rudawkami poprzerynany. Należała do Sobieszczańskich, dziś generała Heidenau. J. Krz.—Dr. M.

Szerszniówka, siółko nad rz. Sulą, pow. lubieński gub. połtawskiej, o 10 w. na pld.-wschód od Lubien, ma 287 dm., 1973 mk., cerkiew, 3 jarmarki.

Szerszniowska Rudnia, pow. radomyski, ob. *Rudnia* 47.) (t. IX, 929).

Szerszniowce, wś, pow. owrucki. Był tu niegdyś zbór arijański, założony przez Stefana Niemirycza.

Szerszuny, fol. i wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Radoszkowice (o 9 w.), okr. wiejski Bachmatówka, o 54 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Wilna do Mińska. Folw. ma 1 dm., 9 mk. katol., wś zaś 6 dm., 45 mk. prawosł. (w 1865 r. 20 dusz rewiz.); własność Waličkih od 1807 r.

Szerszyńce, wś nad Biloczą (dopł. Dniestru), pow. bałcki, okr. pol. Krute, gm. Pisarzówka, par. katol. Kodyma, sąd Aleksandrów, o 50 w. od Bałty, ma 280 osad, 1580 mk., 2044 dzies. ziemi włośc., 3117 dwor-

skiej, 40 cerkiewnej. Posiada cerkiew p. w. św. Michała, wzniesioną w 1800 r., z 2472 parafianami. Grunt górzysty, czarno-piaszczysty i żwirowaty. Należała do Zamoy-skich, Koniecpolskich i Lubomirskich, do klucza roszkowieckiego, następnie władali nią ks. Ghika a od nich przeszła do Sumarokowych-Elstonów. W 1776 r. dochód z niej oznaczony był na 5160 złp.

Szerszynie, zaśc., pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 55 w. od Kowna.

Szert, rzeka, w gub. czernihowskiej, lewy dopływ Desny (lew. dopł. Dniepru).

Szerucie, wś, pow. rossieński, gm. Konstantynów, o 70 w. od Rossień.

Szerwinta, ob. *Szyrwinta*.

Szerwiszcze, wś, pow. piński. ob. *Pińsk* (VIII, 170).

Szery 1.) przysiółek, pow. wilkomierski, gm. Kowarsk, o 21 w. od Wilkomierza. 2.) **Sz.**, wś, tamże, o 24 w. od Wilkomierza.

Szerya, zaśc. szl., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 21 w. od Dzisiej, 1 dm., 9 mk. katol.

Szeryki, wś, pow. rossieński, gm. Pojuzze, o 63 w. od Rossień.

Szeryszor, potok na Bukowinie, lewy dopł. Niagry.

Szerzawa, os., tuż pod Mrocza, w pow. wyrzyskim; 2 dm. i 12 mk.

Szerzawa 1648, niem. *Breitefelde* al. *Breitenfelde*, poprzednio *Proytenfelde*, wś włośc. w gdańskich nizinach, nad Wisłą, pow. gdański nizinny, zawiera 7 gburstw i 1 zagrodę, razem 314 ha (164 roli orn.); 1885 r. 13 dm., 19 dym., 14 kat., 100 ew., razem 114 mk.; st. p. Gr. Plehnendorf, par. kat. Fuerstenwerder. R. 1556 dostaje rajca miejski, późniejszy burmistrz gdański Proyte t. z. Stary Przewóz (Alte Faehre) celem melioracji, razem 5 włók. Po 5 latach miał rocznie 4 grz. płacić, także pomagać przy sypaniu grobli i straży, gdy kra idzie (ob. Land und Leute des Landkr. Danzig von Brandstaeter, str. 208). Dzisiejsza nazwa niem. jest tylko korupcją z właściwego Proytenfelde. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili tu senatorowie gdańscy od karczmy, 3 wł. folw. 4 fl. 10 gr. (ob. Roczn. Tow. P. N. w Pozn., 1871, str. 174).

Szerzawy, wś, pow. mogilnicki, o 4 klm. na pld.-zach. od Mogilna (par., poczta i st. dr. żel.), na pld. wybrzeżu jez. Wiecanowskiego; z Małą Babą tworzy okrag wiejski, mający 9 dm., 99 mk. katol. i 225 ha (169 roli, 41 łąk). Sz. wchodziły w skład domeny mogilnickiej, złożonej z dóbr zabranych przez rząd pruski.

Szerzno, niem. *Zerrin*, kilka miejscowości w Pomeranii, pow. bytowski.

Szerzyny, miasteczko nad pot. Olszynką (praw. dopł. Ropy), w pow. jasielskim, zajmuje dosyć obszerną dolinę, nawodnioną kilkoma potokami, spływającymi z lasów od północy, tworzących poboczny dział wodny. Ku płd. w mniejsze pasmo pagórków, sięgających w szczycie „Wymyśle“ 381 mt. Osada różniąc się od dużej wsi tylko większą ilością izraelitów, jest zabudowaną nieregularnie, po obu brzegach potoka, tak że na zachód dotyka chatami Olpin, na płd.-zachód Święcan. Posiada kościół paraf. rzym.-kat. i szkołę ludową, 322 dm. (7 większ. posiadł.) i 1970 mk. (928 męż., 1041 kob.); 1095 rzym.-kat. a 65 izrael. Pos. większa (Hel. Kochanowskiej) wynosi 986 mr. (416 mr. roli, 81 mr. łąk, 9 mr. ogr., 25 mr. pastw., 450 mr. lasu, 1 mr. nieuż.); pos. mn. ma 2206 mr. (1639 mr. roli, 141 mr. łąk, 229 mr. pastw. i 197 mr. lasu). Odbývają się tu targi w drugi i ostatni czwartek każdego miesiąca. Długosz nie opisuje parafii ani wsi. O parafii pierwszą wzmiankę czyni retaksacya dyec. krakowskiej z r. 1529. W 1581 (Pawiński, Małop., 125) należała do par. wieś Swoszowa. W tym czasie Osiecka miała tu 24 łany km., 30 zagr. bez roli, 14 komor. z bydłem, 10 kom. bez bydła, 21 rzemieśl. i karczmę na półłanku. *Mac.*

Szerzyńskie, błoto pod Orzełkiem, pow. zlotowski.

Szesalis, jezioro na obszarze dóbr rząd. Krasnowo, w pow. sejneńskim.

Sześcierzyńce, ob. *Szesteryńce*.

Sześciwłoki 1.) wś, pow. suwalski, gm. i par. Wiżajny, odl. od Suwałk 26 w., ma 13 dm., 102 mk. W 1827 r. było 12 dm., 85 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Kadaryszki. 2.) **Sz.**, os., pow. maryampolski, gm. Balwierzyski, par. Gudele; 1 dm.

Szesćstof, niem. *Schestoff* al. *Schestow*, wyb., pow. chełmiński, gm. Rafa; 1885 r. 2 dm., 9 mk.; dawniej własność benedyktynek w Chełmnie; dostarczało jako pustkowie 33 zł. dochodu (ob. Klasztory żeńskie p. kś. Fankidejskiego, str. 116). *Kś. Fr.*

Szeska, rzeczka, ob. *Auc* 4).

Szeska, struga, dopływ Piska, w pow. jańsborskim.

Szeskehlen, dwie wsi t. n., pow. stołupiański, st. p. Mehlkehmen.

Szeskie Góry, niem. *Seesker Berge*, jestto najwysiołsza część wyżyny pojezierza bałtyckiego między Niemnem a Wisłą. Wyżyna ta podnosząc się w kierunku od wschodu ku zachodowi, wytwarza rozległy wyniośły taras, obejmujący część pow. suwalskiego tudzież przyległe (od zachodu) gołdapski i dąbrowski (w Prus. wschod.). Na płd.-zach. od Gołdapi ciągnie się najwyższy wzniesienie, noszący nazwę Gór

Szeskich. Wznosząc się stromo (około 600 stóp) ponad okalającą je równinę, przedstawiają się dość imponująco. Siegają do 320 mt. n.p.m., t. j. 1112 stóp, gdy jezioro gołdapskie wzn. 481 st. Przewyższa je o 10 mt. wyniośłość w pow. ostródzkim, pod Dylewem, o 2 mile od Ostródy, zwana na mapach „Kernsdorfer Hoehe“. Z gór Szeskich spływają liczne strumienie i rzeczki, jak: Szeska (dopł. Piska al. Pissy, uchodzącej do Narwi), Jarka al. Gołdap (dopł. Węgorapy), Elk (Łyk), dopł. Biebrzy a z nią Narwi. U podnóża tych gór leży wieś Górne al. Jarka, zamieszkała przez Mazurów ewangelików. *Br. Ch.*

Szesnica, rzeka, w pow. porzeczkim gub. smoleńskiej, lewy dopł. Meży (lew. dopł. Dźwiny).

Szesno al. *Szestno*, niem. *Seehesten*, wś i dobra nad jeziorem t. n., pow. żądzborski, st. pocz. Żądzbork (Sensburg). Posiada kościół paraf. ewang., kościół katolicki paraf. przed reformacją. Należało do komturatu ryńskiego a od 1426 r. do brandenburskiego. Było tu wójtostwo. Było następnie głównym punktem powiatu szestynskiego.

Szessau, rzeka w Kurlandyi, ob. *Sessau*.

Szest' al. *Szesta*, rzeka, w gub. pskowskiej, prawy dopływ rz. Wielkiej. Bierze początek z jez. Ostremno, w pow. opoczeckim, między wsiami Łobno, Kudawerom i Duchnowym, płynie w kierunku zachodnim na przestrzeni 40 w. Szeroka do 5 saż., płytka, na wiosnę znacznie przybiera i zatapia okoliczne łąki. W dwóch trzecich swego biegu płynie wśród głębokich i urwistych brzegów.

Szestaków al. *Szostaków*, w dokum. *Szestakowo*, wś nad rz. Stubłą, pow. rówieński, na płd. od mta Klewania. Podług reg. pobor. pow. łuckiego z 1583 r. należy do dóbr klewańskich kn. Jurya Czartoryskiego, i płaci z 4 dym., 3 ogr. (Jabłonowski, Wołyń, 88).

Szestakowka, st. dr. żel. południowo-zachodnich, na linii Birzuła-Elizawetgrad, w gub. chersońskiej, pomiędzy st. Pleciony Taszłyk (o 21 w.) a Elizawetgradem, o 248 w. od Birzuły (423 w. od Odessy) a 21 w. od Elizawetgradu.

Szesteń al. *Szestenia*, rzeczka, w pow. owruckim, lewy dopływ Użu. Płynie z płn.-zachodu ku wschodowi, mija wieś Waśkowice, pod którą przybiera od pr. brzegu rzekę Grozdawiec i przecina szosę idącą z Żytomierza przez Czerniachów i Iskorość do Owruca. Ujście ma pod wsią Meżyryczką. Składową część nadbrzeżnych gruntów stanowi najprzód gnejs i czerwony granit a później wolynit, labradoryt i syenit.

Szesternia, siolo nad Ingulem, pow. i gub. chersońska, o 120 w. na płn.-wschód od

Chersonu, ma 259 dm., 2050 mk., cerkiew, targi.

Szesternio, wś, pow. łepelski, 40 dzies. ziemi, należy do dóbr Białe, wprzód Szczytta, dziś wnuczki jego Józefy hr. Zabiellowej.

Szesterówka, wś, pow. klimowiecki, gm. Miłosławicze, ma 13 dm., 45 mk.

Szesteryńce, *Sześcierzynce*, wś nad Tykiczem Gniliym, pow. zwinogrodzki, w 3 okr. pol., gm. Żurzyńce, pomiędzy wsiami: Budyszcze i Majdanówka, odl. o 8 w. od Lisianki a 15 w. od Zwinogrodki, ma 1040 mk. W 1741 r. było 30 sadyb a w 1863 r. 1028 mk. Posiada cerkiew p. w. św. Jerzego, drewnianą, wzniesioną w 1872 r. na miejsce dawniejszej w 1726 r. i uposażoną 36 dzies. ziemi. Gleba piaszczysta. W 1720 r. Sz. wchodziła w skład dóbr Lisianka, sprzedanych przez Daniela Wyhowskiego Janowi Aleks. Jabłonowskiemu, sęcie korsuńskiemu. W 1744 r. kozacy horodowi z Lisianki ujeli tu namawiacza (zazywcyka) Dawida Zwinogrodzkiego, nakłaniającego ludność do przesiedlenia się do Nowoserbii. W nowszych czasach wś należała do ks. Cecylii Radziwiłłowej, która testamentem zapisała ją siostrzeńcom swym Lipkowskim, od których nabyli Tyszkowscy, a od nich Zalewscy. *J. Krz.*

Szestichino, st. dr. żel. rybińsko-bołogowskiej, w pow. myszkińskim gub. jarosławskiej, pomiędzy st. Wołga (o 10 w.) a Charyno (o 10 w.), odl. o 36 w. od Rybińska a 244 w. od st. Bołogoje (dr. żel. nikolajewskiej).

Szestili, pow. lidzki, ob. *Szościli*.

Szestokinie al. *Szymokinie*, dwór, pow. rossieński, gm. Rossienie, o 10 w. od Rossień.

Szestowicze, pow. mozyrski, ob. *Szystowicze*.

Szeszajcie al. *Szyszajcie*, wś nad Minią, pow. telszewski, zarząd mta Kretyni, o 63 w. od Telsz.

Szeszany, wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żośle (o 14 w.), okr. wiejski Nerowy, 24 dusz rewiz.; należy do dóbr Naszłany Żylińskich. Porów. *Szetany*.

Szeszelgiszki, zaśc. szl., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 38 w. od Wilna, 1 dm., 9 mk. katol.

Szeszerowice al. *Szeszorowice* al. *Szaszerowice*, wś, pow. mościski, 17 klm. na pld.-wschód od Mościsk, 9 klm. na pñ. od Sądowej Wiszni (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na pñ. leżą Dydiatycze, na wsch. Makuniów, na pld. Mokrzany Małe, na zach. Wołczyzyczowice. Wody wprowadza potok do Wiszni. Włas. więk. ma roli or. 244, łąk i ogr. 31, pastw. 12, lasu 63 mr.; wł. mn. roli or. 201, łąk i ogr. 35, pastw. 10 mr. W r. 1880 było 63 dm., 323 mk. w gm., 5 dm., 31

mk. na obsz. dwor. (322 gr.-kat., 25 rzym.-kat., 4 izr., 3 innych wyzn.; 321 Rusinów, 33 Polaków). Par. rz.-kat. w Sądowej Wiszni, gr.-kat. w Mokrzanach Małych. We wsi cerkiew i szkoła filialna. *Lu. Dz.*

Szeszewa Wielka i *Sz. Mała*, dwa strumienie w północnej części pow. szawelskiego, bierące początek na południe od mka Kruki, z połączenia których powstaje rz. Sessawa (Sessau). Sz. Wielka stanowi prawy, Mała zaś lewy dopływ.

Szeszewicze 1.) wś w pobliżu Niewiaży, pow. kowieński, w 3 okr. pol., gm. i par. Bobty, o 22 w. od Kowna. 2.) **Sz.**, dobra, tamże, o 28 w. od Kowna; grunta średnie, własność Jankowskich. 3.) **Sz.** 1, budy, tamże, o 20 w. od Kowna. 4.) **Sz.** 2, budy, tamże, o 17 w. od Kowna.

Szeszkale al. *Szeskiele*, dwa zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 64 i 66 w. od Nowoaleksandrowska.

Szeszken al. *Bartel-Wigusz*, *Cassareggen-Niclau*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Carlsberg.

Szeszki 1.) wś włośc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Siedliszcze al. Siedlisko (o 3 w.), okr. wiejski Polipnica, o 52 w. od Oszmiany a 14 w. od Dziewieniszek, ma 8 dm., 71 mk. katol. (w 1865 r. 34 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Kołodziejzyski, 2.) **Sz.**, zaśc. rząd., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 25 w. od Oszmiany, 1 dm., 8 mk. (6 prawosł. i 2 katol.). 3.) **Sz.**, w spisie z 1865 r. *Szeszkowo*, wś włośc., pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Bakszty (o 5 w.), okr. wiejski Grabowo, o 72 w. od Oszmiany a 50 w. od Dziewieniszek, ma 5 dm., 23 mk. prawosł. i 27 katol. (w 1865 r. wraz ze wsią Zamosze 2-gie 33 dusz rewiz.). 4.) **Sz.**, wś, pow. szawelski, gm. Kurszany, o 37 w. od Szawel. *J. Krz.*

Szeszkiejew, mto nadet. pow. insarskiego gub. penzeńskiej, nad rzeką Szeszkiejewką i Kalma, o 158 w. na pñ.-zach. od Penzy a 45 w. na pñ.-zach. od Insaru, ma 614 dm. drewn., 5297 mk., 3 cerkwie, 7 sklepów, szkołę początkową (od 1863 r.). Mieszkańcy, oprócz rolnictwa, zajmują się garncarstwem i wyrobem sit. Przemysł fabryczny i rzemieślniczy nieistnieją, handel nieznaczny; targi odbywają się co piątek, jarmark w dzień św. Ducha. Założone w 1644 r., było początkowo obwarowane, z czego pozostały ślady wałów; od 1780 do 1798 r. mto pow. namiestnictwa penzeńskiego.

Szeszki, wś, pow. wyłkowyski, gm. Bartniki, odl. od Wyłkowyszek 21 w., ma 40 dm., 83 mk.

Szeszkinia, wzgórze nad Wilią, pod Wilnem, przez które przechodzi trakt wileńsko-wiłkomierski.

Szeszkinia trzy zaścianki skarbowe nad Wilią, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Białuny, o 20 w. od gminy a 2½ w. od Wilna, 3 dm., 31 mk. kat. i 7 żyd. (w 1865 r. 18 dusz rewiz.); należą do dóbr skarb. Ponary.

Szeszkinie 1.) zaśc. skarb., pow. święciański, w 1 okr. pol., ma 2 dm., 25 mk. kat. 2.) **Sz.**, zaśc. nad rz. Wilią, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. i okr. wiejski Góry, o 12 w. od gminy a 6 w. od Wilna, ma 4 dm., 24 mk. kat. (podług spisu z 1865 r. 12 dusz rewiz. żydów rolników); należy do dóbr skarbowych Ponary.

Szeszkiniki, wś, pow. rossieński, parafia Kroże.

Szeszkowa, wś, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Rukojnie. W spisie urzędowym niepodana.

Szeszkowo, ob. *Szeszki*.

Szeszkucie, jezioro, w pow. wileńskim, w dobrach Kojrany.

Szeszkupa, rzeczka, poczyną się pod wsią Ogarynie, w pow. sejneńskim, płynie ku zachodowi pod wsią Niemajuny i pod Łoździejami łączy się z Położdziejką i odtąd tworzą obiedwie Kirsnę (ob.). Długa na tej przestrzeni 6 wiorst.

J. Bl.

Szeszkuszki 1.) wś włośc. nad rzką Łokais, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 75 w. od Wilna, 4 dm., 21 mk. kat. 2.) **Sz.**, zaśc. szlach., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki (o 19 w.), okr. wiejski i dobra dawniej ks. Wittgenstejna, Baranowo, o 63 w. od Wilna, ma 2 dm., 22 mk. kat. (w 1865 r. 15 dusz rewiz.).

Szeszoki, wś włośc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 47 w. od Wilejki, przy b. drodze poczt. z mka Ilii do Radoszkowicz, 3 dm., 18 mk. kat.

Szeszola al. *Szeszółka*, potok, w pow. wileńskim i wilkomierskim, lewy dopływ Scsarki (Cesarki), lew. dopł. rz. Świętej. Wypływa z jez. Szeszole, przepływa pod wsią Poszeszole i poniżej mka Pozelwa ma ujście.

Szeszole al. *Szeszola*, jezioro, w pow. wileńskim. Na brzegach leżą wsi: Kuziłły, Miszniuny i mko Szeszole.

Szeszole, mko, wś włośc. i dobra skarbowe nad jez. Szeszole, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski Szeszole, o 14 w. od gminy a 63 od Wilna. Mko ma 22 dm., 169 mk. (140 kat., 29 żyd.), kościół kat. drewniany, dom przytułku, wś zaś 8 dm. i 55 mk. kat. Kościół kat. par., p. w. św. Józefa, wzniesiony był pierwotnie w 1572 r. przez bisk. wileńskiego Waleryana Protasewicza, odnowiony w 1698 r. przez bisk. Brzostowskiego. Obecny wzniesiony został w 1761 r. przez bisk. Michała Zienkowicza. Par. kat.,

dek. giedrojskiego, ma 4897 wiernych. Posiada filię w Kiewlach i kaplicę w Rozaliskach. Mko założone zostało przez bisk. Waleryana Protasewicza, należało niegdyś do dóbr stołowych biskupów wileńskich, dziś skarbowe. W skład okręgu wiejskiego wchodzi mko Sz., wsi: Sz., Borejszele, Kuziłły, Miszniuny, Poszeszółka, Użupiany, Wagilki, oraz zaśc. Ausztogiry, Berżełaty 1 i 2, Kiertusze i Zajeziorce, w ogóle 461 dusz rewiz. b. włościan skarb.

J. Krz.

Szeszoliszki, wś włośc. nad jez. Liluńcze, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 52 w. od Wilna, 2 dm., 37 mk. kat.

Szeszółki 1.) folw. i dobra nad pot. Awiżanice, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski Szeszółki, o 55 w. od Wilna, 1 dm., 25 mk. kat. Posiada kościół kat. drewniany, filię par. Szyrwinty, i gorzelnię. W 1865 r. własność Ignacego Jasieńskiego, poprzednio Szczuckich. 2.) **Sz.**, folw. i dobra, tamże, o 56 w. od Wilna, 1 dm., 12 mk. kat.; w 1865 r. własność Kończów. W skład okr. wiejskiego wchodzi wsi: Bilaty, Bojary 1 i 2, Gawenie, Kiemiele, Nowosiółki, Palki, Pojodzie, Trapięle, Uliczaczy, zaśc. Adelino i Żepła, w ogóle 341 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonej (w 1865 r.). 3.) **Sz.**, wś włośc. nad jez. t. n., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Malaty (o 8 w.), o 64 w. od Wilna, ma 3 dm., 24 mk. kat. (w 1865 r. 14 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Roupiszki.

J. Krz.

Szeszola, jezioro, w pow. wileńskim, ob. *Szeszole*.

Szeszółka, ob. *Szeszola*.

Szeszory, wś, pow. kossowski, 12 klm. na zach. od sądu pow. w Kossowie, tuż na pld.-zach. od urz. poczt. w Pistyniu. Na ptn. leżą Utoropy, na wsch. Pistyń, na pld.-wsch. Sokołówka, na pld. Rzeczka, na pld.-zach. Brurstury, na zach. Prokurowa, Łuczka i Jabłonów. Środkiem wsi płynie Pistynka i przyjmuje w obrębie wsi dopływy, z których ważniejsze: od prawego brzegu pot. Brusny Mały i Wielki. a od lewego brz. pot. Korowy. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Pistynki. Na pld. ciągnie się pasmo górskie Brusny, ze szczytem wzn. 960 mt. Włas. więk. (rządowa) ma roli or. 2, łąk i ogr. 21, past. 502, lasu 5318 mr.; wł. mn. roli or. 237, łąk i ogr. 1595, past. 120 mr. W r. 1880 było 324 dm., 1485 mk. w gm., 4 dm., 11 mk. na obsz. dwor. (1315 gr.-kat., 154 rz.-kat., 26 izar., 1 innego wyzn.; 1315 Rusinów, 155 Polaków, 26 Niemców). Par. rzym.-kat. w Pistyniu, gr.-kat. w miejscu, dek. pistyński. Do par. należy Prokurowa. We wsi jest cerkiew i szkoła etat. 1-klas. Sz. są siedzibą zarządu lasów i domen. Czerechy tutejsze przewyższają do-

brocią sławne kleparowskie z pod Lwowa (Bielowski: „Pokucie“, w Dodatku do Czasu, 1857, VI, str. 667).

Lu. Dz.

Szesztakinie, wś, pow. rossieński, gm. Rossienie, o 14 w. od Rossień.

Szeszupa (litew. *Sze-upe* = oto rzeka al. *Szessi-upe* = sześć rzek), rzeka, bierze początek z wyniosłej części wyżyny pojezierza, na pld.-wschód od Przerośli, w pow. suwalskim, na obszarze wsi Szeszupka, w gm. Pawłówka, w okolicy pokrytej gładzi narzutami. O kilkaset kroków od jej źródła przepływa rzeczka Czarna Hańcza pod młynem Turtul. Kiedy Hańcza dąży ku pld., Sz. zwraca się odrazu na wschód, dalej płynie na pld., a potem na zachód. Wypływa jako drobny strumyk z bagnistej łąki, porośnięj olszowymi krzakami, u stóp stromo opadającej od strony północnej ściany płaskowzgórza. Z jego stoków spływa mnóstwo źródeł, przeto wąziutki strumyk prędko rośnie, a przepływając w pow. suwalskim przez cztery jeziora, zwiększa coraz więcej rozmiary. Pod Foluśszem i Poszeszupiem wchodzi w pow. kalwaryjski, płynie pod Kalwaryą, Santoką, Hermaniszkami. Od Kalwaryi zwraca się ku wsch., od Hermaniszek przybiera kierunek pld., płynie pod Ludwinowem, poczem odgranicza pow. kalwaryjski od maryampolskiego, wchodzi w ten ostatni i płynie pod Maryampolem. Od Giewałtowa bierze kierunek pld.-zachodni, tworzy szeroką, w części błotnistą dolinę, płynie pod Pilwiszkami, między Łaboszyszkami a Mejszelami, wśród szerokiej podmokłej równiny, odgraniczając pow. maryampolski od wykłowskiego, a potem ten ostatni od władysławowskiego. Dalej znowu tworzy wąską, o wyniosłych brzegach dolinę i krętym biegiem przez Darżeniki dochodzi do Władysławowa, gdzie przyjmuje Szyrwintę. Od tego miasta płynie w kierunku zach.-płn., stanowiąc granicę pow. władysławowskiego od Prus, do których wchodzi pod Kirkiłami. Tam stanowi granicę Rosyji i Prus od Szyrwinty do Schillenoehlen, następnie zwraca się na zach., przerzyna pld. część pow. piłkalskiego, pod mkiem Lasdehnen wchodzi w pow. ragnecki i powyżej Ragnety uchodzi do Niemna z lew. brzegu. Do ujścia Szyrwinty długa około 120 w., w Prusach około 40 w. Przyjmuje dopływy z praw. brzegu: Szelmę, Kirsę, Dawinę, Wulczewo, Sosnę, Pilwę, Wysoką, Milupę, Nienupsę, Pentę, Aukspirtę, Cesarke, Jotyję; z lewego: Janówkę, Wigrę, Sudon, Zwirgę, Rowsię, Gulbinos, Olksnię i Szyrwintę. Niegdyś stanowiła granicę Litwy z Krzyżakami. Nieprzydatna do spławu, bo nader płytka; tylko poczynając od mta Władysławowa spławiają niekiedy tratwy z drzewem. Od źródła

do fol. Kleszczówka brzegi wyniosłe, urwiste, następnie zaś aż do granicy pruskiej niskie. Gleba okolicznych gruntów do b. mka Lubowa górzysta, kamienista, zwirowata, od Lubowa zaś do pruskiej granicy prawie wszędzie czarnoziem. Do Lubowa też okoliczni właścianie mówią po polsku, narzeczem mazurskim, a stąd aż do Prus po litewsku. Z zakładów fabrycznych są tylko wodne młyny pod Potopami, Kalwaryą i Ludwinowem, te dwa ostatnie ulepszone i na wielką skalę. Były niegdyś młyny i w fol. Kleszczówek i Poszeszupie, ale je zniesiono dla osuszenia łąk i bagien. Rzekę tę przecina pod Pilwiszkami kolej żelazna idąca z Kibart do Kowna, oraz dwa trakty bite idące z Kowna do Warszawy i z Maryampola do Kibart. W okolicy Lubowa istnieją bagna, zwane Poszeszupskie, ciągnące się na kilka mil ku Kalwaryi, porośnię mechem i trzciną; jeszcze przed 20 laty była tam stolica dubeltów i krzyków, na które zjeżdżali myśliwi z Kalwaryi i Suwałk. Teraz przez zniesienie młynów i pobicie szerokich kanałów, bagna znacznie osuszono, przez co i liczba ptactwa się zmniejszyła. Chociaż rzeka ta przepływa przez kilka jezior i łączy się z Niemnem, przecież małorybna, żyje w niej tylko płotka i szczupak, i to w małej ilości. Dno miejscami muliste, miejscami piaszczyste, posiane wapiennymi kamyczkami. Prąd szybki, woda czysta, przejrzysta, wylewów nadzwyczajnych nie ma, ale za to na wiasną kra niezwyklej rozmiarów. Nad brzegami Sz. leżą dawne miasteczka a teraz wsie kościelne: Lubowo, Ludwinowo i Pilwiszki, oraz miasta powiatowe: Kalwaryja, Maryampol i Władysławów.

J. Bl.—R. W.

Szeszupka, wś, pow. suwalski, gm. Pawłówka, par. Jeleniewo, odl. od Suwałk 17 w., ma 9 dm., 76 mk. W 1827 r. 10 dm., 58 mk. Leży w najwynioślejszej części pow. suwalskiego, przy źródłach Szeszupy, w pobliżu źródła Czarnej Hańczy.

Szeszuwa, mylnie *Szczuwa*, rzeka, w powiecie rossieńskim, lewy dopł. Jury (dopł. Niemna). Bierze początek z bagien Szynolawskich, na pld. od mka Pokrożeńcie i st. poczt. Carycyno, płynie zrazu na pld. przez Żołpie, Ile (pomiędzy mkami Niemokszty i Widule), poczem skręca na zach. i w tym kierunku płynie wśród lasów do ujścia rzeki Auczy, poczem przybiera kierunek pld. i przyjąwszy w siebie pomiędzy miasteczkami Gawry i Poszołtunie rzekę Szaltonę, bieży kręto na pld.-zachód aż do ujścia do Jury pod wioską Mieszkie, w pobliżu mka Pojurz, niedaleko granicy pruskiej. Przepływa parafie: niemoksztyńska, botocką, gawrańską i taurogowską. Długa do 63 w., szeroka od 5 do 15 saż., głę-

boka od 1 do 7 st. Dno ma piaszczyste, brzegi strome, szczególnie pod mkiem Gawry, gdzie jest przewóz. Na wiosnę bywa spławna. Przybiera od praw. brzegu rzki: Zwierdynię, Upinę, Kirszanis, Auczę i Aglunę, od lewego zaś Olsę, Upę i Szaltonę z jej licznymi dopływami. W. Pol w swej Hydrografii zupełnie mylnie i fantastycznie opisuje Sz. pod nazwą Szczuwy jako dopływ Niemna, przybierający od lew. brzegu rz. Jurę. *J. Krz.*

Szeszuwa, zaśc., pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 16 w. od Kowna.

Szeszuwka, rzka, w pow. kowieńskim, lewy dopł. Wilii. Bierze początek z błot pow. wileńskiego, przepływa wśród rozległych bagien pow. kowieńskiego i przerznawszy b. szosę petersburską pod st. Turzany, uchodzi wśród parowów do Wilii. Przybiera od praw. brzegu strugi: Żalwę, Łaparę i Garszwis, od lew. zaś: Mordasy, Czarne i Prowardę al. Prowartę, za pośrednictwem której ma związek z rozległym bagniskiem Rojst Wielki.

Szeszweg, ob. *Seswegen-Odern*. Stanowiły niegdyś statwo niegrodowe, położone w ks. inflanckiem. Podług metryk koronnych powstało za Zygmunta Augusta i obejmowało zamek Szeszweg z przyległymi włościami. Pierwszym starostą był Teodor Pucyata, po nim zaś w 1589 r. stany Rzpltej, za wstawieniem się senatu i izby poselskiej, ze względu na męstwo i rany poniesione przez Andrzeja Karchowskiego, w wielu bitwach a zwłaszcza pod Wielkimi Łukami i pod Byczyną, gdzie od strzałów obiedwie ręce utracił, udzieliły mu to statwo w dożywocie, oraz zapewniły mu na tychże dobrach sumę złp. 5000 jako jednorazowe wynagrodzenie.

Szeszyły, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Dubiażyn, o 17 w. od Bielska.

Szetany, wś włośc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żośle (o 15 w.), okr. wiejski i dobra skarb. Nerowy, 26 dusz rewiz. Por. *Szeszany*.

Szetejnie, fol., pow. kowieński, ob. *Józefów*.

Szetełkinia (?), dobra, pow. wilkomierski, gm. Kupiszki, o 102 w. od Wilkomierza. Por. *Szetełksznie*.

Szetełksznie 1.) wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., par. Ponimuniek, o 71 w. od Nowoaleksandrowska, posiada kaplicę kat. 2.) **Sz.**, dobra nad rzką Szetełkszną, tamże, o 75 w. od Nowoaleksandrowska, par. Skopiszki, własność Komorowskich, mają 407 dzies. ziemi dwors. 3.) **Sz.**, dobra, pow. wilkomierski, par. Świadoście, własność Rapackiego.

Szetinis, jezioro, w pow. święciańskim, pod zaśc. Górny.

Szetlew, w XVI w. *Schetlyewo duplex*, wś, pow. koniński, gm. i par. Rzgów, odl. od Ko-

nina 19 w., ma 12 dm., 158 mk. W 1827 r. 12 dm., 106 mk. Nadane klasztorowi w Łędzie r. 1145 przez Mieszka Starego. Fulko, arcyb., nadaje r. 1240 dziesięciny z Sz. i innych wsi, oddawane kaplicom św. Piotra i Andrzeja, na rzecz klasztoru. Sz. stanowiło pierwotnie jedną całość z sąsiednimi Kucharzami. Ztąd w pierwotnym nadaniu powiedziano „Szetlewo cum cocis“. Były to wsie widocznie należące poprzednio do naroku jednego z grodów książęcych. W r. 1390 Mikołaj, sędzia kaliski, rozgranicza wieś Świątniki ze Szetlewo, w którym siedzi dwu braci: Jan, Janusz, Cecylia i inni dziedzice. Była to zapewne szlachta częściowa, osadzana we wsiach książęcych w okolicach grodów (Kod. Wielkp., Nr. 10, 222, 393, 1721, 1896). Dziesięcinę z łąnów km. i folw. pobierał na początku XVI w. pleban w Rzgowie (Łaski, L. B., I, 284). W r. 1579 we wsi „Setlevo minus“ Mikołaj i Jan bracia „Trapezynscy“ mieli 2 łąny, 2 zagr. bez roli, 2 kom. bez bydła; w części „Sethlievo majus“ Szetlewscy 1³/₄ łąnu, 2 zagr. bez roli i 3 kom. bez bydła (Pawliński, Wielkp., I, 237). *Br. Ch.*

Szetlewek, wś i folw. nad strum. Białym, pow. słupecki, gm. Trąbczyn, par. Rzgów, odl. od Słupcy 21 w.; wś ma 12 dm., 205 mk.; folw. 2 dm., 17 mk. W 1827 r. 14 dm., 145 mk. W 1885 r. folw. rozl. mr. 408: gr. or. i ogr. mr. 243, łąk mr. 85, past. mr. 41, lasu mr. 20, nieuż. mr. 19; bud. mur. 7, drewn. 3; płodozm. 10-pol. Wś Sz. os. 34, mr. 148.

Szetowicze, w dok. także *Sietowicze*, na karcie Chrzczanowskiego *Sitowicze*, wś nad rzką Mielnicą, na ptn.-wsch. od mka Mielnicy a na pld.-wsch. od Piaseczny. Podług reg. pob. pow. łuckiego z 1577 r. wś Sietowicze należy do dóbr sokolskich kn. Marka Sokolskiego, płaci od 12 dym., 6 ogr. po 2 gr. W 1583 r. tenże ze wsi Szetowicz płaci z 6 dym., 4 ogrod., 2 kół wałn., 3 rudnych, 1 tow. rudnickiego (Jabłonowski, Wołyń, 54, 95).

Szewce 1.) *Dolne*, wś i folw., *Sz. Górne* al. *Nagórne*, folw. i *Sz. Owsiane*, w XVI wieku *Szewce triplex*, wś, pow. kutnowski, gm. Wojszyce, parafia Bełdno, odl. 14 w. od Kutna. Sz. Dolne mają 10 dm., 161 mk.; Sz. Górne 10 dm., 161 mk. i Sz. Owsiane 10 dm., 210 mk. W 1827 r. Sz. Dolne miały 13 dm., 98 mk. Sz. Górne 17 dm., 109 mk. a Sz. Owsiane 7 dm., 73 mk. Fol. Sz. Nagórne rozl. mr. 490: gr. or. i ogr. mr. 468, nieuż. mr. 22; bud. mur. 4, drewn. 14, płodozm. 16-pol. Sz. Owsiane, wś, ma 204 mr. włośc. Fol. Sz. Nadolne w r. 1885 rozl. mr. 438: gr. or. i ogr. mr. 341, łąk mr. 73, nieuż. mr. 24; bud. mur. 5, drewn. 14; płodozm. 9-pol., wiatrak. Wś Sz. Nadolne os. 16, mr. 15. Na początku XVI w. Sz. Owsiane dawały dziesięcinę na stół

arcybiskupi, łany kmieci w Sz. Nagórnych kanonii i prebendzie łączyskiej, role folwarczne zaś w obu wsiach pleb. w Bedlnie (Łaski, L. B., II, 493). Według reg. pob. pow. orłowskiego z r. 1576 we wsi Sz. Nagórne, w par. Bedlno, Sebastian Przezviski płacił od $\frac{1}{2}$ łanu, Jan i Andrzej Świeczkowie od $\frac{1}{2}$ łanu, Albert i Błażej Świeczkowie Lemieszowie od 1 łanu. W części Sz. Nadolne Mikołaj Świeczka od $\frac{1}{2}$ łanu, 1 karczmy, 1 zagr.; Barbara Świeczkowa od 1 łanu, 1 zagr., 3 osad, synowie Klemensa Świeczki od $\frac{1}{2}$ łanu, 1 zagr.; Jan Jagniatkowski od $\frac{1}{2}$ łanu, 1 zagr.; Marek Klonowski od 1 łanu, 1 zagr., pustej karczmy; Feliks Świeczka i Stanisław Ostojski od $\frac{1}{2}$ łanu; Świeczkowie Malipanie od $\frac{1}{4}$ łanu; Świeczka Malipan od $\frac{1}{8}$ łanu. W części Sz. Owsiany bracia Owsiańscy od 2 łan., 2 zagr., rzeźnika (gr. 6), 4 osadn. (Pawłowski, Wielkp., II, 104, 105, 145). 2.) **Sz.**, ws i folw., pow. nieszawski, gm. i par. Piotrków Kujawski, odl. 42 w. od Nieszawy. W 1827 r. 20 dm., 160 mk. W 1881 r. fol. Sz. rozl. mr. 955: gr. or. i ogr. mr. 636, łąk mr. 236, lasu mr. 47, nieuż. mr. 36; bud. mur. 14, drewn. 4; cegielnia. Ws Sz. os. 23, mr. 41; ws Higieniowo os. 11, mr. 144. Według reg. pob. pow. radziejowskiego z r. 1557 ws Sewcze, w par. Piotrkowo, własność Stanisława Świeczki miała 8 łan., 4 zagr., 3 kom., 2 rzem., 1 przekupnia (Pawłowski, Wielkp., II, 29). 3.) **Sz.**, ws i obręb leśny, pow. kielecki, gm. Korzecko, par. Chęciny, leży wśród gór, pomiędzy Kielcami a Chęcinami, posiada łomy marmuru. Obręb leśny Sz. należy do leśnictwa rząd. kieleckiego. W 1827 r. 26 dm., 152 mk. W połowie XV w. ws królewska Sz., w par. Chęciny, miała 4 łany km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 3 grzyw., dawano prebendzie kieleckiej i szydlowieckiej; 2 zagr. z rolą dawali dziesięcinę „in gonithwam” (Długosz, L. B., I, 467). Na początku XVI w. dawano pleb. w Chęcinach tylko kołędę, dziesięcinę zapewne na stół arcybiskupi. Według reg. pob. pow. chęcińskiego z r. 1540 ws Sz., należąca do ststwa chęcińskiego, miała 4 łany, 2 zagr. (Pawłowski, Małop., 277). W połowie XVIII w. ze wsi tej kwarta wynosił 119. 4.) **Sz.**, ws, pow. sandomierski, gm. Samborzec, par. Skotniki, odl. od Sandomierza 9 w., ma 36 dm., 215 mk. W 1827 r. 28 dm., 157 mk. W dok. ks. Bolesława (Wstydlwego) z r. 1277, wyliczającym posiadłości klasztoru koprzywnickiego, powiedziano: „item Szewce, quam pro quadraginta marcis argenti a Nicolao filio Kotym emerunt dicti fratres” (Kod. Małop., I, 110). Potwierdza to akt Leszka, ks. krakow., z r. 1284 (Kod. Małop., II, 155). W połowie XV w. Sz., w par. Skotniki, przy rz. Wiechczów-

ce, nabyte przez opactwo koprzywnickie za 40 grzyw., miały 4 łany km., które płaciły czynszu po 1 grzyw. i odrabiano dzień w tygodniu. Dawano także 20 jaj, 4 koguty i jeden ser. Z trzech zagr. dwóch płacono po 10 skotów a trzeci 12 groszy i odrabiał dzień pieszy. Wszystkie role kmieci i zagr. dawały dziesięcinę pleb. w Samborcu, konopną po 4 pęki. Folw., należący do opactwa, nie płacił dziesięciny (Długosz, L. B., II, 316, 320; III, 387). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 M. Benisławski miał tu 4 os., 2 łany, 3 zagr., 2 kom. (Pawłowski, Małop., 166). 5.) **Sz.**, ws włośc, pow. płocki, gm. Żagoty, par. Bielsk; 7 dm., 7 os., 61 mk., 336 mr. gruntu (325 mr. ornego). W 1827 r. 8 dm., 55 mk. Br. Ch.

Szewce 1.) *Szewce* r. 1383, *Szewce* r. 1564, ws i folw., pow. bukowski (Grodzisk), o 5 klm. na pld. od Buku (par., poczta i st. dr. żel.) i $6\frac{1}{2}$ klm. na wsch. od Opalenicy. W r. 1383 Piotr Czarny z Sz. nabył sołtystwo w Słupi stęszewskiej, własności bisk. pozn. (Kod. Wielkp., n. 1809); r. 1398 Andrzej Kowalski pozywał Szymona z Strzepinia o spalenie mu 2 kmieci na Sz. (Akta gr. wielkp., II); r. 1450 dziedziczył Sz. z Wojnowicami Stanisław Ostroń, w r. 1580 Zofia z Ostroń, kasztel, międzyrzeczka, a około r. 1793 Filip Raczyński. W r. 1564 płacono bisk. poznańskim 5 grzyw. fertonów z 20 łan. os.; w r. 1580 było takich 19 łanów, 1 pusty, 2 ćwierci karczmy, 4 zagr. i 1 komor. Ws ma obecnie 49 dym., 380 mk. (360 kat., 20 prot.) i 366 ha (340 roli, 5 łąk). Folw. do Wojnowic ma 6 dm., 196 mk.; właścicielem jest Bolesław Potocki na Bedlewie. 2.) **Sz.**, *Szewce* r. 1316, ws, pow. średzki, o 6 klm. na pld. od Swarzędza, nad Maskawą (dopł. Warty), graniczy z Tulcami, Taniborzem, Gowarzewem i Garbami; par. Tulce, poczta i st. dr. żel. w Swarzędzu (Schwersenz); ma 7 dym., 75 mk. (74 kat., 1 prot.) i 219 ha (204 roli, 3 łąk); większą własn., z obszarem 118-98 ha, posiada Sarrazin. Przywilej ks. Władysława z r. 1316 wymienia Sz. między posiadłościami Mikołaja, magistra-fizyka z Poznania; r. 1366 występuje sołtys Stanko (Kod. Wielkop.). Sz. należały niegdyś do „kancelaryi” poznańskiej i do magistrów przy kolegiacie św. Floryana na Kleparzu krakowskim, później do proboszczów katedry pozn., a w końcu do rodziny Sępołowskich, którzy je posiadali jeszcze po r. 1843. Za czasów Długosza (L. B. I, 510) składały się Sz. z łanów km. i dziedzicznych; z łanów km. płacono rocznego czynszu po 33 ćwiertnie żyta i 17 ćwiertni owsa miary pozn.; folw. wydzierżawiono za 2 kopy; od łąki folw. płacono także 2 kopy dzierżawy kancelaryi pozn.; w r. 1580 było 6

półhanków osiadłych na Szewcach, które wówczas trzymał Jan Powodowski. *E. Cal.*

Szewcowa Pasieka, pow. ihumeński, ob. *Pasieka 9.*

Szewcy al. *Nowa Wieś*, niem. *Schusterfeld*, os., pow. gnieźnieński, o 3 klm. ku pld. od Gniezna (poczt. i st. dr. żel.), par. u św. Trójcy, okr. wiejski Pustochowo, 2 dm., 30 mk.; należała dawniej do miasta Gniezna.

Szewczycha, dopływ Dniepru (tak zw. wietka) z praw. brzegu, w południowej części pow. ekaterynosławskiego, uchodzi do limanu Wielkie Wody.

Szewczyki, pustka, pow. wielniński, stanowi część Radoszewic. W 1827 r. 2 dm., 11 mk.

Szewczyki 1.) wś, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Mosty, o 53 w. od Grodna. 2.) **Sz.**, wś, pow. telszewski, w 3 okr. pol., o 60 w. od Telsz.

Szewczyńka, rzeczka, pow. lityński, lewy dopływ Rowu. Ma źródła pod wsią Komarowcami, płynie z pld.-zach. na pld. na przestrzeni 12 w., mija wś Iwanowe i pod wsią Popówką ma ujście. *X. M. O.*

Szewczyszyn Prował, uroczysko na gruntach wsi Lipowe, w pow. czechryńskim.

Szewdewie al. *Szawdewie*, wś i przys., pow. rossieński, gm. Aleksandrów, o 105 w. od Rossień.

Szewdziany, wś, pow. rossieński, gm. Aleksandrów, o 115 w. od Rossień.

Szewele, białor. *Szawiali*, wś nad rzeką Szewelówką, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Lachowicze, ma 45 os.; miejscowość równa, bezleśna, grunta szczerkowe, urodzajne.

Szewelówka, rzeka, w pow. słuckim i nowogródzkim, lewy dopływ Wiedźmy. Zaczyna się w pow. słuckim, w lesistych moczarach około wsi Żerebkowicze, w gm. Lachowicze, płynie początkowo w kierunku pld.-zach. około fol. Żerebkowicze, wsi Szewele, za fol. Stare-Lachowicze wkracza w pow. nowogródzki i ubiegłszy 3 w. ma ujście. Długość biegu około 2 mil. *A. Jel.*

Szewelówka, część Delatyna, w pow. nadworniańskim. Do 1790 r. istniała tu warzelnia soli.

Szewenka, rzeka, w pow. kobryńskim, ob. *Kobryń.*

Szewerdaki, wś włośc. nad rzeką Niemkrupką, pow. lidzki, w 1 okr. pol., o 18 w. od Lidy, 6 dm., 60 mk.

Szewernicze, wś nad strugą Uźnicą, pow.

borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Dymitrowicze, ma 64 os.; miejscowość małodłuda, grunta lekkie, łąk błotnych obfitość.

Szewgis, jezioro, w pow. trockim, pod wsią Piwoszuny.

Szewieliszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 50 w. od Nowoaleksandrowska.

Szewielówka, rzeka, dopł. Wiedźmy, ob. *Szewelówka.*

Szewienek, ob. *Szewienko.*

Szewienko, według Kętr. *Szewienek*, niem. *Schewinko*, 1779 *Schowinko*, dobra ryc., pow. świecki, st. p. i par. kat. Świekatowo, 4 klm. odl., st. kol. Lniano, 11 klm. odl., 1120 ha (55 roli or., 18 łąk, 936 lasu); 1885 r. 8 dm., 15 dym., 39 kat., 50 ew., 5 żyd., razem 94 mk., z których na leśn. i młyn parowy Bukowice przypada 6 dm., 71 mk. R. 1756 zostało Sz. z kol. Retą sprzedane a w połowie darowane generałowi Antoniemu Czapskiemu. Przed nim posiadali te dobra Michał a po nim Albert Lewińscy. R. 1862 nabył Sz. hr. Stanisław Czapski, r. 1868 Hans v. Zedlitz za 4000 tal., 1869 hr. Stanisław Czapski, 1882 Józef Ruszczyński, r. 1885 posiadał je hr. Skorzewski na Łabiszynie (ob. *Zeitschr. des Westpr. Gesch. Ver.*, 1886, str. 300). R. 1773 należało Sz. jako fol. szl. do Bukowca, obejmowało 3 wł. folwarczne, 3 dym. i 21 kat. mk. Czysty dochód wynosił tylko 37 tal. 40 gr. Stan bydła był tegoż roku następn.: 2 konie, 8 wołów, 5 krów, 60 owiec, 2 świnie. Wysiew: żyta 30 kor., jęcz. 10, owsa 18, grochu 3, tatarski 6, lnu $\frac{1}{2}$ (ob. tamże, str. 366).

Szewin, dobra, pow. siebieski, w 4 okr. pok. do spraw włośc., gm. Mogilno al. Mohilno, w 1863 r. 122 dusz rewiz. W 1726 r. dziedzictwo Anny z Hłasków Szczyttowej, która zbyła Karolowi Hłasce, dziś należy do dóbr Mogilno, Franciszka Mohla, ma 750 dzies. ziemi dworackiej. *A. K. Ł.*

Szewioły (*Szewely*), wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Juraciszki (o 6 w.), okr. wiejski Korkienięta, o 47 w. od Oszmiany a 29 w. od Dziewieniszek, ma 7 dm., 50 mk. katol. (w 1865 r. 19 dusz rewiz.; należy do dóbr Jakub, Dmochowskich).

Szewki, wś i folw., pow. wołkowyski, w 4 okr. pol., gm. Roś, o 14 w. od Wołkowyska.

Szewkino, folw. u źródeł rz. Uszy, pow. rzeżycki, przy dr. z Rzeżycy do Krajeburga.

Szewkowo, pow. kolneński, ob. *Górki-Sz.*

Szewna, wś, fol. i dobra, pow. opatowski, gm. Częstocice, par. Szewna, odl. 20 w. Opatowa. Posiada kościół par. murowany, szkołę początk., kopalnię rudy żelaznej, młyn wodny, 67 dm., 430 mk. W 1827 r. było 45 dm., 307 mk. Dobra Sz., oddzielone od dóbr

rządowych Kunowo, składały się w r. 1888 z folw.: Sz. i Staw Kunowski, nomenklatur: Zamłynie, Ksawerów i Szewna Nowa, rozl. mr. 1231: fol. Sz. gr. or. i ogr. mr. 398, past. mr. 126, nieuż. mr. 57; bud. mur. 3, z drzewa 16; płodozm. 12-pol.; fol. Staw Kunowski gr. or. i ogr. mr. 131, łąk mr. 406, past. mr. 14, lasu mr. 69, nieuż. mr. 30; bud. z drzewa 5. W połowie XV w. Sz., wś kościelna między Waśniowem i Denkowem, której kollacja należy do kanonii kieleckiej, zwanej Szewieńską a wieś do bisk. krakow. Było tam 12 łąn. km., 4 karczmy biskupie z rolą, z których dziesięcinę, wartości 15 grzyw. płacono prebendzie kieleckiej, 2 zagr. z rolą, płaćto dziesięcinę prebendzie kieleckiej „in gonithwam“ (Długosz, L. B., II, 471, 508, 509). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś Sz., własność bisk. krakowskiego, miała 22 osad., 11½ łąn., 4 zagr. z rolą, 3 zagr., 1 kom., 8 biednych, 2 rzem. (Pawiński, Małop., 184). Kościół obecny zbudowany został w r. 1746 przez proboszcza Sebastjana Pisulewskiego. Długości ma 26 łokci i dzieli się na trzy nawy. Środkowa wyższa, ma 10½ łokcia szer. a boczne po łokci 8. Do prezbiterium wchodzi się po czterech schodach. Za nim znajduje się ośmiokątna kaplica, mieszcząca wielki ołtarz. W środku nawy głównej jest zejście do dolnej kaplicy, mającej ołtarz kamienny, z Chrystusem na Krzyżu, a pod ołtarzem grób z figurą leżącą Zbawiciela. Posadzka kamienna, w prezbiterium zaś i w kaplicy wielkiego ołtarza—marmurowa. Pod każdą nawą są groby sklepienie, a zwłoki fundatora spoczywają pod schodami do dolnej kaplicy. Zewnątrz wygląda okazałe, zbudowany jest na górze, posiada na froncie dwie wysokie wieże z dzwonami, oraz trzecią nad wielkim ołtarzem. Cały pokryty blachą, a od fundamentów obłożony ciosowym kamieniem. Sz. par., dek. opatowski (dawniej kunowski), przeszło 4000 dusz.

Br. Ch.

Szewnia, wś i fol., pow. zamojski, gm. Suchowola, par. kat. Krasnobród, r. gr. Potoczek. Odl. od Zamościa na pld. o 14 w. Ma 4 dm. dwor., 59 os. włośc., 574 mk., 434 pra-wosł., 130 kat., 10 izrael. i 660 mr. W 1827 60 dm., 384 mk. Fol. Sz. należał do dóbr Adamów. We wsi cerkiew drewniana, niewiadomej erekyi, należąca do par. Potoczek, i szkoła początkowa (od r. 1887). Najbliższa st. pocz. i tel. Zamość.

Żuk.

Szewnia, rzeczka, w pow. kobryńskim. Ob. Kobryń.

Szewnica, wś i fol., pow. radzyński, gm. i par. Jadów, odl. 28 w. od Radzymina. Posiada przyst. dr. żel. warsz.-petersb., odl. 41 w. od Warszawy, gorzelnią z prod. na 40,000 rs. rocznie. Dobra są własnością hr. Zdzisława

Zamoyskiego. W 1827 r. było 8 dm., 89 mk. W r. 1870 folw. Sz. rozl. mr. 468: gr. or. i ogr. mr. 278, łąk mr. 62, past. mr. 9, zarośli mr. 92, nieuż. mr. 28. Wieś Sz. os. 11, mr. 198; wś Obole os. 8, mr. 137; wś Wężówka os. 15, mr. 41.

Br. Ch.

Szewnica, ob. Szawnica.

Szewno, niem. *Schewno*, dok. 1390, 1400 i 1415 *Schebe*, *Siewno* 1669, *Schewen* i *Schewien* 1773, dobra ryc. nad jez. Braniczkiem, pow. świecki, st. pocz. i tel. i paraf. kat. Świekatowo 4½ klm. odl.; 816 ha (602 roli orn., 38 łąk, 86 lasu); razem z folw. Wywórkami było tu 1885 r. 145 mk., 89 kat., 56 ew. Przywilej dla Cieleszyna podpisuje Missilmir von der Schebe jako świadek. Dziedzic dóbr tych był za czasów krzyżackich zobowiązany do służby zbrojnej. R. 1421 występuje jako świadek Jesko von Schewe chorąży; około r. 1448 zaś Augustyn von der Schebe, członek związku jaszczurczego. Później za czasów pol. byli dziedzicami 1649 r. Krupocki, 1676 Jan Stefan Komorski z Jasieja, potem Jan Franciszek Tucholka, który r. 1713 odstąpił je Albrechtowi Lewińskiemu; po nim dzierżył te dobra jego syn Michał L.; od r. 1772 tegoż równoimienny syn, który je już r. 1773 za 17000 zł. sprzedał Albrechtowi Czarnoleckiemu. Potem był dziedzicem Stęszewski, r. zaś 1844 nabył dobra Jan Kazimierz Schuhmacher za 25000 tal. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płaćł tu Ostrowicki 4 fl. 26 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn. 1871, str. 180). Pobór na symple wynosił r. 1717 fl. 2 gr. 10. R. 1649 były dobra podzielone na trzy części. Mesznego pobierał prob. ztąd r. 1710 żyta 3 kor. i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 252). R. 1773 zawierały dobra szl., folw. i wś 8 włók chełm. i 19 dymów, z 77 mk., ew. przeważnie, oprócz tego pół włók lasu iglastego, 1 karczmę i połowę jez. pod Branicą. Czysty dochód wynosił 134 tal. 2 gr. 9 fen. Jeszcze wówczas rozróżniano 2 działy (ob. Wegner: Ein Pommer. Herzogthum, II, 434 i Zeitsch. des Westpreus. Gesch. Ver., 1886, str. 300). R. 1889 nabył Sz. na subhastacyi kupiec Juliusz Krojanker z Bydgoszczy. R. 1890 atoli kupił Szewno i Tuszyn kupiec Garmatter za 420000 mrk.

Ks. Fr.

Szewo Wielkie, wś i fol., i Sz. Małe, fol., pow. włocławski, gm. i par. Klóbka, odl. 28 w. od Włocławka; 15 dm., 170 mk. Gleba gliniasta, częścią sapowata i piaszczysta. Własność Kwiatkowskiego. Jest tu jezioro, do 4 włók rozległe. W 1827 r. Sz. 1 część miało 14 dm., 125 mk.; 2-ga część 15 dm., 147 mk., par. Lubień. W r. 1885 fol. Sz. Wielkie rozl. mr. 354: gr. or. i ogr. mr. 258, łąk mr. 27, past. mr. 21, nieuż. mr. 46; bud. mur. 2,

z drzewa 6; płodozm. 10-pol. Wś Sz. os. 27, mr. 199. Fol. Sz. Małe oddzielony od dóbr Szewo Wielkie, rozl. mr. 90: gr. or. i ogr. mr. 78, łąk mr. 10, nieuż. mr. 2; bud. mur. 3, z drzewa 1. Przed 1873 r. w skład tych Sz. wchodziły folw.: Grabina i Myszk. Według reg. pob. pow. kowalskiego z r. 1557 we wsi „Szewo utraque“ miał Andrzej 2 łąny, Albert Rola 1 łąn, Jakub Miliński 2 łąny, Kolarczyk 1 łąn, Dambrowski 1 łąn, Dziecioł 1 łąn. Wszystkich zagrodników 13. We wsi Szewo major „exsorte Costro“ 1½ łąna; część Alberta Ziemi 1 łąn; część Bilińskiego 1 łąn (Pawin., Wielkp., II, 16, 18). *Br. Ch.*

Szewo, jezioro, w pow. bydgoskim, o 19 klm. na pñ.-zach. od Koronowa, w paśmie jezior Słupowskich, 1 klm. długie, 0-3 klm. szer., 81 mt. nrm. Odpływa do jeziora Piaseczna (79 mt. nrm.) i z niem. do Brdy (dopł. Wisły), obracając młyn Kadzionkę, Ob. *Słupowskie jezioro*.

Szewo, 1667 *Szewa*, niem. *Schewen*, dok. *Seben*, *Siebenhufen*, dobra ryc., pow. wąbrzeski, st. p., tel. i kol. Kowalewo 7-5 klm. odl.; par. kat. Chełmonie; 448 ha (390 roli or., 6 łąk, 26 lasu); 1885 r. 7 dm., 34 dym, 197 mk., 129 kat., 18 ew., cegielnia i fabryka krochmalu. R. 1468 sprzedaje Mik. Redowski wraz z żoną Barbarą 4¼ wł. w Szewie Janowi Brzezińskiemu (ob. Kętrz. „O narod. pol.“, str. 135). Za czasów krzyżackich należało Sz. do komturstwa kowalewskiego. Wizytator Strzesz (1667—72) zastał tu 3 włościan, każdy płacił po pół kor. żyta i tyleż owsa, dwór dawał 1 kor. żyta i tyleż owsa (str. 413). *Ks. Fr.*

Szewskie Rumunki al. *Sz. Budy*, wś, pow. włocławski, gm. i par. Kłóbka; 6 dm., 50 mk., 120 mr. ziemi piaszczystej.

Szepopel, niem. *Schippenbeil*, miasto nad ujściem rz. Guber do Łyny, która tu spławną się staje, pow. frydlański, odl. 6 klm. na pñ. od st. dr. żel. królewiecko-prostkowskiej Woeterkeim, wzn. 39 mt. nrm., w żyznej równinie gliniastej, z pokładami torfu i marglu. Ma 3275 mk., przeważnie ewang. W okolicy kilka olejarni, młynów i tartaków, gorzelnia i 6 cegielni, w miejscu 3 browary i 2 fabryki octu. W zamku krzyżackim, 1240 r. zbudowanym, są dziś mieszkania prywatne; istniały tu grodziska staropruskie: Wallewona i Waistote-Pil, po których dziś jeszcze szczątki pozostały. Miasto otrzymało przywileje 1351 r. Obecnie jest tu skład towarów banku państwowego, sąd okręgowy, stac. poczt. i tel., poczta osobowa do Woeterkeim. Jarmarków kramnych dwudniowych rocznie 4, na bydło i konie jarmark jednodniowy na 5 dni przed każdym kramnym, raz do roku jarmark

6-o dniowy na płótno, zwykle w maju, targi w środę i w sobotę. *J. B.*

Sziba, weg. *Siba*, wś, w hr. szarymskim; kościół katol. filial., łąki, lasy, 444 mk.

Sziben al. *Szibben*, pow. szyłokarczemski, ob. *Heyde* i *Jonel-Kindschen*.

Sziboj, wś, pow. wojerecki. W 1840 r. było 60 Serbów, 1860 r. 58, r. 1880 zaś 56.

Szicznia, ob. *Sycyna* 1).

Sziddern al. *Didschiddern*, wś, pow. gumbiński, st. poczt. Walterkehmen.

Szidellen, fol., pow. kłajpedzki, st. poczt. Aglonen.

Szidlowa, *Szydłowa*, potok, ob. *Husne*.

Sziebarten, wś, pow. ragnecki, st. poczt. Kraupischken.

Sziebirben, wś, i *Sz. Neuhoof*, wybud., pow. ragnecki, st. p. Szillen.

Szieden, wś, pow. piłkałowski, st. p. Wiluhnen.

Sziedlaucken, wś, pow. ragnecki, st. poczt. Gruenheide.

Szielaitschen, wś, pow. wystrucki, st. p. Georgenburg.

Szielischken al. *Budupoehnen*, wś, pow. piłkałowski, st. p. Schirwindt.

Sziena, rzeczka, w pow. tyłżyckim, ob. *Koaduty*.

Szienen al. *Andreas Kogsten*, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Lankuppen.

Szierandszen, wś, pow. wystrucki, st. p. Gruenheide.

Sziesgirren i *Jon Sziesgirren*, dwie wsi, pow. szyłokarczemski, st. p. Heydekrug.

Sziesse, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Russ.

Sziesze, rzka, prawy dopływ Niemna, ob. *Szysza*.

Szietupis, rzeczka, w pow. rossieńskim, pod wsią Kurpizki.

Szigla, czesk. *Zihla*, niem. *Schigla*, wś na Szląsku austr., w pow. cieszyńskim. Należy do gm. Jabłunkowa. W r. 1880 było 24 dm., 156 mk., 148 rz.-kat., 3 prot., 5 izrael.; 149 Polaków, 1 Czech, 3 Niemców. Parafia w Jabłunkowie (o 2 klm.). *W. H.*

Szik-Naussedén, ob. *Januszen* 2).

Szikszo (weg.), st. dr. żel. ciskiej, o 67 klm. od Koszyc.

Szilitye (weg.), ob. *Ślisko*.

Szillehlen, wś, pow. stołupiański, st. poczt. Stallupönen.

Szillen 1.) os., w pow. ragneckim, st. kolei tyłżycko-kłajpedzkiej, w żyznej okolicy, 408 mk., przeważnie ewang., mówiących językiem litewskim, w okolicy wyłącznie używanym. Rozszerza się tu sekta baptystów, którzy mają w pobliskim folwarku Grueneiten kościół. Glebę stanowi tłusta glina z marglem i obszerne pokłady torfu. Uprawiają

dużo lnu i konopi. St. pocz. i tel. i poczta osobowa do Piłkał, 2 jarmarki roczne kramne, na bydło i konie, w lutym i wrześniu. 2.) **Sz.**, wś, pow. stołupiański, st. p. Stallupönen.

Szillenber, wś, pow. welawski, st. pocz. Goldbach.

Szillenbruch, dobra, pow. welawski, st. p. Goldbach.

Szillenkinken, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Proekuls.

Szillgallen 1.) al. *Trump Michel*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Proekuls. 2.) **Sz. Bartel** al. *Wilken*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Dt. Crottingen.

Szillinnen al. *Blinden-Witko*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Immersaat.

Szillokarschen al. *Karschen*, wś, pow. szylłokarczemski, st. p. Kallningken.

Szilluppen, fol., pow. kłajpedzki, st. pocz. Carlsberg.

Szilluten, wś, pow. tyłżycki, st. p. Langsargen.

Szilmeyssen al. *Dargi-Meyssen*, wś, pow. szylłokarczemski, st. p. Heydekrug.

Szilva, ob. *Śliwnik*.

Szilas (z lit.)=bór, las, wrzos. Wyraz ten dał początek nazwie wielu miejscowości w ziemiach litewskich, jak: Szilelej, Szylele, Szylele, Sziliszkiej, Szilenaj, Szilenelej, Szilinej, Szilininkaj, Szylini, Szylajcie, Szylance, Szylany, Szylów (mko w pow. rossieńskim, właściwie Szylów), Mergoszyle i in. (Pamiętnik Fizjogr., III, 507).

Szimken, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Dt. Crottingen.

Szimkuhnen 1.) wś, pow. gumbiński, st. p. Judtschen. 2.) **Sz.**, wś, pow. piłkałowski, st. p. Sodargen.

Szinglar, węg. *Singler*, wś, w hr. szaryskim; kościół katol. filial., zdroj szczawio- wy, 376 mk.

Szinkulmen, wś, pow. stołupiański, st. p. Mehlkehmen.

Szinszen al. *Skardupoelnen*, wś, pow. wystrucki, st. p. Aulowoehnen.

Szinye 1.) ob. *Świna*. 2.) **Sz. Lipocz**, ob. *Lipowce*. 3.) **Sz. Ujfal**, ob. *Świńska Nowa Wes*.

Szipenitz, wś, pow. kocmański na Bukowinie. Gmina ma 2684 mk., obszar dworski 101 mk.

Szipot, ob. *Szypot*.

Szirkapaulen al. *Buddekehmen*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Carlsberg.

Szirkupoenen, wś i dobra, pow. gumbiński, st. p. Trakehnen.

Sziruppen al. *Kl. Rudminnen*, wś, piłkałowski, st. p. Lasdehnen.

Sziroka, węg. *Siroka*, wś, w hr. szaryskim, u podnóża góry Branisko; kościół kat. paraf., ehów owiec, obszerne lasy, pastwiska, łąki, 1261 mk.

Sziszskoutz, ob. *Szyszkowce*.

Szittkehmen, ob. *Szytkiemy i Zitkiemy*.

Szkajewo, dobra, pow. suraski, w 2 okr. pok. do spraw włose., gm. Janowice, w 1863 r. 97 dusz rewiz.

Szkalbmierz, ob. *Skalmierz*.

Szkarada, fol., pow. gostyński, gm. i par. Sanniki, odl. 34 w. od Gostynina, ma 2 dm., 82 mk., 577 mr. (490 mr. roli, 66 mr. past. i 21 mr. nieuż.). Bud. mur. 5, z drzewa 2. Należał dawniej do dóbr Sanniki. Wł. W.

Szkaradówko, część gminy Szkaradowo, w pow. krobskim (Rawicz).

Szkaradowo, *Searadow* w r. 1310, niekiedy *Skaradowo*, wś kościelna, pow. krobski (Rawicz), dekan. jutrosiński, o 4 klm. na pld. od Dupina; par., szkoła i poczta w miejsc. st. dr. żel. w Mieliezu (Militich) na Szląsku o 12 klm. i nieco dalej w Kobylinie; razem z Bonowem, Katarzynowem i Szkaradówkiem tworzy okrąg wiejski, mający 152 dym., 1202 mk. (1078 kat., 124 prot.) i 1351 ha (926 roli, 234 łąk, 44 lasu); znaczna uprawa lnu; większą własność, z obszarem 21270 ha, posiada Fischer. W r. 1310 wchodziło Sz. w skład utworzonego przez Henryka II pow. ponieckiego (Kod. Wielk., n. 930), później należało do pow. kościańskiego, a w r. 1791 do pow. wschowskiego. W r. 1580 dziedziczyli tę wieś Ponieccy, z których Jerzy miał 4½ łąn. os., 1 pusty, 3 ćwierci karcz., 7 zagr., 2 rzem. i 1 komorn., a Krzysztof, wojski pozn., 6½ łąn. os., 6 zagr., 2 komorn. i 20 owiec; z późniejszych dziedziców znamy Adama z Chociszewa Konarzewskiego w r. 1667, Jana Nepomycena Mycielskiego z r. 1778 i Fr. Garczyńskiego, pułk. wojsk pol., w r. 1812; około r. 1846 należało Sz. do rządu pruskiego. Kościół p. w. św. Marcina istniał już przed r. 1443; w miejsce starego dziedzic Mycielski wystawił około r. 1778 nowy z cegły, z wysoką wieżą, która zawaliwszy się w r. 1796, zrujnowała cały gmach. Pleban miejscowy wznosił na przedce w r. 1800 kapliczkę z drzewa; w r. 1812 naprawiono szkody wyrządzone zawaleniem się wieży i odtąd odprawia się nabożeństwo w kościele, którego budowy podjął się Mycielski. Księgi kościelne sięgają r. 1692. Paraf., liczącą 2034 dusz składają: Janów, Jeziora, Katarzynowo, Ostoje, Stasin, Szkaradowo i Szkaradówko. Szkoła par. istniała już w r. 1667. E. Cal.

Szkaradowo 1.) al. *Szadrowa*, niem. *Gr. Schardau*, wś w Pomezanii, nad Starym Nogatem, niedaleko Wisły, pow. sztumski, st. p. Ryjewo, paraf. kat. Podstolin; obejmuje 231 ha (157 roli or., 61 łąk, 2 lasu); 1885 r. 5 dm., 5 dym., 48 mk., 21 kat., 9 ew., 18 dysyd. R. 1786 wyrządziła tu powódź szkodę

wynoszącą 3334 tal. (ob. Schmitt Gesch. d. Stuhmer Kr., str. 216). 2.) **Sz. Szlach.**, niem. *Adlig-Sch.*, dobra, tamże, paraf. kat. Sztumska Wieś; 96 ha (80 roli orn.); 1885 r. 2 dm., 7 dym., 38 mk., 34 kat., 4 ew. Dobra ta została nadane dopiero r. 1779 lejtnantowi v. Gymnich na prawie szlach.; przedtem były wydzierżawione za opłatą czynszu 166 tal. 60 gr. i rocznej kontrybucyi, wynoszącej 23 tal. 28 gr. 11 fen. R. 1804 wynosiła taksa 6000 tal. (ob. tamże, str. 210). *Ks. Fr.*

Szkarewsko, ob. *Szkarówka* 2.).

Szkarów, w dokum. *Szkarew*, ws nad lewobocznym dopł. Horynia, pow. ostrogski, o 45 w. na płn. od Ostroga, na zach. od Horszeczy a na pld.-wschód od Dorohobuża, w równinie położona. Włościanie trudnią się uprawą roli, a że jej mają niewiele, wynajmują się więc w sąsiednich wsiach, nadto wychodzą na żniwa, nigdy jednak za pieniądze, lecz za swą pracę biorą snopy w naturze. W ogóle lud tu bardzo pracowity i zamożny; utrzymują konie, bydło, owce, trzodę chlewną i ptactwo domowe. Podług reg. pobor. pow. żukckiego z 1577 r. ws Sz. należy do zamku dorohobuskiego i płaci od 4 dym. na ćwier. (Jabłonowski, Wołyń, 41). Następnie przez długi czas należała do Wigurów, lecz gdy na początku obecnego stulecia zmarł ostatni potomek z prostej linii, ws wzięli dalsi sukcesorowie. *Z. Róż.*

Szkarówka 1.) ws na prawym brzegu Rosi, pow. wasylkowski, w 1 okr. pol., gm. Czerkas, o 5 w. na pld.-wschód od Białejcerkwi a 50 w. od Wasylkowa, ma 1450 mk. W 1740 r. było 70 chat i około 500 mk., w 1863 r. 1150 mk. Posiada cerkiew p. w. Zesłania Ducha św., drewnianą, wzniesioną (na miejscu dawniejszej z 1706 r.) w 1750 r. a przebudowaną w 1840 r., uposażoną 42 dzies. We wsi znajduje się cegielnia. Należy do klucza białocerkiewskiego dóbr hr. Branickich. 2.) **Sz. Wielkie i Małe**, w dokum. *Szkarewsko*, dwie wsi nad dopł. Chomoru, pow. zasławski, na płn. od St. Konstantynowa. Podług reg. pobor. pow. krzemienieckiego z 1583 r. należy do Konstantynowa ks. Konstantego Ostrońskiego, wwdy kijowskiego, marszałka ziemi wołyńskiej, który płaci ze wsi Szkarewskich z 11 dym., 6 ogr. (Jabłonowski, Wołyń, 129). *J. Krz.*

Szkarpawa, niem. *Scharpau*, dawniej *Scharfau*, ws na wielkich żuławach malborskich, pow. malborski, st. p. Nowydwór, par. katol. Tiegenhagen; odl. od Malborku 4¹/₂ mili na północ; 153 ha, 43 roli orn. (z 1 ha 32:9 mrk. czyst. doch.), 40 łak (24:67). W 1885 r. 12 dm., 16 dym., 85 mk., 77 ew., 8 sekciarzy. Za czasów krzyżackich była Sz. siedzibą wójta rybackiego. Szkarpowskie wójtowstwo ry-

backie (Scharpauer Fischamt) graniczyło z jednej strony z elbląskiem, a z drugiej z komturstwem gdańskiem, ciągnęło się od morza aż po za liczne odnogi Wisły, do zatoki Świeżej uchodzącej. Do kasy wójtostwa wpływało rocznie 30 grz. czynszu od wiók, 62 grz. od młynów, 16 za przewóz, 27 od karczom. Wójtami rybackimi byli tu: Keinecke 1313, Bernhard 1317, Mikołaj 1342, Gottfried v. Trostorf aż do r. 1387, Siegfried Gans 1387—92, Ulryk Mysener 1392—95, Jan v. Dollen 1395—1404, Konrad Volkolt (Fulkut) 1404—1406, Heidenreich v. Soest 1406—1409, Jan v. Dittenhofen 1409, Jan v. Dollen aż do r. 1414, Jan Denycker 1414—19, Engelhard Kassau 1419—22, Alf Sure (także v. Eyselmunde zwany) od 1422, Heidenreich v. Melen (Milen) aż do 1435, Michał Tussenfelder 1435—37 i 1446 (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver. XXIV, str. 53—54; Toepfen Hist. comp. Geogr., str. 224; Eckerdt Gesch. d. Kr. Marienburg, str. 44). R. 1410 zajęli Polacy folw. tutejszy, ale Krzyżacy z Balgi napadli ich i folw. spalili. R. 1786 wydzierżawia magistrat gdański ws tutejszą na lat 30 za opłatą kanonu po 45 gr. od morgi roli użytkownej, a po 30 gr. od pośledniejszej (ob. Dormann: Gesch. d. Kr. Marienburg, II, str. 75). *Ks. Fr.*

Szkarpowka al. *Szkarpawa*, niem. *Alte al. Elbinger Weichsel*, prawa odnoga dolnej Wisły czyli Leniwki, od której się odłącza przy starym szańcu Głównie gdańskiej (Danziger Haupt). Płynie od zach. ku wschod., przerywając żyzne Wielkie Żuławy malborskie i wpada, ubiegłszy 3³/₄ mili, kilku ujściami do zatoki Świeżej, tworząc liczne kepy. Od r. 1840, gdy gdańska Wisła przy Górcie (Neufahr) nowe sobie utorowała ujście, ma Sz. bardzo mało wody i coraz bardziej się zamula. Dawniej było inaczej, jak pisze Klono-wicz we Flisie: W tem się Szkarpawa z Leniwką rozstawa, Na swoim nurcie każda z nich przestawa; Szkarpawa płynie do Królewca sobie, Leniwka k'sobie. Szkarpawa bystra wszystkiej Wisły głowa. Nurt samorodny (zw. 403 i 404). *Ks. Fr.*

Szkatulino, futor prywatny, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 73 w. od Dżisny, 2 dm., 13 mk. katol.

Szkatuła, ws włośc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Białuny, o 16 w. od gminy a 10 w. od Wilna, 8 dusz re-wiz.; należy do dóbr skarbowych Zakret. W spisie z 1866 r. podana jako zaśc., mający 2 dm., 9 mk. katol.

Szkauda, jezioro w Warmii, na polu szonwałkiem.

Szkawno, łotew. *Szkauna*, ws i dobra, pow. łuczński, w 3 okr. pok. do spraw. włośc., gm.

i par. Landskrona, w 1863 r. 158 dusz rewiz. Posiada kaplicę katolicką. Własność Karnickich.

Szkejbina, rzka, w pow. nowoaleksandrowskim, prawy dopływ rzki Sussej (pr. dopł. Niemenka).

Szkerszpile, dwór, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 58 w. od Kowna.

Szkibele, wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 76 w. od Poniewieża.

Szkidrysznie, folw., pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 54 w. od Kowna.

Szkiele, wś nad bezim. rzką, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 51 w. od Dżisny, 4 dm., 31 mk. starow.

Szkielek, góra, wzn. 753 mt. n.p.m., nad lewym brzegiem pot. Łukowica, w pow. limańskim.

Szkielcze, wś nad rzką Szarówką, pow. nowogródzki, w 1 okr. pol. i gm. Wsielub, ma 12 os.; miejscowość mocno falista, małołesna, grunta urodzajne. *A. Jel.*

Szkielbany, lotew. *Szkiejbany*, dobra, pow. łucyński, gm. Bałtynów, par. Bołowsk, w 1866 r. własność Marcina Ulanowskiego. Wchodziły niegdyś w skład ststwa maryenhauskiego.

Szkiery al. *Szkiary*, wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Wasiliszki (o 8 w.), okr. wiejski Gniliče, o 40 w. od Lidy, ma 6 dm., 64 mk. kat. (w 1865 r. 29 dusz rewiz.); należy do dóbr Hajki, hr. Potockich.

Szkiewany, wś włosc. i folw. skarb., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Jezno (o 12 w.), okr. wiejski Birsztany, o 68 w. od Trok, ma 14 dm., 141 mk. kat. (w 1865 r. 62 dusz rewiz. i 2 jednodworców).

Szkiłówka al. *Skilówka*, wś, pow. suwałski, gm. Oszków, par. Filipów, odl. od Suwałk 17 w.; ma 8 dm., 47 mk.

Szkiłthof, lotew. *Szkiłmujia*, wś skarbową, pow. dyneburski, par. kat. Aula, posiada cerkiewkę prawosł. Niegdyś królewsczyzna, będąca najczęściej w posiadaniu starostów dyneburskich.

Szkiłondziszki 1.) folw., wś i karczma nad potokiem, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Polany (o 4 w.), o 10 w. od Oszmiany. Folw. ma 1 dm., 16 mk. kat.; wś 11 dm., 69 mk. t. wyzn. a karczma 1 dm., 6 mk. żyd. (w 1866 r. 60 dusz rewiz.; własność Kosackich). 2.) **Sz.**, zaśc., tamże, okr. wiej. i dobra skarb. Oszmiana, 3 dusze rewiz.

Szkiśle, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 71 w. od Nowoaleksandrowska.

Szklana Huta 1.) osada należąca do dóbr Chorzęcin, w pow. brzezińskim. 2.) **Sz. H.**, ob. *Huta* (III, 232). 3.) **Sz. H.**, wś i folw., major. rząd., pow. sieradzki, gm. i par. Złoczew, odl. od Sieradza w. 24; ma 43 dm. a wraz z wsią Złoczewska Wieś i maj. Stara

Huta, Cegielnia, Miklesz, Bujnów, Czarna, Borzęckie, Zapowiedniki ma 3230 mk.

Szklana Huta 1.) al. *Szklanna Huta*, niem. *Glashuette*, os., pow. bukowski (Lutomysł), o 6 klm. ku wsch. od Lutomysła, na trasie grodziskim, st. dr. żel. pozn.-berlińskiej, między Bukowcem, Siatopią i Cichą Górą; par. Bukowiec, okr. wiejski Cicha Góra, poczta Eichenhorst; 5 dym., 27 mk. 2.) **Sz.**, wś, pow. chodzieski, o 11 klm. na pld.-zach. od Chodzieża (st. dr. żel.), na trasie do Budzyna, w lasach wyszyńskich; par. kat. Czarnków, par. prot. i poczta w Gebicach; 11 dm., 55 mk., Tworzy z Niewiemkiem (17 dm., 137 mk.) okr. wiejski, z obszarem 525 ha (204 roli, 53 łąk, 153 lasu). Między mieszkańcami jeden tylko katolik. 3.) **Sz.**, wś, pow. czarnkowski (Wieleń), o 8 klm. na zach.-płn. od Wieleń, nad strugą, która spływa do jez. Łokacz; par. kat. Wieleń, protest. Dębowa Góra, poczta i st. dr. żel. w Krzyżu (Kreuz); 69 dym., 574 mk. (44 kat., 528 prot., 2 żyd.) i 1087 ha (437 roli, 278 łąk, 10 lasu). 4.) **Sz.**, wś, pow. międzyrzecki, o 4 klm. na płn.-wsch. od Trzciela (Tirschtiegel, par. i poczta); st. dr. żel. pod Suchym Lutolkiem (Duerllettel), o 12 klm.; razem z Dybnem (Dybnów) tworzy okr. wiejski, mający 28 dym., 181 mk. (75 kat., 106 prot.) i 592 ha (324 roli, 82 łąk, 130 lasu). 5.) **Sz.**, przyl. do Łomnicy, pow. międzyrzecki, o 7 klm. na płn.-wsch. od Zbąszyń (Bentschen), 6 dm. i 120 mk. 6.) **Sz.**, niem. *Juliusshuette*, przyl. Przytocznicy, pow. ostrzeszowski, ku wschodowi od Ostrzeszowa (Schildberg, poczta i st. dr. żel.); 2 dym., i 21 mk. 7.) **Sz.**, *Vitrarii molendinum* r. 1310, *Vitrorum mol.* 1327, *Vitreum* 1357, *Szklany molendinum* około r. 1600, młyn niegdyś i huta szklana, w Poznaniu, nad Cybiną, za kościołem św. Małgorzaty, zniszczone zostały z rozkazu bisk. Goślickiego. Ta huta istniała już przed r. 1310; wspomina ją bisk. pozn. Andrzej, uposażając wielką altaryę w katedrze młynem na Cybinie, stojącym między młynem Przedpełki a Szklaną H.; w r. 1327 bisk. Jan III nadał ją z ogrodem huciarzowi Tyczkowi pod warunkiem, że naprawiać będzie okna w katedrze i dostarczać nowych za opłatą; prócz tego nakłada biskup obowiązek płacenia kościołowi czynszu po jednej ćwiertni żyta tygodniowo od każdego koła; w r. 1357 biskup Jan V przeznaczył ten czynsz na utrzymanie nauczyciela (Kod. Wielkop., 931, 1080, 1114, 1360). Inwentarz dochodów biskupich z r. 1654 wspomina, że z młyna tego dawano niegdyś 3 ćwiertni żyta tygodniowo i że tuczono 3 wieprze (Ks. J. Jabeżyński, Dolsk, 85).

E. Cal.

Szklanice al. *Szklancy*, mko żydowskie, wś i folw., pow. borysowski, w 3 okr. pol. bere-

zyńskim, gm. Witunice, par. kat. Kiemieszewice, przy gośc. z Łohojska przez mka: Pleśczenice i Okołowo do mka Dokszyc, ma do 10 osad, cerkiewkę; wś 8 osad; folw., od 1836 r. własność Stabrowskich, około 28 włók; za poddaństwa w trzech małych wioseczkach liczyło się 89 dusz męzkich. *A. Jel.*

Szklanna 1.) kol., pow. miechowski, gm. i par. Koniusza, leży na zach.-płd. od Proszowic, przy szosie do komory Baran. Ma 13 dm. 2.) **Sz.**, os., pow. miechowski, gm. Kacice, par. Prandocin.

Szklanna góra 1.) pod Łęczycami, pow. wejherowski. 2.) **Sz. g.**, pod Wielbrandowem, pow. starogardzki.

Szklanna Huta 1.) niem. *Louisenthal*, leśn. król., pow. świecki, st. p. M. Gaczna, obwód dominialny nadleśn. Wierzchlas, par. kat. Pol. Cekeyn, 1 dm., 9 mk. 2.) **Sz. H.**, kol. z szklaną hutą, tamże; 1885 r. 9 dm., 127 mk.; prywatna szkoła ew. 3.) **Sz. H.**, wyb. do Łęczyc, pow. wejherowski.

Szklanny Ług, zaśc., pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Kurzeniec (o 8 w.), okr. wiejski i dobra dawniej ks. Wittgensteina, obecnie ks. Hohenlohe, Kasuta, 3 dusze rewiz.

Szklanów, wś, pow. stopnicki, gm. i par. Stopnica. W 1827 r. 15 dm., 72 mk. W połowie XV w. wś król. Szklanów, w par. Stobnica, miała łany km., z których dziesięcinę, wartości 10 grzyw., dawano pleb. w Stobnicy (Długosz, L. B., II, 442). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 wś Sz., własność kasztelana krakowskiego, miała 7 osad, 7½ łan. (Pawliński, Małop., 223).

Szklarka, potok, dopływ Rudawki, pow. chrzanowski, płynie malowniczą doliną, uchodzi do Rudawki pod Dubiem, z lew. brzegu.

Szklarka 1.) *Sz. Mielęcka*, urząd. *Mielenska*, pow. ostrzeszowski (Kepno), o 6 klm. na zach.-płn. od Kepna (par. prot. i st. dr. żel.), przy granicy Szląska, nad strugą, która spływa do Niesobu (dopł. Prosnę), par. kat. Parzynów, poczta w Mielęcinie, st. dr. żel. w Bralinie o 3 klm.; razem z Hipolitpołem (14 dm., 102 mk.) i Julianpołem (16 dm., 113 mk., tworzy okr. wiejski, mający 49 dym., 357 mk. (121 kat., 227 prot., 9 żyd.) i 250 ha (215 roli, 21 łak). 2.) **Sz. Mysłniowska**, urząd. *Mysłniowska*, wś i dwór, pow. ostrzeszowski, o 7 klm. na zach.-płn. od Ostrzeszowa (par. prot., poczta i st. dr. żel.), par. kat. Kobyła Góra, szkoła w miejscu; 35 dym., 319 mk. Wś jest czołem okręgu wiejs., w którego skład wchodzi: Gwiżdziele (8 dm., 62 mk.), Jarczewski młyn (2 dm., 10 mk.), Krupa (14 dm., 137 mk.), Lormis młyn (1 dm., 11 mk.), Lubeszczyk (23 dm., 181 mk.), Około (7 dm., 60 mk.) i Smolarze (14 dm., 100 mk.). Cały okrąg ma 104 dym., 880 mk. (207 kat., 673 prot.) i 1263 ha

(816 roli, 123 łak, 144 lasu). Dwór z folw. Bierzów (2 dm., 34 mk.) i Bugaj, tudzież z leśniczówką Jezioro tworzy okrąg dworski, mający 11 dym., 126 mk. (39 kat., 82 prot., 5 żyd.) i 1164 ha (260 roli, 25 łak, 793 lasu); właścicielem jest Bolesław Weżyk na Rojowie. 3.) **Sz. Przygodzka** al. *Przygodzicka*, wś, pow. odolanowski, o 11 klm. na płn.-zach. od Ostrzeszowa, przy granicy Szląska; par. kat. w Ostrzeszowie, par. prot. i poczta w Czar-nym Lesie (Schwarzwald Bz. Posen), st. dr. żel. na Antoninie o 7 klm.; razem z Antonie-wem (16 dm., 142 mk.) i Kotowskim (21 dm., 164 mk.) tworzy okr. wiejski, mający 100 dym., 807 mk. (420 kat., 387 prot.) i 649 ha (425 roli, 155 łak, 16 lasu). *E. Cal.*

Szklarki, przys. do Szymbarku, pow. gorlicki, na lew. brzegu Ropy, nad potokiem od Maślonej góry (747 mt.). Mała osada, graniczy na zach. z Gródkiem, na wschód z Szymbarkiem. *Mac.*

Szklarnia 1.) wś, pow. janowski, gm. i par. Modliborzyce. 2.) **Sz.**, pow. janowski, gm. Kawęczyn, par. Janów. 3.) **Sz.**, os., pow. sejneński, gm. Krasnowo, par. Sejny (odl. 9 w.), 1 dm., 16 mk.

Szklarnia, pustka, w gm. Kochcice, pow. lublińskim.

Szklarnia Szymokowska al. *Szymonowska*, ob. *Ferdinandshuette*.

Szklarówka al. *Szlarówka*, wś nad rz. Kaszanka, dopł. Bohu, pow. braclawski, okr. pol. Woronowica, gm. Łuka, par. praw. Potusza, kat. Tywrów, między Szenderówką a Nikiforówką, ma 5 osad. Należała do hr. Grocholskiego, dziś Możajskich. *X. M. O.*

Szklary 1.) wś, pow. olkuski, gm. Ojców, par. Raclawice, leży wśród wyżyny olkuskiej, w jednym z jarów biegnących ku dolinie Wi-sły. Posiada łomy marmuru czarnego, 58 os., 521 mr. W 1827 r. 54 dm., 338 mk. Wcho-dziła w skład dóbr ststwa ojcowskiego. Za-wiązkiem wsi była, o ile się zdaje, jedna z pierwszych zapewne w Polsce hut szkla-nych, założona w XIV w. na obszarze wsi Radwanowic (dziś pow. chrzanowski). Osadę zwano pierwotnie Hutnica (w r. 1329, ob. Kod. Małop., I, 215). Osiadający w pobliżu robotnicy huty dali początek wsi. (Por. t. VI, 71). Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1400 wś Szklary, w par. Raclawice, mia-ła 7½ łan. W r. 1581 wieś ta, należąca do zamku ojcowskiego, miała 8½ łan. km., 1 zagr. bez roli, 1 kom. bez bydła, 1 rzem., 1 łan sołtyśi (Pawliński, Małop., 26, 434). 2.) **Sz.**, os. pow. sejneński. Należy do fol. Ochotniki.

Szklary 1.) wś włośc. nad rz. Olona, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Międzyrzecze (o 22 w.), okr. wiejski Angliniki, o 8 w. od Trok, ma 9 dm., 57 mk. kat. (w 1865 r. 12 dusz re-

wiz.); należy do dóbr skarbowych Michnizki. 2.) **Sz.**, wś włośc., pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Merecz (o 28 w.), okr. wiejski Kobele, dobra skarb. Orany, o 102 w. od Trok, ma 14 dm., 100 mk. kat., 6 żyd. (w 1865 r. 44 dusz rewiz.). 3.) **Sz.**, wś, pow. drysieński, należała do dóbr Justynianowo, Szczyttów.

Szklary 1.) wś, pow. sanocki, w zwartej dolinie pot. Hyżnego, dopł. Jasiołki pod Jasliškami (4 klm.). Dolinę opasują od wschodu lesiste wzgórza, ze szczytem Zademozykowa (761 mt.) i Czertesz (741 mt.), od zach. lesiste pasmo ze szczytem Pietrosz (731 mt.). Na płn. wzgórze wzn. 588 mt. Od tego wzgórza płynie na pld. Hyżny pot., na płn. Taba. Dolinami potoków prowadzi droga z Jaślik do Rymanowa. We wsi stoi cerkiew drewn., filialna par. w Dalejowy; par. rz.-kat. w Jaślikach. **Sz.** mają 72 dm. i 418 mk. (197 męż., 221 kob.); 409 gr.-kat., 4 rz.-kat. i 5 izr. Pos. więk. (biskupstwa łaciń. w Przemyśle) wynosi 120 mr. lasu; pos. mn. 951 roli, 103 łąk, 135 past. i 167 mr. lasu. Gleba zimna, owsiasta. Do cerkwi należy 47 roli i 2 mr. łąk. W 1441 r. należały **Sz.** do dóbr sobieńskich Kmitów, są bowiem wymienione między wsiami, które Mikołaj z Wiśnicza Kmita, kaszt. przemyski, przy podziale majątku oddał Małgorzacie, żonie Mościca de Magna Chosmyń (Kozmin, A. G. Z., XI, 178, Nr. 1372). **Sz.** graniczą na płn. z Królikiem Wołoskim, na wsch. z Polanami, na pld. z Posadą Jaślicką i Dalejową, na zachód z lasami Kamionki. 2.) **Sz.**, wś, pow. rzeszowski, z osadami: Grobla, Zazdrość i Łapigów a na obszarze więk. posiadł. Kolanówka. Wś leży w dolinie potoku t. n., dopł. Sanu. Poziom podnosi się na zach. z 357 na 394 mt. w lesiste pasmo, dzielące potok od pot. Harty; na wschód lesiste pagórki, oddzielające pot. Szklary od pot. Dąbrówki, dochodzą do 365 mt. Płn. część wsi „Kolanówka” sięga aż po stoki góry Barazy 409 mt. Z płn. stoku tej góry wypływa Tatyna (prawy dopł. Struga). Wś, tworząca długą ulicę, przez którą prowadzi droga gminna z Tyczyna (21 klm.) do Dynowa (6 klm.), należy do urz. poczt. w Jaworniku (5,5 klm. na wschód), liczy 113 dm. (7 na obszarze więk. pos.) i 727 mk. (352 męż., 375 kob.); 693 rz.-kat., 34 izr. Pos. więk. (Kaj. Załuskiego) ma 2 folw. i 878 mr. obszaru (458 roli, 48 łąk, 2 ogr., 367 mr. lasu); pos. mn. 551 roli, 63 łąk, 37 past. i 99 mr. lasu. Par. rz.-kat. w Harcie. **Sz.** graniczą na płn. z Dylągową, na zach. z Hartą i Piątkową, na wsch. z Jawornikiem a na pld. z Chodorówką. **Muc.**

Szklarycha, grobla nad rz. Stuhną, około Motowidłówki, w pow. wasylkowskim; nad nią znajdowało się uroczysko Daniłówka (ob VI, 748).

Szklaryszki 1.) zaśc. szlach. nad jez. Ilmeda, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 52 w. od Święcian, 1 dm., 15 mk. starow. 2.) **Sz.**, zaśc. szlach. nad jez. Styrnie, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 64 w. od Wilna, 1 dm., 27 mk. starow.

Szklenarczyk al. *Sklenarczyk*, *Szklenarka*, *Sklenarka*, potok, lewy dopł. Szkła. Nastaje on w pld. stronie Czerezyka, w pow. jaworowskim i płynie środkiem obszaru na płn., tworząc w środku wsi mały stawek. Wypływający ze stawku dąży dalej na płn. p. n. pot. Popowskiego, wchodzi po Jaworowa, tu przyjmuje kierunek płn.-zach. i nazwę **Szklenarczyka** i wpada do Szkła ubiegłszy 8 klm.

Szkleniec, jezioro we wsi Małolno, pow. kolski. Na początku XVI w. jest własnością probostwa (Łaski, L. B., I, 213).

Szkleniec 1.) wś, pow. ilżecki, gm. Wielka Wieś, par. Wąchock, odl. od Ilży 29 w., ma 11 dm., 56 mk., 109 mr. włośc. 2.) **Sz.**, wś, pow. lipnowski, gm. Ossówka, par. Czernikowo, odl. o 17 w. od Lipna, ma 5 dm., 43 mk., 145 mr.

Szkleńsk, wś, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Berszty, o 21 w. od Grodna.

Szklennikowo, w spisie z 1865 r. *Szklennikowo*, wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. i dobra skarb. Miadzioł, okr. wiejski Nowiki, o 14 w. od gminy a 42 w. od Wilejki, ma 13 dm., 135 mk. (101 praw., 24 kat.).

Szklina, w dok. *Skleń*, *Szkleń*, *Szklina*, wś nad rzeką Połonką, pow. łucki, na pograniczu pow. włodzimierskiego, na pld.-zach. od Łucka. Podług reg. pow. łuckiego w 1570 r. pani Tomyla Wankowna Skleńska z imienia swego Sklenia płaci z 11 dym., 7 ogr. po 4 gr., 4 ogr. po 2 gr. W 1577 r. p. Chwiedora Działyńska płaci od 4 dym. i 3 ogr. a w 1583 r. Fiedor Zkliński z 12 dym., 2 ogr., 8 ogr., 1 koła wałn., 1/2 popa (Jakłonowski, Wołyń, 8, 55, 97).

Szklonko, jezioro pod Garczynem, w pow. kościerskim.

Szklawście, wś, pow. rossieński, parafia Botoki.

Szkoło, prawy dopł. Sanu, powstaje w pld.-wsch. stronie wsi Szkła, w pow. jaworowskim, w lesie Paranka i płynie głęboką debrą na płn.-zach. We wsi, niedaleko cerkwi, łączy się to ramię z drugim, nadpływającym z pld.-wsch. strony, a tak utworzony potok płynie przez płn. część obszaru na płn.-zach., tworzy w pobliżu granicy Jazowa Nowego mały stawek i wchodzi w obręb tej gminy. Przepływający pld. część Jazowa Nowego i Cetuli w kierunku najprzód zach. a potem pld.-zach., wchodzi do Olszanicy. W pld.-wsch. stronie tej wsi rozlewa się w staw szoroki, z którego wypływający dąży na zach.

przez pld. część Zaluża do Jaworowa. Tu, we wsch. stronie miasta, tworzy staw obszerniejszy, wydłużony ku pld.-zach., a wypływający z tego stawu skręca na zach. łukiem zlekka na pld. wygiętym, przez miasto i przedmieście Nakorzeczne i wchodzi na granicę Wólki Rosnowskiej i Porudna. Dalej przepływa pld.-zach. część Wólki Rosnowskiej i wchodzi do Moraniec. Tu przyjmuje kierunek pld.-zach. i przez pld.-wsch. część Krakowca i pld.-zach. część Skolina wchodzi na granicę pow. cieszanowskiego, a płynąc na zach. oddziela wś Kobylnicę Wołoską od Budzyna (pow. jaworowski). Następnie przepływa pld. część Młynów w pow. jaworowski w kierunku pld.-zach. i wchodzi do Zaleskiej Woli (pow. jarosławski). Odtąd płynie już przeważnie na zach. przez pld. część Laszek, wzdłuż pld. granicy Łazów i Wysoka, przez Wietlicz i Surochów do Sobiecina, gdzie wpada do Sanu, ubiegłszy około 70 klm. Spad wód podają liczby: źródło 275 klm., w Cetuli 244 mt., staw jaworowski 236 mt., na przedmieściu Nakorzeczne 227 mt., w Skolinie 209 mt., w Zaleskiej Woli 198 mt., w Wietlinie 190 mt., przy ujściu 185 mt. Z pomiędzy dopływów zasługują na uwagę następujące, od lew. brzegu: Hnojeniec, wpadający w pobliżu stawu jaworowskiego, a zasilony Ponikłą i Ruskim pot. od prawego i od lew. brzegu strugą z Tuczęp, płynącą przez Mużyłowice, Przyłbice a wpadającą do stawu w Bruchnału (ob. *Hnojeniec*, gdzie mylnie podano, jakoby on wpadał od praw. brzegu); Rulów poniżej stawu jaworowskiego; Szklenarczyk al. Sklenarczyk w Jaworowie; Ożomla al. Szczan, ze Zwierzyńcem od lew. brzegu i Stawiska w Młynach. Od prawego brzegu wpadają do Szkła: Kurnicki pot. z Tereszką od lew. brzegu w Jazowie Nowym; Jaksza, powstająca w pld.-wsch. stronie Jazowa Starogo, płynąca na pld.-wsch. a wpadająca do stawu w Olszanicy; Retyczyn z Lipowcem od praw. brzegu, na granicy Rudy Kochanowskiej i Krakowca; Łazanka, na granicy Kobylnicy Wołoskiej i Młynów; Byrówka, zwana w górnym biegu Horodyskiem, w Laszkach. Dolina Szkła, poczynawszy od wsi t. n., biegnie gościniec ze Lwowa przez Janów, Jaworów, Krakowice do Radymna. Od Zaleskiej Woli zwraca się droga ta ku dolinie Wiszni. Dolina Szkła wymaga uregulowania, któreby zapobiegło zabagnianiu przyległych łąk i pastwisk.

Lu. Dz.

Szkło, wś, pow. jaworowski, 12 klm. na wschód od Jaworowa (sąd pow.), 37 klm. na pld.-zach. ode Lwowa, 14 klm. na pld.-zach. od st. kol. w Kamienobrodzie, urząd poczt. w miejscu. Na pld. leżą Małoszkowice, Moosberg i Bruchnał, na zach. Olszanica i Jazów

Nowy, na pld. Starzyska, na wsch. Wola Dobrostańska (pow. gródecki). Na pld.-wsch. powstaje ze źródła Paraszka, ramię pot. Szkło i płynie przez pld. część obszaru do Jazowa Nowego. W pld. stronie wsi powstaje pot. Ruski a na pld. od niego Ponikła i oba płyną na zach. i wpadają od praw. brzegu do Hnojenca (ob.), lew. dopł. Szkła. Główna część zabudowań leży w pld. stronie, w dolinie Szkła. Włas. więk. ma roli or. 12, łąk i ogr. 64, past. 14, lasu 1087 mr.; wł. mn. roli or. 1199, łąk i ogr. 671, past. 397, lasu 247 mr. W r. 1880 było we wsi i w jej częściach: Birki, Melniki, Sołychy i Stenie 287 dm., 1597 mk. w gminie; 7 dm., 31 mk. na obsz. dwor. (1504 gr.-kat., 54 rz. kat., 42 izr., 28 in. wyzn.; 1465 Rusinów, 161 Polaków, 2 Niemców). Par. rz.kat. w Jaworowie, gr.-kat. w miejscu, dek. jaworowski. We wsi jest cerkiew i kaplica łacińska, szkoła etat. 1-klas., kasa pożycz. gm. z kapit. 131 złr., 2 tartaki wodne. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr koron, ststwa jaworowskiego. Jest tu źródło wody siarczanej, jedno z najdawniejszych w Polsce. Jeszcze w r. 1578 na wezwanie Stefana Batorego badał je i opisał królewski lekarz Wojciech Oczko. Książka jego podaje sposób używania tych wód. W 39 lat później dr. Erazm Sykst, Lwowiec, wydał w r. 1617 w Zamościu opis tych źródeł. Sobieski zajmował się wodami w Sz. i doniósł o ich własnościach lekarzom zagranicznym, gdyż spodziewał się, że to zdrojowisko będzie mogło zastąpić Maryi Kazimierze wody francuskie, których w r. 1668 używała. „Drugą pocztą (pisał z Żółkwi do żony), poszłę opisanie wody jaworowskiej (tak nazywano źródła tutejsze) à Mr. du Puis, która ma być taka albo podobna do tej de Bourbon. Jest to woda, w której jest siarka i saletra; ale sama przez się jest zimna; pachnie jakby jajcami pieczonemi. Leczył się w tej wodzie nieboszczyk Władysław król, i pomogła mu bardzo. Opisał ją jeden doktor przedni (Erazm Sykst w książce: „O cieplicach we Szkle i t. d. ksiąg troje“), tylko że po polsku; kazałem to przetłómaczyć po łacinie“ (Helzel: „Listy Jana Sobieskiego do żony“ i t. d., Kraków 1860, str. 185, 186, 201). Za Sasów Sz. podupało, jakkolwiek znajdujemy o niem wzmianki w pismach Bonfigliego, Guetarda, Hoffmana, którzy z uznaniem wyrazili się o leczniczych własnościach źródła. W r. 1795 prof. Haquet rozebrał tę wodę. W r. 1834 rozbierał ją ponownie Torosiewicz („Źródła mineralne w Galicyi i na Bukowinie“, Lwów, 1849, str. 171 nn.). Rząd austriacki urządził tu (a raczej w Jazowie Nowym) łaźienki dla chorych wojskowych. W Sz. istnieją łaźienki prywatne, lecz dziś mało tu bywa chorych. O wó-

dach tutejszych pisali: Marceyan Ogończyk Zakrzewski: „O wodach kruszczowych w Galicyi a w szczególności w Szkle“ (Czasop. załadu Ossolińskich, 1828, III, 85 i 1829, I, 68); Torosiewicz: „O źródle siarczystem w Szkle“ (Pamięt. farmaceut. Sawiczewskiego, 1835, II, 150 i Mnemosyne, 1838, Nr 45); „Wycieczka ze Lwowa do Szczawnicy“ przez dra T. (Dziennik liter., 1862, str. 460); „Do kąpiel“, przez P. S. (Dziennik Pols., Lwów, 188, Nr z 10 lipca). Ulryk Werdum (Liske: „Cudzoziemcy w Polsce“, Lwów, 1856, str. 78 i 79) tak mówi o Sz.: „Długa wieś, ciągnąca się na wschód przy pagórku. Na wscho-dniej stronie ku jezioru ma drewniany kościół. W minionym sierpniu (1670 ?) zamienił się tu w pobliżu wielki piaskowy pagórek, skutkiem trzęsienia ziemi, na małe jezioro, a kiedy się pagórek z wielkim łoskotem zapadł, wybuchła woda w takiej obfitości, że zalała naokół leżące pola. Jezioro miało około 600 kroków w obwodzie, a świeże urwisko zapadłej ziemi jeszcze wyraźnie widzieć było można. Woda była jasna i bardzo głęboka, czuć i smakować było z niej siarkę. Niewątpliwie też siarczane źródła, które się tu pod ziemią ukrywają, wywołały to trzęsienie ziemi. Na strzał z muszkietu od tego miejsca, na dole, w dolinie, znajdowała się też studnia, z której czysta siarka z wodą wytryskała, tak że z wiatrem już zdaleka czuć ją było można“. W Sz. była dawniej papiernia. *Lu. Dz.*

Szkłoby, wś, pow. konecki, ob. *Szkłoby*.

Szkłów 1.) w dokum. łacińskich *Sclovia*, mto na prawym, wyniosłym brzegu Dniepru, pow. mohylewski, pod 54° 12' płn. szer. a 47° 49' wsch. dłg., w 1 okr. pol., gm. Szkłów, o 32 w. na płn. od Mohylewa, przy b. trakcie poczt. petersburskim na Orszę. W 1880 r. miało 872 dm. (11 mur.; 312 należało do chrześcian a 560 do żydów) i 2393 mk. (1268 prawosł., 33 kat. i 11092 żyd.). Posiada 5 cerkwi (2 mur.), kaplicę prawosł. mur., kościół kat. mur., 2 synagogi (1 mur.) i 17 domów modlitwy żydows. (5 mur.). Znajduje się tu: zarząd 1 okr. pol., biuro sędziego pokoju IV okr., zarząd gm., szkoła żydowska rządowa wyższa, szkoła ludowa, st. poczt., dwie apteki, szpital żydowski na 14 łózek, dom dla sierot żydowskich (na 50 chłopców), przystań na Dnieprze, 7 warsztatów tkackich, wyrabiających flanelę, kort i materiały na tałesy i arbekenfesy (ubioły rytualne żydowskie), 2 młyny krupczatne. W mieście odbywają się targi co niedziele i piątki oraz dwa jarmarki doroczne: w drugim tygodniu w. postu i w 9 tygodniu po Wielkiejnocy, poprzednio bardzo ożywione, które po 1860 r. straciły znaczenie i obecnie mają zaledwo po 25,000 rs. obrotu. Kościół kat., p. w. św. Piotra i Pa-

wła, z muru wzniesiony w 1849 r. Parafia kat. dekanatu mohylewsko-horeckiego, 1145 wiernych. Kaplica w Sz. na cmentarzu grzebalnym, w Zahorankach, Zarowicach i oratorium w Babeczynie. Gmina ma 3467 mk. włościan (889 męż., 1031 kob., 1547 dzieci), z których 263 (206 męż. i 57 dzieci) zajmuje się przemysłem leśnym, używając do pomocy 342 koni. W gminie znajduje się 7208 1/2 dzies. lasów prywatnych i 1143 1/2 dzies. włościańskich. W historii Sz. wspominany jest po raz pierwszy pod 1535 r., w którym spalony został przez wojewodę ruskiego Wasila Szujskiego, podczas wojny Iwana Groźnego z Zygmuntem Augustem. Od XVI w. Sz. z okolicą stanowił dziedzictwo Chodkiewiczów, którzy pisali się ztąd hrabiami na Szkwowie. Miasto było wówczas obwarowane i dwukrotnie w ciągu XVI w. (1563 i 1580 r.) ucierpiało od napadu wojsk ruskich. W tym prawdopodobnie czasie Jan Karol Chodkiewicz wzmo-cnił warownie miasta przez opasanie go wałami i rowami, ślady których przetrwały do dnia dzisiejszego od strony wjazdu z Orszy. W 1619 r. Aleksander Chodkiewicz, wwoda trocki, założył tu klasztor dominikanów i znaczną ich biblioteką obdarzył. Nadany im kościół był dawniej zborom kalwińskim, fundowanym w XVI w. przez przodków wwody, który znalazł ostatni spoczynek w grobach tego kościoła. Była to największa świątynia na Białorusi, dziś w gruzach. Dominikanie istnieli tu do 1832 r. W 1653 r. hetman w. lit. Janusz ks. Radziwiłł, nie czekając przez zawiść na połączenie z hetmanem polnym lit. Gosiewskim, ciężką poniósł klęskę pod Sz. od wojsk ruskich pod wodzą kn. Trubeckiego, który jednak, pomimo uporczywego oblężenia, nie mógł zdobyć miasta. W 1655 r. Sz. zrabowany został przez Kozaków, co powtórzyło się w 1708 r. z polecenia gen. szwedzkiego Lewenhaupta, niezadowolnionego ze złożonej przez miasto kontrybucyi. Od Chodkiewiczów Sz. przeszedł w posiadanie Sieniawskich a następnie ka. Czartoryskich i w 1762 r. otrzymał od Augusta III przywilej na prawo miejskie i prawo używania pieczęci, z wyobrażeniem wiszącego bezmianu. W 1769 r. wielki pożar zniszczył prawie doszczętnie miasto, poczem mieszkańcy zaczęli się osiedlać na lew. brzegu rzki Szkwowianki, dawna zaś osada stała się siólem, zwanem Szkwowem Starym. Po przyłączeniu do Rosyi Sz. przeszedł na własność skarbu. W 1773 r. przeznaczony na mto powiatowe prowincyi mohylewskiej, nadany został zrazu ks. Potemkinowi a w 1778 r. gen. Zoryczowi, który założył tu szkołę dla 300 dzieci szlachty białoruskiej. Na urządzenie szkoły wydał 77,888 rs., na utrzymanie zaś roczne przeznaczył po 43,670

rs. Po roztrwonieniu majątku przez Zorycza (+ w 1799 r.), założony przez niego korpus przeszedł w 1797 r. na koszt skarbu, poczem w 1800 r. przeniesiony został do Grodna, 1807 do Smoleńska a ostatecznie do Moskwy. W r. 1812 Sz. zajęty był chwilowo przez Francuzów. Obecnie mto należy do Wojejkowych. Opis podał Tyg. Illustr. (z 1872 r., Nr 247).

2.) **Sz. Stary**, ws nad rzką Szklówka, pow. mohylowski, o 3 w. od mta Szklowa, ma 28 dm., 140 mk., cerkiew. 3.) **Sz. Zarzeczny**, mko na lewym brz. Dniepru, pow. horecki, odl. o 62 w. od Horek, naprzeciw mka Szklowa (w pow. mohylewskim), składa się z dwóch części: Małe Zarzecze i Wielkie Zarzecze, ma 134 dm. drewn. (80 należy do chrześcian a 54 do żydów), 717 mk. (373 prawosł. i 344 żydów), cerkiew. praw., dom modlitwy żydowski, 16 sklepików. Nieznaczny jarmark odbywa się w dzień św. Trójcy. Podług podania miejscowego Sz. Zarzeczny założony został w czasie wojny północnej, na miejscu gdzie stał obóz armii ruskiej po powrocie z pod Poltawy. Obecnie należy do Wojejkowa.

J. Krz.

Szkniewa, ws u źródeł rzki Bobryk, pow. radomyski, w 4 okr. pol., gm. Kresiatycze, par. praw. Wołczków (o 4 w.), o 95 w. od Radomyśla, ma 326 mk. Podług Pochilewicza jest tu 260 mk.; włościanie, w liczbie 83 dusz rewiz., uwłaszczeni byli na 508 dzies., ze spłatą po 194 rs. 45 kop. rocznie. Należy do dóbr Wołczków, dawniej Olizarów, następnie Lewszyna, od 1885 r. Andrzeja Kukiela.

J. Krz.

Szkoockie, wzgórze, w pow. czarnkowskim, między wsiami Dzierżno Małe i Górnicza.

Szkoockie jezioro, niem. *Schotten-See*, jezioro przy Pniewitach, pow. chełmiński, 40 mr. obszaru (ob. t. I, 566).

Szkocya, niem. *Schottland*, os. wiejska, pow. szubiński, o 6 klm. na pñ.-wschód od Szubina, przed Rynarzewem (par. i poczta), gdzie się rozłożyła na przestrzeni 3 klm.; st. dr. żel. o 16 klm. w Bydgoszczy, na Chmielnikach (Hopfengarten) i Studzieniu; z Siedliskiem (4 dm., 21 mk.) tworzy okr. wiejski, mający 33 dym., 245 mk. (33 kat., 212 prot.) i 419 ha (264 roli, 96 łąk).

E. Cal.

Szkocya-Nowa, fol., pow. augustowski, gm. Dowspada, par. Janówka, odl. od Raczek 3 w., od granicy pruskiej o 2½ w. Założona około r. 1823 przez hr. Ludwika Paca, zago-rzałego anglomana. Stanowiąc niegdyś część dóbr dowspudzkich, przeszła w posiadanie rządu r. 1835. Naówczas folw. Szkocya z attyn. Pacianowo, Planta i Witówka zawierały 1743 mr. Obecnie jest tu 7 dm., 101 mk. (7 żyd.). Na pół zrujnowane murowane gmachy, drogi wysadzone drzewami, przypomi-

nają dawną świetność tych dóbr. M. R. Wit.

Szkodnia, rzeczka, ob. *Schodnia*.

Szkody, okolica szlach., pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. mirskim, par. katol. doniedawna Mir, teraz Połoneczka, o 1 milę na pñd.-zachód od mka Mira, ma 9 osad; grunta urodzajne, miejscowość lekko falista, bezleśna.

A. Jel.

Szkodziszki 1.) zaśc., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiejski Szkodziszki, o 3 w. od gminy a 10 w. od Wilna, ma 1 dm., 10 mk. prawosł. i 4 mk. katol. (podług spisu z 1865 r. 6 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Jarmuliszki. 2.) **Sz.**, zaśc., tamże, o 14 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. katol. 3.) **Sz.**, ws i dobra, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiejski Szkodziszki, o 3 w. od gminy a 12 w. od Wilna, ma 16 dm., 15 mk. prawosł. i 266 katol. (w 1865 r. 89 dusz rewiz.); własność Chodolejów. W skład okr. wiejskiego wchodzi wsi: Sz., Dukiele, Jarmoliszki, Lipiny, Macieiszki, Maryino, Popiszki i Rusinówka, oraz zaśc. Borejkwoszczyzna, Górki, Jeziorowszczyzna, Lipki, Mikuciszki, Skrobówka, Smolanka, Sokolniki, Stażuciszki i Szkodziszki, w ogóle 186 dusz rewiz. b. włość. skarb. i 82 włość. uwłaszczonych.

Szkoliki, część Radruża, pow. Rawa Rumska.

Szkoliszcze, dzielnica mta Słucka, prze-ważnie zamieszkała przez żydów, w której są liczne ich bóżnice i domy modlitwy (ob. *Sluck*).

A. Jel.

Szkolny Pawłów, ob. *Pawłów* 5.).

Szkółka, *Skolkenmuehle*, młyn niegdyś, w pow. międzychodzkiem (Wykaz miejscowości, Poznań, 1875).

Szkółki, urząd. *Szkołki* i *Szkułki*, niekiedy *Szczółki*, *Szkołki* i *Szkodki*, *Szkułki* około r. 1523, ws, pow. mogiłnicki (Żnin), o 4 klm. na pñ.-zach. od Rogowa (par. i poczta), na pñ.-zach. kończy się jez. Rogowskiego; st. dr. żel. w Janówcu i Łopienniu o 8 klm.; 9 dym., 74 mk. (47 katol., 27 prot.) i 180 ha (146 roli, 13 łąk). Około r. 1523 było na Sz. 5 łąn. km. i 1½ łąna dziedzicz., z wyspka między łąkami a folw.: z łąnów km. płacono dziesięcinę snopową proboszczom w Niestronnie a z dziedzicznych proboszczom w Rogowie (Łaski, Lib. Ben., I, 165, 172). Przy schyłku zeszłego stulecia dziedziczył Sz. Jakub Korytowski, miecznik poznański.

E. Cal.

Szkopówka, os., pow. warszawski, gm. i par. Okuniew.

Szkopy al. *Skopy*, ws i fol., pow. sokołowski, gm. Repki, par. Wyrozęby, odl. 28 w. od Siedlec a 10 w. od Sokołowa, mają cerkiew murowaną, 16 dm., 241 mk. W 1827 r. było 22 dm., 145 mk. W 1872 r. fol. Sz. rozl. mr. 536: gr. or. i ogr. mr. 367, łąk mr. 46, past.

mr. 9, lasu mr. 93, nieuż. mr. 21; bud. mur. 4, z drzewa 14, las nieurządzony. Wś Sz. os. 22, mr. 271. W drugiej połowie XVI w. osiadł tu Leonard Mleczo, przybyły z Litwy, protoplasta gałęzi podlaskiej tego rodu (Mleczkowie Szkopowscy). Do klucza Sz. należały: Borychów, Repki, Wyrożeby, Chaszczówka, Liszki, Czaple i inne. Obecnie dobra te rozpadły się na części i drobne kolonie. Cerkiew paraf. erygował 1644 Mieczysław Mleczo. Od 1818 murowana. *Br. Ch.*

Szkordzie, wś włośc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Wasiliszeki (o 1 w.), o 36 w. od Lidy, ma 11 dm., 123 mk. katol. (w 1865 r. 51 dusz re-wiz.).

Szkoropady, grupa domów w Kamionce Wołoskiej, pow. Rawa Ruska.

Szkórzec, wś i dobra, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Szkórzec, o 47 w. od Bielska. Porów. *Skórzec*.

Szkotowo, niem. *Skottau*, wś, dobra i młyn nad rz. Szkotówka, pow. niborski, st. poczt. Neidenburg (Nibork). Posiada kościół par. ewang., który przed reformacją należał do katolików.

Szkotówka al. *Szkotowska struga*, ob. *Działówka*.

Szków al. *Szkowa*, wś i dobra nad rozlewem rz. Nierotówki, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. Karpilówka. Wś ma 37 osad, cerkiewka na cmentarzu grzebalnym p. wez. Opieki N. M. P., filialna par. Rudobielka. Dobra, dziedzictwo Wańkowiczów, około 45 włók; młyny, propinacje; grunta lekkie, łąk dużo. W dworze księgozbiór. *A. Jel.*

Szkrobatówka, w dokum. *Skrobotówka*, sioło, pow. krzemieniecki, na pograniczu pow. ostrońskiego, na pñ.-zach. od Jampola. Podług reg. pob. pow. krzemienieckiego z 1583 r. Wasili Kozarzewski płaci za wsi Skrobotówki od 2 dym. (Jabłonowski, Wołyń, 142).

Szkrochowice, ob. *Szkrochowice*. Wymienia tę wś akt podziału księstwa opawskiego między dwie pary książąt Jana (I) i Mikołaja (III) tudzież Wacława i Przemka z dnia 18 kwietnia 1377 (Obz.: Gruenhagen u. Markgraf. Lehns u. Bositzkunden Schlesien un Mittelalter II część, str. 484). *W. H.*

Szkroda, rzeczka, ob. *Skroda*.

Szkrunde (łotew.), ob. *Schrunden*. Znanie z wojny w 1659 r. (ob. Pamiętnik Poczobuta, str. 30 i następ.).

Szkucice (ob. *Lipa 3*), mylnie, za *Szkucin*.

Szkucin, wś, pow. konecki, gm. Ruda Maleniecka, par. Lipa, odl. od Końskich 21 w., ma 43 dm., 301 mk., 29 os., 324 mr. włośc., 3 mr. dwors. W 1827 r. było 16 dm., 125 mk. Wspomina tę wś Lib. Ben. Łaskiego w opisie par. Lipa (I, 598). W połowie XV w.

Sz., w par. Lipa, własność Gizickiego h. Gozdawa, miał 8 łan km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 6 grzyw., płacono prebendzie Jaszowskiej. Folw. rycerski, karczma z rolą, zagr., płaciły dziesięcinę pleb. w Fałkowie (Długosz, L. B., I, 368). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1577 Adam i Zygmunt Drzewiocey mieli tu 3 łany (Pawiński, Małop., 290). *Br. Ch.*

Szkucisko, wś, pow. nowoaleksandryjski (Puławy), gm. Szczekarków, par. Opole. W 1827 r. było 10 dm., 76 mk.

Szkucka Wola, wś, pow. konecki, gm. Ruda Maleniecka, par. Fałków: 38 dm., 244 mk., 265 mr. Na początku XVI w. dziesięcinę z pewnych ról folw. brał proboszcz w Fałkowie W połowie XV w. Sz. Wola, w par. Fałków, własność prebendy w Fałkowie, miała 6 łan. km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 2 grzyw., płacono prebendzie sandom. Jaszowskiej. Karczma z rolą i zagr. płaciły dziesięcinę prebendzie sandom. „in gonithwam“. Był też młyn (Długosz, L. B., I, 370). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego w r. 1577 (par. Lipa), własność Anny Gizickiej, miała 2¹/₄ łan., 1 zagr. z rolą (Pawiński, Małop., 290). *Br. Ch.*

Szkudelna al. *Szkudelny młyn*, pow. średzki, o 4 klm. na pld. od Pobiedzisk, pod Górka Kociołkową; nie wykazany w nowszych spisach urzęd.

Szkudła, niekiedy *Szkudły*, *Scudla* i *Szudla* r. 1370, *Scudli* r. 1393, *Schudla* r. 1458, *Skudla* r. 1523, wś i dwór, pow. pleszewski, o 12¹/₂ klm. na pld.-wschód od Pleszewa, na pół drogi do Kalisza, między Czerminiem i Kucharkami, nad Trzema (dopł. Prosnę); par. Kucharki, poczta w Sobótce, st. dr. żel. na Biniewie o 11¹/₂ klm. W r. 1370 Boguchwał, dziedzic Sz., poświadcza, że przodkowie żony jego i siostry jej sprzedali kościołowi gnieźn. Solec i Borowo, leżące między Opatowem i Tłokiną (Kod. Wielk., n. 1629); między r. 1393 i 1400 pisali się z Sz. Maciej, Mikołaj (Miczko) i Jan (Kod. Wielk. i Akta gr. wielk., I, II); między 1458 i 1460 występuje Mikołaj, syn Jana z Sz., kleryk gnieźn. a między r. 1476 i 1484 tegoż imienia archidyakon szremski, „decretorum doctor“, kan. poznański (Theiner. Vet. Monum., II i Pomn. Dziej. Pol., V, 647, z wątpliwą datą śmierci Mikołaja 1450 r.). Między r. 1477 i 1630 rozgraniczono kilkakrotnie Sz. od wsi sąsiednich (Akta gr. ziem. kaliskie); w r. 1482 pisał się Stefan z Sz., kanonik pozn. (Theiner, II, 258); między r. 1579 i 1620 posiadali tę majątność Jan i Piotr Szkudlscy; było wówczas 3 łan. km., 6 zagr., 4 kom., rzeźnik i koło doroczne. Sz. wyszły z rąk polskich przed r. 1843. Wś ma 4 dym., 31 mk. (25 katol., 6 prot.) i 12

ha (11 roli). Dwór z z Paulinowem tworzy okr. dworski, mający 10 dym., 207 mk. (194 kat., 13 prot.) i 617 ha (496 roli, 16 łąk, 41 lasu); cegielnia, gorzelnia i wiatrak. *E. Cal.*

Szkudłówka, kol., pow. słupecki, gm. i par. Młodojewo, odl. od Słupcy 8 w.; ma 7 dm., 48 mk.

Szkudłowo, zamiast *Dranica*, przekład niemieckiej nazwy *Schindelmuehle*, w pow. międzyrzeckim.

Szkudy, żmujdzkie *Skouda*, niem. *Schoden*, mko przy ujściu Łuby do Bartowa, pow. telszewski, na pograniczu gub. kurlandzkiej, pod 56°16' płn. szer. a 59°12' wsch. dług., o 63 w. na płn.-zach. od Telsz, przy trakcie lipawskim. Ma 51 dm., 657 mk., kościół katol. par., kość. ewang.-augsburski, dom modlitwy żydowski, szkołę początk., gorzelnie, garbarnię, zarząd 2-go okr. pol., zarząd gminy, targi co poniedziałki i czwartki. Kościół katol. paraf., p. wez. św. Trójcy, murowany, fundacji J. K. Chodkiewicza z 1614 r. Na cmentarzu kaplica. Parafia katol., dekanatu szkudzkiego, 4750 wiernych. Filia w Aleksandryi; kaplice w Kułach i Norwidzach. Dekanat szkudzki dyecezyi żmujdzkiej obejmuje 10 parafii: Sz., Masiady, Sałanty z filią Gruszałki i Kałnele, Korciany z filią Buzdry, Dorbiany, Łaukożemy, Kretynga z filią Jakubów, Szaty, Młoki i Lenkiny, wszystkie w pow. telszewskim, 43890 wiernych. Mapa dekanatu szkudzkiego dołączona jest do opisu dyecezyi żmujdzkiej ks. Stan. Czerskiego. Parafia ewang.-augsb. ma 2000 dusz. Gmina należy do 1 okr. pok. do spraw włośc., obejmuje 5 okr. wiejskich, 63 miejsc zamieszkałych i ma 2993 mk. włościan. Okrag policyjny szkudzki ma 12 miasteczek, 2 sioła, 180 wsi, 39 zaśc., 16145 mk. W 1257 r. Litwini rozbili tu Krzyżaków. Sz. nadane zostały Chodkiewiczom w 1568 r. przez Zygmunta Augusta. Jan Chodkiewicz, ojciec Jana Karola, sprowadził tu Niemców i przezwiał Sz. Johannisberg. W 1614 r. Jan Karol Chodkiewicz fundował kościół farny ze szkołą parafialną i dobrze je uposażył. Proboszcz nosił tytuł infułata. W 1625 r. mko drogą wianą przeszło do Sapiechów i przywilejem Władysława IV z d. 18 lutego 1645 r., danym w Warszawie, otrzymało prawo magdeburskie. W 1831 r. zajęte na skarb. Nazywano je niegdyś dla ruchu i związków handlowych przedmieściem Lipawy, od której niedaleko jest położone. W magistracie przechowywano chorągiew z herbem Sapiechów i miecz, którym ścinano złoczyńców, z napisem w języku niemieckim. Ekonomia szkudzka zwała się niegdyś gminą grusciańską. *J. Krz.*

Szkudziany, wś włośc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żyżmory (o 5 w.), okr. wiejski

Tarłowiszki, dobra skarbowe Strawieniki, o 40 w. od Trok, ma 8 dm., 97 mk. katol. (w 1865 r. 32 dusz rewiz.).

Szkudziuny, dwór, pow. rossieński, gm. i par. Szydłów, o 14 w. od Rossień, w 1862 r. własność Billowicza.

Szkugi, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 18 w. od Nowoaleksandrowska.

Szkulki, pow. mogilnicki, ob. *Szkółki*.

Szkunciki, wś nad rz. Połowicą, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Ihumenowo, o 43 w. od Dżisny, ma 12 dm., 71 mk. (w 1865 r. 28 dusz rewiz.). Jest tu cerkiew murowana, p. wez. św. Eliasza, wzniesiona w 1825 r. przez hr. Adama Guenthera, zarząd gminy, szkoła wiejska, młyn wodny. Własność dawniej hr. Adama Guenthera, następnie Gabryeli ks. Puzyniny, dalej hr. Rajnolda Tyzenhauza, dziś hr. Przeździeckiej.

Szkundzino, wś, pow. mściński, gm. Soino, ma 16 dm., 122 mk.

Szkuraty, pow. słonimski, ob. *Skuraty*.

Szkuraty, wś nad Irszą, pow. radomski, ob. *Skuraty*. Niegdyś osada z samej szlachty mazowieckiej złożona.

Szkurlaty, wś nad rzeką Swędrnią, pow. kaliski, gm. Tyniec, par. Kalisz, odl. od Kalisza w. 3½, ma 13 dm., 73 mk.

Szkurucianka, rzeczka, w pow. winnickim, lewy dopływ Bohu, uchodzi poniżej wsi Medwedki. *X. M. O.*

Szkuryły, wś, pow. rzeczycy, ob. *Pożarki*.

Szkutele, folw. od Tadehofu, pow. rzeżycki, gm. Sułojony; ob. *Rybiniński i Tadehof*.

Szkutesgieryszkiał, *Szukpesperyszki*, dwór, pow. szawelski, gm. Szawkiany, o 37 w. od Szawel.

Szkwa, rzeka, ob. *Skwa*.

Szkwa al. *Skwa*, wś nad rz. Skwą, pow. ostrołęcki, gm. Nasiadki, par. Ostrołęka; ma 935 mr. obszaru. W 1827 r. było 32 dm., 190 mk.

Szła, wś, pow. przasnyski, gm. Jednorożec, par. Przasnysz (odl. 10 w.); ma 33 dm., 310 mk., 1037 ziemi użytk. i 347 mr. nienż. W 1827 r. 26 dm., 165 mk. Według lustracji z 1661 r. wchodziła w skład ststwa przasnyskiego.

Szlachcianka, strumień, w pow. oszmiańskim, wpada pod mkiem Krewem do rz. Krewki al. Krewlanki (pr. dopływu Berezyny Niemnowej).

Szlachcianka, karczma, pow. proskurowski, par. Mikołajów, przy drodze z Hrynio-wiec Polnych do Pachutyniec. *X. M. O.*

Szlachein 1.) al. *Slachein*, *Slacheino* w r. 1380, *Slachezino* r. 1578, wś, os. i dwór, pow. średzki, o 7½ klm. na zach. od Miłosławia

na pół drogi do Środy, nad Bardeczką, dopł. Maskawy, między Brzeziem i Pierzchnem; par. Nietrzanów, poczta i st. dr. żel. w Środzie i Miłosławiu. Między r. 1380 i 1396 pisał się Paweł z Sz. kan. pozn., scholastyk lubuski (Kod. Wielk.); około tego czasu występują Włost, Świętosław i inni z Sz. (Akta gr. wielkop., I, II); pod r. 1400 zachodzi Czarnko, karczmarz; w r. 1418 odgraniczono Sz. od nieistniejącego jnż Zabrodzia; w r. 1578 posiadali tu Jan Szlachciński 1 ślad os., 1 zagr. i 2 komor., a Łukasz Pierzchliński 2¹/₂ ślad os., 4 zagr. i 2 koła korzeczne; przy schyłku zeszłego stulecia należał Sz. do Sczanieckich, którzy tu jeszcze siedzieli po 1843 r. Wś ma obecnie 18 dm., 124 mk.; os. 13 dm., 113 mk.; tworzą one okrąg wiejski, mający 31 dym., 237 mk. katol. i 254 ha (200 roli). Dwór z folw. Olszewem tworzy okr. dworski, mający 12 dym., 273 mk. katol. i 623 ha (519 roli, 39 łąk); cegielnia; właścicielką jest Kazimira Stablewska. W Sz. znajduje się urząd stanu cywilnego. 2) **Sz.**, pow. poznański, ob. *Szlachęcin*. *E. Cal.*

Szlachcińce, wś, pow. tarnopolski, 7 klm. na pñ.-wsch. od Tarnopola (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na pñd. leżą Bajkowce i Tarnopol, na zach. Tarnopol i Biała, na pñ. Łozowa, na wsch. Czerniechowce i Ochrymowce (dwie ostatnie w pow. zbaraskim). Środkiem wsi płynie pot. Hnizdeczna al. Chodorówka, praw. dopł. Gnieny i tworzy staw. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Hnizdecznej (299 mt. wzn.). Wznies. obszaru wynosi na wsch. 358 mt., na pñ.-wsch. 363 mt. Włas. więk. ma roli or. 611, łąk i ogr. 149. past. 44, lasu 133 mr.; wł. mn. roli orn. 1232, łąk i ogr. 35, past. 1 mr. W r. 1880 było 118 dm., 680 mk. w gm., 15 dm., 111 mk. na obsz. dwor. (657 gr.-kat., 90 rzym.-kat., 44 izr.; 637 Rusinów, 154 Polaków). Par. rzym.-kat. w Łozowej, gr.-kat. w miejscu, dek. tarnopolski. Do par. należy Łozowa. We wsi jest cerkiew p. w. św. Trójcy, szkoła etat. 1-klas., kasa pożyczk. gm. z kapit. 3960 zł., młyn i gorzelnia. Dla cerkwi tutejszej kupił był w r. 1674 Filip, mielnik szlachciński, ewangelia. Na obszarze wsi, z pod góry „Szlachtyń“, bije źródło zwane „Kernycia hetmańska“. Według podania kazał sobie hetman Józef Potocki, przebywając w Zbarażu, wozić wodę z tego źródła (zapiska na wspomnianej ewangelii, ob. Liter. Sbornyk na r. 1872 i 1873, Lwów 1874, str. 177). *Lu. Dz.*

Szlachecka al. *Niemiecka Słobódka*, wś nad rz. Szumiłówką (Markówką), dopł. Dniestru, pow. olhopolski, gm. i par. Miastkówka, poniżej wsi Dżugastry, ma 43 osad, do 1000 mr. ziemi.

Szlachecka Wola, wś, pow. nowomiński, gm. Chróścice, par. Kałuszyn.

Szlachecki Las, fol., pow. kozienicki, gm. Oblasy, par. Janowiec, odl. od Kozienic 41 w., ma 7 dm., 73 mk., 360 mr.

Szlacheckie, fol., pow. janowski, gm. i par. Zaklików.

Szlachęcin al. *Szlachcin*, też *Szlagentin*, *Szlagentin*, urzęd. *Schlagentin*, fol., pow. poznański, o 2¹/₂ klm. na pñd.-zach. Gośliny Murowanej (poczta); -par. Owińska, okrąg dworski Bolechowo, 2 dym, 19 mk.

Szlachoszczany, białoruskie *Szlachoszczyzna*, zaśc. w pobliżu rzki Wołmeczek, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Rubieżewieze, ma 4 osady; miejscowość falista.

Szlachowa 1.) pow. bałcki, ob. *Szlakowa*. 2.) **Sz.**, wś nad rzką Szlachówką (dopł. Taszliczki), pow. hajsyński, okr. pol., gm. i par. katol. Ternówka, o 50 w. od Hajsyna a 40 w. od Humania, ma 282 osad, 1782 mk., 2067 dzies. ziemi włośc., 2173 dworskiej, 56 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1872 r., ma 2255 parafian. Znajduje się tu młyn wodny i gorzelnia, założona w 1861 r., przerabiająca przeszło 2 mil. stop. spirytusu rocznie. Wś należała do klucza ternowieckiego Moszyńskich, dalej Szembeków, Woroncowa, dziś Stołypina. *Dr. M.*

Szlachowa Rudnia, pow. żytomierski, ob. *Rudnia* 71) (t. IX, 930).

Szlachowe al. *Wołoskie-Karyczyńce*, pow. latyczowski, ob. *Karyczyńce*.

Szlachówka, rzeczka, w pow. hajsyńskim, lewy dopływ Taszliczki. Bierze początek powyżej wsi Szlachowej i poniżej wsi Tarłówki ma ujście. Płynie z północy na południe na przestrzeni 14 w. *X. M. O.*

Szlacht-Ucios, dwa małe zaśc. nad rzką Osową, dopł. Krapiwny, pow. ihumeński, przy gośc. z Brodźca do Kaplańców, w 3 okr. pol. berezyńskim, par. katol. Berezyna, mają 4 osady; grunta lekkie. *A. Jel.*

Szlachta, rzeczka, ob. *Krzywulka*.

Szlachta, zaśc., pow. mozyrski, w 1 okr. pol. skryhałowskim, gm. Bujnowieze, ma 10 osad. *A. Jel.*

Szlachta 1.) grupa domów w Kamionce Wołoskiej, par. Rawa Ruska. 2.) **Sz.**, grupa domów w Daszowej, pow. stryjski. 3.) **Sz.**, część wsi Okno, w pow. skałackim.

Szlachta al. *Ślachta*, urzęd. *Schlachta*, pustkowie, pow. krotoszyński, o 10 klm. na zach.-pñd. od Raszkowa, nad strugą Orpiszewską, dopł. Baryczy, powyżej Świnkowa; par. Janów Zalesny. Nie wykazane w Spisie gmin i okręgów. *E. Cal.*

Szlachta, niem. *Schlachta*, wś, pow. starogardzki, st. p. i kol. Czersk, par. kat. Śliwice, 351 ha (96 roli orn., 28 łąk); 1885 r. 63 dm.,

74 dym., 366 kat., 18 ew., razem 384 mk., szkoła kat. (1887 r. 81 dz., 1 naucz.). Istniała już r. 1717 jako piecsmolany (ob. Zeitsch v. d. Westpreuss. Gesch. Ver., 1886, str. 22).

Szlachtania, strumień, dopływ rz. Jałaniec, w pow. jampolskim.

Szlachtowa Rudnia, pow. żytomierski, ob. Rudnia 71) (t. IX, 930).

Szlachtowa, wś, pow. nowotarski, w górach, na granicy węgierskiej, na praw. brzegu pot. Sieskiego, dopł. Ruskiego pot. (dopł. Dunajca), na wznies. 546 mt. npm. Granice obszaru ciągną się od granicy węgierskiej na pñ. do ujścia potoku b. n., dopł. pot. Ruskiego, dalej tym potokiem do źródeł, następnie do szczytu Bereśnik (949 mt.), ztąd na pñ. do góry wzn. 1144 mt., w lesie zwanym Sopotnica, dalej na pñ.-wsch. do szczytu Prehyba Wielka (1175 mt.). Ta linia rozgranicza Sz. na zach. od Szczawnicy Wyżnej. Od Prehyby wzdłuż Starego pot. aż do jego ujścia do Ruskiego pot. i dalej na pñ. szczytami po górę wzn. 955 mt. na granicy węgierskiej, ciągnie się granica wsch., oddzielająca Sz. od Czarnej wody i Jaworek. Teren Sz. podnosi się dosyć stromo: na zach. do 699 mt., na wsch. do 839 mt. Wś posiada cerkiew par. gr.-kat. (dyec. przemyskiej, dek. muszyńskiego), szkołę ludową, 176 dm. i 725 mk. (336 męż., 389 kob.); 693 gr.-kat., 18 rz.-kat. i 14 izr., 693 Rusinów, 30 Polaków, 2 Niemców. Pos. wiek. (Ed. hr. Stadnickiego) ma tartak i 437 mr. (431 mr. lasu); pos. mn. wynosi 1057 roli, 779 łąk, 476 past. i 437 mr. lasu. Od Szczawnicy 3 klm., od Krościenka 9 klm. Gleba zimna i nieurodzajna, dla tego oddawna rozwinął się tu przemysł druciarski. Druciarze tutejsi wędrują po Galicyi, Węgrzech i królestwie polskiem, poprzestając na nędznym zarobku. Po kilkoletniej tułaczce wraca druciarz do wsi z zebrany groszem i kupuje kawał gruntu i chatę, w której na dalsze życie osiada. Wioska ta została założoną przed r. 1581, w tym czasie (Pawński, Małop., 147) wraz z Jaworkami liczyła tylko cztery podworzyszczu wołoskie. Była własnością Piotra Nawojowskiego i miała parafię. W górze Jarmucie w pobliżu Sz. jest jaskinia, do której goście kąpielowi ze Szczawnicy często przedsiębiorą wycieczki. Wązki i wilgotny korytarz, kilkanaście metrów długi, prowadzi do dużej, wodą wypełnionej jamy. Były tu w zeszłym wieku kopalnie miedzi, które opuszczono, ponieważ nie pokrywały kosztów wydobywania.

Mac.

Szlachtowszczyzna 1.) wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Ostrzyno, okr. wiejski i dobra, Baranowskich, Łyczkowce, 11 dusz rew. 2.) **Sz.**, okolica szlach., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarb. Wasi-

liszki (o 15 w.), o 46 w. od Lidy, ma 5 dm., 71 mk. kat. (podług spisu z 1865 r. 1 dusza rewiz.). 3.) **Sz.**, wś, tamże, okr. wiejski i dobra, Raczyńskich, Szejbakpol, o 11 w. od Wasiliszek, ma 5 dm., 60 mk. kat. (w 1865 r. 49 dusz rewiz.). 4.) **Sz.**, folw., tamże, o 9 w. od Wasiliszek a 43 w. od Lidy, ma 1 dm., 10 mk. kat.

J. Krz.

Szlachtuny, wś włośc., pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. i dobra skarb. Rożanka, okr. wiejski Rakowicze, o 57 w. od Lidy, ma 69 mk. (w 1865 r. 33 dusz rewiz.).

Szlaczki, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 21 w. od Telsz.

Szadków, pow. stopnicki, ob. Szadków.

Szlaga, niem. *Schläga*, os. młyn. nad Prusina, dopł. Czarnej Wody, pow. starogardzki, st. p. Osiek, 9 klm. odl., par. kat. Skórcz, 11 klm., st. kol. Czerwińsk, 20 klm. odl., 221 ha (52 roli or., 14 łąk, 99 lasu); 1885 r. 2 dm., 3 dymy, 22 mk., 16 kat., 6 ew.; młyn wodny o 2 gankach i o jednym dla kaszy, oprócz tego tartak. Powstała dopiero r. 1722 na mocy przywileju Augusta II (ob. Gesch. d. Stadt Stargard von Stadie, str. 134). Wizytacya Rybińskiego z r. 1780 donosi, że Sz. liczyła 13 mk. katol. i 6 akatol.; mesznego pobierał proboszcz 2 fl. (ob. str. 236).

Ks. Fr.

Szlagieryszki 1.) *Szlegieryszki* al. *Szligieryszki*, dobra, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedroje (o 6 w.), okr. wiejski Okmiana, o 48 w. od Wilna. Folw. ma 1 dm., 20 mk. kat.; w 1865 r. własność Zygmunta Zasztowta. 2.) **Sz.**, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 54 w. od Poniewieża.

Szlagin Rudnia, pow. rohaczewski, ob. Rudnia 124.) (t. IX, 928).

Szlajerka, rzeka w gub. grodzieńskiej, dopływ Bugu, uchodzi pod Brześciem.

Szlajnie, wś, pow. kalwaryjski, gm. Janów, par. Bartniki, odl. od Kalwaryi 6 w., ma 15 dm., 160 mk. Wchodziła w skład dóbr rządowych Kalwarya.

Szlak Stary, zaśc., pow. święciański, ob. Stary Szlak.

Szlak, przedmieście Swirza, pow. przemysłański.

Szlaki, wś, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 27 w. od Poniewieża.

Szlaki, przedmieście Złoczowa.

Szlakieja, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedroje, okr. wiejski i dobra hr. Tyszkiewiczów, Dubinki, o 18 w. od gminy, 13 dusz rewiz.

Szlakiszk 1.) wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 50 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **Sz.**, zaśc., pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 44 w. od Poniewieża. 3.) **Sz.**, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 36 w. od Poniewieża.

Szlakowa, mylnie *Szlachowa*, wś nad Pe-rejmą (Sarażynką), dopł. Sawranki, pow. bał-cki, okr. pol. i sąd Sawrań, gm. Pieszcza-na, par. kat. Bałta (o 20 w.), ma 174 osad, 1119 mk., 1369 dzies. ziemi włośc., 2188 dwors., 83 cerkiewnej. Posiada cerkiew wzniesioną w 1851 r., z 1217 parafianami. Własność Brzozowskich, dawniej Lubomirskich, należy do klucza rakulowskiego.

Dr. M.

Szlakowe Pedosy, pow. lityński, ob. *Pedosy*.

Szlama, jezioro, w pow. sejneńskim, leży śród lasów, o 3 w. na pld. od wsi Pozopsie. Może to samo co jezioro opisane pod nazwą *Kolendzie* (ob.).

Szlamarka, rzeczka, w pow. radomyskim, prawy dopł. rzki Woźmy. Źródła ma pod wsią Potyjąwką, płynie w kierunku pñ.-wschod. pod wsiami: Rudnia Zińkowska, Szlamarka, Żobocz, Młynek, Kijanka i powyżej Stepa-nówki ma ujście. Przybiera strugi: Dranicę i Koszarę.

J. Krz.

Szlamarka, wś nad rzką t. n., pow. rado-myski, w 3 okr. pol., gm. i par. kat. Poty-jówka (o 6 w.), o 17 w. od Radomyśla, ma 221 mk. Podług Pochilewicza jest tu wraz ze wsią Oblitki 580 mk.; włościanie zostali uwłaszczeni na 1655 dzies., z opłatą 1013 rs. 70 kop. Należy do dóbr Malin. W art. Malin (VI, 13) mylnie nazwana została *Szlamarnią*.

Szlamica, mylnie *Słomnica*, rzka, wypły-wa z jez.: Głębokiego, Muły i Szlamy, w po-wiecie sejneńskim, ciągnących się od pñ. brzegu Czarnej Hańczy w kierunku pñ.-wsch. Wyszedszy z ostatniego płynie da-lej w tymże kierunku i za Kaletami wpada z praw. brzegu do Marychy. Ogólna długość z jeziorami przeszło 8 w. Przekopem prze-prowadzonym do jez. Głębokiego od Czarnej Hańczy wody tej ostatniej, zbywające od spławu, wchodzi przez pomienione jeziora i Sz. do Marychy.

J. Bl.

Szlamówka, potok, lewy dopł. pot. Rybi-ska, w pow. dobromilskim. Wypływa z lasu Jabłonów.

Szlamy, jezioro pod wsią Klejwy, w pow. sejneńskim. Brzegi lesiste, wyniosłe, 4 w. długości, 200 sąż. szerokości, głębokie do 72 st., obszar wynosi około 300 mr. Stanowi część systemu wodnego kanału Augustow-skiego. Strumień łączy je z jez. Tuczno.

Szlamy 1.) wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 34 w. od Poniewieża. 2.) **Sz.**, wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 45 w. od Telsz.

Szłanka, rzka, w pow. wilejskim, prze-pływa pod wsią Kuźmicze.

Szlanów 1.) *Stary*, pow. maryampolski, ob. *Samity*. 2.) **Sz.** al. *Szlanowo*, wś i leśn., pow. maryampolski, gm. Poniemoń Pożajście, par. Poniemoń, odl. od Maryampola 56 w., ma 43

dm., 328 mk. W 1827 r. wś miała 29 dm., 219 mk., os. leś. 2 dm., 3 mk. Szlanowskie leśnictwo rząd. obejmuje 23,302 mr. Dzieli się na straż: Jordanowo, Dąbrowa, Preny i Purwie.

Br. Ch.

Szłapiecie, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 20 w. od Telsz.

Szłapy 1.) zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski Styrynie, o 10 w. od Łabonar, 4 dusze rewiz.; należy do dóbr Stachowszczyzna, Izmańlowych. 2.) **Sz.**, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Wi-szniów, okr. wiejski Nowe-Aleksandrowo, o 11 w. od gminy a 58 w. od Święcian, 20 dm., 172 mk. praw. i 56 kat. (w 1865 r. 71 dusz rew.); należy do dóbr Spiańło, Boczkowskich.

Szłarówka, ob. *Szklarówka*.

Szlassen Goerge, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Dt. Crottingen.

Szłasy 1.) okolica szlach., w pow. ciecha-nowskim, gm. Bartoldy, par. Zielona, odl. 18 w. od Ciechanowa. W obrębie jej leżą: a) *Sz. Leszcze*, wś i folw., 5 dm., 55 mk. W 1827 r. 7 dm., 36 mk. W 1881 r. folw. rozl. mr. 228; gr. or. i ogr. mr. 212, łąk mr. 8, past. mr. 1, nieuż. mr. 7; bud. drewn. 10; płodozm. 8-pol. Wś Sz. Leszcze os. 7, mr. 5. b) *Sz. Umiemy*, wś nad rz. Sonią, ma 6 dm., 60 mk., 265 mr. Drobna szlachta. W 1827 r. 8 dm., 53 mk. c) *Sz. Żalne*, wś nad rz. So-nią, ma 7 dm., 83 mk., wiatrak. W 1827 r. 5 dm., 55 mk. W 1870 r. folw. rozl. mr. 257; gr. or. i ogr. mr. 167, łąk mr. 32, past. mr. 44, nieuż. mr. 14; bud. mur. 1, drewn. 3. Wś Sz. Żalne os. 7, mr. 76. 2.) **Sz. Bure** al. *Łosi-no*, wś nad rz. Węgierka, pow. ciechanowski, gm. Zalesie, par. Krasne, odl. o 28 w. od Ciechanowa, ma 24 dm., 148 mk., 251 mr. włośc. i 129 mr. drobnej szlachty. Wś wchodziła w skład dóbr Krasne. 3.) **Sz. Łosino**, wś i folw. nad rz. Węgierka, pow. makowski, gm. Pło-niawy, par. Węgrzynowo, odl. 9 w. od Ma-kowa, przyległa ze wsią Sz. Bure. W 1878 r. fol. Sz. Łosino rozl. mr. 342; gr. or. i ogr. mr. 237, łąk mr. 16, past. mr. 14, lasu mr. 59, nieuż. mr. 16; bud. mur. 1, drewn. 17; pło-dozm. 9-pol.; pokłady torfu. Wś Sz. Łosino os. 11, mr. 23; wś Jaciążek os. 38, mr. 99; wś Retki Stare os. 5, mr. 16; wś Retki No-we os. 16, mr. 122; wś Lepaków os. 12, mr. 19; wś Łęg os. 11, mr. 108. 4.) **Sz. Złotki**, pow. makowski, pm. Smrock, par. Szwelice. Mieszka tu drobna szlachta. 5.) **Sz.**, *Lipno*, *Sz. Łopieniste* i *Sz. Mieszki*, wsi drobnej szlachty, pow. łomżyński, gm. Kossaki, par. Rutki. W 1827 r. Sz. Łopieniste mają 15 dm., 105 mk. Sz. Mieszki 14 dm., 92 mk. Wspomina-ne w aktach sądow. łomżyńskich w r. 1462 (Gloger, Ziemia łomż.). 6.) **Sz.**, *Gręzko*, wś, pow. kolneński, gm. Kubra, par. Przytuły.

Mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. 8 dm., 47 mk.

Br. Ch.

Szlaszczennice, wś, pow. lepelski. Była tu kaplica kat. par. Uła.

Szlatyn, wś i folw. nad rz. Rzeczyca (dopływ Sołokii), pow. tomaszowski, gm. Jaraczew, par. Gródek, odl. $2\frac{1}{3}$ mili od Tomaszowa, przy linii granicznej od Galicyi, ma 51 dm., 402 mk. (160 r. l.), 562 mr. Cerkiew drewniana, nieznaney erekcyi; młyn. Ziemia żyzna, brak lasu, ludność rolnicza, 2 tkaczy. Folw. jest częścią dóbr Łubcze, własność Biłńskiego. W 1827 r. było tu 54 dm., 256 mk.

Szlatynówka, nazwa dawana niekiedy rz. Rzeczycy (dopł. Sołokii).

Szlatyńska Wola, wś, pow. tomaszowski, gm. Jarczów, par. Gródek.

Szląsk, kol., pow. iłżecki, gm. i par. Lipsko, odl. od Iłży 29 w., ma 12 dm., 52 mk., 210 mr. dwors. Powstała na obszarze dóbr Daniszów.

Szląsk. I. *Nazwa, położenie, granice polityczne i naturalne, kształt poziomy, skład*. Nazwa Szląska pochodzi od plemienia słowiańskiego Ślęzan, którzy zamieszkiwali okolice góry Ślęzy (dziś Sobota, Zebtenberg) i rzeki tegoż nazwiska (dziś Lohe). Nazwa Śląsko obejmowała więc pierwotnie tylko niewielki obszar doliny rz. Ślęzy i dopiero w XII w., po złączeniu się różnych krain nad Odrą i jej dopływami, rozciągnięta została na cały obszar dzisiejszego Szląska. W pojęciu politycznym Sz. składa się z dwóch części: Sz. Pruskiego na północy (z obszarem 40,300 klm. kw.) i Sz. Austriackiego na południu (5150 klm. kw.). Sz. Pruski składa się z księstw: opolskiego, wrocławskiego, głogowskiego, hrabstwa kładzkiego (Glatz) i margrabstwa łuszyckiego (częściel dzielon bywa z biegiem Odry, na Sz. Górny, Średni i Dolny); Sz. Austriacki zaś składa się z księstw: cieszyńskiego (obszar Karpat) i opawskiego (Sudety-Jesioniki). W tem znaczeniu Sz. rozciąga się od $13^{\circ}42'$ do $19^{\circ}15'$ dług. wsch. (Green.) oraz od $49^{\circ}28'$ do $52^{\circ}4'$ szer. półn. Odległość od zach. na wschód między oznaczonymi punktami wynosi 400 klm. (także sama mniej więcej długość z pld.-wschodu na półn.-zachód wzdłuż Odry). Największa szerokość w poprzek doliny Odry od Sudetów (Kładzko Glatz) do doliny Baryczy (Bartsch) wynosi 180 klm. Na tym obszarze Sz. posiada następujące granice polityczne: na półn. w. ks. poznańskie i Brandenburgia, na zach. Saksonia, na pld. Czechy, Morawia i Węgry, na wsch. Galicya i król. polskie. Granicę naturalną posiada Sz. tylko od pld.; stanowią ją Sudety i część Karpat, ale i ta granica przezwana jest zagłębieniem tak zwanej Bramy

Morawskiej. Na wschodzie pewną granicę naturalną możnaby znaleźć już po za granicami politycznymi Sz. (w Galicyi i król. polskiem); jest to mianowicie zachodnia stroma krawędź polskiej Jury, czyli grzbietu krakowsko-wiełuńskiego. Na północy i półn.-zachodzie słabą granicę naturalną możnaby znaleźć już we wnętrzu politycznej granicy Szląska, mianowicie na wzgórzach Trzebnickich i dalszym ich ciągu, który po lewej stronie Odry przytyka do Sudetów, po lewej stronie Kacbachy. Sz. kształtem swoim wydłużonym i fałisto zazębionym jest podobnym „do liścia dębu“, ciągnącego się z pld.-wschodu na półn.-zachód, z podniesionemi rąbkami (południowy wyższy) i zagłębioną środkową żyłą. Podniesione rąbki stanowią na południu Sudety i Karpaty, na północy Wyżyna Szląska. Środkową wgłębioną „żyłę liścia“ stanowi dolina Odry, z którą łączą się dwa systemy równoległych względem siebie żył pobocznych (dopływów), nie przeciwległych, nie zupełnie symetrycznych. W skutek niejednakowego spadku, większego z lewej niż z prawej, lewe żyły poboczne (dopływy) przecinają się z główną żyłą (Odra) w ogóle pod prostemi kątami (wyjawszy niektóre nagłe zboczenia już przy samych ujściach), prawe—pod ostreimi. Z powyższego widzimy, że Szląsk pod względem fizycznym składa się z trzech pasów: 1) *Górskiego (Sudety i Karpaty)*, oddzielone od siebie zagłębieniem Bramy Morawskiej; 2) *Dolinywego* (bródzowata dolina Odry czyli tak zwana *Zatoka Szląska*), który zlewa się na południu z Bramą Morawską i 3) *Wyżynowego (Wyżyna Szląska)*, który przytyka bezpośrednio do Karpat a oddziela się od Sudetów doliną Odry. Te części składowe Sz. różnią się znacznie między sobą. Sudety są to góry stare, krystaliczne, o bardzo skomplikowanej budowie, po części fałdowej, po części uskokowej (zapadnięcia), z wylewami wulkanicznymi. Karpaty—góry młode, piaszczyste, z budową fałdową, dalszy ciąg systemu alpejskiego. Wyżyna Szląska przedstawia system warstw poziomych, charakteryzujących Europę wschodnią. Dolina Odry—zapadnięcie między systematami Sudetów i Wyżyny Szląskiej, głęboką rynną, która wprowadza za pomocą Odry wody prawie wszystkich części składowych Szląska (wyjawszy część pld.-wsch. i wschodnią, odwodnianą przez Wisłę i Wartę, oraz część najdalej na zachód wysuniętą, odwodnianą przez Szpreę i Czarną Elstrę).

II. *Stosunki geologiczne*. Południowo-zachodni pas Sz. (Sudety) stanowi geologiczną łączność z obszarem Czech; systemat ten składa się głównie z warstw archaicznych (granitów, gnejsów i łupków krystalicznych).

Formacje paleozoiczne, przeważnie łupkowe (wzdłuż północ. stoku występuje szarawaka), przedstawiają liczne łuki. Tektonikę tych gór przysłaniają wylewy skał wybuchowych (granity, porfiry, melafiry, bazalty). Można jednakże rozróżnić dwa rozciągi fałdowań: hercyński (z pld.-wschodu na pln.-zachód) i niderlandzki (z pld.-zach. na pln.-wschód). W zach. części Sudetów przeważa kierunek hercyński, we wschodniej zaś występuje kierunek niderlandzki, w Jesionikach (Geslenke) panuje już wyłącznie, w środkowej części Sudetów w górach Sowich (Eulengebirge) napotyka się oba kierunki. Z powodu silnego sfałdowania warstwy są tu połamane, pozapadane, tworzą uskoki. Z objawami temi są związane właśnie wyżej wspomniane wylewy wulkaniczne i źródła gorące: Warmbrunn w kotlinie Jeleniogóry (Hirschberg), Landeck i Reinerz w Kłodzkiej (Glackiej). Dawniej uważano wulkany jako powód tych dyslokacji, według dzisiejszych jednak poglądów (Suess) wulkanizm nie jest przyczyną, lecz skutkiem dyslokacji (z powodu pęknięć i szpar w skorupie ziemskiej wylewają się lawy). Gnejsy i łupki, stanowiące grzbiet Sudetów, kończą się na pld.-wschodzie jeszcze przed ich orograficznym końcem, a szarawaka, która ciągnęła się wzdłuż północnego stoku gór, wchodzi teraz na grzbiet Jesioników (Geslenke). Do Sudetów przypierają od wschodu poziome warstwy węglowe, stanowiące podstawę wyżyny Górno-Szląskiej, tylko na samej krawędzi uległy one sudeckiemu sfałdowaniu. Pośród samych Sudetów, w dolinach, leżą też miejscami niesfałdowane pokłady węgla, które są lokalnymi wypełnieniami dolin i kotlin, pokrytymi przez potężne warstwy dyasowe starsze, czerwonego konglomeratu (np. Waldenburska kotlina węglowa). Stary główny pień Sudetów, wyrównany tym sposobem przez wypełnienie zagłębień, a po części i przez równoczesne splukanie szczytów, uległ tylko częściowo późniejszym zalewom morskim. Cechsteinowe morze (młodszy dyas) oblewało tylko północny rąbek Sudetów. Podobnie rzecz się ma z osadami tryasowymi, które przytem są bardzo nieznaczne. Dopiero na Wyżynie Szląskiej dosięgają one znacznego rozwoju; tutaj też znajdują się warstwy jurajskie; jednakże między nimi a tryasem istnieje pewna luka, mianowicie brak czarnej jury (lias); tak więc istnieje tu transgresja (morskie zalanie lądu) środkowej jury. Zresztą warstwy jurajskie w znacznej części uległy splukanin, albowiem po morzu jurajskim nastąpił w dolnej kredzie peryod lądowy i dopiero w środkowej kredzie ponowił się morski zalew, który dosięgnął północnych stoków Sudetów. Po osad-

zeniu kredy nastąpiła epoka lądowa, następnie dopiero zbliżyło się morze trzeciorzędne, na brzegach którego z bagnisk utworzył się węgiel brunatny. Na wschodnim krańcu występują osady morza miocenicznego Północno-Karpackiego; osady te sięgają aż w obszar wyżyny szląskiej. Sudety wraz z wyżyną Łużyce tworzą północno-wschodni skraj Czech, który się podniósł po nad resztę tego kraju wkrótce po epoce kredowej i przed epoką węgla brunatnego. Właściwe zaś ich wzniesienie, a mianowicie wyniesienie niektórych grzbietów, należy do czasów o wiele nowszych. Mianowicie podczas peryodu trzeciorzędowego powstały tu niezliczone pęknięcia i uskoki. Sudety rozpadły się na oddzielne kłocze, które zostały różnie względem siebie poprzysuwane, pozapadały się lub popodnosiły (przytem miały miejsce liczne wylewy bazaltów), co niezmiernie skomplikowało ich tektonikę. Nawet już w peryodzie dyluwialnym odbywały się dyslokacje.

Wzdłuż północnych stóp Sudetów ciągnie się linia zapadnięcia, reprezentowana przez szeroką dolinę Odry, nie jest to więc bynajmniej wyżłobienie utworzone przez Odrę w wyżynie południowej Polski, nie dolina erozyjna, jak mylnie twierdzą niektórzy nowsi autorzy. Jest to tak zwana Zatoka Szląska, wypełniona osadami węgla brunatnego, które w Sudetach leżą daleko wyżej. Zatoka Szląska i Sudety przedstawiają zupełny kontrast: w pierwszej równa forma powierzchni, w drugich wielkie urozmaicenie.

W zachodniej części Sudetów, w górach Olbrzymich, na ukształtowanie powierzchni wpłynął głównie występujący tu pień granitowy, odsłonięty przez splukanie; przedstawia on część najwyższą, pełną dziwacznych form zwietrzenia (workowate, podłużne), do których przywiązane są różne podania („Teufelskanzel“). Pokrywa łupkowa utrzymała się tu tylko w wąskim pasie, do którego należy główna grupa gór Tafelfichte. Północna część gór Olbrzymich uległa w najnowszych czasach silnym dyslokacjom: utworzyła się przez zapadnięcie kotlina Jeleniogórska (Hirschberg), na dnie której nie ma ani mezozoicznych, ani trzeciorzędowych warstw, zapadnięcie więc musiało prawdopodobnie nastąpić już po ich splukanin. Że zapadnięcie to jest młode, dowodzą tego także ślady lodowców skandynawskich, które znajdują się tu tylko do wysokości 400—420 mt., gdy tymczasem w Sudetach ślady te sięgają przeszło 500 mt. (Prócz tego znajdują się w górach Olbrzymich ślady dawnych miejscowych lodowców, mianowicie doliny cyrkowe, po części z jeziorami, analogiczne do alpejskich kaar lub skandynawskich bottner). Już jednak na pół-

noonych przedgórzach gór Olbrzymich, w górach Kacbach ograniczających z północy kotlinę Jeleniogórską (Hirschberg), występują mesozoiczne skały, które zresztą utrzymały się tylko w niektórych dolinach zapadnięcia, gdzie były uchronione od denudacji. Znajdujemy tu mianowicie warstwy kredy i tryasu wciśnięte między grzbiety gór starszych. Warstwy te na krawędziach są zagięte ku górze nieckowato a nawet poprzesuwane. Liczne niskie, równoległe łańcuchy wzgórz uwydatniają orograficznie twardsze części skrzydeł niecek, które obniżały się jeszcze w czasie trzeciorzędu, jak to wynika z dyslokacji tych warstw.

Południowy, łagodniejszy stok gór Olbrzymich nie należy do Szląska, gdyż polityczna granica idzie wzdłuż działu wodnego Odry i Elby; panuje tu bardzo wybitna budowa tarasowata, która ściśle zależy od warunków geologicznych. Po nad pokładem kredy wznosi się dość szybko na 500 mt. średniej wysokości taras starszego dyasu (Rotliegende), którego pokłady poziome lub faliste są powyginane, poprzerzynane licznymi zagięciami. Jest to obszar dość jednostajny i tylko żyły melafiru stanowią tu kilka wzniesień. Linia prowadząca z Freiheit przez Hohenelbe aż do Eisenbrod oddziela ten taras od gór krystalicznych, które na wschodzie spadają bardzo stromo ku poprzedniemu tarasowi.

W średniej części Sudetów utrzymały się na dosyć rozległych przestrzeniach warstwy mesozoiczne, mianowicie piaskowiec ciosowy (Quadersandstein), należący do górnego cenomanu (kreda); występuje on dzięki erozji w malowniczych formach gór Heuscheuer i Adersbachskiego labiryntu. Piaskowiec ten leży wciśnięty między podniesionymi pasami gór starszych: Sowich i Adler. Pod piaskowcem leżą osady dyasu i węgla, które na krawędziach wychodzą na jaw; tutaj też występują, jak zwykle wśród dyasu, pokrywy porfiru i melafiru, które jako twardsze zostały oszczędzone przez denudację. Otaczają one, pod nazwą gór Waldenburg, piaskowcowy grzbiet Heuscheuer. Zapadnięcie między górami Sowiem i Adler pochyla się ku wschodowi (gdzie miększe warstwy zostały wypłukane) i tworzy kotlinę Kładzką.

We wschodniej części Sudetów panują wyłącznie warstwy stare (archaiczne i paleozoiczne). W paśmie Dziadka (Altvater) wznosi się grzbiet archaiczny (gnejsy i łupki krystaliczne), który dzięki swej twardości stanowi najwyższe wyniosłości; potem następują łupki dewońskie i starowęgłowe, mniej wzniesione i rozplaszczające się ku płd.-wschodowi. Droga prowadząca z Lubawy (Deutsch Liebau) na płd., do Zuckmantel na płn., oddziela

archaiczną część Sudetów od dewońskiego i węglowego Jesionika (Gesenk). Wschodni Niższy Jesionik (Gesenk) jest to obszar paleozoicznego łupku i piaskowca. Ze względów geognostycznych obszar ten jest bardzo jednostajny. Jeżeli pominiemy ubogie w skamieniałości kwarcyty i smugę wapieni bitumicznych (pod Werbniem), zaliczanych do niższego dewonu, które bezpośrednio pokrywają łupki, to obszar zachodni składa się z niebieskawego łupku glinianego, żółto-szarego piaskowca i konglomeratów szarejwaki średniej i górnej formacji dewońskiej, z zawartościami konglomeratowymi (Schalstein pod Beneszowem). Warstwy dewońskie między Engelsberg i Beneszowem petrograficznie przechodzą nieznacznie do niższej formacji węglowej (Culm), dzieli je linia poprowadzona z Beneszowa na Szląsku do Morawehoff. Na wschód od tej linii aż do doliny Odry rozciąga się sześciomilowym pasem formacja kulmska. Składa się ona głównie z żółto-popielatego piaskowca i z podrzednego szarowakowego łupku dachowego, koloru niebieskawo-szarego, zawierającego skamieniałości; łupek ten oddawna był tu przedmiotem przemysłu i istotną podstawą bytu dla mieszkańców tej nieurodzajnej okolicy.

Falista kraina ta była w neogenie trzeciorzędowej epoki teatrem znacznej działalności wulkanicznej, która w rozpęknięcia i szpary naruszonych warstw wypychała z wnętrza ziemi ogniopłynne masy a miejscami wylewała je i na powierzchnię. Na przestrzeni objętej liniami od miasta Morawska Ostrawa i Lubawa (już za granicą Szląska) od południa, Lubawa, Bruntal (Freudenthal) i Koźle na zachodzie, Koźle i Morawska Ostrawa na wschodzie, znajduje się obecnie co najmniej 25 miejscowości, gdzie znaleziono produkty wulkaniczne, częścią bezpośrednio wylane na powierzchnię, częścią później odkryte przez erozyję i splukanie.

Produkty wulkanicznej działalności pojawiają się zazwyczaj jako bazalt. Bazalt znajduje się częścią jako lita skała (bądź w kształcie kopułowato spiętrzonych gór, bądź jako wylewy lawy w kształcie pokrywy, wreszcie jako żyły wypełniające szpary), częścią rozkruszony, zamieniony w złomy lub otoczaki w skutek wpływów atmosferycznych i erozyi wodnej.

Lawy bazaltowe występują w kształcie bomb olbrzymich rozmiarów i rapili (na południowym stoku Kohlerbergu pod Bruntalem) i popiołu wulkanicznego. Produkty te są bądź rozsypane na zboczach gór bazaltowych, bądź uniesione przez płynące rzeki i osadzone w nizinach; później przez ciśnienie zlepione z innymi rzecznościami napływami, utworzy-

ły tufy o różnym złożeniu, od drobno-ziarnistego do zlepieńcowego (Raaserstein).

Bazalt w skutek rozkładu oddziela się często w okrągłe ziarna wielkości grochu, tak iż nabywa złożenia sferolitycznego (bazalt grochowy). W stanie niezwiędniętym ziarnka te występują jako ciemne plamy z masy ogólnej, przy daleko posuniętem zwiędnięciu, bazalt rozsypuje się w luźny agregat, naostatek w gromadę pojedynczych, zewnątrz ochrowo-żółtych kulek. Kulki takie znajdujemy na drogach wysypanych bazaltem. Często napotykamy je luźnie leżące w ziemi urodzajnej na podkładzie bazaltowym, jak na zboczach Kohlerbergu, przy Złotej Lipie (Linde), na polach Małego Raudenbergu.

Przez występowanie w bazalcie oliwinu przyjmuje on złożenie porfirowe, przez zwiędnięcie zaś oliwinu staje się porowaty. Zauważyć to można wyraźnie w bazaltowych odłamach Steinbergu pod Ottendorf i w kulach bazaltowych w kotlinie Ostrawskiej.

Oddzielność słupowa bazaltu występuje tu nierzadko w postaci słupów od 15 do 60 cm. średnicy, o nieregularnych 5-cio lub 6-cio bocznych przekrojach poprzecznych; sięgają one w kamieniołomach Kreibischwaldu pod Heidenpilsch, w pobliżu Mohry, wielu metrów długości; napotykamy je też w polowie drogi z Opawy (Troppau) do Morawskiej Ostrawy. Często z oddzielnością słupową łączy się transversalna, z czego powstaje oddzielność kulista. Oddzielność ta wytwarza kule od wielkości kurzego jaja, do wielkości głowy ludzkiej. Kule te składają się z kuliściego ziarna, otoczonego spółrodkowymi łupinami, które przy ciągnięciu wietrzeniu oddzielają się i odpadają tak, iż kule stają się coraz mniejsze. Lawa bazaltowa jest produktem występującym na powierzchni; z powodu szybkiego stygnięcia jest ona porowata, zawiera puste, nieregularne miejsca. W niej pojawiają się bazaltowe części składowe o wiele drobniejsze, ściślej pomieszczone; rzadziej występuje tu oliwin. Luźne te skały są podatniejsze zwiędnięciu, często zabarwione z powodu tlenku żelaza na czerwono lub czerwono-brunatno, występują w różnej wielkości. Wielkie kamienie, tak zwane bomby, mają kształt zbliżony do elipsy, z średnicą do 50 cm. Na powierzchni są one chropowate a póki były jeszcze miękkie, wcisnęły się w nie drobniejsze bazaltowe elementy (rapile i piasek), które dość często występują. Czasem bomby te posiadają wielkie pory, które utworzyły się z powodu uchodzących gazów. Mniejsze kawałki są mniej więcej kanciaste, dochodną nawet do wielkości grochu. Delikatniejsze części składowe popiołu rzadko gdzie zachowały się w wielkiej ilości i dokła-

dnosci, najwyraźniejsze są jeszcze w tufach Raasy i Karlsbergu. Z powodu splukania, uprawy roli jako też metamorfozy zmieniły się te popioły tak, że je tylko po czerwono-brunatniejszym kolorze gruntu uprawnego poznać można (tak zwana Koehleraecker).

Wybuchy bazaltowe wywołały metamorfizm, który wynikł w skutek zetknięcia się ogniotłocznej masy z różnymi skałami: piaskowce w pobliżu bazaltu otrzymały kwarcowy charakter, z lekkim zabarwieniem na czerwono, jednak bez zeszklenia. Zwykle żółto-popielate łupki gliniane są w wielu miejscach kruche i zabarwione na czerwono, jeszcze wyraźniej zmieniła się glina w lawie bazaltowej, przepaliła się na czerwono i zamieniła w porcelanit (północny stok Koehlerbergu). Godnem jest uwagi, że osady tufu Karlsbergu leżą prawie na jednej wysokości nad poziomem rzeki Morawicy co tufy Raasy. Materiałów do tych osadów dostarczył wybuch wulkanu Raudenberg (na Morawie). Prądy powietrzne zanoszą luźne produkty wybuchowe, żużle i popiół, ku północy i osadziły je u stóp gór na dnie doliny, w odległości 2500 do 3500 mt. od wulkanu. Spływający z północnego stoku wulkanu potok lawy zamknął dno doliny Morawicy i utworzył się jezioro. Do tego jeziora dostawały się z powietrza spadające produkty wulkaniczne i zmieszane z osadami rzecznościami układały się na dnie tegoż w poziome warstwy, które, z powodu ciągłego powtarzania się wybuchów, grubiały. Po wygaśnięciu wulkanu z biegiem czasu Morawica usunęła znowu przeszkodę i utworzyła na nowo łozysko kręte około potoku lawy. W ten sposób jezioro spłynęło i z powodu ciągłej erozyi i denudacyi przedłużona nieckowato dolina Morawicy, znowu uwolniła się od pulchnych osadów. W ten sposób objaśnia się łatwo istnienie osadów tufu z Raudenberga, które utrzymały się tylko w dwóch małych partych pod Rassa i powyżej Karlsbergu. Na płn.-wschód od Karlsbergu znajduje się wulkan Koehlerberg, odosobniony i wybitnie stożkowego kształtu, pokryty w części lasem iglastym, w części urodzajnymi gruntami. Na początku tego wieku zbudowano na nim kościół (cel pielgrzymek) oraz kilka domów, co przyczyniło się do zatarcia pierwotnej formy. Na pochyłości północnego stoku znajduje się studnia, na 52 mt. głęboka, która niegdyś zawierała doskonałą wodę do picia, lecz z powodu trzęsienia ziemi od 20 lat woda znalazła jakieś ujście podziemne, a studnia wyschła. Uwagi godna jest też studnia znajdująca się na północy, już po za obrębem obszaru wulkanicznego, na 12 mt. głęboka, zawierająca siarkowodór. Oznacza-na zazwyczaj jako źródło siarczan.

Bazalty znajdują się też w kotlinie węglowej Ostrawskiej; w węglu występują żyły bazaltu, które zamieniły węgiel w koks. Produkty wulkanów szląskich oddawna już były znane mieszkańcom. Tufy bazaltowe w kształcie konglomeratów koło Raasa służą od wieków, z powodu łatwości obrobienia i trwałości, jako materiał budowlany i na pomniki. Bazaltowe otoczaki, po większej części w kulistej oddzielności, znajdowane oddawna w osadach dyluwialnych, jako też w aluwium Odry, Oppy i Morawicy, używane bywają z powodu swej twardości i wytrzymałości na brukowce i szaber drogowy. Widzieć to możemy na starym bruku Opawy, Bruntalu i Morawskiej Ostrawy. Kamieniołomy koło Bruntalu, obok Opawy, dostarczają wybornego materiału szabrowego dla dróg Szląska Austriackiego i Pruskiego. Z żużli wulkanicznych wyrabiają doskonały cement. Rolnicy tamtejsi ocenili też grunt wulkaniczny, łatwo wietrzejący i żyzny, i użyli go pod uprawę. To nie mało przyczyniło się do zatarcia charakteru gór wulkanicznych. Góra Kapelenberg, w okolicy Opawy, z powodu zwiędzenia została cała pokryta przez pola orne.

W skład Sz. wchodzi też nieznaczna zachodnia część Karpat, wznosząca się na wschód zapadnięcia Odry. Systemat ten składa się przeważnie z piaskowca kredowego i trzeciorzędowego, prócz tego występują: wapienie Cieszyńskie, łupki Cieszyńskie i Werndorfskie. Tektonicznie góry te należą do Alpejsko-Karpackiego systemu sfałdowania. Składają się z fałd ciągnących się z pld.-zachodu na pln.-wschód, powstałych w skutek nacisku z południa i spartych o starą archaiczną wyżynę Czesko-Morawską.

Nie tak wyraźnie nie uwydatnia odrębności *Wyżyny Szląskiej* od północnego Wału Czeskiego i Karpat jak jej stosunek tektoniczno-geologiczny. Nie występują tu bowiem fałdowania właściwe średniej Europie, ale wyżyna o poziomych warstwach, właściwych wnętrzu wschodniej Europie, złożona po większej części z warstw mezozoicznych.

Przy zetknięciu się tych dwóch form daje się widzieć łagodne przejście. Do sfałdowanych warstw dewońskich i kulmskich systemu sudeckiego przypiera zgodnie formacja węgla produkcyjnego, która dalej ciągnie się w znacznej grubości zupełnie poziomo, jako fundament Wyżyny Szląskiej. Fundament ten rzadko wychodzi na jaw. Występuje w grupie wzgórz u źródeł Kłodnicy, nie wpływając znacznie na ukształtowanie powierzchni. Na południu pokryty jest warstwami trzeciorzędowymi, na wschodzie zaś, po za granicami państwa pruskiego, konglomeratami dolnego dyasu. Na zachodzie napotykamy części skła-

dowe tryasu: pstry piaskowiec a na nim wapień muszlowy, który zresztą w niektórych miejscach leży bezpośrednio na węglu kamiennym. Wapień muszlowy stanowi niski spadek, ciągnący się po północnej stronie Kłodnicy, w kierunku od wschodu ku zachodowi. Najwyższy jego szczyt, góra św. Anny (kościół, pielgrzymki), stanowi najdalej na wschód wysuniętą górę bazaltową w środkowej i zachodniej Europie. Wapień muszlowy pokryty jest keiprem, który z powodu swego miękiego, gliniastego składu odgrywa tu podrzędną rolę w ukształtowaniu powierzchni. Za to górna jura wznosi się stromą ścianą, tworząc, już za granicą polityczną Prus, łańcuch pagórków (krakowsko-wieluński), podzielony wąskimi i ubogimi w wodę dolinami. Łańcuch ten „polskiej jury“ należy uważać jako naturalną wschod. granicę wyżyny Szląskiej. Na równinie między Jesionikiem (Gesenkiem) i górno-szląskim wapieniem muszlowym, rozprzestrzenia się po nad formacją węgla kamiennego, wspomniana już część systematu trzeciorzędowego. Należy ona do pasa utworów trzeciorzędowych, który ciągnie się na północnych stokach Karpat i zawiera na spodzie niebieski piaskowy margiel a powyżej pstre iły. Margiel ten zawiera wiele muszli, dowodzących, że niegdyś zatoka Śródziemnego morza trzeciorzędowego, rozciągała się aż do Górnego Szląska, którego część należała do łądu ówczesnej Europy. Wtedy wielki europejski dział wodny, ciągnący się obecnie w Bramie Morawskiej między Sudetami i Karpatami, leżał dalej na północ. Pas ziemi ciągnący się między Sudetami i Wyżyną Szląską, między Koźlem i Głupczycami, dzieli utwory trzeciorzędowe północno-niemieckie od śródziemnomorskich. Górno-Szląskie osady trzeciorzędowe leżą na bardzo nierównej powierzchni węglowej, pokrajanej przez erozyę; z powodu tego w niektórych miejscach posiadają wielką grubość, w innych są cienkie a nawet po nad nimi wystają warstwy węglowe. To pokazuje, że tutaj między Sudetami i Karpatami dawny ład węglowy, pozbity przez wody płynące, został zalany morzem trzeciorzędowym, którego osady urównały kraj i utworzyły obecny błotnisty, płaski dział wodny między Odrą i Wisłą. Podczas gdy na południu warstwy wyżyny Szląskiej stykają się jeszcze z Sudetami, dalej na północ następuje zupełnie rozdział obu systematów, wytworzony przez znaczną dyslokację, ciągnącą się wzdłuż północnych stóp przedgórz sudeckich wzdłuż Odry (Zatoka Szląska).

III. *Skarby mineralne. Gleba.* Dzięki różnorodności geologicznej posiada Sz. wielkie bogactwa mineralne. Sudety obfitowały dawniej w me-

tale szlachetne: złoto (dawne płuczkarnie koło Goldbergu i Loewenbergu) i srebro, miedź i żelazo, ale te skarby zostały już prawie wyczerpane. Jeszcze przed kilku laty wydobywano złoto w Reichenstein, ale mała wydajność nie opłacała kosztów eksploatacji. Wydobywana z Sudetów ruda żelazna nie ma znaczenia tak pod względem zawartości żelaza jak i bogactwa pokładów. Obecnie głównym bogactwem mineralnym Szl. jest węgiel kamienny, odznaczający się zarówno dobrocią gatunku jak i dogodnymi do eksploatacji stosunkami zalegania. Najgrubsze pokłady węgla znajdują się na Górnym Szląsku w okolicy Bytomia, Gliwic i Mikołowa. Dalej na południe wystąpiły one koło Ostrawy, a także w królestwie polskim koło Dąbrowy i w Galicyi koło Jaworzna. Obliczają, że jeszcze kilka tysięcy lat eksploatacji niewyczerpie zasobów. W Środkim Szl. główny pokład węgla znajduje się w okolicy miast Waldenburgu, Gottesbergu i Neurode. W Niższym Szl. w małych pokładach pod Ottendorfem, Ullersdorfem, Seifersdorfem, Rakwitzami i Loewenbergiem. Obliczono, że dla uzyskania z drzewa tyle ciepła ile go dostarcza roczna produkcja węgla na Szl., trzeba by spalić las porastający na obszarze tak wielkim jak cała prowincja. Węgiel brunatny jest w całej krainie bardzo rozpowszechniony, szczególnie zaś w dolinach Odry pod Opolem i Zielonogórą (Gruenberg), Nisy Kłodzkiej, Bystrzycy, Kachachy, Bobru, Kwissy i Nisy Łużyckiej. Torf znajdujemy po części w bagnach górskich, po części równinowych, wśród wrzosowisk, szczególnie na Dolnoszląskiej nizinie (Niederschlesische Heide, około Primkenau), pod Nowym Targiem niedaleko Odry i pod Niemodlinem nad Stynawą. Bursztyn znajduje się tu i owdzie kawałkami, np. koło Świdnicy, Brzegu, Wrocławia, Trzebnicy, Oleśnicy, Lubania i Zgorzelic i w węglu brunatnym pod Mużakowem. W niewielkiej też ilości znajduje się grafit, eksploatowany tylko w Sackerau pod Ziębicami (Muensterberg). W towarzystwie węgla kamiennego, mianowicie w środkowej części Wyżyny Szląskiej, wśród wapienia muszlowego, znajduje się ołów, cynk i żelazo; wapień muszlowy leży bezpośrednio na węglu, tym sposobem w jednym szybie łączą się wszystkie te skarby. Z rud cynkowych Wyżyny Szląskiej wydobywają kadmium używane do wyrobu żółtej farby, z pokładów rudy żelaznej pod Hutą Królewską (Koenigshuette) mangan a pod Neurode nikel. Szląsk obfituje też w pożyteczne kamienie, służące głównie do budowy domów i dróg. I tak koło Strzelna, Strzygłowa, Zgorzelic, na górze Sobota wydobywają w wielkiej ilości granit, Piasko-

wiec, używany do budowy oraz na kamienie młyńskie i toczaki także jako materiał dla kamieniarzy, jest wydobywany na Górnym Szląsku, w kotlinie Kłodzkiej, w okolicach Bolesławia i Lwowa (Loewenberg). Piękny piaskowiec czerwony wydobywają pod Neurode. Kamień wapienny znajduje się głównie w północnej części Wyżyny Szląskiej (Gogolin, Krapkowice). Łomy marmuru znajdują się w Kunzensdorf, pod Nisą w Prieborn, pod Strzelnem, w Kaufung pod Schoenau (Szunów?) i w Leutenbergu pod Landeck. Gips, służący do robót sztukaterskich i do użyźnienia pól, znajduje się w Neuland pod Loewenbergiem, w Dirschel pod Głupeczycami, w Pszowie pod Rybnikiem, w ogóle w południowej części Wyżyny Szląskiej (zarówno jak siarka i źródła słone). Łupek gliniany, służący do pokrywania dachów, znajduje się w Arnoldsdorf pod Ziegenhals i w dolinie Kwissy pod Marklissą. Gliny garncarskiej dostarczają przedewszystkiem okolice Bolesławia, Lubania, Naumburgu nad Kwisą, Maltschu, Dihernfurt i Łużyce. Gлина na cegły znajduje się wszędzie. Fluspat wydobywają w Klessengrunde pod Bystrzycą (Habelschwerdt) i w Arnoldsdorf pod Jelenią Górą (Hirschberg). Glinki porcelanowej i kwarcu, służących do fabryk porcelany i hut szklanych, dostarcza okolica Jeleniej Góry i Kłodzka. Bazalt i porfir, używany jako materiał drogowy, znajdują się w wielu okolicach Sudetów i przedgórz oraz na górze św. Anny. Zasługuje też na uwagę chryzopras, znajdujący w serpentynie pod Ząbkowicami (Frankenstein) i Niemcynem i odznaczający się pięknym zielonym kolorem podobnym do koloru jabłka. Ze źródeł mineralnych odwiedzane są szczególnie Charlottenbrunn i Salzbrunn pod Waldenburgiem, Kudowa, Reinerz w kotlinie Kłodzkiej, Kunzendorf u północ. stóp Jesionika, Bukowina i Ottolanguendorf w górach Trzebnickich, Jastrzab w południowej części Wyżyny Szląskiej niedaleko Pszowa (solanka jodobromowa). Najwięcej znane są źródła siarczane Warmbrun w kotlinie Jeleniej Góry i Landeck w kotlinie Kłodzkiej. Mimo różnaitości geologicznej Szl. cały prawie, wyjąwszy wyższe części gór (po nad 400 lub 500 mt.), posiada jednak jedną cechę wspólną, mianowicie wspólną zwierchnią warstwę dyluwialną, osadzoną przez skandynawski lodowiec opoki lodowej i przez wody z niego spływające. Jest to glina lodowcowa tudzież piaski, żwiry i głazy erratyczne. Utwory te pokrywają Wyżynę Szląską, tworzą wzgórza Trzebnickie, znajdują się w Zatoce Szląskiej; w Sudetach i Karpatach sięgają na 400 do 500 mt. wysokości, wspinają się na Jesionik a przez przerwę między Karpatai i Sudeta-

mi wkraczają do Morawy i dosiegają najbardziej na południe wysuniętego punktu swego rozprzestrzenienia. Granica ich biegnie w Jesioniku od Karniowa (Jaegerndorf) na południe Opawy a w wyżej wskazanej przerwie Bramy Morawskiej sięga najdalej na południe (Freiberg w Morawii). W okolicach Opawy występują głązy eratyczne jako obfite w skalniałości wapienie syluryjskie, niewątpliwie północnego pochodzenia. Na lewym brzegu Opy, powyżej Opawy, znaleziono głąz eratyczny gnejsowego granitu, ważący 180 klgr. O wiele jeszcze większe głązy eratyczne znajdują się niedaleko spływu Opy i Odry, przy stacyi kolei północnej Schoenbrunn; składają się w części z grubo, w części z drobnoziarnistego granitu, gnejsu i kwarcytu i są pogrzebane w potężnym pokładzie szutru; kanty głązów są ogładzone, powierzchnie porysowane i poślóbrane; największe z tych głązów dochodzą wagi 1300 klgr. Ważnym utworem związanym z dawnymi lodowcami jest loess, powstały przez osuszające i unoszące działanie wiatrów, na delikatny osad wód spływających z krawędzi ustępującego lodowca. Loess pokrywa nieprzerwanie przedgórza Sudetów, występuje w większej części Zatoki Śląskiej, na Śląskiej Wyżynie i kończy się na północy u stóp ciągnących się tam piaszczystych wzgórz. Osady dyluwialne nie wywierają wprawdzie wielkiego wpływu na ukształtowanie powierzchni, ale za to warunkują one jakość gruntu: istnienie lub brak loessu wyrokuje o większej lub mniejszej żyzności znacznych obszarów Śląska.

IV. *Stosunki oro i hydrograficzne.* a) *Sudety.* Sudety stanowią, jak już wiadomo, wschodnią część tak zwanego północnego Wału Czeskiego, który nakształt dachu ogranicza Czechy od północy. Systemat ten ciągnie się na przestrzeni blisko 40 mil (280 klm.) z północo-zachodu na południo-wschód i składa się z równolegle biegnących, czasami zrosniętych ze sobą grzbietów. Formacja dolin jest tu niedostatecznie rozwinięta, rzadko dwa grzbiety są tak położone, iż tworzą doliny podłużne, po których płyną rzeki. Mimo to plastyka Sudetów jest urozmaicona: spotykamy tu długie i szerokie grzbiety górskie obok stromych i malowniczych gór erozyjnych, przypominających Saską Szwajcaryę, wreszcie pojedynczo wystzelające góry stożkowe. Pod względem ukształtowania pionowego oraz roślinności i krajobrazowego charakteru możemy w Sudetach rozróżnić trzy krainy: 1) kraina przedgórzy (do 650 mt. nad powierzchnią morza), gdzie w wąskich dolinach leżą długie wioski, których mieszkańcy zamienili lesiste zbocza gór na niwy zbożowe; 2) kraina

przemysł drzewny (liczne tartaki wprawiane w ruch przez wody bystrych potoków); 3) kraina kosodrzewiny i pastwisk (do 1400 mt.), gdzie znajdują się tylko nieliczne chaty pasterskie (Budy). Wyżej sięgające szczyty przedstawiają dzikie rumowiska granitowe.

Dla opisu poszczególnych łańcuchów dzielimy Sudety w ich rzucie poziomym na trzy części: 1) północo-zachodnią, 2) środkową, 3) południowo-wschodnią.

1) Część północo-zachodnia tworzy na długości 75 klm. a szerokości 20—30 klm. najwyższe wzniesienie całego systematu, zwane górami Olbrzymimi. Góry te ciągną się od bramy Łużyckiej na zachodzie do bramy Kamienogórskiej (Landeshut) na wschodzie, czyli od źródlowisk Nissy Łużyckiej do źródlowisk Bobru. W skład tego systematu wchodzi kilka pojedynczych grzbietów, ograniczających doliny podłużne i zrastających się ze sobą. Przełęcz: Jakobsthal (880 mt.) i Grenzbauden (1048 mt.) ograniczają góry Olbrzymie w ściślejszym znaczeniu; oddzielają je na zachodzie od Grzebienia Izerskiego (Iserkamm) a na wschodzie od Kamienogórskiego (Landshuterkamm). Góry Izerskie składają się z dwóch równoległych łańcuchów, południowego i północnego; południowy prawie cały należy do Czech (Isergebirge, 1120 mt.), północny zaś prawie cały do Śląska (Wysoki Grzebień Izerski) i sięga w szczycie Tafelfichte 1123 mt. Oba te łańcuchy są niższe od właściwych gór Olbrzymich, posiadają formy płaskie i są pokryte rozległymi torfowiskami. Między temi łańcuchami w dolinie podłużnej powstaje rzeka Iżera, dopływ Elby. Góry Olbrzymie w ściślejszym znaczeniu zawierają najwyższe szczyty całego systematu Sudetów i rozpadają się również na dwa grzbiety: Wysoki Pruski na północy i Czeski na południu; oba te grzbiety zrastają się na końcach i ograniczają wąską podłużną dolinę Siebengruenden. W dolinie tej powstaje rzeka Elba, która wydostaje się ku południowi przez szczelinę Czeskiego grzbietu (700 mt.), dzielącą go na dwie części (na zachodzie szeroki grzbiet Karkonosz ze szczytem Kesselkoppe, 1436 mt., na wschodzie ostry grzbiet Kozi, 1426 mt.). Grzbiet Pruski posiada także zagłębienie Moedelwiese (1178 mt.), dzielące go na dwie części, których szczyty wznoszą się około 1500 mt. Wszystkie te szczyty przedstawiają dzikie rumowiska złomów granitowych. Te szare granitowe wyniosłości, na których tylko gdzieś niedługo osiedliła się kosodrzewina, tworzą uderzający kontrast z rozległymi płaskimi grzbietami, przedstawiającymi zielone pastwiska, wśród których ciemne kępy kosodrzewiny stanowią jakby wyspy. Najwyższe z tych szczytów są Hoherad

(1508 mt.) na zachodzie i Schneekoppe (1605 mt.) na wschodzie; ten ostatni, najwyższy w całych Sudetach, wznosi się w kształcie odosobnionej piramidy. Widok z tej góry rozciąga się na obszar 130 do 150 klm. Znaczna głębokość dolin u stóp jego, różnaitość kształtów i koloryt różnych wysokości górskich składają się tu na malowniczość krajobrazu. Na szczycie tym wznosi się kaplica, jeszcze na 15 mt. po nad nim wzniesiona. Stanowi ona wraz z dwoma obok stojącymi zajazdami najwyższy stale zamieszkały punkt i najwyższe obserwatorium meteorologiczne na północ Alp. Z powodu srogości burz i zamieci śnieżnych oraz dzikości granitowych złomów do szczytów gór Olbrzymich są przywiązane liczne legendy, np. o Ruebezahlu, kapryśnym olbrzymie, obdarzonym po części szlachetniami, po części okrutnemi cechami.

Systemat gór Olbrzymich kończy się na północy niskimi, do głównego grzbietu równoległymi górami Kacbach (Katzbach, 730 mt.), które składają się z dwóch blisko siebie biegnących, równoległych łańcuchów. Oba są w zachodniej części przecięte przez rz. Bober, a północny we wschodniej części przez Kacbachę (Katzbach). Południowy z nich niższy, obfituje w wapień i marmur. Między górami Olbrzymimi i Kacbach leży kotlina Hirschbergu albo Warmbrunn (360 mt.), przez którą płynie Bober. Wyniesienie gór Olbrzymich tworzących po nad tą kotliną ścianę na 1000 mt. wysoką, wytwarza urocze krajobrazy. Spadek gór ku tej kotlinie jest nadzwyczaj stromy, głębokie nisze (cyrki), okolone stromymi ścianami skał, zasłonięte z południa od promieni słonecznych, wcisnęły się tu w zboczach gór. Spotykamy tu tak zwane „Śnieżne doły“ (Schneegruben na Hohe Rad). Śnieg w nich przechowuje się często aż do Lipca. W podobnych kotlinach skalnych leżą jedyne górskie jeziora „Stawy“ Wielki (1218 mt.), Mały (1175 mt.) na Schneekoppe, utworzone przez wały z rumowisk, powstrzymujących odpływ wód zbierających się ze śniegów. Z tych głębokich nisz jako też z innych części grzbietu zbiegają po zboczach liczne doliny, które malowniczo urozmaicają stoki gór. W dolinach tych pienia się obfite górskie potoki i spływają ze szumem ku kotlinie Jeleniogóry (Hirschberg). Tu i owdzie tworzą one małe kaskady, jak np. Zackenfall, która wyżłobiła sobie z biegiem czasu wąwóz na 200 mt. głęboki. Kotlina Jeleniogóry posiada grunt równy, miejscami nawet bagnisty, usiany licznymi stawami. Dokoła zaś jest opasana górami: na południu góry Olbrzymie, na północy góry Kacbach, na wschodzie znany nam już grzbiet Kamieniogórski (Lands-

hut), przez który rzeka Bober toruje sobie drogę do kotliny. Rzeka ta, najważniejszy dopływ Odry, bierze początek w południowej części pasma Kamienogóry, w górach Rehborn (740 mt.). Dolina Bobru składa się z szeregu rozszerzeń i zwężeń naprzemian tarasowato po sobie idących; rozszerzenia te są to ślady dawnych jezior, których wody obniżały się i spływały w miarę jak rzeka pogłębiała łożysko w zwężeniach. Najwyższym z tych tarasów jest dolina Libau, koło 500 mt. wzniesiona. Wąwóz przy Blasdorf łączy ją z doliną Kamienogóry (wzn. 240 mt.), z której wyłamuje się Bober szczyliną skalną przy Kupferbergu do kotliny Jeleniogóry. Przepłynąwszy tę kotlinę, opuszcza ją na północ-zachodzie, zapomocą nowego wyłomu w górach Kacbach, ograniczających kotlinę z północy. Dopływy lewe Bobru sprowadzają mu wszystkie wody północnego spadku gór Olbrzymich i wywołują częste niebezpieczne powodzie. Pierwszy dopływ Łomnica powstaje z dwóch ramion, z Małej i Dużej Łomnicy. Mała wpadając do Melzegrube u stóp Schneekoppe tworzy wodospad Łomnic. Drugi dopływ Zacken płynie koło Warmbrunn pod Jeleniogórą do Bobru. Źródłowe jego potoki, wypływające z wysokich gór, posiadają wodospady. Najważniejszy wyż wymieniony Zackenfall.

2) *Środkowa część Sudetów* przedstawia mniej jednolitą i o wiele niższą grupę niż dopiero co rozbierana zachodnia i różni się przede wszystkim od poprzedniej swą większą dostępnością. Przejścia przez te góry między Czechami i Śląskiem były widowniami licznych walk. Luka na 525 mt. wysoka, zwana Bramą Kamienogóry, oddziela tę część od gór Olbrzymich. Droga ta prowadzi z doliny Bobru na południe do doliny Upy (Aupe, systemat Elby). Wschodnie odgraniczenie od wyżyn Jesionika (Gesenu) idzie wzdłuż doliny Kładzkiej Nissy, na południe której prowadzi do doliny Orlicy (Adler, system Elby) przejście Mittelwalde (534 mt.). Wzniesienie zawarte pomiędzy wyżej wytkniętymi granicami składa się z następujących części: na północy spotykamy tu przedłużenie gór Kacbach, które za wyłomową doliną Bystrzycy (Weistritz) rozwija się w góry Sowie (Eulengebirge), ciągnące się w kształcie długiego i szorokiego grzbietu na południo-wschód do wyłomu Nissy Kładzkiej (szczyt Wysoka Sowa 1014 mt.), za którym ciągną się w tym samym kierunku góry Reichenstein. Temu północnemu łańcuchowi gór odpowiada na południo-zachodzie grzbiet podwójny, czyli dwa grzbiety bardzo blisko siebie biegnące, mianowicie Habelschwerter i Adler, rozdzielone tylko bardzo wąską doliną Wilde Adler.

Grzbiet ten leży na przedłużeniu gór Olbrzymich (po 35 klm. przerwie). Pas zawarty między temi dwoma łańcuchami (t. j. Eulen-Reichensteiner i Habelschwerter-Adler), przedłużający się na południo-wschód po za Niszę do zachodniej krawędzi Jesionika (Glatzer Schneeberg), tworzy żyzną i dobrze uprawną kotlinę Kłodzką. W północno-zachodniej części tej kotliny wznoszą się po części zamykające ją góry erozyjne Heuscheuer, oddzielone od gór Habelschwerter i Adler przejściem Reinerz. Góry Heuscheuer, przypominające Salską Szwajcaryę, powstały wskutek pokrajania piaszczystej wyżyny przez wody płynące. Szczególniej malowniczo przedstawiają się te góry w północno-zachodniej części koło Adersbach: tworzą tu one labirynt najdziwniejszych skał, o stromych ścianach i płaskich szczytach, niby miasto olbrzymów; wśród tego labiryntu echo powtarza się siedm razy.

Ten północno-zachodni koniec gór Heuscheuer otoczony jest ostro wznoszącym się wałem pojedynczych gór melafirowych i porfirytycznych, zwanych Waldenburskimi (najwyższy szczyt Heidelberg 936 mt.), które przytykają na zachodzie bezpośrednio do bramy Kamienogórskiej (Landshut), następnie skręcają się i ciągną na północ-wschód gdzie zajmują obszar między Heuscheuer i górami Sowiemi. Od tych ostatnich oddziela je rzeka Bystrzyca, uchodząca przez wyżej wspomnianą dolinę wyłomową do Zatoki Śląskiej. Najpiękniejsza część tej głęboko wyżłobionej doliny, pod ruinami Kynau, często zwiedzana przez turystów, nazywa się Schlesiethal. Niedaleko ztąd pod miastem Świdnicą (Schweidnitz) rzeka wstępuje na równinę, przyjmuje z prawej strony Pilawę (Peilau), która sprowadza jej wody z gór Sowich. Z lewej przyjmuje rzekę Strzygłowską (Bystrycę), biorąc początek w górach Waldenburg. Od Heuscheuer góry Waldenburg oddziela rzeka Stynawa, dopływ Nissy Kłodzkiej. Ta ostatnia uprowadza wszystkie wody z kotliny Kłodzkiej do Odry (jak Elba z kotliny Czeskiej). Bierze początek w stokach Kłodzkich gór Śnieżnych (Glatzer Schneeberg) na wysokości 880 mt., ma z powodu swego silnego spadku bardzo szybki bieg, przepływa kotlinę w kierunku ku północy i toruje sobie drogę przez północno-wschodnią krawędź między górami Sowiemi i Reichensteiner (przejście Warta). Kotlina Kłodzka hydrograficznie stanowi obszar górnej Nissy (jak Jeleniogóra Bobru). Przedstawia ona tu w miniaturze pewną analogię z Czechami pod względem oro- i hydrograficznym: otoczona ze wszystkich stron górami, tworzy czworobok. Nissa zaś odpowiada Elbie z Moldawą.

3) *Trzecia, wschodnia część Sudetów, zwana*

Jesionikiem (Gesenk), zajmuje w całym systemie górskim najbardziej samodzielne stanowisko. Jesionik nie należy już jak dwie poprzednie części do północnego Wału Czeskiej kotliny, wkracza daleko po za jej obszar i tworzy przegrodę (dział wodny) między Odrą i Dunajem (Morawa). Ten wschodni dział Sudetów leży prawie zupełnie po za pruską granicą, kończy się w Morawii i Śląsku Austriackim na wprost Karpat. Jesionik dzieli się na dwie różne części, na zachodni Wyższy i wschodni Niższy.

Wyższy Jesionik odznacza się długimi grzbietami górskimi, które biegną albo równolegle wzdłuż morawsko-śląskiej granicy albo leżą do niej prostopadle. Obfituje w wody, lasy, wąwozy i torfowiska. Zachodnią krawędź Wyższego Jesioniku tworzy, znany już nam jako wschodnia granica kotliny Kłodzkiej, wał górski Kłodzkich gór Śnieżnych (Glatzerschneegebirge). Zawiera on najwyższy szczyt (Wielki Schneeberg, 1425 mt.) ze wszystkich gór obwałowania kotliny. Punkt ten ma ważne hydrograficzne znaczenie, gdyż wypływające ztąd rzeki zwracają się w trzech kierunkach. Morawa ku morzu Czarnemu, Nissa i Woelfel ku Bałtyckiemu, Orlica Cicha ku Północnemu. Z tego punktu rozchodzą się też w różnych kierunkach gałęzie górskie: ku północno-zachodowi biegnie grzbiet Reichensteiner, który, jak wiadomo, przytyka prawie bezpośrednio do gór Sowich, oddzielony od nich doliną wyłomową Nissy. Grzbiet ten, jak wiadomo, stanowi wraz z górami Sowiemi północno-wschod. obwałowanie kotliny Kłodzkiej. Góry te więc przytykają bezpośrednio do północnego i południowego skraju środkowej części Sudetów. Pasma Schneegebirge i Reichensteiner zlewają się razem w pojedynczy łańcuch, który ciągnie się z północ-zachodu na południo-wschód i kończy się u źródeł Opy. Najważniejszą część tego przedłużenia stanowi grupa Dziadek (Altvater), ciągnąca się od siódła Ramsauer (764) na przestrzeni 19 klm. ku południo-wschodowi, dosięgając w szczycie Dziadek (blisko 1500 mt.) największej wysokości. Według wierzeń ludowych na szczycie tym przebywa duch górski, podobnie jak Ruebezahł w górach Olbrzymich. Od szczytu Dziadka łańcuch skręca się pod kątem prostym ku południo-zachodowi. Wysokość tego grzbietu wynosi wszędzie więcej jak 1265 mt. W jednym tylko punkcie obniża się w górze Czerwonej (Rotenberg) do 1121.5 mt. Najwyższa część tego łańcucha sięga wszędzie powyżej granicy lasów. Linia grzbietowa jest jednostajna, gdziekolwiek tylko napotykamy strome skaliste ściany. W siódłach i zagłębieniach znajdują się często bagna, np. na Seebiegu na za-

chód od Leiterbergu, Duże i Małe jezioro na Wiesenbergerheide, na Fichtlich i innych miejscach. W górach tych napotykają się jeszcze pierwobory nietknięte siekierą, np. na południe od szczytu Dziadek stare drzewa leżą poprzewracane jedno przez drugie i butwieją. Często młode drzewka wyrastają rzędem na butwiejącym pniu i otaczają go sweimi korzeniami. Takie pierwotne lasy nie są osobliwością na Jesioniku. Równoległe do pasa Dziadka ciągnie się krótki ale potężny grzbiet górski zwany Wiesenbergerheide, ze szczytem Ameisen Bruellberg (1337 mt.). Do tego łańcucha ciągnie się prostopadle niższa od poprzedniej kraina wzgórz Ullersdorf, dalej również prostopadle łańcuchy Urlich i Querberg. Na północnym skraju Jesionika koło Zuckmantel leży grupa Bischofskoppe (890 mt.), ze szczytu której roztacza się daleki widok na równiny Szląska. Grupa ta bywa też zaliczana przez niektórych do Niższego Jesionika.

Niższy Jesionik. Na pld.-wschodzie od Wysokiego Jesionika ciągnie się szeroka falista wyżyna, pozbawiona głębokimi dolinami Odry i jej dopływów, które często skręcają się pod kątemi prostymi; jest to Niższy Jesionik. Kraina ta posiada szerokie wyżynowe grzbieity, od 400—600 mt. wysokie, których pojedyncze kopuły, po części pochodzenia wulkanicznego, sięgają do 800 mt. Najwyższymi szczytami tej krainy na wyżynie Benisch jest Teufelsberg (820 mt.) a na wyżynie źródeł Odry znany już nam wygasły wulkan Raudenberg (780 mt.). Jesionik spada stromo ku równej dolinie Odry (spływ Odry i Opawicy). Systemat Sudetów niedochodzi tu do Karpat: między obu systematami rozciąga się niski (280 mt.) pas ziemi, po którym płyną Odra i Beczwa i który stanowi dogodne połączenie między północą i południem Europy (Brama Morawska). Z rzek Jesioniku zasługuje na uwagę Opawica (Oppa), która powstaje powyżej Werbna (Wuerbenthal) z połączenia się trzech potoków górskich (Czarnej, Białej i Średniej Opawicy). Płynie początkowo w kierunku pld.-wschodnim, potem skręca się pod kątem prostym ku pld.-wschodowi i przyjmuje pod Karniowem (Jaegerndorf) Złotą Opawicę; odtąd znowu skręca się pod kątem prostym ku pld.-wschodowi i tak płynie już prawie ciągle w tym kierunku, tworząc granicę polityczną między Sz. pruskim i austriackim i uchodzi pod Trzebowicami do Odry. Najważniejszym dopływem Opawicy jest Morawica (Mobra), biorąca początek w „Wielkiej kotlinie“, eldoradzie szląskich i morawskich botaników. Początkowo płynie na granicy Szląska i Morawy i w pobliżu Bautsch skręca się również pod kątem prostym ku

Oppie i dosięga jej w Opawie. W pobliżu źródeł Morawicy wypływa także rzeka Biela, poboczna Nissy Kładzkiej.

b. *Przedgórze Sudetów.* Właściwe góry Sudety urywają się o wiele prędzej ku północno-wschodowi niż ku południo-zachodowi i w niewielkiej odległości od głównego grzbietu, u stóp wybitnego północno-wschodniego stołu ciągnie się szereg grup pagórków, porozielanych między sobą lewymi dopływami Odry. Grupy te, zaczynając od pld.-zachodu, są następujące: 1) trójszczytowe góry Strzygłowskie (353), leżące między Bystrzycą (Wystrzycą) i Kacbachą; 2) Sobota (Zobtenberg, 725), grupa prawie odosobniona, między rzekami Bystrzycą i Ślężą. Do góry tej przywiązane są liczne podania a z jej szczytu rozpościera się rozległy malowniczy widok. Z południowych odgałęzień tych gór wypływa Sobocka woda (dopływ Bystrzycy), okrażająca ją łukiem eliptycznym od zachodu; 3) trzecia grupa pagórków zowie się Strzelno i leży między Ślężą i Nissą Kładzką. Rzeka Opawa dzieli je na dwie części, z których wschodnia jest wyższa (390 mt.). Rdzeń tych przedgórz sudeckich składa się z granitu, którego kamieniołomy znajdują się pod Strzelnem i Strzygłowem. Na granicy w górach Strzygłowskich leży bazalt, a w Sobocie gabbro.

Między temi przedgórzami i właściwymi Sudetami rozciąga się brózdowaty pas ziemi, usiany licznymi miastami, rozszerzający się coraz bardziej ku północno-zachodowi. Pas ten ma w ogóle powierzchnię równą, ale tu i owdzie wznoszą się wśród niego pojedyncze, wybitne swem odosobnieniem stożki bazaltowe, np. Landskrone koło Zgorzelic. Pas ten odważnia się ku północy; rzeki, szukając wyjścia ku północy ku Odrze, płyną tu kawał drogi mniej więcej równoległe do głównego kierunku Sudetów w dolinach podłużnych. Północno-zachodnia część tej brózdki, między górami Strzygłowskimi (Striegau) i Sudetami (góry Kacbach), zowie się doliną Szunowa (Schoenau, 290 mt.); jest to kotlina nieckowata, otwarta ku północno-zachodowi. Północna krawędź tej kotliny, ciągnąca się przez Bolesław, Goldberg i Hohenfriedberg, jest niższa od południowej (góry Kacbach), jakkolwiek posiada wzgórza bazaltowe, jadra starych wulkanów ocalałe od splukania. Podobnaż góra bazaltowa, ostro stożkowa (Spitzberg), wznosi się i ze środka kotliny i przewyższa nawet nieco wysokość krawędzi północnej (500 mt.). Dolinę Szunowa skrapia głównie rzeka Kacbacha, odznaczająca się bystrym biegiem i silnymi wylewami; poniżej Lignicy przyjmuje ona Szaloną Niszę i wstępuje w Zatokę Szląską. Tylko nieznaczna zachod-

dnia część kotliny skrapia druga rzeka Bobrawa (Bober), która aż do Lwowa (Loewenberg) płynie przez skaliste złomy, a poniżej Boleśławia wstępuje na nizinę. Przedgórze Sude-tów obfitują w skarby mineralne, głównie w bluszcz ołowiu zawierający srebro i rudy arsenu (pod Szunowem). Przed wielu wiekami słynne tu były płóczkarnie złota koło Goldberga i Lwowa jako też i w wielu innych miejscowościach. Stanowiły one źródło dochodów dla książąt szląskich. Kopalnie srebra pod Silberbergiem i Reichensteinem oraz miedzi w górach Kupferberg i Rudelstadt były wzmiankowane już w 12 i 13 wieku, ale gdy wielu górników zginęło z ręki Mongołów pod Lignicą kopalnie zostały zaniedbane, późniejsze zaś próby nieopłacały się z powodu małej wydajności.

c. *Karpaty Szląskie* tworzą pld.-wschodnie podniesienie szląskiego „łiscia dębu“. Należą one do zewnętrznego piaskowcowego pasa systemu Karpat, a mianowicie do północno-zachodniej jego części. Pokryte przeważnie są lasami, jodłowami i świerkowami. Część ta rozciąga się od doliny Beczwy na zachodzie, do doliny Soły na wschodzie a odgałęzienia ich sięgają aż do Bielska. Główny grzbiet tych gór ciągnie się w ogóle od zachodu na wschód, tylko na początku łańcucha przeważa kierunek z południo-zachodu na północ-wschód. Z małym wyjątkiem biegnie wzdłuż granicy politycznej, tworząc dział wodny między Dunajem i morzem Bałtykiem. Średnia wysokość wynosi 800 mt., długość zaś 70 klm. Najwyższymi szczytami w głównym grzbiecie są Beskid lub góra Trojaczka (950), Mały Połom (1050 mt.), Wielki Połom (1060 mt.) na południo-zachód od Jabłonkowa, Magórka (1150 mt.) na źródłach Białej Wisły, góra Skałka (1080) na południe Bielska. W dwóch miejscach zniża się grzbiet tak głęboko, iż tworzy przejścia, mianowicie Stare Hamry (Althammer, 720 mt.) i Jabłonkowskie (Jablunka pass, 550 mt.), które łączy dolinę Olszy z doliną uboczną Wagu (droga ze Szląska na Węgry). Przejście to jest ważną drogą handlową i strategiczną, obecnie przechodzi tędy kolej żelazna koszycko-bogumińska (Kaschau-Oderberger). Tu leżą ruiny fortu, zbudowanego 1578 r. dla przeszkodzenia połączeniu się protestantów węgierskich ze szląskimi. Tędy Jan Kazimierz, uchodzący z Polski 1665 r., dostał się do Węgier. Tutaj powstrzymywano Węgrów i Turków, tutaj staczano boje w czasie wojny 30-letniej i 7-letniej, tędy r. 1866 Prusacy mieli zamiar wkroczyć do Węgier. Tędy rozprzestrzeniło się z południowych na północne stoki Karpat węgierskie plemię Jazygów, zwane Jackami. W przejściu tem leży malowniczo miasto Ja-

blonków. Cały wyżej opisany łańcuch zasłonięty jest od północy górami przed nim leżącymi. Są to odgałęzienia tegoż łańcucha, wyrastające ku północy na kształt promieni wachlarza. Na krańcach tych promieni wznoszą się szczyty, przenoszące nieraz szczyty grzbietu. Łańcuchy te obniżają się ku równinie szląskiej, aż zupełnie w niej giną. Między niemi leżą trzy wąskie, mniej więcej równoległe do siebie doliny, poprzeczne względem głównego grzbietu, a mianowicie: dolina Ostrawicy, Olszy i Wisły. Z powodu tych trzech dolin rozgałęzienia Karpat rozpadają się na 4 grupy górskie:

1) Pierwsza grupa: Smrek ciągnie się od głównego grzbietu w kierunku płu.-zachodnim, następnie w górę Kladnata (900 mt.) dzieli się na dwie części, z których jedna, zmieniając później swój kierunek, przechodzi w góry Radhoszt-Murker. Druga zaś część skręca się ku północy i przy spływie dwóch rzek Czeladna i Ostrawica tworzy imponujący piramidalny pieńgórski Smrek na 1330 mt. wysoki.

2) Druga grupa: Łysa Hora i Jaworowy, rozciąga się między Ostrawicą i Olszą. Pierwsza odgałęzia się od góry Sulów i Małego Połomu w głównym grzbiecie dwoma potężnymi łańcuchami, biegnącymi na północ. Zachodni łańcuch, po kilku grupach na 800 do 900 mt. wzniesionych, przechodzi w imponującą Łysą Horę (1320 mt.). Góra ta spada kilku przedgórzami ku północy do Ostrawicy. Inna gałąź tego łańcucha tworzy na wschód od Łysej Hory górę Trawną (1200 mt.). Od góry Połom odbiega długi wąski grzbiet, który rozgałęziając się kilka razy, dosięga w szczytach Zlabicz (1120 mt.) i Kozubowa (970 mt.) największej wysokości. Zachodniem odgałęzieniem przechodzi ta grupa w niską krainę pagórkowatą, z dominującymi kopcami Katarz i Godula (740 mt.). Do tych dalej na północ przytyka Jaworowy (1030 mt.) ze swemi odnogami, które sięgają aż do obszaru węglowego Morawskiej Ostrawy.

3) Trzecia grupa: Wielkiego Stożka i Czantory ciągnie się od źródeł Olszy i górnej Wisły, początkowo równoległe do głównego grzbietu aż do Wielkiego Stożka, ztąd przybiera kierunek północny i sięga aż do Czantory. Łańcuch ten jest stromy, wąski i po większej części zalesiony, tworzy dział wodny między Wisłą i Odrą na wysokości 730—950 mt., posiada liczne kopce, nieregularnie rozmieszczone, z których dwa najważniejsze Wielki Borek na płu.-wschód Jabłonkowa, wysoki na 980 mt., i Wielki Czantory, 990 mt., na południe od Ustronia. Dalszy ciąg tego łańcucha obniża się i znika wśród równiny, na której ciągnie się dalej dział wodny między

Odrą i Wisłą, przybierając charakter krainy wyżynowej.

4) Czwarta grupa: Równica i Skałka. Jest to łańcuch oddzielający się od góry Magórki ku północy; wysyła on liczne potężne łańcuchy górskie w kierunku płn.-zachodnim, które albo kończą się bardzo stromymi grzbietami, albo dzielą się na liczne, krótkie, stromo spadające gałęzie, tworzące pierwsze stopnie właściwych gór. Najwyższymi szczytami tego łańcucha są: Równica (870 mt.), na południe od Lipowca, Stołów (1030 mt.), który odgałęzia się od góry Skałki, Ortplan (996 mt.). Między wyżej opisanymi czterema grupami gór, płyną trzy rzeki: Ostrawica, Olsza i Wisła, uprowadzające wszystkie wody płd.-wschodniej części Szlaska. Ostrawica powstaje na wysokości 870 mt., płynie początkowo w wąskiej dolinie, następnie, po przyjęciu potoku Czeladna, dolina jej rozszerza się i ożywia licznymi zakładami fabrycznymi (papiernie). Ostrawica płynie ku północy, tworząc granicę między Morawą i Sz. Austriackim. Olsza powstaje z bardzo licznych potoków na wysokości 790 mt., na granicy Galicii, płynie w wąskim wąwozie górskim ku miastu Jabłonków, gdzie od płd.-zachodu przyjmuje potok Łomnę, dalej płynie prawie równolegle z Ostrawicą pod Cieszynem i Frysztatem. Niedaleko pruskiej granicy skręca się ku zachodowi i uchodzi do Odry. Olsza płynie bardzo bystro i porusza wiele młynów; dla celów spławu drzewa musiała być regulowana szluzami. Dolina Olszy podobnie jak Ostrawicy obfituje w fabryki (żelaza), których kominy sterczą na 80 mt. wysoko. Wisła bierze początek na płd.-zachodnich stokach góry Baraniej, z rozległego bagna, w najwyższym końcu wsi Wisły; rzeka powstaje z dwóch strumieni źródłowych: Czarnej Wisły (która jest przez szluzę uregulowana dla spławu drzewa; ma ona również dwa źródła na wysokości 1096—1128) i Białej Wisły, która powstaje z licznych źródeł na zachodnich stokach gór Magórzańskich, na wysokości 948—1011 mt., tworząc kilka pięknych wędospadów, do 15 mt. wysokich. Połączona rzeka płynie na płn.-wschód przez najdłuższą na Sz. austriackim wieś Wisłę, dążąc ku Ustroniowi (miejsce lecznicze — żetyca). Odtąd dolina jej znacznie się rozszerza. W dolinie Wisły przez wkleśnięcie Kabałaka prowadzi droga do Węgier; liczne ślady szaniec w pobliżu tej drogi dowodzą, iż miała ona niegdyś strategiczne znaczenie. Z prawej strony Wisła przyjmuje bystrą Brenicę i płynie przez Skoczów dalej na północ ku Strumieniowi (Schwarzwasser), tam skręca się łukiem ku wschodowi (w okolicach mnóstwo stawów). Z licznych dopływów, które Wisła otrzymuje, ważny jest

prawy — Biała, stanowiąca granicę polityczną między Sz. austriackim i Galicyą. Długość Wisły na tym obszarze wynosi 72 klm. Wysokość nad powierzchnią morza przy ujściu Białej, gdzie Wisła opuszcza Szlask, wynosi 230 mt.

d. *Wyżyna Szlaska*. Wyżyna Szlaska, dalszy ciąg wyżyny południowej Polski, oddzielona od Sudetów Zatoką Szlaską a z Karpatai zrośnięta, wznosi się średnio tylko na 300 mt. i przedstawia się monotonicznie w przeciwieństwie do wyżej opisanej krainy gór. Tylko gdzieś niegdzie, szczególnie na działach wodnych, spotykamy tu nieco znaczniejsze wyniosłości. Najznaczniejsze z nich są następujące: wyżyna Tarnowiecka, słynna z bogactw mineralnych (węgiel, żelazo, galman, ołów zawierający srebro), wznosi się najbardziej w okolicy źródeł Małapanwi i Kłodnicy, mianowicie: w pierwszej na 360 mt. a w drugiej 340 mt. (góra Trockenberg pod Tarnowicami). Od tej wyżyny rozchodzą się działki wodne ku połudn., zachodowi i północy. Dział wodny dążący ku południowi między Odrą i Wisłą dochodzi między Wisłą i Olszą do Karpat. Dział idący ku wschodowi tworzy krawędź wyżyny wzdłuż półn. brzegu Kłodnicy, zwaną górami Chełmskimi. Krawędź ta w pobliżu Odry dźwiga bazaltową górę św. Anny (380 mt.), na wierzchołku której wznosi się klasztor, miejsce pielgrzymek. Wschodnia natomiast część tej krawędzi jest niewyraźna z powodu braku wyżłobionych dolin i z powodu tego, że bezpośrednio przed nią leży grupa pagórków u źródeł Kłodnicy. Rzeka ta zasilą wodą sześciomilowy kanał, biegnący wzdłuż niej, a zbudowany w 1790 r. dla ułatwienia transportu produktów szlaskiego górnictwa. Kanał ten, zwany Kłodnickim, zaczyna się poniżej Gliwic (Gleiwitz), w kopalniach pod ziemią, przecina Kłodnicę kilka razy i uchodzi jak ona naprzeciw miasta Koźła (Kosel) do Odry. Północny spadek wyżyny nie jest tak wyraźny: wyżyna przechodzi swolna ku dolinie Małapanwi. Dział wodny ciągnący się ku północy (na zachodzie stromego spadku polskiej Jury) oddziela dorzecze Warty od dorzecza Odry. W północnej części, przy źródłach rzeki Stobrawy (dopływ Odry) dział ten wznosi się we wzgórzach Olesina (308 mt.), poczem obniża się coraz bardziej i pod Sycowem dzieli się na dwie gałęzie: jedną wysyłając ku północy do w. ks. poznańskiego, drugą ku zachodowi; ta ostatnia tworzy wzgórze Trzebnickie, zwane inaczej górami Kociemi (Katzengebirge). Wyniosłość ta tworzy dział wodny między Baryczą z jednej strony, a Odrą i Widawą (Weide) z drugiej. Najwyższym punktem gór Trzebnickich jest szczyt Boleszyn (Pollentschin), wzn. 260 mt.

Wzgórze pod Urazem jest niższe (195 mt.), ale często zwiedzane z powodu pięknego widoku, jaki się z niego rozpościera na dolinę Odry. Góry Trzebnickie przechodzą nawet po za Odrę (wyłom tej rzeki między Lubiążem (Leubus) i Koeben), gdzie po części wzdłuż lewego brzegu Kacbachy przytykają do Sudetów, po części ciągną się na póln.-zachód pod nazwą wzgórz Dalkowskich (230 mt.). Rzeka Barycz (Bartsch), której dolina ogranicza Wyżynę Szlaską z północy, wypływa w w. ks. poznańskim w pobliżu doliny Prosnicy i płynie leniwo ku Odrze, u północnych stóp gór Trzebnickich, w szerokiej dolinie, napełnionej bagnistymi łąkami i niezliczonymi stawami (obfitość ryb), które składają trzy grupy: pod Sycowem, Miliczem i Straburkiem (Trachenberg). Ważniejsze jej dopływy są z lewej strony: Polska Woda (Schaetzka?) ze wzgórz Trzebnickich; z prawej Orla i Polska Kopanica (Landgraben). Obie biorą początek w w. księstwie poznańskim; pierwsza wypływa z grupy jezior pod Krotoszyńcem, druga płynie wzdłuż granicy szlaskiej.

e. *Zatoka Szlaska.* Zatoka Szlaska stanowi bród między przedgórzami Sudetów i Wyżyną Szlaską, wzdłuż tej brzozy płynie Odra. Zatoka Szlaska ciągnie się z pld.-wschodu na póln.-zachód; na póln.-zachodzie oddziela się od niziny północno-niemieckiej niskim pasem wzgórz; pas ten po lewej stronie Odry przytyka prawie bezpośrednio do najdalszych odnóg Sudetów, mianowicie do gór Kacbach, po prawej zaś stronie przez góry Trzebnickie zrasta się z Wyżyną Szlaską. Na pld.-wschodzie Zatoka Szlaska jest otwartą (przerwa między Sudetami i Karpatami) a przynajmniej wznosi się tu tylko na 284 mt., więc leży tylko o 12 mt. wyżej od szczytu wieży św. Szczepana w Wiedniu. Tutaj jest dogodne połączenie dolinowe systematu Dunaju i Odry, tak iż przeprowadzenie kanału nie napotkałoby wielkiej trudności. Przerwa między Sudetami i Karpatami (Brama Morawska) ma ważne znaczenie dla komunikacji między północą Europy i podalpejską równiną, otwiera ona drogę z południa zarówno do Zatoki Szlaskiej, jak i ku równinom podsudeckim (które się ciągną dalej na póln.-zachód wzdłuż północnej krawędzi gór Niemieckich) i podkarpackim (które się ciągną łukiem ku morzu Czarnemu). Zatoka Szlaska więc przedstawia nam najważniejszą drogę, arterię całego Sz. a może nawet najważniejsze połączenie między północą, południem oraz zachodem i wschodem Europy. Drogi tej broni na pld.-wschodzie ufortyfikowany Kraków, a do niedawna broniły także Koźle i Ołomuniec (których ufortyfikacje zostały obecnie zniesione). Na póln.-

zachodzie zaś broni jej twierdza Głogów. Już w odległej starożytności Brama Morawska wraz z Zatoką Szlaską miały ważne znaczenie jako droga bądź handlowa, bądź strategiczna; już Rzymianie korzystali z tej przerwy i ciągnęli przez Sz., podążając ku Bałtykowi dla dostania bursztynu, o czym świadczą liczne wykopaliska monet rzymskich, szczególnie między Raciborzem i Głupczycami (Leobschuetz), a także około Wrocławia. Ku końcowi X w. posunął się wtedy na południe Bolesław Chrobry, zabrał Czechom część Morawii i przyłączył ją do Polski; w ogóle Polacy wdzierali się wtedy na południe do Morawii a Czesi na północ przez Sz. aż do Gniezna. W czasie wojen husyckich i wojny trzydziestoletniej, Brama Morawska była areną walk (Mansfeld, książę Wejmarski, Wallenstein i Szwedzi, którzy wtedy dotarli aż do Dunaju). Przez Bramę Morawską ciągnął też Jan Sobieski pod Wiedeń. W 1740 r. wdarli się tu Prusacy i stali się panami całego Szlaska, który był długo kością niezgody między Maryą Teresą i Fryderykiem II. Za czasów Franciszka I, w czasie wojen, Szlask też nie został w spokoju. W czasie wojen Napoleońskich wojska ruskie przekroczyły także Bramę Morawską na południe. Obecnie ta ważna linia komunikacyjna została jeszcze udoskonaloną przez liczne koleje żelazne i tak: linia kolei Ferdynanda idzie od Wiednia na północ przez Bramę Morawską i łączy się z kolejami idącymi do Berlina, Petersburga i na wschód do Galicji. Wzdłuż Zatoki Szlaskiej idą dwie koleje żelazne po obu stronach Odry i schodzą się we Wrocławiu. Główne drogi żelazne idą z południa-wschodu na północ-zachód; z poprzecznych ważne są drogi idące z Wrocławia w jedną stronę do Poznania, a w drugą do Czech przez przejścia w Sudetach.

Zatoka Szlaska stanowi szeroką i urodzajną dolinę, pokrytą łąkami zboża, ogrodami warzywnymi i sadami, zabudowaną kwitnącymi siołami i miastami. Drogi żelazne i szosy przecinają tę krainę we wszystkich kierunkach, a przez jej środek przepływa srebrzysta wstęgą uwieńczona lasami Odra. Na lewym brzegu tej rzeki ciągnie się u stóp Sudetów od Raciborza do Zgorzelic pas żyznej ziemi, na dwieście kilkadziesiąt klm. długi, którego ognisko leży między Kacbachą, Olawą i Odrą; jest to raj szlaski. Uprawa stoi tu na wysokim stopniu, ziemia rodzi obficie pszenicę, rzepak, len, buraki cukrowe, jarzyny i tytuń. Okolice ta z tego powodu jest bardzo gęsto zaludniona (120 ludzi na 1 klm. kw.). Druga część Zatoki Szlaskiej, po lewej stronie Odry, leżąca na północ Lignicy, Bolesławia i Zgorzelic, to jest między północną

częścią przedgórzy i górami Dalkowskimi, jest mniej urodzajna od pierwszej części: posiada grunt piaszczysty, pokryty lasami sosnowymi. Tu leżą też wielkie wrzosowiska (Lueben, Bolesław, Żegań, Zgierzelice, Rozbork (Rotenburg, Mużaków), poprzedzielane często torfowiskami i stawami. Jałowa trawa, wrzos i borówki rosną tu na wielkich obszarach i tylko zrzadka nad dolinami rzeczniemi napotyka się tu lepszą ziemię i bujniejszą roślinność. Wioski na tych wrzosowiskach są małe, mieszkańcy ich uprawiają głównie tatarkę i kartofle, to też kraina ta jest mało zaludniona (50 na 1 klm. kw. a w obwodzie wojereckim (Hoyerswerda) tylko 40 ludzi na 1 klm. kw.). Kraina ta jednak obfituje w drzewo, torf, rudę darniową, ptaki wodne, ryby; paliwo jest tanie, więc powstało tu wiele zakładów hutniczych, żelaznych i szklanych, wypalanie węgla i pędzenie smoły jest także bardzo rozpowszechnioną gałęzią tutejszego przemysłu. Żywną oazą w tej krainie jest dolina Odry koło Głogowa, Bytomia, Kozuchowa (Freistadt), na północ wzgórz Dalkowskich; wzgórza Gruenbergu są tu pokryte winnicami i ogrodami owocowymi. Dolina po prawej stronie Odry, równie jak i sąsiednia wyżyna przedstawia po większej części obszary piaszczyste, pokryte lasami; zboża tu nie wiele, działalność mieszkańców zwraca się po części do hodowli owiec (w Średnim i Dolnym Szląsku) oraz do górnictwa (w Górnym). Odra, główna hydrograficzna arterya tej krainy, tworzy jakby oś podłużną Zatoki Szląskiej. Rzeka ta powstaje z kilku małych strumyków, wypływających ze wzgórz Odry w Jesioniku; strumienie te łączą się ze sobą w dolinie bagnistej, pokrytej lasami; największy z tych strumyków wypływa na północ wioski Kozlan na Morawie (612 mt.). Odra, zasilana licznymi strumieniami, płynie w kierunku półn.-wschodnim do Neudorf, następnie zmienia kierunek na półn.-wschodni, i przepływa wąską skalistą doliną, okrąża Odrawę (Odrau), przyjmuje strumień Luha, zmieniając na nowo swój kierunek na półn.-wschodni i ten utrzymuje nadal, póki tylko płynie na Morawie i Szląsku austriackim. Tu przepływa krainą zwaną Kuhlendchen, która słynie nie tylko ze swej urodzajności, ale zarazem z chowu wybornego bydła oraz uprawy owoców. Na tej przestrzeni Odra przyjmuje kilka rzek; z lewego brzegu rzekę Opawicę, biorącą początek w Jesioniku, z prawego Ostrawicę i Olszę, wypływające z Karpat Szląskich. Pod wsią Hościątkowice dochodzi Odra do pruskiej granicy i rozdziela Szl. Pruski od Austriackiego. Opawica jest właściwie rzeką, główną tak pod względem długości, jako też pod względem ilości wody; ona a nie Odra

przyjmuje główną masę wód Jesionika, którego szerszy, łagodniejszy spadek półn.-wschodni jest właśnie zwrócony do Opawicy. Ten stok Jesionika otrzymuje też obfitsze opady niż stok przeciwny, z którego wypływa Odra. Te prawe jesionikowe dopływy Opawicy jak i sama ta rzeka w górnym swym biegu zachowują dziwną równoległość: płyną z początku ku półn.-wschodowi, a potem skręcają się ku półn.-wschodowi pod kątemi prostymi, z których każdy następny ku półn.-wschodowi jest obejmującym, każdy poprzedni objętym. Ze względów jednak tektonicznych dolina Odry poniżej połączenia z Opawicą, jest dalszym ciągiem nie Opawicy lecz górnej Odry. Poniżej Opawicy górna Odra główną masę wód otrzymuje z Karpat. Przy ujściu Ostrawicy kończy Odra swój wyższy bieg: rozpoczyna na wysokości 200 mt. nad poziom morza bieg średni, mając szerokości 76 mt. Płynąc jeszcze bystro na kamienistym gruncie, toczy się malowniczo u stóp wzgórz przez dolinę, przeciętą pod Boguminem koleją żelazną, nieco poniżej przyjmuje Olszę i płynąc w kierunku północnym wstępuje do państwa pruskiego. Ilość wody Odry zwiększa się tu, po przyjęciu rzek karpaccich tak, iż unosi już uładowane promy. Pod Raciborzem zaczyna już być spławna dla niewielkich statków. Dolina rzeki aż do Kozła (Kosel) rozszerza się coraz bardziej, brzegi stają się coraz niższe, wzgórza ustępują, a dolina cierpi coraz bardziej z powodu nagłych powodzi. Poniżej Kozła, na północ ujścia Kłodnicy (z prawej), jeszcze raz zjawiają się na prawej stronie znaczne wyniosłości w pobliżu, mianowicie góra św. Anny ze swym kościołem dominuje nad rozległą okolicą. Od Opola zaczęwszy dolina Odry jest znów szeroka, napełniona mnóstwem ramion i stawów. Tutaj Odra przyjmuje z prawej Małapanew i zmienia kierunek półn. zachodni na bardziej zachodni. Nurty rzeki toczą się powoli przez nizinę pokrytą krzakami i łąkami oraz wspaniałymi dąbrowami, jak około Brzegu, Olawy i Wrocławia. Tu do Odry uchodzi z prawej strony Stobrawa, biorąca początek na Wyżynie Szląskiej (na wzgórzach Oleśnicy). Rzeka ta posiada wzdłuż mnóstwo stawów i jest połączoną z Odrą spławnym kanałem Poppelauer. Z lewej strony uchodzą tu znane nam: Nisa Kładzka, z prawym dopływem Stynawą, obfitym w stawy, dalej Oła, która pod Olawą zbliża się bardzo do rzeki głównej, następnie skręca się pod kątem prostym ku półn.-zachodowi, płynie prawie równoległe do Odry i wreszcie uchodzi pod Wrocławiem, tworząc kąt bardzo ostry. (Jest to być może zjawisko użycia przez dopływ opuszczonego łożyska Odry). Poniżej Wrocławia chodzą na Odrze

już większe statki, rzeka przyjmuje tu z lewej strony: Ślezę, Bystrycę (Wystrycę) i Kacbachę, z prawej Widawę, wypływającą ze wzgórz Sycowskich; rzeka ta pod Psiem Polem przyjmuje z prawej strony obfitą w stawy Juliusbergerwasser, zbliża się do Odry tylko na trzy klm. i podobnie jak Ola płynie długi czas w błotnistej dolinie (obfituje w raki) równolegle do rzeki głównej i łączy się z nią tuż naprzeciwko rzeki Bystrzycy. Poniżej ujścia Widawy spostrzegamy znowu najpierw na prawej a potem poniżej ujścia Kacbachy i na lewej stronie wzniesione brzegi. Rzeka zmienia kierunek płn.-zachodni na północny (poniżej Kacbachy) i przerzyna się tu przez wyżynę, która się ciągnie od wschodu (wzgórza Trzebnickie) i przechodzi na lewą stronę rzeki (wzgórza Dalkowskie), urozmaicając monotonną dotąd sceneryę wybrzeży. Wysoko położone wspaniałe klasztory przyczyniają się też do upiększenia okolicy. Wyłom ten ciągnie się na sześć mil, przedstawiając ciasne łożysko rzeczne między wzgórzami, które raz z lewej, raz z prawej strony przysuwają się bardziej do rzeki. Zamknięcie w tem miejscu doliny tamą, tylko do wysokości 284 mt., sprowadziłoby oryginalne zjawisko: zmieniłoby Zatokę Szlaską w jezioro, które odlewałoby swe wody przez Bramę Morawską do Dunaju. Przy ujściu Baryczy, gdzie Odra znów odzyskuje kierunek płn.-zachodni, kończy się jej bieg średni. Wysokość poziomu rzeki nad powierzchnią morza wynosi tylko 73 mt. a szerokość 200 mt. Rzeka rozpoczyna bieg dolny, płynąc wzdłuż północnych stoków wzgórz Dalkowskich, aż do pokrytych winnicami wzgórz pod Bytomiem. Poczem pod Neusalz skręca znów na północ i przerzyna drugi grzbiet wzgórz idący z Poznańskiego między Baryczą i Obrą, i ten wyłom posiada malownicze okolice: po prawej stronie leży tu wśród ponurego lasu jezioro Szlawer, największe na Szlasku, wysyłające swe wody do Obry, po lewej zaś wznoszą się uwieńczone winnicami wzgórza Gruenberg. Poniżej tego wyłomu Odra wstępuje na błotnistą nizinę, gdzie przyjmuje Obrę, której wody leniwie płynące ulegają rozdzieleniu, odpływając po części ku Warcie. Obrą zresztą tylko dotyka granicy politycznej Sz. Liczne wylewy Odry spowodowały mieszkańców tych okolic jako też i nad średnim biegiem, do usypiania na niskich brzegach grobli, wysokich nieraz na 7 mt. Płynąc dalej ku północy Odra już na nizinie północno-niemieckiej przyjmuje z lewej rzekę Bobrawę (z Kwissa), która po urozmaiconym biegu górskim (przepływa jak wiadomo kotliny i wyłomy) wchodzi pod Lwowem (Loewenberg) w dolinę otwartą, a pod Bole-

slawiem na nizinę, przepływa wrzosowiska (Niederschlesische Heide) z początku w kierunku północnym do Szprotowa, a następnie, po przyjęciu z prawej rzeki Szprotawy, wypływającej z torfowisk, zwraca się w jej kierunku na zachód do ujścia równoległe do niej płynącej Kwissy, następnie, szczególnie od Zegania, zwraca się w kierunku płn.-zachodnim i przerzyna wzgórze Dalkowskie pod Naumburgiem. Poniżej ujścia Bobrawy Odra płynie w płn.-zachodnim kierunku i przyjmuje Nisę Łużycką, która tylko w środkowej części należy do Szlaska: wypływa z Sudetów w Czechach, następnie wchodzi do Sz., płynie również przez wrzosowiska, opuszcza Sz. pod Mużakowem, poczem, przeczynawszy się przez wzgórza Dolno-Łużyckie (dalszy ciąg Dalkowskich), uchodzi do Odry. Rzeki, które Odra przyjmuje na Sz., dadzą się podzielić na górskie, wyżynowe i przedgórskie. Do pierwszej grupy należą dopływy lewe wraz z dwoma prawymi karpackimi (Olsza, Ostrawica). Z powodu bystrego biegu poruszają one tartaki i inne zakłady przemysłowe oraz ułatwiają spław drzewa z gór. Do drugiej — dopływy prawe, z wyjątkiem dwóch wyżej wymienionych Karpackich i jedynej nizinowej Baryczy, która zresztą płynie już na północ Wyżyny Szlaskiej i posiada tenże sam charakter (tylko w wyższym stopniu) co i rzeki wyżynowe, to jest błotnistą dolinę i mały spadek (liczne wiatraki). Do trzeciej grupy należą tylko dwa lewe dopływy, nie dosiegające źródłami właściwych gór, mianowicie: Olawa, która wytryska na południe od Ziębic, na wzgórzach Ola (295 mt.) i uchodzi do Odry. Druga rzeka przedgórska Śleza (Lohe) powstaje z połączenia dwóch rzeczek wytryskujących ze wzgórz Lohe. Z powodu płn.-zach. kierunku swego biegu Odra nie tworzy tak jak Wisła zatorów lodowych, albowiem klimat jest tu cieplejszym. Odra ma ważne znaczenie dla żeglugi (złąd liczne regulacye rzeki, to jest pogłębienia łożyska i sprostowanie serpentyn). Szczególniejsze znaczenie ma część leżąca poniżej ujścia Kłodnicy, za pomocą której spławiają na Odrze płody górnictwa Szlaskiej Wyżyny. Część powyżej ujścia Kłodnicy do Raciborza nabędzie wtedy znaczenia dla żeglugi, gdy zostanie urzeczywistniony projekt kanału, który połączy Odrę z systematem Dunaju.

V. *Klimat, rośliny i zwierzęta.* Szerokość geograficzna ($49\frac{1}{2}$ — 52°) zapewnia Szlaskowi w ogóle umiarkowaną temperaturę, a położenie na przejściu od rozczłonkowanej dżdżystej Europy zachodniej do kontynentalnej suchej wschodniej, sprowadza umiarkowane opady. W szczegółach jednak napotykamy w Sz. dość znaczne różnice klimatyczne, z po-

wodu różnic wzniesienia pionowego. Temperatura zależy, jak wiadomo, od wzniesienia miejscowości nad powierzchnią morza, im punkt jaki leży wyżej, tem temperatura jego jest niższa. Najwyższą więc temperaturę na Sz. spotykamy w Zatoce Szlaskiej i w Bramie Morawskiej; we Wrocławiu średnia roczna temperatura wynosi 8° C., w Bramie Morawskiej, jakkolwiek nieco więcej wzniesionej, ale zato dalej na południe wysuniętej, temperatura jest nieco wyższa 9°—10° a w Bernacicach (Barsdorf) nawet przeszło 10°. W okolicach górzystych temperatura jest naturalnie niższą; w kotlinach Hirschberg i Kłodzkiej tylko 7° a na Schneekoppe tylko 0°, a więc tyle co na Nordkapie. Średnie najgorętszego i najzimniejszego miesiąca na równinach różnią się o 20° (lipiec + 18.5, styczeń — 1.5), im wyżej, tem różnica ta się zmniejsza, albowiem temperatura w lecie szybciej ubywa ku górze, niż w zimie, tak iż lato w górach jest daleko chłodniejsze a zima nie wiele ostrzejsza niż na równinach; podczas ostrych zim szczyty są nawet czasami cieplejsze niż okoliczne kotliny, albowiem w kotlinach zbiera się niby jezioro ciężkiego zimnego powietrza. Największe zimno, jakie kiedykolwiek zaobserwowano na Sz., czyli absolutne minimum wynosi 30°; największe gorąco, to jest absolutne maximum + 40°. W zimie zamarzają prawie wszystkie rzeki równiny, nawet Odra pokrywa się grubym lodem, tylko bardzo bystre górskie potoki nie zamarzają. *Opady* (przeważnie letnie) przychodzą z wiatrami pld.-zachodnimi, zachodnimi i pln.-zachodnimi. Wysokość spadłego deszczu wzrasta w miarę pionowego wzniesienia kraju; najmniejsza jest (poniżej 600 mm.) w dolinie Odry (Wrocław 580 mm.), a szczególnie w Bramie Morawskiej (Bogumin 520 mm.). Nieznaczne wzniesienie Wyżyny Szlaskiej zdaje się powiększać wysokość opadów; szczególnie znaczne powiększenie jednak spotykamy w Karpatach i Sudetach; na przedgórzach wysokość wynosi 600 do 800 mm., w górach zaś 1000 i więcej (Schneekoppe 1500 mm.). Należy przytem zauważyć, że Karpaty Szlaskie, otwarte na wilgotne wiatry pln.-zachodnie, są znacznie obfitsze w opady, niż Morawskie, zasłonięte Jesionikiem. Najbardziej dżdżyste dni, jakie obserwowano, dały we Wrocławiu 110 mm. a na Schneekoppe 220 mm. W ogóle najgwałtowniejsze ulewę zdarzają się w górach, wywołują one powtórne letnie wylewy rzek (wiosenne pochodzą od topniejących śniegów); wylewy te następują niekiedy ze straszną siłą, ale przechodzą szybko. Wachania te szczególnie wybitnie występują w potokach górskich, ale i Odra podlega im nawet: wyle-

wa ona około św. Jana, a potem bywa tak płytką, iż żegluga ustaje.

Roslinność szlaska, odpowiednio do rozmaitości klimatycznych, wywołanych różnicami wzniesienia, odznacza się też rozmaitością. Podczas gdy na wyższych częściach gór, których szczyty sięgają po nad granicę drzew, spotykamy po części forpocztę flory alpejskiej, po części północno-skandynawskiej, to na równinach udają się rośliny, których na próżno szukalibyśmy w okolicach górskich, jak np. wino, orzechy włoskie, morwy, kukurydza i t. d. Naturalnie, że pierwotna *roślinność leśna* musiała się znacznie zmniejszyć pod wpływem człowieka, ustępując miejsca polom uprawnym, szczególnie na równinach (zresztą obszary loessowe musiały być odrazu bezleśne). Zawsze jednak w Karpatach i Sudetach utrzymały się jeszcze wielkie obszary lasów, a nie brak ich nawet i na równinach, szczególnie w północnej piaszczystej części Wyżyny Szlaskiej. Wiele drzewa szlaskiego idzie na tratwach i statkach do Berlina, Szczecina i Hamburga. *Górskie bory* pokrywają wielkie przestrzenie na grzbiecach, zboczach i wąwozach gór (w zachodnich Sudetach jeszcze 48% obszaru), szczególnie grzbiety gór Olbrzymich i Waldenburskich są pokryte prawie bez przerwy lasami. W ogóle lasy występują w Sudetach więcej po stronie szlaskiej niż czeskiej, gdzie uległy znacznemu wyniszczeniu, ustępując miejsca pastwiskom górskim. W lasach tych przeważają jodły i świerki, podrzędne zaś miejsce zajmują modrzewie, klony i buki. Na najwyższych częściach gór drzewa karłowacieją, świerki są wielkości człowieka, brzozy i buki stają się krzewami; panującym drzewem karłowatym jest tu podobna do sosny kosodrzewina, której gałęzie rozciągają się przy ziemi. *W lasach równin* panującym drzewem jest sosna i dąb; rozległe wrzosowiska Niższego Sz. i Łużyce i piaszczysta północna część Wyżyny Szlaskiej pokryte są lasami sosnowymi. W dolinie Odry i Nisy Kłodzkiej, szczególnie w pobliżu Olawy, Wrocławia, Lubiąża (Leubus), Brzegu i Neusalz rosną dąbrowy. Najwspanialszy las liściasty na Sz. rozciąga się między Olawą i Brzegiem, po prawej stronie Odry, posiada olbrzymie drzewa o 6 mt. obwodu i przeszło 30 mt. wysokości. Obok dębów rosną tu buki, klony, wiąz, lipy. Las ten, zwany Książęcym (Fuerstenwald), obfituje w zwierzynę; panujący zjeżdżają tu na łowy. W okolicach bagnistych rosną olchy a na brzegach rzecznych, głównie na brzegach Odry (np. pod Koeben), rośnie wiklina, używana na koszyki. *Wyborne łąki* rozciągają się w bezleśnych miejscowościach górskich (gospodarstwo mleczne); obfite deszcze w gó-

rach sprzyjają bujności trawy. Prócz tego łąki podsycane wilgocią rzek spotykamy w dolinach Odry, Baryczy, Widawy, Opawicy, Nisy Kłodzkiej, Kacbachy, Bobrowy. Wzorową irygację łąk zaprowadzono głównie w Kamieńcu (Kamentz), Heinrichau i Kazimierzu (Kasimir) pod Głupczycami. *Zroslin zbożowych* pszenica, potrzebująca najżyźniejszego gruntu, uprawiana jest głównie po lewej stronie Odry; okolice Żąbkowic (Frankenstein) i Żiębic (Muensterberg) słyną z wybornej pszenicy. Uprawa żyta jest powszechną, nawet wśród wrzosowisk. Jęczmień rodzi się też obficie prawie wszędzie, szczególnie na gruntach nieco wilgotnych i służy do wyrobu piwa. Owies, zboże górskie, znajdujemy przeważnie w Sudetach i Karpatach, gdyż znosi on już zimniejszy klimat, koło najwyższej leżących osad nie dojrzewa już jednak; w ogóle na wysokości 1000 mt. nie dojrzewa już żadne zboże. Tatarka, której kwiaty dostarczają miodu a nasiona kaszy, jest uprawiana na wrzosowiskach Górnego i Dolnego Śląska. Kartofle uprawiane na wielką skalę na przedgórzach Karpat i Sudetów, stanowią główne pożywienie biedniejszej ludności na Sz., podobnie jak w Irlandyi; wielką też ilość idzie na pędzenie spirytusu i wyrób krochmalu. Role kukurydzone na nizinach dostarczają po większej części więcej świeżej paszy, niż ziarna. *Ogrodowni* uprawiane są głównie w okolicach Lignicy, Wrocławia, Nisy i Raciborza. Wiele świeżych owoców z okolic Zielonogóry i Carolatu (pod Neusalz) wywożą statkami do Berlina, Szczecina, Królewca a nawet Rygi i Petersburga. Z wielkiej ilości jabłek wyrabiają wino owocowe (cydr). W okolicy Zielonogóry (Gruenberg) znajduje się kilka tysięcy winnic, które zajmują przestrzeń 13 klm., w latach urodzaju dostarczają 30,000 hektolitrow wina. Z powodu przyłożenia wielkich starań do uprawy winnic, wina nie wiele ustępują w dobroci winom południowo-niemieckim. Co do roślin technicznych, to z liści tytoniu, uprawianego głównie koło Olawy, wyrabiają tu tanie cygara. Uprawa lnu jest bardzo rozwinięta w Sudetach i Karpatach, jakkolwiek w ostatnich czasach nieco się zmniejszyła w skutek konkurencji bawełny. Rzepak uprawiają w okolicach bardzo żyznych, w dolinie Odry i wytłaczają z niego olej. W tychże samych okolicach uprawiają na wielką skalę buraki cukrowe, które są podstawą wielkiej fabrykacji cukru; wywóz cukru jest znaczny.

Zwierzęta. Ze zwierząt ssących dzikich, jako przedmiot polowania uwagi godne są jelenie i sarny, które jeszcze, z powodu oszczędzania ich, dość licznie znajdują się w wię-

kszych lasach gór i równin. Dzikie znajdują się tylko w bagnistych okolicach równin; zajęcie jest wszędzie rozpowszechniony; dzikie króliki pojawiają się w niektórych okolicach, np. pod Zielonogórą i Lubaniem. Inne zwierzęta, jak lisy, chomiki, techórze, kuny i łasice z powodu futra lub szkodliwości, zostały znacznie wytępione. Pojedyncze wilki zachodzą tu jeszcze z sąsiedniej Polski w zimie. Dawniej w niedostępnych leśnych kryjówkach żyły żubry; bobry były jeszcze w XIII w. dość liczne. Ostatni niedźwiedź został zabity w r. 1770 w górach Olbrzymich; prawie w tym samym czasie zaginął ryś i dziki kot. Czarny szczur domowy został pokonany przez większego szczura wędrownego. Co do *zwierząt domowych*, to okolice górzyste odznaczają się oddawna hodowlą bydła, które dostarcza wybornego masła i sera na wywóz. Dolina Odry koło Nowego Ieczy-na, Freiberga, Fulneck i Mistka (Kuhlaendchen) obfituje w pastwiska i żywi rasę bydła, cenną z powodu obfitości mleka. Średnia wydajność jednej krowy przeciętnie w całej krainie jest 1144 litr. rocznie. Inne części Sz., gdzie brak łąk i pastwisk, dostarczają mało produktów mlecznych i cierpią brak bydła na rzeź. Starają się jednak zapobiedz temu za pomocą sztucznej paszy w okolicach obfitujących w gorzelnie i buraki cukrowe. W najnowszych czasach zaprowadzono i na równinach wielkie mleczarnie. Hodowla owiec bardzo rozwinięta (jarmark na wełnę we Wrocławiu i liczne fabryki sukna), zmniejszyła się nieco w ostatnich czasach; powodem tego jest przywóz wełny z zamorskich krajów do Europy. Kozy znajdujemy w górach, gdzie niszczą lasy. W górach znajduje się też nieco osłów. Mleko ich używane jest jako napój dla chorych w niektórych górskich miejscowościach kąpielowych, a same zwierzęta do jeżdżenia po górach. Najwięcej jest ich w Salzbrunn i w kotlinie kłodzkiej. Z powodu braku rzek rybnych hodują na Sz. ryby sztucznie w niezliczonych stawach (przeważnie karpie), a następnie puszcza je do rzek. Pszczelnictwo rozwinęło się koło 1845 r. (Jan Dzierżon „ojciec pszczół“). W większej części okolic przypada na 1 klm. kw. 3—4 ulów, zaś w okolicach obfitujących w węgiel i huty przypada tylko 1—2.

VI. *Podział administracyjny, własność gruntowa, ludność, komunikacje.* Sz. pruski dzieli się na trzy regencje (Regierungsbezirke): wrocławską, lignicką i opolską, obejmujące 64 powiatów. Do wrocławskiej należą powiaty: namysłowski, sycowski, oleśnicki, trzebnicki, mielicki, gurowski (Guhrau), stynawski, wołowski (Wohlau), nowotarski, wrocławski miejski, wrocławski wiejski, olawski, brze-

ski, strzeliński, niemczyński, ziebicki, ząbkowicki, rychbachowski, świdnicki, strygowski, walbrzyski (Waldenburg), kładzki, neurodzki, bystrzycki; do reg. lignickiej należą: zielonogórski (Gruenberg), kożuchowski, żegański, szprotowski, głogowski, lubijski (Lueben), bolesławski, złotoryjo-hajnowski, lignicki miejski, lignicki wiejski, jaworski, szunowski, bolkowicki, łańcucki (Landeshut), jeleniogórski, lwowski (Loewenberg), lubański, zgorzelicki miejski, zgorzelicki wiejski, rozbarski i wojerecki (obszar czterech ostatnich wcielony został do Szląska w r. 1815, po odłączeniu od górnych Łużyc); reg. opolską składają: kluczborski, oleski, opolski, wielkostrzelecki, lubliniecki, toszecko-gliwicki, tarnowski, bytomski, zabrzeski, katowicki, pszczyński, rybnicki, raciborski, kozielski, głupczycki, prądnicki, niemodliński, nisański, grotkowski. Ogólny obszar wynosi 4030258 ha, z tego przypada na rolę 2210315 ha, na łąki 349572 ha, lasy 1162824 ha. Przeciętny czysty dochód z ha roli wynosi 19'19 mrk, z ha łąk 20'07 i z ha lasu 4'31. Do gmin miejskich należało 132977 ha (30229 ha lasu), do gmin wiejskich 1938599 (1376547 ha roli, 196962 ha łąk i 192,547 ha lasu), do większej własności 1958675 (761574 ha roli, 139,300 ha łąk i 940048 ha lasu). Miast znajduje się 148, gmin wiejskich 5409 i obszarów większej posiadłości 3900; budynków mieszkalnych jest 458166, oddzielnych gospodarstw domowych 933803 i publicznych budowli 3476. Ludność ogólna wynosiła 1 grudnia 1885 r. 4111698, z tego na miasta przypadało 1164004 mk., na gminy wiejskie 2586082, na większą posiadłość 362183. Między mieszkańcami miast było tylko 622185 (nieco więcej niż połowa) urodzonych w obrębie prowincji, wśród ludności wiejskiej było 476000 urodzonych poza obrebem Szląska a na obszarze większej posiadłości około 140000. A więc przeszło 1200000 (więcej niż 30%) obecnych mieszkańców Szląska są przybyszami z dalszych stron. To nam najlepiej objaśnia szybkość, z jaką odbywa się w obecnym stuleciu proces niemczenia tej ziemi. Połowa obszaru Sz. należy do większej własności, tworzącej kilkanaście wielkich kompleksów dóbr, przedstawiających całą drabinę hierarchiczną tytułów. Pierwszą kategorię stanowią wielkie księstwa (Mediat. Fuersten u. Herzogthuemer): Oleśnica (Oels), Żegań (Sagan), Trachenberg, Carolath-Beuthen (w pow. frysztacki), Racibórz, Pszczyna (z obszarem 144000 mr.) i pruska część księstwa: Opawa-Karniów. Drugą kategorię tworzą: Standesherrschaften (freie i minder freie) w liczbie 12: Syców, Mielice, Bytom, Goszyce, Mużaków, Kynast, Fuerstenstein, Sulau,

Neuschloss, Freihau, Loslau, Ziębicko, Ząbkowice. Następnie spotykamy 11 majoratów i 7 dziedzicznych godności (podkomorzy, łowczy, cześnik itp., przywiązanych do pewnych rodów i dóbr). Pod względem pochodzenia plemiennego przeważają liczebnie Niemcy, stanowiący główną część ludności w średnim i dolnym Szląsku, podczas gdy w górnym Sz. przeważają stanowczo Polacy, których liczba dochodzi do miliona. Prócz tego w powiatach odłączonych od Łużyc mieszka niewielka ilość (około 40000) Serbów, ewangelików, tudzież kilka tysięcy Czechów. Pod względem wyznań jest: 2156578 katol., 1897002 ewang., 7048 innych wyznań chrześc., 51481 żydów i 110 nieoznaczonego wyznania. Katolicy przeważają w regencji opolskiej (1337242 katol. obok 136684 ewang.), ewangelicy znowu górują w lignickiej (856089 ewang. a 170759 katol.), we wrocławskiej obok 904229 ewang. jest 648677 katol. W 1825 r. liczono w Sz. obok 1500000 Niemców 600000 Polaków i 30000 Łużyczan. W r. 1869 było w całym Sz. pruskim 1552352 katolików, 1524 kościołów i kaplic, 1249 księży, 1565 szkół katol., w nich 252029 uczniów. Szląsk austriacki dzieli się na powiaty: bielski, frysztacki, frywałdzki, bruntalski, karniowski, cieszyński i opawski, osobne całości administracyjne stanowią miasta: Opawa, Bielsko, Frydek. Obszar prowincji rozpada się pod względem użytkowania ziemi na 408896 mr. roli, 66442 mr. łąk i ogr., 94,347 mr. pastw. i 284,224 mr. lasów. Większa własność należy do kilku wielkich dóbr, których posiadaczami są: arcyks. Albrecht, hr. Larisch, ks. Lichtenstein, biskup wrocławski, hr. Wilezek, baron v. Beess i hr. St. Genois. Księstwo cieszyńskie składa się z 8 miast i 200 gmin, księstwo opawskie z 16 miast i 288 gmin wiejskich. Ogólna ludność Sz. austriackiego wynosiła w 1880 r. 555475 mk. W skład księstwa cieszyńskiego wchodzi powiaty: bielski, cieszyński, frysztacki. Ludność, w ilości 268491, składa się przeważnie z Polaków (około 200000), wśród których znaczny procent należy do wyznania ewangelickiego (około 60000). W r. 1869 na całym Sz. austriackim było 240576 katol., 186 kościołów, 171 księży, 183 szkół katol., 29512 uczniów. Gęstość zaludnienia na Sz. wynosi przeszło 100 mk. na 1 klm. (Szląsk pruski 102, Sz. austriacki 110). Najgęstsza ludność spotykamy w przemysłowych Sudetach (szczególniej w węglowym obszarze waldenburskim) oraz w kopalnianym obszarze Wyżyny Szląskiej (w okręgu bytomskim 900), najrzadziej zaludnione są wrzosowiska (w okręgu Hoyerswerda 40). Ludność w ogóle szybko wzrasta: na Sz. pruskim od 1871

do 1885 wzrosła o 11%; szczególnie szybko wzrasta się ludność miast wskutek napływu z zewnątrz. We Wrocławiu przyrost wynosi 44%, w Lignicy 51%, Hucie Królewskiej 64%. Ludność Sz. znajduje dogodne warunki ekonomicznego rozwoju nie tylko w skarbach mineralnych i bystrym spadku wód, nie tylko w żyzności loessowego gruntu, ale także w dogodnym położeniu Szlaska dla komunikacji (Brama Morawska, Odra, dogodne przejścia przez Sudety), które jakkolwiek w czasie dawnych wojen dało się nieraz Szląskowi we znaki, jakieś to już wspominali, ale w czasie pokoju szybko wynagradzało te straty ożywionym ruchem handlowym. Przemysłowa ludność Szlaska umiała jeszcze spotęgować te dogodności komunikacyjne przez przeprowadzenie licznych kolei żelaznych.

Wzdłuż Sz. biegną cztery linie kolei żelaznej.

1) Główną arterią komunikacyjną kolejową Szlaska tworzą koleje: Górno-Szlaska i Dolna-Szlaska. Obie wychodzą z Wrocławia i rozgałęziają się na dwie główne gałęzie. Górno-Szlaska styka się:

a) w Boguminie z liniami idącymi do Wiednia i Pesztu;

b) w Mysłowicach, w przemysłowym obszarze Górno-Szlaskim, styka się z gałęzią prowadzącą do kolei warszawsko-wiedeńskiej, zapomocą jedynie której Wrocław komunikuje się z Warszawą.

Kolej Dolno-Szlaska prowadzi z Lignicy:

a) przez Bunzlau do Górnych Łużyc a dalej do Lipska i Halli;

b) przez Sagan do Berlina.

2) Kolej prawego brzegu Odry, która pod Dziedzicami wchodzi w połączenie z Krakowem i Warszawą a przez Kreuzburg i Oleśnicę dobiega Wrocławia; stąd idzie dalej jako kolej wrocławsko-szczecińska przez Głogowę i Gruenberg.

3) Kolej krawędzi przedgórskiej, idąca przez Raciborz, Nisę, Świdnicę i Lignicę.

4) Kolej górską: Glatz-Hirschberg-Goerlitz, dalszy ciąg Drezno.

W poprzek tych głównych linii idące kolej żelazne mają ważniejsze znaczenie gdyż sięgają dalej po za granicę kraju i tak: do Poznańskiego prowadzą linie Kreuzburg-Poznań, Oleśnica-Gniezno, Wrocław-Poznań, Głogów-Lesno.

Do Czech prowadzą dwie linie z Wrocławia przez góry, mianowicie linie Glatz-Mittelwalde, Freyburg-Frydląd i wreszcie odnoga kolei górskiej od Ruhbang przez Landes-hut do Liebau.

Głównymi krzyżownicami kolei żelaznych są tu Wrocław i Bogumín. Wrocław leży na przecięciu się komunikacji podłużnych z po-

przecznymi i między sobą. Z Bogumina zaś idzie kolej przez Cieszyn i Jabłonków do doliny Wagu (koszycko-bogumińska), kolej północna do Krakowa z jednej strony, do Wiednia (i Opawy) z drugiej, na koniec na północ do Wrocławia.

Podczas gdy na południo-wschodzie rozgałęzienie sieci kolejowej szlaskiej jest ograniczone po części górzystością (Karpaty), po części względami politycznymi, to na zachodzie i północno-zachodzie ku Saksonii i Brandenburgii, koleje rozgałęziają się swobodnie. Ruch handlowy w tym kierunku wynagradza niekorzystne polityczno-graniczne stosunki Szlaska na południo-wschodzie, gdzie ograniczenia celne utrudniają wywóz szlaskich produktów.

VII. Miasta. Zgodnie z powyżej przeprowadzonym podziałem kraju na pewne typy orograficzne (z którymi wiążą się liczne inne właściwości: klimatyczne, roślinne, w ogóle krajobrazowe), można podzielić na cztery główne grupy: górskie, przedgórskie, nizinne (Zatoka Szlaska) i wyżynowe.

a) *Miasta górskie.* Miasta górskie Szlaska dałyby się z góry podzielić na sudeckie i karpackie, lecz te ostatnie nie istnieją prawie, jeżeli bowiem góry w ogóle są ubogie w miasta, to przedewszystkiem odnosi się to do Karpat. Co do Sudetów, to te są pod tym względem daleko lepiej uposażone, dzięki już wspomnianym wyżej dawnym skarbowi mineralnym i rozwiniętemu po ich wyczerpaniu przemysłowi tkackiemu (stąd długie tutejsze wioski tkackie, zbudowane wzdłuż potoków dla bielienia płótna), dzięki wreszcie licznyim źródłom leczniczym. W zachodniej części gór, w kotlinie Hirschberg powstało nad Bobrem przemysłowe miasto Jeleniogóra (Hirschberg, 16000 mk.), dawniej sławne z wyrobów tiulów, a dziś płócien. Szkoła snycerstwa z drzewa. Mieszkańcy kotliny Hirschberg odznaczają się zdolnościami w tym kierunku (drzewniany model gór Olbrzymich). W okolicach fabryki papieru drzewnego. W środku kotliny, z powodu licznych źródeł gorących, powstały tu kąpiele Warmbrunn (2500 mk.). W tejże kotlinie u stóp gór Olbrzymich leży miasto Schmiedeberg (4600 mk.), powstało ono w XIV wieku dzięki odkrytym tu kopalniom żelaza, obecnie i tu rozwinął się przemysł płócienny. W samych górach Olbrzymich leży jedna tylko znaczniejsza miejscowość, mianowicie rozległa wieś Schreiberhau (4600 mk.) na wysokości 600 mt., nad potokiem Zacken. Składa się ona z domów rozrzuconych wśród lasów, na znacznym, przedewszystkiem długim obszarze, posiada znaczne huty szklane. Średnia część Sudetów z licznymi i głębokimi przejściami, obfituje

w osady średniej wielkości. Po upadku górnictwa były to wyłącznie miejscowości tkackie jak np. Landshut (przeszło 7000 mt.) nad Bobrem, niedaleko przejścia tejże nazwy (zwycięstwo Austryaków nad Prusakami r. 1760). Później jednak dzięki odkryciu bogatych waldenburskich kopalni węgla, powstały znowu miejscowości górnicze, często okopcone, otoczone zadymioną atmosferą. Do takich miejscowości należą: Waldenburg (13000 mk.), Altwasser (9200 mk.), Hermsdorf (6500 mt.), Weisstein (6100 mt.), Gottesberg (6900 mk.), Dittersbach (6000 mk.); tutaj też leżą kąpiele Charlottenbrunn (1200 mk.). Wszystkie te miejscowości tworzą prawie jedno zbiorowisko domów, z 50000 ludnością. Ztąd rozchodzą się na wszystkie strony długo rozciągnięte wioski tkackie. Z miejsc kąpielowych zasługują tu jeszcze na uwagę: Salzbrunn (7000 mk.) wody mineralne dla chorych na piersi, żętyca, ośle mleko; Gerbersdorf, zakład hydropatyczny i klimatyczny dla chorych na piersi (600 mt. wysokości). U południowych stóp gór Sowich leży miasto Neurode (7000 mk.) główny punkt eksploatacji węgla na Średnim Szląsku. Kotlina kładzka przedstawia odpowiednie miejsce dla powstania większego miasta; otoczona zewsząd górami, pokryta urodzajną ziemią, kraina ta zdobyła sobie już w XIII wieku niezależność jako samodzielne hrabstwo między Czechami i Szląskiem, dopiero 1724 r. została przyłączona do Prus. Głównem miastem tego kraju jest Glatz albo Kładzko nad Nisą (13400 mk.). Jestto naturalna twierdza, zktąd armia pruska może się rzucić do Czech lub Morawii w przeciągu kilku godzin; już w 1000 r. Czesi założyli tu warowny zamek, w czasie wojny 30-letniej Glatz był oblegany i zdobywany, a w 1807 r. oparł się Francuzom. W kotlinie Kładzkiej leżą liczne miejscowości lecznicze: Landeck (2780 mk.) we wschodniej części kotliny, w malowniczym położeniu; Cudowa (500 mk.) w zachodniej części kotliny, między górami Heuscheuer i Adler (w okolicach lud mówi po czesku). Niedaleko Cudowy leży Reinerz (3300 mk.); w pobliżu ruiny zamku Humel, głównej niegdyś twierdzy hussytów w walce ze Szląskiem. Prócz miejsc kąpielowych wspomnieć tu należy miasta tkackie, leżące na drodze do Czech, nad Nisą, mianowicie Bystrzyca (6000 mk.) i Mittelwalde (2700 mk.). Na Wyższym Jesioniku leży Freiwaldaun nad rzeką Biłą, dopływem Nisy (6000 mk.), słynne z przemysłu płóciennego; płótna rozłożone do bielienia wzdłuż rzek nadają okolicom tego miasta charakterystyczny widok, który zresztą napotyka się często w górzystych okolicach Szląska. W pobliżu Freiwaldaun leży Lindewiese, zakład

leczenia głodem. Na wschód ztąd rozciągają się rozległe torfowiska Moosebruch i stawy, do których przywiązane są podania o zapadniętych miastach. Na północ od Freiwaldaun leży Graefenberg na brzegu górskiego potoku, zakład hydropatyczny. Na północ-wschód ztąd u stóp góry Bischofskope w malowniczej, lesistej okolicy, pełnej potoków, leży Zuckmantel, też zakład hydropatyczny, kąpiele igliwiowe. W Karpatach nie spotykamy prawie miast górskich; można tu wymienić jedno miasteczko Jabłonków, leżące na przejściu przez Karpaty do Węgier, oraz dwie ludne wsie w źródłowej okolicy Wisły, mianowicie: Wisłę (4009 mk.) oraz Ustroń (5000 mk.), zakład żętyczny z kąpielami szlamowymi i tuszami. W okolicy fabryki żelazne, wprawiane w ruch po części przez wodę.

b) *Miasta przedgórskie* są naturalnie daleko liczniejsze i większe od górskich. Każdą prawie rzekę wypływającą z Sudetów, zdobi jedno lub kilka miast. Miasta te ucierpiały wiele od wojen i wskutek tego ubogie są w zabytki architektury, noszą obecny charakter. Na szczytach gór wznoszą się tu liczne zamki i klasztory, które stały na straży przejść górskich i były ogniskami kolonizacji i germanizacji. Wzdłuż dolin rzecznych spotykamy tu równie jak i w samych Sudetach charakterystyczne, długie wioski tkackie. Na północnych stokach gór Łużyckich nad Nisą leży miasto Zgorzelec (Goerlitz, przeszło 50000 mk., słynne fabryki sukna, w okolicach kopalnie węgla brunatnego, łomy bazaltu, granitu i wapienia. Dalej ku wschodowi spotykamy nad Kwisą miasta: Lubań (Lauban, przeszło 11000 mk.), wielkie fabryki gliniane (rury i ornamenta), Lwów (Loewenberg, 5000 mk.) nad Bobrem, w pobliżu łomy piaskowca i gipsu; miasto to ucierpiało w wojnie 30-letniej, 1813 r. zaszła tu bitwa z Francuzami. Poniżej nad Bobrem leży Bolesław (Bunzlau, 12000 mk.). Dzięki wybornej okolicznej glinie słynne są tutejsze wyroby garncarskie. Nad Kacbachą leży Złotagóra (Goldberg, 7000 mk.), okolona górami bazaltowymi, zktórych najznacniejsza Wolfberg (bitwa z Francuzami w 1813 r.). Przed najściem Mongołów w okolicach były bogate kopalnie złota. Miasto wiele ucierpiało w wojnach hussyckich i wojnie 30-letniej. Fabryki sukna. Na północ od Złotejgóry leży w żyznej okolicy miasto Hajnów (Haynau, 6000 mk.) nad Bystrą Deichsel (dopływ Kacbachy), miasto to kończy się tak zwaną „Długą Ulicą“ (Lange Gasse), to jest szeregiem spotykających się ze sobą 11 wsi (8000 mk.), które ciągną się wzdłuż Bystrej Deichsel na 30 klm. Poniżej Złotejgóry nad Kacbachą, u ujścia Bystrej Deichsel leży Lignica (44000 mk.), zajmują-

ca wyjątkowe położenie wśród miast Przedgórskich: leży ona na granicy Przedgórzy i Zatoki Szląskiej, a powtórę w tem miejscu, gdzie znajduje się obniżenie między najdalszymi odnogami wzgórzy Trzebnickich z jednej strony, a najdalszemi odnogami Sudetów z drugiej; obniżenie to zaś otwiera drogę z zatoki Szląskiej na nizinę Germańską, to też w punkcie tym zbiegają się liczne linie komunikacyjne, świadczą o tem liczne bitwy (bitwa z Mongołami r. 1241, zwycięstwo Fryderyka II nad Laudonem r. 1760, bitwa nad Kacbachą z Francuzami 1813 r.). Fabryki sukna. W okolicy największe na Szląsku ogrody warzywne. Idąc dalej na pld.-wschód spotykamy znów miasta nad rzekami: Strzygłów (Striegau) nad rz. tegoż nazwiska, w pobliżu znaczne kamieniołomy. Powyżej nad tą rzeką, prawie już w Sudetach, leży mto Freiburg, tędy idzie droga z Zatoki Szląskiej do waldenburskiego okręgu węglowego i do Czech. Dalej na południo-wschód spotykamy miasto Świdnicę (Schweidnitz, 24000 mk.), niegdyś obwarowane; walczone o nie w wojnach 30-letniej i 7-letniej. Dalej Reichenbach (8000 mk.) i Ząbkowice (Frankenstein, przeszło 8000 mk.); oba te miasta leżą u stóp gór Sowich, na których wznosi się dawna forteca Silberberg na skale, z pięknym widokiem i studnią na 177 stóp głęboką. U stóp gór Sowich, wzdłuż spływających z nich potoków, leżą długie wsie tkackie: Peterswaldau, Peilau wraz z kolonią hernhutów Gnadenfrei i Langenbielau, największa wieś na Szląsku (14000 mk.), na milę długa. Na północ od Frankensteina nad rzeką Lohe leży Niemcz, na skale, otoczony murem i malowniczą doliną Lohe. Jest to najstarszy z dawnych zamków szląskich, zasłynął w wojnach z Czechami. Muensterberg (przeszło 6000 mk.), Strzelno (9000 mk.) nad rzeką Olawą i przy kolei żelaznej z Wrocławia do kotliny kładzkiej. Muensterberg podobnie jak Frankenstein ucierpiał wiele w wojnach hussyckiej i 30-letniej. W pobliżu Muensterbergu leży Sackerau, z kopalnią grafitu. Z miast podgórskich okolic Jesioniku następujące ciągną się u jego północnej krawędzi: Weidenau w żyznej okolicy, przypominającej morawską równinę Hanny; Kończewice (Kunzensdorf), w pobliżu kopalnie marmuru. Marmur drobnosiarnisty idzie na pomniki, słupy, stoły, podłogi do kościołów; gorsze gatunki marmuru są wypalane w licznych piecach wapiennych, które nadają pewien charakter krajobrazowi: olbrzymie masy dymu pokrywają okolicę niby welonem. Werbno (Wuerbental), fabryki żelazne i płócienne. Osoblaha (Hotzenplotz), cukrownie, wyrób koronek. Niedaleko ztąd leży wieś Rozwald, która ku końcowi przeszłego

wieku słynęła z pomysłów, jakie tu zaprowadził jej właściciel hr. Hoditz, słynny fantastyk. Gdy Fryderyk II zjechał tu dla obejrzenia osobliwości, Hoditz przygotował dlań oryginalne szachy: łąka podzielona na 64 kwadraty przedstawiała szachownicę, a ludzie w odpowiednich kostiumach—figury szachowe, które Hoditz i król, siedząc na wzniesieniach, manewrowali według upodobania. Z czasów tych pozostała tylko ruina pod nazwą Hoditzruhe. Nieco dalej od krawędzi Jesioniku leżą: Pączków (Patschkau, 6000 mk.), w pobliżu kopalnie węgla brunatnego nad Nisą. Ziegenhals nad Bielą (6000 mk.), wyroby garncarskie. W dolinie Oppy leżą przy spływie dwóch Opp: Karniów (Jaegerndorf, 12000 mk.), przemysł włókienny; przy ujściu zaś Morawicy do Opy—Opawa (Troppau, 21000 mk.), na wysokości 260 mt., miasto główne Szląska Austriackiego, cukrownie. W okolicach wiele skał dziwacznych kształtów, do których przywiązane jest podanie, jakoby dyabeł zamierzał tu niegdyś zbudować miasto, ale mu przeszkodziło. Jeszcze dalej na północ od krawędzi Jesioniku leżą: Nisa (21000 mk.) nad rzeką tegoż nazwiska, forteca, która broni po części wstępu do kotliny kładzkiej, po części dróg prowadzących przez Jesionik; obronność tej twierdzy polega na tem, że okolice jej mogą być zalane wodą. Wielkie młyny prochowe. Prądnik (Neustadt, 16000 mk.) Głupczyce (Leobschuetz, 12200 mk.).

Do *przedgórskich miast karpaccich* należą: Bielsko (Bielitz, przeszło 14000 mk.), nad rzeką Bielą, miasto fabryczne, okolica pełna kominów i dymu; fabryki sukna (szkoła przemysłowa). Okolice Bielska i przeciwległego jej miasta Białego stanowią wyspę narodowości niemieckiej pośród narodowości polskiej. Niedaleko od Bielska, u stóp Beskidu, na wysokości 260 mt., leży zakład hydropatyczny Jaworze (Ernsdorf). W dolinie Wisły, gdzie rzeka skręca się na wschód, leży Strumień (Schwarzwasser), wyrób serów na wielką skalę. W dorzeczu Odry nad Olsą leży Cieszyn (13000 mk.). Miasto to, leżące na wysokości 300 mt., panuje nad przejściami wschodnich Karpat, kolej żelazna prowadzi ztąd na Jabłonków, w okolicy przemysł tkacki. Niedaleko leży góra Godula dostarczająca kamiennych taflí na trotuary cieszyńskie; u stóp jej w malowniczej dolinie Stonawki leży zakład hydropatyczny Ligota (Kamerall Ellgot), w okolicach wielkie lasy, wyrób mebli giętych. Nad Ostrawicą leży Frydek (6000 mk.), przemysł bawełniany, wyrób muślinu, wielka przedziałnia, dostarczająca materiału licznym wsiom tkackim w okolicy. Poniżej Frydeku leży nad Ostrawicą Karlshuette, gdzie kwitnie

przemysł żelazny i fabrykacja papieru z drzewa świerkowego. Dalej na północ Ostrawica płynie przez ostrawicki obszar węglowy.

c) *Miasta Wyżyny Śląskiej.* Bogate pokłady węgla kamiennego w środkowej i południowej części Wyżyny, wywołały w tych częściach powstanie i szybki rozwój górnictwa i w ogóle przemysłu; jest to wyjątkowa kraina, gdzie wielkim przemysłem zajmują się Polacy, którzy jednak są tu tylko robotnikami, podczas gdy właścicielami kopalń, przedsiębiorcami, kapitalistami wyzyskującymi lud są Niemcy. Już w XIII wieku powstały tu w okolicy Bytomia kopalnie ołowiu i cynku, które w XVI w. doszły do wysokiego stopnia rozwoju, lecz walki religijne wstrzymały na chwilę ten przemysł. Gdy Śląsk następnie przeszedł pod panowanie pruskie, kopalnie tejsze na nowo zaczęły się rozwijać i już w przeszłym stuleciu pojawiły się tu maszyny parowe. Fizyognomia kraju uległa szybkiej zmianie. Gdzie jeszcze przed stu laty były rozległe lasy, tam powstały, na sposób amerykański wzrastające, osady górnicze, gęstość zaludnienia doszła do cyfry około 600 na klm. a 70% tej ludności utrzymuje się z pracy około kopalni. Liczne kominy i dymna atmosfera stanowią wybitne piętno okolicy. Liczne miasta górnicze i przemysłowe tejsze są połączone siecią kolei żelaznych, telegrafów i telefonów. Koleje żelazne są po części konne, służą do przewozu węgla i rud. Kanał Kłodnicki łączy tę krainę z Odrą. Ponieważ kopalnie odciągnęły wodę z głęb ze studzien, więc brak tu wody do picia, czemu starano się zapobiedz kosztownymi wodociągami. Tak np. Huta Królewska (Koenigshuette) otrzymuje wodę ze studni Friedrichsgrube pod Tarnowicami zapomocą rury żelaznej, na 18 klm. długiej. Huta Królewska (32000 mk.) jest centralnym punktem środkowego górniczego obszaru, posiada kopalnie węgla, w których pracuje kilka tysięcy górników. Nazwa tego miasta powstała dopiero w r. 1869 dla oznaczenia kilku połączonych wsi, które jeszcze w 1852 r. liczyły razem tylko 4500 mieszkańców. Młode to miasto węglowe prześcignęło stare górnicze miasto Bytom (Beuthen, 27000 mk.), leżące o 6 klm. dalej na północ w obszarze kopalń cynku i ołowiu; miasto to już w 1254 r. otrzymało niemieckie prawo miejskie i historycznie może uchodzić za miasto główne górno-śląskiego obszaru kopalnianego. Na północ, o 11 klm. od Bytomia, leży górnicze miasto Tarnowice (8500 mk.) a na wschód od Bytomia na 18 klm. leżą Gliwice (18000 mk.). Między Gliwicami i Królewską Hutą leży Zabrze (25000 mk.), gdzie rozpoczyna się kanał Kłodnicki. Na wschód od Huty Królew-

skiej leży miasto Katowice (15000 mk.). w okolicy którego wydobywają się gazy z gorzących pokładów węgla. Laurahuette (14000 mk.), wielkie piece, wyrób szyn kolejowych; Mysłowice (8000 mk.) nad Przemszą. O dwa klm. na południe od miasta leży punkt zwany „Dreikaiserecke“, gdzie stykają się trzy cesarstwa. (Do tej samej grupy miast górniczych należy w królestwie polskim Dąbrowa a w Galicji Jaworzno pod Chrzanowem). Wszystkie te miejscowości cisną się na obszarze nie większym nad 400 klm. kwadr. Na południe od tego obszaru leży oddzielony od poprzedniego, ubogą rolniczą krainą (miasteczka Pszczyna i Rybnik), drugi obszar węglowy ostrawski (Śląsk Austriacki), gdzie również cisną się obok siebie liczne, szybko wzrastające osady górnicze; i tu jak tam charakterystyką krajobrazu są licznie sterczące kominy, pocernione domy, zadymiona atmosfera. Najważniejsze z tejszych górniczych miejscowości są: Morawska Ostrawa (13400 mk.), leżąca po lewej stronie Ostrawicy już w Morawii; naprzeciwko, na prawym brzegu Ostrawicy, w Śląsku Austriackim leży Polska Ostrawa (przeszło 5000 mk.) i Karwin (5000 mk.). Węgiel z tego obszaru idzie na południe przez Bramę Morawską do Wiednia, którego przemysł podsyca, na wschód zaś przez Galicję aż do Bukowiny, nawet Siedmiogrodu. Pozostała nam jeszcze północna część Wyżyny Śląskiej, kraina, jak wiadomo, piaszczysta, lesista, nieurodzajna, niebogata w skarby mineralne (wyjawszy łomy wapienia w Gogolinie), nie wiele posiada też miast, z ważniejszych wymieniamy: Kluczborek (Kreuzbürg, 6500 mk.), gdzie przecina się parę kolei żelaznych. Pod względem historycznym godną wzmianki jest Byczyna z powodu zwycięstwa Zamoyskiego nad Maksymilianem; Trzebnica (5000 mk.), z powodu swego klasztoru założonego w 1203 r. przez św. Jadwagę, do grobu której schodzi się mnóstwo pielgrzymów ze Śląska i Polski. Klasztor ten był ogniskiem germanizacji Śląska. W pobliżu wykopują liczne urny, świadczące, że ta wzgórzysta i lesista miejscowość miała już za pogańskich czasów pewne religijne znaczenie.

d) *Miasta Zatoki Śląskiej* ciągną się prze-
ważnie jedną linią wzdłuż Odry. Za punkt wyjścia tych miast może służyć Bogumin (Oderberg), leżący w Bramie Morawskiej i z tego powodu będący ważnym punktem przecięcia się licznych kolei żelaznych. Dalej w dół Odry spotykamy Raciborz, który wraz z kilku stykającymi się z nim wioskami liczy 20000 mieszkańców, między nimi wielu Polaków. Był niegdyś miastem głównym księstwa tegoż nazwiska. Dalej Koziół albo Ko-

złe (Kosel 6000 mk.), do niedawna forteca. Opole (Oppeln, 16000 mk.). Jest to pierwsze miasto leżące po prawej stronie Odry, podczas gdy dalej leżący Brzeg (Brieg 19000 mk.) jest miastem mostowym po obu stronach Odry. Olawa (Ohlau) leży znów wyłącznie po lewej stronie Odry, na wąskiej szyi między Odrą i Olawą. Wrocław (Breslau, przeszło 300000 mk.), miasto główne Szlaska leży nad Odrą, w pobliżu północno-zachodniej granicy Zatoki Szlaskiej, w jednakowej odległości od Warszawy, Berlina i Szczecina (300 klm.). Wrocław występuje w historii już w 1000 r. jako osada słowiańska Wratislaw, na wyspie Odry, w punkcie dogodnym do przeprawy. Bolesław Chrobry zbudował tutaj fortecę dla obrony kraju; 1241 r., podczas najścia Mongołów, miasto zostało spalone a mieszkańcy schronili się na warowną wyspę. W 1474 r. Wrocław został zajęty przez Węgrów, uciepiał też wiele w czasie wojny 30-letniej a w 1807 został zdobyty przez Francuzów, którzy zburzyli obwarowania; dzięki temu miasto po opuszczeniu przez Francuzów zaczęło szybko wzrastać. Ludność jego od tego czasu powiększyła się sześć razy, pomnażając się o 20% rocznie. Zarówno wyżej wymienione klęski i wojny jak i znaczenie Wrocławia zależą od dogodnych komunikacyjno-geograficznych warunków. Mianowicie leży on we środku Zatoki Szlaskiej, koncentrując w sobie liczne drogi, podobnie jak Kolonia w zatoce niższego Renu. Przedewszystkiem pod Wrocławiem jest dogodne przejście przez Odrę, albowiem brzegi są mniej błotniste i rzeka nie rozgałęzia się na liczne odnogi jak gdzie indziej; z przejścia tego korzystają wielkie drogi między Czechami i Polską (pobliskie przejście w Sudetach), między Bałtykiem i dorzeczem Dunaju (Brama Morawska) oraz droga z zachodu na wschód wzdłuż północnych stoków (Zgorzelice, Bolesław, Lignica), która w dalszym ciągu idzie do Krakowa itd. To też Wrocław jest rynkiem, gdzie schodzą się przemysłowe produkty zachodu i płody surowe wschodu, przedewszystkiem produkty przemysłu sudeckiego i górnoszlaskiego, oraz płody rolnictwa polskiego a także wełna tak krajowa jak i zagraniczna. Wrocław jest więc przedewszystkiem miastem handlowym: 14% mieszkańców należy do stanu kupieckiego, że zaś 6% stanowią żydzi, więc tu odbija się znaczenie handlu Wrocławia ze wschodem. Zarazem i przemysł jest bardzo rozwinięty: 44% ludności utrzymuje się z rzemiosł. Nakoniec Wrocław jest głównym miastem jednej z najpiękniejszych prowincji Prus, która współlubięga się co do ludności i bogactwa z prowincją nadreńską. W okolicach Wrocławia, po lewej, żyźnej stronie Odry, leżą

wielkie ogrody warzywne, plantacje cykoryi i buraków cukrowych. Prawa zaś strona Odry jest nieurodzajna, pokryta piaskami naniesionymi przez wylewy rzeczne; obecnie strona ta jest zabezpieczona przez wysokie tamy. Na zachód od Wrocławia leży Leuthen, zwycięstwo Fryderyka Wielkiego nad Austryakami w 1757 r. Wskutek silnego rozwoju Wrocławia pobliskie mu miasta tak nad Odrą (znana już Olawa) jak i w pobliżu Odry leżące: Namysłów (Namslau, 6000 mk.), Oleśnica (Oels, 10300 mk.), Nowy targ (Neumarkt, 6000 mk.) są nieznaczne. Poniżej nad Odrą leżą Scinawa (Steinau, 4000 mk.), gdzie kolej wrocławsko-szczecińska przekracza Odrę; punkt ten zasłynął w historii wojen, szczególnie 30-letniej (zwycięstwo Wallensteina nad Szwedami w 1633). W pobliżu Odry i Baryczy, w błotnistej okolicy, leży Gurów (Gurau, 4000 mk.); z powodu małego spadku wód w okolicach kilkadziesiąt wiatraków (przeciwieństwo z wodnymi młynami krainy sudeckiej i karpackiej). Po wojnie 30-letniej miasto to stało pustkami. Idąc dalej w dół Odry spotykamy Głogów (20000 mk.), jedną z najsilniejszych fortec, broniącą mostu przez rzekę i przecięcia się kolei żelaznych. Miasto to wiele uciepiał w wojnie 30-letniej i w wojnie z Francuzami. Neusalz (7800 mk.) powstało w XVII stuleciu jako przystań nad Odrą, gdzie wyladowywano sól, idącą na statkach w górę Odry i przeznaczoną dla Szlaska. Zielonagóra (Gruenberg, około 15000 mk.) leży wśród wieńca wzgórz pokrytych winnicami, ogrodami owocowymi i warzywnymi; fabryki wina szampańskiego, handel winogronami, fabryki sukna, w pobliżu kopalnie węgla brunatnego. W pobliżu Odry za wzgórzami Dalkowskimi nad Bobrem leżą: Szprotów (Sprottau, 7500 mk.), i Żegań (Sagan, 12000 mk.) z fabrykami sukna. W okolicach tych miast rozciągają się wrzosowiska, torfowiska, stawy, znajduje się ruda żelazna łakowa, dostarczająca materiału na wyroby naczyń żelaznych w Primkenau. (Praca niniejsza oparta jest na dziełach: A. Pencka, A. Supana, Adamy'ego, Petera, Korzistki, Partscha, tudzież na specjalnych rozprawach: Makowsky'ego, Bloecke'go i Rzehaka).

Anna Nałkowska.

Historia. Nazwy gór, rzek, lasów, tudzież najdawniejszych osad, na opisanym powyżej obszarze, świadczą, iż odwiecznymi mieszkańcami tych okolic byli Słowianie. Twierdzenie niemieckich historyków, jakoby aż do V wieku po Chr. mieszkali tu germańscy Wandalowie i Silingowie, nie da się uzasadnić. Utworzenie się wśród Słowiańszczyzny zachodniej organizmów państwowych: czesko-morawskiego i polskiego, wprowadziło ludność

dorzecza dolnej Odry i Wisły w sferę politycznego ciężenia ku tym dwom centrom. Ludność ta, mowa i pochodzeniem jednoplemienna z nadgoplańskimi Polanami, nie przedstawia pierwotnie jednolitej grupy z jedną nazwą. Pojedyncze ziemie noszą nazwy od rzek lub osad: Bobrzanie, Słezanie, Opolanie i t. p. Podczas gdy południowa część późniejszego Szlaska, należy do państwa morawskiego a następnie czeskiego, to północna już za Mieczysława I wchodzi w skład państwa polskiego. Zachodnią granicę stanowi Bobrawa (Bober), po za którą mieszkają serbscy Milczanie. Bolesław Chrobry odbiera Czechom południowy Sz. z Krakowem i posuwa zachodnią granicę do Elby i Sali. Utworzenie biskupstwa wrocławskiego (około r. 1000), będącego pierwotnie sufraganią gnieźnieńskiego i zostającego następnie w zależności od Gniezna, zspoliło węzłami kościelnej organizacji obszar Sz. z Polską. Wytworzenie się ogniska politycznego i kościelnego Sz. we Wrocławiu a więc w pobliżu obszaru zamieszkanego przez Slezan (okolice rz. Słęzy), nadało przewagę tej grupie ludności i dopomogło do rozciągnięcia jej nazwy na całą krainę. Nazwa Sz. rozpowszechnia się zapewne w XII w., bo jeszcze Gallus nie używa jej w swej kronice (zna on tylko dzielnicę wrocławską). Występuje dopiero w kronice Kałużka, na początku XIII w., w zlatynizowanej formie „Silencia“. Czesi nie przestawali rościć pretensji do tej sąsiedniej im ziemi. Brzetysław I najężdża Sz. i zajmuje w 1039 r. Dopiero w 1054 Kazimierz, syn Mieczysława, przy poparciu cesarza Henryka III, odebrał ziemię szlaską, pod warunkiem opłacania z niej Czechom 30 grzywien rocznie. Niewypłacanie tej daniny przez następców Kazimierza, wywołało ponowne najazdy Brzetysława II, który wymógł wreszcie na Władysławie Hermanie wypłatę haraczu (1085 r.), znalazłszy sposobność do tego w opozycji jaką przeciw Władysławowi wywołały rządy Sieciecha. Wrocław stanowił punkt oparcia dla rokoszan, którym przewodniczył Zbigniew. Jak poprzednio Brzetysław, tak w r. 1109 cesarz Henryk V postanowił skorzystać z rywalizacji Zbigniewa z Bolesławem Krzywoustym i wkroczył z licznym wojskiem na Sz., gdzie Zbigniew miał zapewne wielu stronników. Mężny opór, jaki stawiały szlaskie grody (Głogowa mianowicie) i zręczna podjazdowa taktyka Bolesława, udaremniły zamiar cesarza, który zmuszony był ustąpić bez rezultatu. Podanie o klęsce Niemców na Psiempolu pod Wrocławiem, nie zostało stwierdzone przez świadectwa historyczne. Szlask, położony na pograniczu, wystawiony na oddziaływanie niemieckiej i czeskiej kul-

tury, przodował zapewne ludnością, zamożnością i cywilizacją innym ziemiom piastowskiej Polski, ztąd Bolesław w swym testamencie (1138 r.) przeznaczył Szlask z ziemią lubuską i Kładzką na własność dziedziczną najstarszemu z synów: Władysławowi. Gdy tenże został przez braci usunięty od władzy i pozbawiony dziedzictwa, Sz. przeszedł w posiadanie drugiego z kolei syna Krzywoustego, Bolesława Kędzierzawego. Cesarz Fryderyk Rudobrody, popierając wygnanego Władysława (żonatego z Niemką Agnieszką, przyrodną siostrą Konrada III), wkroczył do Polski i zmusił Bolesława do upokarzającego układu w Krzyszkowie (nad Wartą, pod Poznaniem). Mimo to Władysław nie otrzymał Szlaska, który dopiero po jego śmierci (1159 r.) został zwrócony synom w 1163 r. Przy działach Konrad wziął część północną (Sz. Dolny) z Głogową, Bolesław Wysoki środkową z Wrocławiem i Lignicą, a Mieczysław pld.-wschod. (Sz. Górny) z Raciborzem i Opolem. Od tej chwili Sz. odpada politycznie od Polski i dostaje się pod wpływ niemiecki, mający oparcie w dworach książęcych. Synowie niemieckiej księżniczki, popierani przez cesarza niemieckiego, przekazują trzej Władysławowiczom niemieckie sympatie swoim następcom i otwierają swe dzielnice dla napływających coraz liczniej przybyszów z zachodu. Wpływ Polski na sprawy książąt utrzymuje się jeszcze dość długo. Gdy po bezpotomnym zgonie Konrada (1179 r.) brat jego Bolesław zajął Głogowę, to trzeci z braci Mieczysław wraz z Jarosławem (synem Bolesława), poróżnionym z macochą, wypędzają Bolesława z Wrocławia. Przyzwany na rozjemcę Kazimierz Sprawiedliwy przywrócił zgodę, uzyskawszy dla Jarosława kasztelanów odmuchowską, Mieczysławowi zaś podarował sam Oświęcim z Zatorem i Żywcem. Gdy potomkowie Mieczysława († 1211) rozdrobili jego dział na kilka dzielnic (Raciborz, Bytom, Opole), to potomkowie Bolesława odgrywają wydatną rolę w dziejach Szlaska i Polski. Najwybitniejszą postacią jest Henryk Brodaty, ks. wrocławski († 1238). Syn jego Henryk Pobożny ginie w walce z Tatarami, którzy przeprawiając się na lewy brzeg Odry, mimo oporu, jaki im stawiał Mieczysław, ks. opolski, ominęli gród wrocławski i podstąpili pod Lignicę, gdzie na Dobrem Polu zaszła pamiętna walka d. 9 kwietnia 1241 r. Syn Henryka Pobożnego Bolesław Łysy jest typowym przedstawicielem rozrodzonych i wyradzających się jednocześnie książąt szlaskich. Wraz z drobnieniem działów tracą oni z przed oczu wyższe cele działalności i świadomość ogólniejszych interesów, prowadzą życie hu-laszcze i awanturnicze, w swych kłótniach

szukają oparcia u sąsiadów: zniemczonych królów czeskich, margrabiów brandeburskich i popierają żarliwie kulturę niemiecką, ogarniającą dwory książęce, sfery kościelne, miasta i szlachtę. Król czeski Wacław I zabiera po zgonie bezpotomnym Mieszka raciborskiego, ziemię opawską (1246 r.), a Bolesław Łysy sprzedaje w połowie XIII w. ziemię lubuską (północny anneks Szlaska między lewym brzegiem Odry a Sprową) margrabiom brandeburskim. Wraz z osadnikami niemieckimi rozszerza się prawo niemieckie. Wieś Środa, otrzymawszy przed 1240 r. przywilej miejski na prawie niemieckim, zmienia swą nazwę na Nowy Targ (Neumarkt) i służy swem urządzeniem za wzór licznym szlaskim i wielkopolskim osadom, otrzymującym prawo średzkie. Z kolei pozyskują to prawo: Wrocław (1241), Brzeg, Trzebnica (1250), Oleśnica (1255), Stramburek (1253), Lignica (1255), Głogowa, Grotków (1268), Kluczbork (1274), Sobótka (1299), Opole (1327), Odmuchów (1347). Z osadnikami i prawami niemieckimi rozszerzył się po miastach język i obyczaj niemiecki. Liczne klasztory, obsadzone przez sprowadzanych z Niemiec zakonników, popierały germanizację kraju. Nowo powstające osady otrzymują przeważnie niemieckie nazwy. Przy zakładaniu miast dawna nazwa polska zwykle bywa zastępowana przez nową niemiecką lub naginana do wymagań niemczyzny. Górującem w dziejach wewnętrznych Szl. zjawiskiem, jest ciągła walka między książętami i szlachtą a biskupami o dziesięciny. Jarosław, syn Bolesława Wysokiego, umierając na stanowisku pasterza katedry wrocławskiej, zapisał na rzecz biskupstwa kasztelanie odmuchowską, przez co wzmógł potęgę materyalną biskupów, którzy, wobec słabych książąt, chcą odgrywać rolę udzielnych władców w swych posiadłościach i żądając danin i uległości od książąt i szlachty, zrzucają z siebie wszelkie państwowe ciężary. Spory rozpoczęły się już na początku XIII w. między Henrykiem Brodatym a biskupami: Wawrzyńcem a następnie Tomaszem. Biskupi odwoływali się do arcybisk. gnieźnieńskiego i papieża i posługiwali się często kłatwą. Gdy żołnierze Bolesława Łysiego złupili kościół w Nowym Targu, biskup rzucił na księcia kłatwę. Uzyskawszy zdjęcie takowej, po upokorzeniu się, napada w jakiś czas potem biskupa i więzi go wraz z dwoma kanonikami, by uzyskać znaczny okup i obniżenie dziesięcin. Po rozlicznych kolejach walka kończy się upokorzeniem księcia i przysporzeniem przywilejów biskupich. Synod archidiecezyi gnieźnieńskiej, odbyty 1268 r. we Wrocławiu, uchwalił między innemi, że wszelkie zwyczaje i statuty przeciwne wolności ko-

ścioła winny być zniesione. Książęta nakładający podatki na duchowieństwo i ludność dóbr kościelnych, podpadają kłatwie. Uchwały te nie zapobiegły ponawianiu się walki. Najważniejszym jej epizodem jest długoletnia wojna między Henrykiem, ks. wrocławskim, a biskupem Tomaszem (1276 r. i następne). W walce tej duchowieństwo świeckie i zakonne rozdzieliło się na dwa obozy. Za księciem trzymały głównie klasztory franciszkańskie, niemieckie (Wrocław, Brzeg, Nissa, Goldberg, Lemberg, Żegań i Namysłów), które około 1270 r. odłączyły się od prowincyi polskiej a przyłączyły do saskiej. Biskup Tomasz zwrócił się do arcyb. gnieźnieńskiego Jakuba Swinki, który zwołał synod biskupów polskich do Łęczycy 1285 r. Rzucono tam kłatwę na Henryka i nałożono interdykt na całą dycezyę wrocławską. Arcybiskup zwrócił się do Rzymu z przedstawieniem szkód jakie kościołowi wyrządzają książęta, rycerze i osadnicy niemieccy, którzy weiskając się do ziem polskich, zajmując wsi i osady przez Polaków poprzednio posiadane, wzbraniają się płacić świętopietrze i dawać dziesięcinę według polskiego zwyczaju, uciskają lud polski i lekceważą zwierzchność duchowną (kapitułę wrocławską). Niemieccy franciszkanie (minoryci) działają solidarnie z rycerstwem niemieckim, lekceważą zwierzchność duchowną (kapitułę wrocławską), uciskają ludność polską, nie dopuszczają Polaków do swych klasztorów. Dominikanie, beginki wrocławskie i część ludności (zapewne polskiej) stali po stronie biskupa. Książę zabronił mieszkańcom Wrocławia i Nissy, pod karą śmierci i konfiskaty mienia, bywać w kościołach innych, jak tylko franciszkańskich, sprzedawać cokolwiek biskupowi i jego stronnikom, udzielać im gościny lub nawet mówić z nimi. Beginki i dominikanów książę wypędził z klasztorów a grody biskupie i dochody zajmował po kolei. Henryk, ks. lignicki, starał się pośrednictwem swem doprowadzić obie strony do zgody. Tymczasem biskup, który się zdawał skłonny do pojednania, ogłasza w Raciborzu list, przedstawiający w najgorszym świetle postępowanie księcia i rzuca wielką kłatwę na niego, jego krewnych i stronników; sam zaś chroni się do Krakowa. Gdy znowu ks. lignicki listownie zwrócił się do biskupa zachęcając do zgody, tenże odwołał się do arcybiskupa gnieźn., prosząc go o naznaczenie terminu zjazdu w Raciborzu, dla przeprowadzenia układów. Henryk, ks. wrocławski, rozjątrzony oporem biskupa, wyprawia się z wojskiem i oblega Raciborz. Najniespodziewaniej, biskup Tomasz opuszcza obleżony gród i w uroczystym stroju kościelnym udaje się do obozu księcia, który pada mu do nóg

i prosi go o przebaczenie. Poczem obaj udają się do kościoła św. Mikołaja i układają warunki zgody. Książę zwrócił wszystko co zabrał biskupowi a ten odwołał swe wyroki i klątwy. Wkrótce potem książę (11 stycz. 1288) ustanawia przy grodzie swym w Wroclawiu kolegiatę św. Krzyża i wyposaża przy niej 5 prelatur i 12 prebend.

Również awanturniczy charakter noszą usiłowania Henryka, zmierzającego do owładnięcia przyległych dzielnic Wielkopolski i Małopolski. Uwięziwszy zwabionego podstępnie Przemysława wielkopolskiego, wynusza na nim ustąpienie ziemi rudzkiej (wieluńskiej), to znowu osadza swą załogą Kalisz, to wreszcie, po śmierci Leszka Czarnego, przy poparciu niemieckich mieszczan Krakowa, zajmuje tron książęcy dzielnicę małopolskiej. Śmierć z trucizny r. 1290 kładzie koniec tej awanturniczej działalności. W dzień zgonu podpisał on, jako zadośćuczynienie za swe grzechy przeciw kościołowi, wielki przywilej, nadający posiadłościom bisk. wrocławskiego w kluczach: nissańskim i odmuchowskim zupełną wolność od ciężarów prawa polskiego i niemieckiego, od wszelkich powinności publicznych, całkowitą jurysdykcję (nawet prawo miecza), prawo bicia pieniędzy, słowem niemal całość praw książęcych. Przywilej ten potwierdził biskup Tomasz a następnie papież Mikołaj IV i arcyb. gnieźnieński na synodzie prowincjonalnym. Biskup Tomasz wykonując otrzymaną władzę, ustanawia w Nissie najwyższy sąd dla wszystkich biskupich wsi i miast rządzących się prawem niemieckim.

O ile kultura niemiecka szerzy się swobodnie w Polsce, o tyle usiłowania królów czeskich i książąt szląskich do politycznego owładnięcia Polską okazują się daremnymi. Rządy Wacława czeskiego, zabiegi Henryka głogowskiego co do pozyskania Wielkopolski, powołanie Bolesława opolskiego na tron krakowski przez niemieckich mieszczan, wreszcie intrygi Władysława ks. opolskiego (po śmierci Ludwika) rozbijają się o brak poparcia w społeczeństwie, wśród którego budzące się poczucie narodowe kładzie tamę rozpierającej się niemieczyźnie, której fale rozlewają się zato z całą siłą po Szląsku. Liczne a słabe dwory książęce nie znajdując w Krakowie w pierwszej połowie XIV w. potęgi politycznej, która by im posłużyła za punkt oparcia, zwracają się do Pragi, do której pociąga je szerząca się tam kultura niemiecka. Zresztą królowie czescy zdawna już systematycznie pracowali nad zagarnięciem Sz. Wacław IV już w r. 1246 po śmierci Mieczysława ks. górnośląskiego wcielił do Morawii Opawę i Karniów. Król Ottokar, wezwany na pomoc przez Henryka IV ks. wrocławskiego, przeciw

Bolesławowi Łysemu, ks. lignickiemu, otrzymał Kładzko w dożywocie. Kazimierz ks. opolski i bytomski, zostaje r. 1289 lennikiem Wacława IV. Gdy na tronie czeskim zasiadł rycerski i energiczny król Jan, zamysławający o zawładnięciu tronem polskim, przysłała dla słabych książąt szląskich stanowcza chwila wyboru między dwoma potęgami sąsiedniami. W r. 1327 w Opawie d. 18 lutego książęta: Bolko, ks. na Niemodlinie i Władysław, ks. kozielski, zrzekają się swoich ziem na rzecz korony czeskiej królowi Janowi, który im oddaje te dzielnice jako lenna. W kilka dni potem to samo czyni w Bytomiu Kazimierz ks. cieszyński i Jan ks. oświęcimski; książęta dolnośląscy idą za przykładem górnośląskich. R. 1327 Henryk VI ks. wrocławski przybywa do Pragi i oddaje swe księstwo na wieczną własność koronie czeskiej. Król czeski Jan udaje się bezzwłocznie do Wrocławia, odbiera przysięgę na wierność od stanów księstwa, które następnie oddaje dożywotnio Henrykowi. W następnych latach kolejno czynią to samo pozostali książęta. Ponieważ pośrednictwo króla węgierskiego Roberta zapobiegło wojnie między Janem czeskim a Łokietkiem, przeto król czeski mógł tem swobodniej oddać się zabiegom o pozyskanie dla swej korony całego Sz. Wprawdzie Bolesław III, ks. Lignicy i Brzegu, szwagier Jana, hulaka, w ciągłych długach zostający, oburzony zagarnięciem Wrocławia (na który jako brat Henryka VI miał widoki), związał się z książętami Głogowy, Żegania, Ścinawy i Oleśnicy, by z pomocą Łokietka stawić opór Janowi. Król czeski tymczasem pozyskawszy sobie prawne tytuły pozastawianych posiadłości Bolesława III, wtargnął z wojskiem na Sz. (1329 r.) i kolejno zniwalał do uległości członków ligi opozycyjnej. Pierwszy poddał się Jan ks. ścinawski (Steinau), następnie szwagier Jana ks. Bolesław III a wreszcie książęta na Żeganiu i Oleśnicy. Jeden tylko Przemko, ks. głogowski, opierał się ogólnemu prądowi. Umierając r. 1331 zostawił swój dział braciom. Jeden z nich Jan, ks. ścinawski, sprzedał swą część królowi czeskiemu, który zajął zaraz Głogowę (we wrześniu 1331 r.), drugi Henryk IV, ks. na Żeganiu, nigdy nie objął w posiadanie swego działu na Głogowie. Dla zabezpieczenia swych nabytków, wobec grożącej wojny z cesarzem Ludwikiem IV, zawiera król Jan układ z Kazimierzem Wielkim w r. 1335. Król czeski zrzekł się swych pretensyi do tronu polskiego a Kazimierz do 11 księstw szląskich, które się stały lennami czeskiemi. W r. 1336 wysłał Jan syna swego Karola z wojskiem by zmusić niezależnego dotąd Bolka II, ks. ziebickiego, do podległości. Nie znajdując

pomocy, Bolko ulega, poddaje swe księstwo (Muensterberg) i oddaje prócz tego w zastaw: Zabkowice, Rychbach i Strzelno. Gdy w r. 1335 zmarł Henryk VI, ks. wrocławski, objął król Jan miasto i księstwo w bezpośredni zarząd, ponadawał stanom rozmaite przywileje, usunął stare polskie sądownictwo, w średzkiem (nowotarskim) powiecie zmniejszył czynsze do połowy i ustanowił swego namiestnika dla zarządu krajem. Wkrótce wybucha między Janem a bisk. wrocławskim Nankierem, zacięta walka z powodu zabrania biskupiego grodu Mielic. Biskup rzucił klątwę na króla i jego otoczenie, król zagarnął dochody z dóbr kościelnych w całym księstwie wrocławskiem. Gdy po śmierci Nankiera, wybrano Przeclawa z Pogorzeli na biskupa, król Kazimierz W. nie dopuścił arcyb. gnieźnieńskiemu potwierdzenia wyboru, by nie narazić się królowi czeskiemu. Nowy biskup pogodził się z królem i następnie nabył, zastawione już poprzednio, przez marnotrawnego Bolesława III miasto Grotków z obwodem, z prawami książęcemi. Biskup uznał się lennikiem króla z tej posiadłości; Jan nadał mu to lenno z tytułem książęcym, którego odtąd używają biskupi wrocławscy. Pozostało tylko na Sz. dwu niepodległych władzców. Bolko II świniński i jego brat Henryk na Jaworze. Przyłączyli się oni do nieprzyjaciół Jana, którzy chcieli korzystać z rywalizacji syna jego Karola z Ludwikiem IV bawarskim. Kazimierz W. wkroczył na Sz. w okolice Raciborza i obległ Żóraw, ale musiał się cofnąć. Jan przeprowadziwszy wybór syna na króla rzymskiego, przeciw Ludwikowi, udał się do Francji, gdzie zginął rycerską śmiercią w walce pod Crecy (1346). Bolko świniński widząc się osamotnionym po śmierci brata, nie mając przytem potomstwa, zmuszony został zawrzeć układ pokojowy z synem Jana, Karolem. Król czeski owdowiawszy, oświadcza chęć zaślubienia 14-letniej Anny, córki zmarłego Henryka, ks. Jaworu, sukcesorki Bolka. Zarówno jej wuj Kazimierz W., jak Bolko zezwalają i zaślubiny odbywają się 27 maja 1353 r. Bolko zapisuje Annie i jej potomkom księstwa: świnińskie i jaworskie, zastrzegając tylko dożywotnie posiadanie dla swej żony Agnieszki, która zmarła dopiero r. 1392. W r. 1355 Karol IV, z mocy swej cesarskiej władzy, połączył wydanym w Pradze aktem 11 księstw szląskich, własne ks. wrocławskie i brandeburskie marchie: Zgorzelice i Budziszyn z koroną czeską. Chcąc zniszczyć ostatni, słaby węzeł, łączący Sz. z Polską, a mianowicie zależność kościelną od arcybisk. gnieźnieńskich, stara się Karol u papieża o poddanie dyecezyi wrocławskiej pod władzę arcyb. pragskiego. Protestacya

Kazimierza W. przeszkodziła wykonaniu tego zamiaru.

Panowanie czeskie nie położyło jednak końca stosunkom, naturalnym zresztą, Sz. z Polską. Przesiedlanie się Szlązaków szukających chleba w Polsce trwa ciągle, pozbawiając Sz. lepszych, dzielniejszych jednostek, których miejsce zajmują napływający ciągle Niemcy. Śród duchowieństwa polskiego, między profesorami akademii krakowskiej, pomiędzy rzemieślnikami i kupcami znajdujemy bardzo znaczny procent Szlązaków, zwłaszcza w XV w. Historia przedstawia cały szereg książąt szląskich biorących udział w życiu politycznem Polski. Szereg ich rozpoczyna teraz głośny Władysław opolski, wnuk Kazimierza W. (po siostrze Elżbiecie), który otrzymawszy drogą zapisu kilka zamków w Małopolsce i na Rusi, wraz z ziemią wielką, trzyma je jako lennik Ludwika, który mu nadał też ziemie: dobrzyńską, inowrocławską, gniewkowską i bydgoską a w 1378 r. mianował swym namiestnikiem (regentem). Po śmierci Ludwika zamyśla on o koronie polskiej a za rządów Jagiełły prowadzi tajne układy z królem węgierskim Zygmuntem i Krzyżakami dla przeprowadzenia swych planów. Jagiełło poodbierał mu zamki w Małej Polsce i wtargnąwszy do księstwa opolskiego zajął: Lubliniec, Strzelce i podstąpił pod Opole. Władysław zamknął się w Bolesławcu. Pośrednictwo ks. Konrada oleśnickiego i Bernarda niemodlińskiego przerwało wojnę; król oddał zajęte zamki Spytkowi z Melsztyna, woj. krakow. Po śmierci Władysława opolskiego, Bolesławiec dostał się Jagielle a Bernard, ks. niemodliński, ożeniwszy się z córką Spytki, wziął za nią Lubliniec i Strzelce. Sprawa odzyskania Sz. zajmuje zarówno Jagiełłę jak Kazimierza Jagiellończyka. Książęta górnoszląscy którzy nie ulegli zniemczeniu, gotowi są wraz energicznego wystąpienia Polski, oddać się pod jej władzę. Długosz nie traci nadziei, iż wraz z innemi stratami Sz. wróci, by uzupełnić obszar polskich ziem. Wacław, ks. cieszyński (syn Bolesława), sprzedaje w r. 1448 księstwo siewierskie bisk. krak. Zbigniewowi Oleśnickiemu za 6000 grzyw. Następnie Jan, ks. oświęcimski, sprzedaje królowi Kazimierzowi swe księstwo za 5000 grzyw. a Jan, ks. zatorski, uznaje się lennikiem. R. 1493 Jan Olbracht nabywa Zator na własność koronną. Gdy po śmierci Jerzego Podiebrada powołany został na tron czeski Władysław, syn Kazimierza Jagiellończyka, książęta górno-szląscy (z linii raciborskiej i cieszyńskiej) stanęli po jego stronie. Wrocław zostawał w ręku Matyasza, króla węgierskiego. Przeciw niemu wyruszyli r. 1474 Kazimierz, król polski,

i Władysław, czeski. Wojska polskie przeszły Odrę i dążyły pod Wrocław. Pod wsią Muchoborem zawarto rozejm. Następnie Władysław, jako król czeski, nadał bratu swemu Janowi Olbrachtowi księstwa głogowskie i opawskie, pod warunkiem zwrotu z chwilą objęcia korony polskiej. Jednakże Olbracht po uzyskaniu tronu, zatrzymał jeszcze oba księstwa do r. 1496, w którym Władysław nadał je prawem lennem drugiemu bratu Zygmuntovi r. 1501, który ustąpił z nich po objęciu korony. Zarządzał on całym Szląskiem od 1504 do 1506 r. W r. 1526 przechodzi Sz. pod panowanie austriackie. W miarę wymierania domów książęcych w licznych drobnych dzielnicach, przechodzą one na własność korony. Cesarze, potrzebując pieniędzy, zastawiają i sprzedają te księstwa szlachcie i książętom niemieckim i tą drogą wytwarza się tam wielka własność niemiecka, utrzymująca się dotąd. Do zniemczenia Sz. przyczynia się wielce reformacja, szybko szerząca się tu, zwłaszcza po miastach w zachodniej części obszaru. Już w XV w. dłuższy pobyt Hussytów zostawił niewątpliwie trwałe ślady w pojęciach. Demoralizacja duchowieństwa wyższego, jego sympatie dla ruchu reformatorskiego, zwłaszcza za rządów Jana V Turzy, bisk. wrocławskiego, potomka bogatej rodziny mieszczańskiej w Krakowie i na Węgrzech osiadłej, wreszcie żywe poparcie nowych pojęć na dworach zniemczonych książąt, wszystko to toruje drogę protestantyzmowi. Luter i Melancton wysławiają w swych listach Turzę. Magistrat wrocławski oświadcza się za naukę Lutra; od r. 1523 usuwa stopniowo księży katolickich i oddaje kościoły kaznodziejom luterskim. Następuje dalej zamykanie klasztorów i zabieranie dóbr duchownych przez magistraty i książąt. Opór biskupa Jakóba Salza (1520—1539) jest bezskuteczny, bo ni duchowieństwo, ni książęta nie popierają go w tych usiłowaniach. Opat augustyanów w Żeganiu (Sagan) sam wprowadza naukę Lutra do klasztoru. Gdy książę lignicki Fryderyk II polecił duchowieństwu by nauczalo według nauki Lutra, to w dzielnicach: Brzegu, Olawy, Strzelna i Niemczy na znalazło się trzech księży, którzy przenieśli wygnanie nad odstępstwo. W czasie wojny 30-letniej (1618—1648) Sz. był przez długi czas widownią bojów między Szwedami a wojskami cesarskimi. Większa część miast przechodzi obleżenia, szturm, ulega rabunkom. Klęskom wojennym towarzyszy zubożenie i wyludnienie (emigracja protestancka, głód i morowa zaraza). W czasie wojny 30-letniej i po jej ukończeniu występuje reakcja katolicka. Duchowieństwo poparte przez rząd cesarski, odbiera bez trudności zubożałym

mieszczaństwu protestanckiemu pozabierane kościoły i przywraca w nich obrządek katolicki. W czasie wojny 30-letniej Władysław IV zamyslał o przywróceniu wpływu polskiego na Sz. i chciał wystąpić w roli protektora protestantów prześladowanych, pisał nawet list do Ferdynanda II w r. 1635. Wygnancy szlascy poosiedlali się w pogranicznych miastach Wielkopolski. W 1645 r. Ferdynand III zastawia za 700,000 czerw. zł. Władysławowi IV księstwa opolskie i raciborskie, z warunkiem by rządy sprawiał nie król tylko jeden z braci. Spełniał tę funkcję naprzód Kazimierz a następnie Karol Ferdynand, bisk. wrocławski. Jan Kazimierz objawszy te księstwa, ustąpił je r. 1657 żonie Maryi Ludwice, od której wykupił takowe cesarz r. 1666. Gdy w r. 1654 Jan Kazimierz zmuszony był opuścić Polskę, szukał przytułku w Raciborzu. W r. 1675 zmarł ostatni z Piastów szląskich Jerzy Wilhelm, ks. lignicko-wrocławsko-brzeski.

W dwa miesiące po śmierci cesarza Karola III († 20 paźdz. 1740 r.) król pruski Fryderyk II zajmuje Sz. swemi wojskami i wyprawia poselstwo do Maryi Teresy, ofiaruje swe usługi i pomoc, wzamian za zrzeczenie się Sz. Wynikła ztąd wojna, rozpoczęta z wiosną 1741 r., przerwana została układem zawartym we Wrocławiu 11 czerwca 1742 r. a podpisanym w Berlinie 26 lipca t. r. Marya Teresa ustępowała królowi pruskiemu cały dolny Szląsk i większą część górnego z hrabstwem kładzkim; Austria zatrzymywała ks. cieszyńskie, góry szląskie za rzeczką Opą i część morawską górnego Sz. Pomimo wznowienia wojny Austria nie odzyskała już utraconej prowincyi. Rząd pruski otoczył troskliwą opieką protestantyzm i popierał gorliwie germanizację zajętej prowincyi. Rozpoczęła się budowa nowych kościołów protestanckich i szkół. W 1807 r. rząd pruski zniósł zależność wieśniaków od panów i związane z tem ciężary i robocizny. W 1810 r. rząd pozniósł klasztory katolickie, zabrał ich dobra, tudzież uposażenia w ziemi kościołów. Majatki te, przeszedłszy następnie w ręce niemieckich nabywców, wzmogły średnią własność ziemską niemiecką. Rozwój przemysłu górniczego w górnym Sz. przyczynił się do germanizacyi tych okolic, ściągając licznych przemysłowców i kupców niemieckich. Polska większa i średnia własność, słabo reprezentowana, znikła szybko nadzwyczaj. Niemczenie miast, skutkiem napływu świeżej ludności niemieckiej, dokonywa się z wielką łatwością. Pozostał tylko lud wiejski zachowujący swą polskość pod osłoną katolicyzmu. Z łona ludu tego wychodzą pisarze (przeważnie nauczyciele wiejscy i księża), podtrzymujący uczucia

narodowe. Szereg ich rozpoczyna ubogi organista, następnie pisarz gminny Józef Lompa (1797—1863). Pomimo zupełnego usunięcia języka polskiego ze szkół początkowych i usiłowań niemieckich biskupów wrocławskich zmierzających do rugowania mowy polskiej z kościoła, wzmagająca się u ludu świadomość praw i obowiązków narodowych, rozwijająca się prasa polska ludowa (w Bytomiu, Mikułowie, Raciborzu) i literatura ludowa, której początek dał Lompa (napisał i wydał przeszło 50 dziełek i broszur od r. 1820), stawiają coraz silniejszy opór usiłowaniom germanizacyjnym. Brak środków materialnych utrudnia ludowi obronę. Jakkolwiek Sz., dzięki bogactwom mineralnym (węgiel i metale), stał się najbogatszą i najludniejszą prowincją Prus, to jednakże korzyści całej przypadają w udziale niemieckim właścicielom i przemysłowcom, którzy swemi kapitałami, pracą i wiedzą stworzyli ten przemysł. Polska ludność dostarcza tylko robotników, licho płatnych z powodu obfitości rąk do pracy i ztąd zmuszonych do szukania tej pracy ręcznej w dalszych stronach Niemiec, w Saksonii i Westfalii. Drobną własność polską znajduje się przeważnie w granicach górnego Śląska, posiadającego ubogą glebę, skąpo nagradzającą pracę rolnika. Na obszarze Sz. austriackiego, pomimo mniejszego nacisku ze strony władz rządowych, położenie ludności polskiej nie o wiele jest lepsze. I tam większa własność jest niemiecką, w miastach przemagają Niemcy, lud wiejski zaś jest zamożniejszym. Pod względem kościelnym Sz. austriacki pozostaje pod władzą biskupa wrocławskiego, co naturalnie oddaje kościół na posługę dążeń germanizacyjnych. Instytucje podtrzymujące życie narodowe skupiają się w Cieszyźnie. W Nawsiu wychodzi pismo polskie „Przyjaciel Ludu“.

Bibliografia. Literatura badań geologicznych, archeologicznych i historycznych dotyczących Sz. jest tak bogatą w dzieła i rozprawy, niemieckie naturalnie, że poprzestać musimy na wskazaniu ważniejszych jedynie, obok których smutno się przedstawia niewielki poczet, drobnych przeważnie prac polskich. Od stu lat, z inicjatywy rządu pruskiego cały szereg uczonych górników i geologów zajmuje się badaniami pokładów szlaskich i wyszukiwaniem bogactw mineralnych. Owocem tych poszukiwań był cały szereg rozpraw Karstena, Thuernagla, Schultz'ego, Oeynchausena, z którymi wiążą się też badania J. B. Puscha, ogłoszone (w przekładzie polskim) w „Pamiętniku fizyogr.“ (w pierwszych trzech tomach). Roemer, twórca mapy geologicznej, obejmującej prócz Sz. przyległy obszar królestwa polskiego, wydał dzieło: „Geologie von

Oberschlesien“. O górach Sz. pisał K. M. Mosch: „Das Riesengebirge, seine Thaeler u. Vorberge“ (Lipsk, 1858). E. Fiek wydał: „Flora v. Sch. preussischen u. oesterreichischen Antheils“ (Wrocław, 1881). Z geograficznych i statystycznych prac ważniejsze są: Knie i Melcher: „Geographische Beschreibung v. Sch.“ (Wrocław, 1828); Adamy: „Schlesien dargestellt nach seinen physikal. u. statist. Verhaeltnissen“ (Wrocław, 1857 i następnie liczne wydania i obrobienia dla podręcznego użytku); Knie: „Alphabetisch-statistisch-topograph. Uebersicht der Doerfer, Flecken, Staedte der Provinz Sch.“ (Wrocław, 1831, 2-gie wyd., 1845); Fel. Triest: „Topographisches Handbuch v. Oberschlesien“ (Wrocław, 1865, str. 1288); „Gemeinde Lexikon fuer die Provinz Sch.“, wydany przez królewskie biuro statystyczne (Berlin, 1887); Partsch: „Landeskunde der Provinz Sch.“ Opis ogólny Sz. mieści dzieło Franza Schrollera: „Schlesien — Eine Schilderung des Schlesierlandes“ (Głogowa, 1889, trzy tomy, z licznymi rycinami). Do Sz. austriackiego odnoszą się: Karol Korzistka: „Die Markgrafschaft Maehren und das Herzogthum Schlesien“ (Wiedeń i Ołomuniec, 1861); Peter: Burgen u. Schlosser in Sch.; „Volksthueemlicher an Sch.“; „Das Herzogthum Sch.“ Pierwszy obszerniejszy geograficzny opis Sz. w języku polskim mieści dziełko: „Jeografia wschodniej części Europy“, przez S. H. P. (Wrocław, 1825). Są to starannie wyliczone powiaty z polską ludnością i podana przybliżona cyfra tej ludności (600,000), prócz tego pojawiają się częściowo polskie nazwy miejscowości. Następnie Józef Łepkowski pomieścił w „Bibl. Warszaw.“ (1849 i 1850): „Wiadomość Sz.“, przyczem podał spis polskich nazw zmienionych lub zmienionych. „Krótka geografia Sz. dla użytku ludowego“, opracował J. Lompa (Lubliniec, 1843); Juliusz Roger, lekarz, Niemiec osiadły na Sz., zebrał i wydał w r. 1862 we Wrocławiu: „Pieśni ludu polskiego w Górnym Sz.“; Lucyan Malinowski, prof. uniwer. krakowski, napisał: „Ueber die Oppelnsche Mundart in Oberschlesien“ (Lipsk, 1873) i „Listy z podróży etnograficznej po Sz.“ (czasopismo „Na dziś“, t. I); B. Kalicki i A. Hytrek pomieścili w „Przeglądzie Polskim“ (r. 1879, z wrześ.) pracę: „Górny Sz. pod względem obyczajów, języka i usposobienia ludności“; St. Piast: „Na Sz. polskim“ (Kraków, 1890). Prócz tego opisy i korespondencje dotyczące się Sz., mieściły różne czasopisma jak: „Bibl. Warsz.“ (z 1861 r., t. IV i 1869, t. I); Ateneum (L. Malinowskiego); wydawana dawniej w Warszawie „Kronika“, pismo codzienne (w r. 1856); „Wiek“ (w r. 1879, listy T. J. Choimskiego); „Gaz. Polska“ (liczne korespon-

dencje). Ogłoszone w r. 1888 w wydawnictwie „Przeglądu Tygodniowego“ dziełka: „Sz. austriacki“ a następnie „Sz. pruski“, są małej wartości kompilacjami. Nad historią Sz. pracował liczny szereg uczonych niemieckich. Wydawnictwo źródeł dziejów rozpoczął Sommersberg p. t.: „Scriptores rerum Silesiacarum“ (Lipsk, 1729, 3 tomy); po nim w dalszym ciągu wydał pod tymże tytułem Stenzel także 3 tomy (1835—1839) a obecnie prowadzi uczony historyk Sz. Gruenhagen (wyszedł tom IX). Towarzystwo historyczne szląskie („Verein fuer Geschichte und Alterthum Schlesiens“), istniejące od kilkunastu lat we Wrocławiu, wydaje „Codex diplomaticus Silesiae“ (XIV tom), który uzupełnia Gruenhagen swemi mozolnie zbieranemi regestami („Regesten zur schlesischen Geschichte“, Wrocław, 1877). Czasopismo towarzystwa („Zeitschrift des Vereins f. Gesch. und Alter. Sch.“) zasilą pracami liczny szereg uczonych, wśród których spotykamy nazwiska: Gruenhagena, Roepela, Grotefenda, Markgrafa, a z polskich badaczy: Mosbacha, Smolki i Kętrzyńskiego. Z opracowań całkowitych dziejów Sz. najważniejsze są, po dawniejszych dziełach Menzla (3 tomy, 1807) i Morgenbesera (1833), niedokończona (do połowy XIV w. doprowadzona) praca Stenzla („Geschichte von Schlesien“, Wrocław, 1853) i najlepsze dotąd dzieło Gruenhagena („Schlesische Geschichte“, 2 tomy; t. 2-gi w r. 1866 w Gotha), który wydał też: „Wegweiser durch die schles. Geschichtsquellen bis zum Jahre 1550“, 2-gie wyd., Wrocław, 1889). Grotefend ogłosił: „Stammtafel der schles. Fuersten bis 1740“ (1875). Dr. Karol Weinhold (prof. uniwersytecki wrocławski) wydał dzieło: „Die Verbreitung und die Herkunft der Deutschen in Sch.“ (Stuttgart, 1887). W języku polskim mamy jedną tylko ważniejszą pracę Michała Bonieckiego: „Książęta szląscy z domu Piastów“ (Warszawa, 1874, 3 tomy) i dla ludu skreśloną książeczkę Lompy p. t. „Pielgrzym w Lubopolu“. Wspomniany powyżej M. Boniecki zebrał pewną liczbę dokumentów do dziejów Sz., które po jego śmierci ogłosił kosztem rodziny dr. Mikołaj Bobowski, jako tom IV Kodeksu dyplom. polskiego, rozpoczętego przez Muczkowskiego i Rzyaszczewskiego. J. K. Sembrzycki wydał: „Krótki przegląd literatury ewang.-polskiej Mazurów i Szlązaków od r. 1670“ (w Nawsiu, 1888). Bibliografię druków szląskich do końca XVIII w. opracował dr. Erzepki (w rękopisie). Ważnym źródłem dla dziejów kultury na Sz. jest rozpoczęte przez Hansa Lutscha wydawnictwo poświęcone opisowi pomników sztuki znajdujących się w tej prowincyi. W 1888 r. wyszły we Wrocławiu: „Kunstdenkmaeler

der Landkreise des Reg. Bez. Breslau“ (2 tomy), poczem z kolei wychodzi opis zabytków w regencyi lignickiej a następnie opolskiej. Pism peryodycznych polskich wychodzi na Szl. pruskim dziewięć: „Katolik“, wychodzi w Bytomiu, polityczne, istnieje lat 24 (14500 prenum.); „Nowiny Raciborskie“ (2400 prenum.); „Gazeta Opolska“ (około 1000 prenum.); „Gwiazda Górnoszląska“ (w Bytomiu, około 1200 prenum.); wszystkie wychodzą 2 razy na tydzień. Tygodniki są: „Opiekun katolicki“ (Gliwice, 800 prenum.); „Praca“ (Bytom, 7000 prenum.); „Pismo miesięczne“, rolnicze (Nissa, 700 prenum.); „Światło“, miesięcznik ilustrowany, beletrystyczny (Bytom, 1800 prenum.); „Missyonarz Katolicki“ (Mikolów, 3000 pr.); „Nowiny Ewangelickie“ (Wrocław, obecnie przestały wychodzić). Na Sz. austriackim wychodzi: „Gwiazdka Cieszyńska“ i „Przyjaciół Ludu“ (w Nawsiu). *Br. Ch.*

Szląskowo, pow. krobowski, ob. *Śląsków*.

Szlątkowice, pow. łaski, ob. *Ślądkowice*.

Szłazacka-Słoboda, kol., pow. ślueki, w pobliżu Radziwilimont, założona około 1862 r. przez administrację ordynacji kieleckiej dla sprowadzonych ze Szląska kolonistów, ma 12 osad. *A. Jel.*

Szłazak, wś, pow. suwalski, gm. Zaboryszki, par. Puńsk, odl. od Suwałk 19 w., ma 8 dm., 58 mk. W 1827 r. 6 dm., 41 m. Wchodziła w skład majoratu rząd. Kadaryszki.

Szłazaki 1.) część wsi Kamesznicy, w powiecie żywieckim. 2.) **Sz.**, przyl. Grabowy, pow. Kamionka Strumiłowa.

Szłazaki, wólka do Dąbrowicy, pow. tarnobrzeński, liczy 29 dm. i 147 mk. rz.-kat., leży na pld.-zachód od Dąbrowicy, wzn. 168 m. n.p.m., w podmokłej równinie. Przepływa ją potok Uście i Łuczek, z których powstaje Trześń (dopływ Wisły). Trześń ujęta jest w pobliżu ujścia do Wisły w kanał zwany kanałem Waleryi. *Mac.*

Szłazany, urząd. *Schlosane*, dawniej *Szłozany*, *Szłosane* w r. 1821, *Słoszane* r. 1834, niekiedy *Schlosune* i ztąd *Słodziona*, folw., pow. międzychodzki, o 10 klm. na zach.-płn. od Międzychodu, par. i okr. dworski Goraj, poczta w Przytoczni (Prittisch), st. dr. żel. w Międzyrzeczu (Meseritz) o 21 klm.; 6 dm., 36 mk.

Szlehcie, wś, pow. rossieński, par. Rosienie.

Szlejderszki, dobra, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 84 w. od Poniewieża.

Szlejmiszki, zaśc., pow. wilkomierski, gm. Subocz, o 66 w. od Wilkomierza.

Szlejryszki, dwór, pow. szawelski, gm. Kruki, o 49 w. od Szawel.

Szlejewiszki, ob. *Szlewiszki*.

Szlekście, dwór, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 36 w. od Kowna.

Szelembark, 1581 r. *Slembark*, wś, pow. nowotarski, na lew. brzegu Dunajca, w pobliżu ujścia pot. Studzienki, o 9 klm. na zach. od Czorsztyna a 16 klm. na wschód od Nowego Targu. Obszar ogranicza na pld. Dunajec, na zach. pot. Granicznik i linia prosta od jego źródła po szczyt Bukowinki (936 mt.), na pln. linia łamana, idąca szczytami działu rzeki Ochotnicy od Dunajca aż do góry Kotylnicy (921 mt.), na wschód linia od Kotylnicy do pot. Hubeńskiego. Graniczy na pln. z Ustrzykiem, częścią Ochotnicy, na zach. z Knurówem, na wschód z Hubą a na pld. z Dębniem. Par. rz.-kat. w Harkłowy. Wś składa się z 58 dm. i 338 mk., 328 rz.-kat., 10 izr. Pos. więk. (Józefa Wrocławskiego) wynosi 320 mr. lasu; pos. mn. ma 466 roli, 32 łak, 151 past. i 7 mr. lasu. W 1581 r. (Pawłowski, Małopol., 146) należała do Stanisława Rogowskiego i miała 2 1/4 łan. km. i 2 zagrody bez roli. Glebę ma zimną, owsianą, lasy świerkowe. Por. *Knurów* i *Harkłowa*. *Mac.*

Szlemno al. *Ślemno*, niem. *Garnseedorf*, wś w Pomezaniu, pow. kwidziński, st. p. i kol. Gardeja, par. kat. Szembruk; 1485 ha (1184 roli or., 114 łak, 28 lasu); 1885 r. 134 dm., 194 dym., 18 kat., 904 ew., razem 922 mk., z których na dworzec Gardeje 3 dm., 22 mk.; na Eichbusch 13 dm., 69 mk.; na Predigerland 9 dm., 46 mk.; na Streitort 5 dm., 31 mk.; w Ślemnie jest szkoła 3-klas. ew. (1887 r. 191 dzieci, 2 naucz.). Por. *Gardeja*. *Ks. Fr.*

Szlenioty, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 27 w. od Nowoaleksandrowska.

Szlepań, ob. *Szłapań*.

Szlepie, niem. *Schlepien*, wś, pow. oleckowski, st. poczt. Gonsken.

Szlepówka, folw. i młyn. pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 68 w. od Nowoaleksandrowska.

Szleszowice, ob. *Śleszowice*.

Szlewiatry, wś nad jez. Łuknie, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojeie, okr. wiejski Marciniszki, o 3 w. od gminy a 45 w. od Wilna, ma 5 dm., 7 mk. prawosł. i 65 kat. (w 1865 r. 16 dusz rewiz.; własność Stanisława Merchelewicza).

Szlewiszki al. *Szlejwiszki*, wś nad rz. Świką, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Hódusiszki, okr. wiejski Stojaciszki, o 21 w. od Święcian, ma 2 dm., 12 mk. kat.

Szlichtyngowo al. *Szlichtyngowo*, *Szlychtyngowo*, niem. *Schlichtingsheim*, miasto, w pow. wschowskim, w. ks. poznańskim, o 12 klm. na pld.-zach. od Wschowy, na pół drogi do Głogowy, nad Kopanicą Wschowską (Landgraben), prawym dopł. Odry, przy granicy Szląska, o 2 1/2 klm. od Odry i ujścia Baryczy, w żyznej nizinie, wznoszącej się ku pln. i wschodowi, otoczone z tych stron 20 wia-

trakami. Jest siedzibą komisarza obwod. i urzędu stanu cywil.; ma kościół protest., synagogę, urząd poczt., 4 jarmarki do roku, 146 dym., 261 rodzin, 922 mk. (454 płeć męz., 468 żeń.; 114 kat., 787 prot., 21 żyd.) i 14 ha (2 roli); par. kat. Hińcze, par. prot. i poczta w miejscu; st. dr. żel. w Wschowie (Fraustadt) i Głogowie; z Sz. wychodzą bite trakty do Drużyny, Sworzenia (Schwusen), Wschowy i Głogowy. Pieczęć miasta przedstawia herb rodziny Szlichtyngów: w białym polu trzy czarne rogi jelenie; na tarczy szyszak z trzema piórami: białym, czarnym i białym, obok których rok 1645. Ludność, prawie całkiem niemiecka, zajmuje się drobnym handlem i przemysłem; żydzi opuszczają osadę stopniowo; w r. 1765 płacili 160 złp. pogłównego. Około r. 1793 było w Sz. 748 mk., 137 dym., 10 stodoł, 21 wiatraków, komora celna, młyn konny, mielecuch, szkoła z 2 nauczycielami i kościół prot. z 2 predykantami; dziedzicem był hr. Schwenitz, zwany baronem Schlichting; miasto utrzymywało 2 stróżów; dochody wynosiły 250 tal. Par. protest. liczyła r. 1860 w 15 osadach 4655 dusz obok 1068 katol.; kościół powstał równocześnie z osadą. Po r. 1793 było w Sz. 773 mk. (134 żydów), kilku mielecarzy, 21 młynarzy, 16 szynkarzy, 10 piekarzy, 6 sukienników, po 5 greplarzy, rzeźników i kupców, po 2 bednarzy, płócienników, kuśnierzy, cieślów, ślusarzy, golarzy, jeden tokarz, farbiarz, murarz, siodlarz, płóciennik, oberżysta, organista i lekarz; w r. 1811 było 796 mk.; 1837 r. 952 mk.; 1843 r. 961 mk. (57 kat., 794 prot., 110 żyd.); 1861 r. 1102 mk.; 1871 r. 1023 mk. (101 kat., 889 prot., 33 żyd.). Sz. założył Jan Jerzy Szlichtyng, sędzia ziemski wschowski, za przywilejem króla Władysława (w Krakowie 22 lipca 1644 r.), na obszarze Górczyna, sprowadziwszy Niemców protestantów, przesiedlowanych w czasie wojny 30-letniej, i nadał im pod d. 11 lipca 1645 r. przywilej lokacyjny, spisany w języku niemieckim i ułożony na wzór leszczyńskiego. Gdy Fryderyk II ustanowił dla zajętego Szląska wygórowane oła, ściągnęła Sz. do siebie żydów i stała się gniazdem przemysłowców. *E. Cal.*

Szlichtynie, wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 38 w. od Telsz.

Szlifernina, os. młyn. nad rzką b. n., pow. piotrkowski, gm. Parzniewice, par. Bogdanów, 1 dm., 5 mk., 39 mr. Wchodziła w skład dóbr Parzniewice.

Szlifernina, zaśc. nad rz. Kunoską, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Howieźna, par. kat. Nieśwież, ma 3 osady. *A. Jel.*

Szlikie al. *Szliki*, wś, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 7 w. od Poniewieża, należące do dóbr Kirów. Niegdyś stłstwo, będące w po-

siadaniu emfiteutycznym Michała Kończy, płaciło 142 złp. kwarty.

Szliniłka, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 2 w. od Nowoaleksandrowska.

Szlinina, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, okr. pol. sołocki. 7 mk., młyn wodny (1859).

Szliniszki, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 3 w. od Nowoaleksandrowska.

Szlinokiemie, wś nad rz. Czarna, pow. suwalski, gm. Sejwy, par. Puńsk, odl. od Suwałk 23 w., ma 51 dm., 417 mk. W 1827 r. 34 dm., 276 mk.

Szlinorajście, os., pow. maryampolski, gm. Balwierzyski, par. Gudele, 1 dm.

Szlipanie, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 68 w. od Nowoaleksandrowska.

Szlipomile, wś, pow. wilkomierski, gm. Pupany, o 58 w. od Wilkomierza.

Szlisrys, dwór, pow. szawelski, gm. Szawianiany, o 39 w. od Szawel.

Szlisselburg, mto powiat. gub. petersburskiej, ob. *Schlüsselburg*.

Szliszkowce, wś nad rz. Bronicą (dopl. Dniestru), pow. mohylowski, okr. pol. Jaryszów, gm. Bronica, par. kat. i sąd Mohylów (o 8 w.), ma 68 osad, 268 mk. (28 jednodw.), 832 dzies. ziemi włośc., dworskiej z Pilipami 828 dzies., 50 cerkiewnej. Posiada cerkiew p. w. Narodz. N. M. P., wzniesioną w 1874 r., z 1060 parafianami. Grunt więcej równy niż górzysty, gleba piaszczysta. Należała do Szolańskich, obecnie Dawidowskich. Ob. *Pilipy*.

Szliszkowiecka Słobódka, wś, pow. mohylowski, na pograniczu pow. jampolskiego, okr. pol. Jaryszów, gm. Bronica, par. kat. i sąd Mohylów, przy drodze poczt. z Mohylowa do Jampola, ma 199 osad, 726 mk., 914 dzies. ziemi włośc., 700 dwors., 65 cerkiewnej. Posiada cerkiew p. w. św. Paraski, wzniesioną w 1777 r., z 657 parafianami. Własność Szolańskich, Dubrawskich i Walewskich.

Szliterhof, wzgórze w Kurlandyi, 180 st. npm., w pagórkowatej części niziny kurlandzkiej. Ob. *Kurlandya* (IV, 897).

Szlok, rzka i mko w gub. inflanckiej, ob. *Schlock*.

Szlosany, pow. międzychodzki, ob. *Goray*.

Szlosberg (niem.), żmuj. *Wiszpilis*, wzgórze nad rzeczką Imstrą, ze śladami dawnego zamku. Ob. *Jurborg*.

Szlosberg, folw. nad Dźwiną, pow. dyneburski, o 2 1/2 w. od wsi Carogrodu, należy do dobr Liwenmujża. Archeolog kurlandzki Jul. Doering odkrył w sierpniu 1878 r. w Sz. ślady dawnego grodu Gercike. Por. *Carogród*.

Szlosberg 1.) wzgórze w Kurlandyi, ob. *Schlossberg*. 2.) **Sz.**, dobra, w okr. ilukszteńskim (Kurlandya), ob. *Schlossberg*. Posiada kaplicę kat. parafii Ilukszta, p. w. N. M. P., wzniesioną w 1692 r. przez hr. Zyberga. Rezydencya hr. Zybergów. Por. *Ilukszta*.

Szlotyszki, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 37 w. od Nowoaleksandrowska.

Szłowniszki, dwa zaśc. szlach. i karczma, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 32 w. od Wilna. Jeden z zaśc. ma 2 dm., 16 mk. kat., drugi 1 dm., 3 mk. tegoż wyznania, karczma 1 dm., 4 mk. kat.

Szłozany, ob. *Szłazany*.

Szłozę, wś, pow. telszewski, w 3 okr. pol., o 39 w. od Telsz.

Szluba, rzka, w pow. bielskim gub. smoleńskiej, ob. *Krasnohorodyszcze*.

Szlubecie, wś, pow. szawelski, gm. Krupie, o 51 w. od Szawel.

Szlubów 1.) mko nad Bugiem, wspominane przez Święcickiego (Opis Mazowsza) i Dykeyonarz Geogr. Echarda, obecnie nie istnieje. Por. *Słubów*. 2.) **Sz.**, folw. dóbr Opołe, w pow. włodawskim.

Szlubowo 1.) al. *Słubowo*, wś, folw. i dobra, pow. pułtuski, gm. Gołębie, par. Klukowo, odl. 21 w. od Pułtusk, leży w pobliżu linii dr. żel. nadwiślańskiej, o 1 w. od Gąsina. W 1827 r. 25 dm., 190 mk. W 1886 r. fol. Sz. rozl. mr. 1498: gr. or. i ogr. mr. 706, łąk mr. 82, past. mr. 2, lasu mr. 665, nieuż. mr. 27; bud. mur. 4, drewn. 26; płodozm. 12-pol., las urządzony, wiatrak. W skład dóbr poprzednio wchodziły wsi: Sz. os. 23, mr. 35; Kańczyn os. 15, mr. 144; Słoneczewo Gotardy os. 14, mr. 18; Słoneczewo Sędzimiry os. 21, mr. 41; Modzele Ciechawy os. 16, mr. 489. 2.) **Sz.**, wś, pow. przasnyski, gm. Bugzy-Płoskie, par. Krzynowłoga-Wielka, odl. o 26 w. od Przasnysza, ma 7 dm., 81 mk., 280 mr. W 1827 r. 8 dm., 66 mk. 3.) **Sz.**, folw., pow. płoński, gm. Załuski, odl. 21 w. od Płońska, rozl. mr. 161 (147 mr. roli), 6 bud. drewnianych. *Br. Ch.*

Szlubowska Wola, wś, pow. radzyński, gm. Zabrodzie, par. Niegów. Por. *Słubow*.